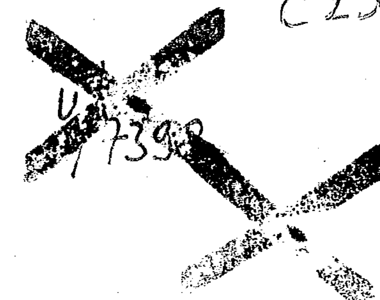
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

IRATOK A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TÖRTÉNETÉHEZ MAGYARORSZÁGON A DUALIZMUS KORÁBAN

1867—1918

IRATOK A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TÖRTÉNETÉHEZ MAGYARORSZÁGON A DUALIZMUS KORÁBAN

I.

1867—1892

ÖSSZEGYÜJTÖTTE ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA:
KEMÉNY G. GÁBOR

BUDAPEST, 1952
TANKÖNYVKIADÓ

Nyomott pld. 1000

Felelős szerkesztő: I. Tóth Zoltan
Technikai szerkesztő: Almási János
Felelős kiadó: a Tankönyvkiadó Vállalat vezérigazgatója

51/5163 — Egyetemi Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Janka Gyula igazgató.

ELŐSZÓ

Az „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában" című, két kötetre tervezett iratkiadványnak az adja meg a létjogosultságát, hogy — bár a nemzetiség kérdés ebben a korszakban egyike a legfontosabb kérdéseknek — erre a korszakra vonatkozó használható iratkiadvány nem található történeti irodalmunkban. Ha akadtak is publikációk, amelyek közöltek valamelyes forrásanyagot, azok nagyrészt az uralkodó osztályok nemzetiségi politikájának elnyomó voltát próbálták leplezni vagy tagadni, részint pedig a nemzetiségi burzsoáziák egyoldalú osztályálláspontját tükrözték. Szükséges volt tehát a nemzeti kérdésről szóló lenini-sztálini munkákból kiindulva, olyan dokumentációs anyagot nyújtani a tudományos kutatóknak, a történelemtanároknak és a történelem kérdései iránt érdeklődő dolgozóknak, melyből a történeti tényeknek megfelelően, világossá válik, hogy milyen formákat öltött a magyar uralkodóosztályok és a nemzetiségek harca a kiegyezéstől a monarchia összeomlásáig terjedő időszakban. Ennek a munkának kettős célja van. Egyrészt bemutatja és leleplezi a magyar uralkodóosztályok elnyomó nemzetiségi politikáját, másrészt arra törekszik, hogy a magyar nép és a tárgyalt korszakban nemzeti elnyomatásban élt, ma felszabadult népek közös érdekeit, testvéri összefogását és barátságát szolgálja a haladó hagyományok és összefogási kísérletek felelevenítésével.

A dualizmus korabeli magyar uralkodóosztályok arra törekedtek, hogy a soknemzetiségű Magyarországot nemzetállamnak tüntessék fel és mindent megtettek, hogy ezt meg is valósítsák. Ezt a célkitűzést szolgálta a nemzetiségeket elnyomó intézkedések, törvények és rendeletek hosszú sora, melyek a politikai, a gazdasági és a kulturális térre egyaránt kiterjedtek. A magyarosítást célozta az egységes, egyedüli magyar politikai nemzetről szóló „elmélet", (mely egyszerűen tagadóba vette a Magyarországon élő nem-magyar népek nemzeti egyéniségét), ezt célozták a Trefort- és Apponyi-féle hírhedt iskolaügyi törvények, a kulturális mozgalomnak álcázott társadalmi egyesületek (Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület stb.) és az egész államigazgatási gépezet. A valóságban Magyarország soknemzetiségű állam volt, melyen belül a magyar uralkodóosztályok és nemzetiségek közt éles harc folyik.

Azt a megállíthatatlan fejlődési folyamatot, amely a nemzeti államok kialakulása felé vezetett, a magyar uralkodóosztályok választói cenzussal és választási önkénnyel, az egyesülési és gyülekezési jog, a nemzetiségi iskolák és közművelődési intézmények korlátozásával, a „nemzetiségi izgatás" címén indított politikai és sajtópörökkel, a nemzetiségeknek a törvényhozásból és a közigazgatásból való lehető teljes kirekesztésével és egyéb önkényes eszközökkel akadályozták. A nemzetiségi elnyomás mindenekelőtt a dolgozó nép széles rétegeire nehezedett. A nemzetiségi tömegek nagy többségükben paraszti tömegek voltak, amelyek felvették a harcot, de önmagukban nem voltak képesek azt sikerre vinni. A proletariátus részéről már ebben az időszakban is elhangzott a nemzetiségi kérdés haladó megoldásának követelése. A munkásosztály azonban ekkor még aránylag fejletlen volt s az alig megalakult

szociáldemokrata párt (1890) a tárgyalt korban úgyszólván meg sem kísérelte a nemzetiségi tömegekkel való kapcsolat felvételét. Ami a nemzetiségi burzsoáziákat illeti, ezek általában nem mertek saját tömegeikre támaszkodni — ez egyébként politikai passzivitásuknak egyik forrása — de ugyanakkor a nemzetiségi elnyomás ellen vívott harcukban még volt bizonyos haladó szerepük.

A magyar uralkodóosztályokat természetesen nem lehet azonosítani a magyar néppel. Helyesen mutatott rá erre karánsebesi román választóihoz intézett képviselői búcsúlevelében (1892) Mocsáry Lajos, a kor haladó magyar nemzetiségpolitikusa, egyike azon keveseknek, akik nem értettek egyet a magyar uralkodóosztályok elnyomó politikájával: „Magyar részről a vezetőkön múlik igenis és nem a nép zömén, hogy oly kedvezőtlen színben tűnnek elő ezidőszerint nemzetiségi viszonyaink... A nemzetnek zöme s annál inkább, minél tősgyökeresebb magyar, mint ezt ezeréves viselkedésével tanúsította, nem fogékony a fajgyűlöletre, de igenis fogékony az igazságosságra s minden alkalommal melegen viszonozza az igazságos bánásmódnak s a testvéri érzelemnek hangoztatását... Lehet a népet ideig-óráig félrevezetni de nem lehet állandóan fenntartani és érvényesíteni oly politikát, mely a népnek természetes hajlamaiban és érzelmeiben nem vert gyökeret." A magyar uralkodóosztályok azonban ellentétes álláspontot képviseltek, sovinizmust hirdettek. A magyar uralkodóosztályok, amelyek elnyomták a magyar népet, különösen súlyos; kétszeres elnyomás alatt tartották a magyarországi nem-magyar népeket, a nemzetiségi tömegeket.

A nemzetiségi kérdés a kapitalizmus viszonyai közt nem oldható meg. A nemzetiségi ellentétek azonban a kapitalista viszonyok közt is enyhíthetők. A nemzetiségi kérdés megoldásához a nemzeti egyenjogúságon át vezet az út. „A nemzeti egyenjogúság minden formájában (nyelv használata, iskolák stb.) a nemzeti kérdés megoldásának szükséges pontja. Következésképpen szükség van az ország teljes demokratizálásának alapján kibocsátott törvényre, amely megtilt kivétel nélkül minden fajta nemzeti előjogot és megtiltja a nemzeti kisebbségek jogainak bárminő korlátozását vagy megnyirbálását." (Sztálin: Marxizmus és nemzeti kérdés. Művei II. Bp. 1949 393. l.) Az 1868. évi nemzetiségi (XLIV.) törvénycikk azonban távolról sem volt „az ország teljes demokratizálásának alapján kibocsátott törvény", mert a kizárólagos magyar „politikai nemzet" feltételezéséből indult ki és egyébként sem hajtották végre. A nemzetiségi törvény sorsa, meghozása, majd teljes mellőzése Magyarországon nem a nemzetiségi ellentétek enyhítésére, ellenkezőleg: éppen további kiéleződésére vezetett a XIX. század második felében.

* * *

A nemzetiségi kérdés egykorú okmányainak jelen válogatott gyűjteménye nem hivatkozhatik teljességre. Ennek az okmánygyűjteménynek feladata előkészítő, egybegyűjtő és a lehetőség szerint rendező munka volt: ezzel kíván a soron következő, a nemzeti kérdésről szóló lenini-sztálini elvek alapján álló történeti feldolgozás segítségére lenni. Ezért nem tekinthetem feladatomnak, hogy bevezetésként akár vázlatos történetét nyújtsam az eseményeknek, sem pedig azt, hogy a részletes feldolgozás előtt az időrendben közölt iratanyagot periodizáljam, korszakokra osszam. Így is kétségtelen azonban, hogy a nemzetiségi törvény létrejöttének időszaka (1867—68), a nemzetiségi törvénytől az 1879. évi iskolatörvényig tartó szakasz (1869—79) végül ettől a törvénytől az 1892. évi román Memorandumig terjedő időszak (1879—92) fontos szakaszait jelentik a magyarországi nemzetiségi kérdés történetének a dualizmus korában. Az a látszólagos szerkezeti aránytalanság, mely az iratok időrendjében az 1869—79, illetőleg a későbbi évek között mutatkozik, a nemzetiségi mozgalmak sajátos fejlődéséből következik. A parlamenti küzdelem sikertelensége nyomán ugyanis a nemzetiségi burzsoáziák fokról-fokra a politikai passzivitás álláspontjára helyezkedtek, hogy majd csak a XX. század elején kísérletezzenek újra az aktív parlamenti harccal. A közölt iratanyag elsősorban a politikai harcot illusztrálja, de a nemzetiségek gazdasági, kulturális fejlődésére és munkásmozgalmaira vonatkozó iratokat és adatokat is igyekeztem a lehetőséghez képest közölni. A nemzetiségi munkásmozgalmakra vonatkozó iratok zömét a fejlődésnek megfelelően, elsősorban a második kötetben lesz módom bemutatni. Szükségesnek tartottam az országgyűlésről kiszorított és politikai passzivitásba vonult nemzetiségek mozgalmait a rendelkezésükre álló intézmények: nemzetiségi pártok, nemzeti-egyházi kongresszusok, szász egyetem, kulturális egyesületek keretei közt is nyomon követni.

Az okmánygyűjtemény anyagát levéltári, kézirattári, országgyűlési, sajtó- és röpiratanyagból merítettem, különös tekintettel az egykorú nemzetiségi sajtóra, az országgyűlési (képviselő- és főrendiházi) naplókra és irományokra, valamint a nemzetiségi mozgalmak korabeli minisztériális aktáira. A gyűjteményben előforduló — döntő többségükben kiadatlan — akták mind az Országos Levéltár anyagából valók, közlésüknél azért csupán az aktajelzetet tüntettem fel. Az a törekvés vezetett, hogy a közölt anyag minél szélesebb rétegek számára váljék hozzáférhetővé. Ezért a nemzetiségi nyelvű okmányokat magyar fordításban közlöm, a cirillbetűs délszláv címeket fonetikusan átírtam, a szövegben előforduló idegen kifejezéseket jegyzetekben megmagyaráztam, a jelentősebb személyek rövid életrajzi adatait is közöltem és általában igyekeztem az anyag megértését bő jegyzeteléssel elősegíteni. Újraközlés esetén (összesen hat esetben fordul elő a gyűjteményben) az eredeti közlő nevét, a közlemény eredeti címét és lelőhelyét jegyzetben tüntettem fel. Az aktákban a neveket az irat helyesírása, a jegyzetekben a megfelelő mai helyesírás szerint közlöm. A névmutatóban a nemzetiségi szereplők eredeti keresztnevét is jelzem. A helységneveket a tárgymutatóban a mai, az aktákban szereplő és esetleg egyéb nemzetiségi elnevezésükkel együtt tüntettem fel. Az „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában" első kötete 200 iratszám alatt összesen 393 iratot tartalmaz.

A gyűjtemény nemzetiségi szövegeit Gáldi László, Báránné Binder Margit, Jékely Zoltán, Thim József, Hadrovics László, Sziklay László, Szalatnai Rezső, Tankovics József és e sorok írója, továbbá Hantosné Hajdu Helga és Katus László fordították, illetve ellenőrizték. Fáradozásukat, valamint azt a segítséget, amelyet az Országos Levéltár, az Országos Széchenyi Könyvtár és az Országgyűlés Könyvtára nyújtott, ezúton köszönöm meg.

De mindenekelőtt hálás köszönetemet fejezem ki a Magyar Tudományos Akadémiának és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének azért a messzemenő támogatásért, amely az „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában" első kötetének megjelenését lehetővé tette.

Kemény G. Gábor

RÖVIDÍTÉSEK

Astra	Asociaţiunea transilvană (pentru literatura română şi cultura poporului român)
AWCh	Arbeiter-Wochen-Chronik
B. M.	Belügyminisztérium
B. M. eln.	Belügyminisztérium elnöki
Cs.	cseh, csehül
Egyh. kongr.	egyházi kongresszus
Egyházközs. biz.	egyházközségi bizottság, bizottsági
Eln. sz.	elnöki szám
Erd.	erdélyi
Fed.	Federaţiunea
Ford. megj.	fordító megjegyzése
Főrend. Ir.	Főrendiházi Irományok
Főrend. Napló	Főrendiházi Napló
Függ.	független, függetlenségi
G. n. e.	Görög nem egyesült
G. Tr.	Gazeta Transilvaniei
Herm. Ztg.	Hermannstädter Zeitung
Ig. Min.	Igazságügyminisztérium
K. B. sz.	kormánybiztosi szám
Képv.	képviselő
Képv. Ir.	Képviselőházi Irományok
Képv. Napló	Képviselőházi Napló
Ker.	kerület, kerületi
Kronst. Ztg.	Kronstädter Zeitung
L., Lum.	Luminatoriul
l.	lap
Lat.	latin, latinul
Ld.	lásd
Ld. bőv.	lásd bővebben
M. E.	Miniszterelnökség
MHKr.	Munkás-Heti-Krónika
Mo-i	magyarországi
M. T.	Minisztertanács
M. Ujs.	Magyar Ujság
Nár. Hlásnik	Národni Hlásnik
Nár. Nov.	Národnie Noviny
Ném.	német, németül
Nemz. egyh. kongr.	nemzeti egyházi kongresszus
O.gy. képv.	országgyűlési képviselő
OL	Országos Levéltár
Össz. sz. a.	összesített szám alatt, levéltári
pol.	politikus, politikai
Rend. Tára	Rendeletek Tára
Rom. Revue	Romänische Revue
Semmitőszék	Kuria Semmitőszék
Sieb. D. Wbl., **Tgbl.**	Siebenbürgisch Deutsches Wochenblatt, **Tageblatt**
Sl., Nov.	Slovenské Noviny
Sl. Pohl'.	Slovenské Pohl'ady
Slov. Ak.	Slovenská Akadémia Vied a Umení
sz.	szám, számú
Szl.	szlovák, szlovákul
T.	Typographia
Tbn.	tárgyában
Tc.	törvénycikk
Tel. Roman	Telegraful Roman
Tj.	törvényjavaslat
Tör.	török, törökül
Vall. és közokt. min.	vallás- és közoktatásügyi miniszter, miniszteri
Vál. biz.	választási bizottság, bizottsági
Vál. tag	választmányi tag
Vez. tag	vezetőségi tag
VKM eln.	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elnöki
Vm.	vármegye
Von.	vonatkozás, vonatkozó, vonatkozólag
Z.	Zasztava

1.

1867 febr. 11

Törvényjavaslat az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországban leendő szabályozására és biztosítására.[1]

1865–68. évi Képv. Ir. II. 261–64. l.

1. §.

Magyarországban a következő történeti országos népségek, u. m. a magyarok, románok, szerbek, szlovákok, oroszok és németek, egyenjogu országos nemzeteknek ismertetnek el, a melyek számára a nemzetiség és nyelv politikai egyenjogusága az állam területi épségének és politikai egységének korlátai közt alaptörvényileg biztosíttatik.

Minden nemzetnek joga van nemzeti zászlóját, mint nemzetisége külső kifejezését használni; nyilvános politikai ünnepélyek alkalmával és a nyilvános épületeken mindazonáltal a magyar korona zászlója mellett.

2. §.

Az egyes nemzetiségek képviselése, s a nyelvek térkörének meghatározása és szabályozása céljából a népesség lélekszám szerinti többségének elve állíttatik fel, s a vármegyék, illetőleg kerületek, s azokban a választó kerületek kikerekitése oly módon rendeltetik, hogy azok, ha nem tisztán, úgy legnagyobb vagy nagyobb részben azonegy nemzetiségből álljanak.

A kikerekítés gyakorlati kivitele különös törvény által fog szabályoztatni. Egy ez iránti törvényjavaslatnak kimerítő vizsgálatok alapján leendő kidolgozására haladéktalanul kiküldetik egy, az ország minden nemzeteiből egyenlő arányban alakítandó országos bizottság, mely az országgyülés legközelebbi ülésszakában terjesztendi elő munkálatát.

[1] A közölt törvényjavaslat a magyarországi nemzetiségek első közös programja a kiegyezés korában. A törvényjavaslat, mely az 1868 nov. 24–29 között lezajlott képviselőházi vitában „kisebbségi javaslat" címen szerepel, a nemzetiségek nemzeti egyéniségének elismerésén kívül autonóm jellegű közigazgatási (megyék nemzetiségek szerinti kikerekítése), nyelvi és iskolai követeléseket tartalmaz. A nemzetiségek vezetői javaslatukat benyujtották a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött albizottságnak, mely saját törvényjavaslatával együtt 1867 jún. 25-én ezt is beterjesztette a nemzetiségi bizottságnak, illetőleg a Háznak. A „Törvényjavaslat az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországban leendő szabályozására és biztosítására" a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottság 1868 okt. 28-án benyujtott jelentése egyik irományaként is szerepel és azt a radikális nemzetiségi képviselők a központi bizottság illetve Deák Ferenc törvényjavaslatával szemben hivatalos álláspontjuknak nyilvánították a törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásakor. A nemzetiségi albizottság irományai között lévő javaslatot 16 román, 7 szerb és 1 orosz (Dobrjanskij) nemzetiségi képviselő írta alá, míg a nemzetiségi bizottság jelentéséhez mellékelt törvényjavaslaton csupán *Mocsonyi* Antal, *Branovácsky* István és *Miletić* Szvetozár aláírása szerepel. A törvényjavaslatot 1868 nov. 12-én a képviselőház ülésén *Mocsonyi* Sándor saját indítványaként is benyujtotta: (Ld. Képv. Napló 1865–68 X. 275–76. l.)

3. §.

A falusi és városi községben, valamint a vármegyében, illetőleg kerületben is, az illető népesség többségének – még pedig az átalánosnak, a hol ilyen találtatik vagy az elrendelt kikerekités utján eszközölhető; különben pedig a viszonylagosnak – nemzetisége az illető vidéken a nyilvános nemzetiséget képezi és nyelve ugy a politikai, vagy politikai közigazgatási képviseletnek, valamint az ottani elöljáróknak és közhatóságoknak is hivatalos nyelve lesz föltéve, hogy ama többség a hat országos nemzetiség egyikéhez tartozik.

Oly vegyes községekben, vármegyékben és kerületekben, a hol a döntő többség mellett, a hat országos nemzetiség valamelyike amazt számra és jelentőségre nézve megközeliti, képviselete tagjainak jogában áll követelni, hogy az illető községben, illetőleg vármegyében vagy kerületben, és különösen az ilyetén nemzetiségből túlnyomólag lakott részekben, az ő nyelve második hivatalos nyelvül használtassék. A többi országos nemzetek tagjainak egyébiránt a képviseleti gyülésekben szabad nyelvhasználatuk van.

Azon községek, a mélyek többsége a hat országos nemzet egyikéhez sem tartozik, községi beldolgaikban saját nyelvöket használhatják hivatalos nyelvül; a közhivatalos nyelvet azonban nálok a vármegye nyelve képezi.

4. §.

Minden országos nemzet megfelelőleg legyen képviselve az országgyülés felsőházában, a központi hatóságoknál, feltörvényszékeknél, a vármegyék, illetőleg kerületek élén, és egyátalában azon méltóságokban és hivatalokban, melyek betöltése a korona, illetőleg a végrehajtó hatalom kinevezésétől függ.

Az ország többségét képező országos magyar nemzet nyelve a törvényhozásnak és a központi hatóságoknak hivatalos nyelve; de az egyes osztályokban és tanácsokban, és különösen más nyelven szerkesztett mindennemü ügyekben a tanácskozásnak lehet, a határozatnak pedig kell ugyanabban történni.

Az országgyülésen a kisebbségi nemzetek képviselőinek szabadságában áll saját nemzeti nyelvökön is nyilatkozhatni.

5. §.

Az ország törvényei, továbbá a kormány és a központi hatóságok rendeletei és mindennemü intézvényei minden országos nemzettel, különösen a törvényhatóságokkal, az eredeti szerkezeten kivül, saját nemzeti, illetőleg hivatalos nyelvökön szintén hiteles szövegben közlendők, illetőleg kihirdetendők.

A két szöveg közt netalán támadó kétség esetében az eredeti szöveg határoz.

6. §.

A vármegyék és kerületek, ugyszintén a városi hatóságok képviseletei, tisztikarai és elöljárói, továbbá a városi, megyei, kerületi és járásbiróságok, valamint minden alsóbb közigazgatási hatóságok is fölfelé a fölebbvaló hatóságokkal saját hivatalos nyelvökön közlekednek, és (az 5. §. esetének kivételével) ugyanazon nyelven fogadják a határozatokat, megbizásokat és bárminemü közléseket. Épen igy közlekednek saját hivatalos nyelvökön az egyenrangu hatóságok, ha ugyanazon hivatalos nyelvök van; ellenkező esetben a tulajdon nyelv eredeti szövege mellett a központi hatóságok nyelvét használják. Ugyanez áll a falusi községekre és elöljáróikra nézve is, ha az ő hivatalos

nyelvök a vármegyében, illetőleg kerületben divatozó nyelvnek el van ismerve. Ellenkező esetben a községek külső érintkezésökben a vármegyében, illetőleg kerületben divatozó nyelvek egyikével élni kötelesek.

7. §.

A felek ügyeire nézve átalános szabályul kimondatik, hogy a felek saját nyelvöket használhatják, és a hatóságok, illetőleg törvényszékek a felek nyelvén viszik a tárgyalásokat s ugyanazon hozzák a határozatokat.

Ha a vitás ügyek felei az illető hatóság területén divatozó, de különböző nyelvekhez tartoznak, mindenik saját nyelvével élhet. A tárgyalás és elintézés mindamellett is az első beadvány nyelvén történik.

Azon félnek, a melynek nyelve az illető hatóság területén nem divatos, jogában áll vagy az ellenfél, vagy az illető hatóság vagy a központi hatóságok nyelvét használni.

Ha a felek egyike különböző nemzetekhez tartozó több személyből áll, ezek az ott dívó nyelvek egyikében egyesülni, különben a hivatalos nyelvet használni kötelesek.

Bünfenyitő ügyekben a vizsgálatok mindennemü tárgyalásokkal együtt a vádlott nyelvén folynak, s az itéletek, valamint minden egyéb határozatok is, a vádlott nyelvén hozandók, ha ez az illető hatóság területén dívó nyelvek egyike; különben azon ott dívó országos nyelven, a melyet a vádlott saját kijelentése szerint legjobban ért.

Azon esetekben, a hol különböző nemzetiségü több vádlott van, az ott divatozó nyelvek egyikét beszélők ezen lesznek kihallgatandók, és a tárgyalás rájok nézve az ő nyelvökön, a többire nézve pedig tolmácsok használata mellett a törvényszék hivatalos nyelvén viendő; az itélet azonban saját nyelvökön közlendő. Ugyanezen intézkedések állanak a tanuvallatást illetőleg is.

8. §.

A nemzeti oktatás a közmüvelődés, a közjóllét czéljából állami feladatnak ismertetik el és ehhez képest előmozditása, valamint mindenik nemzet saját ereje, ugy az állam vagyonából leendő egyarányu segélyezés által is elrendeltetik.

Ennélfogva minden országos nemzetnek joga van, öszvességében vagy részben, e czélra egyesülni, iskolákat és intézeteket, társulatokat és egyleteket a szellemi és anyagi müvelődés, ugy mint a műveltség, tudomány, szépirodalom, művészet és népgazdaság fejlesztésére alapitani, pénzalapokat és alapítványokat létesíteni, és e végre felállított saját közegei utján önállóan kezelni.

Különösen pedig szabadságában áll minden országos nemzetnek a népoktatás, nemzeti müvelődés és felvilágosodás czéljából valamennyi fentebbi ágban szervesen egyesülni, nemzeti gyülésben vagy nemzeti congressusban nemzeti egységének közegét megalakitani és szervezni, azon joggal, hogy a fentebbi czélra, a korona jóváhagyásával és legfelső felügyelete alatt, a congressusban képviseletekre pénzkivetéseket tehessen, nemzetisége, nemzeti művelődése és fejlődése érdekeit a korona, országgyülés és államkormány előtt előterjesztések, sérelmek és javaslatok utján mozdithassa elő.

A nemzeti oktatásnak azon ágaiban, melyek a vallás terét érintik, a nemzeti és vallási közegek egyetértőleg fogják azon módot megállapitani, a melyen az ezen minőségü ügyek ugyanazon egy congressuson vagy elkülönitett gyülekezetekben tárgyalandók és elintézendők.

9. §.

A hat országos nemzet minden népiskoláiban, felsőbb müvelési és tanintézeteiben saját nemzeti nyelvök az oktatási nyelv; az egyes nemzetek nemzeti és illetőleg vallásbeli müvelő és tanintézetei, a tanterv átalában való ös[s]zhangzásának föltétele alatt, hasonló államintézetekkel egyenlőknek nyilvánittatnak; és mindazokban, a melyekben az ország pragmatikai történelme előadatik, egyuttal saját nemzeti történelmök is kötelezőleges tárgyként előadandó.

Az egyházi és iskolai községek, hatóságok és intézetek, valamint minden a 8. §-ban kitett czélokra szolgáló intézetek, társulatok és egyletek jogában áll belső és külső közlekedésökben, magok közt, a kormánynyal és illetékes hatóságokkal szemben saját nemzeti nyelvöket használni, s a kormánytól és az illetékes hatóságoktól ugyanazon nyelven szerkesztett határozatokat és válaszokat kivánni.

10. §.

Az országos egyetemnél az országos nemzetiségek számára való nyelvi és szépirodalmi tanszékek mellett még a hazai törvényeknek nemzeti nyelvökön való előadására is tanszékek állittassanak, ugyanezen nyelveken megengedtetvén egyszersmind más szakok számára is a magán tanitások (docenturák), valamint a vizsgák letétele is minden előadási nyelven. Ugyanez rendeltetik az országos jog-akadémiákra nézve is, de csak az illető országrészekben erősen képviselt nemzetiségeket illetőleg. A fen[n]álló állami közép és felső iskoláknál vagy tanintézeteknél, az azokban tetemesen képviselt nemzeti elemek tekintetébe vétele mellett, tannyelvül szintugy azon népesség nyelve lesz behozandó, a melynek körében azok találtatnak; és olyan országos nemzetek közepett, a hol ilyetén intézetek hiányzanak, azok megfelelő számban országos erővel, vagy, a körülményekhez mérve, államsegélylyel lesznek felállítandók.

11. §.

A jelen törvény alaprendeletei, jelesül az 1. és 2. §§-ban foglaltak, az ország alkotmányának alkatrészét képezik.

12. §.

Eme törvény, a 2. §-ban elrendelt kikerekités előtt is foganatositható intézkedéseire nézve azonnal, a többieket illetőleg pedig annak idejében fog végrehajtatni; s e törvény rendeleteivel ellenkező minden előbbi törvények és rendeletek ezennel eltörlötteknek nyilvanittatnak.

Branovácsky István m. k. Ujvidék város képviselője, Hodosiu József m. k. Zarándm. brádi ker. képv., Borlea Zsigmond m. k. Zaránd m. nagyhalmágyi ker. képviselője, Mocsonyi Sándor m. k. Temes m. rittbergi [Végvár, rom. Tormäc] ker. képviselője, Medán Endre m. k. remetei ker. képviselő, Pap Gergely m. k. K. Szolnok megye sz. csehi képviselője, Popovics-Desseanu János m. k. Aradmegye mária-radnai kerülete országgyülési képviselője, Trifunácz Pál s. k. basahidi vál. ker. képviselője. Jonesko Demeter s. k. Aradmegye pécskai ker. képviselője. Sztratimirovics György m. k. n.-becskereki követ, Romanu Sándor m. k. Biharm. csékei kerülete képv., fen[n]tartással mint minimumot. Mocsonyi Antal m. k Aradm. világosi kerülete képviselője. Babesiu Vincze m. k. krassómegyei szászkabányai kerül. képviselő. Varga Flórián m. k. Aradm. szt. annai ker. képviselője. Popovics Zsigmond s. k. Aradm. butyini ker. képviselő.

Dr. Szvetozár Miletics m. k. ó-becsei képviselő. Manojlovics Emil m. k. verseczvárosi képviselő. Dimitrijevics Milos m. k. kulpini vál. ker. képviselő, Mocsonyi György m. k. Temesm. moraviczai ker. képviselője. Csernovics Péter m. k., Papp Zsigmond m. k., Millutinovics Szvetozár m. k. Bácsmegye tovarisovai kerülete képviselője. Dobrzánszky Adolf m. k. Sárosmegye makoviczai vál. ker. képviselője. Wlád Alajos m. k. A nemzetiségek képviseletére vonatkozó, ministerek iránti javaslattétel fen[n]tartásával: Mocsonyi András m. k. krassóm. lugosi ker., Maniu Aurél m. k. krassóm. facseti kerül.

2.

Az 1867. évi pesti nemzetiségi értekezletek.

A.

1867 márc 2–3

A román-szerb konferencia.[1]

Zasztava, 1867. márc. 8. 20. sz. [2]

Legutóbbi számunkban emlitettük, hogy a románok kivánságára március 2-án megtartották a szerb-román konferenciát, mely 3-án is tartott. A megbeszélés tárgyát az képezte, milyen lépéseket kell tenni az iránt, hogy megtudjuk, vajjon a nemzetiségi kérdés céljából kiküldött bizottság folytatni fogja-e működését, s ha nem, mit kell majd tennünk. Közöltük már, hogy Nyáry[3] urhoz, az albizottság elnökéhez a szerb-román konferencia nevében még karácsony előtt kérdést intéztünk ez iránt. Ő akkor megigérte, hogy karácsony után nyomban azon lesz, hogy a nemzetiségi kérdést az albizottság tárgyalja, mielőbb befejezze s a bizottságnak beterjessze. De karácsony után ebből semmi sem lett. A kifogás az volt, hogy a közös ügyek tárgyalására hivatott bizottság sem működött még s ezután nem is lehetett mást tenni, amíg az említett bizottság dolgozik, miután a nemzetiségi kérdés albizottságának több kitűnő tagja abban részt vesz. Immár egy hónapja elmult, hogy ez történt. Magánuton megkérdeztük a bizottság elnökét, Somssich[4] urat, közölje, vajjon szándékozik-e müködését folytatni a bizottság s ha nem, mondják ezt ki, hogy szabad kezet kapjunk a további előterjesztésre. Somssich ur megigérte, hogy az országgyülést ezirant megkérdezi, de eddig még nem kérdezte meg.

[1] A közlemény eredeti címe: *Konferencija romanszko-szrpszka.*

[2] A szerb nemzeti szabadelvű párt lapjában, az 1866-ban Pesten indult, majd Ujvidékre költözött Zasztavában (Zászló) közölt híradásból részletesen értesülünk a román-szerb nemzetiségi törvényjavaslat aláírása óta történt bizalmas nemzetiségi tárgyalásokról, melyek irányítói említett törvényjavaslat szerkesztői voltak.

[3] *Nyáry* Pál (1806–1871) politikus és publicista. A szabadságharc előtt Pestmegye első alispánja és követe. 1848 őszén egyik vezető tagja a Honvédelmi Bizottmánynak, valósággal belügyminiszteri hatáskörrel. 1849-ben elfordult Kossuth és a forradalmi párt irányától, a debreceni országgyűlés mérsékelt ellenzékével megszervezi az ú. n. „békepártot" és sajtóját (Esti Lapok). Az önkényuralom alatt tíz évi várfogságra ítélték, ebből hét évet kitöltött. 1861-ben az országgyűlésen a határozati párthoz, 1865-ben a Tisza és Ghyczy körül csoportosuló mérsékelt ellenzékiekhez, a későbbi „balközép"-hez csatlakozott. 1867–68-ban a nemzetiségi ügyben kiküldött albizottság elnöke.

[4] *Somssich* Pál (1811–1888) politikus és publicista. 1843-ban Somogy, 1847-ben Baranya megye követe. 1848-ban visszavonult a közélettől. 1861-ben, majd 1865-ben a kaposvári kerület szabadelvű képviselője. 1867-ben Deák és Eötvös felkérésére a nemzetiségi bizottság elnöke lett. Az 1874. évi szabadelvű pártfúzió idején a mérsékelt ellenzékhez csatlakozott.

Nyáry ur mintegy három hét előtt ülést tartott, melyen Szentkirályi[5] azt inditványozta, hogy az albizottság müködését szü tesse be, mert a ministerium veszi át ezt az ügyet. Nyáry azon az állásponton volt, hogy az ügy olyan fontos, hogy további halasztásról szó nem lehet s jobb, ha a bizottság teszi meg a javaslatot s nem a ministerium. Közben, az utolsó ülésen új előterjesztést tettek a szerb és román tagok, melyet azután ki is nyomtattak és az albizottság tagjai közt kiosztottak, — de azóta nem tartottak ülést. Ezért kellett tehát a további lépéseket megtenni.

A konferencián négy szerb és tizenhárom román [küldött] vett részt, kik három órán át tanácskoztak. Különféle javaslatokat tettek, de csak kettőt ismertek el fontosnak. Az egyik szerint azonnal az országgyülés elé kell menni s kérni — tekintettel arra, hogy a nemzetiségi bizottság nem müködik —, utasítsa ezt a tárgyalás folytatására s mielőbbi befejezésére, s ha az országgyülés ezt nem tenné, vagy a minisztérium venné kezébe az ügyet az országgyülés hozzájárulásával, akkor a nemzetiségi képviselők közös javaslatukat terjesszék az országgyülés elé és követeljék, hogy az napirenden tárgyaltassék. A második javaslat szerint Nyáry ur ujból megkérdezendő, össze fogja-e hivni a bizottságot ez ügy megtárgyalására, vagy pedig kérdést intéz-e az országgyüléshez. A többség az utóbbit fogadta el s igy másnap Branovácsky[6] és Mocsonyi[7] felkeresték Nyáryt, aki erről a határozatról már eleve értesült, s azt mondotta, hogy eziránt előbb Deákkal kell értekeznie. Délben Deáknál volt, s délután azt felelte, hogy az ügyet március 8-án, szerdán az országgyülés elé terjeszti. Az lesz-e ennek eredménye, hogy a bizottság folytathassa további munkáját, vagy a minisztérium veszi kezébe az ügyet, erről nem nyilatkozhatik, mert Deáknak előbb a kormánnyal kell értekeznie.

Ezen a napon, március 3-án a szerb és román képviselők — négy szerb és 14 román — összeültek. Sokáig tanácskoztak azon, hogyan viselkedjenek a március 8-iki különféle eshetőségekkel szemben. Az első kérdés: jobb-e nékünk, ha a bizottság tovább dolgozik vagy ha a minisztérium venné kezébe az ügyet. Az első kérdés érvei ezek voltak: ha a bizottság tovább működik, akkor fenntartják az elvet, mely szerint a kérdés még a koronázás előtt tisztázandó, bár törvényerőre csak a koronázás után emelkedhetik. Mikor az országgyülés a bizottságot kiküldte, nem azért tette, mert még nem volt kormány, különben a bizottságot ki sem küldötte volna, hanem, mert feladatának tartotta a kezdeményezést, amin a kormány kinevezése mitsem változtat. A bizottság nem élhet elhalasztási kifogásokkal, mint a kormány; az albizottságban és a bizottságban vannak szerbek és románok, akik érveiket [ott] jobban kifejthetik, mint az országgyülésen, mert akadály nélkül és többször beszélhetnek. Amennyiben a bizottság érveinket nem mérlegeli, lesz még idő arra, hogy azokat az országgyülés és

[5] *Szentkirályi* Mór (1807—1882) politikus, közíró és orvos. 1840-től Pest megye követe. 1848-ban kormánybiztosi megbizatással részt vett a déli megyékben folyó hadműveletekben, de Kossuthtal és Perczellel szembefordulva, rövidesen visszavonult. 1865-ben Pest-Józsefváros deákpárti képviselője. 1868 után Pest főpolgármestere volt.

[6] *Branovački* István (1804—1880) ügyvéd, szerb nemzetiségi politikus. 1848-ban Bács megye szolgabírája, 1850-ben a megye újvidéki kerületének főnöke. 1861-ben és 1865—68-ban Ujvidék képviselője a magyar országgyűlésen. 1869-ben Ujvidék polgármestere lett. 1872—75-ben a szerb nemzeti egyházi kongresszus tagja. 1861—68 között a szerb nemzeti színház szövetkezet, majd a Szrpszka Matica elnöke.

[7] *Mocsonyi* Sándor (1842—1901) temesmegyei földbirtokos, a megye végvári (ném. Rittberg, rom. Tormăc) kerületének képviselője 1865—74 között. A magyarországi román nemzetiségi politika mérsékelt szárnyának vezére. A Mocsonyiak közül ebben a csoportban tevékenykedtek az említetten kívül: *Antal*, Arad megye világosi kerületének képviselője, *András*, Krassó megye lugosi képviselője és *György*, Temes megye moravicai kerületének képviselője.

a kormány mérlegelje, ellenben, ha a minisztérium és az országgyülés többsége valamely javaslatra már előre lekötötte magát, ettől egy kompromisszum miatt nem fog elállni. S végül — ami a legfontosabb, — amig a bizottság javaslata elkészül és az országgyülésen napirendre kerül, a román és szerb törvényhatóságok és községek, a román és szerb képviselők javaslatát, lehetséges, hogy némileg megváltoztatva, előterjeszthetik vagy küldöttségeik utján elősegithetik, miáltal a kormány és az országgyülés képes lesz arra, hogy tekintetbe vegye ezen alkotmányos manifesztációkat, még mielőtt valami mellett leköti magát. De más érvek is felmerültek: előreláthatólag az ügy lényegileg és időben is egyformán fog megvalósulni, akár a bizottság, akár a minisztérium készíti el a javaslatot, — tehát bizzuk teljesen a magyarokra az ügy elintézését, annál is inkább, mert a más nemzetek kielégítése nemcsak minket, hanem a magyarokat is érinti, tehát átadván javaslatunkat, tovább is passzive viselkedjünk s csak időnként sürgessük a bizottság vagy a kormány munkálatát interpellációk által. Ezt az elgondolást a többség elfogadta.

Elhatároztatott, hogy ez ügyben nem beszélünk és nem is szavazunk, akkor sem, ha a magyarok között vita támadna, vajjon a bizottság vagy a minisztérium készítse el a javaslatot. Ha a magyarok közül az országgyülésen ez ügyben nem szólal fel senki, akkor ezen a napon délután 4 órakor egybegyülünk és tovább tanácskozunk.

B.

1867 márc. 4—5

A szerb értekezletek.

Zasztava, 1867 márc. 8 20. sz.[1]

A szerbek saját ügyeikben külön tartottak konferenciát és pedig március 4-én, mint eddig is Csarnojevics urnál és 5-én a patriarcha őszentségénél.

A tanácskozás tárgya az volt, hogy kellene és helyes volna-e, különösen minthogy ő felsége az ország székhelyén tartózkodik, a külön szerb ügyekre tekintettel valamilyen lépést tenni. A március 4-iki ülésen jelen voltak: Branovácsky, Manojlović[2], Milutinović[3], Trifunácz[4], Dimitrijević[5], Miletić[6]. Stratimirović[7] beteg lába miatt akadályozva volt s ezért irásban küldötte el véleményét azzal, hogy elfogadja a többség határozatát. Talán az ügy érdekében sem volna helyes a különféle véleményeket felsorolni és megtárgyalni, tehát csak arról fogunk szólni, ami először március 4-én s azután 5-én a patriarcha[8] ő szentségénél a többség végső véleménye volt s ami egész terjedelmé-

[1] A pesti szerb konferencia azért jelentős, mert a folytatólagos tárgyalásokon a szerb világi és egyházi vezetők megállapítják, hogy az 1861. évi karlócai szerb kongresszus határozatai (ld. 15/B. irat) mellett kitartanak. A leírásból értesülünk, hogy Masirievics pátriárcha és Andrássy ezidőtájt már tárgyaltak az 1861. évi kongresszusi határozatokról. Ezeken a tárgyalásokon merülhetett fel az egyházi és közoktatási ügyek keleti osztályának élére egy szerb püspök vagy archimandrita kinevezése, amit a nemzetiségi sajtó ellenez. A közlemény eredeti címe: *Konferencija szrpszka.*

[2] *Manojlović* Emil (1823—1897) jogász, szerb nemzetiségi politikus. 1845-től Szabadkán ügyvéd. 1865-ben Versec szerb nemzetiségi képviselője. 1869-ben semmitőszéki bíró, 1887-ben kúriai tanácselnök lett.

[3] *Milutinović* Szvetozár Bács megye tovarisovai kerületének szerb nemzetiségi képviselője.

[4] *Trifunácz* Pál (1825—1889) jogász és politikus, később belügyminiszteri tanácsos. 1848 tavaszán Nagykikinda főjegyzője, 1854-ben ugyanitt kerületi főnök. 1861-ben Torontál megye

ben elfogadtatott. E szerint a patriarcha egy püspökkel és az 1861. évi kongresszuson résztvett három képviselővel megjelennek először gr. Andrássy miniszterelnöknél, s azután ő felségénél s mindkét helyen a szerb nemzet nevében kérjék, hogy az 1861. évi kongresszus határozatai mielőbb vagy „annakkidején", (nem tudjuk biztosan, hogy a két kifejezés közül melyik fogadtatott el) mint királyi előterjesztés az országgyülésnek benyujtassanak s ez alkalommal ez ügyben ő felségének egy rövid emlékiratot nyujtsanak át. Ez azon alapszik, hogy az előbbi kongresszus a patriarchát felhatalmazta, miszerint néhány szerb egyénnel ügyünket annakidején a korona és az országgyülés előtt képviselje s ezeket az elmult idő miatt más, a kongresszuson résztvett tagokkal kiegészíthesse. Ilyen hét tag az elmult kongresszus keretéből: Stratimirović, Csarnojević, Damaszkin, Manojlović, Trifunácz, Milutinović és Miletić.

Ez alkalommal a patriarcha titkára felolvasta az ő szentsége által gr. Andrássy óhajára február 22-én utóbbinak átadott felterjesztést, melyben kimondatik, hogy az 1861. évi kongresszus határozatai a szerb nemzet kivánságát képezik s hogy azokon a szerb kongresszussal való megegyezés utján lehetne változtatni.

Szó volt más lépésekről is, melyeket ő szentsége tett, de erről nem nyilatkozhatunk, mert megkivánja a szigoru titoktartás, melynek természetesen az adott körülmények közt határai vannak.

És egyet meg kell említenünk, nem tartjuk célszerűnek, ha egy püspök vagy akár archimandrita lenne az egyházi és közoktatási ügyek pravoszláv osztályának főnöke s a mellett maradunk, amit kimondottunk és kifejtettünk.

másodalispánja. 1865-ben a nagykikindai járás basahidi kerületének nemzetiségi képviselője. 1867-ben kormányszolgálatba lépett, belügyi osztálytanácsos, 1881-ben miniszteri tanácsos lett.

[5] *Dimitrijević* Milos (1824—1896) ügyvéd, szerb nemzetiségi politikus. Az ötvenes években Bács megye újvidéki kerületének főnöke. 1865-ben a kulpini kerületben szerb nemzetiségi programmal megválasztották. A Szrpszka Matica alelnöke, majd elnöke volt.

[6] *Miletić* Szvetozár (1826—1901) a nyolcvanas évek elejéig a magyarországi szerbség vezető politikusa. A szülői házból — hétgyermekes csizmadiamester fia volt — erős demokratikus érzést és olthatatlan szabadságszeretetet hozott magával. Résztvett az 1848. évi szerb mozgalmakban, 1856-ban ügyvédi vizsgát tett, 1861-ben az újvidéki városi elöljáróság tagja. 1866-ban Pesten megalapítja a kor vezető szerb politikai hírlapját, a Zasztavát, 1867-ben Ujvidék polgármesterévé választják. Az 1861. évi karlócai nemzeti egyházi kongresszuson Ujvidéket képviseli. 1865-ben a horvát háznak is tagja lett, mandátumáról azonban Ó-Becse képviselőjévé választása következtében lemondott. 1869-ben, 1872-ben és 1875-ben a basahidi járást, 1881-ben a sajkás kerületet (titeli ker.) képviseli a magyar országgyűlésen. Rauch horvát-szlavon bán ellen írt cikke miatt (Zasztava 1869 118. sz.) 1870 augusztus 30-án egy évi fogházra itélték, amit 1870 októberétől 1871 októberéig bezárólag Vácott kitöltött. Mint első elfogatása alkalmával, 1876 július 5-én ismét mentelmi joga megsértésével tartóztatták le. Ez alkalommal „hazaárulás" címén, mert az 1876. évi szerb-török háború idején állítólagosan részt vett a magyarországi szerb önkéntesek szervezésében, öt évi fogházra ítélték, melyből három és fél évet kitöltött. 1882 tavaszán szervezetileg összeroppant és visszavonult a közélettől.

[7] *Stratimirović* György (1822—1908) kulpini földbirtokos, osztrák tábornok és diplomata, majd szerb nemzetiségi politikus. 1848-ban a pozsonyi szerb küldöttség tagja, majd a magyarországi szerb felkelés főparancsnoka. A szabadságharc leveretése után az udvar alezredessé nevezte ki. Az ötvenes években katonai diplomáciai szolgálatban működött. 1859-ben tábornoki rangot nyert, Dalmácia katonai kormányzója, végül palermói osztrák főkonzul lett. Nyugdíjaztatása után csatlakozott a szerb nemzetiségi mozgalomhoz és 1865-ben a nagybecskereki kerület nemzetiségi képviselője lett. 1876-ban a szerb-török háború idején felajánlotta szolgálatait a szerb kormánynak, de ajánlatát elutasították. 1877-től haláláig Bécsben élt.

[8] *Masirievič* Sámuel (1804—1870) karlócai metropolita és szerb patriarcha. 1853-ban lett temesvári püspök, 1864-ben választották patriarchává.

3.

1867 márc. 9

Hodoșiu[1] *József felszólalása a képviselőház ülésén a sajtóügy rendezése tárgyában.*[2]

Képv. Napló, 1865—68 III. 306—307. l.

T. ház ! Én a szőnyegen levő miniszteri előterjesztés ellen akarok beszélni.

Valamint a lelkiismereti szabadság vagy vallásszabadság és az egyesületi szabad jog, úgy a gondolatszabadság is vagy a szabad sajtó is egyike az egyén legszebb és legfenségesebb szabadságainak. A sajtószabadságnak nem kell ismernie más határokat, mint a mások jogainak sérthetetlenségét és tiszteletben tartását. Csak szabad sajtó útján fejlődhetik a tudomány, müveltség és a nemzeti érzet, csak a szabad sajtó az, mely által az egyén szive érzelmeit s esze gondolatait szabadon kifejtheti; szabad sajtó nélkül a műveltség csak kényszerített, a szabad gondolat csak halva született mennyei szikra, a szabad gondolat csak gyötrelem. Azért minden müvelt, s különösen alkotmányos országban a sajtó vagy tökéletesen szabad, vagy csak igen kevés megszorításoknak örvend — ha t. i. a megszorításokat is nevezhetnők olyasminek, a min örvendeni lehetne. Én részemről a szabad sajtónak nem tennék egyéb korlátokat és más határokat, mint a mint föntebb mondottam: a mások jogai sérthetetlenségét és tiszteletbentartását, a nélkül azonban, hogy a jogosság, illedelem és tisztelet korlátai közt mások jogai fölött saját gondolataimat is szabadon ne nyilvánithassam. Sőt még ezt is sajtószabadságnak tartom: midőn tehát a sajtószabadságot elvileg kimondom és elismerem, nem akarok, nem akarhatok fölötte oly törvényt alkotni vagy oly törvényt visszaállítani, mely az egész sajtószabadságot csak illusoriussá teszi.

A discussio alatt levő miniszteri előterjesztés által az 1848-iki 18-ik sajtótörvényczikk szándékoltatik visszaállíttatni és némileg annak tettleges visszaállítására fölhatalmazás kéretik.

Ha tekintjük ama törvényczikket és különösen annak némi specialis rendeleteit, azt inkább nem szabad sajtótörvényczikknek nevezhetnők. Kezdő szakasza s illetőleg 1-ső és 2-ik §-sa a legszabadelvübb; de következnek azután oly czikkek vagy §§-ok, melyek vajmi messze esnek a szabad sajtó elvétől, és mondhatom, sokkal keményebbek, mint az osztrák bünfenyitő törvénykönyv legirgalmatlanabb paragrafusai is. Én úgy hiszem, hogy jó, célszerű és mindenben megfelelő sajtótörvényt csak ott lehet alkotni, hol már egy jóforma criminalis és civilis codex van. Valljuk meg, hogy bizony Magyarországban se az egyikkel, se a másikkal nem bírunk; hanem sok, és a legkényesebb esetekben, hol a polgár vagyona vagy élete forog kérdésben, csak a biró böcs belátására bizatik minden. Ez, meglehet, hogy bölcs előrelátás ott, hol az országot csak ugyanazon egy nép, csak ugyanazon egy nemzet lakja; de igen veszélyes fegyver lehet ott, hol az egyes vagyona és élete fölött nem természetes birái itélkednek.

[1] *Hodoșiu* József (1829—1880) ügyvéd, román nemzetiségi politikus. 1861-ben Zaránd megye alispánja. Az 1863. évi nagyszebeni országgyűlésen Alsó-Fehér megyét képviselte. 1865-től két cikluson át Zaránd megye brádi kerületének képviselője. Az Astra titkára, a román Akadémia tagja volt.

[2] Hodoșiu a miniszteri előterjesztést a nemzetiségek szempontjából legsérelmesebb pontján támadja, kimutatva, hogy szinte korlátlan hatalmat nyujt az „államegység elleni izgatás" címén foganatosítható sajtóügyi eljárásnak. A későbbi nemzetiségi sajtópöröknek, kivált 1878 után (1878: V. tc. 172. § !) ez lett egyik kútforrása.

A törvénynek apodicticusnak[3] kell lennie, nem pedig oly elasticusnak hogy azt mindenfelé lehessen magyarázgatni. És ime a szóbanlevő sajtótörvény sok helyütt magán viseli az elasticitás jellegét. A fennálló törvényekben a szabad gyülekezési jog se megtiltva, se megengedve nincsen. Ha már én például a románokhoz vagy a román intelligentiához fölhivást intéznék egy gyülekezet megtartására, követnék-e el bünt vagy vétséget ? A közvádló mondhatja, hogy igen; én mondhatom, hogy nem: mert regula juris, hogy a mi törvény által megtiltva nincs, az meg van engedve; de mégis ki vagyok téve azon kellemetlen eventualitásnak, hogy elitéltetem...

Ha kinyomatnám a román és szerb követek által készített törvényjavaslatot[4] a nemzetiségi kérdésben, és azt a nép között kiosztanám : a közvádló azt mondhatná, hogy az által az álladalom egységének fölbontására izgatok, mert hiszen már is úgy értelmezik némely államtudósok azon ártatlan törvényjavaslatot; és nékem négy évig terjedő fogsággal kedveskednének, s azonkívül 2000 forintnyi pénzbeli büntetéssel ajándékoznának meg. Épen igy járnék akkor is, ha azt mondanám, hogy bizony Oláh- és Moldvaország nem tartozik az ugynevezett magyar koronához; és épen úgy járnék még akkor is, ha azt mondanám, hogy bizony az „unió" még nem bevégzett tény, és hogy az soha törvényerőre nem jutott, pedig ezt kegy. kir. leiratok is mondják.

Ha azt fognám irni, hogy ama tisztviselő nem teljesiti kötelességét, hogy eljárásában hanyag, vagy hivatalával visszaélt; vagy ha ugyanezt irnám egy törvény által alkotott hatóságról vagy testületről; vagy hasonlót irnék magán személyről: mindamellett, hogy állitásaimat be tudnám bizonyitani, a közvádló vagy a magán személy „rágalmi" perrel lépne ellenem, és rám ütnék ama közmondást, hogy „szólj igazat és betörik a fejedet", megfosztanának egy néhány évre polgári és személyi szabadságomtól és néhány ezer vagy száz forintomtól. Elitélnének rágalomért, holott sehol a törvényben a rágalom definiálva nincs. Elitélnének tehát azért, hogy igazságot irtam; és elitélnének a nélkül, hogy megengednék állitásaimat bebizonyitani, mert tiltják a 24. és 25-ik §-ok.

Ez anyagi része az 1848-iki sajtótörvénycikknek.

De én alakjára nézve sem pártolom ama törvénycikket, s illetőleg a ministeri előterjesztést.

Mert ha az 1848-ki ministerium minden törvényhatóságnak meghagyta, hogy a maga kebelében esküdtszéket alakitson, akkor nem értem, mért hozza a mostani ministerium csak öt ily esküdtszék fölállitását javaslatba ? Ha csak azért nem, hogy itt is centralizáljanak, és itt is nem természetes birák itéljenek a külön nemzetiségű egyének szabadsága és vagyona fölött. A törvényhatóságok területi köre ki van jelölve, s igy jobb és czélszerübb lenne az 1848-ki ministerium meghagyása mellett maradni — ha csakugyan az 1848-ki sajtótörvényczikk visszaállittatnék. E törvényt én még azért sem tartanám visszaállitandónak, mert az időszaki lapok megjelenhetését oly enormis cautiohoz köti, hogy előre mondhatom, ha az ma visszaállittatik, holnap nem lesz egy szerb vagy román lapunk se. A törvényczikknek ebbeli rendelése épen úgy hangzik, mintha azt mondanám: Szabadságot adok neked beszélni, de mielőtt egy szót kiejtenél, tégy le tíz ezer, s illetőleg 10.500 ftot. A váltótörvény nem követel semmi cautiot a kereskedőktől; a nyomdászok szintén kereskedők; de a sajtótörvény nem olyan liberális, mint a váltótörvény és aláveti a nyomdászokat egy terhes cautionak, s igy az ész productumát nem részesiti azon megtiszteltetésben, melyben a föld productumát.

[3] Hiteles.
[4] Ld. 1. sz. irat.

Nem pártolhatom továbbá a sajtótörvényt még a benne kiszabott praescriptio tekintetéből se, mert a 28-ik §. szerint mind az, a ki valamit irt, 6 hónapig, s illetőleg 2 évig mindig félhet, hogy perbe fogják.

Mindezeknél fogva tehát nem pártolom a ministeri előterjesztést, hanem inkább fönntartanám a status quot: mert inkább alávetem magamat a józan discretiónak, mint a törvény elasticus és kétes értelmü rendeleteinek. Én a ministeri előterjesztés ellen szavazok.

4.

1867 márc. 18

Miletić Szvetozár javaslata a Háromegy királyságnak[1] Magyarországgal való kiegyezése ügyében.

1865–68. évi Képv. Ir. II. 105–106. l.

Tekintve, hogy ő fölsége ezen országgyülést azon czélból kegyeskedett összehivni, hogy az az államjogi differentiákat, melyek az 1848-ki események által az uralkodó és Magyarország közt egy részről, és a magyar korona egyes tartományai közt más részről tettleg előidéztettek, kiegyenlitse; hogy e differentiák közt Horvátország, Szlavonia és Dalmátia háromegy királyság államjogi viszonyának kérdése Magyarországhoz— első sorban áll; hogy ő felsége 1865-ik évi deczember 14-dikei trónbeszédében a társországokkali kiegyezkedést az alkotmány tettleges visszaállitása és maga a koronázás föltételéül tüzte ki; hogy a február 17-én kelt legmagasabb királyi leiratban, melyben az alkotmány visszaállittatik és felelős magyar ministerium jóváhagyatik, egyszersmind a király abbeli bizalma is ki van jelentve, hogy a magyar országgyülés a társországok irányában igazságos lesz; hogy maga e ház is junius 24-én és julius 6-án kelt feliratában az 1861-ki országgyülés ama nyilatkozatát megujitotta, miszerint Magyarország a társországokra hagyja, hogy a fehér lapot betöltsék; hogy az országgyülés mindkét háza a testvéries kiegyezkedést óhajtva, regnicolaris deputatiót[2] küldött ki, hogy ez a Horvátország és Szlavonia részéről kiküldött bizottsággal értekezletbe és egyetértésbe helyezze magát; hogy e regnicoláris deputatió már jó régen közölte e házzal működésének eredményét; és tekintve, hogy azon állapot és kapocs, mely 1848-ig Horvátország és Szlavonia közt fen[n]állt előleges egyezkedés nélkül életbe nem léptethető, a nélkül, hogy új egyenetlenségekre és összeütközésekre ne adna alkalmat; hogy tehát előleges egyezkedés nélkül még a magyar korona territoriális integritása sem állitható vissza, annál kevésbbé pedig terjeszthető ki a magyar ministerium hatósága a háromegy királyságra; hogy ezen országgyülésnek, hogyha azt gondolja, miszerint a háromegy királyság saját viszonyait ő fölsége többi királyságai és országai irányában csak solidarisan Magyarországgal intézheti el, következetesen azt is kell gondolnia, hogy Magyarország sem képes a háromegy királyság nélkül a magyar korona viszonyait ő fölsége többi királyságai és országai irányában elintézni, és legalább a háromegy királyságot illetőleg jogszerűen eldönteni; hogy a háromegy királyság nélkül még a koronázás sem mehet végbe, legkevésbbé pedig az olyan, melynek más mint tettleges, erőszakos és

[1] Horvát-Szlavonország és Dalmácia.
[2] Országos bizottság.

jogtalan érvénye volna a háromegy királyság irányában; hogy tehát a háromegy királysággal kiegyezkedés nélkül tartós és állandó alkotmányos állapotnak visszaállítása lehetetlen; meggyőződve továbbá, hogy a háromegy királyságot és a vele államjogilag egyesített határvidéket semmi erő, vagy politika sem fogja más kapocsra birhatni, mint a melyre szabadon és minden oktroyálás nélkül megválasztott és törvényesen egybehivott országgyülése rá fog állni; óhajtva végre, hogy az alkotmányos szabadság érdekében átalában, és az új korhoz, az új szükségletekhez és viszonyokhoz idomitott magyar alkotmány érdekében különösen, az egyetértés és kiegyezkedés Magyarország és a háromegy királyság közt minél előbb éressék el, előbb mintsem képesek lennének az európai események az 1867-ik évnek 1848-ik évi fordulatot adni: ugyanazon szándékból, melyből 1866-ban, mint a háromegy királyság országgyülésének tagja, a kiegyezkedés és egy bizottságnak e czélból kiküldése mellett szót emeltem, hozom azon

Inditványt,

miszerint e tisztelt ház elhatározni méltóztassék:

1. Hogy a regnicoláris deputátió értesítése és munkálata a háromegy királyság országgyülési bizottságával tartott értekezletek iránt tárgyalás alá vétessék és e végett napirendre kitüzessék.

2. Hogy a ministerium felszólittassék, miszerint ő fölségénél kieszközölni méltóztassék, hogy ő fölsége Horvátország és Slavonia elnapolt országgyülését a további egyezkedések és a kiegyezkedés, a koronázási oklevél megállapitása, és maga a koronázás tekintetéből minél előbb összehivni kegyeskedjék.

3. Hogy e közben az erőszakoskodás Horvátország- és Slavoniában megszüntettessék, és különösen, hogy az 1866-ik évi deczember 28-ki ujonczozási rendelet ép úgy, mint Magyarországban, felfüggesztessék.

Pesten márcz. 18-án 1867.

Beadta

Dr. Miletics Szvetozár s. k.

5.

1867 márc. 26

Nyáry Pál és br. Eötvös József a képviselőház ülésén a nemzetiségi bizottság munkálatainak folytatásáról.

Képv. Napló 1865–68 IV. 54. l.

Nyáry Pál: Mielőtt a kitüzött napirendre áttérnék, bátor vagyok a ház engedelmével a t. ministeriumhoz kérdést intézni az iránt, hogy miután az országgyülés 1861-dik év óta ő felségéhez intézett több fölterjesztésében ismételve kijelentette azt, hogy a nemzetiségi kérdésnek megfejtésére nézve alkotandó törvényjavaslatot azonnal, mihelyt az alkotmány vissza lesz állitva, előterjeszteni és a fölött tanácskozni első teendőjének ismerendi: vajjon szándékozik-e a t. ministerium még ezen ülésszak befejezése előtt e részben a ház elé törvényjavaslatot terjeszteni?[1]

[1] *Nyáry* Pál felszólalása és *Eötvös* József válasza az 1868. évi nemzetiségi törvény létrejöttének fontos láncszemét jelenti. Az 1861-ben kiküldött nemzetiségi albizottság ekkor kap határozott utasítást abbahagyott munkájának folytatására. (A bizottság további működésére von. ld. 25. l. 5. jegyz.)

Eötvös József b. vallásügyi minister: T. ház! Bizonyosan senki sincs, ki a nemzetiségi kérdés fontosságát jobban átlátná, mint a ministerium, és inkább óhajtaná, hogy e fontos ügy minél előbb törvény által végleg szabályoztassék. Miután azonban a t. ház a nemzetiségi kérdés ügyében bizottságot küldött ki: czélszerünek tartja a ministerium, ha ezen bizottság folytatván munkálatait, azt a ház elé terjesztené, mikorra a ministerium fen[n]tartja magának, hogy, ha ezt szükségesnek látná, a bizottság javaslata iránt észrevételeit a ház elé terjeszsze.

Nyáry Pál: Miután a cultusminister ur nyilatkozatát hallottuk, nincs egyéb hátra, véleményem szerint, mint hogy a t. ház azon bizottságot, mely a nemzetiségi ügyben alkotandó törvényjavaslat készítésére kiküldetett, munkálatának tovább folytatására határozatilag utasitani méltóztassék. *(Helyeslés.)*

Elnök: Ennek következtében a nemzetiségi bizottság munkálatát folytatni fogja és a megállapitandó törvényjavaslatot a tisztelt háznak be fogja adni.

6.

1867 márc. 30

Manojlović Emil felszólalása a határőrvidék képviselete tárgyában.

Képv. Napló, 1865–68 IV. 138. l.

Manojlovics Emil: Tekintve, hogy a magyar határőrvidék Szt. István koronájához tartozik; tekintve továbbá, hogy az 1848-diki 5-dik törvényczikk értelmében a határőrvidék a magyar országgyülés alkatrészét képezi, tekintve, hogy a folyó évi böjtelőhó[1] 17-dik napján kelt legkegyelmesebb királyi leirat szerint Magyarország alkotmánya helyreállittatott; tekintve, hogy eddigi válaszfölirataimkban ismételve kifejezett kérelmeink ellenére a határőrvidék ez ideig az országgyülésre meg nem hivatott; tekintve, hogy nem csak a törvényekkel, hanem a méltányossággal is ellenkezik, hogy az ország egy részében alkotmányosság uralkodjék, a másik részben pedig ezen alkotmány élvezete megtagadtassék; tekintve végre, hogy élő törvényeink értelmében az országgyülést kiegészittetnek tekinteni, és érvényes törvények alkotásába bocsátkozni mindaddig nem lehet, mig mindazok, kik az országgyülésre meghivandók, meg nem hivattak: a tisztelt had-[2] és belügyminister[3] urakhoz következő kérdést bátorkodom intézni: méltóztatott-e a magas kormány intézkedni, s ha ezt eddig nem tette volna, szándékozik-e intézkedni, hogy a magyar határőrvidék még a jelen évi ülésszak folyama alatt az országgyülésen kellőleg képviselve legyen?

Andrássy Gyula gr. ministerelnök: Tisztelt ház! Csak félig volt szerencsém hallani az interpellátiót; de a mit mondandó leszek, az minden ily esetre alkalmazható. Kénytelen vagyok ugyanis arra kérni a t. ház tagjait, méltóztassanak ily meglepő interpellátiókra nézve megállapitani, hogy azok előbb irásban adassanak be...

Manojlovics Emil: Beadtam irásban.[4]

Andrássy Gyula gr. ministerelnök: ... és azután majd a kormány kitüzi a napot, melyen felelni fog. *(Helyeslés.)*

[1] Február.

[2] Gr. *Andrássy* Gyula id. (1823–1890), 1867–71 között miniszterelnök és honvédelmi miniszter, 1871–79 között közös külügyminiszter.

[3] Br. *Wenckheim* Béla.

[4] A verseci képviselő interpellációja váratlanul érte a kormányt, melynek nem állott érdekében a határőrvidék országgyűlési képviselete. Manojlovics 1867 március 29-én írásban is benyuj-

7.

1867 ápr. 8

Deák Ferenc határozati javaslata a horvát ügyben kiküldött országos küldöttség javaslatával kapcsolatban.[1]

1865–68. évi Képv. Ir. II. 128–129. l.

A magyar országgyülés fontolóra vette országos küldöttségének a horvát, tót[2] és dalmát országgyülés küldöttségével folytatott egyezkedési értekezésekről szóló jelentését; s fontolóra vette az ezen jelentéshez csatolt nyilatkozatnak s mind kétrészről felhozott érveknek tartalmát. E megfontolás következtében szükségesnek tartja a magyar országgyülés következőket kijelenteni;

Miután azon közjogi alapelv, hogy Horvát-, Dalmát- és Tótországok a magyar koronához tartoznak, az emlitett országok gyülése által is elismertetett: a magyar országgyülés ezt, mint közös megállapodást kivánja tekinteni.

E közösen elismert alapelvnek folytán szükséges:

1. Hogy Magyarország királya, a ki egyszersmind Horvát-, Dalmát- és Tótországoknak- is királya ugyanazon egy koronával, ugyanazon időben és ugyanazon koronázási tény által egyszerre s együtt koronáztassék mindezen országok királyává; a koronázási hitlevél ugyanazon egy legyen, s abban ne csak a magyar korona összes országainak közös alkotmánya, hanem mind Magyarországnak, mind Dalmát-, Horvát- és Tótországoknak törvényes jogai is teljesen biztosíttassanak és fen[n]tartassanak.

E koronázási hitlevelet nem az egyes országok külön képviseletei, külön tanácskozásokban, külön megállapodás által, hanem minden országokra nézve a közös országgyülés készitse el. De az ő fölsége által is elfogadott, s aláirt hitlevél azon országok részére is külön eredeti példányban adassék ki. — Szükséges továbbá

2. hogy mindazon esetekben, midőn a magyar korona országai mások irányában egyetemesen képviselendők, az említett országok ezen egységhez tartozzanak.

Ugyanazért, ha a közös ügyek egy részről a magyar korona országai, más részről ő fölsége többi országai és tartományai között delegatiók által lesznek elintézendők: ezen társországok is a magyar korona országok delegatiójánál legyenek képviselve, s e képviselőiket, kik a delegatiónál szintugy, mint a magyarországi delegátusok személyszerinti szavazattal birandnak, a meghatározandó arányos számban, akár velünk közösen, akár magok részéről külön választhassák meg.

Hogy, tehát már mindkét részről elfogadottnak tekinthető alapelv, t. i. a magyar korona országainak ezen összetartozása tettleg is minélelőbb életbeléphessen: a magyar országgyülés testvéri egyetértés érzetétől vezéreltetve, felszólitja ezennel Horvát-,

tott interpellációjával két nappal később a minisztertanács is foglalkozott. „Ministerelnök úr megbizatott — olvassuk az 1867 márc. 31-i minisztertanácsi jegyzőkönyvben — a kormány nevében odanyilatkozni: miszerint a kormány a jelen körülmények között nem tartja időszerűnek ez interpellátióra hivatkozni." (M. T. 1867: X/2.)

[1] *Deák* határozati javaslata a magyar-horvát bizottsági tárgyalások újravételét készíti elő. E tárgyalások Deák *„Zágráb megye körlevele és az egyesülés"* című cikkéig (Pesti Napló 1861 márc. 24.) nyúlnak vissza. A cikk válaszaként javasolja Šokčević akkori horvát bán a közvetlen tárgyalásokat, amire 1866 márc. 17-én a magyar bizottság kiküldésével sor került. Az előzetes tárgyalások azonban csakhamar elakadtak, s ezek újbóli felvételét célozza fenti határozati javaslat. A 12–12 tagú magyar-horvát delegáció részletes tárgyalásai 1868 májusában kezdődtek, a kidolgozott egyezményt az év szeptember 25-én a horvát-szlavon országgyűlés, november 11-én a magyar képviselőház elfogadta és az 1868: XXX. tc.-ben törvényerőre emelkedett.

[2] É. szlavon.

[3] Szlavonország (Szlavonia).

Dalmát- és Tótországok gyülését: küldjön a legközelebb történendő koronázáshoz a maga részéről aránylagos számu s önbelátása szerint választandó követeket a magyar országgyülésre, a kik jogosítva legyenek, mind a koronázásnál, mind a velünk együtt közösen megállapitandó koronázási hitlevél elkészitésénél, mind pedig azon törvényeknek, melyek a közöttünk és ő felsége többi országai között létező közös ügyek miképeni elintézésére nézve szükségesek, végmegalkotásában, az emlitett országokat képviselni.

Minden, netalán támadható aggodalomnak megelőzésére, nyilvánitja ezennel a magyar országgyülés, hogy ha a horvát országgyülés felszólitásunkat elfogadja is, ebből mi ellenök semmi következést vonni nem akarunk, kijelentvén egyszersmind már előre azt is, hogy ámbár a magyar országgyülés azon nagy terjedelmü autonomiát, melyet a horvátországi küldöttség, az általa képviselt országok részére követel, nem véli sem az emlitett országokra, sem a közös koronára nézve oly jótékonynak, mint azt ama küldöttség állitotta; — tekintve mégis a testvéri egyetértés szükségét: hajlandó ahhoz a gyakorlatilag lehető legszélesb terjedelemben hozzájárulni.

Végre:

Azon nehézségekre nézve, melyek a területre vonatkozólag felhozattak, a magyar országgyülés ragaszkodik saját küldöttségének e részben az ország jogaira nézve kifejezett nézeteihez.

Ha Horvát-, Tóth- és Dalmátországok gyülése jelen testvéri felszólitásunkat elfogadja, s ezáltal azon közjogi alapelv, melyet közösen elismerünk, a magyar korona országainak öszvetartozandósága tettleg is életbe lép; biztosan remélhető, hogy a Magyar- és Horvát-, Tót és Dalmátországok között még ki nem egyenlített viszonyok minden részletei kölcsönös egyetértéssel s megnyugvással fognak elintéztetni. A magyar országgyülés a maga részéről mind jelenben, mind az egyezkedés további folytatásában kész lesz mindenkor Horvát-, Dalmát- és Tótországoknak megadni mindazon biztositékokat, melyeket azok történelmi és nemzeti igényeikre nézve jog és méltányosság szerint kivánhatnak.

Pesten, április 8-án 1867.

Beadja

Deák Ferenc,
pest-, belvárosi képviselő.

8.

1867 ápr. 8

Branovácsky István interpellációja a minisztériumhoz az 1861. évi karlócai szerb kongresszus kívánalmai tárgyában.

1865–68. évi Képv. Ir. II. 126–127. l.

Tisztelt képviselőház! Engedelmet kérek arra, hogy a tisztelt ministeriumhoz egy kérdést intézhessek.[1]

De, mielőtt ezt tenném, előre kell bocsátanom s a multakból a képviselőház élő emlékezetébe hoznom azt: miképen a szerb nemzetnek azon része, mely Zsigmond magyar király idejétől fogva 1690-dik évig, különösen pedig azon 40 ezernyi család,

[1] *Branovácsky* interpellációja híven tükrözi, hogy az egykorú szerb értelmiség nemzetiségi jogigényét a túlhaladott történeti kiváltságokra alapítja. Ezeknek a történeti kiváltságoknak megítélésében nincs különbség Miletics és Branovácsky felfogása között, aki röviddel később — 1867 jún. 21-én — (ld. 1865–68. évi Képv. Ir. II. 224–225. l.) határozati illetőleg törvényjavaslatot

a mely I-ső Lipót német császár s magyar király által együttes védelem végett a török ellenség dühösködése ellen felkelésre szólittatván föl, ő fölségével e részben eleve kikötött nemzetközi alku mellett, régi honából ide Magyarországba átköltözött, és a mely az emlitett „pactum conventum" folytán, jelentékeny kiváltságos levelekkel s több kivételes kiváltságos jogokkal kegyelmesen felruháztatván, itt ezen engedmények ára fejében, századokon keresztül vérével s vagyonával a fejedelmeknek s a magyar hazának áldozva, béke s háború idején fényes katonai szolgálatokat tett, mondom, miképen ezen g. n. e.[2] szertartásu szerb nemzet része a magyar törvényhozás által 1790/1. évben a 27. törv. czikk erejénél fogva államjoggal megajándékoztatott, egyszersmind a clérusra, egyházra, iskolára s alapitványokra vonatkozó önrendelkezési jogon kivül mindazon kiváltságos jogokat és ügyeket is, a melyek az ország alapalkotmányával nem állanak ellentétben, s a melyeket az időben maga ő felsége, az e végre fen[n]állott udvari illyr kancellária által kirekesztőleg igazgatott s intézgetett érvényeseknek elismerte ugyan, de ezen jogok s ügyek közül a leglényegesebbek, a melyek t. i. leginkább a szerbek politikai s nemzeti életére vonatkoznak, mind ekkoráig tüzetesen se nem tárgyaltattak országgyülésileg, se azoknak az ország alapalkotmányával ös[s]zhangzásba hozatala meg nem kisértetett, mely oknál fogva, de még azért is, mert már ezelőtt 1748-ban a szerb lakosok legnagyobb száma a katonai állásból provinciális lábra lévén állítva, s ekkép az akkori földesuri s megyei köztörvényhatóságoknak alávetve, ezen kérdéses kiváltságos kivételek a gyakorlati életbe eddig nem is jöhettek; és így a föntebb emlitett átköltözésnek összes feltételei mai napig sem teljesitettek a korona részéről; hanem, miután csakhamar azután, t. i. 1792-ben a fentebb említett udvari illyr kancellária nem csak, de a legutóbbi időben a fentebb dicsért privilegiumok folytán létrehozott szerb vajdaság is megszüntetve lettek, ő fölsége, a mostani fejedelem a g. n. e. szertartású szerb honfiak megnyugtatására 1861. évben szerb nemzeti congressust összehivni, és azt atyai indulatból arra felszólitani méltóztatott, hogy a többször érintett kegyelmes privilegiumokon alapuló jogos igényeit s kivánalmait, valamint ezek általa szükségesnek tartandó biztositéka feltételeit is formulázva, e részben javaslatot tegyen, s e munkálatát mind magának ő fölségének belministere által, mind pedig a magyar udvari kancelláriának is terjessze elő, a mi csakugyan azon évi april hó 20-dikán meg is történt oly alázatos kéréssel: méltóztatnék ő fölsége ezen kérdéses javaslatban jobbágyi hódolattal előadottakat kegyelmesen helybenhagyni, és tárgyalás, elfogadás s a törvényekbe való beczikkelyeztetés végett királyi előterjesztvény alakjában a magyar országgyüléssel közöltetni. Ezen kérésnek az lett eredménye, hogy ő fölsége 1861. junius hóban a magyar országgyüléshez intézett kegyelmes leiratában már is megigérni méltóztatott, hogy mihelyst az évi kegyelmes trónbeszédében felhozott közös ügyek elintézve, s azon akadályok, melyek ő fölsége a király megkoronáztatásának utjában vannak, elháritva leendenek, s az ország azon állapotba leend visszahelyezve, hogy koronás fejedelmével érvényes törvényt alkothasson, a szerb congressusnak fentebb említett munkálatát kir. előterjesztvényképen további működés végett az országgyülés elé fogja kegyelmesen hozatni. Végre, miután jelenleg nemcsak az ország alkotmánya, de a magyar felelős kormány is vissza vannak állitva; de a fentebbi feltételnek is a tisztelt képviselőház részéről máris elég van téve; sőt a király ő fölsége megkoronáztatásának is legközelebben

nyujt be a szerb ügyben. Ebben országos bizottság kiküldését javasolja és a szerb nemzeti egyházi kongresszus mielőbbi összehívását kéri. Miletics 1867 nov. 13-i interpellációjában kéri, hogy az 1861. évi szerb kongresszus határozatait válasszák el a többi nemzetiségi irománytól, vegyék „külön és kellő" tárgyalás alá.

[5] Görög nem egyesült = görögkeleti.

örömmel nézünk elébe: nézetem szerint most misem áll utjában annak, hogy a kérdéses szerb congressusi munkálat, e feletti törvény hozatala végett, a tisztelt ministerium által még ezen országgyülésnek ez évi ülésszakában kir. előterjesztvény alakjában a tisztelt képviselőház elé hozassék.

Ily körülményekben én, a többi szerb képviselő nevében is, küldőink iránti kötelességünk teljesítéséül, bátor vagyok a tisztelt ministeriumhoz azon kérdést intézni:

Szándékozik-e a tisztelt ministerium az 1861-dik év szerb congressusának a kiváltságos jogigényeket s ezek biztositéka feltételeit formulázó munkálatára nézve, e feletti törvény hozatala végett még ezen országgyülés ez évi szaka alatt a tisztelt képviselőházhoz királyi előterjesztvényt, vagyis javaslatot benyujtani, vagy nem?

Ezen tisztelettel tett interpellátiót lesz szerencsém irásban is a ház asztalára tenni.

Kelt Pesten, április hó 8-dikán 1867.

Branovácsky István s. k.
Ujvidék város képviselője.

9.

1867 máj. 2

Belügyminiszteri leirat Szakolca város közönségének a felterjesztett ügyiratok tárgyában.

B. M. eln. 1867 — III — 865 (1331)

Sz. kir. Szakolcza város f. é. april 16-án tartott közgyülése jegyzőkönyvét *tót* nyelven terjeszti fel *Sz. Kir. Szakolcza város közönségének.*

Midőn a magyar k. ministerium, elejét venni kivánván azon aggodalmaknak és félreértéseknek, melyeket a nemzetiségi kérdés, törvényhozási úton leendő elintézésig, előidézhetne, — felhatalmazást kért az országgyüléstől arra, „hogy az 1847/48 16. t. cz. 2. §-ának e.) pontja annyiban a mennyiben a megyei bizottmányok köztanácskozási nyelvéül kizárólag a magyart rendeli, a törvényhozás további intézkedéseig föl függesztessék," és midőn az országgyülés a magyar k. ministeriumot felhatalmazta, „hogy addig is, míg a helyhatósági és községi rendszer törvényhozásilag szabályoztatnék, minden felmerülhető oly kérdéseknél, melyek a haza külön ajku nemzetiségeinek nyelvi viszonyaira vonatkoznak, az országgyülési feliratok szellemében intézkedhessék": nem volt és nem lehetett szándéka sem a m. k. ministeriumnak sem az országgyülésnek, hogy a magyar nyelvet, őt, törvény és méltányosság szerint megillető, diplomaticai jellegéből kivetkőztessék, hogy felhatalmazást adjanak a köztörvényhatóságoknak mely szerint a ministeriummal való érintkezéseiben és elintézés alá bocsátandó tárgyirataiban a nyelvet kedvök szerint választhassák és ez által a közkormányzatot majdnem megláboIhatlan nehézségeknek kitegyék.

Noha tehát nem lehet észrevételem az ellen, hogy a megyei bizottmányok, városi és kerületi képviselő testületek tanácskozásaiknál a magyar nyelven kivül más az országban divó nyelveket is használhassanak és jegyzőkönyveiket a magyaron kivül más nyelven is szerkeszthessék: még is ragaszkodnom kell ahhoz, hogy ezen jegyzőkönyvek hozzám magyar szöveggel terjesztessenek fel, mely magyar szöveg fog egyedül azoknak elintézésénél alapul szolgálni.[1]

[1] A közölt belügyminiszteri leirat tehát a gyakorlatban módosítja az országgyűléstől kért felhatalmazást, mivel Wenckheim belügyminiszter Szakolca város szlováknyelvű jegyzőkönyvét elutasítva, említést sem tesz arról, hogy a kivánt magyar hivatalos szöveg mellett a szlovák szerepelhet-e. A visszás intézkedés időpontjában a törvényhatóságok nagyrésze, kivált a nemzetiségi

A m. h. 16-án tartott közgyülésének tót nyelven szerkesztett s a polgármester által ugyanazon hó 24-én 47 sz. a. kelt jelentésével felterjesztett jegyzőkönyv az előadottak értelmében elintézésre alkalmas nem lévén, ezt a városi közönségnek vissza küldöm, annak magyar szerkezetben leendő haladéktalan előterjesztését elvárom, és jelen rendeletemet jövőre irányul szemelőtt tartani kivánom.

[Pest 1867. máj. 2.] Olvashatatlan aláirás.

10.

1867 máj. 14

Minisztertanácsi határozat a csajkás kerület és a bánsági végvidék ügyében.[1]

M. T. 1867 : XXV/2.

Felolvastatott a magyar határőrvidéknek az országgyülésre hivatásáról szolló 1848-ik évi V. törvényczikk 5. §-a végének módositási javallata.

Mely egyelőre következőkép állapitatott meg : „Addig, míg a határőrvidéken fen[n]álló katonai szervezet törvényes intézkedés által meg nem változtatik, a csajkások kerületi és bánsági végvidékre vonatkozó eme törvényczikknek rendelete ideiglenesen felfüggesztetik.

11.

Iratok a kormányzat és az erdélyi szász Egyetem[1] *viszonyáról 1867-ben.*

A.

1867 máj. 21

Gr. Péchy[2] *Manó erdélyi kir. biztos felterjesztése gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz.*

Bm. eln. 1867 – III – 2192.

50. szám. *Az erdélyi Királyi Biztostól*
K. B.

Nagyméltóságú Gróf Minister Elnök Ur ! Kegyelmes Uram !

Az ./. alá tisztelettel ide mellékelt fölterjesztését a Szász Ispánnak[3] azon hivatalos megjegyzéssel van szerencsém fölszármaztatni, hogy miután én az emlitett Szász Ispán megbizhatóságában arra való nézve elegendő kezességet nem találok,

---

vidékeken nyiltan bizalmatlanságukat nyilvánítják az országgyűlési többséggel, tehát a kormányzattal szemben, mire Andrássy „az e részben sürgőleg szükséges erélyteljes intézkedések minden szigorral való megtételét" elrendeli. (B. M. eln. 1867 – III –865/1732.)

[1] Említettük, hogy a minisztertanács (ld. 6. sz. irat 4. jegyz.) 1867 március 31-én nem tartotta időszerűnek, hogy a kormányelnök érdembeni választ adjon Manojlovicsnak a határőrvidék országgyűlési képviseletét sürgető interpellációjára. Ez a határozat azonban ellentmondott az 1848 : V. tc. 5. §-ának, amiértis a minisztertanács a határőrvidéki katonai szervezetre hivatkozva fenti módosító javaslatot hozta.

[1] *Universitas Saxonum* (Sächsische Nationsuniversität, ld. bőv. 417. l.), az erdélyi szászok közjogi-politikai testülete. Kezdetben a „szebeni tartomány", 1486 óta az egész Szászföld képviselete. Elnöke a szebeni polgármester, majd 1796-tól a szász *comes* („szászispán", „szászok grófja"). 1876 után egyedüli hatásköre a szász nemzeti vagyon és kulturális intézmények felügyelete.

[2] *Péchy* Manó gr. (1817–1889) erdélyi királyi biztos, országgyűlési képviselő. 1861-ben és 1865–67 között Abauj megye főispánja. 1867-től 1872-ig a kormányzat erdélyi kir. biztosa 1872-ben Kolozsvár, 1881-ben Kassa kormánypárti képviselője.

[3] *Schmidt* Conrad (1815–1880 ?) ügyvéd, erdélyi szász comes, majd közigazgatási tisztviselő. Az ó-szász irányzat híve. A kormány 1868 februárjában felmentette.

hogy nekie, e fölterjesztésében foglalt ötletből, a szász Universitás egybehivására engedélyt adjak,[4] – nem vál[l]alhatván magamra a felelősséget a tekintetben, valjon az Universitás más tárgyakra – mint a koronázáshoz felküldendő lovas banderium fölszerelésére – nem fog e terjeszkedni :

Tisztelet – teljesen megkérem Excellentiádat, méltóztassék mielőbb rendeletileg meghagyni, valjon a fentebbi ötletből az Universitás egybehivása engedélyezhető-e, vagy nem ? hogy erről az illető Szász Ispánt még idejekorán kiértesíthessem.

Az engedélyezés esetében meghagyandónak vélném, hogy az Universitás egybehivása csak is – adhoc – és pedig azon szigorú meghagyással engedélyeztetik, hogy a Szász Ispán semmiféle egyéb tárgyaknak fölvételét – saját felelőssége alatt – meg ne engedje, – ellenkező esetben az Universitást azonnal feloszlatni kötelességének tartsa.

Kolozsvártt május 21-kén 1867.

gr. Péchy

B.

1867 máj. 30

Br. Wenckheim Béla belügyminiszter utasitása az erdélyi szász ügyekben gr. Péchy Manó erdélyi kir. biztosnak.

B. M. eln. 1867–III–2192.

Excellentiádnak f. hó 21-kén 50. sz. alatti tudósítására, a szász ispán felterjesztését oly utasitással van szerencsém vissza küldeni, méltóztat Excellentiád a szász ispán által biztositani a szászokat arról, hogy a szász ispánnak Ex[cellenti]ád f. hó 21-én 50 sz. a. kelt tudósitásával ide érkezett felterjesztését oly felhivással küldöm vissza, hogy Nagyméltóságod a szászokat a szász ispán által biztositani sziveskedjék arról, miként a magyar k. ministerium a szász nemzet jogait ugy egyátaljában, mint különösen Universitási gyülések tarthatására nézve kétségbe vonni nem kivánja, s arról, is meg van győződve, hogy az Universitási gyülés a legjobb szellemben működött volna; miután azonban a magyar k. ministerium csakis törvényes alapon össze hivandó Universitási gyülést engedélyezhet, annak pedig össze hivása, az elébb megtörténni kellető választások miatt oly hamar, hogy abban koronázás előtt – melynek ideje Junius 8-ára van kitüzve – intézkedni lehessen, nem eszközölhető, az Universitási gyülésnek mostani össze hivása feleslegessé vált.

Ezen okon kivül az is vezette a ministeriumot e határozatra, hogy a mint Nagy Méltóságod tudósitásából is kitetszik, a mostani szász ispán[1] magatartása nem egészen megnyugtató és hogy e gyülés engedélyezése más hasonló követelésekre nyujthatott volna alkalmat.

[Pest, 1867 máj. 30]

[4] A királyföldi közigazgatási szerkezet nemcsak idejétmult, de a másajkúakra is sérelmes keret volt. A királyföldi románok, így Nagysink románjai (ld. 22. sz. irat) hasztalan kérték közigazgatási jogaik érvényesítését, a comes elutasította őket. Az erdélyi kir. biztos, illetve a belügyminiszter eljárása sem volt alkotmányos, mert a közölt utasítás eleve megakadályozta a szász Univerzitást véleménye nyilvánításában. A kormány továbbra is a beavatkozás politikáját folytatta a szász ügyben. 1868 elején elmozdította Schmidt comest. Ennek utóda : Conrad Mór és a későbbi comesek készséges hivatalnokai a kormányzatnak. A szász nemzetiségi sajtó az Univerzitás kebelében végbement döntő változást évtizedekkel később a szabadelvű „újszász" körök engedékenységének tulajdonítja. (Vö. *Das sächsische Nationalprogramm*, Sieb. D. Tgbl. 1887 ápr. 2. 4045. sz.)

[1] Szövegben áthúzva : „jelleme nem megbízható, úgy az is, hogy ennek".

12.

1867 máj. 24

A szlovák sajtó állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben.[1]

Pešt'budinske Vedomosti 1867 42. sz.

Mig perlekedés volt Bécs és Pest között a magyar alkotmány teljes visszaállítása ügyében, addig a magyar polgártársak állandóan azt hangoztatták az életükért küzdő nemmagyaroknak, akik segitségért ugyanoda fordultak, ahová a magyarok, t. i. a trónhoz: „Ne járjatok Bécsbe, a király semmit sem ad nektek; de segitsetek nekünk először kivivni s biztositani az ország jogait és a magyar alkotmányt, aztán az ügyet barátságosan elintézzük egymás között mi magunk."

Erre a felhivásra mi azt feleltük: politica est scientia exigentiarum;[2] aki elmulasztja az alkalmat, elveszti a játszmát; ha ti mindenre Bécsben kerestek orvoslást, miért forduljunk el Bécstől mi? a magyar király a mi királyunk is, az ő joga és kötelessége gondoskodni rólunk, éppúgy, mint rólatok; s ha ti azt, amit magyar alkotmányon értetek, t. i. a magyarizmus „szuverénitását", biztositjátok magatoknak, — ismerünk benneteket — hiába reméljük a baráti megállapodást.

Hogy mit lehet a baráti megállapodástól várni, azt már 1861-ben láttuk s világosan látjuk most is.

A nemmagyar nemzetek illő és igazságos kivánságainak kielégitéséről b aráti beszélgetésekben, ünnepi dikciókban hirlapi cikkekben volt „de verbis quantum vis";[3] de ahol nincs, ott ne keress. Mikor a végső szükség sürgette, úgy látszott, mintha megindulna valami; de aztán egyszerre az égvilágon semmi sem történt.

Mikor ismeretessé vált a turócszentmártoni szláv nemzetgyűlés eredménye: Eötvös báró az országgyülés asztalára törvényjavaslatot helyezett „a nemzetiségi kérdésről" és bizottságot is neveztek ki.[4] De ez a bizottság egyáltalában nem tett semmit mindaddig, amig tudomást nem vettek róla Pesten, hogy az 1861. évi országgyülést feloszlatják. Ennek az országgyülésnek utolsó lélegzetvételeképen a bizottság bemutatott egy törvényjavaslatot, amelyet a nemmagyar nemzetek közvéleménye egyhangúan elvetett — és Tisza Kálmán azt a javaslatot tette, hogy a következő törvényhozó országgyülés tartsa legsürgősebb feladatának a nemmagyar nemzetek becsületes és igazságos kéréseinek teljesítését.

Ezt a fából vaskarikát hagyományozta 1861-ben az országgyülés a mostani országgyűlésnek. A mostani országgyűlés sietve látta el új cicomával. Rögtön az elején előzetes tárgyalásra szőnyegre véve a dolgot, frázist hallottunk éppen eleget, sőt egyes szlovák nemzeti érzelmüeknek éppen nem mondható képviselők felszólalásaiban őszinte készséget és hajlandóságot is: valamelyes megoldásra vinni az igazságos ügyet; de a „Deák-klub" megtalálta a módját, hogy megtanítsa őket felsőbbségének fegyelmére és érdemleges eredmény helyett azzal a formasággal törölték ki a nemmagyarok szemét,

[1] A cikk hű kifejezője a szlovák rtelmiség állásfoglalásának, mely az 1865. évi választások keserű tapasztalatain okulva, amikoris félszáznál több szlovák jelöltből egyetlenegy sem került az országgyűlésbe, most már előzetes, törvényes biztosítékot kíván. A közlemény eredeti címe: Úctivá ale súrná žiadost' (Tiszteletteljes, de sürgős kivánság).

[2] A politika a szükségességek tudománya.

[3] A szavakból amennyit akarsz.

[4] Utalás a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött 1861. évi nemzetiségi bizottságra.

hogy a nemzetiségi kérdés ügyében ismét bizottságot küldtek ki, melyben, úgy tűnik fel, csak egyetlen-egy kifejezetten nemmagyar nemzetiségű tag található.[5]

E közben ő felsége, a király visszaadta az országnak teljes önállóságát és függetlenségét, teljesen visszaállította a magyar alkotmányt; kinevezte a független minisztériumot; teljesítette az ország összes állami, politikai és közigazgatási kívánságát és a napokban kell a műnek betetőződnie az ünnepélyes koronázás aktusával.

Itt volna tehát a legfőbb ideje annak, hogy a baráti tárgyalásról szóló ígéreteket beváltsák. De ismét: ahol nincs, ott ne keress; sőt ezzel szemben az ország kormányának és a törvényhatóság vezetőségének összeállításánál azt tapasztaltuk, hogy az országban minden befolyás, minden előny az alkotmányosság és szabadság élvezetének minden előfeltétele — mint egy ellenség által meghódított és leigázott országban — a „Deák-klub" híveire szállott, és a nem-magyarokat hol furfanggal, hol erőszakkal, de „minden áron"[6] kirekesztették.

A nemzetiségi kérdésben kiküldött országgyűlési bizottság- füle botját sem mozgatja; mintha az országgyülésnek érzéke sem volna a nemzetiségi kérdés iránt; a minisztérium ugyan az egyik törvényjavaslatot terjeszti be a másik után, de a nemzetiségi kérdésről szó sincs.

Azt gondolják talán ezek az urak: azzal, hogy a szakolcai polgármester elrendelte a városi jegyzőkönyvek szlováknyelvű vezetését,[7] hogy a trencséni főispán, mint Trencsén város képviselője, szlovákul tette le az esküt; hogy az árvamegyei főispán a választó megyegyülést szlovák nyelven nyitotta meg, hogy a belügyminiszter megengedi a törvényhatóságok jegyzőkönyvének nem-magyar nyelven való vezetését is, azt gondolják talán ezek az urak, hogy ezzel minden meg van és meg lehet oldva? Ha ezt hiszik, nyiltan kijelentjük nekik, hogy roppant tévednek.

Annak nyilvánvaló elismerését, hogy a nemmagyar nemzetek kívánságainak teljesítését nem lehet elodázni, mint az ellenfél oldaláról adott bizonyítékért — ezeknek az uraknak szívből hálásak vagyunk; de azt, amit egyik-másik hivatalnok a maga jókedvében megtett, ugyanaz a személy máskor nem teszi meg. Tapasztaltuk a protestáns pátensnél is, hogy a király is visszavonhatja, amit megadott. A kisebb uraknak még annyira sem fontos az adott szó, könnyebben megváltoztathatják, különösen, ha azt a nagyobb urak, mondjuk a „Deák-klub" megparancsolja.

Olyan államban, amely valódi államformára tart igényt, a jog és az élet nem függhet véletlenektől és esetlegességektől.

A nemmagyar nemzetek és közöttük a szlovák nemzet is — nem véletlen kegyet akarnak kapni, s nem is követelnek olyat, hanem az életnek és a szabad nemzeti fejlődésnek tartós és minden körülmények között biztos jogát: a nemmagyar nemzetek — és közöttük a szlovák nemzet is — el akarják érni és így azt kivánják, hogy az életnek és a szabad nemzeti fejlődésnek ez a joga országos és a trón által elismert, tehát országos törvénnyel és koronázási diplomával megerősített és biztositott jog legyen. Már a turócszentmártoni memorandum[8] is ezt kivánta, s azóta száz meg száz ok adódott, amely ezt a kivánságot napról-napra szükségesebbnek mutatta.

S mivel Ő felsége koronázására a törvényhozás és a politikai előkészületek már a tárgyalás fokán vannak: tisztelettel kérjük az országgyülést és a magas kormányt:

[5] Az 1866 ápr. 26-án kiküldött ujabb nemzetiségi előkészítő bizottságnak (albizottság) 30 tagja közül 10 nemzetiségi. Ezt a bizottságot később 40-re bővítették, majd kiegészítették. (ld. 80. l. 1. jegyz.). A szlovák szerző megjegyzése nyilván az albizottság által kiküldött szűkebbkörű bizottságra vonatkozhatik.

[6] Az idézőjelbe tett két szó: „minden áron" az eredeti szövegben is magyarul.

[7] Az ügy fejleményeit ld. a 9. sz. iratban.

[8] Ld. 15/A. irat.

félreérthetetlenül hasson oda, hogy nemzetek — és közöttük a szlovák nemzet — nemzeti életének és szabad fejlődésének biztosítása érdekében még a koronázás előtt országos törvény hozassék, s hogy ezt a törvényt koronázási oklevéllel biztosítsák.

Mint az ország mintegy három millió szabad polgárának független szócsöve, e kivánság kifejezésére feljogosítottnak érezzük magunkat, ugyanakkor azonban kötelességünknek érezzük ezt magával az országgal szemben is, mert nagyon nem tartjuk tanácsosnak az idő indokolatlan elhuzásával s a menthetetlen tologatással az emberi erőt és gyarlóságot kisértésbe vinni s kihivni a változhatatlan és kérlelhetetlen lelki és természeti törvények önnön maguktól növő következményeit.

13.

1867 jun. 21

Miletić Szvetozár inditványa a nemzetiségi kérdés rendezése tárgyában.

1865—68. évi Képv. Ir. II. 223. l.

Miután a polgárok egyetértése az ország erejének és az alkotmányos életnek első és fő feltétele, az egyetértés pedig az e korona országaiban lakó különféle nemzetek kibékülésétől, a kibékülés ismét a nemzetiségi kérdés minél gyorsabb és szerencsésebb megoldásától függ; miután az országgyülés több föliratban kijelentette, hogy mihelyt azon helyzetbe jő, hogy törvényeket hozhasson, első gondja leend a különféle nemzetek jogos és méltányos követeléseinek kielégítése; miután az országgyülés már ezen helyzetet elérte, a nemzetiségek kérdése pedig csak azon a stádiumon van, hogy a nemzetiségek végett kiküldött albizottság munkálatát befejezte: én tehát határozatul azt inditványozom, hogy a tisztelt ház a nemzetiségi ügy negyvenes bizottságát ódautasítani méltóztassék, hogy az az albizottság munkálatát haladéktalanul tárgyalás alá vegye, és munkálkodását azon idő alatt is, ha az országgyülés e közben elnapoltatnék, folytassa, és akként bevégezze, hogy az ujólag összeült országgyülés első ülésében munkálatát előterjeszthesse.[1]

Pesten, junius hó 21-én 1867.

Dr. Miletics Szvetozár s. k.
ó-becsei képviselő.

14.

1867 jun. 24

Hodoșiu József határozati javaslata a külön nemzetiségek és nyelvek ügyében.

1865—68. évi Képv. Ir. II. 244. l.

Az országban lakó külön nemzetiségek megnyugtatása és a nyelvek használata iránt netaláni kételyek elhárítása tekintetéből, addig is, mig a nemzetiségi és nyelvi kérdés törvényhozási uton elintéztetnék, a ház határozatilag mondja ki:

[1] Miletić kívánsága rövidesen teljesült. Nyáry Pál, a nemzetiségi albizottság elnöke 1867 június 25-én (ld. 15. sz. irat) az 1861. és 1867. évi nemzetiségi programokkal együtt az albizottság törvényjavaslatát is benyujtotta a képviselőháznak.

1. A magánosok, községek, törvényhatóságok és itélőszékek szabad nyelvhasználata s illetőleg választása iránt kiadott legfelsőbb kéziratok és rendeletek érvényben megtartatnak.

2. A törvények mindazon rendeletei, s különösen az 1836. III., 1840. VI., 1844. II. és 1847/8. XVI., *annyiban, a mennyiben* azok a magánosok, községek, szentszékek, egyházi és világi törvényhatóságok és itélőszékek szabad nyelvhasználatát korlátozzák s illetőleg rendelik, a törvényhozás további intézkedéseig felfüggesztetnek.

Pesten, 1867. évi junius hó 24-én.

Hodosiu József s. k.
zarándm. brádi ker. képviselő.

15.

1867 jun. 26

Somssich Pál bejelentése a képviselőház ülésén a nemzetiségi ügyben kiküldött albizottság jelentése tárgyában.

Képv. Napló, 1865—68. IV. 310—311. l.

Somssich Pál: T. ház! Méltóztatott a t. ház az ülésszak elején a nemzetiségi ügyben egy választmányt kiküldeni. Ezen választmány egy kisebb bizottságra bízta a véleményes javaslat elkészítését. Ezen javaslat elkészülvén, tegnap terjesztetett a nagy bizottság elé. Miután e munkálat mind terjedelmére, mind fontosságára nézve olyan, hogy ahhoz egy olvasásra azonnal hozzá szólani nem lehet, kéri a választmány a t. házat, méltóztassék annak kinyomatását elrendelni, a t. ház bölcseségére bízván, vajon azt csak annyi számban fogja-e kinyomatni, a mennyi az illető bizottsági tagokat megilleti, vagy oly számmal, hogy a ház minden tagja kezébe juthasson úgy, hogy az elnapolás alatt kinek-kinek legyen ideje azzal tökéletesen megismerkedni, hogy annak idején hozzá szólhasson. *(Helyeslés.)*

Deák Ferenc: T. ház! Nagyon helyesnek tartom Somssich Pál képviselő úr inditványát, és azt is óhajtom, hogy az albizottság jelentése ne csak a bizottság tagjai, hanem a ház összes tagjai számára kinyomassék...[1]

Melléklet:

Jelentése az 1865-dik évi magyar országgyülés képviselőháza által a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottság alválasztmányának, a vonatkozó mellékletekkel.

1865—68. évi Képv. Ir. II. 251—276. l.

A nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottság alválasztmánya mindenek előtt azon fő elvnek megállapítását tartá szükségesnek, a mely föladata megoldásánál irányadóul szolgáljon.

[1] A nemzetiségi albizottság jelentéséhez a következő programokat, illetve törvényjavaslatokat mellékelte: *a)* Az 1861 június 7-én kelt turócszentmártoni szlovák programot, *b)* az 1861 ápr. 5-i karlócai szerb programot, *c)* az 1867 febr. 11-én aláírt román-szerb nemzetiségi törvényjavaslatot, *d)* az 1867 jan. 23-ki Bukovszky-féle orosz (ruthén) nemzetiségi felterjesztést, *e)* a Wlád Alajos és Popovics Zsigmond képviselők által 1861 júl. 20-án benyujtott nemzetiségi közvetítő javaslatot és végül *f)* a nemzetiségi albizottság törvényjavaslatát (Törvénycikk a nemzetiségek egyenjogúságáról). Itt említjük, hogy az 1861 jan. 16-i szebeni és febr. 11-i gyulafehérvári román határozatokat, akárcsak az 1863/64-iki erdélyi szebeni országgyűlés döntéseit, a nemzetiségi albizottság nem vette tekintetbe, nyilván abból a vélekedésből kiindulva, hogy az Erdéllyel való uniót törvényhozásilag még nem állították helyre.

Ilyenül az országban lakó népek nemzetiségének egyenjoguságát tekintette, s arra törekedett, hogy oly törvényjavaslatot készíthessen, a melynek a törvényhozás által elfogadtatása után mindazon népek szabadon érvényesíthessék nemzetiségi igényeiket, el egész azon határokig, a melyeket eléjök az ország politikai egysége, tehát területi épsége, törvényhozásának és állami kormányzásának egységes volta elkerülhetetlenül von.

Munkálkodása közben lelkiismeretesen felhasználta, illetőleg figyelembe vette az albizottmány mindazon dolgozatokat, a melyek hozzá a képviselőház által áttéve, vagy a külön nemzetiségek részéről beadva lőnek, s amelyeket A, B, C, D, E alatt mellékelve tisztelettel bemutat, kapcsolatban az általa készített s ide F. alatt csatolt törvényjavaslattal. E törvényjavaslat készítése közben csupán Magyarországot tartotta szem előtt az albizottmány, nem pedig társországait is.

Pesten, junius 25-én 1867.

Nyáry Pál s. k.
az albizottság elnöke.

Kerkapoly Károly s. k.
jegyző.

A.

Az 1861. évi turóczszentmártoni szlovák nemzeti gyülés felterjesztése az országgyüléshez.

Midőn, mint felsőmagyarországi szlávok, nemzeti érdekeink mellett nemzeti jogegyenlőség nevében fölszólalunk, nem azért tesszük azt, mintha a mai világot mozgató, s első és legnagyobb hazánk fia által annak valódi értelmében fölfogott vezéreszmének elismerést szerezni akarnánk; de teszszük azért, mert az alak adja meg minden dolognak valóságát, s nekünk felsőmagyarországi szlávoknak igen nagy érdekünkben áll, hogy reánk nézve, hazánkban, a nemzeti jogegyenlőség úgy magának a lényegnek, valamint az általunk érzett élet szükségeinek is megfelelő alakban, törvény által életbe léptettessék.

S e tárgyban hazánk törvényhozó testülete előtt — melyhez tettleges bizodalmunkat ezennel kifejezzük — fölszólalni, ugy hazafiui, mint nemzeti kötelességünk.

Őskori történetünk s nemzeti hagyományaink tanusága szerint a Kárpátok által bekeritett ezen földnek mi vagyunk legrégibb lakói. Még a magyarok bejövetele előtt őseink édes hazájoknak nevezték e földet: már akkor hosszú és véres harcokat vívtak itt, nemzeti függetlenségökért nyugati elnyomóik ellen; már akkor volt itt virágzó földmivelésök s kereskedésök, voltak népes városaik s megerősitett váraik, volt alkotmányos életök is, melynek egyes intézményei e haza alkotmányában mostanáig is fön[n]tartották magokat.

A magyarok bejövetelével, az akkoron e földön alakulóban volt, s épen a fejlődés első fokán létezett confoederatiója a nyugati szláv népeknek föloszolván, helyt engedett az uj confoederatiónak, mely egy század lefolyta alatt Szent István koronája alatt egyesítve mint Hungaria a többi európai keresztény államok közt fényes helyet foglalt el, s azt kilencz századig tartott viharokon keresztül mostanáig is megtartotta.

Valamint egy anyának édes gyermekei egy családdá, ugy e hazának különböző népei is közös anyagi és szellemi érdekek által egyesítve, egy egészszé olvadtak öszve, s ugy a csatatéren, mint hazai törvények hozásánál mindenkor egyesitett erővel megfeleltek a nekik osztályrészül jutott közös világtörténeti feladatuknak, védve nyugati müveltséget keletnek barbár népei ellen, s védve egyszersmind saját önállóságukat is nyugatnak fölemésztő befolyása ellen.

Ugy a csatatéren, valamint a köz- és törvényhozás terén is minden nyelvkülömbség mellett igen jól megértették egymást e haza különböző népei, mert a honszeretet s egymás iránti testvéries bizalom legjobb tolmácsként elősegítette egyetértésöket s közjóra irányzott törekvésöket; egynek sem jutott eszébe másnak a nyelvét megvetni, vagy épen gyülölni, egyben sem támadt azon vágy, a maga saját növekvését másnak kiirtására fektetni vagy a maga külön nemzeti érdekeit azon polczra tolni fel, melyen egyedül e haza valamennyi népeinek közös érdeke erősen és állandóan foglalhat helyt.

A népek testvéri szeretete és egyetértése eredményezte azon bámulatos életerőt, melynél fogva hazánk egy iszonyatos csapás, t. i. a tatár pusztitás által okozott romlásokat könnyen ismét helyrehozhatta, s törhetetlenül megállott akkor is, a midőn egy részről az iszlam, más részről pedig a nyugati absolutismus által végelnyeléssel fenyegettetett: ezen erőnek tulajdoníthatni, hogy a vallásos harczok robaja elvonult hazánk fölött, mint egy égiháboru, mely után a természet ujabb erővel szebb életre kél; ezen erő okozta azt, hogy hazánk, bár ugyan még nem egészen, de mégis nagyobbrészt a törvény előtti jogegyenlőség kimondásával, szerencsésen szabadult a középkori feudalismus bilincseiből s hogy még a tizenkét évi elnyomatás sem volt képes kebelében elfojtani a most is hatalmasan nyilvánuló szabadságérzetet. Kérdés, hogy jelenleg örvendetes vagy szomorú napoknak néz-e elébe kedves hazánk, most, midőn a világ vezéreszméje, a nemzetiség kérdése benne a maga megoldására vár.

Óhajtjuk, hogy ezen kérdés ne fajuljon gyógyíthatatlan sebbé, de inkább alakuljon át oly erős s áttörhetetlen paizzsá, melyről az ellenséges nyilak mindenkor erőtlenül visszapattannak.

Öntudatunk határozottan mondja, miszerint mi felsőmagyarországi szlávok ép oly nemzet vagyunk, mint a magyarok, vagy bármely más nemzete e közös hazának, miből, ha csak a nemzeti jogegyenlőség a polgári szabadsággal együtt chimera lenni nem akar, önként következik az, miszerint mint nemzet, kevesebb joggal nem birhatunk, mint bár hazánknak bármely más nemzete.

És mégis, ha hazánk 1848. évi törvényes állapotát felvesszük, azt találjuk, hogy nem csak régi országgyüléseink, nevezetesen az 1791-ki, 1792-ki, 1805-ki, de ujabb törvényeink is, különösen 1832/6-tól kezdve 1848-ig egyedül csak a magyarokat ösmerik el nemzetnek, egyedül a magyar nyelvről szólanak, mint nemzetiről s hazairól, egyedül a magyarok nemzeti fejlődéséről s nyelvöknek kimüvelődéséről gondoskodnak, mirólunk ellenben említést sem tesznek, mintha mi, legidősebb örökösei e közös hazának, saját hazánkban nem is léteznénk.

Ezen el nem ösmerés nemcsak nemzeti, de egyszersmind azzal összekötött polgári jogaink ellen irányozott, s általunk mélyen és fájdalmasan érzett sérelmet s igazságtalanságot foglal magában, s minthogy a világ közvéleménye e tárgyban már kimondta a maga itéletét, erősen hisszük, s meg vagyunk győződve arról, miszerint hazánk törvényhozó testülete sem késelkedendik ezen sérelmet s igazságtalanságot az örök igazság fennálló elvei szerint orvosolni.

E tárgyra vonatkozólag kivánságaink következőkben pontosulnak öszve:

I. Hogy hazánkban nemzeti egyediségünk (individualitásunk) s nemzeti nyelvünk mint honi nyelv, a koronázási oklevélben (diploma inaugurationale) foglalt törvény által elösmerve, s ekkép a nemzetek testvériségének s egyetértésének elleneitől jöhető ármányok s megtámadtatások ellen biztositva legyen.

Felfogásunk szerint a nemzetek: individumai az emberiségnek, melyekben az, bár különböző formában, de ugyanazon egy végrendeltetése felé fejlődik. Ezen definitio mi ránk is, mint nemzetre vonatkozik, s következményeiben vonatkozik egyszersmind a köztünk s hazánk más nemzetei közt fen[n]álló viszonyokra is.

Valamint a társaspolgári életben, egyes polgárok individualitásának elösmerése első feltétele a polgári jogegyenlőségnek: épen ugy a nemzetek közt is, a nemzeti egyediségnek elösmerése első feltétele a nemzeti jogegyenlőségnek, s ez utóbbinak értelme sem lehetne ott, a hol több nemzeti egyediségek, melyekre az alkalmaztatnék, nincsenek, vagy ahol ezen egyediségek a törvényben elösmerésre nem találnak.

A mult évtizednek centralisatiója nem ösmerte el tettleg a nemzeti egyediségeket s azért az igért nemzeti jogegyenlőség helyett nem is adhatott mást, mint amit adott, t. i. egyenlő jognélküliséget.

Nem hihetjük, hogy azon férfiak, kik jelenleg mint törvényhozók hazánk sorsa felett intézkednek, ezen gyászos emlékezetű centralisatiónak, bár alkotmányos alakban, ujjászületését elérni szándékoznának, s annálfogva hazafiui bizodalommal ujabban is ismételjük, miszerint nemzetek egyediségének elösmerése, első feltétele a nemzeti jogegyenlőségnek, s egyszersmind fő alapzata hazánk alkotmányának, mely egyedül ugy lehet erős és maradandó, ha Isten adta törvényes alapokra fektettetik.

Mivel azonban minden, mi az anyagi világban létezik, csak bizonyos térben és időben létezhetik, ez oknál fogva:

II. Szükséges, hogy nemzetünk individualitása azon területen, melyet az mint egy szakadatlan tömeg valósággal elfoglal, egy, a megyék határainak nemzetiség szerinti kikerekítésével alakitandó felső-magyarországi szláv kerületben *(hornouhorské slovenské okolie)* elösmerve s személyesitve legyen.

Ezen felfogást s kivánságunkat visszautasithatlanná teszi maga a nemzeti jogegyenlőségnek lényege. Ugyanis egy nemzet nem eszményi lény, de tettleges valóság: nem elégséges tehát egy nemzetet szellemi átalánosságban elösmerni, de szükséges elösmerni azt úgy, amint valósággal van azon területi minőségben, melyben az tettleg létezik, s mint azt az isteni gondviselés alkotta; sőt maga magával ellentmondásba s következetlenségbe jönne az, a ki egy nemzetnek individualitását elösmerné ugyan, de azon területi vonalakat, melyek közt az elösmert egyediség valósággal megvan, nem ismerné el.

Ha annyi századon át alkotmányos hazánkban egy kun és jász kerület, 6 hajdu város, a lándzsások 10 községe, 16 szepesi város s 44 vármegye, helyi s fekvési nehézségek ellenére, mint külön municipalis[1] szerkezettel ellátott testületek, minden nehézség nélkül valósággal fen[n]állhattak; ha 1848 előtt hazánk, történeti egységének veszélyeztetése nélkül, négy kerületre feloszthatott: nem látunk okot, melynél fogva egy összefüggő egészet képező nemzetünk a természettől kijelölt s általa valósággal elfoglalt területen, a következő országos és megyei szervezésnél, melyet most összegyült országgyülésünktől várunk, mint egy felsőmagyarországi szláv kerület (hornouhorské slovenské okolie) honunkban helyt nem találhatna, annál inkább, minthogy az ily intézkedést a nemzeti jogegyenlőség eszméjének valósitása okvetlenül feltételezi, s azon előnyök, melyek egy kerületben a nyelv egységéből ugy a közigazgatási, mint a törvénykezési téren, de főképen a polgári szabadság érzetének sikeres fejlesztése által keletkeznek, azt hathatósan ajánlják.

[1] Törvényhatósági.

A nemzetközi vonal által átmetszett Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Torna, Abauj és Zemplén megyéknek szlávok által lakott részei minden nehézség nélkül akár uj megyékké alakíttathatnak, akár pedig határos szláv megyékhez csatoltathatnak. Az előadott módon alakított felsőmagyarországi szláv kerület életbe léptetése által Magyarország mostani belszervezeti felosztása egyéb változást nem szenvedne, csak azt, hogy azon holt határok helyébe, melyeken eddig honunk négy kerülete nyugodott, valósággal élő, s nem az emberek önkénye, de a nyelv és nemzetiség által, s igy az isteni gondviselés és természet által alakitott háborithatatlan határvonalak léptetnének életbe.

Ez alkalommal nem mellőzhetjük el hallgatással magyar testvéreink által átalánosan érvényre emelni kivánt azon ellenvetést, miszerint a legtisztább szláv megyékben is, ugymint Trencsén, Árva, Turócz, Zólyom, Liptó, Szepes és Sáros megyékben igen sok, többnyire a nemesi osztályhoz tartozó magyar találtatik, annyira, hogy még ezen megyékben is a magyar és a szláv nemzetiség egymásra van halmozva, mely oknál fogva a szláv nemzetnek egy külön felső-magyarországi szláv kerületben elösmerése s személyesitése lehetetlenségnek mutatkozik.

Igaz, hogy a most nevezett megyékben is nemzetünknek sok elidegenitett fia van; ezek azonban nem magyarok, de nemzetünk fiai. A magyar nemzetnek is a nagy Széchenyinek fellépése előtt sok oly fiai voltak, kik bármi másnak, csak nem magyaroknak vallották magokat; de a haladó korszellem felébreszté bennök a szunnyadozó öntudatot, hogy ujra összefolyjanak saját nemzetökkel, melytől elszakadtak volt. Mi is erősen hiszszük, hogy ugyanazon korszellem felébresztendi elfajult fiainkat tévedésök beismerésére, s visszavezetendi őket azon nemzet és nép ölébe, melytől elszármaztak.

Valamint egy részről a hős magyar nemzetről nem tehetjük fel azt, hogy számos elfajult fiainkkal gazdagodni, s ezen nemzeti gyalázatunkkal diszleni akarna: ugy más részről törvényhozó testületünk hazafiságáról nem hihetjük azt, hogy az emlitett sajnos körülményt a nemzeti jogegyenlőség teljesitésének akadályául tekinthetné.

Ha azonban tiszta szláv megyékben más nemzetbeliek egyenként találtatnak is: ezek épen ugy, mint nem szláv megyékben lakó egyes szlávok a közönség rövidségével nemzeti különállást s jogokat magok részére nem igényelhetnek.

Kénytelenek vagyunk továbbá azon lehető vád ellen is tiltakozni, mintha egy felsőmagyarországi szláv kerületnek (hornouhorske-slovenské okolie) alakitása hazánknak történeti jogok és positiv törvények által szentesitett egységes integritása ellen lenne irányozva.

Már Szent István királyunk a maga végrendeletében figyelmezteti Imre fiát arra, hogy: „regnum unius linguae inbecille et fragile est";[2] már ő azon atyai tanácsot adja neki, hogy az országban lakó különféle népek szokásait és erkölcseit tiszteletben tartsa; már ő alatta e honnak egysége integritása az abban lakott népek egymás közti jogegyenlőség elvére lőn fektetve. Hogy azonban Szent István ideje óta ezen népek saját egyéni öntudattal biró nemzetekké fejlődtek, s hogy ennek folytán hazánk egységes integritása nem többé a faj, de a nemzeti jogegyenlőségben kénytelenittetik alapjait keresni, az sem a mi hibánk, sem a mi érdemünk, de okvetlen kifolyása azon haladásnak, mely az Isten törvényeiből eredvén, utjában emberi törvények által fel nem tartóztathatik, se pedig vissza nem utasittathatik.

[2] Az egynyelvű ország gyenge és törékeny.

Ezen haladást el nem ösmerni annyit jelentene, mint egyes nemzetek életében, valamint egyes államok fejlődésében is nem ismerni el a hatalmasan nyilvánuló isteni gondviselést.

A legközelebb lefolyt olaszországi történetek nyilván tanuskodnak arról, hogy emberek által alkotott positiv törvények s históriai jogok nem állhatnak ellent egy magasabb jogból s törvényből eredő eseményeknek; Éjszak-Amerika példája eléggé bizonyitja azt, hogy az állam alkotmányába s szervezetébe beszőtt erkölcsi bün előbb-utóbb magán az alkotmányon bos[s]zut áll, és hogy az egyedüli legitimitás erejével nem lehet alkotni s fenntartani oly egységet, mely az erkölcsiség s a természet törvényeivel ellenkezik.

Mi hazánkat hasonló büntől megóvni óhajtjuk akkor, amidőn a Szent István által választott alapokon tovább épiteni, s hazánk egységét a kor szellemével s az élet szükségeivel megegyező államszervezet által biztositani kivánjuk. Nekünk nem elég, hogy az országgyülés czikkelyeiben álljon: „regnum indivisibile et propriam habens constitutionem"[3]; mi azt akarjuk, hogy ezen egység magától az előrehaladó élet szükségeiből kifejlett természetes s egyszersmind erkölcsi alapra legyen fektetve.

Mint már feljebb emlitők, ezen természetes s erkölcsi alap egyedül a meglevő nemzetek egyediségének tettleges elösmerésével életbe léptetett valóságos nemzeti jogegyenlőségben található fel: mert szeretett hazánk csak igy lesz képes a ben[n]lakó népek legszentebb érdekeit magában összpontositani, csak igy lesz képes megadni nekik azt, a mit másutt fel nem találhatnak, csak igy válhatik ő valamennyi nemzetek által egyaránt szeretett édes anyává, mely épen azért, mert fiai közt születési rangkülönbséget nem ösmer el, közelgő veszély esetére valamennyi fiaira egyaránt fog támaszkodhatni, valamennyi fiaitól egyforma támaszt, egyforma áldozatot fog igényelhetni.

Mi, kik e haza nemzeteinek közös történeti multjában az isteni gondviselésnek közös jövőre mutató ujját szemléljük, kik igen jól érezzük s tudjuk azt, hogy az általunk lakott Felső-Magyarországnak fekvése, s anyagi és szellemi érdekeink, s szükségeink, továbbá a mindennapi viszonyos magyar érintkezés és forgalom, sőt még vérségi kötelékek által is testvéreinkkel a magyarokkal egy természetes és erős egésszé köttetünk össze: mi nem lehetünk ellenei szeretett hazánk egységének s integritásának. Senki se keresse tehát az általunk elérni kivánt felső-magyarországi szláv kerületben (hornouhorske slovenske okolie) azt, a mi ott fel nem lelhető; de mindenki lássa benne azt, a mi ott valóban létezik, t. i. okvetlen föltételét a nemzeti jogegyenlőségnek, mely ismét legbiztosabb [a]lapja hazánk egységének s integritásának.

III. Ha már az egyenlőség elve azon mérték, mely által a polgári élet terén milliók joga és szabadsága kivihetővé válik, s mely által egy rendezett társaságnak valamennyi tagjai egy ös[s]zhangzó egésszé, egy szabad álladalommá összeforrasztatnak: mennyivel inkább szükséges, hogy a nemzeti jogok is ezen mérték szerint szabályoztassanak egy oly hazában, mely a benne tettleg meglevő nemzeteknek egyetértéséből s összhangzásából eredett egy egészet képezni van hivatva.

Ezen elvet szem előtt tartva, kivánjuk, hogy az általunk lakott felső-magyarországi szláv kerületben

1. A mi nyelvünk legyen egyedüli hivatalos nyelv, ugy a polgári, mint az egyházi nyilvános élet terén, s egyedüli tanitási nyelv az iskolákban, mert azt hisszük, hogy nemzeti nyelvünk mint nemzetünk szellemének valóságos kifejezése, mint nemzeti művelődésünknek egyedüli eszköze s emeltyüje, az általunk lakott területen tehát, az

[3] Oszthatatlan és saját alkotmánnyal rendelkező ország.

maga lakában, nem lehet egy szorosabb körre, egy alárendelt szerepre utalva, sőt ellenkezőleg épen oly jogositottnak kell lennie, mint ahogy jogositva van maga a nemzet, hogy éljen.

Különösen kivánjuk, hogy az általunk lakott szláv kerületben a bekövetkezendő országos és megyei szervezésnél egy feljebbviteli és egyelőre legalább egy váltótörvényszék szláv hivatalos nyelvvel állittassék fel, s hogy az országos legfőbb semmisitő törvényszéknél, valamint a közigazgatási országos legfőbb hatóságoknál is, nyelvünkben tökéletesen jártas, azonkivül pedig a közvélemény által is nemzetünk igaz és hű fiainak ösmert s nemcsak a szorosan vett hivatalos teendőket végezni tudó, de azonkivül előforduló esetekben nemzeti jogainkat is védeni képes férfiak, mint előadók, a népesség arányához mért számmal s kellő személyzettel, alkalmaztassanak.

Ugyanez áll az országban meglévő vagy felállitandó közoktatási hatóságokra nézve is.

2. Azon határvonalakat illetőleg, melyeket hazánkban a diplomatikus nyelv és saját nemzeti nyelvünk közt kijelölni óhajtunk, e tekintetben mindenekelőtt szükséges meghatározni azt, hogy mit értünk a diplomatikus nyelv alatt. Felfogásunk szerint: a diplomatikus nyelv különböző ajku nemzetek közt a kölcsönös megérthetés eszköze. Ezen definitióból kitünik azon határ, mely a diplomatikus nyelvet körülvonalozza: kitűnik különösen az, hogy ezen nyelv ott, ahol nemzeti nyelvet nem képez, nemzeti nyelvnek jogait magának nem követelheti; hogy azon térből, mely egy más nemzeti nyelvnek tulajdona, maga részére mit sem foglalhat el; hogy az ő tere és joga ott kezdődik, a hol a nemzeti nyelvnek kizárólagos tere és joga megszünt: tehát vonatkozólag miránk felső-magyarországi szlávokra az általunk lakott szláv területen túl, a mi szláv ajkú megyéinknek más nem szláv ajku megyékkel való levelezéseinél, hatáskörükkel az egész országra kiterjedő országos hatóságok belügykezelésénél, s más hatóságokkal érintkezésnél, magától értetődvén, hogy egyes felek ügyei mindig az illető felek nyelvén intézendők el, és a közös országgyülésen ki nem zárván ezen más honi nyelveknek használását sem.

Mi, felső-magyarországi szlávok nem vagyunk annyira önzők, hogy a nemzetek közti egyetértés kedvéért a magyar nyelvnek kellő határok közé foglalt diplomatiáját elleneznők, sőt nyiltan kifejezzük e tekintetben fent kitett feltételekhez kötött megnyugvásunkat: nem azért, mintha talán ez által hazánkban a magyar nemzetiségnek és nyelvnek a mi nemzetiségünk és nyelvünk feletti felsőbbségét el akarnók ösmerni — nem, ilyesmit nemzeti öntudatunknál fogva nem is tehetünk — de azért, hogy testvéreinknek, a magyaroknak tettleges bizonyitványát adjuk annak, miszerint mi ott, a hol a közös haza s a benne lakó nemzetek boldogsága egyetértése forog kérdésben, a legszentebb, Isten adta s velünk született nemzeti jogainknak egy részét, a mennyiben az erkölcsi öngyilkosság nélkül eszközölhető, önmegtagadással feláldozni képesek vagyunk.

A fentebb előadott elvnél fogva kivánjuk:

3. A nemzeti szabadsággal s jogegyenlőséggel össze nem egyeztethető törvényczikkelyeknek — nevezetesen 1791: 16. — 1792: 7. — 1805: 4. — 1836: 3. — 1840: 6. — 1844: 2. — 1848: 5. §. 3. és 16. lit. e. — positiv törvény általi eltörültetését.

Nincs nemzet, mely saját nemzetiségéhez s nyelvéhez való ragaszkodásban a magyarokat felülmulná. Már pedig a világ teremtője a mi szivünket s lelkünket ugyanazon szabályok szerint alkotta, mint a magyarokét: a mi nekik fáj, nekünk is fáj; a mit ők legszentebb kincsök gyanánt őriznek, azt mi is ép oly szent és kipótolhatatlan kincsnek tekintjük; nekünk is a mi nyelvünk legszebb, leghangzatosabb; nekünk is a

mi nyelvünk egyedüli eszköze nemzeti művelődésünknek, valódi mása bennünk működő szellemi világunknak; mi is ép ugy, mint a magyarok, mélyen érezzük, hogy a szabadság szelleme s a hazafiui lelkesültség, ha saját nyelvünk által jelenik meg, varázserővel áthatja, átvillanyozza kebelünket, mig ellenben ugyanazon szellem, ugyanazon lelkesedés, más nyelvbe, más öltönybe burkolva, mint nem a miénk s nem sajátunk, érintetlenül hágy bennünket.

Nemzeti nyelvünk tehát oly szorosan összefügg szabadságérzetünkkel s hazafiságunkkal, miszerint azt az ő természetes határai közt s az ő jogaiban csak ezekkel együtt elnyomni vagy emelni lehet. Kivánjuk továbbá

4. Az országgyülésen nyelvünkön elkészitendő hiteles törvényszöveget; kivánjuk,

5. Hogy a szláv ifjuságnak politikai és törvénytudományi tökéletes kiképzése végett, valamelyik alkalmas szláv városban egy jogi akadémia, azonkivül pedig a pesti egyetemen a szláv nyelvnek és irodalomnak szentelt tanszék országos költségen felállíttassék, s az utóbbi annyival inkább, mert ezen egyetem a felső-magyarországi szláv vidéken tetemes jószággal bir; s egyszersmind kivánjuk a mi irodalmi és tudományos intézeteinknek az ország jövedelmeiből aránylagos támogatását.

6. Kivánjuk, hogy irodalmi s erkölcsi nevelő nemzeti társulatokat a szabad associatio jogánál fogva szabadon alapithassunk, s e czélból szükséges adakozásokat gyüjtenünk mindig szabad legyen.

7. Más nemzetbeli elemben elszigetelt s el nem különithető szláv községeknek, s viszont szláv megyékben elszigetelt és szintén el nem különithető más nemzetbeli községeknek már a politikai önigazgatás elvénél fogva jogukban áll, politikai életök terén saját nyelvöket használhatni s nemzetiségöket szabadon ápolhatni és müvelhetni.

Tulzással ne vádoljon bennünket azért senki, hogy nyelvünket saját hazánk s szülőföldünk azon terén, melyen az honos, mint nyilvános s polgári életünk emeltyüjét biztositani akarjuk. Mi nyelvünket senkire sem erőszakoljuk, csak azt kivánván, hogy nyelvünk természetes jogából ki ne szorittassék.

8. Kivánjuk, hogy a felső táblának várt ujjászervezése alkalmával, hogy ha az az érdekek alapján szerveztetnék, egyéb érdekek mellett a nemzetiség, nevezetesen pedig a mi szláv nemzetiségünk érdeke is tekintetbe vétessék és aránylag képviseltessék.

IV. Végül kinyilatkoztatjuk, miszerint szláv nemzetünk érdekei a polgári szabadság tekintetéből ugyanazok Magyarország minden nemzeti érdekeivel, nemzeti szabadság tekintetéből pedig ugyanazok minden eddig a törvények által elnyomatott nemzedékeivel, nevezetesen a horvátok, szerbek, oroszok és románokéival; ugy, hogy azon területen, a melyen a szláv nemzet lakik, az a szabadság és nemzetiség tekintetéből számára ugyanazon jogot kivánja, a melyet magyar testvéreink tettleg birnak, s ezen jogért egyik mindnyájokért s mindnyájan egyért jót állani s küzdeni akar. Ezen solidaritásnak a szabad magyar nemzetek szine előtt a szabadság s nemzetiség érdekében kinyilatkoztatásához, a nem magyar nemzetek elnyomatása által kényszeritve érezzük magunkat.

Ezek azon kivánságaink, melyeket a nemzeti jogegyenlőség érvényre juttatása tekintetéből magas országgyülésünk elé terjesztünk.

Nemzeti individualitásunk elismerése s azon kerületnek kijelölése nélkül, a melyen azon individualitás létezik, a nyelvek s nemzetiségek saját nemzetrajzi határaiban való jogegyenlőség nélkül számunkra nincsen szabadság, nincsen jogegyenlőség.

Ismételjük ujonnan, miszerint a nemzeti jogegyenlőség a korszellem által teremtett alapköve közös hazánk egységének s integritásának; életre ébredvén az, többé el nem alszik, hanem a nemzetek öntudatában mindinkább erősödni fog; annak árából

tehát levonni s lealkudni mitsem lehet, valamint a hajdani Sibylla könyveiből sem lehetett mit sem levonni s lealkudni; a történelem pedig azt tanusitja, hogy a nemzetek és államok válságos perceiben elmulasztott alkalom soha sem tér vissza.

Jelszavunk: egy szabad alkotmányos haza s abban nemzetek szabadsága, egyenlősége és testvérisége.

Kelt Turócz-Szt.-Mártonban junius 7. 1861.

A turócz-szt.-mártoni szláv nemzeti gyülés határozata folytán: Francisci[4] János, a szláv nemzeti gyülés elnöke m. k., Pauliny-Tóth[5] Vilmos jegyző m. k., Zavodnik[6] István esperes és pruzsinai plébános m. k., dr. Hurbán[7] J. Miloszláv ev. ág. lelkész m. k., Pongrácz Sándor esperes és vágbeszterczei plébános m. k., Hiros István l.-szt. mihályi plébános m. k., Nosiczi Turzó[8] Lajos m. k., Mudroňy[9] András Mihály jogtudor m. k., Daxner[10] István birtokos és ügyvéd m. k., Gottschár János oskolatanácsos m.k., Novák Sámuel m. k., Plosits[11] Gyula m. k., Matuska György m. k., Jeszenszky János m. k., Hodža[12] András m. k., Moravčik János m. k., Palarik János[13] lelkész és író m. k.

A forditás hiteléül Francisci s. k.

[4] *Francisci* János (1822—1905) szlovák publicista és nemzetiségi politikus. Résztvett az 1848/49. évi szlovák felkelésben. 1850-től megyei tisztviselő. 1861—63 között a Pešt'budinské Vedomosti (Pestbudai Tudósítások) szlovák politikai lap szerkesztője. Elnöke az 1861. évi turócszentmártoni nemzeti gyűlésnek. 1863-ban helytartósági tanácsos lett. 1864-ben Liptó megye főispánja. A kiegyezés után nyugdíjazták, ekkor a nagyrőcei szlovák ev. gimnázium gondnokságának elnöke, majd a Matica turócszentmártoni nyomdájának igazgatója lett. A Matica Slovenska alelnöke.

[5] *Pauliny-Tóth* Vilmos (1826—1877) szlovák író és politikus. Atyja ev. lelkész a nyitramegyei Szenicén. Teológiai és jogi tanulmányokat végzett. Magyar köznemesi földbirtokoscsaládból nősült, felesége (Tóth Vilma) családi nevét második vezetéknévként használta. 1850-ben megyei szolgálatba lépett, alszolgabíró, majd megyei biztos Rudnán. A Matica Slovenska első alelnöke. 1869-ben a bácsmegyei kulpini választókerület képviselője a szlovák nemzeti párt programjával. 1870—74 között a turócszentmártoni Národnie Noviny szerkesztője.

[6] *Zavodnik* István (1813—1885) dévényi r. kat. lelkész, szlovák nemzetiségi politikus. 1861-ben tagja a turócszentmártoni szlovák nemzeti gyűlés kívánalmait a pesti országgyűlésnek átnyujtó szlovák küldöttségnek.

[7] *Hurban* József Miloszlav (1817—1888) hlubokai ev. lelkész, szlovák író és politikus, Hurban Vajanský Szvetozár atyja. Az 1848. évi szlovák felkelés egyik vezetője Štur Lajossal és Michal Miloslav Hodžával. 1850-ben Slovenské Pohl'ady címmel folyóiratot, 1862-ben protestáns egyházi lapot (Cirkevné Listy) indított. A kiegyezés után aktív szerepet nem vállalt a szlovák nemzetiségi politikában, de így is egyik irányítója a szlovák nemzeti párt politikájának. 1869 jan. 23-án „Mire oktat bennünket a történelem" címmel cikket írt a Pešt'budinske Vedomosti c. lapban, amiért a pesti sajtóbíróság hat havi fogházra ítélte, amit Vácott kitöltött. A dunáninneni evangélikus egyházkerület szuperintendense volt.

[8] *Turzó-Nošický* Lajos (? —1896) besztercebányai közjegyző és ügyvéd, szlovák politikus.

[9] *Mudroň* Mihály (1835—1887), ügyvéd, szlovák nemzetiségi publicista. 1861—63-ban a Pešt'budinske Vedomosti, 1870—74 között a turócszentmártoni Národnie Noviny politikai lapok belső munkatársa. A szlovák nemzetiségi pörök védőügyvédje. Röpiratokat írt a Grünwald-féle soviniszta irányzat ellen. (A felvidék, Protestantizmus és panszlavizmus.)

[10] *Daxner* István (1823—1892) szlovák nemzetiségi politikus, földbirtokos és ügyvéd. 1861—1865 között Gömör megye alispánja, majd a debreceni váltó-törvényszék ülnöke. Az 1861. évi turócszentmártoni szlovák nemzeti program szerkesztője.

[11] *Plošic* Gyula (1819—1899), szlovák író és kulturális szervező, r. kat. plébános. 1845-ben ő szervezte meg Štur „Slovenskje Narodňje Novini" című lapjának kiadását, az ötvenes években a szlovák olvasókörmozgalom, majd a Matica kultúrhálózatát. A Pešt'budínské Vedomosti cikkírója volt.

[12] *Hodža* András (1791—1888) szucsányi ev. lelkész, szlovák politikus és röpiratíró. M. M. Hodža munkatársa 1848-ban és a későbbi években.

[13] *Palárik* János (1822—1870) pesti terézvárosi plébános, szlovák író és politikus. Résztvett az 1861. évi turócszentmártoni szlovák nemzeti gyűlésen. Szerkesztője a „Cyrill a Method" és a „Katolické Noviny" egyházi lapoknak. 1858-ban Budán kiadta a „Concordia" című szlovák nyelvű folyóiratot. Cikkeivel a szlovák-magyar politikai megegyezés gondolatát szolgálta.

B.

Az 1861-ik évben a szerémi Karloviczon tartott szerb nemzeti congressus határozatainak hiteles másolata, szerb nyelvről magyarra forditva.[1]

Az 1861-dik évben szerémi Karloviczon tartott szerb nemzeti congressusnak határozatai.

A szerb nemzet ő cs. k. apost. felségének 1861. évi márcz. 5-én kelt legfelső elhatározása folytán a szerémmegyei, rumai és iloki járásokból, ugy Bácsmegyéből és a Bánságból választott képviselői által 1861-diki március 21-én (április 2-án) szerémi Karloviczon megnyitott, s a következő napokon folytatott rendkivüli congressuson egybegyülve, kijelenti, hogy a római császárok és magyar királyok adta kiváltságokon alapuló politikai-nemzeti jogainak biztositását külön geographiai területben leli fel tulajdon nemzeti szervezettel és beligazgatással, melynek élén a választott szerb vajda áll, határozott autonomiával, az alkotmányos szabadság ótalma alatt, melyet a szerbek nemcsak mint egyének, hanem mint nemzet is élvezendnek.

Ennélfogva az emlitett nemzet a szerb Vajdaság- és temesi Bánságnak Magyarországhoz, illetőleg Horvát-, Tót- és Dalmátországhoz leendő, és ő cs. k. és apostoli felsége által 1860. deczember 27-én és folyó év január 5-én elrendelt visszakebelezése iránt e következő feltételeket terjeszti elő:

I. Azon terület, melyen a szerbek többségben vannak, Magyarországban, illetőleg a Horvát, Tót és Dalmát háromegy királyságban, ismertessék el szerb területnek „Szerb Vajdaság" nevezete alatt.

Ezen terület után ő cs. k. felsége minden korra megtartja a „Szerb Vajdaság Nagyvajdája" czimét.

Ezen területhez — ide mellékelt hiteles tér rajz szerint — tartozik:

1. Szerém megyének polgári (provinzial) része, azaz: a rumai, iloki és vukovári járások;

2. Alsó-Bácsmegye a Vajdaság területébe eső következő határ-községekkel a Dunától kezdve, ugy mint Zenta, Zombor, Ó- és Uj-Szivacz, Kula, Ó- és Uj-Verbácz, Sz.-Tamás és Mohol;

3. A Bánság a Vajdaságba eső következő határközségekkel a Marostól kezdve, u. m. Hodos, Kolostor, Uj-Bodrog, Uj-Vinga, Fénylak, Szekuszit, Nagyfalva, Varjas, Kétfél, Knéz, Perjámos, Szerb Sz.-Péter, Ó-Besenova, Vrbicza, Czernabara, Mokrin, Nagy-Kikinda, Kis-Oroszi, Klára, Kecsa, Csenej, Német, Kis-Becskerek, Mehála, Temesvár külvárosaival együtt, Frejdorf, Utvin, Román-Sz.-Mihály, Dinnyés, Szerb-Sz.-Márton, Ivánda, Csebza, Csakova, Maczedónia és Gád, Tyer, Tolvagia, Szoka, Denta, Sz.-György, Kolostor, Omor, Brestye, Dézsánfalva, Kis-Zsám, Nagy- és Kis Szrediste, Meszitity, Jabuka, Vojvodince, Szabadka (Szuboticza), Podporán, Vlajkovácz.

A Szerb Vajdaság bánsági területéhez tartozik mindaz, mi a fen[n]nevezett határ-községek, a katonai őrvidék, és a Tisza és Maros folyók közt fekszik.

A pétervári, német-bánsági és szerb-bánsági ezredek, ugy a titeli zászlóalj, az illető katonai szabad községekkel együtt, a Vajdaság kiegészitő részeinek tekintendők.

II. A Szerb Vajdaság önálló beligazgatással bir, mely a központi kormánytól (jelenleg tehát a magyar királyi udvari kancelláriától, Szerémet illetőleg pedig a háromegykirályság udvari dicasteriumától[2] közvetlenül fog függni.

[1] Az irat egykoru cime.
[2] Közigazgatási hatóságától.

A vajdasági közigazgatásnak állandó szerb nemzeti szervezete legyen.

A közigazgatás élén a választott vajda áll a vajdasági tanáccsal, mely a közigazgatási tárgyakban másodfoku hatóságot képez. Ezen tanácsba keleti hitű szerbek és a Vajdaságban lakó más nemzetiségü egyének aránylag alkalmazandók.

III. A szerb vajdának, mint a vajdaság politikai főnökének, szabad a választása. A vajda választatik a keleti vallásu szerb nemzetből, a Magyar-, Horvát-, Tót- és Dalmátországokban és az egész katonai határőrvidéken lakó szerbek átalános congressusa által. Minthogy a szerb vajda a Vajdaságnak politikai feje is egyuttal, ez okból, és csak is addig, a mig a szerb vajda a Vajdaság politikai főnökségét megtartja, választásában aránylag részesülni fognak a Vajdaságban lakó más nemzetiségbeliek is, az eddig törvényesen bevett vallások különbsége nélkül.

A választási congressuson gyakorlandó népképviseletet, ugy a szerb vajda választása módját ő cs. kir. felségének jóváhagyása mellett ideiglen a szerb patriarcha, a congressus néhány jelen tagjával egyetértőleg, végleg pedig az első választási congressus fogja szabályozni.

A szerb vajda választásának megerősitése ő cs. k. felségének jogai közé tartozik.

A szerb vajda méltóságának legfölebb fél évig szabad betöltetlenül maradnia. A szerb patriarcha vagy helyettese köteles ez idő folyama alatt a választási congressust ő cs. kir. felsége engedelmével összehivni.

A szerb vajdát csupán bebizonyitott vétség miatt lehet elmozditani; nyugalomba pedig csak a választási congressus által is elismert tehetetlensége miatt vagy saját kivánságára lehet őt helyezni.

A szerb vajda Magyarország felsőházában üléssel és szavazattal bir, méltóságra nézve pedig az ország zászlósai (Barones Regni) sorában közvetlenül a tárnok után következik. A háromegy királyság országgyülésén a szerb vajda közvetlenül a bán után ül és szavaz.

A szerb vajda a Vajdaság területi gyülésének rendes elnöke s egyszersmind a Vajdaság nemzeti őrseregének — ha ez behozatik — főparancsnoka.

A szerb vajdának, az állam-pénztárából járó s méltóságának megfelelő fizetését ő cs. kir. felsége fogja meghatározni.

IV. A Szerb Vajdaság autonomiáját területi gyülésében gyakorolja, mely a szükséghez képest időszakonkint tartatik, s melynek hatásköre a következő:

1. A terület érdekeiben ő cs. kir. felsége jóváhagyásával rendszabályokat (statuta) alkot, melyek a köztörvénynyel nem ellenkeznek;

2. Kihirdeti az ország törvényeit;

3. Ellenőrködik a Vajdaság politikai igazgatása fölött, s e tekintetben ő cs. kir. felségéhez és a törvényhozó testülethez előterjesztéseket intéz;

4. A Vajdaságra eső közadót egyes járásaira kiveti, s ennek behajtásába s átszolgáltatásába befoly;

5. A terület szükségeinek fedezésére megkivántató költségeket megállapitja, kiveti, s a beszedés és számadás módját meghatározza;

6. A Vajdaságra eső ujonczilletéket felosztja;

7. Határozatokat hoz mindazon tárgyakban, melyek a Vajdaság javára és szükségeire vonatkoznak.

A területi gyülés képviseletét ő cs. k. felsége jóváhagyásával ideiglen a szerb patriarcha a jelen congressus néhány tagjával egyetértve, végleg pedig a legközelebbi területi gyülés állapitandja meg.

V. A Szerb Vajdaságnak Bácsmegyére és a Bánságra nézve Magyarországgal, Szerém-megyét illetőleg pedig a háromegy királysággal együttes törvényhozása van.

A Vajdaság a magyarhoni törvényhozásban egyetemleg (collective) lesz képviselve. Képviselőit eme törvényhozásba a területi gyülés, a köztörvény által meghatározott számban, ez időre közvetlenül választja.

Eme képviselők a szerb nemzetet mint ilyen[t] képviselik. Önként értetik egyébiránt, hogy ők ugyanazon képviseleti jellemmel és mindazon jogokkal birnak, melyek a törvényhozó testület többi tagjait illetik.

Szerémmegyének, mint a Szerb Vajdaság kiegészitő részének, a háromegy királyság országgyülésén leendő képviseltetését ugyanez országgyülés törvény utján határozandja meg.

VI. A Szerb Vajdaság ügykezelési nyelve, ugy a közigazgatásban és törvénykezésben, mind gyülésekben s a felsőbb hatóságokkal való érintkezésben, a cyrill helyesirásu szerb nyelv leend.

A területen kivüli hasonállásu hatóságokkal való érintkezésben a viszonyosság elve alkalmazandó.

A községekhez közvetlenül intézett rendeleteiket a hatóságok azon nyelven tartoznak kiadni, mely az illető község ügykezelési nyelve.

A községi ügyekre vonatkozólag az ügykezelési nyelv meghatározása minden község szabad akaratára bizatik.

Kérvények és panaszok az illető területben divatozó bármely nyelven beadhatók; a gyülésekben pedig e nyelven kivül még azon vidék nyelve is használható, melyből a gyülés összehivatott.

VII. A Szerb Vajdaságban az eddigi megyék számára külön főispánok nem fognak kineveztetni, az összes közigazgatás élén a szerb vajda állván, a ki a Vajdaság egyes részeiben mindazon jogokat gyakorlandja, melyek a főispánokat megilletik.

A Szerb Vajdaság területi gyülésének jogában áll a Vajdaság alsóbb közigazgatási és birósági belszervezetét ő cs. k. felségének jóváhagyásával meghatározni és a szükséghez képest átalakitani.

VIII. A Vajdaság számára egy külön feltörvényszék fog felállíttatni, mint másodfoku biróság az összes Vajdaság törvénykezési ügyeiben.

A Szerb Vajdaságban, mind a feltörvényszék, mind pedig az elsőfoku biróságok kiválólag görög-keleti hitü szerbekkel, a terület többi népségéhez aránylag azonban más nemzetiségüekkel is, töltendők be.

IX. A harmad foku biróságot a Vajdaságnak bácsi és bánsági területére nézve a magyar hétszemélyes tábla, Szerémet illetőleg pedig a háromegy királyság legfelsőbb törvényszéke képezendi.

X. Az illetékes legfelső, ugy közigazgatási, mint törvénykezési hatóságoknál a Vajdaságnak bácsi és bánsági területére nézve két-két, Szerémre nézve pedig egy-egy előadó ülnök legyen állandóan alkalmazva, döntő szavazattal és megkivántató mellékszemélyzettel a keleti hitvallásu szerbek sorából, és pedig a közigazgatási állomásokat illetőleg a szerb vajda kijelölése folytán.

XI. A szerb patriarcha méltósága a karloviczi érsekséggel válhatlanul össze van kötve és többé meg nem szüntethető.

A szerb patriarchának a magyar országgyülés felső házában közvetlenül a primás után, a háromegy királyság országgyülésén pedig a zágrábi érsek előtt van ülése

és szavazata. A görög-keleti egyház püspökei a magyar és háromegy királyság országgyülésein a római-katholikus dioecesalis[3] püspökök között a felszentelés rendje szerint ülnek és szavaznak.

XII. A vajdasági szerbek politikai nemzeti létének külső jeleit képezik: a szerb czimer és a zászló.

A vajdasági czimer fehér kereszt vörös mezőn és négy kék kova-aczéllal.

A vörös-kék-fehér szinű szerb zászló hivatalos ünnepélyek alkalmával a császári, a Vajdasághoz tartozó Bács és Bánság vidékein pedig a magyar zászló mellett kötelezőleg használandó.

XIII. A Vajdaság védszentje Sz. Sebők (Sabbas). Eme szerb ünnep alkalmával a Vajdaság különvallásu lakosainak tartózkodniok kell mindazon munkáktól, melyektől a görög-keleti szerbek Sz. István napján tartózkodni kötelesek.

XIV. Ha a határőrvidék katonai rendszere eltöröltetnék — a mi azonban csak az általános szerb congressus beleegyezésével történhetik — vagy ha e rendszer eltörlése nélkül is az alkotmányos intézmények a határőrvidéken is behozatnának, akkor a jelen határozatok a Vajdaság kiegészitő részét képező pétervári, német-bánsági és szerb-bánsági ezredekre, a titeli zászlóaljra és az illető katonai szabad községekre is ki fognak terjedni; a mihez képest a Vajdaság képviselőinek száma Magyar-, Horvát-, Tót- és Dalmátországok országgyülésein, és a szerb hivatalnokok száma a középponti hatóságoknál aránylag meg fog szaporittatni.

XV. Az egyház-nemzeti (kirchlich-national) ügyeket illetőleg, melyek az egyházra, kolostorokra, papságra, nevelésre, tanodákra és alapitványokra vonatkoznak, és a melyek más hasonnemü intézményekkel együtt ugy a Vajdaságon belüli, mint azon kivüli szerb nemzet tulajdonát teszik, a szerb nemzetnek és az ő egyházi és világi közegeinek az intézkedési joga ugy a szervezés és igazgatás, mint a rendelkezés és ellenőrzés tekintetében fen[n]tartatik, kizáratván ez ügyekre vonatkozólag a köztörvényhozás és kormány minden befolyása, a legfelső felügyeleti jog egyedüli kivételével.

E tekintetben a további intézkedések az általános szerb nemzeti congressus számára tartatnak fen[n].

XVI. Az itt előrebocsátott határozatok az illető törvényhozó testületek által, elfogadásuk után oly kölcsönös megállapodást fognak képezni, melytől egyik rész a másiknak beleegyezése nélkül el nem állhat.

Eme szerződés, mint alaptörvény (Grundgesetz) a rendes törvényhozásnak alárendelve nincs, és nem lehet azt se legfelső rendeletekkel, se az országos törvényhozás határozataival megváltoztatni, eltörölni, felfüggeszteni, vagy félremagyarázni. József[4] m. k. patriarcha. Mandics[5] T. m. k. tollvivő. Hogy e másolat a patriarchai irattárban található eredetivel szóról szóra megegyezik, hivatalosan bizonyitom. Karloviczon márcz. 24. (april 5.) 1866. Dr. Raics Miklós s. k. patriarchai és nemzeti titkár (P. H.). Szerb nyelvről magyarra forditotta Manojlovics Emil s. k. országgyülési képviselő.

[3] Megyéspüspök.

[4] *Br. Rajačić* József (1785–1861) szerb patriarcha és karlócai metropolita. Az 1848/49-i magyarországi szerb felkelés politikai irányítója. Patriarchává az 1848 május 1/13-i karlócai szerb nemzeti gyűlés választotta. Szolgálataiért az udvar ismételten kitüntette, 1861 tavaszán bárói címmel ruházta fel.

[5] *Mandić* Tivadar szerb író, miniszteri tisztviselő. Eötvös kultuszminisztersége idején miniszteri tanácsos és a szerb egyházi ügyek előadója. Az 1861. évi karlócai szerb nemzeti gyűlés jegyzője.

C.

Törvényjavaslat az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországban leendő szabályozására és biztositására.[1]

D.

Az 1867. évi Bukovszky-féle nemzetiségi tervezet.

Mélyen tisztelt országgyülés!
Kegyelmes honatyák!

Ha az emberi nem müvelődési történetét és ebben korszakokat alkotó mozzanatait tekintetbe vesszük, könnyen rájövünk azon meggyőződésre és igazságra, hogy az egyéni, vallási és nemzetiségi szabadság az emberrel született természeti jogok. Ezen jogok nem mindig egyforma szerepet játszottak a politikában, mert föltételezve vannak az emberek értelmi haladásától, a szorongatott helybeli viszonyoktól és szükségektől. Innen van az, hogy minél hamarább előre haladt valamely nemzet a müveltségben, és minél magasabb volt az ő haladása, annál hamarább kifejtette és annál erősebben érvényesitette a polgári életben az emlitett jogokat.

A nemzetiségi eszme mint természeti jog, nagyobb és előrehaladt nemzeteknél sokkal régebben kifejtetett már; és szerencsések, mert ez által politikai érettségi korba jutva, a nemzetiségi eszmék forradalmán régen tulestek. A kisebb nemzeteknél és népfajoknál csak a mostani néhány évtizedben felébredt eszme és jog sok vitára, és néhol, különösen hazánkban szerencsétlen surlódásokra is adott alkalmat. A felébredt és csendesen fejlődő nemzetiségi eszméken a statusbölcs csak örülhet, mert ezen nemzetiség körüli mozgalmakat csak annak jeléül fogja tekinteni, hogy e körül buzgolkodó népfajok már kinőtték magokat a gyermekkorból. E nemzetiség körüli hullámzások előtte politikai érettségnek jelei lesznek, és hogy az által érettebb, ez állam szabad, megelégedett polgárokat nyer szolgai jellemüek helyett; ellenben egy szükkeblü, rövidlátó ember ezekben csak forradalmat, separatismust lát, és a nemzetiségi természetes jogok megadása vagy megvédése tárgyában felszólalókat lázadóknak, rajongóknak fogja bélyegezni, és igy a maga természetes jogai körül eszmélni és felszólalni kezdő népfajokat néhol a nagyobb népek mindjárt kezdetben a közügy nagy kárára lehangolni igyekszenek. Ez a sors különösen a ruthének sorsa. Ily polgártársak nem tudják azt, hogy a természeti jogokat, minő a nemzetiségi jog is, szabadsága felől támadt eszméket és vágyakat habár egy kis időre meg akadályozni igen, de az emberi szivből kiirtani nem lehet.

A nemzetiségi eszmék olyanok, mint a tavaszi növény, mely ha egyszer a föld gyomrából kibujt, kalapáccsal sem lehet többé visszaverni a földbe.

Az 1847/8-ki országgyülésen a honatyák az alkotmánynak minden honpolgárra kiterjesztése által azt akarták elérni, hogy az ország sorsa necsak nehány százezer kiváltságos polgár erejére, hanem 14 millió nép alapjára épittessék, mert igy az alkotmány épülete erősebb, hazánk függetlensége és jövendője biztosabb lesz; a szabadságnak minden honpolgárra kiterjesztése által el akarták érni azt, hogy az egyenjoguság alapján a polgárok közt a testvéri szeretet, egyetértés és összetartás megállapittassék. Azonban a nemzetiségi jog felett határozni részint a sebesen egymásra rohanó nehéz

[1] Szövegét ld. az 1. sz. iratban.

körülmények miatt, részint, hogy a közvélemény ez iránt jobban fejlődjék, a jövő országgyülésre halasztotta. Azóta a nemzetiségi kérdés részint surlódások által erősen kinőtte sajtó utján magát a semlegességből, a közvélemény is mellette nyilatkozik. A nemzetiségek jogos és természetes igényeinek kielégitését sürgeti az előrehaladt korszellem, méltányosság és a népek érettsége, hogy a népfajok ne csak a közterhekben, de a jogban is hasonlók legyenek.

A mennyire szereti az ember a maga nemzetiségét, annyira tartozik tisztelni a másét: ez az emberi szivnek féltett kincse. A ki szereti a maga nemzetiségét, az szereti a maga hazáját is; és ha valakinek nemzetisége a nagyobb vagy erősebb elemtől, vagy bár honnan le fog nézetni, annyival csökken benne a hazaszeretet: ekkor magát a maga hazájában idegennek fogja tekinteni, a gunyolót pedig nem polgártársnak, hanem benne inkább a maga elnyomóját kénytelen nézni. Midőn mi a nemzetiség dolgában bátrak vagyunk felszólalni, távol van tőlünk, hogy mi más nemzetiségen fölülkerekedni, vagy épen a magyar nyelven csorbát ejteni akarnánk: mert mi a magyar nyelvnek az elsőséget megadjuk, mely azt történetileg megilleti, s melyet magának müveltségénél fogva szellemileg kivivott. Ezt szeretjük, tanulmányozzuk, mert meggyőződésünk az, hogy minden honpolgár tartozik e nyelven tudni. Nincs tehát mit félteni a magyar nyelvet és a magyar nemzetiséget, mely mindenképen biztositva van; hanem annál nagyobb okunk van nekünk ruthéneknek félteni a mi nemzetiségünket, mely semmikép sincs biztositva.

Nekünk ruthéneknek, vagyis magyar oroszoknak panaszunk az, hogy nemzetiségünk se a törvényhozásban, se a megyei tisztikarban aránylag saját embereink által képviselve nincsen. A vallás nálunk, mely görög-kath., össze van forrva a nemzetiséggel: ez onnan szivja a szükséges tápnedvet; és ha ruthén nemzetiségünk lenézetik, gunyoltatik, vagy üldöztetik, ugy vesszük azt, mintha vallásunk is üldöztetnék. Minden e tekintetből netalán jövőben előfordulható kellemetlenségek eltávolitása tekintetéből könyörgésünk: e féltett kincseket a ruthének számára biztositani. E tárgy hazánkban — hol annyi sok a vallás és nemzetiség — különös figyelmet igényel. Okulva tehát az életből, mint legbölcsebb gyakorlati iskolából, hogy mennyire ügyekszik egyik elem a másikát a jogok gyakorlatából kiszoritani vagy egészen elütni, ez okból mi ruthének bátrak vagyunk azon legalázatosabb esedezésünket a legkegyesebb honatyák elé juttatni, miszerint következő pontokat, — ha és a mennyire azok a kor kivánataival, kedves hazánk körülményeivel megegyeztethetők — törvény erejére emelni kegyesen méltóztatnának. Ugymint:

I. Miután Máramarosmegyében a 110 ezer főnyi ruthén nép általános többség, és a román népfaj a többi nemzetiséggel együtt csak harmadát teszi a népességnek, az 1847/8. évben behozott demokratikus alkotmány és nemzetiségek egyenjogusága értelmében alázatosan esedezünk, hogy e megyében még a főispánok egyszer ruthén, másodizben pedig román vagy más nemzetiségből legyenek.

II. A képviselők megválasztására nézve esedezünk, hogy a népképviselet nemzetiségek alapjára legyen fektetve, hogy igy minden nemzetiség számához képest képviselve legyen saját emberei által a törvényhozásban, s így legyen módjuk magukat kihallgattatni, bajaikat orvosoltatni, méltányos vagy jogos kivánságaikat az uralkodó viszonyokhoz alkalmazottan érvényre juttatni, és ne legyen panasz, hogy szóhoz nem juthattak. Ezeknek értelmében:

1. Ruthének részére a választókerületek tiszta ruthén nemzetiségből alakuljanak, és ruthén nemzetiségü képviselők megválasztandók, és igy Máramaros megyében

a többséget alkotó 110 ezer ruthénből legalább három, és pedig a técsői, huszti és ökörmezői választókerületekből csak ruthén nemzetiségű képviselő legyen megválasztható.

2. A választási hely a kerület középpontján legyen.

3. A választókerületeket alakitó, a megye által kinevezett küldöttségben a ruthén értelmiség és a községek képviselői részt vegyenek.

4. Kiki csak a maga kerületében legyen választó, más kerületben se erkölcsi, se anyagi befolyást ne gyakoroljon.

5. A tisztviselőknek terrorismussal vagy korteskedéssel a választásokra hatni tiszti állomásuk elvesztése alatt tilos.

Az első pontra nézve indokunk az, hogy a ruthének itt a Kárpát hegyek közt compact lakosságot képeznek annyira, hogy igen könnyü dolog tiszta ruthénekből választó kerületeket alakitani. Egyébiránt minden nemzetiségre nézve, ha ebből egy kerület kitelik, e szabályt jó volna felállitani, t. i. ha valamely megyében egy nemzetiségből a választókerület kitelik, soha több elemből, vagyis magyar, szláv, német nemzetiségből a kerületet alkotni nem kellene. Ezt igazolja a tapasztalás, mert ezen különféle elemek már a nemzetiségi érdek- vagy tekintetből a megválasztandó követ irányában való nézetekben össze nem férnek, czivakodást, verekedést, vérengzést, mint számtalan példa van, idéznek elő, mit a nemzetiségek elvére alapitott népképviselet megelőzne és eltávolitana. Több ily rosszul felosztott kerületben bekövetkezett szomoru választások nagyon megingatták a polgárok közt a testvéri szeretetet. Különös figyelmet érdemel e tekintetben a félmillionyi ruthén nép, mely miután többnyire Beszkid[1] alatt él, a határos Galicziával folytonos összeköttetésben lévén, e miatt politikai kisérleteknek van kitéve, másrészt pedig mint határszéli nép örökös katonai átmenetek által aránylag igen meg van terhelve, ezenkivül pedig a hegy sovány földnek háládatlansága is lehangolólag hat e népre; mégis mind e mostoha körülmények közt a közterhek viselésében legengedelmesebb polgárok. Már e tekintetből is, nem hallgatva az egyenjogusági, szükséges volna tisztán őbelőlök, választó kerületeket alkotni, csak azért is, hogy e nép önállólag, függetlenül gyakorolja a választás jogot, és ez által megengedni és megmutatni azt, hogy ő valóban alkotmányos országban lakik, hol számára nemcsak kötelességek, hanem jogok is vannak; de midőn ő sokszor más elem, sokkal kisebb párt által a maga jelöltjétől, vagy e jog gyakorlatától elüttetik, minő fogalma lesz akkor e jogról? Az, hogy számára itten nincs választási jog. Tudtunkra a többi közt ily ros[s]z felosztás van Beregmegyében is, hol majd 80 ezer, és compact téren lakó ruthénekből igen könnyű két választókerületet alkotni, hogy egyik választóhely Szolyván, másik valahol Krajnyán lenne; azonban itt a ruthének magyarokkal összevegyitve, és a választó helyek magyar helységekre vannak téve, minek szomoru következményei minden választáson megvannak. 1849-ben, mint hallottuk, Munkácson a választó ruthének szétkergettettek, elszalasztattak, és igy követjelöltjöket meg nem választhatták; jelenleg is, mint hallani, hasonló választás történt Beregben.

A 2. pontot igazolja az, hogy a választóhely több kerületben ennek szélére tétetett, annyira, hogy a választónak tulrészről 8—10 mértföldnyi utat kell tennie oda; holott ha a választóhely a középpontban van, fele ut megnyeretik. Miért is, miután több helyütt a ruthének közt a választó kerületek megalakitása — és a választóhely kijelölésében elhamarkodásnak nyilvános jelei vannak: a

3. szerint szükséges, hogy az alakitandó kerület saját intelligentiája által legyen képviselve, valamint a községek elöljárói is részt vegyenek, és ha ezeknek ez ügybe

[1] Értsd: Beszkidek, kárpáti hegylánc.

beleszólásuk és döntő szavuk lesz, akkor köztünk több választó kerület sokkal czélszerübben fog elrendeztetni, mint jelenleg van megalakitva.

Az 5-ik pontra okot szolgáltatott az, hogy a sz. biró a maga állásánál és tekintélyénél fogva nagy hatást gyakorolhat a népre, különösen a ruthén népre, mely, mint a történelemből tudjuk, a régi társas viszonyok igazságtalansága miatt sokkal többet szenvedett, mint bármely más népfaj: e miatt elvesztette az aristokratiáját, szószólója nem volt, s azért mintegy szolgaságban nőtt. Ő a régi idők szerint most is a szolgabirát omnipotentiának nézi, kinek egy nézése képes a választót meggyőződése ellen birni. Hát ha a szolgabiró, felejtve a maga állását és visszaélve a maga tekintélyével, terrorismussal lép fel: akkor egész járását képes maga után rántani. Igy bár minő kedves jelöltje volna a népnek, és bár mikép szeretné is ezt megválasztani, ily abnormis eljárás mellett kénytelen szolgabirájának engedelmeskedni. Mi ugy hisszük, hogy a tisztikarnak kötelessége volna a csendre és rendre felügyelni a választásoknál, a népet a jogok ismeretébe és gyakorlatába lassan bevezetni, és őrködni, hogy a legszabadabban válaszszon, mert alkotmányos országban kötelességünk volna szabad polgárokat, nem pedig szolgai jellemü lényeket nevelni.

A képviselők tárgyában mennyire alapos alázatos esedetésünk, könnyü abból megitélni, hogy a majd fél millió ruthén népből eddig tudtunkkal csak három képviselő van, Máramarosból, hol körülbelül 110 ezer ruthén lakik, csak egy képviselő van. Beregből 80 ezer ruthénből egy sincs, pedig volt jelöltjük, országos hirü magyaritó Mészáros Károly, elüttetett, de Ung megyéből — 60 ezer ruthén — egy képviselő. Zemplénből — 55 ezer — egy sincs. A Sáros-, Szepes-, Abaujban lakó ruthénekről semmi tudomásunk. Semmi ellenvetés ez ellen az, hogy talán nincsenek köztünk arra érdemes és képes egyéneink: igenis van akármennyi, csak lehetne megválasztani.

III. Ha a független és felelős magyar ministerium mellett a tisztválasztás, megyei municipiumok megmaradnak, ez esetben a tisztikar választása tárgyában alázatos esedezésünk a következő:

1. Azon szolgabirói állásokban, hol tisztán ruthén nép lakik, vagy általános többséget képez, az ő vallások- és nemzetiségéből, a mennyire telik, adassanak a tisztviselők.

2. Ily járások számára a tisztviselőknek a főispán általi kijelölésében, és illetőleg megválasztásában a járásbeli lelkészek és községi képviselők résztvegyenek, e részvételben őket mellőzni tilos legyen.

3. Egyik járásbeli intelligentia és községi képviselők más járás részére tisztviselők megválasztásában részt ne vegyenek.

4. Bent a járásokban, és pedig azok középpontján a főispán által kinevezett bizottság előtt, melyben a járás az ő értelmisége által feles számmal legyen képviselve, volna a tisztikar megválasztandó.

5. Csak a központi tisztviselők, u. m. alispánok, jegyzők, törvényszéki ülnökök, tiszti ügyészek volnának a megyeháznál, és pedig nem választók, hanem községi képviselők által, megválasztandók nemzetiségök arányához képest.

6. Minden a ruthén szbirói járásban alkalmaztatni kivánó egyéniség megválasztatására egyik kellékül szolgáljon a ruthén nyelv kellő birása.

Ezen pontoknak oka következő. Több járásban alig van egy bizottsági tag, több járás ismét a megye székvárosától 15—20 mérföldnyire esik; a tisztikar megalakitására tehát télben, ha nagy hideg, hófuvatagok vannak, nyárban, midőn munkaidők következnek be, a községi képviselőknek 3—4 napi utat tenni a megyeházához, onnan annyit vissza, és igy összesen vagy tiz napot veszteni lehetetlen. Továbbá a tapasztalás meg-

mutatta azt, hogy a legközelebbi tisztikar alakitása alkalmával az intelligentia őt megillető elsőbbségből is elfoglalva a termet, ott a tisztek megválasztatnak; a begyült községi képviselők a megyeház udvarán, részint előtte az utczán ácsorogva; soha semmit nem tudnak arról, mi történik odaben[n] és hazajönnek a nélkül, hogy még a magok járása szbirájának a nevét is tudnák. Tehát maga az intelligentia, és a székesvároshoz közel eső helységekből bejött képviselők nemcsak a magok, de az összes megyei járások számára is megválasztják a tisztviselőket, és igy a nép az 1847—48 évben behozott demokratikus alkotmányban, tekintve a tisztválasztásokat, a mostani eljárás mellett, semmi vagy igen csekély részt vesz.

IV. A nyelvre nézve — miután a közvélemény azon elvet mondta ki, hogy mindenkinek legyen biztosítva a nemzetisége — következő alázatos esedezésünk: hogy az al- és főtanodában a tanuló ifjuság számára, ha több nemzetiségből találtatnak a tanulók, nemzetiségök szerint külön az államtól fizetett literaturai tanár legyen, hogy mindenki a maga nyelvét már az iskolában tudományosan tanulhassa és mivelhesse. A nemzetiségre nézve ezen kedvezményt a kormány a mult absolutistikus rendszerben is megadta; miután pedig a magyar alkotmány szélesebb alapokra van fektetve, meg vagyunk győződve, hogy a magyar nemzet, nagylelküségénél fogva is, ha ezen kedvezményt meg nem bőviti, talán vissza nem veszi.

Csak ezen pontok volnának szerény véleményünk szerint képesek a nemzetiségek egyenjoguságát meghozni, és őket megvédeni egymás irányában, a féltékenységet, fölülkerekedést, és e miatt démoni áskálódást, és nemzetiségek miatti surlódásokat eltávolitani, és hazánk polgárai közt kölcsönös bizalmat, testvéri szeretetet megállapitani. Igy minden ellenségeskedés megszünnék, és pedig azon okból, mert akkor minden nemzetiség ugy a törvényhozásban, mint a megye tisztbiráik száma és képessége szerint, saját emberei által képviselve volna. Ugy hisszük, hogy mi ez által nem igénylünk részünkre valami kedvezményeket, különös érdemet, hanem azon (okból) s elvből, hogy országok, testvéri szeretet, polgári erények alapja az igazság, a képviselők és tisztikar megválasztásának a nemzetiségek elvére alapítása által méltányosságért és igazságért, másrészt pedig azért esedezünk alázatosan, miszerint a kegyelmes honatyák a már megadott jogok gyakorlatában törvény által — esedezésünk pontjai szerint — minket biztositani méltóztassanak. Mert ha a közvéleményt tekintetbe — vesszük, akkor alkotmányos országunkban a nemzetiségi egyenjoguságnak más értelmet adni nem lehet, csak azt, hogy a nemzetiségek saját embereik által legyenek az országgyülésen és tisztikarban képviselve, és nem azt, hogy mindenki lehet választó és választható, minek czélja mégis kedveltjének megválasztása.

Esedezésünk czélja, hogy a magas törvényhozás saját jogainak érzetében, azok erejével minket pártfogása alá vegyen és ne engedje, hogy egyik elem czéljai kivitelére a másikat erővel is eszközül felhasználja, mert az egy alkotmányos országnak politikai életében nagy szennyfolt volna. Ily eljárás továbbá az erkölcsi világban lehangolja az emberben a közczélok elérésére a kedvet, jóra törekvést és nemes versenyt; ilyen lenézés, leveretés a lelki tehetségeket is békóban tartja, és az embert az ő emberi méltósága öntudatában és kifejlésében akadályozza, szóval, a szellemi kincsek forrását bedugja.

Meggyőződésünk az, hogy alázatos esedezésünk tekintetbe vételével, a midőn a nagyobb elemnek a kisebb fölé tulemelkedése meggátoltatnék, akkor a kisebb elemnek alkalom és mód nyujtatnék, a maga erkölcsi erejének kifejlesztésére, a törvény pártolása alá venné és igyekeznék a politikai jogok élvezetére vezetni. Nézetünk szerint a politikának nemcsak jogokat kimondani, hanem azokat minden polgár számára

biztosítani is végczélja: mert ha ez nem történik, ugy a kisebb népfajok részére némely jogok, mint a választások, soha sem fognak valóságban létezni, csak holt betük maradandnak, mert a nagyobb elem a kisebbiket már tulnyomóságánál fogva ezen jogok gyakorlatából vagy erőszak vagy csel által kizárná. A közterhekben mindnyájan aránylag részt veszünk: tehát a törvények és jogok áldása mindnyájunkkal közös legyen, és azoknak üdvözitő harmata mindnyájunk szivében testvéri szeretetet, egy gondolatot, egy lelket, egy szivet teremtsen: mert erre roppant nagy szükségünk van; és ezért valakit vallása vagy nemzetisége miatt lenézni, gunyolni, vagy alattomban üldözni, haza elleni bünnek kellene tekinteni. Kelt Nagy-Szőlősön január 23-ikán 1867.

E másolat hiteléül:

Bukovszky György m. k.
nagyszőlősi esperes.

E.

A Wlád—Popovics-féle 1861. évi román közvetítő javaslat.

Törvényjavaslat.

I. A nemzetiségi ügyben általában.

1. §. Magyarországban különböző területeken nagyobb számmal tömegesen lakó külön nyelvü népek, jelesen a románok, szlávok, szerbek, oroszok és németek, a magyarral egyenjogu nemzeteknek ismertetnek el, s ezeknek összessége képezi Magyarország politikai nemzetét.

2. §. Mindegyik nemzetnek egyenlően joga van, saját nemzeti nyelvét a magán és nyilvános élet minden viszonyaiban szabadon használni, fejleszteni és müvelni; mihez képest rendeltetik:

3. §. Községekben, megyei járások- s kerületekben, megyékben, önállóköztörvényhatósággal biró szabad kerületekben, vidékekben s városokban közigazgatási, törvénykezési, köztanácskozási, azaz általános hivatalos nyelvül szolgál azon nyelv, mely az illető község, megyei járás, s kerület, megye, szabad kerület, vidék vagy város lakosságának egészben vagy általános többségben nemzeti nyelvét képezi.

4. §. Ha valamely község, megyei járás vagy kerület, megye, vidék vagy városban egyik nemzetiség sem birna általános többséggel, ily esetben a hivatalos nyelv szabadon választható.

5. §. A megyei járások és kerületek alakitása akként rendezendő, hogy egy-egy járás-, illetőleg kerületbe lehetőleg oly községek összesittessenek, melyek legalább átalános többségben ugyanazon nemzetiségü lakosokat foglalnak magokban. Ezen rendszabály az országgyülési képviselők választókerületeik alakitásánál is szem előtt tartandó. Ugyszintén

6. §. a megyei, szabadkerületi, vidéki és városi képviseletek és hatóságok is, a területökön lakó különböző nemzetiségek számaránya szerint alakitandók.

7. §. A községek mindennemü jelentéseiket, felterjesztéseiket s kérelmezéseiket saját községök hivatalos nyelvén teszik az ország bármely hatóságához.

8. §. A megyei járások s kerületek tisztviselői az illető községekkel hivatalosan csak ezeknek hivatalos nyelvén közlekedhetnek.

9. §. A megyei járások s kerületek tisztviselői a megye többi járásai- s kerületeivel, akár az utóbbiaknak, akár a megyének hivatalos nyelvén, magának a megyének hatóságaival pedig csak a megye hivatalos nyelvén közlekednek.

10. §. A megye, szabad kerület, vidék vagy város tulajdon tisztviselőinek szintén saját hivatalos nyelvén adja ki határozatait s rendeleteit.

11. §. A megyék, szabad kerületek, vidékek s városok egymás közötti, valamint a különféle egyházi hatóságokkal való érintkezéseikben is, vagy azon hatóságok hivatalos nyelvén, melyekhez a közlés intézendő, vagy magyar nyelven közlekednek.

12. §. A megyék, szabad kerületek, vidékek és városok mindennemü és rangu felsőbb hatóságokhoz saját hivatalos nyelvökön teszik jelentéseiket, feliratаikat s más felterjesztéseiket, azonban akként, hogy a mennyiben ezen saját hivatalos nyelv nem a magyar volna, hasábszerüleg (columnaliter) a szöveg magyar nyelven is alkalmazandó.

13. §. A felsőbb hatóságok nem magyar hivatalos nyelvü megyék-, szabad kerületek-, vidékek- s városokhoz intézendő rendeleteiket s meghagyásaikat magyar nyelven ugyan, de szintén az illető megye, kerület, vidék vagy város hivatalos nyelvének is hasábszerüleges alkalmazása mellett bocsátják ki.

14. §. Községi, megyei szabadkerületi, vidéki és városi köztanácskozásoknál mindenki jogositva van saját nemzeti nyelvét használni, valamint mindenkinek szabadságában áll az ország bármely hatóságához (ide értve a katonai hatóságokat is) kérvényeket saját nemzeti nyelvén benyujtani és azokra a határozatot ugyanazon nyelven igényelni.

15. §. Törvénykezési nyelv községi hatóságoknál, a községi, járási s kerületi biróságoknál a járás, illetőleg kerület, megyei, szabadkerületi, vidéki és városi biróságoknál és törvényszékeknél pedig ezeknek hivatalos nyelve.

16. §. Váltótörvényszéki s kerületi táblai biróságok saját hatósági, területökbeli bármelyik nemzeti nyelven szerkesztett beadványt elfogadni s ugyanazon nyelven elintézni tartoznak.

17. §. Fenyitő ügyekben a vádlott nyelvén kell a vizsgálatot és tárgyalást megtartani és az ügyet elintézni, valamint a tanukat is saját nyelvökön kell kihallgatni, kivételt képezvén oly esetek, melyekben a vádlottnak vagy tanuknak nyelve az illető törvényhatóság területén s környékén nem divatos, mely utóbbi esetben a bíróság köteles lesz hiteles tolmács alkalmazásával eszközölni a kihallgatásokat.

18. §. Felebbviteli törvényhatóságokhoz a felebbezett ügyek eredetben terjesztetnek fel, honnan az itéletek s más határozatok a magyar nyelv mellett, hasábszerüleg, azon nyelven is kiadandók, melyen az ügy első biróságnál tárgyaltatott s elintéztetett.

19. §. Országgyülési hivatalos és köztanácskozási nyelv a magyar, fen[n]hagyatván mind a mellett az egyes országgyülési tagoknak azon joga, hogy a köztanácskozásokban saját nemzeti nyelvöket is használhassák.

20. §. A törvények az 1. §-ban megnevezett valamennyi nemzet nyelvén hitelesen kiadandók, s minden hatóságnak azon nyelven is megküldendők, mely annak hivatalos nyelvét képezi, de a magyar és egyéb nyelvü szerkezetek között támadható kétséges értelem eseteiben a magyar szöveg lesz elhatározó.

21. §. Egyházközségekben és iskolákban, továbbá egyházi hatóságok- és iskolai igazgatóságoknál, valamint az ezeknek alárendelt községeknél minden tekintetben azon nyelv használandó bel- és külügyvezetési s kezelési, illetőleg oktatási nyelvül, mely az illető egyházi vagy iskolai közönségnek nemzeti nyelvét képezi.

22. §. Az egyházi hatóságok és iskolai igazgatóságok a hatóságuk alatti községek- és hivatalokhoz az utóbbiak nyelvén intézik rendeleteiket, a világi és más hatóságokkal pedig ezen törvényjavaslat 11. 12. s 13. §§-ai értelmében leveleznek.

23. §. Tanodák és közoktatás feletti főfelügyeletet gyakorló államkormánynál mindegyik nemzet, illetőleg vallásfelekezet részére saját nemzetiségü, illetőleg vallásu férfiakból külön osztályok alakittassanak.

24. §. Mindegyik nemzetnek, illetőleg vallásfelekezetnek saját iskolai ügyei iránt az álladalom főfelügyelése mellett szabadon és önállólag intézkedni joga van, mihez képest mindegyik nemzetnek, illetőleg vallásfelekezetnek szabadságában áll, önerejével, a tudomány minden ágaira nézve saját al- és feltanodákat s tudományos intézeteket és alapitványokat felállitani, s azok számát szükségéhez képest szaporitani, mire nézve mindegyik nemzetnek joga van, az álladalom anyagi segélyét is a népesség arányához képest igénybe venni.

25. §. Mindegyik nemzet, illetőleg vallásfelekezet tanodáiban a tudományok összes ágainak előadása a 21. §-hoz képest az illető nemzet nyelvén történjék, mely tanodákban egyszersmind az ország pragmatikai történelme mellett saját nemzeti történelem is rendes tantárgy gyanánt háboritlanul tanittassék.

26. §. Mindegyik nemzet, illetőleg vallásfelekezet köztanodái az álladalom tanintézeteivel egyenjoguaknak tekintendők.

27. §. Az államtanintézetek tanári állomásainak betöltésénél, kivéve a vallástanszékét, az alkalmazandó egyénekre nézve a törvényesen bevett vallások különfélesége akadályul nem szolgálhat.

28. §. Mindegyik nemzet számára a pesti egyetemnél egy saját nemzeti nyelv- és irodalmi tanszék állittassék fel, mely szabály az ország különféle vidékein levő al- és felállam-tanodáknál is alkalmaztassék, azonban ezeknél csak a környékökben tömegesebben lakó nemzetiségekre való tekintettel.

29. §. Bármely intézkedésen alapuló minden oly határozatok vagy rendeletek, melyek egyik vagy másik nemzet nyelvén, külföldön bárhol megjelenő irodalmi termények (könyvek, folyóiratok, lapok stb.) szabad behozatalát akadályoztatnák s nehezitenék, ezennel hatályon kivül tétetnek, s e tekintetben a teljes jog- és szabályegyenlőség mindegyik nemzet számára biztosittatik.

30. §. Saját nemzeti olvasókörök, kaszinók, nyelvészeti, irodalmi, zenészeti és dalászati társulatok s egyletek, és a saját nemzeti nyelv, irodalom s müvészet fejlesztését, müvelését, terjesztését czélzó bármily más intézetek s alapitványok felállitásában, valamint az ezen czélokra szükséges adakozások gyüjtésében egyik nemzet sem gátoltathatik.

31. §. A saját nemzeti szineknek és öltözetnek szabad használata, megyékben és az országgyülésen is, minden ebből vonható magyarázat és következtetés nélkül biztosittatik.

32. §. Minden ezen törvénnyel ellenkező eddigi törvények eltöröltetnek, illetőleg módositottaknak tekintendők.

33. §. Ezen törvény sarkalatos alaptörvényül szolgál.

34. §. Ezen törvény az ország integritásának soha semmi szin alatt nem praejudicálhat.

35. §. Ezen törvény haladéktalan végrehajtásával a ministerium megbizatik.

II. A napkeleti orthodox keresztyén (g. n. e.)[1] vallású román hierarchia tárgyában.

1. §. A napkeleti orthodox keresztyén (g. n. e.) vallást követő románoknak, hierarchia tekintetében a szerbektől való tökéletes különválása, és egy, ezen egyház kanonjainak megfelelő, külön metropolitával ellátandó, önálló román hierarchia alá visszahelyezése kimondatik, mely különválás tettleges létesitése végett az 1848. XX. t. cz. 8. §-a által rendelt egyházi gyülekezet (congressus) legfelebb három hónap alatt egybehivandó.

2. §. Az előző §. folytán egybegyült egyházi congressus befejezte után, azon hivekből, kik az elkülönzött napkeleti orthodox keresztyén vallású román hierarchia alá tartozandanak, legfeljebb három hónap alatt egy különleges román egyházi gyülekezet fog, ugyancsak az 1848. XX. t. cz. 8. §-ában foglalt elv alapján, egybehivatni, mely gyülekezet, saját egyházi kanonjaihoz képest, az önálló román napkeleti orthodox keresztyén vallású hierarchia szervezése iránt intézkedendik.

3. §. Ezen törvény végrehajtásával a ministerium megbizatik.

III. A román nemzeti iskolai ügyben.

1. §. Hogy a románok saját köznevelési és iskolai ügyeiknek rendezése és igazgatási módja feletti intézkedéseiket megtehessék, a ministerium legfeljebb öt hónap alatt egy ad hoc nemzeti gyülekezetbe (congressus) hivandja össze az országban lakó összes románokat, egy, az ezek által lakott vidék középpontjának leginkább megfelelő alkalmatos városba, olyképen, hogy ezen nemzeti gyülkezetre egy harmad részben egyházi és két harmad részben világi egyénekből, minden 20.000 lélek után egy képviselő választandó, mely nemzeti gyülekezetben a román nemzetbeli megyés püspökök és érsekek, méltóságuknál fogva, mint rendes tagok részt veendenek.

2. §. A gyülekezeti képviselők megválasztása, püspöki megyénkint, az illető püspökmegyei egyházhatóság útján fog eszközöltetni, azon gyakorlathoz képest, mely szerint az egyházi congressusra küldendő képviselők szoktak választatni.

3. §. A congressus ideje alatt mindegyik képviselő az állam által előlegezendő és az illető választó közönségtől utólag behajtandó illő napidijt és uti költséget fog kapni.

4. §. A congressus saját alapszabályait önmaga alapitja meg, valamint elnökeit s jegyzőit is önmaga választja.

5. §. Ezen törvény végrehajtásával a ministerium megbizatik. Kelt Pesten 1861-ik évi jul. 20-kán. Wlád[2] Alajos s. k. krassó-n.-zorlenczi képviselő. Popovics[3] Zsigmond s. k. Aradm. butyini kerülete képviselője.

[1] Görög nem egyesült.

[2] *Wlád* Alajos (1822–1876 ?) román politikus és jogász. A szabadságharcot a magyar minisztérium oldalán küzdötte végig. Tagja volt a pesti, debreceni és szegedi országgyűlésnek. 1861-ben Krassó megye főjegyzője és képviselője. A megye nagyzorlenci járása 1865-ben ismét képviselőjévé választotta; ezt a kerületet képviseli 1869-ben is. 1871-ben kúriai bíróvá nevezték ki.

[3] *Popovics* Zsigmond, aradmegyei román nemzetiségi képviselő, az 1861. és 1865–68. évi képviselőház tagja. Társszerzője a fenti 1861. évi nemzetiségi közvetítő javaslatnak.

F.

Törvénycikk
a nemzetiségek egyenjoguságáról.

I. FEJEZET.

Nemzetiségi jogok a községi és egyházi közigazgatás terén.

1. §. A honnak minden polgára saját községe hatóságához intézett beadványaiban anyanyelvét, a más községek hatóságához intézettekben csak az ott divatozó nyelvet vagy nyelvek egyikét használhatja.

2. §. A községi gyülésekben a tagok anyanyelvökön szólhatnak.

3. §. A községi gyülések jegyzőkönyvének és a községi kormányzat belső ügykezelésének nyelvét a községi gyülés határozza el átalános szavazattöbbséggel.

Ha az első szavazáskor egy nyelv sem nyerne általános szavazattöbbséget, a gyülés tagjai az első szavazás alkalmával legtöbb szavazatot nyert két nyelv fölött ujból szavaznak.

Ugy kivánván a kisebbség, annak nyelvén is vezetendő a jegyzőkönyv, ha ezen nyelvre az összes szavazatoknak legalább 1/5 része esett a szavazás alkalmával.

Az ez érdemben hozott határozat csak minden három év után, s akkor is a kérdés előzetes kijelölése mellett összehivandó határozatképes gyülésen, a megjelent tagok 2/3-ának kivánatára kerülhet ujabb tárgyalás alá.

Ha tárgyalás alá vétetik a határozat, a kérdés érdeme átalános szavazattöbbséggel döntetik el.

4. §. A községi előljárók a község egyes lakosaival való szóbeli érintkezésekben annak nyelvét kötelesek használni, a kivel érintkeznek.

5. §. Az egyházközségek — azonban saját egyházi felsőbbségeik törvényes jogainak sérelme nélkül — anykönyveik vezetése, saját iskoláik oktatási nyelve s átalában az egyházközségi ügykezelés iránt szabadon intézkedhetnek.

6. §. Mindenik felsőbb és legfelsőbb egyházi hatóság tetszése szerint határozhatja meg jegyzőkönyvi és ügykezelési nyelvét. Ha ez nem a magyar lenne, a jegyzőkönyv az állam felügyeletének szempontjából azon is viendő.

Az egymással érintkezés nyelvét ugyanazon egyház körén belül annak legfőbb hatósága határozza meg.

A különböző egyházak között való érintkezésnek nyelve a magyar.

7. §. Mindenik egyház föl van jogositva igénybe venni, a vallás és közoktatási törvényben meghatározandó módozatok mellett, az állam segélyét a kebelében már alakult vagy alakuló, bármely nemzetiségü oly egyházközségek részére, melyek saját egyházi és nevelési terheik elviselésére képtelenek.

II. FEJEZET.

Nemzetiségi jogok a törvényhatósági közigazgatás terén.

8. §. Bármely honpolgár, község, gyülekezet, felsőbb egyházi hatóság, társulat és intézet saját törvényhatóságához intézett beadványaiban anya-, illetőleg ügykezelési nyelvét, más törvényhatósághoz intézett beadványaiban pedig csak azon nyelvet vagy nyelvek egyikét használhatja, a melyen vagy a melyeken ott a jegyzőkönyv vezettetik.

9. §. A törvényhatóságok gyüléseiben azok, kik birnak szólás-joggal anyanyelvökön szólhatnak.

10. §. Azt, hogy a jegyzőkönyv mily nyelven vezettessék, valamint azt is, hogy melyik legyen a törvényhatóság és a tisztviselők belső ügykezelési nyelve, a tárgy előzetes kijelölése mellett e czélra egybehivott közgyülés határozza el átalános szavazattöbbséggel.

A jegyzőkönyv a megállapitott nyelven kivül más, t. i. mind azon nyelven is vezetendő, a melyen a közgyülés tagjainak kisebbségben maradt egyik vagy másik, de legalább 1/5-nyi része netalán vezettetni kivánja.

11. §. A nyelv kérdésében hozott határozat mindig csak a törvényhatósági tisztválasztást közvetlenül megelőző s a kérdés előzetes kijelölése mellett összehivandó, határozatképes közgyülésen, s akkor is csak a megjelent tagok 2/3-ának kivánatára kerülhet ujra tárgyalás alá.

Ha tárgyalás alá vétetett a határozat, a kérdés érdeme átalános szavazattöbbséggel döntetik el.

12. §. Ha valamely törvényhatóság jegyzőkönyvi és ügykezelési nyelv[é]ül nem a magyar fogadtatik el, az államhatósági felügyelet tekintetéből a jegyzőkönyv az állam hivatalos nyelvén is vezetendő, az ügykezelésnél pedig közvetitő gyanánt ugyanaz is alkalmazható, tetszés szerint.

13. §. A törvényhatósági tisztviselők a hivataloskodásuk körébe eső községekkel, gyülekezetekkel, magántársulatokkal, intézetekkel és a magánosokkal való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.

14. §. Egymás között a törvényhatóságok magyar nyelven érintkeznek; de azon törvényhatóságok, a melyeknek közgyülésileg megállapitott ügykezelési nyelve nem a magyar; de ugyanaz, egymással amaz ügykezelési nyelven is érintkezhetnek.

III. FEJEZET.

Nemzetiségi jogok az állami közigazgatás terén.

15. §. Minden honpolgárnak jogában áll az államkormányhoz intézett beadványaiban anyanyelvét használni.

16. §. A művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedés előmozditására egyesek, társulatok s testületek által létesitett tan- és egyéb intézetek, ugy szintén magok a társulatok és testületek, valamint a főbb és legfőbb egyházi hatóságok is, az államkormánnyal való érintkezéseikben ügykezelési nyelvöket használhatják, fölterjesztéseiket azonban magyar szövegben is mellékelni kötelesek.

Az államkormány a fölterjesztés nyelvein válaszol, hasábosan, de sürgős esetekben csupán magyar nyelven is válaszolhat.

Kétség esetén a magyar szöveg a határozó.

17. §. A törvényhatóságok az államkormánnyal magyar nyelven érintkeznek.

18. §. Az államkormányzat ügykezelési nyelve a magyar. A ministerium azonban köteles ügyelni arra, hogy valamint minden országos méltóságokra és államhivatalokra, ugy különösen a főispánságokra a többi nemzetiségek kebeléből is elégséges számmal alkalmaztassanak oly egyének, kik a nem-magyar ajku törvényhatóságok, testületek, intézetek, egyesületek és magánosok ügyeinek kellő elintézésére szükséges ismeretekkel is birnak.

19. §. Az állam s illetőleg a kormány által már állitott, vagy a szükséghez képest állitandó tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása a közoktatási

minister teendőihez tartozik; de a közoktatás sükere a közmüvelődés és közjóllét szempontjából e téren az államnak is legfőbb czélja lévén, köteles a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvökön képezhessék magokat egész addig, hol a magasabb akademiai képezés kezdődik.

20. §. Azon területeken létező állami közép- és felső-tanodákban, a melyekben egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- és irodalmi tanszékek állitandók.

21. §. Az országos egyetemben előadási nyelv a magyar, de az országban lakó minden nemzetiség részére nyelv- és irodalmi tanszékek állitandók.

22. §. Ha az egyesülési uton (23. §.) már létesült intézetek bármelyike az alap elégtelensége miatt a czélnak önerejéből kellően megfelelni képes nem lenne, és segélyezésért az államkormányhoz járulna: az illető ministerek kötelessége lesz, a megszerzett hiteles adatok nyomán, az országgyülésnek előterjesztést tenni. A törvényhozás fogja esetről-esetre elhatározni a segély mennyiségét és módozatát, ha annak szükségéről meggyőződött.

IV. FEJEZET.

Nemzetiségi jogok a társulás terén.

23. §. Bármely nemzetiségü minden egyes honpolgárnak épen ugy, mint a törvényhatóságoknak, községeknek, egyházaknak és egyházközségeknek jogában áll, saját erejével vagy társulás utján, alsó-, közép- és felső-iskolákat, valamint a művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedés előmozditására szükséges egyéb intézeteket fölállitani, e végből az egyes honpolgárok az államkormány felügyelete alatt társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, s összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyüjthetnek, azt, ugyancsak az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi jogos igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ily módon létrejött tan-, művelődési és egyéb intézetek — az iskolák azonban csak a tanterv átalában való ös[s]zhangzásának feltéte alatt — az állam hasontermészetü s hasonfoku intézeteivel egyenjoguak.

A társulatok s az általok létesitett intézetek egymás közt saját nyelvökön is érintkezhetnek.

V. FEJEZET.

Nemzetiségi jogok a törvénykezés terén.

24. §. Bármely nemzetiségü honpolgár, azon esetekben, a melyekben ügyvéd közbejötte nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben veszi és veheti igénybe a törvény ótalmát, illetőleg a biró segélyét:

saját községében és járási kerületében anyanyelvét,

más községekben az illető község nyelvét vagy nyelvei egyikét,

saját törvényhatóságában anya- vagy a törvényhatósági jegyzőkönyv nyelvét vagy nyelvei egyikét használhatja, más törvényhatóságokban csak is azoknak jegyzőkönyvi nyelvét vagy nyelvei egyikét.

25. §. A biró a 24-dik §. eseteiben, és pedig:

a pörön kivüli eljárásoknál az előterjesztés vagy beadvány, illetőleg az érdekeltek nyelvén is végez és intézkedik;

pörökben pedig a tárgyalást a pörben álló felek nyelvén, a tanuhallgatást, szemlét és egyéb birósági cselekményeket a kihallgatott vagy alkalmazott személyek nyelvén, magát a jegyzőkönyvet végre a törvényhatósági jegyzőkönyv nyelvén, s ha ilyen több volna, közülök azon vezeti, a melyben a perben álló felek kölcsönösen megegyeznek, s ha meg nem egyeznének, azoknak bármelyikén tetszése szerint vezeti.

Az idézési végzés, a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, máskülönben az állam hivatalos nyelvén, mint közvetitő nyelven fogalmazandó; de minden végzést, határozatot vagy itéletet, sőt rendkivüli esetekben a fontosb okmányokat is, a felek és érdeklettek kivánatára azok nyelvén is kihirdeti vagy közli.

26. §. Ha a fél magát ügyvéd által képviselteti vagy képviseltetni köteles a felperesi ügyvéd az illető törvényhatóság nyelvét vagy nyelvei egyikét választhatja, az alperesi ügyvéd vagy ügyvédek pedig, ha felperesi ügyvéd által választott nyelven ügyködni nem akarnak, a magyar nyelvet tartoznak használni.

27. §. Az idézési végzés a beadvány nyelvén, de a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén is, máskülönben az állam hivatalos nyelvén, mint közvetitő nyelven fogalmazandó.

A végzés, határozat, itélet a pör nyelvén, és a fölebbezés tekintetéből az állam hivatalos nyelvén is hozandó, közlendő és kihirdetendő.

28. §. Váltóbiróságok illetősége alá tartozó ügyekben a pörlekedési nyelv, a közhitel érdekében, a magyar.

29. §. A választástól függő világi biróságok belső ügykezelési nyelve a magyar, az egyházi biróságok magok határozzák meg ügykezelési nyelvöket.

30. §. A telekkönyvi hivatalok nyelve a magyar; de a végzések a felek kivánatára a törvényhatósági ügykezelési nyelven, s ha ilyen több volna, közülük azon a nyelven kiadandók, a melyen a fél kiadni kivánja, ugyanazon nyelven lévén hiteles forditásban kiadandók a kivonatok.

31. §. Az államkormány kinevezésétől függő biróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar; de az igazságügyministerium köteles ügyelni arra, hogy a fő- és legfőbb biróságoknál szakértő birák mindenik nemzetiség kebeléből elégséges számban alkalmaztassanak.

VI. FEJEZET.

Nemzetiségi jogok a törvényhozás terén.

32. §. Az országgyülésnek tanácskozási és ügykezelési nyelve a magyar.

33. §. A törvények az országban honos minden nemzetiség nyelvén kihirdetendők.

VII. FEJEZET.

A nemzetiségek egyenjoguságának biztositása.

34. §. A fönebbi határozatokkal ellenkező minden korábbi törvény eltöröltetik.

35. §. Az ország területén létező minden nemzetiségnek a fönebbi §-okban megállapitott egyenjogusága az ország sarkalatos törvényének nyilvánittatik.

Nyáry Pál s. k. az albizottság elnöke.

Kerkapoly[1] Károly s. k. az albizottság jegyzője.

[1] *Kerkapoly* Károly (1824–1891), 1870–73 között magyar pénzügyminiszter, majd az államtudományi tanszék tanára a budapesti egyetemen.

16.

1867 aug. 6

Az Ugocsa megyei orosz (kárpátukrán) értelmiség felirata a magyar minisztériumhoz a nemzetiségi kérdés rendezése tárgyában.

M. E. eln. 1867 : 156/1831.

Magas Ministerium!

Azon hazafiui érzet — azon örömnek, mely kebleinket átjárta, midőn Ő Apostoli királyi Felsége a Nemzet által oly rég óta sóvárogva várt Hazánk alkotmányát visszaadni méltóztatott; részünkről tettekben is adtunk kifejezést az által, hogy valamint nem késtünk üdv kivánatunkat a Magas Ministeriumnak irásban is kijelenteni, — azon szerént Markos István képviselőnek az országgyülés szine előtt nyilvánosan tett azon nyilatkozata — „hogy mink a Magyar Ministerium iránt határtalan oda adó bizodalommal vagyunk és viseltetünk", — a miénk is volt! Hittük és hisszük, hogy midőn ezen contestationk a Magas Ministeriumot meggyőzi politicai hitvallásunk és gondolkodásunkról egy részt; azon szerént a Magas Ministerium részéről is akként fog méltányoltatni: miszerént szerény óhajtásaink figyelemre fognak méltatni! — A többszörös legméltatlanabb gyanusitgatásoknak is végét hittük látni ezen tettekkel igazolt, s meggyőződésünkön alapuló erőteljes viseletünk által annyival is inkább: mert a lezajlott 1848/9-ki epocha is fényesen bizonyitott mellettünk, „hogy midőn a többi testvér népek a Magyar ellen, — mink a Magyar testvér soraiban harczoltunk; s ennek beismerését — mint különben köztudomásu tényt — felemlitenünk jól esik." Ámde fájdalom naponta mindinkább előtérbe látszik jönni azon méltán lehangoló tapasztalás, hogy ezen igazán oda adó testvérrel a testvér vajh mi keveset törődik — [s mennyire keveset gondol ezen bányák értékét felülmuló hangulat megszilárditásával!][1] — Igen is, Magas Ministérium, tettek beszélnek itt mindkét részről, melyek felemlitése bár kellemetlen húrokat rezegtet is, de kétségbe vonhatlan igazságon nyugszanak! — A testvér orosz népfaj mintegy 750.000 tömör testületben lakó egyetlen egy orosz főispánnal sem örvendeztetett meg, — pedig voltak és vannak arra való embereink, midőn a románok 4-et nyertek itt is. A Magas Ministérium 8. ministeriális osztályában Nehrebeczkyn kivül egyetlen egy tekintélyesb állomású emberünk[2] sincs alkalmazva; — mert az irnokok vagy fogalmazók nem számithatnak akkor, midőn nekünk magasb képzettségü tekintélyes egyéneink vannak, kiknek mellőzése egyiránt a magunk és az álladalom hátrányával történik. Igy Dolinay Péternek ujból is kértük a Vallásügyi Ministeriumbani alkalmaztatását, hol minket már 1849-ben is mint osztály titkár képviselt. Ő ismeri szokásainkat, — ismeri a nép legvégsőbb rétegeit, ő benne nekünk határtalan bizodalmunk van, — s tudományos magasabb képzettségénél fogva érdekeink leghelyesebben lennének képviselve. Markos György 1861-i képviselő azon szerént ösmeretes, s tehetségeivel bár hol is helyt állhat. — A magasabb szinvonalon álló ezen két egyéneink eddigi mellőzése valóban fájdalmas érzülettel tölti el keblünket, — s ha a testvéries bizalom őszinteségével tett ezen nyilatkozatunk meghallgattatván — gyors intézkedés kérelmünknek eredményt nyujt; szorosbbá fűzi a Magas Ministerium azon tettek kapcsát, mely egyedül képes leend csendes és zivataros időkben horgonyul szolgálni! A bizalom s ezen alapuló ragaszkodása ezen testvér népfajnak nagy horderejű; — s vegye ezt a Magas Ministerium oly készségesen és szivesen, — mint a mily őszinte ragaszkodás forrásából me-

[1] Az *OL* két, csaknem azonos szövegű feliratot őriz: a közölt ugocsamegyeit és a máramarosiakét. Utóbbiból a zárójeles rész kimaradt.
[2] A máramarosi feliratban: egyénünk.

ritve adatnak azok most is ; és legyen meggyőződve : hogy ezek teljesültével a szorosb egyesülés kötelékeit a romboló vész árja sem lesz képes megingatni!

Hódoló mély tisztelettel maradtunk Augustus 6-án 1867.

Bacsinszky Miklós s. k. egresi orosz pap — Sereghy Pál s. k. fantsikai orosz pap — Ivánovics Hrabár Bazil s. k. nagykomjáti orosz pap — Ruttkay Mihály s. k. sásvári orosz pap — Schivulszky János s. k. tiszaujlaki lelkész, egyházi kerületi jegyző, s sz. széki ülnök — Nyisztor József s. k. Szathmár megyében kebelezett szárazbereki orosz lelkész — Miszticzei Dobra József s. k. — Ivánovics Hrabár Pál s. k. köz- és váltó ügyvéd, t. szolgabiró, Ugocsa megyei gr. cath. clerus ügyvivője — Hoflánovits Miklós s. k. — Ivánovics Hrabár Iván s. k. nagykomjáthi orosz lelkész — Firczák Bazil s. k. alsókaraszlói lelkész, komjáthi esperes és sz. széki ülnök — Darú Mihály nagykomjáthi biró — Kranyai Gábor x Hütös — Lengyel Mihály x Janocsos — Bárány András s. k. — Ferencsik András s. k. kiskupányi g. k. lelkész — Talapkovics Bazil s. k. bilkei g. k. lelkész és sz. széki ülnök — Popovics Theodosiu s. k. dubro...i orosz pap — Zombory Jenő s. k. orosz pap — Popovics Ágost s. k. tanár — Fankovich Sándor s. k. ilonoki lelkész borzsovai alesperes
összes ugocsai oroszok nevében[3].

17.

1867 szept. 26

Szent Iványi Márton liptói főispán jelentése br. Wenckheim Béla belügyminiszternek a nemzetiségi viszonyok tárgyában.

B. M. eln. 1867 — IV. E. — 4256 (4368).

178.
főis. sz.

Liptómegye Főispánjától.

Nagyméltóságu Báró Magyar királyi Belügyminister Ur!

Mai napon fejeztetett be Liptómegyének évnegyedes bizottmányi ülése.

Fő motszanatát képezte a vallás és oktatásügyi Minister Ő Excellentiája által országszerte meginditott népnevelési ügy, mely minálunk is egy számos tagu bizottmány kezeibe tétetett le.

[3] A máramarosi felirat keltezése és aláírói :
Hódoló mély tisztelettel maradtunk Magas Ministeriumnak
Técsőn Máramarosban Aug. 15-én 1867.
alázatos szolgái :
Medveczky Péter s. k. dombói esperes — Dr. Vana János s. k. bogdáni lelkész és sz. széki ülnök — Hovordányi Sándor s. k. szineváeri lelkész — Holovacs János s. k. talaborfalvi lelkész — Csernek János s. k. bedői lelkész — Hrabár Manó s. k. ügyvéd — Medveczky Mihály s. k. ügyvéd — Bacsinszky János s. k. ügyvéd — Tabakovits Mihály s. k. darvai lelkész — Markos István s. k. orsz. gy. képviselő — Illyasevics András s. k. oroszfalvi lelkész — Juhászovits Antal s. k. hosszúmezei lelkész — Tivadar Mihály s. k. földbirtokos — Szilágyi Miklós s. k. földbirtokos — Medveczky Endre s. k. vajnági lelkész — Lipuly András s. k. száldobosi lelkész — Szabó Vazul s. k. kövesligeti lelkész — Szilágyi István s. k. képviselő — több máramarosi elvrokon nevében. (Ld. M. E. eln. 1867 : 156 (1831).

Kos[s]uth Lajoshoz intézendő bizalmi nyilvánitás szóba nem hozatott, s bár megyémben is találtatik néhány elégületlen, ki nem annyira a kormány politikájával, mint inkább azzal nincs megelégedve, hogy a legközelebbi tisztválasztásnál reményei nem valósúltak, még sem hozatott e tárgy a szőnyegre, s akarom hinni leginkább azért, mert az illetők megszeppentettek, a magas kormánynak ez érdembeni erélyes fellépése által.

'S bár állitani nem akarom, hogy Kos[s]uth Lajos és a panszláv párt között bizonyos solidaritás állana fen[n], még sem tagadható hogy félmerültek itt ott jelenségek, a melyek oda mutatnak, hogy a panszláv párt Kos[s]uth nevével kaczirkodik.[1]

Ugyan is, a szentmiklósi választó kerület képviselője Szentiványi[2] Adolf, időközben kormányi hivatalt nyervén, uj választás rendeltetett el, — és a választást megelőző néhány nappal éppen Szentmiklóson a panszlávok főfészkében Kos[s]uth neve mint képviselöjelölltté szállongott, igaz hogy az eszme kútforrására akadni nem lehetett, de szállongott az még is, éppen úgy mint népdal, s mint olyan hír, a melyet senki nem költött, senki nem hozott, 's a melyet senki magáénak nem vall, láthatlan megmarkolhatlan körökből terjesztetett el, hogy ámbár Kos[s]uth a jászladányi választást utasittotta vissza, Riegernek[3] még is megirta volna, hogy ha Szentmiklóson nem fognék választatni, a mandátumot el fogja fogadni.

Majd nem hihetetlen, hogy azon párt a mely Kos[s]uthot 19 évig gyalázta, minden reánk nehezült bajok okozójául hirdette, a nemzetiségi kivánalmak elnyomójának tartotta, kit azonositott az 1848-ki törvényekkel,a melyek ellen a szláv corrypheusok[4] fegyvert fogtak, hogy azon párt benne üdvözitőjét keresse, és még is igaz, hogy a követválasztás után néhány nappal, egy panszláv főemberrel e tárgyról beszélvén azon válaszát vettem, hogy Kos[s]uthnak a tótságoni megválasztása kiszámithatlan horderejü esemény lett volna.

Én azomban azt hiszem, hogy a pánszláv párt Kos[s]uth nevével, csak az országgyülési többség és a magyar kormány ellen demonstrálni akart, valamint az is áll, hogy csak ezért gravitál e párt jelenleg a legszélsőbb bal oldal felé, e pártnak nem kell sem Andrássy sem Ghiczy sem Böszörményi ministeriuma, ez ellenzéket fog képezni minden szinezetü magyar kormány ellen, neki nem kell Ferencz Jo[z]sef királynak, nem kell se Buda sem Bécs fővárosnak, az ő Meccája Moszkva.

Azomban Kegyelmes Ur, nem szabad minden tótot ezen mérték szerint megitélni a panszláv párt számra csekély, izgatásai a jó érzelmü értelmes szlávra nem ragadtak, 's a népre éppen nem hatottak, tekintélyes azomban rendkivüli eréljénél és fegyelmezettségénél fogva, s mindaddig a mig a nemesség, ezen előőrse a magyarságnak és az alkotmányos[s]ágnak e vidéken fel nem adja hivattását a panszláv mozgalom a nép közt oly könnyen meghonosulni nem fog, a jó magyar szlávot a nemzetiség dolgában ki lehet

[1] Az utalás félreérthetetlenül elárulja, hogy „panszlávok"-on a haladó szlovákokat érti a jelentésttevő főispán, akik nem átalják még Kossuth nevével is „kaczirkodni".

[2] A liptószentmiklósi kerület képviselője több cikluson át.

[3] *Rieger*, František Ladislav (1818—1903). Cseh politikus és publicista, az ó-cseh párt vezére. 1861-ben Narodní Listy címmel megalapította az első cseh politikai napilapot. A birodalmi gyűlésben 1861—78 között az ó-cseh párti ellenzék vezetője. 1879-ben felhagyott a passzivista politikával és a cseh nagybirtok védelmében érdekszövetséget kötött az osztrák kormánnyal, mely pártja bomlására vezetett. Az 1891. évi választáson az ó-cseh párt végleg megbukott a Masaryk vezette ifjú-cseh párttal szemben. Rieger a kiegyezés körüli időszakban valóban kapcsolatban állott a kossuthi emigrációval, erre utal az irat.

[4] É. vezetőférfiak.

elégiteni, vele kön[n]yen lehet transigálni,[5] a népet pedig anyagi concessiokkal a ragálytól megóvni, csak a panszlávot meg nyerni nem lehet soha.

A nemzetiségi mozgalomnak hazánkba[n] egyik átka volt az, hogy az soha a kellő mértékre nem vezettettett vis[s]za, — a bécsi körökbe a honnét az szittatott, sokkal több fontos[s]ágot tulajdonitottak e kérdésnek a mennyiben azt hitték, hogy az a nép zöméig is elhatott, ez pedig téves felfogás, a nép mindenütt egy forma inkább anyagi mint szellemi érdekeket hajhászó, azért a nemzetiség magasztosabb fogalmai mellett oly kö[n]nyen lelkesülni nem fog, ellemben ha azt kérdik, kiván e iskolákat, azt akarja e hogy az igazság az ő nyelvén szolgáltassék e ki, és hogy a köztanácskozásoknál szólhasson e a maga nyelvén arra biztositom Nagyméltóságodat azt fogja válaszolni hogy igen. De a pesti körök sem vóltak e kérdés iránt kellőleg tájékozva, ez pedig onnét van hogy épen azok a kik a megyékbe[n] a nemzetiségi mozgalmat legyezték, ugyan azt az o[rszá]g centrumába[n] törpe alakban tüntették elé, a mi pedig hibás eljárás vólt, mert egy olyan mozgalmat a melyhez hivatalok, kitüntetések s anyagi előnyök kapcsoltattak, s mely 19. évig oly körök által szittatott, a melyek engedelmességet követeltek, azon mozgalmat kicsinylenünk nem szabad.

Feloszlik tehát csekély véleményem szerint a nemzetiségi szláv kérdés három osztályra:

A panszlavokra, ezek kiengesztelhetetlenek semmi kedvezmény által meg nem nyerhetők.

A jó érzelmü szlávokra, ezekkel transigálni kön[n]yü mert jó hazafiak, s számuk az előbbieknél sokkal nagyobb és

A népre a mely a legmegbizhatóbb szövetségese a magyarnak, s ki a kormányzati formákkal nem gondol s azon kormányhoz ragaszkodik legjobban a mely neki legtöbb anyagi segélyt nyujt.

S épen ez irányba akarom felhivni Nagyméltóságod kegyes közbenjárását.

A volt Helytartótanács még 1865-be[n] kiküldte egyik tanácsosát Ambrosz Jánost avégett, miszerint a felsőkárpátalyai[6] vidék számára felállitandó gazdaképző intézetnek keresse fel a legalkalmatosabb helyiséget.

A kiküldött tanácsnok, daczára annak hogy ez érdemben versenyző több városok nevezetesebb előnyöket ajánlottak a kormánynak azon esetre, ha a mondott intézet kebelökben állitatnék fel, Hradeknek adta az elsőbbséget.

Én ez által biztatva egy szakértővel dolgoztattam ki egy tervet melyet Ambrosz a vólt Helytartótanácsnak be is nyujtott, 's mely jelenleg a földmüvelési ministerium kezénél van.

Nem mulasztottam el, a Földmüvelési Minister Ur Ő Excellentiájának figyelmét ez irányba hivni fel, vettem is kegyes válaszát, mely arra nyujt kilátást, hogy ezen intézet csak ugyan Hrádeken fel fog állitatni, a mit a közönség osz[t]atlan örömmel fogadott is.

Esedezem még is Nagyméltóságodnál miszerint annak Hrádeken leendő felállitandását maga részéről is a mondott ministeriummal pártfogolni kegyeskedjék.

Elnézve azon érvektől a melyek ezen intézet megyémbe leendő felállitását javasolják, s miket én a földmüvelési Ministeriumhoz tett felterjesztésemben előadtam, még e nagy horderejü morális érvek is teszik ajánlatossá.

[5] Megegyezni.

[6] É. felsőmagyarországi.

Hogy népünk meg lesz győződve arról, miszerint a magas kormány rajta anyagilag is segiteni akar, miután silány földünk czélszerübb müvelésére irányzott törekvések a legnagyobb anyagi segély.

Hogy a hazafias érzelmü tót méltó igényeinek az által is elég lesz téve ha az álladalom költségén egy oly intézet létesült, melynek oktatási nyelve a tót, és

Hogy a panszlávok izgatásai tet[t]leg meg lesznek czáfolva az által, hogy a magyar kormány, a kit ők folytonossan azzal vádolnak, miszerint csak a magyarság lakta vidékek anyagi érdekeiről gondoskodik, a tótságon is egy intézetet létesit, melynek hivatása a tót előadási nyelv mellett még a lakosság anyagi érdekeit is emelni.

Kegyelmes Ur! Ezen intézetre számol lakosságunk minden rétege, e remények meghiusitása nem jó benyomást tenne, a nemzetiségek ezen versenygési, és az érdekeket egy más irányábani latolgatási korszakba, vajjmi veszedelmes reményeket gerjeszteni, a melyek később a kormányok részéről nem teljesitetnek, legyen szószólója Nagyméltóságod méltányos kérésünknek, s örök hálára lekötelezendi megyém összes lakoságát.

Bocsás[s]a meg Nagyméltóságod e hos[s]zadalmas kitérésemet, nem tanácsadólag, sem javallólag, pusztán a helyzetet felderitőleg intézem ez alázatos előterjesztésemet, nem sokat untattam a magas kormányt kérelmeimmel, nem is leszek oly kön[n]yen terhére, ezeket azomban előadni szoros köteles[s]égemnek tartottam.

Fogadja Nagyméltóságod a legkitünőbb tiszteletem őszinte kifejezését.

Liptó Szentmiklós Septemb 26-án 1867.

Szent Iványi Márton.

18.

1867 okt. 11

Mán[1] *József máramarosi főispán jelentése br. Wenckheim Béla belügyminiszternek az erdélyi gör kat. román érseki szék betöltése tárgyában.*

VKM eln. 1868 : 36.

133.

Nagyméltóságu Belügy Minister Ur!

A Sterca Sulutiu balásfalvi román metropolita halálával üresedésbe jött állomás a jelen viszonyok között egyike azok[nak], melynek szerencsés be töltésétől függ ugy szólván az unió kérdésének békés megoldása, én ugy hiszem Excellentiád bölcsen átlátni méltóztatik, és azért megbocsájt, ha én mint a magyar párthoz tartozó román e tekintetbeni kérésem Excellentiáddal csakis bizalmasan közölni bátorkodom.

A Pesti Napló October 6-i számában meg ütközéssel olvastam, hogy a balásfalvi metropolitai állás jövőbei megszüntetése bevégzett tény lenne.

Ha ennek azon értelem tulajdonitatnék, hogy a metropolitai méltóság végkép megszüntetessék, az igen szerencsétlen gondolat lenne, mert ez által az egész románság érzékenyen meg sértetnék és a mostani viszonyok között az ingerültséget a helyet[t], hogy csillapitaná, csak nevelné.

[1] *Mán* József (1816–1876) máramarosi főispán, képviselő. 1848-ban a megye honvéd bizottmányának kormánybiztosi címmel elnöke. 1851-ben négy évi várfogságra ítélték. 1861-ben Máramaros megye országgyűlési képviselője, majd főispánja. Kinevezését a minisztérium 1867-ben megerősítette.

Ha azonban, mint hinni akarom, csak arról van szó, hogy a m. méltóság, mely a kormány által évenkint tizenöt ezer f[orint]tal dotáltalik, ne legyen a választás által betöltetni kellő balásfalvi püspökséggel össze kötve, hanem az a kormány által a létező püspökök bármelyikére is át ruháztassék, ugy remélni lehet, hogy ezen intézkedés nagy ellenszenvvel nem találkozna, sőt egy része abban meg nyugodnék.

Minthogy azonban a létező négy román püspökség között csak a balásfalvi és [a] nagyváradi vannak ugy dotálva, hogy a metropolitai méltóság szükségleteit kellően fedezhessék, a másik kettő közül a szamosujvári tiz, a lugosi tizenkét ezerrel lévén csak dotálva ezek az érsekségnek a kellő fényt meg nem adhatják.

A jelenlegi n[agy]váradi püspököt[2] én nem tartom azon egyéniségnek, ki az érseki méltóságban azon czélnak, melyet a magyar nemzet óhajt, megfelelhessen, ebbeli okaimat, ha egészségem helyre ál[l]tával az ország gyülésre felmehetek, szóval leszek szerencsés Excellentiádnak elő adhatni.

Az élő három püspökök közül e czélra megfelelő egyéniségnek egyedül a jelenlegi szamosujvári püspököt Vancsa[3] János ő Méltóságát tartom, engemet részemről a nevezett püspök urnak ugy magas hittani tudománya, valamint helyes és tapintatos politicai, ugy közkedveltségü társadalmi magatartása leginkább feljogosit azt reményleni, hogy naponta terjedő népszerüségével leginkább meg fog felelhetni azon fontos várakozásnak, melyet a magas kormány ezen méltóság képviselőjétől elvár, — e tekintetben Vancsa ő Mlgát illetőleg azt hiszem hogy az Erdélyben működő kormánybiztos Péchy Manó ő Ex[cellentiá]ja is adhat felvilágosítást.

Én ily viszonyok között az érseki széknek helyes be töltése *tekintetéből*[4] legczélszerűbbnek gondolnám, ezen M[éltósá]got ezuttal a balásfalvi püspökségtől el nem választani, mert amint értesülve vagyok az egész erdélyi románságnak az az óhajtása, melyet legalább az ily egyházi ügyekben figyelembe nem venni talán nem lenne tanácsos.

Ha ezen eszmém N.[agy] Méltóságod nézeteivel találkoznék annak kivitele tekintetéből egybe lenne hivatva a Balásfalvi Püspökségnek Választó Gyülése, hogy tegye meg az ajánlatot a kinevezésre, mely alkalommal a kormánynak nem nagy megerőltetésébe kerülend azt ki vivni, hogy Vancsa János püspök az ajánlatba felvétessék, kinek kinevezése ily módon meg történhetne. Ennek helyébe nézhetne a kormány egy jó gondolkodásu egyént, ki az ügynek szintén hasznos szolgálatára lehetne.

Ez az én alázatos nézetem ezen fontos ügyet illetőleg melyet Excellentiáddal bizalmasan közölni kötelességemnek tartottam. Excellentiád bölcsesége határozzon, én részemről belenyugszom bár minő leend az, megnyugtat öntudatom, hogy jelen nehéz viszonyok között hazafiui kötelességem teljesiteni el nem mulasztottam.

Mély tisztelettel maradván

Szarvason October 11-én 867.

Nagy Méltóságodnak

alázatos szolgája
Mán József
Máramarosi főispán.

[2] *Papp-Szilágyi* József.
[3] É. Vancea.
[4] Fekete tintával aláhúzva.

19.

1867 nov. 13

Miletić Szvetozár interpellációja a magyar minisztériumhoz a szerb kongresszus tárgyában.

Képv. Napló, 1865—68. V. 211—212. l.

Interpellatio az összes magyar ministeriumhoz a szerb ügyben.

Én az országgyülés CXLI. f. évi junius 18-dikai ülésében kérdeztem a magas ministeriumot, kész-e az ujvidéki képviselő, Branovácsky ur interpellatiójára válaszolni, mellyel ez még sokkal előbb kérdezte a ministeriumot ? szándékozik-e, s ha igen, mikor szándékozik az országgyülésen javaslatot tenni az 1861. szerb congressus határozatait és kivánatait illetőleg ?

A belügyminister ur méltóztatott válaszolni, hogy alig hiszi, miszerint lehetséges lesz ez ügyben még azon ülésfolyam alatt inditványt adni be, miután e tárgy fölötte fontos levén, komoly megfontolást kiván, hogy tehát csak akkor fog inditvány beadatni, midőn az országgyülés ujra összeül.

Két oknál fogva ujitom meg ez ügyet : először, mivel az országgyülés ujra összeült ; másodszor, mivel, mint a negyvenes nemzetiségi bizottság tagja, az albizottságnak velem közlött adataiból észrevettem, hogy az 1861. szerb congressusnak határozatai mellékletként vannak nyomtatva a nemzetiségi albizottság munkálatához.

Ebből látom és következtetem, hogy az albizottság a szerb congressus határozatait egy sorba állitotta a nemzetiségi kérdéssel átalában.

Azonban ezt tenni nem lehet. A szerb kivánatoknak előnyös történeti alapjok van, a minek következése, hogy a szerbeket ezen alapnál és általok ezen országnak a törököktől megvédése körül szerzett érdemeiknél, valamint a magyar koronázott királyok diplomáinál fogva, bizonyos nemzeti jogok akkor is illetik, ha az országgyülés akármi oknál fogva nem is emelkednék azon magasabb szempontig, hogy Magyarországban a többi nemzetiségek, a nemzetiségi elv és a nemzetek természeti joga szerint, a nemzetiség fen[n]állására és fejlődésére oly mértékben adjon biztositékokat, a minőben azok a szerbektől a historiai jog megsértése nélkül meg nem tagadhatók, annál kevésbbé, mivel a szerb nemzeti privilégiumok az 1790: 27. t. cz. által is annyiban el vannak ismerve, „in quantum fundamentalibus regni legibus non adversantur."[1]

De a szerb ügy formai oldalról különös tárgyalást és eldöntést érdemel és kíván. A szerb nemzet eddig nem csak egyházi-iskolai, hanem nemzeti-politikai ügyeit is a nemzeti congressusokon tárgyalta és rendezte, így 1790. és 1861-ben.

A congressusokat a magyar királyok hivták össze, kik megigérték, hogy az ott hozott határozatokat, a mennyiben politikai természetüek lesznek, a magyar országgyüléshez fogják fölterjeszteni. A most uralkodó és megkoronázott magyar király is kegyeskedett 1861-ben mind az egybehivott nemzeti congressusnak, mind a congressusból kiküldött deputationak, mely a congressus határozatait terjesztette fel, megigérni, hogy a határozatokat királyi vagy alkotmányos stylusban szólva, kormányjavaslatokban fogja a magyar országgyülés elé terjeszteni. Őfelsége 1861-ki, az országgyüléshez intézett legmagasabb királyi leiratában is az országgyülés különös figyelmét a szerb ügyre forditani kegyeskedett, azon reményben, hogy az országgyülés az illető királyi

[1] Amennyiben az ország alaptörvényeivel nem ellenkeznek.

javaslatot kellő megfontolásra veendi, vagy, hogy maga fog országgyülési initiativájával e tekintetben javaslatot tenni.

Mind ebből következik:

1-ször, hogy a szerb nemzeti congressus nemzeti, politikai tényező, és a nemzet kivánalmainak és követelésének olyan orgánuma, hogy azt se a kormány, se az országgyülés külön tekintetbevétel és különös tárgyalás nélkül nem hagyhatja, ha annak határozatait csak ugy mellékesen más, habár rokon tárgyhoz csatolni nem lehet.

Mig a szerb nemzeti ügy a nemzeti congressus határozatainak alapján, a mennyiben pedig ennek határozatai jóvá nem hagyathatnának, más congressusok meghallgatásával és megegyezésével el nem döntetik, addig a szerb nemzet folyvást congressusát fogja egyedüli orgánumának tekinteni, és nemzeti jogait reclamálni.

2-szor. Hogy a kormány, mely ő felségével való kiegyezkedés utján keletkezett, köteles ő felségének adott királyi szavát és kötelezettségét a szerb nemzet irányában respectálni, amint ezt más ügyekben is tette, hogy tehát köteles a királyi szavát beváltani, és, mint maga is megigérte, az ülésfolyam alatt az illető javaslatot a ház elé terjeszteni.

3-szor. Hogy ezen országgyülés is köteles respectálni a szerb nemzetet és annak orgánumát, a szerb nemzeti congressust, köteles tehát a congressus határozatait is külön és kellő tárgyalás alá venni, javaslatot pedig e tekintetben, ha a kormány azt a kellő időben nem terjesztené a ház elé, oly módon készittetni, a mint azt a fontosabb ügyek kivánják, t. i. regnicolaris deputatio által.

Én a CXLII. ülésben inditványt tettem, hogy ezen ügyben regnicolaris deputatio küldessék ki, de ez inditvány még nem került napirendre.

Fön[n]tartva magamnak a jogot ez inditványt az országgyülés előtt megujitani, most ismételve csak azt kérdezem a magas ministeriumtól:

Hajlandó-e ezen országgyülési folyam alatt, a mint azt a CXLII. ülésben megigérni méltóztatott, és pedig minél előbb, az 1861-ki szerb congressus határozata s ő felségének 1861-ben átadott acták alapján, ezen országgyülés elé javaslatot terjeszteni, és így a szerb nemzetnek adott királyi szavat beváltani.

20.

1867 nov. 30

Belügyminiszteri bizalmas utasítás az erdélyi kormányhatóságokhoz a hivatalos nyelvhasználat tárgyában.

B. M. eln. 1867 – III – 4628 (4707).[1]

4707/eln. — A magyar kir. Belügyministertől

Az erdélyi királyi főkormányszék egy felmerült eset alkalmából határozatomat kérte ki arra nézve, vajjon az erdélyi törvényhatóságok és a nevezett főkormányszék közötti hivatalos érintkezésben követett azon eddigi gyakorlat — melyszerint a megyék, székelyszékek, továbbá a magyar 's székelyvárosok a magyar, — a szászszékek és vidékek a német, — Fogaras és Naszód vidék mint szintén Hátszeg városa a román, a különböző egyházi hatóságok pedig részint a magyar, részint a német, részint végre a román nyelvet használják a kir. főkormányszékhez intézett felterjesztvényeikben, s viszont a kir. főkormányszék is ugyanazon nyelveken bocsátja ki a nevezett hatóságokhoz szóló intézvényeit — továbbra is fenntartassék-e.

[1] Litografált példány.

Meghallgatván ez ügyben az erdélyi királyi biztost, folyó hó 17-én 590. sz. a. kelt felterjesztvényében oda nyilatkozott, miszerint az érintett gyakorlat a nyelv és nemzetiség ügyének a törvényhozás illetékes utjáni végrendelkezéseig hallgatólag ezentul is fen[n]tartandó volna, miután ezen kérdés az alkotmányos uton létrejövendő nyelv és nemzetiségi törvény által ugy is tüzetes megoldást nyerend, addig pedig a tényleges állapoton változást tenni nem tanácsos, mivel ez a nemzetiségi féltékenységet ujból fölébreszthetné.

Nem ismerhetvén félre a királyi biztos által felhozott ezen érvek súlyát, a kérdéses gyakorlatnak az érintett ideig javallott *hallgatólagos* fenntartását egyuttal jóváhagytam.

Midőn ezen, a politikai közegek eljárására vonatkozó, s átmeneti korszakra szoritott intézkedésemet kibocsájtanám, nem mulaszthatom el azt Nagyméltóságoddal is tudomás végett közölni, s a mennyiben az erdélyi királyi biztos arról is értesíttetett, miszerint az egyes ministeriumok részéről a nyelv használatának kérdésében Erdélyre nézve egyes alkalmakból egymástól eltérő intézkedések tétetnek, — Nagyméltóságod becses figyelmét ezen kényes természetü tárgyban az egyöntetü és a fennebbi elveknek megfelelő intézkedések czélszerüsége és szükségességére nézve a hivatalos nyelv használatának kérdésében a politikai közegeket is érintőleg felmerülendő, 's nehézségre alkalmat nyujtható eseteket érdemleges intézkedés előtt velem közölni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budán, 1867 november 30-án.

21.

1867 dec. 10

Emlékirata az alábbirott gör. kat. országgyűlési román képviselőknek az üresedésbe jött gör. kat. fogarasi püspöki — egyszersmind gyulafehérvári érseki széknek választás általi betöltése tárgyában.[1]

VKM eln. 1868 : 35 (mell.)

Néhai Sterka Sulutiu[2] Sándornak f. 1867. évi szeptember 7-én bekövetkezett halálával a gyulafehérvári gör. kat. érseki szék megürült.

Ezen érseki széknek mielőbbi betöltése, legfőbb óhajtása az ezen érseki provincziához tartozó Magyar- és Erdélyországban lakozó egy és fél millió lelket megközelitő gör. kat. román híveknek.

S ily nagyszámu honpolgárnak egyéni és társadalmi megnyugtatása, valamint oly széles körre kiható egyházi érdekeinek megvédése határozottan követeli a felmerült

[1] Az irat eredeti címe. A román országgyűlési képviselők, akárcsak szerb társaik, történeti okokra hivatkozva terjesztik elő kívánságukat. Az iratból kitűnik, hogy a korszak elején a román nemzetiségi politikában fontos szerepet játszott az egyházi-politikai szempont. Ez szerb vonatkozásban, a kongresszusok körüli küzdelmekben később is megfigyelhető, román viszonylatban azonban csakhamar háttérbe szorult.

[2] *Sterca-Suluțiu* Sándor (1794–1867) az erdélyi és magyarországi görögkatolikus románság első metropolitája. Az 1861 januárjában tartott nagyszebeni nemzeti kongresszus társelnöke.

kérdésnek szerencsés megoldását, és azt, hogy ezen megoldás megfeleljen azon egyedül czélhoz vezető közohajtásnak, melyet eziránt az érdekelteknek századezrei táplálnak.

Ez indok által vezéreltetve — felhiva érezik magukat az alábbirott országgyülési képviselők — mint egyuttal a katholika egyházhoz tartozó románok által lakott vidékeknek lakói, a kerületeik választóinál minden irányban nyilvánuló közkivánatok vis[s]zhangjakép, hitsorsosaiknak ezen megürült főpásztori széknek betöltése iránt táplált közohajtását és kivánalmait ez emlékiratba foglalva, előterjeszteni.

Hogy a helyes irányt, a követendő eljárásra felállítani lehessen, különösen két kérdés igényel közelebbi előleges felvilágosítást, nevezetesen:

a) Miben áll a gyulafehérvári gör. kat. érsekség-metropoliának történelmi multja?

b) Mily módon eszközöltetett a régibb és közelebbi multban az üresedésbe jött érseki széknek a betöltése?

Nem czélja ez emlékiratnak a gyulafehérvári érsekség alapitásának, és oly viszontagságteljes időszakot századon át tulélt fennállásának történelmi adatait elősorolni.

Számosak azon politikai okok, melyek ily eljárásnak ellene szóllanak;

Mert míg egyrészről teljes megelégedéssel emlékeznek meg Mátyás, Ulászló és több fejedelemnek kegyes okleveleiről, melyekben az időközi gyulafehérvári érsekek egyházi állásukat és méltóságukat megillető czimen említtetnek maguk a fejedelmek által; elősorolván azon valóban fejedelmi igazságot osztó számos királyi rendeleteket, melyek által már a 15. században akkoron a keleti egyházhoz tartozó románok — ugy maguk, mint lelkészeik az erdélyi rom. kath. püspököknek zsarolásai ellen a leghathatósabb enyhitést és védelmet több alkalommal kinyerték.

Más részről nem lehetne hallgatással mellőznünk azon nyomasztó állapotot, melybe a keleti egyháznak hivei az erdélyi belhoni fejedelmek alatt jutottak; szükségképen fel kellene jajdulnunk azon lealázó bánásmód és üldöztetés ellen, mellyel az akkori egyházfőnökök és férfiak a fejedelmek részéről találkoztak.

De feleslegesnek is tartjuk egy oly történelmi ténynek igazolása végett részletes adatokat elősorolni, melyeknek valódisága ugy Szentiványi Márton, Pray és más hazai, valamint számos külföldi történészek által minden kétséget eloszlatólag állittatik.

Történelmi tény az, hogy az erdélyi keleti egyháznak érsekei, kiknek joghatósága a magyarhoni hitsorsosokra is kiterjedt — a régi időkben majd gyulafehérvári, majd erdélyi, de mindig érseki és metropolita czímen említtetnek a katholikus fejedelmek okleveleiben.

És noha az erdélyi belhoni fejedelmek alatt, valamint 1701 után, vagyis a keleti egyházbeliek egy részének a római katholika egyházzal történt egyesülése utáni időszakban találkozunk esetekkel, melyekben az akkori egyházfők egyszerüen oláh püspököknek — részint pedig az érseki széknek 1721-ben Fogarasra és 1838[3]-ban Balásfalvára lett áttétele után, azok székhelyeik után fogarasi püspököknek említtetnek.

Mindazonáltal az ös[s]zes törvényekben nem találunk oly határozatot, mely a gyulafehérvári érsekségnek püspökséggé történt leszállítását elrendelte, és ez által annak törvényes alapját megváltoztatta volna.

Azt sem lehet feltennünk, hogy Athanasius gyulafehérvári érsek, midőn 1701-ben Erdély- és magyarhoni keleti szertartásu hiveinek nagy részével a római katholika vallással egyesült, a katholika vallás érdekében tett ezen eljárása folytán ugy a római

[3] Helyesen: 1738-ban.

pápa, valamint az akkoron uralkodó Leopold király által érseki méltóságától szándékoltatott volna megfosztatni.

Az érseki czimnek mellőzése minden jogi alapot nélkülöz, az egyenesen csakis az akkori kor mostoha voltában felmerült mulasztásnak tulajdonitható, mely, hogy csakis a czimre és nem magára az érseki joghatóság megszoritására vonatkozott, ennek hathatós bizonyitékául felemlitjük azon kétségbevonhatlan történeti tapasztalást, hogy valamint az unio előtt, úgy az azóta lefolyt egy és fél század alatt az időközi erdélyi egyházfőnökök magukat minden hivatalos irataikban és levelezéseikben, valamint nyomtatott egyházi könyvekben folytonosan részint gyulafehérvári — részint Magyar-Erdélyország és a kapcsolt részek érsekeinek nevezik, és mind ezen vidékek fölött joghatóságot gyakoroltak.

Jogosan élhettek pedig egyházi főnökeink az érseki czimmel az unio után azon indokból is, miután a nyugoti egyházzal való egyesülés egyházi zsinatilag történt, melyhez az érsekkel együtt az egész Clerus hozzájárult, mégpedig azon határozott biztositás mellett, hogy a kikötött négy hitágazati pontnak elfogadása mellett az egyház minden jogaiban és kiváltságaiban érintetlenül meghagyatott, és megerősíttetett, valamint hogy az egyházfőknek ezen gyakorlata miatt a kormány részéről sem tétetett soha kifogás.

De egyházi főnökeink érseki méltóságuknak diplomatikus használatba leendő visszaállítása végett számos alkalommal járultak sérelmeikkel, minthogy tudva levő dolog, hogy az 1848-ki első felelős ministeri kormányunk maga is komolyan foglalkozott a románok abbeli óhajtásának érvényre emelésével: hogy a törvényes alapon nyugvó és tényleg a maga következményeiben fennállott érseki méltóság törvényszerü megoldást nyerjen; a mi okvetlen bekövetkezett volna, ha a közbejött szomoru események ezt a végmegoldásban nem akadályozák vala.

A gör. kat. románoknak ezen százados sérelme végre 1855-ben az által nyert orvoslást, hogy a gyulafehérvári érsekség a maga diplomatikus állásába ugy Ő csász. s apostoli kir. Felségének az Őtet az egyháziak körül megillető fejedelmi jogánál fogva kiadott legkegyelmesebb királyi oklevelének, valamint a pápai bullának világos szavai szerint is nem felállittatik, hanem restituáltatik, azaz történeti multjának alapján visszaállittatott. A mint világosan igazolja az 1853.[4] évi Deczember 6-án kiadott pápai bullának ezen tétele: „Atque ut memoria non intercidat quod postremus Albe-Juliensis sive Albe-Carolinensis Metropolita una cum suis diecesanis a schismate ad veram fidem catholicam se converterit, et in unitate ac subiectione Romane Apostolice sedi vitam Deo reddiderit, pro ut monumenta testantur, hinc peculiariter concedimus atque indulgemus ut quicunque in posterum fuerint graeci ritus catholici [ceruzával uniti] Fogarasiensis Antistites nomen quoque ac titulum Archi-Episcopi Fogarasiensis et Albe-Juliensis etiam in omnibus et singulis eorum actis adhibere libere et licite possint et valeant etc. etc."[5]

Ezen történelmi adatok nyomán a gyulafehérvári érsekségnek jogi alapja meg nem ingatható, valamint az érseki méltóság az erd. gör. kath. püspökségtől elkülönit-

[4] Eredetileg 1855, de ceruzával kijavítva.

[5] „És hogy ne feledjük, a legutóbbi gyulafehérvári vagy károlyfehérvári metropolita, egyházmegyebelieivel egyetemben a szakadárságról az igaz katolikus hitre tért és a római Apostoli Székkel való egységben és alárendeltségben adta vissza életét Istennek, amint az oklevelek bizonyítják, ezért különösképen megengedjük és engedélyezzük, hogy bárki lesz a jövőben az egyesült görög szertartású katolikusok fogarasi főpapja a fogarasi és gyulafehérvári érseki nevet és címet minden egyes ténykedésüknél szabadon és megengedetten használhassák.

hetlen, miután maga az erdélyi időközönként fogarasi püspökség nyerte vissza a maga diplomatikus érseki czimét és méltóságát.

Beösmerjük azonban az alábbirott képviselők annak szükségességét, hogy ezen a maga formaszerü méltóságába csak a mult tizedben visszaállitott gyulafehérvári érsekség, valamint az időközben legkegyelmesebben alapitott szamosujvári és lugosi gör. kath. püspökségek hazai törvényeinkbe a szokásos módon beczikkelyeztessenek.

Az erre vonatkozó törvényjavaslatot köteles[s]égünknek ösmerendjük — a mennyiben a királyi felelős kormány által ebben meg nem előztetnénk, még a jelen országgyülésnek feloszlatása előtt — az országgyülési képviselőházban előterjeszteni.

Azon kérdést illetőleg, mily módon eszközöltetett az üresedésbe jött érseki széknek betöltése ? világos választ nyerünk az erdélyi törvényekben foglalt azon rendelkezésben, ut Valachi episcopum libere eligant, per principem confirmandum.[6]

Ezen elvnek gyakorlati alkalmazásáról tanuskodik Erdélynek történelme; ennek fonalán visszatekintve azon korig, melyben az egyes vallásfelekezetek hierarchiai állásáról emlités tétetik, egyetlen esetre sem akadunk, melyben az üresedésbe jött román főpásztori szék más módon, mint szabad választás által lett volna betöltve.

Az egyházfőknek megválasztása minden időben az összes hiveknek küldötteiből alakult egyházi gyülekezetek — synodusok által eszközöltetett, a keleti egyházjogban erre vonatkozó rendszabályoknak alkalmazása által.

Az egyházi synodusok a régibb időben egy egyént választottak meg szavazás utján, az lett a Fejedelem által megerősitve; később azonban e választási mód annyiban módosíttatott, hogy az egyházi gyülekezet azon három egyént, a kik a legtöbb szavazatot nyerik terjeszti elő legfelső helyre kinevezés végett.

Ezen alakban gyakorolták az egyházi gyülekezetek választási jogaikat több századon át szakadatlanúl a legutóbbi esetig, mely 1850-ben állott be, mikor is a hármas candidatio folytán néhai Sterka Sulutiu Sándor nyerte a legfelsőbb kinevezést.

Az emlitett legutóbbi választás alkalmával részt vettek az egyházi gyülekezetben:

a) az erdélyi valamint Kővárvidéke, Belső-Szolnok, Kraszna és Zaránd megyék gör. kath. egyházi kerületeinek alesperestjei, és minden kerületnek két egyházi küldötte;

b) az érseki káptalannak minden tagja;

c) az időközi sz. széki jegyző;

d) a balásfalvi tanári testületnek két küldötte, és

e) a basiliták gör. kath. szerzetes rendének küldötte.

A kormány elrendelvén a választást az érseki egyháznak Vicariusa eszközli a szabályszerü meghivásokat a választásra azon napra, melyre azt a Fejedelemnek a választáshoz kiküldött királyi biztosa kitüzi; — a választás a királyi biztosnak jelenlétében titkos szavazás utján megy végbe, és a legtöbb szavazatot nyert három egyén jön kinevezés végett ajánlatba.

Elősorolva lévén mindazon körülmények, melyek a megoldást váró ügynek kellő felvilágositására szükségesek valának; kellően méltányolva azon fontos körülményt, hogy a történelmi multban törvénynyé vált százados gyakorlat alapján nyert minden jogok érvényben tartandók, és más részről mellőzendő lévén mindaz, a mi az egyes vallásfelekezeteket megillető autonom belszervezésre zsibbasztólag hatna az által, ha az eddigi joggyakorlattól eltérő eljárás rendeltetnék el.

Az üresedésbe jött gyulafehérvári érseki széknek betöltése iránti kivánatunk oda járul:

[6] Hogy a románok szabadon válasszanak püspököt, akit a fejedelemnek kell megerősítenie.

1. Rendelje el a kormány a lehető rövid idő alatt az érsekválasztást.

2. Hivassa meg az egyházi választógyülekezetbe Balásfalvára, mint az érsekség székhelyére — az illetékes érseki káptalan által mindazon gör. kath. román esperesti kerületeknek küldötteit, — és azon egyeseket, kik már a multban és a legutóbbi választás alkalmával is a választó gyülekezetnek beküldésére, vagy abban egyházi állásuknál fogva személyes megjelenhetésre fel vannak jogositva. —

3. Küldessék ki egy királyi biztos, kinek jelenlétében egy előre kitüzött határnapon az érsekválasztás az e végre fennálló szabályok értelmében eszközöltessék, az ez alkalommal legtöbb szavazatot nyerő három egyén lévén kinevezés végett felterjesztendő.

Kelt Pesten 1867 Decemb. 10-én.

Balomiri Simon s. k. Szászsebes-szék képv., Bohatielu[7] Sándor Naszódvidéki Naszód ker. képv., Lázár Sándor Naszódvidéki, Monos[tori] ker. képv., Mihályi Péter Máramaros m. Sugatag ker. képviselő, Romanu Sándor Bihar m. Cséke ker. képv., Vissói Papp Simon Márm. vissói ker. képviselő, Papfalvi Constantin Alsófehér-megye Vingaszéki kerület képviselője, G. Papp Máté Fogarasvidéki f. kerületi képviselő, Balomiri János szászváros szék képviselője, Hosszu Josef képviselő, Zelistyei Wlad Alajos Krassó-N Zorlenczi orszgy. képviselő, Medán Endre Kővárv. Remete sz. képv., Tulbás János képviselő.

22.

A királyföldi románok és a szász Universitas.

A.

1867 dec. 10

A nagysinki románok kérelme Schmidt szász comeshez.[1]

Gazeta Transilvaniei 1869 máj. 19 34. sz.

Schmidt Konrádnak,
a szász nemzet grófjának és kormánytanácsosnak

Szeben

Mélyen tisztelt gróf!

Hazánk az abszolutizmus eltávolitása után visszaszerezte régi jogait, s ezért mi alulirottak, kiket az igazság és egyenlőség szelleme vezet, indittatva éreztük magunkat, hogy 1860/61-ben egy szerény kérést terjesszünk Méltóságod elé, melyben kimutattuk, hogy mi, Nagysink község román lakosai, akik a közterheket, valamint a vér-

[7] *Bohațielu* (Boheczel) Sándor (1816–1897) kolozsvári ügyvéd, román nemzetiségi politikus. 1848-ban Hátszeg, majd a dobokai kerület követe a kolozsvári illetve a pesti országgyülésen, 1861–76 között naszódi főkapitány, közben 1865–68-ban a naszódi kerület képviselője, 1886-ban a kolozsvári Economul-bank elnöke lett.

[1] A közlemény eredeti címe: Actu pentru constitutionalu.

áldozatokat egyenlő arányban viseljük szász polgártársainkkal, az idők szellemének megfelelően, mely szerint a testvéreknek szükségszerint egyenlő jogaik vannak, amint egyenlően részesülünk a közterhekben, ugyanúgy részesüljünk egyformán a politikai jogokban is.[2]

Ebben a kérésben kifejtettük, hogy a városi politikai bizottság a városi hivatallal együtt 40 aktiv tagból áll, az előbb emlitett szokásnak megfelelően. Mivel azt akartuk, hogy az egyenlőség testet öltsön, tekintettel arra, hogy mi, helységbeli románok Nagysink lakosságának, valamint több mint egyharmad részét tesszük ki, kértük, hogy — ennél a politikai városi bizottságnál a bizottságban aktiv tagként legalább tizen vegyünk részt; a városi hivatalban pedig legalább három tagunk legyen. Ennek a jogos kérésnek következtében Méltóságod alázatos kérésünk hátlapjára kedvező határozatot vezetett, kérve a megfelelő szerveket, hogy az illető bizottság és városi hivatal szervezésénél az itteni románok közül is olyan számot vegyen fel, ami a helyi lakosság harmadrészének megfelel.

Ezzel a nekünk kiadott határozattal többször kisérletet tettünk Nagysink politikai bizottságánál és kértük, hogy a határozatot érvényesitsék.

Fájdalommal be kell azonban vallanunk, hogy az emlitett határozatot a bizottságnál visszatartották, anélkül, hogy érvényesitették volna; sőt mi több, végül kijelentették, hogy elveszett a bizottság irattárából; ugyanakkor azzal vigasztaltak bennünket, hogy készitsünk más panaszt, melyben kimutatjuk azokat az igazságtalanságokat és sérelmeket, melyek bennünket szász polgártársaink részéről értek, azáltal, hogy nem akarták a politikai jogoknak megfelelő egyenlő jogainkat a „suum cuique"[3] elv alapján elismerni.

Mi alulirottak tehát, habár szivünkben megbántva a fentemlitett bizottság kiegészitésénél történt eljárástól, mivel a bizottságban tőlünk csak 3 személy szerepel, az esküdtek közt pedig csak egy román nemzetiségü személy van, a fentemlitett indokok következtében szükségesnek tartjuk a következő kérést Méltóságod elé terjeszteni:

Kegyeskedjék Méltóságod bennünket megszánni és az illetékes szerveket megkérni, hogy mi, Nagysink község román lakosai, akik a közterheket ugyanolyan mértékben viseljük, mint szász polgártársaink, legalább egyharmad részben képviselve legyünk a politikai bizottságban és a városi hivatalban, vagyis összesen 13 taggal, mert csak akkor lehetne mondani, hogy valóban egyenlő jogaink vannak és testvérek vagyunk egymás között.

Emellett maradunk Méltóságod hű szolgái

Nagysink 1867 december 10.

Randoca Ignác, helybeli lelkész, Stangu János titkár, Stetea János, Bellei Sándor, Verdea Zachiu, Vimofta László, Soneriu Miklós, Bastea András, Bastea János, Lascu Miklós, Capatina János, Bebetiu Tódor.

Egyházközségi bizottság az egész egyházközség nevében.

[2] A királyföldi románok már 1848-ban, majd 1861-ben kérik a szász Universitastól politikai jogaik elismerését és az arányos közigazgatási képviselet biztosítását. A nagysinki románok nevében a helybeli egyházközségi bizottság hasonló kérelemmel fordul Schmidt szász comeshez. A beadványt „formai" okból elutasitó válasziratot már az időközben felmentett comes hivatali utódja, az 1868 márciusában beiktatott Conrad Mór jegyzi.

[3] Mindenkinek a magáét.

B.

1868 márc. 9

Conrad Mór szász comes elutasitó válasza a nagysinki románok beadványára.

Gazeta Transilvaniei 1869 máj. 19 34. sz.

Com. Z. 168/1868.

Határozat

A f. évi február 6-i Z. 265 sz. jelentéssel beküldött okmányokat, melyek Nagysink község községi bizottságának és községi hivatalának 1867 december 28-án végrehajtott kiegészitésére vonatkoznak, a tiszteletreméltó széknek betekintés után azzal az utasitással küldjük vissza, hogy a Nagysink községben lakó Stelka[1] Jánosnak és társainak mellékelt kérését a községi román lakosságnak a tervezett kiegészitéssel kapcsolatban való figyelembe vétele tárgyában, a községi ellenőr részéről beterjesztett kérésre vonatkozó döntés alapján azzal a megjegyzéssel utasitsa vissza, hogy az egyházközség képviselői nem jogosultak és nem hivatottak arra, hogy nemzetük politikai jogait átvegyék és képviseljék.

Szeben, 1868 márc. 9.

Conrad m. p.
a szász nemzet ideiglenes grófja.

23.

1867 dec. 30

M. T. 1867: LXXIII/2.

Minisztertanácsi határozat Schmidt Konrád szász comes felmentése ügyében.[2]

Az alkotmányos állapotok helyreállitásának szükséges következményeül lévén tekintendő, hogy az erdélyi szász földön is, a provisoriumok korszakában történt intézkedések, a mennyiben az alkotmánnyal ellentétben állanak, megszüntettessenek.

Miután a jelenlegi szász ispán kinevezési módja, sem a törvénynek, sem az állás betöltését szabályozó rendeletnek meg nem felel, miután ő multjánál fogva nem nyujt biztositékot aziránt, hogy a kormány szellemében, s magok a szászok érdekében hasznosan közreműködjék, 's eltávolitását az erdélyi közvélemény is igényli: Schmidt Konrád jelen szász ispán felmentése, 's helyének a törvényhozás e részbeni intézkedéséig ideiglenesen leendő betöltése iránti javallat, s intézkedéssel belügyminister ur megbizatik.

[1] Sajtóhiba: Stetea.

[2] Ettől kezdve a szász comes jogköre teljesen elenyészik. A „szász ispán" egyszerű kormányzati tisztviselő lesz, hatásköre rövidesen a szebeni főispánságra zsugorodik, mellyel a comesi címet 1876-tól egybekötik. A kormány előkészítette az új comes kinevezését. Kitűnik ez az új „ispán" megválasztása alkalmával a brassói és segesvári szász polgároknak a minisztériumhoz intézett bizalmi feliratából, amire Wenckheim belügyminiszter szivélyeshangú leiratban válaszol (B. M. eln. 1868 — III — 629/703).

24.

1868 jan. 14

Polit Mihály cikke a Zasztavában a délszláv kérdések uj állásáról.

Zasztava 1868 4. sz.[1]

Amióta a délszláv egység eszméje megszületett, a nemzeti mozgalmak ugy Törökországban, mint Ausztriában, melyeknek ezen eszme megvalósitására kellett volna vezetniök, különféle fázisokon mentek át. Egy volt az eszme, de formája kétféle, de annyira különböző, hogy ezen formák közül az egyik az eszme lényegét megváltoztatta. Törökországban egyik módja volt a szerb fejedelemség határainak kiterjesztése és egy nagy független Szerbia megteremtése, ami megfelelt a délszláv eszme lényegének. A másik módja Ausztriában volt, ahol a szerbek és a horvátok közt ellentét keletkezett, mely ellentét épen e miatt nemcsak vallásfelekezeti, hanem politikai is volt. Ez a mód: a délszlávok egyesítése Ausztria [fennhatósága] alatt. Az eszme ebben a formájában befolyásolta a Háromegy királyság és Ausztria-Magyarország közötti egész államjogi vitát és meghatározta a szerbek és horvátok egymással szemben való magatartását 1861-től kezdve az összes országgyüléseken, amig az 1867. évi országgyülés ünnepélyesen ki nem mondotta a szerbek és horvátok azonosságát s egyuttal a „szerb-horvát", vagy „horvát-szerb nemzet" elnevezéssel nem szentesitette a két törzs egységét, melyek egy nyelven beszélnek a Dunától az Adriai-tengerig.

Azelőtt a szerbek és horvátok magatartása különböző volt. A szerbek a magyar királysággal való szoros köteléket óhajtották, magasabb politikai okból. Ezt a politikát Szerbia is ajánlotta, abban a hitben, hogy a magyarok az európai keleti népek felszabaditását támogatni fogják és e népek szövetségesei lesznek. De épen ellenkezőleg történt. Ma a magyarok az osztrák politikát követik, Törökország fenntartásának politikáját és a körülmények szerint az annexio politikáját. Nem a mi feladatunk kutatni, mennyire üdvös vagy veszélyes a magyarokra nézve az Ausztriával való szoros szövetség. Nem fogjuk felsorolni a számos okot, melyek a mellett szólnak, hogy a magyarokat az egyesitett Németország részéről mindenkor nagyobb veszély fenyegeti, mint a szlávok részéről, akik sohasem juthatnak központi uralom alá; csak a föderacióban élhetnek. A magyarok politikája, melynek következtében elhagyták a personalunió álláspontját és önálló állami függetlenségükről lemondottak, nem lehet reájuk nézve üdvös s ezt nem mi mondjuk, hanem az a férfiu, akire egykor, mint szentre tekintettek, aki egész életét nemzetének szentelte s aki husz évi számüzetés után mártir lett. Ha a magyarok Kossuth minden szavát nem is hiszik, de abban az egyben hihetnének, hogy jelenlegi politikájukkal elvesztették az európai keleti népek[2] rokonszenvét. Azonban — mint mondottuk — nem a mi dolgunk megitélni a magyarok politikáját, erről ők adhatnak legjobban számot önmaguknak. Elég az, hogy az ő bölcsük, Deák Ferenc legutóbbi beszédében kifejezetten azt mondotta, hogy az Ausztriával való szövetség üdvös és a Keleteurópa népeivel való szövetség a magyarokra végzetes volna. A magyaroknak ezen álláspontjával együtt a szerbeknek is magasabb politikai okokból meg kellett változtatni álláspontjukat. Szerbia nem ajánlotta többé a Háromegy királyság szövetségét Magyarországgal. Minthogy a magyarok elhagyták personaluniós álláspontjukat, a szerbek Magyarországgal szemben a hármas királyság álláspontjára helyezkedtek. A horvátok azonban Ausztriával szemben is állást foglaltak. S miként a szerbek előbb Magyarországgal óhajtották a föderációt, ugy a horvátok Ausztriával óhajtották azt. Nem tudjuk, mennyiben volt a horvátok számára az osztrák föderáció a délszlávok egyesitésének eszköze vagy célja. Annyi bizonyos, hogy ők Ausztriának javasolták Bosznia és Hercegovina annexióját s szemük előtt valamiféle szerbek fölötti hegemonia lebegett.

De abban a pillanatban, amikor az 1866. évi országgyülés feliratában azt kivánták, hogy Ausztria föderációs alapon szerveződjön s amikor ennek fejében hajlandók lettek volna az osztrák központi parlamentben résztvenni, — a dualizmus már el volt döntve, feliratukat nem vették tekintetbe s a horvátok látták, hogy a bécsi kormány kiszolgáltatta őket a magyaroknak, akkor aztán a szerbekkel azonos álláspontra helyezkedtek Ausztriával és Magyarországgal szemben egyaránt. Ekkor a szerbek és horvátok szivből mondták: „szerb-horvát vagy horvát-szerb nemzet." S ekkor kezdett alakulni az igazi nemzeti párt az előbbi önálló, liberális és unionista pártok öntudatos hazafiaiból.

Ausztriában a dualizmus kétségtelenül a szlávok ellen létesült. A jelszó az volt, hogy a szlávokat a falhoz kell szorítani. Hogy mennyiben vitték ezt keresztül Csehországban, nem tudjuk, de hogy mennyire lehet a Szávát és az Unát falnak tekinteni, azt a német dialektikára bizzuk. Annyi bizonyos, hogy Ausztriában a szlávokat, kivált a moszkvai kiállitás[3] után, ellenséges érzelmü elemnek tekintik. A dualisztikus német-magyar kormány e szempontból is jár el a szlávokkal szemben. Nem riadt vissza Horvátországra és Szlavoniára olyan választási rendszert kényszeriteni és a választásokat ugy rendezni, hogy saját céljaira nagy országgyülési többséget biztositson magának. Ilyen viszonyok között a nemzeti párt nem vehetett részt a törvénytelen országgyülésen, s egyenlőtlen erőkkel nem is bocsátkozhatott bele az országgyülési harcba, hanem kénytelen volt az országgyülést elhagyni, tiltakozásával a Háromegy királyság állami önállóságának jogát megvédeni s ezzel magának a szabad kezet fenntartani. A nemzeti párt Magyarországgal szemben az állami paritás alapján áll. Területi integritást követel, tehát Fiumét is s azt óhajtja, hogy Horvátország s Szlavónia a delegációkban külön legyenek képviselve, saját felelős kormányt követel, mely felelős lenne a zágrábi országgyülésnek és biztositani akarja magának a közvetlen befolyást a pénz- és hadügyekre. Ezt nem akarja a jelenlegi mérsékelt törvénytelen országgyülési többség s ha akarná is, erre sohasem állhatnának rá a magyarok és Ausztria sem engedhetné meg ezt. Ennek következtében a jelenlegi körülmények között a nemzeti párt álláspontja a *negáció*. Amikor a horvátok ezt belátták és Béccsel és Pesttel szembeni helyzetüket megértették, világossá vált előttük, hogy a horvát kérdés csakis a keleti kérdéssel összekötve oldható meg. A Háromegy királyságban a Dunától az Adriáig csak egy nemzet él. A délszláv egyesülés módja attól függ majd, hogy Szerbia vagy Ausztria jut-e tulsulyra. Ha Ausztriának elég ereje lesz az egyesülést elháritani, kétségtelen, hogy a nyugat ellen támogatni fogja s ezzel Oroszország ellen védelmi vonalat állit fel, mely esetben bizonyára harcra kerül a sor Oroszországgal, melynek kimenetele előre nem látható.

Ezek olyan dolgok, amelyek esetleg néhány hónap, de lehet, hogy csak évek mulva következnek be. De a délszlávok egyesülése ilyen vagy olyan formában bizonyos. Ilyen tekintetben is rendkivül fontos a hármas királyság helyzete. Pillanatnyi előnyökért

[1] A közlemény eredeti címe: *Znacsaj izlaszka marodne sztranke iz szabora trojedne kraljevine, A nemzeti párt távozásának jelentősége a Háromegy királyság országgyüléséből.*

[2] Értsd: keleteurópai népek.

[3] Polit az 1867. évi moszkvai kiállitásra utal, melyen a hazai szláv nemzetiségek is képviseltették magukat.

nem lehet egész nemzedékek jövőjét feláldozni. A hármas királyság álláspontjának egyelőre, amig Ausztriában a dualizmus van uralmon, teljesen tagadónak kell lennie és ez a jelentősége annak, hogy a nemzeti párt kivonult a horvát nemzetgyülésből. De ez a jelentőség abban is kifejezésre jut, hogy a szerbek és horvátok most már tisztában vannak közös jövőjükkel. A szlávokat Ausztriában jelenleg ellenséges elemeknek tekintik, s kétségtelen, hogy az Ausztriában élő szerbekre és horvátokra sok szenvedés és keserüség vár. Azokat a szerbeket és horvátokat, akik az országgyülésen maradtak és a kormányhoz közel állanak, esedezve kérjük, befolyásukkal háritsák el annyira-amennyire a szenvedéseket és bajokat; mi pedig vigasztalódunk közmondásunkkal: Idővel minden erőszak s vele a szerencsétlenség is elmulik.

Zágrábban.

Dr. Polit[4] Deszancsics Mihály

25.

1868 jan. 31

Részlet Szilágyi[1] *Virgil Bobula*[2] *Jánoshoz, a „Slovenské Noviny" szerkesztőjéhez intézett nyilt leveléből.*

Magyar Ujság 1868 25. sz.

A magyar nemzet hosszu elnyomatása és szivattyuztatása daczára is, még mindég elegendő erős lehetne arra, hogy *egészben* szövetkezvén az osztrák hatalommal, a többi testvér nemzetek fölötti uralmát, a jogegyenlőség sérelmével, a politikai s társadalmi élet minden vonatkozásaiban egyidőre legalább a maga részére biztositsa. Az osztrák politika folyvást ily hatalmi szövetkezések által tartja fen[n] magát. Ilyen hatalmi szövetkezés nyer kifejezést a mostani kormány közösügyi politikájában is. A mint

[4] *Polit* Mihály cikke a horvátországi nemzeti pártnak a zágrábi országgyűlésről történt 1868. évi kivonulása alkalmából íródott. A cikkíró: *Polit Desančić* Mihály (1833–1920) ügyvéd és publicista, Miletics mellett vezető egyénisége a szerb nemzetiségi politikának. Jogi tanulmányait Bécsben végezte, majd Danilo montenegrói fejedelem titkára, később a horvát-szlavon kancellária tisztviselője lett. Aránylag későn kapcsolódik a magyar közéletbe, 1865-től 1873-ig a horvát-szlavon országgyűlés tagja volt. 1874–1887 között a pancsovai, ozorai, végül a nagykikindai kerületet képviselte. 1870-ben a dalmátok hadkötelezettsége ellen a „Narod" című lapban közölt cikke miatt hűtlenségi pörbe fogták, de az esküdtszék felmentette. 1875-ben a szerb nemzeti alapok ügyésze, 1876-ban Miletics védője annak emlékezetes „hazaárulási" pörében. Miletics 1882-ben bekövetkezett visszavonulása után a hazai szerb nemzetiségi politika irányítója lett; az 1884. évi pártszakadás után külön szerb szabadelvű pártot, majd 1885-ben új szerb napilapot (Branik — Védő) alapított. Politikájának alaptétele a föderalizmus, ennek hirdetésében a hozzá közelálló Roman Sándor kivételével egyedül állott a nemzetiségi képviselők között.

[1] *Szilágyi* Virgil (1824–1892) politikus és publicista. 1848–49-ben a csongrádmegyei bizottmány tagja. Az ötvenes években a Pesti Napló munkatársa. 1854-ben ügyvédi vizsgát tett 1860-ban Táncsics védője, annak felségsértési pörében. 1861-ben Pest-Józsefváros képviselője. 1862-ben a katonai hatóság felségsértési váddal perbe fogta és halálra ítélte, de még ugyanabban az évben kegyelemben részesült és kiszabadult. Külföldre emigrált. Párisból, majd Berlinből cikkezett a szélsőbaloldali sajtóban. Hazatérve — 1869-ben — szakított politikai felfogásával és Hódmezővásárhely, majd Székelyudvarhely kormánypárti képviselője lett.

[2] *Bobula* János (1844–1903) szlovák származású pesti építész és publicista. 1868-ban „Slovenské Noviny" címmel baloldali, később kormánytámogató lapot indított és a lap köré tömörült szlovák értelmiségi csoporttal, az ú. n. „új szlovák iskolával" a szlovák-magyar politikai megegyezésért harcolt. A lapot és irányzatát kezdetben a magyar szélsőbal, kivált Böszörményi László lelkesen támogatta. Az „új szlovák iskola" 1872 őszén tartott pesti értekezletén azonban elismerte a kiegyezési törvénycikket, mire a magyar baloldal elfordult Bobula frakciójától. Bobulának a het-

ön lapjának olvasói bizonyosan tudják — a magyar democratia elutasitja magától ily szövetkezés solidaritását, annak ephemer[3] előnyeivel együtt.

Elutasitja magától és határozottan homlokállást foglal a kormánnyal szemközt azért, mert Magyarország állandó nyugalmának és boldogságának feltételeit, nem az osztrák politikával, hanem a testvér nemzetiségekkel való testvéri kiegyezkedésben hiszi feltalálhatóknak. A nemzetiségek megelégedését magasabbra helyezi Magyarország érdekeire nézve, az osztrák politika nagyon is változékony jóindulatánál. És mert magasabbra helyezi, tehát az osztrák politika kénytelen lőn megelégedni azon támogatással, melyet neki nem a *magyar nemzet*, nem *a magyar nép*, hanem a magyar nemzet *aristocratikus elemei* nyujtanak.

Ha a magyar democrata pártban lett volna nemzetiségi uralom vágy, elfogadta volna a testvér nemzetiségek rovására azon előnyöket, melyeket az osztrák hatalmi politika időnként kész nyujtani azon vallási vagy nemzetiségi elemeknek, melyek szolgálatára vállalkoznak. A *magyar democratia* ezt nem tette. S ebből a tótok, és más nem magyar nemzetek is kell, hogy azon meggyőződésre jussanak, miszerint a magyar democratia a szabadságnak, jogegyenlőségnek és az országos gyámolitásnak ugyan egy mértékét kivánja alkalmazni Magyarország minden nemzetiségü lakosára.[4]

Másik, amit megemliteni kivánok abból áll, hogy Magyarországon az az elem, a mely most a kormánypártot képezi, sokáig azzal dicsekedett, miszerint Magyarország integritása s ereje az ő vállain nyugszik; sokáig azzal vádolta a határozott ellenzéket a magyar democratiát, hogy törekvéseivel ez veszélyezteti az ország s különösen a magyar nemzetiség érdekeit és mai napig derüre-borura muszka rokonszenvekkel, sőt hazaárulási irányzatokkal gyanusit minden *nemzeti pártot* egyiránt, gyanusitja különösen a nem magyarok közül mindazokat, kik a mostani kormány-politika megbuktatására komolyan törekszenek és a kik gátakat vetnek a kormány és az osztrák hatalom intentiói elé.

Csak imént szóltam arról, hogy kik tulajdonképen az ország integritásának, erejének, jövőjének legveszélyesebb ellenségei. S a magyar democrata párt közlönyei felvilágositották már e részben a magyar közvéleményt annyira, hogy a kormánypártnak a határozott magyar ellenzék irányában használt invectivái[5] visszaesnek ő reá. A magyar democratia ellen szórt gyanusitások éle tökéletesen eltompult, mióta *bebi-*

venes évek elején kapcsolata volt a korai szlovák munkásmozgalommal is. Résztvesz a pesti cseh-szláv munkásegylet *(Robotnický spolok česko-slovanský)* alapításában, melynek szervezeti szabályzatát 1871-ben elutasította a minisztérium. (Vö. bőv. *Erényi:* Parižska komúna a jej vplyv na robotnicke hnutie v Uhorsku, Slov. Ak. Vied a Umení, Bratislava 1951, 6. 1.)

[3] Múló.

[4] *Szilágyi* Virgil közölt cikke nem egyedülálló jelensége a korabeli magyar-szlovák haladó kapcsolatoknak; de ez a cikk, akárcsak a hasonló egykorú nyilatkozatok, csupán deklarálnak, a bejelentéseket és megállapitásokat tettek nem követték. Adalékjellegük ellenére említést érdemel, hogy *Böszörményi* László Magyar Ujságában ismételten olvasunk baráti hangú beszámolókat a szlovák kérdésről és a lapnak ezidőtájt több szlovák levelezője volt. Egyikük 1867 nyarán folytatásos cikkben kifejti a szlovákok politikai aggályait a nemzetiségi kérdésben jelentkező kormányzati és társadalmi törekvésekkel szemben. *(Nemzetiségi kérdés* M. Ujs. 1867 aug. 14 111. sz.) A pesti, ekkor még ellenzéki „Slovenské Noviny" hírlap szoros kapcsolatban állott a szélsőbal lapjával. A Magyar Ujság 1868 tavaszán *(Perfidia vagy nem az?* M. Ujs. 1868 ápr. 2. 77. sz.) a Pesti Napló támadásával szemben védelmébe veszi szlovák laptársát. A pesti szlovák lap szerkesztősége 1868 ápr. 22-én közzétett nyilt levelében méltatja a Magyar Ujság nehéz küzdelmét a nemzetiségi megbékélés érdekében. Szilágyi Virgil bemutatott levele és ennek előzménye előbb a pesti Slovenské Noviny hasábjain látott napvilágot. *(Otvorený list redakcii Slov. Novin.* Sl. Noviny 1868 jan. 42. sz. és *Druhy list redaktorovi „Slov. Novin"*, Sl. Noviny 1868 jan. 28 12. sz.)

[5] É. éles támadásai, sértései.

zonyitották a tények, hogy a kormánypárt utja nem az az ut, a melyen a függetlenségre törekvő magyar nemzet járni kiván.

Mi következik mind ebből? Az, hogy miután a magyar democratia törekvése hazafiúsági tekintetben magasan áll, minden esetlen gyanusitás fölött, s miután ezen democratia legelső s legfőbb feladatául tekinti a mostani kormánynak és a min e kormány áll a *közösügyi politikának* legyőzését: ennélfogva a nem magyar nemzetiségü ellenzékkel szemközt is hasztalan él a kormánypárt azon fegyverrel, mintha ezen ellenzéknek hazafiutlan czéljai volnának, midőn ellenzéki irányzata megegyez a magyar democratia irányzataival. A tótok leginkább tudhatják, hogy nemzetiségi követeléseik bizonyos oldalról mily könnyelmüen bélyegeztetnek hazaellenes törekvésekül, és hogy a kormány ellen és a hatalom emberei ellen intézett támadásaikat némelyek mily vakmerően nevezgetik a haza elleni támadásoknak, — azok t. i. a kik elbizakodásukban azt hiszik, hogy *ők az ország*. A magyar democratia erőteljes fellépésével s azzal, hogy e democratia a magyar és nem magyar nép közötti őszinte szövetkezést mindenek fölött kivánatosnak tartja a kormánypárt politikája ellen, ezzel mondom vége lett annak, hogy a *nem magyar* ellenzék éles állása, melyet a kormány intézkedései s párthivei irányában elfoglal, a magyar nép független közvéleménye előtt, hazaellenes törekvés gyanánt legyen bevádolható.

A kormánypárt a mint mindenki láthatja, semmitől sem retteg annyira, mint a magyar democratiának a népek közötti szövetkezésre irányzott törekvésétől. Fél e törekvéstől, mert jól tudja, hogy ezen egészen őszinte törekvés a nem magyar nemzetiségek jogainak nemcsak elismerésére, hanem egyszersmind érdekeinek kielégitésére czéloz.

S mit tesz a kormánypárt? Olvassák csak Önök a kormánypárt közlönyeit. A magyar népnek azt mondják naponként: „Na nézd, a nem magyar nemzeti pártok mindenike a magyar kormány megbuktatására, következőleg — igen, azt mondják, hogy *következőleg* — Magyarország államiságának megbontására tör, és a magyar democrata párt ezen bünös nemzeti pártokkal czimborál." — A nem magyarnemzetiségekhez pedig ugyanezen párt közlönyök ekkép szólanak: „Ne higyjetek ám a magyar democrata pártnak; mi tudjuk hogy csak eszközül akar felhasználni benneteket, csak ad hoc akar szövetkezni veletek, hogy a hatalmat megbuktathassa, aztán csak épen azt teszi irányotokban; a mit mi teszünk, mi, t. i. az osztrák hatalmi politikával szövetkezett kormánypárt."

Kell-e mondanom, mit akarnak ezen maneuverrel? De ugyan kit fog elámitani ma már a népek közötti bizalmatlanságra basirozott hatalomnak ez a nagyon is vastagon kezelt politikája? Ki nem látja át, hogy ennek czélja nem egyéb, mint egyik részen a magyar nép előtt, másik oldalon a nem magyar nép előtt a legundokabb gyanuba keverni a magyar democratiát, czélja nem egyéb mint a magyar népben a nem magyar iránt, és a nem magyar népben viszont a magyar nép-párt iránt bizalmatlanságot szitani, s ekkép uralkodni valamennyi fölött.

Én egész őszinteséggel tiltakozhatom, és minden magyar democrata velem együtt tiltakozik bizonyosan azon föltevés ellen, mintha a magyar democrata-párt csak eszközül akarná használni a nem magyar nemzetiségekkeli szövetkezést, s magokat a nem magyar nemzetiségeket. És ezen tiltakozásokon tul, mondok egy rövid történetet. Láttam egy urat, ki folyvást azzal akarta magát mulatni, hogy két testvért egymás ellen ingerelt, és egymással czivódtatott. Egyszer aztán a két testvér összenézett és közös akarattal ugy elpáholta ezt az urat, hogy aztán végkép elment a kedve ezen mulatságtól. Valóban a kormánypárt eljuthat az ő nemes maneuverével ezen eredményhez.

De hát ha a kormánypárt fél, s méltán félhet, a magyar és nem magyar nép közötti szövetkezéstől, ha fél, hogy a nemzetiségek a magyar democratiával fognak ellene kezet, miért nem hiusitja meg ezen szövetkezést? Miért nem teszi barátivá a nem magyar nemzetiségek független elemeit; nem az osztrák érzelmüeket, sem a hivatal vadászókat értem, hanem a független nemzeti elemeket? De mi által tehetné ezt? Szabadelvü választási programmokkal és kacskaringós országgyülés dictiókkal, melyeket mindennap megczáfolnak a tények, bizonyára nem lehet. A nép annyira okoskodik már, hogy nem hisz a szép szónak és a hatalmat épen azért, mert hatalom, és mert a hatalom kezében tartja a cselekvésnek eszközeit, a hatalmat tehát *tetteiből s mulasztásaiból* itéli meg. Mért nem elégiti ki tehát a kormánypárt a nem magyar nemzetiségeket? Ezt a kérdést jogosan teheti a nép; helyes ha teszik a nemzetiségek.

Talán nem tudja a kormánypárt, hogy első sorban átalánfogva mit kiván az összes népnek, a terhek súlya alatt roskadó s inséget, nyomort szenvedő magyarnak és nem magyarnak érdeke? Talán nem tudja, hogy a nem magyarok nemzetiségi érdekei a *politika, törvényhozás, társadalom, és a köznevelés* terén mit kivánnak? Lehetetlen föltenni, hogy ne tudná. Egy kormánypártnak ezeket nem tudni bün volna. Vagy ha tudja talán ezen érdekeket és jogos követeléseket kielégiteni nem akarja? Ezt mondanunk nem szabad. Ez a kormánypárt részéről több volna, mint bün; ez ostobaság volna. Miért nem sürgeti tehát a kormánypárt, és miért nem eszközli a kormány, hogy a nemzetiségek jogos érdekei kielégittessenek? Miért? Egyszerüen azért, mert nem teheti.

Ausztriához viszonyuknál fogva Magyarországon két különböző kormánypolitika lehetséges. Egyik az *osztrák hatalommali szövetkezés* a szabadság rovására, következőleg valamennyi nemzetiség érdekeinek hátrányával. — A másik a *nemzetiségekkeli szövetkezés* a szabadságban az osztrák politika érdekei ellen. E kettő összeférhetlen. Az osztrák politikát szolgálni s a népet kielégiteni egyszerre lehetetlen.

Az osztrák politika nem csak végnélküli áldozatot kiván a népektől, hanem annak biztositása végett, hogy ezen végnélküli áldozatok *kiszolgáltassanak*, kénytelen a szabadság minden megszoritásaihoz is ragaszkodni. Mindaddig mig a legközelebb törvényhozásilag is megállapitott közösügyi rendszer érvénye tart, a magyarországi kormány a nemzetiségek igényeit sem elégitheti ki. S ez annyira igaz, hogy még azon esetben is ha a nemzetiségi kérdés megoldása végett szabadelvü törvények fognának hozatni, még ezen esetben is, merem mondani, a nem magyar nemzetiségek megnyugvása be nem következik. Nem az emberek, nem a kormány tagjai okai ennek; hanem a kormány politikájában, a rendszerben, az osztrák hatalmi politika szövetségében van a bajnak forrása meggyőződésem szerint.

Tegyük fel, hogy a nemzetiségi kérdésben oly törvények fognak hozatni, melyek elméletileg a szabadság elveivel összeütközésben nem állanak. Mi történik azután? Holt paragrafusok fognak maradni e törvények. Meddők és gyümölcstelenek fognak maradni. Miért? A rendszer miatt melytől az osztrák hatalmi politika el nem állhat. Azon kormánypolitika miatt, mely a szabadság talapzatára nem léphet. Nem lehetne az, a mi, ha erre lépne.

S ez nem puszta gyanu, nem föltevés csupán. Ez a dolgok erejében fekszik. Ime! a megyék jogait *világos, félremagyarázhatatlan*, s még csak meg sem indemnitizett[6] törvények biztositják. És a mostani kormánypárt nyiltan bevallotta, hogy kormányoznia csak ugy lehet, ha a megyék *feltétlenül engedelmeskednek* a kormány rendele-

[6] É. a kormány részéről megváltoztatásukat célzó felhatalmazó javaslat alá nem vont, tehát érvényes. — *Indemnitás:* a kormánynak az országgyűlés által adott törvényes felhatalmazás, hogy az évi költségvetési törvény meghozataláig az előző költségvetés alapján használja fel az állami jövedelmeket.

teinek. A parlamenti felelősség ürügye alatt tehát megszüntetni akarná, ha lehetne, a megyék önkormányzati szabadságát. És azon politika, mely a megyék önkormányzati szabadságával összeférhetetlen, vajjon engedhet-e szabad fejlődést, önkormányzati szabadságot a *községek* kebelében. Pedig ez volna *kezdőbetüje* a nemzetiségek megnyugvásának.

Vagy azon kormány politika, mely már kiindulási pontjánál fogva az osztrák hatalmi érdekeknek mindent alá rendelni kénytelen, vajjon az a politika engedhet-e valóságos birói függetlenséget ? mely a belszabadság első közvetlen biztositéka, vajjon adhat-e gyors és olcsó igazságszolgáltatást ? vajjon lemondhat-e az administratió mindenhatóságáról ? vajjon gondoskodhat-e a népnevelésről, s előmozdithatja-e a nemzetiségek igényeinek megfelelő magasabb tanintézetek felállitását. Vajjon gyámolithatja-e a nemzetiségek közmüvelődésének, és erkölcsi emelkedésének faktorait ? Mindebből semmit sem tehet. Nem tehet két oknál fogva. Egyik az, hogy az osztrák hatalmi politika nem engedheti általában a népszabadság megizmosodását ; nem engedheti sem a magyarnak sem a nem magyarnak ; másik az, hogy ezen politika fölemészti a maga céljaira mindazt, a mit a nép anyagi s erkölcsi állapotának javitására kellene forditani.

Ezeket csak azért jegyeztem meg, hogy még inkább kitünjék, mily üres és menynyire egészen alaptalan, a dolgok állásával mennyire ellenkező mentegetődzés a kormánypárt részéről az, hogy a magyar democrata párt *politikája* sem adhat többet a nem magyar nemzetiségeknek, mint a mennyit a kormánypárt *politikája* ad. Ön lapjának olvasói könnyen elgondolhatják, hogy ezen két politika egészen ellentétes irányzattal bir. Az osztrák hatalmi politika nem engedhet népszabadságot ; a magyar nemzeti párt politikájának győzelme a szabadság győzelmével egy. Hogyan vezethetne tehát ugyanazon eredményhez ezen két egészen ellentétes politika.

A magyar nemzeti democratia politikája s az osztrák hatalmi politika között minden találkozási pont lehetetlenség. — A democratianak sem jogosultsága, sem értelme nem volna, ha nem a nép szabadságának, jólétének, erejének kifejtésére törekednék. Diadalhoz pedig reménye épenséggel nem lehetne, ha gondját a nem magyar nemzetiségek jogegyenlőségének érvényesitésére, érdekeik teljes kielégitésére s ekkép a nemzetiségek közötti állandó egyetértés előállitására első sorban nem forditaná.

Ha a kormánypárt azon fegyverhez folyamodik, hogy gyanusitsa a magyar democrata pártnak e kérdésbeni őszinteségét, ez könnyen érhető. Taktika ez. A kormánypárt bizonyosan azt képzeli, hogy nagyon ügyes taktika. De a nem magyar nemzetiségek, s ezek közt az ön nemzetisége is, a magyar democratia őszinteségének bizonyitékát nem fogja keresni egyesek nyilatkozataiban, hanem keresni fogja és okvetlen megtalálhatja az *érdekek feloldhatatlan közösségében.*

A magyar democratia csak és egyedül a szabadság kiküzdésével érheti célját. A nemzetiségek pedig, midőn kezet nyujtanak a szabadsági küzdelemben, *saját erejüket fejtik ki,* s a célnál magában a biztositott szabadságban birni fogják saját jogaik elismerésének és érdekeik kielégitésének leghathatósabb biztositékát. A ki tetteket kiván és nem szót, igen helyesen teszi. Csak egyet ne feledjenek a nemzetiségek, és ez az, hogy oly tetteket, melyek a *közös szabadság biztositására s a népjólét fölemelésére* szolgáljanak, a magyar democratia csak az ő segélyökkel lesz képes végrehajtani.

Berlin, Poroszországban, jan. 20. 1868.

Szilágyi Virgil.

26.

1868 febr. 24

A 21 szlovák nemzetiségű szepesmegyei község Dobrzánszky[1] *(Dobrjanskij) Adolf képviselő által az országgyülésnek benyujtott kérelme.*

Federaţiunea, 1868, 24. sz.[2]

Szepes-megye 21 községe Dobrzánszky képviselő közvetitésével a következő kérelmet terjeszti a magyar országgyülés elé :[3]

Magas Országgyülés ! Mi Szepes megyében élő szlovákok, mint drága közös hazánknak, Magyarországnak hüséges fiai, semmit sem kivánunk annyira, mint közös hazánk javát és felvirágzását.

Mint hüséges és minden áldozatra kész fiai szeretett hazánknak Magyarországnak, teljes ünnepélyességgel kijelentjük Isten és az emberek előtt, hogy miként eddig, ugy ezután is készek vagyunk nemcsak vagyonunkat, hanem életünket is áldozni szeretett hazánk szabadságáért és vérünkkel megvédeni minden ellenség ellen. Igy érez és igy kell éreznie szeretett hazánk minden hű fiának. Mégis ilyen fenkölt tárgy lényege megkivánja, hogy nemcsak minden fia egyforma szeretettel viseltessék édesanyja iránt, hanem az édesanya is hasonló szeretettel vegye körül fiait, egyformán részesitve valamennyit minden jogban és szabadságban.

Fájdalom ! a mult idők kedvezőtlen viszonyai elidegenitették a drága édesanyát, közös hazánkat sok fiától ! Mostohaanyjuk lett és ők a mostohagyermek sorsára jutottak.

Ezeknek a körülményeknek szomoru következményei még élénken élnek mindenki emlékezetében és a hazafi vérző lelke nem engedi meg, hogy itt ujból felemlittessenek. Egy tényt azonban nem hallgathatunk el : ugyanis nem sok hiányzott ahhoz, hogy szeretett közös hazánk Magyarország teljesen elpusztuljon !

Ez nem történhetik meg, ennek nem szabad mégegyszer bekövetkeznie ; ezért kell eltávolitani mindazon okokat, melyek szeretett hazánknak ily halálos sebet okoztak.

Ezen okok közé lehet joggal számitani a magyarországi nem-magyar népek elhanyagolását !

Mi, Szepes megye szlovák lakosai, bizalommal és teljes alázattal fordulunk a magyar országgyüléshez azzal a kéréssel, hogy haladék nélkül térjen át a nemzetiségi kérdés tárgyalására és oldja meg azt a jog és igazság alapján.

[1] *Dobrzánszky* (Dobrjanskij) Adolf (1817—1901) magyarországi orosz politikus, udvari tanácsos és publicista. 1840-ben bányatisztté nevezték ki, 1846-ban az udvar elfogadta bányaügyi reformtervezetét. 1849 végén az osztrák és a cári hadak mellett teljesített szolgálataiért az udvar az ungvári kerület előadójává, majd kassai miniszteri biztossá, később a budai helytartóság tanácsosává nevezte ki. 1861-ben és 1865—68 között a sárosmegyei makovicai kerület képviselője nemzetiségi programmal. 1866-ban udvari tanácsos lett. A kiegyezés után nyugdíjazták. Ekkor visszavonult csertészi birtokára. Innen 1881-ben Lembergbe költözött. A Tisza-kormány nyomására 1882-ben Lembergben felségsértési perbe fogták, de bizonyítékok hiányában felmentették.

[2] A közlemény eredeti címe : *Pretensiuni slovace* — Szlovák követelések.

[3] A szepesi szlovákok nevében előterjesztett kérelem nem szerepel az Irományok között és nem leljük nyomát a képviselőházi naplókban sem. Ebből arra következtethetünk, hogy a szepesi szlovák kérelem bemutatása azzal az eredménnyel sem járt, hogy a nemzetiségi kérdésben kiküldött bizottság a beadványt figyelembe vette volna. Annál nagyobb figyelmet tanusít Dobrzánszky (Dobrjanskij) szepesmegyei nemzetiségi akciói iránt a kormányzat. Bizalmas belügyi utasításból tudjuk, hogy Wenckheim belügyminiszter a szepesi szlovák programnak Roman Sándor pesti lapjában való közzététele idején utasítja a szepesmegyei főispánt, hogy részletes jelentést tegyen a képviselő ottani működéséről. Ebből az utasításból értesülünk, hogy említett kérelmet Szepes megye szlovák nemzetiségű községeiben többen aláírták, amiért a megyei hatóság vizsgálatot rendelt el. (B. M. eln. 1868 — III — 404.)

Mindazt, ami bennünket 3 millió szlovákot különösen érint, az alábbi kérvényben bátorkodunk a magas országgyülés elé terjeszteni:

I. A nemzetiség:

1. A szlovák nemzetet ismerjék el Magyarországon a magyar nemzettel és a többi nemzettel egyenlő jogunak és ezt az elismerést törvénnyel biztositsák.

2. A megyéket nemzetiségek szerint kerekitsék ki.

3. Minden megye nyelve legyen a megye nemzetiségének nyelve; minden tárgyalást és tanácskozást ezen a nyelven folytassanak. A megyei tanácsüléseknek, valamint a közgyüléseknek jegyzőkönyvét a megye népének nyelvén és ugy terjesszék fel, magyar forditással együtt, a felsőbb hatóságokhoz.

4. A szlovák megyékben a megyei biráskodás ugyancsak használja a szlovák nyelvet és azt nemcsak a periratoknál és határozatoknál, hanem a tárgyalásoknál és tanácskozásoknál is.

5. Szlovák megyékben csak azokat nevezzék ki hivatalnokoknak, akik egyéb képesitésen kivül a szlovák nyelvet is tökéletesen birják.

6. Az ország legmagasabb hivatalainál megfelelő arányban alkalmazzanak szlovákokat is; különösen minden minisztérium mellett legyen egy szlovák szekció, mely a szlovák nemzet érdekeit képviselje.

7. Legyen meg a szlovák népnek az a joga, hogy nemzeti gyüléseket tarthasson és azokon nemzeti érdekeit megvitathassa.

8. Adják meg a szlovák népnek azt a jogot, hogy a piros-fehér-zöld zászló mellett saját nemzeti lobogóját, a fehér-kék-pirosat is használhassa.

II. A megyékre vonatkozólag:

1. Minden község válassza meg képviselőit a megyei tanácsba, vagyis tanácstagokat a lakosság száma szerint; a kisebb községek együtt válasszanak egy tanácstagot.

2. Azoknak az egyesületeknek, melyeknek saját külön igazgatásuk van és nem állanak a megye közigazgatása alatt, ne legyen joguk a tanácsban tagot választani és ne avatkozhassanak bele a megye közigazgatásába.

3. A megyei hivatalnokoknak, éppen mert felelősek a megyei tanácsnak, ne legyen határozati és szavazati joguk a tanácsban. Ne legyenek többé tiszteletbeli tanácstagok.

4. Az országgyülési képviselők választásánál a megyei tanácsok által kinevezett választói bizottságok járjanak községről-községre és ily módon necsak a jogosult választókat vegyék számba, hanem egyuttal gyüjtsék be a jelöltre vonatkozó szavazatokat is.

Ennél a bizottságnál a jelölt választ magának két bizalmi férfit, akiket épen ugy, mint a bizottság többi tagjait a megye központárából fizetik.

III. Az iskolaügy és a nemzeti gazdasági intézmények:

1. A szlovák községek minden nép- és felsőbb iskolájában a tanitás nyelve legyen szlovák. A gyermekek fiatal és zsenge kora nem engedi meg, hogy második nyelvet tanuljanak, bármelyik legyen is az.

2. A szlovák községek középiskoláiban és gimnáziumaiban is szlovák legyen az előadási nyelv, de az I. osztálytól kezdve szorgalmasan tanulják kötelező tárgyként a magyar nyelvet; az ország többi nyelve számára is létesitsenek tanszéket, szükség és alkalom szerint, de csak mint rendkivüli tantárgyak számára.

3. A szlovák nemzet számára alapitsanak legalább 6 állami főgimnáziumot és 8 algimnáziumot, valamint legalább két főreáliskolát és 6 alreáliskolát, továbbá két állami szlovák tanitóképzőt.

4. Létesitsenek továbbá a szlovák nemzet számára legalább két felső foku gazdasági iskolát és minden megyében legalább egy alsófoku gazdasági iskolát, egy erdészeti iskolát és egy ipariskolát.

5. A szlovák nemzetnek, mely 3 millió főből áll, szüksége van hivatalnokokra, ügyvédekre, akiket szlovák nyelven neveltek; ezért az egyenlőség azt kivánja, hogy legalább két jogakadémiájuk legyen, melyeken szlovák nyelven adják elő a különböző tudományokat. Ezenkivül a szlovák nyelv és irodalmat adja elő a pesti egyetemen is egy nyilvános rendes tanár, a többi tárgyra pedig nevezzenek ki szlovák magántanárokat.

6. A rendes tanárokról, bármely kategóriába tartozzanak is, az állampénztár legyen köteles gondoskodni. Az iskolák feletti felügyeleti jogot gyakorolja az állam és a nemzet, mely erre a célra gyülésein egy bizottságot választ.

7. Végül, ha az ország központárából tudományos társulatokat és egyesületeket segélyeznek, részesüljön ebből, nagysága szerint, Magyarország minden nemzete.

27.

1868 márc. 1

A nagyszebeni ifjuszász párt[1] gyülésén elfogadott programmpontok.

Hermannstädter Zeitung 1868 márc. 4 55. sz.[2]

I. Erdélynek a magyar anyaországgal való, ma már az egész szász nemzet által elismert egyesitéséből (uniójából) és a szász közigazgatási területnek ezáltal jogerős beillesztéséből az 1848-as törvényekben biztositott képviseleti alkotmány keretei közé, szükségszerüen következik az eddig rendi jellegü szász törvényhatósági alkotmánynak a megváltozott viszonyoknak megfelelő átalakitása képviseleti alkotmánnyá.

II. Ennél az átalakulásnál a következő törvényes, a nemzet jogait nem sértő eljárást javasoljuk:

A szász nemzeti egyetem jelenlegi összetételében még egyszer összeül, kizárólag és egyedül azért, hogy elkészitse egy, az 1848-as törvények idevágó rendelkezéseinek megfelelő, szabadelvü választótörvény tervezetét.

Ezen választótörvény alapján, annak alkotmányos uton történt megerősitése után, üljön össze egy ad hoc nemzeti egyetem, melynek feladata lesz egy, a jelenkor követelményeivel és az 1848-as törvényekben lefektetett jogi alapokkal egyaránt számoló községi törvény kidolgozása és legfelsőbb megerősitésre való előterjesztése.

III. A szász nemzet önállóságának csorbitatlan fenntartása — amennyiben az országgyülés nem emel áthághatatlan gátakat — az a cél, melyet sohasem szabad szem elől téveszteni.

Ezen önállóság megőrzése érdekében a következő pontok teljesitését látjuk szükségesnek:

1. A szász községek, székek és kerületek önálló szervezete, a nép által szabadon választott képviselőtestületeivel fennmarad.

2. Az erdélyi szászok területe, mely 9 székből és 2 kerületből áll, egyetlen, oszthatatlan össztörvényhatóságot (Gesammtmunizipium) képez.

[1] Az újszász, vagy ifjúszász irányzat lényege, hogy az Univerzitás korábbi, feudális szerkezetének merev fenntartását kívánó maradiakkal (ó-szászok) szemben a szükséges reformok önkéntes végrehajtását sürgetik. A reformtervek mellett azonban ők is sértetlenül óhajtják fenntartani a comes-választás jogát és a nemzeti Egyetem politikai képviseletét.

[2] A közlemény eredeti cime: Programmpunkte.

3. A szász össztörvényhatóságot a nemzeti egyetem képviseli, melynek élén a comes áll.

4. A nemzetet megillető comesválasztási jog sértetlenül fennmarad. A választás azonban ezentul ne élethossziglan, hanem csupán meghatározott időre legyen érvényes. A távozó comes ismét választható.

5. A nemzeti képviselőtestület (nemzeti egyetem) rendesen évenként kétszer ül össze; a követeket a mindenkori ülésszakokra választják és semmiféle utasitást nem kapnak. Az ülések, a gazdaságiak is, nyilvánosak.

IV. A szász nemzeti vagyon a szász nemzet kizárólagos tulajdona; igazgatása a nemzeti egyetem ellenőrzése alatt áll.

V. Az össztörvényhatóság, valamint az egyes székek és kerületek belső ügyeiben és kölcsönös hivatalos érintkezésükben a hivatalos nyelv a német marad.

VI. Amint az 1848-as törvények értelmében valamennyi elismert vallásfelekezetnek, ugy az erdélyi evang. egyháznak önállósága és az egyházi és iskolai törvényhozás területén való függetlensége továbbra is biztositva lesz.

VII. Elismertetik, hogy a szász papság tizedkárpótlása a jövőben is az államot terheli.

VIII. Hogy a kilenc szék és a két kerület lakossága milyen módon küldje képviselőit a magyar országgyülésre, annak megállapitása a törvényhozás dolga, azonban mégis alkalmas módon oda kell hatni, hogy ezentul is legalább 22 képviselő választassék a szász körzetekből, de ha lehetséges, a lakosság számának és egy megfelelő érdekképviseletnek figyelembevételével.

Midőn az alulirott bizottság közzéteszi ezeket a nagyszebeni ifjuszász párt által összeállitott pontokat, egyben felhivást intéz elvbarátaihoz a Szászföld minden részén, hogy ők is fejtsék ki nézeteiket pártközlönyünk utján.

Nagyszeben, 1868. március 2.

Karl Jickeli kereskedő, K. Dietrich mérnök, Karl Schochterus adószedő Dr. Gustav Lindner ügyvéd, Franz Schreiber magisztrátusi tisztviselő, Dr. Friedrich Krasser orvos, Karl Scheerer posztós, Michael Martini kalapos, Guido v. Baussnern[3] magánzó.

28.

1868 márc. 23

A brassói ifjúszász párt programja.[1]

Hermannstädter Zeitung 1868, 71. sz.[2]

I.

A brassói ifjuszászok az Erdélynek Magyarországgal való egyesitését tárgyaló 1848. évi I. erdélyi és VII. magyar országgyülési törvénycikket érinthetetlen állami

[3] *Baussnern* Guido (1839—1917) erdélyi szász nemzetiségi, majd kormánytámogató politikus és publicista. 1872—75-ben a kőhalmi kerület képviselője. 1874-ben Münchenben — Franz Lőher ottani egyetemi tanár előszavával — adta ki a magyarországi német kérdésről szóló röpiratát *(Das Erwürgen der deutschen Nationalität in Ungarn)*. Az 1893. évi EMKE közgyűlésen nyiltan a kormányzat oldalára állott, mire Fogaras főispánjává nevezték ki.

[1] A brassói ifjúszász program a szebeni bejelentés közigazgatási továbbfejlesztésének tekinthető, egyébként pontos mása a nagyszebeni ifjúszász gyűlésen elfogadott határozatoknak. Erre vall, hogy a brassói ifjúszász párt is megelégszik a rendi törvényhatósági szerkezet képviseletivé való átalakításával; ezen belül azonban az erdélyi szász terület külön közigazgatási jellegét a szász Universitás irányító szerepét és a szuverén comesválasztójogot a szász önállóság alapfeltételének tekinti.

[2] A közlemény eredeti címe: Programm der jungsächsischen Partei in Kronstadt.

alaptörvénynek ismerik el; ezen hitvallás logikus következménye annak elismerése, hogy a magyar országgyülés, melyen követeik által a szászok is képviselve vannak, jogosult, a koronás király legfelsőbb szentesitésének feltételezésével a fölött dönteni, hogy Erdélynek és ezzel a szászoknak mely különleges törvényei és szabadságai nem hozhatók összhangba a teljes egyesités fogalmával.

II.

Mint a szász rendi törvényhatósági alkotmánynak képviseletivé való átalakitásánál figyelembe veendő törvényes és a szász nemzet jogait nem sértő eljárást, a következőket javasoljuk: A szász nemzeti egyetem jelenlegi összetételében mégegyszer összeül, kizárólag és egyedül azért, hogy elkészitsen egy, az 1848-as törvények idevágó rendelkezéseihez hasonlóan szabadelvü törvénytervezetet a nemzeti egyetem képviselőinek választására.

Mégis, egyrészt azért, nehogy egy nehézkes és a nemzetet nagy költségekkel terhelő nemzeti képviselet jöjjön létre, másrészt, hogy ez a képviselet az egyes körzetek nagyságával, lélekszámával és jelentőségével helyes és igazságos viszonyban álljon, ez az ad hoc választótörvény a körzetek képviselete számára három csoportot jelölne meg, melyek közül az első 4—4, a második 2—2, a harmadik 1—1 követet küldene az egyetemre.

Az első csoportot Nagyszeben és Brassó, a másodikat Beszterce, Segesvár, Medgyes, Szászsebes, Szászváros és a harmadikat Nagy-Sink, Ujegyház, Szerdahely és Kőhalom fogják alkotni.

Ezen választótörvény alapján, annak alkotmányos uton történt megerősitése után üljön össze egy ad hoc nemzeti egyetem, amelynek feladata lesz egy, a jelenkor követelményeivel és az 1848-as törvényekben lefektetett általános jogi alapelvekkel egyaránt számoló községi törvény kidolgozása és megerősitésre való előterjesztése a törvényhozás utján.

III.

A szász nemzet önállóságának csorbitatlan fenntartása — amennyiben az országgyülés nem emel áthághatatlan gátakat — az a cél, melyet sohasem szabad szem elől téveszteni.

Ezen önállóság megőrzése érdekében a következő pontok teljesítése látszik szükségesnek:

1. A szász községek, székek és kerületek önálló szervezete a nép által szabadon választott tisztviselőivel és képviselőtestületeivel fennmarad. Választott tisztviselőkön azonban csak a politikai és kommunális hivatalnokokat kell érteni, mert a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztásának keresztülvitele a rendes jogszolgáltatás érdekében elkerülhetetlenül szükségesnek látszik és egy független birói kar létrehozása végett az államot kell, hogy megillesse az igazságügyi tisztviselők kinevezésének joga.

2. Az erdélyi szászok területe, mely 9 székből és 2 kerületből áll, egyetlen oszthatatlan össztörvényhatóságot képez.

3. A szász össztörvényhatóságot a nemzeti egyetem képviseli, melynek élén a comes áll.

4. A nemzetet megillető comes-választási jog sértetlenül fennmarad, a községi törvényben gondoskodni fognak egy szabadelvü és a nép jogos igényeivel számot vető választási eljárásról.

5. A nemzeti képviselőtestület (nemzeti egyetem) rendesen évenként kétszer ül össze; a követeket a mindenkori ülésszakokra választják és nem kapnak semmiféle utasitást. Az ülések — a gazdaságiak is — nyilvánosak.

IV.

A szász nemzeti vagyon és a vagyon igazgatása a nemzeti egyetem ellenőrzése alatt áll.

V.

Az össztörvényhatóság, valamint az egyes székek és kerületek belső ügyeiben valamint kölcsönös hivatalos érintkezésükben a hivatalos nyelv a német marad.

VI.

Az 1848. évi XX. tc. biztositja az ország valamennyi elismert vallásának teljes egyenlőségét és kölcsönösségét, tehát az evangélikus tartományi egyház önállósága és az egyházi és iskolai törvényhozás területén való függetlensége is biztositott marad.

VII.

Hogy a 9 szék és 2 kerület lakossága milyen módon küldje képviselőit a magyar országgyülésre, annak megállapitása a törvényhozás dolga, azonban alkalmas módon mégis oda kell hatni, hogy ezentul is legalább 22 képviselőt válasszanak a szász körzetekből, de a lakosság számának és a megfelelő érdekképviseletnek igazságos figyelembevételével.

Karl v. Albrichsfeld, elnök. Julius v. Brennberg, jegyző.

29.

1868 márc. 30

Jelentése a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottságnak.

1865—68. évi Képv. Ir. IV. 79. l.

A képviselőháznak mult évi dec. hó 19-én 1512. sz. alatt hozott határozatával oda lőn utasitva e bizottság, hogy a nemzetiségi kérdésre vonatkozó javaslatot f. évi január hó végéig mutassa be.

E határozat folytán összeült a bizottság f. évi január hó 14-én, de számos tagjának tevékenysége más irányban, t. i. az ugyancsak január hó 19-kére Bécsbe egybehivott delegatiónál vétetvén igénybe, kénytelen volt munkálkodását bizonytalan időre elnapolni.

Befejezvén működését a delegatió f. év és hó 24-én, a bizottság mai nap ismét összeült.[1]

[1] A bizottságot 1868 ápr. 3-án 11 magyar, 3 román, 1 szerb és 1 német nemzetiségű taggal kiegészítették. Munkája iránt ennek ellenére olyan részvétlenség nyilvánult meg, hogy az év október 10-én maga Somssich Pál, a bizottság elnöke panasszal fordul a ház elnökségéhez az üléseket nem látogató bizottsági tagok miatt. Ilyen előzmény után kerül 1868. okt. 28-án a képviselőház elé a nemzetiségi bizottság Eötvös által kidolgozott törvényjavaslata.

Mielőtt azonban az albizottság által kidolgozott munkálat alapján nagyfontosságu feladatának megoldásához egész erélyel hozzáfogna, kötelességének tartja felhivni a t. ház figyelmét azon körülményre, hogy a mult 1866. évi ápril. hó 28-án megválasztott 40 tag közül gróf Andrássy Gyula, b. Eötvös József, Gorove István, Lónyay Menyhért időközben miniszterekké neveztettek ki, Kubicza Pál, Faur János, gróf Ráday Gedeon, gr. Kun Kocsárd megszüntek képviselők lenni s mint kinevezett főispánok a főrendi háznak lőnek tagjai, Szentkirályi Mór, Gozsdu Manó, Ocsvay Ferenc nem tagjai jelenben a képviselőháznak. Joannovics György, Trauschenfels Emil és Hosszu József tagjai ugyan a képviselőháznak, de uj választás alapján, melyet a kormányhivatalba lépésök tőn időközben szükségessé.

Miután e szerint a bizottsági tagok száma 24-re apadt le, annak eldöntése pedig, hogy a 24 tag illetékes-e a megkezdett munkálkodás folytatására ? magának a bizottságnak nem állhat se jogában, se hivatásában : önként felmerül azon kérdés :

kivánja-e a t. ház ugyanazon indokoknál fogva, melyeknek alapján a bizottsági tagok száma eredetileg 40-ben állapittatott meg, a bizottság kiegészitését ? vagy elegendőnek tartja azt jelen állapotában is a nagyfontosságu feladat minden irányban megnyugtató megoldására ?

Kelt Pesten, 1868 március 30-án.

Somssich Pál m. k.
elnök.
Horváth Lajos m. k.
helyettes jegyző

30.

1868 márc. 31

Minisztertanácsi határozat a „Federaţiunea" pesti román lap ellen inditandó sajtóper tárgyában.

M. T. 1868 : XII/1.

Ministerelnök ur előterjeszti a királyi ügyek igazgatójának f. hó. 26-án 1018. szám alatt hozzá intézett hivatalos jelentését, melyben ez előadván, hogy a Pesten *Román*[1] Sándor országgyülési képviselő felelős szerkesztősége alatt megjelent „Federatiunea" czimü politikai román lap idei 25-ik és 28-ik számaiban közölt erdélyi levelek a közbéke s csend erőszakos megzavarására czélzó lázitást tartalmaznak, melynek megtorlása az 1848-ki sajtótörvény 9. §-a alá esik ; ugyanazon törvény 19. §-a alapján a ministertanács határozatát, illetőleg meghatalmazását kéri arra, hogy mint közvádló a mondott lap ellen a bünfenyitő pert megindithassa.

A ministertanács a kir. ügyek igazgatója által hiteles magyar forditásban bemutatott levélalakban irt hirlapi czikkeket beható birálat alá vevén, miután meggyőződött, hogy ezen czikkekben a román nemzetiség jogosultságának eltorzitott örve alatt, a magyar sz. korona alá helyezett

[1] *Roman* Sándor (1826—1897) nemzetiségi politikus és publicista, 1866-tól több cikluson át a biharmegyei csékei kerület képviselője, a budapesti egyetem román nyelvi és irodalmi tanszékének tanára. 1868—76 között Federaţiunea (Szövetség) címmel radikális demokrata irányu lapot szerkeszt Pesten, mely különösen Erdélyben népszerű ; a fontosabb nemzetiségi bejelentések többnyire itt jelentek meg először. A kormány kereste az alkalmat Roman perbefogására, ami a fenti minisztertanácsi határozat nyomán rövidesen bekövetkezett, az 1868. évi balázsfalvi román kiáltvány (Pronunciamentum, ld. 32. sz. irat) és rokonszenv nyilatkozatainak közlése miatt.

terület tökéletes álladalmi egységének tettleges felbontására; főleg pedig „a' törvényes felsőség elleni engedetlenségre irányzott lázitás" foglaltatik, s ezen vétség a sajtótörvény 6. §-a alá esik; határozatilag kimondotta, hogy eltekintve a kir. ügyigazgató által idézett 9. és 19. §§-któl, a „Federatiunea" czimü lap ellen a bünfenyitő per a sajtótörvény 18-ik §-a alapján hivatalból lesz meginditandó, s ehhez képest a kir. ügyek igazgatója mint közvádló a ministerelnök ur által utasitandó.

31.

1868 ápr. 11

Az „1848-as párt" programjának főbb pontjai.[1]

A nép zászlója 1868 15. sz.

Az „1848-as párt" miként a jelen országgyülés alatt folytonosan az 1848-diki alkotmány értelmében önálló állami élet teljes visszaállitása mellett küzdött; — ugy ezentulra is e végett és e pártállásában küzdeni kötelességének ismervén, a következő alapelveket tüzi ki irányadókul:

1-ör. Magyarország önálló független állami élete, népképviseleteken nyugvó törvényhozással (parlamenttel); független felelős kormánnyal (ministeriummal); és ezeknek biztositékaival, melyek az önálló *hadügy, pénzügy, kereskedelem, közoktatás,* ugyszinte *az önálló külképviseltetés,* és mindazon egyéb ügyek, mik az állami függetlenség biztositására megkivántatnak.

2-or. A nemzetiségi kérdésnek, a szabadság és egyenlőség követelményei szerinti megoldása, az ország politikai és területi épségben tartása (integritása) mellett.

3-or. Miután az 1848-ki törvények a jelen országyülési 2-ik felirat kifejezései szerint is „átalakitották Magyarország arisztokratikus (kiváltságos) alkotmányát, s azt az egyenjogosság szélesb alapjaira fektették, valósitani a jogegyenlőség (demokratia) elveit; tehát müködni mind arra, hogy az 1848-ki törvények teljesen visszaállittassanak, mint a melyek az ország önállóságának és alkotmányos küzdelmeinek is biztositó alapjai, — mind arra, hogy a bennök kivivott népies (demokrat) elvek szabadelvüleg, a nemzet szellemi és anyagi jólétének követelményei szerint tovább fejlesztessenek.

A nemzet szine előtt nyilvánitja az *„1848-as párt",* hogy miként ez irányadó alapelveit törvények által, tehát alkotmányos — tehát békés uton óhajtja kivivni; — ugy minden, az ez elvekkel ellenkező inditványokat, határozatokat, törvényjavaslatokat megtámadni, ellenezni; — az ez elvekkel megegyezőket pedig védeni, mellettök küzdeni; jöjjenek azok bármely párt részéről, tétessenek azok bárki vagy bárkik által, kötelességének ismeri.

[1] A függetlenségi baloldal véleményét a nemzetiségi kérdésben híven tükrözi a szélsőbaloldali „1848-as párt" fenti programja, melynek második pontja a nemzetiségi kérdés demokratikus rendezését írja elő. A magyar-nemzetiségi haladó kapcsolatok terén érzékeny csapást jelentett Böszörményi László bebörtönzése, akinek a Magyar Ujság éléről történt távozása következtében fokozatosan előtérbe lép az Irányi—Madarász-frakció, mely csakhamar felszámolja a Böszörményi kezdeményezte baráti együttműködést.

32.

Az 1868. évi balázsfalvi Pronunciamentum.[1]

A

1868 máj. 15

Határozat

Federaţiunea, 1868 aug. 27 126. sz.

Tekintetbe véve az általános elégedetlenséget, tekintetbe véve azt a túlságosan is nyilvánvaló veszélyt, melybe a román nemzet, nyelv és vallás került, a dolgok jelenlegi állása következtében és az ebből származó elégedetlenséget tekintetbe véve, hogy ez utóbbit csak ugy lehet megszüntetni, ha mind a nemzeti, mind a felekezeti egyenlőség elveit életbeléptetik;

hazánk és nemzetünk iránti kötelességből, melyek szakadék szélére jutottak és nem menthetők meg másként, mint nemzetünk jogos követeléseinek teljesítésével, mely Erdély lakosainak nagy részét alkotja, kijelentjük, hogy rendületlenül kitartunk az 1848 május 3/15-i általános és törvényes gyülésen a román nemzet által ünnepélyesen proklamált elvek és követelések mellett;

Ami pedig a részleteket illeti,

1. A Pragmatica Sanctio és a Diploma Leopoldinum alapján az önálló Erdély mellett foglalunk állást, annál is inkább, mert Horvát-Szlavonország autonomiáját elismerték, bár annak egészen más kapcsolata volt Magyarországgal, mint Erdélynek.

2. Állást foglalunk az 1863/4-i szebeni országgyülésen a törvényhozás mindkét illetékes tényezője által hozott, Őfelsége által szentesített, közzétett és életbeléptetett törvény azon fejezeteinek ujólagos életbeléptetése mellett, melyekkel a román nemzetet regnicolaris nemzetnek cikkelyezték be, s egyszersmind biztositották nyelvét és felekezetét.

3. Állást foglalunk az erdélyi országgyülés ujramegnyitása mellett, igazi népképviseleti alapon, annak rendje és módja szerint, amint ezt 1865-ben a kolozsvári feudális országgyülésen a román kisebbség megszavazta. Nem tekinthetjük a pesti országgyülést jogosultnak arra, hogy Erdély számára érvényes törvényeket hozzon, sem pedig erdélyiek számára, akik esetleg, mint országunk törvényes képviselői, ott élnek.

Mivel a jelen körülmények között nem maradt más utunk politikai meggyőződésünk nyilvánosságra hozására és érvényesítésére, megelégszünk azzal, hogy köztudomásra hozzuk ezeket, hogy legalább igy teljesitsük állampolgári kötelességünket s ugyanakkor szolgálatot tegyünk a kormánynak, nyiltan felfedve az elégedetlenséget, ami Erdéllyel kapcsolatos eljárásának következménye.

Balázsfalva, 1868 máj. 3/15.

[1] Az 1848. évi balázsfalvi román nemzetgyűlés huszadik évfordulóján a helybeli román értelmiség gyűlésén fogadták el az eredetileg 1867-ben, Raţiu által fogalmazott fenti határozatot, mely később Pronunciamentum néven ismeretes. Az 1868. évi balázsfalvi kiáltvány a szebeni országgyűlésen hozott törvényekre hivatkozva nem ismeri el az uniót és a pesti országgyűlést. A Pronunciamentum csak hónapokkal később jelent meg Román pesti lapjában, az aláírók az év augusztus 11-iki szövegezésében. A „Kiáltvány"-t a Federaţiuneában több rokonszenv nyilatkozat üdvözölte. A közlemény eredeti címe: *Pronunciamentu.*

(Következnek az aláírások, melyekről azt hisszük, eléggé ismertek azok számára, akiknek illik ismerni őket.)

Fenti nyilatkozat a mi politikai hitvallásunk, miért is aláirjuk azt; készek vagyunk fenntartani és mindenkor megvallani teljes erővel és elhatározottsággal.

Balázsfalva 1868 augusztus 11.

Moldovan János s. k., esperes — Codar C. Maximilian, stb.

B.

1869 márc. 19

A „Federaţiunea" második pöre.[2]

Federaţunea 1869 29. sz.

Ma délelőtt folyt le a pesti esküdtszék előtt ennek a lapnak szerkesztője ellen a Határozat és számos csatlakozó nyilatkozat leközléséért inditott sajtóper.

A vádirat alapján, melyet e lap 25. számában közöltünk, és miután dr. Ráth Károly államügyész hevesen kifejtette támadását minden román ellen, aki csatlakozott a határozatban lefektetett elvekhez stb. (az esküdtszék) a „Federaţiunea" szerkesztőjét két szavazattal egy ellenében bünösnek mondotta ki (sajtótörvény 9. §) és egy év börtönre, 500 forint pénzbüntetésre, valamint 30 forint 4 krajcár birói költség megtérítésére itélte.

C.

1869 dec. 4

Román nemzetiségi képviselők inditványa Román Sándor, a „Federaţiunea" szerkesztője elleni sajtóper tárgyában.

1869–72. évi Képv. Ir. II. 237. l.

Tekintettel arra, hogy a „Federatiunea" cimü lapban megjelent vádbeli cikkek azon balásfalvi „Pronunciamento"-ra vonatkoznak, melynek szerzői ellen inditott vizsgálatot Ő Felsége kegyelem utján beszüntette;

tekintettel arra, hogy a kérdésben lévő sajtóper Román Sándor ellen ama vizsgálatnak kegyelem utján lett beszüntetése után indittatott meg;

de tekintettel arra, hogy a periratokból kitünik, miként Román Sándor az időben, midőn ama czikkek a „Federatiunea"-ban megjelentek, Pestről huzamosb időre távol volt, és azalatt a szerkesztőséget Horsia Ágoston felelősség terhe alatt vitte,

és tekintettel arra, hogy Horsia Ágoston a végtárgyaláskor, mint tanu kihallgattatván, azt vallotta be, hogy tudja, miként a kérdéselt cikkeket nem Román Sándor irta, és hogy tudja ,ki irta azokat, de azt nem a végtárgyalásnál, hanem csak a vizsgálat rendjén mondhatja meg:

mindezekből kitetszvén, hogy olyan tett miatt, melynek nyomozása kegyelem utján szerzői ellen beszüntettetett, többé per nem indittathatik, hogy tehát jelen esetben a tény álladéka hiányzik, s továbbá hogy az alany is hiányzik, kitetszvén tehát, hogy jelen esetben zaklatásnak nyoma mutatkozik:

inditványoztatik, hogy a ház mondja ki:

„miként a pesti sajtóbiróság elnökétől kért engedély Román Sándor képviselő ellen nem adatik meg."

Kelt Pesten, 1869-ik évi deczember hó 4-én.

Buttyán László s. k.	Jonescu Lázár s. k.	Borlea[3] Zsigmond s. k.	Hodosiu József s. k.
képviselő.	képviselő.	képviselő.	képviselő.

33.

1868 jún. 24

1868: IX. tc. a görögkeleti vallásúak ügyében. [1]

1865–68. évi Képv. Ir. V. 77–78. l.

1. §.

Az 1864. évben összehivott és 1865-ben Karloviczon folytatólag tartott szerb nemzeti congressus, a mennyiben az az 1847–1848. 20. t. cz. 8-ik §-ától eltérőleg alakittatott, utólag törvényesittetik.

2. §.

A gör. keleti vallásu románok részére felállitott önálló, a szerbekével egyenjogu metropolia, nem különben az erdélyi görög-keleti vallásu püspökségnek érsekségre emeltetése törvénybe iktattatik, és az 1792. 10. törvényczikk rendelete erre kiterjesztetik.

3. §.

Miután e szerint a gör. kel. vallásuaknál egymástól független két egyháztartományra lett elválása az 1848. 20. t. cz. 8. §-ában biztositott önkormányzati joguknak külön leendő gyakorlását teszi szükségessé, fen[n]tartatván ő felségének alkotmányszerüen gyakorlandó legfelső felügyelési joga, a fen[n]evezett két metropoliának hivei jogositva vannak egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeiket, az ország

[2] A Federaţiunea szerkesztői Roman és Porutiu ellen a sajtótörvény 9. §-a alapján 1868 őszétől 1869 végéig több sajtópert indítottak. A Roman Sándor elleni pörök közül az a jelentősebb, melyet fenti irat a lap második pörének nevez és melyben a balázsfalvi kiáltvány és az ezzel kapcsolatos nyilatkozat közlése miatt a pesti esküdtszék egy évi börtönre ítéli a szerkesztőt. Roman – bár a kiáltvány aláírói később uralkodói kegyelemben részesülnek – kitöltötte büntetését. A Roman elleni Kiáltvány-pör, melynek jellegére rávilágít az esküdtszéki sajtóbíróság elfogult jelentése a vádlott által benyujtott semmiségi panasz tárgyában (Semmítőszék III 1869/3), röviddel azután indul, hogy Andrássy miniszterelnök magánkihallgatáson fogadta Romant, hogy rábirja nézetei megváltoztatására (vö. M. T. 1869 : I/3).

[3] *Borlea* Zsigmond (1828–1883) ügyvéd, román nemzetiségi politikus. 1862-ben Zaránd megye jegyzője. 1865-től több cikluson át a megye nagyhalmágyi kerületének képviselője.

[1] Rövid tárgyalás után 1868 júniusában az országgyűlés elfogadta (szentesítést nyert 1868 jún. 24-én, a képviselőházban kihirdették 1868 jún. 27-én, a főrendek házában 1868 jún. 30-án) a gör. kel. vallásúak ügyében hozott törvényt, mely a szerb-román egyházi-politikai vitát tisztázva egyrészt elismeri a szerb nemzeti egyházi kongresszus hivatalos jellegét, másrészről jóváhagyja az erdélyi román gör. keleti püspökség érsekség rangjára emelését. Az egyházi és iskolai alapok ügyében – szerb vonatkozásban – 1868 aug. 10-én külön rendelet jelent meg (ld. 37. sz. irat). – A törvényjavaslatról a részletes vitában – 1868 máj. 6-án – *Stratimirović* György és *Babeş* Vince elismerőleg nyilatkoztak. (Ld. Képv. Napló 1865–68 VII. 166–67, és 170 l., vö. Mikó I.: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika, Kolozsvár 1944 166. l.)

törvényeinek korlátai között, külön-külön és az illető metropoliták által ő felségének teendő előleges bejelentés mellett időszakonkint egybehivandó egyházi gyülekezeteikben (congressusaikban) önállóan intézni, rendezni és ezen congressusokon alkotandó és ő felsége által jóváhagyandó szabályok értelmében saját közegeik utján önállóan kezelni és igazgatni.

4. §.

Mindkét metropolia hiveinek joguk van, ugyancsak a legfelső jóváhagyási jog fen[n]tartása mellett, egyházi gyülekezeteiket (congressusaikat) szervezni.

5. §.

E czélból a ministerium megbizatik, hogy a rég fen[n]álló gyakorlat szerint, az illető főpásztorokon kivül 25 egyházi, 50 világi és ezek közé választandó 25 határőrvidéki követből álló gör.-keleti vallásu szerb nemzeti egyházi congressus mielőbbi összehivását a karloviczi érsek és szerb patriarcha által eszközölje.

6. §.

Ugyancsak a ministerium fogja eszközölni, a görög-keleti vallásu román püspöki zsinat felterjesztéséhez képest, az illető főpásztorokon kivül 30 egyházi, 60 világi és ezek közé választandó 10 határőrvidéki követből álló gör.-keleti vallású román nemzeti egyházi gyülekezet (congressus) mielőbbi összehivását.

7. §.

Az ily módon összehivandó mindkét egyházi gyülekezet (congressus) legelső föladata lesz az egyházi gyülekezet szervezetét ő felsége jóváhagyása mellett megállapitani.

8. §.

A két metropolia különválásából eredő mindennemü követelések, a mennyiben, kölcsönös egyezség utján kiegyenlithetők nem lennének, ugy az egész metropolián mint a püspöki megyéket vagy egyházközségeket vagy netalán egyes egyéneket illetők is, ő felsége által az illető minister ellenjegyzése mellett delegálandó valamely rendes biróság előtt bélyeg- és illetékmentesen érvényesitendők, és ezen eljárásnál minden más perorvoslatok mellőzésével egyedül a kétfokozatú rendes felebbvitel tartatik fen[n], s az ilynemü felebbezett perek a felebbviteli biróságok által soron kivül intézendők el.

9. §.

A görög-keleti vallás se nem szerb, se nem román ajku hivei ezentul is meghagyatnak mindazon jogaikban, a melyeket egyházközségi s iskolai ügyeik önálló intézésében, szertartási nyelvök szabad használatában, mint szintén egyházközségi vagyonuk és alapitványaik kezelésében eddig gyakoroltak.

10. §.

Az 1848-iki 20. t. cz. 8. §-ának jelen törvénnyel ellenkező rendeletei eltöröltetnek.

Mi e törvényczikket s mindazt, ami abban foglaltatik, összesen és egyenként helyesnek, kedvesnek s elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősitjük és szentesitjük, s mind magunk megtartjuk, mind más hiveink által megtartatjuk.

Kelt Bécsben, 1868. évi junius hó 24-ikén.

Ferencz József s. k.

(P. H.) Gróf Andrássy Gyula s. k.

34.

Az 1868. évi „ujvidéki ügy" és fejleményei.

A.

1868 jún. 27

Ujvidék város közgyülési határozatának felterjesztése törvényhatósági jogai megsértése tárgyában a magyar belügyminisztériumhoz.[1]

B. M. eln. 1868 — III — 1505 (1793—1794).

Magas Magyar Királyi Belügy Ministerium!

Ujvidék sz: kir. város közönsége mai nap tartott rendkivüli közgyülésében az 1868. évi junius 20-án 1505/eln. sz. a. kelt magas meghagyásáról értesülvén, fájdalommal vette észre, hogy ezen meghagyás által a municipalis önállóság lényegében megsértetett, a mennyiben ezen városba küldött kormánybiztos felhatalmaztatott a körülmények szükségéhez képest a város kormányát átvenni, egyes tisztviselőket hivatalaiktól felfüggeszthetni, és azokat mások által helyetesithetni; mert a városi kormány átvételére, tisztviselők hivatalaiktoli felfüggesztésére és azoknak mások általi helyettesitésére vonatkozó jog egyedül a közgyülést illeti, a magas Ministerium semmi joggal sem birván e tekintetben változásokat eszközölni.

A közönség önállóságát sértve látja midőn az emlitett panaszok vélemény adás avagy hatáskörén belöli vizsgálat elrendelése végett vele sohasem közöltettek; a közönség semmi nemü rendellenességet a városban nem vett észre és tagadja azon állitást, mintha nála visszás intézkedések fordultak volna elő, mely intézkedések külömben minden fontosabb ügyben külön jelentésben a magas Ministeriumhoz felterjesztettek, ily formán a magas Ministeriumnak alkalom nyujtatván: ezen intézkedéseket ellenőrizni és hatáskörén belől a mennyiben ez által az önállóság meg nem sértetnék, ki is igazitani. A kormánybiztos átiratából látható, hogy ezen város alkotmányos állapota ideiglenesen felfüggesztettnek tekintetik, mihez ezen közönség okot nem szolgáltatott.

A közönség tehát ezen az alkotmányon és önálló állapoton elkövetett sérelem ellen óvást tesz és elhatározta ezen sérelem orvoslása végett a magas Országgyüléshez fordulni és országgyülési képviselőjét oda utasitani, miszerint Nagyméltóságodhoz az országgyülésen e tekintetben interpellátiót intézzen; egyébiránt e város közönsége a magas ministeri rendelet iránt engedelmességgel fog viseltetni és a kormánybiztost eljárásában a vizsgálat eszközlése tekintetében támogatni.

Egyelőre pedig a közönség azon reménnyel kecsegteti magát, hogy a Magas Ministerium hazánk alkotmányára nézve veszélyes eljárását belátandja, és a kormány

[1] Az 1868: IX. tc. képviselőházi kihirdetése napján intézi *Miletić* Szvetozár, Ujvidék város polgármestere a fenti városi közgyűlési határozatot a belügyminisztériumhoz. Ezzel egy hosszadalmas és a nemzetiségi ügyben keletkezett kedvező közhangulatot előnytelenül befolyásoló sérelmi küzdelem indult meg a hazai szerb radikálisok és a kormányzat, illetve annak Ujvidékre kiküldött teljhatalmú kormánybiztosa, Ast Nándor között.

biztos hatáskörét azon korlátok közé visszavezetendi: melyek közt ezen város községi önállóságán sérelem nem ejthető.

Sz. kir. Ujvidék város közönségének 1868 évi junius 27-én tartott közgyűléséből

A polgármester:
Dr S[z]vet[ozár] Miletics

Kosztity[2] Lázár
főjegyző.

B.

1868 júl. 3

Ast Nándor ujvidéki kormánybiztos felterjesztése br. Wenckheim Béla belügyminiszterhez.[1]

B. M. eln. 1868 – III – 1505 (2009, 19. I. mell.).

[37/K.B. sz.]

Folyó évi julius hó 20-án 1505/eln. sz. a. kelt magas rendeletnél fogva, sz. kir. Ujvidék városába kormánybiztosul kiküldve levén, — oda f. é. junius 26-án megérkeztem és kiküldetésemről — e város közönségéhez intézett magas belügyministeri nyilt rendeletnek közlése mellett a közönséget irásilag értesitettem; — mire a közgyülés rögtön egybehivatván, a közönség óvás kijelentése mellett rendeleteimnek engedelmességet határozott.

Legottan megbizatásom sürgősebb részének kivántam eleget tenni, s a szerb fejedelem élte elleni összeesküvésbeni részvét miatt compromittált s az idő szerint Ujvidéken tartozkodó Jovanovits Wladimir és Karavelov Luben a „Zastava" lap munkatársainak elfogatása iránt rögtön intézkedvén azokat a helyettes városi főbiró Simits József tőlem nyert irásbeli megbizás folytán két vár rendőrbiztos által és katonai fedezet mellett f. évi junius 27-én délben el is fogatta, és miután a városházában elkülönitett helyiség nem volt, — utasitásom szerint Péterváradra szállittotta. — A házmotozás egyuttal mindkettőnél a városi helyettes főbiró és közegeim által eszközöltetett, a talált iratok és levelezések vizsgálat alá vétettek, — de ez — a számos bolgár és orosz nyelven irt levelek és jegyzetek lefordittatásához igényelt idő miatt teljesen be nem fejeztethetett; — miért is bátor voltam tegnapi napról 14 sz. alatt elbocsátott jelentésemmel a kérdéses iratokat — általam itt helyben föl nem találhatott szakértő és megbizható egyén általi átvizsgálás és leforditás végett Excellentiádhoz fölterjeszteni, s egyszersmind a már kéznél levő adatok alapján a két compromittált egyén kihallgattatását tegnapi napon megkezdeni.

[2] *Kostić* Lázár (1841–1910) magyarországi szerb író, drámaíró és politikus. 1872–75 között a szerb nemzeti szabadelvű (Miletić) párt országgyűlési képviselője. Szegedinác Péroról írt drámáját a Szrpszka Matica jutalomban részesítette. A Milán szerb fejedelem nagykorúsítása alkalmából tartott 1872. évi belgrádi ünnepségen mondott beszéde miatt a pesti esküdtszék 1873-ban hat havi fogházra ítélte.

[1] Ast újvidéki kormánybiztos bizalmas jelentéséből kitűnik, hogy kiküldetése azzal a feltevéssel kapcsolatos, miszerint az Obrenović Mihály fejedelem ellen 1868 jún. 10-én elkövetett topcsideri merénylet szálai Ujvidékre is kiágaztak, s a merénylők Miletić pártjával összeköttetésben álltak. Ez a feltevés késztette a kormánybiztost a Zasztava emigráns munkatársainak letartóztatására és a Miletić elleni sorozatos tanukihallgatásokra (vö. Krisztics Illés földbirtokos, kormányágens tanuvallomása Miletić nézeteiről. B. M. eln. 1868–III–1505/2009, 19 mell.). A Miletić elleni vizsgálat célja – mint Wenckheim belügyminiszter átiratából kitűnik – Miletić letartóztatása volt. (ld. F. irat).

Jankovits Milovan ide érkezésem előtt jóval Ujvidékről eltünvén, — s állitólag Karlsbaadban ifj. Karagyorgyevits herczegnél tartózkodván, — elfogatására nézve csak annyiban intézkedhettem, hogy állitólagos tartózkodási helyét Excellentiádnak táviratilag följelentettem; — photografiáját azonban — szorgos kerestetésem daczára mindeddig kézre nem kerithettem.

Dr Miletits S[z]vetozár polgármester ugyanaz napról 16/eln. sz. alatt kérdést intézett hozzám: hogy mily felhatalmazás alapján eszközöltem a befogatásokat, — miután a várossal közlött felhatalmazásomban ilynemü intézkedésre vonatkozó megbizás nem foglaltatik. — Részemről ezen kérdőre-vonatás szinét viselő előterjesztvényt, miután az a kormány közegének tekintélyét csökkenthette volna — egyszerüen tudomásul vettem.

A következő két napon Miletits S[z]vetozár polgármester elleni vádak constatálására vonatkozó tanuvallomásokat vettem föl, s miután ezekből jogszerü bizonyitékát merithettem annak: hogy Miletics ellen emelt vádak alaposak, — hogy ő nemcsak bel-, hanem a magyar osztrák állammal barátságos viszonyban álló külországból politikai fondorlatok miatt kitiltott, és Ujvidéken lappangó külföldi compromittált egyénekkel összeköttetésben áll; — hogy a város béke és rendszerető lakosságának nem csekély aggodalmára nyilvános helyeken izgató sőt lázitó beszédeket tartván — magyar államellenes tendentiák terjesztésével s ekként tiszti állása kötelmeinek teljes félreismerésével a nemzetiségi surlódásokat e város területén folytonosan szitja; — hogy végre daczára annak: miszerint a városi árvapénztár ez év kezdete óta napló nélkül kezeltetik — a hütlen kezelőket ez ideig hivatalaikban meghagyta s csakis kormánybiztosi működésem megkezdése után f. é. junius hó 29-én tehát egy ünnepnapon — mielőtt a városi pénztárak állapotát szemle alá vehettem volna, rögtönözve egybehivott ülésből tanácsilag távolitottá el; — mindmegannyi a felelős kormány részéről közönyösen nem vehető körülmények, melyek már csak fegyelmi szempontból is város főnöki állásában további tarthatatlanságát bizonyitják, — őt polgármesteri hivatalától f. é. junius 30-án felfüggesztettem, és polgármesterül további intézkedésig Excellentiádtól nyert távirati utasitáshoz képest Stojanovits Pált helyettesitettem.

Ezen intézkedésem meghirdetésére f. julius hó 1-én rendkivüli közgyülés lőn egybehiva, — melyben Miletits tiszti állásáról önként visszavonulván — a képviselő testület, többrendbeli óvások és Miletics irányában bizalom kijelentése mellett — Stojanovits Pálnak általam történt helyettesitését érvénytelennek nyilvánitva és el nem fogadva, — a városi rendszerinti főbiró engedélyezett távollétében a város kapitányát Kamber Györgyöt helyettesitette polgármesterül, — egyszersmind azt is határozván, hogy a képviselet csupán a helyettesitett kapitánynak fölhivására tartozzék egybegyülni.

Ezen határozatok velem közöltetvén, és további eljárulásom iránt táviratilag tett fölterjesztésemre Excellentiádnak f. hó 1-én éjjel vett távsürgönyével a kellő fölhatalmazás megadatván, — az összes képviselőséget a város kapitánya mint ilyen által f. hó 3-án reggeli 8 órakor elnökletem alatt tartandó rendkivüli közgyülésre nevemben egybehivtam.

Ezen rendkivüli közgyülést, melyre 94 képviselő közül csak 54-en jelentek meg, — mai napon megtartatván, — miután a képviseletet loyalitására és a m. kir. felelős kormány iránt tartozó engedelmességre erélyes szavakban emlékeztetve, — azt az általa már hozott határozattóli elállásra fölhivtam volna, — Pavlovits István a „Zastava" szerkesztőjének, és Miletitsnek, ki viselt polgármesteri hivatala mellett elég feltünően képviselővé is lett választva, — a közönség nevében tett inditványára Stoja-

novits Pál helyettesitése ellen a törvényben foglalt okoknál fogva óvását ismét kijelenté, — az általam megrendelt fölesketés előtt — a nélkül, hogy a képviselet állásáról lemondana — Miletits-csel együtt tüntető éljenzések között ki- és visszavonult, — s igy a helyettes polgármester csak az általam maradásra fölhivott tisztikar jelenlétében tette le az előirt esküt. — Nyomban erre az ülést befejezettnek nyilvánitván, a polgármesteri hivatalt Miletits és Kamber György városi kapitány jelenlétében a helyettesitett polgármester Stojanovits Pálnak adtam át, ki működését legott megis kezdette,

Az általam némely, Miletitset terhelő körülményre nézve fölvett jegyzőkönyveket van szerencsém Excellentiádnak ·/. 2. és 3. alatt azon alázatos véleményem kiséretében beterjeszteni: hogy mennyiben Dr Miletits Szvetozár, ki mint országgyülési képviselő mentelmi joggal bír, vizsgálat alá vonatása országgyülésileg megengedtetnék, — kellő használatul az illető birósághoz átteendők lennének.

Szabadjon ezuttal — tartozó nyiltságomnál fogva — Excellentiád bővebb tájékozására némely észrevételeimet rövid vázlatban mély tisztelettel kifejtenem:

Sz. kir. Ujvidék városának előbbkelő szerb és nem szerb tagjaival tartott bizalmas értekezletekből — de saját tapasztalásomból is teljes meggyőződést meritettem arról, hogy az itt napirenden levő nemzetiségi surlódásoknak, — általában az itteni szomoru állapotoknak egyedüli szerzője s okozója Miletits Szvetozár.

Ezen egyéniség hirhedt pártjához tartozván az egész városi tanács és képviselőség, csaknem minden szerb tagja, — még azon szerencsés situatióban is van, hogy magának a szerb Maticza, Tököly-féle intézet Joannovits-féle alapitvány, az itteni szerb egyházközség és a szerb iparegyesületnél hatalmas befolyást megszerezvén, — azon számtalan egyének, kik ezen intézetek, alapitványok és egyesületeknél anyagi tekintetben lekötelezvék, — saját magánérdekből veszélyes politikai zászlója alá sorakoznak; — ezen két lényeges tényező az őt vakon követő és féktelenségre hajlandó szerb Omladina (ifjuság) — és az általa elámitott helybeli alsó és legalsóbb osztályu szerb nép képezik azon veszélyes tömeget, melylyel Miletits feltétlenül rendelkezik, s melynek fölhasználásával a socialis téren űzi nem csupán a város és környékére szoritkozott — hanem a katonai őrvidékre is kiterjedő magyar államellenes agitátióit.

Miletits — mint polgármester — támaszkodva fentebbi tényezőire, az administrativ téren is teljes önkényt gyakorol, mert akarata, a hatóság akarata; — pressió alatt tartja és valóságos terrorizmust gyakorol a rendszerető békés ujvidéki közönségre, — minden intézkedéseiben, — még a legcsekélyebb dolgokban is, — nemzetiségi és üldöző politikájának élénk kifejezést kölcsönözvén; — szóval a városi hatóságot törvényes felsőbbséget nem ismerő független állásba helyezte.

Innen van, hogy a magy. kormány rendeleteinek foganatositása, vagy nem foganatositása, a polgármester tetszésétől függött; —

innen van, hogy pártja és a városi közönség közt a jövendő szinházi helyiség kitüzésének, — ugy a városi reáltanoda megszüntetésének kérdéseiben végtelen harczot idézett elő, — mely maiglan is tart; —

innen van, hogy a város tricolor zászlóját a szerb nemzetivel cserélte föl; —

innen van, hogy pártbelieinek büntetlen szabadossága és rakonczátlankodása még a személyes biztonságot is veszélyeztetik; — példa erre: hogy több pártbeliei által — velük nem tartó több lakos nyilvánosan az utczán támadtatott meg, és tettleg bántalmaztatott; —

innen van, hogy Miletitset — f. hó 1-én meghirdetett felfüggesztése után — párthivei este fáklyásmenettel megtisztelni, — a kormány közegei — és Miletits határozott elleneseinek pedig lármás tüntetéseket rendezni szándékoltak; — melyeket csak erélyes föllépésem folytán sikerült megakadályoznom; —

innen van végre, hogy itteni kormánybiztosi eljárásomban — a városi tanács egy tagját kivéve — semminemü segédkezést a hivatalos közegektől nem várhatok, — és rendeleteim foganatositására megbizható hivatalos egyént alig találhatok.

Mindezen botrányos előzményeknek természetes következménye az: hogy a Miletits pártjához nem tartozó ujvidéki szerb- és nem szerb közönség elkeseredése tetőpontját elérte oly annyira: hogy ezen város lázas állapota a magas kormánynak komoly előgondoskodását sürgősen teszi szükségessé.

Ámbár Miletitsnek fölfüggesztése és Stojanovitsnak polgármesterré történt helyettesitése által a fölingerült kedélyek élükből tán valamit veszteni fognak, — mégis — szerény véleményem és meggyőződésem szerint, megnyugtatva nem lesznek, — mert Miletits és teljesen rendezett s fegyelmezett pártja ezentul kétszeres erőfeszitéssel fogja fölhasználni mindazon eszközöket, melyek — mint a fennebbiekből is kitünik, — elég bőségesen állnak felforgató tendentiáinak rendelkezésére, — s ez által a helyettes polgármesternek tevékenysége, ha nem is teljesen megakasztva, de nagy mérvben zsibbasztva leend.

Mindezekből Excellentiád azon meggyőződést merithetendi, hogy addig, mig Miletits ártalmatlanná nem tétetik, — és a párthiveiből álló jelenlegi képviselő-testület az annak kifolyását képező városi tanácscsal együtt fel nem oszlattatik, — a normális állapot helyreállitására, és az administratió rendes vezetésére e városban gondolni sem lehet; — sőt észleleteim szerint alaposan lehet tartani attól, miszerint e városnak kormánypárti magyar és német lakossága, — valamint a szerb lakosságnak a kormány intézkedéseit pártoló józanabb része a fölötti elkeseredésben, hogy panaszaikon a kormány közbenjárása mellett sem lőn segitve, — és továbbá is a kárhozatos irányzatu Miletits-párt terrorismusa alatt maradnak, — a kormánytól végkép elforduland, és talán erőszakos utakon fogna sérelmeinek orvoslást keresni.

C.

1868 jul. 25

Miletić Szvetozár inditványa a képviselőház ülésén az ujvidéki ügyben ellene inditandó vizsgálat tárgyában.

Képv. Napló, 1865—68 IX. 243—244. l.

Miletics Szvetozár: Tisztelt ház! Legyen szabad egy inditványt tennem, melynek kiindulási pontja saját személyem és becsületem érdekében fekszik ugyan, de mely épp oly mértékben illeti e tisztelt ház méltóságát is. Mielőtt azonban magát ezen inditványt a ház asztalára tenném, szükséges némely tényleges körülményt és alapokat előadnom.

Julius huszonkettedikei ülésében e ház némely tagjai szememre hányták, hogy miért nem követeltem vizsgálatot ömagam ellen az ismert belgrádi merénylet ügyében, saját igazolásom miatt. Én erre akkép válaszoltam, hogy e tekintetben nem volt tudomásom egyéb gyanusitásról azon hirlapi levelezésen kivül, és pedig az ellenfelek részéről, és hogy különösen a merénylet áldozatáhozi viszonyom tekintetéből nem tartám érdemesnek egyebet tenni, mint hogy ezen gyanu és erkölcsi lehetőség ellen nyilvánosan tiltakoztam.

Valamint a sensitiv, épen ugy az erkölcsi érzésben van valami, a miről nem mondják: natura perhor[r]escit,[1] és a ki önmagánál akarná ezen perhorrescentis érzésnek létét bizonyitani, az még többet vétene az erkölcs terén, mint a mi a jog terén hivatik: „qui s'excuse, s'accuse".[2] De ez alatt még több történt a hirlap anonym hirénél: A belügyminister[3] ur julius huszonkettedikei beszédében találtatik egy hely, melyet én csak a lapokban olvasáskor tudtam megérteni, s melyet feleletemben nem respectálhattam.

Minister ur a szerb kormány közlésére hivatkozik és hozzá teszi, hogy az, igaz, nem teljesen constatáltatott, de hogy ugy tetszik, mintha valamiben constatálva volna, vaj[j]on volt-e Radovánovics Pál a merénylet előtt 8 nappal Ujvidéken? de én még a biztos megjelenése előtt constatáltam, hogy azon nap Ujvidéken volt, midőn Türr tábornok tartózkodék ott; én pedig soha életemben nem ismertem Radovánovics Pált, sem pedig a vádlottak egyikét is, és ha Radovánovics Pállal vagy egyebekkel, kik talán ez ügyben utaztak, való találkozásom Ujvidéken vagy akárhol, vagy akár csak egy uj compromittáló találkozásról tudomásom bebizonyulna, ha nem is teljesen, nem pro judice, hanem pro homine[4] előre kijelentem, hogy a további törvényszék és további következményeken kivül kész vagyok nem csak főpolgármesteri hivatalomról, hanem egyszersmind egyéb polgári állásról lemondani. Bizva először törvényes és igazságos vizsgálatban, bizva másodszor abban, hogy azok, kik igy gyanusitanak, vagy a kik a gyanut alaptalan hirhozásokkal még erősbitik, a megérdemelt büntetést el nem kerülik: nem tudom mi fogadható még több a világ és derék emberek szine előtt; azok véleményére pedig, kik előtt bünös vagyok, hogy élek, mit sem tartok, és én csak megvetéssel fordulhatok vissza.

Azért magának a t. ház és egyes tagjai méltóságának tekintetéből teszem ezen inditványt, a melyet elnök ur által fölolvastatni kérek, bizva a tisztelt házra ezen czélra vonatkozó czélszerü határozat meghozását.

Paiss Andor jegyző *(olvassa Miletics Szvetozár inditványát):* Méltóztassék a t. ház elhatározni, hogy a belügyi és igazságügyi ministerium felhivatik, miszerint dr. Miletics Szvetozár, az ó-becsei kerület képviselője ellen, saját inditványa folytán és a ház engedelmének előleges kikérése nélkül, mielőbb vizsgálat rendeltessék a belgrádi összeesküvés miatt és eredménye a háznak tudomására juttassék.

Elnök: Kiván a t. ház rögtön határozni az inditvány fölött, vagy pedig előbb kinyomatni, és azután napirendre kitüzni? *(Felkiáltások: Ki kell nyomatni és napirendre tüzni.)*

Simonyi Ernő: T. ház! Én azt tartom, a képviselő urnak, ki ezen vizsgálatot kivánja, ha a részéről le akar is mondani immunitási jogáról, nem lehet azon joga, hogy a ház beleegyezése nélkül ő kivánja a vizsgálatot elrendeltetni. Én azt tartom, a t. ház meg fogja azt okvetlenül adni, és nem is tagadhatja meg, hanem forma végett mégis kivánatos a ház beleegyezése.

Ghyczy Ignácz: T. ház! A ház szabályai szerint minden ilyen határozati inditvány kinyomatandó és azután tárgyalási napra kitüzendő. Én nem tartom tanácsosnak, hogy a rendtől és szabályoktól akármi tárgyban is eltérjünk. Azért kivánom, hogy az inditvány nyomassék ki és tüzessék napirendre. *(Helyeslés.)*

[1] A természet irtózik.
[2] Aki mentegetőzik, önmagát vádolja.
[3] *Br. Wenckheim* Béla.
[4] Nem bíróilag, hanem emberileg.

D.

1868 aug. 5

Ast Nándor ujvidéki kormánybiztos jelentése br. Wenckheim Béla belügyminiszternek Miletić Szvetozár ujvidéki polgármester és az „Omladina" közötti kapcsolatok tárgyában.[1]

B. M. eln. 1868 – III – 1505 (2009).

Másolat.

[80 K. B. sz.]

Azon általános hangulatnál fogva, hogy a szerb Omladina is a belgrádi fejedelmi gyilkosság előmozditásának egyik erkölcsi tényezője volt, — kötelességemnek tartottam ezen Omladina czimü társulat keletkeztét, czélját és jelenlegi mibenlétét szinte puhatolásom tárgyául kitüzni, minek folytán több oldalról vett értesülés — és magától sz. kir. Ujvidék város helyettes polgármestere Stojanovics Páltól nyert adatok, valamint e főben történt jegyzőkönyvi meghallgatások nyomán következő eredményre jutottam. A mondott Omladina egylet eszméje a bécsi „Zora" czimü irodalmi egylettől 1866 évben vevén eredetét, annak felhivása folytán ugyanazon év augustus hó vége felé a tudománnyal foglalkozó szerb ifjuság távol és közel vidékről Ujvidék városában összegyülekezett, tanácskozandó a közös müködésről, — azon módok és eszközökről, melyek a szerb nép minden iránybani emelésére legbiztosabban vezethetnének. Ezen ifjuság a volt magyar királyi helytartótanács elnökségének 1866 évi augustus 13-án 5308 sz. a. kelt engedélye folytán, az akkori rendes most helyettes polgármester Stojanovics Pál mint politikai biztos közbenjöttével Dr. Brankovics István elnöklete alatt még azon hó 27-ik s utána következett napjain megtartá üléseit, melyekben a tanácskozás tárgyát különösen képezé megállapitása azon módoknak, melyek szerint a szerb népben a nemzeti életnek minden ágaibani ébresztése s anyagi helyzetének javitása elérendő volna. Az e főben hozott határozatokat a polgármester mint politikai biztos a volt magyar királyi helytartósági elnökségnek azon figyelmeztetéssel terjeszté be, hogy ezen Omladina czimet felvevő ifjuság magának nem csak czélul tüzte ki a magyar korona alatt élő, — hanem a Száván tuli szerbek szellemi és anyagi érdekében is müködni s hogy egy bizonyos — az összes — bár hol élő szerbeknek solidáris nemzeti összeköttetésére törekszik, mi hozott határozataiból kitünik a hol t. i. mondatik: hogy az Omladina minden külömbség nélkül egy összességbe tömörül, hogy gyülését az 1867-ik évre Belgrádban fogja megtartani s. a. t. A volt magyar királyi helytartótanács elnöksége ugyanazon 1866 évi october 22-én 6961 sz. a. kelt rendeleténél fogva a hozott határozatok foganatositását betiltotta, mint oly testülettől származókat, mely kormányilag engedélyezve és alapszabályai megerősitve nincsenek, sőt e tekintetben részéről folyamodvány sem nyujtatott be a kormánynak; mely helytartósági intézkedésről Temesvárott lakó Dr. Brankovics Istvánt, mint a megtartott Omladina gyülés elnökét, polgármester Stojanovics Pál legott, vagy is még azon évi november 10-én 222/eln. sz. a. értesittette. — Még is — ezen betiltás ellenére a mondott Omladina fenntebb érintett ujvidéki határozata alapján megtartá 1867 évi augustus 19-én Belgrádon folytatólagos évi gyülését, melyre nem csak Magyarországból, hanem más, szláv tartományokból is számosan megjelenvén, — ott tevékenységüket folytatták;

[1] A kormánybiztosi jelentésnek az 1871-ben végleg betiltott ifjúsági szervezkedés kezdeteire vonatkozó adatai Mileticcsel kapcsolatban eredménytelenek maradtak. Miletić és az Omladina ilyen értelmű politikai kapcsolatát nem igazolják.

azonban a szerb kormány észlelvén, hogy ezen Omladina gyülekezet veszélyes politikai térre is átcsapott, czélszerünek találta több Magyarországbeli gyanus tagot Belgrád azonnali elhagyására fölhivni. — Azon határozatok közt, melyek ez alkalommal az Omladina részéről hozattak, előfordul az is, melyben megállapittatott, hogy az Omladina vidéki Comiték által képviseltessék, melyeknek kötelességül tétetett, évenként tevékenységükről a gyülekezetnek jelentést tenni. — Ilyen comité létezik Ujvidéken is Hadzsits Antal elnöklete alatt, a mint az ide ·/. alá csatolt kihallgatásokból kitünik, még pedig nem csak minden hatósági engedély nélkül, — hanem mint már fennebb emlitém — a még mindig fennálló — volt helytartótanács elnökségi tilalom ellenére is. Ezen comité tagjai az ·/. alá hajlitott jegyzőkönyv útmutatásaként Hadzsits Antal elnök és Gersits Gergely titkáron kivül: Gyorgyevits Vláden bécsi, — Malesevits István Kikindáról jogász, — Novákovits Stoján belgrádi tanár, és a „Vila" lap szerkesztője Szvetikovits Pantu belgrádi tanár, bizonyos Mihajlovits N. tanuló és Boskovits Stoján belgrádi tanár; — és hogy ezen comité a belgrádi Omladinával összeköttetésben áll, kétségkivülinek mutatkozik, miután ezen comité, mint emlitém, — a belgrádi gyülekezetnek kifolyása.

Az ujvidéki comité tulajdon alappal bir, mely többnyire részint Ujvidéken és a vidéken az Omladina czélokra rendezett „Beszedák" estélyek jövedelmeiből, részint pedig hatósági engedély nélküli gyüjtésekből alakult. Ezen alap az ujvidéki takarékpénztárban gyümölcsözésül el van helyezve mely a ·/. alatti kimutatás szerint 1876 ft 84 krra rug. Azonban tevékenységéről politikai irányzatáról, eddigelé biztosat kitudni nem lehetett, mert az itt történteket takarja a titok legsürübb fátyola, — tájékozásra ez uttal csak annyit jegyezhetvén meg, hogy ezen comiténak egyik tagja Boskovits Stoján — ki a szerb fejedelem élte elleni pártütők egyik elitélt társa Tadits Lyubomirnak a belgrádi törvényszék előtt tett 3 ·/. alatti bevallása szerint az ott bekövetkezendett ideiglenes kormányzatra a felforgató párt által szintén kijelölve lett volna. — Hasonlólag eddig kiderithető nem volt Dr. Miletics Szvetozárnak a mondott comitéhoz való sajátképi viszonya, — mindazáltal annyi tagadhatlan, hogy ezen tiltott comitéröl tudomása van, s arra mint az itthelyi szerb ifjuság (Omladina) vezetője hathatós befolyást gyakorol. Általában az Omladina ügy iránti érdekeltségét Dr. Mileticsnek tanusitja a 4 ·/. alatti hiteles kivonat, melyből kiderül, hogy ő mint polgármester taval[y] augustus hóban a belgrádi gyülekezetet megelőző napokban számtalan egyénnek szolgáltatott ki utleveleket Belgrádba. — Ezen polgármesteri jegyzőkönyvnek hiteles kivonatára következőket kötelességszerünek vélem észrevételezni: *a)* ama kivonatban csupán a 498. 509. 517. 520. 521. 532. 533. 537. 538. 541. 544. 545. 548. 551. és 557. sz. alatt megnevezett egyének ujvidéki lakosok; az abban előforduló többi egyéniségek pedig vidékiek. *b)* hogy ezen vidékiek majd mindannyian tudósok, technikusok, orvosok, tanulók s mindannyiokra nézve az utlevél kiszolgáltatásának okául az illető rovatban leginkább családi viszonyok emlitettnek föl, — holott ezek is — mint fenntebb kiemelem az ujvidéki Omladina-határozat szerint az Omladina tagjai, és föl sem tehető, hogy mind ezen vidéki egyének családi összeköttetésben lennének Belgrádban s hogy egy időben kénytelenittettek volna Belgrádba leutazni; *c)* hogy ebben a vidékiek is mint ujvidékiek tüntettnek fel,- *d)* hogy abban Miletics Szvetozár mint Belgrádba utazó szintén előfordul. A még most is fennálló szabályrendelet szerint az ujvidéki polgármester fel van jogositva Szerbiába utazóknak 14 napra való utjegyeket kiszolgáltatni, de csak is kirekesztőlegesen ujvidéki lakosoknak. — Az által tehát, hogy Dr. Miletics Szvetozár ama vidéki fiatalságnak a kérdéses igazoló jegyeket egy időben tömegesen kiadta az imént idéztem szabályrendelet nyilt

megsértésével hivatali hatáskörét tudvalelőleg sokszorosan tullépte, — sőt mennyiben az idegeneket is elnöki jegyzőkönyvében mint ujvidékieket feltünteti, és hatáskörén túli intézkedésével a mondott fiatalságnak m. é. augustus 19-én rendezve volt belgrádi Omladina-gyülésre való leutazhatását — daczára a volt helytartótanácsi elnökség fennhivatkozott 6961/866 számu tilalmi rendeletének, — lehetővé tette; s nem tekintvén hogy Belgrádon a kérdéses időben valósággal megtartott Omladinai gyülésben részt vett magyar alattvalók politikai veszélyes maguktartása miatt Belgrádból kiutasitva lettek, még is annak jelenleg Ujvidéken müködő comitéját a fennálló felsőbbi rendszabályok ellenére maiglan sem jelentette fel törvényes felsőbbségének; — mind oly cselekmények, melyek a nélkül, hogy a vizsgálat további fejleményét megelőzni szándékom volna, igénytelen nézetem szerint a hivatalos hatalommali visszaélés bünös jellegére mutatnak. Midőn ez iránybani vizsgálódásom eddigi eredményét Excellentiádnak mély alázattal magas tudomására juttatnám, és megjegyezném, hogy Dr. Miletics által taval[y] a belgrádi gyülés előtt Ujvidéken tartott titkos conferentiának mibenlétét folytatólag nyomozom, s mihelyt az illető tanuk kihallgatását s a szembesitéseket befejezendem, — a tényállást Excellentiádnak legott följelenteni el nem mulasztandom, ezuttal mély tisztelettel fölkérem: miszerint az ujvidéki minden hatósági engedély nélkül fennálló Omladina comité jövő sorsa és pénzalapja iránt intézkedni méltóztassék. Határtalan tisztelettel maradván Nagyméltóságodnak legalázatosb szolgája.

E.

1868 aug. 14

Br. Wenckheim Béla belügyminiszter utasítása Ast Nándor újvidéki kormánybiztosnak az Omladina komité betiltása tárgyában.

B. M. eln. 1868 III — 1505 (ad 2009).

Másolat.

2009/eln. szám. Ast Nándor úrnak Ujvidék sz. kir. város kormánybiztosának.

Az ujvidéki Omladina comitéra nézve a volt magyar királyi helytartótanács ügyirataiból arról győződvén meg, hogy ezen társulat, hatósági engedély nélkül lőn megalakitva, annak további működését tekintettel az Ujvidéken uralkodó izgatottságra, — a fennálló rendszabályok értelmében betiltandónak találtam. Miről Nagyságod a folyó hó 5-én 80 sz. a. tett előterjesztés kapcsán a kellő további intézkedések azonnali elrendelése végett azzal értesittetik, hogy ezen comiténak előlegesen kieszközlendő hatósági engedély nélkül leendő további összejöveteleért az elnök s többi tisztviselőt szigoruan felelősökké tevén, e részben szigoru rendőri felügyeletet gyakorolni, illetőket pedig figyelmeztetni sziveskedjék, hogy ha a társulatot a fennálló szabályrendeletek értelmében megalakitni kivánják, e részbeni kérvényüket az alapszabály tervezettel együtt Nagyságod útján ide terjesszék fel. Ami pedig ezen Omladina comiténak az ottani takarékpénztárban elhelyezett 1876 ft 84 krnyi vagyonát illeti, felhivom Nagyságodat, hogy ezen összegnek további takarékpénztári gyümölcsöztetésére nézve akként intézkedjék, miszerint az, itteni rendeletig senkinek ki ne szolgáltassék. S hogy azon esetre ha a társulat meg nem alakulhatván, a vagyon iránti

érdemleges intézkedés ideje bekövetkezendik, annak egybegyüjtési modozatára nézve tájékozással birjak: felhivom Nagyságodat, hogy hiteles megállapitás után jelentse fel nekem, vajjon ezen öszveg, a tagok által fizetett dijakból, avagy pedig a jótékonyság czége alatt tett gyüjtésekből, illetőleg adakozásokból származik-e?

Budán, 1868 augustus 14-én báró Wenckheim Béla s. k.

F.

1868 szept. 6

Br. Wenckheim Béla belügyminiszter átirata Pestváros fenyitőtörvényszékéhez Miletić Szvetozár esetleges letartóztatása tárgyában.

B. M. eln. 1868 – III – 1505 (2009, 56. sz. mell.).

Másolat

Igazságügyi m. k. ministerium augustus 30-ról 2197 sz. a. visszaküldi Ast kormánybiztos jelentését az Omladina egylet keletkezte, 's Miletics S[z]vetozár ah[h]ozi viszonyáról

2197. sz. / eln. Pest sz. k. város fenyitő törvényszékének.

A m. k. igazságügyministerium f. évi augustus 30-án 1704. sz. a. kelt értesitése szerint átküldötte a város fenyitő törvényszékének mint kiküldött biróságnak további eljárás végett Ast Nándor – a szerb fejedelem ellen elkövetett merénylet ügyében kiküldött kormánybiztosnak hozzám intézett azon jelentését, melyben az Omladina egylet némely tagjainak, 's ezek közt Dr. Miletics Svetozárnak letartóztatás melletti vizsgálat alá vételét javasolja, illetőleg az Ujvidékiek letartóztatására nézve felhatalmazást kért.

Ast Nándor ezen jelentése kapcsában ugyanannak ide mellékelt jelentését, mely a fennérintett Omladina egylet keletkezte és Mileticsnek ah[h]ozi viszonya nem különben e részbeni működésére nézve adatokat tartalmaz, – a városi fenyitő törvényszéknek használat végett megküldeni kivántam.

Budán, 1868. september 6-án Báró Wenckheim Béla s. k.

35.

1868 jul. 17

Măcelariu[1] Illés interpellációja és Horváth Boldizsár igazságügyminiszter válasza a képviselőház ülésén a balázsfalvi „Pronunciamentum" tárgyában.

Képv. Napló, 1865–68 IX. 139–140. l.

Bujanovics Sándor jegyző *(olvassa a Macellariu Illés, Tinku Ábrahám, Pap Máté és Tulbás János által aláirt interpellatiót)*: „Folyó évi május hó 15-én Balázsfalván majális tartatván, az ottan egybegyült román értelmiség egy pronunciamentumot készitett és irt alá.

[1] *Măcelariu* Illés (1822–1891) román nemzetiségi politikus, erdélyi kormányszéki tanácsos, képviselő. Az erdélyi románok politikai passzivitását bejelentő 1869. évi szerdahelyi román értekezlet elnöke.

Miután ezen pronunciamentum semmi olyast nem foglal magában, mi nemcsak Erdély, de minden a Sz[t]. István koronájához tartozó országok, sőt az összes ausztriai monarchia sarkalatos törvényeibe ütköznék, vagy hogy akár melyikének állami lételét kockáztatná; miután a szabad gyülés és szabad véleménynyilvánitás, mint a szabadság legfőbb feltételei, semmi törvény által korlátozva nincsenek, és e szerint a kérdés alatti pronunciamentum sem tekinthető egyébnek, mint szabad politikai vallásnak, melyet az egész román nemzet magáénak vall és vallott mindig 1848-tól fogva;

miután mindezek daczára Erdélyben, biztos tudomásunk szerint, azok, kik ama pronunciamentumot vagy csak aláirták, vagy azt magukévá tették, magának a román nemzet legmélyebb fájdalmára és sérelmére a magyar felelős kormány közegei által üldöztetnek;

mindezeknél fogva feljogositva érezzük magunkat, az összes ministerium, mint magyar felelős kormányhoz a következő interpellatiót intézni:

I. Van-e a t. ministeriumnak tudomása arról, hogy Erdélyben azon egyének, kik folyó évi május hó 15-én Balázsfalván tartott majális alkalmakor készitett pronunciamentumot vagy aláirták, vagy azt magokévá tették, hivatalos közegek által üldöztettek? Ha igen:

II. szándékozik-e akként intézkedni, hogy mindezen üldöztetések mielőbb megszüntessenek?"

Horváth Boldizsár: Ha megengedi a t. Ház, ezen interpellatióra azonnal megadom a választ. *(Halljuk!)*

Ez előtt nehány héttel, tisztelt ház! hivatalos jelentés történt a kormánynál arról, hogy májusnak nem tudom 11-dik vagy 15-dik napján Balázsfalván majális ürügye alatt politikai gyülekezetet tartottak és ezen gyülekezetnek határozatait egy pronunciamento – kiáltvány – alakjában kiadták.

E kiáltványnak, melynek egy példánya a kormánynak beküldetett, tartalma az, hogy abban a hazának államegysége ellen tiltakoznak, tiltakoznak az 1848-ki törvények, különösen pedig az unió ellen, és árulással vádolják azon román képviselőket kik e házban ülnek és kik – szerintök – a román nemzeti függetlenséget feladták.

A kormány távol volt ezen jelentésnek teljes hitelt tulajdonitani, s feltette, hogy a pronunciamentonak legalább ezen lényeges részei apokryphok.

Mielőtt tehát a kormány ez ügyben határozott volna, szükségesnek találta a kiáltványt az erdélyi közügyek igazgatójához előleges vizsgálat eszközlése végett átküldeni.

A vizsgálatról szóló jelentés épen a mai postával érkezvén be, az oly nagy terjedelmü, hogy nem voltam képes eddig végig tanulmányozni, és igy nem vagyok azon helyzetben, hogy annak részleteiről a tiszt. háznak még ma felvilágositást adhassak.

Elég az hozzá, hogy a kormány nem tett semmi torló lépést előleges vizsgálat nélkül.

Ellenben, ha a vizsgálatból ki fog tünni az, hogy a pronunciamentónak azon kifejezései valók, akkor igenis, a kormány ugy hiszi, hogy mulasztást követne el az ország jogai és a haza biztonsága ellen, ha ama gyülekezet és kiáltvány fő tényezőit a törvény sorompói elé nem állitaná. *(Hosszas élénk helyeslés.)*

Egyébiránt engem nem annyira ezen pronunciamentonak kitételei lepnek meg, mint inkább a t. interpelláló urnak azon kifejezései, melyeket e teremben hallatott.

Az állam egysége oly szent előttünk, hogy azt senkinek, annál kevésbbé szabad képviselőnek megtámadni. *(Élénk, hosszas helyeslés.)*

Az interpelláló ur ő felsége iránti tisztelet, hódolat köpenye alá bujt, nem gondolva meg, hogy ő felsége ellen nem lehet nagyobb sértést elkövetni, mint feltenni azt, hogy azon törvényeket, a melyeknek megtartására Isten szabad ege alatt megesküdött, megtartani nem akarná. *(Zajos, hosszas helyeslés, éljenzés.)*

Figyelmeztetem a t. képviselő urat, hogy az unio szent és sérthetetlen. *(Élénk helyeslés.)* Az 1848-ki törvény fen[n]hagyta az unio részleteinek elintézését; igen, de csak ez van hátra, s ezen kötelességünknek meg fogunk felelni.

A kormányt nem vezette gyülölet a többi nemzetiség irányában.

A kormány békülékenységének nem adhatta világosabb tanuságát, mint midőn a kormányszék s a királyi tábla tagjai között Erdélyben oly egyéneket tür, türt legalább eddig, a kik a magyar állam egysége ellen ilyen hangon mernek e teremben nyilatkozni. *(Zajos helyeslés, hosszas éljenzés.)*

A kormány ezentul sem fogja magát elsodortatni engedni a szenvedély sugalmai által; hanem kijelenti, hogy mind azt, a ki az állam egységét megtámadni merészli, szint oly ellenségnek tekinti, mint azt, a ki fegyveres erővel az ország területi épségét támadja meg. *(Hosszas viharos taps és éljenzés.)*

Macellariu Illés: A minister ur feleletére fenntartom magamnak válaszolni.[2]

36.

1868 aug. 3

Minisztertanácsi határozat Măcelariu Illés erdélyi kormányszéki tanácsos, román nemzetiségi képviselő hivatali felmentése tárgyában.

M. T. 1868 : XXXII/2.

Belügyminister ur szóba hozván Macellariu Illés erdélyi kormányszéki tanácsos és országgyülési képviselő által, a képviselőház mult hó 17-én tartott ülésében a kormányhoz intézett interpellatiót, — tekintettel arra, hogy nevezett tisztviselő e beszédében, mely gyülölet és ellenállásra buzdító kitételeket tartalmaz, a szentesitett, s esküvel megerősitett törvényt s a törvényeknek az állam egységét biztositó részét támadta meg, mely a képviselőházon kivül elmondva, súlyos fenyitő eljárást vont volna maga után, — tekintve továbbá, hogy eszerint ő mint a kormánynak közege épen azon törvényeket támadta meg, melyek a jelen kormány működésének alapját képezik, a kormány pedig saját közegétől ily kitörő módon nyilvánult megvetését a törvénynek s ily vakmerő kihivását a kormánynak, hogy saját tekintélyének, befolyásának és létélének koczkáztatása nélkül, el nem nézheti, — a nevezett hivatalnok állásától felmentését[1] azon megjegyzéssel inditványozza, miszerint az e tárgyban teendő l. a. felterjesztés alkalmával Porutiu Sámuel főkorm. titkárnak Macellariu helyére leendő kineveztetése javaslatba hozassék.

A ministertanács ezen javaslatot elfogadta.

[2] *Măcelariu* válasza az a határozati javaslat volt, melyet közvetlenül a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalása előtt terjesztett a ház elé az erdélyi országgyűlés összehívása tárgyában. (Vö. 1865–68. évi Képv. Ir. VII. 9–10. l.)

[1] *Măcelariu* felmentését a magyarországi és erdélyi közigazgatás számos nemzetiségi vezető tisztviselőjének leváltása követi, nyilt ellentétben a rövidesen elfogadott 1868 : XLIV. tc. rendelkezéseivel.

37.

1868 aug. 10

„Legfelsőbb Rendelet a görög-keleti szerb metropolia egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeinek szabályozása tárgyában.”[1]

Rend. Tára, 1868. 340–341, 367–372, 375, 377 és 388–392. l.

...Miután az 1868. évi IX-dik t. cz. 1-ső §-a által az 1864-dik évben összehivott és 1865-ben Karloviczon folytatólag tartott szerb nemzeti congressus, amennyiben az, az 1847/8: 20-dik t. c. 8-ik §-ától eltérőleg alakíttatott, utólag törvényesíttetett.

Miután ugyanazon törvénycikk 2-ik §-a szerint a görög-keleti románok részére felállított önálló, a szerbekkel egyenjogu metropolia, nemkülönben az erdélyi görög-keleti vallásu püspökségnek érsekségre emeltetése törvénybe iktattatott.

Miután végre ugyanazon törvényczikk 3-ik §-a szerint a görög-keleti vallásuak egymástól független két egyháztartományra lett elválásuk mellett jogositva lettek egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeiket az ország törvényeinek korlátai közt, külön-külön, és az illető metropoliták által Nekünk teendő előleges bejelentés mellett időszakonkint egybehivandó egyházi gyülekezeteikben önállóan intézni, rendezni és ezen congressusokon alkotandó s Általunk jóváhagyandó szabályok értelmében saját közegeik utján önállóan kezelni és igazgatni.

A törvény ezen rendeleteinek végrehajtása tekintetéből, a szerb görög-keleti metropolia egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeinek rendezését illetőleg vallás- és közoktatásügyi magy. ministerünk Elénk terjesztette az 1864. deczember 24-én kelt elhatározásunkkal Karloviczra összehivott szerb nemzeti congressus által hozott következő határmányokat:

I. A lelkészség kevesbitéséről és javadalmazásáról, a zárdai papság személyzetéről és a püspökök javadalmazásáról.

II. A helyi egyházközségek szervezéséről.

III. Az iskola-ügyről.

IV. A consistoriumok és a metropoliai egyházi iskolai tanács szervezéséről.

V. A zárdajavak és a szerb nemzeti alapok kezeléséről; végre:

VI. A lelkészi pályázatok megvizsgálása módjáról.

Mindezekre nézve vallás- és közoktatási magyar ministerünk véleményes előterjesztése folytán kiadtuk és kiadjuk jelen királyi rendeletünket, a mint következik..

III.

A szerb iskolákról.

1. §. Minden gyermek köteleztetik elemi iskolát látogatni.

2. §. Az iskolakötelezettség kezdődik a hetedik s végződik a tizenkettedik életévvel.

[1] A bemutatott rendelet, melynek szövegéből a gyüjteményünk körébe tartozó iskolai és alapítványi részeket közöljük, említett vonatkozásokban továbbra is teljhatalmat biztosít a szerb orthodox egyháznak és a patriarchának. Az alaprendelet szabályozta a magyarországi szerb népiskolai oktatást és az ú. n. nemzeti alapok ügyét. Az uralkodóhoz intézett kongresszusi felterjesztések ismételten hivatkoznak erre.

Ki vannak véve Horvátországnak s Szlavóniának hegyi vidékei, hol az iskolakötelezettség egy évvel később kezdődik és végződik.

3. §. Minden község kötelezve van iskolát s tanitót tartani, mihelyt ötven iskolakötelezett gyermeke van. Egytől kétszáz ilyen gyermekig két, kétszáztól háromszáz gyermekig három tanitót kell tartani, és igy tovább minden száz gyermekért egy külön tanitóval többet, ugyanannyi tanteremmel s tanitói lakással, vagy annak megfelelő kárpótlási dijjal.

4. §. Olyan helységek, melyekben ötven tanköteles gyermeknél kevesebb van, ha nem képesek önálló iskolát tartani, közösen is állithatnak fel ilyent, ha nincsenek egymástól fél óránál távolabb; ellenkező esetben mindenik helység tartozik külön iskolaszobát és közös tanitót tartani, kinek kötelessége a gyermekekhez menni. Ellenben olyan, ötven iskolakötelezett gyermekkel sem biró helységben, mely sem önállóan, sem a szomszéd hellyel együtt nem képes iskolát fenntartani, az illető lelkésznek kell megfelelő dijért tanitani a gyermekeket mindaddig, míg a gyermekek száma elég nagygyá nem lett, vagy egy rendes tanitónak fenntartására alap nem eszközöltetett...

30. §. Egy iskolában sem szabad oly tankönyvet használni, mely előbb helybenhagyást nem nyert, mit hittani könyvekre nézve a püspöki zsinat, más nemüekre nézve pedig az iskolai főhatóság előterjesztésére kormányunk ad meg.

31. §. A szerb népiskolákban a szerb nyelv az oktatási nyelv.

32. §. A szerb népiskolák számára következő tantárgyak vannak szabályszerüen előirva: hittan, az ó, s főként az uj testamentom bibliai elbeszéléseivel, a két egyházi szláv olvasókönyv (csaszlovacz és zsoltár), valamint a sz. evangeliumok és levelek s az előirt szent legendák olvasása, egyházi éneklés, a szerb nyelv, az illető Cyrill olvasás- és irás tanitással, számolás, szépirás, a melyek mellett a testgyakorlatot is mindenütt be kell hozni, mint kötelezett tantárgyat...

62. §. A görög-keleti vallásu szerb gyermeket idegen elemi és főiskolákon, valamint más nyilvános vagy magán intézeteken vallástanra az illető görög-keleti lelkipásztorok tanitják, minden iskolai év végével velök nyilvános vizsgát tartanak, s erről az illető consistoriumnak jelentést tesznek.

63. §. Görög-keleti felekezeti magániskolát senki sem állithat fel a nélkül, hogy erre engedélyt nyerne; a melyet csak az előirt képesitési bizonyitványok alapján kaphat meg...

75. §. A főigazgatást az összes szerb nemzeti iskolák felett a szerb patriarcha gyakorolja az iskolai főhatósággal együtt.

76. §. Az iskolai főhatóságnál iskolaügyekben a világi iskolai főfelügyelő az előadó.

77. §. Az iskolai főfelügyelőt a metropolitai egyháztanács, mint iskolai főhatóság előterjesztésére, Mi nevezzük ki...

V.

A zárdajavak és a szerb nemzeti alapok kezeléséről.

A) A szerb egyház-nemzeti javakról és alapitványokról.

1. §. Az egyház-nemzeti javak vagy a metropolia, vagy a püspökségek egyes egyházak és egyházközségek, az iskolák és zárdák tulajdonához tartoznak; vagy pedig alapokból és alapitványokból állanak, a mint ezt a szerb nemzetnek adott kiváltságok tanusitják.

2. §. A szerb patriarcha és karloviczi metropolita az összes nemzeti egyházjavak és alapitványok természetes főgondnoka és képviselője.

3. §. Minden egyházmegyében az egyház-nemzeti javak gondnoka és felügyelője az illető megyés püspök.

4. §. Az összes vagyont illetőleg, mely a szerb metropolia és püspökségek, egyes egyházak és egyházközségek, vagy a zárdák és iskolák tulajdonához tartozik, tüzetes inventariumok és pedig annyi példányban szerkesztendők, a mennyi szükségeltetik azok minden egyes fajának kellő biztositására.

5. §. A zárdajavak igazgatása a szerb érsek alatt álló nemzeti alap központi igazgatóságára bizatik, a mely a kezelés módját ideiglenesen meg fogja szabni, s eziránt tervezetet fog a legközelebbi nemzeti congressus elé terjeszteni végeldöntés végett.

6. §. A zárdajavak és azok jövedelmei az egyház-nemzeti javak és alapok igazgatósága által fognak kezeltetni. A fölöslegnek fele, mely az évi kiadások fedezése után megtakarittatik, zárdaalapba fog tétetni, a melybe az eddigi létesitmények is átteendők; fele része pedig népmüvelési czélokra az iskolai vagy clericalis alapba folyand be.

7. §. A karloviczi patriarcha és metropolita közvetlen gondnoksága alatt álló, külön ájtatos és közhasznu célokra meghatározott két szerb alap következő:

a) A clericalis vagy karloviczi iskolai alap, Nenadovits Pál karloviczi érsek és metropolita által 1749-ik évi augustus 10-én alapitva.

b) Az 1769-ik évben keletkezett és elidegenithetetlen nemzeti alap.

8. §. E két alap elkülönitve kezeltetik, s ennek jövőre is így kell maradni.

9. §. Mindkét alapra nézve a legfőbb felügyelet államkormányunkat illeti. Mig a nemzeti alapokat, alapitványokat, zárda- s más egyházi javakat illető számadási ellenőrzés gyakorlására vonatkozólag a legközelebbi congressus megfelelő szabályzatot hozna létre, addig a kölcsönök kiadásának engedélyezésére, a nemzeti alapok, alapitványok és az ürességben lévő egyházmegyékbeli időközi jövedelmek számadásainak megvizsgálására nézve fen[n]álló szabályzatok, valamint az assistensek utasitása is érvényben maradnak.

10. §. A clericalis alap jövedelmei, az alapitvány eredeti rendeltetése értelmében, szükséghez képest a hittudományi és más iskolákra, melyek közé a gymnasiumok és felső tanintézetek tartoznak, valamint iskolai szükségletekre is lesznek forditandók.

11. §. Az elidegenithetlen nemzeti alap jövedelme, természeténél s alaphelyzeténél fogva a püspöki javadalmazások és püspöki lakok, a mennyiben az egyetemleges püspökségi jövedelmek elegendők nem lennének, valamint az egyházmegyei consistoriumok, továbbá az egyházmegyei templomok és lelkészség segélyezésére forditandó.

12. §. Az eddig, a görög-keleti iskolai alapokra felügyelő választmány által Pesten kezelt alapoknak a szerb egyháztartomány és a román egyháztartományokhoz tartozó aradi és karánsebesi egyházmegyék között végrehajtandó felosztása után, a karloviczi egyháztartomány részére jutandó osztályrész szintén a szerb nemzeti alapok igazgatóságának kezelése alá fog adatni.

13. §. Ezen nemzeti alapok igazgatása alá veendők szintén mindazon alapitványok is, melyekre meghatározott gondnokság fenn nem áll, vagy a melyekre nézve a fennálló gondnokságok ezt kivánnák, vagy pedig arra nézve beleegyezésüket nyilvánitanák.

14. §. Minden egyház-nemzeti javak és alapok a nemzeti congressus ótalma alatt állanak, mely azok fenntartása, szaporitása és helyes s szabályszerü hováforditása felől meggyőződést szerezvén, czélszerü rendszabályokat fog előirni és az egyház, iskola, népmüvelés és közérdekü czélok előmozditására szolgáló forrásokról gondoskodni.

Határozatok, melyeknél fogva az egyház-nemzeti javak és alapok elidegenittetnek, tőkéjükben kevesbittetnek, megterheltetnek vagy elzálogosittatnak, legfelsőbb jóváhagyásunk nélkül végre nem hajthatók.

B) Az egyház-nemzeti alapok és jószágok igazgatásáról.

15. §. Az egyház-nemzeti alapok igazgatóságát képezi a patriarcha és metropolita vagy a metropolitai administrator és három assistens. Ezek közől egy a lelkészi, egy a katonai s a harmadik a polgári osztályból való, végül az érseki nemzeti titkár.

16. §. Ezekhez hozzáadatik:

a) egy jószágfelügyelő, kinek a gazdálkodásban szakavatottnak és megvizsgáltnak, valamint a számadási szakmában ügyességgel birónak kell lennie. Ez az alapok igazgatósága által választatik 1200 frt évi fizetéssel és napidijjal s utiköltség címén évi 400 forintnyi átalánynyal;

b) az ügyész, ki egyszersmind consistoriumi ügyvéd is lehet;

c) a számvevő, irodai személyzettel, a melynek felállitását az igazgatóság szükségesnek tartja.

17. §. Az assistenseket a patriarcha-metropolita kijelölése folytán kormányunk fogja kinevezni. Azok, kik nem helyben laknak, napidijat és utiköltségeket a consistoriális schema szerint kapnak.

18. §. Az egyház-nemzeti javak, alapok és alapitványok igazgatóságának hatásköréhez tartozik a metropolitára és az assistensekre bizott minden köz- és magánalapok és alapitványok, valamint a zárda- és püspöki javak kezelése is, végül az egyes végrehajtó közegek feletti ellenőrködés.

Ehhez képest az igazgatóság a biztositék elegendő voltának megvizsgálása után kölcsönök kiadása iránt javaslatokat tesz kormányunkhoz; vezeti a számadásokat s az eddigi módon kormányunk elébe terjeszti átvizsgálás végett; az elébe terjesztett számadásokat vizsgálja, a számadókat felmenti vagy felelős[s]égre vonja s egyátalán e tekintetben a fegyelmi hatalmat gyakorolja.

19. §. A főpénztár öt zár alatt áll öt kulcsra, ezek egyike a patriarcha-metropolitánál, a második a titkárnál, a többi három pedig az assistenseknél van.

20. §. A jogi következményekért mindazon tagok, kik a tárgyalásban és határozathozatalban résztvettek és határoztak, egyetemlegesen felelősek.

21. §. Az egyház-nemzeti javak igazgatósága a gazdászati felügyelőre, számvevőre, valamint a szükséges irodai személyzetre nézve is, az ezek hatásköréhez tartozó kötelességeket a legközelebbi nemzeti congressusig ideiglenesen meghatározza és előszabja.

22. §. Ezen igazgatóság a püspökök előterjesztése folytán minden egyházmegyére nézve a püspöki jószágok felügyelete végett két epitropot[2] fog választani és kormányunk jóváhagyása alá terjeszteni. Az érsekségre nézve ezen felügyelet a központi igazgatóság köréhez tartozik. Az epitropokra nézve külön utasitás áll fenn.

23. §. Az egyház-nemzeti alapok és alapitványok igazgatósága az illető számadások átnézetét és állását évenkint sajtó utján közzéteszi s egyszersmind a nemzeti congressus elé terjeszti betekintés végett.

24. §. A nemzeti alap-igazgatóság hivatalnokai fizetéseit, valamint egyéb kezelési költségeket is mindkét nemzeti alap hordozza, a tőke állása arányában.

[2] Felügyelő.

38.

1868 aug. 13

Pogány György alsófehérmegyei főispán jelentése az erdélyi főkormányszék elnökségének a balázsfalvi gör. kat. román érsek-választás lefolyásáról.[1]

VKM. eln. 1868 : 35 (718).

Nemes Alsófehérmegye főispánjától.

ad 1485 eln. 868.

Nagyméltóságu királyi főkormányszéki Elnökség!

A nagyméltóságú Elnökségnek folyó évi augustus 9-ről 845/K. B. szám alatt tisztelt rendelése következtében e hó 10-én Balázsfalván megjelenve 's onnan csak 12-én délután térve vissza, a lefolyt érsekválasztásról s a körüli észleleteimről tudósitásomat, kapcsolatban a folyó hó 11-ről küldött távirati jelentésemmel következőkben vagyok szerencsés megtenni:

10-én délben érkezvén Balázsfalvára a kiküldött királyi biztos Ő Méltóságaikat azonnal felkerestem, kinyilatkoztatván, hogy megyémbeni ily fontos cselekmény lefolyásánál, magam is miben segélyökre vagy kiküldetésükben támogatásukra lehetek, részt kivánván venni, szolgálatomat felajánlom. Ő Méltóságaiktól értesültem, hogy az napon csak is a verificatiókkal foglalkozandnak, annálfogva ezen eljárásnál nem tartottam szükségesnek megjelenni. Az első pillanatokban meggyőződtem arról, hogy nyers tömeg, amint netalán némely tulzók által terveztetett és a gyülést megelőzőleg hire is imitt-amott terjengett, nem fogja a gyülést környezni.

A verificatio esti 6 óráig tartott, mikor is a királyi biztosok szállásaikra vonultak s a választók különböző helyeken egyes csoportozatokban töltötték az estet.

E csoportozatok egyikében merült fel oly óhajtás, hogy menjenek ki az ugynevezett „campu libertatei”-re[2] s legalább sirják ki magokat, — de ezen érzelgős inditvány higgadtabbak részéről leszavaztatott.

Az agitátiók azonban a bekövetkező választásra élénken folytak, s a czél az valamiszerént a hármas számba vitessenek be kanonok Cipariu mellett Koroján Szilágyi Vicarius, és Antonelli fogarasi Vicarius. A számítás az erre törekvő balázsfalvinak nevezhető párt részéről az vala, hogy miután a kormány a két utóbbit, mint nem qualifikáltakat meg nem erősitheti, kényszerüljön, az elsőt erősitni meg.

11-én reggel e párt még bizonyosnak tartotta győzelmét.

Kedden reggeli 8. órakor kezdetett meg a szertartásos isteni tisztelet, mi 10 óráig tartott s Dobra püspöknek hosszu beszéde fejezte be, mely kiküldetése céljának s a jeleni összegyülés fontosságának megérintése mellett, inkább kegyeletes megemlékezés volt gyermeksége, nevekedése s ifjukori szolgálata helyéről, egyszersmind intés a rendre

[1] Figyelemreméltó Pogány főispán jelentésének záró része, melyben sürgeti a kormányt, hogy a román görögkatolikus egyház élére a kormányzat célkitűzéseit híven kiszolgáló személyt állítson. A román érsekválasztás előkészítésében Eötvösnek is jelentős szerepe volt. 1868 jan. 22-én ő terjeszti fel a görögkatolikus érseki szék betöltésének uralkodói engedélyezését célzó kérelmet, ez év május 14-én pedig ő terjeszti elő választási királyi biztosokul *Dobra* Sándor lugosi püspököt és a magyar és román körökben egyaránt népszerű *Boheczel* Sándor naszódvidéki főkapitányt. (Vö. VKM eln. 1868 : 197.) Az eredményen felbuzdulva, a görögkatolikus nemzetiségi képviselők *Dobrzánszky* (Dobrjanskij), *Wlád* Alajos és *Medán* Endre aláírásával inditványt terjesztettek a Ház elé a külön gör. kat. egyházi kongresszusok tárgyában, ezzel azonban érdemben nem foglalkozott a képviselőház. (Ld. 1865—68. évi Képv. Ir. VI. 192—193. l.)

[2] Câmpul libertaţii, a történeti nevezetességű balázsfalvi „Szabadságmező”, az 1848 május 3/15-i román nemzeti gyülés színhelye.

és komoly megfontolásra ily nevezetes jog gyakorlatánál. Ezután — a királyi biztosok, a választó és egyéb közönséggel együtt a templomot elhagyták és reggelizni szétoszlottak. 11½ órakor a gyülés a székes templomban megnyittatott. Dobra püspök és Boheczel főkapitány, királyi biztos urak rövid a gyülés tárgyát körvonalazó beszédeikkel, s tanár Moldován kikiáltás utján a gyülés jegyzőjévé megválasztatott.

Felolvastatott a verificatióróli jegyzőkönyv, mely szerént kettőnek elvetése után 215 szavazatjogosult igazoltatott.

Ezután felolvastattak a gyülés elrendelésére vonatkozó királyi és ministeri leiratok előbb magyar azután román nyelven; — Mire midőn Boheczel kir. biztos ur a szavazatszedő bizottmány kinevezésére tért, Antonelli vicarius lépett a szószékre s hosszu beszéd után irásbani inditványt olvasott fel azon feltételek megalapitására, melyek a megválasztandó püspöknek oly módon volnának elébe tartandók, hogyha azok szerént kormányozandja az egyházat, biztosan számithat a Clerus támogatására, ellenesetre mondassék ki, hogy a választók támogatására kötelezetteknek nem fogják érezni magokat. Boheczel királyi biztos ur figyelmezteti szónokot, hogy a jelen gyülés tárgya csakis a választás cselekvénye, ha tetszik petitio gyanánt előterjeszteni egy külön értekezleten egyesitendő kivánalmaikat, azt a gyülésről jegyzőkönyv mellett, szivesen felterjesztendi. — Ezután károlyfehérvári esperes Pap Augustin emelt szót a felolvasott királyi és ministeri rendeletre vonatkozólag. Köszönetet inditványozott valamint ő Felségéhez azon kegyességért, hogy az egyház ősrégi jogának fenntartását biztositotta, ugy az oktatás és nevelésügyi minister ő Nagyméltóságának is, hogy sietett ezen jognak azon módon gyakorlására nyujtani alkalmat, a mint az egyház azt ekkorig élvezte, — azonban a ministeri rendelet azon kifejezéseit, miszerint egyfelől a jelen intézkedésből a jövendőre való következtetést kizárja, másfelől kilátásba helyezi, hogy a választandók közüli megerősitésre nézve még a püspökök véleményét is bekérendi a ministerium, az egyház eddig gyakorolt jogaival szemben sérelmesnek tekinti s ezt a feliratban is kifejeztetni óhajtja. — A köszönő bizalmi felirat elfogadtatott. — Utána szót emelt Demsusiánu[3] nagyági esperes s hosszu, kidolgozott beszédben, melyet olvasott, daczára Boheczel kir. biztos azon figyelmeztetésének, hogy a tárgyhoz szóljon, azon sérelmeket sorolta fel, melyek az egyesülés folytán ejtettek a görög egyház jogain.

Valamint ez, úgy az Antonelli beszéde is oda irányult lényegileg, hogy a clerus csak a dogmákbani függésre nézve ismerve el a rómaiszék felsőségét, az egyház egyébaránti administratiójára nézve és disciplináris tekintetben nyilatkoztassa magát függetlennek, s igyekezzék, az egyháznak mindazon jogait, melyeket birt s az egyesüléssel is fel nem adott, vissza szerezni.

Voltak, kik az Antonelli és Demsiusián által kifejtett feltételeknek synodalis határozatkép kimondását sürgették, a királyi biztosnak azon ismételt figyelmeztetésére, hogy a jelen gyülés kizárólag csakis a választásra van megengedve — tettleg a[z] lett az eredménye, — hogy egy a gyülésen kivüli értekezleten megállitván minden kivánalmaikat, azt külön petitióba foglalva terjesztendik a királyi biztosok elébe, kik a jegyzőkönyv mellett felterjeszteni igérik. Magok az inditványozók is megnyugodtak ezen. Ugy látszik nem más vala céljuk, mint kifejezést adni a felállitott eszméknek, a gyülést tulajdonképi céljára nézve, vontatottá tenni, s a szavazás irányára hatni.

Mintegy délutáni 2 órakor kezdetett meg a szavazás következő eredménnyel:

Szamosujvári püspök Vancia:	59
Balázsfalvi kanonok Cipariu:	49

[3] É. Densusianu.

Balázsfalvi kanonok Fekete:	36
Koroján szilágyi Vicarius:	30
Balázsfalvi kanonok Papfalvi:	15
Dobra Sándor püspök:	11
Antonelli fogarasi Vicarius:	7
Szilassi	2
Veszimian kanonok:	1

szavazatot nyertek, 5 szavazat, mint hibás, megsemmisittetett.

A szavazatok rendbeszedésénél, a mint az egyes szavazatok felolvastattak, izgatott élénkséggel emelkedett az éljenzés Cipariu minden egyes szavazatára s ez végig fen[n]tartotta magát, — ugy látszik, hogy az izgató pártnak választottja ő volt. Egyébiránt tanácskozás, valamint a választási szavazás folytán általános izgatottság nem tünt fel, inkább vontatottnak, mint élénknek mondható eleitől fogva végig, — csak néhány tulzó — és rajongókon lehetett a nagyobb izgatottságot és elégületlen keserüséget észlelhetni, kiknek a választás nem vala inyökre, s kik meglehet tüntetésekre számitottak. Leginkább feltünt ez Axentén, ki az ebéden sem jelent meg, s a gyülésen kivül bosszankodásának világos jeleit adta.

A szavazás eredménye leginkább annak tulajdonitható, hogy a szavazatok, mint az eredményből is észlelhető, felettébb megoszlottak 's a balázsfalvi párt törekvéseinek a távolabbi vidékek feltétlen osztályosává nem váltak.

A Bonaparte Lucián neve nyilvánosan nem szerepelt, ugylátszik csak fondorkodás céljául vala kitüzve. Fekete kanonok panaszolta nekem, hogy ügyvéd Ratiu által felszóllittatott arra, hogy Bonaparte részére mondjon le s miután ezt nem tette 10-én este, egyes clubbokban hiresztelték, hogy ő a Bonaparte részére visszalépett; másnap reggel jobb embereit is csak fáradsággal lehetett meggyőznie a hir valótlanságáról mégis később épen Axente és Ratiu támadtak meg többeket, hogy mit akarnak Bonaparte Luciánnal. Mindezekből látszik, hogy e név csak más célok kivitelére akart eszközül használtatni. Mit is miután épen nekem mondatott, jelenteni kötelességemnek tartottam.

A szavazás befejezése után a diszebéd következett, a gyülés előkelőbb tagjai a püspöki udvarban, a többiek a Seminariumban voltak. Magam is az elsőbb emlitett asztalnál valék.

Csaknem 8 óráig tartott az ebéd, egy idő után sürü toastok között. Az első toast a pápára Dobra püspök által, a második király ő Felségére emeltetett. Ürittettek poharak gróf Péchy és Báró Eötvös Ő Nagyméltóságaikért is.

Kitörő éljenzés itt is a Cipariu személyének jutott részébe. A toastok leginkább egyházi ügyeik és az egyházi Autonomia és szabadság felett emelkedett eszmék körül forgottak, itt ott keserü méltatlankodások nyertek elevenebb kifejezést, mennyiben politikai szin vegyült közikbe, a bizalmatlanság vala feltünő rajta.

Egy székely egyesült, görög pap magyar szónoklata elnyomatott. Magyar toastok is voltak a jelen volt magyarok részéről, kik összesen ketten valának rajtam kivül, — a megyei alispán és főjegyző. — Ezek mindenikében kifejeztetett, miszerint az ország egységének megőrzése mellett, ugyanazon szabadságot kivánják a román nemzetiséggüek, nem többet, de nem is kevesebbet, mint magoknak. Éljenekkel fogadtattak ugyan, de a replicázás nem maradott el, melyből minden burkoltsága mellett is kitünt, hogy ennyit elégnek nem tartanak. Nem személyes jelenlétemben, de azon kivüli körökben

hozatott szóba a pronunciamentó[4] ügye is. Annak részesei rajongással ragaszkodnak hozzá, s kitörő keserüséggel szólnak a meginditott vizsgálatról.

Távol állanak attól, hogy elismerjék miszerint annak akár tételeiben, akár modorában vétettek volna.

12-én szándékom vala megvárni, mig a jegyzőkönyv megállittatik és hitelesittetik, miután azonban meggyőződtem arról, hogy a jegyzőkönyv megállitása s jelesen a királyi biztosok által felterjesztésre reményesitett petitiók szerkesztetni fognak, nemcsak ezen, hanem még a következő nap is eltelhetik s meggyőződtem főleg arról, hogy a vidéki papság szétoszolva csakis néhányan maradtak még ott, délután magam is bucsut véve a királyi biztos uraktól, elhagytam Balázsfalvát.

Azon általános meggyőződésem kifejezésével vagyok kénytelen bezárni tudósitásomat, miszerint felettébb szükségesnek látszik, hogy a magyar kormány megerősitése folytán minél előbb egy oly férfi állittassék itt az egyház élére, ki a rendet teljesen helyreállitani, a fegyelmet szilárd kezekkel fen[n]tartani, és a clerust oda visszavezetni legyen képes, hogy az hivatásának élve, politikai tulkapásokra és rajongások élesztésére ragadtatni 's izgatásra és bujtogatásokra felhasználtatni magát ne engedhesse, mihezképest semmi óhajtandóbb, minthogy az érseki kinevezés és a kinevezendő által székének elfoglalása ne késsék.

Alázatos tisztelettel maradván

N[agy]-Enyed augustus 13-án 868

alázatos szolgája

Pogány György s. k.
főispán

39.

1868 nov. 12

A központi bizottság jelentése a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában szóló törvényjavaslatról.[1]

1865–68. évi Képv. Ir. VI. 249. l.

A központi bizottság a nemzetiségi egyenjoguság tárgyában a nemzetiségi bizottság törvényjavaslatát általános tanácskozás alapjául elfogadta; az abban kijelölt elvek és határok között azonban, tekintettel a concret viszonyokra és a megállapitott elvek gyakorlati keresztülvihetésére, több beható módositásokat tett melyek szükségessé tették az egészet egy önálló szövegezésbe foglalni és ugy terjeszteni be a t. képviselőháznak.

Kelt Pesten 1868. nov. 12-én.

Kéthelyi József s. k.
a középponti bizottság előadója.

Mellékleí:

[4] Ld. 1868 máj. 15-i balázsfalvi „Pronunclamentum". (32. sz. irat.)

[1] A központi bizottság szövegezésében előterjesztett „Törvényjavaslat a nemzetiségi egyenjogúságról" voltakép Eötvös javaslatának tekinthető, aki a nemzetiségi bizottság munkálatainak irányítója volt. A központi bizottság javaslata és a korábbi nemzetiségi bizottsági javaslatok szövege között csak jelentéktelen változtatásokat találunk az 1., 5., 10. és 11. §§-okban. Ezek közül az 5. § bizonyos engedményt tesz a nemzetiségi bizottság javaslatával szemben a nemzetiségek javára, amennyiben megállapítja, hogy az egyházak közötti érintkezésben az illető egyházak nyelve használható, az esetben is, ha az nem az állam hivatalos nyelve. Ez a törvényjavaslat került 1868 november 24-én a képviselőházi általános vitában a nemzetiségi képviselők javaslatával szemben a Ház elé.

Törvényjavaslat a nemzetiségi egyenjogúságról.

(A központi bizottság szövegezése szerint.)

1865–68. évi Képv. Ir. VI. 249–253. l.

Azon egyenjoguság, melyet Magyarország bármely nemzetiségü polgárai, politikai és polgári jogok tekintetében, különbség nélkül élveznek, egyedül az országban divatozó nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban esik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége és célszerüsége, ugy szintén az igazság gyors és pontos kiszolgáltatásának igényei szükségessé teszik. Ugyan azért:

1. §.

Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község és törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét, vagy nyelvei egyikét használhatja.

A törvénykezés terén a nyelv használatát a 14–21. §-ok szabályozzák.

2. §.

Községi, egyházi és törvényhatósági gyülésekben a szólás jogával birók szabadon használhatják anyanyelvöket.

3. §.

Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségü minden egyes honpolgárnak ép ugy, mint községeknek, egyházaknak és egyházközségeknek, ugy ezentul is jogában áll saját erejével, vagy társulás utján alsó, közép és felső tanodákat felállitani. E végből s a nyelv, müvészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozditására szolgáló más intézetek felállitása végett is, az egyes honpolgárok az államkormány felügyelete alatt társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyüjthetnek, és azt, ugyancsak az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött müvelődési és más intézetek – az iskolák azonban csak a közoktatási szabályozó törvény rendeletei feltételeinek megtartása alatt – az állam hasonló foku intézeteivel egyenjoguak.

A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapitók határozzák meg.

A társulatokra s általok létesitett intézetekre nézve a nyelv használatát illetőleg az 1-ső §. határozatai lesznek szabályozók.

4. §.

Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak fen[n]tartásával, anyakönyveik vezetésének s egyház-ügyeik intézésének, nem különben iskoláikban – az országos iskolai törvény korlátai között – az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

5. §.

A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmagok állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Olyan esetekben, melyekben az egyházi hatóságok, mint hatóságok az állami felügyelet tekintetéből az ország kormányához felterjesztik jegyzőkönyveiket, a jegyzőkönyvek mellett, ha azok nem az állam hivatalos nyelvén vannak szerkesztve, a magyar forditás is felküldendő.

Ha különböző egyházak és egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy azon egyház nyelvét használják, a mellyel érintkeznek.

6. §.

Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvöket, s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét, vagy ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét, az egyházi községek pedig mindezen hivatalos érintkezéseikben az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvöket, más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

7. §.

A községi gyülések magok választják jegyzőkönyvök és ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen annak vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

8. §.

A községi tisztviselők, a községbeliekkel való érintkezéseikben ezek nyelvét használják.

9. §.

A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam, vagy saját ügykezelési nyelvét, más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

10. §.

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötöde jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.

A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.

11. §.

A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de a mennyiben ez egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna, használhatják kivételesen a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét; valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkivánják, jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendők.

12. §.

A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, felsőbb egyházi hatóságokkal, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben, a lehetőségig, ezek nyelvét használják.

13. §.

A törvényhatóságok egymás közt és az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják a mellett hasábosan azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveikben használnak.

14. §.

Az ország minden lakosa, azon esetekben, a melyekben ügyvéd közbejötte nélkül, akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen vagy megbizott által veszi és veheti igénybe a törvény ótalmát és a biró segélyét:

a) saját községi birósága előtt anyanyelvét;

b) más községi biróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;

c) saját járási birósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;

d) más biróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak biróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető biróság tartozik.

15. §.

A biró a 14. §. eseteiben a panaszt vagy kérelmet a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanuhallgatást, szemlét és más birói cselekményeket, ugy a peres, mint a peren kivüli, valamint a bünvádi eljárásoknál a pörben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; e perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon a nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közöl kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a biró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti; tartozik azonban annak tartalmát a feleknek, szükség esetén tolmács segélyével is, megmagyarázni.

Szintugy tartozik a biró a felek előtt megmagyarázni s illetőleg tolmácsoltatni a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perben álló felek egyike vagy másika nem ért.

Az idézési végzés, a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, különben pedig azon községnek, a melyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelvén, vagy pedig az állam hivatalos nyelvén fogalmazandó.

A birói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó; de köteles azt a biró minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, a melyen kivánja, a mennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, a melyhez a biró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.

s apostoli királyi felsége által is jóváhagyva, megerősitve és szentesitve, mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös alaptörvénye, ezennel törvénybe igtattatik, a mint következik:

Miután Horvát- és Szlavonországok századok óta mind jogilag, mind tettleg, Sz. István koronájához tartoztak, s a sanctio pragmatikában is ki van mondva, hogy a magyar korona országai is elválaszthatatlanok egymástól: ezen alapokon egy részről Magyarország, más részről Horvát- és Szlavonországok, a következő egyezményt kötötték:

1. §.

Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok egy és ugyanazon állami közösséget képeznek, mind az ő felsége uralkodása alatt álló többi országok, mind más országok irányában.

2. §.

Ez állami közösségből és összetartozásból foly, hogy Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, s egy és ugyanazon koronázási cselekvénnyel koronáztatik meg s a Sz. István koronája alatt álló összes országok részére, ez országok közös országgyülésén, közös koronázási oklevél állapittatik meg és állittatik ki.

E koronázási oklevél eredetije azonban, a magyar szöveg mellett horvát nyelven is szerkesztendő, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak is kiadandó, s abban Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok integritása és országos alkotmánya is biztositandó.

Az 1867-ki koronázási oklevél eredeti horvát szövegben utólag szintén kiállittatik, s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyülésének mielőbb megküldetik.

3. §.

A fen[n]ebb érintett megoszthatlan állami közösségből következik továbbá, hogy mindazon ügyekre nézve, melyek a magyar korona összes országai, és ő felsége többi országai közt közösek vagy közös egyetértéssel intézendők, Magyarországnak, s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak egy és ugyanazon törvényes képviselettel törvényhozással, s a végrehajtást illetőleg közös kormányzattal kell birniok.

4. §.

Az 1867-ki magyar országgyülés XII. törvényczikkét, mely a Szt. István koronája országai, és ő felsége többi országai közt fen[n]forgó közös, vagy nem közös ugyan, de egyetértőleg intézendő ügyeket, és azok kezelési módját meghatározza, valamint az e törvény alapján már létrejött egyezményeket, különösen az 1867. XIV., XV. és XVI. törvényczikkeket Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok is érvényeseknek és kötelezőknek ismerik el, azon határozott kikötéssel mindazáltal, hogy jövőre hasonló alaptörvények és egyezmények csak Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok törvényes hozzájárulásával hozathassanak.

Az e szakaszban emlitett alaptörvények és törvényczikkek utólag eredeti horvát szövegben is kiállittatnak, s kihirdetés végett a horvát-szlavon- és dalmát országgyülésnek mielőbb megküldetnek.

5. §.

Azon tárgyakon kivül, melyek a Sz. István koronájának országai és ő felsége többi országai közt közösek, vagy egyetértőleg intézendők, vannak még más ügyek is, melyek Magyarországot s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat közösen érdeklik, s a melyekre nézve a magyar korona összes országai közt a törvényhozás és kormányzat közössége ez egyezmény által szükségesnek ismertetik el.

6. §.

Ilyen közös ügye Sz. István koronája összes országainak mindenekelőtt az udvartartás költségeinek megajánlása.

7. §.

Közös ügy továbbá az ujonczajánlás, a védrendszer és hadkötelezettséget illető törvényhozás, s az intézkedés a hadsereg ehelyezéséről és élelmezéséről, mire nézve azonban Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat illetőleg határoztatik:

a) hogy a közösen megszavazanó contingensből Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra eső rész az összes népesség aránya szerint állapittatik meg, magában értetvén, hogy ha az eddigi védrendszer átalakittatik, az újonnan megállapitandó rendszer szabályai fognak Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban is alkalmaztatni;

b) a Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra eső ujonczok ezen országok ezredeiben soroztatnak;

c) végre a besorozásnál gond leszen arra, hogy az ujonczok minő fegyvernemre leginkább alkalmasak, s a tengerpart ujonczai főleg a hajóhadba osztatnak be.

8. §.

Közös Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt, mind törvényhozás, mind kormányzati tekintetben, az alább körülirt módon a pénzügy is. Ehhez képest az összes adórendszer megállapitása, az egyenes és közvetett adó megajánlása, ez adóknak mind nemeire, mind számtételeire nézve, ugy szintén az adó kivetése kezelése és behajtása, uj adók behozása, a közös ügyek költségvetésének megszavazása valamint a közös ügyek költségeit illető évi zárszámadások megvizsgálása, uj államadósság fölvétele, vagy a mai meglevő adósságok convertálása, az ingatlan államvagyon kezelése, átalakitása, megterhelése és eladása, az egyedáruságok és királyi jövedelmek (jura regalia majora) fölötti rendelkezés, s átalában minden oly intézkedés, mely a Sz. István koronája alatt álló országokkal közös pénzügyi tárgyra vonatkozik, a magyar sz. korona országainak közös országgyülését illeti; a horvát-szlavon államföldbirtok eladására nézve, mindazonáltal azzal a megszoritással, hogy e részben meghallgatandó a horvát-, szlavon- és dalmát országgyülés is, a melynek beleegyezése nélkül eladás nem történhetik. S mindezen tárgyakra nézve a közös pénzügyi kormányzat, mely a közös országgyülésnek felelős magyar királyi pénzügyminister által gyakoroltatik, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra is kiterjed.

9. §.

Közös ügyei a magyar korona összes országainak a pénz-, érczpénz- és bankjegyügy is, valamint a pénzrendszer és az általános pénzláb meghatározása, s azon kereskedelmi és államszerződések megvizsgálása és jóváhagyása, melyek Sz. István koronája

országait egyaránt illetik; a bankokat, hitel- és biztositó intézeteket, szabadalmakat a mértéket és sulyt, árubélyeget és minta-biztositást, fémjelzést, irói és művészi tulajdont illető intézkedés; a tengerészeti, kereskedelmi, váltó- és bányajog, s általában a kereskedelem, vámok, távirda, posták, vasutak, kikötők, hajózás s azon állami utak és folyók ügye, a melyek Magyarországot s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat közösen érdeklik.

10. §.

Az iparügy rendezésére nézve, a házaló kereskedést is ide értve, ugy szintén a nem közkereseti egyesületek ügyében, s az utlevélrendszert, az idegenek fölött gyakorlandó rendőrséget, az állampolgárságot és honositást illetőleg közös ugyan a törvényhozás, de ezen tárgyakra nézve a végrehajtás Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak tartatik fenn.

11. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok elismerik, hogy azon költségekhez, melyeket egyfelől a magyar korona országai és ő felsége többi országai közt közöseknek ismert, másfelől magok a magyar korona összes országai közt fennebb közöseknek jelölt ügyek igényelnek, adóképességök arányában volnának kötelesek járulni.

12. §.

Ez adóképességi arány, ugyanazon hivatalos adatok szerint, a melyeknek alapján a magyar korona országainak a közös ügyek költségeihez hozzájárulási aránya ő felsége többi országaival szemben tiz évre meghatároztatott, ugyanazon időre

Magyarországra nézve	93. 5,592.201:
Horvát- s Szlavonországokra nézve pedig	6. 4,407.799;

százalék.

13. §.

Miután azonban Horvát- és Szlavonországok összes tiszta jövedelmei azon összeget, mely a fen[n]ebbi szakaszban érintett adóképességi kulcs szerint, a közös ügyek költségeiből rájok esnék, ez idő szerint csak ugy fedezhetnék, ha beligazgatásukra szükséges összegek nagyobb részét is általadnák: Magyarország, tekintettel azon testvéri viszony megujitására, a mely közte s Horvát-, és Szlavonországok közt századok óta fen[n]állott, készséggel beleegyezik, hogy Horvát- és Szlavonországok jövedelmeiből mindenekelőtt bizonyos összeg, mely ez országok beligazgatási költségeire időnkint egyezményileg megállapittatik, vonassék le, s a beligazgatási szükséglet fedezése után fen[n]maradt összeg forditassék a közös ügyek által igényelt költségekre.

14. §.

A megelőző szakaszokban kifejtett elv alapján egy részről Magyarország, más részről Horvát- és Szlavonországok közt a következő pénzügyi egyezség jött létre.

15. §.

Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete azon tiz évre, a meddig a magyar korona országai és ő felsége többi országai közt fen[n]álló egyezmény tart, 2,200.000 frt-ban állapittatik meg.

16. §.

Ez összeg mindenekelőtt Horvát-Szlavonországok egyenes és közvetett adóinak és egyéb közjövedelmeinek 45% százalékával fedeztetik, vagyis azon országok összes bevételeiből annyi százalék szolgáltatik be azon horvát-szlavon országos vagy törvényhatósági pénztárba, a hová a társországok törvényhozása vagy kormánya kivánni fogja.

17. §.

Horvát-Szlavonországok összes bevételeinek 55 százaléka, a közös költségek fedezésére, a közös kincstárba szolgáltatandó be.

18. §.

Azon jövedelmek közől, a melyek a 16. és 17. §§-ok szerint Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete és a közös ügyek költségei közt megosztandók, kivétetnek:

a) a bor- és husfogyasztási adók, melyek Horvát-Szlavonországokban, az eddigi gyakorlat szerint, továbbá is a községi kiadások fedezésére forditathatnak;

b) az 1867. XII. törvényczikk folytán a határvám jövedelmei.

19. §.

Ha Horvát-Szlavonországok kormányzati területe, Dalmatia tettleges visszacsatolásával, vagy a határőrség közigazgatási egyesitése által, növekednék: a Horvát-Szlavonországokkal egyesitett területek jövedelmei szintén a 16. és 17. §§-ban megállapitott kulcs szerint osztatnak meg a horvát-szlavon beligazgatás és a közös ügyek költségei közt.

20. §.

A jelenleg fen[n]álló országos pótlék, mint Magyarországban, Horvát-Szlavonországokban is, az állandókhoz csatoltatik.

21. §.

A földtehermentesitési pótlék azonban a földtehermentesitési országos adósság teljes törlesztéseig, Horvát-Szlavonországokat illetőleg, továbbá is ezen országok földtehermentesitési igazgatósága által kezeltetik, s a pénzügyi igazgatóság által azon igazgatóság pénztárába szolgáltatik át. A magyar korona országainak közös jótállása mindazonáltal ezen földtehermentesitési adósságra nézve ezentul is fen[n]marad, s az e czélra netalán szükségelt segély a közös kincstárból, az eddigi mód és gyakorlat szerint előlegeztetik.

22. §.

A magyar királyi pénzügyminister Horvát- és Szlavonországokban, az egyenes és közvetett adókra, jövedékekre, bélyegekre, dijakra, illetékekre s államjavakra nézve, az általa kinevezendő zágrábi pénzügyi igazgatóság által gyakorolja a végrehajtást.

23. §.

A zágrábi országos számvevőség azon osztályai, melyek Horvát-Szalvonországok önkormányzati körébe tartozó tárgyakat kezelnek, minden tekintetben az emlitett országok rendelkezése alá esnek. Az érintett számvevőségi osztályok által vezetett zárszámadások eredményei azonban a közös pénzügyministerrel közlendők a végett, hogy a magyar korona összes országainak pénzügyi adatai teljesen összeállittathassanak.

8*

24. §.

Horvát-Szlavonországok külön országos kormánya és törvényhatóságai a közjövedelmek biztositásában és behajtásában teljes készséggel támogatják a közös pénzügyi kormányzat közegeit, s pontosan teljesitik a közös országgyülésnek felelős pénzügyminister törvényes rendeleteit.

25. §.

Ha egyes években az összes jövedelmek 45 százaléka nem találná fedezni Horvát-Szlavonországok fen[t]ebb (15. §.) megállapitott beligazgatási szükségletét: a hiányt Magyarország előlegezi.

26. §.

Ha ellenben az érintett 45 százalék nagyobb összegre megy, mint a mennyi Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükségletére egyezményileg megállapittatott, a többlet a közös költségek fedezésére fordittatik.

27. §.

Ha azonban Horvát-Szlavonországok jövedelmei a közös költségek azon részét, mely a 12-ik §-ban kitett adóképességi kulcs szerint rájok esnék, az adóképesség növekvése folytán felülhaladnák: a fölösleg Horvát-Szlavonországok rendelkezése alá esik, a nélkül, hogy Horvát-Szlavonországok azon összegeket, melyekre nézve a megelőző évben, a közös költségeket illetőleg, hátramaradtak, utólag fedezni köteleztetnének.

28. §.

Horvát-Szlavonországok jövedelmeit illetőleg, a fen[t]ebbi szakaszokban érintett elvek alapján készittetik el a leszámolás, s a magyar korona összes országainak zárszámadásaival egyidejüleg terjesztetik a magyar korona országainak közös törvényhozása elé.

Az itt megvizsgált leszámolás tudomás végett Horvát-Szlavonországok országgyülésével is közöltetni fog.

29. §.

A külön kimutatás vezetése Horvát-Szlavonországok jövedelmeire nézve, az egyezmény létrejötte után, és csak a jövő 1869-diki január 1-én indittathatik meg. Mig ez egyezmény a két törvényhozás által el nem fogadtatik és ő felsége által nem szentesittetik, az 1867-iki előirányzat az irányadó Horvát-Szlavonországokra nézve a beligazgatási költségek utalványozásában.

30. §.

Horvát-Szlavonországoknak az 1867-dik év végéig bezárólag fen[n]maradt s behajtható adóhátralékaiból 63 százalék a nevezett országok szükségleteire fordittatik, 37 százalék ellenben a közös kincstárt illeti.

31. §.

Azon tárgyakra nézve, melyek a magyar korona országai és ő felsége többi országai közt közösek, vagy egyetértőleg intézendők, valamint az országokra nézve, a melyek magok a magyar korona országai közt a fen[t]ebbi szakaszokban közöseknek jelöltettek ki, a törvényhozási jog a magyar korona összes országainak évenkint Pestre egybehivandó közös országgyülését illeti.

32. §.

E közös országgyülésen Horvát- és Szlavonországok, lakosaik mennyiségéhez aránylag, 29 követ által képviseltetnek, Fiume városát és tengerparti kerületét a 66. szakaszban felhozott oknál fogva ide nem értve. Ha a magyarországi képviselők száma idővel változnék: Horvát-Szlavonországok képviselőinek száma, a népességi arány megtartásával, ugyanazon elvek szerint állapittatik meg, a melyek a magyarországi képviselők számának meghatározásánál alkalmaztatnak.

33. §.

Ha Horvát- és Szlavonországok népessége, akár a határőrség közigazgatási egyesitése, akár Dalmatia visszacsatolása által, gyarapodnék: a nevezett társországok képviselőinek száma a népesség szaporodása arányában szintén emeltetni fog.

34. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok a közös országgyülésbe saját országgyülésök kebeléből választják képviselőiket, és pedig azon egész időszakra, a melyre a közös képviselőház megbizása terjed.

Azon esetre, ha a horvát—szlavon—dalmát országgyülés idő közben feloszlattatnék, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői mindaddig tagjai maradnak a közös országgyülésnek, mig az ujólag egybehivott horvát—szlavon—dalmát országgyülés uj képviselőket választ.

35. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői személyes nyilatkozási és szavazási jogukat mindazon ügyek tárgyalásánál, melyek a fen[t]ebbi szakaszokban közöseknek ismertettek el, szintén önállóan, utasitás nélkül, épen ugy gyakorolják, mint a közös országgyülés többi tagjai.

36. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok a közös országgyülés főrendi házába is két képviselőt küldenek saját országgyülésükből.

37. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok főrendei s azon világi s egyházi méltóságai, kik 1848 előtt a magyar országgyülés főrendi házában ülési s szavazati joggal birtak, ezentul is hasonló joggal tagjai lesznek a közös országgyülés felsőházának mindaddig, mig a ház más alapokon nem rendeztetik.

38. §.

A közös ügyek, a mennyire lehetséges, a közös országgyülésen előlegesen és egymás után tárgyaltatnak; s minden esetre tekintet lesz arra, hogy Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselőinek, saját országgyülésökön, saját belügyeik intézésére évenkint legalább három havi idő engedtessék.

39. §.

A közös országgyülés összes költségei, s igy Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselőinek napidijai és szállásbérei is, a közös állampénztárból fedezendők.

40. §.

Miután a magyar korona országainak közös országgyülése teendőinek egy részét, tudniillik a pragmatica sanctióból folyóknak ismert közös ügyek költségvetésének megállapitását, saját kebeléből kiküldött bizottság (delegatio) által gyakorolja: Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői közöl a közös országgyülés által annyi tag választatik a magyar delegatioba, a mennyi azon kulcs szerint, a mely szerint a nevezett társországok a közös országgyülésen képviseltetnek, rájok esik.

41. §.

Ehhez képest megállapittatik, hogy Horvát-Szlavonországok képviselői közől a képviselőház részéről négy, s a főrendi ház részéről egy tag választassék a delegatióba.

42. §.

Ha a horvát-szlavon és dalmát országgyülés képviselőinek száma a 33-ik §-ban érintett területi szaporodás folytán növekszik: megfelelő arányban fog szaporittatni azon tagok száma, a kik Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői közől a delegatióba választatnak.

43. §.

Mindazon ügyekre nézve, a melyek az 1867. XII. törvényczikkben s a jelen egyezményben a magyar korona összes országait illetőleg közöseknek vannak kijelölve, a 10. §-ban foglalt tárgyak kivételével, a végrehajtó hatalmat Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban is a Buda-Pesten székelő központi kormány gyakorolja, saját közegei által.

44. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátország érdekeinek képviselése tekintetéből ezen országok részére a Buda-Pesten székelő központi kormányhoz egy tárcza nélküli külön horvát-szlavon-dalmát minister neveztetik ki. Ezen miniszter szavazattal biró tagja a közös ministeri tanácsnak, s a közös országgyülésnek felelős. Ugyanő képezi a kapcsolatot ő felsége s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országos kormánya közt.

45. §.

A központi kormány, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok területén ez országok külön kormányával egyetértőleg igyekszik eljárni; eljárásáért azonban a közös országgyülésnek, melyen Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok is képviselvék, felelős levén, intézkedései a horvát, szlavon és dalmát országos kormány és törvényhatóságok részéről szükségkép előmozditandók, sőt a mennyiben a központi kormánynak saját közegei nem volnának, általok közvetlenül végre is hajtandók.

46. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok, kivánatukra, biztosittatnak, hogy a központi kormány mind a központi hivatalok horvát-szlavon osztályait, mind a nevezett országok területén működő közegeit, tekintettel a szükséges szakképzettségre, a mennyire csak lehet, horvát-szlavon-dalmát honfiakból nevezi ki.

47. §.

Mindazon tárgyakra nézve, melyek ez egyezményben a közös országgyülésnek és központi kormánynak nincsenek fen[n]tartva, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog (autonomia) illeti.

48. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok önkormányzati joga ez okból mind kormányzati tekintetben kiterjed azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire s az igazságügyre, ide értve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kivül a törvénykezést is minden fokozatán.

49. §.

A vallási és közoktatási alapok követeléseire nézve a multat illetőleg a tartozások kölcsönös leszámolás utján egyenlittetnek ki.

50. §.

Az autonom országos kormányzat élén Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban a bán áll, ki a horvát-szlavon-dalmát országgyülésnek felelős.

51. §.

A horvát-, szlavon- és dalmátországi bánt, a magyar királyi közös ministerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett, ő császári és apostoli királyi felsége nevezi ki.

52. §.

A bán polgári méltósága azonban jövőre külön választatik a katonaitól s szabályul állittatik föl, hogy ezentul Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok polgári ügyeire katonai egyén befolyást ne gyakorolhasson.

53. §.

A polgári állású bán ezután is „Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja" czimmel él, s a báni hivatal mindazon előjogait és méltóságait élvezi, a melyek uj állásával összeférnek. Ennélfogva ezután is tagja marad a közös országgyülés főrendi házának.

54. §.

Az autonom országkormányzat további szervezését, a bán előterjesztése alapján, ő császári és apostoli királyi felsége legmagasabb hozzájárulásával a horvát-szlavon-dalmát országgyülés állapitja meg.

55. §.

Ez egyezmény szentesitése után a horvát-szlavon udvari kancellária azonnal feloszlattatik.

56. §.

Horvát-Szlavonországok egész területén, mind a törvényhozás, mind a közigazgatás és törvénykezés nyelve a horvát.

57. §.

Horvát-Szlavonországok határai között a közös kormányzat közegeinek hivatalos nyelvéül is a horvát nyelv állapittatik meg.

58. §.

Horvát-szlavon előterjesztések és beadványok Horvát-Szlavonországokból a közös ministerium által is elfogadandók, s azokra válasz ugyanazon nyelven adandó.

59. §.

Kijelentik továbbá, hogy Horvát-Szlavonországok, mint külön territoriummal biró politikai nemzet s belügyeikre nézve saját törvényhozással és kormányzattal biró országok képviselői, mind a közös országgyülésen, mind annak delegatiójában a horvát nyelvet is használhatják.

60. §.

Horvát-, Szlavon és Dalmátországok részére a közös törvényhozás által alkotandó törvények ő felsége által aláirott horvát eredeti szövegben is kiadandók s a nevezett országok gyülésének megküldendők.

61. §.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok határaik között belügyeikben saját országos egyesült szineiket és czimeröket használhatják, az utóbbit mindazonáltal Sz. István koronájával fedve.

62. §.

A magyar korona országai közös ügyeinek jelvénye: Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok egyesitett czimerei.

63. §.

Közös ügyek tárgyalásakor azon épületen, a melyben a magyar korona országainak közös országgyülése tartatik, a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavondalmát lobogó is felvonandó.

64. §.

A magyar korona országai által verendő pénzeken a királyi czimbe a „Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya" czim is felvétetik.

65. §.

Horvát-Szlavonországok területi épségét Magyarország elismeri s annak kiegészitését előmozditani igérkezik. Különösen sürgetni fogja ezentul is, hogy a határőrvidék azon része, mely Horvát-Szlavonországhoz tartozik, s a határőrvidéken levő katonai községek ez országokkal, valamint törvényhozási, ugy közigazgatási és törvénykezési tekintetben is egyesittessenek; s mint eddig is számos izben felszólalt ez ügyben, ezentul is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmatia visszacsatolását, követelni fogja annak Horvátországhoz kapcsolását. E visszacsatolás föltételeire nézve azonban Dalmatia is meghallgatandó.

66. §.

Az előbbi szakasz értelmében Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok területéhez tartozóknak ismertetnek el:

1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum

corpus) képez, s amelynek, mint ilyennek külön autonomiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyülése s Horvát-Szlavon- és Dalmátországok országgyülése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások utján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő;

2. Zágráb megye, Zágráb és Károlyváros városokkal és a turmezei szabad kerülettel;

3. Varasd megye Varasd várossal;

4. Kőrös megye Kőrös várossal;

5. Pozsega megye Pozsega várossal;

6. Verőcze megye Eszék városával;

7. Szerém megye;

továbbá a következő határőrezredek:

1. likkai, 2. ottocsányi, 3. ogulini, 4. szluini, 5. első báni, 6. második báni, 7. varasd-kőrösi, 8. varasd-szentgyörgyi, 9. gradiskai, 10. broodi, 11. péterváradi;

végre a mostani Dalmatia.

67. §.

Addig is, mig Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak a megelőző pontban körülirt területi épsége helyreállittatik: Magyarország beleegyezik, hogy a zimonyi, mitroviczi, racsai, klenaki, és jakovai vámhivatalok, a mostani közvetlen közigazgatási beosztásból kivétetvén, a területi kapcsolat elismeréseül, a zágrábi pénzügyi igazgatóságnak rendeltessenek alá.

68. §.

Ez egyezmény szentesitése után mindazon törvények és fennálló határozatok, melyek azzal ellenkeznek, megszünnek érvényesek lenni.

69. §.

Ellenben mindazon alkotmányos jogok és alaptörvények, a melyeknek élvezete és ótalma a multban Magyarországra és Horvát-Szlavonországokra egyaránt kiterjedt, s ez egyezménnyel nem ellenkeznek, továbbra is a magyar korona országai közös jogainak és alaptörvényeinek tekintetnek.

70. §.

Ez egyezmény a legmagasabb szentesités után, mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös alaptörvénye, a nevezett országok külön törvénykönyveibe igtattatik. Egyszersmind megállapittatik, hogy ez egyezmény az egyezkedő országok külön törvényhozásainak tárgya nem lehet, s változás rajta csak ugyanazon módon, a mint létrejött, mindazon tényezők hozzájárulásával tétethetik, amelyek kötötték.

Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenként helyesnek, kedvesnek s elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősitjük és szentesitjük, s mind magunk megtartjuk, s mind más hiveink által megtartatjuk.

Kelt Budán, ezernyolczszázhatvannyolczadik évi november hó tizenhetedik napján.

Gr. Andrássy Gyula s. k. P. H. Ferencz József s. k.

41.

1868 nov. 21

A „Magyar Ujság" álláspontja a nemzetiségi kérdésben.[1]

A nép zászlója, 1868 47. sz.

A sulyos helyzet, melybe kormányunk politikájának tévedései által sodortattunk, — a nagy események, melyek felé vitetünk az európai dolgok fejleménye által, — kötelességünkké teszik, hogy tisztán megjelöljük azon álláspontot, melyet a nemzetiségi kérdéssel szemben foglalunk.

Ha a magyar nemzet, mint kis nemzet, akár balitéletek, akár helytelen uralkodási féltékenység miatt oly politikát követ, — mely a testvér-nemzetiségekkeli őszinte barátságot és egyetértést lehetetlenitené: az ily politika a dolgok logikája szerint okvetlenül Lengyelország sorsára juttatja Magyarországot.

Ezt a magyar pártoknak mondjuk, mint magyarok, mint hazafiak, akiktől a nemzet legelsősorban őszinteséget várhat...

A czivilisaczió mai fokán, a haladási eszmék helyes mértéke szerint nemzetiségi kérdésnek nem volna szabad lennie. Nincsen is nemzetiségi kérdés a világon sehol, a hol van szabadság. Szabad országban a nemzetiség nagy társadalmi érdek minden népfajra nézve külön. Társadalmi érdek épen ugy, mint a vallás. Ezt is, amazt is a socialis tevékenység eszközeivel minden mivelt és szabad nép teljesen ki tudja elégíteni. A socialis tevékenység eszközeivel ki lehet azt elégiteni Magyarországon is, *föltéve:* ha Magyarország szabad és önálló ország leend.

Egészen szabad országban senkinek sem jut eszébe akár a vallás, akár a nyelv jogait a politikai törvényhozás utján szerezni meg. E jogot megadja a meggyőződésnek és a lelkiismeretnek szabadsága. Az állami együttélésnek, az egy országban összeférésnek gyakorlati kérdéseit pedig megoldja s elintézi maga az élet.

És miért van nálunk még ma is nemzetiségi kérdés, és e kérdés mi oknál fogva mérgesedett el annyira? Azért s egyedül csak azért, mert nincs szabadság s nincs független államélet, nincs biztositott alkotmányosság, és a polgárok sem politikai, sem polgári, sem társadalmi jogaikat teljességgel nem érzik biztosságba helyezve.

A nemzetiségi kérdés a ros[s]zul kormányzott népek szabadsági ösztönéből pattant ki, mint kipattan egy magból verőfényes napok alatt az első levél. És e nemzetiségi kérdés elmérgesedett nálunk, mert független ország nem vagyunk, és a kérdés a magyar nemzet ellen, ismert ellenségei által nyiltan és titokban évtizedeken át felhasználtatott.

A nemzetiségi kérdés elmérgesedése tehát a szabadsághiányból, a provincziális állapotból származik. A nemzetiségi kérdés a közös szolgaság, a közös fejletlenség, s mi ezzel karöltve jár, a közös féltékenységnek és gyanunak forrásaiból fakad.

A nemzetiségek érzik a bajt, érzik a betegséget; és azt hiszik, hogy ha a nyelvkérdést, ezen tisztán társadalmi érdeket, törvényhozási utra visszük, az ez uton felállitandó szabályok a betegséget orvosolva, szabadságot fognak nyujtani. Illusio. Nem egyéb, mint illusio.

[1] *Szilágyi* Virgil idézett cikkén — mely a szélsőbal állásfoglalásának számít, érezhető *Eötvös* állambölcseleti felfogása, de ezen lényegesen túlhalad, megállapítva, hogy a nemzetiségi kérdést csak a népek szabadsága biztosíthatja. A cikk azonban — szerzőnek a pesti szlovák lap szerkesztőjéhez intézett korábbi leveléhez hasonlóan (ld. 25. sz. irat) — általánosságokban mozog, kitér a programokban kifejtett nemzetiségi igények vizsgálata elől és nem nyujt biztosítékot az együttműködés esetére.

Hanem ezen illusiot mindenkép táplálni s fen[n]tartani igyekszik azon hagyományos politika, mely semmitől sem irtózik oly nagy mértékben, mint attól, hogy a magyar és nem-magyar egyetértésre jusson s összevesse vállait a szabadság s biztositott alkotmányos állami lét kiküzdése végett.

Nincs szabadságunk, nincs független állami létünk. Ez a baj. Mit használna a nem magyaroknak, ha törvényhozási uton egy vagy más concessiót eszközölnének? Semmit. Nyernének talán ez által szabadságot, mit mi magyarok magunk is nélkülözünk? Nem nyernének.

Ha Sadowa[2] után az uralkodó párt oly politikát követett volna, hogy ennek folytán szabad és független országban élnénk: nemzetiségi kérdés nem volna ma. Volnának a törvényhozásra nézve a politikai jogok kiterjesztésének és a gyakorlat módozatainak kérdései; volnának a kormányzatra nézve a centralisatiónak vagy decentralisatiónak kérdései; volnának a magyar és nemmagyar nép erkölcsi, szellemi és anyagi emelkedésének kultur kérdései, de nemzeti kérdés nem volna.

Vivjuk ki tehát, állitsuk helyre, biztositsuk a szabadságot és a nemzetiségi kérdés megoldása, habár — mint minden — időt kiván, de különben könnyü leend. A nemzetiségi kérdés a szabadság kiképezésének és biztositásának kérdésében fel fog olvadni okvetlenül. A közös demokratikus szabadság, az állami függetlenségnek oltalma alatt, ki fog elégiteni minden jogos és méltányos nemzetiségi igényt, magyar és nem-magyar igényt egyaránt.

Mi következik ebből? Az, hogy a közös szabadság helyreállitásának kérdését kell megragadnunk és, hogy ne vesződjünk, ne aggasszuk, ne nyugtalanitsuk egymást a nemzetiségi kérdésnek elmérgesitésével. Ragadjuk meg az állami függetlenség és szabadság kérdéseit. Oldjuk meg ezeket, segitsenek a testvér nemzetiségek ezeket megoldani — és a nemzetiségi kérdés megoldása magától következik.

Nem kell magyaráznunk, elmondottuk százszor, százfélekép, mit értünk Magyarország állami függetlensége, s mit értünk a tisztán demokratikus alapokra fektetett szabadság alatt, melynek elérésére törekszünk, mely szemünk előtt folyvást mint szent czél lebeg.

Magyarország területéből egy talpalattnyi tért sem engedünk soha; Magyarország állami egységével ellenkező minden igényt határozottan visszautasitunk. Magyarország *integritására* szüksége van magyarnak és nemmagyarnak egyaránt, hogy a haza *függetlenségét* helyre lehessen állitani. Magyarország állami *egységére*, s arra, hogy Magyarország erős és tekintélyes legyen, szüksége van a haza minden nyelvü, minden vallásu polgárának azért, hogy a *szabadságot* lehessen biztositani.

Ha egykor politikánk érvényre jut; ha birni fogjuk azt, amiért küzdünk, a *független szabad hazát:* e független szabad hazában minden honpolgár nemzetiségi érdeke ugy, mint vallási meggyőződésnek érdeke, e két nagy társadalmi érdek egyszerüen okvetlen kielégitést talál a tökéletes „egyenlőség és viszonosság" elveinek teljes mértékbeni alkalmazásával.

E politika követésére hivjuk és ösztönözzük mi a nemzetet, midőn szent meggyőződésünk, hogy a kormánypárt oly uton halad, amelyen sem állami függetlenséget, sem szabadságot elérni, és ennélfogva sem a magyarnak, sem a nem-magyarnak jogos érdekeit kielégiteni nem lehet. E nagy czél elérése feladatunk; ennek megoldása végetti szövetkezésre nyujtunk nem magyar ajku polgártársainknak őszinte testvéri jobbot, azon szent meggyőződéssel, hogy az általunk eleitől fogva követett politikát elfogadva

[2] Sadowa (cs. *Sádová*), község a königgrätzi kerületben, az 1866. jul. 3.-i königgrätzi ütközet szinhelye.

s támogatva, közös egyetértéssel, minden szabadsági érdeknek kielégitését kivivhatjuk és a nemzetiségi kérdést, a viszálynak e gyászos forrását, a közös népszabadság helyreállításával fogjuk megoldani. A *független szabad* Magyarországon nemzetiségi kérdésnek nyoma sem leend.

Ez a „Magyar Ujság" álláspontja a nemzetiségi kérdést illetőleg. És ez leend álláspontja mindaddig, mig tartani fog azon befolyás, melyet elvbarátaink bizodalma enged e lapnak vezetése körül.

Szilágyi Virgil

42.

1868 nov. 25

Jókai Mór vezércikke a nemzetiségi törvényjavaslat vitájáról.

A Hon 1868, 272. sz.[1]

A mai nap történelmi nevezetességgel fog birni ránk nézve. Ma jelentek meg képviselő házunkban Horvátország képviselői, s megjelenésükkel husz éves sajnos viszálkodás két testvérország között lőn befejezve.

A megjelenők általános lelkesedéssel fogadtattak a ház részéről, mely lelkesedést csupán a szélső bal nemzetiségi képviselői nem osztottak. Ők ülve maradtak.

Ugyane napon kezdődött meg a nemzetiségi törvényjavaslat fölötti vita, megelőztetve egy román és szerb ajku képviselők által benyujtott határozati javaslat által,[2] mely nem kevesebbet kiván a magyar országgyüléstől, mint az Erdéllyel való unio megsemmisitését.

Azután megnyilt a sorompó a nemzetiségi kérdés vitái fölött. Sokáig el fog tartani.

Sok analogia látszik a horvát és nemzetiségi kérdés között, miket a véletlen igy egy jelenésbe sorozott; — de még több ellentét; és mégis daczára analogianak és ellentétnek, a nemzetiségi kérdés megoldásában ugyanazon vezérelv fog bennünket kibonyolitani, a mely a horvát kérdésből kivezetett: az, hogy az állami lét szüksége fölötte áll minden egyéb szükségnek. Országok követelhetnek egymástól alkut, szerződést, szövetséget; népek saját országuktól csak törvényt és igazságot.

Nézeteinket e tárgy felől majd bővebben elmondandjuk.

Sok rendkivüli történt e gyülésben.

A magyar képviselőházban horvát nyelven történt bemutatás, beköszöntés, igazoló levél felolvasása, a ház helyeslése mellett.

Azután megtörtént, hogy Ghyczy Kálmánnak, a baloldal vezérférfiai egyikének kellett felszólalni a delegationális törvények helyes értelmezése tárgyában, mit a ház helyesléssel fogadott és elfogadott.

A baloldal ezuttal a négy horvát delegatus megválasztásánál szavazataival járult e tényhez, (miután czimkérdés elintéztetett).

És végül megtörtént az, hogy a nemzetiségi kérdésben Deák Ferencz saját pártjától eltérő uj inditványt adott be,[3] mely ha Deák párt független részéről oly bizonyosan fog pártoltatni, mint a baloldal nagy része által, ugy győzelme valószinü.

Jókai Mór.[4]

[1] Cím nélkül, kelte: Pest, nov. 24.
[2] Ld. Măcelariu Illés és társai törvényjavaslata, 1865—68. évi Képv. Ir. VII. 9-.10. l.
[3] Ld. 43. sz. irat.
[4] Jókai Mór cikke minden kommentárnál világosabban tükrözi az ellenzék általános felfogását a kérdésben. A cikk utolsó mondata nem leplezi, hogy a baloldal is támogatja Deáknak a „politikai nemzet"-re vonatkozó különindítványát, mely a nemzetiségi ellentétek kiéleződésének

43.

1868 nov. 24

Deák Ferenc törvényjavaslata a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.[1]

1865—68. évi Képv. Ir. VII. 11—15. l.

Minthogy Magyarország összes honpolgárai, az alkotmány alapelvei szerint is, politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogu tagja;

minthogy továbbá ezen egyenjoguság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik;

a honpolgárok teljes egyenjogusága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni.

1. §.

A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyülés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentul is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles forditásban kiadandók; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentúl is a magyar.

2. §.

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak egy ötöd része jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.

A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.

3. §.

Törvényhatósági gyülésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bir, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar.

4. (régi 13.) §.

A törvényhatóságok egymás közt és az államkormányhoz intézett iratkaikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyeket jegyzőkönyveikben használnak.

egyik kútforrása lett. Az 1868 nov. 24—29. között lezajlott általános vitában így voltaképp három törvényjavaslat állott szemben egymással: a törvényelőkészítő központi bizottság 1868 nov. 12-én kelt jelentésével benyujtott, átdolgozott nemzetiségi bizottsági javaslat, a nemzetiségi képviselők által szerkesztett 1867 febr. 11-i ú. n. kisebbségi javaslat és végül Deák törvényjavaslata, mely kisebb módosításokkal törvényerőre emelkedett.

[1] A Deák által benyújtott törvényjavaslat és a központi bizottság javaslata között az elvi bevezetésen kívül az 1—3, 7—8, 10. és 28. §§-okban mutatkozik eltérés. Az első három szakasz a bevezetésben foglalt „politikai nemzet" elv gyakorlati megoldását tartalmazza, ezekhez viszonyítva a további változtatások kisebb jelentőségűek. Mint a szövegből is kitűnik, többhelyütt belső sorrendi változtatásokat eszközöl. Különösen jellemző Deák közjogi gondolkodására a törvényjavaslat új 28. §-a, melyben a napokkal előbb törvényerőre emelkedett 1868: XXX. tc.-re hivatkozva megállapítja, hogy a nemzetiségi törvényjavaslat rendeletei „a külön területtel bíró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra ki nem terjednek".

5. (régi 11.) §.

A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az ország hivatalos nyelvét használják, de a mennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna: az illető tisztviselők kivételesen törvényhatóságaik jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. Valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkivánják: jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendők.

6. (régi 12.) §.

A törvényhatósági tisztviselők, saját törvényhatóságaik területén, a községgel, gyülekezetekkel, felsőbb egyházi hatóságokkal, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben, ha azok ugy kivánják, ugyanazok nyelvét használják.

7. §.

A törvénykezést illetőleg, az első biróságoknál, mind az ügykezelés nyelvére, mind a polgári s bünvádi perekben, akár ügyvéd közbejöttével, akár a nélkül folytattatnak a perlekedésnek, és a hozandó itéleteknek nyelvére nézve, addig, mig az első biróságok végleges rendezése és a szóbeli eljárás behozatala fölött a törvényhozás nem határoz, az eddigi gyakorlat lesz mindenütt fenntartandó.

8. §.

Az egyházi biróságok magok határozzák meg ügykezelési nyelvöket.

9. (régi 20.) §.

A telekkönyvi hivataloknál, a törvényszék felügyelésének tekintetéből is, az illető törvényszék ügykezelési nyelve használandó; de ha a felek ugy kivánják, mind a végzés, mind a kivonat az ország hivatalos nyelvén, vagy azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek egyikén is kiadandó, a melynek területén a telekkönyvi hivatal van.

10. §.

A felebbezett perekben, ha azok nem magyar nyelven folytattattak, vagy nem magyar okmányokkal vannak ellátva, a felebbviteli biróság mind a pert, mind az okmányokat, a mennyiben szükséges, magyarra forditattja azon hiteles forditók által, akik a felebbviteli biróságoknál államköltségen lesznek alkalmazva, s a pert ezen hiteles forditásban veszi vizsgálat alá.

Végzéseit, határozatait és itéleteit a felebbviteli biróság mindig az ország hivatalos nyelvén fogja hozni.

Leküldetvén a per az illető első birósághoz, ez köteles lesz a felebbviteli biróság végzését, határozatát vagy itéletét minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni s illetőleg kiadni, a melyen ez azt kivánja, a mennyiben az a nyelv a biróságnak ügykezelési vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volna.

11. (régi 21.) §.

Az államkormány által kinevezett minden biróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar.

12. (régi 4.) §.

Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül, anyakönyveik vezetésének, s egyházi ügyeik intézésének, nem különben az országos iskolai törvény korlátai között — iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

13. (régi 5.) §.

A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapitják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha ez nem az állam hivatalos nyelve volna, az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az ország hivatalos nyelvén is, hiteles forditásban, felterjesztendők.

Ha különböző egyházak s egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az ország hivatalos nyelvét, vagy azon egyháznak nyelvét használják, a mellyel érintkeznek.

14. (régi 6.) §.

Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s az ország hivatalos nyelvét, a törvényhatósághoz s azok közegeihez intézett beadványaikban ugyanezt, vagy ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét, az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben, az ország hivatalos nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvöket használhatják.

15. (régi 23.) §.

Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állitandó tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása a közoktatási minister teendőihez tartozik. De a közoktatás sükere, a közmüvelődés és közjóllét szempontjából, e téren az államnak is legfőbb czélja levén, köteles ez a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvökön képezhessék magokat egészen addig, hol a magasabb akademia[i] képezés kezdődik.

16. (régi 24.) §.

Azon területeken létező állami közép és felső tanodákban, a melyekben egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állitandók.

17. (régi 25.) §.

Az országban felállitandó állami felsőbb tanodákban az azon tanodák vidékén tömegesen lakó nemzetiségek nyelveinek tanszékek állittatnak.

18. (régi 26.) §.

Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmai számára, amennyiben még nem állittattak, tanszékek állittatnak.

19. (régi 7.) §.

A községi gyülések magok választják jegyzőkönyvök s ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

20. (régi 8.) §.

A községi tisztviselők saját községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.

21. (régi 9.) §.

A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az ország hivatalos vagy saját ügykezelési nyelvét, más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az ország hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

22. (régi 1.) §.

Az ország minden polgára saját községében, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban csak az illető község vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét vagy nyelvei egyikét használhatja.

A törvénykezés terén a nyelv használatát a 12—16. §§-ok szabályozzák.

23. (régi 2.) §.

Községi s egyházi gyülésekben a szólás jogával birók szabadon használhatják anyanyelvöket.

24. (régi 22.) §.

Ha magánosok, egyházak, magán társulatok, magán tanintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az ország hivatalos nyelvét használnák, az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközlött hiteles forditás is melléklendő.

25. §.

Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségü egyes honpolgárnak épen ugy, mint községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek, ugy ezentul is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás utján alsó, közép és felső tanodákat felállitani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállitása végett is, az egyes honpolgárok, az állam törvény szabta felügyelete alatt társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helyben hagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyüjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek — az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett — az állam hasonló természetü s ugyanazon foku intézeteivel egyenjoguak.

A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.

A társulatok s általok létesített intézetek egymás között saját nyelvökön is érintkezhetnek; másokkal való érintkezéseikben a nyelv használatára nézve a 22. §. határozatai lesznek szabályozók.

26. (régi 27.) §.

A hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

27. (régi 28.) §.

A korábbi törvényeknek a fen[n]ebbi határozatokkal ellenkező rendeletei ezennel eltöröltetnek.

28.

Ezen törvény rendeletei a külön területtel biró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra ki nem terjednek, hanem ezekre nézve nyelv tekintetében azon egyezmény szolgáland szabályul, mely egy részről a magyar országgyülés, más részről a horvát-szlavon országgyülés között létrejött, s melynél fogva azok képviselői a közös magyar-horvát országgyülésen saját anyanyelvökön is szólhatnak.

Pesten, 1868., nov. 24-dikén.

Beadja Deák Ferencz s. k.
pest-belvárosi képviselő.

44.

A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája[1].

A.

1868 nov. 24

Deák[2] *Ferenc beszéde és külön inditványa a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.*

Képv. Napló, 1865—68. XI. 6—8. l.

T. ház! Gyakran fordul elő a parlamentális életben az, hogy valamely törvényjavaslat vagy inditvány felett a határvonalokat, melyek az átalános tárgyalást a részletes tárgyalástól elválasztják, alig lehet szorosan megállapitani. Ilyen helyzetben vagyok én most a jelen törvényjavaslatra nézve. A beadott törvényjavaslat, különösen az, melyet a központi bizottság készitett, igen sok pontjaiban megegyez az én nézetemmel; de nem egyez meg a szövegnek felosztására, a szerkezetnek logicai folyamára nézve.

[1] 1868 november 24-én Deák Ferenc külön indítványával kezdődött és öt napon át tartó tárgyalás után, november 29-én *Mocsonyi* Sándor és *Miletić* Szvetozár bejelentésével zárul a nemzetiségi törvényjavaslat képviselőházi általános vitája. Ebben a vitában élesen megmutatkozott, hogy Deák és Eötvös az egyéni szabadságjogokat szembehelyezik a nemzetiségek nemzeti követeléseivel, nemzeti egyéniségük elismerésével, kollektív közigazgatási, nyelvi, iskolai és egyéb közművelődési kívánalmaikkal. A két ellentétes álláspont között megegyezés nem volt lehetséges. A jelentéktelen módosításokkal elfogadott Deák-féle javaslat kizárta a nemzetiségi képviselők programjában (ld. 1. sz. irat) kifejezett alapelvek érvényesítését.

[2] *Deák* Ferenc (1803—1876), az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés és a róla elnevezett szabadelvü kormány-párt (*„Deák-párt“*) létrehívója, a közölt „külön indítvány“ benyujtásakor, a „horvát-törvénycikk“ (1868: XXX. tc.) előkészítésében és az ujvidéki szerb gimnázium államsegélyének 1872. évi tárgyalásakor (ld. 91/B sz. irat) játszott fontosabb szerepet a kor nemzetiségtörténetében.

Ezen kivül vannak némely egyes pontok, a melyekben az én véleményem más. A részletes tárgyalásoknál mondottam volna el az egyes szakaszokra teendő észrevételeimet; de épen azért, mivel én a szerkezetet egészen másként akarom állitani, s ami a központi bizottságnál a szerkezet végén van, azt én előre óhajtom tenni; némely dolgokat pedig ki akarnék mondatni, a mi a szerkezetben nem mondatik ki: azért tehát szükséges itt az átalános tárgyalásnál felszólalnom. *(Halljuk.)*

Az idő rövid, hosszas szónoklattal nem fogom ezt az időt pazarolni; egyszerűen azt mondom, hogy az én meggyőződésem a fen[n]forgó kérdésekben az, hogy Magyarországban egy politikai nemzet létezik: az egységes, oszthatlan magyar nemzet, melynek a hon minden polgára, bármi nemzetiséghez tartozzék, egyenjogu tagja. *(Helyeslés.)*

A másik, a mit tartok és hiszek: hogy ezen egyenjoguságot csak az országban divó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, s erre nézve is csak annyiban lehet külön szabályok alá vonni, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat lehetősége, czélszerűsége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszi. *(Helyeslés.)*

Ezen két elvből kiindulva nem uj dolgot mondok, mert eddig is az alkotmány alapelve szerint ugy állott, hogy, mint emlitém, Magyarország összes honpolgárai egy politikai nemzetet képeznek, s ez a magyar, és ezen politikai nemzetnek minden honpolgár egyenjogu tagja. Kimondom továbbá, hogy a nemzet emlitett politikai egységénél fogva az, a mi az állam összes nevében történik, nem történhetik többféle nyelven: annak az állam nyelvén, magyar nyelven kell történnie. Ennélfogva valamint eddig, ugy ezentul is Magyarországban a törvényhozás nyelvének, a törvényhozási tanácskozásokban és minden működésekben a magyar nyelvnek kell lenni; magyar nyelven kell alkotni a törvényeket, melyek hiteles forditásban más nyelveken is kiadandók. A kormány nyelve pedig a kormányzás minden ágaiban szintén a magyar.

Lefelé azonban, a megyéknél, törvényhatóságoknál, községeknél, egyháznál én nem idegenkedem semmit az egyenjoguságot nem korlátolni s annak tág tért adni; ugy az igazságszolgáltatásnál is az alsóbb biróságokat illetőleg, de nem a föllebbvitelieket.

Nem indokolom mindezeket, mert ha szükséges lesz még valamit az indokolásra mondani, el fogom azt mondani a tanácskozások végével, a tán engem is megillető zárbeszéd folytán, minthogy külön inditványt teszek.

Ezuttal csak egyet jegyzek meg: hogy az első biróságok előtti törvénykezést illetőleg én kész volnék s óhajtanám, hogy mindenütt, ahol több jegyzőkönyv van a megyében, mivel több a nemzetiség, az első birósági perlekedés a jegyzőkönyvek bármelyik nyelvén engedtessék meg. Én ebben semmi káros következménytől nem félek, s azon tekintet is előttem áll, hogyha Magyarország be akarja hozni az esküdtszéki intézményt, a szóbeli eljárást, elkerülhetetlen lesz a magyar nyelven kivül más nyelveken is megengedni a perlekedést. Azon véleményt pedig, hogy a hol nem magyar a lakosság nyelve, magyar nyelven kelljen okvetlenül perlekedni, kivihetetlennek, helytelennek tartom, s a magyar nemzet érdekében nem látom szükségesnek. *(Helyeslés.)*

Nehézségeket támasztottak ugyan ez ellen az osztályokban s másutt is. Azon ellenvetések czáfolásába most nem bocsátkozom. Ohajtanám, hogy a perlekedés ott, hol nem magyar a lakosság, az ottani lakosság nyelvén is megengedtessék; de mivel ismerve a hangulatot, ezt most alig hiszem kivihetőnek, én pedig eredményt akarok vagy pedig oly megállapodást, mely óhajtásom jövendő teljesitését legalább megkoczkáztassa: a jelen körülmények között megnyugszom abban, hogy az eddigi gyakorlat addig is meghagyassék, mig a törvénykezésre nézve a szóbeliség s esküdtszéki eljárás behozva, s az alsóbiróságok rendezve nem lesznek. Mert meg vagyok győződve, hogy a mint ezen

tárgyakat rendezni fogjuk, az a mit óhajtok, hogy t. i. mindenütt megengedtessék a lakosság nyelvén a perlekedés, magától be fog következni s az országgyűlés azt törvény által is ki fogja mondani.

De nem ereszkedem ennek további vitatásába.

Bátorkodom a t. háznak inditványként külön törvényjavaslatot előterjeszteni a nemzetiségi egyenjoguság tárgyában, megjegyezvén, hogy ezen külön javaslatnak igen nagy része megegyez a központi bizottság javaslatával, de némely dolgokban szükségesnek tartottam eltérni tőle, különösen felosztására vonatkozólag.

Én a törvényjavaslatot igy szeretném kezdeni. *(Olvassa:)* „Törvényjavaslat a nemzetiségi egyenjoguság tárgyában. Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bár mely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogu tagja; minthogy továbbá ezen egyenjoguság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzás és közigazgatás gyakorlati lehetősége, és a pontos igazság kiszolgáltatásának igényei szükségessé teszik: a honpolgárok teljes egyenjogusága, minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve a következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni".

Itt nem azt mondom ki, hogy most határozzuk el, hogy Magyarország összes lakosai egy politikai nemzetet képeznek, hanem hivatkozom rá az elkezdésnél mint valóságos tényre. *(Helyeslés.)*

(Olvassa tovább:) „1-ső szakasz. A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyülés tanácskozási és ügykezelési nyelve ezentul is egyedül a magyar. A törvények magyar nyelven alkottatnak; de az országban lakó minden más nemzetiségek nyelvén is hiteles forditásban kiadandók. Az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentul is a magyar."

Itt sem mondok ujat; nem úgy mondom ki mint ujat, hanem hivatkozom rá, mint meglevőre. *(Helyeslés.)*

Ha valaki azt mondja: hiszen ezen törvények már fen[n]állottak, igaza van, de nemzetiségi törvény még eddig nem volt. S midőn azt akarjuk mondani, hogy az egyenjoguság csak annyiban szabályoztatik a nyelv használatára nézve, a mennyiben azt szükségessé teszi az ország egysége és az ott elszámlált tekintetek: akkor nemcsak azt kell kimondanunk, hogy mi uj szabályt csinálunk, hanem mint meglevőre hivatkoznunk kell arra is, a mit a meglevőből megtartunk.

Ezután átmegyek a megyékre. Ez a központi bizottság szövegezése szerint megmarad. Végén pedig ezt kivánom kimondatni: *(Olvassa:)* „Ezen törvény rendeletei a külön területtel biró és politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-Szlavon és Dalmát országokra ki nem terjednek; hanem ezekre nézve nyelv tekintetében is azon egyezmény szolgáland szabályul, mely egyrészről a magyar országgyülés, másrészről a horvát-szlavon országgyülés között létrejött, és melynél fogva azok képviselői a közös magyar országgyülésen saját anyanyelvükön is szólhatnak." *(Helyeslés.)*

Inditott engem e törvényjavaslat beadására, mint mondom, az, hogy először a szerkezetnek egész menetrendét nem találtam kielégitőnek; másodszor meg midőn el akarjuk kerülni bizonyos jogokat, törvényeket megemlíteni: akkor attól félek, hogy homályt hozunk a dologba.

Méltoztassanak figyelemmel kisérni a központi bizottság munkájának bevezetését. *(Olvassa:)* „Az egyenjoguság, melyet Magyarország bármely nemzetiségü polgárai, politikai és polgári jogok tekintetében, különbség nélkül élveznek, egyedül az országban divatozó nyelvek hivatalos használatára nézve és csak annyiban esik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége, úgyszintén az igazság gyors és pontos kiszolgáltatásának igényei szükségessé teszik. Ugyan azért!" Ez a bevezetés a központi bizottság javaslatában. Ki van itt mondva azon elv, hogy az ország minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék, egyenjogú; ki van mondva azon elv, hogy ezen egyenjoguság egyedül a nyelv használatára nézve eshetik külön szabályok alá; ki van mondva azon elv, hogy e tekintetben is csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben azt az ország egysége és az ott felhozott többi tekintet kivánja.

Folytatólag ezután mondja a központi bizottság javaslata: „Ugyanazért" és elmondja a szabályokat.

E bevezetésből mindenki azt következteti, hogy az egyenjoguság az átalános elv, a fölhozott szabályok az egyenjoguságra nézve kivételt képeznek; a mi tehát ezen szabályok folytán az átalános elv alól világosan nem vétetik ki, az egyenjoguság kategoriájába tartozik.

De ezen munkálatban az országgyülés nyelve p. o. sehol sincs megemlítve.

Nem fogják-e ebből azon következtetést vonni, hogy: „Ime, az egyenjoguság átalános elvét kimondottátok; elmondottátok, hogy egyedül a nyelv használatára tétethetnek külön szabályok s csak annyiban, a mennyiben az ország egysége s egyéb ott elősorolt tekintetek azt mulhatatlanul megkivánják; elmondottátok a szabályokat; a mely szabályt tehát oda be nem tettetek, abban nem korlátoztátok az egyenjoguságot; mivel pedig ott nem emlitettétek meg az országgyülési nyelvet, az természetesen az egyenjoguság alól nem vétetik ki."

És még erősebbé teszi ezen következtetést az, hogy kimondja a törvényjavaslat, hogy a korábbi törvényeknek a fen[t]ebbi határozatokkal ellenkező rendeletei azonnal eltörültetnek. Ha tehát áll, hogy az egyenjoguság a szabály ezen munkában, s ebből kivételek vannak a nyelv használatára nézve; azon kivételek elősoroltatnak, s azok közt nincs ott az országgyülés nyelve megemlítve, minden törvény pedig, mely a most hozandó törvénnyel ellenkezik, eltörültetik: még az 1844-diki törvényre sem hivatkozhatunk. *(Igaz!)*

Felhozhatnák némelyek ez ellen, hogy hiszen a központi bizottság javaslatában is csak azon polgári és politikai jogok vannak megemlítve, melyeket e hon minden polgárai különbség nélkül élveznek, már pedig az országgyülésen más nyelven törvény szerint senki nem szólhat csak magyar nyelven: tehát az emlitett következtetést a javaslott törvény szövegéből kivonni nem lehet. A vitatkozás folytán föl lehetne hozni ezen érvet, s ez nem volna fontosság nélküli; de miért alkossunk oly törvényt, melynek értelme fölött utóbb majd vitatkoznunk kellene, midőn ezt elkerülhetjük az által, hogy a törvényben azt, a mit határozni vagy fön[n]tartani akarunk, világosan és minden vitatkozást kizáró szabatossággal kimondjuk. *(Helyeslés.)*

De nem szólok többet; bátorkodom törvényjavaslatomat a ház asztalára letenni. Nekem mindegy, akár a t. ház a tárgyalásnál erre is figyelmezve, azonnal bele ereszkedik, akár pedig azt kinyomatni rendeli, hogy a másikkal együtt combinative lehessen tárgyalás alá venni.

Ajánlom módosításomat a t. ház figyelmébe. *(Helyeslés.)*

B.

1868 nov. 24

Mocsonyi Sándor beszéde a nemzetiségi törvényjaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68. XI. 10–14. l.

... Két javaslat, bocsánat, most már három fekszik előttünk. A három javaslat egymástól alapra, irányra és végczélra tökéletesen eltérnek. A benne letett elvek oly ellentétesek, hogy én csak egy közeledési, egy érintkezési pontot találhatok bennök: a területi és politikai integritást.

Az általam felállitott feltételekhez képest, hogy jobban megértessem, szükségesnek látom már előre is kinyilatkoztatni, hogy én e tárgynál megkülönböztetek alap- és czélszerűségi elveket, mely utóbbiakat lehet így vagy ugy alkalmazni, a nélkül, hogy a nemzetiségi egyenjogusággal ellentétbe jönnénk. Ezt előzetesen csak azért emelem ki, hogy előadásom folyamában ne legyen szükséges azt megszakitanom.

A nemzetiségi érzület oly régi, mint a nemzetiségek, s ezek alkalmasint oly régiek, mint az emberi nem maga; uj csak a nemzetiségi eszme. Ha mi figyelemre méltatjuk azon háborukat és forradalmakat, melyeknek szinhelye világrészünk a jelen évszázad, különösen 3-ik tizede óta; ha tekintetbe vesszük azon mozgalmakat, melyeknek szinhelye volt Görögország, Belgium, Oláh-Moldvaország, Lengyelország, Oroszország, Porosz- és Németország, Skandinávia és Schleswig-Holstein; és hogyha itt hazánkban maradunk: akkor lehetetlen el nem ismerni, hogy mindezen mozgalmak nem egyebek, mint kifolyásai egy alapeszmének, nem egyebek, mint idő és helyi viszonyokhoz mért alkalmazásai ugyanazon egy alapelvnek, nem egyebek, mint egyes töredékei ugyanegy egésznek. Bármennyire eltérők legyenek is ezen átalános átalakulási dráma egyes tüneményei egymástól, s bármennyire ellentétes legyen is alap, irány és czél, mely a mozgalom egyes phasisait jelezi, ugy hogy a mindennapi tapasztalat mutatja, hogy Európa népei majd a historiai jogalapon, majd az észjog alapján, majd törvényes, majd a forradalmi eszközökkel, majd az alkotmányosság neve alatt, majd egy absolut hatalom szövetségében, majd egyenjogusàgra, majd függetlenségre, majd suprematiára törekedtek; de bár mennyire ellentétes is az alap, irány és a czél: egy bennök az alapeszme, és ez a nemzeti egyéniség vagy individualitás létezésének s fejlődésének biztositása. Ez alapeszméje minden nemzetiségi mozgalomnak, ez az alapeszme minden mozgalomnál, mely ma Európában mutatkozik.

Nem tartom szükségesnek ezt bővebben fejtegetni, példákkal erősíteni, hiszen mi jóformán épen e mozgalom minden tüneményeinek gyúpontjában vagyunk, s az osztrák-magyar birodalomnak folyamatban levő átalakulási processusa hasonlít egy camera obscurához, mely hű tükrözése minden árnyalatu, szinü tüneményeknek. Azonban, ha a tapasztalat mutatja, hogy a nemzetiségi eszme nem egyéb, mint azon törekvés, hogy a nemzeti egyéniség létének s fejlődésének biztositását megkisérelje, ugy más részről ismét a nemzetiség fogalma szükségkép ép e meggyőződéshez vezet. A nemzet, mint olyan embereknek összessége, kiket származás-, földrajzi-, történeti s ennélfogva nyelvi kötelékek is szorosan fűznek egymáshoz, miután az erkölcsi fejlődés magvát foglalja magában, s miután öntudattal bir: azért személyiség, vagyis jogi személy.

Természetes, hogy ezen jogi személynél, mint minden más jogi személynél, az első s legszentebb természetes érdek nem lehet más, mint saját létének fen[n]tartása. A nemzeti igényeknek alanya tehát első rendben soha sem lehet az egyik vagy másik

egyén, mind összesen sem, hanem csak épen a nemzet, mint ilyen. Nem tudom, mennyiben találkozom a t. ház többségének nézetével e tekintetben, de itten egy másik kérdés merül fel, s hogy ha volnának olyanok, kik ezt nem csak jónak nem, de veszélyesnek tartanák, azon kérdés támad: vajjon tehetségünkben van-e azt megakadályoztatni? Erre nézve szükségesnek tartom megvizsgálni, hogy melyek a nemzetiségi eszmének okai? S e tekintetben én megkülönböztetek négy okot, két külsőt és két belsőt. Külső oknak tartom a népsouverainitás s egyenlőség elveit. Ezek külsőleg hatottak a népekre s az emberben már ben[n]rejlő utánzási természeténél fogva befolyás nélkül nem maradhattak. Belső okai közé sorozom én a müvelődés terén tett nagyobb haladást, más részről az alkotmányosság demokratikus irányát. A felvilágosodás az, mely az emberben felébreszti az öntudatot. A felvilágosodás *(Halljuk!)* az, mely a nemzeteknél is felébreszti és mindinkább kifejleszti az öntudatot. Másik oka az alkotmányosság demokratikus irányában fekszik. Midőn a nép souverainitásával együtt az egyénnek eredeti jogai, vagy is az egyéni szabadság proclamáltatott, okvetlenül szükséges volt ezen szabadság részére egy biztositékot keresni, és ezen biztositékot nem lehetett másban találni, mint a politikai egyenjoguságban, vagyis a demokratikus alkotmányban. Mig az absolutismus és feudális alkotmányosság idejében a nép és nyelve semmi nyomatékkal nem birt, mint ezt épen hazánk példája legjobban mutatja, a hol közel egy ezred évig képes volt fen[n]tartani egy államot egy holt nyelv, ugy azon pillanatban, a mint az egyenjoguság kimondatott, a mint a népnek befolyás engedtetett az államéletnek fejlődésére, azon pillanatban ott terem a nemzetiségi eszme a nyelvek harczterén. De hogyha a nemzetiségi eszme ezen egész társadalmunkat, czivilisatiónkat átható elvek kifolyása, ugy nagyon természetes, hogy ezt megakadályoztatni csak ugy lehetne, hogy ha képesek volnánk mind ezen elveket is megakadályoztatni, mind ezen elveket megváltoztatni. A nemzetiségi eszme előtt azonban, hogy ha jogosultsága csakis átalánosságban feküdnék, meghajolni nem tudnék; de nézetem szerint a nemzetiségi eszme jogosultsága ugy az egyéni szabadság, mint az emberi nem fejlődésének lehetőségében fekszik. A nemzetiségi eszme, mint elébb szerencsém volt említeni, az alkotmányosság demokratikus irányában találja egyik okát, de ugy, a mint az egyéni szabadság és közvetve az egyéni fejlődés csakis demokratia alapján lehetséges, ugy más részről a demokratia előfeltétele épen a nemzetiségi eszme. *(Mozgás.)* Bocsánatot kérek, *(Halljuk!)* a demokratia nemcsak jótékony, de lehetséges is csak azon esetben, hogy ha nem csak egyesek, nem sokan, hanem az egész nép tömegesen van mivelve és az egész nép tömegesen van képesitve arra, hogy a politikai jogokkal élhessen is. *(Igaz!)* Most már, t. ház, ha miveltebb osztályokhoz tartozó egyesek más idegen nemzeti mivelődés által képezhetik is ki magokat, ugy nézetem szerint lehetetlenség, hogy tömeges mivelődés más, mint nemzeti lehessen, s így tehát a nemzeti fejlődés előfeltétele a demokratiának. Azt mondtam, hogy a nemzetiségi eszme jogosultságának másik ágát az emberi nem fejlődésének lehetőségében találom. Minden nemzetnek vannak sajátságos képességei és hajlamai, minden nemzet mintegy természetes szellemi orgánuma az emberi nemnek, melynek rendeltetése bizonyos, csak őt illető functiók véghezvitelében fekszik, s úgy mint az egyéni szabadság vagyis a természeti jogok legfőbb s legmagasabb czélja nem más, mint az egyéni, s igy közvetve az emberi nem minden oldalu lehető legnagyobb kifejlődése, leguto[l]só s legmélyebb alapja nem más, mint az egyének végtelen különbsége: ugy a nemzetiségi eszme, mely nem egyéb, mint alkalmazása ezen elméletnek az elévülhetlen jogokról az egyes nemzetekre, utó[l]só s legmagasabb czélja nem egyéb, mint a nemzetek s igy közvetve az emberi nem lehető legnagyobb kifejlődése, utó[l]só s legmélyebb oka nem egyéb, mint a vég nélküli különbség, mely az egyes nemzetek közt létezik.

E tekintetben nézetem szerint minden nemzet kipótolhatatlan, minden nemzet providentialis; e tekintetben minden, a nemzetiségi eszme valósitására irányzott törekvés egyenesen erkölcsi kötelesség.

Mint minden eszmének, ugy ezen eszmének is megvannak egyes kinövései, melyek rendesen szélsőségekben mutatkoznak! *(Ugy van! Helyes!)*

Ily kinövései az eszmének, nézetem szerint, egy részről a suprematiára való törekvés, más részről a nemzeti elszigetelés, vagyis a nemzeti függetlenség consequentiáin keresztül vive. Az egyik, mint a másik, egész haladásunk örök természeti törvényeivel ellenkezik, s azért, nézetem szerint, habár rövid időre lehetséges, de hosszabb időre s maradandóan ezt fönntartani lehetetlenség.

A suprematia ellenkezik a haladás természetes törvényeivel azért, mert szükségkép mindig megakadályozza egy másik nemzet szabad fejlődését.

Az elszigetelés azért, mert a nemzetek feladata, nézetem szerint, nem az egymástól elválás, hanem közös egyetértéssel a közös feladaton való együttes müködés.

Az mondatik sokszor a nemzetiségi eszme ellenében, hogy igy felállítva a nemzetiségi eszmét, ellenkezésbe jövünk épen a mindennap mindinkább mutatkozó törekvéssel a társadalom terén, mert mindinkább társulnak s szövetkeznek a népek s államok, nem hogy egymástól elválnának.

Én, megvallom, e tekintetben igazat adok azoknak, a midőn ők ez által meg akarják támadni a nemzeti elszigetelést, nemzeti elválást; de nem adhatok nekik igazat akkor, ha ezt érvül hozzák fel a nemzeti egyenjoguság ellenében. Valamint egyeseknél, ugy nemzeteknél is a magasabb műveltség nem törli el a jellemeket, hanem képességeiket s hajlamaikat csak nemesiti, s igy tisztább felfogáshoz vezet a saját, mint az emberi nem közös feladatának. És mint egyeseknél, ugy nemzeteknél ezen egyesités csak akkor lehetséges, ha ez a kölcsönös jogtisztelet alapján van meg, hogy ha az egyes nemzetek jogalanyokul ismertetnek el. És mint ilyenek, annál inkább és gyorsabban fognak haladni, minél inkább képesitvék felfogni a közös feladatot...

Ezeket előre bocsátva, *(Zaj)* az első legfőbb nemzetiségi igény nem lehet más, mint a nemzeti egyéniség létének, fejlődésének biztositása. És miután arról van szó, hogy a nemzetiségi igényeket törvényesen biztositsuk, természetes, hogy első teendőnk nem lehet más, mint hogy a nemzeti egyéniségek létének és fejlődésének a törvényes biztositékot adjuk meg.

Ez az, mi ellenindítványomban[1] ben[n]foglalva, ez az, mit a központi bizottság szövegében nem találhatok...

C.

1868 nov. 25

Eitel Frigyes beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68 XI. 41–43. l.

T. ház! Kötelesnek érzem magamat, a szőnyegen levő tárgyhoz szólani: mert azt sem igazságosnak, sem czélszerünek nem tartom.

Nem új jogok megszerzésére emelem szavamat, hanem csak megtartására annak, mire nemzetiségem már jogositva van.

[1] *Mocsonyi* Sándor 1868 nov. 12-én benyujtott ellenindítványa azonos a nemzetiségi képviselők 1867 febr. 11-i törvényjavaslatával (ld. 1 sz. irat; vö. Képv. Napló 1865–68 X. 275–76. l.)

Az 1791-beli XIII. törvényczikk, a Leop. diploma 3-dik pontja, valamint első art. 1847-ből a szász németet Erdélyben nemcsak átalában minden municipális jogok megtartásáról biztositja, hanem különösen arról is, hogy anyanyelvét minden közigazgatási és törvénykezési ügyeiben használhassa.

A magyarországi VII-ik törvényczikk 1848-ból 5-ik szakaszában megigérte, hogy Erdélynek mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek a teljes egyesülést nem akadályozzák, elfogadni és fen[n]tartani kész lesz.

Tudva van, hogy nemzetiségem jogositva van, anyanyelvét nem csak községi és törvényhatósági minden tanácskozásaiban, hanem a közigazgatás és törvénykezés minden ágaiban is, érintkezéssel a főkormányszékkel és főtörvényszékkel, mindenütt használni és gyakorolni.

De fájdalommal veszem észre, hogy nemzetiségemnek eddig élvezett törvényes municipalis és nyelvbeli jogai most Magyarország által kérdésbe vannak hozva oly időben, mikor biztosan vártuk, hogy Magyarország az 1848-ik törvények ereje és azok iránti tiszteleténél fogva igért szavát be fogja váltani.

Ezek törvényes okok, melyek köteleznek engemet ezen törvényjavaslat ellen nyilatkozni; de ha historiai törvényes jogomat nem nézem is — ámbár Magyarország olyan jogokat mindig tiszteletben szokott tartani—még akkor is ezen törvényjavaslatot sem igazságosnak, sem czélszerünek nem tarthatom: mert ellenkezik a természeti joggal. Maga a természet minden embernek, minden személynek jogot ád a maga sajátságában élni és létezni. Ezen sajátságokhoz tartozik első rendben a nyelv, és jogositva van minden ember a maga anyanyelvét nemcsak egyénileg, hanem azon testületekben is, melyekben él, használni és gyakorolni. Tudjuk mindnyájan, hogy az állam és a kormány a népért alkottattak és a népért léteznek, nem forditva; kötelessége tehát az államnak is ezen természeti jogát az embernek elismerni, és megengedni, hogy a nemzetiségek, érintkezésben az állammal is, anyanyelvöket egyénileg és testületileg használhassák. Ezen természeti jogból következik, hogy az államnak is, mint legfőbb testületnek, joga van a maga tulajdon nyelvét is mint ügykezelési nyelvet használni, de mindamellett köteles a nemzetiségektől egyénileg vagy testületek által beadott irományokat és mindenféle irásokat, ha azok nem állami nyelven irattak is, elfogadni és a maga tulajdon nyelvén ellátni és a néppel közölni.

De ellenkezik továbbá ezen törvényjavaslat a törvényes jogegyenlőséggel, mely jogegyenlőség csakugyan azt kivánja, hogy a nemzetiségek, nyelvre nézve is egyenlő joggal birjanak a magyar nyelvvel, mely azt kivánja, hogy nem-magyarajkú községek és törvényhatóságok éppen ugy használhassák anyanyelvöket, mint a magyar törvényhatóságok és a magyar állam a magyar nyelvet: mert a törvényhatóságok és a községek nem állami testületek, nem állami intézetek, különben elvesztenénék a nemzetiségek minden befolyást, minden jogot. Ez nem volna csak nyelvbeli előny, ez jogvesztés volna a legfontosabb ügyekben. De a jelen törvényjavaslat azt követeli a törvényhatóságoktól, hogy az ügykezelési nyelv kizárólag mindenütt a magyar legyen, hogy továbbá a jegyzőkönyvek, más nyelvek mellett, mindenesetre magyarul is irassanak, és ezen követelést indokolja az állam felügyelő jogával. Ez az állítás merőben igazságtalan és helytelen, az okoz legnagyobb zavart a fogalmakban. Hiszen, uraim, eddig is gyakorolta az állam felügyelő jogát a nélkül, hogy az ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelv minden törvényhatóságoknál vagy kizárólag magyar, vagy magyar is lett volna: hát vaj[j]on nem gyakorolhatja ezen jogát továbbra is ugy, mint eddig történt? Vaj[j]on nem követelhetnek a nem-magyar ajku törvényhatóságok annyit, hogy az állam az ő nyelvöket is értse? Hiszen az állam a népért létezik és nem a nép a kormányért! Hát mi lenne a törvényhatóságok autonomiájából? A nemzetiségek háza a községek és törvényhatóságok: ott, azt gondolom, őket illeti a jog az ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelvet meghatározni. Nem akarom ezt tovább fejtegetni. Hiszem, hogy magától értetődik, hogy az állam felügyelő jogánál fogva, nem rendelkezhetik maga az állam a törvényhatóságok házában is; s tudjuk azt is, hogy az állam Horvátországban közösügyi dolgokban gyakorolt felügyelő jogot a nélkül, hogy a horvátországi törvényhatóságok a jegyzőkönyveket és feliratokat magyarul is irnák.

Ezen törvényjavaslat ellentétben áll továbbá nem csak a tényleg fen[n]álló viszonyokkal, hanem saját elveivel is.

1. Magyarországban és Erdélyben, oly nagy különbség létezik épen a népnyelvre nézve, hogy tán épen lehetetlen egyformaságot követelni és létrehozni, s a mi egynek jó, ros[s]z volna a másikra nézve, mert magok a viszonyok igen különbözők.

2. Ellentétben áll magával ezen törvényjavaslat, mert megengedi a több nemzetiségi nyelvek használatát községi és törvényhatósági tanácskozásokban, de ezen jogát a nemzetiségeknek nem akarja elismerni országgyülési tanácskozásokban, ámbár ezen jogot is elismerte Horvátországra nézve.

3. A törvényjavaslat továbbá szükségesnek tartja a soknyelvü hivatalos ügykezelést az alsóbb hatóságoknál és alsóbb törvényszékeknél, de nem ismeri el ezt a szükséget vagy kötelességet a főhatóságoknál és törvényszékeknél, ámbár ezen hivataloknak is ugyanaz feladatuk, mert mindnyájan csak a népnek érdekében működnek.

4. A községeknél tovább nem tartja szükségesnek, hogy a jegyzőkönyvek magyarul is vitessenek, de ezt szükségesnek tartja a törvényhatósági jegyzőkönyveknél, fel- és átiratoknál pedig az állam gyakorolja a felügyelő jogot a községeknél is, minden magyar jegyzőkönyv és magyar előterjesztés nélkül.

5. A községekben és törvényhatóságokban a minoritás joga meg van óva, de nem élhet hasonló joggal a minoritás az országgyülésben: itt csak a majoritásnak joga érvényes.

6. Horvátországban és a közös ministeriumnál gyakorolhatja az állam felügyelő jogát a nélkül is, hogy a jegyzőkönyvek magyarul is vitetnének; de Erdélyben és más törvényhatóságoknál ezen jogot csak magyar jegyzőkönyv és magyar felirat mellett gyakorolhatja.

Mindezek, uraim, előttem ellentétek, melyeket nem tudok megmagyarázni.

De lássuk továbbá az érveket is, melyek a bizottmányi jelentésben ezen törvényjavaslatnak támogatására felhozattak.

Azok közé tartozik a tekintet a jó és gyors közigazgatásra és törvénykezésre.

Elismerem én is, hogy rendes állami életben jó és gyors közigazgatás és törvénykezés nem nélkülözhető kellékek; de tagadom, hogy ezen czél a jelen törvényjavaslat által átalában és a többségre nézve elérhető volna. Előnyös és könnyebbitést nyujt ugyan minden magyar polgárnak hivatalos ügykezelésben, de hátrányos és terhel és nehezit minden hivatalos müködést nem magyar ajku polgároknál; tehát jó lesz 5 milliónyi magyarnak, de ros[s]z lesz 7 millió különféle nem magyar ajku polgároknak.

De van még más szempont is, melyből tagadnom kell, hogy ezen törvényjavaslat jó és gyors igazgatást és törvénykezést eszközölhetne: mert átalában szaporitja, sőt megkétszerezi az alsóbb hatóságoknál és törvényszékeknél a hivatalos ügykezelést az által, hogy egy tárgyat még két vagy több nyelven is kidolgozni és kiadni kötelez: olyan tárgyak az itéletek, végzések, át- és feliratok, jegyzőkönyvek, mellékletek és igy tovább. Ez átalában nem könnyités, ez nagy terhelés és szaporitás, ez jó és gyors közigazgatáshoz és törvénykezéshez nem fog vezetni.

Én is kivánom a többnyelvü ügykezelést, de nem ugy, hogy egy tárgyat két vagy több nyelven irjunk, hanem ugy, hogy egy tárgyat mindenkor csak egy nyelven, a közigazgatásban a többség nyelvén, és perekben a felek nyelvén vagy az illető biró tetszése szerint akár melyik országos nyelven irjunk; ez nem lesz ügyszaporitás, nem lesz költséges, de lesz igazságos.

A bizottmányi jelentés még egy fontos érvvel támogatja a jelen törvényjavaslatot: ez az állami vagy nemzeti egység.

Ezt az egységet, melyet én is fenntartani kivánok, én magamnak nem képzelem másképen, mint az egész Magyarországnak egységét, magában foglalva minden nemzetiségeket is. Ezen nemzeti egység annál erősebb, annál tartósabb fog lenni, minél nagyobb lesz a hazaszeretet a sok ajku népnél, és minél szivesebb lesz az egyetértés a sok ajku nép között; de sajnosan meg kell vallanom, hogy a jelen törvényjavaslat nem fog közelebb vinni azon czélhoz. Nem veszt semmit Magyarországnak egysége, ha a főhatóságok és főtörvényszékek a népnek több országos nyelvén szerkesztett irásait elfogadják és a magok nyelvén ellátják; nem veszt semmit, sőt nyer, ha a nemzetiségekkel kibékül, valamint Ausztriával is kibékül a nélkül, hogy jogaiból vesztett volna...

D.

1868 nov. 25

Br. Eötvös[1] *József vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.*

Képv. Napló 1865–68 XI. 31–34. l.

...A kérdés megoldására vonatkozólag két javaslat terjesztetett a t. ház elé: egyik a kiküldött bizottság többsége által, mely e kérdés megoldását az egyéni szabadság teljes biztositásában, nemzetiségi tekintetben is keresi; a másik a kisebbség véleménye, mely a nemzetiségi kérdés megoldását főként három törvényes rendelkezésnek elfogadásától várja: először attól, hogy a megyék s a hazának más kerületei s törvényhatóságai nemzetiségek szerint kerekittessenek ki; másodszor attól, hogy minden egyes, ily módon kikerekitett megyében egy nyelvnek uralma mondassék ki törvény által; harmadszor attól, hogy az ország hivatali s méltóságai, s végre még képviselete is a nemzetiségek arányában osztassanak el.

A kérdés tehát, mielőtt ez előttünk levő két inditvány iránt határozhatnánk az, vaj [j]on melyik felel meg inkább czéljának? Melyiktől várhatjuk azt, hogy e hazában lakó valamennyi nemzetiség megnyugtatását fogja eszközölni a nélkül, hogy ez által a hazának jövője veszélyeztessék?

Mondom, tisztán e gyakorlati szempontból kivánom tárgyalni e kérdést.

Nem akarok szólani azon nehézségekről, a melyekkel az országnak, vagy inkább az egyes megyéknek nemzetiségek szerinti kikerekitése járna.

Magától értetik, hogy midőn oly fontos lépésről van szó, mint az országnak uj administrationalis felosztása, oly valamiről, mi minden egyes polgárnak szokásaira s

[1] Br. *Eötvös* József (1813–71) a nemzetiségi kérdés korabeli magyar szakértőjének számított. Több németnyelvű röpiratban (*Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich*, 1850, *Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs*, 1859) és önálló munkában (*A nemzetiségi kérdés*, 1865) foglalkozott a kérdéssel. Felfogását: „a nemzetiségnek érzete népeknél ugyanaz, mi az egyesnél személyiségének öntudata", tükrözi az 1868. évi nemzetiségi törvény is. Kultuszminisztersége idején (1867–71) a hatáskörébe tartozó ügyekben ismételten elhárította a nemzetiségekkel szemben jelentkező tulzó törekvéseket.

jól létére a legnagyobb befolyást gyakorolja: először tisztában kell lennünk az iránt, mily módon határozzuk el biztosan azt, ami e nagy fontosságú rendelkezésnek alapját képezi. És, én megvallom, igen nagy hiánynak tartom a kisebbség inditványában azt, hogy erre nézve épen nem nyilatkozik. Mert miután az egyes megyéknek kikerekitése az egyes polgárok nemzetiségétől függ, mindenekelőtt szükséges volna meghatározni, vajjon az egyes polgároknak nemzetisége mi módon határoztassék el? nevöknek hangzása után-e, vagy tanubizonyságok által kimutatható eddigi magokviselete szerint? vagy származásuk után? Szintugy hiánya a kisebbségi javaslatnak, hogy a forum sem határoztatik meg, mely tanuvallomások, szembesitések vagy más törvényes próbák szerint a vitás esetekben az egyes polgárok nemzetisége felett itélni fog, s az egyest akarata ellen is ha épen kell, magyarnak, szerbnek vagy románnak fogja elmarasztalni. *(Helyeslés Derültség.)*

Itt csak azt jegyzem meg, hogy az utolsó években, épen a nemzetiségek szerinti összeirásnál tett tapasztalatok szerint, a nemzetiségek meghatározását az egyesek szabad nyilatkozatára bizni nem igen lehet. Megjegyzem továbbá, hogy oly rendelkezés által, minő az, ha a haza minden polgárának nemzetisége egyszer kétségbevonatik, alkalmasint nem fog éretni azon közmegnyugvás és egyetértés, melyet Miletics és Mocsonyi Sándor képviselő társaink javaslatukkal kétségkivül elérni szándékoztak.

De a megyéknek kikerekitése csak eszköz. Végre is a czél az, hogy az egyes megyékben bizonyos nemzetiség vagy bizonyos nyelv uralma mondassék ki.

Erre nézve ismét kénytelennek látom magamat a javaslatnak egy hiányát kiemelni. Az inditvány nem szól arról, vajjon az egyes törvényhatóság ezen uralkodó nemzetisége egyszer mindenkorra, vagy csak bizonyos időre, öt vagy tiz évre határoztassék-e meg?

Igaz, hogy az első esetben azon anomáliába esnénk, hogy miután nemzetiségek az egyes megyékben változnak, a mint arra számtalan példát mutathatunk az országban: ha mindenkorra határoztatnék meg a nemzetiség, könnyen azon helyzetbe juthatnánk, hogy valamely nemzetiségnek nyelve uralkodónak maradna oly törvényhatóságban, melyben az már régen megszünt a többség nyelve lenni és igy tisztán csak históriai jogánál fogva, mintegy neme a nyelvbeli nemesi praerogativának[1] maradna uralkodó egyes megyékben. *(Tökéletesen igaz!)*

A másik esetben talán még nagyobb nehézségek idéztetnének elő az által, hogy minden öt vagy tiz esztendőben az országnak összes politikai és administrativ felosztása ujolag kérdésbe jönne. *(Tetszés.)*

Részemről azt, melyiket fogják az inditványozók választani e két módozat közül, ha javaslatuk valahogy elfogadtatnék, reájuk bizom; én csak ki akartam emelni mindkettőnek nehézségeit. *(Tetszés.)*

De hiszen elvégre az egyes nyelvek uralmának törvény általi meghatározása is csak eszköz; a czél a nemzetiségek megnyugtatása. Tisztán azon kérdésre vonatkozom tehát, vaj [j]on ezen rendszabály, mely mint az inditványozók magok el fogják ismerni, elég nehézséggel jár, fogja-e előidézni azon czélt, mely után törekszünk, azaz: a haza minden egyes nemzetiségének megnyugtatását?

Már a mi azt illeti: egy nemzetiségre nézve ezt semmi esetre nem remélhetjük: oly nemzetiségre, mely akár számát, akár müvelődési állapotait, akár a haza iránt mindig mutatott hű ragaszkodását tekintjük, mindenesetre nagy tekintetet érdemel: és ez a német nemzetiség. *(Helyeslés.)* Mert a mennyire én a haza ethnographiai viszo-

[1] Előjog.

nyait ismerem, nem igen tudom, hol találhatnánk nagyobb területet, hol e szerint a német nemzetiség válnék uralkodóvá.

De hiszen megszoktuk már, hogy a nemzetiségi kérdésnél a magyar és német nemzetiség érdekei nem szoktak tekintetbe vétetni: tekintsük tehát csak a többieket. *(Halljuk!)*

Én is foglalatoskodtam egy kissé a nemzetiségi kérdéssel, *(Halljuk!)* s ennek következtében tanulmányoztam az ország ethnographiai viszonyait. De ugy vagyok meggyőződve, hogy nincs olytudós a világon, a ki Magyarország megyéit ugy tudná kikerekiteni, hogy ezen megyékben,azaz többekben a megyék közül, több nemzetiség ne lenne együtt. Hiszen magok az igen t. inditványozók is annyira átlátják ezt, hogy javaslatukban felteszik nemcsak azt, hogy absolut többségben lesz bizonyos nemzetiség, hanem felteszik még azt is, hogy a kikerekités mellett még több megyében absolut többséget nem fognak találhatni, hanem csak relativ többséget. Bizonyos ennek következtében, hogy azon pillanatban, midőn az egyes megyékben bizonyos nemzetiség uralmát, a többség uralmát kimondjuk: azon nemzetiségek, melyek nem tartoznak a többséghez, magokat ez által megnyugtatva nem érezhetik, *(Élénk helyeslés.)* hogy e szerint, midőn egy nemzetiségnek minden kivánalmait teljesitjük, egyszersmind azok, melyek a többségben nincsenek, legszentebb jogaikban sértve érzendik magokat. *(Helyeslés.)* Minthogy pedig minden egyes nemzetiség hasonló helyzetben van az ország-nak több megyéjében, s mig egyik megyében a többséget képezi, a másikban a kisebbséghez tartozik: ezen rendszabálynak következése az, hogy mig bizonyos nemzetiségeket egyes megyékben kielégitünk, (és pedig némelyeket, mint p. o. az igen t. szerb nemzetiséget, igen szük területen), ugyancsak őket minden más területen a legnagyobb elnyomásnak vetjük alá. *(Élénk tetszés.)*

Kérdem, hisszük-e, hogy ez azon nemzetiségeket meg fogja nyugtatni?

Én, t. ház, tudom, vannak sokan, kik azt hiszik, hogy a nemzetiség kérdése csak mesterséges izgatásoknak eredménye, kik ugy vannak meggyőződve, hogy a nemzetiségi kérdés csak egyesek nagyra vágyása vagy még aljasabb törekvései által idéztetett elő. *(Halljuk!)* Én e nézetet tévesnek tartom. Az én meggyőződésem szerint a nemzetiségi kérdés csak azon nagy szabadsági mozgalom egyik ágát képezi, mely korunkban oly nagy eredményekhez vezetett. *(Helyeslés.)*

Azon kor, mely a polgári jogok teljes egyenlőségét mondotta ki, mely minden vallásfelekezeti különbség nélkül a vallásoknak egyenlő szabadságát állapitotta meg, az a polgároknak nyelvök használatára nézve is hasonló szabadságát követeli...

Egy aggodalmat fejezett ki több képviselőtársam, melyet én nagyon fontosnak tartok, annál fontosabbnak, mert ez aggodalmat magam is táplálom. *(Halljuk!)* Ez az, hogyha az egyes nemzetiségek jövője nem biztosittatik, azok el fognak enyészni, és fel fognak olvadni más nagyobb nemzetiségekbe.

Én részemről, ha a világtörténetet tekintem, igen átlátom, hogy a kinek nemzetisége szivén fekszik, az nem nézheti a civilisátió kifejlődését aggodalom nélkül. A civilisátio kifejlődésével fokról-fokra fogy a nemzetiségek száma. *(Ugy van!)* Előbb, a civilisálás első kezdetében, néhény család képezett nemzetiséget, a nemzetiségek Ausztrália és Amerika egy részében még most is néhány száz tagból állanak. Ezek egyesülve és egymásba olvadva nagyobb és nagyobb nemzetiségeket képeznek. És igy a civilisátio haladása kétségkivül fenyegető a nemzetiségekre nézve. E veszélynek ki vagyunk téve mi magyarok, ki vannak téve horvát testvéreink, ki vannak téve a hazában lakó más nemzetiségek, szóval ki vannak téve minden kisebb nemzetiségek.

De mi által ótalmazhatjuk magunkat e veszély ellen? Az által-e, hogy az egyes nemzetiségeket, mint mumiákat, törvényekbe begöngyölgetve, *(Élénk helyeslés.)* a törvényhatóságok sirkamrájába rakjuk le? *(Kitörő zajos helyeslés.)* Századunkban a mi nem él, annak nincs jövője. *(Hosszantartó zajos helyeslés és taps.)* Ha a civilisátió emelkedő árjai ellen biztositani akarjuk magunkat, állitsuk magunkat magasra! *(Tetszés.)* A dagály mérföldnyi lapályt elborit; de az egyes szikla, mely magasabban áll, kiemelkedik és ki fog emelkedni mind örökké. *(Zajos tetszésnyilvánitások.)*

Kérdem tehát, vaj [j]on ha e hazában lakó különböző nemzetiségek biztositásáról van szó: ki gondoskodik jobban ezen biztositásról: azok-e, kik oly törvényeket inditványoznak, melyek által visszalépve a civilisátio ösvényéről, minden kifejlődés lehetetlenné válik? vagy azok, kik a szabadságot védve, olyasmit állitanak fel a nemzetiségek számára, mi által minden egyes nemzetnek emelkedése és igy fen[n]tartása is csak saját magától függ? *(Élénk helyeslés.)*

És most visszamegyek oda, honnan kiindultam.

Nézetem szerint a nemzetiségi kérdés nem e haza egyik vagy másik nemzetiségének kérdése, hanem mindnyájunk közös kérdése. A ki azt hiszi, hogy e hazának egysége, melytől fennállása függ, csak azoknak fekszik érdekében, kik e hazában magyarul beszélnek; vagy aki azt hiszi, hogy szerb, román, szláv honfitársaink civilisátiója és jólléte csak szerb, román vagy szláv kérdés: az e kérdést nem érti. *(Élénk helyeslés. Taps.)* Meggyőződésem szerint a nemzetiségi kérdés megoldása közös feladatunk, mely egyaránt érdekünkben áll. De épen, mert e feladatot meg kell oldanunk; és mert a világtörténet összes tanusága minket arra tanit, hogy minden kérdésnek végleges megoldása csak annyiban lehetséges, a mennyiben a mód, mely szerint e megoldás történik, a század eszméivel és elveivel ellentétben nem áll: *(Kitörő helyeslés.)* nekünk e kérdést is a jelen század eszméi szerint kell megoldanunk; *(Helyeslés.)* e század pedig, hála a mindenhatónak, a szabadság százada! *(Zajos tetszés. Éljenzés.)* És nincs ékes szólás és nincs hatalom, mely minket arra birjon, hogy a szabad versenynek, a szabadságnak teréről ismét a privilegiumok sánczai közé vonuljunk. *(Szünni nem akaró, viharos tetszés nyilvánitásai. Éljenzés. Taps.)*

E.

1868 nov. 25

Dobrzánszky (Dobrjanskij) Adolf beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68 44–45. l.

T. ház! A nemzetiségi kérdés szerencsés megoldásától függ, felfogásom szerint, hazánk belbékéje, tehát azon kelléke, mely nélkül állam czélját el nem érheti, hatalmassá, szabaddá nem lehet, sőt Európa jelen viszonyai között fen[n] sem tarthatja magát.

A nemzetiségi kérdés tapintatos megoldása tehát életfeltétele hazánknak, s azért buzgón kérem a t. házat, méltóztassék türelemmel kihallgatni bennünket, kik eltérve a többség nézetétől, annak ellenében saját nézetünket törekszünk érvényre juttatni.

Vegye tekintetbe a t. ház, miként azon közös haza biztositása forog kérdésben, melyet az ország minden nemzete egyaránt sajátjának szeretne ugyan vallani, melyben

azonban a vezérszerep kérdésen kivül megilleti az aránylagos többségben levő magyar nemzetet; miként tehát kiválólag a magyar nemzet érdekében fekszik a nemzetiségi kérdés tüzetes, minden oldalról megvitatása, nehogy e részben oly határozatok keletkezzenek, melyek a honpolgárok egyetértésének megzavarása folytán hazánkat bizonyos előre látható eventualitások esetére veszélybe dönthetnék.

Vegye tekintetbe a t. ház, hogy azok után, miket tegnap és ma hallottunk, hogy mi idegenek vagyunk itt, hogy mi törekszünk az állam eldarabolásán, alkotmányunk felforgatásán stb. kétszeres kötelességünk bővebben kifejteni álláspontunkat.

Ezek előrebocsátása után bátor vagyok kijelenteni, miként én a nemzetiségi bizottság többségének akár a központi bizottság, akár Deák Ferencz igen tisztelt képviselő úr által lényegesen, s megvallom, igen czélszerűen javitott törvényjavaslatát nem pártolhatom; hanem annak ellenében a kisebbségi javaslatot kivánom a részletes tárgyalás alapjául elfogadtatni, ugy lévén meggyőződve, miként ez inkább megközeliti a nem-magyar nemzeteknek, többrendü petitiókban nyilvánult, egyébiránt hazánk positiv törvényeiben, sőt alkotmányunk irányelveiben gyökerező jogos igényeit.

Eltekintve ugyanis a részletektől, melyek a részletes tárgyalás alkalmával módosithatók, a többségi javaslat nem abban tér el a kisebbségi javaslattól, hogy a törvényhatósági területek kikerekitését, a nyelvek bizonyos területhez kötött uralmát, és a hivatalok, méltóságok, a nemzetek közötti aránylagos megosztását el nem fogadván, az egyéni szabadság alapján kivánja megoldani a nemzetiségi kérdést, hanem abban tér el elvileg a kisebbségi javaslattól, miként hallgatással mellőzvén az ország nemzeteinek tényleges s törvényes létét, az egyéni szabadságnak a nyelv használata körüli lényeges korlátozására szoritkozik, s ez által alapját veti meg azon legujabb időben mindinkább elharapózó törekvésnek, mely egyenesen tagadásba vévén a nem-magyar nemzetek létét, egyedül a magyar nemzetet ismeri el nem csak, hanem azt mint állitólagos politikai nemzetet igyekszik az ország népének, tehát az állam politikai tényezőjének helyébe állitani...

F.

1868 nov. 26

Hodoşiu József beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68 XI. 71–74. l.

T. ház! Midőn 1866-ban az országgyülés egy 40 tagból álló bizottságot küldött ki a végett, hogy a nemzetiségi kérdésben törvényjavaslatot készitsen és terjesszen a ház elé, azon reményben voltam és azon hitet tápláltam, miként ezen nagy fontosságu és mindnyájunkat egyaránt érdeklő kérdés mindnyájunk és az országban lakó minden nemzetek megelégedésére és megnyugtatására fog megoldatni.

Sajnálom, hogy a mint az eredményből ki fog tünni, ezen reményemben csalatkoztam és hitem meghiusult. Ugyanis mit tett a 40-es bizottság? A mit erről tudok, részletesen fogom előadni, mert ez komikus része az egész dolognak.

A 40-es bizottság, mert a dolgot nagyon sürgősnek találta, albizottságot küldött ki, hogy az a törvényjavaslatot készitse el. Ezen albizottság megint a dolog sürgősségénél fogva munkálkodott lassan, és mindig lassabban, mig elvégre folyó évi junius vagy julius hóban a törvényjavaslatot a ház elő terjesztette. A ház azt természetszerüleg a 40-es bizottságnak adta ki, mert a dolog még mindig sürgetős vala, folyó évi október hó végén ült össze, az albizottság törvényjavaslatát tárgyalás alá veendő. De mi történt itt?

Az albizottság törvényjavaslata elejtetik és egy a 40-es bizottság két tagja által készitett külön törvényjavaslatot vesznek tárgyalás alá. Ezt tárgyalják, kiigazitják, átreformálják és utóvégre mint a bizottság majoritási votumát a ház elé terjesztik, egyszersmind előterjesztvén egy minoritási votumot is, mely tudvalevőleg a román s szerb képviselők által készitett törvényjavaslat. A ház azokat az osztályoknak kiadta. Mi történt itt? Elejtetett a bizottsági, az albizottsági s minden törvényjavaslat, s most szemben állunk egy oly törvényjavaslattal, mely sem az albizottságé, sem a bizottság majoritásáé, sem a bizottság minoritásáé, hanem, mint mondják, egy a 6-ik osztályból kikerült törvényjavaslat, melyet a központi bizottság megint átdolgozott, átreformált, és még nem tudom, mit tett vele.

Mindezek után kérdem, ha ily kön[n]yedén lehetett egy törvényjavaslatot késziteni, mire vala szükség, hogy ezelőtt szinte három évvel bizottság küldessék ki s annyi időt vesztegessen?

Az eszmék tisztázása végett, fogják felelni. Szomoru felelet ily szomoru eredmény után.

Hiszen nyilvánult a közvélemény. Az alatt, mig a 40-es bizottság kineveztetett és dolgozott, az alatt, mig az albizottság dolgozott, ha lassan dolgozott is, a román és szerb képviselők részéről egy törvényjavaslat készittetett, mely mellett legalább a román s szerb közvélemény nyilvánult; s mind a mellett, mint mondám, szemben állunk oly törvényjavaslattal, mely ezen közvéleményt semmi tekintetbe sem vette, hanem minden rendjén s minden pontjaiban magán hordja azon szükkeblü politikát, melyet én oly bőkezü igéretek után a magyar nemzet képviselőitől soha sem vártam volna.

De igaz az, hogy potentes potenter agunt[1]; s önök igazán hatalmasan cselekkesznek... Adja az ég, hogy ezen nagy potentiájoknak kárát ne vallják.

Ezek után áttérek a dologra, a szőnyegen fekvő törvényjavaslatra....

Mint mindig, ugy most is a dologhoz fogok szólani.

Én a központi bizottság törvényjavaslatát elvben sem fogadhatom el. Nem fogadhatom el pedig azért, mert semmi elvet nem állit fel, semmi elvből nem indul ki. Ugyanis az ország territoriális integritása és az állam politikai egysége szerintem nem azon elv, melyből a nyelvi és nemzetiségi kérdés megoldásánál kiindulni kellene. A nyelvi és nemzetiségi kérdés nem koczkáztatja, nem veszélyezteti amaz elvet, az ország territoriális integritását. Az állam politikai egysége nem a nyelv egységben nyilvánul, nem is a nemzetegységben, mely hazánkban, hol annyi nemzetek vannak, nem is lehetséges, mondom, nem ezen egységben nyilvánul a haza egysége, az ország territoriális integritása, az állam politikai egysége, hanem igenis nyilvánul az egy uralkodóban, az egy törvényhozásban, az egy kormányzatban, az egy haderőben.

Ezek kellékei az állam egységének, és kérdem, a román és szerb képviselők által készitett és Mocsonyi Sándor által mint külön-vélemény beadott törvényjavaslatban van-e csak egy kifejezés által ezen elv megsértve? vagy lehet-e annak csak szelleméből is azt következtetni? Nem.

Tehát az állam politikai egysége nem a nyelv egységében fekszik, de azon kiváltságos állásban sem, melyet a központi bizottság törvényjavaslata által megteremteni óhajtanak. És meg akarják teremteni ezen privilegiált állást csak egy nemzet, t. i. a magyarra nézve. Ugyanazért én a központi bizottság javaslatát nem nevezhetem nemzetiségi egyenjoguságról szóló törvényjavaslatnak, hanem inkább nevezhetném azt a magyar nyelv és nemzetiségről szóló törvényjavaslatnak.

[1] Hatalmasak hatalmasan cselekszenek.

De ily törvényt hozni szükség feletti, mert hiszen ott vannak a 36., 40., 44., 48-iki törvények, ha csak a központi bizottság e törvényjavaslat által nem akarja sanctionálni ezen törvényeket.

De akkor a törvényhozás jön önönmagával ellenkezésbe. Mert mi mondatott az 1866-ban tett feliratban? Az, hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzület figyelmet érdemel, és azt nem lehet többé a mult idők és régibb törvények mértékével mérni. Már a központi bizottság törvényjavaslata, uraim, nem egyéb, mint a mult idők és régibb törvények szükkeblü és a nemzeteket sértő mértéke...

De sérti a központi bizottság törvényjavaslata még a nemzeti szabadságot és egyenjoguságot is, mert felállittatik egy hivatalos, vagyis ugynevezett állami nemzet, a magyar, és a többieket semmi tekintetbe sem veszi, mintha azok sem történetileg, sem törvényileg, sem jogilag, sem tényleg nem léteznének, pedig Dobránszky Adolf követtársunk nagyon jól kimutatta tegnap történetileg és törvényileg, hogy léteznek. Hogy tényleg léteznek: nézzenek körül a hazában, uraim! Magyarország nyelvi és nemzetiségi tekintetben sohasem volt specifikus magyar állam; már Sz. István magyar király önmaga elismerte, hogy az általa birt államban több nemzetek laknak, és ő maga mondá, hogy egyik nemzet a másik fölött ne uralkodjék: „nec latinus super graecum, nec graecus super latinum dominet".[2] E szerint tehát, és a természeti jogok örök törvényei szerint is, nem lehet jogában egy nemzetnek se a másikra nyelvét ráerőszakolni, mert a ráerőszakolás csak visszaerőszakolást szül, és erre, ugy hiszem, szükségünk nincs...

Midőn tehát ezen törvényjavaslatban nyelvi korlátozás van, midőn az az egyéni, nemzeti, egyházi, sőt még a társulatok szabadságát sem veszi semmi tekintetbe, én akkor nem hiszem, hogy annak egyrészt életrevalósága legyen, másrészt pedig a mennyiben az a népekre ráerőszakoltatnék, azok által csak csapásnak fog tekintetni, melynek, mint erkölcstelennek és igazságtalannak, valaha meg kell szünni.

Elnök[3]: Bátor vagyok a t. képviselő urat figyelmeztetni, hogy érvei előadásának nem nyer fontosságot az által, hogy ha kifejezéseiben sértőleg jár el, a mennyiben fel sem tehető az, hogy egy országgyülés erkölcstelen törvényt hozzon. *(Élénk helyeslés.)* Ennek következtében bátor vagyok képviselő urat felszólitani, hogy állitását vonja vissza. *(Zajos helyelés.)*

Papp Zsigmond: Hiszen csak hypothesist mondott!

Hodosiu József: Ezen észrevételt nem veszem magamra, mert elnök ur félremagyarázta szavaimat.

Elnök: Akkor meg kell kérnem képviselő urat, hogy azon kifejezést méltóztassék ugy indokolni, hogy az félremagyarázható ne legyen: mert azon esetben is, ha csak félremagyarázható ezen kifejezés, nekem kötelességem az ellen óvást tenni. *(Helyeslés.)*

Hodosiu József: T. ház! Röviden párhuzamot akarok vonni a két törvényjavaslat, a központi bizottság törvényjavaslata és a román és szerb képviselők törvényjavaslata közt.

Emez az egyenlőség, testvériség és igazság törvényjavaslata, amaz a magyar nyelv és nemzetiség ráerőszakolása a többi nemzetekre. Emez több nemzeteket ismer el az ország politikai integritása közt, a másik pedig nem ismer csak magyart, és magyart, és mindig magyart, a mi a tényekkel ellenkezik. Emez szabad statusban szabad egy-

[2] A latin a görögön, a görög a latin felett ne uralkodjék.
[3] *Gajzágó* Salamon.

házat, szabad egyént akar, amaz pedig az egyént is, az egyházat is megfosztja egyik legtermészetesebb jogától. *(Nem áll!)* Emez egyesülésre hivja fel a nemzetet, amaz eltaszit a magyar nemzettől minden nemzetet. Amaz egy előitéletből indul ki: mert előitélet az, ha azt tartjuk, hogy ha a magyar nyelv nem lesz állami és hivatalos nyelv, és hogy ha e hazában több nemzetek ismertetnek el, akkor az ország szétdarabolása elkerülhetetlen. Ez előitélet, és előitélet ellen nem lehet harczolni, melynek állhatatlanságát azonban már fen[n]ebb kimutattam. Emez elvből indul ki, a nemzetiségi elvből, mely egész Európa által el van ismerve, és mely ellen sophismákkal harczolni igen, de érvekkel nem lehet...

G.

1868 nov. 26

Miletić Szvetozár beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68 XI. 76–78. l.

.... Előttünk fekszik lényegesen különböző két javaslat a nemzetiségi kérdés megoldásáról: a központi bizottság javaslata, mely a nemzetiségi bizottmány többségének javaslatával hasonló, és melytől tisztelt Deák Ferencz úr javaslata csak annyiban különböző, hogy a magyar nemzetnek politikai egységét explicite politikai dogmává emeli; és Mocsonyi Sándor úr javaslata, melyet elvbarátai nevében előterjesztett, és mely a bizottság kisebbségének javaslatával hasonló, keletkeztében pedig huszonhat különböző nemzetiségü képviselőtől aláiratott.[1]

Én e második javaslatot pártolom, és törekedni fogok, hogy elveit és határozatait a lehetőség szerint igazoljam, az ellenkező érveket pedig megdöntsem.

Ezen javaslat alapja: a nemzetiség elve, azon magasztos elv, mely e kor jelszavává, a további emberi haladás rugó erejévé, és azon jellé lett, melyről azt mondhatni: „in hoc signo vinces".

Mi a „nemzetiség?" ugy látszik, fölösleges volna fejtegetni azon országgyülés előtt, melynek többsége azon nemzetből való, mely ezer nyolczszáz huszonöttől fogva valóságos parlamentalis és publicistikai harcot kezdett meg nemzetiségeért, és mely nemzetnek nagy fia, Nagy Pál,[2] e harczot inaugurálta oly kifejezéssel, melyet minden nemzet arany betükkel irhatna fel nemzeti pályájának prodomjára, és mely igy hangzik: „Az elvesztett alkotmányos szabadságot visszaszerezheti a nemzet kedvező körülmények közt, de az elvesztett nemzetiséget soha többé".

De történik, hogy emberek és nemzetek ugyanazon eszmének más értelmet adnak, midőn saját zászlajokra irják, és mást, midőn azt az ellenkező zászlóra látják irva, hogy tehát ugyanazon eszmének kettős, gyakran egymással ellentétben álló jelentőséget tulajdonitanak. Ki nem tudja, hogy a mostani kornak a vallási ügyekben kifejezett azon magasztos elve is: „szabad egyház, szabad államban" más értelemmel bir Cavour követőinek ajkain és mással az ultramontanokén? Ugy vagyunk a nemzetiségi kérdéssel is.

[1] Vö. 1. sz. irat.
[2] *Felsőbüki Nagy* Pál (1777–1857), borsodi követ, a jobbágyérdekek szószólója az 1807. évi diétán.

Vannak, kik a nemzetiséget az utolsó balitéletnek tartják, mely akadályul szolgál az emberi valóságos haladásnak, a valóságos emberiességnek és a valódi tökélyesedésnek, melyet a despoták gondoltak ki és inditottak meg, hogy ezen eszmével keresztezzék az emberi szabadságnak utait, és mely az emberi müvelődés és szabadság világa előtt épen ugy fog eltünni, a mint megdöltek más vallási és világi balitéletek is, a kasztok, az osztályok és a kiváltságok.

Én ellenkező véleményben vagyok. Dőltek és dőlni fognak a balitéletek, és a korlátok az egyes emberek és az összes emberiség közt a korlátolt individualitás és az emberiesség magasztos eszméje közt, de csak azok fognak megdőlni, melyek emberi intézményekre, az ész és az érzelmek tévedéseire, emberi erőhatalom és igazságtalanságra alapitvák; meg nem dőlhet azonban az emberek azon különbsége, mely magára a természetre van alapitva...

Ha a természet más uton, és nem a nemzetiségek utján akarta volna az embereket a tökélyesedés felé vezetni, nem teremtett volna különféle nyelveket és ez által különféle nemzeteket.

Nem! A természet nem kiván nyelvi egységet, hanem észbeli összhangot az eszmékben és erkölcsi összhangot a törekvésekben, melyek valóságos humanitáshoz, vagyis az emberek szellemi rokonságához vezetnek...

De abban a mit mondtam, a nemzetiségeknek talán csak culturküldetése, culturai igazolása feküdnék; mi pedig igényeljük nemzetiségünknek politikai elismerését és méltánylását is, igényeljük, hogy nemzetiségünk a politikai élet alkotó eleme is legyen.

A történet azonban mutatja, hogy a cultura a nemzetiség és a nemzeti nyelv jelentősége nélkül fenn nem állhat és soká nem tarthat. Ha valamely nemzet nyelve nem bir politikai jelentőséggel; ha nem hathat be minden, tehát a politikai nyilvános élet köreibe is, ha azon emberek, kik vivői a nemzeti öntudatnak és müveltségnek, mint ilyenek, a politikai életben nem működhetnek; ha valamely nemzet magasabb és szakirodalma a mivelődési concurrentia teréről azért van tényleg leszoritva, mivel e magasabb és szakigények más nemzetiségek és nyelvek irodalmából nem csak kielégíthetők, hanem a praktikus politikai élet miatt abból szükségkép ki is elégitendők; ha valamely nemzetiség irodalma csak a nemzet tömegének primitiv szükségleteire szorittatik, a nemzet értelmiségének virága pedig, hogy képességeinek a nyilvános és politikai életben, sőt az irodalmi Pantheonban megfelelő jelentőséget szerezzen és biztositson, nemzetétől való elpártolásra tényleg kényszerittetik; akkor a nemzetiség, melynek nincs politikai jelentősége minden másféle szabadság mellett növény fog maradni, melyet minden dér csapni fog, és nem lesz fasudárrá, mely a magasba nő és ágait büszkén terjeszti szét.

Ha Bach vagy Schmerling a magyar nemzetnek az alkotmányt visszaadni és legszabadabb intézményeket biztositani akarta volna azon feltétel alatt, hogy a magyar nyelvnek ne legyen jelentősége az állami és politikai életben, hanem a német vagy akármely más legmiveltebb nyelvnek, mely a nemzet értelmiségének hozzáférhető volna: a magyar nemzet kétségkivül visszavetette volna ezen ajánlatot.

Épen az jellemzi a mai kort, hogy a nemzetek arra törekszenek, miszerint nemzetiségöknek és nyelvöknek a politikai életben, az állami szervezetben jelentőséget szerezzenek. Ez egészen természetes. A nemzetiség szorosan véve legtermészetesebb alapja az állami organismusnak, egyrészt, mivel a nyelv, mint lényeges alapja a nemzetiségnek, egyszersmind szerve az állami functióknak, másrészt, mivel a functiók épen a nemzet miatt vannak, tehát a nemzet nyelvén is elintézendők, végre, mivel a nemzetiség külön

a szerződési theoria szerint ugynevezett állami szerződés nélkül is az embereket és a polgárokat egy állami egységgé, vagy az egység egy részévé olvasztja össze.

De midőn azt mondom, hogy a nemzetiség egy állami és politikai képző tényező, nem gondolom az alatt, hogy az az egyedüli és kizárólagos tényező: a szabadság és a közjólét érdekei nagy befolyással birnak mai nap az állami szervezetre, és az egynemzetiségü államok sem szervezhetik magokat a mai korban mint kizárólagos nemzeti államok, melyekben az idegeneket emberi jogaikban meg lehetne röviditeni, vagy melyekben a polgári és politikai kötelességek a nemzetiség szerint osztályoztatnának és méretnének. Azt sem gondolom, hogy a nemzetiség mindenütt egyforma mértékben volna állami és politikai tényező: ez az államok történelmi, geo-, és ethnographiai körülményeitől függ. A hol az államban egy nemzetiség van akár eredetileg, akár assimilatio folytán, vagy a hol a többi nemzetiségek a fő nemzetiség irányában tünedeznek, és talán culturai jelentőséggel sem birnak, ott a nemzetiség és állam két eszméje coincidál, és az állam egy nemzetiség typusát viseli magán; a hol egy nagy nemzet, mely geo- és ethnographiailag és a miveltség, valamint a közjólét más feltételezvényei szerint is egy államot képezhetne, több államba van felosztva, mint Olasz- és Németországban; a hol több nemzet vagy nemzetek része létezik, melyek geographiailag, történetileg vagy más közös érdekekkel össze vannak fűzve és melyek mennyiségöknél fogva csak kapcsolatosan vagy közösen állhatnak tovább is fen[n], és csak igy fejlődhetnek, ott a nemzetiség nem bir feloldó, hanem bizonyos mértékben átalakitó erővel, és pedig annyiban, a mennyiben azt a nemzetiségek érdekei kivánják, és a mennyiben az egyrészt az állam, más részről az alkotmányos szabadság érdekeivel összefér. A több nemzetiségü államnál kell, hogy az minden nemzetiségek jellegét magán viselje, hacsak nem akarja, hogy a nemzetiségek elemeit feloldó elemekké tegye.

Ezen jelleg két módon nyerhet politikai kifejezést: az állami foederatióban, a hol csak a törvényhozás és legfőbb administratió állami joga lehet tárgya a nemzetiségek szerinti szervezésnek; vagy az állami szervezet azon rétegében, mely nem vonatkozik az állami centrumra, hanem annak peripheriájára, a politikai, törvénykezési és más hasonló oly administratióra, melynek közvetlenül a polgárokkal van dolga, melyre a polgárok közvetlenül befolynak, mely az ugynevezett önkormányzat körébe esik. Amott a nemzetiség államjogi, itt pedig szorosabb értelemben politikai kifejezést nyer.

Magyarország azon állam, melyben kell hogy mindkét jelleg kifejezést nyerjen, ha a nemzetiségeket ki akarja elégiteni: államjogi kifejezést azon országok irányában, melyek mint olyanok a szent koronához tartoznak, és szorosabb politikai kifejezést a szükebb Magyarországban. Magyarországnak van történeti alapja is erre: első esetben Horvátországnak, Slavoniának, Dalmátiának és Erdélynek ország-autonomiai viszonyában is; második esetben pedig a nemzetiségek tekintetében a municipalis szerkezet intézményében a szükebb Magyarországban.

Ez utóbbi a mi álláspontunk a nemzetiségi kérdés tekintetében a szükebb Magyarországban.

Ezen álláspontból kiindulván, kivánjuk mi a Magyarországbeli nemzetiségek részére:

1-ször, hogy a különféle nemzetek Magyarországban olyanokul elismertessenek;

2-szor, hogy azon tény, miszerint valamely municipiumban a lakosok vagy átalában vagy többségben egy nemzetből valók, mértékadó legyen a hivatalos nyelv és azon municipium jellege tekintetében;

3-szor, hogy a vegyes municipiumok a geographiai és ethnographiai, valamint a közigazgatási lehetőség tekintetbe vételével a nemzetiségek szerint határoztassanak meg...

H.

1868 nov. 26

Wlád Alajos felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat általános vitájában.

Képv. Napló, 1865–68 XI. 93. l.

... Az én inditványom az: vessük el a központi bizottságnak a többség által pártolt javaslatát, vessük el a Deák Ferencz képvislőtársunk által beadott törvényjavaslatot, vessük el a kisebbségét is, és fogadjuk el az 1861-ik évben a nemzetiségi bizottság által készitett javaslatot. Ennek tagjai voltak a jelenlegi ministerelnök Andrássy Gyula gróf ő excellentiája, Eötvös József báró oktatásügyi minister úr ő excellentiája, Bartal György, Podmaniczky Frigyes, Ivánka Imre képviselőtársaim, mindannyi kitünőségek, és miután csekélységem is tagja volt azon bizottságnak, alkalmam volt a nevezett urak becsületes, tiszta szándékáról és jóakaratáról meggyőződni. Fogadjuk el pedig az 1861-ben készitett javaslatot azon csekély módositással, melyet Dobrzánszky képviselőtársam tett. *(Derültség.)* A kik e fölött nevetnek, sem nem hallották, sem nem olvasták azon pontokat, melyeket Dobrzánszky előterjesztett: mert ha hallották vagy el fogják olvasni, meg fognak győződni, hogy azok engesztelékeny s mérsékelt közvetitő szellemben vannak szerkesztve; s habár azon tételek nem is tetszenek mindenkinek, fogadjuk el azokat: mert ez által a megnyugvást elő lehet idézni; és ha bár Kvassay képviselőtársam a nemzetiségi szóvivőket olyanoknak mondá, kiket semmi sem elégit ki, ezek az általam ajánlott alapot elfogadni kérik, s meg vagyok róla győződve, hogy mindegyikünk azon lesz, hogy ezen alapon a megelégedést saját nemzetbelieink körében eszközölhessük, s e szegény, annyira sanyargatott hazát naggyá, hatalmassá, nagyobbá és hatalmasabbá, mint valaha volt, varázsolhassuk át....

I.

1868 nov. 27

Roman Sándor felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68 XI. 110. l.

... Én csak a kisebbségi törvényjavaslatot tartom arra képesitettnek, hogy a czélnak kellőleg megfeleljen, mert az, a mellett, hogy az ország integritását óvja, kielégiti az összes országos nemzeteket, a magyar elem nyelvének pedig a legdiszesebb tiszteletthelyet engedi épen ugy, mint a szabadságban való előhaladásban a magyar nemzetnek a vezéri szerepet, és ezen törvényjavaslat végre senki hátrányára nincs. A ki ennél többet akar, vagy kevesebbet, az, az egyenlőség elvét másképp értelmezve, egy résznek előjogokat akar adni, a másiktól pedig az elidegenithetlen jogokat is el akarja venni. Van ezen törvényjavaslatban egy czikk, mely legtöbb megtámadásnak volt kitéve: ez az ugynevezett arrondirozás vagyis kikerekités. De én azt tagadom, hogy ezen törvényjavaslatban az volna, t. i. a nemzeti territorium kikerekitése; abban csakis a megyéknek bekövetkezendő administrationalis rendezésénél, a nemzetiségi tekintetre nézve is szükségességét indigitálja. Egy pillantás hazánk térképére meg-

győzhet mindenkit, hogy ezen arrondirozásnak, a megyék területe rendezésének, előbb utóbb be kell következni, mert hiszen vannak oly területek, melyek más hatóságok területén egész oázt képeznek. Hanem, mondom, territoriális feldarabolása az országnak csak ürügy azokra nézve, kik a tagadás terét foglalták el. Én ugyan részemről nem kivánok sem területet, sem annak kikerekitését, mert hiszen a román nemzetnek van területe, az a levegőben nem lebeg s azon 2000 négyzet mérföldnyi terület, melyet a testvér két hazában elfoglal, ugy hiszem, megérdemli a terület elnevezést; hanem azt óhajtom és kivánom, hogy a román nemzetnek s a többi országos nemzeteknek azon területeken, melyeken tömegesen laknak, nyelvök fejlesztésére és nemzetiségök biztositására nyelvök használata szabályoztassék...

J.

1868 nov. 27

Babeș[1] *Vince beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.*

Képv. Napló, 1865–68 XI. 115–118. l.

T. képviselőház! *(Zaj. Szavazzunk!)* Méltóztassanak türelemmel kihallgatni, rövid ügyekszem lenni.

Én, t. képviselőház, nem fogom a t. képviselőházat untatni sem elméleti, sem történeti, sem diplomatiai érvekkel; én főleg a praktikus érveket akarom használni, én főleg praktikus szempontokból fogok kiindulni.

De mindenek előtt, t. ház, legyen szabad egy szerény észrevételt intéznem azon t. képviselő urakhoz, kik még mindig azt tartják és állitják, hogy a nemzetiségi kérdés, és talán maga a nemzetiség is, a reactiónak vagy más politikai mesterségnek müve. Én t. ház, ugy tudom, és azt gondolom, hogy azt senki kétségbe vonni nem fogja, hogy a nemzetiségért egy nemzetnek fiai sem küzdöttek oly buzgalommal, annyi feláldozással, mint épen a magyar, a magyar nemzet hű fiai. Kérdem tehát, azok buzgósága, azok buzgalma s hű küzdelme is a reactio, vagy valami más mesterség műve volt? Vagy azt tartják uraim, hogy ha ama buzgalom, az öntudat a nemzetiségi érzetnek kifolyása volt, ily érzet s erényre csak épen a magyar nemzet fiait tartják képesnek? Könnyű t. ház, beszélni ily mesterségről, midőn egy nemzet már biztositotta nemzetiségét. Hanem kérem önöket, ne méltóztassanak azért gyanusitó érvekkel élni mások ellen, a kik szintoly czélra, szintoly eszközökkel élnek és küzdenek, ne méltóztassanak gyanusitani, mert utóvégre is a gyanusitás a gyanusitóra szokott visszaesni.

Áttérve most a szőnyegen levő kérdésre, meg fogom mindenek előtt mondani, hogyan fogom én fel ezen kérdést, illetőleg a nemzetiséget. De megjegyzem előre, hogy

[1] *Babeș* Vince (1822–1907) jogász és publicista. 1849-ben a Bécsben megjelenő hivatalos lap román kiadásának szerkesztője, 1851-ben a legfőbb törvény- és semmitőszéknél tanácsosi titkár, 1863-tól 1869-ig mint kúriai bíró a budapesti tábla ülnöke volt, de állásától a minisztertanács az 1869. évi temesvári román nemzetiségi konferencián való részvétele és itt mondott beszéde miatt felmentették. A minisztertanácsi határozat foganatosítása után Babeș Budapestre hozza az eredetileg Bécsben indított „Albina" című lapot, majd a román képviselői klub egyik vezetője lesz. 1887-ig tagja volt a képviselőháznak. Politikájában a Mocsonyi-féle mérsékelt irányra támaszkodott s a radikális nemzetiségi mozgalommal szemben a kompromisszumos, halogató politika híve volt, 1884 után, mint a román nemzeti párt komitéjának vezetője, éveken keresztül meghiusította az uralkodónak átnyujtandó Memorandum tervének megvalósítását. Kora ifjúságától foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel. 1860-ban tanulmányt írt a monarchia nyelvi és nemzetiségi problémáiról (Sprachen und Nationalitäten Frage in Oesterreich. Von einem Rumänen. Wien, 1860.) A román Akadémia levelező tagja volt.

nem ugy fogom fel, a mint azt a német iskolákban, hanem a mint tanultam épen a magyar iskolában, a legkitünőbb, leghiresebb magyar férfiaktól.

Előre bocsátom, hogy én is életkérdésnek tartom a nemzetiségi kérdést, ugy az egyes nemzetekre, mint az egész hazára nézve. Én, t. ház, a magyar iskolából kölcsönzött szavakkal élve, ugy fogom föl a nemzetiséget, *(Halljuk!)* mint a népnek öntudatát s nyilvános életre való jogosultságát. Más szavakkal: a nemzetiség a népnek felvilágosodott s nyilvánosságban kifejezett szelleme. A nép, e szerint, uraim, épen a magyar tan szerint, nemzetiség nélkül egy tömeg, mely az államban, a nyilvános életben semmit se nyom. Az olyan nép egyeseinek ugyan, magánosan, jó dolguk is lehet, a mint lehet jó dolga egy jól tartott szolgának, vagy állatnak, de az olyan nép sem magának, se magáért, nem él, hanem él azoknak s azokért s azok kegyelméből, a kik időszakonkint urai. Igy fogom én fel a nemzetiséget s igy fogta fel azt a magyar nemzet is, saját nemzetiségét, mindaddig, mig törvény által nem biztositotta azt magának; s épen azért azt gondolom, hogy a nemzetiség önérzet, öntudat, mivelődés és szabadság kérdése lévén, mulhatatlan szükséges, hogy törvény által mint ilyen elismertessék s biztosittassék, maga a közhaza érdekében, mert a nemzetiségek a haza alkotó részei lévén, elismerésök s biztositásuk által a haza öntudata, mivelődése, szabadsága biztosittatik.

Hallottam több részről mondani, hogy hiszen elismerjük a nemzetiségek lételét és egyenjoguságát, de épen mivel elismerjük, nem szükség azt törvényben kimondani, beczikkelyezni; más részről megint azt mondják, hogy hiszen ugyis biztositva van a jogegyenlőség már az 1848-diki törvények szerint. Én azt gondolom, hogy a nemzetiségek a magyar nemzetiségen kivül, elismerve és biztositva nincsenek az ujabbkori törvényekben; és hogy nem csalatkozom, igazolja például az is, hogy itt e hazában sőt itt e házban is a fen[n]álló törvény szerint, más mint magyar nyilvános nemzetiségről szó sem lehet, sőt egy nem-magyar nemzetiségü képviselő magát nemzeti képviselőnek nem is nevezheti. *(Felkiáltások: Nem is nemzeti, hanem országos képviselő!)* Országos, igen, törvény szerint, de igazság s valóság szerint nem: mert például engem nem az ország, hanem a román nemzetiségü nép választott és küldött ide. *(Ellenmondás. Zaj. Elnök csenget.)* Kérem, uraim, jó lesz egymást megértenünk, hiszen nem szükséges zavarni az eszméket és félreismerni a tényeket. Ha hazánkban a nemzeti egyenjoguság elismerve s biztositva van törvény által, hát miért nevezik azon számos ezredeket, a melyek majd csupa románokból állnak, magyar s nem román ezredeknek? miért vérzenek a román nemzetiségü katonák más, és nem saját nemzetök történelméért, dicsőségéért? Ennek oka csakis az, hogy nemzetiségök nincs elismerve törvény által; és azért szükséges a nemzetiség elismerését mindenek előtt törvénybe igtatni épen úgy, mint szükséges magánjog szerint beigtatni a telekkönyvbe annak jogát, ki közbirtokosa valamely jószágnak. Azt mondják, hogy az egyenjoguság el van ismerve s biztositva, és hogy azt itt-ott figyelembe is vesszük a nyilvános életben. Megengedem, hogy itt-ott tekintettel vannak reá; de nem fogják tagadni kérem, hogy ez csak kegyelemből történik és nem törvényes jogczim alapján; pedig mi ezt óhajtjuk.

Mondhatják, hogy van jelenleg olyan kormány, mely kegyelemből figyelembe veszi itt-ott a nemzetiségeket, de jöhet utána egy másik, mely nem fogja akarni figyelembe venni, és jöhetnek a mostani képviselők után olyanok, kik az egyenjoguságot egyenesen visszautasithatnák; s azért mulhatlanul szükséges, hogy becikkelyeztessék a nemzeti egyenjoguság...

Röviden szólva, e kérdésre nézve azt hiszem, hogy addig, mig törvény által el nem ismertetik a nemzetiségek nyilvános léte s egyenjogusága s nem biztosit[t]atik az, addig valóságos egyenjoguságról e házában a nemzetiségekre nézve szó sem lehet,

addig lehet szó kegyelemről vagy akármiről másról, de egyenjoguságról nem. És ez az oka, a miért mi követeltük és a miért követelni kötelességünk, hogy akkor, midőn arról van szó, hogy a nemzetiségek egyenjogusitásáról törvény alkottassék, eme törvény első szakasza a nemzetiségek egyenjoguságát mondja ki...

Azt mondják, hogy a központi bizottság javaslata megfelel minden jogos nemzetiségi követelményeknek, mert megad minden kifejlődési és megállhatási feltételt. Ha ez ugy volna, akkor ezen javaslat ellen nem lehetne kifogásom; hanem hogy áll a dolog? Mig a központi bizottság javaslata kimondja a magyar nemzetiség kizárólagos jogát, uralmát az egész országra nézve, mig a magyar nyelvnek a legislatioban s a központi administratioban teljes korlátlan jogot ad, s lent a törvényhatóságoknál is mindenütt hivatalos nyelvnek decretálja: addig a többi nemzetiségeknek semmiféle, a többi országos nyelveknek csak némi korlátolt jogokat enged. Ezek tehát a feltételek, a fen[n]állási s müvelődési feltételek, a miket szab a többi nemzetiségekre nézve, s ezekről az mondatik a másik oldalról, hogy megengedi a szabad versenyt a nemzetiségek között! Ha ez szabad verseny, akkor a versenynek nincsen értelme s egy hasonlitással élve, épen olyan verseny ez, mintha egy karddal, pisztollyal ellátott lovas huszárt oda állitanának összekötött kézzel álló öt gyermek ellenében, s azt mondanák nekik: „Na most szabad a verseny köztetek, küzdjetek vagy szaladjatok!" *(Zaj. Derültség.)*

Én, t. ház, felfogom azt, hogy lehetnek különböző vélemények közöttünk és a magyar szóvivők között; hanem azt, hogy a jelölt állapot szabad versenyt jelentene, megvallom, nem érthetem.

Sokkal méltányosabb és loyalisabb a kisebbségi javaslat a magyar nemzet és nyelve irányában: mert először, a magyar nemzetiségnek egyenjoguságát elismeri, elismeri annak egyenjoguságát, sőt tényleges előjogosultságát az egész országra nézve; másodszor, nyelvére nézve azt határozza, hogy fön[n] a legislatioban, ugyszintén a központi hatóságoknál s biróságoknál általánosan kötelező hivatalos nyelv, az egész országra nézve pedig szabad használhatási nyelv, sőt kötelezett közvetitő nyelv is. Ez által maga a kisebbségi törvényjavaslat suprematiáját elismerte a magyar nemzetiségnek s nyelvnek; de miféle suprematiát? Csak a tények s parancsoló körülményeknél fogva őt megillető suprematiát, s ezt nem önkényüleg, mint teszi a többségi vagyis a központi bizottságnak törvényjavaslata, hanem egy elv szerint, t. i. azon elv szerint, hogy az ország többségének nemzetisége s nyelve az első nemzetiség és nyelve a központi hivatalos s országos közvetitő nyelv. Általában, t. ház, a kisebbségi törvényjavaslat fő elvei olyanok, miket ros[s]zul felfogni s értelmezni igen, de megczáfolni lehetetlen, vagyis szavakkal igen, de érvekkel, valóságos érvekkel, bizonyosan nem.

Mert, kérem alás[s]an, ha azt, hogy a hazát alkotó különböző népességek egyenjoguak, valaki meg tudja czáfolni, ám czáfolja, de én ily czáfolatot eddig még nem hallottam. Ez pedig törvényjavaslatunk első s fő elve.

A második elv az, hogy a mivelődési vagyis nyelvkifejlődési feltételek ugyanazok legyenek valamennyi országos nemzetiségekre nézve. Ez oly elv, melynek igazságát s jogosultságát tessék megczáfolni.

A harmadik elv, mely nálunk is, de a központi bizottság tervezetében is megvan, az ország integritása. Ez ellen senkinek sincs kifogása.

Az mondatott, hogy a kisebbség törvényjavaslata megsemmisiti közéletben a kisebbséget, mert felállitja a többségi elvet. A kisebbségi törvényjavaslatnak szerkesztői azt tartották, hogy midőn a többségi elvet felállitják, a parlamentalismus fő elvét ismerik el és alkalmazzák. *(Közbeszólás: Tessék egész Magyarországra alkalmazni!)* Hiszen az egészre is alkalmazzuk: hát nem épen ezen elv szerint alapitottuk meg

a magyar nyelv és nemzetiség jogát az egész országra nézve? De mindazáltal, hogy ezen elv, a többségi elv felállittatott, mégis, uraim, a kisebbségekről sokkal jobban és méltányosabban gondoskodott a kisebbségi törvényjavaslat, mint gondoskodott a központi bizottság törvényjavaslata az ország többségéről. *(Közbeszólás: Az nem áll!)* Hiszen kérem, tagadni mindent lehet; hanem hát ott van a javaslat: tessék elolvasni, s megfognak arról győződni; s igy ezen ellenvetés épen nem áll, nem áll, mint mondám, azért sem, mert ámbár felállitjuk a többségi elvet, de azért a kisebbségekről mégis sokkal jobban gondoskodunk, mint a központi bizottság törvényjavaslata.

Az mondatik, hogy a kisebbségi törvényjavaslat az ország integritását s állami egységét sérti, veszélyezteti; és ha kérdezzük, hogy mi által? az a felelet, hogy a megyéknek, illetőleg kerületeknek, követelt kikerekitése által. Már kérem, ha azt követelné a kisebbségi javaslat, hogy minden nemzetiségre nézve egészben, egy külön terület szakasztassék ki, és hogy ezen összes területnek adassék autonom administratio, sőt talán autonom törvényhozás is, akkor, megengedem, azon ellenvetésnek alapja, jogosultsága lenne. De hogy az ilyen ujabb administrationalis megyék és kerületek által Magyarország integritása megsértetnék, ez puszta ráfogás. Hiszen, ha ez által az ország integritását meg lehetne sérteni, ugy az integritás soha sem is létezett volna, *(Eláll!)* mert az ország tettleg 50 nehány külön, autonom adminstratióval biró megyére van osztva. Pedig nem követelünk mi azon ujabb megyék számára, sem azon ujabb részek számára más, bővebb administrationalis autonomiát, mint a mely most is tettleg fennáll a mostani megyékben. És ha a nyelv, illetőleg a nyelv használata volna az, mi által szétdaraboltatnék az ország: akkor az ország már eo ipso jelenleg is szét van darabolva: mert nyelvkülönbség létezik tettleg az országban, de több törvényhatóságokban is. Ugyan kérem, meg van-e sértve az ország integritása azért, hogy Naszód és Fogaras vidékén az ügykezelési nyelv az egész administratióban a román?

Szivesen elfogadok érveket, melyeknek értelmök van, de az idézettnek értelmét, megvallom, nem tudom felfogni.

E mellett bátor voltam már megjegyezni, hogy a kikerekités a kisebbségi javaslatnak nem is fő elve; a három fő elvet már elősoroltam, ez pedig csak alárendelt elv, ez csak a nyelvi egyenjoguság alkalmazása tekintetéből állittatott fel, mely, ha nem tetszik, ha aggodalmat gerjeszt, méltóztassék azt kitörülni, a mint ezt elvtársaim közül többen is kinyilatkoztatták...

K.

1868 nov. 28

Tisza Kálmán beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68 XI. 136–139. l.

.....Én azt hiszem, hogy két tény van, a melyből egyebek mellőzésével ki kell indulnunk: az egyik, igaz, hogy itt létezik egy állam, mely magyar államnak neveztetik ezred év óta, s hogy ezen állam összes lakói diplomatiailag és politikailag, a külfölddel szemben, mint egységes magyar nemzet ismeretesek; a másik, hogy e hazában különböző nemzetiségi polgárok laknak. S e két szempontot figyelembe véve, a nemzetiségi kérdést ugy kell megoldanunk, hogy ezen hazának integritását s ezen nemzetnek a külföld irányában egységét fen[n]tartsuk, a nemzetiségeknek pedig nemzetiségi tekintetben is teljesen egyenlő szabadságot adjunk mindaddig és mindazokban, a meddig ama két előfeltétel nem veszélyeztetik. Ez az, t. ház, amit a képviselőház, sőt maga az országgyülés több izben igért, ez az, minek ma beváltásáról van szó.

Többen a képviselők közül azt állitották azonban, hogy ezen törvényjavaslatok, melyek előttünk fekszenek, kivévén szerintök a kisebbség által beadottat, a czélnak nem csak meg nem felelnek, hanem hogy ezzel határozottan ellenkeznek. Lehetetlen mindazt, mit ellene fölhoztak, lehetetlen mindazon vádat, mellyel e törvényjavaslatokat illették, megczáfolni akarnom, sokkal hosszabb időt venne ez igénybe, mint a mennyivel a ház rendelkezik; de igenis fölemlitem azon három fő ellenvetést, azon három fő vádat, a melyet fölhoztak. *(Halljuk!)*

Az egyik vád az, hogy ezen törvényjavaslat illetéktelen suprematiát ad a törvényben a magyar nemzetiségnek és hogy a magyar nyelv számára privilegiumot oszt; a másik, nem is emlitve a területek kikerekitését, melyre nézve többen ugy nyilatkoztak, hogy ezt utoljára nem kivánják feltétlenül; megtagadja, hogy a létező törvényhatóságokban a többség nyelvének uralma megállapittassék; a harmadik, hogy az e hazában élő különböző nemzetiségeket nem akarja, mint nemzeteket törvénybe iktatni, és ez által azoknak halálát késziti elő.

Az elsőt illetőleg, t. ház, én részemről tagadom, hogy ott valamely illetéktelen suprematiáról, vagy a magyar nyelvnek adott privilegiumról volna szó; tagadom, mert ugy hiszem, senki sem vonhatja kétségbe, hogy minden oly államban, melyben több különböző nemzetiség lakik, a dolog természeténél fogva, kell, hogy egyik azok közül mintegy vezérszerepet vigyen és hogy annak nyelve, mint közvetitő nyelv, az állam nyelve legyen. Azt hiszem, azt sem lehet kétségbe vonni, hogy mellőzve minden egyebet, arra, hogy ezen helyzetet birja, arra, hogy nyelve vétessék fel közvetitőül, azon nemzetiség van hivatva, mely a befolyásnak természetes factoraival bir. E természetes factorok a szám, müveltség, vagyonosság és ezek segélye gyanánt, ha velök egyesitve van, a történelmi mult. Azt nem hiszem, hogy tagadhassa valaki, sőt többen a kisebbségi vélemény pártolói közül beismerték, hogy ezen factorok birtokában ma ezen országban a magyar nemzetiség van. Nem privilegiumot oszt tehát, nem illetéktelen suprematiát mond ki a törvény, hanem egyszerűen constatálja a helyzetet ugy a mint az most van. És, uraim, ha a helyzet nem igy volna, sem nekünk, kik magyarok vagyunk, nem volna okunk súlyt fektetni arra, hogy ez törvényben kimondassék, sem azoknak, kik nem-magyarok, nem volna okuk e felett aggódni, mert rég elmultak már azon idők, midőn ily jogot a törvények biztositottak. Ily jogot csak az birhat, ki annak természetszerü föltételeivel is bir. Ma veszitse el a magyar nemzet — mitől óvjon meg istenünk — e föltételeket, ott lehet a törvényben százszor beiktatva, de ezen jog át fog menni azon nemzetiségre, mely ezen föltételek birtokában lesz. *(Igaz! Ugy van!)*

A mi a többség nyelvének követelését illeti, Eötvös József b., mélyen tisztelt barátom igen szépen kifejtette azt, mennyire nem egyezik meg a többség nyelvének a törvényhatóságokbani kimondása a szabadság eszméjével; kifejtették mások is, miszerint a többség nyelvének ily megállapitása utoljára is nem egyéb, mint indirect uton nemzetiségi kerületek alakitása. Ezeket én nem ismétlem, csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy ha a többség nyelve határoztatik is el a törvényhatóságokra nézve, ugyan azon eset fog előállani, a mely előáll a központi bizottság által beterjesztett törvényjavaslat folytán; azon eset ugyanis, hogy többféle nyelvet kellend használni mégis; miszerint a törvénykezésnél forditókra lesz szükség mégis, és igy ezen javaslatra nézve épen ugy alkalmazható leend az, mit Miletics képviselő úr jónak látott a másikra alkalmazni; hogy machiavellismus és jezuitismusból indul ki, a mennyiben olyat igér,

a mit az életben teljesiteni nem lehet. Van, igaz, egy eset, melyben ez nem fog előfordulni: ez azon eset, ha a többség nyelvének oly zsarnoki hatalmat akarnánk adni, hogy a mely területben ily többség nyelve volna, azon területben sem az egyén, sem a község, sem az egyház más nyelvvel ne élhessen. De ily keresztülvitele a többség nyelvének akár a nemzetek egyenjoguságának, akár a szabadságnak használna-e ? e felett itéljen bárki. *(Helyeslés.)*

A mi a legfőbb kivánat, illetőleg legfőbb vád volt, az arra vonatkozik, hogy a nemzetiségek qua nemzetek, a törvénybe iktattassanak; vonatkozik arra, hogy ennek megtagadása a nemzetiségek halálát okozza; ez utóbbira felelek legelőször. Bármely elfogulatlan ember itéletére bizom, lehet-e azt mondani, hogy egy nemzetiségnek halála, habár csak szellemi halála is készittetik akkor elő, vagy szándékoltatik akkor, midőn a törvényhozás csak néhány napja mondotta ki, hogy az iskolákban mindenki anyanyelvén oktattassék, midőn egész az akadémiai legfelsőbb intézetekig intézkedett arról, hogy mindenki a legfelsőbb iskolákban is saját anyanyelvén vehessen oktatást, midőn intézkedik arról, hogy minden, e hazában levő nemzetiség számára, még a legfelsőbb tanintézeteknél is, tanszékek rendeztessenek; midőn községben, egyházban, egyházi hatóságban, midőn társulás utján megengedi minden irányban érvényesiteni a nemzetiséget, hogy lehessen, mondom, akkor azt mondani, hogy egy ily törvényhozás a nemmagyar ajku nemzetiségek halálát czélozza, ezt én részemről megfogni nem tudom. *(Helyeslés.)* Meg vagyok győződve, hogy a mely nemzetiségre nézve ily intézkedések daczára is az elhalás veszélye fen[n]forog, az el fog halni, nem azért, mert a törvények okozzák, de el fog halni mindezen törvények mellett is, mert nincs benne meg a szükséges életerő. *(Igaz!)*...

Ajánlották nekünk több oldalról és bizonyosan a legjobb és hazafias szándékból, azt, hogy, ha nem helyeselhetjük-is mindenben a kisebbség inditványát, fogadjuk el legalább azt, a mit Dobrzanszky képviselő úr javasolt, mert hiszen czélunk nem lehet más, mint az e hazában élő nemzetiségek kielégitése, a kielégités pedig csak ezen uton érhető el.

Én, t. ház, legelsőben is szeretném tudni, mi alapon lehessen mondani valakinek, hogy azon nemzetiség, melyhez tartozik, csak ezen egy módon lesz kielégithető; de semmiesetre sem áll ez minden nemzetiségről a hazában, melyek közé, azt hiszem, számitani kell a magyart, németet és felvidéki tótokat, kiket, hogy a kisebbségi javaslat kielégiteni nem fog, arról bizonyosak lehetünk. *(Helyeslés.)*

De különben én határozottan és bizton hiszem és reménylem, hogy az e hazában levő különböző nemzetiségek mindegyikét ki fogja elégiteni oly javaslat, mely megadja azon teljes szabadságot, mely a haza veszélyeztetése nélkül megadható.

De ha ezen hitem és meggyőződésem daczára bármikor is elérkeznék rám nézve, azon szomoru percz, melyben meg kellene győződnöm arról, hogy e haza nemzetiségei közül vannak olyanok, melyek semmivel a mi e hazának jóllétét nem veszélyezteti, kielégiteni nem lehet, őszintén bevallom, hogy ez nem lenne indok reám nézve arra, hogy én azt, ami által a haza veszélyeztetik, megadjam, és vérző szivvel, nehéz kebellel bár, de azt mondanám: lássuk tehát, ha igy kell lenni, e szegény, annyit szenvedett haza megbirja-e még egyszer saját hálátlan fiainak küzdelmét ? *(Zajos helyeslés.)* És ha kellene a legrosszabb esetben, kész volnék meghalni e haza romjain, de azt, hogy azért, hogy ezt más ne tehesse, én magam romboljam le hazámat, ezt tenni nem fogom soha. *(Hosszas élénk helyeslés ! Szavazzunk ! Szavazzunk !)*

L.

1868 nov. 28

Popovics-Desseanu János felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1865–68 XI. 145–148. l.

T. képviselőház ! *(Zaj. Eláll. Elnök csenget.)* Elismerem, hogy miután ezen tárgy már öt nap óta szőnyegen forog, a t. ház előtt, a t. háznak türelme már kifogyhatott; *(Ugy van !)* de miután ezen tárgyat egyiknek tartom az e ház előtt fen[n]forgó legfontosabb tárgyak közül, nem tehetem, hogy a szótól elálljak. Mindamellett méltányolni fogom a t. ház türelmének kifogyását és igyekezni fogok minél rövidebben a tárgyhoz szólni.

Kétségkivüli, hogy e hazában nemzetiségi kérdés létezik és hogy ezen nemzetiségi kérdés még megoldva nincs; kétségtelen, hogy mivel ezen hazában nemzetiségi kérdés létezik, többféle nemzetiségek s nemzetek is vannak, és mivel ezen többféle nemzetiségek egyenjogusitásáról van szó, ugyanazért a központi bizottság javaslata már csak azért sem fogadható el, mert az az egyenjogusitás fő feltételét, az egyenjogusitandóknak lételét el nem ismeri. Voltak már előbb is törvényjavaslatok e tárgyban. Ilyen volt az 1861-diki törvényjavaslat a nemzetiségi kérdésben. De ezen törvényjavaslat legalább elismerte és megnevezte azon nemzetiségeket, melyek a nemzetiségi kérdésben egyenjogusitandók. De, uraim, a központi bizottság javaslatát azért sem fogadhatom el, mert a ház kimondta már több izben, miszerint a nemzetiségi egyenjogusitás egyedül az ország integritása s politikai egysége által korlátolható; én pedig ezen törvényjavaslatot nem találom olyannak, mely ezen korlátokig terjedne. Ugyanis a nemzetiségi egyenjogusitás minden esetre meg kivánná azt, hogy a nem-magyar nemzetiségeknek ott, hol az állam egysége azt nem gátolja, a nyelv hivatalos használata megengedtessék. Az ország eddig is törvényhatóságokra volt felosztva és azért senki sem tagadhatja, miszerint ezen országnak territorialis integritása és politikai egysége ép volt. Ugyanazért hogy ha a törvényhatóságokban megengedtetik, miszerint a hivatalos nyelv az azon törvényhatóságokban majoritást képező lakosság nemzetiségének nyelve legyen a haza integritása és politikai egysége megtámadva nincs, de az egyenjoguság elve érvényesitve van, legalább annyiban, a mennyiben megengedi azt, hogy a nemmagyar nemzetiségek nyelve legalább a municipiumokban birja azon jogot, melyet a magyar nyelv a kormányzatban és törvényhozásban bir.

De, uraim, a fön[n]forgó törvényjavaslat az egyéni szabadság terén sem bir az egyenjoguság elvével, mert azt látjuk, hogy a magyar nemzetiségü polgárnak bárhol a hazában, ugy a kormányhivatalok, valamint bár mely törvényhatóságok, bár mely törvényszékek, biróságok vagy egyéb hivatalos hatóságok előtt meg van engedve, hogy saját nyelvén terjeszthesse elő ügyeit s folyamodásait, saját nyelvén perlekedhessék, és saját nyelvén nyerjen határozatot; holott ez a többi nemzetiségi honpolgároknak megengedve nincs, s ezeknek a legfőbb politikai jogok élvezetében is ugyszólván mindenütt a magyar nyelv grammaticája áll utjokban, melytől függ a nem-magyar nemzetiségü polgár politikai jogainak gyakorlása. Ez, uraim, nem egyenjoguság!

Eddig a törvényhozás Magyarországon, különösen 1848 előtt, a magyar nemzetiség fejlesztését, terjesztését és általában a magyar nemzetiséget mintegy állam czélul tüzte ki. És épen itt volt a nem-magyar nemzetiségeknek jogsérelme; most tehát arról

van szó, hogy ezen jogsérelem orvosoltassék, hogy a magyar s nem magyar nemzetiségek között e tekintetben fen[n]forgó jogegyenlőtlenség kiegyenlittessék; de ezt a központi bizottság törvényjavaslata egyáltalában nem teszi...

Uraim, még csak egyet akarok mondani. Kötelességem válaszolni Tisza Kálmán képviselő úr ama felhivására, hogy ne akadályoztassuk a fen[n]forgó kérdésben a törvény alkotását. Meglep engem ezen felhivás, mert a t. ház legjobban tudja, hogy soha sem voltunk mi azok, kik e kérdés megoldását hátráltattuk volna, sőt igen gyakran felszólaltunk s kértük a t. házat, hogy ezen igen fontos kérdést mielőbb oldja meg. Ha tehát az idő ennyire haladt, és e kérdés még megoldva nincs, okai ennek mi nem vagyunk; de azt hiszem, miként mindamellett, hogy az idő rövid, e fontos kérdést csak ugy könnyedén keresztül nem ugorhatjuk, mert azzal tartozunk saját lelkiismeretünknek, tartozunk ama kötelességünknek, melyet választóink irányában elvállaltunk; de tartozunk egyszersmind azon kötelességnek is, mellyel mint honfiak e közös haza érdeke és java iránt viseltetünk. An[n]álfogva, midőn e felhivást részemről el nem fogadom, egyuttal magam és elvtársaim nevében kijelentem, hogy azon ijesztésektől sem rettegünk, melyeket Tisza képviselő ur ellenünk felhozott miszerínt t. i. azon esetben, ha e kérdés meg nem oldatnék, talán majd az annyira gyülölt előbbeni nyelv-törvények fognának alkalmaztatni.

M.

1868 nov. 29

Mocsonyi Sándor és Miletić Szvetozár képviselőtársaik nevében bejelentik a nemzetiségi törvényjavaslat részletes vitájától való távolmaradásukat.[1]

Képv. Napló, 1865–68 XI. 175. l.

Mocsonyi Sándor: T. ház! A képviselőház a tegnapi napon történt szavazás által a Deák Ferencz, Pest bel-városa érdemes képviselője által előterjesztett javaslatot fogadta el a részletes tárgyalás alapjául. Az alapelv, mely e javaslatban foglaltatik, az én és elvtársaim legbenső meggyőződésével egyenes ellentétben áll, és miután más részről a részletes vita alkalmával tehető módositások alapján az alapelvet megváltoztatni nem lehet, kénytelen vagyok meggyőződésem szerint, legmélyebb sajnálattal kijelenteni, hogy én és elvtársaim nem tudjuk lelkiismeretünkkel összeegyeztetni, hogy az e kérdés tárgyalásával járó nagy felelősséget magunkra vállaljuk, s ezért bátor vagyok kijelenteni, hogy mi ezen törvény alkotásánál közreműködni nem fogunk, s a részletes vitában részt nem veendünk.

Miletics Szvetozár: T. ház! A t. barátom Mocsonyi Sándor által elvtársai nevében tett nyilatkozathoz még csak azt teszem hozzá, hogy nem akarom itt bővebben fejtegetni, mily reményekkel, s mily bizalommal jöttünk mi ide három évvel a königgrätzi csata előtt, és mily reménytelenséggel, s mily bizalmatlansággal térünk ismét

[1] Az egykorú magyar ellenzéki sajtó sem ismerte fel a nemzetiségi törvényjavaslat képviselőházi vitájának korszakos jelentőségét. A Hon a nemzetiségi képviselők távozásáról szóló vezércikkében (A román képviselők visszavonulása, 1868. dec. 1 277. sz.) nem az akciót értékeli, hanem Mocsonyi szerepével foglalkozva azon csodálkozik, hogy egy „történeti multú család" tagja miként jelenthette be a radikális nemzetiségi képviselők kivonulását a további tárgyalásokról.

haza. És pedig, — hogy Zmeskál úr szavával éljek — örömmel constatálom, hogy többet nem lehet azon taktikát praktizálni s használni, hogy mondassék vagy lapokban és más uton hirdettessék, hogy a kisebbség inditványát csak azon két-három, ugynevezett tulzó ember programmja képezi, miután az öt napi vita megmutatta, hogy az nem csak két-három, hanem minden román és szerb programmja *(Fölkiáltások: Összesen csak 24-é!)* a mennyien vagyunk *(Fölkiáltások: 24-é!)* egy és más kivételével, valamennyi szerb s román nemzetiségü tag programmja. Meg vagyok győződve, hogy ez az egész román és szerb nép programmja volt és lesz. *(Nagy zaj között elvtársaival együtt távozik.)*

N.

1868 dec. 2

Jelentése a főrendi ház állandó bizottságának a nemzetiségi egyenjoguságról szóló törvényjavaslat tárgyában.

1865–68. évi Főrend. Ir. II. 389. l.

Midőn az országgyülésileg egybegyült főrendek és képviselők 1861-ik julius 6-án kelt feliratukban kijelentették azt, miszerint akarják, hogy más nemzetiségü honfitársaik nemzetiségi igényei mindenben, mi az ország politikai szétdarabolása s törvényes függetlenségének föláldozása nélkül eszközölhető, törvény által biztosittassék, egyszersmind reményeiket nyilvánitották ki az iránt, hogy ily értelmü törvények mielőbb alkottatni fognak.

A nemzetiségi törvényjavaslat kifolyása azon fentebbi közös határozatnak, melyet a m. főrendi ház már 1861-ben magáévá tett.

A kiküldött bizottság nem látta tehát szükségét e törvényjavaslat elvi indokolásába bocsátkozni s pedig annyival inkább, mennyiben annak tüzetesebb tárgyalásánál meggyőződött arról, hogy a fentebb körvonalazott alapelvek hű kifejezést nyertek az által, hogy e törvényjavaslatban legfőbb súly arra fektetik, miszerint Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben egy nemzetet képezvén, a külön nemzetiségek nyelveiknek hivatalos használata nem terjesztetett ki annyira, hogy általa az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége kockáztassék.

Mig igy egyrészt az államnak nélkülözhetetlen egysége megóva van, másrészt a különajku honpolgárok jogos igényei, mennyiben anyanyelveiket nem csak egyházi, iskolai, községi törvénykezési ügyeiknél, de még a törvényhatósági gyülekezetekben, ezek jegyzőkönyveiben, sőt szemben az államkormánnyal is használhatják, teljes mértékben kielégittettek.

Ezen tekintetekből indulva, a kiküldött bizottság a törvényjavaslatot ugy, mint az a képviselőház által átküldetett a m. főrendeknek, elfogadhatónak véleményezi.

Kelt Pesten, 1868. évi december 2-án.

Gróf Cziráky János s. k.
bizottmányi elnök

Báró Lipthai Béla s. k.
bizottmányi jegyző

O.

1868 dec. 4

Masirievié Sámuel szerb patriarcha felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor.

Főrend. Napló, 1865–68 584–585. l.

....A nemzetiségi kérdés, melynek szükséges és méltányos megoldása már országgyülésünk által is ünnepélyesen elismertetett, nem uj eszme, annak létezése hazánk határain belül s azokon kivül is el van ismerve. Kutforrása pedig a népek életéből ösztönszerüleg és szükségkép kifolyó jelenségekben keresendő.

Ezen eszmének horderejét ismerve, jól tudom, s mélyen érzem, hogy a szükséges egység és egyetemlegesség tekintetéből, s szemközt a felmerült kivánalmakkal, ezen kérdésnek sajátságos nehézségei vannak. De az isteni gondviselésben bizva, mely hazánk tágas határain belül több ajku népet honositott, mely létünkről mindeddig gondoskodott, a haza oltárán hozott közös áldozattal sok vihart elháritott, s országunkat megmentve, a népek történetét hazánk történetével egybeforrasztotta, hazánk s annak összes népei sorsa felett őrködött, meg vagyok győződve, hogy a viruló szebb jövő áldása mindannyiunkra ki fog terjedni, s hogy vezér szereplő hazánk fiai arra intézendő nagylelkü közremüködése által, hogy ezen kérdés megoldásánál mind az, a mi az ország egységének, alaptörvényeinek s a kormányzati főelvek sérelme nélkül engedélyezhető, meg ne tagadtassék, a mutatkozó nehézségek is legyőzve lesznek.

Azon kegyelet érzetével, mellyel hazánk mérv adó elvei s állami hivatási irányában egy részről, és a népek, de különösen szerb nemzetem természet s örök jog adta érzelmei irányában másrészről viseltetem, áthatva, nem titkolhatom azon meggyőződésemet, hogy a fentebbi czél legbiztosabb támaszait a népek közös és hazafias érzületében leli; s e végből óhajtanám, ha a napirenden lévő törvényjavaslatban, miután a magyar nyelv kitünő állása máris elegendőleg biztositva vagyon, nem csupán egyéni, de nemzeti jogosultság eszméje alapul elfogadva, mindazon megszoritások, melyeket a haza egysége s főkormányzati elvei szükségkép nem kivánnak, gondosan mellőztettek volna, óhajtanám, ha a honunkban élő nyelvek használata iránt már fen[n]álló gyakorlat, mely, mint tapasztaljuk, a közélet fejlődésének mindeddig kárára nem volt, jelen törvény által rendezve s nem korlátozva, üdvösen fejlesztetett volna, óhajtanám, ha az egyházi hatóságok ügykezelési nyelv tekintetében is érintetlenül hagyatnának.

A javaslatnak erre vonatkozó intézkedését sérelmesnek tartom, mert ez által a fen[n]álló és előbbi törvények által biztositott egyházi önkormányzat megszoritást szenvedne.

Óhajtanám végre, de szükségesnek is tartom, ha a nyelv szabad használata által feltételezett és szükségelt ügykezelés lehetősége és gyorsitása nemmagyar ajku honfiaink alkalmazása a kormányzás minden rétegeiben és a javaslatnak erre vonatkozó de határozottan kifejezendő rendelkezése tettleg foganatosittatnék.

Mindezt a törvényjavaslatban nélkülözvén, a javaslatot ez okból nem pártolhatom.

A mi különösen a szerb nemzet jogait és igényeit illeti, melyek királyi váltság leveleken alapulnak, és mint történeti és törvényes igények is különös figyelmet érdemelnek, és az 1861. évben tartott nemzeti congressus határozataiba foglalva és kellőleg indokolva a magas trón és kormány ótalma alá terjesztettek: kötelességemet teljesitve ki kell nyilatkoztatnom, hogy ezen igényeket a jelen törvény által sem érintve, sem kielégitve nem tekinthetem, és e részben azon megnyugtató reményben élek, hogy ezen határozatok az 1861. évi országgyülésünkhöz intézett legkegyelmesebb királyi leirat, és a magas kormány nevében adott azon nyilatkozat értelmében különös előterjesztés tárgyát képezendik.

P.

1868 dec. 4

Papp-Szilágyi József beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor.

Főrend. Napló, 1865–68 585–586. l.

Nagymélt. elnök! mélt. főrendek! Szólok ezen törvényjavaslathoz azért is, mert én a románok püspöke vagyok,[1] azon nép püspöke, melynek nyelvét Magyarországban hárommillió beszéli.

Ezelőtt 21 évvel a magyarországi törvényhozó testületnél én is közreműködtem azon törvények alkotásában, melyeknek ez a czime: „A magyar nyelv és nemzetiség tárgyában." Huszonegy év óta ime egy másik törvényjavaslattal találkozom, a melynek egészen más a czime, t. i.: „A nemzetiségi egyenjoguság tárgyában", és ezt én haladásnak tekintem. Azonban, ha ezen törvényjavaslatnak tartalmát czimével összehasonlitom, nem lehet tagadnom, hogy ezen törvényjavaslatnak czime szintén az is lehetne: „A magyar nyelv és nemzetiség tárgyában", és — Cicero pro domo, charitas incipit ab ego[2] — én ezt ros[s]z néven egyáltalában nem veszem; sőt megvallom ünnepélyesen, hogy Magyarországból egyszersmind Romániát, Szerbiát, Germániát, Szláviát nem lehet csinálni. *(Helyeslés.)* Bevallom, hogy Magyarország kiválólag a magyarok hazája, *(Helyeslés)* és hogy ezt a földet az Isten a magyaroknak adta. *(Helyeslés.)* Ezen hazának neve a magyar neve, mert akár veszem a román Ungurt, a szláv Vengert, akár a german Ungarn szót: ezen haza a magyartól neveztetik el. De midőn ezt ünnepélyesen s őszintén bevallom, szintén bevallom az igazságnál fogva azt is, hogy ezen országban a magyarokon kivül vannak más népek is, vannak nemzetiségek, mely nemzetiségek és népek „jus civitatum"[3]-ot kaptak és melyekre nézve a magyar államnak nemcsak jogai, de kötelességei is vannak. *(Helyeslés.)*

A magyar államnak azon nemzetiségek iránti kötelessége pedig abban áll, hogy azon nemzetiségek s népek iránt, melyek velünk együtt, a magyar nemzettel együtt az ország terheit viselik, minden időben egyesült erővel, a magyarokkal azt védelmezték, és mint tulajdon hazájukért mindenkor véröket ontották és fogják ezentul is ontani, ezen nemzetiségek iránt a hazának igazságosnak kell lenni. Ezen igazságosságot pedig abban találom, hogy nemcsak élni kell őket hagyni, mint nemzetiségeket, hanem segiteni is kell őket, hogy nemzetiségöket kifejthessék.

Erre nézve én üdvözlöm ezen törvényjavaslatot, mint kezdeményezést, oly kezdeményezést, mely a nemzetiségek megnyugtatására méltán szolgálhat, mert csak a 27-ik szakaszt tekintve, az állam kormánya gondoskodni fog, hogy az országos birói

[1] Nagyváradi gör. kat. püspök.
[2] Cicero is hazabeszél, az embernél minden önmagánál kezdődik.
[3] Polgárjog.

és közi gazgatási hivatalokra, és különösen a főispánságokra a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelveken tökéletesen jártas és másképismétlés is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak. Ez valósággal a nemzetiségek megnyugtatására szolgál, és azon reményre jogositja fel őket, hogy az igy megkezdett kérdés, az állam-boldogság okszerüleg tovább fog fejlesztetni. Ezen reményre jogositja fel őket a magyar nemzet nagylelküsége is, melyről én itt ezen ház előtt egy pár nappal bevallást tettem, és bevallottam, nem aljas hizelkedésből, hanem azon őszinte meggyőződésből, hogy ezen nemzetiségek mostani szabadságukat és jobb sorsukat a magyar nemzet nagylelküségének köszönhetik. Mert a népnek felszabadulása különösen azon nemzetiségeknek javára szolgált, melyek az örök váltság utján magokat megváltani soha képesek nem lettek volna. *(Igaz !)*

Én tehát, mélt. főrendek, szivesen elfogadom ezen törvényjavaslatot és reményemet fejezem ki, hogy alkalomszerüleg a nagylelkü magyar nemzet nem lesz idegen a nemzetiségeket több kedvezésben is részesiteni. *(Éljenzés !)*

R.

1868 dec. 4

Gr. Szapáry Gyula beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor.

Főrend. Napló, 1865–68 586–587. l.

Nagymélt. elnök ! mélt. főrendek ! Az előttünk fekvő törvényjavaslat a hazai közvélemény által több szempontból itéltetik meg.

Némelyek állitása szerint ez a nemzetiségeknek sok jogot ad és ez által veszélyezteti az állam egy részét, mások szerint a nemzetiségeket nem elégiti ki és igy a czélnak nem felel meg.

Oly kérdéseket, melyek oly különbözőleg itéltetnek meg, tisztán csak a kölcsönös engedékenységgel, az igazság és méltányosság alapján lehet megoldani, és e kérdést különösen az állam egységének és kormányzat lehetőségének fen[n]tartása mellett, felfogásom szerint, a jogegyenlőség alapján kell megoldani.

Ha ily szempontból itéljük és oldjuk meg az előttünk fekvő kérdést, véleményem szerint bátran elvállalhatjuk a felelősséget hazánk jelen és jövő nemzedéke előtt, és bátran bocsáthatjuk ezen kérdés eldöntését a müvelt világ itélete alá.

Véleményem szerint sem azokat nem lehet kielégiteni, a kik a magyar nyelv kizárólagos fen[n]tartását óhajtják, sem azokat, a kik a nemzetiségek szerint kikerekitett külön területekről ábrándoznak, a kik nem kivánnak egyenjogosságot, de külön szabadalmakra hivatkoznak. Kielégitő törvényt alkotni azok számára, a kik ezen merev ellentétben állitják fel ezen kérdést, nem lehet.

Felszólalásomat nem is azokhoz intézem, mert azoknál ez viszhangra nem találna ; de intézem a nemzet azon nagy többségéhez, mely a kérdést nem állitja fel ily merev ellentétben.

A törvényjavaslat bevezetése nyiltan kimondja, hogy Magyarország minden polgára egy nemzetet képez, az egységes, osztatlan magyar nemzetet. Ezen kifejezés — felfogásom szerint — félremagyarázhatatlanul kimondja a nemzet egységének eszméjét ; kimondja továbbá a törvényjavaslat első szakasza, hogy az állam nyelve, az országgyülés nyelve a magyar nyelv ; kimondja, hogy a kormány által kinevezett biróságok, és különösen a felső biróságok törvénykezési nyelve a magyar, és hogy a

törvényhatóságok az államkormányhoz intézett irataikban a magyar nyelvet használják.

Ezeket — felfogásom szerint — a kormányzás lehetősége végett kimondani szükséges volt...

S.

1868 dec. 4

Br. Wenckheim László felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor.

Főrend. Napló, 1865–68 587–588. l.

Mindazokat, miket szeretve tisztelt herczeg-primásunk[1] a nemzeti kérdésre nézve oly melegen átérezve és oly helyesen előadott, magamévá teszem, és előadását minden részleteiben pártolom ; de épen azért, mert épen ugy érzek, ellenkező következésre vagyok kénytelen jutni.

A 48-ki átalakulás, mely Magyarországnak 14 millió lakóját magyar polgárokká akarta emelni, megosztván minden emberrel vallás- és nyelvkülönbség nélkül a polgári és politikai jogoknak élvezetét, a nemzeti erőnek gyarapodását, az egyesülést, kibékülést látszott magában foglalni ; pedig szakadást, gyengülést, háborut foglalt méhében.

Senki sem hitte azt, hogy a 48-ki alkotmányban foglalt magasztos elveket bármi által, vagy bármely nemzetiség által a közös alkotmánynak felforgatására, vagy nemzetiségünknek megtámadására fel lehessen használni.

És mégis Magyarország alkotmánya és nemzetisége megtámadtatott saját polgárai által, de saját polgárai védelmezték is.

Ezt tette Magyarország mindannyiszor, ahányszor megtámadtatott, és mindig dicsőségesen.

Itt kezdődik — nézetem szerint — a nemzetiségi kérdés ; ezen kérdésnek törvényes megoldásától 20 évig el voltunk zárva ; most ujra ezen kérdésnek megoldása ezen törvényjavaslat által, a mélyen tisztelt képviselőház által kivántatik.

A legnagyobb figyelemmel és érdekeltséggel olvastam ezen kérdésnek beható és felette nevezetes vitatkozásait ; akartam keresni engem meggyőző érveket, ezen törvény elfogadására, mert a priori ellenkezett felfogásaimmal, hogy a magyar nemzetiség Magyarországon bárki által is kétségbe vonassék ; de megvallom, arról nem tudtam meggyőződni, hogy a nemzetiségi kérdést törvényesen meg lehessen oldani, sőt inkább arról győződtem meg, hogy valamint a 48-ki törvényeknek elvei fegyverül használtattak fel ellenünk, ezen törvény uj fegyvereket ad az ellenséges indulatu polgárok kezeibe ellenünk, és ezt tenni nem akarom.

De másrészt észrevételem van a törvénynek czime ellen.

Nemzetiségek egyenjoguságáról szól, mely azzal kezdődik, hogy midőn a magyar nemzetiséget, mint politikait, kormányzásit, törvénykezésit körülirja, tulajdonképen a magyar souverainitást constatálja és proclamálja ; átalában olyant mond, mi magától értetődik ; pedig az egész törvényjavaslat csak a nyelv használatának szabályozását foglalja magában.

[1] *Simor* János (1813–1891) hercegprímás, bíbornok, a főrendiház örökös tagja. 1867–68-ban sorozatos, eredménytelen tárgyalásokat folytatott a kormánnyal az ú. n. katolikus autonomia ügyében. Ez ügyben 1871-ben emlékirattal fordult az uralkodóhoz.

Helyesebbnek találtam volna, azt mondani: a nyelv használatának szabályozása.

Én abban a véleményben vagyok, hogy a nemzetiségi kérdésnek megoldható része speciális törvények által külön-külön megoldandó a községi, a megyerendezési, a perrendtartási, népnevelési törvényes rendeletek által, valamint ez már meg is történt a perrendtartásnál, a népnevelésnél azon felhatalmazás által, melynél fogva a ministerium fel van hatalmazva a nyelv használatára nézve intézkedni. Ezen az uton váltja be az ország azon igéreteket, melyeket a méltányos és igazságos sérelmek orvoslása érdemében adhatott. A nemzetiségi kérdésnek meg nem oldható részét pedig egészen más factorok fogják megoldani, mint a jelen törvényjavaslat.

Nem pártolom azon véleményt, hogy Magyarország jövendője a nemzeti kérdésnek szerencsés megoldása által biztosittatik, de ugy vagyok meggyőződve, hogy Magyarország jövendője az 1867-ki kiegyezés által lett biztositva, melynél fogva a nemzet és fejedelem kibékülvén, az királyát megkoronázta, az örökös tartományokkal a pragmatica sanctió alapján közügyeit elrendezte, mi által a „magyar-osztrák birodalom" kifejezést nyert. Magyarország jövendője biztosittatik azon bölcs és méltányos politika által, melyet az ország providentiális statusférfia meginditott, és melyet az országnak nagy többsége melegen pártol, és hogy ha ezen politika még tovább is a nemzet által pártoltatni fog, biztositva látom az országnak jövendőjét.

Mindezeknél fogva tehát, mert Magyarországban más nemzetiséget a magyarnál el nem ismerek; mert a magyar nemzetiséget egy külön törvény által proclamálni szerintem annyit tesz, mint kételkedni a magyar nemzetiségnek jogosultságában; mert a törvény czimét ellentmondásban látom lenni a törvényben foglalt rendeletekkel; mert ugy vagyok meggyőződve, hogy a nemzetiségi kérdést törvényesen meg nem lehet oldani: a törvényjavaslatot el nem fogadhatom és igy kénytelen vagyok ellene szavazni.

45.

1868 dec. 6

1868 : XLIV. t.c., a nemzetiségi egyenjoguság tárgyában.[1]

1865–68. évi Képv. Ir. VII. 184–189. l.

Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogu tagja;

minthogy továbbá ezen egyenjoguság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik;

a honpolgárok teljes egyenjogusága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni.

[1] A főrendiház 1868. dec. 5-én közölte a képviselőházzal a törvényjavaslat fenti szövegének elfogadását. 1868. dec. 6-án az uralkodó aláírta a letárgyalt javaslatot. Az új törvényt a következő napon, 1868. dec. 7-én az országgyűlés két házában kihirdették s az 1868: XLIV. tc. alakjában a Törvénytárban megjelent.

1. §.

A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar levén, a magyar országgyülés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentul is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles forditásban kiadandók; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentul is a magyar.

2. §.

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötöd része jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.

A különböző szövegekben eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.

3. §.

Törvényhatósági gyülésekben mindaz, a ki ott szólásjogával bir, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar.

4. §.

A törvényhatóságok az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveikben használnak. Egymásközti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár pedig azon nyelvek egyikét használhatják, a mely azon törvényhatóság által, melyhez az irant intéztetik, a második szakasz szerint jegyzőkönyveik vitelére elfogadtatott.

5. §.

A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de a mennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra s tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna: az illető tisztviselők kivételesen törvényhatóságaik jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. Valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkivánják: jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is fölterjesztendők.

6. §.

A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.

7. §.

Az ország minden lakosa, azon esetekben, a melyekben ügyvéd közbejötte nélkül, akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen vagy megbizott által veszi és veheti igénybe a törvény ótalmát és a biró segélyét:

a) saját községi birósága előtt anyanyelvét;

b) más községi biróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;

11*—13-70

c) saját járási birósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;

d) más biróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak biróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető biróság tartozik.

8. §.

A biró a 7-ik §. eseteiben a panaszt vagy kérelmet a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanuhallgatást, szemlét és más birói cselekményeket ugy a peres, mint a peren kivüli, valamint a bünvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; a perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon a nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a biró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti, tartozik azonban annak tartalmát a feleknek szükség esetében tolmács segélyével is megmagyarázni.

Szintugy tartozik a biró a felek előtt megmagyarázni, s illetőleg tolmácsoltatni, a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perben álló felek egyike vagy másika nem ért.

Az idézési végzés, a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, különben pedig azon községnek, a melyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelvén, vagy pedig az állam hivatalos nyelvén fogalmazandó.

A birói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó; de köteles azt a biró minden egyes félnek azon a nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, a melyen kivánja, a mennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, a melyhez a biró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.

9. §.

Mindazon polgári s bünvádi perekben, melyek ügyvéd közbejöttével folytatandók, az első biróságoknál mind a perlekedésnek, mind a hozandó itéleteknek nyelveire nézve addig, mig az első biróságok végleges rendezése és a szóbeli eljárás behozatala fölött a törvényhozás nem határoz, az eddigi gyakorlat lesz mindenütt fen[n]tartandó.

10. §.

Az egyházi biróságok magok határozzák meg ügykezelési nyelvöket.

11. §.

A telekkönyvi hivataloknál, a törvényszék felügyelőségének tekintetéből is, az illető törvényszék ügykezelési nyelve használandó; de ha a felek ugy kivánják, mind a végzés, mind a kivonat az állam hivatalos nyelvén vagy azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek egyikén is kiadandó, a melynek területén a telekkönyv hivatal van.

12. §.

A felebbezett perekben, ha azok nem magyar nyelven folytattattak, vagy nem magyar okmányokkal vannak ellátva, a felebbviteli biróság mind a pert, mind az okmányokat, a mennyiben szükséges, magyarra forditattja azon hiteles forditók által, a kik a felebbviteli biróságoknál állam költségen lesznek alkalmazva, s a pert ezen hiteles forditásban veszi vizsgálat alá.

Végzéseit, határozatait és itéleteit a felebbviteli biróság mindig az állam hivatalos nyelvén fogja hozni.

Leküldetvén a per az illető első birósághoz, ez köteles lesz a felebbviteli biróság végzését, határozatát, vagy itéletét minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni, s illetőleg kiadni, a melyen ez azt kivánja, a mennyiben az a nyelv a biróságnak ügykezelési vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volna.

13. §.

Az államkormány által kinevezett minden biróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar.

14. §.

Az egyházközségek egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül, anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nem különben — az országos iskolai törvény korlátai között — iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

15. §.

A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmagok állapitják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha ez nem az állam hivatalos nyelve volna, az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is, hiteles forditásban, felterjesztendők.

Ha különböző egyházak s egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy azon egyháznak nyelvét használják, a mellyel érintkeznek.

16. §.

Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét, vagy ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét, az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben, az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvöket, más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

17. §.

Az állam, s illetőleg a kormány által már állitott vagy a szükségeshez képest állitandó tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási minister teendőihez tartozik. De a közoktatás sükere, a közművelődés és közjóllét szempontjából, az államnak is legfőbb czélja lévén: köteles ez az államintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvökön képezhessék magokat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képezés kezdődik.

18. §.

Azon területeken létező vagy felállitandó állami közép és felső tanodákban, a melyekben egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állitandók.

19. §.

Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmai számára, a mennyiben még nem állittattak, tanszékek állittatnak.

20. §.

A községi gyülések magok választják jegyzőkönyvük s ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

21. §.

A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.

22. §.

A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos vagy saját ügykezelési nyelvét, más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

23. §.

Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyujthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét vagy nyelvei egyikét használhatja.

A törvénykezés terén a nyelv használatát a 7—13. §§-ok szabályozzák.

24. §.

Községi és egyházi gyülésekben a szólás jogával birók szabadon használhatják anyanyelvöket.

25. §.

Ha magánosok, egyházak, magántársulatok, magán tanintézetek és törvényhatósági joggal nem biró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák: az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközlött hiteles forditás is melléklendő.

26. §.

Valamint eddig is jogában állott bár mely nemzetiségü egyes honpolgárnak épen ugy, mint községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: ugy ezentul is jogukban áll saját erejökkel, vagy társulás utján alsó, közép és felső tanodákat felállitani. E végből s a nyelv, müvészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozditására szolgáló más intézetek felállitása végett is, az egyes honpolgárok, az állam törvény szabta felügyelete alatt, társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyüjthetnek és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött müvelődési és egyéb intézetek — az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett — az állam hasonló természetü s ugyanazon foku intézeteivel egyenjoguak.

A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapitók határozzák meg.

A társulatok s általok létesitett intézetek egymás között saját nyelvökön is érintkezhetnek; másokkal való érintkezéseikben a nyelv használatára nézve a 23. §. határozatai lesznek szabályozók.

27. §.

A hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra a különböző nemzetiségekből a szükség s nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

28. §.

A korábbi törvényeknek a fen[n]ebbi határozatokkal ellenkező rendeletei ezennel eltöröltetnek.

29. §.

Ezen törvény rendeletei a külön területtel biró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra ki nem terjednek, hanem ezekre nézve nyelv tekintetében is azon egyezmény szolgáland szabályul, mely egy részről a magyar országgyülés, más részről a horvát-szlavon országgyülés között létrejött, s melynél fogva azok képviselői a közös magyar-horvát országgülésen saját anyanyelvökön is szólhatnak.

Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek s elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helyben hagyjuk, megerősitjük és szentesitjük s mind magunk megtartjuk, mind más hiveink által megtartatjuk.

Kelt Budán, egyezernyolczszáz hatvannyolcadik évi deczember hó hatodik napján.

Ferencz József s. k. Gróf András[s]y Gyula s. k.

46.

1868 végén.

Két nem tárgyalt tervezet a „nemzetiségi egyenjoguság" tárgyában.

A.

A zemplénmegyei oroszok kivánalmai.[1]

B. M. eln. 1869–III–231.

Másolat

I.

A nemzetiségre nézve

a) Az orosz és többi nemzetiségek a magyarral egyenjogu politicai nemzetiségeknek tekintessenek, és ezen állásukban törvény által biztosit[t]assanak.

b) Az orosz nemzetiségi, sárga kék lobogó, a magyar lobogó czimer mellett szabadon használtathassék.

c) Minden honpolgár az alsóbb rétegtől, a fejedelemig, saját nyelven folyamodhatván, a beadványokra vonatkozó határozatok, végzések, s itéletek, ugyan azon nyelven adassanak ki.

d) Kiképzett egyéneink a M. kir. Ministeriumnál és az országos minden hatóságoknál a népesség arányához képest alkalmaztassanak, — a vallás és közoktatási ministeriumnál pedig görög cath. egyház ügyei vezetésére egy külön szakosztály szerveztessék.

e) Orosz nemzetiségü görög cath. hadkötelezetteink külön ezredekbe soroztassanak hogy ez által az 1848. XX. 5. §-nak a vallás érdekében elég tétethessék.

II.

A nyelvre nézve

Az ország diplomaticus nyelve a Magyar, de a meghozott törvények minden nemzetiségek nyelvén kiadva mint hivatalos szövegüek kihirdetendők, a képviselő házban azonban minden nemzetiségek képviselői, az egyenjogúság alapján saját nyelvükön beszélhessenek.

III.

A megyékre nézve

a) A megyék illetőleg a megyei bizottmányok a népképviselet alapján a nemzetiségek népességi aránya szerint szerveztessenek, hogy igy a nemzetiségek közötti örökös surlódás megszüntessék.

b) Minden megye tanácskozási, közigazgatási és törvénykezési nyelvéül a nép nyelve használtassék.

[1] A „*Zemplén megyei oroszok kivánalmai*" tervezet tovább halad a nemzetiségi albizottság irományai között szereplő Bukovszky-féle javaslatnál (ld. 15/D sz. irat). A tervezet közigazgatási és iskolai pontjai az egykorú nemzetiségi ügyekben járatos szerzőt sejtetnek. Feltételezhető, hogy a szomszédos makovicai (északny. Sáros megye) kerületet képviselő Dobrzánszky (Dobrjanskij) Adolf tudott a törvényjavaslatról, esetleg részt is vett annak szövegezésében.

c) Az országgyülési képviselők választásánál az e czélra választott küldöttség által ugy a választó polgárok össze irása, mint a szavazatok beszedése, a képviselő jelöltek részéről megbizandó egyének ellenőrzése mellett, községenként eszközöltessék.

IV.

Az egyházra nézve

a) Görög catholicus egyházunk részére az őt jogosan megillető önkormányzat (autonomia) a világi elemeknek az egyházi kormányzatbani befolyása, törvényileg biztositassék, annak folytán

b) Egyházunk emelése tekintetéből a munkácsi egyház megye metropolitaságra emeltessék.

c) Gör. cath. egyházunk mind azon ősi jogai, melyeket egykor szabadon gyakorolt u. m. püspök választás, papnősülés, papjaink szakálviselete, s görög szertartásunk szabad gyakorlata, melyek ez ideig felakadva nincsenek, életbe léptettessenek, illetőleg fen[n]tartassanak.

d) A görög cath. egyházak szükségeinek fedezésére bizonyos átalány az évenkinti vallás alapitványi költségvetésbe be vétessék.

e) Görög catholicus lelkészeink a kor igényeihez képest ellátásáról a kormány gondoskodjék.

f) Tekintve hogy az országgyülés állandóan Pesten tartatik, mely időben megjelent püspökeink, képviselőink ugy szinte a helybeli képviselők, katonaság, egyetemi ifjuság és a felvidékről évről évre oda sereglő Gör[ög] Catholicusok számára a vallás gyakorolhatása és a szentségek kiszolgáltatása czéljából ott Görög Cath. templom és lelkészség alapitassék, s a vallás alapból illendően ellátassék.

V.

A nevelés ügyre nézve

a) Nevelési ügyünk vezetése a IV. pontban körülvonalzott önkormányzat, egyházunkra bizassék.

b) Az orosz nemzetiség lakta megyékben meglevő és netalán felállitandó nyilvános tanintézeteknél, rendes előadási nyelvül a magyar nyelv mellett az orosz használtathassék.

c) A földmüvelés és ipar terjesztése czéljából a nemzetiségünk által tömören lakott valamely vidéken egy önálló földmüvelési és ipartanoda létesitessék, s a felső Zemplén Megyei Telekkönyv *Homonnára* tétessék.

d) Az eperjesi Gör. Cath. egyházmegye számára Eperjesen papnövelő intézet, és tanitó képezde, *Homonnán* pedig *algymnasium* alapitassék, és az Eperjesen meglévő állami gymnasiumnál az orosz nyelv részére, tanszék rendszeresitessék.

e) A néptanitók illető ellátásáról az állam gondoskodjék.

f) A pesti közös egyetemnél az orosz nyelv és irodalom müvelésére, egy külön rendes tanszék biztositassék.

g) A szellemi és anyagi jóllét előmozditása czéljából, öszvejövetelek szabadon gyakoroltathassanak.

B.

Andrée soproni ügyvéd Somssich Pálhoz, a nemzetiségi bizottság elnökéhez beterjesztett tervezete az u. n. „külön nemzetiségek" tárgyában.

B. M. eln. 1869 – III – 231.

Másolat. Részlet[1]

7. Némileg közvetlenül ez ügyre nézve szükséges törvényes intézkedés u. m.

a) Annak törv. czikk általi enunciátiója: hogy a nemzetiség vagy inkább faj külömbsége az országban semmiféle — sem köz-, sem magányjogra — sem kedvező sem hátrányos befolyással nem lehet;

b) hogy az országban divatozó nyelvek használatának megszoritását vagy kényszerét a törvény egyáltaljában tiltja.

Ez azon non plus ultra, a mit, de csak a már meglévő előzmények (1848 & 1861) után tenni kell — de azon tul nem szabad; ez is még meglehetős confusiókat szülhet, de csak eleinte; mert ha az izgatók látják resp. Bécsből azon meggyőződést szerzik magoknak, hogy „nemzetiségben nincs többé üzérkedés" — és az illető publicum az ajánlott rendszabályok alkalmazása mellett lecsil[l]apitva meggyőződik arról, hogy az efféle polyglott caprice teljesülése igen költséges és korántsem oly gyönyörüséges tréfa, milyennek az tilos korában képzeltetetett: ez lassan de biztosan megszünik.

A calamitás elvégre abból állhat: hogy némely municipiumokban a magyaron kivül más nyelvet is fognak használni, — a szolgabiró vagy más Iae Inst.[2] egyes birónak más nyelven is kell biráskodni — ez mind nem tesz semmit — bajosabb: hogy kivált a Bánságban és Erdélyben a jegyzőkönyveket és rendes pereket is más (rácz v. oláh vagy 3 féle) nyelven is fognák vezetni, — ez költséges és bonyolitja az eljárást; — *de türni ezt is kell, csak positiv nyelv törvény ne hozattassék.* — Ha ott a magyar biró a legderekabb, a magyar jegyző s a magyar ügyvéd a legügyesebb, — a nagy közönség, mely rendes viszonyok mellett nem rajong utópiák mellett, hanem saját hasznát keresi — a magyarokat és közvetve a magyarosodást fogja pártolni.

Egyébiránt ez a csalhatatlan meggyőződésem, hogy a ráczok és oláhok iránti viszonyunk akár közvetlenül, akár mások által küzdendő háboru utján, — de mindenesetre a fegyver által fog *végkép* rendeztetni; — azért gyarmatositsunk!

c) A büntető törvény okvetlenül foglaljon magában egy §-t; mely minden — valami nemzetiség, szóbeli vagy tettleges sértését involváló cselekményt keményen megbüntet. — Nem árthatna még a codificatio előtt is ez iránt egy kis törv. cz. sem.

47.

1869 jan. 28

A nagybecskereki szerb konferencia 1869. jan. 16/28-án hozott határozatai, a magyar országgyülés szerb képviselőinek programja tekintetében.[1]

Röpirat.

A szerb nemzeti konferenciának a nagybecskereki ideiglenes központi választmány által 1869. évi január 16/28-ára Nagybecskerekre összehivott gyülése a jövő magyar országgyülésre a szerb nemzeti párt által jelölt, illetve megválasztott jelöltjei

[1] *Andrée* tervezetének előző része a hazai nemzetiségi kérdés történeti kialakulásával foglalkozik.

[2] *Iustitiae Institutiones* — igazságszolgáltatási intézmények.

[1] Az egykorú nyomtatvány *Thim* József tulajdonában. Címe: *Odluke velike konferencije szrpszke u Becskereku 16. januara 1869. drzsane u pogledu programa za zasztupnike szrpszke na ug. szaboru.*

és a képviselők programjára vonatkozóan, a következő határozatokat hozta, mely őket erkölcsileg kötelezi és irányadóul fog szolgálni.

I. A nemzetiség tekintetében: hogy a románokkal, szlovákokkal, ruszinokkal szolidárisan, azaz együttesen képviseljék a magyarországi összes nemzetek jogegyenlőségének elvét és az összes ezen elvekből folyó következményeket, azon javaslat értelmében, melyet a szerb és román nemzetiségü képviselők a mult magyar országgyülésnek benyujtottak és védtek[3]; a szerb kérdés tekintetében különösen hassanak oda, hogy az 1861. évi kongresszus határozatai a kormány vagy az országgyülés által napirendre tüzessenek és amennyiben az államjogi körülmények miatt változtatásuk szükséges lenne, oda hassanak, hogy az uj szerb kongresszus e kérdésben a szerb nemzet és a magyar országgyülés megegyezése érdekében egybehivassék; de mindenesetre képviseljék azt, amit a szerb nemzet a kongresszuson vagy gyülésén a jogai alapján jogosnak és célszerünek tartana.

II. A Háromegy királysági szerb-horvát nemzet érdekében képviseljék a hármas királyság államjogi önállóságát és területi integritását azon alapelvek alapján, melyeket a Háromegy királyságban a nemzeti szerb-horvát párt elfogadott.

III. Támogassák a románok követelését,[4] hogy Erdély területi önkormányzatát valamennyi nemzet jogegyenlősége alapján elnyerje.

IV. A magyar korona országainak teljes önállósága és alkotmányossága érdekében támogassák a magyar országgyülés ellenzéki pártját, mely a delegációk és a közös ministeriumok megszüntetését kivánja, a törvényhozó testületek, valamint a megyék és községek képviseletének átalakitásánál a demokratikus, azaz a népképviselet elvét képviseljék, valamint a megyei törvényhatóságok érdekét a központi felelős kormánnyal szemben; követeljék a személyes, társadalmi és politikai szabadság minden biztositékának megvalósitását az alkotmányos, demokratikus rendszerű államokban elfogadott elvek alapján.

V. A rokon szláv testvérek érdekében minden alkalommal támogassák azon elveket, melyek állami önállóságukat és nemzeti egyenjoguságukat szolgálják az alkotmány és általában a magyar korona országai önállóságának és integritásának sérelme nélkül.

VI. A keresztény népek szabadsága és önállósága s a szerb nép egyesülése érdekében Keleten minden olyan politikát akadályozzanak, mely Törökország fenntartását, vagy ezen népek meghóditását célozza s e tekintetben követeljék az idegen hatalmak be nem avatkozásának elvét és Törökország keresztény nemzetei felszabaditásának támogatását.

VII. Ahol a szerbek ezen elvekhez csatlakoznak, de önmaguk vagy a románokkal és szlávokkal szövetkezve kis számuk miatt nem volnának képesek szerbet, vagy megállapodás szerint románt vagy szlávot a fenti elvek alapján képviselőül megválasztani, ott adják szavazatukat az ellenzéki párt jelöltjére.

VIII. A kormány által kinevezett tisztviselő nem lehet a szerb nemzeti szabadelvü párt képviselőjelöltje.

IX. A szerb nemzeti párt által megválasztott képviselők a magyar országgyülés szláv és román hasonló szabadelvü ellenzéki képviselőivel az országgyülésen külön

[3] Ld. 1. sz. irat.

[4] Ld. Măcelariu Illés és társai határozati javaslata, 1865–68. évi Képv. Ir. VII. 9–10. l.

politikai nemzeti pártot s az országgyülésen kivül ugynevezett külön politikai klubot alakitsanak.

X. A központi választmány felhatalmaztatik, hogy a fenti elvek alapján programot szerkesszen s a szerb nemzeti párt jelöltje szóval és irásban kötelezze magát ezen program betartására.[2]

Dr. Gyorgye Peić
Aca Petrović
jegyzők.

Gyorgye Dimitrijević
elnök.

48.

Minisztertanácsi határozatok az 1869. évi temesvári és nagybecskereki nemzetiségi konferenciákról.

A.

1869 febr. 8

Babeş Vince tudósitása az 1869. évi temesvári román gyülésről.

Federaţiunea 1869 14. sz.

Temesvár, 1869. február 8 d.u. 2 óra

A nemzeti gyülés, mely a mindenhonnan összesereglett 500 résztvevővel, köztük sok szerbbel és több ujságtudósitóval a legnagyobb rendben folyt le, bizalmat és köszönetet szavazott a Mocsonyiaknak és a nemzeti képviselőknek, elfogadta a nemzeti oppozició politikáját — egy önálló nemzeti párt alakitását — a nemzeti kérdésekben elfogadta a nemzeti képviselők tervezetét, Erdély kérdésében a határozati javaslatot,[1] Horvátország kérdésében a horvát nemzeti párt programját; elhatározta, hogy harcolni fog a dualizmus ellen, mely ellentétben áll a nemzeti egyenlőséggel, — szolidaritást vállal az ugyanolyan sorssal és érdekkel biró nemzetekkel; a belső közigazgatás szervezésének alapjául vette az autonómia és demokrácia elveit. A választások kérdésében: a jelöltek jelszava a pártért és a nemzeti programért, — egy vezető központi bizottság és kerületi fiókok megalakitása, mindez törvényes nyilt úton; határozott visszautasitása az illojalitás bántó rágalmainak. Kimondatott, hogy a nemzeti képviselők nem vállalhatnak kormányhivatalt. *(Nagy lelkesedés.)* Este impozáns tüntetés zenével és énekkarral a Mocsonyiaknál és Mileticsnél. Ma megalakult a központi bizottság.

Babesiu

[2] A nagybecskereki szerb konferencián az egykorú beszámoló (*Zapisznik szrp. nar. szvobodoumne sztranke*, Zasztava 1869 jan. 29—31, 13—14. sz.) szerint részt vett többszáz szerb és harminc román küldött jelenlétében Miletić indítványára elfogadták az „aktív ellenállás" fenti programját, melynek forrása az év első napjaiban kinyomtatott képviselői utasítás volt, (*Program za kandidate i poszlanke na iducsem ug. szaboru god. 1869*, eredetije *Thim* József birtokában). A két irat szövege majdnem azonos, azzal a lényeges különbséggel, hogy a képviselői utasítás 4. pontja a következőkép hangzik: „A magyar korona országainak teljes önállósága és alkotmányossága érdekében az Ausztriával kötött kiegyezésre vonatkozó 1867. évi XII. törvénycikket, mely szlávellenes szellemből született, támadják, s e tekintetben támogassák a magyar országgyűlési ellenzéki pártot; a törvényhozó testületek, valamint a vármegyék, városok, községek képviseletének átalakítása alkalmával képviseljék a demokratikus, azaz népképviseleti alapelvet, valamint a megyei törvényhatóságok autonom helyzetét a központi felelős kormánnyal szemben; hassanak oda, hogy a személyi, társadalmi és politikai szabadság biztosíttassék az alkotmányos, demokratikusan megszervezett államok által elfogadott elvek alapján, általában a közélet minden kérdésében a szabadelvűség és demokrácia elvei szerint".

[1] Ld. az emlitett Măcelariu-féle határozati javaslatot. (1865—68. évi Képv. Ir. VII, 9—10. l.)

B.

1869 febr. 12.

A minisztertanács megállapitásai a temesvári és nagybecskereki konferenciáról.

M. T. 1869 : IX/3.

Szóba hozatott a folyó hó 7-én Mocsonyi Sándor volt országgyülési képviselő által Temesvárra egybehivott, 's nagy számu román és szerb nemzetiségü egyének jelenlétében ugyanott megtartott conferentia, melyen többek által annak ürügye alatt, hogy a megválasztandó nem-magyar nemzetiségbeli képviselőknek az országgyülés irányábani álláspontja valamint előzőleg a követjelölteknek a választási mozgalmak alatti magatartása megállapittassék, — izgató, és Magyarország államisága, 's területi épsége ellen irányozott programpontok hozattak elő, 's fogadtattak el. Ezen pontok szerint a nem-magyar ajku nemzetiségek a magyarság ellen solidaritásba lépnének, képviselőik a nemzetiségi kérdést a volt országgyülésen beadott kisebbségi javaslat[1] szerint, az erdélyi unió-kérdést Macellariunak ugyanott tett nyilatkozata[2] szerint követelnék megoldani, támogatnák az unió-ellenes horvátországi pártot, magokat a jövő országgyülésen *külön nemzetiségi pártnak* fognák tekinteni 's az 1867: XII. törvényczikknek, mint a nemzetiségi kérdés sikeres megoldását gátlónak *megszüntetését* sürgetnék.

Ilyen, a meglévő törvények iránti gyülölet keltésére, a kedélyek s ezzel a belnyugalom szándékos megzavarására, sőt formaszerü *lázitásra*[3] irányzott eszméknek nyilt gyülekezetekben terjesztése a jó rend 's csend érdekében megtorlás nélkül hagyható nem lévén, belügyminister ur[4] azon nézetét terjeszti elő, hogy ilyen jelenségeknek hatályos meggátlásáról annyival inkább sürgősen gondoskodni kellene, mivel az ellenzék a kormánypárt ellen az ország minden vidékein a legmerészebben izgat, 's csak nem régiben *Nagy-Becskereken* is egy a fentebbihez hasonló *szerb conferentia* tartatott, és ha ez a kormány által tovább türetik, az izgatásoknak utóbb tán alig fékezhető mérvben tárt kapu nyittatik.

A jelen volt többi minister urak teljesen osztják belügyminister ur nézetét s abban állapodtak meg, hogy úgy az érintett, mint minden ezután előforduló hasonló politikai túlcsapongások ellen azonnal *a legszigorúbb vizsgálat* indittassék meg, és pedig ahol lázitásnak tényálladéka látszik fen[n]forogni, a királyi ügyész felperessége alatt.

Az igazságügyminister[5] úr e mellett nem találná czéliránytalannak, ha a kormány az ország lakosaihoz a belbéke és nyugalom érdekében egy nyilatkozványt bocsájtana közre, melyben a közönség békés magatartása, s a zajongások veszélyes következményére azzal figyelmeztetnék, hogy az ez ellen cselekvők szigorú fenyitő eljárás alá fognak vétetni.

A jelenvolt *királyi ügyigazgató úr* megjegyzi, hogy a temesvári conferentiáról eddig hozzá érkezett adatok szerint oly tények nincsenek tudomására, melyek alapján a vizsgálatot hivatalból megkezdhesse, mivel úgy látszik, hogy az illetők csak *bizalmas*

[1] Ld. 1. sz. irat.
[2] Ld. 1865—68. évi Képv. Ir. VII. 9—10. l.
[3] Fekete ceruzával aláhúzva.
[4] *Br. Wenckheim* Béla.
[5] *Horváth* Boldizsár.

értekezésre gyültek össze, s perbe idézésök esetére, ha positiv adatok nem léteznek, azzal mentendik magokat, hogy a programmba foglalt eszméket *nem izgatási czélból* tárgyalták, hanem csak a végből, hogy azokat *majdan* törvényesen megengedett uton és módon az országgyülésen érvényesitsék.

Mindezeket szem elől tartván

a ministertanács a szóban levő esetben legindokoltabbnak találja egy *királyi biztos* kiküldetését, ki a tettesek ellen vizsgálatot inditván, annak eredményéhez képest a fenyitő per megkezdéséhez szükséges adatokat beszerezze.

Királyi biztosul Szende[6] Béla ministeri tanácsost vélné a ministertanács kinevezendőnek. Mielőtt azonban eziránt a belügyminister ur által legfelsőbb helyre felterjesztés tétetnék, a tárgyat a ministerelnök ur tudomására kivánja hozni.

Az igazságügyminister ur által a kibocsájtandó nyilatkozvány iránt tett javaslat egyelőre elejtetett.

C.

1869 márc. 1

Minisztertanácsi határozat Babeşnek a temesvári konferencián tartott beszédével kapcsolatban.

M. T. 1869: XII/4.

Igazságügyi minister ur előadja, hogy a temesvári román conferentia alkalmával *Babes* kir. táblai biró oly kormányellenes beszédet tartott, hogy e miatt igazságügyminister ur a kir. személynök utján ellene a fegyelmi vizsgálatot meginditatni jónak látta annyival is inkább, mivel Babes engedély nélkül hagyta el hivatali székhelyét, hogy a mondott conferentiában részt vegyen, egyébként pedig mint hivatalnok sem igen felel meg hivatásának.

Miután Babes hivatali székhelyéről engedély nélkül távozott, a mellett pedig hivatali működésében sem felel meg kellően hivatásának, de meg a kormány még sem is tűrheti, hogy saját tisztviselői ellene izgassanak, ennélfogva a ministertanács megbizza igazságügyminister urat, hogy Babesnek jelen állomásától leendő felmentése iránt Ő Felségéhez felterjesztést tegyen; és helyébe egy román nemzetiségü egyént, névszerint Maniu Aurél volt országgyülési képviselőt hozza l. f. helyen javaslatba.

[6] *Szende* Béla (1823–1882) kormánypárti politikus, később honvédelmi miniszter. 1860-ban Krassó megye alispánja. 1865–68 között a megye országgyűlési képviselője, majd aradi főispán. 1869-ben belügyminiszteri tanácsos és a temesvári nemzetiségi konferencia ügyében kiküldött miniszteri biztos. 1873-tól haláláig honvédelmi miniszter.

49.

1869 márc. 7—8

Az 1869. évi szerdahelyi román értekezlet.

A.

1869 febr. 22

Măcelariu Illés felhivása az erdélyi román értelmiséghez.

Federaţiunea, 1869 febr. 26 20. sz.[1]

Habár a pártgyűlések és értekezletek egész Magyarország, a Bánság és Erdély területén napirenden vannak, mégis fájdalommal kell tapasztalnunk, hogy eddig minden néposztály közül az erdélyi románok használták fel legkevésbé az alkotmányos gyakorlat által régóta szentesitett legszebb jogok egyikét: a magatartásukra vonatkozó megbeszélés jogát és törvényes eszközök alkalmazását életérdekeik védelmére.

Ennek a hibának jóvátételét nem lehet tovább halasztani anélkül, hogy még jobban ne veszélyeztetnők legszentebb hazafias és nemzeti érdekeinket. — Ezért úgy nemzeti sajtónkból, mint jóérzésű férfiaink nyilatkozataiból látszik, hogy értelmiségünk gyűlésének szüksége soha sem volt nagyobb, mint most.

Ezek az előrebocsájtott megfontolások, valamint a pesti országgyülés választási idejének közeledte arra késztettek, hogy eleget tegyek a több oldalról érkezett felszólitásnak és bátorkodjam ezennel meghivni igen tisztelt erdélyi román értelmiségünket testvéri gyűlésre Szerdahelyre[2] f. é. március 7/február 23-ra.

A gyűlés célja lesz:

1. Az erdélyi román nemzeti párt megalakitása, más pártok és alkotmányos klubok mintájára, melyeket az országban már régóta megszerveztek.

2. Szolidáris eljárási mód megállapitása a pesti országgyülés elkövetkezendő választására, valamint nemzeti és hazafias érdekeinkre vonatkozólag.

Remélem, hogy nemzetünk minden értelmiségije át lesz hatva az ügy fontosságától és minden módon, minden áldozat árán igyekezni fog ennek a meghivásnak alapján a hazával és nemzettel szembeni szép kötelességének eleget tenni és következésképpen az összehivott gyűlés a lehető legnépesebb lesz.

Szerdahely február 22/10 1869.

Măcelariu Illés

[1] A felhivás eredeti címe: *Apelu cătra Inteligentia Romana d'in Transilvania.* Az „aktiv ellenállást" bejelentő temesvári konferenciával szemben a *Măcelariu* Illés volt erdélyi főkormánytanácsos, radikális nemzetiségi képviselő által 1869. március 7-re egybehívott szerdahelyi értekezlet a teljes passzivitás alapjára helyezkedett. Mint Măcelariu felhívásából kitűnik, a gyűlés célja az erdélyi román nemzeti párt megalakítása és az országgyűléssel szembeni egységes álláspont kialakítása volt. Ez ügyben Măcelariu levelet intézett gr. *Péchy* Manó erdélyi kir. biztoshoz (*B. M. eln.* 1869–III–986), aki nyomban közölte a bejelentést Wenckheim belügyminiszterrel. (*B. M. eln.* 1869–III–791.)

[2] Szerdahely (Mercurea) nagyközség Szeben megye hasonnevű járásában.

B.

1869 márc. 17

Az erdélyi román értelmiség 1869. március 7 és 8-án Szerdahelyt tartott értekezletének jegyzőkönyve.[1]

Federaţiunea 1869. 28. sz.[2]

Részlet.

Az elnök[3] napirendre tűzi a tervezet III. pontját „Az erdélyi román nemzeti párt megalakitását".

Densusianu[4] Aron úr erre vonatkozólag 8 pontból álló javaslatot tesz, mikor azonban az elnök ur hasonló tárgyu memorandumot terjeszt a gyülés elé, vissza is vonja.

Az elnök ur azt gondolja, hogy ez alkalommal ezt a kérdést jobban lehetne ugy megoldani, hogy központi nemzeti bizottságot választanak, melynek alapját a multban megtartott több nemzeti gyülésünk képezné.

Miután a gyülés ezt a felfogást elfogadta, 1/4 órára felfüggesztik, hogy megegyezzenek a tagokra vonatkozólag, akik a bizottságot fogják alkotni.

A gyülés megnyitásakor az elnök kéri a gyülést, hogy mindenekelőtt döntsék el, hol legyen a bizottság székhelye és hogy hány tagból fog állani.

A gyülés egységesen dönti el:

hogy a bizottság székhelye mint a multban most is Szeben legyen és hogy az elnökkel együtt 25 tagból álljon.

Azután felolvasnak egy listát, az előzetesen kijelölt tagokból, akik a bizottságot alkotnák.

A gyülés egységesen elfogadja a központi nemzeti bizottság tagjának a következő urakat:

1. Macelariu Illés ny. kormányfőtanácsos
2. Bariţiu[5] György a „Transilvania" c. irodalmi lap szerkesztője és igazgatója
3. Hannia János, esperes, az Astra alelnöke és a „Transilvania" bank alelnöke stb.
4. Bologa Jakab, ny. főtanácsos

[1] A március 7-i ülés jegyzőkönyvéből közölt részlet az erdélyi román nemzetiségi mozgalom történeti fordulópontját jelzi. A Federaţiuneaból részletesen értesülünk a Román Nemzeti Párt megalakításának, valamint a 25 tagú román nemzeti komité megválasztásának körülményeiről. A komité tagjainak névsora a román nemzetiségi politika korabeli ismert neveit tartalmazza. A komité működését és a további szervezkedést az erdélyi biztos jelentése alapján, a belügyminiszter előterjesztésére a minisztertanács 1869. márc. 16-i ülésén betiltotta, a komité ennek ellenére tovább működött (vö. M. T. 1869: XVI/5).

[2] A közlemény eredeti címe: *Protocolulu conferintei Inteligentiei Romane d'in Transiivani'a tienuta in 7 si 8 martii st. n. 1869 in opidulu Mercurea.*

[3] *Măcelariu.*

[4] *Densusianu* Aron (1838–1897) erdélyi származású román író, költő és irodalomtörténész. A szebeni jogakadémia elvégzése után két évig az Amicul Scoalei folyóirat munkatársa. A hetvenes években résztvett az erdélyi román politikai és irodalmi mozgalmakban. 1880-ban Brassóból Romániába költözött és az iaşii egyetem tanára lett.

[5] *Bariţiu* György (1812–1893) erdélyi román író, történész, publicista és politikus. Az erdélyi román politikai sajtó (Gazeta de Transilvania) alapítója. Jelentős szerepet játszott az 1848–49. évi román nemzetiségi mozgalmakban. 1860-tól a zernyesti papírgyár igazgatója. 1861-ben az Astra egyik alapítója és titkára. Történeti műve: *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe 200 ani din urmă* I–II. Nagyszeben 1889–90.

5. Popea Miklós [gör. kel.] érseki helynök
6. Antonelli János [gör. kath.] érseki helynök
7. Vlassa Eliás, lelkész
8. Dr. Ratiu[6] János, ügyvéd
9. Leményi Brán János ny. főkapitány
10. Romanu Visarion a „Transilvania" takarékpénztár felügyelője és birtokos
11. Dr. Stoia Miklós, orvos
12. Dr. Nemesiu János, ügyvéd
13. Moldován M. János, tanár
14. Ioane G. János, kereskedő
15. Rusu János, esperes
16. Munteanu Gusztáv, ügyvéd
17. Manu Gábor ny. főbiró
18. Balintu Simon, esperes
19. Axente[7] Szevér, birtokos
20. Pamfiliu János, esperes
21. Dr. Tincu Avram, ügyvéd
22. Densusianu Áron, ügyvéd
23. Gaitanu Miklós, ügyvéd
24. Muresianu Joachim, jegyző
25. Juga Demeter, kereskedő

Popu Péter [gör. kath.] érseki helynök javaslatára egyhanguan Macelariu Illést választják a bizottság elnökévé.

C.

1869 márc. 8

„Jegyzékek 1869. Martius 7-én és 8-án Szerdahelyen tartott román intel[l]igentia gyülésének folyamáról.[1]*"*

B. M. eln. 1869 – III – 791 (1213).

(Szemtanu beszámolója. Másolat)

Még Martius 6-án este összegyültek többen, a vendégek számára le voltak foglalva minden vendégfogadók és más privát házak, ugy hogy minden-ki el volt látva szállással.

Az összegyültek estve 8 óra tájt vacsorára hivattak Macellariuhoz, vacsora alatt mi sem történt.

[6] *Raţiu* János (1828–1902) ügyvéd, nemzetiségi politikus, később a román nemzeti komité elnöke. 1863-ban a szebeni országgyűlés tagja. Az 1867-ben szerkesztett és 1868-ban nyilvánosságra hozott balázsfalvi Pronunciamentum (ld. 32/A irat) állítólagos szerzője. 1869-ben kezdeményezője a Măcelariu által összehívott szerdahelyi értekezletnek. 1880-ban a román Nemzeti Párt elnöke lett. 1892-ben a bécsi Memorandum küldöttség vezetője. 1894-ben a Memorandum-perben elítélték, de 15 hónapi fogság után uralkodói kegyelemben részesült.

[7] *Axente* Szevér (1821–1906) 48-as román nemzetiségi vezető és csapatvezér. 1850-ben az erdélyi katonai kormányzat fegyverrejtegetésért elítélte, de 1852-ben udvari kitüntetésben és élete végéig folyósított kegydíjban részesült. 1875 után rövid ideig tevékenykedett az erdélyi nemzetiségi mozgalomban. 1888-ban feliratot intézett az uralkodóhoz.

[1] Az irat eredeti címe.

Vacsora után elé hozódott: ha nem volna szükséges egy előleges conferentia tartása, melyet némelyek 7-re reggel 8—10 óráig tüzetni akarták.

Ennek czélja lett volna — némelyek szerint — hogy esmertessenek a külömböző véleményüek, — több vita után azonban, az előleges conferentia tartás elhárintatott, azon okból különösen, ne hogy ez által a kedélyek irritálva, pártokra szakadjon az intel[l]igentia, igy 10 órakor ki ki elment szállására.

Mindjárt kezdetben észrevehető volt, hogy a hivatalnokokat kancsal szemmel nézik, kiváltképpen midőn látták Hosszu József ministeri tanácsost és hallották, hogy Puskáriu is megérkezett. — (Hosszú is jelen volt a vacsorán.)

Mit észre vévén a hivatalnokok megragadták Axentét és Dr. Ratiu Jánost, figyelmeztették, hogy ügyeljenek, ne hogy valami prostitutionak hely adassék csil[l]apitsák le az irritált kedélyeket, és értessék meg velek, hogy a conferentiára minden román intel[l]igentia meg van hiva, a hivatalnokok is egy részét teszik az intel[l]igentiának, minden román intel[l]igentiának czélja az, hogy nemzetének jóllétét gyarapitsa ha szintén külömbözők erre nézve az utak, tehát csak is ezért nem venni számba, az olyant kinek más véleménye van, ez eljárás mi czélra sem vezethet sat. — a felszólitottak meg is igérték, hogy erre nézve ügyelettel lesznek és tapintattal fognak eljárni, mit teljesitettek is, mert már 7-én a hivatalnokok nem szurtak szemet; rebesgették ugyan, hogy a hivatalnokok hivatalosan jöttek, hivatalból küldődtek a kormány által, de felállott tanácsos Hosszu és erélyesen elháritotta ezen nézetet. Martius 7-én 9 óra után összegyültek Macellariunál, 10 órakor Macellariu egy felolvasott beszédbe üdvözli őket, elé hozza azon indokokat, melyek ezen conferentia összehivására kényszeritették (beszéde publicáltatni fog a hirlapokban).

Ezek után a conferentia constituálván magát, közkiáltással *Macellariu elnöknek, Resinári Visárion Román* és fogarasi ügyvéd *Aron Demsiusián jegyzőknek* neveztettek, kik elfoglalván helyöket, feliratnak a jelenlevők állásuk és lakhelyük megnevezése mellett, azután Macellariu proponál hüséget a fels. kir. házhoz, a trónhoz etc. respectálását a szentesitett törvényeknek és azon törvényeknek — melyek a román nemzet terhére vannak — constitutionális megváltoztatására való törekvést; reciprok egyetértést, közszeretetet és tiszteletet a hazai külömböző nemzetiségekkel, mely javaslat egyhangulag elfogadtatik.

Most a tárgyra a gyülés tárgyára fel áll Visarion Román, egy historicumot csinál a román nemzet állásáról, annak tevékenységéről, különösen 1861-en kezdve az 1868-iki országgyülés bezártáig: hibáztatja a román képviselőknek a Reixrátbai[2] bemenetelöket, ugy szintén az 1865-iki kolozsvári és 1866-iki pesti országgyülésbeni bemenetelöket. Mutatja, hogy tevékenységök által a nemzet mit sem nyert, sőt compromittáltatott, következőleg ajánlja az absolut pas[s]zivitást. — (Beszédében moderált volt.) A gyülés kitörő éljenzéssel fogadta.

Ezután feláll Minist. tanácsos Hosszu József — ki előre látván, hogy javaslata nem fog elfogadtatni, még is szólani kiván, türelemre kéri a gyülést — megigérik — Hosszú bebizonyitja, hogy csak is activitással nyerhet valamit a nemzet, megval[l]ja hogy eddig sokat nem nyert, de mégis nyert bármi keveset, reménysége van, hogy tevékenység által holnap többet fog nyerni s. a. t. ajánlja az activitást (a gyülés „nu primim"[3]) fel áll Dézsről Juon Muresian nevezetü, tüzesen beszél a pas[s]zivitás mellett, megróvja a román képviselőket *(a gyülés kitörő éljennel fogadja)*.

[2] *Reichsrat*, osztrák birodalmi gyűlés.
[3] Nem fogadjuk el.

Minist. tanácsos Puskariu beszél a tevékenység mellett, többször félbeszakittatik — nem kell az ő activitása, ki a román nemzetet bévitte a reixrátba, azután Kolozsvárra, végre Pestre — hova akarja még vinni a román nemzetet? — Áron Demsiusiánu tüzesen beszél a pas[s]zivitás mellett, éljennel fogadtatik; végre egy javaslatot olvas fel, melynek tartalma az ösmeretes balázsfalvi pronuntiamentum.[4] Ekkor a hivatalnokok kéz alatt felkérték Dr. Ratiu ügyvédet, hogy eszközölje ki a felolvasott javaslatnak elhalasztását; a hivatalnokok nem mertek felállani azon okból, mert ha ők szóllottak volna a javaslat ellen, annyival inkább elfogadják. — Dr. Ratiu mérsékelten — de egyszersmind auctoritással beszél a pas[s]zivitás mellett, a Demsiusián által felolvasott javaslatot egy commissionak átadatni véli. — Mellette beszél még esperest Hania minek következtében a Demsiusián javaslata elhalasztatik.

Beszél tanácsos Porutiu az Activitás mellett, nem fogadtatik el.— Beszél az pass[z]ivitás mellett profess[z]or Moldován, ki eléhozza mily igazságtalan a követválasztási törvény, az unio kimondása után is. Magyarországon a census 5/6 Erdélyre nézve 8/6 40 xr., minden nemes ember ha csak fél bocskora is van, választási joggal bir s. a. t.

Visarion Román végbeszédet tart a pass[z]ivitás és Hosszu az Activitás mellett.

A szavazás eredménye:

Az Activitás mellett 4 hivatalnok; — a pass[z]ivitás mellett az egész gyülés (valami 300).

Fél órai szünet.

Ezen szünetet használván a hivatalnokok arra törekedtek, hogy Demsiusián javaslata essék el, mi csakugyan sikerült is.

2 órakor folytattatott a tanácskozás. Demsiusián el áll javaslatától, más magáénak azt nem vallván, véglegesen elvettetett.

Helyébe azonban az elnök egy terjedelmes memorandumot tesz az asztalra, és javaslatba hozza, hogy egy 5 egyénből álló comissio azt tanulmányozza, és a holnapi gyülésen adja be véleményét; — elfogadtatik, a comissio kineveztetik.

Ezután tárgyalásra jön az állandó nemzeti comité (Club) kinevezése, elfogadtatik. 5 percnyi szünidő után olvastatnak a comité tagjai 24-en. Ezek közül vannak Joan Bran de Lemény, Bologa esperest, Hania esperest, Rusu, Juga, Demsiusián, Dr. Ratiu, Dr. Tincu. — Dr. Tincu beszélvén a pass[z]ivitás mellett, maga magának akarja bébizonyitani azt, hogy az activitás mi czélra sem vezet, mert ő bément a pesti gyülésre és csufot fogott s. t. b. — esperest Bálinth, Gaetan Miklós, a többiekre nem emlékszem. — A comité elnökének *közfelkiáltással Macellariu neveztetett ki, a Comité helye pedig N[agy]Szeben.*[5]

5 óra után a gyülés feloszlatott következett egy nagyszerü ebéd 6 órakor, csakugyan Macellariunál, mintegy százan vettek részt. 8 óra tájt egy nagyszerü fáklyás menet mutatkozott Macellariu háza eleibe. Kikiáltottak Macellariu, Axente, Balint, Hania, Dr. Ratiu.

Eddig minden a legjobb rendben, semmi izgatás, semmi megsértés, voltak több toastok a királyért, a román nemzetért, a román intelligentiáért, a többi nemzetiségekkeli egyetértésért s. a. t. volt egy toast a Szerb és Horvát nemzetért ez „zsivioval" fogadtatott. Volt egy — Brassói — ki a Demokratiáért emelvén poharat, az aristocratiának pereatot[6] mondott, mi nagy lelkesedéssel fogadtatott.

[4] *Ld.* 32/A. sz. irat.
[5] Fekete ceruzával aláhúzva.
[6] Vesszen.

12*—13-70

(Lehetett észrevenni, hogy adandó alkalommal nem kevesen volnának, kik 1848-nak nagyon is örvendenének) hogy mi történt 9 órán tul — eltávozván nem tudhatom. — Megjegyzendő, hogy némely pensionált hivatalnokok meg nem elégedve a kormány intézkedéseivel — annak eljárását nagyon is rosszalták. — Majd nem minden — a pass[z]ivitás mellett szólók eléhozták azt is, hogy ha ki is neveztetik, vagy megválasztatik egy egy román hivatalnoknak, az csak szem szurásból történik, és a kinevezett vagy megválasztott román hivatalnok már többé nem független.

Martius 8-án a gyülés 9 órakor folytatta munkálatát — felolvastatik a tegnapi jegyzőkönyv, helyben hagyatik.

Az 5 tagból álló comissio referál, hogy miután a kezébe tanulmányozás végett adott memorandum igen nagy terjedelmű, és igen fontos tárgyakat foglal magában, jelenleg nem mondhat véleményt felőle, javasolja, hogy adassék a comiténak, — elogadtatik.

E szerint a gyülés teendőit elvégezvén, egy javaslat hozatott; honnan szerezze meg a comité a szükséges öszveget, mely nyomtatások és egyéb költségekre kivántatik; határoztatott önkéntes subscriptio által, mindjárt indittatott is egy ív, melyet Moga Józsi 10 forinttal kezd meg és így tovább, tanácsos Hosszu 20 frtot irt alá, a többiek 10—5, a hivatalnokok némelyike 10 ft, némelyike 5 frtot.

Martius 8-án 12 órakor a gyülés feloszlatott.

A Szász Comes 7-én Szeredahelyt volt, a Szeredahelyi királybiró fenn volt a gyülésen, a gyülés nyilt volt, akár ki is bémehetett — ugy mentem bé én is.

A gyülés határozatai felett vitt jegyzőkönyv, ugy szintén az egyes beszédek — hirlapok utján publicáltatni fognak.

Egyebekre nem emlékszem.

Szerdahely Martius 8-án 12 órakor 1869.

egy a gyülésen jelen lévő.

D.

1869 ápr. 7

A szerdahelyi választók nyilatkozata (melyet a választási jegyzőkönyvhöz csatoltak)

Gazeta Transilvaniei 1869. 23. sz.[1]

Mi, alulirottak, Szerdahelyszék választói, szeretett Uralkodónk és a fenséges uralkodóház iránti lojalitásunk, hűségünk és ragaszkodásunk ünnepélyes kifejezése mellett — a nemzeti egyenjogúság alapján álló nemzetiségek iránti szeretet és testvériség érzésével, az összes szentesitett törvények tiszteletbentartásával, továbbá tekintettel arra, hogy

1. az 1848. évi választói törvény nem biztosithatja és nem képviselheti az állami törvényhozásban a román nép igazságos és életbevágó követelményeit, annak ellenére, hogy nemzetünk a többi együttlakó néppel összehasonlitva lényegesen több vérrel és vagyonnal járul hozzá az állam fenntartásához;

2. megfelelő képviselet hiján kivánságainkat mindig figyelmen kivül hagyták és törvényes hozzájárulásunk nélkül olyan törvényeket hoztak, melyek legszentebb jogainkat sértik;

[1] A közlemény eredeti címe: *Dechiararea alegatorilu romani din Mercurea (care s'a alaturatu protocolului de alegere).*

3. Erdélyben azért tartották fenn az 1848. évi választási törvényt, mely előnyben részesiti a kiváltságokat és mellőzi az igazságot és egyenlőséget, hogy nemzeti kivánságainknak a jövőben se adhassunk a törvényhozásban megfelelő kifejezést;

4. végül tekintetbe véve azt is, hogy — alkotmányos államban — lehetetlen az az eljárás, amit volt képviselőnkkel, Macelariu Illéssel szemben folytattak, akit képviselőházi magatartása miatt állásából felmentettek.

kijelentjük:

hogy nem tudunk és nem óhajtunk résztvenni az 1869—71. évi képviselőházi ciklus választásain.

Szerdahely, 1869 március 20.

Aláirta minden román választó egy kivételével, aki (nem más, mint) M. I. (Macelariu Illés) képviselő.

50.

1869 márc. 10

Kapp[1] *Gusztáv programpontjai a szász országgyűlési képviselők számára.*[1]

Siebenbürgisch-Deutsches Wochenblatt 1869 11. sz. 180—81. l.[3]

I.

A birodalom biztonságától és szilárdságától függ valamennyi tartományának és népének léte és boldogulása. Ezért nem szabad megengedni az elmult országgyülési ülésszak alatt létrejött kiegyezési törvény semmiféle megváltoztatását oly irányban, mely a monarchia országait összetartó kötelék lazitását célozná vagy legalábbis ezt eredményezhetné.

II.

Ugyanezen czél t. i. az egésznek biztositása és megszilárditása és valamennyi tartomány és nép léte és gyarapodása kell, zsinórmértékül szolgáljon a belső törvényhozás tevékenysége számára is.

A szász népnek és egységes törvényhatósági kötelékének fennállása és gyarapodása a szerzett, atyáitól örökölt államszerződések, békekötések és törvények által sokszorosan biztositott jogon alapul, amely egészséges magvában az *egész* létével és gyarapodásával tökéletesen összeegyeztethető.

Ezt a jogot gyakorolni, korszerüen továbbfejleszteni a tarthatatlant belőle feladni: ez a nemzet dolga és feladata. A szász követek dolga és feladata, hogy ezt a

[1] Kapp Gusztáv (1831—1884) szebeni magisztrátusi tisztviselő, jogász és erdélyi szász politikus. 1877—83 között Szeben polgármestere. Életéről és munkásságáról Steinacker hosszabb tanulmányban emlékezett meg. (Ld. *E. Steinacker: Gustav Kapp, Hermannstadt 1898* 114 l.)

[2] *Kapp* Gusztáv programja meghatározza a szász politika irányát a királyföldi önkormányzatot eltörlő 1876: XII. törvénycikkig eltelt időben. A program három alapelve: tiltakozás a dualizmust ellenző törekvések ellen, a királyföldi önkormányzat szerkezetének fenntartása, küzdelem a törvényhatósági szabadságjogok és az igazságos adópolitika érdekében, egy táborba késztetik a két szász frakciót. Kapp 1869 június 11-én interpellációt intéz a belügyminiszterhez, a július 12-i ülésen pedig hosszabb beszédben foglalkozik a Királyföld közigazgatási átszervezésének kérdésével.

[3] A közlemény eredeti címe: *Programpunkte für die Haltung sächsischer Abgeordneter auf dem nächsten Reichstage.*

jogot a nivelláló központositás tulkapásaival szemben megvédjék; hasonlóképen az ő feladatuk lesz azoknak a sérelmeknek orvoslását szorgalmazni, melyek legutóbb különösen az unió és nemzetiségi törvényben és más törvények egyes rendelkezéseiben érték a szász nemzet törvényhatósági jogát is.

III.

Az országgyülés legfontosabb és szabályszerüen visszatérő feladatai közé tartozik az ujoncsorozás és az állami költségvetés engedélyezése. A véderőtörvények nemrég jöttek létre és léptek életbe. A törvényhozás a legközelebbi ülésszakban nem fog rajtuk lényeges változtatásokat eszközölni.

Ugyanez érvényes a fennálló adótörvényekre vonatkozólag is, bár ezek nem ujak, nagyarányu reformjukat a legközelebbi országgyülés még nem hajtja végre. Ezen területen mégis lehetséges két tennivaló:

Egyes törvényeken, például az illetéktörvényen — már most végre lehet hajtani bizonyos, bár nem alapvető és önmagába véve kisebb, az adófizetők számára mégis értékes módositásokat. A legközelebbi országgyülés az adóreformot azonban legalább annyira előkészitheti, hogy az 1872. április 20.-a után kezdődő törvényhozási szakasz alatt a törvényjavaslatokat előterjeszthessék, letárgyalhassák és a szentesitést elnyerhessék, s ezzel megvalósuljon az adók helyes és igazságos felosztásának alapelve, azaz hogy mindenki vagyonának és jövedelmének mértéke szerint adózzék.

IV.

Minden adórendszer észszerüen kapcsolódjék a népgazdasághoz. Ezért ami a földművelés, ipar és kereskedelem emelése érdekében történik, az egyuttal az egyesek jólétének gyarapitását, adózó erejük emelését is szolgálja. Ezen anyagi érdekek előmozditását célzó kiadásokkal époly kevéssé szabad takarékoskodni, mint a művelődés, az egyház és az iskola céljaira szolgálókkal, más kevésbé hasznos intézmények javára.

V.

A „szabad államban szabad egyház" alapelve, helyesen értelmezve, azt jelenti, hogy mindkét, ugyanazon emberi természet és isteni rend talajából kisarjadt intézmény kölcsönösen vegye figyelembe és tisztelje egymás jogkörét.

Ily értelemben felfogva, ezen alapelvet az erdélyi vallási törvényekben találjuk megtestesitve, melyek ezen felül az egyes egyházaknak is biztositják egymásközött a legteljesebb egyenjoguságot és jogi kölcsönösséget. Ezeknek a legutóbbi országgyülés törvényhozása által ujból biztositott vallási törvényeknek, valamint az egyházakat ezek alapján az állammal szemben megillető jogoknak a fenntartása a törvényhozás kötelessége.

VI.

Amig a törvényhozás utján új, végleges és jobb igazságügyi törvények nem jönnek létre, aminthogy ezeknek a kor égető szükségletei alapján, a tudomány és az alkotmányos jogállam követelményeinek megfelelően a legszélesebb terjedelemben kétségtelenül létre kell jönniök, addig Erdély dolgozó lakosságának legfőbb érdeke, hogy jogviszonyait elsietett és tarthatatlan változtatásokkal össze ne kuszálják.

VII.

A közigazgatás terén egyrészt feltétlen rendre kell törekedni, másrészt gondoskodni kell arról, hogy a központositás — amint Horváth igazságügyminiszter ur mondja — polipkarjaival agyon ne nyomjon minden polgári szabadságot, meg ne bénitsa a polgárság közszellemét, és öntevékenységét és tegyük hozzá — el ne nyelje a jogos mértékü törvényhatósági autonómiát. Az éberen őrködő képviselet feladata, hogy az utóbbinak elejét vegye. A „rend" ezenkivül megtalálja őreit — gyakran a szélsőséges központositásig és egységesitésig — a hatalom birtokosainál is.

VIII.

Nyilvánvaló: minden szász képviselő kötelessége arra törekedni, hogy valamennyi szász követ egységesen járjon el ezen program alapján. Egymás közt egyetértve, az országgyülésen mindig ahhoz a nézethez fognak csatlakozni, amely a jogról, szabadságról és egy valóban alkotmányos fejlődésről alkotott ugyanazon meggyőződésben gyökerezik.

51.

1869 máj. 2

Az országgyűlési román képviselők értekezlete a román képviselői klub ügyében.[1]

Federaţiunea 1869 47. sz.[2]

Csütörtökön este 6 órakor a román képviselők ujra barátságos megbeszélésre ültek össze, hogy folytassák az elmult időszakban megkezdett munkát. Miután mindenki elismerte, hogy szükséges megalakitani a román választók által megválasztott képviselők klubját, egyesek azt akarták, hogy ez a klub a Nemzeti Párt képviselőié és minden kérdésben független és szolidáris legyen. Mások azt óhajtották, hogy a klub tagjai csak olyan román képviselők legyenek, akik más klubokban nem vesznek részt, a szolidaritást pedig a megalakulás után egy bizottság megvitatott programban szögezze le, amit szavazással megerősitenek úgy, hogy a kisebbség köteles legyen magát a többség akaratának alávetni. Egyesek továbbá azt óhajtották, hogy a szolidaritás csak a nemzeti kérdésekre vonatkozzék, vagyis ennek a törvénynek a reviziójára, valamint az Erdély-Magyarország uniójának törvényére. Két és fél órás vita után, valamint a Vladu, Cucu és Borlea képviselők közti polémia után az ülés határozathozatal nélkül feloszlott. Másnap, pénteken (nagypénteken) 6 órakor a román képviselők újra összeültek. Most már azonban kimondott elv alapján hivták őket össze, ami nem volt helyes, mert senkinek sem állott jogában kizárólagos joggal programot diktálni, aminek következtében egyesek már előre visszariadtak és nem is jöttek el, mások pedig, akik nem akarták aláirni a meghivást, épen csak benéztek s már távoztak is a konferenciáról. Rövid vita után Hodosiu néhány tagtárs felszólitására, valami programfélét adott (amit a nemzeti politikában követni kell) elég tág értelemben, de mégis elég világosan azok számára, akik nem akarták a szolidaritást minden szempontból elfogadni, aminek következtében Marmatiani, Mihali és Jurka honatyák kijelentették, hogy [ebben] nem tudnak résztvenni, mert más kluboknál is le vannak kötve és elhagyták az ülést. Ugyanígy

[1] Az 1869–72. évi országgyűlés román képviselői 1869 áprilisának végén több megbeszélést tartottak Pesten az egységes képviselő-klub megalakítása érdekében. A Federaţiunea beszámolója rámutat a román képviselők közötti egyenetlenségre, aminek következtében a megválasztott 22 képviselő közül alig tízen írták alá a klub alapításáról szóló határozatot. Az iratból is kitűnik, hogy már ekkor mélyreható ellentét mutatkozott a kormányt támogató és az ellenzéki román képviselők között. Végül is az utóbbiak kivánsága érvényesült: a román képviselői klub 1869 májusában megalakult.

[2] A közlemény eredeti címe: Deputatii romani.

tett azután Popu József képviselő is. Majd elkésve megjelent Romanulu[3] Miron képviselő (Kisjenő, Arad m.); értesülvén itt, de valószinüleg a már eltávozottaktól is mindarról, ami az ülésen történt, — annak ellenére, hogy tegnap elfogadta Alessandru Romannak azt a javaslatát, hogy nem vesznek részt más klubokban —, ma kijelentette, hogy elismeri az 1867: XII. törvénycikket és nem vállalhat ebben a pontban szolidaritást; elhagyta tehát az ülést ő is, mielőtt még az megalakult volna. A megmaradt tagok kijelentették, hogy vállalják a szolidaritást és ezt aláirásukkal megerősitették. A megalakulást azonban más alkalomra halasztották abban a reményben, hogy a még hiányzó képviselők is csatlakozni fognak. Az aláiró tagok a következők: Jonescu Lázár, Hodosiu József, Romanu Sándor, Mocsonyi Antal, Cucu János, Mocsonyi György, Popoviciu Zsigmond, Borlea Zsigmond, Babesiu Vince, és Mocsonyi Sándor, vagyis tiz tag az eddig megválasztott huszonkettőből. Gruescu és Buteanu még nem mutatták be megbizó leveleiket. Bogdanu szabadságra ment. Ioanovici képviselő semmit sem akar többé tudni román megbeszélésekről, azzal az indokolással, hogy csak a Teremtő a megmondhatója, mennyit kellett már ezért szenvedniök az elmult ülésszakban. Mi, elismervén, hogy a klub ujjáalakitásának és szervezésének módja hibás volt, reméljük, hogy az ügy rendbe fog jönni és hogy minden igaz érzelmü román képviselő össze fog gyülni. Mindekelőtt a klub megalakitása, a programnak a többség által való megállapítása, valamint az időszerű kérdések leszögezése lett volna szükséges, nem pedig különleges kérdéseknek a programba való felvétele. Akik akkor sem fogják elfogadni a szolidaritást, azoknak jó utat fogunk kivánni. Másfelől nem helyeselhetjük egyes tagok egészen hibás magatartását, akik a Ház elnökének megválasztásából (pénteki konferencia) a szolidaritás alapján nemzeti kérdést akartak csinálni. A többség jó érzése azonban győzött és győzni fog, azt hisszük mindig, mig azokat, akik két pénzt tartanak három bugyellárisban, jobb erkölcsre fogjuk szoritani. *Cat*[*o*] *Cens.*[*orius*][4]

52.

1869 máj. 13

Miletić Szvetozár 1869. évi felirati javaslata.[1]

1869–72. évi Képv. Ir. I. 30–35. l.

Császári és Királyi Fölség!

Meghallgattuk a trónbeszédet, mellyel Felséged ezen országgyülést megnyitni kegyeskedett, meghallgattuk mi, a nép képviselői azon odaadással, melyet loyalis érzelmünk Felséged trónusa iránt sugalmaz.

[3] *Roman* Miron (1828–1898) gör. kel. román metropolita és politikus. 1869-ben a kisjenői kerület kormánytámogató képviselője. 1873-ban aradi püspök. 1874 dec. 3-án a gör. kel. román nemzeti egyházi kongresszus metropolitává választotta.

[4] Feltételezhetően Babeș.

[1] *Miletić* Szvetozár felirati javaslata a szorosan vett nemzetiségi kérdéseken túlmenően a monarchia egyéb területeinek, így Csehországnak, Galiciának és a határőrvidéknek alkotmányos jogaiért is síkraszáll. A felirat megállapítja, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvény nem elégíti ki a nemzetiségeket, miután az — a Deák-féle különindítvány törvényerőre emelkedése következtében — elvitatja nemzeti egyéniségüket. A felirat a szerb-román nemzetiségi érdekazonosságot hangsúlyozva kéri, hogy az uralkodó mind bel- mind külpolitikai kérdésekben vegye tekintetbe a nemzetiségek képviselőinek álláspontját.

Mi tökéletesen egyetértünk a főelvet illetőleg, mely a legmagasabb trónbeszédet átlengi és mely ezen magasztos szavakban nyer kifejezést: hogy „a nemzetek sorsának a kedvező közjogi viszonyok csak egyik és önmagukban elégtelen biztositékát képezik; a fő és döntő biztosíték, mely nélkül a legkedvezőbb közjogi viszonyinak sem lehetnek maradandó eredményei, magának a nemzetnek benső fejlődési erejében fekszik; és hogy „ezen életerő kifejtése a belreformoktól függ", melyekre a trónbeszéd ezen törvényhozó testületet hivja fel s utasitja; — azonban nem lehet tagadni, hogy kedvező államviszonyok képezik valamely nemzetnek a belreformok alapján való fejlődhetésének lényeges feltételét, és ez oldalról véve az ügyet, mi a nemzet gondolatainak és kivánatainak képviselői és hű tolmácsai, meg vágyunk győződve, hogy az államjogi viszonyok, melyek századokon át megoldatlanul maradtak, a mult országgyülésen sem oldattak meg kivánatosan és ezek szerint még nem vettetett meg a tartós és biztos sikerrel való további működhetésének szilárd alapja.

Ezt eléggé bizonyitja az ellenzéknek — habár a nyomás minden eszközei foganatba vétettek — nemzetiségi különbség nélküli folytonos nagyobbodása, és még nagyobb mértékben az elégedetlenség, hogy ne mondjuk a kétségbeesés ama szelleme, mely mindenfelé utat tört magának s mely mintegy akaratlanul, észrevétlenül ássa alá földalatti csatornákon az államépületnek eme szétmálló alapját.

Valóban léteznek államjogi viszonyok, melyek századokon át nem oldattak meg, és ha valaha, most volt és lenne annak végső ideje, hogy a viszonyok Felséged monarchiájában élő minden nemzetnek megelégedésére kedvezőleg oldassanak meg, ha ennek célja a birodalom fön[n]állása, a trón megerősödése, a jólét gyarapitása, vagy az összes nemzetek felvirágoztatása Felséged országaiban. Ezen birodalomra uj korszak várt a culturtörténelmi téren. E monarchiának, mint a kelet és nyugat közötti kapocsnak, hivatása vala, hogy valamint a szellemi sötétség háromszázados uralma idejében az absolutizmusnak és reactiónak oszlopa vala a nemzetek szabadsága ellen, valamint vashid vala, mely a nyugati absolutismus és a keleti despotismusnak közeledésére szolgált, valamint központ vala, melyen a szent szövetség kezet fogott és a nemzetekre katonai nyers erővel bilincseket vert, és diplomatiai hálózatok közt — ugy a felvilágosultság e századában hivatva van, hogy a nemzetek szabadságának oszlopa legyen, hid a müveltség és alkotmányos szabadság közlekedésére nyugatról keletre, a keleti népek önállóságának pajzsa észak és nyugat ellen.

Kénytelenek vagyunk a legnagyobb sajnálattal bevallani, hogy nem látjuk, miszerint a háromszázados, államjogi viszonyok kérdése ugy oldatott volna meg, hogy ez által meg lenne vetve a birodalom e hivatásának és rendeltetésének alapja.

Meggyőződésünk szerint az államjogi kérdések, melyeket meg kellett volna és meg kell oldani, a következők: először szt. István koronájának országaiban az alkotmányosság és azoknak épsége; másodszor szt. István koronája országainak egymás közötti és Felséged egyéb országai közötti összeköttetésnek a módja; harmadszor Felséged országaiban élő minden nemzetek jogegyenlősége.

A mi az elsőt illeti, elismerjük és a legmélyebb hódolattal köszönetet mondunk, hogy Felséged Magyarországnak alkotmányát és alkotmányos életét, mely husz egész esztendeig felfüggesztve volt, visszaállitani kegyeskedett, de még sem hallgathatjuk el, hogy az országok igazi és teljes alkotmányosságának két lényeges feltételét képezik, egy részről az állam épsége, más részről teljes souverainitása, t. i. azon országokban, melyek együttesen egy államegészet képeznek, azonban ezen nézetpontról tekintve az ügyet, nem tagadható, hogy szt. István koronája országaiban mindkét eme feltétel hiányzik...

Az ügyek ily állása Fölségednek többi országaiban, hol a szlávok milliói, kik a lakosok nagyobb részét képezik, nincsenek megelégedve és hol a cseh nemzet az országgyüléstől és az államtanácstól is idegenkedik, hol a lengyelek kimenő félben vannak az államtanácsból s hol a szlovének is példájukat fogják követni, alkotmányosnak nem nevezhető.

Ezen állapotot nagyban idézte elő a mindkét részről országok közötti kapcsolat előidézés módja. Ezen állapotnak nem oka a tulajdonképeni dualismus magában véve, hanem létrehozatalának módja, és a szellem, mely azt átlengi. E szellem a németeknek Fölséged többi országaiban levő szlávok feletti uralomnak a szelleme, mely a centralistikus dualismus alkalmas alakját öltötte magára. A tiszta dualismus a magyar korona országainak Fölséged többi országaitól való függetlenségét, Magyarország önállóságát jelenti, mely a cseh korona önállóságával és a lajthántuli országok államjogi autonomiájával összeegyeztethető, a delegatiós centralisticus dualismus egyrészről a Lajthán tul egyik, azon innen meg egy másik nemzetnek uralmát jelenti, mindkettőnek túlsúly utáni törekvését, az igaz alkotmányos szabadságnak egyenközüsitését s végső elemzésben a monarchiának gyors felbomlását, avagy Fölséged hatalma alatt álló országok és népek közötti háromszázados harcznak megörökitését, mely végre is csak a szomszéd államoknak válhatik hasznára.

A hid, mely a magyar korona és Felséged többi országai közötti kapcsot képezi, a többi népek állami és nemzeti jogainak romjaiból összeállitva, nehezen fogja kiállhatni az események viharát, melyek Európa keletén és nyugat[j]ján készülnek.

E szellemből és törekvésből, mely Magyarország és Felséged többi országai között ily kapcsolatot hozott létre, e szellemből folyt ki az államjogi és nemzeti viszonyok megoldásának módja még magukban sz. István koronája országaiban is.

Erdélynek Magyarországgali uniójának kérdése akként van megoldva, miként sem az 1848-ki uniónak szellemében elvileg kimondva nem volt, sem pedig a román, de sőt még a szász nemzetet sem elégitette ki Erdélyben.

Erdélynek területi önállósága, mely évszázadokig állott fön[n], és mely még mai napon is az állami összes[s]ég és polgári jogegyenlőség megsértése nélkül, a három benne élő nemzet jogegyenlőségének alapján előteremthető volna, meg van semmisitve. A románoknak ez ügyállapottali elégületlenségök kitetszik azon körülményből, hogy ez országgyülési képviselők választásakor közönyösök maradtak.

A Horvát- és Szlavonországgali kiegyezkedés az oktroyalt gyülekezési és választási rendnek alapján történt, az alkotmányos jogoknak fölfüggesztésével és államhatalomnak a polgárokon és tisztviselőkön elkövetett példátlan pressiójával. Maga az ezutoni megegyezés is meg van sértve a hazai igazgatásnak a horvát minister kezében való tényleges központositása által, ki a hazai törvényhozás előtt nem felelős.

Fiume és tengermellék történeti geo- és ethnografiai és államjogi szempontból a horvát, közvetlenül a horvát, közvetve pedig a magyar koronához tartozik, az alkudozásban nem vétetett föl s szembetünő, hogy egyoldalu határozat hozatalnak leszen tárgya, melynek bizonyos kirekesztése pedig Horvátországra nézve kedvezőtlen. Majd megmutatják a következmények a szerb-horvát nemzetnek az ügyek ez állapotávali nagy elégületlenségét, ha az még ideje korán jobbra nem fordul s ha a háromegykirályságnak összessége és belső politikai és államgazdászati önállósága meg nem valósittatik.

A nemzetiségi kérdés azon mértéken is alul van megoldva, melyet az 1861-ki és 1867-ki országgyülések helyeztek kilátásba alválasztmányok által s mely a magyarországi nemzeteket legkevésbé sem képes kielégiteni, mi több, még a nemzeti nevet

is megtagadják tőlük, a törvény pedig egyetlen egy oszthatlan magyar nemzetté akarja őket egybe olvasztani...

Felséges urunk! Szt. István országai épségének és teljes állami souverainitásának visszaadása, a hármas királyság és Erdély benső önállóságának becsülésével egy részről valóságos alkotmányosság, tisztelve a cseh koronának és királyságnak állami jogait s egyáltalában a szlávok önálló és nemzeti szükségleteit kielégitve Lajtha másik részéről, minden nemzet és nemzetiség egyenjogusága a nyilvános életben Lajtha mindkét oldalán a külügyekbe való benemavatkozása nélkül, hogy Németország egyesülése megakadályozva lenne s keleten a keresztény népek fel nem szabadulnának; ezek a birodalom és trónnak az alkotmányos szabadság és a birodalmi népek és tartományok szellemi és anyagi előhaladásának biztositékai — különben veszély fenyeget, hogy beállhat még egy harmadik, tán még dicsőségesebb, de nagyon szomoru catastropha.

Azon reményben, hogy Fölséged a korona alkotmányos befolyását minden nemzeteinek kielégitésére és minden szomszéd, különösen keleti nemzetek rokonszenvének megnyerésére fogja felhasználni, maradunk Hódoló tisztelettel

Császári és Királyi Felségednek

legalázatosabb szolgái, Magyarországnak országgyülésileg egybehivott képviselői.

Beadja: Pest, 1869. évi május 13. napján.

Dr. Miletics S[z]vet.[ozár]
a basahidi kerület képviselője.

53.

1869 jun. 14

Andrássy Gyula miniszterelnök válasza a képviselőház ülésén Miletić Szvetozárnak a boszniai ügyben hozzá intézett interpellációjára.

Képv. Napló, 1869 I. 452–453. l.

Andrássy Gyula gr. ministerelnök: Még május hó végével intézett Miletics Szvetozár, a basahidi kerület képviselője, oly hirekre vonatkozólag, melyekről, mint mondá, a Boszniával szomszédos országokból értesült, és a melyek szerint az osztrák-magyar birodalomnak szándéka volna Boszniát elfoglalni, *(Derültség)* egy interpellatiot[1] hozzám.

Óhajtottam volna ezen interpellatiora akkor válaszolni, midőn a t. képviselő ur jelen van e házban; minthogy azonban azóta sok idő folyt le, és nem tudhatom, mikor fog a t. képviselő ur megjelenni a házban; minthogy továbbá ezen hirek több oldalról is terjesztetnek, netalán oly czélból is, hogy a szomszéd államokkal fön[n]álló viszonyaink fön[n]tartását nehezitsék: azt hiszem, a t. ház helyeselni fogja, ha nem várván tovább, ezen interpellatióra most válaszolok. *(Általános helyeslés. Halljuk!)*

[1] 1869 május 20-án (ld. Képv. Napló 1869 I. 77. l.).

Az interpellatió két kérdést tartalmaz. Először: „Van-e a magyar kormánynak, de különösen a ministerelnök urnak tudomása arról, hogy a határvidéken szemlátomást háborut jelentő készületek tétetnek?" Másodszor: „Hajlandó-e a legmagasabb illetékes helyen befolyását oda forditani, hogy az osztrák-magyar kormány semmi esetre ne kövesse kelet irányában az interventió, Bosznia irányában pedig a foglalások politikáját?"

A mi az első kérdést illeti, van szerencsém válaszolni: hogy a legilletékesebb kutfőből mondhatom, miszerint a határvidéken semminemü háborut jelentő vagy jelenthető intézkedések nem tétettek, és nem tétetnek.

A mi a második kérdést illeti, erre nézve nézetem az: hogy nekünk a kelet irányában semmi más érdekünk, mint a jó szomszédi viszony fönntartása, a kereskedelmi és közlekedési összeköttetések szaporitása és biztositása, nem pedig a hóditás bármely irányban. *(Élénk helyeslés.)* És ez azon nézet, melyet a magyar kormány ő felsége tanácsában képvisel és képviselt. Nehogy azonban e kijelentésem ugy értelmeztessék, mintha a magyar kormány ezen irányt a közös ministeriummal ellentétben követné, kinyilatkoztatom azt is: hogy a béke fön[n]tartása és a be nem avatkozás elve képezik azon politikai irányt, mely a közös ministerium és a magyar kormány között kölcsönös egyetértéssel lett megállapitva. *(Általános élénk helyeslés.)*

Minthogy azonban a t. képviselő ur kérdésének második részét ugy értelmezi, hogy a be nem avatkozás elve általában és minden esetben szigoruan fön[n]tartassék, szükségesnek tartom megjegyezni azt is: hogy a be nem avatkozási elv alkalmazásának a kelet felé van egy természetes föltétele és határa, és ez: másoknak be nem avatkozása.

Ezeket tartottam szükségesnek a hozzám intézett kérdésekre, illetőleg azon hirekre elmondani, melyek az interpelláló állitása szerint némi nyugtalanságot terjesztettek a szomszéd államokban. *(Hosszas élénk tetszésnyilvánitások.)*

54.

1869 jun. 14

Borlea Zsigmond interpellációja a képviselőház ülésén két Bécsben megjelenő nemzetiségi lap postai szállitási jogának megvonása tárgyában.[1]

Képv. Napló, 1869 I. 452. l.

Borlea Zsigmond: T. ház! Hetek előtt nehány idegen lapban olvastam, hogy a t. kormány s illetőleg a t. magyar közlekedési minister[2] ur egy pár Bécsben megjelenő nemzeti ellenzéki laptól a postai szolgálatot megvonta. Czim szerint ezen lapok: a román „Albina", és a horvát „Pozor". Megvallom, tisztelt ház, midőn ezt legelőször olvastam, azon hiedelemben voltam, hogy ezen hirt az idegen lapok csakis azon szándékkal terjesztik, hogy a magyar kormány liberalizmusát némileg elhomályositsák; később azonban ezen ügynek valóságáról meggyőződtem, és azt is megtudtam, hogy a „Pozor" ugyancsak ezen oknál fogva meg is szünt; az „Albina" pedig a magyar postahivatalok által mai napig sem adatik ki senkinek. Én, tisztelt ház, a „Pozor" horvát lapot nem ismerem; erről csak annyi tudomásom van, a mit olvastam: hogy t. i. ezen lap a horvát ellenzéki pártnak közege volt. Az „Albina"-ról többet mondhatok, nevezetesen, hogy a mint e lapot ismerem, annak sem hangja, sem iránya nem más, mint az országban levő bármely oppositionális lapé. Ha tehát, t. ház, valamely lap ily módon betiltatik, az, azt hiszem, absolut rendszerhez illik, de nem az alkotmányossághoz és szabadelvüséghez, s ezekkel, szerintem, egyátalán össze nem fér: *(Közbeszólás jobbról: Ez nem tartozik az interpellatióba!)* mert szerintem ez nem tesz egyebet, minthogy a kormány valamely lapot vagy valamely nyilatkozatot, mely neki nem tetszik, egyoldalulag és önkényesen elitél és megsemmisiti. Annál fogva, mint fentebb mondám, az ily eljárást én sem a hazai törvényekkel, sem az alkotmánynyossággal megegyeztethetőnek nem találván, bátorságot veszek magamnak a t. közlekedési ministeriumhoz a következő interpellatiót idézni. *(Olvassa):* Van-e tudomása a t. kereskedelmi minister[3] urnak a Bécsben megjelenő „Albina" czimü román s Novi Pozor czimü horvát lapoktól a magyar korona alatti országokban elvont postaszolgálatról, vagy sem?

„2. Ha van: történt-e ez a t. minister urnak parancsából, vagy legalább jóváhagyása mellett? S ha nem: szándékozik-e a t. minister ur intézkedni, hogy ezen alkotmányellenes rendszabály azonnal megszüntettessék?

„3. Ha pedig parancsából s rendeletéből történt: mi inditotta ezen szabály- s alkotmányellenes eljárásra, s hogyan tudja azt hazai törvényeinkből igazolni, s a szabadság s alkotmányosság elveivel összeegyeztetni?"

55.

1869 jul. 7

Hodoșiu József felszólalása a képviselőház ülésén az Astra irodalmi társulat külföldi tagjai ügyében.

Képv. Napló, 1869 II. 401–403. l.

Hodoșiu József: Az igen t. belügyminister ur méltóztatott tegnapelőtt azon interpellatiómra válaszolni,[1] hogy mi inditotta a t. minister urat arra, hogy Vasilie Alesandrescu Urechia és Bogdanu Petriceicu-Hasdeu romániai polgároknak az erdélyi „Associatiunea Transilvana"[2] cimű egyesületbe tiszteletbeli tagokul lett megválasztását helyben nem hagyta. A minister ur azt mondta, hogy ez politikai tekintetből történt. Én akkor kinyilatkoztattam, hogy az igen t. belügyminister ur felelete engem semmi tekintetben meg nem nyugtathat és igy fön[n]tartom magamnak a jogot, az iránt a ház elé inditvánnyal járulni, mely jogommal most élni akarok.

T. ház! Az „Associatiunea Transilvana" irodalmi tudományos népmüvelődési társulat; tehát semmiképen sem politikai társulat. Annak czélja — a mint már első felszólalásom és tulajdonképeni interpellátióm tétele alkalmával is mondottam — nem

[1] *Borlea* Zsigmond, a nagyhalmágyi kerület nemzetiségi képviselőjének interpellációja elindítja a nemzetiségi sajtó ügyében elhangzó országgyűlési felszólalások sorozatát. Az interpellációban szereplő „Albina" című lap, melytől Andrássy utasítására a közlekedésügyi miniszter megvonja a postai szállítás jogát (vö. M. E. 1869 – III. – 562) rövidesen Pesten jelenik meg és Babeș Vince szerkesztésében a Federațiunea mellett a korszak egyik vezető hazai nemzetiségi sajtóorgánuma lesz. Az „Albina" kivált 1870-ben tölt be fontos hivatást a nemzetiségi béke előkészítése terén.

[2] Gr. *Mikó* Imre, az ügy azonban Gorove István közgazdasági miniszterhez tartozott, aki nem válaszolt az interpellációra.

[3] *Gorove* István.

[1] Hodoșiu interpellációja 1869 június 15-én hangzott el, (ld. Képv. Napló 1869 II. 5–6 l.), Wenckheim belügyminiszter válaszát ld. Képv. napló 1869. II. 348–49. l.)

[2] Az 1861 szept. 6-án alakult román irodalmi és közművelődési egylet (teljes nevén *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*) ezzel az interpellációval lép az érdeklődés előterébe. Az egyesület a századvégéig az erdélyi románság átfogó kulturális intézménye lett. A századfordulón közel 1 millió forint vagyona, 61 fiókja; könyvtára és néprajzi múzeuma volt. Tagjainak száma 1895-ben 903, közülök 73 alapító, 168 élethossziglan megválasztott és 662 rendes tag. 1869-től Transilvania néven két havonként megjelenő folyóiratot adott ki.

más, mint a román irodalom felvirágoztatása és a román nép müvelődése. Ez egyletnek tagjai lehetnek nem csak a románok, hanem bármily nyelvü polgárok is, és nem csak belföldiek, ben[n]szülöttek, hanem külföldiek is, a mennyiben t. i. az egylet czéljára valamit tettek, vagy a mennyiben jogosan remélni lehet, hogy ezen czél megközelitéséhez szellemileg vagy anyagilag járulni fognak. Ezen egylet köréből, t. ház, ki van zárva minden politikai, minden vallási vitatkozás, következésképen csak a tudomány és művelődés körére szoritkozik. Azonfelül pedig a tiszteletbeli tagok, legyenek azok bel- vagy külföldiek, nem birnak más joggal az egyletben, mint tanácskozási joggal; döntő határozó szavazatuk nincs.

Mindezeknél fogva, t. ház, nagyon csodálkoztam és nem foghattam meg, miért tagadhatta meg a minister ur annak helybenhagyását, hogy a fennemlitett két román férfi ezen egylet tiszteletbeli tagja legyen? és csodálkoztam t. ház annál inkább, mert mint alkotmányos minister első követte ezen eljárást, és én ugy tudom, hogy Románia és Magyarország közt még nem ütött ki semmi háboru; ezen két állam békelábon áll egymással, azok mint jó szomszédok, barátságos viszonyban vannak. De csodálkoztam, t. ház, azért is, mert a mit az alkotmányos minister ur tett, azt még a volt absolut kormány férfiai sem tették; ugyanis az „Associatiunea Transilvania" már alakulása első évében, a mi 61-ben történt, választott tiszteletbeli tagokat, és azóta majd minden évi közgyüléseiben választott, és vett fel külföldi egyéneket, részint mint tiszteletbeli, részint mint rendes tagokat. Ilyenek, hogy sokakat ne emlitsek: Romániából herczeg Brancovanu-Bibescu, conte Scarlat Rosetti, püspök Scriban, volt jurisconsultus[3] Demascenu Bojinca, azután Laurianu, Ilarianu, Maiorescu, Florianu és más tudományos férfiak; Bukovinából Constantin Hourmuzachi, Iliutinu, Pumnulu és mások? utóbb megint Romániából Sion Odobescu, és még a mostani romániai belügyminister is Cogalniceano Mihály, sőt maga a magyar közlekedésügyi minister gr. Mikó Imre ur is meg van választva. *(Derültség.)* És, t. ház, az elmult absolut kormánynak esze ágában sem volt ezen férfiak megválasztását helyben nem hagyni, habár mondhatom, sőt tudom bizonnyal, hogy ezen férfiak politikai meggyőződése különbözött és különbözik most is a volt absolut kormány politikai nézetétől.

Az igen t. minister ur azt mondja, hogy politikai tekintetekből nem hagyta helybe az emlitett választásokat. De t. ház, lehet-e ezt mondani a nélkül, hogy egy alkotmányos minister conservativebbnek, szükkeblübbnek, illiberalisabbnak ne mutassa magát az ország és a világ előtt, mint a volt absolut kormány férfiai? *(Igaz! a szélső bal oldalon.)* De miféle azon politikai tekintetek? Az igen t. minister ur egyet sem emlitett fel. És melyek azon politikai bünök, melyeket ezen emberek elkövettek? Lehet-e t. ház valakit politikai tekintetekből elitélni a nélkül, hogy politikai büne constatálva legyen? honnan vindikálja a kormány magának azon jogot, hogy politikai bünökben itéljen?

T. ház! Én személyesen ismerem ezen férfiakat, és tudom, hogy azok sem a magyar nép, sem Magyarország irányában ros[s]z intentióval nincsenek.

Ha pedig t. ház a belügyminister ur másképről van meggyőződve és arról van meggyőződve, hogy ezen férfiak részéről veszély fenyegeti Magyarországot, akkor kötelessége lenne a ministernek, mint ministernek és mint hazafinak ezt az országgyüléssel közölni. *(Ugy van! Ugy van!)*

T. ház! A multban meg volt tiltva, hogy Romániából, a románul nyomatott könyvek Erdélybe átszállittassanak; most megtiltják, hogy román testvéreink hozzánk jöhessenek, hogy szellemileg, irodalmilag, tudományilag, közlekedhessenek velünk.

[3] Jogtanácsos.

Kérdem: előmozditása-e ez azon szellemi és anyagi közlekedésnek, melyre egész Európa és az egész világ törekszik? De lehet-e észszerüleg, lehet-e politikailag oly eljárást követni, mely a nélkül, hogy nem igazolható, visszatorlásra adhatna alkalmat. Mit mondana t. ház a kormány, mit az egész ország, hogyha egy kül államban alakult, tudományos vagy irodalmi társulat Magyarhon polgárait tiszteletbeli tagokul megválasztaná, és azután azon kül állam kormánya nem hagyná helyben az ily választást?

T. ház! Én ugy tudom és azon meggyőződésben vagyok, hogy ott, ahol irodalomról, tudományról és müvelődésről van szó, ott politikai tekintetek és nézetek nem jöhetnek figyelembe, mert t. ház, a tudomány és a műveltség átalános, az az emberiség fő tulajdona, nyelv, vallás, nemzet, ország, kormány és minden különbsége nélkül, és a ki a tudományos vagy irodalmi művelődés előmozditását és fejlesztését, közvetve vagy közvetlenül akadályozza, az sérti az emberiség fő tulajdonát. Szabadság uraim! szabadság mindenütt és mindenben; a szabadság legbiztosabb és legerősebb támasza magának a kormánynak is.

Mindezek után van szerencsém egy inditványt[4] a t. ház asztalára letenni, és kérem annak felolvasását; megjegyezvén, hogy az mind modorban, mind kifejezéseiben szelid és elfogadható. *(Derültség a jobb oldalon)* s azért kérem annak majdan napirendre kitüzését és annak idejében elfogadását.

56.

1869 júl. 7

Pauliny-Tóth Vilmos beszéde a képviselőház ülésén a birói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat vitájában.[1]

Képv. Napló, 1869 II. 403–405. l.

T. ház! Én tegnap csak azért kértem szót, hogy Latinovics[2] Vince képviselő úr igen folyékony beszédében foglalt észrevételére, ellen észrevételemet megtehessem, ő tudniillik elmélkedvén a petitiók benső értékéről, annak példájául, hogy mily kevésben tolmácsolják a petitiók a közvéleményt, példaként a „Turóc-Szentmártoni petitiót"[3] hozta fel, megemlitvén, hogy alig nyujtatott be az országgyülésnek, azonnal számos

[4] Hodoşiunak „az irodalmi egyletekbe belépő külföldi tagok kormányi helybenhagyása iránt" benyújtott indítványa (ld. 1869–72. évi Képv. Ir. I. 233. l.) a következőkép hangzik: „A ház fejezze ki óhaját, hogy az országban alakult vagy alakulandó irodalmi, tudományos, vagy más közművelési egyesületekben, azok szabályai szerint felvett, vagy megválasztott külföldi tagoknak helybenhagyását a kormány, politikai tekintetből, ne tagadja meg."

[1] A szlovákság parlamenti képviselőjének a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat vitájában elmondott beszéde figyelmet érdemel, mind az 1861. évi túrócszentmártoni memorandummal kapcsolatban, mely a század második felének legjelentősebb szlovák politikai program-nyilatkozata, mind abból a szempontból, hogy a Matica alelnöke beszédében támogatja az akkor még ellenzéki Tisza Kálmánnak a törvényhatósági jogok védelmében benyújtott módosítványát. A beszédet megelőző időben Pauliny–Tóth még egy fontos bejelentést tesz a Házban. 1869 május 8-án interpellációt intéz a belügyminiszterhez a Matica termeibe a választások idején történt erőszakos katonai beszállásolás miatt. (Képv. Napló, 1869 I. 56. l.).

[2] *Latinovics* Vince (1820–1866) jogász és politikus. 1848–49-ben részt vett Bács megye forradalmi közigazgatásában, amiért 1850-ben fogságot szenvedett. 1861-ben Bács megye közgyűlésén javasolja intézzenek feliratot az uralkodóhoz, melyben kifejezésre juttatják ragaszkodásukat a 48-as törvényekhez.

[3] Az 1861. évi turócszentmártoni szlovák nemzeti gyűlés küldöttsége írásban átnyújtotta kívánalmait az országgyűlésnek. (Ld. 15/A sz. irat).

ellenpetitió követte. Én, mint jegyzője azon tanácskozmánynak, melyben létrejött a turócz-szentmártoni memorandum, és mint tagja azon deputatiónak, mely szerencsés volt hazafiui buzgalommal a memorandumot 1861-ben átnyujtani az országgyülésnek; kötelességemnek érzem a nevezett képviselő urnak a petitiók csekély értékére vonatkozó észrevételeire felszólalni. Igenis, azt elismerem, hogy minden ily bizalmi vagy bizalmatlansági nyilatkozásnak, petitiónak, adressnek megvan a maga illusorius értéke és nem is olyan az, mint a minőnek sok felől tekintik. De ezen illusorius érték leginkább akkor áll be, ha ahhoz a hivatalos pressio járul. A petitióknak Angolországban megvan a tökéletes értéke, mert ott a hivatalos közegek keveset akarnak kormányozni, nincs meg az a hivatalos viszketeg, mint nálunk az első foku közegeknél, hogy mindenbe beleavatkoznak, hanem engedik a nép szabad nyilatkozatát ugy, a meetingekben, mint más gyülekezetekben. Nálunk ez nem igy van. Nálunk az ily népvélemény nyilvánitások mindig — ha csak némileg a kormány irányában létre jönnek — mindig némi pressio alatt vannak. És e szempontból itélem meg legalább én is, itélik meg az én küldőim is, nem csak azon petitiókat, melyek a szentmártoni memorandum ellen beadattak, hanem más petitiókat is. Az előbbiekről azt jegyzem meg, hogy tudjuk, miszerint 1861-ben nem volt a szentmártoni tanácskozmánynál semmi pressio, sőt többet mondok: egy igen tiszteletteljes és széphangzásu névvel biró főispán is részt vett ezen tanácskozásokban, és csak azután, midőn a tanácskozások határozatai utólag rosszaltattak, jónak látta a bécsi befolyásnak engedni és az ellenagitátiókhoz csatlakozni. Igy jöttek létre akkor a petitiók a szentmártoni memorandum ellen.

Én e szempontból nézem ezen petitiókat, habár hiába óhajtanám, hogy más is e szempontból nézze, mégis köteles vagyok e tekintetben nézetemet megmondani. S igy már szónál lévén élek további jogommal az iránt, hogy a tárgyalás alatt levő szakaszról elmondjam szerény nézetemet.

Én, t. ház, Tisza Kálmán képviselőtársam módositványát pártolom, és pedig azért, mert a választásokban látom érvényesitve ősi alkotmányunk szokását. Nálunk az alkotmánynak szerkezete olyan volt, hogy a birák mindig választottak; nálunk dogma volt az; nemo nisi per judicem electum convinci potest.[4] S ha már e tekintetben más érvek, melyek felhozattak a baloldalról, nem volnának irányadók, de mindenesetre már tekintetbe veendő azon érv, hogy a multakkali akár erőtetett szakitás, akár önkénytes, rögtönzött törés rendesen meg szokta magát bosszulni. Én megengedem, hogy a törésnek helye volna, ha az tökéletesen bebizonyittatott volna, hogy a választások csakugyan ros[s]zak. De az az átalános tárgyalás alkalmával nem bizonyittatott be senki által, mert mindig csak azt taglalgatták, hogy a mostani választások nem jók. Ezt megengedem, mert az alap rossz, t. i. a törvényhatóságok szervezetének alapja.

A hol hiányos a principale, hiányosnak kell lenni az accessoriumnak[5] is. De ha ros[s]z az alap, ha hiányos a principale, kötelessége a kormánynak gondoskodni arról, hogy ezen alap megjavittassék, hogy a principale jóvá váljék.

Én sohasem fogok rajongani egy oly törvényhatóságért, mely hivatalos pressio alatt képes akár mit megszavazni. Legközelebbről saját magam tapasztalásaimból hozok fel példát, amint az Turócz megyében történt, hol a törvényhatóság annak daczára, hogy általunk bemutattatott az irásbeli szerződés, mégis a megyei bizottmányban a hivatalos pressio folytán határozatként mondatott ki, hogy a tót irodalmi egyletnek terme nem az egyleté, hanem a városé; s miért történt ez? Csak azért, hogy törvényesittessék némileg a t. ministerium előtt az alsó közegekben ezen mondhatom a 19. században hallatlan nyers erőszakolása, miszerint ... *(Felkiáltások: A dologra! A dologra!)* Uraim, ez a dologra tartozik, mert hiszen a törvényhatóságokról és működésökről van most szó. Tehát mondom, nem pártolnám soha az ilyen törvényhatóságokat, és épen, mivel az emlitett törvényhatóságoknak eljárását az igen t. belügyminister úr helyreigazitotta, kénytelen vagyok itt nyilvánosan az ő igazságszeretetét, sőt szemben azzal a törvényhatósági végzéssel — mondhatom — lovagiasságát is nyilván megköszönni.

[4] Senkit nem lehet elmarasztalni, csak választott biró által.
[5] Ahol hiányos az előzmény, ott hiányosnak kell lenni a következménynek.

Mondom tehát, az ily törvényhatóságok sohasem volnának az én eszményeim, hanem azt állitom, ami szintén régi axioma, „abusus non tollit usum".[6] Hogy van visszaélés a törvényhatóságoknál, az bizonyos; hanem állittassanak azok az őket a mostani korigények szerint megillető alapra, mindenesetre meg fognak felelni a czélnak, mert most ros[s]zul vannak szervezve, és ne mondassék az igen jó és a szabadelvüséggel összeférő elvre azonnal a „pereat".[7]

De pártolom Tisza Kálmán úr módositványát továbbá azért is, mert a törvényhatósági jogoknak ezen első csorbitása által veszélyt látok abban, hogy ha majd az összes önkormányzatra kerül a sor, és ha ezen sarkkő kiválasztva lesz az önkormányzat igen szép épületéből, mely ezer éven át épült, s állambölcseség által a szabadsággal a haza függetlenségét összeillesztené, hogy, mondom, majd ezen épület is nem sokára össze fog dőlni.

A megyei önkormányzat, t. ház! igen régi hazánkban. Ezt igen szépen fejtegette előttem egy képviselő úr, ki azt mondta, hogy már sz. István alatt meg volt az önkormányzat. Én osztom e téren nézetét, de nem osztom azon nézetét, hogy akkor csupán csak védelmi ügyekről lett volna joguk tanácskozni a törvényhatóságoknak. Mert már III. Bélának 1190-ben kiadott okmánya emliti a törvényhatóságokat, sőt Andrásnak 1222-ik esztendőben kelt bullája, mikor a törvényhatóságokról szól, azt mondja: „Libertas a sancto Stephano rege instituta".[8] Tehát a hol a szabadság emlittetik, nem lehet csupán védelmi ügyekről szó, de mindenesetre politikai, törvénykezési s átalában az önkormányzathoz tartozó ügyekről is.

T. ház! Mire becsülték őseink ezen önkormányzatot és micsoda összefüggést láttak az önkormányzat és a köz szabadság közt, legjobban tünik ki abból, hogy több magyar király már az Árpádok korában ezen önkormányzatot egyszerüen „libertas"-nak nevezte, és igy az önkormányzatot bizonyosan a közvélemény már akkor a szabadsággal ugyanazonosnak tartotta.

De nem pártolom a kinevezést még azért is, mert, tisztelt ház, a kinevezésben veszélyeztetve látom a birák függetlenségét.

Elméletileg bebizonyittatott ez itt a bal oldalon, hogy én nem fogok theoriáról beszélni, nem fogom elméletileg bebizonyitani, hogy a dolog ugy van, hanem a praxisból fogok egy példát felhozni.

Az átalános vita alkalmával emlitve volt Böszörményinek gyászos esete. *(Halljuk!)* És Perczel Béla igen tisztelt képviselő úrnak jutott a feladat, hogy azt, amit Dietrich barátom e tekintetben elmondott, megerőtlenitse. Sikerült-e neki ez, vagy nem, én nem tudom, és nem akarom megitélni. Én csak azt vagyok bátor felemliteni, hogy az igen t. képviselő úr felolvasott egy orvosi bizonyitványt, mely szerint Böszörményi egészen egészséges lett volna, legalább annyiban, hogy az akkori kötelességének meg-

[6] A visszaélés nem szünteti meg a szokást.
[7] Vesszen.
[8] A Szt. István által alapitott szabadság.

13

felelhetett volna, t. i. megjelenhetett volna a biróság előtt *(Közbeszólások: A dologra!)* A dologra tartozik ez is. Ámde azon bizonyitványon kivül volt egy más bizonyitvány is, melyben az áll, hogy Böszörményi nagyon beteg, s a biróságnál nem jelenhetik meg, sőt még hogy nem is transportabilis.[9] Ehhez már most csak még azt tettem hozzá, hogy az első bizonyitvány, mely szerint t. i. Böszörményi a biróság elé mehet, kiállittatott kinevezett orvosok t. i. tanárok és a Medizinalrathok: a másik bizonyitvány pedig részint önálló magán, részint a város által választott orvosok által állittatott ki *(Helyes!)*

Hogy ez is némi világot vet a választásokra és kinevezésekre is, azt hiszem, abban senki sem fog kételkedni. *(Helyeslés a bal oldalon.)*

Pártolom továbbá Tisza inditványát a következő szempontból is.

Én is, bevallom, osztozom azon nézetben, melyet Hrabár Manó képviselő ur mondott;[10] én sem akarnám a birói szakképzettség rovására megvédeni a nemzetiségek érdekeit; de nem akarván ez ügyben a benevolentiát kaptálni, nem lehet szándékom ezt oly mereven állitani, mint ő állitotta; hanem bizonyos feltételek mellett.

Én ugyanis a szakképzettségnek első föltételeül azt teszem, hogy a biró ne legyen se süket, se néma; már pedig ha az illető biró azon népet, mely felett biráskodik, ki nem hallgathatja, mert nem érti, akkor süket, ha nem szólhat vele, mert nyelvét nem érti, akkor néma: és igy a szakképzettség első föltételeül tartom azt is, hogy a biró tudja azon nép nyelvét, mely fölött biráskodik; természetesen nem akarom azért mellőzni a szakképzettség többi magas értékét sem. A kinevezés által azonban én veszélyeztetve látom a szakképzettségnek felhozott első fokát, tudniillik tudását az illető nyelvnek, mert kinevezni lehet innen is, onnan is, a nélkül, hogy valaki tudná az illető nép nyelvét, mely fölött majd biráskodik. *(Fölkiáltások jobb felől: Az nem lehet!)* De igenis, lehetséges, a Bach-korszak alatt is ugy volt, hogy kineveztek embereket a tótok közé, kik nem tudtak tótul, és kineveztek olyanokat magyarok közé, a kik nem tudtak magyarul; s igy ez nagyon is lehetséges. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Igaz, hogy e tekintetben is garantia az, mit e tekintetben a kultuszminister ur mondott: tudniillik a kormány becsületessége; de mi igen nagyon materialistikus világban élvén, a nélkül, hogy legkevésbbé is kételkednénk e garantiában, mégis csak jobban szeretjük a materialis, mint az idealis garantiát, — és ez a materialistikus garantia volna a kérdéses módositvánnyal elfogadott törvény.

És miután épen a felsővidéki népről szólók, hivatkozom e tekintetben a „Pesti Napló"-nak április 6-án kelt számára. Nem tudom, miféle viszonyban van a „Pesti Napló" a kormánnyal, de annyit kivettem, hogy officiosusnak tekintetik, miután két képviselő, Zmeskal és Samassa urak, mikor neveik a szavazók sorából kimaradtak, „Pesti Napló"-ra hivatkoztak és igy azt vélem, hogy némi összefüggésben van a kormánnyal. A „Pesti Napló" ugyanis idézett számában mondja: hogy a felsővidéki tót népért a magyar kormány eddigelé még mitsem tehetett. Elismerem azt, hogy igen keveset tett, de félek most, hogy azt is elmulasztja megtenni, mit tehet, és azon kevésből is, mit a mult országgyülés megszavazott, igen sokat el fog nyirbálni, ha ezen törvényjavaslatnak harmadik szakasza a kérdéses módositvány nélkül elfogadtatik, t. i. ha a birák ki fognak neveztetni.

Többet nem mondok, t. ház! *(Helyeslés a jobb oldalon. Halljuk! a balon.)* Hanem miután több képviselő ur a jobb és bal oldalról beszédeiket és elemzéseiket költői idé-

[9] Nem szállitható. — A polgári szélsőbal vezető publicistáját — lapjában, a Magyar Ujságban a váci választókhoz intézett Kossuth-levél közlése miatt — ennek ellenére, nagybetegen törvény elé állították és egy évi fogházra itélték. Böszörményi a büntetés kitöltése előtt, 1869 március 24-én meghalt.

[10] *Ld.* Képv. Napló, 1869 II. 120. l.

zetekkel fejezték be, bátorkodom, szavazatom rövid indokolását én is mint tót iró egy hirneves magyar költő szavaival bevégezni.

A költő szavai ezek:

Ha, mint Kassandra szavára,
A mienkre is megvetés vár:
Azt irhatjuk nemsokára:
Volt szabadság, de nincs már!
(Helyeslés bal felől.)

57.

1869 júl. 16

A szerb nemzeti egyházi kongresszus ellenzékének beadványa br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kongresszusnak Masirievič patriarcha részéről történt elnapolása miatt.[1]

VKM eln. 1869: ad 1291. (259/62.)

Exellentiád!
Báró és Minister Ur!

Ő Felsége az 1868-ki magyar országgyülés IX. tv. czikkelyének 5-ik §-a alapján, méltóztatott Exellentiádnak meghagyni: intézkednék, miszerint a szerb nemzeti congressus a karlovicai metropolita és szerb patriarcha által mielőbb összehivassék.

Ezen congressus czélja és feladata — az ugyanazon trv. czikk 4. §-a értelmében az, hogy a legmagasabb helybenhagyási jog megtartásával dolgoztassék ki ugyan ezen congressus szervezete.

Ő Felsége azért rendelé meg ezt, mert a legélénkebb szükségesség mutatkozott már a mi nemzeti szerb egyházunkban, miszerint a congressus szerveztetése törvényes alkotmányi úton hozassék rendbe, miután a congressus eddigi szervezete sem a század szellemének, sem pedig a nemzet akaratának meg nem felel.

A legmagasabb meghagyás folytán Exellentiád intézkedett, és a congressus nemzetünk nagy örömére és vigaszára valóban össze lön hiva a Patriarcha úr által Karloviczán Junius hó 1/13-ára.

Ezen congressus Exellentiád leirata értelmében, rögtön kiegészité ön magát — elhatározván, hogy azon képviselői helységek, melyek a román metropolia elkülönitése által megürültek, más szerb helységeknek osztassanak ki.

[1] Miután az elnapolás éppen a kongresszusi házszabály-vita napján történt, nyilvánvaló, hogy ezzel az egyházi képviselők elejét akarták venni, hogy a világiak, a kongresszusi Miletić-párt döntő fölénybe jusson és javaslatot tegyen a kongresszus szervezetének reformjára. A kongresszusi ellenzék hasztalan igyekezett véleményének érvényt szerezni a metropolitánál, ezért a görögkeleti vallásúak ügyében hozott alaptörvényre, az 1868: IX. törvénycikkre (ld. 33. sz. irat), hivatkozva a kultuszminiszterhez fordul a kongresszus azonnali összehívását kérve. A fontos okmánynak még egy jelentős határozati pontja van. A kongresszusi ellenzék kéri Eötvöst, hogy az ekkor még katonai igazgatás alatt levő határőrvidék a közös hadügyminiszter hozzájárulásával arányos képviseletet nyerjen az új kongresszusi választásokon. Az ügy előtörténetéhez ld. Eötvös előterjesztését az uralkodónak Masirievič Sámuel karlócai gör. kel. érsek és szerb patriárchának a szerb nemzeti egyházi kongresszus elnapolását célzó átirata ügyében. (*VKM* eln. 1869: 1291.).

És az alatt, mig ezen helységekben a képviselők választása véghez ment, ezen congressus, az illető bizottmányok által kidolgozta azon javaslatokat, melyek azonnal tárgyalás alá veendők, mihelyt a congressus az újonnan megválasztott képviselők megérkezése által kiegészitve leend.

A javaslat a következő:

1. A congressusi elnök kérdése;
2. A congressusi házszabályok;
3. Verificationalis operatum;[2]
4. A congressus szervezete;
5. A congressus választási szabályai.

Az első kérdés tárgyaltatott is már a congressuson, és élénk vita után, akkép lön elintézve, hogy magában a congressus szerveztetésében hozassék a congressus elébe, és intéztessék el meritorialisan.

Midőn megérkezett a nap, hogy a congressusi házszabályok vétessenek elő, akkor a congressus egyik pártja, azt az inditványt tevé, hogy a congressusi ülések f. é. Septemb. haváig elnapoltassanak.

Mi ellene valánk ez inditványnak, kijelentvén, hogy mindenek előtt el kell intéznünk azon ügyeket, melyek már is készek, és hogy a parochialis lelkészek parochiális néphezi viszonyainak tekintetében ama rendeleteket kell hoznunk, melyek legszükségesebbek, s azután a congressusi ülések el is napolhatók.

Az indokok, melyek bennönket az ülések elnapolásának ellenszegülésében vezéreltek — ím ezek:

I. Minthogy mind a törvény részéről, mely legnagyobb szükségletünknek megfelel, mind pedig Ő Felsége részéről felhivatánk, hogy mindenek előtt a congressus szerveztetését dolgozzuk ki, az helyben hagyás végett Ő Felsége elé terjesztendő;

2. Minthogy ugyan ezt kivánja a nemzet is, mely bennönket a congressusra külde — úgy annyira, hogy a legnagyobb elégületlenséget költenénk fel benne, ha ezen jogos kivánatának meg nem felelnénk;

3. Minthogy különös körülmények miatt ez ideig 10.000 frt. költöttünk el, és már ama helyzetbe jutva, hogy valódi feladatunkat meg oldhatjuk, éppen akkor felhagyni mindennel, e 2 hóra haza utazni, — ezt mi csak is a nemzet felingerlésére szolgálna — igazolni semmivel sem lehet;

4. Minthogy a dotatiokra vonatkozó — az 1864/5-iki congressuson kelt, s Ő Felsége által 1868. évi augustus 10-én megerősitett rendeletek folytán, némely vidékeken a lelkészek és parochialis nép között oly elkeseredés és oly szakadás keletkezett, miszerint a lelkészség a legnagyobb inségnek van kitéve, a nemzet pedig e nyomorában talán még nagyobb szerencsétlenségnek néz elébe, ha mielőbb nem hozatnak ha mindjárt provisoris rendeletek is, melyek ezen nyomort eltávolithatnák. — Sőt küldőink is leginkább azzal bízták meg, hogy míg — ezen inség elháritására vonatkozó célszerü törvények meg nem hozattak, szét ne oszlanánk.

A fent kifejtett indokok ellenében, melyek megdönthetetlenül a legfontosabbak, ellen pártunk alig e kettőt hozhatja fel:

a) hogy a lelkészek dotatioját végkép el nem intézhetik;
b) hogy az idő hősége, és a terem szük volta nem engedi az ülések megtarthatását.

E felhozmányok gondolat hiánya és üressége szembetünő.

[2] A megbizások hitelességét ellenőrző munkálat.

Mi azt követeltük, hogy a parochiális lelkészség ügyében csak a nélkülözhetlen rendeletek hozassanak, végelintézését mi is más időre halasztottuk volna. — Magának a lelkészségnek illetékes kijelentésére végtére bevallotta maga ezen második párt is, hogy ezen ügyben mielőtt az ülések elnapoltatnak ugyanazt el kell intézni, mi által saját érvöket döntik meg.

Második indokuk meg semmisül az által, hogy az ülések korán reggel, és a hőség elmultával estve tarthatók meg. —

De még ez is szükségtelen, mert 10—12 nap alatt a nélkülözhetlenek elintézhetők, és akkor az ülések a congressus valamely határozata által elnapolhatók lennének.—

De legnagyobb meglepetésünkre, mig az elnapolást illető vita folytatását vártuk, Ő Szentsége, pártunk három magához hivott tagja által kijelenté nekünk, hogy a congressuson kivül, és félrehagyván a congressust, — az üléseket bizonytalan időre elnapolja, minthogy ellenpártunk 30 képviselője letette mandátumát.

Mi erre figyelmeztetének Ő Szentségét, hivná össze az ülést, és jelentse ki, mely képviselők tevék le mandátumaikat, és hozná ez ülésen szőnyegre a congressus elnapolásának kérdését; felhoztuk, hogy a congressus jogkörébe esik elrendelni, mi történjék ha egy vagy több képviselő leteszi mandátumát; megjegyeztük, hogy az elnapolás nem az elnököt, hanem egyedül a congressust illeti; arra a körülményre forditottuk figyelmét, hogy a mandátumot letett képviselőknek helyetteseik vagynak, szükség tehát nem a congressust elnapolni, de az illető helyetteseket meghivni, meg mondottuk, hogy mi is bele egyezünk a congressus elnapolásába, ha előbb a készen álló és szükségképen elintézendő ügyeket elvégeztük, hogy nemzetünknek szégyen és pirulás nélkül nézhessünk szemébe; mondottuk hogy ez ügyeket 10—12 nap alatt bevégezhetjük, a mikor majd az urak fördőkbe is mehetnek — etc.

Ő Szentsége a Patriarcha ur szilárdan megmarad elhatározásánál — kijelentvén, hogy az ügyet Exellentiád elé terjesztendi, és azt fogja cselekedni, mit Exellentiádnak elrendelni méltóztatik.

Kötelességünknek tartottuk megértethetni Ő Szentségével, miszerint Exellentiád e kérdésben mit sem rendelhet, míg csak az 1868-ki IX. t. cz. fennáll, a mennyiben ezen törvény folytán — az ügy csak is az ezen törvény által elismert és biztositott autonomiának körébe tartozik, és hogy a Magy. kir. Cultus Minister az utolsó leend, ki e törvényt megsérti, csak is a végszükségben, miként ennek már több alkalomkor igen fényes bizonyitékát adá.

Azonban minden siker nélkül, és éppen Ő Szentsége végső nyilatkozata az, mi bennünket Exellentiád elé visz.

Exellentiád!

Mi, mint a nemzet megválasztott képviselői — kötelességünknek ismerjük nemzetünk és egyházunk jogait akár mely helyen, minden megtámadás ellen, bár honnan jöjjön is az a legnagyobb áldozatokkal is védeni, — jogait, melyeket a korona elismert, a törvény biztositott, melyek őket elődei institutioja vagy az országilag elismert autonomia folytán illetik.

Ezen jelenlegi congressusunk megtartandó nemzetünk jogai alapján és az 1868. évben kelt IX. t. cz. rendelete alapján.

Nem illet tehát senkit — akár a kormány, — akár a nemzet részéről a jog: megtartani, vagy meg nem tartani, összehivni vagy össze nem hivni, elnapolni, vagy elnem napolni a congressust, mert azt meg kell tartani, és ha már össze hivatott, addig megtartandó, míg feladatát be nem fejezé.

Elnapolandó-e és mely időre ? ezt maga a congressus határozhatja el és senki más.

És ezért megvagyunk győződve, hogy Exellentiád a congressus ezen jogát — illetőleg nemzetünk jogát sem törvényes, sem törvényen kivüli uton meg nem akadályozza, sem pedig meg nem sérti.

És éppen azért, el is jövénk Exellentiádhoz, hogy hirül adjuk, miszerint Ő Szentsége Exellentiádtól oly rendeletet vár, mely autonomiánkat megsértendi; és hogy Exellentiádnak kijelentsük, miszerint egy ily nemü rendelete igen heves ellenszegülésre találand nemzetünknél, és az össze ütközést a congressus tagjai és elnök, — közt de talán a patriarcha és az egyház népe között is igen élessé teendi.

Nyissa meg Ő Szentsége a congressus üléseit mielőbb, és majd maga a congressus felhasználja mind azon eszközöket, melyek a sikeres működés minden gátjait eltávolitandják...

Emlitettük már fentebb, miszerint Ő Szentségét a Patriarchát figyelmeztettük, miszerint a mandátumaikat letett követeknek helyetteseik vannak.

Ám azon időben, a congressus bizonytalan időre való elnapolása még nem volt tény; ugy szintén az indokok, melyek a tagok mandátumainak letétére alapul szolgáltak, nem voltak ismeretesek.

Most pedig, miután az illető küldöttek oly módon tevék le mandátumaikat, mely a helyetteseket is kizárja a congressusból, más nem foroghat fen[n], minthogy a kilépettek helyében uj választás rendeltessék.

Szükséges, hogy ez alkalommal figyelmessé tegyük Exellentiádat, mi szerint a katonai határ vidéken a congressusi képviselők választásait magok a hadparancsnokságok kezelik, rendeleteikkel kényszeriteni akarják a népet a tiszteket választani követté és hogy a választási szabadságot, még a XVIII. században kelt soha elnem ismert „Verordnung"-ok által sértik. — Nevezetesen: mig Magyar- Horvát és Szlavon országban minden választó tetszése szerint választhat képviselőül bár kit is, addig a katonai határőrvidéken nem engedik a népnek mást választani, mint azt, ki éppen a választó ezred lakosa. — Ezt semmikép sem lehet összhangzásba hozni az 1868. IX. t. czikkel, mely a határvidék részére egyedül, 25 képviselőt rendel, egyéb eránt pedig, minden gör. keleti vallásu és a karloviczi metropolitához tartozó szerbnek ezen ügyben egyenlő módon biztositja az autonomiát...

Exellentiád leginkább át látandja hogy ez meg nem állhat és hogy a szabadon megválasztott képviselők nem lehetnek azon gyülésben, melyben a tagok egyharmada nem a nemzettől, hanem a hadparancsnokságtól veszi eredetét.

Minthogy ideje az uj választásoknak, azon helységekre nézve melyek mandátumaik letétele által megürültek, kérjük Exellentiádat, miszerint egyetértésben a közös cs. kir. hadügyministeriummal azon rendeletet méltóztassék hozni, hogy a határvidéken, a congressusra választandó képviselők választása szabadon, mentesen minden befolyás és nyomástól — bár mily oldaláról jönne az a hatóságnak — vitessenek végbe; engedtessék meg a nemzetnek, hogy mindenkit, — mint ki ilyennek Magyarországon megválasztható, — képviselőül választhasson, tehát ceteris paribus akár lakosa a határvidéknek, akár a provincziának; hogy a parancsnokságok tartsák vissza magokat a választások meg erősitésétől, és hogy a megválasztott képviselőknek egyedül a választó gyülés választóitól adassék ki a hitlevél a választási actus jegyzőkönyve által hogy igy igazsággá váljék a törvény szava, mely nemzetünknek — akármely részében legyen is az a magyar koronának — az ezen congressus autonomiáját biztositja, melyek szabad választások nélkül nem is gondolhatók.

Ezt kérjük és követeljük nemzetünk nevében, mely bennönket e congressusra küldött.

Ezt követeli a törvény, és igazság, ezt a politicai opportunitás, ezt az állami bölcsesség: és mi hisszük hogy meg csalatkozni nem fogunk reményünkben, melyet ily fontos momentumok támogatnak.

Kelt Carloviczon Julius hó 4/16. napján 1869.

Dr Szubotić J.
zimonyi képviselő

Dr Miletić Szvet.
ujvidéki képv.—

Begović Miklós
szlunyi képv.— etc.

58.

A tófalvi román zsellérek ügye 1869-ben.

A.

1869 október 13

A Federaţiunea vezércikke a tófalvi zsellérek kiüldözése tárgyában.[1]

Federaţiunea 1869 112. sz.

A fentközölt távirat szomoru és szörnyü bizonyitékot szolgáltat nekünk arról, hogy az önkény és az anarchia Erdélyben tetőfokára hágott, hogy ennek a szerencsétlen fejedelemségnek állapota már türhetetlen, s hogy ha a magyar arisztokraták tovább folytatják zsarnokoskodásukat, a románoknak nem marad más, mint hogy elkiáltsák: „pro ara et focis".[2]

A középkornak kellős közepén vagyunk talán, amikor a föld csak a korona nehány nemesnek hivott kegyeltjéé s mikor a nép „glebae adstrictus"[3] volt és ebből következőleg a földdel együtt maga is a nemesek tulajdona ? Miért rótta le a nép a váltság sok-sok millióját, arca verejtékével, fiainak szájától elvonva a betevő falatot ? Hogy aztán ma tulajdonától a legbarbárabb módon megraboltassék, hogy száz meg száz lelket dobjanak ki házaikból az ut közepére? Sőt a magyar hatóság[4] felszólitotta a

[1] Cím nélkül, kelte: Pesta, 12 oct. 1869. Az említett táviratot öt tófalvi öregember fogalmazta a község nevében és Dr. Raţiu, Cordea aláírással küldötte Marosvásárhelyről Pestre, a Federaţiunea szerkesztőségének. A távirat 32 sorban, rövid drámai összefoglalását adja a tófalvi eseményeknek. A tófalvi ügy előtörténete: Apor Károly helybeli földbirtokos, az erdélyi úrbéri törvényszék, majd a marosvásárhelyi ítélőtábla elnöke az önkényuralom alatt visszaigényli a zsellérek által törvényes úton birtokba vett úrbéri földeket. A tófalviak 1862-ben az erdélyi úrbéri törvényszék, 1866-ban a marosszéki közigazgatási hatóság és 1869-ben a belügyminisztérium előtt elvesztették a pert. Ezután került sor a fenti fejleményekre.

[2] Oltárért és tűzhelyekért. (*Értsd:* Hitünkért és hazánkért.)

[3] Röghöz kötött.

[4] *Értsd:* megyei hatóság.

szerencsétleneket még az ut elhagyására is s arra, hogy menjenek akárhová — de hova? A nagyvilágba. Igy van, mert a románok számára már nincs hely Erdélyben, nincs nekik semmi tulajdonuk, mert a föld a magyar arisztokráciáé.

Háromszáz román lélek, 26 család, pólyás gyermekekkel, nyolc napja az ut közepén van; minden vagyonukat s idei termésüket két nap alatt elárvereztették; gyermekek s öregek hidegtől s éhségtől egyszerre sirnak. (Idézet a táviratból.)

Nem sok időbe telik s ma, vagy holnap a magyar törvényszékek minden erdélyi románt proletárnak nyilvánitanak, hazátlan, családi tüzhely nélküli népnek. Dehát mit akartok ti? Ez a törvény, ez az igazságosság? Nincs, sohasem is volt semmitek néktek: Werbőczy megmondta volt, hogy „rusticus praeter mercedem laboris sui nihil habet".[5] A királyi törvények, kiváltságok, adományok minden földet a magyar arisztokraták, nemesek közt osztottak szét, neked nép, semmid! Ez a rengeteg erdőség, ezek a termékeny völgyek, ezek a százados hegyek, e véreddel és őseid vérével megszerzett szent helyek, nehány család kizárólagos tulajdona, akiknek egyedül áll jogukban, hogy ne dolgozzanak semmit, hogy csak a te verejtékedből táplálkozzanak, hogy tetszésük szerint kifosszanak, s hogy elüldözzenek házaidból s őseidnek házaiból. A magyar arisztokraták törvényekkel, kiváltságokkal, adománylevelekkel és királyi jogokkal a kezükben teszik veled mindezt s Pesten a magyar igazságügyministerium, melynek Erdélyben szabad keze van, urbéri törvényszékeket állitott neked, hogy kiforgasson mindenedből, amid van, hogy minden földedet elvegye s a magyar nemességnek adja; ilyen igazságot gyakorol veled a magyar alkotmányosság. S te alá kell, hogy vesd magad, más megoldást nem szabad keresned, különben kommunista vagy, a törvényes tulajdon, az érvényes törvények és minden, törvény által szentesitett intézmény ellensége. Ime a verhetetlen logika, mely féken tart s nem engedi, hogy valamit is moccanj.

Az urbéri váltságnak, melynek következtében Erdély népét „a föld kártalanitása" cimén annyi millió megfizetésére kötelezték, a mai napig semmi eredménye sincsen. Ma is, akárcsak 1848 előtt, Erdély földje, a tulajdont illetően, a legnagyobb zavar képét mutatja. Mind a mai napig semmit sem szabályoztak; a magyar arisztokrácia ma is magának követelhet bármilyen földet, bármilyen birtokot. A magyar abszolutizmus létesitette arisztokratikus törvényszékek minden esetet az arisztokrácia javára s a nép kárára döntenek el. S hol vannak a törvények, melyek mentesitenének? Nincsenek; mert az urbéri váltság annyira ködös, annyira bizonytalan, a benne lefektetett elvek annyira homályosak és ellentmondóak, szelleme a népnek annyira kedvezőtlen, hogy minden egyes, az erdélyi birtokjog szabályozását célzó rendelkezés inkább csapás, mint törvény. Tegyük még hozzá, hogy minden, ami történt, mindig az abszolutizmus produktuma volt, s hogy a népet, bár éppen az ő érdekéről volt szó, soha meg nem hallgatták.

A fentemlitett távirat egyenesen megmondja nekünk, mit várhat az erdélyi nép a magyar arisztokráciától, földjének teljes elragadását és a leggyászosabbak közül való nyomoruságot. Igy van, elrabolták nyelvünket, nemzetiségünket, hazánk függetlenségét, most már csak az van hátra, hogy a föld birtoklásától is megfosszanak, hogy hajlékainkból kidobassunk s öregeink és gyermekeink a természet elemeinek kezébe adassanak! Kövessétek csak urak tovább is ezt az utat, meglátjátok hová vezet benneteket, meglátjátok, ti lelketlenek, mire képes egy nép kétségbeesése, majd megtudjátok végre, mi is egy jobbágy, egy kurialista, egy taxalista, ha nem tanultátok még meg, mi az ember!

[5] A parasztnak munkája bérén kívül egyébe nincsen.

A szellemi és anyagi ostromnak ez állapotában, melyben leledzünk, nincs kihez fordulnunk, mint önmagunkhoz, gondoskodnunk kell jövendőnkről, melyet ellenségeink minden rendelkezésükre álló eszközzel igyekeznek aláaknázni.

Mint igazságszerető emberek, ugyanakkor megmondjuk az erdélyi magyar arisztokráciának, hogy „a föld azé, aki verejtékével megmüveli", s hogy nemcsak egy nemzet, egy község, de minden egyes emberi teremtvény menedéket kell kapjon a földön, ahová a Teremtő helyezte.

A bizonyiték, amely a magyar arisztokráciát erről az igazságról meggyőzi majd, nagy lesz; s akkor a ma útszélre kivert öregeket lakásaikba vissza helyezik s az igazság helyre áll.

B.

1869 okt. 21

Szabó János, a királyi ügyek aligazgatójának átirata gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz a Federaţiunea pesti román lapban a tófalvi ügyről megjelent közlemény tárgyában.

M. E. 1869. — Ia — 42 (1556)

2179
869.

Nagyméltóságu Gróf, Királyi Minister Elnök Ur.
Kegyelmes Uram!

A f. hó 15-én 21/I. V. sz. a. kelt kegyes rendelvénye mellett a „Federaţiunea" czimű lapnak f. é. 112/297 számát az iránti vélemény adás végett, valjon az abban a Tófalvai taxalisták ellen folytatott végrehajtásra vonatkozólag közzé tett vezérczikk miatt azon lap ellen sajtó per inditható légyen-e vagy sem? hozzám leküldeni méltóztatott. — Mely k. rendelvénynek megfelelőleg van szerencsém a közlemények visszacsatolása mellett véleményemet e következendőkben előterjeszteni:

A kérdéses czikk báró Apor kir. táblai elnök[1] által Tófalva községe, illetőleg az ottani curialis taksások ellen folytatott urbéri perben hozott itélet végrehajtását tárgyalván az e részben kapott távsürgöny szerént azt állitja, hogy 300 lélekből álló 26 család depossessionáltatott[2] s a bölcsőkben lévő gyermekeivel együtt nyolcz nap óta a rideg ég alatt az ut szélén van.

Az e tényre vonatkozó vezérczikk azzal kezdődik, hogy a fentebbi távirat szomorú, és iszonyatos bizonyitékot ád arról, hogy Erdélyben az önkény, és anarchia tető pontját érte el, — hogy ezen szerencsétlen fejedelemség helyzete többé nem türhető; és hogy ha a magyar aristocraták folytatják az elnyomást, a románoknak nem marad egyéb mint: „pro ara és focis" kiáltani.

[1] Br. *Apor* Károly (1815—1885) erdélyi földbirtokos, a marosvásárhelyi királyi tábla elnöke. 1848-ban a nemzetőrségből kilépve Galiciába, majd Bécsbe emigrált. 1849 végén törvényszéki biró, 1853-ban a fogarasi törvényszék, 1857-ben az erdélyi úrbéri törvényszék, 1861-ben az itteni királyi tábla, végül 1869-ben a marosvásárhelyi kir. itélőtábla elnöke.
[2] Kitelepíttetett.

Már maga ezen bevezetés világosan mutatja a névtelen czikkirónak intentióját, mely nem lehet más mint a törvényes felsőbbség ellen izgatva a román népbe a tovább nem türhető elnyomatás érzetét felkelteni, és ez által azt a közbéke és csend erőszakos megzavarására hajlandóvá tenni.

Czikkirónak ezen intentióját még világosabban tünteti ki, a czikk további folytatása, melybe [n.] előadatott, — hogy a nép a sok millió urbéri kárpótlást csak azért fizette, hogy tulajdonától a legbarbárabb módon megfosztassék; hogy a románoknak Erdélyben többé helyök nincsen; hogy az urbéri törvényszékek a m. igazságügy Minister által — kinek Erdélyben szabad keze van — csak is a népnek mindenétől leendő megfosztására állittatván fel, ma, vagy holnap ki mondandják, miszerént az összes erdélyi románok haza, és atyai tüzhely nélküli (proletár) emberek; hogy a népnek semmije sincs, hogy minden föld nehány család kizárólagos tulajdona, kiknek egyéb érdemök nincsen, mint a nép véres verejtékéből táplálkozni, s azt ősi hazájából kikergetni.—

Az erdélyi nép, jelesül pedig az ottani románok sorsát ily setét szinekkel ecsetelvén, azokat arra figyelmezteti, hogy nincsenek törvények, melyek őket megvédhetnék, s e szerint őket e szavakkal: „Nincs kihez fordulnunk, mint ön magunkhoz" az ön magukoni segitségre hivja fel.

Mit ért pedig a czikk irója ezen ön maga a nép által eszközlendő orvoslás alatt, mutatják azon szavak, melyeket az urakhoz intéz: „Folytassák az urak csak tovább ez utat, látni fogják mit tehet egy nép desperatiója" valamint a népnek nyujtott azon remény: hogy a föld azoké, kik azt izzadságukkal mivelik; — mig végre czikkét azzal fejezi be: hogy „a tanuság mely által a magy. aristocratia az igazságról meggyőződni fog, nagy lesz, akkor a most utczára kitett öregek lakásaikba vissza fognak helyeztetni, és az igazság végrehajtva leend."

Ezen a kérdéses czikk szövegéből szószerint idézett kifejezések világosan mutatják annak czélzatát, t. i. a Királyhágón túl létező jelenlegi viszonyokat a föld népe, különösen román ajkuakra nézve türhetetleneknek feltüntetni, bennök az elnyomatás érzetét, mint szintén azon hitet felébreszteni, hogy törvény mely őket védené, nem létezik, s hogy ők magukon kivül, más, kihez fordulhatnának, nincsen. — Ezen önvédelem, illetőleg sorsuknak ön magok általi javitása által csak is a létező viszonyoknak erőszakos utoni megváltoztatása értethetik, tanusitja ezt a nagyobb földbirtokos osztály elleni azon fenyegetés: „Látni fogjátok mit tehet egy nép desperatiója, — más oldalról pedig a földnépének nyujtott azon remény: hogy a föld azoké lesz, kik azt izzadságukkal mivelik, s akkor a most utczára kitett öregek lakásaikba vissza fognak helyeztetni.

E szerént a kérdéses czikkben a közbéke és csend erőszakos megzavarására intézett lázitás foglaltatván, annak tartalma a sajtó törvény 9-ik §-a alá esik, minél fogva véleményem oda járul,

hogy azon lap, illetőleg annak szerkesztője ellen a vizsgálat, és ennek folytán a sajtó per meginditandó légyen; azonban szükségesnek vélem, hogy a vád meginditása előtt a czikkben felemlitett urbéri per és végrehajtásra vonatkozó hiteles adatok velem közöltessenek; egyszersmind a czikk forditása a szabályszerü hitelesitési záradékkal ellátassék.

Pesten, 1869 évi Oct[ó]b[e]r hó 21-én

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája
Szabó János
kir. ügyek aligazgatója.

C.

1869 nov. 15

Emlékirat br. Apor Károly és tófalvi zsellérei közt fennforgó urbéri ügy folyamáról, hivatalos adatok alapján.[1]

B. M. eln. 1870 — XIII — 905 (3258)

Másolat.

Báró Apor Károly tófalvi zsellérei ellen 1858-ban pert inditott részint telkeinek visszaadatása, részint a hátralékos urbéri szolgálmányok megtérittetése végett.

Ennek folytán az illető urbéri törvényszék által 1862-ben azon itélet hozatott, mely szerint a tófalvi zsellérek az általuk birt valóságos székely örökség természetü telkeket báró Apor Károlynak 14 nap alatt visszabocsátani s ugyanőneki a hátralékos urbéri szolgálmányokat *közigazgatásilag eszközlendő érvényesités szerint* megtériteni tartoznak.

Ezen itélet alapján — mely egyébiránt a zsellérek által még a felsőbb biróságok elé felebbeztetett — báró Apor Károly a hátralékos szolgálmányok megtérittetése iránt az illető közigazgatási hatóságnál, jelesen Marosszék tisztségénél keresetet támasztván, ez utóbbi a megkisérlett barátságos egyezség nem sikerültével 1866-ban határozatilag kimondotta, hogy a zsellérek az 1857-ik évi november hó 21-ike óta hátralevő azon szolgálmányokat, melyeket 1848 előtt is teljesitettek, az urbéri uton folyamatban levő per eldöntéséig vagy természetben teljesitsék, vagy pedig a divatozó piaczi árak szerint téritsék meg.

A zsellérek által benyujtott felfolyamodvány nyomán ezen határozatot a szolgálmányok értékesitési árára vonatkozó változtatással 1867-ben az erdélyi kir. főkormányszék is helybenhagyta.

Ezután ezen ügy a zsellérek által a m. k. belügyministeriumhoz vitetett fel.

A belügyministerium, mielőtt a felebbviteli folyamodvány felett határozott volna, tekintettel az ügy kényes természetére s azon sulyos 's nagy horderejü következményekre, melyek a tófalvi lakosokra nehezednének, jónak látta az ügynek békés útoni kiegyenlittetését még egyszer an[n]yival inkább megkisértetni, mivel alaposan feltehető volt, hogy a zsellérek most már, miután időközben a birósági uton folytatott urbéri per harmadbiróságilag is a báró Apor javára döntetett el, és ennek következtében az országgyüléshez benyujtott folyamodványukra keletkezett igazságügyministeri rendelettel is kevés reményt nyujtó választ kaptak, — hajlandóbbak lesznek a barátságos egyezkedésre, mint ennek első izben történt megkisértése alkalmával voltak, a midőn még a felsőbb biróságoktól nyerni reménylett kedvező itéletekben bizakodhattak.

A békés kiegyezkedés létrehozatala azonban daczára az e végből kitüzött tárgyaláson személyesen megjelent marosszéki főkirálybiró jóakaratu közbenjárásának s megfeszitett igyekezetének ez úttal sem sikerült, miután a zsellérek ügyvéd[j]e a b. Apornak már különben végérvényesen oda itélt telkek iránt minden egyezkedést kere-

[1] Az irat eredeti címe. Az emlékirat első oldalán alábbi széljegyzet olvasható: „Jelen emlékirat franciára lefordíttatván a t. francia consullal közöltetett, egyébkénti használatig ad acta 15/II. 869." Az iratot egyéb keltezés híjján eszerint, illetőleg mivel nyilvánvaló elirásról (*XI* helyett *II*) van szó, 1869 nov. 15-i kelettel vettük fel. Az 1869 októberében lezajlott tófalvi akció ügyében beadott emlékirat — megitélésünk szerint — legkorábban az év novemberében kerülhetett a belügyi irattárba.

ken visszautasitott, a hátralékos szolgálmányok megtérítésének b. Apor által ajánlott módozatai helyett pedig másokat igényelt, melyeket viszont b. Apor nem talált elfogadhatóknak.

Ennek következtében, a m. k. belügyministerium f. évi ápr. hó 12-én kibocsátott rendeletével a kérdéses ügyet az erd. kir. főkormányszék fen[n]ebb érintett határozatának helybenhagyásával intézte el.

Midőn ekként b. Apor mind a birósági mind a közigazgatási úton nyertes lőn, az urbéri törvényszékhez beadta a kitelepités iránti keresetét, melyet azonban egyelőre nem az összes zsellérek, hanem csak a többieket vezetni látszó 6 zsellér ellen támasztott. Hasonlóképen folyamodott b. Apor a marosszéki tisztséghez a fen[n]ebb hivatolt belügyministeri rendelet foganatositásáért is, mi az illető dulóbiztosnak nevezett tisztség által meg is hagyatott.

A duló biztos ebbeli kötelességét teljesitve, az illető 6 zsellér ingóságait lefoglalta. De midőn azokat a zsellérek által megkisérelt sikkasztástól megóvandó biztos helyre akarta elszállittatni, a zsellérek csendőri karhatalom igénybevételét szükségelt erőszakkal ellenszegültek. Ekkor b. Apor a kiegyezkedés iránti végső reményeit is meghiusulva látván, a kitelepités iránti kérését a többi zsellérek ellen is kiterjesztette; minek folytán az illető urbéri törvényszék a b. Apor által kért kitelepitést, mint szintén a költségek fedezetéül a zálogolást s becslést elrendelte.

Igy történt azután, hogy a kitelepités az ennek foganatositásával megbizott ny. gátfalvi és Kaali [Káli] járási egyesbiró által f. évi oct. 1-jén és 2-án végre is hajtatott.

Ennek megtörténtével, 's mielőtt a zsellérektől lefoglalt ingóságok elárusíttattak volna, Marosszék főkirálybirája a dolog fontosságától áthatva, a tófalvi zselléreket maga elébe rendeltette 's ujólag megkisértette őket felvilágositani, és a végérvényes birói itélet, 's a közigazgatási határozat után már egyedül követhető egyezkedési utra terelni; a főkirálybiró ezen törekvése azonban, jóllehet a zsellérek előtt a telkeknek csekély haszonbér fizetése mellett birtokukban hagyatását s a szolgálmányok megállapított ára nagy részének elengedését kilátásba helyezte, — ismét hajótörést szenvedett.

Az előadottakból nyilvánvaló, hogy a tófalvi lakosok ügyében ugy a biróság, mint a politikai hatóság szabályszerüen járt el, és hogy irányukban a végérvényes birói itélet 's közigazgatási határozatnak törvényes következményü végrehajtása által igazságtalanság nem követtetett el.

A mi a „Magyar Polgár" czimű lapban megjelent azon távirati közleményt illeti, mely szerint Tófalváról 300 egyén telepíttetett ki, megjegyeztetik, miszerint az alaposnak nem tekinthető, mert a kitelepíttettek száma 120 léleknél alig mehet többre. Ugyanis 26 gazda lett volna kitelepítendő, de ezek közül 3 gazda kiegyezkedett, 3 pedig a telkeket haszonbérbe vevén, azokba ismét visszahelyezkedett, mindössze tehát 20 gazda marad kitelepítve, kik is a közülök más helyekre átköltözködött 3 gazdát kivéve Tófalva mellett deszkasátorokat készítettek, s nappal azokban tartózkodnak, éjjel azonban házaikba szoktak vissza menni.

Hasonlóképen valótlan tartalmu azon, több hirlap által közétett rendelet is, mely szerint Ladosianu János dulóbiztos a tófalvi zselléreknek az ut mellé kirakott tárgyaik 24 óra alatt leendő eltakaríttatását különbeni elégettetésökkel való fenyegetés mellett hagyta volna meg.

Annyi tény ugyan, hogy Ladosián Imre, (de nem Ladosianu János) marosszéki dulóbiztos akkor, midőn a kitelepített tófalviak a közlekedési utat holmijaiknak halomra rakásával teljesen elzárták, többek panasza következtében azok eltakarittatása iránt

a csejdi községi birónak adott ki egy rendeletet, de ebben a felégetésseli fenyegetésnek semmi nyoma sem fordul elő.

E mellett kétségtelen az, hogy Ladosian Imre dulóbiztos — ki maga is román — az egész tófalvi események során a tófalvi román lakosokkal nem csak embertelenül nem bánt, sőt inkább irányukban részvéttel s kimélettel járt el, és a mint épen magok a tófalviak által is bizonyíttatik, nekiek a kibékülés iránti jó tanácsok adásán kivül még pénzbeli segélyt nyujtani is kész vala.

D.

1869 nov. 30

Román Sándor bejelentése a képviselőház ülésén a tófalvi román zsellérek felterjesztése tárgyában.

Képv. Napló, 1869 III. 419. l.

Román Sándor: Van szerencsém több tófalvi lakosnak kérvényét bemutatni, kik az ellenök hozott harmadbirósági itéletet megsemmisittetni és az egész pert a jelenlegi magyar királyi curia legfőbb itélőszékéhez felterjesztetni kérik. Átadom ezen kérvényt s a hozzá csatolt periratokat azon czélból, hogy azon t. képviselők, kik e pert tanulmányozni akarják, abból kellő tudomást merithessenek.

Elnök: Ezen kérvényt a kérvényi bizottsághoz kivánja a képviselő ur utasittatni? Megvallom, hogy nem értettem.

Román Sándor: Igen is, ahhoz kérem áttétetni.

Elnök:[1] E szerint e kérvény egyszerüen a kérvényi bizottsághoz tétetik át.

E.

1869 dec. 6

Pap László dobokamegyei törvényszéki aljegyző levele br. Bánffy Dániel dobokai főispánhoz a tófalvi ügyben.

B. M. eln. 1870 — XIII. — 905.[1]

Méltóságos Báró Főispán Ur!

Midőn oly mozgalom és oly irányu működésről értesülök, melyek a szenvedélyek fölkorbácsolására szolgálnak és magán ügyből nemzetiségi kérdést kovácsolnak, kötelességemnek tartottam és fogom tartani mindig Méltóságodat bizalomteljesen értesiteni azon alázatos kéréssel, méltóztassék az illető helyen kieszközölni, hogy az oly lépések, melyek az annyira óhajtott egyetértés és testvéri béke fölzavartatását czélozzák, paralyzáltassanak.

Tegnap jöttem annak nyomára, hogy némelyek a mi intelligenseink közül az Apor—Tófalusi ügyet ürügyül használva, egy fölségfolyamodványt akarnak szerkeszteni, melyben azt fogják fejtegetni, hogy az erdélyi igazságszolgáltatás a románokat anyagilag tönkre teszi s a román nemzet lételét alapjában megtámadja. Ennél fogva kérni fogják Ő Felségét, hogy ezen barbár igazságszolgáltatást szüntettesse meg sat.

A felségfolyamodvány tervezői: Dr *Ratiu*, dési *Mán* Gábor és mások Kolosvárt értekezletet tartottak és elhatározták, *hogy az összes erdélyi román értelmiség által álta-*

[1] *Somssich* Pál.
[1] Fenti számú aktához csatolt 1869 — XIII. — 3460. (3258) sz. melléklet.

lános meghatalmazványok állitassanak ki azok részére, a kik a fölségfolyamodványt az illető helyre elviendik. Ha ezen meghatalmazványok ki lesznek állitva — minek 14 nap alatt meg kell történni — *akkor lapok utján az összes román értelmiség értekezletre fog meghivatni, Kolosvár, Torda vagy Fehérvárra,* hol az elkészitett fölségfolyamodványt *ratificálni* s az Ő Felségéhez küldendő deputatio tagjait meghatározni fogják. A deputatio 3—4 tagból fog állani. Ha a deputatio nem nyerne kihallgattatást Ő Felségénél, akkor a *memorandum alakjában*[2] szerkesztett folyamodvány különböző nyelveken közzé fog tétetni, hogy lássa Európa, miszerint az erdélyi románok minden politikai szabadságtól stb. meg vannak fosztva.

Méltóságos Ur! Ha látni fogom, hogy valaki másnak emberi méltósága s törvényileg biztositott jogai ellen cselekszik, én leszek az első ki azt a közvéleménynek denunciálni fogom; ugyan azt fogom tenni akkor is, ha látni fogom hogy valaki a román nemzetet törvényes s a többi hazai lakossággal közös jogai gyakorlatába(n) megakarja akadályozni — de arra soha nem fogok vetemedni, hogy magánügyből — milyen az Apor—Tófalusi ügy is — nemzetiségi kérdést csinháljak s fegyvert kovácsoljak belőle testvéreim ellen.

Nagyon sajnálom hogy nemzetfeleim ily eljárása ellen csak szóval harczolhatok miután a román sajtó ily észrevételeket tőlem el nem fogad, ha pedig a magyar sajtót veszem igénybe, akkor nem tartatnék többé románnak azoktól, kiknek eljárását megtámadnám; e miatt nincs más eszközöm mint gyenge szavam s azon kötelesség érzete, hogy a ferde eljárást azokkal tudassam, kikhez bizalommal viseltetem s kik többet tehetnek a ferde nézetek tisztitására s a netaláni aggodalmak eloszlatására.

Egyéb iránt mély tiszteletem kijelentése mellett, maradok Szamosujvárt 1869 December 6.

A Méltóságos Báró Főispán urnak

alázatos szolgája
Dr. Pap László

F.

1869 dec. 7

Gr. Péchy Manó erdélyi kir. biztos jelentése Rajner Pál belügyminiszterhez a tófalvi ügyben.

B. M. eln. 1870 — XIII — 905.[1]

1351 eln. szám
K. B.

Nagyméltóságu m. kir. Belügyminister ur,
kegyelmes uram!

Dobokamegye főispánja B. Bánffy Dániel Dr. Pap László megyetörvényszéki aljegyzőnek e hó 6-káról hozzá intézett bizalmas közleményét, mely a Románoknak a tófalvi ügy ötletéből czélba vett legfelsőbb helyeni panaszos fellépését jelzi, nekem rövid uton bemutatván, — van szerencsém azt Nagyméltóságodnak tájékozhatás végett oly megjegyzéssel felterjeszteni, hogy az ötletből Kolozsvár, Torda és Gyulafehérvár

[2] Fekete ceruzával aláhúzva. Az uralkodóhoz intézendő memorandum terve — tudomásunk szerint — itt merül fel először.

[1] Fenti számú aktához csatolt 1869. — XIII. — 3460 (3258) sz. mell.

városok elöljáróit egyidejüleg bizalmason utasitottam, miszerint a memorandum szerkesztése végett netalán czélba vett gyülekezés folyamát éber figyelemmel kisérjék, felmerülő oly jelenségek eseteiben, melyek a köznyugalom és biztonság veszélyeztetésére szolgálnak, a körülmények mivoltához képest ildomosan és szabályszerüen járjanak el, észleleteik vagy hivatalos eljárásukról pedig engem *rögtön* tudomásba tegyenek.

Tekintettel a személyi viszonyokra, egyszersmind Kolozs, Alsó—Fehér és Torda megyék főispánjainak közreműködését is igénybe vettem.

Végül tisztelettel tudatni kivánom, hogy a Doboka megyei főispán nyilatkozata szerint, feljelentő nevét titokban tartani óhajtja.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.
Kolozsvártt, 1869. december 7-kén

gr. Péchy

G.

1870 jan. 29

A pesti sajtóbiróság felterjesztése Porutiu János a „Federațiunea" szerkesztőjének semmiségi folyamodványa tárgyában.[1]

Semmítőszék III. 870/3.

63. sz.
S. B. 870.

Főméltóságu Semmitőszék!

Szabó János királyi ügyek aligazgatójának mint sajtóügyi közvádlónak Porucz (Porutiu) János a „Federatiune [a]" czimü napi lap jelenlegi szerkesztője ellen — a nevezett lap 869 évi Október 13-án (ó styl szerint October 1-én) 112—297 számában közzétett és Br. Apor Károlynak a tófalvi községbeli zsellérek ellen foganatositott végrehajtása felett irt vezérczikk által elkövetett s a sajtó törvény 9 §. alá eső sajtóvétség miatt — 869 évi December 21-én 594 szám alatti vádlevél alapján inditott sajtóperében a 870 évi Január 21-én tartott nyilvános esküdtszéki tárgyalás alkalmával az esküdtek által hozott vádlottat 7 szavazattal 5 ellenében vétkesnek nyilvánitó határozat folytán vádlott alólirt sajtóbiróság által hat hónapi fogságra, 2,000 ft. pénzbirság és 31 ft: 4 kr eljárási költség valamint esetleg a fogsági tartási költségek megfizetésére elitéltetvén vádlottnak képviselője Dietrich[2] Ignácz, vádlottnak nevében 870 évi Január 24-én 58 szám alatt törvényes időben semmiségi folyamodást és azzal kapcsolatosan a büntetés kiszabása tekintetében felebbezést nyujtott be. Alólirott sajtóbiróság 870 évi Január 26-án 58 sz. alatt kelt végzésével a vádlott képviselője által benyujtott 58/S.B. 870 sz. a. beadványnak semmiségi panaszt magában foglaló részét elfogadá, annak felebbezési részét ellenben visszautasitá. —

Ezen részben visszautasitó végzés ellen vádlott Porutiu János 870 évi Január 28-án 63 sz. a. törvényes időben semmiségi folyamodást nyujtván be, van szerencsénk ·/. alatt a 870 évi Január 26-án 58 sz. a. kelt végzést hiteles másolatban 2 ·/. alatt annak kézbesitési ivét és 3 ·/. alatt vádlottnak 870 évi Január 28-án 63 szám alatt benyujtott

[1] A tófalvi ügyben inditott sajtópör 1870. jan. 21-i esküdtszéki tárgyalásán Poruțiut, a Federațiunea akkori szerkesztőjét félévi fogházra itélték. A szerkesztő semmiségi panasszal élt, melyet a közölt sajtóbirósági felterjesztéssel továbbitottak a semmítőszékhez. Poruțiu semmiségi panaszát elvetették.

[2] Dietrich Ignác (1830—92) függetlenségi politikus, jogász és publicista.

semmiségi folyamodását felsőbb birósági ellátás végett azon tiszteletteljes megjegyzéssel felterjeszteni, miszerint a többi, — jelen sajtó perre vonatkozó iratok az alólirt sajtóbiróságnak 870 évi Január 26-án 57—58 szám alatt kelt jelentése kiséretében a főméltóságu magyar királyi Curia semmitőszéki osztályához már fel lettek terjesztve, és hogy a 63/S.B. 870 sz. a. semmiségi folyamodásnak érdemére tekintettel az eljárási szabályoknak az 58/S.B. 870 végzés alapjául szolgált 86 és 98 §.-ainak világos rendeleteire meggyőződésünk szerint birósági nyilatkozatnak szüksége fen [n] nem forog.

Kelt a pestkerületi sajtóbiróságnak Pesten 870 évi Január hó 29-én tartott üléséből.

Sárkány József s. k.
elnök.

b. Géramb Gábor
jegyző

59.

1869 nov. 25

Miletić Szvetozár határozati javaslata és interpellációja a kiegyezési törvénycikk ügyében.[1]

1869–72. évi Képv. Ir. II. 166–167. l.

Azon indokból, hogy az 1867-diki közös ügyekrőli t. cz. 25. §-a az osztrák-magyar monarchia minden királysága és országa közötti kiegyezkedésnek alap feltételéül, conditio sinequanon-jául azt állapitja: „hogy Ő Felségének többi királyságaiban és országaiban is teljes alkotmányosság lépjen életbe" és hogy ebből kettő következik, először: hogy ezen föltétel érvényes a teljes alkotmányosságnak nemcsak kezdetére, hanem tartósságára nézve is, másodszor, hogy a magyar korona országait és ezeknek valamint törvényhozó ugy végrehajtó hatalmát is az ellenőrzés közvetett joga illeti azon tekintetben, vajjon azon föltétel nemcsak eredetében, de huzamosságában is teljesittetik-e, tekintettel arra, hogy a „teljes" alkotmányosság ezen ő Felségének többi királyságaiban és országaiban sem eredetére, sem tartamára nézve sem tényleg nem uralkodik:

eredetére és alakjára nézve azért nem: mivel a fönnálló alkotmány nem kifolyása a történeti, állami és országos jogoknak, melyeket ő Felsége 1860-dik évi október hóban szentül és sértetlenül becsülni és ápolni igéré s melyeket az uralkodó és az ő többi országai és királyságai közötti értekezés alapján helyreállitani s a kor szellemének és egy felől az uralkodónak, másfelől a különböző országok és népek szükségleteinek megfelelőleg helyreállitani és ös [s] zhangzásba hozni kellett volna, hanem az egyoldalu, a centralisatio és germanismus szellemében 1861. évi február hóban octroyalt és 1867-diki deczemberben hasonlókép egyoldalulag minden oda való népnek résztvevése nélkül revideált patentumnak folyománya;

tartósságára nézve s tényleg azért nem: mivel ezen ily módon inaugurált alkotmányos életben a csehek Cseh- s Morvaországban tettleg nem vesznek részt, kinyilatkoztatván már két izben declarátióik és választásaik által ünnepélyesen szilárd és megrendithetlen akaratjukat, hogy jövőre sem akarnak ezen octroyalt alkotmányban s reichsrathban résztvenni; mit továbbá a galicziai királyság egyesitett országgyülése is kinyilvánitott másodizbeni határozatai által, hogy a fönnálló alkotmánnyal és tényállással nincs megelégedve, egyuttal azt helyezvén kilátásba, hogy képviselőit a reichsrathból is vissza fogja hivni, ha az alkotmány emlitett országok nagyobb autonomiájának értelmében, föl nem váltatik t. i. hogyha a történelemnek és a szükségleteknek a jogok és érdekeknek ezen királyságnak megfelelő teljes alkotmányosság uralomra nem vergődik, mit végtére is a leibachi-krajnai országgyülés is kilátásba helyez,

tekintetbe véve tehát azt, hogy ő Felségének többi királyságaiban és országaiban oly tényállapot kapott lábra, hogy egyedül majd rendkivüli állapot által, mint Csehországban majd fegyveres kézzel, mint Bocca-Cattaroban[2] tartatik fönn az, mi a fönálló európai constellatiók és előttünk levő esetlegességek mellett nagy veszélyekkel van összekapcsolva nem csak a monarchiára nézve egyáltalában, hanem az 1867-dik évi XII. t. cz.-ben megállapitott érdekek solidaritása szerint a magyar korona országaira nézve is;

tekintettel továbbá arra; hogy a monarchiának jelenlegi külpolitikája ugyanazon germanismus szellemnek kifolyása, mely akár az absolutismusra, akár a militarismus és bureaucratismusra, akár a pseudoliberalismus és alkotmányosságra támaszkodva, mindig azon buzgólkodik, hogy ő Fölsége minden királyságai és országainak érdekeit alávesse és föláldozza az európai reactio érdekének, egyfelől, a németországi befolyásnak, másfelől, mely Königgrätz után sem szünt meg a német kérdésbe avatkozni, mely a nagy európai események küszöbén az európai despotákkali találkozást keresi és keleten a keresztény népek a szabadság és civilisatiónak halálos ellenségével, a törökkel kezet szorit, mely az által a monarchiának érdekeit egyáltalában a magyar korona országaiét pedig különösen nyugaton a szabadelvü, keleten a keresztény népek előtt oly igen compromittálta és mely ábrándjainak főpolczát érte el chefjének Törökországon kivüli continentális és argonaut-tengerekeni látogatásai által;

tekintettel végre arra, hogy a magyar korona országai nem képesek a külügyek amugyis korlátolt ellenőrzését sem közvetlen, sem közvetett uton delegatiójuk által sikeresen mindaddig teljesiteni, mig ő Felségének többi királyságai és országaiban oly tényállapot uralkodik, hogy tettleg az államéletrei befolyásból ki vannak zárva a népek, melyek egy nagy államon nem gravitálnak, melyek a többi népekkel a cseh óriási hegysortól[3] és a Kárpátoktól az adriai és a fekete tengerig egy érdekkel birnak, a miért is a Németország felé gravitáló delegatió a magyar delegatiónak ellenőrzését a külügyekben mindig paralizálni és meghiusitani fogja: mindezen indokok alapján javaslom, méltóztassék hozni következő

[1] *Miletić* Szvetozár határozati javaslata élesen rávilágít a kiegyezési törvénycikk életbelépése következtében előállott politikai helyzetre. Az az ellentmondás, melyre Miletić az itt élő népek létérdekei és a közös külpolitika irányának ellentétében rámutat, egyik legsúlyosabb és mindvégig megoldatlan problémája a kettős monarchiának. A határozati javaslat kitér a délkelet-európai népek helyzetére is és vázolja a radikális nemzetiségi politika felfogását a kérdésben. A kiegyezési törvény elleni politikai mozgalomban a függetlenségi baloldal ezidőtájt a nemzetiségi politikusoknál is tovább ment. Irányi Dániel és képviselőtársai 1870 okt 29-én benyújtott határozati javaslatukban (ld. 1869–72. évi Képv. Ir. VII. 14–15 l.) „a magyar társadalomnak a többi országok és tartományokhoz való viszonyának rendezése végett" követelik az 1867: XII. tc. megszűntetését és a személyi unió alapján benyújtandó törvényjavaslatot.

[2] Ld. *Miletić* Szvetozár határozati javaslatait „a magyar hadseregnek békés időben országonkívüli használata és tartózkodása", illetőleg a Cattaro di Bocca-i felkelés ügyében (1869–72. évi Képv. Ir. II. 165–166. és 263–264. l.)

[3] Cseh Óriás-hegység (*Krkonoše*, ném. Riesengebirge), a Szudéta-hegylánc középső és legmagasabb része.

Határozatot:

A magyar korona-országok képviselőháza felhivja ő Felségének, Magyarország királyának kormányát, hogy méltóztassék ő Felségének, mint az osztrák-magyar monarchia közös uralkodójának figyelmét az „ő Felségének többi királyságaiban és országaiban" uralkodó tény állapotra irányozni, melyben nem uralkodik teljes alkotmányosság, mint azt az 1867-diki XII. t. cz. 25. §. [a] előirja és hogy ő Felsége tekintettel az említett törvényczikkre és az európai critikus tényállapotra, az igazi és teljes alkotmányosság szellemében közbenjárni kegyeskedjék, hogy ő Felségének többi királyságaiban és országaiban „a teljes alkotmányosság" minden oda való nép megelégedésére minél hamarább megvalósittassék.

A képviselőház megtartja a maga részére azt, hogy ő Felsége ezen lépésének sikertelensége esetében az 1867-ik évi XII. t. cz. 25. §-án alapuló módokról javaslatot terjesszen elő; ennél fogva a ministerium fölhivatik, hogy az országgyülést a jövő évi első ülések egyikében az eredményről értesitse.

Pesten november 25-én 1869.

beadja

Dr. Miletics Szvetozár
Ujvidék város népképviselője.

60.

1870 jan. 19

Stratimirović György interpellációja gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz a Magyarországot érintő külpolitikai kérdések tárgyában.[1]

Képv. Napló, 1869 XII. 68. l.

Interpellátio a ministerelnök urhoz. A legujabb időben egy jelentékeny fordulat lépett külpolitikánkba, mely szoros visszahatás melett, a mely minden állam bel- és külső politikája között fön[n]áll s fön[n] kell állnia, nálunk sem maradhat az előbbire nézve visszahatás nélkül.

Ez a Poroszországgal való egyetértés, mely inaugurálva a prágai békeszerződés fölmaradásával, egy a Beust és Bismarck grófok közötti igen kedélyes jegyzékváltásban találta kifejezését.

Tekintettel arra, hogy Magyarország hatalmi állásánál és a kiegyezés által is hivatva van fontos befolyást gyakorolni a monarchia külpolitikájának menetére; tekintettel arra, hogy a szellem, mely a két birodalmi kanczellár közt váltott jegyzékeket átlengi, kiválóan német, s hogy a német érdekek, mint a kibékülés főindokai, határozottan hangsulyoztatnak;

[1] Már Miletić megállapította a monarchia keleti politikáját bíráló 1869. nov. 27-i határozati indítványában (1869–72. évi Képv. Ir. II. 191-192. l.), hogy a monarchiának a keleti kérdésben a benemavatkozás alapjára kell helyezkednie, ha végkép nem akar szembekerülni szláv nemzetiségei felfogásával. Stratimirović György Andrássy miniszterelnökhöz intézett interpellációja egy ezzel összefüggő másik alapelvet hangsúlyoz, azt t. i., hogy az osztrák-porosz hatonai szövetségre épülő abszolút állam a magyarság és a vele együttélő másajkú népek demokratikus megegyezésének legfőbb ellenlábasa. Stratimirović interpellációja visszhangra talált a függetlenségi baloldal köreiben, amint azt Simonyi Ernőnek a francia kérdést is érintő parlamenti felszólalásai (vö. Képv. napló, 1869. XI. 19–20. és 1869. XII. 21. l.) bizonyítják. Ahhoz azonban, hogy a függetlenségi baloldal és a nemzetiségek demokratikus összefogása létrejöjjön, a nemzetiségi kérdés újjárendezésére lett volna szükség. Ezt célozták a továbbiakban bemutatásra kerülő függetlenségi-nemzetiségi „Alaptörvény"-tervezet előkészítő tárgyalásai.

tekintettel arra, hogy Magyarország s az ezzel összekötött szomszédos keleti és déli népek a pangermanismus növekedésében, jövőjük iránt komoly veszélyt látni följogositvák; tekintettel arra, hogy egy alkotmányos államnak, mint a milyen Magyarország, egy absolut első rangu katonai állam szövetségében alkotmánya democraticus fejlődésére nézve semmikép sem találhatja támaszát;

tekintettel továbbá arra, hogy ezen osztrák-porosz szövetség, ha létrejönne, távol az európai béke biztositásától, ellenkezőleg a szükségessé válandó orosz és francia államok szövetsége komoly csirákat rejt magában egy világháborura, s ez által lételünk veszélyeztetésére;

tekintettel végre arra, hogy ezen uj barátság, a szabad Magyarország természetes szövetségesét, a szabad Francziaországgal, mellyel Magyarország összes nemzetiségei a legőszintébben rokonszenveznek, sajnálatra méltó módon tőlünk elidegenitené s Francziaország hősies védelmezésére nyomást gyakorolhatna;

Bátorkodom a ministerelnök urat kérdezni:

a) gyakorolt-e és milyen befolyást a magyar kormány ezen legujabb osztrák-porosz közeledésre, — s mi ennek a valódi hordereje?

b) szándékozik-e a magyar kormány idejekorán a veszélyeknek, miket egy ily, a germanismus természetszerű megerősödését előmozditó szövetség Magyarországra és szomszéd népeire nézve magában rejt: a szövetségnek meghiusitása által elejét venni?

c) szándékozik-e végül a magyar kormány — ha a szóbanforgó szövetség elháríthatatlan volna — oda működni, hogy abból a franczia nép szabadságharczára semmiféle hátrány se nőjje ki magát, s a mi részünkről a harcz kimenetelére Poroszország előnyével semmiféle illoyalis pressio ne gyakoroltassék?"

61.

1870 jan. 21

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése Miletić Szvetozár sajtópere tárgyában.[1]

1869–72. évi Képv. Ir. III. 104–105. l.

A tisztelt képviselőház említett házhatározatával véleményes jelentéstétel végett e bizottságnak kiadatni rendelé a királyi ügyek aligazgatójának, mint sajtóügyi közvádlónak abbeli kérelmét, miszerint *Miletics* Szvetozár országos képviselő ellen sajtó vétség miatt inditandó bünfenyitő eljárásra engedély adassék.

[1] Már megkezdődtek a nemzetiségi-függetlenségi tárgyalások, amikor a sajtóügyi közvádló, a tófalvi ügyből ismeretes Szabó János kiadatási kérelemmel fordult a képviselőházhoz Miletić Szvetozár sajtópörében. Miletić a Zasztava 1869. évi 118. számában a horvátországi helyzetet bírálva támadta Rauch bán önkényes intézkedéseit és polgárjogot követelt a cyrill-betűs beadványoknak az ottani közigazgatás egész vonalán. A bemutatott jelentésen kívül a képviselőház mentelmi bizottsága 1870 március 13-án ismét foglalkozott az üggyel (Miletić egy másik, a Zasztava 1869. 36. számában megjelent cikkével kapcsolatosan) és hozzájárult a királyi ügyek aligazgatója kéréséhez. A feszült légkörben súlyosbítólag hatott Miletić 1870. márc 29-i felszólalása, melyben kimutatta, hogy a belügyi kormányzat az 1868. évi újvidéki ügyben (ld. ott) minden jogalap nélkül tartotta hosszabb időn át vizsgálati fogságban Joanović Vladimir szerb száműzöttet és a bolgár Karabelov Ljubent, akikről korábban megemlékeztünk (ld. 34/B. sz. irat). A kormány 1870 októberében — még az országgyűlés megnyitása előtt — a mentelmi jog nyílt megsértésével fogságba vetette a magyarországi szerbség politikai vezetőjét. Az eljárás hasonló

A beterjesztett irományokból meggyőződvén:

1. hogy a vád tárgyát az Ujvidéken szerb nyelven és nevezett országos képviselő felelős szerkesztősége mellett megjelenő „Zastava" című lapnak 1869. évi október 17-én kiadott 118. számában e felírás alatt „A Cyrill-betük a zágrábi politikai Herbergben" foglalt vezércikk képezi;

2. hogy e cikk szerzőjéül a tanukép kihallgatott felelős szerkesztő, Miletics Szvetozár önmagát jelenté ki, minélfogva a vádtárgyul felhozott cselekmény és a nevezettnek személye között vád emelhetéshez megkivántató összefüggés csakugyan létezik,

3. hogy a vád a törvényes biróság előtt fog emeltetni; végre

4. hogy jelen esetben jogtalan zaklatásnak nyoma nem mutatkozik.

A mentelmi bizottság a mondott bünfenyitő eljárásra kért engedélyt megadandónak véli.

Kelt Pesten, 1870. évi január 21-én.

Justh József s. k.
elnök

Hoffmann Pál s. k.
bizottsági előadó.

62.

1870 jan. 21

A biharmegyei románok felhivása a helyi román nemzeti párt megalakítása ügyében[1]

Federaţiunea 1870 4. sz.

Minden biharmegyei románhoz.

Román Testvérek! Testvéreink, akik f. év június 17/29-én Nagyváradon összegyültek, a megye minden részéből megbízták alulírottakat, hogy megtegyék az előzetes lépéseket egy tájékoztató gyűlés összehívására, hogy ebben a megyében nemzeti pártot alakítsanak. Van szerencsénk tehát meghívni Önöket román testvérek, a tájékoztató gyűlésre, Nagyváradra f. év július 8/20-ra a „Zöldfa" termébe.

Nagyvárad, 1869 július 4.

Bica Simon sk. nagyváradi esperes és a konzisztórium elnöke,
Lázár Tódor s. k. ügyvéd, Fassie János s. k. ügyvéd.

Miletić 1876. évi elfogatásához, amikor szintén az immunitás megsértésével s az országgyűlés szünetében tartóztatja le a kormány Miletićet. A függetlenségi baloldal nevében Irányi Dániel 1870 okt. 22-én indítványt terjeszt a Ház elé Miletić szabadonbocsátása érdekében. (Ld. 1869—72. évi Képv. Ir. VII. 3. l.), a szélsőbal sajtója pedig rámutat, hogy maga Somssich Pál, a képviselőház ekkori és a nemzetiségi bizottság volt elnöke is helytelenítette a törvénytelen akciót. (M. Ujs. 1870. okt. 26 246. sz.). Az újvidéki szerbség köszönő táviratot intézett a képviselői immunitást védő Irányihoz (M. Ujs. 1870 nov. 1 251. sz.), a tiltakozások azonban nem változtattak a történteken.

[1] Poruţiu elítéltetése (ld. 58/G. sz. irat) napján jelenik meg a Federaţiuneában a biharmegyei románok felhívása az itteni román nemzeti párt megalapítása érdekében. A nagyváradi felhívás nem elszigetelt jelenség, a magyarországi román párt szervezkedése széles körben megindult. A felhívás eredeti címe: *Catra toti Romanii d'in comitatulu Bihariei.*

63.

A Nemzeti Szinház állami támogatásának képviselőházi vitája.

A.

1870 febr. 11

Tisza Kálmán beszéde a többnyelvü állam feladatairól a belügyi költségvetés tárgyalásakor[1]

Képv. Napló, 1869 V. 294—295. l.

Én már egy alkalommal kifejtettem az iránti nézeteimet, hogy én jogosítottnak érzem magamat a magyar nemzetiséget és annak érdekeit minden tőlem telhető eszközökkel védeni, de hogy soha és semmi körülmények közt előjogokat és suprematiai törvényeket ezen nemzetiség és nemzet számára nem kivánok. Kifejtettem ezt akkor, és most csak röviden ismételhetem, mert meg vagyok győződve, hogy elmult már azon idő, midőn törvénykönyvbe iktatott holt betüvel egyik vagy másik nemzet suprematiáját biztositani lehetett. *(Ugy van!)*

Oly országban lakunk, mely polyglott-nak nevezhető; különböző nemzetiségek lakják a hazát és egyik sincs azon helyzetben, mint Franciaországban a franczia, hogy annyira tulnyomó legyen a többi fölött, hogy kérdés ne támadhasson az iránt: hogy a jövő kit illet e haza határai között; de éppen azért azt tartom, hogy ily hazában okvetlenül szükséges, hogy egyik vagy másik az itt lakó nemzetiségek közül a vezérszerepet vigye, és az egész államra saját jellegét ráüsse; azonban, mik állami teendők, meghagyván e határon belül a többi nemzetiségeknek szabadságukat.[2] *(Általános élénk helyeslés.)*

Ezen szerepet viszi ma a magyar, viszi históriai multjánál, relativ többségénél fogva, és viszi — s ezeket tartom legfőbb tényezőknek — anyagi és szellemi fölénye által.

Ne méltóztassanak ezt sértésnek venni, mert ezt csak mint tényt constatálom és kimondom, hogy nekem a törvénykönyvben egy betü sem kell, mely a magyar fajnak ezen vezérszerepet biztositaná és biztositaná azt, hogy a magyar faj fogja ezen polyglott államra ráütni saját jellegét: mert meg vagyok győződve, akár van ily törvény, akár nincs, mindaddig, míg anyagi és szellemi suprematiánkat megtartjuk, ezen vezérszerepet is megtartjuk; és ha százszor volna a törvénykönyvben oly törvény, ha a hazában lakó egyik vagy másik nemzetiség e tekintetben az elsőbbséget tőlünk elragadná, azon törvény nem volna egyéb holt betünél. *(Általános tetszés.)*

De részemről tagadom, hogy Magyarországon a magyar faj jogait valami suprematiai törvények biztosítanák. A magyar fajnak a többi, e hazában lakó fajok fölött

[1] *Tisza* Kálmán ezidőtájt tanúsított politikai taktikájának érdekes megnyilatkozása a belügyi költségvetéshez sorolt Nemzeti Színház államsegélyének tárgyalásakor mondott beszéde. Tisza, a balközép irányítója ekkor még alkalmazkodott az ellenzéknek a nemzetiségi kérdésben vallott békülékeny álláspontjához.

[2] A Nemzeti Színház állami támogatása körül kialakult vitában Babeş Vince, képviselőtársa, Hodoşiu indítványának (Képv. napló, 1869. V. 289. 290. l.) elfogadását kéri, miszerint a magyar nemzeti színház államsegélyének megszavazásakor a képviselőház járjon el hasonlókép a felmerülő nemzetiségi kulturális igényekkel szemben is. Román részről az ügyet röviddel később megvitatják a román képviselői klubban (*Féd.* 1870 febr. 25. 14. sz.). Említett híradásból tudjuk, hogy a román nemzeti színház-alap ügyét a Pesten megjelenő „Familia" irodalmi folyóirat szerkesztője, Vulcan József vetette fel s azt a képviselőházban Hodoşiu terjesztette elő indítványában. A román képviselői klub beszámolója megállapítja, hogy a klub tagjai nem jártak el következetesen és eléggé határozottan az ügyben, amiért bírálatot gyakorol a klub munkája felett.

nem ismerem előjogait, hanem ismerek annyit, a mennyi szükséges arra, — s ez nem előjog — hogy az állam, mint ilyen, létezhessék, hogy az állam, mint ilyen, fönnállhasson. *(Helyeslés.)* És mindenkor, századok hosszú során keresztül, a mely nemzetiség e polyglott államban vezérszerepet fog vinni — mely hogy a magyar legyen, őszintén mondom, saját körömben mindent megtenni a szabadság eszközeivel kész vagyok, *(Éljenzés.)* annak ez által nem előjogai lesznek, hanem a mi lesz, az az állami létből folyó következmény, nem birunk tehát előjoggal; de nem is követelünk előjogot, hanem követeljük azt, hogy senki se támadja meg azt, a mi arra, hogy ezen állam fönnállhasson, szükséges. *(Helyeslés.)*

Egy észrevételt kivánok még tenni.

Hangoztatott több felől és különböző irányban e haza fiainak műveltségi kérdése.

Egyrészről az mondatott, hogy mindnyájunknak, és éppen nekünk magyaroknak, kik e hazában lakunk, érdekünk, hogy a többi nemzetiségi lakosok és az egész haza mentől inkább műveltebb legyen. Tökéletesen helyeslem ezt.

Más oldalról egy képviselő ur azt mondotta, hogy lehetetlenség azt kivánni, hogy egyik vagy másik nemzetiség müveltségi intézeteihez, és müvelődésére a többi nemzetiségek adójából is fordittassék valami, mert ha nem fordittatik azok részére is valami, ez igazságtalanság.

A mi az elsőt illeti, hogy t. i. a hazában nemzetiségre való tekintet nélkül müvelt legyen mindeni, azt gondolom, senki kétségbe nem vonja.

A másikat illetőleg, mi ezzel ellentétben áll, bátor vagyok figyelmeztetni azon t. képviselő urat, ki ezt fölhozta,[3] hogy nehezen szolgálna az ő saját szempontjának és érdekének, ha ezt elvként mondanánk ki: mert a közművelődésnek fő eszköze — bár különben nagy sulyt fektetek rá — nem a szinház, hanem az iskola, és pedig a népiskola, melyre Magyarországnak még milliókat és milliókat fog kelleni áldoznia, már pedig megengedjen a t. képviselő ur, ismét csak tényt constatálok: ezen milliókra a magyar fajnak legkevésbé van szüksége, mert neki van legtöbb iskolája, mig az ország minden faja által fizetett ezen milliók és milliókra épen a román nemzetiségnek legnagyobb mértékben van szüksége. *(Átalános helyeslés.)* Nem panaszkép mondom ezt, mert részemről szivesen teszem, hanem az igazság követeli ennek constatálását. *(Helyeslés.)*

Nem kivánom a t. ház figyelmét hosszabban fárasztani, *(Halljuk!)* még csak azt jegyzem meg, miként előbb is mondám, hogy a fővárosban még a szinházra is az állam pénztárából áldozni egyáltalában nem volna sérelmes. *(Helyeslés.)* Teszik ezt mindenütt, és vannak épen saját magyar fajunkhoz tartozók is oly helyzetben, hogy az áldozat nem történik saját részükre, hanem történik más nemzetiség részére, és azt hiszem, miután a főváros közös fővárosa mindenkinek, azt sem nekik ott, sem másnak itt ros[s]z néven venni nem lehet, de mindamellett is, hogy én azt vitatom és kimondom, hogy jogi szempontból azt sem lehetne még megtámadni, ha itt követeltetnék segély e nemzeti intézet, mint ilyen számára: igenis azt tartom, a józan politika kivánja, hogy ez ne történjék.

És épen azért azon segélyt, mely inditványoztatik, nem az eredeti czim, de a pénzügyi bizottság véleménye szerint nem a nemzeti szinházra, hanem az operára és a conservatoriumra szavazom meg. *(Átalános helyeslés. Szavazzunk.)*

[3] *Hodosiu* József 1870 febr. 11-i képviselőházi beszédében (Képv. Napló, 1869. V. 289. l.).

B.

1870 febr. 12

Babeş Vince felszólalása a belügyi költségvetés tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1869 V. 308–310. l.

T. ház! *(Halljuk!)* Azt tartom, azon kérdés van szőnyegen, hogy a belügyminiszterium budgetjében ben[n]foglalt, a magyar nemzeti szinháznak szánt subventió bennhagyassék vagy kitöröltessék-e? tehát e kérdés vitatására fogok szoritkozni.

Az én csekély nézetem szerint a szinház nem csak aestheticai művelési iskola, hanem valóságos népiskola, életiskola. T. i. valamint a tanintézetek a fiatalság számára iskolák, ugy a szinházak a felnőttek, a már érettebb koru lakosság iskolája, s épen ezért, mivel én azt tartom, hogy egy ország sem mondható műveltnek, polgárisodottnak, hacsak az iskolákat végezte a fiatalság, ha az érettebb koru nem folytatja kiművelését, a minek egyik fő eszköze a szinház, ennél fogva én a szinházat az országra nézve szükségesnek tartom, és épen azért, mivel szükségesnek tartom, nem ellenzem azon tételt, hanem szivesen szavazom meg. Az mondatott itt igen t. belügyminister[1] ur és a pénzügyi bizottság t. előadója[2] részéről, hogy ezen tétel ilyképeni fogalmazása tévesen jutott ide, mert ezen összeg tulajdonkép egy operaiskolára van szánva. Megengedem, és ha ugy van, csak gratulálni tudok a magyar nemzeti szinháznak.

Én ugyan a multból indulva ki és szem előtt tartván a szinháznak évi számadásait, valamint azon körülményt is, hogy tavaly legfelső helyről a civilistából 60.000 forint fordittatott a szinházra, azt mondhatnám, hogy a szinház szükséglete fedezve nincs és hogy a segélyezés szüksége fön[n]áll. Azonban akár áll fönn a szükség, akár nem, a mennyiben megvan, én azt megszavazom. De föltéve, hogy a szükség fenn nem áll, én azt gondolom, hogy a multban ezen dotatio épen a szükséggel indokoltatott, és éppen ennél fogva én a szükséget tartom itt döntő körülménynek.

Ebből, valamint a szinház kifejlődésének szempontjából kiindulva, én azt állitom, hogy akármely népnek szüksége van ily életiskolára, és a mennyiben azon nép saját erejéből ily iskolát fölállitani nem birna, az állam segélyezni tartozik, nemcsak ha a fővárosban, hanem, ha bárhol jelentkezik ezen szükség. Én egészen téves eszmének tartom azon állítást, hogy csak a fővárosban köteles az állam szinházat fölállitani és fön[n]tartani. Bizonyitja e tan valótlanságát, helytelenségét a mult évi budget; de bebizonyitja a dolog természete is. Mert épen a fővárosoknak van legtöbb tehetségük saját erejükből szinházat fön[n]tartani.

Én is megengedem és elismerem, hogy első szükség a népiskolák, képzőintézetek fölállitása. Azt is megengedem, a mit *Szlávy* igen t. képviselő ur fölhozott, hogy a nemzetiségek részben még olvasni és irni sem tudnak. Nem is azok számára követeljük a szinházat, azok számára iskolákat fogunk követelni, de követeljük a népnek azon osztálya számára, mely már a műveltségben némi előhaladottsággal bir. *(Közbekiáltások: Ilyen kevés van!)* Van azután hatása magára a népre nézve is. Mert ámbár a nép, mely irni és olvasni nem tud, nem jár a szinházba irni és olvasni tanulni, de jár a szinházba ösztönt nyerni. Mert a szinház ösztönzőleg, ébresztőleg hat még azokra nézve is, kik irni és olvasni nem tudnak...

[1] *Rajner* Pál.
[2] *Zsedényi* Ede.

Én tehát, tisztelt ház, nem a nemzetiségi eszméért, nem az egyenlőségért, mélyről magam is meg vagyok győződve, hogy szorosan egy hajszálig végre nem hajtható, de kivánom azok érdekében, kik némi műveltséggel már birnak, a szinház fölállitását. Annálfogva pártolom Hodosiu képviselő ur inditványát, mely odairányul, hogy a tisztelt ház egy bizonyos összeget szavazzon meg egy román szinházi alap javára...

A suprematiáról is volt szó és tagadtatott, hogy suprematiát birna a magyar nemzet ez országban, és az mondatott, hogy csak a primatussal bir. Én megvallom, ha primatus volna, azt mindig kész voltam és lennék elismerni, igen, de a primatus legyen természetszerü és ne legyen biztositva a törvény által, ne fajuljon el kizárólagos kiváltsággá, akkor szivesen elismeri minden nem magyar nemzetiségü polgár és akkor a primatus jogosult is lesz; de addig mig a törvény által, és következőleg szuronyok által tartatik fön [n], nem primatus az, hanem suprematia.

A mi a többi érdeket, melyek a nemzetiségi kérdésre nézve, megvallom — nem a maga helyén — hozattak föl, azokat nem szeretem tárgyalni, mert akkor vége nem lenne a kérdés tárgyalásának, ugyanazért kérem a tiszt. házat, méltóztassék a kérdést ugy fogni föl, a mint az valóságban fön [n] áll, hogy t. i. ha a magyar szinház fön [n] tartására szükséges egy összeg, ez szavaztassék meg arra, hanem méltóztassék mellesleg megszavazni a bizonyos összegeket ily czélokra a többi nem magyar nemzetiségek számára is, a mint a szükség fölmerül és magát érvényesiti, és méltóztassék megszavazni legalább kezdeményezés czéljából most azon összeget, melyet Hodosiu képviselő ur inditványa kiván.

Csak azért szoritkozom Hodosiu inditványára, mert nincs más inditvány a tót, ruthén, szerb vagy más nemzetiségek részéről. De ha ily kivánságok előfordulnak, és ha bebizonyul ily szükség másoknál is, én szivesen azok számára is megszavazom a megkivántató összegeket.

Tehát visszautasitom azon érvet, mintha mi csak saját részünkre követelnők a szóbanlévő összeget, teszszük ezt most az egyszer azért, mert a szükség részünkön van; ha azután más részről szintén ily követelmény fordul elő, azok számára is szivesen meg fogjuk szavazni.

64.

1870 febr. 16

Popovics Zsigmond és képviselőtársai határozati javaslata az 1868: XLIV. tc. 17. §-ában foglalt intézkedéseknek megfelelően szakértői bizottság összehivása iránt.[1]

1869–72. évi Képv. Ir. III. 254–255. l.

Tekintettel arra, hogy az 1868. XLIV. t. cz. 17. §-a szerint a közoktatási minister köteles az állami tanintézetekben gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az altalok lakott vidék közelében magukat anyanyelvükön képezhessék egészen addig, hol a magasabb akademiai képezés kezdődik;

tekintettel arra, hogy ily állam-tanintézetek leginkább azon vidékeken hiányoznak, a hol az idézett törvényrendelet értelmében a hon nem magyar nemzetiségü polgárai magukat anyanyelvükön képezhetnék;

tekintettel arra, hogy az érdeklett vidékeken jelenleg fennálló nem állami tanintézetekben a fentidézett törvényrendeletnek már a szükséges pénzalap hiányában sem tétethetnék elég, — de arra az illető tanintézetek nem is kötelezhetők;

tekintettel arra, hogy a közoktatási minister eddig nem tett valami intézkedést a nem magyar nemzetiségü honpolgárok anyanyelvükön leendő képeztetése iránt, sőt az 1870-ik évi állam-költségvetésben ily czimen költséget megszavaztatni nem javasol;

végre tekintettel arra, hogy a közoktatás sikere, — a mai közmivelődés szempontjából az állam legfőbb czéljai közé tartozik: leginkább az által érhető el, — hogy ha mód és alkalom nyujtatik, hogy a hon minden polgára a szükséges tanismeretekben saját anyanyelvén képeztessék:

mindezeknél fogva mondja ki határozatilag a képviselőház: hogy a közoktatásügyi minister utasittatik, miszerint az 1868. XLIV. t. cz. 17. §-ban foglalt azon intézkedésnek megfelelőleg, hogy az állami tanintézetekben minden honpolgár saját anyanyelvén is képeztessék, — hivjon egybe mielőbb az illető vidékek nemzetiségeiből alakuló szakértői bizottságot, — melynek véleményét kivévén arra nézve, hogy mely helyeken és mily tanintézetek lennének felállitandók a különböző nemzetiségü honpolgárok érdekében, — e tekintetben a szükséges intézkedéseket még ez év folyama alatt megtegye.

A közoktatásnak ez iránybani megmozditása czéljából a képviselőház késznek nyilatkozik a jövő évi költségvetésig is a szükséges költségeket póthitel által megajánlani.

Pesten, 1870. évi február 16-án.

Pártolják: Stanesku Imre s. k., Hodosiu József s. k. képviselő, Borlea Zsigmond s. k. Zaránd megye n.-halmágyi kerület képviselője, Buttyán László s. k. Kővár vidéke Kis-Nyéres választókerület képviselője. Mocsonyi Antal s. k., Mocsonyi Sándor s. k., Mocsonyi György s. k., Babesiu Vince s. k. Mocsonyi Jenő s. k., Kuk Jenő s. k. Tasnád kerületi képviselő. Mániu Aurél s. k., Mihályi Péter s. k., Bogdán Vince s. k., Jonescu Lázár s. k. képviselő. Jonescu Döme s. k. Bihar megye belényes-kerületi képviselő.

Beadja:

Popovics Zsigmond s. k.
képviselő.

[1] Az 1868. évi nemzetiségi törvény 17. §-a, melyre annyit és oly reménytelenül hivatkoznak a következő években a nemzetiségek képviselői, kimondja, hogy a közoktatásügyi miniszternek gondoskodnia kell az állami tanintézetekben bármely nagyobb tömegben együttélő nemzetiség fiainak anyanyelvükön történő oktatásáról, az akadémiai iskolázás határáig. Popovics Zsigmond, aradmegyei román képviselő erre hivatkozva határozati javaslatában a nemzetiségi vidékek szakértői bizottságának egybehívását sürgeti. Popovics, akinek határozati javaslatát a román képviselőklub tagjai szinte kivétel nélkül magukévá teszik, őszinte híve volt a magyar-nemzetiségi megbékélésnek. Ennek szellemében készítette már 1861-ben Wlád Alajossal a nemzetiségi albizottság irományai között szereplő közvetítő javaslatát, mely a „magyarországi nemzetek politikai nemzetének" inditványával kívánta áthidalni az ellentétes közjogi nézeteket. Ami 1861-ben és a nemzetiségi törvényjavaslat tárgyalásakor nem sikerült, még kevésbbé valósulhatott meg 1870-ben a politikai „szupremácia" jegyében induló áramlat kezdetekor. Popovics és képviselőtársai fontos határozati javaslatát érdemben nem vitatták meg.

65.

A nemzetiségek közművelődési intézményeinek támogatásáról folyó vita az 1870. évi költségvetés tárgyalásakor.

A.

1870 febr. 17

Pauliny-Tóth Vilmos képviselőházi felszólalása a Matica Slovenska állami támogatása ügyében[1]

Képv. Napló 1869. V. 414–415. l.

...A költségvetés tárgyalások alkalmával többször emlittetett, hogy a felvidék sok részben elhanyagoltatott, mondta azt Simonyi Ernő, Tisza László, mondták többen, elismerték ezt legszélsőbb kormánypárti képviselők is, sőt maga a ministerium is beismerte, midőn a pénzügyminister ur bevallotta egyik beszédében, hogy az erdős vidék adóval tul van terhelve. Isten mentsen, hogy e miatt a jelen kormányt akarnám okozni, mert az az abszolut kormány maradványa, mint a mely által a kataszter fölvétetett.

De kataszterről lévén szó, engedje meg a t. ház mellesleg megjegyeznem, hogy itt egy megjegyzést tettem; t. képviselőtársam Justh[2] József ugyanis szives volt az én biográphiámnak egyik rapszódiájával mulattatni a t. házat, *(Halljuk! Halljuk!)* azt mondván, hogy Bach huszár voltam, amit én soha nem tagadtam, nem is tagadok. *(Derültség. Halljuk!)* Mert nem bocsáttatván az ügyvédi vizsgához, mint 45 krajcáros diurnista kényszerültem dolgozni, hanem már most vissza kell adnom a kölcsönt, *(Halljuk! Halljuk!)* és megemlítem azt, hogy a felvidéknek ilyen adóvali tulterheltetésénél talán ő neki is lehet egy kis érdeme, mert ő az ugynevezett földkóstolók „Geschäftsleiter"-je volt. *(Hosszas derültség bal felől.)* A kereskedelmi miniszter ur örömmel fogadta Tisza Kálmán képviselő ur inditványát az iránt, hogy a felvidéken is állittassék fel ipar- és kereskedelmi iskola, és más részről Uhlarik interpellációjára készséggel nyilatkozott, hogy a hradeki iskola, mely szintén földmivelési iskola, és már három év óta benn van a költségvetésben, elvégre talán mégis életbe fog jönni, elismerte azt minden minister ur, hogy történni kell valaminek a felvidéken, minél fogva van egy kis reményünk, hogy az igen t. minister ur el fogja ismerni egy mulasztását, melyet a következőkben vagyok bátor jelezni. *(Halljuk!)* Az 1868: XLIV. t. czikk 17. §-a azt mondja: „az állam s illetőleg a kormány által már állitott, vagy a szükséghez képest állitandó tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási minister teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb czélja levén, köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai, az általok lakott vidék közelében anyanyelvökön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akademiai képezés kezdődik". E tekintetben, t. ház, — meglehet azért, hogy rövid ideje áll fenn e törvény, t. i. csak másfél esztendeje — de annyi áll, hogy a felvidéken még nem történt semmi. Mondják ugyan, hogy Trszt[e]nyán reáliskola állittatott föl; miután azonban a költségvetésben nincs fölvéve, és csak annyit tudok positive róla, hogy ez ezen §-sal épen ellenkező értelmü müködést vehetni észre az árvai nép között, melynek nyelve tót; e tekintetben hivatkozom a bobrói kerület képviselőjére, *(Hosszú derültség.)* ki az ottani népet mindenesetre igen jól fogja ismerni. *(Derültség.)* Ezen mulasztás volt, és még jelenleg is oka annak, hogy legujabb időben, t. i. az 1868—69. évben két iskolát alakitott a felső nép saját erejéből és fön[n] is tartott, az egyiket Szt.-Mártonban, a másikat Znió-Váralján, miért? Mert a kormány nem gondoskodott arról, hogy ezen törvény tökéletesen végrehajtassék, és úgy az ottani nép saját nyelvén nyerjen oktatást. Igaz, hogy nekünk tótoknak nagy előny, ha mi otthon tanulhatjuk a magyar nyelvet, hanem ezt könnyebben érhetjük el csere által,[3] cserébe adjuk gyermekeinket, elküldjük Miskolczra, és igy azon philologiai haszon nem ér föl azon kárral, melyet az ifjuság tudományban szenved, mikor négy évi tanulás után, a tudomány helyett csupán egyes magyar szavakat tud rebesgetni. *(Helyeslés balról.)* Kérelmem tehát oda járul, hogy e tekintetben is történjék valami és ha a trsztyani [é. trsztenai] iskola további fön[n]tartása szándékoltatik a kormány által, intézkedjék a kormány, hogy e tekintetben az ottani népség kivánalmai és óhajainak elég tétessék. Meglehet, az igen tisztelt minister ur azt fogja mondani, amit más fölállitandó iskolákra nézve mondott, hogy t. i. nincs alap. De hiszen a legproductivabb tőke a müveltség, és én — mert nagy tisztelője vagyok a közoktatási minister[4] urnak és az ő szellemdus mondatainak *(Derültség.)* — idézem egyikét az ő szellemdus mondatainak, t. i. a tanitói karhoz intézett köszönő levelét, melyben ezen szavak vannak: „A szellemi capitalis alapja minden állam és nemzet boldogságának." Igen szép mondat ez, de kérdem, hát miért nem igyekszünk ezen alapot nevelni, történjék az áldozatokkal? Egy ország, amely áldozni tud a vasutakra, kereskedelemre és egyébre, bizonyosan tudna áldozni a közmüvelődésre, a közoktatásra is, ha ez a minister által kivántatnék.

Bátor vagyok a t. minister urnak még egyet figyelmébe ajánlani. Én nem csinálok nemzetiségi kérdést belőle és igen kérem a t. minister urat, ő se csináljon belőle nemzetiségi kérdést, hanem csupán csak közmüvelődési, tudományos czélok előmozditására szolgáló törekvésnek, csupán csak kulturai dolognak tekintse azt. Tudva van már a t. ház előtt, hiszen több rendbeli interpellatio tétetett részemről e tárgyban *(Fölkiáltások: Matica!)* — igenis a Matica — mondom, hogy a vidéken van egy tudományos közművelődésre szánt egylet. Czélja a tudományok terjesztése, czélja a közművelődés ápolása, czélja egy közkönyvtár alapitása, czélja végre régiségek gyüjtése, mindez oly kulturai dolog, hogy ellene legkisebb kifogást sem tehet senki. Alapszabályai megerősitvék ő fölsége által, és ő fölsége is tagja, igenis valóságos tagja ezen egyletnek. És igy ismét bátor vagyok ezen intézetre nézve, melynek véletlenül administrativ nyelve a tót nyelv, *(Hosszas derültség.)* az igen t. minister urnak egy szép

[1] A beszédben Pauliny—Tóth rámutat, hogy a nemzetiségi törvényt nem léptették életbe, a kormányzat szlovák nyelvű állami középiskolákat nem állít, az ígért szakiskolák, mint a hradeki földmívelési iskola évek óta hiába szerepelnek a költségvetésben. Fontos mozzanata a beszédnek: a szlovák nemzeti párt országgyűlési képviselője felszólítja az országgyűlést, hogy a Matica Slovenskát, mely már két ízben sikertelenül folyamodott állami támogatásért, részesítsék kellő támogatásban. Ezt célozza a beszéd keretében bejelentett határozati javaslat is, melyet annak barátságtalan fogadtatása következtében, később visszavont.

[2] *Justh* József (1809—1875) turócszentmártoni kormánypárti képviselő, a Matica elleni 1875. évi vizsgálat miniszteri biztosa, a szlovák nemzetiségi mozgalom elfogult ellenfele.

[3] Jellemző a körülmények változására, hogy amikor a nyolcvanas évek második felében a kormányzat az árvamegyei szlovák gyermekek nagyobb csoportját az Alföldre hozza, a Národnie Noviny nyomán az egész nemzetiségi sajtó az akciót a legsúlyosabb nemzetiségpolitikai sérelemnek minősíti. Az ok nyilvánvaló: a Pauliny-beszédben említett önkéntes cseremozgalom viszonosságon alapult s a szlovák szülők belátásától függött; a Tisza-korszak „kultúrpolitikájának" jegyében szervezett 1889. évi gyermekakciót a hatóságok az erőszakos nyelvi asszimiláció eszközévé tették.

[4] *Eötvös* József.

és szellemdús mondatát idézni. *(Halljuk!)* Mondá ezt, mint az Akadémia elnöke april 17-én 1869-ben: „Minden nemzet, mely a tudomány törekvéseiben résztvesz: egy uj erő; minden nyelv, mely a tudományt müveli, egy uj eszköz, mellyel a köztudomány érdekei előmozdittatnak". *(Helyeslés.)* Ha tehát pártfogásába ajánlom a t. minister urnak az emlitett intézetet, egyebet nem mondok, mint saját szavait ismétlem, azt mondván, hogy „midőn a tót nyelv a tudományt müveli, akkor ezen nyelv is egy ujabb eszköz, mellyel a köztudomány érdekei előmozdittatnak," *(Tetszés és derültség.)* és meg vagyok győződve, hogy az igen t. minister ur hű lévén saját szavaihoz, mindenesetre a körülményekhez képest pártolásába fogja venni ezen intézetet. A kérdéses intézet már kétszer folyamodott 1867 és 68-ban a mélyen t. országgyüléshez, de folyamodványa az elintézetlen iratok halmaza között maradván, feleletül semmit sem nyert. Most az utolsó közgyülés fölkért engem, hogy próbáljam meg mégegyszer a méltányosság alapján fölkérni az igen t. házat arra, hogy tegyen valamit ezen kulturai egylet érdekében, sőt az 1868. julius 7-én tartott turóczmegyei bizottmányi gyülés alkalmával maga a megyei bizottmány is pártolta ez óhajt: és a következő tartalmu föliratot melynek én csak zárszavait fogom említeni — intézte az országgyüléshez. Ezt mondja nevezetesen a turóczmegyei bizottmány: „polgári méltányosságnak tekintjük a megyénkben székelő tót ajku testvéreinknek a Matica Slovenska nevü egylet érdekében a mélyen t. képviselőházhoz máris fölterjesztett folyamodványát pártolni, és hazafiui tisztelettel kérni a t. házat, méltóztatnék a Matica Slovenska ügy segélyezésére valami összeget megszavazni."

T. ház! Én tehát kérvény helyett bátor vagyok egy határozati javaslatot benyujtani, miután pedig ellenkezik és nem fér össze a képviselői állással, hogy javaslatba hozzam a segély-összeget is, ennek folytán a következő határozati javaslatot nyujtom be: *(Olvassa.)* Mondja ki a ház: „Utasittatik a vallás- és közoktatási minister, hogy a Matica Slovenska tudományos és közmüvelődési egylet könyvtárának, muzeumi gyüjteményezésének segélyezéséhez még a költségvetés tárgyalásának folyama alatt a körülményeknek megfelelő összeget hozzon javaslatba."

T. ház! Megengedem, hogy ezen javaslatomat a most fön[n]álló törvények igen száraz szabályai nem engedik meg, de hitem és meggyőződésem szerint ezen törvényjavaslat méltányos és ennek folytán bátor vagyok javaslatomat a t. háznak, melynek dicső ősei magyaros nagylelküséggel birtak, pártolásába ajánlani, — különben pedig a költségvetést a részletes tárgyalás alapjául elfogadom.

B.

1870 márc. 3

Kvassay László és Paulíny-Tóth Vilmos felszólalásai a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor a Matica Slovenská ügyében.

Képv. Napló, 1869 VI. 252–253. l.

Kvassay[1] László: T. ház! Előttem szólott t. képviselőtársam Zmeskál Zoltán előadására csak annyit jegyzek meg, hogy az, amit ő mondott, inkább a népnevelésre volna alkalmazható, és nem azon tárgyra, mely most napirenden van. *(Helyeslés jobb felől.)*

[1] *Kvassay* László, akárcsak az előtte szóló Zmeskál Zoltán a felvidéki dzsentri képviselők csoportjához tartoztak. Ez a népelnyomó, soviniszta csoport, mely feudális osztályhelyzetét félti a szlovák értelmiség vezette nemzetiségi mozgalomtól, röviddel később Grünwald Bélával szövetkezve, valósággal hivatásszerűen űzi a két nép közötti ellentét mesterséges szítását, melynek nyilvánvaló célzata a közölt beszédből is kitűnik.

A mi illeti Jókai Mór t. képviselőtársam azon tanácsát[2], a mellyel ő nekünk szolgált, hogy t. i. mi a népet vezessük, hogy a nép közé lépjünk és azt tanitsuk a hazaszeretetre, erre nézve megjegyzem, hogy ez a tanács fölösleges, mert mi csakugyan vezetjük, a mint be is van bizonyitva, az által, hogy a felvidéki képviselők mind magyar érzelmüek. *(Zaj. Ellenmondás és helyeslés.)*

Másodszor egy téves elvből méltóztatott kiindulni, a mennyiben azt látszik föltételezni, hogy a felvidéken nincsen más nemzetiség és művelt ember, mint a tót. Én ezt kereken tagadom, mert ott az értelmiség magyar. *(Helyeslés.)*

Végre még egy pár megjegyzést kell tennem arra a Slovenska Maticára is. *(Halljuk.)*

Ha a t. ház az ország pénzerejét valamely intézet fölsegélyezésére fölajánlja, szükséges, hogy tudja: milyen elemekből, mily oknál fogva áll az fön[n], és mily körülmények közt keletkezett.

A Slovenska Matica keletkezett 1861-ben.[3] Midőn a magyar országgyülés föloszlatott, a megyei tanácstermek bezárattak, Schmerling rossz politikája oda célzott, hogy Magyarországot a Reichsrathba bevigye, és itt közvetlen választásokat eszközöljön. Folyamodott ezen politika keresztülvitelére a nemzetiségekhez és minthogy a tót nemzetiség a legnagyobb számu, ahhoz is. Akkor, midőn a magyar érzelmü értelmiségnek összejövetelei a haditörvényszék által voltak fenyegetve, a tótoknak megengedtetett a gyülekezés. És első teendője volt azon társulatnak, hogy egy hüldöttség menesztessék Bécsbe, hol ő felségénél a februári pátens behozatalát kérvényezte. *(Nagy zaj, Halljuk! Paulíny-Tóth közbeszól: Anachronizmus. Nem csak ő felségéhez, az országgyüléshez is fordultunk. Zaj.)*

Elnök: Kérem a t. képviselő urat, ne méltóztassék itt recriminatiókra[4] átmenni. *(Halljuk!)*

Kvassay László: Én nem recriminálok, csak tényeket hozok fel, *(Igaz! Ugy van! Zaj.)* a mennyiben ez a tárggyal összeköttetésben van és a mennyiben az ilyen intézet számára segélyezés kivántatik. *(Zajos helyeslés a jobb oldalon; ellenmondás és fölkiáltások: Hiszen Paulíny-Tóth visszavette inditványát és igy nincs alapja e polemiának. Halljuk! Halljuk!)*

Tehát bátor voltam megjegyezni, hogy a küldöttség fölment Bécsbe az azóta meghalt Moizes[5] beszterczebányai püspök vezetése alatt, a ki is ezen felvezetés jutalma fejében belső titkos tanácsossággal ruháztatott föl; (Közbeszólások: *Igaz!)* és ha jól emlékszem — nem tudom ugyan bizonyosan — maga Paulíny-Tóth képviselő úr is velök volt. (Paulíny-Tóth igenlőleg int fejével. *Derültség.)* Ezen intézet nem casino ugyan, de mindenesetre politikai club, melyben — legalább az eddigi tapasztalás szerint — a magyarok ellen izgatnak. (Zajos felkiáltások a jobb oldalon: *Ugy van!)* Nekem személyesen volt alkalmam ezt tapasztalni. *(Halljuk!)* Midőn t. i. egy alka-

[2] *Jókai* 1870 márc. 2-án a közoktatásügyi költségvetés részletes vitájában hosszabb beszédet mondott, melyben a nemzetiségek tudományos és közművelődési intézményeinek állami támogatását ajánlotta. A függetlenségi baloldal részéről Simonyi támogatja a román nemzeti színház céljaira megszavazandó 200.000 forint összegű szubvenciót igénylő Hodosiu-javaslatot, és sürgeti a hazai nemzetiségek mindegyikének kulturális megsegítését. Ezen az ülésen Eötvös kultuszminiszter felszólalásában kijelenti, hogy örömmel fogadja Jókai indítványát (Képv. Napló, 1869. VI 251. l.).

[3] A felszólaló tévedése. A Matica Slovenskát nem 1861-ben, hanem 1863-ban alapították.

[4] Vádaskodás.

[5] *Moyses* István (1796–1864) besztercebányai róm. kath. püspök, a „Matica Slovenská" alapító elnöke.

lommal épen a provisorium alatt választókerületemben jártam, egy helység birája több helybelivel együtt a Matica-gyülésről jövén, azt kérdém tőle, hogy tulajdonképen mit csinálnak ott? Mire ő azt felelé, hogy ott az urak nem tettek egyebet, mint óvtak és intettek, hogy tartsunk a magyaroktól, mert azok még rosszabb urbért fognak behozni, mint volt 1847 előtt. *(Felkiáltások jobbról: Tessék!)* Az ily értekezés tehát legföljebb csak a politikai tudományokra terjedő tudományos buvárkodásnak nevezhető. *(Zajos derültség.)*

Az alapszabályok azt mondják: hogy ez intézet föladata a nyelv müvelése; de olyan nyelvet fedeztek fel ezen urak, melyet a mi népünk nem ért. *(Zajos fölkiáltások a jobb oldalon: Ugy van!)*

Ha e társulat a nyelvet müveli, müvelje a nép nyelvét, nem pedig olyat, melyet senki sem ért. A mi a tudományt illeti, én legalább eddig azt tapasztaltam, hogy épen a históriai tényeket ferditik el; egyik különös eset például, hogy Csák Mátét, mint valami pánszláv agitátort tüntetik fel. *(Derültség.)* Azt állitják, hogy a felvidéki tótok külön zászlók alatt küzdöttek, holott — miként tudjuk — ugy a régi századokban, mint az ujabb korban a valóságos hazafias tótnak nem volt egyéb, mint a magyar czimere. *(Helyeslés és zaj.)* Ezen oknál fogva, minthogy ez intézet az országos érdekkel nem egyezik meg, én ez intézetre egy krajczárt sem szavazok meg. *(Hosszas tetszés és zaj.)*

Pauliny-Tóth Vilmos: Személyes kérdésben szót kérek.[6] *(Nagy zaj. Közbeszólások: Nincs személyes kérdés! Eláll! Halljuk! Személyesen is volt érintve!)*

Igen sajnálom, hogy kénytelen vagyok fölszólalni, de én kénytelen vagyok az előttem szóló, különben igen tisztelt képviselő ur által mondottak ellen ünnepélyesen tiltakozni, miután mindazok, a miket ő fölhozott, nem egészen ugy állanak, amint ő mondotta. *(Élénk ellenmondás jobb felől! Nem személyes kérdés! Halljuk!)* Ő azt mondá, hogy én 1861-ben november havában mentem volna föl Bécsbe egy deputatióval a Reichsrath érdekében agitálni. *(Közbeszólások: Nem személyes kérdés! Hogyne lenne ez személyes kérdés? Ki kell hallgatni. Halljuk!)* Ez nem áll tökéletesen. És ezt bebizonyitom; ha tetszik, itt mindjárt bebizonyithatom. *(Halljuk!)*

1861-ben junius 6-án volt gyülés Sz. Mártonban, mely gyülés határozatai[7] ide a magyar országgyüléshez hozattak és én személyesen adtam át azokat a képviselőház akkori alelnökének: Tisza Kálmán urnak. Mivel pedig a törvényhozás két factorból áll, az országgyülés és a királyból, ugyanazon memorandum fölvitetett ő felségéhez is. De semmi agitatió a Reichsrathnál sohasem történt. *(Zaj. Halljuk!)*

Másodszor az sem áll, hogy a Matica akkor keletkezett volna, a midőn a képviselő ur mondotta. *(Nagy zaj jobb felől. Ez nem személyes kérdés.)* Én alelnöke vagyok azon társulatnak, mely itt politikai clubnak neveztetik. Azon állitások ellen én erélyesen tiltakozom és fölszólitom a belügyminister urat, hogy azonnal perbe idéztesse és vizsgálat alá vétesse azon kormánybiztosokat, kik azon társulat közgyülésein jelen voltak és a kik megengedték, hogy ott politikai tárgyalások tartassanak. *(Nagy zaj. Halljuk!)*

Én ismételve alaptalanoknak nyilvánitom mindezen vádakat. *(Zaj és fölkiáltások: Szavazzunk!)*

[6] *Pauliny-Tóth* higgadt válasza becses adalék az 1861. évi turócszentmártoni szlovák program országgyűlési átadásának történetéhez, melyet br. Révay Simon turóci főispán visszalépése után (ld. *Nemzetiségi kérdés*, Magyar Ujság 1867 aug. 14. 111. sz.) Pauliny—Tóth nyújtott át Tisza Kálmánnak, az 1861. évi országgyűlés alelnökének.

[7] Ld. 15/A sz. irat.

C.

1870 márc. 3

Hrabár Manó felszólalása a közoktatásügyi költségvetés részletes vitájában[1].

Képv. Napló, 1869 VI. 253—254. l.

Szót kérek. Fel vagyok jegyezve. *(Halljuk!)*

T. ház! Ha van az országban nemzetiség, mely hazájához és a magyar testvérekhez hivebb és ragaszkodóbb lett volna, mint az orosz, *(Derültség bal felől.)* akkor nem emeltem volna szót.

Épen azért, mivel az én nemzetiségem az, mert ezen ragaszkodásánál fogva talán legtöbb pártolásra számithatna a magyar testvérek részéről, épen azért gondoltam, hogy jogositva vagyok, ha most szavamat fölemelem, midőn épen arról van szó, hogy az érdemet, a ragaszkodást, a hazaszeretetet jutalmazni kell. De én nem azért szólalok föl, és nem is akarok kérni semmit magyar testvéreimtől, annál kevésbbé e háztól, mert annak nem itt a helye.

Én nem igénylek semmi dijazást társulatunknak, pedig nekünk is van ilyen társulatunk, a „Szent Bazil-társulat". E társulatnak is czélja: saját nemzeti nyelvét művelni és előmozdítani. De — mondom — én nem kívánok segélyt e társulat számára, nem, csupán azért, nehogy azt mondhassák, hogy talán meg akarják fizettetni azon ragaszkodást és hazaszeretetet, mellyel a nép ugy a multban, mint a jelenben hazáján csüggött. Ez nem jutalmazást vár, ez kötelessége minden egyes akármely nemzetiségü hazafiunak. Én. t. ház, csupán azt kérem a háztól, hogy azon inditványt, melyet Jókai és Simonyi Ernő képviselő urak beadtak,[2] s mely méltányos s igazságos, és végre mely egyenlően fogja osztani a jutalmat és igazságot azoknak, kik azt megérdemlik, elfogadni méltóztassék.

66.

1870 febr. 23

Az 1870. évi tordai román program.[1]

Gazeta Transilvaniei 1870 12. sz.

Itt közöljük a román értelmiség által Tordán elfogadott programot, ahol Dés, Szamosujvár, Kolozsvár, Torda, Nagyenyed, Balázsfalva, Szászváros, Nagyvárad, Szeben és Fogaras képviseltették magukat.

1. Az erdélyi román nemzet minden érdekének védelmével megbizunk 3 rendes és 3 helyettes tagból álló, állandó képviseletet. Ennek a célnak elérésére az állam min-

[1] A feudális kormányzati politikát támogató felszólaló nem tekinthető a kárpátaljai orosz (kárpátukrán) nép képviselőjének. Felszólalása mégis figyelmet érdemel, mert a nemzetiségi törvényjavaslat két kárpátaljai orosz programja óta (ld. 15/D. és 46. sz. iratok) először találkozunk az itteni nemzetiséget érintő adalékkal.

[2] Az indítvány szövege: „Vegyen föl a vallás- és közoktatásügyi minister úr a rendkívüli szükséglet rovatában ezen czím alatt, „tudományos hazai társulatok segélyezésére" nyelvi és nemzeti különbség nélkül a szükséges és lehetőséghez mért összeget, fordítsa azt a tudományos társulatok művelődési terjedelme szerint a kitűzött czélra". (Képv. Napló, 1869 VI. 247. l.).

[1] A tordai román program (Programa adoptata de inteligintí'a romana in Turd'a) összegezi a gyakorlati szervező munka feladatait és a nemzetiségi sérelmek orvoslását sürgeti. A Tordán elfogadott határozatokból kitűnik, hogy a tófalvi ügy még mindig súlyos, rendezetlen problémája az egykorú magyar-román viszonynak.

den részéből való küldöttség a román értelmiséggel egyetértésben, gondoskodni fog a következőkről: *a)* a nemzeti érdek védelméről a községi tanácsokban, ahol a románok, még ha kisebbségben vannak is, minden erejükből arra fognak törekedni, hogy javasolják, megvitassák és elhatározzák, hogy képviselőket fognak küldeni Őfelségéhez a mai rendszer megváltoztatása érdekében; *b)* fejleszteni fogják a román nép kultúráját és az ipar, kereskedelem és kézmüvesség fejlesztése utján elősegitik anyagi fejlődésüket; *c)* minden törvényes uton védeni fogják a nemzeti ügyet, bel- és külföldi ujságirással és minden megfelelő és célravezető uton.

2. A képviselet rövidesen szoros kapcsolatba fog lépni az erdélyi és bánáti román értelmiséggel és saját kebelükből választott képviselőkkel programot fognak megállapitani, melynek alapján kivivják a nemzeti jogokat. Ezután a megegyezés után közvetiteni fognak:

3. Megegyezést a bukovinai románokkal,[2] valamint a monarchia bármely elnyomott népével, különösen a csehekkel, horvátokkal, szerbekkel, szlovákokkal és másokkal, hogy több eréllyel és eredménnyel foglalkozhassanak a nemzeti jogok kiharcolásával.

4. Minden módon törekednek megértetni a magyarokkal, milyen veszély származik számukra és számunkra a dualisztikus rendszerből és keresztülviszik, ha lehet velük együtt, e rendszer megváltoztatását és Erdély önállóságának helyreállitását.

5. A képviselet kérést fog előterjeszteni Roman Sándor, a „Federaţiunea" szerkesztőjének megkegyelmezése érdekében, valamint sérelmezni fogja, hogy Aport nem menesztik állásából.

6. Az általános képviseleten kivül minden megyében 10-es bizottságot választanak vagy pedig több tagból állót, mely a központi képviseleten keresztül magasabb helyre fogja terjeszteni a megyei panaszokat és sérelmeket és gondoskodni fog az 1. pontban kimondott határozatok keresztülviteléről.

Ezek a bizottságok megkisérlik, hogy kapcsolatba jussanak az egész megye értelmiségével.

Az általános követséget a haza egész román értelmisége választja, a megyei bizottságot pedig a megyei értelmiség.

Ugy az egyik, mint a másik választásra a megyében meghatalmazásokat fogunk szétküldeni, melyeket az értelmiség alá fog irni.

7. Az erdélyi értelmiség kötelezi magát, hogy szolidáris lesz a nemzeti ügyben: „egy mindenkiért és mindenki egyért."

A „Federaţiunea" szerint a meghatalmazásokat az ország minden részéből aláirták a következők:

„Meghatalmazás, mellyel alulirottak meghatalmazzuk Macelariu Illést, Manu Gábort, dr. Ratiu Jánost, ha pedig valamelyikük gátolva lenne, Hanea János esperes urat, dr. Tincu Avram urat és Gaitanu Miklós ügyvéd urat, hogy törvényes uton védjék az erdélyi román nemzeti érdekeket és ugyanakkor terjesszék magasabb helyekre a románok sérelmeit mindenünnen, különösképpen pedig Tófalva község kitelepitettjeinek érdekében, valamint Roman Sándor, a „Federaţiunea" szerkesztője megkegyelmezése ügyében. — Igy nyiltan vivjuk a törvényes harcot, melynek meglesz az eredménye."

[2] Ekkor már szoros kapcsolat alakult ki a hazai és a bukovinai román vezetők között. A Gazeta Transilvaniei 1870 febr. 2-i 6. számában közli Vasilco bukovinai képviselő beszédét a nemzetiségi béke megteremtésének szükségességéről.

67.

1870 ápr. 23

Az 1870. évi függetlenségi-nemzetiségi „Alaptörvény".[1]

A nemzetiségi törvényjavaslat.

A Hon 1870. 92. sz. regg. kiad.[2]

1. §. Magyarországon a következő történeti és meghonositott nemzetek léteznek: magyarok, románok, szerbek, tótok, ruthének és németek. Mind e népfaj egyenlő a törvény előtt. A jelen alaptörvény szabályozza a nemzetiségek és nyelvek politikai egyenlőségét, a királyság területi épsége s politikai egységének sértetlen fen[n]tartásával.

A hivatalos okmányokban a Magyarországon lakó összes nemzetiségek a „magyarországi" („peuple hongrois") össznevezet alatt értetnek. Ez elnevezés „magyarországi" (hongrois) azért fog használtatni, nehogy a magyar (magyare) nemzetiség ebből különös hasznot vonhasson le vagy befolyást vezethessen le.

2. §. A megyékben, községekben és városokban azon nemzetiség tekintendő uralkodónak, mely absolute vagy viszonylagosan többségben van.

Azon megyék és kerületekben, hol az uralkodó többségen kivül bármely más nemzetiség oly nagy számban van, hogy az összes lakosság egy harmadát megüti, e nemzetiség megkövetelheti, hogy nyelve második hivatalos nyelvnek tekintessék.

A hatósági közgyüléseken az elismert nyelvek bármelyikét lehet használni.

Oly kerületekben, hol az elismert hat nemzetiség közül egynek sincs többsége, kiki tetszése szerint és a szükséghez képest bármelyikét használhatja az elismert nyelveknek; de a megyei hatósággal vagy a központi kormánnyal való érintkezésben a megye hivatalos nyelvét kell használni.

3. §. A törvényhozásban és a központi hatalom okmányaiban használt hivatalos nyelv az ország lakói többségének nyelve.

A központi kormány, a legfőbb törvényszék s a semmitőszék köteles intézvényeit és itéleteit azon nyelvre fordittatni, mely az illető megyében uralkodó, vagy melyet az illető felek értenek.

A kisebbségben levő nemzetiségek képviselői az országgyülésen saját nyelvüket használhatják.

4. §. A királyság törvényei, a központi igazgatás s a kormány minden határozatai és rendeletei a törvény által elismert hat nyelven hirdetendők ki.

5. §. A megyék, kerületek és városok főnökei és hivatalnokai a felettük álló hatóságokkal saját hivatalos nyelvükön közlekednek.

[1] A nemzetiségi képviselők és a függetlenségi baloldal között 1870 elejétől közvetlen tárgyalások folytak a nemzetiségi kérdés rendezése ügyében. A tárgyalásokon a román-szerb képviselői klub nevében Mocsonyi Sándor, Miletić Szvetozár és Hodoşiu József, a függetlenségi baloldal részéről Irányi Dániel, Simonyi Ernő, Kállay Ödön és Madarász József vettek részt. A magyar és nemzetiségi bizottságok közös törvénytervezetben (Alaptörvény) állapodtak meg, melyet — nyilván idő előtt — először a prágai „Correspondance Slave" folyóirat közölt, a tervezet németnyelvű szövege nyomán. A nemzetiségi sajtóban az *Albina* (In caus'a de naţiunalitate, 1870. ápr. 28 32. sz.) és a *Federaţiunea* (1870 máj. 1 37. sz.) két, valamelyest eltérő szövegű tervezetet közölnek. Lényegileg azonos szöveget közöl *Jászi O.* is (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés, Bp. 1912, 352—53 l.)

[2] A lap a törvényjavaslat szövegét ezzel a megjegyzéssel közli: „. . . a „Corr.[espondance slave" szerint következőleg hangzik . . ."

6. §. Magánügyekben a felek saját nyelvüket használhatják s a közigazgatási hatóságok, valamint az első és másodfoku biróságok az ügyeket az érdekelt felek nyelvén kötelesek tárgyalni.

Ha rendes per folyik, melyben az ellenfelek különböző nyelveket használnak; mindegyikök használhatja ugyan saját nyelvét, de az itélet csak azon nyelven hozatik meg, melyen az ügy a törvényszék elé vitetett.

Ha az érdekelt fél oly nyelvet beszél, mely a kerületben ismeretlen, a törvényszék előtt használhatja akár az ellenfél nyelvét, akár a kerület hivatalos nyelvét, akár a központi kormány nyelvét. Azon esetben, ha az egyik érdekelt fél több, különböző nemzetiségekhez tartozó egyénekből áll, köteles magát a kerület egyik elismert nyelvén kifejezni.

A per tárgyalása a vádlott nyelvén történik s a vádlott a törvényszék határozatairól saját nyelvén értesítendő, feltéve, ha e nyelv a kerületben divik. Ellenkező esetben az itéletet azon nyelven kell kimondani és a pert a kerületben divó azon nyelven tárgyalni, melyet a vádlott legjobban ért.

Azon esetben, ha különböző nemzetiségekhez tartozó több vádlott van; akkor azok, kik az illető törvényszéki kerület hivatalos nyelvét értik, ezen hallgatandók ki és a többiek is ugyanezen nyelven csakhogy hites tolmács segélyével. Az itéletről mindegyik saját nyelvén értesitendő.

Ha az esküdtszéki intézmény behozatnék, mindazon esetekben, midőn az esküdtek az ügy állásáról nem szerezhetnének más uton alapos tudomást, a tárgyalás hivatalos nyelven tartandó.

7. §. A nemzeti haladás a kormány feladata s azért a kormány mindent meg fog tenni ezen haladás elősegitésére. Minden egyes nemzetiségnek joga van iskolákat, irodalmi, müvészeti és tudományos társulatokat alakitani.

8. §. Minden elemi, község[i] és felső tanintézetben a hat nemzetiség közül annak a nyelve a tanitási nyelv, a mely nemzetiség többségben van az illető kerületben.

A kormány köteles határozatait a tanintézetekkel azon nyelven tudatni, a mely tanitási nyelvül el van ott fogadva.

9. §. Az ország egyetemein nem csak a különféle nemzetiségek nyelve és irodalma fog tanittatni; hanem azonkivül tanszékek állittatnak, hol az ország törvényei az elismert hat nyelven elő fognak adatni. Mi több, állittathatnak tanfolyamok, hol külön tanitók a tudományok minden ágát minden egyes nemzetiség nyelvén fogják tanitani. Ugyanez áll az ország minden nyilvános akadémiájára nézve. Minden kerületben a többségben levő nemzetiség részesül kedvezésben.

Azon vidékeken, hol még nem létezik ily iskola, kötelessége lesz a municipalis hatóságnak, vagy az államnak ott rögtön iskolát alapitani.

10. §. Mindenkinek, ki oly hivatalt óhajt elnyerni, melyhez a magyar nyelv tudása szükséges, bizonyitékát kell adnia annak, hogy teljesen birja e nyelvet.

11. §. Jelen törvény fő szabványai, név szerint azok, melyek az 1. §-ban foglaltatnak, egyik alapját képezik az ország alkotmányának.

12. §. Jelen törvény szentesittetése és kihirdettetése után azonnal foganatba lép, s mindazon előbbi törvények, melyek vele ellenkeznek, általa eltöröltetnek.

68.

Az 1870. évi gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongreszus[1].

A

1870 márc. 22

Br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus újbóli összehívása tárgyában.

VKM eln. 1870 : 343.

Legkegyelmesebb Ur !

Mult 1869. évi augustus hó 8-án kelt legfelsőbb elhatározásával méltóztatott császári és apostoli királyi Felséged a szerb nemzeti egyházi kongresszusnak Masirevics Samu karloviczi patriarcha által mult 1869. évi október közepéig elrendelt elnapolását legmagasabb tudomására venni.

A végzet azonban ugy akarta, hogy Masirevics patriarcha az elnapolt congressusi ülések ujból leendő felvételét meg ne élje.

S[z]tojkovics püspök, a karloviczi görög keleti érsekség és szerb patriarchatus legfelsőbbleg kinevezett administratora hódolattal ·/. alá zárt beadványában felemlíti, hogy a minden oldalról kifejezett kivánságnak megfelelni óhajtván az 1868-ik évi IX. törvény czikk, valamint a fen[t]tisztelt legfelsőbb elhatározás alapján, a tárgyalások folytatása czéljából, az elnapolt congressus ülészését, ó naptár szerinti Szent György vagy is uj naptár szerinti f. é. május hó 3-ik napjára szándékozik kihirdetni, mely czélból a legfelsőbb jóváhagyásért legalázatosabban esd.

Miután a fen[n]említett törvényczikk 5. §-a a congressus mielőbbi összehivásának eszközlését a ministerium kötelességévé teszi, bátor vagyok azon körülménynél fogva, hogy az érsekség administrátorának eme szándéka a törvénnyel mindenben megegyezik, császári és apostoli királyi Felségedhez legmélyebb alázattal esedezni, hogy a szerb congressusi üléseknek bejelentett folytatását legmagasabb tudomására legkegyelmesebben venni méltóztassék.

Az eziránti legfelsőbb elhatározás tervezetét mély hódolattal ·//. alá zárom.

Budán 1870. évi martius hó 22-én. B. Eötvös József.

A szerb nemzeti egyházi congressus elnapolt üléseinek uj naptár szerinti f. é. május hó 5-én ujbóli leendő felvétele iránt tett bejelentést tudomásul vettem.

Kelt Budán, 1870. évi martius 31-én. Ferencz József.

[1] A függetlenségi-nemzetiségi tárgyalások befejező szakaszán Stojković Arzén budai szerb gör. kel. püspök, a Masirević pátriarcha halála óta ideiglenes egyházfő, karlócai érseki adminisztrátor előterjesztést tesz Eötvös kultuszminiszternek a szerb nemzeti egyházi kongresszus újbóli összehívása iránt. Az előterjesztéshez csatolt belügyi iratok tükrözik a szerb kongresszusi pártok felfogását a kongresszus szervezeti reformja ügyében. — Az 1870. évi karlócai szerb nemzeti egyházi kongresszus azonban dolgavégezetlen oszlott szét mind a szervezeti reform, mind a patriarcha-választás kérdésében és hasonló a helyzet az 1871 nyarán ugyancsak Stojković elnökletével megtartott újabb kongresszusi ülésszakon is. A kormányzat a „kongresszusi válságot" a kisebb engedmények politikájával igyekszik felodani. Így Eötvös 1870 végén Andrássy miniszterelnökhöz intézett átirataiban (M. E. 1870—V—984) a pesti gör. kel. szerb ill. román iskolai alapokat terhelő kincstári követelések törlését sürgeti,

B.

1870 máj. 28

Branovácsky István újvidéki polgármester távirata Rajner Pál belügyminiszterhez a szerb kongresszusi tárgyalásokról.[1]

B. M. eln. 1870 – VII – 1304 (1330)
Sürgöny-lap.

80 számra/1870 eln.
Ujvidék városa polgármestere a m. k. Belügyministernek Budán.

A szerb Congressus hatásköréről folytatólag csak a mai ülésben kiegészített határozata igazabban ekkép szól: A szerb nemzeti Congressus oly közeg a mely a szerb Patriarchatus s érsekség körében létező, görög keleti vallásu szerb nemzet nevében önállóan rendelkezik a viszonyokról, tárgyalja, felügyel s közvetlenül vagy közvetve végrehajtja a dolgokat, a melyek az egyházi igazgatást, iskolákat, műveltséget, oktatási és jótékony czélú nemzeti intézeteket és hagyományokat, a szerb nemzeti alapítványokat, és a szerb kolostori s egyéb egyházi nemzeti vagyonokat illetik.
Szinte hatásköréhez tartozik, az egyház püspöki megyék száma s keretének rendezése és a Metropolita s Patriarcha és a püspökök választása.
A szervezési mű befejeztével e felől irásbeli jelentésem fog következni.
[Ujvidék 1870 máj. 28]

C.

1870 jún. 24

Branovácsky István újvidéki polgármester jelentése Rajner Pál belügyminiszternek a szerb kongresszusi tárgyalásokról.

B. M. eln. 1870. – VII. – 1304. (1533)

80-ik számra
eln.

Nagyméltóságu Magyar Királyi Belügyminister Ur!

Nagyméltóságodnak e f. é. május hó 25. napján hozzám intézett távirata által nekem meghagyni méltóztatott: miszerint *Miletics* Szvetozárnak a szerb Congressus hatásköre iránt tett inditványa tárgyalásáról és a határozatról azonnal távirati, későbben pedig irásbeli részletes jelentést tegyek Nagyméltóságodnak.
Az elsőt annak idejében megtevén, ez utóbbira nézve mindenek előtt meg kell jegyeznem, hogy a kérdéses Congressus szervezeti javaslatok nem maga Miletics által, hanem egy a nemzeti képviselők közül e czélra megválasztott bizottmány, — a melynek ő tagja volt, — készitettek el, s a Miletics úr azt mint előadó a Congressusnak terjesztette elő tárgyalás végett.
A mi pedig maga a tárgyalás s ennek folytán hozott határozatokat illeti, — a tárgyalásnak miképpeni folyamáról nekem, a ki t. i. Ujvidékről csak némi figyelemmel

[1] *Branovácsky* újvidéki polgármester távirata válasz Rajner belügyminiszter 1870 máj. 25-i sürgönyére, melyben az a Miletić által előterjesztett határozati indítványról jelentést kér (ld. B. M. eln. 1870 – VII. – 1304.)

kisérhettem azt, valódi ábrázolatot adnom valóban igen nehéz, mert én e tekintetben magam is csak annyit tudok, a mit másoktól jól vagy rosszul hallottam, vagy a szerb ujságok czikkeiből kivehettem; Azért is én a szerb Congressus szervezetére nézve már is befejezett tárgyalásokra hozott határozatokat a szerb „Zasztava" ujság szerint *A)* és magyar forditásban *B)* alatt egész kiterjedésben ide mellékelve[1] ezen műnek fő momentumai tekintetében a tárgyalásnál felmerült nézet külömbségeket jelesen pedig a püspökség részéről leginkább az eredeti javaslat ellenében tett módositásokat illetőleg csak annyiból tehetek észrevételt s megjegyzést, a mennyiben azok leginkább azon separatum votumból kivehetők, — a melyet a püspökség a kérdéses szerb Congressus szervezési münek harmadik felolvasásakor és többség általi elfogadásakor benyujtott a mely többség t. i.: 96 tagból állott 8 tag ellenében (9 tag nem szavazván s 14 távollévén) ezen separatum votumot[2] magát szinte magyar forditásban *C)* alatt ide mellékelvén.
De még inkább a kérdéses vitatkozásoknak sora és mivolta tüzetesen kivehető a „Zasztava" czimü szerb ujságból annak 58. számától kezdve a végleges letárgyalásig a szerint a mint ezek a gyorsirók által abban előadvák.
E szerint a bevezetés a Congressusi czim és a Congressus hatásköréről szóló I-ső czikk idézték elő leginkább a tárgyalásbani élénk vitatkozást; a melyben az egyik rész nevezetesen pedig a püspökség és a világiak közül némelyek azon nézetből indultak ki, hogy a Congressusnak alapja s hatásköre csak is az egyházi intézményekben s rég idejü szokásokban, autonomiája pedig az 1868. évi IX. t. czikkben egyedül keresendő, még a másik nagyobb rész azt erősitvén: hogy az előadottakon kivül a tekintetben alapul kell venni még a magyarországi szerb nemzetnek legkegyelmesebben ajándékozott cs. királyi kiváltságokat is, a melyeket t. i. az 1790. évi XXVII. t. cz. annyiban biztositott, a mennyiben azok nem állanak ellentétben a hazai törvényekkel.
Ezen utóbbiaknál fogva tehát a szerb Congressusi hatáskör a szervezési műben kiterjesztetett nem csak az egyházi, iskolai s alapitványi tárgyakra de még a politikai kérdésekre is annyiban, a mennyiben t. i. ezek a szerb nemzet fennmaradására s életére vonatkoznak, s nem állanak egyszersmind ellentétben azon hazai intézményekkel, a melyek másrészről az állam fenntartását feltételezik.
Ez utóbbi nézet a többség által 44 szavazattal 22 ellenében elfogadtatván, e szerint a szervezési műről hozott határozatokban, mind a régi Congressusi czim fen[n]tartva lőn, mind pedig a Congressusi hatáskör megállapitva ugy mint azt a *B)* alatti forditásban olvashatni.
Az előrebocsájtottak szerint tehát a *C)* alatti ellenvélemény utmutatása szerént is a vitatkozásban főkérdéseket s pontokat tettek: a Congressusi czim, hatáskörének alapjai, az egyházi s iskolai viszonyoknak miképpi rendezése, az igazgatás különösen a zárdai jövedelmekre nézve, az egyházi megyék száma s kerülete megállapitása, a püspököknek, a Congressus általi megválasztása, továbbá a képviselők választása az elnökségi kérdés, s az elnöknek hatásköre, az állandó választmány, s ennek elnöksége s hatásköre, és a Congressusi hely, miután ezen tárgyakra nézve leginkább ágaztak szét a képviselők véleményei.

[1] Ld. C. irat I. mellékletét.

[2] Ld. C. irat II. mellékletét. Az irat lelőhelyéül *Branovácsky* a Zasztava 1870 jun. 10.-i számát jelöli meg, itt azonban a jelzett közlemény nem szerepel s az Orsz. Széchényi könyvtárban lévő egyetlen hazai példány hiányos volta miatt ezt közelebbről nem állapíthattuk meg.

A szervezési műnek ekképeni befejezte után jelenleg a választási szabályok vannak szőnyegen; azután szándékoltatik a világi egyháziaknak dolga ujjólag megrostáltatni s elintéztetni.

Kelt Ujvidéken 1870 Junius hó 24-én.

Branovácsky Isvtán
polgármester.

I.

A szerb nemzeti gyülés szervezete.[3]

B. M. eln. 1870 – VII – 1304 (ad 1533)

Azon jogok — melyek a szerb Patriarchatus és Érsekség hatáskörében lévő Orthodox keleti hitfelekezethez tartozó szerb nemzetet az ősrégi szokás és nemzet-egyházi intézmények szerint és melyek részint a legfelsőbb császári és királyi kiváltságok, részint az államtörvények, különösen a magyar országgyülés 1868. IX. t. czikke által biztositott és garantirozott önkormányzat alapján illetik — a következők állapittatnak meg:

A szerb nemzeti gyülés szervezete

I. sz. A szerb nemzeti Congressus oly közeg, mely a szerb patriarchatus és Érsekség körében létező görög keleti vallásu szerb nemzet nevében önállóan rendelkezik a viszonyokról, s tárgyalja, felügyel s közvetlenül s közvetve végrehajtja a dolgokat, a melyek az egyházi igazgatást, iskolákat, müveltséget, oktatási és jótékony czélú nemzeti intézeteket és alapitványokat, a szerb nemzeti alaptőkéket és a szerb kolostori s egyéb egyház-nemzeti vagyont illetik.

A congressus határozza meg a püspöki megyék számát s kerületét, választja a szerb érsek s patriarchát valamint a püspököket. —

A congressus határozza meg a szükségelt közegek alakitását s hatáskörét, valamint a módot, azok miként alakitassanak. —

A congressus intézkedik a nemzeti alaptőkék, kolostori s egyéb egyház-nemzeti vagyon jövedelmeivel nemzet-egyházi s müveltségi czélokra. — A mennyiben ezek elégtelenek volnának, a gyülésnek jogában áll e czélból, valamint a gyülési költségek fedezése czéljából, az államkormány jóváhagyása mellett a nemzetre illetéket vetni.

A congressus vizsgálja az összes s néki alárendelt alapitványok, nemzeti alaptőkék, kolostori s egyéb egyház vagyon kezeléséröli számadásokat s a beszámolóknak kiszolgáltatja a felmentvényeket.

Ezen kivül a congressus hatásköréhez tartozik mind az, mi a fent érintett nemzeti kiváltságokon alapul.

A legfőbb felügyeleti jog — melyet Ő Felsége alkotmányos módon gyakorol — érintetlenül hagyatik.

II. sz. Ezen congressus személyes és választott tagokból áll:

Személyes tagok azok, kik méltóságuknál fogva s ezen szervezet értelmében a gyűlésben székkel s szavazati joggal birnak.

A gyülés választott tagjai azok, kiket a nemzet ezen szervezet valamint a választási rend utasitása szerint gyülési képviselőjéül választ.

III. sz. A gyülés személyes tagjai a karloviczi szerb Érsek Metropolita, patriarcha és a megyés püspökök.

[3] Branovácsky által mellékelt fordítása a Zasztava 1870 máj. 31-i 63. számában megjelent „Usztrojsztvo szrpszkog narodnog szabora" c. közleménynek.

IV. sz. A gyülés áll 75 választott képviselőből, és pedig 25 egyházi és 50 világi tagból. —

V. sz. A gyülés mind világi, mind egyházi tagjait az egyházi és világi választók egyetemlegesen választják.

VI. sz. Az egyházi rendből hivatali külömbség nélkül.

A karlovitzi érseki megye		5.
a bácsi püspöki	„	3.
a budai „	„	2.
a temesvári „	„	4.
a versetzi „	„	3.
a pakratzi „	„	3.
a felső karlovitzi	„	5.

képviselőt küld.

VII. sz. A világi rendből:

A karloviczi érseki megye küld		7-et
a bácsi püspöki	„	7.
a budai „	„	2.
a temesvári „	„	8.
a versetzi „	„	8.
a pakratzi „	„	5.
a felső karlovitzi	„	12.

Ezen kivül a felső karlovitzi és pakratzi püspöki megye együttesen 1 követet küld.

VIII. sz. Mely választó kerület s hány képviselőt fog a gyülésre küldeni azt a választási rend határozza meg.

IX. sz. Az egyházi és világi képviselők három évre választatnak.

X. sz. A választók részéről tett utasitások a gyülés tagjait nem kötelezik. —

XI. sz. A congressus itéli meg a gyülési tagok választási jogszerüségét s ennek folytán hatalmában áll a körülmények megvizsgálása végett — melyek az igazoltatáshoz szükségeseknek mutatkoznak — biztost kiküldeni.

XII. sz. A congressus rendesen minden harmadik évben az erre meghatározott helyen közönségesen Május havában ül össze, rendkivülileg pedig a gyülési állandó bizottmánynak határozata, vagy a képviselők egy harmadának kivánata folytán.

XIII. sz. Az állandó bizottmány határozata vagy a képviselők egy harmada által kivánt congressust a patriarcha és érsek, akadályoztatása vagy mulasztása esetében pedig a bizottmány elnöke hivja egybe.

XIV. sz. Congressusi képviselő lehet minden az orthodox keleti valláshoz s a szerb Patriarchatus és Érsekség alá tartozó egyéniség, ki 24-ik évet betöltötte, irni s olvasni tud, nincs gondnokság vagy csőd alatt, s ki nem volt valamely közbüntény végett elmarasztalva 's megbüntetve. —

XV. sz. A congressusnak két elnöke van, az egyik a méltóság szerinti, a második a megválasztott. A congressusnak Méltóság szerinti elnöke a szerb Metropolita és Patriarcha, ennek hiányában a legidősb püspök.

A congressus választás szerinti elnöke az, kit a képviselők egész gyülési tartamra megválasztanak.

A méltóság szerinti elnök megnyitja és bezárja az utolsó gyülési ülést, elnököl minden ünnepélyes, valamint a gyülés megalakulása előtt tartott ülésekben.

Ha a méltóság szerinti elnök vagy helyettes nem volna képes vagy elmulasztaná ebbeli jogát gyakorolni, helyettesiti őt a megválasztott elnök, s ha ilyen még megválasztva nem volna, helyettesiti őt a korára nézve legidősb gyülési tag.

A többiben a méltóság szerinti elnök megtartja minden gyülési ülésekben székét, a tárgyalások folytán többször szólhat, kérhet felvilágositásokat s tehet észrevételeket. — A megválasztott elnök pedig elnököl s intézkedik minden egyéb gyülési ülésben. —

XVI. sz. Hasonlóképpen választ magának a Congressus alelnököt egész tartamra s jegyzőket minden egyes ülés folyamára. —

XVII. sz. A congressus megalakultnak nyilvánittatik mihelyst a képviselők feletöbbsége igazolva van.

Hogy a congressus határozatokat hozhasson, szükséges a gyülési képviselők feletöbbségének jelenléte, határoz pedig a jelenlévő képviselők feletöbbségével.

XVIII. sz. Ugy a rendes mint a rendkivüli Congressus működik mind addig, mig teendőit be nem végezte. Sem az egybehivónak sem a congressus elnökeinek nem áll jogában a gyülési üléseket elhalasztani, vagy a gyülést feloszlatni. A congressus önmaga határozza meg végzésileg akarja-e, mikor és meddig üléseit elhalasztani s utolsó üléseiben meghatározhatja ujabbi összejövetelét.

XIX. sz. A szerb Érsek és Patriarcha titkos szavazat utján papirszeletek beadása által választatik, melyekre a gyülés tagjai annak nevét jegyzik fel, kit szerb Érsek s patriarchának óhajtanak.

A congressus a szavazás előtt egy legalább is 5 tagból álló bizottmányt választ, mely a szeleteket beszedendő s megszámlálandó lesz; arra az esetre ha több szelet találtatnék mint ahány szavazó van, ezen szavazás érvénytelen, s uj szavazás rendeltetik, mely mindaddig folytattatik, míg a szeletek száma a szavazók számával arányban nem hozatik; ezután a bizottmány a szavazás eredményét feljegyzi s a szeleteket a Congressus elnökének adja át, ki azokat a bizottmány ellenőrködése mellett felolvassa s a szavazás eredményét nyilvánosan kihirdeti. —

XX. sz. Szerb Érsekké s Patriarchává az lesz, ki a szavazatok feletöbbségét megnyerendi.

Ha a választás első napján egy sem nyerné meg ezen többséget, akkor következőkép járatik el: ha a szavazatok kettő között egyformán osztatnának fel, akkor a választás ugyanezen ülésben megújittatik s a Congressus elnöke ezen alkalommal két szavazattal bir; ha pedig a szavazatok több jelölt között osztatnának fel, a választás a jövő ülésben ujból megkezdetnék s ha ezen alkalommal sem nyerhetné meg egyik vagy másik a feletöbbséget, hanem ha a szavazatok kettő között lennének felosztva, azon esetre ugyanezen ülésben olykép fog eljáratni, mint a miként az első ülés alkalmával felhozott esetben történnék. Ha a második szavazásban a szavazatok több jelölt között osztatnának fel, akkor a választás a harmadik ülésben foganatosittatik a második ülésben relativ többséget nyert két jelölt között, mely ülésben azon esetre ha a szavazatok ismét két jelölt között lennének felosztva, a választás oly módon vétetik ismét elő, mint a hogy ezen esetre már meg van határozva,

A szavazatok feletöbbségével megválasztottat a Congressus elnöke szerb megválasztott Érsek s Patriarcháúl kihirdeti.

XXI. sz. A congressus hasonló módon választja a püspököket is. —

XXII. sz. Ugy az Érsek és Patriarchának, mint a püspököknek választása történik az egyéniség személye fölötti nyilvános tárgyalás nélkül. —

XXIII. sz. A congressus határozza meg a gyülési ügyrendet.

XXIV. sz. A congressusi határozatok végrehajthatók:

1-ör azok melyek a congressusnak önálló hatáskörében hozatnak, vagy melyek a fennálló szabályok foganatositását rendelik el, 30 nap alatt. Számitva azon időponttól, midőn azok a gyülésben vagy az állandó bizottmányban kihirdettetnek, ha a congressus egyes határozatok érvényesitésére hosszabb vagy rövidebb határidőt nem tűzött ki;

2-or máskülömben a kormánynak történt felterjesztéstől számitandó 90 nap alatt, ha azok ellen időközben a kormány kifogást nem tesz.

XXV. sz. A congressusi határozatokat a kormány egyoldalulag meg nem változtathatja.

XXVI. sz. A congressus kebeléből egy bizottmányt választ, mely felügyel a gyülési határozatok rendes foganatositására, szemmel tartja s ellenőrködik közegei fölött, kiket a Congressus az I-ső szakaszban meghatározott ügyekre választott, végzi a miket a Congressus néki meghagy s elkésziti inditványait gyülési tárgyalásokra.

Ezen bizottmány vállalja át s hirdeti ki a congressusi határozatokat akkor, midőn a Congressus nem ülesez. —

Ezen bizottmány áll 9 tagból, 3 egyházi, 5 világi s elnökből, elnöke pedig a Congressusnak megválasztott elnöke. A Congressus egyúttal megválasztja a póttagok szükséges számát. A bizottmánynak jogában áll gyűlési inditványai elkészitése végett szakértő férfiakat nemzeti költségen összehivni s felhasználni. —

A bizottmány köteles összes munkásságáról a következő congressusi ülésekben jelentést tenni. A bizottmány minden cselekedeteért a Congressusnak felelős. —

Ezen bizottmány fennáll mindaddig, mig őt a Congressus működésétől fel nem menti.

XXVII. sz. A bizottmány kötelességében áll, legalább minden 3 hónapban a Congressus helyén összejönni, s az elintézésre váró ügyeket bevégezni.

XXVIII. sz. Ugy a Congressus megválasztott, valamint az állandó bizottmány tagjai — müködési időszakuk alatt — a gyülés által meghatározott napi dijaikat huzzák s utiköltség megtéritésben részesülnek. Mind kettőt a nemzeti alaptőkék igazgatósága fizeti ki a nemzeti alaptőkéből előlegkép, mely azoknak meg fog téritetni, mihelyst az a nemzettől kivetés utján be fog folyni.

XXIX. sz. A congressus helyét a gyülés határozza meg. —

Az eredetivel összvehasonlitotta:

Branovácsky István
polgármester.

II.

A püspökség különvéleménye a kongresszus szervezetére vonatkozólag.[4]

B. M. eln. 1870 — VII — 1304. (ad 1533)

Magas Congressus!

Miután a már harmadszor felolvasott s szótöbbséggel elfogadott congressusi szervezet átlépi részint az államtörvények korlátait, részint pedig az egyházjogi intézményeket; s miután továbbá ez által sérti az Érsek, püspökök az illető közigazgatási

[4] Branovácsky által mellékelt fordítása a Zasztava kongresszusi hiradásaiban megjelent „Szeparatni votum episzkopata na usztrojszvo szabora" c. közleménynek.

és törvényszéki közegek, nem kevésbé az egyes testületek jogait, s éppen akkor, midőn az érseki szék üresedésben van s midőn nem volna megengedve semmi uj intézkedések megállapitása, s legkevésbé pedig az érseknek állam s egyházjogilag szentesített jogaiba való avatkozás s ezek sértése; ennek következtében a püspökség lelkiismerete sugallatát követve, s szem előtt tartván letett esküjét, teljesítvén egyháza s nemzete valamint a legfőbb államhatalom iránti kötelességét, azt hivén, hogy a jelen körülmények között csak azon legvégső s az illető kiigazitásokban meghatározott határvonalig mehetett nemzete elé anélkül, hogy meg ne sértse s alapjából ki ne forgassa azt, mit külömben helyzeténél fogva őriznie kötelességében áll — indittatva érzi magát különvéleményét — a mennyiben e congressusi szervezet a püspökségnek a kérdéses kiigazitások s az illető tárgyalások alkalmával kijelentett nézeteitől eltér, a magas Congressus elé a következőkben terjeszteni.

1. Magára a Congressus elnevezésére nézve:

Hogy ezen Congressus a törvény és saját természeténél fogva is szerb egyháznemzeti Congressus. —

2. A szervezet I-ső szakaszának első kikezdésére nézve:

Hogy a Congressus az államtörvények s az egyházi intézmények korlátai között önállóan rendezi ügyeit egyetértőleg a püspöki synodussal. —

3. Ugyanezen szakasz második kikezdésére nézve:

Hogy a Congressus egyetértve a Synodussal határozza meg a püspöki megyék számát és kerületét, s befoly a püspökök választásába. —

4. A IV-ik szakaszra nézve:

Hogy a püspökök valamint a zárdai ugy a világi papság is a congressusi tagok felét képezzék. —

5. A szervezet XIII-ik szakaszára nézve:

Hogy a patriarcha-érseknek congressus összehivási joga ne korlátoltassék.

6. A XV. szakaszra nézve:

Hogy a Congressus elnöke az Érsek és szerb Patriarcha, vagy ennek nem létében a legidősb püspök, a Congressus pedig választ alelnököt. —

7. A XVIII-ik szakaszra nézve:

Hogy a Patriarcha-érsek vagy a legidősb püspöknek mint a Congressus elnökének jogában áll a Congressust feloszlatni. —

8. A XIX-ik szakasz első kikezdésére nézve:

Hogy Érsek és szerb Patriarcha a szerb püspökségből választandó. —

9. A XXI-ik szakaszra nézve:

Hogy a püspök választási módot a szerb Patriarcha Érsek a Synoddal és a Congressussal egyetértőleg határozza meg. —

10. A XXVI-ik szakaszra nézve:

Hogy az állandó bizottmány elnöke a patriarcha érsek.—

11. A XXIX-ik szakaszra nézve:

Hogy a Congressus helye ott legyen a hol a szerb Érsekség s patriarchatus székhelye. —

A püspökség kéri a magas Congressust méltóztatnék jelen különvéleményét a jegyzőkönyvbe iktatni s illetékes helyre saját szervezete kiséretében felterjeszteni. —

Kelt Karloviczon 1870-ik évi Junius hó 5-én

Stojkovits Arsen s. k.
Szerb Patriarchatus Administrátora s budai püspök.
Kengelacz Emilián s. k.
versetzi püspök
Gruits Nikanor s. k.
pakratzi püspök.
Nikolajevits Luczián s. k.
felső karloviczi püspök. —

Az eredetivel összehasonlitotta:

Branovácsky István
polgármester.

69.

1870 máj. 8

A pesti munkások felhívása: A kolosvári testvérekhez.

Általános Munkás Ujság 1870 6. sz.

Ügytársak! Azt hittük mindeddig, hogy a Királyhágó magas ormai miatt a munkáspárt eszméi hozzátok mostanáig még be nem hatolhattak. Nem is vártunk még erdélyországi munkásmozgalmat, és ha az ottan megkezdetvén eddig kellő eredményt nem tud felmutatni, ugy ezen nem is csodálkozunk. Amaz Erdélyben a hol az arisztokracziának még oly döntő befolyása van, a hol ez még támogattatik a „hétszilvafás nemesek" által, a hol maga a nép is porba omol a kutyabőrtekercs előtt, ott vajmi nehéz dolog a munkáspárt eszméjét megértetni. S fájdalom ti, kolosvári munkások még oly szolgailag gondolkoztatok, miszerint ügyeitek vezetésére hangzatos nevü és nagy befolyásu egyén kellene; azon balvéleményben voltatok, hogy egylet vezetésére épen „prókátor" kell. Ne vegyétek ezt szemrehányásnak, hanem inkább a szánalom kifejezésének. Inkább szánalommal, mint megvetéssel látjuk, mint lettetek gyávák és tehetetlenek a hosszú rabság alatt; a szabad eszmék lelkesitenek ugyan már titeket, de ezen lelkesités nem költötte fel bennetek az erőt és elszántságot. De még erre is eljön az idő; a leghősiesebb néphadsereg is eleinte megszaladt, de későbben mindig helyt állt.

Kolosváriak! az első megoszlódás és megfutamodás után gyüljétek ismét hadaitokat a munkáspárt zászlója alá, hivjatok össze gyülekezeteket, vitassátok a napi kérdéseket. A gyülekezet megtartására elég a bejelentés, engedélyt erre adni nincsen senkinek joga. Az olyan basáknak pedig minő a kolosvári polgármester, a törvényt fejére fogjuk olvasni. Azon fejmunkások ellenben, kik megértvén helyzetöket, a kézmunkással szövetkeznek a tőke ellen, legyenek meggyőződve arról, hogy ha hiven állanak az elvhez, saját javukat is elémozditják.

Munkástestvérek! Legyen a mi elvünk ugyanaz a többi országok munkáséival, szövetkezzünk ezekkel, mert csak akkor kezdhetjük meg a harczot a nagytőke ellen, ha minden ország- és nemzetbeli munkás egyesül. A nemzetiségi surlódásokból csak az arisztokraták huzzák a hasznot, ők fenn nem állhatnának, ha egyik nemzetiséget a másik ellen ne uszitanák. Ők felhasználják az ellenségeskedést és czivódást, és a közben

a pártokra szakadt szegényeket leigázzák. Ezt ajánlom figyelmetökbe erdélyiek: ismerjétek el a szászt a románt testvéretekül, mert lám a román és szász az ő nemzetbeli arisztokratájától ép ugy zsaroltatik, mint a hasonajku tőkepénzesek által; mindnyájunknak bármily ajkuak legyünk is, egy közös kapcsunk van mely bennünket egyesit, és ez a mindnyájunkra nehezedő rabláncz, a közös inség. — Szervezkedjetek, alakitsatok egyleteket a szász, a román kerületekben és városokban, mindenütt, a hol csak öt egyén van a ki elveitekhez szit, és mindezen egyesületek kövessék a szabad munkás vörös zászlóját.

Haladjatok a merész pályán, melyre a boldogult Lassalle lépett, tegyétek magatokká a társadalmi demokráczia programmját, melyet már az európai munkástömeg túlnyomó többsége követ. Ha ezen eszméket terjesztitek, akkor támogatni fog bennetek[et] az európai munkások roppant kontingense. E végből lépjetek összeköttetésbe a pesti „Általános Munkásegylet"-tel és az itten megjelenő „Ált. Munkás-Ujság"-gal. Mindkettő szivesen ad tanácsokat és tehetségei szerint segélyzend benneteket. Az idevaló „Ált. munkásegylet" megküldendi a már *jóváhagyott* alapszabályait, ezek jóváhagyatnak a hatóság által számotokra is. Ez alapszabályokban foglaltatik egyszersmind a politikai kérdések megvitatásának joga. Ne tévesszétek ezért sohasem szem elől, hogy a munkás főczélja a polgári és politikai emanczipáczió, s hogy ha ő is részt vesz a törvényhozásban, akkor várhat gyökeres segélyt, államsegély utján.

Föl tehát a nagy munkához, verbuváljatok ujjonczokat a „munkászászlóalj" számára, hogy a munkáshad sorai mindinkább szaporodjanak. Ne rettenjetek vissza az ellenség nagyszámától, ne féltsétek azon sanyaru kenyeret, melyet a munkaadó nektek odavet; számotokra nyitva áll a világ, mert hiszen a munkásnak nincsen szorosabb hazája, az ő hazája a föld, az ő tűzhelye azon rög, melyen kenyerét keresheti. Igaz, hogy soknak nehezére fog esni ha netaláni üldezések következtében kénytelen a szép Erdély magas bérczeit és bájos ligeteit elhagyni; de mit nekünk a bércz, ha bányáiban rabláncainkat készülnek, mit nekünk a bájos liget, ha szépségeit és termékenységét csak a tőkepénzes élvezheti. Cseréljetek ha kell, a más országbeli testvérek szives üdvözletével. Levelezzetek lapunkkal és az idevaló „Általános munkásegylettel". Terjesszétek a munkáspárt közlönyét, az „Ált. Munkásujságot"; ne legyen köztetek olyan, aki ezt el nem olvassa, és a ki e lapnak olvasókat nem szerez. Ha ezt teszitek, akkor megalakul a magyarországi „munkásdandár" egyik derék zászlóalja az erdélyi „munkászászlóalj". Akkor mondhatjuk nektek nagy Petőfink az egyedüli magyar „Proletárköltő" szavaival: „Nem mondom én nektek jó Erdélyiek előre! ugy is előre mentek."

Ennek nemsokára be kell, ez nem sokára be fog következni. Addig is testvéri üdvözlettel:

A pesti munkások.

70.

1870 szept. 14

Tervezet.

a Román Jogakadémia megalakitásához szükséges eszközök megszerzésére.[1]

Federaţiunea 1870 87. sz.

I. Fejezet

Az Akadémia megalapitásához és fenntartásához szükséges eszközök.

[1] Az erdélyi románság társadalmi szervezkedésének fontos állomását jelenti fenti tervezet kibocsájtása, melyet a Federaţiunea brassói laptársa nyomán közöl. A közlemény eredeti címe: *Proiectu pentru modalitatea procurarei midiu-loceloru necesarie spre infiintiarea şi sustenerea unei Academie romane de drepturi.*

1. §.

A Román Jogakadémia megalapitásához és fenntartásához szükség van hatszázezer osztrák forintra, melynek kamatait minden évben akadálytalanul fel lehet használni az Akadémia számára.

Mindenekelőtt szükség van tehát hatszázezer forint készpénzre, amit gyümölcsözően és hozzáférhetetlenül kell elhelyezni.

II. Fejezet.

Források, melyekből a kivánt összeget meg lehet szerezni.

2. §.

A források, melyekből a kivánt összegeket meg lehet szerezni:

a) Minden román hozzájárulása, aki az Osztrák-Magyar Monarchia területén lakik.

b) Államsegély.

c) Bármely más adakozó hozzájárulása.

III. Fejezet.

A szervek, melyeken keresztül és a mód, ahogyan meg lehet szerezni az emlitett tőkét.

3. §.

Az erdélyi román nép Irodalmi és Közmüvelődési Egyesület-ének (Astra) kötelessége:

a) minden e területen lakó románnak erkölcsi kötelességévé tenni, hogy lehetősége szerint hozzájáruljon ehhez a célhoz.

b) az aradi Román Társasággal egyetértésben és ezzel együtt kérni a magas kormányt, hogy az állami pénztárból forditsanak megfelelő összeget nevezett akadémia alapitására és fenntartására.

c) kérje fel a másik két aradi és csernovici testvérintézetet, hogy hasonlóképen müködjenek a területükön lakó románoknál, az utóbbit pedig arra is, hogy e célra szintén kormánya támogatását kérje.

d) intézzen felszólitást a szellemi haladás más államokban élő összes híveihez és kérje őket, hogy jöjjenek segitségükre.

e) rendelje el bizottságának, hogy ne csak a leggyorsabban hajtsa végre mindezeket, hanem teljes erejéből törekedjék arra, hogy amint legjobbnak és legmegfelelőbbnek látja, mind közvetlen eszközökkel, mind a Társaság többi szervein keresztül, használjon fel minden megengedett eszközt, a szükséges tőke megszerzésére.

IV. Fejezet.

Az adományozott pénzek beszedésével és kezelésével megbizott szervek.

5. §.

A Szebenben székelő Erdélyi Román Egyesület (Astra) bizottsága fogja az adományozott pénzeket felvenni, melyeket az adományozók közvetlenül juttatnak el hozzá, vagy pedig a Társaság más szervei illetve a nevezett testvéregyesületek bizottságai közvetitenek; nyugtáznia kell az összegeket és köteles bevezetni és nyilvántar-

tani egy külön e célra szolgáló nyilvántartóban; havonként, megfelelő bizottság mellett gyümölcsözően kell az összegeket elhelyeznie; havonként közzé kell tennie a befolyt összegeket az adományozó nevének megjelölésével, végül pedig minden évben a Társaság közgyülésére kimutatást kell késziteni minden erre a célra befolyt összegről.

V. Fejezet.

A hely, ahol, az idő, amikor és a végrehajtó szervek, akiken keresztül megalapítják és fenntartják az Akadémiát.

5. §.

Miután megszereztük a hatszázezer forint tőkét, az Erdélyi Román Egyesület bizottsága utján ezt az örvendetes eseményt a nagyközönség tudomására hozzák és azonnal megteszik a szükséges előkészületeket az Akadémia megalapitására és fenntartására. Mindhárom román társulat megegyezik egymással és ennek a megegyezésnek alapján összehivják az összes adakozók közgyülését egy meghatározott helyen, ahol megvitatják ezt a kérdést és 2—3 szótöbbséggel megállapitják az időt amikor, s kiválasztják a helyet, ahol az Akadémiát megalapitják és ugyanugy megállapitják a fenntartásához szükséges szabályokat.

VI. Fejezet.

A két testvérintézménnyel való megegyezés módja.

6. §.

Minden ebben az ügyben hozott határozatot közölni kell a testvérintézményekkel és ki kell kérni erre vonatkozó véleményüket.

Szeben, 1870. julius 17/29.

„Gazeta Transilvaniei”

71.

1870 okt. 23

Pauliny-Tóth Vilmos javaslata a nemzetiségek egyenjogusitásáról: A nemzetiségi kérdéshez.

Národnie Noviny 1870. 95. sz.[1]

A „Hon” és a „Neuer Freier Lloyd” cimű ellenzéki lapok gyakrabban foglalkoznak Magyarország nemzetiségi kérdésével és — amit szives-örömest ismerek el — általában elég szabadelvüen nyilatkoznak róla.

Igy a „Hon” nemes gondolkodásu szerkesztője, Jókay[2] Mór úr szeptember elején egy lelkemből lelkedzett felhivást közöl,[3] melyben testvéri őszinteséggel hivja fel kartársait — Magyarország minden nemzetiségének költőit, iróit és szerkesztőit — egy liga megalakitására, tiszteletreméltó férfiaknak egy olyan szövetségére, ahol működésük elsőrendü feladatává tüzzék ki a magyarországi különböző nyelvü testvérek ujraéledő harcának megakadályozását, hogy mindnyájan, akik ennek a hazának fiai vagyunk, nemzetiségi különbség nélkül, őszintén tartsunk össze, segitsünk egymáson és nyomjon el bármilyen igazságtalanság, keressünk orvoslást és segitséget a törvény utján.

[1] A közlemény eredeti címe: K otázke národnej.
[2] Igy: Jókay.
[3] *A nemzeti gyűlölet csinálók ellen*, A Hon 1870 szept. 2 208. sz.

Hasonlóképen gondolkodik a „Neuer Freier Lloyd” jóeszü szerkesztősége; október 12-én és 13-án két cikket közölt, melyek közül az elsőben a kormánynak sok, a nemzetiségi kérdésben elkövetett ballépését veti a szemére, a másikban azonban a „nemzetiségek vezetőit” is figyelmezteti müködésüknek itt is, ott is hibás irányára.

Közelebbről ismerve Jókay Mórnak, nemes, mindenért ami jó és szép, de különösképen az igazságért és szabadságért lángoló szivét, minden bizonnyal meg vagyok győződve jóakaratáról azoknak az igazságtalanságoknak a megsemmisitésére, amelyek nemzeti szempontból bennünket, szlovákokat nyomorgatnak. De egyáltalán nem látom szükségét annak, hogy bennünket felhívjanak, törekvéseinkben és célkitüzéseinkben ne térjünk le a törvény utjáról, minthogy eddig nincs rá példa, hogy mi — annak ellenére, hogy a meglévő nemzetiségi törvény nem más, mint sérelmeink törvényesitése — bármit is kezdeményeztünk e törvény ellen, sőt akkor sem, amikor a kormány sem itt, sem ott nem teljesiti azt, amit a különben mostoha törvény értelmében teljesitenie kellene: csak egyes panaszokra és kérelmekre fanyalodunk szomoru tapasztalatból tudván, hogy nekünk még a tömeges peticiózás joga sincs megengedve.

És ismervén Horn[4] úr szabadelvü nézeteit is, szivesen elhiszem, hogy ő is jól gondolja velünk kapcsolatban, mikor a magyar haza szabadságáért és boldogságáért lelkesedik, nem kivánja, hogy ez a szabadság és boldogság csak egy, ha mindjárt törvényes előnyökkel gondozott nemzetnek kizárólagos tulajdona legyen, hanem egyenlő és közös tulajdona Magyarország minden lakosának, ugy, ahogy az országos terhek és adók is egyenlők és közösek; de számomra az mindig paradox módon hangzik, ha valaki minden hangsúlyt egyedül a polgári szabadságra vet és elfelejti, hogy az nemzeti szabadság nélkül lehetetlen. A polgári szabadság, az én véleményem szerint, csak egy darab nyers, az ember számára élvezhetetlen hus, a nemzeti szabadság azonban a tűz, viz és a só, mely ezt a nyersanyagot élvezhetővé teszi. Hiszen ünnepelt államférfiaink szivesen hivatkoznak Angliára, hogy annak alkotmánya a polgári szabadság mintája, elhiszem, de, hogy éreznék magukat az angolok minden intézményük szabadelvüsége mellett, ha kormányuk egyszerre csak a francia nyelvet rendelné el hivatalos nyelvül és azt vezetnék be a közigazgatás és igazságszolgáltatás legalsóbb zugaiban is, az egyházakban, iskolákban, úgy, ahogy nálunk ez a magyar nyelvvel történik? Mi hasznukra válna még a legnagyobb polgári szabadság is, hacsak akkor lenne részük benne, amikor elnemzetlenednek?

És mi, szlovákok, nem állunk máskép ebből a szempontból. Elismerjük, hogy politikai szabadságunk papiron csak olyan, mint magyar testvéreinké, de az életben az emlitett nemzetiségi törvény következtében egyáltalában elérhetetlen; és azért merem nyiltan hangoztatni, ha egyáltalában a mostani magyar szabadság - méz, amit azonban ugy hiszem, csak a kormánypárt állit, akkor mi még ezt a mézet is, ezt Uraim higyjétek el, csak a nemzetiségi törvény üvegén keresztül nyaljuk; mert ahol már százszor meg százszor bebizonyitott jelszó, hogy minden kérdés az uralkodó párt (amely magyar) érdekében oldódik meg: ott bármilyen politikai függetlenség csak karikaturája a szabadságnak.

Nemkevésbé vagyunk lekötelezve a „Neuer Freier Lloyd” tisztelt szerkesztőségének, hogy nem vonakodik ott-ott érdekünkben felszólalni, s időről-időre a német közönség előtt is megállapitja Magyarország fiaiként nekünk juttatott sérelmeinket és

[4] *Horn* Ede (1825—1875), politikus és publicista. 1869-től az ellenzéki Neuer Freier Lloyd szerkesztője, 1870-től Pozsony képviselője, 1875-ben kereskedelemügyi államtitkár. Pauliny—Tóth-tal levelezésben állott.

hogy őszintén és mielőbb kivánja ezeknek a béke és kedves hazánk jóléte érdekében való orvoslását; hasonlóképen nyilatkoztak már többször Jókay Mór és Mocsáry[5] Lajos urak is, amiért a nemzeti egyenjogúság ez előharcosainak igazán forró köszönettel vagyunk lekötelezve; — de ha az ellenzéki sajtó bennünket mérsékletre hív fel és testvéri módon figyelmeztet nemzeti törekvéseinknek itt is, ott is hibás irányára, akkor legyen szabad nekünk is figyelmeztetni ezt a sajtót egy hibás feltételezésére, amely az erre vonatkozó különböző nézetek kicserélésének és közeledésének minden kisérletét meghiusitja. A magyar ellenzéknek ez az „error omissionis"[6]-a nevezetesen abban áll, hogy itt-ott, az adandó alkalmakkor általában a „magyarországi nemzetiségek egyenjogusága" mellett nyilatkozik, hogy hajlandónak látszik „az ország integritásának keretében"[7] mindent megengedni nekik, de ezeken az általános, az első hallásra nagyon jól hangzó frázisokon kivül, közelebbről és részletesebben semmiről sem nyilatkozik, mit ért „egyenjoguságon" és „integritáson" — egyszóval eddig egyszer sem állott ki — még változatosságból sem — pozitiv javaslattal. Hiszen mi is „egyenjoguságot" akarunk, s szintén a magyar haza egészének keretében akarjuk elérni és mégse tudjuk megérteni egymást! Nos, és amikor Magyarország nem magyar nemzetei már memorandumokkal és hasonló okmányokkal részletesen kifejezték vágyaikat és kivánságaikat, sőt, ha ugyanezen nemzetiségek képviselői a magyar képviselőházban 1868-ban bemutatták az általuk elkészített törvényjavaslatot,[8] amelyet azonban akkor az ellenzéki lapok egyhanguan elvetettek: vajjon jelentősen segitenének-e a kölcsönös közlekedés és megértés ügyén, ha egyszer ez a sajtó is az üres frázisokon kivül valamilyen pozitiven megfogalmazott javaslatot mutatna be ama, mindkét részről hőn óhajtott egyenjoguságról? Én nem igénylem magamnak a „nemzetiségi vezető" feladatkörét, nincs is egyáltalában semmi felhatalmazásom arra, hogy mások nevében beszéljek, de szivem mély fájdalmával jelentem ki azt a személyes aggodalmat, hogy e nagyon fontos kérdés igazságos, mind a haza, mind pedig a nemzetiségek létérdekében álló megoldásának minden elhuzása minduntalan csak kiszélesiti Magyarország ezeréves testvérei között azt a szakadékot, amelynek áthidalására a saját jól felfogott érdekünkben mindketten oly forrón törekszünk.

S, hogy bebizonyitsam, mennyire fontos nekem a kölcsönös közeledés és megértés, különösen azonban az, hogy az ellenzéktől, — amely elismeri, hogy a most fennálló törvény nem elégithet ki bennünket, — egyszer már pozitiven és részletesen kinyilvánitott nézeteket halljunk, íme, itt egy, a nemzetiségek egyenjogusságára vonatkozó, csak főbb vonásaiban megfogalmazott javaslatot teszek közé, amelyet egyszer tavaly megvitattam volt magyarok és szlovákok baráti körében, anélkül, hogy közelebbről megadnám keletkezésének genezisét, vagy pedig, hogy saját nézeteimet elmondanám róla; közlöm azzal a Jókay, Horn és Mocsáry urakhoz intézett tiszteletteljes kérdéssel: mit gondolnak ők róla?

[5] *Mocsáry* Lajos (1826—1916) függetlenségi politikus és publicista. Már az önkényuralom idején irt tanulmányaiban (Nemzetiség 1858, Programm a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában 1860) foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel. 1874-ben alapító elnöke lett a függetlenségi pártnak, mely haladó nemzetiségi politikája miatt 1887-ben ellene fordult és kizárta soraiból. 1887-ben a szerbek Ujvidéken megkisérlik képviselőjükké választani. 1888-ben az utolsó ellenzéki román kerületben, Karánsebesen megválasztják. Az országgyülési ciklus befejeztével, 1892 elején visszavonult a közélettől és haláláig önkéntes számüzetésben élt,

[6] Elhanyagolt tévedése.

[7] Az idézőjelben lévő szavak az eredeti szövegben is magyarul szerepelnek.

[8] Ld. 1. sz. irat.

Törvényjavaslat
a nemzetiségek egyenjoguvá tételéről.

1. Magyarországon egy politikai nemzet van, a magyar nemzet (národ uhorský), amely a következő genetikus nemzetekből áll: magyarokból, románokból, szlovákokból, szerbekből, ruszinokból és németekből.

2. Mindezen egy politikai nemzetet alkotó genetikus nemzetek teljesen egyenjoguak.

3. Magyarországon két hivatalos nyelv van, az állami és a törvényhatósági.

4. Az államnyelv kizárólag a magyar; a törvényhatósági nyelvek: a magyar, a román, a szlovák, a szerb, a ruszin és a német.

5. Az államnyelvet kizárólag ott használják mindenütt, ahol az állam, mint állam ténykedik, tehát: az országgyűlésben, a minisztériumokban, a legfelsőbb biróságon.

6. A törvényhatósági nyelvek a városokban és a megyékben használatosak.

7. A városokban és a megyékben az a nyelv a törvényhatósági nyelv, amely a lakosság abszolut többségének tényleges nyelve.

8. Ha a törvényhatóság választmányának egyharmada a másnyelvü lakosság kisebbségi jogának megvédésére még egy másik vagy harmadik nyelvet is törvényhatósági nyelvnek óhajt, joga van erre, s ebben az esetben minden nyilvános jegyzőkönyvet hasábosan két vagy több nyelven kell vezetni.

9. Mindenfajta viszályok elkerülése és a közigazgatás megkönnyitése érdekében a törvényhatóságokat a lehetőséghez képest nemzetiségek szerint kell kikerekiteni.

10. Minden városi és megyei, mind politikai, mind jogi, mind pedig pénzügyi tisztviselőnek törvényhatósága nyelvén — illetőleg nyelvein — kell ügyködnie.

11. Minden állam által fenntartott vagy támogatott elemi és reáliskolában, valamint gimnáziumban a 7. pont törvényhatósági nyelve a tanitási nyelv.

12. Minden gimnáziumban kötelező tantárgy az állam nyelve: a felsőbb iskolákon az államnyelv az előadás nyelve.

13. A hivatalok részére a felekkel és általában képviselőikkel való érintkezésben a következő elv kötelező: amilyen a kérés, olyan a felelet, amilyen anyanyelvü a kihallgatott, olyan a jegyzőkönyv.

14. Minden olyan törvény, amely ezzel a törvénnyel ellenkezik, érvénytelennek nyilvánittatik.

*

„Breviter et confuse"[9] mondják egyesek, de ez engem nem zavar, mert én hallani akarom, mit mond a „Hon" és a „Neuer Freier Lloyd", s ha csak lehetővé tennem sikerült a pozitiven megformulázott javaslatról a nézetek kölcsönös kicserélését, meg vagyok róla győződve, hogy drága nemzetemnek és hőn szeretett hazámnak jó szolgálatot tettem.

Turócszentmárton, 1870 október 20.

Pauliny Tóth Vilmos

[9] Röviden és zavarosan.

72.

1871 jan. 13

A szász nemzeti egyetem többségének nyilatkozata a törvényhatósági reform ügyében.[1]

Hermannstädter Zeitung 1871 jan. 16 13. sz.[2]
Siebenbürgisch Deutsches Wochenblatt 1871 jan. 18 3. sz.

Nagyságos nemzeti egyetem!

Midőn a szász körzetek és helységek alulirott képviselői, az 1870 november 30-án kelt 1684 sz. ispáni rendelettel 1871 január 10.-re összehivott nemzeti egyetemen, hozzáfognak a nemzeti gyülés igen fontos feladatainak megoldásához, különösképpen a királyföldi törvényhatósági törvény megalkotásában való közreműködéshez, teszik ezt a lépést Királyföld egész lakossága és a közös haza számára egyaránt fontos küldetésük jelentőségének teljes tudatában, — teszik ezt a lépést attól az őszinte akarattól lelkesitve, hogy a legüdvösebb együttműködésben a törvényhozás bizalmából fennálló kormánnyal, megfeleljenek küldőik bizalommal teli várakozásának.

Az alulirottak küldőik utasitásai által nem korlátozva — lelkiismereti kötelességüknek tartják, hogy — mielőtt hozzálátnának feladatuk megoldásához — megkeressék azokat az iránypontokat, melyek a polgári jogegyenlőség alapján nyugvó királyföldi törvényhatósági szervezet kérdésének tartós és megnyugtató megoldásához vezethetnek.

Ezeket az iránypontokat — teljes egyetértésben a brassói városi képviselőtestületnek 1869 május 12.-i, továbbá a szebeni városi és szék képviseletnek és a besztercei városi és kerületi képviselőtestületnek a Királyföld jogviszonyait megjelölő jegyzőkönyvi nyilatkozataival — a törvény talaján találják meg.

Az 1868. évi 43. tc. 11. §-a továbbra is fenntartja a szász nemzeti egyetemnek az 1791 évi 13. erdélyi tc-ben biztositott törvényhozó jogát a belügyekben, melyet az 1798 április 13.-i 960 udv. sz. legfelsőbb leirat a következő szavakkal jelöl meg: „a szász nemzetnek joga és jogosultsága van arra, hogy a törvényekről törvényes képviselet utján a saját kebelében tanácskozzék és mindazt, amit a nemzet saját közjava számára üdvösnek és alkotmányára hasznosnak vél, legfelsőbb megerősitésre felterjessze." (in concreto per modum legitimae repraesentationis de legibus in medium consulere ac id, quod in commune ipsius bonum conferre constitutionisquae conveniens esse judicavaerit, Supremae Regiae confirmationi substernere competit.)

Az 1868. évi 43. tc. 10. §-a felhatalmazza a magyar kir. Ministeriumot, hogy az illetékesek meghallgatása után törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé Királyföld szabályozásáról, — miután röviddel ezelőtt az 1868 április 15-i legfelsőbb elhatározás kilátásba helyezte; „a szász nemzet megnyugvással fogja üdvözölni az alkalmat, mely szabadságlevelekre alapozott jogállását, a törvény szentsége alatt, a fejedelem és Királyföld népképviseletének befolyásával megállapitja és biztositja."

Szigoruan a törvények talaján, oly módon fog tehát létrejönni a megegyezés a szász törvényhatósági viszonyok szabályozásáról, hogy a nemzet, amit közjólétére

[1] A Conrad Mór szász comes által 1871 jan. 10-re egybehívott Univerzitás tárgysorozatának fő pontja a királyföldi közigazgatási törvényjavaslat irányelveinek megállapítása. Ezt célozza a közölt nyilatkozat is.

[2] A közlemény eredeti címe: Erklärung der Mehrheit der sächsischen Universitätsmitglieder in Angelegenheit der Munizipalreform.

üdvösnek és alkotmányára hasznosnak vél, ezentul nem a korlátlan [hatalommal rendelkező] koronának, hanem az állami törvényhozásnak, tehát a koronának és az országgyülésnek, fogja megerősitésre előterjeszteni.

Midőn az alulirottak kijelentik, hogy az ezekhez a törvény által kijelölt iránypontokhoz való tántorithatatlan ragaszkodásban látják az egyetlen utját annak, hogy a királyföldi törvényhatósági kérdés a lakosság szükségleteinek és jogtudatának megfelelő, az államegység szükséges biztositásának általános célját szem elől nem tévesztő módon megoldást nyerjen és ezáltal véget érjen az ideiglenes állapot, mely a jogbiztonság érzését oly érezhetően megrenditette, — kifejezést adnak azon biztos reményüknek, hogy az országos törvényhozás a törvény alkalmazásánál ugyanolyan jóakarattal fog viseltetni Királyföld lakossága iránt, mint amilyen az 1868 évi 43. tc. megalkotásánál eltöltötte iránta.

Nagyszeben 1871 január 13.

G. A. Schuller,[3] Josef Bedeus,[4] Heinrich Wittstock,[5] Dr. Wilhelm Zekeli, Karl Schochterus, Wilhelm Bruckner, Friedrich Ernst, Gottlieb Budaker, Karl Decani, Karl Berger, Joh. Siegler, Karl Kauffmann, L. Fried. Schaser, Michael Zai, Ludwig Herbert, Samuel Dörr, Karl Schneider, Dr. Rudolf Theil, Gustav Thalmann.

73.

1871 jan. 23

Mocsonyi Sándor felszólalása az 1871. évi költségvetés általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1869 XII. 110–111. l.

T. ház! Maga a vita tárgyához nem szándékozom szólni: e tekintetben szoritkozom azon rövid nyilatkozatra, hogy a Simonyi[1] barátom által benyujtott határozati javaslat mellett vagyok; kénytelen vagyok azonban egy pár igen rövid észrevételt tenni azokra, a miket itt ma hallottam. *(Halljuk!)* Megvallom, nem igen tulajdonitok nagy fontosságot annak, hogy nagyobb horderejü kérdések mellékesen vonatnak be egy idegen discussióba, de nem is tartom czélszerünek; magának azon nagy ügynek érdekében sem, melyért küzdök, mulasztásnak tekinteném azonban: ha minden észrevétel nélkül hagynám azon megjegyzéseket, melyeket Tisza Kálmán képviselő társam Borlea Zsigmond barátom beszédére[2] tett.

Kettő tünik föl nekem különösen: az egyik az, hogy akkor, midőn Borlea Zsigmond t. képviselő társam igen sok, és nézetem szerint, igen alapos panasza közt föl-

[3] *Schuller* (Schullerus) Adolf Gusztáv (1838–1900) szász nemzetiségi politikus, nagysinki ev. lelkész, fogarasi gimnáziumi tanár.

[4] *Bedeus* József (1826–1891) J. Bedeus erdélyi szász történetíró és kormányszéki tanácsos fia. A nagyszebeni főtörvényszék bírája, az itteni földhitelintézet és szász gazdasági egylet vezetője.

[5] *Wittstock* Henrik (1826–1901) nagyszebeni ev. püspöki helynök, politikus és történész. A szász várostörténet kutatója. 1863-ban tagja volt a nagyszebeni országgyűlésnek.

[1] *Simonyi* Ernő (1821–1882) függetlenségi politikus és publicista. Egyik magyar résztvevője a nemzetiségi „Alaptörvény" megszövegezését célzó 1870. évi függetlenségi-nemzetiségi tárgyalásoknak.

[2] Képv. Napló, 1869 XII. 99–101 l., Tisza K. beszédének von. részét ld. Képv. Napló, 1869 XII. 105–106. l.

emlitette azon valóban igen alapos panaszt is, mely az erdélyi választási törvényre vonatkozik, akkor Tisza Kálmán képviselő ur jónak találta egy mellékes, csekély fontosságu panaszt kikapni, és azt mondani: a többiről positiv tudomása nincs.

Tisza Kálmán képviselő ur szakadatlanul foglalkozik az állam ügyeivel, és az ország viszonyaival; lehetetlen hát föltennem, hogy neki nem volna positiv tudomása azon nagy és égbekiáltó sérelemről, mely akkor illette a román nemzetiséget, midőn ezen választási törvény Erdélyre nézve szentesitést nyert. *(Mozgás.)*

Föltünt nekem más is. Nézetem szerint Borlea képviselő ur akkor, midőn — meglehet az önök nézete szerint alaptalan, helytelen — panaszait előadta, képviselői kötelességét teljesitette: nagyon föltünt, hogy épen Tisza Kálmán képviselő ur, a ki, mint tudjuk, parlamentális életünk egyik legjelesebb bajnoka, ki az ellenzék egyik kitünő vezére, ezt izgatásnak bélyegezte.

T. ház! Én azt hiszem, midőn egy képviselő kötelességét teljesiti, akkor nem izgatással, akkor nem kétélü fegyverrel él, hanem hazája iránt legszentebb kötelességét teljesiti. *(Helyeslés.)* Azért bocsásson meg a t. képviselő ur, ha azon szép nyilatkozatát: hogy, ha bármikor tapasztalná, hogy a kormány a nemzetiségek iránt igazságtalanságot követ el, mi mindig számithatunk az ő támogatására — elkopott pénznek tekintsem, mellyel magukat a nemzetiségek ma már nem fizettetik ki.

74.

1871 jan. 25

Marković Szvetozár levele Misa Dimitrievićhez,[1] *az újvidéki Omladina titkárához a belgrádi ifjúsági bizottságból való kilépése tárgyában.*[2]

Sztrazsa 1878 nov–dec. 359–361. l.

Belgrád, 1871. január 25.

Az ujvidéki ifjúsági bizottság tagjainak.*

Alulirottak bejelentettük az itteni ifjusági bizottság tagjainak, hogy kilépünk ebből a bizottságból. Az oka ennek igen egyszerü: számunkra nem volt semmiféle munka az ifjusági bizottságban. Ezt bejelentettük a bizottságnak és nyomtatásban is közöltük a „Trgovački Glasnik" (Kereskedelmi Hiradó) hasábjain is. Ez a bejelentés tehát bizonyára már a kezükben lesz, amikor felolvassák ezt a levelet. A bővebb magyarázatot a következő ifjusági összejövetelre[3] hagytuk; de fontosnak tartottuk, hogy bővebben is megindokoljuk kilépésünket s ha szükségesnek válik, ezt a levelet nyilvánosságra is hozhatják.

Az első hibát mi ketten (é. Szvetozár Marković[4] és Dragisa Sztojanović) követtük el, mert olyan emberekkel léptünk közös munkára, akikkel nem osztjuk meggyőződésünket. De ebben a hibában részes az ifjusági gyülés is, amely bennünket beválasztott. Mi természetesen elfogadtuk a bizottsági tagságot, hogy ne vessék szemünkre azt, hogy meg akarjuk osztani az ifjúság erőit s hogy meghátrálunk a munka elől. Mihelyst hazatértünk az ifjusági gyülésről, azonnal munkához láttunk a helyi albizottságok megszervezése érdekében, Szerbia más helységeiben is.Ebben bennünket az ifjusági szervezeten kivül álló emberek is segitettek, mint Paja Mihailović, Mihailo Niketić és mások, de a többi bizottsági tag még egy tollvonást sem tett, hogy akár egy meghivót is küldjön s igy nem tudtuk őket még az összejövetelre sem egybehivni, habár bejártuk utánuk az egész várost, amikor erre szükség volt. Viszont ők fölös erőt fejtettek ki, amikor más ügyekről volt szó. Igy, amikor Jovanović ur politikai kombinációk ügyében idejött, elhatározták, hogy valóságos coup d'état-t hajtanak végre Jovanović ur érdekében. Igaz, egyszer meghivtak bennünket az összejövetelre és itt bejelentették, hogy Jovanović urat választották meg a „Mlada Szrbadije" szerkesztőjének, bár ő volt leginkább ellene a „Mlada Szrbadije" programjának, amit a tavalyi gyülés elfogadott. Sajnálattal láttuk, mennyire különböznek nézeteink az ifjusági bizottság munkáját illetőleg a bizottsági többség véleményétől. A bizottság többsége ugy tekintette az ifjusági lap szerkesztőségét, mint valamilyen rangot, amit „érdemekért" adnak (ez volt az ő felfogásuk) és nem ugy, mint bizonyos célok munkahelyét; másrészt, ugy látszott, hogy ők bennünket ugy tekintenek, mint bizonyos ellenséges erőt, melynek lába alól ki kell huzni a talajt, még pedig Jovanović ur tekintélyével.

Mi nem akartunk ilyen aprólékos harcba bocsátkozni (s ezért nem is jelentettünk semmit Ujvidékre), hanem egyszerüen kijelentettük, hogy kilépünk a bizottságból, ha Jovanović urat választják meg szerkesztőnek. A többség megmaradt előbbi határozata mellett s ezzel kifejezésre juttatta, hogy nem kiván velünk dolgozni, vagy legalábbis Vladimirt mielénk helyezi, habár az ifjusági gyülés ellenkezőleg járt el. Amit mi Vladimir ellen felhoztunk, világosan kiderült. Abban a pillanatban, amikor a bizottság egyik tagjának, Gyoko Vlajkovićnak azt irta, hogy „beleegyezik mindenbe, amit a társaság határoz" — megbeszéléseket folytatott a kormánnyal. És amikor a többség küldöttje Gyoko (Vlajković) Ujvidékre ment, hogy Önökkel ezt elintézze, — abban a hiszemben, hogy Vladimirral elintézte, ez elutazott, „ha nem is a közös célért, de nyilvánvalóan a közös pénzen", Vlajković Gyóka nem is akarta velünk közölni, hogy Vladimir miért nem fogadta el a szerkesztést. Ezek után ugyancsak Gyóka Vlajkovićot és M. Jovanovićot jelölték ki arra, hogy a minisztertől az ifjusági szervezet alapszabályainak jóváhagyását kérjék és nekünk, bizottságiaknak a miniszterrel folytatott semmiféle megbeszélésekről nem számoltak be. Később tudtuk csak meg, hogy igen érdekes megbeszéléseket folytattak a kormánnyal és ekkor jutott tudomásunkra, hogy mi ketten Sztojanović Dragisával kormányellenes összeesküvést készitünk elő amit a kormány

[1] *Dimitrievié* Mihály (1846–1890) későbbi szerb nemzetiségi politikus és publicista. 1869–82 között az újvidéki városi tanács jegyzője, majd tanácsosa. 1874–81 között a Szrpszka Matica alelnöke. 1885-ben a titeli kerület képviselőjévé választották. Az országgyűlésen az ú. n. nagykikindai szerb programot (1884) képviselte. 1885-ben Ujvidéken Branik (Védő) címmel a radikális Zasztavával szemben szerb nemzeti szabadelvű lapot inditott. Személyes ügyből keletkezett összetűzés hevében Tomić Jása, Miletić veje, a Zasztava szerkesztője 1890 elején az újvidéki pályaudvaron agyonszúrta.

[2] *Marković* Szvetozár levele csaknem nyolc évvel később látott napvilágot az újvidéki szerb szocialisták L. *Paću* szerkesztette folyóiratában, a Sztrázsa (Őrség)-ban. A közölt levélben nem annyira a tárgyalt eseményen van a hangsúly, hogy a szóbanlevő Jovanović Vladimir alkalmas-e az ottani ifjúsági lap (Mladá Szrbadije) szerkesztői tisztjére vagy sem, hanem Markovićnak az újvidéki Omladina irányával szemben kifejtett álláspontján. Marković leveléből ugyanis kitűnik, hogy az újvidéki nacionalista ifjúsági szervezettel és ennek belgrádi bizottságával nem kíván együttműködni.

[3] Utalás az Egyesült Szerb Ifjuság tervezett kongresszusára, melyen 1871 augusztusában, Versecen, — Marković is résztvett. (Ld. 84. sz. irat).

* Felolvastatott az 1871. február 17-i ifjúsági ülésen. (Az irat jegyzete. *A szerk.*)

[4] *Marković* Szvetozár (1846–1875) szerb szocialista író és politikus. Tanulmányait a pétervári és svájci egyetemeken végezte, ahol megismerkedett Csernisevszkij és Marx műveivel. 1871-ben Belgrádból emigrálnia kellett és közel egy évet töltött Ujvidéken. Itt írta meg főművét (*Szrbija na isztoku* — Szerbia Keleten). Marković Ujvidéken széleskörű levelezést és szervező munkát folytatott, hogy a feloszlatott Omladina ellenzékét a szociálizmus eszméinek megnyerje (vö. *Ko je szocialiszta i kako posztaje*? — Ki a szocialista és hogyan lesz azzá? M. Szv. levele egy diákleányhoz Ujvidékről, 1872 nov. 20-i keltezéssel, Sztrazsa 1878 okt. 176–181. l.).

megtudott stb. s hogy ez az oka, amiért ők félnek, nehogy mi kompromittáljuk az ifjusági ügyet. Ki gondolta ki ezt a mesét: a kormány-e vagy a bizottság tagjai, azt nem tudjuk, de Gyóka Vlajković, a bizottság tagja kürtölte világgá.

Ettől a próbálkozástól kezdve mi Vladimirral a valóságban semmit sem dolgoztunk közösen. A helyi bizottságok megszervezése körüli munka teljesen megszünt, a bizottság csak szerkesztőt keresett a „Mladá Szrbadije" részére s hogy ez ne kerüljön a mi kezünkbe, (u. i. Marković Szvetozár akarta vállalni a szerkesztést. Szerk. megj.), ők egy ideig arra is készek voltak, hogy a lapot ne hozzák át ide. Ezt bevallotta maga Kujundzsić, a „Mlada Szrbadije" jelenlegi szerkesztője is. Igy ismeretessé vált előttünk ez a kétkulacsos harc. Láttuk, hogy az ifjusági bizottságban semmiféle munka nincs. A mi javaslatunkat, hogy szerkesztőbizottság alakuljon s igy több tudományos szektor lenne képviselve, nem fogadták el. Ezért mi ugy határoztunk, hogy kilépünk a bizottságból. Csupán megvártuk még azt, hogy megtudjuk, kit jelölnek a lap szerkesztőjéül. Mint előttetek is ismeretes, a választás Kujundzsićra esett. Mi nem hisszük, hogy Kjundzsić olyan ember, aki a Mlada Szrbadije programjának — mint azt a legutóbbi gyülés meghozta — megvalósitását akarná (képességeiről is lenne megjegyeznivalónk). Ezt a programot megvalósitani ugyanis annyit jelent, mint harcbaszállni Szerbia egész mai politikai és társadalmi rendjével. De ezt nem fogja akarni sem Kujundzsić, sem bárki is a bizottsági többség tagjai közül. Ez harcot jelentene a mai liberális kormány ellen is — ami a paragrafusokba ütközne. Ezt a harcot tartottuk különösen szem előtt akkor, amikor támogattuk azt az elképzelést, hogy a lapot ide áthozzuk. De ez az elképzelésünk meg volt akkor is, amikor megirtuk javaslatunkat az ifjusági lap ügyében. Mint már ott mondottuk: ha valóban szabadok és egységesek akarunk lenni, akkor arra kell törekednünk, hogy a szavak helyett a tettekre térjünk át. Ebben az irányban kell egymást tájékoztatnunk. De erről itt a bizottságban sohasem esett szó. Az igazat megvallva mi magunk sem kivánnánk ilyen megbeszélést folytatni a bizottság egyes tagjaival, mert meggyőződésünk szerint ők sokkal közelebb állanak és őszintébbek a miniszterekhez — a miniszterekhez Szerbiában —, mint hozzánk és az ifjuság célkitüzéseihez. Mi nem ugy tekintettük a bizottsági tagságot mint valami rangot, s nem volt munkánk a bizottságban, ezért kiléptünk, nehogy üres bábokká váljunk. Személyesen is közöltük a „Mlada Szrbadije" szerkesztőjével, hogy dolgozni fogunk a lapban, ha annak határozott iránya lesz, és ha egyetértünk ezzel az iránnyal. Ellenkező esetben még egy tollvonást sem teszünk — mint eddig.**

75.

Stratimirović György és gr. Andrássy Gyula vitája a Monarchia „keleti politikájáról".

A.

1871 febr. 18

Stratimirović György interpellációja gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz a monarchia keleti politikája tárgyában hozzá intézett korábbi interpellációjával kapcsolatban.

Képv. Napló, 1869–72 XIII 224–225. l.

T. ház! Tekintve a komoly viszonyokat Törökországban, bátorkodom a t. ministerelnök urhoz azon kérdést intézni: vajjon szándékozik-e a keleti politikára vonatkozó interpellátiómra válaszolni vagy sem?

**) Ennek a levélnek aláiróiként a megboldogult (Marković) Szvetozáron kivül még Ljocsić Gyura is szerepel, de a levelet (Marković) Szvetozár irta. Mi Ljocsić úr engedelmével közöljük. Kiadó. (Az irat jegyzete. *A szerk.*)

Ivácskovics György jegyző (olvassa Sztratimirovics György interpellátióját): „Tekintve a komoly viszonyokat Törökországban, bátorkodom a t. ministerelnök urhoz azon ismételt kérdést intézni: vaj[j]on szándékozik-e a keleti politikára vonatkozó interpellatiómra válaszolni, vagy sem?

Elnök: Közöltetni fog a ministerelnök urral.

B.

1871 febr. 20

Gr. Andrássy Gyula miniszterelnök válasza Stratimirović György interpellációjára.

Képv. Napló, 1869–72 XIII. 251–252. l.

Sztratimirovics György képviselő ur már régebben intézett hozzám interpellátiót azon jegyzékre vonatkozólag, melyet Beust[1] gróf bukaresti és belgrádi diplomatikai ügynökeihez intézett. Ezen interpellátióra nem válaszoltam eddig, mert megvallom: nem tartottam czélirányosnak a budgettárgyalásoknak ugyis igen hosszura nyult fonalát még közbejött tárgyakkal tovább nyujtani; másfelől pedig reméltem, hogy a t. képviselő ur, összehasonlítva ezen jegyzéket a többiekkel: maga is megnyugvást fog találni azirant, hogy fölfogása és illetőleg értelmezése nem helyes; minthogy azonban ismételve fölszólitott a t. képviselő ur a válaszadásra, ezennel bátor leszek a hozzám intézett kérdésekre felelni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő ur ezen jegyzéknek egy kiszakitott mondatát vevén kiindulási pontul s annak oly értelmet tulajdonít: mintha a közös külügyministerium eltérve az osztrák-magyar birodalom eddig követett politikájától, fegyveres interventio fenyegetésével akart volna az aldunai tartományok belfejlődésére nyomást gyakorolni.

Erre nézve föl vagyok jogosítva a közös külügyminister által válaszolni: hogy azon értelmezés, melyet a képviselő úr a bukaresti és belgrádi diplomatikai ügynökökhöz írt jegyzékeknek adni kíván: teljesen alaptalan.

A külügyministernek, midőn e jegyzéket irta: egyáltalában nem volt szándéka eltérni az 1856. évi szerződés értelmétől, mely a szerződő hatalmak egyoldalu interventióját kizárja: sőt ellenkezőleg, épen azon nyomatéknak akar kifejezést adni, melyet az osztrák-magyar monarchia az 1856. évi erződésekre, vagyis azon szerződések fön[n]-tartására helyez, melyek az aldunai államok mai közjogi állását és jogait garantirozták.

A t. képviselő ur azon aggodalma tehát, mintha a kérdéses jegyzék a szomszéd aldunai államok belügyeibe való beavatkozási szándékot akart volna kilátásba helyezni: teljesen alaptalan; és reménylem, hogy ez meg fogja nyugtatni őt és azokat, kik netalán ezen aggodalmában osztoztak volna.

És ezzel áttérek a t. képviselő ur többi kérdéseire, melyeknek sulypontja ez; fog-e a magyar kormány odaműködni, hogy a semlegesség politikája épen oly szigoruan fön[n]-tartassék a kelet irányában, mint fön[n]tartatott a nyugat felé, szemben a porosz-francia háborúval?

Megengedi a t. képviselő ur, hogy erre átalánosságban azt jegyezzem meg, miszerint egy kormánytól szabatos választ követelni arra; mily állást fog elfoglalni bizonyos eseményekkel szemben? csak concrét esetben lehet, és azt, hogy nem létező ese-

[1] *Beust* Frigyes gr. (1809–1886) szászországi, majd osztrák államférfi, 1866–71 között osztrák majd közös külügyminiszter, később londoni végül párizsi nagykövet. A poroszellenes külpolitika képviselője az osztrák diplomáciában.

tekkel szemben a kormány lekösse kezeit: követelni nem lehet; és így a t. képviselő ur kénytelen volna megelégedni azon általános válasszal is, hogy a kormány oly állást fog elfoglalni, mely a monarchia érdekeinek legjobban fog megfelelni. Azonban a jelen kérdéssel szemben nem látok okot arra, hogy én a képviselő ur kérdésére határozottan ne válaszoljak, annál kevésb[é:] mert nem szükséges, hogy erre ma külön választ adjak; hanem azt hiszem, legjobban felelhetek, ha fölolvasom azt, mit Miletics képviselő urnak 1869 junius 14-én hozzám intézett hasonnemü interpellátiójára válaszoltam. *(Halljuk!)*

Az interpellátió igy szólott: „Hajlandó-e a legmagasabb illetékes helyen befolyását oda fordítani, hogy az osztr[ák]-magy[ar] kormány semmi esetben ne kövesse kelet irányában az interventió politikáját?" Erre válaszom szóról-szóra ez volt: „Nekünk a kelet irányában semmi más érdekünk, mint a jó szomszédi viszony fön[n]tartása, a kereskedelmi és közlekedési összeköttetések szaporitása és biztositása, nem pedig a hóditás bármely irányban. És ez azon nézet, melyet a magyar kormány ő felsége tanácsában képvisel és képviselt. Nehogy azonban e kijelentésem ugy értelmeztessék, mintha a magyar kormány ezen irányt a közös ministeriummal ellentétben követné: kinyilatkoztatom azt is, hogy a béke fön[n]tartása és a be nem avatkozás elve képezik azon politikai irányt, mely a közös ministerium és a magyar kormány között kölcsönös egyetértéssel lett megállapítva.

Minthogy azonban a t. képviselő ur kérdésének második részét ugy értelmezi hogy a be nem avatkozás elve átalában és minden esetben szigoruan fön[n]tartassék:, szükségesnek tartom megjegyezni azt is, hogy a be nem avatkozási elv alkalmazásának a kelet felé van egy természetes föltételes határa és ez: másoknak be nem avatkozása." *(Általános élénk helyeslés.)*

Ma sem tudnék egyebet válaszolni, és azt hiszem az, hogy e választ olvastam föl: a helyett, hogy ujat adtam volna: meggyőzheti a t. képviselő urat is arról, hogy az illető jegyzéknek nem volt szándéka az eddig követett politika ösvényéről letérni. Még csak azt tehetem hozzá: hogy a kormány ezen politikát nemcsak magáénak vallotta, hanem fön[n]tartotta és oda müködött, hogy az mások által is fön[n]tartassék.[2] *(Élénk helyeslés.)*

76.

1871 márc. 4

Az állandó pénzügyi bizottság jelentése Pavlović István képviselőnek az ujvidéki szerb gimnázium támogatása ügyében előterjesztett indítványa tárgyában.

1869–72. évi Képv. Ir. VIII. 120. l.

Ezen indítvány az ujvidéki szerb gymnasium részére a bizottság által megszavazásra ajánlott 6200 frt. helyett 9700 frtot kér megajánltatni.

Az ujvidéki szerb gymnázium részére a mult években 6200 frt. volt a költségvetésbe felvéve; a folyó évre előirányoztatott 8000 frt. A bizottság ez összeget a mult évben megszavazott összegre véleményezte leszállitandónak azon indokok alapján, melyek átalában az egyházak segélyezésének és a felekezeti intézetek részére eddig a költségvetésbe felvett összegeknek megitélésénél vezették. Megjegyzi, hogy ugyanazon szempontoknál fogva, melyekre a bizottság a bródi[1] gymnázium részére inditványozott segélyezésre vonatkozólag véleményét alapítja, az ujvidéki szerb gymnazium részére eltérőleg előbbi véleményétől, a minister által előirányzott 8000 frt. megszavazását ajánlja, azon feltételek alatt azonban, a melyeket a bródi[2] gimnasium segélyezésére vonatkozólag kikötendők tart[3], önként értetődvén, hogy azon esetre, ha ezen feltételek teljesülte be nem következnék, azon összeg, mely több év óta feltétel nélkül kiszolgáltatott ezen intézet részére, minden esetben kiszolgáltatandó lesz.

Kelt Pesten, 1871-ik évi március 4-én.

Bittó István s. k.
elnök.

Széll Kálmán s. k.
az állandó pénzügyi bizottság előadója.

[2] Stratimirović 1871 febr. 20-án viszontválasszal élt (*Képv. Napló* 1869–72. XIII. 251–252. l.), két nappal később pedig határozati javaslatot nyújtott be (1869–72. *évi Képv. Ir.* VIII. 79. l.). Ebben kéri a kormányzatot, hasson oda, hogy a Monarchia ne gátolja meg a török uralom alatt élő népek esetleges jövőbeni szabadságmozgalmait.

[1] É. brádi.

[2] U. a.

[3] A brádi román tannyelvű gimnázium segélykérésével kapcsolatban a pénzügyi bizottság alapelvként leszögezi, hogy a „felekezeti tanintézetek segélyezését elvileg nem tartja helyesnek". Ezért csak az esetben hajlandó megszavazni a román gimnázium segélyét „ha az állam a tanterv megállapítását magának fenntartja és a tanárok kinevezési jogát olyan arányban gyakorolja, amelyben az állam által segélyül adandó összeg áll az intézet összes költségeivel". (Ld. 1869–72. évi Képv. Ir. VIII. 119. l.).

77.

Az ó- és ujszász álláspont a Királyföld közigazgatási rendezése ügyében.[1]

A.

1871 márc. 12

Többségi [ujszász] indokolás az egyetemi bizottság törvényhatósági törvénytervezetébez.[2]

Hermannstädter Zeitung 1871 márc. 18 67. sz.

Nagyságos nemzeti egyetem!

Az 1868. évi XLIII. tc. 10. §-a elrendeli: „A királyföldi (fundus regius) székek, vidékek és városok belkormányzati jogainak biztositása, képviseletük megszervezése és a szásznemzeti egyetem jogkörének megállapitása tekintetéből megbizatik a ministerium, hogy az illetők kihallgatásával az országgyűlés elé oly törvényjavaslatot terjesszen, amely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat, ugy az ezen a területen lakó bármely nemzetiségü honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye és összhangba hozza."

Ezzel egybehangzóan az 1870. évi XLII tc. 88. §-a, amely az ország egyéb törvényhatóságainak szabályozását tárgyalja, azt a rendelkezést tartalmazza, hogy Királyföld szabályozásáról, az idézett 1868. évi XLIII. tc. 10. §-ának megfelelően egy külön törvény intézkedjék.

[1] A szász Univerzitás törvényhatósági tervezetével kapcsolatban, mely a képviseleti rendszerre való áttérés, de a Királyföld 11 körzetének törvényhatósági önállósága mellett határoz, a két szász frakció a közölt indokolásokat jelenti be.

[2] A közlemény eredeti címe: Motivenbericht der Majorität zum Commissions-Entwurf des Munizipalgezetzes.

A Belügyminiszter Ur Őnagyméltósága a nemzeti Comes ur Őnagyságához intézett, Budán 1870 november 18-án kelt, 2753 eln. sz. rendeletével a két fenti törvényszakasz értelmében felhatalmazta őt, hogy a legközelebb összehivandó nemzeti egyetemet szólitsa fel véleményadásra a Királyföld törvényhatósági szabályozása ügyében, s a Comes ur Őnagysága ezt a magas rendelkezést 1871 január 7-én 1684/1870 biz. sz. alatt közölte a nemzeti egyetemmel, azzal a hivatalos kéréssel, hogy a magas rendelkezés értelmében szabályszerü uton nyilvánitsa ki véleményét Királyföld törvényhatósági szervezéséről.

Midőn a nagyságos nemzeti egyetem 1871 január 14-i ülésén választott törvényhatósági bizottság a Királyföld törvényhatósági szabályozásáról szóló törvénytervezetet előterjeszteni bátorkodik, egyuttal van szerencséje felvázolni — a lehető legrövidebben — azokat az alapelveket, melyek a törvénytervezet szerkesztésénél vezették.

Az alulirott bizottság mindenekelőtt abból a nézetből indult ki, hogy az általános törvényhatósági törvény képezi azon széles keretet, melyen belül, mind a szász nemzetnek „törvényeken és szerződéseken alapuló jogait", mind a „Királyföldön lakó bármely nemzetiségü honpolgárnak jogegyenlőségét" kellőképen figyelembe kell venni és összhangba kell hozni. Midőn ezáltal a bizottság szorosan csatlakozott az 1870. évi XLII. tc.-hez, azon csak oly változtatásokat eszközölt, melyeket az említett szempontok és Szászföldnek ugyanezeken alapuló sajátosságai megkövetelni látszottak.

Ebben az irányban a nemzeti egyetem is megmaradna, mint a 11 szász körzet törvényes összetartozásának kifejezője, törvényes, de a megváltozott alkotmány, s főleg a rendi rendszerről a képviseletire való áttérés által módositott hatáskörében.

Királyföld 11 körzetének ősi, törvényeken és szerződéseken nyugvó törvényhatósági önállósága ellenben semmiképpen nem változik meg, s az alulírott bizottság sajnálatraméltó hibának tartaná, ha a merev központositás érdekében, ha a nemzeti egyetemnek nem ősidők óta fennálló, hanem ujonnan létrehozandó hatásköre javára korlátoznák az egyes körzetek törvényes autonómiáját, annál is inkább, mivel a 11 szász körzet törvényes összetartozása a nemzeti egyetem számára a tervezetben kijelölt teendők által, továbbá azáltal, hogy az egyetem élén épugy, mint az egyes körzetek élén a szász nemzet Comese áll, végül azáltal, hogy ezt az összetartozást ujból a törvény védelme alá helyeznék, eléggé biztositottnak látszik.

Az egyes törvényhatóságokat illetőleg, az eddigi élénk kapcsolat a szabad királyi városok és a körzeti községek között továbbra is fennmarad.

Ennek az évszázadok óta fennálló köteléknek, amely mindkét oldal felé mindig jótékony következményekkel járt, elszakitása mindkét fél számára kiszámithatatlan hátrányt jelentene. Ezen kötelék fenntartásának szükszégszerű következménye viszont az lenne, hogy a törvényhatósági bizottságokban, a szék-(kerületi) gyüléseken a szabad királyi városok választásra jogosult érdekeit kellőkép tekintetbe vegyék. Egy igazságos képviselet elkerülhetetlenül szükségessé tette, hogy a városoknak (illetőleg a pretoriális helyeknek) több képviselőt engedélyezzünk, mint amennyi a lakosság száma után rájuk esne, mert amig a falusi lakosság elsősorban a földmívelés érdekeit képviseli, addig a városoknak ezek mellett kiváltképpen az értelmiség, a kereskedelem és az ipar érdekeit kell érvényesiteniök.

A választójogosultságot illetően a községek számára a cenzust 5 forint egyenesadóban állapitottuk meg, azonban csak arra az esetre, ha az országos törvényhozás egy uj választótörvény megalkotásakor nem szállna le maga ezen Cenzus alá, mely utóbbi esetben, minden országgyűlési választó egyuttal választójoggal rendelkeznék a törvényhatósági bizottságban is. Ez az 5 forintos cenzus megfelel Szászföld tényleges viszonyainak, a jogosultakat sem zárja ki a választásból, s a nincstelen tömegek tulsulyától sem kell félni.

Végül a virilista szavazat intézménye, amely nem illik Szászföld viszonyaihoz, elejttetik, mert itt semmiféle olyan nagyobb földbirtok nincs, amely igényt tarthatna külön képviseletre a törvényhatósági bizottságban.

Midőn az alulirott bizottság kéri az előterjesztett tervezet tárgyalás alá vételét, egyben mellékeli az Ernst és Wittstock bizottsági tagok által beadott különvéleményt.[2]

Nagyszeben, 1871. március 12.

Wächter brassói követ, mint elnök. Kein medgyesi képviselő, mint jegyző.

B.

1871 márc. 15

Kisebbségi [ó-szász] indokolás az 1868: XLIII. tc. 10. §.-ának végrehajtására vonatkozó jogszabály-tervezethez.

Hermannstädter Zeitung 1871 márc. 18 67. sz.[1]

Nagyságos Nemzeti Egyetem!

A nagyságos Nemzeti Egyetem által a f. évi január 14-i ülésen kiküldött és a Szászföld törvényhatósági szervezetére vonatkozó törvényjavaslat szerkesztésével megbizott bizottság, előadója, dr. Kein által kidolgozott, a Királyföld törvényhatósági szabályozásáról szóló törvény tervezetet f. hó 8-i ülésén általánosságban, következő tanácskozásain pedig részleteiben is, többségében elfogadta.

Mi, ezen bizottság alulirott két tagja, a magunk részéről e tervezetet, ugy egészében, mint részleteiben elutasitottuk és fenntartottuk magunknak, hogy alapvetően eltérő nézeteinket, a Királyföld törvényhatósági testületében szükségessé vált reformok módjáról, terjedelméről és céljáról, egy külön jogszabály-tervezetben fektessük le és ezt mint kisebbségi javaslatunkat a nagyságos Nemzeti Egyetem elé terjesszük.

Amit kikötöttünk magunknak, azt most végre is hajtjuk, midőn csatolva beterjesztjük az általunk kidolgozott jogszabály-tervezetet az 1868. évi XLIII. tc. 10 §-ának végrehajtására.

Lemondunk arról és nem tartjuk e helyen feladatunknak, hogy még csak röviden is kifejtsük azokat az elvi különbségeket, melyek azon többségi és eme kisebbségi javaslat között fennállanak. Erre elegendő alkalmunk fog nyilni, midőn a nagyságos Nemzeti Egyetem ülésein sor kerül a bizottsági munkálat tárgyalására.

Azonban mégsem kerülhetjük el, hogy amint a bizottságban is megtörtént, ugy itt is kifejezésre ne juttatnánk sajnálkozásunkat afölött, hogy a Nemzeti Egyetem abba a helyzetbe került, hogy előtte fekvő részletes javaslatok alapján hasonlóképpen részletes jogszabályt kell alkotnia törvény-hatóságunk szabályozásáról, a törvényhatóság egyoldalu álláspontjáról, melyet mégis egyedül a Nemzeti Egyetem képvisel, anélkül, hogy biztos lenne abban, vajjon a magas kormány nem fog-e aggályokat emelni a rész-

[2] Ld. 77/B. irat.

[1] A közlemény eredeti címe: Motivenbericht der Minorität zum Entwurf eines Statuts zur Durchführung des § 10, G. A. XLIII–1868.

letek alapelvei ellen. A saját jogokkal ellátott Királyföld és az állam érdekei — általános megelégedésre a legbiztosabb és tartósabb módon akkor jutnának összhangba, ha a Nemzeti Egyetem előbb csak a megalkotandó törvényhatósági törvény alapvető vázlatát terjesztené a magas kormány elé, az állam szempontjából történő megitélés végett és csak azután a kormány jóváhagyása, vagy kifogásai alapján történnék meg a részletes kidolgozás. Ezen nézetüket, jóllehet azt már a január 14-i ülésen is sikertelenül képviseltük, bátorkodunk ismét kinyilvánitani, nem azért, hogy a nagyságos Nemzeti Egyetemnek mégegyszer megfontolásra ajánljuk, hanem azért, hogy megállapitsuk, hogy sem a nagyságos Nemzeti Egyetem, sem a bizottság ülésein nem volt hiány oly hangokban, melyek azt tanácsolták, hogy lépjünk rá arra az utra, melyen megtalálhatjuk a törvényhatósági kérdés legeredményesebb megoldását a jelenre és a jövőre vonatkozólag.

Midőn hozzáfogunk a mellékelt jogszabály-tervezet rövid indokolásához, ezt egy a m. kir. minisztériumhoz intézendő előterjesztés-tervezet formájában bátorkodunk megtenni, melyet arra az esetre, ha a nagyságos Nemzeti Egyetem a bizottsági munkálat tárgyalása alkalmával a kisebségi javaslat mellett döntene, mint megfelelő előterjesztést ajánlunk.

Ezen előterjesztés-tervezet a következő:

Magas magy. kir. Belügyminisztérium!

A jelenleg ülésező szász Nemzeti Egyetem, mely az 1869 március 22-i ideiglenes szabályzat talajából sarjadt, mindenekelőtt kimondja, hogy számára már szokatlan és ideiglenes hivatásának helyzete és ténye, t. i. hogy a Királyföld érdekeit megóvja és képviselje, a legteljesebb felelősséget hozza magával.

Ezen felelősségtől való minél előbbi szabadulásnak csak egy utja volt: a Nemzeti Egyetem azon volt, hogy a maga részéről minden erővel közreműködjék abban, hogy a szász törvényhatósági szervezet alkotmányos ujjáalakítása, törvényes és tartós alapokon, minél előbb befejeződjék, s hogy ezen törvényhatóság képviseletét maga tehesse le egy a törvényes szervezetben gyökerező utód kezébe.

A Nemzeti Egyetem épp azt tartotta legfőbb feladatának, hogy egy ily állapot bekövetkezését elősegítse s haladéktalanul és készségesen hozzáfogott e feladat teljesítéséhez.

Az egyetemnek magától értetődőleg először azt kellett fontolóra vennie, hogy ezt milyen nyomatékkal és milyen sikerrel teheti meg. Azt látta, hogy azon ősidők óta gyakorolt, törvényeken és szerződéseken alapuló önrendelkezési jogát, amelynél fogva a szabályalkotás utján állandóan döntő befolyást gyakorolt a szász törvényhatósági testület belső ügyeire, a jelenlegi törvényhozás is biztositotta az 1868 — XLII. tc. 11 §-ában.

E törvényhely szövege szerint: „A szász nemzeti egyetem az 1791 évi erdélyi 13. törvénycikkel egyező hatáskörében, Őfelségének legfelsőbb és a magyar felelős minisztérium utján gyakorlandó felügyeleti jogának fenntartása mellett, továbbra is meghagyatik, azon különbséggel, hogy az egyetemi gyülés a törvénykezési rendszerben történt változás folytán, birói hatóságot többé nem gyakorolhat."

Az egyetem e hatásköréhez az 1791. évi XIII. tc. értelmében kétségtelenül és a gyakorlat tényeivel bizonyíthatóan hozzátartozik az a jog, hogy Királyföld területére érvényes jogszabályokat alkosson és legfelsőbb megerősitésre felterjesszen.

A nemzeti egyetem csak ezen törvényes hatáskörébe lépett, midőn munkája számára, mellyel ki akarta venni törvényes részét Királyföld törvényhatósági szervezéséből, a jogszabály-formát választotta.

A munka eredményét ennek a jogszabálynak a tervezetét, a magas magyar kir. belügyminisztériumnak kötelességszerűen, csatolva beterjesztjük.

Ami a jogszabálytervezet anyagi elhatárolását és elrendezését illeti, itt is törvényes rendelkezések, mégpedig az 1868 — XLIII. tc. 11 §-ában foglaltak vezettek bennünket. Eszerint a magyar országgyülés által alkotandó törvénynek tartalmaznia kell:

a) a királyföldi (fundus regius) székek, kerületek és városok belkormányzati jogainak megállapitását,

b) képviseletük szervezetét,

c) a szász nemzeti egyetem jogkörének megállapításat,

mindezt a törvényeken és szerződéseken alapuló jogok figyelembevételével.

Erre korlátozódik tehát a szóbanforgó tervezet is.

Az anyagi elrendézést és kidolgozást magától értetődően összhangban kellett tartani azon alapelvekkel, melyeknek érvényesitése a képviseletben és a közigazgatásban tanácsosnak látszott.

Ezen alapelvek egyike abban a kérdésben rejlik, vajjon, mind a törvényhatóság, mind az állam részéről neki átadott hatáskör érdekében, szigoruan legyen-e elválasztva egymástól a képviselet és közigazgatás?

Meggondolva, hogy még a legkisebb képviselőtestületek is nagyok és nehézkesek a végrehajtó hatalom gyakorlására, s hogy tagjaik nagy része nem rendelkezik az eredményes igazgatás megkivánta ismeretekkel és jártassággal, éppen a képviselet által hozott határozatok és az állam által kiadott rendelkezések hatásos végrehajtása érdekében kell előnyben részesiteni a képviselet és a közigazgatás teljes szétválasztását. E szerint a községi képviselettől a községi hivatal, a körzeti gyüléstől a magisztrátus, s az egyetemtől a comesi hivatal mint felelős végrehajtószerv elválik, vagyis tulajdonképen mellette megmarad, csupán a tervbe vett uj viszonyoknak megfelelően átalakul.

Ezzel összefügg a hivatalok élethossziglani vagy csupán egyidőre szóló betöltésének kérdése a körzeti és az egyetemi végrehajtó szerveknél. A Királyföld összes életviszonyainak fejlődése, a nézetek, melyek itt a közigazgatást illetően évek hosszu során keresztül kialakultak és megszokottá váltak, az időszakos hivatalbetöltés egykor uralkodó rendszerénél szerzett kedvezőtlen tapasztalatok, az a meggondolás, hogy közigazgatási tisztviselő számára szükséges ismeretek elsajátitásához manapság sokéves és költséges tanulmányokra van szükség, s hogy a Királyföldön, a nagybirtok teljes hiánya miatt, ily tanulmányokra csak az szánhatja el magát, aki tudja, hogy jövője nem időnként visszatérő, gyakran ellentétes érdekektől, sőt hangulatoktól befolyásolt választásoktól függ, továbbá annak megfontolása, hogy akkor, ha időszaki tisztviselőválasztásokat iktatnának törvénybe — képesitett választók hijján — képzetlen hivatalnok proletariátusnak kellene létrejönnie, mely csak a törvényhatósági és városi igazgatás károsodását eredményezné, mindezen tények, tapasztalatok és meggondolások az állandó hivatalbetöltés fenntartását sürgetik a Királyföldön. Az időszaki választásoknál jobb korrektivum a tisztviselők számára, azon kivül, hogy megfelelő képesitést kell felmutatniok — a képviselő testületek és a felettes szervek részéről történő szigoru ellenőrzés, s a szigoruan kezelt fegyelmi törvény, mely a hivatali kötelességük teljesitésében hanyagokra és rosszindulatuakra büntetést szab ki. Hogy a [z állások] betöltése mindazonáltal az illetékes képviseletek szabad s a felettes szervek által nem befolyásolt választása utján történjék, arra a tervezet, mint az utóbbiak jogára mindenütt ügyel.

További elvi jelentőségű kérdés a képviseleti testületek összetételének módját és a választójog szabályozását érinti. A képviseleti testületnek a szász törvényhatóság sajátosságát képező, a községtől a körzetig s onnan az egyetemig felfelé haladó hármas beosztását, a rész — és összérdekek veszélyeztetése nélkül nem lehet feladni. Annak, hogy

mindezen kéviselőtestületek a képviseleti rendszer alapelveinek megfelelően jöjjenek létre, azért vannak nehézségei, mert gyakran kellene nagy választótömegeket mozgásba hozni és ezáltal könnyen megtörténhet, hogy a létfenntartásuknál fogva elsősorban a kis mezőgazdaság vagy ipar űzésére utalt és ezért kevés megtakaritott idővel rendelkező lakosság elveszti érdeklődését legfontosabb polgárjogának gyakorlása iránt. Ezen az alapon csak a helyi kommunitásoknál és a körzeti képviseleteknél alkalmazhatók a közvetlen választások, míg az Egyetemre való küldés eldöntése a jövőben is a körzeti képviseletek választása utján látszik legalkalmasabbnak, amint az eddig is történt a körzet és az egész közötti történeti kapcsolatnak megfelelően.

Másik tényező, melyet nem szabad szem elől téveszteni a képviselőtestületek összetételénél, a testületek nagysága. Ha a nagy képviselőtestületek nehézkességétől el is tekintünk, ugy azok a Királyföldön már csak azért sem vezethetők be, mert az összes hivatás ágaknál fennforgó időhiány miatt nehezen hozhatók össze és még nehezebben tarthatók működésben.

Ami különösen a körzeti gyülések összetételét illeti, ugy itt a városokat is, melyekben nemcsak az ipar és kereskedelem, hanem a nép kulturális törekvései is összpontosulnak, kellőképpen számitásba kell venni. A körzet többi községével fennálló kötelékükből nem lehet őket kivenni és nem válhatnak önálló törvényhatósággá, mert a szoros összetartozásnak a megszokott kapcsolat által megerősitett tudatát éppoly kevéssé tanácsos lazitani, mint másrészről — az egymással szorosan összefonódott érdekeket sem lehet szétválasztani. A városok már eddig is erősebben voltak képviselve a körzeti gyülésekben, mint bármelyik egyéb község. Képviseleti viszonyukat a statutumtervezet megkisérelte a jelenlegi társadalmi és politikai állapotokkal összhangba hozni.

Hogy a választás lefolyása könnyebbé és egyszerübbé váljék, a körzeti gyülésre való követküldés végett minden község külön választókörzetet alkot. Ezáltal és mind a helyi, mind a körzeti képviselőtestületbe szóló megbizás időtartamának rögzitése által, lehetővé vált, hogy minden községben egyidejüleg tartsák meg a választásokat mindkét képviselet számára.

Minden egyes községnek külön választókörzetként való elhatárolása lehetővé teszi oly cenzus, illetve kulcs megállapitását; amilyent a statutum-tervezet is javasol. Ezáltal a választójogosultság minden községben, az értelmiség legteljesebb figyelembevételével oly módon lesz szabályozva, hogy a tulajdon és a kereset minden érdeke kellő méltánylásban fog részesülni és a községek egymásközti viszonyukban fennálló érdekei is a lehetőséghez képest meg fogják találni kiegyenlitésüket.

Mind az Egyetem, mind a körzeti gyülések jogköre az 1791. évi XIII. erdélyi tc. alapján, az 1868 XLIII. tc. 11. §-ának tekintetbevételével állapittatott meg. Az egész szász törvényhatóság közös belügyeit illetőleg megőriztük az Egyetem, minden körzet saját ügyeit illetőleg pedig az illető körzeti gyülés önrendelkezési jogát. Az állami közigazgatás közvetitése, átruházott hatáskörben csupán a körzeteknek engedtetik meg.

Végül meg kell még jegyezni, hogy a magas kormány felügyeleti jogának gyakorlása, a törvényhatósági közigazgatás ellenőrzése és a magas kormányrendeletek végrehajtásának kieszközlése végett, az 1870: XLII. törvénycikkel vagy szószerint megegyező, vagy neki megfelelő rendelkezések vétettek fel a tervezetbe, amennyiben a Királyföld törvényes és egyéb életviszonyainak tekintetbe vétele lehetővé tette, s amennyire a jogszabály tervezetnek az 1868—XLIII. törvénycikkben megszabott anyagi terjedelme megengedte. Ami ezen a kereten tullép, arról ugyis külön statutumban kell rendelkezni. S ezen külön statutumoknak vágtunk volna elébe, ha bizonyos mértékig már most érinteni akartunk volna egyes rájuk tartozó kérdéseket. A törvényjavaslat

annyiban tarthat igényt a teljességre, amennyiben e javaslat alapján az uj törvényhatósági szervezetet minden részletében meg is lehet valósitani.

A fentemlitett inditékokkal és meggondolásokkal bátorkodik az alulirott Nemzeti Egyetem a szóbanforgó jogszabálytervezetet a magas magyar királyi belügyminiszternek elfogadásra ajánlani azzal a kéréssel, hogy azt az 1868—XLIII. tc. 10 §-ának rendelkezése alapján a magyar országgyűlés elé terjeszteni méltóztassék, hogy általa kötelező országos törvénnyé emeltessék. Ehhez a kéréshez hozzáfüz a Nemzeti Egyetem egy másodikat.

Hogy Királyföld lakóinak törekvéseit, nézeteit, szükségleteit és jogos igényeit a törvényjavaslat elkészitése alkalmával kielégitő módon kifejezésre juttassa, nem szolgálhatott okul a Nemzeti Egyetemnek arra, hogy az állam érdekeivel, nézeteivel és követelményeivel ne számoljon hasonló mértékben. Hogy ez megtörtént-e és milyen mértékben történt meg, annak megitélését a magas magyar királyi minisztériumnak kell átengedni, mert az ő feladata, hogy az állam érdekeit a törvényhatósági intézményekben is megóvja.

Ha a magas magyar királyi Belügyminisztériumnak az előterjesztett statutumtervezet bármely rendelkezésével szemben aggályai lennének azon az alapon, mert az állam érdekeivel nem áll a megkivánt összhangban, ugy a magas magyar királyi Belügyminisztérium méltóztassék ezen aggodalmait a Nemzeti Egyetemmel közölni.

A Nemzeti Egyetem a maga részéről iparkodni fog a magas magyar királyi Belügyminisztérium kifejezett kivánságait gyorsan teljesiteni s a statutumtervezeten végrehajtani azon változtatásokat, melyeket szükségesnek jelöltek meg, hogy az állam megkapja, ami az államé.

A szász Nemzeti Egyetem.

A magas magyar királyi Belügymisztériumhoz intézendő előterjesztés fenti tervezete tartalmazza — nagyságos Nemzeti Egyetem — azon nézeteket és indokokat, melyek az alulirottakat kisebbségi szavazatuk megfogalmazásánál, illetve a bizottságban általuk javasolt jogszabálytervezet szerkesztésénél vezették.

Nagyszeben, 1871 március 15-én.

Heinrich Wittstock sk.
Friedrich Ernst sk.

78.

Iratok a Miletić Szvetozár kiszabaditása érdekében 1871 március 26-án tartott újvidéki népgyűlésről.[1]

A.

1871 márc. 26

Miletić Szvetozár üdvözlő levele az újvidéki gyűlés résztvevőihez: Az újvidéki gyülésen egybegyült tisztelt szerb testvéreknek.

Zasztava, 1871 36. sz.[2]

A sürgöny-üdvözletet táviratilag röviden megköszöntem az Ujvidéken érdekemben egybegyült szerb testvéreknek, de elolvasván az ülés lefolyásának és határozatainak közleményét, nem tehetem, hogy néhány szóval ne térjek vissza erre.

[1] Miletić, akit Rauch báró volt horvát bán visszaélései ellen és a cirill-betű horvátországi egyenjogúsítása érdekében írt cikke miatt egy évi fogságra ítéltek, újabb népmozgalom középpontjába került. A kiszabadítása érdekében rendezett újvidéki népgyűlés iratai bizonyítják, hogy a szerb nemzetiségi politikában az átmeneti közeledés után bekövetkezett a nyílt szembenállás korszaka.

[2] A közlemény eredeti címe: *Postovanoj bratyi, szrbima na zboru u Novom Szadu.*

Sajnálom ugyan vidékről jött testvéreim fáradságát, utját és időtöltését, de a legnagyobb lelki megelégedéssel fogadom a részvét igazi megnyilatkozását, bár nem nagy szenvedésemben és ismételten megköszönöm testvéreimnek, hogy ennyi jósággal és jókivánsággal viseltetnek irányomban, de még inkább a nyilt és ünnepélyes bizonyitékot: hogy a magyarok nem képesek a szerbek jó szellemét letörni, hogy a fogház nem segit nekik s bár kezükben van a hatalom a szerbeket elzárni, elnyomni, de ezzel a nemzet előtt meg nem szégyenithetik őket, hatalommal az egyes szerbeket letörhetik, tönkretehetik, de a szerb nemzetet sem le nem törhetik, sem meg nem hajlithatják.

Mint sürgönyömben kijelentettem, a fogházbüntetést végig kitöltöm, ez a magyar kormány nem méltó arra, hogy kegyelmet eszközöljön ki számomra. A kormánynak elitéltetésem után azonnal, nyiltan kijelentettem a Neuer Freier Lloydban, hogy maga a fellebbviteli tanács egyhangulag elismerte, hogy a pesti esküdtszék tévedett, amikor azt állapitotta meg, hogy cikkemben a sajtótörvény 6. és 9. §.-aiban foglalt vétség forog fenn s a tanács többségének véleménye szerint a fennálló törvény értelmében nincs joga ezt helyesbiteni; — ezért csakis a 11. §. alapján emeltek vádat Rauch bán jellemzése miatt s most az első és legfelsőbb biróság megállapitotta, és Rauchnak, mint bánnak bukása megmutatta, hogy igazam volt, ha nem is voltak bizonyitékok a kezemben, bár nem vettem volna hasznukat; most tehát teljes joggal mondhatom, hogy ártatlanul itéltek el, de az igazságtalan szenvedés nem szenvedés, hanem dicső erkölcsi győzelem ellenségeim felett s fenntartom azt, amit a Neuer Freier Lloydban nyiltan állitottam, hogy nem kell nékem kegyelem s legkevésbé magyar kegyelem, hadd keringjen a láthatáron magyar igazság elsötétült napja egész éven át a szerb nemzet előtt, hadd lássák a Száván tul és innen élő testvérek a magyar igazságot. Ez az áldozat kicsiny a nemzet ilyen nagy tanulságához képest s egyuttal az is, miként kell a személyes szabadságot a nemzet szabadságáért zálogul tenni.

Hála tehát néktek, testvéreim, hogy jóakarattal s méltóan kifejezett kivánságtokkal megemlékeztetek rólam, s valamennyi barátaimnak „Pesttől Crnagoráig" [Montenegro] szerencsés, keresztényi jónapot kivánok s mielőbb adja a Teremtő a nemzet feltámadását.

Vácott, a sajtóvétségi fogházban, 1871 virágvasárnapján.

Dr. Miletić Szvetozár.

B.

1871 ápr. 5

Jekelfalussy[1] *Lajos belügyi osztálytanácsos jelentése a Miletić Szvetozár kiszabadítása érdekében tartott újvidéki szerb népgyűlésről*

B. M. eln. 1871 – XIV. – 678 (757)

Másolat.

Branovácsky István Ujvidék sz. kir. város polgármestere — az Ujvidéken f. é. Márczius hó 26. tartott népgyülés folyamáról és határozatairól hivatalos jelentését fölterjeszti.

[1] *Jekelfalussy* Lajos (1828–1899) képviselő, majd miniszteri tisztviselő. 1849-ben zászlóalj-parancsnok Komáromban. Az önkényuralom idején a Noszlopi-féle összeesküvésben részvétele miatt bebörtönözték. 1860-ban Borsod megye szolgabirája, 1861-ben Miskolc polgármestere. 1865–68-ban Deák-párti képviselő. 1870-ben a belügyminisztérium szolgálatába lépett, osztálytanácsos később miniszteri tanácsos lett. 1871-ben a minisztérium kiküldte Ujvidékre a Miletić kiszabadítása érdekében tartott népgyűlés körülményeinek kivizsgálására, 1872-ben királyi biztosi minőségben résztvesz a nagybecskereki szerb konferencián.

Tényállás

A népgyűlés mindenek előtt a „Narod" czimü politicai lap 26. számában Dr. Szubotics János választmányi elnök által jeleztetett, — mint Dr. Miletics Szvetozár kiszabaditása tárgyában f. é. Márczius hó 26-án Ujvidéken megtartandó.

Ezen népgyűlés megtartása f. é. Márczius hó 19. [én] Dr. Szubotics János — Dr. Gyorgyevics Milán, Gyurgyevics Vazul, — Jovanovics Kornél, és Szandics Sándor által az ujvidéki polgármesteri hivatalnál följelentetett.[2]

Az értekezés tárgyául kitüzetett:

„Mit kell hogy tegyünk a törvény korlátai között Dr. Miletics Szvetozárnak kiszabaditására."

Ugyan ezen érdekben, „A bizottmány" aláirással egy felhivás intéztetett a szerb testvérekhez f. é. Márczius hóban a 40 martyrok napján — hol a népgyűlés tárgya kirivó nemzetiségi czélzásokkal iratik körül, s a szerbek a részvételre buzditatnak.

Ezen fölhivásban — a pesti esküdtszék Miletics elleni itélete kárhoztatik — s ő mint a nemzet martyrja állitatik elő, — végre báró Rauch volt bánról rágalmazólag nyilatkozik, valamint a magyar kormányról is.

Az ujvidéki polgármester figyelemre sem méltatta ezen felhivást, mint az alkotmányos legszabadabb institutio ellen irányzottat, s a népgyűlési följelentést vevé alapul, a városi főkapitány sulyos betegsége miatt ezen népgyűlésre hatósági biztosul Novics Pál tanácsnokot bízta meg — azon utasitással — hogy ott a törvény, csend, rend érdekében felügyeljen, — minden szabályellenes eljárást rendre utasitson, 's szükség esetén a gyűlést, ha másként nem lehet, hatalmi erő igénybe vételével is oszlassa szét.

A rend, csend s a népgyűlések tartása iránt fenálló szabályok érdekében tehát irásban minden megtörtént.

Annál kevésbbé tartatott meg a kiadott utasitás a kivitelben.

A népgyűlés kezdetén ugyan is a város tulajdonához tartozó mozsarak és taraczkokkal ennek a legünnepélyesebb szin adatott, — meghuzattak a harangok, — Szandics tanár vezetése mellett a tanárokkal egyetemben a gymnasiumi ifjuság zászló elővitele mellett vonult a népgyűlésre kitűzött helyre, hol a népgyűlés megnyitatván Szandics Sándor tanár, Dr. Kosztics, Gyurgyevics Vazul, és Belgrádban tartózkodó Vlajkovics György nyugalmazott orosz kapitány ingerlő beszédeket tartottak, melyekben a magyarok elleni gyűlöletet szitották, — a szerbeket tömörülésre és actiora hivták föl — valamint Dr. Szubotics inditványára elhatározták:

1-ör Dr. Miletics Szvetozárt azonnal vissza kell adni a szabadságnak,

2-or ha az meg nem történik — kijelentetik, hogy illetékes helyen nem fordit[t]atik gond az egyenlő jog és igazság kiszolgáltatásra, — és ez a szerbek nemzeti érzületét sérti!

E népgyűlés ugy kezdete, mint lefolyása, valamint maga a határozat törvény és szabály ellenes, 's ennek összehivása, s tárgyalásával nem más czéloztatott mint a szerbek felbujtogatása a magyarok ellen. —

A városi polgármester habár irásban kiadta az előirt rendelkezést, — azonban annak foganatositása felett nem őrködött kötelességszerüleg, — a hatósági biztosul kirendelt Novics Pál tanácsnok pedig mindenben kötelességét mulasztotta — miért is a város polgármestere által megintetett miként jövőre ily mulasztásoktól óvakodjék.

[2] Értsd: bejelentetett.

Ezen eljárás kötelességévé teszi a kormánynak a legéberebb felügyeletet, minek folytán az ujvidéki polgármesterhez a következő rendelet küldetett, s a mennyiben e téren tanárok is szerepeltek s a gymnasiumi ifjuság is szerepeltetett, ennek jövőre leendő meggátlása iránt, a magyar királyi vallás és közoktatási minister is megkerestetett.

[Ujvidék 1871 ápr. 5]

C.

1871 ápr. 19

Tóth Vilmos belügyminiszter utasitása Branovácsky István ujvidéki polgármesternek.

B. M. eln. 1871 – XIV – 678 (757)

Ujvidék sz. kir. város polgármesterének.

Folyó hó 5-én 53/eln. szám alatt kelt az Ujvidéken f. évi Márczius hó 26-án tartott népgyülés folyamáról, és határozatairól előterjesztett jelentése folytán, kijelentem (czimednek) miként minden előtt (czimed) azon eljárást, — mellyel az előintézkedések ugyan megtétettek, — azok kellő foganatositására azonban semmi gond sem fordittatott, — ezennel hivatalosan rosszalom, a hatósági főnöknek fő kötelességei közzé tartozik ugyan is, az előirt törvényes rendszabályok megtartását, minden rendelkezésére álló módon eszközölni, — mi ezen esetben épen nem történt — de továbbá a hatósági főnök személyét terheli a felelősség arra nézve is, hogy kit biz meg egyes teendőkkel — mert ily esetekben csak oly köztisztviselők bizhatók meg, kikről biztositva van a hatósági főnök, hogy kötelességüket teljesiteni tudják, és akarják, — kötelesség mulasztás terheli (czimet) még azért is, — hogy figyelemre sem méltatva azon fölhivást, mely a bizottság nevében ezen népgyűlés iránt f. é. Márczius hóban a 40 vértanuk napján oly felhivólag s lázitólag bocsájtatott ki — s hogy ezen előzmény után a népgyülést kötelességszerüleg be nem tiltotta, s ez iránt jelentését előzetesen föl nem terjesztette.

Továbbá Novics Pál tanácsnok egyszerü megintését sem találom elegendőnek arra nézve, hogy egy köztisztviselő ily nagyobb mérvü kötelesség mulasztása kellőleg megróvottnak tekintethessék — minél fogva utasitom (czimedet) hogy nevezett tanácsnoknak, — az összes városi tanács jelenlétében rosszalásomat hivatalosan azon kijelentéssel adja tudtára, — hogy nem remélett hason eset előfordultával, ellene, vagy bármily kötelességét mulasztó köztisztviselő ellen általam a fegyelmi esetleg a bünvádi eljárás is el fog rendeltetni.

Végre komolyan felhivom (czimedet) hogy jövőre a törvény rend és csend fen[n]tartása felett, a legszigorubban őrködjék, — s (czimet) teszem személyesen felelőssé mindenre nézve, — valamint utasitom, hogy a netalán ezután feljelentendő népgyülésekről azok tárgyáról és czéljáról engemet esetenként a szükséghez képest távirat által előzetesen értesiteni.

Budán 1871 Ápril 19-én

D.

1871 ápr. 19

Jekelfalussy Lajos belügyi osztálytanácsos átirata Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

B. M. eln. 1871 – XIV – 678 (757)

A magyar kir. vallás és közoktatási ministernek.

Folyó évi Márczius 26-án Ujvidék sz. kir. városában egy tüntető népgyülés tartatott, melyben a szerbek a magyarok ellen ingereltettek, — ezen népgyülésre Szandics gymnasiumi tanár a tanuló ifjuságot zászlója elővitele mellett maga vezette a helyszinére s ott a többi tanárok is megjelentek — minthogy a tanárok s tanuló ifjuság az ilyetén politicai tüntetésekbeni részvéte egyátalán tilos, — de másként sem engedhető meg, hogy egy oly haza[i] tanintézetnek tanárai és tanulói tüntessenek a törvény s fennálló rend ellen — mely legközelebb is a magyar állam tetemes évi segélyében részesült, — a köz rend érdekében tisztelettel fölkérem (czimet) miszerint nevezett tanárok és tanulók ezen szabály ellenes tüntetése és cselekménye iránt, saját hatáskörében s olyképen intézkedni sziveskedjék, — hogy jövőre hason események meggátoltassanak.

Végre az iránt is tisztelettelјesen fölkérem (czimet), hogy az e részben teendő intézkedéseiről engemet értesitani méltóztassék.

Budán 1871 Ápril 19-én Jekelfalussy

E.

1871 máj. 15

Branovácsky István ujvidéki polgármester jelentése Tóth Vilmos belügyminiszternek az újvidéki népgyülés körüli eljárása tárgyában

B. M. eln. 1871 – XIV – 678 (1112)

85. eln. sz.

Nagyméltóságu Magyar királyi Belügy Minister Ur!

Nagyméltóságodnak e f. é. April hó 22-én eln. 757. sz. a. kelt magas rendeletére van szerencsém jelenteni: hogy e rendeletet egész tartalmában; mert a városi helyettes kapitány Novits Pál ur időközben egy ideig házassága ügyében távol volt; csak e folyó év s hó 12-én tartott teljes számu városi tanács ülésében felolvastatván közhirré s igy kivánatának eleget tettem.

De minthogy ugyanezen rendeletben egyúttal Nagyméltóságod az e f. é. Mártius 26-án e városban tartott népgyülés érdemében e főbeni tiszti jelentésemre az én eljárásomat is hivatalosan rosszalani méltóztatott; azon nézetből kiindulva, „mintha én megtett előintézeteim kellő foganatositására semmi gondot sem forditottam volna, mintha továbbá én e tekintetben előirt törvényes szabályokat meg nem tartottam volna; és nem oly köztisztviselőt biztam volna meg, ki ebbeli kötelességét pontosan fogja teljesiteni s ezeknél fogva engem, mint polgármestert, kötelesség mulasztással terhelve véleménye szerint még azért is hogy figyelemre sem méltattam azon felhivást, mely az illető bizottság nevében éppen a 40 vértanunak napján látszólag bocsájtatott ki; s hogy végtére ily előzmények után a népgyülést kötelesség szerüleg be nem tiltottam s ez iránt jelenté-

semet fel nem terjesztettem;" legyen szabad ezen terhes vádra milyen a hivatalos kötelesség mulasztás; a mellyel hála legyen Istennek hivataloskodásom hosszu évek során még senki sem vádolt Nagyméltóságodon kivül; hivatalos becsületem védelmére részemről Nagyméltóságod előtt némely észrevételeket felsorolnom kérdéses eljárásomnak igazolása végett:

Nagyméltóságodnak elődje Rajner Pál Ő Nagyméltósága a népgyülések tartása tárgyában még 1869. évi Julius hó 17-én 2.361 sz. a. egy rendszabályt bocsájtott ki a mely szabályozza a hatósági főnököknek e részbeni kötelességét, a mely fennálló rendszabály tehát kérdéses eljárásomban zsinórmértékül szolgált.

Se ezen magas ministeri rendelet se a hazai törvény sem jogositja fel se nem kötelezi a hatósági főnököt arra nézve, hogy a forma szerint néki bejelentett népgyülést vagy ő maga annak megkezdése előtt tiltsa be vagy pedig azt, mielőtt annak működését tapasztalta volna betiltás végett a magas Ministeriumnak feljelentse, hanem csakis meghagyattatik ő nékie, hogy az eleve be nem jelentendő, s minden népgyülést, mely előleges bejelentés nélkül tartatnék meg a hatósági főnök által feloszlatandó, előirván egyszersmind a módozatot mikép eszközlendő ezen feloszlatás. Egyszersmind a hatósági főnök oda utasittatik, hogy a köztisztviselők közül egyet bizzon meg azzal, hogy a népgyülés folyamára felügyelvén, ha azt tapasztalná, hogy a népgyülés a törvény, alkotmány és közrend ellen izgatássá fajulna, a népgyülést az előirt módon oszlattassa fel, — a hatósági főnök pedig a tulcsapongókat megfenyités végett a magas Ministeriumnak jelentse be.

E kérdéses esetben a felhivás az illető bizottság által [a] „Narod" czimű nyilvános hirlapban a kérdéses népgyülés végett történt nemcsak, de különösen irásbeli folyamodvánnyal e polgármesteri hivatalnál igazabban a tanácsnál Dr. Szubotics János és társai által polit. 913. sz. a. be volt jelentve, annak czélját Dr. Miletics Szvetozár országgyülési képviselő kibocsájtásáért teendő folyamodást adván elő, — mely nézetem szerint törvénybe ütköző nem lehetett.

Ily körülmények közt a midőn én a fentebb emlitett rendszabályban előirt kötelességemet azzal teljesiteni igyekeztem, miszerint Novits Pált e városnak helyettes kapitányát biztam meg a kérdéses rendszabály alapján e tekintetbeni minden oldalu kötelességének teljesitésére oly kötelezettséggel, — hogy engem a szükség esetében a népgyülésben történendőkről körülmények szerint annak tartása alatt avagy későbben jelentésszerüleg értesitsen.

Ezelőtt a helybeli népgyülésekben hatóság részéről a város kapitánya néhai Hadzsits János kiküldöttképen működött. Annak jelenlegi helyettese pedig Novits Pál ez alkalommal először ily minéműségben alkalmazva lőn. Nem fogom fel tehát mért érdemlek én meg szemrehányást, azért mert ő későbben a népgyülés folyama alatt az ott történt kicsapongó beszédekről engem tudósitani elmulasztott? vagy talán azért érdemlettem meg a kötelesség mulasztási czimet s e végetti hivatalos rosszalást, mert Nagyméltóságodnak előadása szerint, mint fentebb előadva van, — a forma szerint e hatóságnál bejelentett népgyülést annélkül hogy tudtam volna előre, abban mi fog történni egyelőre be nem tiltottam avagy azt a magas Ministeriumnak be nem jelentettem akkor, a midőn ily kötelezettségre engem se a törvény se a fentdicsért rendszabály nem kötelez? Vagy talán azért érdemlettem meg a hivatalos rosszalást, hogy a kérdéses felhivás a népgyülésre a 40 vértanu napján az illető bizottság által mint mondatik lázitólag bocsájtatott ki? én részemről megvallom ezen észrevételre csodálatomat fejezem ki a felett m[i]ért tartoznék én éppen erről felelni, a mit mások tettek. Ha ebben valami botránykoztató vagy veszélyes rejlett, — miután én a Szentek biographiáját tanulmá-

nyozni nem akarom, de nem is tulajdonitok ily jelenetnek semmi tulajdonságot, — akkor inkább a királyi ügyek Igazgatósága, — a melynek az illető lap hivatalos példánya fel szokott küldetni, kötelességszerüen tehetett volna javaslatot a magas Ministeriumnál, a melynek jogában áll a bejelentett népgyüléseket is annak megtartandása előtt is betiltani, nekem pedig semmi esetre sem, mint hatósági főnöknek, — ezen kérdéses népgyülés betiltása végett.

Az előbocsájtottak alapján következtetnem kelleték, mikép nézetkülömbség létezik a kérdésben forgó hatósági főnök hatásköre s kötelezettségére nézve Nagyméltóságod közt és köztem a mit igen sajnálok, hogy én eleve Nagyméltóságodnak gondolatait előre nem sejthettem, hogy kivánata szerint ez érdemben eljárhattam volna; de én részemről nem fogadom el azt, se be nem ösmerem az állitólagos eljárásombani kötelesség mulasztást, s a reám rótt hivatalos rosszalást, — tisztelettel legyen mondva, — méltatlannak tartom, s egy kedvüleg nem vehetvén csak is meglepetéssel s még nagyobb nehezteléssel fogadhattam. Nagyméltóságod előtt ily nyilatkozatot tenni, — mert irántami szigoru s alárendeltjeim előtt kihirdetettni rendelt itéletét lealacsonyitónak s becsületem sértésének vettem — személyem iránti kötelességem érzete parancsolta.

Kelt Ujvidéken 1871. évi május 15-én

Branovácsky István
polgármester.

79.

Minisztertanácsi határozatok a szerb kongresszus újbóli összehívásáról.

A.

1871 márc. 29

A szerb nemzeti egyházi kongresszus előkészületeiről.

M. T. 1871: IX/4

Felolvastattak az 1870. évben Karloviczon tartott szerb nemzeti egyházi congressusnak legfelsőbb helyen benyujtott s az ugyanazon évi september hó 3-án s illetőleg október 7-én kelt legfelsőbb kéziratokkal ministerelnök urhoz véleményes előterjesztés végett leérkezett következő munkálatai, ugy mint:

1) a congressus választási rendje,

2) az egyházi megyék rendezése,

3) a metropoliai, egyházi és nemzeti iskolai tanács szervezéséről szóló munkálatok, az ezekre nézve legfelsőbb helyre teendő felterjesztéseknek a vallás- és közoktatási ministerium kebelében készült tervezeteivel együtt.

Ennek folytán, s a Mandics vallás- és közoktatásügyi ministeriumi osztálytanácsos, mint szakelőadó által nyujtott tüzetes felvilágositások nyomán az említett congressusi munkálatokat behatólag taglaló felterjesztési tervezetek oly észrevétellel fogadtattak el, miszerint utóbbiak azon javaslattal lesznek még kiegészitendők, hogy ő Felsége kibocsátandó legfelsőbb határozataiban a kérdéses munkálatok jóváhagyásának feltétele gyanánt kijelenteni méltóztassék:

a) hogy a szóban lévő mindhárom munkálatban előforduló olyas szabálytalan kifejezések mint „szerb nemzeti congressus", „szerb nemzeti *egy-*

házi congressus"[1] helyett mellőzendők, illetőleg megfelelő helyes kifejezésekkel felcserélendők lesznek,

b) hogy a 2) alatti munkálat XXXII-ik cikke, hol az iskolai bizottság hatásköre körvonalaztatik, nemkülönben a 3) alatti munkálat XIII-ik cikke, mely a nemzeti iskolai tanács hatáskörét szabályozza, azon záradékkal egészittessék ki, hogy a kormány főfelügyeleti joga az iskolákra nézve általában, a népiskolákra nézve pedig különösen annak az 1868. évi XXXVIII-ik törvényczikk értelmében gyakorolhatása fen[n]tartatik.

Egyuttal az illető felterjesztési tervezeteknek ekkénti kiegészitésével vallás- és közoktatásügyi minister ur megbizatott.

B.

1871 máj. 31

A gör. kel. szerb metropolitai szék betöltésének kérdésében

M. T. 1871: XX/2

Mandics Tivadar, vallás- és közoktatásügyi ministeri osztálytanácsos a minister elnök ur által az értekezletre meghivatván, a vallás- és közoktatásügyi minister ur megbizásából részletesen előadja azon okokat, melyek véleménye szerint a karloviczi metropoliai szék betöltését, illetőleg metopolita választását sürgősen kivánatossá tegyék.

A ministertanács nem érzi magát legyőzetve az előadott indokok által s a kérdés elintézését még időelőttinek tartja.

Egyelőre tehát azon nézetének ád kifejezést a ministertanács, hogy a metropoliai szék betöltésének kérdése függőben hagyatván, a szerb nemzeti egyházi congresszus foglalkozzék egyéb dolgaival s ezek eredménye szerin fog a kormány eljárni. A jelenlegi congressus különben sem pátriárcha választás céljából lőn összehiva. — Ha a dolgok a congressuson loyalis irányban indulnak meg, a vallás- és közoktatásügyi minister ur hivatni fogja Sztojkovics érseki-administratort s vele az ügyet bővebben megbeszélendi.

80.

1871 ápr. 22

Az 1871. évi brassói román-magyar-német egyezmény.[1]

Program

melynek alapján 1871 április 22-én a brassói románok, magyarok és németek (nemszászok) testvéri egyezségre léptek.

Gazeta Transilvaniei 1871 35. sz., Federaţiunea 1871 51. sz.[2]

1. A brassói románok, magyarok és németek szövetséget kötnek egymás között, hogy a jövőben a nemzeti egyenlőség elve alapján minden helyi kérdésben szolidárisan járnak el.

[1] Az egyedül helyes és elfogadott kifejezés: „szerb nemzeti egyházi kongresszus".

[1] A brassói román-magyar-német program, mint a „nemszász" brassói németség jelentkezése érdemel figyelmet.

[2] A közlemény eredeti címe: Program'a. A brassói „testvériesülési" ünnepséggel és nyilatkozattal a helyi magyar sajtó is foglalkozott. (Ld. Magyar-román testvériségi ünnepély ápr. 22-én, *Nemere* 1871 ápr. 25 33. sz.)

2. A hazában élő nemzetiségek és a közös haza általános érdekében testvéri egyezségre lépnek azon célból, hogy mindnyájan egyesülve szolidárisan fognak dolgozni, hogy elsimitsák a lehetőség szerint a haza nemzetiségei közti ellentéteket; ugyanis arra a megállapitásra jutottunk, hogy csak abban az esetben tudjuk biztositani a haza biztos és boldog jövőjét, ha nemcsak a terheket, hanem a jogokat is egyenlően osztjuk meg az ország lakosai között, bármilyen nemzetiséghez tartozzanak.

3. Ennek a programnak végrehajtása érdekében bizottságot választottunk minden testvéri egyezségre lépett nemzetiségből; e program — miután elfogadtatott és jónak találtatott — aláirásra került.

Elnökök:	Jegyzők:
Lemini s. k.	Puscardiu József s. k.
Kenyeres Adolf s. k.	Vizy Ferenc s. k.
von Fehrentheil s. k.	Simigniovicz s. k.

81.

1871 máj. 27

A horvát Nemzeti Párt programja.[1]

Gazeta Transilvaniei 1871 38. sz.[2]

1. A Nemzeti Párt Horvátország szabadságát akarja.

2. A Párt sajtószabadságot, szólásszabadságot, gyülekezési szabadságot, valamint a zsupánsági tanács (általános megyei tanács) szabadságát kivánja.

3. A Párt azt akarja hogy: a dalmáciai és riekai (Fiume) határvidék egyesitessék Horvátországgal és Szlavoniával.

4. A Nemzeti Párt azt kivánja, hogy maga a horvát országgyűlés ajánlja a bánt a királynak szentesités végett.

5. A Nemzeti Párt azt akarja, hogy az ország pénze az ország pénztárába folyjék be.

6. A Nemzeti Párt azt akarja, hogy az adókat a lehetőség szerint szállitsák le (és pedig a személyi és a házadót).

7. A Nemzeti Párt azt akarja, hogy egyedül a bán álljon az ország hadseregének élén.

8. A Nemzeti Párt azt akarja, hogy csak Horvátország és Szlavonia fiai legyenek választhatók Horvátország országgyülésében.

9. A Nemzeti Párt fontos gazdasági reformokat akar az erdők, legelők, bányák stb. igazgatásában.

10. A Nemzeti Párt azt akarja, hogy a birák ne legyenek részrehajlók, márpedig csak akkor nem részrehajlók, ha függetlenek.

11. A Nemzeti Párt azt akarja, hogy Zágrábban egyetemet alapitsanak és a szegények gyermekeiket ott tanittathassák.

12. A Nemzeti Párt teljes egyenlőséget akar a horvátok és a magyarok között.

Emellett a pozitiv program mellett egy negativ program is van, mely ennek legjobb kommentárja és amelyről azt hisszük, szintén közölni kell:

[1] A közlemény eredeti címe: Programa partitei nationale croate.

1. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy mi akár a magyarok, akár a németek szolgái legyünk.

2. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amint ma történik — elfojtsák a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot stb.

3. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amint ma van — a magyarok és németek egymás között szabályozzák a határkérdéseket és Dalmácia kérdését és hogy Fiume és a partvidék magyar tulajdon legyen.

4. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amiként ma van — a magyarok ajánlják a királynak a bánt kinevezésre; mert az esetben a bán nem Horvátország feje, hanem a magyarok szolgája, akik kedvük szerint elmozdithatják.

5. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amint ma van — a horvát pénz a magyarok pénztárába jusson és ők saját dénárjainkat alamizsnakép adják.

6. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amiként ma van — az adók leginkább az alsóbb néposztályokat nyomják és a nagybirtokosok kevesebb terhet viseljenek, mint a többiek.

7. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amint ma van — katonáinkat magyar miniszter vezesse, mert háboruban a legnagyobb veszélynek tenné ki őket, hogy saját honfitársait kimélje.

8. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amint ma van — német pénzügyi és póstai alkalmazottak válasszanak és legyenek választhatók a horvát országgyűlésbe. Ebben az esetben ugyanis az országgyülés már nem lesz valóban nemzeti, ami utóbb is megtörtént egy magyar tisztviselő elnöksége alatt, stb, stb.

9. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — amint ma van — a magyarok által kinevezett bántól függjön, mert nem lehet igazságos, ha a bán rendelkezései szerint kell határoznia.

10. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy — miként ma van — a horvátok egyetem nélkül maradjanak[2]. A szegények ugyanis nem küldhetik el gyermekeiket, hogy messze földön tanuljanak. Ezt csak a gazdagok tehetik, akiknek gyermekei a legmagasabb állásokba kerülnek, amiket a szegényektől vonnak el.

11. A Nemzeti Párt nem akarja, hogy a horvátok — miként ma — a magyarok szolgái legyenek.

A horvátok tehát ujra meg ujra kifejezték akaratukat, akcióba léptek, de nem puszta fraternizálással, hanem először lefektették a tartós, igazi testvériség alapjait. Melyik horvát nemzetiségüt nem elégiti ki ez a program, melyet szolidáris értelmiségük egyetértésben készitett? Ilyen programok előtt, melyeknek értelmük és céljuk van, s nem kompromittálják, hanem segitik a nemzeti kérdést, meghajolunk egész lelkünkből és sietünk azt nem visszautasitani, hanem magunkénak elfogadni.[3]

[2] A zágrábi egyetem megnyitására rövidesen — 1874 okt. 19-én — sor került. A megnyitó ünnepségen Sasinek Ferenc vezetésével a Matica Slovenská küldöttsége is résztvett. Ez a résztvétel meggyorsította a kormány által hosszabb ideje tervezett Matica-ellenes akció elindítását.

[3] A horvát Nemzeti Párt programját eredetileg a prágai Correspondance Slave közli, ezt a programot bevezető sorokban a Gazeta is feltünteti: „publicata in Corr. Slav.” A kormány a bontakozó horvát-szerb-román ellenzéki összefogást a horvátországi kormányzat felé tett engedményekkel igyekszik ellensúlyozni (vö. *M. T.* 1870: XI/6.).

82.

1871 jún. 8

A horvát-szlavon határőrvidék „polgárosítását” elrendelő 1871. *évi uralkodói nyilatkozat és rendelet.*[1]

A.

N y i l a t k o z v á n y

a varasdi (szentgyörgyi és kőrösi) két ezred, Zengg és Belovár városa, Ivánics erőd és Sziszek községbeli határőreimhez.

1869—72. évi Képv. Ir. XII. 102. l.

Áthatva azon óhajtól, hogy a monarchia jólétét és hatalmi állását lehetőleg emeljem, annak mindkét részében a közjogi alkotmányos életet megszilárditottam és ujból megalapitottam.

Akarom immár, hogy hű és vitéz határnépem se maradjon tovább kirekesztve azon alkotmányos jogok teljes élvezetéből, melyek azon országoknak, hová államjogilag tartozik, törvényesen biztositva vannak.

Ezt most már annyival inkább megköveteli az igazság, minthogy az átalános hadkötelezettségnek az összes monarchiában történt behozatala folytán azon nyomasztó kivételes állásnak alapföltételei megszünnek, mely eddigelé a határőrvidéknek aránytalanul sulyos terheletetésére a monarchia többi országaihoz képest okot szolgáltatott.

Határőrvidékem eddigi szervezete hosszu multban gyökerezik és a határnép erkölcseivel, nézeteivel és szokásaival a legbensőbben össze van kapcsolva.

A rögtöni átmenet egy uj kormányzati rendszerbe a határőrvidék egész nagy területén azért nehéz, alig győzhető feladat volna.

Ez okból 1869. augusztus 19-én és 1871. január 31-én kelt elhatározásaimmal egyelőre csak a ti általatok lakott kerületeknek a horvát és szlavon királyság polgári kormányzatához való áttételét rendelem el, s ezzel egyszersmind azt is, hogy amaz áthelyezés fokonkint és elhamarkodás nélkül vitessék keresztül.

A ti elődeitek voltak az elsők, kik három évszázaddal ezelőtt a monarchia folytonos megvédésének szentelték magukat és a határőrvidéki intézményt megalapitották.

Ti legyetek ismét, kiknek a többi határőrök élén haladni jutott az alkotmányos közélet, a törvényesen szabályozott gazdasági fejlődés pályáján.

Soha határőr a törvény és rend iránti erős érzetében, a trón és haza iránti hűségében nem ingadozott.

Ti e szent érzelmeket meg fogjátok őrizni uj viszonyaitok között is; — ti ugyanoly hűséges, az állam iránt ugyanoly odaadó polgárok lesztek, a mily odaadó, vitéz katonák voltatok eddig.

Császártok és királytok egész bizalommal várja ezt tőletek!

1871-dik évi június 8-án kelt rendeletem, valamint 1871-dik évi junius 8-án kelt leiratom félre nem érthető módon megjelölte mindazon jogokat és külön-kedvezménye-

[1] 1871 júniusában a közölt uralkodói nyilatkozattal (I.) és rendelettel (II.) megtörtént a horvát-szlavon határőrvidéknek a Háromegy királyság polgári közigazgatásához való csatolása. Ezzel egyidejűleg megkezdődik a határőrvidék „polgárosítása”, katonai és társadalmi szervezetének lebontása.

ket, a melyek számotokra a határőrvidéki kapocsból való kilépés után biztositva maradnak.

És most fogadjátok még Császártok és Királytok köszönetét azon rendithetetlen hűségért és ragaszkodásért, a mellyel ti, valamint elődeitek mindig érdemeket szereztetek a trón és haza körül.

Kelt fő- és szék városunkban, Bécsben, ezer nyolczszáz hetvenegyedik évi junius hó 8-án, uralkodásunk huszonharmadik évében.

Ferencz József s. k.

B.

Császári és királyi rendelet

1871. évi jun. 8-ról, a varasdi két határőrezrednek, Zengg, Belovár katonai községnek, Ivanics erődnek, továbbá a 2-ik báni határezredbeli Sziszek községnek a katonai kormányzatból a polgári kormányzatba való áthelyezését illetőleg.

1869—72. évi Képv. Ir. XII. 103—105. l.

Miután a varasdi két ezredre, Zengg, Belovár katonai községekre és Ivanics erődre, továbbá Sziszek községre nézve immár teljesitve vannak azon feltételek, melyektől 1869. augusztus 19-én kelt kéziratomban több határőrvidéki kerületnek a határőrvidéki kapcsolatból való kiválasztását és azoknak a polgári kormányzat alá helyezését függővé tettem, ezennel rendelem, a mint következik:

1. §.

A varasdi 5. és 6. számú határőrezredek föloszlatandók.

Egyuttal a varasdi két határőr-gyalogezred sorozó-területéből, továbbá a Zengg katonaközségből és Sziszek községből, egyáltalán a határőrvidéki csapatok kapcsolatában katonák e kapcsolatból kiválasztandók.

2. §.

A határőrvidékre nézve kiadott besorozási és elbocsátási szabályok helyébe a polgári kormányzatba átmenő ezen kerületeket és községeket illetőleg a véderőről, továbbá a honvédségről és népfelkelésről szóló 1868. évi XL. XLI., és XLII. törvénycikkek lépnek, az átmeneti időszakban alkalmazandó azon határozmányok és könnyitések mellett, melyek a következő §§-okban foglaltatnak.

3. §.

Horvát- és Szlavonországok kiegészitő-kerületi beosztása akként szabályozandó, hogy a már fennálló két kiegészitő-kerületen kivül még egy gyalogsorezredre szóló harmadik kiegészitő-kerület állittassék, melynek hivatali székhelye Belovárott leend.

Sziszek falusi községe a Lipót főherceg nevét viselő 53. számu gyalogezred kiegészitő-kerületébe keblezendő.

Zengg városa a magyar korona országainak partvidékén alakitott tengerészeti kiegészitő-kerületbe osztandó.

4. §.

A belovári kiegészitő kerületnek már besorozott hadkötelezettjeiből, kikülönittetvén közülük azok, a kik az 1868. XL. és XLI. t. czikkek alapján elbocsátandók vagy a honvédségbe átteendők — uj gyalogosrezred alakittatik, melynek törzse egyelőre Belovárott állitandó föl.

Az utolsó népszámlálás eredményeinek megállapitása után ellenben a most fennálló kiegészitő kerületek egyike megszüntetendő, és az abból kiegészitett gyalogsorezred feloszlatandó lesz.

Az ujonnan kiegészitendő ezred egyelőre a gyalogsorezredek számsorába be nem vonatván, „Varasdi gyalogsorezred" cimet fog viselni.

5. §.

A varasdi gyalogsorezred, ha csak különösen sürgetős körülmények egyéb rendelkezést nem követelnek, összes osztályaival együtt, három éven át, saját kiegészitőkerületében marad elhelyezve.

A sorszolgálatra köteles, három legifjabb korosztályba tartozó eddigi határőrkatonák a tiszti és zenészi béke-állomány teljességében tartásával szabadságolandók, és valamint a tartalékba osztott, volt határőrkatonák, csak az őszi, négyheti fegyvergyakorlatokra hivandók egybe.

A határőrcsapatok kapcsolatából kiváló és a sorhadba átlépő többi katonával hasonló intézkedés történik.

Háboru esetén a kedvezmények általánosan megszünnek.

6. §.

Az ez évi besorozásnak a határőrvidéken való eszközlésével egyidejüleg a katonai kormányzatból kilépő területen csak az 1849. 1850. és 1851. évi korosztályok szólitandók föl az ujonczállitásra, s ezekből csak annyi szolgálatképes hadkötelezett osztandó az állandó hadseregbe (Zenggből a hadi tengerészetbe) és a póttartalékba, a mennyi a Horvát-Szlavonországaim többi részeire kivetett ujonczjutalékhoz képest, a lakosság számarányában rájuk esik.

A többlet a honvédségbe sorozandó, — 1872-től fogva az ujonczozás e területeken is csupán az alkotmányos módon való megszavazás alapján lesz eszközlendő.

7. §.

Az ujonnan nyerendő ujoncok közt lévő házasok a három évi átmeneti időben szerzett katonai kiképeztetésük fokához képest ideiglenes szabadságolás utján minden, a szolgálati viszonyokkal megegyeztethető könnyebbségben részesitendők.

8. §.

A polgári kormányzatba átmenő határkerületek honvédlegénysége egyelőre nyilvántartás végett az e czélra kiküldendő honvédtiszt alá helyezendő.

9. §.

A varasdi két határőr-gyalogezred számára Belovárott fennálló katonai ezrediskola az 1871. iskolaév végével föloszlatandó.

10. §.

A polgárositandó határterületeken fölállitandó polgári hatóságok állomásainak betöltésénél kiválóképen a határőri csapatállománynak, a határőri igazgatási, igazságszolgáltatási, katona-orvosi és számvevőségi ágnak azon tisztjeire, továbbá azon alorvosokra lesz tekintet, kik készeknek nyilatkoznak, horvát-szlavon királyi szolgálatomba átlépni.

E szolgálati ágakhoz tartozók azonban az átmeneti időszak alatt hivatalból is rendelhetők, de csak legfelebb egy év tartamára, az uj polgári hatóságokbeli hivatalok ideiglenes ellátására.

Mindkét osztályhoz tartozók a netaláni végleges kineveztetésig csapataik és szolgálati ágaik rangsorozatában nyilvántartatnak és személyes ügyekben a közös hadügyministerium alatt állanak.

11. §.

Az ujjászervezés keresztülvitele után a határőrcsapatállományból s a fennemlitett szolgálati ágakból rendelkezésre maradó tisztek, valamint a hasonló helyzetbe jutott alorvosok, minősitésökhöz képest más szolgálati állomásokba osztandók a határőrvidéken, vagy az állandó hadseregben.

A határőrvidéki közigazgatási ágbeli tiszteknek ez esetben a csapatállományba való átlépés is megengedtetik.

12. §.

Az uj közigazgatási szervezet megalakulásáig a kiválasztandó határterületen jelenleg működő katonai hatóságok működésöket folytatják és e terület ügyeiben közvetlenül azon császári és királyi biztoshoz utasittatnak, kinek vezetése alatt a közigazgatást az uj hatóságoknak átadni tartoznak.

13. §.

Mielőtt az átadás foganatosittatnék, a középületek és telkek közül kikülönitendők azok, melyek az állandó hadsereg és a honvédség czéljaira, elszállásolásra, raktárakul, fegyver- és lőgyakorló helyekül való használatra stb. alkalmasnak és szükségesnek ismertetnek.

Azon területeken létező minden egyéb középületek és állami birtoktárgyak, — beleértve az állami erdőségeket, — valamint a katonai czélokra nem szánt összes kincstári készletek, a polgári kormányzatnak adandók át.

Azok, kik az átadott középületekben hivatalból járó lakást birnak, ennek élvezetében meghagyandók, a jövő beosztásukról való eldöntésig, melyről ők 1871. september havának lefolyása előtt értesitendők.

Ezen fenntartás megjelölendő az átadási okmányokban, melyekhez a katonai czélokra fenntartott kincstári épületekről külön kimutatások csatolandók.

14. §.

A kikülönitett területek országos igazgatására vonatkozó összes irományok a császári és királyi biztos utasitása szerint a polgári hatóságoknak átszolgáltatandók.

A varasdi két határőr-gyalogezrednek a határőri katonai szolgálatot illető, tisztán katonai irományai a belovári kiegészitő kerületi parancsnokságnál, — a sziszeki

falusi községéi a zágrábi 53. számu kiegészitő-kerületi parancsnokságnál, a zenggbeliek pedig a fiumei tengerészeti kiegészitő parancsnokságnál teendők le.

A törvényszéki okmányok a belovári megyei törvényszék felállitásáig az eddigi kézben maradnak.

A zágrábi főparancsnokság és a közös hadügyministerium e vidékeket illető iratait kikülöniteni nem kell; az ily okmányok azonban az előforduló szükséghez képest szintugy, mint a törvénykezési iratok a polgári hatóságok kivánatára ezeknek kiadandók.

15. §.

Az összes árvapénzek és számadások külön-külön a polgári hatóságoknak átadandók.

A második báni ezred a Sziszek falusi községéből származó árvaügyi iratokat kiválasztva, azokat az esetleges árvavagyonnal együtt az illető hatóságoknak kiszolgáltatni tartozik.

16. §.

A határőrvidéki vagyonnak, valamint a határőrvidéki nevelési és művelési alapnak jövedelmeiből a horvát-szlavon királyi országos kormánynak évenkint átszolgáltatandó azon részlet, mely a népesség arányában a polgári kormányzatba átmenő határterületekre esik, s mely az ama kerületnek a polgári kormányzatba való tényleges átadásának napján elért összegben állapitandó meg.

17. §.

A kikülönitendő kerületeket illető alapitványokra vonatkozólag a közös hadügyminister az illető alapitó okmányok tekintetbe vételével megfelelő megállapodásra fog jutni a magyar királyi ministerelnökkel.

18. §.

Misealapitó okmányok és tőkék, továbbá egyházi-iskolai alap- és községi tőkék s okmányok, melyek még a közös hadügyministerium őrizete alatt vannak, az országos törvényeknek megfelelő megőrzés végett a horvát-szlavon királyi országos kormánynak átadandók.

19. §.

E rendelet keresztülvitelével közös hadügyministeremet és magyar királyi ministerelnökömet bizom meg.

Kelt Bécsben, 1871. évi junius 8-án.

Ferencz József s. k.

B. Khun s. k.
Gr. András[s]y Gyula s. k.

83.

1871 jún. 10

Miniszterianácsi határozat Hurban József járandóságáról, melyet „lojalitása" esetében kézhez kaphat.[1]

M. T. 1871:XXIII/3.

Belügyminister ur előadja, hogy az ország szláv-ajku lakói közt, különösen pedig Turócz-Szent-Mártonban Pauliny-Tóth Vilmos által szitott nemzetiségi mozgalmak kivánatossá teszik, hogy a szláv nemzetiségnél jelentékeny befolyással biró dr. Hurbán József evang. lelkész a kormány részéről leköteleztessék, s ekként ama mozgalmaktól ne csak elvonassék, hanem a kormány érdekében való közreműködésre ösztönöztessék.

E czélból figyelembevételre ajánlja belügyminister ur Hurbannak a részére 1866. évi október hó 17-től fogva 1867. évi september hó 24-ig járandott, de ki nem szolgáltatott superintendensi fizetése czimén támasztott igényét, melynek kielégitése végett Hurbán a vallás- és közoktatásügyi minister urhoz folyamodványt nyujtott be.

Miután utóbb erre nevezett minister ur felemlitette, hogy rendelkezésére oly alap, mely Hurbán kérdéses igényének kielégitésére forditható volna, nem áll, hogy azonban az érintett folyamodványban felhozott érveket méltánylást érdemlőnek találván, azt a szóban levő igénynek netán a rendelkezési alaptól leendő kiegyenlitése végett ministerelnök urhoz pártolólag áttette:

> A ministertanács — tekintve egyrészről a belügyminister ur által felhozott indok fontosságát, másrészről pedig, hogy a Hurban által folyamodványában kiemelt érvek tagadhatatlanul méltánylást érdemelnek — belügyminister ur hozzájárulásával elhatározza, hogy Hurban kérdéses igénye kielégitéseül az annak megfelelő 3,755 frt. 58 krnyi összeg mint segély a belügyministeri tárcához tartozó alapból utalványoztassék, csak oly feltétel alatt azonban, ha ő a kormány által igénybe venni kivánt szolgálatait felajánlja.
>
> Egyuttal ministerelnök ur fölkéretett, hogy az iránybani intézkedés végett Hurban fennebb emlitett folyamodványát belügyminister urhoz átküldeni sziveskedjék.[2]

[1] Az iratban szereplő elmaradt szuperintendensi illetmények folyósítása nem következett be, Hurban elhárította a kormányzat közeledését.

[2] A kormány szándéka nyilvánvaló: helyi ügynököket igyekszik szerezni a kiszélesedő nemzetiségi mozgalmak leszerelésére, illetőleg „felderítésére". A meghiúsult kísérlet nem elszigetelt jelenség. Br. Majthényi László, a hetvenes évek elején a szerb ügyekben kiküldött királyi biztos hasonló eszközökkel és kudarccal próbálkozik nemzetiségi ügynökhálózatot szervezni a kormányzat számára.

84.

1871 szept. 1

Az Egyesült Szerb Ifjúság (Omladina) 1871. évi verseci közgyűléséről és betiltásáról felvett összesített jegyzőkönyv.[1]

Zasztava 1871 szept. 1 102. sz.[2]

Az első gyülést 1871 augusztus 15-én délelőtt tartották.

Elnök: *Kosztić* Lázár dr, jegyzőkönyvvezető: *Misa Dimitrijević.*

1. *Kosztić* Lázár dr, az egyesült szerb ifjúság ez évi bizottságának elnöke, megnyitja az egyesült szerb ifjúság VI. gyülését és mindenek előtt azt javasolja, hogy az Omladina tagjait vizsgálják felül. — Erre azt határozták, hogy a tagok felülvizsgálatát bizzák az ez évi ifjusági bizottságra azzal, hogy holnap terjessze elő munkájáról szóló jelentését a gyűlésnek.

2. *Elnök* kijelenti, hogy a gyűlés megalakulását addig nem lehet végrehajtani, amíg a tagok nincsenek felülvizsgálva, s ezért feloszlatja az ülést és másikat tűz ki másnap délelőtt 10 órára. Tudomásul veszik.

A második ülést 1871 aug. 16-án délelőtt tartották meg.

Eleinte *Kosztić* Lázár dr, majd Misa *Dimitrijević* elnököl. Jegyző: *Bekić* Tosa.

3. Kosztić Laza dr., az ifjúsági bizottság elnöke a gyűlést megnyitva bejelenti, hogy a felülvizsgáló bizottság 280 tagot igazolt és felhivja az ifjusági tagokat a megalakulásra, mire az ifjusági gyülés viharos „zsivio"-val[3] kikiáltja elnökéül a montenegrói vajdát, *Vrbica* Masát.

4. Minthogy a megválasztott elnök, Vrbica Masa kijelenti, hogy a bizalmat elfogadja, az elnöki teendőket azonban, az eléggé ismert okokból vállalni nem tudja, Kosztić Laza dr. felhívja a gyűlést, hogy más elnököt válasszon. Erre a gyülés hosszantartó „Zsivio"-val kikiáltja elnökül Pelagić Vasilije boszniai archimandritát, aki kijelenti, hogy a megnyilvánult bizalmat örömmel fogadja, azonbán arra kéri a gyűlést, tekintve, hogy ő éppen nem járatos gyűlési tanácskozások vezetésében, válasszanak melléje olyan alelnököt, aki ebben a munkájában helyettesíteni tudja.

5. Az *elnök* felhivására, hogy ejtsék meg az alelnök választást, — Dimitrijević Misát egyhangulag alelnökké választották, aki az elnöki széket mindjárt el is foglalja.

6. Az *alelnök* felszólítja a gyűlést, lássanak hozzá a jegyzők megválasztásához. Minthogy mindenek előtt a gyűlés kijelentette, hogy eddigi szokás szerint 4 jegyzőt választanak, s eddigi szokás szerint az alelnök javasolja a személyeket, — ennek javaslatára a gyűlés jegyzőiül egyhangulag megválasztották: *Raić* Ljubát, *Niketić* Mihajlót, *Bekić* Tosát és *Djermekov* Dusant...

[1] A szerb nemzetiségi mozgalom lapjában közzétett összesitett jegyzőkönyv az 1868 után engedélyezett (előményeit ld. 34 D. és E. sz. irat) Egyesült Szerb Ifjúság *(Omladina)* VI. és egyben utolsó nyilvános gyűlésének beszámolója. Az Omladina betiltásának közvetlen oka, mint azt a kormánysajtó is közli *(Reform* 1871 szept. 3 243. sz.) az volt, hogy a kormányzat nem hajlandó hozzájárulni a „külországi", pontosabban: a szerbiai és montenegrói tagok felvételét célzó alapszabályi kikötés megváltoztatásához. A *Zasztava* négy nappal később a kormánypárti *Reform* közléseit cáfolva, újabb közleményben foglalkozik az Omladina-üggyel. (Madjarszka „Reforma"i Omladina, Z. 1871 szept. 5 104. sz.) Az *OL* M. B. eln. mutatója is több aktát jelez az ügyről, ezeket azonban nem találtuk. — Az Omladina feloszlatásának ivalódi oka tehát az volt, hogy a kormányzat nem hajlandó hozzájárulni egy, Szerbiára is k terjedő, egységes szerb ifjusági szervezet működéséhez.

[2] A közlemény eredeti címe: *Zapisznici VI. szkupstine ujedinjene omladine szrpszke drzsane u Vrscu.* — Az Egyesült Szerb Ifjúság Versecen tartott VI. gyűlésének jegyzőkönyvei.

[3] Éljen!

A harmadik gyülést 1871 aug. 16-án délután tartották meg.

Elnököl Dimitrijević Misa, jegyző: Bekić Tosa...

16. *Sokorac* Zsivko meginterpellálja az elnökséget, hogy tavaly miért léptek ki Marković Szvetozár és Ljočić D. az évi ifjusági bizottságból.[4] Alelnök azt feleli, hogy ezt az interpellációt a bizottsági munkáról szóló jelentés megtételekor kellett volna intézni, azonban mégis válaszol rá, mégpedig azzal, hogy nem tudja miért léptek ki az ifjusági évi bizottságból, ezt pedig azért nem tudhatja, mert a kilépés alkalmával semmi okot nem emlitettek, hanem kijelentették, hogy kilépésükről számot fognak adni a legelső azaz a mostani gyülésnek. Minthogy Marković Szvetozár jelen van, felszólitja, hogy mondja el a gyülésnek kilépésének okát. Ezt követőleg Marković Szvetozár kijelenti, hogy erről nem hajlandó számot adni[5]; tudomásul veszik mind az interpellációt, mind az alelnök és Marković Szvetozás kijelentését.

17. *Miloszavljević* dr. javasolja, hogy a gyülés táviratilag üdvözölje Vácott lévő (bizottsági) tagját dr. Miletić Szvetozárt[6]. Egyhangulag elfogadják és az elnököt felhatalmazzák, hogy a jegyzőkkel haladéktalanul hajtassa végre a határozatot.

18. Alelnök előterjeszti az 1870 aug. 25-én kelt 4691/R. számú belügyminiszteri leiratot, amely szerint a nagykikindai ifjusági gyülés[7] felterjesztését a gyülekezési alapszabályok jóváhagyása ügyében elutasitották. Ezzel egyidejüleg előterjeszti ugyancsak a minisztérium julius 24-én kelt 15.638 sz. leiratát, mely elrendeli, hogy a most összehivott ifjusági gyülés kizárólag az alapszabályok megváltoztatásáról tárgyalhat, amiről az 1869 jul. 10-én kelt 4158/R. sz. rendelettel értesitették, s mindaddig, amig ezen gyülekezési alkotmány nem lesz jóváhagyva, nem engedélyezik az egyesült szerb ifjuságnak sem azt, hogy további gyüléseket tartson, sem, hogy bármilyen bizottsági munkát végezzen.

Minthogy ez ügyben a tanácskozás elkezdődött, Kujundzsić Milán a következő javaslatot teszi: „Az egyesült szerb ifjuság alapszabályai, amelyeket a III. ifjusági gyülésen a magyar kormány kifejezett kivánságára hoztak, most megsemmisülnének, ha hozzájárulunk a magyar kormány kivánságához, hogy az Omladina az ifjuságnak csak egyik, az ugynevezett Szent István koronája alatti részére korlátozódjék, mert ez által az egyesült szerb „Omladina" megszünne Omladina lenni. Ezért az ifjuság hatodik gyülése nem járul hozzá a magyar kormány kifogásaihoz és meghagyja az idei Omladina bizottságának, hogy keressen uj területet az egyesült szerb Omladina munkásságára.

Egyidejüleg az egyesült szerb Omladina-tagokra bizza, hogy saját maguk bírálják el, mitévők legyenek a jelen körülmények között, s amekkora területen csak tudnak, munkálkodjanak az általános Omladina célok érdekében.

Kosztić Laza dr. az idei bizottság többségének nevében előterjeszti, hogy tegyék magukévá a magyar minisztérium által javasolt változásokat, s eszerint alakuljon meg a szerb Omladina az osztrák-magyar államban és ezen példa szerint járjanak el a többi államokban és területeken is.

Szandić A. azt a javaslatot teszi, hogy az egyesült szerb Omladina gyülése tegye ad acta a miniszteri leiratot és folytassa munkáját.

Miloszavljević dr. a következőket javasolja: a gyülés egyszerüen ne fogadja el a miniszteri változtatást.

[4] Vö. Marković Szvetozár Dimitrijević Misához intézett 1871 eleji levelével (74. sz. irat).

[5] Marković Szv. kilépésének indokait az említett levélben részletezi.

[6] Miletićet br. Rauch Levin, volt horvát bán ellen írt cikke miatt egy évi fogházra ítélték, s a gyülés időpontjában sajtóvétségi büntetését töltötte a váci fogházban.

[7] Az Omladina előző gyülése.

Ljotić Vlada javasolja, hogy az egyesült szerb Omladina gyülése vesse el a miniszteri leiratot és egyben mondja ki azt is, hogy minden kormányzattal szemben bármiféle szolidaritást megszüntet.

Minthogy időközben beesteledett, az elnök berekeszti az ülést és a holnapit reggel 8 órára kitüzi, melyen folytatni fogják a miniszteri leirat körüli tanácskozást. Tudomásul veszik.

A negyedik gyülést 1871 aug. 17-én tartották meg.

Elnök: *Dimitrijević* Misa, jegyző: *Djermekov* Dusan.

19. Alelnök megnyitja a gyülést és felszólitja Rajić Branko jegyzőt, olvassa fel a gyüléshez érkezett uj üdvözléseket. A gyülés „éljen" felkiáltással kiséri.

20. Rajić Branko jegyző felolvassa azt a táviratot, amelyet a gyülés Miletić Szvetozár dr-hoz intézett Vácra. A gyülés tudomásul veszi és viharos „éljen"-nel üdvözli.

21. Alelnök a magyar belügyminiszter leirata feletti vitát megnyitva bejelenti, hogy Jovanović Vladimir javaslatát összekapcsolták az évi bizottság többsége javaslatával és ez most így szól:

„Minthogy megbizható kilátás van arra, hogy a magyar minisztérium még ebben az évben meghozza a gyülekezésről szóló törvényjavaslatot, amely bizonnyal szabadelvübb lesz a magyar minisztérium jelen rendeleténél, javasoljuk, hogy mégegyszer utoljára kiséreljük meg a magyar kormánynak feltárni és megmagyarázni, hogy az egyesült ifjuság a tudomány és az általános haladás terén, az összes népek és emberek baráti együttmüködésére és kölcsönösségére törekszik és mennyire becsületére válna a magyar nemzetnek, ha az egyesitett szerb ifjuság ilyen vágyának, hogy ebben az országban egységesen legyen képviselve, nem szegülne ellen.

Javasoljuk továbbá, hogy egyidejüleg hozzuk a szerb kormány tudomására, hogy az egyesült szerb ifjuság Szerbiát természetes tüzhelyének tekinti, s itt az egész szerbség jövőjéért és haladásáért dolgozik, értelmének egész erejével, ami minden szerbnek joga és kötelessége."

Ez után átveszi a szót *Rajić* Branko tag. Arra az esetre, ha a most felolvasott javaslatot elfogadják, — előterjeszti a következő módositást: hogy a magyar kormányhoz intézett felterjesztésében kérdezzük meg, milyen országokat ért a Szent István korona alá tartozóknak, mert közismert, hogy a magyarok több izben Szerbiát, Boszniát és Ó-Szerbiát is ezen országok közé számitották.

Niketić Mihajlo tag előterjeszti a következő javaslatot: „Elvetve minden szolidaritást a kormányokkal, a szerb ifjuság egyetlen kormánnyal sem tud tárgyalni, sem leiratait elfogadni, — ezért határozza el, hogy a magyar minisztérium leiratát hallgatással mellőzi, s az évi bizottságnak hagyják meg a jogot, hogy hivjon össze egy másik gyülést olyan helyen, ahol lehetséges lesz".

Djermekov Dusan tag előterjeszti, — azon esetre, ha a bizottság többségének egyesített javaslatát elfogadnák, — hogy hivatkozzanak a felterjesztésben különböző magyar gyülésekre, amelyeknek megtartása szintén szabad, amint éppen ez időben a különböző vidékekről a magyar természetbuvárok akadály nélkül összegyültek.

Gersić Giga tag előterjeszti javaslatát: Az ifjusági gyülés kijelenti, hogy alkotmányának jóváhagyása végett senkihez sem kiván fordulni, hanem ajánlja a megválasztott évi bizottságnak, hogy az, látván, hogy ilyenképen az egyesült ifjuság nem tud összeülni; eddigi programja és a jelen feltételek mellett, — hivja fel az egyes helyi „omladinákat", helyi társaságok alakitására, ezeket az év folyamán összgyülésre (zbor) ott hivja össze, ahol az összgyülés szabadsága biztositva van.

Minthogy ez ügyben a vitát berekesztették, s minthogy a javaslatok megszövegezése előtti szavazás miatt a gyűlés kijelenti, hogy kívánja, miszerint minden ügyre külön szavazzanak és pedig először a bizottság javaslatára, utána a többiekre abban a sorrendben, ahogy a gyűlés elé kerültek, majd miután még bejelentette, hogy a szavazás névszerint történjék, — hozzáfognak az ilyenmódon való szavazáshoz, mégpedig az évi bizottság többségének egyesített javaslatára, illetőleg Jovanović Vl. (adimir) javaslatára.

Minthogy a javaslat mellett 29, ellene 97 szavazott, s a távollévők száma 107 volt, a bizottság és Jovanović Vladimir egyesített javaslatát elvetették. Mielőtt hozzákezdtek volna további szavazáshoz Miloszavljević dr., Szandić A. és Niketić M. kijelentik hogy Kujundzsić Milán javaslata javára elállnak saját javaslataiktól.

Ezek után az alelnök még három három javaslatot terjeszt elő szavazásra: Kujundzsićét, Gersićét és Ljotićét — azzal, hogy a gyűlés minden tagja jelentse ki, hogy a három javaslat közül melyikre szavaz. Minthogy Kujundzsić M. javaslata 27, Gersić Gigáé 48 és Ljotić Vladimiré 15 szavazatot kapott, s minthogy végül több jelenlévő tag tartózkodott a szavazástól, a gyűlés abszolut többsége alapján Gersić G. javaslatát elfogadottnak jelentették ki, mely a következőkép hangzik: „Az ifjusági gyűlés kijelenti, hogy alkotmányának jóváhagyása végett senkihez sem fordul felterjesztéssel, hanem ajánlja a megválasztott évi bizottságnak, hogy az, mihelyt azt látja, hogy az ekép egyesült szerb ifjúság eddigi programja és terve alapján nem tud összegyülni, hivja fel az egyes helyi „omladinákat" hogy alakitsanak helyi társaságokat és hivja össze ezeket az év folyamán egy összgyűlésre (zbor) ott, ahol az összgyűlés szabadsága biztositva van.

22. Alelnök kijelenti, tekintve, hogy az Omladina nem fogadja el a kormány által előterjesztett alapszabályváltozást, így a miniszteri leirat értelmében ennek a gyűlésnek nem lehet több lehetősége a működésre.

Jovanović Vladimir tag megjegyzi, hogy a gyűlés nem arra szavazott, hogy többé nem fog működni, hanem csak az előterjesztett változtatások ellen szavazott, s ezért javasolja, hogy a gyűlés folytassa munkáját és térjenek át a napirendre.

Minthogy e miatt a gyűlést öt percre felfüggesztették, az újból megnyitott gyűlésen az alelnök kijelenti, minthogy a gyűlés a napirendre való áttérést kívánja, semmi egyéb nem kerülhet a napirendre, mint újból a miniszteri leirat, amely minden további működést megtilt. Tudomásul veszik. Erre Jovanović Vladimir tag meginterpellálja az évi bizottságot, hogy amikor a gyűlést összehivta, miért nem emlitette a miniszteri leiratot, hanem csak a napirend alkalmával, — mert ha ezt tudták volna, senki sem jött volna el külföldről.

Alelnök az előtte szólónak azt válaszolja, hogy amikor a gyűlést összehivták, a miniszteri leirat még nem érkezett meg, s így a bizottság erről még semmit nem mondhatott. Tudomásul veszik az interpellációt és a választ.

Jovanović Milán dr. tag javasolja, hogy tiltakozással oszoljon szét a gyűlés, minthogy azt tette, amit tenni kényszerül.

Ljotić *Vlada* tag javasolja, ha a kormány nem tűri, hogy a gyűlés továbbra is működjék, biztosa utján saját maga oszlassa szét, — de a gyűlés folytassa munkáját.

Alelnök kijelenti, hogy a gyűlés tanácskozásának lehetetlenségéről teljes mértékben meg van győződve, először is, mert előtte fekszik a magyar kormány leirata, amely ezt nem engedélyezi, másodszor a gyűlésen jelen lévő állami biztos[8] kijelentette előtte,

[8] Kovách Mihály „szerb Omladina biztos" ; az Omladina fenti közgyűléséről tett jelentése szintén szerepel az *OL* B. M. eln. mutatóban, az akta hasonlókép nem került elő.

hogy az esetben, ha a gyűlés további munkához lát, — kénytelen lesz azt feloszlatni. Ezt az utóbbi kijelentést, amely előtte, mint elnök előtt tétetett, a gyűlés ugy veheti, mintha néki tették volna. Erre a gyűlés kijelenti, hogy elnöke bejelentését nem tekintheti hivatalosnak, elhatározza, hogy munkáját tovább folytatja.

Alelnök ebben a gyűlés bizalmatlanságának jelét látja elnöki működésével szemben, megköszöni a tanusitott bizalmat, s elhagyja az elnöki széket. Erre a gyűlés egyhangulag bizalmat szavaz néki, azonban kitart amellett, hogy vagy tovább folytatja munkáját vagy pedig maga a kormány megbizottja oszlassa fel a gyűlést.

Ezek után megjelenik a gyűlésen a kormánybiztos és kijelenti: „A kormány nevében a miniszteri leirat értelmében feloszlatom a gyűlést, nem engedélyezem, hogy az Omladina tovább is meg tartsa nyilvános összejöveteleit.

Erre a gyűlés: „Éljen az egyesült szerb ifjuság !" viharos felkiáltásokkal feloszlik.

Pelagić V.	*Dimitrijević* Misa
a gyűlés elnöke	a gyűlés alelnöke

A gyűlés jegyzői:

Rajić Branko, *Niketić* Mihajlo, *Bekić* Tosa, *Djermekov* Dusan.

85.

1871 szept. 12

Pauliny-Tóth Vilmos cikke a szlovákság politikai helyzetéről. Bécs vagy Pest?

Národnie Noviny 1871 szept. 12 108. sz.[1]

Az előző számban levelet közöltünk, melyet a Neuer Freier Lloyd állitólag Bécsből kapott, s amelyben Magyarország nemmagyar nemzetiségeinek szemére vetik, hogy ne adják át magukat olyan csalóka ábrándoknak, mintha a Hohenwart-féle Lajtántuli kiegyezéssel számukra is a nemzeti lét szabadabb napjainak kellene felvirradniok, hanem, hogy ragadják meg a magyarok „szégyenlősen feléjük nyujtott kezét" és végre valahára előnyös engedményekhez jussanak; szóval ne várjanak semmit Bécstől, hanem mindent Pesttől, mert Bécsből csak ujabb csalódás érheti őket, reakció és abszolutizmus, Pestről azonban az igazi szabadság gyümölcse.

Mit mondhatunk mi szlovákok erre a reánk is vonatkozó — és feltételezzük, hogy jóhiszemü — tanácsra? Vajjon Bécsből, vagy Pestről várjuk a szlovákság boldogságát, szabadságát és üdvét?

Szerény véleményünk szerint a mi üdvünk nem Bécs lesz, sem Pest, hanem kizárólag saját népünk akarata, önnön nemzeti erőnk kifejtése és igy a saját tevékenységünk és érdemünk.

Amikor még meg volt az osztrák birodalom reális egysége, teljesen magától értetődően a szlovák nemzet vezető férfiai ott keresték nemzeti jogaikat ahol annak ebben a nem-alkotmányos időben helye volt, azaz a központi osztrák kormánynál Bécsben — ámbár — mint közismert, siker nélkül, ugyhogy akkor rólunk is élcelődtek azzal,

[1] A közlemény eredeti címe: *Viedeň či Pešť?*

18* — 7-35

hogy bennünket szolgálatainkért azzal jutalmaztak, amivel másokat büntettek. A dualizmus bevezetése és a kizárólag magyar kézre bizott alkotmányosság felélesztése után már nem egyes férfiak, hanem a rendesen összehivott és megtartott szlovák kongresszus[2] az országgyüléshez küldött deputáció utján kereste nemzeti jogait; milyen eredménnyel? arról az tanuskodik, hogy történetesen semmibe sem vették az emlitett deputáció által a szlovák nemzetnek a magas képviselőház elé terjesztett kérelmét.[3] Tanuskodik róla az 1868. évi XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjoguságról és tanuskodnak a teljesen elmagyarositott összes hivatalok és iskolák; mindez nyilvánvaló bizonyitéka annak, hogy Pestről is hiába várnánk valamely különös jóindulatot vagy kegyes cselekedetet, s ha ránk, a szlovákokra is fel kell virradnia a boldogabb jövő napjának, az bizony nem Bécsből repül hozzánk — ahogy a Neuer Freier Lloyd gondolja — de bizony Pestről sem, ahogy mi tudjuk, sült galamb képében, munka, fáradság, s áldozat nélkül.

Nekünk tehát nemzetünk boldogulását önnön magunkban kell keresnünk, nem pedig ahogy szomoru tapasztalat tanit reá — a német[4] vagy magyar kormány rosszakaratu kegyeiben. Sőt, tényleg, s minden várakozás ellenére, mit adna nekünk az ő kegyük, talán valaminő előnyöket? S vajjon az az előny nem lévén a nemzet saját erejének eredménye, igényt tarthat-e valamelyes tartósságra? Bizony nem, mert a nemzetek kegyelemből kimért szabadsága nem szokott tartós lenni, ahogy adják, ugy el is vehetik alkalmas időben.

Ám a mi viszonyunk Pesthez, ugy hisszük, egészen más, mint amilyenre a Neuer Freier Lloyd bécsi levelezője célozni látszik. Mi Pesten nem kegyet keresünk, hanem törvényesen küzdünk igaz jogainkért.

Pest magyar hazánk fővárosa, magyar alkotmányos kormányunk s törvényes országgyülésünk székhelye; Pesthez kötnek tehát szent polgári kötelességeink és jogaink, hozzáköt a hazafiasság izzó érzelme, hozzáköt a mi hajdani magyar alkotmányunk és hozzáköt a több évszázadon keresztül sulyosan megpróbált, de a legnagyobb nemzeti bünök által sem megtört szeretetünk és hűségünk magyar hazánk iránt. Hogy ez a kormány kizárólag magyar és irántunk bizony nem olyan jóindulatu, azt mi jól tudjuk; dehát természetes terméke ez az 1867-i képviselőházi többségnek, amely többséghez — fájdalommal kell elismernünk — a mi népünk is jelentősen hozzájárult az 1865-i választásoknál, sőt ezt a többséget 1869-ben a hatalom és a kormány kerekénél ujból megerősitette. S ott — legalább is mi igy gondoljuk — hiába hivatkoznánk akár igazságosságra, akár kegyelemre, mivel a politikában — ugy mondják — nincs igazságosság, a kegyelem pedig Istennél van!

Mivel azonban egyrészt mélyen megsértve érezzük magunkat, másfelől viszont azt is tudjuk, hogy minden népnek csak annyi a szabadsága, amennyit maga megérdemel; életünk szent feladatának kell lennie, hogy a kedvező politikai alkalmak bevárása nélkül, anélkül, hogy ellenfeleink igazságszeretetére számitanánk, anélkül, hogy akár Bécs felől, akár Pest felől érkezhető kegyes koncessziókban biznánk: egész erőnkkel vessük magunkat az alkotmányos harc mezejére, igyekezzünk renegátjaink kezéből kiragadni azt a befolyást, amelyet még mindig birtokolnak rövidlátó és félrevezetett népünkön és igy nem kegyelem utján, hanem saját érdemünkből, saját erőink hatalmas kifejtésével biztositsuk nemzetünknek a magyar hazában szabad és boldog életét, tartós létezését.

[2] Értsd: az 1861. évi túrócszentmártoni szlovák nemzeti gyűlés.

[3] Ld. 15/A sz. irat.

[4] Értsd: osztrák.

Ezen az uton elindultak cseh testvéreink, utánok a szlovének és a horvátok és íme, már közel az idő, amikor végre elérik létjogaikat; ezen az uton kell nekünk is haladnunk, hogy a vágyva vágyott nemzeti egyenjoguság nem mint kegyelem muló ajándéka, hanem mint népünk egységes akaratának kifejlő virága — végre ténnyé váljék.

Pauliny Tóth Vilmos[3]

86.

1871 okt. 11

A minisztertanács határozata a határőrvidéken kitört fegyveres mozgalmak ügyében.[1]

M. T. 1871 : XLVI.

Elnöklő kereskedelmi minister ur felolvasván a határőrvidéken a legutóbbi napokban előfordult fegyveres mozgalmakról beérkezett táviratokat, s figyelmeztetvén a jelenlevőket a bécsi aulában tartott eseményekre, (melyek az ottani állapotok laza voltát támasztják),[2] kérdést intéz a minister urakhoz a további teendőkre nézve.

A dolgok megbeszélése után elhatároztatott, hogy mindenekelőtt a távollevő ministerelnök urnak táviratilag tudomására hozassék, miszerint a kormány jelenlevő tagjai szemben a határőrvidéken és a bécsi aulában történtekkel, nem vélik tétlenül nézhetni az eseményeket, de másrészt hivatva sem érzik magokat, a kormányelnök távollétében határozott állást foglalni: ennélfogva szükségesnek tartják, hogy lehetségessé tétessék a ministerelnök elnöklése alatt jutni határozott megállapodáshoz.

Ezen távirat elnöklő minister ur által számjelekben a ministertanácsból azzal küldetett meg a ministerelnök urnak, hogy erre a minister urak ő ex[ellen]tiája ezirányu válaszát várják.

Kelt Pesten oct. 11. 871.

[3] Röviddel a szlovák nemzeti párt lapjában megjelent cikke után 1871 októberében — az Irományok közli szerző „8 rendbeli törvényjavaslatát Magyarország anyagi fejlődésének előmozdításáról" (ld. 1869—72. évi Képv. Ir. XI. 409—13. l.) Az átfogó jellegű gazdasági törvényjavaslatban Pauliny—Tóth uj fővasutvonalakat és tarifatételeket, az ipari, mezőgazdasági- és konyhasó árának mérséklését, a hazai vasipar fejlesztését (uj kohók és vasgyárak építését), a horvát-magyar kikötőhelyek kiépítését, a Duna és a többi folyam szabályozását sürgeti és a javasolt intézkedések megoldásához jelzálog-kölcsön felvételét ajánlja. A törvényjavaslat indoklásában Pauliny-Tóth megállapítja: „E javaslatok hazánk egész mezőgazdasági, ipar és kereskedelmi termelőerejét működésbe hoznák, a mennyiben természeti feltételektől s az ország adományozottságától [értsd: adottságától] függenek, Magyarország népei tevékenységét államuk jóléte s hatalma kifejtésére teljesen megnyitják."

[1] A határőrvidék részleges „polgárosítása" nem ment minden bonyodalom nélkül, a katonai közigazgatás alól kivont területen napirenden volt a fegyveres ellenállás, melyet a katonai túlerő csakhamar elfojtott. A határőrvidéki események a birodalmi gyűlést is foglalkoztatták.

[2] Zárójelben levő rész az eredeti szövegben áthúzva.

87.

1871. okt. 11

Részlet Roman Viszárionnak[1] *az „Albina" Hitelbank és Takarékpénztár alapítóbizottságának plenáris ülésén tartott beszámolójából.*

Federaţiunea 1871. 102. sz.

A tisztelt bizottság meg fogja nekem engedni, hogy felsoroljam azokat a fő okokat, amelyekért nem teljesítették az első határidőre az összes aláírásokat. Ebből, valamint az alant felsorolt körülményekből kifolyólag, a tisztelt bizottság valószinüleg osztani fogja az előbb kifejtett meggyőződésemet és véleményemet.

1. Az „Albina" hitelintézet a románoknál az első ilyenfajta intézmény, népünk tehát még igen kevéssé ismeri az ilyen intézményeket.

2. Az iparos, kereskedő és középosztály, mely elsősorban lenne hivatott, hogy ez intézmény mellé álljon és amely egy népnél a vállalkozó szellemet képviseli — nálunk sajnos majdnem egészen hiányzik — az a kevés, ami van — annyira szétoszlik a nép között, hogy egészen eltünik.

3. A legfőbb ok azonban: az általános pénzügyi válság és az idei egészen rossz erdélyi és magyarországi termés, melyet két hasonlóan rossz év előzött meg.

4. Az aláirás ideje, nyár közepén, amikor a mezőgazdák a legjobban el vannak foglalva és legkevesebb a pénzük.

Képviselőink 59 záró beszámolója, mely 140. sz. körlevelünk 5 kérdésére tartalmaz választ, hű képet ad általános gazdasági helyzetünkről ebben az évben és kétségtelen bizonyitéka fenti megállapitásaimnak; számunkra, akik népünk gazdasági vonalán akarunk dolgozni, olyan értékes anyag, melyet jelen helyzetben nem lehet eléggé értékelni.

Mindeme körülmények mellett, melyek sulyosan esnek latba, látjuk, hogy az „Albina" hitelintézet az első közintézmény nálunk, melynél népünk néhány hét alatt 183.600 forintnyi tetemes összeget írt alá, anélkül, hogy egy lépést is utazott volna. És ha ez kielégitő eredmény, akkor a közeljövő képe még örvendetesebb...

88.

A határőrvidék ügye az országgyülés előtt.[1]

A.

1871. nov. 30

Tisza Kálmán indítványa a határőrvidék ügyében adandó illetékes felvilágositás végett.

1869—72. évi Képv. Ir. XII. 79—80. l.

Tekintettel a határőrvidék különleges viszonyaira,

de tekintettel arra is, hogy az a magyar koronának tagadhatatlan kiegészitő részét képezi;

[1] Roman Viszárion (1833—1885) román gazdaságpolitikus. 1871-ben alapítója az Albina román takarékpénztár és hitelintézetnek. Szerkesztője az Albina Carpaţilor c. lapnak. A román Akadémia levelező tagja.

[1] A horvát-szlavon közigazgatás alá volt határőrvidék rendezetlen ügyével 1871 végén két indítvány illetve határozati javaslat is foglalkozik a képviselőházban. Az ekkor még ellenzéki Tisza Kálmán, akárcsak Miletić rámutatnak, hogy a határőrvidék újjászervezését elrendelő kormányzati intézkedések az országgyűlés és az érdekeltek megkérdezése nélkül léptek életbe.

tekintettel arra, hogy alkotmányos országban, az ország bármely részére nézve szerves intézkedések — még ideiglenesen is — csak a törvényhozás tudtával, beleegyezésével és jóváhagyásával történhetnek;

tekintettel arra, hogy a törvényhozás, hacsak sarkalatosabb elidegenithetetlen jogairól lemondani nem akar, nem fogadhatja el azon helyzetet, hogy az ország bármelyik részének viszonyait megváltoztató intézkedések csupán mint bevégzett tények hozatván tudomásra, a nélkül, hogy azok fölött legalább utólagosan határozott volna, csak a költségek megszavazását tekinthesse hivatásának;

tekintettel arra, hogy a Határőrvidék egy részére nézve Horvát-S[z]lavonországok iránt is kötelességeink vannak;

tekintettel arra, hogy az eddigi intézkedéseket — hogy azok felett határozni, s azokat eme szempontból is megbírálni lehessen — teljes részletességükben ismernie kell a törvényhozásnak, és tudósíttatnia az iránt, mily átmeneti módozatok és mennyi idő alatt czéloztatik keresztül vietni az, hogy az ország ezen nevezetes részei valahára teljesen visszacsatoltatván, lakóik az alkotmányos jogok gyakorlatába beléphessenek, s az országgyülésen is képviselve legyenek;

tekintettel arra végre, hogy a ministerelnök úr által november hó 20-ról bemutatott előterjesztés, mely a történteket egész általánosságban adja elő, a nélkül, hogy az azok feletti határozást lehetővé tenné, s a dolgot az említett szempontokból, s a jövőt illetőleg is megvilágositaná, a czélnak meg nem felel;

inditványozom:

hogy utasitsa oda a ház a ministeriumot, hogy a tett jelentésben csak emlitett intézkedéseket teljes részleteikben tegye le a ház asztalára;

hogy adjon felvilágosítást az iránt, mennyiben lettek teljesitve azok, a mik a Határőrvidék egy részét illetőleg Horvát-Szlavonországokkal szemben teljesitendők voltak?

mennyiben fordittatott gond a határőrvidék népének felvilágositására, anyagi és szellemi érdekei előmozditására;

hogy adjon felvilágositást az iránt, mily uton s mennyi idő alatt szándékozik keresztülvinni azt, hogy a magyar koronának azon jelentékeny része teljesen az alkotmány oltalma alá helyeztessék, s a haza ott lakó polgárai, az alkotmányos jogok élvezetébe belépvén, az országgyülésen képviselve legyenek?

Addig pedig, mig ezek iránt a ministerium nem nyilatkozott, és nyilatkozata felett a ház nem határozhatott, a költségvetésnek a Határőrvidékre vonatkozó tételei feletti megállapodását — függessze fel.

Pesten, 1871 november 30.

Tisza Kálmán s. k.
képviselő.

B.

1871 dec. 1

Miletić Szvetozár határozati javaslata „a horvát-szlavon katonai őrvidék tekintetében".

1869—72. évi Képv. Ir. XII. 87—88. l.

Azon indokból, hogy a horvát-szlavon őrvidék Horvát-Szlavonkirályság egy része;

azon indokból, hogy ugyanezen őrvidék két izben 1865. és 1866-ban a horvát-szlavon országgyülésen képviselve volt és hogy az ugyanezen országgyüléseken és

ezek után is számos feliratokban a Horvát-Szlavonország polgári részeivel való egyesülését kivánta és pedig oly módon, hogy valamint ezen királyságok államjogi viszonyaik rendezésével, ugy a mód és a feltételek meghatározásában is részt vegyen, a melyek alatt a katonai határőrvidék felosztatnék és Horvát-Szlavonország polgári részeivel egyesittetnék;

azon indokból, hogy ezen kivánság nemcsak az alkotmányosság általános elveiben, hanem azon sajátságos körülményben is találja alapját, hogy e határőrvidék terjedelménél és lakosságának számjánál fogva is, az emlitett királyságok nagyobb részét képezi, és hogy a határőrvidék létezésének évszázadai alatt abban oly, valamint politikai ugy polgári természetü viszonyok fejlődtek ki, hogy az ezekből az uj állapotba való átmenetel maga is csak a határőrvidéki képviselők részvétele mellett rendeztethetik a határőrvidéki nép megelégedésére;

más részről arra való tekintettel, hogy 1870-iki[1] junius 8-án absolutismus módon, a horvát-szlavon őrvidék meghallgatása és részvétele nélkül, az illetékes legislatió mellőzésével, de mi több, a hazai horvát-szlavon vagy akár mely más alkotmányos kormány ellenjegyzése, tehát felelőssége nélkül, nemcsak elvben ki van mondva a határőrvidék részenkinti feloszlatása, hanem a közben az ügyek oly állása is behozva, a mely sem az alkotmányosságnak, sem a nép kivánalmainak meg nem felel, a mely a határőrvidéki lakosság nagyobb részét megfosztja a katonai rendszerrel egybekapcsolt kedvezményektől, nem adván meg más részről az alkotmányos polgárok jogait és a mely inkább képes valamint a nyilvános, ugy a magán ügyekben a bonyolultságot előidézni, mint a kérdés megoldását előidézni;

és arra való tekintettel, hogy ezen absolutistikai és részletenkénti feloszlatása ellen a határőrvidéknek, és az ő alapjával és javaival való rendelkezés ellen óvást tettek számos őrvidéki községek, és hogy különösen e körülménynek köszönhető az őrvidéken nyilván elismert uralkodó elégedetlenség;

arra való tekintettel, hogy az esetben is, ha felvétetnék, hogy az őrvidéken az absolutismus uralkodott ellenmondás volna, hogy ugyanazon időben, amikor feloszlatása elvben kimondatik, egyszersmind a Horvát-Szlavon királysághoz való egyesülésének módja és föltételei is elrendeltetnek;

azon indokból, hogy valamint az őrvidék, ugy a Horvát-Szlavon királyság polgári részének joga és érdeke is megkivánja, hogy a többi része is, az átmeneti korszakra való tekintet nélkül, azonnal feloszlattassék és hogy ugyanazon időben részt vegyen a Horvát-Szlavon királyság országgyülésén, saját viszonyainak rendezése, illetőleg azon ügyek alkotmányos megvitatása tárgyában, a melyek csak absolutistikai uton érintettek és a melyek csak mind az alkotmányos kormány javaslatai birhatnak némi érvénnyel.

Végre arra való tekintettel, hogy a magyar országgyülésnek nem fog praejudicálni, de minden esetre az országos s illetőleg az őrvidék bácskai és bánáti részének megnyugtatására fog szolgálni, hogy az őrvidék ezen részének lakossága sajátságos körülményei irányában való kivánságait kifejezze, és a mód felett nyilatkozzék, a mely alatt lenne kivánatos feloszlatása és az uj állapotban való átmenetele.

És mind végül, hogy e viszonyok végleges megoldásáig az egyik és másik őrvidék se maradhat a kormányzás eszközei nélkül, és hogy ezeket legkevésbé rövidítheti meg azon ország, melynek kormánya tettleg az őrvidék eszközeit és forrásait elfoglalta,

[1] Nyilvánvaló sajtóhiba: 1871.

méltóztassék az országgyülésnek, valamint a szent korona országainak solidaritása ugy elválhatatlanságára való tekintettel hozni következő határozatot:

a magyar királyi kormány elnöke felhivatik és utasittatik, hogy ő felségénél azon legyen, s kieszközölje, hogy:

1. az 1871-ki junius 8-ki legfelsőbb rendeletek a horvát-szlavon őrvidék feloszlatása a feloszlatásának módjáról, illetőleg annak az alkotmányos közületbe való átmeneteléről, a zágrábi horvát-szlavon országgyüléshez megvitatás végett elküldessenek;

2. hogy ezen országgyülésen és pedig mindjárt első ülésszaka alatt a horvát-szlavon őrvidék képviselve legyen;

3. hogy ugyanezen a magyarországi, illetőleg a bács-bánáti őrvidékre vonatkozó rendeletek a határőrvidék ideiglenes (ad hoc) képviselőségének azon czélból adassanak át, hogy ez saját kivánalmait és e tekintetben való postulatumait a magyar országgyülésnek elé terjessze; azalatt pedig:

4. hogy a viszonyok végleges berendezésére való praejudicium nélkül, az őrvidék, valamint horvát-szlavon, ugy bács-bánáti részének szükséges eszközök jóváhagyassanak, és hogy a kormánynak a határőrvidékre vonatkozó előterjesztett budgetje országgyülési vita alapjául elfogadtassék.

Pesten, 1871. deczember 1-én.

Beadja:
Dr. Miletics Szvetozár s. k.
Basahid-kerületi népképviselő.

89.

A nemzetiségi közművelődés ügye az 1872. évi költségvetés vitájában.

A.

1871 dec. 10

Babeș Vince interpellációja Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszterhez az 1868: XLIV. tc. 17. §-a tárgyában.

Képv. Napló, 1869—72 XIX. 4—5. l.

Tisztelt Ház! Közeledvén a közoktatásügyi ministerium budgetje, jó eleve bátorkodom erre vonatkozólag egy interpellatiót intézni a közoktatási minister urhoz, azon czélból, hogy addig, mig annak tárgyaltatása napirendre kerül, ezen interpellatiót, fontosságához képest, tanulmányozza, és válaszát a körülményekhez képest adja meg. Ámbár ezen interpellatiót indokolom: mégis szabad legyen egy pár szót előre bocsátani annak mélyebb kifejtése érdekében. Azt gondolom, t. ház! hogy nem mondok ujat, ha azt állitom, miszerint akárhányszor directe vagy indirecte előhozatott e házban a nemzetiségi ügy: az mindig kellemetlenséget, sőt türelmetlenséget is okozott. Olyannyira ment ezen kellemetlenség, illetőleg türelmetlenség, hogy minapjában, mint a lapokból olvasám betegségemben, maga a nagy szellemü képviselő társunk *Ghyczy*[1] Kálmán is azt találta, miszerint a nemzetiségi ügyre nézve inkább helyesebb kárhoztatni azokat, kik minduntalan panaszkodnak, hogy az nincs kellőleg megoldva, mint azokat, kik nem oldják meg; illetőleg kik a nemzeti elnyomásokat gyakorolják.

[1] Ghyczy Kálmán (1808—1888), ügyvéd és politikus. 1865-től Tisza Kálmánnal a balközép vezére. 1883-ban „középpártot" alakít, 1874-ben pénzügyminiszter. 1875-ben a képviselőház elnöke. 1879-ben visszavonult a közéletből.

Sokáig elmélkedtem, hogy mi legyen annak oka, hogy ezen kérdés, mely minden esetre igen fontos hazai kérdés: oly kellemetlenül vétetik és oly nagy türelmetlenséggel hallgattatik meg, és végre azon meggyőződésre jöttem, hogy oka a bal fölfogás, a mennyiben a nemzetiségi kérdés hatalmi kérdésnek vétetik. Én legalább, mióta ezen kérdést tanulmányozni kezdtem, soha hatalmi kérdésnek nem tartottam, hiszen belügyről, belügyi kérdésről van szó, s így hatalmi kérdés nem lehet. Én értem azt, hogy ezen bal fölfogás létezik; mert igen is tudom, hogy a magyar nemzet, midőn nemzetiségéért küzdött, azt mint hatalmi kérdést tekintette. De ez ránk nézve nem így van, én legalább nem igy fogom fel soha, s most sem fogom fel igy s ép azért nem is akarok tulajdonképen nemzetiségi kérdésről, mint olyanról, azon értelemben szólani. Én a nemzeti kérdést müvelődési kérdésnek tekintem s ép azért, mert így tekintem e kérdést, ezen szempontból kiindulva, fogom intézni interpellatiómat a t. minister urhoz. Ezen müvelődési kérdés helyes, igazságos megoldására soha más nem fog követeltetni: mint a müvelődési eszközöknek egyenlő és jogos felosztása.

Ezt előre bocsátva bátor leszek interpellatiómat előadni *(Olvassa az interpellatiót)*.

Interpellatio a közoktatási minister urhoz.

Kiindulva századunk azon átalános eszméjéből, hogy csak a müvelődési államnak létele jogosult, hogy az ily állam, polgárisodásra törekedvén az átalános müvelődést előmozditani tartozik;

továbbá azon meggyőződésből, hogy az államoknak, különösen a kisebb államoknak és nemzeteknek önállósága s alkotmányos szabadsága csakis polgárainak közmüvelődése által biztositható; valamint más részről a polgároknak jóléte csak müvelődés által érhető el; szem előtt tartván továbbá kétséget nem szenvedő azon természeti szabályt, hogy az átalános müvelődés minden népnél csakis saját nemzeti nyelven eszközölhető s hazánkra nézve különösen tekintetbe véve, hogy az 1868-ik évi XLIV. törvényczikk 17-ik §. világosan kimondja, miszerint — „a közmüvelődés és közjólét szempontjából a közoktatás sikere az államnak legfőbb czélja", hogy ennélfogva „a kormány köteles az állami intézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy az ország bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvökön képezhessék magukat";

tekintve, hogy ugyan e czélból idézett törvény az állami s illetőleg a kormány által már állított vagy szükséghez képest állitandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározását, amennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási ministerre bizta;

tekintve arra, ha a beterjesztett közoktatási budgetet részleteiben kellő figyelemben megvizsgáljuk: az abban 1872-ik évre előirányzott 3 millió forintnyi összeget a közmüvelődésre elégtelennek találjuk — oly annyira, hogy az, amennyiben a felterjesztésekből kivehető, az ország nem magyar nemzetiségű polgárai müvelődési czéljaikra azon 3 milliónyi összegből alig egy igen csekély százalékot fordithat, minél fogva az ország népességének nagyobb, de egyszersmind szegényebb sorsu részének művelődése — az állam, illetőleg a kormány által, a fennidézett törvény világos rendelete ellenére teljesen elhanyagolva látszik;

tekintve, hogy az ily mulasztás és elhanyagoltatás, ha az valósulhatna és tovább is folytattatnék, — nemcsak világos törvényszegést, de a közhaza iránt egy oly főbünt képeznek, mely a legszomorubb következményeket vonná maga után...

Ajánlom interpellatiómat a t. ház figyelmébe.

Elnök:[2] Közöltetni fog a közoktatásügyi ministerrel.

[2] *Perczel* Béla.

B.

1871 dec. 17

Pauler[1] *Tivadar közoktatásügyi miniszter válasza és Babes Vince viszontválasza az 1868: XLIV. tc. 17. §-a tárgyában.*

Képv. Napló, 1869–72 XIX. 264–267. l.

Pauler Tivadar: T. ház! Babes Vince képviselő ur egy interpellatiót intézett hozzám, *(Halljuk!)* és azt kivánta, hogy arra még a közoktatási budget tárgyalása előtt feleljek. Interpellatiója igy hangzik:

1. Mi módon s mily mérvben felelt meg eddig a t. közoktatási ministerium az 1868. évi XLIV. t. c. 17. §-beli rendeletének a nem magyar nemzetiségü honpolgárok saját nyelvökbeni mivelődése iránt?

2. A mennyiben köztudomás szerint a nem magyar honpolgárok részére azok anyai tanitási nyelvével majd semmi állami középtanoda nem létezik: nem találja-e a t. közoktatásügyi minister ur szükséges és sürgetőnek már a jövő évi budgetben több ilyen középtanoda felállításáról gondoskodni.

3. Mennyiben gondoskodott már eddig a t. magyar kir. közoktatási ministerium a fennlevő állami ösztöndijak segedelmével vagy netalán más uton, a nem magyar nemzetiségü honpolgárok részére oly annyira szükségelt középtanodai tanárokról? vagy

4. Ha az eddigi efféle alapok elégtelenek: nem volna-e hajlandó minister ur e czélra egy különös rovatot fölterjeszteni budgetjében?

5. Minthogy a szükség és az igazság azt követelik, hogy az állam, illetőleg a közhaza kormánya a nem magyar honpolgárok saját nyelvéni magasb kiképzéséről is gondoskodjék, s minthogy tudvalevőleg egy Kolozsvárott felállitandó országos egyetemről épen folyamatban vannak a tárgyalások; szándékozik-e a kormány, s ha igen, mi módon szándékozik az erdélyi részek tulnyomó népességének nyelvét, a román nemzeti nyelvet azon egyetemnél figyelembe venni?

Ezen kérdésekre válaszom: *(Halljuk!)*

A közoktatási ministerium közvetlen rendelkezése alatt álló középtanodák a tannyelvre nézve részint tisztán magyarok, részint vegyes ajkuak, t. i. ott, a hol a vidéknek nagyobbrésze, vagy tekintélyes része más mint magyar ajku, a magyar tannyelven kivül még annak a vidéknek nyelve is használtatik tannyelvül oly módon, hogy a tanárok a tárgyakat azon nyelven is magyarázzák, a tanulók azon nyelvben felelhetnek, és azon felül azon vidék nyelve mint relativ kötelezett tantárgy adatik elő, oly értelemben, hogy azok, a kiknek szülei és gondnokai ezt kivánják, azt hallgatni kötelesek.

Ilyen középtanodák, hogy csak nehányt hozzak fel: a nagy-szebeni, a tresztenai, a zsolnai, a nagybecskereki, a beszterczebányai, a bártfai, a lugosi, a temesvári s igy tovább. Ebből kitünik, hogy először mód van nyujtva az illetőknek, hogy saját anyanyelvüket nyelvtanilag megtanulhassák, és másodszor: hogy mint a törvény mondja, lehetőleg gondoskodva van az iránt is, hogy magukat saját anyanyelvükön kiképezhessék addig, hol a magasabb akadémiai képzettség stadiuma kezdődik.

Ami uj tanintézetek felállitását illeti: felfogásom szerint az államnak hivatása, ott és akkor uj tanodákat felállitani: a midőn vagy a tanodák egyátalában valamely

[1] *Pauler* Tivadar (1816–1886) jogakadémiai majd egyetemi tanár. 1871-től vallás és közoktatásügyi, 1872-75-ben és 1878-82-ben igazságügyminiszter.

vidéken hiányzanak, vagy pedig a létezők a szükségleteket többé ki nem elégitik. A mennyiben ezen okoknál fogva uj tanodák felállitásáról szó lesz: annyiban a kormány gondoskodni fog, ugy mint eddig is, hogy a külön ajkuakra nézve a törvénynek és rendeleteinek eleget tegyen, a mint ebbeli akaránák és szándékának jeleit az által is adta, hogy több, tisztán más ajku tanintézeteket is subventionál, mint az ujvidékit, a brassóit, a tanulmányi alapból a belényesit.

Mi az ösztöndijakat és a tanárképezdét illeti: a magyar tudományos egyetem bölcsészeti karának fő feladványa, a jelen szervezet szerint módot nyujtani kiképeztetésére azoknak, kik a középtanodai tanári pályára készülnek, azonkivül fel van állitva a gymnasiumi tanárképezde és a reáliskolai tanárképezde; az előbbi az egyetem, az utóbbi a müegyetem mellett, ilyen fel fog állittatni a kolozsvári egyetemnél is. A haza minden fiainak alkalma van tehát ezen intézetekben magát a középtanodai tanári pályára kiképezni: mert semmiféle vallás- vagy nemzetiségi egyén nincs azokból kizárva, mindenki az oktatásban és tanitásban ottan részt vehet.

Igy vagyunk a tanárjelöltek ösztöndijaival is. A tanári jelöltek ösztöndijainak osztogatásánál csak az érdemesültség vétetik tekintetbe; *(Helyeslés.)* mindenki folyamodhatik, mindenki kérheti s a mennyiben arra érdemesnek találtatik: el is nyerheti.

A jövő évre szándékom ezen ösztöndijakra pályázatot nyitni. Felszólitottam az egyetemet és a müegyetemet: jelöljék ki azon szakokat, melyekre nézve a tanárjelölteknek kiküldetése leginkább szükségesnek mutatkozik. Ezen pályázatok határidejének bekövetkeztével mindenki folyamodhatik az ösztöndijért, vallás és nemzetiségi különbség nélkül, s azok fogják elnyerni, kik arra legérdemesebbeknek mutatkoznak. Igy gondolom minden külön rovat megszavazása nélkül a külön ajku hazafiaknak alkalom nyujtatik arra, hogy magokat kiképezhessék.

Ami végre az utolsó kérdést, a kolozsvári egyetemet illeti, e tekintetben rám nézve mérvadó az 1868 : XLIV. t. cz., melyre az interpelláló ur is hivatkozott, 18—19-ik §-a. A kolozsvári egyetem iránti törvényjavaslat a tanügyi bizottság tárgyalása alatt van, s a mennyiben arra nézve külön specialis intézkedéseket látna a ház szükségesnek: a törvényhozásnak bölcseségétől függend az iránt annak idején, mikor a törvényjavaslat a ház elé kerülend, határozni. *(Helyeslés.)*

Babes Vincze: T. ház! Az igen t. minister ur a hozzá intézett első kérdésemre lényegében azt méltóztatott felelni, hogy némileg már eddig is gondoskodva van a nem magyarajkuak kiképeztetéséről a középtanodáknál. Ez körülbelül lényege válaszának. És az igen t. minister ur idézett is egynehány ily tanodát, a melyeknél állitólag gondoskodva van arról, hogy a nem magyarajkuak saját nyelvükön is nyerjenek kiképeztetést. Ami azt illeti: én megvallom, t. ház, hogy tökéletes informátióm nincs, főleg azon tájakból hová nem szoktam soha járni; hanem azt tudom, hogy Temesvárott az ifjuság semmi más nyelven nem nyer kiképezést, mint a magyar nyelvben, ott minden más nyelv ki van zárva, *(Egy hang a jobboldalon: Helyes!)* Lehet, hogy helyes, meg lehet, hogy én is azt mondanám a végén, hogy helyes; hanem kérem, méltóztassanak bevárni, mig bevégzem szavaimat. *(Halljuk!)*

Szintugy ismeretes előttem, hogy a nagyszebeni gymnasiumnál is igen nehezen lehet nyerni oktatást a románoknak saját nyelvükön. A többi intézetet nem ismerem; hanem az igen t. minister ur azt méltóztatott megjegyezni, miszerint a nem magyar nemzetiségü ifjuságnak nyujtatik alkalom saját nyelvükön kiképezhetni magukat, a mennyiben szülei vagy gondnokai követelik; legalább én ugy értettem. Én kérem alásan, azt mondom, hogy először is a törvényben erről, ezen feltételről szó sincs, és kérem a t. minister urat és a t. házat, hogy e veszedelmes elvnek helyet ne méltóztassanak adni; mert igaz, ma lehet ez igen jó fogás arra nézve, hogy elutasittassanak a nem magyar nemzetiségüek jogos követelményeikkel; de holnap ez oly fegyver lehet, a mely majd önök ellen fordittathatik. De ismétlem a törvényben erről szó sincs. Azt hiszem, hogy mihelyt valamely középiskolában elegendő, az a tekintélyes száma meg van a nem magyarajku tanitványoknak: azokban saját nyelvökön kell előadást tartani, mert csak azon nyelven lehet eszközölni értelmes tanitást. Én részemről azt tudom, hogy például a lugosi gymnasiumnál igen ritkán teszik azt, hogy román nyelven magyarázzanak, pedig a tanitványok többsége román ajku ifjakból áll és ezen többség között közönségesen felénél több, a ki nem ért egy szót sem magyarul: és mégis kénytelen magyarul tanulni ezen első alaptantárgyakat.

Ennélfogva én azt hiszem, hogy ezt a választ lehet ugyan válasznak venni, annyiban, a mennyiben eleget tesz a ház egy részének; de általában nem lehet megelégedve vele az ország nagyobb része, a mely nem annyira törekszik egy bizonyos nyelvnek akár mesterségesen, akár spontán megtanulására: mint a tudományok megszerzésére; pedig ennek — ismétlem, egyetlenegy módja van és ez a saját nyelven való tanitás. Én erre nem mondhatok semmit; nem fogom mondani, hogy ki vagyok elégitve, hanem arra szólitom fel a t. házat, képzelje magát azon állapotba, melyben mi nem magyar ajkuak vagyunk... hogyan lennének megelégedve? pedig semmi sem lehetetlen, mig a népek élnek. Azt gondolom, hogy ily esetben minden becsületes magyar ember azt mondaná, hogy nincs, s hogy nem lehet megelégedve. Ezt az első kérdésre nézve.

A második kérdésre, melyben bátor voltam kérdeni, hogy nem találja-e a minister ur szükségesnek s sürgősnek, hogy a nem magyar ajkuak részére középtanodák állittassanak föl? — a minister ur röviden azt mondja, hogy csak ott állithat fel középtanodákat a nem magyar ajkuak részére; hol vagy nincsenek államtanodák, vagy pedig ahol a fönnlevők nem elegendők. Már én azt gondolom, hogy legalább reáliskolákra csakugyan van s szembetünő a szükség; mert egész Magyarországban és a bánáti részekben egyetlen állami reál iskola sem létezik, melyben más mint magyar nyelven adatnának elő a tantárgyak. Tehát ha itt nem feltünő a hiány és szükség, nem tudom hol s miképen legyen az feltünő; annál inkább, mert az igen t. minister ur sem tudott felhozni egyetlen helyet sem, hol állami reáltanodában nem magyar nyelven is tanitanának. Én legalább nem ismerek egyetlenegy ily reáltanodát sem. Erre is csak azt mondom tehát, mit az első kérdésre mondtam: Isten mentsen egy nemzetiséget vagy nemzetet attól, hogy igy gondoskodjék mivelődéséről atyai kormánya, mint gondoskodik a magyar kormány a hazai nem magyar népek kiképzéséről! *(Zaj jobb felől.)*

Én figyelmeztetem a t. házat, ne méltóztassék ezt tréfának venni! Ám a nemzetiségi kérdést mint hatalmi kérdést lehet gúnyolni is, vannak, akik nem gondolnak vele; de mint müvelődési kérdés oly komoly és nagy fontosságu, hogy az nem lehet guny tárgy: mert ismétlem, a mely állam népei müvelődéséről nem gondoskodik: annak nincs jövője, létele felesleges; mert a mai napon a mívelődés az egyetlen czél és alap, melyen s mely végett az állam létezhetik. *(Igaz! Ugy van!)*

Méltóztatott a t. minister ur ugyan ezen kérdésre vonatkozólag felemliteni azt is, hogy a brassói román gymnasiumnak nyujtatik állami segély, szintugy az ujvidéki szerb gymnasiumnak, a belényesinek pedig a vallási alapból.

Én azt gondolom t. ház, hogyha három milliónyi költségről van szó a közmüvelődési czélokra; akkor csakugyan guny arra hivatkozni, hogy Brassóban 4 ezer, Ujvidéken 8 ezer és Belényesnek talán 2—3 ezer frtnyi segély nyujtatik az állami, illetőleg

a vallási alapból. Én egészen más segélyt óhajtanék azon 7 milliónyi nem magyar ajku honpolgárok számára. Mert a minister ur idézete csak azt bizonyitja, mit bátor voltam interpellatiómban érinteni, hogy a nem magyar ajku nemzetiségek mivelődési czéljaira alig fordittatik egy csekély %-ék...

Mikor egy minister előterjesztést tesz a házban, és azt leteszi a ház asztalára; a többség már tudja, hogy mit akar a kormány s mire vagy mi ellen szavazzon. Azt óhajtottam volna, s gondolom teljes joggal, hogy már javaslatában is intézkedést tegyen a minister ur ez iránt, sőt hogy még tovább ment volna, t. i. a t. háznak bebizonyitotta volna, hogy az ily intézkedés mulhatatlanul szükséges. Mert uraim, akkor hogyan gondoskodhatunk Erdély tulnyomó részeinek nemzetiségéről, mely a legtöbb katonát adja, s a legnagyobb közterhet viseli, a románokról: ezt müvelni kell, ha azt akarjuk, hogy az alkotmányt és hazát szeresse és védelmezze.

Hallottam sokszor azt állitani, hogy Erdélyre mulhatatlanul szüksége van Magyarországnak, mert ez a védő vár; de ha ez ugy van: akkor gondoskodni kell, hogy a vár garnisonja barát és ne ellenség legyen; ily módon pedig, azaz hanyagoltatása által nem fogják barátnak megnyerni.

Azért én komolyan, nagyon komolyan kérem önöket: ne méltóztassanak ezen müvelődési ügyet oly könnyen venni; méltóztassanak intézkedni legalább a tekintetben, hogy a nem magyar ajku hazafiak ugyanazon müvelődési eszközökben részesittessenek, mint a magyar nemzetiség.

Én ennélfogva a t. ház bölcs belátására bizom, méltóztassék tudomásul venni a minister ur feleletét vagy nem; de arról meg vagyok győződve, hogy önök uraim, mint becsületes magyar hazafiak, ha szivöket, lelkiismeretöket megkérdezik és ha az az önök saját nemzetiségére alkalmaztatnék: azzal nem lehetnének megelégedve. Én egyébiránt meg fogom tenni a magam kötelességét. *(Helyeslés a szélső balról.)*

Elnök:[2] Tudomásul veszi a ház a minister ur nyilatkozatát ? *(Miletics Szvetozár közbeszól: Én nem!)* Kik tudomásul veszik, méltóztassanak fölkelni. *(Megtörténik.)* A többség tudomásul veszi.

C.

1871 dec. 17

Miletić Szvetozár interpellációja Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszterhez az újvidéki szerb gimnázium állami támogatása tárgyában.[1]

Képv. Napló, 1869—72 XIX. 267—268. l.

A közoktatási miniszter ur az ujvidéki gymnasiumot s annak állami segélyezését felemlitvén: bátor vagyok ez alkalommal egy interpellatiót intézni hozzá, annál is inkább, mert kell, hogy a budget tárgyalása előtt figyelmét ráforditsa.

Mihályi Péter jegyző *(olvassa)*: Interpellatió. A vallás és közoktatásügyi miniszter urhoz, beadja Miletics Szvetozár.

Miután a képviselőház mult évi márczius 10-én 306-ik ülésében határozatot hozott, hogy az ujvidéki főgimnasium számára 6200 frt-ban megállapitott segélyösszeg 8000 frt-ra emeltessék, de a pénzügyi bizottság által inditványozott feltételek alatt, hogy az államnak jogában maradjon a tanitási tervet alakitani és az állami segélyhez képest aránylag a tanárokat kinevezni;

[2] Somssich Pál.

[1] Miletić interpellációja nyomán került sor Deák Ferenc 1872 jan. 23-án az újvidéki szerb gimnázium állami támogatása ügyében mondott emlékezetes képviselőházi beszédére.

tekintettel tehát arra, hogy ő felsége 1860. évi szeptember hóban az évi segélyt a hitfelekezeti és nemzeti elem jelen megőrzése mellett elvileg jóváhagyta, és hogy az ujvidéki gymnasium patronatusa az állami segélyezést csakis ugy fogadta el, hogy e két cardinális és statutumi joga, azaz a tanitási terv meghatározhatási és a tanárok kinevezhetési joga sértetlenül maradjon, és hogy az állam az 1865-ik julius 8-ki resolutióban, mellyel a segélyezési összeget 6290 frt-ban megállapitotta: a felügyeleti joggal megelégedett, hogy a tanitási terv átalában megfeleljen az átalános tanitási tervnek és a tanárok birjanak hasonló intézetekre nézve megkivántató képességgel;

tekintettel arra, hogy az ujvidéki főgymnasium patronusa, akinek a mult évi országgyülés határozata csak e napokban kézbesittetett: nem fog elfogadhatni oly feltételeket, melyek a gymnasiumi alapstatutummal és ezen intézet jelentőségével ellenkeznek; és e szerint az emlitett feltételek megtartása az országgyülés és a kormány részéről annyit jelentene, mint az állami segély közvetett megtagadása;

tekintettel arra, hogy ezen közvetett megtagadás nem egyezik sem már az azelőtt adott királyi szó és resolutió iránti tisztelettel és méltánylattal, melyek alapján a mult évi azon a gymnasium autonomiájába tényleg vágó tételek nélkül a segély adatott; ez nem igazolható igazságügyi szempontból sem, annál kevésbé, minthogy Magyarországban a szerb nemzetiségi polgárok aránylag nagy mértékben viselik az állam terheit és minthogy az államhatalom ugysem teljesitette az ugynevezett nemzetiségek egyenlőségéről szóló törvény 17. §-ának rendeletét, a mely szerint az állam köteles volna saját költségén egy közép iskolát, a gymnasium szerb nemzetiség lakta vidékén, még pedig tekintettel a nemzetiségekre, alapitani;

tekintettel arra, hogy az állami czélokra elégséges azon biztositék, mely benn foglaltatik magában a törvényben, jelesül az 1868. XLIV-ik t. cz. 26. §-ában, mely a tanitási tervnek az államival való osztályozásáról szól;

tekintettel végre arra, hogy az országgyülés mult évi határozata mind a pénzügyi bizottság, mind pedig a vallás- és közoktatásügyi minister ur — a ki hivatalát csak átvette volt[2] — a dolgok állapota fölötti ismeretlensége alapján hozattatott —

kérdezem a vallás- és közoktatásügyi minister urat:

1. Vett-e tudomást, avagy szándékozik-e még a közoktatási költségvetés tárgyalása előtt a ministeriumban levő irományokból a dolog valódi állapota felett tudomást szerezni, hogy t. i. ő felsége az ujvidéki gymnasiumnak 1860-ban az állami segélyt megengedte, 1865. évi julius 8-án a resolutió által a magyar kanczellária utján létesitette is, minden más feltételek nélkül, kivéve azokat, melyek a főfelügyeleti jog és a gymnasium nyilvánosságának kifolyásai ?

2. Vett-e tudomást a minister ur, vagy szándékozik-e venni: hogy a mult évi országgyülés márczius 10-én 3314 sz. alatt hozott határozatában foglalt és az állami segélyt feltételező föltételek összeütközésben állanak az ujvidéki gymnasium alapszabályaival oly annyira, hogy ezen gymnasium igazgatóságának ily föltételeket elfogadni nem lehet, nem szabad; ha mindjárt akarná is, és hogy ezen feltételek megtartása egyenlő lenne még azon segély megtagadásával is, melyet ő felsége megengedett, és mely hasonlólag, mint a többi koronai lekötelezések, átment a dolgok uj állapotjának öröklésébe ?

3. Szándékozik-e a minister ur a dolog állapota felett jobb informatió alapján a mult évi országgyülés határozatának igazságtalan következményeiről ez évi közoktatási költségvetése tárgyalásakor az illető tételnél az újvidéki főgymnasiumnak adandó

[2] Hivatali elődje, br. Eötvös József 1871 febr. 2-án bekövetkezett elhunyta után.

állami segélyt illetőleg a kormány részéről inditványozni: hogy a mult évi országgyülés márczius 10-én 3314. sz. a. hozott határozata továbbra hatályon kívül helyeztessék, és hogy az 1865. évi julius 8-iki resolutió által rendezett régi állapotánál maradjon a dolog, és illetőleg azon biztositékoknál, melyek magában az 1868: XLIV. t. cz. 26. §-ában foglalvák?

90.

1871 dec. 12

A minisztertanács a horvátországi politikai viszonyokról és a szerb kongresszusi Miletić párttal szembeni intézkedésekről.[1]

1869–72. évi Képv. Ir. XII. 87–88. l.

M. T. 1871: LX/1–2.

A horvát ügy egyikét képezvén a jelenlegi legsürgősebb kérdéseknek, ministerelnök[2] ur szükségesnek látta, mindjárt a ministerium vezetésének átvétele után a dolgok állásáról magát tájékoztatni. E végből a horvát-szlavon képviselőket[3], a horvátországi bánt,[4] a horvát-szlavon minister[5] urat s több tekintélyesb egyéneket a mult hóban egy értekezletre hitt egybe, a mely alkalommal különösen megvitattatott az ha valjon a jövő év január 15-ikéig elnapolt horvát-szlavon országgyüléstől, ha az csakugyan összeül, valamely sikert várni lehetne-e?

A jelenlevők mindnyájan azon nézetben voltak, hogy az országgyülést összehivni czélravezető nem volna, minthogy a többség oly tulzó elemekből fogna állani, melyekkel a tanácskozás lehetetlen volna, névszerint közöttük 55 egyén van, kik az ismeretes manifestumot aláirván, az 1868-ki kiegyezkedést egyátalán elismerni nem akarják, mi tekintve azt, hogy az összes képviselők száma 77, s ebből a közös országgyülésre 31 választandó meg; igen kedvezőtlen arány.

Kifejtvén előttük ministerelnök ur abbeli nézetét, miszerint szükséges volna, hogy az uniópárt létezésének jelét adja, az illetők megigérték, hogy a párt szervezése czéljából egy tanácskozmányt fognak Zágrábban tartani, melynek czélja leendett:

1-ször, egy uniópárti programmnak kidolgozása,

2-szor, hogy a párt minden megyében megalakuljon.

Ezen tanácskozmány időközben meg is tartatott, s a párt consolidatiója tekintetében némi lépések tétettek is.

Ministerelnök ur szándékában van, az u. n. nemzeti párt vezéreivel, névszerint Mrazoviccsal, Mazuraniccsal és Kreszticcsel is a legközelebbi napokban a horvát minister ur jelenlétében szólani, hogy bővebb ismerete legyen ezen párt óhajtásairól is.

[1] Lónyaynak a horvát ellenzék vezetőivel folytatandó következő évi tárgyalásai (ld. 92/A sz. irat) taktikai inditékára rávilágít a minisztertanácsi tájékoztató. A többségbe került horvát nemzeti párttal szemben a kormány – az unio-párt megszervezéséig – halogató politikát kezdeményez.

[2] Gr. *Lónyay* Menyhért (1822–1884), 1867-től pénzügyminiszter, 1870-ben közös pénzügyminiszter, 1871–72-ben (1871 okt. 31–1872 dec. 2) miniszterelnök.

[3] Értsd: a magyar országgyűlésre kiküldött horvát–szlavon képviselők.

[4] *Bedeković* Kálmán (1818–1889) varasdmegyei földbirtokos és politikus, 1868 decemberétől 1871 januárjáig, majd 1872 február 12-től 1889 aug. 10-ig horvát-szlavon-dalmát miniszter, közben horvát bán.

[5] *Pejačević* Péter (1804–1887), 1848-ban szerémi főispán, 1871–72-ben horvát-szlavon-dalmát miniszter.

Hogy a dolgok Horvátországban csak némileg is a kivánt jó kerékvágásba jöhessenek, mellőzhetetlennek mutatkozik, hogy mielőbb oly rendszabályok léptessenek életbe, melyek az eddigi hiányokat hatályosan pótolni képesek.

Az unióhoz ragaszkodó egyének véleménye szerint e hiányok egyik legfőbbikét az országos kormány lanyhasága képezi. E részben különösen Suhay[6] osztályfőnököt kárhoztatják, ki miként állíttatik, daczára az administratio minden egyes szakábani jártosságának, a politikai actio terén semmi erélyt nem fejtett ki, sőt nem is remélhetni, hogy ilyet kifejteni fogjon, mert az 1867. előtti időkben az ellenzéki párthoz tartozván, személyes összeköttetéseinél fogva kellőleg eljárni tartóztatva van.

Hogy tehát a kormány részéről erélyesb eljárásra számitani lehessen, mellőzhetlen, hogy a belügyi osztály élére, melynek főnöke a bán akadályoztatása, vagy a báni méltóság megürülte esetére ezt helyettesiteni hivatva van, — valamely teljesen megbizható, az unió megszilárditását őszintén óhajtó egyén állittassék.

Egy másik hátrány a katholikus papság unióellenes vagy legalább közönyös magatartásában mutatkozik. A zágrábi érsek nem bir — ugy látszik — kellőleg hatni az alsó papságra, miért is megfontolandó volna, ha valjon nem lenne-e czélszerü az érsek számára egy helynököt (vicariust) kineveztetni mi ellen az érseknek, miként állittatik, kifogása épen nem volna, sőt kész volna, ezt maga is kérelmezni, ha a kormány részéről kivántatnék.

Kártékonyan hat az uniópárt megszilárditására és azt sok helyen egészen lehetleniti Strossmayer[7] diakovári püspöknek délszláv irányu müködése. Mit lehetne e tekintetben tenni, ministerelnök ur ezuttal még érdemleges tanácskozás alá bocsájtani nem kivánja, de jelezni akarja e körülményt már csak azért is, mert ugy van értesülve, hogy a püspök nemcsak politikai tekintetben van compromittálva, de a püspöki javak kezelése körül is oly visszaéléseket követett el, hogy lehetségesnek mutatkoznék, ellene valamely rendszabályt életbe léptetni, mely őt káros politikai működésében akadályozná...

Ministerelnök urnak ezen közlése tudomásul vétetett.

Ezután ministerelnök ur áttért egy másik szintén nagyfontosságu tárgyra, a szerb congressus kérdésére.

Ministerelnök ur a congressus eddigi müködéséről, s az e részben függőben levő tárgyalások állásáról magát a legközelebb mult napokban tájékozván, azon nézetben van, hogy miután a mostani congressustól, melynek nagy többsége a Miletics-féle párthoz tartozik, az ügy és kormány érdekében jó sikert várni nem lehet s ezen főleg az által lehetne segiteni, ha a patriarchai székre egy erélyes és a kormány intentióinak megfelelni kész egyén helyeztetik, — legelőbb is a mostani ülésező congressust fel kellene oszlatni, illetőleg berekesztetni, s a patriarcha-választásra azonnal egy ujabbat összehivni, ahol is fő gond volna forditandó arra, hogy a congressusi képviselők választása, kivált a határőrvidéken, a kormány kivánsága szerint történjék meg.

Ministerelnök ur a legközelebbi napokban beszélni fog még Gruics pakráci püspökkel, valamint Masirevics és Mihajlovics urakkal, kik a szerb viszonyokat igen jól ismerik, s ha ezek véleményét is birandja, a tárgyról a ministertanácsnak további előterjesztést teend.

Ministerelnök ur közlése egyelőre tudomásul vétetik.

[6] *Suhay* Imre (1822–1889) jogakadémiai tanár Zágrábban, majd unionista politikus, 1869-ben horvát-szlavon miniszteri tanácsos, később osztályfőnök, lemondása után kuriai biró.

[7] *Strossmayer* József (1815–1905) diakovári püspök, a horvát nacionalista mozgalom szellemi és politikai irányítója.

91.

Az ujvidéki szerb gimnázium államsegélyének képviselőházi és minisztertanácsi vitája.

A.

1872 jan. 15

Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszter, Babeş Vince és Maximović Miklós felszólalásai az ujvidéki szerb gimnázium állami támogatásának képviselőházi vitájában.

Képv. Napló 1869–72 XX. 216–218. l.

Pauler Tivadar: Az ujvidéki szerb gymnasiumra nézve rövid felvilágositással tartozom. Az ujvidéki gymnasium magánosok alapitványából keletkezett. *(Halljuk!)* Az államsegély 1865-ben adatott meg. A patronatus az akkori tárgyalások között azon álláspontot tartotta fenn, hogy az eredeti alapitványi oklevelek értelmében sem a tanárok kinevezésére, sem a tantervnek megállapitására nézve közvetlen befolyás ne engedtessék a kormánynak; ennek folytán ő felsége ugy adta meg a 6293 frtnyi segélyt, hogy a patronatus a tantervet eleve bemutatni és utóbb minden változtatást, melyeket netalán a tantervre nézve tenni kivánnának, mindenkor bejelenteni kötelesek legyenek; továbbá a megválasztott tanárokat is bejelenteni, és azoknak képességét kimutatni. Ezen feltételek alatt megadatott a segély, és a t. ház megszavazta a 6200 frtot; megszavazta azt mindannyiszor, egészen a mult évig. A mult évben azonban a segély 6200 frtról 8000-re emeltetvén, a pénzügyi bizottság azon feltételt inditványozta és a t. ház el is fogadta, hogy a tanterv megállapitása és a tanárok kinevezése is oly arányban a kormány részéről történjék, milyben az segélyével a költségekhez járul.

A patronatus azonban most is azon álláspontját tartja fenn, melyet az 1860-tól 1865-ig folytatott tárgyalások alatt vitatott, hogy t. i. a kikötött feltételek elfogadása reá nézve az alapitványok értelmében lehetetlen; ámbár az eredeti alapitványok csak 6 osztályu gymnasiumról szólottak, most pedig 8 osztályu gymnasium van.

Igy állván az ügy, nézetem szerint 3 alternativa áll előttünk: Az első alternativa az, hogy a t. ház a megszavazott 8000 frtot továbbra is meghagyja, elállván a tavaly kikötött feltételektől.

A másik alternativa az, amelyet tavaly, ugy emlékszem, a pénzügyi bizottság inditványozott, hogy a 6200 frtra nézve ezek a föltételek ne álljanak; és ennélfogva miután a patronatus e feltételeket most nem akarja elfogadni, a t. ház szállitsa alább a segélyezést 6200 frtra, az előbbi feltételek mellett: tehát azon feltételek nélkül melyek tavaly köttettek ki.

A harmadik alternativa az, hogy a t. ház ragaszkodik feltételeihez; de ezen esetben, miután a patronatus nem akarja azokat elfogadni, a segélyt sem lehetne megadni, hanem a szerbajku polgártársak közoktatási érdekeiről más uton kellene gondoskodni.

A t. ház bölcseségétől függ az első, második vagy a harmadik módot választani. A ministerium legczélszerübbnek tartja az utolsót, és ennélfogva Ujvidéken algymnasium lenne felállitandó az 1868. XLIV. t. cz. 17. §-a értelmében, kiválólag szerb tanitási nyelvvel. És miután ez költségekkel van egybekötve, kérem a t. házat, méltóztassanak e tételt függőben hagyni és ezen egész ügyet véleményezés végett a pénzügyi bizottsághoz utasitani. Részemről az ujonnan felállitandó gymnasiumnak, a mennyiben a kormány e véleménye elfogadtatnék, költségvetését, és pedig 4 osztályra nézve, bemutatom. *(Helyeslés.)*

Babes Vincze: T. ház! Csak pár szót akarok a t. minister ur inditványához koczkáztatni. A t. minister ur három alternativát ajánlott a t. háznak, az ujvidéki szerb gymnasium irányában követendő eljárásra nézve, és pedig a kormány részéről nyilatkozott a harmadik mellett. Ez, t. ház, egészen uj inditvány és terv. T. i. arról van szó, uj állami gymnasiumot állitani fel Ujvidéken.

A t. minister ur egy más alkalommal itt a házban tett nyilatkozata szerint, az uj gymnasiumok felállitása csak ott helyes, hol annak szüksége nyilvánosan érezhető; de a hol gymnasiumok vannak, ott, gondolom a minister ur saját bevallása szerint, ez nem helyes. Ujvidéken, a 13—14 ezer lakossal biró városban, gondolom egy gymnasium elegendő, annyival inkább, mert vannak tájékok, melyek 2—3 száz ezer lelket számlálnak, s egyetlen algymnasiummal sem birnak.

Én tehát ezt pazarlásnak tekintem, és véleményem szerint csakis egy oka van annak, miért akarja a t. minister ur e gymnasium felállitását. Nem mondhatja, hogy oly szükség forog fenn ottan, mert ott van gymnasium. Nincs tehát eléggé indokolva azon véleménye, mely szerint a szerb gymnasiumtól el akarja vonni a 8 ezer forintot azon okból, mert a patronatus által fenntartott feltételeket nem tartja elfogadhatóknak. Én nagyon kérem a t. kormányt és különösen a t. minister urat, méltóztassék jól megfontolni, van-e itt azon feltételeknek és befolyásnak helye, melyeket a ministerium életbe léptetni kiván, és én meg vagyok győződve, hogy maguk is át fogják látni, hogy nincs ok miért akarni ezen befolyást.

A t. minister ur azt méltóztatott mondani, hogy ez magán uton, magán segély által jött létre. Hiszen ugyane módon jött létre a brassói gymnasium is és fenntartotta magát minden segély nélkül 1863-ig, mindenekelőtt a Reichsrath szavazta meg az első segélyt és az nem kapcsolt hozzá semmi föltételt, mert az bölcs volt, átlátta, hogy nincs szükség arra, mert van a kormánynak törvényes befolyása, mely sokkal hatalmasabb. Hiszen mire való a kormánynak ott kinevezni egy vagy más professort, vagy befolyást gyakorolni a kinevezésre, mikor neki megvan a főfelügyeleti joga, a minél fogva befolyását gyakorolhatja, sőt magát a gymnasiumot is megszüntetheti. Mire való ezen kicsinyesség a gymnasiumoknál minden ok nélkül, minek elkeseriteni a népességet, hiszen a t. minister ur tudni fogja, hogy Brassó város administratiójával is épen a végett összeütközésbe jött. Azt hiszem, hogy ennél rosszabb politika nem lehet, ily kicsinyes czélok miatt megsérteni az autonomiát, a magyar törvény által biztositott autonomiát, és, ugy szólván, gyötreni azon népességet oly feltételekkel, a melyeknek semmi hasznuk nem lehet.

Kérem tehát a t. minister urat, méltóztassék e kérdést bölcsen, politikailag megfontolni, és meg fog győződni, hogy e kivánságának nincs oka, és kérem a t. házat, méltóztassék ezen tételt elfogadni minden föltétel nélkül, mert hiszen — a mint mondám — nincsen erre semmi ok; megvan a kormánynak minden irányban a befolyása, főfelügyeleti joga. Ennélfogva én a minister által elősorolt három módozat közül az első mellett nyilatkozom.

Maximovics Miklós: T. ház! Én nem akarok most a dolog érdeméhez szólni, mert ha a t. minister ur alaki inditványa elfogadtatnék, akkor e tárgy szőnyegre fog kerülni; miután azonban a t. minister ur positiv inditványt nem tett, hanem csak fölemlitette, hogy itt három alternativa van: én azt, egy positiv inditvány alakjában akarom előterjeszteni, a mit különösen az ujvidéki patronatus e tekintetben kiván,

és kérem a t. házat, méltóztassék ezen inditványt is a pénzügyi bizottsághoz utasitani, hogy azt tárgyalás alá vévén, erről is jelentést tegyen a t. házhoz. *(Helyeslés.)* Inditványom ez:

Inditvány. Az ujvidéki gymnasium segélyezésére a ministerium által előirányzott 8000 frtnyi összeg minden feltétel nélkül megszavaztatik, s ennek folytán a mult évi 306. ülésben 3314. sz. a. hozott országgyülési határozat — mely szerint ezen összeg azon feltételek alatt szavaztatott meg, hogy az állam a tantervet megállapitsa és a tanárok kinevezési jogát azon arányban gyakorolja, a melyben az állam által segélykép adandó összeg áll az intézet összes költségeihez, — hatályon kivül helyeztetik.

B.

1872 jan. 23

Deák Ferenc beszéde az újvidéki szerb gimnázium állami támogatása tárgyában.

Képv. Napló, 1869–72 XX. 388–389. l.

Az előttünk fekvő és tanácskozás alatt levő tárgynak három ága van. Az egyik az: megadassék-e az ujvidéki gymnasiumnak, melyet a szerbek nemzeti alapból tartanak fön[n]: a régibb segélyezés, vagy nem? — a másik az: állittassék-e fel egy uj gymnasium, melynek kiválólag a szerb nyelvre és a szerb nemzetiségre kellene figyelemmel lennie? végre a harmadik kérdés az: hol állittassék föl ezen uj államgymnasium?

Ami az eddig adott segélyezést illeti, miután azok, kik az eddigi ujvidéki szerb gymnasiumot vezették: nem fogadták el az országgyülés által a segélyhez kötött feltételeket, a minek folytán a segélyezést már a mult évben nem szavazta meg az országgyülés, és igy — mint tudom — a lefolyt évben már nem is részesültek benne: én annyival inkább vagyok hajlandó a tavaly eziránt hozott határozat mellett megmaradni, mert most egy uj gymnasium felállitásáról van szó.

Ami ezen uj, kiválólag szerb gymnasium felállitását illeti: erre nézve általános nézetem az, hogy a gymnasiumok szaporitása az ország nagy szükségei közé tartozik. Egyszerre sokat felállitani, pénzügyi viszonyaink nem engedik; de legyünk készen arra, hogy a gymnasiumokat évről évre szükséges leend szaporitani. Nevezetes vidékei vannak az országnak, melyekben gymnasiumok egyátalában nem léteznek; már pedig a gymnasiális iskolák utján való nevelés és kimüvelődés is nagyfontosságu, sőt szükséges. Nézetem tehát az, hogy az államgymnasiumokat szaporitani kell és ha valahol magán-alapitványokból állanak fel ily gymnasiumok: azoknak sem direct, sem indirect uton való megsemmisitése nem czélszerű. Ha ezek a gymnasiumok tanrendszeröket illetőleg helytelenül járnak el: ugy a kormány, felügyeleti jogánál fogva, azt mindig meggátolhatja.

Ime most egy kiválólag szerb gymnasium felállitása hozatik inditványba. Ha mi ennek a felállitását elhatározzuk: ez nem zárja ki azt, hogy a jövő évben ismét állitsunk fel ujabb gymnasiumokat; sőt szükséges is lesz, hogy ezt tegyük.

Ami a nemzetiségi kérdést illeti: arra nézve rég kimondtam véleményemet, mit értek én a nemzetiségek jogosultsága alatt, s igy ebbe ezuttal nem bocsátkozom. Azon jogosultsága minden nemzetiségnek, ha nem politikai nemzetiség is, mindenesetre megvan, hogy mód nyujtassék neki gyermekei nevelésére, kimüveltetésére. *(Élénk helyeslés, különösen a nemzetiségi képviselők részéről.)*

Legyen bár az országban 300 gymnasium, legyen bár annyi, hogy minden 6-ik mérföldnyire találtassék egy; ha valamely vidéki gymnasium nem azon nyelven, vagy legalább nem kiválóan azon nyelven tanit, mely azon vidék népének nyelve: akkor kétségkivül bajos lesz a kimüvelés elővitele. *(Élénk helyeslés, különösen a nemzetiségi képviselők részéről.)*

Emlékezzünk csak vissza, mennyit küzködtünk gyermekkorunkban azzal, hogy egy idegen, egy holt nyelven kellett tanulnunk, és nézzük, mennyire van most ifjainknak megkönnyitve a tanulás azáltal, hogy magyar nyelven oktattatnak. Ugyanez áll minden más nemzetiség nyelvére nézve.

Ha őket arra kényszeritenők, hogy gyermekeik, kik a magyar nyelvben vagy épen nem, vagy kevéssé jártasak, mert hisz a népiskolában főkép a magok nemzeti nyelvén tanittattak, mindenütt és mindenben magyarul oktattassanak; ugy azon gymnasiumokban lehetetlen volna az ifjak előhaladása, a szülők hiába költenék a pénzt, a gyermekek hiába töltenék el idejöket. *(Élénk helyeslés a nemzetiségi képviselők részéről.)*

Egyáltalában, ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: ennek nem az az utja, hogy őket minden áron magyarositsuk, hanem az, velök a magyar viszonyokat megkedveltessük. *(Általános helyeslés.)* Mert kettő tisztán áll előttem: kiirtani akarni őket istentelen barbárság volna *(Élénk helyeslés)*, még akkor is, ha nem volnának oly számosan, minélfogva őket megsemmisiteni lehetetlen. Ellenségeinkké tenni őket: nem fekszik érdekünkben. *(Élénk helyeslés.)* Hasonló helyzetben vannak ők is. Ha ők elszakadhatnának és egy nagy nemzetet képezhetnének: érteném a netalán erre irányzott törekvést; de az európai politikai viszonyok között ez lehetetlen. Mind a két félnek tehát arra kell törekednie, hogy együtt és egymás mellett mennél jobb egyetértésben megéljünk. *(Élénk helyeslés.)*

Igy fogván föl feladatunkat, helyeslem a ministerium inditványát, hogy egy uj, kiválólag szerb gymnasium állittassék föl.

A kérdés amely fön[n]marad: az, hogy e gymnasium hol állittassék föl. Az egyik eszme az, hogy Ujvidéken. Ha módunk volna benne, hogy egy fennálló szerb gymnasium mellé egy másikat is állitsunk és mindenfelé igy tegyünk: semmi kifogásom nem volna ellene; mert minél több az iskola, annál több a tanuló. Körülményeink közt azonban nem tartom czélszerünek, hogy a hol már létezik magán- alapitványokból gymnasium: ugyanott szükség nélkül egy másikat is állitsunk, és ne inkább ott állitsunk ilyet, ahol egyátalában semminemü gymnasium nincs. *(Helyeslés.)* A másik eszme az, hogy ezen gymnasium Zomborban állittassék föl.

Természetesen csak statistikai adatok megfontolása után lehet hozzászólni: Zombor vagy más város jelöltessék-e ki ezen uj, kiválólag szerb gymnasium helyéül?! Én csak meg akarok emliteni egy helyet, ahol egy ilyen kiválólag szerb gymnasium felállitásának szüksége talán még nagyobb: és ez Becskerek.

Egyébiránt akár egyik, akár másik helyre tétessék is az uj gymnasium: előre kijelentem, hogy én, ha Isten azt akarja, hogy képviselő legyek, a jövő esztendőben melegen fogom pártolni, hogy azon másik helyen, mely most kimarad, hasonlóul gymnasiumot állitsunk.

Összevonom az eddig mondottakat. A jelenleg fennálló ujvidéki gymnasiumnak adandó segélyt illetőleg, a tavalyi határozat mellett maradok; kivánom azonban, hogy egy uj, kiválólag szerb államgymnasium állittassék föl, még pedig valamely szerb vidéken, mert hisz másutt nem volna értelme. *(Helyeslés.)*

A szavazást illetőleg, ugy hiszem, először aziránt fogunk határozni: megadassék-e a jelenlegi ujvidéki gymnasiumnak a segély, vagy maradjunk-e meg tavalyi határozatunk mellett? Második kérdés az leend: állittassék-e föl egy uj kiválólag szerb gymnasium; a harmadik: Ujvidéken állittassék-e föl, és ha nem: negyedszer, hol állittassék föl? *(Általános helyeslés.)*

C.

1872 szept. 6

Trefort[1] *Ágoston közoktatásügyi miniszter előterjesztése a minisztertanácsban az újvidéki szerb gimnázium államsegélyének megvonásáról és Zomborban vegyes tannyelvű gimnázium felállításáról.*

M. T. 1872: LXXV/4.

Trefort vallás- és közoktatásügyi minister ur előadja, hogy a mult évi országgyülés a vallás- és közoktatásügyi ministerium budgetjének tárgyalása közben elhatározta, hogy az ujvidéki szerb gymnasiumtól, melynek igazgatósága a kormány által követett befolyási s kinevezési jogot perhorrescálta, az államsegélyezés megvonassék,[2] viszont azonban az ország szerbajku vidékén államköltségen egy külön gymnasium állittassék fel. Most tehát szükséges volna meghatározni, melyik városban helyeztéssék el ezen ujonnan felállitandó gymnasium.

Pauler[3] minister ur megjegyzi, hogy e czélra 4 város közt van a választás: Ujvidék, Nagybecskerek, Zombor és Kikinda közt. Ő maga részéről Zombort vélné legalkalmasabbnak, hol a tannyelv magyar, német és szerb fogna lenni. Ehhez hozzájárul előadó minister ur is.

Kerkápoly[4] minister ur ellenben inkább Nagy-Becskereken óhajtaná felállittatni, mivel ott máris lévén egy 4 osztályu gymnasium, csak annak bővitéséről lenne szó; egyébiránt belenyugszik abba is, hogy Zombor választassék, főleg azon okból, mert itt a tannyelv vegyes lesz, mig Nagy-Becskereken csak szerb. Tisza[5] minister ur nagy sulyt fektet arra, hogy a tisztán szerb vidéken állittassék fel oly gymnasium, melyben a tanerők helyes megválasztása által a jó érzelmü szerbeknek lehetővé tétessék gyermekiknek anya nyelvükön jó szellemben való neveltetése, egy ily gymnasium, ha jól szerveztetnék, képes volna jó irányban propagandát csinálni azon vidéken, holott ha Zomborban egy vegyes nyelvü gymnasium állittatik fel, félő, hogy az oly szerb vidék ezentul is kizárólag az ujvidéki gymnasiumot fogja látogatni.

A ministertanács elfogadja a vallás- és közoktatásügyi minister ur inditványát, mely szerint a felállitandó gymnasium székhelyéül Zombor választassék, s őtet a további teendők megtételére felhatalmazza.

[1] *Trefort* Ágoston (1817–1888) földbirtokos és politikus. 1861-ben Békésmegye alispánja, 1865-ben a Deák-párt egyik vezére, 1872–88 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1885-től a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Az 1879. és 1883. évi „iskolatörvények" (1879: XVIII. és 1883: XXX. tc.) szerzője és végrehajtója.

[2] Az újvidéki szerb gimnáziumot ért sérelem nem elszigetelt jelenség. A képviselőház pénzügyi bizottsága 1872 jan. 18-i jelentésében (1869–72. évi Képv. Ir. XIII. 93. l.) elutasítja a belényesi román gimnázium segélyügyének rendezését is.

[3] *Pauler* Tivadar igazságügyminiszter.

[4] *Kerkápoly* Károly pénzügyminiszter.

[5] *Tisza* Lajos (1832–1898) közlekedésügyi miniszter, Tisza Kálmán testvéröccse.

92.

A Lónyay-féle 1872. évi nemzetiségi tárgyalások.[1]

A.

1872 febr. 3

Gr. Lónyay Menyhért miniszterelnök beszámolója a horvát ellenzék vezetőivel folytatott békéltető tárgyalásokról.

M. T. 1872: X/1.

Ministerelnök ur előadja, hogy a horvátországi oppositio azon tagjaival, kik a kiegyezés eránti értekezés czéljából a fővárosba felutaztak, névszerint: Mihalovics Károly földbirtokos, Mrazovič, Krestič, és Vončina urakkal a pénzügyminister urral együtt tegnapi napon hosszabb ideig értekezett.

Ezen értekezlet eredménye, mely a további eljárás alapjául szolgálna, sokkal fontosb levén, hogy sem az iránt a minister urak véleményét mellőzni lehetne, ministerelnök ur azt ezennel a ministertanács tudomására hozza.

Az értekezlet két fő tárggyal foglalkozott, a mennyiben egyrészt az 1868-iki kiegyezkedési törvény mikénti módositásáról, másrészt pedig arról volt szó, hogy a horvátországi politikai pártok állása, valamint a horvátországi kormányzat körében létesitendő személyzeti változások tekintetében minő lépések volnának teendők?

A mi az első pontot illeti, az értekezleten megjelent horvát bizalmi férfiak azon pontozatokat, melyek még a horvát országgyülés megnyitása előtt az alkudozások alapját képezték, s a melyek a folyó hó ..-én[2] tartott ministeri tanácsban megvitattak, egészben véve a kiegyezkedés alapjául ugy, miként azok a ministertanács által megállapittattak, nemcsak elfogadni hajlandóknak nyilatkoztak, hanem pártjuk által is elfogadtatni magukat kötelezték.

Csak két pontra nézve kivántak változtatást; az egyik a közös költségek aráŋyának ujabb megállapitása és a Horvátszlavonországok saját kiadásaik fedézési módjára, a másik a horvát minister felelősségére, illetőleg a horvát ügyeknek a központi kormánynál miképen leendő vitelére vonatkozik.

A közös költségek hozzájárulási arányának megváltoztatását illetőleg, melyre nézve az 1868: XXX. t. cz. 12. §-a kimondja: hogy a magyar korona országaira eső járulékból Magyarország 93,55%-ot, Horvát- és Szlavonországok pedig 6,44%-ot tartoznak fizetni, a horvát bizalmi férfiak azt kivánják, hogy az ezen arány megállapitására vonatkozó számadásokat revideálhassák, minthogy a most érintett arányt igazságtalannak s Horvátszlavonországokra igen terhesnek tartják.

Erre nézve ministerelnök ur kijelentette nekiek, hogy a magyar kormánynak sem a számadási adatok megtekintése, sem az ellen nehézségei nincsenek, hogy a közös

[1] A nemzetiségi kérdéssel foglalkozó szakirodalom ismételten utal az 1872. évi Lónyay-féle nemzetiségi tárgyalásokra. A kormányzat 1872 januárja és októbere között valóban közvetlen tárgyalásokat folytatott a horvát, román és szlovák nemzetiségi politikusokkal. A Lónyay-nak átnyujtott horvát emlékirat a horvát-román nemzetiségi összefogás jeleként a pesti Federaţiuneában jelent meg. A román lapok közül a brassói Gazeta Transilvaniei is foglalkozott a kormány közeledési akciójával *(Inceputu la impaciuire* — Békéltető kezdeményezés, G. Tr. 1872 aug 7, 58. sz.). Az akció még a miniszterelnök bukása előtt meghiusult, a kormány lényeges engedményekre egyik nemzetiség felé sem volt hajlandó.

[2] Szövegben is kipontozva.

költségek arányának megfelelő módositása azon pontok közé felvétessék, melyek az idézett törvény 70. §-a alapján kiküldendő országos bizottságok müködési körét képeznék. Ezzel összefüggésben a horvát urak a pénzügyi igazgatás tekintetében is óhajtanának változtatásokat, de e részbeni kivánságaikat csak későbben igérték formulázni, akkor t. i., ha majd ez iránt pártjukkal értekeztek; mire nézve ministerelnök ur a pénzügyminister urral egyetértőleg készséggel jelentette ki minden olynemü változtatás pártolására, mely az egységes pénzügyi kormányzatot és az egységes törvényhozást a pénzügyekben nem zavarja s a mellett Magyarországra nagyobb terheket nem ró.

A mi a másik kivánságot illeti, ez a kiegyezkedési törvény 44. és következő szakaszaira vonatkozik.

A nemzeti párt ugyanis a Budapesten székelő horvátszlavon ministerre nézve azt követelte, hogy ezen minister a horvátszalvon országgyülésnek is felelős legyen. Ezt a ministertanács elfogadhatónak nem találván, annak pótlékául a bizalmi férfiak egy uj módositást hoztak javaslatba. E szerint a tárcza-nélküli horvátszlavon ministeri állomás megszüntettetnék és az eddig hatásköréhez tartozó ügyek, a mennyiben érdemleges tárgyakat tartalmaznának, u. m. kormányrendeletek, törvényjavaslatok s. a. t., a közös ministerelnök utján Ő Felsége elé, egyéb kisebb jelentőségü ügyek pedig, pl. kegyelmi tárgyak, — a Felség körüli minister tárczájához utasittatnának, a legfelsőbb rendeletek s elhatározások is ugyanezen uton jutnának a horvátszlavonországi bánhoz.

E végből a ministerelnökségnél egy külön horvát osztály állittatnék fel a Felség körüli ministeriumhoz pedig megfelelő számmal horvátszlavon tisztviselők neveztetnének ki. Minthogy egyébiránt a legfelsőbb elhatározások eddigelé a horvátszlavon minister és a horvátszlavon bán által szoktak ellenjegyeztetni, ennélfogva a ministeri ellenjegyzés jövőre elmaradna, ugy, hogy a legfelsőbb elhatározások csak a horvátszlavon bán által fognak ellenjegyeztetni.

A közös országgyülésre küldendő képviselők megválasztatása is szóba jövén az értekezleten, a horvát bizalmi férfiak arra is ráállottak, hogy ezen képviselőknek, mint eddig, átaljában a többségből, hanem a horvát országgyülés osztály képviseletéből (Curiák szerint) vagy az érdekképviselet elve szerint választassanak, melynek módozatai azonban bővebbi megvitatás tárgyát képezik.

Ezen feltételek mellett a horvát nemzeti párt késznek nyilatkozik teljes őszinteséggel oda müködni, hogy az unio-törvény keresztülvitele körül a módositások tekintetében teendő korlátok át ne lépessenek, s az országos küldöttségbe oly egyének választassanak meg, kik a tudva lévő pontozatok s a most előadott módositások alapján folytatnák a tanácskozásokat.

Az értekezlet másik része azon kérdés körül forgott, ha vajjon a nemzeti pártbeliek hajlandók e a jövő országgyülésen, ha ismét többségben lennének, az uniopártból legalább is 15-öt megválasztani a közös országgyülésre küldendő képviselők közé, vagyis ha valjon készek-e minden tőlük kitelhető módon oda működni, hogy a legutóbb megválasztott unio-pártbeli képviselőkön kivül a megválasztás annyi unionista számára biztosittassék, mely a fentebbi szám kiegészitéséhez szükséges?

Erre nézve a bizalmi férfiak kijelentették, hogy ezt pártjuk nevében meg nem igérhetik, de mivel ők s illetőleg pártjuk a már tudva lévő feltételek alatt az uniotörvényt magukénak vallják, azon nézetben vannak, hogy a kormány ne fektessen sulyt arra, miszerint a közös országgyülésre küldendő követek fele az eddigi unio-pártból választassék, kivált miután ők erkölcsi kötelességüknek tartandják, hogy ilyes követekül csak oly egyének választassanak meg, kik a kormányt őszintén gyámolitani hajlandók lesznek.

Ezen kivánsággal kapcsolatban egy másik lényeges követelése a nemzeti párt embereinek az volt, hogy a horvátszlavonországi kormány élére egy az ő pártjukhoz tartozó egyén neveztessék ki bánnak, valamint a hivatalnoki személyzet felsőbb rétegeiben is ily irányban tétessenek változások; az alsóbb tisztviselőszemélyzet tekintetében, mely különben is csak a rendes hivatali végzendőket teljesiti, a politikával foglalkozni nem áll hivatásában, változtatást tétetni nem kivánnak.

A midőn ministerelnök ur a horvát ügy ekkénti állását a ministertanács elé terjeszti, kiemeli különösen, hogy az általa meginditott értekezések czélja főleg oda irányul, hogy azon visszásságoknak s elégedetlen állapotoknak, melyek Horvátszlavonországokban tényleg léteznek, már egyszer vége vetessék.

Szerinte a kormánynak feladata mindazon okokat, melyek ezen elégedetlenséget előidézték, vagy előidézni képesek volnának, még bizonyos concessiók árán is eltávolitani, ha ezen concessiók nem ellenkeznek a fen[n]álló törvények szellemével, s nem gyengitik a Magyarország és a társországok közti kapcsolatot. Ez vezérelte őt az eddigi értekezéseknél is, s ha feltenni lehet, hogy a horvát bizalmi férfiak és pártjuk a kibékülést őszintén óhajtják, viszont méltányosnak tartja, hogy a kormány részéről is a horvát nemzeti párt, mely kétségen kivül a horvátszlavonországi közhangulatot igen nagy részben képviseli, méltányos figyelemben részesittessék, annyival inkább, mert ha sikerülne az uniotörvény számára, melyet egy-pártból alakult többség hozott, megnyerni a nemzeti pártot, mely az utolsó választások bizonysága szerint a nép nagy többségével jelenben rendelkezik, ezt nemcsak Magyarországra és de a Monarchiára és annak külügyeire nagy horderejü eredménynek tekintené.

Ha erős lenne az unio-párt, ha bizton remélleni lehetne, hogy az a jövő választásoknál többségre vergődhetnék, az esetben nem lett volna szükség a kinálkozó alkalmat az értekezletekre felhasználni, noha a társországok őszinte kibékitését nagy horderejü eredménynek tekintené. Már most is jelentékeny eredménynek tartja, hogy ugyanazok, kik az uniotörvényt eddigelé teljesen perhorrescálták s ezen felfogásuknak az 1871. september 20-iki manifestum által kifejezést is adtak, ezen uniotörvényt most már ugyszólván minden lényeges változtatás nélkül, elfogadni nemcsak készek, de az értekezések folytatására önszántukból megbizottakat is kiküldöttek a kormányhoz.

Végül ministerelnök ur megjegyzi, hogy a horvát bizalmi férfiak részéről felkéretett, hogy a ministertanács határozatát mind az uniotörvény módositására, mind a kivánt kormányzati személyváltoztatásokra nézve velök azon czélból tudassa, hogy abból határozottan értesülvén a kormány nézetei felől, ha azt elfogadhatóknak találják, párthiveikkel közölhessék...

[A miniszterelnöki tájékoztatást követő tanácskozásban *Kerkápoly* pénzügyminiszter a horvát nemzeti párttal való megegyezés mellett nyilatkozik, *Pauler* igazságügyminiszter „nem tud feltétlen bizalommal viseltetni a horvát nemzeti párt iránt" és nem osztja előbbinek azt az állitólagos véleményét, hogy „nekünk a délszláv aspirációkat bármely részre is gyámolitani érdekünkben állhatna". Hasonlókép nyilatkoznak — a jegyzőkönyv szerint — *Szlávy*, *Bittó*, *Tóth* és *Tisza* Lajos miniszterek, *Bedeković* horvát bán az unio párt nevében mellőztetésének és lehangoltságának ad kifejezést; „bizalmat — mondotta — egyszerre előteremteni nem lehet". A bán és *Pejačević* horvátszlavon miniszter a zágrábi országgyűlés összehívásának elnapolását ajánlják. Tóth belügyminiszter bizalmat szavaz a horvát bánnak az uniopárt megerősödése tekintetében.]

Ministerelnök ur ezek után a jelen tanácskozmány eredményét egybefoglalván, határozatként kimondotta:

1. Hogy a horvát országgyülés egybehivása s a képviselő-választások tekintetében a horvát bán és horvát minister urak részéről a szükséges előterjesztések haladéktalanul megtétessenek.

2. Hogy a horvát nemzeti párt megbizottainak megfelelő módon kijelentessék, hogy a kormány a nemzeti párt részéről kifejtett kivánatokat tárgyalhatóknak ismeri, s azon esetre, ha a nemzeti párt formaszerű biztositékot nyujt az iránt, hogy követeléseivel azokon tul nem megy, — a kormány nem fogja ellenezni, hogy az uniotörvény revisiójának céljából a magyar országgyülés is küldjön ki deputatiót, sőt oda hatand, hogy a kivánt változások bekövetkezzenek.

Mivel azonban e változtatásokba a jelenlegi horvát kormány és annak pártja is szivesen belenyugszik; a nemzeti párt részéről a kormány személyzetében szorgalmazott változtatások szüksége ez idő szerint fen[n] nem forog. Mit kelljen e tekintetben az ország érdekében tenni, azt csak az országgyülés megnyiltával, annak magatartására való tekintettel s az uniotörvény[ben] célbavett módositások keresztülvitele után lehet majd megitélni.

B.

1872 febr. 7

A horvát Nemzeti Párt Lónyay miniszterelnök elé terjesztett emlékirata.[1]

Federaţiunea 1872 10. sz.

Kegyelmes Uram!

Kegyelmes Uram kivánságának megfelelően, van szerencsénk Önnek bemutatni, a következő főbb pontokban a horvátországi és szlavóniai Nemzeti Párt kivánságait, sőt a katonai végvidékekét is, mely kivánságokat f. é. [1871] december 28-i szóbeli kéréseinkre tett információk alapján adtak, és körvonalazni a Nemzeti Pártnak fenti konzultációkból levont javaslatait.[2]

Itt is fenn kell tartanunk azokat az alapvető pontokat, melyeket bizalmas megbeszéléseink alkalmával hangoztattunk és meg kell jegyeznünk, hogy a bizalmon kivül, melyet a horvát nép többször tanusitott és amelyet az utolsó választások alkalmával megerősitett, nincsen birtokunkban más megbizás, mely felhatalmazna bennünket arra, hogy megegyezéseket tegyünk, melyek az egész országot köteleznék és azt annál kevésbbé, mert nem adtak nekünk megfelelő időt arra, hogy barátainkkal és politikai társainkkal megbeszéléseket tarthassunk, hogy ezek alapján pontos és határozott előterjesztéseket tehessünk.

De ilyen helyzetben is jogunkban áll a leghatározottabban tiltakozni a vádak ellen, melyekkel a Nemzeti Pártot illetik, hogy ez kétségbevonni vagy tagadni kivánná a Horvátország és Szlavonia valamint a magyar korona, — mely egyuttal a Horvátországé is, — között fennálló közjogi helyzetet.

A Nemzeti Párt mindig védte ezt a kapcsolatot, éppen ugy mint az elévülhetetlen és oszthatatlan kapcsolatot a magyar korona és Ő Felsége más országai között.

A Nemzeti Pártnak ezt a magatartását minden eljövendő alkalommal is bizonyitani tudjuk, hogy nemcsak a polgári Horvátországban és Szlavoniában, hanem a katonai végvidékeken és Dalmáciában is, mert szilárdan meg vagyunk arról győződve: az osztrák-magyar állam elve, hogy saját fennmaradása érdekében sem követelheti lemondásunkat nemzeti törekvéseinkről, sem pedig az ehhez a fennmaradáshoz szükséges feltételekről való lemondást.

És éppen, mert a Magyarország és Horvátország között 1868-ban hozott megbékélési törvény nem volt eléggé tekintettel a mi nemzeti fennmaradásunk feltételeire, nemzetünk, nemcsak Horvátországban és Szlavoniában, hanem a katonai végvidékeken, sőt azt hisszük Dalmáciában is, nemcsak a törvény egyes intézkedéseivel, hanem annak eddigi alkalmazásával és keresztülvitelével szemben is teljes oppozicióban állott.

A megbékélési törvény keresztülviteléből következtetve, teljes egészében figyelmen kivül akarjuk hagyni, hogy ez a törvény hogyan készült és engedjék meg nekünk, hogy ennek a törvénynek állitólagos célja érdekében a következő megjegyzéseket tegyük.

Annak ellenére, hogy az 1861 május 8-i rescriptumban[3] elismertetett, hogy a katonai végvidékek Horvát-Szlavonország integráns részét képezik és hogy következésképen ennek a királyságnak közjogi helyzetét nem lehet a katonai végvidékek hozzájárulása nélkül jogosan rendezni; továbbá, habár (a magyar országgyülés 1868: XXX. és az 1868. évi horvát országgyülés I. törvénycikke) teljes egészében elismerik ezek kapcsolatát Horvátországgal és Szlavoniával és igy a magyar koronával, amiből következnék Horvátország részvétele minden olyan közjogi kérdésben, ami Horvátországot és Szlavoniát érdeklik — mégis a megbékélés kérdésében sem Dalmáciát, sem a katonai végvidékeket nem hallgatták meg.

Azt hisszük, hogy nemcsak a mi érdekünk, hanem még Magyarországé is, hogy a megbékélést állandóvá és olyanná tegyük, hogy azt egyik részről se lehessen megtámadni semmiféle ürügy alatt sem és ezért elsősorban azt kérjük, hogy a magyar minisztérium támogassa kérésünket a Koronánál, hogy a megbékélési törvénynek az ország integritását célzó szakaszai minél előbb érvényre jussanak.

Semmi sem elégitené ki jobban a nemzeti követelményeket, mint Magyarország segitsége az ország integritásának kérdésében: következésképen a katonai végvidékek gyors behivása az országgyülésre.

Ugyanis hangsulyoznunk kell a megbékélési törvény 66. §-át Fiumére vonatkozólag és követeljük, hogy amig az abban a paragrafusban lefektetett kiegyezési mód nem valósul meg, addig a horvát hivatalok és intézmények maradjanak Fiumében.

A megegyezés kimondott határozatai között, melyeket azonban mostanáig nem vittek keresztül, szerepelt a horvát alapok és alapitványok megállapitása és elválasztása, ami azonban még nem történt meg. Ami a megbékélés revizióját illeti, nem hallgathatjuk el, hogy a horvát kormánynak a magyar kormánytól autonom közigazgatási ágakban való függetlensége, amit a megbékélési törvény 50. §-ban fejeztek ki, ellentétben áll a 45. és 46. §§-ok[4] pontatlan megfogalmazásával, mely ellentét az elmult években többféleképp megnyilvánult és mi most azt követeljük, hogy ezeket a szakaszokat hozzák összhangba és az 50. § értelmében a horvát kormány függetlensége valósuljon meg. Ezzel szemben, habár értékelni tudjuk a bán méltóságát, mégis meg kell támadnunk ezt a méltóságát, mert az mint az 51. § által alapitott legfelső biróság elnöke, ellentét a modern államélet szellemével és ezért ragaszkodunk ennek a pontnak a reviziójához.

Továbbá az utóbbi évek tapasztalata megmutatta, hogy a horvát országgyülés gyakori országon kivüli képviseletével nem tudott eleget tenni kötelezettségének; ennek következtében a képviselet módja is olyan tárgy, amely revizióra szorul; vala-

[1] A közlemény eredeti cime: Memorandulu partidei natiunale croate, presintatu ministrului presiedinte unguresçu c. M. Lónyay.

[2] A Horvát Nemzeti Párt 1871 dec. 31-én kelt emlékiratát nyilvánosságra hozatala, vagyis a nemzetiségi sajtóban történt közzététele időpontjáról keltezzük.

[3] Uralkodói leirat.

[4] A magyar kormány intézkedéseinek előmozditásáról illetőleg végrehajtásáról és a Horvát-Szlavonországban működő hivatalnokok kinevezéséről. (Ld. 40. sz. irat, 118. l.)

mint Horvátország befolyása olyan kérdésekre, amelyek habár közös természetüek, mégis kizárólag Horvátországra és Szlavoniára tartoznak, mint az ország határain belül folyó közigazgatás is.

Az a körülmény, hogy a bán egyesiti a közigazgatás három ágát és ezenkivül az országgyülés személyileg felelősségre vonhatja, annál inkább szükségessé teszi, hogy e közigazgatási ágaknak három tanácsosa megossza a felelősséget a bánnal, ami szintén egyik pontját fogja képezni a megbékélés reviziójának.

Végül a jelenleg érvényben lévő horvát autonomiára vonatkozó kvóta-rendszer megváltoztatása egyike a Nemzeti Párt legelső és legfontosabb követelményeinek, mert az ország szükségleteire vonatkozó kvóták megállapitása, eltekintve az ország lekicsinylésétől, feltétlenül hátráltatja az állam gazdasági fejlődését. Természetes, hogy a változtatást meg kell előznie a kölcsönös adatszolgálat és mindkét fél vagyona pontos vizsgálatának, az alulirottak nem tudják eléggé Kegyelmességed lelkére kötni, hogy a végvidékek erdőbirtokainak jövedelmét ne állapitsák meg egyoldalu rendelkezésekkel, mielőtt fenti kérdéseket meg nem oldották.

Ezek a főbb pontok, melyeket Kegyelmességed elé terjesztünk, mint a megbékélési törvény olyan részleteit, melyeket részben nem teljesitettek, illetve amelyek részben változtatásra szorulnak. Mivel azonban ezeknek a nemzeti kivánalmaknak teljesitése a két törvényhozó testülettől függ, aminek tárgyalása és keresztülvitele sok időbe kerül, nyilvánvaló, hogy a Nemzeti Párt, ha bizalmat akar, mégis kénytelen bizonyos biztositékokat kérni, hogy kéréseit megfelelően értékelik és lehetőség szerint segitik; ezt a biztositékot csakis egy olyan kormányban láthatja, mely a Nemzeti Párt bizalmával rendelkezik és kivánatos, hogy a horvát országgyülés ne legyen a kormány ellenzéke, hanem minél előbb együtt dolgozzék egy hazafias kormánnyal.

Ezeket a kivánságokat, melyeket bátorkodtunk a Nemzeti Párt legfontosabb kivánalmainak nevezni, Kegyelmességed elé terjesztve csak saját és elvbarátaink meggyőződésének adunk kifejezést és nem fogunk meghátrálni az indokolt kifogások elől, amelyeket esetleg tenni fognak, mert a megegyezés, melyet a magyar királysággal kötni akarunk, csak kölcsönös közeledés esetén lehet egészséges és tartós.

Bécs, 1871 december 31-én.

A. Jakić s. k. Dr. Gr. Račkí s. k. Vončina s. k.
M. Mrazović s. k. Kresztić s. k.

C.

1872 júl. 3

Az 1872. évi balázsfalvi román memorandum.[1]

A Hon 1874 aug. 18. 188. sz. regg. kiad.

Ő császári és apostoli királyi felségének kormánya, áthatva a vágytól, hogy a román népet is boldogítva és kielégitve lássa, alkalmat méltóztatott adni alulirtaknak e tekintetben saját egyéni nézeteik nyilvánitására s arra, hogy utat és eszközöket

[1] A lap az 1872 júl. 3-i bizalmas román emlékirat szövegét közölve megállapítja, hogy ennek értelmében az erdélyi és magyarországi románság a legtöbb helyütt együtt szavazott a kormánnyal. Lónyay azonban sem egészében, sem részletében nem tartotta meg a kormányára háruló kötelezettségeket s a választások lezajlása után nem vette többé figyelembe a román nemzetiségi vezetők memorandumát. A szerkesztő megjegyzi: „A memorandum tartalmát senki sem ismerte akkor az érdekelteken kívül, ma már azon helyzetben vagyunk, hogy azt egészen közölhetjük."

jelöljék ki, a melyek, ha alkalmaztatnának, lehetséges volna a kedélyeket kibékiteni, a kölcsönös bizalmat helyreállitani s képes volna eltörölni a boldogtalan mult időnek fájdalmat okozó bűneit.

Alulirtak Ő felsége kormányának ezen kezdeményezését örömmel üdvözlik és készségesen ragadják meg ezen alkalmat, mert hiszik, hogy valamint ők, ugy Erdély nagyfejedelemségnek minden román ajku lakója azon loyalis és forró óhajtástól vannak áthatva, hogy a differentiákat kiegyenlitve lássa s eltávolitsa az okokat, melyek a helyzettel szemben mély elégületlenséget keltenek s a melyek a román nemzetet gondolkozóba ejték saját létele felett a jövőben, a jelenben s a criticus időszakokban; mielőtt azonban az utakat és eszközöket kijelölnők ő felsége kormánya előtt, melyek árva és elhagyott nemzetünket kibékitenék, szükségesnek tartjuk tisztázni azon nézeteket, a melyek bizalmatlanságot keltenek, melyek általánosan elterjedtek a román nép felől.

Többször nyert kifejezést azon vélelem, hogy a román nemzet a maga részéről nem fogadja el az 1867-ki XII. tvczikket, vagy is azon uj pactumot, azon uj alaptörvényét államunknak, mely által a magyar királyság Austriával szemben viszonyait rendezi.

A mi véleményünk szerint e feltevés semmi alappal sem bir. Az Erdélyt lakó román nemzetet, sem mint individualitással biró nemzetiséget egy vagy másképen képviselve, sem mint Erdély nagyfejedelemség egyik alkotmányos részét senki ki nem hallgatta, ha vajjon magáévá teszi az uj törvényt avagy nem? Mert azon 9—10 román képviselőből, a kik a koronázó országgyülésen jelen voltak, nem lehet feltenni sem, hogy ők valóban a nemzet akaratának kifejezői lettek volna.

Ez előtt egyik vagy másik hasonló kérdésnél az Erdélyt lakó román nemzett ő felsége kormánya által ki volt hallgatva nemzeti congressus közvetitése által, min, történt 1863. április havában, vagy Erdély országgyülése által.

Igaz, hogy az Erdélyben lakó románok, akkor a birodalom egysége mellett nyilatkoztak, ezt tették azonban az 1860. october 20-ki és 1861. február 26-ki acták alapján, és egyszer sem nyilatkoztak absolutisticus irányban, hanem jól körülirt feltételek alatt Erdély nagyfejedelemségének politikai önállósága és autonómiája biztositása mellett.

Miután azonban ő császári és apostoli királyi felsége az állam magasabb érdekei által indittatva, azon meggyőződésre jutott, hogy az állam érdekei a XII. tczikk által inkább lesznek megóva és biztositva; mi románok nem látjuk okát, hogy a román nemzet ezen uj rendszert el ne fogadja és hogy ne akarná nemzeti individualitását, mihelyt az biztositva lesz, azon rendszerhez mérten conformálni.

Igy tehát azt veszszük észre, hogy a XII-dik tvczikk nem képez akadályt arra nézve, hogy a kormány által kitüzött czél, a kibékülés által eléressék.

A második feltevés az erdélyi románokról, hogy ők talán a magyar korona integritását veszélyeztetik.

E feltevés, a mily gyakori ép oly alaptalan is, ugy annyira, hogy mi ezt nem tekintjük másnak hamis denuntiatiónál; valóságos rágalom, mely annyiszor ismételtetik, valahányszor a román nép jogait követeli. Szomoru dolog, de igen könnyen megérthető, hogy valamint más részeiben a világnak, ugy nálunk Erdélyben is az emberek egy osztálya létezik, mely ősidőktől fogva van megszokva ahoz, hogy a románok felett uralkodjék s igy ezen osztály okokat keres, hogy a jármot ujólag e nép nyakába tehesse.

Nem ez azonban az eszköz s nem lesz az a világ egyetlen önérzetes népénél sem, mellyel valamely népnek hüsége a trón és állam iránt kifejthető volna.

A rágalmazás és üldözés nem fogják az embereket az államhoz édesiteni.

1860—63-ban is voltak hallhatók ily természetü denuntiatiók. Akkor ő felsége kormánya igy szólalt:

„Akaratunk és hatalmunkban áll a románok kivánságait az állam veszélyeztetésének árnyéka nélkül teljesiteni, ugy, hogy ők dicsőségüknek fogják tartani, hogy magukat ezen állam polgárainak nevezhetik, boldogoknak érzendik magukat, ha érette vérüket ontják s pénzüket költhetik az ő boldogitása és felvirágoztatására s nem fognak birni semmiféle aspiratiókkal."

Abban az időben a kormány kezdé teljesiteni a románok kivánságait s a románok kezdének boldogabbak lenni.

A magyar korona integritásával összeköttetésben hozzák Erdély unióját Magyarországgal, melyet a románok soha el nem fogadnak.

Igaz, hogy nemcsak a román intelligentia, hanem maga a nép is protestált ezen unió ellen. De jól kell megfontolni a dolgot, mert ha összenézzük azon iratokat, melyek a románoktól csak 1848 után is e kérdésben keletkeztek, arról győződünk meg, hogy az erdélyi románok sohasem tagadták meg elvben az uniót. Ellenkezőleg ők minden időben elismerték azon uniót, mely Erdély alaptörvényében a Leopold diplomában[2] le van téve; a mit a román nemzet nem akart : nem akarja az improvizált, erőszakolt, feltétlen uniót, azt az uniót, mely mindennek egyesülését fejezi ki, tekintet nélkül számos provintialis és helyi érdekekre, melyek századokon keresztül léteztek s léteznek összekuszálva, egymásból folyva, melyeknek legombolyitását 700 éven keresztül külön országgyülés eszközölte s szükséges volna ezentulra is, hogy azok itthon gombolyittassanak le.

Az ily forma uniót nevezik tehát a románok ros[s]znak, s ezt mondhatják is számtalan ok miatt. Itt kérdezhetné valaki, ha a románok Erdélynek Magyarországgal való egy nemét az uniónak elismerték, illetőleg ezen uniónak elvben nem ellenségei, miért nem nyujtottak utat-módot annak elfogadására?

E kérdésre igen könnyen felelhetni. A románok egyetlen egyszer sem lettek kihallgatva az unióra nézve, hanem az ünnepélyes tiltakozások daczára az „de nobis sine nos" keresztülvitetett. 1863-ban, midőn e kérdés tárgyalás alá jöhetett, megtagadtatott a kormány által. 1865-ben, midőn a kormány e kérdést ujólag tárgyalás alá bocsátotta, a románok votuma, beadva a metropoliták és nemzeti képviselők által, tekinteten kivül hagyatott, mint 48-ban.

Már maga az 1848-ki országgyülés a VII-ik tczikkben szükségesnek tartotta részletezni az unió feltételeit, melyek alatt a két ország egyesült. Csak a következetlenség eredményének tartjuk, hogy ezen tekintetek mellőzése és az uniónak azonnali elfogadása és kimondása a legszomorubb, a legaggasztóbb hibákat okozta, melyek bölcseség és mérsékelt eljárás mellett, az akkori politikai viszonyok között az ország összes lakosságának javára kikerülhetők lehettek.

A mennyire mi az erdélyi románok elveit és meggyőződéseit ismerjük, ugy találjuk, hogy ők az unióban saját nemzeti létüknek élet és halálkérdését látják, a mely kérdés őket aggasztja és örökös figyelőkké teszi.

Ezekből kifolyólag az erdélyi románok nem szünnek meg az unió feltételeit részletezni s azok biztositását követelni, valamint azt is, hogy azok egy alaptörvényben legyenek lerakva, mely érvényben maradjon örök időkre s megvédve minden

[2] Az 1691. évi fogarasi országgyűlés által királyi hitlevélként elfogadott oklevél, melyben I. Lipót 18 pontban szabályozza és elismeri Erdély különleges államjogi helyzetét.

politikai hullámzások között, hogy tiszteltebb legyen, mint az 1691-ki Leop[oldi] diploma. Állami alaptörvény és nem efemer természetü közönséges törvény által, mely mindennap változásnak van kitéve, gondolják a románok nemzeti létüket biztosithatni, ez által érhet nemzeti létök felvirágzást. Ily meggyőződések között az erdélyországi román nép felsőbb igéretek által volt biztositva ilyen irányban, az 1860. oct. 20-ki valamint az 1863. május 4, és junius 15-ki acták tanuskodhatnak arról.

Eltekintve jelenleg az unió azon feltételeitől, melyek, mint az autonómia attributumai az egész országra vonatkoznak, itt csak azon feltételeket soroljuk elő, melyeknek biztositását a románok egy állami alaptörvényben óhajtanák, és a melyek a következőkben adhatók elő:

A) Politikai tekintetben:

1. A román nyelv hivatalos használata és elismerése ép ugy, miként a magyar használtatik.

Erdély minden belügyeiben, bármily természetűek legyenek azok, ugymint 1863/4-ben történt, a román nyelv is használtassék.

Erdélyország legnagyobb részében a hivatalnokok csak 2 nyelvre vannak utalva: a magyar és román. Szerintünk az a hivatalnok, a ki anyanyelve mellett nem képes még egy nyelvet megtanulni a fennebbiek közül, az nem érdemes arra, hogy közhivatalt viseljen. Ezen principium el lett fogadva, sőt alkalmaztatott is az absolutismus alatt, Schmerling alatt pedig ezen elv igen jó eredménnyel vétetett alkalmazásba. Azon nyelvek közül, melyeket a magyar korona alatt beszélnek, szaktudósok véleménye szerint legkönnyebb a román nyelv. E mellett a román nyelv a magyar után másodiknak következik, gazdag irodalmával, sőt évenkint a tudományok ágaiban figyelemre méltó haladást teszen; ebből pedig az következik, hogy a hivatalnok-jelölt nem kénytelen a nép ajkáról tanulni meg a román nyelvet, hanem tehetik azt nyelvtanok utján is; sőt ha e nyelv előadatnék a magyar és szász iskolákban is, miként a magyar és német a román tanodákban, akkor a román nyelv megtanulása még könnyebb volna; példát mutat ez irányban Belgium és Schweitz a hazai nyelvekkel, az utóbbi időkben pedig Bulgária is a bolgár és török nyelv tekintetében.

Lehetetlen, hogy a lakók milliói egy pár ezer hivatalnokért egy idegen nyelvet tanuljanak meg. A józan ész dictálja, hogy ezek tanulják meg a nép nyelvet, mert az ő pénze után élnek és nyugdijukat s minden kedvezményt a nép jóvoltából élvezik.

2. Erdélyország régi felosztása egyedül áll Európa országai között, innen ered a sok jogtalanság, szükséges tehát Erdélynek uj felosztása. Ezen felosztás eszközölhető volna a három nemzeti elem szerint annyiban, a mennyiben az administrationalis érdekek megengedék. Az ország felosztásának égető szükségét érezte az erdélyországi törvényhozó testület több versen; 1863-ban pedig az 5-ik volt azon királyi propositióknak, melyek tárgyalás alá bocsátattak, e javaslat akkor az osztályokhoz volt utasitva.

3. Uj választási törvény, egyforma minden osztályra s minden emberre, azaz oly törvény, mely kizárja az egyes osztályok privilegiumait, a mint nem zárja ki ezeket az 1791. és 1848-ki választási törvény. E két törvény minden időben nagy elégületlenséget támasztott.

4. A román férfiak alkalmazása az állam minden hivatalaira, melyek kinevezés alá esnek, minden más kedvezmény vagy kitüntetés nélkül, mindenki csak szerzett érdemei után részesíttessék előnyben.

B) Egyházi tekintetben:

5. Teljes szabadsága a román vallásnak Erdélyben.
6. A g. katholicusok nyerjenek autonómiát megyei és országos congressusokkal.
7. A román clerus dotatioja az állami pénztár, és nyilvános közalapokból.

C) Közoktatás tekintetében:

8. Az elemi iskoláknak az állam közegeivel szemben való független kezelése és kormányzása a confessionalismus alapján.

9. Román nemzetiségü férfiaknak kellő számban való alkalmazása a kolozsvári egyetemen.

10. A román nyelv jogosultságának kimondása arra nézve, hogy nevezett egyetemen a tantárgyak románul is előadathassanak.

11. A románok számára több közintézetnek felállitása, melyekben az előadási nyelv a román legyen; jelesen

a) néhány teljes gymnasiumnak felállitása;
b) néhány alsó és felső reál tanodának szervezése;
c) több agronómiai tanodának felállitása, melyek közül egyik erdészeti oskolával legyen egybekötve;
d) egy bányász iskolának szervezése.

12. Az állampénztárból subventiok biztositása a népiskolák felsegélésére.

Ezek azon pontok s illetőleg feltételek, melyeknek teljesitése folytán remélhető volna a kedélyek megnyugtatása, mi által egy tartós békének alapja volna megvetve.

Egyébiránt egészen a magas kormány tetszésétől függ, hogy saját egyéni nézeteinkről teljes meggyőződést szerezzen magának az erdélyi részek nemzeti congressusának egybehivása által, a mely akként volna alkotandó, hogy valóban a román nemzetakarat nyilvánitásának tekintessék.

Aspiratióink és kivánságainkról ily módon való informatio szerzést, annyival correctebbnek tartjuk, mert az ily mód ő felsége kormánya részéről többször és sikeresen vétetett alkalmazásba. Mert valamint nem hiányzott soha a román nemzet férfiainál a nemzetük iránti szeretet, ép oly mértékben kivánták módositani annak akaratát az állam érdekeihez s teljesiteni kivétel nélkül a kötelmeket, melyekkel az államnak tartoznak. Balázsfalva 1872. julius 3-án. Dr. Vancea,[3] Baritiu György, Macellariu Ilyés, Dr. Ratiu János.

D.

1872 szept. 22

A szlovák nemzeti párt és a kormányzat között folyó tárgyalásokról.

Reform, 1872 260. sz.

A „*Národn[i]e Noviny*" 111. számában egy pesti levelező irja, hogy *Kajuch*[1] József, felvidéki képviselő szept. 8-án Tóth Vilmos miniszternél[2] tevén tisztelgését, a nemzetiségi kérdést is szóba hozta. A miniszter válasza az volt, hogy a tárgyban egy beszélgetés nem elegendő, hanem, hogy majd a többi felvidéki képviselőkkel együtt fogják a dolgot megvitatni; addig is felkérvén Kajuch képviselőt, értekezzék társaival az eszmék tisztázása végett. Levelező ennek alapján reméli, hogy a kormány hajlandó a tót nemzeti pártnak némely engedményeket tenni s nevezetesen azon rebesgetett szándéktól is elállani, melynél fogva a tót Matica müködésének felfüggesztése[3] czélba vétetett volna, ezt annál kevésbé tartja ezuttal valószinünek, miután Tóth miniszter jól tudja, hogy az ily szigoru lépés az óhajtott kiegyezést csak megnehezitené. Ugyancsak a nemzetiségi kérdés tárgyában levelező szerint Kajuch és Matuska[4] képviselők Lónyay gróf miniszterelnöknél is készülnek tisztelegni; ha a kormány a tót nemzeti pártnak valami engedményeket fog tenni, Kajuch képviselő — hirképen — egy uj tót politikai kap kiadására hajlandó. — Minő engedményeket vár „a tót nemzeti párt" a kormánytól, arról a nevezett lap levelezője hallgat; mi pedig azt nem tudnók megmondani, ha rá kerülne a sor, hogy minő engedményeket tehetne a kormány. A nemzetiségi törvény a kormányt ép ugy kötelezi, mint a többi polgárokat. Oly engedményeket, minőket e törvény szigoru megtartása kizár, a kormány nem tehet; olyanokat pedig, melyek a törvényben foglaltatnak, semmiféle párt sem tartozik a kormánytól kérni. A nemzetiségi törvény reviziója pedig nincsen napirenden, s nem is kerül tudtunkkal oda.

[3] *Vancea* János (1820—1892) gyulafehérvári és fogarasi gör. kat. érsek. 1865-ban lett szamosujvári püspök, érsekké 1868-ban választották. (Ld. 38. sz. irat.)

[1] *Kajuch* József (1829—1900 ?) ügyvéd, szlovák kormánypárti képviselő. 1872—1896 között a rózsahegyi kerületet képviselte.

[2] Belügyminiszter.

93.

1872 febr. 6

Minisztertanácsi határozat Saguna[1] gör. kel. román érsek segélykérvénye tárgyában.

M. T. 1872: XI/2.

Szlávy minister ur előadja, hogy b. Schaguna erdélyi görög keleti román érsek saját életét 100.000 forint erejéig egy biztositó intézetnél iskolák segélyezésére, ösztöndijak alapitására, s egyéb jótékony czélokra biztosittatván, az e végből fizetett biztositási dijak által jövedelme annyira igénybe van véve, hogy gyakorta háztartásában is szükséget szenved, kivált miután folyó jövedelmeiből is tetemes összegeket áldoz az alsóbb rendü papság, valamint a népiskolák javára. Ez akadályozza őt abban, hogy a főrendiházi üléseken megjelenjen; a fővárosi élet neki mindenesetre költségesebb fogván lenni, mint az érsekség székhelyén. Ezen körülménynél fogva előadó minister azon nézetben van, hogy az érsek igen nagy köszönettel venné, ha részére valami módon a kormány egy megfelelő segélyösszeget engedélyezne, egyszersmind pedig gondolkodnék, hogy az érseknek Budapesten, valamely netán rendelkezésére álló kincstári vagy más középület ideiglenes használatra átengedtetnék.

[3] Tudomásunk szerint ez az első magyar sajtóközlés a kormány ezirányú, 1875-ben valóban végrehajtott szándékáról.

[4] *Matuska* Péter (1841—1901 ügyvéd, szlovák származásu szabadelvü politikus. 1872-ben majd 1878-tól több cikluson át a liptószentmiklósi kerület képviselője.

[1] *Şaguna* András br. (1809—1881) erdélyi gör. kel. román érsek és politikus. 1845 előtt teológiai tanár Versecen. 1846-ban erdélyi román püspöki helynök. Mint ilyen, a kormányzat szolgálatában személyesen fogta el az abrudvidéki parasztmozgalom vezetőjét, Varga Katalint. (vö. *I. Tóth* Z.: Parasztmozgalmak az erd. Érchegységben 1848-ig. Bp. 1951, 248—53. l.) 1847-ben erdélyi román püspök. A szabadságharc idején az udvar érdekeit szolgálta, amiért 1852-ben bárói és titkos tanácsosi címet kapott. A román és szerb gör. keleti egyház szétválásakor (1864) erdélyi román metropolita lett. Egyik elnöke az 1861. évi szebeni román nemzeti kongresszusnak. Résztvett és jelentős szerepet vitt az 1863. évi szebeni országgyűlésen. Tagja az 1865. évi kolozsvári országgyűlésnek és 1867-től haláláig a főrendiháznak. 1871-ben a román Akadémia tiszteletbeli tagja lett.

A ministertanács teljes mértékben felfogja az érsek kívánságának horderejét, jóllehet ő ezt első sorban csak saját személyes érdekében látszik is szorgalmazni. A görög keleti román papság Erdélyben kétségenkivül egy nevezetes politikai tényező, melyet maga részére megnyerni a kormánynak érdekében áll. Ha az érsek valamely méltányos anyagi vagy kényelmi gyámolitásban részesittetik, megérzi az alsóbb rendü papság is, mert különösen b. Schagunáról tudva van, hogy lelkészeiért sokat tesz, kik viszont e miatt eránta lekötelezve érzik magukat.

A ministertanács tehát azon nézetben van, hogy miután a vallás- és közoktatásügyi minister ur nyilatkozata szerint a görög keleti román egyház czéljaira a kormány rendelkezése alatt egyéb alap, mint az államköltségvetésbe felvett dotatio nincsen, ez pedig a mindinkább növekedő igényekkel szemben elégségesnek nem mutatkozik, addig, mig ez iránt a törvényhozás közbejöttével intézkedés tétethetnék, a román érseken valamely rendkivüli módon segiteni kellene.

Ministerelnök ur hozzájárulván a ministertanács ezen nézetéhez, s tekintetbe vevén az érsek által előtte is egy alkalommal előhozott fentebbi körülményeket, késznek nyilatkozott b. Schaguna számára 8.000 frtot a rendelkezési alapból utalványozni, mely összeg neki egy megfelelő levél kiséretében azon megjegyzéssel fog elküldetni, hogy a ministerium reméli, miszerint a lakás eránti másik kivánságát is teljesithetni fogja.

Ez utóbbi tekintetben pedig a ministertanács elhatározta, hogy a jövő évi cultusministeri budgetbe a görög keleti román érsek számára egy háznak megvásárlási költségei felvétessenek, s addig is, mig ez foganatosittatnék, a cultusminister egyetértőleg a pénzügyminister urral, meginditja a tárgyalásokat arra nézve, hogy az érsek számára valamely kevésbé szükséges alapitványi vagy kincstári épület pl. az, melyben jelenleg az alapitványi jogigazgatóság elhelyezve van, az érseknek ideiglenes használatra átengedhető legyen.

94.

Az 1872. évi választási törvényjavaslat.[1]

A.

1872 febr. 20.

Irányi[2] *Dániel, Mocsonyi Sándor és képviselőtársaik határozati javaslata egy új választási törvényjavaslat kidolgozása iránt.*

1869—72. évi Képv. Ir. XIV. 368. l.

Tekintettel arra, hogy a törvényeknek, a jog, a létező szükségek, s a nemzet óhajtásának meg kellene felelniök, a belügyminister által benyujtott, s a központi

[1] A Lónyay-kormány 1872 februárjában terjesztette be választójogi törvényjavaslatát, mely heves képviselőházi viták után — a magyar ellenzék és a nemzetiségi politikusok együttműködése eredményeként — nem érkezett el a részletes tárgyalásig. A szélsőbal *Irányi* kezdeményezte határozati javaslatát, melyben első ízben esik szó határozott formában az általános és

bizottmány által módositott választási törvényjavaslat pedig azoknak meg nem felel, sőt inkább nagyrészt ellenkezik azokkal, a mennyiben:

1-ör a választói képességet a helyett, hogy azt kiterjesztené, több tekintetben megszoritja;

2-or a nyilvános szavazást, mely a szabad választást sokakra nézve megnehezíti, sőt majdnem lehetetlenné teszi, a vesztegetésekre bő alkalmat szolgáltat, határozottan parancsolja;

3-or a választó-kerületeket, mindamellett, hogy — különösen Erdélyben — már eredetileg igazságtalan alapon voltak beosztva, s hogy a változott népesedési viszonyok azoknak revisióját Magyarországban is követelik; ugy szólván változatlanul fenntartja;

4-er az incompatibilitás[3] iránt nem rendelkezik, vagyis a kormány szolgálatában álló vagy attól egyébként függő egyéneket a képviselői tisztből ki nem zárja. Végre

5-ször a vesztegetések, s a választásoknál előforduló egyéb visszaélések megbüntetéséről nem gondoskodik:

Mondja ki a ház, hogy a jelen törvényjavaslatot részletes tárgyalás alapjául el nem fogadja, s utasitsa a belügyministert, hogy más törvényjavaslatot készitsen haladéktalanul ugy, hogy az még a jelen ülésszak alatt tárgyaltathassék, s törvény erejére emeltethessék, következő elvek alapján:

a) Általános választói jog,

b) titkos szavazás,

c) a választó-kerületeknek a népesség aránya szerint igazságos felosztása,

d) a vesztegetések s a választásoknál előforduló egyéb visszaéléseknek szigoru büntetése.

Pesten, 1872. február 20-án.

Beadják.[4]

László Imre s. k., Irányi Dániel s. k., Madarász József s. k., Koltay Ödön s. k., Vay Mihály s. k., Csanády Sándor s. k., Lázár Ádám s. k., Feáky Lajos s. k., Matkovich Tivadar s. k., Körmendy s. k., Kállay Ákos s. k., Szluha Benedek s. k., Madarász Jenő s.k., Gonda László s. k., Almásy Sándor s. k., Bobory Károly s. k., Majoros István s. k., Clementis Gábor s. k., Vidats János s. k., Patay István s. k., Németh Albert s. k., Mocsonyi Sándor s. k., Csiky Sándor s. k., Mocsonyi Jenő s. k., Oláh Miklós s. k., Henszlman Imre s. k., Dr. Maximovics Miklós s. k., Helfy Ignác s. k., Mocsonyi Antal s. k., dr. Pavlovics István s. k., Mocsonyi György s. k., Mednyánszky Sándor s. k.

titkos választói jog követeléséről, a választókerületek arányos felosztásáról és a választási visszaélések elleni küzdelemről *(A)* a *Mocsonyiak*, *Lázár* Ádám és *Maximović* Miklós is aláírták. Nem érdektelen, hogy a *Tisza* Kálmán által a balközép részéről benyujtott indítvány *(B)* ugyancsak tiltakozik az igazságtalan cenzus és a választókerületek jogtalan felosztása ellen. Ez az indítvány annál figyelemreméltóbb, mert szöges ellentétben áll mindazzal, amit a hatalom küszöbén álló *Tisza* Kálmán az 1874. évi választási törvényjavaslat védelmében mondott képviselőházi beszédeiben felhoz. Nemzetiségi részről az 1872. évi választójogi törvényjavaslat képviselőházi vitájából két román képviselő: *Mocsonyi* Sándor és *Babeş* Vince beszéde *(C* és *D)* emelkedik ki.

[2] *Irányi* Dániel (1822—1892) ügyvéd, függetlenségi politikus. 1848-ban kormánybiztos, 1868-tól a „48-as" párt vezére az országgyűlésen, 1884-től a függetlenségi párt elnöke.

[3] Összeférhetetlenség.

[4] Az aláírók a 48-as párt és a nemzetiségi ellenzék tagjai.

B.

1872 febr. 22

Tisza[1] *Kálmán és képviselőtársai inditványa a választási törvény módositásáról szóló törvényjavaslat elvetése és egy új választási törvényjavaslat kidolgozása tárgyában.*

1869–72. évi Képv. Ir. XIV. 367. l.

Miután a választási törvények módositásáról és pótlásáról szóló törvényjavaslat meghagyja eddigi választási törvényeink leglényegesebb hiányait, jelesen:

a) meghagyja Erdélyben az igazságtalan, s a Magyarország igen nagy részében lévőnél magasabb censust,

b) meghagyja ugyanott a képviselőknek kerületek helyett hatóságonkénti választását,

c) meghagyja azon indokolhatlan anomáliát, a mely Erdélyben a választási jogosultság felosztásában van, lévén 2500 lelket számláló város, mely épen ugy két választót választ, mint más 200.000-nél több lakossal biró törvényhatóság,

d) meghagyja Magyarországon a kis és nagyközségeket illetőleg a földbirtokhoz kötött censust, mely természeténél fogva igazságtalan, retrograd irányu, s ma már az általános teherviselés mellett semmiképen nem igazolható,

miután még tisztábban kifejezni, megmagyarázni állitja a választói jogosultság föltételeit, addig valóságban, különösen a kisebb földbirtokosokat s a szegényebb iparosokat illetőleg a censust tetemesen fölemeli ez által igen sokat megfoszt a választói jogosultságától,

miután a helyett, hogy megszüntetné a félremagyarázásokat, azokból eredő zavarokat, az elenyésztetett félreértések helyett zavaros szerkezete folytán még nagyobbakat előidézni igérkezik,

miután anélkül, hogy az adatok előterjesztetnének, kielégitő állandóságra jogosult választási törvényt alkotni nem lehet, a választási törvénynek, minduntalan változtatása pedig a leghelytelenebb eljárás:

inditványozom: hogy az előttünk fekvő törvényjavaslatot el nem fogadván, utasitsa oda a ház a ministeriumot, hogy a választásokra, s választói census határára vonatkozó adatait — melyek ugy is birtokában kell, hogy legyenek — alapul véve, azoknak előterjesztése mellett, oly időben nyujtson be egy, a jelzett legfőbb hiányok orvoslását is eszközlő törvényjavaslatot, hogy azt még ezen ülésszak alatt tárgyalni lehessen.

Pest, 1872. február hó 22-én.

Tisza Kálmán s. k.
képviselő.

A szabályok értelmében együtt aláirják:[2]

Ghyczy Kálmán s. k., Pap Lajos s. k., Móricz Pál s. k., Perczel István s. k., Kürthy István s. k., Plathy György s. k., Várady Gábor s. k., P. Szathmáry Károly s. k., Beőthy Lajos s. k., Horn Ede s. k., Kiss Lajos s. k., Szontagh Pál s. k., Csanády s. k., Szunyogh Albert s. k., Dezső Szaniszló s. k.

[1] *Tisza* Kálmán (1830–1902) földbirtokos és szabadelvü politikus. 1861-ben Debrecen képviselője — és Teleki László halála után — a határozati párt vezére. 1865-től Ghiczy Kálmánnal a balközép vezére. 1875-ben — a szabadelvü fuzió után — a Wenckheim-kormány belügyminisztere, 1875 október 2-án kormányra kerül és 1890-ig miniszterelnök.

[2] Az aláírók a Tisza–Ghyczy-féle balközép tagjai.

C.

1872 febr. 24

Mocsonyi Sándor beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1869–72. XXI. 280–284. l.

....Nem akarok bővebben kiterjeszkedni a titkos, vagy nyilvános szavazás kérdéseire. Legyen szabad csak egész röviden megjegyeznem, hogy mindenki, ki azt akarja, hogy a választókat és választási jog gyakorlását minden illetéktelen befolyástól, mennyire az emberi tehetségben áll, biztositsuk: kénytelen a titkos szavazati jogot elfogadni; és mindenki, ki a pressiónak, vesztegetésnek barátja, a nyilvánost szavazást fogja a titkos szavazati jog elé helyezni. *(Helyeslés bal felől.)*

Bujanovics[1] t. képviselő ur az értelmiségi qualificatiót tartja egyedülinek, mely nézete szerint az állam eszméjének és szabadelvüségének, vagy a szabad fejlődésnek, nem tudom, hogy fejezte ki magát — megfelel. Én részemről ezen censust sem tudnám elfogadni, nem pedig azért, mert mig egyrészről a politikai képességet illetőleg semmi biztositékot nem nyujt, addig más részről nemcsak igazságtalanság volna ezt hazánkba behozni, hol a közoktatás oly annyira hátramaradt, hogy több mint hat millió lakos nem tud irni olvasni; hanem azért sem, mert azt hiszem, ez nem volna más, mint egy uj fegyver a pártfondorkodás kezében, és azért a kitüzött czél helyett épen annak ellenkezőjét érnők el...

Csak némelyeket akarok még a fen[n]álló választási törvények hiányaira nézve elmondani. Nem akarom ismételni azokat, miket mások fejtettek ki már előttem. Tudjuk, hogy a fen[n]álló választási törvények egyik lényeges hiánya a kerületek aránytalanságában fekszik, ez ugy Magyarországon, mint Erdélyben megvan.

Nem akarok most példákat fölhozni; csak néhányat szabadjon fölemlitenem Erdélyből, a hol az egyes kerületek közti eltérések 1247 és 107.000 lélek közt ingadoznak.

Kemény[2] Gábor t. képviselő társunk, az ellenzéknek azon követelésére, hogy szüntettessék meg azon kirivó igazságtalanság, miszerint ama kis, semmi jelentőséggel nem biró helységek, mint a képviselőválasztási joggal felruházott taxalis városok, melyek Erdélyben külön joggal élnek, azt felelte, hogy ez lehetetlenség, hogy a városokat nem lehet a megyei lakosság által majorizáltatni, hogy ezen követelés chinai követelés. Lehet, hogy a képviselő ur indittatva érezte magát ezen nyilatkozatra; hanem ez feljogosit ismét azon föltevésre, hogy ő hazánk reformkérdéseit chinai szempontból fogja fel, és akkor megvallom, igen nehéz lesz, hogy mi ketten egymást megértsük. Erdélyben, hogy csak nagy vonásokban jelezzem az erdélyi választási törvényt, a 18 város 107.962 lakossal küld 23 képviselőt, a 11 szász szék 380.022 lakossal 22 képviselőt, az öt székely szék 412.828 lakossal 10 képviselőt, a 8 megye és két vidék 1,250.439 la-

[1] *Bujanovics* Sándor (1837–1918) szabadelvü, majd apponyista képviselője az eperjesi kerületnek 1867–81 és 1887–99 között.

[2] Br. *Kemény* Gábor (183?–1888) erdélyi földbirtokos és politikus. 1875-ben belügyminiszteri államtitkár, 1878–82 között földmüvelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter.

kossal 20 képviselőt. Vagyis egy képviselőre átlag esik a 18 városban 4694 lakos, a szász székekben 16.292 lakos, a székely székekben 41.282 lakos, a megyékben 62.521 lakos.

Ha kétségtelen az, hogy azon aránytalanságok, melyek a magyarországi választókerületek közt mutatkoznak, nagymérvben gátolják azt, hogy a parlament a népakaratnak hű kifolyása legyen: ugy azt hiszem, figyelemmel azon tetemes és kihivó aránytalanságokra, melyek Erdélyben a választókerületek közt mutatkoznak, bátran el lehet mondani, hogy az a népképviseleti rendszernek még csak fogalmát is elvileg kizárja. És miért nem változtatja meg a kormány? Azt hiszem, hogy ezen alaptalan indokot részemről is czáfolgatni szükségtelen; megtették azt előttem többen, jobban mint talán magam is tehettem volna; csak egyszerüen kérdem a belügyminister urtól, vajjon mindazon adatok, melyek a kerületek beosztásánál szükségesek, nem lelhetők-e fel az uj népszámlálás eredményeiben, és miért nem? talán azért, mert mint a belügyminister ur minapi beszédében kijelentette, a választókerületeket nem a lélekszám, hanem a választók arányához képest akarja beosztani?

A belügyminister urnak a legutóbbi választók összeirására vonatkozó kimutatása szerint, Erdélyben volt összesen 110.000 választó összeirva, e választók közül 74.134 születési előjog alapján gyakorolta választási jogát, 11.684 a 8 fr. 40 krajcáros census alapján, 3258 a füstök száma után, 20.924 a többi minősitvény alapján. Talán fölösleges azt megjegyeznem itt, hogy ezen kimutatás alapul szolgálhat a választási törvény gyakorlati megitélésénél, miután ezen összeirások egy ministeri rendelet alapján hivatalból történtek. Tehát az összes választóknak 67%-át képezi azon választók száma, kik születési előjog alapján gyakorolják ezt.

Nyolcz megyében, Fogaras vidékén és a székely székekben 84.880 választó volt összeirva; születési előjog alapján 70.770 választó volt, 8. fr. 40 kr. és a füst utániakat együttvéve, 10.531, a többi minősitvény alapján 3579. Tehát a születési előjognak hétszer annyi befolyása adatik ezen választási törvény által, mint a census-belieknek, és 5-ször annyi, mint az egész lakosságnak. Azon 28 kerület közül 25-ben ezen nemességnek oly tulnyomó többsége van, hogy két harmad, de 3/4-nél nagyobb részét képezi az összes választóknak, vagyis akkor, midőn 1,562.222 lélek, azaz az összes lakosság 3/4 részének képviseltetéséről van szó, 25 képviselőnek választása ezen kiváltságos osztály kezébe van adva.

És ezek után azt hiszem, senki sem fog tulzással vádolni, ha azt mondom; hogy ezen választási rendszernek gyakorlati eredménye az, hogy Erdély összes lakossága 3/4 részét az alkotmány keretéből kiszoritja és ezen 3/4 rész képviseltetését kizárólagosan egy kiváltságos osztály kezébe adja. Ezen osztály Kővárynak 1847-ben közzétett statistikája szerint körülbelül 200.000 főre megy, vagy is Erdély összes lakosságának 10%-át nem üti meg.

Azon álláspontnál fogva, melyet én elfoglalok, t. ház: alig szükséges emlitenem, hogy előttem a választójog kiterjesztésénél döntő tekintet a vagyon nem lehet. Miután azonban Kemény Gábor t. képviselő ur tegnap, midőn Papp[3] Zsigmond képviselő ur által felhozott adatokat helyre kivánta igazitani, e térre lépett: szabadjon most ismét nekem őt figyelmeztetnem, hogy igen is, tökéletesen igaza van akkor, midőn azt mondja, hogy a számokra fektetett okoskodásoknál egyik fő kellék az, hogy a számok felelje-

[3] *Papp (Pop)* Zsigmond (1817–89) magyarországi román publicista és politikus. 1848-ban Kővárvidék főkapitánya. 1848–49-ben és 1863–70 között *Amicu Poporului* címmel néplapot, 1861–70 között *Concordia* címmel románnyelvű politikai hírlapot szerkesztett. 1848–49-ben Zaránd megye, 1861 és 1865–73 években Naszódvidék képviselője.

nek meg a valóságnak; de ő, mint a jó tanácsadóknál olykor ez meg szokott esni, épen az első, ki a jó tanácsot nem követte. *(Derültség.)*

Szepessy Mihály „Ausztria adórendszere” czimü munkája szerint Erdélyben az összes müvelés alatt álló föld 3,783.969 hold.

Kemény Gábor képviselő ur az összes területet vette számitásának alapjául és nézetem szerint helytelenül, mert a midőn arról van szó, megvizsgálni, hogy a birtok két osztály közt mily arányban van felosztva; akkor nézetem szerint alapul mindig csakis azon terület szolgálhat, mely tényleg már meg is van osztva a két osztály közt. Az erdő és legelő Erdélyben, a mint én tudom, még megosztva nincsen, ezt tehát itt alapul nem lehet venni, és azért én részemről szoritkozom a müvelés alatt álló földre, mely ténylegesen meg van osztva. A 173.281 felszabadult jobbágy 2,144.544 holdat bir. Naszód és Szászszékek, mint azt tegnap Papp Zsigmond t. képviselő társam fölemlitette, — 710.000 holdat bir, vagyis összesen 2,914.574 holdat. A nemesség kezén maradt 869.395 hold, vagyis a müvelés alatt álló összes földbirtoknak valamivel többje, mint egy negyed része van azon kiváltságos osztály kezében, mely kizárólagosan gyakorolja Erdély lakossága 3/4 részének képviseltetési jogát.

T. ház! Ily választási törvénnyel szemben miként lehetett a belügyminister urnak azon bátorsága, hogy azt mondja: nincsen a reformra alapos ok, mert nincsen némi jelentőséggel biró érdek is, mely törvény alapján könnyen képviselve itt ne lehessen. *(Tóth Vilmos belügyminister közbeszól: Igenis mondtam!)* Akkor t. ház, midőn Erdély összes lakosságának 3/4 része csak három képviselőt küldhet be; egy kiváltságos osztály pedig, mely az összes lakosság 10%-át nem üti meg, 25 képviselőt küld; akkor lehet ezt mondani, lehet ugyan a belügyminister urnak ily bátorsággal birni; de részemről ily bátorságot irigyelni nem tudok. *(Tetszés a szélső baloldalon.)*

T. ház! Ily kiváltságos alapokra fektetett választói törvény egyenes merő ellentétben áll az 1848. V. t. czikkben foglalt népképviseleti rendszerrel és kérdem a belügyminister urat, vaj[j]on az 1848-iki V. t. cz. magasztos alapeszméje ellen irányzott támadásoknak nem-e ez a legros[s]zabbika, mely az erdélyi kiváltságos alapokra fektetett választási törvény érintetlen fön[n]tartása mellett, annak valósitását merőben lehetetlenné teszi? Én azt hiszem, hogy ha a belügyminister ur ezt meggondolta volna, nem ragadtatta volna el magát szónoklata hevében azon nyilatkozatra, hogy nincsen olyan vakmerő, ki az 1848-iki törvények alapeszméjét meg merné támadni. *(Igaz! balfelől.)*

Különben én részemről t. ház, nem akarom sem azt, hogy a törvényhozás az oláh nemzetiségnek Erdélyben adjon 15 képviselőt, sem azt, hogy adjon 75 képviselőt. Én egyet akarok: azt akarom, hogy az egyenlő jogot adja meg ugy az oláh nemzetiségnek, mint a többinek. *(Helyeslés.)* Azért, mert az oláh nemzetiség többségben van: ne másitsuk meg a népképviseleti rendszer lényegét, ne igyekezzünk a természetes többséget mesterséges utakon minoritások által majorizálni. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* Ezt akarom én; jogot és igazságot akarok, egyebet semmit. *(Helyeslés a szélső bal oldalon.)*

Megvallom, hogy akaratom ellenére nagyon hosszura nyult már előadásom, *(Halljuk!)* miért is elhagyom mindazt, mit magára e törvényjavaslatra vonatkozólag akartam elmondani, elhagyhatom azt annyival inkább, mert Tisza Kálmán, Irányi, Mocsáry, Vukovics képviselőtársaim kimutatták annak hiányait ugy, hogy azt részemről bizonyára jobban, ugysem tudnám kimutatni.

Szabadjon most azon meggyőződésemnek kifejezést adni, hogy én a kormány ebbeli mulasztásának valódi indokát, épen ugy, mint Irányi, Mocsáry, Kállay és Vuko-

vics képviselő urak, — hogy a belügyministernek egy más alkalommal mondott szavaival éljek, — „szivének titkos rejtélyeiben" keresem. Bocsánat, ha a belügyminister oly őszinte és szivének titkos rejtélyeit föltárja előttünk és ki is mondja: annál inkább vagyok megelégedve, annál könnyebben bebizonyithatom azt, amit bebizonyitani szándékozom. Én a kormány politikájának téves kiindulási pontjában keresem azon mulasztásnak is valódi indokát, keresem azon helytelen törekvésében: a magyar nemzetiség részére a mesterséges suprematiát minden áron fön[n]tartani és biztositani. *(Madarász*[4] *József közbeszól: Csak az osztrák-magyar suprematiát. Halljuk!)* Elmondottam erre nézve, t. ház, körülbelül másfél év előtt nézeteimet; nem akarom mindazokat ismételni, miket erre nézve akkor elmondottam.

Legyen szabad csak néhányra szoritkoznom, mit okvetlenül szükségesnek tartok, a t. ház emlékezetébe ismét visszahivni. Kifejezést adtam azon meggyőződésemnek, hogy a magyar nemzetet a természetes suprematia jogosan megilleti, mert ezen természetes suprematia tényezőinek birtokában van. Egy ily természetes suprematia előtt mindenki készséggel meghajlik, mert egy ily természetes suprematia a szabadfejlődéssel nemcsak hogy nem áll ellentétben, hanem mint az örök fejlődés természeti törvényeinek kifolyása, magának a szabadfejlődésnek első és fő előfeltétele. Ezen természetes suprematiánál fogva illeti meg a magyar nemzetet nézetem szerint azon nagy missió, melyet keleten, meggyőződésem szerint be is fog tölteni. De a mily jogosult ezen természetes suprematia: épen oly egyenesszerü ellentétben áll a magyar nemzetiség mesterséges suprematiája ugy az alkotmányossággal, mint a szabad haladással.

Én azért bátor voltam már másfél év előtt a t. házat figyelmeztetni arra, amit ma Mocsáry képviselőtársam is tett, hogy mi azon alternativa előtt állunk: vagy lemondani a mesterséges suprematiáról és megbarátkozni a nemzetiségek egyenjogusággal; vagy fön[n]tartani a mesterséges suprematiát és lemondani a szabadhaladásról.

Ezeket mondtam körülbelül másfél év előtt; ma t. ház, uj tényekkel állunk szemben, melyek ujból igazolják akkor elmondott nézeteim helyességét. Ha egyszer a kormány azon hamis nézetből indul ki, hogy a magyar nemzet fejlődése és léte csak mesterséges suprematia által biztositható; ugy merő lehetetlenség tőle elvárni, hogy tekintettel Erdély ethnographiai viszonyaira, az erdélyi választási törvényt a kiváltságok alapjáról a népképviseleti rendszer alapjára fektesse. De ép oly lehetetlenség volna Magyarországban a választási törvényt gyökeresen reformálni akkor, midőn Erdélyben érintetlenül kivánjuk fön[n]tartani a mostani választási törvényt; mert ezt csak eggyel lehetne igazolni, azon őszinteséggel, mellyel ma a belügyminister ur beismerte.

Tóth Vilmos belügyminister: Engedelmet kérek, egy szóval sem ismertem be.

Mocsonyi Sándor: Az különben semi változtat a dolgon, akár ismerte be, akár nem; én szivesen vettem volna tőle, ha beismerte volna, mert ez az első lépés lett volna arra, hogy felhagy ezen politikával; de miután nem ismeri be, fájdalommal le kell mondanom azon reményemről, hogy egyhamar feladja e politikát.

Mindezt t. ház, nem vádkép hozom fel; mert én, habár tévesnek is tartom a kormány ezen politikáját; a nemzetiségi érzületet oly szentnek tartom, hogy annak még egyes kinövéseit is, ha nem politikai, de erkölcsi szempontból tudom menteni. Nem vádkép hozom ezt fel, mert azon szempont, melyből én az egész emberi fejlődés történetét fölfogom, megtanitott egyuttal arra is, hogy egyoldaluság volna az emberi

[4] *Madarász* József (1814—1915) függetlenségi politikus és publicista. 1848-ban a sárkereszturi kerület képviselője. Világos után több évet raboskodik. 1868-tól a baloldali Nép zászlója lapvezére és 48-as majd függetlenségi párti képviselő.

gyengeségek fölött elkeseredni. Fölhoztam mindezt csak azért, hogy constatáljam, miszerint nem mi vagyunk azok, kik minden kérdésből nemzetiségi kérdést csinálunk: hanem önök azok; — nem mi vagyunk azok, kik különcz érdekek érvényesitésére törekszünk, hanem önök azok; csak azt akarom constatálni, hogy ezen politika hazánk jól fölfogott érdekeivel merő ellentétben áll. *(Helyeslés szélső bal oldalon.)*

És itt t. ház örömest veszek alkalmat, hogy constatáljam, miszerint a magyar ellenzék mindkét árnyalata határozottan ros[s]zalja a kormánynak ezen politikáját. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* És erős meggyőződésem, hogy e tekintetben a magyar nemzet tulnyomó többségének érzületével fog találkozni, mely tudni fogja, hogy azon hiuság, mely egy mesterséges suprematia öntudatában leli kielégitését: távolról sem éri föl a valódi szabadság áldásait. *(Helyeslés a szélső bal oldalon.)*

Én t. ház, mindezeknél fogva bevégzem előadásomat azzal, mivel kezdtem, hogy a kormányt a mulasztás vádja alól nem menthetem fel, hogy a kormány ebbeli mulasztása által nem az ország érdekeit, hanem bizonyos különcz érdekek kielégitését tüzte ki czélul, hogy ez hazánk jól fölfogott érdekeivel nem fér össze; és végül ki akarom jelenteni, hogy midőn a ház asztalán fekvő törvényjavaslatot nem fogadom el a részletes tárgyalás alapjául; pártolom az Irányi képviselő társam benyujtott határozati javaslatot. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon!)*

D.

1872 márc. 2

Babeș Vince beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1869—72 XXII. 82—85. l.

T. ház! Csak nagyon röviden fogok a tárgyhoz szólni.

Elismerem, hogy a tárgy ki van meritve, tudom, hogy midőn a házba hozatott, már el volt döntve; tudom, hogy hasztalan bármily hosszu beszédet tartani, mert a szőnyegen lévő törvényjavaslat már eldöntetett az ugynevezett Deák-clubban; s tudom, hogy ide ez csak forma kedvéért hozatott. Hiszen az eljárás ellen nincs is kifogásom, megvan ez másutt is; csak attól tartok, hogy az ugynevezett Deák-clubb, minden esetre tudtán kivül, a reactió eszköze, azon egyszerü okból, mert akármi kerül onnan ide a házba: mind a reactió bélyegét hordja magán.

Midőn t. ministerelnök gr. Lónyay ur Bécsből lejött ministerelnöki székét elfoglalni, nekem egy bécsi barátom, kinek alkalma van magasabb körökben is megfordulni: azt irta, tudjam, hogy Lónyay gr. missiója az, hogy kiengesztelje az ellentéteket, csil[l]apitsa le az elégedetlen kedélyeket, s különösen elégitse ki a nemzetiségeket. Én ezt hittem, nemcsak hittem, de kifejezést is adtam a hitemnek a maga utján; azóta azonban, mióta e törvényjavaslatot látom a ház asztalán, de már előbb is, midőn a horvát históriát, a horvátokkali tárgyalásokat[1] közelebbről megismertem: elvesztettem hitemet, reményemet; s inkább azt hiszem, hogy az uj kormány folytatja azon politikát, melyet az 1867. év inaugurált, és a mely — mint mondám — jeleiből itélve, a reactió politikája. Ki figyelemmel kisérte a monarchiánkban 22—23 év óta átalánosan folytatott politikát; az gondolom meggyőződött arról, hogy annak egész törekvése oda megy ki, századunkat legalább egy századdal visszatolni. Igaz ugyan, hogy eddig ugy sikerült ez, hogy visszatolták Solferinoig és Sadováig, hanem azért föl nem hagynak vele; tovább folytatják és mindkét, illetőleg mindhárom kormány munkálkodásából azt látjuk, hogy azok minden tettén a reactió politikája, mint egy veres fonal huzódik át...

[1] *Vö.* 90. és 92/A és B. sz. iratok.

Én nem fogok részletekbe hosszasan bocsátkozni, mert előttem mások körülményesen kimutatták a törvényjavaslat mellett felhozott érvek alaptalanságát. De egy pár pont különösen érdekes s azokra bátor leszek a t. házat figyelmeztetni, nem annyira hogy meggyőzzem talán a t. jobboldalt, a mely ugy látszik, hogy kötött kezekkel jött ide, hanem inkább az ellenzék tekintetéből teszem ezt.

Az a kérdés merült fel, hogy vaj [j]on a törvényjavaslat, illetőleg a benne foglalt megszoritások ki ellen vannak inkább intézve; az erdélyi románság ellen-e, vagy az itteni magyarság ellen? Volt olyan, a ki azt igyekezett kimutatni, hogy a románok ellen Erdélyben, és volt olyan az innen felszólaltak közül a ki kimutatta, hogy az a becsületes magyar polgárt, nevezetesen a kisebb iparosokat fosztja meg jogától.

Én csak azt nem fogom fel, hogy nem juthatott eszébe senkinek constatálni, hogy a szönyegen fekvő törvény általában a nép ellen van intézve és sujtja a népet itt is ott is; mert ez a reactio természete: megfosztani a népet jogától, befolyásától az államügyekbe; és én meg vagyok győződve, hogy nem lehet intézkedés, mely sujtaná a nemzetiségeket, mely nem sujtaná egyuttal a magyar népet is; valamint más részről nem lehet intézkedés, a mely sujtja a magyar népet: mely ne sértené a nemzetiségeket is. Ez olyannyira természetes, hogy másként nem is képzelhető. Méltóztassanak megfontolni, hogy indultak meg az ügyek 1867 óta; a magyar minoritásokat megfélemlitették a nemzetiségek többségével és a magyaroknál szintén felizgatták a kedélyeket a nemzetiségek ellen, ugy, hogy azokat egymás ellen tartják izgatottságban és kölcsönösen gyengitik, s együtt megakadályozzák kifejlődésükben. És ki nyer ez által? Nyer a reactio és az osztrák politika. *(Halljuk!)*

Lehet mindent tagadni, mindent elpalástolni; hanem azt gondolom, hogy ezek szembeötlő tények...

95

Az 1872. évi szerb nemzeti egyházi kongresszus előzményei.[1]

A.

1872 márc. 15

Gr. Lónyay Menyhért miniszterelnök beszámolója a minisztertanácsban a szerb nemzeti egyházi kongresszus feloszlatása és a Miletić-párt agitációja ügyében.

M. T. 1872: XXIII/5.

Ministerelnök ur előadja, hogy a kormánynak azon határozata ellen, miszerint javaslatba hozassék Ő Felségénél a szerb congressus feloszlatása, s a pátriárcha választásra egy ad hoc congressus egybehivása, leginkább Miletics S[z]vetozár izgatásai folytán általános agitatió rendeztetik, a szerbek által lakott vidékeken, s a szerb községekben óvások készittetnek elő, szükséges tehát határozni a felett, nem volna-e czélszerü már most mindazon rendszabályok létesitése végett, melyek egy előbbeni ministeri tanácsban a szerb ügyben hozattak, Ő Felségéhez a felterjesztést azonnal megtenni s a congressus feloszlatása és a patriárcha választása eránt ad hoc kiirandó congressus kihirdetése által mind ezen agitatióknak elejét venni.

[1] Az 1871 nyarán elnapolt szerb nemzeti egyházi kongresszus ügye csak 1872 márciusában került a minisztertanács elé. Az 1872. évi szerb nemzeti egyházi kongresszus kormányzati indokolása is mutatja, hogy a kongresszuson belül folyó társadalmi küzdelem a Miletić vezette demokrata-plebejus világi többség és az átmenetileg kisebbségbe szoruló felső klérus hívei között, közelről érinti a kormányt. Lónyay, akárcsak utódai a kormányelnöki székben, joggal tartanak attól, hogy a Miletić-féle kongresszusi párt végleges győzelme kihatna a hazai nemzetiségi mozgalmak népi irányban való radikalizálódására. Ezért ellenzi a korábbi kongresszus által kidolgozott „szabadelvű" szervezeti statutum uralkodói megerősítését és ennek következménye, hogy az 1872 nyarára összehívott új kongresszus eredményes munkáját eddig nem tapasztalt erőszakos eszközökkel akadályozza a kormány. A minisztériumnak ettől kezdve nem is leplezett szándéka, hogy Miletić ellen megsemmisítő erejű vádanyagot gyűjtsön össze. Erre utal a minisztertanács 1872 február 14-i határozata, mely valósággal utasítja Kozma kir. ügyészt, hogy a Miletić elleni újabb sajtóperben nyert ügyészi megbízatását „az összkormányzat tényeként ismerje el". (M. T. 1872: XIV/4.)

Mire vallás és közoktatásügyminister ur előadja, hogy a jelenlegi szerb nemzeti congressus oly elemekből áll, hogy annak müködésétől valamely üdvös eredményt várni egyáltalában nem lehet. A congressus Ő Felsége által az organicus statutum kidolgozására hivatott egybe, de az oly tervezetet terjesztett fel, melyet Ő Felsége meg nem erősithetett s a congressus a meg nem erősitett tervezet visszaküldése után sem mutatkozott hajlandónak egy más elfogadható tervezet kidolgozására; ennélfogva a jelenlegi congressus feloszlatandó volna, az ez iránti felterjesztés Ő Felségéhez már készen van, miután pedig Masirievits patriarchának időközben történt halála folytán a patriarchai szék üresedésben van, s patriarcha nélkül szervező congressust tartani nem lehet, mindenek előtt a patriarcha választása végett királyi biztos vezetése alatt egy ad hoc congressus volna egybehivandó. Csak az lenne még megvitatandó kérdés, hogy a congressusi választások mikorra tüzessenek ki. — Előadó minister ur nem tartaná czélszerünek, ha ezen választások a horvát országgyülési választásokkal összeesnének.

A választási időpontra nézve pénzügyminister ur osztja előtte szóló minister ur nézetét, sőt azt kivánja, hogy a congressusi választások csak akkor ejtessenek meg, midőn mind a horvát, mind a magyar országgyülési választások már befejeztettek.

Előadó minister ur helyesli általában véve az eljárás tervét is, a patriarcha-választó congressus egybehivása ellen folytatott agitatióknak elejét kivánja venni, azonban szükségesnek tartaná, hogy a kormány már most jöjjön megállapodásra arra nézve, kit kiván a patriarchai székre ültetni.

Mire ministerelnök ur megjegyzi, hogy a patriarcha személyének kitüzésénél csak két egyén jöhet tekintetbe: Stojkovics és Gruics. Az első gyenge s önállás nélküli agg ember, ki egészen a Miletics-párt befolyása alatt áll; Gruics tevékeny, eszes férfi; irányzatában ugyan nem lehet megbizni, de ajánlatossá teszi őt különösen azon körülmény is, hogy az egyházi ügyekbeni különböző felfogás és álláspont miatt Mileticsnek és pártjának határozott ellenese.

Egyébiránt ministerelnök ur a személykérdésnek vitatását most még korainak tartja.

Minek folytán a pénzügyminister azon megjegyzése daczára is, hogy az actio megindításakor már tisztába kell lenni a végczél iránt, elhatároztatik,

> hogy a patriarcha-választó congressus egybehivása ellen kezdett agitatiók lehetőleg megakadályozandók, s Ő Felségénél javaslatba hozandó a szerb nemzeti congressusnak feloszlatása és a patriarcha választó congressusnak folyó évi augustus hóra leendő egybehivása.

B.

1872 márc. 18

Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszter előterjesztése az uralkodónak a jelenlegi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus feloszlatása és az új patriarcha-választó kongresszus egybehívása tárgyában.

VKM. eln. 1872 : 455 (mell.).

Legkegyelmesebb Ur!

Az 1868 : IX. törvénycikk 4, 5, és 7. §§. meghagyja a ministeriumnak, hogy a karloviczi érsek és szerb patriarcha által a congressus mielőbbi egybehívását eszközöltesse, mely congressusnak régi szokás szerint az illető főpásztorokon kívül 25 egyházi és 50 világi, ez utóbbiak között 25 határőrvidéki követből kell állania, és melynek legelső feladata császári és apostoli királyi Felséged legkegyelmesebb jóváhagyásával a congressus szervezetét létre hozni.

Eme törvény alapján 1869. évi april 24-én kelt legfelsőbb elhatározásával a szerb patriarcha folyamodványa, és hivatali elődöm boldog emlékű báró Eötvös József felterjesztése folytán a szerb nemzeti egyházi congressus egybehivatott. Eme congressus az 1869, 1870 és 1871. évi nyári hónapokban, jelesül első évben az időközben elhalálozott Masirevics Samu patriarcha, a két utóbbi évben Sztojkovics Arzén patriarchátusi adminisztrátor elnöklete alatt tartatott meg; mult évi augusztus hóban pedig bizonytalan időre elnapoltatott.

A congressus legelső feladatául a fennebb említett legfelsőbb elhatározás folytán az 1868 : IX. törvénycikk 7. §-ában megszabott egyházcongressusi szervezésnek kidolgozása oly hozzáadással jelöltetett meg, hogy ezuttal más sürgetősebb ügyek, például: a kiegyezés a románokkal (1868: IX. t. cikk 8. §.), a püspökök javadalmazásának szabályozása (1868. évi augusztus 10-én kelt Királyi Rendelet I. fej. 27. §.), — az ujvidéki püspöki lak ujbóli felépítése és más egyebek, — a congressus határozatai közül ki ne zárassanak.

Az 1870-ik évi időszak alatt a congressus számos kérvényen kívül, a következő munkálatokat dolgozta ki:

1. A lelkészség javadalmazását.
2. A szerb nemzeti egyházi congressusra való választási szabályzatot.
3. Az egyházmegyei és metropoliai egyház és az iskolai tanács rendezését; végre
4. A congressusnak szervezetét, vagy a congressusi szabályzatot.

Az 1. alatt említett munkálatokról, mely több rendű nyomozásokat tett szükségessé, a magyar királyi Minister-Elnök utján külön legalázatosabb előterjesztés történend.

A 2. és 3. alatti munkálatok az 1870. évi martius hó 29-én kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyattak és végrehajtattak.

A 4. alatti munkálat azonban, mely a congressus szervezését tárgyalja, a legfelsőbb jóváhagyásra méltatva nem lett, és ugyanazon keletű legfelsőbb elhatározás folytán az 1871. évben ujból egybegyűlt congressusnak a jóváhagyás megtagadásának alapjául szolgáló indokok kifejtése mellett visszaküldetett.

A congressus 1871. évi időszaka alatt többrendű kérvényen és panaszon kívül még a következő munkálatokat készítette el.

a) A népiskolai szabályzatot.

b) A kiegyezést a görög keleti románokkal, a karloviczi nemzeti és pesti iskolai alapok, valamint a vegyes ajku hitközségekre nézve.

c) Az egyházközségi szabályzatot.

d) A nemzeti alapok és egyházi javak igazgatásának rendezését.

e) Az érsek-patriarcha javadalmazásának szabályozását.

f) Az átdolgozott congressusi szabályzatot.

Addig is, mig az említett munkálatok mindegyike fölött külön legalázatosabb felterjesztések fognak tétetni, — bátorkodom ezen munkálatoknak, különösen pedig a congressus főfeladatát képező congressusi szabályzatnak beható vizsgálata után és eme egyházi gyülekezet összes tevékenysége felett mély hódolattal véleményemet nyilvánítani, és a folyó évi januar hó 27-én 8 szám alatt kelt ministertanácsi határozat alapján javaslataimat a következőkben legalázatosabban előterjeszteni.

A congressus az idézett legfelsőbb elhatározás folytán hozzá visszaküldött congressusi szervezési szabályzatot némely pontjaiban az adott utasítások szerint átdolgozta ugyan, de egészben véve mégis előbbi álláspontján megmaradt, és ily módon ujból oly munkálatot készített, mely kettős szempontból, ugymint az államhatalom, és a görög keleti egyház tanainak szempontjából el nem fogadhatónak bizonyult.

Miután a szerzett tapasztalások szerint a mostani congressus tulnyomó többsége oly tagokból áll, kikről biztosan feltehetni, hogy valamint az államhatalommal, ugy saját püspöki karukkal sem leendenek a kiegyenlítésre hajlandók, önként következik, hogy minden további kisérletek ezen egyházi congressussal a congressusi szabályzatnak átdolgozását a törvény értelmében kieszközölni, éppen ugy, mint az eddig tett lépések, az óhajtott eredmény nélkül maradni fognának.

Ily körülmények közt a congressus feloszlatása elutasithatatlanul szükségesnek mutatkozik, mely helyett az 1868 : IX. törvényczikk 5 és 7 §§-ainak értelmében a congressusi szabályzatnak kidolgozása végett uj congressus egybehivandó.

Tekintettel azonban, hogy a congressusi szabályzatban oly határozatok is fordulnak elő, melyekhez a görög keleti egyház püspöki jellegénél fogva a püspöki kar hozzájárulása megkívántatik, — a püspöki kar jogérvényesen pedig csak törvényszerü zsinaton nyilatkozhatik, ilyen azonban metropolita hiányában nem is tartható; elutasithatlan szükségnek tünik fel, mindenek előtt a megürült karloviczi-metropolita-patriarchai szék betöltésére megkívántatott intézkedéseket megtenni.

Bátor vagyok ennélfogva legalázatosabb javaslataimat megtenni: méltóztassék császári és apostoli királyi Felséged engem legkegyelmesebben felhatalmazni, hogy az 1869. évi april hó 24-én Karloviczra egybehivott, jelenleg elnapolt szerb nemzeti egyházi congressust a szerb patriarchatus és karloviczi érsekség administratora utján feloszlathassam, és az 1871. évi mártius hó 29-én kelt legfelsőbb elhatározással szentesitett congressusi választási szabályzat alapján, metropolita-patriarcha választása végett 1872. évi augustus 18/6 Karloviczra uj congressust a nevezett administrator utján egybehivhassak, mely mindenek előtt, az eddigi mód szerint később nevezendő királyi biztos jelenlétében a választást megtehesse, a választás eredményét ugyanazon királyi biztos utján legfelsőbb jóváhagyás alá bocsássa, azután pedig esetleg egyéb teendőket is, nevezetesen a függőben maradt többi congressusi munkálatokat is elintézhesse.

Miután azonban a congressus, mint azt már fentebb legalázatosabban előadtam, az érsek-patriarcha javadalmazásának szabályozásáról is készített munkálatot, ugy ez iránt is a zsinat véleménye szorgalmazandó lenne, s mind a királyi biztosnak adandó legfelsőbb utasításban, mind a legfelsőbb megerősítési oklevélben azon intézkedés határozottan fel lenne veendő, miszerint az érsek-patriarcha javadalmazásának szabályozása nyilt kérdésnek tekintendő, és annak folytán beiktatása is azon záradékkal „salva regulatione temporalium"[1] történjék.

A királyi biztos személye iránti legalázatosabb előterjesztésemet, valamint a legfelsőbb utasitás tervezetét később fogom legalázatosabban bemutatni.

Az eme legalázatosabb javaslataimnak megfelelő legfelsőbb elhatározásainak tervezetét ./. alatt legmélyebb tisztelettel ide mellékelem.

Budán 1872. évi Mártius hó 18-án

Dr. Pauler Tivadar

Vallás és közoktatásügyi ministerem előterjesztésére megengedem, hogy az 1869. évi april hó 24-én kelt elhatározásommal Karloviczra egybehívott, jelenleg elnapolt szerb nemzeti egyházi congressus a szerb patriarchatus és karloviczi érsekség administratora útján feloszlattassék, és az 1871. évi május hó 29-én kelt elhatározásommal jóváhagyott választási rend szerint új szerb nemzeti egyházi congressus folyó évi augustus 18/6 napjára Karloviczra ugyancsak a nevezett administrator útján egybehívassék, mely mindenek előtt a később általam kinevezendő királyi biztos jelenlétében az eddigi mód szerint a karloviczi érsek-metropolita és szerb patriarcha választását eszközlendi, és a választás eredményét a királyi biztos és magyar vallás- és közoktatási ministerem útján Előmbe terjesztendi; azután pedig esetleg egyéb teendőket nevezetesen a függőben maradt congressusi munkálatokat elintézendi. Midőn egyuttal az érseki javadalmazás szabályozására vonatkozó javaslatot is jóváhagyom, a kinevezendő királyi biztos személye, valamint annak adandó utasítás iránt teendő javaslatait elvárom.

Jelen elhatározásom egyébiránt még horvát-szlavon ministeremmel is tudatandó, valamint erről közös hadügyministeremet is egyuttal értesítem.

Kelt Budán, 1872. évi márczius hó 29-én.

Ferencz József

C.

1872 ápr. 19

Minisztertanácsi határozat a szerb kongresszust feloszlató és az új kongresszust egybehívó legfelsőbb királyi rendelet kihirdetésének módjáról.

M. T. 1872: XXXVII/4.

Szóba hozatván a szerb nemzeti congressust feloszlató, s az uj congressust egybehívó legfelsőbb királyi rendelet kihirdetésének módozata, elhatároztatik,

hogy Stojkovics patriarcha-helyettes már értesítve lévén, a legfelsőbb királyi rendeletnek a közönséget érdeklő része s a jóváhagyott és szentesített szabályok a hivatalos „közlönyben" is közhirré teendők.

[1] A javadalmazás szabályozásának fenntartásával.

96.

Az 1872. évi nagybecskereki szerb konferencia.[1]

A.

1872 márc. 24

A torontálmegyei szerb nemzeti párt felhívása a nagybecskereki szerb nemzeti konferencia tárgyában.

Zasztava 1872 márc. 29 33. sz. és B. M. eln. 1872— XIVa – 994 (ad 1344).

Szerb testvérek!

Egyhangulag elfogadtatott a gondolat, hogy a szerbek konferenciája Nagybecskerekre összehivassék és egybegyüljön, mely (konferencia) a további politikai irányra vonatkozó határozatokat megalkotná s amelyekhez nekünk Magyarországon alkalmazkodnunk kell. Ez azt a kellemes kötelességet rója ránk, hogy ezen gondolat megvalósítására az első lépést megtegyük.

Felhívjuk tehát a bánsági és bácskai összes szerb testvéreket és egyuttal a bácsmegyei és bánsági határőrvidékieket is, akik a katonai határőrvidék feloszlatása után a magyar országgyülésben közvetlenül képviselve lesznek, hogy április 2/14-én, virágvasárnap előtti vasárnapon 9 órakor délelőtt Nagybecskereken a testvéri gyülésen és értekezleten megjelenjenek :

A tanácskozás tárgyai ezek lennének :

1. Vajjon a szerbek a jövőben résztvegyenek-e a magyar országgyülésen; illetve résztvegyenek-e a képviselőválasztáson?

2. Ha igen, milyen program, az eddigi-e vagy egy megújitott szolgáljon-e a képviselőknek s általában a nemzeti pártnak müködési alapul?

3. Hogyan szervezkedjék a nemzeti párt, hogy képviselőjelöltjeit megválasztassa.

Helyes volna, hogy az egyes választókerületek ezen gyülés előtt is már megtartanák gyülésüket és a szerb nemzeti párt programjáról és irányáról tanácskoznának, javaslataikat pedig előkészítenék, hogy a konferencia a kész javaslatokról tanácskozhatna.

Testvérek ! Az idők komolyak. Körülöttünk minden ujjászületik és átalakul. Látjuk, hogy a többi nemzetek ezen körülmények közt előre törekednek, hogy minél jobb helyzetbe kerüljenek s megmaradásukat és fejlődésüket minél jobban biztosítsák.

[1] Az 1872. évi nagybecskereki szerb konferenciát a torontálmegyei szerb nemzeti szabadelvű párt azért hívta össze, hogy a magyarországi szerbség döntsön további magatartásáról a passzivitás vagy aktivitás kérdésében. A konferencia híre, melynek felhívását (A) a Zasztavában megjelent szöveg alapján közöljük, a szerb közvéleményt és a hatóságokat egyaránt foglalkoztatta. *Rónay* Móric, torontálmegyei főispán és *Prick* József itteni alispán jelentései (B és C) arra késztetik *Tóth* Vilmos belügyminisztert, hogy a szerb ügyekben korábban már szereplő *Jekelfalussy* belügyi osztálytanácsost teljhatalmú kormánybiztosaként kiküldje Ujvidékre. A konferencia lefolyásáról a szerb nemzetiségi sajtó (D) és a hivatalos jelentések (E.) egybevetésével teljes képet kapunk. Az 1872. évi nagybecskereki szerb konferencia programját (F) a Zasztavában 1881-ben közzétett szöveg alapján közöljük. A konferencia az 1869. évi alapprogram szellemében az aktivitást, a nemzetiségi szolidaritást és a magyar ellenzékkel való együttműködést tűzi zászlajára. A Zasztava „Miért támogatjuk a baloldalt a jobboldal ellen ?" (Z. 1872 jún. 9/21. 67 sz.) című vezércikkében a nemzetiségi-baloldali összefogás alapját az ország függetlenségéért folyó harcban jelöli meg.

Ezen általános törekvésben mi magunk sem maradhatunk tétlenül és nem várhatjuk el a szerencsétől és a vak véletlentől, amit csak őszinte összetartással és állhatatos munkával érhetünk el. Hogy munkánk ne legyen hiábavaló, a kölcsönös egyetértés és a célok azonossága fölötte szükséges.

Testvérek! Rajtatok mulik, hogy minél számosabban való megjelenéstek és tevékeny együttmüködéstek által az elkövetkező testvéri éretekezleten együtt megmutassuk a minket környező nemzeteknek és az egész világnak, hogy a szerb nemzeti párt eszközei törvényesek és méltányosak, céljaik tiszták és igazoltak s valamennyien ugy állunk mellettük, hogy fejlődésünket a kedvezőtlen körülmények bizonyos mértékig akadályozhatják ugyan, de soha fel nem tartóztathatják.

Hogy lehetővé tegyük a konferencián való minél számosabb részvételt, gondoskodni fogunk arról, hogy a jelentkezőket magánházaknál és dijtalanul helyezzük el. Aki elszállás iránt már előbb óhajt gondoskodni, forduljon irásban az alulirottakhoz. Valamennyien érkezésükkor sziveskedjenek a nagytemplomnál a szerb olvasókörben jelentkezni, ahonnan szállásukra kisérik őket.

Torontál vármegye szerb nemzeti pártjának Nagy-Becskereken 1872. márc. 12/24-én tartott bizottsági üléséből.

Mita Savić, elnök, dr. Gyorgye Pejić, Alexander Stojić, jegyző

B.

1872 ápr. 15

Rónay Móric torontálmegyei főispán Tóth Vilmos belügyminiszterhez a nagybecskereki értekezlet tárgyában

B. M. eln. 1872 – XIVa – 994 (1254).

314. sz.

Nagyméltóságu m. királyi belügyminister ur!

Mint a hirlapokban közzé volt téve, a szerbek Nagy-Becskereken tartandó értekezletöket e hó 14-ről 21-ikére tették által s a lapokban már olvasható vala azon programm mely Ujvidéken készi[t]tetett s melynek pontozatai Nagy-Becskereken szándékoltatnak tanácskozásba vétetni, minthogy azok egyikében világosan bennfoglaltatik, miszerint a szerbek a jövő országygyülésre választandó nemzetiségi képviselők által a közjogi alap vagyis az Austriávali kiegyezés megdöntésére fognak működni s én ezt a fen[n]álló alaptörvények elleni veszélyes izgatásnak egyszersmind törvénytelen cselekvénynek tekintem, mert ily kérdések feszegetése első sorban csak az országgyülést, második sorban pedig kérvényi joguknál fogva a törvényhatóságokat illetvén, akármiféle magánértekezletnek vitatkozási tárgyát nem képezheti, miért is az ebbe való bocsátkozást a Nagy-Becskereken összegyülendő szerbekre nézve megengedhetőnek nem vélem.

Minek folytán — miután a szerbeknek emlitett programmja nyilvánosságra jutott — azon kérdés merül fel:

1-[sz]ör Egyátaljában megakadályoztassék-e a szerb értekezlet egybejövetele

2-[sz]or Vagy a kinyitandó értekezlet csak akkor oszlattassék fel, ha a közjogi alap vitatása kerül elő.

3-[sz]or Ha pedig a szerbek előre kijelentenék, miszerint a közjogi alap vitatásával felhagynak és csupán a képviselőválasztásokról s országgyülési egyéb előkészületről fognak tanácskozni, ez esetben az értekezlet tartása megengedtessék-e?

Tiszteletteljesen kérek nagyméltóságodtól mindhárom kérdésre nézve utasítást egyenesen Nagy-Becskerekre küldendőt, mivel e hó 20-án estére oda fogok érkezni.

Megkülönböztetett tisztelettel

Költ Kis-Zomboron [1]872-ik évi april 15-én

Rónay Móricz
Torontálmegye főispánja

C.

1872 ápr. 18

Prick József torontálmegyei alispán felterjesztése Tóth Vilmos belügyminiszterhez a Nagybecskereken tartandó szerb konferencia tárgyában.

B. M. eln. 1872 – XIVa – 994 (1344).

7. szám
eln.

Nagyméltóságu Tóth Vilmos magyar királyi Belügyminis[z]ter urnak

Kegyelmes Ur!

Sietek Excellentiádnak a Nagybecskereken f. é. April hó 21-én tartandó szerb Conferentia érdemében nékem beadott jelentést ·/. alatt az eredeti nyelven szerkesztett szerb kiáltmányt 2 ·/. alatt az ujjolagos bejelentést 3 ·/. alatt és a szerb kiáltmány magyar forditását 4 ·/. alatt ide hajlitva tisztelettel felterjeszteni,[1] s egyszersmind megjegyezni: hogy bár kellemetlenül hat reám egy szerb Conferentiának Becskereken tartása, mind azáltal azon véleményben vagyok; ha már csakugyan Conferentiának kell tartatni, s ez meg nem gátolható, jobb hogy ez itt történik mint a magyar ellenes és tudatlan végvidéken, mert itt a magyarok iránt barátilag érző szerbek — ugy maga a minden faj zajjongást rosszaló többség, — valamint a műveltebb becskereki szerbek — az egész discussio-folyamát a rendes mederben szoritva tartandják — tul kapás esetére pedig van erő a netovábbat érvényesiteni — mint tőlem telt mindezekre nézve már hatályos előintézkedéseket tettem.

Rendeletét várva mély tisztelettel

Kelt N[agy]-Becskereken 1872 évi April hó 18-án

Prick József
Torontál megye alispánja.

[1] A felsoroltak közül gyüjteményünkben a torontálmegyei szerb nemzeti párt kongresszusi felhívását közöljük, de nem az alispáni hivatal, hanem a Zasztavában közzétett szöveg fordítását (ld. A. irat), mely utóbbin a konferencia összehívóinak aláírása is szerepel.

D.

1872. ápr. 21

A nagy szerb konferencia jegyzőkönyve, mely 1872 április 9/21-én Nagybecskereken vétetett fel a közelgő magyar országgyülés tárgyában történő megbeszélés és megegyezés ügyében.

Zasztava 1872 ápr. 26 45. sz.[1]

1. Miután a résztvevők a megjelölt helyen nagyszámban egybegyültek Szávics Demeter, a becskereki bizottság elnöke felszólalt és hosszabb beszédben előadta a konferencia célját, melyet a résztvevők éljenzése többször megszakitott s akiket felkért, hogy alakuljanak meg és válasszanak a maguk köréből elnököt és jegyzkönyvvezetőket; mire az egybegyültek egyhangulag dr. Szubotics[2] Jánost választották elnökké, alelnökké pedig Szávics Demetert, jegyzőkönyvvezetőkül pedig Krsztics Jánost és Bekics Tamást.

2. Miután a konferencia ilymódon megalakult, és az elnökök és jegyzők elfoglalták helyeiket, dr. Szubotics János felszólalt és kifejtette e konferencia célját és fontos jelentőségét s azután azt a kellemetlen hirt közölte, hogy Torontál vármegye alispánja a becskereki bizottság elnökéhez intézett irásbeli rendelete értelmében az 1848. évi választási törvény 5. §-ára hivatkozva eltiltotta a határőrvidéki résztvevőknek, hogy a konferencián felszólaljanak; — az elnök kijelentette, hogy ezen intézkedés felett sajnálattal túl kell tegyék magukat s hogy a határőrvidékiek miért hivattak meg: azért, mert a határőrvidék mielőbb fel lesz oszlatva és ők is képviselőket küldenek az országgyülésre, következésképp a saját és az ő érdekükben is kölcsönösen értekeznek.

Ilyen körülmények között elvárjuk, hogy a mi határőrvidéki testvéreink a határőrvidéken hasonló módon vagy velünk együtt fognak értekezletre egybegyülni érdekeik megbeszélése céljából. — A konferencia az elnök beszédét megéljenezte s a torontáli alispán tiltó rendeletét sajnálattal tudomásul vette.

3. Az elnök megemlítette, hogy most át kell térni a napirendre, melyet az ujvidéki és becskereki bizottság tagjai ezen konferenciának beterjesztettek és felhívta a becskereki bizottság jegyzőjét dr. Gyorgye Pejicset, hogy terjessze elő a konferencia első tárgyát.

Dr. Gy. Pejics bejelentése szerint legelőbb az első kérdést kellene megtárgyalni: vajjon résztvegyenek-e a szerbek a jövő választáson vagy nem?

Dr. Miletics Szvetozár, az együttes bizottság előadója, kifejti az okot, amely miatt ezt a kérdést felhozták és az érveket, miért véli a bizottság a kérdés következő megoldását: hogy a szerbek a jövő magyar országgyülési ciklusban résztvegyenek és e szerint a választáson is.

Miután még többen ezen javaslat mellett felszólaltak, — a konferencia egyhangulag elhatározta, hogy a képviselőválasztásban résztvesznek.

4. Az elnök felhivására dr. Gy. Pejics előadja, hogy a második napirenden lévő tárgy a programm megállapítása, melynek alapján a szerbek a képviselőválasztásba belebocsátkoznak s amely irányadó lesz a választási eljárásnál.

[1] A közlemény eredeti címe: *Zapisznik velike szrbszke konferencije, koja je odrzsana 9. aprila 1872. u varosi Velikom Becskereku radi obsteg dogovora i szaglasenja u sztvari predsztojedih poszlanicskih izbora za ug*[*arszki*] *szabor.*

[2] *Subotić* János (1817—1888) szerb iró, ügyvéd és politikus. 1868—72 között az ujvidéki Matica Szrpszka elnöke. 1870—72 között Ujvidéken *Narod* cimmel lapot szerkesztett. Szerb nyelvtanát a Matica 1874-ben jutalomban részesítette.

Dr. Miletics Szvetozárnak, a közös bizottság előadójának véleménye szerint ez a bizottság azt a különleges programmot terjessze elő, melyet az 1869. évi nagybecskereki nagygyülés hozott, természetesen némi változtatással, melyet a jelenlegi körülmények megkivánnak s ezért kéri, hogy ez a programm felolvastassék, feltéve, hogy a konferenciának is ez a véleménye.

Minthogy ellenvéleményt nem emeltek, az 1869-iki programm felolvastatott, mire a részleges tárgyalás megkezdődött.

Dr. Miletics Szvetozár, a közös bizottság előadója felolvasta a bizottság első javaslati pontját, mely igy szól: „A nemzetiség tekintetében a románokkal, szlovákokkal és ruthénekkel szolidárisan, illetve együttesen képviseljék a magyarországi összes nemzetek jogegyenlőségének elvét és az összes ezen elvekből folyó következményeket azon javaslat értelmében, melyet a szerb és román nemzetiségek a mult országgyülésnek benyujtották és védtek; a szerb kérdés tekintetében hathatósan támogassák, hogy az 1861. évi kongresszus határozatai a kormány vagy az országgyülés által napirendre tüzessenek s amennyiben az államjogi körülmények miatt megváltoztatásuk szükséges lenne, oda hassanak, hogy az uj szerb kongresszus e kérdésben a szerb nemzet és a magyar országgyülés megegyezése érdekében egybehivassék; de mindenesetre képviseljék azt, amit a szerb nemzet a kongresszuson vagy gyülésén jogai alapján jogosnak és célszerünek tart."

Azt ajánlja, hogy ez a pont megmaradjon, de azzal a változtatással, hogy e pont második része, mely kizárólag a szerb kérdésről szól, első helyre kerüljön, s az első rész, mely a magyarországi nemzetiségi kérdésről szól, a második helyre. A konferencia ezt az inditványt egyhangulag elfogadta.

5. Dr. Miletics Szvetozár ezután a második javaslatot olvasta fel, mely igy szól: „A háromegy-királysági szerb-horvát nemzet érdekében képviseljék a hármas királyság államjogi önállóságát és területi integritását azon alapelvek alapján, melyeket a Háromegy királyságban a nemzeti szerb-horvát párt elfogadott". A javaslatot a konferencia egyhangulag elfogadta.

6. Dr. Miletics a harmadik előterjesztést felolvassa, mely szerint: „Támogassák a románok törekvéseit, hogy Erdély a területi önkormányzatát valamennyi nemzet jogegyenlősége alapján elnyerje." Ajánlja, hogy az „Erdély" után beszurandó: „A magyar korona integritásának keretében" és e szakasz végére tétessék: „elvárván, hogy a román testvérek is támogatni fogják a szerbeket szerb történeti jogaik képviseletében, valamint a hármas királyság jogait is". A konferencia ezt a javaslatot egyhangulag elfogadja.

7. Dr. Miletics a következő negyedik javaslatot olvassa fel: „A magyar korona országainak teljes önállósága és alkotmánya és a nemzeti egyenjoguság érdekében megsemmisitendő az 1867.: XII. törvénycikk épp ugy az Ausztriával való kiegyezés, mely a szlávok iránt ellenséges szellemmel viseltetik s e tekintetben a magyar országgyülésen az ellenzéket támogassák, a törvényhozó testületeknél, a vármegyékben és községekben a demokratikus, azaz a népképviselet szervezését támogassák, valamint a törvényhatóságok autonomiáját a központi felelős kormánnyal szemben s a személyes, társadalmi és politikai szabadság minden biztositékára törekedjenek az alkotmányos, demokratikus államok által elfogadott elvek alapján s általában a közélet minden kérdésében a szabadelvüség és a demokrácia elvei alapján".

Dr. Miletics Szvetozár azt javasolja, hogy az első mondatban kihagyandók a „megsemmisitendő" szótól kezdve az „e tekintetben"-ig terjedő sorok, a többi pedig változatlanul elfogadandó. Minthogy nem szóltak ellene, a konferencia a javaslatot elfogadta.

21* — 7-28

8. Dr. Miletics Szvetozár felolvassa az ötödik javaslatot: „A Lajthán tuli rokon szláv testvérek érdekeit minden alkalommal támogassák azon elvek alapján, melyek állami önállóságukra és nemzeti egyenjoguságukra az alkotmány és általában a magyar korona országai önállósága és integritása sérelme nélkül irányulna". Elfogadtatik.

9. Dr. Miletics Szvetozár a hatodik javaslatot olvassa fel, mely így szól: „A keresztény népek szabadsága és önállósága s Keleten a szerb nép egyesülése érdekében minden olyan politikát akadályozzanak, mely Törökország fenntartását, vagy ezen népek meghóditását célozza s e tekintetben követeljék az idegen hatalmak be nem avatkozásának elvét és Törökország keresztény nemzetei felszabaditásának támogatását. — Egyhangulag elfogadtatik.

10. Dr. Miletics Szvetozár felolvassa a hetedik javaslatot, mely igy szól: „A szerb nemzeti párt által megválasztott képviselők a szlávok és románok hasonló szabadelvü ellenzéki alapon álló képviselőikkel a magyar országgyülésen külön politikai nemzeti pártot s az országgyülésen kivül ugynevezett külön politikai klubbot alakitsanak". — A konferencia a javaslatot egyhangulag elfogadja.

11. Minthogy ily módon a megalkotott programm[2] véglegesittetett, az elnök felhivására dr. Pejics Gy. kijelenti, hogy most sorra kerül a választás megszervezésének és lefolytatásának kérdése.

Miután az elnök a vitát elinditja, dr. Miletics Szvetozár felszólal és javasolja, hogy e konferencia köréből válasszanak egy központi bizottságot, melynek egyik része Ujvidéken, más része Nagybecskereken székel s amely általában az összes bizottságokat igazgatja, a szükséges javaslatokat elkésziti és szükség esetén a főkonferenciát egybehivja. Egyuttal a konferencia mondja ki, hogy az összes járásokban és községekben helyi bizottságok választandók, mely utóbbiak a járási és központi bizottsággal az összes választási ügyeket igazgatni és vezetni fogják. A konferencia az inditványt egyhangulag elfogadta s a nélkül, hogy uj választásokba bocsátkozna, az ujvidéki főodbor [főbizottság] választmányának és a nagybecskereki választmánynak eddigi tagjait azzal választja meg, hogy pártunk minden járásából a helyzethez képest egyik vagy másik választmányba körükből két egyént küldjenek, akik a központi bizottságban résztvehetnek.

12. A választási eljárás taktikájának szempontjából a központi bizottság felhatalmaztatik, hogy saját belátása szerint cselekedjék.

13. Több tanácskozási tárgy nem lévén, az elnök felhivja a konferencia tagjait, hogy válasszanak küldötteket, akik ezt a jegyzőkönyvet hitelesitik, mire e jegyzőkönyv hitelesitésére egyhangulag megválasztják a becskereki bizottság tagjait, ugy mint Sztájics nagybecskereki esperest, Gy. Mihajlovics plébánost, Nikolics Miklóst Török-Becséről, Langinovics T.-t Ittebéről és Dimitrijevics Dánielt Ó-Becséről.

Miután a konferencia müködését befejezte, felállt dr. Miletics Szvetozár és utána dr. Szubotics János, a konferencia elnöke, megköszönték a jelenlevő tagok fáradságát és egyben megállapitották, hogy sokan Bácskából, a megyei központi bizottság választása miatt akadályozva voltak a konferencián való megjelenésben. Mire a konferencia résztvevői viharos „Éljen a szerb nemzet" kiáltással szétoszlottak.

Bekics T. s. k.	Dr. Szubotics János
jegyzőkönyvvezető	elnök

Ez a jegyzőkönyv jóváhagyólag felolvastatott a bizottság előtt azzal, hogy tisztázatban leirandó és az eredeti a bizottság elnöke és jegyzőkönyvvezetője által aláirandó.

[2] Értsd: az 1869. évit módosító 1872. évi nagybecskereki program.

Dr. J. Szubotics elnök, Mita Szavics, A. Popovics, Szteva Szavics, N. Kupuszarovics, Danilo Dimitrijevics, Nikola Nikolics, Pera Vukov, Szteva Nikolics, dr. L. Kosztics, dr. Szvet. Miletics előadó, Jov. Krsztics, T. Bekics jegyzőkönyvvezető.

E.

1872 ápr. 23

Prick József torontálmegyei alispán jelentése Tóth Vilmos belügyminiszternek a nagybecskereki szerb konferencia lefolyásáról.

B. M. eln. 1872 — XIV a — 994 (ad 1501).

10-ik szám
eln.

Torontálmegye alispánjától

Nagyméltóságu Tóth Vilmos magyar királyi Belügyminister Urnak
Kegyelmes Uram!

Örömmel jelentem hogy azon számításom, miszerint a nagybecskereki alkotmányhű szerb polgárok maguk tartásában elég erő fekszik minden rajrajjongási tulkapást ellensulyozni tökéletesen igazoltatott a szerb conferentiának ·/. alatti szolgabirói jelentésből láthatólag, békés és szabályszerüleg történt lefolyása által.

Előintézkedéseim a váratlanul mégis felmerülhető zajlás megelőzésére vagy elnémitására nézve a következők voltak.

1-ször A csendőr kapitány Molnár István által rabkisérés és más ürügyök alatt a csendőr mestereket s legényeiket Nagybecskerekre rendeltem, kik nappal polgári ruhában minden kávéházakban és közhelyeken megfordultak és a hangulatot constatálták, este pedig mint őrjárat a város minden utczáján biztositottak.

2-szor A szerb conferentiát azon két feltétel alatt engedélyeztem, — hogy:

I. a végvidékiek mint követválasztásra nem jogosultak conferentiában mint tagok részt nem vehetnek, —

II. hogy az ország állami léte és épsége vitatkozás tárgyát nem képezheti, — képeznie nem szabad.

Ezeknek biztositásául Bakalovics Ágoston központi szolgabirót mint az : //: alatti rendeletemmel a hely szinére küldöttem, mellé adván Tabákovics Gusztáv megyei főjegyző — Andrássy Mihály megyei aljegyző és Preczlik Ferencz város kapitány urat támogatásul.

A katonaságot pedig consignáltattam.

Szolgabiró ur mint jelentéséből látható a végvidékiek neveit, kik már magukat mint tagok könyveztették kitörültette.

Egyáltaljában ugy a szolgabiró erélyes eljárásának mint Preczlik Ferencz város kapitány, de különösen Andrássy Mihály megyei aljegyző ur hű és férfias magatartásoknak igen sokat köszönök.

Fáklyás zenéről is volt szó azonban az ellen érzelmek rohamától támogatatva tanácsomat, hogy ez itt csak ingerültséget s talán rosszabbat is szülhetne s az oly szépen

bevégzett értekezletet compromittálhatná, a józanabbak meghal[l]gatvá oda működtek, hogy ez egészen elmaradt — s az illető vezény főnökök a legnagyobb csendben eltávoztak.

Végül tisztelettel bemutatom 3 ·/. alatt az alkalomra berendelt csendőrség 104 ftra rugó számláját, melyet miután megyénknek pénztára ilyes költségek fedezését nem birja kegyelmesen utalványozni méltóztassék.

Kelt N[agy]Becskereken 1872 April hó 23.

mély tisztelettel
Prick József
Torontálmegye alispánja.

F.

1872 ápr. 22[1]

Az 1872. évi nagybecskereki program

Zasztava 1881 máj. 22 71. sz.[2]

I.

A szerb kérdés tekintetében erélyesen törekedjenek arra, hogy az 1861. évi szerb kongresszus határozatai a kormány vagy a kongresszus által napirendre tüzessenek és amennyiben az államjogi viszonyokhoz mérten szükséges, megváltoztattassanak. Arra törekedjenek, hogy az új szerb kongresszus a szerb nemzetnek a magyar országgyüléssel e kérdésben való megegyezése végett összehivassék; de mindenesetre azt képviseljék, amit a szerb nemzet a kongresszuson vagy gyülésen saját jogai alapján jogosnak és célszerünek talált a nemzetiség tekintetében; hogy a románokkal, szlovákokkal és ruszinokkal szolidárisan, illetve együttesen a magyarországi összes nemzetek jogegyenlőségének elvét és az összes ez elvekből folyó következményeket képviseljék azon javaslat értelmében, amelyet a szerb és román nemzetiségek képviselői a mult magyar országgyülés elé terjesztettek.[3]

II.

A hármaskirálysági szerb-horvát nemzet érdekében képviseljék a hármaskirályság államjogi önállóságát és területi integritását azon elvek alapján, melyeket a hármaskirályságban a nemzeti szerb-horvát párt elfogadott.

III.

Támogassák a románok kívánalmait, hogy a magyar korona keretében Erdély területi autonomiáját, a benne élő összes nemzetek jogegyenlősége alapján elnyerjék, elvárván, hogy a román testvérek is képviselni fogják a szerbek történeti jogát és a hármas-királyság jogait.

[1] A program elfogadásának időpontja.
[2] A közlemény eredeti címe: Vel[iki] becskerecski program od 1872. god.
[3] Ld. 1. sz. irat.

IV.

A magyar korona országaiban a teljes önállóság és alkotmányosság érdekében, valamint a nemzetiségi egyenjoguság érdekében a magyar országgyülésen az ellenzéket támogassák. Törvényhozó testületek, valamint törvényhatóságok és községek átszervezése esetén képviseljék a demokratikus, azaz a népképviseleti alapot és a municipiumok autonom helyzetét a mostani felelős kormánnyal szemben. Követeljék a személyes, társadalmi és politikai szabadság biztosítékainak megvalósítását, az alkotmányos, demokratikusan megszervezett államok elvei alapján és általában a közélet összes kérdéseiben a szabadelvüség és demokrácia elvei szerint cselekedjenek.

V.

A Lajtán-tuli szláv testvérek érdekében mindenkor képviseljék és támogassák azon elveket, melyek állami önállóságuk és nemzeti egyenjoguságuk érdekeit szolgálják s az alkotmányosságot általában, különösen pedig a magyar korona országainak önállóságát és integritását nem sértik.

VI.

A keresztény népek szabadsága és önállósága, valamint keleten a keresztény népek egyesülése érdekében minden oly politikát gátoljanak, mely Törökország fenntartását, vagy ezen népek meghódítását célozza s e tekintetben követeljék az idegen hatalom be nem avatkozásának elvét és támogassák Törökország keresztény népeinek felszabadítását.

VII.

A szerb nemzeti párt által megválasztott képviselők a hasonló szabadelvü ellenzéki alapon a szlávokkal és románokkal a magyar országgyülésen külön politikai és nemzeti pártot s az országgyülésen kivül külön ugynevezett politikai klubokat alakitsanak.

97.

Az 1872. évi aradi és szebeni román értekezletek és visszhangjuk[1]

A.

1872 ápr. 16

A román nemzetiségi képviselők klubjának felhivása a román társaságok és egyletek képviselőinek aradi gyülése tárgyában[2]

Gazeta Transilvaniei 1872 ápr. 24 30. sz.

Mielőtt az éppen befejeződött magyar országgyülés román nemzetiségü képviselői klubjának tagjai elhagynák Pestet, ma zárógyülésre gyültek össze, — összehivását mulhatatlanul szükségesnek tartották — s ezen, a kényszeritő szükségességet követve, elhatározták az összes románoknak egy nemzeti-politikai gyülésre való össze-

[1] Az 1869—72. évi országgyűlés befejezése után a magyarországi és erdélyi románok a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés előkészítésére Aradon és Nagyszebenben két előértekezletet (A—C.) tartottak. A kérdés voltaképen nem Gyulafehérvárt, hanem a román nemzetiségi sajtóban, a Federaţiuneában közölt *Roman* nyilatkozatban (E.) dőlt el, mely megpecsételte — az „aktivista" irányzat sorsát.
[2] A közlemény eredeti címe: *Apelu.*

hivását, akik érdeklődnek nemzeri ügyeink és azon módok és eszközök iránt, melyek ezeket a törvényengedte keretek között elősegitik és előbbre viszik.

A gyülés tulajdonképeni célja:

1. Nemzeti programot adni és pontjaiban megegyezést létrehozni.

2. Az előttünk álló választásokra vonatkozó megfelelő eszközök összeegyeztetése és kezdeményezése a nemzeti ügy érdekében.

Ezért felhivunk és kérünk minden román értelmiséghez tartozó urat valamennyi románlakta vidékről, valamint felhivjuk a társaságokat, egyesületeket és mindenféle szervezett nemzeti testületet, hogy — kebelükből szabályszerüen megválasztott képviselők utján jelenjenek meg és vegyenek részt ezen a közgyülésen.

A gyülés napját, tekintettel a fennálló körülményekre, Tamás vasárnapja utáni csütörtökben, vagyis uj rendszer[3] szerinti május 9-ben állapitottuk meg.

Helyéül — szintén a körülmények miatt — Ó-Aradot választottuk, ahol a megjelenő urak az egyházi intézményektől megkapják a megfelelő utasitásokat.

A nemzeti gyülés megtartásáig figyelmeztetünk és kérünk minden román választó urat, hogy a nemzeti ügy és becsület érdekében, tartózkodjanak minden magánkötelezettségtől bármely nemzeti programunktól idegen párt vagy személlyel szemben. Általában felszólitunk minden jó románt, különösen pedig minden férfit, aki szivvel-lélekkel hazafi, hogy éberen figyeljen, hogy a választási agitáció közben, mely minden idegen oldalról megindult, közös nemzeti jogaink és érdekeink ne szenvedjenek kárt.

Pest, 1872. április 4/16.

Mocsonyi Antal s. k.
a román nemzeti képviselők klubjának elnöke.

B.

1872 máj. 16.

Az 1872 máj. 9-i aradi román gyülés határozatai.

Telegraful Roman 1872 36. sz.[1]

Arad, 1872 máj. 9.

A nemzeti gyülés... dr. Mocsonyi Sándor javaslatára a következő határozati javaslatot fogadta el:

Ez a gyülés elhatározza, hogy a Román Nemzeti Párt továbbra is fennmarad, ugy a választások ideje alatt, mint az országgyülési ülésszakon;

hogy az „önálló nemzeti-politikai párt" hivatásának tekinti, hogy minden törvényes és lojális eszközzel azon munkálkodjék, hogy minél több kerületben válasszák meg a párt által javasolt és meghatározott tagokat.

A „nemzeti-politikai román párt" számára a következő programot állapitják meg:

1. Szolidaritás a haza azonos politikai irányu nemzeteivel.

2. A konferencia követeli, hogy a nemzetiségi kérdést oldják meg az ország politikai-területi egységének határán belül és anélkül, hogy lehetetlenné tennének egy, a nemzetiségek egyenjoguságán alapuló közigazgatást, minél sürgősebben annak a javaslatnak alapján, melyet a Nemzeti Klub 1868-ban nyujtott be az országgyülésnek.[2]

[3] Értsd: új időszámítás.
[1] A közlemény eredeti címe: *Aradu, 9 Maiu, s. n. 1872.*
[2] Ld. 1. sz. irat.

3. Anélkül, hogy az erdélyi románok megtartandó általános gyülése határozatainak elébe vágnánk, ez a konferencia eddig ahhoz a határozati javaslathoz tartja magát, amit a Nemzeti Klub 1868-ban az országgyülésnek benyujtott és amely tervezetnek az volt a célja, hogy egyengesse az utat az ellentétek között, melyek egyes törvényes intézkedések és az erdélyi román nép jogos követelései között fennállanak.

De a köztünk és erdélyi testvéreink között fennálló érdekközösség tudatában, ez a konferencia feljogositva érzi magát ama kivánságának kifejezésre juttatására, hogy az esetben, ha az erdélyi románok a választáson való részvétel mellett döntenek, nemzeti kötelességüknek tartsák, hogy minden olyan körzetben, ahol ők vannak többségben csak a Román Nemzeti Párt által jelölt képviselőket válasszanak.

4. Mivel az eddigi tapasztalatok szerint lehetetlen volt észre nem venni bizonyos ellentmondást az 1867:XII. tc. és a nemmagyar nemzetiségek egyenjogusságának tagadása között: a Nemzeti Párt kötelessége az ellen minden törvényes eszközzel harcolni.

5. A Nemzeti Párt azt óhajtja, hogy a választási törvényt mind inkább kiszélesitsék és kötelességének tartja arra törekedni, hogy az erdélyi választási törvény, mely megcsufolja a jog eszméjét s az alkotmány keretéből a lakosságnak több mint háromnegyed részét kirekeszti, minél előbb megváltoztassék a valódi képviseleti rendszer és a demokrácia elveinek megfelelően.

6. A Nemzeti Párt a közoktatás fejlesztését az egész ország és különösen a román nép haladása elengedhetetlen feltételének tartja, ezért ragaszkodni fog ahhoz, hogy különböző tanügyi és kulturális intézményeket létesitsenek a románok számára is; mivel a román nép oktatása is a felekezeti iskolák hatáskörébe tartozik, arra fog törekedni, hogy azokat a törvényeket, melyek ezeknek az iskoláknak működését megnehezitik, minél előbb eltöröljék.

7. A Nemzeti Párt a jó állami gazdálkodás érdekében, mint eddig is, ezután is arra fog törekedni, hogy meggátoljon minden haszon nélkül való és nem közérdekü kiadást és arra fog törekedni, hogy a jelenlegi adózási rendszer reformja által a közterheket igazságosabban osszák el.

8. A Nemzeti Párt támogatni fogja a Horvát Nemzeti Párt óhajait, amennyiben ez nem akarja a Szent István koronájával való törvényes kapcsolatát megszüntetni.

9. A Nemzeti Párt harcol a virilista szavazati intézmény, a politikai és birói közigazgatásban bevezetett központositás ellen és mindenekelőtt kötelességének tartja támogatni mindazokat a reformokat, melyek az ország anyagi és szellemi fejlődéséhez szükségesek a demokrácia és a szabadelvüség szellemében.

C.

1872 máj. 5–6.

Az 1872. évi szebeni román konferencia.[1]

Telegraful Roman 1872 máj. 9 34. sz.

Gyülés. Vasárnap és hétfőn, április 23-án és 24-én[2] a Fogarasi Állandó Nemzeti Klub kezdeményezésére Szebenben gyülést tartottak, melyen más klubok küldöttei is résztvettek; román értelmiségiek, akiket érdekelt a nemzeti ügy, éspedig a brassói,

[1] A román görögkeleti egyház sajtójának hiradása az értekezlet lefolyásáról. A közlemény eredeti címe: *Conferentia.*
[2] Értsd: máj. 5 és 6-án.

törcsvári, szecselei, fogarasi, gyulafehérvári, vajdahunyadi, hátszegi, dévai, szászvárosi, szászsebesi, segesvári, medgyesi, kolozsvári, offenbányai, belsőszolnoki és más vidéki képviselők. A gyűlés a következő határozattal végződött:

1. A gyülés a politikai aktivitás mellett foglal állást, következésképen a képviselőválasztáson való részvétel mellett is.

Bizottságot létesit ennek a határozatnak a keresztülvitelére, melyet közölni fog az azonos célu már megalakult vagy megalakitandó klubokkal.

2. Politikai magatartásának, továbbá a románok követeléseinek pontos körvonalazását egy központi nemzeti szervre bizza (konferencia, gyülés).

Ennek a szervnek ujrateremtése érdekében megkéri a két román felekezet fejét, hogy ragadják magukhoz a kezdeményezést, intézvén ezt a kérést báró Saguna András mitropolita őkegyelmességéhez, mint az Állandó Nemzeti Bizottság egyetlen élő elnökéhez. Ha az egyházak fejei nem hajlandók a kezdeményezésre, a bizottság kötelezi magát, hogy összegyüjti a klubok véleményét a szerv ujrateremtése kérdésében és ahhoz fog alkalmazkodni, esetleg összehivja az értelmiséget.

D.

1872 jun. 6

Barițiu György nyilt levele az „aktivitás vagy passzivitás" kérdésében.

Gazeta Transilvaniei 1872 jún. 8 42. sz.[1]

Nyilt levél *Hodoșiu József urnak, jogtudományi dr. stb.*

Az Ön 1872 május 30-ról kelt körösbányai levelében megtisztelt azzal, hogy véleményemet kéri választási programjára vonatkozólag, melyet a „Federațiunea" folyó évi 51. száma közölt, s ahonnan a Gazeta Transilvaniei"-ben is átkerült, két szóra terjedő változtatással.[2]

Az Ön levele, valamint a — hogy ugy mondjam — lapidáris stilusban készült programm, éppen ily pontos, rövid mondatokban megfogalmazott, kategorikus, könnyen érthető választ tételez fel.

Irásmódját egy pontban utánozni fogom: másban nem tehetem, mert nem ad hozzá szabad kezet a katonai törvény, mely alatt az erdélyi román nemzetiség ismét nyög 1867 óta, vagyis öt éve. A zsarnokság megrontja és elkorcsositja az ember nyelvét, tájszólását és stilusát is. Hogyha nem tudnók ezt Tacitusból, saját tapasztalatunk is meggyőzne erről.

Ismételten átolvastam az Ön programmját, oly figyelemmel, melyet megérdemel.

Elfogadom és elfogadtam teljes egészében ezt a programmot.

Május 30-i levele egyszersmind kommentárja is a programmnak.

Abban a kommentárban azt mondja:

„Ez az egyetlen ut, mely nemcsak nemzeti, de hazafias, nemcsak észszerü, de alkotmányos, sőt tegyük hozzá, hogy törvényes is. Szerintem minden más ut hibás volna".

Aláirom Hodoșiu ur.

Ön még kommentárjában hozzáfüzi:

[1] A közlemény eredeti címe: *Epistola deschisa domnului Iosifu Hodoșiu, dr. in. drepturi etc.*
[2] Mindössze megjegyzésként állítottuk azt, hogy ezt a programot 1866-ban is követte a nemzet többsége és helyes is volt, hogy egyesek nem lépték át a Rubikont. Szerk. (Szerkesztő jegyzete: *A szerk.)*

„Nem tudom, mennyire találtam el az erdélyi románok közvéleményét. Annyit tudok, hogy semmint hogy más utat kövessünk, semmint hogy a románok képviselőket válasszanak, akik tagjai legyenek a magyar országgyülésnek, akkor jobb, ezerszer jobb, hogy az eddigi passzivitásban maradjunk és ne vegyünk részt semminő választási cselekményben."

Én nem ismerem az erdélyi románok mai követelményét és, ha valaki azzal dicsekednék, hogy ismeri, nyilt románsággal azt felelném neki, hogy hazudik. A román közvéleményt — értem az egész értelmiséget és a népet, amelynek esze és szive a helyén maradt — terrorizálták, következésképen elfojtották és elnyomták, amennyiben pedig ugy tünik fel, hogy megnyilvánul, meg van hamisitva.

Igy tehát aláirom Önnek ezt a véleményét is, anélkül, hogy tudnám, mit fog hozzá szólani a világ.

Ön közöl velem egy jelölt-listát is, az erdélyi választói kerületek legnagyobb részére.

Ezt a listát nem tudom aláirni. Ime, miért nem. Az Ön jelöltjei közül legalább ötöt egyáltalában nem ismerek. A többiek közül kb. négynél nem tudom, mit várhatna tőlük a nemzet az uj elnyomásnak és zavaroknak e napjaiban. Az Ön többi jelöltjére vonatkozólag az a szilárd meggyőződésem, hogy ők szükség esetén hajlandók lennének tüzön-vizen keresztülmenni a hazáért és a nemzetért. Amit viszont nem tudok, az, vajjon ezek a férfiak, akik szilárdak hitükben, szilárdak következetesek cselekedeteikben, ismertek-e vagy sem az illető körökben, örvendenek-e vagy sem a választók rokonszenvének.

Egyébként éppen Ön mondja:

„Önök, akik jobban ismerik az embereket, helyesbbithetik, megváltoztathatják, kijavíthatják és pótolhatják e listát. Vagy pedig egészen ujat állithatnak össze".

De ki állitson össze másik listát?

Ön azt mondja: a kongresszus, a konferencia, vagy nevezze, aminek akarja.

Két kézzel irom alá Önnek ezt a javaslatát is. Itt azonban, ettől a ponttól kezdve, már nem megy lapidáris stilusban, még levélstilusban sem, éslegalább ami engem illet, már nem megy egyáltalában. Igy tehát csak az marad hátra, hogy én tegyek fel néhány kérdését, melyekre feleletet kérek.

Ki hivja össze a kongresszust, a konferenciát?

Lehet ezt kérdezni?

A metropoliták, mert igy kivánta az előzetes konferencia, igy kivánta a Gazetának néhány sürgönye is.

De milyen program alapján fogják a kongresszust, a konferenciát összehivni?

Vagy pedig vakon menjenek a románok a nemzeti gyülésre, anélkül, hogy tisztán és világosan tudnák, milyen célból hivták őket össze? Kinek van még kedve ilyen megalázó eljárásra? Menjenek a községi birók és az esküdtek az „Amtstag[1]"-ra, az őrmesterek és tizedesek raportra: „Ich melde gehorsamst.[2]"

A kongresszus tagjait választják, vagy pedig „szemöldök szerint" nevezik ki, mint eddig? Elmenne Ön egy ilyen gyülésre?

Egyszerre, egy napon, egy órában legyen két elnök? ez olyan, mintha ugy mint a magyarok négy felekezetre oszlanának, ugy hogy a szigoruan politikai, nemzeti, választói gyüléseken is egy lélekzetre 4 elnököt válasszunk?

[1] Hivatalos nap.
[2] Alázatosan jelentem.

Ime tehát összes kérésem, amelyekkel zavartam, egészen szükségtelenné váltak. Egy „nemzeti bizottság" született éjszaka, mintha a földből nőtt volna ki, névtelenül, mint egyes forradalmi bizottságok némely európai országban, amely azt parancsolja a románoknak, hogy válasszanak képviselőket Pestre, egyenként, a maga (t. i. a bizottság) képére és hasonlatosságára.[3]

Nem jut Önnek is eszébe ebben a pillanatban a harminc tirannus Thrasibulus idejéből?

Gondolta-e Ön valamikor, hogy a zsarnokság magja nálunk is ilyen hamar kikeljen?

Alá fogja vetni magát a nemzet?

Miért ne? Ugyanigy jártak más nagy és felvilágosodott nemzetek is. De meddig? Minden emelkedésnek van lejtője is.

Amig kenyértörésre jut a dolog még van mintegy 3 hetünk. Addig, remélem Ön is meg fog tisztelni válaszával, melyet várok nem magamért, hanem a szent célért és van szerencsém aláirni, mint

az Ön alázatos testvére

Brassó, 1872 junius 6. G. Barițiu

E.

1872 jun. 21

Roman Sándor nyilatkozata a passzivitás mellett: Az erdélyi román képviselők megválasztásának kérdéséhez.

Federațiunea 1872 62. sz.[1]

Még mielőtt a szebeni gyülés[2] elleni hangok megnyilvánultak volna, meg voltunk győződve, hogy az erdélyi románok nagy része hű a nemzeti programhoz, s minden kisérlet és csábitás ellenére sohasem hagyta el és sohasem fogja elhagyni a nemzeti politika talaját. A felmerült ellenvetések megerősitettek engem ebben a hitben és annak ellenére, hogy a nemzeti akarat megnyilvánulása inkább közvetett volt, mégis azonnal megértettem, hogy a közvéleménynek az az akarata, hogy továbbra is a passzivitás mellett tartsunk ki, mélyen gyökerezik a közmeggyőződésben és, ha ez a meggyőződés még nem kapott tiszta és pontos kifejezést, annak oka az volt, hogy felmerült a választásokon való részvétel kérdése, amit egyesek azonosnak tekintettek a teljes aktivitással, ami a Román Nemzeti Párt felfogásától teljesen idegen. Az aktivisták kétértelmü magatartásával kapcsolatban felmerült kétségek tehát csak abban az értelemben merülhettek és merülhetnek fel, hogy energikusabb vagy kevésbé energikus kifejezést adjunk a passzivitásnak, ami már 1869-ben is elég élénk vitára és megbeszélésre adott alkalmat a nemzet vezetői között. A vélemények akkor is megoszlottak és pedig:

a) azok, akiknek megvan a választói joguk (a feudális választói jog alapján) ne is iratkozzanak fel;

b) iratkozzanak fel, de ne menjenek választani;

c) menjenek, de ne szavazzanak, hanem tiltakozzanak, és végül

d) a román választók szavazzanak arra a román jelöltre, aki előzőleg becsületére kötelezi magát, hogy nem lép be a budapesti képviselőházba.

[3] Utalás az 1872 máj. 5–6-i „aktivista" szebeni román nemzeti kongresszuson létrehívott bizottságra.

[1] A közlemény eredeti címe: *La cestiunea Alegeriloru de deputati romani in' Transsilvania.*

[2] Az 1872 máj. 5–6-i szebeni román nemzeti gyűlés (97/C. irat).

Én akkor is ez utóbbi *d)* alatt említett nézeten voltam, de mivel akkor a főtényezők megjegyezték, hogy a megválasztott képviselők nem fogják a közakaratot tiszteletben tartani — hanem személyi és anyagi érdekek nyomása alatt, vagy a kormány kényszere következtében éppen ugy résztvesznek az országgyülésen, mint azok, akiket 1866-ban választottak meg, azzal az ürüggyel, hogy a koronázási országgyülésre mennek s azután ottmaradtak, hogy lássák végül saját szégyenüket és a nemzeti megalkuvást, — nem akartam ellenkezni a később Szerdahelyt tartott konferencia határozatával[3] és nem akartam, hogy ennek a véleménynek lapomban való védelmével lehetőséget adjak az erdélyi románok szétszakadására.

Éppen ezért nem is kommentáltam a szerdahelyi konferenciát abban a hiszemben, hogy a román ujságirásnak kötelessége tisztelni ezeket a határozatokat; azt hittem azonban, hogy a tapasztalat jobban rá fog világitani a jövőre. Ez be is következett. Ime, hogyan.

A magyar és szász képviselők, habár a románok közreműködése nélkül választották meg őket, azt állitották, hogy ők a románokat is képviselik, ami a törvény szerint igy van, de természetesen ahelyett, hogy a románokkal is törődtek volna, csak önmagukra igyekeztek gondolni sőt, amennyiben befolyásuk engedte, mindent igyekeztek megtenni a kormánynál a románok nemzeti érdekei ellen. A kormány azonban és a magyarok mindenütt azt mondották: „Az erdélyi románok hiányoznak a képviselőházból, de — habár ők ennek az országnak többségét alkotják (a magyarok csak Magyarország „tartományának" nevezik) — azért Erdélynek megvan a képviselete, mert a választói kerületek képviselői itt vannak a közös országgyülésen". Ami a magyar törvények szerint szintén igy is van.

Valóban hálásaknak kell lennünk a külföldi sajtónak, hogy a magyar törvényességgel ellentétben fenntartották azt az elvet, hogy a pesti országgyülés az erdélyi románok nélkül csonka és, hogy a román nemzet jogait nem védik a magyar törvényes erőszak ellen. A valóság azonban az, hogy a passzivitás, vagyis a tehetetlen passzivitás, amint ezt az elmult ülésszak idején gyakorolták, hibás volt. Az erdélyi románokhoz „méltó" passzivitás, mint az ország lakóinak többségéé, nem lehet más, mint az élő, határozott „aktiv passzivitás".

A budapesti országgyülés érezze, lássa, hogy csonka. Az uralkodó hallja a románok fájdalmát és kivánságait, és magyar kormánya ne felelhessen a jog fikciójával. A civilizált Európa végül ismerje meg jobban és lássa tisztábban, élesebben az igazságtalanságot, melyet egy olyan néppel szemben követnek el, akit áldozatul dobtak oda egy másik, privilegizált nép korlátlan akaratának.

A passzivitás nem duzzogás, haragszom rád. Ezen az uton nem lehet a politikában pozitiv eredményt elérni. A passzivitás „akció", és pedig nagy, nehéz, fárasztó, mely sok elhatározást kiván, ha azt akarjuk, hogy siker koronázza, hogy tiszteljenek és hogy jogos követeléseinket tiszteletben tartsák.

Nagyon örvendek, hogy ebben a tekintetben az erdélyi románok véleménye mely először rejtve maradt, kezd nyilvánossá válni. A köz-lelkiismeret felébredt; most az következik, hogy a tények teljes ismeretében kategorikusan megnyilvánuljon. Az igy meghatározott és körülirt közvélemény erős lesz és mindenki, még azok is, akik ellene vannak, meg fognak előtte hajolni!

Nagy örömet okozott nekem az abrudbányai klasszikus hegyekből érkezett sürgöny (amit az ujság élén örömmel közölünk), ez számunkra jó előjel, mert igaz, hogy a tizenegyedik órában jön, de még idejében ahhoz, hogy megerősitsen abban a

[3] Vö. 49/B. irat.

hitben, hogy erdélyi román testvéreink a nemzeti becsület és kivánságok mellett állanak[4] és hogy az általános zavarban, melyet hatalmas cselszövők teremtettek, kezd világosság derülni. Az erkölcsi testülettől jövő kezdeményezés dicsősége a bátor abrudbányaiaknak volt fenntartva, akik ebben a lapban történt egyéni kezdeményezés után legelőször merték és akarták határozottan kijelölni a gyulafehérvári utat és azt a módot, hogy fenntartsák és megőrizzék a sértett jogaiért harcoló nemzet becsületét, melyeket azonban, ha méltósággal védelmez, el fognak ismerni.

A gyulafehérvári nagygyülés magas hivatásának tudatában nem kételkedünk abban, hogy az erdélyi román közvélemény hű kifejezője lesz. A választott képviselők, még a magyarok értelmezésében is, az erdélyi román nemzet megbizottai lesznek, követni fogják az általános nagygyülés határozatait és esetleg tárgyalásba fognak bocsátkozni a pesti kormánnyal — de semmiképpen sem az országgyűlésen, — hogy megkiséreljék, vajjon nem lehet-e az ellentétek elsimitásával a kivánt közeledést és megbékélést elérni. Igy a magyar kormány kivánságát is, melyet Andrássy Gyula volt miniszterelnök fejtett ki (1871 junius 21-i beszédében, melyben egy küldöttség megjelenését kivánta) és melyre a jelenlegi miniszterelnök[5] többször rámutatott, teljesiteni lehet. Mi lehet még? Teljesiteni lehet az aktivisták kivánságát is, hogy alkuba bocsátkozzunk a kormánnyal, mert azt akarom hinni, hogy ők sem akarják a nemzet megalázását, annál kevésbé a nemzeti programmról való lemondását.

Romanu Sándor

P. S. Ebben a pillanatban kaptuk biztos helyről a hirt, hogy a magyar miniszterelnök, mikor megkérdezték véleményét a román kongresszus összehivásáról, azt felelte „Önök a választások után is tarthatnak konferenciát". Ime a határozatlanság. — Sietünk ezt a hirt a román közvélemény tudomására hozni, különösen tájékoztatás céljából a gyulafehérvári nagygyülésnek. „Aktivistáinkat" pedig nyomatékosan kérjük, hogy ezt a saját és nem a mi használatunkra kommentálják.

98.

1872 jun. 4—5.

Az 1872. évi medgyesi szász program.

„Szász nemzeti program, az 1872 junius 4—5-i medgyesi szász gyülés határozata nyomán"[1]

Hermannstädter Zeitung 1872 136. sz.[2]

A küszöbönálló országgyülési választásokra és a szász törvényhatósági és községi szervezet szintén közeli reformjára való tekintettel égetően szükséges:

I. a szász nemzetnek az államéletben elfoglalt állását és legközelebbi céljait tisztázni;

II. egyértelmü kivánságait és követeléseit a szász törvényhatósági és községi szervezet küszöbönálló reformjára vonatkozóan elvileg tisztázni;

III. gondoskodni a szükséges célok elérésére szolgáló eszközökről és utakról.

I. Magatartás az államéletben.

A szász nemzet részvétele az államélet fejlődésében lényegében a szász választókörzetekben választott országgyülési képviselők közvetitésével történik. Minél egységesebben adják le ők szavazatukat az országgyülésen és minél teljesebb összhangban a szász nép meggyőződésével, mind az általános országos, mind a szász ügyekben, annál sulyosabban esik latba a szász nép befolyása az államéletben.

A szászok egységes eljárásának alapelvei a legközelebbi országgyülésen a következők:

1. Minden vita felett és attól teljesen távol kell állnia a felséges Habsburg-Lotharingiai dinasztia uralma alatt álló osztrák-magyar monarchia, valamint a magyar korona országai oszthatatlansága megrendithetetlen alapelvének; ezen monarchia közös képviselete és védelme elvének kifelé épugy, mint belül valamennyi része alkotmányos kormányzata elvének.

2. A monarchiának és részeinek fennállása nem engedi meg az 1867. évben létrejött kiegyezési törvények lazitását. Minden törekvés, mely ilyen lazitásra irányul, feltétlenül elvetendő.

3. Mindazt ami szükséges ahhoz, hogy a magyar állam egyre inkább jogállammá alakuljon, készségesen meg kell neki adni. Egy jó törvényhozás valódi létfeltételeit, erős kormányzat, igazságos biráskodás, rendezett közigazgatás létfeltételeit sohasem szabad megtagadni.

Ezzel szemben az önmagában teljesen jogosult állameszmét, az állam szükséges egységét, létét sohasem szabad ürügyül használni arra, hogy velük más, hasonlóképp jogos életterületek elleni tulkapásokat palástoljanak, hogy azokat egy párt, nemzetiség, érdekcsoport, előnyben részesitett osztály, vidék, vagy város érdekében kihasználják.

4. Az államnak, mint ilyennek nincs hitvallása és nincs pozitiv feladata a vallás területén, amint megforditva, a vallási területeket sem illeti meg befolyás az állam jogkörére. Amint az állam hivatott arra, hogy polgárainak belső vallási életét, az általa elismert vallásfelekezetek jogi területét tisztelje, ugy másrészről kötelessége, hogy a hitfelekezetek bármilyen beavatkozását az állami területre nyomatékosan elutasitsa.

Az 1868. évi törvényhozás által ujból kezességgel ellátott, az egyes egyházak egymásközti teljes jogegyenlőségét és jogi kölcsönösségét biztositó erdélyi vallási törvények teljes fenntartása továbbra is a törvényhozás kötelessége.

---

[4] A sürgöny tartalma, hogy a bányavidékiek Hodoșiu programjával (Fed. 1872 51. sz.) egyetértenek és résztvesznek a gyulafehérvári nemzeti gyűlésen.

[5] Lónyay Menyhért.

[1] A szebeni és aradi román előértekezletek mozgósították az erdélyi szász politika vezetőit is. A két szász frakció: az ó- és újszászok összefogtak és az 1872 június 4—5-én tartott medgyesi szász gyűlésen közös programot fogadtak el a szászok jövőbeni egységes politikai magatartására vonatkozólag. A Királyföld közigazgatási rendezése ezidőtájt az országgyűlést és a minisztertanácsot is foglalkoztatta. A képviselőházban az újszász irányzatot támogató *Wächter* Frigyes (a kormány bizalmi embere, későbbi szász comes) interpellációt intéz a belügyminiszterhez, a Királyföld törvényhatósági szervezésére vonatkozó törvényjavaslat benyujtása ügyében (1869—72. évi Képv. Napló, XXII. 342. l.), az 1872 márc. 22-i minisztertanácson pedig *Pauler* akkori igazságügyminiszter előterjesztésére úgy határoznak, hogy a szászföldi törvényszékek iktató, jegyző- és telekkönyvein kívül, minden más tárgyalási irat — az 1868. évi nemzetiség törvény értelmében — német nyelven vezethető. (M. T. 1872: XXIV/11.) Ez a határozat — az 1872 jan. 1-én életbeléptetett első szászföldi közigazgatási reform, az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól való elválasztása idején azért fontos, mert ezzel a kormányzat a szász nemzetiség irányában elvi döntést hozott az 1868: XLIV. tc. rendelkezéseinek betartására vonatkozólag. Ennek ellenére a nemzetiségi törvényt ebben a tekintetben sem tartották be a későbbiek folyamán.

[2] A közlemény eredeti címe: Sächsisches Nationalprogramm, nach dem Beschluss des Mediascher Sachsentages vom 4 und 5 Juni.

5. Az államnyelvnek, mint olyannak megvan a kétségtelen jogosultsága. Mégis, miután az 1868. évi nyelvtörvény[2] és annak kezelése tullépi a helyes mértéket a magyar nyelvnek, mint államnyelvnek a használatában, sürgetően szükséges ezen törvény reviziója.

6. Egyik küszöbönálló szervezeti reformnál sem, különösen az országgyülés két házának reformjánál, nem szabad megtagadni a törvényelőtti egyéni egyenlőség nagy alapelvét, sem tarthatatlan rendi előjogok további fenntartásával, sem egyes foglalkozási ágak tulzottan aggodalmas kizárásával az aktiv vagy passziv választójogból, de mégsem szabad ezt az alapelvet az állam sulypontjának az éretlen tömegekre való áthelyezésével veszélyes torzképpé lefokozni.

7. Az egész adórendszer észszerü reformjához örömmel fogunk segédkezet nyujtani, feltéve, hogy a reform feladata nem a meglévő adók és illetékek emelése, melyeknek néhányát, mint pl. a sóárakat, a [szász] népgazdaság érdekében csökkenteni kellene, — hanem inkább az adózó képesség tartós erősitése és felélesztése, uj jövedelemforrások feltárása, különösen pedig a meglévő terhek igazságosabb felosztása által. A kiadások tekintetében az állam pénzügyi helyzete a legszigorubb takarékosságra kötelez. Azonban a legkevésbbé sem szabad fukarkodni a népoktatás és a földmüvelésben, az iparban és a kereskedelemben mutatkozó anyagi érdekek emelésére szolgáló kiadásokkal, és pedig más, kevésbé produktiv intézmények javára.

Főleg az lesz a legközelebbi országgyülés feladata, hogy a hazai ipar fejlődését előmozditsa, különösen a képzőintézetek, továbbá az önsegély alapján alakult népgazdasági egyesületek és szövetkezetek vagyonának mindennemü bélyegkötelezettség és adófizetés alól való mentesitése, a házaló kereskedelem szabályozása, a bankkérdés megoldása, a közlekedési eszközöknek egy célszerü vasut és uthálózat alapján történő megjavitása és szaporitása, az osztrák-magyar vámtarifa reformja, a kereskedelmi és iparkamarák, valamint az országos Iparegylet kivánságainak és javaslatainak figyelembevétele által.

8. Mindazon kiadásokat, melyekkel a jelenleg elégtelen birósági szervezetet oly állapotba lehet helyezni, hogy megfeleljen egy gyors és megbizható jogszolgáltatás követelményeinek, engedélyezni kell.

Az igazságügyi törvények általános és átfogó javitása szem elől nem tévesztendő cél. De amig nem lehetséges, hogy az országnak egy teljes rendszeres reformot nyujtsanak, addig Erdély minden állampolgárának legfőbb érdeke, hogy további elsietett részletváltoztatásokkal ne zavarják még jobban össze az igazságügyi törvényeknek itt érvényben lévő rendszerét.

9. A szász országgyülési képviselők égető kötelességüknek fogják tartani, hogy teljesen kiküszöböljék azon sajnálatraméltó tévedés következményeit, amely a legutóbbi országgyülést arra inditotta, hogy a szász nemzet urbéri jogait a szelistyei és tolmácsi uradalmakkal szemben, Brassó város urbéri jogait pedig a törcsvári uradalommal szemben ezek hátrányára kiemelje a többi teljesen hasonló alapokon nyugvó urbéri jog sorából.

10. Amint általában a szász országgyülési követek feladata, hogy az országgyülést közelebb hozzák a Királyföld különös viszonyainak és szükségleteinek megértéséhez, hogy egyre inkább elterjesszék és megszilárditsák a meggyőződést, hogy a szászok kivánságai és követelései nem elavult különjogokra, legkevésbé pedig

[2] Értsd: 1868: XLIV. tc.

az államegység lazitására irányulnak, hanem ezzel teljesen összhangba hozhatók, s csupán oly meglévő viszonyok és szükségletek figyelembevételét célozzák, melyeknek figyelmen kivül hagyása magának az államnak is hátrányára kell hogy váljék, — ugy különösen a következő országgyülésen az lesz képviselőinknek — a Szászföld számára legfontosabb — feladata, hogy a törvényhatósági és községi reform törvényes végrehajtása érdekében, e program értelmében minden erejükkel együttmüködjenek.

II. Törvényhatósági és községi reform.

Amint a törvényhatóságok szabályozásáról szóló 1870. évi 43. tc. és a községek szabályozásáról szóló 1871. évi 18. tc. egységes és elválaszthatatlan egészet képeznek, ugy a szász törvényhatósági szervezet reformja is csak a községek reformjával való legszorosabb összefüggésben hajtható végre.

Ezekre a reformokra az 1868. évi 43. tc. 10 §-a nyomán hozandó törvényen keresztül kell törekedni. E törvény tartalmára vonatkozólag a következő alapelveket tekintjük irányadóknak.

1. A tizenegy szász törvényhatósági körzet (jurisdictio) és a mindegyikükhöz törvényesen hozzátartozó községek összességükben egy törvényhatósági egységet (universitas) képeznek. Az egyes körzetek, vagy az összesség területi kiterjedésének megváltoztatása, valamint a Királyföld két vagy több szomszédos körzetének egyesitése a törvényhatósági jogok közös gyakorlására, csak az illető körzetek és a szász nemzeti egyetem közremüködésével engedhető meg.

2. Ámbár a „törvényeken és szerződéseken alapuló jogok", melyeket az 1868: 43. tc. a 10 §-ban emlit, sokkal többet biztositanak Szászföld számára az állammal szemben, lényegében a törvényhatósági és községi jogoknak csak azon összegét fogjuk igénybe venni, amennyit a törvény a törvényhatóságoknak és községeknek általában engedélyezett.

3. Képviselet és közigazgatás egymástól szigoruan különválasztandók. Mindkettő a helyi közösségek, a körzetek és az összesség (universitas) hármas lépcsőzete szerint tagozódik olymódon, hogy a kommunális és törvényhatósági önkormányzat minden ügyében a helyi képviseletnek a községi hivatal (Ortsamt) a körzeti képviseletnek a körzeti hatóság, a szász Nemzeti Egyetemnek az egyetemi hivatal a felelős közigazgatási és végrehajtószerve.

4. A képviselőtestületek kizárólag és mind választások utján jöjjenek létre. Az aktiv választójog lehető legszélesebb kiterjesztése mellett a birtoknak, a szellemi képzettségnek és az erkölcsi kiválóságnak meg kell adni az illető sulyt és másrészről meg kell előzni azokat a bajokat, melyek a képviselőtestületek tagjainak tulnagy számából származnak.

5. Minden hivatalt a képviselőtestületek szabad, kormányjelölés által nem korlátozott választása utján kell betölteni. Annak eldöntése, hogy a tisztviselőket élethossziglan, vagy csupán az évek meghatározott és milyen tartamára válasszák, valamint az illető hivatalra való alkalmasságuk bebizonyitása kérdésének eldöntése, a statutum alkotásra lesz bizva.

6. Község, körzet és összesség (universitas) saját ügyeikről döntenek és azokat a törvényeken és jogerős statutumokon belül önállóan igazgatják.

7. A városok és elővárosok a körzeti kötelékeken belül állnak, de tisztán városi ügyekben nem a törvényhatóság alatt.

8. A körzetben (jurisdictio) van elhelyezve a törvényhatósági jogok és kötelességek sulypontja. A körzet minden saját ügyében önkormányzati és szabályalkotó jogot, valamint képviseleti jogot gyakorol, neki kell ellátnia közvetlen alárendeltségben és közvetlen érintkezésben az államhatalommal, az államigazgatásnak az állam által a törvényhatóságokra átruházott ágait.

9. A szász Nemzeti Egyetem szabályalkotó jogot gyakorol minden olyan törvényhatósági ügyben, amely az összesség közös ügye. Ha azonban egy általa megállapitott szabály végrehajtása egy körzetben, ennek helyi viszonyaira való tekintettel, alapos kétségekbe ütközik, akkor a körzeti képviselet felfüggesztheti a végrehajtást, egyidejüleg jelentve és kifejtve indokait az egyetemi hivatalnak. Az egyetemnek ebben az ügyben ujból hozandó határozata ellen a körzetet — halasztó hatállyal — fellebezési jog illeti meg a belügyminisztériumhoz.

Egy körzet kivánságára az egyetem oly tárgyakról is alkothat szabályt, melyekben a szabályalkotó eljárás a körzet hatáskörét illeti meg. Az ilyen szabályok csak arra a körzetre kötelezőek, amelytől a kérés kiindult.

Az Egyetem gondoskodik a szász nemzeti vagyon rendezett igazgatásáról. Erre és az egyetemi hivatal tevékenységének minden egyéb irányára az Egyetem felügyel és annak tagjait szükség esetén felelősségre vonja. A nemzeti vagyon igazgatása és felhasználása feletti határozathozatalban a Nemzeti Egyetem bármely tagja csak akkor vehet részt, ha ezen vagyon társtulajdonosait képviseli.

Az Egyetem képviseleti jogot is gyakorol.

10. Az egyetemi hivatal előkésziti a javaslatokat az egyetem számára és gondoskodik az általa megállapitott szabályok és hozott határozatok végrehajtásáról.

Az egyetemi hivatal további hatáskörét, a törvényhatósági egység valamint a körzet törvényhatósági jogai megóvásának szellemében egyetemi szabály fogja megállapitani.

11. A szász nemzet Őfelsége által, miniszteri ellenjegyzés mellett kinevezett comese a végrehajtóhatalom képviselője, mint ilyen ellenőrzést gyakorol a törvényhatósági önkormányzat felett, és őrködik a körzetek (jurisdictiok) által eszközölt állami közigazgatás érdekein. A szász Nemzeti Egyetem összehivása, valamint az egyetem elnöki tiszte a comest, akadályoztatása esetén az egyetemi hivatalnak az egyetem által választott elnökét illeti meg.

12. Az 1868 évi 43. tc. 10. §-a nyomán hozandó törvénynek, melynek későbbi változtatásait a szász Nemzeti Egyetem meghallgatása után, az 1868 évi 43. tc. 10. és 11. §-ainak értelmében kell végrehajtani, lényegében a fenti alapelvek rögzitésére kell korlátozódnia. A királyföldi törvényhatósági és községi szervezet további szabályozásának egyetemi, illetőleg egyes részleteiben körzeti és községi szabályzatok utján kell történnie.

III. Eszközök és módok.

1. A képviselőválasztások a legközelebbi szász Nemzeti Egyetemre valamint a küszöbön álló országgyülésre ezen program alapján fognak megtörténni.

2. A nemzet elvárja, hogy követei mind a legközelebbi Nemzeti Egyetemen, mind az országgyülésen, mindig egységesen ezen program alapján adják le szavazataikat az azt illető kérdésekben.

99.

Az 1872. évi gyulafehérvári román nemzeti gyűlés.

A.

1872 jún. 28

Bánffi Károly gyulafehérvári polgármester jelentése gr. Péchy Manó erdélyi kir. biztosnak a gyulafehérvári román értekezlet tárgyában.[1]

B. M. eln. 1872 — III — 3371 (3442).

291-872
eln.

Nagyméltóságu Gróf Királyi Biztos Ur!

A folyó junius 8-ról 691. elnöki, és 810. sz. alatt szintén junius hó 25-ről alól irthoz intézett távsürgöny következtében bátor vagyok a folyó hó 27-én megtartott román értekezlet folyamáról annak eredményéről alázatos jelentésemet a következőkben megtenni:

Folyó hó 26-án reggel Bárbu Miklós helyi ügyvéd a jelentést és abban a programmot is beadván 27-én dél előtt 10 órakor az értekezlet tagjai mintegy 150 személy a helyi g. n. egyesült templomban gyült egybe, elnöknek megválaszt[at]ott Dr Ratiu, jegyzőnek Nikola Máté, Herzsa és [Antonelli],[2] ezután elnök előadta célját a mai nap egybehivott értekezletnek, — mely szerint a követ választásokra nézve eltérve az eddigi megállapodásoktól a pass[z]ivitás teréről lelépve ezentul fo[l]yon be a román nemzet a követ választásokra. —

Az elmondott elnöki beszéd után Baritiu olvasott fel egy inditványt, melynek tartalma a megválasztandó követeknek irányadóul szolgáljon, — ezen inditvány szerint, mindenki a választásban részt venni köteleztetik, — a 869-ik évi szerdahelyi értekezleten ki mondott programm nationale fenn tartatik, — a megválasztott képviselőktől megvárja a nemzet, a 863-ik orsz. gyülés[3] határozatainak érvényesitését, s azon nyilatkozat megtételét, hogy a magyarországi országos gyülést csak mint az erdélyi ország gyülésének folytatását tekinti s ezen inditvány elfogadtatván egy 16 tagból álló bizottmány neveztetett ki, mely bizottmány délután 3 órára a pontokat elkészitse s azokat az értekezlet elébe terjessze, — bizottmány tagjaivá választattak — Ratiu, Hodosiu, Macellariu — Axente, Antonelli, Baritz, Nikola s. a. t.

A bizottmány kinevezése után felszólittatott az értekezlet minden tagja, hogy nevét az asztalon levő ívre irja be, — a mi megis történt, s a gyülés eloszlott. —

Délután 4 órakor az értekezlet ujból összegyült, mely alkalomkor Ratziu, [így! Ratiu] mint elnök kijelentette, hogy a bizottmány majoritásának munkálatja, mely az activitást állitotta meg, — fel fog olvastatni, — mi meg is történt.

Hodosiu tartott egy hosszas beszédet, melyben megemliti, hogy a nemzet négyszáz esztendő óta küzd a jogaiért, s hogy ezen idő alatt mind csak a gravamenek terén

[1] A gyulafehérvári román nemzeti gyűlés felhívása (Apelu catra intelligenti'a romana din Transilvania), a Federaţiunea 1872 61., illetőleg a Gazeta 1872 45. számában jelent meg. Aláírói: *Ratiu, Macelariu* és *Nicola*.

[2] Az aktában a név helye kihagyva.

[3] Az 1863. évi szebeni országgyűlés.

mozogtak 1863-ig. Azon országgyülés elismerte a nemzet némi jogait — ezeket védni kötelesek, — a 863-iki országgyülést törvényesnek esmerik — a beszéd folytán elnök által a szónok több versen a napi rendre utasittatott — mig végre az activitás mellett nyilatkozott, — igy Baritz, Antonelli s még mások. —

Ezután abrudbányai Moldován kért szót, s kérte hogy a bizottmány minoritásának véleménye is olvastassék fel, — ezen vélemény a passivitás fenntartását indokolta s midőn az felolvastatott, az értekezlet nagy többsége által hangos *se trejavszke*[4]-vel fogadtatott. — Szót kért ezután professor Moldován ki hosszas beszédben tanácsolta a bizottmány minoritásának véleményét elfogadni, melyet maga el is fogadott. Szólottak ezután Vitéz — Petricas — Domsa — Gaetán, Popp Stefán s mások, mind a pass[z]ivitás mellett, — késő estig — ekkor az elnök felállás által, melyből a nagy többség kitünt, emuciálta, hogy az értekezlet, tekintettel arra miként a körülmények 869-től óta nem változtak, tekintettel, hogy a nemzetnek jogai még vissza adva nincsenek, nyelve használatától meg van fosztva, s végre tekintettel arra, hogy a nemzet fiai közt a s[z]olidaritás fenntartassék, — *kimondja az értekezlet, hogy a követválasztások iránt ezután is a passivitás mellett marad.*[5] Az enunciatio után a határozat formuláztatott és kihirdettetett, — a jegyzőkönyv elkészitésére egy 8 tagu bizottmány neveztetett ki, kik 28-án reggeli 8 órakor egybegyülvén — hitelesitsék. Ezek után az elnök kinyilatkoztatta, hogy az értekezlet munkáját befejezte, s a gyűlést este 9 1/2 órakor eloszlatta.

Ez rövid vázlatja a tegnapi napon megtartott román értekezletnek, mely egyébiránt rendben és minden zaj nélkül folyt le, *s melyben én Excellentiád kegyes rendelése folytán mind végig jelen voltam.*[6]

Gyulafehérvártt 1872-ik év junius 28-án

Bánffi Károly
polg. mester.

B.

1872 jún. 27

A gyulafehérvári gyűlés többségi és kisebbségi inditványa[1]

Gazeta Transilvaniei 1872 júl. 6 50. sz.

A dr. Ratiu, Macelariu és Nicola M. [áté] által az országgyülési választások kérdésének megvitatására a mai napra összehivott konferencia ujból tekintetbe vette azokat a komoly megfontolásokat, amelyek az 1869-ben Szerdahelyt tartott gyülést arra kényszeritették, hogy az erdélyi román választóknak azt tanácsolja, hogy teljes mértékben tartsák magukat távol a magyar országgyülés választói urnáitól; ujra megállapitotta, hogy ebből a szempontból a helyzet egyáltalán nem változott, következésképp azok a megfontolások, melyek 1869-ben a távolmaradást szükségessé tették, az 1872. évre is fennállanak. Más részről azonban ezen gyülés tagjai azt a szomoru tapasztalatot vonták le, hogy még azt a kevés román választót is, akiknek a mostoha törvény megengedi, hogy a választási urnákhoz járuljanak, a politikai pártok ágensei a legveszélyesebb kisértéseknek teszik ki, melyek erkölcsi csőddel fenyegetik a jövő nemzedéket. — Ez az egyedüli megfontolás a következő határozatokra késztette a mai konferenciát:

Határozat.[2]

1. E konferencia tagjai kötelezik magukat, hogy a választói kérdést minden választókerületben kezükbe veszik, ahol még nem késő és a román választókat a választási urnákhoz vezetik, azonban csakis a mindenki által ismert nemzeti programunk értelmében, valamint azért is, hogy a kisértést megbénitsák.

2. Ennek a konferenciának tagjai nem bocsátkoznak tárgyalásokba és nem egyeznek meg vagy nem kötnek választási paktumot egyetlen párttal sem, mely nem fogadja el és nem támogatja a román nemzeti párt programját.

3. A konferencia tagjai csak azoknak a román jelölteknek megválasztását támogatják és segitik, akik becsületükre és lelkiismeretükre fogadják, hogy kitartanak a nemzeti program mellett és azt férfiasan védik egész életükben, következésképp, ha megválasztják őket, mint képviselők egyetlen más törvényhez sem járulnak hozzá, míg a nemzeti programot keresztül nem viszik.

4. A jelenlegi konferencia tagjai elvárják a képviselőktől, akiket esetleg megválasztanak, hogy őrizkedni fognak minden lépéstől, mely csorbitaná Erdély nagyfejedelemség autonom jogait és a román nép nemzeti szabadságát, annál inkább tartsanak ki az egész nemzetnek, tehát nekik is a törvény által nyujtott és megnyitott területen, tehát a magas császári leiratok (rescriptumok) és pedig az 1863. április 21 és 1863. junius 15-iki mellett, melyek nagyrészben a Diploma Leopoldinum kihatásai, de amelyek ugyanakkor magukban foglalják a legünnepélyesebb császári igéreteket a román nemzet érdekében, az ismételt nemzeti kérelmek következtében...

A kisebbség inditványa[3] *igy hangzik:*

Tekintettel arra, hogy az erdélyi román nemzet politikai helyzete 1869 óta nem változott semmiben;

tekintettel arra, hogy a román nemzet politikai jogait nem ismerték el, és mivel megvonták tőlünk azokat a feltételeket, melyek mulhatatlanul szükségesek ahhoz, hogy a román nép mint nemzeti egyéniség élhessen:

a konferencia elhatározta, hogy ajánlani fogja a választóknak, tartózkodjanak a pesti képviselőválasztások alkalmával a szavazástól, a szerdahelyi határozatoknak

[4] Să trăiscă = éljen.
[5] Piros ceruzával aláhúzva.
[6] U. a.
[1] A Gazeta híradásának címe: Despre conferinti'a nationale. A gyulafehérvári román nemzeti gyűlés 15 tagú bizottsága (Raţiu elnök, Bariţiu, Vlassa, Hodoşiu, Măcelariu, Antonelli Axente, Vasile Vaida, Nicola M. Moldovanu prof., Nemesiu ügyvéd, Dobó, Tincu, Horsia és Racuciu ügyvédek) két indítványt terjesztett elő. A többségi indítvány a szerdahelyi határozat figyelembevételével a választásokon való részvételt ajánlotta, de ez a gyűlésen csak 28 szavazatot kapott. Az elfogadott „kisebbségi" határozat viszont az 1869-ik évi szerdahelyi program értelmében a további teljes passzivitást javasolta és benyujtói: Moldovan, Horsia, Axente, Tincu és G. Manu elfogadtatták javaslatukat a gyűléssel. Igy lett a többségi javaslat a kisebbség véleménye, a kisebbségi javaslat pedig a többség határozatává.
[2] Eredeti szövegben: Concluse. A gyűlés által elvetett többségi javaslat.
[3] Eredeti szövegben: Votulu minoritatei. Az 1872. évi gyulafehérvári román gyűlés által elfogadott javaslat.

megfelelően. Moldovan[4] János, Horsia Gusztáv, Axente Szevér, Baritiu Gy., Dr. Tincu, Manu Gábor.

100.

1872 jún. 8

Dr. Mudroň[1] Mihály, a sztupavai választókerület képviselőjelöltjének választói programja[2]

Národnie Noviny 1872 68. sz.

1. Egyfelől nem tudván arra a meggyőződésre jutni, hogy független és önálló lehet az az ország, amelyik pénzügyeiről, kereskedelméről és külügyéről [értsd: a közös-ügyeknek nyilvánitott ügyekről] nem tud maga és önállóan határozni; másfelől azonban arra a meggyőződésre sem tudván jutni, hogy bármelyik, a pragmatica sanctio által szerződést kötött fél akár annak szavai vagy az abban rejlő intenciókkal meg akarta vagy bármilyen módon ténylegesen meg is fosztotta Magyarországot ezektől az attributumaitól; nem tudtam hozzájárulni az 1867: XII. t. c.-hez, mint alaptörvényhez, ellenkezőleg, azt mint Magyarország önállóságával és függetlenségével össze nem férőt, minden törvényes uton támadni s kiküszöbölni akarom.

2. Meggyőződve arról, hogy a különböző nemzetiségekből álló ország ép oly boldog lehet, mint amelyikben csak egy nemzet lakik: továbbá meggyőződve arról, hogy a hazaszeretet teljesen összefér minden igaz polgár nemzete iránt érzett szeretetével, mint ahogy összefér az apa és az anya iránt érzett szeretet; s végezetül meggyőződve arról, hogy a hazaszeretet és a nemzetiség szeretetét csak a teljes egyenjoguság alapján lehet összhangba hozni, — minden igaz polgár kötelességének tartom a magyarországi nemzetiségek teljes egyenjoguságának támogatását — a magyarnak, mint diplomáciai nyelvnek elismerése mellett — minden irányban és szempontból, mivel ugy gondolom, hogy magyar hazánknak ez az Achilles-sarka lesz aztán legerősebb és megdönthetetlenebb erősségévé. Ezzel szemben Magyarország integritásának bármely irányból való megtámadását a legnagyobb merényletnek tartom s ennek minden eszközzel való megakadályozását minden polgár elsőrangu kötelességének ismerem el.

3. Kivánom, hogy a különböző hitfelekezetek egyenjogusága, autonomiája, függetlensége s az egyházi vagyon sértetlensége törvénnyel biztositassék.

4. A népképviselettel össze nem egyeztethető főrendiház vagy egyszerüen oszlassék fel, vagy ha felmerül a főrendiház létének szükségessége, azt is választás utján hívják egybe.

5. Az ülésszaknak 5 évre való kiterjesztését, valamint a választójog korlátozását, mint nyilvánvalóan reakciós törekvést, minden törvényes eszközzel meg kell akadályozni.

[4] *Moldovan* János gör. kat. kanonok, balázsfalvi tanár, erdélyi román író és kultúrpolitikus, az Astra vezetőségi tagja. 1864-ben a román Akadémia rendes tagja lett. Közzétette a fogarasi és gyulafehérvári püspökség okmánytárát.

[1] *Mudroň* Mihály (1835—1887) pozsonyi, majd turócszentmártoni szlovák ügyvéd, politikus és publicista. Mudroň Pál fivére. (*Ld. bőv.* 35. l. 9. sz. jegyz.)

[2] Mudroň választói programja híven tükrözi az egykorú szlovák nemzetiségi politika álláspontját. Mudroň — akárcsak Pauliny—Tóth — a kíméletlen választási önkény következtében nem jutott be a képviselőházba. — A közlemény eredeti címe: *Hlavnie punkty programu Dr. Michala Mudroňa, kandidáta stupavského volebného okresu.*

6. Az állandó katonaság létszáma, mint anyagi hanyatlásunk főoka, a helyőrségek ellátásához szükséges létszámra csökkentessék; ezzel szemben adassék meg a népnek az a lehetőség, hogy otthon, a gazdasági munkák elhanyagolása nélkül, sajátithassa el a katonai ismereteket.

7. A népnevelést, mint minden ország felvirágzásának alapföltételét, mindenkép az állam költségén kell terjeszteni.

8. Visszakövetelem a törvényhatóságok csorbitatlan jogait; törölni kell a virilisták s a városi főispánok intézményét.

9. A korcsmák, a halászat és a malmok regáléját meg kell szüntetni, ha nem is ingyen, hanem az 1838—1848 évekbeni bérleti kulcs alapján való kártéritéssel.

10. Az adóreform alkalmával vezettessék be elméletben és a gyakorlatban a nemzetgazdaság eredményeivel helyesnek és illőnek elismert fokozatos adókulcs. Ezzel szemben viszont szüntessék meg a dohány- és sómonopoliumot, valamint a fogyasztási adó- és a szülők és gyermekek közötti örökösödési és vagyonátruházási illetéket.

101.

Az 1872. évi karlócai szerb egyházi nemzeti kongresszus.

A.

1872 aug. 18

A minisztertanács bizalmas utasítása a szerb kongresszus királyi biztosa számára.[1]

M. T. 1872: LXIII/2.

Ministerelnök ur előadja, hogy miután a karloviczi patriárcha választás céljából a f. hó 18-ra legkegyelmesebben egybehivott szerb nemzeti egyházi congressus már rövid idősn [belül] megkezdi tárgyalásait, szükségesnek tartotta, Mollináry[2] Antal altábornagy urat, mint a mondott választási congressusra a magyar ministerium előterjesztése folytán legkegyelmesebben kiküldött királyi biztost Budára kéretni a végből, hogy vele az eljárási mód a minister urak közbejöttével megbeszéltessék, és a kormány álláspontja és magatartása már előre szabatosan megállapittassék, annyival is inkább, mert a congressusi választások egészben véve a kormány intentióinak nem kedvezően ütöttek ki, s a megválasztottak közt nagy számmal vannak oly elemek, melyek a kormány óhajtásait, mint mindenkor, ugy ezuttal is meghiusitani törekedendnek. Ezek, mint hallatszik, első sorban az által szándékoznak kormányellenes gondolkodásuknak kifejezést adni, hogy a patriarcha választást azon ürügy alatt, hogy a congressusi szervezési szabályok Ő Felsége által még nem szentesitvék, megejteni vonakodnak. E czélból már most is nagy mértékben foly az agitatió. Ennek alapja abban áll, hogy a régi választási mód szerint azon esetre, ha a patriarcha választás nem egyhangulag történt, a koronának joga volt, a szavazatot nyert jelöltek közül bármelyiket

[1] Az uralkodói leirattal 1872 aug. 18-ra egybehívott patriarchaválasztó szerb nemzeti egyházi kongresszus királyi biztosául a kormány a katonai közigazgatás módszereihez szokott *Mollináry* Antal altábornagyot küldötte Karlócára.

[2] *Mollináry* Antal (1820—1904) császári altábornagy, majd táborszernagy. 1859-ben tábornok és anconai várparancsnok. 1866-ban, mint altábornagy részt vett a königgrätzi ütközetben. 1870-ben zágrábi, később lembergi hadtestparancsnok.

is patriarchául proclamálni, illetőleg megerősiteni, s kinevezni, ha a szavazatok kisebbségét birta is, mig a mult évi congressus által legfelsőbb helyre beterjesztett, de Ő Felsége által különféle okok miatt eddigelé jóvá nem hagyott szervezési szabályok szerint a szavazat többséggel biró jelölt volna patriarchául megerősitendő.

Minthogy a fen[n]forgó körülmények közt egyhangu választásra számitani nem lehet és kétséget nem szenved, hogy a kormánypárt a congressuson kisebbségben lesz, melynek jelöltje fogna legfelsőbb helyen megerősitésre javaslatba hozatni, ennélfogva bizonyos, hogy a kormányellenes párt mindent elkövetend, hogy a választást meghiusitsa.

Mikép fogja ezt az ellenzék érvényesiteni, azt előre tudni ugyan nem lehet, de ezen törekvésekkel szemben kötelessége a kormánynak már most, minden esetlegességet szemügyre venni, s az elfoglalandó álláspontra nézve tisztába jönni.

Mollináry kir. biztos ur a ministerelnök meghivásának megfelelvén ide utazott, s a ministeri értekezleten megjelenvén, maga részéről is hangsulyozta, miszerint okvetlenül szükséges, hogy a már legfelsőbb helyről kapott általános utasitásokon kivül némely egyes pontra nézve határozott utasitást kapjon a ministeriumtól magatartására nézve.

Először is utasitást kér arra nézve, ha vajjon ő mindjárt a congressus első napjaiban megjelenjék-e a helyszinen, avagy az előzetes tárgyalások alatt a közelfekvő péterváradi várban maradhatna, s irásban szólitaná fel a congressust a választás megejtésére? Minthogy az ő teendője tulajdonkép csak a választási actusra vonatkozik, melyre ő magától érthetőleg Karloviczra átmenne, s a választás befejeztéig ott maradna.

Erre nézve a ministeri tanács azon óhajtását fejezi ki, hogy a kir. biztos ur, ha ez tán kényelmének rovására történik is, mindjárt a congressus első napjaiban Karloviczra utazzék, ugy az előzetes tanácskozások, mint maga a választások alatt ott tartózkodjék s jelenléte által a kedélyekre a kormány érdekében hasson.

Második pont az, hogy minő eljárást kövessen azon esetre, ha congressus a választást megejteni vonakodnék, s vagy óvást tenne, vagy kérvényt nyujtana be az uj szervezeti szabályok jóváhagyása iránt, s addig a választást elhalasztani kérné.

E tekintetben a ministertanács oda nyilatkozik, hogy minden ilyes fellépéssel szemben a kir. biztos ur határozott álláspontot foglaljon el, — a netaláni óvást vagy tiltakozást utasitsa vissza, s ha felségfolyamodvány adatnék át, jelentse ki, hogy azt legfelsőbb helyre terjesztendi ugyan, de ez a választást nem késleltetheti, minélfogva ennek megejtését sürgesse.

Ha pedig mindennek daczára a congressus a választásba bocsátkozni vonakodnék, azt feloszlassa.

E végből a kir. biztos részére Ő Felségétől egy teljmeghatalmazás eszközlendő ki, melynél fogva feljogosittatik, a congressust azon esetre, ha a választást megejteni vonakodnék, avagy ha a törvényes korlátokon bármikép tulmenne, azonnal feloszlathatni.

A felterjesztés és kir. leirat elkészitésével a vallás és közoktatásügyi minister ur bizatott meg.

Végre *harmadszor:* tudomással kiván birni a kir. biztos ur, azon személyiségre nézve, kinek megválasztása Ő Felsége és a kormány helyeslésével találkoznék.

A congressus tagjai valószinüleg két pártra fognak oszlani, — az ellenzékiek a mostani administratort Sztojkovics Arzén püspököt fogják kivánni, — a papi párt ellenben Gruič Nikanor pakráczi püspököt, kit a

kormány is óhajt, még pedig határozottabb politikai jelleme és képzettsége miatt; mig Sztojkovicsot erélytelenségénél és gyenge jelleménél fogva, — jóllehet lojalitás tekintetében ez ellen nem forog fen[n] nehézség, — mint ki a Miletics pártbeliek nyomásának engedve,még sok bajt fogna előidézni, a patriarchai székben a kormány látni nem óhajtja.

A királyi biztos ur tehát adandó alkalommal Gruičra fogja az illetők figyelmét felhivni.

B.

1872 aug. 19.

A minisztertanács határozata Mollináry Antal altábornagy, kir. biztos jelentése alapján a szerb kongresszust feloszlató felhatalmazás tárgyában

M. T. 1872 : LXV/2—3.

Vallás és közoktatásügyi minister[1] ur bemutatja Mollináry Antal cs. és kir. altábornagynak, mint a Karloviczára f. hó 18-ára egybehivott szerb nemzeti egyházi congressusra kiküldött királyi biztosnak f hó 17-én Péterváradról kelt két táviratát.

Az első távirattal nevezett királyi biztos azt tudatja, hogy Péterváradra megérkezvén, Sztojkovits püspökkel együtt a Karloviczra bevonulása alkalmával és ott a congressus alatt követendő szertartást az eddigi módon megállapitotta, s hogy bevonulását Karloviczra f. hó 18-án tartandja, ahol is Ő Felsége legmagasabb születésnapja alkalmából mindkét templomban megjelenik, azután pedig a szerencsekivánatokat fogadja.

A második távirat pedig már a következőket tartalmazza:

Az administrator az együttesen megállapitott szertartási programmot nem tudja keresztül vinni; a congressusi képviselők az administratornak kinyilatkoztatván, miszerint a királyi biztosnak az eddigi szertartás szerinti fogadásnál részt nem vehetnek, mert ez jogaiknak, a patriarcha szabadon való választásának praejudikálhatna.[2] A képviselők azt kivánják, hogy az administrator nyissa meg a congressust, Ő Felsége legmagasb születésnapja alkalmából a szerencsekivánatokat jegyzőkönyvileg fogadja el, s juttassa legfelsőbb tudomásra. Fontolóra véve, hogy nem volna czélszerü a szertartást a kivánt módon megváltoztatni, továbbá hogy a képviselők törekvése nyilván oda irányul, hogy nem szentesitett előbbi congressusi határozatok tényleg keresztül vitessenek, végre tekintettel arra, hogy a karloviczi viszonyokkal szemben az eddigi törvényekhez és törvényes gyakorlatokhoz szorosan ragaszkodni kell, a királyi biztos nem tartja lehetőnek, hogy bevonulását Karloviczra mint királyi biztos megtartsa, s a midőn erről az administratort is értesiti, egyszersmind a magyar kormány további utasitását kéri.

Ezen táviratok felolvasása után vallás- és közoktatási minister ur felvilágositást nyujtván az illető szertartás részleteiről, az ügy tanácskozás alá vételét s a nevezett királyi biztosnak adandó válasz megállapitását kéri.

A tárgy beható megvitatása után a ministertanács vallás és közoktatási minister urat megbizza, — miszerint tekintettel arra, hogy a szó-

[1] *Pauler* Tivadar.
[2] Elébe vág.

nyegen forgó táviratban a szertartási programm ellen a congressusi tagok részéről támasztott nehézségek felderitve nincsenek, és igy a kérdést kellően megbirálni nem lehet: — a nevezett királyi biztosnak táviratilag oly értelemben sziveskedjék válaszolni, hogy miután ő az administratort értesitette, miszerint bevonulását a szertartás kivánt módositásával nem tartja lehetőnek, és igy a kérdést egyelőre eldöntötte, a ministerium nincs azon helyzetben, hogy további utasitásokat adhasson, mindaddig, mig tőle a tényállásról körülményes tájékozást nem nyer.

E mellett egyszersmind értesittetni határoztatott a királyi biztos arról is, hogy a legfelsőbb királyi leirat, amely őt az abban felemlitett eshetőségek bekövetkezésével a congressus feloszlatására felhatalmazza, neki holnap futárral megküldetik.

Egyuttal kimondatott, hogy az ily értelemben Mollináryhoz intézendő távirat másolata a távollevő m. kir. ministerelnök urral közlendő lesz.

A fennebbi határozat értelmében szerkesztett távirat az ülésből azonnal elküldetvén, még mielőtt a minister urak szerte oszlottak volna, Mollináry királyi biztosnak egy ujabb távirata érkezett vallás- és közoktatási minister urhoz, melyet is a most nevezett minister ur szintén a ministertanács elé terjeszt.

Ezen felolvasott táviratban a királyi biztos jelenti, hogy a képviselők értekezlete formaszerü ülés- vagy gyüléssé alakul, s feltéve, hogy a képviselőknek szándékukban van magokat az administrator távollétében congressussá alakitani és az érsek megválasztásához fogni, az ülést betiltja s esetleg megszünteti. Továbbá megjegyzi a királyi biztos, hogy az administrator számára 71—72 szavazat biztos, és hogy a viszonyok sürgős határozásra kényszeritik, minélfogva szükséges tudnia, hogy a congressus feloszlatására esetleg fel van-e hatalmazva.

Az e részben tartott tanácskozás folytán oly tartalmu távirati válasz adása állapittatott meg, mely szerint a királyi biztos azon esetre, ha a feloszlatás korábban szükségessé válnék, mint a legfelsőbb királyi leirat kezeihez jut, felhatalmaztatik arra, hogy a congressust haladéktalanul feloszlathassa.

C.

1872 aug. 20

Minisztertanácsi vélemény Mollináry Antal kir. biztos újabb sürgönyéről és a kongresszusi Miletić-párt előretöréséről.[1]

M. T. 1872 : LXVI/1.

Felolvastatott Mollináry Antal cs. és kir. altábornagynak, mint a karloviczi szerb nemzeti egyházi congressusra kiküldött kir. biztosnak a mai napon a m. kir. ministerelnökséghez intézett távirata, melynek tartalma következő:

[1] A minisztertanács, mely Mollináry sürgöny-jelentéseiből arra a következtetésre jut, hogy a választásból a kongresszusi ellenzék kerülne ki győztesen, hozzájárul a meg sem nyitott kongresszus feloszlatásához. Mollináry jelentéseiben merül fel először — egyelőre patriarcha-helyettesi kombinációban — *Angyelić* German archimandrita, az évekkel később rendeleti úton karlócai patriarchává kinevezett bácsi püspök neve. A kormány Mollináry végső javaslatára — a szerb egyházi vagyon- és alapítványok ellenőrzésére királyi biztosként kinevezi br. Majthényi László honti főispánt, akinek szerb-biztosi korszaka a végsőkig kiélezi a kormány és a magyarországi szerbség közötti ellentéteket.

„A képviselők értekezletén ellenmondás nélkül javaslatba hozatott, a kir. biztost a congressuson nem türni, kivévén mint magán embert, mert a képviselők kétségbe vonják a koronának azon jogát, hogy az önkormányzati egyházi ügyekbe beavatkozhassék, minélfogva a kir. b ztosnak már fogadása is egyenlőnek tartatik azon jogosultságának elismerésével, hogy a congressust megalakithassa és a patriarchaválasztást az eddigi mód szerint eszközöltethesse.

A tegnapi értekezlet az administratort küldöttségileg meghivta a congressus megnyitására, ezt azonban az administrator megtagadta, miután arra a kir. biztostól még nincs felhatalmazva.

A mai értekezlet elhatározta Ő Felségét táviratilag megkérni, hogy az administrator hatalmaztassék fel a congressusnak biztos nélküli megnyitására, miután önkormányzati jogaikról le nem mondhatnak.

Mielőtt azonban az e részbeni távirat utnak indittatott volna, az administrator megkisértette a kir. biztost engedésre birni, mire nézve utóbbi arra hivatkozott, hogy azon formalitásokat, melyek együttesen megállapittattak, maga az administrator az eddigi gyakorlatból meritette, és hogy különben is a kir. biztosi küldetés jellege minden a fen[n]álló törvények s szokások megváltoztatására czélzó tárgyalásokat kizár. — A kir. biztos nézete szerint az engedékenység annyival inkább czélszerütlen lenne, mert az administrator mindjárt folytatólag azt közölte vele, hogy a képviselők magát a választást sem az eddigi módon, mint a kir. biztosi utasitásban rendelve van, — hanem csak a szentesitve nem levő congressusi határozatok szerint fognák végrehajtani.

Miletics szüntelenül ellenállásra buzdit s azt állitja, hogy a kormány engedni fog, engednie kell. Időnyerés tekintetéből arra kérte az administratort, miszerint a képviselőket még egyszer hivja fel, hogy az eddigi gyakorlatot fogadják el, hogy igy a congressus megalakulása és a választás lehetővé váljék.

A mint a körülmények állanak, azon esetre, ha a választásra kerülne a sor, minden szavazat Sztojkovicsra adatnék, és a mint egy részről a congressusnak még a választási tény előtti feloszlatása szükségesnek látszik, miután ezen tény a Miletics-párt győzelmeként fogna nyilvánulni, s ez utóbbinak megszilárdulását és a mérsékeltek megfélemlitését vonná maga után, ugy más részről egy uj administrator állitása mellőzhetlen első lépésnek mutatkozik, ezen egész ügy czélszerü megoldására.

Ezen távirat felolvasása s tanácskozás alá vétele után abban történt megállapodás, miszerint a kir. biztos fen[n]ebbi távsürgönyének megérkeztéről, valamint arról, hogy a legfels. kir. leirat néhány óra mulva kezeiben lesz, — vallás és közoktatásügyi minister ur által táviratilag értesittessék azon hozzáadással, hogy tekintettel utasitására, a körülményekhez képest járjon el.

D.

1872 aug. 22

Mollináry Antal altábornagy, kir. biztos jelentése a minisztertanácsban a szerb nemzeti egyházi congressus feloszlatásáról.

M. T. 1872 : LXVII/3.

Ugyancsak ministerelnök ur bemutatja Mollináry Antal cs. kir. altábornagy, mint a szerb egyházi Kongressusra Ő Felsége által legkegyelmesebben kinevezett királyi biztosnak f. hó. 22-ről kelt előleges jelentését a szerb Kongressus feloszlatásáról.

Miután ezen jelentés a patriarchai helyetteshez intézett feloszlató rendeleten kivül csak a feloszlatás tényét foglalja magában, s az irásbeli terjedelmes jelentés még el nem készülhetett, ministerelnök ur felszólitotta Mollináry altábornagyot, ki időközben az értekezleten szintén megjelent, hogy a történteket szóval adná elő, mire

Mollináry altábornagy ur előadta, hogy Ő cs. és apost. királyi Felsége által nyert megbizatásánál fogva mint királyi biztos e hó 17-én Péterváradon megjelent. Megérkezése után nemsokára eljött hozzá Sztojkovits püspök és patriarcha helyettes; előadó mindjárt ez alkalommal kérdé tőle, hogy a Kongressus tagjai mely napon kivánják a Kongressus tényleges megnyitását, s mily ünnepi szertartással akarják őt mint királyi biztost fogadni? kijelentvén egyuttal, hogy a kezdeményezést a Kongressus tagjaira bizza. Sztojkovics püspök azt válaszolá, hogy a következő nap, mint Ő Felsége születés napja a megnyitásra legalkalmasabbnak látszik, s hogy a királyi biztos a régi szertartás szerint fog fogadtatni; ő ekkor semmi nehézséget nem talált az elfogadásra nézve s aznap estére igérte az irásbeli válasz megküldését.

Előadó, hogy annál biztosabban megkaphassa a választ, a helybeli kormánybiztost annak átvétele végett Karloviczra küldé. A válasz éjjeli 1. órakor érkezett, mely azt tartalmazta, hogy az elfogadás egyelőre nem lehetséges, miután a Kongressus tagjai azon nézetben vannak, hogy a királyi biztos fogadtatása egyházi szabadalmaiknak praejudikál.

Ez után előadó ismét átküldött Karloviczra, kérvén az adott válasznak magyarázatát; időközben azonban értésére esett, hogy a Kongressus tagjai terrorizáltatván Miletics és pártja által, egyáltalában nem akarnak a fogadásban részt venni.

Ily körülmények közt augusztus 18-án a kongressus meg nem nyittathatván, a nap Ő Felsége legmagasabb születésnapjára tartott istentisztelet, és diszlakoma és az elfogadás iránti tanácskozásokkal telt el. Augusztus 19-én azonban hirét vevén előadó, hogy a Kongressus tagjai elnök és jegyzők választása felett kezdenek tanácskozni, irásbelileg tudósitá a patriarchai helyettest, hogy minden oly gyülekezést, mely a közönséges előtanácskozások határain tul megy, megtilt, s ha ily gyülést tartatnak, azt azonnal fel fogná oszlatni. Ennek következtében nem fordult elő semmi rendellenesség; Sztojkovics nagy zavarban volt s megüzené előadónak, hogy el fog hozzá jönni; mi 19-én este csakugyan meg is történt. Ezen látogatásnál előadta, hogy a Kongressus tagjai semmiképen sem akarnak az elfogadásban résztvenni, s hogy az előbbi kongressus határozatait, melyek azonban Ő Felsége által nem szentesittettek, akarják érvényesiteni.

Előadó erre, hogy időt nyerjen a kormánnyali érintkezésre, a végleges válaszadásra 24 órai határidőt engedett. A Kongressus tagjai látván, hogy a királyi biztostól a lényegre nézve engedékenységet nem várhatnak, Ő Felségéhez egy távirati felterjesztést intéztek, melyben a megnyitás akadályának elháritásáért folyamodtak.

Letelvén a határidő anélkül, hogy a Kongressus tagjai az elfogadásra készeknek nyilatkoztak volna, előadó egy, a patriarcha helyetteshez intézett átiratban a Kongressust — miután megnyitása a fennforgó körülmények közt lehetetlennek bizonyult — feloszlatottnak nyilvánitotta.

Ezen feloszlató határozat 21-én reggel kézbesittetett a patriarcha helyettesnek.

Előadó ur megjegyezte, hogy netáni zavargások esetére elégséges katonai erőről is gondoskodott.

A királyi biztosnak a kongressus irányában követett eljárása a ministeri értekezlet részéről teljes elismeréssel találkozván, ministerelnök ur még azon kérdést

intézte Mollináry altábornagyhoz, hogy az ő véleménye szerint milyen rendszabályokhoz kellene most folyamodni? mire

Mollináry altábornagy ur a teendőkre nézve nézetét a következőkben adta elő:

1. mulhatalanul szükséges, hogy a mostani patriarcha helyettes elmozdittassék s más administrator neveztessék ki. Ő maga részéről legalkalmasabbnak tartaná Angyelics[1] archimandritát; kivált, miután Gruics magaviselete az egész idő alatt kétes volt, s legalább is bátortalanságot árult el, az által, hogy a királyi biztosnál még látogatást sem tett;

2. hogy a szerb egyházi vagyon kezelése egy külön királyi biztos kezelése alá adassék, s a mult időbeli számadások megvizsgáltassanak;

3. hogy a szerb felekezeti iskolák állami, s illetőleg községi iskolákká alakittassanak. Ez ugyancsak fokozatosan vihető keresztül; egyelőre tehát szoritkozni kellene arra, hogy a felügyelet az iskolákban szigoruan kezeltessék, s hogy e tekintetben Magyar- és Horvátország, s a határőrvidéken egyforma eljárás állapittassék meg.

Ministerelnök ur az előtte szólónak a teendőkre nyilvánitott nézeteit teljesen helyesli, miután ő sem tartja Gruicsot olyannak, kiben teljesen megbizni lehetne, a legszivesebben látná, ha Angyelicset lehetne a patriarcha helyettessé tenni.

Ezen nézetben voltak a ministeri értekezlet többi tagjai is, azonban a közoktatásügyi minister ur kijelenté, hogy Angyelicset, miután nem felszentelt püspök, nem lehet patriarcha helyettessé kinevezni. Ha egy nem felszentelt püspök neveztetnék ki patriarcha helyettesnek, miután mint olyan az elnökséget is vinné a kongressusban, ama visszás helyzet állana elő, hogy olyan egyén lenne a kongressus elöülője, kinek a kongressusban, hacsak mint képviselő meg nem választatik, még szavazata sincsen. Ő tehát, ámbár maga is inkább Angyelicsre szavazna, annak kineveztetését lehetőnek nem tartja; s miután a felszentelés csak a patriarcha által történhetnék, az Angyelics személye ellen fen[n]forgó akadályt jelenben elháríthatónak sem tartja.

Meggyőződvén a ministeri értekezlet, hogy Angyelicset patriarcha helyettesnek kinevezni nem lehet, elhatározta, hogy Gruics Nikanor pakráczi püspöknek kinevezése terjesztessék Ő Felségéhez legfelsőbb jóváhagyás végett s egyszersmind a többi Mollináry által javaslatba hozott rendszabályok is haladéktalanul foganatosittassanak. Ezen határozat végrehajtásával vallás- és közoktatásügyi minister ur bizatott meg.

E.

1872 aug. 31

Minisztertanácsi határozat a szerb egyházi vagyon és alapitványok felülvizsgálata és br. Majthényi László kir. biztosi kinevezése tárgyában.

M. T. 1872 : LXXII/4.

Ministerelnök ur előadta, hogy miután Ő Felsége legmagasabb elnöklete alatt ministertanácsilag elhatároztatott, miszerint a szerb egyházi vagyon és alapitványok állapotának s az előbbeni évek számadásainak megvizsgálására és az azzal összefüggő

[1] *Angyelić* Germán (1822—1888) szerb pátriarcha és karlócai metropolita. Az ötvenes években a karlócai konzisztórium titkára és az itteni papnövelde tanára. 1864-ben archimandrita, 1872-ben bácsi püspök, 1881-ben a kormány hatalmi szóval pátriarchává nevezte ki. 1885-ben éles ellentétbe került a szerb nemzeti egyházi kongresszussal, mire felmentését kérte az uralkodótól. Pátriarchai tisztjét ennek ellenére haláláig viselte.

kérdések rendezésére királyi biztos küldessék ki, a ministeri értekezletnek mielőbb megállapodnia kell arra nézve, ki hozassék ezen küldetésre Ő Felségének javaslatba:

Közoktatási minister[1] ur czélszerünek tartaná, ha a királyi biztos küldetésének kérdése, mielőtt erre nézve a felterjesztés Ő Felségéhez megtétetnék, az uj patriarcha helyettessel is megbeszéltetnék, nehogy az ezen intézkedést maga ellen irányzottnak tekintse, mire

Pénzügyminister[2] ur megjegyezte, hogy nézete szerint kedvezőbb helyzetbe jut az uj helyettes, ha a királyi biztos az ő befolyása nélkül neveztetik ki, miután ez esetben annak kiküldetése ezen intézkedés ellenesei által nem rovathatik fel neki. Előadó minister ur czélszerünek tartaná, ha már a mostani átadás is a királyi biztos jelenlétében történnék.

Vonatkozva a királyi biztos feladatára pénzügyminister ur szükségesnek véli ugyan hogy a királyi biztos figyelmét a politikai viszonyokra is kiterjessze; mindamellett nem szeretné ha a főispánok a királyi biztos kiküldetése által magukat feladatuk teljesitésétől mintegy feloldottaknak tekintenék.

Belügyminister[3] ur megjegyzi erre, hogy ezt az által ki lehet kerülni, ha az illető főispánok is utasittatnak kötelességük teljesitésére, nevezetesen annak kinyomozására, mennyiben vannak meg nyomai a feloszlatott Omladinának; ő ennélfogva ezen értelemben utasitást fog küldeni a főispánokhoz.

Ezek folytán elhatároztatott hogy

királyi biztosnak báró Majthényi[4] László, hontmegyi főispán hozassék Ő Felségénél javaslatba, s ministerelnök ur felkéretett, hogy az ez iránti felterjesztést egyetértőleg a vallás- és közoktatásügyi minister urral, mielőbb tegye meg.

A királyi biztos költségei a vallás- és közoktatásügyi minister ur tárczájából, a keleti egyház segélyezésére megszavazott összegből lesznek fedezendők.

Végül megbizatott a belügyminister ur, hogy a főispánokat a fentemlitett irányban utasitsa.

F.

1872 szept. 6

Minisztertanácsi vélemény br. Scudier altábornagy, a bánáti határőrvidék polgárositására kiküldött kir. biztosnak a Miletić-párt agitációjáról szóló jelentéséről.

M. T. 1872 : LXXV/2.

Felolvastatott báró Scudier altábornagynak, mint a bánáti határőrvidék polgárositása czéljából kiküldött kir. biztosnak f. hó 4-én 908 praes. sz. a ministerelnök urhoz intézett jelentése, melyben a Miletics pártjához tartozó szerbek titkos fondorlataira s kormányellenes izgatásaira figyelmeztet azon megjegyzéssel, hogy kivánatos-

[1] *Pauler* Tivadar.
[2] *Kerkapoly* Károly.
[3] *Tóth* Vilmos.
[4] Br. *Majthényi* László (1820–1908) Hont- és átmenetileg Nyitramegye főispánja. 1848-ban az ó-konzervativokat támogatta. A szabadságharc leveretése után egyideig megyefőnök volt, 1852-ben udvari kamarás, 1872-ben valóságos belső titkos tanácsos lett. 1890-ben Tisza Kálmán bukásakor lemondott a főispánságról és visszavonult.

nak tartaná ezen egyének ellen szigoruan eljárni; egyszersmind pedig inditványba hozza, hogy miután ezen izgatások székhelye leginkább Pancsova, mely város f. évi november 1-el önálló törvényhatóság fog lenni, s választott közegeiben épen semmi biztositékot nem remélhetni arra nézve, hogy ezen izgatások megfékeztessenek; — városi főispánul valamely megbizható és erélyes egyén neveztessék ki.

Megemliti jelentést tevő altábornagy ur azt is, hogy a kormányellenes szerb párt a sajtó utján is folytatja izgatásait, igy pl.: a Pancsevac czimü lap f. évi 63. számában árulónak nevezi Sztankovics nevü tanitót azért, mert a kormány által kinevezett hivatalos előljáróinak engedelmeskedik. — A vidéki lakosok a ros[s]z érzelmü papság által annyira tévutra vannak vezetve, hogy nem tudják, vajjon papjaiknak, avagy a járási közigazgatási tisztviselők szavainak adjanak-e hitelt, miután a kettőnek rendelkezései egymással ellentétben vannak.

Az izgatások központja kivül látszik ugyan esni a határőrvidék határain, azonban tagadni nem lehet, hogy ezen nyughatatlan pártnak nagyszámu tagjai vannak az ottani lelkészek, kereskedők s falusi tanitók sorában is.

Ugylátszik, az omladinisták, jóllehet ezen egylet gyülései betiltvák, valamely titkos módon még mindig szoros összeköttetésben állanak s irodalmi és egyéb ártatlan czélok ürügye alatt szellemileg és anyagilag törekszenek rendzavaró terveiket megvalósitani.

Jelentést tevő tábornok ur megjegyzi végül, hogy miután a határőrvidéki tisztviselőknek a mostani átmeneti időszakban a politikai dolgok menetére nagy befolyásuk nincsen, ő a legjobb akarat mellett sem képes ezen agitátiókkal szemben sikerrel eljárni, e végből inditványozza, hogy egyrészt a ministerium egyes előforduló eseteket kevésb[b]é elnézőleg tárgyaljon, másrészt, hogy egy erélyes főispánról gondoskodjék.

A ministertanácsot báró Scudier[1] altábornagy ur jelentése legkevésb[b]é sem lepte meg. A szerb ajku megyékből beérkező hivatalos tudósitások kétségtelenné teszik, hogy ott a kormányellenes izgatások a Miletics-féle párt által már régebb idő óta jelentékeny mértékben folytattatnak, s a legutóbbi belgrádi események s a magyar kormány erre vonatkozó intézkedései folytán ujabb tápot nyertek.

A ministerium kiváló gondjai közé számitja ezen izgatásokat a legszigorubban szemügyön tartani, s e részben a belügyi minister urat ismételve megbizta, hogy az eseményeket figyelemmel kisérvén, semmit el ne mulasszon, a mi a netaláni kihágások megakadályozására s esetleg megfenyitésére szolgál.

Ami különösen báró Scudier jelentését[2] illeti, erre nézve a ministertanács azon nézetben van, hogy báró Scudiernek válaszképen megirassék, hogy közleménye tudomásul vétetett, s a kormány az ottani dolgokat éber figyelemmel kisérendi s rajta leend, hogy az izgatásoknak gát vettessék, hogy azonban ő is tegye meg mindazt, amit a fennálló legf. utasitások értelmében saját hatáskörében megtehet.

Nevezetesen a katonai törvényszék utján a Pancsevac czimü lap csendháboritó czikke miatt a bünfenyitő eljárást indittassa meg, a törvényszék összeállitásánál figye-

[1] Br. *Scudier* Antal (1818–1900), császári tábornok, majd táborszernagy. A solferinoi csata egyik vezérkari főnöke. 1866-ban, a custozzai ütközetben dandárparancsnok. 1867 után a temesvári hadtest parancsnoka volt.
[2] Majthényi szerb-biztosi kinevezésében kétségkívül része volt br. Scudier altábornagy, a bánáti határőrvidék polgárosítására kiküldött kir. biztos jelentésének, aki a „Miletics-pártiak határőrvidékszéli titkos fondorlatairól és omladinista szervezkedéséről" szóló tudósításával erélyes eszközök igénybevételére készteti a kérdésben tájékozatlan kormányt. A helyzet fonákságára jellemző, hogy az új királyi biztos a szerb ügyekben nem kevésbbé járatlan, mint megbízói; a minisztertanács hozzájárulásával a hontmegyei törvényszékről visz magával szerbül beszélő „szakértőt" (M. T. 1872 : LXXV/3).

lemmel legyen arra, hogy eljáró s itélő birákul csak oly egyének alkalmaztassanak, kik egészen távol állanak ezen szerb agitátióktól; egyébiránt puhatoltassa ki, miben állanak azon, a kormányközegek intézkedésével ellentétben álló, tévutra vezető nyilatkozatai s oktatásai a szerb papságnak, melyekről jelentésében emlitést tesz; kisérje figyelemmel az eseményeket s tegyen folyton jelentést a tapasztaltakról. Tudatandó lesz vele az is, hogy a szerb alapok és vagyonok állásának megvizsgálására báró Majthényi László főispán kir. biztosul van kiküldve, kinek feladata lévén figyelmét mindazon körülményekre is kiterjeszteni, melyek közigazgatási szempontból a főüggyel összeköttetésben állanak, — az altábornagy ur igen helyesen fogna tenni, ha vele a függőben levő szerb dolgok iránt magát érintkezésbe tenné, s az adatokat vele közölvén, a további teendőkre nézve a kormány elhatározásait előkészitené.

A pancsovai főispáni székre nézve gondoskodni fog a ministerium, hogy oda valamely erélyes egyén hozattassék javaslatba. E részbeni megállapodását a tábornok urral tudatni fogja.

Kerkápoly minister ur Macsvánszky jelenlegi ujvidéki polgármestert vélné Pancsovára főispánnak kineveztetni. Trefort[3] minister ur pedig Flatt[4] Endre volt szabadkai polgármesterre hivja fel a ministertanács figyelmét.

E tekintetben azonban a ministertanács ez uttal érdemlegesen még nem határozott s későbbre tartja fel az elhatározást.

G.

1872 okt. 14

Br. Majthényi László kir. biztos jelentése gr. Lónyay Menyhért miniszterelnöknek a feloszlatott szerb kongresszus ellenzéki manifesztumának karhatalom útján történt megsemmisitéséről.[1]

M. E. 1872 — Ic — 150 (1952)

124. k. b. sz.
1872.

Hont Megye kir. biztos főispánjától.

Kegyelmes Uram!

Folyó évi Október hó 14-ikéről 108 sz.[2] alatt keltezett felterjesztésemben tüzetesen elemeztem azon indokokat, melyeknél fogva a feloszlatott karloviczi kongresszus több tagja által közzétett kibocsátványnak az egyes görög keleti szerb egyház községek által történt tárgyaltatását, minden arra vonatkozó iratokkal együtt megsemmisitendőnek tartottam.

[3] Vallás- és közoktatásügyi miniszter Pauler Tivadar 1872 szept. 4-én történt lemondása és igazságügyi miniszteri kinevezése óta.

[4] *Flatt* Endre (1815—1885) szabadkai polgármester, majd ujvidéki főispán. Az ötvenes években a Temesvarer Zeitung szerkesztője.

[1] *Majthényi* László a szerb ügyekben kiküldött királyi biztosi minőségében rövid két hónap alatt annyira kiélezte az ellentéteket, hogy a kongresszusi ellenzék 72 tagja manifesztumba foglalta sérelmeit s azt — kongresszus hiján — a szerb egyházközségek újvidéki értekezletén kívánta megvitatni. Majthényi ekkor elrendelte a nemzetiségtörténeti szempontból becses „Manifestum" megsemmisítését, amit titkára a jelentésében leírt módon végrehajtott. A helyzetkép teljességéhez hozzátartozik, hogy a Milán szerb fejedelem nagykorusítása alkalmával rendezett belgrádi ünnepségek idejére elrendelt „elővigyázati intézkedések" (vö. M.T. 1872: LXII/1), majd pedig Kosztić Lázárnak ez alkalomból mondott belgrádi üdvözlő beszéde miatt „felségsértés" címen történt elítélése (Curia V. 872/3480) is jelentékenyen hozzájárultak a magyar-szerb nemzetiségi viszály elmérgesedéséhez.

[2] Lapszélen fekete ceruzával: „nincs beigtatva".

Ez eljárás határnapjául Ujvidékre nézve a mai nap 11 d. e. óráját tüzvén ki *határidőül*, — rendkivüli közgyülés tartása iránt az illető elnökség utján intézkedtem.

Különleges kiküldöttekül Marró Iván kir. honv. miniszteri, s oldalam mellett lévő titkárt és Vukovics Illés helybeli törvényhatósági főjegyzőt jelöltem ki; azomban ez utóbbi a megbizásban részt venni (hihetőn az időközben megérkezett Miletics által közvetlenül gyakorolt pressio folytában) vonakodván, az eljárás egyedül Marró által foganatosittatott.

A nevezett városi főjegyzőnek, kit Miletics hivének tudtam, az actióba való bevonása által a tulzó szerb táborban uralkodó hangulat üterére kivántam tapintani.

Ha elvállalja: a congressus egyik volt tagja hozzájárulásával desavouiroztatik a kibocsájtvány és — eszközöltetik a megsemmisités — azonkivül jel lett volna arra, hogy a mozgalom inkább csak felszinén van, miután az ellene irányzott actióra egy itt honos, családi és egyéb terjedt összeköttetésben álló egyéniség vállalkozik.

Vonakodása, melynek főoka a jelen pressio és jövője fölötti aggály, kétségtelenné tette, hogy mély gyökereket vert azon szellemi korállapot, melynek a létező bonyadalmak egyik kiágazását képezik.

Marrót oda utasitottam, hogy azon irott rendelet iránt, me[l]lyel az egyház gyülés számára elláttam, vitát ne engedjen, ha pedig ilyen keletkeznék, a termet ürittesse ki, azontul pedig az okmányok tényleges megsemmisitését eszközölje.

E czélból még tegnap megkerestem a helybeli katonai parancsnokságot, hogy szükség esetére a fegyveres erőt készen tartsa. Minek teljes, s ügyünk iránti élénk buzgalmat tanusitó készséggel megfelelve is lőn Györgyi ezredes ur részéről.

Ezek voltak az előkészületek.

A megsemmisitési cselekvés lefolyásáról kiküldöttem által felvett jegyzőkönyvet jelentésével együtt van szerencsém ide mellékelni.

Az erőkifejtés részemről szándékos tüntetés volt. Óhajtottam, hogy tért nyerjen azon meggyőződés, hogy midőn nem főfontosságu kérdésben már a kormány nem tágitó erélyt fejt ki, fontosabb esetekben annál inkább fokozott mérvben komoly azon eltökéllése, hogy törvényes határozatainak zavartalanul érvény szereztessék.

Öszveütközés épen nem, — kihágás mint hallom, annyiban történt, hogy egy városi rendőri hivatalnok egy tanár által insultáltatott. E tárgyban intézkedni fogok 's a kitétel alapossága esetére a tettest felfüggesztvén hivatalától, fenyitő kereset alá vételét fogom szorgalmazni. — Valjon a jegyzőkönyv kiszolgálását megtagadó elnök és jegyző kereset alá veendők-e, egyetértőleg a kir. ügyésszel fogom elhatározni. Ugyszinte beható megfontolás tárgyává tenni azon kérdést, valjon nem volna-e szükséges feloszlatni az itteni egyházi testületet, melyet már is terhel a szabály ellenes és illetéktelen cselekvések hosszu bünlajstroma.

A nép közönyös volt. Az értelmesb osztályokra megfélemlitő — s megnyugtató hatással volt a cselekmény, az elfoglalt pártállásokhoz képest. Mellőzhetlen első lépés nézetem szerint a Miletics fractio decomponálására, mert teljes meggyőződésem, hogy egy párt csupán elvi diadalok mellett, legyenek azok bár oly fényesek, fenn nem állhat, s szétporlik, ha tartósan hiányzik az ily diadalok anyagi járuléka.

Néhány szájas ember már nem csak hallgatott, de sőt csititólag működött.

Mindinkább érlelődik bennem azon hit, hogy Nagyméltóságod utasitásához idomitott, lankadatlanul erélyes, de minden irányban óvatos eljárás, melyért a parla-

ment előtt is a felelő[s]ség elvállalható, képezi az egyedüli fonalat, mely a bonyadalmak ezen tömkelegéből bizton kivezet.

Alázatos tisztelettel maradván Nagyméltóságu Gróf Minister Urnák
Ujvidéken 1872-ik évi Oktober 14-én.

alázatos szolgája:
B[r]. Majthényi László.

H.

1872 okt. 14

Marró István kir. biztosi titkár jelentése a szerb kongresszusi ellenzék manifesztumának megsemmisítéséről.

M. E. 1872 – Ic – 150 (ad 1952)

Méltóságos Báró Királyi biztos Ur!

Mai napon kapott magas meghagyásának és utasitásának megfelelőleg, bátor vagyok alázatosan jelenteni: hogy a folyó évi 108. szám alatt kelt királyi biztosi rendeletet, a mint ez az ·/. alá csatolt jegyzőkönyvben bővebben és részletesen ki van mutatva, az ujvidéki görög keleti szerb egyház község elnökének, Branovácsky István urnak a községi rendkivüli gyülés megnyitása alkalmával, ma d. e. 11 óra 10 perczkor átadtam, s hogy, miután az abban követelt engedelmesség az illetők részéről megtagadtatott, az egyházi község f. é. augustus 20-án (september 1-én) szerkesztett közgyülési jegyzőkönyvének 124. szám alatt hozott határozatát, az arra vonatkozó tárgyalás tartalmával együtt, valamint a f. é. augustus havában szétoszlatott karloviczi kongressus 72 tagjának aláirásával ellátott és nyomtatott „Manifestumot" is, a mondott egyház község tanácstermében megsemmisittettem, illetőleg olvashatatlanná tettem.

Mély tiszteletem kifejezése mellett maradok
Méltóságos Báró kir. biztos urnak
Ujvidéken, 1872. oktob. 14-kén.

legalázatosabb szolgája
Marró Iván
ministeri és k. biztosi titkár,
mint k. biztosi kiküldött.

I.

1872 nov. 11

Trifunác Sándor interpellációja a szerb egyházi ügyekben kiküldött királyi biztos eljárása miatt.

M. E. 1872 – Ic – 150 (2098).[1]

Interpellatio
a ministerelnök valamint a vallás- és közoktatásügyi minister urakhoz.

Ő cs. és ap. kir. felségének f. é. Szeptember 4-ről kelt, és a ministerelnök valamint a vallás- és közoktatásügyi minister Urak által ellenjegyzett legfelsőbb leirata által b. Majthényi László ur Hontmegye főispánja mint királyi, illetőleg kormánybiztos azon megbizással küldetett ki, miszerint az 1868. évi IX. t. cz. 3 §-ában a korona részére fentartott legfelsőbb felügyeleti jog alapján a magyarországi görögkeleti szerb zárdai és egyébb egyházi alapitványi jószágok kezelésére vonatkozó számadásokat megvizsgálja és ebbeli eljárásának eredményéről jelentését Ő felsége felelős kormányának beterjeszsze.

Miután e szerint az idézett l. f. leirat értelmében a nevezett kormánybiztos feladata és hatásköre világosan és szabatosan elő lett irva;

tekintve, hogy azon kivételes természetnél fogva, mellyel az ilynemü kiküldetések birnak, hatályuk már csak azon okból is, hogy külömben a törvény és alkotmány ellen semmi praejudicium ne alkottassék, szigoruan értelmezendő;

tekintve, hogy a nevezett kormánybiztos ur nem csak hogy mindamellett, hogy kiküldetése óta már két hónap eltelt, még egy lépést sem tett a legfelsőbb leirat által körvonalazott feladatának teljesitésében de ezt egészen mellőzve oly cselekvényekét követett el, melyek mint pl. az Ujvidéki g. k. egyházi község szétoszlása, — a mi, ha okok szolgáltattak reá a felsőbb egyházi, vagy a legrosszabb esetben ha t. i. ezen okok politikai természetüek is lettek volna, az illető politikai hatóságokhoz, de semmi esetre sem az ő jogköréhez tartozhatott, vagy az önhatalmu visszaoktroyálása egy az egyházi község által elbocsájtott tanitójának, — a mire ha ennek rehabilitatiójára jogos követelése is lett volna szintugy nem a kormánybiztos ur, hanem a felsőbb tanügyi hatósága hivatva volt, — vagy végre az ujvidéki gymnasium egy tanárának önkényes elbocsátása s. a. t. egészen a legfelsőbb leiratban körülirt hatáskörén tulesvén, csakis ennek önhatalmu áthágásával, tehát törvényellenesen történhettek meg és ez oknál fogva annyival is inkább rosszalandók, mivel azon mód, melylyel véghezvitettek mint az ottani lakosság szükségnélküli provocatioja és jogérzületük könyelmü megsértése mutatkozik, és mivel, ha azon mellékes körülményeket is szemügyre vesszük, mellyekkel kiváltkép a legutóbb elmondott tény, az ottani és némely bécsi lapok hirei szerint egybekötve volt, mely hirek szerint azon tanár elbocsátása csak azon okból keletkezett volna be, mert ez a kormánybiztos ur ajánlatát, hogy t. i. magát az ottani ellenzékiek ellen kém gyanánt használhassa, visszautasitotta, egész különös fényben tüntetné fel kiküldetésének valódi czélját;

tekintettel végre arra, hogy az ilyen egész más ürügy alatt történt kiküldetése egy egészen külömböző körbeni müködésre szánt, névleg egyházi alapitványi, de tényleg politikai biztosnak, nagyon veszedelmes praecedensé válhatik akárminemü ministeri vágyak előmozditására és létesitésére, a ministerelnök valamint a vallás és közoktatásügyi minister urakhoz a következő interpellatiot bátor vagyok intézni:

1. Van-e tudomásuk arról, hogy b. Majthényi László ur, a helyett hogy megbizatásának melyet Ő Felsége részéről vett, megfelelve a magyarországi g. k. szerb zárdai és egyébb egyházi javadalmak kezelése iránti számadások felülvizsgálásához fogna, a kijelölt hatáskörének mellőzésével, cselekményeket követett el, melyek egyrészt a legfelsőbb rendeletnek áthágásával az önkény körébe léptek, másrészt pedig, a mennyiben azon körülményekről, melyek közt véghezvitettek, szóló hirek valóknak bizonyulnának, nem csak az ő hanem az őt javaslatba hozott kormány tekintélyén és méltóságán is nehéz csorbát ütni képesek lennének?

2. Ha van, szándékoznak-e a minister urak a nevezett biztos urat e végett szigoruan kérdőre vo[n]ni és ebbeli eljárásuk eredményét a t. ház elébe terjeszteni?

Pest, 1872 November 11-én.

Trifunátz Sándor s. k.
Nagy-Becskerek városának országgyülési képviselője.

[1] Vö. Képv. Napló 1872–75 II. 18–19. l.

102.

Az 1872. évi nemzetiségi válaszfelirati javaslat.

A.

1872 szept. 26

A nemzetiségi klub vitája Miletić válaszfelirati javaslatáról.

Federaţiunea 1872 95. sz.

Mivel a képviselőház megnyitásakor több román képviselő hiányzott a Nemzeti Pártból, a klub nem alakulhatott meg f. év szeptember 23-ig, amikor is megjelent 6 tag, vagyis a szükséges többség, hogy a klub megalakulhasson és érvényes határozatokat hozhasson. Hétfőn este 6 órakor összegyültek Cosma Parthén, Mocsonyi Sándor, Mocsonyi Antal, Pop György, Roman Sándor és Stănescu M. László képviselők. Mielőtt a klubot megalakitották volna, előzetesen megvitatták, hogy ebben a ciklusban a klub a nemzetiségi képviselők klubja legyen vagy csak a Nemzeti Párt román képviselőinek klubja.

Nyomós indokokra való tekintettel ugy határoztak, hogy a klub jellege a régi marad, vagyis minden nemzetiségi képviselőt magába foglal: románt, szerbet, szlovákot stb., tehát mindazokat, akik részt óhajtanak venni. A másik előzetes kérdés volt: vajjon a klub mint olyan, akar-e külön válaszolni a trónbeszédre[1]? vagy csak javitásokat, változtatásokat fog tenni a többség által elfogadott válaszban. Egyik jelenlevő képviselő azt mondta, hogy Miletićnek kész van a válaszfelirata és kifejezte azon óhaját, hogy ezt a román képviselőknek is tudomására szeretné hozni, hogy ennek ismeretében vagy a klub, vagy pedig egyesek nyilatkozzanak, hogy elfogadják-e. Amikor ezt a pontot kérdésre tették fel, az eredmény ez volt: hallják először a felirat szövegét s majd azután fognak dönteni.

Ebből a célból a szerb és román képviselők összegyültek, megalakitották a klubot és Mocsonyi Sándort egyhangulag elnökké választották. Titkár a románok részéről V. M. Stănescu, a szerbek részéről Trifunác képviselő lett; majd felolvasták Miletić felirati beszédét. Ezekután Roman képviselő kifejtette, hogy mivel ezt a feliratot nem a klub kiküldött bizottsága készitette, nagy nehézségek, részben leküzdhetetlen nehézségek merülnek fel és pedig a revizió szüksége, amihez hiányzik az idő és a forma, mivel ez tulajdonképpen nem felirat, hanem vád és sérelmi irat, melybe személyes kérdések kerültek, mint pl. Rauch[2] exbán története,[3] továbbá törvényjavaslatokat foglal magában, melyeknek szintén nincs helyük egy feliratban. Éppen ezért Roman úgy véli, hogy a klub mint olyan nem terjesztheti be a feliratot és így,

[1] A nemzetiségi sajtó ezidőtájt gyakran foglalkozik a nemzetiségek közti együttműködés gondolatával. Erre a nemzetiségi szolidaritásra törekszik a román országgyűlési képviselők klubja, amikor kimondja, hogy a klub a nemzetiségi képviselők közös testülete. A gyakorlatban azonban ekkor még nem sikerül egybehangolnia a részben ellentétes nemzetiségi érdekeket, mint az a nemzetiségi képviselők klubjának a Miletić—Trifunác-féle válaszfelirati javaslattal szemben tanúsított eljárásából kitűnik. A válaszfelirati javaslatot Miletić 1872. szeptember végén olvasta fel a klubban, ahol annak román vonatkozásait — Mocsonyi Sándor kívánságára gondosan átszövegezték.

[2] Br. *Rauch* Levin (1819—1890) horvát bán, a kiegyezési kormányok politikáját támogató horvát unio-párt alapítója. Báni tisztjét 1871-ig, az unio-párt bukásáig viselte. Utódja Bedeković Kálmán lett.

[3] Ismeretes (ld. 61. sz. irat) hogy Miletićet a Rauch bán ellen írt 1870. évi cikke miatt egyévi fogházra itélték.

mint a mult ciklusban, csak a szükséges javitásokra fog szoritkozni. Mocsonyi Sándor képviselő még hozzáteszi, hogy ezt a feliratot már csak azért sem fogadhatja el a klub, mert igen sokat foglalkozik a Lajtán túli részekkel, holott szerinte a magyar királyság kérdéseire kell korlátozni. Ezenkivül Miletić felirata inkább a szláv kérdéssel foglalkozik s leginkább szláv szempontból nézi a dolgokat; ezért Roman azt hiszi, hogy a klub nem fogadhatja el és következésképpen fenntartja azon javaslatát, hogy csak javításokat eszközöljenek a klub részéről, de a feliratot nyújtsa be szerzője és írják azok alá, akik akarják.

Miletić képviselő kijelentette, hogy kezdettől fogva tudta, hogy feliratát a klub nem fogja elfogadni, mert nincsen meg a felirati formája és mert egyéni kifejezése saját nézeteinek és érzelmeinek; nem ragaszkodik tehát ahhoz, hogy elfogadják, csak arra kéri a románokat, állapítsák meg, jól van-e az Erdélyre vonatkozó rész megfogalmazva az, amit ő feliratában sérelmesnek tekintett. A román képviselők ezen rész tartalmával meg voltak elégedve, de, tekintettel a balázsfalvi konferencia memorandumának[4] hangjára és a köztudatba átszivárgott komor hirekre s nem akarván sem önmagukat, sem Miletićet téves megvilágításba állítani azáltal, hogy védelmeznek egy olyan álláspontot, melyről a közvetlenül érdekeltek már lemondtak; az erdélyi részekre vonatkozó részt — Mocsonyi képviselő javaslatára — általánosságban fogalmazták és szerkesztették meg. A gyülés 10 órakor zárult.

B.

1872 okt.

Miletić Szvetozár és Trifunác Sándor országgyülési képviselők felirati javaslata.

1872—75. évi Képv. Ir. I. 216—227. l.

Császári királyi Felség!

Felhasználva azon ritka alkalmat, melyet a parlamentáris szokás a népképviselőknek nyujt, hogy válaszolva a trónbeszédre, az uj törvényhozás időszakának küszöbén kijelöljék részükről azon helyzetet, melyet a trónbeszédben kifejezett álláspont irányában elfoglalnak, nem különben, hogy a közügyek feletti nézeteiket adják elő, megjegyezzük mindenekelőtt, hogy a trónbeszédre azon hódolattal fogunk nyilatkozni, mely választóink kebleit tölti el Felséged irányában, de egyszersmind azon nyilt őszinteséggel is, mely az egyedüli eszközt képezi, hogy Felséged állampolgárainak habár különböző, de mindamellett valódi gondolatait meghallgatva, azokat megbirálhassa, azokból az igazságot kitudhassa, mely igazság, ha valaha, ugy minden esetre jelenleg a nagyszerü eseményekben és még nagyobb veszélyekben bővelkedő napjainkban megmérhetetlen becsü a kormány s a népképviselet között.

A trónbeszéd kiindulási pontját az államjogi kérdések megoldása képezi, melyet Felséged az alkotmányos államéletnek alapjául és a szellemi s anyagi fejlődés feltételéül elismerni kegyeskedik; s azon előfeltevésben, hogy az államjogi kérdések valóban kedvezően vannak eldöntve. Felséged különféle reformokat helyez kilátásba s egyuttal felhivja ezen képviselőházat, hogy fogjon hozzá e reformok megvalósitásához s használja fel a kedvező külkörülményeket jótékony intézmények alkotására s azok megszilárditására.

[1] Ld. 92/C sz. irat.

Magunk is, válaszolva Felséged trónbeszédére, az államjogi kérdések megoldását vesszük kiindulási pontul, magunk is ezen kérdések kedvező megoldását alkotmányos életünk legbiztosabb alapjául és az összes üdvös reformok előfeltételéül tekintjük, kiváltképen azoknak megoldását, melyek az állam alkotmányával szerves kapcsolatban állanak s melyeknek becse s állandósága az államalkotmány becsétől tételeztetik fel; azonban fájdalommal kell kijelentenünk, hogy tekintettel a dolgok általános állására Felséged birodalmában s szemlélve a következményeket, melyek az államjogi kérdések megoldása után felmerültek, nem vagyunk képesek magunknak azon meggyőződést szerezni, hogy az államjogi kérdések kedvezően és akképen vannak elintézve, hogy magyar-osztrák monarchia alaptörvényei egyáltalában, a magyar korona tartományaié pedig különösen jótékony reformok s intézmények alkotásának biztos alapjául szolgálhatnának.

A trónbeszéd egyes egyedül a magyar korona területére szoritkozik. — Magunk is a magyar korona tartományai belviszonyainak szemléletére szoritkoznánk, ha az államjogi kérdések, melyek a trónbeszéd szavai szerint évszázadok óta elintézetlen valának, el lennének intézve a magyar korona tartományai függetlenségének értelmében és érdekében; mi több: örvendenénk, ha constatálhatnók, hogy valamint a magyar korona tartományaiban lakó, egymás segélyezésére utalt népségeknek minél nagyobb egyetértése képezné ezen függetlenségnek feltételét, ugyanezen függetlenitett államállapotnak következménye is e népségeknek minél nagyobb kielégitése volna; de mi két okból vagyunk kénytelenek tekintetünket Felséged többi tartományainak államjogi viszonyaira és helyzetére is vetni; mert az 1867-iki, az osztrák-magyar kiegyezésről szólló 12-ik t. cz. 25. szakasz azt jelöli ki ezen kapocs feltételéül, hogy t. i. Felséged többi országaiban is életbe fog léptettetni teljes alkotmányosság, minek erejénél fogva, mindaddig, mig e kapocs fennáll, e képviselő testületnek nemcsak joga, de kötelessége is ügyelni arra, hogy Felséged többi országaiban is teljes alkotmányosság uralkodjék; másodszor pedig, mivel Felséged többi tartományaiban valósággal oly államjogi állapot uralkodik, amely nemcsak, hogy meg nem felel a megállapitott kapocs ama feltételének, hanem az alkotmányosságra egyátalán veszélyes, és mivel ily visszahatása a monarchia külviszonyaira is, a monarchia külbékéjére nézve veszélyforrássá vált.

Általánosan elismert tény, hogy a Lajthán tul még nincsen életbe léptetve az alkotmány; belebocsátkozva a források kutatásába s birálatába, valamint az ottani legjelentékenyebb királyságoknak történelmi államjogait elnyomó octroyált alkotmány keletkezésének szemléletébe, az általánosan ismert tényeket konstatáljuk, hogy a cseh nemzet, mely a cseh királyságban s Morvaországban 5 millióra rug, ez alkotmányt nem ismeri el, s abban részt sem vesz, — hogy a lengyelek avval nincsenek megelégedve s az ugynevezett birodalmi tanácsból is már kilépni szándékoznak, s hogy végre a Szlovéneket és Dalmátokat csakis a kormány pressiója képes még rövid időre az abból való kilépéstől visszatartóztatni; szóval: ott az alkotmány tényleg egyedül a német nemzet kezében egy monopolt képez, mig a többi lakosság, illetőleg annak nagyobb fele része, s ezek között a 18 milliónál többre rugó szláv nemzet ez alkotmánnyal s a birodalmi helyzettel folytonos küzdelemben áll.

Elégületlenség uralkodik mindenütt, Galicziában, Krajnában, Bukowinában, Dalmatiában, Ausztria egy részében és Tirolban, de Csehországban az elkeseredettség legmagasabb fokát érte el...

Felség! Közel 20 milliót számláló szláv nemzet, mely Felséged birodalmát lakja, követeli az igazságot és nemzeti egyenjogusitást s óhajtja az államjogi kérdések

oly megoldását, melyben politikai és nemzeti fejlődésük biztositva leend; ezt ők Felséged magas trónjától azért is követelik, mivel a koronatanácsban nincsen szavuk, s mivel az ellenkező oldalon a túlnyomóság nem annyira annak tulajdon erejében, mint inkább abban fekszik, hogy az államjogi kérdések akképen vannak megoldva, miszerint a monarchia-hatalom kormány-pálczája az ő mérlegük felé hajlik.

Felséged kegyeskedett hivatkozni a többi, békét biztositó államok barátságos viszonyaira. Ha őszinték ezen kötelékek, akkor sem észak, sem nyugot nem veheti ros[s]z néven, hogy a béke tartama alatt még 20 millió lakos kielégitése által gyarapodni fog Felséged monarchiájának ereje — ha pedig nem őszinték, akkor látszólagos és ideiglenes békéből azok huznának legtöbb hasznot, kiknek érdekében fekszik, hogy egynéhány évvel később is 20 millió elégedetlen lakost találjanak e birodalomban.

Ily monarchia, mint az osztrák-magyar, fen[n]tartására és védelmére nem elegendő a polgároknak csak külső, positiv törvényekkel kieszközölt odaadása, hűsége, hanem egyszersmind minden népek lelkesült áldozatkészsége is, amely pedig csakis mindnyájuk kielégitése által érhető el, különben a többség a monarchia sorsa irányában közömbössé válhatik, hacsak a külveszélyek nem válnak reményeik kalauzául.

Ez oknál fogva óhajtjuk, hogy Felséged ujból is felvenni kegyeskedjék Felséged többi országaiban a kiegyezés kisérletét és reméljük, hogy e tekintetben számot tarthat és találand is mindazon népségnek segélyére, a melyek a monarchia minden népségeinek egyetértésében és kielégitésében nemcsak általában a monarchiának, hanem az összes birodalmi népek fennállásának és alkotmányos fejlődésének egyedüli biztositékát tekintik.

Áttérve a magyar korona területére, mellyel a trónbeszéd foglalkozik, ott is oly állapotra találunk, mely consolidáltnak, szilárdnak nem nevezhető. Az elégületlenség, habár itt még oly nagy mérvben nem vett erőt, mint a monarchia tulsó felében, mindamellett általános. Hogy ne is emlitsük az egyes pártoknak, a magyar korona országai s Felséged többi országai közti államjogi viszonyok megoldására vonatkozó különböző nézeteit, már maga a kormányzati rendszer egyrészt intézményeivel s azok eredményével, másrészt pedig a nem magyar nemzetiségek iránti politikájával olyan, hogy egy nemzet sincs, mely a dolgok mai állásával megelégedve volna, még maga a magyar nemzet sem, miként az az országgyülési képviselők választásából kitünik, melyek nagyobbára ellenzékiek ott, ahol a magyar elem tiszta vagy tulnyomó.

A mi a kormányzati rendszert illeti, ez politikai tekintetben nem szabadelvü, inkább retrográd és erőszakos, nemzetgazdászati tekintetben önző és pazarló, mind a két tekintetben pedig corruptiv, s igy minden törvény, intézmény és rendelet is magán hordja az ilyen kormányzati rendszer bélyegét.

Midőn az egész müvelt és szabadelvü világban a közigazgatási decentralisatió, s municipalis és községi önkormányzat jelszóvá vált, — Magyarországban, mely e tekintetben mintául szolgált, alkottatik és életbe léptetik oly municipalis föléný, mely ugy szervezeténél, mint a municipiumok hatáskörénél fogva a municipiumokat a ministeri mindenható hatalom kegyébe veti, s ez által az alkotmányosság utolsó védbástyáit is veszélyes időben rombolja le.

A biróságok mind szervezetüknél, mind közigazgatási hatalomtóli függésüknél fogva egyáltalán nem nyujtanak elegendő biztositékot a függetlenség és részrehajlatlanság tekintetében, a politika itt is észrevehető szerepet játszik az igazságszolgáltatás mérlegében. Ez okból, valamint a törvényszékeknek a közigazgatási közegek irányábani tehetetlenségöknél fogva is, a polgárok és családok személyes szabadsága, biztonsága, becsülete s nyugalma, minden tekintet s felelősség nélkül az önkénynek áldozatul esnek.

A közlekedési eszközök a nemzet anyagi, s közvetve szellemi fejlődésének és az ország felvirágzásának legnagyobb rugói. E tekintetben általánosan ismert dolog, hogy minden rendszer és nagyobbára minden tekintet nélkül a közjólétre, hanem csupán egyes családi és egyéb spekulatió érdekekre való tekintettel jártak el.

A közvélemény megegyezik abban, hogy sok vasuti vonal egyes családi érdekek szerint lett felállitva és hogy a concessióknál nagy szerepet játszott a speculatió és a corruptió.

Azonkivül köztudomásu dolog, hogy a vasutak csak azon feltétel alatt hozhatnak nemzetgazdászati és pénzügyi hasznot, ha az országutak a közlekedést megkönnyitik; azonban mig a vasuti vonalak a fenti mód szerint épittettek, az országutak kijavitásáról a kormány nemcsak hogy nem gondoskodott, sőt inkább a még jó állapotban lévőket is elhanyagolta.

A mi a pénzügyet illeti, itt az adórendszer igazságta'an, amennyiben az még az absolutismus idejéből változatlanul fennmaradt, sőt behajtási módjára nézve még rosszabbra fordult; a közterhek mennyisége pedig napról-napra szaporodik s tekintve, hogy békés időben élünk, hogy az évek, egyeseket s némely vidékeket kivéve, kedvezőknek mondhatók, mindamellett a deficit minden évben növekszik. A budget pedig, mely 10 év előtt az egész monarchiára volt elégséges, most a magyar korona országaira sem elegendő.

Felséged kormánya pedig a jelen trónbeszédben a pénzügyi téren jelen törvényhozó ülésszakra nem ígér egyéb reformokat, mint a melyek az adónak arányosabb kiosztására vonatkoznak, szó sincsen pedig maguknak az adónemeknek kijavitásáról, nem különben az állami monopol eltörléséről a dohány tekintetében.

Az idő szelleme, az igazságosság, és a szükség azt hozzák magukkal, hogy egyrészről a különböző adók helyében a progresszív adó jövedelem, mint az egyedül igazságos adó, hozassék be; más részről pedig az improduktiv czélokra, különösen a jelentékeny sorhadra és számtalan hivatalnokokra tett kiadások csökkentessenek, kisebbíttessenek meg, hogy továbbá állami források nyittassanak azon munkások és munkásegyesületek munkája- és hitelének biztositására, mely munkások és egyesületek, társadalmi viszonyok folytán a tőke versenye irányában a tehetetlenség helyzetébe jutottak.

A trónbeszédben, mint a jelen ülésszak fontosabb egyes feladatai emlittetnek: a felsőház reorganisatiója, a választási rendnek megváltoztatása és a sajtótörvény.

Ami az elsőt illeti, bevalljuk, hogy a parlamentáris kormánynyal biró alkotmányos államban nem látjuk be a felsőház szükségét. Elegendő biztositékot nyujt az elhamarkodás ellen egy ház is a sanctio praerogatiájával,[1] nemkülönben a koronának az országgyülés feloszlatására és a népre való hivatkozásra vonatkozó jogával. A felsőház elveszté rendi politikai jelentőségének felételeit és gyenge arra, hogy rendkivüli körülmények között az idő szelleme avagy a szenvedélyek áramlata ellen gátot képezzen; a dolgok természetes folyamában azonban az előhaladás menetét megakaszthatja és ez által oly veszélyeket idézhet elő, melyekről itt hallgatunk.

Mi itt kivánjuk a választási rend kijavitását, de nemcsak az eljárás tekintetében, hanem főleg a democraticus szabadság értelmében is, és azért megvárjuk az általános szavazaton alapuló javaslatnak előterjesztését.

Ami a sajtót illeti, elismerjük, hogy a fennálló törvény hiányokat foglal magában, melyeknek kijavitását novellák utján addig is kivánnók, mig az általános büntetőtörvénykönyv napvilágot nem lát; de el nem hallgathatjuk, hogy az ujabb törvényhozási tudomány ellenkezik a különleges sajtótörvényekkel és törvényszékekkel, azért is kivánatos volna, hogy a kilátásba helyezett általános büntető-törvénykönyv az általános büntetőjogi elvek szerint a sajtókihágásokra is kiterjeszkedő rendszabályokat foglalja magában, a sajtó pedig szabad legyen minden praeventiv mérvektől.

[1] Előzetes döntési jogával.

Végre, sajnálkozással vesszük észre, hogy a trónbeszéd nem helyezi kilátásba a még hiányzó, a szabad társulásról és szabad gyülekezésről szóló törvényeket, a mely törvények pedig minden alkotmányos államban polgári alaptörvények és a politikai szabadság alapbiztositékaiként tekintetnek. Nem kevésbbé nincs még positiv törvényünk a személyes szabadság és biztonság, a levéltitkok szentsége és a házi jog biztositékairól.

Mi a jelen országgyülés feladatának tartjuk, hogy e tekintetben is czélszerü intézményeket és törvényeket hozzon.

Azonban a belpolitikai kérdéseken kivül léteznek oly elintézetlen kérdések is, melyek államjogi természetüek, vagy a melyek az államjogi kérdésekkel igen szoros kapcsolatban állanak.

Ezek között első helyet foglal el Dalmatia, Horvátszlavonország államjogi állásának, s azoknak Magyarországhozi viszonyának kérdése.

Horvát- és Szlavonország nemzete két horvát- és szlavon országgyülési válasz-tásokkal két izben fejezte ki, hogy elégületlen e kérdésnek olyan elintézésével, a milyent az 1868-iki octroyált országgyülési s választási rend szerint egybeállitott országgyülés elfogadott.

Örvendünk, hogy Felséged az e folyó évi zágrábi országgyülésen kifejezett népakaratnak engedve, bennünket felhivni kegyeskedett, hogy küldjünk ki egy regnicolaris küldöttséget, a mely az emlitett királyságok hasonló küldöttségével az 1868-iki XXX. t. cz. némely pontjait venné revisio alá.

Azonban első tekintetre szembetűnő, hogy ez alkalommal a trónbeszédben a Dalmát királyságról emlités sincs, melyről pedig az 1868. XXX. t. cz. 65. §-ban az lőn megállapitva, hogy kivánatos lenne, azt Horvátországgal egybekapcsolni, mi mai napig sem történt; azért, miután ezen kérdés jelenleg a trónbeszédben mellőztetik, ugy tetszik, mintha Felséged kormánya az országgyülési ülésszak folyamában sem szándékoznék az emlitett törvényczikknek eleget tenni.

Kivánjuk tehát, hogy Felséged e tekintetben is kegyeskedjék a kellő lépéseket megtétetni, melyek az 1868-iki XXX. törvényczikk 65-ik §-ának foganatositását eredményeznék, s ekképen a horvát-szlavon királyságok nemzetének egy óhaja teljesednék, mely a magyar királyság érdekeivel is megegyez.

A fiumei kérdés sincs eldöntve, mi azonban reméljük, hogy ezen Eris-alma is Magyarország s a testvér királyságok között mindkét oldalu alkudozás és egyetértés tárgyát képezendi.

Ez alkalommal el nem kerülhetjük ama sajnálkozásunk megemlitését, hogy a horvát- és szlavonországi szerb-horvát nemzet a kiegyezés idejétől fogva is oly kormányzat és kormány alatt nyögött, mely az országra nézve nemcsak káros, de szégyenletes is vala...[2]

A végvidék érdekei többféle módon sértettek meg, először azért, mert az erdők fele része állami vagyonnak nyilvánittatott, holott maga a territoriális jog szerint azok azon királyságok javaiként tekintendők, melyeknek a határőrvidék kiegészitő részét

[2] Célzás br. Rauch Levin volt horvát bán korrupt kormányzati rendszerére.

képezi, másodszor, hogy ez állapotában, midőn az országgyülésen nincs képviselve, a végvidéki erdők jelentékeny terjedelemben s jelentékeny értékben áruba bocsáttatnak[3] oly országgyülés befolyása s illetőleg ellenőrködése nélkül, amely országgyülésen a végvidék maga is képviselve volna, már pedig az 1868. XXX. t. czikk 8. §-sa szerint az erdők gyümölcseinek eladása, ép ugy az országos jószágnak eladása nem történhetik az illető országgyülés beleegyezése nélkül.

Igaz ugyan, hogy Felséged azon biztositást kegyeskedett adni, hogy az egész eladás a határőrvidék művelődési és közlekedésügyi czéljaira leend forditva; azonban az eladás mennyisége, módja és ideje oly életbevágó, hogy azt csakis a népképviseletnek beleegyezésével lehetne törvényszerüen foganatositani; ezenkivül azon mód, a mellyel az erdő árának mikénti felhasználatának ellenőrködésére hivatott orgánum kirendeltetik, nem ád elég biztositékot az illető összeg kezelésének és hovaforditásának czélszerüségéről.

Minden tekintetben, amennyire az alkotmányosság elve, ép annyira a czélszerüség is tanácsolta volna, hogy a végvidék polgárositásának módjáról ép ugy a már fennálló társadalmi, az uj magánjogi viszonyaiba történt átmenetről meghallgattassék.

Nem lehet tehát csodálni, hogy a népben általános a vélemény, hogy a horvátszlavon végvidék csakis a küszöbön lévő revisióra és az erdők eladására való tekintettel oszlattatik fel részletesen.

Ez pedig azon gondolatra ad alkalmat, hogy a kivüle történt uj kiegyezés is csak időleges leszen.

Végre a Horvát-Szlavonország ter[r]itoriális és politikai joga megkövetelte, hogy a horvát országgyülésnek felelős horvátországi kormány közvetitse és életbeléptesse a horvát-szlavon végvidéknek a polgári állapotba és alkotmányos életbe való átmenetét.

Második helyen az erdélyi zilált állapot merül föl, melyről a trónbeszédben emlités sem tétetik, pedig az erdélyi románoknál oly nagy az elégületlenség hogy azok ime az országgyülési időszak alkalmával is a közös törvényhozó országgyülésbe való választástól és jöveteltől tartózkodnak.

A kérdésnek jogi oldalára való minden tekintet nélkül is maga a józan politika hozza magával, hogy kiséreltessék meg e népnek kielégitése, amely Erdélyben jelentékeny többséget képez és amely az államnak oly fontos positióján lakik.

A nemzeti kérdés Magyarországban, ha nem is államjogi, de mégis oly politikai természetü, hogy annak kedvező megoldásától, maga az állami alkotmány- és állapotának szilárdsága függ.

Nagy sajnálkozásunkra látjuk azonban hogy e kérdésről a trónbeszédben szó nincs. Habár ezen kérdés az 1868-ik évi 44. t. czikkben alakilag már eldöntve van, mégis az idő és a tapasztalás eléggé kimutatta, hogy az a magyarországi nem magyar ajku népek nagy elégületlenségükre lőn eldöntve, mely népek Magyarország északi részében 3 milliót, keleten majdnem másfél milliót s délkeleten félmilliót számlálnak. Ezen elégületlenség mutatkozott nagy részben a magyar országgyülési képviselőválasztások alkalmával, ahol pedig a pressió, corruptió és különféle vasuti és más előnyök az elégületlenség nyilatkozatát egy időre el is fojtották; mindamellett ezen kierőszakolt hall-

[3] Vö. a horvát-szlavon országgyűlésnek ez ügyben a magyar országgyűléshez intézett korábbi átiratával. (Ld. 1869–72. évi Képv. Ir. I. 36–38. l.)

gatást korántsem lehetne megelégedésnek tekinteni, annál kevésbbé pedig nemzetiségük és azon törekvések feláldozásának, melyek azt biztositják.

A fennálló nemzetiségek egyenjogusitásáról szóló törvény, tulajdonképen oly törvény, mely a magyar nemzetnek és nyelvnek monopoliumát a nyilvános élet minden ágaiban biztositja, a mi pedig a nem magyar nemzetiség magyarizálására a politikai téren szembetünően vezet.

A nem magyar nemzetiségek óhajai és követelései nem haladják tul azon határokat, melyek azoknak egyrészt az állami erő, másrészt pedig a polgári egyenjogusitás érdekéből vonattak, s ezek: az államterület integritása és az állam politikai egysége: azonban az állam integritása és politikai egysége a törvényhozás és a legfelsőbb államhatalom egységéből, nemkülönben az intézmények és az összes állami organismus egyformaságából áll, s nem sértetik meg az által, hogy ha az egyes, különösen pedig az első folyamodásu, és igy a néppel közvetlen érintkezésben levő hatóságoknál a többségnek nyelve — a kisebbségben levő nemzetiségek nyelvének biztositása mellett — hivatalos nyelvül használtatnék! sőt, hogy itt-ott, a mennyiben a nemzetiségek és közigazgatás érdeke megkivánná, egyes nemzetiségek municipiumai is más határokat nyerjenek, mint ez a biróságoknál történt, de itt is tekintet nélkül a nemzetiségekre.

A nemzetiségekről szóló törvény nemcsak az állam egységének igázolt tekintetéből, hanem a nemzetiségek, különösen pedig a magyar nemzet egységének nem igazolt és igazságtalan követelményei szerint alkottatott, melyért az összes közös állami eszközök a politikai és müvelődés terén meritettnek ki.

Mai napon a magyar nyelv mind a municipiumok, mind pedig a biróságoknál, sőt a községekben is hivatalos nyelvvé lett, kivéve egynehány községet, melyek épen e végből üldöztetnek.

Azon több milliónyi összegből, mely az állampénztárából különféle iskolai és tudományos intézetekre forditattik, a nem magyar nemzetiségek, mint ilyenek majd semmit sem élveznek.

A fennálló törvény értelmében az állami egyetemek és akademiákon csakis a magyar nyelv az előadási nyelv: más nyelveni előadásoknak, kivéve az irodalmi tanszékeket, nincs helye.

A középtanodák még nem állittattak fel ezen törvény értelmében, és ha annak idejében felállittatnak, azok is ugyanezen törvény szellemében magyar jellegüek lesznek.

Hogy ne is emlitsük, miszerint a legfőbb és legszámosabb polgári és honvédelmi hivatalok magyar ajkuakkal töltetnek be, vagy pedig olyanokkal, kik magukat a magyar nemzetiséghez számitják, ellenben, hogy abból kizáratnak mindazok, kik vajmi keveset is saját nemzetiségük érdekében müködnek; különben is oda jutottunk, hogy maguk az intézmények is egy nemzetiség érdekei szerint idomittatnak. Ép ugy a municipiumok rendezésénél a virilismus[4] intézménye főleg egy nemzetiség érdekében lett életbe léptetve, mi által az a csekély concessio is aláásatik, melyet az 1868. évi 44. t. cz. XII. §-a a többi nemzetiségeknek nyujt.

Az egyes nemzetiségek által lakott vidékekben nincsenek felállitva sajtóbiróságok, miáltal az egyes polgárok becsülete és személyes szabadsága veszélyeztetve van, részint nyelvük és körülményeik nemtudása, részint pedig az uralkodó törzs nemzet előitéletei és szenvedélye által.

Azon hiszemben, hogy Magyarország állami integritása és politikai egysége nem követeli, de nem is követelheti a nem magyar nemzetiségektől saját nemzeti nyelvük

A legtöbb adót fizetők, a legvagyonosabbak összessége.

fennállásuk és fejlődésük áldozatát, ugy politikai, mint culturai téren, s jogosan elvárhatjuk, meglevén győződve, hogy a nem magyar nemzetiségek ily áldozatokat nem hozhatnak, de nem is hoznak, — miszerint Felséged a Magyarországban lakó minden nemzetiségek iránt egyenlő hajlamánál fogva kormányát, melynek tagjai minden kétely kikerülése végett nem magyar ajkuak is lehetnek, a mi kivánatos is volna, utasitani kegyeskednék, hogy az a nemzeti kérdésnek revisio alá vétele és „a nemzetiségek egyenjogusitásáról" szóló törvényjavaslatot terjesszen elé.

A nemzetiségek általános kérdésével szoros kapcsolatban áll a szerb nemzetiség külön kérdése, melynek különlegessége abban áll, hogy először történelmi jelentőséggel bír; másodszor pedig, mivel az etnographiai viszonyok, tekintettel a bácsi és bánáti végvidékekre, olyanok, hogy a szerb nemzeti kérdés kedvező megoldására a közigazgatási határok változtatása még akkor is szükséges, ha ezen változtatások a nemzetiségi kérdés megoldásának általában véve kulcsul nem vétetnének, mert csak ilyképen lett volna a szerb nemzetiség egyenlő mértékben biztositva.

Felséged a trónbeszédben a viz által károsult vidékekbe történt utazását megemliteni kegyeskedett, s köszönetet mondunk Felséged fáradozásaiért, s várva várjuk ezen utjának kedvező eredményét. Azonban fájdalommal meg kell emlitenünk, hogy a magyar ministerelnök mindeddig nem váltotta be azon, még a mult országgyülésen a ház általános helyeslése közt adott szavát, hogy t. i. addig is, míg az országgyülés a viz által károsult vidékek segélyezésére vonatkozó törvényt nem hoz, czélhoz vezető előmunkálatokat meg fogja tétetni, melyek az elszegényedett és megkárositott népnek élelmet nyujtand [nak].

Mindamellett reméljük, hogy Felséged ezen utazása üdvös következményeit élvezni fogja azon nép, melynek legtöbb érdemei vannak a vidékek azon részére nézve, melynek minden talpnyi területét a törökök elleni harczokban vérükkel öntözte meg, és annak a törököktőli visszafoglalása alkalmával legtöbb érdemeket szerzett.

Felség! Kis-sztapár-nagy-kikindai sőt versecz-fehértemplomi utjában kegyeskedett látni azon nagy néptömeget, számtalan szerb nemzetiségi zászlóval, amely lelkesült felkiáltásokkal „Éljen a szerbek nagyvajdája" fogadta Felségedet. Ez nemcsak a szerb nemzet hű ragaszkodásának jele Felséged irányában, hanem egyszersmind világos bizonyitéka annak, hogy a szerb nemzet azon vidékekben nemzetiségi öntudatával bir, és hogy mind a müvelődés, mind pedig a politika terén annak megóvására biztositékot óhajt.

A szerb nemzet követelményei a mai megváltozott körülmények és államjogi viszonyok közt kétségkivül nem terjednek ki a szerb nemzet biztositására vonatkozó azon feltételekre, melyek az emlitett a Felséged által elfogadott „szerb nagyvajda" elnevezéssel kapcsolatban vannak, avagy pedig az emlitett önkéntes jelenetek azt bizonyitják, hogy a szerb nemzet az ugynevezett „a nemzetiségek egyenjoguságáról" szóló törvénnyel nincs megelégedve, és hogy a nemzetiségi kérdést általában véve, a szerb nemzeti kérdést különösen, nem tartja sikeresen elintézettnek.

Felséged kegyeskedett 1861-ben a szerb congressus összehivását elrendelni, hogy a szerb nemzetiséget biztositó óhajtott garantiákat formulálja; az ezekre vonatkozó határozatokat a congressusi küldöttség Felséged elé terjesztette, s azon igéretet nyert, hogy azokat királyi javaslat alakjában a magyar országgyüléshez elintézés végett leküldeni kegyeskedni fog, mihelyt az országgyülés azon helyzetbe jut, hogy törvényeket hozhasson; ugyan ez hangsulyozva van az 1861-ki magyar országgyüléshez intézett második királyi leiratban. Az interpellatiók ismételt sürgetése folytán a korona tanácsosai kijelentették, hogy erről a maga idejében a javaslatokat a ház elé terjeszteni fogják, és

pedig a belügyminister ezen szavakkal: „Most azt válaszolhatom, hogy igenis, a kormány e tárgyban fog törvényjavaslatot előterjeszteni, hanem az idő rövidsége miatt ezt eddig nem tehette, és alig hiszem, hogy ez ülésszak alatt előterjeszthetné, miután e tárgy fölötte fontos levén, komoly megfontolást kiván. Ennélfogva csak akkor fog eziránt törvényjavaslat előterjesztetni, midőn az országgyülés ismét összeül." (Az 1867-ik évi junius 18-án tartott 141. ülés, 264. l.) A ministerelnök pedig a ház általános helyeslése mellett ezen szavakkal: „a szerb congressus kérdéseire nézve annyit mondhatok, hogy a kormány részéről a belügyminister ur már kijelentette, hogy amint alkalom nyilik, és amint a teendők megengedik, a szerb congressus ügyében az országgyülés elé javaslat fog terjesztetni". (1867-ki nov. 13-án tartott 174. ülés 213. l.)

De nemcsak hogy ez mai napig sincs elintézve, hanem még azon határozatok sem hajtatnak végre, melyek az általános törvényben az ugynevezett „nemzetiségek egyenjogositásáról" hozattak, és mindenféleképen elnyomatnak a municipiumok, melyekben a szerbek többségüket, hogy nemzetiségük és nemzeti nyelvük tekintetében a fennálló törvény szerint szervezkedjenek, és hogy szavukat a nemzeti kérdés sikeresebb megoldása végett emeljék, amint ez a kormány Uj-Vidék szab. kir. város iránti eljárásából kitünik.

A kormány eljárása, a főispánok, a birósági, kivált az elnökök kineveztetésénél, a szerb gymnasium[5] — melynek a Felséged által nyujtott állami segélye elvétetett, s a szerb nemzeti szinház iránti eljárás, a szerb congressusok, és végre az első izben kinevezett szerb metropolitai és patriarchai helyettes[6] iránti bánásmód eléggé tanusitja, hogy a szerb nemzet ép ugy egy erőszakos, valamint bosszuálló és provocaló politikának tárgyává lett.

A legutóbbi időben elterjedt a szerb nemzet üldöztetése, az egyházi és nevelésügyi térre is. Az 1868-iki IX. törvényczikk biztositja a gör. kel. vallásu szerbeknek az önkormányzatot egyházi ügyekben, az iskolák és alapitványok ügyében, és a szerb nemzeti egyház congressus ezen önkormányzat orgánumának el van ismerve azon szabályok alapján, melyeket Felséged jóváhagyni kegyeskedett. A 4-ik § szerint a congressusnak joga van önmagát szervezni, 7-ik §. szerint ez a jövő congressus első feladatául tüzetik ki. Az 1869-ik évre összehivott congressus ezen feladatának eleget tett, és 1870-ben Felséged elé terjesztette a congressus szervezéséről szóló szabályokat, 1871-ben a módositásokat a kormány részéről tett észrevételek folytán, a szabályokban a szerb metropolita és patriarcha választásának módja is meg lőn állapitva, a magyar kormány, a helyett, hogy tanácsolta volna, miszerint ezen szabályok megerősittessenek, legalább azon határozatokban, melyek ellen semmi kifogás nem volt és hogy annak következtében a szerb metropolita és patriarcha választását elrendelte volna, Felségednek azt tanácsolta, hogy a congressus feloszlattassék és egy uj congressus a szerb metropolita és patriarcha választása végett; és pedig a régi mód szerint és a kir. biztos befolyása alatt hivassék össze, mely felülmulta volna Felségednek az 1868-iki IX. törvényczikkben körülirt legfelsőbb állami felügyeleti hatáskörét. Midőn a megválasztott, de congressust még nem képező képviselők ezen lépést megakadályozták, minek következtében a congressus még megnyitása előtt feloszlattatott,[7] és pedig téves alapon, mintha a képviselők szándékában lett volna, hogy a patriarcha választását az uj választási törvény megerősitése előtt ezen uj törvény szerint eszközöljék, a mi pedig nem áll.

Felséged magyar korona tanácsosai, hogy tanácsaikat és lépéseiket igazolhassák,

[5] *Értsd:* az ujvidéki szerb gimnázium; állami támogatása ügyében lezajlott képviselőházi vitára von. Ld. 91. sz. irat.

[6] *Stojković* Arzén.

[7] Ld. 101. sz. irat.

a szerb nemzetet hütlenséggel vádolják Felséged irányában; de a szerb nemzet Felséged fogadtatásával bebizonyitotta, hogy Felségedhez, mint azt eddig is számos alkalommal tettleg tanusitotta, mindig egyenlő hűséggel ragaszkodik, azon nemzet, mely nemsokára ezután a magyar országgyülésre ellenzéki nemzeti képviselőket választott, később a szerb nemzeti egyház congressusra szabadelvü képviselőket és ezen két tény, a fogadtatás és a választások egybeállitva, főleg alkotmányos birodalomban, másképen nem magyarázhatók, mint: hűség az uralkodó iránt és elégedetlenség a kormány eljárása végett általában véve, különösen a szerb nemzet irányában, ugy politikai, valamint egyházi és nevelési tekintetben, mert a nemzet eljutott annak nemzeti és alkotmányos tudatához, hogy megkülönböztesse a koronázott főt az állami hatalom felelős végrehajtójától és annak közegeitől.

Bizunk Felséged igazságszeretetében és reméljük, hogy Felséged kegyeskedni fog a kormányt oda utasitani, miszerint a szerb nemzet irányában az egyházi-nemzeti ügyekben az 1868-ki IX. t. cz. 1., 3. és 7-ik §§-ai szerint járjon el.

Ami pedig a szerb nemzeti kérdés megoldását illeti, bátorkodunk Felséged figyelmét azon körülményre forditani, hogy a bánát-bácsi végvidék kilátásba helyezett polgárositása kedvező alkalmat nyujt arra, miszerint ezen kérdés a szerb nemzet megelégedésére, a többi honpolgárok polgári és politikai egyenjogusságának és a magyar királyság állami és ter[r]itoriális integritásának állam-politikai egységének megsértése nélkül megoldhassék.

Az egyes ezredekbeli gyülések kijelentették és még kijelenthetik kivánalmaikat ebben a tekintetben, és ezen nyilatkozatokban, valamint az 1861-ki szerb congressus javaslataiban találhatja és összeállithatja Felséged az adatot ezen kérdés fokonkénti megoldására.

Valamint Felséged iránti hüségünk, ugy kötelességünk is azt parancsolja, hogy e sorok végével a trónbeszédben emlitett külső barátságos viszonyokat megtekintsük. Nem szándékozunk ezen viszonyoknak egyenlő fontosságot tulajdonitani, de tagadni sem lehet, miszerint ezen barátságos viszonyok a szomszéd aldunai fejedelemségek és maga Szerbia iránt is különböző fontos okoknál fogva is előnyösök. Nem foghatjuk fel, hogy ezen barátságos viszonyok Milán szerb fejedelem Livadiába történt utazása óta megszüntek, sőt amint Felséged magyar kormányának eljárása mutatja, azok az ellenségeskedés tetőpontját épen azon időben érték el, midőn Felséged a berlini összejövetelre készült, mely az osztrák-magyar állam Oroszországhozi közelitésének magyarázható.

Fájdalommal látjuk, hogy a birodalom külpolitikája kelet irányában a Metternich-féle politikájának kerékvágásába jutott, mely a keresztény népeknek ellenséges és a Törökország fen[n]tartásának czéljából ezen birodalom erejét gyöngiti. Ezen politika, amennyiben célszerütlen, mi több, vészteljes e monarchiára nézve, ép annyiban természetellenes is, mert nincs tekintettel a Felséged monarchiá[já]ban lakó 18—19 millió szláv nép rokonszenvére, a mely nép óhajtja, hogy a rokontörzsü keleti népek a török já東mtól minél előbb felszabadittassanak. A történelem lapjain nem fordulnak elő példák és esetek, hogy Törökország a monarchiának valaha is segédkezet nyujtott volna, de igenis, fordul elő az, hogy a törökök kétszer Bécs alatt valának, hogy Magyarországot 150 esztendeig nyomták és hogy Bécs és Magyarország felszabaditása tekintetében igen nagy érdemekre tettek szert a szlávok egyáltalában, a szerbek és horvátok különösen, ugy hogy égbekiáltó vétek volna, ha jelenleg a monarchia őrszerepet játszana a török börtönök ajtain, melyekben a keresztény és szláv törzsek nyögnek.

Európa békéjének nem képezi a törökországi béke feltételeit, és azért a törökországi béke nem lehet Szerbiával való barátságnak és a keresztény népek iránti rokon-

szenvnek az ára, mert ez a sir békéje lenne, árát pedig a szolgaság képezné. A keleti keresztény népek felszabaditása egyedüli védgátot képezhet észak-kelet irányában.

Ez a mi hangunk, Felséges urunk melynek forrását az őszinteség és ama kötelesség érzete képezi, melyet valamint saját választóink, ép ugy Felséges urunk irányában keblünkben érezünk.

Mély meggyőződésünket ama kifejezésével végezzük: hogy amig csak Lajthán tul is, innen is a kormány rendszere leend két uralkodó törzsnek, a többiek fölötti hatalma, mindaddig nem leend consolidált és valóban alkotmányos élet a monarchiában és a magyar korona országaiban.

A népcentralisatió utáni törekvés következménye leend mindinkább növekedő politikai közigazgatás[i] centralisatio; miután pedig a többi törzsek és nemzetiségek elnyomása szüntelenül fen[n]tartandja e törzseknek zudulását, a kormány ennélfogva az uralkodó törzsnél az állapotot egy rémül tartandja fel és a szabad intézmények fejlődését nemcsak akadályozni, hanem hátráltatni is fogja. Ezenkivül a két uralkodó törzs közötti verseny, különösen a külpolitika e tekintetében és a Törökország fen[n]tartása iránti törekvés: a monarchiát minduntalan külviszályok veszélyében tartandja és bármely szövetségesnek kegyes kezeibe sodorhatja. Ennek egyedüli gyógyszere a monarchiának mindkét monarchia fele részben levő törzsek és nemzetiségek egyenjoguságán alapuló átidomitás[a] és pedig oly mértékben, amint azt mindkét részről a dolog természete hozza magával; a kormánynak e szellembeni való alakitása és uj választások alapjáni hivatkozás a népre.

Dr. Miletics Szvetozár s. k.
Basahid-kerület népképviselője.

Trifunácz Sándor s. k.
N.[agy] Becskerek városának orsz. gyül. képv.

103.

1872 okt. 23

Bobula János megnyitó beszéde[1] *az „uj szlovák iskola" pesti értekezletén.*[2]

Tisztelt értekezlet!

Tudva levő dolog, hogy a magyar parlamentáris ministerium kinevezése után, boldogult *Palárik*[3] követői látták, hogy eszméjök melyért küzdtérre léptek, melyet egyedüli jónak tartottak a tót népre nézve, t. i. a magyar államiság eszméje, életbe léptetődik.

[1] A közölt beszéd az ú. n. mérsékelt vagy újszlovák párt pesti konferenciájának megnyitásakor hangzott el. Az „újszlovákok" vagy ahogyan magukat nevezték, az „új szlovák iskola" (nová škola slovenská) zászlóbontása azonban több alapvető ok miatt nem sikerült s a célját tévesztett kísérlet a szlovák nemzetiségi politika 1861-ben megállapitott irányára nem volt hatással. A személyi okokon kívül a szlovák mérsékelt irányzat egyrészt azért maradt hatástalan, mert szembehelyezkedett az említett 1861. évi turócszentmártoni programmal, másrészt, mert lekötelezte magát a kiegyezés, azaz a kormányzati politika mellett. Az ellentmondás annál meglepőbb, mert *Bobula* lapja, a pesti „Slovenské Noviny" 1868-ban — *Szilágyi* Virgil révén — Kossuthtal is közvetlen kapcsolatban állott és a szélsőbaloldal lapvezére, *Böszörményi* László nyiltan támogatta az „új szlovák iskola" kezdeti lépéseit.

[2] A beszéd teljes szövege az „*Értesítés az új tót iskola* 1872. *évi okt.* 23-*án Pesten tartott értekezletéről*" című röpiratban (Bp. 1872. 4—9. l.) jelent meg. Ugyanitt olvasható a kiegyezést

Midőn minden más kísérlet ezen eszme terjesztésére és védelmezésére a nyilvános[s]ágban sikertelen maradt, honfiaink közül többen abban állapodtak meg, hogy elérkezett azon idő, miszerént tót nemzetiségben alakuljon olyan párt; mely ezen eszmét terjessze, mihez első sorban minden esetre szükséges volt hirlapot alapitani. Igy keletkezett a „Szlovenszké Noviny" lap.

Azon körülménynek, hogy ily irányu politikai tót lapot pártunk férfiai egyhangu nyilatkozata szerént csak Pesten, mint országos központunkban lehetett kiadni — tulajdonitható, hogy lapunk szerkesztése csekély személyemre esett.

1870. év első felét kivéve, mikor Hlozsánsky ur szerkesztette a lapot, többé kevésbbé részt vettem a „Szlovenszké Noviny" szerkesztése mellett. Egészen helyén találom tehát az előértekezleteken nyilvánitott kivánságot, miszerént itten közöljem politikai működésünknek egész menetét.

Hallgatással mellőzvén nemzeti surlódásainkat annál készségesebben, mert ilyenek mai nap sem hirlapokban, sem nyilvános életünkben nem léteznek már: egész egyszerüen előhozom működésünket s álláspontunkat az országos, nyilvános ügyekkel szemben.

Midőn 1868. évben a nyilvánosság terére léptünk, tót honfiak azon véleményben voltak, hogy országos ügyekben kell, hogy az országos szélső baloldallal tartsunk lépést azon párt ellen, mely a közjogi egyezményt kötötte meg Ausztriával, t. i. a deákpárt ellen.

Ezen irányban szerkesztetett a mi lapunk is és követőink szaporodtak; Kossuth Lajos hozzám intézett igen barátságos levelével[4], mely áthatott a nyilvános[s]ágba is, üdvözölte fellépésünket s buzditott ezen úton kitartáshoz, elismervén pártunk által felállitott nemzetiségi követeléseink teljes jogosultságát.

Előbb mig ezen irányt a nyilvános[s]ágban hirdettük volna, én a szélső baloldal akkori vezérével, boldogult Böszörményivel[5], ennek egyenes meghivása következtében értekeztem; s ő szinte nemzetiségi kivánságainkat elismerte s kinyilatkoztatta, hogy azokat hirlapi uton, saját lapja anyagi kárára pártolni fogja s mint a parlamentnek tagja azok teljesitéséért szót is fog emelni. Böszörményi a magyar baloldal nagy zugása daczára becsületesen s meggyőződésből beváltotta szavát, és nemzetiségi ügyünket lapjában férfiasan védelmezte, a mint azt a „Magyar Ujság" 1867. [és] 1868. évei nyiltan bizonyitják.

elismerő, kormánytámogató álláspontra helyezkedő „új szlovák iskola" 1872. évi értekezletének alábbi szövegű elfogadott határozata: „Ezen értekezlet saját s elvtársai nevében kinyilatkoztatja, hogy azon meggyőződésben, miszerint az elősorolt remények teljesedésbe mennek, ők az 1867. kiegyezést nyiltan és világosan magukévá teszik, annak szilárditásán közreműködnek s addig is, míg az ehhez szükséges törvényhozási munkálatok ezen országgyűlés folyama alatt elkészit[t]etni fognak, ezen kiegyezés elleni akárminő támadásoktól tartózkodnak. Zarzetzky József elnök, Micsinay Pál jegyző, Lehotzky Gusztáv jegyző." (35—36. l.) Az „új szlovák iskola" tevékenysége ezzel kimerült, több értekezletet nem tartottak s lapjuk, a „Slovenske Noviny" 1875 elején bekövetkezett megszűnéséig nem jelentett többé súlyt a szlovák ellenzéki nemzetiségi sajtóval, a turócszentmártoni Národnie Noviny-val szemben.

[3] *Palárik* János (1822—70) pestterézvárosi káplán majd plébános, szlovák író és kulturpolitikus.

[4] Ld. „*Otvorený list redakcii Slovensk. Novin*", *Sl.* Noviny 1868 jan. 4 2. sz.

[5] *Böszörményi* László (1823—1869) nagykállói ügyvéd majd pesti publicista. 1861-ben Szabolcs megye, 1865-ben a nagykállói kerület képviselője. 1867 áprilisában alapítója és lapvezére a szélsőbaloldali Magyar Ujságnak. A váci választókhoz intézett Kossuth-levél miatt pörbe fogták, a pesti esküdtszék, mint sajtóbíróság egy évi fogházra itélte. A lipót-utcai fogházban halt meg 1869 márc. 24-én.

A szélső baloldal támogatása részünkről, akkorában annál igazoltabbnak látszott, mert a felvidéki képviselők közül egyetlen egy sem tartotta érdemesnek figyelembe venni a nemzetiségi, valóban létező s a népben erősen működő elemet.

A szélsőbaloldalról, az ugynevezett Madarász-féle árnyalatról Böszörményi lépései a nem magyarok irányában nem helyeseltettek soha; s midőn ezen férfiut a betegség s később a börtön sujtotta, avval a szélső baloldal rokonszenve szembetünőleg apadt a nem magyarok irányában; azonban ezen rokonszenv csak 1868. év végével, a nemzetiségi kérdés megoldása alkalmával lépett fel nyilt sisakkal ellenünk a szélsőbaloldal padjairól. Ezen párt parlament[i] tagjait nem lehetett arra sem birni, hogy legalább szóval lépjenek fel a nem magyarok jogosult kivánságaiért; nem lehetett őket arra sem birni, hogy ha már a nemzetiségi kérdés megoldásánál egy törvényjavaslattal sem értenek egyet, adjanak be ők törvényjavaslatot. Minden törekvés sikertelen volt s a szélsőbaloldaliak megelégedtek avval, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása napján, lapjukban egy czikket mint a klubb határozatát közölték.

Az ügyek ily állásánál, mindegyikünknek világos volt, hogy nem állhatunk semmi solidaritásban oly párttal, mely szégyenl, vagy vonakodik, vagy nem akar jogos követeléseink mellett szót emelni.

Hogy azonban ez ügyben egyoldalu lépés ne tétessék, az akkori tót nemzeti demokratikus egylet Pesten, értekezletet hivott egybe, melynek főbb határozatai közé tartozott: hogy pártunk ne tartsa magát egy párthoz sem, mert valamennyi kédvezőtlen neki, de működjék önállóan mint nemzeti ellenzék; s a mi jót lát akármelyik oldalon azt ne kárhoztassa, a mi ros[s]zat pedig, az ellen emeljen szót. Ezen kivül elhatároztatott az is, hogy a magyar kormánytól kérjük, miszerént az iskolai ügyben legalább annyit tegyen, mennyit tett Bach[a] magyaroknak a legnagyobb elnyomatás közben.

Ez időbe esik azon, több mint 60 ezer aláirással ellátott kérvény, melyet küldöt[t]ségünk a boldogult kultusministernek[6] nyujtott át — mint tudva van eredmény nélkül. Eredmény nélkül maradtak pártférfiaink lépései az akkori ministerelnöknél,[7] mert minden csak az igéreteknél maradt; tetteket nem birtunk elvárni.

Később értekezett egynémely nemzeti férfiainkkal az akkori belügyminister *Rajner* Pál, ki nem kis mérvben tájékozva volt a tót nemzetiségi mozgalomról[8] s ez okból remény támadt, hogy ezen úr, ismervén a tót nép óhajait, pártolni fogja jogosult kivánságait. De gyors visszalépése s azon körülmény, hogy nem találtatott fel érintkezési pont, itt is megsemmisitette a jobb fordulatra kötött reményt.

Tovább is tehát megtartatott azon irány: „Se jobbra, se balra" s egyes, meggyőződésünk szerént jóknak vélt ügyek helyeseltettek, akármely oldalról származtak.

Azonban a bel, de különösen a külföldi politika terén váratlan és nem vélt változások történtek s ezek határozott befolyással voltak az európai politikai körökre. Semmi feltünő tehát, hogy a mi szerény politikai működésünk körére is kiterjedtek s hogy egyesek közülünk a körülményektől késztetve, kénytelenitettek ennek nyilt kifejezést is adni, különösen ott, a hol nem mint tót párt, de mint egyesek léptek fel. A kinek közülünk ily lépést meg kellett tenni, hogy az nem igen kedvező volt reá nézve, azt kiki

[6] Br. Eötvös József.

[7] Gr. *Andrássy* Gyula.

[8] *Rajner* Pál (1823—1879). 1861-ben hontmegyei alispán, 1865-ben ipolysági képviselő, 1868-ban barsmegyei főispán volt. Mint ilyen alkalma volt behatóan tanulmányozni a szlovák nép gazdasági és művelődési helyzetét.

tudja; de hogy az ilyen lépéshez őt a politikai következetesség kérlelhetetlenül kényszerítette, szinte kiki belátja.

S ezen körülmény szinte hozzá járult ahhoz, hogy több honfiaink egyetértésével összehivjuk a mai értekezletet oly czélból, hogy ez az összes körülmények bölcs megfontolása után, tüzze ki a további irányt, az által hozza be köztünk a szervezést s ha ez sikerül, egyszersmind kijelölje azon utat: a melyen sikerrel működhetnénk nemzetért és a hazáért.

Azt gondolom, hogy a felvidéki képviselő urak is szinte ez által indittatva érezték magukat, kimondván f. é. okt. hó 9-én tartott értekezletükön, miszerént fontolóra akarják venni a tót nép kivánságait és szükségleteit s hogy a felvidéket érintő minden kérdésben együttesen fognak fellépni.

Ez idáig ellentétben élünk a felvidéki képviselőkkel — jóllehet hogy félreértések miatt, vagy azért, hogy nem ismerjük viszont nézeteinket, hogy nem érintkezünk; mert valóban úgy tekintünk egymásra, mintha harczot kellene vivnunk s nem tudjuk tulajdonképen miért? csak azt tudjuk mind a két részről, hogy az ilyen állapot nyomasztó, s örülnénk ha nem léteznék. — Részünkről nem mult az igyekezeten a mint ezt a nyilvánosság bizonyitja, hogy különösen a felvidéki nemes[s]égnek felépitsük az arany hidakat; sajnálnunk kell azonban, hogy ezen törekvésünk nem lett mind idáig szerencsével koronázva.

Legujabb időben Kajuch ur, a rózsahegyi kerület képviselője, elvál[l]alta ama nehéz és kellemetlen feladatot: közvetitőül lenni s én őszintén kivánom neki, hogy ne járjon ugy mint az, ki két viszályoskodó fél közé lépve, azokat csil[l]apitani igyekezett s végre mind a két fél reá rohant.

Kajuch ur érintkezett velünk s azokkal a kik velünk nem érintkeztek, vagy érintkezni nem akartak. Tőlem volt szives kérdezni, miből állanak körülbelül elodázhatlan nemzetiségi követeléseink? Természetesen, hogy ezen kérdésre én csak egyéni véleményemet jelenthettem ki, azon nyilt kijelentéssel, hogy határozott feleletet csak a mai értekezlet adhatja meg. Minthogy azonban vele közlött egyéni véleményem átszivárgott a nyilvános[s]ágba is, szükségesnek tartom azt a tisztelt értekezletnek is tudomására hozni.

A fent jelzett kijelentés után, miszerént csak egyéni véleményt mondok, kinyilatkoztattam abbeli óhajtásomat,

hogy a szűkkeblű nemzetiségi törvény revisió alá vétessék. Mikor és miképen alakittassék ez át? ezt akkorára vélném elhalaszthatónak a mikor a magyar pártok is be fogják látni, hogy a tót nép művelődése nem áll ellentétben a magyar hazafisággal;

hogy a létező 1868. [-ban] alkotott nemzetiségi törvény 17. §. értelmében most legalább két állami reálgymnásium, tót előadási nyelvvel állitassék. Magától értetődik, hogy ezen iskolákban a magyar nyelv kötelező tantárgy lenne s felsőbb osztályokban vegyesen előadási nyelv is;

hogy ezen reálgymnásiumokban oly képes tanárok is alkalmaztassanak a kikben a tót nép ne ellenségeit, de barátjait láthassa;

hogy a tót müvelődési intézetek országosan segélyeztessenek. Itt első sorban áll a „Maticza Szlovens[z]ká”. A felvidéki magyar érzelmü inteligencia, mint ezt nekem több képviselő ur kinyilatkoztatta, ellenszenvvel viseltetik ezen intézet iránt. Folyjon tehát be ezen intézet ügyeibe; jogában áll az annyiszor emlegetett reorganisációját javasolni és keresztül vinni. Vagy ha ezt sem akarja: alapitson maga tót müvelődési intézeteket és ezeket segélyeztesse országosan. A tót népnek közönyös, akármelyik kézből kapja a művelődést;

hogy a nemzetiségi törvény 27. §. értelmében tót, képes[itett] férfiak is maga. állami hivatalokra alkalmaztassanak és pedig olyanok a kik egyrészről mint [a] közönség barátjai ismeretesek, de másrészről a kik a kormány bizalmát is birnák, és magyarok és tótok közti barátságos viszonyt elősegitenék és ne hátráltatnák. (E pontnál a képviselő urat kérnem kell, miszerint ne jönne azon gondolatra, hogy talán én keresek hivatalt; ezt nem kerestem soha eddig, és részemről állami hivatalt nem is vállalok. De ugy gondolkozom, hogy magának a kormánynak érdekében áll a tót képes férfiakat állami hivatalokba alkalmazni, mert a tót nép a kormány ezen tettét bizalmával viszonozhatná, és bizonnyal viszonozná is.)

Végre óhajtásképen fejezem ki azt is, hogy a Pesten létező „Minerva” czimü magyar-tót könyvnyomda, mely tudvalevőleg nem üzleti szempontból, de azért alakult, hogy a tótságnak legyen Pesten gravitacionalis pontja, s melyet többek közt maga Deák Ferencz, képviselő úr is, mint részvényes pártol — ne üldöztessék mint eddig, de inkább támogattassék.

Ez volt az én egyéni véleményem, melyet Kajuch ur több helyütt előhozott; mily eredménnyel azt ő fogja tudni legjobban elmondani.

Magától értetődik, hogy az én egyéni véleményem senkit sem köthet, annál kevésbbé a mai tisztelt értekezletet. Köteles[s]égül ismertem előhozni minden lépést annál inkább, mert befolytam nyilvános organumunk szerkesztésébe.

Készséggel elismerem, hogy öt esztendei működésünk óta történtek itt ott tévedések; de reménylem, hogy ha azon körülmények, melyek közt élünk figyelembe vétetnek, minden honfink elnézéssel lesz a hibás lépések iránt.

Igy röviden előadván működésünknek menetét a legujabb időig, száraz jelentésemet azon óhajtással fejezem be, hogy a mai értekezlet lépéseit siker koronázza! *(Éljen!)*

104.

1872 okt. 25

Felhivás a brassói kézművesekhez[1]

Gazeta Transilvaniei 1872 okt. 30 81. sz.

Folyó év november 3-án megnyilik a brassói kerületben az ipariskola mindkét előkészitő éve és az első tanfolyam és ugyanakkor megszünik az iparosegylet által fenntartott vasárnapi iskola.

[1] A brassói kézművesekhez intézett felhívás, mely a szász nemzetiségi mozgalom érdekét szolgáló „ipari bizottság” elnökének aláírásával jelent meg, mint az erdélyi ipari szakoktatás kezdeteire vonatkozó adalék, román vonatkozásban is jelentős, kivált ha a felhíváshoz fűzött kommentárt figyelembe vesszük. Az erdélyi román iparos szervezkedés kezdete egyébként már korábban megfigyelhető. 1867-ben Szebenben, 1869-ben Brassóban, majd Kolozsvárt, Szelistyén, Tordán és másutt keletkeznek román iparos egyletek, melyek közül kivált a brassói (vö. M. *Roller*: Románia története, Bucureşti 1947, 600—601. l.) működött eredményesen. A korai kézmíves-munkásszervezkedés ekkor már nemcsak román és szász, de szlovák vonalon is kimutatható. Az OL belügyi elnöki mutatója 1870 : 2961. szám alatt egy Pesten alakuló cseh-szláv munkásegyletet jelez; az iratot azonban — bizonyára a századvégen végrehajtott nagyarányú selejtezés következtében — nem sikerült megtalálnunk. Itt említjük, hogy a pesti nyomdász szaksajtó ezidőtájt a nemzetiségi ellentétek megszüntetéséről cikkez. „Hagyjunk fel mindennemű nemzetiségi villongással” — ajánlja a Typographia egyik közleménye 1872 nyarán. (A munkás-pártviszály, T. 1872 aug. 11 22. sz.)

Az ipariskola kérdésének három fontos szempontja van:

1. Meg kell őrizni a fiataloknak a népiskolákban és reáliskolákban szerzett ismereteit, tehát gyakorolni, alkalmazni és lehetőség szerint ki kell őket terjeszteni.

Arról van szó, hogy pótolni kell az észlelt hiányokat, meg kell világitani azt, amit nem értettek meg és ahol csak lehet, uj és elmélyitett ismereteket kell adni.

2. Fő célja ennek az iskolának az iparostanoncokat hivatásukban segiteni. A hiányzó ismeretekből különösen azt kell megkapniok, ami leginkább hasznos arra, hogy mesterségüket megtanulják és jól gyakorolják: rajz, fizika, vegytan és alkalmazásuk a technologiában. Az ipariskola legyen tehát a mester elméleti segitőtársa és amennyiben lehetséges, bővitse ki a tanuló műveltségét, hogy hivatását erős alapokon álló tudományos ismeretekkel segithesse.

3. Végül célja ennek az iskolának, hogy felébressze a szellemi tevékenység iránti kedvet és szeretetet és utólagos önmüvelésre késztessen és tartsa fenn benne a kedvet a tudomány és a művészet alkalmazására, hogy müvelje és erősitse azt, mi reális és szép.

Idővel az első problémának kell előtérbe kerülnie, az idők követelménye szerint a másodiknak kell fontosabbá válnia, ami viszont a harmadik fontosságát illeti — legjobb eredménye az iskolai müveltségnek. — Ilyen szellemi iskola lesz és kell legyen a mi ipariskolánk.

Ennek látogatására egyformán jogosult minden iparostanonc, nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül, a mennyiben a megfelelő előképzettséggel bir. Azok, akik belépnek az iskolába, kötelesek azt rendszeresen látogatni.

Az előkészítő iskola első osztályába való felvételhez elegendő a népiskolákban nyert kezdetleges előkészítés, amint azt az alapszabályok előirják. (De a nyelv? Szerk.)

Az alsóreáliskolát végzett növendékek, vagy azok, akik a vizsgán ugyanazokról az ismeretekről tesznek tanuságot, azonnal beléphetnek a nevezett ipariskolába. (III. o.)

Az iskolapénz, tandij 4 forint a 11 történeti szász körzet lakosai számára, a szászságon kivüliek számára viszont 8 forint, a szorgalmas szegény brassóiak számára viszont a város pénztára fizeti a tandijat. Három havi részletben 1, illetőleg 2 forintot kell az igazgatónak befizetni.

Kérjük a szülőket, gyámokat és mestereket, akik óhajtják, hogy fiaik, gyámoltjaik, vagy tanulóik fenti feltételek mellett az iskolába járjanak, hogy október 27-én vasárnap délelőtt 10—12 között, vagy a következő napokon az ipariskola megnyitásáig este 6—7 óra között jelenjenek meg az iparosszövetség olvasóházában (Caldararilor[2] utca 518) mutatkozzanak be a tanulókkal, mutassák be az eddig végzett iskolai bizonyítványokat és fizessék le a tandij első részletét.

Iparosainknak, akik a szász egyetemmel és Brassó községével kapcsolatban elég tetemesen járultak hozzá az iskola megalapitásához és fenntartásához, megnyilik a rendkivül kedvező alkalom, hogy a legjobb fegyverekkel lássák el a harcrahivatott örököseiket, akik előtt áll a vasut befejezése és a verseny a rendkivül fejlett nyugati iparral. Az ország törvénye, az ipari rendtartás (1872: XLII. törvénycikk) külön-külön kötelezi őket az ipariskola látogatására.

[2] Rézművesek utcája.

Bár felhasználnák a szülők, gyámok és mesterek az alkalmat, az időt többé nem lehet jóvátenni, kedvezőbb alkalom aligha adódik még valamikor.

Brassó, 1872 október 25.

Ipari bizottság,
Dr. Trauchenfels
elnök.

Valóban előny az iparososztály számára, de a népnek is, melynek nincsen földje, amiből magát eltarthassa, ilyen iskolának a felállitása, hogy hivatásában tökéletesitse magát; ha azonban az iskola előadási nyelve csak a német és a népiskolákban sehol sem lehet németül tanulni, akkor senki sem huzhat belőle hasznot, csak a németek. Itt a szászok, ott a magyarok alapitanak iskolát saját anyanyelvükön, közvagyonból és igy a román gúny tárgyává váljék? A közvagyonnak a közterhek arányában megállapitott része legyen a románoké, hogy nekik is megkönnyitsék saját anyanyelven a hasonló művelődést...[3]

105.

1872 nov. 6

Tincu[1] *Avram beadványa a gyulafehérvári törvényszék által elfogadandó román nyelvü iratok tárgyában.*

Semmitőszék II. 24. 872/330.

Dr Tincu Avram ügyvéd mint Santionu Niculae és Costán képviselője, közvetlenül azon kérést ad be, hogy a gyulafehérvári kir. Tszéknek meghagyassék, miszerint a román nyelven irt felleb[b]viteli iratokat vissza ne utasitsa, és azoknak magyar nyelvben leendő fogalmazással az ügyvédeket ne kényszeritse. —

Előadja, hogy ezen indokkal több semmiségi panaszt adott be, melyekre addig semmi határozatot sem kapott.

Egy drb. vissza utasitott semmiségi panaszt kéréséhez mellékelte. —

Rendelvény

A Gyulafehérvári k. törvényszéknek

Gy. fehérvár.

Dr Tincu Abraham ügyvédnek a k. törvényszék f. é. September 24-én 2238. sz. a. kelt végzése ellen közvetlenül itten beadott folyamodványa azzal küldetik meg a czímzett törvényszéknek, hogy annak vissza adása mellett folyamodót értesitse miszerint a

[3] Az utolsó bekezdés a Gazeta kommentárja. (*A szerk.*)
[1] Tincu Avram ügyvéd, román nemzetiségi politikus, az 1872. évi gyulafehérvári román nemzeti gyülés bizottságának tagja.

kir. Semmitőszék, az alsóbb bíróságok határozatait csak is az alsóbb bíróságok utján felterjesztett törvényes perorvoslatok folytán lévén hivatva felülvizsgálni, a közvetlenül benyujtott folyamodványt nem vehette.

Pest, November hó 6-án 1872.

106.

1872 nov. 7

A nagyszebeni román komité nyilatkozata.[1]

Nemere 1872 89. sz.

A románokhoz!

Hosszu eredménytelen várakozás után, mely a közetkezőkben találja igazolását, a május 5 és 6-án tartott nemzetgyűlés bizottsága indittatva érzi magát törekvéséhez híven a nemzeti ügyben tett eddigi lépéseit el nem titkolni, eddigi működésére vonatkozólag a román közönségnek a következő számadást tenni és a helyzetet tisztán megvilágositani.

Tudva van, hogy e comité feladatául tüzte ki az activitás érdekében az emlitett gyülés egyöntetü programmját keresztül vinni és pedig:

1. arra hatni, hogy a románok részt vegyenek az országgyülési képviselők választásában.

2. közrehatni a nemzetgyülésnek metropoliták általi összehivására, a nemzeti programm összeállitása s szilárd összetartás végett.

A czél, melyet e pontokkal magunk elé tüztünk, az összes nemzet s annak részei jogainak törvényes eszközökkel való megoltalmazása, másfelöl a román nemzeti érdek és igényeinek kibékitése az uralkodó államrendszerrel, mivel meg vagyunk győződve, hogy ez idő szerint s a dolgok ilyetén állásában csak e politikai irány lehet reánk nézve üdvhozó.

Jóllehet nézeteink és müködésünk a comité eddig közzétett okmányaiból tisztán felismerhető; nevezetesen a május 5 és 6-iki gyülés jegyzőkönyvéből, a mindkét egyházi nemzetfőnökhöz a „Tel. [egraful] Roman" 36-ik számában közzétett feliratokból, az egyes nemzeti clubbokhoz intézett átiratokból s sok más az értelmiséghez kiadott értesitvényeiből (lásd a „T. R[oman]. 51. számát) s végre a comitének „A románok politikai helyzete 1872-ben" egy nemzeti programm anyagául közzétett munkálataiból, mely röpiratképpen a román közönség kezeihez is eljuttatott, oly czélból, hogy a nemzeti ügyet a várt nemzeti gyülésre megérlelje.

Azonban minden jó szándékunk és fáradhatatlan tevékenységünk — mit a közönség és történelem itélete alá vetünk, minden moralis eszköz fölhasználásával teljesitenénk — más eszköz felett nem rendelkezhetvén — óhajtott siker nélkül maradtak.

Midőn a követválasztások megkezdődtek, a románok legnagyobb része csaknem minden kerületben, a választásokban való részvételre, valamint az activitásra meg volt nyerve.

[1] A gyulafehérvári határozat (ld. 99. sz.) óta eltelt időben ez az első jelentkezése a szebeni román comiténak, mely 1872 májusában az országgyűlésen való részvétel mellett döntött. A nyilatkozat kivált azért figyelemreméltó, mert következetlenséggel vádolja a „passzivistákat", amiért a gyulafehérvári bejelentés ellenére tárgyalásba bocsátkoztak Lónyayval.

Miután azonban, épen a választások folyama alatt [Gy.[2]]-Fehérvárra idei junius 27-én összehivott conferenczia ismét a passivitás mellett nyilatkozott, miként ez általánosan tudva van, zavar idéztetett elő a választók között, melynek az lett eredménye, mit minden szégyel.

Erre a comité azon tapasztalatra jött, hogy ama 3—4 férfiu, kik a merev passivitás eszméjének az érintett [gy[3]]-fehérvári conferenczián szóvivői voltak, daczára ujabban is kimondott passivitásuknak, Balázsfalván egy konferenczián összejöttek s bizonyos nemzeti ügyeket érdeklő alkudozásokra léptek gr. Lónyay m. miniszterelnök urral s ugyancsak neki egy memorandumot is nyujtottak át.

Hittük és vártuk, hogy azon munkálatok a román közönség tudomására hozatnak, hogy mindenki tudja, mi felett folyt az alkudozás, hogy tájékozhassuk magunkat további teendőinkre nézve s azáltal a netaláni ujabb összeütközéseket elkerüljük.

Miután mindezekből semmi sem jutott nyilvánosságra, a comité lépéseket akart tenni a május 5 és 6-iki conferentia a magas kormánytól helybenhagyott a nemzetgyülés tartást illető második pontjának valósitására és egyszersmind egyik ülésére meghivta Macellariu Illés urat, mint a passivitás eszméjének egyik fejét és az emlitett balázsfalvi conferenczia egyik tagját. Itt vele a tanácskozás czélja közöltetett s egyszersmind felkéretett a nyilatkozásra, vajjon a balázsfalvi 3—4 egyén munkája és kezdeményezése által nem lett-e feleslegessé a congressus összehivása, hogy a nemzeti ügyekben, minden összeütközés kikerültessék.

A nevezett ur megnyugtató felvilágositásokat adott hogy t. i. a congressus mindenkire nézve kivánatosnak látszik s hogy a 3—4 balázsfalvi román férfiu lépései inkább csak magántermészetüek. Nem késtünk ennélfogva jul. 22-ki átiratunkkal a kongressus összehivása végett mindkét nemzeti metropolitához fordulni.

Siaguna[4] érsek ő maga erre késznek nyilatkozott és közlé velünk, hogy ő ez ügyben Vancea[5] érsekkel késedelem nélkül értekezik, a mikor a congressus összeülésének módozatát is javaslatba hozza.

Erre Vancea érsek rövid idő mulva irásban azt felelte, hogy miután a dolgok folyása felsőbb kivánatra előlegesen más fordulatot vett, véleménye szerint még nincs ideje a szóban forgó nemzetgyülés összehivásának.

Ekkor azt vártuk, hogy a férfiak, kik a magas kormánnyal tárgyalásokat folytattak a román közönséggel tudatják eredményét, hogy a további lépésekre tájékozást nyerhessünk. Készek voltunk müködésünket inkább félbeszakitani, sem hogy azok folytatása által zavart és egyenetlenséget támasszunk mindezek daczára ama 3—4 férfi memoranduma ma is ismeretlen.[6]

A fennebb mondottakban találja késedelmünk igazolását s ebből minden igaz román meggyőződhetik, hogy a bizottság helyzete ily módon annál kényesebbé vált, mivel programmja sikertelenségéért további felelőséget nem vállalhat.

Mindezek daczára is a bizottság további müködésében nem lankadt s alaptételéhez jövőben annál inkább hü marad, minthogy azokhoz a nemzet sem fogja beleegyezését megtagadni, bátran állithatni, hogy minden válságos és szomoru körülmények között sem tévesztettük az elővigyázatot s hogy a mennyire lehetséges volt nevezett

[2] Eredeti szövegben: K. (Értsd: Károly-Fehérvár.)
[3] U. a.
[4] Gör. kel. metropolita.
[5] Gör. kat. metropolita.
[6] Az 1872. évi ú. n. balázsfalvi román memorandum szövegét — sajtóközlés nyomán — ld. 92/C sz. iratban.

ügyekben minden zavar és egyenetlenségtől tartózkodnunk, mivel a comité nem dicsvágyból, hanem tiszta érzelem: nemzete sorsa javitásáért, mennyire ereje engedte a nemzete szeretetétől áthatva nemzet társai irányában nyiltszivüséggel járt el.

Bátran engedjük magunkat a nemzetnek felettünk és nézetelleneink felett hozandó itélete alá.

Nagyszeben, okt. 27. 1872.

Dunca Pál
elnök.

Borea János
alelnök.

Puskariu Hilarius
jegyző.

107.

1872 dec. 7

A „Reform" a nemzetiségi kérdésről a Szlávy[1]-kormány megalakulásakor.[2]

Reform 1872 336. sz.

Pest, deczember 6. Miletics ur kiadta a jelszót, hogy a szerbek a Szlávy ministerium iránt mérsékletet tanusitsanak. Szép ajándék a jóindulat, de Miletics jóakaratára minden magyar ministeriumnak, s igy azt hisszük a Szlávy kabinetnek is, csak egy irányelve lehet: a timeo Danaos et dona ferentes.[3] Miletics és párthivei mérséklete gyanus, mert oly tulajdonság, melyet idáig soha nem fedeztünk föl bennök, s az még koránt sincs bebizonyitva, hogy Majthényi[4] báró föllépése Ujvidéken a szerb nemzeti pártot annyira ránczba szedte, hogy már most megadták volna magukat, eszükre tértek s azon válpontra jutottak volna, hogy ezentul jó hazafiak szándékozzanak lenni.

Sokkal hihetőbb azon fölfogás, hogy csak lerázni akarják a nyerget és féket, melyet gr. Lónyay rájok vetett, s fölhasználni akarják b. Majthényi lemondását, hogy szinlelt csöndességgel, szép szerivel megszabaduljanak a királyi biztosságtól. Hogy a honti főispán a hazának az Alduna mentén mily nagy szolgálatokat tett, azt emlegetni fölösleges, s mi, mint már érintettük is, bátor a barátság érzelmeit mindig tudjuk méltányolni, nagy veszteségnek tekintenők, ha b. Majthényi a Szlávy ministerium alatt nem akarná folytatni a rábizott kiküldetést. De egy dolog előttünk bizonyosnak látszik, és ez az, hogy még most nagyon korán volna megereszteni a gyeplüket és megszüntetni a királyi biztosságot. Addig míg a szerb ügyek rendezve nincsenek; mig a szerb alapok az agitátorok kezei közül végkép ki nem vétettek, s más hazafias kezeknek átadva nem gyümölcsöznek; míg a szerb egyházi kongresszus státutumai annak módja szerint és ugy nem revidiáltattak, hogy a magyar állam teljes garancziákkal bir az iránt, hogy a szerb egyház aegise alatt gonosz politikai üzelmek által veszélyeztetve nincs; mig

[1] *Szlávy* József (1818–1900) szabadelvű politikus. A szabadságharc alatt Duschek pénzügyminiszter titkára. 1865-ben bihari főispán, 1867-ben belügyi államtitkár, 1869-ben kereskedelemügyi miniszter, 1872-74 között miniszterelnök, 1880-ban közös pénzügyminiszter.

[2] Miletić Szlávy kormányelnöki megbízásakor táviratot küldött lapjának, melyben jóindulatú érdeklődést ajánl a hivatalbalépő új kormánnyal szemben. Az egykorú viszonyokra jellemző, hogy Miletić Pesten feladott táviratának tartalmáról az itteni kormánysajtó, a Pester Lloyd és a Reform a címzettel egyidőben értesül.

[3] Félek a görögöktől, mégha ajándékot hoznak is.

[4] Br. *Majthényi* László, a szerb egyházi ügyekben kiküldött királyi biztos.

egy megbizható patriarcha nem veszi kezébe a szerbek egyházi kormányzatát: mindaddig mi a rendkivüli adminisztráczió szükségletét vitatjuk és veszélyesnek tartanók, ha a magyar országgyülési többség vagy kormánya hitelt adna Miletics álszenteskedő békebiztatásainak.

Miletics ur azt hireszteli, hogy Szlávy kormányelnök autonomista. Mi tekintettel arra, hogy mit ért Miletics ur az alatt, ha valakire rámondja, hogy „autonomista", kénytelenek vagyunk Szlávy urat ezen gyanusitás ellen védelmezni, noha semmi pozitiv adataink nincsenek az iránt, hogy az uj kormányfő micsoda gondolatokkal jár, vagy miféle eszméket táplál a szerb, horvát s más nemzetiségi kérdésben. Még nem tudjuk Szlávy czentralista vagy megyepárti-e, felekezeti vagy nem felekezeti-e, a magyarságnak tulsulyából várja-e inkább hazánk fölvirágzását, vagy pedig az ugynevezett nemzetiségi igények alapján véli-e megalapithatni az ország békéjét; de ha mi nem is vagyunk tájékozva az uj kormány politikai vezéreszméire nézve, s e tekintetben a ministerelnök ur minapi beköszöntőjében sem találunk tájékoztató pontot: azt bátran merjük állitani, hogy Miletics ur sem tud többet Szlávy szándékairól. Ismételjük, programmbeszédében a ministerelnök a szerb ügyeket nem is érinté. Miből következik tehát, hogy ő autonomista? És mit is jelent nálunk e szó autonomista? Egy deákpárti kormány foederalista nem lehet; pedig Miletics és pártja csak a politikai foederalizmust érthetik az autonomia alatt. Felekezeti autonomiával ezen párt be nem éri; de ha Szlávy felekezeti kérdésekben autonomista: ez nem vonatkozhatik a szerb ügyekre, mert a szerb egyházügyek autonomiája törvényileg el van ismerve, ki van mondva. Ő tehát e kérdésben nem a rokon- vagy ellenszenvek, hanem a törvény uralma alatt áll.

Miletics és pártja részéről tehát a közeledés, melyet Szlávy ur iránt mutatnak, nem lehet egyéb, mint fogás. Lépre akarják vinni az uj kormányt, hogy vagy engedjen s eressze szabadon a szerb agitácziót, vagy ha ezt nem tenné, vegye magára a vádat, hogy olyan zsarnok, mely a nemzetiségek békés közeledését visszautasitja. Ámitás az az egyik is, az a másik is; elég ügyes dilemma; ha hisznek neki Budán, megcsalja Miletics a magyar kormányt; ha pedig nem hisznek, akkor Miletics a szerb néphez fordul, s van neki uj ürügye izgatni és lázitani s ez által már-már szétfoszló tekintélyét helyreállitani. Ezt a mesterséget ő régen üzi és mindekkoráig sikerrel üzte.

Előttünk a kormány magatartása a Miletics párttal és átalán a nemzetiségekkel szemben egyszerü és világos. Nem kérünk mi tőlük semmi engedékenységet, semmi szivességet, semmi megalkuvást az ország kormányával vagy állapotával; nem akarjuk mi őket elnyomni, jogaikat vagy akár szabadalmaikat elszedni, vagy nyelvöket felekezeteiket megszoritani, haladásukat akadályozni — távol tőlünk mindez! A mit mi nézünk az a törvény. — Ezt adjuk, ezt vesszük. Adjuk pontosan az utolsó betüig, követeljük magunknak szigoru kegyetlenséggel, annál szigorubban, mentül több a szabadság, mely benne biztositva van: a törvény, az alkotmányos jog, a kormányzati rend, nekünk is, nekik is ez a szabály, ez a szabadság. A törvény, az alkotmány és a közigazgatás szigoru megtartását, illetőleg alkalmazását azonban követeljük ugy a nemzetiségek részéről, mint a kormánytól. A ki ez ellen vét tettel vagy mulasztással, az bünhödjék. De kijátszani is a törvényt és a kormányt: nem fogjuk engedni, s ha Miletics ur és az ő pártja által félrevezetett szerbség fondorral és erőszakkal, a jogot sérti, akkor a kormány köteles azt megtorolni s gondoskodni rendkivüli módokon is, hogy a törvénynek tekintélye legyen, a hol pedig már nincs, ott helyreállitassék.

108.

Iratok br. Majthényi László, a szerb ügyekben kiküldött kir. biztos 1873. évi működéséről.[1]

A.

1873 jan. 10

A szerb egyházi alapok számadásainak és kezeltetésének megvizsgálására kiküldött királyi biztos utasításáról.

M. T. 1873 : II/1. (melléklettel).

Vallás és közoktatási minister ur a mult évi deczember 26-án tartott ministertanács megbizása folytán átdolgoztatván azon utasitás tervezetét, mely ifj. báró Majthényi László hontmegyei főispán és a gör. kel. szerb egyházi alapok, és alapitványok, s az ezekkel összefüggésben álló szerb ügyek megvizsgálására kiküldött királyi biztos részére adatni szándékoltatik, azt jóváhagyás végett a ministertanácsnak bemutatja.

A tervezet felolvastatván s a királyi biztos jelenlétében részletesen megbiráltatván, némely szövegbe azonnal felvett módositásokkal elfogadtatott, ministerelnök ur megbizatván, hogy azt bizalmas jellegü rendelet alakjában a királyi biztossal tudassa. Az elfogadott szöveg ·/. alatt a jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

Melléklet:

A vallás és közoktatásügyi miniszter bizalmas utasítása a szerb egyházi alapok számadásainak és kezeltetésének megvizsgálására kiküldött br. Majthényi László kir. biztos számára.

Másolat

2306/M. E. ex 872.

Méltóságos Királyi Biztos Ur!

Miként Méltóságod előtt tudva van, tiszti elődöm Méltóságodnak a kormányelnök személyében történt változás alkalmából királyi biztosi tisztéről való lemondását Ő császári és apostoli királyi Felségének legmagasb tudomására hozta, de Ő Felsége mielőtt az iránt határozott volna, engem véleményem előterjesztésére legkegyelmesebben felhivni méltóztatott.

A köztem és Méltóságod között e részben tartott szóbeli értekezlet alapján megtévén legfelsőbb helyre előterjesztésemet, s kiemelvén abban, hogy Méltóságodnak királyi biztosi állásáról való lemondása főleg abban találta indokát, hogy az uj kormánynak a királyi biztosságra bizott ügyek tovább vitele tekintetében szabad kezet engedni alkotmányos kötelességének tartotta, hogy mindazonáltal Méltóságod ezen megbizatást továbbra is elvállalni késznek nyilatkozott; Ő császári s apostoli királyi Felsége hódolatteljes javaslatomra mult hó 16-án kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott, hogy Méltóságod királyi biztosi állásában, melyre a mult évi september 4-én kelt legfelsőbb királyi leirattal kineveztetett, továbbra is megmaradjon illetőleg működését folytassa.

A midőn tehát ezen legfelsőbb elhatározásról Méltóságodat ezennel értesitem s királyi biztosi működésének folytatására felhivom, egyszersmind azon biztos reménynek adok kifejezést, hogy Méltóságod ezen, ép oly nehéz, mint nagyfontosságu kiküldetésében az eddig tapasztalt erélylyel, tapintattal s buzgósággal fog eljárni.

A mi királyi biztosi hatáskörét illeti, ezt az érintett legfelsőbb királyi leirat körülirja, minélfogva e tekintetben bővebb utasitásra szükség nem volna.

Kivánságához képest azonban saját tájékozása végett a következőket kivánom minister-társaimmal egyetértőleg Méltóságoddal közleni.

1. A Karloviczon kezelt szerb nemzeti alapok, alapitványok s az érseki időközi jövedelmek s a kolostori javak feletti számadásokon kivül Méltóságod királyi biztosi hatásköre az Ő Felségét megillető legfőbb felügyeleti jog alapján kiterjesztetik a görög keleti szerb metropolia területén létező minden egyházi iskolai zárdai alapitványi vagyonról vezetett és szabályszerüleg meg nem vizsgált, vagy állami közegek által végleg be nem fejezett számadások és számadási ügyek megvizsgálhatására mindazon esetekben, melyekben Méltóságod a vizsgálatot szükségesnek találandja, jogában állván természetesen már megvizsgált és végleg befejezett számadásoknak is, a mennyiben ezek későbbi tárgyalások vagy számadási ügyek megvilágitására szükségesek, előterjesztését kivánni.

A számadások megvizsgálására vonatkozó felhivási, kártéritési vagy egyéb keresetek meginditása, valamint bármi nemü törvényes lépések megtétele Méltóságod megtétele Méltóságod megkeresése folytán a közalapitványi kir. ügyigazgatóság, esetleg az illető kir. ügyészség utján lesz eszközlendő.

2. A görög keleti szerb egyház és iskola körébe vágó panaszok, melyek vagy a kormány által Méltóságoddal elintézés végett közöltetnek, vagy királyi biztosi müködési körében benyujtatnak, a tárgy minőségéhez képest s Méltóságod belátása szerint, akár Méltóságod által közvetlenül akár a görög keleti szerb egyházi vagy politicai hatóságok utján megvizsgálandók, s a fen[n]álló szabályokhoz képest Méltóságod által elintézendők, vagy indokolt véleményes jelentés kiséretében a kormányhoz intézkedés végett felterjesztendők.

3. A görög keleti szerb egyházi s iskolai ügyeket s ezek tárgyában felmerült panaszokat illetőleg Méltóságod királyi biztosi hatásköre kiterjed a szerb metropolia egész területére; ennélfogva Méltóságod a 2. pontban érintett vizsgálatokat és intézkedéseket illetőleg megkeresheti ugy Magyarország mint Horvátszlavon ország és a határőrvidék illetékes hatóságait.

[1] A Lónyay-kormány bukásakor br. Majthényi László, mint Lónyay bizalmi embere,
szintén benyujtotta lemondását. Általános meglepetésre Trefort közoktatásügyi miniszter elő-
terjesztésére Szlávy miniszterelnök, illetve a minisztertanács nemcsak újból megbízza a szerb-
biztosi teendőkkel, hanem kiterjeszti megbizatását az orthodox szerb metropolia területén lévő
minden egyházi, iskolai, alapítványi és ezekkel összefüggő ügy felülvizsgálatára (A). A megbizatás
birtokában Majthényi – mint azt Trifunác Sándor képviselőházi határozati javaslata meg-
állapítja, kiterjesztette tevékenységét a hatáskörén túleső szerb ügyekre is, kíméletlen türelmet-
lenséggel vezetve a vizsgálatokat. Majthényi saját vagyoni helyzetét is szanálja biztosi működésé-
vel, amit a kormányzat a tragikomikus közjáték betetőzéseként a szerb egyházközségek támogatá-
sára szánt összegből folyósít (vö. B. irat). Az Ujvidékre visszatért királyi biztos gazdasági mani-
pulációinak fedezésére kiterjedt ügynökhálózatot szervez s a kétes ágensek a biztosi hivatalon
keresztül valósággal elárasztják koholt jelentéseikkel a minisztériumot. (M. E. 1873 – Ib – 86/626,
812, 938.) Majthényi pénzügyi akcióit végül is megsokalja a kormány, kivált miután a szerb ügyek-
ben járatos Jekelfalussy belügyi osztálytanácsos „elavult, műkedvelő és részint koholmányokat
tartalmazó tudósításoknak” minősíti a Majthényi-féle jelentéseket. (M. E. 1873 – Ib – 86/938.)
Majthényi teljhatalmú biztosi helyzetét Flatt Endre újvidéki főispán, korábbi szabadkai polgár-
mester, a kormányzat bizalmi emberének Szlávy miniszterelnökhöz intézett tiltakozó jelentése
(C.) rendítette meg. Majthényi végül is 1873. ápr 19-én kelt jelentésében felveti a bizalmi kérdést
és felmentését kéri a miniszterelnöktől (B. M. eln. 1873 – Ib – 86/938), ami rövidesen bekövet-
kezett.

Mindezen hatóságok felhivatnak, hogy Méltóságod megkeresése eseteiben segédkezet nyujtsanak.

4. Működése közben ismételve alkalma lévén állami törvényhatósági s községi tisztviselők közremüködését igénybe venni, Méltóságod figyelemmel kisérendi azoknak tevékenységét.

Ha megbizatásukban hanyagul vagy nem a kellő eréllyel járnának el, vagy Méltóságod működésére kártékony befolyást gyakorolnának s Méltóságod ennélfogva elbocsáttatásukat vagy megfenyittetésüket indokoltnak s szükségesnek találná; e végett illetékes felsőbbségüket megkeresendi, erről egyuttal az illető ministert értesitvén.

5. Ha a görög keleti szerb egyházi és iskolai közegek u. m. a metropoliai tanács, az eparchalis consistoriumok,[2] egyházközségi képviseletek, patronatusok, vagy egyéb választott testületek és tisztviselők, vagy egyletek és társulatok Méltóságod intézkedéseinek ellenszegülnének, azokat hanyagul teljesitve kijátszani vagy elárulni törekednének, vagy Méltóságod feladatának megoldása szempontjából különben czélszerünek találná, ily esetekben Méltóságod az illető testületek vagy egyének intézkedéseit hatályon kivül teheti, a testületek vagy egyleteket feloszlathatja, a tisztviselőket felfüggesztheti, az esetleg feloszlatott testületek ujra alakitása, vagy a felfüggesztett egyes közegek helyettesitése iránt az egyházi főhatósággal egyetértőleg a fen[n]álló szabályok értelmében megfelelőleg intézkedvén, s erről a vallás és közoktatási ministert értesitvén.

6. Kiváló figyelmet forditand Méltóságod a működése területén levő szerb iskolák körében nyilvánuló szellemre s irányra; e czélból belátása szerint a tanfelügyelők és előadók utján szerezzen tudomást, vajjon azon intézetekben alkalmazott tankönyvek és a tanárok magatartása és előadásai megfelelnek-e a jelenleg fen[n]álló törvényes állapotnak s azon kellékeknek, melyeket az uralkodóház és az állam törvényei iránti tisztelet, a hazaszeretet ébresztése az országot lakó különféle nemzetiségek egymásközti békesség és egyetértés előidézése és szilárditása szempontjából méltán követelni lehet. Az ezen kellékeknek meg nem felelő tankönyvek használatát Méltóságod azonnal betiltja rendeletének eredményéről magának meggyőződést, a tanárok iránti intézkedéseinek szükség esetén kényszer eszközökkel is érvényt szerzend a történtekről a vallás és közoktatási ministert értesitvén.

7. Figyelemmel kisérendi Méltóságod általában a nyilvános előadásokban a sajtó terményeiben és egyéb jelenségekben nyilvánuló közszellemet.

A nyilvános előadásokat és tüntetéseket a mennyiben a dolgok törvényes fen[n]álló rendje elleni izgatásra való felhasználtatásuk czéloztatnék a veszélyezett, vagy épen megzavart közrendet, békét- és biztonságot szükség esetén fegyveres erővel is megóvandja, illetőleg helyreállitandja, a sajtó egyes terményeit a mennyiben a sajtótörvény elleni vétséget foglalnák magukban, a törvényes lépések megtehetése végett, nekem azonnal beküldendi, az ily nyomtatványok terjesztői ellen pedig az 1848: XVIII. törvény czikk 45. §-a értelmében járand el.

8. Figyelemmel kisérendi Méltóságod a működése területén megjelenő politikai menekülteket, küldönczöket és ügynököket, s az azokkali elbánás iránt a ministerelnöknek jelentést tesz, államellenes cselekvés esetében pedig saját felelősségére a ministerelnök rendeletének vétele előtt is letartóztathatja.

Méltóságod saját felelőssége érzetében legjobban fogja tudni megitélni, hogy a felmerülő esetekben mily eljárási módot kövessen, s rendkivüli esetekben mily eszközöket alkalmazzon, hogy a Méltóságodnak jutott feladatnak megoldása biztosittassék.

[2] Egyházmegyei gyűlések.

Elég jeleznem általában, hogy midőn ő Felsége a gör. keleti szerb egyházi congressus feloszlatása után Méltóságodat a különféle gör. kel. szerb egyházi és iskolai alapok megvizsgálására és egyuttal az ezen üggyel összefüggésben levő körülmények megfigyelésére kir. biztosi minőségben kiküldeni méltóztatott, Méltóságodnak közvetve föladatául jutott az is, hogy azon fondorkodók, kik az egyház és iskola terén s a községi életben kifejtett káros tevékenységök által az utóbb tartott congressusok felsőbb jóváhagyást nyert alkotásainak eredményét meghiusitották, a törvény korlátai közé szoritassanak, az általuk tévutra vezetett, befolyásolt vagy megfélemlitett jó érzelmü honpolgárok pedig kellőleg felvilágosittassanak, bennök önérzet és bátorság keltessék s hogy ily módon lehetségessé legyen egy oly görög keleti szerb egyházi congressus összejövetele, melynél a kormány azon őszinte törekvése, hogy a gör. keleti szerb egyházi ügyek összes viszonyai minden irányban megnyugtató végleges szervezetet nyerjenek, támogatásra találjon.

B.

1873 jan. 16

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Szlávy József miniszterelnöknek br. Majthényi László kir. biztos személyes illetményei tárgyában.

M. E. 1873 — Ib — 86.

101. eln. sz.

Nagyméltóságu minister elnök Ur!

B. Majthényi László, a szerb egyházi és iskolai alapok s egyéb vagyonok kezeltetésének megvizsgálására kiküldött kir. biztosnak azon kérelme tárgyában, mely szerint kir. biztosi személyes illetményét a f. hó 1-étől kezdve havi 900 ft átalányban kéri megállapitatni, — 86. sz. a. hozzám intézett nagybecsü átiratára, — a közlemény visszarekesztése mellett van szerencsém válaszolni.

A kir. biztos azon kérelmét, hogy személyes járandósága havi átalányban állapittassék meg, oly módon, hogy a megállapitandó összeg szolgáljon napi dijai, — magán szállása s a hivatalos helységek lakbérei, utazási költsége, s az elkerülhetetlen repraesentationalis szükségletek fedezésére, részemről is elfogadhatónak tartom; a kért havi átalány 900 frtban leendő megállapitását sem találom tulzottnak; — *a fedezés módozatát*[1] illetőleg azonban vagyis azon kérdésre nézve, hogy a szerbügyi királyi biztosság költségei mily alapból fedeztessenek, — kénytelen vagyok megjegyezni, hogy ezen kérdést még végleg megoldottnak nem tekinthetem.

Az 1872 évi Augustus 31-én kelt ministertanácsi határozat szerint ugyan ezen költségek, a gör. keleti egyház segélyezésére országgyülésileg megszavazott 100.000 ftból rendeltetnek fedeztetni, — s ez alapon Nagyméltóságod, f. é. 87. sz. kelt nagybecsü átiratával, melyre külön válaszolni lesz szerencsém, — a kir. biztosság mult évi számtételét megvizsgáltatás és tárczám rovására leendő kiutalványoztatás végett hozzám át is tenni méltóztatott; ámde a fedezetül felvett 1872-i tárcza rovat már teljesen kimeritetett, azon kiadásokat tehát abból fedezni nem lehet, hanem kénytelen leszek azt a f. 1873-ik évi tárca rovására teljesiteni.

[1] Aláhúzva.

Minthogy azonban ezen többször emlitett rovatban foglalt 100.000 ftból 51.000 állandó meghatározott kiadásokra forditandó, és csak 49.000 forditható egyházközségek esetleges segélyezésére, önként kiviláglik, hogy ha abból a kir. biztosság mult és folyó évi összes költségei fedeztetnek, szembetünőleg kis összeg fog fennmaradni az egyházközségek segélyezésére, — már pedig azon felelősséget, hogy a segélyezésre szánt összeg rendeltetése céljától nagy mérvben elvonassék, el nem vállalhatom.

Nem utalhatók ezen költségek egészben a szerb nemzeti alapokra sem, hanem csak annyiban, amennyiben az alapok és számadások vizsgálatára tett költségek szoros értelemben felszámithatók.

Mindezen oknál fogva én a szerbügyi biztosság költségei fedezetének kérdését bővebben tanulmányozandónak s csak azután vélem végleg megállapithatónak.

Addig is azonban, Nagyméltóságod által tett azon kérdésre nézve, mely összeget vélnék tárczám rovására átvehetőnek, kijelentem, hogy esetleg megtéritendő előlegképen kész vagyok havi 500 ft. átalányt elfogadni, s azt, ha Nagyméltóságod e részbeni beleegyezéséről értesiteni méltóztatand, akár egyenesen a kir. biztos kezeihez, akár Nagyméltóságod rendelkezésére kiutalványozni. — Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budán 1873 évi január hó 16-án.

Trefort Ágoston

C.

1873 ápr. 4

Flatt Endre újvidéki főispán jelentése Szlávy József miniszterelnöknek br. Majthényi László kir. biztos rendészeti hatalmaskodásai tárgyában.

M. E. 1873 — Ib — 86 (883).

Ujvidéki Főispán
94. *szám*
f. i.

Nagyméltóságu Minister elnök Ur !

Báró Majthényi László kir. biztos ur által elkövetett folytonos balfogások késztetnek Nagyméltóságodnak bár nem örömest hivatalos jelentést tenni, mivel a kir. biztos ur ilyetén helytelen müködése az egész lakosságban ingerült hangulatot idéz elő, s ennél fogva én továbbá is henye néző nem maradhatok. —

Eltekintve a már megtörtént és Nagyméltóságod előtt ismeretes tettekről, csak két esetet akarok előhozni, melyek jelenleg az egész közönséget nyugtalanságba hozták.

Báró Majthényi ur mult hó 30-án Vukovics Tivadar rendőri dijnokot magához rendelvén, megparancsolta a Zimonyba utazó Joaňovics Kornélt letartóztatni, kimotozni, és a nála találandó iratokat a kir. biztos urnak át adni.

Joaňovics Kornél éppen, midőn Zimony és Belgrádba utazni akart a gőzhajó állomásnál a nézők legnagyobb meglepetésére letartóztatván a rendőrségbe kisértetett, és a nála talált két bepecsételt levél az uti levéllel együtt a kir. biztos urnak átszolgáltattak.

Ezen két levelet, melyek szerb nyelven irvák, Zimonyban lakó nővérének és Belgrádban élő sógornéjának szóltak, ártatlan tartalmuak valának, s kir. biztos ur felnyitatta és át forditatta.

Oberknezevits helybeli kir. törvényszéki ügyész báró Majthényi által fel szollitatván Joaňovics Kornél ellen bünfenyitő vizsgálatot meg inditani, mit ez, miután tény álladék nem létezett czél szerünek nem tartotta, a báró ur tehát a két levelet ismét lepecsételve az utilevéllel együtt a fent nevezett Vukovicsnak azon paranccsal adta vissza, Joaňovics Kornélnak kézbesiteni, s őt azonnal szabadon bocsájtani.

Joaňovics reggel 8 órától kezdve délután 3 óráig volt letartóztatva.

Ezen ügyben Miletics a tegnapi napon tartott városi közgyülésben Interpellatiot adott be, melyet az egész közönség, minden nemzetiség és pártkülönbség nélkül magáévá tett, azt tartalmazván, miszerint a polgármester meg bizassék a legközelebbi gyülés alkalmával inditványt tenni, mi módon lehetséges az egyes polgárnak személyes szabadságát a báró hatalmaskodása ellen meg óvni, és mi által lehet a kir. biztos, a törvényhatóság, tanács és polgármester jogaiba való törvénytelen beavatkozását elháritatni.

Igen nehéz és elkeseredett szavak mondattak el ezen alkalommal a nélkül, hogy valaki képes lett volna a kir. biztos ur hatalmaskodó eljárását mentegetni, mi által a forradalmi párt uj okot talál a kormány ellen ki kelhetni, mit meg tenni is, semmi esetre elnem mulasztandja.

Tegnap kaptam meg a kir. biztos ur ide mellékelt átiratát, mellyel én 3 gymnáziumi tanár hivatalából való elbocsájtásáról értesitetem, oly felhivással, netalán előforduló tüntetéseket meg gátolni.

Ezen ügy keletkezését röviden fogom vázlani: 1867-ik évben Szándics Sándor és Oberknezevics Fülöp tanárok az akkori gymnáziumi patronatus által akaratosság miatt hivatalaiktól elbocsájtattak.

A legközelebbi patronatus az 1869. évi választás után, mely az 1868. évi Congressusi statutumok alapján véghez ment törvénytelen kezekbe jutott. Ezen törvénytelen patronatus legelső teendője tehát vala, az elbocsájtott tanárokat, vissza helyeztetni. —

A kir. biztosság mult évi szeptember vagy október hóban ezen tanárokat, mivel a törvénytelenül megválasztott patronatus által vissza helyeztettek, ujólag elbocsájtattak.

Az érseki helyettes Ő Nagyméltósága azonban közoktatási szempontból az ujólag kinevezett patronatus későbbi egyetértésével ezen tanárokat vissza helyezvén, jelenleg ismét minden meg nevezett uj oknélkül, *Angyelics püspök és a patronatus kihallgatása nélkül állásaikból elmozditattak.*[1]

Az oktatás e szerint pang, és igy még a kormányhoz hű szerbek is ezen tettet a patronátus jogaiba való hatalmaskodó beavatkozásnak tekintik, azonkivül Gruits érseki helyettes és Angyelics püspök egyenes megsértésnek veszik, sőt a szerb nemzet tudományos kiképzeztetés[e] elleni merényletnek tartják, az iskolai időszak közepén a tanerőket minden valódi oknélkül megröviditeni, mely azonnal kisem pótolható, s a tantermek bezárását maga után vonhatja, vagy legalább is a közoktatás oly módon akadályoztatik, hogy ez által első sorban a tanuló ifjuságra káros befolyást gyakorolnia kell.

[1] Piros ceruzával aláhúzva.

Meg kérem Nagyméltóságu Minister elnök urat, a mellékelt átirat bevégző sorait magas figyelemre méltatni, mely azt tartalmazza, miszerint a törvényes rend és nyugalom feltétlen megóvása, melyet megvédeni s megzavartatás esetén helyre állitani a kir. biztos ur egyik kiváló feladatát képezi.

Ezen szavak kivételes időkben midőn az egész hatalom gyakorlás egy személyben összpontosittatik helyén volna, de egy államban mely alkotmányosan kormányoztatik nem, miután a kormány közegek válságos és viszályos esetekben kötelességüknek meg tudnak felelni.

S eppen ezen ok kényszerit a kir. biztos báró Majthényi László ellen Nagyméltóságodnál panaszt emelni.

1-ször hogy Ő Méltósága a város tanács vagy polgármester és városi fő kapitány tudta nélkül, a rendőri közegeivel rendelkezik.

2-szor hogy Ő Méltósága minden ok nélkül, és a hatóság mellőzésével valakit letartóztat, kinoztat, és ismét szabadlábra helyeztet.

A személyes szabadság megsértését mellőzve ily esetek a lakosságot ingerelni szokták, és eltekintve, hogy a helyi politikai viszonyok parancsolólag megkivánják, a fölbőszült szenvedélyeket lecsillapitani, egy ily eljárás politikai szempontból is veszélyes.

3-szor A 3 gymnáziumi tanár, bár tagadni nem lehet, hogy ezek a kormány ellenei, — minden kényszeritő indok nélkül elbocsájtása, még a kormányhoz hiven maradt szerbeket is a jó ügytől elidegeniti, és a szerb hierarchiának melyet már a kormány érdekéből is engesztelő uton megtartani kellene, a kir. biztosság működése által elégedetlenségre ismét ok adatik, és így a kedélyeket lecsillapitani, és csak félig meddig elfogadható modus vivendi helyre állitására szándékoló törekvéseim meghiusulnak.

4-szer hogy Ő Méltósága, amint az ide zárt átirat végszavai bizonyitják, oly hatáskört tulajdonit, melyet semmi esetre, nem birhat, mivel ekkor a kormány többi közegei, és főleg a főispán fölösleges volna.

5-ször Báró Majthényi ur oly kémekkel van körülvéve, kik ro[s]sz és kétes hirben állnak, és ezek titkos jelentései több sul[l]yal birnak, mint a püspökök főispán, polgármester, főügyész s. a. t. minden tanácslatai, és ezen titkos jelentések egyedüli alapja rendőri müködésének.

Végül is megkérem Nagyméltóságodat, kegyeskedjék a báró urat felette fontos feladatára emlékeztetni, mert szerény véleményem szerint ily alárendelt csekély rendőri ügyek a kir. biztos fontos feladatához nem tartozhatnak.

Fogadja nagyméltóságod nagyra becsülésem és kiváló tiszteletem nyilvánitását.

Ujvidéken 873 évi Ápril hó 4-én

Flatt Endre
főispán.

D.

1873 jun. 14

Miletić Szvetozár felszólalása br. Majthényi László kir. biztos hivatali hatalommal való visszaélése tárgyában.

Képv. Napló, 1872—75 VII. 103—104. l.

T. ház! Ha valahol áll, ugy áll itten az a közmondás: „Hodie mihi, cras tibi." Az ami Ujvidéken történt, igaz szerb, de mégis magyar polgárral, megtörténhetik holnap vagy holnapután egy mással; főképen, hogy ha a kormányzat valamely reactionarius

kezébe jő. A kérvényi bizottság által javasolt eljárási mód igen hosszu, s épen azért én azt gondolom, hogy a tény a hatóság fölirata által eléggé constatálva van; t. i. hogy br. Majthényi először hatáskörén lépett tul, másodszor hogy a személyes szabadságot és a levél-titoktartás szentségét sértette meg. Ennek következtében a tény legalább annyiban van constatálva, hogy alapul szolgáljon annak, hogy a kormáy utasittassék br. Majthényi kir. biztos ellen a vizsgálatnak meginditására.

A kérvényi bizottságnak lehetett és kellett volna rövid uton a minister urtól fölvilágositást kérni, és hogy ha az én módositványom nem lesz is elfogadva: van egy praecedens, hogy az nem utasittatott a ministerhez, hogy hosszu uton fölvilágositást adjon; de visszautasittatott a kérvényi bizottsághoz, hogy az fölvilágositást nyervén, ujra jelentést tegyen. Miután pedig ez senki által nem javasoltatik, bátor vagyok én egy módositványt ajánlani.

Hallottam, hogy a ministerelnök ur, t. i. a kormány ros[s]zalta br. Majthényi László eljárását, és hogy ez annálfogva le is mondott; de én alig hiszem, hogy ezért mondott le. Mielőtt a kir. biztos csak egy lépést is tett volna Ujvidéken, már a vizsgálat előtt azt mondta, hogy mennyi lázadót és sikkasztót fog ő kipuhatolni, és 8 holnap folytán erről mit sem hallottunk; pedig nem hiszem, hogy az elnézés miatt történt, hanem történt azért, mert ilyeneket nem talált; hanem ő oly botrányokat okozott hivatalában, sőt mint magán-egyén magános életben, hogy lemondania kellett, mert compromittálta nemcsak személyét, de hivatalos méltóságát is.

S hogy ha igy áll a dolog, akkor ez nem elég satisfactio, ha lemondott is, mert 8 hónap elegendő arra, hogy vizsgálat alá vehesse a sikkasztókat és lázadókat. Miután neki ez nem sikerült, most nekem van jogom, ő ellene vizsgálat meginditását inditványozni. Én tehát bátor vagyok a következő határozati javaslatot beadni: „Ujvidék sz. kir. városának br. Majthényi László ellen beadott panasza következtében a m. kir. kormány oda utasittatik, hogy br. Majthényi László az emlitett hivatalos visszaélés miatt felelősségre vonatván, ellene a körülményekhez képest a fegyelmi vizsgálat meginditását elrendelje, vagy őt bünfenyitő vizsgálat alá vonassa, és a háznak jelentést tegyen".

E.

1874 máj. 9

Miletić Szvetozár határozati javaslata a br. Majthényi László volt kir. biztos által elkövetett törvénytelenségek orvoslása tárgyában.[1]

Képv. Napló, 1872—75 X. 163—164. l.

Tisztelt ház! A mult évi junius 14.-iki ülésben tárgyaltatott Ujvidék szabad királyi város közönségének egy kérvénye, melyben báró Majthényi kir. biztos által elkövetett törvénytelenségek orvoslása és Jovanovics Kornél törvénytelen elzáratása és leveleinek fölbontása miatt orvoslást kér. A kérvényi bizottságnak inditványa akkor a következő volt: „A kérvényi bizottság, méltányolva az ügy fontosságát, mely a kérvényben foglaltatik, a belügyministerhez utasitani véli, hogy ezen ügyben vizsgálatot tartván jelentést terjesszen a ház elé."

[1] Ez az utolsó irat Majthényi László biztosi működéséről. Miletić válasz nélkül hagyott interpellációinak annyi eredménye mégis lett, hogy hasonló széleskörű felhatalmazást a szerb ügyekben kiküldött biztosok többé nem kaptak a kormánytól.

A képviselőház átalános helyeslés mellett utasitotta a ministert, hogy jelentést tegyen; de minthogy a tisztelt minister[2] ur mai napig sem terjesztette jelentését a ház elé; bátor vagyok a jelentést sürgetni, és a következő határozati javaslatot beadni.

Beöthy Algernon jegyző: *(Olvassa.)* Utasittatik a belügyminister, hogy a hozzá mult évi junius 19-én vizsgálat végett áttett Ujvidék szabad királyi város panaszáról, mely a b. Majthényi László kir. biztos által elkövetett törvénytelenségek orvoslását kérte: e háznak akkori határozata értelmében mielőbb jelentést tegyen.

109.

A „Matica Slovenska" emlékirata és Szlávy József miniszterelnök válasza.

A.

1873 jan. 15

A „Matica Slovenska" vezetőségének emlékirata Szlávy József miniszterelnökhöz az egylet működési iránya tekintetében.[1]

M. E. 1873 – III – 492.[2]

Nagyméltóságod!

Mig a „calumniare audacter, semper aliquid haeret"[3] csak magánszemélyek és jelentéktelenebb lapok által űzetett [a] „Slovenská Matica" irodalmi és tudományos egylet ellenében, azt hitte a legtisztább emberiség müvelődés céljainak öntudatában, melyek felé törekszik, hogy ezen, inkább homályos fogalmakat, mint aljas gonoszságból eredő gyanusitásokat figyelemre sem kell méltatnia.

Azonban ujabb időben ezen hangok meglepően szaporodnak, találnak hozzáférést oly lapokba is, melyeknek a kormánnyali közelebb viszonya nem ismeretlen, sőt gyakran oly férjfiaktól dobatnak gonoszul a nyilvánosságba, kik a kormánykörökben jelentékeny állást foglalnak; s itt a kiméletlenül megsértett polgári becsület szent kötelessége parancsolja, védelmül és cáfolatul szót emelni.

Nagyméltóságod! az irodalmi és tudományos egylet, „Slovenská Matica", utalhatna ugyan igazolásul egyszerüen arra, hogy ő cs. és apostoli kir. Felsége által megerősitett alapszabályainak 2. §-a értelmében a politika hatásköréből tökéletesen el van vonva; hogy az ő közgyüléseinél mindig egy kormánybiztos, valamint számos közönség, minden megszoritás nélkül, jelen van; hogy ezen közgyülésekben pénzügyének kezelése és mireforditása, s a népmüvelés emelésére sikereseknek talált intézkedések nyilvánosan megvitatnak és határozat alá terjesztetnek; végül hogy minden müködése sajtó utján közzététetik, s hogy tudományos irodalmi müvei nem csak tagjainak, hanem könyvkereskedés utján mindenkinek hozzáférhetők; hogy tehát egész tevékenysége mint felütött könyv kiki betekintésének és megbirálásának tárva áll.

[2] Gr. Szapáry Gyula.

[1] A „Matica Slovenská" turócszentmártoni szlovák közművelődési egyesület, mely tízéves fennállása alatt a szlovák irodalmi és szellemi élet központja lett, 1873 elején emlékirattal fordult Szlávy József miniszterelnökhöz. Ebben védelmet kért a magyar sajtóban és közéletben az egyesület ellen egyre sűrűbben felhangzó „pánszláv" vádak ellen. Ezeknek a vádaknak hátterében a felvidéki vármegyei közigazgatást kezében tartó dzsentri-bürokrata réteg állt, melynek politikai irányítója a hetvenes évek elejétől Grünwald Béla, Zólyom vármegye alispánja volt.

[2] Párhuzamos szlovák szöveggel.

[3] *Értsd:* A vakmerő rágalmazás mindig talál áldozatot.

Mivel azonban a rosszhiszemű rágalmazók soha sem hoznak konkrét tényeket fel, melyeket aztán fényesen lehetne cáfolni, hanem piszkos üzletökben állitásokat szórnak a világba, melyek ugyan nyilvános hazaárulást és summum, crimen laesae Majestatis reipublicae[4] tartalmaznak, mint p. o.[5] az 1872-ik évi „Reform" 319-ik számában „a fölvidéki pánszláv párt tisztán fogta föl a hatalmat, mely a sajtóban fekszik, s a Matica nevezetű irodalmi egyletet alapitotta, mely összpontositja a szellemi erőket s egységes irányt ad müködésöknek, s hogy a Matica müködése határozottan politikai irányu, s határozottan a magyar faj és magyar állam ellen van irányozva"; hanem ezen legfőbb mérvben áruló feladásokat semmi adattal, semmi szóval sem bizonyitják, s a „Slovenská Maticának csak általánosan hazafiatlan s az államegység ellen célzó szándékot alátólnak: ugy látszik elégtelen egyedül a fen[n]érintett alapszabályokrai és „Slovenská Matica" nyilvános müködésére való utalás, hogy ezen alattomban és nyiltan űzött izgatásoknak és rágalmazásoknak vége vettessék, s ugy a magas kormány mint az aggodalomba ejtett közönség a valódi tényállásról felvilágositassék és megnyugtattassék.

Ezeknél fogva sürgetősen kényszeritve érzé magát a „Slovenská Matica" épen mivel politikai fondorlatokkal és tisztátalan alattomos célokkal rendesen vádoltatik, f. é. Jan. 15-én tartott választmányi üléséből Nagyméltóságodhoz jelen iratot intézni, melyben az egyébkint körében tiltott politikát is szükségkép érintenie kell.

Mindenek előtt a tudományos irodalmi egylet „Slovenská Matica" őszinte örömmel ragadja meg ezen alkalmat, hogy az egész világ előtt nyiltan és ünnepélyesen adjon kifejezést változhatlan ragaszkodásának, szeretetének és hűségének a legmagasabb uralkodó házhoz és koronázott apostoli királyunkhoz, valamint közös hazánkhoz, kiket a Mindenható legbővebb áldásában részesiteni kegyeskedjék és biztositson kikit, hogy tagjai nem kevésbbé készek, mint szeretett hazánk egyéb fiai, annak függetlenségéért és fölvirágzásáért vagyonukat és vérüket áldozni.

Nagyméltóságod! „Slovenská Matica" tagjai soha sem fogják feledni, hogy őseik hazánk földjét történelem előtti idők óta öröklötten lakták; hogy azok hazánk egyéb fajaival közel ezer esztendeje, annak jó és bal szerencséjét osztották, s ők magok és utódaik még osztandják; „Slovenská Matica" tagjai békés, legnagyobb részt az élet fanyar iskolájában érült férjfiak, kik jól tudják, hogy minden erőszakos felforgatás okvetlen sok nyomort és inséget von maga után és csak bizonytalan jövőt rejt; ellenben hogy a haza fölvirágzása csak az azt lakó fajok kölcsönös bizalma és fölkarolása alapján, s csak kitartó odaadásuk és áldozat készségök mellett lehetséges; azért nem csak hogy soha sem fognak segédkezet nyujtani fondorkodásoknak, melyek forradalomra és erőszakos fölforgatásra bármely oldalról is céloznának, sőt ezeknek határozottan és erélyesen utját állani és békés törvényes uton azon feltételeket és állapotokat fognak igyekezni elérni, melyek nemzetök szellemi és anyagi fejlődését előmozditani és biztositani képesek.

Azonban a haza boldogsága az azt lakó nép boldogságától el választva nem is gondolható. Hiszen Athena a persa háboru idejében, bölcs hadvezérének mondata szerint, a hajókon volt képviselve, a falak között majdnem csak a merev rög maradt; minden nép boldogsága azonban annak szellemi fejlődésétől szükségkép feltételeztetik; szellemileg elhanyagolt nép sem a földmivelésben sem az ipar- és kereskedelemben kellően nem haladhat, sőt csak szerény jólétnek sem örvendhet, s igy szerencsés sem lehet. Lehet, hogy Arkádiában egykoron voltak egyszerüségökben szerencsés pásztorok, — mai nap azok, a polgárisodás árnyoldalai által érintve csak páriák lennének, ha ezen polgárisodás előnyeit is magokévá nem tennék.

[4] Főbenjáró, felségsértési bűn.

[5] Példának okáért.

Egyes képesebb egyéniségek elnyerhetik ugyan a szükséges szellemi müveltséget bármely nyelven; egy egész nép azonban csak saját nyelvén müvelhető; és minél elhanyagoltabb, fejletlen a nyelve, annál alacsonyabb müveltségi fokon kell állania, mivel épen a nyelv a leghelyesebb emeltyüje s egyuttal mérve minden nép müveltségének.

Ha már a magyar nemzetnek, dacára számos alsóbb és felsőbb iskoláinak, dacára önálló politikai élete nagy készletének, mégis szellemi művelődése tetemesebb emelésének és fejlesztésének céljából tudományos akadémiára volt szüksége; egy őszintén gondolkodó sem tagadhatja: hogy a tót nép számára, mely nyelvének használatában a politikai térről majdnem egészen kiszoritva van és népiskolákon kivül csaknem semmiféle felsőbb tanintézetekkel nem bir, melyekben anyanyelvén tanittatnék, a magyar akadémiához hasonló intézet életkérdés.

Ezen előrebocsátott elmélkedések, valamint azon el nem tagadható tény, hogy a szegény, szellemileg kiképzetlen nép nem csak az erkölcsi megvesztegetésnek hozzáférhetőbb és nagylelkű hazafiui erények irányában érzelmetlenebb mint a szellemileg és anyagilag előrehaladottabb; hanem hogy az, kivált nagyon megszaporodva, nemcsak egyeseknek terhére esik, sőt átalában a haza fejlődésére és átalános haladásra, mint a tulságos sulyteher a hajó menetére, gátlólag és zsibbasztólag hat: inditották egyes tót hazafiakat, azon legjobb hiszemű öntudatban, hogy ez által nem csak saját nemzetöknek, hanem közvetve az egész hazának fölszámíthatlan nagy szolgálatot tesznek, a „Slovenska Matica" tudományos irodalmi egylet alapitására.

Mennyire felelt meg ezen egylet fenállása óta kitüzött céljának, s mennyire járult a tót nemzet szellemi müvelődésének emeléséhez, ez nyilt kérdésnek is tekinthető, hanem egy az a mi tagadhatatlan, hogy t. i. keletkeztétől fogva ugy a kormánykörökben, mint a parlamentben s az irányadó sajtóban csak gyanusitással és nyiltan kifejezett ellenszenvvel és elitéléssel találkozott, a mi tevékenységének sikerét okvetlen gyengítette.

Hazánk történelme későbbi buvárai előtt ezen körülmény megoldhatlan talányul tünnék fel, ha a panslavismus szomoru kisértete egész kiséretével a panicus rémülettől a nevetséges esztelenségig, a hihetlent is hitelessé nem tenné.

Tőszomszédságunkban látjuk mikép a sok országra felosztva volt olasz és német nemzetek törekvése a politikai államegység felé érvényesül— s attól tartanak, hogy a szent István koronája határain belől lakó szláv nemzetek, ha egyszer müveltség és jólét által megerősödtek és szilárdabb nemzeti öntudathoz jutottak, szintén a nagy szláv családdali állami egyesülés után sóvárogni fognak, avagy legalább hazájok függetlenségéért, ha az a hatalmas szlávállam által megtámadtatnék, nem állanának a gáton minden erejökkel s egész föláldozással.

Fájdalom, hogy ezen szerencsétlen feltevés képezi a leggazdagabb forrását azon nyomornak, mely ez idő szerint a tót nemzetet sujtja, s ez jövőjét is hosszu idők során át vigasztalatlanná és komorrá fogja tenni, ha annak megszüntetése nem sikerül neki.

Mert a sokkal erősebb, hanem ezen aggodalom folytán saját jövőjét féltető magyar testvérnemzet, mely saját nemzeti fejlődését, és teljes joggal, minden rendelkezésére álló eszközökkel előmozditja, a legcsekélyebb kisérletet, hasonló nemzeti fejlődés tekintetében, a tótoknál ellenszenv[v]el nézi, a mennyire ez közlönyeinek fölszólamlásaiból világosan kivehető, ezen fejlődés élén állóknak hazafiatlan célokat tól alá, tehát egy leheletben kárhoztatja ugyanazt nálok, a mit saját nemzete előmozditóinál nem tud eléggé becsülni, s ez által állapotokat teremt, melyek egyátalán

türhetlenek; mert egy nemzet nemzeti müvelődés nélkül képtelen, szellemi és anyagi szegénységre s gyámoltalanságra kárhoztatott lény.

Egyébiránt ezen vigasztalatlan állapotban némi megnyugtatásul[6] szolgál s javulásra kilátást nyujt a „Slovenská Matica" tagjainak azon mély s legbensőbb meggyőződésök, hogy testvéreink ezen bizalmatlansága saját jövőjök feletti tulságos aggodalomból eredt; és a félelem tudvalevőleg a legtisztábban látó szellem látszerveit is elhomályositja; — hogy tehát idővel a valódi tényállás lecsillapodottabb megfontolásának s megbirálásának sikerülend, sőt sikerülnie kell, ezen szerencsétlen, mert alaptalan félelmet eloszlatni, és a régmegedzett, ezredéves, a szerencse változásával dacoló testvéries bizalmat ismét visszaállitani, melynek aztán nem lesz nehéz a helyes modum vivendit megalapitani, mellyel ugy a Magyarok mint a Tótok beelégedhetnének.

S valóban csak az aggasztott kedéllyel körülfátyolozott szem nem ismerheti fel rögtön a lényeges külömbséget egy részt az olasz és német, más részt a szláv nemzetek multja s ennek kifolyása, a jelen között; a külső hasonlatosság által félrevezetve juthat azon következtetéshez, hogy mivel a német és olasz nemzetek államegység felé törekedtek és törekednek, ezt épen azért a szláv nemzetek is tenni fogják, s kell hogy tegyék.

A Rómaiak, tudvalevőleg, hosszas ideig mint egy nemzet uralták a világot, volt közös, fényes történetök, melyre az olaszok, mint a Rómaiak természetes örökösei, büszkén tekintenek vissza; az olaszok a középkor óta közös irodalmi nyelvnek és gazdag irodalomnak, közös vallásnak, egyenlő erkölcsöknek és szokásoknak, valamint együvé tartozásuk kiolthatlan öntudatának örvendenek; szóval nálok megvan mind az, a mi egy egységes nemzet fogalmához tartozik.

A német nemzetek szintén Nagy Károly óta egy politikai nemzetet képeztek, ezen idő óta közös irodalmi nyelvvel birtak, mely kivált a középkor vége óta átalános elismerést szerzett magának, és a gazdag tartalmu irodalmában az egész nemzet közös kimeríthetlen kincsét képezi. A németek egy politikai nemzetté egyesülve, évszázadokon át befolyást gyakoroltak Európa sorsára, s csak akkor léptek le politikai nagyságuk állványáról, midőn számtalan államokra és államocskákra földarabolva lassankint együvé tartozásuknak öntudatát elveszitették.

Mind a két nemzet tehát, ugy az olaszok, mint a németek, élénken emlékeznek arra, hogy több államra felosztva, vagy más nemzet uralma alá kerültek, mint az olaszok, avagy legalább dicstelenül élősködtek, mint a németek a német szövetség idejében; ellenben hogy egyesülve, vagy a világot uralták, avagy legalább tiszteletteljes állást foglaltak a többi nemzetek körében; mi csoda tehát, ha ezen nemzetek, saját történetükön okulva, politikai egyesülés után sóvárognak, s azt minden erőmegfeszitéssel visszaszerezni törekednek?

A világtörténelem azonban a szláv nemzeteket már szétszórva és önálló államokra osztva találta.

A Szlávok tényleg emberi emlékezet óta nem képeztek egy közös államot, hanem egymástól független, gyakran idegen nemzetek által térileg elválasztott, és nem ritkán egymást kölcsönösen támadó államcsoportokat, közös irodalmi nyelv, közös vallás, közös erkölcsök és szokások nélkül; ugy hogy a Szerbeket és Cseheket, Lengyeleket és Bolgárokat, Tótokat és Oroszokat csak a közös leszármazásnak elvitázhatlan tényeés nyelveik nagyobb kisebb rokonsága kapcsolja össze.

[6] Eredeti szövegben: megnyuktatásul.

A szláv nemzeteknél nem létezik egy közös fénykorszak avagy egy közös nagyszerü szerencsétlenség történelmi emlékezete; némelyek siratják a „Kosovo Pole"-t,[7] mások „Marcheket";[8] ezeknél „Ostrolenka"[9] gyászos érzelmeket, amazóknak a Kalka[10] folyamnáli szerencsétlen ütközet hozta nyakukra a kemény s hosszu ideig le nem rázhatott mongol jármot; ezen nemzetek mindegyikének van saját fejlődési, fölvirágzási és hanyatlási története; mindegyikök igyekszik tulajdon nemzeti sajátságait s önállóságát megtartani, s többnyire csak akkor emlékszik meg a többi nagy szláv családdali törzsrokonságáról, ha saját létele kérdéseltetik és más menekülést nem találhat.

A ki tehát a szláv állapotokat és azok phasisait higgadtan szemléli, be kell vallania, hogy a Horvát, Cseh, Tót stb. mindenek előtt mint Horvát, Cseh, Tót megmaradni akar, s ezen nemzeti sajátságában magát fen[n]tartani kivánja, egészen ellenkezőleg mint a toskanai vagy lombardiai Olasz, és a badeni vagy góthai Német kik első sorban Olaszok vagy Németek; hogy tehát az ijesztő panslavismusnak, ha ez egyáltalában egyes rajongók agyveleiben kisértene nem lehet célszerübben utját állani mint ha a szláv nemzetek specialis fejlődésökben gyámolittatnak.

Ezen irányban még csak azon körülmény érintendő meg, hogy a fokozott nemzeti öntudat sem szolgál mindég államalkotás alapjául, hanem igenis a szabad fejlődés biztositéka; ezt eléggé bizonyitják Genf és Lausanne, melyeknek polgárai francia származásukra s nemzetiségökre épen oly büszkék, mint bármely párisi születésü, s mégis III. Napoleon csábitásainak azon időben sikerrel állottak ellen, midőn a francia gloire mindent elhomályositott; hanem ezen polgárok, legalább azon időben, a svájci köztársaságban biztositva találták szabadságukat nem csak politikai, de nemzeti tekintetben is.

A „Slovenská Matica" tagjai hiszik, hogy az előrebocsátott értekezés által a politikai panslavismus érdemében nem csak a magas kormányt eléggé fölvilágositották, hanem magyar testvéreiket is maradandóan megnyugtatták, és csak egy tekintetben kivánják még intézetök tudományos irányát megvilágitani, mely talán még bizalmatlanságra szolgáltathatna alkalmat.

A tudomány, tudvalevőleg, az emberiségnek közös java; onnan ered az ujabb időkben majdnem minden irodalmi egyleteknél divó szokás, hogy tudományos müveiket kölcsönösen kicserélik; hiszen a magyar tudományos akadémia, ily kölcsönös közlekedésben magával a pétervári akadémiával is áll; és minél csekélyebbek valamely egylet segélyforrásai, annál kivánatosabb neki ezen szokás, miután tulajdon vagyona, kivált drágább művek megszerzésére elégtelen.

Hogy a „Slovenská Matica" alapszabályainak 32. §. értelmében némely bel- és külföldi irodalmi egyletekkel a tudományos müvek ily kölcsönös kicserélését gyakorolja annál kevésbbé lehet meglepő, minél bizonyosabb az, hogy anyagi viszonyai köztudomásilag mostohák, s hogy a vizsgálódások eredménye, kivált a többi szláv nemzet

[7] Kosovo Polje (Rigómező), a középkori szerb állam bukását okozó török elleni csatavesztés (1389 jun. 15) színhelye. Ugyanitt Hunyadi János is balsikerű csatát vívott a törökkel 1448 okt. 18–19. között.

[8] *Marchegg*, helység Dürnkrut (Suchý krut) mellett a Morvamezőn (Moravské Pole), II. Přemysl Ottokár cseh király 1278 aug. 26.-i tragikus csatavesztésének színhelye.

[9] Ostrolenka, város a bialystoki kerületben, itt győzték le 1831 máj. 26-án a cár seregei a lengyel felkelő csapatokat.

[10] Orosz folyó, Mariopol mellett ömlik az Azovi tengerbe. Szubotáj és Dzsebe kánok 1223 juniusában (ld. bőv. *Grekov – Jakubovszkij:* Zolotaja orda i jejo pagyenyije, Moszkva 1950, 201–6, l.) itt semmisitették meg a Msztiszláv kievi nagyfejedelem vezette egyesült orosz (kievi, csernigovi és szmolenszki fejedelemségekbeli) hadakat.

nyelvészete terén a tót nyelv természeti fejlődését s müvelését lényegesen előmozditja; hiszen ujabb időben maga az idegen nyelvek összehasonlitó nyelvészete is, és pedig teljes joggal, átalános elismerést nyert.

Egyébiránt nagy mérvben kivánatos lenne „Slovenská Matica" részéről, ha részesittetnék azon müvekben, melyeket a magyar tudományos akadémia évenkint közzétesz.

A belpolitika tekintetében [a] „Slovenská Matica" tudományos és irodalmi egyletnek, épen alapszabályai értelmében, sem joga, sem kötelessége egyes tagjainak politikai vonzalmai felett őrködni avagy azokra befolyni.

Az ország mindkét politikai pártja egyenlő hazafias alapon áll, s inkább állhatna talán a magas kormány hatalmában, mint az egyletében, az ő egyes tagjait, a mennyiben talán azok a magas kormány politikai elveit nem osztják, ezek elfogadására hajlandóbbakká tenni.

Végül a tudományos irodalmi egylet „Slovenská Matica" azt hiszi, hogy egyes tagjai ama modus vivendi iránti magán nézeteinek sem fejtegetését, sem közzétételét az ő termeiben, s igy jelen iratban sem engedheti meg, mivel épen ezen modus vivendi politikai természetü, és mivel a magas kormány elegendő módokkal rendelkezik, hogy a tót nemzet ez iránybani kivánalmait pontosan és hamisitlanul felismerje; annál őszintébben bátorkodik azonban a nevezett egylet a magas kormányhoz azon kérelemmel járulni: méltóztatnék az összes haza jól felfogott érdekében hatalmas befolyását oda irányozni, hogy a szeretett hazánkat lakó nemzetek oly végzetteljesen sülyedt kölcsönös bizalma mielőbb megujitassék s szilárditassék; hogy áldott virányain mindnyájan szerencséseknek érezzék magukat, s zászlóját magosan lobogtatva, trónjáért, függetlenségéért s minden tekintetbeni boldogságáért egész erejük, sőt szivök vérének áldozására lelkesülhessenek.

Fogadja Nagyméltóságod ez alkalommal is kitünő tiszteletünk nyilvánitását, mellyel maradunk

Turóc-Szent-Mártonban, 1873. évi január 15-én.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgái
Pauliny-Tóth Vilmos
a „Slovenská Matica" alelnöke
Sasinek[11] V. Ferencz
„Slovenská Matica" titkára.

B.

1873 márc. 4

Szlávy József miniszterelnök válasza a Slovenská Matica pro memoriájára.[1]

Národnie Noviny 1873 27. sz.

492. sz. – Nagyságos Pauliny-Tóth Vilmos urnak, mint a „Slovenská Matica" alelnökének, Turóczszentmártonban.

[11] *Sasinek* Vitazoslav Ferenc (1830–1914) szlovák történeti szakíró és politikus. Előbb pozsonyi teológiai tanár, majd a Matica Slovenska pénztárnoka és muzeális gyüjteményének őre, végül szerzetes. Több művet írt az itt élő népek történeti multjáról és történeti folyóiratot szerkesztett „*Slovenský letopis pre historiu, topografiu a etnografiu*" (1876–82) címmel.

[1] A közlemény eredeti címe: Odveta Jeho Excellencie, Pána Jozefa Szlávy, Kr. Uh. Ministra–Predsedy na promemoria „Matica Slovenskej".

Megelégedéssel és megnyugvással vettem tudomásul a Nagyságod által, a Slovenská Matica nevében hozzám eljuttatott ez év január 15-én kelt emlékiratot, amelyben visszautasitják ama egyesület ellen a sajtóban, állitólag a kormánykörökben, valamint a parlamentben felmerült gyanusitások alapjait és egyuttal biztositékot ad arról, hogy ez az egyesület, alapszabályaiban kitűzött céljaihoz hiven, kizárólag csak a szlovák nemzetiség szellemi művelődésének elősegitésével foglalkozik, minden politika kizárásával.

A kormány teljes örömmel fogadja ezt a biztositékot és a maga részéről csak üdvözölni és illőnek elismerni tudja a fentebb emlitett emlékiratban részletesen kifejtett működést, s e mellett örömmel adja a kölcsönös biztositékot is, hogy az alapszabályokban biztositott jogainak törhetetlen felhasználásában az egyesületet mindég szivesen támogatja.

Ha végül annak a reményemnek adok kifejezést, hogy az egyesület kizárólag az alapszabályokban lefektetett célokat fogja követni, s hogy abban a nemvárt esetben is, ha egyes tagjai esetleg szemük elől tévesztve feladatukat, az egyesületen kívül álló területekre ragadtatják magukat, Nagyságod mind hazafiúi érzésétől vezettetve, mind az egylet érdekeitől áthatva, nem késlekedik őket az igaz utra visszatériteni: — egyebekben fogadja Nagyságod őszinte hazafias üdvözletem kifejezését.

Budapesten, 1873. márczius 1-én.

Szlávy s. k.

110.

1873 febr.

Nemzetiségi nyilatkozat a magyar függetlenségi sajtóban a haladó nemzetiségi politika feltételeiről.[1]

Szabadság mint a nép zászlója 1873 febr. 1–22, 5–8. sz.

Ujvidékről. — Mindenekelőtt azzal legyünk tisztában, hogy tulajdonképen mi is az a *„szerb kérdés?"* — Ez az, melyről minden ember beszél sokat, de a legtöbb nem tud csak nagyon keveset, vagy épen semmi. — Honnan ismernék a magyarok a szerb kérdést? A magyar lapokból. Ámde, melyik magyar lap az, mely a szerb kérdéssel tüzetesebben foglalkozik? — A „Pesti Napló" — a „Reform" — vagy egy német lap, a „Pesther Lloyd". — Ezek szoktak olykor olykor a szerb kérdéssel foglalkozni. — Ámde mily alakban? Osztrák, vagyis camarilla szempontból, azaz: „a soha ki nem béküles" elvéből kiindulva, hogy bizonyos kezek számára mindig legyen zavaros, melyben halászhatnak.

És miféle forrásokból meritik tudósitásaikat e lapok? Azon bérenczek tollából, kik kormányköltségen, — mint szerbek ugyan — a szerbek közt élnek, s onnan rágalmakat, hazugságokat irnak, mert tudják, hogy az illető lapoknak ez tetszik, mely lapok szerkesztői azonfölül, a tudósitásokhoz bidgyesztik még saját hazafias érzelmük, és mély belátásukból eredő megjegyzéseiket.

[1] A függetlenségi-nemzetiségi kapcsolatok újjáéledését jelenti a polgári szélső bal rövidéletű hetilapjában, nyilvánvalóan szerb szerző tollából „Egy fontos kérdés" címmel közölt cikksorozat, az ú. n. „szerb kérdésről". A cikk-levelek szerzője feleleveníti azt a jóemlékezetű hagyományt, melyet 1868 elején Szilágyi Virgil kezdeményezése jelentett szlovák viszonylatban. A szerző cikkét „György" aláírással jelzi. Feltételezhető, hogy az érdekes írásmű Stratimirović környezetéből vagy éppen magától Stratimirović Györgytől származik, aki képviselősége idején nyiltan kereste a kapcsolatot a magyar baloldal vezetőivel.

Ezek tehát azon források, melyek után az egész magyar hirlapirodalom indul — mert tisztelet becsület az ellenzéknek — ámde organumai sokkal könnyebb dolognak tartják, a jobboldali lapokból való kiollózást, (mely pedig a szabadelvü nézeteket képviselő lapokba ugy illik, mint magyar király palotájára az osztrák császár zászlója), mint a tüzetes utánnézést, vagy pláne külön levelező tartását, az ellenzéki hirlapirodalom ezen magatartása pedig vétkes mulasztás, és ha ezután is igy megy, megfogja magát bosszulni előbb-utóbb.

Az ugynevezett „szerb kérdést" — tehát, egyedül a jobboldali lapokból ismeri a magyar olvasó közönség, a mi a dolog valódi állását illetőleg épen annyit jelent, mint: — nem tudni felelőle semmit, a mi igaz — hanem hallani sokat, a mi félrevezetés és hazugság. — Mert hogy a magyarság ez ügyben minél tájékozatlanabb legyen — célja a Bécsből kormányozott osztrák-magyar politikának.

Vádolják a szerbeket: elszakadási, országfelforgatási, forradalmi, panszlavizáló, és más mindenféle veszedelmes szándékokkal, melyből tulajdonképen semmi, de semmi sem igaz.

Aztán kardoskodnak a kormány mellett, melytől a szerbek ennyi és ennyi jótéteményben részesültek már, mindenük van, amire embernek szüksége lehet — még sincsenek megelégedve. S ime, a magyar közönség, mely már hozzá van szokva, hogy a jobboldali lapoknak kötve higyjen — az emlitett állitásokat elhiszi mégis. Ne kivánja tehát a külföldtől, hogy az a jobboldali „Lloyd"[2]-nak ne adjon teljes hitelt, midőn alig akad egy kérdés, mely a magyarság előtt bár csak némileg idegen, és már is szórólszóra elhisz mindent, mit a jobboldal közegei e kérdésről irnak. Hogyne hinné tehát a külföld, mely a magyar ügyekben egészen járatlan, a „Lloyd" — minden szavát, s hogy ne itélné el a magyar ellenzéket, hogy a jobboldali kormány ennyi és ennyi jótéteményeivel is elégedetlen, és hogy nem akar egyebet, mint forradalmat. — Ha még mi magunk is hiszünk neki, miért ne higyjen egy idegen.

Nemde, szerkesztő ur, hogy e tekintetben is igazam van? És mert a magyar közönség nem ismer a szerbektől más nótát, mint jobboldalit, tehát hasonlit azon kanárihoz, mely előtt folytonosan, és addig verkliznek egy nótát, mig végre betanulja, és azt fütyüli ő is.

Innen magyarázható az a gyülölet, mely a magyarságban a szerbek iránt, évtizedek óta fen[n]tartatik és tápláltatik, s mely gyülölet már véres drámának is vala szülője, mert gyülölet aztán gyülöletet gerjeszt. És ezt az intézők nagyon jól tudják — de épen azt akarjuk mi, hogy tudja meg azt maga a leginkább érdekelt fél, maga a nemzet is, és nyujtson baráti jobbot azon testvérnek, mely alig hallott még egy hozzá intézett méltányos és őszinte jó akaratról tanuskodó szócskát. Ő is csak harmadik száj után ismeri a magyarokat, és ő se tud elferditett dolgokon kivül más egyebeknek nyomára jönni.

Valóban csodálatos. Ugyszólván: az egymás szivében élünk, és nem tudjuk egymást megérteni még se. Mindig ott kell lenni azon harmadiknak, ki szavainkat és érzelmeinket félremagyarázza, s mindig mélyebben nyul lelkünkbe, hogy onnan minden rokonszenvet kitépjen. És mi nem tudjuk magunkat tultenni e harmadikon? — És valóban nem-e? Igy fogunk-e tehát veszekedni, s egymás ellen agyarkodni folytonosan a helyett, hogy amit már maga a természet követelne: — az ámitóval szemközt fogjunk kezet?

[2] Pester Lloyd.

Vannak különben kormánypolitikák, melyek irányaik okadatolásául, mindig kívánnak valami köpönyeget, s mit szól ön hozzá, szerkesztő ur, ha én például azt mondom, hogy: a magyar nemzet gyülölete a nemzetiségek iránt, és a nemzetiségek izgatottsága a magyarság iránt mesterségesen szitathatik azért, hogy mindig legyen egy köpönyege a kormánynak valódi céljainak elpalástolására, ezen köpönyegre ujjal való mutatással: „Ime nézzétek, *ezért szükséges, hogy mi Ausztriával tartsunk*". — *Mit mond hozzá szerkesztő ur?* — Hogy ez talán lehetetlen?[4]

És én azt hiszem, hogy ilyes okokat rejtegetnek a színpad megett; s hogy ezen titkos rejtekekbe is betekinthessünk, amennyire tőlem telik, megkísérlem a hátsó függöny felhúzását is.

Jelen pillanatban elég legyen e tárgyról még egyszer annyit mondanom, hogy „a szerb kérdés", — oly értelmekben, mint azt Buda-Pesten magyarázzák, nem existál.

Mit kell tehát érteni az alatt a kifejezés alatt: „Szerb kérdés"? Egyszerűen azt: olyan polgára-e a szerb Magyarországnak, mint a magyar? Megilletik-e a szerbeket azon polgári jogok, melyek a magyart megilletik? Ez a szerb kérdés. Se több, se kevesebb.

Kivánja a szerb: hogy törvény előtt a haza *minden fia egyenlő legyen*, bár mi nyelvet beszéljen is, hogy *a törvény védelme egyenlően terjedjen ki mindenkire.* Hogy az igazság mérlegében egyik ember vére épen oly nyomatékos legyen, mint a másiké; vagy a teher, mely az egyik vállára sulyosodik, épen ugy ne legyen nagyobb, mint a másiké. Közös legyen a jog, haza és a szabadság.

Legközelebbi levelemben részletesen fogom tárgyalni, az eddig csak átalánosságban előadottakat.

*

Ujvidék. És tapintsunk most t. szerkesztő úr a kérdéses dolognak fejelágyára, és megfogjuk látni, hogy mit jelent a szerbek iránti gyülölet fölkorbácsolása, és hogy kik azok, a kik ezt korbácsolják?

Kell azonban, hogy néhány évvel, azaz: az 1860—61-iki évekre visszatérjünk.

A mint mindenki előtt tudva van, a Bach-féle önkény 1860-ban, tulélve magát, öngyengesége által összeomlott, s az akkori Ausztria népeit kulcsoló békók, ha nem hulltak is le egészen, de engedtek. Bécsben pedig ezen kis engedmények ellensúlyozására is már, tervet készítettek, hogy az 1848—49-iki események többé föl ne merülhesenek, azaz: Magyarország ne érezhesse magát többé oly erősnek, hogy karját megmozdítani merészelje. Elővették tehát a bécsi kabinet hagyományos politikáját, mely nem áll egyébből, mint a magyarság erejének korlátozásából, mely elérhető az által, hogy a magyar nemzet természetes szövetségeseitől elszigetelten álljon. És ennek keresztülvitelére czélozott az októberi diploma, s az ebből nyilegyenességgel kilőtt februáriusi pátens. S a ki erre már nem emlékeznék tisztán, vegye kezébe azon idők tudósításait. Miből állt amaz engedmény?

Az Ausztriához tartozó minden tartomány és nemzetiségnek országgyülési engedélyéből. — A horvátoknak Horvátország alapjogaiból kifolyólag *külön* országgyülési és államjogot, azon föltétel alatt, hogy *Bécsre* támaszkodjanak.

A szerbeknek vajdaságot.

A kunok és jászoknak *külön* kapitányságot.

[4] Tudósitása után mi is elmondjuk nézeteinket. Szerk. *(Az Orsz. Széchényi Könyvtárban lévő hiányos példányban nem akadtunk nyomára. A szerk.)*

Az oláhok és szászoknak, ugy az erdélyieknek egy *különvált* politikai jogalapot, stb.

És mindezekből tisztán kiolvasható, hogy a politikai önállóságok feldarabolásával nem akartak mást elérni, mint Magyarország erejének földarabolását. És a milyen ügyesen volt e terv az osztrák politikát illetőleg kifőzve, épen oly életveszélyes volt Magyarországra nézve.

Ezen az uton nagyon könnyű lett volna a külön választott érdekeket egymás ellen ingerelni, s aztán a viszálkodásban élő darabkák fölött önkényileg uralkodni, más szóval: a zavarosban halászni. „Oszd föl és uralkodjál fölötte", — ezen régi elv alapjára akartak épiteni, s megakadályozni Magyarország életerejének együttes kifejlését. Ez volt az octoberi diploma, a februáriusi patens, vagy is az ugynevezett Schmerling[5] politika alapköve.

Észrevették ezt a magyar államférfiak, az tény; müködek is ellene egész erejökkel, az is tény, ámde szükségesnek láttuk ennek fölhozását mégis, 1-ör: mert nagyon sokat elfeledtek azóta is; 2-or: mert világitására fog szolgálni annak a mit ezek után tárgyalni akarunk.

Nem akarjuk kétségbevonni, hogy a bécsi kormány ezen tervének meggátlására ne lett volna elégséges a magyar ellenszenv is, ámde tény az, hogy a jelen kormány által mai napság annyira gyülölt „horvát nemzeti párt férfiai, ugy a magyarországi szerbek és oláhok, szintén Magyarország jogai ellen[6] és a bécsi kabinet terve ellen működtek."

Legyen azonban szó most, csupán a szerbekről:

A szerbeknek igértetett akkor Bécsből, politikai alkotmány és tökéletes biztositás a szerb nemzetiség fenntartását illetőleg. Az 1861-diki igéretek visszautasitása után azonban, 1865-ben ismét egy uj ajánlattal léptek föl, u. m. (ha nem tévedek) „A Szerémségnek kivételes képviseletetét alapitani a horvát országgyülésen, ha a magyaroktól elállnak". — És hogy mily álláspontot foglaltak akkor a szerbek, megmagyarázza az 1865-iki országgyülés fölirata, mely ennek elismeréseül méltányos tekintettel emliti meg a szerbeket is.

El kell pedig ismerni, hogy a bécsi kabinet akkori müködésével szemben a szabadelvü szerb párt tagjainak nem kis feladatába került, hogy a szerb nemzetiség támogatását Magyarország jogainak részére nyerjék meg, mert még akkor a testvérharcz gyászos emlékei is megannyi gátok gyanánt voltak tekinthetők, — melyeket az illetőknek a bécsi politika tökéletes megvilágitásával kellett lerontaniok, s igy ébreszteni föl a tartozó rokonszenvet a testvér magyar nemzet és Magyarország szabadsága ugy függetlensége iránt. És a nép elismerve e harczosok igazságát, melléjök állt akkor, és mellettük áll még ma is.

Jövő czikkemben megismertetem ezen emberek küzdelmét, küzdelmük czélját és folyamát. Itéljen felettük a magyar nemzet igazságszeretete.

*

Ujvidékről. T. szerkesztő ur! Mielőtt levelemet folytatnám, egy, a mult számban előfordult sajtó- és pedig szarvas sajtó hibát kell kiigazitanom. Ott ugyanis egy tétel fordul elő, mely igy szól „a jelen kormány által mai napság annyira gyülölt férfiak,

[5] *Schmerling* Antal (1805—93) osztrák jogász és államférfi. 1848-ban osztrák bel- majd külügyminiszter. 1849-ben a Schwarzenberg-kormány igazságügyminisztere. Az ötvenes években a legfelsőbb törvényszék, később a bécsi tartományi főtörvényszék tanácselnöke. Az októberi diploma után, 1860 decemberében az uralkodó teljhatalmu államminiszterré nevezte ki, politikája elveit a februári *pátens* (1861 febr. 26.) tükrözi. 1865 július 27-én lemondott.

[6] Sajtóhiba, helyesen: *mellett.* Helyreigazitását a cikk-sorozat folytatásában közli a szerző.

folytonosan Magyarország jogai és a bécsi kabinet tervei *ellen* küzdöttek." — Én ezt így irtam: „Magyarország jogai *mellett* és a bécsi kabinet tervei *ellen.*

Kérem ezt tudomásul venni.

És most menjünk tovább.

Mult levelemben emlitettem, hogy a szerbeknél még nem voltak feledve az 1848—49-diki gyászos események, melyeknek inditó okát, ha ismerték is az avatottabbak, ámde nem ismerte a nép, s érzelmeit nem az észből, de a még kormos romok és feldult falvak látásától kölcsönözte. Ezen érzelmek tisztázását, az okok felhozását, s a kölcsönösen elámitott testvérnemzetnek egymásiránt mesterségesen szitott gyülöletét kellett az illető férfiaknak felbonczolni, és rámutatni azon ingertelő tőrdöfésekre, melyek más titkos kéztől jöttek — s okozóikul a magyarok neveztettek. — Mindezt tisztába hozni nem volt kis feladat, ámde az illető férfiak a legnagyobb lelkesedéssel és szabadságszeretettel fogtak ahhoz.

És ha kérdezik Önök, ki állt tehát ezen férfiaknak az élén? Országvilág előtt nyiltan és büszkén be merem vallani, — hogy nem más, mint a jobboldali politika, és annak befolyása által, az önök előtt majdnem gyülöletessé vált név tulajdonosa, hanem egyuttal a népszabadság apostola: *Miletics Szvetozár!*

Hanem azért ne gondolják Önök, hogy Miletics Szvetozár érdek nélkül tette volna mindezeket. Nem. Az ő szeme előtt egy érdek, hanem nemes, nagy és nem önérdek, hanem népérdek függött: az egész keletnek szabadsága és függetlensége.

A magyar történelem legnagyobb alakja *Kossuth Lajos* penditette meg először, a dunai confederatió[t]⁷...

Felfogva pedig a Miletics-párt e nagy eszme horderejét, hogy az keresztül vihető legyen, tehát egy eléggé erős és hatalmas tényezőt, egy szabad és független Magyarországot akart látni. — Ez az az eszme, mely a szerb nemzetiségi képviselőket az ellenzékhez vonz[z]a, ez: a keleten lakó összes nemzetek és nemzetiségek érdekében: Magyarországnak, mint mely ország egy nagy és szent eszme keresztülvitelére leginkább hivatott: tökéletes szabadsága és függetlensége. Utasitom pedig önöket e tekintetben az 1861-iki országgyülésre, és a *Teleki László-féle* határozati javaslatra...

Nem czélunk itt e programm bonczolásába ereszkednünk, elég érthetően megvilágositotta ezen eszmét annak idején *Kossuth Lajos*, legyen tehát elég erről annyit mondani, hogy a szerb nemzetiség férfiai a magyar ellenzéktől ezen programm megtestesitését várták, és nem azt hogy egy része, a századok óta iszonyu károsnak bizonyult osztrák politika uszályhordozójává szegődvén, épen az eszme kivitelének ellenségeül vesse föl magát.

Egy független Magyarország hivatva lenne arra, hogy délkeleti Európában ő képezze a szabad eszmék átszűrődésének kristallisáló központját, honnan aztán ezen sugárok, Európa e részét lakó nemzeteinek világitó, és termékenyitő fényét képeznék, — szóval, Magyarország lenne délkeleti Európának a napja.

Ime, ez tehát az a tulajdonképeni (specialis) politikai nézet, mely a szerb nemzetiségnek vezényfonalát képezi, Magyarország függetlenitését illetőleg. — Ez a politikai törekvés pedig, a legőszintébb, a legnemesebb és a legtisztább.

És vetheti-e valaki a szerb nemzetiség szemére, hogy egy független Magyarországtól aztán megvárná, hogy mint természetes szövetségeseinek, tehát a szerb nemzetnek

⁷ A konföderáció kérdésének értékelését ld. *Révai* József (*Kossuth Lajos*, Marxizmus, népiesség, magyarság, 1949 156—59. l.) és *G. Fazekas* Erzsébet (*Az 1849-es és 1868-as nemzetiségi törvény összehasonlitása a történelem haladó erőinek szempontjából*, Századok 1948 300—305. l.) tanulmányaiban.

érdekében oda müködjék, hogy az az ázsiai török jáпromtól megszabadulva, mint culturállam, Magyarország méltó szövetségeseinek számát szaporitsa, — ami különben a dunai confederatio eszméjéhez tartozik. — És ha testvéreink iránt keblünkből ki nem halt rokonszenvünk is egyik oka annak, hogy egy szabad Magyarország ily értelembeni előteremtésén, minden kigondolható áldozatkészséggel közremüködjünk, — lehet-e azt pusztán önzésnek, s egyuttal nem nemes törekvésnek is keresztelni?

Magyarország szabadságszerető lakóiban találjuk mi a legerősebb garancziát arra, hogy a kölcsönös védvek [védelmek] alá kerülő népeknek soha se törne elnyomására, s a magyar ősalkotmány már maga oly biztositékot nyujt, milyennel egy szomszédország sem dicsekedhetik, és közös alapját képezhetné az árnyában megvonulni akaró nemzetek szabadságának is.

*

Ujvidékről. Amint Ön tudja, t. szerkesztő ur, az 1867-diki szerencsétlen egyezkedésig nem volt Magyarországban párt. Egy táborban, egy elvért, Magyarország függetlenségéért küzdött az egész nemzet, a hirlapirodalom mint a társadalom egyaránt, és minden nemzetiség. Magyarország *mellett* Bécs *ellen.* A sajtó, épen ugy, mint az irányadó körök nem mulasztották el egyetlen alkalmat, hogy a nemzetiség iránti rokonszenvüket ne nyilvánitsák; toás[z]tokat mondtak Magyarország szabadsága s a nemzetiségek egyenjavitásáért, melyek a közös igyekezet alapja gyanánt tekintettek. Ha akarnám, s egyáltalán szükségesnek találnám, eltudnám sorolni az alkalmakat, melyeken a nemzetiségek érdekében, hol egyesek, testületek, hol a közvélemény nyilatkozott; nemcsak, de eltudnám mondani, majd nem a szavakat is. — Ámde, nem régen mult, s a nélkül is emlékezetében él mindenkinek.

Meg kell jegyezni, hogy akkori időben szó volt még arról is, miként Magyarország jogának bitorlói, ha másképen nem erőszakkal kényszeritessenek arra, hogy a bitorlott jogokat, az illető tulajdonosnak visszaadják. Szükség volt tehát a nemzetiségek jóakaratára s egyetértésére is.

És e jóakaratot, ezen egyetértést föl is találták, föl — (mint mult levelemben is megjegyeztem, ama férfiak közremüködése által) különösen a szerbeknél, kik a magyar szótartást és lovagiasságot két száz év alatt eléggé kiismervén, egy ily nemzet őszinte rokonszenvében nem kételkedhettek.

Az 1861- és 1866-diki napok után beköszöntek azonban az 1867-diki szomoru idők, midőn a közösügyes egyezmény természetszerű következményei megváltoztattak mindent. Az egy test egy lélekből álló, s egészben ellenzéket képező magyaroknak egy része elhagyta őseredeti álláspontját; *jogainak határozott visszakivánása* helyett kész lett Ausztria részéről jött *engedménnyel* megelégedni, s *Ausztria engedményezési jogának elismerése által Magyarország jogait feladni.* Az 1867-ki szerződés nem egyezség, hanem osztrák kegyelemért, az ország törvényes jogainak föladása. Ott ahol *határozott* jogok vannak, ott ily esetben egyezkedésről csak akkor lehet szó, ha a jogok tulajdonosa *gyáva.*

Az ily eljárást, az ország jogainak ilymódon eljátszását, más szavakkal: *árulásnak* is lehetne nevezni. Ámde tegyük most az ily kifejezéseket félre, miután a kifejezés, a dolgon magán ugy se változtat.

Az egyezkedés pártja az Ausztriának történt jogfeladás árán, megnyerte az uralmat saját vérei fölött, s e hatalom megtarthatása aztán arra kényszeritė, hogy az egykori ellenség jóakaratát kiküzdje, s e jóakaratért annak minden kivánságát támogassa.

Ez az esemény aztán megadta a pártok álláspontját. — S íme, melyik pártnál maradtak a szerbek! Azon pártnál, mely alapját meg nem változtatta, mely az ország jogaiból nem engedett, s *mely megmaradt Magyarország függetlenségének kivivása mellett.* Ime, ez a magyarázata annak, amiért a szerb nemzetiségi képviselők, a 48-as párt padjain foglaltak helyet....

111.

1873 febr. 19

Jókai lapja a hazai tulzók ellen: A magyar Chauvinok.[1]

A Hon 1873 41. sz.

Ösmerjük a franczia chauvinokat: kik képviselve Sue[2] Jenő azon alakja által, melytől nevöket kapták, a franczia nemzetet minden tulzásba elvezették a „franczia dicsőség", „Francziaország nagysága" és más kápráztató jelszavak segitségével; míg a legnagyobb Chauvin, III. Napoleon az egész nemzetet épen a chauvinismus segitségével 18 évig járomban tartá, sok véres háboruba sodorta, erkölcsileg megrontá és Sedánnál[3] tönkre tette. Mert a mily nemes erőt képez a nemzetiség szeretete, ha őszinte érzésből jő, erkölcsös eszközökkel müködik, alkotmányos uton halad és a szabadságot tüzi ki czélul: ép oly veszedelmes fanatismussá fajul az, ha csak bizonyos hypocrisisből folyó tulzást leplezget, ha eszközeiben nem válogat, ha az alkotmányosság és általában a kormányformák és intézmények jogosultsága iránt érzéketlen; ha a szabadság helyett hatalomra vágy és ezt minden áron, minden uton akarja megalapitani és fen[n]tartani.

Eddig magyar Chauvinok nem voltak. Nemzetünk józan esze, tiszta erkölcsi öntudata, szabadság és alkotmányosság szeretete megőrzött ettől a betegségtől, mely elöli az erkölcsi érzéket, elhomályositja a józan eszet; megkedvelteti a hatalmi eszközök alkalmazását ott is, hol csak erkölcsi erőkkel szabad müködni.

Óvakodnunk is kell ez iránytól, mert kis nemzet vagyunk, nagy országok és sokféle nemzetiség közepette, és igy a chauvinismus a mily könnyen sodorhatna kül háboruba, ép oly könnyen lázithatná ellenünk a bel nemzetiségeket és pusztitatná el önkezünk által alkotmányosságunkat, szabadságszeretetünket: nemzeti létünk eddigi fen[n]tartóit és jövőre nézve létokait.

Azonban mostanában azt vesszük észre, hogy némelyek az országgyülésen, a párttanácskozásokban és a sajtóban kezdenek chauvinféle szerepet játszani. És a mi fő, épen olyan emberek, kik vagy multjoknál vagy jelenöknél fogva egyáltalában nem hivatvák arra, hogy nemzetünk politikájának irányt szabjanak. Részben azért, mert arra tehetségük és jellemük nem képesiti és jogositja fel őket, részben azért, mert az alkotmányosság iránt vagy érzéketlenek, vagy ellenszenvvel viseltetnek, részben azért, mert a demokratia és szabadság határozott ellenségei.

Ezek az emberek most rendelkeznek két magyar lap[4] felett; az egyik áll Lónyay szolgálatában, a másik a conservativokéban. Meginditották a „nemzeti" és „magyar"

[1] Itt hangzik el először a mérsékelt ellenzék részéről a hazai soviniszták elleni vád.
[2] *Sue* Eugène (1804—57) francia regényíró a Bolygó Zsidó (Le juif errant 1844—45) szerzője. A magyar kortársak közül Kuthy Lajosra hatott (Hazai rejtelmek).
[3] *Sedan* francia város, az ardennesi départementben. Az 1870/71. évi porosz-francia háborut eldöntő 1870 szept. 1-i ütközet szinhelye. A sedani ütközet másnapján III. Napoleon aláírta a kapitulációs egyezményt.
[4] Reform és Magyar Állam.

politika ürügye alatt a harczot egyfelől az alkotmányosság, a megyei és minden önkormányzati intézmény ellen; másfelől korunk minden szabadelvü vivmánya ellen. Izgatnak röpiratban, izgatnak egyesületekben, pártconferentiákon: mindenütt a „nemzetiség" és „magyarság" álarcza alatt, hol személyi, hol osztály érdekekben.

Most első sorban a „közigazgatási reform" czimen inditnak hadjáratot a megye ellen. A megyét a jobboldal kormánya tette „erő és önállás" nélkülivé, milyennek ma a „Reform" leirja. E chauvinista lap őszintén bevallja, hogy most a megyének csak „az árvaügy, katonaállitás, ut és rendőrségi" ügyek maradtak meg; egyszersmind követeli, hogy ezen ügyeket is állami közegekre kell bizni. Hát a megye? Az elveszti választási jogát, elveszti munkakörét, „ellenőrizheti" ugyan (erő nélkül) a közigazgatást; de keressen uj munkakört: épitessen árva és kórházakat, szegény és dolog-házakat, sőt gondoskodjék a nagyobb városokban a szinügyről. De azért ugyanezen ügyekben is csak a pénzbeszerzés maradna a megye kezében; mert a pénzkezelés és igazgatás, az egészség, szegény ügy és rendőrség czimén a kormányra menne át.

Meg kell adni, hogy e terv következetes kifolyása annak, mit a jobboldal a megyékből addig teremtett; igaz ugyan, hogy nem felel meg Deák Ferencz eszményének; de szoros következménye az „erő és önállás" nélküli megye élettelen, használhatatlan eszméjének.

És a chauvinisták (mert a „Reform" nem egyedül áll, sőt minden eszméjét másik chauvinista laptársa[5] januári czikkeiből vette) mivel indokolják mindezt?

Hogy a nemzet előtt leplezzék és kedvessé tegyék alkotmány és szabadságellenes eszméiket — nemzeti szinbe öltöztetik azokat. Igy a „Reform" ma is csak azzal indokolja tervét, mert néhány megyénk „oláh vagy német tartományt" képez. Ez ugyan tulzás — de ez a chauvinismus természete.

És a mennyiben való: részben a kormány hibája, s a mennyiben nem hiba nem is baj. A mennyiben pedig baj — azon a chauvinisták terve csak rontana.

Mert amit társadalmi, önkormányzati és jogos, alkotmányos uton a nemzet érdekében tenni lehet, mindazt meg kell tenni, de mit ez uton tenni nem lehet: azt másuton tenni sem szabad. Mert ha nemzetiségünket nem müvelődés és alkotmányos jogainak teljes élvezete, kifejtése és megvédése által akarjuk erősiteni, ha e helyett alkotmányunkat rontjuk meg, önkormányzatunkat öljük ki és a megyét „Krankenfutterré"[6] tesszük — akkor elveszitjük a biztos alapot: a jogegyenlőséget és alkotmányos intézményeinket lábaink alól; magunk ellen ingereljük nemcsak a nemzetiségeket, sőt az európai közvéleményt is: anélkül, hogy bármi maradandó előnyt, nevekedést és erősbülést biztositnánk nemzetiségünknek.

Ne engedjük magunkat félrevezettetni a chauvinisták által: tegyünk meg mindent nemzetiségünkért alkotmányos, jogos uton. Elég erőnk van ahhoz, hogy igaz és alkotmányos uton is megéljünk. Aki ellenkezőt hisz és hirdet, az vagy kishitü, vagy bizonyos érdekből ámit.

Ha a chauvinisták most a megyét akarják megrontani „nemzeti" érdekből: majd megtámadják (ha érdekük ugy kivánja) alkotmányunk más intézményeit is és ellenezni fognak több szabadelvü intézkedést. Jelentéktelen emberek, de árthatnak, ha le nem álczázzuk őket.

Ne higyjünk a magyar Chauvinoknak!

[5] *Értsd:* Magyar Állam.
[6] Betegeledel.

112.

1873 jún. 27

1873: XXII. t. c. a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj polgárosításának törvénybeiktatásáról és a polgárosítás folytán szükségessé vált más intézkedésekről.[1]

1872–75. évi Képv. Ir. VIII. 8–12. l.

1637/M. E. 1873.

1. §.

Miután Ő felsége 1872. junius 9-én kelt legfelsőbb nyilatkozványával a katonai határőrrendszert a bánsági határőrvidék és a titeli határőrzászlóalj területén megszüntette, s ezen részek Magyarországhoz törvényhozási és kormányzati tekintetben tettleg visszacsatoltattak, a visszacsatolás törvénybe iktattatik, s ezen részek beosztása, közigazgatási és törvénykezési rendezése és a törvényhozásban való képviseltetése iránt a következők rendeltetnek:

2. §.

Az 1. §-ban emlitett határőrvidéki részek számára ő felsége által kibocsátott s ezen részeken jelenleg is érvényben lévő legfelsőbb intézkedéseknek, jelesen:

a) az 1871. junius 8-án ily czim alatt: törvény a határőrvidéki városi és falusi községek szervezéséről kibocsátott legfelsőbb intézkedésnek és az ugyanakkor kibocsátott falusi községi rendtartásnak;

b) a határőrvidéki népiskolák oktatási ügyeiről, ezen iskolák számára való tanitók és tanitónők kiképeztetéséről, a népiskolában alkalmazott tanitók jogviszonyainak szabályozásáról, s a határőrvidéki iskolai felügyeletről szintén 1871. junius hó 8-án kibocsátott szabályrendeleteknek végül

[1] 1873 június 27-én jelent meg a Magyarországhoz csatolt bánsági határőrvidék és titeli zászlóalj „polgárositásának" törvénybeiktatásáról szóló fenti törvénycikk, melyet rövidesen három további törvény: az 1873. XXVIII. tc. a polgári viszonyok rendezéséről, az 1873: XXIX. tc. a házközösségek rendezése tárgyában és az 1873: XXX. tc. „a határőrvidéki lakosokat az ottani államerdőségekben illető erdei szolgalmak megváltásáról" követ. A felsorolt törvénycikkekkel lezárul a magyar határőrvidék közigazgatási rendezésének ügye. A határőrvidéki lakosság nem szívesen s csak a hatalmi kényszer következtében vált meg korábbi intézményeitől, amit az is bizonyít, hogy 1873 végén a határőrvidéki választások alkalmával olyan kormányellenes hangulat alakul ki a határőrvidéken, hogy a belügyi kormányzat a rendészeti intézkedések egész sorát eszközli Bács, Torontál, Temes és Szörény megyékben. (B. M. eln. 1873–III–3272.) Az új határőrvidéki választásokon kerül be a képviselőházba *Polit* Mihály, aki 1865–73 között a horvátországi szerb párt képviselője a zágrábi országgyűlésen és *Doda* Traján román határőr tábornok, aki ettől kezdve 1887-ig 5 cikluson át képviseli a később oly nevezetes szerepet játszó karánsebesi kerületet a magyar országgyűlésen. A magyar határőrvidék „polgárosítása" a szerb görögkeleti egyházat is érzékenyen érintette, mivel a kormány az itteni egyházközségnek az újjászervezett közigazgatási hatóságok alóli kivonását, melyet már az 1870. évi karlócai szerb kongresszus kérelmezett, elutasítja. (Ld. M. E. 1873–III–462 /3048.) – Az 1873–XXII. tc. becikkelyezésekor már megindultak az 1868. évi „magyar–horvát kiegyezés" törvénycikkének (1868: XXX. tc., ld. *40.* sz. irat) felülvizsgálatát és kiegészítését célzó bizottsági tárgyalások. Az 1873 nov. 30-án törvényerőre emelkedett uj horvát törvénycikk (1873: XXXIV. tc.) szerint Horvátország az eddigi 29 képviselő helyett 34 képviselőt küld a magyar országgyűlésre. Említett törvénycikk az 1868: XXX. törvénycikk 15–17, 25–26. §§-ainak hatályon kívül helyezésével Horvátország jövedelmeinek 45 százalékát engedélyezi a beligazgatási költségekre. Az 1873: XXXIV. tc. megszünteti a bán katonai hatáskörét és kimondja, hogy a horvátországi állami földbirtokokba az „állami erdők" is beleértendők.

c) az 1872. junius 9-én kelt, s a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj területének a katonai közigazgatásból polgári igazgatás alá helyezése iránt kibocsátott királyi leiratnak s ugyanezen napon kiadott királyi rendeletnek mindazon határozatai, melyek nem az 1868: XXX. törvényczikk szerint közös törvényhozás tárgyát képező viszonyokról rendelkeznek, a mennyiben azokon e törvény változást nem tesz, jelen érvényükben továbbra is megmaradnak.

3. §.

A volt román-bánsági ezred és a volt szerb-bánsági ezred tizenkettedik százada, vagyis a mostani karánsebesi, teregovai, bosoviczi és orsovai szolgabirói járások Szörény vármegye elnevezés alatt külön önálló törvényhatósággá egyesittetnek, melynek székhelye Karánsebes.

4. §.

A volt szerb-bánsági ezred kilenczedik, tizedik és tizennegyedik századainak területe, Gaitasol község kivételével, valamint az ezen ezred hatodik századának a Karas folyó balpartján fekvő része, vagyis a jelenlegi fehértemplomi szolgabirói járás Krassó vármegyébe bekebeleztetik.

5. §.

A volt szerb-bánsági ezred területéből a hatodik századnak a Karas folyó jobb partján fekvő része; az ötödik és a nyolczadik század, ugyszintén a negyedik századból Károlyfalva és Nikolincze községek; végül a kilencedik századból Gaitasol község, ezenfelül a volt német-bánsági ezred területéből a tizenegyedik és a tizenkettedik század, vagyis a mostani károlyfalvi és kubini szolgabirói járások Temes-vármegyébe bekebeleztetnek.

6. §.

A volt szerb-bánsági ezred többi részei, ugy a volt német-bánsági ezred első tiz százada, vagyis a mostani pancsovai, ujfalvi, alibunári, antalfalvi és perlaszi szolgabirói járások Torontál vármegyébe bekebeleztetnek.

7. §.

A titeli zászlóalj (csajkások kerülete), vagyis a mostani titeli és zsablyai szolgabirói járások Bács-Bodrogh vármegyébe kebeleztetnek.

8. §.

Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes városok mindegyike önálló tövényhatósági joggal ruháztatik fel.

9. §.

A törvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvényczikkely a magyar határőrvidéki részekre kiterjesztetik, az életbeléptetésére vonatkozó a 10–11–12. §§-ban foglalt módosításokkal.

10. §.

Szörénymegyében az 1870. évi XLII. törvényczikk 91. és 92. §§-ban érintett közgyülések teendőit a volt román-bánsági ezrednek és a volt szerb-bánsági ezred tizenkettedik századának ezredközségi képviselőiből alakitandó közgyülés teljesiti.

11. §.

A határőrvidéknek Krassó-, Temes-, Torontál- és Bács-Bodrogh vármegyékhez csatolt részeiben az alakulás csak a törvényhatósági bizottság kiegészitésére terjed ki, mely oly módon történik, hogy a megyébe bekebelezett határőrvidéki részek ezredközségi képviselői az illető törvényhatósági bizottság tagjaivá lesznek.

Az ily tagok két egyenlő részben a bizottságnak az 1870. XLII. törvényczikk alapján választott többi tagjaival egyidejüleg lépnek ki; az előbb kilépő fele-rész az ily tagokra külön eszközlendő sorshuzás utján határozandó meg.

A fennérintett törvényhatóságokban, mielőtt az első három év leteltével kilépő bizottsági tagok helyébe ujak választatnának, az összes bizottsági tagok száma, tekintettel a bekebelezett határőrvidéki részekre és az 1870 : XLII. törvényczikk 21. §-ára ujólag megállapitandó, s a törvényhatóság választókerületekre ujólag felosztandó, s a kilépett bizottsági tagok helyébe a választás ezen uj alapon történik.

A legtöbb adót fizető bizottsági tagok jelenlegi száma a bizottság összes tagjai számának uj megállapitásáig változatlan marad.

Az ily tagok névjegyzékének évi kiigazítása azonban már addig is a bekebelezett határőrvidéki részek figyelembevételével eszközlendő.

12. §.

A határőrvidéki részekben jelenleg járási tisztviselőkül alkalmazott közigazgatási tisztek hivatalukat a fennebb elrendelt alakulás után is 1873. év végéig, és ha ezen időpontig kijelentik, hogy állásukban megmaradni óhajtanak, az ezen §-ban megszabott tisztujitás bekövetkezteig megtarthatják.

A járási tisztviselők tisztujitás alá az alakulás után egyelőre nem esnek, és pedig Szörénymegyében mindaddig, mig a törvényhatósági bizottság választott tagjainak fele uj választás alá nem kerül, — a 4—7. §§-ban érintett megyékbe bekebelezett részekben pedig azon időpontig, midőn az 1870 : XLII. törvényczikk 65. §-a szerint az egész törvényhatóság területén uj tisztviselő-választás fog eszközöltetni.

Az időközben megürült állomások a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvény 72. §-a szerint töltetnek be.

13. §.

A jelen törvény 8. §-a szerint törvényhatósági joggal felruházott városok szervezetét az 1870 : XLII. törvényczikk szabja meg.

Karánsebes városára nézve azonban a főispáni tiszttel Szörény vármegye főispánja bizatik meg.

14. §.

A községek rendezéséről szóló 1871 : XVIII. törvényczikk a magyar határőrvidéki részekre is kiterjesztetik.

A jelenleg létező községi képviseletek és elöljáróságok azonban ezen törvény kihirdetését követő három év leteltéig eddigi szervezetükben fenntartatnak.

E három év letelte után a községek képviselete és elöljárósága a fennérintett törvény határozatai szerint szervezendő.

15. §.

A Karánsebesen, Fehértemplomban és Pancsován felállitott első-folyamodásu királyi törvényszékek, a karánsebesi egyuttal mint bányabiróság is, valamint a Karánsebesen, Bosoviczon, Teregován, Ó-Orsován, Fehértemplomban, Károlyfalván, Kubinban, Pancsován, Perlaszon, Antalfalván, Ujfaluban, Alibunáron, Titelen és Zsablyán felállitott királyi járásbiróságok az első-folyamodásu biróságok székhelyeinek a törvényhozás által leendő végleges megállapitásáig jelen hatáskörükkel fenntartatnak.

A jelen törvény hatálybalépte után kinevezendő birákra nézve az 1869 : IV. törvényczikk alkalmazandó, mely törvény 26. §-ában foglalt kedvezmény ugy a határőrvidéki katonai, mint a jelenlegi biróságoknál alkalmazott hadbirákra is kiterjesztetik.

16. §.

A törvénykezés rendezéséről 1872. évi október 8-án kibocsátott igazságügyminiszteri rendelet, a mennyiben ezen törvény mást nem határoz, a törvényhozás további intézkedéséig érvényben marad.

Addig is azonban felhatalmaztatik az igazságügyi minister, hogy a már létező és alkalmazható magyar igazságügyi törvények életbeléptetése, és az igazságszolgáltatás terén szükséges más intézkedéseket a helyi és átmeneti viszonyok figyelembevétele mellett rendeleti uton megtehesse.

17. §

A magyar határőrvidéki részekben a másodbirói hatóságot a pesti királyi itélő-tábla, a legfőbb birói hatóságot pedig a magyar királyi kuria gyakorolja.

18. §.

A magyar határőrvidéki részek országgyülési képviselete czéljából a választókerületek addig is, mig a törvényhozás a választókerületek általános szabályozása alkalmával ezen részek arányosabb képviseltetése iránt intézkednék: az 1848. évi. V. törvényczikk 5. §-ának határozatai alapján következőképen rendeztetnek.

19. §.

A Szörény vármegyébe kebelezett volt román-bánsági ezred és Karánsebes városa együtt egy választókerületet képez, s küld egy képviselőt.

Választási főhely: Karánsebes.

20. §.

A Szörény-, Krassó- és Torontál megyékbe kebelezett volt szerb-bánsági ezred és Fehértemplom városa együtt küldenek egy képviselőt.

Választási főhely: Fehértemplom.

21. §.

A Temes- és Torontálmegyékhez csatolt német-bánsági ezred, Pancsova városával együtt küld egy képviselőt.

Választási főhely: Pancsova.

22. §.

A Bács-vármegyébe bekebelezett titeli zászlóalj (csajkás kerület) külön választókerületet képez, s küld egy képviselőt.

Választási főhely: Titel.

Bács vármegyére ennélfogva jövőben tizenegy képviselő esik.

23. §.

A 20. és 21. §§-ban érintett több törvényhatóság területéből alakitott választókerületekre nézve az összeiró küldöttség azon két tagját, kiknek kiküldése nem a városi törvényhatóságot illeti (1848 : V. törvényczikk 49. §.), ugyszintén a választási elnököt (1848. évi törvényczikk 51. §.) a 20. §-ban érintett kerülethez Temes-, a 21. §-ban érintetthez pedig Torontál vármegye központi választmánya küldi.

Ugyanezen központi választmányok végzik az 1848. évi V. törvényczikk 12. §. *b),* 19—21., 24., 43. és 46. §§-ban foglalt teendőket is.

A titeli zászlóaljból alakitott választókerületre nézve a központi választmány teendőit Bács vármegye központi választmánya végzi.

24. §.

Szörény vármegye egy tankerületet képez az 1868-ik évi XXXVIII. törvényczikk 123-dik §. értelmében.

A határőrvidéknek Krassó-, Temes-, Torontál- és Bács-Bodrogh vármegyékhez csatolt részei ezen illető megyékkel együtt képeznek egy-egy tankerületet, s annak iskola-tanácsában aránylagosan képviseltetendők addig is, mig az 1868. évi XXXVIII. törvényczikk 126. §-a értelmében azon megyékben az iskola-tanács tagjai ujból fognak megválasztatni.

25. §.

A közoktatásügyi minister felhatalmaztatik, hogy a határőrvidéki népoktatás ügyének szabályozására 1871-ik évi junius 8-án kibocsátott szabályrendeleteknek mindazon határozmányait, melyek részint a katonai parancsnokság ez ügyekben való hatáskörének megszünte, — részint a megváltozott közigazgatási rendszer folytán változtatást igényelnek; addig is, mig ez iránt a törvényhozás intézkednék, rendeletileg módosithassa, a mennyiben a viszonyok megengedik az 1868-dik évi XXXVIII. törvényczikk határozatai szerint.

26. §.

A magyar törvények, a mennyiben ezen törvény határozataival nem ellenkeznek, a polgárositott magyar határőrvidéki részekre is kiterjesztetnek.

Felhatalmaztatik azonban a ministerium, hogy e törvények életbeléptetésénél a helyi és az átmeneti viszonyok által megkivánt végrehajtási módozatait meghatározza.

27. §.

Ezen törvény végrehajtásával a ministerium bizatik meg.

Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva

helybenhagyjuk, megerősitjük és szentesitjük, s mind Magunk megtartjuk, mind más hiveink által megtartatjuk.

Kelt Bécsben ezernyolczczázhetvenharmadik évi junius hó huszonhetedikén.

Ferencz József s. k.

(P. H.) Szlávy József s. k.

113.

Jelentések a kárpátalji orosz (kárpátukrán) közművelődési egyesület működéséről.[1]

A.

1873 szept. 9

Pankovics István munkácsi gör. kath. püspök felterjesztése gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez a Szt. Bazil Társulat működése tárgyában.

B. M. eln. 1873 — XIVc. — 846 (ad 3755).

Másolat.

50/eln. szám.

Nagyméltóságú vallás és közoktatási magy. kir. Minister, kegyelmes Ur!

Méltóztatott Nmlgod[2] engem elnöki uton felhivni, hogy az itteni sz. Bazil társulat működési iránya felől nézetemnek kifejezést adjak. Habár én e társulatot, annak minden tagját egyenkint ismerem, egyuttal a társulat összmüködése felől folytonos tudomással birok, mind a mellett ezuttali nyilatkozatomat jónak láttam kissé hosszabb időre halasztani azon okból, hogy ama müveket, melyekben a társulat tevékenysége s haladási iránya nyilatkozott és nyilatkozik, tüzetes megbirálás tárgyává tegyem és tétessem. Ennek megtörténte után azon eredményre jutottam, hogy általában véve a társulat politikai szinezetü összejöveteleket tart, ellenben szem előtt tévesztette azon czélt, mely az alapszabályok 2. §-ban körvonalazva találtatik, és a melyszerint kizárólag litteraturai eszközök előállitása s terjesztése által hivatva lenne a társulat ugy magyar mint ruthén nyelven a g. sz. katholikusok szellemi s erkölcsi mivelődését előmozditani. Ámde ezen hivatását betölteni épen nem igyekszik. Ugyanis több mint 8 éves fennállása óta, vagy is 1864 december 24-től magyar nyelven egyetlen szellemi terméket sem mutatott fel, sem pedig ilyenek előállitása czéljából inditványt, vagy más lépéseket nem tett, holott a munkácsi s eperjesi egyházmegyék területén magyar ajku g[örög] sz[ertartásu] katolikusok jelentékeny számban léteznek. De a ruthen nyelven kiadott müvecskék száma is igen csekély és ezek nem csak, hogy nélkülözik a hasznos és épületes ismereteket, hanem épen ellenkezőleg a helytelen nézeteket és ferde gondolkodásmódot terjesztő eszközöknek bizonyultak be, e mellett pedig nem is a hazában divó, de itten nem értett, más idegen ország nyelvén vannak szerkesztve. Ezen okból a társulat firmája alatt megjelent „Földrajzt", mely az elemi iskolák részére volt szánva, létrejötte után azonnal hasznavehetlennek nyilvánitottam és azoknak a megyém területén létező felekezeti iskolákban leendő használatát szigoruan eltiltottam. Hasonló tilalommal jártam el a Homicskó Miklós[3] itteni főgymnasiumi hittanár által készitett,

[1] Az ungvári Szent Bazil Társulat fennmaradt alap szabályzata (ld. B. M. eln. 1873 — XIVc —846) szerint a „munkács és eperjes egyházmegyei görög egyesült katholikusok szellemi erkölcsi művelődésök előmozdítására alakult irodalmi társulat" szélesebb közművelődési, irodalmi vagy éppen kultúrpolitikai tevékenységet — mint az erdélyi román *Astra,* a szerb és szlovák *Maticák* — nem fejtett ki.

[2] Nagyméltóságod.

de a társulat részéről terjesztett és tagilletményül kiosztott „Nauka”[4] czimü könyvvel is, mely az érettebb g. sz. k.[5] tanulók használatára leendett alkalmazandó, miután észleltem, hogy e mű más idegen országban megjelent és használt schismatikus tankönyvből van compillálva, és ennek elvei átültetve, mely mű e szerint téves hittanokat tartalmaz s eltér azon iránytól, melyet a helyes egyházi és honpolgári érzet és kötelesség sugall. Ily szellemüek a „Történelem”, a „Naptár” melyből Szt. István országos ünnepe kihagyatott — és minden más könyvek is, melyeket betekintés és a nyelvezet és tartalom tekintetébeni megbirálás végett Nagyméltóságodhoz ezennel tiszteletteljesen felterjeszteni szerencsém van. Népiskolai könyvek szerkesztését és kiadását a társulat még meg sem kisérlette, holott fő teendője közzé éppen ez van sorozva, mit különben nem azért emlitek, mintha ezekre a létező tankönyvek mellett netán szükség volna, hanem, hogy a társulat tevéketlen, terméketlen és szükségnélküli voltát kitüntessem. A megnyugtató az egészben csak az, hogy a tagok nagy és józanabb része ezt belátni kezdik és szemben a vélelmezett védnök[6] helytelenitő magatartásával és részvétlenségével már a feloszlás inditványozásának módjai felől gondolkoznak. A fentecsetelt müködési irány mellett önként következik, hogy a vélt védnök és a tagok között lényegileg eltérő nézetkülömbség létezik, a részletek pedig e tekintetben sokkal terjedelmesebb körülirást igényelnének, hogy sem azt másként mint szóval közölhetném, melynek eszközlésére a kedvező alkalmat Nagyméltóságodnál való személyes megjelenésem idején tisztelettel felhasználni szerencsés leendek. Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kifejezését.

Ungvárott 1873. september 8-án. Pankovics István munkácsi püspök s. k.

A másolat hiteléül:
Olvashatatlan aláírás
aligazgató.

B.

1873 nov. 4

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez a Szt. Bazil Társulat működése tárgyában.

B. M. eln. 1873 — XIVc. — 846 (3755).

25247. szám.

Nagyméltóságu gróf és királyi Minister Ur!

A szent Bazil társulat által orosz nyelven kiadott „rövid átalános földrajz” czimü iskolai könyvnek birálata alkalmából bebizonyult, hogy e könyv nem a magyarhonban divó kisorosz (ruszin), de a nagy orosz (muszka) nyelven van szerkesztve; mely körülmény azon alapos gyanura szolgáltatott ismét okot, hogy az emlitett társulat céljától eltérve, valószinüleg politikai és pedig hazafi ellenes irányban kifelé aspiráló orosz rokonszenvvel müködik.

Szükségesnek találtam a fennebbieknél fogva az ungvári[1] gkath. püspököt bizalmas uton felkérni, hogy a nevezett egylet minden nemü nyomdai kiadványait —

[3] *Homičko* Miklós (1833—1886) ungvári gör. kat. kanonok, kárpátalji orosz (kárpátukrán) író és újságíró. A „Karpat” című lap szerkesztője 1873—1886 között.
[4] Tudomány.
[5] Görög szertartásu katolikus.
[6] *Dobrzánszky* (Dobrjanskij) Adolf, akit a Társulat ellenzéke ismét annak élére kíván állítani.
[1] Helyesen: munkácsi püspök, felterjesztését ld. A. iratban.

az egylet jelenlegi állapota, viszonya és törekvésének körvonalazása mellett saját véleményével együtt hozzám felterjessze.

Az emlitett püspöknek ide vonatkozó s f. évi september 8-án 50. sz. a. kelt bizalmas felterjesztését másolatban, valamint az azzal bemutatott irodalmi müveket, melyek a szent Bazil társulat által adattak ki, van szerencsém Nagyméltóságodnak, hivatkozva az 1871. évi 8097, illetőleg 17.275 sz. a. kelt átirataimra, illetőleg Nagyméltóságod m. 1872. évi december 31-én 5339/eln. sz. a. kelt nagybecsü átiratára, tisztelettel a következő kérés mellett átküldeni.

A hivatolt püspöki felterjesztés szerint a nevezett társulat csakugyan politikai szinezetű összejöveteleket tart és szem elől tévesztette azon célt, mely a visszavárólag ide zárt társulati alapszabályok 2. §-ban körvonalazva találtatik és a mely szerint a társulat litteraturai eszközök előállítása s terjesztése által hivatva volna ugy magyar, mint ruthén nyelven a gör. szert. katholikusok szellemi s erkölcsi mívelődését előmozditani. Miután azonban e társulat fennállása óta magyar nyelven egyetlen egy szellemi terméket sem mutatott fel, miután népiskolai könyvek szerkesztését ugy szólván meg sem kisértette — a fennebb emlitett földrajz kivételével, mely mint tévtanokat magában foglaló könyv a nevezett püspök által hasznavehetetlenek nyilvánittatván, az iskolai használattól el is tiltatott —, az állitólag ruthén nyelven [kiadott] müvek pedig, eltekintve, hogy azok a hasznos és épületes ismereteket nélkülözik, helytelen nézeteket és ferde gondolkozás módot terjesztő eszközöknek bizonyultak be és e mellett még nem is a hazánkban divó, de más idegen ország nyelvén vannak szerkesztve: kétséget nem szenved, hogy a társulat hazafi ellenes irányban folytatja működését.

Méltóztassék az előadottak alapján Nagyméltóságodnak ezen tisztán egyleti ügyben a szükségesnek tartott intézkedéseket megtétetni, hogy a szt. Bazil társulat, miután céljától eltérve hazafi ellenes irányban működik, vagy egészen feloszlattassék, vagy pedig: a mennyiben ezt kivihetőnek és bizton elérhetőnek találná — az alapszabályok értelmében kiszabott működési hatáskörébe visszavezéreltessék.

Midőn intézkedése eredményét velem annak idején közölni kérném, fogadja egyszersmind Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapest 1873. évi november 4. Trefort Ágoston.

C.

1874 febr. 16

Danilovics János munkácsegyházmegyei gör. kath. kanonok, a Szt. Bazil Társulat alelnökének jelentése Böszörményi József ungmegyei alispánnak a Társulat működése és kiadványai tárgyában.

B. M. eln. 1874 — XIVc — 846.

Tekintetes Alispán Ur!

Folyó évi február hó 4-én 229/k. i. szám alatt kelt hivatalos felhivására, melyben meghagyatik nékem, hogy terjeszszem elő azon indokokat, melyek miatt a Szt. Bazil-társulat alapszabályainak 2. §-a értelmében iskolai könyvek kiadására vonatkozó legfőbb föladatának mindeddig meg nem felelt, van szerencsém tiszteletteljesen jelenteni:

Mikép a Szt. Bazil-társulat működésének első időszakában, midőn *Dobránszky* és *Rakovszky* vezetése alatt állott — azon körülmény tekintetbe vétele mellett, hogy sem a felekezet, sem a községi népiskolák számára illető hatóságok megbizatása nélkül kézi tankönyveket ki nem adhatott — föntebb jelzett főfeladatának igyekezett némi

részben, és a társulat pénzerejéhez mérten megfelelni; mert hiszen az általam mult évi december hó 14-én felterjesztett könyvkiadványok közt találtatik számtan, földrajz, *egyetemleges világtörténet*, mely az ungvári főgymnásiumban nem rég kézikönyvül használtatott, sőt ezeken kivül megkezdetett egy *orosz-magyar teljes szótár* nyomatása is, mi a magyar nyelv tanulásához benn, de a külföldön is hasznos segédkönyvül szolgálandott.

Midőn 1871-ik évben Dobránszky—Rakovszkyak a Szent Bazil-társulat elnöki székeiből szavazattöbbséggel kiszorittattak, s azokba Ő Excellentiája a munkácsi püspök[1] által javaslatba hozott egyének helyeztettek, bekövetkezettnek hittük az alkalmat, hogy a társulat tevékenysége a felekezeti iskolák szükségeihez mért irányban fog működésbe hozatni; azonban a legközelebb lefolyt 1872- és 1873-iki meddő évek története ellenkezőről győzött meg bennünket, mivel mindannak daczára, hogy a felekezeti népiskolákban általános könyvhiány tapasztalható, a megyés püspök befolyása alatt álló társulati tisztviselők azt a szellemi és anyagi pangás szélső nyomorára juttatták, elannyira, hogy közelnek hittük az időt, melyben a társulat véglegesen föloszlik, mi iránt kegyelmes püspökünk részéről az initiativa annak idején meg is kisértetett.

Tudva van tekintetes alispán ur előtt, hogy a most emlitett kezdeményezés a társulati tagok véleményével nem volt szerencsés találkozhatni, s a társulat további létezése elhatároztatott.

A főindok tehát, mely miatt a Szt. Bazil-társulat sem fő, sem másodrendü feladatainak meg nem felelhetett, a munkácsi megyés püspöknek a társulattal szemben tanusitott eljárása, és szándékos akadálygörditéseiben találtatik.

Mindemellett a jelenlegi társulati igazgatóság hazafias indokból kényszeritve van az activitás terére lépni, s bár erő megfeszités mellett is könyvkiadást eszközölve a társulati közönség várakozásainak eleget tenni, mivel ellenkező esetben méltán attól lehet tartani, hogy a közelebbi nagygyülésen a Dobránszky-párt ujra szervezkedni fog, és a három évi próba után életképtelennek bebizonyult püspökpárti tisztviselőket leszoritja a térről, melyet ezek hasztalan tartottak lefoglalva.

Ezen általunk nem óhajtott eshetőség előidézésére figyelmen kivül nem hagyható segédtényező gyanánt közremüködhetik az egyházmegyénkben fokozatosan növekvő elégületlenség is, mely ez időszerint a ruthén nemzetiség ellen irányzott mindenféle radikális reformtervek rohamos terjesztése, és a gyors keresztülvitel forcirozása által okoztatik.

Ezen körülmények közt a társulat kebelében jelenleg uralkodó hazafias és megbizható érzület és szellem további fentartása és terjesztése érdekében kötelességemnek tartom ismételten kifejezni azon szerény nézetemet, mikép társulatunk támogatása végett kormány segélyre volna szükségünk. Egy ilyen pénzsegély egyszersmind erkölcsi erőt is adna nekünk, hogy aggály nélkül járulhassunk főfeladatunk megoldásához s bátran megküzdhessünk minden elleneinkkel; mivel nehezen hihető el azon föltevés, hogy a jelenlegi tisztviselők netaláni megbuktatásával a társulat fog feloszlani, és nem a Dobránszky párt diadalra jutni.

Egyébiránt mély tisztelettel maradok
Ungvárott 1874-ik év február 16-án.
Tekintetes alispán Urnak alázatos szolgája:

Danilovics János
Munkácsszékesegyházi kanonok
mint Szt. Baziltársulati alelnök.

[1] *Pankovics* István.

114.

1873. dec. 15

Polit Mihály felhívása a pancsovai kerület román választóihoz.[1]

B. M. eln. 1874 — IIIa — 461.

Pancsova kerületbeli szeretett román választó testvéreimhez.

Román testvérek!

Századok óta élnek az áldott Bánságban a szerbek és románok testvériesen, együttesen egymás mellett.

Az egyház a legszentebb érdekeink közössége egy szoros és hatalmas köteléket alkotott a két nemzet közt s valódi testvérekké tette őket.

Örömet és bánatot együtt kóstolták ők a sors poharából, együttesen, testvériesen vigasztalták egymást a bajban s védelmezték magukat a veszélyben.

Az 1848—49-ki véres küzdelmekben a szerbek és románok egyszerre keltek fel nemzetiségök védelmére, melyet megtámadottnak hittek — s a sok nyomor melyet szenvedtek együttesen — még szorosabbra fűzte köztök a testvériség kötelékét.

S az ujabb időben is solidaritás köttetett a szerbek és a románok közt s az kitünő módon meg is tartatott.

Közelebbről láttuk a szerbek és románok közti testvériségnek egy kitünő magasztos példáját — a fehértemplomi képviselő választásnál, hol a szerbek — bár azon kerületben többségben levők — hogy bebizonyitsák a román testvéreknek: mennyire becsülik őket, mennyire tisztelik a testvériséget s hogy erre ma, minő nagy szükség van, kezet adtak a románokkal — és igy vállat vállhoz vetve, együttesen segitették Babesiu ismert román hazafi győzelmét, kit ők — a szerbek is oly nagyrabecsülnek, ép azért: mert oly nagy feláldozással küzd a román nép javára.

Román testvérek! egy ma nekünk szerbeknek és románoknak — nemzeti programmunk, egy küzdelmünk, egy célunk merthát: ugyanazon szükségek vannak, — ugyanazon fájdalmak szakgatják sziveinket s ugyan azon óhajtásokat tápláljuk keblünkben. S ugyanazért ugyanazon egy táborban van a mi helyünk a küzdtéren bárhol találkoznánk is.

Tennap a szerbek Fehértemplomnál hiven s férfiasan megállottak a román táborban, ma már — román testvérek — tőletek váratik, hogy hasonlóan cselekedjetek, — hogy híven és férfiasan megálljatok Pancsován — a szerbek nemzeti táborában.

[1] Az Albina 1873. évi 95. számában megjelent felhívásnak egykorú hivatalos fordítása. Polit ellen a választói felhívás miatt eljárást akartak indítani, de — kellő vádanyag híján — Pauler igazságügyminiszter az eljárás megindítását nem javasolta. (Vö. Pauler Tivadar igazságügyi miniszter átirata gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez OL B. M. eln. 1874 – IIIa. – 284. Az 1874. évi pancsovai képviselőválasztásra von. l. bőv. OL B. M. eln. 1874 — IIIa. — 10.) Az 1874 elején megtartott első pancsovai választáson a kormányzat négy napon át várakoztatta a messzi vidékekről Pancsovára egybegyült választókat, hogy Polit megválasztását megakadályozza. A tavasszal megtartott második választáson a hatósági önkény ellenére Polit győzött a kormánypárti Sztojácskoviccsal szemben. A választási agitációban résztvevő Babes Vince ellen, akit a határőrvidéki románokhoz az Albina lapban közölt cikke miatt perbefogtak (vö. 1872—75. évi Képv. Ir. XI. 113—114. l.), ekkor újabb eljárás indul. A pancsovai választás ügye 1874. január 22-én és a következő napokban a képviselőházat is foglalkoztatta. Babes interpellációt intézett Szapáry Gyula belügyminiszterhez (Képv. Napló, 1872—75 IX. 12—14 l.), akinek aznap elhangzott válaszára ugyanakkor viszontválasszal élt. (Képv. Napló 1872—75 IX. 33—35. l.) A kormánypárti többség határozataként Babes ez ügyben tett előterjesztését elutasították és a Ház Szapáry miniszter válaszát vette tudomásul, mely szerint Pancsován semmiféle kormányzati visszaélés nem történt, ellenben Babes és a nemzetiségi jelölt (Polit) többi kortese „izgatott az államrend ellen”.

A szerbek ellenzéki nemzeti pártja, t. i. az mely az országgyülési parlament küzdelmeiben kézen fogva jár a jeles románokkal, a nép valódi fiaival, — ez a szerb párt engem tett képviselőjelöltjévé a pancsovai választásnál, mely választás — miként hirlik — 1874 január 9-én fog történni; az az: negyed napra a mi karácsonyunk után.

Mint ilyen, az az: mint a nemzeti párt által meghivott jelölt — jövök — előttetek kedves román testvérek — magamat bemutatni s nektek megmutatni: hogy nemzeti programmunkból — mely főbb pontok azok, melyek leginkább szivemen feküsznek s hogy minő értelemben gondolom én, hogy azokat a Magyar országgyülésen védeni fogom — ha t. i. bizalmatokat megnyerni szerencsés leendek.

Teljes nemzeti jogegyenlőség Magyarország mindannyi népeire nézve ugy, miként azt maga idejében formulázták s az 1868-ik évben az országgyülésnek beterjesztették egy törvényjavaslatban közösen a szerb és román képviselők.[2] E[z] lesz az, melyre törekedni fogok minden erőmből s a legjobb hittel.

Nem fér semmi kétség, hogy a román testvérek is, ép mint a szerbek s a többi nem magyar nemzetiségek — teljesen meggyőződtek, hogy az ugynevezett nemzetiségi törvény, az az: az 1868-ki 44-ik törvénycikk nemcsak hogy nem foglalja magában s nem biztositja a nemzeti jog egyenlőségét, sőt ellenkezőleg azon törvény egyetlen nemzetiségnek a fölényét — hogy ne mondjam kizárólagosságát szentesiti. Én azért — mint jogöntudatos (lelkiismeretes) hazafi, kötelességemnek fogom tartani — e törvénynek a nemzeti jogegyenlőség szerinti megváltoztatására müködni.

Egy másik főbb pontja gondjaimnak (aggodalmaimnak) Erdély kérdése. Ezen ország, miként az tudva van a románok által oly tulnyomó számban lakatik, hogy az — nemzetiségére nézve — majdnem egy román országnak volna mondható. Azért is a román nemzet érdekében s a történelmi jog alapján óhajtom és kötelezem magam oda müködni, hogy Erdélynek — a magyar tartományok (?)[3] épségének megsértése nélkül — Magyarországgal szemben adassék meg az önállóság — hasonlóan ahhoz, melynek most Horvátország örvend.

Mi a polgárositott katonai végvidéket illeti, én óhajtanám és müködném arra, hogy a volt határőrség területe önálló hatóságokká osztassék fel — a közigazgatási s nemzeti érdekek szerint, jelesen: hogy Pancsova egy ily megyének székhelyévé legyen.

Az ország anyagi és gazdászati érdekeire való tekintettel azt hiszem nem is kellene mondani többé, hogy semmikép sem lehetek megelégedve az eddigi szerencsétlen rendszer s közigazgatással, mely az országot, minden népeivel együtt fakapára juttatja.[4] Müködésem e tekintetben az leend, hogy a nehéz adók könnyitessenek, — a közlekedési eszközök szaporittassanak s javittassanak, — természeti termesztvényeinkre nézve pedig: nyittassanak piacok és módok, hogy azokat értékesen eladhassuk.

Ennyi az, mit — nem mint egy önálló programmot, de inkább, a közös nemzeti párt[5] programmjának némi magyarázatául — jónak és helyesnek láttam összefoglalni — tisztelt választóimra nézve — azon eshetőségre, ha jóakaratukból támogatva volnék, hogy megválaszttathassam.

És most szeretett román testvéreim még egyre kérlek: gondoljatok komolyan az időre, melyben élünk, gondoljátok meg, hogy az egy nehéz és válságos idő, — Magyarország a mi közös hazánk — 7 éve óta, az állam kormányán lévő államférfiak elhibázott (téves) politikája folytán, minden jó érzelmü és szakértő ember véleménye szerint —

[2] Ld. 1. sz. irat.
[3] *Hintzlos* ford. megj.
[4] Értsd: tönkre teszi.
[5] Utalás a pancsovai választáson a román nemzeti párt és a szerb nemzeti szabadelvű párt választóiból alakult közös nemzetiségi választási blokkra.

ugy tetszik közel van egy csapás, az az nagy szerencsétlenséghez. Mi keleti népek, kik a Kelet mélyéig minden részében nemzettársakat — az az: vérrokon népeket birunk — nekünk nem kell aggódnunk jövőnk felett.

A románok és szerbek minden eshetőséggel szemben nyugodtak lehetnek s bizhatnak jövőjükben, ép a solidaritás szolgáljon nekik biztositékul, az az: mint testvérek — a mindenben együtt tartás — s igy én kedves román testvéreim hozzátok intézett szómat bevégzem ezen szivből fakadó fölkiáltással: éljen a testvériség a szerbek és románok közt!

Kelt Ujvidék 3/15 dec. 873. *Dr. Polit Des[z]ancsics Mihály.*

115.

A brassói szász felirat és az Univerzitas ügye 1874-ben.[1]

A

1874 jan. 30

A brassói kerületi képviselőtestület felirata az országgyüléshez.[2]
Hermannstädter Zeitung. 1874 25. sz.

Magas országgyülés!

A kir. Belügyminiszter ur Őnagyméltósága a mult év december 21-én terjesztette a magas országgyülés elé megvitatásra és határozathozatalra a kir. Miniszterelnök ur Őnagyméltósága által már a mult év julius 2-án bejelentett törvénytervezetet az ország [Erdély] területi beosztásának megváltoztatásáról.

Az aggodalmak, melyeket az időközben mind e munkálat vezető alapelveiről, mind a kidolgozásának részleteiről nyilvánosságra került hirek — bátran mondhatjuk — mindenütt előidéztek, emlitett javaslatban sajnos teljes indokolásra találtak. Tartalma több mint kielégitően igazolja a számos kifogást és kérelmet, melyet a magas kormány szándéka ellen — közvetlenül annak tudomásulvétele után — az ország csaknem valamennyi törvényhatósága emelt és beterjesztett s arra kényszeriti a teljes tisztelettel alulirott kerületi képviselőtestületet is, hogy teljes határozottsággal felemelje szavát ezen kormányjavaslatnak mind irányzata mind részletei ellen.

Már az a körülmény, hogy ezt a csaknem kizárólag helyi természetű kérdéseket érintő törvényjavaslatot — jól lehet főleg Erdélyre vonatkozik, a minisztériumban

[1] A Királyföld közigazgatási rendezése körül folyó küzdelemben a kormány törvényjavaslatának beterjesztése, mely a korábbi erdélyi szász önkormányzatot felszámoló 1876: XII. tc. alapja lett, fordulópontot jelent. A törvényjavaslat beterjesztése mozgósította a szász közvéleményt. Az erdélyi szászok körében jelentkező feszült közhangulatról Conrad szász comes részletes, az egyes szászföldi törvényhatóságoknak a kormány királyföldi törvényjavaslatával kapcsolatban tanusított magatartására kiterjedő jelentésben (ld. B. M. eln. 1874—III—1.117/1.546) számol be a belügyminiszternek. A szászföldi ellenzéki mozgalmat, melyben ó- és újszászok pártkülönbség nélkül összefognak a kormányzat ellen, a fegyveres erővel szétoszlatott Univerzitás tagjainak határozata indította el, melyben a szász ügyekben tanúsított „törvényellenes" eljárása miatt Szapáry belügyminiszter vád alá helyezését követelik. A jelentés részletes tájékoztatót nyujt az egyes szász képviselőtestületek magatartásáról. Conrad megállapítja, hogy Brassó, Medgyes, Beszterce és Nagyszeben városok, valamint a medgyesi és nagyszebeni székek a miniszteri vádkereset mellett döntöttek. A szász ellenzéki mozgalmat a kormány rendészeti eszközökkel elnyomta s a Királyföld rendezéséről szóló törvénycikk további előkészítését — a szász Univerzitás és a szászföldi képviselőtestületek megkérdezése nélkül- önhatalmúlag végrehajtotta.

egy, az itteni viszonyokban járatlan tisztviselő dolgozta ki s onnan közvetlenül a magas országgyüléshez került — anélkül, hogy előzőleg meghallgatták volna erről a törvényhatóságokat; már a tárgy ilyen alaki kezelése is alkalmas arra, hogy komoly nyugtalanságot ébresszen.

Midőn a porosz minisztérium az 1871 december 20.-i legfelsőbb rendelet alapján megvitatás végett az országgyülés elé terjesztette a Poroszország, Brandenburg, Pomeránia, Posen, Szilézia és Szászország tartományok részére szóló körzeti rendszer (Kreisordnung) azóta már törvényerőre emelkedett tervezetét, ennek 3. §-a ugy hangzott, hogy a fennálló körzeti határok megváltoztatásának, uj körzetek alkotásának, valamint több körzet összeolvasztásának az érdekelt körzeti képviseletek és tartományi országgyülések meghallgatása után törvény utján kell bekövetkeznie. A képviselőházi bizottság javaslata szerint „az érdekelt körzeti képviseletek és tartományi országgyülések meghallgatása után" szavak kimaradtak. Ez azonban a bizottság nyilatkozatának kiséretében történt, hogy ezáltal semmi esetre sem ezt a meghallgatást akarják kizárni, sőt inkább ezt annyira magától értetődő követelménynek tartják a törvény megvitatása előtt, hogy egy ilyen irányu rendelkezés felvétele teljesen feleslegés. Hasonló, sőt még sokkal határozottabban kifejezett tisztelet tölti el a mi hazai törvényhozásunkat a községi kötelékek sértetlensége iránt. Hiszen az 1871. évi XVIII. t. c. 138. §-a elrendeli, hogy az egymáshoz épitett községek egyesitése csak ezen községek egyikének képviselete indokolt és a törvényhatóságtól támogatott kérésére, az illető község meghallgatása és az egyesités megállapitása után következhet be, és csak akkor rendelhető el, ha ezt az egyesitést ezen községek lakosságának az a része külön kivánja, amelyik a község összes állami egyenes adóinak több mint a felét fizeti. Ha már két, térben teljesen összenőtt község egyesitése törvényesen nem csupán községi képviseletük kivánságától, hanem mindkét község azon lakosságrészének óhajától függ — tehát csaknem egy népszavazástól — amely az összes állami adóknak több mint a felét fizeti, akkor nem kell-e a törvényhozás szellemében követelni, hogy összeolvasztásra szánt egész törvényhatóságok közremüködését legalább képviseletükön keresztül igénybe vegyük.

A királyföldi székeket, kerületeket és városokat illetőleg maga a törvény felel erre a kérdésre, midőn az 1868. évi XLIII. tc. 10. §-a kifejezetten elrendeli, hogy belkormányzati jogaik biztositása, képviseletük megszervezése és a szász Nemzeti Egyetem jogkörének megállapitása végett a minisztérium, az illetékesek meghallgatása után, terjesszen az országgyülés elé egy törvénytervezetet, amely törvényeken és szerződéseken nyugvó jogaikat, valamint minden ezen területen lakó állampolgár egyenjoguságát kellőképpen vegye figyelembe és hozza összhangba. Már most, hogy a szándékolt tartományi beosztás egész körzeteknek a Királyföldről való leszakitásával, korábban nem ide tartozó községek hozzákapcsolásával, a szabad királyi városoknak — Nagyszeben és Brassó kivételével — a megyei törvényhatóságoknak alárendelésével, a legmélyebb alapjaiban érinti ezeknek a székeknek, kerületeknek és városoknak belkormányzati jogait, képviseletük szervezetét és a Nemzeti Egyetem jogkörét, hogy az illetékesek meghallgatása erről a törvénytervezetről, ennek beterjesztése előtt feltétlenül szükséges volt, azt bizonyára nem lehet törvényesen kétségbe vonni. S emellett nem csupán egy szokványos törvényről van szó, melyet ma meghoznak, holnap pedig ismét megváltoztathatnak, hanem egy szerződésről, tekintettel e szerződés végrehajtási utasitásaira. Hiszen az 1848. évi kolozsvári I. törvénycikk az Erdély és Magyarország egyesitéséről szóló pozsonyi VII. törvénycikket teljes egészében magáévá tévén, ezáltal, ezen pozsonyi törvénycikk 5. §-ának értelmében, megállapitotta, hogy „Erdélynek mindazon külön törvényei és szabadságai, melyek amellett, hogy a teljes egyesitést nem gátolják, a nemzeti szabadságnak és a jogegységnek is kedveznek elfogadtassanak és fenntartassanak". Miután az események folyamata a kolozsvári törvénycikk 2. §-a által ez ügyben kiküldött bizottság müködését félbeszakitotta, igy tehát a Magyarország és Erdély egyesitésének részletes szabályozásáról szóló 1868 : XLIII. tc. révén következett be a szerződés ezen pontjának végrehajtása s ezért ez a törvény kétségkivül a létrejött megegyezés egyik alkotórészét képezi.

Amilyen nyomósak a kifogások az ügy formai kezelése ellen, éppoly sulyosak a kétségek a törvénytervezet anyagi tartalmával szemben.

A törvényhatóságok kikerekitése cimén az országnak szinte egyetlen törvényhatósága sem marad változatlanul.

A Királyföldet nevezetesen három részre szakitják. A brassói és besztercei kerületet kiszakitják ősi kötelékükből és oly alkotórészekkel egyesitik, melyekkel eddig semmi közösségük nem volt; a Királyföldnek Nagyszeben-megye név alatt együtthagyott részeit idegen részek odacsatolásával próbálták még széttagolni. A közös vagyon felett ne a tulajdonos, hanem az állam rendelkezzék.

Egészen eltekintve a már érintett s az 1868: XLIII. tc. 10 és 11 §-án alapuló jogi kérdéstől, ezáltal az államterület kisebb egységeinek pusztán mechanikus felosztása jön létre, melynél az állam elveszti mindazt a segitséget és támogatást, ami egy eleven önmüködés és öntevékenység kifejlődésében rejlik s melyet a közigazgatás ezen főhatóságainak szerves kapcsolata számára biztositana. Egy sok évszázados fejlődési folyamat egész eredményét akarják feladni, a történeti fejlődést félbeszakitani, a sokféle alkotórészből összetett államtestet az egyformaság elvének kedvéért, — amit egy neves államférfi és tudós már több mint egy emberöltővel ezelőtt a pusztulás szervezetének nevezett — francia módra felülről vonalzóval és körzővel beosztani, ugy hogy az ebből keletkező egységek az államhatalom számára nem egyebek, mint önálló létet nélkülöző puszta tárgyak. Ez az abszolutizmus uralma alatt lehetséges és talán célszerü is lehet, azonban a községi és törvényhatósági önkormányzatnak a magas királyi minisztérium által javaslata indokolásául felhozott megvalósitását ezáltal nem lehet elérni.

Hogyan alakuljon ki, kiváltkép a mi államunk sajnálatosan oly élénk nemzetiségi ellentétei mellett, a csupán a törvény kényszeritő erejével egyesitett részek között a szükséges érdekközösség — minden önkormányzat előfeltétele — ott, ahol valamennyi résznek — amint a számos kérvény bizonyitja — csak egyetlen közös érdeke van és pedig az, hogy ne forrasszák őket egymással össze. Hogyan legyen lehetséges önkormányzat akkor, ha a szervessé vált körzeti kötelékeket atomjaikra bontják, s ezeket az atomokat más atomokkal egyesitik, amelyek természetüknél fogva egyáltalán nem alkalmasak az egymással való összekapcsolásra. Csak külső mechanikus eszközök fogják őket összetartani és ennek következtében a központi hatalomnak és ezzel a központositásnak is mindig nagyobbnak, szerveiknek egyre számosabbaknak kell lenniök. Éppen ezért teljesen csalóka az a remény is, hogy törvényhatóságok kikerekitésével a közigazgatás költségei csökkenhetnének, épp ellenkezőleg tovább fognak növekedni. A kor sulyos nyomora, napjaink anyagi áramlata, mely magában az önkormányzat (Selfgovernement) hazájában, Angliában is szükségessé tette a békebirák fizetését, legalább a nagyobb városokban, minden körülmények között lecsökkenti a tiszteletbeli hivatalokra alkalmas személyek önmagában egyébként is kis számát. De milyen hiány fog még akkor fellépni, ha egyrészt a körzetek nagysága

[2] A közlemény eredeti címe: Repräsentation der Kronstädter Distriktvertretung.

miatt az ily tiszteletbeli hivatalok elfogadása, birtokosuk lakhelyének a körzeti közigazgatás székhelyétől való nagyobb távolsága következtében az időáldozaton kívül még jelentős kiadásokat is okoz, másrészt pedig a megye ujjáalakitása által létrejön egy mesterséges közigazgatási körzet, melynek életével és fejlődésével e körzet értelmiségét semmi emlék [é. hagyomány] sem köti össze, s amelynek már a puszta léte is botránykő számukra. Ép ezért éppenséggel kerülni fogják a tiszteletbeli hivatalt, és annak funkcióit; ha az állami igazgatást nem akarjuk egészen tönkre tenni, hivatásos tisztviselővel kell azt betölteni.

A magas kormány mindenestre a magyar állami egység eszméjének tekintetbevételével is indokolja javaslatát, amelynek biztositása és fenntartása részeinek egységes alapon való szervezését kivánja, hogy azokat kivétel nélkül az állam kiegészitő részeinek tekintsék s hogy egymásközt éppugy, mint az állammal szemben azonos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezzenek. A teljes tisztelettel alulirt kerületi képviselőtestület meg volt és meg van győződve, hogy az óhajtott egyenjoguság ma már fennáll, s nevezetesen a Királyföld is elismerte a Nemzeti Egyetem 1872 december 16.-i 1378/1872 számu feliratában, hogy őt egészében és tagjaiban az állammal szemben lényegében a törvényhatósági és községi jogoknak csak az az összege illeti meg, amennyit a törvény a törvényhatóságoknak és községeknek általában engedélyez. Azonban, ha tudomásunk ellenére mégis lennének kiváltságolt területi egységek, ha, amint a sajtó egy része és néhány parlamenti szónok tekinteni szeretné az ügyet, éppen Királyföld lenne ez a kiváltságolt törvényhatóság, nem lenne-e célszerübb és természetesebb, ezen jogok lerombolása helyett ugy helyreállitani az egyenjoguságot, hogy más törvényhatóságokat is hasonló jogokkal ruháznak fel, tehát nem jogelvonással, hanem jogkiterjesztéssel megalapozni az azonosságot, hiszen a 48-as törvényekkel létrehivott polgári jogegyenlőség is egyesités, felemelés és nem az ország szerveinek elnyomása utján jött létre.

Az a remény, hogy a nemzetiségek összekeveredésük következtében hasonulnak és egymásba olvadnak, ma, midőn egész nagy birodalmak a nemzetiségi elven alapulnak, teljesen hiábavaló. A kölcsönös harcban a nemzeti öntudat, amint már az eddigi tapasztalat is tanitja, még csak jobban meg fog erősödni, a legjobb erők pedig, melyeknek tevékenysége az állam jólétét elősegithetné, ebben a harcban haszontalanul felőrlődnek. S ha sikerülne előállitani azt a népvegyületet, amelynek ebből a keverékből létre kell jönnie, melyik politikai vegyész lenne abban a helyzetben, hogy előre meghatározza azt a nemzeti képződményt, amely ennek az anyagnak a megszilárdulásából keletkezne ? Ugy véljük, hogy ép azoknak a nemzeti kivánságai, akik ezt az egyesitést tervezik, aligha találnának kielégitésre.

S nem elég az, hogy a szellemi főereket, melyekkel ezek a körzetek egymáshoz tartoznak, egészen életük veszélyeztetéséig megsemmisitik és széttépik, magát a tulajdonuk feletti rendelkezést is megvonják tőlük és az országgyülésre ruházzák — [ami] tehát gondnokság alá helyezés, mely ennek a vagyonnak a kezelésével bizonyosan nem igazolható. Még az ötvenes évek nivelláló szenvedélye is habozott kezet emelni erre a tulajdonjogra. Hiszen a tulajdonjog és az ebben rejlő kizárólagos rendelkezési jog képezi a társadalom egyik legfőbb alapját. Hogyha ezt a Királyföld tizenegy körzetével szemben figyelmen kivül hagyják, akkor a következmények az egyházak, testületek, stb. vagyonát illetően, s végül az egyesek tulajdona előtt sem fognak megállni.

Mi is kivánjuk és akarjuk a közigazgatás javitását és elismerjük, hogy evégből szükséges a közigazgatás alsóbb egységeinek kikerekitése, a lakosság történeti kapcsolatának, természetes érintkezésüknek és társadalmi viszonyainak tekintetbevétele mellett. Azonban szilárdan meg vagyunk győződve, hogy államunk politikai létének épülete az ország régi alapjain sokkal biztosabban fog állni, mint azon az omladékon, amelyre a magas kormány minden eddigi alapfal lerombolásával szándékozik felépiteni.

Ebben a hitben, fejtegetéseinkre támaszkodva bátorkodik a teljes tisztelettel alulirt kerületi képviselőtestület a következő bizalomteljes kérést benyujtani:

1. A magas országgyülés sziveskedjék utasitani a magas királyi Minisztériumot, hogy a megyék kikerekitéséről szóló törvénytervezetéről előzetesen hallgassa meg a törvényhatóságokat s különösen a szász Nemzeti Egyetemet és a Királyföld tövényhatóságait is, továbbá pedig

2. A Királyföldet, eltekintve területének némely sürgetően szükséges és ennek képviselete által is elismert átalakitásától, sziveskedjék mint eddig évszázadokon át, ugy továbbra is, a törvény értelmében (1868 : XLIII. tc. 10 és 11 §§-ok), területi és törvényhatósági egységében meghagyni.

Brassó, 1874 január 27.

A brassói kerületi képviselőtestület.

B.

1874 febr. 21

Kapp Gusztáv interpellációja gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez a Királyföld törvényhatósági rendezése tárgyában.

Képv. Napló,1872—75 IX. 279. l.

Tisztelt ház ! A belügyminister urhoz kivánok interpellációt intézni. A dolog oly egyszerü, hogy mellőzve minden hosszabb indokolást, bátor leszek az interpellációt fölolvasni. *(Olvas:)*

Interpellatió a magyar királyi belügyminister urhoz.

Magyarország és Erdély egyesitésének részletes szabályozásáról szóló 1868. évi XLIII. törvényczikk 10. §-a kötelességévé teszi a ministeriumnak, hogy a királyföldi székek, vidékek és városok belkormányzati jogainak biztositása, képviseletük szervezése, és a szász nemzeti egyetem jogkörének megállapitása tekintetéből, az illetők kihallgatásával, oly törvényjavaslatot terjesszen az országgyülés elé, mely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat; ugy az ezen területen lakó bármely nemzetiségű honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye.

A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvényczikk 88. §-a ujólag rendeli, hogy a Királyföld rendezéséről külön törvény alkotandó.

Ötödfél év lefolyása után a képviselőház ezen törvény végrehajtását sürgetvén, 1873. évi május hó 30-án a 143. ülésében 1900. szám alatt következő határozatot hozott : a belügyminister utasittatik, miszerint a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslatot a legközelebbi napokban a képviselőháznak terjessze be.

Azóta ismét háromnegyedév folyik le, a nélkül, hogy a belügyminister ur a törvény rendeletének és a képviselőház határozatának megfelelt volna, sőt a belügyminister ur a legközelebbi időben épen oly módon intézkedett, mintha nem is lenne szándékában a törvény által reá ruházott föntemlitett kötelességének megfelelni, és a szüntelen provisoriumoknak a Királyföldön végre-valahára véget vetni.

Szemben ezen tényállással, el nem mulaszthatom a belügyminister urhoz kérdést intézni:

1. Szándékozik-e a belügyminister ur a törvény rendeletét teljesiteni, az 1868: XLIII. törvényczikk 10. és 11. §-nak megfelelő törvényjavaslatot az országgyülés elé terjeszteni? és mikor szándékozik a minister ur ezt tenni?

2. Mivel igazolja a minister ur eddigi mulasztását, szemben a törvénnyel és a ház szabatos határozatával?

Elnök: Az interpellatio közöltetni fog a belügyminister urral.

C.

[1874 márc.]

Az erdélyi szász képviselők határozati javaslata a szász nemzeti egyetem tárgyában.

1872—75. évi Képv. Ir. XIII. 70—72. l.

A képviselőház az 1874. évi február hó 23-án tartott 211-ik ülésében felolvastatott a belügyministernek egy leirata, melyet az 1874-ik évi január hó 27-én 55.502-ik szám alatt kibocsátott, a szász nemzeti egyetem az 1873-ik évi deczember hó 19-én 1225-ik szám alatt ő hozzája intézett azon felterjesztésére, melyben ez kéri: közöltessék a törvényhatóságok területeik kikerekitését tárgyazó törvényjavaslat, minekelőtte határozathozatal végett az országgyülés elé terjesztetnék, mint valamennyi törvényhatósággal, ugy vele is hozzászólhatás végett.

Az idézett leirat tartalma a következő:

„A szász ispánnak. A szász nemzeti egyetemnek mult évi deczember hó 19-én tartott üléséből 1225-ik szám alatt hozzám intézett felterjesztéséből megütközéssel vettem tudomást arról, hogy az egyetem a törvényhatóságok területének szabályozása és új beosztására vonatkozó kérdést tanácskozása tárgyává tevé, e tekintetben hozott határozatában oly nézetek és kifejezések jutottak érvényre, melyekben egy részről a magyar államiság eszméjének és az alkotmányos kormányrendszer alapfeltételének nyilt megtámadása, más részről fen[n]álló közintézményeк iránt kihivó dacz nyilvánul.

Hatáskörömmel járó kötelmeimhez tartozván őrködni a felett, hogy törvényellenes törekvések által az államintézmények iránt köteles tisztelet meg ne ingattassék; minthogy a szász nemzeti egyetem fen[n] idézett határozatával a törvény és ennek alapján kiadott 1866-ik évi ápril 19-én kelt kir. kéziratban kifejezett azon legmagasabb elhatározás ellenére, melynek értelmében az egyetem közjogi ügyek tárgyalására illetéktelennek mondatott ki, oly tárgyat von tanácskozása körébe, mely kiválóan közjogi természeténél fogva feltétlenül hatáskörén kivül esik: ezen illetéktelenül hozott határozatot semmisnek nyilvánitom és az abban foglalt törvényellenes nézetekért és helytelen kitételekért pedig ros[s]zalásomat fejezem ki. Mely elhatározásomról méltóságodat oly felhivással értesitem, hogy azt a szász nemzeti egyetemnek azon komoly figyelmeztetésemmel hozza tudomására, miszerint hazafiságától megvárom, hogy jövőben saját jól felfogott érdekében is hason irányu tárgyalásoktól annyival inkább óvakodni fog, mert semmi szin alatt eltürni nem szándékozom, hogy az egyetemi gyülés hatáskörét tullépve oly jogokat követeljen magának, melyek őt sem a törvény, sem a törvényes gyakorlat alapján meg nem illetik, — s legkevésbé szándékozom eltürni azt, hogy az egyetemi gyülés nézeteinek oly irányban és oly módon adjon kifejezést, mint azt legutóbbi felterjesztésében tette. Méltóságodat pedig felhivom, hogy az egyetemi gyülés tárgyalásain ezen rendeletem megtartása felett szigoruan őrködjék.

Budapesten, 1874. évi január hó 27-én."

Ezen rendelet alapján a szász nemzeti egyetemnek[1] azonnal megtiltatott és feloszlatása által tettleg lehetetlenné is tétetett, nem csak egy a törvényhatóságok területe szabályozását s uj beosztását tárgyazó törvényjavaslat ellen előkészitett, az országgyüléshez intézendő kérvényt tárgyalás alá venni, hanem az érintett rendelet és eljárás ellen az országgyülésnél orvoslást keresni is.

Már pedig az 1868-ik évi Magyarország és Erdély egyesitésének részletes szabályozásáról szóló XLIII. t. cz. 10. §-a által a ministerium általában megbizatik: „A királyföldi (fundus regius) székek, vidékek és városok belkormányzati jogainak biztositása, képviselők szervezése és a szász nemzeti egyetem jogkörének megállapitása tekintetéből" — „az illetők kihallgatásával az országgyülés elé oly törvényjavaslatot" terjeszteni, „mely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat, ugy az ezen területen lakó bármely nemzetiségü honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye és összhangzásba hozza," de ugyan azon törvényczikk 11-ik §-a által különösen „a szász nemzeti egyetem (universitas) az 1791-ik évi erdélyi XIII. törvényczikkel egyező hatáskörben" — „továbbra is" meghagyatott, „azon különbséggel, hogy az egyetemi gyülés a törvénykezési rendszerben történt változás folytán birói hatóságot többé nem gyakorolhat".

Ezen Magyarország és Erdély egyesülését meghatározó 1848-beli czikkekkel kapcsolatban álló, tehát azokkal egyenlő jellemü és fontosságu törvényczikk alapján, hivatkozva arra:

hogy az 1791-ik évi erdélyi XIII. t. cz. által a szász nemzeti egyetem azon hatáskörrel tartatott fenn, mellyel birt a Leopoldinum diploma keletkezésekor,

hogy a Leopoldinum diploma és az azzal kapcsolatban álló közokmányok által a szász nemzet addigi municipalis joga és közjogi helyzete továbbra is fen[n]tartatott, illetőleg biztosittatott,

hogy a szász nemzet képviselete (universitas) által közjogi helyzeténél és az akkori, a Leopoldinum diploma által hasonlóképen érvényben tartott országos törvényeknél fogva jogositva volt az országos, tehát közjogi ügyekkel is foglalkozni, azokra nézve határozatokat hozni és ezen határozatait az akkori alkotmányhoz képest foganatositani is, és

hogy a szász nemzet egyeteme által ezen jogot azóta is, a legujabb időkig, számos esetekben a fejlődött alkotmányhoz alkalmazott modorban tettleg gyakorolta, — tekintve azt:

hogy az idézett törvényeken és törvényes gyakorlaton magát a jogot eltörlesztőleg eddigelé törvény által változás nem történt,

hogy ily változás csak rendes törvényhozás utján történhetett és történhetik,

hogy tehát a képviselőház is a belügyminister a fentemlitett ülésben ezen ügy

[1] *Universitas Saxonum* (Sächsische Nationsuniversität), az erdélyi szász nemzet képviselete Kezdetben a szász autonom közigazgatási terület magvát alkotó *Királyföldet* (Fundus regius, Königsboden) képező szebenvidéki hét szék, 1486 óta az összes erdélyi szászok politikai-közigazgatási képviselete. Az *U.*-nak statutumalkotási joga volt és a szászföldi közigazgatás és igazságszolgáltatás legfőbb szerveként rendelkezett a szász nemzeti vagyon felett. Elnöke a nagyszebeni polgármester, 1796 óta a szász *comes* (szászispán, szászok grófja, a „comes"-t eredetileg az 1224. évi szász kiváltságlevél, az *Andreanum* állította a szebenvidéki szászok élére, 1464 óta a szászok által választott nagyszebeni királybíró, 1876 után a nagyszebeni főispán viselte a tisztséget). Az U.-t a comes elnökletével a 11 szász törvényhatóság 2-2 tagja alkotta. A szász Egyetem évente kétszer ülésezett, jogait az 1791. évi Diploma Leopodinum (l. ott) erősítette meg. Kisebb változtatásokkal eredeti szerkezetében 1852-ig működött. 1861-ben ismét összeült, igazságügyi hatásköre ekkor már nem volt; 1876-ban pedig közigazgatási hatásköre is megszünt. Ettől kezdve csupán a szász nemzeti vagyon és iskolák felett felügyel, a címzetes szász „comes", a szebeni főispán elnökletével.

felett tett nyilatkozatának minden tárgyalás nélkül tudomásulvétele által oly változást tenni nem is akarhatott, végre

hogy a törvényhatóságoknak az azok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvényczikk 1. §-a megengedi országos ügyekkel is foglalkozni, azokat megvitatni, azokról megállapodásait kifejezni, egymással és a kormánnyal közölni, s kérvény alakjában a képviselőházhoz közvetlenül felterjeszteni, — és hogy a szász nemzeti egyetemet, mint a szász székek és a vidékek törvényesen létező közös képviseletét az idézett törvények és törvényes gyakorlat alapján, de már az egyenjoguság és czélszerüség kivánalmainál fogva is, ezen közönséges felterjesztési és kérvényezési jog élvezésétől is merőben kitiltani annál kevésbé lehet, mivel a szász székek és vidékek rendezéséről hozandó törvény eddigi létre nem jöttét ő nem okozta, —

i n d i t v á n y o z t a t i k :

mondja ki a ház határozatilag:

1. hogy a belügyminister a szász nemzeti egyetemnek az 1873. évi deczember hó 19-én 1225. sz. a. ő hozzája intézett felterjesztésére az 1874. évi január hó 27-én 55.502. sz. a kibocsátott leirata annyiban, a mennyiben a szász nemzeti egyetemnek megtiltotta és megtiltja a törvényhatóságok területi szabályozását és uj beosztását tárgyazó törvényjavaslatot és általában minden közjogi ügyeket tárgyalás alá venni, azok felett határozni és határozatait a kormánnyal közölni s kérvény alakjában az országgyüléshez közvetlenül felterjeszteni, és hogy az ezen leirat alapján történt eljárás, miszerint a szász nemzeti egyetemnek tettleg lehetlenné tétetett az emlitett törvényjavaslat ellen már elkészitett, az országgyüléshez felterjesztendő kérvényt tanácskozás alá venni, sőt ugy a rendelet, mint az annak alapján történt eljárás ellen az országgyülésnél orvoslást keresni — a fen[n]álló törvényekkel egyenes ellentétben áll;

2. hogy a belügyminister ugyanazon rendelete által a szász nemzeti egyetem törvényes hatáskörén általában mi sem változtathatik, és hogy különösen a szász nemzeti egyetem az által sem a törvényhatóságok területe szabályozását és uj beosztását tárgyazó törvényjavaslatra, sem más közjogi ügyekre nézve a felterjesztési és kérvényezési jog törvényes módoni élvezésétől ki nem tiltathatik.

Beadják:

Gull[2] József s. k.
segesvár-szék országgy. képviselője.
Sachsenheim Albert s. k.
Medgyes-szék országgy. képviselője.
Decáni[3] Gusztáv s. k.
Besztercze-vidék orsz-képviselője.
Löw[4] Vilmos s. k.,
Szerdahely-szék orsz. képviselője.
Schuller József s. k.,
Szászváros-szék orsz. képviselője.

Eitel Frigyes s. k.
Nagy-Sink kerületi képviselő.
Decáni Károly s. k.
Besztercze város és vidék képviselője
Doer Samu s. k.
Ujegyház-szék képviselője.
Mangesius Károly s. k.
Ujegyház-szék képviselője.
Kasper Mihály s. k.
Kőhalom-szék képviselője.

[2] *Gull* József (1820—1899) ügyvéd, segesvári polgármester, erdélyi szász nemzetiségi politikus. Előbb a Deák-párt, majd az ó-szász, később az egyesült szász néppárt végül 1892-től a szabadelvü párt tagja.

[3] *Decani* Gusztáv (1894—1901) besztercei gimnáziumi tanár, 1872—78 között Beszterce város szász nemzetiségi képviselője. 1877-től nagydemeteri (Mettersdorf) ev. lelkész.

[4] *Löw* Vimos (1872—?) jogász és politikus. 1863-tól a szerdahelyi törvényszék ügyésze. 1875—78-ban Szerdahely szász nemzetiségi képviselője.

116.

1874 máj. 11

Polit Mihály javaslata a határőrvidék ügyeinek rendezése tárgyában.

Képv. Napló, 1872—75 X. 169—171. l.

Tisztelt ház! Lesz szerencsém egy, a bekebelezett határőrvidékre vonatkozó határozati javaslatot ugy az én nevemben, mint a többi ott választott népképviselők nevében[1] a tisztelt ház elé terjeszteni. Az utolsó pancsovai választással a határőrvidék bekebelezése az 1848. évi V. törvényczikk értelmében bevégezve lévén, mint ott választott népképviselők, a magyarországi törvényhozó-testületben helyünket elfoglalván; miután az összes határőrvidék ezen tisztelt törvényhozó testületben képviselve van: kötelességünknek tartjuk a bekebelezett határőrvidék érdekében azon népnek kivánságához, szükségeihez képest ezen határozati javaslatot előterjeszteni.

A házszabályok értelmében ezen javaslat indokolásában rövid leszek.

Nem is ezen javaslatnak egyes pontjait, hanem csak annak szellemét leszek bátor elötüntetni. *(Halljuk!)*

Tisztelt ház! Mindenekelőtt ünnepélyesen ki kell jelentenem, hogy a bekebelezett határőrvidék, hogy a volt határőrök, a mennyiben az absolut katonai rendszer alól kiszabadultak, a mennyiben a szabadság, az alkotmányosság élvezetére hivatva van: Magyarországhozi csatlakozását, bekebelezését örömmel üdvözli. *(Éljenzés szélső bal felől.)*

Puszta rágalom azt állitani, hogy a határőrvidékiek a szabadságot nem akarják, hogy a Magyarországhozi csatlakozást ellenzik és inkább szeretik a volt absolut katonai rendszert.

A szabadság érzelme minden népre oly nagy hatással bir, hogy alig van nép, mely a szabadságot elvetné, ha neki valódi szabadság, valódi alkotmányosság adatik. Ámde ez a kérdés: vaj[j]on a bekebelezésnél követett eljárás olyan volt-e, hogy azon néppel a szabadság jótéteményeit megizleltetni iparkodott?

Én ezen themát, tisztelt ház, bővebben kifejteni nem akarom. Minden status corpusnak csatlakozása bizonyos nehézségekkel és visszásságokkal szokott járni, ez az átmenetnek természete. Én nem kérhetem a tisztelt kormánytól azt, hogy a bekebelezett vidéken tüstént, rögtön, normális állapotot teremtsen; de az, a mit kérhetek, nemcsak mint azon vidéknek választott képviselője, hanem, mint ezen országnak, közös hazánknak képviselője — mit kérhetek, sőt mit követelhetek: az, hogy igazságos, méltányos és bizalmas legyen azon nép iránt, hogy informáltassa magát, hogy tájékozza magát és ezen törvényhozási testületet.

Midőn oly nagyszerü változás törénik, mint a minő a határőrvidéken történt: akkor a hű és helyes informatio a leghelyesebb dolog. E tekintetben az első magyar ministérium nagyon tapintatos volt, és a helyes és hű informatiókra a legnagyobb fontosságot fektette, mire vonatkozólag én Kossuth Lajosnak 1848. julius 11-én tartott hires beszédéből a határőrvidékre vonatkozó következő passust leszek bátor fölolvasni. *(Halljuk!)*

[1] A Polit által felolvasott határozati javaslatot a volt határőrvidék választókerületeinek képviselői egyidejűleg irásban is benyujtották. A határőrvidéki képviselők közös határozati javaslatát Politon kívül *Babes* Vince (fehértemplomi ker.), *Doda* Traján (káránsebesi ker.) és *Kostić* Lázár (titeli ker.) irták alá. (Vö. 1872—75. évi Képv. Ir. XVI. 241—242. l.)

„A ministerium báró Hrabowskyt fölhivta arra, hogy a nép maga községenként vagy kerületenként válasszon maga közül embereket, kik ide feljövén, tájékozzák a ministeriumot, tolmácsolják előtte a népnek abbani kivánságait, miszerint ha volna még valami, mit számukra jogszerüen adni lehet: azt a ministerium nyomban megadhassa."

Csak oly helyes és hű informatiót kivánok a tisztelt kormánytól, hogy ennek alapján a tisztelt ház is tájékozva legyen ezen ügyben.

Előterjesztendő határozati javaslatomnak épen az a czélja, hogy mód nyujtassék a kormánynak és ezen törvényhozó-testületnek hű és helyes informatióknak megszerzésére. De ezen informatiók fő föltétele a határőrvidék iránti bizalom. Ha a tisztelt kormány, ha ezen tisztelt törvényhozó-testület azon népben, mely századok után Magyarországhoz csatoltatott, csak lázitókat, pártütőket lát: akkor persze hiába minden.

Én, tisztelt ház, őszintén fogok szólani.

A bizalomnak kölcsönösnek kell lenni.

Én megmondom a tisztelt háznak, hogy ott lent a határszélen hazafiságra számithat. A hazafiság legfontosabb dolog az államban. A jelen szomoru financziális és közgazdászati állapotot, nem oly veszélyesnek tartom, mint azon állapotot, ha Magyarország valamely részének polgáraiban a hazafiság érzete gyöngülni kezdene. A hazafiság minden veszélyt elháritani képes; fényes példáját látjuk Francziaországban, minő a történelemben alig fordult elő, hogy oly óriási csapások sujtottak volna egy országot, mint Francziaországot, de a forró hazafiság a világ bámulatára lehetővé tette, hogy a milliárdokat lefizette és gazdasági állapota napról-napra emelkedik. Ezen hazafiságot Magyarország minden polgárában szeretném látni.

De van valami, tisztelt ház, a mi e hazafiságot Magyarország polgárai nagyobb részénél gyöngiteni képes. S itt megint egész őszintén fogok szólani. Van egy mozditó alapeszme, mely ujabban előtérbe tétetik, alapeszme, mely Magyarország belpolitikájának irányadója, és mérvadója. Én csak véleményemet akarom kifejezni.

Ezen alapeszme a magyar nemzetiségnek az állammal való identificatiója.

Én ezen eszmét annak tartom, hogy általában a hazafiságot gyöngiteni képes; azt tartom, hogy hazánkra nézve veszélyes, mert a magyar nemzetiség az állami hatalom birtokában lévén: az egész nemzetiségi kérdésből hatalmi kérdést csinálhatna.

Én ezen themát bővebben fejtegetni nem akarom, csak azt akartam mondani, hogy a visszacsatolt vidéken az oda bekebelezett polgárok bizonyos nemzetiségi sajátságokkal birnak, melyekre minden jól rendezett administratiónak kellő tekintettel kell lennie; azt akartam mondani, hogy az ugynevezett nemzetiségi törvény, a mely már magában is hiányos, még hiányosabbá válik a bekebelezett határőrvidéken, annak helytelen alkalmazása pedig valódi elégületlenséget okoz.

Tisztelt ház! Mink ott a határőrvidéken azt hisszük, hogy a hazafiság nem involválja a magyarságot; hogy a polgárosodás nem involvál magyarságot, hogy mind jó hazafiak, Magyarországnak hű, jó polgárai lehetünk, a nélkül, hogy magyaroknak kellene lennünk. Mink Magyarországot, mint közös hazánkat tekintjük, örülünk rajta, hogy visszacsatoltattunk, és ezen közös hazánkért készek vagyunk áldozatot is hozni, *(Helyeslés.)* ugy mint hozott a határőrvidék mindig, valahányszor a király hivta, vért ontottak: ugy ezen hazáért is mindenkor vérüket fogják ontani, ha tekintetbe fognak vétetni azon nemzetiség sajátságai.

Tisztelt ház! Mi reményeljük, hogy ezen törvényhozó-testület a határőröknek meg fogja mutatni, hogy az alkotmányos Magyarország a volt határőröknek többet fog adhatni, mint a volt abs[z]olut katonai rendszer.

Ajánlom a fölolvasandó határozati javaslatot:

Beöthy[2] Algernon jegyző *(olvassa a határozati javaslatot)*.

Határozati javaslat a volt határőrvidéki lakosság sérelmei orvoslása iránt, beadják: dr. Polit Mihály, Babesiu Vince, Doda[3] Traján, Kosztics Lázár.

A volt bánsági határőrvidéken és a csajkási kerületben[4] a népképviselőválasztások az 1848. évi V. törvényczikk értelmében bevégezve lévén s ennek folytán az ott választott népképviselők a magyarországi törvényhozó testületben helyeiket elfoglalván; tekintve, hogy a határőrvidék bekebelezése alkalmával, nevezetesen azon tárgyalásnál, midőn az országgyülés a határőrvidéken fön[n]állott törvényeket és rendszabályokat fön[n]tartotta, a kormány részéről kijelentetett, miszerint a bekebelezett határőrvidéken a szükségelt s az ottani körülményeknek megfelelő intézkedések törvényhozási uton akkor fognak megtétetni, amikor az azon részekben választandó képviselők helyeiket az országgyülésen elfoglalandják, ezen időpont pedig jelenleg elérkezett;

tekintve, hogy a bekebelezett határőrvidék századok óta külön helyzettel és külön szervezettel birt, mely a Magyarországétól lényegesen eltér, s mely most ennek törvényei- és intézményeivel összhangzásba hozandó;

tekintve, hogy a volt katonai kormány által behozott és ezen országgyülés által hatályban hagyott törvények és rendszabályok hiányosak s sok tekintetben az ottani lakosok szükségeinek meg nem felelnek, de nagy részben az alkotmányos intézményekkel s formákkal sem férnek össze; másrészről bekebelezéskor a magyarországi birói és közigazgatási rendszer az előbbi katonai kormány által behozott törvények és rendszabályok mellett életbeléptetvén, e téren nagy zavar uralkodik;

tekintve, hogy ezen rendkivüli és káros állapotok folytán az ottani népnek többrendbeli sérelmei s panaszai támadtak, melyek törvényes orvoslást igényelnek s melyek közt hangoztatnak leginkább:

1. hogy a volt ezredi területek más megyékhez csatoltattak oly módon, miszerint oly részekkel s községekkel jöttek kapcsolatba, melyeknek mind községi, mind gazdászati, mind közlekedési és társadalmi viszonyai, érdekei és szokásai a volt határőrvidékéitől különböznek, s hogy a bekebelezett részek egészen szétdarabolva és szétszaggatva, képviselőinek a megyei gyüléseken saját községi s más külön érdekeiket a túlnyomó más érdekü többségekkel szemben sikeresen védelmezni s megóvni lehetetlen;

2. hogy az igazságszolgáltatásra nézve az osztrák és magyar törvények a szükséges összefüggések nélkül behozatván, a különféle illetékesség, eljárás és különféle intézmények oly zürzavart okoznak mind a biróságoknál, mind a polgárok között, hogy e tekintetben senki sem tájékozhatja magát; nevezetesen érvényben hagyatott az előbbi praeventiv rendszeren alapuló s az esküdtszéki intézményt nélkülöző sajtótörvény;

[2] *Beöthy* Algernon (1839–1900), szabadelvü képviselő.

[3] *Doda* Traján (1822–1895) nyugalmazott határőr-tábornok, magyarországi román nemzetiségi politikus, 1874–1887 között a román nemzeti párt karánsebesi kerületének képviselője. 1887. évi megválasztásakor nem mutatta be megbízólevelét az országgyűlésnek és passzivitásba vonulását nyilt levélben közölte választóival, amiért pörbe fogták és két évi államfogházra ítélték, de uralkodói kegyelemben részesült.

[4] *Csajkás* v. *sajkás* kerület, a péterváradi határőrvidék egyik kerülete. A Mária Terézia által 1763/4-ben felállított csajkás zászlóalj központja a Duna-Tisza szögletben, Titel székhellyel. A sajkás kerületet az 1873: XXII. tc. alapján Bács-Bodrog megyébe olvasztották.

— a biróságok szervezésénél és a birák kinevezésénél pedig tekintetbe nem vétetett az ottani nyelvek, a fön[n]álló törvények, viszonyok és szokások ismerete;

3. hogy a bekebelezett határőrvidéken eddig az igazságszolgáltatás- és közigazgatásnál német, vagy az illető nemzetiségek nyelve használtatván, most egyszerre, minden átmeneti intézkedés nélkül, az ott nem ismert magyar nyelv mind a törvénykezésben, mind a közigazgatásban behozatott, s a helyett hogy a nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvény hiányos intézkedései javittattak, vagy legalább azoknak a határőrvidéki állapotok s viszonyok tekintetbevételével bizonyos gyakorlati könnyebbitések engedtettek volna: még annak ezen hiányos intézkedései sem alkalmaztatnak;

4. hogy a bekebelezett határőrvidéken érvényben hagyott iskolai törvény téves értelmezése folytán a hitfelekezeti elemi iskolák, az illető hitfelekezeti községek ellenzése daczára, községi iskoláknak kijelentettek; továbbá, hogy a közoktatási ministerium az 1873. évi XXXVII. törvényczikk 25. §-a értelmében följogositva lévén a bekebelezett határőrvidéken a magyarországi közoktatási törvényt alkalmazásba hozni, ez — a helyett, hogy ezen törvénynek a hitfelekezeti iskolákra nézve kedvezményes szabályait a volt határőrvidéki iskolákra alkalmazta s eképen a felekezeti községek kivánságainak és szükségeinek eleget tett volna: a felekezeti tanitókat a nyugdijalaphoz való járulásra kényszeritette, s igy ez által is a felekezeti iskolákat községi iskoláknak decretálta;

5. hogy a bekebelezett s annyira elhanyagolt határőrvidéken a magasabb és szaktudományi müveltség tekintetében szükségelt intézetek, különösen az ottani lakosság nyelvében — egészen hiányozván, ezen hiány pótlására semmi intézkedés nem történt;

6. hogy a házcommuniok viszonyai rendezésénél szinte tekinteten kivül hagyattak az átmeneti kellékek, — oly annyira, miszerint egy részről a földbirtok határtalan földarabolhatása által a proletariátusnak tág tér nyittatott; más részről pedig az osztály odáig terjedő mérve s módja által, mely szerint az atya fiainak azt megengedni köteles, — a jogi fogalmak annyira megzavartattak, ellentétes érdekek által az egyes házakban és családokban annyi viszályok idéztettek elő, miszerint e tekintetben mind az igazság, mind az erkölcsi rend és közbátorság érdekében az orvoslás égető szükség;

7. hogy a magyar volt határőrvidéknek az erdők tekintetében azon kedvezmény, mely a horvát-szlavon határőrvidékben fön[n]áll, s melynél fogva a közös erdők rendkivüli jövedelme az ottani vidék művelődési és közlekedési czéljaira forditandó, — továbbá a községeknek az erdők osztályozási becslésénél képviselve kell lenniük: törvény által nem biztosittatott;

8. hogy szintén eltérőleg a horvát-szlavon határőrvidék iránti intézkedésektől, tekintettel a még fön[n]álló communionális gazdasági viszonyokra: az eddigi kisebb adómérték bizonyos időre fön[n] nem tartatott.

9. hogy a volt román határőrvidék bérczeire az ottani lakóknak kétséget nem szenvedő birtoklási s használati joga törvényes intézkedés által biztositva nincsen.

10. hogy a volt határőrvidéki nép joga az azon vidéken létező ásványfürdők örök időkre leendő ingyen élvezésére szintén biztositva nincs; végre

11. hogy képviselőinek száma az országgyülésen minden szempontból tekintve aránytalanul csekély; mindezeket tekintetbevéve, alólirottak, mint a bekebelezett határőrvidéken választott országos képviselők, kötelességöknek tartják inditványozni:

méltóztassék a képviselőház kebeléből egy 11 tagu külön enquete-bizottságot kiküldeni, oly föladattal, miszerint a kormánnyal való egyetértéssel, s az ennek rendelkezésére álló, valamint más szerzendő adatok alapján, nemkülönben a volt határőrvidék képviselőinek és — szükség esetében — behivandó bizalmi férfiainak kihallgatása mellett is, ama vidék állapotát mind igazságszolgáltatási és közigazgatási, mind gazdászati és közmüvelődési szempontból, a fönt elősorolt, s netán még más előforduló sérelmek s panaszok tekintetbevételével, alaposan megvizsgálja, s a sérelmek orvoslására, illetőleg azon lakosság megnyugtatására alkalmatos intézkedéseket hozzon inditványba a képviselőház legközelebbi ülésszaka kezdetéig.

Elnök: A határozati javaslat ki fog nyomatni, szétosztatni s fölvétele iránt a ház annak idején határozni fog.

117.

1874 febr. 14

A román és szerb nemzetiségi képviselők határozati javaslata a 21-es bizottság feladatának kiegészitése és az 1868:XLIV. tc. végrehajtása érdekében.[1]

1872–75. évi Képv. Ir. XII. 205–206. l.

Miután a tisztelt képviselőház mult évi deczember hó 22-én 2768. sz. a. hozott határozatával kebeléből egy 21 tagból álló bizottságot oly meghagyással küldött ki, hogy az a ministeriummal értekezve, vizsgálja meg: minő gyökeres intézkedések és reformok szükségesek a végett, hogy az állam pénzügyeinek rendezése és az államháztartás egyensulyának helyreállitása eszközöltessék. Ezen bizottság egyuttal utasitva lett, hogy a karácsonyi szünet után azonnal összeülvén, jelentését oly időben terjessze a ház elé, hogy a ministerium az abban javasolt rendszabályokat még ezen ülésszak alatt fontolóra vehesse, s kellő ideje legyen a ház előtt kinyilatkoztatni: minő részletes törvényhozási előterjesztéseket, vagy közigazgatási intézkedéseket vél teendőknek az érintett javaslatok alapján?

De minthogy a közigazgatás valamennyi ágainak, tehát a jog- és cultur (közművelődési) ügynek is, czélszerü rendezése — az állam kiadásainak mértékére s evvel kapcsolatosan az államháztartási egyensuly helyreállitásának kérdésére, valamint kiviteli, ugy különösen pénzügyi szempontból is — határozott befolyással bir; és

tekintettel arra, hogy a nyelv egyik lényeges eleme, közvetitője, sőt előmozditója a közigazgatásnak, — és igy szem előtt tartva az alkotmányosság és tiszta democratiának azon alaptételét is, mely szerint az államhatalom a népért, és a köztisztviselők az állampolgárokért vannak, s a közigazgatás czélszerüsége okvetlenül megkivánja, sőt parancsolólag követeli, hogy különösen a néppel közvetlen hivatalos érintkezésben levő állami közegek tiszti cselekményeiket az illető lakosság nyelvén teljesitsék;

tekintettel arra, hogy e tekintetben a nem magyar nemzetiségü és ajku községek, testületek és állampolgárok részéről, a nemzetiségek egyenjogusitásáról szóló 1868-ik évi XLIV. törvényczikknek, valamint kirivó hiányai, ugyszinte végre nem hajtása, sőt végrehajthatatlansága miatt annyi sok alapos és fontos panasz merült máris fel, hogy Magyar- és Erdélyországban a nem magyar nemzetiségüek közelégületlensége egy általános és mindenesetre figyelmet érdemlő alakban nyilvánul;

[1] Az államháztartás ügyeinek rendezésére kiküldött 21-es bizottság a román és szerb országgyűlési képviselők határozati javaslatát nyilvánvalóan nem vette figyelembe, miután a javaslatról a továbbiakban nem esik szó.

tekintetbe véve, hogy a nem magyar nemzetiségek e mondott irányban leendő megnyugtatása és kielégitése a közös haza fennállásának és tekintélyének biztositására, ugy nem különben az alkotmányos szabadság megőrzésére egy sarkalatos feltételt és kelléket képez, melynek betöltése a végeredményben valamennyi állampolgárnak áldozatkészségét az állam, ugyszinte a törvényhatóságok terheinek viselésére üdvösen fokozná, — és ez által ez államháztartás egyensulyának helyrehozása és fen[n]tartása annál könnyebben elérethetnék :

tekintetbe véve továbbá azt, hogy már azon körülménynél fogva is, mely szerint a magyar határőrvidék időközben az anyaországhoz kapcsoltatott, — a nemzetiségek egyenjogositásáról fennálló törvény felülvizsgáltatása annyival szükségesebb és elodázhatatlanabb lett, a mennyiben egy részt azon végvidék képviselői a mondott törvény alkotásánál, — holott az vidékük viszonyaira is mélyen visszahat, — részt nem vehettek, más részt még mivel azon országrészen a fennálló nyelvtörvény alkalmazása több rendi nehézségekbe ütközik, a mely nehézségek és akadályok csakis az emlitett törvény kijavitása, s illetve kiterjesztése által háríthatók el ;

végre tekintetbe véve azon ténykörülményt is, miszerint valamint a 21-es bizottság, ugy nem különben az általa kiküldött 9-es választmány (albizottság-)nak eddig nyilvánosan közzétett tanácskozmányaiból arról győződtünk meg, hogy azon intézkedések és reformok megvitatásánál, melyek a nemzetiségi s illetőleg a nyelvi kérdéssel szoros összefüggésben vannak, ezen érdekek ekkoráig figyelemre nem méltattak és ebből kifolyólag, hogy a nem magyar nemzetiségü közlakosságnak törvényhozási és közigazgatási uton leendő megnyugtatása és kielégitésének feltételei vizsga és vita tárgyul mindekkoráig nem tüzettek ki, s remény sincs, hogy azok bár ezen tul kitüzetni fognak.

Alulirott képviselők ajánlják, hogy a tisztelt ház elhatározni méltóztassék, miszerint :

„Ezen képviselőháznak mult évi deczember hó 22-én tartott üléséből kiküldött 21-es bizottság pótlólag oda utasittatik, hogy a ministeriummal értekezve, ezentul igyekezzék — a nem magyar ajku közlakosságnak, nemzetiségök, nyelvök és közmüvelődésök igényelte megnyugtatása s kielégitésének feltételeit tüzetesen megvizsgálván, azoknak tekintetbe vehető és érvényesithető mértéke és módozata iránt a kellő részletes intézkedéseket rendszeresitse, és következőleg az érdem és irányban is kimeritő jelentését a ház elé terjessze."

Kelt Budapesten, 1874. évi február hó 14-én.

Beadják :

Borlea Zsigmond s. k.	Mocsonyi Sándor s. k.
Kozma Parthén s. k.	Stanescu Imre s. k.
Trifunác Sándor s. k.	Miletics Szvetozár s. k.
Mocsonyi Antal s. k.	Kosztics Lázár s. k.
Babesiu Vince s. k.	Román Sándor s. k.

118.

Iratok a nagyrőcei, turócszentmártoni és znióváraljai szlovák gimnáziumok megszüntetéséről.[1]

A.

1874 ápr. 15

Zólyom vármegye közgyülésének felirata a nagyrőcei, turócszentmártoni és zniováraljai szlovák gimnáziumok megszüntetése, illetve teljes átalakitása tárgyában.

VKM. eln. 1874 : 547 (mell.), az 1897: 141 össz. sz. a.

Röplap.

60 sz.
közgy.

Zólyommegye közönségétől.

Nagyméltóságu magyar királyi Ministerium !

A nemzetiségi agitatio, melyet az ország minden részében tapasztalunk, kétségkivül nagy veszély a magyar államra nézve, mert egyenesen a magyar állam fennállása ellen van irányozva. — De még aggasztóbb jelenség, s még nagyobb veszély a magyar államra nézve az a közöny és tétlenség, melyet kormányaink mind ez ideig a nemzetiségi agitatióval szemben tanusitottak.

Meg vagyunk ugyan győződve, hogy kormányzó állam férfiaink a legjobb szándékkal voltak eltelve s leghőbb vágyuk volt a magyar állam megszilárdulásának biztositása. — De az ugynevezett nemzetiségi mozgalom természetének nem ismeréséből eredő téves nézet, hogy e mozgalom bizonyos jogosultsággal bir, s az ezen a nézeten alapuló végzetes tan, mely szerint a nemzetiségi izgatás legbiztosabban kimélet és engedékenység által csillapitható le, s az elégedetlen elemek ily módon legbiztosabban nyerhetők meg, megbénitotta kormányaink tevékenységét s tétlenül nézték a legvakmerőbb merényleteket, a mint néhány izgató által nemzetiségi igények leple alatt intéztettek a magyar állam ellen s némi jogosultságot tulajdonitottak nekik még akkor is, ha az

[1] A szlovák középiskolák bezáratása egyik legjellemzőbb példája a Trefort közoktatásügyi miniszter által képviselt erőszakos asszimiláló kultúrpolitikának. A nagyrőcei és turócszentmártoni evangélikus és a zniováraljai katolikus gimnáziumokat a szlovák társadalom a hatvanas években a maga erejéből alapította és kezdettől így tartotta fenn. Ezek a gimnáziumok voltak e korban a szlovákság egyedüli középiskolái s így azok megszüntetése pótolhatatlan veszteséget jelentett a szlovák nemzet számára. A szlovák középiskolák elleni hajsza Zólyom vármegyétől indult ki (A) és értelmi szerzője Grünwald Béla alispán volt. A szlovák középiskolákat a kormányzat az ott folyó állítólagos „pánszláv" mozgalom és „haza ellenes" szellemben történő nevelés miatt záratta be. A történeti igazság ezzel szemben, hogy a szlovák középiskolák a vármegyei közigazgatást kezében tartó uralkodó réteg által koholt vádanyagnak estek áldozatul. A szlovák középiskolák megszüntetésének az iratokból is kitűnő rövid története: A turócszentmártoni gimnázium patronátusa 1874 áprilisában (C) a zniováraljai gimnázium felügyelő hatósága az év májusában védelmet kért Treforttól a Zólyom megye által terjesztett vádak ellen (E), melyek a megye közgyűlési feliratában mindhárom szlovák tanintézetre vonatkozólag nyomtatásban is napvilágot láttak (A). A szlovák nemzetiségi sajtó a zólyomi felirattal kapcsolatban kimutatja Grünwald Béla zólyomi alispán kezdeményező szerepét (B). A kormány 1874 április 24-én felhívást intézett Geduly Lajos és Czékus István ev. szuperintendensekhez a nagyrőcei és turócszentmártoni gimnáziumok ügyében. A zniováraljai gimnázium elleni vizsgálatra Trefort Barton József pozsonyi tankerületi főigazgatót jelölte ki, aki május 7-én és 12-én lefolytatta a vizsgálatokat, majd jelentése (F) alapján június 10—12. között Tanárky Gedeon kultuszállamtitkár vezetésével egy miniszteri bizottság is felülvizsgálta a gimnázium ügyeit. A nagyrőcei ev. gimnázium ellen május 18—20. között Czékus

illető nemzetiség tulnyomó többségének hangulata és politikai magatartása határozott ellentétben állott az izgatók politikai törekvéseivel s határozottan kárhoztatta a névében megbizás nélkül fellépő izgatók eljárását.

A szomoru következmények világosan kimutatták az engedékenység és kimélet politikájának káros voltát. Ma alig van az országban valaki, a ki be nem látná : hogy *az engedékenység a nemzetiségi izgatásokkal szemben csak nagyobbra növelte a bajt*[2] s hogy a mi néhány év előtt csak szikra volt, melyet könnyü szerrel el lehetett volna oltani, ma már nagy láng, mely akadálytalanul harapódzik tovább, folyton nagyobb mérvet ölt s komoly veszéllyel fenyegeti a hazát.

Nem tagadhatjuk ugyan s elismeréssel kell kiemelnünk, hogy a belügyminister[3] ur ujabbi időkben erélyes magatartást tanusitott a magyar állam egysége és méltósága érdekében ; de egészben véve kormányunk eljárásában mégis hiányzik a kellő következetesség s az egész országra, a kormányzat minden ágára kiható ös[s]zhangzó tervszerü tevékenység, s különösen a nemzeti izgatásokkal szemben követett eljárásra nézve egész nyiltsággal kell kijelentenünk : hogy kormányaink intézkedései inkább a baj symptomáinak, mint a baj okainak elháritására voltak irányozva. Ily eljárással talán azt lehet elérni, hogy a nemzetiségi izgatás következményei demonstrativ vagy erőszakos módon ne nyilvánuljanak, de a bajon gyökeresen segitve nincs, mert ha a baj okai megmaradnak, megmarad maga a baj is és tovább dúl a nemzet testében s csak alkalom kell, hogy annál nagyobb erővel s pusztitóbban törjön ki.

Semmi sem igazolja annyira ez állitásunkat, mint a nagy-rőczei, turócz-szentmártoni és znyói panszláv szellemü gymnasiumok létezése.

Köztudomásu dolog : hogy e nem régóta fennálló gymnasiumok oly czélból alapittattak, hogy a panszlavizmus a felvidék hazáját szerető tót lakossága között a közép tanodák utján nagyobb sikerrel terjesztessék ; tudja mindenki, mily haza ellenes szellem uralkodik ezekben a tanintézetekben ; tudja mindenki, hogy e tanintézetek mennyire nem birnak a kellőleg berendezett közép tanodák kellékeivel, s hogy bennök tanuló ifjuság szellemi kiképeztetése teljesen el van hanyagolva s csak a panszlavismus terjesztésére van bennök a fő súly fektetve ; tudja mindenki, hogy az az ifju, a ki a nevezett tanintézetek egyikében csak néhány évet töltött, onnan, mint a magyar haza elkeseredett ellensége kerül ki. S mégis mindezek daczára ezen tanintézetek sohasem vizsgáltattak meg alaposan az állam közegei által, és sohasem tétettek intézkedések kártékony működések megakadályozására.

Pedig a veszély nagy, mely ezen tanintézetek működésében rejlik. Az államok főereje azon ragaszkodásban fekszik, melylyel polgárai iránta viseltetnek. A ki az állam polgáraiból a ragaszkodást öli ki, s a gyülöletet ébreszti föl az állam iránt, az az államot lételében támadja meg. Ezt tudva, öntudatosan s tervszerüleg alapitották a felvidéki

István szuperintendens vezette le a vizsgálatot (G), melynek következtében a gimnáziumot 1874 augusztus 20-án bezárták, majd feloszlatták és vagyonát elkobozták. 1874 szeptember 2-án a pesti ev. egyetemes konvent a nagyrőcei gimnázium feloszlatását tudomásul véve elrendelte a turócszentmártoni középiskola elleni vizsgálatot. 1874 szeptember 21-én Trefort bezáratta a znióváraljai gimnáziumot és 1875 január 8-án a miniszter elrendeli a turócszentmártoni ev. algimnázium feloszlatását is, az 1874 december 30-i uralkodói hozzájárulás alapján, melyről január 5, illetve 6-án táviratilag értesíti Turóc vármegyét (K). A szlovák középiskolák bezárása után a megbékélést hirdető „Slovenské Noviny" pesti szlovák hirlap beszüntette megjelenését (M). A nemzetiségi nyelvű oktatás korlátozásával kapcsolatban írja Sztálin : „A kisebbség azért elégedetlen, ... mert nincs saját nyelvű iskolája. Adjatok neki ilyen iskolát — és elégedetlenségének minden alapja megszűnik." (I. V. Sztálin : Marxizmus és nemzeti kérdés, Bp. 1946. Szikra 70. l.)

[2] Piros ceruzával aláhúzva.

[3] Gr. Szapáry Gyula.

panszláv izgatók a nevezett három gymnasiumot, hogy a leghatalmasabb eszközzel, az iskola segélyével csöpögtethessék az ifjuság fogékony kebelébe a gyülölet mérgét s mesterséges eszközökkel szaporithassák a magyar haza ellenségeinek számát.

Aggodalommal tekintettük mi mindig a nevezett tanintézetek müködését s azt vártuk, hogy az ország kormánya nem fogja tovább türni, hogy a nevezett tanintézetek tanárai tovább is folytathassák haza ellenes müködésüket, s meg fogja szüntetni az oly tanintézeteket, melyeknek fennállása komolyan veszélyezteti a magyar állam érdekeit.

Reményünk azonban, fájdalom nem teljesült. Azt nem tudjuk, mily tekintetek lehettek irányadók eddigi kormányunk kebelében, midőn ily rendkivüli elnézésben részesitette a nevezett három tanintézetet, de nézetünk az, hogy mihelyt kétségtelen volt az, hogy az ifjuságot e három tanintézetben hazaellenes szellemben nevelik, mihelyt meggyőződhetünk : hogy e három tanintézet a magyar állam érdekeit veszélyezteti, nincs oly tekintet a világon, melylyel az elnézést és kiméletet igazolni lehetne, még abban az esetben sem, ha e három gymnasium fen[n]tartását az egész felvidék óhajtaná is. De ez az eset nem forog fenn ; de sőt ellenkezőleg a felvidéki tót ajku lakosságának kilencz tizedrésze örömmel és lelkesedéssel fogadná a kormánynak oly intézkedését, mely a három panszláv szellemü gymnasium megszüntetését vagy átalakitását eredményezné, mert a felvidék tót ajku lakossága szereti ugyan nyelvét, de még jobban szereti hazáját, s azért határozottan fordul el oly politikai törekvésektől, melyek a nemzetiségi igények ürügye alatt, a haza iránti szeretetet akarják kiölni a haza polgáraiból.

E megye is, melynek lakossága csaknem kizárólag tót, e hazaszeretettől indittatva bátorkodik a nagyméltóságu magyar királyi Ministerium figyelmét a *nagy-rőczei, turócz-szent-mártoni és znyói*[4] gymnasiumra irányozni s tiszteletteljesen kérjük a nagyméltóságu magyar királyi Ministeriumot, méltóztassék e három haza ellenes szellemü tanintézet megszüntetése vagy teljes átalakitása iránt mielőbb intézkedni. Ezen intézkedés által megóvná a felvidéki tót ajku ifjuságát a haza ellenes szellem befolyásától s halálos csapást mérne a felvidéki panszlávizmusra.

Egész nyiltsággal adtuk elő nézeteinket s terjesztettük elő kérelmünket. A hazafiui aggodalom inditott bennünket e lépésre s az erős meggyőződés, hogy az egész országot fenyegető nemzetiségi izgatás veszélyeit az eddigi politika csak szaporitotta s ha a kormány e veszélytől megakarja óvni az országot, kiméletlen kézzel meg kell semmisiteni a hazaellenes szellem terjedésének okait, meg kell semmisitenie az izgatás eszközeit.

Ha egyes törvényhatóságokról[5] függne az ily haza ellenes irányu tanintézetek eltörlése, mi már régen megtettük volna. De ez egyedül a kormány joga s azért fordulunk a nagyméltóságu m. k. Ministeriumhoz teljes bizalommal várva, hogy Magyarország uj kormánya nem fog késni támogatni hazafias törekvéseinket, pótolni a mult mulasztásait, s a rendelkezésére álló ellenállhatatlan hatalommal egész erélylyel fogja megóvni a magyar állam érdekeit.

Nem szenved ugyan kétséget, hogy ha a kormány e térre lép, meg kell küzdenie a hazaellenes elemekkel. De a küzdelem kimenetele nem lehet kétséges. A magyar állam alapjai még erősen állanak, s az állam hatalma, mely a magas kormány kezében le van téve oly nagy hogy a győzelem biztos az ország belső ellenei felett. S ez lesz a

[4] Piros ceruzával aláhúzva.

[5] Sajtóhiba : törvényhatóságoktól.

legnépszerübb küzdelem s a kormány biztos lehet, hogy az egész nemzet részvéttel és lelkesedéssel fogja támogatni e küzdelemben.

Mély tisztelettel maradtunk

Besztercebányán 1874 évi április 15-én tartott közgyülésünkből

A nagyméltóságu m. k. ministeriumnak alázatos szolgái

Zólyommegye közönsége.

B.

1874 ápr. 18

A szlovák nemzetiségi sajtó híradása Grünwald Béla zólyomi alispánnak a szlovák gimnáziumok ellen intézett akciójáról.

Národnie Noviny, 1874 45. sz.[1]

Tegnap összeült a megye választmánya éspedig annak ellenére, hogy *Radvánszky* főispán ur otthon van, *Grünwald*[2] alispán elnökletével. Erről az ülésről egyelőre csak rövid hirt küldök: Egyfelől szörnyü botránnyal végződött, másfelől pedig bizonyitéka bizonyos ur és szolgai talpnyalói velünk szemben tanusitott vad gyülölködésének. Az ülés lefolyása a következő volt: Abból a vizsgálatból, miért nem volt bebiztositva a gyetvai községháza s ha leégett, miért nem kapott a község valamilyen kártéritést, semmi sem világlott ki; ennek következtében Lasovszky panaszát elvetették, rosszalást kapott érte, egyúttal jóváhagyták azt is, hogy a községházát nem biztositották be. Szliács fürdő alapszabályait jóváhagyták, egyes községeknek megengedték, hogy kölcsönt vegyenek fel. Az állandó megyei bizottság, Grünwald befolyására, javaslatot terjesztett a választmány elé, hogy a zólyomi törvényhatóság irjon fel a magyar kormánynak; a pánszláv, a magyar állam egysége ellen irányuló szellem következtében, amely állitólag a [nagy] rőcei, a znióváraljai és a turócszentmártoni gimnáziumokban honol, rendelje el a nevezett intézetek megszüntetését, „illetőleg, ha ez nem volna lehetséges, a nevezett három intézetnek hazafias intézetekké való átalakitását". Ez ellen a javaslat ellen energikusan lépett fel a mi *Thurzó*[3] Lajosunk, de természetesen — mivel Grünwald minden emberét összecsődítette ebbe a választmányba — megbukott. Thurzó ellen nyomoruságos érveléssel lépett fel *Plachy* Berci, akinek a szavait persze, a talpnyalók éljenzéssel kisérték. Az állandó bizottság javaslatát tehát elfogadták és *Turcsányi* Ödön javaslatára a kérdéses feliratot[4] minden törvényhatósággal közölni kell azzal a felhivással, hogy azt támogassák.

No, ebből szörnyű botrány lesz; mert a magyar kormányról mégis csak feltételezhető, hogy egy kissé más fogalmai vannak ama bizonyos ünnepelt magyar Rechtsstaat-ról, mint a zólyomi alispánnak, aki a jogról és igazságról alkotott fogalmaival abszolutisztikus Nagy Inkvizitornak való, nem pedig alkotmányos hivatalnoknak. Ennek az egész históriának a vége igazán nem lehet más, mint durva botrány és nevetség.

[1] A közlemény eredeti címe: Dopis, B. Bystr. 16. apr. – Levél, Beszt. bánya ápr. 16-án.

[2] *Grünwald* Béla (1839–1891) szabadelvű politikus és író. 1871-ben Zólyom megye alispánja, 1878-ban Besztercebánya képviselője. Közigazgatási jogi (Magyar közigazgatási jog, 1889) és történeti (A régi Magyarország, Az új Magyarország stb.) munkákat írt. Mint zólyommegyei alispán a szlovák nemzetiségi mozgalom elleni irányzat vezetője lett és értelmi szerzője a szlovák középiskolák és a Matica elleni kormányzati akcióknak.

[3] *Turzó-Nošický* Lajos, besztercebányai közjegyző majd ügyvéd.

[4] Ld. 118/A. sz. irat.

C.

1874 ápr. 24

A turócszentmártoni ág. hitv. ev. algimnázium „pártfogósági bizottmányának" folyamodványa a zólyommegyei bizottsági támadás elleni hivatalos védelem tárgyában.

VKM. eln. 1874: 593.[1]

Nagyméltóságu magy. kir. vallás- és közoktatásügyi Minister Ur!

Kegyelmes Urunk!

Hirlapok utján és a f. h. 15-én tartott zólyommegyei bizottsági közgyülésen jelen volt tur. szt. mártoni ág. hitv. ev. gymnasium pártfogósági tagok tudósitásaiból a nevezett gymnasium pártfogósága arról értesült, miszerint Zólyom megye bizottsági közgyülése ugyan az alkalommal többségileg elhatározá, egyrészt a Nagyméltóságu magy. kir. Ministeriumot felterjesztésileg az iránt megkérni, hogy a nagy-rőczei, znyováralljai és a tur. szt. mártoni gymnasiumokat törülje el, vagy pedig egészen alakitsa át, még pedig azon oknál fogva, mivel ezen három gymnasiumon az ifjuság állitólag „hazaellenes szellemben neveltetik", — és mivel ugyan ezen három gymnasium állitólag „legfőbb tényezője a panslavismusnak a felső vidéken;" — másrészt pedig az ország valamennyi törvényhatóságát hasonló felterjesztéseknek a Nagyméltóságu magy. kir. Ministeriumhoz intézésére, vagy zólyomi megyei felterjesztés pártolására felszólitani.

E tudósitás vételére méltán megdöbbent a tur. szt. mártoni ág. hitv. ev. gymnasium pártfogósága, még pedig akár a gymnasium megsemmisitésének nyiltan kifejezett kivánsága, akár annak oly „egészbeni átalakitása", a milyet e határozatot a zólyomi megyei bizottsági gyülés jelenlevő tagjainál olyan a milyen módon kieszközölt egyéniségek óhajtanak, vétetik szemügyre, — minthogy ily „egészbeni átalakitásnak" sem volna egyéb célja s eredménye, mint a tur. szt. mártoni ág. hitv. ev. gymnasiumnak tökéletes megsemmisitése.

De megdöbbent a gymnasiális pártfogóság a zólyommegyei bizottság kivánságának indokolása és határozatilag célba vett érvényesitésének modora felett is.

A zólyom megyei bizottság a felterjesztésnek hirlapilag köztudomásra jutott szövege szerint ugyanis azzal indokolja kivánságát, hogy a tur. szt. mártoni gymnasiumon az ifjuság állitólag „hazaellenes szellemben neveltetik" s hogy e gymnasium állitólag „egyik főtényezője a panslavismusnak a felvidéken".

Nehéz elképzelnünk mit kelljen a zólyom megyei bizottság irányadó egyéniségei eszejárása szerint „hazaellenes szellem" és „panslavismus" alatt érteni; hanem miképen lehet gymnasiumunkat ezen vádakkal illetni, méltóztassék Nagyméltóságod a következőkből kegyesen megitélni.

A tur. szt. mártoni ág. hitv. evangyelmi algymnasiumot a fennállott patentiális superintendentia alapitotta ugyan 1866/7-ik évben; azonban a tur. szt. mártoni ág. hitv. ev. egyházközség 1867-ik évi augustus hó 11-én közgyülésileg kifejezett beleegyezése folytán a tiszteletteljesen ·/. alatt ide mellékelt pártfogósági alapszabályok értelmében pártfogóság alakult, s a gymnasiumot e pártfogóság vette át.

Az 1867-ik évi september hó 24-én tartott magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes közgyülésen a volt patentiális és autonom superintendentiák között létrejött kiegyezés

[1] Ld. VKM. eln. 1897: 141 össz. sz. a.

folytán s annak értelmében a tur. szt. mártoni ág. hitv. ev. gymnasium létezési jogával elismertetett és a dunáninneni ág. hitv. ev. kerület felügyelete és oltalma alá került, még pedig úgy, a mint volt.

Három superintendens, t. i. Geduly[2] Lajos, Dr. Székács[3] József és boldogult Máday Károly urak — hogy pedig ezek és nem mások, az e tekintetben véleményünk szerint kiváló nyomatékkal bir — megnyugvásukat fejezték ki a nekik bemutatott gymnasialis pártfogósági alapszabályaink felett s gymnasiumunknak minden kitelhető pártolásukat igérték meg, — Főtisztelendő Geduly Lajos superintendens ur pedig azon kivül nem habozott gymnasialis pártfogók sorába is lépni.

A turóci ág. hitv. ev. esperesség elismerte gymnasiumunk létezésének égető szükségét, s meggyőződvén arról, hogy az alapitási okmány a hazai és ág. hitv ev. egyházi törvényeknek, a tanterv pedig az e tekintetben fen[n]álló szabályok és rendeleteknek megfelel: a tur. szt. mártoni egyházközség folyamodására az 1868-ik évi március hó 24-én tartott esperességi gyülésen gymnasiumunknak kebelébe való felvételét, s egyuttal azt is egyhangulag határozta el, miszerint a tőle kitelhető módon oda fog müködni, hogy gymnasiumunkat, pártfogósági alapitó alapszabályainak és tantervének jóváhagyása mellett, más egyházi és illetékes világi hatóságok is hová hamarább ismerjék el és a kivánt nyilvánossági joggal ruházzák fel.

Ugyan azon 1868-ik évi sept. hó 2-án Pozsonyban tartott dunáninneni kerületi gyülés 30-ik — és okt. 7—9-én Pesten tartott magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes gyülés 19-ik jegyzőkönyvi szám alatt saját, illetőleg a magyarhoni ág. hitv. ev. egyetem kebelébe czikkelyezték be gymnasiumunkat s nyilvánosság jogával ruházták fel.

Ezen ekképen a magyarhoni ág. hitv. ev. egyetem elválhatlan taggá és elidegenithetlen tulajdonná vált gymnasiumon nemcsak tárgyilag, az az általános és szakkészültséggel, de alakilag is az az tanári oklevéllel ellátott tanárok, ugyanazon tanterv szerint müködnek, a melyet az 1869-ik évi ág. hitv. ev. egyetemes gyülés valamennyi ág. hitv. ev. gymnasium számára jóváhagyott, még pedig nagyfontosságu hivatásuknak megfelelő feláldozással, készséggel, kitartással, ügyességgel s oly sikerrel, mely a szülék és minden illetékes felügyelőség teljes megelégedését nyerte el.

Hogy pedig mind ez nem másképen, hanem ugy s mint előterjeszteni szerencsénk volt áll, bátran és benső megnyugvással hivatkozunk azon beható hivatalos kanonikus látogatásra és vizsgára, a melyet mult 1873-ik évi május hó 8-án Főtisztelendő Geduly Lajos superintendens ur tartott gymnasiumunk felett.

Ezekhez képest gymnasiumunk egész szervezetében és müködésében egyáltalán semmi okot sem látunk panaszra, — hacsak némelyeknek ürügyül nem szolgál maga a gymnasium létezése és azon körülmény, hogy ott a tannyelv a vidék és a tanulók anyanyelve t. i. a szláv nyelv.

E tekintetben azonban az a legbensőbb, nem önző, de tárgyilagos meggyőződésünk, miszerint ez ág. hitv. ev. felekezeti gymnasiumnak ezen, correct felekezeti nevelést erősen követelő vidékeni létezése, a hol t. i. a turóci, liptói, árvai, trencséni

[2] *Geduly* Lajos (1815—1890) besztercebányai ev. lelkész, szuperintendens, majd a dunáninneni ev. egyházkerület püspöke.

[3] *Székács* József (1809—1876) író és szerkesztő, a bányai ev. egyházkerület szuperintendense. A harmincas évek elején a radnai Nikolics-családnál nevelősködve megismerkedett a szerb népköltészettel és első irodalmi műveként kiadta a szerb népköltészet első magyarnyelvű gyüjteményét *(Szerb népdalok és hősregék* 1836). Az 1841-ben indult Protestáns Egyházi és Iskolai Lap szerkesztője. 1865—68-ban szabadelvű képviselő.

és nyitrai ág. hitv. ev. esperességek területén, a turóc szt. mártonin kivül más ágostai hitv. ev. középtanoda nem létezik, nemcsak elkerülhetlen szükséges, de tekintve azt, hogy az a köznevelés emelésére és eszközlésére szánt országos források igénybe vétele nélkül csupán magánosok és ág. hitv. ev. egyházközségek a nevelés szent ügye iránti buzgalmas és áldozatkészsége által alapittatott és fen[n] tartatik — csak elismerésre méltó érdem is.

Hogy pedig e gymnasiumon a vidék nyelve, t. i. a szláv nyelv használtatik tannyelvül az e gymnasiumnak illetékes hatóságok által jóváhagyott pártfogósági alapszabályokban és az 1790/1-iki 26-ik nemkülönben az 1868-i 44-ik törvénycikkben gyökerező joga, a melyet a gymnasium feletti felügyelet gyakorlására törvényesen hivatott hatóságok egyike sem talált olyannak, hogy az ifjuság nevelésének és tudományok és keresztyén jó erkölcsökbeni gyarapodásának kárára, vagy pedig az államnak megbotránykozására, annál kevésbbé veszedelmére szolgálhatna. Sőt ellenkezőleg, e jog és gyakorlat az illetékes egyházi hatóságok általi jóváhagyása bizonyitékául szolgál annak, hogy az ezen algymnasiumbeli osztályokban a túlnyomólag jövendőbeli kismezei gazdáknak és iparosoknak anyanyelveni tanitása az állam hivatalos nyelvének nemcsak tanterv szerinti köteles, de kiváló figyelemmeli tanitása mellett, e tisztán szláv nép lakta vidék életkérdésének és elodázhatlan szükségének szintoly méltányos és igazságos, mint bölcs elismerése.

Mindezeket egybevetve nehéz felfogni, miképen hozhatna fel becsületes és normális állapotu felfogással biró ember a zólyomi felterjesztésben foglaltakhoz hasonló vádakat intézetünk ellen, mely is a hatóságilag jóváhagyott, vagy előirt rendeletek szerint szervezve vagyon, illetékes hatóságok szakadatlan felügyelete és ellenőrzése alatt áll, melyen hatóságilag tökéletesen képeseknek elismert, erkölcsileg és politikailag kifogás alá nem eső magaviseletü férfiak mint tanárok müködnek, és melyen *gyenge politikai kérdésekbeli bibelődésre éretlen ifjuság tanul.*[4]

Annálfogva bátorkodunk abbeli meggyőződésünket kifejezni: hogy a zólyommegyei bizottság által gymnasiumunk ellen felhozott, de semmivel be nem bizonyitott vádakat Nagyméltóságod is alaptalan koholmányoknak és rosszakarat szülte gyanusitásoknak s rágalmaknak tekinteni méltóztatik, s hogy céljuk nem annyira a hazától valami képzelt veszedelmet elháritani, vagy az államnak használni, mint gymnasiumunkat olyan a milyen ürügy alatt megsemmisiteni.

De tovább megyünk és nem habozunk Nagyméltóságod előtt kinyilatkoztatni, miképen mi a zólyommegyei bizottságot nem tartjuk hivatottnak arra, hogy gymnasiumunk ellen oly panaszt emeljen, a milyet emelt, még pedig azért nem, mert Zólyom megye bizottsága és annak tagjai — mint távollevők — gymnasiumunkat nem ismerik, annálfogva azt meg sem birálhatják s ebbeli véleményük bizvást csak a „coecus de colore”[5] szerint méltányolható.

Azonban dato non concesso[6] s eltekintve attól, alapos-e, vagy alaptalan — a minthogy alaptalan — a zólyom megyei bizottság határozatának indokolása: elhamarkodott gondatlanság miatt merésznek s törvénytelensége miatt jogtalannak, mindkét okon pedig sérelmesnek kell jelzenünk Zólyom megye bizottságának azon lépését,

[4] Piros ceruzával aláhúzva.

[5] Színvak.

[6] Meg nem engedett időpontban.

melyet gymnasiumunk feletti felügyelettel és védelmi joggal törvényesen felruházott egyházi elöljáróságaink tudta nélkül, sőt azoknak tökéletes mellőzésével, gymnasiumunk létezése ellen irányzott s az által gymnasiumunk ügyében az egész magyarhoni ág. hitv. ev. szentegyházunknak az állam sarkallatos több királyi ünnepélyes eskük által szentesitett törvényeiben s századok háborithatlan gyakorlatban gyökerező autonom jogát megsértette és megtámadta.

Miféle megnevezésre pedig érdemes Zólyom megye bizottságának azon tette, miszerint elragadtatta magát az ország valamennyi törvényhatóságának az iránti felhivására, hogy a Nagyméltóságú magy. kir. ministeriumot gymnasiumunk eltörlését szorgalmazó felterjesztésekkel ostromolják, s ily országos izgatás által az állam kormányát ág. hitv. ev. szentegyházunk sérthetlen autonomiáján erőszak elkövetésére mintegy kényszeritsék: annak meghatározását Nagyméltóságod bölcseségére bátorkodnak bizni.

Mittevők lesznek más törvényhatóságok: annak idő előtti találgatása meddő feladat volna. De hitünk erősebb hazánk sorsát vezető jó geniusba és a hazai törvényhatóságok józan és higgadt felfogásukba, politikailag tapintatos belátásukba, törvény és törvényes jog szentségének becsülésébe, és a köznyugalom fen[n] tartása szükségességének felismerésébe, mintsem feltehetnők, hogy a vészharangok zólyommegyei bizottság általi vakmerő meghúzása által elragadtatni engednék magukat a békés felekezetek, ez utóbbiak és az állam érdekében is oly annyira kivánatos nyugalmának felzavarására.

Nagyméltóságod s az állam összes kormánya bölcsessége, az alkotmányos uton hozott törvények érvényben és tiszteletben tartása, a kedélyek nyugalmának megóvása iránti bizalmunk pedig oly erős, hogy bizton reméljük, miként a Nagyméltóságú magy. kir. ministerium nem fog habozni és törvényszabta módot fog találni a zólyommegyei bizottság által gymnasiumunk létezése és az ág. hitv. ev. szentegyház autonomiája ellen meginditott meggondolatlan, sérelmes s következményeiben beláthatlan izgatást hatálytalanná tenni és mesterséges terjesztését meggátolni.

Annál fogva teljes bizalommal esedezünk Nagyméltóságod előtt, méltóztassék az úgy a mint van az 1790-ik 26-ik és az 1868-i 44-ik törvénycikk oltalma alatt álló tur. szt. mártoni ág. hitv. ev. algymnasium bántatlan létezését és háborithatlan müködését törvényes pártfogása alá venni; azt általa pedig a magyarhoni ág. hitv. ev szentegyház törvényes autonomiáját a zólyommegyei s netán más hozzá hasonló megtámadás ellen megvédeni; végre hasonló támadásoknak, a zólyommegyei bizottsági határozatnak saját hatáskörébeni, vagy más illetékes Nagyméltóságú magy. kir. szakministeriumnáli kegyes közbenjárása általi érvényen kivüli helyezése által elejét venni.

Kelt Tur. Szt. Mártonban 1874-ik évi április hó 21-én

A tur. szt. mártoni ág. hitv. ev. algymnasium pártfogósági bizottmány meghagyásából.

Pauliny Tóth Vilmos
gymn. felügyelő

Nedobrý József
jegyző.

D.

1874 máj. 3

Geduly Lajos szuperintendens jelentése Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek a turócszentmártoni ev. algimnázium ellen inditandó vizsgálat tárgyában.[1]

VKM. eln. 1874 : 616.[2]

340.

Nagyméltóságu Minister Ur!

Nagyméltóságod hozzám a turócz- sz. mártoni ágost. hitv. evang. gymnasium (tulajdonképen: algymnasium) dolgában mult hó 24-kéről 547 eln. sz. a. kegyes leiratot bocsátani méltóztatott.

Fogadja mindenekelőtt forró köszönetemet azért, hogy ez ügyet a maga illetőségéhez, t. i. a törvényes felekezeti autonóm hatósághoz méltóztatott vezetni; mit egyébiránt senki, a ki Nagyméltóságod magas jogérzetét, s törvény és alkotmány iránti tiszteletét ismerni szerencsés, másképen nem is várhatott.

De mennél nagyobb hálára érzem magam azért Nagyméltóságod iránt lekötelezve, annál fájdalmasabb megütközéssel kelle vennem t. Zólyom megye bizottmányának e tárgybani fellépését. A tisztelt bizottmány nem csak vádló, de egyuttal biróképen is lép fel a nevezett tanintézet ellen, s csak itélete végrehajtásáért fordul Nagyméltóságodhoz, az intézet megszüntetését kivánva. *Hiában keresek törvényt, mely a tisztelt megyei bizottmányt a protestáns tanintézetek feletti felügyelettel és biráskodással felruházná,*[3] s hiában keresek reá a történelemben példát, hogy valamely megye, még akkor is, midőn ezen jog- és hatásköre sokkal terjedtebb volt a mainál, magának e jogot tulajdonitotta volna. De az ez iránti esetleges tüzetes felszólalást s netalán szükségeseknek tartandó lépéseket az illető egyházi testületeknek hagyva fen[n], részemről csupán jelen jogóvó előleges nyilatkozatomat tartottam kötelességemnek ezennel megtenni.

A mi már magát Nagyméltóságod tisztelt leiratának tárgyát illeti, sajnálom, hogy eleve is kénytelen vagyok kijelenteni, mikép a Nagyméltóságod által reám ruházott megbizatásban oly módon s oly kiterjedésben, mint tőlem kivánni méltóztatik, nem járhatok el. A tisztelt leiratban az kivántatik tőlem, hogy a turócz- sz. mártoni gymnasium (algymnasium) összes beléletét, müködését, irányát, szellemét, — a tanulók közt uralkodó szellemet, az összeköttetéseket, melyeket a tanárok és tanulók az iskolán kivül fen[n]tartanak, a hatást, melyet a tanárok a városra, vidékre, vagy általában kifelé gyakorolnak, személyesen legbehatóbb vizsgálat alá vegyem. Ez oly feladat, melynek alapos megoldására nem napok vagy hetek, de hónapok kellenének, a mennyi idő nekem oly mértékben egyáltalában rendelkezésemre nem áll, hogy azt, minden egyéb, ugy is egyes ember erőit csaknem felülmuló hivatalos teendőimet félretéve, kizárólag egy ily specialis

[1] *Geduly* 1874 máj. 26-án Trefort közoktatásügyi miniszterhez intézett újabb jelentésében kijelenti, „Hogy a turócszentmártoni ev. gimnázium ellen annak állítólagos „hazaellenes", „pánszláv" szelleméért bármily nemű actiot inditsanak, akkor ujjólag kénytelen vagyok azon adatok közlését kérni, melyek e szellemre alapos következtetést vonni engednek és az én közbelépésemet felekezetem előtt igazolni képesek.

Ha azon körülmény, hogy nevezett gymnasiumban az előadási nyelv tót, már magában elégséges ok annak megszüntetésére, akkor mondassék ki egyenesen és egyszerüen törvényhozásilag, hogy ez ország területén más mint magyar nyelvü tanintézet nem létezhet..." (U. o.)

[2] Ld. VKM. eln. 1897 : 141 össz. sz. a.

[3] Piros ceruzával aláhúzva.

tárgygyal való foglalkozásra fordithatnám, ha — azon feladat általában megoldható volna is. De Nagyméltóságod kérem ne vegye rossz néven, ha kijelentem, hogy én e feladatot általában megoldhatónak nem tartom, részemről legalább azt megoldani képes nem volnék. *Belélet, irány, szellem, városra és vidékre való hatás,*[4] ezek oly abstract dolgok, melyeket, én nem tudom, miképen lehessen oly hivatalos vizsgálat alá venni, melyből aztán jogi actio képezhető volna.

A mit lehetségesnek tartok, az ily actio alá eshető concrét és positiv tények constatálása s megvizsgálása. Felteszem, hogy azon hivatalos jelentésekben, melyekről Nagyméltóságod tisztelt leiratában emlités tétetik, valamint t. Zólyom megye felterjesztésében, ily tények minden esetre felhozva lesznek. Alázattal kérem tehát Nagyméltóságodat, kegyeskedjék ezeket velem közölni; s részemről gondoskodni fogok, hogy azokra nézve igazságos és pártatlan közegek által megtörténjék a vizsgálat, s ha ez uton csakugyan igazoltatnék azon vád, hogy a túrócz- sz. mártoni algymnasiumban „panszláv és hazaellenes szellem uralkodik", azon tények elkövetői, s e szellem hordozói és élesztői érdem szerint megbüntettessenek s ártalmatlanokká tétessenek. Személyes vizsgálatra azonban ez esetben sem vállalkozhatnám; az én feladatom, mint superintendensé, egyházunk szerkezeténél fogva, nem inquisitoriális, de felügyeleti, esetleg birói természetü levén.

Arra egyébiránt, a mit Nagyméltóságod megbizatásából teljesithetőnek s olyannak találok, a mi nem az abstract fogalmak, de a hozzáférhető reális tények körébe tartozik, már most is szivesen nyilatkozom késznek, t. i. a tanári értekezleti jegyzőkönyvek, s a használt tankönyvek, — melyeknek czimei egyébiránt amugy is fel szoktak évenként az évi Értesitvényekben a Nmélt. Ministeriumhoz terjesztetni, — vagy kéziratok bekivánásra s felterjesztésére, ha csak ezeknek feljuttatását az általam alább megjelölendő uton Nagyméltóságod czélszerübbnek nem találná.

Addig is, mig ez iránt Nagyméltóságod utasitását s a tiszti vizsgálat alapjául szolgálandó fentérintett adatokat venném, bátor vagyok Nagyméltóságodnak elmondani azt, a mit a szóban lévő tanintézetről tudok, s mit csakugyan személyes megfigyelés utján, t. i. a mult évi május hóban eszközölt kánonszerü visitatiókor volt alkalmam róla tapasztalni.

Turócz- Sz. Mártonban levén, az algymnasium megvizsgálására egy teljes fél napot forditottam, mi mellett segédeim s tanuim a turóczi egyházmegye előljárósága s különösen annak világi felügyelője, Révay Ferdinánd ur, voltak. Az ifjusággal tartatott vizsga sajátmagam által vezettetett, s szintoly beható, mint tanárokra és tanulókra nézve váratlan volt. Tekintve azon körülményt, hogy arra sem ezek sem azok elkészülve nem lehettek, az eredménynyel okom volt megelégedve lennem. *Állithatom azt jelesül a magyar nyelvről is, mely a vizsga egyik kiváló tárgyát képezi.*[5] Valamely hazaellenes szellemnek vagy iránynak jeleit és nyilatkozatait sem a tanároknál, sem a tanulóknál, (kiknek, mellékesen legyen mondva, legnagyobbjai körülbelül 13—14 évesek, s csaknem mindnyájan szegény sorsu fiuk,) e vizsgánál nem vettem észre; sőt a turóczi tisztelt megyei közönség részéről, melynek székhelye pedig épen Szent-Márton, s melynek számos kitünő tagjaival a visitatio alatt folyvást érintkeztem, sem volt alkalmam e részben valamely terhelő adatokat vagy határozott panaszokat hallanom. — Ellenben a vizsga alkalmával egy örvendetes dologról, t. i. arról győződtem meg, hogy az intézetben a vallásra s a vallásos szellemnek a nevendékeknél ébresztésére és ápolására különös

[4] Piros ceruzával aláhúzva.
[5] U. a.

gond és nyomaték fordittatik. Meglehet, ez számos modern gondolkozásu ember előtt közönyös vagy épen visszás valami; nekem örömömre szolgált, mert én, elnézve minden egyebektől, tökéletesen osztom azon állitást, melyet épen e napokban olvastam a „Pester Lloyd" egyik számában: „der Staat kann die religiös — ethische Erziehung des Volkes nicht entbehren."[6] (Bár csak e mondat a nevezett lapnál ne lett légyen csupán történetesen kicsuszott szó, hanem mind ő mind társai az abban foglalt tétel valósitása mellett állandóan és következetesen emelnék s hangoztatnák szavukat!)

A vizsga után jelenlétemben pártfogósági gyülés tartatott, melyben egyebek közt abbeli felhivásomra, hogy a magyar nyelvtan és irodalom tanitásán kivül még legalább egy tudomány magyar nyelven adassék elő, minden legkisebb ellenszólás nélkül a hazai történelemnek e nyelven leendő előadatása határoztatott el.

Szabad legyen e helyt még egy körülményt felemlitenem. Néhány évvel ezelőtt az ottani tanuló ifjuság meghivott volt ugynevezett „majális"-ére. Természetesen e meghivásnak nem felelhettem s nem feleltem meg, hanem e helyett a mulatság költségei fedezéseül néhány forintot küldtem nekik. S ők a tanárok inditványára e pénzen magyar nemzeti szinü zászlót szereztek, mely ott lobogott az iskola bejárata felett abban történt időzésem egész ideje alatt is. Magában csekélyszerü dolog, s nem is hoztam volna azt fel, ha nem tartanám oly jelenségnek, mely épen nem látszik valami hazaellenes szellemre mutatni.

Annyi tagadhatatlan, hogy a turócz- sz. mártoni algymnasium tanárai buzgó tótok, s feladatukat, a vezetésökre bizott tanulókat a tudományok ismeretébe tót anyanyelvükön beavatni, egész odaadással és lelkesedéssel gyakorolják. Ha ez már magában *hazaellenes* valami, akkor igaz, nem marad egyéb hátra, mint azon intézetet megszüntetni. Ismétlem: *megszüntetni,*[7] mert Nagyméltóságod tisztelt leiratában emlitett „átalakitásról" azért nem lehetne szó, mivel az intézet egyeseknek oly világos kikötéssel tett alapitványaiból tartatván fen[n], hogy benne az előadási nyelv tót legyen, ezek, ha e feltétel megszünnék, alapitványaikat, talán igen kevés kivétellel, kétségenkivül vissza fognák vonni, s igy az átalakitás csakugyan azonos fogna lenni a megszüntetéssel. *De hogy a megszüntetés ily okból lehetséges e addig, míg az 1868. évi 44. tczikk 14. és 17. §§-ai fen[n]állanak, annak megitélését Nagyméltóságod bölcsességére bizom.*[8] S feltéve a lehetőséget, kérdés: tanácsos és ildomos volna e ily megszüntetés? Nem ártana e a körülbelül nyolczvan 10—14 éves tanuló fiut számláló intézetkének államilag azért leendő bezáratása, mert ama fiuk tót anyanyelvükön kapják benne az oktatást, többet, mint használna a haza ügyének, ha csak a szenvedélyek azon felkorbácsolása által is, mely, ha egyebütt nem, bizonyosan egyházunk terén keserü kifakadásokban fognak kitörni s annak nagy ügygyel bajjal helyreállitott belbékéjét ujra évekre felzaklatni, és ha azt valamiképen elnyomni sikerülne is, hamu alatti parázs gyanánt igen számos szivekben fen[n] fogna (aligha a haza javára) maradni? A hatásról, melyet az ilyen eljárás a hazánk iránt amugy sem nagyon rokonszenves külországi körökben okozhatna, emlitést sem kivánok tenni.

Engedjen itt Nagyméltóságod egy őszinte megjegyzést. Valahányszor én a hazánkbeli nemzetiségi viszonyok jelen állapotát észlelem, lelkem mindannyiszor elborul. Azt találom ugyan is, hogy azok 1848 óta nem csak nem javultak, de, ha nem csupán a felszint hanem a szivek érzületeit is tekintjük, taáln rosszabbultak. Ezen segiteni

[6] Az állam a nép vallás-erkölcsi nevelését nem nélkülözheti.
[7] Piros ceruzával aláhúzva.
[8] U. a.

ugy hiszem, épen a mindnyájunk által szeretett haza érdekében állana. Segiteni lehet pedig ezen vagy ugy, mint a nagy és erős német nemzet segit magán a póseni tartományban, elszórt gyér és gyenge lengyel elemekkel szemközt t. i. hatalommal; vagy — a hol ily előzmények és tényezők nincsenek meg, — okos, jóakaró politikával. Milyen legyen ez, azt Nagyméltóságod előtt nem kivánom fejtegetni. *Annyi igaz, hogy Zólyom megye bizottmányának fellépése, s a pesti napi irodalom fiatal óriásainak „Szuronyt szegezz előre!"-je nem tartozik e politikához.*[9] E politikának iránya és modora inkább Ő Felségének legkegyelmesebb Urunknak eljárása által van jelezve, a ki nem áttalott a mult évi december 2-kai hódoló tisztelgés alkalmával *Veleszületett kegyteljes leereszkedéssel a pesti tót lelkészszel*[10] *tót nyelven beszélni; vagy Deák Ferenczünknek szava által, a ki saját fülem hallattára körülbelül ezt mondá egykor: „legyünk rajta, hogy valamint ma már nem a katekismus az, ugy ne legyen a grammatika sem a hazafiságnak mértéke!"*[11] De nem folytatom; — mert megtörténhetnék, hogy e heterodoxus[12] nézetekért és tanokért valaki még az én letételemet is kivánná Nagyméltóságodtól.

E helyett visszamegyek, e kitérésért bocsánatot kérve, fentebbi abbeli kérelmemre, hogy a vizsgálat alapjául szolgálandó adatokat velem közleni méltóztassék.

Mi mellett egyébiránt még végül megjegyzem, hogy az egyházkerületek feletti felügyeletet nálunk a Superintendensekkel az egyház kerületi világi felügyelő urak osztják, s e szempontból, jelesül a tanári értekezleti jegyzőkönyvek, tankönyvek és kéziratok bekivánását a Turócz- Sz. Mártonhoz közel lakó Szent- Iványi Márton ezen egyházkerületbeli világi Felügyelő ur Ő Méltósága talán nálamnál alkalmasabban eszközölhetné. S a mi még fontosabb és lényegesebb, bátor vagyok Nagyméltóságoddal tudatni, hogy a tudós iskolák feletti felügyelet általában nem annyira az egyházkerületi hatóságokat, különösen a Superintendenseket, mint inkább az egyetemes Felügyelőt illeti, a minthogy a Nagymélt. Ministerium az ezen iskolákról szóló jelentéseket ennek utján szokta évenként venni. E megjegyzésekre annál inkább érzem magamat késztetve, mert, miként a közlapokban olvasom, Nagyméltóságod ez ügyben csakugyan egyuttal a nevezett tisztelt világi urakhoz is fordult, mit én nem csak teljesen correct eljárásnak tartok, sőt annak különösen egyetemes Felügyelő Ő Méltóságára egészen leendő szoritását is csak helyesnek fognám tartani. A mivel egyébként nem azt akarom mondani, mintha azt, a mi körömhöz tartozó, s a minek teljesitése lehetséges, magamtól el kivánnám háritani, sőt annak teljesitésére ujólag és egész készséggel ajánlkozom.

Mély tisztelettel

Pozsony, május 3-kán 1874.
Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája

Geduly Lajos
dunáninneni ág. hitv. evang. Superintendens.

[9] U. a.

[10] *Bachat* Dániel Miloszlav (1840–1906), pesti ev. lelkész, majd főesperes, 1905-től a bányai ev. egyházkerület püspöke. Műfordításaiért a Kisfaludy-Társaság 1879-ben levelező tagjává választotta.

[11] Piros ceruzával aláhúzva.

[12] Eretnek.

E.

1874 máj. 25

A zniováraljai kath. gimnázium patronátusa védelmet kér Trefort vallás- és közoktatásügyi minisztertől a Zólyom megye által emelt vádak ellen.

VKM. eln. 1874 : 764.[1]

Nagyméltóságu magy. királyi Vallás és közoktatásügyi Minister Ur!
Kegyelmes Urunk!

A znyóvárallyai kath. autonom gymnasium tisztelettelјesen alólirt patronatusa — olvasván a lapokban Zólyommegye választmányának a jelzett tanintézetre vonatkozó merész, mert semmivel sem indokolt s rágalmazó azon határozatát,[2] mellyel ugyan ezen intézetet állitólag hazaellenes s pánszlávistikus irányánál fogva vagy egészen eltörölni vagy ujólag szerveztetni kéri s kérelme támogatására az ország valamennyi törvényhatóságait felhivja — szándékai tisztaságának öntudatában s ösmervén tökéletesen a nevezett tanintézet belszervezetét s irányát, nyugodt szivvel várta e könnyelmüen felvert hullámoknak lecsendesülését; most azonban, midőn ezen vád alapján elrendelt szigoru vizsgálatnak eredménye Nagyméltóságodnak valószinüleg már hivatalosan fel van terjesztve, igazolatlanul megsértett polgári becsületének érzetében hazafiui kötelességének tartja, Nagyméltóságod és az egész haza szine előtt Zólyom megye választmányának rágalmait jogos és igazságos felhevüléssel visszautasitani s egyuttal Nagyméltóságod magas figyelmét arra forditani, miszerint az ily módon véghez vitt vizsgálat nem csak a minden tanintézetnél szükséges fegyelem lazulását, de könnyen azt is eredményezhetné, hogy a tanonczok, kik előtt a honunkban nem minden elkeseredés nélkül folyó nyelvi vita, valamint az ennek következtében sokakról, habár alaptalanul feltett hazaellenes törekvések egész ismeretlenek, épen az által mind ezekre idő előtt figyelmessé tétetnek.

A tisztelettelјes alólirt patronatus, mint olyan, politikával egyáltalában nem foglálkozik, s valamint azt már előbbeni a magas ministeriumhoz felterjesztett két rendbeli nyilatkozatában világosan kijelentette — hogy a znyovárallyai kath. aut. gymnasium felállitásával nem akart czélt elérni, mint gyakorlatilag s mindenkinek szeme láttára kimutatni, hogy ha oktatási közegül azon nyelv választatik, melyet a tanonczok legjobban, mint anyanyelvöket, értenek, s az oktatás más nyelven csak akkor kezdődik, midőn a tanonczok is már magoknak elsajátitották, akkor azonban ez a tantárgyak többségénél szóbőség elnyerése czéljából mint előadási nyelv használtatik, a tanonczok a tudományokban is, de azon kivül ebben a másik nyelvben is, mely minálunk természetesen a magyar, kellő haladást tesznek, a mellett pedig észbeli tehetségeik is fejlődnek; ellenben ha már a kezdő gymnasiumi tanonczoknak, mikor még a magyar nyelvben vagy épen nem vagy csak kevésbé jártasak, az egyes tantárgyak azonnal a magyar nyelven irt könyvek alapján adatnak elő, hogy a tanonczok nem csak észbeli tehetségeiknek kellő fejlődésében, hanem magukban a tudományokban is hátra maradnak és ezen hiányt azután a közéletben vagy épen nem vagy csak nehezen pótolhatják — ugy jelenleg is ugyanazon patronatus őszintén bevallja, hogy a kérdésben levő tanintézet további

[1] Ld. VKM. eln. 1897 : 141 össz. sz. a.

[2] Ld. 118/A. irat.

fenntartásával semminemü politikai czélokat nem űz; minthogy azonban Zólyommegye választmánya a znyoyárallyai kath. aut. gymnasiumot s igy magát az ezen tanintézetet fen[n]tartó patronatust is államellenes s az ország integritását idővel veszélyeztethető politikai törekvésekről vádolja, és épen ezáltal ugyanazt akarata ellen is a politikai kérdésekbe belevonja: kötelességének tartja Nagyméltóságod s az egész haza szine előtt tanusitani, hogy a nevezett tanintézet tanárkarának a vizsgálat folyama alatt tett és a vizsgáló tankerületi főigazgatónak irásban is benyujtott, ama politikai vádakra vonatkozó nyilatkozatát egész terjedelmében s minden pontjaiban jóváhagyja s magáénak vallja; továbbá hogy Zólyommegye választmányának eme feladása az ország számos csendes polgárok békéjét felháborgatta, kik gyermekeiknek czélszerü oktatásáról és neveléséről gondoskodnak ugyan, a politikai változásokat azonban avatottabbakra bizzák; ehhez járul, hogy ezen feladás nem csak a magyar testvéreknél a felsővidéki tót ajku lakosság ellen bizalmatlanságot, de ezen utóbbi között is nyugtalanságot költ, ártván az egyik, de még inkább a másik félnek s hasznot hajtván egyedül csak azoknak, kik ily kölcsönös bizalmatlanság s általuk gerjesztett elégedetlenség közepette haszonleső czéljaikat legbiztosabban elérhetni vélik, koholván veszedelmet, mely nem létezik, saját személyeiket pedig mint e veszedelemtől való szabaditókat tüntetvén elő.

A znyoyárallyai kath. aut. gymnasium patronatusa nem vonakodik azon erős meggyőződésének kifejezést adni, miszerint nem csak egyesek, de egész népcsoportok is saját nyelvöket s elődeik hagyományos szokásait forrón szerethetik s ápolhatják, s mindamellett sőt mind ezek fölött szerethetik hazájokat, készek lévén dicsősége s függetlenségének kivivásáért vagyonukat s életöket is áldozni, minek élő példáját látjuk a polyglott Svájczban; miszerint továbbá a tanonczok saját anyanyelvökben való kiművelődése mellett az ország diplomatikus nyelvét is magoknak elsajátithatják, sőt azt előszeretettel ápolhatják. Ösmeretes a felsővidéki tót ajku ifjuságnak az idegen nyelvek elsajátitására való tehetsége s hajlama.

A znyoyárallyai kath. aut. gymnasium patronatusa kinyilatkoztatja végre a legünnepélyesebben, miszerint csak ros[s]z akaratu vagy olyan ember, aki az ország számos nemzetiségének sokak által óhajtott de gyakorlatilag kivihetetlen és épen azért annyi elkeseredést okozó magyarositását a magyar állam alapérdekével s életkérdésével összezavarja, a znyoyárallyai kath. aut. gymnasium belszervezetében s irányában, melyben a tót anyanyelvre is ugyan, de a magyar nyelv alapos megtanulására is kiváló gond forditatik, hazaellenes törekvéseket gyanithat.

A znyoyárallyai kath. aut. gymnasium tiszteletteljesen alólirt patronatusa bizván Nagyméltóságodnak igazságszeretetébe[n] s e hon akármely nyelvü polgára jogaihoz tanusitott tiszteletébe[n], reméli, miszerint Nagyméltóságod az ilyen alaptalan s átalános frázisokban kifejezett gyanusitásokat, jöjjenek azok egyesektől, vagy testületektől, jövőre egyszerüen félretenni és a znyoyárallyai gymnasiumot, mely egészen törvényes alapon létezik s a magas kormány közegeinek közvetlen ellenőrködése alatt áll, hathatós oltalma alá venni méltóztatik.

Kelt a znyoyárallyai kath. aut. gymnasium patronatusának 1874-ik évi március hó 25-én tartott választmányi üléséből.

Gottschár[3] János
apát s a znyoyárallyai kath. aut.
gymnasium patronatusának elnöke.

[3] *Gočár* (Gottschár) János (1823–83) apát, gimnáziumi tanár, korábban besztercebányai iskolafelügyelő. Cikkeit a *Cyrill a Metod, Peštbudínské Vedomosti* és a *Národnie Noviny* közlik.

F.

1874 máj. 25

Barton József pozsonyi tankerületi főigazgató jelentése Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek a znióváraljai róm. kath. algimnázium elleni vizsgálatról.[1]

VKM. eln. 1874 : 743.[2]

626 sz. A pozsonyi tankerületi kir. főigazgatótól.

Nagyméltóságu vallás és közoktatási magy. kir. Minister Ur!

Kegyelmes Uram!

A panslavismussal és hazaellenes szellemmel vádolt znioi kath. gymnasium ügyében f. é. april hó 24. 547 sz. a. kelt elnöki rendeletnek megfelelendő, f. é. május 6-tól egész 16-áig az elrendelt vizsgálatot végrehajtottam; tettem pedig ezt azon mély kötelességérzettel s abból folyó szigorral, melyet az emelt vád sulyossága kiván.

Jelentésemet *A)* a vizsgálat menetére és *B)* eredményére nézve tiszteletteljesen a következőkben foglalom össze.

A) Mindenekelőtt megvizsgáltam a nevezett gymnasiumot tanulmányi tekintetben osztályonkint és pedig 3 és ½ napon keresztül, különösen sulyt fektetve a magyar és tót nyelvre, továbbá a földrajz és történelemre, mint olyan tantárgyakra, melyek legalkalmasabb tért szolgáltatnak a vádban foglalt vétségekre, s nehogy ez alkalommal a gymnasium patronatusának elnöke Gottschár János s a gymnasium igazgatója Čulen[3] Márton jelenlétökkel a tanulókra hatással lehessenek, nekik a vizsgálaton való jelenlétet meg nem engedtem.

Megvizsgáltam továbbá az intézetet ügyviteli és ügykezelési tekintetben, megtekintve a tanoda jegyzőkönyveit, egyéb ügyiratait, tankönyveit, dolgozatait és jegyzeteit.

Hogy mind a tanárok mind a tanulók külmagaviseletéről kellő tudomást szerezhessek, érintkezésbe tettem magamat mindazon egyénekkel, kik a magyar hazafias ügy barátainak tünnek fel; nem mulasztottam el megjelenni mindazon helyeken, hol a tanárok és tanulók megjelenése gondolható volt.

Hogy mint olyan, kinek hivatali székhelye a vádolt intézettől és vidékétől távol esik, s kinek eddigelé csak egyszer volt alkalma ezen intézetet hivatalosan meglátogatni, méginkább megismerkedhessem az intézet politikai jellemével és magatartásával, a vizsgálat bővebb megtétele s a felmerülendő vétségek behatóbb constatálása végett a vizsgálathoz Turóczmegye főispánját b. Révay Simon ő Méltóságát kértem fel személyesen, ki azonban a meghivást el nem fogadta, továbbá Turóczmegye alispánját Justh Józsefet, azután a főispán által bizalmi férfiuként ajánlott Paulovich N. szucsányi esperes-plébánost, a znioi kir. járásbirónak távolléte miatt Nemes N. albirót, a znioi uradalom tisztviselőjét Porobuszkyt, a helybeli plébánost és káplánt, ki a znióі állami képezdének hitoktatója; meghivtam továbbá Mennyei János népiskolai tanfelügyelőt a znióі állami tanitóképezde igazgatóját és tanárait.

[1] A jelentésben jelzett mellékletek közlését nem tartottuk szükségesnek.
[2] Ld. VKM. eln. 1897 : 141. össz. sz. a.
[3] *Čulen* Márton (1823–1894) besztercebányai tanár, majd a znióváraljai szlovák tannyelvű kat. gimnázium igazgatója.

A tanfelügyelő, képezdei igazgató és tanárok igéretök dacára nem jelentek meg azzal indokolván elmaradásukat, hogy nekik ugyanazon városban kellvén lakni, s tanodájok is a vádolt gymnasiummal kellemetlen viszonyban lévén, helyzetüket türhetetlenné tenni nem akarják, de különben is erre közvetlen elöljáróságuk által felhatalmazva nincsenek; hiába hivatkoztam a ministeri rendeletre, mely kötelességemé tette, hogy a vizsgálatot megtegyem, hiába hivatkoztam magasabb szempontra a hazafiságra, ezen férfiak, kiktől mint szakférfiaktól s a helyszinen lakóktól a legtöbb volt várható, nem jelentek meg.

Az igy létrejött vizsgáló testületnek, — melyben a turóczmegyei alispán, Paulovics esperes-plébános, a zniováraljai esperes-plébános, az ottani káplán és az ezekhez csatlakozó zniováraljai biró és albiró vettek részt, — minden egyes tagját kértem, hogy a vizsgálatnál a tanulókhoz minél több kérdést intézzenek, melyek akár közvetlenül, akár közvetve alkalmasak legyenek arra, hogy a tanulók a nyert politikai szellem jeleit adják; ennek bevégezte után a tartandó tanácskozmányban az ekkor - és minden eddigi tapasztalataikat kijelenteni és jegyzőkönyvbe foglalni sziveskedjenek.

Az ezen vizsgáló testület tanácskozmányának jegyzőkönyve, melyben a vendégek kijelentik, hogy az intézetben panslavismust nem találtak s melyet egyedül az alispán ur rögtöni elutazása miatt nem iratott alá, aláírásának eszközlése végett Paulovics magával vitt el, az mindekkorig nekem meg nem küldetett.

Ezeken felül, mit más körülmények közt nem tartanék indokolhatónak, kihallgattam az intézeti igazgató jelenlétében több képezdei, továbbá több gymnasiumi tanulót, az elsők közül különösen olyanokat, kik hazafias érzelmeikről ismeretesek s előbb a zniováraljai gymnasium tanulói voltak. Végül a gymnasiumi tanártestülettel tanácskozmányt tartottam, hogy a tanárok az általam észleltekre megjegyzéseiket illetőleg védelmüket előadhassák. E tanácskozmány jegyzőkönyvét *A)* alatt ide csatolom.

Áttérek a vizsgálat eredményére.

B) Tanulmányi tekintetben a tanoda általában dicséretet érdemel. Különösen a magyar nyelvben oly előmenetel tapasztalható, hogy a tanulók már a 3. osztályban a földrajz és történelmet magyarul képesek tanulni; a 4. osztályban már annyira jutnak a magyar nyelv ismeretében, hogy a magyar előadásokat a felsőgymnasiumok V. osztályától kezdve képesek lesznek sikerrel hallgatni. — Dicséretet érdemel továbbá ezen intézet tiszta katholikus jellegéért; az igazi vallássosság feltünik a tanulók minden jelenségeiben.

Magában a tanodában olyasmit nem fedeztem fel, mi positiv irányban hazaellenesnek volna mondható, mely kimondásomat igazolja Turóczmegye ez ügyre vonatkozó s *b)* alatt ide mellékelt jegyzőkönyvi határozata is mely jegyzőkönyvnek csak azon tételére kell megjegyzést tennem, miszerint e gymnasium a pozsonyi tankerületi főigazgatóságnak *folytonos* felügyelete alatt állott; holott az csak a mult évben került ezen igazgatóság felügyelete alá, s így eddig csak egyszer vizsgáltatott meg, s ekkor is főleg tanulmányi szempontból.

Inkább negativ az irány, melyben az intézet ellen kifogás támasztható, nevezetesen: 1.) A tót nyelv határozottan elejébe tétetik a magyar nyelvnek, sőt a magyar nyelv idegennek (cudzá) neveztetik a tanárkarnak 3 rendbeli, különösen a magyar nyelv kezeléséről szóló módszertani jegyzőkönyvében hatszor, e jegyzőkönyvet, mely jelenleg

kezemnél nincsen, pótlólag fogom felterjeszteni; pedig a ki a hermeneutika[4] szabályai szerint következtet, nem teheti fel a tót nyelvben oly annyira jártas znioi gymnasiumi tanárokról, hogy ők az idegent (cudzá), a nem ismerttel (neznámá) téveszthették volna össze. Ők tehát a magyar nyelvet hazánk felső vidékére nézve idegennek tartják, a hol a magyar nyelv magyar hazánk bármely részében nem lehet idegen. 2.) Az intézet minden feliratai, még a magyar dolgozatokon is tótok; minden jegyzőkönyvek tót nyelven szerkesztvék; a tanárok tanácskozásai és társalgási nyelve tót, a tanulók a magyar nyelvészeti, földrajzi és történelmi tanóráknak kivételével, a tanodán belül és kivül minden alkalommal csakis tótul beszélnek, mit a tanárkar a patronatus határozatával s a tót nyelvhez való ragaszkodással iparkodik kimenteni. 3.) Itt kell megemlitenem, hogy a templomban az ifjuság csak tótul és latinul énekel, az egyházi magyar énekek teljes kizárásával. Erre a tanárkar azon megjegyzést tevé, hogy ez is a patronatus határozata folytán történik, hogy t. i. a tanulók az általuk értett nyelven végezzék ájtatosságukat, s hogy a patronatus a latin énekeket csak azért engedte meg, hogy a latin anyaszentegyház iránti tiszteletének, ragaszkodásának és hűségének jelét adja. Mire kötelességemnek tartottam kijelenteni, hogy miután az intézet hazánk iránt is tisztelettel, ragaszkodással és hűséggel tartozik, kellett volna a latin énekek mellett a magyar énekeknek is a templomban helyt adni, annál inkább, a mennyivel különösen az I. és II. osztálybeli tanulók a magyar nyelvet jobban értik, mint a latint. 4.) Feltünő, hogy az isteni tiszteleteken naponkint imádkoznak a pápáért, a szülőkért s az intézeti jótevőkért, mi igen helyes, de nem imádkoznak a hazáért és királyért. E tekintetben gyöngének mutatkozik a tanárkar azon mentsége, hogy az imádság ugyis hosszu s ha meghosszabbittatnék, az az oktatási idő megröviditéséül szolgálna; mert a használt imádság megröviditható annyira, hogy abban még a király és haza is emlitést nyerhetne. 5.) Nem menthető a tanintézet abban sem, hogy a főméltóságu vallás és közoktatási ministerium által betiltott Černý Emil-féle tót olvasókönyvet még most is használja, a hol a tanárkart akkor, midőn ez olvasókönyvnek használatáról értesültem, ugyanannak betiltásáról hivatalosan figyelmeztettem. Erre a tanárkar azon megjegyzést tette, hogy eddig nincs jobb tót olvasókönyv s a könyv bármikori megváltoztatásával a különben is szegény znioi tanulóság nagyon terheltetnék, hanem hogy kész azt mással felcserélni. A többi tankönyvek, melyeket mind átvizsgáltam, kifogás alá nem vonhatók. 6.) A tanuló ifjuságtól egy magyar hazafias szavalmány sem volt hallható. A tanárkar erre azt felelte, hogy a Szvorényi-féle olvasókönyvben ily természetü szavalmány kevés van, és hogy ezen kevés hazafias szavalmány a magyar olvasmányoknak *d)* alatt ide mellékelt kimutatása szerint, feladatott. 7.) A képezdei tanulók vallották, hogy Čulen Márton igazgató a gymnasium tanulóit az állami képezde tanulóitól, mint magyarónoktól, távol tartani iparkodott, hogy őket a tót nyelvtani társalgásra buzditotta, s hogy intette őket, miszerint ne váljanak „odrodilcok"-ká (renegát) vagyis „magyarónokká". Mit az igazgató oda magyarázott, hogy az csak félreértés volt azon intelmeinek, hogy a gymnasiumban nyert erkölcsökhöz hűtlenek ne legyenek. A szintén egyenkint kihallgatott gymnasiumi tanulók pedig vallották, hogy őket az igazgató magyar társalgásra serkentette, s azt, hogy odrodilcokká ne váljanak előttük soha sem mondotta. 8.) A tanulók dolgozataiban s az *e)* alatt ide csatolt kézirataínak nagy részében semmi különös sem fordul elő; csak a magyarok történetéhez használt világtörténeti bevezetésre tehető ama megjegyzés, hogy az főleg csak a szláv népek bővebb előtörténetével, mithologiájával foglalkozik, s a magyarokról nem eléggé illedelmesen nyilatkozik.

[4] *Hermeneutika* = nyelvi-irodalmi szövegmagyarázat.

Mennyei János tanfelügyelő ur figyelmeztetésére megszereztem azon harcias *f)* alatt ide mellékelt dalt is, mely az 1871. évben tartott majálisukon énekeltetett, de az semmi különöst sem foglal magában. 9.) A tanárok képzett egyének ugyan, de mindmegannyian határozott tót jellemüek; leginkább a tanodában s házi körükben tartózkodnak, ezenfelül csakis a városi casinóban, melynek elnöke Dr. Korauch znióváraljai gymnasiumi tanár, jelennek meg, hol a nemzetiségi viszonyokról való beszélgetés az ottani szellemhez képest gyakran előfordul; de oly politikáról, mely kifelé való törekvésre buzditana, nem értekeznek. Ezen casinó tagjainak névsorát *g)* alatt ide zárom. — A tanárok a magyar ajkuakat nem gyülölik, de nem is szeretik. —

Kifelé való gravitacio, legyen az észak, nyugat vagy délfelé nem tapasztaltatott; a magyar nyelv suprematiáját állitólag elismerik.

A tanulók tót érzelmeikben tanáraikat követik. Egyleteik nincsenek. 10.) Végül ki kell jelentenem, hogy az egész tanintézetben hiányzik a magyar nemzeti hazafias szellem.

Az előadottakat összevéve kiderül, hogy a znióváraljai gymnasium 1.) a tót nyelvet a magyar elejébe teszi, 2.) hogy a magyar nyelvet a felsővidéken idegennek nevezi s 3.) hogy abban a magyar nemzeti hazafias szellem nem található. Ezen három pontra, melyeket a turóczmegyei tanfelügyelővel, a znióváraljai képezde igazgatójával, Sebeszta tanárral, Paulovics esperessel mint vizsgálatom eredményét közöltem, valamennyien kijelentették, hogy ezeknél többet ők sem volnának képesek felhozni s bizonyitani.

Ezek után azon kérdésekre, melyek Nagyméltóságod által vizsgálatom céljául kitüzettek összefoglalóan a következőket adom elő.

A tanintézet belmüködése tanulmányi tekintetben a legtevékenyebb és eredménydus; az intézet iránya katholikus és szelleme tót, hiányozván benne a magyar nemzeti hazafias szellem, ugyanezt kell mondanom az egyes tanárok jelleméről, müködéséről és irányáról, melyet a tantárgyak előadásában követnek; a tankönyvek közül melyek kimutatását *h)* alatt ide zárom, csak a Černý Emil-féle tót olvasókönyv tünik fel olyannak, mely nélkülözi a szükséges magyar hazafias szellemet. A tanulók szellem tekintetében követik tanáraikat, különben semmiféle egylettel nem birnak.

A tanoda kifelé való hatása, egyenlő azon hatással, melyet az ottani közönség egy része, mely szintén nem magyar hazafias, magára a tanodára gyakorol.

Mindezekhez tehetni még azon észrevételt, hogy a turóc és szomszéd megyei hazafiak a znioi gymnasium jelzett állapotának Čulen Márton igazgatót, ki iránt előbbi politikai balesetei miatt ellenszenvvel viseltetnek, főtényezőjévé tartják és hogy szerintök Čulen Márton igazgatónak ezen intézettől való eltávolitása, s helyébe hazafias igazgatónak alkalmazása által ama különben jó tanintézet magyar hazafias tekintetben is képes lenne megfelelni.

Végre a folyó hó 16-án elnökletem alatt megtartott tanácskozmánynak befejeztével, kérdezvén a tanártestületet, van-e még némi észrevétele, előállott az intézeti igazgató tót nyelven irásban foglalt igazolvánnyal, melyet általuk leforditattván, azt magyar szövegében *i)* alatt ide csatolni bátorkodom.

Selmeczbányán 1874 évi május hó 25-én

Barton József
tankerületi kir. igazgató

G.

1874 máj. 31

Czékus István tiszai egyházkerületi ev. szuperintendens jelentése a nagyrőcei gimnázium ellen végrehajtott vizsgálat tárgyában.[1]

VKM. eln. 1874 : 776.[2]

752 ikt. sz.

Nagyméltóságu Vallás és közoktatásügyi m. kir. Minister Ur!

Van szerencsém a nagyrőczei gymnasium vizsgálatára vonatkozólag Nagyméltóságodat előlegesen addig is, mig a véleményes jelentést felküldhetném, következőkről értesiteni.

Hogy hivatalos felhivása következtében kerületi bizottmányt alakitottam Gömörmegye kitünőbb férfiaiból s azzal az eljárásra vonatkozó előleges tanácskozmányt Sajó Gömörön Szent Iványi Miklós urnál megtartván május 17-kén, 18, 19 és 20-kán Rőczén hajtottuk a vizsgálatot végre, 29-kén pedig ismét Sajó Gömörön tartottuk meg a döntő tanácskozmányt. Ennek véleményes javaslata a kerületi közgyüléshez az: hogy „miután a nagyrőczei szláv gymnasium pártfogósága és tanárai sem a protegyház autonomiáját kellő tiszteletben soha nem tartották, sem a hazafias szellemet az ifjakban nem ápolták, hanem azokba magyar ellenes gyülöletet csepegtettek, mondja ki az egyházkerület végzésileg: miszerint a nagyrőczei gymnasiumot testéből való testnek el nem ismeri, a fennállásához szükségelt engedélyt attól megvonja s a kerület és prot. egyháztól élvezett jogok és javadalmaktól megfosztva beszüntetettnek nyilvánitja." Ezen javaslat meg fog küldetni kellő indokolás mellett, mind az illető nagyrőczei gymnasiumnak, mind a 8 esperességnek tárgyalás végett, a végleges itéletet pedig az egyházkerület Miskolczon f. é. julius 30-kán tartandó közgyülés mondandja ki, igy kivánván ezt autonom eljárásunk, s teljesen hiszem: hogy az itélet a kerületen is ugyan ez leend.

A bizottmány véleményes jelentése junius 3-kán fog hitelesittetni s én nem fogok késni, mihelyst az teljesen rendben lesz, Nagyméltóságodnak megküldeni.

Hódoló tisztelettel vagyok

Rozsnyón 1874. május 31-kén.

alázatos szolgája:
Czékus István
Superintendens.

[1] Vö. böv. illetve erre von. VKM. eln. 1874 : 851 és 852. sz. iratokkal, mindkettő VKM. eln. 1897 : 141 össz. sz. a. — A nagyrőcei szlovák tannyelvű ev. gimnázium és tanítóképezde feloszlatását br. Wenckheim Béla, uralkodó személye körüli miniszter által 1874 aug. 21-én Trefort közoktatásügyi miniszternek megküldött „legfelsőbb határozvány" rendeli el. (Ld. VKM. eln. 1874 : 1197, az 1897 : 141. össz. sz. a.)

[2] U. o.

H.

1874 aug. 6

„A zniováraljai autonom kath. gimnázium Patronátusa 1874-ik évi augustus 6-án tartott közgyűlési jegyzőkönyvének kivonata”

VKM. eln. 1874: 1312.[1]

1.) Az igazgatóság jelentése a tanuló ifjuság erkölcsi magaviselete- és a tanulmányokbani előmeneteléről tudomásul vétetett.

2.) A pénztárnok számadásai megvizsgáltattak, s helyesnek találtattak.

3.) Miután főtiszt Gottschár János Ur a gymnasium patronatusa Elnökségéről lemondott s azt a patronatusi tagok ismételt izben kijelentett közkivánata dacára fontos okánál fogva tovább megtartani nem akará: nagy lelkesedéssel és egyhangulag patronatusi Elnöknek megválasztatott főtiszt Dr Kozácsek József apát s nagyváradi kanonok.

4.) Az eltávozott Zenner Károly ideiglenes gymn. tanár helyébe szinte egyhangulag megválasztatott a bizottság által inditványba hozott Polonyi Ernest megvizsgált gymn. tanárjelölt.

5.) A Nmlgú Vallás és Közokt. M. Kir. Minister Ur által 1874-ik évi Junius 23-án 17.263 sz. alatt az itteni gymnasiumnak az állam részére történendő átengedése és átalakitása ügyében kibocsátott leiratára vonatkozólag két inditvány tétetett; az egyik *Kabina* Ferencz ügyvéd és gymnasiumi alapitó tag, a másik *Kohúth* József alsókubini esperesplébános mint gymnasiumi alapitó és választmányi tag által.

Az első inditvány következőleg hangzott:

Intézetünk alapszabályai szerint a patronatus élén egy Elnök áll, ki az intézetet minden tekintetben képviseli, és kinek utján az intézetre vonatkozó minden ügyek tárgyalandók; azért ennek utján kellett volna a Minister Urnak is leiratát a patronatussal közölni, ha oly fontos ügy, minő a kérdés alatti, igazán szivén feküdt. Azonban meg nem tartván a törvényes formát, a beszterczebányai püspök ur utján ki csak egyszerű gymnasiumi patronatusi tag, a patronatusi alelnökséghez fordult. A Minister ezen eljárását szabályszerütlennek kell tekinteni; azért az összegyült patronatus nincs hivatva, hogy ez ügyet rendes és törvényes módon csak tárgyalás alá is vegye; mert a Minister ur előtt ismeretes volt az ut, melyen szabályszerüen járnia kellett volna, és a gymnasiumi patronatus Elnökségével szemben hasonló szabályszerütlenséget el nem követhet. Azért is inditványozza, hogy ezen ministeri leirat, mint mely rendes uton nem érkezett, egyszerüen félre tétessék.

Inditványát avval indokolja, hogy a leirat megküldésének szabályszerütlenségén kivül abban oly érvek is felhozatnak, melyek megcáfolása nem is szükséges, miután alaptalanságukat, logicátlanságuk és méltatlanságukat maguk is elárulják. Alaptalanok, minthogy az 1868. évi 44. tc. 26-ik §-val semmi módon sem egyeztethetők össze; logicátlanok, minthogy a kormány közegek az intézetet szigoruan megvizsgálván abban nem csak semmi kárhoztatandót nem találtak, hanem moraliter kénytelenek voltak az intézet erkölcsi s tudományos müködését elismerni, s ezt nyilván is kijelenteni; méltatlanok azért, mivel az intézet elismert és kijelentett üdvös müködése dacára oly vétségek-

[1] Ld. VKM. eln. 1897: 141 össz. sz. a., párhuzamos szlovák szöveggel.

ről vádoltatik, melyeket el nem követett, s melyeket a legszigorubb vizsgálatok sem voltak képesek bebizonyitani. — Mert hazafiatlanságot ráfogni az intézetre azért, mivel tanárai és növendékei azon emberek társaságát kerülték, kiket a közvélemény állitólag hazafiaknak tart, az meg nem állhat: miután az egyik vagy másik egyénnel való társalgást nem csak semmi alkotmányos, de még a legabsolutisticusabb állam sem parancsolhatja meg; ez a személyes bizalom és szivhajlam dolga.

Ha ez állana, akkor vétségről lehetne vádolni oly embert is, ki soha vétséget el nem követett, hanem csak feltételezik róla, hogy valami vétséget elkövethet: mi által minden erkölcsiség és személyes biztonság aláásatnék.

Az intézet anyagi állapotára vonatkozólag hivatkozik inditványozó azon constatált tényre, hogy az intézet magát egész öt éven át minden tekintetben egyedül patronusai bőkezüségéből és nagylelküségéből minden segélyezés vagy kölcsön nélkül nem csak fen[n] tudta tartani, hanem oly felesleget is előtüntetett, hogy az intézet fen[n]állása e szempontból több évre biztositva van. Ezen felül előadja inditványozó, hogy az intézet a megtakaritott készleten kivül patronusi tagjaiban élő tőkét bir, kiknek száma évenkint nem csak nem csökken, hanem szaporodik, és kik az intézet jóravalóságát elismervén aláirt kegyadományaikat nem csak évenkint lefizetik, hanem ezeken felül még rendkivüli áldozataikkal is gyámolitják az intézetet, sőt kik nyilván kijelentették, hogyha a szükség megkivánja, készek nagyobb áldozatokat is hozni az intézet érdekében, s magokat az intézet részére teendő áldozatokra ujra lekötni.

E szerint a ministeri leirat azon megjegyzése, hogy ezen autonom katol. gymnasiumtól a nyilvánosság elveendő volna, ellentétben állana magával a már emlitett törvénycikkel; holott a kormány által inditványba hozott, a magas országgyülés által elfogadott, és Ő Felsége az Apostoli Király által szentesitett törvény megszegésére gondolni sem lehet. Ha azonban ezen feltételezett lehetetlenség mégis bekövetkeznék, az inditványozó javalja, hogy a *patronatus Ő Felségéhez az Apostoli Királyhoz forduljon*,[2] ki a meghozott és általa szentesitett törvény megszegését bizonyosan meg nem engedi.

Mindezek következtében felteszi inditványozó, hogy a Közokt. Minister Ur Ő Excellenciája leiratának célja nem lehetett ezen a törvény minden kivánatainak megfelelő intézet beszüntetése vagy átalakitása, hanem hogy az inkább *az ugynevezett közvélemény és nyomás kifolyása*[3]: azért is még egyszer ajánlja, hogy a Minister ur Ő Excellenciájának ezen leirata egyszerüen félre tétessék.

Ennek ellenében Kohuth József következő inditványt tett:

Habár Kabina ur inditványa kellően indokoltnak tekintendő, megjegyzem még is, hogy minden nemzetiségben a valódi felvilágosodás csak akkor biztosittatik, s ez csak akkor vezérli boldogsághoz az egyes nemzeteket s államokat, ha Krisztus keresztjére támaszkodik. Már ezen álláspontnál fogva és tekintettel azon körülményre, hogy a mi autonom katol. gymnasiumunk a besztercebányai megye kebelében létez, kötelességemnek tartom megemliteni, hogy a magas kormány és a gymnasiumi patronatus *közti egyezkedésben a Mélt. besztercebányai püspök ur az illetékes és méltó közeg*:[4] és mi alaposan elvárhatjuk tőle, hogy mint katol. püspök soha áruba nem bocsátja, sőt inkább tekintetbe veendi a mi eminenter katolikus intézetünk érdekeit. Igaz, hogy a ministeri leiratban sok olyan van, mit nekünk alaptalannak tekintenünk kell; a mit az első indit-

[2] Piros ceruzával aláhúzva.
[3] U. a.
[4] U. a.

ványozó ur kellően okadatolt, én még hozzá teszem, hogy a katholikus patronatus tagjai az intézet gyámolitásában mint ekkoráig ugy ezentul is buzgólkodni fognak, mindaddig, mig annak szükségét elismerendik. *Hogy azonban tiszta loyalitásunkat e tekintetben is bebizonyitsuk, javalja inditványozó, hogy a patronátus a magyar kormánnyal ez ügyben egyezkedésbe igen is ereszkedjék,*[5] miután azonban az ügy igen fontos és nagy jelentőségü, minden oldalról jól megfontolandó; mit e közgyülésben az idő rövidsége miatt alig lévén eszközölhető, tanácsolja inditványozó: választassék egy bizottság, mely meg fogja állapitani azon feltételeket, melyek alapján a patronatus az intézetet a magas kormánynak átengedni hajlandó volna.

Miután ezen két inditvány az összegyült patronatusi tagok részéről minden oldalról meghányatott, felderitetett, és megbeszéltetett volna; — miközben midőn az is felhozatott, hogy a tanári kar hazafiatlanságról azért vádoltatik, mivel oly emberekkel nem társalkodik, kiket a közvélemény a magyar hazafiuság hordozóinak szokott tekinteni, minden oldalról felhangzott, hogy ez csak is az itteni felekezetlen képezde tanáraira s tanoncaira vonatkozhatik; már pedig egy eminenter katolikus gymnasiumnak tanárai és tanoncai egy felekezetlen praeparandiával szorosabb viszonyba azért sem léphetnek, mivel ez által tévutra vezettetnék a helybeli katolikus közönség; holott a patronatus egyik legszentebb kötelességének tekinti, hogy ezen közönségnél a katolikus felekezeti vallássosság ne csak fenntartassék de gyarapitassék is; — az inditványok minden oldalróli megfontolása és kivonatbani előterjesztése után *Csulen Márton gymnasiumi igazgató ajánlja elfogadásul Kohuth J. bizottsági tag inditványát; mely a Patronatus részéről szavazattöbbséggel el is fogadtatott,*[6] és azon bizottságba, mely a magas kormánnyal a Patronatus utján ez érdemben egyezkedni fog, egyhangulag a következő patronatusi tagok választattak meg: Elnöknek főtiszt. Dr Kozacsek József mint egyszersmind a patronatus elnöke, választmányi tagoknak az egyházi rendből: Dr Mallý János, Dr Steffányi Mátyás, Dr Tiszó Miklós, Sujánszky Ferencz esperesplébános, és Kohúth József esperespleb.; a világiaktól: Nádassy Antal, Kabina Ferencz, Radlinszky Ignác, Turszky János és Riesner Károly ügyvédeket, és Capko Jánost mint a znyováraljai gymnasium gondnokát.

E bizottság egysmind utasittatott, hogy a magas kormánnyal eszközlendő egyezkedésre vonatkozó inditványait a patronatusi Elnökség utján magának a patronatusnak beterjeszsze, azon megjegyzéssel, hogy inditványaiban az intézet tisztán katolikus felekezeti jellegéről, a gymnasiumi patronatus jogairól, valamint a znyováraljai autonom kat. gymnasium egész szervezetéről meg ne feledkezzék.

6. Ezután következett a 20 választmányi tag kisorsolása, s a választmány kiegészitése az alaszabályok A/2. szakasza értelmében; — s evvel a tanácskozás befejeződött. —

A Kivonat hiteléül: Znyováraljân Augustus 8-án 1874. Sartoris Lajos s. k. a znyováraljai autonom katol. gymnasium patronatus alelnöke.

[5] U. a.
[6] U. a.

1.

1874 szept. 29

Klamarik János, a zniováraljai kath. gimnázium felügyelőjének jelentése Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszternek a gimnázium működésének felfüggesztése tárgyában, 1. melléklettel.

VKM. eln. 1874 : 1375.[1]

34. A zniováraljai kath. algymnasium felügyelőjétől.

Nagyméltóságu vallás és közoktatási m. kir. Minister Ur!

A zniováraljai kath. algymnasium müködésének felfüggesztésére vonatkozó s f. é. szeptember 21-én 1.312. eln. sz. a. kelt rendeletet végrehajtottam, meghagyván egyszersmind a nevezett gymnasium igazgatóságának, hogy ezen intézkedést az érdekelt szülők tájékoztatása végett alkalmas módon azonnal közzé tegye, mit az igazgatóság teljesitett is.

Nem mulaszthatom el ez alkalommal Excellentiád figyelmét felkérni a „Národnie Noviny" f. é. 114. számának azon lázitó cikkére, melyet annak szerkesztője ez alkalommal közzé tett, melynek hű forditását ide mellékelni kötelességemnek tartottam.[2] De miként f. é. szeptember 15. 29. sz. alatt kelt fölterjesztésemben bővebben kifejtettem, kötelességemnek tartom ujból azon nézetemet is kifejezni, hogy azon lázitásoknak, melyek már a nagyrőcei gymnasium megszüntetése alkalmából is, de jelenleg még nagyobb mérvben üzetnek, éle leginkább azáltal fog elvétetni, ha a magas ministerium a szóban forgó tanintézetek helyébe mielőbb állami vagy királyi tanintézeteket állit vagy legalább azok felállitását mielőbb kimondja, mi Nagy-Rőcére nézve azonnal megtörténhetnék, Zniora nézve pedig az átadási ügy gyors eldöntése után. Ezáltal a közönségnek azon nagy része, mely politikai tekintetben indifferens s melynél csakis a kormány intézkedéséből vonható közvetlen haszon, például hogy közelben tanintézetet élvezhet, az irányadó, megmenthető lesz ezen izgatások befolyásától s az állam érdekeinek megtartható lesz.

Végül bátor vagyok még megjegyezni, hogy magán uton tudomásomra esett, miszerint Csulen Márton igazgató a felfüggesztett gymnasiumot habár kisebb mérvben és minden nyilvános felhivás nélkül magán tanintézet alakjában szándékozik némileg fen[n]tartani. Ha ez valósulna, Excellentiád emlitett rendeletének folyományaként Csulen ezen müködését is azonnal betiltandónak fognám találni. Ha azonban a főmélt. Ministerium ez ügyben más nézetben volna, tiszteletteljesen külön utasitást kérek.

Besztercebánya, 1874. september 29.

Dr Klamarik János
kir. főgymn. igazgató és felügyelő.

[1] Ld. VKM. eln. 1897 : 141 össz. sz. a.
[2] Ld. fenti irat mell. A közlemény eredeti címe: XLIV. Zákonny clánok. O národnostnej rovnoprávnosti (XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjoguságról, Národnie Noviny 1874 114. sz.) Szerzője Ambro *Pietor* (1843—1906) szlovák publicista és politikus a turócszentmártoni *Národnie Noviny*, majd az itteni *Národni Hlásnik* néplap szerkesztője.

J.

1874 nov. 18

Pauliny Tóth Vilmos, a túrócszentmártoni ev. gimnázium felügyelőjének Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett nyilatkozata történeti kéziratának állítólagos iskolai használata tárgyában.

VKM. eln. 1874 : 1700.

Nagyméltóságu M. K. Vallás és közoktatásügyi Minister Ur!

A „Hon" f. hó 17-én megjelent számában[1] azzal vádoltatom, hogy az itteni ev. gymnasiumon az én kéziratom szerint tanittatik Magyarország történelme. Miután ezen vádra nézve az egyetemes vizsgáló bizottság által ki nem hallgattattam, s miután hiszem, miszerint a nevezett bizottság által foganatositott vizsgálat összes irományai már Nagyméltóságod kezében vannak, nehogy — az idő rövidsége miatt — alázatos felvilágositásommal el késsem, s igy netalán tán mulasztás által gymnasiumunk ügyét veszélyeztessem: kéntelenitve érzem magamat, fenn idézett vádra nézve, a következőket mély tisztelettel jelenteni:

Nem áll az, hogy az itteni gymnasiumon az én kéziratom szerint tanittatnék Magyarország történelme, de igenis tanittatik az Dirner Endre, Pesti ev. tanitó 1857-ben megjelent kompendiuma szerint.

Az igaz, hogy én belefogtam Magyar ország történelmének chronologikus leirásába; de ezen terjedelmes müvem nem készült el, miután én — a Magyar chauvinisták irányunkban kifejtett intoleranciája következtében opportunusnak nem találtam, a magyar irodalom szaporitásán fáradozni.

Hogy lehetséges volna-e, egy algymnasiumon ezen általam megkezdett kézirat szerint tanitani Magyarország történelmét: azt Nagyméltóságod legjobban fogja megitélhetni.

Vádlóim, Mennyey János és Révay Nándor urak, hallottak tehát valami bizonytalan harang-neszt, de mint szerencsém volt kimutatni — ok nélkül verték félre Jókay ur Honában a nagy harangot, mert az egész lárma csak egy ridiculus mus.[2]

Mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, miszerint az idecsatolt kéziratomat, szives betekintés után, az Ág. egyetemi felügyelő ur, b. Prónay Gábor utján, kegyeskednék nekem visszaküldetni.

Egyébiránt örömmel megragadom ez alkalmat is arra, hogy Nagyméltóságodat alázatosan megkérjem, miszerint kegyesen elfogadni méltóztatnék kiváló mély hódolatom és határtalan tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Kelt Turócz Szent Mártonban 1874 november 18-án.

Nagyméltóságu M. K. Minister Ur alázatos szolgája

Pauliny Tóth Vilmos
mint a Turócz Sz. Mártoni ev. gymnasium
felügyelője.

[1] „A turócszentmártoni gimnázium ellen" kezdetű közlemény, *Hon* 1874 nov. 17, 264. sz. regg. kiad.
[2] Nevetséges egér.

K.

1875 jan. 5—6

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter távirata Turóc vármegyéhez a turócszentmártoni ev. gimnázium feloszlatása tárgyában

VKM. eln. 1875 : 18.
Fogalmazvány.

A turócz-szentmártoni
evang. algymnasiumnak felosz-
latása iránt.

Távirat
Turócz megye közönségének.

Az ő cs[ászári] és ap.[ostoli] kir.[ályi] Felségétől m.[ult] é.[v] december 30-án kelt legfelsőbb határozványával nyert felhatalmazás értelmében, a turóczszentmártoni evangelikus algymnasiumot ezennel feloszlatom és bezáratását a mostani semestris végeztével elrendelem.

Irásbeli további rendeletem következik.

Kelt [Pest 1875. jan. 5.]

Távirat
Turócz megye főispánjának.

Az Ő cs. és ap. kir. Felségétől nyert felhatalmazás értelmében a turócz-szentmártoni evangelikus algymnasiumot feloszlatom és bezáratását a mostani semestris végével elrendelem.

Erről táviratilag a magyar közönséget értesitettem.

Irásbeli további rendeletem következik.

Kelt [Pest 1875. jan. 6.]

L.

1875 jan. 16

Trifunác Pál interpellációja Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a szlovák középiskolák bezárása tárgyában.[1]

Képv. Napló 1872—75 XIV. 111. l.

Trifunácz Pál: Tisztelt ház! Interpellációt vagyok bátor a vallás- és közoktatásügyi minister urhoz intézni.

(Olvassa az interpellatiot.)

Interpellatio a vallás- és közoktatásügyi minister urhoz!

A hivatalos „Budapesti Közlöny" folyó évi január hó 8-iki számában közöl egy legfelsőbb királyi elhatározást, mely által a turócz-szent-mártoni és znio-várallyai gymnasiumok bezárása elrendeltetik.

[1] A szerb nemzetiségi képviselő interpellációja, a nemzetiségi szolidaritás fontos egykoru adaléka, eredménytelenül hangzott el.

Személyben a fölsőbb és középtanodáknak azon aránytalanul ugyis csekély számával, mellyel hazánk a többi mivelt államokhoz hasonlitva bir, és a melynek folytán minden e tekintetben előálló hézag közoktatásunk fejlődését a legérzékenyebb módon hátráltatja; valamint

tekintettel azon nagy veszteségekre, melyek a nevezett gymnasiumoknak ily legalkalmatlanabb idő pontban, a tél és tanfolyam közepében történt bezárása következtében a tanitókat és még inkább a tanulókat érté[k];

tekintve továbbá azon mély fájdalmat, melyet szláv polgártársainknál az ezen bezárás folytán végbevitt beszüntetése azon egyedüli három középtanodának, melyeken gyermekeik saját anyanyelvükön kiképeztetésüket nyerhették, okozott, s melyet annál nehezebben viselnek, minél nagyobb erőltetésükbe és áldozatukba került, mig ezen tanintézeteket fölállitani képesek valának;

de tekintve egyszersmind azon aggodalmat is, melyet az ily módon minden okadatolás nélkül elrendelt bezárása két, — oktatási modoruk és eredményük tekintetében mindig jó hirnévben álló gymnasiumnak a többi nem magyar ajku nemzetiségeknél saját oly tanintézeteikre nézve, melyekben az oktatás anyanyelvükön történik, méltán gerjeszteni kénytelen;

tekintve végre, hogy az emlitett kir. l. f. elhatározás a vallás- és közoktatásügyi ministerium javaslata folytán keletkezett; másrészt pedig a bezárás elrendelésének okai a legtávolabbról sem érintetnek; képviselői kötelességemnek tartom, ezen három millió honfinak müvelődésük életerét lekötő intézkedések okairól számot kérni, s azért a tisztelt vallás- és közoktatásügyi minister urhoz azon kérdést intézni:

Minő indokok alapján hozta a minister ur ő felségénél inditványba, hogy a turócz-szent-mártoni és znio-várallyai gymnasiumok azonnal bezárassanak.

M

1875 jan. 28

A szlovák nemzeti párt lapja a „Slovenské Noviny" megszünéséről.

Národnie Noviny 1875 jan. 28 11. sz.[1]

A „Slovenské Noviny" jelenti 12. számában, hogy ezzel a számmal beszünteti megjelenését. E megszünés okairól a nyilatkozatban a következő nyomós okokat találjuk: „Mindenki előtt ismeretes, hogy a sajtó a nemzeti élet terméke s nem maga a nemzeti élet. Ezért a lapok keletkezhetnek és megszünhetnek anélkül, hogy magának az életnek a gyökerét és magvát megcsorbitanák. Itt az időbeli körülmények a döntők. Egyszer egy uj lap alapitása kedvező lehet a nemzeti élet felvirágoztatása szempontjából; máskor pedig egy másik megszünése (főleg politikai téren) hasznos lehet az élet középponti megerősitése szempontjából. Éppen nálunk mondták évekkel ezelőtt, hogy a két nemzeti lap egyesitése nagy nemzeti előny lenne. Ha tehát ezt a kérdést a mostani mérges körülmények maguk eldöntötték: nem lehet megfontoltsággal azt állitani, hogy csüggedésre volna ok. A nemzet ereje ezzel egy csöppet sem gyöngül. Mert ahogy megalkotta azt a lapot; ugy kellett léteznie a nemzetben már ennek a lapnak a létrejötte előtt; igy meg is marad benne megszünése után. S hogy megmaradjon; megmaradjon hüséggel és tisztán; ez csak tőlünk, józan mérlegelésünktől függ. S e mérlegelésre való tekintettel, gondolom, senki sem kér azoktól az emberektől tanácsot, akik a mi törvény-biztositotta iskoláinkat, mikor nem birták kiirtani, szétzuzták. Hiszen aki megijed a kisdiáktól, ahhoz értelmes ember nem fordul tanácsért, de egyetlen öntudatos ember sem csügged el „bajusza láttán".[2]

A „Slovenské Noviny" feladata határozottan békeszerető volt: egyesiteni a gondolatokat, egymás mellé állitani a sziveket és teljessé tenni a hazafias munkát a magyar haza mindkét vezető nemzetének, a magyarnak és a szlováknak békés egyetértésével. — Az 1872-es év végén megtartott pesti szlovák értekezlet közölt jegyzőkönyve[3] hangos bizonyitéka annak, hogy megtalálódott a kivánatos megértés módja s már csak a befejező lépés hiányzott. És ekkor mint derüs égből a villámcsapás, minden külső kezdeményezés nélkül, eddig sohasem észlelt mérges harc indult meg minden ellen, ami szlovák nemzeti nálunk. S ez a harc a mi verejtékünkből alapitott és törvény-biztositotta szlovák nemzeti intézeteink bezárásával érte el tetőfokát. Ezekkel a tényekkel az emlitett szlovák értekezlet jegyzőkönyve tárgytalanná vált: következésképpen a „Slovenské Noviny" is feladat nélkül áll a nemzet előtt. Lélegzése és élete tele volt vággyal és lelkesedéssel a céljáért. Tisztes feladat és lelkesitő cél nélkül a Slovenské Noviny nem tud élni és nem is akar."

[1]Fenti közlemény a lap állandó szemle rovatában (Prehl'ad časopisov) jelent meg.

N.

1875 júl. 28

Csemegi[1] Károly igazságügyi államtitkár átirata Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a nagyrőcei gimnázium vagyona és az itteni tanerők ellen inditandó politikai eljárás tárgyában.

VKM. eln. 1875: 18 (1518)

$\frac{21.640}{I.\ M.\ 1875.}$ szám.

Nagyméltóságu Minister Ur!

Folyó hó 23-án 1171. eln. sz. a. kelt becses átiratára, mellyel a feloszlatott rőczei szláv gymnasium vagyona felett a vagyon szétosztásával megbizott Gömörmegye és a feloszlatott gymnasiumi patronatus között keletkezett peres kérdésben véleményem nyilvánitását kivánni méltóztatott, van szerencsém a következőkben válaszolni:

A fen[n]forgó kérdésben nem látok összeütközést a birói és közigazgatási hatóságok között, — a mennyiben a feloszlatott patronatus a volt gymnasiumi vagyonra tulajdonjogot tart és a felette való rendelkezést igényli: e jogkérdés felett dönteni csakugyan a biró van hivatva, s a közigazgatási hatóságnak, mely a patronatusnak Ő Felsége rendelete által történt feloszlatása folytán ezen jogi személy létezését tagadja, és az alapitványi czél megszüntével a vagyont az egyes alapitók és adományozók tulajdonába visszamentnek és ezek közt felosztandónak tartja. Erre vonatkozó nézeteit szintén a biró előtt kell érvényesitenie. Ugyanez áll a semmiségi panaszra nézve is, melyet az első biróságnak nem is volt jogában visszautasitani, s a melynek kedvező döntését az illetékes semmitőszéktől kell várni.

[2] Értsd: miatta.
[3] Ld. 103. sz. irat.
[1] *Csemegi* Károly (1826—1899) igazságügyi államtitkár, majd kuriai tanácselnök, a büntetőtörvénykönyv (1878: V. tc.) szerkesztője.

Részemről a perben semmi rendkivüli bonyodalomtól nem tartok; és Ő Felsége azon rendeletének, mely szerint az alapitványi vagyon az alapitóknak visszaadandó, — végrehajtását nem látom veszélyeztetve. Nagyméltóságodnak azonban mindenesetre szükséges leend gondoskodnia arról, hogy saját jogi álláspontja az elsőbiróság előtt helyesen és erélyesen képviseltessék, — és ennek netán kedvezőtlen itélete felebbeztessék.

Az alapitványi ügyigazgatóság inditványát a hütlenségi per inditása iránt nem pártolhatom.

Szükségtelen volna, mert a legfelsőbb rendelet végrehajtása semmikép sem forog veszélyben. Politicailag káros volna, mert a kormány részéről menthetlen határozatlanságot és kapkodást mutatna. És végre sikertelen is volna; legalább a tanárok eljárásában közvetlenül nem részes patronatusi tagok ellen.[2]

A közölt ügyiratokat ·/. alatt van szerencsém visszacsatolni.

Fogadja nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánitását.

Budapesten 1875. Julius 28.

Az igazságügyminister helyett az államtitkár:
Csemegi Károly.

119.

Az 1874. évi választási törvényjavaslat nemzetiségi vitája.[1]

A.

1874 júl. 1

Mocsáry Lajos beszéde a választójogi törvényjavaslat általános tárgyalásakor

Képv. Napló 1872—75 XI. 163—166 l.

Tisztelt ház! Nem kivánok ez alkalommal azoknak tüzetesebb és hosszasabb taglalásába bocsátkozni, mit a központi bizottság tisztelt előadója, valamint a tisztelt belügyminister ur[2] ezen törvényjavaslat mellett elmondottak; e helyett engedje meg a tisztelt ház, hogy saját álláspontomhoz mérve indokolhassam lehető rövidséggel azon inditványt, melyent magam és elvtársaim nevében benyujtani szándékozom. *(Halljuk.)*

Nem fogadhatom el az előttünk fekvő választási törvényjavaslatot átalánosságban sem a részletes tárgyalás alapjául; nem fogadhatom el legelőször is azon oknál fogva, mivel egy jó választási törvényt csupán az átalános szavazati jog alapján tartok létrehozhatónak. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* Én óhajtanám hazánkban az átalános szavazati jog mielőbbi behozatalát; óhajtanám pedig ugy általános elvi szempontból, mint különös tekintettel hazai viszonyainkra.

[2] Ennek következtében a feloszlatott gimnázium pártfogó bizottsági tagjai ellen tervezett eljárás valóban elmaradt.

[1] A *Lónyay* által benyújtott és az ellenzéki obstrukció által meghiúsított javaslat után két évvel — 1874 júniusának végén — Szapáry belügyminiszter új választási törvényjavaslatot nyújtott be, amit a kormánypárti többség megszavazott. Az 1874. évi Szapáry-törvényjavaslat nemzetiségi vitájában, kivált az erdélyi választási visszásságok lepleződtek le. Az ekkor megnyilvánult függetlenségi-nemzetiségi szolidaritás szálai visszanyúlnak 1871 őszére, amikor a függetlenségi ellenzék egy névtelen szerzője emlékiratot készített az erdélyi választási törvény reviziójáról, mellyel a Federaţiunea (*Memorandu in caus'a revisiunei legei electorale din Transilvani'a* 1871. szept. 23. 94. sz.) is elismerőleg foglalkozott.

[2] gr. Szapáry Gyula.

A mi az átalános elvi szempontot illeti: az nem egyéb, mint a jogegyenlőség elve, nem egyéb, mint azon alkotmányos axioma: semmit rólunk nélkülünk. Ezen szempontoktól azt hiszem teljességgel nincs jogunk magunkat fölmenteni. Minden polgárnak joga van befolyni azon ügyek elintézésébe, melyektől a közügyeknek, melyektől ennélfogva saját ügyeinek is jó vezetése függ. Az államnak nincs joga őt ezen befolyástól megfosztani; ellenkezőleg gondoskodni tartozik, hogy ezen veleszületett jogát minden polgár gyakorolhassa. Ezen jog gyakorlásának módja meg van szabva az átalános szavazati jogban, tehát ezen jogot, az átalános szavazati jogot az államnak egyes polgároktól visszatartani joga nincs. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Azt hiszem, tisztelt ház, hogy ezek oly igazságok, melyekről azt lehet mondani: nem kell az átalános szavazati jog; de megczáfolni, tagadni azon igazságokat egyátalában nem lehet. Én ennélfogva nem is kivánom a t. ház becses figyelmét ezen kérdések hosszas elméleti fejtegetéseivel igénybe venni; de egy körülményre mégis szabad legyen fölhivnom becses figyelmét, s ezen körülmény az, hogy mihelyt eltér a törvényhozás az átalános szavazati jog alapjától, a census megállapitásának terére lép: azonnal ingadozni érzi a földet lábai alatt; mert azon határt, melyen belől meg lehet, s melyen tul nem kell megadni a szavazati jogot: én azt hiszem, nemcsak jogosan, de még csak egyszerüen sem lehet megállapitani. Ennek elméleti fejtegetésébe sem kivánok bocsátkozni; bátor vagyok csupán saját esetünkre utalni a tisztelt házat. El kell ismernünk mindnyájunknak, hogy az 1848-iki nagy törvényhozás tisztavizü szabadelvüséget tanusitott minden intézkedésében; el kell ismernünk, az akkori nagy törvényhozó elődeinktől, hogy kellőleg ismerték a társadalmi factorokat, kellőleg ismerték a haza viszonyait és kellő tekintettel voltak ugy arra, mit kiván a kor szelleme, valamint arra, mit kiván a régi intézkedés, a hagyományok iránti kegyelet. És ime, midőn azon térre léptek, hogy a választási jogot a census alapjára fektessék: ebben nem tudták kikerülni azon nehézségeket, melyeket másutt sem birtak a törvényhozók kikerülni.

Az 1848-iki törvényhozás a választási jog alapjául az ¼ telket vette fel. De vaj[j]on, ha azt kivánjuk a választóktól, hogy birjanak az értelmiség egy bizonyos fokával, hogy képesek legyenek itélni azon tárgyak fölött, melyek a választásoknál átalában kérdésben forognak: vaj[j]on megfelel-e ezen qualificationak az ¼ telkes? Azt hiszem, egyátalában nem. Ha más részről azt tekintjük, hogy csak azt kell követelnünk a választóktól, hogy képesek legyenek helyesen bizalmokat elhelyezni: vaj[j]on nem képes-e arra azon házas zsellér, a ki nem bir az ¼ telkes qualificatiojával; de a kinek talán az ugyanaz vagyonbeli állása és a kinek egyéb világnézete tökéletesen az, a mi az ¼ telkesé, vagy félházasé?

Nem kivánok ezen tárgyaknak bővebb vitatásába bocsátkozni és nem kivánom különösen azon kérdést fölállitani, hogy miért is birjon több joggal, a ki 10 forintot fizet annál, a ki 9 forint 99 krajczárt fizet; hasonlóképen nem kivánok kiterjeszkedni azon ellenvetésre, melyet az átalános szavazati jog ellen rendesen föl szoktak hozni; hogy tudniillik, ha az átalános szavazati jogot behozzuk: miért nem ruháznánk föl a nőket is azzal, és miért zárnánk ki abból a kiskoruakat? Az átalános szavazati jog nem absolut valami; annak is megvan a maga természetes határa. Ilyen természetes határ a mi viszonyaink közt a nők sociális állása, ilyen természetes határ, hogy a kiskoruak, kik nem ruháztatnak fel a törvény által ezen joggal, hogy saját jogügyeiket önállóan intézzék: azoknak tehát nem tanácsos megadni, hogy az állam ügyeit intézzék.

E helyett legyen szabad röviden reflectálnom azon ellenvetésre: ne nézzük az elméleti, ne nézzük a jogi szempontot; hanem nézzük, hogy mik az átalános szavazati jog praktikus következtetései ott, ahol az gyakorlatban van, és vegyük tekintetbe

azt, hogy mik volnának nálunk Magyarországon az átalános szavazati jog behozatalának előrelátható eredményei?

Francziaország példáját szokták idézni rendesen azok, kik az átalános szavazati jognak nem barátjai. Én azt hiszem, hogy a ki az átalános szavazati jognak tulajdonitja mindazon bajokat, melyekkel Francziaország küzd: az nem ismeri az ottani viszonyokat. Miért tulajdonitják azon bajokat azon intézménynek, melyben a szabadságnak erős garantiájával bir Francziaország? és miért nem tulajdonitják azon intézménynek, amely lehetetlenné teszi, hogy Francziaországban a szabadságnak bármi erős garantiáját képező, bármi erős institutio meghozza a kellő eredményt: értem a központositási rendszert. A központositó-rendszer az, mely aláásta Francziaországban a szabadság földjét. Ez annak oka, hogy Francziaország mindeddig zöld ágra vergődni nem birt; okai ennek a dynastiák, a melyek akadályozzák, hogy Francziaország bajaiból meneküljön; okai azon pártok, a melyek ezen dynastiákhoz csatlakoznak, és melyek, mihelyt a hatalom kezökbe kerül: azt hiszik, hogy az állam az ő patrimoniomok; hogy mihelyt egyszer hatalmukba keritik az államot: akkor nekik minden szabad. Keressük az ottani állapotok okát ebben, és ne azon intézményben, mely mindenütt másutt, a hol meghonosult, mint Svájcban és Amerikában, áldásosnak bizonyult be; és meg vagyok győződve, hogy utóvégre is ez fogja Francziaországnak is kezébe adni azon ariadne-fonalát, mellyel bajai tömkelegéből ki fog menekülni.

De saját hazai viszonyainkra térve, azzal rémitik nálunk a közönséget, hogy az átalános szavazati jog behozatala annyi volna hazánkban: mint az, hogy leszavaztatjuk magunkat a különböző nemzetiségek által, a kiknek nincs is egyéb gondjuk, mint az, hogy Magyarországot minél előbb földarabolják. Nem tudom, hogy az illető urak, kik szeretik a rájok hallgató közönséget efféle, nézetem szerint gyermekes dolgokkal rémitgetni: mikép képzelik magoknak azt, hogy föl fog tétetni Magyarországon azon kérdés: maradjon-e Magyarország egységes állam, vagy daraboltassék el? Ki fogja föltenni e kérdést, hogy az plebiscitum[3] utján eldöntessék? Azt hiszem, hogy a magyar országgyüléstől alig fog valaha hasonló inditvány kikerülni. Ha pedig akadna valaki, akinek módjában volna Magyarország fölött disponálni, kinek módjában lenne Magyarországon föltenni a kérdést, s a fölött, mint Francziaországban plebiscitum utján dönteni: vajon maradjon-e Magyarország egységes állam vagy ne? akkor nézetem szerint e veszedelmet egyátalában nem fogjuk megakadályozni az által, ha nem hozzuk be az általános választási jogot; mert az illető ad hoc alkalmazhatja azt, ha neki úgy tetszik; és ha csakugyan vannak elemek, melyek készek Magyarországot földarabolni: ezek által ép úgy végre tudja hajtani a szavazást, mint ha mi behoznók azt. Azt hiszem tehát, hogy e tekintetben semmi különbség nincs a közt: behozzuk-e az átalános szavazati jogot? De talán ugy értik az illetők, hogy ha behozzuk az átalános szavazati jogot: akkor majd tömegesen fognak beválasztatni az annyira rettegett nemzetiségi képviselők és le fognak bennünket szavazni itt e házban. Én, megvallom, nem értem, mi különbség van abban: vaj[j]on három-négyezer választó vagy hét-nyolczezer választó választja és ugyanazon kerületben ugyanazon képviselőt?

Ha veszély van abban, hogy igen sok kerületben tulnyomók a nemzetiségek: e veszélyben régóta benne vagyunk, tudniillik az 1848-iki törvény meghozatala óta. Most is igen sok kerület van Magyarországon olyan, hol talán a választóknak egy század része sem magyar, és mégis mit látunk? Azt látjuk, hogy ép azon kerületek által nagy számmal küldetnek ide magyar emberek, mert természetesen nem nézik a választók:

[3] Népszavazás.

vaj[j]on az illetőnek ősei Ázsiából jöttek-e ki; hanem azt nézik, hogy érdemes-e arra, hogy bizalmukat ráruházzák, s képes-e arra, hogy érdekeiket az országgyülésen kellőleg képviselje; és ha még e mellett azt is látják, hogy az illető bár magyar ember, ép oly jól meg tudja nekik magyarázni saját anyanyelvökön a fön[n]forgó kérdéseket, azt mondják: hisz ez ép olyan jó tót, jó román, mint mi vagyunk, s nem látják be, miért ne küldenék el azért, hogy magyar, s tömegesen küldenek ide más nemzetiségüeket. Ebben sincs tehát semmi veszély, és én nem vonakodnám attól, hogy Magyarországon az átalános szavazatjogot azonnal valósitsam.

De, tisztelt ház! beszédem elején bátor voltam azt mondani, hogy én nemcsak átalános jogi és elvi szempontból; hanem speciális hazai viszonyainknál fogva is szükségesnek tartanám Magyarországon az átalános szavazatjog behozatalát.

Ezen speciális viszonyok alatt, hogy egy szóval röviden fejezzem ki magamat, a korteskedés mételyét értem. Önök szigoru törvényeket akarnak hozni a vesztegetések és kihágások ellen. Teljesen osztozom azon szándékban, mely az erre vonatkozó §§-kat az előttünk levő javaslatba sugallta; de nagyon tartok tőle, hogy ha még oly drákói törvényeket fogunk is hozni a kihágások és megvesztegetések ellen: azoknak kellő eredménye nem lesz. Megpróbálták ezt másutt is; hoztak törvényeket Angliában is a vesztegetések ellen: azonban, fájdalom, kevés eredménnyel. Ugyanilyen lesz az eredmény nálunk is. Én sokkal czélszerübbnek tartanám ezen országos mételynek kiirtását az által: ha elvétetnék a kihágásoknak, korteskedéseknek és megvesztegetéseknek lehetősége. Arra nézve pedig azon módot tartanám sikeresebbnek, hogy terjesztessék ki a választási jog oly mérvben, hogy annyi legyen a megvesztegetendő, hogy mindenkinek elmenjen kedve minden választót megvesztegetni. Én azt hiszem, hogy ha 8—10 ezer embert pénzzel, itallal, étellel kellene megvesztegetni: abba senki bele sem fogna.

A kihágások és verekedések megszüntetésére nézve pedig az volna a legjobb eszköz, hogy a választások községenként ejtessenek meg; *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* mert miből támadnak leginkább a kihágások, a verekedések? abból hogy a választási helyeken nagy tömegben csődülnek össze a választók.

Azon felül szükségesnek tartanám a titkos szavazást. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* A mely még azon esetben is, hogy ha valaki azon óriási vállalatot is magára venné, hogy folytatni kivánja a megvesztegetést: döntse dugába ennek törekvését. Ebben látom annak lehetőségét, hogy ezen nagy métely, mely országszerte el van terjedve, valahára kiirttassék.

És ezt oly fontosnak tartom, tisztelt ház! ugy a közerkölcsiség szempontjából is, hogy ne rongálja magát vagyonilag Magyarország népének épen azon osztálya, melyre leginkább nehezedik az ország közügyeinek vezetése, hogy ezen szempontoknál fogva különösen kérem tekintetbe vétetni azon javaslatot, melyet az átalános szavazatjogra nézve beterjeszteni bátor leszek. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Miután tehát nem látok semmi veszélyt abban, hogy az átalános szavazatjog hazánkban behozassék; miután másrészt igen nagy előnyöket látok abban, hogy a vesztegetéseknek és kihágásoknak veszedelmes szokása Magyarországon megakadályoztassék és lehetőleg kiirtassék: én az átalános szavazatjogra fektetett választási törvényt kivánok hozatni, és ez az ok, a miért nem fogadom el, az előttünk fekvő törvényjavaslatot. Annak következtében bátor vagyok a tisztelt ház figyelmébe ajánlani az ezennel a magam és elvtársaim nevében benyujtott határozati javaslatot. *(Halljuk! Olvassa:)*

Inditvány.

Félretevén a belügyminister ur által előterjesztett s a központi bizottság által módositott „Az 1848: V. törvényczikk és az erdélyi II. törvényczikk módositásáról és kiegészitéséről" czimzett törvényjavaslatot, utasitsa a tisztelt képviselőház a belügyministert, hogy terjesszen elé minél előbb egy oly választási törvényjavaslatot, mely az átalános szavazatjog alapjára legyen fektetve, s a titkos s községenként való szavazási eljárást alkalmazza, mely törvényjavaslatban egyszersmind a választó-kerületeknek az ország minden részeiben egyenlő alapra fektetett beosztása is ben[n]foglaltassék.

Beadják: Mocsáry Lajos, Helfy Ignácz, Madarász József, Lázár Ádám, Gaál Mihály, Gubody Sándor, Csiky Sándor, Vajda János, Csipkés Lajos.

Eltekintve azonban attól, tisztelt ház! vaj[j]on az elfogadtatás szerencséjében fog-e benyujtott határozati javaslatom részesülni, és föltéve, hogy ezen alkalommal az volna a t. ház akarata, hogy egyedül az 1848: V. és erdélyi II. törvényczikk rectificatiójára[4] szoritkozzék: még ezen alapra állva sem fogadhatom el az előttünk fekvő törvényjavaslatot átalánosságban sem.

B.

1874 jul. 2

Polit Mihály beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1872–75 XI. 190–193. l.

Tisztelt képviselőház! Volt alkalmam, mint a bekebelezett határőrvidéken választott népképviselőnek, azon megelégedésnek adni kifejezést, miszerint a határőrvidék a Magyarországhoz csatlakozása által nyert alkotmányosságot örömmel üdvözli. *(Éljenzés.)* Semmi kétség, hogy az alkotmányos jogok között a választási jog a legeminensebb, legfontosabb, leggyökeresebb. Lehettek nálunk ott a határőrvidéken némely jobb törvények is, mint Magyarországon; de az nem volt még, a mit a Magyarországhoz csatlakozása által nyert meg, hogy tudniillik a határőrvidéki nép részesülhet a magyarországi törvényhozásban és hogy Magyarország összes népeivel a törvényhozásban közös hazánk sorsa fölött határozhat. *(Helyeslés.)* Ez a különbség volt a katonai és a most polgárositott határőrvidék közt és ezt mindig örömmel és őszintén bevalljuk. *(Helyeslés.)*

De, fájdalom, egyszersmind be kell vallani azt is, hogy a volt határőrvidék az alkotmányos életbe léptetésével Magyarország törvényhozásában azon fatális állapottal találkozott, miszerint az egész törvényhozás bizonyos átmeneti stádiumban van, a politikai törvényekre nézve pedig bizonyos habozás mutatkozik az előhaladás közt. *(Igaz! a szélső baloldalon.)* Én legalább a szőnyegen lévő törvényjavaslatot az 1848-ki törvényekkel szemben és szemben azzal, mit én ezen törvényhozásban a democratikus consequentiákra nézve föltalálni óhajtanék: nem haladást; hanem hátrálást látok.

Nekem egyátalában ugy látszik, hogy az alkotott politikai törvényekben azon intentió mutatkozik, mintha az 1848-iki törvényhozás nagyon is messze ment volna és mintha már most hátrálni lenne szükséges. Én, tisztelt ház, ha nem is helyeselhetem ezt; de bizonyos, különös szempontból nagyon megmagyarázhatónak találom azt, tudniillik azon szempontból, mely jelenleg irányadó a magyarországi államfölfogással és azon szereppel, melyet a magyar nemzetiség ez államban magának tulajdonit. E tekintetben nagy a különbség azon mozditó eszme közt, mely az 1848-iki törvényhozásban volt, és azon mozditó eszköz közt, mely jelenleg irányadó. Legyen szabad az 1848-iki törvényhozásnak szellemét a választási törvényjavaslattal összeköttetésben, ép ezen különös magyar szempontból egy pár szóval jelezni. *(Halljuk!)* . . .

Nézetem szerint az 1848-ki törvényhozásnak mozgató eszméje az volt, midőn Magyarország összes polgárainak a szabadságot adományozta, midőn democratikus intézményeket hozott be, hogy Magyarországnak összes lakossága, tudniillik a különféle nemzetiségek, be fognak olvadni azon nemzetiségbe, mely magának ezen szabadság kivivását tulajdonitotta: s ez a magyar nemzetiség vala.

Az 1848-ki törvényhozásnak főgondolata az volt, hogy Magyarország lakosaiból lehet-e egy nemzetet teremteni, hogy lehet-e Magyarországból egy nemzeti államot csinálni. De ez nagyszerü óriási tévedés volt; mert nem ismerték sem a nemzetiségi eszmének, se a democratikus államnak horderejét. A szabadság, a democratia nem gyöngitheti és enyésztheti el a nemzetiség érzelmét, hanem csak szilárdithatja és fokozhatja azt. A democratikus államnak természete az, hogy az állami életben minden tényezőt fölszinre hoz, melyek közé elsősorban tartozik az állam lakosságának természete, mely a nemzetiségben nyilvánul. Midőn tehát az 1848-ki törvényhozás a democraticus intézményeket behozta, és főképen a törvényhozó testületet a népképviselet rendszerére fektette és midőn Magyarországot nemzeti állammá akarta átalakitani: akkor önmagával jutott ellentétbe. A democratiának Magyarországban következménye csak az lehet, hogy nem nemzeti, hanem csak nemzetiségi államot teremtsen.

Ezeket, tisztelt ház, csak azért emlitem, mert mindjárt szólani fogok egy nagy democraticus elvről, melyet én mint az 1848-ki törvényhozásnak consequentiáját tekintek.

Tisztelt ház! Én minden államban nagy szerencsétlenségnek tartom azt, ha a törvényhozó-testületben nem tükröződnek vissza mindazon törekvések, melyek az államban vannak; mert akkor ezen törekvések a parlamenten kivül találnak kifejezést. Hála Istennek, hogy ezen törvényhozó-testület ránk nemzetiségekre nézve azon tér, azon arena, hol szellemileg küzdeni birunk, hol véleményünket őszintén és bátran kifejezhetjük, bármennyire térjen is az el a többség nézetétől; és ne adja Isten, hogy ezen törekvési térről azon térre lépjünk le, a melyen mi egy hazának fiai szemben mint ellenség álljunk. *(Helyeslés.)* Azért óhajtandó volna, hogy azon hidegvérüséggel birjunk, a mely a faj-szenvedélyeken tul van.

Én, tisztelt ház, az állami életben minden tüneményt, minden jelenetet egy magasabb szempontból szoktam fölfogni. És valamint számot adhatok magamnak a magyar nemzetiségnek történetéből az államban: ugy másrészt nem engedhetem meg, hogy a nem-magyar-ajku nemzetiségek hazaellenes törekvéssel vádoltassanak. A nem-magyarajku nemzetiségek törekvései nincsenek a haza ellen irányozva, maga az 1848-ki küzdelem sem volt a haza ellen irányozva; mert nem ismerek oly nyomorult népet, mely saját hazája ellen küzdene; de igenis törekvésük az ellen irányult, hogy az állam, a mely iránt egyenlő pietással viseltetünk, hogy e hazában a magyar nemzetiség ne identificalja magát az állammal és czélja az volt, hogy hazánk a lakosság természetének kifejezése legyen.

Azt hiszem, tisztelt ház, hogy az a tiszta democratiának, hogy ez az 1848-ki törvényhozásnak kifolyása, és azért mi nem magyar ajku nemzetiségek elfogadjuk a törvényhozásnak democratiát és pedig egész kiterjedésében. Mi azt tartjuk, hogy az 1848-ki törvényhozás

[4] Értsd: helyesbítésére.

épen a democratia kifolyása volt és mi azt fön[n] is tartjuk. Az 1848-ki törvényhozás censequentiájának pedig, szemben azon átalakitással, mely az 1848-ik évben a magyarországi állammal történt, mondom, azon consequentiának 26 év után nem kellene hátrálni; hanem előre haladni és a választási reformban egy nagy lépést előre tenni és azon nagy democratikus elvhez nyulni, mely nélkül democraticus állam nem is képzelhető, mely nagy democraticus elv a suffrage universelle, az átalános szavazati jog.

Tisztelt ház! Én ezen nagy democraticus elvről nem fogok szólani, azon szempontból, mely megilletné saját nemzetiségemet; mert minekünk szerbeknek a cenzus és a törvényjavaslatban foglalt egyéb megszoritások nem ártanak; hanem szólni akarok átalánosságban Magyarország és a magyar állam szempontjából.

Magyarországban az átalános szavazati jog egészen más szinben mutatkozik, mint más országokban, s azért is mindazon ellenvetések, melyek az átalános szavazati jog ellen tétetnek: Magyarországban kevesebb érvénnyel birnak.

A souverainité du nombre, a számnak fensége, ha más országokban talán veszélyes és szükségtelen, mert a volonté généralnak, az átalános akaratnak másként is lehet kifejezést adni: Magyarországban az átalános szavazati jog ép azért szükséges, hogy az átalános akarat és ez által Magyarország lakosainak természete kifejezést nyerjen. Tudom, tisztelt ház, hogy ez nem érhető el rögtön; hogy az átalános szavazati jog a democratiának kifejezése legyen: párhuzamban kell mennie az átalános mivelődéssel; mert különben az átalános szavazat épen eszközül szolgálhatna a democratia ellen; Magyarországon pedig eszközéül szolgálhatna annak a nemzetiségnek, melynek kezében van jelenleg az államhatalom.

Ez iránt én semmi csalódásban nem vagyok.[2]

De utoljára az átalános művelődésnek Magyarországban is előre kell haladnia, s az átalános művelődésnek eredménye csak az volna, hogy a nemzetiségi érzetet szilárditsa és fokozza; mert, hogy ezen mivelődés csakis magyar lehet: akkor sem tartanám lehetőnek, ha a magyar népnek azon culturereje volna, mint a németnek. Tehát a müvelődésnek eredménye Magyarországban csak az lehet, hogy a népnek, a magyarországi összes lakosságnak öntudata fokoztassék; ennek eredménye pedig csak az lehetne, hogy lassanként, idővel, nem mondom most, de idővel, Magyarország nem nemzeti, hanem nemzetiségi állammá alakittatnék át; legbensőbb meggyőződésem tehát az, hogy Magyarország idővel — nem mondom most — idővel, és ezt hangsulyozom — vagy lesz egy keleti Svájcz, vagy nem lesz.

Nem kell attól elborzadni; ez az 1848-ik törvényhozás democraticus intézményének következménye; ez consequentiája a democraticus államnak. A magyar népnek csak azon alternativája lehet: vagy velünk együtt haladni, hogy ezen állam szabad, demokratikus állam legyen; vagy pedig azon alternativa, hogy szövetségre lépjen valakivel, gyanus, csalfa szövetségre, mely nemcsak szabadságát, hanem Magyarországot is veszélybe dönti: legyen ezen szövetséges Austria vagy más nagyhatalom.

Hogy a magyar nép, vagy legalább az a többség a törvényhozásban, mely a magyar népet képviselni véli, e két alternativa közt választott, ezt minden események az 1867-ki egyezmény óta nagyon világosan mutatják. Világos dolog előttünk nem-magyarajku nemzetiségek előtt, hogy az 1867-iki kiegyezés a többi között azért is történt, hogy a magyar nemzetiségnek tulsulya biztositva legyen: bár e kiegyezés az 1848-iki vivmányok föláldozásával történt. De az is egy nagy tévedés.

[1] Azonosít.

[2] Értsd: nincs kétségem ez iránt.

1848-ban abban állt a tévedés, mert azt hitték, hogy democratikus institutiók által lehet nemzeti államot teremteni; és most a tévedés abban áll, hogy az gondoltatik, miszerint bizonyos conservatismussal, melynek fonalai az 1867-ki egyezmény folytán Bécsben vannak: lehet egyrészt a nem-magyar-ajku nemzetiségeket féken tartani; másrészt Magyarország szabadságát, önállóságát fön[n]tartani. . . .

Az 1867-ki kiegyezésnek legnagyobb hibája az volt, hogy Magyarország nem magában, nem népeiben kereste erejét; hanem Bécsben. Még nagyobb hiba volt az, hogy ezen kiegyezés által nyert állami hatalom a [nem] magyar-ajku nemzetiségek ellen használtatott.

Ha most a reactió nyiltan föllép: Magyarországban tág térre fog találni.

Ha már tisztelt barátom Mocsáry azt mondja, hogy ma a magyar nép talán jobban szeretné az absolutizmust, mint ezen magyar alkotmányosságot, akkor mit mondjunk mi nem-magyar-ajku nemzetiségek, kiknek az egész alkotmányosság nem egyéb mint egy caricatura. De tisztelt ház, ez mindig így történt, és így is fog történni, míg Magyarország nem maga magában, nem a nép erejében, hanem más valahol keresi sulyának kulcsát; az pedig, hogy saját erejében bizzék: csak akkor lehető, ha Magyarországban demokratikus intézmények lesznek; ha Magyarország a lakosság természete alapján lesz átalakitva. Véleményem szerint minden ellentétet Magyarországban, mely a lakosság közt felmerülhet: csakis a demokratikus institutiok képesek kiegyenliteni; azért én az 1848-iki törvényhozásnak kifolyása, a demokratikus institutióknak kifolyása értelmében a választási reformban csakis az átalános szavazatjoghoz járulhatok. *(Helyeslés a szélsőbal felől).* És miután a szönyegen lévő törvényjavaslatban nincs ezen elv kimondva; azt nem fogadhatom el a részletes tárgyalás alapjául; hanem járulok tisztelt barátom Mocsáry javaslatához.[3]

Hátra van még egy pár szóm magához a törvényjavaslathoz. Nem akarok a tisztelt ház türelmével visszaélni, azért noha sok észrevételem volna ezen javaslathoz; csupán a VI. fejezethez[4] kivánok néhány szót mondani.

Nekem ezen VI. fejezet dispositiója valóságus monstrumnak látszik. Én ilyet sehol a világon, egyetlen európai államban sem találtam, s ha ezt a müvelt államokban valaki olvasni fogja: nem fogja tudni, miféle állam ez a Magyarország: európai-e vagy sem? világos dolog előttem s ezt a nagyon tisztelt belügyminister ur is kimondotta, hogy ez a dispositió nemcsak az ellenzék ellen van irányozva, hanem a nem-magyar-ajku nemzetiségek ellen is. Ezt tisztán kimondotta a tisztelt belügyminister ur; hanem én azt mondom, hogy: hodie mihi, cras tibi![5] *(Nyugtalanság. Fölkiáltások! Hohó!)* Ezen dispositió kétélü fegyver; ha holnap egy reactionárius kormány lép Magyarország élére, mely egészen Bécstől fog függni: akkor ezen dispositio nem a nem-magyar-ajku, hanem a magyar ajku polgárok ellen fog alkalmaztatni; *(Igaz, ugy van! a szélső bal felől.)* és akkor az is megtörténhetik, hogy nem ezen országgyülésbe, mely ezen törvény alapján fog választatni, hanem egy második-, vagy harmadikba az octóberi diploma alapján fogunk a Reichsrathba követeket küldeni. *(Fölkiáltások jobb felől: Tessék!)*

Azonban nem akarok többet mondani; mert ha már a tisztelt belügyminister ur ezt, mint hatalmi kérdést, a nem-magyar-ajku nemzetiségek ellenében nagyon világosan kimondotta: akkor ez egy parlamentben vita tárgya nem lehet.

[3] Ld. 119/A. sz. a.

[4] Vö. *Törvényjavaslat az 1848: V. törvényczikk és az erdélyi II. törvényczikk módositásáról és kiegészitéséről*, 1872–75. évi Képv. Ir. XVIII. 104–105. l. A szóban lévő fejezet szerint választójoguk csak azoknak van, akik legalább 105 forint évi ház-, földbirtok vagy kereskedelmi-ipari (kereskedők, gyárosok) tiszta jövedelem után adóznak, valamint a legalább egy segéddel dolgozó kézmiveseknek és iparosoknak.

[5] Ma nékem, holnap néked!

Hátra van még, hogy egy pár szót mondjak a központi bizottság által benyujtott határozati javaslathoz.

A központi bizottság nagyon helyesen ezt hangsulyozta: „Minthogy azonban minden oly reformnak, mely a képviselő választási ügy szabályozását és annak javitását czélozza, egyuttal a képviseltetés kérdése iránt is intézkedni kell: annálfogva ezen a törvényjavaslatban mutatkozó hézag pótlása czéljából stb.”

Ez természetes folyomány minden civilisált államban és csak Magyarországban kellett az ellenkezővel kezdeni. Nagyon sajnálom, hogy ezen határozati javaslatban minden megemlittetett; csak a határőrvidék nem, a hol pedig még nagyobb az aránytalanság, mint magában Erdélyben. Erdélyben ugyanis az aránytalanság nem átalánosságban áll, hanem csak egyes kerületekben; de a határőrvidéken oly nagy az aránytalanság, hogy annak példája Magyarországon nincs.

A statistikai kimutatások szerint, melyeket a tisztelt belügyminister ur mellékelt: a határőrvidék 108.000 lakosa csak egy képviselőt választ;[6] ez még nagyobb aránytalanság, ha mellőzzük a csajkás kerületet, a hol 34.000 lakosra esik egy képviselő. Sokszor mondatott az itt, az 1848-iki törvényhozás maga a határőrvidékre nézve, hogy ez csak provisorius dispositio[7], ez többször: még tavaly e tisztelt házban mondatott. És mégis e törvényjavaslatban semmi emlités nincs a határőrvidékről; én kérem a tisztelt házat, méltóztassék fölvenni a határozati javaslatba egy módositványt, melyet saját magam és határőrvidéki képviselőtársaim nevében vagyok bátor előterjeszteni, melynek tartalma az, hogy a határozati javaslat 2-ik sorában e szó után „erdélyi” tétessék oda „és határőrvidéki” részeiben stb. A határozati javaslat ennélfogva így hangzanék:

„Mondja ki határozatilag a képviselőház, hogy a belügyminister a választókerületekre nézve létező legszembeszökőbb, s főleg az ország erdélyi és határőrvidéki részeiben fön[n]álló aránytalanságok kiigazitása iránt törvényjavaslatot terjesszen a képviselőház elé stb.” *(Helyeslés bal felől.)*

Azt hiszem, tisztelt ház, hogy legalább egy kis differentiát, egy kis delicatesset kell azon nép iránt tanusitani, mely az országtól századokon át elszakitva lévén, ah[h]oz visszacsatoltatik; tekintsük őket a haza fiainak, s ne ellenségnek. *(Helyeslés bal felöl.)*

Még csak egy pár végszót. *(Halljuk!)* Én a szőnyegen lévő választási törvényjavaslatot Magyarországra nagyon fatálisnak tartom mert mint mondám kétélü fegyver. Magyarország nagy viharok küszöbén áll; azon viharokén, melyek a nagy keleti kérdéssel vannak összekötve, mely kérdés alkalmasint Magyarország sorsa fölött dönteni fog. *(Mozgás. Fölkiáltások: Ohó!)* Mi, a democratia hivei, és nemcsak a nem magyar ajku képviselőket értem ezalatt, hanem azon magyar embereket is, kik azt akarják, hogy ezen állam szabad democraticus állam legyen; mi azt hisszük, hogy ezen viharokon át fogjuk vezetni, kimenteni az országot; de önöknek ott a tuloldalon, uraim, ha ezen nagy kérdés szőnyegre jő, mi szerbek azt fogjuk mondani: majd meglátjuk egymást. Bei Philippi sehen wir uns wieder.[8] *(Mozgás, zaj.)*

[6] A volt bánsági határőrvidék egyetlen választókerülete a karánsebesi kerület, melyet 1873 végétől — az első határőrvidéki választás óta — Doda Traján nyugalmazott határőrtábornok képviselt. Ez volt az ország legnagyobb lélekszámú választói kerülete s egyben a teljes passzivitás beálltakor (1887) a Román Nemzeti Párt utolsó megmaradt kerülete. Végül ez a kerület választotta meg 1888-ban Mocsáry Lajost, a nemzetiségi egyenjogúság korabeli előharcosát, akinek utolsó mandátumát a bánsági határőrvidék román választói biztosították.

[7] Ideiglenes rendelkezés.

[8] Philippinél viszontlátjuk egymást.

C.

1874 jul. 3

Tisza Kálmán beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1872–75 XI. 206–210. l.

. . . . .A mi a határozati javaslatokat illeti, meglehetős számmal adattak azok be. Egy kérdés két határozati javaslatban is emlittetik; az egyikben mással kapcsolatban, a másodikban önállóan és ez a honositási törvény szüksége. Nem szándékom fejtegetni, egyet értek mindazokkal, mik ennek szükséges voltára nézve elmondattak, s én részemről Schwarcz Gyulának ez irányban beadott inditványa[1] ellen csakis azon kifogást tehetném, hogy ő csak a kiigazitásra, nem pedig az eredeti lajstrom kiegészitésére, vagy legalább végleges befejezésére kivánja ezen törvényt megalkottatni; pedig ha nem alkottatik meg addig, mig a legelső összeirás befejeztetik: azon eset fog beállani, hogy vagy a közigazgatásnál a honositási törvény alapján ki kell törölni igen sokat azok közül, kik be voltak irva, vagy ha ezt nem akarjuk: szaporodni fognak ismét eggyel az anomáliák, a mennyiben az előzetesen beirottak ben[n]maradnak, és a velök tökéletesen egyenlő viszonyok közt lévők kimaradnak: tehát az egyik szavazni fog, a másik nem.

Én tehát azt óhajtanám, hogy ha nem is lehet, — a mit én is elismerek, — az előmunkálatok megkezdéseig; de mielőtt befejeztetnék tökéletesen, és mielőtt véglegesen összeállittatnék az első lajstrom: legyen meg a honositási törvény, hogy ennek igényei a megállapitásnál figyelembe vehetők legyenek. *(Helyeslés bal felől.)*

A mi a többi határozati javaslatokat illeti, ezek egyikében az is foglaltatik, hogy a törvényjavaslatnak a visszaélések megtorlására vonatkozó részei mellőztetvén, azok helyett egyátalában nem csak a képviselőválasztási, de átalában minden választási kihágásról külön törvény intézkedjék.

Én nem vonom kétségbe ezen határozati javaslat elvi jogosultságát; ámbár nem ismerhetem el, hogy másutt is választó-törvényekben ne legyenek intézkedések a visszaélések megtorlására. De nem fogadhatom el, bár — mondom — elvi jogosultságát elismerem, ezen határozati javaslatot azért, mert épen úgy, mint az inditványozó képviselő úr: óhajtom, hogy a megtorlások iránt intézkedés, még pedig ugy történjék, hogy az már a jövő választások alkalmával életben legyen; meggyőződésem pedig az, — bármennyire óhajtja ő s óhajtom én, — ha ezt külön törvény föladatává tesszük, tekintve egyéb teendőinket: nem az lesz az eredmény, hogy egy kimeritő, egy jobb törvényes intézkedés fog ez irányban történni; hanem az eredmény az lesz, mit ő bizonnyal velem együtt igen sajnálna, hogy semmiféle intézkedés nem fog történni, s ez azon szempont, a miért határozati javaslatának ezen részét el nem fogadhatom.

Hátra van még, tisztelt ház, a Mocsáry képviselőtársam által benyujtott határozati javaslat, a mely a választási törvény elvetésével oda kivánja utasittatni a ministeriumot, hogy az átalános szavazati jog és a titkos szavazás alapján a kerületeknek rendszeres uj beosztásával, s a községenkénti szavazásnak behozatalával készitsen egy uj törvényjavaslatot.

Ki fogom fejteni később, tisztelt ház, hogy én ezen törvény mielőbbi megalkotását bizonyos föltételek mellett miért óhajtom; de most csak azt jegyzem meg, hogy épen azért, mert óhajtom, hogy már a legközelebbi választás ne a régi mód szerint tör-

[1] Képv. Napló 1872–75. XI. 200–201. l.

tényék: azt, hogy ezen törvényjavaslat visszautasittatván, egy egészen uj alkottassék, semmi szin alatt nem fogadhatom el. De nem is tartanám ezt még azon elvek érdekében is szükségesnek; mert kivévén épen és egyedül a kerületek uj beosztását, a többire nézve a részletes tárgyalásnál lehetne módositványok utján intézkedni. *(Helyeslés bal felől.)* Azonban én részemről az abban fölállitott nézpontoknak és elveknek barátja, vallója nem vagyok s legelőször is ki kell jelentenem, szemben azzal, a mit ő fölállitott, hogy én a választási jogosultságot átalános mindenkivel veleszületett emberi vagy természeti jognak nem tartom. *(Helyeslés.)* Minő jog a választási jog? olyan, amit nem is lehet másutt, mint államban gyakorolni; *(Fölkiáltások: Ugy van!)* tehát az nem a természeti állapot kifolyása, a melyben nem gyakorolható; hanem ez az államban élés kifolyása. *(Helyeslés.)* Az alapot tehát, a melyet fölállitott, már magában nem fogadhatom el.

Hátra van még, hogy más alapon, ugy, mint állami jog helyes-e az átalános szavazati jog vagy nem? Hosszas vitába ereszkedni nem fogok; de főbb vonalaiban nézetemet kénytelen vagyok elmondani. *(Halljuk!)*

Én részemről azt tartom, hogy minden államnak föladata oda törekedni, hogy minden fia, vagy ha tetszik, még idővel talán minden gyermeke képesitve legyen müveltség, függetlenség és öntudatos hazafi meggyőződés által arra, hogy ezen fontos jogot gyakorolhassa. *(Helyeslés.)*

Nem azért, mintha ez természeti joga volna, de azért, mert az állam föladata minden polgárát a lehető legmagasabb szinvonalra emelni igyekezni. De ismét meggyőződésem az, hogy a hol ezen helyzet még elő nem állott: az átalános szavazati jog nem elvei, nem benne rejlő bünöknél fogva, hanem azért, mert a viszonyok közé nem való, mindig és mindenütt épen a szabadságnak fog ártalmára lenni. *(Élénk helyeslés.)*...

Szerintem az igazság ott van, hogy az átalános szavazatjog önmagában nemcsak bajt nem okoz; de ha megvannak a kellő viszonyok, melyekben alkalmazandó; minden államnak javára fog válni. De ha behozatik, mielőtt e viszonyok megvolnának: minden államnak és mindenütt a szabadságnak van kárára. *(Helyeslés.)* Ez az, tisztelt ház! a miért én ma minálunk az átalános szavazati jogot behozni nem kivánom. *(Helyeslés.)*..

Én különben tisztelt ház azon, hogy Polit képviselő ur a választási törvényt azzal vádolja, hogy az a nemzetiségek ellen alkotott törvény: nem csodálkozom, mert nincs jogom csodálkozni akkor, midőn egy nemcsak politikai nemzetiségre, de eredetére nézve is magyar képviselőtől[2] az ezelőtt való napon — legalább az erdélyi censusra nézve — ugyanezt hallottuk. *(Zajos fölkiáltások: Igaz! Ugy van!)* Meg lehet azt a censust: meg lehet ezen törvény minden egyes tételét támadni; de nem tudom, meggondolta-e azon képviselő ur, a ki nemzetiségi szempontból támadta meg a censust, hogy vaj[j]on minő erőt kölcsönöz az ellenünkben az országban, és annak határán kivül intézett ilynemü agitátióknak, midőn, mint magyar ember, mint egy pártnak vezérfia,[3] adja oda nevét ily agitátió támogatására. *(Fölkiáltások: Igaz!)*

Uraim! — Parlamentben nem tudom ezt másképp kifejezni: ez nagy könnyelmüség; *(Igaz! Ugy van! a jobb és bal oldalon)* higyjék el, hogy igen nagy, igen bünös könnyelmüség. *(Élénk tetszés-nyilatkozatok a jobb és bal oldalon.)*...

[2] Utalás Mocsáry Lajos 1874. júl. 1-én mondott képviselőházi beszédére (ld. *A.* irat), melynek az erdélyi cenzusra vonatkozó megállapítását Tisza Kálmánnak adott válaszában — 1874 júl. 7-én a Házban megismétli. (Ld. Képv. Napló 1872—75 XI. 314—15. l, ill. 119/E. sz. irat).

[3] A függetlenségi párt elnöke.

D.

1874 júl. 6

Babeș Vince beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1872—75 XI. 294—296. l.

... Tisztelt ház! Bátor leszek azokra, mik több oldalról, de főleg igen tisztelt Tisza Kálmán képviselő ur által fölhozattak, nevezetesen a nemzetiségekre nézve, azok állitólagos tendentiáira, röviden egy pár megjegyzést tenni csak azon czélból, hogy helyreállitsam — nézetem szerint — az igazságot. Két pont van főleg az igen tisztelt képviselő ur beszédében, a mely hatalmasan kikel a nemzetiségek ellen és ez a két pont igen tisztelt barátom Polit képviselőtársamnak két nyilatkozatára vonatkoz ik.

Az első az, hogy Tisza Kálmán tisztelt képviselő ur nagyon ros[s]z néven veszi neki, hogy megemlékezett egy bizonyos keleti Svájcról, vagyis foederalis államról. Én, megvallom, tisztelt ház, hogy ha Polit tisztelt barátom inditványt tett volna a házban, hogy a tisztelt ház egy ily állammá alakitsa Magyarországot; én is ros[s]z néven vettem volna neki, mert ez nem a mi programmunk ... Én nem mondom, hogy ez helyes, nem is tartom épen szükségesnek; mert a mi programmunk szerint mi lehetünk boldogok a nélkül is. Nekünk egy pár föltételünk van, melyeket ha elérhetünk, csendesen békén lehetünk az országban. Ez a föltétel az, hogy a művelődés a lehetőségig biztosittassék és könnyittessék, hogy a nem-magyar-ajku polgárok ugyanazon előnyökkel, politikai jogokkal és biztositékokkal ruháztassanak föl, mint akármelyik más. Ha ez megtörténik: akkor azt tartom, nincs szükségünk foederatióra, mert akkor megvan a testvériség. De ehhez mindenekelőtt őszinteség és becsületesség szükséges. Ha ez meglesz: nem kell, hogy fenyegessük egymást; s ha nem lesz meg: akkor akármennyire hizelkedünk egymásnak, még sincs igazi testvéri szeretet és együttmaradás. S hát hogy vagyunk azon föltételekkel? Vizsgáljuk csak meg. Először is a művelődési joggal; ebből ki fog tetszeni, hogy lehet-e ép ésszel és jogossággal tagadni, miszerint legalább látszatja csakugyan van annak, hogy a magyar kormány és az országgyülés magyarositani akar. Kezdjük elölről; igaz megadatott nekünk az autonomia az egyházra nézve és megadattak a confessionalis[1] iskolák, hanem minden executiva[2] nélkül; hisz ha van becsületesség és őszinteség, majd kölcsönzi az executivát a kormány; de mi történt e téren? Még eddig semmi. A tisztelt cultusminister ur kimondotta körleveiben, hogy ő nem tesz különbséget a felekezeti és közös iskolák között; továbbá azt is elrendelte, hogy mindenkinek szolgáltassanak meg a szükséges tanitási eszközök, csakhogy megtehessék kötelességeiket. De megadatnak-e az eszközök? Igen; száz eset közül egyben s nem a kormány intézkedése folytán, hanem egyik-másik tisztviselő, legyen az községi biró vagy szolgabiró, kegyességéből; de az ország legnagyobb részében a szegény tanitók majd éhen halnak, fizetéseiket rendesen nem kapják, a gyermekeket az iskolába nem küldik, és ha ezen bajon a helység birái néha segiteni akarnak: akkor azt mondják a szolgabirák, hogy — nem kötelességük, mert ezt a törvény nem parancsolja, mert nem közös iskola. E szerint oda jutottunk, tisztelt ház, hogy ma az alkotmányos korszakban, a tisztelt magyar kormány hétévi uralkodása után, a mi népiskoláinkban a tanitványoknak harmadrésze

[1] Felekezeti.

[2] Végrehajtási utasítás.

nincs, mint az absolutismus alatt 1857, 1858- és 1859-ben voltak. *(Közbeszólás jobb felől: Hát miért nem küldítek őket iskolába?)* Én nem okozok senkit, én csak tényeket hozok föl. Tétettek is e tekintetben panaszok a ministeriumhoz és a megyékhez minduntalan; de eddig ezen bajon nem segitett senki, és ennek következése az, hogy minálunk a főiskolákban ma már egyharmada sincs azon ifjuságnak, mely az absolutizmus alatt volt, ugy, hogy saját szemeinkkel látjuk, mint enyészik el az intelligentiánk, mint megy visszafelé műveltségüek. Ez tény; ha ezt a kormány nem tudná, sajnálnám; de ugy tudom, hogy ismeri.

De menjünk tovább. Jött a nemzetiségi törvény létre. *(Fölkiáltások: Dologra!)* Méltóztassanak megengedni, az mondatott itt, és nevezetesen az mondatott Tisza Kálmán képviselő ur által, hogy minden megadatott a nemzetiségeknek. *(Fölkiáltások: Igenis, minden!)* teljes egyenlőségök van, és ha most is izgatnak és elégedetlenek: akkor büntetésre méltók, és erre helyeslésben tört ki az egész ház. *(Fölkiáltások jobb felől: Most is helyeseljük!)* Méltóztassanak megengedni, hogy elmondjak egy esetet. A nemzetiségi törvénynek nem tudom, hányadik §-ban, de egyébiránt Tisza Kálmán képviselő ur szinte idézte, biztosittatott, hogy a középiskolákban a gymnasiumokban ott, hol a nemzetiségi tömeg nem magyar, a többségben lévő nemzetiség nyelvén is tartassanak előadások: Kérdem a tisztelt kormányt, vaj[j]on hét év óta tett-e a tekintetben legkisebb intézkedést is? Többet mondok. Ezelőtt más[od]fél évvel, 1871-iki decemberében, merészeltem egy interpellatióval föllépni,[3] melyben kérdeztem a minister urat, hogy tett-e és mit tett e tekintetben? mire az akkori minister, Pauler azt válaszolta,[4] hogy igenis tett; mert én azt inditványoztam, hogy ha eszközei nem engedik, szavazzunk még neki több költséget. Igenis tett, mondá ő, mert Temesvárott, Lugoson a tanárok tudják a román nyelvet, és tanitják is, sőt mi több, eszközei elégségesek. Én akkor figyelmeztettem a tisztelt házat, hogy ebből egyetlen egy szó sem valóság, hogy Temesvárott, Lugoson, Nagyszebenben egyetlenegy tanár sem tud románul, s ezt ki is mutattuk az akkori ministerelnöknek Andrássy grófnak is. És ki volt az, aki ezt a feletetet tudomásul vette? Hogy a tisztelt jobboldal tudomásul vette, azon nem csodálkozom; de tudomásul vette Tisza képviselő ur pártja is. És ki volt az, aki engem a legrútabb módon megtámadott azon felszólalásomért? Volt épen ezen oldal journalistikája, mely oly megtámadást intézett ellenem, milyennek ily ügyben életemben soha kitéve nem voltam, és megtámadtattam mint a magyar állam legnagyobb ellensége, és pedig csak azért, mert megtámadtam a ministert, hogy miért nem teljesiti a törvényt? Kérdem már most ily tények ellenében, hogy lehet mondani azt, hogy a nemzetiségekért mindent megtettek, és nincs okuk elégedetlennek lenni.

Láttuk, hogyan van a dolog a többi intézkedésekkel. Arra hivatkozott Tisza Kálmán képviselő ur, hogy az első-folyamodásu biróságoknál megadatott a nyelv. *(Fölkiáltások jobb felöl: A dologra!)* Bátor voltam megjegyezni azt, hogy nagyon tartok attól, hogy a biróság, mely előtt ügyemet védenem kell, elfogult lesz; méltóztassanak meghallgatni most az igazságot, ha megtapsolták a valótlanságot. Az elsőbiróságoknál s a municipiumoknál megadatott a jog és ott szabadság van, — mondatott, — én azt is tagadom. Tisztelt ház! Semmi biróságnál, legalább Magyarországon és a Bánságban nem is fogadnak el mást, mint magyar folyamodást. *(Egy hang jobb felől: Nem ugy van! Nem való!)*

[3] 1871 dec. 10-én Ld. 1869–72. évi Képv. Napló XIX. 4–5. l.

[4] 1871 dec. 17-én Ld. 1869–72. évi Képv. Napló XIX. 264–65 l.; u. o. Babeş viszontválasza (265–67. l.).

Nálunk Aradon legalább ott van a biróságnál a rendelet, mely szerint nem fogadtatnak el más nyelven, mint magyarul irt beadványok a törvény ellenére. A nemzetiségi törvény megengedte azon tisztviselők számára, a kik nem tudják az állam nyelvét, [hogy] saját nyelvöket használhassák. Ám ez is betiltatott; úgy tudták tudniillik interpretálni[5] a törvényt, hogy elvették tőlük a jogot. Kérdem tehát, tisztelt ház, hol van még biztositva a saját nyelv használati joga a nemzetiségeknek? én legalább nem tudom. Ne méltóztassék minduntalan minket fenyegetni azzal, hogy a nemzetiségi törvényt megváltoztatják, mert majd mi fogunk föllépni és kérni a nemzetiségi törvény megszüntetését, mert jobb törvény nélkül, mint törvénnyel, és azt minden nap megsérteni.

Ha ez igy van, és nem lehet tagadni, hogy igy van, — mert tapasztaljuk és érezzük: — miként lehet mondani azt, hogy nincs ok az elégületlenségre? Erre nem mondhatok egyebet, mint, a mit az idegen lapok, a mit például a tegnapi „Presse", hogy: tessék őket isolálni, tudniillik a népnek megadni, a mi őt illeti, igazságot szolgáltatni minden tekintetben, és akkor megszünnek izgatók lenni, és nem csak azt mondom, hogy megszünnek; sőt átmennek az izgatók is önökhöz.

Minden embernek más fogalmai vannak az emberi műveltségről; én, ha meg vagyok győződve arról, hogy valami ros[s]z vagy ártalmas: én a mellett nem szavazok; meglehet, hogy valaki más pactálni tud a rosszal is: én nem tudok soha, és ebben van az oka annak, hogy épen ezen törvényjavaslatot sem tartom az 1848-iki törvények helyes correctivumának,[6] nem tartom jobbnak, mint az; hanem igenis bonyolultabbnak.

Méltóztatnak látni, hogy csakugyan van okuk elégedetlenségre a nemzetiségeknek. Szüntessék meg azokat, és megszünt a baj, nem lesz itt soha vita az iránt: ha megengedtetik nekik, hogy művelődjenek, és szabadságban kifejtsék erejöket. De ha igazságosak akarunk lenni, meg kell engednünk, hogy a felsőbb intézetekre is ki kell terjeszteni a művelődhetést; mert ha azt akarják, hogy meggyőződjék a világ róla, hogy a román, a szerb, a tót a műveltséget akarja: az által nem segitenek rajta, hogy csak az alsóbb fokú művelődést engedjük neki saját nyelvökben. Eddig erre nincs módja.

Mi kell például Erdélyre nézve izgatóbb, mint az, hogy a románok közepett egyetem állittatik föl, és nem ugy, mint az 1,200 000 román várta és követelte, a paritás elvén, mindkét nyelven tanittattatnak a tárgyak. Mit vesztett volna az ország, ha ezt megteszik a románoknak, és ha módok nyujtatnak nekik, hogy saját nyelvökön művelődhessenek. Megtanulják ők szivesen a magyar nyelvet, sokkal szivesebben, mintha erre őket kényszeriteni akarják. A kényszer megsérti az emberi méltóságot, és higyjék el, hogy elmult az idő, a midőn kényszerrel lehet[ett] jó polgárt nevelni. A meggyőződést, hogy jót akarnak: nem ugy lehet terjesztgetni a nép között, a mint most történik. Kezdjék el máskép, és meglátják, hogy közmegelégedés lesz az országban.

Nem tudom, hogy itt a fenyegetések mit jelentenek. Nem értem azokat, és nagyon tartok tőle, hogy azon borzasztó fenyegetések, melyeket Tisza Kálmán képviselő ur ok nélkül kiejtett, ugy magyaráztatnak, hogy félelemből erednek. Pedig nincs ok a félelemre. Hiszen olvastam, hogy e nemzetiségi támadások szunyogcsipések. Én is azt mondom, hogy ugy van; hanem azt nem látom át, hogy hát hogyan jutott eszébe Tisza Kálmán képviselő urnak Krupp-ágyukkal lőni a szunyogokra! *(Egy hang: Ki kell füstölni őket!)* Tessék kifüstölni őket, ha gondolják, hogy segiteni fog; de ne lőjjenek ellenök Krupp-ágyukkal; mert nem lehet tagadni, hogy ez más gondolatra hozza a világot. És most csak egyet emlitek, nem azért, hogy helyeseljem a dolgot saját szempontomból;

[5] Magyarázni.

[6] Javításának.

hanem hogy vizsgáljam és constatáljam az igazságot. Polit tisztelt képviselőtársam saját nevében, mert fölhatalmazása erre nem volt senkitől, azt mondá, hogy a keleti kérdést a demokratia fogja megoldani, és világosan kijelentette, hogy a magyar demokratia együtt fog működni a nemzetiségekkel e kérdés megoldásában, és ez által meg fogja menteni Magyarországot. De ő tovább ment és a tuloldalnak, melyet reactionariusnak nevezett, azt mondá, hogy a szerbek velök Philippinél találkozni fognak. Ez világos, hogy önökkel a tuloldalon. Ezt nem lehet máskép magyarázni, és igy magyarázta a körülöttem ülő egész oppositio.[7] És mégis, mi ösztönözte Tisza Kálmánt, a liberalis és democraticus férfiut, hogy a reactiónak odadobott kesztyűt fölemelje? Hanem megmagyarázom én: hogy miért tette ezt. Ha én arról lennék meggyőződve, hogy nem a democratia oldandja meg a keleti kérdést, hanem a reactio és az absolutismus, ha tehát én annak ellenkezőjét állitanám, amit Polit állitott, hogy tudniillik én az absolutismussal fogok működni: Tisza Kálmán képviselő ur épp ugy kikelne ellenem.

Méltóztatnak tehát látni, hogy itt ürügy kellett, hogy egy pár pompás szót penggessen, melyet megtapsoljon a ház, és azután variálják a hirlapok. Hanem legyenek meggyőződve, hogy erre mitsem adok; mert ezek csak frázisok. Ha önök tényeket, valóságos tényeket nem tudnak fölhozni meggyőződésünkre, tényeket azok ellen, a miket én fölhoztam arra nézve, hogy e hazának üdvös csak az lehet, hogy minél többen osztakozzanak a polgári jogokban: addig nem fogunk megelégedve lenni. A fölhozott tények irányozzák a mi magunktartását.

Ez az ok, a miért fölszólaltam.

E.

1874 jul. 7

Mocsáry Lajos válasza Tisza Kálmánnak a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1872–75 XI. 314–315. l.

... Megvallom, tán nem is szólaltam volna föl ez alkalommal ha nem mondtam volna a tisztelt szónok uraknak a divatos szólás-forma szerint, hogy majd találkozunk Philippinél — a részletes tárgyalásnál; azonban Debrecen város érdemes képviselője[1] oly éles támadást, oly sulyos vádat emelt ellenem, és közvetve azon párt ellen, a melyhez tartozni szerencsém van, hogy engedelmet kell kérnem a tisztelt háztól arra, hogy ezt ott igyekezzem megczáfolni, illetőleg utasitsam vissza, ahol a támadás és a vád történt. Bocsánatot kérek, nem én vagyok az oka annak, hogy e miatt a ház idejéből néhány perczet elrabolni kénytelen vagyok. *(Halljuk!)*

Mit mondottam én, a miért a képviselő ur oly élesen megtámadott, oly erős váddal illetett? Szólván az erdélyi állapotokról, ezt mondottam: „Az, hogy az erdélyi állapotoknak megváltoztatása nem foglaltatván be a törvényjavaslatba, hogy tovább is fön[n]marad azon botrányos állapot, azon, különösen az oláh nemzetiségre valóságos reális jogsérelem, mely ottan a választási censusban és a kerületek beosztásában rejlik, — egyike azon okoknak, hogy a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául sem fogadhatom el".

[7] Ellenzék.
[1] Értsd: Tisza Kálmán.

Ez volt az a nagy bűn. Ezen öt-hat szóban foglaltatik mindaz, a mire a tisztelt képviselő ur ellenem irányzott sulyos vádját alapitotta; ez volt az egész; beszédemnek egyéb részleteire, — hivatkozom a naplóra, — nem vonatkozott. Mit mondott erre a tisztelt képviselő ur? az, azt hiszem, még élő emlékezetében van a tisztelt háznak, ismételni nem szükséges.

Most már erre nézve bátor vagyok csak annyit kérdezni, hogy vajjon lehet-e abban bünös könnyelmüség, hogy ha én ezen constatálok egy kétségtelen meglévő tényt és hogy ha én ezen ténynek fölemlitése által mintegy azt akarom eszközölni, oda, abba az irányba akarok legalább hatni, hogy ezen igazságtalanság, ezen valóságos reális jogsérelem megszüntettessék. Én tökéletesen azon az állásponton állok, a melyen a tisztelt képviselő ur a nemzetiségi kérdésre nézve; átalában abból, hogy, szerintem, a nemzetiségek által szenvedett valóságos jogsérelmeket orvosolni kell: ebből következtetéseket az ellenkező irányban vonni nem lehet.

Hiszen a tisztelt képviselő ur maga is kijelentette multkori fényes beszédében, hogy igenis, fogunk találkozni Philippinél, és az utolsó csöpp vérünkig fogjuk, — ezt ugyan nem ugy mondta, de legyen szabad nekem megtoldani, — megvédeni a magyar államiságot azok ellen, kik azt megtámadni merészlik. De ő is kimondotta, hogy azon megtámadások, melyeknek kitéve vagyunk; egy pillanatig sem tántoritnak el bennünket attól, hogy eleget tegyünk annak, a mit az igazság és jogsérelem megszüntetése követel, tekintet nélkül arra, hogy kit illet a jogsérelem orvoslata.

De hogy épen az erdélyi állapotok tekintetében, épen az ottani román nemzetiség viszonyára nézve tökéletesen egy állásponton vagyunk, vagy legalább voltunk 1872-ben, tehát aránylag igen rövid idővel ezelőtt: azt legyen szabad nekem adatokkal bebizonyitani. *(Halljuk!)*

„1872-ben a tisztelt képviselő ur tette meg az akkor beadott választási törvény ellen ellenindítványát;[2] ezen inditvány indokolásában a következők foglaltatnak: miután a választási törvények módositásáról és pótlásáról szóló törvényjavaslat *(Olvas)* meghagyja eddigi választási törvényei[nk] leglényegesebb hiányait, jelesen: a) meghagyja Erdélyben az igazságtalan, a Magyarország igen nagy részében lévőnél magasabb censust; b) meghagyja ugyanott a képviselőknek a kerületek helyett hatóságonkénti választását; c) meghagyja azon indokolhatlan anomáliát, a mely Erdélyben a választási jogosultság fölosztásában van, lévén 2,500 lelket számláló város, mely épen ugy képviselőt választ, mint más, 200.000 lakossal biró törvényhatóság," sat.; tehát az akkori határozati javaslatnak, mely szerint elveti az akkori választási törvényjavaslatot, első pontja az volt, hogy meg akarja szüntetni azon igazságtalan census és kerületi fölosztást, mely Erdélyben a románokra nézve fön[n]áll. *(Mozgás a balközépen.)*

Talán azt fogják mondani, hogy ő nem szólt a románokról, hanem átalánosságban; erre nézve fölvilágositást ad a tisztelt képviselő urnak ugyanakkor tartott indokoló beszéde, melyben a következők állanak, engedelmet kérek, hogy egy rövid passust abból is fölolvashassak. *(Olvas:)*

„1848-ban uj volt az egész; 1848-ban azok, kiknek irányában ezen intézkedés nem volt helyes, nem érezték még ennek reájok nézve sujtó hatását, és az 1848-iki törvényhozás legalább is menthető, ha, tekintettel az akkori viszonyokra, — az erdélyi törvényhozásról beszélek most, mert ez alkotta ezen törvényt — mondom, ha tekin-

[2] Ld. Tisza Kálmánnak az 1872. évi választási törvényjavaslat képviselőházi vitájában 1872 febr. 22-én elhangzott beszédét és ellenzéki inditványát (Képv. Napló 1869–72. XXI. 212. ill. 215. l.)

tettel az akkori viszonyokra, mindenekelőtt azt tartotta szem előtt, hogy semmi olyat ne tegyen, mi által a már akkor magát sejtetni engedő küzdelmek idejére elidegenithesse azokat, kikre legelső sorban kellett számitania. De ma már a joggyakorlat, a jogélvezet folytán sokkal érzékenyebb a sérelem azokra, kiken ezen igazságtalanság történik. A másik résznek pedig ideje volt belátni, hogy nem szabad a maga számára oly előjogokat követelni, mely ellenkezik azon jogegyenlőségi elvvel, melynek különben ő maga is annyit köszön, s így, ha átalában ma a választási törvényhez hozzányulunk: én legalább részemről lehetetlenségnek tartom, hogy ily nagy igazságtalanság továbbra is érvényben maradjon. *(Helyeslés bal felől.)*

Ha nincs is megnevezve a román és magyar, de hogy itt a románokról és a magyarokról van szó: azt hiszem, az világos. *(Nagy zaj; ellenmondás a balközépen. Szavazzunk! Jobb felől.)* Tehát igazságtalannak mondta a tisztelt képviselő ur az ottani kerületi beosztást, igazságtalannak mondta a censust. Miért igazságtalan? Azért, mert jogsérelmet követ el valakin. Kik voltak azok, akiken a jogsérelem elkövettetett? A románok. *(Ellenmondások a balközép felől. Különbség nélkül!)*

Kérem, a tényeket megtagadni nem lehet; hiában méltóztatnak közbeszólani, mert azért, hogy vannak köztök magyarok is: olyan aránytalanul nagyobb számmal vannak a kifosztottak között a románok, hogy azt kétségbevonni nem lehet: a potiori fit denominatio.[3] *(Zaj a balközépen.)*...

F.

1874 jul. 20

Roman Sándor beszéde a választási törvényjavaslat részletes tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1872–75 XII. 201–202. l.

Horváth Gyula képviselőtársam beszédében[1] a chauvinismust egész a cynismusig potentirozván, érvek helyett szenvedélyes kifakadásokkal küzdött egy ros[s]z ügy védelmére. Tisztelt képviselőtársam nagyon fiatal még ez irányban, nagy reményekre jogosit, hogy ki fogja magát ebben képezni; azonban annyi invectivákkal[2] élt, hogy lehetetlenség mellőznöm beszédét.

Ő először is Eitel Frigyes képviselő urnak szemére vetette, hogy nem liberális. Már engedje meg nekem a tisztelt képviselő ur, hogy megmondjam, miszerint ő legkevésb[b]é van jogositva megitélni mások liberalismusát; mert eddig még mindig legdesperáltabb reactionárius természetü ügyek lovagjává vetette föl magát, azok mellett küzdött.

Emlékezik a tisztelt ház, hogy mikor Heiszler Ferdinánd zarándmegyei főispán kinevezéséről e házban szó volt; senki sem akadt e házban, hogy védelmére kelt volna annak, ki 1849-ben a haza ellen küzdött és sok székelyt lemészároltatott, hanem csak egyedül Horváth Gyula képviselő ur avatta föl magát Heiszler lovagjává és védelmezte, ugy most is védelmére kel a népjogok megszoritásának, és nem elégszik meg azzal, hogy báró Kemény Gábor jogszoritó módositását[3] ajánlja; hanem kéri, imprecálja, conjurálja[4] a tisztelt házat, hogy az Istenért a magyarok, kik mindig hü fiai voltak a hazának, nem

[3] A hatalmasabbtól (*értsd:* a többségtől) lesz a kinevezés.
[1] Képv. napló 1872–75. XII. 194–196. l.
[2] Éles támadással, sértéssel.
[3] Képv. Napló 1872–75 XII. 32–34. l.
[4] Szidalmazza, esdekli.

kivánnak privilegiumot és a románoknak adjunk! Ez nem lehet! Azt kivánja tehát a tisztelt képviselő ur, hogy a románok ily módon megbüntettessenek. Ez is oly liberalismus, mely alább áll az osztráknál, mert azok 1848-ban, midőn behozatott a „Gleichberechtigung"[5], nem tettek semmi kivételt a németek részére sem. Tehát ezek is szabadelvüebbek voltak, mint a tisztelt képviselő ur.

Beszélt a tisztelt képviselő ur még eshetőségekről, ezekkel akarván a ház határozatára hatni; de nem mondá, micsoda eshetőségek! Megmondom én tisztelt képviselő urak, ha a tisztelt ház elfogadja a Nemes Péter képviselő ur által beadott módositványt[6], biztos lesz a megelégedés és bizalom a magyar kormány és a magyar nemzet irányában, nemcsak a románok, hanem Erdély összes népessége részéről, mert ne felejtse a tisztelt ház, hogy igen sokan vannak Erdélyben a törzsökös magyarok között, a kik az „unió"-tól egészen mást vártak és az Erdély irányában követett eljárás miatt elégedetlenek.

Sőt e tisztelt ház tulsó oldalán vannak többen és különösen egy kitünő képviselő ur azon esetre, ha a ház a Kemény Gábor féle módositványt fogadná el: őszintén kinyilatkoztatta, hogy akkor nem fog csodálkozni azon, ha egyetlenegy román képviselő sem fog többé a kormány pártjára állani.

A másik eshetőség, mely szintén biztosan be fog következni, és ugy látszik épen ez az, a mi Horváth Gyula tisztelt képviselő urat arra inditotta, hogy pro aris et focis[7] küzdvén, ezen eshetőséget elhárittassa, — nem mondta meg ugyan, tehát kénytelen vagyok én megmondani, hogy Küküllő-megye nem fogja többé ide küldeni őt, valamint más választó kerületek sem fogják többé ide küldeni azokat, a kik jelenleg itten a kormányt és a ház többségét ámitásokkal tévutra vezetni törekszenek.

Ez lesz az a két eshetőség és biztosithatom a tisztelt házat és kormányt, hogy ha hatalmi kérdésnek veszi a választási törvényt: ez esetben is, a mit nem hiszek, két irányban lehetvén azt értelmeznem, egyike sem tartható. Mert ha a hatalmi kérdést ugy veszem föl, mint a politikai nemzet többségének, — az ugyanazon politikai nemzet kisebbsége, de tetemes része, tehát — saját honfitársai ellenében czélbavett erőszakoskodást, ez államböleseségnek nem tekinthető. Ha pedig a hatalmi kérdés pártszempontból tekintetnék: akkor is, megvallom, nagyobb istápot adhatnának a kormánynak azon uj képviselők, a kik a választási törvény általam jelzett értelmében választatnának meg, mint az eddigiek; mert hátuk mögött volna a nép: midőn jelenleg azon urak háta mögött senki sincs. A támadható scrupulusokra nézve megjegyzem, hogy pauca sapientia regitur mundus,[8] — azt pedig, hogy a tisztelt kormánynak még ezen pauca sapientia is hiányoznék arra, hogy az erdélyieket megnyerni tudja, nem hihetem.

Áttérek egy körülményre, a mit szintén fontosnak tartok. Mocsáry tisztelt képviselő urnak az vettetett szemére, hogy ő, magyar ember létére, az erdélyi románok védelmére kelt.[9] Uraim, ez nem megrovandó, hanem szerintem, nagy érdem; ez Mocsáry képviselőtársunknak kiváló érdeme, hogy épen magyar ember létére tette ezt, mert egy nemes érzésü nemzetnek, mely a szerencsétlenségek iskoláján maga is keresztül ment, s tudja mi az elnyomatás, akkor midőn önönmagának visszaadatik és jogai teljes gyakorlatában van: nem lehet kiméletlel és méltányossággal nem viseltetnie honpolgártársai iránt.

Ezen nemes érzésnek adott kifejezést Mocsáry képviselőtársunk, midőn az erdélyi románok érdekében fölszólalt. Én ezt épen a törzsökös magyaroktól várom; sőt meg-

[5] Egyenjogúsítás
[6] Képv. Napló 1872–75 XII. 177–179. l.
[7] Oltárokért és tűzhelyekért (é. hitünkért és szabadságunkért).
[8] Kevés bölcseséggel kormányozzák a világot.
[9] Ld. Mocsáry L. 1874. júl. 7-i felszólalását. (*E.* irat.)

vallom, hogy az e házban meglehetős számmal található nem magyar-ajku chauvinistáktól azt épen nem várom és szájukból ily nemes érzelmü nyilatkozatot bizonnyal hallani nem is fogok.

A tisztelt ház tagjai közt sokan vannak, kik nemzetiségek által választattak; de daczára ennek nem hogy szót emelnének azok érdekében, inkább minden alkalmat felhasználnak arra, hogy olcsó patriotismus dicsőségeért azok ellen ok nélkül is kikeljenek.

Midőn látom ezt, s látom azon nagy aránytalanságot, melyben a nemzetiségek képviselve vannak, s látom künn a haza polgárainak hangulatát, és ebben a tisztelt ház többségének alakulása módját: eszembe jut Eusebius[10] ecsetelése, midőn a IV.-ik századbeli keresztény világ állását imigy jelezte „Orbis christianus ingemuit se videns esse Arianum."[11] Nem a chauvinistáktól tehát, hanem a törzsökös magyaroktól várom én azt, hogy irányunkban igazságosak és méltányosak legyenek...

120.

1874 aug. 1

Babeş Vince interpellációja a határőrvidéki erdők tárgyában.

Képv. Napló, 1872–75 XIII. 98. l.

Az interpellatiót leszek bátor röviden előterjeszteni.

A mint méltóztatnak tudni, a határőrvidék bekebelezése alkalmával törvényileg kimondatott, — a mi ugyan ő felsége törvénye által már korábban kimondatott, de ezen törvény csak a mult évben czikkelyeztetett be,[1] — hogy a volt határőrvidéki erdők meg fognak osztatni az állam és a községek közt két egyenlő részben.

Erre már közel két éve három bizottság működött, és pedig egy központi bizottság Temesvárott, és két helyi bizottság; az egyik Fehértemplomban, a másik Karánsebesen.

Ezen bizottságok eljárásáról a volt határőrvidéken mit sem tudnak, csak azt látják, hogy ámbár a törvényben ki van mondva, hogy az erdők fölosztásánál a községeknek lehetőleg azon rész fog részül adatni, mely a községek közelében fekszik, mindamellett az utolsó időben ép a községek közelében adattak el nagyterjedelmü erdőségek, mi által a nép magát megröviditve érzi; ezenkivül a népnek csak igen drágán és igen kis mértékben adatik el a fa, az idegeneknek pedig ezerig menő holdakban. *(Fölkiáltások: Eláll! Halljuk az interpellatiot!)*

A másik panasz az, hogy erdei károknál nem tartatik meg a törvény, tudniillik, hogy megmaradnak a mérsékelt pénzbirság mellett, de robotokat rónak a népre, a mi a népet elkeseriti. *(Zaj.)*

A harmadik panasz az, hogy senkisem tudja, hogy a bevett pénzzel mi történik, hogy az hova forditattik; pedig az már törvény szerint arra van szánva, hogy közczélokra forditassék.

Ezen panaszokra van fektetve interpellatiom, melyet ezennel bátor vagyok átadni.

[10] *Eusebius* (270–340), cesareai püspök, történetíró.
[11] A keresztény világ felnyögött, látva, hogy ariánus lesz.
[1] 1873: XXX. tc., a határőrvidéki lakosokat az ottani államerdőségekben megillető erdei szolgalmak megváltásáról, ld. 1872–75. évi Képv. Ir. VIII. 17–20. l.

121.

[1874 őszén]

Program a magyarországi német nemzetiségi sajtó és mozgalom létrehivására.[1]

A magyarországi németek ma sok tekintetben homályos, és számarányuk és jelentőségükhöz mérten hosszabb idő óta meg nem felelő állást töltenek be hazájukban.

Magyarország uj politikai alakulásához való őszinte hazafias csatlakozásuk és a politikai vezető szerepre hivatott magyar faj iránti hagyományos és évszázadokon át tettekkel bizonyitott rokonszenvük által a magyarországi németek eddigelé mint az állam hü polgárai eleget tettek kötelességüknek s annak politikai életében egyénileg, részben kimagasló módon résztvettek; de talán éppen ez okból nem forditottak saját népiségük, nyelvük és nemzetiségük iránt oly figyelmet, mely nélkül nincs kilátásuk hazájuk politikai, gazdasági és társadalmi életében eddig elfoglalt, részben ugyan még homályos, de minden esetre jelentős állásukat a jövőben is megőrizni, még kevésbbé azt megerősiteni és biztositani.

Hamisan értelmezett hazafiasság az egyik, indokolatlan engedékenység vagy tulzott makacsság a másik oldalon a magyarországi németséget az utóbbi időben valósággal ferde helyzetbe hozták, mely mind a német, mind a magyar nemzetiség, de minden esetre az ország érdekében mielőbbi tisztázást igényel.

A magyarországi németeknek ennélfogva szükségük van őket egymásközt szorosabbra fűző kötelékre, mely együvétartozásukat világosabban tudatositaná, mint ahogy ez eddig történt. Közös álláspontjukat Magyarország politikai életében pontosan kell megfogalmazni, a hazával szembeni kötelességüket élesebben kell előtérbe állitani, mintahogy ez ma bizonyos oldalról történik, de jogaikat is, melyek őket, mint az egész politikai nemzet jelentékeny részét mind az egésszel, mind a többi résszel szemben megilletik, mely jogok megóvását azonban az ujabb időben elhanyagolták, tisztázniok kell és határozottan, ha mindjárt mérséklettel is, meg kell védelmezniök.

Ennek a kötelességnek a magyarországi sajtó németnyelvü része eddig egyáltalán nem felelt meg a kellő mértékben. Noha a napisajtó ez irányban képes lett volna többet tenni, el kell ismerni viszont, hogy az előbb emlitett feladat egészbeni és egyedüli teljesitésére sem egészen alkalmas, sem pedig elsősorban erre hivatott nem volt.

[1] A közölt magyarországi német nemzetiségi program a müncheni Südostinstitut birtokában lévő Steinacker-hagyatékból való. Keletkezését 1874-re teszi a szöveget első izben közlő Fritz *Valjavec*. (Quellen zu den Anfängen der deutschen Bewegung in Ungarn, Südost. Forsch. 1939. 488–490. l.) Az eredeti kézirat címe: Programm. A szóban lévő német nemzetiségi sajtóorgánum és pártszervezkedés érdekében a kezdeményező, *Steinacker* Ödön, a magyarországi német nemzetiségi mozgalom korabeli vezetője 1875 és 1876-ban is több felhívást intézett a magyarországi németséghez. (ld. Aufruf zur Bildung einer ungarischen Burgerparthei 1875 januárjában, illetve „An das Bürgerthum Ungarns!", a tervezett német politikai lap ideiglenes bizottsága nevében 1876 júniusában. Mindkettőt közli Fr. *Valjavec*: Das deutsche Bürgerthum und die Anfänge der deutschen Bewegung in Ungarn, Südostd. Forsch. 1938. 384–393. l.) A magyarországi német politikai párt szervezése 1875 folyamán elakadt, bár az akció bizonyos kezdeti eredményeket elért Pozsonyban, Sopronban és Kassán. A németnyelvű, nemzetiségi politikai lap sem valósult meg egyelőre, az 1880-ban induló Budapester Tagblatt nem váltotta be a Steinacker-féle elképzeléseket. Az első német nemzetiségi politikai napilap, a temesvári „*Deutsche Tagblatt für Ungarn*" 1900 január 1-én indult; az első magyarországi német politikai párt, a Magyarországi Német Néppárt (*Ungarländische deutsche Volksparthei*) 1907 tavaszán szerveződik. (vö. böv. I. Schmidt: Beiträge zur Geschichte des südostdeutschen Partheiwesens 1848–1914, Veröffentlichungen des Südostinstitut XIX., München 1939. 66–70, ill. 72 és kk. l.).

Míg tehát mind a fővárosban, mind a vidéken megjelenő németnyelvü ujságoknak továbbra is feladatuk maradna, ugy a magyar össznemzet[2] politikai életének egyes részlegeiben való résztvétel, valamint az egyes országrészek különféle helyi és sajátos érdekeinek a képviselete, elengedhetetlenül szükségesnek látszik, hogy az összes magyarországi német[3] érdekeknek publicisztikai képviseletet kell teremtenünk. Ilyent szándékozunk hetilap alakjában létrehivni, mely az ország egyes vidékeinek helyi viszonyai és a napi politika gyorsan iramló kérdései felett állva, a Magyarországon honos németek általános gazdasági, társadalmi és nemzeti viszonyait szemlélődése körébe vonja, közös érdekeiket minden irányban előmozditja, hazafias kötelességérzetüket ébren tartja s természetes és törvényes jogaik előharcosaként lép fel.

Egy ilyen magyarországi német[4] ujság különösen hivatott volna a magyarországi német polgárság érdekeit oly módon képviselni, hogy a lapnak a külföld jó heti folyóirataival való összehasonlitástól ne kelljen tartania. Politikai cikkeken és Magyarország minden németlakta vidékéről való levelezésen kivül történelmi, gazdasági és kereskedelem-politikai kérdésekről szóló, neves szerzőktől eredő, tudományos szinvonalu cikkeket is tartalmazzon. Ezek a maradandó értékü cikkek, tanulságos és a honi olvasókra gyakorolt termékeny hatásuk mellett a lap tekintélyét és hatását a távolabbi körökben is minden irányban emelnék és keretül szolgálnának a lap politikai részének.

Ilyen lap alapitásához szükséges társadalmi tőke 100 forintos részjegyekkel aláirás utján hozandó össze. Az aláirásban való élénk résztvétel bizonyára minden németajku magyarországi lakostól elvárható, akinek a közéletben, akár politikai, akár municipális, akár gazdasági vonatkozásu érdekei vannak.

Hogy azonban a kevésbbé módos hazafiaknak s az ügy hiveinek a résztvételt lehetővé tegyük, fél, negyed, sőt tized részjegyek, illetve azok többszörösének jegyzését is lehetővé kell tenni.

A jegyzett összegek befizetése két részletben történik, melynek első része két héttel a belépési nyilatkozat, illetve a lap alapitásához szükséges részjegyek aláirásának megtörténte és az aláirók és képviselőiknek ezt követő alakuló gyülése után, míg második része közvetlenül a lap első számának megjelenése után fizetendő. A részjegyek a következő 3 év folyamán valószinüleg nem fognak kamatozni, de attól az időponttól kezdve, hogy a vállalat tiszta nyereséget mutat ki, a betétek 5%-os kamatnak megfelelő amortizációskvótában való fokozatos kifizetésének teret kell engedni. A visszafizetések sorrendjét sorshuzás utján állapitják meg. Bár az aláirók neve nem kerül nyilvánosságra, mindazonáltal azok, akik nevük emlitése nélkül óhajtanak az aláirásban résztvenni, azt jelige alatt vagy képviselő utján eszközölhetik.

A részjegyek aláirói vagy pedig a kis összegekből alakult részjegyek képviselői együttesen társaságot képeznek, melynek végrehajtó szerve a saját körükből és az összesség által szabadon választott választmány. Ez felelős a társaság vagyonának, az aláirók gyülése által hozandó határozatok szerint való kezeléséért és ez állapodik meg a szerkesztővel a lap beosztását, állásfoglalását és vezetését illetőleg.

Az aláirókat bizonyos idő eltelte után összehivják, hogy a lap működése eredményéről tudomást vegyenek és meghozzák a szükséges határozatokat.

[2] Értsd: „politikai nemzet".
[3] Szövegben: „deutsch-ungar".
[4] U. a.

122.

Az 1874. évi gör. kel. román kongresszus.

A.

1874 nov. 8

Minisztertanácsi határozat a gör. kel. román metropolita-választó kongresszus döntésének megváltoztatása tárgyában[1]

M. T. 1874:XLVIII/3.

Vallás és közoktatásügyi minister úr előterjesztette, hogy e folyó évi október hó 27-re Nagyszebenbe szabályszerüleg összehivott görögkeleti román választási congressus folyó hó 1-én a metropolita választást megejtvén, a bemutatott eredeti jegyzőkönyv tanusága szerint görögkeleti román érsek- és metropolitává szavazat többséggel Popasu János karánsebesi román keleti püspököt választotta meg, még pedig a beadott 106 szavazatból nyert: Popasu 64, Popea Miklós archimandrita és érseki helynök 40, Roman Miron aradi püspök 1 szavazatot, 1 szavazási lap üresen maradván. A congressus egyuttal egy öttagu küldöttséget nevezett ki a végből, hogy az a választás meg erősitését Ő Felségénél kérelmezze.

Ezen küldöttség ez iránti feliratát előadó minister úrnál benyujtván, megfontolás alá veendő, hogy az minő javaslattal terjesztessék fel Ő Felségéhez.

Popasu János karánsebesi püspöknek a görög-keleti román metropolitai székre lett megválasztása ellen alakilag semmi kifogás sem támasztható, miután a congressus összejövetele, a történt választások igazolása, a congressus megalakulása, a választási tény végrehajtása, mind szorosan a szervezeti szabályokhoz való ragaszkodással történt s mind ez ellen, valamint megejtett választás ellen is, óvás, panasz, vagy felfolyamodás sem a congressus kebelében és folyama alatt, sem azon kivül és utána nem emeltetett.

Alaki tekintetben tehát a választás megerősitése ellen, — előadó minister úr nézete szerint, — okot felhozni nem lehet.

Érdemileg azonban, ugy a megválasztott metropolita személyét, mint a választást megelőző némely tényeket tekintve előadó minister ur a választás megerősitését nem javasolhatná.

Mindenek előtt a megválasztott egyházi minőségét s ily magas és fontos egyházi méltóságra alkalmas voltát illetőleg meg kell emlitenie azon köztudomásu és közbotrányt okozó tényt, hogy Popasu János, mint karánsebesi püspök, a maga püspöki megyéjében részint az alantas papsággal szemben a papi és egyházhivatali állomásoknak az ő kezéből való megvásárolhatása, részint hiveivel szemben azoknak fejenkinti megadóztatása által oly zsarolásokat követett el, melyek miatt egy izben a consistoriumban nyilvánosan megfeddetett.

[1] Az 1874 október 27-én Nagyszebenbe összehívott gör kel. román metropolita-választó kongresszus a román nemzeti párt programjával rokonszenvező Popasu János karánsebesi püspököt választotta metropolitává. Ezen a választáson Roman Miron aradi gör. kel. püspök, a kormány jelöltje mindössze egy szavazatot kapott. Trefort előterjesztésére a minisztertanács mégis úgy határoz, hogy a választás meg nem erősítését ajánlja az uralkodónak s egyben a megválasztott metropolita kizárásával új választás elrendelését kéri *(A)*. A megismételt metropolita-választáson a kormány akaratának megfelelően — szavazat-többséggel — Miron Roman került az érseki székbe *(B)*.

Ehhez járul, hogy Popasu politikai tekintetben sem mondható megbizhatónak, már pedig épen a görög-keleti román metropolitai szék betöltésénél nagy suly fektetendő a metropolita személyes megbizhatóságára, miután a görög-keleti román egyház szervezeti szabályai értelmében a legszélesebb mérvű autonomiával bir, melynél fogva a korona a legfelsőbb felügyeleti és a metropolita érsek megerősitési jogán kivül semmi befolyást sem gyakorolhat, s tehát ezen majdnem korlátlan autonomia némi correctiváját egyedül csak az képezheti, ha a metropolitai széket oly egyén foglalja el, aki a legfelsőbb trón és állam érdekeit a centrifugál irányzatu román nemzetiséggel szemben megóvni hajlandósággal és képességgel bir.

Popasu János e tekintetben biztositékot nem nyujthat, nem csak előrehaladt életkora, azzal járó gyöngesége, ismeretes tétlensége miatt, hanem azért sem, mert köztudomás szerint a román nemzetiségi szélsők kezében van s jelen megválasztását is azoknak köszöni.

Egyébiránt maga Popasu János, mint karánsebesi püspök, nem egyszer személyes okot is adott a kormánynak bizalmatlanságra. Az utolsó képviselőválasztások alkalmával, a temesi főispán feljelentése folytán, a kormány kénytelen volt őt, a választások irányában tanusitott magatartása miatt komolyan rendreutasitani. Az utolsó püspöki zsinat alkalmával a főispán részéről ott megjelent biztos irányában oly kevéssé előzékeny magatartást tanusitott, mely az államhatóság iránti rokonszenvről épen nem volt alkalmas bizonyságot tenni, s akkor is, midőn Ő Felsége Temesvárott időzött elmulasztotta hódolatát bemutatni. Végre nem hagyható figyelmen kivül az sem, hogy az állam hivatalos nyelvében teljesen járatlan.

Ezekhez járul még, hogy Popasu az érseki székre egy okmányilag ugyan ki nem mutatható, de megbizható forrásból előadó minister úr tudomására jött titkos egyezmény alapján választatott meg, mely metropolitává leendő megválasztása iránt közötte, s Babes Vincze, a szélső párt vezére és Metianu János nagyváradi archimandrita és püspöki helyettes között létrejött s mely szerint ez utóbbiak egész pártjokkal együtt Popasu, az érseki (erdélyi) megyebeli, a csak erdélyi főpapot óhajtó Popea párttal szemben a metropolitai székre oly feltétellel segitendi, hogy helyére a karánsebesi püspöki székre viszont az emlitett Metianu János nagyváradi püspöki helyettes választassék. Ily egyezmény — nem is emlitve, hogy magában véve is erkölcstelen, — előadó minister úr nézete szerint — politikai tekintetben is veszélyes következményeket vonhatna maga után oly egyént tevén a karánsebesi püspöki szék jelöltjévé és pedig biztos kilátással a megválasztásra, a ki csalhatatlan jelét adta az államellenes szélső párthoz való tartozásának. Már pedig, ha ily egyének püspöki székre jutása általában s bárhol is aggályos, különösen az volna a karánsebesi püspöki megyében, mely az előbbi határőrvidékből csak imént polgárositott területen, a magyar államhoz és koronához tartozóságának öntudatával még nem bir s annál fogva az államellenes törekvéseknek és izgatásoknak a legtermékenyebb mezejévé könnyen válhatik, sőt részben máris az. A szőnyegen levő metropolita választás megerősitésének kérdésénél még egy körülmény érdemel figyelmet. Minden jel szerint ugyanis a román többség a metropolita választásának a legfelsőbb megerősités alá terjesztését illető pontját a congressus[i] szervezeti szabályzatnak ugy látszik értelmezni, mintha a legfelsőbb megerősitésnek a választást mulhatatlanul kellene követnie s a megerősités fejedelmi jogában nem foglaltatna szintén benne a meg nem erősités vagy visszavetés joga is. Előadó minister ur kívánatosnak tartja, hogy az ily félreértések és balmagyarázatok legelső, különben most más fontos okokból is kinálkozó alkalommal későbbi jogigények megelőzése tekintetéből kiigazittassanak és tisztába hozassanak.

Mindezeknél fogva véleménye szerint azon javaslat volna Ő Felségéhez terjesztendő, miszerint Ő Felsége Popasu János karánsebesi püspöknek a görög keleti román metropolitai székre lett megválasztását meg nem erősiteni és az uj választást a meg nem erősitett egyének kizárásával legkegyelmesebben elrendelni méltóztassék.

Azon kérdést illetőleg, hogy uj választás elrendelése esetén mely jelöltet tart a ministertanács a maga részéről elfogadhatónak, — a ministerelnök úr előadta, hogy véleménye szerint Popasu ellenjelöltjének, Popea Miklós nagyszebeni érseki helyettesnek személyisége sem képes bizalmat előidézni, — a szóbajöhető jelöltek közül legtöbb bizodalmat Roman Miron, aradi görög-keleti román püspök érdemel. Előadó ministerelnök úr szólott is véle e tárgyban, minek folytán Roman kinyilatkoztatta hajlandóságát, hogy azon esetre, ha Popasunak választása meg nem erősittetnék, jelöltül fellép s egyuttal reményét is kifejezte, hogy az esetben, ha nem mint a kormány jelöltje fog szerepelni, meg fog választatni. Ministerelnök úr kivánatosnak vélné, hogy a mennyiben a ministertanács Roman Miron megválasztását óhajtaná, a kormány alkalmas módon megválasztása érdekében hatni igyekezzék oly módon azonban, hogy a kormánynak ingerentiája[2] el ne árultassék.

A ministertanács egyhangulag hozzájárulván a ministerelnök és vallás ügy minister urak által előterjesztett javaslatokhoz, a vallás és közoktatásügy minister úr felhatalmaztatott, hogy Popasu János karánsebesi püspöknek a görög keleti román metropolitai székre lett megválasztásának meg nem erősitése s a meg nem erősitett egyének kizárásával uj választásnak elrendelése iránt Ő Felségéhez felterjesztést intézzen ; — az egyes minister urak pedig felszólittattak, hogy alkalmas módon Roman Miron aradi püspöknek metropolita érsekké leendő megválasztása érdekében hatni igyekezzenek.

B.

1874 dec. 3

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése a minisztertanácsban Miron Roman aradi gör. kel. püspöknek a román egyházi kongresszus által metropolita érsekké történt megválasztásáról

M. T. 1874 : LIV/3.

Vallás- és közoktatásügyi minister úr jelentette, hogy a görög keleti román congressus által román metropolita érsekké szavazattöbbséggel Roman Miron aradi görög keleti püspök választatott meg. Miután ezen választás a magyar kormány óhajtásával is találkozik, annak l. m.[1] megerősitését szándékozik Ő Felségénél javaslatba hozni, s egyuttal Ő Felségét arra kérni, hogy a megválasztott metropolita részére az eddigi szokás szerint a belső titkos tanácsosi méltóságot méltóztassék dijmentesen adományozni.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

[2] Befolyása.
[1] Legmagasabb.

123.

1874 nov. 5

Az 1868. évi nemzetiségi törvény érvényessége feletti vita a közjegyzői hivatalos nyelvről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor[1]

Képv. Napló, 1872–75 XIII. 181–185. l.

Roman Sándor: Igen röviden akarok szólani, mert nem volt szándékom fölszólalni e tárgyban, ha előttem szólott Paczolay tisztelt képviselő úr olyan szenvedélyes hangon nem beszélt volna. Nem fogom őt ebben követni, valamint a recriminatiokban[2] sem; hanem, megengedjen nekem a tisztelt ház, ha akkor, mikor én az ő meggyőződését tisztelem, legalább annyi méltányossággal viseltessék a többi képviselők irányában, hogy ha valaki a házban egy nyilatkozatot tesz, és az talán a ház indignatiójával találkozik, azt mások nyakára tolja. Ez ellen határozottan tiltakozom; mert a nemzetiségi képviselők e házban, valamint a hazának különböző nemzetiségű lakói nem adtak arra alkalmat, hogy ilyen megtámadásoknak ki legyenek téve.

Ha azon törvény, mely a nemzetiségek megnyugtatására hozatott, talán nem elégíti ki a nemzetiségeket: annak az a fontos oka, mint már e házban többször elmondatott, hogy az foganatosítva nem volt. Nem akarok érvelésekbe bocsátkozni; mert az első vita alkalmával pro és contra annyi érv hozatott föl, hogy a tisztelt ház belátta, hogy itt nem uj jog megadásáról van szó, hanem a volt jog megtartásáról. Ezt pedig a háznak elvenni mindaddig nincs jogában, mig a törvényt nem változtatja meg. A tisztelt ház bölcs belátására bizom fontolóra venni; vajjon a parlamenthez illő-e egyik kézzel elvenni, mit a másik megad. Nem ez a rendje. El kell törölni a törvényt, de mindaddig, mig fönnáll, tiszteletben kell tartani. Másodszor méltóztassék tekintetbe venni azt, helyes politika-e az államnyelv ürügye alatt a magánéletbe beavatkozni? A közjegyzőség bár állami intézmény, privát-ügyekkel foglalkozik. Azt mondják, hogy ha más nyelveken is vétetnek föl okiratok; megakasztatik a törvénykezés menete. Én ellenkezőt állítok.

Eddig a sok perpatvar oka az volt, hogy a zugirók irták a kötelezvényeket, végrendeleteket stb. Most sokkal nagyobb baj lesz az, hogy ha valaki, tegyük föl egy végrendeletet forditásban fog kikapni; ebből számtalan per fog keletkezni; mert a leg jártasabb ember sem képes tökéletesen forditani. Minek ez által keserüséget kelteni?

[1] A közjegyzői okiratok hivatalos nyelvéről szóló képviselőházi vitában a végre nem hajtott 1868. évi nemzetiségi törvény kérdése körül elvi vita alakult ki. Az ügy előzményeiről tudnunk kell, hogy a képviselőház határozatával szemben, miszerint a felek magánokirataiban az általuk kivánt nyelv legyen az eredeti, a főrendiház úgy határozott, hogy minden esetben csak a magyar lehet a hiteles okirat nyelve. A központi törvényelőkészítő bizottság esetenként meghatározandó kompromisszumos megoldást ajánlott, mire a kérdés ismét foglalkoztatta a képviselőházat. A kialakult vitában *Roman* Sándor rámutat, hogy miután a nemzetiségi törvényt amúgysem tartják be, a tárgyalt kérdésnek nincs gyakorlati jelentősége. A kormánypárti „mamelukok", *Paczolay* és a kormányzsoldba szegődött *Csernátony* támadásai után *Szlávy* József és *Tisza* Kálmán is hozzászóltak a kérdéshez. Szlávy felszólalásának sarkalatos pontja, hogy beismeri: a nemzetiségi törvény nem elégítette ki a nemzetiségeket és annak egyes rendelkezéseit maga sem tartja helyesnek. A törvény és a gyakorlat közötti ellentmondás oly éles, hogy a kormánypártivá vedlő „Hon" is kénytelen feltenni a kérdést: „Testvéreket akarunk-e a nemzetiségekben, avagy ellenségeket? Ha testvéreket: ne keserítsük őket ok és haszon nélkül." (Nemzetiségi vita, *A Hon*, 1874 nov. 6. 255. sz.). A képviselőház végül is a központi törvényelőkészítő bizottság javaslatát fogadta el (ld. Képv. Napló 1872–75 XIII. 189. l.).

[2] Vádaskodásokban.

Harmadszor még egy különös körülményre akarom fölhivni a tisztelt ház figyelmét. Ha megmarad a tisztelt ház előbbi határozata mellett: akkor, miután a nemzetiségi törvény nem tartatik meg, ennek fönntartása nagyon közönyös dolog; mert ezzel is az történhetik a gyakorlatban, mi amazzal történt. Tehát a gyakorlatra nézve mindegy. Azért mégegyszer azon pontra térek vissza, hogy kérjem a tisztelt házat addig, mig a törvényt meg nem változtatja: legalább tartsa tiszteletben; mert a gyakorlatban úgy sem élvezik a nemzetiségek a törvényben megadott jogot; de legalább a ház nem lesz következetlen. Én a tisztelt ház előbbeni határozatát pártolom, s mind a főrendiház, mind a központi bizottság szövegét elvetem.

Csernátony[3] Lajos: Tisztelt ház! *(Halljuk! Halljuk!)* A tisztelt ház — nem tudom — kellő figyelmére méltatta-e tisztelt Román képviselő ur beszédének végét, mert a beszéd vége rendkivül jellemzi az ezen urak kebelében égő érzelmeket. Ő beszédének végén azt mondta: „szavazzák meg az urak e szöveget, hiszen ugyis ki fogják játszani, azaz nem fogják azt a gyakorlatban megengedni, a mint tették a nemzetiségi törvénnyel. Szóval — ugy mondja — csak csináljanak törvényt részünkre, melyet az uraknak mindig szemébe fogunk dobhatni, hiszen ugyis tudjuk, hogy a törvényt nem fogják megtartani irányunkban".

Ilyen érzelmekkel vannak eltelve azon urak, kik tőlünk több és több jogot kivánnak.

Én, tisztelt ház elismerem, hogy igenis, a tapasztalatok folytán vagyok azon véleményben, melyben a főrendiház van. *(Helyeslés.)* Midőn a hazába visszajöttem, a nemzetiségi kérdésben — a mint mondják — annyira szabadelvü voltam, hogy attól tartottam, hogy saját nemzetem meg fog kövezni, ha nyilatkozom, de a mit azóta tapasztaltam, azt elismerem, egészen más utra terelt.[4] És én megvallom, hogy évek óta mindig féltem, valahányszor e hazában egy uj institutióról volt szó, mert mindig attól kellett tartani a nemzetiségi törvény hozatala óta, hogy azon uj institutio által ismét a saját nemzetemet fogom gyöngiteni. *(Ugy van!)* Mindenik uj institutióban, a melyet a házban alkotunk, mindenikben van valami, a mi által a magyar nemzetnek állami jogai, állami existentiája megvan gyöngitve *(Ugy van!)* és én akkor, mikor a főrendiház, a melynek mindég és folyton szemére vetettük és a legtöbb esetben jogosan vetettük szemére, hogy nem tud magyar lenni, nem tud a nemzetnek hive lenni, mikor azon főrendiház jelét adja annak, hogy igenis, akar magyar lenni és csak magyar lenni: *(Helyeslés)* akkor én annak a főrendiháznak módositványa ellen nem szavazhatok *(Helyeslés)*, mert én igen szépnek, igen generosusnak tartom azon szerepet, a melyet tisztelt barátom Irányi Dániel magára vesz;[5] hanem én saját nemzetem irányában is generosus akarok lenni *(Helyeslés)*, és nemzetem jogait fönn akarom tartani. Igen háladatos azon szerep, mert roppant önzetlennek és igazságszeretőnek tünteti föl az embert; de tessék nem igazságszeretőnek tartani engem, mikor hazám, nemzetem jogait védem, és azokat védelmezni fogom, mig e hazának fia és e háznak tagja vagyok *(Helyeslés)*.

[3] *Csernátony* Lajos (1823–1901), hírlapíró és politikus. 1848–49-ben a radikális, köztársasági szellemű *Marczius Tizenötödike* szerkesztője, 1848 őszén a Honvédelmi Bizottmány titkára. A szabadságharc leveretése után száműzetésbe ment, Londonban, Edinburghban, Nápolyban, Turinban és Párizsban élt. 1867-ben visszatért, előbb a baloldali *Hon* munkatársa, 1869-től az *Ellenőr* főszerkesztője, 1882-től a kormánypárti *Nemzet* főmunkatársa lett. 1867-től több cikluson át Pest-Józsefváros és Ferencváros, majd Fülöpszállás és Fiume képviselője volt.

[4] Utalás egyben a politikai álláspontjában végbement változásra is. Csernátony Lónyay kormányalakítása után szakított a baloldallal, amiért a 48-as ellenzék, de a balközép is megbélyezte.

[5] Irányi a kialakult vitában az eredeti javaslatot pártolta.

Azért én, tisztelt ház, a főrendiház módositványát igenis elfogadom, de a központi bizottság módositványát nem fogadom el, mert az, szerintem, igenis rosszabb, mint az eredeti. Az ugyanis a ministernek kénye-kedvére hagyja, hogy engedélyt adjon vagy engedélyt ne adjon, és ebben a részben a Román Sándor képviselő urnak érzelmei szerinti cselekedhetésre adhatna alkalmat. *(Derültség).*

Azt mondják a tisztelt képviselő ur érzelemtársai, valamint ő maga is mondta, — hogy, a mit az egyik kézzel adunk, a másik kézzel elveszünk, és hogy a törvényt nem tartjuk meg, hogy azt kijátsszuk. Hiszen kérem, mikor itten egy törvényjavaslatról van szó, arról van szó, hogy egy uj törvényt alkossunk, ha azon törvényjavaslat törvénnyé válik, a mennyiben módositja egy másik törvénynek intézkedéseit: az tökéletesen rendén van, az nem kijátszás, az nem elvétel egyik kézzel, mit a másik kézzel adunk, hanem az módositása, — mint ez mindig történik, — a régibb törvénynek egy uj törvény által. Ez tökéletesen rendes és szokásos eljárás és ez másképp nem is lehet; mert minden uj törvény módosit egy régit, minden uj törvény más alakban előállitása a viszonyoknak, átidomitása a helyzetnek. Itt tehát erről nem lehet beszélni; hanem csak arról lehet szó, hogy a tapasztalat szerint az ország érdekében a nemzet jogainak fönntartására nézve mit kell tenni. Ez iránt a nézetek eltérnek. Én minden nézetet tisztelettel fogadok; de én a magam részéről másképen nem szavazhatok, mint a milyen meggyőződésem, s ezért a főrendiház módositását elfogadom. *(Helyeslés).*

Román Sándor: Tisztelt ház! Személyes kérésben vagyok bátor egy pár észrevételt tenni előttem szólott képviselőtársam azon nyilatkozatára, hogy ő az érzelmeket is tudja. Ezt semmi esetre el nem fogadhatom; mert csak az Isten és én tudom érzelmeimet *(Derültség)*, és sohasem a házban, sem azon kivül ily föltételre alkalmat nem adtam, és akár hányszor volt alkalmam fölszólalni, soha illoyalis nyilatkozatot nem tettem.

Elnök:[4] Kérem a képviselő urat, tessék a személyes kérdésre szoritkozni.

Román Sándor: Hisz arra szoritkozom. Az érzelmekre a törvényhozótestület nem csinál törvényt, hanem az érdek-egységre és az érdekközösségre, és mi sem akarunk többet.

A mi azt illeti, hogy micsoda irányban történik ez: én csak arra kérem a tisztelt házat, méltóztassék figyelembe venni, hogy a haza történelme arról tanuskodik, hogy nem ily módon alapitották e hont, s nem az lesz az ut, azt továbbra fönntartani.

Szlávy József: Tisztelt ház! Nem kivántam ezen ügyben fölszólalni; azon hitben lévén — megvallom — az előzmények után, melyeket a lapokból olvastam és tudtam, hogy e kérdés a házban hosszabb tárgyalásra okot adni nem fog, annál kevésbé heves és szenvedélyes vitára. Nem parlamentális talán hivatkozni arra, a mi a házon kivül történik, de ugy hiszem, mindenki tudja, hogy a tisztelt ház különböző pártjai e kérdésben minő megállapodásokra jutottak, s azért — mondom — azt hittem, hogy e kérdés nem fog itt hosszas vitára alkalmat adni.

Megvallom őszintén, fájlalom, hogy ezen föltevésemben és hitemben csalatkoztam. Mindig fájdalmas érzést kelt bennem, ha e házban a nemzetiségi vitát látom fölébredni, mert ennek gyakorlati és helyes eredményét nem látom. Ez csak oda vezethet, hogy kölcsönösen keseritsük egymást, és mindinkább meglazitsa a jó egyetértést, mely az e hazát lakó különböző nemzetiségek közt máris nagy csorbát szenvedett.

Az előttem szólott tisztelt képviselő ur, Csernátony Lajos, épp maga adta fényes bizonyitékát annak, hogy nem jó semmiféle kérdésben, de legkevésbé ezen kérdésben

[4] Perczel Béla,

magát a fölhevülés és a szenvedély által vezéreltetni. Ő tudniillik elismerte, hogy akkor, a midőn a külföldről hazajött, annyira el volt telve méltányossággal a hazát lakó nem-magyar nemzetiségek iránt, hogy, — a mint magát kifejezni méltóztatott, — a legszélsőbb liberális nézeteket táplálta elannyira, hogy félt attól, hogy saját hazafiai fogják megkövezni ezen nézeteinek nyilvánitásáért és a tapasztaltak folytán, — a mint mondja, — most oda jutott az ellenkező áramlatba, és azokat, a miket akkor bőkezüleg akart mérni, most visszavonja.

Én részemről nem vagyok vele hasonló helyzetben. Nekem akkor, midőn a tisztelt képviselő ur a legszélsőbb, a legliberálisabb nézeteket táplálta a nemzetiségek iránt: nekem akkor voltak aggodalmaim a nemzetiségi törvény ellen, s én akkor az abban foglalt minden nézetet nem pártoltam.

Csernátony Lajos: Én sem!

Szlávy József: És most ismét nem vagyok ott, a hol a tisztelt képviselő ur van; tudniillik nem ragadtatom el magamat az indulat által akkor, midőn talán van némely tünemény az országban, a mely az emberben, — hogy sokat ne mondjak, — aggodalmat, vagy talán indignatiot is kelthet föl.

Ismétlem, azt hiszem, hogy semmiféle kérdésben sem szabad, és ebben a legkevésbé szabad, hogy a szenvedély izgasson bennünket. Járjunk, tisztelt ház, mindig az igazság utján; ne mérjük mi nemzetiségi politikánkat, ha ugy szabad magamat kifejeznem, a szerint, a mint olyan egyes tünemények az országban mutatkoznak, a melyek fölköltik rokon- vagy ellenszenvünket a nemzetiségek iránt. *(Helyeslés).*

Ha vannak tisztelt ház, *(Halljuk)* a nemzetiségi törvénynek egyes oly határozmányai, a melyeket a tisztelt képviselő uraknak egyike vagy másika — talán magam is — helyeseknek nem tart, nem tartom pedig helyeseknek egyiket és másikat is azért, mert, mint a tapasztalás mutatja és a mint én előre hittem, és előre láttam, a nemzetiségeket nem fogják kielégiteni, Magyarország közigazgatását és igazságszolgáltatását pedig végtelenül meg fogják neheziteni: miután hoztuk a törvényt, legyen elég resignatio[5] bennünk, hogy a meghozott törvénynek hódoljunk, vagy legyen elég bátorságunk ezen törvénynek módositását inditványozni. *(Élénk helyeslés).* De ne válasszuk azt az utat: oda belenyulni, a hova soha nyulni nem szabad, és a hova egyikünk sem akarhat nyulni, a magán-életbe. *(Helyeslés).*

Ne vigyük a magyarul nem tudó hazánk fiait oda, hogy elkeseredéssel forduljanak el a magyar nemzettől.

Miről van itt a szó? Magánokmányokról, melyeket egyik vagy másik magyarul nem tudó hazánk fia szerkeszt.

Paczolay tisztelt képviselő ur azt mondja, hogy ezen okmányok nyilvános okmányokként tekintendők, mert azonnal végrehajtandók; s kérdi, ha, a mint a központi bizottság inditványozza, eredeti okmánynak azon nyelvü tekintetik, a melyen valósággal készült, a magyar pedig csak forditásnak: hogyan fogja ezt végrehajtani a biró? és azt mondja, hát ha a forditás nem jó? Ha ezen ellenvetés áll: akkor ezen ellenvetés még sokkal inkább áll, midőn ráfogják arra a forditásra, hogy az az eredeti. *(Helyeslés).*

Nem akarom a vitát hosszura nyujtani, hiszen e kérdés már az első alkalommal is, a mikor a tisztelt ház elé került, minden oldalról bőven meg lett vitatva: én csak annyit vagyok bátor a tisztelt ház figyelmébe ajánlani; bár mint álljon is ezen kérdés, egy tény, tudniillik a méltóságos főrendek módositása a magyarul nem tudó hazánk fiainál a

[5] Megnyugvás.

lehető legnagyobb ingerültséget szülte. *(Helyeslések. Másfelől ellenmondások. Ez tény. Egy hang: Nem áll!)* Ez áll ott is, a hol az egyes honpolgárok hazafiságát kétségbevonni egyáltalán nem lehet, hogy ez a lehető legnagyobb ingerültséget szülte. Méltán vagy nem méltán szülte-e az ingerültséget: nem akarom vitatni, én azt hiszem, hogy méltán.

Minthogy tehát a főrendek módositványa csakugyan oly nagy ingerültséget szült; minthogy az által, hogy ha elfogadják a központi bizottság inditványát, a magyar nyelv államisága, a magyar nyelv előjogai sértve egyátalában nincsenek; de ez másfelől megnyugtatására szolgál honpolgáraink nagy részének: én a tisztelt házat arra vagyok bátor kérni, méltóztassék elfogadni a központi bizottság inditványát. *(Helyeslés).*

Tisza Kálmán: Tisztelt ház! Megvallom, különös helyzetben vagyok, midőn már másodszor kell a mai napon ellenkező nézetemet nyilvánitani egy oly tisztelt képviselőtársam nézeteivel, kivel pedig, mikor csak lehet, szeretek egy nézeten lenni, sőt eltérő nézetemet kell nyilvánitanom oly képviselőtársammal szemben, kivel többnyire egy nézeten szoktam lenni, s különösen még nehezebbé teszi e helyzetet azon hangulat, melyet a tisztelt házban tapasztalni szerencsém van, és a mely alig engedi reménylenem, hogy nézetem kedvező fogadtatásra fog találni. De mindamellett kötelességemnek tartom nyilatkozni azért, mert, mig magát azt, ha a főrendiházi módositás elfogadtatnék, helytelennek, hibának tartanám az intézmény szempontjából is, melyről most szó van: addig megvallom, azon indokokat, melyek itt sokak által fölhozattak, — engedelmet kérek ezen tisztelt képviselőtársamtól, — sem a magyar nemzet méltóságával, sem a helyes politikával összeegyeztethetőknek nem tartom. *(Élénk helyeslés).*

Hivatkozás történt azon szavakra, melyek nem oly régen e ház kebelében elhangzottak. Hogy az oly szavak irányában mi a nézetem: annak volt alkalmam akkor kifejezést adni, s e nézetem nem változott. De megmondottam akkor is azon meggyőződésemet, és megmondom azt most is, hogy ilyen, — igaz, bátran kimondom e szót, — hazafiui indignatiot fölidéző nyilatkozatoknak nem szabad a mi politikánkra befolyással lenni. *(Élénk helyeslés.)*

Én, tisztelt ház, nem tartom a magyar képviselőház méltóságával megegyezőnek, hogy azt mondja, hogy: „ha nektek nem volt elég a nemzetiségi törvény, ha ti ilyen szavakat hangoztattok még a ház kebelében is: na jó, próbálják meg, én nem engedem meg, hogy a ti ajkotokon beszélő fiai e hazának oly nyelven tudjanak szerződni és végrendelkezni, a melyet értenek." Én nem ezt tartom a consequentiának.

Azon szavak vagy birnak visszhanggal künn az országban, vagy nem. Ha nem birnak visszhanggal; igazságtalanság már alapjában büntetni akarni azokat, kik közt visszhanggal nem birnak, ha birnak visszhanggal, ha rosszat eredményeznek, elégületlenséget; ha a törvény megsértését eredményezik: nem az a consequentia, hogy ne engedjük meg nekik, hogy házas feleik szerződéseket egymás között oly nyelven kössenek, melyet értenek; hanem a consequentia az, hogy a ki a törvény ellen vét; érezze minél előbb, mennél szigorubban a törvény hatályait. *(Helyeslés).*

Én azt tartom, oly kényes viszonyok közt, minő különböző nemzetiségek által lakott országokban a nemzetiségi viszonyok, nem lehet a nemzetnek — határozottan hangsulyozva különböztetem meg a nemzetnek, mert igenis nemzet csak egy van az országban, és ez a magyar — nem lehet, mondom, a nemzetnek azt nézni, hogy egyik vagy másik töredéke ki van-e elégitve? nem lehet azt nézni, hálával, elismeréssel fogadja-e, a mit a törvényhozás ad; de igenis nézni kell kettőt: egyik az, hogy minden fiát a hazának részesitsen minden jótéteményében, nyelv és nemzetiségi különbség nélkül, a mennyiben ez lehetséges; a másik az, hogy a lehetőség határát szabja meg ott,

a hol az államiság kérdése kezdődik. *(Élénk helyeslés).* És ép ezért tartom helyesnek a képviselőház eredeti szövegezését, mert az ezen szempontból indul ki.

Ugyanis, a mi az okmányok hitelére vonatkozik, a mi tehát azokat mintegy állami közhitelességű okmányokká teszi, kiköti a 60. §-ban, hogy az egyedül magyar nyelven készithető, azaz a cim és a hitelesitő záradék. Ezenfölül pedig megengedi, hogy minden fia e hazának saját magán-ügyei fölött szerződéseit és intézkedéseit azon a nyelven tehesse, a melyet megért. Ez megfelel az államiság eszméjének, megfelel az igazság eszméjének, és ép azért részemről, szemben mind a központi bizottsággal, mind a főrendiház módositásával, csakis ezt tudom pártolni és helyeselni. *(Helyeslés).*

Különben, tisztelt-ház, méltóztassanak elhinni, hogy tökéletesen igaz az, hogy ha egy ujabb törvény másként rendelkezik; az előző törvénynek hatályát lerontja, megváltoztatja, és hogy erre a képviselőháznak joga van. Tökéletesen igaz. Nem is lehet ezen oldalról megtámadni és ezen oldalról való megtámadtatása ellen, bár nem helyeselhetem, ha megváltoztatná a képviselőház eredeti megállapodását, de magam is védelmezni fognám azt. De mindég a joggal is ugy kell élni, a hogy azt egyfelől a helyes politika, és másfelől a tekintélye valamely oly testületnek, mint egy képviselőház, törvényhozás és egy nemzet megkivánja.

A józan politikára nézve is azt tartom; de még inkább azt tartom a magyar törvényhozás tekintélyére nézve, hogy miután már megtörtént, — helyesen vagy nem, a fölött nem vitatkozom, — hogy egy ugynevezett nemzetiségi törvény hozatott, a mely irányadóul szolgáljon általában mindenütt a nyelv kérdéseire nézve: ne egyenként igyekezzünk lefaragni annak ágait, vagy ha tetszik, kinövéseit; hanem ha rossznak tartjuk: magát azon törvényt változtassuk meg. *(Élénk helyeslés.)* Egyedül ez egyezik meg egy nemzet méltóságával; mert erre nem lehet ezután mondani, hogy nincs bátorsága szembeszállani magával az eredeti törvénnyel, hanem kibuvó ajtókat keres annak megváltoztatására. *(Helyeslés).*

Kivánom tehát és kérem, hogy a tisztelt ház saját szövegezése mellett megmaradni méltóztassék; kérem ezt pedig nem azért, mintha azt hinném, hogy ez meghozatván: nem fog végrehajtatni; de kivánom azért; mert akarom, hogy végrehajtassék.

Bezárom beszédemet azzal a figyelmeztetéssel, hogy igen óhajtandó, hogy egyes képviselők e ház, és egyáltalában a magyar törvényhozás ellen gyanusitó kifejezésekkel ne éljenek, de óhajtandó más részről az is, hogy ha élnek: igenis kapják meg azon visszautásitást, melyet egy képviselő ur ma is megkapott, de az ily fölmerülő incidensek, a ház megállapodásaira következéssel, befolyással ne birjanak. *(Helyeslés).*

124.

1875 febr. 5

Polit Mihály határozati javaslata az 1875. évi költségvetés tárgyában.

1872–75. évi Képv. Ir. XXIII. 193. l.

Tekintve arra, hogy hazánk szomorú pénzügyi helyzete csakis a hibás felső politikának és Ausztriáhozi államjogi viszonyaink ros[s]z alkalmazásának eredménye;

tekintve nevezetesen, hogy az 1867. évi kiegyezés által nyert magyarországi államhatalom folytonosan kizárólag egy nemzetiség mesterkélt suprematioja javára, de a közszabadság és közmüvelődés kárára használtatott fel, minek folytán mindinkább complicált és drága közigazgatási szervezet szükségessé vált, s mi mellett még az érvényben lévő törvények sem tartattak kellő tiszteletben;

tekintve, hogy ily belső rendszernél is közjogi viszonyoknál az országnak már is tulságos terheit leszállitani lehetetlen, még nagyobb terhek pedig az országra nézve elviselhetetlenek;

tekintve, hogy jelen kormány magát jelen rendszerrel azonositotta és a roppant terheket épségben tartja, inditványoztatik alolirott által, elvtársai nevében is;

hogy a tisztelt képviselőház a beterjesztett költségvetést részletes tárgyalás alapjául el ne fogadja.[1]

Budapest, 1875. február 5-én.

Dr. Polit s. k.

125.

1875 márc. 10

A nemzetiségi képviselők klubjának 1875. évi határozata.[1]

Národnie Noviny 1875 márc. 16 31. sz.[2]

A nemzetiségi képviselők klubja e hó 10-én megtartott ülésén a következő határozatot hozta:

Elismerve, hogy a pénzügyi és közigazgatási zavar az országban oly általánossá és nyomasztóvá vált, hogy kiküszöbölésének minden elodázása az országra és minden nemzetére nézve a legnagyobb veszedelmet vonná maga után, így tehát az ország minden állampolgárának hazafias kötelessége nemcsak meg nem neheziteni, hanem minden erejével megkönnyiteni, hogy a kormány teljesithesse azokat a kötelezettségeket, amelyeket e veszedelem elhárítására magára vállalt;

amidőn továbbá értékeljük a kormány igéreteinek őszinteségét és komolyságát, hogy tudniillik szigorúan és loyálisan tiszteletben fog tartani minden érvényes törvényt és így azokat a törvényeket is, amelyeket a a nem-magyar nemzetiségek javára hoztak és azt a reményt tápláljuk, hogy gátat vet annak a sok visszaélésnek és elnyomásnak, amelyet eddig általában a népnek, de különösen a nem-magyar nemzeteknek kellett elszenvedniök;

a nemzetiségi klub a pénzügyi és közigazgatási reformrendszabályok tekintetében végrehajtott kormánytörekvésekkel szemben a mostani országgyűlési ülésszakon olyan loyális álláspontot foglal el, amely szerint semmi olyat nem kezdeményez, ami a kormány tevékenységét ebben az irányban megakadályozhatná vagy megnehezíthetné hanem, hogy támogatást nyujt mindazoknak a javaslatoknak, amelyeket e célnak meg, felelőnek ismer el; ami az elfogadott program megfelelő nemzetiségi törekvéseit illeti,

[1] Az 1875. évi költségvetés tárgyalásakor Polit Mihály közölt határozati javaslata újabb nemzetiségi vitát kezdeményezett. A vitában élesen szembekerül egymással a radikális és a kormánytámogató nemzetiségi képviselők csoportja. A „radikálisok" véleményét a szerb Kostić Lázár, a kormánypártiakét a román Gozmán János képviselte. A haladók és a megalkuvók parlamenti küzdelmében átmenetileg az utóbbiak kerülnek felül, mint azt a nemzetiségi képviselők klubjának itt közölt 1875. évi nyilatkozata tanusítja.

[1] A nemzetiségi képviselők klubja — fennállása óta először — „lojális" nyilatkozatot tesz a kormány felé. Az egykorú nemzetiségi sajtó nyomán közölt határozat a pénzügyi és közigazgatási válságba került kormányzat segítségére siet akkor, amikor hosszú idő után lehetőség nyilt volna eredményes ellenzéki összefogásra. A határozat azt bizonyítja, hogy a nemzetiségi klubon belül a kormánytámogató nemzetiségi képviselők kerültek többségbe. A határozat szétrobbantotta a klubot s a századfordulóig az egyre kisebb számú nemzetiségi képviselő hasonló tömörülésére többé nem került sor.

[2] A közlemény eredeti címe: Voči novej vláde, — Az uj kormánnyal szemben. — A nemzetiségi klub nyilatkozata a Wenckheim-kormány (1875 márc. 3 óta) hivatalbalépésekor hangzott el.

azok elvben változatlanok maradnak; egyelőre azonban megvárja az új kormány pozitív tetteit, hogy ezek alapján szándékainak elérésére megtehesse a lépéseket.

Mivel a klub a jövőben is szolidárisan fog fellépni, ezt a magatartást választói előtt igazolni fogja annak idején, s ha a helyzet megkövetelné, adott alkalommal ezt kifejezésre fogja juttatni.

126.

A Nemzeti Szinház államsegélyének kibővitéséről szóló törvényjavaslat nemzetiségi vitája[1]

A.

1875 ápr. 13

Miletić Szvetozár felszólalása a nemzeti szinházi alapok bővitését célzó törvényjavaslat ellen.

Képv. Napló, 1872–75 XVI. 165–166. l.

Tisztelt ház! Ezen törvényjavaslat is mutatja, hogy a kormány és törvényhozás szokásba vette a magyar nemzetiséget és ennek érdekeit az állammal és ennek föladatával azonositani, és az állam összegeit a magyar nemzetiség céljaira forditani, *(Élénk fölkiáltások: Ugy is kell annak lenni!)* illetőleg azokkal visszaélni, daczára annak, hogy az 1868: XLIV. törvényczikk 17-ik szakasza rendeli, hogy „az állam köteles az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képezés kezdődik", mégis, ha ezen törvény teljesitéséről van szó: arra sem kedve, sem pénze. Sőt nemcsak hogy oly intézetek nem állittatnak föl; hanem azoknak is, kiknek az absolut kormány Ő felsége kezdeményezéséből segélyt adott, mint a szerb ujvidéki és a román brassói gymnásiumoknak a segély elvonatott; sőt oly intézeteket is, melyeket a szlovák nép saját áldozattal fön[n]tart, bezáratta. Én ezen törvényjavaslatot sem igazságosnak, sem méltányosnak nem találom, sőt ha a magyar nemzet tagja volnék, mely oly gazdag, melynek oly nagy aristocratiája és nagy fővárosa van, mint Budapest: én a világ és Európa előtt szégyelném, hogy a nem magyar szegénységnek fillérei igénybe vétetnek és ugynevezett mulatsági[2] intézetek fölállitására, előmozditására és épitésére.

Én tiltakozom az ellen, és nem fogadom el a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául.

B.

1875 ápr. 13

Polit Mihály és Tisza Kálmán belügyminiszter vitája a nemzeti szinházi alapok kibővitését célzó törvényjavaslat tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1872–75 XVI. 167–168. l.

Polit Mihály: Tisztelt ház! Nagyon sajnálom, hogy nem birom annyira a magyar nyelvet, hogy ex abrupto[1] reflectálhassak a tisztelt előadó ur és tisztelt előttem szólott képviselő ur érveire.

Az, amit Miletics Szvetozár tisztelt barátom előadott, az elvi kérdés; elvi kérdés az: vaj[j]on Magyarország törvényhozó testülete elé kerülhet-e átalában szinházi ügy,

[1] Feszült légkörben — a sorozatos nemzetiségi sérelmek (a szlovák gimnáziumok bezáratása, a turócszentmártoni Matica elleni vizsgálat és a szerb nemzeti egyházi kongresszus újbóli elodázása, vö. M. T. 1875: XIX/2) időszakában — hangzik el Miletić és Polit felszólalása a fenti kérdésben.

[2] Értsd: szórakoztató.

oly szinháznak ügye, mely csakis egy nemzetiség fejlesztésére szolgál. *(Zaj. Fölkiáltások: Rendre!)*

Én nagyon fölfoghatom e törvényhozó testület többségének álláspontját. Ezen álláspont az, hogy Magyarország nemzeti állam. Ha ez önök álláspontja: akkor természetes, hogy egy nemzeti szinház ügye is a törvényhozó-testület elé kerülhet. De mi nem vagyunk azon nézetben, hogy Magyarország nemzeti állam; hanem abban, hogy nemzetiségi állam. *(Nagy derültség.)*

Önök decretálhatják,[2] hogy ezen ország a magyarok országa; önöknek hatalmában áll: mert ezen törvényhozó-testületben többségben vannak. De önök nem decretálhatják, nem másithatják meg a statisztikát; nem azt, hogy mi nem magyar ajku nemzetiségek ezen országban, ezen hazában többségben vagyunk; tehát ha a törvényhozó-testületben egy szinházi ügy szőnyegre kerülhet: akkor mindenféle nemzetiségnek szinházi ügye is szőnyegre kerülhet.

A tisztelt előadó ur azt mondta; nincs arról szó, hogy a nem magyar ajku nemzetiségek filléreikkel ezen nemzeti szinház alapjához járuljanak; de ha ez így áll; akkor tessék a szerb nemzeti szinház ügyét szintén ezen törvényhozó testületben tárgyalni. *(Fölkiáltások: Hol van az a nemzeti szinház? Belgrádon?)* Igenis, van nekünk alapunk, van szerb szinházunk is, és én vagyok annak a bizottságnak elnöke. *(Derültség. Németh[3] Albert közbeszól: Látszik!)* Ha ez országos ügy, valamint átalában a szinház-ügy: akkor nem csak a magyar nemzeti szinház, hanem más nemzetiség szinházának is itt volna helye. Önöknek álláspontja az, hogy Magyarország nemzeti állam; de tessék akkor megmásítani a statistikát; tessék azon milliónyi tótokat, szerbeket, románokat kényszeríteni, hogy magyarok legyenek. *(Zaj.)* Ha ezt bírják: akkor decretálhatják, hogy ez nemzeti állam. Kérem a tisztelt házat: méltóztassék ezen törvényjavaslatot mellőzni.

Tisza Kálmán belügyminister:[4] Tisztelt képviselőház! Az előttem szólott tisztelt képviselő ur azt mondja, hogy a mint itt szóba jöhet a magyar nemzeti szinház ügye: ugy szóba jöhet a szerb nemzeti szinház ügye is és azt mondja továbbá, hogy az a felfogás különbsége, hogy mi Magyarországot nemzeti államnak tartjuk; de ő ezen felfogásban nem osztozik.

Én azt tartom, tisztelt képviselőház, hogy Magyarország épen olyan állam, mint Európában a legtöbb állam, a melyekben laknak különböző nyelvű, különböző nemzetiségű polgárok; de azért az államnak mégis egy neve van: egy helyt a francia, más helyt a szerb, ismét másutt a román; itt pedig a magyar. *(Helyeslés.)*

Itt megjegyzem még azt, hogy ez nem felfogás kérdése, *(Élénk helyeslés)* hanem ez a törvényesség kérdése; *(Átalános élénk helyeslés)* és a tisztelt képviselő ur itt a ház kebelében miattam ugyan bátran beszélhet, hirdetheti ezen különböző, de egyenesen a törvénybe ütköző fölfogását: mert itt a háznak szentélye megvédi még a helytelenül kimondott szót is; de figyelmeztetem, nehogy a házon kívül megpróbálja ezen törvényellenes fölfogását hirdetni, és azt érvényesiteni akarni; *(Átalános zajos helyeslés és taps)* mert a mely perczben ezt meg fogja próbálni: meg fog róla győződni, hogy minden álnok áskálódások daczára a magyar államnak van még elég ereje ellenségeit összetiporni. *(Hosszantartó viharos helyeslés; éljenzés és taps minden oldalról).*

Polit Mihály: Személyes kérdésben vagyok bátor szót kérni.

[1] Nyomban.
[2] Elrendelhetik.
[3] A későbbi Irányi- Madarász frakcióhoz tartozó függetlenségi képviselő.
[4] 1875 márc. 3 óta.

Én nagyon csodálkozom, hogy tisztelt belügyminister ur hogyan is tehette föl rólam, hogy én mint jogász nem ismerem azon korlátokat, melyek a magyarországi törvényeket minden állampolgárra nézve kötelezőkké teszik.

Én, midőn politikai nemzetről van szó: egészen mást értek alatta, mint mikor nemzetiségi államról szólok, a mint ez az államjogban is meg van, a mi természetes, hogy tudniillik egy államban csak egy politikai nemzet szokott létezni; de én mégis fön[n]tartom azt, a mit mondottam, hogy itt is ugy, mint más államban vannak nemzetiségek; hogy áll az a különbség is, mely a nemzeti állam és nemzetiségi állam közt is van.

127.

1875 ápr. 24

Babeş Vince, Kostić Lázár, Polit Mihály és Doda Traján országgyűlési képviselők határozati javaslata a volt katonai határőrvidék sérelmeinek orvoslása iránt.[1]
1872–75. évi Képv. Ir. XXIV. 11. l.

Tekintve, hogy az alul irottak által m[ult] 1874-ik évi május hó 11-én a tisztelt képviselőházhoz benyujtott, a volt katonai végvidék lakosságának számos és nehéz sérelmei orvoslására czélzó határozati javaslat mindeddig napirendre nem kerülhetett, most már a jelen országgyűlés még hátralevő rövid tartama alatt általunk előterjesztett módon többé óhajtott sikerrel el nem intézhető;

tekintve azonban, hogy az azon határozati javaslatban elősorolt sérelmek és bajok olyanok, hogy azok mielőbbi jog- és méltányosság szerinti orvoslása ugy az illető lakosság, mint nem kevésbé a haza érdekében és a hazai kormány kötelességében fekszik.

Alulirottak hazánk és az általunk képviselt népnek érdekében inditványozni bátorkodunk:

Méltóztassék a tisztelt képviselőház határozatilag kimondani, miszerint az alulirottak által az 1874-ik évi május 11-én a volt katonai határőrvidéki lakosságnak sérelmei orvoslása végett benyujtott határozati javaslat a hazai kormánynak oly czélból adatik ki, hogy a mennyiben az elősorolt sérelmek és bajok közül némelyek egyes szakministériumok által netán saját hatáskörükben orvosolhatók lennének, azok ez uton akár csak ideiglenes intézkedései által is orvosoltassanak, a mennyiben pedig azok orvosolhatására behatóbb tanulmányozások igényeltetnének, ezek megfelelő módon eszközöltessenek, s végre, a mennyiben törvényhozási intézkedések lennének szükségesek, az illető szakminister urak az arra megkivántató törvényjavaslatokat előkészitsék és a jövő országgyűlésnek összejövetel után mindjárt beterjesszék.

Budapesten, 1875. évi april hó 24-én. Beadják: Babes Vince s. k., a fehértemplomi kerület képviselője. Kosztics Lázár s. k., a titeli kerület képviselője. Dr. Polit Mihály s. k., a pancsovai kerület képviselője. Doda Traján s. k., a karánsebesi kerület képviselője.

[1] A volt határőrvidék nemzetiségi képviselőinek újabb határozati javaslatát Babeş Vince nyújtotta be a képviselőház 1875 ápr. 24-i ülésén. Mint a határozati javaslat is megállapítja, az előző, 1874. máj. 11-én beterjesztett határőrvidéki javaslatot a képviselőház nem vette figyelembe. Hasonló elbánásban részesült Miletić 1875. ápr. 21-én beterjesztett törvényjavaslata is, melyben a határőrvidéki nemzetiségi iskolák védelmében a népiskolai közoktatásról szóló törvény (1868: XXXVIII. tc.) gyakorlati kiterjesztését kérte a volt katonai határőrvidékre. (Ld. Képv. Napló, 1872–75 XVI. 219–221. l.) A határőrvidék „polgárositására" – ez végeredményben csak az 1885: XXIV. törvénycikkel (A polgárositott magyar határőrvidéken fennálló házközösségi intézmények megszüntetéséről, ld. 1884–87. évi Képv. Ir. VI. 366–69. l.) zárult – így az újabb határozati javaslat sem volt kihatással.

128.

1875 máj. 14

Az 1874. évi gör. kel. szerb kongresszusi statutum

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium által 11.652/1875. sz. a. kibocsátott uralkodói rendelet a görög keleti szerb nemzeti egyházi kongressus szervezete tárgyában.[1]

Rendeletek Tára 1875 105–116. l.

Miután a görög keleti szerb metropolita és patriarchai szék szerencsés betöltése s a megválasztott és Általunk legkegyelmesebben megerősitett metropolita-patriarchának[2] a m. 1874. évi augustushó 18-án történt ünnepélyes beiktatása után, a Karloviczon ülésező görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus, a congressus szervezetére vonatkozó szabályzatot ujabb tanácskozás alá vette és elkészítette és azt legalázatosabb felirata kiséretében a Mi legfelsőbb jóváhagyásunk megadása iránti hódolatteljes kérelemmel Előnkbe terjesztette: Mi azt m. kir. ministertanácsunk véleményes előterjesztése folytán némely részint a Mi legfelsőbb királyi felügyeleti, illetőleg jóváhagyási és megerősitési jogunk gyakorlásának szempontjából, részint a helyesebb és szabatosabb kifejezések tekintetéből követelt változtatásokkal legkegyelmesebben megerősitendőnek találván, arra nézve kiadtuk és kiadjuk jelen királyi rendeletünket; a mellyel ezennel megerősitett határozatok a következők:

„A görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus szervezete”.

A görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus szervezése Ő császár. és ap. kir. Felségének alkotmányos uton gyakorlandó főfelügyeleti illetőleg jóváhagyási és megerősitési joga épségbentartása mellett következőképen állapittatik meg:

1. §.

A görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus a szerb metropolia körébe eső görög keleti hivek képviselete, egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapitványi ügyeikben.

[1] A szerb nemzeti egyházi kongresszus 1870 óta elintézetlen szervezeti szabályzat-ügyét kívánta megoldani az Ivacsković Prokop patriarchát 1874 aug. 18-án beiktató 1874. évi kongresszusnak a Zasztavában közzétett statutuma. (Usztrojsztvo szrbszkog narodnog crkvenog szabora, Z. 1874. 122. sz.) Trefort, akihez Miletić 1874 március 23-án interpellációt intéz a kongresszus egybehívása ügyében (Képv. Napló, 1872–75 IX. 349–350. l.) több minisztertanácson foglalkozik a kongresszusi szervezeti szabályzat ügyével. Igy 1874 júl. 1-én részletes utasítást fogadtat el a minisztertanáccsal a kinevezett új kongresszusi biztos, Hueber Zsigmond részére (M. T. 1874: XXVII/3). Néhány nappal később, július 7-én beszámol a kongresszusnak megküldendő átdolgozott szabálytervezet állásáról (M. T. 1874: XXVIII) és a minisztertanács 1874 nov. 15-i ülésén beterjeszti a kormányzat által kidolgozott kongresszusi szervezeti szabályzatot (M. T. 1874: LIX/1 *A.* és *B.* melléklet), melynek szövege általában egyezik a Zasztavában közzétett statutuméval, de a kisebb formai eltéréseken kívül egy lényegbevágó ponton eltér attól. A szerb nemzetiségi sajtóban közölt szervezeti szabályzat XVIII. §-a ugyanis kimondja, hogy a kongresszus befolyást gyakorol a püspökség választására, a kormány tervezetében a kongresszus hatáskörének ez a lényeges pontja nem szerepel. A kormány célja, – mint erre Miletić a rendezetlen kongresszusi kérdésekről közzétett nyilt levelében rámutat (Zasztava, 1874 aug. 9 88. sz.) – az volt, hogy a megüresedett egyházmegyék betöltéséig halogassa a szervezeti szabályzat végleges rendezését. Ez okozta, hogy a közoktatásügyi kormányzat által e tárgyban közzétett uralkodói rendelet félmegoldás lett, mely az ellentétek további kiéleződésére vezetett.

[2] *Ivacsković* Prokop.

2. §.

A görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus áll 75 képviselőből, kik közül 25 az egyházi, 50 a világi rendből választatik, a congressusi választási rend szerint.

A karloviczi érsek és görög keleti szerb metropolita és patriarcha ugy szintén a megyés püspökök méltóságuknál fogva tagjai a congressusnak.

3. §.

A congressusi képviselők három évre választatnak.

Az időközben megürült helyekre választott megbizása az eredetileg megválasztott képviselőkével egy időben enyészik el.

4. §.

A képviselők a választók részéről utasitásokhoz kötve nincsenek.

5. §.

A congressusi képviselők választásának érvényessége fölött a congressus dönt, és e végből jogában áll megbizottat küldeni ki, azon körülmények megállapítása végett, melyeket a választás érvényének megitélésére tudnia szükséges. A megbizott kiküldetését a politikai hatóságoknak mindig előre bejelenti, s ez a rend fen[n]tartására szükséges intézkedéseket megteendi, de közreműködése csak arra terjed ki, hogy a vizsgáló megbizott eljárásában tettleg ne akadályoztassék.

6. §.

A képviselők müködésük idejére napidijakat és utiköltségeik kárpótlását kapják a congressus által meghatározandó mód szerint.

7. §.

A görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus rendesen minden harmadik évben husvét és pünkösd közti időszakban gyül össze; rendkivülileg a szükség szerint.

A rendkivüli összejövetel szükségét maga a congressus vagy a congressusi választmány (21. §) vagy ennek elnöke birálja meg.

Minden eltérés az összejövetel rendes idejétől, a rendes összejövetelnek további meghosszabbitása, valamint a rendkivüli összejövetel egybehivása – ez utóbbi a tanácskozási tárgyak megjelölése mellett, az elnök által Ő Felségének előlegesen bejelentendő.

A congressusi ülések rendszerint hat hét alatt befejeztetnek.

8. §.

Azon esetben, ha Ő Felsége legfelsőbb felügyeleti jogát királyi biztos által kivánja gyakorolni, ez a congressus tárgyalásaiba és határozataiba be nem foly, sem annak törvényes működését nem akadályozhatja.

9. §.

A congressust a metropolita és patriarcha, vagy ha annak széke üresedésben van, a metropoliai egyházi tanács Ő Felségéhez teendő előleges bejelentés mellett és Ő Felsége jóváhagyásának megnyerése után hivja össze.

A congressust Ő Felségének joga van elnapolni, ugy szintén fel is oszlatni, mely utóbbi esetben a congressusi képviselők választásának érvénye is megszűnik; egyszersmind azonban a metropolita-patriarcha uj congressus összehivása végett tartozik három hónap alatt jelentést tenni Ő Felségéhez.

10. §.

A congressus határozza meg saját ügyviteli rendjét, mely Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásának megnyerése után, a következő ülésszakon lép érvénybe. — A congressus állapitja meg napirendjét.

11. §.

A congressus megalakultnak nyilvánittatik, ha az összes megválasztott képviselők felénél több igazoltatott és a congressusi tisztviselők megválasztattak.

A congressus határozatképességére a congressusi tagok absolut többségének jelenléte kivántatik meg, határozatait pedig jelenlévő tagjainak általános többségével hozza.

12. §.

A congressus elnöke a karloviczi érsek és görög keleti szerb metropolita-patriarcha, vagy a metropolita-patriarcha szék üresedése esetében a felszentelése szerint legidősebb püspök.

13. §.

A congressus választ alelnököt a világi rendből a congressusi időszak egész tartamára, ki az elnöknek akadályoztatása esetében azt helyettesiti és annak teendőit végzi. Hasonlóképen a congressus választja a szükséges jegyzőket minden egyes ülésszakra.

14. §.

A congressus jegyzőkönyvei a kormány kivánatára hitelesités után a m. kir. ministerium elnökéhez hiteles másolatban felterjesztetnek.

A congressusi felterjesztések az elnök, alelnök és jegyző által iratnak alá.

15. §.

A congressus határozatai a congressus elnöke, illetőleg a congressusi választmány által hirdettetnek ki és vétetnek foganatba.

16. §.

A congressus semmiféle küldöttséget nem fogad el.

A congressus egyesekkel, testületekkel vagy hatóságokkal csak a congressusi elnökség utján érintkezik.

17. §.

A congressus ülései nyilvánosak.

A rendet és csendet fen[n]tartani az elnök joga és kötelessége; a hallgatóság köteles magát csendesen viselni.

18. §.

A congressus hatásköre — Ő Felsége legfelsőbb felügyeleti jogának épségbentartása mellett — kiterjed az 1. §-ban érintett tárgyakat illető ügyeknek intézésére, rendezésére, saját közegei általi igazgatására s az azokra vonatkozó határozatok végrehajtására; ilyenek nevezetesen:

1-ször. A görög keleti szerb egyházi önkormányzat fen[n]tartásáról való gondoskodás;

2-szor. A görög keleti szerb metropolita-patriarcha és a metropoliai közegek megválasztása.

Nem terjed ki ellenben a congressus hatásköre a dogmatikai, hittanitási, szertartási és liturgiai ügyekre, valamint az egyházi fegy- és rendre vonatkozó vallásos fegyelemre sem.

19. §.

Különösen a congressus teendői közé tartozik, hogy megállapitsa:

1-ör. A plébániák, esperességek és egyházmegyék rendezését illető szabályzatokat, ide értve az egyházmegyék számának és területének megállapitását is; továbbá az egyházközségek, egyházmegyei és metropoliai hatóságok, egyházmegyei gyülések és a görög keleti szerb nemzeti egyházi congressus szervezetére vonatkozó szabályzatokat.

2-or. A plébániai papság, zárdabeli szerzetesek, esperesek, püspökök és a metropolita-patriarcha javadalmazását illető szabályzatokat.

3-or. A hitfelekezeti alsóbb és felsőbb rendü iskolák és tanintézetek szervezésére vonatkozó szabályzatokat, ide értve a tanrendszer megállapitását is, az államtörvények korlátai között; kivéve azonban a hittani intézet tanrendszerét, melyet a püspöki zsinat szabályoz, és pedig a világi tantárgyakat illetőleg a nemzeti egyházi iskolai tanács meghallgatásával.

4-er. A nemzeti egyházi javak — ide értve a zárdajavakat is — alapok és alapitványok igazgatására, ellenőrzésére és hováforditására vonatkozó szabályzatokat, az alapitási czélra való tekintettel, a mint ez az 1868. aug. 10-iki kir. rendelettel[3] jóváhagyott 1865-iki congressusi végzésben is meg van határozva.

5-ör. A metropolita-patriarcha és a püspökök kezelése alatt álló nemzeti egyházi javak, alapok és alapitványok felügyeletéről szóló szabályzatokat.

6-or. A görög-keleti szerb nemzeti egyházi alapok- és alapitványokból való kölcsönadásokat illető szabályzatot.

7-er. Fegyelmi szabványokat és rendszabásokat a congressus által hozott szabályzatok körében.

8-or. Uj zárdák felállitása és fen[n]állók eltörlése iránti intézkedéseket; mindezen eddig előszorolt congressusi szabályzatok és intézkedések csak Ő Felségének jóváhagyása után lépnek érvénybe.

9-er. Az egyházi és mivelődési czélok szükségleteire forditandó költségeknek, minden nemzeti egyházi alapok, alapitványok és intézeteknek — ide értve a zárdákat is — a congressus által megállapitott előirányzata a m. kir. ministerium elnökéhez felterjesztetik, az afölötti felügyelés végett, hogy az alapok és alapitványok kezelésében a fennálló szabályzatok megtartatnak-e?

[3] Ld. 37. sz. irat.

Ha a nemzeti egyházi javak, alapok és alapitványok elidegenitése, megterhelése vagy átváltoztatása, illetőleg czéljának megmásitása, valamint az előirányzatban megállapitott valamely szükségletnek rovatai utján kivetése forog fenn; erre Ő Felségének beleegyezése kivántatik meg.

10-er. A zárszámadások az előirányzatban megnevezett alapokról, alapitványokról és intézetekről — kivéve a zárdai és tanintézeti számadásokat, melyekről e szervezet 22. §. h) pontja intézkedik — a véghatározat kiadása előtt a m. kir. ministerium elnökéhez felterjesztendők annak felügyelése végett: hogy a congressus előirányzatával megegyeznek-e, és hogy azok megvizsgálása (revisiója) alaki tekintetben helyesen vitetett-e végbe?

A plébániák, esperességek és egyházmegyék száma és területének megállapitása, uj zárdák felállitása és a meglevők megszüntetése, az egyházi consistoriumok és metropoliai egyházi consistoriumok és metropoliai egyházi tanács (appellatorium) szervezése a püspöki zsinat meghallgatásával történik.

20. §.

A congressus választja:

a) külön rendszabály szerint a görög keleti szerb metropolita-patriarchát;

b) a metropoliai egyházi tanács egyházi és világi tagjait, a püspökök kivételével;

c) az egyházmegyei iskolai előadókat, az iskolai főelőadókat és a nemzeti egyházi iskola-tanács tagjait.

Az iskolai főelőadó, ugyszintén az egyházmegyei iskolai előadók választása legfelsőbb megerősités végett fölterjesztendő;

d) a congressusi választmány tagjait és póttagjait.

A b) c) és d) alatti választások a szavazatok átalános többségével, szavazati lapok leadása mellett történnek.

21. §.

Congressusi választmány állittatik föl, mely 9 tagból áll: a metropolita-patriarcha mint elnökből, egy püspökből, két egyházi és öt világi rendbeli tagból. E tagokat a congressus saját kebeléből választja és pedig egy püspököt tekintet nélkül a területre, egy egyházi tagot Magyarországból, a másikat Horvát-Szlavonországból, hasonlóképen két világi tagot az egyik, és kettőt a másik területről, s az ötödik világi tagot a területre való tekintet nélkül. — E tagok helyettesitésére a congressus póttagokat is választ és pedig a püspök helyére püspököt, az egyházi tagokéra egy egyházit, a világi tagokéra pedig három világit. Minden póttag a területre való tekintet nélkül választatik.

A püspök, illetőleg póttagja helyettesiti az elnököt, ha ez akadályozva van.

A választmány világi tagjai közül választja alelnökét fennállása idejére.

A congressusi választmány megbizatása a congressusi időszak egész tartamára, minden esetre pedig addig terjed, míg az ujra megalakult congressus azt más tagok választásával föl nem váltja.

A congressusi választmány jegyzője a nemzeti egyházi titkár.

Határozat hozatalára az elnökön kivül a rendesen meghivott tagok közül négynek jelenléte szükséges.

Ügyviteli rendét e szervezet határain belül a congressusi választmány maga állapitja meg, a m. kir. ministerium elnökének bemutatja, és utólagosan terjeszti a congressushoz megerősités végett.

A congressusi választmány tagjai, működésük tartamára a congressus által meghatározandó napidijakat és utiköltségeket kapnak.

22. §.

A congressusi választmány hatásköréhez tartozik:

a) a congressusi tárgyalásokra javaslatokat késziteni elő és jogában áll e végett szakértőket hallgatni meg;

b) a congressus által hozott, legf. szentesitést nyert és a congressusi választmány hatáskörébe eső szabályzatok és végzések kihirdetése és foganatositása, s a szabályzatok által felállitott közegek ellenőrzése;

c) minden az egész metropoliát illető alapok, alapitványok és intézeteknél müködő ügyészi, gazdasági, számvevőségi és pénztári tisztviselők kinevezése közpályázat utján és a szükséges képesség alapján; valamint ugyanazoknak fegyelmi eljárás vagy bünfenyitő törvényszéki itélet által bebizonyitott vétkesség vagy hanyagság miatti elbocsátása.

Az időközben szükséges helyettesitéseket, nemkülönben az irodai és szolgaszemélyzet kinevezését és elbocsátását, a fennebbi feltételek alatt az elnök teszi; elbocsátás esetén az illetőknek a congressusi választmányhoz fellebbezési joguk van;

d) a congressusi választmány közvetlen felügyel a nemzeti-egyházi javakra, ide értve az alapok, alapitványok, intézetek és zárdák javait, valamint azokat is, melyek a metropolita-patriarcha és a püspökök által kezeltetnek.

E végből időszakonként biztosokat küldhet a helyszinére.

e) A congressusi választmány engedélyezi a kölcsönöket a nemzeti-egyházi közkezelés alatt álló tőkékből;

f) a congressusi választmány engedélyezi a rendkivüli és változó szükségletek fedezésére szolgáló összegeket, a congressuson megállapitott előirányzat keretén belül;

g) a congressusi választmány felülvizsgálja a congressus véglegezésétől függő minden alapok, alapitványok, és intézetek számvevőségileg átvizsgált számadásait;

h) véglegezi az illető egyházmegyei hatóság által beterjesztett és a számvevőség által előlegesen átvizsgált zárdai és tanintézeti számadásokat.

23. §.

A congressusi választmány minden évben márczius, junius, september és november hónapokban ül össze a metropolita-patriarcha székhelyén.

Rendkivüli üléseket szükség szerint az elnök vagy helyettese hiv össze.

A congressusi választmány üléseiről felvett jegyzőkönyv a m. kir. ministerium elnökéhez másolatban felterjesztetik.

24. §.

A congressusi választmány müködéséről, minden congressusi ülésszakon a congressusnak jelentést tesz és jegyzőkönyveit betekintés végett előterjeszti.

25. §.

A congressusi választmány elnöke és tagjai eljárásaikról felelősek a congressusnak, kötelesek minden kárt megtériteni, melyet magok okoztak vagy mely hanyagságuk által felmerült.

A megtérités csak rendes birósági uton követelhető.

26. §.

A congressus helye rendesen a görög-keleti szerb metropolita és patriarcha székhelyén van, fen[n]tartván Ő Felségének eddig is gyakorolt joga, hogy azt más helyre is határozhassa.

27. §.

A congressusi szervezet a congressuson csak az összes congressusi tagok két harmadának beleegyezésével változtatható meg.

28. §.

A jelenleg érvényben álló szabályzatok és rendeletek érvényükben maradnak, — míg törvényes uton meg nem változtatnak vagy másokkal nem váltatnak fel; ellenben azok, a melyek, és a mennyiben a jelen szervezettel ellenkeznek, hatályon kivül helyeztetnek.

Átmeneti intézkedések.

29. §.

A congressusi választmány azon ügyekben, melyek az egyházmegyei administrativ hatóságok hatáskörébe tartoznak, másod-, illetőleg harmad folyamodásilag határoz mindaddig, mig e czélra valamely közeg nem állittatik fel.

30. §.

A nemzeti-egyházi alapok jelenlegi igazgatósága megszüntettetvén, helyébe a congressusi választmány lép.

A congressusi választmány hivatalos teendőinek megkezdhetése végett, ideiglenes utasitás mellett, ideiglenesen felállitja a szükséges ügyészi, számvevőségi és pénztári hivatalokat a nemzeti-egyházi alapokból kiszabott megfelelő fizetésekkel.

31. §.

A nemzeti-egyházi alapok mostani igazgatóságának és a metropoliai assistenseknek müködése e szerint jelen szervezet 30. §-a értelmében megszünvén, azok a kezelésük alatt álló alapokat, jószágokat és letéteményeket, számviteli zárlat alapján, a congressusi választmánynak, illetőleg az ez által kirendelendő egyéneknek háromPéldányban készitendő rendes leltár mellett, melynek egyik példánya a congressusi választmány által az m. kir. ministerium elnökének felküldendő, — átadni és számadásaikat azonnal elkésziteni, és a congressusi választmányhoz benyujtani tartoznak.

32. §.

A congressusi választmány a kölcsönadás iránti eljárásra vonatkozó szabályzati javaslatot, valamint a 22. §-ban emlitett hivatalok számára az utasitási, személyzeti és fizetményi állományról szóló javaslatokat elkészitendi, és a congressus elejébe fogja terjeszteni.

Addig, mig ezen szabályzat Ő Felsége helybenhagyása által életbe nem lép, a kölcsönadásra vonatkozó eddigi rendszabályok és gyakorlat birnak érvénnyel.

33. §.

A congressusi választmány az 1868. évi aug. 10-iki kir. rendelettel jóváhagyott 1865-iki congressusi szabályzatban érintett, de még be nem adott javaslatokat, ugymint: az I. C. 27. §. szerint a püspökök javadalmazásáról, és az I. D. 28. §. és V. 5. §§. szerint a zárdai szerzetesek ellátásáról, és a zárdajavak kezelése módjáról szólókat elkészitendi és a congressus elébe fogja terjeszteni.

Midőn magyar ministerelnökünket ezen szabályzatnak kihirdetésével és foganatositásával megbizzuk, kijelentjük egyszersmind, hogy az 1868. évi aug. 10-én kiadott kir. rendeletünk V. B. 16. §. a/pontjában emlitett jószágfelügyelői állomás betöltése esetére, annak megerősitési jogát Magunknak fenntartjuk; valamint a jelen szervezeti szabályzat átmeneti intézkedései között a congressusi választmányra ruházott másod-, illetőleg harmadfoku biráskodás ellenében magyar ministeriumunkhoz a felfolyamodhatást és ennek megsemmisitési jogát továbbra is fenn kivánjuk tartani.

Kelt Fiuméban, ezernyolczszáz hetvenötödik évi május hó tizennegyedikén

Ferencz József, s. k. B. Wenckheim Béla, s. k.

129.

1875 máj. 22

Miletić Szvetozár interpellációja az egyletekre vonatkozó belügyminiszteri rendelet tárgyában.[1]

Képv. Napló, 1872—75 XVII. 270—271. l.

Tisztelt ház! Interpellátiót kivánok intézni a belügyminister urhoz azon rendelete miatt, melyet az egyletekre vonatkozólag a törvényhatóságokhoz kibocsátott.

Az egyesülési jog alkotmányos államban a polgárok egyik alapjogát, a társadalmi szabadságnak sarkát képezi. Ha valamely jog, ugy ez bizonyosan a törvényhozás intézkedése, rendezése alá tartozik, és így nem volt közigazgatási rendelkezés tárgya; megvárható tehát, hogy a tisztelt belügyminister ur legelső teendői közé fogja számitani azt, hogy oly törvényjavaslatot terjesszen a ház elé, mely ezen jogot biztositsa, és habár ideiglenesen is, rendelkezzék; vagy hogy kiemelvén, hogy alkotmányos államban mindent szabad, a mi nincs megtiltva; ezen szabadság határait az állami fölügyeleti jog szempontjához képest meghatározza: habár ezen határ megszabása, szorosan véve, a törvényhozás körébe tartozik. A minister ur pedig ezen törvény hiányát rendelettel, vagy inkább utasitással pótolta, és pedig oly mértékben, mely a törvényhozás körébe bele vág. Nincs szándékom ezen rendeletnek a törvényhozás körébe bele vágó minden intézkedését elősorolni.

Szoritkozom csak arra, a mi a nemzetiségekre vonatkozik, annál inkább, mert ezen rendelet éle világosan a nemzetiségek ellen van forditva. E rendeletnek második pontja megengedi ugyan, hogy az egyletek, mégpedig csak az irodalom és közmüvelődés terén mint nemzetiségiek, tudniillik, és mint olyanok alapithatók... de a b) pont tiltja, hogy ezen nemzetiségi egyletek a nemzetiségi vagy nemzeti czimet viselhessék.

[1] A belügyminiszter 1875 május 4-én a törvényhatóságokhoz intézett körrendeletében az irodalmi és kulturális egyletek körére korlátozza az alapítható nemzetiségi egyleteket. Ezenkívül a felügyeleti és ellenőrzés tekintetében újabb, indokolatlan megszorításokat eszközöl. Ez alkalommal kijelenti, hogy a nemzetiségi egyletek a „nemzeti" jelzőt azért nem használhatják, mert ez szembenáll a „politikai nemzet" alapelvvel, melyre a nemzetiségi törvény épül. „A törvény alapján — mondotta ekkor Tisza (Ld. Képv. napló 1872—75. XVII. 273—75 l.) — igazságosan, helyesen és méltányosan fogok eljárni minden nemzetiség irányában." A törvényt azonban, melyre hivatkozik, egyetlen részletében sem hajtották végre, s a turócszentmártoni Matica Slovenská törvényellenes betiltása csakhamar megmutatta, mit értett Tisza igazságos és méltányos eljáráson.

Ez magában véve ellenmondás és ennek semmi értelme sem volna, ha nem volna világos ezen rendeletnek hátsó gondolata, tudniillik a nem magyar nemzetiségek nevének, vagyis nemzeti czimének tagadása még a társadalom és a cultura terén is. Akármit gondoljon valaki a magyar állam nemzeti vagy nemzetiségi fogalmáról, vagy jellegéről politikai tekintetben: mégis kétségtelen, hogy társadalmi és culturai tekintetben minden nemzetiség, még a fön[n]álló törvények értelmében is, a nemzetiség nevét és nemzeti czimét viselheti.

Régi magyar törvények elismerik különböző magyarországi népfajok geneticus elnevezését. Az 1868: XLIV. törvényczikk tüzetesen csak a magyarországi polgárok összességének, vagyis egységének elnevezését politikai tekintetben állapítja meg; tehát a contrario a társadalmi és a culturai téren meghagyja minden memzetiségnek nemzetiségi nevét és nemzeti czímét. A nemzetiség már maga nemzetet tesz föl, melynek tulajdonságát fejezi ki. Tulajdonkép a nemzet vagy natio elnevezés inkább geneticus értelemben, mint politikai értelemben alkalmazandó. Mert az állami polgárok összessége vagy egysége politikai elnevezés, és inkább megfelel annak, a mi latinul populus, francziául peuple szóval fejeztetik ki. A fön[n]álló törvények értelmében nálunk az egyház „nemzeti" egyháznak, egyházi és iskolai alapok „nemzeti" alapoknak neveztetnek. Én tehát abban a rendeletben a nemzeti jogoknak megsértését látom, s azért a következő interpellatiót intézem a belügyminister urhoz, melyet fölolvastatni kérek.

Huszár Imre jegyző *(olvassa az interpellatiót)*.

Interpellatio a tisztelt belügyminister urhoz az egyletekre nézve kibocsátott rendelete tárgyában.

Tekintettel arra, hogy az egyesülési jog oly fontos alapjog, hogy alkotmányos országokban csak is törvényhozásilag szabályozható; a belügyminister pedig az 1875. évi május 4-én valamennyi törvényhatóságokhoz intézett körrendeletének mellékletében, a IX. pontban oly szabályokat bocsátott ki az egyesülési jog tekintetében, a melyek nem csak hogy a főfölügyeleti és ellenőrzési jogra, valamint az e körüli eljárásra nézve körén tulmennek; hanem az említett jognak szabályozására, illetőleg körének megszoritására is vonatkoznak;

tekintettel arra, hogy azon rendelvények, illetőleg korlátozások közé tartozik különösen az, a hol a II. pontban a nemzetiségi egyletek alakitása csakis irodalmi és culturai czélokra szorittatik, a mi nemcsak természeti — eddig sem törvény, sem törvényes gyakorlat által meg nem változott e tekintetben korlátlan egyleti szabadsággal; hanem a nemzetiségi egyenjoguságról szóló XLIV. törvényczikkel is ellentétben áll, melynek 26. §-ában világosan mondatik, hogy gazdasági, ipar- és kereskedelmi társulatok alakithatók, arra szükséges pénzalapok gyüjthetők, és a nemzetiségi törvényes igényeknek megfelelően kezelhetők;

tekintettel arra, hogy az egyleti vagyis társulati szabadság ily megszoritása egyszersmind a nemzetiségi egyenjoguságról szóló törvényeknek is sértése, valamint a körrendeletnek azon része is, a hol a 6. pontban minden, tehát az irodalmi és culturai egyleteknek is megtiltatik a „nemzeti" czímnek a használása: szintén nemcsak az egyesülési szabadsággal és az eddig fön[n]állott szabással; hanem a nemzetiségi egyenjoguságról szóló XLIV. czikkel is ellentétben áll, a melynek bevezetésében a „nemzet" fogalma csakis politikai tekintetben határoztatik, és nem terjeszkedik a nemzet társulati és culturai tekintetbeni fogalmára, a társulat, különösen pedig a cultura tekintetében a különböző nemzetiségi polgároknak szabadon hagyva, hogy saját ily egyleteiket a maga genetikai nemzeti névvel nevezhessék;

tekintettel arra, hogy az már magában véve is ellenmondás, egyrészt megengedni, a habár csak irodalmi és culturai egyleteknek alakulását; másrészt pedig megröviditeni azon jogokat, hogy az illető nemzetiség saját nevével nevezhesse el, a mi tendentiósus eltagadása, sőt a törvényesen elismert nemzetiségek nevének és létének ros[s]zhiszemü takargatása;

tekintettel arra, hogy ily eljárás zavart, nyugtalanságot és elégedetlenséget, sőt elkeseredést fog szülni; különösen, ha egy nemzetiségnek megengedtetik az egyleti és közművelődés terén saját nemzeti czímnek használása, a többinek pedig ebbeli joguk megsemmisittetik és jövőre eltiltatik;

tekintettel arra, hogy a kormánynak első kötelessége, a fön[n]álló törvényeket tiszteletben tartani; a belügyminister ur pedig emlitett rendeletével nemcsak a törvénnyel, de saját nyilatkozatával is; hogy a törvényeket a nemzetiségek irányában is pontosan kell végrehajtani — ellentétbe jött:

kérdem a belügyminister urat:

1. mely törvényes alapon adta ki emlitett és törvényhozásilag szabályozandó egyesülési szabadságba ütköző rendeletét?

2. mivel igazolja a nemzetiségi egyleteknek csak az irodalmi és közművelődési czélokra természet- és törvényellenes megszoritását?

3. mivel igazolja ugyancsak természet- és törvényellenes eltiltását a nemzeti czím használatának különböző, még az irodalmi és közmüvelődési bizonyos nemzetiséget fölkaroló egyletektől?

4. hajlandó-e a belügyminister ur az emlitett rendeletek azon részének, mely a nemzetiségi jogokkal és érdekekkel ellentétben van: végrehajtó alkalmazását fölfüggeszteni?

5. hajlandó-e a belügyminister ur a jövő országgyülés első ülésszakában a szabad egyesülési, gyülekezési jog szabadelvü és minden nemzetiségre nézve igazságos szellemben és irányban szabályozó törvényjavaslatot benyujtani.

Elnök[2]: Az interpellatio közöltetni fog a belügyminister urral, a ki még arra az ülés folyama alatt válaszolhat.[3]

130.

1875 május 25

Conrad Mór szebeni főispán és szász comes jelentése Tisza Kálmán belügyminiszternek az 1875. évi nagyszebeni román értekezlet lefolyásáról.[1]

B. M. eln. 1875 — XIV. — 1826 (1895).

1875 58/eln. szám.

Nagyméltóságu magyar királyi Belügyminister Ur!

Kegyelmes Uram!

Folyó év april hó 17-ről 1315 szám alatti magas leirata folytán van szerencsém a folyó hó 23-án itten Nagyszebenben a bekövetkező képviselő választásoknál követendő

[2] Ghyczy Kálmán.

[3] *Tisza* válaszában (Képv. Napló 1872—75 XVII 273—75 l.) az állam főfelügyeleti jogát hangsulyozza, míg *Miletić* viszonválaszában (U. o., 285—86 l.) az egyesülési szabadság erőszakos korlátozásával vádolja a kormányt.

[1] A szász comes függő helyzetére jellemző, hogy nemzetiségi politikus létére a megválasztott állandó komité feloszlatását ajánlja Tiszának, aki a román nemzetiségű megyék főispánjaihoz intézett rendeletében egyelőre megelégszik a nagyszebeni román végrehajtóbizottság működésének „legszigorúbb felügyeletével". (B. M. eln. 1875 — XIV. — 1826/1895).

eljárásra nézve megtartott nemzetiségi gyülés folyamáról s annak eredményéről kapcsolatban a folyó hó 23-ról és 24-ről kelt távirati jelentésemmel kimeritőbb jelentésemet az alábbi irányban tisztelettel megtenni.

A folyó hó 23-án megtartott nyilvános ülést, ugy 22-én délután valamint 23-án reggel magán értekezések előzték meg, s bár ha azok zárt körü jelleggel birtak mindazonáltal sikerült annyit megtudnom, hogy azokban a román érsekek nem vettek részt, — kik külömben a nyilvános üléstől is távol tartották magukat; — sőt a balásfalvi érsek nem is jött ide Szebenbe, hanem ugy tudom jelenleg Budapesten tartózkodik, külömben ezen értekezletekben főképpen a solidaritás felett vitatkoztak, és már tudni lehetett, hogy a passivitás kimondása valószinű leend. — A nyilvános ülés folyamában kitünőbb részt vettek nyugalmazott főkormányszéki tanácsosok Lázár és Mace lariu, és nyugalmazott udvari tanácsos Bolloga Jakab gyártulajdonos Baritz, Axente Severu, Demsusán[2] Áron, és Miklós és Franku mindhárman az „orientulu latinu" tulajdonosai és szerkesztői, Dr. Ratiu János, tordai ügyvéd, Trombitás, Vitéz és Mezei birtokosok Gaetan Miklós, Dr. Brendusan, Dr. Sorescu, Dr. Borcia, Dr. Rekuts, Dr. Pokurar, Preda, Dr. Tincu ügyvédek; az archimándrita és püspöki vicarius Popea, valamint az abrudbányai esperest Balint, két utóbbi azonban nem szonokolt; — Man, Gábor, Hanea, Kristea, theol. Dr. Puskariu és Boju itteni consistorialis[3] tagok és Moldován balásfalvi tanár.

A gyülést megnyitotta Lázár nyug. főkormányszéki tanácsos korelnökül lett választva, előbb Baritz, s miután ez el nem fogadta az elnökséget, — nyugalmazott főkormányszéki consiliáris Dunca, s vezetése alatt alakulván a gyülés elnökül Dr. Ratiu ügyvéd lett megválasztva, kinek elnöklete alatt; még a Dunca korelnöksége alatt felvett azon kérdés, hogy a gyülés szembe a kolosvári román club által kibocsátott egybenhivásban kifejezést nyert ezen kitétel „az erdélyi román politikai pártok" minemü czimen alakuljon, hosszas és heves vita után határozattá emeltetett- hogy a gyülés czime: „több erdélyi magán román férfiak értekezlete" legyen, — annak elhatározása után aláirás utján a gyülés tagjainak száma lett megállapitva, a minek felolvasása és bevégzése után Macellariu lojalitási inditványa, melyben a legfelsőbb trón és uralkodó ház irányábani hüségnek ragaszkodásnak és engedelmességnek, — az országos törvények tiszteletének, végül a román és többi erdélyi nemzetiségek közti testvéries egyetértésnek [s] az egyenlőség[nek] adott kifejezést, — lett elfogadva és ellenmondás nélkül jegyzőkönyvbe iktatva.

Azután elnök által napi rendre lett kitűzve a gyülés indoka, az az: hogy a bekövetkezendő országos képviselői választásokban az erdély részi románok tettleges részt vegyenek-e vagy nem? Axente egy általa kijelölt 13 tagu bizottság kiküldését inditványozta, hogy a napi rendre tett kérdést illetőleg indokolt inditványt készitsen és terjesszen a gyülés elé, Macellariu azon inditványa folytán, hogy a kiküldendő bizottság az általa szintén megnevezett négy személylyel 17 tagra emeltessék, hosszas és heves vita fejlődött ki, végül a többség által Macellariu inditványa el lett fogadva.

Itten bátor vagyok kiemelni, hogy az Axente által inditványozott bizottsági tagok nagyobb része mint passivisták voltak ismeretesek, ellenben a Macellariu által valószinüleg ildomosságból inditványba hozott négy egyén aktiv politikát követő volt s bárha azon általános veleménynek akart a többség kifejezést adni, hogy az erdélyi

[2] *Értsd:* Densusian.

[3] Egyházmegyei gyűlési.

románok között politikai párt nem létezik s azzal ellenkező kifejezések több oldalról heves ellenmondásban részesültek, mindazonáltal eléggé kivehető volt, hogy a Macellariu inditványa főleg azért szenvedett ellenmondást s idézett vitát elő, mivel a négy aktivistát hozott javaslatba.

Igy tehát a bizottság következő személyekből állt:

Baritiu, Axentie, Dr. Ratiu, Macellariu, Hanea, Muntean, Áron Densuseán, Visarion Román, Man, I. Moldován, Lazar, Gaetanu és Popea — Dr. Borcia, Preda, Cristea és Boiu. — Délután $2^1/_2$ órakor az ülés délutáni 6 órára lett elnapolva, azt megelőzőleg azonban elnök felolvasott egy táviratot, melyet a Bécsben tanuló román ifjak intéztek az üléshez, a melyben utalva az 1848/9-ben elesett martirokra a Budapesti országgyülésbőli távolmaradást ajánlják. — Ezen távirat viharos tetszésben részesült. —

Minthogy a kiküldött bizottság munkálatával nem készülhetett el, az ülés csakis 7 órakor vette kezdetét s három inditvány lett a bizottság által előterjesztve:

a bizottság többségének inditványa, előadó balásfalvi tanár Moldován.[4]

a) általános passivitás a képviselő választásoknál, és

b) egy kiküldöttség választása azon programm keresztül [vitele] czéljából.

2. Az első kisebbség inditványa előadó Dr. Borcia:

a) a fennálló állami viszonyok tekintetbe vételével együttes müködés a királyhágón túli románokkal, —

b) kipróbált és megbizható képviselőknek választása a magyar ország gyülésre, —

c) Együttes müködésre kötelezettsége a megválasztott képviselőknek nemzetiségi ügyekben a magyar országi románokkal és a többi hasonló helyzetben levő magyarországi nemzetiségek képviselőkkel.

3. a második kissebbségi inditvány előadó ügyvéd Preda:

Elvileg passivitás, azonban csakis a törvényhozás részvételébőli kimaradással, — tehát: hogy a románok részt vegyenek ugyan a választásokban, de hogy a választott férfiai az országgyülésben meg ne jelenjenek, — s azon kivül is minden más politikai jogokat gyakorolni.

A fennérintett inditványok feletti tárgyalást megelőzőleg inditványozta Mezei, hogy e gyülés is határozza el, miszerint a hozandó határozatra nézte[5] a gyülés minden tagja feltétlen solidaritással köteles azon inditvány, miután többen mellette s kevesen ellene nyilatkoztak, hosszabb vita után elfogadtatott; az ellene nyilatkozók még azt se tudták érvényre emelni, hogy mondassék ki, miszerint a solidaritás kötelezettsége legalább azokra nézt kik meggyőződésből nem lehetnek passivisták, ne mondassék ki terjedelmesebben, mint hogy azok csak a passivitás ellen ne dolgozzanak, de mellette, avagy annak kivitelére se legyenek kötelesek dolgozni. —

Elfogadtatott tehát az általános és feltétlenes solidaritás; melynek, hogy magát alá nem rendeli, és csak is személyére nézve egészen passiv fog maradni azonnal nyilatkozott Lázár consiliarius. — Ez az ügy érdemére tett inditványok feletti vitában is egész erejéből a legmelegebben pártolta és inditványozta azután az őszinte aktivitást, — ellene szóltak Baritz, Axente, Trombitás, Moldován, Franku s még több mások, és végül Moldován mint a bizottság többsége előadójának zárbeszéde után, mindkét kissebbségi inditvány elvetésével a bizottság többségének általános passivitás elfogadására vonatkozó inditványa zajos „streaska"[6] felkiáltásokkal hatalmas többség által elfogadtatott s a passivitás határozattá emeltetett. —

[4] A „passzivisták" egyik vezérszónoka az 1872. évi gyulafehérvári román nemzeti gyűlésen is.

[5] *Értsd:* nézve.

[6] Să trească = éljen.

A végrehajtó bizottság kiküldése hosszas vita után a nagy többség által hasonlóul elfogadtatott s tagjaiul megválasztattak: Dr. Ratiu, Baritiu, Dr. Borcia, Aron Demsusianu, Hanea János, Dr. Nemes, Preda, Moldován, Augustin Muntean, Trombitás, Dr. Pokurariu és Manu Gábor, annak megtörténte után az ülés estéli 10 órakor bezáratott s a jegyzőkönyv hitelesitése folyó hó 24-én eszközöltetett.

Ki kell még emelnem, hogy ezen alkalommal semmi nemü tüntetés sem lett a gyülés tagjai által előidézve, s a szónoklatok is egy, két hatásra számitott hangzatos üres kifejezéseket kivéve mérsékeltek voltak, egyáltalában a tanácskozás higgadtan mondhatni kedélyesen folyt le, elkeseredettséget nem észlelhettem.

Hátra van még azon indokok felemlitése, melyek a passivitás és aktivitás mellett felhozattak. — A mint fennebb felemliteni bátor valék, legmelegebben pártolta az aktiv politikát nyugalmazott főkormányszéki tanácsos Lázár Kolosvárról, azon csekély számból álló politikai pártnak előadója volt helybeli ügyvéd Dr. Borcia, s minthogy az ellene szóllók közül a legtekintélyesebb volt Baritz elégségesnek tartom, ha a Borcia és Baritz közti vitát [felemlitem], mint a mely világot vet a két párt álláspontjára s nézetére.

Borcia hibáztatva az eddig folytatott passiv politikát azon kérdést vetette fel, hogy mi kedvező eredménye volt annak a román nemzetiségre nézt, s kimutatta, hogy éppen semmi. —

Vele szemben Baritiu felhozta, hogy az aktivitás terére lépni nem tartja helyesnek mivel nem vár attól nemzetére hasznos eredményt, elég őszinte volt bevallani, hogy már csak azért is passivisták kell hogy legyenek, mivel a mostaninál kedvezőbb választási törvény mellett is nem lennének képesek, tekintélyes számu képviselőt az országgyülésre küldeni. — Lázárral szemben azt is be kell ismernie, hogy erdély több vidékein a román választók nagy része nem a román, hanem más vezérférfiak — magyarok — által befolyásoltatik. — Borcia azon inditványával szembe[n], hogy a magyarországi románokkal s más véllek hasonló helyzetben levő nemzetiségi képviselőkkel egyesüljenek, hangsulyozta, hogy azt veszélyesnek tartja épen Nagyméltóságodnak a nemzetiségi törekvésekre vonatkozó nyilatkozata folytán, ő pedig nem szeretné, hogy elzárják, mely nyilatkozata nevetést idézett elő, a passivitás indoklásául felhozta még, hogy a nép naponta mind inkább szegényedik, mit tanusit különösen a székelyeknek tömeges kivándorlása a szomszéd romániában,[7] beszédét azzal végezte, hogy miután a román nemzetiség magát kellőleg nem képviselheti az országgyülésen, legcélszerűbb az általános passivitás, távol maradva az országgyüléstől legczélszerübbnek tartja azt, hogy franczia és olasz lapokban tegyék közre sérelmeiket.

Eredmény nélkül igyekezett kimutatni Borcia, hogy Nagyméltóságod csak is a nemzetiségi izgatások ellen irányozta ismeretes nyilatkozatát, ő maga Borcia — nem akar izgatni, hanem az országhozásban a törvényes téren akar együttes müködést elérni s annyival inkább szükségesnek tartja az aktivitást, hogy a Baritiu által felhozott nyomor enyhitésére segédkezet nyujtson.

A fennebbiekből kitünik, hogy a legmakacsabb román passivisták is készek lennének talán aktiv politikát követni s az országgyülésen megjelenni, ha ők ottan erdély nagy részét képviselhetnék. —

Végül még bátorkodom azon szerény nézetemnek kifejezést adni, hogy a lefolyt román nemzetiségi gyülés által megválasztott állandó Comité mint tisztán nemzetiségi

[7] Az erdélyi határszéli vándormunkás-mozgalommal a román nemzetiségi sajtó később is foglalkozik. (Ld. *Cestiunea lucrătorilu din Transilvania și resolvarea ei*, G. Tr. 1891 139—140. sz.)

jelleggel biró testület feloszlatandó lenne, a mint azt az akkori erdélyi Gróf Péchy Ő Nagyméltósága 1869-ben a szerdahelyi román gyülés után, mely legelőbb határozta el a románok passivitását — is megtette. —

Fogadja Nagyméltóságod hódolatom őszinte nyilvánitását mel[l]yel maradok

Nagyméltóságodnak

Nagyszeben 1875 május hó 25-én

alázatos szolgája
a szász ispán
Conrád sk.

131.

1875 jun. 16

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter körlevele a görög nem egyesült szerb és román felsőpapsághoz a választások ügyében.[1]

B. M. eln. 1875 — XIV — 2304 (2345).

A vallás és közoktatásügyi m. kir. ministertől

937 eln. sz.

Méltóságos Püspök Ur!

A kormánynak hivatalos jelentésekből értésére esett, hogy némely görög keleti — ugy szerb mint román — lelkészek és tanitók, a közeledő képviselő választások alkalmából nem csak azon választó kerületekben, melyekhez magok is tartoznak, hanem azok határán túl is, körutakat tesznek s egyik másik jelölt megválasztása mellett agitálnak.

A kormánynak nincs szándékában a lelkészeket és tanitókat, mint választói joggal biró honpolgárokat, ezen jog gyakorlatában akadályozni. De sem az egyházi állás tekintélyével s a tanitói kötelességekkel, sem a köznyugalom és rend érdekével nem tartja megegyezthetőnek azt, hogy egyes lelkészek és tanitók, saját választókerületeikon kivül is, és az izgatásig menő befolyást igyekezzenek venni magoknak, a képviselő-választási mozgalmak vezetésében.

Ily eljárást, mely nem csak a lelkészi és tanitói hivatal körét tulhaladja, de a választó kerületek békéjét is megzavarja, a kormány a lelkészektől és tanitóktól nem türhet el.

Hogy még is, a szentebb hivatásukról ilyképen megfeledkezni látszó lelkészek és tanitók magokra nézve kedvetlenebb következésektől megóvassanak, tisztelettel felkérem Méltóságodat, sziveskedjék a hatósága alatti lelkészeket és tanitókat oly értelemben utasitani, hogy különösen a saját választó kerületeiken kivüli ilynemü körutaktól tartózkodjanak, s maradjanak saját kerületeik és méginkább saját községeik kebelében és szoritkozzanak választói joguknak egyéni gyakorlása mellett, lelkészi és tanitói hivatásuk s kötelességeik teljesitésére.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten 1875 évi junius hó 16-án.

[1] A közölt körlevélből, melyet Trefort egyidejűleg Tisza Kálmánnak is bemutatott (ld. B. M. eln. 1875 — XIV — 2304(2345) kitűnik, hogy a kultuszkormányzat a szerb és román felső klérus útján igyekszik meggátolni az alsópapság és a felekezeti tanítók esetleges ellenzéki agitációját. A kormány és a nemzetiségek felsőpapsága közötti érdekszövetség egyre inkább megszilárdul.

132.

1875 szept. 16

Polit Mihály beszéde az 1875. évi válaszfelirati javaslat tárgyalásakor.[1]

Képv. Napló, 1875–78. I. 78–81. l.

T. ház! Magyarország parlamenti élete nyolcz éven át rendkivüli állapotban volt. A nagy elvek vitatása, Magyarországnak Ausztriához való állása, Magyarország önállósága és függetlensége fölötti vélemény az egész országot két nagy pártra osztotta. A rendes, jótékony parlamentarismus a közjogi vita által háttérbe szorittatott. Ez bizonyosan rendkivüli állapot volt; de mióta a két nagy pártnak fusiója[2] történt, nekem ugy látszik, mintha a t. kormány a parlamenti életet természetes medrébe akarná terelni. Ez sem hátrány, hanem inkább csak előny és correct eljárás volna bizonyos feltételek alatt.

Alkotmányos államokban, hol a viszonyok rendezvék, hol az alkotmányos élet bizonyos megszabott formákban szokott nyilvánulni, hol maguk a pártok bizonyos irányban és meghatározott közjogi alapon szoktak mozogni: ott a trónbeszéd nem lehet, nem kell, hogy más legyen, mint ugyszólván ügyviteli programmja a parlamentnek. Ez, ugy hiszem, a trónbeszédnek, melyet én alkotmányos elvek szerint csak a jelen t. kormány kifejezésének tekinthetek, typusa.

A trónbeszéd főkép a fontos pénzügyi kérdésekre utal. Semmi kétség t. ház, hogy a pénzügyi kérdés átalában, a vám- és bank-kérdés különösen hazánkra nézve nagyon fontos. De vaj[j]on a pénzügyi kérdésen kivül Magyarország jelen állapota oly jó rendben, oly jó karban van-e, hogy nyugalommal nézhet a jövőnek elébe?

Magának a pénzügyi kérdés szerencsés megoldásának fő feltétele: Magyarország összes népeinek egyetértése létezik-e? Létezik-e a hazafiasság, a hazafias áldozatkészség, létezik-e azon hazafias lelkesedés, mely a hazától minden veszélyt elhárítani képes? Én félek, hogy mindezen kérdésekre nemmel kell felelni.

A legujabb korszak egy pár államszervezetet mutat, melyek kivülről erőseknek, szilárdaknak mutatkoznak, de melyek belsejükben gyengék, erőtlenek voltak. Aus[z]tria a Bach-korszak alatt erősnek látszott, nagyhatalom volt, szövetségeket kötött, nagy serege volt; de az első külcontactusnál az egész rendszer összebomlott. A napoleoni Franciaország oly hatalmasnak látszott, hogy az imperatornak minden szavát egész Európa félelemmel leste. A törvényhozó testületben, a corps législativben öt emberből állott az egész ellenzék. Egy kivülről jövő contactus — s az egész rendszer összeomlott s a törpe kisebbségnek igazságot adott.

Én nem állitom, hogy Magyarország jelenleg olyan állapotban van, mint Aus[z]tria a Bach-korszakban. Ez nem állana már azért sem, mert Magyarországnak alkotmánya, parlamentje van. De épen e tekintetben, a mi az alkotmányos életet, a parlamenti életet illeti: Magyarország abnormis állapotban van. A ki ismeri a parlamenti élet fő feltételeit, a ki tudja azt, hogy a parlament az ország lakosságának, akaratának hű kifejezése kell hogy legyen, az ha ismerné Magyarország állapotját: nagyon meg volna lepetve

[1] Polit beszéde jellegzetes példája a magyar-nemzetiségi föderáció hirdetésének, melyet a felszólaló mindvégig következetesen képviselt a magyar országgyűlésen.

[2] A volt „balközép" jobbszárnya egyesült a Deák-párttal. A fuzió révén 1875 márciusában létrejött a Szabadelvű Párt.

azon nagyszerű contradictió által, mely a lakosság és a parlament között létezik; ez olyan aenigma, olyan rejtély, a melyet nem is lehetne megfejteni ha Magyarország parlamenti életének történelme meg nem magyarázná azt. Századokon által Magyarországot a nemesség képviselte; de a nemességben összefolyt Magyarországnak összes nemessége egy nemzetiségben és ez a magyar vala. Tehát Magyarországot mindenkor a magyarság képviselte, ennek következménye az volt, hogy Aus[z]tria *(Felkiáltások: Halljuk! A szószékre! A szónok a szószékre lép)* mondom — ezen történelmi ténynek consequentiája az volt, hogy Aus[z]tria, a hányszor Magyarországgal alkudni akart: természetesen mindig azokkal alkudott, a kik Magyarországot a parlamentben képviselték, s ennek még nagyobb következménye az volt, hogy a hányszor Aus[z]tria kénytelen volt Magyarországnak engedni, hogy egyuttal az állami hatalmat azoknak engedte, a kik Magyarországot a parlamentben képviselték. Igy volt ez 1848-ban, és igy volt ez 1867-ben.

De mit jelent az: az államhatalmat kézben birni? Nyugat-Európában a parlamenti életből nagyon jól tudják azt, hogyha csak egy pártnak van kezében az államhatalom, hogy az nagyszerü erő; de fogalmuk sincs arról, hogyha ezen állami hatalom egy nemzetiség kezében van, mily óriási erő és ha ezt tudnák: akkor megfejthetnék azon rejtélyt, hogy mi nemzetiségek, kik Magyarországban nagy többségben vagyunk, *(Ellenmondások középen)* itt a parlamentben törpe kisebbségben vagyunk.

T. ház! Ha a parlament nem a lakosságnak kifejezése: akkor ez rendkivüli természetellenes állapotokat szül.

Nemcsak tehát a financziális kérdés a baj, mely által hazánk szenved; a baj sokkal nagyobb: ros[s]z a rendszer, ros[s]z az irányadó elv, mely szerint egy nemzetiség magát az állammal identificálja. *(Mozgás.)*

Ez nem csupán phrasis; ezt mindenki beláthatja, a ki az államnak valódi természetét egy kissé tudományosan tanulmányozta.

És a mit most mondani fogok, az tudományos meggyőződésem annyira, mint a mathematikusnak $2 \times 2 = 4$. Az állam a területnek és a népnek synthesise.

A nép mindenkor alkot államot, a terület soha; de a nép csakis mint nemzetiség existál, tehát a nemzetiségben az állam alkotó eleme benne van.

De nem minden nemzetiség részére vannak meg az államalkotásnak föltételei és a hol ezen föltételek nincsenek meg: ott több nemzetiség gyül össze és alkot államot; de a nemzetiségben mindenkor ben[n] marad az államalkotó elem. Ezt nem lehet elenyésztetni, ezt ki kell elégiteni. Azonban nem lehet kielégiteni az által, hogy adatnak status attributumai, mert ez által megsemmisittetnék az, a mi alkottatott. Tehát más irányban kell a nemzetiséget kielégiteni, és ez csak az államban, az állam által lehetséges, ez csak az administratióban történhetik. Itt valami nagyon fontosat kell elmondanom. *(Halljuk!)*

A nemzetiségi kérdés Magyarországban nem államjogi kérdés, de nem is nyelvi kérdés; hanem tisztán administrativ kérdés.

Ha önök a nemzetiségi kérdést mint nyelvi kérdést akarják megoldani; ez által sem minket, sem önmagokat nem elégitik ki. Ezért a nemzetiségi törvényt vagy egészen el kell törölni, vagy helyette másikat teremteni. *(Átalános élénk helyeslés.)* Vagy egészen el kell törölni; *(Közbeszólások: Tehát el fogjuk törölni!)*, vagy másikat keell helyette teremteni, *(Közbeszólás: Nem fogják megköszönni!)* de az administratió szempontjából.

„Administratió", ez nagy szó! Az administratió-tudomány, uj tudomány; modern tudomány. Mióta az államok existálnak: administratió volt; de az administratio tudománya nem régi. Talán 30–40 év óta létezik. Mióta az administratió tudomány: azt találjuk, hogy minden államban van történelmi administratió-rendszer — Magyar-

országnak is van ily történelmi rendszere; de ez se nem az angolországi county, sem a svájci canton; de közeledik mind az egyik, mind a másikhoz és ez a megyei rendszer.

Nem az a kérdés uraim: vaj[j]on szabad-e folyamodványt szerb, tót, román vagy szász nyelven járásbiróságokhoz benyujtani? Hanem az a kérdés, hogy az önkormányzat alapján a községek, városok, a megyék egyes nemzetiségnek typusát viseljék: ugy, hogy minden magyar honpolgár, szerb, tót, román, szász otthon érezze magát, hogy ne legyen idegen saját hazájában. Nincs eszem ágában sem a kantoni rendszert a magyar megyei rendszerrel összehasonlitani; de az ujabb reform szerint, mely Svájczban végbement, a kantoni souverainitás nem egészen statusi atributum, hanem inkább önkormányzati atributum. Én csak azt akarom mondani, hogy ott, a hol a honpolgár magát otthonosnak érzi, nincs vágya az országon kívül. Az olasz, a svájczi, a tessini kantonban minden jót kiván az olasznak a királysághoz, de nem kivánkozik hozzá: a franczia, a genfi kantonban sohasem irigyelte Francziaország nagyságát. Nem mondom ez által, hogy Magyarországon kantonok legyenek; csak azt akartam mondani, hogy volna egy archimedesi pont, melyből a nemzetiségi kérdést jogosan magyarországi államjog alapján lehetne megoldani.

T. ház! Önök saját nemzetiségi szempontjukból a megyei önkormányzatot a municipális törvény által majdnem illusoriussá tették és most mindinkább a centralisatióhoz törekesznek. Miért? Megint nemzetiségi szempontból.

De hova vezet ez? Ez vezet, vezethet a fajuralomhoz. A fajuralom pedig ha az Magyarországban létezik: akkor a nemzetiségi kérdés nem administrativ kérdés, nem cultur-kérdés, hanem hatalmi kérdés. Mint hatalmi kérdés pedig sokáig nem állhat fenn; mert a haladó civilisatió, a mint megszüntette az uri hatalmat: ugy meg fogja szüntetni a fajuralmat. Ez nevezetes Magyarországon és innen magyarázható épen egy phaenomen,[3] tekintettel a keleti bonyodalmakra. *(Halljuk!)*

Egész Európában, Angliában, Németországban, Franczia- s Olaszországban bizonyos rokonszenvvel viseltetnek a keresztény felkelők[4] iránt; csak Bécsben és Pesten rokonszenveznek a törökkel. *(Mozgás.)* A sajtó törökebb, mint a törökök Konstantinápolyban; sőt egy pesti lap, melynek öszeköttetései vannak nem csak a magyar ministeriummal, hanem a bécsi külügyministeriummal is: a keresztény felkelőket rablóknak és tolvajoknak is nevezte. *(Mozgás.)*

Én, t. ház! felteszem a magyar nép becsületéről, hogy azon nép, mely századokon át szenvedett, mely maga a török járomból kiszabadult, mely nem rég érezte az önkény-uralmat, a bár civilisált önkény-uralmat, — felteszem azon népről, hogy nincs épen azon nézetben, mint azon hirlap. De legyen e tekintetben azon nézet akármilyen: én azt hiszem, hogy Ausztria-Magyarországban kellene egy kis deferentiával[5] lenni azon keresztény felkelők iránt, kiknek Aus[z]tria-Magyarországban millió és millió vérrokonaik vannak, annyira vérrokonaik, hogy a horvát országgyülés a világ szine előtt őket testvéreknek nevezte.

S most, t. ház! legyen szabad pár szóval reflectálnom a trónbeszéd utolsó passusára, mely a keleti bonyodalmakról szól. Európában nagy kiváncsisággal várták a magyar nemzet trónbeszédét: mert azt hitték, hogy némi felvilágosítást fognak kapni Aus[z]tria-Magyarország magatartása iránt a keleti kérdésben. A trónbeszéd e tekintetben nagyon fukar volt. Bécsben ezt igy magyarázták: a magyar országgyülésnek nincs is joga magát tájékozni a külpolitikában; ez a delegatió ügye és dolga.

[3] Jelenség.
[4] *Értsd:* az 1875. évi hercegovinai felkelés résztvevői.
[5] Tiszteletadással.

Én azt hiszem, tisztelt ház! hogy a nagyon t. ministerelnök urnak talán lesz alkalma az 1867: XII. t. cz. 8. §-a értelmében interpellatió nélkül is némi felvilágositást adni Aus[z]tria-Magyarország magatartása iránt a keleti bonyodalmak alatt. Én azt hiszem, hogy ha ott a határszélen a vér foly, ha csaták vivatnak, ha 30.000 menekülő van Horvátországban: talán nekünk képviselőknek jogunk van kérdezni: hogyan áll ott a világ; pedig, hogy ez pedig nagyon szükséges, ezt igazolja Aus[z]tria-Magyarország egész magatartása a keleti bonyodalmakkal szemben.

Nagyon szeretném, ha azokat, a miket mondandó leszek, az igen t. ministerelnök ur egy alkalommal megczáfolná: mert én talán ros[s]zul vagyok informálva és ő talán az országnak jobb informátiót fog adni. Mert semmi titok, hogy Ausztria-Magyarország a felkelést eleinte nem ellenezte, sőt bizonyos sympathiával fogadta. *(Mozgás.)* Addig, mig a felkelés a dalmát határon volt, mig locális jellegü volt, Aus[z]tria-Magyarország nem volt ellátva oly nagy török sympathiákkal. De mikor a felkelés nagyobb dimensiókat vett, mikor az látszott, hogy ezen fölkelés, ha kifejlődik, átalános szerb fölkeléssé nőheti ki magát Törökországban és hogy Montenegró és Szerbia beavatkozását is maga után vonhatja: akkor mindjárt más irányt vett; csak hogy az előbbit is tudták Konstantinápolyban és dühösek voltak. Aus[z]tria-Magyarország, hogy loyalitását mutassa ki Törökország irányában: a világ bámulatára a török sereget Kleknél átszállni engedé. Ebben semmi különös nincs, de most következik az érdekes. Ez Aus[z]tria-Magyarország magatartása Szerbia irányában. Mikor augusztus hóban Belgrádban a ministerválság kiütött és minden arra mutatott, hogy Szerbia be fog avatkozni: akkor Wrede herczeg osztrák-magyar főkonsul Belgrádban azon fenyegetést intézte a szerb kormányhoz, hogyha Szerbia tullép a Drinán, Aus[z]tria-Magyarország meg fogja szállni Szerbiát. Ebben sincs semmi különös. Ezt Aus[z]tria teheti saját belátására, saját veszélyére és saját költségeire. De a mi most következik: ez az érdekes eset, a melyet én legalább még eddig nem olvastam a diplomatiában. Aus[z]tria-Magyarország, ha a keleten nagy politikát akar üzni, erre nézve a hármas Alliance-szal szokta magát födözni. A külügyi minister félhivatalos cikkekben hiresztelte azt, hogy Aus[z]tria-Magyarország megbizatást kapott Német- és Oroszországtól Szerbia occupálására. Berlinben és Pétervárott ezen nagyon bámulnak: arról Bismarck és Gortsakoff egy szót sem tudtak. *(Nagy derültség.)* És mi volt ennek az eredménye: az, hogy a külügyminister kénytelen volt dementirozni, hogy az nem igaz, nem való, hogy megbizatást kapott volna Szerbia occupálására.

T. ház, ha oly ügyek fordulnak elő a mi határszélünkön, ha egy szomszéd-állam fenyegettetik; ha átalában az egész helyzet nagyon furcsa: talán arról tudomást kellene venni az országgyülésnek, ha nem is diplomatiai, de más uton kellene egy kis felvilágositást adni; mert különben nem tudom, — parlament vagyunk-e vagy megyei gyülés? *(Igaz! a bal oldalon.)*

A trónbeszéd a helyett, hogy e tekintetben egy kis megnyugvást adott volna, csak átalánosságban ad kifejezést a reménynek, hogy a béke fen[n] fog tartatni. A béke fen[n]tartása nagyon nemes törekvés; de csak akkor, ha a békének tartós föltételei léteznek, ha a török birodalmat czivilisált modern állammá lehetne átalakitani. De a 20 évi tapasztalás, mióta a hirhedt hathumajum[6] világot látott, a 20 évi tapasztalás

[6] *Hathumajum,* helyesen: *Hati Humajun* (*tör.* felségrendelet) 1856-ban kiadott szultáni rendelet, mely a török birodalom keresztény alattvalóira vonatkozólag megerősíti a 1839. évi gülhanei hatiserif (l. ott) rendelkezéseit. (Vö. *Genov,* G. P.: Hati Serifa i Hati Humajuna i tjahnoto znacsenie za bălgarszkija narod. Bălgarszka Isztoricseszka Biblioteka 1931 II—III, 67—95. l.)

azt mutatta, hogy a török birodalmat modern czivilisált állammá átalakitani nem lehet. De én e themát itt fejtegetni nem akarom és ide nem is tartozik. Azt hiszem, hogy minket, hogy Magyarországot csak az érdekelheti, hogy hazánk veszélybe ne jöjjön, hogy kárt ne szenvedjen és e tekintetben én azt hiszem, hogy mi, Magyarország képviselői jogositva vagyunk legalább azt kérni, hogy Aus[z]tria-Magyarország semleges legyen.

Ha Törökországnak ereje van a keresztényeket alávetni: ez az ő dolga; de ha a keresztényeknek erejök van magukat felszabaditani: akkor Aus[z]tria-Magyarország ne állja ennek utját. A keleti kérdés nagyon csiklandós kérdés; nem forog fenn a rájáhk-nak[7] érdeke, nem Szerbia és Montenegró érdeke; magasabb érdekek vannak ott és ugy látszik, hogy ha Aus[z]tria-Magyarország a keleti kérdésbe bele avatkoznék, — én nem vagyok talán jól informálva — de ugylátszik, hogy a hármas alliance könnyen kettessé válhatnék és hogy Orosz- és Németország közös érdekeiket érvényesiteni kezdenék a Fel- és Aldunán. Azt hiszem, hogy ez egy kis veszély volna hazánkra és hogy mi, Magyarország képviselői felvilágositást, egy kis tájékozást, egy kis biztositást kérhetünk ez iránt.

De már nagyon is hosszas voltam — Ezennel befejezem beszédemet.

A feliratot,[8] melyet én is aláirtam, indokolni nem kell, nagyon is terjedelmes. A benyomás, melyet ezen felirat tegnap a házra tett, engem is nagyon kellemetlenül érintett. Én azt látom, hogy a feliratból olyasvalamit magyaráznak, a mi nincs benne. Ha ezen feliratban az volna, hogy mi nemzetiségek az állam, a magyarországi állam ellen volnánk: akkor bizonyosan jogosult volna ezen harag. De mi ismerjük, nagyon is ismerjük Magyarország iránti polgári kötelességeinket; ezen kötelességeinket mi sohasem fogjuk félreismerni. Nem vagyunk mi itten szerbek, románok, tótok, szászok, valami coloniák; nem vagyunk mi oly nép, a mely csak jön és megy; mi ezen hazához vagyunk füzve. Hiszen őseink tetemei is épp ugy itt nyugosznak, mint a magyaroké; mi is csak ugy vérzettünk ezen hazáért, és ha mi itt e hazában otthon érezzük magunkat, ha érezzük azt, hogy ez valóban a mi hazánk: nem tudom, hogy ki volna e haza ellen. *(Mozgás.)*

T. ház! Nemrégen, pár hónappal ezelőtt e teremben azt mondtam, hogy a keleten fekete pontok, a nagy viharnak előjelei mutatkoznak, s hogy azon nagy viharnak, mely a keleti catastrófára be fog következni, minket itt Magyarországban mint testvéreket kellene találni. Azóta a fekete pontok felhőkké nőtték ki magukat, a vihar nem indult még meg, de minden perczben megindulhat, és ha az elemek ma lecsillapittatnak ott, holnap megint szőnyegre kerül a keleti kérdés: én azt óhajtanám, hogy azon nagy catastrófa minket, mint testvéreket találjon itt készen a hazát, szabadságot alkotmányosságot minden ellenség ellen védeni; és ha igy Magyarország minden honpolgára, akár magyar, akár nem magyar szivvel-lélekkel a hazához ragaszkodik: akkor 15 milliónyi nép valamit csak számithat Európában, különben Magyarországnak jövője nem lehet.

Ajánlom e felirati javas[l]atot nem elfogadásra, — hanem figyelembe vételre.

[7] Rabszolgáknak, itt: az európai Törökország elnyomott népeinek.

[8] Miletić Szvetozár, Polit Mihály és Maximović Miklós 1875. szept. 15-én benyújtott válaszfelirati javaslatáról van szó.

133.

1875 nov. 30

Iratok a „Matica Slovenská" közmüvelődési egyesület betiltásának történetéhez.[1]

A.

1875 jan. 31

Gáspár Imre cikke: „A Matica".

Vasárnapi Ujság 1875 5. sz.[2]

A „Matica" turócz-szent-mártoni irodalmi és kiadóintézet felől újabban gyakrabban van szó a lapokban, melyek leginkább a beszterczebányai jó irányú tót napilap, a „Svornost"[3] értesítéseit használják föl. Tulságok nélkül a legjobb ügyek sem folynak le, ilyenbe esnek a lapok, midőn megtámadván a „Matica" panszláv irányzatát, ennek másnemű jó oldalait, sőt létezésének szükséges voltát is elfeledik. Az emlitett „Svornost" tulbuzgalmában a „Matica" müködését néhány naptár s kortes-vers (egyet sem ismerünk!) kiadására redukálja.

Az igazság érdekében, legközvetlenebb forrásból, s szemlélet utján meritve, szolgálunk a kérdéses intézet rajzával.

Egy nemzetnek, mely bir irókkal és tudósokkal, okvetlenül szüksége van intézetre, mely ezen mozgalmait vezesse, s tényezőit magában egyesitse. Ez intézetnek áll feladatában a nemzet nyelvét kimüvelni, melyről a mi Eötvösünk mondja: „minden nemzetnek első feladata ápolni, fen[n]tartani saját nemzeti nyelvét, ez szellemének legtisztább kifolyása" stb. Ily intézetnek szükségét a szláv irodalom férfiai már 1848

[1] 1874 dec. 29-én Trefort közoktatásügyi miniszter vizsgálatot rendelt el a szlovákság egyetlen korabeli közművelődési intézménye, a turócszentmártoni „Matica Slovenská" ellen. Az új akciót a fővárosi sajtó hónapokon át tartó támadásai vezették be; ezekkel szemben íródott *Gáspár* Imre védelmező szándékú, de a Matica „nemzetiségi irányát" szintúgy elítélő cikke a Vasárnapi Ujságban, melynek tárgyi adatait *Pauliny-Tóth* Vilmos bocsátotta a szerző rendelkezésére. A szlovák közművelődési egylet ellen Szapáry utasítására heteken át tartó „rendőri nyomozást" indított a belügyminisztérium s az erről tett jelentés alapján — most már Tisza belügyminiszter előterjesztésére — a minisztertanács 1875 április 1-én részletes vizsgálatot rendelt el. A vizsgálat „eredményéről", az 1875 okt. 2-tól kormányelnök Tisza Kálmán az év november 9-én beszámolt a minisztertanácsban s a jegyzőkönyvben közölt indokok alapján az egyesület további működésének megszüntetését javasolta, amihez a minisztertanács hozzájárult. A Matica megszüntetése pótolhatatlan veszteséget jelentett, mert több, mint két évtizeden át — a Kmet' András által alapított szlovák Múzeum Egylet (Muzeálna Slovenská Spoločnost') engedélyezéséig egyetlen kulturális intézménye sem volt a szlovákságnak.

[2] A Vasárnapi Ujság szerkesztője a cikket az alábbi lábjegyzettel közli:

„Közöljük munkatársunk ez ismertetését, bár a czikk minden nézetét nem osztjuk. A tót „Matica" üzelmei eléggé ismerve vannak, s tudjuk hogy annak vezérférfiai a tudományos irodalmi czimet nem egyszer ürügyül használták föl pánszláv agitácziókra. Ha megmaradt volna a társaság nyiltan bevallott czélja mellett, megérdemelte volna minden igaz honpolgár pártolását, ki a különajku polgárok közt az egyetértést a fejlődő mivelődéstől várja. De eltért attól s ábrándos és veszedelmes térre lépett, melyen szembe szállani törekvéseivel kötelessége mindenkinek, ki a három bércz és négy folyó földén Magyarországot akar. *Szerk.*"

[3] Magyarul: Egyetértés. Kubányi Károly szerkesztésében 1873—76 között, Beszercebányán hetenként kétszer kormányszubvencióból megjelent szlovák nyelvű lap, a Grünwald-féle soviniszta irányzat „nemzetiségi" szócsöve.

körül érezték, midőn is Budán (Hamalják[4] által), Kis-Hontban („Erudita societas slavica")[5], és Liptó-Sz[t].-Miklóson (Tatran névvel) literáris egyesületek terveztettek. Mindezen kisérletek czélhoz nem vezettek; 1850-ben Lichard[6] és társai fáradoztak egy „Matica" („Anya") czimü tót irodalmi társulat összehozásán; az akkori kormány létesülését ennek is lehetetlenné tette. 1862-ben a kivánt siker eléretett: Francisci, Tóth-Paulinyi, Viktorin[7] és Palárik kivitték a várva-várt czél elérését. Az első konstitutiv gyülés azonban csakis augusztusban, s 1863-ban hivatott egybe, melynek alkalmával Moyses püspök elnökké választatott.

A „Matica" 1863 óta rendesen müködik, fölterjesztett, s megerősitett alapszabályai vannak. Kiadványai a következők: Történelmi okmánytár, melyről elismerőleg nem egyszer szólt a magyar „Századok" is, egy téves állitását pedig e lapoknak is alkalma volt vitatni. 2. Tankönyvek, ezek között nagybecsü a Hattala[8] tót nyelvtana. Černy „olvasókönyvét", melyet a m. k. helytartótanács helybenhagyott, a ministerium — igen helyesen — elkoboztatta. 3. Szinmütár, melyet Francisci eredeti s egyéb szláv, vagy más nyelvü irók müveiből igen helyesen szerkeszt. 4. Elhalt irók összes müvei, minők a Hollyéi,[9] s S[z]ladkovicséi.[10] 5. Népies müvek, irányzatuktól eltekintve jól irt gazdászati munkák (juhtenyésztés, méhészet, kincstár stb.), szépirodalmiak, stb. 6. Évkönyv, kezdetben czélszerüen, naptár alakjában, egészségi, gazdászati tanácsadóval, irodalmi részletekkel.

Ugyancsak a turóczszentmártoni nyomdából került ki a „Národne Noviny", Kozsehuba hirdetett történeti müve, s több, melynek azonban a „Maticához" semmi köze sincsen.

A „Matica" külföldi segélyben nem részesül; vagyona alapitványok utján, s filléres adományokból gyült össze, a mint ez szláv lapok időnkénti, most is folyó kimutatásaiból kitünik. 1874 jun. 30-án vagyonilag igy állt:

státuspapirokban birt	....	4,255	frt.	73	kr.
más papirokban	....	1,296	frt.	—	kr.
takarékpénztárban	....	14,423	frt.	70	kr.
kötelezvényekben	....	65,519	frt.	38	kr.
ingatlanokban	....	8,000	frt.	—	kr.
ingóságokban	....	196	frt.	18	kr.
Összesen	......	93,690	frt.	99	kr.

[4] Helyesen: *Hamulják* Márton (1789—1859) szlovák író és kiadó, a budai helytartó-tanács tanácsosa. 1834-ben *Zora* (Hajnal) címmel Pesten kiadta az első szlovák almanachot és több neves szlovák író, köztük Ján Hollý műveit.

[5] Szláv Tudós Társaság.

[6] *Lichard* Dániel (1812—1882), szlovák politikus gazdasági szakíró, a Szakolcán kiadott *Obzor* szlovák gazdasági folyóirat szerkesztője.

[7] *Viktorin* K. József (1822—1874) budai, majd visegrádi plébános, szlovák író és szerkesztő. 1858-ban „Concordia" címmel szlováknyelvű almanachot adott ki Pesten. Itt jelentette meg németnyelvű szlovák nyelvtanát is. (Grammatik der slowakischen Sprache, 1860).

[8] *Hattala* Márton (1821—1903) szlovák származásu prágai egyetemi tanár és nyelvész. Említett szlovák nyelvtana *(Mluvnica jazyka slovenského)* két részben, 1864—65-ben jelent meg.

[9] *Holly* János (1875—1849) madunicai (Nyitram.) plébános, szlovák epikus költő. Nevét történeti tárgyu eposzai (Svätopluk 1833, Cyrillo-Metodiada 1835) tették ismertté.

[10] *Sládkovič* András (1820—72) radványi (Zólyom m.) plébános, a legnagyobb szlovák lirikusok egyike. Lirai eposzai: *Marina* (1846), *Detvan* (1853).

Ezen összegből levonandók a „Matica" kezelése alatt levő fundátiók (5,041 frt. 83½ kr.), és Cserven Tamás ur supererogátája:[11] 15,038 frt. 65 kr., összesen 20,080 frt. 48½ kr. Mindenesetre áll, hogy e számok jelentékeny áldozatkészségről tesznek tanuságot.

A „Matica" tagjainak száma:

100 frtos alapitó tagok	....	572	tag,
50 frtos rendes tagok	....	633	tag,
3 frtos évdijas tagok	....	138	tag,
	összesen	1,343	tag.

Az egylet gyüjteményei igen szépek, a könyvtár gazdag különösen szláv nyelven irt müvekből, áll 10,000 kötetből. Régiséggyüjteménye (sorakozván a könyvtár igen régi könyvekben is dus gyüjteményéhez) még kicsiny, de bir értékes darabokkal. A lapokból tudjuk, hogy érem-gyüjteménye elsikkasztatott. Figyelmet érdemel még botanikai gyüjteménye; — bogár-, lepke-, fa- és edénygygyüjteménye csekély; ornithologiai és ethnographiai gyüjteményekkel nem bir.

Az egylet kormányzata a következő: elnök Kozácsek József, alelnök: Tóth-Paulinyi Vilmos és Záwodnik István; pénztárnok Cservenák András, jegyző dr. Sasinek Ferencz kanonok, a prágai t. ak. lev. tagja, számtartó Sipka Samu. A tisztviselők oldalán áll egy 30 tagu választmány, mely évnegyedenként ülésez, s az ügy-folyamot kormányozza. Az intellektuális végzendők élén áll egy-egy tudományos szakosztály, mely a fölolvasásokról, pályázatokról nemcsak gondoskodik, hanem döntő véleményt is mond.

Hogy visszatérjünk a „Matica" fölpanaszolt nemzetiségi tagadhatlan veszedelmes irányára, annak orvoslását szükségesnek találjuk, csakis az eszközök választásában tér el véleményünk. Az ellenmozgalom vezérférfiai ugy kivánnak eljárni, mint a szláv gymnáziumokkal szemben: eltörlésén dolgoznak. Eltekintve attól, hogy a mai kor szelleme iskolákat, és a fentebb megjelölt eszközökkel rendelkező tudományos intézeteket eltörölni nem enged, sőt inkább siet czéljaira fölhasználni, — a sebet ne igyekezzünk uj sebbel elmérgesiteni, igyekezzünk inkább erélyes, gondos orvoslásához látni. A „Maticának" megvan a maga hivatása, ezt könyvei, s gyüjteményei által a felföldön mindenesetre teljesiti; másrészt azonban vezetői annyira összefüggnek az illető hazaellenes üzelmekkel, hogy nevök az állammal szemben elég garantiát nem nyujt. Mi más következik mindebből, mint az, hogy a felföldi intelligentia tömeges részvét által amaz elemeket kiszoritsa, s a hasznos sőt szükséges intézetet helyes irányba vezesse, eszközeit igy értékesitse. Ez többet fog érni a rombolás erőszakos munkájánál; mit tenne ez esetben az állam a „Matica" tőkéjével? mit hangyaszorgalommal halmozott gyüjteményeivel? Az épület kövei, a gyüjtemények mozdulatlan darabjai, a kövek, a tudományosan osztályozott növények, s az évszázadok óta csak tudós előtt értékes pénzdarabok nem veszedelmesek; a felföldi intelligentiától függ hasznosakká tenni. Felfogásunk mellett szól azon körülmény, hogy az intézet alapitói között találjuk magát fejedelmünket is; oldalán több tisztamultu férfiut, igy Ipolyi[12] püspököt is. A zólyomi, turóczi, árva és liptói stb. urak a megkivántató eszközökkel rendelkeznek; csakhogy a mellett, hogy a panszláv üzelmek soraikban tért nem foglalhatnak, époly kevéssé támaszai a magyar mivelődés ügyének is; elég példa-e az, hogy zólyomvármegyei, igen szép könyvtárral rendelkező, valaha — még tiz év előtt is — a társas-életre nem ked-

[11] Felülfizetés.

[12] *Ipolyi* Arnold (1823—86) író és történész, 1871-től besztercebányai, 1886-ban nagyváradi püspök.

vezőtlen befolyású „magyar olvasó és társalgási egylet" élén épen a pánszláv mozgalmak elleneseivel, feloszló-félben áll. A „Maticával" szemben egyetlen eljárás jogosult: szoritsuk rá alapszabályainak megtartására. *Gáspár*[13] *Imre.*

B.

1875 ápr. 1

Minisztertanácsi határozat a Matica Slovenská elleni vizsgálat tárgyában.

M. T. 1875: XXII/5.

Belügyminister úr előterjesztette, hogy a „Matica Slovenska" czimü tót irodalmi és szépmüvészeti egylet müködése iránt rendőri nyomozás tartatván, az ezen nyomozásról tett jelentésből kiderül, hogy a mondott egylet, noha alapszabályai szerint minden politikai és vallási ügy köréből ki van zárva, nem annyira az irodalom fejlesztésével, mint inkább pánszláv irányu politikai izgatásokkal foglalkozik; hogy irodalmi tevékenységében jobbadán csak a magyar állam és nemzet ellen gyűlölséget szitó s a történelmet meghamisitó müvek kiadására szoritkozik, s végre, hogy az egylet vagyona szabályellenesen az egylet körén kivül eső czélokra, sőt magán kölcsönökre és segélyezésekre is fordittatik.

A nyomozást teljesitő biztos jelentésében azon javaslatot terjeszti elő, hogy az egylet ugy az állam érdekében, mint a részvényesek jogainak megóvása tekintetéből az előadott tények alapján feloszlattassék, összes vagyona zár alá vétessék, s igazgató tagjai és tisztviselői kérdőre vonassanak.

Előadó minister úr ezen lépést a rendszeres vizsgálat megejtése előtt idő előttinek tartja, azért helyesebbnek véli, hogy az egylet működésének felfüggesztése, s vagyonának s irományainak zár alá vétele mellett — az egylet igazgató tagjai és pénzkezelő tisztviselői ellen a vizsgálat rendeltessék el s ezen vizsgálat eredményétől tétessék a kormány végleges elhatározása függővé.

A vizsgálat keresztülvitelével a turóczmegyei alispánt és tiszti ügyészt szándékozik megbizni.

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

C.

1875 nov. 8

A felfüggesztett Matica Slovenská vezetőségének kérelme Tisza Kálmán miniszterelnökhöz.[1]

Národnie Noviny 1875 nov. 11 132. sz.

A „Slovenská Matica" ügyében folyó hó 10-én a következő kérvényt nyujtották be Tisza Kálmán őexcellenciájának:

Nagyméltóságu m. kir. Miniszterelnök Ur!

Kegyelmes Uram!

Önnek, mint m. kir. belügyminiszternek f. évi ápr. 6-án kelt 1125/eln. számu magas rendeletével a „Matica Slovenská" további müködése felfüggesztetett; elrendelték az egyesület alapszabályainak és vagyona ügykezelésének tárgyában a nyomozást és minden, bármi néven nevezendő ingó és ingatlan vagyonát, iratait, számláit és adósságleveleit zár alá vették, a nyomozás lefolytatásával ifj. Justh József alispán urat, a zárlat végrehajtásával Csepcsányi Ferenc urat, Turóc megye főügyészét bizták meg. A „Slovenská Matica" müködésének felfüggesztése s vagyonának, iratainak, számláinak hivatalos zár alá vétele valóban megtörtént.

Ellenben arról, hogy a Nagyméltóságod által elrendelt vizsgálat már megkezdődött vagy éppenséggel már be is fejeződött volna, — arról mi, alázatosan alulirtak semmit nem tudunk, mivel hogy Csepcsányi Ferenc zárgondnok urnak a „Slovenská Matica" vagyonára vonatkozó szóbeli, s szinte véletlenül és minden jegyzőkönyvi rögzités nélkül hozzánk intézett néhány kérését nem tekinthetjük formális s az ügy komolyságának és fontosságának megfelelő vizsgálatnak.

Ezzel az eljárással sem a „Slovenská Matica" mint egyesület elleni, de még az egyesületet igazgató és vezető tisztviselők ellen a magas kormány elé terjesztett vádak és rágalmak alapos és való volta, másrészt a „Slovenská Matica" és szerveinek téves vagy éppen vétkes minősége nemcsak bebizonyitva és megállapitva nincs, de még csak meg sincs világitva, hiszen nincs kivizsgálva.

És mégis ennek ellenére mind a „Slovenská Maticáról", mint egyesületről, mind egyes szerveiről, kiváltkép az alázattal alulirottakról a napi sajtó utján teletorokkal terjesztik a rágalmat és a vétket. Különösen a Beszterczebányán „Svornost"[2] cimmel megjelenő szlovák lap az utóbbi napokban Beszterczebányáról keltezett, aláirás nélküli cikksorozatot közölt „Gazdálkodás a Maticában" cimmel, amelyben a „Slovenská Matica" egyesületet és annak tisztviselőit, főként pedig bennünket, alázattal alulirottakat a legnyersebb és legérzékenyebb módon abban támad meg, ami az embernek legértékesebb kincse: t. i. a becsületében.

Ismeretes dolog ugyan, hogy az ilyen eljárás a fentemlitett lapnak feladatkörébe tartozik és létezésének feltétele: ezért gorombaságainak és aljasságainak semmilyen figyelmet nem szentelnek.

Azt beszélik ellenben, hogy a „Svornost"-nak nevezett szlovák lap bizonyos nagybefolyásu körökkel áll kapcsolatban; ami egyrészt merészségéhez bátorságot ad, másrészt mint vészmadarat mutatja be.

Azon kivül, hogy a „Svornost" fentemlitett cikkeiben hivatkozik a Slovenská Matica számadásaira és — a lap állitása szerint — bemutat a számlákból vett adatokat és számokat s ennek alapján lábbal tapossa a mi becsületünket is.

Erre a két fennálló vádra való tekintettel nem hagyhatjuk figyelmen kivül a „Svornost" ezen gyanusitásait.

Könnyen előfordulhatna ugyanis, hogy a „Svornost" ócsárlásait bárki a szlovák nép köréből jövő, mértékadó és latba eső visszhangnak tekinthetné, aminek tolmácsolója a „Svornost" sohasem volt és amig az eddigi irányt követi és az eddigi módszert használja, azzá soha nem is lesz, és — amit, mint olyant fel lehetne használni a „Slovenská Matica" elleni káros döntéshez, akár indokolásul, akár annak kikényszeritésére.

Másrészről a „Svornost" cikkeinek besztercebányai névtelen szerzője, aki a „Slovenská Matica" számadásaira hivatkozik, vagy aljas rágalmazó, minthogy arra hivatkozik, amit soha nem látott és nem is láthatott; vagy pedig nagyon merész csempész, mivelhogy a „Slovenská Matica" számláit vagy Jekelfalussy Lajos miniszteri tanácsos ur őméltóságától, vagy Csepcsányi Ferenctől, Turócz vármegye főügyészétől

[13] *Gáspár* Imre (1854–1910) publicista és műfordító. Kora ifjuságától foglalkozott a szlovák költészettel és néprajzzal. E tárgyban főbb művei: *A tót irodalomról*, Figyelő 1876, *Hazánk tót népe. A tót nép, a tót költészet*, Bp.1879. Szlovák lirai műfordításai a Vasárnapi Ujság, Figyelő és a Magyarország és a Nagyvilág hasábjain jelentek meg.

[1] A közlemény eredeti címe: V záležitosti „Matice Slovenskej". — A Matica Slovenská ügyében.

[2] Egyetértés.

és a „Slovenská Marica" zárgondnokától, akikre a számlákat hivatalos megőrzés céljából bizták, el tudta lopni vagy kicsalni: — mindkét esetben azután nemcsak, hogy sok szemenszedett valótlanságot terjesztett elő, de a valóságot is, ha valóban olyan az, szándékosan helytelenül állitotta be.

És ezeket, az állitólag számadásokból vett adatokat, azzal az egyedül meggyőző móddal, t. i. a hiteles számlákból vett adatokkal megcáfolni és becsületünket a napi sajtó utján, vagyis sajtóperrel megvédeni részünkről azért lehetetlen, mert az összes, a „Slovenská Matica" vagyonát és ennek berendezését illető adatok és iratok Jekelfalussy Lajos miniszteri tanácsos ur őméltóságának és Csepcsányi Ferenc zárgondnok urnak a kezében vannak.

Ezért, hogy mind alattomosan megtámadott személyes becsületünket megvédhessük, mind pedig abból a szempontból, hogy a „Slovenská Matica" egylet működését, az egyesület tagjainak és a szlovák népnek megnyugtatására mielőbb ismét folytathassa, bátorkodunk Excellenciádnak az egész országban ismeretes igazságszeretetéhez, s mint alkotmányos kormányunk legfőbb tényezőjéhez azzal az alázatos kéréssel fordulni: kegyeskedjék Excellenciád a „Slovenská Matica" ügyében már két hónappal ezelőtt elrendelt vizsgálat lefolytatására és befejezésére utasitást adni és az egyesületi alapszabályok által megállapitott szervek kezéhez eljuttatni a hivatalosan zár alá vett egyesületi vagyont, számadásokat és irományokat, — valamint engedélyezni az egyesület müködésének folytatását.

Egyebekben maradunk legmélyebb tiszteletünk kifejezésével

Turócszentmárton, 1875 november 8-án.

Pauliny-Tóth Vilmos
a „Slovenská Matica" elnöke.

Sasinek V. Ferenc
a „Slovenská Matica" titkára.

D.

1875 nov. 9

Tisza Kálmán miniszterelnök-belügyminiszter bejelenti a minisztertanácsban a „Matica Slovenská" egylet további működésének megszüntetését.

M. T. 1875:LXIX/4.

A belügyministerium vezetésével megbizott ministerelnök ur előterjesztette, hogy a ministertanácsnak f. évi april. 1-én kelt jóváhagyó határozata folytán a Szláv Maticza egylet müködését felfüggesztette s ellene a vizsgálatot elrendelte, mely most már be is van fejezve.

A vizsgáló iratokból kiderül, hogy

1. a szláv maticza egylet az alapszabályai 1-ső §-ban kitüzött feladatának egyáltalában meg nem felelt, továbbá

2-or, hogy noha alapszabályai 2-ik §-a szerint az államügyek hatásköréből ki vannak zárva, az egylet czége alatt, a haza ellenes szláv propaganda érdekében mint politikai izgató párt működött; de

3-or az egylet vagyonát is tekintettel az alapszabályok határozataira, különösen 29-ik és 32. §§-ra hütlenül kezelte.

Mindezeknél fogva tekintve különösen azon haza ellenes veszélyes irányzatot, mely müködésének minden nemét jellemezte, — előadó minister ur a szóban levő egyletet, mint oly egyletet, mely alapszabályait a leglényegesebb szervezési pontokban meg nem tartotta, nem csak a magyar állam belnyugalmának zavartalan fenntartása

érdekében, de a részvényesek jogainak kötelességszerü megóvása céljából is feloszlatni és további működését megszüntetni szándékozik.

Ennek megtörténtével a szláv Maticza összes és ingatlan vagyona az állam által fog átvétetni, teljesen rendeztetni és szabályosan kezeltetni mind addig, mig jövőre oly egylet nem alakuland, mely ugyanazon czélt tüzendi ki feladatául, mely a feloszlatandó egylet alapszabályainak 1-ső §-ban kitüzve volt és ugy az adakozók, mint a részvényesek intentióinak leginkább megfelel; feltéve, hogy az ilyen alakulandó egylet alapszabálytervezete elegendő biztositékot fog nyujtani arra nézve, hogy a feloszlatandó egylet által eszközölt államellenes müködés és izgatás nem fog az ujabban alakulandó egylet által érvényesittetni.

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

E.

1875 nov. 24

Justh József turóci alispán és miniszteri biztos átirata a „Slovenska Matica" vezetőségéhez.

Národnie Noviny 1875 nov. 30 140. sz.[1]

Arra a bedványra, amelyet Pauliny-Tóth Vilmos és Sasinek Ferenc Tisza Kálmán magyar királyi miniszterelnökhöz intéztek, e hó 10-én a nevezett urak a következő választ kapták:

136. eln. sz. Az NN. benyujtotta, e hó 8-án a belügyminiszterhez intézett kérvény alapján van szerencsém a magyar királyi belügyminiszter ur őexcellenciája által kiadott 4879. eln. sz., e hó 12-én kelt rendelete értelmében Önöket a következőkről értesiteni:

A „Slovenska Matica" ügyére vonatkozó belügyminiszteri döntés[2], amely elsősorban egészen tárgyilagosan ezen egyesület működésére és manipulációira vonatkozott s ezért nem terjeszkedett ki eddig arra a tevékenységre, amely összeköttetésben állt a manipulációkat végző hivatalnokok személyes felelősségével, ez mielőbb hivatalosan közöltetik az egyesület elnökével:

továbbá amennyiben a jogi személyi érdekek védelme szempontjából indokolt szükség mutatkoznék az átvett egyesületi számlák kiadására, miniszteri rendeletre a számlák hiteles másolata mindig kiadatik, ha erre a jogosultak kérést intéznek a belügyminiszterhez; hasonlóképen ha személyes felelősségre kell vonni azokat a hivatalnokokat, akiket ennek az egyesületnek a képviseletével és vezetésével biztak meg, ebben az esetben Önnek is és kollégáinak is meg lesz az alkalma mindig és mindenben a személyes igazolásra és védelemre.

Turócszentmárton, 1875 november 24.

ifj. Justh József
alispán és miniszteri biztos.

[1] A közlemény eredeti címe: V záležitosti „Slovenskej Matice". — A „Slovenská Matica" ügyében. (Az irat eredeti szövegét a levéltári anyagban nem találtuk.)

[2] A vonatkozó belügyminiszteri rendelet megjelent a Budapesti Közlöny 1875. nov. 30-i számában. Szövegét ld. az F. iratban, Miletić Szvetozárnak ez ügyben Tisza Kálmánhoz intézett interpellációjában.

F.

1875 dec. 4

Miletić Szvetozár interpellációja Tisza Kálmán belügyminiszterhez a Matica Slovenská egylet feloszlatása miatt.

Képv. Napló, 1875–78 II 340. l.

Tisztelt ház! A belügyminister úrhoz a szláv vagyis „Slovenská Matica" egylet feloszlatása iránt interpellátiót szándékozván intézni; megjegyzem, hogy az indok, mely arra vezetett, az interpellatióban ben[n] van foglalva; a tényekre nézve pedig elvárom a felvilágositást.

Beöthy Algernon jegyző: *(Olvassa az interpellatiót.)*

Interpellatió a belügyminister úrhoz: Miután a hivatalos lapban a „Budapesti Közlöny"-ben f. évi november 30-án a következő tartalmu hivatalos tudósitás jelent meg: „A turóczszentmártoni 1863-ik évben alakult „szláv maticza egylet" szabályellenes működés és kezelés miatt a magyar királyi belügyminister f. év november hó 12-én 4873. eln. szám alatt kelt rendeletével feloszlattatott." — Azon indokból:

mert ezen eljárás oly culturintézetre alkalmaztatott, mely szellemi érdek tekintetében igen nagy fontosságu egy egész nemzetiségre nézve, mely 1863-ban ő Felségének helybenhagyásával, mi több, oltalma alatt megalakult, mely azon idő óta több mint 10 éven át az egyidejü kormányok szeme láttára minden szemrehányás és feddés nélkül müködött, és mely most — hir szerint — kihallgatás nélkül saját szabály szerinti közegeitől megfosztatott;

mert ezen mérv az associatiónak igen fontos jogába vág, mely a különféle nemzetiségeknek Magyarországban müvelődési tekintetben az 1868. évi XLIV. törvényczikk 26. §-a szerint különösen biztosittatott; mert az ilyen mérv minden nem magyar nemzetiségnél aggodalmat szülhet és kétkedést vonhat maga után, annál is inkább, miután minister ur hir szerint magával az intézet vagyonával is rendelkezett a „szláv maticza" illető alapszabályai 34. §-a ellenére, mely szerint ezen egylet feloszlatása esetére, ennek utolsó gyülése lett volna illetékes az egyleti vagyon megőrzése tekintetében rendelkezni; következő interpellatiót intézek a belügyminister urhoz:

1. Miben áll a „szláv maticza egylet" szabályellenes működése és kezelése?

2. Vaj[j]on e tekintetben valami uton-módon fegyelmi vizsgálat tartatott-e? és különösen, vaj[j]on az egylet közegei kihallgattattak-e és pedig a „szláv maticza" közgyülése az egylet müködése és igazgatósága kezelés tekintetében? és ha igen, minő eredménnyel; ha nem: miért nem hallgattattak ki?

3. Vaj[j]on az egyletnek illető közegei előbb valamikor megintettek-e valami rendetlenség vagy visszaélés miatt? és ha nem, mivel menti minister ur azon eljárását, mely szerint az egyletet azonnal feloszlatta s igy magát az egyletet büntette, és az alapitás czélját meghiusitotta, a helyett, hogy az egylet közegeit rendre utasitotta volna és a bünösöket, amennyiben ilyenek léteznének, felelősségre hivta, vagy hivatta volna?

4. Min alapszik a belügyministernek illetősége egy cultur — a közoktatásügyi ministerium alá tartozó — egyletre nézve, minő a „szláv maticza"?

5. Kikérte-e belügyminister ur ő Felségének engedélyét az ő Felsége által engedélyezett és megajándékozott „szláv maticza" feloszlathatására?

6. Igaz-e, hogy a minister ur maga intézkedett, ki fogja és hogyan fogja tovább kezelni a „szláv maticza" egyleti vagyonát? s ha igen: miért nem járt el az egyleti alapszabályok 34. §-a értelmében, t. i. az egylet közgyülését miért nem hallgatta ki?

7. Kész-e minister ur minden, a szláv maticzával eljárásra és ennek feloszlatására vonatkozó iratokat betekintés és eljárásának megbirálása végett a ház asztalára letenni?

Budapesten, 1875. deczember hó 3.

Dr. Miletics Szvetozár,
Titel kerületi képviselő."

Elnök[1]: Ki fog adatni ezen interpellatio a belügyminister urnak.

G.

1875 dec. 15

Tisza Kálmán miniszterelnök-belügyminiszter válasza Miletić Szvetozárnak a Matica Slovenská feloszlatása tárgyában hozzá intézett interpellációjára.

Képv. Napló, 1875–78 III. 193–195. l.

Elnök[1]: Mindenekelőtt t. ház, a ministerelnök ur fog válaszolni Miletics Szvetozár képviselő urnak a szláv maticza-egylet föloszlatása iránt, hozzá mint belügyministerhez intézett interpellatióra. *(Halljuk!)*

Tisza Kálmán ministerelnök s belügyér: T. ház! Mielőtt magokra a képviselő ur által a szláv maticza-egylet föloszlatása érdemében hozzám intézett kérdésekre válaszolnék, kötelességemnek tartom t. ház előtt elmondani; minő előzetes intézkedések tétettek, minő előzetes eljárás követtetett, mielőtt a kormány és illetőleg én, mint belügyminister, rászántam magamat arra, hogy ezen fontos lépést megtegyem, a minő az mindig, ha egy egylet müködése betiltatik és felfüggesztetik.

Még az 1874. évben, tehát mielőtt én a kormány tagjává lettem; a szláv maticza müködése iránt felmerült többféle jelenségek alapján, az akkori belügyminister[2] egy belügyministeri küldött által megvizsgáltatta a maticza müködését. E müködésről a jelentés már az én kezeimhez jött. Nem tagadom, már ezen jelentés talán elég alapot szolgáltatott volna arra, hogy megtegyem akkor, mit most novemberben tettem meg: az az, hogy ez egylet müködését megszüntessem. De épen, mert a dolgot fontosnak tartottam, előzetesen még egy részletesebb vizsgálatot rendeltem el az egylet szellemi müködését illetőleg épen ugy, mint az egylet vagyoni kezelésére vonatkozólag. Csak is, midőn ezen vizsgálatok alapján megerősittetett mindaz, mi az előzetes vizsgálatból már — azt lehet mondani — kitünt: intézkedtem az egylet feloszlatása iránt.

Még mielőtt a kérdésekre felelnék, a képviselő ur indokolását tekintve, meg kell jegyeznem, hogy nem áll az, mintha a szláv maticza egész mostanáig minden szemrehányás vagy feddés nélkül müködött volna; mert kiadványaiból még 1868-ban boldogult báró Eötvös kénytelen volt két tankönyvet, mint hazaellenest, az iskolákból kitiltani; 1874-ben pedig hasonló helyzetbe jött a mostani közoktatásügyi minister. S gondolom, már azon körülmény maga, hogy valamely névleg a közmüvelődés előmozditását czélzó intézet oly tankönyveket akar az iskolákba beplántálni, melyek a magyar állam, mint állam ellen vannak intézve, s melyeknek czélzata Magyarország polgárai egy részének kebelében gyülöletet támasztani a magyar állam ellen: már

[1] Ghyczy Kálmán.

[1] U. a.
[2] Gr. Szapáry Gyula.

elég jellemző arra, hogy még ha semmi egyéb ok nem forogna is fenn, az ilyen egylet müködése zavartalanul meg nem hagyható, s hogy annak igy haladni nem szabad. *(Igaz, ugy van!)*

De távolról sem ennyiből áll az, mi a maticzánál elkövettetett. Még megjegyzem, miként az előbbeniekből is kitünik, hogy igen jól tudom én, hogy az 1868. 44. t. cz. 26. §-a a mivelődési czélokból való egyesülést Magyarország nem magyar ajku nemzetiségei számára még külön is biztositja; de igen jól tudom azt is, hogy biztositja a törvényes kormány felügyeleti jogának épségben tartásával; biztositja tehát ugy, hogy éljenek ezen joggal ugy, mint a magyar állam polgárainak, bármely nyelvüek legyenek is, élniök kell. De sem Magyarország törvényhozása, sem semmi ország törvényhozása ezen a világon nem engedte meg soha és nem fogja megengedni soha, hogy a jogot, mely valakinek adatik: magának az államnak aláásására igyekezzenek felhasználni. *(Élénk helyeslés.)*

Azt kérdi a t. képviselő ur, miben áll a szláv maticza egylet szabályellenes müködése és kezelése? A szláv maticza egylet alapszabályai határozottan kimondják, hogy minden néven nevezendő politikai vagy vallásos iránytól és mozgalomtól tartózkodnia kell. De ha megnézzük az egyletnek egész müködését: arról fogunk meggyőződni, hogy ezen egylet fen[n]állása óta jóformán nem tett egyebet, mint hogy egy bizonyos politikai iránynak igyekezett szolgálni, még pedig azon politikai iránynak, mely mint pánszláv irányzat ismeretes széles e világon. Kiadványaiban szerepelnek azon általam jelzett iskolai kézikönyvek; továbbá szerepelnek történeti czikkek, a melyeknek elseje épen ugy, mint utolsója nem áll egyébből, mint a történelemnek elferditéséből, a magyar fajnak leggyalázatosabb szinben való odaállitásából és izgatásból, hogy a szlávok, kik annyira fölötte állanak a magyar fajnak: igyekezzenek a magyar uralom alól menekülni. *(Mozgás.)* De ezen kivül 1867. augusztusban — erről is a maticza jegyzőkönyvei tanuskodnak — midőn két horvát utas ott megjelent, a jegyzőkönyv bizonyitékai szerint ugy üdvözöltettek, mint a kik a magyarországi pánszláv agitatio előmozditására jöttek; ugy lettek tárt karokkal fogadva a maticza által, 1874-ben pedig a zágrábi egyetem megnyitásánál a küldöttség, a melynek jelentése a maticza évkönyvei bizonylata szerint nemcsak megjegyzés nélkül tudomásul vétetett; de melynek a maticza szellemének hü kifejezéséért még köszönet is szavaztatott, a küldöttség, mondom, elnöke[3] által — mert a többi nyilatkozatokra, bár a Maticza hivatalos közlönyei azokat is közlik, nem reflectálok — ugy nyilatkozott, hogy a zágrábi egyetemet a magyar pánszlávok — ezen szóval élt — magukénak is tekintik és reménylik, hogy a magyar pánszlávokra is jobb idők fognak virradni és kimondja továbbá, hogy a magyar pánszlávok nem dicsekedhetnek saját jogaikkal, mert élvezniök kell a magyar szabadság keserü gyümölcseit. *(Élénk mozgás.)* Kötetekre menőt lehetne, ha tetszik ily tartalommal a Maticza jegyzőkönyveiből és nyomtatványaiból idézni. De ha még hozzáveszem, hogy nem volt széles Európában olyan, részint általában pánszláv, részint szláv szempontból magyar ellenes összejövetel, vagy mozgalom, a hol magát a Maticza részint küldöttei által, kik rendesen igen jó utiköltséggel is elláttattak, részint levélben vagy üdvözlő iratokban ne képviseltette volna: azt hiszem, hogy az mindenesetre tisztán áll, hogy a Maticza alapszabályainak azon rendelkezése, hogy politikával nem szabad foglalkoznia, létele egész ideje alatt megszegetett.

De a Maticza alapszabályai ezen kivül azt is megmondják, hogy addig, mig meg nem erősödik, tisztviselői ingyen fognak szolgálni. A Maticza meg nem erősödött; sőt még az alapitók egy része alapitványával adós maradt; de a tisztviselőknek már 1866-ban és azóta folyvást aránylag meglehetős nagyságú fizetések utalványoztattak. A Maticzának továbbá mint irodalom és müvészet pártoló társulatnak alapszabályai szerint tudományos nyomtatványokat kellett volna kiadni. Igaz is, hogy forditott erre bizonyos összeget; de már mindjárt a kezdetben jövedelmének meglehetősen tetemes részét ösztöndijak kiosztására forditotta; hol ismét természetesen a Maticza vezetéséhez közel állók gyermekeiről nem igen feledkeztek meg. *(Derültség.)* Egyátalában a vizsgálati iratok szerint az összesen 70 és egynéhány ezer forinttal rendelkezett Maticza költségeiből 14.000 forintot tesz az, a mi szabályellenesen lett kiadva. Tisztán áll tehát, hogy az alapszabályok sem szellemi tekintetben, sem a vagyonkezelés szempontjából meg nem tartattak.

[3] Sasinek Ferenc.

Azt kérdi második kérdésében a t. képviselő ur:

„Vaj[j]on e tekintetben valami uton-módon fegyelmi vizsgálat tartatott-e és különösen: vaj[j]on az egylet közegei kihallgattattak-e, — és pedig a „szláv maticza" közgyülése az egylet müködése és igazgatósága kezelés tekintetében? és ha igen, minő eredménnyel? ha nem, miért nem hallgattattak ki? — és a 3-ik pontban: vajjon az egyletnek illető közegei előbb valamikor megintettek-e, valami rendetlenség vagy visszaélés miatt és ha nem? mivel menti a minister azon eljárását, mely szerint az egyletet azonnal feloszlatta s igy magát az egyletet büntette és az alapitás czélját meghiusitotta, a helyett, hogy az egylet közegeit rendre utasitotta volna és a vétkezőket a mennyiben ilyenek léteznének, felelősségre vonta, vagy vonatta volna?"

Ezekre nézve t. ház, megjegyzésem az, hogy az egylet egyes közegeinek feleletre vonása és ily szempontból az egyes közegeknek kihallgatása nem volt ezen vizsgálatnak feladata: mert e vizsgálat feladata volt magának az egyletnek működését megbirálni és arra nézve az adatok megszereztettek az egyletnek nyomtatványaiból, kiadványaiból, jegyzőkönyvei- és összes hivatalos irataiból. Épen mert az egylet egész müködésében találtatott alapszabályaival ellenkező eljárásunak és irányzatában meg nem engedhetőnek, kellett elsősorban az egylet müködését beszüntetni. *(Élénk helyeslés.)*

De legyen megnyugodva a t. képviselő ur, hogy a mennyiben ezen iratok alapján arra is mutatkoznék alapos gyanu, hogy az egyleti közegek egyike vagy másika még különösebb figyelmet is érdemel: nem fogom elmulasztani, hogy a kiérdemelt figyelmet reáforditsuk. *(Élénk helyeslés és derültség a középen.)*

Negyedik kérdése a képviselő urnak: „Min alapszik a belügyminister illetékessége egy cultur-, a közoktatásügyi minister alá tartozó egyletre nézve; minő a szláv Maticza"?

Megvallom, a képviselő urnak ezen kérdésén csodálkozom, mert én azt hittem, hogy ő tudja azt, hogy minden egylet fölött azon irányban: megtartja-e alapszabályait és nem követ-e az alkotmánnyal s a haza érdekeivel ellentétes irányt, a felügyelet elsősorban a belügyministert illeti. A cultusminister felügyelhet és felügyel culturális szempontokból; de azon egyéb szempontokból a belügyministeré a felügyelet. *(Helyeslés.)*

Igy megitélheti a t. ház, itélhet e felett bárki: helyesen cselekedtem-e én, midőn a „Maticát" feloszlattam, de tisztán és határozottan a belügyminister hatáskörében cselekedtem.

Azt is kérdi a képviselő úr: „Kikérte-e a belügyminister ő Felségének engedélyét az ő Felsége által engedélyezett és megajándékozott szláv „Matica" feloszlathatására?"

Erre egyszerűen azt felelhetem, hogy parlamentáris kormányforma mellett a kormánynak meg vannak saját teendői, meg van saját jogköre s e jogkörben addig működik, míg egyfelől a törvényhozás támogatja, másfelől a fejedelem bizalmával tiszteli meg. Nem az egyes tényekhez kell rendes közigazgatás keretében külön megegyezés; de kell az egész irányzatnak helyeslése, a fejedelem részéről *(Helyeslés)* és hozzá tehetem, és a t. képviselő urat biztosíthatom, hogy Magyarországnak fejedelme mindig és mindenkor helyesli, ha erélyesen elbánnak azokkal, kik eltérve az engedélyezett céltól, haza ellenes célokat követnek; vagy mint ez hasonlólag szintén történt, a jóhiszemű adakozók filléreit más célokra fecsérlik. *(Általános élénk helyeslés.)*

Azt is kérdi a t. képviselő úr: „Igaz-e, hogy a minister ur maga intézkedett, ki fogja és hogyan fogja tovább kezelni a „Szláv Matica" egyleti vagyonát s ha igen, m[i]ért nem járt el az egyleti alapszabályok 34. §-a — helyesebben 35. §-a — értelmében, t. i. az egylet közgyűlését m[i]ért nem hallgatta ki? Én óhajtottam volna t. ház, hogy tehessem azt, hogy az alapszabályokban említett tulajdonosnak adjam át a „Matica" megmaradt vagyonát; de ezt, engedelmet kérek, nem tehettem, mert az alapszabályokban, mint meggyőződtem róla, miután hitelesen lefordittattam azokat, mert a bemutatott forditásban némileg másképp állott *(Mozgás)*, mondom, miután meggyőződtem róla, hogy e vagyon a szláv nemzet vagyonaként van megemlítve: én kerestem Magyarországon e tulajdonost, de azt meglelni nem tudtam. *(Általános élénk helyeslés és tetszés.)*

De, hogy mennyire kíméletesen és ép az egyesületi jogra való figyelemmel s figyelemmel arra, a mihez Magyarországon minden ajku nemzetiségnek joga van, jártam el: mutatja az, hogy feloszlató rendeletemben határozottan kimondtam, hogy e vagyon, melynek némely része még most is könnyelmű elhelyezés miatt veszélyeztetve van, biztosittatván, az állam központi pénztárában fog kezeltetni s kamatoztatni azért, hogy ha alakul az eredetileg kitüzött célú, az az: igazán müködési, culturális és szépmüvészeti czél szempontjából egy egyesület, mely mind alapszabályaiban, mind alapítóiban garantiát nyujt az iránt, hogy ily visszaélések ne ismétlődhessenek: azt annak rendelkezésére bocsáthassam. *(Általános helyeslés.)*

A t. képviselő ur utolsó kérdése ez: „Kész-e a minister ur minden a Szláv Maticávali eljárásra s ennek feloszlatására vonatkozó iratokat betekintés és eljárásának megbirálása végett a ház asztalára letenni? Én t. ház olynemü vizsgálatokat és oly tényekre kiterjedő vizsgálati iratokat, mint a minőkről itt szó van, a t. ház asztalára ugy letehetőknek, hogy azokban mindenkinek túrkászni és keresgélni lehessen: lehetőnek nem tartom *(Helyeslés)*; de bármely perczben kivánja is a t. ház, hogy egy választmány, vagy küldöttség előtt mind-annyi okiratot felmutassak: azon perczben kész vagyok és csak örülni fogok a magam részéről, hogy ha ez ügy minden részletével a hivatottak, minél nagyobb körében, megismerkedjenek. *(Helyeslés.)*

Ezekből áll t. ház válaszom a képviselő ur kérdéseire. Azt gondolom, hogy eléggé kimutattam, hogy ezen egyesület szabályaival is ellentétesen politikai actióba lépett, politikai actiónak eszközévé lett, és pedig oly politikai actiónak eszközévé, a minőhöz hasonlót a világ semmi államában megtürni nem szoktak. *(Helyeslés.)* Kimutattam, hogy a vagyonkezelés és az alapszabályokban megmondott céllal ellenkező irányban történt sok tekintetben. S mindezek után azt hiszem s ugy érzem, hogy igenis hibáztam volna, ha mindezekkel szemben az egyletnek működését tovább is megtürtem volna. *(Élénk helyeslés.)*

Én t. ház, az egyleti működés szabadságát nagyra becsülöm; de a szabadság nem fajulhat szabadossággá *(Helyeslés)* és a jog nem terjedhet oda, hogy magát azt, a ki a jogot adja: az államot támadja meg. *(Élénk általános helyeslés)*, s épen azért midőn most feleletem befejezésével a t. házat arra kérem, hogy feleletemet tudomásul venni méltóztassék, hogy ezt teljesen öntudatosan tehesse: kötelességemnek tartom nyilvánitani, hogy addig, mig ezen a helyen leszek, minden hasonló irányu egylettel hasonlóan fogok elbánni. *(Hosszan tartó élénk helyeslés.)*

H.

1875 dec. 15

Miletić Szvetozár ujabb felszólalása és Tisza Kálmán viszontválasza a Matica Slovenská feloszlatása tárgyában.

Képv. Napló, 1875–78 III. 195–198. l.

T. ház! Én előre tudtam, hogy interpellatiómmal nemcsak, hogy semmi eredményt nem fogok elérni; hanem ellenkezőleg, hogy a minister urnak a dicsőség parnassusára egy lépcsőt csinálok *(Derültség)* s alkalmat szolgáltatok dicsőitésére, hogy mily hazafias tettet követett el, s mily veszélytől mentette meg az országot.

A nem magyar nemzetiségi ügy a magyar kormányoknak a megtett visszaélésekre vagy teendő visszaélésekre nézve fölmentő levéllé vált. Ha a magyar kormány valamit tesz, vagy elmulaszt valamit, a mi képes volna a magyar nemzetnél elégületlenséget, sőt elkeseredettséget előidézni; — vagy a lajthántuli, vagy pénzügyi, vagy administrativ politikában valami visszaélést elkövet: tegyen csak a nem-magyar nemzetiségek ellenében valami véráldozatot a chauvinizmus oltárára, és biztos lehet, hogy más büneit elnézik, azokért nem csak hogy nem szidják, hanem a nemmagyar nemzetiségen elkövetett erőszakoskodás miatt, még dicsőséget is arat.

Ezen tapasztalat némely nem magyar ajku képviselőt arra inditott, hogy hallgasson, hogy a ministernek takaróul szolgáljon s engedje a visszaéléseknek, az erőszakoskodásoknak poharát csordultig megtelni. *(Zaj a középen.)* De én azt tartom, hogy a hallgatás nem használ; hanem erkölcsileg ártana is, a mennyiben utólag kitünt, azok, kik védelem nélkül magukat tiporni hagyják: megérdemlik, hogy tiportassanak. Ezen szempontból én a rokon szláv nemzetiség érdekében interpellatiót intéztem a ministerelnök urhoz egy tette iránt, mely nagy indignatiót, sőt fegyverzörejt okozott. *(Közbeszólás: Nem áll! Zaj a középről.)* És intéztem hozzá két kérdést. Az első kérdéssel t. i., hogy miben áll a Maticának szabályellenes müködése? meg akartam tudni azon adatokat és tényeket, melyek a ministerelnök urat arra inditották, hogy a Maticát beszüntesse, hogy megitélhető: vaj[j]on ezekben foglaltatik-e oly alapszabályellenes müködés, mely az egylet feloszlatására indithatta a minister urat. A t. ministerelnök ur két tényt hozott fel, először azt, hogy a Matica az alapszabályokat megsértve, tisztviselőinek fizetéseket adott, és ösztöndijakat osztott ki. A ministerelnök ur helyesen tette volna, hogy ha az alapszabályok illető passusát idézte volna; minthogy azonban ő nem tette, én fogom azt tenni és kimutatni, hogy ilyen értelmü cikk nincs az alapszabályokban. Az alapszabályok 30. §-a igy szól *(olvassa)*: „Mihelyt vagyona és jövedelme engedi, a szláv Matica pályadijakat fog kitüzni tudományos és müvészi müvekre; az olyan férfiakat, kik kizárólag az irodalomnak és tudománynak szentelik magokat: állandóan ki fogja tartani, és időről-időre segiteni fogja a nemzeti tudósokat, és müvészeket. Az állandó fizetés, és időszerinti segélyezés ezen kiadásait megalapitja saját erejéhez mérten a Matica közgyülése."

A 31. §. következőleg hangzik *(olvassa)*: „Mig a Matica vagyona kellőleg nem szaporodik, és meg nem erősödik: a Maticának minden tisztviselője fizetés nélkül szolgál."

Midőn 1862–1866-ig a Matica vagyona, mely ma 100.000 frt. 60.000 ftra nőtt, akkor, miután annak elnöke Moyses[1] püspök Szentmártonban nem tartózkodott; akkor megszavaztatott az elnöknek évi 600 frt. és pedig csupán azért, mert Szakolcából Szentmártonba átköltözött; a Matica titkárának és egyszersmind a Matica közlönye szerkesztőjének megszavaztatott évenként 700 frt; a pénztárnoknak 200 frt. Mind ezeket a közgyülés határozta el az alapszabályok fen[n]ebbi szakaszai értelmében.

Mindezen közgyülések jegyzőkönyvei előterjesztve voltak az államhatalomnak betekintés végett és ez sohasem tett semmi kifogást ellene, aminthogy már csak azért sem lehetett volna, mert a közgyülésnek arra joga volt és mert a fizetések ugyis mérsékeltek voltak. Ha volna is abban valami szabályellenes: abból még nem következnék, hogy ez elegendő indok legyen az egylet feloszlatására és ha a határozat szabályellenes: azt meg lehetett volna semmisiteni; az illetőket felelősségre vonni, megtéritésre kényszeriteni, a jövőre nézve pedig az egyletet meginteni és csak azután feloszlatni: ha ros[s]z és helytelen uton haladt volna.

A másik tény, a melyet a ministerelnök ur felhozott: az, hogy az egylet pénzéből 14.000 frt. szabályellenesen költetett el. A ministerelnök ur nem emlitette meg: miben áll a szabályellenes kiadás, azért nehéz dolog arra megjegyzést tennem. A ministerelnök által fölemlitett szabályellenes kiadás kétségkivül a Matica házának megvétele körüli eljárásra vonatkozik; csakhogy az alapszabályok 29. §-a értelmében a Maticának gondoskodni kellett arról, hogy egy házat szerezzen; s minthogy Turócz-Szent-Márton városában egy ház eladó volt: a Matica közgyülése elhatározta, hogy e ház, mely 14.000 frt-ba került, megvétessék, és a szükséges összeg jótékony adakozás utján szereztessék meg.

Turócz-Szent-Márton városa szintén adakozott egy bizonyos összeget, és mikor ezen tartozást, a háznak adás-vevése folytán compensa[la]ndó leirni és a többi összeget hozzáfizetni kellett volna: a pénztárnok nem akarta a könyvbe beiktatni a nélkül, hogy előbb Pauliny-Tóth ur mint elnök és Francisci a jótékony adakozások gyüjtője egy kötelezvényt állitson ki arról, hogy a kellő összeg jótékony adakozásokból össze fog gyülni és meg fog térittetni.

A ros[s]z évek következtében lehetetlen volt ez összeget összeszerezni, és igy a közgyülés megengedte, hogy a hiányzó összeg a Matica alapjából fizettessék ki. Ebből áll azon eljárás, ami a Matica feloszlatásának indokul nem szolgálhatott.

Felhozta továbbá a ministerelnök ur, hogy a Matica szabályaival ellenkezőleg pán-szláv tüntetésekben vett részt küldöttségei által, a mi a horvátországi egyetem megnyitása ünnepélyére vonatkozik.

Az igaz, hogy az alapszabályokban nem áll az, hogy a Matica ilyen küldöttségeket küldhet; de nincs is megtiltva; és ha valahol, ugy itt áll azon szabadelvü elv, hogy a mi nem tilos: az szabad. Igy tesznek minden más tudományos egyesületek. Nem tudom, miként lehet ezt vétségnek tekinteni és pedig magyar állam ellenes vétségnek tekinteni. Nem tudom, — nem emlékszem arra, — a mit a küldöttek egyike és pedig toastban mondott; de ha az valamit csinált volna: akkor gondolom, őt kellett volna felelősségre vonni, és hogy ha ott valami törvényellenes cselekmény követtetett volna el: akkor őt kellett volna megbüntetni és nem a Maticát feloszlatni.

[1] Moyses István besztercebányai róm. kat. püspök, a Matica Slovenská alapitó elnöke.

Én t. ház, nem is tudom, hogy lehet ezt tüntetésnek tekinteni, és pedig magyar állam ellenesnek; különösen ha csak nem minden államellenes és különösen ha minden magyar államellenes, a mi nem magyar, vagyis a mi szláv. De a ministerelnök ur maga is tudta, hogy a felhozott tények csak ürügyek és üres állitások, és, hogy ezek bizonyitékok nélkül még nem alkalmasak arra, hogy a Matica egylet feloszlatását indokolnák; azután hozzátett még a ministerelnök ur valamit, a mi kézzel meg nem fogható, de mivel ijesztgetni lehet t. i. az élénk képzelődő tehetségnek mumusait. Azt mondja ugyanis, hogy a szláv Matica csak irodalmi czélokra állittatott fel; de ez egyletnek irodalmi tevékenysége, megalakulása óta nem terjedt egyébre, csak oly czikkekre és tettekre, a melyek a magyar állam eszméjét ócsárolták, s a magyar nemzet ellen gyülöletet szitottak és a mely minden irányban és nyilatkozásában tisztán a panszlavismus eszméjét képviselte.

Én nem tudom: miben áll a magyar állam eszméje és miben különbözik más jogi és cultur államok eszméitől és czélzataitól. Én nem ismerek §-t, a mely a magyar állami eszme ellenes kihágásokat meghatározná; azt sem tudom, mit jelent a panslavismus, különösen a mai időben, midőn maga Gortschakoff is biztositotta Andrássy grófot, hogy a panslavismus agyrém. *(Nagy derültség.)* Én meg vagyok győződve, hogy a nem magyar nemzetiségek közül egy sincs a magyarság ellen: mig ez saját nemzetiségi köréhez tartja magát, vagy mig szellemi, moralis és materialis culturának természetes és megengedett befolyásával terjeszkedik.

De a minister urnak — ugy látszik — a magyarsága ugyanaz, a mi a nem magyar nemzetiségek magyarosodása, és szerinte mindaz ellensége a magyarságnak: a ki saját nemzetiségét ápolja, védi és őrzi azon nemzet elárasztása ellen, a melynek kezében van az állami hatalom és cultura eszköze. Ezen értelemben a felsőmagyarországi szlávok nemzetiségi léte és fejlődése már magában annyit jelent, mint panslavismus. De ez még nem elegendő ok arra, hogy a nem magyar nemzetiségek cultur intézetei feloszlattassanak.

Azon iratokat nem az egylet irta: hanem egyesek, és ezekre nézve vannak sajtó- és más törvényczikk és büntetések.

Hanem igenis — azt beismerem — volt egy kis rendetlenség, melyet a szláv Matica rágalmazói emlitettek; de a melyet csodálkozásomra a ministerelnök ur nem emlitett, és ez az, hogy a könyvben fel volt jegyezve N. N. 500 frt. és a rágalmazók már azt hitték, hogy ez az agitátiók végett adott kölcsön legyen. Ez az N. N. senki más nem volt, mint a boldogult Deákkör elnöke Justh József, kinek hazafisága kétségenkivül áll, és a ki mégis akarván a saját nemzetisége culturális czéljaira valamit tenni 500 frtot adott és időközben kamatait fizette; de ezt félt nyiltan tenni. Oly nagy a terrorismus, mely alatt nyög a szlávok saját nemzetisége irányábani érzülete.

Én részemről tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy a Matica föloszlatásának oka nem vétkei vagy szabályellenes müködése vagy közlései, hanem azon rendszer kifolyása, mely Magyarországot a magyar nemzetiséggel azonositja nemcsak politikailag, hanem a cultura terén is, melynek czélja a nem magyar nemzetiségek fejlődésének forrását betemetni. Azon eszme kifolyása ez, melynek nem a salus publica, hanem a magyar nemzetiség salusa a suprema lex.[2]

De van egy különös oka is, miért üldöztetnek különösen a felső magyarországi szlávok.

[2] Nem a köz üdve, hanem a magyar nemzetiség üdve a legfőbb törvény.

A Kárpátok Magyarország oszlopa, a szlovén[3] nép Magyarországnak Sámsona. E népnek már rég lenyiratott a haja, melyben nemzeti, szellemi és erkölcsi ereje fekszik, t. i. saját nemzetiségét szerető és ápoló intelligentiája. A magyar nemzetiség szláv vérből kapta a legnagyobb államférfiait, vezéreit és tudósait.[4] E Sámsonnak nő a haja: az az intelligentiája felvilágosodik és felvilágositja a népet. És innen lepte meg önöket uraim! a félelem, ugy hogy sietnek, hogy még az alapot is megdöntsék, melyen a szláv nép haja: intelligentiája nő. Hinc illae irae, hinc illae lacrimae.[5] *(Eláll!)*

Az alapra nézve a minister ur annyit felel, hogy kamatoztatni fogják a pénzt s más egyletnek adják, mely valóban müvelődési czélokat fog ápolni. De a minister ur nem felelt kérdésemre: miért nem cselekedett az alapszabályok 35. §-a értelmében, mely igy szól: „hogy ha a Szláv Matica-egylet akár mi okból egészen feloszlanék, az egész bármi néven nevezendő vagyona a szláv nemzet vagyis nép *(Derültség)* tulajdonába megy át, mely oszthatatlan és senki által el nem idegenithető.

Ezen esetben ama vagyon fen[n]tartását meghatározza a Szláv Matica utolsó közgyülése. „Szláv nyelven „narod" mindakettőt, t. i. „nemzetet" és „népet" is jelent és habár egyiknek sincsen természetes vagy legalis állandó organuma, a mi azt jogi személlyé tenné: abból még nem következik, hogy megszünik a jogosultság a nemzetiségi cultura czéljára, mely *(Nagy zaj. Eláll!)* czél minőségét, valamint az alap kezelési módját, a Maticának utolsó közgyülésén kellett volna meghatározni. Ha az ugy menne, hogy a minister átadhatja az alapot saját kénye-kedve szerint egy uj egyletnek, akkor átadhatja ő azt egy oly egyletnek is, mely az ő kedve szerint olyan egyénekből alakittatnék, kik épen azon czél ellenében dolgoznának, melyért az alapitók pénzüket hozzáadták.

Tisztelt minister ur azon kérdésemre, hogy miért oszlatta fel a Maticzát a fejedelem Ő Felsége tudta és belegyezése nélkül: azt felelte, hogy ez az ő administratiós teendőihez tartozik. De én azt gondolom, hogy már a dolognak fontossága és azon tekintet, hogy a Maticza-egylet Ő felsége jóváhagyásával és oltalma alatt alakult és hogy Ő felsége arra 1000 frtot is ajándékozott és mert a dolog az egész nemzetiség cultur érdekébe vág, elég volt arra, hogy a Maticza feloszlatása Ő felségének tudta és beleegyezése nélkül ne történjék. De a minister ur a Szláv Maticzát Ő felségének háta mögött semmisitette meg.

Én tehát a felelettel nem vagyok megelégedve és kérem a t. minister ur válaszát napirendre tüzetni és fen[n]tartom magamnak, hogy akkor a tárgyhoz bővebben hozzászólhassak.

Tisza Kálmán ministerelnök: T. ház! Midőn az interpellatióra feleltem, készakarva mellőztem igen sokat, hogy nagyon hosszadalmas ne legyek; de mellőztem azért is, mert én csak annyit akartam felhozni, a mennyi elég eljárásom igazolására, és mellőztem mindazokat, a miket e szempontból szükségeseknek nem tartottam; de a mik itt talán némi ingerültséget szülhettek volna. Ez az oka, hogy hallgattam szerződésekről, melyek kivétettek azoktól, kik szabályellenesen ösztöndíjat kaptak s a melyben kötelezik magukat, hogy egész életükben tartózkodni fognak az ellenségekkel, vagyis a magyarokkal való közremüködéstől. *(Általános mozgás.)* Én hallgattam sok más ilyesről, melyeket mellőztem azért, mert az előbb érintett szempontokból nem tartottam szükségesnek itt elmondani. Most is csak igen röviden és csak azokra szoritkozom, a miket a most hallottak után mellőzni, azt tartom, nem lehet.

Az egyik az, — s ezt fölemlitem azért, hogy elmondhassam iránta nézetemet, — hogy sem azt nem mondottam, hogy a fejedelem tudtával, sem azt, hogy a fejedelem tudta nélkül történt a feloszlatás s kijelentem azt is, hogy sohasem fogok a képviselő urnak, sem senkinek ilynemü kérdésére: sem igen-t, sem nem-et mondani. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* A ház és a fejedelem elleni tiszteletlenség az, a mit a képviselő ur itt akar. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Különben arról biztosithatom a képviselő urat, — és ez az, a mit főleg elmondani akartam, — hogy épen ugy, a mint hiába keresné bizonyitékát a nem magyar ajkuak véráldozatainak, melyekről beszélt, mert a magyar ember türelme igen nagy és sokat elnéz: épen ugy hiába fogná keresni azt az indignatiót, és elégedetlenséget Magyarország felvidékének szláv ajku lakosainál, a melyről szólott. *(Helyeslés.)* A Maticza müködéseinek betiltása, a pánszláv irány elitélése nem fáj azon kétmilliónyi népnek, mely ott lakik, az csak nehány embernek fáj *(Helyeslés a középen)*, ki nagyravágyó, önző, piszkos czéljaiért félre akarja vezetni azt a népet. *(Zajos tetszés.)*

Én, t. ház, nem akarom a képviselő urnak sámsoni hasonlatait folytatni, sem pedig a félelemről, a melyről szólott, nem akarok beszélni; csak egyre figyelmeztetem a képviselő urat: nekünk magyaroknak nem szokásunk félni, de a jelen esetben nincs is reá ok; mert egyes emberek még soha veszedelmet nem csinálhattak; ha a nép millióit megóvni lehetett azon egyes emberek mételyes befolyásától; *(Élénk tetszés.)* de midőn a képviselő úr itt oly nagy hangon, s mondhatni kirivóan helyezi magát szembe a magyar nemzettel és a magyar állammal, utoljára is azt fogom hinni, hogy bizonyos példabeszéd szerint, a mely azt tartja, hogy némely állatok, mikor félnek, nagy lármát szoktak csapni: hogy a képviselő urat félelem környezi. *(Derültség.)*

Nem akarván a t. ház idéjét rabolni, ismételve kérem, hogy feleletemet tudomásul venni méltóztassék. *(Élénk tetszésnyilvánitások.)*

Elnök:[6] Kérdem a t. házat, méltóztatik a ministerelnök urnak, mint belügyministernek válaszát, melyet Miletics Szvetozár képviselő urnak interpellatiójára adott: tudomásul venni: igen vagy nem? *(Igen.)*

A kik tudomásul veszik: méltóztassanak felállni. *(Megtörténik. Felkiáltások: Hát a szászok! Mozgás.)* Tudomásul vétetik.[7]

[3] Értsd: szlovák.
[4] Miletićre általában jellemző, hogy maga sem mentes a nacionalista tulzásoktól. Ez okozza a sovinizmus tulkapásai ellen vívott közéleti és publicisztikai harcának ellentmondásait.
[5] Innen a harag, innen azok a könnyek.

[6] Ghyczy Kálmán.
[7] A „Matica Slovenská" ingó és ingatlan javainak védelme ügyében 1884 ápr. 30-án Pivko András, a feloszlatott egylet ügyésze felterjesztést intéz Tiszához (B. M. eln. 1884: 2.019). 1885-ben szlovák küldöttség járt Tiszánál a Matica ujbóli engedélyezése ügyében (Vö. „*Matica Slovenská*". Nár. Nov. 1885 jul. 7 78.sz.) s a világháboruig eltelt időszakban még több ezirányu, eredménytelen kísérlet történt. A Matica Slovenská vagyonát végül is az időközben alapított és a kormány által fenntartott „Felsőmagyarországi Tót Közművelődési Egyesület"-nek juttatta a kormányzat.

134.

Hodoşiu József mandátumának ügye.

A.

1876. jan. 7

Ghyczy Kálmán, a képviselőház elnökének jelentése a zarándmegyei brádi választókerület országgyűlési képviseltetése tárgyában.[1]

1875–78. évi Képv. Ir. IV. 227. l.

Mult deczember hó 11-én tartott ülésében 605. sz. a. hozott végzésével a t. ház elhatározni méltoztatott, hogy „Hodosiu József megválasztott országgyülési képviselő az elnök által szólittassék fel, hogy a felszólitásnak vételétől számitva 15 nap alatt megbizó levelének bemutatása mellett a házban jelenjen meg. Ha ezt nem tenné, képviselői megbizatása megszüntnek fog kijelentetni".

A t. ház ezen határozata folytán Hodosiu József urat m. évi deczember hó 12-ről 494. sz. a. másolatban is közlött fentebbi határozatban foglalt meghagyásnak teljesitésére felszólitottam.

Hodosiu József ur ezen felszólitásomat m. évi deczember 16-án vevén, arra azon hó 31-én kelt s f. hó 3-án kezemhez érkezett levelében arról értesitett „miszerint körülményei nem engedik meg, hogy ez idő szerint helyét a képviselő házban elfoglalhassa".

Miről a t. háznak Hodosiu József ur hozzám intézett levelének bemutatása mellett, ezennel jelentésemet megtenni kötelességemnek tartottam.

Budapest, 1876. évi január 7-én.

Ghyczy Kálmán s. k.,
a képviselőház elnöke.

B.

1876. jan. 19

Határozati javaslat Hodoşiu József mandátumának megszünése tárgyában.[1]

Képv. Napló 1875–78 IV. 101–102. l.

Minthogy a zarándmegyei brádi választókerületben országgyülési képviselőnek megválasztott Hodossiu József arra, hogy megbizó levelének bemutatása mellett tizenöt nap lefolyása alatt a képviselőházban jelenjen meg, a képviselőháznak mult évi deczember hó 11-én 605. szám alatt hozott határozata szerint elnökileg azon hozzátétellel szólittatott föl, hogy ha ezt nem teendi, képviselői megbizása megszüntnek fog tekintetni: Hodossiu József mindazonáltal a képviselőház ezen meghagyásának meg nem felelt s ekkép a reá esett választás elfogadása által fölvállalt kötelességét

[1] Az 1875. évi nagyszebeni román nemzeti gyűlés egyik kisebbségi inditványa javasolja, hogy az erdélyi román választók vegyenek részt a választásokon, de képviselőik ne jelenjenek meg az országgyűlésen. A „passiv renitentia" (passzív ellenszegülés) politikáját a gyakorlatban először *Hodoşiu* József a brádi választókerület képviselője alkalmazta, a nemzetiségellenes kormányzati politika elleni tiltakozásul.

[1] A Szontagh Pál által benyújtott határozati javaslatot a képviselőház 1876. jan. 19-én Simonyi Ernő pénzbirságot ajánló inditványával szemben elfogadta.

megszegvén, a zarándmegyei brádi választókerületet az országgyülésen képviseltetési jogának gyakorlatától már több hónap óta megfosztja: annálfogva, s hogy a nevezett brádi választókerület országgyülési képviseltetés nélkül tovább ne hagyassék, Hodossiu József a képviselői állásról, a mellyel összekötött kötelességek teljesitését megtagadja, lemondottnak tekintetvén: országgyülési képviselői megbizása megszüntnek tekintetik és Zarándmegye központi választmánya a brádi kerületben, uj képviselő választás eszközlésére a képviselőház elnöke által utasittatni rendeltetik.

135.

A Királyföld rendezéséről szóló 1876 : XII. tc. képviselőházi vitája.[1]

A.

1876 febr. 23

Törvényjavaslat és indokolás a Királyföldről (fundus regiusról), továbbá a szász egyetem (universitas) rendezéséről és az egyetemnek, valamint az úgynevezett hét birák vagyonáról[2]

1875–78. évi Képv. Ir. V. 94–96. l.

Az ország területe egy részének közigazgatási tekintetek miatt elkerülhetetlenné vált szabályozása indokából a Királyföldre vonatkozólag a következők állapittatnak meg:

1. §.

A törvényhatósági területek szabályozásánál, a melyről külön törvény fog intézkedni, a Királyföld és vele szomszédos területek ugyanazon tekintetek alá esnek.

A terület-szabályozás után a Királyföldre nézve eddig fennállott különbségek a közigazgatás körében megszünnek.

2. §.

A szász ispáni (comesi) hivatal megszünik és e czim, mint a szász egyetem közgyülésének elnökére, Szeben megye főispánjára száll át.

[1] 1876 januárjában többévi halogatás után a kormányzat benyújtotta a Királyföld és a szász Univerzitás rendezéséről szóló törvényjavaslatot *(A)*. A törvényjavaslattal szemben az erdélyi szász képviselők nevében *Kapp* Gusztáv határozati javaslatot *(B)* nyújtott be. Ebben az Unió-törvény (1868 : XLIII tc.) 10. §-ára hivatkozva az érdekeltek meghallgatását és a tárgyalások alapján egy új törvényjavaslat benyújtását követeli. Nyilvánvaló, hogy a kormányzat törvényjavaslatának kiindulópontja indokolt volt: a szász Univerzitás politikai jellegének fenntartása túlhaladott feudális intézmény átmentését jelentené. A kisebb változtatásokkal elfogadott törvényjavaslatnak az a megállapitása viszont, hogy a szász Egyetem ezentúl csak közművelődési kérdésekkel foglalkozhatik, megfosztotta az erdélyi szászságot egyetlen politikai érdekképviseleti szervétől. Gazdaságilag is érzékenyen érintette a szászokat az Univerzitás politikai jellegének megszűnése, amit az általuk kisebbségi helyzetbe szorított királyföldi románok nem titkolt lelkesedéssel vettek tudomásul. A kormányzat tehát ugyanakkor, midőn felszámolja a szászföldi feudális hagyatékot, egyidejűleg a szász ellenzéki nemzetiségi politika eddigi alapjait is megszünteti, miután köztudomású volt, hogy a két szász frakció az Univerzitáson kívül nem szervezkedett. Ezért az újszászok is szembefordultak a kormány törvényjavaslatával s a két kormánytisztviselő, *Fabritius* és *Wächter* kivételével Kapp határozati javaslata mellett nyilatkoztak. A képviselőházi „szász vita" *(B–E)* nem állíthatta meg a fejlődést. Az 1876 április 8-án kihirdetett törvénycikk *(F)* új helyzetet teremt a szász nemzetiségi politikában.

[2] A törvényjavaslatot Tisza Kálmán, mint a belügyminisztérium vezetésével megbizott miniszterelnök, 1876 jan. 20-án mutatta be a minisztertanácsban. (Ld. M. T. 1876 : V.)

3. §.

A szász egyetemnek (universitas) mint kizárólag közmivelődési hatóságnak hatásköre az egyetemi vagyon felett való rendelkezésre, a kezelése alatt álló alapitványok rendeltetésszerü felhasználásának eszközlésére és az azok felett való ellenőrködésre nézve továbbra is fenntartatik.

4. §.

A szász egyetem vagyona egyedül közmivelődési czélokra fordítható.

5. §.

A szász nemzeti vagyont illetőleg fennálló tulajdonjog érintetlenül hagyatik. Az ezen jogosultság iránt felmerülhető kérdések felett birói itélet dönt.

6. §.

A szász egyetem vagyonának szabad rendelkezés alatt álló jövedelmei, a 3. és 4. §§. korlátai között, a tulajdonos összes lakosság javára vallás- és nyelvkülönbség nélkül forditandók.

7. §.

A szász egyetem vagyona felett az alapitványok korlátai között és a kormány felügyeleti jogának fen[n]tartása mellett, a szász egyetem közgyülése rendelkezik.

8. §.

Az egyetem közgyülésének:

a) elnöke: Szében megye főispánja;

b) alelnöke az, kit a közgyülés tagjai közül maga választ három évre;

c) jegyzője az egyetem titkára, (15. §.), ennek akadályoztatása esetében a gyülés által saját tagjai közül egy gyülés tartamára választott helyettes.

A jegyző tanácskozó és szavazatjoggal bir;

d) tagjai a Királyföldet képezett székek, vidékek és városok országgyülési képviselőválasztási joggal biró lakóinak 20 képviselője. És pedig: Nagy-Szeben és Brassó városok részéről kettő-kettő, tehát összesen négy: Segesvár, Szászsebes, Szászváros, Medgyes és Besztercze városok részéről egy-egy; tehát összesen öt.

A fentebbieken kivül levő 11 tag választására a Királyföld többi részei 11 választó kerületre osztatnak, és pedig tekintettel arra, hogy azokban a választók száma lehetőleg egyforma legyen, egy választó kerület, több ujonnan alakitandó törvényhatóság területére ki ne terjedjen és a régebben ugyanazon királyföldi törvényhatósághoz tartozó választók lehetőleg együtt maradjanak. Mindenik választókerület egy képviselőt küld az egyetemi közgyülésre.

9. §.

Az egyetem közgyülésének tagjai 3 évre választatnak.

10. §.

Szász egyetemi közgyülés évenként rendesen egy tartandó, melyben az azelőtti év számadásai megvizsgáltatnak és a következő év költségvetése elkészittetik. Rendkivüli közgyülés tartását elrendelheti a kormány; ezenkivül kötelessége az egyetemi közgyülés elnökének, a tagok többségének kivánatára rendkivüli közgyülést hirdetni.

11. §.

Az egyetemi közgyülés határozatai általában, a belügyminister, vagy a mennyiben azok a közmüvelődési ügyekre vonatkoznak, a vallás- és közoktatási minister jóváhagyása után válnak érvényesekké.

12. §.

Az egyetem közgyülésének jegyzőkönyvei, legfeljebb 8 nap alatt a gyülés bezárta után, felterjesztendők a belügyministerhez. Azon jegyzőkönyvi határozat, melyre a felérkezés napjától számitva 40 nap alatt a ministerium megjegyzést nem tesz, jóváhagyottnak tekintendő.

13. §.

Ha az elnök ugy itéli, hogy a közgyülés hatáskörén tul lépett, vagy ha a rendet fen[n]tartani képtelen, jogában áll az ülést felfüggeszteni és ismétlődés esetében azt 14 napra elnapolni.

Ez esetben az elnöknek kötelessége a belügyministerhez indokolt jelentést tenni.

14. §.

Az egyetemi közgyülés ülései nyilvánosak.

15. §.

Az egyetem ügyeit, a közgyülés határozatai nyomán, az egyetem központi hivatala igazgatja. Ezen hivatalnak feje az egyetemi közgyülés elnöke, hivatalnokai az egyetem titkára (8. §) és pénztárnoka, mely utóbbiakat az egyetemi közgyülés általános szavazattöbbséggel választja.

A központi hivatalnak többi tisztviselőit és a központi hivatal összes hivatalnokai fizetését, az egyetemi közgyülés állapitja meg ministeri jóváhagyás mellett.

Az egyetemi számvevőségnek azon teendője, hogy a királyföldi városok és községek számadásait megvizsgálja, megszünik.

16. §.

A 8. §. *d)* pontja szerint alkotandó 11 választó-kerületet, a fennálló szász egyetem közgyülése meghallgatásával a belügyminister állapitja meg. Ugyanilyképen állapitandó meg az egyetemi közgyülés tagjainak választási módja is.

A jelen törvény szerint alakulandó első közgyülés pedig megállapitja a belügyminister jóváhagyása mellett a közgyülés tanácskozási szabályait és az egyetem központi hivatalának ügykezelési rendjét.

17. §.

Az ugynevezett hétbirák vagyona felett Szeben vármegye főispánjának elnöklete alatt közgyülésileg az egyetemi közgyülés azon tagjai rendelkeznek, kik az eddigi Királyföld azon városait és kerületeit képviselik, melyek együttesen a hétbirák javainak tulajdonosai.

Ezen gyülésnek jegyzője ugyancsak az egyetemi titkár és jogköre a hétbirák vagyonát illetőleg ugyanaz, mely az egyetem vagyonát illetőleg az egyetemi közgyülés számára jelen törvény által megállapitva van.

18. §.

A hétbirák közgyülése akkor tartatik, midőn szász egyetemi közgyülés van és arra külön kihirdetés nem szükséges.

19. §.

Hogy az egyetem központi hivatalának költségeihez mily módon és mily arányban járuljon a hétbirák vagyona: a szász nemzeti közgyülés és a hétbirák közgyülése egyezményileg fogja megállapitani, ha pedig ezen kérdésre nézve az emlitett kétféle közgyülés egyetértésre jutni nem tudna, a kérdést eldönti a belügyminister.

20. §.

Jelen törvény életbeléptetésének időpontját a belügyminister határozza meg, végrehajtásával pedig a bel-, a vallás- és közoktatási ministerek bizatnak meg.

Budapesten, 1876 február 23-án.

Tisza Kálmán s. k.
mint belügyminister.

Indokolás a Királyföldről (fundus regiusról), továbbá a szász egyetem (universitas) rendezéséről és az egyetemnek, valamint az ugynevezett hétbirák vagyonáról szóló törvényjavaslathoz.

1875—78. évi Képv. Ir. V. 97—99. l.

Jelen törvényjavaslatnak két czélja van. Egyik: megállapitani a Királyföld rendezésének módját. Másik: rendezni a szász egyetem és az ugynevezett hétbirák vagyoni viszonyait.

Az első czél megvalósitása a törvényjavaslat két első szakaszában van fektetve, melyeket a tárgy fontosságánál fogva szükségesnek vélem külön indokolni.

Erdélyben az 1848-ik évig, három politikai nemzet létezett, ugymint a magyar, a székely és a szász; és mindenik nemzetnek meg volt a maga külön földterülete: a magyarok földje, a székelyek földje és a Királyföld. Mindenik emlitett nemzetnek meg voltak saját előjogai (privilegiumai) és mindenik nemzeti földön kisebb-nagyobb mértékben más és más volt a köz- és magánjog.

Az ezen nemü különbségeket azonban már az 1848-ik évi (kolozsvári) I. törvényczikk eltörölte elvileg; és még tisztábban megállapitja ezt az 1868. évi XLIII. törvényczikk 1. §-a, midőn kimondja, hogy az Erdélyben 1848-ig létezett politikai nemzetek szerinti területi felosztások s az azokkal összekötött előjogok meg vannak szüntetve.

Miután azonban a királyföld és az ország többi részei között levő politikai beligazgatási eltérések nagyon jelentékenyek voltak, az emlitett 1868-iki törvényczikk 10. és 11. §§. által utasittatott a ministerium, hogy a Királyföld rendezéséről és a szász universitásról törvényjavaslatot terjesszen az országgyülés elé, és addig is felhatalmaztatott, hogy az ama törvényben kifejtve levő elvek szerint, a királyföldi hatóságok belszervezetét és belkormányzatát iletőleg, ideiglenesen intézkedjék. Továbbá az 1870-ki

XLII. törvényczikk 88. §-a szintén kimondja, hogy a Királyföld rendezéséről külön törvény fog intézkedni.

Tehát a ministeriumnak törvények által megszabott kötelessége volt a Királyföld rendezéséről és a szász universitásról törvényjavaslatot terjeszteni az országgyülés elé.

Ha azonban különböző törvényeknek összevágó rendeletei nem követelték volna is meg, hogy a Királyföld rendezéséről javaslatot terjesszek a képviselőház elé; ugy is megtettem volna.

Mert sem az egymástól elszakitott igen szabálytalan alaku területek, az összes Királyföld, a helyes közigazgatás szempontjából tekintve, egy törvényhatóságot nem képezhetnek, sem a jelenlegi 11 külön királyföldi törvényhatóságnak, mint külön álló törvényhatóságoknak jelen területükben meghagyása nem lehetséges; sem pedig az, hogy a 11 királyföldi törvényhatóság külön-külön megmaradván, azok együtt még egy magasabb rangu politikai szövetkezetet is képezzenek és a szász-ispán elnöklete alatt, mint a királyföldi képviselők közgyülése, mint status in statu, létezzenek, a helyes közigazgatás és az államérdek szempontjából nem fogadható el.

Az első §-ban világosan ki van tüntetve jelen törvényjavaslatnak e kérdésre vonatkozó iránya, mely nem egyéb, mint hogy a Királyföldnek különleges állása megszüntettetvén, a Királyföld területe a következő törvényhatósági területi kikerekitések alkalmával ugyanazon szempontok alá essék, mint a körülötte fekvő más törvényhatóságok területe, és a közigazgatás körében még fennállott különbségek megszünjenek.

Megjegyzem még itt azt, hogy az egyes királyföldi törvényhatóságoknak közigazgatási czélokra használt magán vagyonáról és jövedelmeiről, a területi kiigazitásokról szóló törvény, mellyel ezen törvény ugy is egyidejüleg kell, hogy életbelépjen, a tulajdonjog teljes megóvásával fog intézkedni.

A 2. §-ban a történelmi elnevezések iránt létező kegyeletnek kivántam eleget tenni.

És most áttérek e törvényjavaslat másik czéljának megvilágitására.

A szász nemzeti egyetemnek, illetőleg a szász nemzeti egyetem közgyülésének a régi időben három külön működési köre volt:

1. a szász nemzet egyeteme, mint az Erdélyt alkotott három politikai nemzet egyike, gyakorolta azon statutarius jogok a közigazgatás, valamint az igazságszolgáltatás mezején, mellyel azok fel voltak ruházva; őrködhetett a szász nemzeti előjogok épségben tartása felett és közvetve magának az összes alkotmánynak érvényben létét illetőleg;

2. a szász egyetem közgyülése itélőszéket képezett;

3. a szász nemzeti vagyon felett rendelkezett.

A már fennebb emlitett 1848-iki kolozsvári I. és 1868-iki XLIII. t.-czikkek által elvileg ki lévén mondva az előjogokat élvező külön politikai nemzeteknek, valamint a nemzeti területeknek is megszüntetése; magától értetik, hogy a szász nemzetnek politikai és közigazgatási jogokat gyakorló nemzeti gyülései, melyek az elmult időkben ugyis nem egyszer elhivatásukat félreismerve, hatáskörükön messze tulkaptak, többé nem létezhetnek.

A mi a szász nemzeti egyetem igazságügyi hatáskörét illeti, e tekintetben már intézkedtek a törvények azáltal, hogy a Királyföldön az igazságszolgáltatást egyenlővé tették az ország többi részeiben levővel. Tehát a szász egyetemnek hatásköre már e tekintetben is megszünt.

Nem maradt ezek szerint a szász egyetem régi hatásköréből egyéb hátra, mint az igen jelentékeny szász nemzeti vagyon felett való rendelkezés és annak hivatás szerint való felhasználása felett való ellenőrködés.

Ezen jogban meg is kell maradnia a szász nemzeti egyetemnek ezután is, ha csak azon méltó vádnak nem akarjuk magunkat kitenni, hogy egyesek vagy vidékek magán vagyona felől az állam maga önkényüleg rendelkezik.

Ezen felfogás alapján készült a jelen törvényjavaslatnak a szász nemzeti egyetemről, valamint a szász egyetem és a hétbirák vagyonáról szóló része.

A 3—7. §§-okban meg van állapitva az egyetemnek hatásköre, hogy az egyetemi vagyon csak közmivelődési czélokra fordittathatik, hogy az egyetemi vagyont illető tulajdonjog változatlanul fen[n]tartatik, hogy az egyetem jövedelmei a tulajdonos összes lakosság javára használandók fel vallás és nyelvkülönbség nélkül és hogy a szász nemzeti egyetem nevében a szász nemzeti egyetem közgyülése rendelkezik.

A 8. §. megállapitja ezen közgyülés összealkotási módját.

Elnöke ezután nem lehet a szász ispán, miután e hivatal a Királyföld rendezése tárgyában alkotandó törvény szerint megszünik, hanem lesz ezen törvényjavaslat szerint Szeben megye főispánja, a mely méltóság kezdetben ugyis összeesett a szász ispánsággal.

Alelnököt maga választana a közgyülés, jegyzője pedig az egyetemnek állandó titkára lenne.

A mi az egyetemi közgyülés tagjai számát illeti : 1848 előtt minden törvényhatóság 2—2 követtel képviseltette magát, benne tehát az összes szám 22 volt, az elnökkel együtt 23.

Az 1869-ben az országgyülés által adott felhatalmazás folytán a ministeriumtól kiadott ideiglenes utasitás szerint, az egyetem közgyülése az elnökön kivül 44 tagból állott. Ugyanis Szebenszék és Brassó vidéke egyenkint 3 képviselőt küldtek oda, tehát összesen 6-ot. A többi 9 törvényhatóság kettőt-kettőt, összesen 18-at. Ezeken felül Nagy-Szeben és Brassó városok maguk szintén küldtek 3—3 képviselőt, tehát összesen 6-ot. Segesvár, Medgyes, Besztercze, Szászváros és Szászsebes városok egyenkint 2—2 képviselőt, tehát összesen 10-et. A Nagy-Sink, Kőhalom, Szerdahely és Ujegyház székhelyek külön-külön 1—1 képviselőt, tehát összesen 4-et.

Ezen szám azonban a tapasztalás szerint tulságosan nagynak mutatkozván, jelen törvényjavaslat majdnem visszatér a 48 előtti számhoz, midőn az elnökön és jegyzőn kivül 20 képviselőt ajánl megállapitani.

A 9. §. szerint ezentul az egyetem közgyülése tagjai 3 évre választatnának, miután feleslegesnek mutatkozik fen[n]tartása az 1869-iki ideiglenes rendszabályzat azon rendeletének, hogy egyetemi közgyülés minden évben legalább is egy tartatván, a képviselőknek arra minden külön esetben ujonnan kell választatniok.

A 10—14-ig terjedő szakaszok a közgyülésre vonatkozó intézkedéseket tartalmaznak.

A 15. §. az egyetem központi hivatalát szabályozza.

A 16. §. tartalmazza az átmeneti intézkedéseket.

A 17—19. §§. a hétbirák jószágáról intézkednek.

Ezen szakaszokat illetőleg megkivánom még jegyezni, hogy az ugynevezett hétbirák a Királyföldnek hét törzstörvényhatósága, melynek egyeteme bizonyos a szász universitásához hasonló nemü és rendeltetésü vagyonnal bir.

A csodálatos és szövevényes viszonyoknak bizonysága, hogy eme hétbirák vagyonát jelenleg, és pedig a századok és törvényes gyakorlat és tényleges állás szerint nem hét, hanem nyolcz törvényhatóságnak egyeteme birja és a 11 királyföldi törvényhatóságból abban jogilag csak 3-nak, u. m. : Brassó városának és vidékének, Beszterczé városának és vidékének, Medgyes városának és széknek nincsen része. A hétbirák vagyonára nézve tehát külön kellett intézkedni, a felhozott szakaszokban való intézkedések azonban, ugy hiszem, eléggé világosak arra, hogy bővebb indokolást szükségessé ne tegyenek.

Végre a 20. §-t illetőleg még megjegyzem, hogy miután jelen törvényjavaslat életbeléptetése elválaszthatatlan kapcsolatban áll más közigazgatási reformra vonatkozó, még meg nem alkotott törvényekkel, leghelyesebbnek mutatkozott életbeléptének időpontja megállapitásával a belügyministert bizni meg.

Budapesten, 1876. február 23-án.

Tisza Kálmán s. k.
mint belügyminister.

B.

1876 márc. 22

Kapp Gusztáv beszéde és az erdélyi szász képviselők határozati javaslata a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1875—78 VI. 7—8. l.

Igen gyakran tapasztaljuk mi, hogy nekünk, mintegy szemrehányásképp szokott mondatni, hogy mi privilegiumot akarunk. Méltóztassanak megengedni, hogy hivatkozzam arra, hogy Magyarország törvényhozása egy ujabb korban létrejött és szentesitett törvényben elismeri, hogy a Királyföldnek alkotmányos törvényeken és szerződéseken alapuló jogai vannak. Ezt tehát, azt hiszem, itt nem lehet tagadni. A törvény megrendelte, hogy a Királyföld ezen rendezésénél a létező jogok kellő tekintetbe vétessenek. Igérte mindazon ünnepélyes nyilatkozatokban, melyeket az imént felhozni bátorkodtam, egész Magyarország törvényhozása, hogy méltányossággal és igazsággal fog ez irányban eljárni.

S ime t. ház mit tapasztalunk ma? Azt, hogy előttünk fekszik egy törvényjavaslat, mely czéloz és nem tartalmaz egyebet, mint a Királyföld megsemmisitését, további létének megtagadását és eltörlését. Mindaz, mit az 1868-ik törvény[1] alkotott, valamint az azt megelőzött ünnepélyes nyilatkozatok ma ugy tünnek fel, mint teljesen érvényen kivül helyezendők és egyáltalán semmi tekintetbe nem veendők és mindazon ünnepélyes nyilatkozatok nem egyebek, mint üres frázisok s hangzatos szavak. Én másként vártam, hogy a törvényhozás igéretét be fogja váltani. Igen természetes, hogy én egy ilyen törvényjavaslatot el nem fogadok.

Azt méltóztatnak mondani, hogy ámde szükséges, hogy ezt megtegyük az ország s a közigazgatás javitása érdekében.

Nem kivánok kiterjeszkedni arra, hogy valóban mennyire van az ország érdekében ezen eljárás ; de nagyon félek attól, hogy a jövő megfogja mutatni, hogy az ilynemü cselekvés nem volt az ország érdekében ; nemhogy a közigazgatás érdekében lenne.

A Királyföldről lévén szó, természetes, hogy arra kell hivatkozni. Méltóztassanak őszintén bevallani : hát a Királyföldnek közigazgatása oly állapotban van-e, hogy

[1] Értsd: a Magyarország és Erdély egyesitésének részletes szabályozásáról szóló 1868: XLIII. tc. (Unió-törvény.)

csak annak megsemmisitésével és eltörlésével lehetne a közigazgatás érdekeit előmozdítani? Én azt tartom, hogy nem; azt tartom, hogy abban a közigazgatás, daczára mindannak, a mi történt, még mindig igen is meglehetős állapotban van.

Mindannak daczára, hogy 1868 óta, mióta ezen törvény keletkezett, ott a t. kormány csupán rendeletekkel kormányozta azon országrészt, hogy ottan eltiltotta minden törvényhatósági tisztviselőnek választási jogát, hogy ottan 1868. óta egyetlenegy tisztviselőnek nem volt többé szabad választatni, hanem a kormány közege által ki lett nevezve; — daczára annak állitom — bátran állitom, hogy a közigazgatási érdekek ottan mégis még meglehetősen meg lettek óva és ha csak akarnának önök uraim, igen könnyen nyilnék alkalom ott egy oly közigazgatást rendezni, mely bizonyára a modern államnak sem kárára, sem szégyenére nem lenne.

Bátor vagyok ez alkalommal a t. háznak emlékezetébe hozni azokat, melyeket egy jeles tagja e háznak: Csengery[2] Antal a 21-es bizottságban a közigazgatásnak czélszerü rendezéséről mintaképen előhozni méltóztatott.

Azon ellenvetés tétetik nekünk, hogy mi statust in statu, államot az államban kivánunk. Nem; t. képviselőház, nem kivánunk; a szász nemzeti egyetem azon nyilatkozatában, melyet a t. ministeriumhoz tett, nyiltan kimondá, hogy azon régi alkotmányos törvényeken és szerződéseken alapuló jogaiból nem kiván többet fenntartani, mint annyit, a mennyi megengedtetett Magyarország valamennyi törvényhatóságának. Egészben véve kinyilatkoztatták, hogy megelégszenek azon jogkörrel, melyet a törvény valamennyi magyarországi törvényhatóságnak megad. Az is mondatik még, hogy szükséges ily intézkedés a szabadság érdekében.

Már most t. képviselőház, a ki csak felületesen ismeri a Királyföld viszonyait, annak tudnia kell, hogy ottan még a középkornak legsötétebb korszakaiban is az általános szabadságnak és jogegyenlőségnek egy oly tüzhelye volt, minőt akkoron alig találunk egyátalában Európában. Tehát a szabadság érdekében a Királyföldöt megsemmisiteni, valóban nem forog fenn semminemü ok.

De még egyet az előbbeni ponthoz kimondanom kell.

Igaz, hogy azon törvények és szerződések a Királyföld számára oly jogokat is biztositottak régebben, mik talán a mostani modern államszerkezetbe be nem férnek egészen.

De már hivatkoztam arra, hogy készeknek nyilatkoztunk ez irányban annyit, a mennyit a modern állam valóságos igényei követelnek: ezen jogokból a mi hozzájárulásunkkal átidomitani. Ámde mindezek ellenében, ugy látszik, minden jogainknak egyszerü megtagadásával találkozunk. Ily körülmények közt nem marad egyéb hátra, mint részünkről kinyilatkoztatni, hogy mi tántorithatatlanul ragaszkodunk jogainkhoz, hogy azokat részünkről feladni, azokról lemondani nem fogunk. Kivánságunk és kérésünk csak arra szoritkozik: méltóztassék a t. ház azt, a mit az önök által megalkotott törvény kimond és rendel, tiszteletben tartani és annak végrehajtását elrendelni.

Ez értelemben bátor vagyok részemről és elvbarátaim részéről határozati javaslatot terjeszteni a ház elé, mely a mint mondom, csak arra szoritkozik, hogy kéri a t. házat, hogy azon törvényt, melyet Magyarország törvényhozása 1868.[-ban] alkotott, mely ő Felségének hozzájárulásával szentesitett törvénnyé vált: méltóztassék megtartani és annak rendeleteit méltányosan végrehajtani.

[2] *Csengery* Antal (1822—1880) író és publicista, 1857-től a Budapesti Szemle szerkesztője. 1868—78 között a nagykanizsai kerület szabadelvű képviselője.

Minap, nem régen, épen velem szemben, egy t. képviselő ur azt mondá, hogy vannak olyanok, kik a szentesitett törvényeket nem igen szeretik megtartani.

T. ház! Méltóztassék már ez alkalommal is bebizonyitani, hogy Magyarország-nak képviselőháza az általa hozott törvényeket tiszteletben kivánja tartani.

Ajánlom határozati javaslatom elfogadását a t. ház figyelmébe.

Elnök: A határozati javaslat fel fog olvastatni.

Beőthy Algernon jegyző *(olvassa a határozati javaslatot).*

Határozati javaslat.

Tekintettel arra, hogy az 1868: 43-dik Magyarország és Erdély egyesitésének részletes szabályozásáról szóló törvényczikk azt rendeli:

43. törvényczikk 10. §. „A királyföldi székek vidékek és városok belkormányzati jogainak biztositása, képviselők szervezése és a szász nemzeti egyetem jogkörének megállapitása tekintetéből megbizatik a ministerium, hogy az illetők kihallgatásával az országgyülés elé oly javaslatot terjesszen, mely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat, ugy az ezen területen lakó bármely nemzetiségü honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye és összhangzásba hozza, hogy ugyanazon törvényczikk 11. §. azt rendeli:

„A szász nemzeti egyetem az 1791. évi erdélyi XIII. törvényczikkel egyező hatáskörben, Ő Felsége legfelsőbb s a magyar felelős ministerium utján gyakorlandó felügyeleti jogának fen[n]tartása mellett, továbbra is meghagyatik, azon különbséggel, hogy az egyetemi gyűlés a törvénykezési rendszerben történt változás folytán, birói hatóságot többé nem gyakorolhat."

Tekintettel arra, hogy a belügyminister által előterjesztett s jelenleg tárgyalás alá került törvényjavaslat a fentemlitett törvény szabatos rendeletének egyátalában nem felel meg, sőt azzal merőben ellentétben áll, hogy azon jogok biztositása helyett azoknak egyszerü megtagadását és eltörlését czélozza, a szász nemzeti egyetem jogkörét illetőleg a fentemlitett 11. §. rendeletét teljesen mellőzi:

Mondja ki a t. képviselőház határozatilag, hogy

I. az előterjesztett törvényjavaslatot el nem fogadja.

II. utasitja a ministeriumot, miszerint az 1868: 43. törvényczikk 10. és 11. §§. valamint az 1870: 42. törvényczikk 88. §. szoros szem előtt tartásával dolgoztasson ki egy oly uj törvényjavaslatot, a mely az emlitett törvények rendeleteinek teljesen megfelel és terjessze azt, az illetők kihallgatása után lehető legrövidebb idő alatt a képviselőház elé.

Beadják: Kapp Gusztáv, Zay[3] Adolf, Bausznern Guidó, Steinacker[4] Ödön, Trauschenfels Emil, Seraphin Frigyes, Dörr Samu, Conrád Károly, Leonhárd Frigyes, Gebbel Károly, Sachsenheim Albert, Rott Keresztély, Ernst Frigyes, Maager[5] Károly, Löw Vilmos.

[3] *Zay* Adolf (1850—1907), nagyszebeni szász ügyvéd és nemzetiségi politikus. 1875-ben a szászsebesi, 1881-ben a brassói kerület képviselője. 1892-ben csatlakozott a kormánypárthoz, később a budapesti posta és távíró tanfolyam igazgatója lett.

[4] *Steinacker* Ödön (1839—1930) mérnök, egyidőben az Országos Iparegyesület igazgatója, német nemzetiségi politikus. 1875-ben a besztercei, 1881-ben a nagydisznódi (Heltau) kerület képviselője.

[5] *Maager* Károly (1813—1887) brassói kereskedő, az itteni kereskedelmi és iparkamara elnöke, szász nemzetiségi politikus,

C.

1876 márc. 22

Zay Adolf beszéde a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1875–78 VI. 20–21. l.

A jelenlegi javaslat elfogadása aláásná a nép jogérzületét, megrenditené a jog iránti bizalmat és Magyarország erkölcsi hitelét kétségessé tenné. Hogyan ereszkedhetnék a külföld Magyarországgal szerződési viszonyba: ha Magyarország törvényhozása egy ily alapszerződést, mint az Unió, megsérteni nem átallana? Hogyan láthatnák biztositva ez ország lakói jogaikat a jogtalanság ellen: ha egy ily világosan, ünnepélyesen fogadott jog, mint a Királyföld municipális joga, — lábbal tiportatnék?

A nem magyar polgárok nyugtalanitva érezhetnék magukat; ebben látnák legflagránsabb bizonyitékát annak, hogy a magyar államban nincs számukra hely, s hogy vitalis érdekeiket tagadásba veszik; egy ilyen magyar államot tehát lehetetlen, hogy a nem magyar ajkuak szeretni, támogatni és védeni képesek lehetnének. A magyar törvényhozás, — engedjék reménylenem, — sokkal belátóbb fog lenni, mint sem hogy a belügyminister ur minap nyilvánitott tévtanában osztoznék, hogy tudniillik Magyarország a nem magyar ajkú polgárok sympathiája, támogatása nélkül is virágozhatnék vagy egyáltalában felállhatna, akkor: midőn azok épen nagyobb számban vannak...

Bármi legyen is a határozat, én jobban ismerem nemzetemet, mint a belügyminister ur s tanácsadói, s határozottan mondhatom, hogy az összesen velünk tart; a szász nemzet ezen confiscatióját törvényes szerződésen alapult jogainak, jogosnak soha sem elismeri, elvitázhatatlan jogairól soha le nem mond, remélve a szebb jövendőt s bizva ügyének igazságába[n]; mert a mit erő és hatalom elvesz: azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják. Én a szőnyegen lévő törvényjavaslatot mind általánosságban, mind részleteiben ünnepélyesen és mély indignatióval visszautasitom, és pártolom Kapp G. határozati javaslatát.

Elnök[1]: Bocsásson meg a t. képviselő ur, ha beszéde végszavaira a melyekkel a törvényjavaslatot indignatióval visszautasítja: azt jelentem ki, hogy ez nem volt parlamentáris és illedelmes kifejezés. *(Helyeslés.)*

D.

1876 márc. 23

Fabritius[1] *Károly beszéde a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.*

Képv. Napló 1875–78 VI. 27–28 l.

T. ház! A tegnapi napon tartott beszédek után szükségesnek látom, ez előttünk fekvő fontos tárgyban véleményemet röviden kinyilatkoztatni. *(Halljuk!)*

Én a Királyföld rendezéséről szóló régóta várva várt törvényjavaslatot közigazgatási szempontból, mint az első lépést őszintén üdvözlöm. *(Helyeslés.)*

[1] Ghyczy Kálmán.

[1] *Fabritius* Károly (1826–1881), erdélyi szász történetíró, kormánypárti szász képviselő. Korábban szászvárosi tanár és a Siebenbürgische Bote szerkesztője.

Sajnálom is nagyon, hogy az eddigi belügyministereknek nem sikerült a Királyföld alkotmányos rendezésére czélzó törvényt alkotni és végrehajtani, mert ebben az esetben nem csak rendezett állapotban volnánk, hanem azok a tulzók ma nem ülnének a képviselőházban, mint politikai pártocskák s nem is hallottuk volna tegnap azon kihivó fejtegetéseket, melyek után méltán kérdezhetjük: vaj[j]on azon képviselők az elődöknek méltó utódai-e, azon elődöknek, kiket az ország a multban „Viri prudentes ac circumspecti"[2] czimmel tisztelt meg? *(Élénk tetszés.)*

Én részemről kérem, ne méltóztassék ezen vakmerő eljárást *(Helyeslés.)* a szász népnek rovására magyaráztatni; nem is csodálkozom azon harczjátékon, mert évek óta párt-küzdelmeimtől fogva ismerem azon va banque-politikának játszóit, kik már most téves politikájoknak zsákutczájából kiszabadulni más utat nem találhatnak a menekülésre, mint küldőik nyilvános rovására az „Après nous le déluge"[3] jelszóval vagy olcsó áron maguknak martiriumot szerezni, vagy botrányt a házban előidézni, hogy annak ürügye alatt a további tárgyalás elől magukat elvonják. *(Élénk tetszés.)* Csak az elnök komoly óvatosságának, a belügyminister államférfiui mérsékletének, az egész ház ritka türelmének köszönhetjük, hogy tegnap sem az egyik, sem a másik eset be nem következhetett. *(Igaz! Igaz!)* Szükséges lett volna ezen királyföldi rendezés eddig is, mert ebben az esetben mind azon szenvedélyes pártmozgalmak a szászok közt jóval ezelőtt megszüntek volna, valamint mindazon okok is, melyek a Királyföld lakósai kedélyeit folytonos aggodalomban tartották...

Igen sokszor vettetett szemére a Királyföld lakosainak, hogy eddig külön állással, külön kiváltságleveleivel birt. De el kell ismernünk, hogy ezen állapot a régi erdélyi törvényekben gyökerezett. Ilyen kiváltságokra a Királyföldnek addig volt is szüksége: a meddig az erdélyi magyar és székelyföldön olyanok uralkodtak. *(Igaz!)* A két utóbbiakra nézve a külön állás már az alkotmányos idő beálltával a törvények értelmében megszüntetett, és hogy a szükséges átváltoztatás a Királyföldön csak most, a visszahelyezett alkotmányos állam-életnek kilenczedik évében történik: annak nem a királyföldi lakosok, legalább ők nem egyedül okai. *(Felkiáltások: Ez igaz!)*

Egyébiránt a Királyföld lakosai nem is szorulnak kiváltságokra, a közvélemény másként nyilatkozott; még azoknak is kötelessége, kik azon az oldalon most a törvényjavaslatot oly hevesen ellenzik, a medgyesi programm[4] értelmében, a melyre csaknem megesküdtek: nem venni több jogot igénybe, mint a mennyit a többi magyar megyéknek, a törvényhatóságoknak szóló törvény ád. Ezt Kapp Gusztáv képviselőtársunk tegnapi beszédében el is ismerte. Miért tehát ezen törvényjavaslatot el nem fogadni? A királyföldi lakosok, különösen a szászok nem szeretik az izgalmakat; csendes, munkás, rendezett állapotot és müveltséget kedvelő állampolgárok; *(Igaz! Igaz!)* kik a mint eddig bebizonyitották, ugy ezentul is be fogják bizonyitani, hogy jó közigazgatás, jó törvénykiszolgáltatás mellett állampolgári kötelességeiket pontosan teljesitendik és élet czéljaikat el is érhetik. *(Élénk tetszés.)* Ha megszünik a Bausznern képviselőtársam által annyiszor hangsulyozott politikai terület: azért ott marad és élni fog a szász nép ugyan azon jogok élvezetében és oltalma alatt, mint Magyarország többi népei, *(Élénk helyeslés.)* és pedig élni fog a jogegyenlőség alapján; nem mint eddig elszigetelten és folytonos surlódás között, *(Ugy van!)* hanem békében és testvériség-

[2] Bölcs és körültekintő férfiak.
[3] Utánunk a vízözön.
[4] Ld. 98. sz. irat.

ben; a mint ennek egy és ugyan azon állam egyenjogu polgárai között lenni kell és lenni is fog, hogy a közös haza boldog lehessen. *(Élénk helyeslés.)* Meghalni a Királyföldön ezen törvény következtében csak a malcontensek[5] fognak; de hála Istennek biztos reményem, hogy a nép fel fog virágozni. *(Hosszas helyeslés.)* Mind ezen okokból kiindulva és hódolva a bölcs régi jogszabály előtt: Salus reipublicae suprema lex esto![6] elfogadom a törvényjavaslatot. *(Élénk tetszésnyilvánitások.)*

E.

1876 márc. 24

Wächter Frigyes beszéde a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1875–78 VI. 59–60. l.

Ezen törvényjavaslat véget vet oly viszonyoknak, melyek alkotmányos országban fenn nem tarthatók. *(Helyeslés.)*

Az 1868. évi XLIII. törvényczikk akkor, mikor azt rendelte, hogy a Királyföldről külön törvény fog intézkedni, egyuttal kimondta azt, hogy addig, mig a Királyföld rendezéséről szóló törvény meghozatik: a ministerium jogositva van a Királyföldön rendeleti uton kormányozni. A Királyföld e szerint 1868. óta a ministerium rendelkezése, szabad keze alatt áll. 1868. óta egyedül a Királyföldön, Magyarország vagy azon kis részén van fölfüggesztve az alkotmány. Egyedül az országnak ezen részében, a hol századokon át mindig választattak a hivatalnokok, hol mindig igazi alkotmányt élveztek: jelenleg minden hivatalnok kineveztetik; s joga van a kormánynak minden perczben megváltoztatni, megsemmisiteni fön[n]álló rendeletét, mely szerint ott kormányoztatnak. Hogy pedig ez nem olyan állapot, a mely még tovább fen[n]tartható: azt a t. ház minden tagja meg fogja nekem engedni.

Állitom ennélfogva azt, hogy a nyereség a Királyföldre nézve nagy: ha a Királyföld most ujra az alkotmány jótéteményeit élvezheti, ha a Királyföld mindazon jogokban részesittetik, melyek ezen haza egyéb polgárait megilletik. *(Tetszésnyilvánitások.)*

Áttérek a törvényjavaslat második részére, a mely a szász egyetemről szól. Tegnap sokszor mondatott, hogy ezen törvényjavaslat czélja az, hogy a szász nemzetiség megsemmisittessék. Engedelmet kérek; de a szász nemzetiség épen a szász egyetemben találja kifejezését: addig tehát, mig a szász nemzeti egyetem fen[n]áll, addig a szász egység is fenn fog állani, ha nem is mint politikai egység, de fenn fog állni mint culturális egység *(Élénk tetszés.)* Ezen törvényjavaslat biztositja iskoláinkat. Emlékezzenek meg az urak arról, hogy a legnagyobb vád mindig az volt, hogy a nézetek Magyarországon oda irányulnak, hogy ezen vagyon mielőbb confiscáltassék.

A legnagyobb félelme a szász nemzetiségnek az volt, hogy maholnap megtámadják azon dotatiókat, melyeket ott a gymnasiumok élveznek és melyek segélyével azon gymasiumok fen[n]állnak. Ime t. képviselő urak, most ezen törvényjavaslat biztosit arról, hogy e confiscatió nem fog megtörténni, és ez által elég van téve mindenkinek, a ki igazságos akar lenni, a ki nem csak arra gondol, hogy izgasson. *(Élénk helyeslés.)* Nem kivánok tovább szólani t. ház; hanem befejezem rövid előadásomat. *(Halljuk! Halljuk!)* . . .

[5] Elégedétlen, izgató.
[6] A köztársaság üdve legyen a legfőbb törvény.

Önöket t. képviselő urak[1] *(A szászok padjára mutat)* egyre figyelmeztetem. Lehetnek szász társaink és barátaink között egyesek, kik házukat, kertjöket elárusitják, pénzüket zsebökbe teszik s azután, ha egyszer az ország állapota nekik többé nem tetszik, ha talán azon helyzet, a melyet ők is előidéztek, olyan lesz, hogy népszerüségüket elvesztik: lehet, hogy akkor az ilyen egyes emberek elutaznak Bécsbe, vagy a nagy Németországba, vagy a hova tetszik, ott megtelepednek és nem gondolnak többé a szász nemzetiség sorsával; de egyre figyelmeztetem a t. képviselő urakat.

A szász nemzetiség sorsa egybe van kötve a magyar hazáéval; *(Élénk tetszés.)* a szászoknak hazánk többi polgáraival együtt kell élniök Erdélyben s azért legjobban azok cselekednek, azok legjobb barátai a szász nemzetiségnek, kik arra gondolnak, hogy megszünjék azon gyülölet, mely ma itt-ott előidéztetett a magyar nemzet ellen. *(Helyeslés.)*

T. ház! Nem szólok többet. Röviden arra kérem a t. házat, méltóztassék a törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni. *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés.)*

F.

1876 ápr. 8

1876 : XII. tc. a Királyföldről (fundus regiusról), továbbá a szász egyetem (universitas) rendezéséről és az egyetemnek, valamint az úgynevezett hét biráknak vagyonáról.[1]

1875–78. évi Képv. Ir. VII. 43–45. l.

Az ország területe egy részének közigazgatási tekintetek miatt elkerülhetetlenné vált szabályozása indokából a Királyföldre vonatkozólag a következők állapittatnak meg:

1. §.

A törvényhatósági területek szabályozásánál, a melyről külön törvény fog intézkedni, a Királyföld és vele szomszédos területek ugyanazon tekintetek alá esnek.

A terület-szabályozás után a Királyföldre nézve eddig fennállott különbségek a közigazgatás körében megszünnek.

2. §.

A szász ispáni (comesi) hivatal megszünik és e czim, mint a szász egyetem közgyülésének elnökére, Szeben megye főispánjára száll át.

3. §.

A szász egyetemnek (universitas) mint kizárólag közmivelődési hatóságnak hatásköre az egyetemi vagyon felett való rendelkezésre, a kezelése alatt álló alapitványok rendeltetésszerü felhasználásának eszközlésére és az azok felett való ellenőrködésre nézve továbbra is fen[n]tartatik.

4. §.

A szász egyetem vagyona (6. és 7. §§.) egyedül közmivelődési czélokra fordittható.

[1] *Értsd:* az 1876. évi „szász-vita" ellenzéki szónokai, *Kapp* Gusztáv, *Zay* Adolf, *Bausznern* Guido, *Gebbel* Károly stb. Bausznern és Gebbel beszédeit ld. Képv. Napló 1875–78 VI. 11–13 és 28–31. l.

[1] Szentesítést nyert 1876 évi április hó 2-án. Kihirdették az országgyűlés mindkét házában 1876 évi április hó 8-án.

5. §.

A szász egyetemi vagyont illetőleg fennálló tulajdonjog jelen törvény által érintetlenül hagyatik. Ezen tulajdonjog iránt felmerülhető kérdések felett birói itélet dönt.

6. §.

A szász egyetem vagyonának szabad rendelkezés alatt álló jövedelmei, a 3. és 4. §§. korlátai között, a tulajdonos összes lakosság javára vallás- és nyelvkülönbség nélkül forditandók.

7. §.

A szász egyetem vagyona felett az alapitványok értelmében és korlátai között és a kormány felügyeleti jogának fen[n]tartása mellett, a szász egyetem közgyülése rendelkezik.

8. §.

Az egyetem közgyülésének:

a) elnöke: Szeben megye főispánja;

b) alelnöke az, kit a közgyülés tagjai közül maga választ három évre;

c) jegyzője az egyetem titkára (15. §.) ennek akadályoztatása esetében a gyülés által saját tagjai közül egy gyülés tartamára választott helyettes.

A jegyző tanácskozó- és szavazatjoggal bir;

d) tagjai a Királyföldet képezett székek, vidékek és városok országgyülési képviselőválasztási joggal biró lakóinak 20 képviselője. És pedig: Nagy-Szeben és Brassó városok részéről kettő-kettő: tehát összesen négy; Segesvár, Szászsebes, Szászváros, Medgyes és Besztercze városok részéről egy-egy: tehát összesen 5.

A fentebbieken kivül levő 11 tag választására, a Királyföld többi részei 11 választókerületre osztatnak, és pedig tekintettel arra, hogy azokban a választók száma lehetőleg egyforma legyen, egy választókerület több ujonnan alakitandó törvényhatóság területére ki ne terjedjen és a régebben ugyanazon királyföldi törvényhatósághoz tartozó választók lehetőleg együtt maradjanak. Mindenik választókerület egy képviselőt küld az egyetemi közgyülésre.

9. §.

A 8. § *d)* pontja szerint alkotandó 11 választó-kerületet, a fennálló szász egyetem közgyülése meghallgatásával a belügyminister állapitja meg. Ugyanilyenképen állapitandó meg az egyetemi közgyülés tagjainak választási módja is.

A jelen törvény szerint alakulandó első közgyülés pedig megállapitja a belügyminister jóváhagyása mellett a közgyülés tanácskozási szabályait és az egyetem központi hivatalának ügykezelési rendét.

Az ezen §-ban foglalt rendelkezések minden későbbi módositása is a szász egyetem közgyülésének meghallgatásával a belügyminister által lesz megállapitandó.

10. §.

Az egyetem közgyülésének tagjai 3 évre választatnak.

11. §.

Szász egyetemi közgyülés évenként rendesen egy tartandó, melyben az azelőtti év számadásai megvizsgáltatnak és a következő év költségvetése elkészittetik. Rendkivüli közgyülés tartását elrendelheti a kormány; ezenkivül kötelessége az egyetemi közgyülés elnökének, a tagok többségének kivánatára rendkivüli közgyülést hirdetni.

12. §.

Az egyetemi közgyülés határozatai általában a belügyminister, vagy a mennyiben azok közmüvelődési ügyekre vonatkoznak, a vallás és közoktatási minister jóváhagyása után válnak érvényesekké.

13. §.

Az egyetem közgyülésének jegyzőkönyvei, legfelebb 15 nap alatt a gyülés bezárta után, felterjesztendők a belügyministerhez. Azon jegyzőkönyvi határozat, melyre a felérkezés napjától számitva 40 nap alatt a ministerium megjegyzést nem tesz, jóváhagyottnak tekintendő.

14. §.

Az elnöknek, ha véleménye szerint a közgyülés hatáskörén tul lépett, vagy ha a rendet fen[n]tartani képtelen, jogában áll az ülést felfüggeszteni és ismétlődés esetében azt 14 napra elnapolni.

Ez esetben az elnöknek kötelessége a belügyministerhez indokolt jelentést tenni.

15. §.

Az egyetemi közgyülés ülései nyilvánosak.

16. §.

Az egyetem ügyeit, a közgyülés határozatai nyomán, az egyetem központi hivatala igazgatja. Ezen hivatalnak feje az egyetemi közgyülés elnöke, hivatalnokai az egyetem titkára (8. §.) és pénztárnoka.

A központi hivatalban az elnököt akadályoztatása esetében az egyetem titkára helyettesiti.

A központi hivatal többi hivatalnokainak létszámát, továbbá a központi hivatal összes hivatalnokai fizetését, választásuk módját és hivataloskodásuk tartamát az egyetemi közgyülés állapitja meg ministeri jóváhagyás mellett.

Az egyetemi számvevőségnek azon teendője, hogy a királyföldi városok és községek számadásait megvizsgálja, megszünik.

17. §.

Az ugynevezett hétbirák vagyona felett, melyre nézve különben a 4., 5., 6., 7-ik §§. rendelkezései irányadók, Szeben vármegye főispánjának elnöklete alatt közgyülésileg az egyetemi közgyülés azon tagjai rendelkeznek, kik az eddigi Királyföld azon városait és kerületeit képviselik, melyek együttesen a hétbirák javainak tulajdonosai.

Ezen gyülésnek jegyzője ugyancsak az egyetem titkára és jogköre a hétbirák vagyonát illetőleg ugyanaz, mely az egyetem vagyonát illetőleg az egyetemi közgyülés számára jelen törvény által megállapitva van.

18. §.

A hétbirák közgyülése akkor tartatik, midőn szász egyetemi közgyülés van és arra külön kihirdetés nem szükséges.

19. §.

Hogy az egyetem központi hivatalának költségeihez mily módon és mily arányban járuljon a hétbirák vagyona: a szász egyetemi közgyülés és a hétbirák közgyülése egyezményileg fogja megállapitani, ha pedig ezen kérdésre nézve az emlitett kétféle közgyülés egyetértésre jutni nem tudna, a kérdést eldönti a belügyminister.

20. §.

Jelen törvény életbeléptetésének időpontját a belügyminister határozza meg, végrehajtásával pedig a belügyi- és vallás- és közoktatási ministerek bizatnak meg.

Ferencz József s. k. Tisza Kálmán s. k.

136.

Az 1876. *évi Miletić-ügy.*[1]

I.

Előzmények.

A.

1876 márc. 24

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, Kozma Sándor kir. főügyész, sajtóügyi közvádlónak — Miletić Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának felfüggesztése iránt beadott kérvénye tárgyában.

1875—78. évi Képv. Ir. VI. 314—315. l.

A mentelmi bizottság a képviselőház 1876. márczius 22-én hozott határozatával hozzá utasitott kérvényt 1876. márczius hó 22-ik napján tárgyalván, Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését nem véleményezi.[2]

Nem véleményezheti a mentelmi jog felfüggesztését, mivel a sajtóügyi közvádló, — hivatkozva a Budapest-kerületi sajtóbiróság 272/1875. szám alatti végzésére, mellyel Miletics Szvetozár országgyülési képviselő ellen a vizsgálat elrendeltetett — az Ujvidéken megjelenő „Zasztáva" czimü politikai hirlap 1875. évi 22. és 25-ik számában megjelent közleményekben foglalt sajtóvétségek megtorolhatása czéljából kéri Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését, holott a vizsgálati iratok közt 3. szám alatt levő kihallgatási jegyzőkönyv tanusága szerint a panaszolt sajtóvétségeket tartalmazó közlemények egyikének szerzőjéül Popovics István, a „Zasztava" czimü lap akkor felelős szerkesztője önmagát nevezte meg, a másik közlemény szerzőjének pedig nevét megnevezni nem tudta, vagy nem akarta — s igy az 1848 : XVIII. törvényczikk értelmében a sajtó-biróság nagyon helyesen 84/875. szám alatt előbb Popovics István, részben mint szerző, részben mint felelős szerkesztő ellen rendelte el a vizsgálatot.

A vizsgálat folyamán a megkeresett ujvidéki kapitányság jelenté, hogy a vizsgálat alatt levő Popovics István Ujvidékről eltávozván, Rumai választókerületben a horvát országgyülésre képvisel ül választatott. E jelentés folytán a sajtóbiróság a vizsgálati iratok közt 7. szám alatt levő felterjesztés szerint a vizsgálat tovább folytathatása czéljából felkérte az igazságügyi ministeriumot Popovics István horvát országgyülési képviselő mentelmi joga felfüggesztésének kieszközlésére.

Mielőtt azonban e felterjesztésre válasz érkezett volna, a sajtóügyi közvádló beadott pótkérvényében egyszerüen állitván, hogy Popovics István feleletre vonása meg van akadályozva, a vizsgálatot Miletics Szvetozár akkori kiadó-tulajdonos ellen kéri elrendeltetni.

E kérvény folytán keletkezett a hivatolt 272/875. számu végzés, melyben a vizsgálat Miletics Szvetozár ellen elrendelve lett; már pedig tekintve azt, hogy a panaszolt czikkek egyikeért mint szerző, a másikért mint felelős szerkesztő Popovics István tartozik első sorban felelőséggel, tekintve azt, hogy ellene a vizsgálatnak meghiusulása, illetve lehetetlensége csak állittatik s nem bizonyittatik, s tekintve, hogy Miletics Szvetozár mint kiadó-tulajdonos csak is harmadsorban volna felelős az elkövetett sajtóvétségekért: a mentelmi bizottság ugy a közvádlónak indokolatlan pótkérvénye,

[1] Az 1876. évi Miletič-ügy egyike a kiegyezéskorabeli legnagyobb politikai pereknek. Miletič Szvetozárt 1876 július 5-én — az országgyűlés szünetében — mentelmi joga megsértésével katonai karhatalommal tartóztatta le a kormányzat. Az ellene emelt „lázítási", majd „felségsértési" vádat az egyetlen tanú, Rankovič György újvidéki lakos, Stratimirovič György volt titkárának, a kormány ágensének ellentmondásokban bővelkedő vallomására alapozta a hatóság. Rankovič vallomása szerint Miletič hónapokkal azelőtt Belgrádban a szerb kormány tényezőivel tárgyalt és ígéretet tett a szerb-török viszályban Szerbia oldalán beavatkozó 20—30.000 magyarországi szerb önkéntes toborzására. Miletičcsel együtt az ügyben letartóztatták Jovanovič Kornél újságírót, a Zasztava külső munkatársát is. Miletić fogságában terjedelmes önvédelmi iratot készített (ld. *Mileticseva szamoobrana* — Miletić önvédelme Zasztava 1876 okt. 6 146. sz.). Védekezését Polit útján eljuttatta az országgyűléshez, de a képviselőház mentelmi bizottsága a fontos iratot nem vette tekintetbe s így az „Önvédelem" az Irományok-ban sem jelenhetett meg. A letartóztatott politikust a nagybecskereki törvényszék fogházából 1876. július 9-én a pesti törvényszék fogházába szállították s ettől kezdve közel három és fél éven át — 1879 novemberében bekövetkezett megkegyelmezéséig — fogságban volt. Ügyében több tárgyalást tartottak, a budapesti törvényszék 1878 január 18-án „felségsértés". azaz a magyarországi szerb önkéntesek tiltott toborzása címén öt évi börtönre ítélte. A Miletić-ügy időrendbe állított, itt közölt fontosabb iratai két csoportra oszlanak. Egy részük a letartóztatás előtti hónapokból valók *(Előzmények)* és Miletić, mint a Zasztava kiadó-tulajdonosa ellen a lapban megjelent közleményekért folyamatba tett, de jogalap hijján megszüntetett sajtóügyi-eljárásra vonatkoznak. Az előzményekhez soroltuk Miletićnek az országgyűlés berekesztése előtt beterjesztett határozati javaslatát „a törökországi eseményekre nézve követendő politika iránt" *(D)*, melyben a közös külügyminisztériumtól a monarchia mint semleges fél békéltető közreműködését kérte a szerb-török viszályban. Az iratok másik csoportja *(Miletič letartóztatása és elitélése)* az ügyre vonatkozó lényegesebb okmányokat tartalmazza, mint a letartóztatása ügyében hozott minisztertanácsi határozatot *(E)*, az ügyben elhangzott parlamenti nyilatkozatokat, illetőleg a mentelmi bizottság jelentéseit *(F—K* és *O)*, valamint a nemzetiségi sajtó közleményeit *(L* és *M)* és Mocsáry tiltakozó vezércikkét Miletič elítéltetése ellen. *(N.)*.

[2] A mentelmi bizottság jelentését Komjáthy Béla előadó 1876 márc. 24-én terjesztette a Ház elé, mely elrendelte annak kinyomatását (ld. Képv. napló 1875—78 VI. 48. l).

valamint a sajtóbiróságnak erre keletkezett végzésében is zaklatás tényét látja, ugyanazért ezekkel szemben Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését a bizottság nem véleményezheti.

Budapest, 1876 márczius 24-én

Szathmáry Miklós s. k. elnök. Komjáthy[3] Béla s. k. előadó.

Különvélemény, melyet a mentelmi bizottság 1876. évi márczius 22-én, Kozma Sándor budapesti kir. főügyésznek Miletics Szvetozár mentelmi jogának felfüggesztése iránt beadott kérvénye fölött hozott határozatára nézve a kisebbség bejelentett s ezzel irásban előterjeszt.

A kisebbség Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését ajánlja a képviselőháznak.

Indokok:

Az 1867. évi julius 25-én 105. sz. a. kelt igazságügyministeri rendelet 2. §-a értelmében, sajtó-ügyekben „a törvényt alkalmazó biróság itél az 1848: XVIII. t. cz. 33. §-ának azon esetében is, midőn a szerző, bármely okból felelősségre nem vonattathatván, a nyilatkozatban kijelölt többi felelős személyek ellen indittatik a kereset s ezek a kereshetőség (actoratus) tekintetében, az ellenök intézett eljárás ellen kifogást tesznek." Miletics Szvetozár tehát, ki ezen ügyben, mint kiadótulajdonos vonatott sajtóperbe, a felelős szerkesztő, illetőleg szerző felelősségre nem vonattathatása miatt, netáni kifogásait a maga utján érvényesitheti és zaklatás ezen ügyben fenn nem forog.

Budapest, 1876 márczius 24.

Dr. Emmer Kornél s. k.
kisebbségi előadó.

B.

1876 márc. 30

A mentelmi bizottság előadójának nyilatkozata Miletić sajtópörében.

Egyetértés 1876 73. sz.

A „Pesti Napló" f. é. márcz. 29-iki számában „Miletics esete" czim alatt az országgyülési mentelmi bizottság többsége s annak előadója ellen egy a közönség félrevezetésére irányuló, s ferditéseket tartalmazó czikk jelent meg.

Midőn e czikkre, mint a megtámadott mentelmi bizottság többségének előadója, lehető higgadtsággal s tárgyilagosan válaszolok, az ezen czikkben foglalt állitásokat határozott rosszakaratu ferditéseknek nyilvánitom.

A czikk irója a következőket mondja. „A mentelmi bizottság előadója nem ismerte a tényállást, sőt alaptalan állitásaival félrevezette a házat."

[3] *Komjáthy* Béla (1847—1916) függetlenségi képviselő a függetlenségi párt alelnöke 1875-ben a turkevei, később a kunszentmártoni, karcagi, majd a ceglédi kerület képviselője.

E vádat úgy a képviselő ház mint a mentelmi bizottság s a magam nevében visszautasitom, mert sem a képviselő házról föl nem tehető, hogy a tényállás felderitése nélkül bármely ügy tárgyalásába bele bocsátkozzék, sem a mentelmi bizottság az előadó jelentését, ha az a tényekkel nem egyeznék, bizonyára nem hitelesitette volna, magam részéről pedig hivatkozom az ügyiratokra, melyek az általam szerkesztett jelentés minden tételét igazolandják.

Előadja továbbá a czikk irója, „hogy az iratok közt egy hézagot talált, mire nézve a mentelmi bizottság felvilágositást nyerhetett volna az illetékes helyen, de e helyett a bizottság előadója a hézag helyébe gondolt valamit, s azt tényként hozta fel a házban."

Erre megjegyzem, hogy a mentelmi bizottságnak nincs joga felvilágositásokat kérni vagy követelni, csak is az *adott alapokra* kell véleményét fektetnie, a mi pedig azt illeti, hogy az előadó gondolt a hézag helyébe valamit, utalok arra, hogy a jelentés nem az előadó, hanem a bizottság határozatát tartalmazza.

E hézag alatt azt érti a czikk irója, hogy a mentelmi bizottság többségének jelentése szerint a sajtóügyi közvádló, mielőtt a vizsgáló biróság által az igazságügyi ministeriumhoz intézett felterjesztésre válasz érkezett volna, adta be *látszólag* ujabbi panaszos feljelentését, holott e felterjesztés az igazságügyi ministeriumtól „saját hatáskörében leendő intézkedés végett a főügyészséghez áttétetett" s csak is ezután adatott be a sajtóügyi közvádló által valóban a pótfeljelentés. Tehát ebből arról akarja a közönséget meggyőzni, hogy a mentelmi bizottság vagy én mint előadó e ténykörülményt készakarva elhallgattuk volna. Erre nézve utalom a czikk iróját az iratokra s meg fog győződni arról, hogy a vizsgálati iratokból sem az, hogy a ministerium a vizsgáló biróságnak, annál kevésbé az, hogy a sajtóügyi közvádlónak választ adott volna, ki nem derül s igy e vád merőben alaptalan.

Végül a sajtóügyi közvádló által beadandó panaszos feljelentések kérvény avagy inditvány czimezése körüli elmefuttatására utasitom a czikk iróját a magyar törvénykezési eljárás alapos megismerésére, s akkor tudni fogja a kérvény s inditvány közti különbséget.

A czikk további tartalmára, mely nem reám, illetve a mentelmi bizottság eljárására vonatkozik, reflectálni szükségesnek nem tartom.

Komjáthy Béla
országgy. képv.

C

1876 máj. 16

Minisztertanácsi határozat Miletić Szvetozár sajtópörének megszüntetése tárgyában.[1]

M. T. 1876: XXII/8

Igazságügyminister ur előadta, hogy a képviselőház mentelmi bizottsága f. évi martius hó 22-én hozott határozatával Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését azon oknál fogva nem véleményezte, mert a sajtóügyi közvádló, — hivatkozva a Budapest kerületi sajtóbiróság végzésére, mellyel Miletics Szvetozár ellen a vizsgálat elrendeltetett, — az Ujvidéken megjelenő „Zasztava" czimü politikai hirlap 1875. évi 22. és 25-ik számaiban megjelent közleményekben foglalt sajtó-

vétségek megtorlása czéljából kérte Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését, holott a panaszolt sajtó vétségeket tartalmazó közlemények egyikének szerzőjéül Popovics István a „Zasztava" czimü lap akkori felelős szerkesztője önmagát nevezte meg, a másik közlemény szerzőjének nevét pedig nem tudta, vagy nem akarta, s ennélfogva a panaszolt czikkek egyikeért mint szerző, a másikért mint felelős szerkesztő Popovics István tartozik első sorban felelősséggel, s Miletics Szvetozár mint kiadó tulajdonos csak is másodsorban lenne felelős azon esetben, ha Popovics ellen lehetetlen volna a vizsgálatot megejteni, s őt feleletre vonni, ennek lehetetlensége azonban csak állitva lett, de nem igazoltatott.

A sajtóbiróság ugyanis eleinte csakugyan Popovics ellen rendelte el a vizsgálatot, a vizsgálat folyamán azonban a megkeresett ujvidéki kapitányság azt jelenté, hogy Popovics István Ujvidékről eltávozván, a rumai kerületben a horvát országgyülésre képviselőnek választatott; minek folytán a sajtó biróság a vizsgálat folytathatása czéljából felkérte az igazságügyministeriumot Popovics István, horvát országgyülési képviselő mentelmi joga felfüggesztésének kieszközlésére. –

Előadó minister ur nem tartotta czélszerünek ily irányban intézkedni, hanem utasitotta a kir. főügyészt, hogy a törvények értelmében saját hatáskörében járjon el; minek következtében a közvádló pótkérvényt nyujtott be, melyben előadván, hogy a Popovics István feleletre vonása meg van akadályozva, a vizsgálatot Miletics Szvetozár akkori kiadó tulajdonos ellen kérte elrendeltetni, mi a fen[n]tebb hivatolt sajtóbirósági végzéssel el is lett rendelve. –

A mentelmi bizottságnak kezdetben idézett határozata következtében az eljárás mindenekelőtt Popovics ellen lévén meginditandó, azon kérdés merül fel:

vajjon a vizsgálat folytathatósága végett szükséges-e Popovicsnak, mint horvát országgyülési képviselőnek kiadatását a horvát országgyüléstől kérni? – mire nézve az előadó igazságügyminister ur kéri a ministertanács határozatát.

Minthogy Popovics István a szóban levő sajtó vétséget, mint egy Magyarország területén megjelenő lap felelős szerkesztője, magyar területen követte el és magyarországi biróság illetékessége alá tartozik; a ministertanács nem tartja szükségesnek, hogy perbe fogathatása végett a horvát-szlavon országgyülés a mentelmi jog felfüggesztése iránt megkerestessék, mert azon körülmény, hogy valaki a horvát-szlavon országgyülésnek tagja, nem adhat az illetőnek mentelmi jogot a magyar biróságok ellenében oly büntények és vétségekre nézve, melyek Magyarország területén lettek elkövetve.

Oly magyarázatot, mely szerint a horvát-szlavon országgyülés által nyujtott mentesség kiterjedne azon cselekményekre is, melyet az illető képviselő Magyarország területén követ el, a ministertanács az állam biztossága szempontjából és politikai tekintetekből sem fogadhatna el, mert a mentességnek ilyetén értelmezése bizonyos körülmények között arra vezethetne, hogy a horvát országgyülés tagjai Magyarország területén a magyar állam ellen büntetlenül izgathatnának.

Mindezeknélfogva a ministertanács a kir. főügyészt oda utasitandónak tartja, hogy Miletics Szvetozár ellen inditott keresetét vonja vissza, s a pert Popovics István mint szerző, illetőleg felelős szerkesztő ellen inditsa meg, s kérje ez utóbbinak megidéztetését és meg nem jelenése esetében makacsságából való elmarasztaltatását.

D

1876 jún. 16

Miletić Szvetozár határozati javaslata „a törökországi eseményekre nézve követendő politika iránt".

1875–78. évi Képv. Ir. VIII. 279–282. l.

Tekintettel arra, hogy a Herczegovina és boszniai fölkelés majdnem egy évig tart és hogy ez idén tavasszal Bolgárországban is kitört a fölkelés;

tekintettel arra, hogy ennek a fölkelésnek kutforrása és igazolt alapja a török-hatóságok önkényeskedésében és a törököknek türhetetlen erőszakoskodásában a keresztények iránt található, amint azt maga az európai konsularis bizottság is constatálta;

tekintettel arra, hogy az európai diplomatia is belátta, hogy Törökországban a status quo lehetetlen és mind az európai békére, mind pedig a szomszéd államok biztonságára nézve veszélyes és minthogy az európai hatalmak abban egyetértőleg beleegyeztek, hogy az ottani állapotnak javitása szükséges, még pedig belső reformok és vallási jogegyenlőség alapján;

tekintettel arra, hogy hasonló reformok Törökországban már régóta 1839-ben, a gyulani hatiserif[1] által; 1856-ban pedig az európai hatalmak moralis aegise alatt papiroson adattak és biztosittattak, de ezek a reformok, az elnyomott keresztény népeknek időről-időre kitört fölkelései, valamint a Törökorszagnak hajlandó és barátságos nagyhatalmak tanácsai és figyelmeztetései daczára soha sem érvényesittettek és teljesittettek;

tekintettel arra, hogy maga ezen tény bizonyitja, miszerint a török önkénynek és keresztény szenvedéseinek forrása sokkal mélyebben fekszik, mint az administratiónak szerkezetében és az embereknek ros[s]zakaratában, hanem hogy a kutforrása magában az állam alapjában, az alkoranban[2] keresendő, mely egyfelől a szultánnak kényuralmát, másfelől „rájának" rabszolgaságát szentesiti és melynek oszlopai az állam despotismusa felülről, a muszulmamok fanatismusa és fatalismusa alulról és hogy e szerint 50 évi tapasztalat bebizonyitotta, miszerint a török állam-hatalom sem elvénél fogva komoly akarattal, sem a muszulmanok fanatismusánál fogva nem birhat tehetséggel, hogy a reformokat a polgári és vallási jogegyenlőség alapján érvényesitse és keresztül vigye;

tekintettel arra, hogy ezen tapasztalat folytán a fölkelők elég alappal és okkal birtak arra, hogy nem hiszik, miszerint a porta a reformokat életbe léptetni, keresztül vinni akarná vagy képes lenne és hogy ezen félelemnek és bizalmatlanságnak helyességét és alaposságát, a keresztények részéről maguk az európai hatalmak – egyetlenegyet kivéve – elismerték az által, hogy Herczegovina és boszniai fölkelők azon követeléseit támogatták: hogy az európai hatalmak collective biztositják a reformokat, illetőleg ezeknek foganatositását és megtartását; de

tekintettel arra, hogy a reformoknak nemzetközi biztositéka keresztényekre nézve problematicus és prekär[3] természetü lenne, minthogy az csak az anyagi kényszer

[1] *Gülhánei hatiserif* („rózsaházi rendelet"), Abdul Medzsid által 1839 nov. 3-án kiadott szultáni rendelet a birodalom alattvalóinak – felekezetre és nemzetiségre tekintet nélkül – személyi és vagyonbiztonságáról.

[2] *Alkoran*, az iszlám „szent könyve", Mohamed beszédeinek és tanításainak gyüjteménye, melyet Othman kalifa állíttatott össze a VII. sz. közepén.

[3] Állhatatlan, csalárd.

alkalmazása és folytonos fenyegetése által a porta irányában sikerrel birna, nagy-hatalmak pedig tartózkodnának attól nehogy egyik főczéljukat — az átalános békét — folytonosan compromittálják;

másfelől pedig tekintettel arra, hogy a nagy hatalmak nemzetközi garantiá[já]nak joga tág tért nyitna nem csak a török-keresztény belviszonyokbani való beavatkozásnak, hanem egymásközti rivalitásnak és surlódásnak is, a melyből épen az keletkezhetne, a mit a nagy-hatalmak elháritani akartak; tudniillik átalános conflictus és háború;

tekintettel arra, hogy a konstantinápolyi forradalom folytán és azon állásnál fogva, melyet N.-Britan[n]ia a nemzetközi biztositéknak követelései iránt elfoglalt, nincs kilátás, hogy a porta a berlini conferentia követeléseire ráállani fog és hogy magok a fölkelők sem fektetnek kiváló sulyt ezen, az ő első s igazi követeléseiktől eltérő és gyakorlatilag keveset érő oltalomra,

tekintettel arra, hogy a törökországi keresztények 50 évi tapasztalatuk után nem képesek és nem birhatnak bizalommal és hittel semmiféle, a szultán és muszulmánok jó akaratától függő, ámitó és keresztülvihetetlen török reformokba[n] és intézményekbe[n], hanem, hogy visszatérnek a fölkelésnek első és valódi czéljára, tudniillik a politikai és nemzeti belső önállóságnak kivivására ,mint az állapotok javitásának egyedüli utjára, a mely történelmileg mint egyedül lehetséges gyakorlat bebizonyult;

tekintettel arra, hogy azon esetben, ha a porta jóakarattal és békés uton a kérdésnek ilyetén megoldására rá nem áll, a szerb és bolgár nemzeteknek a balkán félszigeten nem marad egyéb hátra, mint a felkelésnek folytatása és terjedése;

tekintettel arra, hogy Szerbia és Montenegro ilyen esetben már azon okból sem képesek békében maradni, mivel fegyveres béke már türhetetlenebbé és terhesebbé vált a valódi háborúnál és végre, hogy [a] szerb és montenegrói nemzeteknek becsülete és érdekei sem türhetik azt, hogy határaikon tovább is „lábnáli fegyverrel" nézzék testvéreiknek öldökléseit és kiirtásait Szerbia és Montenegró gyalázatára és később bekövetkezendő veszedelmére;

tekintettel arra, hogy a többi Európára nézve is a törökországi keresztények felszabadulása és rokon-elemeknek egyesülése ottan, czélszerübb és kevésbé veszélyes volna, a reformok nemzetközi garantiájánál, vagy a hatalmasabb és befolyásosabb hatalmak folytonos és jogosult beavatkozásánál a Bosporuson, a mint ezt az európábani nyugtalanság bizonyitja, a berlini conferentiák ilyen igényei folytán;

tekintettel arra, hogy 1856. évi márczius hó 30-án kötött párisi szerződésnek 9-ik czikke az aláirt nagy-hatalmak interventióját az ottomán porta és keresztény alattvalók viszonyában kizárja; hogy az 28. és 29-ik pontjában Szerbiának oltalmaztatását a porta ellenében biztositja és nem vice versa; továbbá, hogy a párisi szerződésnek 7-ik pontja ép ugy, mint 1856-ik évi április hó 15-én Ausztria, Franczia- és Angolország közt megkötött külön szerződésnek 2. §-a a Törökország függetlenségét és integritását kül-ellenségei ellenében biztositja, nem pedig a Törökbirodalomnak politikai és territorialis benső alakját garantia alá helyezi s hogy ennek következtében a szultán souverenitásának korlátolása és ennek keresztény népekhez való souvereni viszonyra leszállitása önmagában nem sérti Törökbirodalomnak külső függetlenségét és territoriális épségét, miként Szerbia és Románia hasonló helyzete és viszonya nem von maga után ilynemü sérelmet;

tekintettel arra, hogy tehát sem az aláirt nagy-hatalmaknak párisi szerződés alapján, sem Ausztria, Franczia- és Angolországnak 1856-ik évi április 15-én külön

szerződés alapján jogi czime nincs fegyveres interventióhoz a keresztények felkelése ügyében és Szerbia porta ellenében viselt háború esetében;

tekintettel arra, hogy a positiv jogczim és jogos alap hiányában mindig előtérbe tétetni szokott az általános békének érdeke Európában eléggé biztositva van az által, hogy hatalmak tartózkodnak a fegyveres beavatkozástól Törökországban, Törökországnak fölosztása, occupatiója, auctiója és compensatiójától és hogy szintugy embertelen mint igazságtalan lenne, hogyha a balkán félszigeti keresztény népek, akik mint Európának előőrei áldozatul estek az európai czivilisatióért jövőben is hosszu időn át maradnak török rabszolgaságban, még pedig állitólag az európai béke érdekében, tényleg, pedig a némely nagyhatalmak rivalitása és önzésének érdekében;

tekintettel arra, hogy keresztény, illetőleg délszláv népek ugyanazon joggal birnak felszabadulni a török iga alól, valamint az osztrák-magyar monarchiának népei birtak és alkalmaztak;

tekintettel arra, hogy ezen monarchia és különösen Magyarország érdekében fekszik, hogy a balkán félszigeten a hanyatló és roskadozó Törökbirodalom helyébe keresztény népek minél előbb, míg életerejük van föltámadjanak és önálló államokat alkossanak;

tekintettel arra, hogy ezen monarchia, általában Magyarországnak különösen nem csak érdeke, hanem morális kötelessége is, hogy a keleti kérdésnek ilyetén megoldását nemzetközileg megengedett moralis és materialis eszközökkel támogassák először azért, mivel ennek a monarchiának egy fele szláv lakosság és közte két és fél millió szerb és horvát nemzetiséget tesz ki; másodszor: mivel emlitett népek fegyverrel támogatták Magyarországnak a török iga alóli fölszabaditását és végre harmadszor: mivel a szerbeknek egy milliója a Velebittől kezdve egész Orsováig az Európának majdnem minden csatamezején vérüket ontották trónért és ezen monarchiáért azon föltétel alatt, hogy ezen monarchia az uralkodó dinasztia elődeinek igérete szerint, a keresztény népeknek fölszabaditását Törökországban támogatni, vagy legalább nem akadályozni fogja;

tekintettel végre arra, hogy Herczegovina és boszniai fölkelés mind tartósságánál, mind ellenállási erejénél fogva azon stadiumban van, hogy neki a nemzetközi jog szerint hadviselő félnek jogát elismerni lehet, Szerbia és Montenegró közreműködése esetében pedig ezeknek a hadviselési jog meg nem tagadható és hogy minden esetben ezen monarchiától már természete és történeténél fogva a semlegesség, még pedig nemzetközi jogilag megállapitott oly semlegesség várható, mely nem zárja ki ezen monarchia alattvalóinak jogát, a Törökországbani keresztények s testvéreket, maguk veszélyére, személyesen és anyagilag támogatni;

tekintettel mindezekre, hogy a tisztelt ház méltóztatnék hozni e következő

Határozatot:

a magyar kir. kormánynak illetőleg magy. kir. ministerelnök urnak ajánlja, hogy maga törvényes befolyását a közös osztrák-magyar külügyi politika irányára a jelenlegi törökországi események és bonyodalmak tekintetében és egyáltalában a balkán félszigeten arra használja fel, hogy a közös osztrák-magyar külügyi ministerium a saját és ennél fogva a magyar kir. kormány is a maga hatáskörében a következő irányt követné;

1-ször. A magyar-osztrák diplomatia szoritkozzék diplomatiai intercessiora[4] illetőleg ottomán portánál való mediatióra[5] a Herczegovina, Bosznia és Bolgárországban fölkelt keresztények pacificatiójának és ezen alkalommal valamint a portánál, ugy a többi európai nagy hatalmaknál is azt eszközölje ki, hogy sikeres és tartósabb pacificatió alapjául vétessék autonomiai Szerbia és Románia állásához hasonló belső önállósága a Bosnyákország és Herczegovinának, Ó-Szerbiának és Bolgáriának; illetőleg Bosznia, Herczegovina és Ó-Szerbiának, Szerbia és Montenegró fejedelemségekkel való egyesitése azon módozatok és föltételek alatt, melyeket ottoman porta és az illető keresztény tartományok és népek maguk közt megállapitanának és a párizsi szerződésen aláirt nagy hatalmaknak tudtára adnának.

2-szor. Azon esetben, ha ottoman porta haladék nélkül elvileg rá nem állana a pacificatiónak fentebbi alapjára és Szerbia és Montenegró, Herczegovina, Bosznia, Ó-Szerbia és Bolgáriában körülmények szerint az európai Törökországnak más tartományaiban is a fölkelők segitségére sietnének, osztrák-magyar monarchia tartózkodjék minden anyagi, illetőleg fegyveres interventió, occupatió, an[n]exiótól, sőt a maga Szerbia Montenegró coercitiótól[6] is, — hanem, hogy nem csak a béke érdekében Törökország határain kivül, hanem ugy általános mint különös, Törökországra vonatkozó nemzetközi jog értelmében magát a non-interventió elvéhez és az ebből folyó semlegességhez tartsa.

3-szor. Hogy az osztrák-magyar diplomatia azon legyen, hogy ezen elve és eljárásának más európai nagyhatalmaknál érvényt szerezzen, hogy ilyen esetben nem csak Szerbia és Montenegrónak, hanem Herczegovina és Bosznia és általában a Törökország-i fölkelőknek az ugynevezett hadviselési jog (droit de belli gerants[7]), a nemzetközi következményeivel bizonyos kötelességekkel járó jognak.

4-szer. Hogy az osztrák-magyar monarchia semlegessége értelmében, ez mind állam tartózkodjék a hadviselő felek állami támogatásától és ennek megfelelőleg a török hadsereg és hadiszereknek Kleck[8] és Szutorinánál[9] való átszállitásától és egyáltalában szárazföldi vagy tengeri határain át, de e mellett a saját állam-polgárainak ne tiltsa magán részvétét, vagyis a hadviselő feleknek személyes és anyagi támogatását azon módon, a mely nemzetközi jogilag, az állami semlegesség daczára kizárva nincs és a mely már az osztrák-magyar monarchia állampolgárai ezen monarchia, illetőleg hazájuk iránti positiv kötelességeivel ellentétben nincsen.

Kelt Budapesten, 1876. évi junius hó 16-án.

Beadja:
Dr. Miletics Szvetozár s. k.
Titel vál. ker. népképviselője.

[4] Közbenjárás.
[5] Közvetités.
[6] Kényszerítésétől, megszorításától.
[7] A hadviselők joga.
[8] *Klek*, adriai kikötő a dalmát tengerparton a Narenta torkolata és Stagno között.
[9] *Sutorina*, öböl az Adria keleti partján Castelnuovo közelében.

II.

Miletić letartóztatása és elitélése.

E.

1876 jul. 4

Minisztertanácsi határozat Miletić Szvetozár letartóztatása tárgyában.

M. T. 1876: XXVIII/23.

Ministerelnök ur előadta, hogy Kozma Sándor kir. főügyész a Magyarország déli vidékén felmerült mozgalmak tárgyában f. hó 3-ról 7091. sz. alatt felterjesztést intézett hozzá, melyben előadja, hogy tekintve azt, hogy az ország déli részeiben, nevezetesen annak a görög keleti egyházhoz tartozó szerb ajku polgárok által lakott vidékein, az ország déli határain túl kifejlődött események folytán oly mozgalmak keletkeztek, melyek nem csak az államnak a szomszédos török birodalom irányában való nemzetközi viszonyát zavarhatják meg, hanem az állam tekintélyét s hazánk belbékéjét is könnyen alááshatják; —

tekintve, hogy a vizsgálatok eredménye azt mutatja, hogy ezen államveszélyes üzelmek és izgatásoknak intézője dr. Miletics Szvetozár ujvidéki lakos és országgyülési képviselő;

tekintve továbbá azt, hogy a magyar országgyülés épen most több hónapra el lévén napolva, nincsen benne mód, hogy nevezett ellen a mentelmi jog felfüggesztése kikérethessék, ha pedig továbbra is élvezheti azon szabadalmat, hogy az állam kül- és belbékéje koczkáztatására büntetlenül üzhesse izgatásait, és hogy félre vezetett büntársait a biztonság tudatában biztathassa büntetendő cselekvények elkövetésére, ugy az igazságszolgáltatásnak az érintett üzelmek megfékezésére irányzott minden lépése meghiusul s a bünösök törvényszerü igazságos megbüntetése lehetetlenné válik: azon inditvánnyal szándékozik a biróságokhoz járulni, hogy nem tekintve a képviselői immunitást, dr. Miletics Szvetozár ellen a törvény rendes utján járjanak el, ugy mint bármely más vádlott ellen.

Mielőtt azonban ezt tenné, kötelességének tartja ezen megállapodást a kormány elé terjeszteni azon kéréssel, hogy a kormány a képviselői immunitás ilyetén mellőzése iránt véleményét illetőleg utasitását vele közölje. —

A ministerelnök ur azon nézetben van, hogy bár a képviselők mentelmi jogát az alkotmányosság egyik főfeltételének tartja, melyet tisztelni kell, — ezen jogot nem lehet oda kiterjeszteni, hogy az államra nézve veszélyt hozóvá s a bünnek palástjává váljék. —

Ez történnék pedig, ha valaki ellen az eljárást meginditani, s az illetőt letartóztatni nem lehetne, amiatt, mert képviselő, az országgyülés több havi szüneteltetése miatt sem, és akkor sem, ha ez által üzelmeit tovább folytathatná, s végül, midőn már minden lehetőt elkövetett, az országból való eltávozás által minden büntetés alól is kibujhatna. —

Ezt lehetővé tenni a mentelmi jognak czélzata nem lehet, valamint nem lehet az sem, hogy ennek elháritása végett egyes ember kihágása vagy büne miatt az országgyülés hivassék össze csak azért, hogy az illetőnek kiadatását engedélyezze.

Nem lévén azonban még Magyarországban a mentelmi jog értelme és korláta sem positiv törvény, sem hosszas gyakorlat által minden kétséget kizárólag megálla-

pitva, — nézete szerint az ország s a közjó iránti kötelesség parancsolja a kormánynak, hogy az illető ellen szükséges törvényes eljárásnak a mentelmi jog által támasztott akadályát saját felelősségére eltávolitsa, kötelessége lévén eljárását az országgyülés összejövetelekor az illető háznak — ez esetben a képviselőháznak — azonnal bejelenteni, mely aztán határozni fog a kormány eljárása felett, és ha ugy látja helyesnek, a mentelmi jog alapján az eljárás beszüntetését s az elfogott képviselőnek, — addig míg képviselő — szabadlábra helyeztetését elrendelheti. —

Az előadó ministerelnök ur ennélfogva azon nézetben van, hogy a kérdést tevő királyi főügyésznek válaszul azon utasitás lenne adandó, hogy Miletics Szvetozár ellen nem tekintve a képviselői mentelmi jogot, a törvényes eljárást inditsa meg. —

A ministertanács ezen nézetet maga részéről is teljes mértékben osztván, kijelentette, hogy Miletics Szvetozár képviselőnek perbe idézését és elfogatását illetőleg a képviselői immunitás mellőzéséért a képviselőházzal szemben a felelősséget magára veszi, felkérvén a ministerelnök urat, hogy a királyi főügyésznek szóban lévő felterjesztésére ily értelemben válaszoljon, illetőleg őt utasitsa s a képviselőháznak annak idejében leendő értesitéséről intézkedjék.

F.

1876 szept. 28

Simonyi Ernő és Polit Mihály tiltakozása, Irányi Dániel ellenvetése Miletić Szvetozár mentelmi jogának megsértése tárgyában.

Képv. Napló, 1875—78 VIII. 6—8. l.

Simonyi Ernő: T. ház! Egy országgyülési képviselőnek elfogatása, az országgyülés előzetes hozzájárulása nélkül, mindenesetre oly fontos kérdés, mely magának a képviselőháznak szabadságát és függetlenségét igen közelről érinti.

A jelenleg fennforgó speciális esetre nézve én véleményt jelenleg mondani nem akarok. Fenntartom magamnak ezt akkorra, midőn a körülmények részletesen tudva lesznek előttem. Lehetetlen azonban némely megjegyzést nem tennem e kérdésre nézve. Én azon felfogást, hogy a felelős kormány a maga felelősségére intézkedik a ház tagjainak személyes szabadságáról, akkor, midőn az országgyülés szünetel: egyáltalában a törvényhozás függetlenségével összeférhetőnek nem tartom. Eddigelé legalább nem ez volt a gyakorlat, hanem az volt, hogy a ház elnöke intézkedett ily esetekben.

Azt mondta a kormányelnök ur az imént, hogy ez az első ilynemü eset. Tudtomra ez nem az első eset. Ugyanis az 1865—68-iki országgyülés alatt, midőn az országgyülés el volt napolva, szintén felségsértési vád folytán, Maróthy János képviselő elfogatott, s a ház akkori elnöke, ha jól emlékszem, Szentiványi Károly ur, ez ügyben közbenjárt, és Maróthynak még a szünet ideje alatti szabadlábra helyeztetését eszközölte ki. Tehát praecedens nélkülinek ezen eset nem mondható; ámbár a kormány e kérdést most egy egészen uj eljárás által a maga hatalmával vélte eldönthetni.

Különben mondom, magára az esetre nézve én szólani nem óhajtok; lehet, hogy volt elegendő ok arra, hogy a ház elnökének hozzájárulásával is megtörténhetett volna a szóbanforgó képviselő szabadságának korlátozása; de azt hiszem, ennek semmi esetre sem a kormány intézkedése folytán kellett volna történnie. Mert a ház, mint souverain testület képviseltetik az elnök által akkor, midőn nem ülésezik, s azért az elnöki hivatal állandó és tart mindaddig, míg a jövő ház megalakul és uj elnököt választ.

Az ujabb időben az immunitást szigorubban körüliró törvény nem alkottatott; nem tudom, azért-e, mert 1848 óta a törvényhozások nem tartották elég fontosnak e kérdést; vagy azért-e, mert azt hitték, hogy a képviselőnek régi törvényeinkben megállapitott immunitása elég biztositék a jövőre nézve is. Ezt én vizsgálni nem akarom; hanem annyit mindenesetre tudok, hogy a képviselőház, a törvényhozás függetlensége, tagjai szabadsága okvetlenül megkivánja, nemcsak azt, hogy a mentelmi bizottság véleményt adjon a kormány eljárásáról a jelen esetben, hanem, hogy a képviselőház, illetőleg a törvényhozás tagjainak immunitása világos és szigoru törvény által biztosittassék és határoztassék meg.

Én nem akarom azt mondani, hogy nincsenek esetek, midőn a képviselőt a mentelmi jog nem biztosithatja üzelmeinek következményei elől; mert ezen üzelmek a házára nézve károsak, sőt veszélyesek is lehetnek; hanem azt mindenesetre megkivánom, hogy ezen esetek határozottan és positive legyenek a törvény által meghatározva, hogy semmiféle félremagyarázásnak, semmiféle félreértésnek és semmiféle önkénynek indokául ne szolgáljanak. Ennélfogva én azt hiszem, hogy a t. ház akkor intézkednék a fen[n]forgó esethez méltóan — miután a megtörténtet meg nem történtté tenni nem lehet, — ha a mentelmi bizottságot utasitaná egyszersmind arra is, hogy tekintetbe véve az országnak régi törvényhozását is, adjon véleményt az immunitás kérdésének mostani jogi állásáról és adjon egyszersmind véleményt az iránt, hogy minő törvényhozási intézkedések szükségesek a jövőre nézve azon czélból, hogy a képviselőháznak, illetőleg a törvényhozásnak függetlensége biztosittassék.

Erre a képviselőház határozata nézetem szerint nem elegendő, mert az nem törvény, s csak addig kötelező, mig ezen teremben vagyunk: de e terem falain kivül mint törvény nem bir érvénnyel. Pedig ily törvényre van szükség, mely biztositsa a képviselőház, illetőleg törvényhozás tagjainak függetlenségét akkor is, midőn a törvényhozás nincs együtt, midőn annak elnökei távol vannak, és midőn a kormány a maga felelősségére akar intézkedni.

Ajánlanám tehát, hogy ezen ügy a mentelmi bizottsághoz necsak azon czélból utasittassék, hogy véleményt adjon a kormány eddigi eljárásáról, hanem egyszersmind véleményt adjon arra nézve, hogy mily törvényhozási intézkedések szükségesek arra, hogy a törvényhozó függetlensége a jövőre biztosittassék.

Polit Mihály: Tisztelt ház! Szándékom volt a Miletics-féle ügyben egy interpellátiót intézni a t. kormányhoz. De miután ugy a t. elnök ur, mint a t. kormány részéről jelentés épen most tétetett: szükségtelen ezen interpellátió; mert ezen ügy úgy is a t. ház asztalára fog kerülni.

Az ügy igen fontos, a mint maga a minister úr is emlitette s így tehát a házban mindenesetre tárgyalás alá fog kerülni. Nagy köszönettel tartozom Simonyi Ernő képviselő társamnak előbb tett nyilatkozatáért, mert ezen nyilatkozatból látom, hogy van magyar ember, a ki az ügyet objective birálni tudja, kinek nincs szenvedélye, ki épen ezen ügyben csak a ház tekintélyére van tekintettel. Ez tehát némi megnyugtatásomra szolgál.

Ha a t. háznak hangulatát nem ismerném, én azon inditványt tettem volna, hogy addig is, mig a mentelmi bizottság jelentést tesz a háznak: Miletics Szvetozár szabad lábra helyeztessék. Mert eddig eset nem fordult elő, hogy az országgyülés ülésez-

zen és hogy egy képviselő az országgyülés hozzájárulása nélkül fogságban legyen. De ismervén a t. ház hangulatát; nem koczkáztatom ezen inditványt; hanem csak egy kérésem van a t. házhoz.

Én tegnap a főügyész engedelmével látogatást tettem Mileticsnél. Ő arra kért fel, hogy a védelmét elvállaljam. Tehát volt jogom hozzá elmenni és vele beszélni; ő engem arról értesitett, hogy szándéka van egy kérvényt a t. házhoz beterjeszteni. Nekem most az a kérdésem van a t. házhoz, legyen szabad ezen kérvényt a mentelmi bizottságnak közvetlenül átadni és hogy a mentelmi bizottság egyuttal véleményét ezen kérvény felett nyilvánitsa.

Még egy más kérésem van.

Én azt hiszem, hogy a pesti kir. törvényszék az illető irományokat is a t. elnök urnak előterjesztette, bátor lennék tehát a mentelmi bizottságot arra kérni, hogy ezen esetben egy tanunak, ki ezen vizsgálatban előfordul, qualificatiójáról figyelemmel legyen. Mert, amint én értesültem, ennek a tanunak előélete valami borzasztó. Kötelességemnek tartottam, mint képviselő, a mentelmi bizottság figyelmét arra irányozni; mert ha igaz az uraim, hogy ezen tanu tolvajság, sikkasztás, váltóhamisitás miatt vizsgálat alatt áll. *(Zaj.)* Ha el is volt itélve — nem tudom, talán a legbecsületesebb ember, de így vagyok informálva, — kötelességemnek tartottam a mentelmi bizottságot felhivni, hogy ezen tanunak qualificatióját egy kissé közelebbről méltassa figyelemre.

Egyébiránt az inditvány ellen semmi kifogásom nincs.

Tisza Kálmán ministerelnök: Csak egy-két dolgot legyen szabad a t. ház engedelmével megjegyeznem. *(Halljuk!)*

Az egyik az, hogy legyen meggyőződve róla az előttem szólott t. képviselő ur, hogy nem csak Simonyi Ernő képviselő ur, de a háznak és a kormánynak minden tagja objective tekinti ezen ügyet. *(Ugy van!)*

Maga az, a mit a t. háztól kértem, bizonyitványa lehet ennek: mert én általánosságban a mentelmi jog szempontjából, tekintet nélkül az érintett személyiségre kértem a háznak birálatát. A másik, a mit megkivánok jegyezni: az, hogy azt gondolom, hogy a tanui qualificatio fölött itt nem fogunk határozni; az a törvényszék dolga, ott lehet a tanu ellen minden kifogást érvényesiteni. *(Ugy van!)*

A harmadik végül az, hogy én azt hiszem, hogy az irást, a mit Simonyi Ernő képviselő ur proponált és a mi ellen, hogy szóba jöjjön: nem csak kifogásom nem lehet; de a dolog természetében fekszik, hogy szóba jöjjön, hogy t. i. szükséges-e valamely törvényhozási intézkedés vagy nem, és ha szükséges: minő? leghelyesebben, legalaposabban lehet határozni akkor, ha a mentelmi bizottság már jelentését beterjesztette. Hisz ép a történtek részletes indokolt felderitése az, a mi meg fogja mutatni; kell-e vagy nem valamely intézkedést tenni;

Én tehát nem kikerülni akarom, de idő előttinek tartanám az inditvány azon részét, melyet a t. képviselő ur felemlitett, s részemről azt hiszem, leghelyesebb megmaradni a mellett, hogy a mentelmi bizottság necsak a királyi törvényszék végzésére, hanem a kormánynak bejelentett eljárására is, a kormány meghallgatása után adjon indokolt, részletes véleményt. *(Helyeslés.)*

Irányi Dániel: Tisztelt ház! Én Polit Mihály t. képviselő társam azon kérésére nézve akarok véleményt mondani, mely szerint azt kivánta, hogy Miletics Szvetozár közvetlenül a mentelmi bizottsághoz adhasson be nyilatkozatot. Én t. ház azt gondolom, hogy miután a házszabályok világosan meghatározzák a mentelmi bizottságnak nemcsak jogát, hanem kötelességét is, miszerint azon képviselőt, a kinek kiadatása kéretik, kihallgassa: azon kérés, melyet Polit Mihály képviselő ur hozzánk intézett; önmagától

elesik. Mert ha Miletics Szvetozár személyesen akar kihallgattatni: azt gondolom, hogy ez ellen nem lehet semmi kifogást sem tenni; ha azonban beéri azzal, hogy irásban nyilatkozzék a mentelmi bizottság előtt; azt szintén nem lehet tőle megtagadni. *(Helyeslés.)*

Polit Mihály: Inditványomat oda kérem módosittatni, hogy a mentelmi bizottság személyesen hallgassa ki Miletics Szvetozárt. *(Mozgás.)*

Elnök:[1] Az előadottakból ugy értem, hogy a t. háznak talán nincs az ellen észrevétele, és megnyugszik abban, hogy a beadott iratok adassanak át a mentelmi bizottságnak oly utasitással, hogy necsak a királyi törvényszék kérésére nézve adjon indokolt, kimeritő véleményt: hanem a kormánynak meghallgatásával terjessze ki figyelmét ennek ez ügyben követett eljárására is, és ez iránt is terjesszen elő indokolt véleményt. *(Helyeslés.)* Azt hiszem, hogy a ház ezt elfogadni méltóztatik. *(Helyeslés.)*

Simonyi Ernő képviselő megtoldani kivánta még ezen határozati javaslatot azzal, hogy a mentelmi bizottság nemcsak a kormány eljárásáról mondjon véleményt, hanem e részben a mentelmi jognak a jövőben leendő biztositására nézve is tegyen indokolt javaslatot. Ezzel ellenkező vélemény is nyilvánult és én is e tekintetben azt hiszem, hogy az erre vonatkozó intézkedésnek legczélszerübben talán akkor lesz helye; ha a t. ház ugy az ügyről, mint a kormány eljárásáról kimeritőleg értesitve lesz. *(Általános helyeslés.)* Nem tudom, kiván-e a t. ház ez ügyben tovább vitatkozni? *(Nem kivánunk!)* vagy pedig azt kivánja a t. ház, hogy a ministerelnök ur előterjesztése szerint mondassék ki a határozat. *(Általános helyeslés.)* Ehhez képest tehát a ház határozata e szerint fog szerkesztetni.

A mi pedig Polit Mihály képviselő ur kivánatát illeti, azt hiszem, hogy a mentelmi bizottság ismeri jogait és kötelességeit. *(Helyeslés.)* Igy tehát nem vélem, hogy a t. ház részéről valami határozatra szükség legyen. *(Általános helyeslés.)*

G.

1876 okt. 4

A mentelmi bizottság jelentése Miletić Szvetozár országgyűlési képviselő mentelmi ügyében.

1875–78. évi Képv. Ir. X. 12–15. l.

A bizottság Dr. Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi ügyére vonatkozó iratokat áttanulmányozván, mindenekelőtt szükségesnek tartja, hogy jelentésébe foglalja a tényállás azon főbb mozzanatait, melyeket a vizsgálati iratok a nevezett képviselőre vonatkozólag feltüntetnek, hogy ez által összefüggő képét nyujtsa azon körülmények lánczolatának, melyeknek ismerete nélkül a képviselőház sem a bizottság véleménye iránt, sem általában az ez ügyben hozandó határozatra vonatkozólag kellő tájékoztatással nem birhatna.

Nagy-Becskerek város kapitánya f. é. junius hó 12-én Jovanovics Kornél ujvidéki lakos ellen, mint maga a jegyzőkönyv mondja, állitólagos bujtogatás miatt rendőri előnyomozást inditott. Ezen nyomozás következtében Jovanovics Kornél több izben kihallgattatván, vallomásában kijelenti, hogy f. é. junius 7-én utnak indulva, az alvidék nevezetesebb helyeit beutazta. Utazásának czéljául külömbféle okokat emlit fel, neveze-

[1] Ghyczy Kálmán.

tesen majd azt állitja, hogy a mintegy 3 évvel ezelőtt kiadott könyvének egyeseknél kint levő, és mintegy 200 frtra menő előfizetési árát kivánta beszedni; majd később azt adja elő, hogy az osztrák-magyar monarchia területére menekült boszniaiak számára kivánt segélyt gyüjteni, majd végül azt mondja, hogy a szerb fejedelemségi kényszerkölcsön elárusitása volt főczélja a végből, hogy a szerb kormány pénzhez jusson, és a háborut a törökök ellen megkezdhesse. Előadja továbbá, hogy ezen utazását főleg Miletics Szvetozár javaslatára tette, ki őt egy névjeggyel látta el a czélból, hogy azzal a vidék nevezetesebb családaival ösmeretség és érintkezésbe léphessen, mit ő utazásában fel is használván, többeket a kölcsön vásárlására buzditott és ennek folytán a kölcsön értékesitésére vonatkozólag többféle igéreteket is nyert. Tagadja azonban, hogy utazásának czélja az is lett volna, hogy a szerb hadsereg részére önkényteseket toborzon.

A kihallgatás folyamán előadja még azt is, hogy uti költségeinek fedezésére a boszniaiak felsegélésére gyüjtött és kezelése alatt levő pénzből Dr. Miletics Szvetozár tanácsára 100 frtot vett magához. Emliti végül, hogy nem tudja ugyan, hogy a Zasztava 77. számában megjelent azon czikket, mely a szerb ajku polgárokhoz a szerb kényszerkölcsönnek itteni elhelyezése és a szerb hadsereg részére való toborzás érdekében jelent meg, ki irta; de azon körülményből, hogy az Mileticsnek Belgrádból megjövetele után rövid időre jelent meg, azt gyanitja, hogy azt ő irta és hogy azon czikkben van reprodukálva Dr. Miletics Szvetozár belgrádi utjának eredménye.

Ezen és a rendőri előnyomozás folyamán eszközölt számos kihallgatások után az iratok a nagybecskereki kir. ügyészséghez áttétetvén, ez azokat a kir. törvényszékhez azon inditvánnyal tette át, hogy Jovanovics Kornél ellen az állambiztonság háboritására való izgatás, továbbá közadományok hütlen kezelése miatt a vizsgálat elrendeltessék mi junius 19-én meg is történt.

Ennek következtében a vizsgálat megindittatván, annak folyamán számosan kihallgattattak, a kihallgatások folytán felmerült körülmények részletesebb felemlitését azonban a bizottság feleslegesnek véli, mert azon nézetben van, hogy a jelentésnek kizárólag azon körülmények felsorolására kell szoritkoznia, melyek a mentelmi kérdéssel általában, tüzetesen pedig Dr. Miletics Szvetozár ügyével és azon helyzettel, melyet reá vonatkozólag a hivatalos iratok feltüntetnek, szoros összefüggésben állanak.

A vizsgálat folyama alatt felmerült körülmények folytán a budapesti kir. főügyészség inditványt tett a nagybecskereki törvényszék előtt, melyben a Jovanovics Kornél ellen elrendelt vizsgálatot Dr. Miletics Szvetozárra is kiterjesztetni és tekintettel a ministertanácsnak az immunitás felfüggesztésére vonatkozó határozatára is, ellene a vizsgálati fogságot elrendeltetni kérte, minek következtében Dr. Miletics Szvetozár ellen mind a vizsgálat, mind a letartóztatás elrendeltetvén, ő f. é. julius hó 5-én Ujvidéken elfogatott és mint a budapesti kir. törvényszék irataiból kitünik, egyenesen az ezen törvényszék melletti fogdába szállittatott.

A vizsgálat további folyamán a szerb-török háboruban részvét miatt szintén fogságban lévő Rankovics György padéi lakos kihallgattatván, f. é. julius 25-én tett vallomásában oda nyilatkozik, hogy Dr. Miletics Szvetozár f. é. junius elején több magyarországi és szerb alattvalóval Belgrádban összejövén, ez alkalommal nevezett képviselő egy beszédet tartott, melyben kijelenti, hogy Magyarországon a szerbek között 20—30 ezer önkéntes készen áll, és hogy ezek a háboru megindulásakor akadálytalanul Szerbiába mehessenek, az első ágyuszóra Magyarország alvidékein felkelés előidézésére lesz szükség, szivökre kötötte továbbá a jelenvoltaknak, hogy ügynökeik által ez irányban hassanak, mert ha Szerbiának sikerül a török járom alól megszabadulni, Szerbia segitségül lesz, hogy a magyar korona alatti szerbek a mongoloktól (magyarok) és szerb-falóktól megszabaduljanak, hogy igy a Bánát és Bácska, ugy a Szerémség Szerbiával egyesitve, Milán fejedelem alatt egy királysággá alakitassanak; biztatta továbbá a jelenvolt papokat, tanitókat, jegyzőket és fiatalságot, hogy a népet lázitsák, hogy legnagyobb ellenségeiktől, a magyaroktól megszabaduljanak; végül Milán fejedelmet mint szerb királyt éltette. Ugyancsak ezen vizsgálat folyamán kihallgatott Timárcsevics Jován azt mondja, hogy ezen gyülekezeten ő is jelen volt és Miletics Szvetozár Milán fejedelmet mint szerb királyt éltette és szükségét fejtegette annak, hogy a magyarországi szerbek a jelenlegi szerb-török háboruban 20—30 ezer önkéntessel segitségre legyenek, és a mennyiben ennek átmenetele akadályoztatnék, a magyarországi szerbek között lázadás fog kiütni. — Megjegyzendőnek véli itt a bizottság, hogy többeknek nevezetesen Philipovics Demeter, Zaits Jordán, Lujanovics Bazil, Pesics Pera, Vidák Péter és Dr. Vojevszkynek vallomásaiból az tünik ki, hogy Jovanovics Kornél, ki Miletics tanácsára utazott a szerb ajku lakosság között, oly nyilatkozatokat is tett, hogy Miletics Szvetozár a herczegnek 2,800.000 frt. kölcsön elhelyezését és 20 ezer önkéntest helyezett kilátásba.

A vizsgálat ezen stadiumán a budapesti kir. főügyészség Rankovics György vallomásának bemutatása mellett inditványt tett a budapesti kir. törvényszéknél az iránt, hogy Dr. Miletics Szvetozár ellen felségárulás bünténye miatt a vizsgálat és a vizsgálati fogság elrendeltessék; mi a nevezett képviselőnek f. é. augustus 3-án történt azon kihallgatása után, melyben ő az ellene emelt vádat valótlannak jelenti ki, a vizsgálóbiró által el is rendeltetett. Dr. Miletics Szvetozár ezen végzés ellen a kir. törvényszék határozatát kérte ki, majd később ennek helybenhagyó határozata ellen a kir. táblához folyamodott fel, hová a nagybecskereki törvényszéknek végzése ellen már előbb bejelentett felfolyamodása következtében ennek iratai is szinte beérkeztek. A kir. itélőtábla a budapesti királyi törvényszéknek vizsgálatot és vizsgálati fogságot rendelő végzését azon hozzátétellel hagyta helyben, hogy a két vizsgálat egyesittessék, és az iratok a képviselőház elnökéhez Dr. Miletics Szvetozár mentelmi joga felfüggesztésének kieszközlése végett áttétessenek.

Igy történt, hogy az eddig két törvényszék előtt két külön vád alapján folyó vizsgálat egyesittetvén, a budapesti kir. törvényszék azokat a képviselőház elnökségéhez azon kérelemmel tette át, hogy Dr. Miletics Szvetozár ellen mentelmi jogának felfüggesztése mellett a további birói eljárás engedélyeztessék.

Végül felemlitendőnek tartja a bizottság a képviselőház elnöki jelentésének azon tartalmát, hogy ő Dr. Miletics Szvetozár országgyülési képviselőnek elfogatása iránt a ministerelnöktől értesitést kért, ki is a hozzá f. é. julius 10-ről intézett válaszában értesitette az elnökséget, hogy Dr. Miletics Szvetozár a nagybecskereki kir. törvényszék végzése folytán fogatott perbe és hogy a budapesti kir. főügyész által a kormányhoz intézett kérdés folytán a ministertanács elvállalta a felelősséget az iránt, hogy a biróság végzése alapján Miletics Szvetozárra nézve a mentelmi jog a fenyitő eljárás menetét ne akadályozza, kijelentette egyszersmind, hogy az országgyülés összejövetele után az ügyet azonnal a képviselőház elé terjesztendi és eljárását a ház határozata alá bocsájtandja.

Ezen tényállás és általában a bizottsággal közlött hivatalos iratokban foglalt és a jelen mentelmi ügyre vonatkozólag felvilágositást nyujtó egyéb adatok betekintése és megfigyelése után a bizottság azon nézetben van, hogy tekintettel egyrészről az ügy jelenlegi állására, másrészről pedig a képviselőháznak azon határozatára, mellyel ezen mentelmi ügyet tárgyalás végett a bizottsághoz utasitotta — a bizottsági véleménynek két körülményre kellett kiterjeszkedni, nevezetesen:

I. Felfüggesztessék-e? Dr. Miletics Szvetozár mentelmi joga a végből, hogy a budapesti kir. törvényszék által ellene meginditott birói eljárás tovább folytattassék;

II. Hogy a kormánynak ez ügyben követett eljárása helyeslendő-e vagy nem?

E két kérdés gondos mérlegelése után, az elsőre vonatkozólag a bizottság azon meggyőződésre jutott, hogy a hivatalos iratokban foglalt adatok a büntető vizsgálatnak Miletics Szvetozár képviselő ellen való meginditására elegendők, oly adatok és körülmények pedig nem merültek fel, melyek elegendő indokot szolgáltatnának arra, hogy a büntető eljárás tovább folytatása a mentelmi jog fenntartása által a jelen esetben meggátoltassék; ez alapon a bizottság azon véleményt terjeszti a ház elé, hogy:

Dr. Miletics Szvetozár mentelmi jogának felfüggesztése mellett a birói eljárás tovább folytatására a budapesti kir. törvényszék által kért engedély megadassék.

A mi már a második kérdést illeti, mindenekelőtt kijelentendőnek tartja és hangsulyozni kivánja a bizottság azt, hogy — tekintettel egyrészről a képviselőház által eddig követett gyakorlatra, másrészről az 1867. XII. t.-cz. 47. §-ának a részben figyelmet érdemlő analogiájára, majd végül azon körülményre, hogy a képviselő mandátumának letelte előtt az országgyülés szünetelésének ideje alatt sem szünik meg képviselő lenni, következőleg annak mindazon cselekvényei, melyekre vonatkozólag a mentelmi jog kérdésbe jöhet, kell hogy egy ugyanazon tekintet alá jöjjenek — a bizottság azon véleményben van, hogy az országgyülési képviselőt megillető mentelmi jog az országgyülés szünetelése alatt is fennáll, másrészt föltétlenül nem zárhatni ki lehetőségét és szükségét annak, hogy oly esetben, midőn az országgyülés szünetel és midőn oly körülmények forognak fenn, melyek valamely büntett azonnal való üldözését az ország jogrendjének nagyobb mérvü veszélyeztetése nélkül elhalasztani nem engedik: a kormány saját felelőssége mellett a képviselő büntető jogi felelősségre vonásának a mentelmi jogban fekvő akadályát addig is el ne hárithassa, mig e részben a ház határozata, — mely a kormány által összegyülte után azonnal értesitendő, — kikérhető leend.

Ezen tekinteteknek megfelelőleg járt el a kormány a jelen esetben, — és:

tekintve, hogy a kormány az állam biztonságának fennállása és az ország belbékéjének és nyugalmának megőrzésére vonatkozó tettei vagy mulasztásai iránt felelősséggel tartozik; —

tekintettel továbbá, hogy a kormány a fen[n]forgó és a körülményekre tekintettel nagyfontosságu esetben hatályos intézkedésekre lévén utalva, ezen intézkedések azon részéhez — mely Dr. Miletics Szvetozár mentelmi ügyét érinti, — súlyos felelősségére való tekintettel nyúlt; —

tekintve, hogy ezen intézkedésében az igazságszolgáltatás függetlenségére és a birói eljárás szabad folyására kellő figyelemmel volt; —

tekintve végül, hogy a kormány a fen[n]forgó mentelmi ügyben követett eljárását a képviselőház összejövetele után ennek első ülésében bejelentette és a ház határozata alá bocsájtotta.

Véleményezi a bizottság, hogy a képviselőház jelen esetben a kormány eljárását helyeselni méltóztassék.

Mely jelentés mellett a bizottság a Dr. Miletics Szvetozár mentelmi ügyére vonatkozó összes iratokat azon tiszteletteljes megjegyzéssel mutatja be, hogy Dr. Miletics Szvetozár a bizottsághoz benyujtott és az iratok között fekvő nyilatkozatát az ügy tárgyalása alkalmával a képviselőházban egész terjedelmében felolvastatni kéri.

Kelt Budapesten, 1876. évi október hó 4-én.

Szathmáry Miklós s. k.
bizottsági elnök.

Horánszky Nándor s. k.
bizottsági előadó.

Melléklet:
Simonfay[1] János, a mentelmi bizottság tagjának különvéleménye Miletić Szvetozár mentelmi ügyében.

1875–78. évi Képv. Ir. X. 15–17. l.

Dr. Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi ügyében — a mentelmi jogának felfüggesztését s az elfogatása körül a kormány által elfoglalt állás iránti véleményezést illetőleg;

miután alólirt a mentelmi bizottság többségének véleményéhez meggyőződés szerint nem járulhattam, van szerencsém ezen, a bizottsághoz véleményadás végett utasitott ügyben külön véleményt terjeszteni a t. ház elé.

A bizottság többsége részéről a t. házhoz tett jelentésében előadott tényállás világosabb összeállitása és könnyebb megértése tekintetéből szükségesnek tartom kiemelni azt, hogy Dr. Miletics Szvetozárnak befogatása a nagybecskereki kir. törvényszék által már Jovanovics Kornél ellen — az állambiztonság háboritására való izgatás, továbbá közadományok hütlen kezelése miatt f. é. junius 9-én elrendelt vizsgálat folyama alatt felmerült körülmények folytán, és a budapesti kir. főügyészségnek a nagybecskereki kir. törvényszék előtt tett s a ministertanácsnak a képviselői immunitás felfüggesztésére vonatkozólag kiadott határozatára eszközöltetett még julius 5-én a vizsgálatnak egyidejüleges elrendelése, illetőleg Dr. Miletics Szvetozárra is lett kiterjesztése mellett; — holott a vizsgálat további folyamán a szerb-török háboruban való részvét miatt szintén fogságban lévő Rankovics Györgynek julius 25-én, tehát a vizsgálat elrendelése és letartóztatása után, vagyis 20-ik napon tett terhelő vallomása szolgált csak alapul arra, hogy a budapesti kir. főügyészség Dr. Miletics Szvetozár ellen a felségárulási büntény miatt a budapesti kir. törvényszéknél a vizsgálatnak és vizsgálati fogságnak elrendelését kérje.

Ekként a vizsgálati iratok szerint Dr. Miletics Szvetozár már Jovanovics Kornél ellen emelt vád következtében s az ellen teljesitett vizsgálat folytán, mint az állambiztonság háboritására való izgatás bünszerzőségével gyanusitott, fogatott be s e befogatás után 20 nap mulva merült föl ellene a Felségárulási vád gyanuja. Ezen körülményt azért emlitem fel, mert szükségesnek látom feltüntetését annak, miszerint az elfogatás már az első eset következménye volt, habár a vizsgálat és vizsgálati fogság az utóbb felmerült vád következtében is elrendeltetett ellene — ugyanazon, az első alkalomra kiadott s a képviselői immunitást felfüggesztő ministertanácsi határozat alapján.

A bizottság által előadott tényállásnak ily összeállitása után a t. képviselőház határozatához képest, mely szerint ezen ügyet a mentelmi bizottsághoz azon utasitással rendelte kiadatni, hogy ne csak a törvényszék kérelméről adjon indokolt, kimeritő véleményt, hanem a kormány meghallgatásával — ennek ez ügyben követett eljárására és eljárása felől is terjesszen elő indokolt véleményt — a bizottság többségétől eltérőleg e feladatot következőleg hiszem e két körülményre nézve megoldani, ugyanis:

Az első kérdésre, a törvényszék kérelmére vonatkozólag az a meggyőződésem, hogy a vádlott képviselőnek meghallgatása nélkül alapos és kimeritő véleményt mondani nem lehet, a vádlott részéről előzetesen irásban beadott nyilatkozat ezt nem pótolhatja, mert ez az irományok ismerete nélkül készült s mert a tárgyaláson jelenlévő képviselő a bizottságot figyelmeztetheti a netán fen[n]forgó zaklatás körülményeire s ezt feltüntető irományokra; és minthogy a házszabályok 179. §-ának második bekezdésében foglalt határozott rendelkezése, mint általános szabály szerint az országgyülési képvi-

[1] *Simonfay* János ügyvéd, függetlenségi politikus és publicista. 1873-tól a pécsi Figyelő szerkesztője. 1875-től több cikluson át a pécsváradi kerület képviselője.

selő ellen beadott kérvény bizottsági tárgyalásakor az illető képviselő kihallgatandó; minthogy továbbá, ha a házszabályok a képviselőnek saját kivánatára leendő kihallgatását világosan nem rendelnék is, vagy ha ezt az eddigi folytonos gyakorlat egyetlenegy eset kivételével nem igazolná is: már azon általános jogi alapelvnél fogva, hogy senkit sem lehet kihallgatás nélkül jogosan elitélni, — a törvényszék kérelme fölött a képviselőház jelenleg még nem határozhat; minélfogva azon tiszteletteljes véleményt terjesztem elő, hogy:

A mentelmi bizottság Dr. Miletics Szvetozár képviselőnek kihallgatására utasittassék s e kérdés fölötti határozathozatal a bizottságnak a kihallgatás után teendő ujabb véleményadásáig felfüggesztessék.

A második kérdés, a kormánynak ez ügyben követett eljárása oly igen fontos, nemcsak a képviselői függetlenséget, de magát a képviselőház tekintélyét érintő alkotmányi kérdés, hogy ez iránti véleményezésnél a lehető legnagyobb vigyázat igényeltetik, nehogy ennek a tisztán tárgyilagos birálat mellőzésével leendő elintézése, mert eddig előzmény reá nincs, veszedelmes praecedensül szolgáljon s jövőre a kormány fegyverül használhassa föl az őt kiválóan ellenőrző ellenzék ellenében.

Azért a képviselői függetlenségnek ép a kormánnyal szemben való teljes megóvása szempontjából — mert ezt szabályozó törvényünk nincs, s mig ezt másként a czélnak jobban megfelelőleg törvény utján nem szabályozzuk — a képviselőnek elfogatását csak az állambiztonságot veszélyeztető rendkivüli körülmények közt s csak úgy és addig tartom indokolhatónak, ha a veszélyt másként, mint a képviselőnek elfogatása által, eltávolitani nem lehet, és amig a veszély tart. És ekkor ezt a kormány rendőrileg, teljesen saját felelősségére kell, hogy tegye; az magától értetődvén, hogy a házat az első ülésben értesiteni s ennek határozatát kikérni köteles. Ez az alkotmányos kormány felelősségének elvéből kifolyó szabály, mely, törvény nem létében a szükségjogban leli magyarázatát.

A kormány ezen tekinteteknek nem mindenben megfelelőleg járt el a jelen esetben, mert:

nem igazolta azt, hogy Magyarország déli részeiben az állam biztonságát veszélyeztető rendkívüli körülmények léteztek f. évi julius 5-én, Dr. Miletics Szvetozár elfogatása alkalmával, sőt maga a tisztelt ministerelnök ur szóval adott felvilágositása közben kijelentette, hogy nem lehetett attól tartani, hogy ott lázadás törjön ki;

annál kevésbbé lett igazolva, hogy az állam biztonságát fenyegető veszélyt másként, mint a képviselő elfogatása által eltávolitani nem lehetett; ugyanazért:

tekintve, hogy a kormánynak tudomása volt, legalább lennie kellett az ország déli részeiben uralgott hangulatról, és még sem intézkedett rendeletileg az iránt, hogy Magyarország külpolitikájával netán meg nem egyező, de világos törvény által nem tiltott bárminemű segélygyüjtések Szerbia részére a kezdetben azonnal eltiltassanak;

tekintve továbbá, hogy az elfogatás, a szerb kényszer-kölcsönhöz való járulást, elhelyezést és az önkéntesek toborzását eltiltó rendelet előtt, illetőleg a rendeletet megelőzött tények vizsgálatának következtében történt;

tekintve végre, hogy habár a kormány vállalta magára a mentelmi jog mellőzéseért a felelősséget, de mert a biróságok által intéztetett el, ezáltal a biróságok függetlenségét befolyásolta.

Véleményem az, hogy a képviselőház a képviselői mentelmi jog mellőzéseért a kormány eljárását rosszalni méltóztassék.

Beadja:
Simonfay János s. k.
képviselő, a mentelmi bizottság tagja.

H.

1876 okt. 7

Polit Mihály beszéde a Miletić-ügyben.

Képv. Napló, 1875–78 VIII. 58–63. l.

T. képviselőház! Az állami életnek mindig voltak és lesznek oly pillanatai, midőn az államnak fen[n]tartási ösztöne minden más tekintetet háttérbe szorit. Ily pillanatokban ugy az állam, mint az egyén önvédelmi állapotban találtatik és nem ismer más törvényt, mint azon régi római legfelsőbb törvényt, „salus reipublicae suprema lex esto"[1] de ezen legfelsőbb törvény a legveszélyesebb volt és lesz is mindenkor az egyéni szabadságra nézve. Azért a modern államokban az egyén, az állampolgárság igyekezett biztosítani személyi szabadságát az állam omnipotentiája ellen, s erre az alaptörvényekben biztositékot keresett és talált.

A mentelmi jognak történelmi fejlődése szoros összeköttetésben áll az egyéni szabadság biztosításával. Ott, a hol az egyéni szabadság tökéletesen biztosítva van: a mentelmi jogra nagy sulyt nem fektetnek. De épen az alkotmány fejlődésével mutatkozott azon szükség, hogy azoknak egyéni szabadsága, kik az alkotmányoknak oszlopai, biztosítva legyen a kormány zaklatása ellen, nevezetesen azon zaklatás ellen, mellyel a kormány befolyást gyakorolhat magára a biróságokra is. Ott hol az egyéni szabadság a biróság által tökéletesen biztositva van, úgy a kormány, mint a párt és a faj morális befolyása ellen; ott tulajdonképen a mentelmi jog nem is szükséges, mert a biróság a képviselőt a zaklatás ellen megvédi. Angolországban és Amerikában a mentelmi jogot úgy, mint az európai continensen nem ismerik. De ép azért fejlődött a continensen a mentelmi jog: mert a képviselőtestület félt a kormány által gyakorlott zaklatástól és befolyástól a biróságokra. Magában Angliában is voltak idők, midőn a biróságok, maga a jury[2] nem állhatott ellen ezen a kormány által gyakorlott befolyásnak és bizonyos közvéleménynek. A mult század végén, mikor a nagy franczia forradalom kiütött, az angol kormány és a conservativ körök féltek, hogy a forradalom hullámai át fognak csapni a szigetre is. Ezen időben sok irányszer volt, pl. a Muir-é, Palmer-é, és ezen időben keletkezett azon hires, de egyszersmind iszonyu mondata Lord Braxfield justice clerknak,[3] a ki azt mondta: foglyokat adjatok nekem, törvényt majd én találok. A society for constitutional information tagok ellen, kik tulajdonképen csak reformerek voltak, de a kik forradalmároknak tekintettek: az angol kormány épen a legnagyobb tévedésben volt.

Én, t. ház megengedem, hogy lehetnek oly idők, midőn egy kormány kénytelen hazafias indulatnál és azon kötelességnél fogva, mellyel a haza, az ország, maga a törvényhozó testület iránt is tartozik, oly eszközökhöz nyulni és rendkivüli intézkedéseket tenni, de mindenkor az a kérdés, hogy valóban olyan-e a situatio, hogy ezen intézkedések szükségesek.

T. ház! Miletics Szvetozár képviselőnek elfogatása nemcsak a mentelmi jogot érinti, hanem összeköttetésben áll egy nagy politikai situatióval. E keleti események nemcsak Európa egész figyelmét magukra vonták, hanem oly természetüek, hogy Európa egész situatióját feszültnek csinálják? Oly körülmények között, midőn a mi

[1] A köztársaság üdve legyen a legfőbb törvény.
[2] Angol biróság, 8 illetve 12 helybeli vagy környékbeli esküdttel.
[3] Birósági hivatalnok.

határunkon véres harcz folyik: a kormánynak nemcsak joga, hanem kötelessége is volt intézkedni, hogy Magyarország biztonsága, hogy Magyarország belbékéje biztositva legyen. E tekintetben t. ház — azt hiszem — véleménykülönbség nem lehet.

Lehet Magyarországon sympathia a szerbek, lehet sympathia a törökök iránt; lehet antipathia a szerbek és lehet ismét antipathia a törökök iránt; de van valami, a mi azok felett is áll és ez a haza iránti kötelesség. *(Helyeslés.)* Legyenek meggyőződve, hogy mi szerbek ottan lent tudjuk ezen kötelességet, és azt sohasem fogjuk figyelmen kivül hagyni. Ha a magyar kormány ezen határt megtartotta volna: a situatió Dél-Magyarországon egészen egyszerű lett volna; de a magyar kormány egy lépéssel s véleményem szerint egy tökéletesen indokolatlan lépéssel tovább ment.

Azon sympathiák, melyekkel a magyarországi szerbek a törökországi fajrokonok iránt természetesen viseltetnek, és azon cselekvények, melyek ezen sympathiákkal összeköttetésben állanak, oly cselekvények, melyek a magyar törvény szerint nem tilosak, az internationalis jognál fogva pedig tökéletesen szabadok: a magyar kormány ezeket mint büncselekményeket tekintette. A cislajtháni kormány egészen másképen járt el. Ez a sympathiáknak és azoknak, a mik ezekkel összeköttetésben állanak, szabad folyást enged. Azért pedig Dalmatiában a helyzet nem ros[s]zabbult és a cislajtháni kormány nem restelli, hogy oly intézkedéseket nem tett, a minőket a magyar. Magyarországban a dolog másképp állittatott elő. Azon ellenszenv, mellyel a magyarországi szerbek Törökország iránt viseltetnek: ugy állittatott elő, mintha az a magyarok ellen is volna irányozva; *(Ugy van!)* sőt mintha valami conspiratio, valami omladina conspiratio léteznék, a mely ugy Törökország mint Magyarország ellen volna irányozva. T. ház! Legyünk már egyszer tisztában azzal az omladinával! *(Halljuk! Felkiáltások: Ez jó lesz)* Az omladina, mikor még létezett: irodalmi társulat volt vándorgyülésekkel. Ezen társulatnak a magyar kormány által megerősitett statutumai voltak. Midőn 1871-ben az omladina Verseczben vándorgyülést tartott,[4] a magyar kormány kérte és követelte, hogy statutumaiban némi változásokat tegyen; de erre a gyülés nem állott reá, s mivel nem engedelmeskedett, a magyar kormány azt rendőri úton feloszlatta. Ezóta omladina nem létezik; nem existál. De igen, vannak befolyásos emberek, kik a sajtó utján befolyást gyakoroltak a szerb politikára Belgrádban és Cettinjében; dr. Miletics Szvetozár, mint a „Zasztava"-nak főszerkesztője bizonyos befolyást gyakorol a szerb politikára Belgrádban és Cettinjében. Ha Miletics egyszer vagy másszor levelezőt küldött Belgrádba és Cettinjébe: akkor átalában az a hir terjedt el, hogy az az omladina agense és hogy ottan Magyarország ellen agitál. Én nem tudom, hogy milyen büncselekvény ez? Hiszen ha a magyar sajtónak befolyása volna az angol kormányra és oda egy levelezőt küldene, sőt agenset: képezne-e ez bünös cselekvényt? Én tovább megyek. Ha Magyarországban valóban léteznék vagy létezett volna a törökök ellen conspiratio, mint a hogy nem létezett, kérdem: vannak-e magyar törvények, melyek a conspiratiot idegen államok ellen eltiltják?

Az ismeretes dolog, hogy minden állam törvényeket csak saját területére, saját alattvalóira nézve alkot; arra, hogy valamely idegen államot akarjon egy állam saját törvénye által védeni: egy állam sem érzi magát hivatva, kivéve a szövetség esetét; de ennek akkor a törvényben világosan ki kell téve lenni, mint például az osztrák büntetőtörvénykönyv a fölségárulást a német államok ellen felvette, de az ott világosan ki volt mondva; ámde az uj büntetőtörvénykönyv javaslatban[5] sehol sem találom, hogy a magyar törvény akar idegen államot saját területén védeni. Erre azt hiszem,

[4] Ld. 84. sz. irat.
[5] Későbbi 1878: V. tc.

nem kell, hogy valaki nagy tudós legyen. Hiszen ismeretes, hogy III. Napoleon kérte Angliát, hogy alkosson törvényt a franczia conspiratiók ellen; de Angolország ezt visszautasitotta. Csakis a gyenge Belgium volt köteles törvényt alkotni a franczia conspiratio ellen.

Én tisztelt ház, ezeket itt nem hoztam volna fel, mert ez az átalános büntetőjog elveiből és a nemzetközi jog elveiből világos; ha nem léteznék egy ministeri rendelet, a mely épen ellenkező elveket állit fel. A t. belügyminister úr egy, folyó évi június 30-án kelt rendeletével a szerb államkölcsönben való részvételt és a szerb-török háborúban való részesülést bünös cselekményeknek nyilvánitja, melyek fogságot vonnak maguk után....

Én abban, hogy egy rendelet visszahatólag alkalmaztatik egy képviselőre: nagy vexatiót, nagy zaklatást látok; mert Miletics Szvetozár a ministeri rendeletet, mikor elfogatása történt: nem is tudhatta. A ministeri rendelet a „Budapesti Közlöny"-ben július 4-én jelent meg; Miletics elfogatása pedig július 4. és 5-ike közti éjjel történt; tehát neki tudomása sem lehetett arról, hogy az tilos cselekvény, a mi egész Európában szabad cselekmény.

Az igen t. ministerelnök úr az első ülésben azt mondotta, hogy ez ügy, a mint az másképen nem is lehetett, a maga törvényes módja s útja szerint törvényes közegek által vitetett és nem is vitethetett mások által.

Bocsánatot kérek, ezen ügy nem ment a maga rendjén. A ministerelnök úr a mentelmi bizottságban beismerte azt, hogy ő táviratot intézett az ujvidéki főispánhoz. Én bátor vagyok azt a tényt constatálni, hogy az ujvidéki ügyészség, hogy az ujvidéki királyi törvényszék biróilag nem volt megkeresve Miletics Szvetozár elfogatására, egyszerüen ministeri távirat utján történt az. *(Mozgás.)* Én t. ház hallgatok. De a consequentia borzasztó: ha egy képviselő szabadsága egy ministeri távirattól függ. *(Mozgás.)*

T. ház! A mentelmi bizottság nem acceptálta a biróságnak azon nézetét, hogy a mentelmi jog a szünetelés alatt nem érvényes; de azt mind a mellett nem ros[s]zalta. Nem ros[s]zalta azt, hogy a biróság valami felett biráskodott, a mi az ő hatásköréhez nem tartozik. Azon kérdés: vaj[j]on a mentelmi jog a szünetelés alatt érvényes-e vagy nem? ez minden más államban lehet controvers kérdés, Magyarországban ez semmi esetre sem controvers kérdés. Tudjuk, hogy a mentelmi jog törvényes kifejezést először is a franczia 1814-iki chartában talált. Ott találjuk a kifejezést „pendant la durée de la session"[6]. A német államok, melyek ezen chartát utánozták, melyek az illető államoknak constitutiót adtak, azt különféleképp magyarázták, forditották igy is: Während der Dauer der Sitzungen, während der Sitzungszeit.[7] Csak is a szász 1821. évi constitutió fejezi ki világosan ezt egészen, mondván: Die Stände geniessen sowohl in ihrer Gesamtheit, als auch einzeln vollständige Unverletzlichkeit der Person, während der Dauer des Landtages."[8] És ezt nem is lehet másként magyarázni: hacsak a mentelmi jog nem illusorius. A régi magyar törvények szerint ebben semmi kétség nem volt. Hiszen a követ a régi időben majdnem valami sacra-sancta persona[9] volt, személyének, szabad-

[6] Az ülésszak tartama alatt.
[7] Az ülésszak, az ülésidő tartama alatt.
[8] A rendek mind egészükben, mind pedig egyenként tökéletes személyi sérthetetlenséget élveznek az országgyűlés tartama alatt.
[9] Szent és sérthetetlen személy.

ságának letartóztatása actus majoris potentiae[10] volt. Akkor is, mikor országgyülés nem volt: még akkor is salvus conductusa[11] volt, immunis[12] volt. De e tekintetben kétség nem lehet már azért, mert az 1876 : XII. t. cz.-ben a mentelmi jog a delegátusra nézve egészen világosan van megállapitva. Ha már most ez nem vonatkozik egyszersmind az országgyülési tagokra : akkor azon absurdum támadna, hogy igaz a delegatust, mint delegatust nem lehet kiadni; hanem mint országgyülési képviselőt ki lehet adni. Ez volna a consequentia. *(Derültség a szélső baloldalon.)* De a gyakorlat is eddig oly világos volt, hogy soha nem történt az, hogy a biróság egy képviselő ellen a szünetelés alatt is merészkedett volna fenyitő eljárást inditani. Én emlékszem : számos eset volt, a milyen a Szluha és Haller esete, hogy a biróságok mind a két esetben megvárták az országgyülés összejövetelét és csak akkor kérték a képviselők kiadatását.

Én megengedem, vannak esetek, amidőn a biróság nem várhat az országgyülés összejövetelére. De ez csak egyetlen esetben történik, a mikor t. i. az illető tetten, in flagranti éretik, például, az természetes, hogy a ki valakire lő, ezt el kell fogatni : mert megvan azon veszély, hogy másra is lőhet. Igy ha valaki in flagranti lázit : akkor nem fognak várni, mig az országgyülés összejön, hanem fogságra vetik az illetőt. De mindez Mileticsnél nem forog fenn, hiszen Miletics ágyban volt, aludt, amikor elfogatása eszközöltetett. *(Élénk derültség.)* Már bocsánatot kérek, hogy bűntényt in flagranti lehet elkövetni akkor, mikor valaki alszik : azt én nem foghatom meg. *(Derültség.)* Ha valaki lázit és ez bünkisérletet képez in flagranti, ez más ; ha pedig nem létezik büntett in flagranti : akkor a kormánynak számos más eszköze van elháritani a veszélyt ; praeventive eljárni, akkor nem szükséges, hogy egy képviselőnek mentelmi jogát megszegje.

És épen ezzel összeköttetésben áll azon elv, melyet a mentelmi bizottság felállitott. T. i. hogy lehetnek oly körülmények, a midőn a kormány megszegheti a mentelmi jogot, ha a felelősséget magára vállalja. Én t. ház, ezen elvet specialiter Magyarországra nézve nagyon veszélyesnek tartom. Ha Magyarország független állam volna : akkor ezen, habár nagyon veszélyes elvet mégis acceptálni lehetne. De t. ház, képzeljünk egy kormányt, a mely nem állhat ellent bizonyos Bécsből származó osztrák befolyásoknak. Egyszerre Bécsben fordul a politika és találkozik egy alkotmányellenes kormány, mert hiszen kormányt kinevezni lehet ; a szünetek alatt a magyar emberek kezdenek agitálni a magyar alkotmányért, kezdődik megint a régi nóta „mégis-mégis", de az illető kormány ezt a közcsendre veszélyesnek tartja, látja, hogy ez az állam érdeke ellen van és egyszerüen bezáratja azokat a képviselőket, a kik agitálnak, különbséget nem tesz : egy, kettő, ötven, vagy száz között. És akkor összeül az országgyülés : természetes azok, a kik itt maradtak, a kik nem voltak becsukva, a kormány eljárását tudomásul veszik, helyeselni fogják. *(Derültség).*

T. ház ! A mentelmi bizottság még egy elvet állitott fel, melyet én egész kiterjedésében nem fogadhatok el. És ez azon elv, hogy a mentelmi bizottság, hogy az országgyülés mentelmi esetekben meg nem birálhatja az esetet, nem indithat vizsgálatot, nem az ő köréhez tartozik felvilágositást kérni.

Hiszen én azzal egyetértek, hogy a mentelmi bizottság, az országgyülés nem lehet biróság, nem emelkedhetik tribunállá, a vétkes vagy nem vétkes kérdése nem az ő köréhez tartozik ; de arra, hogy mi a zaklatás substratuma, a mentelmi bizottságot, az országgyülést tökéletesen megilleti a vizsgálat.

[10] Hatalmaskodás.
[11] Menlevele.
[12] Sérthetetlen.

Én nem tudom, ha a mentelmi bizottság könnyen felvilágositást nyerhet a fölött, hogy Miletics Szvetozár, a mint azt egy tanu mondja, bizonyos vendéglőben volt, és ha lehet constatálni, hogy ő nem volt, hogy Kosztics[13] nem is volt Belgrádban, hanem Cettinjében volt, sőt az illető tanu sem volt Belgrádban : akkor én nem tudom, hogy ezen fontos kérdésben, mint a mentelmi ügy, hogy a mentelmi bizottság miért nem tartotta szükségesnek felvilágositást keresni ? Sőt a mentelmi bizottság Mileticset nem is akarta kihallgatni, a mi eddig szokás volt. De a mentelmi bizottságnak nem is kellett volna különben felvilágositást keresni, magok az iratok constatálhatták volna a zaklatást.

A ki a bünügyek és bünperekben kissé jártas, az mindjárt megkülönbözteti azon tanut, a ki autopsia[14] alapján tanuskodik, azon tanutól, a ki terv szerint tanuskodik.

Hogy Rankovits terv szerint tanuskodott, az minden sorból kitünik. Ha a mentelmi bizottság felvilágositást akart volna szerezni : szerezhetett volna az által, hogy meggyőződött volna, hogy a második tanu Timárkovits vallomását Belgrádban visszavonta.

De magában abban, a mit Rankovits és a többi tanuk tanuskodtak : már a zaklatás bent van. Mert hogy Miletics azt mondta volna, hogy 20—30.000 önkéntest szerez, és hogy lázadás fog történni Magyarországon : az valóban absurdum ; mert az államhatalom minden eszközeivel maga sem állithat fel a szerbek között 20—25.000 katonát ; és hogy Miletics Belgrádban azt mondta volna, hogy ő csinálni fog Magyarországon lázadást és akkor visszatér Magyarországra : az valóban megfoghatatlan.

Nekem uraim, mint jogásznak a zaklatás esete tökéletesen világos. De azt lehet mondani, igaz, lehetséges, hogy ez zaklatás, de ezen zaklatás politikai szempontból nagyon kivánatos és nagyon szükséges. Miért szükséges ! Azért, mert az a Miletics Szvetozár nagyon veszélyes ember. Már a mi az én véleményemet illeti t. ház, az államra nézve veszélyes embernek soha nem tekintem az agitátort, hanem a conspirátort. Miletics soha conspirátor nem volt és soha conspirátor nem lesz. De azt lehet mondani, a körülmények olyanok, hogy a kormány kényszeritve volt megszegni a mentelmi jogot. De épen ez az, a mit én beszédem elején mondtam. Én épen azt tagadom, hogy Dél-Magyarországon olyan a helyzet, a milyennek azt képzelik. Hisz ott nincs egyetlen ember, a ki forradalomra, lázadásra csak gondolna is ; hiszen mi szerbek és magyarok ott lent a legjobban ismerjük a polgári háboru borzadályait, hisz ott egész nemzedékek jóléte megsemmisittetett az által, és kinek volna azon gondolata, hogy ott forradalmat csináljon. De ez absurdum volna szerb szempontból, mert az azon kényes helyzetel, melyben Szerbia van : még kényesebbé tenné az által, hogy lázadás intéztetnék elő Aus[z]tria-Magyarországban. Ez nézetem szerint absurdum volna. *(Mozgás.)*

T. Ház ! Politikai szempontból, ha van állam Európában, melynek ellenségeket kerülni, barátokat szerezni kell : az bizonyosan Magyarország. — Én nem hiszem, hogy Magyarországnak érdekében lehet magát Törökországgal identificálni ; én legalább mint Magyarországnak állampolgára ünnepélyesen óvást tennék az ellen, hogy hazám szövetségre szorul, olyan szövetségre, mint a milyenek a basibozuk[15] és a cserkeszek. Nem uraim ! Magyarország nem Törökország, hazánknak jövőjének kell lenni, Törökország pedig a történelemé. *(Felkiáltások : A dologra!)* . . .

[13] *Kostić* Lázár szerb nemzetiségi politikus és iró.
[14] Önészlelés, saját tapasztalati érzékelés.
[15] Irreguláris, többnyire Albániában vagy Kisázsiában toborzott török segédcsapatok.

Én alig hiszem, hogy lehetne nép, a mely magát a világtörténet előrehaladó kerekének elébe vethesse. De ha volna ilyen nép : azon veszélynek tenné ki magát, hogy a világtörténet kerekei őt összezuzzák. Európa — az bizonyos — cultur-feladatát a Balkán-szigeten egy nép kedvéért nem fogja abban hagyni.

Nagy politikai kérdésekből hatalmi kérdést csinálni csak azok képesek, kik hatalmasok. A közép-államok, a kisebb nemzetek a körülményekkel transigálnak. Bevégeztem beszédemet. Nem fogadhatom el a mentelmi bizottság véleményét. Kérem a t. házat, méltóztassék Miletics Szvetozárnak a házhoz intézett kérvénye értelmében határozatot hozni.

I.

1877 máj. 5

Perczel Béla igazságügyminiszter válasza Polit Mihálynak a Miletić-ügyben hozzá intézett interpellációjára.

Képv. Napló 1875—78 XI. 10—11. l.

T. ház ! Polit Mihály képviselő ur f. évi márczius 8-án[1] a következő interpellatiót intézte hozzám :

„Kérdem az igazságügyministert :

1. Hajlandó-e a minister felvilágositást adni, miért nem fejeztetett be Miletics Szvetozár képviselő ur vizsgálata kilencz hónap után ?"

Miletics Szvetozár képviselő ur ellen a biróság a vizsgálatot, valamint a vizsgálati fogságot is elrendelvén, a vizsgálat ellene nyomban megindittatott, és azóta az félbeszakítás nélkül folytattatik ; de tekintve ezen ügynek nagy kiterjedését és bonyolódottságát, tekintve azt, hogy maga a vizsgálat folyamában a vádlottak száma is folytonosan szaporodott és ezeknek kihallgatása hosszabb időt igényelt ; tekintve azt, hogy, ugy a vádló tisztiügyész, valamint a vádlottak által hivatkozott tanuk kihallgatása szintén hosszu időt vett igénybe, annyival inkább, miután, különösen az utóbbiak által hivatkozott tanuknak nevezetes része Szerbiában lakván, azok kihallgatása, megkeresés folytán a consulatus által volt csak eszközölhető ; de tekintve azon körülményt is, hogy ugy a vizsgálati fogság elrendelése, valamint egyátalában a bünvizsgálat elrendelése tekintetében birósági határozatok ellenében majd egyik majd másik vádlott fellebbezéssel élt és igy ezen bünperek a felsőbb biróságokhoz voltak fellebbvizsgálat végett terjesztendők : mindezen körülményekből vonható ki az, hogy ez ügyben a vizsgálat ma még befejezve nincsen.

Előadhatom azonban a t. háznak, hogy a vizsgálat már annyira haladt, hogy azon reményemet fejezhetem ki, hogy az ügy legközelebb azon állapotban lesz, hogy a biróság képes lesz benne érdemleges itéletet hozni.

A mi a t. képviselő urnak második kérdését illeti, mely így szól :

2. Hogy magyarázza a minister ur, hogy egy második politikai perben, Jankovics István csurogi tanitó hat hónapon át fogságban tartatott a nélkül, hogy valaha kihallgattatott, sőt hogy a biróságnak ezen idő alatt átadatott volna ? — ezen kérdésre van szerencsém válaszolni, hogy nekem arról, hogy ez ugy történt volna : tudomásom nincsen ; azonban alapos okom van hinni, hogy ezen állitás a ténykörülményekkel voltaképen meg nem egyez Jankovics István tanitó ur irányában. Ugyanis az illető biróság a vizsgálatot és a vizsgálati fogságot határozatilag rendelvén el, és ezen határozata a biróságnak az illető előtt annak indokaival együtt kihirdetve lévén : fel nem tételezhető, hogy a biróság ily határozatot az illetőnek meghallgatása nélkül hozott volna.

Mindazáltal, miután a képviselő ur interpellatiójában ezen tényt tudomásomra hozta, az ügy megvizsgálását azonnal elrendeltem, s ha a vizsgálat azt fogja eredményezni, hogy bármely közeg részéről e tekintetben mulasztás követtetett el : én részemről kötelességemnek fogom tartani az illető irányában, a törvény intézkedését foganatosittatni. *(Helyeslés.)*

A mi a 3. kérdését illeti, hogy t. i. hajlandó-e a minister ur, miután a szomszéd Szerbiában a béke helyreállott és e szerint Magyarország déli határszélein a praeventiv intézkedés árnyéka sem szükséges, azon politikai perekre nézve, melyek tárgyi és alanyi tényálladék hiányából ugy is beszüntet[tet]ni fognak, de melyek a requisitiok[2] hosszu levelezése folytán még hónapokig is eltarthatnak, —hajlandó-e a minister ur ő Felségénél ezen perek legmagasabb elhatározással való végképi beszüntetését javaslatba hozni, — mindenek előtt kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az igen t. interpelláló ur téved, midőn azt hiszi, hogy itt praeventiv intézkedésről van szó. Az illető vádlottak a biróság által lettek bűnperbe fogva, a biróság által rendeltetett el a vizsgálat, az illető vádlottak egy részére nézve a biróság által rendeltetett el a vizsgálati fogság ; következőleg itt birói végzéssel és nem praeventiv intézkedéssel állunk szemközt, melyre nézve mellékesen legyen szabad megjegyeznem, hogy ily intézkedést, sem hazai törvényeink, sem pedig criminális praxisunk nem ismernek.

A mi azonban azon conjecturát[3] illeti, melynek a t. képviselő ur kifejezést adott, hogy ezen perek ugy is be fognak a biróság által szüntettetni ; engedje meg, hogy erre ne válaszoljak. Én helytelen dolognak tartom, hogy oly ügyben, mely a competens biróság előtt áll, melyre nézve egyedül azon biróság van törvényesen hivatva itéletet mondani, akár a képviselőház, akár pedig a kormány bármily állást is foglaljon. *(Általános helyeslés.)*

A mi végre azt illeti : hajlandó-e a minister ur ő Felségénél a szóban levő bünpereknek legmagasabb elhatározással való végképi beszüntetését javaslatba hozni : erre nézve szoritkozom annak kijelentésére, hogy a kormány, valamint minden kegyelmi előterjesztésben egyedül a köztekintetek által hagyja magát vezéreltetni : legyen meggyőződve a képviselő ur, hogy ezen bünperek irányában is azt fogja tenni a kormány, mit az ország érdeke szempontjából tenni e lehet és tennie szabad. *(Helyeslés.)*

Ezek azok, miket a t. képviselő ur interpellatióira előadni kötelességemnek tartottam. Kérem a t. házat, méltóztassék a válaszomat tudomásul venni. *(Élénk felkiáltások : Tudomásul vesszük.)*

[1] Az interpelláció 1877 márc. 7-én hangzott el a képviselőházban. (Ld. Képv. napló 1875—78 X. 126. l.)

[2] Megkeresések, átiratok.

[3] Feltevés.

J.

1877 máj. 5

Polit Mihály viszontválasza Perczel Béla igazságügyminiszternek a Miletić-ügyben adott válaszára.

Képv. Napló 1875–78 XI. 11–13. l.

Megvallom, hogy igen kényes az állás, ha a parlamentben interpellatió intéztetik az igazságügyministerhez, kényes, úgy az interpellálóra, mint az igazságügyministerre nézve. Az igazságügyminister kivételes állást foglal el. Minden más minister rendelkezhetik, parancsolhat közegének; azonban az igazságügyministernek befolyást az igazságszolgáltatásra gyakorolni nem szabad.

A birák függetlensége oly magasztos és sarkalatos elv a modern és civilisált államokban, hogy ahhoz nyulni nem szabad. És ha valakinek, ugy egy képviselőnek kell óvakodnia az ügyet a parlamentben igy feltüntetni, mintha bizalma az igazságszolgáltatás irányában ingadozó volna; mert ha ezen irányban a bizalom ingadozik, oly állam szilárd alapon már nem áll.

Azért én t. ház, midőn az igazságügyminister urhoz interpellatiómat intéztem, egészen világosan kijelentettem, hogy én a birák függetlenségét kétségbe nem vonom. Azonban vannak esetek, melyekben — és a történelem ezt már sokszor igazolta — daczára a birák függetlenségének a birák bizonyos körülmények közt kénytelenek bizonyos irányzatnak engedni.

Ezen esetek azok, a melyekben a biráknak bizonyos anyag nyujtatik és gyüjtetik az eljárásra.

Ezek ellen a birói függetlenség nem vét.

Én a continensen ennek correctivumát nem ismerem; azonban tudok eseteket — és ez Angliában már sokszor megtörtént, — a melyekben a parlament közbenjárt. Ilyen volt 1858-ban a Barber-féle és 1863-ban a Berwicke-féle per. Ezen esetekben a parlament érvényesitette befolyását, sőt az illetőknek nemcsak elégtételt, hanem kárpótlást is adott.

Még ros[s]zabbul áll a birói függetlenség ott, hol a birók el vannak fogulva a párt- és fajszenvedélytől.

Tudjuk, hogy a nagy franczia forradalomban a birák nem voltak birák, hanem pártemberek. Hogy mi a pártszenvedély a fajszenvedéllyel szemben: azt nem is lehet összehasonlitani.

Mindezeket t. ház, azért hozom fel, mert azt hallottam, hogy bizonyos körökben az mondatik, hogy Mileticset nem mint birók, hanem mint hazafiak és magyarok fogják elitélni. Én ezt nem hihetem, mert véleményem szerint Miletics elitéltetése csekély dolog volna; de Magyarország reputatiója nagyon szenvedne.

Áttérek a t. minister úr által adott feleletekre és pedig annak első pontjára. Azt méltóztatott mondani, hogy az egész Miletics-féle vizsgálat folyamatban van. Bocsánatot kérek, hogy egy vizsgálatot ne lehessen tiz hónap alatt befejezni, az — megvallom — lehet kivételes eset, de rendesen a legbonyolultabb vizsgálat is be szokott tiz hónap alatt fejeztetni.

Hogy hivatkozás történt tanukra, számos tanura, hogy requisitiok történtek: ez magyarázatát abban találja, hogy az egész ügynek ugyszólván substratuma[1] nincs.

[1] Alapja.

Én, ha Miletics helyében lettem volna, *(Mozgás)*, nem is kértem volna tanuk kihallgatását, hanem egyszerüen a végtárgyalást kivántam volna. Mert, ha áll mindaz, a mit Miletics ellen bizonyos tanuk kimondottak: az sem büntény, sem bünkisérlet, sem előkészület, és én nagyon kiváncsi volnék azon biróságra, mely ezen tanuk alapján Mileticset elitélné. De ez nem tartozik ide; mert nem védbeszédet akarok tartani, csak azt akartam mondani, hogy nagyon sajátságos dolog az, hogy ezen vizsgálat 10 hónap alatt sincs bevégezve, és én remélem, hogy nem fog sokáig tartani és ajánlom a minister ur figyelmébe, ügyeljen fel, hogy minél gyorsabban járjon le a vizsgálat.

A mi a második pontra adott feleletet illeti, ez nagyon csiklandós dolog, s azt hiszem, hogy a t. ház nem is volt egészen kielégitve a felelettel; mert most sem tudja, hogy igaz-e az, a mit én felhoztam. Nékem tudomásom sincs és biztosithatom a t. házat, hogy Jankovicsnak[2] sincs tudomása arról, hogy ellene a vizsgálati fogság elrendeltetett. Ő egyszerüen a szolgabiró által fogságba tétetett, lehet — nem tudom, — hogy itt Budapesten, valami határozat hozatott; de ezen határozat 6 hónap lefolyta alatt sem Jankoviccsal nem közöltetett, sem ki nem hallgattatott. A mint én informálva vagyok, — a dolog ugy áll, — lehet, hogy tévedek, és ha felvilágositást nyerek, tán más véleményben leszek. Én azt gondoltam, hogy az illető szolgabiró hibás, de meggyőződtem, hogy nem hibás. A szolgabiró egyszerüen a belügyministeriumhoz jelentést tett, hogy ezen embert fogságba tette. Elmult egy hét, elmult másik hét, a szolgabiró jelentette, hogy neki nincs alapja, melyből az élelmezési költségeket fedezze; ekkor az én informatiom szerint azon választ kapta, legyen csak fogságban, majd a ministerium fogja a költségeket fedezni. Az egész historia ezen tanitóval egy falusi intrika, és hogy valóban ártatlan: ennek tanusága az, hogy miután Budapesten kihallgattatott, szabad lábra helyeztetett. Ha tehát a t. minister ur magát informáltatni akarja, talán valami ki fog derülni abból, a mit én itt mondottam.

A mi a harmadik pontra adott feleletet illeti, a minister ur azt mondá, hogy én tévedésben vagyok, hogy déli Magyarországban az elfogatások a praeventiv jellegét viselik magukon. Hiszen, hogy kell ezt értelmezni, praeventiv intézkedés? Külön vélemény lehet. Nem egyszerüen fogatik be egy ember, hanem valamit kell mondania, kell indokolni; de azért mégis az egész eljárás és a körülmények a praeventiv intézkedés jellegét viselik. Én nagyon szeretném, ha Miletics Szvetozár ügye végtárgyaláshoz jutna: akkor én ott a biróság előtt bebizonyitanám, hogy az egész eljárás ott Dél-Magyarországon a praeventiv intézkedés jellegét viselte magán. A t. minister úr azt mondá, hogy nem látja czélszerünek, hogy a vizsgálat folyamában egyszerüen beszüntettessék az eljárás. Ebben ő tökéletesen egyetért Miletics Szvetozárral, ki nekem szemrehányást tett, hogy a harmadik kérdést intéztem: mert ő azt mondá, hogy neki nem kell amnestia, neki birói elégtétel kell. De én nem is intéztem ezen harmadik kérdést Miletics Szvetozárra vonatkozólag; hanem általánosan a politikai perekre nézve, mert alkalmat akartam nyujtani a t. kormánynak, hogy ezen zsákutczából szépen kijöjjön; mert ha a dolog végtárgyaláshoz jutna, én félek Magyarország reputatiója tekintetében.

A t. minister úr azt méltóztatott felelni, hogy ha a kormány azon helyzetbe jő, hogy e tekintetben ő Felségének inditványt terjesszen elő, akkor bizonyosan csakis a köztekintetek fognak számba jönni. Ebből én azon következtetést vonom ki, hogy ezen politikai perek bizonyára a helyzettel kapcsolatban vannak és én nagyon félek, hogy képviselő társam és barátom Miletics Szvetozár még hosszu ideig fogságban fog lenni.

[2] A félév óta kihallgatás nélkül fogságban tartott csurogi tanitó (ld. I irat).

Engem az egész per, a Miletics-féle per emlékeztet Brankovich[3] Györgyre. Brankovich Györgyöt Egerben[4] 27 éven át itélet nélkül fogságban tartották, és ott meg is halt. Mikor a szerbek a kormányhoz fordultak az iránt, hogy miért tartják fogságban, a felelet az volt: Nihil mali facit, sed ratio status sic exposcit. Vagyis magyarul: Rosszat nem tett, de az állam érdeke ugy kivánja.

T. ház! Nekem reményem volt, mikor a szerb háboru megszünt, hogy Miletics Szvetozár mégis szabadon fog bocsáttatni; miután az orosz-török háboru kiütött, ezen reményem megszünt; ámbár nem foghatom fel, mily összeköttetésben lehet ez oly nagy kérdéssel, mint a keleti kérdés. Én sokszor mondottam e házban, hogy mi szerbek akarjuk teljesiteni hazánk iránti kötelességeinket, s hogy mindenkor fogjuk is teljesiteni; de önök nem akarnak hinni. Én nem fogok többé bizonyitani, de egyet mondok. A keleti kérdés oly nagy kérdés, hogy a szerbek tekintetbe nem jönnek. Most miután e kérdés oly fordulatot vett, a szerbek nem jöhetnek tekintetbe. Én mindenkor csodálkoztam, hogy tavaly a magyarok örültek a törökök sikerei felett. Hiszen éppen az ellenkezőt kellett volna tenniök: mert minden török siker orosz sikert provocált. Most már az egész dolog más stádiumban van. Sem a szerbek, sem a magyarok többé nem factorok a keleti kérdésben. Épen azért hiába volt tegnap az interpellatiókra a válasz adva, hiába a demonstratió: ez pressiót Bécsben nem gyakorol. *(Zajos ellenmondások.)* Épen ez az, a mit tegnap mondottam, hogy Bécsben az illető körökben jól tudják, hogy Magyarország parlamentjének többsége és a Cislajthán parlament többsége még nem képezi a monarchia népeinek többségét. *(Zajos ellenmondások.)*

Elnök[5]: Kérem a képviselő urat, méltóztassék a tárgynál maradni.

Polit Mihály: Csak ezt akartam mondani, mert ha politikai tekintetek vannak a Miletics-féle perben, ezt fel nem foghatom. Oroszország millió katonáival nem szorul Miletics-féle segitségre.

Végre csak egyre akarom figyelmeztetni a házat. A magyar népnek különösen kellene emlékezni, hogy sok Mileticse volt neki, és ha arra emlékszik, szem előtt kellene tartani a latin közmondást: „hodie mihi, cras tibi." *(Mozgás, ellenmondások.)*

Elnök: Méltóztatik a t. ház az igazságügyminister urnak Polyt képviselő ur interpellatiójára adott választ tudomásul venni?

A kik tudomásul veszik, méltóztassanak felkelni. *(Megtörténik.)* A nagy többség tudomásul veszi a választ.

K.

1877 aug. 26

A „Zasztava" Miletić fogságáról.

Zasztava, 1877 126. sz.[1]

Már tizennegyedik hónapja, hogy dr. Miletić Szvetozárt nemzete köréből kiragadták és vizsgálati fogságba vetették, hogy ismét a török-barát Pester Lloyd szemüvegén keresztül kisérjük a keleti dráma véres fejlődését, melyet még akkor is nehezen lehet egyes változataiban és egészében nyomon követni, ha az aranyos szabadságot élvezi az ember s nem kell a hadi és politikai helyzet igazi állapotáról egy ilyen elfogult, ellenséges és lelkiismeretlen lapból meriteni a hireket. Miletićnek ezt a keserü poharat szánták; a nemzeti küzdelem és kisértés nehéz napjaiban Miletićnek négy fal között kell Budapesten töltenie napjait, arra kárhoztatva, hogy csak a Pester Lloyd-ot olvassa és ily módon tudja meg, mi minden történik a világban és a véres Keleten.

Mikor dr. Polit egyizben a magyar országgyülésen kijelentette, hogy a Miletić elleni pör és és általában mindazok a pörök, melyeket Dél-Magyarországon egyes szerbek ellen inditottak, politikai és praeventiv intézkedések, illetékes helyről megcáfolták ezt és megmaradtak azon állitólagos véleményük mellett, hogy jogi kérdés forog fenn, Miletić és mások büntett, felségárulás miatt vannak sötét börtönbe vetve. Mindezen cáfolatok ellenére az egész világ előtt napnál világosabb, hogy a Miletić elleni pör politikai természetü s azt azon elv alapján inditották, mely szerencsétlenségre a szerb multban is alkalmaztatott, mely szerint az államrezon (ratio status) előirja a börtönt, ha az illető nem is követett el rosszat.

Aki tisztán lát és tudja, hogy milyen időben zárták be Miletićet, azt nem téveszti meg egy Ranković semmit érő vallomása, hanem csak megerősödik meggyőződésében, hogy a Miletić elleni pör kizárólagosan politikai természetü. S e meggyőződésünket megerősiti az a mód is, ahogyan az ő fogságbavetése történt. Tudjuk, hogy Miletićet a képviselői immunitás védte. Az alkotmányosság és az igazi alkotmányos élet egyik alapelvét kellett legázolni, hogy Miletićet bezárhassák. A magyar országgyülés ekkor, a szerb-török háboru megindulásakor nem ülésezett, s Tisza ugy látta, hogy az ausztria-magyarországi szerbek zászlót fognak bontani, mely alá felsorakoznak majd azok a szerb férfiak, kik hajlandók Koszovora[2] menni a szerbek régi ellensége, a török ellen.

Bár akkor még nem volt a magyar nemzetben oly nagy a törökök iránti rokonszenv, de Dél-Magyarországon — illetékes tényezők véleménye szerint — ilyen állapot nem volt türhető, mert — szerintük — nem egyezett a szigoru semlegességgel, melyet monarchiánk a szerb-török háboru alatt fenntartott. Ketté kellett vágni tehát a monarchiában élő nemzetünknek ezt a mozgalmát, erélyes intézkedésekkel kellett egyeseket megfélemliteni, másokat visszatartani, hogy testvér a testvérnek ne menjen segitségére. S igy adatott ki Tisza ismert rendelete, mellyel magára vállalta a felelősséget a magyar országgyülés előtt az alkotmány megsértéséért, hogy Miletićet fogságra vessék. Ismeretes, hogy ezután mi minden következett. Óriási harc Keleten, ágyudörgés a Balkánon. Miletićet sem lehetett ugy fogságba vetni, hogy fogságára a közömbös feledés fátylát boritsák. A magyar országgyülés utólag jóváhagyta a kormány lépését, talán abban a meggyőződésben, hogy ily módon hazájának szolgálatot tesz, nem gondolva arra, hogy ezzel az alkotmányos szabadságra veszélyes precedenst teremt s hogy saját kezével aláássa azt az épületet, melyre a magyar büszkén hivatkozott a külföld előtt. Az országgyülés azt hitte, hogy ezzel a nagy politikai tettel az államot megmenti a forradalomtól és zavargásoktól. A valóságban azonban sulyos politikai hibát követett el s mindezt azon helyzet téves és helytelen ismerete miatt, mely valójában az ausztria-magyarországi szerbek között fennállott.

Ezután hosszas és kinos vizsgálat következett. Sok tanut hallgattak ki, az iratok ide-oda küldettek és elvesztek. Az is megtörtént, hogy egy tanuvallomás, nem tudni kinek a hibájából, csaknem négy hétig elintézetlenül feküdt a magyarra való forditás végett. Valóban kinos vizsgálat [ez], nemcsak a vádlottra, hanem a magyar igazságszolgáltatás jó hirneve miatt is. De mit tegyünk, ha mindezt megköveteli a ratio status?

[3] *Branković* György (1645–1711). Magát a szerb despoták leszármazottjának és törvényes szerb fejedelemnek neveztette, amiért I. Lipót elfogatta és Éger várába záratta. Fogságában irta meg később igen népszerűvé vált szerb krónikáját.

[4] *Éger* (cseh. Cheb), város Csehország északnyugati részében.

[5] Ghyczy Kálmán.

[1] A közlemény eredeti címe: Miletićev zatvor.

Rigómező. Utalás az 1389. évi tragikus kimenetelü rigómezei ütközetre.

A szerb nemzet ebben az országban az egész idő alatt azt kérdezte tőlünk: mi van Miletić-csel? Mikor fogják szabadonbocsájtani. Nem adhattunk természetesen hiteles és óhajtott választ, mert nincsenek mérvadó adataink a Miletić elleni eljárás megitélésére vonatkozólag. S minthogy a keleti kérdés mindinkább véres arányuvá, majd szerb kérdésből szláv kérdéssé vált, s e mellett a magyar nemzet török-barátsága is megnövekedett és virult, — a mi szemünk előtt is mind világosabbá és határozottabbá lett — magyar szempontból — az állami érdek. Az ügy ilyen fejlődése természetesen nem segitette elő Miletić mielőbbi szabadonbocsátását s ezért kellett türelmetlen nemzetünket türelemre inteni, bizván a szerb ügy biztos győzelmében, a szerencsés befejezésben, melynek végül be kell következnie. Igy ment ez valameddig. De mindennek meg van a maga határa. S így van az emberek, s a nemzet lelkiállapotában is. Miletić ügyében nemzetünk türelmének is meg vannak a határai és leverten halljuk, hogy a vizsgálat be lett fejezve s a türelem is végére jár. A nemzet ma már nem azt kérdi: mi van Miletićcsel! hanem: meddig még így?

Mint a nemzeti gondolatok és érzelmek hü tolmácsai, publicisztikai kötelességünket teljesitjük, amikor a magyar kormánytól azt kérdezzük: meddig fog tartani Miletić fogsága, meddig lesz a szerb nemzet legtekintélyesebb tagja nemzetétől elválasztva meddig lesz megtiltva az országgyülés képviselőjének, hogy semmiség miatt kötelességét ne teljesithesse az országgyülésen? Mindezen kérdéseket a ratio statusra tekintettel tettük fel. Meddig lesz így?

L.

1878 jan. 15

Miletić Szvetozár védőbeszéde a budapesti törvényszék előtt.

Národnie Noviny 1878 jan. 17 7. sz.[1]

Tisztelt biróság! Barátom és védőm[2] kiváló beszéde után már csak kevés mondanivalóm maradt.

Az államügyész azt állitja, hogy felségsértő működésemet már több év óta folytatom. Mióta? Nem akartam azzal dicsekedni, hogy Deák Ferenc 1860-ban, mikor bemutattak neki, azt mondta: „Vérmes szerb, de jó hazafi", de igazolásomra és mindazok becsületének a megvédésére, akik engem bizalmukkal tiszteltek meg, hivatkoznom kell erre a már képviselőm-emlitette tényre. Az államügyész az 1860. és 1866. évekről megfeledkezett.

Ezek voltak a vizsga évei. Mindnyájan tudjuk, milyen nagyon fontos volt, hogy minden nemzetiség összetartson az alkotmányos viszonyok kivivásáért. Ha nem volt döntő — mert a magyar törzs minden politikai és anyagi túlereje mellett mégiscsak a külpolitikai helyzetnek kellett eljönnie, hogy az alkotmányosságnak a győzelem kivívassék — ha mondom, nem is volt döntő, mégsem volt kicsinység a magyarországi szerbek akkori viselkedése. A feudális-arisztrokratikus viszonyok Magyarországon és az a tény, hogy a szerbek többsége a katonai határőrvidéken és Dalmáciában lakott, okozta, hogy

[1] A közlemény eredeti címe: Reč obžalovaného dr. Miletića. — A vádlott dr. Miletić beszéde
[2] Polit Mihály.

a magyarországi szerbek Bécs felé-hajlása hagyományossá vált. Az államügyész az 1848-as évet említette. Ezt a mementót tudomásul veszem és azt válaszolom: Az 1848-i év ellenére sikerült nekünk a szerb nemzetben olyan gondolkodást teremteni, amely nagyon, nagyon hasznos volt a magyar alkotmányosság visszaállítására. És ez nem volt könnyű feladat.

Nem az állam méltóságai, nem a nagy és hatalmas urak hívták elő ezt a gondolkodást, hanem egész uj férfiak voltak azok, akik megharcolták ezt a nehéz harcot felfelé Schmerlinggel szemben, lefelé pedig a hagyományos előítéletekkel szemben. A célt elérték és — akkor valaki „jó hazafi" volt. De mikor az 1868. év után hű maradtam felfogásomhoz és a szerb nemzethez intézett tanácsomhoz: „Járjunk az alkotmányos úton", mikor ez a valaki be akarta váltani a szavát, akkor további nyolc év után mint „hazaárulót" és „felségsértőt" a vádlottak padjára ültetik!

(A szónok itt megilletődve megáll — azután folytatja:)

Eddig senki sem talált rajtam foltot. Az országgyűlésen, ahol szavaimat sohasem fogadták szívesen, — személyi kérdésektől eltekintve — még csak rendre sem utasítottak; a legutóbbi nyolc évben szóval, tollal és a közéletben sokat működtem, de bűntettet sohasem fedeztek fel nálam. Vajjon az állami hatóságok mostani vádja nem saját szegénységük bizonyitéka-e? Vajjon voltak-e valaha velem szemben elnézők? Sohasem tudtak ellenem bármit is felhozni, amig nem akadt „Oates",[2] egy hamis tanu, akit Macaulay[3] korának szörnyeként fest le. Rankovićra akadtak, hogy bűntettel vádolhassanak.

(Itt Miletić áttért az államügyésszel való alapos és szakszerű ellenvetésre a vele szemben alkalmazott törvény értelméről és magyarázatáról. Egész rendkivüli látvány volt, ahogy ez az ősz ember a gyertya fénye mellett nagy foliánsokban lapozott a kis asztalon, megmagyarázva a törvények latin szövegezését. Ugy tetszett, mintha tudósok vitájáról volna szó.)

Ha bármilyen bűntettet elkövettem, büntessenek meg, ennek, vagy annak, vagy semmilyen törvénynek az alapján; már mondtam egyszer, mikor az országgyűlésen szó volt az 1868-i, a szomorú topcsideri gyilkosságról: ha a gyanunak csak árnyéka is esik rám, adjanak ki, ha fel is kéne akasztani.

Az ügyész mindig rosszhiszeműségről beszél. De hol van a tett, mert a tett az a fókusz, amelyben a rosszhiszeműség tükröződik. — Az államügyész összeesküvőnek tart engem és belgrádi tartózkodásomat összeesküvésnek. Hogy van hát akkor, hogy az összeesküvés többi résztvevőjével semmi sem történt, hogy ezek az állítólagos résztvevők ide, a zárótárgyalásra teljesen szabadon jöttek, mint tanuk? Hol itt az összeesküvés, mikor egyedül ülök a vádlottak padján? Vagy bebizonyított összeesküvés ez és akkor mindenkit meg kell büntetni, vagy pedig csak annak a bizonyos Rankovićnak a találmánya, aki el tudja mesélni, hogy felségsértő beszédemet a banketten a következő szavakkal kezdtem: „Adja az Isten."

Amilyen könnyü szivvel viseltem el 18 hónapos szenvedésemet, olyan könnyen tudom a tekintetes biróságra rábizni sorsomat!

[2] *Oates* Titusz (1649—1705) hirhedt kalandor, 1678-ban az angol katolikusokat összeesküvéssel vádolta. Hamis vádja alapján sok ártatlan embert kivégeztek.
[3] Th. B. *Macaulay* (1800—1859) angol történész.

M.

1878 jan. 20

Mocsáry Lajos vezércikke: „Miletics elitéltetése“.

Egyetértés, 1878 20. sz.

Az egész ország birálja a budapesti kir. törvényszék itéletét, nincs semmi ok, miért ne szólhatnánk róla e téren is. Részünkről csak sajnálatunkat fejezhetjük ki a fölött, hogy Miletics öt évi börtönre itéltetett, mert nem láthatjuk, hogy meg volna a felségsértés, helyesebben hazaárulás tényálladéka. Csak egy tanúnak, Rankovicsnak, vallomásából lehetne ilyet megállapitani; a másik tanú Timárcsevics mondja ugyan, hogy Miletics emlitette beszédében azt, hogy a magyarországi szerbek 20—30.000 önkénytessel fogják Szerbiát segiteni, de nem vallotta azt, hogy Miletics ezen önkénytesek kiállitása s akadálytalan átmenete végett Magyarországon felkelést inditani mondott szükségesnek; erre nézve Timárcsevics csak annyit mond, hogy Miletics toasztja után beszéltek Belgrádban egy ily esetleges felkelésről. Arra munkálni, hogy magyarországi szerbek menjenek segitségére fajrokonaiknak, nem felségsértés. Az itélet indokolása erről maga is csak annyit mond: „ezen izgatások folytán többek, egyenesen a törvények megszegésére hivattak, midőn megfeledkezve hadkötelezettségökről a szerb hadsereghez átszöktek".

Az tehát, hogy Miletics belgrádi beszédében az illetőket felkelés előidézésére szólitotta volna föl, csak egy tanu, t. i. Rankovics által állittatott, s igy a hazaárulás bűntényének „megkezdése" ellene bebizonyitva nincs. A Jovannovicsnál talált névjegy által bebizonyitottnak állittatik az, hogy Miletics tényleg befolyt az önkénytesek toborzásába. Ám legyen, de itt sincs bebizonyitva, hogy habár közvetve felkelésre lázitott volna s Jovannovics müködése nyomán semmi lázadási kisérlet sem mutatkozott. Ép oly kevéssé tesznek erről bizonyságot a levelek; a „Zasztava" czikke s a Miletics érmék a törvényszéki indokolás szerint se képezik a vád alapját.

Igenis be van bizonyitva — hát hiszen erre nem kellettek se tanuk, se bünjelek — hogy Miletics minket magyarokat nem szeret, hogy egy nagy Szerbiáról álmodozik, melynek kiegészitő része lenne a serbische Woywodschaft és a Temes[ch]er-Banat[1] is; ki van mutatva, hogy egy ily Szerbiának létrejötte érdekében, szóval, hirlap utján, uton-utfélen agitál. De ezért őt felségsértés bűntényében elmarasztalni nem lehet, mert eddigi érvényben álló törvényeink szerint csak azt lehet hazaárulásban elmarasztalni, ki az állam ellen nyilvánosan felkel, qui se publice contra statutum publicum erigit. Ezután, majd ha életbe lép az uj büntető codex, igenis lehet tetszés szerint elitélni Mileticset vagy bárkit, mert e codex 172.[2] és 173. szakaszai szerint, 2 évi fogságra itélhető lesz az, ki valamely nemzetiséget a másik ellen izgat, valamint 5 évig terjedhető fogsággal lesz büntethető az, ki az alkotmány egyes intézményei, a monarchia másik államával fennálló kapcsolat, a magyar államhoz tartozó országok közt fennálló állam-közösség, a delegatió stb. ellen lázit!

Hogy tanácsos lesz-e azután is akként élni a törvénnyel, hogy a békés uton alkotmányos eszközökkel izgató vagy lázitó (mindegy az uj törvény nyelvészete szerint) nemzetiségi agitátorokat két vagy öt évre itéljék, az más kérdés. Bajos lesz akkor is, mert nagyon sokan vannak. S ha ezen uj törvényeket anticipálva itélték el Mileticset, akkor ezeket kellene még elfogni, s elitélni, mert fájdalom, ezek vannak, kik hasonló bünben leledzenek. Kiválasztani egyet a sok közül — ez lehet politika — már a milyen — de nem igazságszolgáltatás.

E percben azonban még nem lépett életbe azon uj törvényhozói bölcsesség, mely, mint a büntetőtörvény indokolása mondja „felkeresi a büntetteket valódi forrásuknál, hogy akadályozza azon szenvedélyek terjedését, melyek fokozásából származtak a forradalmak és lázadások;" ma még őseink együgyü felfogása van kifejezve a törvényben, mely szerint csak cselekvényeket, csak bebizonyitott büntényeket lehet büntetni; most tehát még ehhez kell alkalmazkodnunk.

Miletics elitéltetése csak egy politikai actus. A kormány azon időben, midőn Tisza szeretett üstökénél fogva előrántani, minden alkalmat dörgedelmes fenyegetőzésekre a nemzetiségek ellen; (most ezzel ugy látszik alább hagyott) jónak látta Miletics elfogatásával s hozzá a képviselői immunitás megsértésével producálni erélyességét. Feltünő az összefüggés a kormány azon ténye s a meghozott itélet közt. Ennek indoklása azt mondja, hogy „Magyarország déli vidékein folytatott titkos üzelmek eredménye csak a jelen bünügy meginditása által gátoltatott meg." Azt hisszük, téved a törvényszék, mert ha oly nagy lett volna a veszély, azt bizony ezen egy elfogatás nem háritotta volna el. — Ugy látszik a veszély nem volt nagy, a mi mindenesetre örvendetes jel és ép ezért felesleges volt és felesleges most ezen egész Miletics féle politikai actus. Ez alkalommal nem tartották szükségesnek vagy czélszerünek Bécsben szinre hozni ellenünk a nemzetiségi actiót, a nélkül pedig nem lehet tőle tartani. Ha valahol, most bizony erős felhivás feküdt a körülményekben arra, hogy a szerbek nemzetiségi érzelmei fellobogjanak, és hát a mint látjuk, — s erre a Miletics pör actái is szolgáltattak bizonyitványokat — elég csendesen és higgadtan vették az egész dolgot. Hát ugy látszik, hogy szép dolog az a nemzetiségi rajongás, de nem tagadható a létező állapot inertiájának s azon reflexiónak erős hatása sem, hogy annak a Szerbiának állampolgára lenni utóvégre se oly valami nagyon kecsegtető dolog s volna mód abban, hogy az ember megélhessen ugy is, mint Magyarország polgára. Erősitsük meg e nézetben szerb honfitársainkat; bizonyitsuk be, hogy Magyarországon törvény és igazság biztos pajzsa a polgári szabadságnak. Respectaljuk ne csak betüjét, de szellemét is azon egyetlen bölcs törvénynek, melyet a közösügyi korszak fel tud mutatni, a nemzetiségi törvénynek. Sok kifogás van a legujabb időben e törvény ellen, sokat emlegetik, hogy hiába hoztuk, nincs érette elismerés. Mindegy; azt mondá Luther Márton: féld Istent, cselekedjél jót, ne félj senkitől. Bármit mondjanak is a nemzetiségek, a bölcs politikának, a nagylelküségnek e nagy tényét nem tagadhatják, s nem vonhatják ki magukat annak benyomása alól. Nem sokkal kisebb fontosságú tény lesz most, ha a nagy port felvert ügyben kimutatjuk: egyrészről hogy nincs okunk félni Mileticstől, másrészről azt, hogy se bosszu, se semmiféle tekintet nem térit el a szoros törvényes igazság utjáról.

Fellebbezzük a Miletics itéletét.

Mocsáry Lajos.

[1] Szerb Vajdaság és Temesi Bánság.

[2] A rövidesen életbelépő, Csemegi szerkesztette büntetőtörvénykönyv (1878: V. tc.) említett szakasza, melynek elfogadása ellen Mocsáry a törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásakor is tiltakozott (ld. Képv. Napló 1875—78 XIII. 376—80. l.), lett a későbbi nemzetiségi pörök „jogforrása".

N.

1878 jun. 26

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése a pesti törvényszék fenyítő osztályának kérvénye tárgyában, mellyel a Miletić Szvetozár országgyűlési képviselő ellen hozott harmadbírói ítéletet hiteles alakban közli.[1]

1875–78. évi Képv. Ir. XXVI. 260–261. l.

A mentelmi bizottság e kérvényt 1878. évi junius 26-án tartott ülésében tárgyalván, véleményes jelentését a következő inditványban terjeszti a t. ház elé:

Adja ki a tisztelt ház az e tárgyra vonatkozó iratokat az összeférhetetlenségi bizottságnak illetékes elintézés végett.

Indokolás

Fogva lévő dr. Miletics Szvetozár országgyülési képviselő mentelmi jogának, a ház 1876. évi október hó 9-én történt felfüggesztése után, — a budapesti kir. törvényszék fenyitő osztálya, 1878. évi január 15-én, 505. sz. a. hozott itéletével nevezett képviselőt az 1715. évi VII. t. cz. értelmében a felségsértés büntettében mondta ki bünösnek s ezért — befogatása napjától, az az 1876. évi julius 5-étől számitandó öt évi börtönbüntetésre itélte s az eljárási és élelmezési költségek megtéritésében marasztalta.

Ez elsőbirói itéletnek mind vádlott, mind a kir. ügyész részéről történt fellebbezése folytán, a budapesti kir. itélő tábla, 1878. évi márczius 20-án 4.354. sz. a. hozott itéletével, az eljáró kir. törvényszék itéletét helybenhagyta.

E másodbirói itéletnek mind vádlott, mind a kir. ügyész részéről történt fellebbezése folytán a m. kir. Curia, mint legfőbb itélőszék, 1878. évi május 9-én, 2.846. sz. a. kelt itéletével a budapesti kir. itélőtábla itéletét helybenhagyta.

Ezen hiteles alakban közlött itéletek szerint tehát dr. Miletics Szvetozár országgyülési képviselő, illetékes biróságai által jogerősen van elitélve: 1876. évi julius ötödikétől számitandó öt évi börtönbüntetésre.

Ezen ténykörülmények megállapitásával a mentelmi bizottság e kérdésre nézve illetékességét kimeritette...

137.

1876 aug. 18

Tisza Kálmán, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök közli az érdekeltekkel a szász comes személyében történt változást.[1]

B. M. eln. 1876 – III – 4096.

Fogalmazvány

Conrád Mór szász ispánnak

Ő cs. és apost. kir. Felsége, f. hó 8-án kelt l. f. elhatározásával, az 1876: XII és XXIII t. czikkek folytán tett előterjesztésemre, (Czimet) szászispáni állásától legkegyelmesebben fölmenteni méltóztatott.

[1] Az irat egykoru címe.

[1] Wächter Frigyes nem hiába védte meg szász képviselőtársaival szemben a Királyföld rendezéséről szóló kormányjavaslatot, „lojalitásáért” csakhamar megkapta a jutalmat. Ő az első névleges szász „comes”, aki — az 1876: XII. tc. értelmében egyben Szeben megye főispánja is. Ettől kezdve a szász comesi cím jelentőségét veszti, olyannyira, hogy 1886-ban a szebeni főispánná kinevezett gr. Bethlen András is elnyerhette azt.

Miről (Czimedet) egyelőre azon felhivással értesitem, hogy a szászispáni hivatalos ügyeket, az ugyanazon l. f. elhatározással Szeben megye főispánjává kinevezett s egyuttal a szászispáni czimmel felruházott Wächter Frigyesnek átadni s ezzel a felmentéssel kapcsolatos netáni egyéb teendők iránt értekezni, s az átadás megtörténtéről engem értesiteni sziveskedjék.

Végül megjegyzem, hogy a legfőbb itélőszékhez biróvá leendő kinevezése végett a kellő intézkedés már megtétetett.

B. P. 1876 18/VIII.

2.

Wächter Frigyes országgyülési képviselőnek

Ő cs. és apost. kir. Felsége f. é. aug. 8-án kelt l. f. elhatározásával, előterjesztésem folytán (Czimedet), az 1876: XXIII t. cz. folytán alakult Szeben megye főispánjává kinevezni, s egyuttal, az 1876: XII t. cz. 2-ik §-a alapján a szászispáni czimmel is l. k.[2] felruházni méltóztatott.

Midőn erről (Czimet), — hazafiui üdvözlettel értesiteném, egyúttal a megye közgyülése előtt leteendő eskü mintáját idezárva küldöm.

Ide mellékelve küldöm az ugyan ezen kineveztetésről szóló, a nevezett megyéhez intézett rendeletemet is azon felhivással, hogy ezt, annak idején, az alakuló uj megyének az első közgyülésen bemutatni sziveskedjék.

Sziveskedjék továbbá (Czimed) a szászispáni hivatalos ügyeket Conrád Mór volt szász ispántól mielőbb átvenni, vele (Czimednek) a szászispáni czimmel lett felruházásával kapcsolatos egyéb intézkedések végett értekezni s a hivatalos ügyek átvételének megtörténtéről engemet, annak idején értesiteni.

Végül megjegyzem, hogy főispáni állásával összekötött 3500 ft évi fizetése az eskü letétele után fog utalványoztatni.

B. P. 1876 18/VIII.

138.

1876 szept. 23

Ujfalussy Miklós szörénymegyei kir. biztos jelentése Tisza Kálmán belügyminiszternek a Doda Traján tábornok irányítása mellett működő nemzetiségi mozgalom tárgyában

B. M. eln. 1876 – III – 4985.

131/1876 — Szörény megye királyi biztosától

Nagyméltóságu Elnök,
Belügyi Minister Ur!

Brankovics János karánsebesi volt polgármesternek a f. évi april 4-ről 14.633 szám alatt kelt rendelettel velem közlött előterjesztésében emlités tétetik a Doda Traján

[2] Legkegyesebben.

[1] A volt katonai határőrvidék „polgárositásakor” alakult Szörény-megye kir. biztosának jelentése érdekes adalék a karánsebesi román nemzeti párti képviselő politikai szerepléséhez. Doda tábornok 1873 őszén a határvidéki választásokon egyéb lehetőség hijján a helybeli Deák-párti szervezet támogatásával lépett fel, de választói programbeszédében élesen szembehelyezkedett a kormányzattal. Ettől kezdve a kormány állandóan figyeltette és pörbefogni igyekezett a román politikust, de ez csak 11 évvel később, 1887 őszén, az emlékezetes Doda-pörben következett be.

cs. kir. nyugalmazott tábornok vezetése alatt ezen megye kebelében müködő nemzetiségi párt izgatásairól.

Itteni müködésem alatt a lakosság, de különösen a vezető egyének politikai magatartását folytonosan figyelemmel kísértem, és kisérem — küldetésem egyik legfontosabb részét képezvén az, — és e tekintetbeni észleleteimet a következőkben vagyok szerencsés közölni Excellentiáddal.

Teljesen megvagyok arról győződve, hogy e megyében román nemzetiségi párt létezik, mely magában foglalja — alig megemlithető kivétellel — a megye összes román ajku lakosságát, kik már Doda Traján cs. kir. nyugalmazott tábornokot is nemzetiségi program mellett választották képviselővé.

Ezen férfiuval személyesen is több izben érintkeztem, de közvetett úton is folytonosan értesültem magatartása felől; — és azt tapasztaltam: miszerint ő sok oldalú képzettséggel biró, társadalmilag művelt egyén, — s mint e megyének szülötte, és a tábornoki rang birtokosa, büszkeségét képezi a volt határőr lakosságnak, teljes mértékben birja bizalmát, és ekként politikai intentióit képes az előtt megkedveltetni, és támogattatni; — azonban éppen képességeinél fogva nemzetiségi irányu müködését oly óvatossággal tudja vezetni, hogy őt izgatással vádolni, annál kevésbé azt reá bizonyitani nem lehet; — és ezen észleleteim és tapasztalataim következtében állithatom, hogy Brankovics János volt polgármesternek kitétele és vádja, ha szinte valóságon alapulna is, nem bizonyitható, és igy a kétségtelen alapokat nélkülözi.

Én Brankovicsot Excellentiádhoz intézett felterjesztésének tanusitására négy szem között bizalmasan felszólitottam, mire is tőle azon bizalmas nyilatkozatot nyertem, miszerint előadott állitása teljes hitelt érdemel ugyan, de azt világos adatokkal támogatni Ő sem lenne képes.

Mindezeknek következtében részemre más teendő nem maradott fen[n], mint ezen egész ügyet éber figyelemmel kisérni, és minden lehetőt elkövetni, hogy a netalán létező intentióknak meghiusitására erkölcsi uton gátokat szabjak, és a megyei tisztviselők hazafias müködése által a népben a haza, alkotmány és kormány iránti bizalmat erőre emeljem, és az ellen törekvéseket meggyengitsem; — ha azonban az alkotmányellenes törekvések — a hazafias tényezők müködése daczára is — feltünő mérveket öltenének, mihelyst azok felől, hiteles tudomást nyerendek, nem fogok késni azokról Nagyméltóságodat haladék nélkül tudomásba helyezni; — a fen[n]ebb mondottakban leli indokát ezen jelentésem ily későre nyult előadása is.

Mély tiszteletem nyilvánitása mellett maradtam

Kelt Karánsebesen 1876 Szept. 23.

alázatos szolgája
Ujfalussy Miklós s. k.

139.

1877 ápr. 17

Minisztertanácsi határozat a gör. kel. szerb egyház és kongresszusra vonatkozó ügyeknek a miniszterelnök hatáskörébe tartozásáról.[1]

M. T. 1877: XVIII/1.

A *ministerelnök* úr előadta, hogy a görög-keleti szerb egyházi ügyek elintézése körül követendő eljárást illetőleg némely kérdés hozandó tisztába, melynek megbeszélését czélszerűnek tartotta mostanra halasztani, a midőn a tanácskozásban a horvát bán úr is részt vehet.

Az előadó ministerelnök úr ugyanis tapasztalván, hogy az emlitett ügyek elintézésénél követendő eljárásra nézve különösen azon tekintetben, hogy mely kormányhatóság van hivatva egyes concret esetekben határozni, bizonytalanság uralkodik, egy felmerült eset alkalmából az eljárás szabályozása és az illetékességi fórumok megállapitása végett a gör. kel. szerb egyházi ügyeknél érdekelt kormányhatóságokat eszmecserére hivta fel.

Nézete a szőnyegen lévő kérdésre nézve az, hogy tekintve a gör. kel. szerb egyház egységét s az e részben fe[n]nforgó sajátságos viszonyokat, melyeknél fogva nem lenne czélszerű, hogy az arra vonatkozó ügyekben 3 különféle kormányhatóság különböző elvek szerint intézkedjék, a gör. keleti szerb egyház és congressus felett a főfelügyeletet csak egy kormányhatóság gyakorolhatja, s az idevágó ügyekben a szükséges egyöntetűség megóvása végett csak egy kormányhatóság intézkedhetik, mely elv az 1875. évi május hó 14-én kelt legfelsőbb rendeletben[2] is következetesen érvényesitve lett.

Az imént idézett legfelsőbb rendelet ezen felügyelet gyakorlásából folyó teendőket, a magyar ministerelnökre bizza, ennélfogva a congressusnak, vagy a congressusi választmánynak, a congressusi ügyekre vonatkozó felterjesztéseit és jelentéseit átvenni, azok felett határozni, Ő Felségéhez felterjesztéseket tenni s általában a congressussal szemben Ő Felsége legfelsőbb felügyeleti jogát érvényesiteni, s az államhatalmat képviselni csak is a ministerelnök lehet illetékes és erre vonatkozó intézkedései, a magyar korona összes országaira érvényesek.

Ugyanez áll azon egyházi administrativ természetű ügyekre nézve is, melyekben az 1875. évi május hó 14-iki legfelsőbb rendelet 33-ik §-a értelmében a magyar ministerium megsemmisitési joga fen[n]tartatott.

[1] A szerb egyházi és kongresszusi ügyek a közölt minisztertanácsi határozatig három tárca: a vallás és közoktatásügyi minisztérium, a belügyminisztérium és a miniszterelnökség ügykörébe tartoztak. Ettől kezdve a vonatkozó ügyekben való döntés a miniszterelnököt illeti meg. — Itt említjük, hogy Miletić bebörtönzése után a szerb kongreszusi egyházi párt a szubvencionált szerb lapokban, de a magyar sajtóban is (ld. *Pesti Napló* 1876 161. sz.) támadásokat intézett a korábban Miletić körül szervezkedő kongresszusi világi párt ellen. A Miletić-ügy alakulása elősegitette az ortodox felső klérus térnyerését: 1879-ig lezajlik a vezető nélkül maradt kongresszusi világi párt széthullása, majd az abszolút egyházi hierarchia (Angyelić) uralomra jutása.

[2] Ld. 128. sz. irat.

140.

1877 dec. 18

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 32.215/1877 sz. szabályrendelete Bács-Bodrog, Temesvár, Torontál, Krassó és Szörény megyék tanfelügyelőihez a volt határőrvidék területén lévő népiskolák ügyeiről, a tanitók jogviszonyairól és a népiskolák igazgatásáról.[1]

Rendeletek Tára 1877 778–780. l.

Ő császári és Apostoli királyi Felsége, 1877. évi október hó 16-án kelt legfelsőbb elhatározásával, a volt magyar határőrvidék területén lévő népiskolák oktatási ügyeiről, a tanitók jogviszonyairól és a népiskolák igazgatásáról — az 1871. évi junius hó 8-án kelt legfelsőbb elhatározással kibocsátott szabályrendeletek hatályon kivül helyezése mellett — újabb szabályrendeleteket kegyeskedett kibocsátani.

Eme szabályrendeletekből egy példányt a czímnek oly felhivással küldök le, hogy azokat behatóan tanulmányozza és segédszemélyzetével is tanulmányoztassa, a benne foglalt utasitások végrehajtásáról gondoskodjék, a küldött példányokból pedig kettőt saját személye és hivatala részére megtartván, a többit 15 kr. beszédése mellett a községek közt ossza szét, s a nyerendő összeget, illetőleg a netalán fen[n]maradó példányokat ide terjessze fel.

Az esetben ha a küldött szabályrendeletek a hatósága alatt álló községek számára nem volnának elégségesek, tegyen hozzám azonnal jelentést : hány példánynak leküldése volna még szükséges ? miután okvetlen kivánatos, hogy a kérdéses szabályrendeletek az érdekelt volt magyar határőrvidéki községek számára legalább egy-egy példányban megszereztessenek.

Most, midőn a szőnyegen forgó szabályrendeletek czímnek annyi módot szolgáltatnak, és eljárásában annyi erőt nyujtanak rendelkezései érvényesitésére, elvárom és megkövetelem, hogy a népnevelés ügyét mindenekelőtt tapintatosan, azonban ott, a hol szükséges, erélyesen is fejleszteni és előmozditani, s e czélra szolgáló munkálkodásaiban minden irányban biztos sikert fog felmutatni.

A kérdéses szabályrendeletek végrehajtására vonatkozólag az illetékes közigazg.[atási] bizottsághoz egyidejüleg intézett rendeletemből az irányelvekre nézve czimed bővebb tájékoztatást nyerend ; figyelmét ezuttal tehát csak a következőkre hivom fel :

1. Azon felterjesztéseiben, melyek a volt magyar határőrvidék területén levő iskolák ügyeire vonatkoznak, a külzeten kitüntetendő „Határőrvidéki iskolai ügyben."

2. Tanterv a mindennapi és ismétlődő elemi iskolákra vonatkozólag az 1877. évi augustus hó 26-án 21,678. sz. a. kelt ministeri tanterv; a felső népiskolákra nézve pedig az 1870. évi 46. t.-czikk 1. §-ának e) pontja, illetőleg az országgyülés képviselőházának 1872. évi 4952. sz. a. kelt végzése alapján 1872. évben kibocsátott ministeri tanterv.

[1] Két és fél évvel Miletić — 1875 ápr. 21-én beterjesztett — törvényjavaslata után, melyben az 1868. évi népiskolai törvény kiterjesztését kérte a határőrvidékre, Trefort megküldi a volt határőrvidék tanfelügyelőinek a közölt szabályrendeletet. A szabályrendeletből, de kivált az alaprendelet idézett szakaszaiból (26. és. 27. §§) kitűnik, hogy a közoktatásügyi kormányzat a rendezetlen viszonyu határőrvidéken már ekkor érvényesíteni igyekszik az erőszakos nyelvi terjeszkedés módszereit, melyeket Trefort az 1879. évi első „iskolatörvényben" (1879 : XVIII. tc.) „törvényesitett". A határőrvidékek ügyével egyébként a szabályrendelet életbelépésének hónapjaiban egy képviselőházi iromány is foglalkozik. Az országgyűlés horvát képviselői ekkor nyújtják be határozati javaslatukat a képviselőháznak a horvát-szlavon határőrvidék Horvát-Szlavonországhoz történő végleges bekebelezése tárgyában (1875–78. évi Képv. Ir. XX. 308. l.).

A műveldék tantervére nézve az oktatási ügyről szóló szabályrendelet 58. §-a, — az ismétlő oktatás helyett az iparos tanonczok számára majdan felállitandó tanfolyamokra vonatkozólag pedig az általam kibocsátandó min. tanterv irányadó.

Megjegyzem azonban, hogy mindezen tantervek alkalmazásánál az oktatásügyről szóló szabályrendeletnek az állam hivatalos nyelvét kiváló gondban részesiteni rendelő 26. §-ára,[2] mind pedig a vidéki és helyi viszonyok által indokolt házi iparbeli oktatás teljesitésére kiváló figyelem és gond forditandó.

3. Tankönyvekül a volt magyar határőrvidék területén lévő népiskoláknál csak a ministeriumok által eddig ajánlt, valamint a jövőben ajánlandó tankönyvek használhatók; kéziratokat azonban a tanitóknak használni nem szabad.

Ha azonban czímed valamely eddig használatban lévő tankönyvnek elfogadását, illetőleg kéziratnak kinyomatását szükségesnek látná, ez irányban szabályszerü felterjesztést tegyen.

4. Gondoskodjék czímed arról, hogy a jelenleg alkalmazásban levő nyilvános iskolai tanitók, a tanitók jogviszonyairól szóló szabályrendelet 10. §-ban előirt esküt, a községi iskolaszékek ujjáalakulása után, letegyék, s azok minősitvényi táblázata — melyben koruk, vallásuk, nős vagy nőtlen állapotuk, végzett tanulmányaik, eddigi szolgálataik, nyelvismeretük, fizetésük, valamint amaz iskolánál, melynél jelenleg müködnek, az oktatásügyről szóló szabályrendelet 26. §-ban foglaltak folytán tanitandó nyelvek kitüntetendők, — a fennebbi eskü letétele napjának megemlitésével ide felterjesztessék.

5. Ügyeljen arra, hogy a tanitók a közigazg.[atási] bizottság engedélye nélkül a tanitóság mellett semminemü teendőket ne végezzenek, pótoktatást az iskolai épületben ne tartsanak, s a megyei tanitói testületbe belépjenek.

6. Gondoskodjék arról, hogy a nyilvános népiskolák mellé iskolai könyvtár állittassék fel; ennek javadalmazására minden elemi (mindennapi és ismétlő iparos) és műveldei tanulótól 25, továbbá minden felső nép- és polgári iskolai tanulótól 50 kr. szedendő be.

Végül figyelmeztetem czímet, miképp az oktatásügyről szóló szabályrendelet 27. §.[3] értelmében az illető hitfelekezetek egyházi főhatóságainak ugyan jogukban áll a vallásoktatáshoz megkivántató tankönyvek iránt nálam javaslatot tenni, mindazonáltal a 26. §. értelmében mulhatatlanul megkivánom, hogy a szó szoros értelmében vett hitoktatás azon nyelvek egyikén teljesittessék, melyek tanitására amaz intézet jogositott, melynél a hitoktatás teljesitendő.

Budapest, 1877. évi deczember hó 18-án.

Trefort Ágoston s. k.

[2] A hivatkozott §. szövege a következő :

„26. §. Az oktatási nyelv elvileg a gyermekek anyanyelve, azonban az állam hivatalos nyelvének alapos taníttatására kiváló gond fordítandó.

Az oktatási nyelv és a mennyiben ez nem az állam hivatalos nyelve volna, az állam hivatalos nyelvén kivül még más nyelveknek tanitása felett az illetékes közigazgatási bizottság meghallgatása után a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister határoz, a midőn is az egyik vagy másik nemzetiségnek többsége tekintetbe veendő. (Rend. Tára. 1877 790. l.)

[3] 27. §. A népiskolák használatára kijelölt tankönyvek megválasztási joga a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumot illeti, az illető hitfelekezetek egyházi főhatóságainak azonban jogukban áll a vallásoktatáshoz megkivántató tankönyvek iránt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumhoz javaslatot tenni. (Rend. Tára 1877. 790. l.)

141.

[1878 máj-jun.]

A szász néppárt 1878. évi programja.[1]
(Szervezeti terv[2]*)*

1.

Az országgyülési párt, melyet ezidőszerint szász képviselők képviselnek az utóbbiak összes választóiból és az ezekkel azonos gondolkodásuakból áll.

2.

A pártnak elsősorban az a feladata, hogy az országban lévő polgárság szellemi és anyagi érdekeit képviselőikkel egyetértésben mindenkor előmozditsa.

3.

A párt szervei a következők:

a) összes tagjai,

b) a körzeti gyülések és a körzeti bizottságok,

c) a központi bizottság.

4.

Minden párttagnak kötelessége a párt célkitüzéseit a körzeti gyülés és annak szervei, a körzeti bizottság határozatai alapján támogatni és a körzeti gyülésen befolyását a párt érdekében kifejteni.

5.

A körzeti gyülés egy bizonyos országgyülési választói körzet összes párttagjainak gyülekezete. De több választói körzet párttagjai is egyesülhetnek egy közös körzeti gyülésben.

6.

A körzeti gyülések teendői:

a) megalakulása,

b) a körzeti bizottság megalakitása;

c) határozathozatal a párt egyes feladatai és az ezek elérésére szolgáló eszközök tekintetében.

7.

A körzeti bizottság állandó intéző, végrehajtó szerve a körzeti gyülésnek. Mint ilyen

[1] Közli Isolde *Schmidt*: Beiträge zur Geschichte des südostdeutschen Parteiwesens 1848—1914, München 1939 132—133. l. Eredetije a müncheni „Südostinstitut" könyvtárában az ú. n. kis nyomtatványok (Kleine Druckschriften) között.

[2] A bemutatott irat valóban nem több az alcímben jelzett „Organisationsplan"-nál. Ennek alapján szerveződik a szász Néppárt, mely 1881 jun. 9-én (ld. 156. sz. irat) bejelenti a szász nemzetiségi mozgalom új programját.

a) előkésziti a körzeti gyülések határozatait;

b) végrehajtja azokat;

c) az egyik körzeti gyüléstől a másikig megteszi a párt céljai érdekében szükséges intézkedéseket.

8.

A körzeti bizottságot az országgyülési választási időszak tartamára választják. Tagja létszámát a helybeli szükséglet szerint a körzeti gyülés állapitja meg.

A körzeti bizottság egy elnököt, jegyzőkönyvvezetőt és esetleg egyéb szükséges funkcionáriusokat választ, valamint esetleg egy bizottságot a maga kebeléből. Az illető választói körzet országgyülési képviselője, mint ilyen, tagja a körzeti bizottságnak.

9.

A párt központi bizottsága az egyes körzeti bizottságok 3—3 képviselőjéből és a párt összes képviselőiből áll. Mandátumát egy országgyülési választási időszak tartamára kapja és ugyanezen időszakra saját kebeléből elnököt, jegyzőkönyvvezetőt és esetleg egyéb szükséges funkcionáriusokat választ.

10.

A központi bizottság feladata mindazon célok egységes elérését, melyek az egész pártra közösek, közös tanácskozások és kölcsönös serkentés által előmozditani.

11.

A központi bizottság évente legalább egyszer összeül az elnök által meghatározott helyen; ezenkivül

a) ha az elnök azt szükségesnek tartja;

b) ha három körzeti bizottság kivánja;

c) ha a párt országgyülési képviselőinek többsége kivánja.

12.

A központi bizottság határozatai az egyes körzeti bizottságok és a párt országgyülési képviselői klubjának megfontolás és esetleges megvalósitás céljából ajánltatnak. A körzeti bizottságok az országgyülési képviselők klubjával kölcsönös serkentő kapcsolatban állanak.

13.

A körzeti bizottságoknak és a párt képviselői klubjának a központi bizottság számára tett inditványai és javaslatai az előbbi elnökéhez intézendők. Ez amennyiben a központi bizottság haladéktalan összejövetele nem lehetséges, az ügy azonban sürgős, a javaslatokat és inditványokat közös intézkedés céljából, esetleg vélemény csatolásával a körzeti bizottságokkal és a párt országgyülési képviselőivel közli.

142.

1878 júl. 7

Az újvidéki Szrpszko Kolo (Szerb Kör) 1878. évi választói felhívása: A magyar országgyűlés szerb választóihoz.[1]

Zasztava, 1878 júl. 9 99. sz.[2]

A közelgő országgyülés választási mozgalma Magyarország egész területén már nagyrészt megindult. A szerb nemzeti pártnak, az ország más pártjainak példájára szintén felhivással kell a szerb választókhoz fordulnia a magyar országgyülési képviselőválasztások alkalmából. Ezért szükség lett volna egy nagyobb szerb konferencia egybehivására, mely arról tanácskozzék, miként viselkedjék a szerb nemzeti párt a magyar országgyülési választások tekintetében. A jelenlegi helyzetben azonban ilyen konferencia sok nehézséggel járna, talán megtartható sem volna. Emiatt nem maradt más hátra, minthogy egyes elismert hazafiak együttesen tanácskozzanak s mikor megegyeztek, célszerünek találták, hogy az ujvidéki „Szrpszko Kolo" (Szerb Kör) mint jóváhagyott alapszabályokkal rendelkező politikai egyesület, előzetes megállapodás után, felhivással forduljon a szerb választókhoz és kezébe vegye a választási mozgalom összes ügyeit.

El kell ismerni, hogy ez a feladat e válságos időben igen súlyos.

Ha Magyarország egyéb területén az egyes ellenzéki pártoknak nehéz a helyzetük, bizonyára még nehezebb a szerb nemzeti párté. A keleti nagy események miatt az államkormányzat bizonyos gyanuval tekinti a magyarországi szerbeknek minden, még a legalkotmányosabb mozgalmát is.

Az utóbbi két év alatt, de különösen a török-szerb háboru óta, a magyarországi szerb nemzet sok rendkivüli, végül is fölöslegesnek bizonyult intézkedésnek volt kitéve. De a magyarországi szerb nemzetet kulturális téren is sulyos váddal illették. S mikor az államkormányzat ezen intézkedései ellen a magyar országgyülés nem nyujtott védelmet, nem csoda, hogy némely szerb hazafiban az a vélemény kerekedett felül, hogy ilyen viszonyok között az alkotmányos harc lehetetlen és kénytelenek lennének passziv ellenzékbe vonulni.

De a szerb nemzeti párt nem tudta magát erre elhatározni, mert szerinte az ilyen lépés nem felel meg a célnak.

A magyarországi szerb nemzetnek jobb alkalom reményében, folytatnia kell az alkotmányos küzdelmet és ebben megmutatni nemzeti egyénisége megőrzésére és fejlesztésére irányuló egységes szellemét, mely mindenkép összeegyeztethető a magyar alkotmánnyal.

A magyarországi szerb nemzet, minthogy sohasem volt ellensége a közös hazának, mindenkor tudni fogja létezését összhangba hozni a közös haza iránti lojalitással. A magyarországi szerb nemzet bármilyen körülmények között is tudatában van a

[1] Az 1878. évi választások előtt közzétett választói felhívás az aktivitást ajánlja a szerb választóknak, amint hogy a szerb nemzeti szabadelvű párt 1867-től kezdve mindenkor az aktivitás álláspontjára helyezkedett. A felhívásban közölt mozgalom szervezője Polit volt, mint az újvidéki Szerb Kör (Szrpszko Kolo) elnöke. A felhívás aránylag későn jelent meg s ez okozta, hogy a kormányzat fokozott választási önkényén kívül a szavazók egy részének távolmaradása is sújtotta a szerb nemzetiségi pártot.

[2] A közlemény eredeti címe: Szrpszkim biracsima za ugarszki szabor.

haza iránti kötelességének és azt sohasem fogja megszegni. A magyar képviselőház szerb képviselői eddigelé is tiltakoztak az ellen, mintha ellenséges törekvéseik volnának s az ellen most is tiltakoznak.

De a magyarországi szerb nemzetnek, kötelességét teljesitve a haza iránt, vannak bizonyos jogai, melyeket feltétlenül el kell ismerni; föltétlen joga van arra, hogy kultuiáját nemzetiségi szellemben kifejlessze; közmüvelődésének szerb szellemben való fejlődése sem az állam egységét nem veszélyezteti, sem pedig azzal ellentétben nem áll. A nemzetiség biztositása Magyarország állami szerkezetének keretében politikai tekintetben sincs ellentétben az államegységgel. Az úgynevezett nemzetiségi egyenjogúság törvénye az első pillanattól nem elégitette ki a nemzetiségeket. Akkori képviselőik az országgyülésen még a törvény hozatala előtt ellenjavaslatot[3] terjesztettek be. Az ilyen törvény alkotmányos uton való megváltoztatása tehát teljesen alkotmányos törekvés. Nem mondható, hogy az államegységet megbontja, ha az államforma megtartatik és ugyanakkor egyes nemzetiségek a közigazgatásban érvényre juttatják jellegüket és az egyes törvényhatóságok jellegét meghatározzák. Ez olyan jog, mely után a szerb nemzet alkotmányos uton törekedhetik és merhet törekedni.

De mindenek fölött a magyarországi szerb nemzet föltétlenül követelheti, hogy ebben a hazában ne nevezzék idegennek és nemzetiségének ápolását ne tekintsék bünnek, a haza iránti büntettnek.

A magyarországi szerb nemzet sohasem különült el ebben a hazában polgártársaitól. Minden jóban, rosszban együttérez e haza egyéb polgáraival. S ezért azon nehéz körülményeken kívül, melyek nemzetisége miatt nyomják, ránehezedik mindaz, amitől e hazában a többi polgárok is a közigazgatás, biróság, közgazdaság, állami pénzügy s az adórendszer rendezetlensége miatt szenvednek. Ezért a szerb nemzet a többi polgártársaikkal együtt reformokat óhajt, jobb közigazgatást, s e tekintetben mindenkor ahhoz a párthoz fog csatlakozni, mely ezirányban nagyobb reformokat kiván és a kormányt erre képes rászoritani.

Ami pedig a szerb nemzetiség fentebb emlitett jogait illeti, ezek oly világosak és természetesek, hogy minden alkotmányos államban önmaguktól értetődnek. De ha az uralkodó néptörzs még ezeket a jogokat is megtagadja, ez esetben épen szükséges, hogy a szerb képviselők, ha kevesen is lesznek a magyar országgyülésen, őrködjenek ezek felett és minden alkalommal szólaljanak fel ezek ügyében. Ha ennek nem is volna pillanatnyi sikere, mégis nagy erkölcsi hatással volna a Magyarországon és a monarchia másik felében élő, hasonló helyzetben lévő népekre, sőt Európára is, ahol a szabadságot és egyenjogúságot tiszteletben tartják. Ez az erkölcsi hatás nagyobb, mint a pillanatnyi siker és erkölcsi következményeivel képes bukását okozni minden kormánynak, amely elveszti erkölcsi értékét.

Ezek körülbelül azok az okok, melyek a szerb nemzeti pártot arra inditották, hogy a szerb választóknak a magyar országgyülési választási mozgalmakban minél nagyobb mérvben való részvételt tanácsolják, hogy a szerb nemzeti párt jelöltjei a kormány ellenjelöltjeinek erőfeszitése ellenére a szerb területekben megválasztassanak. A szerb nemzeti párt jelöltjei csak azok lehetnek, akik eddig a párt ismeretes és itt röviden ismét fölemlitett elveit vallották.

A jelölteket illetőleg az egyes választókerületeknek csak olyan egyének ajánlhatók, akiket az egyes kerületek véleményeznek. Az ilyen ajánlásokat kérjük az uj-

[3] Ld. 1. sz. irat. Az u. n. „kisebbségi javaslat"-ot Mocsonyi Sándor saját törvényjavaslataként nyujtotta be 1868 nov. 12-én.

vidéki „Szrpszko Kolo" (Szerb Kör) elnökének, dr. Polit-Deszánčić Mihálynak Ujvidékre beküldeni.

Ilyen ajánlásokat a következő választókerületekből várunk, ugymint: Titelről, Pancsováról, Uzdinról, Törökbecséről, Basahidról, Zomborból, Nagykikindáról, s a körülményekhez képest Óbecséről, Tovarisováról, Nagy-Becskerekről, Versecről, Fehértemplomból, Besenyováról, Török-Kanizsáról és Kulpinból. Ott, ahol a szerb választók száma láthatólag kisebb, azt tanácsoljuk, hogy az ellenzékhez csatlakozzanak.

A választás tekintetében azt javasoljuk szerb választóinknak, hogy méltóan viselkedjenek s nem kételkedünk abban, hogy mint eddig, a teljes rend és nyugalom mindenütt fenntartatik, de másrészről is elvárjuk, hogy a kormányhatalom a szerb választókerületekből mindenféle denunciációt nem fog figyelembe venni.

Ha ez a választási küzdelem nehéz is lesz, a szerb választók vegyék tekintetbe, hogy a szerb nemzet századok óta nagyobb áldozatot is tudott hozni nemzetiségéért. Jelenleg a magyarországi szerb nemzet sok megpróbáltatásnak van kitéve, de ez nem tarthat sokáig. A Keletről felkelő nap a szabadság és az igazi jogegyenlőség fényével az osztrák-magyar monarchia népeit is be fogja sugározni, s akkor majd magyar hazánk is népei összefogásával megerősödve, szebb jövő elé tekint.

Ebben a reményben a szerb választók is készüljenek a magyar országgyülési képviselőválasztásra.

Az ujvidéki „Szrpszko Kolo" (Szerb Kör) választmányi üléséből.

Ujvidéken, 1878 jun. 25 /jul. 7-én.

Dr. Ilija Vučetić[4] s. k. alelnök

Dr. Polit Deszánčić Mihály s. k. elnök

Dr. Gyorgyević M. s. k. jegyző.

143.

Szerb és horvát válaszfelirati javaslat és függetlenségi határozati javaslat az 1878. évi okkupációról.[1]

A.

1878 nov. 9

Irányi Dániel határozati javaslata a Porta és a közös külügyminisztérium között Bosznia és Hercegovina megszállásáról váltott jegyzékeknek a képviselőház elé terjesztése iránt.

1878–81. évi Képv. Ir. I. 57. l.

Tekintve, hogy Bosznia és Hercegovina megszállását a kormány a berlini congressus 25. cikkére alapitja, ez pedig a megszállás részleteit illetőleg külön egyezmény kötésére utasitotta egyfelől Magyarország és Ausztria, másfelől Törökország kormányait;

[4] *Vučetić* Ilija (1844–1907) szerb publicista és politikus, az 1866. évi ujvidéki Omladina gyűlés titkára. 1885-ben a szerb nemzeti egyházi kongresszus alelnöke.

[1] A berlini szerződés XXV. cikke alapján végrehajtott okkupáció a „keleti kérdésben" azokra a következményekre vezetett, melyektől a nemzetiségi és haladó magyar politikusok az 1878 őszén lezajlott képviselőházi okkupációs vitában joggal féltették az érdekelteket. A Balkánra törő imperialista hatalom, mely kifelé fegyveres fellépéssel igyekszik célját elérni, befelé pedig a nemzetiségi jogok felszámolásával, olyan ellenfél, mellyel szemben a másajkúak csakis bizalmatlan-

tekintve, hogy ily egyezmény nemcsak a megszállást megelőzőleg, de — köztudomás szerint — azóta sem köttetett, annak hiánya pedig iszonyu vér- és pénzáldozatokat okozott;

tekintve, hogy ezen egyezmény létre nem jötte okainak ismerete a kormány felelősségének megitélésére elkerülhetetlenül szükséges:

Méltóztassék a t. képviselőház utasitani az ideiglenes ministerelnök urat, hogy — megszerezvén azokat a közös külügyministertől, — az e között és a Porta között Bosznia és Hercegovina megszállására nézve váltott jegyzékeket még a válaszfelirati vita előtt a ház asztalára letegye.

Kelt Budapesten, 1878 évi november hó 9-én.

Irányi Dániel s. k.

Melléklet:

A berlini szerződés határozata Bosznia-Hercegovinát illetőleg.

XXV. czikk.

1878–81. évi Képv. Ir. I. 48. l.

Bosznia- és Hercegovina tartományokat Ausztria-Magyarország fogja megszállni és kormányozni. Minthogy Ausztria-Magyarország kormánya a Szerbia és Montenegro közt délkeleti irányban egész Mitrovicán tul terjedő novibazari szandzsák kormányzatával nem kivánja magát terhelni, az ottomán kormány ott továbbra is fog működni. Mindazonáltal, hogy az új politikai állapot, valamint a közlekedési utak szabadsága és biztonsága biztosittassék, Ausztria-Magyarország fenntartja magának a jogot, hogy a bosznia régi vilajet[2] azon részének egész terjedelmében helyőrségeket tartson, és katonai és kereskedelmi utakat birjon.

E célból Ausztria-Magyarország és Törökország kormányai fenntartják maguknak a részletek feletti egyezkedést.

sággal viseltethettek. Erre a veszélyre utal Polit Mihály *(B)* és képviselőtársainak válaszfelirati javaslata, sőt az ugyanakkor benyújtott horvát felirati javaslat *(C)* is. A függetlenségi baloldal nevében *Irányi* Dániel már 1878 nov. 9-én benyújtott javaslatában *(A)* rámutat, hogy a közös külügyminisztérium még arra sem érdemesítette az országgyűlést, hogy a fait accompli, Bosznia-Hercegovina megszállásának jegyzékváltásait közölje az országgyűléssel. Rövidesen bebizonyosodott, mennyire helyesen látta a kormány okkupációs politikáját bíráló Szilágyi Dezső a helyzetet, amikor 1878 július 21-én a pest-terézvárosi választók előtt kifejtette az okkupáció káros kihatásait az ország jövőjére. Az okkupáció természetszerűleg azonnal éreztette hatását a monarchia és Szerbia közötti kapcsolatok romlásában. Wrede herceg belgrádi főkonzulnak az 1878 dec. 11-i minisztertanácson ismertetett jelentése szerint Szerbiában mozgalom indult „a Riszticcsel Berlinben kötött kereskedelmi és vasúti egyezmény foganatosítása meghiúsítására." Az előadó közmunka- és közlekedési miniszter éppen ezért javasolja, hogy a kormány minél előbb kezdeményezzen tárgyalást a Szerbiával való kereskedelmi szerződés megkötése érdekében. (M. T. 1878 XXXVIII/26.)

[2] Kerület.

B.

1878 nov. 11

Polit Mihály és képviselőtársai válaszfelirati javaslata a trónbeszédre adandó válasz iránt.

1878–81. évi Képv. Ir. I. 71–74. l.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Az egybegyült országgyülés azon teljes hódolattal és öröklött hüséggel fogadta Felséged legmagasabb trónbeszédét, mellyel koronás királyának a haza javának előmozdítására irányult kegyteljes szavait mindenkor fogadni szokta.

Oly válságos időben, midőn a nemzet választott képviselőitől a bel- és külviszonyok jobbrafordulását kivánja, kénytelenek vagyunk csak sajnálatunkat kifejezni a felett, hogy az ország kormányzata, melynek hivatása az országgyüléssel közremüködni, az ideiglenesség jellegével bir.

Ennek hiányát érezzük mi leginkább a legmagasabb trónbeszédben emlitett azon nagyfontosságu ügyben, a milyen Bosznia és Hercegovina megszállása.

Nem lévén a monarchia keleti politikájának célja iránt felvilágositva, kénytelenek vagyunk hazafias aggodalmunknak kifejezést adni.

Ha Bosznia és Hercegovina megszállása, mint bevégzett tény, további horderővel nem birna, hazafias aggodalmaink kisebb mérveket öltenének, de ezen megszállás összefüggésben van a nagy keleti kérdés minden bonyodalmaival, melyeknek messze kiható horderejének különféle phasisai ki sem számithatók.

Ezen hazafias aggodalmunk nélkül megnyugvással tekinthetnénk a polgárosodás érdekében véghezvitt vállalatra, mely bátor hadseregünknek uj dicsőséget szerzett. Teljes méltánylásunkat kiérdemelte azon vitéz hadsereg, mely nehéz fáradalmak után, ritka kitartással a legnagyobb akadályokat legyőzte s a foglalás nehéz munkáját sikeresen teljesitette. Azon keresztény népek is, melyekért honfiaink nemes vére omlott, mindenha hálás köszönettel fognak emlékezni Felséged nemes szándékaira.

Ámbár vitéz hadseregünk hőstetteire hazafias megnyugvással tekintünk s ámbár mi nem kevésbé örülünk azon körülménynek, hogy Bosznia és Hercegovina keresztény lakossága az ozmán uralom nyomásának terhe alól felszabadul: mindazonáltal el nem titkolhatjuk aggodalmainkat a miatt, hogy nem igen vagyunk tájékozva a monarchia keleti politikájának végcéljai felől. Nem tudjuk, ha valjon ezen megszállás valamely magasabb eszmének a kifejezése, avagy csupán csak valamely előzetes rendszabály kifolyása-e?

Nem először történt, hogy monarchiánk keleten egy nagy világtörténeti feladat keresztülvitelére vállalkozott. A midőn ugyanis az ozmán előnyomulás rohamos hullámai Bécs falaitól visszaverődtek, s Magyarország a török uralom alól felszabadult; monarchiánk mindinkább kelet felé nyomult, küzdtérre szállva a keresztény népek felszabaditásának magasztos eszméjeért.

Azon időszakban monarchiánk a Balkán-félsziget keresztény lakosságának erős vára s oltalma vala, a mely is boldogabb jövőjét monarchiánktól várta. Azon időben monarchiánk egy nagy államnak világtörténeti missiójának magaslatán állott.

Hogyha ezen eszme Bosznia és Hercegovina jelenlegi megszállásánál irányul szolgál vala, s hogyha ezen megszállás a monarchia azon népeinek óhajaihoz képest,

melyek fajrokonaiknak a török uralom alóli felszabaditását óhajtják, vétetik foganatba: Bosznia és Hercegovina occupatiója, mint ezen áramlat természetes következménye, világtörténelmi fontossággal birna.

A megszállás azonban egészen más szinben tünik elő. Majdnem egy egész század óta monarchiánk keleti politikája egészen más irányt követett. Azon keleti politika, mely Savoyai Jenő[1] herceg idejében mérvadó volt, az orosz hatalom előnyomulása óta az Al-Dunán gyökeresen megváltozott. A keresztény népek felszabaditása elé akadályok gördittettek és a török birodalom fenntartása elvül lőn elfoglalva. De miután mindezen akadályok dacára alakultak kisebb keresztény államok, melyek tömörülési pontok gyanánt hivatvák a török birodalom helyét pótolni, és miután a török birodalom további fenntartása immár lehetetlenné vált; monarchiánk keleti politikája nem birt elég bátorsággal szakitani az eddig követett iránnyal és keleti politikáját az előbbi utra terelni; hanem félrendszabású, habozó politikájával majd a török birodalom fenntartását, majd a keresztény népek felszabaditását, majd Oroszországgali barátságot, majd Oroszországgali ellenségeskedést célozta.

És ezen szinben tünik elő Bosznia és Hercegovina jelenlegi megszállása is.

Kétséget nem szenved, hogy azon pillanatban, a midőn a török birodalom fenntartása lehetetlenné vált, Ausztria-Magyarország hivatva volt megóvni érdekkörét keleten; de arra nézve a hóditás utja alkalmas eszköznek nem tekinthető. Ausztria-Magyarország érdekkörének megóvására elégséges, hogy ha a szomszéd keresztény népek, melyek különféle kölcsönös érdekek, kereskedés, utak és vasutak épitése, és élénk szellemi érintkezés által ugy is már reánk utalvák, önállásuk biztositására támaszt találnak monarchiánkban.

Egy nagy 36 millió lakosságu államra nézve nem nagy fontosságu, annál kevésbé pedig veszélyes, hogy ha szomszédságában 3–4 milliónyi kis keresztény állam alakul; de monarchiánkra nézve fontossággal birhat azon körülmény, hogy ha ezen kis állam biztositására támaszt talál Ausztria-Magyarországban és ez által monarchiánk érdekköréhez köttetik.

Bosznia és Hercegovina occupatiója ugy látszik, épen ellenkező indokokból történt, a mennyiben monarchiánk határain az ily kis államnak alakulása megakadályoztatni céloztatott, ez által pedig a megszállás az ottani keresztény népek előtt ugy tünik fel, mintha az nem az ő érdekükben, hanem érdekük ellenére foganatosittatott. Ez alakban az occupatió minden következményeivel a legveszélyesebb. A keresztény népek ugyanis önállóságukat veszélyeztetve látva, az egész Balkán félszigeten szövetségre lépnének az osztrák-magyar uralom ellen és utóvégre azon nagy hatalom karjaiba vetnék magukat, melynek befolyását épen Ausztria-Magyarország vélte korlátozandónak. Az occupatió ezen következményeivel épen azt idézné elő, a minek megakadályozása céloztatott, legkevésbé lenne pedig ez által az Oroszországhozi viszony tisztázva. Ha az occupatió az Oroszországgal létrejött egyezmények eredménye, akkor felesleges, ha pedig Oroszország elleni ellenséges indulatból támadt, akkor elkésett, és csakis arra alkalmas, hogy monarchiánkat beláthatatlan bonyodalmak örvényébe sodorja.

[1] *Savoyai Jenő* (1663–1736) tábornagy, császári hadvezér. Résztvett Budavár visszafoglalásában, majd a felszabadító hadjárat fővezére lett. 1697-ben Zentánál megsemmisítő vereséget mért a török seregre. 1716–17-ben az ujabb török háború fővezéreként visszaveszi Temesvárt és felmenti Belgrádot.

Monarchiánknak pedig a nyomasztó terhek apasztására, békére van szüksége. Az occupatió ellen felhozott valamennyi érvek közt legnyomatékosabb hazánk jelenlegi pénzügy-állapota. Az occupatio nem csak a katonai célokra szükséges költségekkel, hanem számos beruházásokkal is jár[2], melyeket ezen oly annyira elhanyagolt tartományok polgárosodása igényel.

Ha az occupatiónak a berlini mandátum értelmében az a célja, hogy Boszniában rendezett, polgárosodott állapotok hozassanak létre, ez mindenesetre a civilisatió szempontjából igen nemes feladat; de monarchiánk népére nézve semmi közvetlen haszonnal nem bir, sőt elviselhetetlen terhekkel van egybekapcsolva. Mi teljesithetjük ugyan a berlini mandátum által reánk ruházott nemes feladatot, de fáradozásunk gyümölcsét utóvégre is mások élvezhetnék, és az occupatióért eshetőleg leginkább Szerbia és Montenegro hálájára számithatnánk.

Akármely szempontból tekintjük tehát az occupatiót, hazafias aggodalmainkat nem titkolhatjuk el, hogy ez reánk nézve vagy veszélyes, vagy felesleges. Hogy pedig az occupatió mindezek dacára megtörtént, csakis téves belpolitikánk kifolyásának tekinthető. Ha az occupatió az annexióhoz vezet, az egy nagy szabású, Bosznia és Hercegovina határait messze tulhaladó keleti politika nélkül nem képzelhető. Egy ilyen, habár nagy veszélyekkel járó politika csak akkor volna keresztülvihető, hogy ha a monarchia belpolitikájának a szláv elem szolgálna alapul. Bosznia és Hercegovina annexiója e szerint időjártával monarchiánkra nézve nagy belkérdéssé válhatnék.

Az occupatió azonban épen mint a szláv elem ellen irányult előzetes rendszabály volt feltüntetve. Ez alakban a legveszélyesebb visszahatással van a monarchia belviszonyaira, mert bizalmatlanságot foglal magában a szláv elem ellen.

Ily bizalmatlanságnak, mely mindenütt belellenségeket lát, az a következménye, hogy oly rendszabályokat alkalmaztak, melyek a szlávajku polgárok irányában szükségtelenek, s melyek azután természetszerüleg csak elkeseredést szülnek. Ezen bizalmatlanság Magyarországon oly nagymérvü, hogy az a szlávok nemzeti müvelődése fejlődését is megsemmisiteni igyekszik. Ezen bizalmatlanság, jelesen oda vezetett, hogy a szerbeknek törvény által biztositott autonomiája az egyházi, iskolai és alapitványi ügyekbe[n] folytonos sérüléseknek van kitéve, sőt az államhatalom a keleti bonyodalmak folytán Dél-Magyarországon oly rendszabályokhoz is nyult, melyek a polgárok személyes szabadságát minden alap nélkül sulyosan megsértették.

Ily rendszabályok legkevésbbé igazoltak Magyarországon. A szlávok és általában a magyarországi nemzetiségek lelkiismeretesen teljesitik állami és polgári kötelességeiket és épp oly hazafias érzületeket táplálnak keblükben, mint Magyarország többi polgárai, meg lévén ugyanis arról győződve, hogy csakis egy hon minden népfajának érdekében s érzelembeni összeforrasztásában és testvéries egyesülésében lehet e hazánk is boldogabb jövője. A magyarországi nemzetiségek törekvései mindig a magyar állam egysége és a magyar alkotmány keretén belül mozognak és különös közjogi állásra nem törekednek. Hogy pedig nemzeti müvelődési fejlődésükben akadálytalanul haladni akarnak, hogy nemzetiségüket az egyes törvényhatóságban, a hol többségben vannak, alkotmányos uton érvényesiteni igyekeznek, — ez sem a magyar államegységgel, sem

[2] Az 1879 márc. 24-i minisztertanácson elhangzott pénzügyminiszteri beszámolóból tudjuk, hogy a tartományok megszállására előirányzott összegből Magyarországra 9,420.000 forint esett, melyből — a súlyos pénzügyi válsággal küzdő államháztartás 1879 tavaszáig 4,876.420 forintot megszállási költség címen kifizetett. (M. T. 1879 : XIV/5).

pedig a magyar alkotmánnyal ellentétben nem áll; de hogy ezen törekvésük is vétkül rovatik fel, csakis azon bizalmatlanságnak tulajdonitható, mely a mostani kormányrendszernek kifolyása.

Ezen kormányrendszernek pedig a lakosság természetes volta alapul nem szolgálván, ugy a monarchiában, mint Magyarországban egészséges viszonyokat nem teremthet.

A mely állam saját lakosságának nagyobb része iránt bizalmatlansággal viseltetik, önvallomást tesz ország és világ szine előtt, hogy saját jövőjében nem bizik.

A keleti Európa átalakulása épen intésül szolgálhatna monarchiánknak, hogy a lakosság természetének meg nem felelő államszervezet tartóssággal nem birhat.

Nagy szerencse azonban, hogy a monarchia népei általában, de a haza polgárai különösen át vannak hatva azon hazafiságtól, mely bármely nehézségeket képes legyőzni, s mely egy szebb jövendő legbiztosabb zálogául szolgál.

Ezen hazafiság, vezéreltetve Felséged atyai szándéklatai által, azon természetszerü állapotokat fogja előidézni, melyeknek megvalósitását a monarchia és szeretett hazánk java és felvirágzása érdekében, mielőbb óhajtjuk.

Isten tartsa, Isten áldja meg Felségedet!

Kik egyébiránt hódoló tisztelettel vagyunk Magyarországnak országgyülésileg együtt levő képviselői.

Budapest, 1878. nov. 11-én.

Beadja: Dr. Polit Mihály s. k. Dr. Maximovics[3] Miklós s. k. Hadzsics[4] Antal s. k.

C.

1878 nov. 11

A magyar országgyűlési horvát képviselők válaszfelirati javaslata a trónbeszédre adandó válasz iránt.[1]

1878–81. évi Képv. Ir. I. 76–77. l.

Császári és Apostoli Királyi Felséged!
Legkegyelmesebb Urunk!

A legnagyobb szerénységgel lépünk hódolatteljes feleletünkkel Felséged trónja elé, kijelentve a loyalitás és hűség mély érzetével, hogy a jelen komoly körülmények közt minden erőnkkel Felségednek a magyar korona országai javára és boldogságára irány-

[3] *Maximović* Miklós (1840–1907) zombori szerb nemzetiségi politikus. 1867-ben Zombor főjegyzője. 1870-től szerb nemzeti szabadelvű (Miletić) párti képviselő. 1884-ben résztvett a rövidéletű szerb középpárt programja, az u. n. nagykikindai program kidolgozásában.

[4] *Hadžić* Antal (1833–1917) író, az ujvidéki Szerb Nemzeti Színház igazgatója. 1859-től a Matica Szrpszka titkára, majd a Letopis és szerb színházi lapok (Pozorište stb.) szerkesztője.

[1] A horvát felirat diplomatikus hangja mögül is kiérezhető, hogy a kormányzatot támogató horvátországi hivatalos politika is szembenáll az okkupációval elindult uralmi áramlattal. Ezért hangsúlyozzák az országgyűlési horvát képviselők a monarchia népei közti egyetértés és bizalom helyreállításának fontosságát. Itt említjük meg, hogy a Ház naplóbíráló bizottsága 1878 nov. 28-án benyújtott jelentésében úgy határoz, hogy a képviselőházban horvát nyelven elmondott beszédek a naplókban ezentúl magyar fordításban is megjelenjenek. (1878–81. évi Képv. Ir. I. 112. l.) Ezideig ugyanis — a horvát-magyar közjogi megállapodás értelmében — a horvát nyelven elhangzó beszédeket csupán horvátul közölték a naplók.

zott atyai gondoskodását támogatni fogjuk, valamint hogy őseink is a hazát leginkább akkor emelték fényre, midőn a helyzet válságos voltánál fogva egyetértve és lelkesedve gyülekeztek a gondkörnyezte trón körül.

Készek vagyunk azon két el nem odázható feladatnak mielőbbi teljesitésére, melyeket Felséged trónbeszédje a véderőt illetőleg, valamint a Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok királyságával kötendő pénzügyi egyesség tekintetében legkegyesebben kijelölni és elrendelni méltóztatott és megteendünk a magunk, mint a második alkotmányos tényező részéről mindent, hogy Felséged, azonnal állandó parlamentáris kormányt felállithasson, mellyel a haza erkölcsi és anyagi haladását célzó fontos ügyeket buzgóan és egyetértve fogjuk tárgyalni.

Reméljük teljes bizalommal, hogy ezen, a belső fejlődésre vonatkozó törekvésünkben nem fog soká, sem jelentékenyen zavarni azon mandatum, melyet Felséged a berlini congressuson a barátságos hatalmaktól elfogadni méltóztatott a végből, hogy a monarchia erőteljes befolyását a Kelet ügyeire biztositsa és ez által nemcsak a monarchia, hanem egész Európa részére állandósitsa a békét és ennek minden jótéteményeit hosszu évtizedekre, az emberiség szellemi és anyagi iparkodásának minden ágai számára.

Fájlaljuk mi is, hogy Boszniában és Hercegovinában a hosszantartó anarchiából eredt téves felfogások ellenállást szültek Felséged leghumanusabb terveinek és ezért drága vérüket kellett ontaniok azon hősöknek, kik hivatva valának az évszázadok óta elhanyagolt országoknak meghozni a rendet, a szabadságot és minden jót. Annyival inkább büszkélkedünk példanélküli kitünő tulajdonságaival Felséged hősi hadseregének, mely ügyes vezérlet és áldozatkész odaadás mellett megtörte az esztelen ellenállást és rövid idő alatt Bosznia és Hercegovina bevételével a nagy feladatnak első részét megoldá és teljesité.

A feladatnak második, sokkal nehezebb, az egész monarchia és különösen a magyar korona országaira sokkal döntőbb része még várja Felséged országai és királyságai összetett és egyetértő szellemi és anyagi ereinek igénybevételét. Nem titkolhatjuk el magunk előtt, hogy a bizonytalanság s a feladat nehézsége e részben felriasztotta a kedélyeket s hogy a még szükséges áldozatok beláthatatlansága, valamint az előfordulható politikai események és változások Felséged hü alattvalóinak nagy többségét megijesztette. Reméljük mindazonáltal, hogy a magas trón s a monarchia népei közti egyetértésnek és bizalomnak, valamint a többi nagyhatalmakhoz való barátságos viszonyainknak sikerülni fog szerencsés leküzdése azon nehézségeknek, melyek a meginditottnagy munka utját állják, és hogy sikerülni fog lefektetése azon sziklaszerü alapnak, melyre Európa keleti részében is a monarchia ereje és dicsősége biztosan fog nyugodni, védbástyául Európának és jóltevőjeként a balkánfélszigeti népeknek, melyek innen lesve várandják és hálával fogadandják az oltalmat, a szabadságot, a müvelődést, a szellemi és anyagi felvirágzást.

Hazánk érdekei széles gyökerekben megerősbülvén, százszoros gyümölcsét adandják azon áldozatoknak, melyeket a jelenlegi mostoha idők és viszonyok csak nagy nehezen hoznak, monarchiánk alkotmányos intézményei érintetlenül hagyatván és csakis az uj viszonyokhoz mérten kifejlesztetvén, áldatni és tiszteltetni fognak azok által, kik vele együtt a legnagyobb javakat e világon nyerték: a szabadságot és művelődést.

Legkegyelmesebb urunk és Királyunk!

Komoly és jelentőségteljesek az idők, melyeket élünk. Nem veszély nélküliek ezen idők, de nagy kilátásuak is egyszersmind. Ily időkben a népek nagy polgári erényeknek maguk közti ébresztésére és fejlesztésére vannak hivatva. Minden erények közt

őseink és elődeink mindig és legkivált kitüntek a legmagasabb trón iránti hüséggel, dicsőségeérti áldozatkészséggel. Ha beálland annak szükségessége, készségesen fogunk engedni Felséged felhivásának, őseink méltó utódai gyanánt.

Az Ur Isten tartsa fenn és oltalmazza Felséged drága életét.

[1878 nov. 11]

Mihalovics K. s. k. Mrazovics[2] M. s. k. Miskatovics[3] J. s. k.
Dr. Loncsarics M. s. k. Br. Ozegovics L. s. k.

144.

Iratok a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló 1879: XVIII. törvénycikk történetéhez.

A.

1879 márc. 1

Román[1] Miron körlevele.

Egyetértés 1879 59. sz.

Megkaptuk és alább közöljük Román Miron román érsek és metropolita körlevelét, melyet főegyházmegyéje összes espereseihez a Bécsben járt deputácziónak[2] dolgairól intézett.[3]

A körlevél látszólagos czélja csillapitás, valódi czélja azonban biztositás a felől, hogy a küldöttség nem járt hiába, mert sikerült fent oly igéreteket kapnia, melyek alkalmasak azon hitet ébreszteni, hogy a magyar nyelv kötelező behozatala a népiskolákban nem fog a ház elé terjesztetni.

Román Miron ugy beszél a körlevélben, mint egy diplomata, a ki inkább sejteni enged, mint megmondja, a mit akar, s a ki elég óvatos arra, hogy sértőt ne mondjon, mégis azon érdekek ellen lép fel, a melyekről tisztelettel látszik szólani.

Nem nehéz kimutatni mily ellentmondásoktól és alkotmánytani vis[s]zásságoktól hemzseg e körlevél, a mely jezsuitikus pathosszal emlegeti az „egyesülés", „valódi hazafiság", „belbéke", „jó egyetértés" nagyhangu szavai mellé „az állam hatóságainak megadandó tiszteletet, engedelmességet"; de hozzá tevén mindezekhez mentalis

[2] *Mrazović* Máté (1824—96) zágrábi ügyvéd, horvát politikus és publicista. 1848-ban a Slavenski Jug, 1860-ban a Pozor munkatársa, 1861-ben és 1865-től horvát nemzeti párti képviselő. 1871—72-ben résztvett a Lónyay-féle horvát tárgyalásokban (ld. 92/A sz. irat), 1873-ban a horvát kiegyezés revizióját célzó bizottsági tárgyalásokban. 1879—81 között Zágráb polgármestere

[3] *Miškatović* József (1836—90) horvát nemzeti párti politikus és publicista. A nemzeti szabadelvű Pozor, majd ennek betiltása után a sziszeki Zatočnik szerkesztője. Tevékeny részt vett az 1873. évi magyar—horvát megegyezés létrejöttében. Ettől kezdve a horvát kormánypárt vezető publicistája lett.

[1] *Roman* Miron (1828—98) gör. kel. román érsek-metropolita és nemzetiségi politikus. 1869-ben a kisjenői (Aradm.) kerület képviselője. 1873-ban aradi püspök, 1874 decemberében választják érsek-metropolitává. 1879-ben ő vezeti az uralkodó elé a gör. kel. román egyházi-világi küldöttséget. Később azonban kiegyezett a kormányzattal, amiért a román nemzeti párt élesen támadta.

[2] A magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat ellen tiltakozó gör. kel. román zsinati és consistoriumi küldöttséget 1879 febr. 13-án fogadta az uralkodó. A küldöttség emlékiratát (M) Román érsek-metropolita nyujtotta át; az uralkodó annak a reményének adott kifejezést, hogy „a kormány és törvényhozástól távol áll megzavarni az ország különféle nemzetiségei közt fennálló békét és egyetértést".

[3] Vö. a 144/M. sz. iratban közölt felterjesztésekkel.

reservata gyanánt, hogy oly tiszteletet és engedelmességet, „mely őket egy alkotmányos kormány helyes fogalmai szerint megilleti."

A kérdés tehát csak az, hogy értelmezi Román Miron ur, s hogyan az esperes urak és a pópák e „helyes fogalmakat". Mert az eljárásból, a melyet a Bécsbe való zarándoklásukkal, indokolásukkal és kérvényezésükkel követtek, nem tünik ki, hogy legtávolabbról is „helyes fogalmaik" volnának az alkotmányos élet követelményeiről. Melyik alkotmányos élet, s minő parlamentaris tanelvek szerint engedhető ugyanis meg, hogy egy felekezet főpapjai izgalmat támasztva hiveik között, minden alkotmányos forum mellőzésével, egy be sem nyujtott javaslatra nézve annak előleges jóváhagyását megvonatni kérelmezzék? Melyik alkotmányos és parlamentáris elmélettel fér az össze, hogy egy felekezet egyházi előljárói a trón és parlament közé idegen tényezőkül vessék magukat, s befolyást igyekezzenek gyakorolni a koronára, hogy az a felelős kormány netaláni javaslatai és a törvényhozás netaláni határozatai ellenében az előleges vétó jogát vesse latba?

De az alkotmányos és parlamentáris mozzanatoktól eltekintve is, oly indokolatlan és helytelen nézetek lerakodási helye a körlevél, hogy csodálkoznunk kell az észjáráson, mely az állameszme és mivelődés nagy érdekeit oly alantas és szükkörü néz[ő]pontokból tekinti. Csodálkoznunk kell annál inkább, mert az, a mit az érsek szolgálatnak vél saját nemzetisége iránt, az ellenkezőleg mellőzése a román nép érdekeinek.

Mi fel tudjuk fogni, hogy a román papságnak, kezdve a főpásztoroktól, le az utolsó pópáig, érdekében áll elvonni a nép gyermekeit azon eszközök megszerzésétől, a melyek lehetővé tennék, hogy megértve és megértetve a hivatalos állam hivatalos nyelvével tényezőkké válhassanak a közéletben. Meghisszük, hogy a román papság és a Dákoromániá felé gravitáló érdektársaik szivesebben látják, ha a nép elzárva marad a mivelődés azon eszközétől, a melynek segélyével mások által is felvilágositható. Csakhogy a kizárólagos privilegium, a melyet ők a miveltség alacsony fokán álló nép vezetése körül kezökből kiragadni nem engednek, nem igen mutat arra, hogy valóban szivökön hordják a vezetésök alatt álló nép lelki és testi üdvét. Tudjuk, hogy csak addig gyakorolhatják felette a befolyást, csak addig hajtanak azok feltétlenül szavukra, mig a magasabb mivelődés ki nem veszi kezökből a hatalmat.

E ténnyel szemben képtelenség mást, mint szinjátszást tulajdonitani Román Miron azon szavainak, a melyekkel érezve tette sulyát és helytelenségét, mentegetődzik, hogy „nem gyülölet vagy idegenkedésből a magyar nyelv iránt", hanem az „egyházi autonomia és a nép realis szükségei" szempontjából támadták meg a korona előtt még elő sem terjesztett javaslatot.[4] Nem gyülölség-e az a magyar nyelv iránt, nem a nép realis szükségeinek felismerése-e, nem a román nép mivelődési érdekeinek elhanyagolása-e, az alkotmányosság rovására is megakadályozni, hogy a nép hozzájuthasson a hivatalos nyelv megtanulásához?...

Román Miron nem a nép érdekeit, hanem az agitátorok önző kiváltságait védi körlevelében.

[4] Trefort közoktatásügyi miniszter 1877. évi határőrvidéki népiskolai rendelete óta arra törekedett, hogy a nemzetiségek népiskoláiban elrendelje a magyar nyelv kötelező tanítását és megállapított határidőn belül kötelezze a nemzetiségi tanerőket a magyar nyelvnek tanítási célból való elsajátítására. Ennek a törekvésnek érdekében 1879 elején törvényjavaslatot dolgozott ki, melyet kisebb módosítások után az év március 11-én beterjesztett az országgyűlésnek *(B)*. A törvényjavaslat indokolásában Trefort hiába tiltakozik a „kényszerítés vádja" ellen, nemzetiségi részről idejekorán felismerték az első „iskolatörvény" célzatát s a készülő törvényjavaslatról kiszűrődő tudósítások alapján az erdélyi gör. kel. román főegyházmegyei zsinat feliratot intézett az uralkodóhoz a készülő javaslat ellen. (M. irat II. mell.). A körülmények sajátos összjátékaként a feliratot Bécsben benyújtó küldöttség vezetője *Roman* Miron metropolita volt, akinek megválasztását a kormányzat hatalmi szóval kényszerítette ki a legutóbbi román nemzeti egyházi kongresszuson. A küldöttség útjáról a metropolita körlevélben értesítette a főegyházmegye espereseit. Ezt a körlevelet nemcsak a kormánylapok, a függetlenségi sajtó szócsöve, az *Egyetértés* is éles támadásban részesíti *(A)*, amiből kitűnik, hogy a függetlenségi párt a magyar polgári baloldalnak a nemzetiségi kérdésben vallott haladó álláspontját feladva — Mocsáry kisebbségbe szorult csoportjával szemben — a magyarosító áramlat szolgálatába szegődött. Trefort törvényjavaslatát — a helyzetre jellemzően — a korabeli magyar sajtó szinte egyértelmű helyesléssel fogadta. A közvélemény befolyásolásában az ellenzéki sajtó szégyenletes szerepet játszott, a pártonkivüli *Pesti Hírlap* *(G)*, az Apponyi-féle „egyesült ellenzék" lapja, a „*Közvélemény*" *(C)* és az „*Egyetértés*" *(H)* szinte versenyeznek egymással Trefort nemzetiség-ellenes javaslatának támogatásában. A fővárosi sajtókampány ellen harcba szállt a hazai nemzetiségi sajtó, de a szomszédos külföld sajtója is: a bukaresti „*România Libera*", a prágai „*Národni Listy*" és „*Bohemia*" élesen támadják Trefort javaslatát. A nemzetiségi sajtóhangokból kiemelendőnek tartottuk a Zasztavában megjelent nyilt levelet *(O.)*, melyben a hazai szerb társadalom köszönetet mond az országgyűlés ellenzéki és kormánytámogató szerb képviselőinek, amiért összefogtak a törvényjavaslat megvalósítása ellen. Trefort javaslata 1879 áprilisának végén került a képviselőház elé s azt többnapos vita után a nemzetiségi képviselők és a Mocsáry-féle függetlenségi töredék kivételével a Ház túlnyomó többsége megszavazta. A kialakult történeti fontosságú vitából *Polit* Mihály *(D)*, *Roman* Sándor *(I)*, *Hofgräff* János *(J)* szerb, román és erdélyi szász nemzetiségi képviselők, valamint *Mocsáry* Lajos *(E.)* és *Grünwald* Béla *(K)* beszédeit és *Madarász* József *(F.)* felszólalását mutatjuk be. A nemzetiségi nyilatkozatokból kitűnik, hogy a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat válságos fordulópontot jelent a magyar-nemzetiségi viszonyban. Mocsáry bátor kiállása a maga elszigeteltségében is igazolja a haladó magyarság tiltakozó álláspontját, de Mocsáry fellépésének politikai súlyát közömbösítette, hogy a sovinisztákkal tartó Madarász József a függetlenségi párt többsége nevében a Ház színe előtt szembehelyezkedett felfogásával. A szlovák középiskolák és a Matica elleni kíméletlen hajszát irányító Grünwald Béla nemzetiségi politikájáról teljes képet nyujt a törvényjavaslat általános tárgyalásakor elhangzott beszéde. A Trefort-javaslat történetéhez tartozik, hogy a főrendiház hármas bizottsága a javaslat itteni tárgyalása alkalmával jelentéktelen módositást ajánl *(L)*. Ez a bizottság utasítja el az erdélyi gör. kel. román főegyházmegyei zsinatnak a javaslat ellen a főrendiházhoz benyujtott kérelmét *(M.)*. A törvényerőre emelkedett javaslat *(N.)*, az ország minden nem magyar tanítási nyelvű népiskolájában és tanítóképző intézetében elrendeli a magyar nyelv kötelező tanítását és előírja, hogy 1882 jún. 30-tól kezdve egyetlen nemzetiségi tanító sem alkalmazható, „ki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátitotta, hogy azt a népiskolákban tanithassa".

B.

1879 márc. 11

Törvényjavaslat a magyar nyelv tanításának kötelezettségéről a népiskolai tanintézetekben, indokolással.

1878–81. évi Képv. Ir. V. 383–387. l.

Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátitására minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék, e végből a következő intézkedések állapittatnak meg.

1. §.

Nem magyar nyelvű felekezeti tanitóképző-intézetekben, melyekben a magyar nyelv az 1868 : XXXVIII. t. cz. 13. és 88. §§. értelmében különben is kötelezett tantárgy, jövőre oly óra-számmal veendő fel az, hogy az egész tanfolyam alatt annak beszédben és irásban elsajátitása minden tanitó-jelöltnek lehetővé tétessék.

2. §.

A jelen törvény hatálybaléptét követő tanévtől kezdve, három év (vagyis egy tanitóképző intézeti tanfolyam) eltelte után, tanitói oklevelet senki sem nyerhet, és tanitóul vagy segédtanitóul senki sem alkalmazható, a ki a magyar nyelvet annyira nem birja, hogy azt a népiskolákban tanithassa.

3. §.

A már hivatalban lévő, vagy az előbbi §-ban emlitett három év eltelte előtt hivatalba lépendő tanitók, a jelen törvény hatályba léptétől számitandó hat év alatt, köteleztetnek a magyar nyelvet annyira elsajátitani, hogy azon való tanitási képességöket vizsgálattétellel igazolhassák.

Életök ötvenedik évét a jelen törvény hatálybaléptekor már betöltött tanitókat, saját kérelmökre, e kötelezettség alól a vallás- és közoktatási minister fölmenthet.

4. §.

Oly elemi-, vagy felső népiskolákban, a hol a magyar nyelv eddig nem volt kötelezett tantárgy, de oly tanitó van alkalmazva, a ki annak tanitására képes a magyar nyelv a jelen törvény hatálybaléptét követő tanévben azonnal köteles tantárggyá teendő.

5. §.

Általában az egész országban, a jelen törvény hatálybaléptétől számitandó hat év elteltével, a magyar nyelv kötelezett tantárgy lesz minden elemi vagy felső népiskolában, kivéve a 3. §-ban emlitett felmentés eseteit.

6. §.

Az előbbi §-ban kitett határidő bekövetkezte előtt is, ha valamely tekintetben oly tanitó alkalmaztatik, a ki a magyar nyelvet tanitani képes, ez azonnal köteles tantárggyá teendő.

7. §.

Mely megyékben, vagy azok egyes részeiben, legyen a magyar nyelv tanitásának kötelezettsége, a kitüzött határidő eltelte előtt is fokozatosan életbeléptetendő, az illető törvényhatóság előterjesztésére, a vallás- és közoktatásügyi minister a belügyministerrel egyetértőleg határozza meg.

8. §.

Az előbbi §§-ban foglalt határozatok s átmeneti intézkedések foganatositását, a vallás- és közoktatási minister, a tanfelügyelő s egyéb a népiskolai hatóságokról szóló (1876: XXVIII.) törvényben (3. §.) megnevezett közegei által ellenőrzi.

9. §.

A jelen törvény végrehajtásával, a vallás- és közoktatásügyi és a belügyi ministerek bizatnak meg.

Budapesten, 1879. évi márczius hó 11-én.

Trefort Ágoston s. k.

Indokolás

Egy ugyanazon állam összes polgárainak, azon szoros összeköttetésénél és soknemü érintkezésénél fogva, melyben egymással szükségkép állanak, egyaránt érdekökben áll, hogy egymást megértsék.

A legtöbb államban a közös nemzeti nyelv, mely egyszersmind az állam nyelve, önként megvalósitja a kölcsönös megértés szükségét.

Soknyelvü államban azonban, minő Magyarország, ez csak az által válik elérhetővé, ha az állam valamennyi polgára, tartozzék bármely nemzetiséghez, és beszéljen

bármely nyelvet anyanyelvéül, a mellett egy közös nyelven is képes kifejezni és megértetni magát és megérteni többi polgártársait. E közös nyelv lehet a többség nyelve, vagy az állam nyelve, a mi a legtöbb esetben egy.

Magyarország különböző nyelvet beszélő lakosai közt az összes népesség absolut többségével egyik sem bir ugyan, de a mellett, hogy a viszonylagos többség a magyar ajkuaké, ez lévén egyszersmind az állami kormányzat, a törvényhozás és az igazságszolgáltatás nyelve is, kétség sem lehet az iránt, hogy ha az állam összes polgárai közt a kölcsönös érintkezés és megértés közegéül az országban divó nyelvek valamelyikét választani kell, az csak az állam s a többség nyelve: a magyar lehet.

A magyar állam, majdnem ezeréves történelmének tanusága szerint, a többi nemzetiségek beolvasztására és nyelveik eltörlésére sohasem törekedett. Legközelebbről is a nemzetiségek egyenjoguságáról szóló (1868 : XLIV.) törvényczikkben a legnagyobb szabadelvüséggel hagyja meg és biztositja az államban lakó valamennyi nemzetiségnek saját anyanyelve használatát.

De ha az államnak s a törvényhozásnak sohasem volt s most sem czélja a nemzetiségeket saját nyelvök használatától megfosztani, vagy abban csak korlátozni is, viszont a nemzetiségeknek magoknak érdekökben áll, hogy midőn magán életökben, templomaik- és iskoláikban, községeikben és irodalmaikban, saját nyelvöket használják s annak továbbfejlesztésére törekednek, tagjaik érteni és beszélni tudják a mellett azon nyelvet is, mely Magyarországon az állam-, a törvényhozás és kormányzat nyelve, s melynek ismerete nélkül, épen saját érdekeik érvényesitésében vagy esetleg védésében korlátoltatnának.

Kényszeriteni az állam más nyelvű polgárait, hogy anyanyelvükön kivül az állam nyelvét is elsajátitsák, czéltalan törekvés volna. De módot nyujtani mindenkinek, hogy azt már gyermekkorában elsajátithassa, oly jótétemény, melyért az állam iránt csak hálát érezhetne. S ennek egyedüli módja, az elemi iskolákban a tantárgyak közé felvenni a magyar nyelvet, s az által lehetővé tenni annak megtanulását, az állam polgárai minden ezutáni nemzedékének.

Valamint a közép- és felsőoktatásban több idegen nyelv, vagy a tudományos művelődés czéljából, — mint a klassikai — vagy az élet szükségletei szempontjából, mint a modern, jelesen a német és franczia nyelvek köteles tantárgyakul vannak fölvéve, a nélkül, hogy (mint a latin századokon át volt) tannyelvül használtatnának; épen úgy a dolog természetében fekszik, hogy mig minden nemzetiség, saját anyanyelvét akadálytalanul használja iskoláiban tannyelvül, a tantárgyak közé a magyar nyelv is fölvétessék. Ugy annyira: hogy mulasztásnak kell tartanunk, hogy erről az 1868: XXXVIII. t. cz. nem gondoskodott kellőleg és csupán a tanitóképezdéknél, a felső nép- és polgári iskoláknál teszi, — mennyiben nem magyarajkuak is — kötelezett tantárggyá a magyar nyelvet, ellenben az elemi népiskolák, községiek ugy, mint felekezetiek nyelvtanitását csupán az anyanyelvre szoritja kötelezőleg. Sőt még a képezdékben is, megemliti ugyan a magyar nyelvet a köteles tantárgyak közt, de nem követel biztositékot az iránt, hogy azt a tanitójelöltek oly mértékben s oly óraszámmal tanulják, hogy a hároméves képezdei tanfolyam alatt kellőleg el is sajátithassák, a mi nélkül pedig semmi czél sincs annak a tantárgyak közé felvételével elérve.

Miután tehát az 1868: XXXVIII. t. cz. a magyar nyelvnek a népiskolákban való tanitásáról kellőleg nem gondoskodott, e mulasztást pótolni a törvényhozás további teendőjéül maradt fenn. Tennie kell azt azon határozottsággal, melyet az ügy fontossága s az ország és minden lakosának érdeke parancsol, de azzal az óvatossággal s mérséklettel is, melyet a kivitel nehézségei s mindenekfelett a másajkuak nemzetiségi érzel-

meinek kimélete követel. E szempontokat maga előtt tartva, a jelen törvényjavaslat mindenekelőtt azon (felekezeti) tanitóképezdékre terjeszti ki figyelmét, melyeknek tanitási nyelve nem a magyar; s melyekben az 1868: XXXVIII. t. cz. 13. és 88. §§-ai értelmében, a magyar nyelv különben is kötelezett tantárgy s ezekre nézve azt követeli, hogy az jövőre oly óraszámmal vétessék fel, hogy a hároméves képezdei tanfolyam alatt annak beszédben és irásban elsajátitása minden tanitójelöltnek lehetővé tétessék.

Ha az követeltetnék a nem magyar ajku képezdéktől, illetőleg az azokban tanuló tanitójelöltektől, hogy három év alatt a magyar nyelvet oly fokban sajátitsák el, hogy azt majdan előadási, azaz tannyelvül használhassák iskoláikban, — ez kétségkivül tulságos vagy épen teljesithetetlen követelés volna, mert a nyelv teljes birtokát, folyékony, szabad és könnyű használatának képességét tételezné fel. Azonban csak annyi kivántatik, hogy azt, mint a népiskolai tantárgyak egyikét, nyelvtanilag kezelni s abban a gyermekeket módszeresen gyakorolni képes legyen; oly feladat, melyet a képezde három évi tanfolyama alatt, hetenkénti öt-hat óra reáforditásával, biztosan el lehet érni. S épen azért méltányos követelés az, a mi a törvényjavaslat 2-ik §-ában föl van állitva, hogy „a jelen törvény hatályba léptét követő tanévtől számitott három év — vagyis egy tanitó-képezdei teljes tanfolyam eltelte után, tanitói oklevelet csak oly egyén nyerhet s tanitóul vagy segédtanitóul csak az alkalmazható, a ki a magyar nyelvet annyira birja, hogy azt a népiskolában tanithassa."

A most, vagy jövőre képezendő tanitóról tett ily gondoskodás mellett, szükséges a jelenleg már hivatalban lévő, de a magyar nyelvben netalán járatlan tanitóról is gondoskodni, hogy azok, a magán szorgalom utján, vagy esetleg részökre rendezendő póttanfolyamok segélyével is, a magyar nyelvet elsajátithassák. Tekintve, hogy ezek már nem fordithatják teljes idejöket a tanulásra, mint a képezdebeliek; sőt, hogy közöttük már korosabbak is vannak, kiknek egy idegen nyelv elsajátitása nagyobb nehézséget okoz, méltányosan kiván intézkedni a törvényjavaslat, (3. §.) midőn a már hivatalban lévő, vagy az előbbi §-ban kitűzött három év eltelte előtt még hivatalba lépendő tanitóknak kétszeres időt, vagyis a törvény hatályba léptétől számitandó hat évet enged a magyar nyelv annyira leendő elsajátitására, hogy azon való tanitási képességöket vizsgálattétellel igazolhassák.

Hajlott korú, jelesen életkoruk ötvenedik évét már túlhaladott tanitók irányában, méltányosságból kivételt kiván tenni a törvény, amennyiben ezeket, saját kérelmökre, a kötelezettségtől felmenteni a ministerre bizza.

Ilykép gondoskodván a törvényjavaslat a magyar nyelv tanitásának első feltételéről, tudniillik a népiskolai tanitóknak arra képessé tételéről, bátran kimondhatja (5. §.), hogy a jelen törvény hatályba léptétől számitandó hat év elteltével a magyar nyelv kötelezett tantárgy lesz az országban létező minden elemi vagy felső népiskolában, mely utóbbiakban azt már az 1868: XXXVIII. t. cz. 64. és 74. §§-ai is köteles tantárggyá tették.

Mivel azonban ott, a hol a magyar nyelvnek köteles tantárggyá tétele már az itt kijelölt határidő előtt is lehetséges, semmi sem áll ellent, hogy az ne érvényesittessék is, ennélfogva a törvényjavaslat kimondja (4. §.), hogy a hol most már a magyar nyelvben jártas tanitó van, a nem magyar tannyelvü iskolában, vagy (6. §.) a hol a hat év eltelte előtt ilyen alkalmaztatik, jelesen a 3 év elteltével a képezdékből kikerülendő uj tanitójelöltek közül, ott azonnal, vagy az időpont s körülmény beálltával, a magyar nyelvnek köteles tantárggyá tétele foganatositandó.

Még egy átmeneti intézkedés szükséges kivitelének lehetősége mutatkozik az emlitetteken kivül. Vannak ugyanis vidékek, melyeken a nem magyar ajkú nemzetiségek a magyarral annyira összevegyülve s oly sokszoros és mindennapos érintkezésben állanak, hogy reájok nézve a magyar nyelv tudása elevenen érzett szükség, s ezért magok óhajtják, hogy abban gyermekeik idejekorán oktatást nyerjenek. E vidékeken a magyar nyelvnek az iskolákban tanitása annál kevésbé fog már nehézségekbe ütközni, mert a magyar ajkú néppel is érintkező nem magyar ajku tanitók többnyire eléggé birják a magyar nyelvet arra, hogy azt tanithassák. Bátran kimondható, hogy az ország éjszaknyugoti megyéi, Pozsony, Nyitra, úgyszintén Zemplén, Bács-Bodrog megyék nagyobb része is a több egyes vidékek vagy járások más megyékben is a jelzett körülmények közt vannak.

Ezekre nézve tehát a törvényjavaslat (7. §.) felhatalmazást kér a vallás- és közoktatási minister számára, hogy részint saját közegei, részint a közigazgatási tisztviselők utján beszerzendő adatok alapján és a belügyministerrel egyetértőleg, már a kitüzött hat évi határidő előtt is meghatározhassa, mely megyékben, vagy azok egyes részeiben legyen a magyar nyelv tanitásának kötelezettsége fokozatosan életbe léptetendő.

Hogy pedig mind a nem magyar ajku tanitóképezdékben a magyar nyelv tanitása e törvény követelménye szerint folytattassék, mind a népiskolákban az életbeléptetésre vonatkozó határozatok akár közöny és hanyagság folytán, akár ros[s]z akaratból, vagy nemzeti túlbuzgalom, s alaptalan féltékenykedés következtében meg ne hiusittassanak, erre nézve a törvényjavaslat az ellenőrzést — mint a dolog természetében is fekszik — a tanfelügyelőkre és a közoktatási ministernek egyéb, a népiskolai hatóságokról szóló (1876: XXVIII.) törvény 3. §-ában megnevezett közegeire bizza.

Mindezek egybefoglalásával bátran ki lehet mondani, hogy a jelen törvényjavaslat, midőn a magyar nyelvet a nem magyarajkú népiskolákban nem tannyelvvé, csakis a köteles tantárgyak egyikévé teszi, nem sérti a nemzetiségeknek törvény által biztositott jogait, a kivitelben az átmeneti nehézségeket és fokozatosságot szem előtt tartja, s általában a méltányosság és lehetőség határai közt marad és csak egy — minden részről régen érzett — szükségnek felel meg.

Budapest, 1879. márczius 11-én.

Trefort Ágoston s. k.

C.

1879 ápr. 10

Az új népoktatási törvényjavaslat.

Közvélemény[1] 1879 99. sz.

Megszokott dolog az nálunk, hogy belügyi törvényhozásunk a széthuzó nemzetiségi törekvések rögeibe ütközzék. Kevés oly belpolitikai kérdésünk van, melyet az idegen nemzetiségek elnyomásának igazságtalan vádja nélkül saját jogunkon meg birjunk oldani.

És mi mégis körömszakadtáig türelmesek és enyhék vagyunk. Törvényeinket megtömjük nemzetiségi privilegiumokkal, jogszolgáltatásunk és közigazgatásunk mene-

[1] A rövidesen Apponyi vezette „egyesült ellenzék" napilapja, Borostyáni Nándor szerkesztésében.

tét megnehezitjük speciális intézkedésekkel, saját állampolgáraink nem magyar nyelvü beadványait költséges módon lefordittatjuk az állam nyelvére, a nemzetiségeknek alaptörvényekben adunk olyan jogokat, a milyeneket más államokban hiába keresnének; és mindezt talán azért, hogy e jogok élvezői az első alkalommal szemünk közzé vágják a barbárság vádját s a müvelt világ előtt antropophágoknak[2] fessenek le minket, itthon pedig káros zavarokat csináljanak s a phyloxerát nemzetiségi bogárrá avassák föl, a mint is az anno 1876. országunk déli határán meg is történt vala.

Azonban hála istennek, 10 év után annyira már mégis csak eljutottunk, hogy sem a félelem, sem az erőszakoskodás érzelmeivel nem kell tépelődnünk midőn szervező törvényekről van szó, s jól ismerve ugy a jogos nemzetiségi követeléseket, mint az észszerü állami mérsékletet, öntudatos méltósággal vagyunk képesek sajátságos állami helyzetünknek megfelelő törvényeket alkotni. A tapasztalás is bizonyitja, hogy a nemzetiségek zöme megértette a józan mérsékletü törvényeket.

Azonban még mindig vannak emberek, a kik okosabb dologgal nem tudnak foglalkozni, mint a minő a hitelvesztett nemzeti agitáczió.

Nem csodáljuk ezektől, hogy makacs elveikkel mindent üldözőbe vesznek a mi csak fölmerül s hogy szenvedélyes hevükben vörös szint látnak ott is, a hol nincsen, politikát üznek ott is, a hol legegyszerübb jogokon alapuló kulturális intézkedésről van szó.

Egy ilyen szélmalomharcznak voltunk szemtanui a közelmultban, midőn Román Miron érsek és dárdásai vaktában neki rohantak a *magyar nyelvtanitásról* szóló törvényjavaslatnak akkor, mikor még az nem is létezett.

Hogy azon uraknak használt a fejedelem atyai leczkéje s hogy az érsek alkalmat talált megtámadott reputácziójának visszaállitására egy nyilatkozatban s hogy ugyanezen alkalmat szolgáltatott a ruthén püspökök hazafias nyilatkozatára: az csak mind azon tény mellett tanuskodik, miszerint a nemzetiségek harcza devalválódik s hogy a román nemzet kebelében nagy előhaladást tett a magyar-román érdekközösségnek érzete.

Szivesen hallottuk Román Miron országgyülési beszédében[3] ennek különös hangsulyozását, sokkal szivesebben, mint azon nyilatkozatot, melyet egy kulturális törvény ellen a trón zsámolya előtt tett.

A fatális törvényjavaslat egész csendben jutott a ház asztalára márczius hó közepén, akkor, midőn Szeged pusztulásának hire minden figyelmet és gondolatot abszorbeált.[4] Azóta már átment a közoktatásügyi bizottság tárgyalásán, s ma azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a törvényjavaslatot átdolgozott alakban s egy megnyugtató bizottsági indololással kisérve olvashassuk.

A rosszakarat sem tudná e törvényjavaslatra ráfogni, hogy a nemzetiségek törvényszerü jogait korlátolja. – Egyszerü s már régen tulhaladott közigazgatási

[2] Emberevő, kannibál.

[3] A cikkíró nyilvánvaló elirása. Ugyanis Roman Miron ezidőtájt nem szólalt fel a felsőházban. Román érsek-metropolita 1879. május 13-án mondott főrendiházi beszédét (ld. Főrend. Napló 1878-81. I. 170–74. l.), pedig az alábbi szövegű határozati inditvánnyal fejezte be: „A főrendiház ezidőszerint, egy íly törvényjavaslatnak szükségét nem érezvén, a felett napirendre tér át“.

[4] A szegedi árvíz 1879 márc. 12-én következett be. Az árvízben 150-en pusztultak el, az ingatlanokban és ingóságokban elszenvedett anyagi kár közel 11 millió forint volt.

követelmény kimondása ez, miatta nem lehet jogszerüen panaszkodni, ellene nem lehet észszerüen agitálni. A bevezető sorok világosan és egyszerüen megjelölik azon álláspontot, melyet a törvényjavaslat elfoglal. Czélja az, *hogy az állam nyelvének elsajátitására minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék.* Eszközei ép oly kiméletesek, mint amilyen czélszerüek. A törvény hatályba léptétől számitott 4 év alatt minden tanitó és tanitónő köteles a magyar nyelv oktatásának képességét megszerezni s ugyanannyi idő alatt a magyar nyelv, mint kötelező tantárgy az összes hazai népoktatási tanintézetekben életbe lép. Ezek a törvény maximális intézkedései.

Ma már túl vagyunk azon a kérdésen, hogy meddig terjedhet az állam joga a népoktatási intézmények tekintetében. A népoktatás olyan elemi müvelődési tényező, mely az összes állampogárok elsőrangu érdekeit érinti; elhanyagolása közös veszély s fejlesztése közös szükség. Valóban le kellene tennünk hazánk kulturájának jövőjéről, ha a nemzetiségek rosszul magyarázott skrupulusai e fejlesztő törvényt akár a *törvényhozásban* akár a ***végrehajtásban*** igazi jelentőségéből ki tudnák vetköztetni. Teljesen jogosult az indokolás azon figyelmeztetése, hogy a nemzetiségek ne keressenek a törvényjavaslatban mást, mint kölcsönös érdekük és közmüvelődésük előmozditásának jelentékeny eszközét.

Midőn azonban jelezni akarjuk, hogy a javaslat létrehozása alkalmával megindult mozgalmak lecsillapultak a józanabb felfogás érvei előtt s a románok részéről előreláthatólag nagyobb jóindulatot várhatunk még a törvény végrehajtása körül is, ez korántsem jelent annyit, hogy a nemzetiségi ellentörekvések teljesen elnémultak volna. Szláv testvéreink köréből már eleve jeleztetett azon mozgalom, mely a törvény tárgyalása alkalmával concentrált erővel fog kitörni, főleg miután *a karloviczi nemzeti kongresszus,* a szláv propagandának eme tüzhelye, talán ugyanazon időben fog ülésezni, mikor a magyar nyelv tanitásáról szóló javaslatot a ház előtt tárgyalják.

Nem vesszük ugyan komolyan számba a kitörni készülő vádakat, de azt hisszük, hogy a törvény végrehajtásánál a nemzetiségek felekezeti iskolahatóságai nagymérvü passiv ellenállással fognak azon iparkodni, hogy a törvény rendelkezéseit meghiusitsák. Fájdalom, e tekintetben mind a nemzetiségek egyenjogusitásáról szóló 1868. 44. t. cz., mind pedig a népiskolák ügyeit rendező 1868. 38. és 1876. 28. t. cz. bőkezü intézkedései számos hézagot fognak nyujtani a makacs nemzetiségi testületek ellentörekvéseinek.

Épen ezen okból nem lehet eléggé helyeselni, hogy a javaslat 6. §-a a végrehajtási intézkedések tüzetesebb megjelölését tartalmazza. Tudva, hogy törvényeink czélszerü intézkedései már-már következetesen szoktak elgyöngülni a végrehajtás folyamatában, eleve hangsulyozni kell azon jelentőséget, melyet a törvény adminisztrativ foganatositásának joggal tulajdonitunk.

Hisszük, söt tudjuk, hogy a javaslat minden nagyobb vajudás nélkül törvényerőt nyer s a magyar állameszme kiméletes kifejezése mellett a nemzetiségek szabályszerü művelődésének feltételei ilyképen megadatnak, de midőn a törvényjavaslat most már határozottabb alakban áll előttünk, el nem mulaszthatjuk a képviselet figyelmét eleve fölhivni a törvény végrehajtási intézkedéseinek nagy fontosságára s másrészről a sok tekintetben szigoru kormányt figyelmeztetni arra, hogy nagy szolgálatot fog tenni belső megszilárdulásunk és közmüvelődésünk ügyének, ha sok tekintetben sajnosan ismert erélyét e törvény végrehajtásánál minden nagyobb lelki furdalás nélkül szigoru alkalmazásba veszi.

D.

1879. ápr. 29

Polit Mihály beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1878–81 V. 254–257. l.

T. képviselőház! Midőn a szőnyegen levő törvényjavaslatot magasabb szempontból birálat alá venném, lehetetlen meg nem látni azon óriási különbséget, a mely Kelet- és Nyugat-Európa viszonyai között létezik. Meg vagyok róla győződve, hogy Nyugat-Európában oly törvényjavaslat, mint e jelenlegi, bármelyik ország törvényhozó testülete elé nem kerül; mert ott ilyforma törvényjavaslat vagy lehetetlen, vagy szükségtelen. Nyugaton az államalkotó processus századok óta be van fejezve, mig keleten ezen processus vagy nincs befejezve, vagy ahol befejezettnek látszik, ott az állam természetére nézve új és új ellentétek kerülnek felszinre. Azért Nyugat-Európában nemzetiségi kérdés nincs, nem is lehet; mig Kelet-Európában nemcsak hogy van nemzetiségi kérdés, hanem a nemzetiségi államalkotó és államátalakitó elem is van. Szerencsére mi Magyarországon ezen már régen túl vagyunk; mert Magyarország ezredéves története által, daczára a sok veszélynek és viszontagságoknak – mint állam oly stabilitásra jutott, mint bármely állam Európában. De, ami az állam természetét illeti, arra nézve ujra és ujra feltünnek ellentétek, és ha ezen ellentétek nem volnának, akkor bizonyára ily törvényjavaslat Magyarország törvényhozó testülete előtt soha nem feküdnék.

Semmi kétség, t. ház, és ki akarná azt titkolni, ha ugyan volna rajta mit titkolni, hogy ezen törvényjavaslatnak nincs közoktatási czélja, hanem politikai czélja van, vagy jobban mondva ezen törvényjavaslat a magyar állam állitólagos érdekében nyujtatott be. És igazán, ezen törvényjavaslatnak alapeszme főgondolata az államban való assimilatió elérése. De, t. ház, tisztában kell lennünk az állami assimilatió természetével és az assimilatió határaival. Igaz, az államalkotásban az assimilatió nagy szerepet játszott. A középkorban az állami assimilatió fegyverrel, hóditással, erőszakkal ment végbe; az ujabb korban ezen assimilatió csakis a cultura terén, a civilisatió hóditásai által történik és történhetik; legislativ, administrativ uton az soha keresztül nem vihető és ott, a hol erre a feltételek nincsenek meg, azt decretálni nem lehet. Nyugat-Európában az assimilatió nagy, egységes nemzeteket, nemzeti államokat teremtett; de az assimilatió processusában sokszor a hóditó a hóditottban olvadt fel. Igy a frank hóditók a gall románokba, a longobárdok az olaszokba, a normann hóditók az angolszász nemzetiségbe; sőt a bolgárok úgy elszlávosodtak, hogy nemzetiségüknek nyoma csakis nevükben van meg. Magyarországon a fejlődés egészen más volt, a magyarok sem el nem tótosodtak, sem a tótokat nem birták magyarizálni. Ez nem történt jó, vagy ros[s]z akaratból, hanem a természet hatásánál fogva. De azon akadály, a melyet a magyarok az assimilatióra nézve találtak, azon akadály létezett a németeknél a szlávokkal szemben, a törökökkel szemben minden keleti népnél, a tatárok, a muszkákkal szemben a lengyeleknél, a kozákokkal szemben a kis oroszoknál. Tehát keleten az államok fejlődése más volt, mint nyugaton, és mert nyugaton ezen állami fejlődés más volt, azért a nemzet és a nemzetiség fogalma is másképen fejlődött. Nyugaton a nemzetiség fogalma az államiságéval összeolvad

és ott a nemzet és a nemzetiség nem jelenti a fajrokonságot, hanem az államiságot. Kelet-Európában a nemzet és a nemzetiség fogalma egészen más, kezdve nemcsak keleten, hanem Közép-Európában is, a Rajnától Konstantinápolyig, a nemzetiség a fajrokonságot jelenti. A „deutsche Nationalität" nem az államiságot, hanem a fajrokonságot jelenti szemben a francziákkal és más nemzetiségekkel. A magyar ú. n. nemzetiségi törvényben mindkét fogalom benne van, úgy a nyugati, mint a keleti. Az 1868: XLIV. t. cz. szól a nemzetről és a nemzetiségekről egyaránt, de ez a tudományos kritikát nem állja ki; mert a hol nemzet van, ott nincsenek nemzetiségek, a hol pedig nemzetiségek vannak, ott nincs nemzet. *(Élénk ellenmondások. Felkiáltások: Ohó!!)*

Igaz, hogy vannak a törvényekben számtalan dolgok, a melyek a tudományos kritikát nem állják ki; és ez igen fontos. Ha önök azt hiszik, hogy „nemzet" Magyarországon az, a mi Francziaországban, akkor tökéletesen igazuk van, ha ebből az állami assimilatiónak consequentiáit vonják le; de ekkor és épen ekkor nem kellene a törvényjavaslatot tárgyalni, mert én nem tudom, hogy Francziaországban külön törvény kelljen arra, hogy franciául tanuljanak. Nekem még is úgy tetszik, hogy a viszonyok Francziaországban mégis mások és hogy a franczia nemzetiség aránya más, mint a magyar nemzetiségnek. Épen azért, mert önök is érzik ezt, nyujtották be ezen törvényjavaslatot; mert ha ez nem így volna, akkor ez a törvényjavaslat tökéletesen szükségtelen lenne. Nyugaton is vannak államok, hol a geneticai assimilatio nem ment végbe, de a hol az állami assimilatio mégis tökéletes és itt a nemzetiség nem jelenti a fajrokonságot, hanem az államiságot. Belgiumban, Svájczban és Észak-Amerikában, svájczi, belga és amerikai nemzetiség nem létezik, mert nincsen belga, svájczi és amerikai nyelv és faj.

Ezekben az államokban a honpolgárok mégis ugy érzik magokat, mintha fajrokonok volnának; és itt nagyon óvakodik az állami hatalom egy fajt vagy nemzetiséget megsérteni, mert abban a meggyőződésben van kormány és minden egyes polgár, hogy ha egy nemzetiséget megsértenek, magát az államot sértik meg. A belga alkotmánytörvény 23. §-a azt mondja, hogy a belgák országában divó nyelvek használata facultativ.[1] 1856-ban midőn a flamand nemzetiség bizonyos panaszokkal lépett elő, a kormány, az állami hatalom egy perczig sem habozott megvizsgálni a panaszokat és orvosolni a bajokat. 1856. julius 27-én királyi decretum által külön flamand bizottság alakittatott; és ezen bizottságban nem flamandok, hanem vallonok voltak, a legnagyobb előzékenységet mutatták flamand testvérök iránt. A kormány roppant sok adatot szerzett be az administratió és az igazságszolgáltatás teréről, sőt az archivumokból is, hogy lássák, mikép volt az a hollandi uralom alatt. A diplomatiai agenseknek is meghagyatott, hogy jelentést tegyenek, hogyan van a nyelv használata a más országokban. Sőt egyes hazafiak is felszólittattak, hogy adjanak véleményt, mikép kellene eljárni a flamand testvérek iránt. Volt Belgiumban egy nagy hazafi, baron de Vrière, ő is adott véleményt, bár ő nem volt flamand, hanem vallon. S mit mondott ezen férfiu? Azt mondta: a flamand elem hazánkban, államunkban egy oly elem, melyet conserválni kell; mi a franczia nyelvvel és a franczia litteraturával nem hatolhatunk be mindenhova; csak a flamand nyelvvel és a flamand irodalommal czivilizálhatjuk a közép- és alsóbb földmivelő osztályt. Nem tudom, magyar nyelven oly szépen visszaadni, felolvasom franciául: Il est de la plus haute utilité de conserver à notre Flandre tous les traits qui caracterisent sa physionomie historique. Loin de rompre avec aucune

[1] Tetszés szerinti.

tradition, nous devons conserver intacts tous les éléments de nationalité, qui nous sont propres et qui ont contribué a nous donner une individualité.[2]

Azt mondja, hogy a flamand elem individualitást adott Belgiumnak. T. ház, vajjon a nemzetiségek nem adtak individualitást Magyarországnak. Továbbá azt mondja: la langue flamande est une de ces éléments. Cultivons la donc comme un lien puissant qui nous attache du passé, et comme un instrument de civilisation dans nos classes laborieuses.[3]

Igy történt Belgiumban egy czivilizált országban, hol a franczia nyelv ezredéves culturájával áll szemben a flamand nyelv. S ha daczára annak, hogy a kormány Belgiumban oltalmazza a flamand nyelvet, a franczia nyelv és a franczia irodalom előnnyel bir; ez nem valami kényszereszköz által, hanem czivilizatió versenye, a magasabb cultura által létesittetik. Én azt mondom, t. ház, hogy ha a magyar népnek megvannak ezen feltételei, nem szükséges törvény, a magyar nyelv magától fog terjedni. Miért kényszereszközöket használni; miért felizgatni a kedélyeket, miért feléleszteni a szenvedélyeket?

Azt hiszem, hogy ez nem volt intentiója azon férfiaknak, a kik 1867-ben, mikor Ausztriával az egyesség köttetett, a békét és az egyetértést akarták létesiteni az itt lakó honpolgárokkal. Mert azoknak élénk emlékezetében volt, hogy mennyi szerencsétlenséget okozott a fajgyülölet. Az 1868-iki népiskolai törvényben, melyet azon férfiu szerkesztett[4], kit mindnyájan tisztelünk, nyoma sincs annak, a mit a mostani törvényjavaslat tartalmaz.

Ott egyenesen ki van mondva, hogy a népiskolában a növendékek csak anyanyelvükön nyerhetik az oktatást; minden növendék anyanyelvén oktattassék. A 7. fejezetben, hol a tanitó-képezdékről van szó, ott igaz, az mondatik, hogy kell tanulni a magyar nyelvet, de nem mondja azt, hogy ez föltétel volna a tanitói állás elnyerésére és mint a jelen törvényjavaslatban, a tanitói állás elnyerése a vizsgától feltételeztetik és egy, a magyar nyelvet értő tanitónak jelen kell lenni.

T. ház! Van-e a törvényjavaslatnak, — nem mondom, — czélja, hanem paedagogiai értelme? A paedagogiai tan értelmében általánosan elfogadott elv az, hogy a népiskolák, az elemi iskolák nem arra valók, hogy nyelveket tanitsanak, hanem, hogy a növendékeket az elemi ismeretekre, az elemi tudományokra tanítsák; ha tehát még egy más nyelvet is kell tanulni, ez csak az elemi iskola rovására történik.

Midőn ezen törvényjavaslat az ujságokban megjelent, akkor egy Bécsben igen nagy tekintélyben álló szaklap megsemmisitő kritikát irt e törvényjavaslat ellen. Én e kritikát nagyon élesnek tartom s azért nem fogom idézni, csak végpassusát fogom felolvasni *(olvas)*: „Schliesslich aber gebietet auch der pädagogische Standpunkt, dass mann unter allen Umständen die Schulen gegen das Hereinspielen politischer Pläne vertheidige. Die Schule steht im Dienste allgemeiner Menschenbildung und die Sprache, in der das Kind aufwächst, in die es von Haus aus seine Gedanken legt, diese Sprache allein ist das Medium mittelst dessen der Erzieher seine Aufgabe voll und ganz zu lösen

[2] A legfőbb haszon Flandriánk számára megőrizni a történeti arculatát jellemző vonásokat Anélkül, hogy szakítanánk bármiféle hagyománnyal, sértetlenül kell megőriznünk nemzetiségünk összes elemeit, melyek sajátunk és amelyek hozzájárultak, hogy nékünk egyéniséget adjanak.

[3] A flamand nyelv egyike ezeknek az elemeknek. Müveljük tehát, mint minket a multtal összekötő hatalmas köteléket s mint dolgozó osztályaink művelődésének eszközét.

[4] A br. Eötvös József szerkesztette 1868 : XXXVIII. tc.

vermag. Eine aufgepropfte Fremdsprache beeinträchtigt das pädagogische Prinzip der Entwickelungsfreiheit und damit die Bildung[5].”

De én tovább megyek és azt mondom, hogy ha a magyar nyelv megtanulása a nem magyar ajkú növendékek részéről nem volna hátrányos a közművelődésre, föltéve, de meg nem engedve, hogy a nem magyar ajkúak félig megtanulhatnák a magyar nyelvet, kérdem, milyen haszna lehet annak? Hiszen ha az a gyermek elhagyja az iskolát, és a falusi foglalkozáshoz, a mezei munkához megy, kivel beszéljen a román-, szerb-, tót-, és szászvidékeken magyarul; mert hiszen mi nem állithatunk magyar tanitókat, kik utána menjenek és ellenőrzést gyakoroljanak. Ott, hol czélja van, és a szükség is fennforog, a nemzetiségek minden kényszer nélkül önkénytesen már régen behozták iskoláikba a magyar nyelvet. Hiszen tudva van, hogy a szerb gymnasiumban, a közép-, a városi-, polgári-, sőt falusi iskolákban is, hol a szerbek a magyarokkal vegyesen laknak, régen tanitják a magyar nyelvet. A zombori praeparandián régen be van hozva a magyar nyelv, és nálunk nincs falusi tanitó, ki ne tudna magyarul. De hol értelme nincs, miért kényszereszközöket használni. Én én azt kérdem, e törvényjavaslat által nem sértetik-e meg a magyarországi felekezetek igen fontos autonomiája? Hol volna most a magyar nemzetiség, ha a reformatus autonom felekezeti iskolák nem tartattak volna fenn? De igenis, azt mondják, hogy ez nem közoktatási, hanem politikai czél. Én azt mondom, hogy ennek feltételei nincsennek; és ha nincsennek feltételei, és az állam mégis kényszeriti: akkor nem csinál culturális kérdést, hanem hatalmi kérdést. Ausztriában, hol a viszonyok hasonlók, mint itt, a németek nagyobb erővel birnak a német cultura, a számarány által, mégsem csinálnak a germanisatióból hatalmi kérdést. Galicziában a lengyel nyelv használata majdnem kizárólagos: Csehországban a német és a cseh nyelv között teljes paritás van, sőt azon tartományokban is, melyeknek nincsenek ugynevezett történeti államjogi igényei, mint Stájerország, Krajna, Karinthia, nyelv tekintetében az egyenjogúság a népiskolákban tökéletesen keresztül van vive.

Hatalmi kérdést csinálhatnak homogén nagy nemzetek; de ha középrendü, vagy kisebb államok és népek csinálnak hatalmi kérdést, akkor saját lételüket teszik koczkára. Erre nézve igen szomoru példát nyujt Lengyelország. Lengyelország hajdan hatalmas állam volt, de erejét nem csak a lengyelek képezték, hanem az országhoz tartozó kisoroszok, kozákok és veresoroszok. Lengyelország szerencsétlensége akkor kezdődött, midőn a kis-oroszokat és a kozákokat lengyelekké akarták tenni; Lengyelország veszte kezdődött akkor, mikor a dissendensek,[6] a viszály kezdődött. Szerencse, hogy Magyarország ezred éves fennállása alatt oly összefüggés jött létre a különféle népek közt, hogy attól nem lehet félni, mert mindnyájan szeretjük a régi Hungáriát. A régi Hungáriának van ezredéves története, de azon Magyarországnak, melyet önök igyekeznek teremteni, története csak 40 éves, és ezen rövid idő alatt már egyszer nagy veszélyben

[5] De végül azt parancsolja a pedagógiai álláspont is, hogy az iskolákat megvédjük a politikai tervek befolyásától. Az iskola az általános embernevelés szolgálatában áll és a nyelv, melyben a gyermek felnő, melyben születésétől fogva gondolatait kifejezi, ez a nyelv az egyedüli eszköz, melynek segítségével a nevelés feladatát teljes egészében megoldani képes. Egy ráerőszakolt idegen nyelv sérti a szabad fejlődés pedagógiai elveit és ezzel együtt a nevelést.

[6] Disszidensek, azaz az államvalláshoz nem tartozók. A XVII. századi Lengyelországban a protestánsok politikai jellegű egyesűlését nevezték így, akiknek politikai jogait a XVIII. század első feléig sorra elvették, A „disszidensek“ érdekében Oroszország 1767-ben ténylegesen beavatkozott s Lengyelország első felosztása (1772) után jogaikat visszanyerték.

[7] Értsd: 1848-ban.

volt.[7] Szerencse, hogy Magyarország népei több hazafisággal birnak, mint bizonyos kormányok, melyek a chauvinismusból hazafisági erélyt akarnak csinálni. Nem rég, a szegedi catastropha[8] alkalmával, a szerbek segitségökre siettek a magyaroknak, mint igazi testvérek; daczára annak, hogy a kormánynak eljárása a szerbek irányában qualificálatlan volt két-három év előtt.[9] És, t. ház, én azon meggyőződésben vagyok, hogy Magyarország népei túl fogják élni ezen szerencsétlen experimentumot, melyet ezen törvényjaslattal csinálnak. És mert ezen törvényjavaslat vétkezik Magyarország története ellen, vétkezik Magyarország népeinek testvériessége ellen, mert a fajszenvedélyt éleszti és felgyujtja, azért én ezen törvényjavaslatot, mint igen szerencsétlen experimentumot, nemcsak el nem fogadom, hanem a leghatározottabban visszautasitom.

E.

1879 ápr. 30

Mocsáry Lajos beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1878–81 V. 261–262. l.

T. Képviselőház! A szőnyegen levő törvényjavaslatot a tárgyalás alapjául általánosságban nem fogadom el. Midőn ezt kinyilatkoztatom, kijelentem egyszersmind azt is, hogy fájdalom, nem vagyok azon szerencsés, azon megszokott helyzetben, hogy ez alkalommal saját elvtársaim körében megállapodott nézetet volnék szerencsés tolmácsolni. *(Egy hang a szélső balról: Igaz!)* Mindamellett meggyőződésem által parancsolt kötelességemnek tartom a felszóllalást, elmondván az okokat is, melyek engem ezen törvényjavaslat ellen való föllépésre késztetnek.

Nagy fontosságúnak tartom a szőnyegen forgó kérdést, mert kétségtelen, hogy bárminként igyekezzenek is, különösen a t. előadó úr, ezen törvényjavaslatnak jelentőséget extenuálni[1] s lehetőleg szelid alakban állitani elő: az mégis szoros összefüggésben áll a nemzetiségi kérdéssel. Én pedig a nemzetiségi kérdést oly nagy fontosságúnak tartom, hogy azt az Ausztriával fennforgó vagy közjogi kérdéseknek melléje sorozom. Nem kevesebbről van szó itt, mint arról, hogy a magyar állam actiót szándékozik meginditani a magyar nyelv terjesztésére, az állam hatalmában lévő eszközökkel.

Hogy mit értünk ezen szó alatt, „a magyar nyelv terjesztése," erre nézve a törvényjavaslatnak indokolása szerint, — de be van az igtatva magába a törvény szövegébe is, mint annak praeambuluma[2] — nem érthetnénk egyebet, minthogy az ország nem magyar ajku polgárainak alkalom adassék arra, hogy a magyar nyelvet, mint az állam nyelvét sajátitsák el; és hogy ezért az államnak nem magyar ajkú polgárai az állam iránt csakis hálával tartozhatnak. Én, t. ház, ezen állitásban, megvallom, oly naivitást látok, mely senkit sem fog félrevezetni; sőt ki kell mondanom, hogy az őszinteségnek ilyen hiányát sem a magyar fajhoz, sem az államhoz méltónak nem tartom. Mert igen jól tudva van mindnyájunk előtt, hogy mi a magyar nyelv terjesztése alatt nem értünk egyebet, mint azt, hogy lehetőleg segitsünk azon nagy bajon, hogy azon 15 millió ember, ki e hazát lakja, nem mind tősgyökeres magyar. Hanem hát ezen intentiót, ezen irányt, mely akarva, nem akarva, mindenesetre manifestálja magát ezen actióban, igen jól felfogják a nem magyar ajku nemzetiségek is. És miután kétségtelen, hogy a magyar faj létszámát nem lehet máskép szaporitani, mint a többi nemzetiségek létszámának rovására: nagyon természetes, hogy a többi nemzetiségek ezen törekvésben, ezen irányban lehetetlen, hogy saját létük alapjának megtámadását ne lássák, a minek ismét lehetetlen, hogy más legyen következése, mint az, hogy ismét visszahozzuk azon 1848 előtti sajnos időket, melyekben oly ros[s]z s végre oly veszedelmes irányt vettek a nemzetiségi villongások. Nem jelent egyebet ezen actió t. ház, mint szakitást azon politikával, melyet a nemzetiségi kérdés tárgyában a magyar nemzet az absolut rendszer és a provisorium idejében, midőn általános kibékülés jött létre e házában a nemzetiségek közt, adoptált; szakitást azon politikával, mely az 1868-iki nemzetiségi törvényben nyert kifejezést. Ezen törvénynek — melyet én csekély nézetem szerint legbölcsebb törvénynek tartok valamennyi köz[ö]tt, mely 12 év óta létrejött Magyarországon — ezen törvénynek alapelve, hogy az ezen hazában élő minden nemzetiség egyenjogú, hogy mindenkinek concedáltatik az, hogy saját nemzeti individualitását fenntarthassa, fejleszthesse; s ezen nemzeti individualitás alapján emelkedhessék a culturában, a magyar nyelvnek pedig csak azon szempontból adatnak előjogok, mennyiben az államkormányzat czélszerü vezethetése szempontjából mulhatlanul szükséges az, hogy bizonyos dolgokra nézve a nyelvegység az államban meglegyen. Meglehet, azt fogják mondani némelyek, hogy a szőnyegen lévő törvényjavaslat nem áll ellentétben az 1868-iki nemzetiségi törvénnyel, mert hiszen ez azt egyáltalában nem támadja meg, nem vitiálja[3]. Hanem én azt hiszem, t. ház, hogy ezen törvényjavaslat egyenes ellentétben áll az 1868-iki nemzetiségi törvénnyel. Ama törvény mellett egyáltalában nincs szükség arra, hogy az ország minden nemzetiségü lakosai a magyar nyelvet elsajátitsák, mert hiszen a törvényben gondoskodva van arról, hogy a közügyekben eljárhassanak saját nyelvükön; ellenben most már ezen törvény életbeléptetésének következtében azt lehet mondani — talán fictióval, — de lehet mondani, hogy ime most már alkalom adatott mindenkinek a magyar nyelv megtanulására, tudni kell most már magyarul mindenkinek; tehát nincs szükség arra, hogy a közügyek kezelésénél más nyelv, mint a magyar nyelv használtassék. *(Felkiáltások szélső balfelől: Nagyon helyes lesz!)* Ennek tehát természetes logicus következése lesz, hogy megszüntettessék az 1868-iki törvénynek az az intézkedése, hogy a többi nyelveken is, nemcsak a magyar nyelven lehet eljárni a közügyekben. *(Felkiáltások szélső balfelől: Ugy is kell!)*

T. ház! Én bátor vagyok azt kérdezni, hogy tanácsos-e nekünk szakitani az 1868-ban kifejezést nyert nemzetiségi törvénynyel? Én az hiszem, hogy ezen törvénynek egyáltalában nem lesz meg azon eredménye, melyet a magyar nyelv terjesztése érdekében tőle várnak; s ha nem lesz eredménye, akkor azt kérdem, vajjon, — nem tudom micsoda más mellékes okokból, — czélszerü-e felbolygatni a nemzetiségi kérdést; czélszerü-e az államnak, a magyarságnak magára vonni azon kétségtelenül felébresztendő odiumot, provocálni azon veszélyeket, a melyek ezen actiónak, szerény nézetem szerint, természetes következményei lesznek...

[8] 1879 márciusában.
[9] Értsd: a Miletić-ügyben.
[1] Kisebbít.
[2] Bevezetés.
[3] Érvénytelenít.

F.

1879 ápr. 30

Madarász József felszólalása a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1878–81. V. 266. l.

T. ház! Mindenekelőtt előttem szóló t. elvtársam és barátom nyilatkozata folytán és annak ellenére, miként már ő maga is nyilvánitotta, hogy ő elvbarátai nézetétől külön állóan adja elő nézeteit, elvbarátaim és saját magam nevében szerencsésnek érzem magamat kinyilatkoztatni azt, hogy előttem szólott t. barátom azon értekezletben, melyben e tárgyat komolyan megvitattuk, mint elnök[1], önmaga jelentette ki, hogy e párt egyhangulag tette magáévá e törvényjavaslatot a részletes vita alapján. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)* És ezt én itt a házban is szerencsés vagyok kinyilatkoztatni.

És én t. barátom ellenére óhajtom, hogy mérsékelt és hideg megfontolás vezérelje szavaimat; kénytelen vagyok leghiggadtabban fejezni ki magamat; hogy én nem mondom ellenében azt, a mit ő mondott, hogy benső meggyőződése egész felháborodásával támadja meg a kormányt azért, a miért ezen törvényjavaslatot beterjesztette; hanem azt mondom, hogy lelkinyugalommal, hideg megfontolással nem szerezhetem meg ez egyszer Zay Adolf képviselőtársamnak[2] az örömöt az által, hogy én nem családi ünnepélyt kivánok ma ülni, hanem mindenesetre szeretem látni, hogy a magyar állam és a magyar állam politikai nemzetisége érdekében ezuttal a kormánnyal, szélső jobbal, vagy az egyesült ellenzékkel minél inkább egyhangu véleménnyel támogathatjuk ezen törvényjavaslatot, a melyet azon kormány terjesztett be, a melynek én hazám állami és függetlenségi politikájára nézve általában nyilt, őszinte és határozott ellene vagyok de bármikor hazám javára vonatkozó törvényjavaslatot adjon be, azt részemről támogatni mindig kötelességemnek tartom. *(Helyeslés szélső balfelől.)*

G.

1879 ápr. 30

A magyar nyelv mint kötelezett tantárgy.

Pesti Hirlap 1879 118. sz.

Nem mertük hinni, hogy a kormánynak lesz elég önérzetes bátorsága és a ház elé merje terjeszteni a törvényjavaslatot a magyar nyelv *kötelező* tanitása tárgyában, melyet az országgyülés s az ország ötvenhat törvényhatósága két év óta untalan sürgetett. Nem mertük hinni, mivel a kormány eddigi működésében csupa meddő tétovaságot és politikai gyávaságot tapasztalánk ugy a külügyeknél, hol a magyar nemzeti érdekek mindig háttérbe szorittattak, mint a belügyeknél, hol a nemzeti intézmények rovására idegen mintákat és idegen eszméket mimeltek minden téren a hatalmon levő államférfiaink.

[1] *Mocsáry* 1874–1884 között a függetlenségi párt elnöke volt.
[2] Erdélyi szász nemzetiségi képviselő.

Tán egy külföldi előtt furcsán hangzanék, hogy az államélet egyik conditio sine qua non-ját, a hivatalos *állami nyelvet* se a közigazgatásban, se az igazságszolgáltatásban, sőt még az iskolákban se használják országszerte mindenütt. A haza számos vidékén a tisztviselők, birák és tanitók nemcsak nem tudnak magyarul, de a magyar nyelv ellen agitálnak is. A külföldi ez állapot felett szánakozóan mosolyog.

Az angol a távol Indiában, az afrikai gyarmatokban képes az államnyelvnek érvényt szerezni. A német a szláv tartományokat birodalma keleti részén alig négy század leforgása alatt amalgamirozta. A francia is igy tett, a németektől s olaszoktól elvett területek lakóival. Az orosz óriási birodalmában minden alattvalóját russzifikálta. A török három százados európai uralma alatt a mohamedánizmust ugy meghonositá a Balkán félszigeten, hogy a lakosság jelentékeny része szláv eredete dacára töröknek vallja ma is magát.

Csupán a magyar engedte és türte ezer éves államéletében, hogy hazája területén minden nemzetiség szabadon üzhesse saját faja propagandáit a magyar állam rovására. E példátlan, végzetes türelemnek köszönjük, hogy fajunk ezer év után alig számit 9 millió főnél többet, hogy az uralom egyik hathatós biztositékát, az állam nyelvet az alattvalók egy harmada nem érti, hogy az uralmon maradásunk minden európai bonyodalom esetére tisztán katonai és hadászati kérdéssé törpül, s hogy ellenségeink a Kárpátokon túl és innen államunk felbomlására gondolni, számitani mernek.

E szégyenitő helyzetet tovább türni nem lehetett. A kormánynak kötelessége volt a magyar nyelv terjesztését radikális eszközökkel siettetni. Ilyen eszköz a törvényjavaslat, mely elrendeli, hogy nyelvünk minden elemi iskolában kötelezett tantárgy legyen.

Tudjuk, hogy ez eszközt a parlamentben némely agitátor urak, s a parlamenten kivül sokan perhorreskálják.[1] De a nemzet zöme pártkülönbség nélkül egyhanguan helyesli és üdvözli.

Tudjuk, hogy az autonomia köpenyébe burkolózó szerb és román, német evangélikus és talán a német orthodox zsidó felekezetek a fajgyülölet kigyóit szórják ránk e hozandó törvényért. De a nemzet akarata megtöri az ellenzőket, mert a nemzet akarata a nemzet politikai ereje is.

Hogy a kormány szakitva a tétova iránytalanság meddő pályájával, s nem riadva vissza fajunk ellenségeinek hiú fenyegetéseitől, fel mert lépni a javaslattal s hivatkozni mert vele a nemzet államalkotó és fenntartó politikai erejére, — ezért, ha dicséretet nem is, de elismerést érdemel. Öt évi kormányzása alatt ez volt *első méltó hazafias tette.*

S meg fogja látni, hogy a törvény végrehajtásánál őt az egész nemzet támogatja, s az egyesült erővel akcióba lépő nemzettel nem mer Szent István birodalmában senki dacolni.

Vannak ugyan kislelküek, kik a nemzet politikai erejében nem biznak eléggé s attól tartanak, hogy e javaslat majd a végrehajtáskor ellenünk lázitja nem magyar ajkú honfitársaink szenvedélyét, s válságokat vonand maga után. De a kislelküség soha se volt még jó próféta, s akik szüntelen veszélyeket látnak, azok nem képesek semmi alkotásra, se a valódi veszélyek felismerésére.

Hogy a német nyelvuralom maradványain élő német kultur-agitátorok és zsurnáloknak nem tetszik ez a törvényjavaslat, mely jogosulatlan exisztenciájuknak fogja

[1] Helytelenitik.

a jövőben nyakát tekerni, azt tudjuk, értjük. De hogy akad Budapesten, a magyar állam fővárosában német hirlap, mely a magyar nyelv terjedésétől való félelmében elég vakmerő legyen a nemzetiségek féltékenységét, ellenségeink fajgyülöletét, mint „veszedelmes" fegyvert, hivni fel nyelvünk ellen, — a hogy ezt még a „N. P. Journal" is mai cikkében[2] teszi — az fölülmulja minden fogalmunkat, mellyel az önző, kapzsi és saját érdekeik untalan szolgálatában elfogult Lokálblattok iránt eddig viseltettünk.

Az ország közvéleménye és sajtója a szóban forgó kérdésben elég érthetően s határozottan nyilatkozott, midőn a román püspökök a magyar nyelv ellen tüntetve Bécsben jártak Ő Felségénél[3].

A király megadta jóváhagyását. Az országgyülés majdnem egyhangú szava, a törvényhatóságok, testületek százai, a nemzet milliói, a sajtó túlnyomó többsége üdvözli a kormány javaslatát; s a fővárosban most egy német lap kell ki ellene.

Azt hisszük, ez utóbbi a legmeggyőzőbb argumentum — *mellette.*

H.

1879 ápr. 30

Az „Egyetértés" kommentárja a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor.

Egyetértés 1879 118. sz.

Ritka eset. Egy törvényjavaslatot tárgyalnak, a melyet elfogad minden párt és a pártokon belül minden ember, kivéve a pártokon kivül állók közül néhány nemzetiségi konkolyhintő Polyt[1], Zay, s talán annyi összesen véve a mennyire az amerikai rézbőrüek is számolni tudnak ujjaikon.

Elfogadja a mi pártunk is; jeléül, hogy a magyar államiság és nemzeti érdekek biztositásában legradikálisabb irányának sánczai között, nem keres kicsinyes pártkérdést. A mi pártunkra kenték rá előbbi időkben, hogy a nemzetiségi szövetség kedvéért kész áldozatot hozni a magyarság rovására. Nos, a mi pártunk interpellációjával mutatta meg, a melyet Madarász József benyujtott, hogy hamis ráfogás volt e vád, mint annyi sok más, a melyet utóbbi időkben elenyésztetnie, megsemmisitenie sikerült. Elől jártunk a nemzeti szellem ápolásában, előljárunk a nemzeti nyelv államfejlesztő erejének növelésében. Egy tagtársunk[2] nyilatkozata kivételt képezhet talán holnap e tekintetben, de a párt kivánságára, miután elszigetelve áll ebbeli nézeteivel, ki fogja jelenteni, hogy egészen saját nevében szól.

A magyar nyelv tanításának kötelező behozatala a népoktatás elemi intézeteiben oly szükség, a mely senkire sem oly kivánatos, mint épen azokra, a kik magyarul nem tudnak, de a magyar nyelv megtanulása által az államiság hasznos tényezőivé válhatnak.

De arra nézve, hogy válhassanak, szükséges nekik megadni a módot, a mellyel a magyar nyelv birtoka ne legyen privilegium, hanem hozzáférhető szükség.

[2] Ld. *Die ungarische Sprache in den Volksschulen,* Neues Pester Journal 1879 ápr. 29 118. sz.

[3] Vö. 144/A. irat 2. sz. jegyzetével a gör. kat. román zsinati és consistoriumi küldöttség bécsi útjával kapcsolatban.

[1] Helyesen: Polit.

[2] Mocsáry Lajos.

A vita, mely a házban most e törvényjavaslat fölött megindult tulajdonképen nem is mondható vitának. Nélkülözi a vita felköltésében szükséges ellentmondási és nézetkülönbségi elvi és tárgyi élt.

A nemzetiségek részéről várt erősebb támadásokból is hiányzik mind a verve[3], mind az alaposság. Polyt nehány ügyes sophistikus tétele elmosódott beszédének laposságában. Meglehet, az hatott rá nyomasztólag, mert érezte, hogy e kérdésben nemcsak az országgyülés, hanem a nemzet egyhangú akaratának vasfalába üti fejét. Ez a vasfal pedig nem érzi meg Polyt fejének koppanását. Még kevésbé érezheti meg az olyféle szász dölyffel, dandy léhasággal, minden routin, minden közvetlenség nélkül történt sértegető s kihivó hadonázást, a melyet végtelen hosszadalmassággal űzött a ház türelmének próbakövén Zay[4] Adolf ugrifülessége.

Polyt Mihályban legalább van a tanulmány mellett tapintat és ben[n]sőség. Oly tulajdonságok, a melyek a tehetetlen, de a keztyüt törik vagy szakad fölvevő ellenfélben még inkább feltünnek. Zay Adolf urban azonban nincs egyéb a kiállhatatlanságnál és bizonyos hányaveti henczegésnél, mely visszatetszést szülni mindenkor alkalmas, egyéb eredményre szert tenni nem képes.

Barosstól[5] kapta meg az elnöknek mély belátással a végire hagyott figyelmeztetése után, az első, még pedig trencséni baraczkot leczke képében. De alkalmasint, ha a vita megtalál nyúlni, kap többet is.

Tisza Kálmán nem igen foglalkozott vele.[6] Csak Polytnak felelt. És egyik vágása oly találó volt, a mely általános helyeslést keltett. Csattant pedig ez azon vágás alkalmából, a melyet feleletül adott a nyugati és keleti államalakulások tekintetében mondott, fejtegetéseire. A nyugati államalakulást nemzetiségi szempontból befejezettnek állitá, a keletit ellenben a nemzetiségi kölcsönösség alapjaira fektetettnek és e kölcsönösségre utaltnak, a mely kizárja az államegységgel összeforrt nemzet fogalmát. Tisza óvta Polyt, hogy ne utaljon keletre nemzetiségi politika tekintetében, mert ha a magyar állam azon politikát követné, a melyet keleten a szerbek, ugyancsak másféle panaszra és hangra volna okuk a nemzetiségi izgatóknak...

I.

1879 máj. 1

Roman Sándor beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1878—81. V. 304—305 és 311. l.

T. ház! Azon jelenségnek, hogy e képviselőházban... *(Nagy zaj)* én kérem a t. képviselő urakat, sziveskedjenek meghallgatni, különösen azért, hogy megérthessenek, mert nagyon sajnálnám, ha némely szavaim félreérthetnének azon ok miatt, mert elég csend nincs a házban. *(Halljuk!)*

[3] Lendület.

[4] Utalás Zay Adolfnak az általános vitában mondott beszédére. (Ld. Képv. Napló 1878—81. V. 244—51. l.)

[5] *Baross* Gábor (1847—1892) szabadelvű kormánypárti képviselő, Trencsénmegye volt főjegyzője. 1886-tól közmunka- és közlekedésügyi, 1889—90-ben ipar- és kereskedelemügyi miniszter.

[6] Ld. Tisza Kálmán beszédét a törvényjavaslat általános vitájában. (Képv. Napló 1878—81. V. 258—60. l.)

Azon jelenségnek, hogy e házban és mondhatom hazánkban is bizonyos idő óta a nemzetiségi kérdés vita tárgyát nem képezte, röviden magyarázatát fogom adni. Ennek oka, legalább a mi azon képviselőket illeti, kik a román nemzetiséghez tartoznak, az volt, mert ez előtt négy évvel, midőn tekintettel a financziális nyomoruságra és a meddő államjogi kérdés további vitatására,a fusió[1] létesült, a román nemzetiségű képviselők egy tanácskozást tartottak,[2] s abban elhatározták, hogy mivel politikai meggyőződésök szerint a román és a magyar elem érdeke oly közös, hogy ha ők tekintetbe nem vennék a jelen helyzetet, és akadályokat görditenének a kormány elé, méltó vád érné őket kevés hazafiságukért. Továbbá ki akarták venni a fegyvert azok kezéből, kik folytonosan azzal vádolták őket, hogy a magyar nemzet és a magyar haza iránt ellenséges indulattal viseltetnek. Tehát, mondom, elhatároztuk, hogy félretesszük a nemzetiségi kérdést, mert úgy szeretjük közös hazánkat, mint bárki más; nem fogunk a kormány elé nehézségeket gördíteni, hadd orvosolja a bajokat, és segitsen a köznyomoron. E határozatunkat közöltük a jelenlegi ministerelnök urral, kit azon alkalommal csakis arra kértünk meg, hogy a nemzetiségi törvény megtartását eszközölje. Fájdalom, azóta a financziális calamitások meg nem szüntek, sőt az általános nyomor s elégedetlenség sok tekintetben növekedett, a románokra nézve pedig az elégedetlenség fokozódott az által, hogy az 1868. évi XLIV. t.-czikk, mely a nemzetiségi egyenjoguságot szabályozza, napról-napra inkább feledékenységbe ment, ugy hogy többet nem tartatik meg annak egyetlenegy szakasza sem, mely a nemzetiségeknek valami jogot biztositott. A Téns szolgabirákat nem is emlitve, a legutolsó falusi jegyző lábbal tiporja e törvényt. S mi románok ezen jelenség feletti fájdalmunkat elfojtottuk és hallgattunk, nem panaszkodtunk.

Azonban mi történt? Az összes magyar napisajtó chauvinisticus kezelői nem hogy méltányolták volna ezen hazafias önmegtagadást, nem hogy megértették volna ezen hallgatást, a fájdalom elfojtását, hanem azt nagy megelégedés jelének vették és egy előttünk jól ismert rendszert követve, folytonosan izgatni kezdtek, terroristicus pressiót gyakorolván a magyar olvasó közönségre, ezen müködésben segitve holmi felföldi röpiratok által, melyeknek szerzői csak a nemzeti intolerantia elveinek hirdetésével tudtak némi figyelmet kelteni — pressiót gyakoroltak még magára a kormányra is, és — sajnálattal kell mondanom, — ezen háznak pártjai közt épen az, mely a szabadság legszélső határáig kiván menni programmja szerint, a nemzetiségek irányában akként értelmezi e szabadságot, hogy még azon csekélységet is el akarják venni, a mit az 1868. XLIV. t.-cz. meghagyott.

Ily előzmények után körülbelől már egy éve annak, hogy e törvényjavaslatnak, mint a mesés tengeri kigyónak, hire, folytonos izgatottságban tartja a haza polgárait. Egyfelől a magyar chauvinisticus sajtó magatartása, másfelől az illető nemzetiségek hirlapjaiban megjelent védekező felszóllalások annyira felkorbácsolták a kedélyeket, hogy jelesen a román nép zöme, mely féltékeny a maga nyelvére, mint legdrágább, mert egyetlen kincsére, kérvényekkel ostromolta lelki főpásztorait, hogy ezek a fenyegető veszedelem elháritása végett ő Felségéhez folyamodjanak. S hogy a román főpapok miért fordultak egyenesen a törvényhozás ezen factorához? Ennek oka az, mert a szomoru tapasztalás után jól tudták, hogy a szándékba vett törvényjavaslat elejtése, itt, a törvényhozás ezen factorától alig remélhető.

[1] Értsd: a Tisza Kálmán által végrehajtott szabadelvű pártfúzió.
[2] Ld. 125. sz. irat: a nemzetiségi képviselők klubja 1875. évi határozata.

Friss emlékezetünkben van azon hadjárat, melyet a magyar napi sajtó a román főpapok ellen meginditott s ezen törvényjavaslat beterjesztéséig folytatott. Majdhogy honárulóknak nem nyilvánitotta őket. Pedig senki nem veheti tagadásba, hogy a kérvényezési jog az alkotmányos szabadság egyike, és nincs köztünk senki e házban, akár a kormány, akár a képviselők részéről, aki a román főpapok bármelyikének is hazafiatlanságot tudna bűnül felróni.

Egy jobb ügyhöz méltó buzgalommal böngésztek a magyar sajtó chauvinistái azon csekély számu idegen lapok hasábjain, melyek e törvényjavaslatot helyeselték s kapkodtak, mint Bernát a mennykő után, egy-egy üres czikktöredék után, hogy azt felmelegitve s commentálva, a magyar olvasó közönségnek bemutassák. De nagy óvatossággal kerülték azt, hogy a nagyobb számu s jelentékenyebb külföldi lapokban megjelent rosszaló czikkeket, vagy a házában lakó és őket legközelebbről érdeklő nemzetiségek lapjaiban megjelent felszólalásokat csak meg is emlitsék, nyilván azon szándékkal, hogy a magyar nép az igazság szavát s a megsértettek méltányos felszólalását meg ne hallja.

Én uraim, ezen eljárás egyedüli okát abban látom, hogy a chauvinistikus sajtó kezelői félnek a magyar nemzetnek józan eszétől...

Ezek után van szerencsém, a t. ház asztalára a következő inditványt letenni:

„Tekintettel arra, hogy a magyar nyelvnek joghatálya az 1868. évi XLIV. t. cz. által kellőleg szabályoztatott és hogy ezen szempontból megtanulása iránt már ugyanazon évi XXXVIII. t. cz. intézkedett: a képviselőház a 118. és illetőleg a 145. számu törvényjavaslatot[3] mellőzve, a napirendre tér át."

J.

1879 máj. 2

Hofgräff János felszólalása a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló 1878–81 V. 317. l.

Engedje meg a t. ház, hogy én is igénybe vegyem a t. ház becses türelmét és a kérdésben levő törvényjavaslat iránti nézetemet röviden megmondhassam, előadhassam és kifejthessem. Igérem, hogy nem fogok visszaélni a t. ház engedelmével. *(Halljuk!)*

Én a t. ház, mint nem magyar ajkú, szász nemzetiségű képviselő, de mint Magyarország polgára, ezen törvényjavaslatot nem pártolhatom, még pedig a következendő okokból. Elsőben azért, mert ezen törvényjavaslatot, ha behozatik, a népnevelésre nézve, főleg a nem magyar ajkú nemzetiségeknél károsnak tartom. Másodszor azért, mert e törvényjavaslat, ha törvénnyé válik, czélra nem fog vezetni. Harmadszor azért, mert nehézségekkel és lehetetlenségekkel küzd a kivitelre nézve és negyedszer azért, mert a hitfelekezeti önkormányzatba, autonomiába vág és azt megsemmisiti...

[3] Értsd: a szóbanlévő törvényjavaslatot és ennek indokolását.

1879 máj. 6

Grünwald Béla beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor.

Képv. Napló 1878–81 V. 385–389. l.

T. ház! Ezen törvényjavaslat 3-ik §-ának 1-ső és 2-ik bekezdése, a mint méltóztatnak tudni, azt rendeli, hogy azon tanitók, kik az 1872–81-ik év végéig terjedő időközben végezték el a tanfolyamot, illetőleg léptek a tanitói hivatalba, kötelesek 4 év alatt a magyar nyelvet annyira elsajátitani, hogy azt a népiskolákban képesek legyenek előadni.

Irányi t. képviselőtársam ezen §-nak az általam érintett bekezdéséhez módositványt nyujtott be, mely szerint ő azt kivánja, hogy azon 4 év 6 évre hosszabbitassék meg. Ennél fogva ezen 2 év némileg bizonyos kedvezményt biztositana a tanitó részére, a ki magyarul tanitani nem képes.

Én, t. ház, sem ezen 3-ik §. első és második bekezdéséhez, sem Irányi képviselőtársam módositásához nem járulhatok; s méltóztassék nekem megengedni, hogy én e §-hoz két módositást nyujtsak be, s hogy ezen két módositást lehetőleg röviden indokoljam. *(Halljuk!)*

Az én nézetem szerint a törvényjavaslat intézkedése még azon esetben is, ha Irányi t. képviselőtársam inditványa fogadtatnék el, sem nem igazságos, sem nem czélszerű, sem nem áll a magyar állam érdekével összhangban. Először a tanitó, a ki elnyerte a tanitói oklevelet, tényleg a tanitói pályára lépett s állomását elfoglalta, s tette azt egy fennálló törvény alapján.

Ezen fennálló törvény megszabta a qualificatiót, melynek alapján valaki tanitói oklevelet nyerhet, és a tanitói állomást elfoglalhatja. Igy igen természetes, hogy az illető tanitó egészen biztositva érezte magát, azt hivén, hogy már most neki valóságos érvényes oklevele van, ő valóságos tanitó, mert évek hosszu során át müködött. Most egyszerre egy törvényt alkotunk, melyben az mondatik, hogy, te tanitó, nem vagy tanitó, a te okleveled nem tanitói oklevél, csak majd 4, illetőleg 6 év mulva fogjuk meghatározni, hogy tanitó vagy-e és okleveled érvényes-e vagy sem. S igy az ő egész sociális positiója kérdésessé s függővé van téve attól, vajjon ő 4, vagy 6 év mulva sikerrel fogja-e letenni a vizsgát a magyar nyelvből. Kétségtelen, t. ház, hogy ez rendkivül sujtja a tanitót, s azon 4, illetőleg 6 évi aggodalom, vajjon ő a vizsga alkalmával meg fog-e felelni, nem veszti-e el állomását, oly lelkiállapot, melyet már előlegesen büntetésnek lehetne a tanitóra nézve nevezni.

Azt mondhatnók ugyan, hogy a törvényjavaslat csak csekélységet követel a tanitótól. Nem követel tőle egyebet, mint azt, hogy magyarul megtanuljon. Azonban, t. ház, először is a magyar nyelv megtanulása nem tartozik a könnyü feladatok közé. Könnyü feladat lett volna az, hogy ha azt kivántuk volna a tanitótól és pedig az 1868: XXXVIII. törvényczikkben, hogy mikor ő a tanitóképző intézetbe lép, akkor kezdődjék meg rá nézve a cursus a magyar nyelvből. A mit ma követelünk, azt abba a törvénybe nem tettük bele, hogy a tanitó magyarul megtanuljon, hogy a képző intézetben a magyar nyelv oly módon tanittassék, mint most. S addig, míg a tanitóképző intézetben volt, nem követeltük tőle, hogy a magyar nyelvet megtanulja, de most, mikor évek

óta künt van az iskolában, mikor tényleg müködik; mikor egy oláh vagy tót faluban van, a hol mérföldekre magyar szót nem hall, mikor a magyar nyelv megtanulása rá nézve majdnem lehetetlenség, akkor látjuk szükségét annak, hogy a magyar nyelvet megtanulja. Ez, azt hiszem, nem lehet igazságos.

Azonban azt mondják, hogy hiszen mi ezt — mint a közoktatásügyi bizottság jelentésében előfordul, — egy, a tanitókra fennálló törvény alapján követeljük, és hivatkoznak a 1868 : XXXVIII. t. -cz. egyik §-ára.

Igaz, benne van ebben a törvényben az, hogy a tanitóképző intézetekben a magyar nyelv is tanittassék; de kérdem, végre lett-e hajtva azon törvény? Nem. De többet mondok: végrehajtható volt-e azon törvény? Nem.

Ez is olyan törvény volt, a mely magában hordta a végrenemhajthatóság csiráját, ugy, a mint sok esetben megtörtént; mert annyira nem gondoskodtunk a részletes garantiákról; annyira általánosságban mondtuk csak ki, hogy a magyar nyelv is tanittassék: hogy annak végrehajtására a törvény, és maga a törvényhozó komolyan nem is gondolhatott.

Most azt kérdem, hogy a mi mulasztásunk miatt a tanitó szenvedjen; tehet-e ő arról, hogy a mi törvényünk végre nem hajtatott, hogy olyan törvényt alkottunk, a melyet végre hajtani nem lehet? És hogy azon törvényt végrehajtani nem lehetett, semmi sem bizonyitja fényesebben, mint az, hogy ezen törvényjavaslat benyujtatott; mert ha az 1868 : XXXVIII. törvény végrehajtható volna, akkor nem lett volna szükség ezen törvényjavaslat benyujtására. Ezen törvényjavaslat benyujtása legerősebb argumentum a mellett, hogy mi a tanitóktól az 1868 : XXXVIII. törvényben nem követeltük azt, hogy ők magyarul megtanuljanak. De tehetnek ők róla, felelősek ők ezért, hogy ők magyarul meg nem tanulhattak? Nem, és nem volna igazságos őket sujtani azért, hogy tényleg meg nem tanultak magyarul.

De feltéve azt, hogy mindaz, a mit előadtam, teljesen alaptalan, még akkor sem járulhatnék hozzá a törvénynek ezen két pontjához; mert nem látom benne megint a végrehajthatóság garantiáját.

Itt az van mondva, hogy a tanitó képessége egy, a minister által rendeleti uton szabályozandó vizsgálat letételével igazolandó.

Most természetes, hogy mindenki kiváncsi, hogy mi történik azon tanitóval a ki a vizsgának alávetette magát. Azt körü belül érzi mindenki, hogy ha azon tanitó, a vizsgát jó sikerrel leteszi, akkor arról bizonyitványt fog kapni; azonban az az eset is előállhat, hogy nem fogja jó sikerrel a vizsgát letenni: akkor mindenki kiváncsi, hogy ebben az esetben mit határoz a törvény? De a törvényjavaslat mélyen hallgat a tekintetben, és nem tudjuk, hogy mi fog történni azzal a tanitóval, a ki a vizsgát jó sikerrel le nem teszi; mert a törvénynek nem volt bátorsága nyiltsággal kimondani, hogy azon tanitó, a ki a vizsgát jó sikerrel le nem teszi, az el fog bocsáttatni.

Ha az elbocsátást kimondja a törvény, akkor igen természetes, hogy reflectálni kell mindazon jogi viszonyokra, melyeket a tanitó egy fennálló törvény alapján szerzett. Ez kétségtelen dolog, hogy ő igényt nyert, hogy csak egyet hozzak fel, a nyugdijra, melynek alapjára már bizonyos járulékokat fizetett, és meglehet, hogy már 10 évi nyugdij-igénnyel bir. Most én nem bánom, a törvény kimondhatja, hogy ő elvesztheti a nyugdijigényt és meglehet, hogy ez nagy baj lesz a tanitóra nézve, de végre ki kell mondani, vagy azt, hogy elveszti, vagy, hogy nem veszti el. Ezek mind olyan dolgok, melyeket ignorálni nem lehet, és az a törvény, mely ilyen fontos jogi kérdésekről megfeledkezik, oly felületesen járna el, hogy ez a törvényhozás méltóságával nem volna összeegyez[tet]hető.

39*—14-22

Én azonban ezt nem valami engedékenységből s nem érzelgésből kivánom ajánlani a t. háznak, és nem azért, mintha attól tartanék, a mit nemzetiségi izgatásoknak szoktak nevezni. Legtávolabbról sem. Azon beszédek, melyek e törvényjavaslat ellen elmondattak, kivéve a Mocsáry képviselő urét,[1] rám semmi benyomást nem tettek. Én ezen beszédek tartalmát majdnem könyv nélkül ismerem, évek hosszu során érintkeztem hasonló gondolkodásu emberekkel, tanulmányoztam lapjaikat: és így mindazokat: mik felhozattak, majdnem könyv nélkül tudom. Nagyon jól tudom, hogy e beszédeknek el kellett mondatniok. Elmondattak volna azok minden körülmények közt, még akkor is, ha egy törvényjavaslat nyujtatott volna be arról, hogy a mérföldmutató kövek magyar feliratot nyerjenek. Ez incidensből ugyanazon beszédek mondattak volna el, mert ezek csak alkalomra vártak. Ránk nézve megnyugtató érzés az, hogy tudjuk, miszerint e beszédekben a legnagyobb tulzások rejlenek, melyeket lépten-nyomon megczáfolnak magok a tények.

Épen ezért nem tartottam én szükségesnek az általános vitában részt venni. E beszédek, ez ugynevezett nemzetiségi izgatások, nem indithatnak engem arra, hogy én bármi tekintetben engedjek ott, hol a magyar nemzet érdekéről van szó. De itt mégis szükségesnek tartom, egy két szóval jelezni álláspontomat.

Nem a nemzetiségi izgatásokról rettenek én el, nem azoktól féltem én a magyar nemzet érdekeit, hanem féltem saját hibáinktól, saját mulasztásainktól. Rám nézve az a mérték: megfelel-e valamely intézkedés a magyar állam érdekének vagy nem? A jelen esetben is erre a két pontra nézve, e mértéket kivánom alkalmazni.

Tapasztalataim szerint a népiskolának nincs valami nagy hivatása a magyarság terjesztése körül. Két ponton van hivatása: egyik a város, másik az a pont, ahol a magyar ajkuak a nem magyar ajkuakkal érintkeznek, s a hol azt tapasztaljuk, hogy a magyarság esik áldozatul akár az oláh, akár a tót assimilatiónak. Ez a két pont az, a hol az iskolának hivatása van. A lakosság mozgékonysága, magasabb cultur igénye a városokban sokkal termékenyebb talaj arra, hogy a magyar nyelvet terjesszük s hogy a város a magyarság jellegével ruháztassék fel. A másik pont, — melyre később vissza fogok térni és erre fog vonatkozni egy inditványom, — az az érintkezési vonal, hol a magyarság a tótsággal, vagy az oláhság a magyarsággal érintkezik. Itt arról van szó, hogy egy nagy processust akadályozzunk meg, mely fogyasztja a magyar köznépet — a pap és a tanitó utján.

A népiskolának, nézetem szerint, legfőbb hivatása nem abban rejlik, hogy a magyar nyelvet terjessze; és nem is kivánok én magyar nyelvű elemi iskolát ott, a hol a nem magyar fajhoz tartozó lakosság nagyobb tömegekben lakik.

A mit én kivánok, az, hogy az iskolának magyar hazafias szelleme legyen. Mert tapasztalaom szerimt a magyarul tudás még nem biztositéka a hazafiasságnak, és a magyar nyelv nem tudása még nem jelenti azt, hogy az illető nem jó hazafi. Én ezen problémát megoldva látom Magyarországon és sehol nem látom ugy megoldva, mint épen itt, hogy olyanok, kik egy szót sem tudnak magyarul, a leglángoló hazafiak — nem olyan értelemben, a mint talán bizonyos képviselő urak, kik is ellene szólnak e törvényjavaslatnak és szólnak oly hangon a mint ezt tették, de azért mégis jó hazafiaknak mondják magukat, hanem oly értelemben, hogy valóban solidaritásban érzik magukat a magyar fajjal és készek azért a segnagyobb áldozatokra is.

Megtörténhetik tehát, ha ezen két bekezdést törvényerőre emeljük, hogy oly tanitókat fogunk protegálni, a kik a törvény követelményének, miszerint magyarul

[1] Ld. 144/G. sz. irat. Képv, Napló 1878—81 V. 261—66. l.

kell tudniok, megfelelnek ugyan, de a mellett a legnagyobb agitátorok a magyarság ellen az iskolában; s megtörténhetik, hogy azon tanitót, a ki különben hazafias szellemü de nem tud magyarul, ezen két pont alapján kiküszöböljük az iskolából. Ez az, a mitől én a magyar nemzetet megóvni kivánom.

Nem akarom én, hogy a tanitó ne tanuljon magyarul, sőt okvetlenül szükségesnek tartom, hogy tanuljon. A jövőre nézve, a legnagyobb szigort tartom szükségesnek e tekintetben és megkövetelendőnek tartom, hogy tudjon magyarul, mert meg vagyok győződve, hogy különben hivatásának nem képes megfelelni.

Nagy önérzettel mondotta egy képviselő ur, hogy ne avatkozzunk mi a szerbek, vagy az oláhok dolgaiba, gondoskodnak ők maguk kulturai szükségletükről. Nagyon tisztelem én az önérzetet, de csak akkor, ha valóban realis alapja van. Itt azonban semmi realis alapja nincs. *(Helyeslés.)* Méltóztassék megnézni azon tanitókat, a kik az oláhok vagy szerbek lakta vidékeken vannak; *(Halljuk!)* méltóztassanak megnézni a papokat, milyen culturai állapotban vannak azok. Vajjon nem szent kötelességünk-e, midőn látjuk, hogy nem képesek a mivelődésben haladni, nem képesek irodalmat alkotni, képtelenek a magasabb szellemi életre és képtelenek arra, hogy valamely egyszerű iskolai szakkönyvet adjanak a tanitó kezébe: *(Igaz! Ugy van!)* vajjon nem kötelessége-e akkor az államnak, rájuk nézve a magyar irodalmat hozzá férhetővé tenni, hogy ez uton szellemi szükségleteiket kielégitsék, szakképzettségüket növeljék. *(Egy hang: Nincs rá szükség!)* Én ugy látom, hogy van. *(Helyeslés.)*

Módositványom tehát oda terjed, hogy a 118. sz. törvényjavaslat 3. §-ának 1. és 2. bekezdése kihagyassék. Ennek az volna a következése, hogy a multra nézve a tanitótól ne követeltessék az, hogy a magyar nyelvet tanulja, s fel volna mentve a kényszer és az ujabb vizsgálat tétele alól.

Most méltóztassanak megengedni, t. ház, hogy néhány szóval indokoljam azt a módositást, melyet a 3. §. 3. kikezdésére nézve javasolni bátorkodom. Én, t. ház, igen örültem, mikor azt láttam, hogy a képviselőház tulnyomó többsége át van hatva attól az érzülettől, hogy a magyar nemzet és a magyar állam érdeke mindenek felett. Ennek alá kell rendelni minden egyéb tekintetet, még a párttekintetet is. Nem tehetek róla, t. ház, valóban ez nem érzelgés nálam, hanem igen lélekemelő hatást tett reám, midőn azt láttam, hogy mikor a magyar nemzet érdekéről van szó, akkor megszüntek köztünk a pártkülönbségek és azon pártok is, melyek különben más kérdésekben a legélesebb támadást intézték a kormány ellen, a legelkeseredettebb harczot folytatták ellene; most támogatásban részesitették a kormányt, s a legmelegebben szólaltak fel a kormány által hangoztatott elvek mellett. Ez, t. ház, rendkivül megnyugtató jelenség és én igen örvendek azon, hogy megszünt az a beteges hangulat, a mely a meghunyászkodásban kereste a politikai bölcsességet. Ime azon nagy praemissa: „a magyar nemzet érdeke mindenek felett” általánosan el van ismerve, s azt hiszem, nincs messze az idő, midőn ki fogjuk belőle vonni a megfelelő nagy consequentiákat is. *(Helyeslés.)* . . .

Méltóztassék tehát megengedni, hogy felolvassam módositványom szövegét. *(Halljuk! Olvas.)* „A 3-ik §-nak 3. pontja kihagyandó és helyére a következő uj §. teendő: „Vegyes ajku lakossággal biró községekben a tanitási nyelvet a népiskolákban a vallás- és közoktatásügyi minister ur határozza meg.” Ez azon jog, mellyel én az államot felruházni kivánom és azért, t. képviselőház a legnagyobb bizalommal a képviselőház bölcsességébe és hazafias indulatába ajánlom ezen inditványt. Azt hiszem hogy ránk nézve nagyobb, és fontosabb tekintet nem lehet a magyar nemzetiség fenntartásánál. Itt nem arról van szó, hogy támadjunk valakit. Támadni nem akarunk;

hanem azt akarjuk, hogy megvédjük magunkat azon támadások ellen, melyek talán néha öntudatlanul is tétetnek érdekünk ellen. Ezt a processust megakasztani, t. ház, szent kötelességünk. És ha már ilyen nagy vita volt e miatt a törvény miatt és annyi időt vesztegettünk vele, legalább mondhassuk, hogy ennek a vitának reális értékü eredménye is volt. . . .

L.

1879 máj. 10

Jelentése a főrendiház hármas bizottságának a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben szóló törvényjavaslat tárgyában.

1878–81. évi Főrend. Ir. III. 1. l.

A bizottság tárgyalván a jelzett törvényjavaslatot, miután, tekintve a ministeri indokolásban és az illető szakminister által felhozottakat, kétségtelen, hogy a honpolgárok iskolai oktatásának és nevelésének egyik követelménye, hogy nekik az állam nyelvének elsajátítására alkalom adassék, s így az országban fennálló, de az iskolák körüli törvényszerű intézkedésekben is kifejezésre jutott régi óhajnak elég tétessék; — továbbá kétségtelen, hogy ezen törvényes határozatok által a nemzetiségek érdekében nem csak sérelem nem ejtetik, sőt azok épen az ők jól felfogott érdekökben mutatkoznak elodázhatlanokul, — a Nagyméltóságú főrendi háznak általánosságban elfogadásra tiszteletteljesen ajánlja, a részletekre nézve pedig csupán csak azt a módosítást javasolja, hogy miután az 1868. évi XXXVIII. törvényczikk 137. §-a az 1876. évi XXVIII. törvényczikk 18. §-a által hatályon kivül helyeztetett — a törvényjavaslat 3. §-ában a hivatott 137. §. helyett az 1876. évi XXVIII. törvényczikk 13. §-a 1. pontjának második és harmadik kikezdésére történjék hivatkozás.

Budapesten, 1879. évi május hó 10-én.

Dr. Haynald[1] Lajos s. k.
bizottsági elnök.
Rudnyánszky József báró s. k.
bizottsági jegyző

M.

1879 máj. 12

Jelentése a főrendi ház állandó hármasbizottságának az erdélyi gör. kel. román főegyházmegye zsinatjának a magyar nyelvnek az elemi népiskolákban kötelezett tantárgygyá tételére vonatkozó törvényjavaslat tárgyában benyújtott kérvényét illetőleg,

két melléklettel.

1878–81. évi Főrend. Ir. III. 5–10. l.

A bizottság tárgyalván jelzett kérvényt, azt a magyar nyelv tanitásáról a népoktatási tanintézetekben szóló törvényjavaslat tárgyában benyujtott jelentésében foglaltak alapján figyelembeveendőnek nem találhatja.

Budapest, 1879. évi május hó 12-én.

Dr. Haynald Lajos s. k. — bizottsági elnök.
Rudnyánszky József báró s. k. — bizottsági jegyző

[1] *Haynald* Lajos (1816–1891) bibornok, kalocsai érsek.

I. Melléklet.

Az erdélyi gör. kel. román főegyházmegye zsinatjának kérvénye a magyar főrendiházhoz.

Nagyméltóságu főrendi ház!

Az erdélyi görög-keleti román főegyházmegyének rendes évi ülésszakra egybegyült zsinatja, az összes magyarországi és erdélyi görög-keleti román egyháztartomány püspöki karának és egyházmegyei consistoriumi küldöttségeinek ő császári és apostoli királyi Felségéhez korábban benyujtott legalázatosabb felterjesztését, melyben a magyar nyelvnek valamennyi elemi népiskolába kötelező tantárgyként leendő behozatala iránt kidolgozott ministeri törvényjavaslatra nézve, egyházi állásunk és a közművelődés szempontjából számba veendő aggályok és gyakorlati nehézségek mutattatnak fel, — mai napon tartott ülésében tudomásul vévén és azt mindenben magáévá tévén, bátorkodik az emlitett legalázatosabb felterjesztésnek alatti tiszteletteljes csatolása mellett, a nagyméltóságú főrendi házhoz, minden nyelvi ellenszenvtől vagy politikai elfogultságtól menten, azon alázatos kéréssel járulni: hogy az ezen felterjesztésben előadott indokokat és tárgyi érveket, az illető törvényjavaslat esetleges tárgyalása alkalmával kegyesen figyelembe venni méltóztassék.

Ez által csak mélyenérzett hazafiui kötelességünknek kivánván eleget tenni, mély tisztelettel maradunk

Nagyszeben, 1879. április hó 27-én.

A nagyméltóságu főrendi háznak

alázatos szolgái:
Az erdélyi görög-keleti román főegyházmegye zsinatja:
Román Miron s. k.
érsek és metropolita.
Brote[1] Jenő s. k.
főjegyző.

II. Melléklet.

Az erdélyi gör kel. román főegyházmegye zsinatjának felterjesztése az uralkodóhoz.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

A magyarországi és erdélyi görög-keleti román egyház Felséged legmagasabb trónja iránti tántoríthatatlan hüségét és ragaszkodását minden körülmény közt oly fényesen bizonyitotta be, hogy ezen ősi polgári erénye legmagasabb elismeréssel találkozott mindenkor.

Most is, a midőn ezen egyház alulirott püspöki kara és consistoriumainak küldöttségei által, egy oly ügyben, mely nem csak saját lényeges érdekeit, hanem hazánk jólétének egyik föltételét is érinti, egyenesen Felséged legmagasabb trónjához bátorkodik járulni, azon meggyőződésben van, hogy ezen, a legloyalisabb érzelmektől sugallt el-

[1] *Brote* Jenő (1859– ?), erdélyi román gazdasági szakíró és politikus. 1881-től a román nemzeti komité tagja, később másod alelnöke; utóbbi minőségében egyik aláirója az 1892. évi román Memorandumnak.

járása által csak Felséged legmagasabb trónja és szeretett hazánk iránt mélyen érzett kötelességét teljesíti.

Az ügy, mely bennünket ezen komolyan megfontolt lépésre kényszerít: egy, a közoktatás terén általában, tehát felekezeti népiskoláinkra nézve is behozatni szándékolt oly törvényhozási intézkedés, melynek bármennyire is méltányoltassék, kijelentett czélja, gyakorlati kivitele a közművelődésre nézve károsnak, neveléstani szempontból épen lehetetlennek, egyéb-iránti eredményeiben pedig olyannak mutatkozik, mely hazánk nemzetiségi viszonyai közt egyrészről a foganatositás körül túlbuzgó eljárást vonhat maga után, másrészről pedig a természetes és ösztönszerű nemzetiségi érdekek szempontjából féltékenységet, bizalmatlanságot és oly idegenkedést szülhet nemcsak egyházunk hiveinél, hanem a többi nem magyar nemzetiségek kebelében is: mely a mindenkor, de különösen a mostani nem eléggé derült átalános politikai helyzetben, a hazai népeknek annyira kivánatos testvéries összetartását és az állam érdekeihez való hazafias ragaszkodását könnyen lazulttá tehetné, és magának az illető törvényhozási intézkedésnek kijelentett czélját hátráltatná vagy épen meghiusithatná.

Mi ugyanis Felséged vallás- és közoktatási magyar ministerének, a képviselőházban alkalmilag tett nyilatkozatából és utóbb a lapok közléseiből annak tudomására jöttünk, hogy emlitett minister ur egy oly törvényjavaslatot szándékozik a törvényhozás elé terjeszteni, mely szerint az alkotandó törvénynek hatálybaléptétől számitandó hat év alatt a magyar nyelv kötelező tantárgy lenne átalában minden elemi vagy felsőbb népiskolában, azon czélból: hogy ez által a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátitására minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék: tehát a törvényjavaslat által az szándékoltatik, hogy a magyar nyelv elsajátitása az elemi népiskolábani oktatás által eszközöltessék.

Nincs észrevételünk az ellen, hogy az állampolgároknak a lehetőségig alkalmas mód nyujtassék a magyar nyelvnek mint államnyelvnek megtanulására, habár ennek átalános szükségét a fennálló nemzetiségi törvény, illetőleg a nemzetiségeknek biztositott nyelvhasználati jog és átalában hazánk ethnographiai viszonyai legkevésbé sem igazolják: ámde a magyar nyelv megtanulása czéljából a törvényjavaslat oly intézkedéseket tesz, melyekre nézve — bár nagy tisztelettel viseltetünk Felséged kormányának különben bölcs belátása iránt — kénytelenek vagyunk azon meggyőződésünket kifejezni; hogy ama intézkedések a kitüzött czélnak megfelelni egyátalában nem képesek.

Erre nézve mindenek előtt bátorkodunk legalázatosabban megjegyezni; hogy a népoktatási törvény a népiskolákra nézve a nép alsóbb osztályának okvetlenül szükséges oly sok tantárgyat szab elő, melyeknek a tanulók anyanyelvén eszközölhető megtanulása a törvényben meghatározott időt teljesen igénybe veszik, ugy, hogy a már előirt tantárgyakon kivül még egy, a tanulók előtt egészen ismeretlen nyelvnek akár elemző, akár pedig csak gyakorlati oktatására oly mértékben, mint ezt a törvényjavaslat czélja megkivánná, eltekintve az elmefogékonyság hiányaitól, már csak e kellő physikai idő is teljesen hiányzik.

Hogyha tehát mindemellett a magyar nyelvet nem értő egyházközségek elemi népiskoláiban a magyar nyelv, ennek szó- és irásbani elsajátitása eredményével szándékoltatik tanittatni, erre nézve nem marad fenn más gyakorolható mód, mint az: hogy a törvény által már előszabott és a közéletben épp ugy, mint a további mívelődéshez okvetlenül szükséges tantárgyak háttérbe szoritásával, az iskolaoktatási éveknek egész tartama a közéletben nem mindenkinek feltétlenül szükséges magyar nyelvnek gyakorlati oktatására fordittassék, még pedig a tanulók saját anyanyelve használatának és az elmetehetségek fejlődésének megszoritásával.

Nem tehetjük fel Felséged kormányáról, hogy a magyar nyelv elsajátitását a most jelzett módon szándékoznék eszközölni: mert ily módon a népnevelés czélja egy erőltetett nyelvtanitás érdekében feláldoztatnék, és utóvégre is az egész nyelvoktatásnak a nem magyar községek népiskoláiban más eredménye nem lehetne, mint az: hogy a nem magyar nyelvű elemi tanulók hosszas erőlködés után tudnák talán itt-ott némileg törni a magyar szót, vegyitve azt saját anyanyelve elemeivel; de a reális szükségnek megfelelő mívelődésnek még csak elemeit sem sajátithatnák el: kilépve pedig az iskolából, a magyar nyelvnek nagy erőltetéssel hiányos ismeretét a közéletben csakhamar elfelejtenék, mint azt a gyakorlati életből számtalan példával lehet bebizonyitani.

Más részről nem vonjuk kétségbe azt, hogy a magyar nyelvnek elsajátitására lehet némi előkészületeket tenni már az elemi népiskolákban is, semmiesetre azon terjedelemben, melyet a kérdéses törvényjavaslat annak kijelentett czélja szerint felkarol, de egyszerűen a magyar irás és olvasás tanitása és az ezekhez szükséges nyelvi begyakorlás által. Erről felekezeti népiskoláinknál már eddig is a lehetőségig gondoskodva van, a mennyiben t. i. a jobban berendezett népiskoláinkban az emlitett előkészületek egyházhatóságaink önszánta intézkedései folytán, saját önkormányzatunk körében, tehát minden külső nyomás nélkül, már eddig is foganatba vétettek, oly mértékben, mely a legszükségesebb tantárgyak háttérbe szoritása nélkül alkalmazható volt.

Más tekintet alá esnek a felsőbb felekezeti népiskolák s jelesen a tanitóképezdék, melyekben tehát a magyar nyelv tanitására fokozatosan nagyobb mérvű intézkedéseket is lehet tenni: de erre nézve is autonom egyházunk iskolahatóságainak buzgalma csak növekednék, ha azok a már fennálló törvények alapján, de minden törvényhozási intézkedés nélkül, menten minden külnyomástól, maguk önszántából tehetik időnként a mivelődési igényeknek megfelelő intézkedéseket.

A mi a magyar nyelvnek, mint kötelező tantárgynak, a nem magyar ajkú felekezeti elemi népiskolákban szándékolt behozatalát illeti, kénytelenek vagyunk a fentebb érintett legyőzhetetlen akadályok mellett jelen legalázatosabb felterjesztésünkben az ilyen sajnos körülményt is felhozni, melyet a kérdéses törvényjavaslattal kapcsolatban nagyon is figyelembe veendőnek tartunk. Tudva van ugyanis, hogy hazánkban a magyar közvélemény, melynek a közéletben és a sajtóban épen ugy, mint az országházban is kifejezés adatik, oly törvényhozási és kormányintézkedéseket sürget minduntalan, melyek a nem magyar ajkú honpolgárok magyarositásához vezethetnek.

Ezen élénken nyilvánuló törekvése a magyar elemnek a nyelvük és nemzetiségükre féltékeny egyházhiveinknél már rég aggodalmat szült: s miután keleti szertartású egyházunk nemzetiségi jelleggel bir, a fejtegetéseink tárgyául felvett törvényjavaslatnak már csak hirére is egyházhiveinkben az emlitett aggodalom annyira fokozódott: hogy visszatekintve az ez előtt nehány évtizeddel tett hasonló kisérletekre, egyházhiveink attól tartanak: hogy a szóban levő törvényjavaslat a törvényhozás terén egy újabb kezdetét képezi oly törekvéseknek, melyeknek czélja a magyarositást minden áron keresztül vinni, s melyek a további fejlemények folytán oda irányulhatnak, hogy nemzeti nyelvünknek a közéletben, egyházközségeinkben és templomainkban eddig szabadon gyakorolt használata mindezen terekről lassankint végkép leszorittassék.

Nem érezzük magunkat hivatva jelen legalázatosabb felterjesztésünkben annak fejtegetésébe bocsátkozni, hogy mennyire lehet üdvös, vagy ellenkezőleg káros hazánk érdekeire nézve, a magyarositást czélul tűzni ki: de miután a szóban lévő törvény-

javaslatnak, a valóság nem minden látszata nélkül, több részről ily czél tulajdonittatik, hazafias kötelességünknek tartjuk mindenütt, a hová szavunk elhathat, kijelenteni: hogy román nyelvű egyházhiveink nem viseltetnek ugyan semmi ellenszenvvel a magyar nyelv iránt, — de saját nyelvükhöz és nemzetiségi jellegükhöz oly szivósan ragaszkodnak, hogy ezekből őket bármi módon kivetkőztetni teljes lehetetlenség.

Ha a kérdéses törvényjavaslat a magyarositási hajlamnak semmi látszatját sem hordaná is magán, annak esetleges végrehajtása körül bizonyára oly eljárás fogna meginditttatni, mely a magyar és a nem magyar elemek közt az annyira szükséges testvéries összetartás helyett kölcsönös elkeseredést szülne, azt esetről-esetre fokozná és végre is a közös haza érdekeire csak veszélyes következményeket vonna maga után; mire nézve talán elég leend általánosságban azon tapasztalatokra hivatkozni, melyeknek részletezésébe ezuttal, a helyzet komolyságát tekintve, nem bocsátkozunk, de a melyek kétségtelenül arról tanuskodnak, hogy az utóbbi időkben a magyar nyelv előnyére a közhatósági közegek részéről a törvény határain kivül eső kisérletek, sőt kötelező rendszabályok is tétettek, illetőleg alkalmaztattak, s ily túlkapások különösen a néphez közelebb álló közhatósági közegek részéről egész szenvedéllyel űzettek.

A törvényjavaslatnak, mellyel ezen legalázatosabb felterjesztésünkben foglalkozni kénytelenittettünk, egyes intézkedéseit, úgy, a mint azokat a lapok közléseiből ismerjük, szemügyre véve, azon pontnál állapodunk meg leginkább, mely a már hivatalban levő néptanitókra nézve akkép intézkedik, hogy ezek hat év alatt kötelesek legyenek a magyar nyelvet annyira elsajátitani, hogy az „azon való" tanitási képességüket vizsgálattétellel igazolhassák, és csak az életük ötvenedik évét betöltött tanitókra nézve enged kivételt, még pedig úgy, hogy a kivételes esetekre nézve a felekezeti tanitókat is beleértve, csak a vallás- és közoktatási minister határozhat.

Eltekintve ezen intézkedés utolsó részétől, mely egyenesen egyházi autonomiánkba ütközik, az egészre nézve előáll az, a mi különben is az egész törvényjavaslatot szerintünk legjobban jellemzi, tudniillik a gyakorlati kivihetetlenség; tudva van ugyanis: mi szerint — hogy más felekezetek iskoláira ne terjesszük ki figyelmünket — metropoliai tartományunkban és különösen oly vidékeken, a hol a magyar nyelv a középnél használatban nincs, jelentékeny, hogy ne mondjuk, túlnyomó része a működő tanitóknak az eddigi viszonyokból kifolyólag vagy sehogy sem, vagy pedig csak igen hiányosan birja a magyar nyelvet úgy, hogy ezek a magyar nyelvet tanitani, és a mit a törvényjavaslat az „azon való" szókkal szándékba venni látszik, t. i. magyar nyelven tanitani egyáltalában nem képesek. Ehhez hozzájárul még azon sajnos körülmény is, hogy az átalán véve szegény egyházközségeink által fizetett népiskolai tanitóknak évi fizetése csaknem kivétel nélkül aránylag oly csekély, hogy azzal a néptanitó mindennapi szükségeit fedezni nem birja, hanem sanyarú háztartása érdekében szabad idejét más egyéb kereseti foglalkozásra kénytelen forditani.

Ily tanitóktól, kiknek száma — fájdalom — nálunk igen nagy, nem lehetvén azt kivánni, hogy időt vegyenek maguknak a magyar nyelv utólagos megtanulására, — a mi csupán magánszorgalom által a legjobb viszonyok közt sem eszközölhető, — reájuk nézve a törvényjavaslatból kifolyólag nem maradna egyéb hátra, mint az: hogyha életük ötvenedik évét még be nem töltötték, mozdittassanak el állomásaikról: de ily esetben azután nem képzelhetjük, miként lehetne az elmozditott tanitókat más alkalmasokkal pótolni, midőn tudva van, hogy ilyenek a kellő számot csak megközelitőleg sem léteznek; újabb tanitókat pedig rögtönözve kiképezni képtelenség, kivált oly állomásokra, a hol a tanitónak még csak mindennapi kenyere sincs eléggé biztositva.

Mielőtt az 1868-ik évi népiskolai törvénynek javaslata elkészittetett volna, boldog emlékű akkori közoktatási ministerünk[1] a tárgy kellő megbeszélése és megfontolása végett szakértő bizottságot hivott össze és abba a külön felekezetek részéről is szakértőket hivott meg egyházhatóságaik útján. Mélyen sajnáljuk, hogy az akkor követett eljárástól eltérőleg, ezúttal egyházhatóságainknak nem adatott meg az alkalom, hogy egy ily nagy horderejü és különféle szempontokból behatóan fontolóra veendő törvényjavaslat iránt véleményét eleve kimondhassa, mi ha megtörténik, hihetőleg alig jutott volna egyházunk azon mindenesetre kényelmetlen helyezetbe, hogy ezen szerintünk czélszerütlen törvényjavaslatból származó aggodalmaival egyenesen Felséged legmagasabb trónjához kénytelenittessék járulni. Miután nem kecsegtethetjük magunkat azon reménnyel, hogy az általunk fentebb a czélszerüség és kivihetőség tekintetéből közelebbről szemügyre vett törvényjavaslatnak, ha az a törvényhozó testület elé terjesztetnék, elfogadását megakadályozhassuk, hazafias kötelességünknek tartjuk Felségedhez alattvalói hódolatunk és változhatlan hűségünk ujabb kijelentése mellett, azon legalázatosabb kérelmünkkel járulni: hogy az emlitett törvényjavaslattól a legfelsőbb előleges jóváhagyást a közmivelődés és a népnek benső nyugalma érdekében megvonni legkegyelmesebben méltóztassék.

Kik egyébiránt egyházunkat Felséged legmagasabb kegyeibe és mindenkor hálásan tapasztalt atyai gondoskodásába ajánlva, a legmélyebb hódolatteljes tisztelettel vagyunk

Felségednek

Bécs, 1879 évi február hó 12-én.

hű alattvalói:

A magyarországi és erdélyi görög-keleti román egyház püspöki kara és egyházmegyei consistoriumainak küldöttsége.

Román Miron s. k.
érsek és metropolita.
Popasu[2] János s. k.
püspök
Metianu[3] János s. k.
püspök

T. Doda s. k.

Popea[4] Miklós s. k.
archimandrita és érseki helyettes.
Tieranu Tamás s. k.
esperes
Cosma Parthén s. k.
ügyvéd
Strevoiu Miklós s. k.
ügyvéd
Radulescu Constantin s. k.
ügyvéd
Popoviciu Elek s. k.
ügyvéd
Rotariu Pál s. k.
ügyvéd.

[1] Br. *Eötvös* József.

[2] *Popasu* János (1802—1889) brassói tanár, 1865-től karánsebesi gör. kel. püspök

[3] *Metianu* János (1828—1916) aradi gör. kel. püspök. 1865-ben a kolozsvári országgyűlés képviselője. 1898-ban érsek metropolitává választották.

[4] *Popea* Miklós (1826—1908) teológiai tanár, érseki vikárius, 1889-től karánsebesi gör. kel. püspök.

N.

1879 máj. 22

1879 : *XVIII. t.c. a magyar nyelv tanitásáról a népoktatási tanintézetekben.*[1]

1878–81. évi Képv. Ir. VIII. 270–272. l.

Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátitására, minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék, e végből a következő intézkedések állapittatnak meg :

1. §.

Minden, akár felekezeti, akár másnemű oly tanitó-képző intézetben, a melyben a tanitás nyelve nem a magyar, a magyar nyelv, mint már az 1868 : XXXVIII. t. cz. rendelete szerint is ez intézetekben köteles tantárgy, oly óraszámmal tanitandó, hogy azt az egész tanfolyam alatt minden tanitó-jelölt, beszédben és irásban elsajátithassa.

2. §.

A jelen törvény hatályba léptét követő 3 évi tanitó-képző intézeti tanfolyam eltelte után, vagyis 1882. évi junius 30-tól kezdve tanitói oklevelet senki sem nyerhet, és a képezdei tanfolyamot akár magán úton, akár tanintézetben 1882-re vagy azután végzett egyének közül tanitóul senki sem alkalmazható, a ki a magyar nyelvet beszédben és irásban annyira el nem sajátitotta, hogy azt a népiskolában tanithassa.

3. §.

A már hivatalban levő, vagy tanitói pályára lépő azon egyének, kik a képezdei tanfolyamot az 1872-től 1881-ik év végéig terjedő időközben végezték el, — illetőleg végezendik el — avagy ezen idő alatt léptek vagy lépnek a tanitói hivatalba, — kötelesek a magyar nyelvet — ha azt nem birják — a jelen törvény hatályba léptétől számitott 4 év alatt annyira elsajátitani, hogy azt a népiskolában tanitani képesek legyenek.

E képesség egy, a minister által rendeleti uton szabályozandó vizsgaletétellel igazolandó.

Oly községekben, hol magyar és nem magyar ajkúak vegyesen laknak, akár községi, akár felekezeti, akár egyéb nyilvános népiskolákban, az 1883-ik évtől fogva ugy rendes, mint segéd- vagy ideiglenes tanitóul csak oly egyének alkalmazhatók, kik a magyar nyelvet tanitani képesek ; azonban 1883-ik évig is a tanitói állomások betöltésénél, a magyar nyelvet tudóknak elsőbbség adandó ; valamint a községi elemi népiskolákra nézve, az 1868 : XXXVIII. t.-czikk 58. §-ában és az 1876. XXVIII. t. cz. 13. §-ának 2. és 3-ik kikezdésében foglalt rendelkezések szigoruan végrehajtandók.

4. §.

A magyar nyelv az összes bárminemü nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvétetik.

Azonban mindaddig, mig a magyar nyelv tanitására alkalmas kellő számu tanitó fog rendelkezésre állani, ezen törvény fennebbi rendelete csak fokozatosan következőleg léptethető életbe :

Minden oly elemi népiskolában, melynek tannyelve nem a magyar, de oly tanitó van alkalmazva, ki annak tanitására képes, a magyar nyelv, mint köteles tantárgy,

[1] A törvényt az uralkodó 1879 máj. 22-én szentesítette. Kihirdették az országgyűlés képviselőházában 1879 máj. 24-én, a főrendiházban 1879 máj. 25-én.

már a jelen törvény hatályba léptét követő tanévben ; azon elemi népiskolákban pedig, a melynél ily tanitó alkalmazva nincs, mihelyt a 2-ik és 3-ik §§-ok értelmében, a magyar nyelv tanitására képes tanitó alkalmazva leend, azonnal tanitandó.

A magyar nyelv ezen köteles tanitását az összes községi népiskolákban a vallás- és közoktatási minister rendeletben szabályozza. — E szabályrendeletet, az óraszámra nézve, népiskolai tantervök megállapitásánál, az összes felekezeti és egyéb iskolai hatóságok is kötelesek szem előtt tartani.

5. §.

A jelen törvény intézkedései kiterjesztetnek az 1868 : XXXVIII. t. cz. 16–22. §§-ai értelmében fennálló és felállitandó nem magyar tannyelvü tanintézetekre is.

6. §.

Az előbbi szakaszokban foglalt határozatok és átmeneti intézkedések foganatositását, a vallás és közoktatási minister, a tanfelügyelők, s a népiskolai hatóságokról szóló 1876 : XXVIII. törvényczikkben (3. §.) megnevezett egyéb közegei által ellenőrzi.

E célból :

1. Azon tanitó-képző intézeteknél, melyekben a tannyelv nem a magyar, a tanfelügyelőnek, a tanitás alkalmával időközönkint tett látogatásain felül, úgy az évi, mint a képesitő vizsgálatok, a tanfelügyelőnek vagy a közoktatásügyi minister által kinevezett helyettesének jelenlétében és részvételével tartatnak meg és a képesitő oklevelek 1882. évi junius 30-tól fogva, általa is aláirva, csak azon esetben adhatók ki, ha a vizsgálattevő a magyar nyelvet a jelen törvény 2. §-a értelmében kellően birja.

A tanfelügyelőnek ellenzése ellen azonban a jelölt a vizsgálat napjától számított legfeljebb 30 nap alatt, a vallás- és közoktatási ministerhez felfolyamodhatik, aki ez esetben egy maga által kinevezendő három tagú bizottság által újra megvizsgáltatja őt, s ha ez a folyamodót a magyar nyelvben a 2. §-ban megszabott mértékben képesnek találja, az oklevél neki azonnal kiadandó.

A bizottság határozata az oklevélre rávezetendő.

2. A közoktatásügyi minister felügyel arra, hogy az 1876 : XXVIII. t. cz. 5. §. 3. pontja értelmében bemutatott tantervekbe a magyar nyelv a jelen törvénynek megfelelőleg, kellő kiterjedésben legyen fölvéve és ugyanezen törvény 5. §-a 3. *b)* pontja szerint a tanításra felügyeltet.

3. A jelen törvény rendeleteinek meg nem tartása esetében, az 1868 : XXXVIII. t. cz. 15. §-a, illetőleg az 1876 : XXVIII. t. cz. 7. §-a alkalmazandó. És végül :

4. az 1868 : XXXVIII. t. cz. 22. §-a intézkedései azon esetben is alkalmazandók, ha a jelen törvény előző szakaszában megemlitett intézetek, ezen törvény rendeleteinek eleget nem tettek.

7. §.

Mindenütt, hol e törvényben tanitó-képezdék, tanitók, tanitó-jelöltek, segéd vagy helyettes tanitókról van szó, a tanitónő-képezdék, tanitónők, tanitónő-jelöltek, segéd- vagy helyettes tanitónők is értendők.

8. §.

A jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatási minister bizatik meg.

Ferencz József s. k. Tisza Kálmán s. k.

O.

1879 máj. 30

Bizalomnyilvánítás a magyar országgyűlés szerb képviselőinek: dr. Polit Mihálynak, Dimitrijević Milosnak Maximović Miklósnak, Szabovljević[1] *Mihálynak és Hadžić Antalnak*[2]

Zasztava 1879 73. sz.

Képviselő urak !

Népünknek az utóbbi időben ebben az államban nagyon kellemetlen tapasztalatai voltak. Az ország végrehajtó és törvényhozó szervei gyanakvással szemlélik a szerb nép közéletét, noha az erre semmiféle okot nem szolgáltatott. Minden alkotmányos megnyilatkozásunkat félremagyarázzák és ugy látszik, mintha ennek az országnak alkotmányossága csak arra való lenne, hogy a magyarokat szolgálja az ország nem magyar nemzetiségei rovására.

Ezek az állapotok azonban nem tarthatnak vissza bennünket attól, hogy az igazi alkotmányosság szellemében ne tartsuk fenn kapcsolatainkat a budapesti országgyülésben lévő képviselőinkkel, bármikép is magyarázzák majd ez irányú magatartásunkat magyar részről. Amilyen keserves a mai politikai körülmények között és a magyar irányzathoz való viszonyunk mellett fenntartani és ápolni ezt a kapcsolatot a nép és képviselői között, oly kedves és drága ez számunkra másfelől, mert most megelégedéssel szemlélhetjük a nép és választott képviselőinek kapcsolatát.

A kötelező magyar nyelvoktatásnak az elemi iskolákba való bevezetéséről szóló törvényjavaslat parlamenti vitája mutatja, hogy a szerb képviselők gondolatai és érzései találkoznak a nép gondolataival és érzéseivel. A vita során kitünt, hogy a parlamenti szerb képviselők, tehát a kormánypártiak is, a kérdés tárgyalásakor engedékenyebbek egymás iránt s a kényszerü magyar nyelvoktatás elleni védekezésben a kormánypártiak összefogtak az ellenzéki képviselőkkel. Csupán egyetlen sajnálatos kivétel akadt, akit joggal ér ezért a nép megvetése. A többieket, mint egy embert, összetartott az ellenfél veszedelmes elhatározása, mely sötét végzetként tárult fel ebből az iskolatörvényből és egyetlen harcvonalba állította őket.

A szerb nép büszkén tekint dicső harcosaira, akik az egész világ előtt oly méltó módon világitották meg a szerb nép arculatát. A szerbség örvend, hogy bizalmát érdemesekre ruházta s hogy az erőszakos magyarositás elleni politikai és kulturális harc folyamán bebizonyult, hogy ebben a létkérdésben, ahol a nép neve és nyelve forog kockán, valamennyi szerb azonos érzéssel összefog. Ennek a büszkeségnek és örömnek jegyében bizakodással tekinthetünk a jövőbe és remélhetjük, hogy a szerb nyelvre irányitott nyilvessző célt téveszt.

[1] *Sabovljević* Mihály (1836 — ?), nagykikindai ügyvéd majd törvényszéki bíró, kormánytámogató szerb nemzetiségi képviselő. Egyik szerkesztője az 1884. évi u. n. nagykikindai programnak (ld. 165. sz. irat).

[2] A közlemény eredeti címe : Poverenica szrpszkim zasztupnicima na ugarszkom szaboru : Dru. Mihailu Politu, Desszancsicsu, Milosu Dimitrijevicsu, dru. Nikolu Maximovicsu, Mihailu Szabovljevicsu, Antoniju Hadzsicsu.

Ebből az alkalomból kérünk benneteket, képviselő urak, akik a kötelező magyar nyelv oktatás országgyülési vitája alkalmával oly alaposan és lelkesülten védtétek elévülhetetlen és legszentebb nemzeti jogainkat, fogadjátok tőlünk magatartásotokért a nép elismerésének és köszönetének ezen csekély kifejezését. Mitőlünk, akiknek osztályrészéül jutott, hogy tolmácsolói legyünk ennek a hálás érzelemnek, a mely ma egész népünk lelkét betölti. Maradjatok továbbra is kitartóak ebben a szent küzdelemben és legyetek meggyőződve, hogy mellettetek áll és segit benneteket minden szerb, akiben még él a szerb öntudat és akinek szerb sziv dobog a keblében.

Ujvidéken, 1879. áldozócsütörtökjén.

Sztevan Jeftić, Pálya Vosztović, dr. Ilija Vučetić, Gyorgye F. Nedeljković, dr. Milán Gyorgyević, Misa Dimitrijević etc.[2]

P.

1879 jún. 15

A szlovák nemzetiségi sajtó bírálata Trefort nemzetiségi politikájáról az 1879:XVIII. tc. kihirdetése után[1]

Národni Hlásnik 1879 6. sz.

A Národni Hlásnik utolsó számaiból ismeretes, hogy március 13-án Trefort Ágoston miniszter ur a képviselőházban beterjesztett egy törvényjavaslatot a magyar nyelv kötelező elemi iskolai oktatásáról. Ezt a javaslatot nemcsak a képviselőház és a főrendiház fogadták el, hanem a legmagasabb jóváhagyást is elnyerte és így törvénnyé vált, melyet betartani most már kötelesség.

Nekünk jelenleg nincs szándékunkban erről a törvényről szólani, csak bizonyítékot kívánunk szolgáltatni arra, hogyan változik a magyar államférfiak felfogása, midőn itt egy beszéd tartalmára utalunk, melyet ugyanaz a Trefort Ágoston ur, — akkor csak országgyülési képviselő — tartott, aki mint miniszter a fent emlitett törvényjavaslatot beterjesztette.

Nos, 1861 május 22-én így beszélt[2]: „Magyarország integritásáról szólva, lehetetlen nem érinteni a nemzetiségek kérdését. A horvát nemzet saját területtel s történeti jogokkal bir — én e jogait s bármely jogait tisztelem, az országgyülésnek azonban Horvátország irányában az 1848-ki törvényekhez kell ragaszkodni, míg a törvények alkotmányos úton megváltoztatva nem lesznek ; — kötelességünk azonban már most kimondani, hogy mihelyt az országgyülés törvényalkotásra képesitve lesz, mi a horvátokkal a fennforgó differentiákat kiegyenlíteni kivánjuk, anélkül azonban, hogy a

[2] Összesen 570 aláírás.

[1] A közlemény eredeti címe : Nezapomínajte si na reči ! — Na feledjétek el a beszédeket ! — Itt említjük, hogy röviddel a közlemény megjelenése előtt Ambro Pietor lapja részletesen közli a korszak egyik legkirívóbb választási visszaélésének lefolyását, mely a turócmegyei szucsányi választókerületben zajlott le és az akkori idők egyik vezető szlovák publicistájának, Mudroň Pálnak kibuktatásával végződött. (Ld. *Volba vyslanca v sučianskom okrese v Turci.* — Képviselőválasztás a turóci szucsányi választókerületben, Nár. Hlásnik 1879 máj. 15 5. sz.)

[2] Képv. Napló 1861 200. l.

magyar korona integritását csonkitsuk. — Én a horvát nemzetiség, nyelv és irodalom fejlődését őszintén óhajtom, mert a szláv népek szellemi kifejlődése a szabadság érdekében fekszik, s az absolutizmust utolsó menekvő helyén fogja megtörni; — maga idején csak azt fogom követelni, hogy ezen újabb viszony akként formuláztassék, hogy a surlódás, tehát az enyészet magvát magában ne hordja. — Mi a többi Magyarország területén élő népfajokat illeti — én azok fejlődését nemzetiségi irányban nem akarom akadályoztatni, mert a nemzetiségek elnyomatása, valamint a szabadsággal össze nem fér, úgy ros[s]z és czéltévesztő politika. Szerbek, oláhok, németek, szlávok és ruthenek vigyék saját municipalis ügyeiket saját nyelvükön, használják az iskolákban azon nyelvet, mely nekik tetszik. Én a nemzetiségek benső kifejlődését ugy kivánom tisztetben tartani, mint a vallást, mibe avatkozni a statusnak joga sincsen."

Továbbá a következő mondatokat olvassuk ebben a beszédben:

„De a külön nemzetiségeknek teendő concessiókat csak a jogegyenlőség alapján lehet tenni — s valamint a vallások közt nem lehetnek privilegialis vallások, ugy a nemzetiségek közt sem lehetnek Magyarország területén privilegialis nemzetiségek... Oly területeken azonban, hol vegyes a népesség, ott tisztán nemzetiségi szempontok szerint státusok sohasem fognak alakulni; mert ily eljárás Európát oly zavarba vinné, minőben az a 8-ik s 9-ik században sinlődött..."

Igy beszélt a képviselőház hangos helyeslése mellett Trefort Ágoston — képviselő!

Hja! akkor másképp volt. Akkor még nem szilárdult meg az uralom, mint ma; akkor szükség volt kedvükbe járni a nemzetiségeknek; azóta azonban van már „kivételezett nemzetiségünk", melyről Trefort ur mitsem akart hallani és most már ennek a leglelkesebb s méghozzá olyan apostola, akinek hatalom van a kezében, hogy sikerrel apostolkodhassék.

Ha Trefort ur 1861-i beszédének közlése az említett törvényen mit sem változtat, mégis ugy véljük, ideje, hogy Trefort 1861-i politikai meggyőződését tartalmazó beszédét szélesebb körben megismerjék.

R.

1879 jun. 29

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 17.284/1879. sz. rendelete az 1879: XVIII. tc. (A magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben) végrehajtása tárgyában.

Rendeletek Tára 1879 620–622. l.

„A magyar nyelv tanitásáról a népoktatási tanintézetekben" szóló 1879. évi XVIII. törvényczikk végrehajtására kiadott rendeleteimet:

„Utasitás a m. kir. tanfelügyelők számára" és

„Tanterv a nem magyarajku népiskolák számára"

különösen a tanfelügyelői utasitást, a végett küldöm meg a Főtisztelendő egyházmegyei hatóságnak, hogy a szóban levő törvény mikénti végrehajtására tett rendeleteim előtte tisztán álljanak; a nem magyarajku népiskolák számára kiadott tantervet pedig a végett juttattam a Főtisztelendő egyházmegyei hatóság kezeihez, hogy a törvény 4. §-a értelmében reám ruházott tisztemnél fogva, e tervezet szerint kimutassam a Főtisztelendő egyházmegyei hatóságnak, mely tantárggyal kapcsolatban lehet a magyar nyelvet legbiztosabb módon megtanitani a népiskolákban, s mennyi ezen idő minimuma, melyet e tantárgy megtanitására lehet és kell forditani.

Készittettem oly vezér- és tankönyvet is, melynek utasitása szerint a tantervben kimutatott uton és módon, a tanitó fokról fokra haladhat tanitványaival és a kitűzött czélhoz biztosan juthat el.

A nem magyar ajkú népiskolák számára készitett tantervből, valamint a magyar nyelv tanitására szerkesztett vezérkönyvből, a Főtisztelendő egyházmegyei hatóság kivánatára hajlandó vagyok annyi példányt küldeni, a hány nem magyar, vagy vegyesen magyarajkú népiskola áll a Főtisztelendő egyházmegyei hatóság alatt; megjegyezvén, hogy a magyar nyelv tanitására szolgáló kézikönyvnek még most csak első folyamát, s azt is csak későbben szolgáltathatom ki, holott a tantervet azonnal megküldhetem: felkérem a Főtisztelendő egyházmegyei hatóságot, hogy hatósága körében a törvény fokozatos, azonban sikeres végrehajtására tegyen meg minden szükséges intézkedést; szives és erélyes közbenjárásával támogassa mind a tanfelügyelőt, mind a közigazgatási bizottságot, és átalában hasson oda, hogy a nem magyarajku honpolgárok kiváló érdekeit mozditsa elő azáltal is, hogy a magyar nyelv tudásának birtokába jutva, ugy magán mint honfiui ügyeikben haszonnal és előmenetellel forgolódhassanak, s az állami hivatalos nyelvének elsajátitása utján nemcsak a közügyek tárgyalásánál előforduló ügyeket érthessék meg, hanem azok előtt, kik ily czélra törekszenek, a hivatali pályák is akadálytalanul nyitva álljanak.

Kelt Budapesten, 1879. évi junius hó 29-én.

Trefort s. k.

145.

1879 jun. 1

A pesti munkássajtó az újvidéki szocialisták kiutasításáról.[1]

Arbeiter–Wochen–Chronik 1879 22. sz.[2]

Amint olvasóink emlékezni fognak rá, néhány héttel ezelőtt Ujvidékről több szocialistát kiutasitottak. Volt közöttük két magyar állampolgár, Pacsu elvtárs, a „Sztrazsa" társadalomtudományi szemle szerkesztője és Markovics[4] elvtárs, ugyanennek a folyóiratnak a munkatársa. Mi annak idején törvénytelennek neveztük ezt az eljárást és tiltakoztunk a kiutasitás ellen. Ez a tiltakozás nem maradt egészen eredménytelen, mert Helfy[5] Ignác képviselő, a képviselőház legutóbbi szombati ülésén interpellációt intézett a ministerelnökhöz e kiutasitás ügyében[6] és ott joggal kiemelte, hogy ha a kiutasitottak vétettek az ország törvényei ellen, akkor rendes biróság elé kellene állitani őket, de kiutasitani, anélkül, hogy előzőleg vád alá helyeznék őket, ez a személyes szabadság megsértése.

[1] A közlemény hiteles bizonyítéka a magyar és nemzetiségi munkássajtó közötti kapcsolatok elmélyülésének. Az Arbeiter Wochen Chronik említett akcióját nyilván Frankel Leó készítette elő s feltételezhetően ő a közölt cikk szerzője is. A „Sztrázsa" erőszakos elnémítása érzékeny veszteséget jelentett a hazai szerb nemzetiségi mozgalomra, mert alkalmas sajtó és szervezet híján a korai nemzetiségi munkásmozgalom szerb vonala évtizedekre megbénult. — Feltehető, hogy az ujvidéki folyóirat köréhez tartozhatott az Arbeiter–Wochen–Chronik és a Munkás–Heti–Krónika szerb cikkírója, aki már 1876 végén illetve 1877 elején figyelemreméltó fej egetést közöl a nemzetiségi kérdésről a pesti munkássajtóban. *Wo liegt Ungarns Heil* AWCh 1876 d c. 24 52. sz. *A nemzetiségi kérdés* MHKr. 1877 jan. 7 1. sz. — Magyar szövegét közli: *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* I. Magyar Munkásmozgalmi Intézet. Bp. 1951 312–15. l.)

[2] A közlemény eredeti címe: *Zur Ausweisung der Neusatzer Sozialisten.*

[3] *Paću* Lázár (1855–1915), ujvidéki orvos és publicista, később Szerbia pénzügyminisztere. Zürichből hazatérve 1878–79-ben Sztrázsa (Straža–Őrség) címmel szocialista folyóiratot szerkesztett Ujvidéken, Kiutasítása után Belgrádba ment és egészségügyi majd pénzügyi szakértője lett a kormányzatnak. 1904-ben egyideig pénzügyminiszter volt.

Mit válaszolt erre Tisza ur? Azt mondta, hogy erre az interpellációra nem volt elkészülve, hogy nem áll rendelkezésére semmi közelebbi adat erről a kiutasitásról, s ő csak annyit tud, hogy egyetlen magyar állampolgárt, vagy legalább is egyetlen ujvidéki illetőségüt sem utasitottak ki onnan. Egyébként — füzte hozzá Tisza ur — mindenki be fogja látni, hogy a hatóságok nem viselkedhetnek passzivan a „szocialista üzelmekkel" szemben.

Ha már most tudjuk, hogy Tisza, mint belügyminiszter jól tájékoztatva kellett hogy legyen ujvidéki elvtársaink kiutasitásáról, és pedig annál inkább, mivel az ő meghagyására utasitották ki őket, akkor Tisza ur válasza — mellébeszélés talán helyesebb lenne — nagyon különösen hangzik. Épp ebből látszik, hogy eljárását nem tudta igazolni s nem is igazolhatta.

Ez az igazolás egyébként nagyon nehéz is lenne Tisza ur számára, mert az ujvidéki polgármester [Radovanovics János], a kiutasitottak előtt kijelentette, hogy az ottani hatóság semmiféle lépést nem kezdeményezett ellenük, hogy neki semmi panasza nincs rájuk, sőt még jó erkölcsi bizonyitványt is állitott ki számukra. Elvtársainkat tehát nem az ujvidéki hatóság parancsára utasitották ki, hanem a belügyminisztérium rendeletére, melynek feje Tisza ur. Ha tehát ő ugy nyilatkozott, hogy nincs jól tájékoztatva a kiutasitásról, akkor vagy nem mondott igazat, vagy nagyon rosszul tölti be hivatalát, amelyért havonta 1.000 forint fizetést huz.

Az ujvidéki polgármester nyilatkozata különös fényt vet a válasz záró mondatára is, amelyet Tisza ur Helfy interpellációjára adott; mivel a nyilatkozatból kitünik, hogy a hatóság a „szocialista üzelmekkel" szemben egészen passzivan viselkedett, amit Tisza ur tagadott. Miniszterelnökünk egyébként ugy látszik kevesebbet törődik a valósággal, mint a hatással, s ezt zárómondatával el is érte, mert a jobboldal helyeslően megtapsolta.

Ugyan mi lehetett az oka annak, hogy a jobboldal Tisza urat megtapsolta? Valószinüleg az, hogy „szocialista üzelmekről" beszélt. Hogy meg tudják-e magyarázni, hogy e két szó alatt mit kell érteni, azt kétségbevonhatnánk, amint kételkedünk abban is, hogy Tisza ur tudja, hogy mit kell tulajdonképpen ezen érteni. Ha büntetendő eljárást kell érteni alatta, akkor miért nem állitották elvtársainkat biróság elé, amint Helfy kivánta? Ha pedig a „szocialista üzelmek" alatt csak eszmék értendők, melyek Tisza urnak és a jobboldal tagjainak nem tetszenek, akkor ujvidéki elvtársaink kiutasitása törvénytelen eljárás, önkényes cselekedet, s mindazok, akik ezt az eljárást jóváhagyják, részesei ennek a büncselekménynek.

---

[4] *Marković* Miklós (1851—1920) író és publicista. 1875-ben Pancsován szerbnyelvű szocialista lapot (*Bratsvo* — Testvériség) szerkesztett; 1878—79-ben a Sztrazsa munkatársa. Később Temesvárt volt a Narodni Glasnik szerkesztője. 1889-től Nisben majd Belgrádban élt.

[5] *Helfy* Ignác (1830—97) függetlenségi politikus és publicista. A szabadságharc idején Kossuth titkári teendőkkel megbízott munkatársa. Követte Kossuthot az emigrációba, Milánóban lapot szerkesztett (Alleanza). A kiegyezés után hazatérve 1870-től a szélsőbal képviselője, 1870—71-ben a Magyar Ujság szerkesztője. Kossuth cikk-leveleinek itthoni közlője, a Kossuth iratok sajtó alá rendezője.

[6] Helfy interpellációja (Képv. Napló 1878—81 VI. 351—52. l.) azzal a beadvánnyal kapcsolatban hangzott el, amelyet Külföldi Viktor és társai, mint az első magyarországi munkáskongresszus elnöksége „a munkás nép sérelmeinek orvoslásáért s jobb, igazságosabb helyzet előhozásáért" az interpelláló útján terjesztett a Ház elé. Az elfogult hangú interpellációra Tisza Kálmán, mint a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök, így válaszol: „ . . . Nem hiszem, hogy jó szolgálatot tenne a magyar kormány akkor, ha valakinek személyes szabadsága iránti kíméletből megengedné, hogy a fiatalság körében a képviselő úr által is téveseknek és vétkesnek jelzett eszméket terjesztvén, sok, magában véve jó indulatú és ártatlan embert komoly bajba vihessen." (Tisza válaszát ld. Képv. Napló 1878-81 VI. 352. l., a munkás-kongresszus kérvényét közli: *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* I. 352—54. l.)

Ebből az alkalomból legmélyebb sajnálkozásunkat kell kifejeznünk afelett, hogy sajtónk általában alig néhány szót szentelt ennek a kiutasitásnak, miközben az orosz, bolgár, görög, sőt az afrikai eseményekről egész cikkeket hoz, s hasábjait részben mindenféle gyilkossági és félvilági történetekkel tölti meg. Ugyanaz a sajtó, amely még néhány nappal ezelőtt hosszulélekzetü cikkekben ünnepelte Magyarország egyik legkiválóbb államférfiát, a sajnos korán elhunyt báró Eötvöst, aki „Az uralkodó eszmék befolyása az álladalomra"[7] cimü müvében a következő tételt mondta ki: „A sok vád közül, amelyet a szocializmus ellen emelnek, nincs egy sem, melyet egykor ne hoztak volna fel a kereszténység ellen," ugyanez a sajtó hallgat két magyar állampolgár kiutasitásáról, mert azok — szocialisták.

Ily körülmények közt nem szabad csodálni, hogy Tisza ur az egyik önkényes tettet a másik után meri elkövetni. Ha a sajtó nem őrzője szabadságunknak, ha közönséges utcalánnyá süllyed, aki csak azt teszi, ami anyagi hasznot hoz számára, mi legyen akkor hazánk jogaiból? Hát nem érti meg sajtónk, hogy ugyanolyan joggal, amellyel a két magyar állampolgárt Ujvidékről kiutasitották, holnap néhány, a kormánynak kellemetlen személyt Budapestről is kiutasithatnak?!

Ha sajtónk egy oly eljárás mellett, mint amilyen az a hiba, melyet miniszterelnökünk a két ujvidéki lakossal szemben elkövetett, hallgatagon elmegy, ha elfelejt éles birálatot gyakorolni, akkor nincs joga sem a cár ukázait, sem a „kis ostromállapotot"[8] Németországban gáncsolni, mert Tisza eljárása sokkal jogtalanabb; mert a cárnak nem kell semmi törvényhez tartania magát, és ha Németországban a „kis ostromállapot" oly elitélendő is, mégis törvény utján léptették életbe, mig Tisza ur önkényesen járt el.

Most talán elég ez az utalás, hogy sajtónkban felkeltsük a szégyenkezés érzetét.

146.

1879 szept. 16

A Zasztava birálata az 1879. évi szerb nemzeti egyházi kongresszusról: Áruló kongresszus.[1]

Zasztava, 1889 jún. 25 98. sz.[2]

Nemzeti egyházi kongresszusaink történetében az 1879. évi a leggyalázatosabb. Ez a kongresszus nemcsak, hogy nem küzdött autonomiánk biztositásáért, hanem kezdte gyáván feladni azt az állást, melyet az elmult kongresszusok[3] nehéz fáradtsággal kiküzdöttek. Az 1879. évi kongresszust csak egy névvel lehet illetni: az árulás kongresz-

---

[7] Helyesen: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra.

[8] Az 1878 október 21-én Bismarck befolyása alatt megszavazott szocialistaellenes rendészeti és büntetőjogi intézkedéseket tartalmazó törvény (Sozialistengesetz). Ennek hatálybalépésétől 1890 szept. 30-án bekövetkezett visszavonásáig tartó időszakot nevezik „kis ostromállapot"-nak. („*Kleine Belagerungszustand.*")

[1] A Zasztava évtizeddel később íródott visszaemlékezése fontos dokumentum az 1879 szeptember 16-án megnyílt karlócai szerb nemzeti egyházi kongresszus értékeléséhez. Ennek a kongresszusnak valóban nem volt semmiféle programja s az elnöklő Ivácsković patriarcha vezetésével az egyházi párt több lényeges szervezeti kérdésben engedményeket tett a kormánynak. Kétségtelen, hogy az 1879. évi kongresszus törést jelentett az előző kongresszusok ellenzéki magatartásához képest, amiért a Miletić-párt lapja jogfeladással vádolta. A közlemény a kongresszus bírálatán kívül a szerb nemzeti szabadelvű párt egy fontos korabeli mozzanatát is felemlíti. 1879 májusának végén ugyanis a Zasztavában megjelent egyik közleményben felszólították Politot a párt és a szerb nemzetiségi mozgalom vezetésére, aki rövidbel később — a fogságban lévő Miletićre hivatkozva — elhárította magától a felkérést. *Vö.* Pala je recs! — Elhangzott a szó! Z. 1879 máj. 25 76. sz.)

[2] A közlemény eredeti címe: Szabor — nevera.

[3] Értsd: az 1870. és az 1874. évi kongresszusok.

szusa. Több okból ragadom meg a tollat, hogy erről a kongresszusról részletesebben megemlékezzem. Legujabban az a divat keletkezett „tekintélyes" politikusaink körében, hogy lebecsülik a programokat. Többször próbálkoztak már bizonyitani, hogy a programok nem időszerüek, mert a legjobb programok sem menthetik meg a nemzetet. Világos, hogy ezzel a maguk érdekében korteskednek. Program helyett a nemzetnek saját tekintélyüket kinálják. Ha a programok önmagukban nem menthetik meg a nemzetet, még kevésbé tehetik ezt emberek — program nélkül. Antropológiai szempontból természetesen az is ember, a kinek nincsen programja, de politikai szempontból nem az. Párt viszont program nélkül el sem képzelhető. Lánc volna a szemek kapcsolata nélkül, egy halom láncszem.

Az 1879. évi kongresszusi jelentések alapján akarom alátámasztani azt az igazságot, hogy pontos program nélkül semmiféle okos munka nem képzelhető el, az 1879-i kongresszusnak pedig nem volt programja. Ez az első ok.

A másik ok, amely miatt az 1879. évi kongresszus munkáját vizsgálat tárgyává teszem: a kontinuitás többször hangoztatott kifejezése. Talán nem vagyunk már messze az uj kongresszustól és nem óhajtom, hogy valaki kiejtse száján ezt a kifejezést abban az értelemben, miként az eddig hallatszott. A kontinuitás jelentése: megszakitásnélküli folytatás, jövő munkánk kapcsolata az elmult kongresszusok munkájával.

Nekünk nem kell a kontinuitás! Nem ismerjük el, hogy az 1879. évi kongresszus munkálatai programszerü kapcsolatban voltak az elmult kongresszusokon a nemzeti párt munkásságával. Ki a konkollyal a tiszta buzából! Az 1879. évi kongresszus — árulás volt. Ez szakitotta meg a kontinuitást. . . .

147.

Miletić kiszabadulása.[1]

A.

1879 nov. 11

Igazságügyminiszteri felhatalmazás Miletić Szvetozár büntetése hátralevő részének kegyelem utján való elengedése tárgyában.

M. T. 1879 : LIII/3.

Az igazságügyminister[2] ur felhatalmaztatni kérte magát, hogy Miletics Szvetozár fogsági büntetése hátralévő részének kegyelem utjáni elengedése végett figyelemmel az e részben benyujtott felségfolyamodásokra, valamint tekintve azt, hogy nevezett fogsági büntetésének nagyobb részét már kiállotta, Ő Felségéhez legalázatosabb javaslatot tehessen.

A kivánt felhatalmazás megadatott.

[1] A három és fél év óta fogságban lévő Miletić megkegyelmezése érdekében benyujtott felségfolyamodvány először 1879 ápr. 4-én foglalkoztatta a minisztertanácsot, az uralkodó házasságkötésének 25-ik évfordulója alkalmával bejelentett általános amnesztiával kapcsolatban. A minisztertanács ekkor „nem találta időszerűnek" a kérelmet és elintézését függőben hagyta (M. T. 1879 : XVIII/11). A nov. 11-i ülésen a minisztertanács végül is hozzájárul, hogy az igazságügyminiszter Miletić büntetése hátralevő részének elengedése ügyében javaslatot tegyen az uralkodónak (A). Két héttel később a Zasztava távirati híradása áradó lelkesedéssel közli a szerb nemzetiségi mozgalom vezére kiszabadulásának hírét (B).

[2] Pauler Tivadar.

B

1879 nov. 28

A „Zasztava" távirata Miletić Szvetozár kiszabadulásáról: Miletić kiszabadult.

Zasztava, 1879 175. sz.

E nagy és örömteli hir hatása alatt, mely villámként szeli át a szerb tájakat és megdobogtatja a szerb sziveket, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy méltókép juttassuk kifejezésre afeletti örömünket, hogy sorainkból a legelső, annyi nehéz nap után megpillanthatta a szabadság napját, hanem csak kiáltjuk: Éljen a mi dr. Szvetozár Miletićünk! *(Szerk.)*

148.

1880 jan. 31

Madarász József inditványa a képviselőház elnökének aziránti utasitása tárgyában, szerezzen értesülést s adjon jelentést arról, hogy a delegációk üléseiben az 1868: XLIV. 1. §-a nem sértetett-e meg.[1]

1878–81. évi Képv. Ir. XIII. 238. l.

A „Magyarország" czimü napilap január 15-iki lapjában e közlés foglaltatván:

„A delegationális bizottságok tárgyalását már megvitte a távirat. De azt bizonyára elhallgatták a hivatalos reporter-ok, hogy Andrássy inditványára az összes magyar bizottságok most németül értekeznek; a magyar nyelv csak az elnök bevezető s bezáró szavainak használtatik."

Továbbá ugyanazon lapban január 19-ről közöltetvén a következő:

„Éppen e pillanatban folynak a delegatiók albizottságainak tárgyalásai, a boszniai előterjesztés tárgyában. — A magyar delegatió tagjai magyarul beszélnek, s báró Haymerlének[2] Kállay[3] tolmácsolja a mondottakat, s báró Haymerle rögtön válaszol azokra."

Azon oknál fogva, mert még az 1868 : XLIV. törvénynek 1-ső §-a is azt rendeli, hogy „a magyar országgyülés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentul is egyedül a magyar", tehát kötelező ez — az országgyülés minden bizottságaira, és igy a delega-

[1] Madarász József inditványát annak az ellentmondásnak megvilágítása céljából közöljük, mely az általa vezetett függetlenségi frakciót a nemzetiségi kérdésben eltöltötte. A függetlenségi „hegy-párt" vezére, aki 1879-ben és később minden alkalommal élesen szembehelyezkedik Mocsáry jogvédő nyilatkozataival, amikor a delegációkban a magyar nyelvet érzi mellőzöttnek, készséggel hivatkozik arra a nemzetiségi törvényre, melyet egyébként elvetendőnek tart.

[2] Br. *Haymerle* Heinrich Karl (1828–1881) osztrák államférfi, 1879–1881 között a monarchia külügyminisztere. Andrássy külpolitikájának folytatója.

[3] *Kállay* Béni (1839–1903) szabadelvű politikus, iró és diplomata. Andrássy Balkán-szakértője. 1868-ban belgrádi főkonzul és ügyvivő. 1879-ben külügyminisztériumi osztályfőnök. 1882-ben közös pénzügyminiszter majd Bosznia-Hercegovina főkormányzója. Több művében foglalkozott délkeleteurópai történeti kérdésekkel. *(A szerb felkelés története* 1807–10. A *szerbek története 1780–1815* I. Köt). Néki tulajdonitják a belgrádi konzuli éveiből (1868–71) fennmaradt és az Orsz. Széchényi Könyvtár kézirattárában őrzött (Fol. Hung. 1732) „*Memorabilia*" cimű naplótöredéket.

tióra s annak albizottságaira nézve is; ha tehát ugy volna, a mint előadatott, intézkedni lenne kötelesség; de mert lehető az is, hogy ama közlések téves értesülésen alapultak, szükséges az, hogy a képviselőház az ügynek valóságos mibenléte felől értesittessék; — e tekintetből kérem a tisztelt házat; —

„utasitsa a ház elnökét, hogy érintkezvén a delegatió elnökével, értesüljön az iránt, „Vajjon a delegatiónak vagy albizottságainak tanácskozásaiban, a delegatió megválasztott magyar, — avagy a bizottsági s albizottsági ülésekben résztvevő kormány tagjai — vagy ezeknek megbizottja részéről használtatott-e a német nyelv — — vagy ellenkezőleg a jelzett hirlapi közlésekkel — egyedül a magyar nyelv volt a tanácskozási nyelv?" e részbeni jelentése elváratván."

Budapesten, 1880. évi január hó 31-én.

Madarász József s. k.
fehérmegyei sárkereszturi választó-kerületi
országgyülési képviselő.

149.

1880 ápr. 30

Tisza Kálmán miniszterelnök válasza és Maximović Miklós viszontválasza Ivacsković Prokop gör. kel. szerb patriarcha lemondatása ügyében.[1]

Képv. Napló 1878—81 XIII. 65—72. l.

T. képviselőház! *(Halljuk!)* Midőn Maximovits Miklós képviselő urnak hozzám intézett interpellatiójára[2] felelek, föl fogom olvasni a hozzám intézett kérdőpontokat s ezen kérdések kapcsában, azt hiszem, meg fogom adhatni a választ az indokolásnak ide tartozó részére is, a mellyel a képviselő ur interpellatióját, annak idejében bevezette.

[1] A miniszterelnök válaszában szószerint idézett Maximović-féle interpelláció előzménye a következő: Ivácsković patriárchát — az 1879. évi kongresszus után — a kormány előrehaladott korára hivatkozva (Ivácsković ekkor 80 éves volt) felszólította, hogy önként kérje felmentését, ami rövidesen megtörtént. A kongresszusi ellenzék akkori vezetői az interpelláló *Maximović* és *Polit* sérelmesnek tartották a kormány beavatkozását. A kongresszusi ellenzék véleményét Maximović az idézett interpellációban juttatta kifejezésre. A tiltakozás fő oka az volt, hogy a kormányzat az új kongresszus összehívásáig az ügyek intézésére Angyelić Germán bácsi püspököt érseki és metropolitai adminisztrátorrá nevezte ki. Angyelić, aki a legmerevebb hierarchikus felfogást vallotta a szerb főpapok közül, a kongresszus mellőzésével önhatalmúlag kívánta intézni a szerb egyház ügyeit, kirekesztve ebből a világi ellenzéket. Maximović Tiszához intézett viszonválaszában az 1868: IX. törvénycikkre és a kongresszusi szabályrendeletekre hivatkozva újból tiltakozik a sérelmes intézkedések ellen és nem veszi tudomásul Tisza „indokait". A kongresszusi ellenzék és a kormányzat harca az 1881 nov. 27-én egybehívott patriarcha-választó kongresszuson folytatódott. A világi ellenzék jelöltjei a Miletić és Polit által támogatott Sztojković szentendrei püspök és Zsivković károlyvárosi püspök voltak, utóbbi megválasztását fivére, akkori zágrábi miniszteri osztályfőnök és Maximović szorgalmazták. A két csoport a választás előtt megegyezett s a kormány jelöltjével, Angyeliccsel szemben, aki mindössze tizenkét szavazatot kapott, nagy szótöbbséggel Sztojkovićot választották patriarchává. Sztojkovićot azonban a kormány kívánságára az uralkodó nem erősítette meg (vö. Minisztertanácsi határozat Sztojković Arzén gör. kel. püspök karlócai érsek-metropolitává történt megválasztásának elutasításáról. M. T. 1881: LIV/1) s így újabb választásra került sor. A megismételt választáson Zsivković döntő többséggel győzött Angyeliccsal szemben, mire az uralkodó a második kongresszusi választást is megsemmisítette és Tisza felterjesztésére a két ízben leszavazott Angyelićet patriarchává nevezte ki; ez a kinevezés tehát a szerb nemzeti egyházi kongresszus autonóm jogának megsértésével történt.

[2] Maximović interpellációja 1888 márc. 13-án hangzott el. (Ld. Képv. Napló 1878—81 XI. 92—93 l.)

A t. képviselő ur első kérdése igy szól:

„1. Mely indokoknál fogva kérte Ivacskovics Prokop szerb patriarcha a karlovitzi érsekség és a szerb metropolia vezetésétől való felmentését; hajlandó-e a ministerelnök ur a patriarcha által benyujtott felmentési kérvény tartalmát közölni: fel lett-e a patriarcha a kormány által szólitva lemondásának benyujtására s ha igen, miféle okok szolgáltak az ily eljárás alapjául?"

T. ház! Az ok, a miért a patriarcha felmentését kérte, a mely ok elégséges arra, hogy a lemondás a kormány által elfogadtassék, benne van ugy a hozzá intézett legmagasabb leiratban, mint a congressus választmányához intézett elhatározásokban, de benne van magának az interpelláló képviselő urnak beszédében is. Itt tehát ujabb, bővebb nyilatkozatra, vagy okmány előterjesztésére szükség nincs, mert hivatalos okmányok által constatálva van a lemondás benyujtásának indoka, jelesen az egészség állapotának ros[s]zvolta, mely teendőinek teljesitésére képtelenné tette.

Ezen pontra nézve többet mondani, azt hiszem, nem szükséges. — Mindenkinek joga van lemondását beadni. Ott, ahol az beadatik, meg kell fontolni a lemondásnak elfogadását, vagy el nem fogadását. De azután, hogy mit beszéltek együtt, hogy néztek egymásra, mikor ez történt, ez iránt, azt hiszem sehol a világon kérdést nem szoktak intézni, feleletet kapni pedig soha.

Arról, hogy elfogadhatta-e a lemondást a kormány, mert ennek jogosultságát is kétségbe vonja a t. képviselő ur, fogok szólani a többi kérdésre adandó válaszomban.

A t. képviselő urnak második és harmadik kérdését együtt fogom felolvasni *(Olvassa)*:

„2. Mely oknál fogva nem utasitotta a ministerelnök ur a felmentési kérvényt a szerb nemzeti egyházi kongressushoz a végből, hogy az a patriarcha lemondásáról és annak következményeiről, esetleg a püspöki zsinat közreműködésével határozhasson és határozatát a koronának felterjeszthesse?

3. Mely jog és törvény alapján történhetett Ivacskovics Prokop szerb patriarcha a karloviczi érsekség és a szerb metropolia vezetésétől való felmentése és Angelics Germán bácsi püspöknek a nevezett érsekség és metropolia administrátorává való kinevezése a gör. kel. egyházi törvények s az autonomikus szerb nemzeti egyházi intézmények ellenére?"

Ezen két kérdésből magából méltóztatnak látni azt, a mit a t. képviselő ur bővebben is kifejtett, hogy szerinte nem volt jogosult a lemondásnak elfogadása, mert azt le kellett volna véleményezés végett küldeni a congressushoz; és kimondja a képviselő ur a 3-ik kérdésben, de kifejtette ezt indokolásában is, hogy az, hogy administrator neveztessék ki nemcsak az érsekségre, hanem a metropoliára is, ellenkezik a szerb egyházi kánonokkal, a régi gyakorlattal és az autonomistikus jogokkal.

Itt, t. ház, azt tartom, hogy mindenekelőtt azzal kell tisztába jönni, hogy mik történtek ily irányban máskor és régebben. S erre nézve bátor vagyok megjegyezni, hogy az, miszerint eddigi esetekben administrator kinevezések csak az érsek-metropolitának halála után és soha sem történtek volna annak életében, mint a t. képviselő ur ezen kérdésekkel kapcsolatban állitotta és akkor is csak a karloviczi érsekség, nem pedig a szerb metropolia számára is: ezen állitás, mondom, a történeti tényekkel és a törvény határozmányaival ellenkezik. — Midőn Popovics Vincze karloviczi metropolita, testi törődöttsége miatt, egyházi hivatalának ellátására már képtelennek látszott, a péterváradi sánczban — a mi akkor Ujvidéknek neve volt — 1722-ben összegyült congressus Petrovics Mózes belgrádi érseket választotta meg helyettesének.

S minthogy ezen alkalommal a congressuson valamennyi püspök és egyházi követ jelen volt s az érsek-metropolita helyettesének megválasztása az ő közreműködésükkel ment végbe, bajosan lehetne állitani, hogy az egyházjoggal, az egyházi kánonokkal ellenkezik az olynemű eljárás, mely szerint az érsek-metropolitának életében helyettes, vagy administrator adassék melléje.

De erre azt mondhatná a t. képviselő ur, hogy: „igen, de hiszen, mint magam is mondom, ez a congressus által történt." Igaz, ez a congressus által történt; de a congressus ezen választási ténye legfelsőbb helyen involatio in jura majestatica[3] gyanánt tekintetvén, meg nem erősittetett. Tehát akkor is fenntartatott a jog, hogy nem a congressust, hanem a privilegium szavai szerint ő Felségét és most természetesen a törvény értelme szerint, a felelős kormány utján, mely ő Felsége nevében felelősség mellett tartozik intézkedni, illeti meg e jog.

És voltak más esetek is, pl. midőn Joannovics Vincze érsek-metropolitának, ki a mult század harmadik évtizedében elfoglalta az érseki széket, defficientiája[4] idejére Dimitrievics Miklós adatott oldala mellé, mint egyuttal érsekségi és metropolitasági administrator. Ez is tehát történeti tény.

De az, hogy az administratorok eddig csak az érsekséget, nem pedig a metropolitaságot is látták el s ennek is vezetésével bizattak meg, ellenkezik nemcsak a declaratorium illyricumban[5] fönntartott fennségi jogokkal, hanem ellenkezik az ujabb tényekkel is.

A képviselő ur, mint tudom, 1869 óta szakadatlanul tagja a congressusnak, valószinüleg tudni fogja tehát, hogy 1870-ben és 1872-ben két administrator: Sztojkovics és Gruics, nemcsak az érsekséget, hanem a metropoliát is ugyanazon módon administrálták, mint 1861-ben Masirievics administrator, 1841-ben Chranistar, 1837-ben Stankovich administrator és más időkben meg mások; igy tehát azt hiszem t. ház, hogy a t. képviselő ur azon állitása, hogy egyfelől a congressusnak kellett volna előleges hozzájárulás végett előterjeszteni a helyettest, másrészről, hogy a történt kinevezés a kánonokkal és az autonomiáról szóló törvényekkel ellenkezik: az e részben mindenkor történtek alapján, mint helytelen és kellő alapossággal nem biró van bebizonyitva.

A 4. pontban azt mondja a képviselő ur:

„4. Mily állást foglal el a kormány véleménye szerint Ivacskovics Prokop patriarcha a gör. kel. szerb hierarchiában az emlitett intézkedés következtében, osztja-e a ministerelnök ur azon nézetet, hogy ezen cselekmény által a karloviczi érsek s a szerb metropolita-patriarcha széke üresedésbe jött ?"

[3] A felségjogokba való beavatkozás.

[4] Távolléte.

[5] *Declaratorium Illyricum,* Mária Terézia 1779. évi leirata a szerbekhez, mely az 1770. évi első és az 1777. évi második „illyr Regulamentum" (a magyarországi gör. kel. szerb egyház helyzetét szabályozó uralkodói rendeletek) nyomán s az 1776. évi nemzeti-egyházi kongresszus határozatai alapján szabályozza a szerbek egyházi önkormányzatát és közigazgatását, rendezi a világi hatóságokhoz való viszonyukat. A D. megerősíti a magyarországi szerbek eddigi szabadságjogait, de megállapítja, hogy a metropolita csupán egyházi és nem politikai feje népének. A szerbeket a D. a magyar kancellária, a megyei és városi hatóságok alá rendeli. Megállapítja továbbá, hogy a nemzeti-egyházi kongresszus és a választott metropolita kizárólag egyházi és alapítványi ügyekkel foglalkozik. A D. rendezi a szerbek kulturális és iskolai ügyeit is, körülírva az állami ellenőrzés s a legfőbb királyi felügyelet módozatait (vö. *J. H. Schwiker:* Politische Geschichte der Serben in Ungarn, Bp. 1880 334–46 l).

Ott is minden szóvita, vagy félreértésre okot szolgáltatható magyarázgatások helyett ismét legjobb lesz a helyzetet, ugy a mint van, egyszerüen, kommentár nélkül földeriteni. *(Halljuk!)* De előbb megjegyzésem van arra, a mit a képviselő ur az iránt mondott, hogy:

„Angelics Germán bácsi püspöknek érseki és a metropolia administratorává történt kinevezése a congressusi szabályrendeleteket is sérti, mert azok értelmében a metropolita szék megüresedése esetében, a congressus elnöksége a rangban legidősebb püspököt illeti meg."

A képviselő ur által idézett szakasz nem azon esetről szól, melyet ő emlitett. Most a patriarcha székének meghalálozás miatti megüresedése nem forog fenn és igy nem az az eset van, melyről statutumoknak[6] 12. szakasza szól.

Különben pedig, midőn az administrator kinevezése történt, midőn a metropolita saját kérelmére fel lőn mentve, mindig a kinevezett adminitratornak vált feladátává, a metropolitát egyház-politikai szabályrendeletek alapján megillető jogokat és jogositványokat a még életben levő érsek-metropolita helyett, tehát annak helyetteseként gyakorolni. Ez a helyzete a mai administratornak; ez volt mindig helyzetük a régibb administratoroknak s legyen arról a képviselő ur meggyőződve, hogy midőn azon eset, hogy metropolita választásáról lehessen szó, be fog következni, teljes scrupulositással meg fog a kormány részéről az, a mit a törvény rendel, tartatni.

Az 5. pontban azt kérdi a képviselő ur:

„5. Mely jog és törvény alapján lett a nemzeti egyházi javak jövedelméből 24.000 frtnyi évenkénti életjáradék a patriarchának és ugyanily összeg, mint állandó jutalmi dij, az administratornak elrendelve ?" s abban a szerb alapitványokba vágó helytelen és törvénytelen intézkedést lát a képviselő ur. Én, t. ház, teljes készséggel elismerem, hogy ha halálozás folytán megürül a patriarchai szék, az intercalaris[7] jövedelmek illetik a szerb egyházi és iskolai alapokat. De, mint már előbb is mondám, az eset ma nem az. És tovább menve, azt hiszem, hogy épen az itt megtámadott intézkedésben a kormány a legnagyobb scrupulositással igyekezett ennek is eleget tenni, mert nem egyházi s iskolai alapokból rendelte a dotatiót a nyugalomba lépett patriarcha és az administrator számára, hanem rendelte a patriarcha használatára lévő javak jövedelmeiből és pedig oly módon, hogy azon jövedelmek egészben igénybe nem vétetvén, azoknak fennmaradó tetemes része, ezen időközi kormányzat alatt, a szerb egyházi és iskolai alapok javára fordittassék.

Végül még két kérdése van a t. képviselő urnak:

„6. Miféle okok voltak mérvadók mindezen törvényellenes rendkivüli rendszabályok alkalmazásánál; általában véve pedig, mi oka volt annak, hogy a gör. kel. szerb autonom egyház kivételes állapotba helyeztessék ?" és

„7. Hajlandó-e a ministerelnök ur a patriarcha lemondását mielőbb közölni a szerb nemzeti egyházi kongressussal s általában véve mily lépéseket szándékozik tenni arra nézve, hogy a szerb egyházban a törvényes állapot visszaállittassék ?"

Itt, t. ház, legelőbb is azt kell megjegyeznem, hogy arra, hogy a szerb egyházban törvényellenes rendkivüli rendszabályok alkalmaztassanak; arra, hogy a gör. keleti szerb egyház kebelében kivételes állapot hozassék be, semmi indok nem vezette a kormányt; mert, mint előadni bátor voltam, törvényellenes rendkivüli rendszabályokat nem alkalmazott s kivételes állapotot a szerb egyházban életbe nem léptetett,

[6] Ld. 128. sz. irat.

[7] A megüresedett püspöki szék jövedelmei.

hanem intézkedett ugy, mint hasonló viszonyok közt, mióta autonom szerb egyház Magyarországban létezik, intézkedtek. Éppen azért, arra nézve sincs mit nyilatkozznom, mikor szándékozom és minő lépéseket akarok tenni, hogy a szerb egyházban a törvényes állapot vissza helyeztessék; mert törvényes állapotot, mely megmásitva nincs, visszahelyezni nem lehet. Ott ma is törvényes állapotok léteznek, ugy mint azoknak az adott viszonyok közt létezniök kell. Valamint a lemondásnak a congressus elé terjesztését sem igérhetem meg, éppen azért, mert mint előbb szerencsém volrámutatni, ez a congressusi teendők közé hajdan sem tartozott, — sőt midőn ily esetben a congressus akart intézkedni, ez a mult században is — mint a felségi jogokat egyenesen sértő — figyelembe nem vétetett.

Különben a t. képviselő ur, törvényre, statutumra nem tudván hivatkozni, mintegy per analogiam következteti, hogy a lemondásnak oda kellett volna intéztetnie a congressushoz, vagyis a congressusi választmányhoz, mert ki lévén mondva, hogy a patriarcha szabadon választatik, ennek szerinte egyenes kifolyása az, hogy a lemondásnak is ott kell történnie. Ennek, t. ház, már a kiindulási pontja sem helyes, mert a patriarcha választatik a congressus által akkor, midőn, mint mondám, annak esete bekövetkezik; és ha be fog következni, választatni fog ez alkalommal is, de nem választatik ugy, hogy a történt választás tudomásulvétel végett bejelentessék, hanem választatik ugy, hogy ahhoz nem tudomásul vétel, hanem helybenhagyás szükséges, melyet meg lehet adni és meg lehet tagadni, a mint ez ujabb időben ismételten megtagadtatott. Tehát az analógiából levont azon következtetés, hogy a lemondásnak is ott kellett volna megtörténnie, nem helyes. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Különben, t. ház, ugy a képviselő ur, mint mindazok, tehát az egész ház, kiket ezen ügy érdekel, legyenek megnyugodva az iránt, hogy a magyar kormány kötelességének ismeri a törvényeket és szabályokat ugy, a mint azok fennállanak, fen[n]-tartani, hogy a szerb egyház autonom jogait kötelességének fogja tartani megvédeni, bárhonnan támadtatnának is meg; de megvédeni azon támadások ellen is, melyek az adott jogkör tulterjesztése által az egyházi és iskolai czéloknak nem egészen megfelelő irányzatok érvényesitésére törekszenek. *(Helyeslés.)* És ha a képviselő ur indokát kérdi, hogy miért fogadtatott el a patriarcha lemondása: miután a patriarcha lemondását, fájdalom, köztudomásra egészségi állapota miatt adta be, annak indoka abban rejlik, hogy a kormánynak ezen kinálkozó alkalmat éppen a szerb egyház és iskolák ügyeinek érdekében meg kellett ragadnia arra nézve, hogy mivel a megválasztott érdemes férfiu egészségi viszonyainál fogva gátolva van abban, hogy kellő eréllyel megfelelhessen hivatalának, addig is, mig az uj választás esete beáll, ezen ügyek oly férfiu által kezeltessenek, a ki a szerb egyházat, annak jogait és alapitványait, ha szükség volna rá, bizonnyal megvédené nemcsak a kormány tulkapása ellen, hanem meg fogja védeni az ellen is, hogy azok más czélokra, mint a melyekre rendelvék, forditassanak. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Kérem a t. házat, méltóztassék válaszomat tudomásul venni. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Maximovics Miklós: Interpellatióm indokolása alkalmával bővebben kifejtett okoknál fogva a tisztelt ministerelnök ur válasza engem nemcsak nem elégit ki, hanem az aggodalmaimat még inkább képes fokozni, a mennyiben válaszából azt veszem ki, hogy a kormány az elkövetett sértések orvoslására nem is gondol.

— A ministerelnök ur érvelésének fősulyát, mellékesen, vagy nem is érintve az ügynek általam különösen hangsúlyozott elvi oldalát, a történelem és a törvények értelmezésének terére vitte át, minélfogva nem az a feladatom, hogy bebizonyitsam, hogy a törvénynek rendelkezéseit saját felfogás szerint is lehet interpretálni, hanem az, hogy igazoljam azt, hogy a törvénynek általam adott értelmen kivül, más értelmet adni nem is lehet. Ne méltóztassanak ezen állitásomat elbizakodottságomnak tulajdonitani, hanem azon, magába az ügybe vetett bizalmamnak, hogy ez maga magát védi meg még akkor is, ha részemről a jó ügy ros[s]z és a ministerelnök ur részéről, a ros[s]z ügy jó védelemben részesül. A ministerelnök ur az első kérdésemre azt feleli, hogy a patriarcha saját kérelmére felmentetett és hogy kérelmének benyujtására a kormány által felszólitva nem lett. Nem akarom, t. ház, ez alkalommal mind azokat felhozni, miket a legbiztosabb forrásból megtudtam, mert elégségesnek tartom, csak egy tényre hivatkozni. A minister urnak ezen kijelentése össze nem egyeztethető azon ténnyel, hogy a patriarcha a kormány egyenes felhivására, a felhivatás okainak megnevezése, tehát azoknak tudta nélkül azon feltevésben jött Pestre, hogy feljövetelének egyedüli oka lehet a boszniai egyházi kérdésben megindítandó tárgyalások, mi is elégge bizonyitja, hogy a meglepett patriarcha az egész actusban egy idegen, erősebb akaratnak felelősségre nem vonható mediuma volt. Ily lemondás pedig a keleti egyház tanai szerint semmis . . .

150.

1880 júl. 9

„Az ‚Egyesült Szerb Ifjúság' szervezeti szabályzatának tervezete, melyet az Ujvidéken 1880 augusztus 6/18-án tartandó nagygyűlésen előterjeszt az összehívó bizottság".[1]

Zasztava, 1880 97. sz.[2]

I. Neve

1. §. Az ausztria-magyarországi szerbek társaságot alakitanak „Egyesült Szerb Ifjuság" címmel.

II. Célja

2. §. Az ifjúsági egyesület célja, hogy nemzetének anyagi és kulturális érdekeit előmozditsa és ezt a következőképen óhajtja elérni:

a) nyilvános társadalmi munkával;

b) a nemzetnek hasznos könyvek és folyóiratok kiadásával és terjesztésével;

c) bármely tudományos körből tartandó nyilvános előadások rendezésével;

d) beszédek és összejövetelek előkészitésével.

3. §. Politikai tevékenység az „Egyesült Szerb Ifjúság" ügykörébe nem tartozik.

[1] Az újvidéki Omladina 1871-ben történt feloszlatása óta a hazai szerb ifjúságnak nem volt egységes szervezete. Ezen a hiányon kivánt segíteni az „Egyesült Szerb Ifjúság" fenti szabályzattervezetének elkészítésével az ifjúsági nagygyűlést összehívó bizottság. A közben eltelt időben a szerb ifjak az egyetemi városokban és Ujvidéken alapított kisebb kulturális egyesületekbe tömörültek, így Bécsben Zora (Hajnal), Pesten Prehodnica (Vezércsillag), Grácban Szoko (Sólyom), Pozsonyban Sloboda (Szabadság) és Ujvidéken Vila (Tündér) néven alapítottak valójában politikai tevékenységet is kifejtő ifjúsági egyleteket. (Vö. bőv. *Szrpszka Omladina.* Z. 1874 máj. 31 59. sz.)

[2] A közlemény eredeti címe: Nacrt usztava „Ujedinjene omladine szrpszke" sto cse sze podneti glavnoj szkupstini u Novom Szadu 6/18 avg. od sztrane szazivajucseg odbora.

III. A tagokról.

4. §. Minden osztrák-magyar[3] szerb férfi és nő tagja lehet az „Egyesült Szerb Ifjuságnak".

5. §. Minden belépett tag köteles azonnal 50 f. beiratási dijat befizetni, azután havonta 20 fillért, esetleg közvetlenül a központi bizottmánynak, ha lakóhelyén nincs helyi egylet, vagy az illető bizottsági megbizott utján.

6. §. Minden tagnak aktiv és passziv választó és szavazati joga van, résztvehet a vitákban, interpellálhat és inditványokat tehet. Csak az a tag veszti el ezt a jogot, aki félévi tagsági dijával hátralékban van.

7. §. Azt a tagot, aki az egyesület érdeke ellen cselekszik, a központi bizottság vagy az egyesület helyi bizottsága soraiból ideiglenesen kizárhatja, de véglegesen csak a nagygyülés zárhatja ki. A nagygyülés ebben csak akkor határoz, ha a kizárt tag irásban hozzá fellebbez. A nagygyülés határozata ellen fellebbezésnek helye nincs.

IV. A központi bizottság.

8. §. Az ifjusági egyesület vezetése, valamint a nagygyülésen hozott társadalmi határozatok végrehajtása a központi bizottság hatáskörébe tartozik, mely kilenc tagból áll és állandó székhelye Ujvidék.

9. §. A központi bizottságot a nagygyülés egy évre választja, azaz a következő nagygyűlésig; ez határozza meg egyuttal, hogy a megválasztott bizottsági tagok közül ki lesz az elnök, pénztáros és titkár. Ügyrendjét a bizottság maga állapitja meg.

10. §. Az egyesült szerb ifjuság a körülményekhez és szükséghez képest évenként egy könyvet ad ki és lehetőleg folyóiratot is „Omladinszka zajednica" [Ifjusági Egyesület] cimen. A könyv és folyóirat tartalma fenti céloknak megfelelő kell legyen. Hogy melyik és milyen szellemi termék kerül a „Zajednica"-ba, azt a központi bizottság állapitja meg, de ez köteles az egyes helyi csoportok óhajait, kérelmét és szükségleteit figyelembe venni.

11. §. A központi bizottság kötelessége:

a) hogy az illetékes hatóságoknál történő bejelentés után összehivja a rendes és rendkivüli nagygyüléseket és erre megtegye az előkészületeket.

b) megjelöli a nagygyülés helyét és idejét, feltéve, ha ezt az előző gyülés meg nem jelölte.

c) az egyes helyi csoportok bevételeit átveszi, ezekből az egyesületi költségeket fedezi és megőrzi a könyveket, kéziratokat és az Egyesült Ifjuság egyéb vagyonát.

d) működéséről a nagygyülésnek pontos jelentést tesz, ez a központi bizottságnak megadja vagy nem adja meg a felmentést, utóbbi esetben a bizottság köteles minden kárt megtériteni.

12. §. A központi bizottság az egyes helyi csoportokat csak akkor tudósitja müködéséről, ha ezt kifejezetten kérik.

V. Helyi csoportok.

13. §. Az 1. §. értelmében mindenütt, ahol ez lehetséges, helyi szervezeteket kell alakitani, mint a Szerb Egyesült Ifjuság csoportjait.

[3] Értsd: a monarchiában élő (ausztria-magyarországi).

14. §. A helyi csoportok közvetlen összeköttetésben állanak a központi bizottsággal, megküldik annak a helyi tagdijbevételeket és jelentést tesznek müködésükről.

15. §. Az egyes szervezetek és a központi bizottság között a kapcsolatot a megbizott tartja, akit az illető csoport megválaszt; helyi csoport alakulhat ott, ahol több tag lakik. Azok a tagok, akik olyan helyen laknak, ahol nincs helyi szervezet, tagdijukat az 5. §. értelmében közvetlenül meg küldik a központi bizottságnak.

16. §. A helyi alakulatoknak feladata az Egyesült Szerb Ifjuság céljai értelmében:

a) hogy a nemzet körében nemcsak az Egyesült Szerb Ifjusági Egylet könyveit és folyóiratait terjessze, hanem minden könyvet és folyóiratot, mely a társadalmi célnak megfelel,

b) hogy tartsanak a főiskolai hallgatók és általában az irodalmi egyesületek példájára összejöveteleket, melyeken az egyes tagok szellemi munkáit, tudományos vagy kritikai értekezéseit adnák elő, miáltal az irodalom terén érdemes közreműködőkké válnának a nemzeti kultura és jólét érdekében.

c) hogy a szükségnek megfelelően és lehetőség szerint tartsanak nyilvános összejöveteleket és előadásokat, a népet szóval és példával tanitsák és

d) hogy helységükben társas szórakozásokat rendezzenek.

17. §. Egyébiránt a helyi alakulatok teljesen szabadon dolgozhatnak belső ügyeiket illetőleg, ha azok nem ellentétesek az egész egyesület érdekeivel, vagy az országos törvényekkel. Ily esetben a központi bizottság jogosult az illető helyi alakulatot a rendes vagy rendkivüli nagygyülésig feloszlatni. A feloszlatott helyi szervezetnek olyan jogai vannak, mint a 7. §-ban emlitett kizárt tagoknak.

VI. Nagygyülések.

18. §. A rendes nagygyülés minden év augusztusában azon a helyen tartatik meg, amelyet a gyülés, vagy ha nem határozta meg, a központi bizottság meghatároz.

19. §. Rendkivüli szükség esetén a központi bizottság összehivhat rendkivüli nagygyülést akár saját kezdeményezéséből, akár a társaság tagjai egyharmadának kivánságára.

20. §. Amig a megjelent tagokat meg nem vizsgálták, addig a gyülés elnöki tisztét a központi bizottság elnöke tölti be, s a bizottság titkára látja el a jegyzői teendőket. Azután a gyülés elnököt és két jegyzőt választ.

21. §. Hogy a rendes vagy rendkivüli nagygyülés érvényes határozatokat hozhasson, szükséges, hogy a társaság tagjainak fele jelen legyen.

22. §. Ha a rendes vagy rendkivüli nagygyülés a tagok felének távolmaradása miatt meg nem tartható, a központi bizottság az első összehivástól számitott négy hét mulva ujra összehivja a nagygyülést és ez a jelenlevő tagok számára való tekintet nélkül érvényes határozatokat hozhat.

VII. Az ellenőrző bizottság.

23. §. A központi bizottság mellett a gyülés ellenőrző bizottságot is választ, amely a központi bizottság évi jelentése után a nagygyülés elé terjeszti véleményét a bizottság számadásáról és pénzkezeléséről. Az ellenőrző bizottság három tagból áll és tagjai nem lehetnek egyuttal a központi bizottságnak is tagjai.

24. §. Az ellenőrző bizottságnak joga van bármely időpontban ellenőrizni a központi bizottság vagy az egyes helyi csoportok számadáskönyveit.

VIII. A társaság megszünése.

25. §. Ha bármikor olyan kedvezőtlen körülmények állnának elő, hogy a szerb ifjuság e közösségének meg kellene szünnie, akkor egész vagyona az ujvidéki „Matica Szrpszka" nevű közmüvelődési intézményre száll...

Grácban és Bécsben, 1880 juniusában. Az Összehívó Bizottság.

151.

1880 aug. 22

A Népszava közleménye a nemzetiségi kérdés megoldásáról: A nemzetiségi kérdés Magyarországon.

Népszava 1880 34. sz.

Az embert nyomoruságában is reménykedővé teszi a felebaráti szeretet. Az országot naggyá, hatalmassá; az országok népeit boldoggá és gazdaggá a — honszeretet.

Csakhogy az emberek öntudatra ébredésének legsürübb fátyola a fajgyülölség; mi egyetlen fegyverök a nyomorultaknak, mi állásukat szilárditja, hatalommá teszi, imádásra, tömjénezésre késztetve az embereket, mit egyenlően teremtett az isten saját képmására: hogy munkája után uralkodjék e földön s e földnek minden javain.

Megszüntetni minden ellenségeskedést, kiengesztelni minden gyülölséget, mely megbénit minden viszályt, — ez a mi egyik feladatunk, mint a magyar munkáspárt tagjainak. Ha tót, szerb, örmény, bolgár, oláh, szász stb.; s mind a kik itt élünk-halunk: barátságos kezet nyujtva egymásnak; bajt, hasznot, munkát, pihenést megosztunk egymás között s élünk azért a földért, mely Adriától a Kárpátokig tart.

Magyarországról ma már nem mondhatja senki, hogy nem tanulhatott saját kárán. Viharos mult az, mit mégis a vagyontalan osztály fizetett meg legkeserübben s ezen állitást bebizonyitja minden talpalatnyi föld, minden lap történetünkben, a melyet igazságot ösmerő emberek czenzura nélkül irtak. Szenvedett ez a nép az idegen ellenségtől; de mégis többet s élesebben sebzőt saját uraitól — és a bevándorolt jó barátoktól; mert ugyan elismerték-e itt embernek a szegényt azelőtt?

Nem tartottak-e fizetett embereket, a kiknek hivatásuk volt: kínpadra húzni az embereket. Az ütést pedig akkor épugy érezte a test, mint most! Nem verték-e a földesurak korbácsukkal arczon a proletár gyermekeit? Ünnepélyeken a fehérbe öltözött leányok közül nem választották-e ki a legszebbeket, kikre legbővebben pazarolta a mosolygó természet legdrágább ékszereit? ... Nem készitettek-e törvényeket, hogy ezen szerencsétlenek testvérei, vőlegényei ezt meg ne torolhassák, hiszen a törvény mondta azt: hogy egy jobbágy agyonütéséért fizet az úr negyven frt. birságot.

Ilyen volt nálunk a régi jó világ, a mit minden nemzetiségünk osztálya csaknem így élt át; sokat regélnek róla a jó öregek; én leirnám, de mindenütt mégis első úr volt a magyar — s ez az ok. És ez alapja, valódi alapja nemzetiségi viszályoknak. Hazugság sokak irása, kik ezt másként magyarázzák! a baj mindig a közélet kebelében keresendő, ott: hol a jó is gyökeret ver. A nemzetiségi forradalmak nagyobb részint az úri önkény elnyomásának és a kenyér-kérdés harcza volt.

Hóra lázadása az úri önkény elnyomásából ered. Az e század elején történt *tót* lázadás[1] a szegény, sanyargatott nép kitörésének dühe volt. A *szerbekkeli* ellenségeskedést az osztrákok cselszövénye kezdette meg és azóta nem igen kisérlették meg a magyarok, hogy a szerbek jó barátaink legyenek. Az *örmények* magyarokká váltak, amit leginkább az segített elő, hogy az örmény családok nagyobb része gazdag volt s igy nem éreztették velök annyira a bennszülött fensőbbséget s politikájuk mindig a hasznos és erősebb felé volt, a mi nekik Magyarországon az állami és társadalmi első helyeket szerzé meg. A *bolgárt* jó földekre helyezték el, de megvontak tőle minden érintkezést, a mivel a hazai jogok mellett a haza iránti kötelességet is megösmerték volna és ezen nemzetiség minden gazdagsága mellett ma is az ország legszellemszegényebb országa,[2] kik a szerbekhez hasonlítva, száz esztendővel vannak hátrább. A *horvátok* ellenségeskedése politikával kapcsolandó össze a Zrinyiek kihalása óta.

Tehát Magyarországon kilencz nemzetiségi faj gyülöli egymást csupán azért, — mert a sors testvéreknek, közös baj, közös haszon, közös szeretetre rakta egymás mellé. A közös gyülölségnek boszorkánykatlana Bécs, itt élesztik, itt forralják azokat a körmönfont hazugságokat, mely annyi idő óta korbáccsal verte a szenvedélyek tengerét, csakhogy megölő ellensége legyen egymásnak a dolgozó néposztály, hogy pedig ezt bármelyik kormány is megszüntesse, arra képtelen — felsőbbhelyeni kötelezettségénél fogva. De ha kötelezett szolgája is ezen rendszernek a kormány; nem kötelezett az ország, nem a dolgozó néposztály; s mi, a társadalmi osztályok legnagyobbika, — nekünk kötelességünk azt megszüntetni, mert nekünk van legnagyobb szükségünk a kölcsönösségre. A dolgozó néposztálynak legnagyobb hivatása van s itt Magyarországon a kisbirtokosok és munkások sorsának javulására van szükség, ha elő akarják állitani az állami jólétet, az ipar és kereskedelem fejlődését, kiviteli képességét; ezeknek előállítására pedig nem szitott nemzetiségi viszály kell, hanem: honszeretet.

Kupa[3] Árpád.

152.

1881 márc. 29

Zay Adolf felszólalása a polgári törvénykezési perrendtartásról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor.[1]

Képv. Napló 1878–81 XVIII. 155.l.

T. ház! Az inditványt tevő[2] képviselő ur megfeledkezett arról, hogy itt nem nyelvkérdésről, hanem perrendtartás alkotásáról van szó; az inditvány pedig lényeges

[1] Értsd: az 1831. évi zempléni koleralázadás.

[2] Sajtóhiba, feltételezhetően eleme.

[3] *Kupa* Árpád fővárosi asztalosmester, író és munkáspublicista. 1869-ben Táncsics „Aranytrombita" című lapjának felelős szerkesztője. A hetvenes évek magyar munkássajtójának (Általános Munkás Ujság, Munkás-Heti-Krónika, Népszava) cikkírója.

[1] Az 1868. évi nemzetiségi törvény kimondja, hogy a bíróságoknak a felek beadványait azok nyelvén kell elintézniök. A polgári perrendtartásról készülő törvényjavaslat (későbbi 1881: LIX. tc. a polgári törvényezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. tc. módosítása tárgyában) mind ezt, mind a közjegyzői törvényben biztosított nemzetiségi jogot figyelmen kívül hagyja, amiért a szász képviselő a törvényjavaslat ellen szavaz. A törvényjavaslatot 1881 ápr. 7-én végleges szövegezésében elfogadták és az év május 31-én szentesiti az uralkodó. (Ld. 1881. évi Orsz. Törvénytár 351–66. l.)

[2] *Vidovics* Ferenc, közvetlenül Zay felszólalása előtt. (Ld. Képv Napló 1878–81 XVIII. 154–55. l.)

megváltoztatása volna egy szerves alaptörvénynek, az 1868: XLIV. törvényczikknek.

Én felteszem az igazságügyi kormányról és a ház higgadt megfontolásáról, hogy a t. képviselő ur által szándékba vett felforgatását a nemzetiségi törvénynek oly könnyedén nem fogja itt elfogadni.

A t. képviselő ur azt akarja, hogy a biróság a nem magyar nyelven szerkesztett okiratot csak akkor vegye figyelembe, ha az a hiteles magyar forditással el van látva. Ugy látszik, nem méltóztatik tudni, hogy az 1868 : XLIV. t. cz. értelmében kötelessége a birónak a felek beadványát azon nyelven elintézni, melyben az tétetett. *(Fölkiáltások balfelől: Nem áll!)* Miután kétségbe vonatott ezen állitásom, bátor leszek a törvénynek erre vonatkozó szakaszát fölolvasni: A 8. §. ezt mondja: „A biró a 7. §. eseteiben a panaszt vagy kérelmet a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanuhallgatást, szemlét és más birói cselekményeket ugy a peres, mint a peren kivüli, valamint a bünvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg kihallgatott személyek nyelvén eszközli." Az 1869 : IV. t. cz. 6. §-a pedig ezen rendszabályt az alsófoku kir. biróságokra nézve határozottan tartja fenn.

Továbbá t. ház, a 12. §-a a törvénynek azon esetre, melyet a képviselő ur felhozott, t. i. az okmányok nyelvére nézve azt mondja: „A fellebbezett perekben, ha azok nem magyar nyelven folytattattak, vagy nem magyar okmányokkal vannak ellátva, a fellebbviteli biróság mind a pert, mind az okmányokat, a mennyiben szükséges, magyarra fordittatja azon hiteles forditók által, a kik a fellebbviteli biróságoknál államköltségen lesznek alkalmazva".

Ez a haza nem magyar ajku polgárai részére egy alaptörvény által biztositott jog ma és én meg vagyok győződve, hogy mi ma ezen sarkalatos alapjogot ily könnyedén megváltoztatni nem fogjuk akarni — ámbár fájdalom, csodálnom kell, hogy a nemzetiségi törvénynek a tárgyalás, az elintézések és a beadványok nyelvére vonatkozó intézkedéseit a kormány és a biróságok jelenleg sem tartják tiszteletben. Hozzáteszem, hogy nemcsak az 1868. évi törvényhozás, mely ezen jogi alapot megalkotta és a mely iránt tisztelettel kellene viseltetnünk, hanem a későbbi törvényhozás is, különösen az 1869. és 1879. évi törvényhozás a birói és a közjegyzői törvényben erre az esetre szintén szabályt hozott. A közjegyzői törvénynek 7—70. §§-ai egész határozottsággal kimondják, hogy a közokmányok nemcsak magyar nyelven, hanem más nyelven is szerkeszthetők a közjegyzők által. Ha tehát a haza nem magyar polgárai számára biztositva van azon jog, hogy még közokmányokat is lehet saját nyelvükön szerkesztetniök, hogy lehetne tőlük elvinni azon jogot, hogy az egyszerü okmányokat, pl. szerződéseket, nyugtákat, saját nyelvükön szerkeszthessék?

Én azt hiszem, hogy ezen inditvány itt e házban nem fog nagy vitára alkalmat szolgáltatni, hanem be fogja látni ugy az igazságügyi kormány, mint a ház többsége, hogy az ilyen kérdések felett ilyen könnyedén nem lehet határozni. Tiszteljük a fennálló törvényeket. Én az inditvány ellen fogok szavazni.

153.

1881 márc. 30

Felhivás a magyar országgyűlési választások alkalmából a szerb választási gyűlésre.[1]

Zasztava, 1881 42. sz.[2]

Magyarországon már mindenütt megindult a képviselőválasztási mozgalom A magyar országgyülésen képviselt pártok az uj választásokra való tekintettel megkezdték tevékenységüket. Már minden párt közzétette felhivását s nagyjában már megállapodott az egyes választókerületekben s most már előkésziti a választásokat, amelyeket a nemsokára végetérő országgyülés után fognak lefolytatni. A választás ilyen előkészítése minden pártnak fontos, mert a választók eleinte könnyen megnyerhetők és nehezen válnak meg igéretüktől, ha az[3] nem is felel meg meggyőződésüknek.

A legutóbbi, három év előtti választáskor, a keleti bonyodalmak idején a szerb választók választási mozgalma szük keretben mozgott. Akkor nem mutatkozott célravezetőnek, mint ahogy történni szokott, egy nagyobb szerb választási konferencia egybehivása, mely a közeli választások alkalmából a szerb nemzeti párt magatartásáról tanácskozott volna. E konferencia hiányában három évvel ezelőtt az ujvidéki „Szrpszko Kolo" (Szerb Kör) vállalta magára a választási mozgalmak vezetését.[4] De az előzetes választási gyülés és megbeszélés elmaradását megérezte valamennyi szerb választókerület s csak a szerb választók öntudatának tulajdonitható, hogy a választások kimenetele reánk nézve még rosszabbul és még nagyobb vereséggel nem végződött.

Minthogy azonban a viszonyok három év óta jobbra fordultak, legalább is a választási mozgalmak tekintetében, mi sem állhat utjában egy nagyobb szerb konferencia megtartásának, mely a választások előtt a szerb nemzeti ellenzéki párt magatartásáról tanácskozna.

A magyar országgyülés egyéb pártjainak példájára, hogy a képviselők vagy az egyes pártok klubjai összehivják a választási gyüléseket, mi is a szerb ellenzéki párt választóihoz fordulunk e választási gyülés és értekezlet céljából.

Három évvel ezelőtt pártunk ingadozott, hogy egyáltalában részt vegyen-e a választásokon vagy teljes passzivitásba vonuljon. Három évvel ezelőtt is a többség nézete az volt, hogy nekünk szerbeknek részt kell vennünk a választásokon.

Most a megváltozott viszonyok között kétségtelen, hogy minden tekintetben célszerű, hogy a szerb választók résztvegyenek és minél élénkebben vegyenek részt az elkövetkező magyar országgyülési választásokon.

[1] A szerb választói felhívás, melyet az 1875. évi „lojális nyilatkozat" után feloszlott országgyűlési nemzetiségi klub funkcióit átvevő szerb képviselői klub vezetősége intéz a választókhoz, rövid áttekintést nyujt a legutóbbi választások óta eltelt időszakról. A felhívás megállapitja, hogy 1878-ban a szerb választói konferencia elmaradt s ennek következtében a szerbség a választásokon érzékeny veszteségeket szenvedett. A felhívás a nemzetiségi szolidaritás fontos eredményeként említi, hogy a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásakor egy héten át tartó obstrukcióban juttatták kifejezésre a nemzetiségek elutasító véleményét az „iskolatörvénnyel" szemben.

[2] A közlemény eredeti címe: Poziv na szrpszki biracski zbor za izbore na ugarszki szabor.

[3] Értsd: az illető párt.

[4] Ld. 142. sz. irat.

Az erdélyi románok, akik oly sok év óta passzivan viselkedtek, a közeledő magyar országgyülési választásokon részt óhajtanak venni s e célból nagy választási konferenciát hivtak össze, amelyen az erdélyi és bánáti románok egyaránt résztvesznek.

Valóban a magyarországi nemzetiségek helyzetében a viszonyok kedvezőbbek [lettek]. Mind a keleti, mind a monarchiabeli viszonyok nyomatékosabbá teszik a nemzetiségi képviselők szavát a magyar országgyülésen. Noha a nemzetiségi képviselők száma aránylag kicsiny, fontos alkalmakkor a legnagyobb harcot is fel tudjuk venni az összes többi pártok igen nagy többségével, melyek ellenünk együttesen foglalnak állást. Igy például a magyar nyelvnek az elemi iskolákba való bevezetéséről [szóló törvényjavaslat][5] tárgyalásakor a szerbek, románok és szászok egy teljes hétig megakadályozták a tárgyalás menetét s az erkölcsi győzelem ebben a vitában a mi részünkön volt. A mi kis szerb ellenzéki pártunk mindenkor állást tudott foglalni. Mi, mint párt, a trónbeszédre külön feliratot terjesztettünk be, melyben előadtuk álláspontunkat. Ez a felterjesztés annakidején magára vonta a figyelmet és a külföldi sajtó is foglalkozott vele. Ha tehát a nemzetiségi képviselők általában s különösen a szerbek kevésbé alkalmas körülmények között ügyeiknek jelentőségét tudták adni, annyival kedvezőbb körülmények között lesz ez a jövő országgyülésen, amikor a nemzetiségi párt megnövekedik a román képviselők jelentős számával.

Ennélfogva nagy fontosságú, hogy a következő országgyülésen a szerb választók minél nagyobb számu képviselőt válasszanak a szerb nemzeti ellenzéki párt soraiból. A szerb választók meggyőződhettek arról, hogy a kisszámu szerb képviselő a magyar országgyülésen mindenkor a szerb érdekek védelmére kelt mind politikai, mind egyházi és kulturális téren.

Hogy a közeledő magyar országgyülés tekintetében a megegyezés elérhető legyen s hogy általában pártunk és képviselőink magatartását a jövő magyar országgyülésen megállapithassuk, mint eddigi képviselők, politikai barátainkkal előzetesen megállapodva, elhatároztuk, hogy Bácska és Bánát valamennyi választó kerületének szerb választóihoz azt a felhivást intézzük: sziveskedjenek eljönni az ezévi április 5/17-én, virágvasárnapján Ujvidéken tartandó választási konferenciára,[6] hogy hány hazafi vesz részt az egyes választókerületekből ezen a gyülésen, ezt a t. szerb választókra bizzuk, csak azt kivánjuk, hogy pártunk olyan hivei legyenek, akiknek nemzeti érzülete elismert.

Amikor választóinkhoz ezt a fölhivást intézzük, reméljük, hogy a bejelentett konferencián minél többen megjelennek.

Dr. Maximović Miklós s. k. a magyar országgyülési szerb képviselői klub jegyzője.	*Dr. Polit-Deszáncsić Mihály* s. k. a magyar országgyülés szerb képviselői klubjának elnöke

[5] 1879 : XVIII. tc. Ld. 151 sz. irat.

[6] A választási konferencia a képviselőjelöltek és a megválasztandó képviselők számára követendő utasításként az 1869-ben hozott, illetőleg 1872-ben módosított nagybecskereki szerb programot jelölte meg.

154.

1881 ápr. 30

Lehoczky Lajos turócmegyei alispán jelentése Tisza Kálmán belügyminiszternek a szlovák nemzetiségi választók 1881 ápr. 28-án Turócszentmártonban tartott tanácskozása tárgyában.[1]

B. M. eln. 1881 — XIV — 1815 (1943).

71 sz.
eln.

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminister Ur!

Nagyméltóságodnak folyó évi április hó 26-án 1815/eln. szám alatt kelt nagybecsű intézvényére tiszteletteljesen jelentem, miszerint a tót-nemzetiségi választóknak folyó hó 28-án itt Turócz-Szent-Mártonban megtartott tanácskozása, a hazánkban sajnosan többszörösen ismétlődött hasonnemű tanácskozások határait túl nem lépte, és ha azt, mint ilynemü csak is egymagában állót notificálhatnám, — jelentősége alig lehetne figyelmet keltő, — s ez annál kevésbbé, miután ezen pártnak tagjai között társadalmi és vagyoni állás tekintetében épen nincs, és képesség tekintetében alig van a középszerüségen tul kiemelkedő egyénisége, — s aggodalmat keltő jelentősége, a particuláris és tagadhatatlanul megyénkre nézve mindenkor sulyos küzdelemtől eltekintve, — csupán az országszerte jelentkezett s a magyar állam politicai céljaitól divergáló nemzetiségi összmozgalomban foglaltatik.

A kérdéselt tanácskozás maga, az abban résztvettek számát tekintve, alig ha nem, az intézőknek is várakozásain alól maradott, — a mennyiben az, a megyéből sem volt tömegesen látogatva, s az idegenek száma, kik Nyitra, Trencsén, Árva, Liptó, Zólyom, Bars, Hont, Gömör és Pozsonyból jelentek meg, — Közöttük Hurban[2] ev. lelkész, Fajnor ügyvéd (Nyitra), Novák ev. esperes, Nádasdy ügyvéd (Árva), Makoviczky kereskedő (Liptó), Kabina ügyvéd (Selmecz), Drexler (Gömör), Mudron Mihály ügyvéd (Pozsony) s ezeken kivül néhány katholikus és evangelikus lelkész, ügyvéd s hasonlók — kevéssel haladhatta felül a huszat.

Megjegyzendő különben, hogy a párt erősen fegyelmezett, s meg nem jelenő tagjai is, szorosan követik elösmert vezetőik utasitásait. —

A tanácskozás folyamán megállapodáskép kimondatott, *hogy minden kerületben, hol tót-nemzetiségi párt létezik, jelölt állittatik, — a jelölt egyéni elhatározásához képest, a parlamentben számot tevő bármely párthoz csatlakozhatik*[3] — circumspecte tehát szivesen vétetik, ha siker esetén a pártnak, mely nem is annyira particuláris nemzetiségi, mint inkább, — s ebben rejlik a veszély magva, — itt e területen magában a *„Nagy Szlávság"*[4]-ot individualisálva látva, — a szláv eszmének a magyar-osztrák monarchia területén való tehetsége szerinti érvényesülésének mindent alárendel, — a parlament

[1] A turóci alispán elfogult beszámolójából az akkori felsőmagyarországi dzsentri-közigazgatás képviselőjének véleménye hangzik el az 1874 óta passzivitásba vonult szlovák nemzetiségi mozgalommal szemben. A turócszentmártoni szlovák választói konferencia nem foglalt nyiltan állást a passzivitás kérdésében. Az ekkor hozott határozat értelmében a szlovák nemzeti párt programjával, tehát az 1861. évi turócszentmártoni programmal fellépő képviselőjelöltek megválasztásuk esetén országgyűlési működésük tekintetében szabadkezet kapnak. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a szlovák nemzeti párt a maga részéről fenntartja a passzív rezisztenciát a kiegyezési rendszerrel szemben. A határozatnak csak elvi jelentősége volt, mert 1881-ben, akárcsak az előző két választáson, a szlovákság nem jutott országgyűlési képviselethez.

[2] *Hurban* József Miloszláv, hlbokai ev. lelkész, a kor szlovák nemzetiségi mozgalmának egyik szellemi irányítója.

[3] Piros ceruzával aláhúzva.

[4] U. a.

minden pártjában leend embere; — különleges nemzetiségi tekintetben, illetve „Szláv" szempontból, — s mindig ezen fekszik a fősúly — köteles azonban a jelölt, az *ösmert memorandum*[5] *álláspontját magáévá tenni, — tehát külön ter[r]itorium —, s a nemzetiségeknek teljes egyenjogusitását — értelmezésük szerint ez alatt nem a nyelvi egyéni tekinteteket, de a politicai individualitást értve, — tehát a nemzeti egységgel szemben egyelőre a particularismust követelni.*[6]

Kimondatott továbbá *a hazabeli összes nemzetiségi törekvésü pártokkal*, melyek hazánkban, az erdélyi szászokat kivéve, tudvalevőleg mind Szláv utasitásokat követnek, *a solidaritás*, — s ezzel kapcsolatosan a tót-nemzetiségi párthoz tartozó választóknak azon *utasitás adatott*, hogy oly kerületekben, *hol nemzetiségi jelöltek nem léptethetők fel, csak is oly jelölteket, kik az 1861-iki memorandum követelményeinek elfogadására, készek, — tehát mindenkit, csak ne az egységes magyar államiság alapján állókat — támogassanak.*[7]

S ezen magatartás és ezen újabb hadüzenet a magyar állam nem csak te[r]ritorialis, de jogtörténelmi politikai egysége ellen, mely a 40-es évek óta, ha szünetelt is, de soha el nem enyészett, itt helyütt minden igaz hazafi előtt világosan jelöli az utat és kört, melyben mozogni kell, hogy a felvidék ezen bástyafokán, ne a particuláris érdeknek, de az egy hazának szolgálva, mindenekelőtt soha ne engedje a tisztaszinü vörös fehér zöld tricolort, a választásoknál már is látott vörös fehér kék[8] nyelüek előtt visszavonulni, — mert kik itt élünk és küzdünk jól tudjuk, hogy a szucsáni (előbb turócz szent mártoni) választókerület eleste, mily hatással lehetne a megyét mint egy centrumot környező szláv ajku népesség lakta megyékre. —

A kérdéselt tanácskozáson több ügyvéd is részt vevén, szóba kerültek még némely igazságügyi reformok is, és a párt feladatául tüzetett az állami és megyei tisztviselők működésének ellenőrzése, valamint az összkereszténység érdekeinek, minden más ellenkező áramlat elleni megvédése, — az utóbbi szintén egy nem megvetendő kortesfogás, a mennyiben egyrészt ez idő szerint a felföldi zsidóság is a magyar hazafias pártnak igen és jelentékeny támasza, — de másrészt nem tagadható, a nép alsóbb rusticus rétegeiben meg igen gyakorta nem csekély ellenszenvnek is tárgya.

A párt céljainak és törekvéseinek előmozditására, *Turócz-Szent-Mártonnak*, mint székhelynek *megjelölésével alakitott bizottságba*,[9] mely (megkülönböztetve a tót ajku, tót nemzetiségü, — eddig égnek hála hazánk felvidékén többségünket képezett választótól, kiknek velünk közös s egyéb méltányos érdekeit mi is mélyen szivünkön hordozzuk) — az országban található tót nemzetiségi összes választókat, követendő magatartásuk tekintetében vezetni és utasitásokkal ellátni lesz hivatva — elnökül *Mudron*[10] *Pál ügyvéd, jegyzőül Pietor Ambrus a „Národnie Noviny" szerkesztője, tagokul Francisci János nyugalmazott helytartótanácsos s Liptómegyének provizoriumibeli főispánja, Jeszenszky János és Dula Máté, néhai Paulinyi-Tóth Vilmosnak veje, ügyvédek és mindannyian turócz-szent-mártoni lakosok választattak.*[11]

Turócz-Szent-Mártonban 1881 évi aprilhó 30-án.

Lehotzky Lajos
alispán.

[5] 1861. évi turócszentmártoni szlovák program (ld. 15/A sz. irat).
[6] Piros ceruzával aláhúzva.
[7] U. a.
[8] Szlovák nemzeti szinek.
[9] U. a.
[10] Túrócszentmártoni ügyvéd és publicista, szlovák nemzetiségi politikus.
[11] Piros ceruzával aláhúzva.

155.

1881 máj. 14

A román választók képviselőinek Nagyszebenben 1881 évi május hó 12—14 között tartott egyetemes értekezletének programja.[1]

Miután a románok több izben megkisérlették, Magyarország államférfiait s a kormányt és az országgyülést arra inditani, hogy a románokat is a haza hű fiainak elismerjék, végre a nép vezérférfiai felhasználták az 1881. évben, a magyar országgyűlésre nézve, a dualismus óta ezuttal ötödször bekövetkezett uj, három évi választási időszakot, s mindazon választókerületekből, hol románok laknak, még pedig a tisztán, vagy tulnyomóan román országrészekben, maguk a választók által választott egyénekből álló, nemzeti értekezletet hivattak egybe. Fő czélja ezen gyülekezetnek az volt, hogy Magyarországon és Erdélyben, a román nemzetnek nevezetesen a köztörvényhatóságok és községekben; s a jelen értekezletnek összes tagjai kötelezik magukat, hogy a román nép között, ezen politika keresztülvitelében, buzgón és loyálisan közre fognak működni.

A harminczas bizottság, Lengeru János előadótárs által, jelentést tesz a nemzeti, párt programmjáról, mely felolvastatása után, az értekezlet részéről, az alábbi szövegezéssel en bloc elfogadtatik:

Programm,

melyet a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt a Nagyszebenben 1881. évi május 12—14-én tartott választási értekezleten megállapitott.[2]

A jogok, melyeknek törvényes uton leendő megszerzéséért, a nemzeti párt, közrehatni kiván, a következők:

1. Erdély autonomiájának helyreállitása.

2. Minden a románok által lakott vidékre nézve, a román nyelv használatának, ugy a közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás terén leendő törvényes behozatala.

3. Behozatala annak, hogy a románok által lakott kerületekben román hivatalnokok, vagy a nem románok soraiból csak olyanok alkalmaztassanak, kik románul beszélni és irni képesek, s kik a román nép szellemét ismerik; a jelenlegi gyakorlat

[1] Az 1881. évi nagyszebeni román konferencia történeti fordulópont a román nemzetiségi politikában. Az eddig külön haladó erdélyi és magyarországi román irányzat a 153 küldött részvételével megtartott háromnapos tanácskozáson egységes Román Nemzeti Pártban egyesül. Az „egyetemes értekezlet" leszögezi a román nemzeti párt álláspontját az itteni románságot érintő lényeges kérdésekben. A nagyszebeni program Erdély önkormányzatának helyreállítását, a román nemzetiségi vidékeken a román nyelv közigazgatási és igazságszolgáltatási hivatalos használatát, a nemzetiségi törvény revizióját, az egyházi-felekezeti autonom jogok kivívását és egy új általános szavazati jogon alapuló választási törvényt követel a közzétett program szövegezése szerint. A konferencia fenti határozatának és programjának keresztülvitelére 30 tagból álló bizottságot küldött ki, melyet megbízott a román nemzetiségi követeléseket kifejtő „felvilágosító, részletes és tárgyszerű" emlékirat szerkesztésével. Az emlékirat „a román választók egyetemes értekezletének bizottsága" kiadásában a következő évben Nagyszebenben román, magyar, német és francia nyelven megjelent és a szebeni értekezlet elfogadott pontjainak sorrendjében részletesen kifejtette az 1881. évi szebeni román konferencia programját, melyet az egykorú magyar kiadás nyomán közlünk. Az ekkor hozott nagyszebeni program lett az 1892. évi román Memorandum kiindulópontja.

[2] Közli: Emlékirat a román választók képviselőinek Nagyszebenben 1881. évi május hó 12-től 14-ig tartott egyetemes értekezlete meghagyásából Szerkesztette és közzéteszi a kiküldött bizottság. Nagyszeben, 1882, 11—15. l.

pedig, mely szerint a román nép előtt ismeretlen, s azt nem ismerő hivatalnokok alkalmaztatnak, megszüntettessék.

4. A nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvénynek, ezek javára leendő revisiója, s egyáltalában az összes törvényeknek loyális és tényleges keresztülvitele.

5. Az egyházak és felekezeti iskolák, mint tisztán nemzeti természetű ügyek autonomiájának kiküzdése és fenntartása; a román iskolák és egyébb nemzeti művelődési intézeteknek, az állami kincstárból leendő segélyeztetése, azon pénzbeli és véráldozatok arányához képest, melyeket a román nemzetiség a hazának tesz; félretétele azon törvényeknek és rendeleteknek, melyek a nemzeti fejlődésnek utjában állanak.

6. Egy uj választási törvénynek alkotása, mely az általános szavazati jogon alapuljon, vagy legalább szavazati jogot adjon minden oly állampolgárnak, ki egyenes adónak alá van vetve.

7. Miután az állam jólétének alapföltétele, összes polgárainak megelégedése, s ha az egyik nemzetiség előnyökben részesül, s a másik elnyomva van, ez által elégedetlenség támad, az állampolgárok békéje megzavarva lesz, s kölcsönös gyülölet tápláltatik: ennélfogva a nemzeti párt, minden az állam közegei részéről, közvetlenül vagy közvetve nyilvánitott magyarositási törekvést, hazafiatlan cselekedetnek tekintvén, lehetőleg ellensulyozni fogja.

8. A közszabadság kérdéseire nézve, általában véve, valamint a közigazgatás terén szükséges reformok, legkivált pedig a gazdászati és pénzügyi helyzet, vagy illetőleg majdnem elviselhetetlen közterheink tekintetében, a nemzeti párt, testvériesen mindazokkal együtt fog működni, kik legjobban szivökön viselik az egész nép érdekeit és jólétét.

9. A dualismus kérdése ezuttal napirenden nem lévén, a nemzeti párt fenntartja magának, hogy erről annak idejében nyilatkozzék.

156.

1881 jun. 8–9

A szász néppárt választási programmja.[1]

Siebenbürgisch–Deutsches Tageblatt 1881 jun. 11 2.273. sz.

A szász néppárt központi bizottsága, a küszöbönálló országgyülési választásokra való tekintettel, a szász nemzeti program alapján a következő iránypontokat állapitja meg:

I. A jelenleg törvényesen fennálló államjogi alap és az u. n. közös ügyek ezentul sem képezik ellenzékiség tárgyát a szász néppárt jelöltjei számára, s ezek egyuttal a legkisebb mértékét jelentik annak, amit – mint az összmonarchia további fennállásához nélkülözhetetlent — fenn kell tartani.

[1] A szász Univerzitás jogkörének és közigazgatási önkormányzatának 1876-ban bekövetkezett felszámolása jelentős változást okozott a szász nemzetiségi politika belső összetételében is. Az eddigi frakcióharcok helyébe az „ellenzéki összefogás“ politikája lép, melyet a szász néppárt (Volkspartei) 1881. évi programmja fejez ki. A közölt választási program a nagyszebeni román programmal szemben, mely a dualizmus kérdésében nem nyilatkozik, a kiegyezést elismeri. A választási programmból kitűnik, hogy a szász néppárt nyitva hagyja a kormányzattal való egyezkedés útját s néhány határozottabb ellenzéki nyilatkozat kivételével a szász képviselők elindultak a kormánytámogató politika vonalán, a minimális követelések kompromisszumos biztosítása érdekében.

[2] A közlemény eredeti címe: Das Wahlprogramm der sächsischen Volkspartei.

II. A szász néppárt azonban elvárja minden jelöltjétől, hogy a haza valamennyi polgárának jólétére irányuló, különösen pedig a polgári és parasztosztály anyagi létét előmozditó tevékenységet fejtsen ki, — elsősorban az egyoldalu és a gazdasági létfeltételekkel összeegyeztethetetlen adópolitikával szálljon szembe — és képviselőtársaival élénk érintkezésben, az országgyűlés termén belül és kivül, minden törvényesen megengedett eszközt felhasználjon arra, hogy — különösen a következő — mind a magyar állam érdekében álló, mind az országban lévő német kulturtényezők fenntartásához szükséges követelményeknek érvényt szerezzen.

A hazában oly sokaknak szenvedélyesen fellángolt és valamennyi természeti törvény szerint mégis hasztalan, törekvése, hogy a magyar államot egyetlen, mindenütt előnyben részesitett nemzetiségnek, a magyarnak, alapjára helyezzék, ismét át kell adja helyét az állam nem magyar polgáraival szemben is annak a jóakaratú igazságosságnak, melyet a királyok [é. uralkodók] irántuk Magyarország legjobb napjaiban is tanusitottak, s amelynek ez az állam lényegében most már csaknem ezeréves fennállását köszönheti.

A szabadságoknak és a jogoknak azt a csekély és sem a történeti hagyományoknak, sem a magyar állam általános szükségleteinek már megnemfelelő mértékét, amelyet az 1868-as nemzetiségi törvény a nemmagyar nemzetiségeknek még engedélyezett, nem szabad — akár törvények, akár a kormány intézkedései által — még jobban csökkenteni. Különösen nem szabad — egyedül Európában — ugy tünnie, mintha az öröklött [é. eredeti] nemzetiségtől való elszakadás jutalmazott és a kormány által jóváhagyott dolog volna, a saját nemzetiséghez való becsületes ragaszkodást pedig államellenességnek rágalmazzák és hátrányokkal fenyegetnék.

A valódi önkormányzatnak azt a csekély és a történeti hagyományoknak, s a magyar állam általános szükségleteinek szintén alig megfelelő mértékét, melyet az 1870. és 1871. évi községi és törvényhatósági törvény és az azóta életbeléptetett közigazgatási törvények még meghagytak a községeknek és körzeteknek, nem szabad — akár uj törvények, akár a törvényeknek a végrehajtószervek részéről történt keresztülvitele által — méginkább csökkenteni és addig a pontig kétségessé tenni, ahol a közigazgatásban való minden belső részvétel és ezáltal maga a közigazgatás is alapjaiban megsemmisül. Különösen nem szabad a kormánynak a községi és törvényhatósági képviselőtestületek kisebbségének nyilatkozatait, mint határozatokat kezelnie és elismernie, vagy egyesek ily nyilatkozatai alapján belátása szerint rendelkezéseket hoznia a községi és testületi tulajdonról, így tehát a szász egyetem vagyonáról sem.

Az egyházak szabadságának, egyenjogúságának és autonomiájának nem csupán az állami törvényeken, hanem államszerződéseken és békekötéseken is alapuló jogát, amint az különösen az állam erdélyi részei számára megalapoztatott és megszilárdittatott az erdélyi vallás-törvényekben, melyeket az Erdély és Magyarország között megkötött alapszerződés, az u. n. uniótörvény[3] is kifejezetten fenntart; s amint egyedül az őrizte meg mostanáig és évszázadok óta ritka és muló megszakitásokkal a vallási békét, nem szabad — sem új törvényekkel, sem kormányintézkedésekkel — csorbitani, vagy megsemmisiteni. Különösen nem szabad az állami főfelügyelet cimén, melynek jogosultságát egyébként a történetileg létező és a hazai kultura szükséges alapjaként kipróbált erdélyi állami-egyházi jogok határain belül készségesen elismerjük, a

[3] 1868: XLIII. tc.

valóságban ezt az egyházi autonomiát és egyenjogúságot elnyomni, ugyhogy — ha ez mégis megtörténne — az egyháznak az általa alapitott és fenntartott iskolákat illetőleg alig maradna egyéb lényeges joga, mint hogy ezek fenntartásának és igazgatásának költségeit továbbra is előteremtse.

III. Az előzőkben megszabott feladatok, valamint a politikai tapasztalatok, melyeket a szász néppártnak az évek során keresztül kellett megszereznie, lehetetlenné teszik az ezen megegyezés alapján választott képviselők számára, hogy a jelenleg fennálló országgyülési pártok valamelyikébe belépjenek.

A központi bizottság egyébként kifejezi azon várakozását, hogy az ezen egyesség alapján választott képviselők az előzőkben megállapitott feladatok érdekében kifejtett tevékenységük során közösen és egyetértésben fognak eljárni.

Az esetleges ujonnan alakuló pártokkal szembeni állásfoglalást illetőleg a döntést, valamint annak a kérdésnek a megoldását, hogy a politikai életben bekövetkező változások esetén milyen álláspontot kell elfoglalni, a párt országgyülési képviselőivel egyetértésben magának tartja fenn.

A szász Néppárt központi bizottsága 1881 junius 8 és 9-én Brassóban tartott üléséről:
Heinrich Kästner sk.
elnök.
Karl Klein sk.
jegyző.

157.

1881 aug. 19

A horvátországi önálló szerb párt 1881. évi programja.[1]

Zasztava, 1881 119. sz.[2]

B. M. eln. 1881 — XIV — 4653.

I.

A Háromegy királyság országgyülésén az önálló szerb párt által megválasztott képviselők az országgyülésen külön szerb pártot, illetve politikai klubbot tartoznak alakitani.

II.

Az önálló szerb párt képviselői mindenekelőtt arra törekszenek, hogy a szerb név ebben a királyságban a horváttal egyenjoguan elismertessék; hogy a szerb egyházi nemzeti autonomia fenntartassék; hogy a fennálló iskolai törvényt olyképen változtassák meg, hogy lehetővé váljék a törvénnyel biztositott autonom iskolák fennállása;

[1] A háromegy királysági szerb párt alapításánál még Polit Mihály is részt vett, aki a hetvenes évek elejéig a zágrábi országgyűlés tagja volt. A párt 1881 nyarán külön országgyűlési klubot alakít, mely az itt élő szerb nemzetiségnek a horváttal, illetve a cyrill-írásnak a latin-írással való egyenjogusítását követeli, melyért Miletić már 1870-ben harcolt. (Ld. 61. sz. irat.) Fontos pontja a horvátországi önálló szerb párt programjának, hogy Bosznia és Hercegovina kérdésében a nemzeti önrendelkezési jogot hangsúlyozza.

[2] A közlemény eredeti címe: Program szamosztalne szrpszke sztranke.

hogy az országos költségvetésben megfelelő összeget juttassanak a Háromegy királyságbeli szerb tanitóképzők és egyéb kulturális intézmények részére; hogy a szerb kulturális szükségletek figyelembevétele céljából az országos kir. kormánynál szerb előadót alkalmazzanak, hogy a cyrill-irás a közigazgatási hatóságoknál és elsőfoku biróságoknál a latin irással egyenjogu legyen s a végeken és a helységekben, ahol a szerb elem tulnyomó számban van képviselve, a beligazgatásban a cyrill betüs irás használtassék.

III.

A szerb képviselők törekedjenek arra, hogy a határőrvidék valóban egyesittessék az anyaországgal és az országgyülésen való alkotmányos résztvételre haladéktalanul meghivassék. Ebből az alkalomból a szerb képviselők követeljék az egész országban minden birósági és közigazgatási terület ujjászervezését a decentralizáció, az egyszerüsités és az életképes autonom szervek részvétele alapján s azt, hogy miként volna elérhető takarékos, gyors, teljesebb és biztosabb biráskodás és közigazgatás.

IV.

A területi kérdést illetőleg, nevezetesen Dalmácia kérdésében a szerb képviselők azon legyenek, hogy a dalmát királyság az ország államjogi és ezen királyság képviseletével való előzetes megállapodás alapján Horvátországgal és Szlavoniával egyesittessék.

V.

A szerb képviselők Bosznia és Herczegovina sorsa tekintetében, adott alkalommal a nemzetek önrendelkezési politikáját képviseljék.

VI.

Magyarország felé az államjogi kérdésekben a szerb képviselők támogassák a Háromegy királyság önkormányzatának kiterjesztését és megszilárditását.

158.

1881 szept. 23

Flatt Endre újvidéki főispán jelentése Tisza Kálmán miniszterelnöknek a Matica Szrpszka közgyülésének lefolyásáról.[1]

B. M. eln. 1881 — XIV — 4.653

579. szám

Nagyméltóságu Miniszterelnök Ur!

A „Maticza Szerbszka" helybeli irodalmi egylet folyó hó 15-én tartotta évi közgyülését melyben 75 egyleti tag vett részt.

[1] A közölt főispáni jelentésen kívül a belügyi iratok között megtalálható Radovanovics János újvidéki polgármesternek 1879 okt. 22-én a belügyminisztériumhoz intézett jelentése, melyben a Matica Szrpszka közgyűlési jegyzőkönyvének kivonatát felterjeszti és közli, hogy Branovácsky Istvánt ismét megválasztották az egylet elnökéül. (B. M. eln. 1879 — XIV — 5902.) Branovácskyt rövidesen Pavlović váltotta fel, majd — mint az iratból is kitűnik — a szerb nemzeti szabadelvű párt radikális szárnyához tartozó Natosević. A Flatt-féle jelentés Natosević megválasztásával kapcsolatban annak állítólagos belgrádi kapcsolataira hivatkozik. Az egylet ellen Tisza később vizsgálatot rendelt el, a szerb közművelődési egylet vélt „titkos összeköttetéseit" azonban nem sikerült bizonyítania a hatóságnak.

Mindenek előtt az elnök választás ejtetett meg s elnökké 45 szavazattal dr. Natosevics[2] György lett megválasztva, az eddigi elnök dr. Pavlovics[3] István 12 szavazata ellenében.

A szerb nemzeti párt mérsékeltebbjei közé tartozó dr. Pavlovics ujbóli megválasztását biztosnak tartotta és ezért megválasztása érdekében mit sem tett; a túlzó szerbek azonban e tekintetben igen nagy tevékenységet fejtettek ki, hiveiket közelről és távolról behítták és ekkép könnyen arattak győzelmet.

Dr. Natosevics György, Risztics[4] volt szerb kormány elnöknek buzgó párthive és miután ő régtől fogva Risztics politikájának szellemében fejt ki tevékenységet, őt már évek óta szorgos felügyelet alatt tartatom.

Natosevics azon körülményt, hogy Belgrádban is van ingatlan birtoka, nagyon gyakran használja fel ürügyül Belgrádba való utazásainak. Házában sok utazó szerb szokott megszállni. –

A „Maticza Szerbszka" alelnökévé dr. Derra[5] György szerb főgymnásiumi tanár lett megválasztva; ezen választást a mérsékeltebb szerbek javára tett engedménynek kivánják tekinteni, mert Derra nem tartozik a túlzó szerbekhez, de miután a politikai életben egyáltalján nem játszik szerepet, ezen engedmény nem nagy értékkel bir.

A „Maticza Szerbszka" többi hivatalnokai eddigi hivatalaikban megmaradtak.

Figyelmet érdemel még, hogy a közgyülés[en] dr. Kosztits Lázár „Pera Szegedinacz"[6] czimü tragoediája 500 frtos dijjal lett jutalmazva. A szerbek között általános a nézet, hogy Koszticsnak a müve a jutalmat valóban meg is érdemelte.

Dr. Kosztits több heti itt tartózkodás után, állitólag a szerb kormány meghivása folytán, tegnap este Belgrádba utazott.

Az egész csendben lefolyt közgyülés többi tárgyai alárendelt jelentőséggel birnak.

Hatósági biztos gyanánt a közgyülésen Kamber György városi főkapitány járt közben.

Fogadja Nagyméltóságod nagyrabecsülésem és kiváló tiszteletem nyilvánitását.

Ujvidéken, 1881 évi szeptember 23-án.

Flatt Endre
főispán.

[2] *Natosević* György (1821–1887) ujvidéki szerb orvos majd a magyarországi szerb iskolák felügyelője 1857–67 között és 1871-től a szerb nemzeti-egyházi kongresszus megbízásából.

[3] *Pavlović* István (1829– ?) ujvidéki ügyvéd, szerb nemzetiségi képviselő és kultúrpolitikus. Az u. n. „mérsékelt" irányzat híve, 1885-től a kormánytámogató helybeli Nase Doba (Korunk) hirlap szerkesztője.

[4] *Ristić* János (1831–1899) Szerbia külügyminisztere majd miniszterelnöke, 1868–72 között a régenskormány tagja, 1889-ben a régenstanács elnöke. Több diplomácia-történeti munkát irt. 1892-ben Nagybecskereken magyarul is megjelent Szerbia külügyi viszonyai (Szpoljasni odnosaji Szrbija) cimű kétkötetes műve.

[5] *Derra* György (1844–1917) ujvidéki gimnáziumi tanár, szótáriró (Szrpszko-magyarszki rećnik Brančić Blagoje társaságában 1894-ben).

[6] Szerb határőr-kapitány, az 1735. évi u. n. „Péró-lázadás" tragikus sorsú vezetője. (Ld. bőv. Hadrovics-Wellmann: Parasztmozgalmak a 18. században. Az 1735-i parasztfelkelés, 13–51 l., ill. K. Papp Miklós: Az 1735-i zendülés története, Kolozsvár 1865, Márki Sándor: Péró lázadása, Bp. 1893.)

159.

1881 okt. 12

Miletić Szvetozár és képviselőtársai válaszfelirati javaslata a trónbeszédre adandó válasz iránt.[1]

1881–84. évi Képv. Ir. 203–205. l.

Császári és apostoli királyi Fenség!
Legkegyelmesebb Urunk!

A legmagasabb trónbeszédet, mellyel Felséged a jelen törvényhozási időszakot megnyitni méltóztatott, meghallgattuk felséges uralkodónk iránt őseinktől öröklött legmélyebb hódolattal.

Ezen hódolatunkban bátorkodunk helyzetünkből folyó kötelességünkhöz képest a legmagasabb trónbeszédre legalázatosabban ama őszinteséggel nyilatkozni, a melyet tőlünk e helyzetünkben Felséged iránti hódolatunk és hűségünk megkivánja.

A legmagasabb trónbeszédben emlittetnek a horvát-szlavon határőrvidéknek tényleges egyesitése Horvát-Szlavonországgal, valamint a fiumei kérdés is.

Forró óhajaink egyike az, hogy a határőrvidék, mely jelenleg csak névleg van egyesitve, különben pedig határozatlan időre kivételes állapotban megmarad, minél előbb tényleg is, alkotmányosan, a hazai törvényhozásban és a hazai kormányzat ellenőrzésében való részeltetés által egyesitve legyen, mert arra a határőrvidék előkészülve van s kivánjuk, hogy ezen egyesités az eddigi határőrvidékben levő horvát és szerb testvérnemzet megelégedésére történjék.

Mi is kivánjuk, hogy a fiumei kérdés minél előbb az igazságosság és közös érdekek alapján minden érdekeltek megelégedésére megoldassék és pedig tekintettel ugy a történetre, valamint Fiumenek földrajzi fekvésére és az ethnographiai viszonyokra.

A legmagasabb trónbeszédben emlittetik különféle belreformoknak szükségessége, melyek ez időszakban tárgyai lesznek a törvényhozási működésnek.

Mi, mint állami polgárok, e reformok tekintetében teljesiteni fogjuk kötelességünket általános egyenjogu népszabadság és közjólét szellemében és érdekében, de különösen támogatni fogjuk azon törvényjavaslatokat, melyek közgazdászati erőnk növelésére és túlzott terheink leszállitására irányulnak.

De igen megszomoritott bennünket, hogy a legmagasabb trónbeszédben mi emlités sem tétetik a legfontosabb belügyeknek egyikéről s ez: a nemzetiségek kérdése Magyarországban.

A nemzetiségek kérdése az 1868. évi XLIV. t. cz. által nincs megoldva, mert nem elégitette ki és nem elégiti ki a nemzetiségeket; de még maga ezen törvény sem hajtatik végre egyetlen egy szakaszában sem, tehát csak papiron létezik, nem pedig a közéletben is, nem is tekintve arra, hogy e törvény számos határozataiban nyilt teret

[1] Miletić Szvetozár – Ó-Becse képviselőjeként – az 1881. évi választásokon ismét tagja lett az országgyűlésnek. Az egészségileg megrendült szerb nemzetiségi pártvezér utolsó jelentős megnyilatkozása a Polit Mihály és Maximović Miklós társaságában szerkesztett fenti válaszfelirati javaslat. Ebben részletesen foglalkozik az 1868. évi nemzetiségi törvénnyel, melyet a törvény tárgyalásakor benyujtott szerb-román javaslat értelmében kér kiigazíttatni. Fontos a válaszfelirati javaslatnak a Bosznia és Hercegovina okkupációjával foglalkozó megállapítása is: Miletić a megszállt területek önkéntes kiürítését javasolja. A változott viszonyokra jellemző, hogy a függetlenségi párt képviselői részéről ugyanakkor benyujtott válaszfelirati javaslat sem a nemzetiségi kérdéssel, sem pedig az okkupáció problémájával nem foglalkozik. (1881–84. évi Képv. Ir. 193–194. l.)

enged az önkénynek, mert záradékai által, melyek szerint minden a lehetőségre hagyatik, maga a törvény is illusoriussá válik.

A nemzetiségek egyenjogusságáról fennálló törvény igen hibás alapon, az individualitás alapján áll; így az egyes nemzetiségek nyelve a belső ügykezelés tekintetében a közigazgatási szervezetnek még a legalantabb köreiben sem érvényesül, annak a járási közigazgatási hatóságoknál és a biróságoknál hely nem adatik, a községi körből pedig kiüzetik a kormány utasitásai folytán annyira, hogy a községi jelentések a járási hatóságnak is magyar nyelven terjesztendők be.

De még az individualitás elve sem vitetik ki a gyakorlatban, mert az egyeseknek beadványaikra a határozatok általuk nem értett nyelven adatnak ki.

A nemzetiségek egyenjogusságáról fennálló törvényt, mely tulajdonképen egy nyelvnek kizárólagosságáról szól, már annak czélszerütlensége tekintetéből ki kell igazitani. A magyarországi összes nemzetiségeknek kivánsága, hogy ezen törvény alapos revisio alá vétessék a szerb és román nemzetiségi képviselők részéről, annak 1868. évben történt tárgyalása alkalmával beterjesztett inditványa[2] szellemében és irányzatában.

Különösen a mi a szerb nemzeti egyházi, az 1868. évi IX. t. cz. által biztositott önkormányzatot illeti, ez önkormányzat az utóbbi időben alapjában lett megrendítve az által, hogy az államhatalom, átlépve legfőbb felügyeleti jogát, intézkedőleg avatkozott az egyházi s önkormányzati jogkörbe a szerb metropolita-patriarcha eltávolitása és administratornak egyházi törvény és önkormányzat ellenes módoni felállitása által.

Felséged méltóztatott a legmagasabb trónbeszéd végén kinyilatkoztatni, hogy ma is fennáll a hatalmak kölcsönös jóakarata, mely lehetővé tette az időnként felmerült kérdéseknek békés utoni megoldását, mely körülmény, valamint barátságos viszonyaink valamennyi kormányhoz, alapos reményre jogositanak az iránt, hogy e monarchia népei a béke áldásait zavartalanul fogják élvezhetni.

Mi azonban kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a külső bonyodalmak egyéb jelei közt aggodalmat szülnek bennünk a Bosznia-Herczegovina viszonyai is.

A Bosznia-Herczegovina elfoglalására az osztrák-magyar monarchiát a berlini congressus annak pacificatiója és belállapotainak megjavitása czéljából jogositotta fel.

Ama veszélyek miatt, a melyeket az ilyen vállalat magával hoz, ugy nem különben a pénzáldozatokra való tekintettel, a monarchia mindkét felének népei e vállalatot ellenezték. Mikor pedig az occupatio történt dologgá vált, a megtett pénzáldozatokba belenyugodtak.

Ma egyhangulag itéltetik el a Bosznia-Herczegovina kormányzatának módja. Köztudomásu, hogy Bosznia-Herczegovina egész népessége elégedetlen.

Mi bátorkodunk legalázatosabb kifejezést adni meggyőződésünknek, hogy Bosznia-Herczegovina további occupálása, annál kevésbé pedig annak esetleges annectálása nem lehet eszköze a külbéke fen[n]tartásának egyáltalában s különösen a keleten, hanem ellenkezőleg ujabb bonyadalmaknak lehet forrása.

Ha Németország támogatásában bizva hajtatott végre az occupatio és Németországra támaszkodva további foglalás is szándékoltatik a Balkáni-félszigeten, ugy e támasz most egészen más jelleget nyert Németországnak Oroszország irányábani uj viszonyai következtében, mert e viszonyok nem lehetnek ellenségesek a keleti népek irányában.

[2] Értsd: a román és szerb nemzetiségi képviselők 1867 februárjában hozott és 1868 novemberében külön is beterjesztett törvényjavaslata (1. sz. irat).

Mi egyáltalában a monarchiára és különösen Magyarországra nézve legczélszerübb keleti politikának tartjuk: barátság a keleti államokkal és népekkel azon elv alapján: Kelet a keleti népeknek.

Kelethez tartoznak Bosznia-Herczegovina is és ezen országok képezik feltételét ugy az összes keleti népek, mint különösen a szerb nemzet önállóságának a keleten.

Miért is ideje volna Bosznia-Herczegovina önkéntes evacuatiójának.

Legmélyebb hódolatunk és rendíthetetlen hüségünk kifejezése mellett bátorkodunk ezen őszinte nyiltsággal nyilvánitott sérelmeinket és óhajainkat Felséged legmagasabb figyelmébe ajánlani.

Isten áldja és éltesse Felségedet!

Budapest, 1881. évi október hó 12-én.

Az országgyülésen egybegyült hü és hódoló népképviselők:

Beadják:

Dr. Miletics Szvetozár s. k.

Dr. Polit Mihály s. k.

Dr. Maximovics Miklós s. k.

160.

Az 1882. évi Schulverein-vita.[1]

A.

1882 jan. 27

Zay Adolf beszéde a képviselőházi Schulverein-vitában az 1882. évi költségvetés részletes tárgyalásakor.

Képv. napló 1881–84. II. 294–295. l.

T. ház! A ki e vitának a megkezdője, Herman[2] Ottó képviselő ur, felhozza azt, hogy alakult Berlinben egy egylet, a mely különösen Magyarországban a német iskolák támogatását és előmozditását tüzi ki feladatul. Elismerte már a t. ház, hogy ebben

[1] Az 1880 ápr. 2-án alapitott Deutscher Schulverein (teljes nevén: Verein für das Deutschtum in Ausland), röpirataiban (Flugblatt dem Deutschtum zum Schutz und Trutz) sorozatos támadásokat intézett a magyarországi németség állítólagos elnyomása címén a kormányzat és az egész magyar társadalom ellen. A berlini egyesület sajtó- és röpiratkampánya, még inkább a Schulverein bécsi fiókjának működése mozgósították a magyar közéletet. A Schulverein tevékenységére a nemzetiségi kérdésben elfogult *Herman* Ottó függetlenségi politikus hívta fel a képviselőház figyelmét. Herman akciója ellensúlyozására hangzik el a szász *Zay* Adolf viharos beszéde (A), melyben a kérdéssel kapcsolatban kimutatja, hogy az elmult tíz év alatt a treforti „kultúrpolitika" eredményeként 365-tel csökkent a hazai német iskolák száma. Herman 1882 febr. 16-án interpellációt intéz Tisza miniszterelnökhöz a Schulverein agitációja ügyében (B), melyre Tisza négy nappal később válaszolt (C). Tisza érezhetően idegenkedik az ügytől, mely az 1879-ben kötött „kettős-szövetség" célkitűzéseit zavarja. Ezért válaszában elszigetelt jelenségnek minősíti a Schulverein-propagandát. A függetlenségi ellenzék által az országgyűlésen kívül is szorgalmazott Schulverein-elleni akció rövidesen kimerül a dunántúli és délvidéki németajkú polgárság kampányszerű bizalmi nyilatkozataiban, melyek sorából a temesmegyei Moravicán tartott népgyűlés nyilatkozatát közöljük (D). A függetlenségi párt túlzóinak akciója az ellenkező eredményt váltotta ki, az amúgyis kormánytámogató magyarországi német polgárságot még inkább a kormányzat oldalára állította. Önálló német nemzetiségi mozgalom a Schulverein-vita idején sem jelentkezik, mint azt Steinackernek 1882 áprilisában a magyarországi, illetőleg a budapesti németséghez intézett felhívása és körlevele (E) is elismeri. A német nemzetiségi kérdést felszínre hozó Schulverein-vita az egykorú munkássajtót is foglalkoztatta. A Népszava 1882 tavaszán élesen bírálja a berlini „iskolaegylet" magyarellenes tevékenységét (F).

[2] Herman Ottó első ízben ezen az ülésen foglalkozott Schulverein-üggyel. (Ld. Képv. Napló 1881–84. II. 281–82. l.)

nem rejlik semmi bűn s hogy ehhez hasonló törekvése van nálunk a Szent László-társulatnak, a miben senki törvénytelen eljárást nem lát. S azután oda utalt egy német tudós munkájára, a melyben szerinte szörnyü dolgok vannak a magyar nemzettel szemben. Sajnálom, hogy a t. képviselő ur e szörnyüségeket — pedig ő szokott szörnyetegekkel játszani[3] — itt nem mutatta be. Nem tudom mire vonatkoznak s mik vádpontjai és mit akar. Azt mondja, hogy az a magyar nemzet ellen irányul, pedig biztosithatom, hogy a „Deutscher Schulverein" czélja csupán a német iskolákról gondoskodni ott, a hol a magyar kormány ez irányban kötelességét nem teljesiti.

A t. vallás- és közoktatásügyi minister ur — kinek törvényszabta kötelessége volna, nemcsak a magyar faj, de a haza minden nemzetiségének közmüvelődéséről gondoskodni és azt a mennyire szükséges, az állam eszközeivel is istápolni — a maga hivatalos jelentésében nagyon vig hangon mondja, hogy a német iskolák száma az utolsó 10 év alatt 365-tel csökkent. Ebből kivehető, hogy a kormány a német iskolák fen[n]tartására mit tesz. De fájdalom, a t. minister ur tovább megy, a mennyiben a fővárosban a közoktatás viszonyaira mutatva kiemelte, hogy jelenleg a fővárosban, a hol pedig az utolsó népszámlálás adatai szerint tudvalevőleg 120 ezer német lakos van, egyetlen egy német ajku népiskola sincs. *(Élénk felkiáltások: Nagyon helyesen van!)* És a vegyes, tudniillik német és magyar ajku iskolák száma leapadt 6-ra. És hozzá teszi a minister, hogy a főváros e tekintetben nagy nemzeti érdemet szerzett, mely a nemzet nagy háláját méltán kiérdemelte. De hát t. képviselő ur, a magyar közoktatásügyi minister ur nem átalotta a chauvinisták álláspontjára helyezkedni, megfeledkezve arról a kötelességről, a melyet a nemzetiségi törvény és egyáltalában ezen államnak törvényhozása és történelme eléje szabott. *(Zaj. Felkiáltások: A dologra! Eláll!)* Méltóztassanak egy kis türelemmel lenni. *(Zaj. Felkiáltások: A dologra! Eláll!)* Én figyelmeztetem azokat a képviselő urakat, a kiknek szándékában van engem beszédemben elhallgattatni... *(Zaj. Felkiáltások: Eláll!)*, hogy épen nincs az önök érdekében ezt tenni. A ki egy kis politikai belátással bir, nem fog arra okot szolgáltatni... *(Nagy zaj. Felkiáltások: Eláll!)* hogy azt állitsák, hogy oly vádakkal szemben, milyenek különösen Orbán Balázs képviselő ur részéről történtek,[4] itt nem volna szabad a védekezés. *(Zaj. Halljuk!)*

Most kérdem én, hogy mi összeköttetés van Herman Ottó képviselő ur vádja közt és köztünk. Herman Ottó képviselő ur utalt arra, hogy azok a tények, a mikre azon bizonyos tanár ur hivatkozik, azok a tények csupán a képviselőházból lehetnek ismeretesek. Hát én belátom, hogy a t. képviselő ur szivesen látná, ha azokról, a mik itt Magyarországon történnek, a müvelt külvilág nem hallana semmit, *(Zaj. Felkiáltások: Eláll!)* de azt a megnyugtatást még sem adhatom a képviselő urnak, sőt ellenkezőleg biztositom, hogy mindazokról, a mik akár a hirlapokban iratnak, akár e házban mondatnak, igenis joga van és kötelessége is a müvelt külvilágnak tudomást nyerni. És ez egészen egyszerüen történik. Ha önök ott a „Függetlenség"-ben és más hirlapokban igen furcsa dolgokat hirdetnek abban a reményben, hogy hiszen ez nem jő köztudomásra, mert a külföld magyarul nem ért, csak magyar ember olvassa azt, hát akkor azzal a kellemetlen csalódással találkoznak, hogy... *(Nagy zaj. Felkiáltások: Eláll!)* az itten bepanaszolt „Siebenbürgisches deutsches Tageblatt" tartja kötelességének azon nagyon is czifra czikkeket hiven németre forditani és a müvelt külvilággal tudatni, hogy ime, ez a magyar hirlapirodalom. Értem, hogy ez kellemetlen. Arra kérem, tegyék ezt lehetetlenné az által, hogy efféle czikkeket ne irjanak. Mert pl. ha

[3] Célzás Herman Ottó zoológiai kutatásaira.
[4] Ld. Képv. Napló 1881–84 II. 278–89. l.

egy kolozsvári lapban, a „Magyar Polgár"-ban, a melyről az a hir kering, hogy a Tisza-család lapja, egy nem közönséges iró, hanem a magyar társadalomnak nagyon előkelő tagja, egy született törvényhozó azt irja, hogy itten Magyarországban — és most bocsánatot kérek a ház t. elnökétől, ha szavakat kiejtek, melyek tulajdonkép mivelt társaságba nem valók,

Elnök:[5] Nem ajánlom!

Zay Adolf: de idézem szóról szóra a hirlapot, ha azon magyar mágnás a „Magyar polgár"-ban azt mondja, hogy „a tetü, a poloska, a philokszera Magyarországon a német", akkor azt hiszem, nagy oka van azt röstelni, ha efféle dolog nem hangzik itt el az ősi falak közt, hanem mivelt emberek tudomására jut. S óva intem, gondoskodjanak önök arról, hogy hasonló miveltségi bizonyitvány ne állittassék ki ezután a magyar *(Közbeszólás: Nem mi irtuk!)* nemzetről. Tökéletesen igaza van a képviselő urnak s ez egy sajátságos eljárás a mi t. magyar testvéreink részéről, hogyha táborukból jön egy támadás, akkor rendesen azt mondják: „Nem mi voltunk azok, hanem egyes emberek, azokkal nem identificáljuk magunkat." És abból, hogy rendesen az illető támadó desavuáltatik, következik az, mit az imént mondottam, hogy tulajdonképen a magyar közvéleményt nem vezetik a haza bölcsei, hanem a haza chauvinistái, kikkel aztán később, ha a dolog szóba kerül, nem akarják magokat ez urak indentificálni. *(Felkiáltások: Eláll!)*

Herman t. képviselő társam jónak látta személyes támadást intézni Wolf[6] Károly t. képviselőtársam ellen, mert ő szerkesztője a „Siebenbürgisches deutsches Tageblatt"-nak, mondván, hogy kenyérkeresete uszitásból áll. Ha jól tudom, Herman ur szinte hirlapiró. Honnan vette azt, hogy valaki uszitásból kenyeret keressen? Azt hiszem tapasztalásból tudja csak. *(Ellentmondás a szélső baloldalon.)* Biztosíthatom, hogy a „Tageblatt"-nak legveszedelmesebb tevékenysége abból áll, hogy azokat, miket önök irnak, hü német forditás utján kivetkőzteti a feledés árnyékából és behozza a világ irodalomba, a külföld itélete alá bocsátja. Ezt a bünt követte el Wolf Károly s reménylem, hogy az önök dolgait ezután is külföldre viszi és hiven tükrözteti vissza. Érthetem, hogy Hermann Ottó ur, miért kivánja, hogy a magyar chauvinisták viselt dolgainak e hű tükre a rendelkezési alap segélyével borittassék, takartassék el. *(Eláll!)*

Herman képviselő ur botránynak nevezi ezen müködését Wolf barátomnak. Hát jól van, kutassuk, ki csinálja ez országban és ezen házban a botrányt?...

B.

1882 febr. 15

Herman Ottó interpellációja Tisza Kálmán miniszterelnökhöz és a kormányhoz a berlini „Schulverein" magyarellenes agitációja tárgyában.

Képv. napló 1881–84 III. 70–71. l.

„Interpellatió a ministerelnökhöz és a kormány összességéhez.

Van-e a kormánynak tudomása arról, hogy:

1-ször, a Dr. Falkenstein elnöklete alatt megalakult ú. n. „Deutscher Schulverein", melynek intéző köre Berlinben müködve, a következő férfiakból alakult:

[5] *Péchy* Tamás.
[6] *Wolf* Károly (1849–1929) erdélyi szász nemzetiségi politikus és szerkesztő. Jogi tanulmányainak elvégzése után 1871-ben a bécsi Neue Freie Presse munkatársa lett. 1873–85 között a Sieb. D. Tageblatt szerkesztője, majd a nagyszebeni takarékpénztár igazgatója, 1881–87 között Nagyszeben képviselője.

u. m. Arndt titkos keresk. tanácsos, dr. Bach igazgató, Bleibtreu G., dr. Bolze tanár, Bunsen György, Gneist, Goldschmidt tanár, Hardt Henrik, Hartmann tanár, Heese tanácsos, Kapp Frigyes, Kaufmann tanácsos, Pfleiderer tanár, továbbá választmánya: dr. Boekh, dr Vormeng, Kolb G., dr. Bernard, dr. Wallenbach tanár, dr. Zupitza Bertram tanár, Brunner tanár, Jannasch tanár folytatólag és számozva megjelenő röpiratokban, melyeknek czime „Flugblatt dem Deutschthum zum Schutz und Trutz" a Német birodalomban nyiltan a magyar nemzet ellen lázit;

2-szor, hogy a mondott röpirat első számában a 19-ik oldalon a következő szavakat használja: „Mindenekelőtt megakarjuk akadályozni, hogy a németek a külföldön a németségök miatt üldözve legyenek; a németség fen[n]tartására czélzó harczot szervezni akarjuk. Nem nyugszunk s nem pihenünk mindaddig, a mig az egész német nemzetet a harczra meg nem nyertük! Jól tudjuk, hogy e harcz sem népkönyvtárakkal, sem szónoklatokkal, sem egyletekkel és gyülésekkel be nem végezhető, jól tudjuk, hogy hatalmasabb szenvedélyeket kell fölszitanunk, hogy a harczot sikeresen folytathassuk, jól tudjuk, hogy a harcz eldöntése más téren fog történni, mely nem a mi hatalmunkban áll, de föladatunk az kell hogy legyen, hogy e harczot a német nemzet kebelében élesszük, a nemzetet annak eldöntésére előkészitsük. Bár elérkeznék az az óra, a melyben az egész nemzet mint egy ember föltámadva, e szózattal: „Elég!" véget vetne a németek üldözésének Magyar-Osztrákországban (Ungarn-Oesterreich) — hogy tehát ez által fegyverre szólitja a német nemzetet a magyar nemzet ellen;

3-szor hogy e röpiratoknak éle kizárólagosan a magyar nemzet ellen van irányozva, nemcsak, hanem a „Schulverein"-nak az 1881-ik évről szóló évi jelentéséből a mondott kizárólagosságon kivül még az is kivehető, hogy a szászok által lakott erdélyi részek és a német egyleti tagok között emissariusok által fön[n]tartott összeköttetés létezik;

Ha a kormánynak nincs tudomása róla, szándékozik-e magának e tudomást hivatalos uton megszerezni, az eredményhez képest eljárni s a háznak a tett lépésekről jelentést tenni?"...

C.

1882 febr. 20

Tisza Kálmán miniszterelnök válasza Herman Ottónak a Schulverein-ügyben hozzá intézett interpellációjára.

Képv. Napló 1881—84 III .158—159. l.

T. ház! A f. hó 15-én tartott ülésben Herman Ottó képviselő ur interpellatiót intézett hozzám, melyben felemlitve a „Deutscher Schulverein" ügyeit és idézvén egyes tételeket egy ugyancsak ezen irányban megjelent brochure-ből, végre azt kérdi, hogy van-e a kormánynak arról tudomása és ha nincs tudomása, szándékozik-e magának e tudomást hivatalos uton megszerezni, az eredményhez képest eljárni és a háznak a tett lépésekről jelentést tenni?

T. ház! Azt hiszem, hogy nem is szükséges állitanom, hogy a kormánynak igenis van tudomása, mert hiszen ezek nyiltan, nyomtatványok utján történvén, épen úgy, mint másnak, tudomása van róla a kormánynak is. H vatalos tudomása nincs és ezt nem is fog a kormány kivánni, mert az nem hivatalos ténykedés, nem kormányi tény-kedés, hanem tisztán és egyes egyedül magány, társadalmi téreni ténykedés. Már pedig azt hiszem, hogy ez iránt hivatalos tudomást szerezni nem tartozik a kormányok

teendői közé. Én részemről hivatalos értesitést adni oly dolgokban, mik társadalmi téren egyszer-másszor, az én nézetem szerint nem helyesen történnék itt, nem éreznén magamat kötelezve; de épen azért nem tartom magamat sem kötelezettnek, sem jogositottnak arra sem, hogy ilyeneket kérjek, mert az a más állam belügyeibe való avatkozás szinét viselné magán ugy az előbb emlitett, mint a most szóba jöhető esetben is. *(Helyeslés.)*

T. ház! Constatálva azt, hogy itt nem kormányi ténykedéssel állunk szemben, mert azon nagy és hatalmas nemzetnek, mellyel barátságos viszonyban állunk, kormánya sokkal jobban ismeri a dolgok mibenlétét, semhogy ily ténykedést a maga részéről helyeselhetne, elmondom egyéni nézetemet, hogy mi ezzel szemben a feladat, feladata nemcsak a kormánynak, de feladata mindnyájunknak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Első és mindekelőtti feladat szerintem, követni az utat, melyet a magyar politika más hasonló esetekben is követett: azaz nem hagyni magát megzavartatni abban, hogy megtegye azt, a mihez minden államnak saját belügyeiben, saját területén kétségbevonhatlan joga van, nem hagyni magát megzavartatni nem ugyan abban, a mit soha nem tett, hogy más ajkuakat el ne nyomjon, hanem abban, hogy a hazának minden ajku fiaival szemben, legyenek azok magyarok, szászok, vagy más nemzetiséghez tartozó lakosok, megalkossa azon törvényeket, egyformán mindenkire nézve, melyek az államélet szempontjából szükségesek, *(Általános élénk helyeslés)* viszont semmiféle provocatio által nem hagyni magát eltérittetni azon állandó utjáról, mely szerint minden más ajku nemzetiséget minden, az államélet feltételeivel nem ellentétes törekvéseiben nem csak el nem nyom, sőt azok fejlődését a maga részéről is szivesen és örömmel szemléli. *(Általános élénk helyeslés és tetszés.)*

Másik feladatunk — mindnyájunké ez is — felvilágositani azokat, a kiket sajnos, egy bizonyos töredék félrevezetni minden erővel, jobb ügyre érdemes ügyességgel és kitartással igyekszik, felvilágositani nem polemia által, nem a gyülölködés hangjához hasonló hangon adott válasszal, hanem az elferditett igazság, hanem a viszonyokkal ellentétben álló tények, valótlanságok kideritésével. *(Általános élénk helyeslés.)* És meg vagyok győződve, hogy ha ezen kötelességet mindnyájan, a kiknek az módunkban van teljesitjük, nem is nehéz bebizonyitanunk az állitások valótlanságát, ez által fogjuk elérni azt a czélt, hogy a sajnos ma félrevezetettek — egyénenként köztük igen sok jeles férfiu is van — utálattal fognak elfordulni azoktól, a kiknek valótlan állitásai őket félre vezették. *(Általános élénk helyeslés és tetszés.)*

De szabad legyen t. ház, elmondanom azt is, hogy hiszen nem első eset az, hogy ugyanazon forrásból Magyarország ellen álhirek terjesztetnek, hogy a Magyarország elleni gyülölet a velünk rokonszenvező nagy nemzet kebelébe beoltatni szándékoltatik. Csak 1867 óta legalább három ilyen eset volt. És miért nem vezetett soha sikerre? Meggyőződésem szerint épen azért, mert azon uton haladt a magyar politika, melyet az imént jelezni bátor voltam: azaz hogy magát sem intimidáltatni,[1] sem túlságokra ragadtatni nem engedte. *(Élénk tetszés.)*

És itt szabad legyen megjegyeznem azt, hogy csakis azok nyujtanak öntudatlanul ezen agitatiónak segédkezet és tápot, a kik megfeledkezve erről, oly ténykedést követnek el, a mely csakugyan azon általam jelzett politikával ellentétben áll; a mely valamely népfaj, vagy nyelv elleni gyülölködés szinét viseli magán és a mi azután, igaz, itt visszhangra nem talál, vagy leszavaztatik, de vannak jó barátaink, a kik azt úgy fogják feltüntetni, nem mint egyes ember, vagy csoport, hanem mint általános

[1] Megfélemlittetni.

nemzeti érzetet és egyesek tévesztett lépéseért az összes nemzet ellen igyekeznek fölkeltetni egy nagy nemzet gyűlöletét. (*Általános élénk helyeslés.*)

Ismétlem t. ház, kormánynak és nem kormánynak kötelessége a valótlan állítások mibenlétét mennél nagyobb és szélesebb körben felderíteni. Előre is megjegyzem — mert multkori jóslatom beteljesedett, hogy hiába rectificáltam, hogy nem sajtó bureau-ról és dispositionsfondról[2] volt szó, még is gondoskodtak arról, hogy azt fogják rám, hogy én ez uton akartam ellensulyozni a dolgot — előre is megjegyzem, hogy nem ily módon, megvan ennek a maga módja, függetlenül mindazoktól; a nyilvánosság terén egyfelől, másfelől a kormányzati közegek s a más államok kormányával való barátságos viszony alapján. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Hangsulyozom ezt ismételten, mert ismételten meg kívánom értetni, hogy mind az a mi történik, nem egyéb, mint magán, társadalmi téren való működés. Meglehet, vannak ott is emberek, talán vannak itt is, a kik Jókai barátomnak azon nem régen tett megjegyzését, mely némelyek által ugyan gúnyosan fogadtatott, hogy nem a kormányok chauvinisták és hecczelnek a háborura, hanem a népek, igazolni akarván, feladatukul tűzték ki megbomlasztani a jó viszonyt a magyar-osztrák monarchia és a hatalmas Németország döntő körei, kormányai közt. (*Élénk mozgás.*)

De meg vagyok győződve arról is, hogy valamint mi reánk nézve ennek ily hatása nincs és nem lehet, úgy nem lesz hatása azon állam ama nagy férfiára[3] sem, ki azon nagy állam ügyeit vezeti és a mely államnak barátsága reánk nézve, a mai viszonyok közt, azt hiszem, nem egészen semmibe veendő. (*Élénk helyeslés.*)

Mi teljesiteni fogjuk ezen feladatot, teljesiteni fogjuk azt, hogy semmi belőlről kifelé elterjesztett lárma ne genirozzon bennünket abban, hogy, ismétlem, megköveteljük azt, a mit minden állam minden alattvalójától megkövetel; teljesiteni fogjuk abban is, hogy semmiféle provocatió nem fog arra birni, hogy mi ezen a magyar politika által mindig megtartott határon túl menjünk. (*Élénk helyeslés.*)

Épen azért, mert ezt fogjuk tenni, nem tartom szükségesnek, hogy a kormány a tett lépésekről jelentést tegyen, mert lépéseinkről a jelentés tetteinkben fog nyilvánulni, (*Élénk helyeslés*) azon tettekben, melyekben, a mi a magyar államé, meg fogjuk követelni minden lárma ellen, azontúl pedig abba a hibába, hogy bármely fiát e hazának nyelvéért vagy nemzetiségéért üldöztük, valamint nem esett a magyar politika soha, nem fogunk esni ezentul sem. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

D.

1882 márc. 27

A temesmegyei Moravica német nemzetiségű község tiltakozó népgyűlési határozata és kérelme Ormos Zsigmond főispánhoz a berlini Schulverein propagandája ellen.

B. M. eln. 1882 — III. — 1201 (1650).

Méltóságos Főispán Ur!

A berlini „deutscher Schulverein”-nak méltatlan rágalmazó, a türelmes lovagias és mindenben igazságszerető magyar nemzet és édes Hazánk magas kormányát sértő vádakozásai ünnepélyes visszautasitása tárgyában Moravicza telepitvényes[1] német község lakossága f. év március hó 26-án népgyülést tartott, melyben a nevezett egylet agitatiója egyhangulag hozott határozat által ros[s]zaltatott — s az egylet által elő-

[2] Rendelkezési alap.
[3] Értsd: Bismarck.
[1] Áthúzva.

adott vádak, mint puszta rágalmak, és minden alapot nélkülöző gonosz szándéku állítások visszautasittattak, — egyben pedig az alólirottak utasittattak, miszerint a népgyülésben felvett, a jelenvoltak által aláirt jegyzőkönyvet Méltóságodnak beterjes[s]zék.

Ezen utasitás folytán hazafias és kedves kötelességet teljesitenek az alólirottak, — a midőn Méltóságodnak a legmélyebb alázattal a fennebb emlitett jegyzőkönyvet beterjesztik, egyben a nyert utasitáshoz képest azon tiszteletteljes kérelemmel járulván Méltóságodhoz, miszerint e jegyzőkönyvet mint Moravicza község németajku, de hazafias magyar érzelmű lakossága hódolatának szerény jeléül a magas Kormányhoz beterjeszteni kegyeskedjék.

Ezek után magunkat Méltóságodnak magas figyelmébe ajánlva Maradtunk

Moraviczán, 1882. évi márczius hó 27-én.

Legalázatosabb szolgái
Kilian Josef sk.
róm. kath. plébános népgyülési elnök.
Krstits Lázár sk.
felkért népgyülési jegyző.

E.

1882 ápr. 1

Steinacker Ödön körlevele és nyilatkozata a Schulverein-ügyben.[1]

I.

Budapest, 1882. ápr. 1.

Tisztelt Uram és Barátom!

Láthatja, hogy a pancsovai példa[2] szerint a „német Michel” Magyarországon mindenfelé igyekszik az azelőtt tagadhatatlanul néhány ügyetlenség elkövetésében hibás „Deutscher Schulverein” törekvéseinek helyesbitését dezavuálni, teljesen felesleges módon az ő eléggé ismert hazafiasságát hangoztatni, saját magát a mai viszonyokkal való elégedettségével áltatni és kincsét, németségét megtagadni vagy pedig elrejteni. Kétség kivül Önöknél ugyanezt fogják megkisérelni; valószinüleg Önöknél is akadnak törtetők, akik maguknak olcsó babérokat akarnak szerezni és elég oktalan és gyáva, aki lépre megy és a sovinizmus diadalszekerét tólni igyekszik. Nem volna lehetséges ez ellen valamit tenni? Hogy egy ellenmozgalom lehetetlen, azt belátom, egy szolgalelkű szerzők kezdeményezte mozgalmat bajos is lenne sikerrel feltartóztatni. De mégis azt kell hinnem, hogy lehetséges volna az esetleges határozatokat ugy megfogalmazni, hogy ezekben a magyar állampolgári öntudat mellett a vele tökéletesen összeegyeztethető német öntudat, a magyarság iránti rokonszenv mellett a németségünkhöz való ragaszkodás kifejezésre jusson. Akinek van szive a német anyanyelv, a német müvelődés iránt, az majd megtalálja erre a helyes fogalmazást.

Különben van a dolognak anyagi oldala is. Az Ausztriával határos német magyar területrészek csak nem akarnak lajtántuli fajrokonaikkal szembe helyezkedni, csak nem kivánják sok féle kapcsolataikat elrontani, ami az ilyen határozatok elkerül-

[1] A közlemény eredeti címe: „Verehrtester Herr und Freund!” Közli a Steinacker-hagyatékból Fr. *Valjavec*: Quellen zu den Anfängen der deutschen Bewegung in Ungarn, Südostd. Forsch. 1939 496. l.
[2] Pancsován, akárcsak Mitrovicán, Kőszegen és a szepességi városokban a magyarországi németség, mint Steinacker is kénytelen elismerni, szembefordult a „Deutscher Schulverein” mozgalmával.

hetetlen következménye lenne. A „cipszerek" [szepességi németek] is, kiknek jóléte elsősorban a Németországból jövő idegenforgalmon alapszik, igen érzékenyen megéreznék a német turisták részéről feltétlenül bekövetkező távolmaradást a pompás Kárpátoktól, ahol a német származást ugy látszik szintén igyekeznek letagadni. Mihelyt Önöknél ilyen mozgalomról hall, igyekezzék azt az általam megjelölt mederbe vezetni, szükség esetén az utolsó pillanatban utalni az ilyen határozatok későbbi következményeire és a szükséges változtatásokat elfogadtatni. Csak azt kivánnám, hogy minden magyarországi német megszivlelje a „Frankfurter Presse" megvető kijelentéseit, melyek a Pester Lloyd márcz. 29-i esti számában jelentek meg. Ma persze a — németajku polgárokat megdicsérik, hogy a legrövidebb időn be'ül ismét mindenféle zaklatásnak és szidalmaknak legyenek kitéve, ha a legcsekélyebb német életmegnyilvánulásra merészkednek. Természetesen valóban megérdemlik, hogy a magyarok lábbal tiporják őket, mint Pesten; amit persze azok nem éreznek, akiket a szlovákok szerbek vagy románok ellen ütőkártyául használnak fel és ezért ideiglenesen békében hagynak.

II.

Nyilatkozat.[3]

Tekintettel németajku magyar állampolgároknak a „Deutscher Schulverein" elleni különféle tüntetéseire, melyek sokhelyütt, így Budapesten is, oly személyek által kezdeményeztettek, kiknek a németül beszélő állampolgárok nevében való fellépése jogosultságát el nem ismerhetjük;

tekintettel az egyoldalu, túlzott sőt valótlan állításokra, melyeket a magyarországi németek iránti nyilvánvaló rokonszenv vezette „Deutscher Schulverein" fellépéséről és különösen céljairól terjesztenek;

tekintettel továbbá a magyar sajtó nyilatkozataiban s az u. n. népgyülések emlitett határozataiban található hamis beállitásra a németajku magyar állampolgárok legalábbis nagy részének hamis felfogását illetőleg;

tekintettel végül arra, hogy rendkivül nehéz a Budapest fővárosban, kis hivatlan körök által fogalmazott és teljesen tájékozatlan, a polgárság felfogását semmiesetre sem kifejező gyüléseken elfogadott határozatok tartalmával való meg nem egyezésüket nyilvános ellendemonstrációkkal kifejezésre juttatniok, az aláirók kijelentik,

(azzal a fenntartással, hogy nevük a nyilvánosság előtt ne szerepeljen, hanem csak elvbaráti körökkel közöltessék):

1. Mi német lakosok, mint a magyar állam hű polgárai, mind magyar, mind bármely másajku polgártársainkkal mint eddig is az egyenjoguság alapján békében és barátságban kivánunk élni és készek vagyunk arra, hogy az ügyeinkbe való minden esetleges politikai beavatkozást, bárhonnan is érkezzék az, határozottan visszautasitsunk.

2. Mi nemcsak készséggel elismerjük a magyar államnyelv érvényesitésére vonatkozó követeléseket, amennyiben azok az államegység parancsolta határokat át nem lépik, hanem saját érdekünkben igyekszünk — amennyiben még nem értjük — hozzáférhetővé tenni annak ismeretét magunk és gyermekeink részére.

3. Emellett azonban eltökéltük, hogy német anyanyelvünk és a német müvelődés mellett kitartunk s a jogokat, melyek bennünket a német nyelv használatát illetőleg még törvényesen megilletnek, minden törvényes eszközzel megvédjük és a német fajtestvéreinkkel való szellemi összetartozást a lehetőség szerint istápoljuk.

4. A nyelvünknek a közéletből, valamint templomból és iskolából való kiszoritását célzó halkan vagy hangosabban fellépő törekvésekkel szemben, melyek magyar polgártársaink türelmetlen elemeinek köréből a magyar sajtóból, sőt a hatóságoktól is kiindulnak, amit mi minden tagadás ellenére fájdalmasan érzünk, készek vagyunk fellépni a fennálló törvények alapján.

5. Mi a német tanitási nyelvü iskolák fenntartását illetve felállitását ott, ahol — mint a mi városunkban — többé nem állanak fenn, német anyanyelvünk és müvelődésünk megőrzése, ápolása és fejlődése érdekében nélkülözhetetlennek látjuk és ezzel jól összeegyeztethetőnek tartjuk a magyar nyelvi ismeretek kivánatos elsajátitását. Sajnáljuk az ország fővárosa németnyelvü polgárai iránti belátás hiányát, melyet a fővárosi közigazgatás az oktatásügy területén is tanusit; fajtestvéreinknek politikai hátsógondolatot nem rejtegető abbeli törekvésében, hogy ilyen iskolák felállitásában segitségünkre legyenek, sem hazafias érzelmünk semmiféle sérelmét, sem államhűségünk elleni semmiféle támadást nem látunk.

[3] A közlemény eredeti címe: „Erklärung". A Steinacker-hagyatékból közli: *Valjavec* i. t. Südostd. Forsch. 1939 497—98. l.

F.

1882 ápr. 23

A német Schulverein.

Népszava 1882 17. sz.

A nagy egyesült Németországban egy professzorokból, doktorokból és mindenféle rathokból[1] alakult társulat létezik, mely magát Schulvereinnak nevezi, mely eszünkbe juttatja azt az egyszeri rókát, melynek az üldöző kopók annyira inában voltak, hogy farka vesztetten menekülhetett csak meg és midőn róka czimborái közé jutott, restelvén disze elvesztését, azt akarta a többi rókákkal elhitetni, hogy a fölvilágon divat a rókák közt a levágott fark, például fölhozván az angol futtató lovakat és néhány ebfajt, melyek közt hasonlóképen divatban van a levágott fark. Azonban a társaságban, ahol a levágott fark divat fölött szónoklatot tartott, akadt egy vén róka, ki nem sokára kimutatta, hogy a farka vágott reineke csak szükségből szól így és szónoklatáért nem nyert egyebet gunynál és senkinek sem jutott eszébe őt utánozni akarni.

Ilyenformán van velünk magyarokkal a deutscher Schulverein, mely mérges czikkeket szór ellenünk, a német lapokba... s ránk fogja, hogy mi Magyarországban el akarjuk nyomni a német elemet.

Igaz, hogy a deutscher Schulverein ezekkel az ellenünk szórt philippikákkal oly kudarczot vallott, mely föl ér egy markos kéz által kapott pofoncsapáshoz. Mikor ugyanis fölszólalt, a pancsovai németajku lakosság nem különben a szabadkaiak is egyhangulag nyilatkozatot bocsátottak közre, a melyben a német professzorok doktorok és rathok beavatkozása ellen legerélyesebben tiltakoztak. Ekkor azt mondották: „oh, mit Pancsova, ez egy kis város, hol a németek száma csekély s ezeket a szerb és magyar elem terrorizálja és minthogy a pangermanizácziónak nagyobb ellensége nincs a panszlavizmusnál, még inkább a magyarokhoz akarnak tartozni, mint a ráczokhoz. De ott, ahol a németség határozott többségben van, mint például Temesvárott, ott mindnyájan helyeslik a deutscher Schulverein föllépését". És im Temesvár és más több

[1] Tanácsok.

magyarországi város és helység a bánságban, Pozsony, Sopron és számos más az ország minden részében fekvő német lakosságu város is fölszólalt és kijelentette, miszerint ők nincsenek elnyomva, beszélhetnek németül, a hatóságokhoz németül nyujthatnak be iratokat, papjaik németül prédikálhatnak stb. Ezt látván a deutscher Schulverein, mérgében, mint egykor a pápák, professzori, doktori és rathi átok alá helyezték a magyarországi német származásu lakosságot, megtagadták őket és azt mondották, hogy ezentulra csakis az erdélyi szászokat tekintik testvéreiknek, kik szivósan ragaszkodnak németségükhöz...

Nekünk szocziálistáknak sokszor tették azt a szemrehányást, hogy mi nem vagyunk baráti a magyarságnak. Ezt fényesen megcáfolta az „Arbeiter Wochen-Chronik" nem rég egyik czikkében, hol ugyan keményen megy neki a deutscher Schulvereinnak...

161.

1882 máj. 17

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 15.863/1882. sz. rendelete valamennyi tanfelügyelőséghez az 1879 : XVIII. tc. végrehajtása és a külföldön nyert tanítói (tanítónői) oklevelek nosztrifikálása céljából teendő „póttanképesítő vizsgálatok" tárgyában.[1]

Rendeletek Tára 1882 739—741. l.

Közeledvén az 1879-dik évi XVIII. törvényczikk 2. §-ában 1882-dik évi junius 30-ikára kitűzött azon határidő, mely után „sem tanitóul (tanitónőül), sem segédtanitóul senki nem alkalmazható a ki a magyar nyelvet beszédben és irásban annyira el nem sajátitotta, hogy azt a népiskolában tanithassa;" figyelmeztetem a kir. tanfelügyelőséget általában a fen[n]hivatolt törvény s az ahhoz csatolt 1879-dik évi junius 29-én 17,284-dik sz. a. kelt rendeletem minden §-a végrehajtására, különösen figyelmébe ajánlom s egyszersmind kötelességévé teszem a kir. tanfelügyelőségnek a hivatolt törvény 6. és 7-ik §§-ait, s az ehhez csatolt utasitásában épen e tárgyra vonatkozó II. fejezetében foglalt 14—19-dik §§-okat, meghagyván, hogy ebbeli eljárásáról e f. évi október hó 1 napjáig jelentését hozzám felterjeszteni szoros kötelességének ismerje.

Ezzel kapcsolatban emlékeztetem a kir. tanfelügyelőséget mult 1881-dik év február 25-én 4.832. sz. a. kelt s a megyei közigazgatási bizottságokhoz küldött rendeletem tartalmának általános végrehajtására s az ügy pontos ellenőrzésére. Különösen figyelmébe ajánlom az 1868 : XXXVIII. t.-cz. 133. §-a érvénybe lépte után e hazába beköltözött s itten tanitói vagy tanitónői minőségben működő, vagy ezután ilyféle alkalmazásba lépni kivánó minden olyan egyént, ki tanitói (tanitónői) oklevelet nem e hazában, az arra jogositott tanitó, avagy tanitónői, hanem idegen állami képezdében nyerte: minden ily tanitó avagy tanitónő nemcsak az 1879. évi XVIII. és az 1879. évi L. törvényczikkek, hanem az ezen törvényeken alapuló ministeri rendeletek értelmében köteleztetik magát honosittatni és oklevelét magyar állami érvényességre emeltetni.

Ezen érvényesitésre megkivántatik, hogy az illető az 1879. évi XVIII. t.-cz. 3. §-a értelmében a magyar történelemből, a haza földrajzából és a hazai alkotmánytanból valamelyik hazai állami tanitó vagy tanitónői képezdénél *póttanképesitő* vizsgálatot tegyen, s az igy kiegészitett tanitói oklevele kiséretében a kir. tanfelügyelőség által felterjesztve, kérje tőlem Magyarország területére oklevele érvényesitését.

Minthogy pedig az ily idegen államban nyert okleveles tanitók a megkivántató *póttanképesitő* vizsgálatra az év minden hónapjában jelentkezhetnek, egyfelől, hogy engedélyök megnyerésében ne gátoltassanak, másfelől ha már tanitói vagy tanitónői foglalkozásban volnának, a törvény ellenére ne működjenek: meghagyom a kir. tanfelügyelőségnek, hogy az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-a 1. számu kikezdése értelmében az esetleg vezetése alatt álló állami tanitó- avagy tanitónő-képezdében az illető intézeti igazgató és illetékes tanárok közbejöttével azonnal tartsa meg a póttanképesitő vizsgálatot, s a vizsgálat eredményéről szóló bizonyitványt szokott módon szolgáltassa ki, nem lévén ehhez az igazgatótanács jelentése szükséges.

A vizsgálat mindenkor dijmentes. Az ily vizsgálatra jelentkező köteles mindenkor oly kir. tanfelügyelőnél jelentkezni, kinek tankerületében állami tanitó- avagy tanitónőképezde van.

Kelt Budapesten, 1882. évi május hó 17-én. *Trefort* s. k.

162.

1882 szept. 10

Dr. Miletić Szvetozár tényleges egészségi állapotáról.[1]

Zasztava, 1882 szept. 17 138. sz.[2]

Az igazság érdekében, mint dr. Miletić Szvetozár orvosának, kötelességem kijelenteni, hogy a különféle lapokban dr. Miletić Szvetozár egészségügyi állapotáról terjesztett hirek nem igazak.

Az igazság ez: dr. Miletić Szvetozár már régóta neuralgiában szenvedett, amelyet a szakorvosok isiásznak neveznek. Részint e türhetetlen fájdalmakkal járó betegség következtében, reflex-módon — részint a hosszas szellemi munka következtében — dr. Miletić Szvetozárnál az utóbbi időben a központi idegrendszer izgalmai jelentkeztek, melyek kongesztióban (vértolulásban) és álmatlanságban nyilvánultak.

Ez állapot következtében a szakorvosok kénytelenek voltak néki azt tanácsolni, hogy bizonyos időre minden szellemi munkától tartózkodjék.

S igy most minden nemesen érző egyénnel, akik senki bajának sem örülnek, örömmel tudatom, hogy Miletić tiz nap óta, mióta az orvosi előirást szigoruan betartja, napról-napra jobban érzi magát, egészsége javul s miután álmatlansága elmult, testileg naponta erősödik, ugy hogy nemsokára bizonyosan mondhatjuk majd, hogy a legrövidebb idő alatt régi életerejét visszanyeri.

Ujvidéken, 1882. szept. 16-án. *Dr. Mladen Jojkić*
városi tisztiorvos és háziorvos.

[1] Az 1879. évi Trefort-féle iskolatörvény (1879 : XVIII. tc.) háromévi határidőt adott a nem magyar ajkú népiskolák tanítóinak a magyar nyelv kötelező elsajátítására. Trefort fenti rendelete ennek szigorú végrehajtására és a külföldön nyert tanítói oklevelek nosztrifikálásával kapcsolatos képesítő vizsgálatok megtartására utasítja a tanfelügyelőket.

[1] Az 1881. évi választásokon a kormányzat mindent elkövetett, hogy Miletić képviselőségét meghiusítsa. Régi kerületében, Basahidon sikerült is megbuktatniok, de Ó-Becsén mégis megválasztották. Miletić ezután keveset szerepelt, fogságban szerzett betegsége egyre inkább elhatalmasodott rajta. 1882 február 22-én tartja utolsó országgyűlési beszédét az okkupáció ellen, melyben a tartományok kiürítésére szólítja fel a kormányt. Ez év szeptemberében hirtelen összeroppant, s bár a közölt háziorvosi jelentés rövides gyógyulását ígéri, idegbajából nem gyógyult fel többé. 1901-ben bekövetkezett haláláig teljes visszavonultságban élt Ujvidéken.

[2] A közlemény eredeti címe: O pravom sztanju zdravlja dra. Szvetozara Miletićsa.

163.

1882 nov. 27

1882: XL. tc. a magyar korona országai közös törvényhozása alá tartozó viszonyoknak a Horvát- és Szlavonországokkal 1881. évben egyesitett horvát-szlavon határőrvidéken való rendezéséről.[1]

1881–84. évi Képv. Ir. XII. 288–290. l.

1. §.

Miután a katonai rendszernek a horvát-szlavon határőrvidéken való megszüntetése végett 1871. junius 8-án Ő Felsége által tett legfelsőbb rendelkezések végrehajtattak; a határőrvidék lakossága Ő Felségének 1873. augustus 8-án kelt legfelsőbb nyilatkozványa alapján védkötelezettsége tekintetében a magyar korona országainak többi lakosaival egyenlővé tétetett; a közigazgatás a horvát-szlavon határőrvidék egész területén polgárilag szervezve lett; és Ő Felsége a hazai törvények, nevezetesen az 1868 : XXX. t.-cz. 65. §. értelmében 1881. julius 15-én kelt legfelsőbb határozatával a horvát-szlavon határőrvidék azon részének is, mely eddig bekebelezve nem volt, a hasonló nevü országokkal s ez által a magyar korona országaival való egyesitését elrendelte, és annak folytán a volt horvát-szlavon határőrvidék ezen részének is eddigi külön igazgatása 1881. augustus 1-én tettleg megszünt: ezen visszacsatolás törvénybe igtattatik és azon viszonyok rendezése iránt, a melyek az 1868 : XXX. t.-cz. szerint a magyar szent korona összes országaiban közös törvényhozás és kormányzat alá tartoznak, a következők határoztatnak.

2. §.

Az 1881. évben bekebelezett horvát-szlavon határőrvidék számára „a horvát-szlavon határőrvidéknek Horvát- és Szlavonországokkal s ez által a magyar korona országaival való egyesitéséről" Ő Felsége által 1881. julius 15-én kibocsátott császári és királyi rendeletnek; továbbá az ugyanakkor „azon határozmányokról, melyek szerint a horvát-szlavon határőrvidék közigazgatásának átadása ezen vidéknek a hasonló nevü országokkal s ez által a magyar korona országaival való egyesitésénél eszközlendő" kiadott királyi leiratnak azon határozatai, melyek az 1868. évi XXX. törvényczikkben megállapitott közös törvényhozás alá tartozó viszonyokról rendelkeznek, jelen érvényükben továbbra is fen[n]tartatnak.

3. §.

Az 1882. évtől kezdve egyfelől Magyarország, másfelől Horvát- és Szlavonországok közt jelenleg fennálló egyezmény megujitásáig, az 1881. évben Horvát- és Szlavonországokkal egyesitett határőrvidékből származó összes állami bevételek a

[1] A társországokkal 1881-ben egyesített horvát-szlavon határőrvidék ügyeinek rendezéséről szóló tövénycikk 1822 dec. 8-án jelent meg az Országos Törvénytárban. A kérdésben a zágrábi országgyűlés még az év elején feliratot intézett az uralkodóhoz. Ezt a feliratot a kormány kérésére Ferenc József elutasította, mire a miniszteranács 1882 aug. 10-i ülésén ismét tárgyalás alá vette a horvát-szlavon határőrvidéki provizóriummal kapcsolatos ügyeket. (Vö. M. T. 1882 : XXIX/1.) Az 1882 nov. 20-i minisztertanácsi jegyzőkönyvből (M. T. 1882 : XLIV/22.) értesülünk, hogy a horvát országgyűlés „a minisztertanács részéről kivánt szerkezetben" hozzájárult a törvényjavaslathoz, melyet egy héttel később az uralkodó aláírt. Az egykorú horvát-magyar hivatalos viszonyt a fokozódó feszültség jellemzi. A kormányzat minden zágrábi politikai akcióban „monarchia-ellenes demonstrációt" lát. Ezért javasolja 1882 jún. 28-án az uralkodónak, hogy a Strossmayer diakovári püspök által elrendelt Cyril–Method napi „szláv" misék megtartását ne engedélyezze. (M. T.

magyar államkincstárba szolgáltatandók be, az ezen határőrvidék autonom közigazgatása számára szükséges költségek, — figyelemmel a határőrvidék bekebelezése folytán eszközölhető egyszerűsitésekre — az eddig követett módon állapittatnak meg, azzal a különbséggel, hogy azon hatáskör, melyet e részben eddig ezen határőrvidék polgári kormányzatának főnöke gyakorolt, most a bánra száll át.

4. §.

A jogügyletektől, okiratoktól, irományoktól, továbbá a hivatalos cselekményektől járó bélyeg- és közvetlen illetékek kiszabására és beszedésére nézve a magyar korona országaiban fennálló intézmények és szabályok az 1881. évben bekebelezett horvát-szlavon határőrvidékre is kiterjesztetnek.

Azonban kivételkép oly adásvevési és csereszerződések, melyek valamely határőri házközösséghez tartozó ingatlant egészben vagy részben szabad rendelkezés alá eső tulajdonná változtatnak és a jelen törvény hatályba léptét követő 3 év alatt köttetni fognak, ha a szerző fél az eddigi házközösséghez tartozó egyén bélyeg- és illetékmentesek, ha pedig a szerző fél a házközösséghez nem tartozik, ugy az ily szerződésektől, a fennérintett 3 év alatt a törvény szerint járó bélyeg-, és közvetlen illetékeknek csak fele lesz fizetendő.

A békebirósági tárgyalások, ha a kereset 25 ftnyi összeget vagy értéket meg nem halad, jövőre bélyeg- és illetékmentesek.

5. §.

A határőrvidéki házközösségeket és a horvát-szlavon határőrvidék egyéb lakosait adóztatás tekintetében illető mindennemű kedvezmény, a határőrvidéki közigazgatásnak a polgári hatóság kezébe leendő átadása után is mindaddig fen[n]tartandó, mig e részben törvényes uton netán változtatás nem történik.

Hasonlóképpen törvényes változtatásig érvényben maradnak a só- és dohányvételre, valamint a dohányültetésre nézve fennálló eddigi árak és méretek.

Hogy e tekintetben minden tévedésnek eleje vétessék, a hatóságok az eddig kötelezettségben állott azon házközösségeket, melyeknek az ezen szakaszban emlitett kedvezmények törvényesen meg voltak adva, nyilvántartani tartoznak.

6. §.

A bánnak a határőrvidéki vasutak kiépitésénél való közremüködése, a mennyiben az épités a beruházási alap számlájára eszközöltetik, ugyanaz leend, melyet az 1877. évi XXVI. és 1880. évi XLIII. törvényczikkek alapján, a most bekebelezett határőrvidék polgári kormányzatának főnöke eddigelé gyakorolt.

7. §.

A magyar korona országainak közös törvényei, a mennyiben a jelen törvény kivételt nem állapit meg, az 1881. évben bekebelezett határőrvidékre is kiterjesztetnek.

1882 : XXVI/10). Az ellentét az 1883. évi horvátországi címer- és felirat-konfliktusban robban ki. 1883 őszén ugyanis véres kormányellenes tüntetések szinhelye volt Zágráb. A Starčević-párt hatalmas tömegfelvonulásokat rendezett egy korábbi kormányrendelet elleni tiltakozásul, mely szerint az itteni közhivatalokat és az azokon lévő címereket is magyar felirattal kell ellátni. A fegyveres erővel elnyomott tüntetések nemzetközi visszhangja arra készteti Tiszát, hogy határozati javaslatában (1881–84. évi Képv. Ir. XVIII. 5. l.) az 1868 évi XXX. tc., azaz a „horvát–magyar kiegyezés" alapjára helyezkedjék. A „mérsékelt ellenzék" és a függetlenségi párt soviniszta többsége ellenindítványai (1881–84. évi Képv. Ir. XVIII. 58. ill. 57. l.) azonban még Tiszát is túllicitálják. A visszás helyzetet *Polit* részletesen megokolja a horvát kérdésről mondott képviselőházi beszédében (Képv. Napló 1881–84 XIII. 63–66. l.)

8. §.

Ha az 1881. évben bekebelezett horvát-szlavon határőrvidéken fekvő valamely község a 2. §-ban érintett határozatok és a jelen törvény 5. § alapján fennálló adók helyett a magyar törvényekben megállapitott adók behozatalát kivánná, e törvények az illető községben hatályba léptetendők.

9. §.

Ezen törvény végrehajtásával a ministerium bizatik meg.

164.

Az 1883. évi középiskolai törvény.[1]

1883 márc. 8

A „Národnie Noviny" vezércikke a Trefort-féle középiskolai törvényjavaslatról.[2]

Národnie Noviny 1883 28. sz.

A soknyelvű Magyarország társadalmi és nemzetiségi viszonyaiba mélyen belenyúló kérdést, rendezés céljából a magyar törvényhozás elé terjesztették. A középiskolák létesítéséről szóló törvényjavaslatot sok keserű huzavona után végül tárgyalni kezdték a magyar képviselőházban.

Trefort miniszter ur, a sok előző vereségen okulva, körültekintőbben látott munkához, hogy biztosítsa művét. Mindenekelőtt a képviselőházi közoktatási bizottság tagjai közül kiválasztott magának egy szűkebb bizottságot és ennek mutatta be a többször elutasított javaslatot. Ugyanakkor, amikor a szűkebb bizottság a legmélyebb csendben átdolgozta a javaslatot, s az így átdolgozott művet rendkívüli gyorsasággal úgyszólván átcsempészték a bizottsági tanácskozások összes előkészítő fórumain, ugyanebben az időben működésbe lépett a hivatalos és félhivatalos „közvélemény" teljes apparátusa, hogy kellőkép megdolgozza a javaslat már amúgyis megdöbbent ellenfeleit. Ezek még szólásra sem jelentkeztek, midőn ez az apparátus már teljes gőzzel dolgozott. „A magyar nemzetiség érdekei" —, „a magyar állam biztonsága" —, „a pánszláv, a germanizáló és a dakoromán agitációk megakadályozása", — ilyen és hasonló frázisokat hirdettek az igaz hazafiság ismérveként, s hogy még erőteljesebb hatást érjenek el, nem átallották hozzáfűzni, miszerint szükséges, hogy az egyházi önkormányzat a maga érdekeit alárendelje a magyar nemzetiség érdekeinek. Mind ennek már csírájában el kellett fojtania a javaslat elleni minden ellenállást, avagy lekötni azt, amennyiben itt vagy ott mégis csak előmerészkedett volna.

Nos, az ellenállás ennek ellenére nem szűnt meg. Kisarjadt nemcsak az egyház önkormányzati, nemzetiségi és a kormánnyal szembehelyezkedő körökben, de felütötte fejét még a kormánypárti képviselők klubjában is. Az ügyek minden taktika ellenére komolyra fordultak *Trefort* úr művére. Már ő maga is majd kétségbe esett és kijelentette, hogy amennyiben munkáját most is elutasítják — rendben, ő ugyan nem mond le a miniszterségről (ilyen fenyegetést Trefort úr részéről aligha venne valaki komolyan), de öt éven belül semmilyen új javaslatot nem terjeszt elő. Talán úgy vélte, hogy a művelődésnek már mint a maga módján való terjesztése közben a legrosszabb esetben úgy segít magán, mint a szlovák gimnáziumok megszűntetésekor. Nos, valahogy senki sem ijedt meg Trefort „fenyegetésétől". Az ellenállás nőtt és ki tudja hol állt volna meg, ha Tisza miniszterelnök nem könyörül meg Treforton a kormánypárt klubjában. Ez hatott, mint eddig mindig. Mintegy varázsütésre egyszeriben megszűnt minden ellenállás a kormánypárt klubjában és ezzel Trefort javaslatának sorsa eldőlt. Törvény lesz belőle! Ezért ujjong a tartózkodó „*Nemzet*[3]", hogy a kormánypárt a „legszabadelvűbb" s a „legmagyarabb" is, hiszen „ő magyarosította meg a vasutat[4], ő zúzta szét a területi előjogokat[5] és ő hordozza győzedelmesen a magyar állameszme zászlaját a Lajtától egészen a román határig".

Trefort műve tehát valósággá válik és mi felvázoltuk a dolgok jellemző fejlődését e javaslat mellett egész a mai állapotig, ahol Tisza taktikája újabb fényes diadalt arat. Tisza a magyar kormány mozgatója, lelke és ereje. Az történik, amit ő akar — gondolhatnak bármit is Trefort úr és társai. Sőt, volt-e vajjon oka Tiszának, hogy újból meggyőzze barátait, a „miniszter urakat" ezekről a tényekről? Ez azonban a mi számunkra mellékes, nékünk fontosabb az, mit reméljünk és mit várjunk az új törvénytől?

A szlovák népnek, melynek számát a hivatalos statisztika közel 2 millióra teszi, nincs egyetlen szlovák tanítási nyelvű középiskolája sem. A felsőmagyarországi gimnáziumokban és reáliskolákban, tehát a szlovákok lakta területen a szlovák nyelvet mégcsak kötelező tantárgyként sem tűrik meg. A mi egykori szlovák gimnáziumainkban, melyeket Trefort úr egyszerűen bezáratott „nedves és ki nem száradt falaik" és más hasonló okok miatt, nemcsak kötelező tantárgyként tanították a magyar nyelvet, de egyes tárgyakat magyar nyelven adtak elő és a szlovák nyelv segítségével tanították. És a mi intézeteinknek mégis csak el kellett pusztúlniok a magyar soviniszta „kultúrlények" csapásai alatt. Újakat nem építettek nekünk.

Ilyen szomorú viszonyok között nem illik megütköznünk a jelen javaslat azon intézkedésein, melyek elrendelik, hogy a nem magyar felekezeti iskolákban legalább a felsőbb osztályokban a magyar nyelvet és irodalmat magyar nyelven tanítsák és az érettségi vizsgát a magyar nyelvből és irodalomból magyar nyelven tegyék. Eszünk ágában sincs megütköznünk a pedagógiai bölcsességnek ilyen páratlan megnyilatko-

[1] Az 1883 márciusában lezajlott képviselőházi vitában a kormánypárti többség és a függetlenségi túlzók megszavazták Trefort középiskolai törvényjavaslatát, a második „iskolatörvényt". A törvényjavaslat a nem magyarajku középiskolákban a magyar nyelven kívül a magyar irodalomtörténet megfelelő óraszámban való oktatását is elrendeli. A törvényjavaslat nemzetiségi vitáját a soviniszta mozgalom egyik irányítójának, *Grünwald* Bélának a „magyar faj kulturai felsőbbségéről" szóló beszéde (B) vezette be, melynek megállapításait a szász *Zay* Adolf élesen visszautasítja. *Zay* beszédében (C) hangzik el a nevezetes megállapítás, hogy a középiskolának nem lehet az a feladata — mint azt Grünwald állította egyik tanulmányában-, hogy magyarosító géppé váljék, melynek egyik oldalán bedobják a szlovák vagy más nemzetiségű diákot és a másik végén kijön a magyar. *Polit* rámutatott, hogy a kultuszkormányzat vezérlő eszméje évek óta az erőszakos nyelvi asszimiláció (D). *Roman* Sándor, a nemzetiségek felekezeti iskolai önkormányzatának kiforgatását látja a javaslatban (E). A német *Steinacker* (F) tiltakozik a „kulturális suprematia" hamis jelszava ellen, mellyel a magyar vezető osztályok indokolják a nemzetiségek elleni soviniszta tervhadjáratot. Végül *Tisza* miniszterelnök (G) kifejtette, hogy 1861 óta ellene volt a nemzetiségi törekvéseknek s ezért támogatta a „politikai nemzet"-fogalomra vonatkozó 1868. évi Deák-féle különindítványt. Az abszolut korszak engedményeivel szemben, amikor — Tisza szerint — felelőtlen igéreteket tettek a nemzetiségeknek, a kiegyezés korabeli törvényhozás „amit igér, azt kénytelen lesz beváltani" — mondotta ekkor Tisza. Ez a törvényhozás azonban az 1868. évi nemzetiségi törvény egyetlen pontját sem tartotta be s a nemzetiségi képviselők kiszorításával párhuzamosan űzi az erőszakos nyelvi asszimiláció politikáját. Román részről, mint azt a kormány befolyására megválasztott *Roman* Miron gör. kel. metropolita Treforthoz intézett bejelentéséből és az esperesi hivatalokhoz intézett körleveléből tudjuk (H), népgyűlések és egyéb demonstrációk egész sorával tiltakoztak a második Trefort-javaslat ellen, mely 1883 májusának végén eredeti alakjában törvényerőre emelkedett (I).

[2] A közlemény eredeti címe: Zákon o stredných školách. — Törvény a középiskolákról.

[3] A kormánytámogató sajtó két vezető lapjának (Hon és Ellenőr) egyesüléséből keletkezett új szabadelvű kormánylap, Tisza félhivatalosa.

[4] Utalás a magyarországi vasútakon elrendelt magyar szolgálati pragmatikára.

[5] Pld.: az 1876 : XII. tc.-ben az erdélyi szászok területi-közigazgatási önkormányzatát.

zásán, mely a tanszabadság határtalan rendőri korlátozását követeli, amennyiben a tanárokat kötelezik, hogy minden esztendőben terjesszék be a miniszternek azokat a kéziratokat, amelyeket előadásaikhoz felhasználni szándékoznak. Az első, a mi intézeteinkben még nagyobb mértékben teljesült; a másiknak is kész örömest alávetették volna magukat a volt szlovák gimnáziumok tanárai, hogy megmentsék az üldözött intézeteket. Ilyen rosszindulatú körülmények között számunkra csak annak lehet jelentősége, vajjon a jelen törvényjavaslat *kötelezi-e az államot arra*, hogy szlováknyelvű középiskolákat alapítson vagy hogy ennek a javaslatnak értelmében *egyáltalán lehet-e alapítani* szlovák oktatási nyelvű középiskolákat? Nos, tehát mit mond e tekintetben a mostani javaslat?

Az elsőről a javaslat hallgat. Ha azonban e hallgatás mellett arra a tényre gondolunk, hogy a magyar kormányok az alkotmányosság visszaállítása óta — a nemzetiségi törvény világos rendelkezése ellenére — egyetlen szlovák oktatási nyelvű középiskolát sem alapítottak: könnyen kitalálhatjuk, körülbelül milyen jövő vár reánk e tekintetben.

A másik kérdést illetőleg a jelenlegi javaslat megengedi ugyan az egyes felekezeteknek, hogy maguk határozzák meg az általuk fenntartott középiskolákban az oktatási nyelvet és csupán azt köti ki, hogy a magyar nyelvet és irodalmat a felső osztályokban, magyar nyelven adják elő és, hogy ezekből a tárgyakból magyar nyelven tesznek érettségi vizsgát. Ezenkívül a mostani javaslat megengedi a törvényhatóságoknak, községeknek, egyesületeknek és magánosoknak középiskolák alapítását; ezek azonban csak az állam által jóváhagyott könyveket fogadhatnak el és maguk nem határozhatják meg az oktatás nyelvét, hanem azt esetről-esetre fenntartja a miniszternek. Ha mindezt még kiegészítjük a javaslat azon rendeleteivel, hogy a középiskolai tanárok kivétel nélkül csak az állam által jóváhagyott tanárok lehetnek és hogy az érettségi vizsgálaton jelen lévő kormánybiztos vétójával megbuktathatja nemcsak az egyes tanulókat, hanem az egész iskolát, ha kell az egész tanári testület ellentétes véleményével szemben is: bizony-bizony nem táplálhatunk valamelyes, még legkisebb reményt sem az új középiskolai törvénnyel kapcsolatban.

Ennek ellenére, ismét csak meg kell valamikép kisérelnünk, hogy szlovák tanítási nyelvű középiskolákat kapjunk. Ha nem hallgat meg bennünket az állam; ha nem érnek célt a felekezetek; gondoskodjanak erről a községek, egyesületek, végül a magánosok. És amennyiben újból azt tapasztalnók, hogy hiábavaló a mi felhívásunk, hiábavalóak tetteink és áldozataink: akkor a Teremtő akaratából fenékig ürítjük a szenvedésnek ezt a kelyhét is és az igazság végső győzelmébe vetett szilárd hittel s a „nemzet örök talaján" végzett csendes munka mellett várjuk, míg beteljesedik a költő jóslata: „Századok vétkes mulasztását hozza helyre korunk!"[6]

B.

1883 márc. 9

Grünwald Béla beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. napló, 1881—84 XI. 26—28. l.

T. képviselőház! A középiskolákra vonatkozó törvényjavaslatnál aligha fogunk egyhamar fontosabbat tárgyalni. De a törvényjavaslat rendkivül érdekes is, mert tárgyalásából s elintézéséből fogjuk megtudni, hogy a törvényhozás s a kormány mikép

[6] Eredeti szövegben: „Co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba!"

fogja fel a magyar nemzet missióját ebben az országban s mily jelentőséget tulajdonit a szellemi eszközöknek e missió teljesitésében.

Vannak nemzetek, melyeknek államait forradalmak, háboruk megrázkódtathatják, gyengithetik, belső fejlődésükben megakaszthatják, de létök nem válik kétségessé. Erős organismusok, melyek experimentálhatnak saját testükön s a halál veszélye nélkül állják ki a legnagyobb krisiseket.

Mi nem tartozunk e szerencsés nemzetek közé, a mi helyzetünk olyan, hogy minden baj, mely bennünket ér, minden hiba, melyet elkövetünk, nemzeti létünket veszélyezteti. Európa nagy nemzetei régóta készek és consolidáltak. A magyar állam, a magyar nemzet még nem kész s nincs megszilárdulva. Az ország egyes részei nincsenek harmoniában az egészszel s tátongó repedések látszanak a magyar állam épületén s komoly aggodalmak támadnak az elfogulatlanul gondolkozók lelkében, vajjon annak az erős lökésnek, mely előbb-utóbb be fog következni, igy, a mint most van, ellen fog-e állhatni? A sötét felhőt, mely a jövő viharát hordja méhében, ott látjuk folytonosan a láthatáron s bizonyos lázas nyugtalanság fogja el a kedélyeket; a társadalom körében mozgalmak indulnak meg a nemzeti érdekek megvédésére, melyeknek megvédésére az állam mai szervezetében nem képes. Ily helyzetben nem csoda, ha minden kérdés tárgyalásába belevegyül a nemzeti szempont is s a mi más consolidált államokban csak gazdasági, közigazgatási vagy culturális kérdés, nálunk egyszersmind a nemzeti érdek kérdése is. S ez az oka, hogy a középiskolai oktatás nálunk nemcsak paedagogiai, nemcsak culturai kérdés, hanem elsőrangú nemzeti kérdés is.

A magyar nemzet missióját Európa e pontján kijelölte nekünk ezer évvel ezelőtt a honfoglalás, s történelmi fejlődésünk. A homályból kilépett a magyar faj a világ szinpadára s önálló, hatalmas birodalmat alapitott Európa államai között. S ezzel belépett az európai nemzetek aristokratiájába s az uralom és előkelőség traditiója nem veszett ki belőle a nagy csapások s az elnyomatás idejében sem. A magyar fajnak ez öröklött positiója tűzi ki feladatait, ez határozza meg sorsát, melyből nincs menekvés. A magyar nemzet missiója: az egységes önálló magyar állam fen[n]tartása. Ebből ki kell vonni a legszigorubb logikai következtetést. A magyar állam fen[n]tartása a czél, melynek elérésére minden eszközzel kell törekednie, melyekkel nemzetek uralmukat fen[n]tartják, mert csak ebben a formában tarthatja fenn uralmát s önálló nemzeti létét, e nélkül mások fognak felette uralkodni. A magán ember választhat magának valami neutrális állást, melyben nem ura másoknak s nem szolgája senkinek. A nemzeteknél ez lehetetlen. A magyar nemzet sorsa vagy az uralom, vagy a szolgaság, harmadik lehetőség nincs. Hiába egyezkednénk, hiába alkudoznánk, itt nem adunk kegyelmet, még ha meg is adja magát valaki.

De midőn az uralom kifejezést használom, nem azt az uralmat értem alatta, mely csupán mások erőszakos elnyomásán, gyengébb voltuk kizsákmányolásán alapszik az erősebb érdekében. Az ily uralom ugysem volt tartós soha, csak az az uralom lehet tartós, melynek magasabb létjoga van az általános emberi fejlődés szempontjából is. Az uralom az államban nemcsak előny, melyet a hatalmasabb élvez, hanem az uralom nemesebb értelmében nehéz kötelességekkel van egybekötve. *(Ugy van!)* Ha ezt az államot s vele együtt magunkat fenn akarjuk tartani, teljesiteni kell e kötelességeket. *(Helyeslés.)* Nekünk jutott az államfen[n]tartó szervezés nagy munkája; mert egyik itt lakó népfaj sem oly erős és kifejlett, hogy azt végezhetné. Nekünk jutott a nemes feladat a szabadság elveire alapitott államot alkotni, gondoskodni az állam polgárainak — faji különbség nélkül — szellemi és anyagi jólétéről, nekünk jutott a szerep, meghonositani az európai eszméket és culturát a magyar

irodalom közvetitésével s a különböző népfajokat, melyek magukban gyengék az emberi fejlődés minden feltételének elérésére, felemelni s egy nagyobb nemzeti és culturai közösséggé egybeolvasztani. *(Élénk helyeslés.)*

Ez a magyar nemzet missiója ebben az országban *(Ugy van!)* s ezt a munkát végeznie kell itt komolysággal és kitartással, mert e nélkül nem állhatunk fenn; mert puszta tacticával, megyei tisztujitásokkal és képviselőválasztásokkal egyedül egy nemzetet és államot nem lehet fen[n]tartani. *(Helyeslés.)*

A magyar nemzet culturai hivatásának legfőbb eszköze a középiskola. *(Halljuk, Halljuk!)* A középiskola nyujtja az általános müveltséget s előkészit a magasabb szakképzésre s azok a néposztályok, melyek a nemzet szellemi munkáját végzik, a középiskolában nyerik kiképzésüket. Minél magasabb szinvonalon áll a középiskola, annál magasabb szinvonalra emeli a nemzet értelmiségét, annál erősebb, intensivebb a nemzet szellemi munkája. *(Helyeslés.)*

Midőn tehát középiskoláinkat magasabb szinvonalra emeljük, ha mindent megteszünk, hogy rendeltetésüknek megfeleljenek, akkor fokozzuk a magyar faj szellemi erejét, képesebbé tesszük az államfen[n]tartás nagy munkájára, biztositjuk szellemi fejlődését és haladását, hogy el ne maradjon Európa művelt nemzeteitől s annál képesebbé tegyük culturai hivatásának betöltésére az országban lakó nem magyar népfajokkal szemben, melyek közül, a németet kivéve, egyik sem támaszkodhatik számbavehető irodalomra, egyik sem képes saját eszközeivel megteremteni a teljes szellemi fejlődés feltételeit s csak általunk emelkedhetnek magasabb szinvonalra. *(Helyeslés.)*

Csak a magyar faj culturai felsőbbsége s túlsúlya adhatja meg neki tartósan a politikai tekintélyt s hatalmat is.

De az általános culturai jelentőségen kivül van még a középiskolának nagy nemzeti szerepe is. *(Halljuk! Halljuk!)*

A magyar ember lelkében néha felébred egy homályos aspiratió *(Halljuk! Halljuk!)* s ez a nem magyar népfajok tömegének megmagyarositása. Valóban, t. ház, szükséges, hogy tisztán lássuk, mi valósitható meg ebből a vágyból, nehogy elérhetetlenre pazarolva erőnket, elmulasszuk azt, a mi elérhető, mert a politikában a lehetetlent akarni ép oly hiba, mint a lehetőt meg nem tenni. *(Ugy van!)* Igaz ugyan, hogy ennek az aspiratiónak eddig nem volt gyakorlati következménye s mig a magyar ember egy tiszta magyar Magyarországról álmodozik, azalatt törvényeiben folytonosan halmozza a közjogi akadályokat, melyek e törekvés megvalósitásának megkezdését is lehetetlenné teszik; s megtörténik rajta, hogy mig ő mások beolvasztásáról ábrándozik, az alatt az élelmesebb, tevékenyebb s erőszakosabb szlávok és románok a magyarokat olvasztják magukba, de azért kétségtelen, hogy foglalkoznak vele sokan s minden fogalomzavar káros, mely nemzeti törekvéseink körében uralkodik.

Előttem, a ki gyakorlati szempontból tekintem a dolgot, tisztán áll, hogy a nem magyar lakosság tömegének megmagyarositása lehetetlen, még ha a fennálló közjogi akadályokat elháritjuk is. Megengedem, hogy egyes pontokon, hol a magyarsággal való közvetlen érintkezés megvan, elérhető némi eredmény; s hogy azokon a vonalakon, hol a magyarság más népfajjal érintkezik, hátrább lehetne tolni a nyelvhatárt egy évszázad mulva, de másutt a köznép tömeges megmagyarositásáról, mint czélról, le kell mondanunk, mert a beolvasztás oly elemi módjai, melyeket évszázadok előtt alkalmaztak, ma már nem alkalmazhatók, s mert a nép alsó rétegeihez irodalmi eszközökkel férni nem lehet.

De ez nem veszély ránk nézve s nem akadálya a nemzet-culturai egység megalkotásának. Francziaország szilárd egységét nem vonja kétségbe senki, pedig a nép alsó rétegei ép ugy különböző nyelven beszélnek, mint nálunk s a közös irodalmi s a társadalom magasabb osztályainak közös nyelve a legnagyobb faji és nyelvi különbségeket takarja el, a franczia nemzeti egység a társadalom magasabb osztályain alapszik.

A nemzeti egység nyilvánul a közös állami életben, az összetartás tudatában, az irodalom és cultura közösségében. Mindezt azonban a dolog természeténél fogva csak a nemzet felső osztályai képviselik. Az alsó néposztályok helyi életet élnek, nagyobb egységek, tágabb közösségek nem férnek bele a szük eszmekörbe, melyben szellemük mozog s azért a nemzeti mozgalmakban nem jut nekik soha a kezdeményezés szerepe. A nemzeti tudat, a nemzeti ideálok csak a nemzet magasabb osztályaiban élnek, a tudomány, művészet, politika problémáit ezek oldják meg, egyszóval azt lehet mondani, hogy a nemzet valóban csak magasabb osztályaiban él. Azért ne tartsunk a köznéptől, ha nem is tud magyarul, csak részesitsük jó igazságszolgáltatásban, jó közigazgatásban, foglalkozzunk érdekeivel jóakarólag, neveljük hazafias szellemben az elemi iskolában. De következetesen kell törekednünk, hogy a szellemi munkával foglalkozó osztályok oktatásában gondoskodjunk a magyar nyelv ismeretének s a hazafias szellem terjesztésének biztositékairól. Ha középiskoláink ugy lesznek szervezve, hogy a növendéket szükségkép belevezetik a magyar szellemi élet közösségébe; ha megerősitik benne az összetartozás tudatát: csak akkor alkothatjuk meg azt a nemzeti és culturai közösséget az ország különböző népfajai között, mely közös irodalomban, közös szellemi és politikai életben nyer kifejezést s mely a magyar állam fennállásának nélkülözhetetlen feltétele.

Ez a középiskola hivatása Magyarországon. Nemcsak culturai tényező, hanem a nemzeti egység megalkotásának hatalmas szellemi eszköze.

C.

1883 márc. 13

Zay Adolf beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1881–84 XI. 105–106. l.

T. képviselőház! Az ellen sincs kifogásom, hogy a magyar nyelv és irodalom birása annyira jelentessék ki az általános müveltségnek szükséges kellékéül, hogy az minden középiskolai tanárjelölttől megköveteltessék és én biztositom a t. minister urat, hogy nem csak nekem, hanem azon egyháznak[1] is, melynek tagja vagyok, ez ellen kifogása nincs. Erre nézve volt alkalmam az ősszel a zsinatokon megelégedéssel tapasztalni, hogy semmi ellenvetés nem hangoztatott.

T. képviselőház! Azt hiszem, hogy én és mi e szerint megadtuk és szivesen adtuk az államnak és a magyar nemzetnek a magáét. És ha csak ezen korlátok közt mozogna az előttünk fekvő törvényjavaslat, azon kellemes helyzetben volnék, hogy constatálhatnám, hogy ime a magyar kormány és a magyar nemzet józansága és önmérséklete szerencsésen létrehozta, hogy a törvényjavaslattal szemben nemzetiségi aggodalmaink, ellenvetéseink, sérelmeink nincsenek.

[1] Értsd: az erdélyi szász ev. egyházi konzisztoriumnak.

Fájdalom, nem így van, mert a mit ezen korlátokon belül követel tőlünk az előttünk fekvő törvényjavaslat, az már egyenesen beleütközik azon jogokba, a melyek úgy 1867-ben, mint 1868-ban sarkalatos törvények által biztosittattak — a mint az illető bizottság magát kifejezi — a nem magyar ajkuak részére.

Sérelmesnek tartom a törvényjavaslatot abból a szempontból is, hogy kizárja azt a lehetőséget, hogy a felekezeteken kivül, még a törvényhatóságok, magánosok és testületek is megállapithassanak az oktatás nyelvéül mást, mint a magyar nyelvet. Ezt a jogot biztositotta az 1868 : XLIV. törvényczikk 26. §-a egészen napjainkig és nem látnám be, hogy miért kellene ezt most elvonni? Maga a t. minister ur sem látta ezt be ez előtt, mert 1880-diki javaslatában ő maga adta ugy a törvényhatóságoknak és községeknek, mint a társulatoknak és egyeseknek ezen jogot. Az 1881-iki javaslatban már fukarabb volt, de mégis megkivánta adni ezen jogot, bár a törvényhatóságoknak és a községeknek már nem, de legalább a testületeknek és egyeseknek.[2] Hogy miért tért el előbbi határozott és szilárd nézetétől, azt nem indokolta a t. minister ur; s én azt hiszem, hogy tudományos, pedagógiai szempontból nem is fogja indokolhatni. Ez az egyik. A másik pedig az, hogy a javaslat követeli, hogy minden középiskolai tanárjelölt, tehát az is, a ki nem magyar ajku intézeteken akar működni, mutassa ki, hogy a magyar nyelvet, mint tannyelvet mennyiben birja.

Azt én szivesen concedálom, hogy a tanárjelölt a magyar nyelvből és irodalomból, mint az általános müveltségnek egyik szükséges alkatrészéről vizsgát tegyen. De itt már sokkal többet követelnek, követelnek attól a tanártól, a kire nézve meg van engedve, hogy nem magyar ajku középiskolákban képezze magát, hogy nem magyar ajku főiskolákon végezze tanulmányának háromnegyed részét és a kinek müködési tere egy nem magyarajku iskola lesz és mégis követelik nem tudom mi okból, hogy mutassa ki, hogy magyar nyelven is képes előadni. Hiszen ezen tanárnak hivatása nem az, hogy magyar tanintézeten tanitson, hanem az, hogy nem magyar tanintézeten tanitson. Hogy minő oktatásügyi felsőbb indokból kivánja a javaslat ezt a képtelenséget, azt nem értem.

S épen indokolatlan, sérelmes és igazságtalan a javaslat azon rendelkezése, mely követeli, hogy a középiskolai tanár a magyar nyelvből és irodalomból leteendő vizsgán kivül még egész szakvizsgáját magyar nyelven tegye le. Előbb ezt nem követelte a minister ur, előbb szabadelvübb volt ez irányban. Előbbi javaslatában az 1880-ikban erről egy szót sem szólt, tehát megengedte a vizsga letételét nem magyar nyelven is. De azóta növekedett a t. közoktatásügyi minister ur magyar hazafisága.

De követeli ezt a minister ur, ámbár maga mutatta, hogy ezen követelésének belső tarthatatlanságát, igazságtalanságát érzi. Mikor a közoktatásügyi bizottságban a javaslat ezen szakaszai tárgyaltattak, a minister ur maga egész nyiltsággal kijelentette, hogy szakvizsgát nem lehet letenni, csak azon a nyelven, melyen valaki az illető tantárgyat hallgatta és tanulta és hozzátette a minister ur, hogy ő például a természettudományokat német nyelven tanulta és igy ezen szakban csak németül képes magát egész szabatossággal kifejezni, s ezen okból követeli ő maga, hogy legalább egyelőre ne követeltessék ez a képtelenség a nem magyarajku tanárjelöltektől, mert látta, hogy a mit követel, az lehetetlen, indokolhatatlan, keresztülvihetetlen volt. De aztán nem akart rajta rendszeresen segiteni, hanem segiteni akart egy fél rendszabállyal, egy palliativ[3] eszközzel, mely nem ér semmit. Tudniillik inditványozta a minister ur, hogy tiz éven át függesztessék fel a törvényjavaslat ezen intézkedése, tehát 10 éven át engedtessék meg a nem magyar ajku tanintézetekre készülő tanárjelölteknek, hogy képesitő vizsgáikat más, mint magyar nyelven tehessék le.

[2] Célzás a tárgyalt törvényjavaslat előzményeire ld. 1878—81. évi Képv. Ir. XV. 128—29. ill. 130—51. l.

[3] Enyhítő, csillapító.

De mit tesz ezen tiz év ? Ne ringassuk magunkat illusiókban és ne ámitsuk ez iránt, valljuk meg loyalisan, hogy ezen tiz év csak arra való, hogy idő engedtessék a nem magyar ajkuaknak arra, hogy a középoktatásukat, mint főiskolai tanfolyamaikat ugy megmagyarositsák, hogy a tiz év lefolyása után feleljenek meg a törvény ezen intézkedésének, melynek a minister saját bevallása szerint nem felelhetnének meg, ha tanintézeteik nyelvére nézve megtartanák a jelenlegi rendszert. Tehát a minister ur ezen 10 évi spatiumot arra adja, hogy ezen tiz évi spatiumban évről-évre, fokról-fokra magyarittassék a nem magyar ajku középiskola és a nem magyar ajku tanárképzés.

Ezt kivántam megjegyezni és én szintén megvallom, hogy az általam felsorolt többi okokon kivül már ezen nagy, indokolatlan igazságtalanság lehetetlenné teszi, hogy én hozzájáruljak ezen törvényjavaslathoz.

T. képviselőház ! Midőn itt szó van a nem magyar ajkuak helyzetéről ez államban, nem mellőzhetem hallgatagon azt a beszédet, melyet itt Grünwald Béla képviselő ur részéről hallottunk[4] és a melyben felállitott oly theoriákat, melyek homlokegyenest ellentétben állanak a magyar állam és a magyar nemzet egész fejlődésével, de különösen a magyar állam sarkalatos törvényeivel, ellentétben állanak azon további fejlődéssel, mely ezen állam és ezen nemzet jövőjét biztosítaná. Én tehát igen veszedelmeseknek tartom azon elméleteket, melyeket felállitott Grünwald ur, mert meg vagyok győződve, hogy ha van valami, a mi megdöntheti a magyar államot, ugy ez oly theoria, a minőt felállitott a képviselő ur.

Grünwald képviselő ur egy gondosan csiszolt, a formai tökély min den kellékéve biró beszédben csepegtette a magyar nemzet fülébe a fajönzőségnek édes mérgét.

Hallgatták itt beszédét, magukba szivták a mérget, adja az ég, hogy káros következmények nélkül.

Mit mondott a képviselő ur ? A magyar nemzetnek lelkében feltámadt olykor-olykor egy titkos vágy, azon vágy, hogy ez ország területén ne legyen más, csak magyar faj. De a t. képviselő ur a szellemi felvilágosodottság és a gyakorlati statusférfi magaslatán áll, felülemelkedik a nép e titkos érzetén és kijelenti, hogy azt ugy nagyjában egyelőre nem lehet kielégiteni, gondoskodni kell arról, hogy a jobb ne legyen ellensége a jónak, hogy egyelőre csak azt tűztük ki czélul, a mit jelenleg gyakorlatilag elérhetünk és igy a nagy tömeget, a nép alsó rétegeit egyelőre még kegyesen felmentette attól, hogy beleolvasztassanak a magyar fajba. De aztán kifogyott kegyelméből, mikor az értelmiségről volt szó, mert ezzel szemben határozottan támasztotta azon igényt, hogy az már hazafiui kötelességének érezze pótolni azt a sok hiányt, mely erre nézve a magyar faj soraiban észlelhető s csendesen abba beléolvadni. Tehát csak arra tartja hivatottnak a nem magyar ajkuak értelmiségét, hogy azok a közös cultura szempontjából, mint ő magát kifejezte, olvadjanak be egészen a magyar fajba; holott a nagy tömegtől és a népiskola hivatásától csakis azt követeli, hogy tanuljon magyarul és tanuljon hazafiságot. A felső értelmiségtől és a középiskolától azt követeli, hogy necsak tanuljon magyarul és tanuljon magyar hazafiságot, hanem váljék magyarrá, testtel-lélekkel, váljék részévé a magyar fajnak.

[4] Ld. B irat.

Ha nem ez az értelme Grünwald képviselő ur theoriájának, akkor nem értem azt a distinctiót, melyet tett a nagy tömeg és az értelmiség közt, a népiskola hivatása és a középiskola hivatása közt. Hiszen nem uj alakja ez Grünwald képviselő ur politikájának. Volt szerencsénk nemrég olvasni azon érdekes tanulmányt,[5] melyet a képviselő ur világgá bocsátott és melyben azt mondja, hogy a középiskolának az a feladata, hogy az egyik végén bedobatik a tót fiu, a másik végén kijön a magyar. Ha ily antecedentiája[6] és reminescentiái[7] vannak Grünwald képviselő urnak, mint statusférfiunak, akkor ne tagadja meg multját és ne tagadja, hogy az ő theoriájának az a valódi értelme, hogy a középiskolából kijött értelmiség fiatal tagjainak az a hivatása, hogy olvadjanak be a magyar fajba...

D.

1883 márc. 15

Polit Mihály beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1881–84 XI. 174–175. l.

...Miben áll t. ház, a mai culturpolitika Magyarországon? Abban, hogy az állam a nem magyar ajku nemzetiségeknek culturáját elnyomja a nélkül, hogy ő képes volna egy nagyobb, erősebb culturát teremteni, mely nemcsak a nyelv kiterjedésében, hanem más erősebb factorokban rejlik. Mikor a törvényjavaslatot a fővárosi német sajtó a külföldön ismertette, az egészet ártatlan szinezettel mutatta be. Ugyanis egészen ártatlan, ha az mondatik, hogy az állam felügyeleti jogánál fogva küldje az érettségi vizsgához a kormánybiztost. Ez magában még semmi baj nem volna, de ha tudjuk, hogy ezen kormánybiztostól nemcsak az egyes tanulók sorsa, hanem az egész egyházi autonomia, egy nemzetiségi középiskolának a sorsa függ. *(Ellenmondás a jobboldalon).* Mert a mostani áramlattal szemben ugyan mire fog sulyt fektetni a kormánybiztos? Nem a tantárgyra, hanem arra, vajjon az illető tudja-e a magyar nyelvet vagy nem? *(Ellenmondások jobb felől.)* Nö t. ház, lehet a magyar nyelvet tudni, a nélkül, hogy valaki a világtörténelmet, a mathematicát, a physicát tudja és Magyarországon a nem magyarajku nemzetiségeknek roppant nagy fáradságukba kerül a magyar nyelv elsajátitása és a tanulót a kormánybiztos a mai áramlat szerint, mert azt hiszi, hogy missiója van, mondom, a kormánybiztos a tanulót, ha ez bár jól tudja a tantárgyakat, de a magyar nyelvben kissé gyenge, nem fogja érettnek találni, meg fogja tagadni az aláirását. *(Ellenmondás jobbfelől.)*

Másik ártatlan dolog az, hogy a felsőbb osztályokban a magyar nyelvet tanitják. Hiszen nekünk nem volt szükségünk ezen törvényjavaslatra, mert a szerb gymnasiumokban tanitják a magyar nyelvet és irodalmat magyar nyelven már régen, szereztünk oly tanárt, a ki jobban tudja a magyar nyelvet, mint a szerbet, igen tiszta kiejtése van és mi ezt a törvényjavaslat előtt tettük, most azonban ha ez törvénnyé válik a fődolog az lesz a gymnasiumban, hogy ki tud magyarul. Most már azt tapasztaljuk, ha egyik vagy másik tanuló megbukott a szerb gymnasiumban, elmegy a magyar gymnasiumba, ott nem kell neki sokat tanulnia, mert nehéz a világtörténet és a physica, hanem elég lesz, ha a magyar nyelvet tanulja, mert fő dolog nem az lesz, hogy valamit tudjon, hanem csak az, hogy csak a magyar nyelvet tudja. Bocsánatot kérek, valaki tudhatja a magyar nyelvet, de hogy azért mivelt is legyen, azt nem lehet állitani. Ez culturhaladás volna? Én ezt cultursüllyedésnek, hanyatlásnak nevezem.

Másik követelmény, hogy a tanárok a vizsgát magyar nyelven tegyék le. De ez se a legnagyobb bajok baja. Tudja a tanár a magyar nyelvet. A mostani áramlat szerint az lesz a következés, hogy nem azt fogják vizsgálni, tudja-e a tanárjelölt a physicát, a mathematicát, hanem hogy tud-e jól magyarul és e szerint adják meg a tanárképesitést. Nem fogják vizsgálni a tanárt a tantárgyak szerint, hanem a jellemet, a mennyiben ő képes a magyarosodást terjeszteni. Azon rendszer tisztelt ház, mely szerint a magyar nyelv kiterjesztésénél culturegységet akarnak teremteni, nézetem szerint phantom, hiu ábránd, mely nem realisálható, ez ábrándnak az állami hatalom, a magyar kormány minden érdeket alárendel.

Pár év óta ez a rendszer a fő eszme, csak terjeszteni a magyar nyelvet. A mi a culturát illeti: az mellékes dolog. *(Élénk ellenmondás.)*

Én ezt sem állami, sem magyar nemzeti érdeknek nem tartom. Ha van magas állami érdek, az volna az: nem elkeseriteni a nemzetiségeket, hanem azokat conciliálni.[1] Ha van magas feladat, az: helyreállitani a régi egyetértést, barátságot, testvériséget a nemzetiségek és a magyarság közt. Én azon meggyőződésben vagyok, hogy nincs magyar ember, nincs hazafias ember — értem hazafi alatt azt, ki a hazafiságból nem üzletet csinál, mint nálunk sokan — *(Zúgás)* nincs magyar ember, a ki nem óhajtaná a régi egyetértést a nemzetiségekkel. De másrészt azt is tudom, hogy nincs az a nem magyar ajku polgár, ki ne szeretné az egyetértést a magyarral. S mi az oka, hogy mégis az egyetértés nem létezik? Én ennek okát abban lelem, hogy nincs kormányunk, mely feladatának magaslatára tudna emelkedni. Legyen t. ház kormány, mely Magyarországnak a magyar jelleget, mely a magyarságnak megadja mindazt, mit a történelem, a vagyonosság, az értelmiség már neki megadott, de legyen kormány, mely a nemzetiségek iránt is barátságos, s megengedi a nemzetiségeknek azon életet, mely neki is érdeke, melyet egy jól alkalmazott administratió ad. Legyen kormány, mely a nemzetiségeknek culturáját támogatja és nem gátolja. Mert ez nem csak hiba, ez bűn a cultura ellen. És akkor, ha egyszer oly kormányunk lesz: meg vagyok győződve, hogy a régi egyetértés, barátság, testvériség, a régi szellem ujra be fog következni.

És mivel a szőnyegen levő törvényjavaslat ezen szellemmel ellenkezik, miután a nem magyarajku nemzetiségek culturája ellen van irányozva, én azt részletes tárgyalás alapjául nem fogadom el.

E.

1883 márc. 16

Román Sándor beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. napló, 1881–84 XI. 179–182. l.

Tisztelt képviselő urak! Nagyon érzem, hogy a középiskolák rendezéséről szóló törvényjavaslat feletti általános vita végső stádiumában felszólalni oly czélból, hogy a tárgy bővebb illustrálására újabb érveket hozzak fel, nehéz és háladatlan feladat, mert azok után, mik a t. képviselőház annyi jeles tagja által akár tisztán tanügyi, akár politikai, akár felekezeti és nemzetiségi szempontból az illető szónokok pártállásához

[5] A *Felvidék*, Politikai tanulmány. Bp. 1878., 162 l.
[6] Ok, előzmény.
[7] Emlék.

[1] Megnyerni.

képest már elmondattak, annyira ki van meritve a tárgy, hogy számomra kevés mondanivaló maradt hátra.

Ha mégis bátor vagyok a t. képviselő urak eléggé kifárasztott becses figyelmét igénybe venni: teszem azt azért, mert a törvényjavaslatban foglalt némely fontosabb és eredményeikben messze kiható intézkedésekre, valamint több előttem szólott képviselő ur beszédében előforduló nagyon különös enuntiatiókra[1] és revelatiókra[2] nézve szerény véleményemet legjobb meggyőződésem szerint elmondani képviselői kötelességemnek tartom.

A törvényjavaslat genesisére nézve nem hallgathatom el, hogy az nem a kellő, szokott módon és uton került a ház elé. Ha a mult évi közoktatási bizottság által meg nem hivattak is az összes vallásfelekezetek egyházi hatóságai, a mint például a görög katholica és görög keleti román egyházak főnökei — legalább tudomásom szerint — meg nem hivattak, mégis akkor azon egyházak érdekei legalább részben — értem a görög keletieket — képviselve voltak egy pár bizottsági tag által, de már az ezen évi új bizottság akképen alakult meg, hogy a protestans felekezetek képviselőin kivül, mind a görög katholika és görög keleti felekezetű, mind pedig a nemzetiségi képviselőket kebeléből kizárta, igy aztán könnyű szerrel meg lőn teremtve a bizottság többsége az ő tisztelt elnökének[3] képére és hasonlatosságára...

Nemzetiségi szempontból a törvényjavaslat azon részeiben s intézkedéseiben, melyek a nyelvre vonatkoznak, aggályaim nem volnának, hanem a veszedelem abban rejlik, hogy a felekezetek kiforgattatván autonomiájokból, elvesztik a rendelkezési jogot iskoláik felett és akkor bekövetkezik a nem magyar tannyelvű iskolák erőszakos magyarositása...

F.

1883 márc. 16

Steinacker Ödön beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1881–84 XI. 190. l.

...T. ház! nemcsak a szabadság elvei jellemzik korunkat, hanem az egyenlőség, a democratia szelleme is. Hát t. ház minő álláspontot foglal el ezen democraticus elvekkel szemben Grünwald képviselő ur? ő azt mondja beszédjében: a magyar nemzet sorsa vagy uralom, vagy szolgaság, harmadik lehetőség nincs. A magyar nemzet belépett az európai nemzetek aristocratiájába és az uralom és előkelőség traditiója nem veszett ki belőle a nagy csapások s az elnyomatás idejében sem.

Elismeri egyúttal kegyesen és itt mindig nem a magyar politikai nemzetről, hanem a magyar nemzetiségről szól, hogy ezen állásból kötelességek is folynak. Azt mondja Grünwald képviselő ur, hogy nekünk, már t. i. a magyar nemzetiségnek jutott az államfen[n]tartás és szervezés nagy munkája kötelességül. Hát t. ház, én úgy hiszem, az államfenntartás kötelességét, a mint már előttem Román Sándor képviselő ur is mondá, teljesitették az országnak többi lakosai is s ezért nekik ugyanazon jogaik vannak mint a magyarnak. És nem azért teljesitették hazafiui kötelességüket az ország többi nem magyarajku lakosai, hogy valamely egybeolvasztási experimentumoknak legyenek objectumai, hanem tették azért, hogy legyenek a szabadságnak, az államéletnek egyen-

[1] Kijelentés.
[2] Megnyilatkozás.
[3] Értsd: Trefort.

jogú objectumai. Természetesen Grünwald képviselő ur álláspontját azzal is indokolja, hogy azt állitja; hogy a magyaroknak jutott a szerep meghonositani itt az országban az európai eszméket, a culturát a magyar irodalom közvetitésével s a többi népfajokat, a németeket kegyes volt kivenni, melyek magukban gyengék az emberi fejlődés minden feltételeinek elérésére, felemelni s egy nagyobb nemzeti és culturai közösségbe egybeolvasztani.

Magától értetődik, hogy ezen szavak e házban élénk helyeslésre találtak. De hát t. ház, honnan tudja Grünwald t. képviselő ur, hogy a többi nemzetiségek gyengék magukban e cultura önálló fejlesztésére?

Ki itéli azt meg? ki birálja azt meg? Igen jól tudjuk, én különösen emlékszem igen jól Hunfalvy[1] János igen tisztelt tudósunknak a magyar tudományos akadémiában tartott egy értekezletére,[2] a hol ő tiltakozott — igen helyesen — a nagy nemzetek, különösen a németek culturgőgje ellen, a mely más kisebb nemzetiségek és köztük a magyarnak culturai fejlődésének egyenjoguságát megtagadja. Igen helyesen tiltakozott, de hogy már kevesebb fejleszthetőséggel birnának a románok vagy szlávok, az, ugy hiszem, legalább bebizonyitva nincs. Én ezen suprematicai atyáskodásban semmi egyebet, mint az assimilationális éhességnek kifejezését nem láthatok.[3] De Grünwald t. képviselő urnak nem is elégséges a törvényjavaslat...

Győry[4] Elek: Nekem sem!

Steinacker Ödön:... és Győry t. képviselőtársamnak sem, mert ők azt mondják és bevallják nyiltan, amit bevallanak kivülök mások is, de a mi hivatalosan tagadtatott, hogy a legfőbb czéljuk a nemzeti egység megalkotása. Hogy ez a csekély engedmény, a mely megmarad a nemzetiségeknek a törvényjavaslatban, legfőbb czéljukkal, a nemzetiségi egybeolvasztással legélesebb ellentétben áll. Ez a törvényjavaslatnak czélja és nem didacticai czélból szavaznak rá, kik megszavazzák, hanem az általam jelzett szempontból...

G.

1883 márc. 16

Tisza Kálmán miniszterelnök beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. nap ó, 1881–84 XI. 202–203. l.

T. ház! *(Halljuk!)* Ezen törvényjavaslathoz annyi más szempontból történt felszólalás a szakszerű közoktatási szempont on kivül, annyi oly panasz emeltetett, mely legnagyobb részben tisztán azon tárcza[1] köréhez is tartozik, melyet ma én viselek

[1] *Hunfalvy* János (1820–88), író, földrajztudós. 1870-től a budapesti egyetem tanára, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke.
[2] Értsd: értekezésére.
[3] Hasonlókép nyilatkozik az általános vita lezárása előtt — 1883 ápr. 5-én — mondott beszédében (Képv. Napló 1881–84 XI. 334–35 l.) Mocsáry Lajos is. Mocsáry kijelenti: „... feleslegesnek tartom az efféle intézkedéseket, mert saját érdekük az illetőknél sokkal erősebben motiválja a magyar nyelv tanítását és sokkal kevésbé provokálja az ellenszenvet és bármiféle visszahatást, mint az, hogy a törvényhozás külön kötelezőleg ró rájuk ily kötelezettséget."
[4] *Győry* Elek (1841– ?), fővárosi ügyvéd, függetlenségi képviselő, az ügyvédi kamara későbbi elnöke.
[1] Belügyi.

hogy miután a vita lezárása előtt ugy is nyilatkoztam, azt hiszem, bátran vehetem igénybe a t. ház türelmét azért, hogy most még egyszer nyilatkoznom lehessen. *(Halljuk! Halljuk!)*

Miután t. ház, velem is foglalkoztak ezen igen t. urak, kénytelen vagyok mindenekelőtt constatálni azt, a mit eháznak régibb tagjai tudni fognak, hogy még 1861-ben is azon igen nemes intencióktól vezetett, de szerintem túlságokba menő nézeteknek, melyek azon 1861-iki albizottság legtöbb tagját vezérelték, én pártolója, támogatója nem voltam; nem voltam soha, sem akkor, sem ezután a túlságos nemzetiségi aspiraciók iránt tett igéretek pártolója. És miért nem voltam? Azért nem voltam, a mint megmondottam már akkor, mert mi nem versenyezhetünk az absolutismus embereivel igéretekben, mert azok nem szükséges, hogy megtartsák az igéretet, hanem a magyar törvényhozás, a mit igér, azt kénytelen lesz beváltani. *(Helyeslés jobbfelől.)*

De hiszen az 1861-iki javaslat törvényerőre nem is emelkedett; maradt egyes igen jeles embereknek nézete, melyet a momentum behatása alatt alkottak; kötelező erővel tehát semmi esetre nem bir.

De t. ház, jött az 1868-iki törvény. Emlékeztetni akarom azon képviselő urakat, kik most Deák Ferencz, Eötvös József nevére, nézeteire hivatkoznak, hogy azon törvénynek épen azon passusa, mely nekik most nem tetszik, melyet Polit képviselő ur még gúnnyal is illetett, hogy az „államnyelv", szemben az eredeti törvényjavaslattal, Deák Ferencz inditványára, de az én hozzájárulásommal és elvrokonaimnak teljes támogatásával lett felvéve. *(Igaz! Ugy van! jobbfelől.)*

De furcsa is azt mondani: ellentét van a közt, hogy megteszünk a másajkú nemzetiség érdekében mindent, mi a haza közérdekeivel nem ellenkezik. Én t. ház, egyénileg ma is ezen állásponton vagyok; nem tudom, hogy valaha kivántam volna, de helyre akarom az igazságot állitani, nem hallottam, hogy e házban ezen vita alatt is valaki kivánta volna, hogy a nemzetiségek anyanyelvüket ne beszélhessék, hogy anyanyelvüket ne művelhessék; pedig ugy állitják elő a dolgot, hivén, hogy nem minden ember tudja az igazat, mintha itt arról volna szó, hogy megtiltassék anyanyelvük használata, fejlesztése. Nemcsak nekem, ki a chauvinismusnak — mellesleg megjegyzem — még saját nemzetem és saját fajom érdekében sem vagyok barátja, *(Igaz! Ugy van! jobbfelől)* nemcsak nekem, mondom, de senkinek sem jutott eszébe ezt követelni, de a törvényjavaslat sem követeli. Azért én nem is értem, hogy ezen szempontból mi kifogásuk lehet azon képviselő uraknak, a kik elmondják dicsekedve, hogy hiszen a törvényjavaslat nélkül és mielőtt még a törvényjavaslat kivánta, az ő fajukhoz tartozók igyekeztek gyermekeiket magyarul tanittatni. Nagyon örülök, ha igy van: de akkor hogyan lehet panaszuk egy törvényjavaslat ellen, melynek semmi egyéb czélja nincs, mint az, hogy azon saját fajbeliek keblében élő vágynak, hogy magyarul megtanuljanak, elég tétessék? *(Élénk helyeslés és tetszés.)* Mert hiszen nem mond e törvényjavaslat semmi egyebet, minthogy ugy kell berendezni a középiskolát, hogy meg lehessen a fiatal embereknek a magyar nyelvet tanulni és igy kell képezni a tanárokat, hogy azok képesek legyenek ezen tanitást végezni, tehát biztositja azt, a mire fajbelieik egész lélekkel évtizedek óta vágynak. Vagy nem vágynak erre és akkor mondják meg ezt, legyenek őszinték; vagy vágynak, és akkor ne mondják, hogy ezen dispositio tönkreteszi nemzetiségüket, hanem igenis fogadják el örömmel és köszönettel. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

Temérdek panasz emeltetett nemzetiségi szempontból, hogy az iskolák erőszakkal elvétetnek a törvények ellenére, hogy megtiltatott egyeseknek saját nyelvükön adni be folyamodványaikat, hogy kizárattak a biróságok elől is a sajátnyelvü folyamodványok, hogy a községekben is a saját nyelvük használata eltiltatott. Hát t. ház, minden egyes esetről, természetesen még a mi az én körömbe tartozik is, tudomással nem birok; nem merem tehát állitani, hogy az országban egy vagy más helyen ne történt volna, hogy a magyar faj iránti túlbuzgalomból egyes községekben ilyen eljárás követtetett, de arról biztosithatom a t. képviselő urakat — a ki kételkedik, be tudom bizonyitani és nem mondom, hogy mindig jól esett, hogy tennem kellett, de mert a törvény parancsolja, meg tettem, hogy valahány ilyen eset tudomásomra jutott, lett légyen egyes tisztviselőnek, vagy törvényhatóságnak határozata, azt megsemmisitettem.

Nem mondhatják tehát, hogy az irányzat az, hogy az erőszakos magyarositás törvénnyel szemben keresztülvitessék. És én magamról határozottan is mondhatom, hogy mint jeleztem, nem voltam és nem leszek az erőszakos magyarositásnak híve soha, mert meggyőződésem volt mindig, meggyőződésem ma is, hogy a nemzetiséget vagy nyelvet terjeszteni erővel nem lehet. *(Helyeslés.)* De nem is czélja ez a törvényjavaslatnak, mely csak meg akarja a módot adni arra, hogy a kik akarják, a magyar nyelvet elsajátíthassák és csak azokra nézve ró kötelességet, a kik viszont az államtól másfelől jogosultságot követelnek. *(Élénk helyeslés.)* Épen igy van az a biróságoknál, a mire hivatkozás volt. Én nem is ismerek oly intézkedést, a mely azt mondaná, hogy a fél saját anyanyelvén nem adhat be panaszt; de ha a törvényszékek azt mondják, hogy az állam az ügyvédtől, a kinek a tőle nyert diploma jogosultságot ad, megköveteli, hogy az állam nyelvét használja, ez sem a törvénnyel nem ellenkezik, sem semmiféle józanul felfogott nemzetiségi érdekkel. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

H.

1883 márc. 15

Roman Miron gör. kel. román érsek és metropolita bejelentése Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek a középiskolai törvényjavaslat alkalmából általa kiadott körlevéllel kapcsolatban, 1 melléklettel.

VKM. eln. 1884 : 1279.

Eln. 1055. szám.

Nagyméltóságu Minister Ur!

A középiskolai új törvényjavaslat alkalmából az erdélyrészi román népesség különböző pontjain legújabban megtartott zajos népgyülések ferde iránya által indittatva éreztem magamat főegyházmegyém esperesi hivatalaihoz és ezek utján összes papságához az ·/. alatt eredeti román szövegben és magyar forditásban mellékelt körlevelet kibocsátani, melyet szives tudomás végett azon tiszteletteljes kéréssel van szerencsém közölni, hogy a mennyiben Nagyméltóságod is jónak találná, méltóztassék ezt belügyminister Ő Nagyméltóságával is közölni, hazafiui kötelességemnek tartván a körlevelemben kifejtett irányban tovább is tőlem kitelhetően működni, daczára a kiméletlen támadásoknak, melyek ellenem a román lapok, sőt a legközvetlenebb faj- és

hitrokonaim részéről is kétségkivül ismétlődni fognak, de a melyekre én mint mindig, úgy most is öntudatosan elkészülve vagyok.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló mély tiszteletem nyilvánitását.

Nagyszeben, márczius hó 15-én 1883.

Görög-keleti román érsek és metropolita:
Román Miron.

Melléklet:[1]

Eln. 1055. sz.

Körlevél az erdélyi főegyházmegye összes esperesi hivatalaihoz.

Nyomtatvány

A középiskolai új törvényjavaslat alkalmából az erdélyrészi román népesség külömböző központjain inscenirozott zajos népgyülések oly lendületet vettek és oly politikai jelleget öltöttek már, hogy azok a román nép létérdekeire nézve csak károsak lehetnek. Tiszeresen károsak lehetnek azok, ha — mint már megtörtént — vezetői oly elméleteken nyargalnak, melyek az érzületet, melynek neve hazafiság, és a fen[n]álló közjogi alapintézmények iránti tiszteletet kizárják. De legérezhetőbb kárára lehetnek az ily gyülésezések különösen nemzeti egyházunk érdekeinek, ha papságunk oda állitja magát a már is sikamlós térre tólt gyülések élére és ha értelmiségünk részéről tüntetően sarkaltatik a nép oly irányba, mely a loyalitás határain tul megy.

Lelkem mélyén elszomorodva az utóbbi napok tapasztalatai felett, és nem csekély zavarba esve azon akadályok miatt, melyeket az ily módon tapintatot nélkülöző zajos gyülésezések épen akkor görditenek elömbe, midőn főtisztelendő püspöktársaimmal egyetértőleg, jól felfogott nemzeti-egyházi érdekeink loyális védelmére kellene fellépnem; e mellett látva azon hallatlan visszásságot, hogy egy bizonyos esetben efféle gyülés mely semmi egyházi jelleggel nem bir, ép a legszentebb helyen, tudniillik a templomban tartatott meg, és ekkép politikai vitatások profán szinhelyévé változtatott át ama szentély, mely mindeddig a román nép keresztényi erényeit megóvta; elszomorodva mondom mindezek láttára, és tekintve mostani nehéz helyzetünket, nem külömben számolva a felelősséggel, mellyel istennek, lelkiismeretemnek és uralkodónknak tartozom, — azon alapintézmények megóvása czéljából, melyeken mostani egyházi életünk és annak jövő üdvös fejlődése fektetve van, indittatva érzem magamat jelen körlevelem által valamennyi esperesi hivatalt és ezek útján a főpásztorságom alatt álló főegyházmegye összes papságát szorosan oda utasitani: hogy szigoru felelőség terhe alatt tartózkodjanak minden kezdeményezés és részvételtől oly zajos népgyülések érdekében, milyenek Kolozsvárott, Brassóban, Nagyszebenben, Déván és Tordán legközelebb megtartattak, a melyeknek nyilatkozványai az emlitett törvényjavaslat által okozott közös fájdalmunkon túl oly politikai elméletekbe mennek át, melyek a ros[s]zakarók által felhasználva, nyomatékos tanuságot szolgáltathatnak ahhoz, hogy államellenességgel vádoltathassunk.

Különösen őrizkedjék gondosan papságunk és egyházközségeink szine-java, nehogy ily politikai gyüléseknek templomainkban vagy felekezeti iskoláink épületeiben helyet adjanak; ellenben azon legyenek, hogy adandó esetekben a népet lelkileg megnyugtassák, annyival is inkább: mert én más alkalommal is úgy szóval, mint irásban biztositottam papságunkat és népünket, és tényekkel is ugy hiszem eléggé világosan

[1] Ad VKM eln. 1884 : 1279.

megmutattam, hogy felsőbb egyházhatóságaink, mint a legilletékesebbek, soha szem elől nem tévesztik el abbeli kötelességüket, hogy egész eréllyel, de egyszermind eszélyességgel is egyházi autonomiánk és művelődési érdekeink védelmére keljenek, valahányszor azok ellen bárhonnan is támadás intéztetik.

Nagyszeben, márczius 3/15, 1883.

Román Miron s. k.
érsek és metropolita.

I.

1883 máj. 23

1883: XXX. tc. a középiskolákról és azok tanárainak képesitéséről.[1]

1881—84. évi Képv. Ir. XV. 323—325. l.

I. Fejezet.

A középiskolák szervezete.

1. §.

Középiskolák alatt ezen törvényben a gymnasiumok és reáliskolák értendők.

A gymnasium és reáliskolának az a feladata, hogy az ifjuságot magasabb általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészitse.

A gymnasium e feladatot a minden irányú humanisticus, főleg az ó-classicai tanulmányok segélyével, a reáliskola pedig főleg a modern nyelvek, a mennyiségtan és természettudományok tanitása által oldja meg.

2. §.

Mind a gymnasium, mind a reáliskola nyolcz osztályú, ugyanannyi évfolyammal.

Kivételesen nem teljes intézetek is felállithatók (54. §.); azonban négy osztályuaknál kisebbek semmi esetre sem.

A négy alsó osztály nélkül felsőbb osztályok felállitása és fen[n]tartása meg nem engedhető.

Ujonnan felállitandó intézetek az első osztályon kezdve fokozatosan is szervezhetők; ezek átmenetileg lehetnek egy, két vagy három osztályuak is, de a fejlesztésnek legalább négy osztályig évről-évre folytonosnak kell lenni.

3. §.

A gymnasiumi oktatás rendes tantárgyai:

a) hit- és erkölcstan;

b) magyar nyelv és irodalmának története; azon kivül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem a magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története;

c) latin nyelv és irodalom;

d) német nyelv és irodalom;

e) görög nyelv és irodalom;

[1] Szentesítést nyert 1883 máj. 23-án, az Orsz. Törvénytárban közzétették 1883 máj 27-én.

f) földrajz;
g) Magyarország történelme;
h) egyetemes történelem;
i) bölcsészeti előtan (lélektan és logika);
k) mennyiségtan;
l) természetrajz;
m) természettan és vegytan;
n) mértani rajz;
o) szépirás;
p) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

4. §.

A reáliskolák rendes tantárgyai:
a) hit- és erkölcstan;
b) magyar nyelv és irodalmának történelme; azon kivül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem a magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története;
c) német nyelv és irodalom;
d) franczia nyelv;
e) bölcsészeti előtan (lélektan és logika);
f) földrajz;
g) Magyarország történelme;
h) egyetemes történelem;
i) mennyiségtan;
k) természetrajz és geológia;
l) természettan;
m) vegytan;
n) ábrázoló mértan és mértani rajz;
o) szabadkézi rajz;
p) szépirás;
q) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

5. §.

A rendes tantárgyak tanulása alól felmentésnek helye nincs; kivéve testi fogyatkozás miatt a testgyakorlat, a mértani rajz (technikai része) és szépirás tanulása alól.

A felmentést a tanári testület felterjesztésére a vallás- és közoktatási minister, illetőleg az intézet illetékes felekezeti főhatósága adja meg.

6. §.

Hogy a rendes tantárgyakon kivül még mely tantárgyak tanittassanak, mint rendkivüliek, az a tantervben állapittatik meg.

7. §.

A hitfelekezetek maguk határozzák meg az általuk fenntartott nyilvános középiskolák tannyelvét és a mennyiben ez nem magyar, kötelesek a tannyelven és irodalmán kivül a magyar nyelv és irodalmának történelme, mint rendes tantárgy tanitásáról is gondoskodni, és pedig oly óraszámban, mely annak kellő elsajátitását

lehetővé tegye. Ennek ellenőrizhetősége végett kötelesek a magyar nyelv és irodalmának történelmére vonatkozó tantervet és órabeosztást a vallás- és közoktatási ministernek előlegesen bemutatni.

A nem magyar tannyelvü középiskolákban a 7-ik és 8-ik osztályban a magyar nyelv és irodalmának történelme magyar nyelven tanittatik s e tantárgyból az érettségi vizsgálat is ezen nyelven teendő.

Az érettségi vizsgálat tekintetében e §. rendelkezése az 1885. évi érettségi vizsgálatoknál lép érvénybe.

165.

1884 máj. 7

Az 1884. évi nagykikindai szerb nemzeti program.[1]

Zasztava, 1884 64. sz.[2]

A választói nagygyülést ez évben virágvasárnapra Nagykikindára hivták össze s ott, mint ismeretes, meg is tartották.

Ez a nagygyülés, melyen 56 helyiségünkből ezernél több választó gyült össze, lelkesen elfogadta az új programot, melyet az emlitett hazafiak tárgyalás és jóváhagyás céljából előterjesztettek s mely igy szól:

1. Az 1867. évi XII. t.-c. alapján állva és hazafias szellemtől áthatva, a szerbek a jövőben ezen ország polgáraival a liberális elvek szerint azon lesznek, hogy a magyar állam minden tekintetben fejlődjék és erősödjék, hogy ilymódon elérhető legyen az általános jólét.

2. Arra törekednek, hogy a fennálló 1868. évi XLIV., a nemzetiségi egyenjoguságról szóló törvényczikk szigoruan végrehajtassék s mind nyelvi tekintetben, mind a kulturális érdek állami támogatása és védelme tekintetében a nemzeti egyenjoguság érvényesüljön és biztositassék.

[1] Miletić visszavonulása után a szerb nemzeti szabadelvű párt keretén belül frakcióharcok kezdődtek. 1884 elején nyilvánvaló volt a pártszakadás a Polit vezette „liberálisok" és az újszerb irányzat között, mely a kiegyezési törvénycikket elismerve egy, a kormányhoz közeledő, „mérsékelt" szerb politika mellett nyilatkozott. Utóbbiak 1884 március 24-én választási értekezletre ültek össze Pesten s a következő napon négy pontból álló programot szerkesztettek, melyet egy hónappal később a Nagykikindára összehívott szerb konferencia egy pont hozzáadásával elfogadott. A nagykikindai konferenciát a pesti értekezleten választott kilenc tagú bizottság elnökeként Maximović Miklós hívta össze. Ez a bizottság többségében földbirtokosokból állott s a szerb nemzetiségi politikában később joggal nevezték el az alkalmi tömörülést a „notabilitások" pártjának. A magyarországi szerbség haladó elemei távoltartották magukat a nagykikindai konferenciától, melyen Jasa Tomić, Miletić veje, a Zasztava akkori szerkesztőjével az élen csak egy töredék képviselte a nagybecskereki program híveinek álláspontját. Abból, hogy a konferenciának az új, „szerb nemzeti párt" szervezését bejelentő határozata hivatalos sajtójaként a Zasztavát jelöli meg, világosan következik, hogy a pártegységért harcoló Tomić-csoport magatartása sem volt következetes a kérdésben. A nagykikindai program bejelentésével teljessé vált a pártszakadás. A szerb nemzeti szabadelvű párt liberális szárnya ekkor nyiltan is elszakadt a Tomić vezette radikálisoktól, akik 1887-ig megszervezik az uj, radikális pártot *(Szrpszka narodna radikalna sztranka)*. Polit a következő évben, 1885-ben, külön szerb szabadelvű pártot alakít és Branik (Védő) címmel új napilapot indít Ujvidéken, mely ettől kezdve éles harcban áll a Zasztavával. A „radikálisok" egyébként a továbiakban szembefordulnak a „kikindai program" hiveivel, akik rövidesen teljesen elszigetelődtek.

[2] Részlet a szerb választókhoz intézett proklamációból. A közlemény eredeti címe: *Bratyo szrb i biracsi!* (Testvérek, szerb választók!)

3. Azon lesznek, hogy az 1868 : IX. törvénycikk által a szerbek részére törvényileg biztositott nemzeti egyházi önkormányzatot teljesen élvezhessék.

4. E keretben követelni fogják a nemzeti egyházi autonom jogok sérelmeinek orvoslását.

Miután ez megtörtént, arról is szó esett, hogy képviselőink milyen pártpolitikai álláspontot fognak elfoglalni és e tekintetben azt határozták:

hogy képviselőink a magyar országgyülés azon államjogi alapon álló pártjához csatlakoznak, mely biztositékot nyujt, hogy e program tartalma végre lesz hajtva.

Ugyanezen gyülésen lelkesedéssel elfogadták azt a javaslatot is, hogy a párt, mely ezen program elveit magáévá tette *„szerb nemzeti párt"* néven szervezkedjék és hivatalos lapja a Zasztava lesz.

Végül megválasztották a központi bizottságot és elhatározták, hogy összes járásainkban járási és a szükséghez képest egyes helyeken helyi bizottságok alakittassanak.

A központi bizottság a járási bizottságokkal karöltve fogja vezetni az egyes választásokat. A központi bizottság jelenleg kilenc tagból áll, de minden járás saját köréből még két tagot választ, akik valamennyien együttesen képezik a teljes központi bizottságot.

166.

Az 1884. évi szebeni román választói gyülés.[1]

A.

1884 máj. 23

„H a t á r o z a t i j a v a s l a t,

melyet a Harmincas Bizottság Babeş Vince előadó által a nemzeti gyülésnek bemutatott".

Tribuna 1884 31. sz.[2]

A szentistváni korona minden románlakta része választóinak képviselői közül 156-an 1884 junius 1., 2. és 3-án összegyültek Szebenben azért, hogy megvizsgálják általában az ország helyzetét, főleg pedig a román nemzetét és ennek a helyzetnek alapján a román választók magatartásáról az elkövetkezendő budapesti országgyülési választásokkal kapcsolatban tanácskozzanak és döntsenek; egyhanguan megállapitották, hogy a helyzet 1881 óta semmiben sem fordult jobbra és felülről a kormány részéről a legkevésbbé sem vették tekintetbe a román nép fájdalmait, kívánságait és szükségleteit, sőt a nemzeti üldözésre való törekvés hangsulyozottabb és kibirhatatlanabb lett; következésképpen megállapitva, hogy ezekkel a szomoru tapasztalatokkal szemben a románoknak nem marad más törvényes védelmi eszközük, mint az, melyet 1881-ben választottak, komoly tanácskozás után elhatározták:

Teljes egészében fenntartják az 1881-ben elfogadott programot, valamint az erdélyi románok számára a passziv rezisztencia politikáját, a bánsági és a magyar Részek[3] számára pedig az aktiv ellenzéki politika folytatását. Ennek a programnak keresztülvitelére, valamint a politikai magatartás irányitására a gyülés kebeléből 12 tagú bizottságot választ.

Ez a bizottság köteles a törvényes kereteken belül mindent megtenni, amit szükségesnek és helyesnek tart, mind a közeli országgyülési, mind a községi választásokkal kapcsolatban és mindenekelőtt a román nemzeti ügy védelmére a közvélemény felvilágositására, idehaza és külföldön.

B.

1884 jún. 2

A Román Nemzeti Párt Állandó Bizottságának beszámolója az 1884. évi választói gyülésen[1]

Tribuna 1884 30. sz.

Tisztelt Gyülés!

Az erdélyi és magyarországi román választók 1881 máj. 14-i gyülésén kinevezett bizottság a 13 : 15 sz. jegyzőkönyvi határozat értelmében kapott megbizatás alapján tisztelettel jelenti a következőket:

1. Annak, a gyülés által teljes mértékben értékelt ténynek következtében, hogy a szentistváni korona területén a román nemzet sorsa és politikai helyzete a külső közvélemény előtt vagy teljesen ismeretlen, vagy amennyiben ismert, ennek ismerete egészen zavaros forrásokból ered, melyek az igazságot el akarják titkolni, a bizottság arra törekedett, hogy részletes magyarázó emlékiratot állitson össze, melyben nemzetünk mult századokbeli történetének egészen a mai napig tartó utmutatása mellett, kimutatta annak a politikai helyzetnek kialakulását, amelybe kerültünk.

Minden román kivánsága szerint, hogy őszintén és a valóságnak megfelelően világositsuk fel elsősorban a hazánkban együttlakó testvérnépeket, hogy politikai helyzetünk elviselhetetlenné vált és ezzel megnyissuk utját a nemzetek közötti testvéri egyetértésnek drága hazánk javáért és dicsőségéért, ez az emlékirat először hazánk nyelvein jelent meg: románul, magyarul[2] és németül, majd a távolabbi külföld számára franciául. Mind a négy kiadást bátorkodunk a tisztelt gyülésnek bemutatni, megjegyezve, hogy a román kiadásból 1882-ben 2.000 példány, a magyarból 700 példány, a németből 600 példány és a franciából 750 példány jelent meg. 1883-ban a mutatkozó szükségletnek megfelelően a gyülés okmányaival kibővitve románul ujabb 2.000 példány jelent meg. A román kiadást a fennmaradt 300 példányon kivül, szétosztottuk, részben eladtuk, részben ingyen adtuk, a más nyelveken megjelenő kiadást majdnem teljes egészében ingyen osztottuk szét.

[1] Az 1881 május 12–14 között tartott nagyszebeni román konferencia (egyetemes értekezlet) az erdélyi és magyarországi román nép ügyét és sérelmeit tárgyaló emlékirat megszerkesztésével és a további előkészitő munkálatokkal egy állandó választási bizottságot bízott meg. Ez a bizottság hívta össze a Cosma Parthén aláírásával 1884 május 14-én közzétett felhívással a román nemzeti párt ez évi szebeni választói nagygyűlését. A 30 tagból álló bizottság határozati javaslatát (A) *Babes* Vince terjesztette a konferencia elé, melynek napirendjét a bizottság előre közzétette. Az Állandó Bizottság beszámolóját (B) a választói konferencia első napján, 1884 június 1-én felolvasták és ez lett alapja az 1884 június 6-án a román nemzeti párt központi bizottsága által deklarált határozatnak (C.), amely teljes egészében fenntartja az 1881. évi szebeni programot, kimondva az erdélyi románok részéről a passzív rezisztenciát, a bánsági és magyarországi románok számára pedig az aktív ellenzéki politika folytatását.

[2] A közlemény eredeti címe: Proiect de resoluţie presentat în conferenţa naţională de cătră comisiunea de treideci prim raportul ei Vicentiu Babes.

[3] Értsd: Partes adnexae (Partium).

[1] A közlemény eredeti címe: Raport al comitetului electoral permanent al partidei naţionale române cătră conferinţa electorală din 1884.

[2] Ennek az egykorú emlékiratnak magyar szövege alapján közöljük az 1881. évi nagyszebeni román nemzeti programot (ld. 155. sz. irat).

Hazánk minden politikai tényezőjének átnyujtottunk példányokat az emlékiratból: a magas kormány tagjainak, az országgyülés tagjainak, a különböző nyelvü időszaki sajtónak és más, politikai sullyal biró személyeknek s eszerint ugy véljük, eleget tettünk a megbizásnak, hogy ennek a legtágabb publicitást adjuk.

A bizottság igyekezett az emlékiratban az 1881. évi gyülés programját részletesen megmagyarázni. A mult történelmével tökéletesen bizonyitotta, hogy hazánk népeinek üdve és boldogsága érdekében és ennek felvirágoztatásáért nem marad más természetes és tartós alap, mint az államot alkotó népek teljes politikai egyenlősége, valódi testvérisége és szabadsága.

Megmutattuk továbbá azt is, hogy a népek számára teremtett mai helyzetben a teljes egyenlőség nem lehetséges; ugyanakkor azonban megmutattuk a módot is, ahogy ez lehetséges volna, hogyan kivánjuk és hogyan akarjuk különösen mi, románok.

Miután ezt őszintén és lojálisan kimutattuk, ugy hisszük, köztünk és a magyar elemek közötti testvéri megértésnek módját és utját szolgáltuk és hisszük, eléggé bebizonyitottuk, hogy jó egyetértést akarunk, valódi testvériséget és ezek alapján békét és a közös haza felvirágzását, minden népének egyetértése alapján.

Igy megtettük hazafias kötelességünket. Fájdalom azonban, hangunk nem kapta meg a kivánt és megérdemelt visszhangot az ország vezetői részéről.

2. A bizottságnak a fentemlitett határozatban adott második megbizása tekintetében van szerencsénk jelenteni, hogy, amennyiben pártunk meg volt szervezve és amennyiben a hazánkban használt rosszindulatu választási gunyiratok Erdélyben és a románok lakta magyarországi részeken megengedték, az 1881-es országgyülési választásokra vonatkozó programot végrehajtottuk.

Rögtön az 1881-es gyűlés után a bizottság szükségesnek tartotta, hogy a román választókat értesitse ezekről a határozatokról és az 1881/2. [évi] körlevelekkel kérje a gyülés küldötteit, a klubok elnökeit és tagjait, hogy segitsenek programuk ezen részének végrehajtásában.

Az eredmény az volt, hogy Erdélyben csak ott járultak a románok a választási urnákhoz, ahol akaratuk ellenére vitték őket hivatalos kényszerrel és önkénynyel, vagy félrevezették őket ravasz ügyeskedéssel. *(Igy van! Taps.)* Magyarországon több kerületben jelöltek képviselőket a mi programunkkal. Amint azonban a választásokból ismeretes, Kőrösbányán, Belényesen, Szilágycsehen és a bánáti részeken mindenütt, az ellenkező oldalról minden eszközt felhasználtak, hogy legbiztosabb kerületeinkben is félreállitsanak és tehetetlenné tegyenek. *(Nagyon igaz!)*

3. Hogy a törvényhatóságokban és községekben a szükséges politikai tevékenységet tudjuk kifejteni, a bizottság 1882 junius 18-i körlevelében ragaszkodott ahhoz, hogy az 1881. évi gyülés képviselői a jegyzőkönyv 16 (13) pontja értelmében vállalt kötelezettségeiknek megfelelően, valamint a végrehajtóbizottság elnökei, gondoskodjanak a törvény által előirt időben a választási listák helyreigazitásáról. Mikor az 1881—1884-es választási ciklus végéhez közeledett, a bizottság kötelességének tartotta, hogy előkészitse a szükséges dolgokat ennek a gyülésnek összehivására. Ezért f. é. február 10-i körlevelünkben az 1881-es gyülés minden résztvevőjéhez azzal a kéréssel fordultunk, hassanak oda, hogy minden törvényhatóságban szervezzék meg ujra a választói bizottságokat és minden olyan választói kerületben, ahol román választók laknak, az albizottságokat, melyek a választási ügyeket vezessék. Ezután megszervezték a pártot. A szervezési jelentésekből ki akarjuk emelni, hogy Nagyküküllő-megyében az ujságokban hirdetett és a segesvári bíróságnak bejelentett választói gyülés

megtartását a politikai közigazgatási szervek betiltották és a gyülés összehivóit pénzbüntetésre itélték. *(Sajnos! Igy van!)*

Mivel ez igy van, az ujjászervezett párt és ez a bizottság jónak látta fenntartani erre a tisztelt gyülésre is a képviseleti rendszert, hogy minden körzet résztvegyen bizalmi embereivel és igy az ott hozott határozatok formailag és ténylegesen a román nép akaratát fejezzék ki. A március 12/24-én kelt körlevéllel meghivott választási körzetek a gyülésen megjelentek. Kijelentették megingathatatlan kitartásukat a nemzeti szolidaritás és az 1881-ben egyhangulag megállapitott programhoz való csatlakozás mellett és Önöket választották akaratuk tolmácsolására.

A különleges kérdések közül, melyek megvitatásával ez a gyülés foglalkozott, szükségesnek tartjuk megemliteni egy olyan napilapnak régóta érzett hiányát, mely a párt hivatalos közlönye lenne; valamint egy erőteljesebb irodalmi mozgalomét; a gyüléseken és néhány nemzeti lapunkban kifejtett szükségesség arra inditott bennünket, hogy megállapitsuk a módját, ahogy egy Athenaeum létesitéséhez szükséges alapot meg lehet szerezni, egy olyan nyomdai müintézetét, mely megkönnyitené egy napilap és minden hasznos irodalmi mü kiadását.

Mig azonban a bizottság tagjai vitatkoztak, más magánemberek megelőzték és egyszerre két napilapot alapitottak,[3] melyek a nemzeti ügynek jó szolgálatot tesznek. *(Hosszas és élénk taps.)*

Ez arra kényszeritett bennünket, hogy ne siessük el a megvalósitást, hanem bizzuk az ügy megitélését erre a gyülésre.

A bizottság, jelentésének befejezésével, lezártnak tekinti azt az időszakot, melyre megválasztották és megköszönve a pártnak, illetőleg a román nemzetnek a bizalmat, mellyel kitüntette, megbizását leteszi a gyülés kezébe.

C.

1884 jún. 4

A Román Nemzeti Párt 1884. évi határozata és választói felhivása.[1]

Tribuna 1884 jún. 8 35. sz.

A Román Nemzeti Párt választóihoz!

Amikor az erdélyi és magyarországi román választók képviselői a Szebenben 1881 május 12—14-én tartott választói nagygyülésen, a hazánkban követett politikai iránnyal szemben elhatározták, hogy Erdély továbbra is megmarad a passziv ellenállás politikája mellett, Magyarországot illetőleg pedig folytatni fogják az ellenzéki tevékenységet: tették ezt abban a reményben, hogy az uralmon lévő politikai tényezők nem lesznek érzéketlenek egy nép indokolt sérelmeivel és igazságos követelményeivel szemben, mely az államban három milliós lélekszámot képvisel. Különösen azt remélte 1881-es gyülésünk, hogy a felelős kormány 16 évi sulyos harc után, mely a haza legnemesebb szellemi és anyagi erőit minden eredmény nélkül felemésztette, meg fogja érteni, hogy olyan törvényekkel, melyeknek nemcsak egyedüli céljuk a haza nem magyar nemzetiségü népei természetes fejlődésének meggátolása, hanem egyenesen

[3] Tribuna és Luminatoriul. A Nagyszebenben 1884—1903 között megjelenő Tribuna (első szerkesztője: Slavici János) a román nemzetiségi mozgalom nacionalista szócsöve volt. — A Temesvárott 1880—93 között P. Rotariu és mások szerkesztésében kiadott Luminatorul a „román—magyar megbékélés" jegyében inditott mérsékelt nemzetiségi irányzat lapja lett.

[1] A közlemény eredeti cime: Cătră alegetorii partidei naţionale române!

és kizárólag ezek elnemzetlenitésére irányulnak — (még ezeket a törvényeket is, melyek bizonyos nemzeti pajzsot nyujtanak, kijátszották és nem tartották tiszteletben) — nemcsak a nem-magyar nemzetiségek, kik többnyelvü államunk nagy többségét alkotják, hanem ők maguk is gyengülnek.

Gyülésünk azt remélte, hogy a kormány és a törvénykezés át lesz hatva attól az örök igazságtól, hogy csak a népek közötti szeretet, mely egyenlő jogokon felépülő közös megelégedésen alapszik, hozhatja létre a haza felvirágzását és fejlődését és biztosithatja a jó egyetértést és a békét népei között.

Ez a remény nem teljesült.

Az egész választási ciklus alatt 1881—1884-ig a legkisebb lépés sem történt sorsunk enyhitésére, vagy legalább az igazság eszméjének megközelitésére, ami a jogállamok egyedüli tartós alapja.

Ellenkezőleg, minden irányban és a közélet minden területén növekedtek az igazságtalanságok nemzetünkkel szemben, keményebbek lettek az intézkedések, melyekkel minden életérdekünket sértik és megerősödtek a támadások a haza román elemeinek elnemzetlenitésére, ott ahol 17 százada élnek és amelyet számtalanszor megvédtek és oltalmaztak utolsó csepp vérükig.

Ebben a választási időszakban még kevésbé vették figyelembe a nemzetiségek egyenjogusságát, melyet az országnak egy olyan törvénye biztositott, amely akármennyire is igazságtalan, mégis bizonyos vigaszt ad a nem-magyar polgároknak, akik ugyanolyan mértékben viselik az ország terheit.

Nagyobb mérvben — mint azelőtt — arra törekedtek, hogy a román nyelv használatát a közigazgatásból eltávolitsák és ahelyett, hogy nemzeti kulturintézményeinket támogatnák, uj közigazgatási és törvényhozási rendszabályokat hoztak, hogy használatát még saját verejtékünkkel alapitott és fenntartott tanügyi intézményeinkből is kiszoritsák.

A közvetett és közvetlen úton történő elmagyarositás fékevesztett türelmetlenségbe csapott át, az államhatóságok felülről lefelé terjesztik és a magyar sajtó táplálja, s annyira áthatotta a társadalom minden rétegét, hogy a román, mint román, hazájában egyebet nem kap, mint meg nem érdemelt sértéseket, a fanatizált tömegektől pedig nyilt bántalmazást.

Erdély önkormányzatát, melyet évszázados tapasztalataink alapján a nemzetünket megillető jogok biztositékaként követelünk, nemcsak hogy nem vették tekintetbe, hanem ezt a követelésünket fegyvernek használják ellenünk, mert ugy magyarázzák, mint a magyar állam ellen irányuló törekvést. Fokozatosan és titokban eltörölték és eltávolitották még külső nyomait is ezen ország létezésének és igy megteremtették teljes fuzióját Magyarországgal. Csak egyetlen részintézményét tartották fenn Erdélynek ritka szivóssággal: a külön választói törvényt, mert ez kizár minden hathatós román befolyást a törvénykezésben és biztositja a magyar fajnak a hegemoniát, az ország lakosságának majdnem 2/3 része felett.

Ezek miatt a meggondolások miatt a Román Nemzeti Párt nagygyülése, mely a románok által lakott 86 választókerület választóinak két-két bizalmi férfiából alakult, semmi okot sem talált arra, hogy 1881-ben hozott határozataitól eltérjen, hanem egyrészt, hogy elháritsa magáról a felelősséget, mintha az állam a nemzetiségek elleni igazságtalanságok miatt gyengülne és ezáltal nyugtalanság keletkeznék; más részt, hogy megmentse azon jogát, hogy az általuk, de nélkülünk hozott elnyomó törvények eltörléséért harcoljunk: elhatározta, hogy az 1881-ben hozott programot teljes

egészében fenntartja, mint olyant, mely a románok elégedetlenségét és bizalmatlanságát a kormányon lévők cselekedeteivel és törekvéseivel szemben teljes egészében kifejezi és most is ugyanazt a magatartást fogja tanusitani az országgyülési választásokkal szemben, mint akkor.

Ebben az értelemben a junius 3-i ülés egyhangulag a következő határozatot hozta:

A szentistváni korona minden románok lakta területe román választóinak képviselői közül 156-an 1884 junius 1, 2 és 3-án Szebenben összegyültek azért, hogy megvizsgálják az ország helyzetét általánosságban és kivált a román nemzetét s ennek a helyzetnek alapján tárgyaljanak és döntsenek a román választók magatartásáról a közeli budapesti országgyülési választásokkal szemben. Egyhangulag megállapitották, hogy a helyzet 1881 óta semmiben sem javult és a kormány a legkevésbé sem vette tekintetbe a román nép fájdalmait, kivánságait és szükségleteit, sőt a nemzeti zaklatásra való törekvés hangsulyozottabb és kibirhatatlanabb, következésképp megállapitották, hogy ezekkel a szomoru tapasztalatokkal szemben a románoknak nem marad más törvényes védelmi eszköze, mint az, amelyet 1881-ben választottak. Komoly tanácskozás után elhatározzák:

Továbbra is teljes egészében fenntartják az 1881-ben elfogadott programot, valamint az erdélyi románok számára a passziv, a bánsági és magyarországi részek számára pedig az aktiv ellenzéki politika folytatását.

Midőn az ugyanezen gyülésen a program végrehajtására és a Párt politikai magatartásának irányitására választott alulirt bizottság ezt minden román választónak tudomására hozza, szükségesnek tartja különösképp kiemelni, hogy: az erdélyi románok számára a passziv rezisztencia csak a képviselői választásokra vonatkozik. A közélet minden más alsóbb körében, vagyis a municipiumok és községek ügyeiben pártunk hivei a törvényes keretek között a legerélyesebben és leglelkesebben fognak harcolni a nemzetünket megillető pozitiv és természetes jogok megvédéséért és fenntartásáért.

Hasonlóképpen szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy mivel a fenti határozat értelmében a bánáti és magyarországi részeken a választásokon való részvétel célja az uralkodó politikai irányzattal szemben való ellenzéki harc, ezeken a részeken a román választók nem segitenek egyetlen jelenlegi kormányjelöltet sem.

Ezekben jelölve meg a román választóknak azt a magatartást, melyet a képviselők gyülése nekik ajánlott, reméljük, hogy a program keresztülvitele érdekében folytatott működésük meg fog felelni egy öntudatos, számbelileg az itt élő nemzetiségek között legnagyobb és legtömörebb nemzet méltóságának.

Egységesen összefogva az igazság és erkölcs védőpajzsa alatt, az uj választási időszakban kezdjünk uj harcot szent jogainkért, védelmezzük kitartóan azt, ami nékünk legdrágább: nemzeti létünket és méltóságunkat drága hazánk jól felfogott érdekében és felvirágzásáért!

Szeben 1884 junius 6.

A Román Nemzeti Párt központi bizottsága

G. Barițiu
elnök.

A. Trombitaş
titkár.

167.

1884 jun. 15

A Szlovák Nemzeti Párt 1884. évi felhívása a választókhoz.

Národni Hlásnik 1884 6. sz.[1]

A Szlovák Nemzeti Párt központi választási bizottsága, névszerint: Mudroň Pál, Francisci János, Jesensky János, Dula[2] Máté és Pietor Ambro[3] urak felhivást tesznek közé a közönséghez, melyben kijelentik, hogy a szlovák nemzeti párt, mint olyan, a jelenlegi országgyülési választások alkalmával semilyen módon nem vesz részt, nevezetesen nem állit külön, saját jelölteket. A szlovák nemzeti pártot nem tartja vissza e legfontosabb alkotmányos joga gyakorlásától sem a hazafiatlanság, sem az alkotmány iránti közönyösség.

Mi, mint mindig, ez alkalommal is ünnepélyesen kinyilatkoztatjuk magyar apostoli királyunk iránti töretlen hűségünket, valamint töretlen hűségünket és odaadásunkat apáink öröksége, magyar hazánk iránt.

Kinyilatkoztatjuk továbbá, hogy elismerjük hazánk államjogi helyzetét, miként az a törvényekben le van fektetve és mellette ki is tartunk; kijelentjük azt is, hogy az alkotmányosságot a polgári szabadság feltételének és biztositékának tartjuk; hasonlóképen kinyilatkoztatjuk, hogy országos törvényeink az alkotmányosság jegyében vannak és lesznek mindaddig, míg törvényes úton meg nem változtatják azokat. Végül kijelentjük, hogy amiként mi sem akarunk senkinek jogtalanságot, ugyanúgy követeljük, hogy a mi jogainkat is tartsák tiszteletben.

Az országgyülési választásoktól való visszavonulásra az késztette a Szlovák Nemzeti Pártot, hogy minden téren hazafiatlanul bánnak velünk és velünk szemben a törvényeket is teljesen alkotmányellenesen magyarázzák és alkalmazzák.

Továbbá az a szomoru tapasztalat is kényszeritette erre, hogy a szlovákok polgári jogaik gyakorlásánál nemhogy segitséget, de védelmet sem találtak sehol és ha bennünket törvényellenesen megkárositanak és erőszakot alkalmaznak velünk szemben, nevezetesen azzal, hogy a választói összeirást szabálytalanul és törvényellenesen ejtik meg és a választások alkalmával még karhatalmat is alkalmaznak velünk szemben s ha mi azután ezen jogtalanságok miatt panaszt emelünk, sehol sem találunk meghallgatásra és jogorvoslatra.

A Szlovák Nemzeti Párt egyébként sem szándékozik részt venni ezeken a választásokon, mert erre az a körülmény is kényszeriti, hogy az országgyülés eddigi pártjai közül egy sem kiván nekünk népművelődési és közműveltségi fejlődést, most azonban mindamellett még azt is kivánják tőlünk, hogy sehol ne lépjünk fel, mint szlovákok, hanem velük egységbe tömörüljünk; nos, mi ezt a mi szempontunkból önnön vérünk elleni hűtlenségnek és az alkotmányossággal való visszaélésnek tekintenénk s az alkotmányosság elvetésének saját jogaink korlátozására, amelyekkel itt, mint szlovákok rendelkezünk.

[1] A közlemény eredeti címe: Prihlas k obecenstvu. — Felhívás a közönséghez.

[2] *Dula* Máté (1846—1926) turócszentmártoni ügyvéd, a Szlovák Nemzeti Párt és az 1918-ban megalakult Szlovák Nemzeti Tanács elnöke.

[3] Ambro Pietornak a hetvenes évek elejétől Turócszentmártonban kiadott néplapja kommentárjából kitűnik a Szlovák Nemzeti Párt passzivitási nyilatkozatának nemzetiségpolitikai indoka. A társadalmi ok ép ily nyilvánvaló: a szlovák értelmiségi vezetőség tömegmozgalom hijján nem képes felsorakoztatni a szlovák népet. A szlovák nemzetiségi mozgalom pártja hasonló bejelentést tett az 1887. és 1892. évi választások idején is.

Midőn ezt így látjuk, hogy az országos alkotmány visszaállitásától kezdve mindenütt és mindenben megröviditenek bennünket és így magának az országnak is kárt okoznak, a Nemzeti Párt célravezetőnek találta, hogy mint olyan, a képviselőválasztásokon ne vegyen részt. Hadd szálljon minden felelősség a nemzetiségeken elkövetett bűnökért azokra, akiknek a kezében van a hatalom és a dicsőség.

Ha viszont szlovákjaink valahol úgy érzik, hogy körülményeik szerint részt vehetnek vagy részt kell venniök a választásokon, hogy így valamilyen jó célt elősegitsenek, ilyen esetekben az szabad kezet biztositott nekik.

Íme ez a tartalma és értelme a Szlovák Nemzeti Párt központi választási bizottsága szózatának. Mi tehát nem jelölünk külön egyéni, szlovák nemzeti jelölteket. Sulyosak azok a bűnök, amelyeket ellenségeink ellenünk elkövettek és nagyok a vétkeik a nép ellen, amelyet nékik kellene képviselniök, de amellyel soha nem törődnek. A rajtunk elkövetett sérelmeknél melegszenek a mi ellenfeleink és méltóságokat, meg zsiros hivatalokat érnek el. Nos, hadd legyen az övék a dicsőségnek ez a darabkája!

Mi meg vagyunk róla győződve, hogy nem tart ez soká. Majd azok is, akik az ország sorsa felett intézkednek, rájönnek arra, hogy ez tovább így nem mehet és amenynyiben ezt nem akarják beismerni, majd kényszeriteni fogja őket erre az idők folyása, kényszeriti őket az az örök igazság, hogy a szlovák is hivatott itt, ebben a hazában, a tisztességes életre.

És amikor majd úgy — ahogy kellemesebb idők következnek, akkor majd mi is emelt fővel állunk a harci sorokban és győzelmes zászlókon visszük a megtiport szlovák igazságot. Addig pedig dolgozzunk mindnyájan lelkiismeretesen és fáradhatatlanul a nemzet erkölcsi és szellemi felemelésén, hogy ama idő jól felkészülten találjon bennünket!

Szerencse fel!

168.

Grünwald Béla és a liptószentmiklósi „panszláv" ünnepség[1].

A.

1885 febr. 4

Grünwald Béla interpellációja és Tisza Kálmán miniszterelnök válasza a liptószentmiklósi „panszláv" ünnepség tárgyában.

Képv. Napló 1884—87 III. 397—398. l.

T. ház! Néhány vidéki lapból a következő esetről értesültem. *(Halljuk! Halljuk!)* Ez év január 4-én Liptó-Szent-Miklóson egy egészen prononcirozott[2] pánszláv jellegü egyesület ünnepélyt tartott, mely szavalással, énekkel és tánczmulatsággal volt összekötve.

[1] *Grünwald* Béla volt zólyomi alispán az erőszakos nyelvi asszimiláció doktrinérje minden alkalmat megragadott, hogy ú. n. „panszláv" ügyeket szállitson a kormányzat számára. Igy lett a liptószentmiklósi szlovák dalkör előadóestjéből „panszláv egyesület" ünnepsége Grünwald elképzelésében és így keletkezett a feltűnést keltő képviselőházi interpelláció, melynek, mint a liptói főispán jelentéséből értesülünk, semmi tárgyi alapja nem volt.

[2] Kifejezett.

Ezen ünnepély csakugyan megtartatott és lefolyása olyan volt, mit előre tudhatott mindenki, a ki ezen egyesületnek szellemét ismeri. Nem volt az más elejétől végig, mint tüntetés a magyarság és a magyar állam ellen. Részletekbe nem akarok bocsátkozni, de ez az egésznek lényege.

Ez magában véve nem volna nagyon feltünő jelenség; történt ilyen másutt is, hanem a mi feltünővé teszi, az, hogy ezen ünnepélyt Liptó-Szent-Miklóson a megyeház termében tartották.

Távol van tőlem t. ház, hogy én ezért a ministerelnök urat, mint belügyministert, felelőssé tegyem; mert hiszen igen természetes, hogy ő a megyeházak termeivel nem rendelkezik és felszólalásomnak éle nem is a belügyminister úr ellen van irányozva. A mit elérni akarok, az, hogy az igen t. belügyminister úr figyelmét vonjam erre a nézetem szerint megdöbbentő eseményre. Mert bármiként vélekedjék valaki a megyékről, az még sehol sem történt meg a megyék praxisában eddig, hogy egy köztudomás szerint hazaellenes irányú egyletnek ünnepély tartására a megyeház termét engedték volna át és ezzel mintegy beszennyezték volna a megyeházak termét, a hol legalább eddig hazafias szellemben történtek a tárgyalások és mindig hazafias szellem nyilatkozott.

Én tehát arra kérem a t. belügyminister urat, méltóztassék az esetet figyelmére méltatni és foglalkozni vele oly irányban, hogy mégis tudja meg, miként történt a dolog? ki engedte át a megyei termet a panszláv egyesületnek? és tenne intézkedéseket oly irányban, hogy ilyen esetek jövőre nézve elő ne fordulhassanak. Ezért a következő interpellatiót vagyok bátor a t. belügyminister úrhoz intézni *(olvassa)*:

„Interpellatió a magyar királyi belügyministerhez.[3]

1. Van-e tudomása a belügyminister úrnak arról, hogy Liptó-Szent-Miklóson a megyeház termét egy panszláv egyesületnek engedték át egy estére s a megye középülete államellenes tüntetések szinhelye volt?

2. Szándékozik-e ez ügyben a tényállás kideritése végett a kellő intézkedéseket megtenni?

3. Szándékozik-e intézkedni, hogy hasonló esetek jövőre elő ne fordulhassanak?" *(Helyeslés.)*

Tisza Kálmán ministerelnök: Ha a t. ház megengedi, bátor leszek egy pár szóval azonnal válaszolni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az első kérdést illetőleg a t. képviselő úr maga is megmondta, hogy vidéki lapokból vette értesülését; kénytelen vagyok bevallani, hogy addig, mig tőle nem hallottam — azon lapok kezembe nem kerülvén — az esetről értesülve nem voltam. Ha a dolog megtörtént, ismerve a megye élén állóknak hazafias érzületét, azt kell hinnem, hogy tévútra vezettettek és tévedés történt. De minden esetre kötelességemnek fogom tartani a dolognak végére járni; mert nemzet- és hazaellenes tüntetések sohasem szabadosak, de természetes, sokkal kevésbé valamely közhatóság termében. *(Élénk helyeslés.)* Biztosithatom a t. házat és a t. képviselő urat úgy az iránt, hogy ha és a mennyiben törvényesen lehet, a történtek megtoroltassanak, mint az iránt, hogy a mi hatalmamban áll, mindent meg fogok tenni, hogy ilyenek máskor elő ne forduljanak. *(Élénk helyeslés.)*

[3] A belügyi kormányzat külön leiratban közli az interpellació szövegét Szentiványi liptói főispánnal és sürgős, részletes jelentést kér tőle. (Ld. B. M. eln. 1885 — III — 571.)

B.

1885 febr. 5

Szentiványi Márton liptómegyei főispán Tisza Kálmán miniszterelnök-belügyminiszterhez a Grünwald-féle interpelláció tárgyában.

B. M. eln. 1885 — III — 571.

27. Liptó megye főispánjától.

Nagyméltóságú Ministerelnök Ur!

E perczben vett lapokból értesültem, hogy Grünwald Béla interpellatiót intézett a Liptószentmiklóson és pedig a megyeház termében tartott panszláv jellegű ün[n]epélyre nézve.

A nélkül, hogy ez érdembeli nyilatkozatra felhivó rendeletet várnám be, sietek a kérdéses eseményről jelentést tenni annál inkább, mert utálattal fordulok el azon gondolattól, hogy akár Nagyméltóságodnak, akár pedig a nagy közönségnek ha csak egy perczre is oka legyen annak feltevésére, mintha a liptói tisztikar vagy annak magyar közönsége a panszlávokat bármily irányban legyezgetné.

Mindenek előtt azonban kettőt megakarok jegyezni — az egyik: hogy a megyei teremmel nem a fő-, de az alispán rendelkezik s így én nem a magam factumát védem, de az alispánét igazolom s így annál objectivabb lehetek, — és a másik: hogy egész Szentmiklóson csak két terem van, az egyik a megyeházba[n], a másik a „fekete sas" szállodába[n]. De ezt a magyar olvasó kör bérelvén magány tulajdonná vált, s igy a megyeházi termen kivül az egész városba[n] nagyobb szoba an[n]yira nints, hogy ha ide valami német szintársulat téved, kit az Isten maga haragjába[n] néha nyakunkra küld, kénytelen más helyiség hijányában a szinpadot egy üres bolti helyiségbe felállitani.

Én általában a megyeházát semmiféle sem szini, sem pedig más előadásokra alkalmatosnak nem tartom, történnik az mindég a hivatalos működés rovására mely legalább huszonnégy órára zavartatik meg. Nem is engedtetett meg annak használata csupán a vereskereszt egylet javára évente egyszer tartatni szokott tánczmulatságra, — de ez is csupán azért, mert más helyiség nintsen.

Megtörtént azonban hogy tavaly Szentmiklóson egy magyar dalkör alakult, melynek tagjai az alispánt keresték meg hogy a megyeházi termet évente négyszer tartandó előadásra engedje át. Az alispán tudván hogy más alkalmatos helyiség nem kapható, nehogy okot szolgáltasson ha nem is interpellatióra — bár Grünwald hiuságától ez is telne — de arra, hogy a „Felvidéki Nemzetőr" s utána a pesti lapok tele kürtöljék a világot, hogy mi a magyar dalárda hazafias müködése elébe akadályokat gördítünk, adta beleegyezését, s e dalárda már három tánczvigalommal egybekötött előadást rendezett, s a negyediket most február 24-én fogja tartani, mely előadások a közönség által szorgalmatosan látogattatnak s nem csekély élvezetet nyujtanak.

Ez évben beállit az alispánnál a szentmiklósi tót dalkör, mely daczára annak, hogy huszonöt év óta existal, a megyeházba[n] soha előadást nem tartott és kérelmezi a termet egy előadásra, melynek tiszta jövedelme, a harmadéve leégett szentmiklósi lutheránus egyház által beszerzett három harang költségeinek fedezésére lenne forditandó. Istápolja pedig kérését a közczél természetével, hivatkozik más helyiség hijánjára, a magyar dalkörnek tett engedményre, és Jókainak minapi loyális nyilatkozatára.

Az alispán, nehogy azon szemrehányásnak tegye ki magát, hogy ily közczélra rendezni szándékolt előadást — melynek sorozatába több magyar darab is fel lett véve — a terem megtagadásával tette lehetetlenné, hogy kikerülje gyanuját annak, mintha a nemzetiségre s nyelvre való tekintetből a tót dalkörtől megakarná vonni azt, mit a magyarnak engedélyezett, de nem akarván a szentmiklósiaknak kik mint a választási kerületi központ lakósai befolyásos emberek és nem kicsinylendő factorok alapos panaszra alkalmat szolgáltatni s őket elidegeníteni, azon felől tartván attól is, hogy gyanúba fogják venni, hogy katholikus létére ex odio religionis[1] megtagadta a lutheránus egyházi czéltól azt, mit másoknak profán czélra engedélyezett, ezen egy előadásra a termet, bár nem valami különös készséggel engedte át, mely előadást a harangpénztár javára tánczvigalom is követett.

Én sem az előadáson, annál kevésbbé a tánczvigalmon jelen nem voltam, de megjelent mind a kettőn több tekintélyes lutheránus tagja a magyar értelmiségnek. Intézkedtem azonban hogy minden egyes mozzanat figyeltessék meg. S vett hiteles tudósitások alapján biztosithatom Nagyméltóságodat, hogy daczára annak miszerint néhány vidéki lutheránus vendég is az előadásba[n] vett részt, a társaság csendesen mulatott, kerülvén minden kifakadást, úgy nemzetiségi, mint politikai kérdések minden feszegetését.

Azonban Kegyelmes Ur! non ab hinc lacrimae non ab hinc derivata clades![2]

Grünwald interpellatiójának éle az én személyem ellen van irányozva, ki becsületes nevemet a „Felvidék"[3] 100-ik lapján is pellengérre állitani igyekezett. Veszi ez eredetét régibb időktől fogva, hol általam hiuságát vélte sértettnek. Az ő véleménye, barátsága vagy ellenséges indulata én előttem semmi értékkel, semmi nyomatékkal nem bir. De Kegyelmes Ur! calumniare audacter semper aliquid haeret![4] A nagy közönség mindig hajlandóbb hinni a ros[s]zat mint a jót, az inculpatiónak[5] olvasó közönsége nagy, a justificatióé[6] vajmi kicsi. Azért essedezem Nagyméltóságodnak, hogy reputatiom ily meghurczolása által intaminált becsületemen ejtett sérelmet orvosolni kegyes legyen. Ötven évi a hazának jó és ros[s]z viszonyok között tett fed[d]hetetlen szolgálatok sora eclatans elégtételért emeli szavát, ne engedje Nagyméltóságod, hogy ezen esdő szó legyen vox clamantis in deserto.[7]

Fogadja Nagyméltóságod a legkitünőbb tiszteletem kifejezését.

Kelt, Liptó Szentivánban, 1885-ki február hó 5-én. *Szentiványi Márton.*

[1] Vallási ellenszenvből.
[2] Nem innen erednek a könnyek, nem innen a veszedelem!
[3] Grünwald Béla 1878-ban megjelent röpirata.
[4] A vakmerő rágalmazás mindig talál áldozatot.
[5] Rágalmazás.
[6] Elégtétel.
[7] A pusztában kiáltónak hangja legyen.

169.

1885 febr. 4

Orbán[1] Balázs interpellációja Pauler Tivadar igazságügyminiszterhez az erdélyi nemzetiségi sajtó ellen ajánlott rendészeti intézkedések tárgyában[2].

Képv. Napló 1884—87 III. 396—397. l.

T. ház! *(Halljuk!)* Egy igen fontos ügyben vagyok bátor az igazságügyér urhoz interpellatiót intézni.

T. ház! E kormánynak egyik támpontja az, hogy ő erős magyarnak mutatja magát, de a valóságban minden egyéb, csak nem az, mert az, ha a ministerelnök ur itt a házban mindannyiszor, valahányszor egy-egy nemzetiségi tulkapás felmerül, rendszerint élénk helyeslést előidézőleg hangsulyozza a magyar állameszme melletti rendithetetlenségét, ellenségeinek kérlelhetetlen üldözését: még mitsem eredményez, ha künn az országban nemcsak a titokban folytatott üzelmeknek és összeesküvéseknek, hanem a nyilvános lázitásoknak is szabad folyást enged.

Pedig ez történt sok helyt, de különösen az erdélyi részekben nemcsak egy, hanem két nyelven is. Erdély déli részeiben van egy csomó zuglap, melyeknek külföldön való elterjedéséről gondoskodnak s a melyekben rendszeressé vált a magyar állam elleni támadás, a magyar nemzet elleni féktelen gyülölet szitása, nemzetünknek méltatlan és igazságtalan gyalázása, kisebbitése. Ez üzelmek évtized óta folynak s a magyar kormány elég gyámoltalan arra, hogy annak büntetlen szabad folyást engedjen. A sziszegő kigyók és a keblünkben melengetett viperák kedvük szerint gyüjtik fekete mérgüket, hogy azt adott alkalommal ellenünk szórhassák. Néhány lelketlen bujtogató lázitja, ellenünk ingerli azt a jó népet, a mely századok hosszu során velünk élt, velünk szenvedett, melynek vére a mienkkel ömlött össze a szabadság és polgárosodás védelmében s a melynek a jövőben is életét és fen[n]maradhatását csak a velünk való szoros kapcsolat és testvéries összemüködés biztosithatja, mert az állam gerincze mi vagyunk, e nélkül a testrészek és az izmok tevékenysége és mozgásképessége megszünik; mi vagyunk a gondolkozó fő és a védő kar, a mi nélkül az egész organismus megbénul, mi vagyunk a lélek, a mi nélkül, az egész szétmálik; mi vagyunk a jegeczesedési pont, a mi összetart és éltet.

Hogy e lapok minő méreggel mételyezik meg a nép lelkületét; bátor vagyok a Nagy-Szebenben megjelenő „Tribuna' 'nevü oláh lapból hű forditásban néhány szemelvényt felmutatni:

„Hogy most a magyarok azon alternativát tették fel, hogy vagy elvész a földről minden, a mi nem magyar vagy a magyar állam felbomlik", minélfogva tovább folytatja: „egyik életének mindenesetre el kell pusztulni vagy a mienknek — t. i. a románokének — vagy Magyarországnak, mert mi — t. i. a románok — a szászokkal együtt igen gyengék vagyunk a magyarokkal szemben a küzdelmet fen[n]tartani, vagy pedig

[1] Br. *Orbán* Balázs (1830—90) székelyföldi író, föld- és néprajz-kutató és politikus Az ötvenes években beutazta a Közel-Keletet. 1860-ban Udvarhelyszék majd Kolozsmegye főjegyzője lett. 1871 óta országgyűlési képviselő, a 48-as baloldal, később a függetlenségi párt programjával.
[2] *Orbán* Balázsnak a nemzetiségi sajtó ellen intézett interpellációja lényegesen hozzájárult a nemzetiségi sajtópörök számának emelkedéséhez. Az 1884-ben indult és az interpellációban kiemelt nagyszebeni „Tribuna" ellen csakhamar több eljárást indítanak, melyek közül a lap 1888. évi sajtóperében (ld. 184/G sz. irat) *Slavici* Jánost, a Tribuna szerkesztőjét is elítélik.

fatalis módon vak ellenségeskedésre vagyunk utalva a magyar állam ellen" — minél fogva felhivást intéz folytatólag arra, „hogy lesnünk kell — t. i. a románoknak — az alkalmat, hogy alapjában felforgassuk, ellenségeit mindenütt felkeressük a végett, hogy velük szövetkezzünk s törekedjünk mindenütt, hová csak eljuthatunk, részére ellenséget szerezni".

Továbbá bujtogatja a szászokat, hogy gyülöljék együtt a magyart és hozzák a magyarok ellen nagy Németországot stb. S mindezt csak azért, mert két rablógyilkos elitélésekor a királyi ügyész a vádbeszédet magyar nyelven tartotta.

A kir. ügyész kötelességszerüen beadta vádlevelét és a Nagy-Szebenben február 3-án tartott esküdtszéki tárgyalás sem szolgált egyébre, minthogy védbeszédeik által ugy a szerkesztő, mint a lapkiadó nyiltan megtámadták a magyar államot a hallgatóság nagy örömére. Az esküdtszék egyhangulag felmentette vádlottakat, a mint ez 17 év óta Nagy-Szebenben elfogadott szabály.

Azt mondhatja a minister ur, hogy mit tehet ő arról, ha az általunk annyira kegyelt és védelmezett esküdtszék nem teszi meg kötelességét, ő a törvényt alkalmazza, annak határait tul nem lépheti stb.

T. ház! A kormányhoz legközelebb álló lap már előre elárulja a kormány gondolatát, hogy ezen és a korábbi valóban megdöbbentő és mélyen elszomorító eseteket az esküdtszéki intézmény ellen akarják felhasználni és kiaknázni s megrójja azokat, a kiknek a sajtóügyi törvénykezésen nincs módositani valójuk.

No hát, t. ház, én elismerem s bevallom — nem csak ezen, hanem korábbi esetekből meritett szomoru tapasztalatok alapján is — hogy a nagyszebeni esküdtszék a magyar államnak nem védbástyáját, hanem egyik faltörő kosát képezi; de ebből nem az következik, hogy tehát törüljük el vagy szoritsuk meg az esküdtszékeket: hanem az, hogy szüntessük meg azon esküdtszéket, mely a szabadságnak e legszebb vivmányát, a népszabadság e fő biztositékát a szabadság és haza ellen forditja.

E kormány egyik legfőbb bűne az, hogy a nagyszebeni esküdtszékeket 17 éves hazaárulásuk bűnében megtartja. Hisz ez esküdtszéket a kormány rendeleti uton hozta létre s ugyan ez uton megszüntetheti vagy ha nem lehet, akkor a törvényhozás beavatkozását kérje.

Ha a minister ur ezt megtenné, akkor egyszer[r]e ki lennének a viperák mérges fogai törve, a „Tribuna", „Gazeta",[2] „Telegraful",[3] „Siebenbürgische Tageblatt"[4] és „Kronstädter Zeitung" magyar államellenes förmedvényei és lázitásai egyszer mindenkorra meg lennének szüntetve s a gyülölködés átka helyett a testvéri egyetértés és szeretet malasztja árasztaná el az erdélyrészi külön nyelvü, de érdekegységnél fogva is összetartásra utalt nemzetiségeit.

Ez okon kérdem az igazságügyér urat: *(Halljuk!)*

1. Van-e tudomása, hogy az erdélyi részekben megjelenő oláh és német lapok legtöbbnyire nyilt bujtogatást és lázitást folytatnak a magyar államelemek ellen, a magyar nemzetet a legnagyobb vakmerőséggel gyalázzák, kisebbitik és vádolják a külföld előtt s Erdély békés érzelmü lakóit folyton izgatva, a gyülölködés magvait hintik el?

[2] Értsd: Gazeta Transilvaniei.
[3] Helyesen: Telegraful Român.
[4] Helyesen: Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt.

2. Van-e tudomása arról, hogy a „Tribuna" czimü Nagy-Szebenben megjelenő oláh lap mult év november 30-án megjelent 175. számában azt mondja, hogy a románoknak lesniök kell az alkalmat, hogy ez országot alapjában felforgassák s annak ellenségeivel szövetkeznek. S daczára ezen nyilt hazaárulásnak és arra való lázitásnak a nagyszebeni esküdtszék jelen év február 3-án mégis egyhangulag felmentette vádlottakat, a mint 17 év óta mindig felmentette mindazokat, kik elég merészek voltak a magyar állam létele ellen bujtogatni és nemzetünket gyalázni.

3. Szándékozik-e a rendeleti uton életbeléptetett nagy-szebeni esküdtszéket ugyanily módon megszüntetni és az erdélyrészi sajtóvétségekre a kolozsvári és marosvásárhelyi esküdtszékek illetőségét kimondani? Avagy ha ezt rendeleti uton foganatosithatónak nem tartja, ez iránt a képviselőház elébe mihamarább törvényjavaslatot terjeszteni? *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Elnök: Az interpellatió közöltetni fog az igazságügyminister urral.

170.

1885 máj. 28

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 20.301/1885. sz. rendelete valamennyi kir. tanfelügyelőséghez, egyházi főhatósághoz és közigazgatási bizottsághoz a magyar nyelvnek az összes népoktatási tanintézetekben való kötelező oktatása tárgyában.[1]

Rendeletek Tára 1885 650—659. l.

Az 1879. évi XVIII. t.-cz.[2] elrendelte a magyar nyelv kötelező tanitását az összes népoktatási tanintézetekben és ámbár 1879. évi junius hó 29-én 17.284. sz. a., 1882. évi május hó 17-én 15,863. sz. a. és junius 16-án 18.257. sz. a. valamint 1883. évi május hó 29-én 18,040. sz. a. kelt körrendeleteimben ismételten intézkedtem az emlitett törvényczikk pontos végrehajtása iránt, a tanitók alkalmazásánál és a magyar nyelvnek a tantervbe felvételénél az iskola-fen[n]tartók igen gyakran tekinteten kivül hagyják a törvény határozott rendelkezéseit.

Midőn ezut[t]al (a czimet) korábban kiadott rendeleteimre, különösen pedig az 1879. évi XVIII. t.cz. végrehajtása tárgyában 1879. évi junius hó 29-én 17,284. szám alatt kelt rendelettel kiadott „Utasitás" minden egyes pontjára ujólag figyelmeztetem, egyszersmind a következőket rendelem el és utasitom (a czimet), hogy ezeknek gyors és szigoru végrehajtását kiváló kötelességének ismerje s eljárásának eredményéről jelentéseit kellő időben terjeszsze fel.

1. Letelvén az 1879. évi XVIII. t.-cz. 2. és 3. §-aiban megállapitott határidők ezennel érvénytelennek és semmisnek nyilvánitom, mint a törvény 2. §-ával ellenkező intézkedést, mindazon egyénnek rendes, segéd vagy ideiglenes tanitóul történt megválasztását és alkalmazását, ki 1882. évi junius hó 30-tól kezdve tanitói oklevelet nyert,

[1] Trefort közoktatási miniszter újabb körrendelete, melyet az 1879. évi iskolatörvény eddigieknél is szigorúbb végrehajtása tárgyában valamennyi tanfelügyelőség, egyházi főhatóság és közigazgatási hatóságnak megküld, egész sor megszorítást tartalmaz. Különösen sérelmes az az utasítása, melyben mindazon tanerők megválasztását és alkalmazását érvénytelenítí, akik az államnyelvet írásban és szóban nem sajátították el annyira, hogy azon tanítani tudjanak. Az intézkedés tág lehetőséget nyujtott a felsőbb tanügyi hatóságoknak a nemzetiségi tanerőkkel szembeni zaklatásokra.

[2] Ld. 144. sz. irat.

daczára, hogy a magyar nyelvet beszédben és irásban annyira el nem sajátitotta, hogy azt népiskolákban tanithassa, vagy ki a képezdei tanfolyamot akár magán uton, akár tanintézetben 1882. évre vagy azután végezte és a magyar nyelvet tanitani szintén nem képes.

2. Hasonlóképen érvénytelen az 1879. évi XVIII. törvényczikk 3. §-a értelmében azon egyéneknek 1883. évtől fogva népiskolai rendes, segéd vagy ideiglenes tanitókul történt alkalmazása, kik magyarul tanitani nem képesek és oly községekben nyertek állomást, hol magyar és nem magyar ajkúak vegyesen laknak, vagyha ily községben 1879. évtől 1883. évig a tanitói állomások betöltésénél a magyar nyelvet tudók mellőzésével a magyar nyelvet tanítani nem képes egyének alkalmaztattak.

3. Továbbá érvénytelen és semmis azon egyéneknek tanitói hivatalra alkalmazása, kik a képezdei tanfolyamot 1872. évtől 1881. év végéig terjedő időközben végezték el és a magyar nyelvet népiskolában tanitani képesek nem lévén, a törvény 3. §-a daczára azt mindeddig elsajátitani nem igyekeztek és a magyar nyelvi képesitő vizsgát le nem tették.

Ha az illető tanitó képességgel birna ezen vizsga letételére és erre magát kötelezi, ugy megengedem, hogy e czélból egy évi határidő adassék neki; ellenkezőleg csak azon kivételes esetben maradhat állomásán, ha helyettesitésére kellően képesitett tanitó alkalmaztatik.

Azon tanitók mellé, kik 1872. év előtt végezték a képezdei tanfolyamot és nyertek tanitói oklevelet, de a magyar nyelvnek népiskolában tanitására nem képesek, a magyar nyelvből is képesitett segédtanitó alkalmaztassék.

4. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. határozatainak minél pontosabb végrehajtása czéljából (a czim) a szükséges okmányokat, esetleg ezek hiteles másolatait az iskolaszék utján az érdekelt tanitótól követelje be.

Annyival inkább jogositva van erre, mert az 1875. évi XXXII. t.-cz. értelmében a tanitók az orsz. tanitói nyugdijintézetbe belépésre kötelezve lévén, szükséges a tanitók okmányait a felvételre való jogosultságuk megállapitása czéljából is megvizsgálni és meggyőződést kell szerezni arról, hogy bir-e a tanitó a nyugdijintézetbe felvételhez megkivántató kellékekkel, melyekhez az 1879. évi XVIII. t.-cz. által követelt képesités is tartozik. Miként pedig a kir. tanfelügyelő az 1875. évi junius hó 4-én 13.036. sz. a. kelt rendelet szerint közvetlenül szerzi be az orsz. tanitói nyugdijintézetbe felvételhez szükséges adatokat, ugy ezen okmányokat is köteles bekivánni.

5. A nem magyar tannyelvű, vagy vegyesen magyar és nem magyar tannyelvü iskolák tanitóinak képesitéséről ezek alapján tudomást szerezvén, a mennyiben az 1., 2. és 3. pontokban emlitett esetek egyike fenforog, (a czim) az illető egyházi főhatóságot erről azonnal értesiti, a tanitói állomás sürgős betöltésére ismételten felhivja és erről ide is jelentést tesz.

A tanitók magyar nyelvi képesitését illetőleg megjegyzem, hogy az csak pótlásul szolgál az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 133. §-ában megállapitott képesitésnek.

6. A mely magán iskolák az 1879. évi XVIII. t.-cz. 5. §-ának meg nem felelnek, azokkal szemben a törvény 6. §-ának 4. pontja értelmében szigoruan kell eljárni.

7. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 2. pontjában foglaltak értelmében (a czim) a népoktatási tanintézetek tanterveit bekivánván, vizsgálja meg, hogy a magyar nyelv azokba a törvénynek megfelelően kellő kiterjedésben vétetett-e fel, s legyen gondja arra, hogy a magyar nyelv az iskolákban miként tanittatik. Mivel pedig a nem magyar tannyelvű népiskolák tantervét megállapitottam és az illetékes hatóságoknak

annak idején megküldtem, (a czim) különös figyelmet forditani tartozik azon körülményre, vajjon a népiskolák tantervei az 1879. évi XVIII. t.-cz. 4. §-ának utolsó pontja szerint az általam kiadott tantervhez alkalmaztattak-e.

8. A nem magyar tannyelvű tanitó és tanitónő-képezdékre nézve, (a czím) a törvény 1. és 2. §-ai, valamint a 6. §. 1. pontjában foglaltak alapján az elől emlitett „Utasitás" II. fejezete értelmében eljárván, a tapasztaltakról a jelentést megteszi. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 1. pontja értelmében érvénytelen és semmis mindazon tanitói képesitő oklevél, mely nem magyar tannyelvü tanitóképző intézeteknél 1882. évi junius hó 30-tól fogva a kir. tanfelügyelő vagy általam kinevezett helyettesének aláirása nélkül adatott ki és egyáltalában érvénytelen a törvény 2. §-a értelmében mindazon tanitói oklevél, mely az emlitett határnaptól fogva oly egyénnek adatott ki, a ki a magyar nyelvet beszédben és irásban annyira el nem sajátitotta, hogy azt a népiskolákban tanithassa.

9. A mely népoktatási tanintézetben a tanterv megállapitása, a tanitó képesitése vagy a magyar nyelv tanitásának eredménye az 1879. évi XVIII. t.-cz. követelményeinek meg nem felel, azon tanintézet törvényszerü rendeltetésének eleget nem tehet s a hiányok haladéktalan pótlására van szükség.

Miért is az egyházi főhatóságokat egyidejüleg felszólitottam, hogy az előzőkben foglaltak szerint azonnal tegyék meg a kellő intézkedéseket és (a czimet) az 1879. évi XVIII. t.-cz. végrehajtásában támogassák, hogy a tanintézetek az 1885/6 tanévre a netalán tapasztalandó bajok orvoslása után kezdhessék meg működésöket.

Ha azonban a hiányok pótlására mindaddig mi sem történnék, ugy az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 3. pontjában foglalt határozott rendelkezés szerint az 5%-os iskolai adó kivetése fog elrendeltetni.

Azon tanitók, kik nem magyar állampolgárok, magukat honosittatni tartoznak, szintugy kötelesek azok, kik külföldön nyert képesitési oklevéllel birnak, a megszabott pótvizsgák letétele után oklevelöket nostrificáltatni. Ezekre nézve 1881. évi 4832, valamint 1882. évi 15.863. és 18.257. számu körrendeleteimben részletesen intézkedtem.

10. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. végrehajtása az itt megadott utasitások értelmében gyorsan és pontosan foganatositandó.

Felhivom tehát, hogy ezen rendelet vétele után rögtön tegye meg a megfelelő intézkedéseket s azok eredményéről jelentését és javaslatát a rendelet minden egyes pontjára nézve a jövő tanévi szorgalomidő megkezdése előtt okvetlenül mutassa be, tudomására hozván azt a közigazgatási bizottságnak is.

Az ideiglenes iskolalátogatók számára leendő megküldés végett ezen rendeletből megfelelő számu példányt ide mellékeltem.

A járási szolgabirák és a rendezett tanácsú városok polgármesterei a közigazgatási bizottságokhoz egyidejűleg intézett rendeletemmel értesittetnek.

II.

Az 1879. évi XVIII. törvényczikk elrendelte a magyar nyelv kötelező tanitását az összes népoktatási tanintézetekben és ámbár ismételten intézkedtem az emlitett törvényczikk pontos végrehajtása iránt, a tanitók alkalmazásánál és a magyar nyelvnek a tantervbe felvételénél az iskolafen[n]tartók igen gyakran tekinteten kivül hagyják a törvény határozott rendelkezéseit.

Midőn ezuttal a kir. tanfelügyelőket korábban kiadott rendeleteimre, különösen pedig az 1879. évi XVIII. törvényczikk végrehajtása tárgyában 1879. évi junius hó 29-én 17,284. sz. a. kelt rendelettel kiadott „Utasitás" minden egyes pontjára ujólag figyelmeztettem, egyszersmind a következőket rendeltem el:

1. Letelvén az 1879. évi XVIII. t.-cz. 2. és 3. §-aiban megállapitott határidők, ezennel érvénytelennek és semmisnek nyilvánitom, mint a törvény 2. §-ával ellenkező intézkedést, mindazon egyénnek rendes, segéd vagy ideiglenes tanitóul történt megválasztását és alkalmazását, ki 1882. évi junius hó 30-tól kezdve tanitói oklevelet nyert, daczára, hogy a magyar nyelvet beszédben és irásban annyira el nem sajátitotta, hogy azt népiskolákban tanithassa, vagy ki a képezdei tanfolyamot akár magán uton, akár tanintézetben 1882. évre vagy azután végezte és a magyar nyelvet tanitani szintén nem képes.

2. Hasonlóképen érvénytelen az 1879. évi XVIII. t.-cz. 3. §-a értelmében azon egyéneknek 1883. évtől fogva népiskolai rendes, segéd, vagy ideiglenes tanitókul történt alkalmazása, kik magyarul tanitani nem képesek és oly községekben nyertek állomást, hol magyar és nem magyar ajkúak vegyesen laknak, vagy ha ily községekben 1879. évtől 1883. évig a tanitói állomások betöltésénél a magyar nyelvet tudók mellőzésével a magyar nyelvet tanitani nem képes egyének alkalmaztattak.

3. Továbbá érvénytelen és semmis azon egyéneknek tanitói hivatalra alkalmazása, kik a képezdei tanfolyamot 1872. évtől 1881. év végéig terjedő időközben végezték el és a magyar nyelvet népiskolákban tanitani képesek nem lévén, a törvény 3. §-a daczára azt mindeddig elsajátitani nem igyekeztek és a magyar nyelvi képesitő vizsgát le nem tették.

Ha az illető tanitó képességgel birna ezen vizsga letételére és erre magát kötelezi, úgy megengedem, hogy e czélból egy évi határidő adassék neki; ellenkezőleg csak azon kivételes esetben maradhat állomásán, ha helyettesitésére kellően képesitett tanitó alkalmaztatik.

Azon tanitók mellé, kik 1872. év előtt végezték a képezdei tanfolyamot és nyertek tanitói oklevelet, de a magyar nyelvnek népiskolában tanitására nem képesek, a magyar nyelvből is képesitett segédtanitó alkalmaztassék.

4. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. határozatainak minél pontosabb végrehajtása czéljából a kir. tanfelügyelő a szükséges okmányokat, esetleg ezek hiteles másolatait az iskolaszék útján az érdekelt tanitótól bekövetelheti.

Annyival inkább jogositva van erre, mert az 1875. évi XXXII. t.-cz. értelmében a tanitók az országos tanitói nyugdijintézetbe belépésre kötelezve lévén, szükséges a tanitók okmányait a felvételre való jogosultságuk megállapitása czéljából is megvizsgálni és meggyőződést kell szerezni arról, hogy bir-e a tanitó a nyugdijintézetbe felvételhez megkivántató kellékekkel, melyekhez az 1879. évi XVIII. t.-cz. által követelt képesités is tartozik.

Miként pedig a kir. tanfelügyelő az 1875. évi junius hó 4-én 13,036. sz. a. kelt rendelete szerint közvetlenül szerzi be az orsz. tanitói nyugdijintézetbe felvételhez szükséges adatokat, úgy ezen okmányokat is köteles bekivánni.

5. A nem magyar tannyelvű vagy vegyesen magyar és nem magyar tannyelvű iskolák tanitóinak képesitéséről ezek alapján tudomást szerezvén, a mennyiben az 1., 2. és 3. pontokban emlitett esetek egyike fen[n]forog, a kir. tanfelügyelő az illető

egyházi főhatóságot erről azonnal értesiti, a tanitói állomás sürgős betöltésére ismételten felhivja és erről ide jelentést tesz.

A tanitók magyar nyelvi képesitését illetőleg megjegyzem, hogy az csak pótlásul szolgál az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 133. §-ában megállapitott képesitésnek.

6. A mely magán iskolák az 1879. évi XVIII. t.-cz. 5. §-ának meg nem felelnek, azokkal szemben a törvény 6. §-ának 4-ik pontja értelmében szigoruan kell eljárni.

7. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 2-ik pontjában foglaltak értelmében a kir. tanfelügyelő a népoktatási tanintézetek tanterveit bekivánván, vizsgálja meg, hogy a magyar nyelv azokban a törvénynek megfelelően kellő kiterjedésben vétetett-e fel s legyen gondja arra, hogy a magyar nyelv az iskolákban miként tanittatik. Mivel pedig a nem magyar tannyelvű népiskolák tantervét megállapitottam és az illetékes hatóságoknak annak idején megküldtem, a kir. tanfelügyelő különösen figyelmet forditani tartozik azon körülményre, vajjon a népiskolák tantervei az 1879. évi XVIII. t.-cz. 4. §-ának utolsó pontja szerint az általam kiadott tantervhez alkalmaztattak-e.

8. A nem magyar tannyelvű tanitó- és tanitónőképezdékre nézve a kir. tanfelügyelő a törvény 1. és 2. §-ai, valamint a 6. §. 1. pontjában foglaltak alapján az előbb emlitett „Utasitás" II. fejezete értelmében eljárván, a tapasztaltakról jelentését megteszi.

Az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 1. pontja értelmében érvénytelen és semmis mindazon tanitói képesitő oklevél, mely nem magyar tannyelvű tanitóképző intézeteknél 1882. évi junius hó 30-tól fogva a kir. tanfelügyelő vagy általam kinevezett helyettesének aláirása nélkül adatott ki és egyáltalában érvénytelen a törvény 2. §-a értelmében mindazon tanitói oklevél, mely az emlitett határnaptól fogva oly egyénnek adatott ki, a ki a magyar nyelvet beszédben és irásban annyira el nem sajátitotta, hogy azt a népiskolákban tanithassa.

9. A mely népoktatási tanintézetben a tanterv megállapitása, a tanitó képesitése vagy a magyar nyelv tanitásának eredménye az 1879. évi XVIII. t.-cz. követelményeinek meg nem felel, azon tanintézet törvényszerü rendeltetésének eleget nem tehet s a hiányok haladéktalan pótlására van szükség.

Miért is tisztelettel felkérem (a czimet), hogy az előzőkben foglaltak szerint a kellő intézkedéseket azonnal megtenni és a kir. tanfelügyelőt az 1879. évi XVIII. törvényczikk végrehajtásánál hathatós támogatásában részesiteni méltóztassék, hogy a tanintézetek az 1885/6. tanévre a netalán tapasztalandó bajok orvoslása után kezdhessék meg működésöket.

Ha azonban a hiányok pótlására mindaddig mi sem történnék, úgy az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 3. pontjában foglalt határozott rendelkezés szerint az 5%-os iskolai adó kivetése fog elrendeltetni.

Azon tanitók, kik nem magyar állampolgárok, magukat honosittatni tartoznak, szintugy kötelesek azok, kik külföldön nyert képesitési oklevéllel birnak, a megszabott pótvizsgák letétele után oklevelöket nostrificáltatni. Ezekre nézve 1881. évi 4832., valamint 1882. évi 15,863. és 18,257. számu körrendeleteimben részletesen intézkedtem.

A kir. tanfelügyelőket jelen rendeletem gyors és pontos végrehajtására utasitván, ismételten tisztelettel felkérem (a czimet), hogy saját részéről a szükséges intézkedéseket mielőbb elrendelni méltóztassék.

Kelt Budapesten, 1885. évi május hó 28-án. *Trefort* s. k.

171.

Az 1885. évi szerb kongresszusi sérelmi felirat ügye.[1]

A.

1885 jun. 17

A szerb nemzetiségi sajtó a sérelmi felirat alapelveiről.

Zasztava, 1885 88. sz.[2]

Azoknak, akik nem tudják, vagy szándékosan nem óhajtják tudni, hogy szabadelvü nemzeti pártunk tevékenysége milyen irányban mozgott nemzeti egyházi autonomiánk terén, tudomásulvétel és miheztartás végett ennyit tudomásukra hozunk:

1872 julius 9-én a szerb szabadelvü nemzeti párt Ujvidéken konferenciát tartott ez év augusztus 6-ra Karlóczára egybehivott szerb nemzeti egyházi gyülés képviselőinek választása ügyében.

Ime, ezek azok az elvek, melyeket ez a konferencia elfogadott s amelyekhez a képviselők megválasztása előtt a választóknak, azután pedig a gyülésen a képviselőknek tartaniok kell magukat:

1. Képviselni, védeni és szabadelvü irányban kell kiterjeszteni a szerb nemzeti autonomiát az egyházi-kulturális és az idetartozó alapitványi ügyekben.

2. A szerb nemzeti egyházi kongresszust az autonomia legfőbb szervének kell tekinteni és ehhez képest arra törekedni, hogy a nemzeti kongresszus olyképen alakittassék, hogy kifejezője legyen müködése körében ennek a nemzeti autonomiának a legfelsőbb állami felügyeleti jog sérelme nélkül.

3. Önálló rendelkezés a nemzeti egyházi javakkal egyházi kulturális célokra és megfelelő szervek beállitása az illető javak igazgatása, kezelése és ellenőrzés céljából.

4. Fenntartandó a vallásfelekezeti és a nemzeti elemi iskolák nemzeti jellege.

5. ***Képviseljék a szerb nemzet azon jogát, hoyg önállóan és szabadon választhatja metropolitáját és ebből következően a metropolita-választást csak akkor kell megejteni, ha a választás szabadsága megvan és biztosittatik.***

Ezenkivül még ezek:

Az 1883. évben, amikor (Angyelics) Germán már ki volt nevezve, a kongresszusi bizottság ülései szeptember 1-től 7-ig tartottak. Idézzük a gyülésbizottság határozatának legfontosabb részét, amely határozatot a kongresszus összehivására vonatkozóan hozták s mintegy feleletül Tisza miniszterelnök azon rágalmára, melyet a kongresszusi bizottság küldöttségének mondott.

„2. pont. A gyülés bizottsága jegyzőkönyvében a legünnepélyesebben tiltakozik a ministeriumhoz eljuttatott rágalom[3] ellen, mely szerint a nemzeti alapok jövedelmét politikai célokra forditják..”

S végül, a ministeriumhoz intézett fölterjesztés jelentse ki:

Ha a szerb nemzeti egyházi kongresszust, mely egyedül hivatott arra, hogy ennek a kivételes állapotnak végetvessen, lehetőleg minél előbb össze nem hivják, akkor a kongresszus bizottsága nem viselheti tovább a felelősséget a tekintetben, hogy a szerb egyházban továbbra is támogassa e káros és áldatlan állapotok fenntartását".

Ezidőszerint ez is elég lesz azoknak, akik nem tudnak és szándékosan nem óhajtanak tudni sem szabadelvü nemzeti pártunkról, sem annak ténykedéséről.

[1] A minisztertanács 1885 őszén foglalkozik az uralkodóhoz intézett szerb kongresszusi sérelmi felirattal, melyet a kongresszusi bizottság a szerb görögkeleti egyházi önkormányzat megsértése, Angyelić Germán törvényellenes patriarchai kinevezése miatt terjesztett fel. A Zasztava az egyházi autonomia sérelmét az 1872. évi újvidéki szerb pártkonferencia határozatai és az 1883. évi kongresszusi bizottság ülésén hozott elvi döntések alapján állapította meg (A). A kongresszusi sérelmi felirattal foglalkozó minisztertanács a felirat elutasítását ajánlja (B). A közölt minisztertanácsi jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a kongresszusi választmány időközben négy ízben tett felterjesztést a szerb nemzeti egyházi kongresszus összehívására, amit a kormányzat ismételten elutasított. A szerb kongresszusi ügyekben így bekövetkezett az ex-lex állapota, mely a hierarchikus önkényuralmat bevezető Angyelić patriarcha 1888-ban bekövetkezett haláláig tartott.

[2] A közlemény eredeti címe: Kako szme do szad radili? (Hogyan dolgoztunk eddig?)

[3] Érts: Angyelić patriarcha rágalma.

B.

1885 nov. 3

Minisztertanácsi határozat az uralkodóhoz intézett szerb kongresszusi sérelmi felirat tárgyában.

M. T. 1885: XXVI/5.

A ministerelnök úr elhatározás alá bocsátotta azon kérdést, hogy minő javaslattal terjesztessék Ő Felsége elé a görög-keleti szerb nemzeti egyházi congressusnak a congressusi elnök aláirását nélkülöző felirata, melyben hódolatának szokásos kifejezése után sérelmesnek nyilvánitja azt, hogy boldogult Ivácskovics Prokop patriarka az 1879. évi deczember hó 17-én kelt legfelsőbb elhatározással állásától felmentetett s a metropolia vezetésével Angelics Germán akkori bácsi püspök bizatott meg, hogy a congressusi választmánynak a congressus egybehivására irányzott felterjesztései négy izben elutasitólag intéztettek el, s hogy a congressus többségének szavazata ellenében az 1881/2. évi congressus folyamán Angelics Germán lett érsek metropolitává kinevezve.

A ministertanács egyezőleg a ministerelnök úr inditványával azt határozta, hogy a szóban levő feliratnak elnemfogadása ajánltassék Ő Felségének, mert nem lévén a congressus elnöke által aláirva, alakilag nélkülözi azon kellékeket, melyekkel a görög-keleti szerb nemzeti egyházi congressus szervezetéről szóló 1875. évi május hó 14-én kibocsátott királyi leirat[1] 14-ik §-a szerint a congressus előterjesztéseinek birniok kell, tartalmában pedig a korona oly jogait teszi illetéktelenül vita tárgyává, melyek azt az előző congressusok által elismert gyakorlat alapján kétségtelenül megilletik.

[1] Ld. 128. sz. irat.

172.

1886 jan.

A közművelődési egyletek birálata.[1]

Bátortalanságot tanusitottak [a közmüvelődési egyletek], midőn nem vallották be igazi czéljokat s második szavuk az volt minden alkalommal, beszédekben és hirlapi czikkekben, hogy a világért sem akarnak támadólag fellépni a nem magyar nemzetiségek ellen. Ezzel elárulták annak érzetét, hogy tilosba léptek. Az őszinteség hiánya nyilatkozik egész sorozatában a szólás-formáknak, melyek az egyletek alakulásának alkalmával használatba vétettek.

Hamis maga az elnevezés: *„közművelődési”* egylet”. A közművelődés a maga egyetemében nem képezheti tárgyát egyleti működésnek; egyes ágai, egyes eszközei alkalmasak lehetnek arra, hogy egyleti müködés által karoltassanak fel, de a közművelődés általánosságban véve oly terjedelmes valami, annyira igénybe veszi a társadalom s az állam egész tevékenységét és erejét, hogy egyleti munka specialis tárgyát ép oly kevéssé képezheti, mint egy más dolog, melyre szintén egylet van keletkezőben, az erkölcsnemesités.

Kapunk is erre némi magyarázatot azzal, hogy az egyletek czélja *„magyar culturát”* terjeszteni a nemmagyar nemzetiségek között. Magyar cultura! Van-e a culturának nemzetisége?...

Beszélhetünk a kultura állapotáról a különféle országokban, de német, franczia, angol, magyar cultura — ezek nem tiszta, határozott fogalmak, s kivált azt, hogy m a specialis magyar cultura, bajos volna megmondani. Ha tehát az egyletek a magyar culturát akarják a nemmagyar nemzetiségek közt terjeszteni, ez nem jelenthet egyebet annál, hogy a magyar nyelvet akarják köztük terjeszteni s őket oda terelni, hogy művelődésben — a mennyiben ez a nyelv közvetitésével történik — csakis a magyar nyelv utján haladhassanak elő...

De menjünk tovább a mozgalomnál forgalomba jött szólásformák jellemzésében, nem fogunk találni egyetlen őszinte szót. Azt mondják, az egyletek czélja *hazafias*

[1] 1886 januárjának végén X. Y. álnéven jelent meg *Mocsáry* Lajos „A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés” című röpirata, melynek 3—16. lapján olvasható a közölt részlet. A röpirat az erdélyi és felsőmagyarországi ú. n. közművelődési egyletek nemzetiségellenes akcióinak leleplezésére íródott. Az erőszakos nyelvi és kulturális terjeszkedést szolgáló egyletek szervezkedése a nyolcvanas évek elején kezdődött. 1881 aug. 22-én tartják a „Sárosmegyében a magyarságot és a népnevelést terjesztő egyesület” eperjesi alakuló ülését, mely az egykorú jegyzőkönyv szerint „a brutalitást és az immoralitást kivéve, minden törvényes eszközzel törekszik a magyarság visszahódítására”. 1882 tavaszán a később szégyenteljes kudarcba fulladt bukovinai áttelepitési akció bejelentésekor „Csángó-Magyar Egyesület”-et alapitanak, 1882 nov. 20-án megalakul a „Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület” (FEMKE). Ennek alapszabályai nyiltan elismerik, hogy a magyart, mint az állam nyelvét „terjeszteni” kívánják a nem magyar ajkú lakosság körében. Kisebb közművelődési egyesületek (Szatmár, Temesvár, Oravica stb.) után 1885 ápr. 12-én Kolozsvárt megalakult az egész Erdélyre kiterjedő „Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület” (EMKE). Az egyletek cégére alatt űzött türelmetlen nemzetiségellenes propaganda veszélyeire az EMKE megalakulása után egy erdélyi román kultúrpolitikus, a magyarsággal őszintén rokonszenvező *Vajda* László (Vasile Vaida) magyarnyelvű röpiratban hívta fel a magyar társadalom figyelmét. Ezt követte Mocsáry „X. Y.-röpirata”, mely a soviniszta körökben általános felzúdulást keltett. A röpirat idézett részéből (3—14. l.) kitűnik, hogy említett egyszázalékos „közművelődési pótadót” időközben Szatmár megszavazta s több törvényhatóság követte a példát.

szellemet ébreszteni a nemzetiségeknél. Egyleti úton hazafiságra tanitani az embereket — nagyon különös vállalkozás.

Az egyletek főképen az iskolák utján szándékoznak működni, de iskolában tanítani a hazafiságot nem lehet, mert a hazafiság nem disciplina, hogy tantárggyá lehessen tenni, mint a számtant vagy akár a vallást is. A hazafiságnál legfőbb tényező a szülőföldhöz való ragaszkodás: ez természetes ösztön érzelem, melyre nem kell senkit, mint kötelességre tanitani..... Amennyiben pedig a hazafiság alatt az államhoz való ragaszkodás értendő, ennek fenntartása és fokozására egészen más eszközöket kell alkalmazni, mint amilyenek az egyletek programmjában foglaltatnak. Ha azt akarjuk, hogy a mai nemzetiségek ehhez az államhoz ragaszkodjanak, biztosítani kell őket a felől, hogy a magyar állam nem exklusiv természetü s minden itt élő nemzetiségnek készséggel megadja a biztositékokat, hogy itt fennmaradhassanak s szabadon fejlődhessenek. Biztositani kell számukra azt, hogy magukat a hazában otthon érezhessék. Biztositani kell számukra szabadságot és jólétet...

Nincs egyetlen ember a nemzetiségek körében, ki előtt frázisokkal az egyletek irányát, czélját beburkolni sikerült volna. Nem magyar emberhez való az efféle színeskedés, nem csoda, ha a szerepből csakhamar kiestek némelyek.... [mintahogy] Szatmárnak tősgyökeres magyar fiai félretették a diplomatizáló erdélyi álarczot s a testvér-megyékhez intézett körlevelüket egyenesen ezen mindent megmondó szentenciával kezdik: *„magyarnak lenni* és az ezen fogalommal egybekötött hivatást minden irányban betölteni *a haza minden egyes fiának szent kötelessége”*. Ez aztán meg van mondva magyarán, ez nem frázis, hanem ki van mondva a szándék, ki van tüzve a czél, sans phrase...

Állapodjunk meg a szatmári körlevél bevezető mondatánál, mert benne van egész gondolata annak a felfogásnak, mely legujabban a közművelődési egyletek alapitásában nyert concrét kifejezést. Hol veszi Szatmár a jogalapot, hogy a haza minden fiát kötelezze arra, hogy magyar legyen?

Hol van az az isteni és emberi törvény, melynek alapján ezt a kötelességet megállapitani lehetne? Vajjon erkölcsileg vétkes dolog-e tótnak vagy románnak lenni? Az a tót vagy román ember tehet-e róla, hogy a nemzetiségéhez való ragaszkodást az anyatejjel szivta be?

Tette ezt bona fide tán husz ivadék egymás után s most arra ébred fel, hogy a hazafiság elleni bünben leledzik, ebben született és fogantatott. Igy egyszerűen tehát magyar [rá] lételre kötelezni senkit nem lehet s ha okát kérdi az a nemzetiségbeli ember, hogy miért kötelessége neki magyarrá lenni, nem tudunk egyebet mondani, mint azt, hogy mi azt úgy szeretnők. Még jobb így megmondani, mint érvül azt hozni fel, hogy a haza minden fiának azért kötelessége magyarrá lenni, mert Magyarországban jó hazafi csak magyar ember lehet. Ezzel az érvvel nem tanácsos előállni, mert hát ezzel elismerjük, hogy a dolog természetében fekszik az, hogy a más nemzetiségbeli jó hazafi nem lehet, s ekkor ő magát a hazafiság kötelessége alól felmentettnek tekintheti. De nem is igaz az állitás, mert békés időkben sohasem tapasztaltunk a nemzetiségek részéről renitenciát a haza, vagyis az állam iránti kötelességek teljesitésében, az 1848-iki példák pedig örvendetes jelenségeket mutatnak, hogy más nemzetiségbeliek lelkesen szolgálták a magyar ügyet épen akkor, mikor valamennyiőket erősen bujtogatta ellenünk a hatalom.

Hanem hát az „Egyetértés”, a bölcseség istenasszonyának Pallasnak aegise alatt megjelenő szélsőbal világlap „fenséges inditványnak” nevezte el gróf Károlyi

Pista azon inditványát, hogy a megyék vessenek ki 1% pótadót a közművelődési egyletek javára... Épen midőn culturáról beszélünk, meggondolhatná az „Egyetértés", hogy egy culturnép körében mégiscsak kifelé kellene igyekezni abból a kiskoruságból, ...hogy a cultura nemcsak abból áll, ami már megvan nálunk, hogy a fokost és a sallangos kostököt a frakk és klakk mindenünnen kiszoritsa, hanem abban is, hogy ne tartsanak igazabbnak, helyesebbnek, szebbnek valamit, ha egy gróf mondja, mintha közönséges halandó fiától ered. Ez nem szokás a kiskoruságból kinőtt művelt népeknél. Ennyi értelmességet meg lehet követelni egy oly néptől, mely a culturnép nevére igényt tart.

De — mellékesen megjegyezve — meg kellene gondolni, hogy mit is jelent hát voltaképen az a „fenséges inditvány" az 1%-os adóra nézve. Minden megyében, amelyben nemzetiségiek is laknak annyit jelent,hogy saját pénzükön kell őket nemzetiségükből kiforgatni... No ez már azután csakugyan se nem gavalléros, se nem keresztény dolog.... Igazságtalanabb eljárást valóban képzelni sem lehet.

Minden esetre nagyon sajátságosan jellemzi az egyleti mozgalmat, hogy minden tisztán körvonalazott terv és programm nélkül indult meg... Akarnak valamit, de maguk sem tudják mit. Mintha csak tüntetés akart volna lenni az egész dolog. Magyarositani minden áron, mindegy akárminként. Mintha csak arról lenne szó, hogy lendület adassék az egész társadalomnak, hogy uton-utfélen, minden lehető eszközzel megindúljon országszerte a magyarositás müvelete S erre meg is van e perczben a társadalomban a hajlandóság, de a positiv eredmény alig lesz más, mint a nemzetiségek alarmirozása...

Maguk is akarnak az egyletek népiskolákat állitani; ez alig lesz lehetséges, legalább egyelőre, mert ehhez nincs pénzök. Joguk van hozzá a népiskolai törvény szerint a társulatoknak, de sok nehézségbe ütköznének, ha iskolák állitásában a felekezetekkel vagy községekkel konkurrálni akarnának. Magyarositás czéljából azonban felesleges is volna az egyleteknek uj iskolákat állitaniok, melyekben azután a fősúly a magyar nyelv tanitására fektettetnék, mert, hogy az minden iskolában tanittassék, arról már gondoskodott az 1879: XVIII. t. czikk.[2] A népiskoláknál tehát alig marad más szerep az egyletek számára, mint az államnak való segédkezés.

Ennek a népiskolai, illetőleg óvodai eljárásnak ugy az állam, mint a nemzetiségek részéről a legtöbb esetben csakis magyarositó czélja lehet és nem az, hogy minden honpolgár részére megkönnyittessék a közpályákon való boldogulás. Minden honpolgár nem akar közpályán boldogulni; a falusi iskolák növendékeinek alig egy-két százaléka van szülői által arra szánva, hogy „uri" pályára lépjen; ennek az egy-két százaléknak a magyar nyelven való előmeneteléről tud gondoskodni a szülő maga, más módon nem szükség, hogy otthon, a maga falujában tanuljon meg magyarul, mit ugysem érhet el tiszta tót vagy román környezetben... Ha nem akarják az egyletek csattanósan meghazudtolni a „közművelődési" elnevezést, ily műveletekhez segédkezet nyujtaniok nem szabad. Sajnos, hogy az állam az 1879 : XVIII. t. czikk meghozatalával erre az ösvényre lépett, ne kövesse a tévuton a társadalom...

[2] Ld. 144/N sz. irat.

173.

A nemzetiségi kérdés az 1886. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában.[1]

A.

1886 febr. 5

Gurbán Constantin beszéde a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor

Képv. Napló 1884–87 VIII. 362. l.

T. ház! *(Halljuk!)* Midőn a költségvetésnek jelen részéhez hozzászólni szándékozom, előre kijelentem, hogy felszólalásommal nem akarnék ujabb vitát kelteni s igy kerülni iparkodom minden oly enuntiatiót, mely véleményem szerint heves feleselésekre adhatna alkalmat. Teszem ezt a kölcsönös megérthetés érdekében; teszem azért, nehogy esetleg félremagyarázható szavaimból bárki is érveket merithessen a sokat emlegetett és általunk, nem magyar nemzetiségek által megtámadottnak tartott magyar állameszme megvédése érdekében. A vallás- és közoktatásügyi költségvetés tárgyalása alkalmából azonban, bár mennyire is becsülöm azon nemes hévet, mellyel t. képviselőtársaim épen e szakministerium közremüködése által iparkodnak a magyar állameszmét oltalmazni és megizmositani; de mivel másrészt t. képviselőtársaim ezen müködésében, ugy a mint az ma napság ötlik szemünkbe s tapasztaljuk, mi saját nemzetiségünk ellen intézett támadást észlelünk: nem lennék elég őszinte a t. ház tagjai iránt és nem lennék hű fia a hazának, ha elhallgatnám azon aggályokat, melyeket e törekvések bennünk keltettek. *(Halljuk!)* Ezzel egyidejüleg iparkodni fogok az önök aggályait is eloszlatni.

A vallás- és közoktatásügyi ministerium müködésében találunk mi, nem magyar nemzetiségek aggodalmakra szolgáltató legtöbb okot. Igy, hogy sokat ne emlitsek, az ország pénztárából állami népiskolákra már milliókat költöttek. Habár ezen iskolák oly helyeken állittattak fel, a hol a lakosság tulnyomó része nem beszéli a magyar nyelvet, az előadási nyelv azonban mégis a magyar. Igy áll a dolog a középiskolákkal, gymnasiumokkal, tanitóképezdékkel és reáltanodákkal is...

Nemcsak nincs az országban — mint mondám — egyetlen román nyelvü tanintézet, melyet az állampénztárból tartanának fel, de még egyetlen népiskolát sem segélyeznek.

Ezen körülmény felett mi nem igen tudunk örvendezni, annál kevésbé dicshymnusokat zengedezni; sőt mivel nem tetszésünket nyilvánitjuk, hazaelleneseknek tartatunk. Ha felszólalások által a dolgon — bár törvényes uton — változtatni akarunk, elénkbe állnak a magyar állameszmével, ez elég ok arra, hogy a magyar közvéle-

[1] Az 1886. évi közoktatásügyi költségvetési vitában kirobban a nyilt ellentét a függetlenségi párt haladó töredéke és a soviniszta többség között. A vitában a néhány ellenzéki nemzetiségi képviselő részéről Gurban Constantin és Babeş Vince fejtették ki a nemzetiségek álláspontját a kormányzat „kultúrpolitikájával" szemben. Gurban megállapítja (A), hogy a nemzetiségi vidékeken kizárólag magyar tannyelvű intézeteket állítanak fel s ezidőtájt nincs egyetlen románnyelvű felsőbb tanintézet, melyet az állam tartana fenn. Mocsáry 1886 február 8-án elmondott beszédében (B) igazat ad román képviselőtársának és visszautasítja a „kulturai egység" hamis jelszavát védelmező felszólalásokat, gr. Apponyi Albert és Szilágyi Dezső megállapításait. Mocsárynak — közvetlenül a beszéd elhangzása után — Irányi Dániel válaszol és a függetlenségi soviniszták nevében visszautasítja a nemzetiségeket védő nézeteit (C). A vita tovább zajlott a magyar és a

mény felettünk pálczát törve, minket agitatoroknak bélyegezzen. Pedig törvényesség szempontjából a mi eljárásunk nem kifogásolható. Az 1868 : XLIV. törvényczikk 17. §-a a következőket rendeli : „Az állam s illetőleg a kormány által már állitott, vagy a szükséghez képest állitandó tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatásügyi minister teendőihez tartozik.

De a közoktatásügy sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb czélja lévén : köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségü, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb academiai képezés kezdődik", a mi ha törvénykönyvben nem volna is, azt hozza magával a dolog természete, hogy ugy legyen és a valóságban még sincsen ugy...

B.

1886 febr. 8

Mocsáry Lajos beszéde a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor.

Képv. Napló 1884—87 IX. 33—36. l.

T. ház ! A tanintézetek cziménél lévén, azt hiszem, ha végigtekintünk a közmivelődési intézeteknek azon meglehetős hosszu sorozatán, mely e rovatban foglaltatik, lehetetlen megelégedést, örömet nem érezni. El kell ismerni valóban, t. ház, hogy a nemzet nagy áldozatokat hozott a közmivelődés előmozditására. Kétségtelen, hogy a hozott áldozatoknak meg is látszik jelentékeny eredménye az ország értelmiségének emelése tekintetében.

Van azonban egy dolog, t. ház, mely ezen tanintézeteknél igenis komoly megfontolást igényel és melyben én a magam részéről megnyugvást nem találhatok. S ez a körülmény az, hogy az itt felsorolt összes tanintézetek közt, valamint az állami népnevelési intézetek közt nincs egyetlen egy sem olyan, melynek tannyelve ne volna kizárólagosan a magyar.

Ezen állapot, t. ház, nem felel meg azon igényeknek, melyeket a haza nem magyar ajku polgárai a magyar állam irányában culturájuk előmozditása tekintetében teljes joggal formálhatnak ; nem felel meg a törvényes állapotnak, nem felel meg az 1868. évi nemzetiségi törvénynek, mely pedig élő törvény, sőt sarkalatos törvény azon nagy fontosságánál fogva, mellyel a nemzetiségi ügy hazánkban általában bir. Fel lett már olvasva e házban a nemzetiségi törvénynek az iskolákban való tanitási

nemzetiségi sajtóban. Mocsáry a fővárosi sajtó támadásainak középpontjába került, nemzetiségi részről viszont a távirati és hírlapi üdvözlő nyilatkozatok sorozatával köszönték meg bátor kiállását. Mocsáry beszédével a romániai és a cseh lapok is elismerőleg foglalkoztak. Kogălniceanu Mihály a román kamara 1886 február 23-i ülésén mondott beszédében részletesen ismertette a magyar függetlenségi politikus megállapításait és rámutatott, hogy a kossuthi emigráció Cuza fejedelemmel folytatott 1859. évi tárgyalásain a magyar forradalmárok a két nép baráti együttműködésére kötöttek szerződést. A Kogălniceanu-beszédben említett román-magyar emigrációs tárgyalások kérdésében Hunfalvy Pál később interpellációt intézett Tiszához (1884—87. évi Főrend. Ir. IV. 47. l.), felvilágosítást kérve a román politikus által említett 1859. évi egyezményekről. A válasz nélkül maradt interpelláció azért jelentős, mert Hunfalvy maga is elismeri, hogy az ország — az elhibázott nemzetiségi politika következtében — a „nemzetiségi forrongás" állapotába került.

nyelvre vonatkozó szakasza ; de miután én ugy tapasztalom, hogy igen sokan vannak, a kik szeretnék szintén elodázni maguktól a tudomásvételt e törvény létezéséről méltóztassék megengedni, t. ház, hogy én az ide vonatkozó szakaszt még egyszer felolvassam. A nemzetiségi törvény 17. szakasza ezt mondja. *(Olvassa.)*[1]...

Ezt a törvényt idézte t. képviselőtársam, Gurbán a minap mondott beszédében és erre alapitotta egész beszédét, oly hangon, mely ellen még a t. ministerelnök urnak sem volt kifogása és mégis az ő beszéde a támadások egész sorozatával találkozott, elismerem, hogy kellő, a dolog komolyságához illő hangon e házban, de méltatlanul a házon kivül, a sajtóban, a hol a t. képviselő urat törvénytelen követelések előadásával gyanusitották. Én, t. képviselőház, elismerem azon kedvező fordulatot, a mely a nemzetiségi kérdés tárgyalásánál itt e házban ez alkalommal nyilvánult ; de fájdalom azt látom, hogy e körbe is behatolt az uralkodó chauvinisticus áramlat, hogy léteznek még jelentékeny félreértések a nemzetiségi kérdésben. Méltóztassék megengedni, t. képviselőház, hogy e félreértések eloszlatására néhány rövid észrevételt tegyek azon jeles beszédekre, melyeket a tegnapelőtti ülésben gr. Apponyi[2] Albert és Szilágyi Dezső t. képviselő urak mondottak.[3]

Gr. Apponyi Albert t. képviselő ur, mint mondá, aggodalommal hallotta Gurbán t. képviselőtársam beszédéből, hogy ő — tudniillik Gurbán t. képviselő ur — rossz néven vette azt, hogy az állami eszközökkel első sorban a magyar culturának meghonositására és megteremtésére igyekszünk. Méltóztassék megengedni t. képviselőtársam, én egyáltalában nem vettem ki Gurbán t. képviselőtársunk beszédéből, mintha ő rossz néven venné azt, hogy első sorban magyar intézményeket állit a magyar állam. Ő csak azt hozta fel sérelmül, hogy miután már annyi történt magyar nyelvü intézetek felállitására, egyáltalán semmit sem tett még az állam abban az irányban, hogy a nemzetiségek a maguk nyelvén is nyerhessenek kiképezést — a mint a törvény mondja — egészen addig, a hol a magasabb academiai képzés kezdődik.

Azt hiszem, t. ház, hogy e tekintetben Gurbán t. képviselő urnak tökéletesen igaza van.

Nem tudom, mennyiben igazak, mennyiben nem igazak azon vádak, hogy tudniillik áll-e az, hogy a kormány nemcsak, hogy maga nem gondoskodott ilyen nemzetiségi tanintézetekről, hanem még abban is megakadályozta a nemzetiségeket, hogy a saját erejükből állitsanak föl ily tanintézeteket, mondom, nem tudom bizonyosan, hogy áll-e ez ; hanem, hogy nincs egyetlen egy oly tanintézet, mely az állam pénzéből, a közadókból volna fölállitva, melyben a törvénynek megfelelőleg más tannyelv volna, mint a magyar, ezt a tények kétségtelenül bizonyitják. És ezt a tényt nem lehet indokolni azon szép mondással, a melyet gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam használt, mely szerint a magyar nyelv ebben az államban nem csak a magyar államnak hivatalos nyelve, hanem egyszersmind a culturai egység organuma, a mely culturai egységben Magyarország összes polgáraival össze kell fornia. *(Ugy van!)*

Méltóztassék megengedni t. képviselőtársam, de ez a szó : culturai egység, szintén csak afféle metaphisikai kifejezés, mint a milyennek mondotta Szilágyi Dezső t. képviselőtársam az állameszme kifejezés emlegetését akkor, midőn az állam concrét szükségleteiről kellene beszélni. Oly fogalom ez, milyent a tudósok szoktak felállitani

[1] Az idézett szakasz szövegét ld. az *A.* iratban

[2] Gr. *Apponyi* Albert (1846—1933) szabadelvű politikus. Először 1872-ben, majd 1877-től országgyűlési képviselő. A 67-es alapon „álló" mérsékelt ellenzék (1878 : „egyesült ellenzék," 1892-től Nemzeti Párt) vezére. 1906—10 között a Wekerle-kormány kultuszminisztere.

[3] Említett beszédeket ld. Képv. Napló 1884. 87. IX. 12—13 és 16—23 l.

oly czélból, hogy abból azután a saját tetszésük szerint deriválhassák a kellő consequentiát.[4] Azon eszme, melyet a t. képviselőtársam a culturegységről felállitott, nézetem szerint nem tesz egyebet — ha a metaphisikai burokból kibontani akarjuk — mint azt, hogy a magyar államnak kötelessége a magyar nyelvet az állam rendelkezésére álló minden eszközzel terjeszteni, mely terjesztés természetesen nem történhetik másképp, mint a nemzetiségek létszámának rovására.

Szilágyi Dezső képviselőtársam tegnapi jeles beszédében elismerte az 1868-iki nemzetiségi törvénynek kötelező voltát és kijelentette, hogy ő e törvény loyalis végrehajtását kivánja, de hozzá tette azt is, hogy ha az abban adott jogositványokkal visszaélni akarnának a nemzetiségek, akkor ő is a mellett lesz, hogy ezen jogositványok megszüntessenek. Megvallom, rosszul esett képviselőtársam e kijelentése. Mert azt hiszem, hogy ha némelyek visszaélnek a joggal, ez jogfosztásra ürügyül nem szolgálhat, különösen akkor, midőn oly jogokról van szó, melyek nálunk kétségtelenül jogegyenlőséget képviselnek. Nincs könnyebb annál, minthogy ürügyet találjunk arra, hogy a nemzetiségi törvényben adott, ugynevezett jogositványokat visszavonjuk, nincs könnyebb, mint ráfogni a nemzetiségekre, hogy ezen jogositványokkal visszaélnek.

Hová vezetne, t. ház, azon eljárás, melyet inaugurálni Szilágyi Dezső képviselő ur magát hajlandónak jelentette ki?

Nem elég, hogy eltöröljük a nemzetiségi törvényt, ennél sokkal tovább kell menni, ha meg akarjuk akadályozni, hogy bizonyos nemzetiségi aspiratiók nyiltan jelentkezzenek. Azt nem lehet türni, ezt mondhatják, hogy a megyegyüléseken hazaellenes nyilatkozatok tétessenek vagy a megyék termei hazaellenes nemzetiségi agitatiók tételére használtassanak fel. De a nemzetiségi elemeket e megyegyülésekből kizárni nem lehet, ha tehát meg akarjuk szüntetni az agitatiót, ebből az következnék, hogy töröljük el a megyegyüléseket. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Nem következik!)* Azt mondhatják továbbá, lehetetlen türni, hogy a sajtó szabadságot agitatiókra használják fel s ebből az következnék, hogy adjuk meg a kormánynak azon sokszor emlegetett jogot a sajtószabadság megszoritására. *(Ellenmondások a szélső baloldalon.)* Azt mondhatják, nem lehet türni, hogy a nemzetiségi tanulók a „Desteptatét"[5] énekeljék, *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Bizony nem lehet tűrni!)* ebből tehát az következnék, hogy be kell zárni a nemzetiségi iskolákat. *(Élénk ellentmondások.)* Ide vezetne az, a mit Szilágyi Dezső t. képviselő ur mondott. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Dehogy vezetne!)* Ezen az uton, t. ház, el lehet érni azt, hogy a nemzetiségi aspiratiók nyiltan nem fognak jelentkezni. De hát helyes dolgot fogunk-e cselekedni az által, ha ugyanazt fogjuk tenni, a mit gr. Apponyi és Szilágyi képviselő urak hibáztatnak a mostani kormány és a ministerelnök eljárásában, hogy tudniillik gyógyitja a symptomákat, a nélkül, hogy a bajt gyökeresen orvosolná. Helyes dolgot cselekszünk-e, t. ház, akkor, ha elnyomva a hangos jelenségeket, azokat az aspiratiókat conspiratiókká szoritjuk, hogy ezek később mint a comprimalt gőz veszedelmes eruptiókban jelentkezzenek?

A ministerelnök ur és Szilágyi Dezső képviselő ur rossz néven vették Gurban és Babes t. képviselőtársaimnak azt, hogy ők az állam iránti hüséget feltételekhez kötik. Hát bocsánatot kérek, én egyenesen tagadom, hogy ezen t. képviselőtársaim ekként

[4] A maguk javára vonják le a kellő eredményt.

[5] Pontosabban: *Desteaptă-te Române* (Kelj fel román!) 1848. évi román nemzeti dal. Szerzője *Muresanu* András (1816–1863) erdélyi román költő, brassói gimnáziumi tanár, majd fordító a guberniumnál.

nyilatkoztak volna, mert ők nem mondtak egyebet, mint a mit az általános vita alkalmával Helfy Ignác, Horánszky Nándor, Grünwald Béla és a legujabban gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam mondott, azt mondták ugyanis, hogy ők azért kárhoztatják a kormánynak nemzetiségi politikáját, mert sikertelen s mert ugy az igazságszolgáltatás, mint a közigazgatás terén oly állapotok léteznek, a melyek nem engedik meg, hogy az állam minden polgár előtt a tiszteletnek és ragaszkodásnak legyen tárgya. Ők tehát maguk is megengedik, hogy az állam iránti ragaszkodásnak van feltétele némi tekintetben, mert e ragaszkodás kétségtelenül előmozdittatik a jó bánásmód által. És ez igen természetes, mert ha mi a magyar népet, tekintet nélkül annak faji és nyelvi különbségére, folytonosan nagy adóval, nagy illetékekkel, meg trafikkal fogjuk az államhoz való ragaszkodásra buzditani s ha ezen inauguralandó uj nemzetiségi politika ürügye alatt a reactió fogja itt ülni diadalát s meg fog semmisülni minden szabadelvü intézmény, ugy hogy azt sem lehet majd mondani, hogy Magyarország a szabadság barátja, végre ha itt sem jólétet, sem szabadságot találni nem lehet, kétségtelen, hogy az állam iránt való ragaszkodás csökkenni fog, még pedig nem csak a másajku, de a magyar nyelvü nép kebelében is. Abból tehát, mit magunk is concedalunk, nem csinálhatunk vádpontot mások ellen, kik ugyanezt mondják...

C.

1886 febr. 8

Irányi Dániel válasza Mocsáry Lajosnak a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor.

Képv. Napló 1884–87 IX. 38–39. l.

T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Igen sajnálom, hogy egy nagyrabecsült politikai elvtársam az imént hallott fejtegetései ellen nekem is sikra kell szállanom. *(Halljuk!)*

Kisebb fontosságu ügyeknél mellőzni szoktam az eltéréseket, melyek néha elvtársaim részéről nyilvánulni szoktak. De az, mely most létezik, közöttem és — mondhatom — mindnyájunk között *(Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon)* és Mocsáry Lajos t. barátom között, sokkal lényegesebb, semhogy ellenvéleményemet elhallgathatnám. *(Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Nagyra becsülöm a bátorságot, a physikait és még inkább az erkölcsit. Ez a férfiunak jellemvonása, a képviselőnek pedig kötelessége s azért e részben elismeréssel vagyok t. barátom iránt. Bátran, férfiasan fejezte ki nézeteit. De viszont remélem, nem fogja rossz néven venni, ha én is — és azt hiszem e tekintetben barátaim nevében is szólok *(Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.)* — ha én is kimondom az övétől eltérő véleményemet. *(Halljuk!)*

A részben teljesen egyetértek t. barátommal, hogy a nem magyarajku nemzetiségeknek ellenséges hangulatára befoly azon rossz kormányzat, a mely alatt ők épen ugy, mint mi magyar fajbeliek nyögünk, *(Ugy van! a szélső baloldalon.)* a túlságos adók, a rossz közigazgatás és a nem épen kielégitő igazságszolgáltatás. *(Ugy van! a szélső*

baloldalon.) De egyetértek viszont gróf Apponyi t. képviselőtársammal is abban, hogy valamint minket magyarokat nem jogosit fel bármely rossz közigazgatás, bármely elnyomatás is arra, hogy hazánk, államunk ellen ellenséges indulatot tápláljunk, hanem legfeljebb arra ösztönöz, hogy megszabaditsuk az országot olyan kormányzattól, mely ilyen eredményekre vezet: *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* ugy azt hiszem, ugyanazon joggal követelhetjük a nem-magyarajku nemzetiségektől is, hogy a miatt ilyen ellenséges indulat ne támadjon az ő kebelükben. *(Helyeslés balfelől.)* Egyetértek t. barátommal a részben is, hogy az 1868-iki nemzetiségi törvényt a kormánynak tiszteletben kell tartani; ugyanezt a véleményt egyébiránt kifejezte Szilágyi Dezső t. képviselőtársam is. Hogy ez mennyiben nem teljesittetik a kormány részéről, annak fejtegetésébe e pillanatban nem akarok bocsátkozni. Ha igaz, hogy attól a kormány eltér, a sérelem a nemzetiségi képviselők részéről jogos és azt hiszem, hogy ha azt előadják és a képviselőház biztositékot nyer az iránt, hogy az nem a magyar állam ellen fog felhasználtatni, a sérelem orvoslására is számithatnak.

De a miben már nem értek egyet képviselőtársam és t. barátommal, az azon szemrehányás, melyet a kormánynak azért tett, hogy a magyar nyelvet az elemi iskolába is behozta, nem mint tannyelvet, hanem csupán mint tantárgyat, azon törvény alapján, melyet, gondolom, 1879-ben szavazott meg az országgyülés.

T. képviselőtársam nagyon téved, midőn azt állitja, hogy a magyar nyelv terjesztése nem történhetik máskép, mint a nem magyar nemzetiségek létszámának rovására. Tehát azért, mert a román, a tót, a szerb a magyar nyelvet is elsajátitja, elfelejti a magáét? Hiszen t. képviselőtársam nem csak a magyar nyelvet birja tökéletesen és fejezi ki magát azon ékesen, de bir több európai nyelvet is s azért nem szünt meg a magyar nyelv hü ápolója, a magyar nyelv tökéletes birtokában lenni.

Abban is tévedés van, mint azt már gróf Apponyi t. képviselőtársam kiemelte, hogy a cultura kell, hogy cosmopolitikus legyen minden tekintetben. Ha visszatekintünk az emberiség történetére, azt találjuk, hogy ugy a görögöknek, mint a rómaiaknak a régi időben saját nemzeti culturájuk volt, azon müvelték ki magukat leginkább és annak alapján emelkedtek arra a fokra, a melyen állottak.

Ugyancsak ilyen nemzeti jelleget visel a modern nemzetek culturája is, a miből nem az következik, hogy azok a népfajok, melyek nem tartoznak a vezető népfajhoz, a maguk nyelvét, a maguk culturáját elhanyagolják, hogy abban gátoltassanak, hanem következik pusztán és egyedül annyi, hogy az állam nyelve elterjedjen, azzal egyuttal az állam iránti ragaszkodás is annak legutolsó lakosába is behatoljon. *(Ugy van! Ugy van!)* A magyar nyelvnek kizárólagos alkalmazása, mondja tovább t. képviselőtársam, akadálya a culturának.

De hát hol van a magyar nyelv kizárólagosan alkalmazva?

A mennyire én tudom, az elemi iskoláknak tannyelve mindenütt a nép nyelve. A középiskolákban, a melyeket az állam alapitott, ott igenis a magyar államnak hivatalos nyelve az; de a nem magyar ajku nemzetiségeknek, illetőleg a különböző vallásfelekezeteknek is, vannak középiskoláik, melyekben pedig saját nyelvük a tanitás nyelve, saját nyelvükön terjesztetik a tudomány.

Én egyébiránt őszintén szólva, nem fogom és nem fogtam volna már eddig is helyteleniteni, ha a t. minister ur a 68-iki törvény értelmében oly helyeken, a hol tömegesen laknak nem-magyar fajuak, ily tannyelvü iskolákat is állit, csakhogy minden esetre gondoskodva nemcsak arról, hogy ott a magyar nyelv is kellőképen oktattassék, hanem különösen arról, hogy az oktatás hazafias szellemben történjék és megakadályoztassék minden izgatás a magyar államiság ellen. *(Ugy van!)*

T. képviselőtársam messze ment, midőn azt állitotta, hogy ha például a destyeptate eléneklése megtiltatik, abból az következik, hogy a szabadságot általában korlátozni kell.

Államellenes dalok, vagy egyáltalán államellenes cselekmények megtiltása nemcsak joga, hanem kötelessége is az állam kormányának. *(Élénk helyeslés.)*

Helytelenitette Szilágyi Dezső t. képviselőtársamnak azon kijelentését is, hogy ha azt veszi észre a kormány, illetőleg a magyar állam, hogy azon jogokkal, melyeket nekik a törvény biztosit, a nem magyar ajku nemzetiségek visszaélnek, az esetben gondoskodni fog eszközökről, hogy e visszaélések megszünjenek.

Én ezt nemcsak jogosnak, én ezt szükségszerünek tartom.

Én barátja vagyok a jogegyenlőségnek.

Engem soha chauvinistának nem mondott, nem mondhatott senki; de én a magyar állam fen[n]tartásának kötelességéből önként folyónak tartom, hogy az azzal ellenkező minden cselekvés megbüntettessék, lehetőleg megakadályoztassék. *(Általános helyeslés.)* Különben az által, hogy másoknak tulságosan kedvezni akarnánk, magunknak sirját ásnók meg. *(Helyeslés.)*

Ezt volt kötelességem kijelenteni, mint azon párt tagjának, a melyhez Mocsáry Lajos t. barátom is tartozik.

174.

1886 márc. 8

Gr. Széchényi Pál földmivelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter átirata Tisza Kálmán belügyminiszternek az „Ardeleana", „Timisiana" és a „Tatra bank" cégbejegyzései tárgyában[1]

B. M. eln. 1887 – IV D – 810.

243. sz. *bizalmas!*
eln.

Nagyméltóságu Ministerelnök Ur!

Folyó évi február hó 24-én 915/eln. szám alatt kelt nagybecsü átiratára van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesiteni, hogy a „Ardeleána" és „Timisiana" czimü pénzintézetek czégbejegyzésének kihirdetése tekintetében czégbiztosomat

[1] A szóban lévő nemzetiségi pénzintézetek: a szászvárosi Ardeleana, a temesvári Timişiana és a rózsahegyi Tatra Banka rövidesen megalakultak. Egy 1890. évi kimutatásból tudjuk, hogy ekkor már 26 az erdélyi és magyarországi román pénzintézetek száma. A vezető román pénzintézetek alapitásuk sorrendjében és alaptőkéjük feltüntetésével: *Albina* (Szeben 1872, 300.000 frt.), *Aurora* (Naszód 1879, 30.000), *Ardeleana* (Szászváros 1886, 75.000), *Timişiana* (Temesvár 1886, 50.000), *Economulu* (Kolozsvár 1886, 50.000), *Mureşana* (Szászrégen 1886, 20.000), *Patria* (Balázsfalva 1886, 55.000), *Ariesanà* (Torda 1887, 50.000), *Auraria* (Abrudbánya 1887, 30.000), *Meseriaşulu Român* (Brassó 1887, 50 forintos betétekből összeadott alaptőkével működő iparos hitelintézet), *Silvania* (Szilágysomlyó 1887, 75.000), *Victoriana* (Arad 1887, 100.000) és *Bistriţiana* (Beszterce 1888, 40.000 frt.). Az erdélyi és magyarországi román pénzügyi intézmények egykorú összefoglalását bőv. ld. P. Petrescu cikkében, G. Tr. 1890 jan. 7 5. sz.). A szlovák pénzintézetek szervezése a románokéhoz viszonyítva jóval szerényebb képet mutat. A Tatra Bank alapításáig a szlovákságnak egyetlen központi pénzintézete a turócszentmártoni részvény-takarékpénztár (Turč. Sv. Martinska Učast. Sporitel'ňa), melynek 1892. évi zárszámadása szerint tiszta vagyona 66.195 frt. 65 kr.-t; az említett tételből, bevételekből, váltókból, jelzálogkölcsönökből, folyószámláról, ingatlanokból, betétekből és tiszta haszonból kimutatott brutto vagyona pedig 182.176 frt.

a kir. igazságügyi minister urnak mult évi 2829 és 2830 számok alatt kelt s Nagyméltóságoddal is közölt átiratai értelmében való eljárás teljesitésére utasitottam s ezen czégbejegyzések kihirdetése — a nevezett minister ur által megjelölt feltételek teljesitése előtt — megtörténni nem fog.

A mi a „Tátrabank" részvénytársaságot illeti, tekintettel arra, hogy Nagyméltóságod ezen czég bejegyzésének a „Központi Értesitő"-ben való kihirdetését csak annyiban nem ellenezte, a mennyiben az érdekeltek elég biztositékot nyujtanak arra nézve, hogy az igazságügyi minister ur által kivánt változtatások a mielőbb összehivandó legelső évi ülésben elfogadtatnak, ily biztositékot pedig nézetem szerint egyesek szóbeli vagy bár irásbeli igérete is egy ezután összehivandó közgyüléssel szemben nem nyujthat, nehogy netalán magasabb érdekeket sértsek, jobbnak láttam, a kérdéses kihirdetést egyelőre szintén függőben tartani s czégbiztosomat oda utasitani, hogy a besztercebányai kir. törvényszéknél az igazságügyi minister ur által az emlitett bankot illetőleg, f. é. január 31-én 2828/1885 eln. sz. alatt hozzám intézett átiratban részletezett módositások elrendelése iránt, a szükséges előterjesztést tegye meg.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapest, 1886. márczius hó 8-án.

Széchényi.

175.

1886 ápr. 21

Diaconoviciu[1] Kornél és Mocsáry Lajos beszédei a pesti román küldöttség által Mocsárynak átnyujtott emlékalbum átadásakor[1]

Luminatoriul 1886 29. sz.[2]

Tisztelt Uram ![3]

Azt hiszem szolgálatot teszek a t. olvasóközönségnek, ha leirom a Mocsáry-album tegnapi átadását.

Az album, a könyvkötészet remekmüve, K. L. Posner könyvkereskedésében készült (350 forintért), körülbelül 1.200 aláirást tartalmaz a román értelmiség köréből Magyarország minden részéből, Bánságból, Erdélyből, többek között Mocsonyi György, Sándor, Jenő és Zénó, román ellenzéki képviselők[4] és ami a legnevezetesebb, Roman Miron érsek aláirását.

Dr. C. Diaconoviciu[5] (a Revista Romana[6] szerkesztője) és Babeșiu[7] Emil urakat érte a megtiszteltetés, hogy átadják az albumot, mely alkalommal Diaconoviciu körülbelül a következő beszédet mondotta :

„Nagyságos Képviselő Ur !

A hazában élő nemzetiségek igazságos törekvéseit és érdekeit védő magatartása, de kivált az a beszéd, melyet a költségvetés tárgyalásakor mondott[8] nem maradt hatás nélkül a haza azon fiaiban, akiknek érdekét szives volt a legválságosabb időben, a legmostohább körülmények közt férfiasan megvédelmezni.

Az Ön hazafias és lojális megnyilatkozása nékünk, másnyelvü honfiaknak annál örvendetesebb, mert olyan időben történt, amikor szomorusággal állapitjuk meg, mindenki szabadon rágalmazhat bennünket és hazafiságunkat, ragaszkodásunkat közös hazánk iránt, melyben annyi évszázadon át békében és harmóniában éltünk minden velünk lakó néppel, kétségbevonhatja.

A román nép értelmiségi fiai sohasem fogják elfelejteni ezt a nemes védelmet, sem azokat a méltatlan támadásokat, melyek Önt érték, meggyőződésének őszinte kifejezése miatt. Ezeknek az emlékezetes pillanatoknak emlékére, s tiszteletünk és szeretetünk jeléül, fogadja ezt az albumot, melyet ezennel Nagyságod kezébe helyezünk, *rendithetetlen hazafiságunk zálogaként.*"

E szavakra a képviselő ur erősen meghatódott, nehezen talált elismerő szavakat, s körülbelül ezeket mondotta :

„Sokkal jobban meglepett román testvéreim figyelme, semminthogy ez alkalommal szavakkal ki tudnám fejezni azokat az érzéseket, melyeket ez a kitüntetés keltett bennem.

Amit tettem, uraim, tiszta meggyőződésből tettem, mert bizton hiszek a románok évszázadok alatt bebizonyitott hazafiasságában.

---

04 kr-t tett ki. A kormányzat a kilencvenes évekig nem avatkozott a nemzetiségi pénzintézetek ügyébe. Ekkor azonban Justh turóci főispán bizalmas jelentést intéz Hieronymi belügyminiszterhez, melyben úgy véli, hogy a turócszentmártoni szlovák pénzintézet jövedelme egy részének eltitkolásával a nemzetiségi mozgalom céljait szolgálja. (B. M. eln. 1893—XIV—1072/1354.) Egy másik belügyi iratból Zeyk Dániel alsófehérmegyei főispán jelentése nyomán arról értesülünk, hogy román részről újabb bankalapitásokat terveznek, amit „agitációs" jellegük miatt a főispán megakadályozni javasol. A jelentés nyomán Wekerle arról értesiti Hieronymit : lépéseket tett az Osztrák—Magyar Banknál, hogy az „olyan pénzintézeteket, amelyek a nemzetiségi agitációk eszközét képezik, hitelnyujtás által ne támogasson". (B. M. eln. 1893—XIII—2817/3033). — Az iratban szereplő Tátra bank alapitásáról Vajanský is megemlékezik és ismertetik a bank-mozgalom kezdeményezőjének, Krupec Vilmosnak az alapitó közgyülésen mondott beszédet. (Banka „Tatra", Sl. Pohl'. 1884 481—85. l.)

[1] A közoktatásügyi költségvetés vitájában elhangzott Mocsáry-beszéd (ld. 173/B. sz. irat) elismeréseként az erdélyi és magyarországi románok egyes híradások szerint 1200, mások szerint 2000 aláírással ellátott emlékalbumot nyujtottak át a „nemzetiségek védelmezőjének". A pesti román küldöttség látogatásáról szóló beszámoló „Budapesti levél" címmel a Luminatoriul 1886 ápr. 21-i 29. számában, a lap vezető helyén jelent meg. Egy másik híradásból (Romanii și L. Mocsary, Tel. Român, 1886 ápr. 20 38. sz.) tudjuk, hogy az albumot minden románlakta megyében aláírták. A magyar-román haladó kapcsolatok értékes dokumentuma a legutóbbi háború alkalmával az andornaki Mocsáry-házban minden valószínűség szerint elpusztult. Az év folyamán szlovák és erdélyi szász részről is elhangzik a tüntető rokonszenvnyilvánítás Mocsáry országgyűlési és közírói kiállásával kapcsolatban. A szlovák sajtóban — 1886 jul. 3-án — Szvetozár Hurban *Vajanský* vezércikkben méltatja Mocsáry nemzetiségi politikáját (*Mocsárymu* Nár. Nov. 1886 97. sz.) Az erdélyi szász választók 1886 aug. 29-én tartott nagydisznódi (Heltau) népgyűléséről — *Steinacker* Ödön felhívására — köszönőlevelet intéznek a „nemzetiségi egyenjoguság védelmezőjéhez", melyre Mocsáry a népgyűlés elnökéhez, G. A. *Binder* helybeli gyógzszerész, szász nemzetiségi politikushoz intézett levelében válaszol. Az érdekes levélváltást 1887 elején közli az erdélyi szász sajtó. (Ld. Kronst. Ztg. 1887 jan. 18 13. sz. — Magyar szövegét ld. *Iratok Mocsáry Lajos karánsebesi mandátumának történetéhez,* Századok 1951 495—96. l.)

[2] Cím nélkül : Budapest'a, 15 Aprile 1886.

[3] Szemtanu beszámolója.

[4] Az u. n. „mérsékelt irányzat" (Mocsonyi-Babeș csoport) képviselői.

[5] *Diaconoviciu* Kornél (1859—1918?) lapszerkesztő, román nemzetiségi politikus, 1884—85-ben a pesti *Viitorul*, 1885—92 között a *Romänische Revue* szerkesztője, 1890—92-ben a román nemzeti komité és az Albina titkára 1896—1904 között román enciclopédiát szerkesztett Nagyszebenben (Enciclopedia română, I—III).

[6] Romänische Revue, Diaconoviciu Bécsben, majd Resicán 1885—1892 között kiadott németnyelvű politikai szemléje.

[7] *Babeș* Emil (1858—1917) ügyvéd, az u. n. „mérsékelt" irányzathoz tartozó román nemzetiségi politikus.

[8] Ld. 173/B sz. irat.

Az üldöztetések, támadások, rágalmak, melyeket elszenvedtem, s elszenvedni fogok, e kérdésben tanusitott magatartásomért, természetes következmény, melyre már lépésem előtt felkészültem és legyenek meggyőződve, hogy hasonló támadások a jövőben sem gátolnak meg vagy befolyásolnak meggyőződésem nyilvánitásában.

Helyes észrevételük, uraim, hogy a mai korszakban mindenkinek szabad ócsárolni leglojálisabb érzelmeiket, önöket azonban ezek a körülmények se keseritsék el, *mert minden soviniszta hullám, mely az ország politikai életében uralkodik, mulandó természetü* és amint elindult, ugy elmulik felettünk.

Elmulik annál hamarább, mert nem tartozik a magyar ember jelleméhez, hogy hosszabb időn át haragot tápláljon. *Másrészt lehetetlennek tartom, hogy a magyar politikusok és az igazi magyar hazafiak ne lássák be, hogy nem lehet a haza javára, ha a népesség egyik része állandó hadilábon áll a másik résszel* és, hogy ma-holnap lehetetlen orvosolni a nem magyar nemzetiségek sérelmeit.

Ha nyilatkozataimmal ma elszigetelten állok az országgyülésben, *nem állok elszigetelten meggyőződésemmel:* sok magyar hazafi van az országgyülésen belül és kivül, akik felfogásomat osztják, *de nem kivánhatjuk minden emberséges embertől, hogy a soviniszta áramlat ellenében usszék és kitegye magát a legméltatlanabb támadásoknak.*

Fogadják őszinte köszönetemet ezért a meg nem érdemelt kitüntetésért és legyenek meggyőződve, hogy örökké kegyelettel fogom őrizni!.

176.

Az erdélyi szász kérdés 1886-ban.[1]

A

1886. máj. 18

A belügyminisztérium vezetésével megbizott miniszterelnök előterjesztése az uralkodónak gróf Bethlen[2] *András brassói főispánnak a szebeni főispáni és szász comesi teendők ellátásával való felruházása tárgyában*

B. M. eln. 1886 — III — 1914 (ad 2304).

Legkegyelmesebb Ur!

Dr. Brennerberg Mór Szeben megye főispánja mult hó 16-án meghalt.

Ama politikai és nemzetiségi viszonyok, melyek Szeben megyében léteznek, Felséged előtt is sokkal ismeretesebbek, sem hogy hosszasabban ecsetelnem kellene: mennyire fontos kérdés Brennerberg utódának helyes megválasztása. Mert mig egyfelől — tekintettel főleg arra, hogy Szeben megye főispánja a szász egyetem közgyüléseinek is elnöke, és a szász ispáni czimet is viseli — kivánatos, hogy az illető a szászok közül neveztessék ki, addig másfelől — tekintettel az ott fennálló viszonyokra — okvetlenül szükséges, hogy oly egyéniség legyen, a ki Felséged iránti feltétlen hűsége s teljes megbizhatóságának is már bizonyitékait adta, és e mellett a megyebeli különböző árnyalatok részéről legalább rokonszenves fogadtatásra számithat.

[1] Brennerberg Mór halála után — elsőízben történt a szász Univerzitás fennállása óta, — a comesi címet magyarra ruházták. A Tisza Kálmán előterjesztésére kinevezett új comes azonban rövidesen ellenszenves lett az ellenzéki soviniszták szemében, amiért új beosztásában nem a szokott módszerekkel szolgálja a rendszer magyarosító politikáját. Bethlen András ennél

Miután ily egyént eddig kiszemelnem nem sikerült, s miután Szeben megyében a főispáni teendők ideiglenes végzésével addig is, mig a főispáni szék végleges betöltése megtörténhetik (a mit részemről lehetőleg siettetni fogok), a szomszéd megyék főispánjainak valamelyikét okvetlenül meg kell bizni: ennélfogva bátorkodom Felségedhez azon legalázatosabb kérelemmel járulni: méltóztassék megengedni, hogy a Szeben megyei főispáni teendők ideiglenes ellátása iránt intézkedhessem.

A szóban levő ideiglenesség — véleményem szerint — legczélszerübben gróf Bethlen András Brassó megye főispánjára volna ruházható, a ki a Szeben megyei viszonyokat jól ismeri s a kinek eddigi főispáni müködése kellő garantiát nyujt arra nézve, hogy megbizását hiven, hazafiasan, tapintatosan s az ország érdekeinek s a kormány várakozásának megfelelő módon fogja teljesiteni.

Esedezem tehát Császári és Apostoli Kir. Felséged előtt: méltóztassék legkegyelmesebben megengedni, illetőleg jóváhagyni, miszerint gróf Bethlen András — Brassó megyei főispáni állásában való meghagyása mellett, — a szeben megyei főispáni teendők, valamint — tekintettel az 1876. évi XII. törvényczikk 8. §-ának rendelkezésére — a szász egyetem elnökségével összekötött teendők végzésével is ideiglenesen megbizassék.

Az ily értelemben szerkesztett legf.[2] elhatározás tervezetét legk.[3] jóváhagyás reményében ·/. alatt ide csatolom.

Budapesten, 1886. [évi május hó 18-án.]

[Tisza Kálmán]

A belügyministerium vezetésével megbizott magyar ministerelnököm előterjesztése folytán jóváhagyom, hogy gróf Bethlen András, Brassó megyei főispáni állásában való meghagyása mellett, a Szeben megyei főispáni teendők, valamint — tekintettel az 1876. évi. XII. t. cz. 8. §-ának rendelkezésére — a szász egyetem elnökségével összekötött teendők végzésével is ideiglenesen megbizassék.

Kelt Schönbrunnban 1886. [május hó 24-én.]

[Ferencz József.]

eredményesebben képviseli a kormányzat érdekeit. Amit a kormánynak 1867 óta erőszakkal nem sikerült megvalósítania, ő politikai kompromisszum révén eléri: a szász politikai vezetők valósággal feladják ellenzékiségüket. A Budapesti Hirlap egykorú közleménye (A szászok sérelmei, BH 1886 199. sz.) szerint az új szebeni főispán Filtsch képviselő, a Konstädter Zeitung szerkesztője útján tárgyalásokat folytatott a szász néppárttal. A tárgyalások eredményeként az országgyűlési szász képviselők — az 1891. évi kisdedóvó törvényjavaslattal szembeni tiltakozásuktól eltekintve — a kormánytámogató politika útjára léptek. A szász politika fordulatának hátterében az Univerzitás 2,383.708 forintot (1884. évi leltár!) kitevő vagyonának biztosítása állott. A szászok inkább feladták ellenzékiségüket, mintsem hozzájáruljanak a feudális korszakból származó vagyon csorbításához (vö. *A szász egyetem,* Nemzet 1886 jan. 16 16. sz.). Az új kompromisszumos politikával a szászok közvetlen beleszólást igyekeztek szerezni az iparuk szempontjából döntő fontosságú, a monarchia és Románia közötti kereskedelmi kapcsolatokba. A korabeli szász gazdasági tervek közül említésreméltó, hogy Thalman szebeni alispán 1886 augusztusában részletes felterjesztést intéz Tiszához az Olt folyónak a délkeleteurópai gazdasági kapcsolatok szorosabbá fűzését célzó hajózhatóvá tétele ügyében. (M. E. 1887 — Ib — 71, ad 3177.)

[2] Gr. *Bethlen* András (1849—1898) szabadelvű kormánypárti politikus. 1882-től Brassó, 1886-tól Brassó és Szeben megyék főispánja és szász comes. 1890—94 között a Szapáry és Wekerle kormányok földmívelési minisztere.

[2] Legfelső.

[3] Legkegyelmesebb.

177.

1886 jún. 18

A Budapesti Hirlap a „közmüvelődési egyletek" mozgalma csődjéről.[1]

Budapesti Hirlap 1886 167. sz.[2]

Salzburg és Balassa-Gyarmat ünnepelnek, amott az osztrák-német Schulverein, emitt a magyar fölvidéki közmivelődési egyesület tartja közgyülését. Amaz a németséget védi Csehországban, ez a magyarságot Dunáninnen.

Bár Nógrád örvend, mi szomorkodunk. Az eredmény nem felel meg a várakozásnak. Uraink közönyösek. Annál nagyobb elismerés illeti azokat, kik kitartók. Ezen bátor és lelkes hazafiak élesztik lelkünkben a reményt, hogy a magyar kulturmozgalom a pánszlávizmus által leginkább veszélyeztetett északnyugati megyékben is erősödni fog s a társadalmi uton elérhető sikerekről nem kell lemondanunk. Mert nem szabad elcsüggednünk.

Bátoritson a németek példája. Az összehasonlitás nem lehet találó, mert a német egyesületek szövetkeztek, a magyar társulatok egyesitését pedig az erdélyiek vonakodása egyelőre meghiusitotta s párhuzamot vonni csak ugy lehetne, ha minden magyar közmivelődési társulat müködése összegeztetnék.

Mégis az aránytalanság szembeötlő, hogy az osztrák egyesületnek 102.631 tagja van, 38 oskolát tart fen[n] 85 osztállyal és 35 kisdedóvót 45 osztállyal, s mindezek két harmadrészét Csehországban — a magyar felvidéki egyesületnek pedig 10 vármegyében összesen volt 3.199 tagja, 29.773 ft. vagyona, 5.117 frt. jövedelme és alapitott csak 5 kisdedóvót, iskolát egyet sem, de 17 magyar tanfolyamot nyitott felnőttek számára s 650 frtot költött hazafias néptanitók jutalmazására.

Hálával veszünk mindent, mi a nemzetért történik, hálásan emlitjük ezt is. De sajnálkozással, hogy több szép terv dugába dőlt, vagy elhalasztatott, mert pénz nem volt.

S lehet-e nagyobb az eredmény, hol 5.278 frt. az évi tagdij, s ebből befoly 2.527 frt, s a két évi hátralék 4.242 frt. Nem-e kell elszomorodnunk, ha látjuk hogy két év alatt pl. Árva megyében a tagok egy garast sem fizettek be, Trencsénben 72 frtot, Turóczban 86 frtot, Pozsony-megyében 23 frtot és igy tovább. Csak Nyitra, Selmecbánya és Zólyom mutattak áldozatkészéget és buzgóságot.

Valóban meg kell győződnünk arról, hogy másként Magyarországon a kulturmozgalom nem fog menni, ha a megyei pótadót be nem hozzuk. Ekkor lesz mivel segiteni a községeket, melyek magyar iskolákat és kisdedóvókat akarnak állitani. Önkényes megadóztatás, mint a németeknél, nálunk állandó forrást nem nyit, az alföldi nép nem érzi szükségét a magyarosodásnak, a nemzetiségek e célra nem adóznak, az urak kevesen vannak, egyszer adnak, többet nem adnak.

[1] A soviniszta sajtó, mely 1882-ben — Herman Ottó Schulverein-interpellációja idején (ld. 160/B sz. irat) ugyancsak kiveszi részét a berlini egyesület elleni támadásból, most annak példájára buzdít a Felvidéki Közművelődési Egyesület és a csehek elnémetesítését célzó csehországi „Schulverein"-akció ügyében. A cikk az egyes megyékben már elfogadott kulturális pótadó behozatalát javasolja, hogy a közművelődési egyletek cégére alatt indított nemzetiségellenes mozgalom kibontakozhassék. A Femke minden hivatalos támogatás ellenére tengődik, mert a magyar nép szembeszáll a soviniszta törekvésekkel, mint azt a közlemény szerzője is beismeri.

[2] A közlemény eredeti címe: *Fölvidéki közmiv. [elődési] egyesület.*

Igy a magyar közmivelődési mozgalom tengődik, de nem gyümölcsöz. Fényes bálok ezen nem segitenek, beszédek keveset lenditenek, rendszabályok kellenek. Fogadják el a vármegyék a magyar közmüvelődési célokra a pótadót !

178.

Az 1887. évi „Mocsáry-ügy".[1]

A.

1887 febr. 15

Mocsáry Lajos beszéde az állami költségvetés részletes tárgyalásakor.

Képv. Napló 1884—87 XV. 210—14. l.

T. képviselőház ! *(Zaj. Halljuk!)* Én ez alkalommal a t. kormány által a nemzetiségi kérdésben követett politikára kivánok néhány észrevételt tenni. *(Halljuk!)* Azt hiszem, leghelyesebb ezen tárczánál tennem ezt, miután a közoktatási tárcza az, a melynek keretében szoktak leginkább kezeltetni a nemzetiségi kérdés körébe tartozó ügyek. Többször felszólaltam ez ügyben, a t. háznak türelmét több alkalommal próbára tenni egyáltalán nem volt szándékomban. Nem kivánok régibb tényekre hivatkozni, habár fontosak is azok, de olyanok, melyek e házban már többször szellőztettek. Csak néhány esetet kivánok felemliteni, mely talán nem nagyfontosságu tárgyára nézve, de igen jellemző és éles világot vet azon felfogásra, azon irányra, melyet a t. kormány a nemzetiségi kérdésben követni jónak lát.

Nevezetesen, a mi a t. közoktatásügyi minister úrnak hatáskörét illeti, csak azt legyen szabad felemlitenem, a mi a mult tanévben a lőcsei királyi főgymnasiumban előfordult. Ezen tanintézetből ugyanis 8 tanuló állitólagos államellenes üzelmek miatt kirekesztetett. Az itéletet az igazgatóság hozta, ezen itélet annak rendje szerint a ministeriumhoz terjesztetett föl és a t. ministerium által jóváhagyatott. Hogy milyenek lehettek azon államellenes üzelmek, melyek a kirekesztést okozták, arra világot vet az, hogy a kirekesztett tanulók 14, 15, 16 éves ifjonczok voltak s csak egy volt köztük 17 éves.

[1] Az 1887. évi költségvetési vitában Mocsáry az 1886. évinél is élesebb támadást intéz a kormány soviniszta nemzetiségi politikája ellen. 1887 február 15-én elmondott képviselőházi beszédében a közművelődési egyletek címén folyó erőszakos asszimiláció ellen tiltakozva, két újabb nemzetiségi sérelemről: a lőcsei főgimnázium nyolc szlovák diákjának „államellenes üzelmek" vádjával történt kizárása és a felsőmagyarországi hivatalos helynévmagyarositások ellen is tiltakozott (A). Irányi Dániel a Ház másnapi ülésén bejelentette, hogy a párt nem vállal szolidaritást Mocsáry nézeteivel (B). Ezt megelőzően a függetlenségi párt vezetőségi ülése írásban is helyteleníti Mocsárynak a nemzetiségi kérdésben tanusított magatartását. A történtekről értesülve Mocsáry bejelentette kilépését a párt országgyűlési klubjából. A soviniszta sajtó támadásainak özönében Mocsáry szükségesnek tartotta, hogy álláspontját tisztázza választói előtt. 1887 február 20-án levelet intézett kerülete, Kiskunhalas választóihoz, melyben ujólag kifejti álláspontját a nemzetiségi kérdésben (C). A halasi függetlenségi és 48-as pártszervezet — dacolva a függetlenségi párttal és a kormányzattal — az 1868. évi nemzetiségi törvényre hivatkozva jóváhagyta Mocsáry levelének tartalmát és bizalmi nyilatkozatot tett közzé az ügyben (E). Mocsáry 1887 március 8-án a halasi függetlenségi párt elnökéhez intézett nyilt levelében (F) köszönetet mond a a magyar parasztváros bizalmáért, mely megerősíti a nemzetiségi kérdés tisztázásáért vívott küzdelmében. Ezekben a napokban érdekes levélváltás folyt Kmeť András szlovák kultúrpolitikus és Mocsáry között. Mocsáry Kmeť Andráshoz intézett válaszában (D) „nagy szerencsétlenségnek" mondja az uralkodó soviniszta áramlatot és azzal vigasztalja magát, hogy fellépése engesztelőleg hatott a nemzetiségekre.

Vétségük miből állott? Szó sincs arról, hogy conventiculumot, clubbot, valami egyletet alkottak volna, nem tettek egyebet, minthogy egyik társuknál, kinek jobb lakása volt, összejöttek, ott tót lapokat olvastak, tót dalokat énekeltek. De arról, hogy valami botrányt okoztak volna, szó sincs. Nem csinálták abból titkot, hogy tótok, e miatt surlódás támadt köztük és más tanulótársaik között s ezen tanulótársak feladása volt azon itélet alapja, hogy közülök 5 minden, 2 bizonyos felső-magyarországi tanintézetből kizáratott, 1 pedig bizonyos kisebb büntetéssel bocsáttatott el.

Ehhez nem igen kell commentár. Hogy éretlen ifjonczok tót lapokat olvastak, hogy magukat tótoknak mondották, ezért őket pályájukról elterelni, őket egész életükre megbélyegezni, szülőiknek reájuk forditott költségét — mert szegény emberek gyermekei voltak — sárba dobni : ezt én az igazsággal megférőnek nem találom ; praemiumot kitüzni a tanulóknak, hogy egymás közt a feladó szerepét játs[s]zák, ezt helyes erkölcsi nevelésnek nem fogadom el ; a magyarságnak elkeseredett ellenséget nevelni 8 tanulóból : helyes politikának el nem ismerhetem s nagyon sajnálom, hogy a t. minister[2] ur, kitől a dolog végeldöntésben függött, nem utasitotta a kellő határok közé az igazgatóság túlbuzgóságát. *(Mozgás.)*

Legyen szabad egy másik esetet felhoznom a belügyministerium hatásköréből. *(Halljuk!)* Kis-Küküllő vármegye a mult évben 10,000 frtnyi alapitványt tett az erdélyi közmüvelődési egylet[3] javára olyformán, hogy az részben a megye vagyonából, részben pedig pótadóból fedeztessék. A megye ezen végzése, melyhez hasonlót hozott már korábban Szatmár megye, a belügyministerhez fellebbeztetett s a fellebbezők elutasittattak azon oknál fogva, mert a megyének volt joga 2% pótadót kivetni, továbbá, mert azon czélok közt, melyekre a megyének pótadót kivetni szabad, ott van „közmüvelődési czélokra". Én azonban, t. ház, a megyének ezen határozatát a törvénynyel megegyeztethetőnek nem tartom, mert igaz, hogy a törvényben ott van „közmüvelődési czélokra", de azon erdélyi egylet „közmüvelődési" nevében, méltóztassanak megengedni, szójáték forog fen[n], mert azon egylet valóságos czélja a magyarosodás terjesztése, ezen czél pedig a törvényben nem áll. *(Mozgás és zaj.)*

Körösi[4] Sándor : Az egy és ugyanaz.

Mocsáry Lajos : Bocsánatot kérek, de a közmüvelődést a magyarosodással nem lehet azonositani, mert Körösi Sándor t. képviselő ur sem fogja tagadni, hogy a közmüvelődést nemcsak magyar, de más nyelven is lehet előmozditani és eszközölni és nem fogja állitani azt sem, hogy a nemzetiségeknek nincs más joguk, csak az, hogy a közmüvelődés nekik magyar nyelven administráltassék, mert benne van az 1868-iki[5]

[2] Trefort Ágoston.

[3] Az 1885 ápr. 12-én Kolozsvárt megalakult Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület *(EMKE)*, létrehívása indokául a „szervezkedést előkészítő bizottság" 1885 márc. 6-án közétett meghívójában ezeket olvassuk: „Köztudomásu tény... hogy a minket körölvevő nemzetiségek irástudóinak egy része, legujabb időben rendszeres támadást inditott minden ellen, ami e hazában magyar. Társadalmunk ezt a kihivó támadást sokáig türte a nemes öntudat példátlan nyugodtságával abban a hitben, hogy majd csak vége szakad. Azonban sajnosan kellett tapasztalnunk, hogy az eszeveszett hajsza csendesedés helyett immár arra a fokra hágott, midőn a lehiggadtabbak önérzetét is vérig bántja. Ily körülmények között e hazarész magyar társadalma kénytelen az *önvédelem* eszközéhez nyulni..." *(Az EMKE megalapitása és negyedszázados működése, 1885—1910.*, Kolozsvár 1910 86. l.)

[4] *Kőrösi* Sándor (1824—1895) debreceni ügyvéd, előbb a pápai, majd debreceni ref. főiskola tanára. Debrecen egyik kerületének kormánypárti képviselője.

[5] 1868 : XLIV. tc.

nemzetiségi törvényben, hogy magának az államnak feladata és kötelessége azt eszközölni, hogy a más ajku honlakók saját nyelvökön nyerhessenek kiképzést egész odáig, a hol az akadémiai oktatás kezdődik.

De nem lehet elfogadni megyei határozatnak indokául azt sem, a mit a ministerium a fellebbezés elutasitása alkalmával mondott, hogy tudniillik az az erdélyi közmivelődési egylet a különböző nemzetiségekkel szemben minden ellenszenves indulatot kizáró közérdekü müködését terjesztette csak ki arra a megyére, a mi, bármi ajkuak is legyenek azok, reájuk nézve sérelmet nem képezhet. Bocsánatot kérek, de arra nézve, hogy a magyarositás, a mely valóságos czélja az egyletnek, sérelmes-e, vagy sem a más ajkuakra nézve, maguk illetékesek itéletet hozni és mert ők ezt magukra sérelmesnek tartják, nem helyes, hogy saját pénzükön eszközöltessék oly valami, a mit magukra nézve sérelmesnek találnak. Oláh pénzen magyarositani oláhokat — ezt én igazságos és magyar emberhez való eljárásnak valóban nem tarthatom. *(Ellenmondás a szélső balon.)*

Ha már fölemlitettem a közművelődési egyleteket, legyen szabad, t. ház, még annyit kijelentenem, hogy én azon irányt, melyben ezen cultur egyletek müködésüket megkezdték, szerencsésen választottnak nem ismerem el ; mert méltóztassanak megengedni, ezen irány határozottan aggres[sz]iv a más nemzetiségüek irányában ; már pedig tudjuk, hogy az actió reactiót szül. *(Nyugtalanság a szélső baloldalon.)* Egészen más volna, ha azon egyletek csupán azzal foglalkoznának, hogy megmentsék a magyar nemzet számára azokat, kik eltótosodás vagy eloláhosodásnak vannak kitéve, vagy ha arra szoritkoznának, hogy alkalmat nyujtsanak a magyar nyelv elsajátitására ott, hol azt kivánják, mint azt például a fővárosban örömmel tapasztalhatjuk, vagy más városokban is. De bocsánatot kérek, hogy azon egyletek a maguk választotta eszközökkel, kisdedóvodákkal, népoktatással, a magyar nyelv sikeres tanitására kitüzött praemiumokkal neki menjenek más nemzetiségeknek ott, hol azok tömegesen laknak s azokat tömegesen magyarositani akarják. *(Felkiáltások a szélső balon : Ki akarja ezt?)* engedelmet kérek, ez utopisticus gondolat is csak azt árulja el, hogy az akarat meg van, habár a tehetség nincs is meg hozzá s hogy a magyarság egyáltalán nem tud megnyugodni abban, hogy más ajkuak is legyenek e hazában, mert azt hiszi, hogy jó hazafi e hazában más nem lehet, mint a ki magyarul beszél s ez végzetes tévedés és sérelem a nemzetiségekre nézve. *(Nyugtalanság és ellenmondás a szélső baloldalon.)*

Egyébiránt, ha csak odáig menne e dolog, hogy társadalmi uton folytattassék az egész müvelet, akkor lehetne mondani, hogy az állam respectálja az egyesületi jogot s igy védekezésre alkalma volna más nemzetiségeknek is. Azt azonban nem kellene az államnak megengedni, hogy az ő közegei és a törvényhatóságok ilyen dolgokba bele menjenek s ily eljárással, milyet tanusit, nem kellene a t. kormánynak buzditólag hatni más törvényhatóságokra, hogy hasonlóképen cselekedjenek.

Még egy esetet legyen szabad röviden felemlitenem. Tudvalevő dolog, hogy a lefolyt évben Zólyommegye elhatározta egy egész sorát a tót helyneveknek megmagyarositani.

Thaly Kálmán : Visszamagyarositani !

Mocsáry Lajos : Engedelmet kérek visszamagyarositás nem lehet az, hogy azelőtt e faluknak ilyen esetlen nevek lett volna : Lapér, Vaczok, Szakbény, Szélcse, Dóval, vagy Get, a mint a magyar vidékeken át ismeretes Gyetvát elkeresztelték. Ily nevek választása az illető buzgó hazafiak részéről valami erős magyar nyelvérzékre egyáltalán nem mutat. Ezt csak mellékesen megjegyezve, azt hiszem, hogy a magyarositás

előmozditására tökéletlenebb eszközt, mint ezen név magyarositást választani alig lehetett volna.

Mit vél azon kis magyar mázzal elérni Zólyom-megye ? tisztán a magyarosodás szempontjából véve a dolgot, egyetlen tót embert sem alakitottak át magyar emberré. Hanem kárt okoztak vele...

Azon eljárás, melyet ez alkalommal a megye követett, magába a törvénybe is ütközik, mert a megyének kötelessége lett volna minden esetre, mielőtt megtette a magyarositást, megkérdezni, beleegyezik-e a község, mert a községi törvény értelmében a község saját belügyeiben határoz. *(Egy hang a szélső baloldalon: Meg is kérdezték!)* Nincs tudomásom róla. A községeket tehát meg kellett volna kérdezni s ezeknek beleegyezése nélkül a megye eljárása nem bir törvényes alappal. Épen ezért sajnálom, hogy a ministerium az ilyen eljárást jóváhagyta.

De nem folytatom, t. ház, egyes esetek felsorolását. Én azt hiszem, hogy az előadottak is világot vetnek azon gondolkodási módra, azon irányra, melyet a t. kormány a nemzetiségi kérdésben követ. Ugy látszik, hogy a t. kormány egyáltalában nem tartja feladatának azt, hogy a chauvinismust helytelen, czéltalan müveleteiben korlátozza, sőt inkább azt, a maga convenientiája[6] által egyenesen buzditja. A kormány ezen eljárása által azon védelemnek ad helyet, hogy a magyarositás terjesztésében minden szabad, a czél szentesiti az eszközöket, hogy ily üzelmeknél boldog, boldogtalan érdemeket szerezhet magának a kormány előtt. Azt hiszem, nem ez lenne a kormány feladata hanem a nemzetiségekkel szemben a tiszta objectivitás. A kormánynak soha sem szabad megfeledkeznie arról, hogy polyglott ország ügyeit vezeti, hogy egyforma kormánya a magyaroknak, tótoknak, szerbeknek, hogy az ország nem lehet egy nagyobb szabásu culturegylet s hogy abban különböző nemzetiségü honpolgárok laknak a kiknek egyenlően kell osztani nemcsak a terheket, hanem az igazságot is. *(Felkiáltások jobbfelől: Ugy is történik!)*

Lehetetlen ebben is nem észlelnünk, azt a kortespolitikát, melyet oly gyakran vetünk szemére a kormánynak. A kormány erős hatalmat lát a chauvinistikus áramlatban, azért nem mer ellene fellépni. Jól érzi, hogy népszerüségre nem sok czime van, azt hiszi, hogy ezzel még népszerüségre tehet szert s azt reméli, hogy nemzetiségi politikájáért elengedi neki a nemzet a deficitet, póthitelt, adósságcsinálást olyformán, mint a könnyelmü fiatalember, a ki elengedi gondnokának a számadást, csak ne háborgassa őt veszélyes szenvedélyeinek kielégitésében. Nem csuda azután, hogy ha ezen országban mindenki szabadságot vesz magának a positiv törvény mellőzésére és kijátszására és ha szemébe mondják itt e teremben az országgyülésnek és a kormánynak, hogy a törvények nem tartatnak meg, hogy az 1868-iki törvény csak papiroson létezik és egyetlen pontjában sincs effectuálva.[7] *(Mozgás.)*

Nem tudom, hallotta-e az igazságügyminister ur azt, a mit a multkor Dimitrievics képviselő ur mondott,[8] hogy az ő választókerületében a biróságok minden olyan beadványt és mellékletet visszautasitanak, a mely nincsen magyar nyelven szerkesztve. *(Élénk felkiáltások: Helyesen! Nagy mozgás.)*

Polónyi Géza: Helyesen teszik! Tiltakozzék ez ellen Miletics és ne a képviselő ur! *(Helyeslés.)*

[6] Beleegyezése, hozzájárulása.

[7] Végrehajtva.

[8] *Dimitrijević* Milos beszéde 1887 jan. 25-én hangzott el a képviselőházban. A beszéd von. részét ld. Képv. Napló 1884–87 XIV. 211–17. l.

Mocsáry Lajos: Tisztelettel kérem az elnök urat, méltóztassék engem az ilyen közbeszólásoktól megmenteni. Igen sajnálom, t. ház, hogy a képviselő ur itt az országgyülés kebelében azt mondja, hogy helyesen történik az, ha az ország egyik törvénye nem tartatik meg és minduntalan kijátszatik. *(Nagy zaj.)*

Elnök:[9] Azt, t. képviselő ur, nem lehet megakadályozni a parlamentben, hogy egyik vagy másik képviselő ne adjon kifejezést a maga nézetének közbeszólás által. *(Élénk helyeslés.)*

Rácz[10] Géza: Szomorú, hogy e pártból ily beszédet kell hallanunk. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Mocsáry Lajos: Sajnos, t. ház, ha szemébe mondják a kormánynak, hogy a törvények nem tartatnak meg és hogy ez azt közönyösen nézi. És ezt, t. ház, nem csak Dimitrievics képviselő ur mondotta, hanem mondották igen sokan. Méltóztassanak csak visszaemlékezni Szabovljevics képviselő urra, a kinek loyális beszédét örömmel hallottuk a mult ülésszakban. Bezsebeltük a loyális és szép hazafias nyilatkozatokat, de azt ignorálta mindenki, hogy a képviselő ur is azt mondotta, hogy a nemzetiségi kérdés csak papiroson létezik.

Én, t. ház, mély aggodalommal látom azt a politikát, a melyet a nemzetiségi kérdésben a kormány, általában a magyar állam és a magyar társadalom követ. Annál mélyebb aggodalommal látom ezt, minél inkább kezd megnehezülni az idők járása hazánk felett. És azt hiszem, nincs is ember e házban, a kit ne töltene el aggodalommal vagy a kit legalább ne nyugtalanitana az, hogy e pillanatban nem állunk jobb lábon a nemzetiségekkel. Én hiszem, hogy megláboljuk a veszedelmet ha ránk szakad, mert bizhatunk egy kissé magunkban is és talán segedelem tekintetében sem leszünk ügyefogyottak, de azon érzés, melyet emlitettem, hogy tudniillik lehetetlen, hogy ezen pillanatban ne szállja meg mindenki kebelét az a gondolat, hogy mégis csak jó volna, ha jobb lábon lennénk a nemzetiségekkel: szolgáljon figyelmeztetésül, hogy mégis csak jó volna egy kissé gondolkozni a fölött, vajjon helyes-e azon irány, a melyet nemzetiségekkel szemben követünk, állam és e társadalom egyiránt...

Azt hiszem, hogy a nemzetiségi kérdésnek érdekelnie kellene a magyar képviselőházat és egy évben egyszer meg lehetne arról emlékezni. *(Zaj.)* Helyes nemzetiségi politika: ez az ára annak, hogy mi a románok és szerbekkel jó barátságban és szövetségben éljünk. Adják meg ezt az árat, mert ez semmi egyéb, mint az, a mivel idebenn saját körünkben is megszerezhetjük a nyugalmat és békés együttélést. Mozgósitsunk ez irányban, t. ház, minél előbb, az ezen mozgósitásra forditott költség nem fog kárba veszni; mert nem osztom azok nézetét, kik azt hiszik, hogy a magyarországi nemzetiségeket kibékiteni, kielégiteni nem lehet, a kik tán azt hiszik, hogy csak gúnynyal viszonoznák, ha most a tizenkettedik órában akarnánk kezdeni velük megbarátkozni. Tudom, t. ház, hogy a Magyarországban lakó nemzetiségek igen is készek kibékülni, óhajtják ezt a maguk részéről; ők készek békességben meglenni velünk azon alapon, melyet az 1868. törvény letett; de azt kivánják, hogy azon törvény tartassék meg és ne legyen irott malaszt. Ne higyje senki sem, hogy e népek oly könnyedén akarják az ezredéves kötelékeket megbontani. A magyar nemzetiségek nincsenek ily szándékban, szeretettel ragaszkodnak e földhöz, csak azt akarják, hogy itt valósággal otthon érezzék magukat saját hazájukban. Mondom, mozgósitsunk ez irányban inkább

[9] Péchy Tamás.

[10] Függetlenségi párti fővárosi ügyvéd.

46*—14-70

ma, mint holnap. Ez lesz a legjobb előkészület, szemben a jövendőnek bárminő eshetőségével és én meg vagyok győződve, hogy egy hadsereggel érne fel, ha sikerülne helyes nemzetiségi politikát inaugurálnunk.

A mi a költségvetést illeti, minthogy nem fogadtam el általánosságban, nem fogadhatom el részleteiben sem és igy e tételhez sem járulok.

B.

1887 febr. 16

Irányi Dániel felszólalása az állami költségvetés részletes tárgyalásakor.

Képv. Napló 1884–87 XV. 214. l.

T. ház ! Azon kellemetlen és sajnos helyzetben vagyok, hogy elvtársaim megbizásából és nevében kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a függetlenségi és 48-as párt, ámbár a jogegyenlőséget ugy a nemzetiségek, mint a felekezetek irányában programmja egyik lényeges részének vallja, azon álláspontot mégis, melyet a nemzetiségi kérdésben t. tagtársunk, Mocsáry Lajos képviselő ur elfoglal, magáénak nem ismeri el és vele e részben solidaritást nem vállal. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

C.

1887 febr. 22

Mocsáry Lajos levele „Halas város választó polgáraihoz".

Egyetértés 1887 52. sz.

Tisztelt polgártársak ! Tudva van önök előtt kétségen kivül, hogy az országgyülési függetlenségi és negyvennyolcas párt f. évi febr. 15-én tartott értekezletének határozatában rosszalását fejezte ki azon „politikai irányzatnak", melyet én a nemzetiségi kérdésben követek s a fentemlitett napon a képviselőházban tartott beszédemben nyilvánitottam ; hogy továbbá én ezen párthatározat folytán a pártkörből kiléptem.

Kötelességemnek tartom e tényt tisztelt választóimnak annak rendje szerint részemről is bejelenteni, szükségesnek tartom ezt annyival inkább, mert a függetlenségi és 48-as párt határozatában azon tétel is foglaltatik, hogy a február 15-én tartott beszédemben[1] elfoglalt álláspont „a párt programmjával és törekvéseivel homlokegyenest ellenkezik." Meg kell tehát világitanom ezen állitást, hogy tisztelt választóim, meggyőződést szerezhessenek a felől : vajjon igaz-e, hogy képviselőjük hűtlen lett a programmhoz, melyet magáénak vallott, melynek megtartását fogadta önök előtt.

Én, tisztelt polgártársak, utolsó beszédemben egy hajszálnyival sem mentem tul azon, mit a nemzetiségi kérdésben a mult évben mondottam,[2] mit 1879-ben még élesebben fejeztem ki,[3] mit önök előtt első izben történt megválasztásom előtt, de azon tul is ismételve kijelentettem, mit változatlan meggyőződésem gyanánt vallok és nyilvánitottam szóval és irásban harmincz év óta.[4] Nézeteim nem képeztek titkot, valamint választóim előtt, ugy az országgyülési függetlenségi és 48-as párt előtt sem ; ha tehát ennek tudatával mindekkoráig elismertettem a párt tagja gyanánt, sőt a tiz éven át rám ruházott pártelnöki tisztségben a pártnak mintegy képviselője is lehettem : akkor, – ha csak azt nem akarjuk a pártról föltenni, hogy ezelőtt nem volt tisztában a pártállás követelményeivel – valóban nem lehet alaposnak és indokoltnak tekinteni a rosszaló határozatban foglalt azon állitást, mely szerint az emlitett beszédemben elfoglalt álláspont a párt programmjával és pedig homlokegyenest ellenkezik.

Nem hogy ellenkeznék, sőt inkább annak természetes kifolyása. A függetlenségi párt, valahányszor nyilatkozatot intézett az ország polgáraihoz, mindannyiszor kijelentette, hogy a méltányosság és jogegyenlőség követelményeit kivánja követni szemben a nemzetiségekkel ; a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszava mindig ott diszlett a „Függetlenség" mellett a párt kibontott zászlaján. S ez nem volt soha és nem lehet ma sem üres hang, hanem gyakorlati alkalmazást követel. A jogegyenlőség folyománya az, hogy a haza polgárai nyelvök és nemzetiségök megtartásában és fejlesztésében se a magyar állam, se a magyar társadalom által meg ne támadtassanak s ne akadályoztassanak, hogy azon törvények, melyek a nemzetiségek egyenjoguságát biztositották, nevezetesen az 1868. nemzetiségi törvény, melynek az a czime : „A nemzetiségi egyenjoguság tárgyában" – ugy betüjökben és szellemükben megtartassanak.

De ha érdekében van az országnak, hogy a magyarság jó egyetértésben éljen a többi nemzetiségekkel, követeli ennek eszközlését különösen azon álláspont, melyet a függetlenségi és 48-as párt elfoglal. Ha ki akarjuk vivni hazánk önállóságát és függetlenségét, azt csak ugy tehetjük, ha sikerül e törekvésben a haza összes polgárait egyesiteni. Lehet-e ezt képzelni azon esetben, ha a magyarság hadilábra helyezkedik, szemben a többi nemzetiségekkel ? Jól tudjuk, hogy az egységes osztrák birodalom eszméje egy soha fel nem adott állandó törekvés tárgyát képezi bizonyos körökben s hogy e czélnak elérésére miként használtattak fel ellenünk 1848-ban a nemzetiségi villongások. Végzetes csalódás volna az osztrák sas szárnyai alá bujva remélni az általános magyarositás keresztülvitelét, mert mig egy részről ez nem egyéb, mint egy elérhetlen utópia kergetése, ára nem volna más, mint hazánk függetlenségének feladása. Szembeszállani egyrészről a birodalmi egységre való törekvéssel, másrészről a hazánkbeli nemzetiségekkel, ez annyi volna, mint két malomkő közé kerülni a biztos szétmorzsoltatás veszélyével.

A nemzetiségi kérdésben általam elfoglalt álláspont s e tárgyban történt utolsó fellépésem[5] megvilágitására voltam bátor röviden elősorolni, magam igazolására lévén kényszeritve választóim előtt azon alaptalan vád ellen, mely az országgyülési függetlenségi és 48-as párt fentemlitett határozatában ellenem felhozatott. Azon változatlan tisztelet mellett is, mellyel a párt irányában viseltetem, kénytelen vagyok kimondani, hogy nem én voltam az, ki a pártállással ellenkezésbe jött, hanem az emlitett

[1] Ld. Képv. Napló 1884–87 XV. 210–14 l.

[2] 1886 febr. 8-án (ld. Képv. Napló 1884–87 IX. 33–36. l.

[3] 1879 ápr. 30-án a népiskolai törvényjavaslat tárgyalásakor (ld. Képv. Napló 1878–81 V. 261–62. l.)

[4] Utalás arra, hogy mintegy harminc éve (Nemzetiség, 1858) ír a nemzetiségi kérdésről.

[5] Ld. A. irat.

határozat szolgáltat sajnos bizonyitványt, hogy tiszteletreméltó elvszilárd férfiakat is ellenmondásokba sodorhat azon veszélyes áramlat, mely a nemzetiségi kérdésben hazánkban ez idő szerint uralkodik.

Sajnálom, hogy azon belső viszony, mely engem ekkoráig annyi küzdelmek közt a függetlenségi és 48-as kör tagjaihoz fűzött, megszakadt; sajnálom, hogy akadályoztatva leszek abban, hogy szerény munkásságom teljességét szentelhessem azon elvek, azon párt szolgálatának, melynek változatlanul hive maradok. De leginkább sajnálom, hogy az, a mi a párt kebelében történt, azon veszélyes felfogásnak fog helyet késziteni a nemzetiségek körében, hogy az ők jogos igényeik s a magyarság aspirácziói közt kiegyenlithetetlen összeütközés létezik.

De tisztelt választóimat kellemetlenül érintette bizonyosan az is, hogy azon egyén, a ki országgyülési képviselőjüknek tisztét viseli, oly éles támadásoknak lett czéltáblájává. Legyen szabad erről is pár szót szólanom.

Tisza Kálmán ministerelnök ur beszédemre felelve azt mondotta,[3] hogy sajnál engem azért, hogy prófétája lettem azoknak, kik a magyar fajt és a magyar államot gyülölik, sajnál azért, hogy azoknak a túlzóknak zászlóján, kik a magyar állam ellenségei, előnév gyanánt lesz felirva az én nevem. Hát ha a ministerelnök ur foglalkozott azzal, hogy mily vis[s]zhangot keltettek tavaly az én nyilatkozataim, kissé behatóbb megfigyeléssel abból egy igen fontos tényt konstatálhatott volna. Én mindig azt mondom, hogy föderálisztikus intézkedésekről szó sem lehet, hogy a magyarság szupremácziáját kétségbevonni nem lehet s az 1868. nemzetiségi törvényt állitom oda, mint alapot, melyen egymással jól megférhetünk. És azok a tulzók, kik a ministerelnök ur szerint a magyar fajt és a magyar államot gyülölik, kik a magyar állam ellenségei, nem azzal felelnek, hogy: köszönjük az ilyen barátságot, nekünk több kell, egyéb kell, — hanem örömmel jelentik ki, hogy kész a békesség ezen az alapon; természetesen ugy, hogy a törvény megtartassék. No hát ezzel be van bizonyitva, hogy lehet beszélni azokkal a tulzókkal is, hogy azok az állambontó, államellenes törekvések nem egyebek, mint agyrém; s a ministerelnök ur csak azért emlegeti azokat minduntalan, hogy alkalma legyen ugy szerepelni, mint aki féken tartja a haza ellenségeit. Egyébiránt a ministerelnök ur, ha foglalkozott e tárggyal, igen jól tudhatja, hogy nem csak az ugynevezett tulzók fogadták örömmel az én nyilatkozataimat, tette ezt kivétel nélkül a nemzetiségek minden rétege, oly emberek, kiknek a magyar állam iránti loyalitása minden kétségen felül áll, mert mindenkinek jól esett az igazság és méltányosság szavát hallani magyar ember szájából. De hát a ministerelnök ur egészen a legujabb időkig nem tudott másképen beszélni a nemzetiségekről, csak ugy, mint a haza ellenségeiről. S azért, ha van itt valami sajnálni való, az nem más, mint Magyarország, mert oly mindenható ministere van, a ki nem képes komolyan foglalkozni a nemzetet érdeklő egyik legfontosabb kérdéssel, a ki nem átallja a világnak azt hirdetni, hogy ez ország lakosainak felerésze ennek az országnak ellensége.

A mi személyemnek a sajtó egy része által történt meghurczoltatását illeti, ez ellen védekezni módomban nincs. Sajnos, hogy a szabad sajtó emberei oly kevéssé tisztelik a vélemény szabadságát. Ettől azonban a közélet emberének visszariadni nem lehet. Az erős meggyőződés magában foglalja azon kötelesség érzetét, hogy a mit az ember jónak tart, annak hangot adjon s azt érvényesiteni törekedjék. S ettől nem tartóztathatott vissza saját egyéniségem csekély voltának tudata, mert a hangosan kimondott igazság utat tör magának saját erejével. Czélom az volt, hogy honfitársaimat

[3] Ld. Képv. Napló 1884—87 XV 231. l.

a nemzetiségi kérdéssel való komoly foglalkozásra s gondolkozásra késztessem a fölött, vaj[j]on helyes-e azon irány, mely ezen életbevágó kérdés felfogásában lábra kapott.

A mennyiben ehez némi reményt táplálhattam, nem volt szabad meghátrálnom azon kellemetlenségektől, melyeket magamnak, esetleg tisztelt választóimnak okozhatok.

Hazafiui tisztelettel vagyok

Budapest, 1887. február 20-án.

polgártársuk
Mocsáry Lajos
orsz. képviselő.

D.

1887 febr. 28

Mocsáry Lajos levele Kmet'[1] Andráshoz beszéde nemzetiségi fogadtatásáról.

Kmet'-archivum. Matica Slovenská.[2]

Budapest, 1887 febr. 28.

Főtisztelendő Plébános Ur!

Pár napi távollét után csak most válaszolhatok becses levelére. Fogadja köszönetemet csekély törekvéseim helyeslésének nagybecsü nyilvánitásáért, valamint a küldött érdekes röpiratért. Elolvastattam már magamnak a második részt, melyből alkalmam volt oly réten ismerkedni meg a magyarositási üzelmekkel, a mely előttem ekkoráig jóformán ismeretlen volt. A protestánsoknál előfordult dolgokat ismertem s mint magam is protestáns, református, képes vagyok átérteni azt, a mi az autonomia körében történik: de a catholica egyházban fenn forgó nemzetiségi viszonyokba való bepillantást Főtisztelendő uraságod ügybuzgó szivességének köszönöm.

Zsilinszkyvel[3] közöltem becses levelét. Azt mondja, nagyon sajnálja, hogy oly kitünő férfiu munkásságát értékesiteni nem lehet. Felhozta azt is, hogy neki nagy része volt abban, hogy a Matica vagyona nem a veres kereszt vagy más efféle célokra fordittatott[4]. Én neki az efféle nyilatkozatokra azt szoktam mondani: ugy-e ugy-e tót nyelven akarjátok magyarositani a tótokat.

[1] *Kmet'* András (1841—1908) berencsfalui r. kath. plébános, régész és néprajzi kutató, szlovák kultúrpolitikus. Az 1895-ben engedélyezett turócszentmártoni Szlovák Muzeum Egylet (Muzeálna Slovenská Spoločnosť) alapító elnöke.

[2] Eredetije a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Muzeum tulajdonában. — A Kmeť Andráshoz intézett Mocsáry-levelekre dr. Ján Tibenský történész és dr. Peter Ratkoš, a Komenský-egyetem magántanára hívták fel szerző figyelmét.

[3] *Zsilinszky* Mihály (1838—1925) egyháztörténész, ev. világi felügyelő, szabadelvű politikus. 1895—1906 között vallás- és közoktatásügyi államtitkár.

[4] A Matica Slovenská vagyonát — az 1885. évi takarékkönyv egyesítéskor 76.178 frt. 71 krajcárt tett ki, (*vö.* B. M. eln. 1885 — XVI — 123) a kormányzat a későbbiek során az 1882 nov. 26-i nyitrai alakuló üléssel létesített Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesületnek (Femke ill. FMKE) ítélte. A Femke vezetőségébe Zsilinszky Mihályt akkori békéscsabai képviselőt is beválasztották.

Hát bizony nagy szerencsétlenség ez az uralkodó áramlat, nevezetesen a kormánynak kortes czélokból gyakorolt conniventiája.[5] Én fel is vetettem magamnak a kérdést, vajjon érdemes-e, helyes dolog-e az én csekélységemnek szembe szállani az erős mozgalommal. De ugy látom, hogy törekvésem nem hasztalan egészen. A nemzetiségek részéről vett nagy számu és meleg hangu nyilatkozatokból azt látom, hogy bármily elszigetelve áll is felszóllalásom, az az illetőknek mégis jólesett s rájuk engesztelőleg hatott, mint ha azon föltevésre jogositaná őket, hogy ha akadt egy magyar ember, ki a jég megtörésére vállalkozott, majd lesz tán több is. Az emlitett nyilatkozatok által egyszersmind *documentálva* van, mit minapi beszédemben[6] felhoztam, hogy t. i. „lehet beszélni" magukkal az ugynevezett tulzókkal is. Más részről önáltatás nélkül mondhatom, hogy mindinkább szaporodik, és pedig jelentékeny emberek közt azoknak száma kik — igaz hogy csak négy szem közt — azt mondják, hogy helyeslik nézeteimet; és kivált mostani ismételt fellépésem látszik hatni azon irányban, hogy az emberek ezzel az életbevágó kérdéssel, melytől azonban annyira fázik a közönség, komolyan foglalkozzanak.

Hogy talán nem vétettem az opportunitás ellen sem, ahhoz jelentékeny adalékul szolgál Főtisztelendő uraságod nagybecsü nyilatkozata, fogadja érette ismételt köszönetemet.

Kiváló tisztelettel vagyok

alázatos szolgája :

Mocsáry Lajos s. k.

E.

1887 márc. 7

A halasi függetlenségi és 48-as párt elvi nyilatkozata a Mocsáry-ügyben.

Egyetértés 1887 65. sz.

Halas 1887. márczius 6. A kis-kun-halasi függetlenségi párt mai napon tartott gyülésében határozatilag kijelenti, hogy Mocsáry Lajos országos képviselőnknek folyó é. február 22-én Halas város választó polgáraihoz intézett levelében fejtegetett nézetét még a nemzetiségekre vonatkozólag is, hogy föderalisztikus intézkedésekről szó sem lehet, hogy a magyarság szupremácziáját kétségbe vonni nem lehet, hogy az 1868-iki nemzetiségi törvény az alap, melyen egymással jól megférünk" elfogadja és helyesli, miről Mocsáry Lajos országgyülési képviselő ur elnökileg értesitendő. Jegyzette dr. Farkas Imre, Kolozsváry Kiss István, a függetlenségi párt elnöke.

F.

1887 márc. 11

Mocsáry Lajos levele a halasi függetlenségi párt elnökéhez.

Egyetértés 1887 69. sz.

Tisztelt pártelnök ur!

Vettem a kiskun-halasi függetlenségi pártnak e hó 6-án hozott határozatát,[1]

[5] Elnézése. (*Értsd:* visszaélések elnézése).
[6] Ld. *A.* irat.
[1] Ld. E. irat.

melyet velem közölni méltóztatott. Örömmel és hálaérzettel töltött el a párt helyeslő nyilatkozata. Azok, kik a nemzetiségi kérdésben nyilvánitott nézeteimért megtámadták, elmentek a hazaárulás vádjáig; ezt a vádat el fogja rólam háritani a halasi függetlenségi párt határozata, mert be fogja látni mindenki, hogy egy oly tősgyökeres magyar város polgárainak sem eszök, sem szivök nem engedné meg azt, hogy pártfogásukba vegyenek egy hazaárulót; nem engedné meg, hogy helyeseljenek és elfogadjanak oly nézeteket, amelyeket vallani és hirdetni annyi, mint hazaárulás.

Ezt köszönöm én saját személyemet illetőleg tisztelt választóim határozatának; de ezen határozatból még egy fontosabb tény is következik, mint az én csekély személyem igazoltatása. A tisztelt pártgyülés nem érte be azzal, hogy az ellenpártnak teljesen illetéktelen föllépésével szemben megvédelmezze azt, kit a képviselőválasztáskor bizalmával megtisztelt, hanem világosan állást foglalt a nemzeti kérdésben felülkerekedett azon áramlat ellen, melynek eredménye nem lehet más, mint az, hogy hadilábra állitsa az ország lakosságának egyik felét a másikkal, kikeseritse és a békés együttélhetés reményétől fossza meg azokat, kiknek őszinte vágyuk e hazához ragaszkodva békében élni a magyarsággal, mint történt ezer éven át. Nagyfontosságu tény ez t. elnök ur! Nem állok többé egyedül midőn erős meggyőződésem által késztetve gyenge szavamat felemelem; nemcsak négyszemközt vagy egy melegebb kézszoritással adják hát tudtomra számos, és pedig jelentékeny állást foglaló emberek, hogy helyeslik nézeteimet, a magyarság szinejavának kellő közepéből emelkedik szózat az egész ország közönségének hallatára, mely a hagyományos nemzetiségi politikához hiven most is azt mondja, hogy az igazság és méltányosság a legjobb politika.

Az ősök nyomdokában jár igen is Halas város polgárainak többsége. A magyar nemzet képes volt nagy és dicső dolgokat mivelni az Árpád és vegyes uralkodó-ház korszakában, daczára annak, hogy lakosságát akkor is oly sokféle nyelvü és nemzetiségü népek alkották, mint e pillanatban. A magyar nemzet sohasem törekedett arra, hogy a nyelvegységet tüzzel-vassal kierőszakolja, nemzetiségre való tekintet nélkül a haza egyenjogu polgárának tekintett mindenkit, minek csalhatlan bizonyitéka az, hogy abban, miben a polgári jogok teljessége nyert a korábbi időkben kifejezést, a nemesi előjogokban, mindenkit egyenlően részesitett. És ez nem volt akadály abban, mint nem lehet a jövőben sem, hogy megtartsa az országban a többi nemzetiségek által soha kétségbe nem vont vezérszerepet. Nekünk nincs szükségünk arra, hogy az ország belbékéjének állandó koczkáztatásával elérhetlen czél után törekedjünk, hogy ezen hiu törekvés által polgártársaink nagy sokaságát azoknak karjaiba hajtsuk, kik csak nemzeti függetlenségünk feláldozásának árán volnának hajlandók nekünk az erőltetett magyarositásban segédkezet nyujtani: beérhetjük azzal, hogy a magyar nemzet erkölcsi értékének varázsa alatt e haza mindenféle nemzetiségei közös hazaszeretettel és egyesült erővel törekedjenek az állami lét nagy czéljának elérésére; s ez meg fog történni, ha őket abban, mit az egyéni és polgári szabadság természetes folyamányának tekintenek, t. i. nyelvük és nemzetiségük megtartásában és szabad fejlesztésében sem az állami, sem a társadalmi viszonyok terén nem háborgatjuk.

A halasi szózat engesztelő és biztató hatást fog gyakorolni mindazokra, kik a most uralkodó türelmetlenséget látva, már-már kétségbe estek a fölött, hogy meg lehessen még találni a nemzetiségek békés együttélésének módját e hazában. Ebben az irányban hatott, kezeimnél levő félreérthetlen bizonyitékok szerint, már az én csekély felszólalásom is, és nem abban, hogy egyenesen konokabb ellenállásra biztassa a hazának azokat az állitólagos ellenségeit; mennyivel hatásosabb lesz még e tekintetben az a nyilatkozat, mely egy tősgyökeres magyar város kitünő értelmiségének és

meghamisitatlan magyar érzésü polgárainak nagy számától ered. A hazának tettek önök ezzel szolgálatot tisztelt elnök ur!

Fogadja ismételt köszönetemnek és nagyrabecsülésemnek kifejezését, a ki maradok kiváló tisztelettel

Budapesten, márczius 8-án, 1887.

alázatos szolgája
Mocsáry Lajos
orsz. képviselő.

179.

1887 máj. 10

A szerb nemzeti szabadelvű párt ujvidéki 1887 ápr. 26-i általános választási gyűlése által elfogadott határozatok.[1]

Zasztava, 1887 64. sz.[2]

I. határozat.

Az egész szerb nemzeti szabadelvü párt szerb választói Ujvidéken 1887 ápr. 26-án tartott általános választási gyülésükön a következő határozatot hozták:

A szerb nemzeti szabadelvü párt szerb választói fájdalommal látják az országban lévő mai politikai és gazdasági állapotokat. Meggyőződve arról, hogy a mai kormányzat gondját a nemmagyar nemzetiségek megmagyarositására forditja és nem törődik az anyagi és politikai érdekekkel, ami rossz következményekkel fog járni közös hazánkra — ezért továbbra is ellenzéki magatartásuk mellett maradnak.

Minthogy hazánk összes nemzetiségei egyenlő terheket viselnek, egyenlő kötelességeik is vannak s a haza hivására egyenlően kell vérüket ontani, ezért egyenlő jogokban is kell részesülniök. Meg vagyunk győződve arról, hogy Magyarország fennállása egyedül nemzetiségeinek szabadságától, egyenjoguságától és haladásától függ. S végül abban a meggyőződésben, hogy csak anyagilag biztositott és szellemileg fejlett nemzet lehet igazán szabad és haladó, kijelentjük: hogy *továbbra is az 1869. évi nagybecskereki határozatok alapján fogunk állani.*

E határozatok 2. pontjának világosabb értelmezése céljából fölemlitjük: „a Háromegy királyság szerb-horvát nemzete érdekében képviselni fogjuk a Háromegy királyság államjogi önállóságát és területi integritását". Továbbá, hogy a Háromegy királyságnak azt a pártját fogjuk támogatni, mely nemzeti szabadelvü intézményekre és anyagi jólétre törekszik s amely a Háromegy királyságban élő szerbek genetikus nevét, nemzetiségét és nemzeti egyházi önkormányzatát tiszteletben tartja, a cyrill irást a latinnal egyenjogunak nyilvánitja és a kulturális és egyházi feladatokra arányos állami támogatást nyujt. Amig ilyen párt nem alakul meg, azt a pártot fogjuk támogatni, amely ezen elvekhez a legközelebb áll.

A becskereki határozatok 7. pontjának világosabb értelmezése céljából megemlitjük: a szerb nemzeti szabadelvü párt arra törekszik, hogy monarchiánk külügyi politikája szláv népei nagyobb számarányának megfelelően ne vezettessék szlávellenes irányban, hogy monarchiánk külpolitikája a békés nemzeti fejlődés érdekében semmiféle hóditásra ne törekedjék és elismerje a jelszót: „A Kelet a keleti népeké", s e szerint mondjon le Bosznia és Hercegovina okkupációjáról és ezen tartományoknak hagyja meg a jogot, hogy ők maguk határozzanak sorsukról. Ezt a politikát jogi szempontból és azért is követeljük, mert ezáltal az állandó hadsereg létszámának csökkentése lehetővé válik.

Ezenkivül követelni fogjuk a mai adóterhek csökkentését és igazságosabb elosztását; követelni fogjuk, hogy állami közigazgatásunk egyszerüsittessék és az összes állami kiadásokat az állam gazdagságához vagy éppenséggel szegénységéhez mérjék; továbbá követelni fogjuk, hogy az állam minél többet költsön a közgazdaság támogatására és a gazdasági szövetkezetek megsegitésére, általában Magyarország közgazdasági politikája olyan irányt vegyen, mely fel fogja tartóztatni a mostani hanyatlást és elősegiti a dolgozó állampolgárok gazdasági haladását. E mellett a párt még figyelembe veszi természetesen a szerb-horvát képviselők javaslatának 8-ik pontját, melyre a becskereki program hivatkozik.

Ezt a programot fogja a párt képviselni lapjaiban, nyilvános gyüléseken és képviselői által a magyar országgyülésen.

Ezenkivül a szerb nemzeti szabadelvü párt minden tagjának kötelességévé teszi s az egész párt is kötelezi magát arra:

hogy a szerb szellemet, jelleget és kulturát ápolni fogja. Ezenkivül a szerb szabadelvü párt és tagjai támogatni fogják a kereskedelmi, ipari és földmivelési szövetkezetek alakitását kulturális és anyagi érdekvédelem céljára, támogatja szaklapok kiadását és nevezetesen támogatni fogja a szerb kereskedelmet, kis- és nagyipart.

II. határozat.

Az egész szerb nemzeti szabadelvü párt Ujvidéken 1887. évi ápr. 26-án a választási gyülésen egybegyült szerb választói ezt a határozatot hozták:

Bár igazságtalanul jártak el velünk szemben a magyar országgyülés választói névjegyzékének összeállitásakor, bár a kerületek hátrányunkra vannak kikerekitve s elosztva s az ellenzékkel, nevezetesen a szerb ellenzékkel ugy bánnak, mint afféle rossz emberekkel,

mégis abban a hitben, hogy minden köz- és államügyben a döntő szó a nemzeté s nem az egyes személyeké, elhatározzuk, hogy a fenn felsorolt igazságtalanságok ellen tiltakozva, — belebocsátkozunk a közeli magyar országgyülési választások küzdelmébe.

De minthogy az utóbbi években a magyar ellenzéki pártok a nemzetiségekkel, kivált a szerbekkel szemben, igazságtalan és embertelen álláspontot foglaltak el, s miután e pártok megfeledkeztek a nemzetiségek történeti jogairól s arról, hogy valamennyi nemzet isten előtt egyenlő: azért nem közeledhetünk feléjük.

[1] A szerb nemzeti szabadelvű párt az 1887. évi választások előtt tartott általános választó gyűlésen bejelenti, hogy továbbra is változatlanul az 1869. évi nagybecskereki program alapján áll. Az ekkor hozott határozatok minden tekintetben tisztázzák a párt nemzetiségpolitikai álláspontját és végetvetnek az 1884. óta jelentkező ingadozásnak. Ennek ellenére a párt és a Polit-féle különfrakció küzdelme folytatódott. Polit a Branikban hevesen támadta a Zasztava köré tömörült csoportot és Tomićot, a lap szerkesztőjét. Ez a Zasztava 1887. jún. 24-i 88. számában „Leszámolunk" címmel visszautasítja Polit vádjait és megállapítja: a nagybecskereki program „szociálisdemokratikus" irányban való kiszélesítésének ideje következett el. Említett cikk hibáztatja Polit ellenszegülését a szerb nemzetiségi kérdésben jelentkező munkásmozgalmi törekvésekkel szemben.

[2] A közlemény eredeti címe: Odluke szrpszke narodne szlobodoumne sztranke uszvojene na obstem biracskom zboru, drzsanom u N. Szadu, 26 aprila 1887. god.

[3] Ld. 47. sz. irat.

Ezért kijelentjük, hogy a választás alkalmával egy magyar ellenzéki pártot sem támogatunk, hanem önálló álláspontot foglalunk el és mindenütt csakis szerb nemzeti szabadelvü párti jelölteket állitunk és ezzel fejezzük ki tiltakozásunkat, mind a kormány, mind *a többi magyar párt szándékával szemben.*

A szerb nemzeti szabadelvü párt szerb választói csak a nemzeti egyenjoguság azon barátait támogathatják, akiket nem köt a mostani magyar pártok fegyelme és természetesen támogatni fogják, ahol maguk nem tudnak érvényesülni, a románok és egyéb nemzetiségek nemzeti képviselőit.

A kormánypárt szerb képviselőjét sem támogathatják a szerb nemzeti szabadelvü párt szerb választói, mert ezzel a mai kormány fennállását segitenék elő, mely semmi tekintetben sem érdemli meg a szerb nemzeti szabadelvü párt támogatását.

III. határozat.

Az egész szerb nemzeti szabadelvü párt szerb választói az Ujvidéken 1887 ápr. 26-án egybegyült általános választási gyülésen a párt alábbi szervezetét alakitják meg:

A szerb nemzeti szabadelvü pártnak nyolc tagból álló központi bizottsága lesz a helybeliekből és nagyobb számu vidéki (bizottsági) tagja. A központot, valamint a központi bizottság tagjait az egész párt nagy választó gyülése egy évre, illetőleg az első új gyülésig választja.

Minden helységben helybeli bizottságok alakitandók, a járások székhelyén hat főből álló járási bizottságok, melyek összeköttetésben állanak a fő központi bizottsággal; a helyi és járási bizottságokat minden választói nagygyülés után a választók helyi pártösszejövetelükön szótöbbséggel választják. Minden gyülés elnököt és tisztikart választ magának.

A helyi, illetve járási bizottságok a program végrehajtásáról gondoskodva, a központi bizottsággal egyetértőleg jelölik a magyar országgyülésre a képviselőjelölteket.

A központi bizottság köteles arról gondoskodni, hogy minden évben általános pártgyülést tartsanak.

A központi főbizottságot megbizzák, hogy ezen elvek alapján dolgozza ki a pártszervezet szabályzatát és az utasitásokat a helyi bizottságok számára, nehogy müködésük közben az állam törvényeivel összeütközésbe kerüljenek.

IV. határozat

Az egész szerb nemzeti szabadelvű párt szerb választói az Ujvidéken 1887 ápr. 26-án tartott általános választási gyülésen a következő határozatot hozták:

A keserü tapasztalat, melyre a nemzeti szabadelvü párt szert tett, a következő kijelentésre kényszerit bennünket:

A szerb nemzeti szabadelvü párt elvárja, hogy megválasztott képviselői belátják a jogtalan és nagy nehézségeket, melyeket a pártnak a képviselőválasztás alkalmával kell majd leküzdenie;

továbbá elvárja, hogy a képviselők tudatában lesznek azon feladatoknak, melyek rájuk az országgyülésen várnak, miután minden bizonnyal kevesen lesznek.

Ezért a párt kifejezi óhaját, hogy képviselőik az országgyülésen a leglelkiismeretesebben és határozottabban teljesitsék kötelességüket és *minden lehetséges alkalommal a párt nézeteinek hű tolmácsolói legyenek.*

180.

1887 máj. 12

Az 1887. évi szebeni román választói gyülés határozatai.[1]

Luminatoriul 1887 máj. 14 34. sz.[2]

A szebeni gyülésen a következő határozatokat hozták:

1. Továbbra is fenntartják az 1881., illetőleg 1884. évi nemzeti programot, kis hozzáadással a 7. ponthoz, mely így szól: „A Nemzeti Párt harcolni fog minden állami szervtől származó magyarositási törekvés ellen". Ehhez a ponthoz hozzátették: „minden állami szervtől, vagy bárhonnan eredő magyarositási törekvés ellen". Ezt a függeléket a magyar egyletek magyarositási törekvései miatt csatolták hozzá.

2. Az erdélyi románok továbbra is fenntartják a passziv rezisztencia politikáját.

3. Tekintve a magyarországi és erdélyi románokkal a választásokon való, folyamatosan tapasztalt hivatalos visszaéléseket, az igazságtalanságokat a listák összeállításában, erőszakos befolyásolást és tényleges pressziót a közigazgatás vezetői részéről, pénzzel, étellel-itallal való korrumpálást, fenyegetőzést és bosszuállást azokkal szemben, akik tiltakozni mertek e törvénytelen és erkölcstelen eszközök ellen;

tekintve, hogy ez eszközök révén a nép módszeresen demoralizálódik, szivében szeretet helyett utálkozás és megvetés gyülemlik a szabadelvü intézmények, sőt az állam és a művelt társadalom céljai iránt, mely, hatalmát tévesen gyakorolva, a nép minden honpolgári erényét aláássa és lerombolja, amiben a hazára, a békére, a nép haladására a legveszedelmesebb következmények rejlenek;

tekintve, hogy a választásnak ez a módja a választói szabadságot, a választók valódi akaratának kifejezését lehetetlenné teszi, miáltal a haza közéletébe csalás kerül s a közigazgatásnak és a közvéleménynek valódi állapota meghamisitódik és épen azok előtt marad rejtve minden rossz, akik ennek orvoslására hivatottak;

tekintve, hogy az értelmiség illetőleg a nép vezetőinek egyik legszentebb hazafiui és erkölcsi kötelessége védekezni... az effajta veszedelem ellen;

mindezeket tekintetbe véve és megállapitva, hogy az utolsó választási időszak tapasztalatai szerint — a magyar országgyülés nem kinál nekünk semmi biztositékot az ellenőrzésre az általa megszavazott és a Korona által szentesitett törvények alkalmazására, a gyülés távolmaradást jelent be e részek nevében is a választásoktól és az országgyülési választói mozgalmaktól, felhatalmazván a központi bizottságot, hogy a magyarországi és a bánsági részek ama kevés választói körzetében, melyekben

[1] Az 1887. évi szebeni program a passzív rezisztenciának a bánáti románságra való kiterjesztésével megismétli az 1881 illetőleg az 1884. évi szebeni gyűlések határozatait. Fontos körülmény azonban, hogy az 1887. évi szebeni román választói gyűlés deklarálja a kormányzat magyarosító törekvései elleni küzdelmet. A határozatok szövegét a „Luminatoriul"-ban megjelent közlemény *(De la conferinția din Sibiu* — A szebeni konferenciáról. L. 1887 máj. 14. 34. sz.) alapján közöljük. — Az 1887. évi szebeni határozatokra kétségkívül kihatott Romániával való kereskedelmi kapcsolatban 1886 májusától beállott és a nyilt vámháboruig fokozodó feszültség. A kérdés a kereskedelmi tárgyalások megszakadásakor ismételten foglalkoztatta a Házat. (*Ld.* Zay Adolf 1886 máj. 15-i interpellációját és gr. Széchenyi Pál földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1886 máj. 20.-i válaszát e tárgyban, Képv. Napló 1884—87 XII. 135—38. ill. 209—11. l.)

[2] A közlemény eredeti címe: De la conferinti'a electorala din Sibiiu. Proiectul de resolutiune al comisiunii de 30 primit cu unanimitate de cătră conferinti'a electorala.

programunk és pártunk érdekei a jelöltség elfogadását és pártunk résztvételét a választásokon megköveteli, ezeknek kezdeményezésére, a központi bizottsággal egyetértésben, kivétel tehető.

4. A román népnek ez a gyülés által ajánlott állásfoglalása, pontosan és sajátlagosan megindokolva egy memorandumban, e gyülés nevében, küldöttség által a Korona tudomására hozandó, hogy érdeme szerint s ne az ellenfél feketitésével értékeltessék.

5. A program és a gyülés határozatainak végrehajtására 11 tagu központi bizottság választandó, azzal a megbizatással, hogy a törvényadta keretek közt mindent megtegyen, amit szükségesnek tart, mind a közeli országgyülési választásokra, mind a törvényhatósági választásokra nézve, de főleg a román nemzeti ügy védelmére s a közvélemény felvilágositására az országban és a külföldön, amiben a legélénkebb és legéberebb aktivitás ajánltatik.

181.

A nemzetiségi sajtó Mocsáry ujvidéki képviselőjelöltségéről.[1]

A.

1887 máj. 29

Egykorú beszámoló Mocsáry Ujvidékre érkezéséről.

Zasztava 1887. 74. sz.

Ujvidék máj. 28.[2] Ma délután félötkor az egyesült szerb-német-magyar ellenzék jelöltje, Mocsáry Lajos ur Ujvidékre érkezett. Az ellenzéki képviselők köréből nehányan Verbászig elébe utaztak, az ujvidéki állomáson pedig szokatlanul nagy számban összegyülekezett tömeg várta s szivélyes fogadtatásban részesitette jelöltjét. Tarackok dörgése köszöntötte a Mocsáryval és képviselőtársaival befutó vonatot. Amint Mocsáry a kocsi lépcsőjéről lelépett, percekig visszhangzott minden irányból feléje a megszámlálhatatlan „éljen", mind a három nyelven, szerbül, németül és magyarul is. Ezután Keller ur magyarul, Péra Popadić ur szerbül, Hemler ur pedig németül üdvözölték röviden és ünnepélyesen a jelöltet. Mocsáry ur válaszában hangsulyozta, hogy ő továbbra is kitart álláspontja mellett, hű lesz eddig képviselt elveihez s bár elképzelései nem is találtak a megfelelő visszhangra ott, ahol erre a legnagyobb szükség lett volna, meg van győződve, hogy akad még elég ember Magyarországon, aki üdvösnek tartja

[1] Még javában zajlott a Mocsáry elleni politikai hajsza, amikor a Zasztava két vezércikkben is foglalkozik Mocsáry nemzetiségpolitikai szerepével. A lap 1887 március 15-én kimutatja, hogy Mocsáry korántsem áll egyedül haladó felfogásával, hivei vannak nemcsak a nemzetiségi táborban, a magyarság körében is. 1887 április 27-én a Zasztava arról ír, hogy Mocsáry mandátum nélkül maradt, mert a képviselői jelöléseknél a függetlenségi párt jelölő bizottsága nyilván mellőzni fogja. „A szerbek azonban nem feledkeznek meg barátjukról — állapítja meg a cikk befejező mondata. 1887 májusának végén a szerb nemzeti szabadelvű párt felkérte Mocsáryt, hogy lépjen fel Ujvidéken. Mocsáry a felkérést elfogadta, Ujvidékre jött (A), ahol rendkívüli ünneplésben részesítették. A Zasztava beszámolójából pontos tudósítást kapunk Mocsáry újvidéki szerepléséről (B és C). A kormánypárti önkény és a szerb frakcióharc következtében Mocsáry 107 szavazattal alulmaradt a kormánypárti Móricz Pállal szemben. A szerb radikális sajtó választási statisztikája kimutatja, hogy a kormánypárti jelölt győzelmét a kivezényelt tisztviselőknek köszönhette (D).

[2] Eredeti szövegben régi naptár szerint: „Novi Szad, 16. maja".

célkitüzéseit és, hogy ezeknek száma hamarosan növekedni fog. Beszédét többször szakitotta félbe a kitörő éljenzés s beszéde végeztével ismét lelkesen éltették Mocsáryt.

Mocsáry ur, a külön erre az alkalomra előkészitett diszes négylovas kocsin, lovasok, kocsisorok és rengeteg nép kiséretében hajtatott szállására.

Holnap (május 29-én[3]) a Nemzeti Szinházban gyülést tart az egyesült ellenzék,[4] melyen Mocsáry ur ismertetni fogja programját, este fél nyolckor pedig fáklyásmenetet rendeznek tiszteletére.

B.

1887 máj. 31

Mocsáry Ujvidéken.[1]

Zasztava 1887 75. sz.

Mocsáry ragyogó ujvidéki fogadtatásáról már a Zasztava mult számában beszámoltunk. A következő napon, május 29-én,[2] vasárnap délután mondotta el Mocsáry programbeszédét a szerb Nemzeti Szinházban. A szinház annyira megtelt, hogy sokan az utcára szorultak. A teremben legalább hétszáz ember tartózkodott, szerb, magyar és német. A beszéd végén a nagygyülés közönsége szállására kisérte Mocsáryt.

A nagygyülésen Koszta Rájić és Keller István elnököltek. P. Damjanović és Obermeyer Rudolf voltak a jegyzők. Ők üdvözölték országgyülési jelöltünket, előbbi szerbül, utóbbi magyarul és németül. Ezután Mocsáry mintegy teljes órán át tartó beszéde következett. Mocsáry rendkivül rokonszenves egyéniség, szónoki készsége pedig közismert. Lelkesen, szabadon, de bizonyos állandó mérséklettel beszélt és beszéde nagy tetszést aratott. Először magyarul szólt Mocsáry. Azután az elnök felkérte Jása Tomićot,[3] hogy főbb vonásaiban ismertesse és forditsa le szerbre a beszédet. Legvégül pedig röviden németül is kifejtette programját Mocsáry.

Ugyanaz nap este volt a fáklyásmenet. Háromszáz fáklyával vonultak el a különböző nemzetiségü választók a Fábri-vendéglő, Mocsáry szállása előtt. Az utca, ahol Mocsáry megszállt, a dunai ut és a korzó mindenütt tömve néppel. Nem igen tulozunk, ha a fáklyásmenet résztvevőinek számát öt-hatezerre tesszük. Ezen a fáklyásünnepségen Keller István magyarul, Koszta Rajić szerbül, Obermüller[4] Ferenc pedig német nyelven üdvözölték Mocsáryt. Az impozáns fáklyás felvonulás nagyon megkapta és meghatotta Mocsáryt. Szivélyesen mondott köszönetet, hogy őt éppen Magyarország „szerb fővárosa" tisztelte meg bizalmával. Szavait most is Jasa Tomić tolmácsolta a szerb közönségnek, majd Mocsáry rövid német nyelvü köszönő beszédet mondott. Késő este, akár csak az előző napon, közös vacsora volt a Fábri-vendéglőben, ahol annyi volt a vendég, amennyit csak a helyiség be tudott fogadni. Üdvözletek, felköszöntők hangzottak el, hol szerbül, hol németül, hol magyarul, cserélődtek a gondolatok és ez az alkalom megmutatta, milyen szoros az egyetértés az ellenzéki szerbek, szabadelvü németek és magyarok között.

[3] U. a.: „(17. maja)".
[4] *Értsd:* az ujvidéki szerb-magyar-német egyesült ellenzék.

[1] A közlemény eredeti cime: Mocsary u Novom Szadu.
[2] Eredeti szövegben régi naptár szerint: „17. maja".
[3] *Tomić* Jása (1846–1922) publicista, szerb nemzetiségi politikus, Miletić veje. 1884-től a Zasztava szerkesztője, 1898-tól a szerb Radikális Párt vezetője.
[4] Helybeli szocialista funkcionárius.

Május 30-án,[5] hétfőn reggel kilenc óra körül 11 kocsi és 12 lovas kiséretében a közeli Jarak[6] községbe ment át Mocsáry, melynek lakósai többnyire az ujvidékiekkel szoktak szavazni. A község határában nagy ünnepélyességgel fogadta Mocsáryt a helybeli lakosság. Lovasok jöttek elébe, durrogtak a tarackok, utána pedig mintegy száz jaraki választó előtt németül elmondotta programbeszédét. A beszédet nagy lelkesedéssel fogadták. Ezután kis közös reggelire ültek össze, majd — ugy egy óra tájban — Mocsáry visszatért Ujvidékre. Mint értesülünk, holnap hagyja el városunkat, minden bizonnyal a legszebb emlékekkel.

C.

1887 jun. 1

A Zasztava közleménye a kormányzat választási önkényéről.[1]

Zasztava 1887 76. sz.

A helyi kormánypárti tábor kissé megdöbbent és boszankodik... Mocsáry Lajos, az egyesült ellenzék jelöltjének nagyszerű fogadtatása miatt. Hogy haragjuk enyhüljön és csillapodjék, elkezdték a csendőrökön. Igy a városi csendőrparancsnokság elbocsájtotta állásából Milan Rajićot, mert a fáklyásmenet alatt egyszer „Zsivio Mocsáry"-t kiáltott. Hasonló okok miatt kilenc más egyént még aznap beidéztek. Azt a korcsmárost, akinél Mocsáry hétfői reggelijét megrendelték, ugyanakkor a városházára citálták azzal az ürüggyel, hogy nincs „Gewerbeschein"-je.[2] Ennek következtében természetesen a reggelit sem tudta elkésziteni. Valóban jól értik a kormánypártonl Sajnálatra méltó az a kormány, amely csak ilyen eszközökkel tudja fenntartani magát.

D.

1887 jun. 24

Képviselőválasztás Ujvidéken.[1]

Zasztava 1887 88. sz.

Már a Zasztava 85. számában közvetlenül a választások lezajlása után közöltük, hogy milyen eredménnyel zárult ez, hogy az egyesült szerb-német-magyar ellenzék jelöltje, Mocsáry Lajos 107 szavazat különbséggel kisebbségben maradt. Akkor főkép a szerb választók szavazataival foglalkoztunk, de most, hogy megbizható helyről pontos adatokhoz jutottunk, a szerb választók magatartására élesebben rávilágithatunk és ezzel korábbi közleményünket kiegészithetjük.

Mocsáryra szavazott		Szerb	Más	Összesen
Ujvidék	I. kerületében	27	53	80
	II. „	21	48	69
	III. „	78	19	97
	IV. „	69	13	82
	V. „	59	42	101
	Együttesen ...	254	175	429

[5] Eredeti szövegben régi naptár szerint: „18. maja".
[6] Német nemzetiségű község Ujvidék határában.
[1] A közlemény eredeti címe: Sta sze radi u Novom Szadu? Mi történik Ujvidéken?
[1] A közlemény eredeti címe: Izbor poszlanika u N.[ovom] Szadu.
[2] Iparengedély.

Móricz[2] Pálra szavazott [többek közt] kétszáz kivezényelt tisztviselő és 211 függetlennek mondható személy. Ezek közt van 45 szerb is, akik közül 24 községi, illetve állami tisztviselő, a többi 21 foglalkozása után függetlennek mondható...

182.

1887 jun. 1

A szlovák nemzeti párt 1887. évi nyilatkozata.[1]

Národnie Noviny 1887 jún. 2 63. sz.[2]

A szlovák nemzeti párt ugy látja jónak, hogy ne vegyen részt az elkövetkező országos képviselőválasztásokon.

Ennek a passzivitásnak az okai ugyanazok, amelyek három évvel ezelőtt hasonló nyilatkozatra késztettek bennünket.[3]

Az erőszak és a korrupció a nem-magyar nemzetiségekkel szemben jelentősen megnőtt, három év óta. A törvénytelenség elérte tetőfokát. Nem-magyar képviselők szabad megválasztásáról szó sem lehet. És sem erőszakban, sem vesztegetésben nem akarunk vetélytársainkkal versenyre kelni.

Az erőszak és a megvesztegetés gyors léptekkel kergeti szerencsétlen hazánkat a végső romlásba. Következményeként az ország mind anyagi, mind erkölcsi szempontból tönkre fog menni.

Eljön az idő s meg vagyunk győződve róla; az idő nincs messze, hogy az irányadó körök belátják és kénytelenek lesznek belátni: Magyarország minden nemzetiségének azonos szabadság jár és ennek ellenlábasa, a törvényellenes irányban vezetett ország közeledik a hanyatláshoz.

Akkor elkövetkezik az idő, hogy komolyan gondolnak majd hazánk üdvével és akkor hazánk bennünket igazi védelmezői sorában talál.

Azokat, akik erőszakkal és vesztegetéssel hazájuk sirját ássák, bár tökéletes kisebbségben vannak, most sajnos nem tudjuk ebben sikeresen meggátolni, mivel a romlás kezében hatalom van.

Csak minél hamarább érje el ez a pusztitó irányzat kiérdemelt célját. Mi nem félünk a végső eredménytől és békésen megvárjuk az időt, amikor az országgyülési választás passzivitását boldogan feladjuk és megfeszitett munkával járulunk hozzá hazánk már csaknem halálos sebeinek meggyógyitásához.

Mindazonáltal, ahol nemzettestvéreink ugy gondolják majd, hogy a választásokon való részvétellel valami különleges jó közügyet tudnak elősegiteni, ott szabad kezet adunk nekik.

Turócszentmártonban, 1887 junius 1-én.

A Szlovák Nemzeti Párt központi választási bizottsága:
Mudroň Pál, Francisci János, Jesensky János, Dula Máté,
Pietor Ambro.

[2] *Móricz* Pál (1826—98) maramarosszigeti ügyvéd, később berettyóujfalusi földbirtokos. A szabadelvű fuzió előtt balközép, utána kormánypárti képviselő. 1867-ben Bihar vm. főjegyzője. Mint szakiró mezőgazdasági, pénzügyi és poltikai tanulmányokkal foglalkozott. Több cikluson át volt Szentes, majd Ujvidék képviselője.
[1] A szlovák nemzeti párt központi választóbizottsága az 1887. évi választásokkal kapcsolatban ép úgy a teljes passzív rezisztencia alapjára helyezkedik, mint 1884-ben. A párt a századfordulóig, pontosan 1902-ig fenntartja a passzivitást.
[2] A közlemény eredeti címe: Osvedčenie- Nyilatkozat.
[3] Ld. 167. sz. irat.

183.

1887 jun. 8

A háromegykirálysági szerb önálló párt választási határozatai.[1]

Zasztava 1887 79. sz.[2]

A szerémségi Karlócán 1887 pünkösd másodnapján összegyült háromegykirálysági szerb önálló párt választói a következő határozatokat hozták:

1. A szerb nemzetiséget a horváttal teljesen egyenrangunak tekintvén a szerb önálló párt képviselni és védeni fogja szerb nemzeti egyéniségét és a szerb nemzet jogát szerb pravoszláv egyházunkra és iskoláinkra történeti alapon, tehát azt a jogot, hogy ezekben szabadon intézkedhetik, igazgathat és rendelkezhetik csupán a korona főfelügyelete által korlátozva.

2. A szerb önálló párt követelni fogja az egyenjoguság alapján a szerb nemzetiségnek a Háromegy királyságban való elismerését s azt, hogy minden itteni (belső) törvényben vagy más fontos hivatalos ténykedésben, ahol a Háromegy királyság nemzetéről vagy nyelvéről van szó, ez a nemzet horvátnak és szerbnek neveztessék, nyelve pedig szerbnek vagy horvátnak.

3. A szerb önálló párt követeli, hogy állittassék vissza a szerb nemzet joga az iskolák tekintetében, valamint a szerb nemzeti egyházi gyülés és az általa létesitett iskolai szervek illetékessége. Ennek megfelelően a fennálló országos iskolatörvény oly irányban módosittassék, hogy a községi iskoláknál a szerbek mentesittessenek a köteles hozzájárulástól s ezzel lehetőség adassék nekik arra, hogy autonom iskoláikat fenntarthassák.

4. A keleti orthodox egyháznak a katolikus egyházzal való törvényesen biztositott egyenjoguságára törekedve követelni fogja, hogy mindazon intézkedések, melyek a vallásfelekezet teljes egyenjoguságát akadályozzák, hatálytalanittassanak.

5. Követelni fogja autonom iskoláink és más kulturális intézmények részére a lakosság [szám] aránya szerinti támogatást az országos anyagi eszközökből. Azonkivül követelni fogja törvénnyel biztositott arányos megsegitését pravoszláv egyházunknak és papjainknak, mégpedig olyképen, hogy ez az illetékes autonóm nemzeti egyházi

[1] A horvátországi szerb párt 1887 máj. 29-én tette közzé a karlócai politikai gyűlés meghívóját (ld. Zasztava 1887 75. sz.) A gyűlés határozatait elsőként szintén a magyarországi szerb nemzeti szabadelvű párt lapja közli. A határozatok a horvátországi szerbségnek a horvátokkal, a cirill írásnak a latinbetűs írással való egyenjogúságát, a szerb egyházi önkormányzatot és a „községi földbirtok" rendezését követelik. A „háromegykirálysági" szerb önálló párt hivatalos lapjának a Karlócán megjelenő „Szrbobran"-t (Szerbvédő) nyilvánítja. A horvátországi szerb pártszervezkedéssel egyidőben, 1887 elején a horvát-magyar viszonyban is ujabb fejlemény következett be. Az 1868. és 1873. évi kiegyezési törvények vitás kérdéseinek tisztázására kiküldött Zágrábban tárgyaló magyar és horvát országos bizottságok nem tudtak megegyezni a horvát-szlavonországi vasuti- és a magyar hatóságokkal való hivatalos nyelvhasználat kérdéseiben, mire magyar részről a tárgyalásokat megszakitották. A „horvát-szlavon ügyekben kiküldött magyar országos bizottság" 1887 márc. 11-én terjedelmes jelentésben számolt be az országgyűlésnek a zágrábi kudarc okairól. (Ld. 1884—87 évi Képv. Ir. XXII. 196—201 l.) A jelentésből kitünik, hogy a horvátországi hivatali cimerek feliratának ügye, az u. n. „címer és felirat-vita" ismét felmerült. Ez ügyben a két bizottság végül is elfogadta a magyar országgyűlés 1883 okt. 1-i határozatát, melynek értelmében az uj hivatali címerek felirat nélkül készülnek, a meglévőkre pedig a tényleges állapot az irányadó.

[2] A közlemény eredeti címe: Odluke biracsa szrpszke szamosztalne sztranke u Trojedinci.

szervek közvetitése utján történjék; ez által ez a támogatás igazságosabban feloszttassék és ezáltal nemzeti egyházi autonomiánk ne csorbittassék.

6. Követelni fogja a cirill irás teljes egyenjoguságát a latinnal, de nemcsak ugy, hogy a felek az összes hatóságoknál használhatják a cirill irást, és ezen adassék az elintézés, hanem hogy minden hatóság, ahol többségben él a szerb pravoszláv elem, hivatalosan használja a cirillikát.

E tekintetben a jelenlegi horvát-szlavon országgyülésen hozott törvény távolról sem felel meg az igazi autonomia itt körvonalazott elvének s ezenkivül sérti a kiegyezésben, mint államjogi szerződésben gyökerező azon állami autonomia jogát, amely autonomia ezen királyság számára a vallás és oktatás területén feltétlenül biztositva van.

II. határozat.

1. Magyarország vonatkozásában a Háromegy királyságnak szociális, kulturális és általános emberi kérdéseiben a szerbek és horvátok érdekei teljesen azonosak.

2. A szerb önálló párt az 1868-ban kötött és 1873-ben revizió alá vett kiegyezés alapján állva, melyet Magyarország és a Háromegy királyság egyenjoguan alkottak, védeni fogja a Háromegy királyság önállóságát, amennyiben ez a kiegyezésben biztositva van, de arra is fog törekedni, hogy ez az önállóság a kiegyezés reviziója által kiterjesztessék.

3. Mindazon intézményeket, melyek a polgárok politikai jogait biztositják, nevezetesen a biróság függetlenségét, az esküdtszéket, a sajtó teljes szabadságát, a képviselőválasztás titkosságát stb., a párt demokratikus szellemben fogja képviselni.

4. A társadalmi és gazdasági kérdésekben a párt követelni fogja, hogy az állam teljes erejével azon legyen, hogy az országban állitsa meg a mostani gazdasági hanyatlást, a mostani adókat csökkentse és igazságosabban rója ki. A párt továbbá követeli, hogy kereskedelmünk és iparunk fejlesztésére nagyobb gondot forditsanak. A párt a községi földbirtok rendezését e házában különösen a legfontosabb társadalmi kérdésnek tartja s arra törekszik, hogy a földbirtoknak egy bizonyos, törvényben megállapitott mértéke örök időre megóvassék az önkéntes vagy törvény utján történő kisajátitástól.

5. A nemzetiség, és különösen a magyarországi szerbség tekintetében a szerb önálló párt követelni fogja képviselőitől, hogy a horvát, illetve a közös horvát-magyar országgyülés utján az összes magyarországi nemzetiség teljes egyenjoguságát és kulturális, valamint gazdasági haladásuk elősegitését követeljék.

6. A szerb önálló párt azon lesz, hogy monarchiánk külpolitikája szlávjai tulnyomó számának megfelelően ne vezettessék szláv-ellenes szellemben, hogy monarchiánk külpolitikája a békés fejlődés érdekében semmiféle hóditásra ne törekedjék és ismerje el az elvet: Kelet a keleti nemzeteké.

III. határozat.

Minthogy minden pártnak föltétlen szüksége van arra, hogy saját orgánuma legyen, mely a párt elveit védelmezi, a Karlócán pünkösd napján egybegyült háromegykirálysági szerb önálló párt a „Szrbobran" hirlapot saját orgánumának nyilvánitja.

IV. határozat.

Miután minden pártnak eredményes tevékenysége céljából, feltétlenül szüksége van szervezetre, ezért a Karlócán pünkösd másodnapján egybegyült szerb önálló párt elhatározza, hogy Zágrábban fennálló központi bizottsága ilyennek elismertessék, azzal a joggal, hogy a szükséghez képest önmagát kiegészitheti; egyidejüleg a Szerémség részére bizottságot állitanak fel, melynek székhelye az elnök lakóhelye lesz. A felhatalmazás az első gyülés tartamára, illetőleg öt évre szól. Minden nagyobb helyen és járásban bizottságok alakitandók, melyek a szerémségi albizottsággal, illetve a zágrábi központi bizottsággal a választás érdekében összeköttetésbe lépjenek.

184.

Iratok a „Doda-ügy" és az 1887. évi karánsebesi mandátum történetéhez[1]

A.

1887 okt. 12

Doda Traján levele Péchy[2] *Tamáshoz, a magyar képviselőház elnökéhez.*

Egyetértés 1887 280. sz.

Tisztelt elnök ur! A román nép ép ugy, mint Szent István koronájának más népei, az alkotmány helyreállitását Magyarországon örömmel s bizalommal üdvözölte. De csakhamar e nép nemzeti érzelmü intelligencziájának szomoruan tapasztalnia kellett, hogy a szabad s alkotmányos élethez kötött reményeik csalódáson alapultak. Az állami politika mind határozottabban oly irányba tereltetett, a mely addig is a román nép nemzeti érdekeit mélyen kárositotta, végkövetkezményeiben azonban a román nép nemzeti életét s a nemzeti fejlődését Magyarországon lehetetlenné tétellel fenyegeti.

[1] Az 1887. évi választásokon a fokozott választási önkény és visszaélések következtében a nemzetiségi ellenzék teljesen felmorzsolódott. A hat kormánytámogató szász képviselőn kívül a nemzetiségi ellenzék részéről egyedül *Doda* Traján tábornok, a volt határőrvidéki karánsebesi kerület képviselője tartotta meg mandátumát. A karánsebesi román képviselő a kormányzati rendszer elleni tiltakozásul elhatározta, hogy „passzív renitentiába" vonul, melyre Hodoșiu már 1876-ban példát adott (ld. 134. sz. irat). Doda tábornok a képviselőház elnökéhez intézett első levelében *(A)* tudomására hozza, hogy a képviselőház ülésein nem vesz részt, de mandátumáról sem mond le. A bejelentés után Doda levelet intézett választóihoz *(B)*, melynek megállapításai miatt az aradi ügyészség perbefogta a nyugalmazott határőrtábornokot. *Péchy* Tamás, a képviselőház elnöke, anélkül, hogy figyelembe venné Doda bejelentését, ismételten felszólította képviselői megbízólevele benyujtására. Doda a Traján második levelében *(C)* hangsúlyozza, hogy fenntartja október 10-i nyilatkozatát, mire a képviselőház mandátum-bizottsága Doda mandátumát megsemmisítette, az 1888 január 2-i minisztertanács pedig elhatározta, hogy a királyi főügyész a volt karánsebesi képviselő ellen a választóihoz intézett nyilatkozata miatt bűnvádi eljárást indítson *(D)*. Röviddel később perbefogták és egy évi börtönre ítélték Doda álláspontjának hírlapi méltatása miatt *Slavici* Jánost, a Tribuna szerkesztőjét, aki védőbeszédében *(G)* a Doda-ügy kapcsán kimutatta a nemzetiségek jogfosztottságát. A „karánsebesi-ügy" időközben tovább dagadt. A megismételt karánsebesi választáson — 1888 február 6-án — *Popoviciu* Mihály orsovai gör. kel. esperest választják Karánsebes képviselőjévé, aki választóihoz intézett levelében *(E)*, illetőleg a képviselőház elnökéhez intézett nyilatkozatában *(F)* bejelenti, hogy Doda példájára szintén a passziv renitencia útjára lép. Az aradi esküdtszék, mint sajtóbíróság elé készülő Doda-pörben a függetlenségi *Eötvös* Károly vállalta a volt karánsebesi képviselő védelmét, amiért a helyi kormánylap lap kíméletlen támadást intéz mindkettőjük ellen *(G)*. Május elején Popoviciu Mihály mandátumát is megsemmisítették és kiírták a harmadik karánsebesi választást. A mandátum megsemmisítése alkalmából a Lugoson megjelenő kormánylap folytatja a kíméletlen támadások

Másrészt az államhatalom az alkotmányos formákat oly módon alkalmazza, hogy az alkotmányos jogokból és biztositékokból e nép jogos nemzeti törekvéseinek mesterséges elnyomására szolgáló eszközök válnak. A fennálló törvények s az épen emlitett alkotmányos gyakorlat következtében e nép az uj alkotmányos korszak óta még egy országgyülésbe[n] sem örvendhetett már annak s politikai jelentőségének megfelelő képviseletnek s ez a viszony országgyülésről országgyülésre rosszabbult. Ily körülmények között a törvényes nemzeti aspirációk megvalósitására irányzott, komoly, törvényes s alkotmányos harczról szó sem lehetett, sőt a támadó állami politika ellenében a védelem is a lehetetlenségek birodalmába tartozott. Tekintettel a román népnek ilyen mesterségesen előidézett nullifikálására a nagyszebeni román nemzeti konferenczia már 1881-ben[3] kénytelenitve érezte magát, e nyomasztó helyzettel számot vetni s azt az erdélyi románok politikai passzivitásában kifejezésre juttatni; a tulajdonképeni Magyarország románjai kénytelenek voltak a legutóbbi országgyülésen kettő, illetőleg három nemzeti képviselővel megelégedni.[4] A kormány által az országgyülési képviselőválasztások vezetésében követett módszer, legalább a román néppel szemben, a lefolyt választásoknál érte el tetőpontját. Mi azelőtt a politikailag fontos tény előtt állunk, hogy Magyarországnak jelentőségre nézve második népe, közel három millió lélekkel, az a nép, a mely a választókerületek mesterséges beosztása daczára mégis 70—75 kerületben képviseli a lakósság nagy többségét, ha nem egészét, a mult választásoknál csakis egyetlen egy kerületben tudta magát érvényesiteni. Ez a kerület a karánsebesi s én részesültem abban a szerencsében, hogy ott képviselőül megválasztattam. Ez abnormis viszony következtében én magam is abnormis helyzetben vagyok. Én lennék az országgyülésben az egész román népnek kizárólag egyedüli nemzeti képviselője s 423 képviselő közt egyedül és kizárólag én rám hárulna a kötelesség közel 3 millió állampolgárnak sulyosan sértett s még komolyabban fenyegetett nemzeti érdekeit képviselni s érvényesiteni. E feladat szerény képességemet annyira tulhaladná, hogy annak még csak gondolatával sem barátkozhatom meg. Más részt *árulás volna a román nemzet ellen*, melyért meghalni mindenkor kész vagyok, *ha lemondanék képviselői mandátumomról*, s ezzel a román nép ezen egyedüli nemzeti kerületét feladnám.

sorozatát a karánsebesi ügy szereplői ellen *(H)*. Az 1888 máj. 26-án megtartott harmadik karánsebesi választáson a román nemzeti párt itteni választói egyhangúlag *Mocsáry* Lajost választják képviselőjükké. A román nemzeti párt helyi választási bizottsága Mocsáryhoz a nemzetiségek igaz barátjához és megfélemlíthetetlen pártfogójához intézett levelében *(I)* részletesen megindokolja elhatározása okát. Popoviciu Mihály a kerület volt képviselője a választás alkalmából ünnepi pohárköszöntőt mond Mocsáryra és Dodára *(J)*. A fővárosi sajtó vezető lapjai: a kormánypárti Nemzet *(K)* a mérsékelt ellenzéki Pesti Napló *(M)* akárcsak a sovinizták fővárosi és erdélyi szócsöve, a Budapesti Hirlap *(N)* illetve a Kolozsvár *(O)* személyeskedő jellegű kirohanásokat, támadásokat intéznek Mocsáry ellen, akinek megválasztását egyedül a függetlenségi Egyetértés *(L)* kommentálja mértéktartással. A nemzetiségi sajtó véleményét a Zasztava vezércikke *(P)* fejezi ki. Mocsáry 1888 május 28-án kelt válaszlevelében elvei fenntartásával vállalja a mandátumot, melyet 1892 elejéig képviselt az országgyűlésen. Doda Trajánt 1888 június 14-én a választóihoz intézett felhívás miatt az aradi esküdtszék két évi fogságra és 1000 forint pénzbüntetésre itélte, de büntetésének megkezdése előtt Doda uralkodói kegyelemben részesült. A „Doda-ügy" hullámverése Bécsben is érezhető volt (vö. Ig. min. 1888—24/XII—47. 428.) és kedvezőtlen hangulatot támasztott a Tisza-kormány újabb agressziója ellen. Az 1889 július végén kelt igazságügyminiszteri átirat *(T)* figyelmezteti Tiszát, hogy a vád tárgyává tett választói levél nem tartalmaz olyan támadást, melynek megtorlása „elengedhetetlen politikai szükség" lenne. Szilágyi Dezső javaslata ezzel pontot is tesz a „Doda-ügyre, mely a röviddel később nyilvánosságra hozott uralkodói kegyelemmel lekerül a napirendről.

[2] *Péchy* Tamás (1829—97) szabadelvű Kormánypárti politikus. A Wenckheim- és átmenetileg a Tisza-kormány közlekedésügyi miniszter, 1880—88 között a képviselőház elnöke.

[3] Értsd: Az 1881 máj. 12—14-én tartottt szebeni román nemzeti kongresszuson, programját ld. 155. sz. irat.

[4] Babeș Vince, Trutia Péter és Gurban Constantin.

Ily helyzetben sajnálom, hogy *megbizó levelemet nem küldhetem be,* hanem tisztelettel kérnem kell önt, elnök ur, hogy sziveskedjék a képviselőház becses tudomására hozni azt, hogy *én a képviselőház tanácskozásaiban nem fogok résztvenni, sem pedig nem fogok lemondani a képviselői mandátumról.*

E nyilatkozatomat megtéve, el nem hallgathatom, hogy minden egyes nemzeti érzelmü magyar ajku képviselő helyzetemben ugyanazt tenné.

A képviselőház természetesen ebben az ügyben nem járhat el másképen, mint ama más alkotmányokban eddig szokásos intézkedés szerint, a melyet a törvényhozás, tekintettel állami életünk egészségtelen viszonyaira, 1876-ban dekretálni szükségesnek tartott; ezzel azonban a képviselőház maga fog egyuttal bizonyságot tenni a világ előtt arról, hogy a román népnek, legalább ez idő szerint, a magyar alkotmány keretében nincs helye.

Fogadja elnök ur mély tiszteletem kifejezését.

Karánsebes, 1887 okt. 10.

Doda Traján
a karánsebesi kerület választott képviselője.

B

1888 okt. 14

Doda Traján levele a karánsebesi kerület választóihoz.[1]

Ig. min. 1888 : 45.104/II.

Szeretett választók!

Akkor, midőn kerületetek országgyülési képviselőjévé lett ujbóli megválasztatásom által hatod izben[2] tiszteltetek meg bizalmatokkal, ezzel — tekintettel a jelen körülményekre — megadtátok nekem egyuttal az inditó ösztönt egy nagyon komoly és fontos lépésre, mely rendes és egészséges körülmények között sem nem szokásos, sem igazolva nem lenne, — de mely egészségtelen politikai körülmények közt, mint a minők között ma közállamunk, és abban különösen a mi szeretett nemzetünk van, — egy magas erkölcsi kötelesség teljesitésének feladataként áll előttem. Elküldöttem ugyanis a magyarországi képviselőháznak irásban azon nyilatkozatomat, hogy sem munkálkodásában részt nem veendek, sem megbizólevelemről, mint választott képviselő lemondani nem fogok. Teljes tudatában annak, hogy a törvény elleni passiv ellentállást képező cselekményt követek el, tettem meg ezen lépést, de megtettem és meg kellett ezt tennem azon természetellenes politikai körülmények kényszerhatása alatt, a minők közt élünk, és azon magasabb erkölcsi tekintetek sulya alatt, miket a becsületes polgárnak figyelmen kivül hagynia nem szabad, a miért el is vállalom a felelősséget, a teljes felelősséget ezen cselekedetért ugy veletek szemben, mint a nemzettel és az egész világgal szemben is. A midőn jobb tájékoztatástok céljából kötelességszerüleg tudomástokra hozom érintett lépésemet, egyben közzéteszem anyanyelvre áttéve egész terjedelmében azon levelet, melyet e tekintetben Péchy Tamás ur Ő Nagyméltóságához, a képviselők házának elnökéhez intéztem.[3] Olvassátok el, — vizsgáljátok meg, mérlegeljétek és tanácskozzatok magatok közt, ezután itéljetek! Csupán két dolgot kell még lelketekre kötnöm. Azon hihetetlen esetre, a melyet feltenni sem nem akarok, sem nem tudok, hogy lépésem általatok jóvá nem hagyatnék, még mostantól egész világosan ki kell jelentenem, hogy ros[s]zalástok távolról sem ingathatna meg azon meggyőződésemben, hogy a Trón és nemzetem iránti kötelességemnek hüségesen és becsülettel feleltem meg, de azzal ti magatok a nemzet előtt szomoru tanuságot tennétek arról, hogy nem vagytok méltó fiai azon nemzetnek, a melynek nemzeti becsületéért magát kitenni a ti választókerületetek van ma hivatva. — Ha pedig helyeslitek lépésemet, a mint meggyőződésem is, hogy jóváhagyjátok, ugy jusson eszetekbe, hogy egy nagy és fárasztó küzdelem van készülőben, hogy ma nincs többé szó egy hely és szavazatról a magyar parlamentben, nincs szó csekély nyelvi vagy politikai engedményről a nemzet javára, — nincs, mert azon terhes helyzetben, melyben vagyunk, mindezek csekély fontosságú és másodrangú dolgok: ma az egész nemzet ügye, mi több: a román nép nemzeti becsülete van koczkára téve, azon népé, mely a mesterkedések és az erőszak fondorlatai következtében az alkotmányos küzdelem összes állásaiból kiüzve, végső menedékét a ti választókerületetekben lelte. És igy épen azért eszetekben is tartsátok, hogy politikai ellenfeleink mindent meg fognak kisérelni a végből, hogy minket ezen egyetlen erősségből is kitegyenek. Legyetek elkészülve, hogy ők — miként könnyen előrelátható — ez alkalommal az eddiginél még kevésbbé lesznek válogatósak az eszközök megválasztásában. Azért mondom nektek: Vigyázzatok és őrködjetek, nehogy elámitsanak titeket a ravasz suttogások, sem a fenyegetések meg ne ijesszenek, sem a megvesztegetés sziveitekbe magát be ne csempéssze. Legyetek férfiak, és ismétlem, szem elől ne tévesszétek azt, hogy ma a nemzet becsületét és méltóságát vagytok hivatva megvédeni.

Ezek után szivből üdvözöl választott képviselőtök

Karánsebes, 1887 Október 14-én.

Doda Traján s. k.
tábornok.

C.

1887 okt. 30

Doda Traján ujabb levele Péchy Tamáshoz, a képviselőház elnökéhez.

Egyetértés 1887 nov. 5 304. sz.

Tisztelt elnök ur! A képviselőház okt. 12-iki nyilvános ülésében tett nyilatkozatában elismerte elnök ur, hogy kezénél van levelem, a melyben nem csak azt az elhatározásomat tudattam, hogy se be nem nyujtom mandátumomat, sem pedig arról le nem mondok, hanem egyszersmind az okokat is előadtam, a melyek engem erre az elhatározásra birtak. Mindamellett elnök ur ön 241/87. szám alatt felszólit engem, hogy mandátumomat nyujtsam be s egyszerüen ignorálja levelemet, mivel, mint abban

[1] A levél megállapitásai miatt Dodát perbefogták és az aradi esküdtszék a büntetőtörvénykönyv 172. §-a alapján, tehát „nemzetiségi izgatás" címén kétévi fogházra itélte, de mielőtt megkezdte volna büntetése kitöltését, uralkodói kegyelemben részesült.

[2] 1873 óta.

[3] Ld. *A.* irat.

az ülésben kijelenté, az a megválasztott képviselő, a ki mandátumát be nem nyujtja, nem képviselő s azzal nem érintkezhetik. Elnök ur bizonyára csak kötelességérző nyiltságomnak fogja tulajdonitani, ha tisztelt felszólitására válaszolva, először is ama nézetemnek kell kifejezést adnom, hogy sem felfogása, sem ebben az ügyben követett eljárása *nem hozható összhangzásba a törvény rendeleteivel.* Az 1874. XXXIII. t.-cz. 86. §-a világosan kimondja, hogy: a *választási elnök*. . . azon jelöltet, ki a feljegyzett érvényes szavazatok általános többségét megnyerte a kerület országgyülési képviselőjének kijelenti." Az országgyülési képviselőség tehát *teljesen független* minden más későbbi, bármiféle feltételtől, igy tehát a mandátum benyujtásától vagy be nem nyujtásától is s a törvényben világosan meghatározott pillanattól kezdve jogérvényes. Ezen az alapon élvezi e pillanattól kezdve minden megválasztott képviselő, tekintet nélkül választásának utólagos igazolására vagy megsemmisitésére, a mentelmi jogot. S tudtommal nincs törvény, a mely a képviselőház elnökét feljogositaná arra, hogy valamely kerület törvény szerint deklarált képviselőjét egyszerü elnöki enuncziáczióval megfossza e minőségétől. Különben elnök ur e felfogása ellenkezik nemcsak a törvény világos szövegével, hanem a dolog természetével, ugy hogy elnök ur kénytelen volt ezt az abszolute tarthatatlan álláspontot tényleg megczáfolni, a midőn engem „mint Krassó-Szörénymegye karánsebesi kerületében megválasztott képviselőt" felszólitott mandátumom benyujtására, a mi döntő bizonyitékot szolgáltat arra nézve, hogy ön, elnök ur, ellentétben saját nyilvánosan kijelentett nyilatkozatával, a karánsebesi kerület megválasztott képviselőjének elismer.

Az a minden párttekintettől ment objektivitás s az a szigoru törvénytisztelet, a mely elnök urat kiváló állásában oly előnyére jellemzi, feljogositanak engem arra a várakozásra, hogy önmaga be fogja ismerni azt, hogy nem volt jogositva emlitett levelemet ignorálni, hanem köteles lett volna, mint minden más önhöz intézett, a képviselőházat illető képviselőtől jövő okmányt a háznak forma szerint bejelenteni. S én annálinkább várhatom ezt, mivel törvényeink szerint vitás választások fölött az illető biráló bizottság, a fen[n]forgó kivételes esetben azonban csak egyedül az *összeférhetetlenségi* bizottság van jogositva a képviselőt a törvényben meghatározott esetekben s módon mandátumvesztesnek nyilvánitani. Az én ügyemben való eljárást az ön tisztelt felszólitásában is emlitett 1876. XXXIX. t. cz. szabályozza. Amennyiben én mandátumom benyujtását nem egyszerüen tagadtam meg, sem pedig hallgatólag nem mulasztottam el, hanem e mulasztásomat *indokoltam* s teljesen megfeleltem a törvény által kivánt formaságoknak, azt kellett várnom, hogy t. elnök ur is eljárásában meg fogja tartani a törvényben megszabott formaságokat. E törvény értelmében levelem illetékes elintézése végett az összeférhetetlenségi bizottsághoz lett volna utasitandó, a mely bizottság a törvény 7-dik §-a szerint van hivatva eldönteni azt, hogy mandátumom benyujtásának elmulasztása kellőleg indokolt-e.

Én nem zárkózhatom el attól a feltevéstől, hogy e bizottság t. tagjai politikai álláspontjukból kiindulva, mandátumom benyujtásának elmulasztását nem fogják kellően indokoltnak találni, de ebben az esetben is a bizottságnak előbb azt kell kimondani, mielőtt engem törvényes módon mandátumvesztesnek nyilvánit. Ennyit alaki tekintetben.

A mi a dolog érdemét illeti, magától értetődik, hogy nem tehetek egyebet, mint október 10-iki nyilatkozatomat teljesen fenntartani, illetőleg másolatban ide mellékelni azzal a kéréssel: méltóztassék e válaszomat a melléklettel a ház utján az ebben az ügyben illetékes összeférhetetlenségi bizottsághoz juttatni.

Remélem, elnök ur! hogy ebben az esetben kérésemet annálinkább teljesiteni fogja, mivel nem tudok oly fontos praktikus indokot találni, a mely már az első praktikus alkalmazásban szükségessé tenné amaz eljárás *erőszakos* megváltoztatását, mely eljárást törvényhozásunk épen tekintettel az ilyen kivételes, a mi politikai viszonyainkból származó esetekre, megalkotni jónak látott.

Fogadja elnök ur, stb. Karánsebes, 1887 október 30.

Doda Traján,
a karánsebesi kerület megválasztott képviselője.

D.

1888 jan. 2

Minisztertanácsi határozat a Doda Traján tábornok elleni bűnvádi eljárás meginditása tárgyában

M. T. 1888 : I/4.

A ministerelnök ur bemutatta a budapesti kir. főügyész jelentését, mely szerint Doda Traján nyugalmazott tábornoknak a karánsebesi választókhoz intézett nyilatkozványa elégséges alapot nyujt arra, hogy a nemzetiségeknek egymás ellen való izgatása miatt ellene bünvádi eljárás meginditassék.

A ministertanács elhatározta, hogy a kir. főügyész Doda Traján ellen a bünvádi eljárásnak meginditására utasittassék.

E.

1888 febr. 22

Popoviciu[1] *Mihály karánsebesi képviselő levele választóihoz.*[2]

Tribuna 1888 febr. 26 35. sz.

Szeretett Választópolgárok!

A február 8-án tartott képviselőválasztáskor megtiszteltetek a karánsebesi mandátummal, én pedig, aki mindig hü voltam nemzeti programunkhoz, amiben ennek a kerületnek választói támogattak, elfogadtam ennek az országban egyedülálló kerületnek, melybe nem tudtak nemzeti programunkkal ellentétes irányzatok behatolni, mandátumát, hogy elődömnek, Doda tábornoknak magatartása és bizonyságtétele ne legyen hiábavaló, hanem bizonyitsuk be az egész ország előtt, hogy az egész választókerület csatlakozik ehhez, mert az szivünkből, minden román szivéből sarjadt.

Egyhangu választásotok kifejező példáját adta vezetőitekbe vetett bizalmatoknak. Egyhangu választásotok valóra váltotta a románoknak a királyhoz és hazához való törhetetlen hüségébe és jogainkhoz való félelem nélküli ragaszkodásotokba vetett hitet.

[1] Orsovai gör. kel. főesperes, a román nemzeti párt karánsebesi választási bizottságának elnöke.

[2] A levél a Tribuna fenti számában közölt „Din Caransebes". Scrisoarea deputatului M. Popovici. (Karánsebesről. Popoviciu M. képviselő levele) című közleményben jelent jelent meg.

Elődömnek a nagyérdemü Doda tábornoknak magatartásával egyetértőleg nyilatkozatot küldtem a parlamentbe, mely szerint sem az országgyülésben megjelenni, sem mandátumomról lemondani nem fogok.

Nyugodtan várom a tisztelt országgyülés határozatát — és bármi is lesz az — legyetek meggyőződve, hogy mint a multban, a jövőben is törhetetlen hüséggel fogok ragaszkodni nemzeti zászlónkhoz és Veletek együtt mindig román népünk érdekeiért fogok dolgozni.

Orsova, 1888 február 22.

Popoviciu Mihály
a karánsebesi kerület képviselője.

F.

1888 febr. 22

Popoviciu Mihály levele Péchy Tamáshoz, a képviselőház elnökéhez.

Nemzet 1888 febr. 25 56. sz.

Tisztelt képviselőház! A képviselőház összeférhetetlenségi bizottsága utján Doda Trajánt, a karánsebesi választókerület volt képviselőjét, mandátumvesztettnek nyilvánitá, mert ő a román népnek Magyarországban mesterségesen eszközölt politikai nullificatiojával szemben a képviselőháznak ismételten kinyilatkoztatá, miszerint annak tárgyalásaiban részt nem vehet. Az e folytán foganatositott uj választásnál ezen kerület volt képviselőjének magatartását helyeselte, midőn a mandátumot ismét a nemzeti párt egyik hivének kezébe tette le azon határozott feltétel alatt, hogy ez a maga részéről is Doda Traján 1887. évi október 10-iki nyilatkozatához[1] ragaszkodjék.

A választókerület evvel félremagyarázhatatlan módon nyilvánitá, hogy Doda Traján magatartása várakozásainak megfelelt, de egyuttal nekem is, kinek szerencsém van e kerületet jelenleg képviselni, politikai magatartásom irányát határozottan kijelölte, melytől eltérni már a politikai tisztesség tiltja. Azonban, bár ezen kiválólag alanyi mozzanat magában magatartásomra elégséges indok, ugy még nem az egyedüli. Ugyanazon nyomatékos okok, melyek elődömet egy — mint magam is beisme em — normalis parlamentáris viszonyok között alig igazolható lépésre késztették, saját magatartásomra is határozók; mert azok ma is fennállanak és miben sem változtak, ha csak nem annyiban, hogy ezen ujabb választás azoknak külsőleg is oly nyomatékot kölcsönzött, mellyel azelőtt természetesen nem birhattak.

Ha ugyanis egynémelyeknek, talán azoknak szemeiben, kik nemzetiségi viszonyainkat inkább csak névleg mint lényegökben ismerik, ugy tünhetett fel a dolog, mintha ez ügyben egy magában véve egészen jelentéktelen ellentétről volna szó, mert esetleg egy egyes képviselőnek ugy tetszett, saját politikai hitvallomását azon hatalmas áramlattal szemben állitani, mely ma parlamentáris köreinkben a tényleges egyeduralmat gyakorolja; ugy választókerületem legujabb szavazata e tévhitet talán némileg megingatta.

Azon tény, hogy ma az egész országban csak egyetlen egy nem magyar nemzeti kerület létezik, melyben az igazi népakarat honi alkotmányosságunk daczára még mindig hamisitatlanul érvényesitheti magát, kapcsolatosan ama másik ténnyel, hogy az országnak ezen legnagyobb kerülete 100.000 lélekkel és több mint 6.000 választóval indittatva érzi magát volt képviselőjének még a passiv ellenállási tettét is egyhangúlag, ünnepélyesen szentesiteni: bizonyára czáfolhatlan tanuságát nyujtja annak, hogy itt, egy mélyebben fekvő ellentéttel állunk szemben.

[1] Ld. A. irat.

Az ellentét, mely itt e ponton jelentkezik, tulajdonkép csak külső kórjele ama mélyebben fekvő ellentétnek, melybe a mai állampolitika törekvéseinek egyenesen a román nép életösztönével okvetlenül jutniok kellett. Hisz világos dolog, hogy az állampolitika, mely feladatául tüzte ki magának, az országnak oly parlamentet teremteni, melyben a többiek kirekesztésével, csak egy faj legyen képviselve; hogy oly állampolitika, mely oda irányul, tevékenységének minden pontján az országos közérdeket egy faj külön érdekével identificálni és ez uton egy nagyobb szabásu particularismus uralmát inaugurálni; hogy oly állampolitika, mely e mesterséges érdek-azonositásban nemcsak a mesterséges fajuralom leghatályosabb eszközét, hanem egyuttal Magyarország további fennállásának conditio sine qua nonját látja; a román nép létérdekeivel absolute összeférhetetlen.

Vagy talán nem ugy áll a dolog? Vajjon tagadhatja-e valaki, még az állampolitika hiveinek soraiból is e tétel igazságát? Nem fekszenek-e elvitázhatlan tények nyiltan az egész világ szeme előtt? És ha már nem vonakodnánk notorius tényeket tagadni, tehetné-e ezt az állampolitika egy hive is a nélkül, hogy ezzel egyuttal magának az állampolitikának vezérelveit formaliter ne desavouálná?

Vagy talán nem tény-e az, hogy a polyglott Magyarország törvényhozásában csak egy fajnak, a kisebbségnek nemzeti érdekei és pedig minden mást kizáró mérvben vannak képviselve, mig a többi hazai fajok a többség, hasonnemü érdekeinek képviseletéről komolyan szó sem lehet? Hisz e tény oly feltünő, hogy már a külföld figyelmét is magára vonta. Természetesen, akik csak ethnographiai viszonyainkat ismerik, de nem alkotmányosságunk kezelését is, azok ezen különös, a democratikus népképviselet évkönyveiben példátlan jelenséget alig fogják érteni, de a tény maga elvitázhatlan, mint azon igazság, hogy e tény képezi az egész állampolitika tényalapját. Vagy talán nem tény-e az, hogy az államhatalom legelőkelőbb feladatát abban látja, egész erélyét és tekintélyét, az állam szerveit, mint anyagi eszközeit politikai mint culturális téren csak egy faj specificus nemzeti érdekeinek szolgálatába állitani? És hol van az állampolitika ama hive, ki az államhatalomnak eme felfogása miatt szemrehányást tehetne a nélkül, hogy ezzel egyuttal magának az állampolitikának alapeszméjét meg ne tagadná? Sőt nem kénytelen-e az állampolitika minden őszinte hive nyiltan és tartózkodás nélkül beismerni, hogy midőn az államhatalom igy jár el, csakis maga az állampolitika legfőbb postulatumának igyekszik eleget tenni?

Hol van az állampolitika ama hive, ki vitatni akarná vagy csak akarhatná azon tényt, hogy ezen egy fajnak kizárólagos uralmára czélzó állampolitika, politikai végigazolását Magyarországnak, mint államnak önfen[n]tartásában keresi? Vajjon mi, és nem-e az állampolitika hivei találták ki „az egyetlen államalkotó és államfen[n]tartó elem" hires elméletét? Nem-e a tántorithatatlan meggyőződés, hogy Magyarország tartós fen[n]állása csakis ezen faj politikai egyeduralma által lehetne biztositható, képezi az állampolitika hiveinek táborában ama fundamentális hittételt, mellyel ezen egész állampolitika áll és bukik?

És kérdem már most: mindezek egytől-egyig, nem-e notorius, elvitázhatatlan tények, tények, melyeket az állampolitika hivei még tagadásba sem vehetnek anélkül,

hogy egyuttal ezen állampolitikát magát halálosan szivébe nem találnák? E tények azonban egyuttal a fentebbi tételek teljes és megdönthetetlen igazságát bizonyitják, midőn ezen állampolitikának legbelsőbb héjtalan magvát kideritik és napvilágosan bemutatják, hogy ez nem egyéb, mint az országos közérdekeknek egy faj specificus nemzeti érdekeivel való, nagyszabásu rendszeres indentificatiója és hogy ezen érdekindentificatio, az állampolitika felfogása szerint nemcsak a nemzeti egyeduralom, hanem Magyarország további fennállásának is egyik conditio sine qua nonját alkotja. Röviden mondva: a törvényhozó és végrehajtó államhatalom egy fajnak, az országos közérdeket minden ponton kiszoritó nemzeti külön érdeke szolgálatában, — ez a mai állampolitikánknak benső, lényeges és jellemző vonása.

De az éremnek van hátfele is. Ha ugyanis nem lehet tagadni a már emlitett tényt, hogy a polyglott Magyarország országgyülésén csak egy fajnak, a kisebbségnek nemzeti érdekei vannak képviselve, ha tekintetbe vesszük, hogy ez azon században történik, melyben a nemzetiségi eszme ugy dominál, mint egyben sem azelőtt; ha tekintetbe vesszük, hogy ily egyoldalu képviselet oly államban létezik, melynek népei, mint talán semmi más államban épp nemzeti érdekeik által agitáltatnak, mint semmi másféle érdek által, sőt, ha meggondoljuk, hogy ez azon államban történik, mely egyszer már egy sajnos polgárháboru szinhelyét képezte, melyben ama elfeledt népek az akkor a trónusról ünnepélyesen proclamált nemzeti egyenjoguságokért véröket ontották: ha végre nem feledjük el az eszközöket sem, melyek köztudomás szerint a választásoknál alkalmazásba szoktak vétetni: ugy ezen drasticus anachronismus ecclatáns és megczáfolhatatlan bizonyságát adja annak, hogy Magyarországban a parlamentarismus, államiságunk eme alaposzlopa, az igazi népképviseleti rendszer első és nélkülözhetetlen postulatumának meg nem felel, mert nem hü kifejezése a népeket átható legfontosabb életérdekeknek, hanem egy nagy, de üres fiction nyugszik.

Ha másrészt napfényesen ki van deritve, hogy ezen egész állampolitika az országos közérdeknek egy faj specificus nemzeti érdekeivel való indentificatióján alapszik: ugy nem kevésbbé evidens, hogy ezen mesterséges, logicailag helytelen és gyakorlatilag tarthatatlan érdekazonositás is tulajdonkép nem egyéb, mint egy második, szintoly nagy, de szintoly üres fictio, mint az első.

Igy látunk egyik oldalon egy állampolitikát, mely az állam legjobb erejét arra forditja, két nagyszabásu fictión, mint eme két sarkkövön különféle nemzeti elemek conglomeratumából egy nemzeti mű-állam fényes épületét alkotni: a másik oldalon pedig a „magyar szabadság" bilincseibe vert népeket, melyek egyike, a legjelentékenyebb, ott a hol és annyiban a mennyiben ez neki még ma lehetséges, ezen állampolitika ellenében ünnepélyes vetóját kijelenti. Igy látjuk, mint hajtja egy, alapjaiban és végczéljaiban egyaránt eltévesztett állampolitika azon két népet, melyeket a gondviselés létérdekeikkel egymásra utalni látszik, mesterségesen egy ominosus conflictusba.

Emez érdek solidaritás teljes és világos öntudatában rámutatni ama, csak egy téves állampolitika által provokált érdek confliktusra — ez czélja és értelme azon votumnak, melyet a karánsebesi választókerület ez alkalommal nemcsak saját, hanem — és erről már mindenki meg lehet győződve — az egész román nép nevében adott.

Ez értelemben kérem a képviselőházat jelenlegi nyilatkozatomat interpretálni, mely oda megy: én is ragaszkodva a már nyilvánitott elvhez, miszerint egy képviselő testületben, melyben a román népnek helye nincs, annak „egyetlen képviselője" sem találhat helyet, sem a képviselőház tanácskozásaiban részt nem vehetek, sem mandátumomról le nem mondhatok, és igy nem is vagyok a helyzetben, képviselői levelemet szabályszerüen a háznak bemutatni.

Lehetséges, hogy a képviselőház ez ügy appreciatiojában[4] ismét a tisztán alaki álláspontra helyezi magát, és gondolja meg, hogy ha saját formalisticus finom szövevényébe zárkózik, maga ugyan a valóságot ignorálhatja, de ezzel a bajt sem orvosolni, sem a világ szeme előtt eltakarni nem fogja.

Orsován, 1888 február 22-én.

Popoviciu Mihály
Krassó-Szörény megye karánsebesi választókerületének megválasztott képviselője.

G.

1888 ápr. 25

Slavici[1] *János védőbeszéde a „Tribuna" 1888. évi sajtópörében.*

Tribuna 1888 ápr. 27 86. sz.[2]

Tekintetes Törvényszék, igen tisztelt esküdtek!

Bocsássanak meg nekem, ha védekezésem nem lesz talán eléggé folyékony, de már hosszu ideje nem beszéltem magyarul, mivel nem volt rá alkalmam, s azonkivül is: helyzetem sokkal nehezebb a közvádlóénál,[3] mert nekem *védekeznem kell.*

Mindenek előtt ki kell jelentenem, amidőn a vádiratot megkaptam, meg voltam győződve, hogy nem itélhetnek el, mert a vádirat egyetlen pontjának sincs alapja.

Látom benne azt a vádat, hogy izgattam a magyar nemzet ellen.

Ennek sincs alapja, én nem akartam, s a vádirat sem *deriti ki.*

Azt hittem, hogy a magas ügyészség, most napvilágra hozza ezt. De a vádbeszédből,[4] melyet az imént hallottunk, nem derül ki, mert mindenekelőtt a közvádló csupán néhány általánosságról beszél, melyeknek nézetem szerint nem itt a helyük. Talán az országgyülésben, vagy valami más p o l i t i k a i gyülésen.

Szóltak itt a nagy nemzeti eszméről, s a vádbeszéd megmutatja nékünk, mennyi mindent tett a magyarság a nemzetiségekért. Meg tudnék felelni minderre; az alkalmat legalább is megadták rá, s esetleg módomban áll bizonyitani, hogy nincs minden éppen ugy, ahogy a közvádló mondja. De azt hiszem ez visszaélés volna. Mert én nem azért jöttem ide, hogy kifejtsem ezeket az igazságokat, hanem, hogy magamat megvédjem.

Szintugy röviden fogok válaszolni a kérdésre, hogy tartozunk-e vagy sem hűséggel és ragaszkodással. Ez nem tartozik a közvádlóra. Hogy van-e bennem hűség vagy nincs, az nem ide tartozik, de sértés rám nézve, ha valaki azt mondja rólam, hogy nem vagyok ép oly hű fia az országnak, mint más. Mert ez nem bizonyitott dolog.

[4] Megitélésében.

[1] *Slavici* János (1848—1925) erdélyi majd (1890-től) romániai lapszerkesztő, történetíró és nacionalista politikus; a közlemény időpontjában a szebeni Tribuna főmunkatársa. Műveiben (*Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, Wien 1881, *Ardealul*, Nagyszeben 1893 stb.) nemzetiségi és történeti kérdésekkel foglalkozott. A karánsebesi román konferenciáról és Doda beszédéről irt beszámolója miatt a kolozsvári törvényszék, mint sajtóbíróság 1888 ápr. 25-én égy évi államfogházra itélte. Védője a Memorandum-pörben is szereplő *Coroianu* Gyula volt.

[2] A közlemény eredeti címe: Procesul de presă al „Tribunei".

[3] Jeszenszky Sándor.

[4] Ld. *Kolozsvár* 1888 ápr. 25 95. sz.

A közvádló azután testvérszeretetről beszél. Meggyőződésem, lelkiismeretem szerint, testvérszeretetből s nem gyülöletből tettem, amit tettem. Erre sem válaszolok hát.

Arról sincs itt szó, amit az aknamunkáról mondott a közvádló, mert ez nem politikai, hanem sajtóper.

Szólt még a vádló nemzetiségi agitációkról, többesszámban.

Kötelességemnek érzem felhivni a tekintetes törvényszék figyelmét, hogy itt csak magam vagyok, s ki kell jelentenem, hogy Doda Traján tábornok urat például soha életemben nem láttam, egyszer sem beszéltem vele, levelet sem kaptam tőle soha, magam sem irtam neki, egyszóval semmiféle kapcsolatban nem állottam vele. S egyáltalán senkinek sincs köze ahhoz, hogy én mit irok.

Nem valamely párt tagjaként állok itt, hanem mint ember, aki *saját meggyőződésének ad kifejezést.* Hogy mi ez a meggyőződés, azt később kifejtem.

Szintugy vajmi csekély szükségét érzem, hogy válaszoljak arra, amit a közvádló a román lapokról mondott, mert itt *csak egyetlen* cikkről van szó. Hogy mások mit irnak, az sem engem, sem önt nem érdekelheti a legkevésbé sem, erről nincs is mit perlekednünk.

Vizsgáljuk meg, tartalmaz-e lázitást ez a cikk,[5] avagy sem.

Beszélt az ügyész a közmüvelődési egyletről is. Erre is csak annyit mondok, nem tartozik a tárgyhoz.

Azt mondja a közvádló, hogy a cikkben Doda Traján ur beszédének[6] egy részét idéztem, mely alkalmasint lázitást, a magyarellenes gyülölet szitását tartalmazza, mégpedig azért, mert Doda Traján ur itt azt mondja: *Célom az volt, hogy felkeltsem a románokat.*

Mit jelent itt a „felkeltés" szó?[7]

Engedje meg az ügyész ur, de igen jól tudok románul, s ahogy önök láthatják, eléggé jól beszélek magyarul is. Husz-huszonkét éves koromban nem is tudtam másként írni, csak magyarul. Most már kevésbé — de még elég jól ahhoz, hogy láthassam: e szót itt nem jól értelmezik. Márpedig itt olyan értelemben áll, amilyenben a magyar költő alkalmazza, mondván:

Ébredj álmaidból
Ébredj Árpád fia![8]

A magyar költő itt nem azt mondja: „fogd a kést, a baltát", hanem, hogy „térjetek magatokhoz, vessetek számot magatokkal és uj munkára serkenjetek".

Én uraim, nem vagyok politikus; több izben megmondottam, megmondom ma is, s önök egyszer majd meggyőződnek róla, hogy nincsenek politikai kapcsolataim. Nem voltam, mint ilyen, aktiv soha másutt, csak *itten,* s *ide* is csak akkor jöttem, amikor *idehoztak. (Derültség).*

[5] A sajtópör tárgyát képező Slavici-cikk „Sibiu 25 Noemvrie" jelzettel a Tribuna 1887 nov. 27-i 268. számában jelent meg.

[6] Itt az 1887 nov. 20-i a karánsebesi választói konferenciával kapcsolatban mondott Doda-beszédről van szó.

[7] A román szövegben: „desteptate".

[8] A román közlésben is így, magyarul.

Az igazi lázitó bejárja az országot, s igy politizál, nem pedig fehér papiron fekete betűkkel.

De aminthogy nem kényszeritettek ismét itt megjelennem, a szerkesztő[9] sem volt köteles megmondani, ki irta a cikket. Én azonban azt mondottam neki: Uram bármit is irok, mondd meg félelem nélkül a nevemet, mert eltökéltem, hogy nem kerülök összeütközésbe a törvénnyel, s tudok ugy bánni a tollal, hogy szavaimba senki se magyarázzon bele olyasmit, amit nem kivántam belevinni.

Nos, én ismerem a román népet. E nép körében nőttem fel, s a Teremtő különleges adományaként értek a román paraszt nyelvén. És meggyőződésem az, hogy a románok mind elégedetlenek. Mindazonáltal vannak pártkülönbségek közöttük. Noha mindnyájan egyformán éreznek, egy részük *őszintén* kimondja, amit érez, más részük azonban *nem mond igazat.* És higyjék el uraim, jobb dolog az őszinte beszéd, s én azt mondom, aláváló az, aki hazájának, polgártársainak, királyának hazudik, s nem mondja meg a tiszta igazságot.

Igen! kényelmesebb hallgatni, s hasznothajtóbb hazudni, de vannak idők, mikor a valóság megmutatása kötelező. Most pedig ilyen időknek nézünk elébe, amikoris nem tudhatjuk, mi történik holnap vagy holnapután. Éppen azért, aki becsületes ember akar lenni, köteles megmondani: így meg így áll a dolog!

Miután ehhez tartottam magam, s ez a meggyőződésem, nyilvánvaló mit jelentenek Doda Traján ur beszédében ezek a szavak: „keljetek fel!". Azt jelentik: többé ne hazudjatok, hanem beszéljetek őszintén és kitárt szivvel, mert csak így lehetséges elérnünk a jelenlegi türhetetlen állapotok megszüntetését. Mert, ha ezt teszem én, mint nyugalmazott tábornok, akihez talán nem illik már az aktiv politizálás, — mint vagytok képesek hallgatni ti, anélkül, hogy hazudnátok, amikor ezt a kérdést intézik hozzátok: hogy vagytok?

Ez az értelme ennek a szónak, s ebben a szellemben iródott az egész cikk, amelyben célom volt a románok „felkeltése", mondván: *„látjátok, mit mond az a tiszteletreméltó férfiu, s mondjátok meg, igaz-e vagy sem, amit mond? Ha igaz, szóljatok, de ha hallgattok, s nem mondjátok el elégedetlenségteket, ugy nem is igaz, hogy elégedetlenek vagytok!"*

Ha önök ugy vélik, hogy ebben nagy bűn rejlik, akkor itéljenek el. Cselekedjék, amit a közvádló mondott, attól azonban tartózkodjanak, hogy a bűnt, mellyel vádolnak, bizonyitottnak tekintsék, úgy is, hogy nem bizonyitott.

Azt mondja a közvádló, hogy szó van a cikkben *másokról* is. Láthatják most, kik azok a mások. Én a hazug embereket állitom itt szembe az őszintékkel, nem pedig a román népet a magyar néppel. A hazugok azok, akik ama lármát csapják, melyről a cikkben szó van.

S ha mi harcolunk valami ellen, az nem a magyar nép, mégcsak nem is a mai kormány, hanem a kormányzás mai rendszere, amely nincs tekintettel az ország való érdekeire.

Kérem tehát a közvádló urat, ezentul tegye nyilvánvalóvá azt, amit eddig nem sikerült bizonyitania: hogy az inkriminált cikk kimeriti a bűn fogalmát, amellyel vádolnak.

[9] *Értsd:* a Tribuna akkori szerkesztője, Casaltior Adrian.

H.

1888 ápr. 28

Eötvös[1] *Károly és Doda Traján.*

Aradi Közlöny 1888 117. sz.

A Mocsáry Lajos szerencsétlen nemzetiségi-szélbali politikája kisért, az országgyülési szélsőbal körében. Az az áldatlan és szánalmas szerep, mit Mocsáry nem régen — a szélsőbal felbátoritása mellett — játszott a nemzetiségekkel szemben, most új alakot csábit a szélsőbal vezérei közül. Mint ugyanis a budapesti lapokban meglepetve olvassuk, *Eötvös* Károly, a szélsőbal ez egyik legnagyobb akczióju vezére, *elvállalta a dákoromán tábornok Doda Traján védelmét.*

A tárgyalás tudvalevőleg junius 14-én lesz itt Aradon és ekkor fog itélni az esküdtszék a lázitó tábornok felett.

Nekünk aradiaknak tehát, gyönyörü jelenetre van kilátásunk. Egy felől *Doda* Traján tábornok, másfelől pedig *Eötvös* Károly, a minduntalan menydörgő szélsőbali hazafi és vezér fog állani, a ki a „román nép becsületét" fogja megvédeni a Doda Traján szabadságával együtt, hihetőleg a „magyar zsarnokság" ellen... Gyönyörü jelenet.

A dologban különben az a legeredetibb, hogy az „Egyetértés"[2] sem lát a dologban semmi megütközni valót s egy másik lap pedig csak annyit jegyez meg, hogy Eötvös Károly ez alkalommal nagyszabásu nyilatkozatot készül tenni a nemzetiségi kérdésben.[3]

Addig is, a mig ezt a nagyszabásu nyilatkozatot meghallgatnók, alkalomszerűnek találjuk részleteiben ma ismertetni a per előzményeit, melyek a következők:

Doda Traján a mult év október havában, midőn a karánsebesi kerületben nyert mandátumát vonakodott benyujtani a képviselőházhoz, levelet intézett választóihoz.[4] Ennek tartalmát a Resiczán megjelenő „Romänische Revue" után[5] következőkben ismertetjük...

E levél képezi alapját Csiky László karánsebesi kir. ügyész következő följelentésének, a melyet a karánsebesi törvényszékhez, mint sajtóbirósághoz intézett:

„Doda Traján karánsebesi lakos és a karánsebesi kerületben megválasztott, de köztudomásulag még nem igazolt képviselő 1887. okt. 14-ről keltezve az eredetiben csatolt és hiteles forditással ellátott nyilatkozványt bocsátotta ki választóihoz és osztotta szét több példányban a vidék lakossága körében, hasonlót cselekedve a képviselőház elnökéhez intézett levelével is.[6] A nyilatkozvány egész tartamában általában hazafiatlan hangján kivül határozottan a magyar nemzet elleni gyülölet szitására irányul, különösen ama tételében, a hol hangoztatja, hogy a román nép mesterkedés és erőszak

[1] *Eötvös* Károly (1842—1916) fővárosi ügyvéd, író és politikus, 1867-ben Veszprém vm ügyésze, 1872-től szabadelvű, 1878 óta függetlenségi képviselő és a közjogi ellenzék egyik vezérszónoka. 1892-ben a függetlenségi párt elnöke, 1900-ban átvette az Egyetértés szerkesztését.

[2] A függetlenségi majd a függetlenségi és 48-as párt politikai napilapja 1874-1913 között.

[3] Célzás a kormánykörökből származó koholt híresztelésre, hogy Mocsáry, Eötvös Károly és Pázmándy Dénes „nemzetiségi párt" alapítását tervezik.

[4] Ld. *B.* irat.

[5] Romänische Revue 1887. okt.—nov. sz. 526—28. l.; a szöveg kivonatos közlése felesleges, ld. B. irat.

[6] Ld, *A.* irat.

fondorlatai következtében záratott ki az alkotmányos küzdelem minden egyes pozicziójából, hogy „nagy és fárasztó harczra készülünk" és „ma már *nem egy hely- és szavazatról van szó,* hanem a román nép nemzeti becsülete van koczkára téve", — kétségtelenül oly vádakkal illeti a magyar nemzetiséget, melyek alkalmasak arra, hogy a román nép körében a magyar nemzet elleni gyülöletet ébresszenek. Nyilatkozványának eme tételei, a most emlitett oknál fogva a btk.[7] 172. §-a 2. bekezdésében meghatározott nemzetiség elleni gyülöletre való *izgatás* vétségének tényálladékát alkotják. Ezek alapján tekintettel arra, hogy Doda Traján eme nyilatkozványát ezen kir. törvényszék területén terjesztette, ellene a btk. 172. §-a 2. bekezdésében meghatározott izgatás vétsége miatt emelek vádat és kérem nevezettnek az itt érvényben levő 1862. deczember 17-én[8] kelt sajtótörvény alapján leendő felelős[s]égre vonását".

I.

1888 máj. 3

A megyei kormánysajtó a második karánsebesi választásról[1]

Krassó-Szörényi Lapok 1888 18. sz.

Vége ama comoedia második felvonásának, melynek szintere a karánsebesi országgyülési választókerület.

A képviselőház összeférhetlenségi bizottsága *Popovics* Mihály országgyülési képviselő mandátumát megsemmisitette.

A választókerület ismét árva, a tér ismét szabad s nyitva van. Több mint hatezer választó nem gyakorolja közvetett törvényhozási jogát.

Most, midőn az ország szeme e kis, de magában véve unicum-pontra van irányozva, ránk nézve kétszeresen érdekes, lesz-e e játéknak még folytatása, lemond-e alkotmányos jogáról az ország e legnagyobb választókerületének polgársága csak azért, mert nehány uri embernek ugy tetszik, hogy — renitencia által tespedésre legyen kárhoztatva csak azért, mert véleményük szerint szavukat a magyar parlamentben nem érvényesithetik. És miért ha szabad kérdenünk?

Ha tiszta meggyőződésen alapuló czéljuk van, akkor használhatják a feléje vezető utat s az elérést elősegitő eszközöket. Ha alapja van sérelmeiknek, ha szándékuk nemes, vágyaik és kivánságaik méltányosak és jogosak: tárják föl leplezetlenül, panaszolják el bizalmasan, hisz néma gyereknek az anyja sem érti a szavát. Mi szükség van az álarczra? a férfias önérzet nyiltságot követel, csak a vakond kerüli a napvilágot, mert félti szemeit a tiszta fénytől, mig a sötétben szabadon vél vadászni zsákmányára.

Nem tudjuk, két felvonásos-e a játék, vagy megtoldják még egy harmadikkal, különösen most, midőn a kommandirozott kommandirozó generális szélhüdés által érve, beteg ágyához van kötve? Nem tudjuk, fölverik-e gyengeség szülte nyugalmából, hogy hatalmas vezénylő szavával ismét bevonultassa hű katonáit Karánsebesre[1] csak azért, hogy ott meghallgatva azon rágalmakat, melyeket boldogitóik az anyaországra szórnak s ujabb tápot nyerve a további gyülöletre, haza küldessenek amaz utasitással, hogy otthon a hallottakat gyönge sarjadékaikba oltsák!

Hogy mit értek el eddigi rendszerökkel, láthatják, mert az bizony a nullán nem emelkedett fölül, de hogy az izgatók által elvetett magvak a vetők fejére is keserü

[7] Büntetőtörvénykönyv, ld, 1878: V. tc.

[8] Értsd: az 1852. máj. 27-i császári pátens (Press-Ordnung) alapján hozott erd. sajtótörvény.

[1] A Lugoson megjelenő kormánylap vezércikke (címe: „A komédia") Popoviciu Mihály mandátumának megsemmisítésekor jelent meg.

[1] A karánsebesi román nemzeti párt választói bizottsága csak 1888 máj. 16-án tette közzé választói felhívását a harmadik karánsebesi választással kapcsolatban.

gyümölcsöket érlelhetnek, nem kivánjuk, hogy ők is tapasztalják. Nem jó a tüzzel játszani.

Az a szegény granicsár évtizedeken keresztül hiven szolgálta mint határőr fejedelmét s hazáját. Katonának születvén a felsőbbség iránti határtalan tiszteletben neveltetett s a föltétlen engedelmességre oktattatott. Akaratának a parancs, vágyának elöljárója elismerése s korlátolt igényeinek kielégitése szabott határt. Határtalan hűséggel fejedelme iránt pontosan teljesiteni szolgálatát volt életczélja. Ily légkörből könnyü lett vala növelni szárnyait a szabadabb repülésre s akaratát az akotmányos törvények által keritett térben könnyü leendett fejleszteni. De midőn korlátaiból föloldva szabadabban kezde lélegzeni, a szabad polgár lelkét dagasztó üditő légáramlat helyett, állitólagos jóakarói az ármány és irigység átkával fertőzött légkörrel vették körül, melynek ködén a fölszabadulás sugarainak jótékony fényét nem bocsáták keresztül. Félénken s bizalmatlanul vonult vissza s zárkózott el ismét, félve fölszabaditójának édesgető szavától. Rendszeresen tarták vissza mindentől, nehogy más körben szabadabb világnézletre emelkedjék,mert hisz igy könnyebb vak eszköz gyanánt használni, könnyebb tetszésök szerint vezetni.

Az ember keblébe oltott önállóságra való törekvés szavát azonban nem hisszük, hogy soká legyenek képesek elnémitani. Vannak már közöttük is, kik megunták a járszalagot s szépszerével könnyen megszabadulnának tőle. Vannak, kik elég érettek arra, hogy a feltétlen hatalmi engedelmességet fölcseréljék amaz önkényes engedelmességgel, melyet a törvény iránti tisztelet megkiván; a renitencia helyett igyekeznek teljesiteni polgári kötelmeiket, miket a kölcsönösség, a biztonság közös őrzése s végső kifolyásában az állam java kiván, mert hiszen általuk istenitett elődeik s szerintök ősi véreik hirdetik: salus republicae suprema lex est.[2]

A határőrvidéki polgártársaink ama része felé fordulunk, mely az alkotmányosság gyümölcseit megizlelvén, keblükben a testvéri szeretet édes érzelmeivel, lelkesitve a koronás királyunk iránti törhetlen hűség által, rendithetlenül ragaszkodnak édes hazánk földjéhez. Ezekhez intézzük figyelmeztető szavunkat, hogy komolyan fontolóra vévén helyzetüket, hagyják magukra téveteg vezetőiket s alkotmányos polgári jogaik használatában józan meggyőződésük sugallata szerint a harmadik választásra keressenek maguk közül oly egyént, mely képes is, hajlandó is az őt megillető helyen őket képviselni, érzelmeiknek s vágyaiknak kifejezést adni, mert ismételve mondhatjuk, hogy néma gyereknek anyja sem érti a szavát.

J.

1888 máj. 26

A román nemzeti párt karánsebesi választási bizottságának levele Mocsáry Lajoshoz, megválasztása alkalmával.

Egyetértés 1888 máj. 29 148. sz.

Mélyen tisztelt képviselő ur!

A képviselőház tudvalevőleg kerületünknek már két képviselőjét[1] megbizó levelüktől megfosztottnak nyilvánitá azon oknál fogva, mert ezek abnormis politikai viszonyaink nyomása alatt azon nyilatkozatra látták magukat késztetve, hogy legalább az adott körülmények közt nincsenek azon helyzetben, hogy a képviselőház tanácskozásaiban részt vehessenek. Az ennek folytán megtörtént harmadik választásnál

[2] A köztársaság (itt: az állam) üdve legfőbb törvény.
[1] Doda Traján és Popoviciu Mihály.

e választókerület önt választá meg, tisztelt hazafi, a szavazatok egyhanguságával országgyülési képviselőjévé.

Midőn a román nemzeti párt e kerületi választási bizottságának szerencséje van ezt azon kérése kiséretében tiszteletteljes tudomására hozni, hogy ezen általános és őszinte bizalom jelét e kerület részéről szivesen elfogadni méltóztassék, a nemzeti bizottság egyuttal helyén látja azon normális politikai viszonyok között mindenesetre alig szokásos politikai akcziónak, mely jelenlegi megválasztásával befejezését találja, czélját és értelmét egész nyiltsággal előadni. A bizottság erre annyival inkább indittatva érzi magát, miután a román nemzeti párt eme legujabb politikai akciója, nemcsak nem lett mindenütt helyesen megértve, hanem egynémely oldalról jogosulatlan, sőt közben még gyülölséges gyanusitásokra és támadásokra is alkalmas ürügyül használtatott fel. De mi több, maga a kormány nem vonakodott még a szólásszabadság nagy elvét is, a polgárok eme sarkalatos alkotmányos jogát, itt Magyarországban kérdésessé tenni, talán csak azért, hogy ezen akcióval szemben egy különben egészen rosszul alkalmazott megfélemlitési rendszert inauguráljon.

Tág körökben ugyanis ezen akczióban egy, az alkotmányosság követelményeivel egyáltalán összeférhetlen és a magyar faj ellen irányzott ellenséges tüntetést akartak látni.

Nohát annyi igaz ebben, hogy ezen akczió kétségen kivül egy tüntetést czélzott, azonban egy tüntetést, mely sem az alkotmányosság elveivel általában ellentétben nem áll, sem a magyar faj iránti ellenségeskedésnek még csak látszatát sem hordja magán.

Ez sem több, sem kevesebb, mint egy osztentativ[2] alakban a mai állampolitika ellen irányzott tüntetés.

Abnormis politikai viszonyok nyomása által előidézve, ezen akczió természetesen az egészséges politikai viszonyok normális mértékével nem is mérhető. Mindazonáltal, habár a nemzeti párt a kényszerhelyzetben, melybe nem saját hibája folytán jutott, késztetve látta magát, ezen politikai tüntetéssel az alkotmányosan megengedett ellenzékeskedés határáig elmenni, ugy másrészt azon tiszta szándéktól vezérelve, hogy ezen manifesztáczióval nem a létező konfliktust élessze, hanem ha lehet, ennek kiegyenlitését inditsa meg, e határvonalat egy hajszállal sem lépte tul.

Áthatva azon meggyőződéstől, hogy azon mély és komoly nemzeti ellentétek, melyek politikai életünk ugyszólván minden szálait átrezgik, egyedüli és tulajdonképeni okukat a mai, czéljaiban és eszközeiben egyaránt eltévesztett állampolitikában találják, a nemzeti párt, nemzeti mint hazafiui tekintetek által látta magát indittatva, azon pillanatban, melyben ezen állampolitika végzetteljes pályafutásán eljutott már azon pontra, hogy hazánkban egy egész népnek, mely az ország lakosságának egyötödét képezi, a törvényhozás ajtait de facto elzárja, ezen, belső állami fejlődésünkben kétségtelenül nagy jelentőségü, válságos momentumot megfelelő módon markirozni.

Ezen tény, melyet egyenesen megdöbbentőnek lehet mondani oly államban, mely demokratikus intézményekben akarja dicsőségét és jövőjét találni, a román népre nézve, károsított és veszélyeztetett nemzeti érdekeiért folytatott alkotmányos küzdelmében egy nagyfontosságu forduló pontot képez, de egyuttal, magasabb politikai szempontból tekintve, hazánkra nézve aggályos, szimptomatikus jelentőséggel bir.

A nemzeti különérdek exkluziv állampolitikája nem csak a román nép nemzeti létérdekeivel áll egyenes ellentétben, hanem mint az előre volt látva és azóta a tapasztalat által beigazolva, egy valóságban alkotmányos és szabad államfejlődést elvileg

[2] Feltáró, megmutató.

kizár. Egy állampolitika, mely azon mérvben, melyben elhibázott állameszményét valósitani készülődik, logikai kényszerüséggel utalva van az adminisztrácziót tulajdonképeni feladatától elvonni, a czélszerü és igazságos közigazgatás követelményeit politikai tekinteteknek alárendelni, melyek a jó közigazgatás keretén kivül esnek, az egészséges államfejlődést egyenesen organikus alapjaiban kárositja, következményeiben pedig, mint látjuk, a talán czélba nem vett, de mindazonáltal elkerülhetetlen, merev párturalomra, a kortesrendszerre és politikai korrupczióra vezet.

Azon állampolitika azonban, mely egy, lényegében meg nem hamisitott alkotmányosságot elvileg kizár, az egészséges államéletet pedig alapjaiban aláássa, végre okvetlen nemcsak az ekkép mesterségesen ápolt külön érdeket fogja visszahatásaiban kárositani, hanem az állam legfőbb érdekét is, hazánk belső konszolidácziójának nagy müvét, nem igazolható könnyelmü módon komolyan koczkára teszi.

E nézetekből kiindulva és szemben a már emlitett ténnyel, miszerint a román nép az ország képviselőtestületéből ki van zárva, a nemzeti párt csak egy eljárást követhetett, azt melyet tényleg követett is.

Kénytelen volt a tényleges állampolitikával szemben az élesebbé vált helyzetnek megfelelő módon uj állást foglalni és az ezen körülmények közt még egyedül tisztességes álláspontra, a passziv renitenczia[3] ilynemü álláspontjára helyezkedni. Kénytelen volt ez uj álláspontját a választók nagy tömegének részéről egy második választás alakjában ünnepélyesen szentesittetni, hogy eklatáns bizonyitékát adja annak, miszerint nemcsak a nemzeti értelmiség, mint ezt politikai ellenfeleink gyakran hiszik vagy csak állitják, hanem a nép nagy zöme is tud nemzeti érdekeiért lelkesedni és a mennyiben egyátalán még módjában van, ez érdekekért, mindig kész is az alkotmányos küzdelemre. Ha a párt ezzel saját népe iránti nemzeti kötelességeinek eleget tett, ugy nem kevésbé éber tudatában maradt a haza iránti kötelességeinek is. E kötelesség érzetétől vezérelve két nemzeti képviselőnk azt hitte, hogy a tiszta hazafiság egyik aktusát teljesiti, midőn a képviselőházhoz intézett nyilatkozataiban, bár a mély és benső meggyőződés határozott hangján és férfias nyiltsággal, de egyszersmind teljes tárgyilagossággal, a képviselőház iránti köteles tisztelettel és azon loyalitással, mely a román népnek a magyar nép iránti testvéries érzelmeinek megfelel, a képviselőház figyelmét a helyzet egész komolyságára, állampolitikánknak hibás és gyarló voltára felhivni igyekezett. E hazafiui érzelemtől vezéreltetve határozta el a nemzeti párt a harmadik választással ezen tüntetőleg a mai állampolitika ellen irányzott politikai akcziót befejezésére juttatni és ez alkalommal egy magyar nemzetiségü honfitársat választani e kerület képviselőjévé, kit a saját nemzetbeliekkel való szolidaritás nem akadályoz a mandátum elfogadásában.

Ebből eléggé kiviláglik ezen akczió czélja és jelentősége: majdnem teljesen leszoritva az alkotmányos küzdelem teréről, a nemzeti párt a passziv renitencziában keresi még a menhelyet, legmagasabb nemzeti javának, a nemzeti becsületnek védelmére. Mert a nemzeti becsület követelménye volt a román nép politikai nullifikációjának rendszeres müve ellen ünnepélyesen szót emelni. De e szorongatott helyzetében is eleven tudatában azon szolidaritásnak, mely e két testvérnépet egybeköti, a nemzeti párt a jelen keserüségein felül emelkedik, hogy még az erkölcsi önvédelem eme cselekményét is a kiegyenlités meginditására felhasználja.

[3] Passzív ellenszegülés, a román nemzeti párt politikai jelszava a 80-as évek második felének választójogi küzdelmeiben.

Már most bármikép gondolkozzék is valaki ezen akczióról, bár nagyra vagy kicsire becsülje politikai értékét, egy dolog minden kétségen kivül bizonyos: hogy t. i. a fentebb emlitett támadásokat jogosan senki sem intézheti emez akczió ellenében. Ezen akczió sem nem alkotmányellenes, sem nem ellenséges a magyar faj ellenében.

A passziv renitenczia joga általánosságában oly természetes, oly magától értett jog, hogy azt senki, kinek még egyátalán efféle dolgokról fogalma van, elvileg még csak kérdésbe sem vonhatja. Azonban elméleti általánosságoktól eltekintve és csak a konkrét esetet szemügyre véve, azok, a kik a nemzeti párt ezen akcziójában egy alkotmányellenes tényt látnak, senki mással, mint magával a törvényhozó testületünkkel jönnek nyilt ellentétbe. Ez ily kivételes esetekre nézve intézkedett és nemcsak, hogy a törvényes szankcziót csakis logikailag elkerülhetetlen következményekre, ugymind a mandátum elvesztésére s ideiglenes jelöltségi diszkvalifikáczióra szoritkoztatta, hanem a megbizó levélnek a képviselőházhoz való bemutatásának megtagadását egy alkotmányosan megengedett cselekménynek tekintette, midőn az illető törvény egy speciális bizottságot biz meg avval, a megtagadás indokait alaposságokra megvizsgálni és ehhez képest itéletet mondani. Már hacsak valaki azon képtelenséget nem akarja állitani, hogy egy netáni véleménykülönbség a megtagadás indokainak alaposságát illetőleg egy renitens képviselő és az összeférhetetlenségi bizottság között már magában egy alkotmányellenes momentumot involvál, ugy annak feltétlenül be kell ismernie, hogy a nemzeti párt ezen akcziója a loyalitás szempontjából absolute megtámadhatlan, korrekt és alkotmányos volt.

De ha a vád, mintha eljárásunk alkotmányellenes volna, alaptalan, ugy kénytelenek vagyunk azon interpellácziót, mely teljesen alkotmányos oppozicziónkat a mai állampolitikával szemben, mint egy a magyar faj ellen irányzott ellenséges akcziót állitja oda, egyenesen illoyalisnak neveznünk, mert mi sem jogosit arra fel, hogy két merőben különböző dolgot, mint az állampolitika és a nép, mint identikus dolgokat egymással önkényesen substituáljunk.[4] Egy nép történeti fejlődésének folyamában gyakran kénytelen állampolitikáját a változott időviszonyoknak megfelelő más állampolitikával felcserélni és a történelem tanusága szerint nem mindig azok voltak a legjobb hazafiak, kik a justitia regnorum fundamentum[5] régi kipróbált elvének a leghevesebben ellenszegültek és még kevésbbé a haza ellenségei azok, kik e tekintetben máskép vélekedtek. De ha a történelem e hasznos tanuságát nem akarjuk is szivünkre venni, ugy gondoljuk meg, hogy a politikai orthodoxia azon türelmetlensége, mely a más véleményüekben nem politikai ellenfeleket, hanem ellenségeket lát, igazán alkotmányos szempontból absolute nincs megengedve, eltekintve attól, hogy mi sem kompromittálja inkább már a priori állampolitikánkat, mint ha védelmére ily meg nem engedett fegyverekkel kell élni. Tudjuk, fájdalom, nagyon is jól, hogy mi a politikai türelmetlenségnek nálunk már oly mélyen gyökerező baját néhány jóindulatu tanáccsal nem vagyunk képesek elodázni, de csak annál elutasithatatlanabbul válik kötelességünkké azon méltatlan gyanusitás, mintha a nemzeti párt az állam politikája elleni ezen oppozicziójában valamely ellenséges indulattól lett volna vezéreltetve a magyar faj ellen, egész határozottsággal, sőt indignáczióval visszautasitani.

Hangosan ki merjük hirdetni, hogy az egész országban nincs nép és nincsen párt azon szolidaritás érzetétől, mely szolidaritás a román és magyar népet egyenesen létérdekeiben minden körülmények között egymáshoz köti, oly mély bensőséggel és őszinteséggel áthatva, mint épen a román nép és ennek nemzeti pártja.

[4] Azonos dolgokat egymással önkényesen behelyettesítsünk.
[5] Az igazság az országok alapja.

De természetesen e szolidaritást nem oly értelemben fogjuk fel, hogy nemzeti létünkért való nagy küzdelmünkben a román nép politikai nullifikácziójára irányzott állampolitika mellett lelkesedni hazafiui kötelességünknek tekinthetnők.

Már most ön, tisztelt képviselő ur meg lesz győződve, mily alaptalanok és meg nem engedhetők azon támadások, melyek ezen akczió ürügyéből a nemzeti párt ellen intéztettek.

A nemzeti párt nemcsak alkotmányosan korrekte járt el és a legőszintébb testvéri érzelmektől van áthatva a testvérnemzet irányában, hanem ez alkalmat is felhasználta arra, hogy a mennyire tehetségében áll, e testvéri érzelmeinek tényleges bizonyságát is adja az által, hogy e harmadik választásnál egy magyar nemzetiségü honfitársát választotta meg e kerület képviselőjévé.

A nemzeti párt ugyanis, midőn elhatározá ezen akcziót, mint emlitők, a harmadik választással befejezni, azon felfogásból indult ki, hogy — miután ezen akciónak a csonka parlament sem nem volt, sem nem lehetett czélja, hanem tulajdonképeni czélja egyedül az volt, hogy az uj helyzethez képest uj álláspontját az állampolitikával szemben egész világosan jelezze — a holt választások egy végnélküli sorozatát inszczenálni, sem ezen akczió komolyságával, sem a képviselőház méltóságával összeegyeztethető nem volna.

A mi pedig a személy kérdését illeti, ugy őszintén bevalljuk, hogy az egész országban csak egy férfira irányozhattuk szemeinket és ez ön, tisztelt hazafi. Mert a nélkül, hogy szerénységét sérteni akarnók, nyiltan kimondhatjuk, hogy a két legmagasabb politikai erényt : az igazság szeretetét és a meggyőződés bátorságát, nincs második az országban, ki személyében oly mérvben egyesitené, mint ön.

Tudjuk jól, hogy önnek politikai álláspontja más, mint a nemzeti párté és ha daczára ennek a képviselői mandátumot önnek kezeibe tesszük le, ugy ezzel oly kevéssé adjuk fel saját álláspontunkat, a mily kevéssé tételezzük ezt fel az ön részéről. E bizodalom-nyilvánulás vezérindoka, önnek a háláérzetünk adóját részben leróni, ezért kérjük az ez érzelmekkel átnyujtott mandátumot szivesen fogadni méltóztassék és mi teljesen kipróbált jogérzetére, bölcs belátására és tiszta hazafiságára bizzuk, hogy a törvényhozó testületben „nem a mi, hanem a haza ügyét" képviselje.

Mély tiszteletünk kifejezése mellett

Karánsebes 1888 május hó 26.

A román nemzeti pártnak
Karánsebes kerületi választási bizottsága :

Popoviciu Mihály elnök gr. kel. román főesperes, — Bartolomeiu János alelnök, — Jonasiu János jegyző, — Dragalina Patrik jegyző, — Mihaiu Blidar assessor-consistorial,[6] — Dr. Olariu Gyula theol. tanár, — Pinciu János theol. tanár, — Josef Jonescu, — Sztoján János gr. kel. román lelkész, — Musta Gyula gr. kel. román lelkész, — Dimitrie Bogoievici preot.[7] — Nikolae Bistrian preot. — Johann Attim Forstvart in Pension, — Isaia Stefaniga representant comunal,[8] — Popovici Vasilie, — Usonescu Nicolae, — Stefan Velovan Dir. instit. pedagogie, — Pável Boldea, — Pável Kimbir, — Nicolae Velcu, — Dimitrie Popovici, — Voin Serb, — Nicol. Neagul, — Nicol. Goantia, — Nicol. Bihoy, — Joan Bogoievici, — Spiridón Sándru, — Josif Calinescu, — Josif Bihoy.

[6] Egyházközségi ülnök.
[7] Lelkész.
[8] A községi képviselőtestület tagja.

K.

1888 máj. 26

Popoviciu Mihály beszéde Mocsáry Lajos Karánsebes képviselő évé történt megválasztásakor.[1]

Nemzet 1888 máj. 28 147. sz.

Miután az országgyülési képviselőválasztások az egész országban befejeztettek, azt tapasztaltuk, hogy a románoknak csak egy nemzetiségi programmal biró országgyülési képviselőt sikerült választani, Traján Doda tábornokot. Doda Traján azonban belátta, hogy ő egyedül nem képes a nép benne helyezett várakozásának megfelelni. Nem lesz képes a románokat ugy képviselni, mint azok multja, jelene és számaránya kivánja s ezért nem ment fel az országgyülésre, de mandátumát sem tette le, nehogy oly egyén választassék meg, ki nem az általa felállitott programmot képviseli. Mindnyájan helyeseltük szeretett képviselőnk, ezen nagyrabecsült férfiunak ezen lépését és eljárását, melyet mi ugy a konferentián,[2] mint a februáriusi második választásnál[3] megpecsételtünk. Amikor engem választottatok meg képviselőnek, magam is ép igy gondolkozva, ugyanazt cselekedtem, amit a tábornok. E harmadik választásnál is solidaritásban vagyunk Dodával és most is ugyanazt tehetnők, most azonban arra határoztuk el magunkat, hogy eddigi programmunktól eltérve, egy olyan képviselőt válasszunk, ki az országgyűlésen részt vesz : először azért, mert kitűzött czélunkat az eddigi választások által elértük ; másodszor azért mert politikai ellenfeleink és a hivatlanok azt állitották és terjesztették felőlünk, hogy minket nem az igazság és jogosság vezérel s nem is általunk emlitett sértett jogaink védelmét szándékoljuk eszközölni, hanem a hazafiasság ürügye alatt a magyar nép és haza iránt titkos haragunknak és gyülöletünknek akarunk kifejezést adni és ezt köztetek terjeszteni. Hogy ezen rágalmakat megczáfoljuk, hogy megmutassuk, miszerint semmi sem áll tőlünk távolabb, mint a gyülölet és ellenségeskedés, hogy a magyar nemzetet szeretjük, mint önmagunkat és hazánkhoz ragaszkodunk, eltérünk programmunktól s megválasztottunk egy magyart. Mocsáry Lajos azon magyar, aki ugy az országgyülésen, mint azon kivül irásban, kifejezést adott a nemzetiségek iránti testvéries érzelmeinek és követelte a nemzetiségek részére törvényesen biztositott jogoknak tiszteletben tartását, tisztán állván szivében a tudat, hogy csak a nemzetiségekkel való egyetértés szüli a haza boldogságát. Éljen a király ! Éljen a haza ! Éljen Doda ! Éljen megválasztott képviselőnk, Mocsáry Lajos !

L.

1888 máj. 27

A kormánysajtó nyilatkozata Mocsáry karánsebesi mandátumáról.[1]

Nemzet 1888 146. sz.

Karánsebesről, rendes tudósitónktól, ma a következő sürgönyt kaptuk: „A román nemzetiségi párt Mocsáry Lajost egyhangulag a karánsebesi kerület képviselőjévé választotta".

[1] Popoviciu pohárköszöntője a választást követő díszebéden hangzott el.
[2] Értsd: az 1887 nov. 20-i karánsebesi választói konferencián.
[3] 1888 febr. 8-án.
[1] A közlemény címe : Mocsáry Lajos, mint Doda Traján utóda.

Ez a legujabb stádium ama kihivó nemzetiségi demonstratiók sorozatában, melyekkel a karánsebesi választó-kerület dacorománai ezen országgyülés folyama alatt a közfigyelmet magukra vonni s a magyar államhatalom türelmét próbára tenni jónak látták... Doda Traján, utána Popovics Mihály, Popovics után Mocsáry. Tres faciunt Collegium. Szép társaság. Ebbe tartozott eddig lényegileg Mocsáry, most formailag is belekerült.

A két első elfogadta volt megválasztását, de a magyar törvényhozást azzal vélték contemnálhatni,[2] hogy sem megbizólevelüket be nem adták, sem a képviselőház tanácskozásaiban részt nem vettek. Utánuk fogja csinálni Mocsáry is mindezeket? Miért ne tehetné? Eddigi állásfoglalásától a nemzeti kérdésben csak egy kis lépés van Dodáék renitenskedő álláspontjáig és az a Mocsáry, aki meg tudta tenni a salto mortalét a magyar nemzeti és állami politika alapjáról a szélső nemzetiségi politika ingoványába, bízvást tehetne innen is még egy kis ugrást — az országgyüléstől való távolmaradásig.

Mily büntetés! De hát ezt Mocsáry „megtiszteltetésnek" veszi.

Ugy látszik, a karánsebesi és általán a hazai tulzó dacoromának közt sem akadt már ember, aki hajlandó legyen tovább folytatni Dodáék bünös és veszélyes játékát. Fogtak tehát Mocsáryban egy „magyarkát", a kit beledobtak abba a nagy árokba, mely őket a magyar államiságtól és nemzettől elválasztja. Mocsáry az ő gyógyithatatlan tévelygésében azt hiszi, hogy át fogja hidalni e nagy árkot, e tátongó nagy ürt. Akkora önámitás, mint amekkora önhittség! Nem hidalja át, hanem belevész menthetetlenül, s nem lesz meg az a vigasza sem, hogy használt az ügynek, ha mindjárt áldozatul dobta is magát. Nem pedig azért, mert az amugy is kielégithetetlen dacoromanismusnak szarvait még nagyobbra növeli, — növeli pedig saját nemzete, a magyar nemzet ellen. Hogy akadt „magyar", ki *ilyen* szerepre vállalkozzék, az napjaink történetének minden esetre egyik legsötétebb lapját képezi s meg vagyunk győződve, hogy a nemzetnek, mint a jelenben, ugy a jövőben sem lesz más itélete ilyen fajta kisérletekre, mint a legkérlelhetetlenebb kárhoztatás.

M.

1888 máj. 27

A függetlenségi sajtó kommentárja Mocsáry Lajos Karánsebesen történt megválasztásakor.[1]

Egyetértés 1888 146. sz.

Karánsebesen ma történt az uj választás és eredménye oly természetü, hogy méltán ugy üdvözölhetjük, mint a naczionálista demonstráczióból eddig képviselet nélkül hagyott kerületnek meghódolását a magyar alkotmány szentsége előtt és kibékülését a magyar hazafiság eszméivel. A mai nap választottja Mocsáry Lajos, a függetlenségi és 48-as pártnak egyidőben elnöke, kinek egyéni nézeteit a nemzetiségi kérdésben kárhoztathatják, de tiszta magyar hazafiságát senki kétségbe nem vonhatja és a kinek távolmaradását a törvényhozás terméből pártkülönbség nélkül csak sajnálnia lehetett mindazoknak, a kik a komoly meggyőződés, alapismeret, gondolkozó erő és

[2] Semmibevesz.

[1] A diplomatikus hangú kommentár írója a karánsebesi román nemzeti párt politikai demonstrációját alapvetően félreérti, illetve félremagyarázza; feltehetően azért, hogy Mocsáryt mentesítse a reá zúduló újabb soviniszta rágalmazásoktól. A lapot váratlanul érte a választás, mert előző nap még Bredicianu Coriolan vagy Babeş Vince megválasztását jósolta.

nagy politikai mult sulyát parlamentáris vitáinkban méltányolni tudják. Ha talán akadnak, a kik a választásban kifejtett intencziók fölött tulságos skrupulusokat éreznének, mert a kerület választói románok és a választás intézője Doda Traján volt, azoknak sem kellene figyelmen kivül hagyniok, hogy Mocsáry Lajos a kerület előtt semmi igéretet vagy programmnyilatkozatot nem tett és róla senki föl nem teheti, hogy ismert nézetein tul az egyéni helyzet opportunitása által befolyásoltassa magát. Mi az ő megválasztását mindig ugy tekintjük, mint a naczionálista választókerület meghódolását a magyar állameszme és magyar hazafiság előtt. Nem kételkedünk, hogy a magyar parlament is, a mikor Mocsáry Lajost ujra tagjai között fogja üdvözölni, egyszersmind bizonyságot fog szolgáltatni arról, hogy a nemzetiségek irányában nem vezeti a gyanu és exclusivitás szelleme és az őszinte hazafias véleményt, még ha a közgondolkozástól eltér is, szivesen veszi számba.

N.

1888 máj. 27

A mérsékelt ellenzék a harmadik karánsebesi választásról.

Pesti Napló 1888 146. sz.

Mocsáry Lajost a karánsebesi választókerületben a román párt, mint egy ma hozzánk érkezett távirat tudatja, *egyhangulag országgyülési képviselővé választotta.* Mocsáry Lajos tehát Doda Trajánnak utóda lett a magyar képviselőházban, melybe hires elődе, bár megválasztatott, belépni nem akart, ami miatt képviselői mandátumától megfosztatott. A karánsebesi román párt jónak látta demonstrálni a képviselőháznak e határozata ellen. Demonstrált pedig először az által, hogy megválasztotta közvetlenül a mandátum megsemmisitése után *Popovits* Mihályt, ki szintén nem nyujtotta be megbizó levelét, a minek következése az lett, hogy ez a mandátum is megsemmisittetett. Demonstrált most másodszor az által, hogy *Mocsáry* Lajost választotta meg, aki pedig be fogja nyujtani megbizó levelét s igy képviselni fogja azt a választókerületet az országgyülésen, mely képviseltetni előbb nem akarta magát. Az, hogy ezt a kerületet magyar ember fogja képviselni, egymagában véve örvendetes dolog. A kérdés csak az, hogy ki lesz az uj képviselővel megelégedve: a magyar állameszmének hivei, vagy Doda Trajánnak követői. A helyzet, melybe Mocsáry Lajos jutott, mindenesetre nemcsak kényes, de nagymértékben komikus is. Jövő szereplése fogja megmutatni, miként fogja uj helyzetében érvényesiteni magát.

O.

1888 máj. 28

A jobboldali ellenzék véleménye Mocsáry „román mandátumáról"

Budapesti Hirlap 1888 147. sz.[1]

Budapest, máj. 27.

A karánsebesi mandátumnak akadt gazdája, ki azt Doda Traján cs. és kir. tábornok kezéből elfogadta, a függetlenségi párt egykori vezére, Mocsáry Lajos. Ez, mint kivert öreg bika, nagy busan járt a parlamenti gulyán kivül erdőkön, mezőkön, maga, egyedül. Nem tartozik ő már senkihez, se pártja, se nemzete, se helye a politikában,

[1] A fenti vezércikk híven tükrözi az elvakult soviniszta irányzat szócsövének „álláspontját". A közlemény cime: Ludovic Mocsáriu.

csak makacs haragja. Coriolan[2] a volszkusokhoz, Mocsáry a szerbekhez ment,[3] hogy Ujvidéken azok küldjék őt követségbe a magyar országgyüléshez, kik nagy Szerbiát akarják megcsinálni husz év óta, legyen Mocsáry az ő szószólójuk. Tábort ütött, de a magyarok őt és szerb követőit megverték, nem lehetett választott szerbbé. Azt hittük, végkép letünt közéletünkből e politikai gyászvitéz, ki egy hosszu életpályán önhibájából soha sikert, valódit, nem arathatott. Tévedtünk, a dacos, gőgös öreg visszatért, itt van megint a magyar képviselőházban, mint — román.

Valóban cifra tévelygése egy embernek, kit hiuság és becsvágy ösztönöznek s ki magát okosabbnak tartja mindenkinél s nem rendeli alá senkinek. Lángész teheti ezt csak, középtehetség vagy annál is kevesebb, kell, hogy alkalmazkodjék. Lángész nélkül, Mocsáry egy politikai különc volt teljes életében, ki szerepelni vágyott, de nem birt, a feltünést kereste, nem a sikert, képzelgéseit eszméknek hitte s extravaganciáit eredetiségnek tartotta s bogaraihoz annál inkább ragaszkodott, mentől általánosabb volt az ellenmondás s minél kivihetetlenebbnek bizonyultak azok. Rátarti és uralkodhatnám egyénisége nem fért meg sehol, először a Deák-párton próbálta, azután a balközépen, majd a függetlenségi párthoz tért át, s végre nemzetiségi lőn s mindezen rettenetes következetlenségekben Mocsáry következetes önmagához, mint ahogy a beszámithatatlanságig következetes az oly beteg elme, melynek fixa ideái vannak.

Mocsáry azonban nem lévén lunatikus, magaviselete beszámitás s a legkomolyabb megrovás alá esik, mint aki saját vérének és nemzetének konok ellensége és ellenségeinek szövetségese. Magyar ember, ha nem ért egyet a nemzetiségi főkérdésben nemzetével, annak semmiféle pártjával vagy párttöredékével; ha föderalista s az egységes magyar nemzeti államot nem helyesli, melyet király, nép, törvény és alkotmány felállitott: vonuljon vissza a nemzet közakaratát szembe találván egyéni meggyőződésével, de ne csapjon fel oláhnak, rácnak s ne szövetkezzék a magyar állameszme és a magyar nemzet nyilt ellenségeivel. Ezt büntetlenül senkinek sem szabad tenni.

Mocsáryt szenvedélye elkapta, a magyar nemzet erkölcsi kötelékéből kiragadta; ő azoknak megbizottja kik a magyar állam, alkotmány és nemzet ellen törtek és törnek s ezért átok alatt van, melyet maga mondott ki ősz fejére.

De ő nem hős és sorsa nem tragikus. Politikai szereplése egész egyszerűen — kudarc.

S a karánsebesi választás ezen semmit sem változtat. Ha elfoglalja helyét, vagy sem, mint elődei: Doda és Popovics, egész egyre megy, mert Ludovic Mocsáriu a magyar országgyülésen — nulla. Olyan nulla, mely előtt nem áll szám és megette nem áll szám, a szörényi választóit sem véve ki, kiknek nem Mocsáry a vezérük. Ő oláhnak sem igazi oláh, hanem csak beoltották, csak felöltöztették, akármit beszél a képviselőházban, Mocsáry Lajos egy maskara.

[2] Célzás Coriolanus római patricius politikus és hadvezérre, akit a tribunok vádjára a népgyűlés elítélt és büszkeségében sértve az ellenséges volszkusokhoz pártolva ezek élén Róma ellen vonult.

[3] Célzás Mocsáry 1887. évi ujvidéki képviselőjelöltségére, Az ujvidéki választás lefolyását ld. 181. sz. iratban.

P.

1888 máj. 28

Az erdélyi kormánysajtó Mocsáry Lajos „árulásáról”[1]

Kolozsvár 1888 121. sz.

Karánsebesen szombaton volt a képviselő-választás. Ezuttal már a harmadik. Doda Traján elfogadta volt a mandátumot, de kijelentette, hogy a magyar parlament tanácskozásain nem vesz részt. Popovics Mihály szintén így tett. A képviselőház megsemmisitette mindkettőnek mandátumát és igy a karánsebesiek szombaton harmadszor gyültek össze választásra.

Megválasztották — *Mocsáry* Lajost. Még pedig egyhangulag. A mi azt mutatja, hogy a karánsebesi kerület fő-főmatadorainak ismert nézeteivel a Mocsáry elvei tökéletesen megegyeznek. Egyetlen hang sem emelkedett a „magyar” férfiu ellen, ki évek hosszu során keresztül a magyar nemzeti függetlenség zászlajával járt a szélsőbal élén és most a Dodáék által odadobott mandátumot szedi fel a karánsebesi útszélről.

Mocsáry kijelentette, hogy elfogadja a nagyszebeni programmot,[2] azon pont kivételével, mely Erdélynek különválasztásáról szól. No ez igazán kegyesség. Mocsáry tehát meghagyja nekünk az Uniót. De egyebekben a nagyszebeni programm hive. A mi azt jelenti, hogy törekedni fog arra, hogy a román nyelv használata valamennyi területen, a hol románok laknak, ugy a közigazgatásban, mint az igazságszolgáltatásban törvénnyé emeltessék. Törekedni fog, hogy az illető vidékeken román hivatalnokok alkalmaztassanak. Igyekszik keresztülvinni, hogy a nemzetiségi törvény a románok javára revideáltassék. Küzdeni fog azért az elvért, hogy Magyarországon ne protegáltassék egy „kiváltságolt nemzetiség” — a magyar. Rajta lesz, hogy eltörültessék minden olyan törvény, mely a román nemzeti fejlődést (ugy, a mint a tulzók azt kivánják) akadályozza; és végül az általános szavazatjogot is fogja követelni, hogy a románok — kivált Erdélyben — urrá lehessenek.

Ezen az alapon fogadta el a karánsebesi mandátumot Mocsáry Lajos, kit a megbizó levél igy nevez: „Ludovic Mocsariu”.

Résztvesz-é a magyar parlament tanácskozásain ez a „magyar” ember? vagy ugy tesz, mint Doda és Popovics tették? — ez a feltételektől függ, melyek alatt Mocsárynak a kerületet átengedték.

És ez utóvégre is másodrendü kérdés. Mocsáry már olyan mélyre sül[l]yedt abban az elmebeli aberratióban, mely a nemzetiségi ügyre nézve elfogta: hogy mélyebbre már az sem sül[l]yeszthetné, ha engedelmes követője lenne Doda Trajánnak; és megsemmisittetné mandátumát.

Egykori pártja, melynek vezéregyéniségei közé tartozott, s az egész magyar közvélemény, — már rég leszámoltak Mocsáryval. Előbb a párt, aztán a parlament lökte ki magából, miután nem akadt kerület, ki ezt az egészen közönséges árulót mandátummal tisztelje meg.

[1] A kolozsvári kormánylap vezércikkének címe azonos az ugyanakkor megjelent Budapesti Hirlap cikkével: „Ludovic Mocsáriu”.

[2] Alaptalan állítás. Mocsáry álláspontját ld. a Román Nemzeti Párt karánsebesi választási bizottságának adott válaszában. (S. irat).

Hanem azért a magyar nemzeti érzület sértődése mégis megmaradt. Nekünk nem lehet eltürnünk, hogy legyen fajunkban *egy* is, ki a mi ezredéves Magyarországunk magyar jellege ellen, nemzetünknek ugyszólván létérdeke ellen a parlament forumán küzd. Nem a „chauvinismus" tulzása, hanem a valódi nemzeti érzület méltó felháborodása lesz az, hogy ha a képviselőház a többszörösen kompromittált karánsebesi mandátummal érkező Mocsáryt hozzá illően fogadja.[3] Látnia, éreznie kell, hogy csak a törvény kényszere alapján ül a magyar képviselők sorai közt. És látnia kell a nemzetnek, hogy nincs elég nagy büntetés, mely sujtja azt, ki a saját kebeléből ellene vét.

R.

1888 május 29

A szerb nemzetiségi sajtó Mocsáry megválasztásáról.[1]

Zasztava 1888 76. sz.

A „keményfejü" románok Mocsáry Lajost küldték az országgyülésbe. A karánsebesi kerület egységes, érintetlen, meg nem ingatott. Ott nem akadt olyan pap, aki azt mondotta volna: „A kormány mellett kell állnom, mert esetleg üldözni fognak". Ott nem akadt olyan tanító, kereskedő vagy földmives sem, aki azt mondta volna: „Kilátástalan a helyzetem, tartozom az adóval, meg kell alázkodnom!". Nem ott nem akadt egy sem s így nem is fertőzött meg másokat. A karánsebesi kerületben egytől-egyig azt mondják: „Azt választjuk meg, akit akarunk!"

A karánsebesi kerület éveken keresztül Doda tábornokot választotta, azonban Doda nem járt el az országgyülésre. Nem mintha nem tudna magyarul, elvből cselekedett így s ezt az elvet egy évvel ezelőtt nyiltan ki is fejtette a magyar országgyülésen.

Doda tábornok látta, hogyan vannak ma elosztva a választási kerületek. Ennek a felosztásnak alapján a nemzetiségek sohasem lehetnek számarányukhoz mérten képviselve a magyar országgyülésen. Doda tábornok látta, mit müvelnek a hatóságok a választások alkalmával és látja, hogy ez a harc egyenlőtlen, különböző fegyverekkel vivott küzdelem, melyben a nemzetiségeket még az országgyülésbe való bejutás előtt legyőzik. Nem akart tehát az országgyülésbe menni, de mandátumáról sem kivánt lemondani. Erre kihirdették, hogy mandátumát elvesztette.

Akkor azt hiresztelték, hogy a karánsebesi kerület a kormány emberét fogja megválasztani. Budapesten ugy gondolták, hogy ennek a kerületnek a választói nem nemzetiségi és politikai öntudatból választották meg Doda tábornokot, hanem a személye iránti rokonszenvből.

Csakhogy másként történt. A szavazók Popoviciut[2] az orsovai esperest választották meg, ő pedig kijelentette, hogy Doda tábornokhoz hasonlóan és ugyanazon okok miatt nem megy el az országgyülésre.

Akkor már látszott, hogy a karánsebesi kerület választói öntudatosak, látszott, hogy elvekért küzdenek és nem személyekért. A kormány helytelenitette a fejleményeket: „Meddig tart még a karánsebesi képviselőknek ez a kellemetlen protestálása?" És elérkezett a harmadik választás. Igaz ugyan, hogy nem olyan embert választottak, aki ujra protestálni fog és nem megy el az országgyülésre, de ahelyett — Mocsáry Lajost választották meg egyhangulag. Maga a kormány is nehezen tudná most megmondani: részére a kettő közül melyik a kellemetlenebb?

Mi örülünk Mocsáry megválasztásának, jobban örülünk neki, mint bárki másnak a négyszázötven képviselő közül, akik a magyar képviselőházban helyet foglalnak.

Mocsáry nem vall velünk azonos nézeteket. Demokratizmusával közel áll hozzánk, nemzetiségi politikájával nem mindenben értünk egyet, mert mi tovább megyünk nála. Azonban azt el kell ismernünk, hogy ezidőszerint Mocsáry az egyetlen számottevő magyar politikus, aki nyiltan ki meri mondani, hogy Magyarországon a nemzetiségek elnyomatásban élnek s hogy nem engedélyezik számukra nemzetiségük, nyelvük, kulturájuk fejlesztését. Mocsáry ügyességével és szónoki tehetségével védelmezte ezt a gondolatot az országgyülésen, követelte a magyar politika megváltoztatását a nemzetiségi kérdésben és a szó teljes értelmében kárt vallott ezen elvei miatt, még saját pártja is kitagadta ezért.

A kormánypárti szerbek szemünkre vetik, miért mérjük Mocsáryt más mértékkel, mint őket, mikor Mocsáryval sem egyezünk mindenben s mikor ők is ugyanazt akarják a nemzetiségi kérdésben, amit ő.

Csakhogy óriási a különbség Mocsáry és közöttük. Mocsáry magyar és mégis tovább megy a kormánypárti szerbeknél a nemzetiségi kérdésben. De ami még fontosabb az országgyülésen Mocsáry harcol a maga elveiért, a kormánypárti szerbek viszont — a maguk elveiért — hallgatnak. Mocsáry károsodott felfogásáért, a kormánypárti szerbek — elveikért mandátumokat nyernek a kormánytól.

Ami pedig a legfontosabb, Mocsáry komolyan veszi elveit, a mi kormánypárti szerbeink pedig ugy viselik ezeket, mint — az álarcot. Elhiggyük hát nekik, hogy ők minél nagyobb nemzetiségi jogokért harcolnak, mikor szívvel-lélekkel segitik azt a pártot és kormányt, mely hibás a mai igazságtalan helyzetért. Hát elhihetjük kormánypárti képviselőinknek, hogy őnekik elviselhetetlen a mai állapot, mikor ezt az állapotot támogatják? — Mi [ugyan] sohasem.

Ime ezek az okok az alapvető okok, amelyek miatt mi őszintén üdvözölhetjük Mocsáryt, ellenben a mi kormánypárti szerbjeinket — sohasem.

S.

1888 máj. 28]

Mocsáry Lajos válasza a román nemzeti párt karánsebesi választási bizottságának

Egyetértés 1888 máj. 30 149. sz.

Mélyen tisztelt bizottság!

Vettem a nagy becsü sorokat, melyekben a karánsebesi kerület országgyülési képviselőjévé választásomról értesiteni méltóztatnak s teszik ezt kiséretében nagy fontosságu fejtegetéseknek, melyek míg egyrészről megvilágitják e választásnak fontosságát, másrészről tisztán körvonalazzák a viszonyt, melybe föltünést keltett előzményeit, másrészről tisztán körvonalazzák a viszonyt, melybe lépni vagyok hivatva a karánsebesi kerület választóival.

Mindenekelőtt köszönetem adóját kivánom leróni ugy a tisztelt bizottság tagjai, mint többi polgártársaim irányában, kik bizalmukkal megtisztelni méltóztattak. Hálás

[3] Az erdélyi arisztokrata-nagybirtokos sajtó felhívásának nem volt foganatja. Karánsebes magyar képviselőjének országgyűlési visszatérése zavaró körülmény nélkül történt.
[1] A közlemény eredeti címe: Lajos Mocsáry.
[2] A Zasztava szerint: Popović-ot.

érzéssel fogadom, elfogadom a megbizatást, teszem ezt annyival inkább, mert bármi tekintetben merülhettek volna föl lelkemben kételyek az iránt, hogy képes leszek-e megfelelni ily főlhivásnak, azokat a tisztelt bizottság nyilatkozatai eloszlatták.

A tisztelt bizottság nagy elmeéllel és tárgyilagossággal adja elő azon események értelmét, melyek a karánsebesi kerületben ez utolsó választást megelőzték; kifejti, hogy ha a román nemzeti párt élesebb eszközök alkalmazására látta magát késztetve, ennek oka abban rejlett, hogy vele szemben is élesebbé vált a helyzet azon eljárás következtében, mely a román nemzeti pártnak az országgyülésből majdnem teljes kizárását eredményezte. Részemről legyen szabad a tisztelt bizottság emlékezetébe visszaidéznem, hogy én már régebben kifejeztem azon nézetemet,[1] miszerint az erdélyi részekben a választókerületek beosztásának s a czenzusnak az ország többi részeiben fennállótól eltérő megállapitását helytelennek, igazságtalannak, mert a románokra nézve sérelmesnek tartom. És ez állapot nemcsak hogy állandóan fen[n]tartatott, de fájdalom! tovább fejlesztetett az által, hogy az utolsó általános választások alkalmával ugy a kormány, mint a társadalom különböző tényezőinek tevékenysége folytán az ország többi részeiben sem volt képes a román nép az országos képviseletben részesüléshez való alkotmányos jogát érvényesiteni. Helytelennek tartottam az ily eljárást annak saját kiindulási pontjából tekintve is, miután azzal a képviselet elvének meghamisitásán kivül más eredményt elérni egyáltalában nem lehetett, de helytelennek különösen azért, mert ellentétben áll a jogegyenlőséggel, az igazsággal, pedig csak ez adhatja kezünkbe Ariadne fonalát, mely kivezethet a nemzetiségi kérdés utvesztőjéből. Ha a román nemzeti párt nem nyugodott meg a rosszabbá vált helyzetben s ennek feltüntetésére élesebb eszközöket keresett: lehet sajnálni a viszonyoknak ily alakulását, de eljárásában nem lehet látni egyebet, mint a jogérzet nyilvánulását, épen annak bebizonyitását, hogy a román nép ragaszkodik a közügyek intézésére való befolyás jogához és kötelességéhez, hogy a közös hazában közösen élvezendő alkotmányos jogok teritett asztalánál meg akarja tartani a maga helyét.

Nem is kételkedem, hogy a közvéleményben a karánsebesi ügyek által támasztott némi ingerültség rövid idő alatt nyugodtabb fölfogásnak fog helyet engedni, annyival inkább, mert midőn a román nemzeti párt nem csak maga intézkedett immár az iránt, hogy ne maradjon megcsonkitva az országos képviselőtestület, hanem egyszersmind egy magyar embert tisztelt meg bizalmával; e cselekményben teljes joggal hivatkozhatik ugy arra, hogy az állami intézmények iránt teljes tisztelettel viseltetik, mint arra, hogy a kérdéses akcziónál nem vezette ellenséges indulat a magyarság iránt. S ez utóbbit illetőleg nekem legyen szabad ismét rámutatnom ez alkalommal arra, mit már többször ismételtem, hogy t. i. a csekély személyem irányában érdememen felül nyilvánitott jó indulatot is örvendetes jeléül lehet tekinteni annak, hogy daczára annyi félreértésnek és surlódásoknak, a két faj természetében rejlő s ezért legyőzhetlen ellenszenv, mely kétessé tehetné a jövőben is a békés együttélhetést, román és magyar közt nem létezik; a faji természetben gyökerező ellenszenves indulat nem tesz kivételeket, nem fogad el s nem viszonoz barátkozást.

Midőn a tisztelt bizottság az általam nyert megbizatás természetét körvonalazza, teszi ezt azon férfias nyiltsággal és lovagiassággal, mely emlékeztet, hogy a generosa gens hungara[1] elnevezést akkor érdemeltük ki e haza összes lakóin ulajdonául, midőn a világ még nem különböztetett meg e hazában élő egyes nemzetiségeket. A tisztelt bizottság konstatálja, hogy az én politikai álláspontom más, mint a román nemzeti párté s ha ennek daczára az én kezeimbe teszi a képviselői mandátumot, ugy ezzel oly kevéssé adja föl saját álláspontját, a mily kevéssé tételezi ezt föl az én részemről. Meglehet, hogy némelyek előtt talán az aggályosság szinében tünhetnék föl az ellentéteknek e hangsulyozása, azért legyen szabad nekem magára a tisztelt bizottság nagybecsü levelére hivatkoznom, mint amelynek tartalmából teljes megnyugvást vélek merithetni. Hatályosan méltóztattak ugyanis kifejezni, hogy nincs nép és nincs párt ebben az országban, mely a magyar és a román nép közt egyenesen létérdekeik tekintetében fennálló szolidaritás érzetétől annyira át volna hatva, mint a román nép és a román nemzeti párt. De ama szolidaritás hangsulyozásán kivül hasonló nyomatékkal kifejezve látom azon nézetet is, hogy a birálat alá vett jelenlegi állampolitika „az állam legfőbb érdekét is, hazánk belső konszolidácziójának nagy művét, nem igazolható, könnyelmü módon, komolyan kockára teszi". A román nemzeti párt tehát át van hatva a haza benső konszolidácziója szükséges voltának érzetétől, tehát ugyanazt tartja az állam legfőbb érdekének, mit a magyarság is annak tekint. Az érdekek s azok felfogásának ily találkozása ellenállhatatlan fátumszerü hatalmat gyakorol viszonyainkra, melynek nyomása alatt meg fogjuk találni, mert meg kell, hogy találjuk az utat és módot azon ellentétesség kiegyenlitésére, mely a román nemzeti párt programmja és azon politikai álláspont közt, melyet, mint az enyémet jelezni méltóztattak, az idő szerint még fennforoghat.

A tisztelt bizottság nem kivánja, hogy én a román nemzet ügyét, csak azt, hogy a haza ügyét képviseljem. E kivánságnak ily módon való kifejezése a román nemzeti ügy s a haza ügye közt tehető megkülönböztetésnek élét elveszi s nekem legyen szabad reménylenem, hogy ha a haza ügyének szolgálatában nem udnám mellőzni az e közt s a román ügy közt nézetem szerint fennálló szoros kapcsolatot, megbizatásom körének átlépése miatt nem fognék kárhoztatással találkozni. Legyen szabad például egy tárgyat felhoznom, miért nem tudom a két ügyet egymástól elválasztani. Én, ki nemcsak ignorálhatónak nem tartom, de teljesen elismerem minden népnél a nemzeti öntudat jogosultságát, a ki tudom, mint a tapasztalás csalatkozhatlanul bizonyitja, hogy a kulturának nincs hatalmasabb emeltyüje mint a nemzeti becsvágy; a ki elismerem, hogy nemcsak egyes népfajok, de egyes országok fenmaradásának kérdése is kulturkérdés: teljesen meg vagyok győződve a felől, hogy a hazánkbeli románoknál annyi élénkséggel nyilvánuló közmüvelődési törekvést nemcsak hogy helytelen volna az ugynevezett kulturegység keretébe akarni szoritani, de épen a közös haza érdekében áll azt az állam részéről igazságos mértékben támogatásban részesiteni.

Önök nekem szabad kezet adtak. Mind a mellett legyen szabad most, midőn ismét a képviselői pályára lépni vagyok hivatva, annyit kijelentenem, hogy változatlanul ragaszkodom azon meggyőződéshez, mely csekély müködésemben a közügyek terén ekkoráig vezérelt. Változatlanul ragaszkodom azon állásponthoz, melyet eddig állami függetlenségünk ügyében és a nemzetiségi kérdésben elfoglaltam. E két sarkalatos kérdés az én meggyőződésemben a legszorosabb összeköttetésben áll. Magyarország csak akkor lehet képes kivivni állami önállóságát, ha a különböző nemzetiségek közt való jó viszony megteremtésével létrejő kebelében a benső állami konszolidáczió. Elfogadni békével azt a tényt, hogy e hazában különböző nemzetiségek laknak, elfogulatlanul és igazságosan mérlegelni azt, mit egyrészről az egyenjoguság, másrészről az állami egység követel: ebben fekszik egyedül annak lehetősége, hogy ama jó viszonyt

[1] *Ld.* Mocsáry 1874 jul. 1 és 7-én a választójogi törvényjavaslat tárgyalásakor mondott beszédeit. (Képv. Napló 1872-75 XI. 163–68. és 314–15. l. ill. 119/A. és E. sz. aktát).
[1] Nagylelkű magyar nemzet.

létrehozzuk s ez ország állami függetlenségét biztos alapra fektessük, mig egy megbizhatlan tényezőre támaszkodó s kivihetlen czélokra irányzott törekvés csak a haza sorsának s jövőjének veszélyeztetését eredményezheti.

Mély tisztelettel vagyok Andornakon, május 28-dikán 1888.

alázatos szolgája

Mocsáry Lajos

o[rszág]gy[ülési] képviselő

T.

1889 jun. 30

Igazságügyminiszteri átirat Tisza Kálmán miniszterelnökhöz Doda Traján tábornok, volt karánsebesi képviselő ellen folyamatban lévő bűnvádi eljárás folytatása tárgyában.

M. E. 1889 – XII – 2459.

21.733
I. M. 1889.

A m. kir. igazságügyministeriumtól.

Nagyméltóságu Ministerelnök Ur!

Mint Nagyméltóságod előtt tudva van, Doda Traján a karánsebesi kerületnek volt orsz. képviselője ellen az általa 1887. október 14-én választóihoz intézett s a képviselői állás el nem foglalását indokló nyilt levele[1] miatt Nagyméltóságodnak 1887. deczember 24-én 4428. sz. a. kelt s a budapesti kir. főügyészhez intézett rendelete következtében a bünt. törv. 172. §-ába[2] ütköző nemzetiség elleni izgatás vétsége miatt az aradi kir. törvényszék mint esküdtszéki sajtóbiróság előtt a bünvádi eljárás megindittatott és a múlt évi szeptember hó 17-re kitűzött tárgyalásra személyesen meg nem jelent vádlott az 1867. május 17-én 307. sz. a. kelt igazságügyminis[z]teri rendelet 80. §-a alapján in contumaciam el is marasztaltatott.[3]

Az elitélt által közbetett semmiségi panaszt a kir. Curia elvetvén, a sajtóbiróság a föntidézett eljárási szabály 83. §-a alapján az ujabb tárgyalás megtartására, amelyre Doda Traján szükség esetében kényszereszközök alkalmazása mellett is előállitható lett volna, m. é. deczember 12. napját tüzte ki, amidőn Doda Traján képviselője Eötvös Károly utján hivatali elődömhöz kérvényt nyujtott volt be, amelyben sulyos beteg állapotára való tekintetből a tárgyalásnak elhalasztása iránt kért intézkedést tétetni, ami hivatali elődömnek m. é. deczember 4-n 45.104 sz. a. kelt rendelete alapján bekövetkezett és ezzel egyidejüleg Doda Traján egészségi állapotának megvizsgálása elrendeltetett.

Doda Traján e közben igazolási kérelemmel élt s egyszersmind a birói illetőség ellen is kifogást emelt, amelynek következtében az aradi kir. törvényszék mint esküdtszéki biróság az illetőség elleni kifogást elvetette s korábbi itéletét joghatályában fön[n]tartotta, a kir. Curia azonban f. é. május hó 9-n 3.837. sz. a. kelt és ·/. alatt hiteles másolatban visszakérőleg tiszteletteljesen mellékelt végzésével az 1888. évi szeptember hó 17-én hozott makacssági itéletét minden következményeivel hatályon kivül helyezte.

A kir. Curiának ezen határozata következtében a kérdéses ügy visszatereltetvén azon stadiumba, amelyben az a tárgyalás megtartása előtt állott, a budapesti kir. főügyész kérdést intézett hozzám: vajjon az eljárásnak folytatását szorgalmazza-e, vagy pedig azt abban hagyja?

Az eljárás annak idején Nagyméltóságodnak kezdeményezése s közvetlenül a kir. főügyészhez intézett utasitása folytán indittatván meg, indokoltnak tartottam a tényállást Nagyméltóságoddal közölni s egyszersmind azon véleményemnek is kifejezést adni, hogy az eljárásnak folytatása mellőzendő lenne. –

Azon szempontból indulok ki ugyanis, hogy ha a kérdéses nyilt levél közzétételének közvetlen benyomása alatt politikai szükség indokolta is az abban foglaltaknak megtorlása iránt föllépni, kiadása után közel 2 évvel, midőn már feledékenységbe ment, hatása pedig egyáltalán nem észlelhető, ugyanezen tekintetek az ügynek föleleveniteset annál kevésbbé igénylik, mert az izgatással szemben a magyar állameszmének az aradi esküdtszék verdictjével annak idején teljes elégtételt szolgáltatott.

Az ügynek folytatása továbbá könnyen a nemzetiségek irányában követett politikánk hátrányára kiaknáztathatnék, alkalmat nyujtva egy veszélyesnek nem bizonyult nemzetiségi izgatót politikai üldözöttként feltüntetni azon körök előtt, amelyek nek hajlamai hason félrevezetésekre mindenkor fogékonyaknak bizonyultak.

Kétségtelen tény az is, hogy Doda Traján beteg és agg egyén s ha ezen körülmények közt a biróság elé állitása csak erőhatalommal volna foganatositható, – pedig eddigi magatartása e kényszerüséget előre láthatóvá teszi, – úgy politikai természetü pereink száma csak egy ok nélküli föltünést okozó perrel szaporodnék, amit pedig elkerülni főleg a külső benyomások hatása elől nem mindenkor elzárkózott esküdtszék előtt csak kivánatosnak kell tartanom. –

Mindezekhez járul, hogy Doda Trajánnak a budapesti kir. főügyész által vád tárgyává tett nyilatkozatai nézetem szerint nem is tartalmaznak oly egyenes, félreérthetetlen és éles támadást a törvényes rend s a nemzetiségek békéje ellen, hogy azok megtorlása elengedhetetlen politikai szükséget képezne.

A várható eredmény tehát arányban alig fog állani azon hátrányokkal amelyekkel ezen ügynek fölelevenitése előreláthatólag jár s azt vélem, hogy az általunk védett ügynek szolgálatot nem teszünk az által, ha a sajtóügyekben követendő eljárási szabályok kétségtelen hiányait egy ujabb esetben nem a mi előnyünkre kiaknázni engedjük. –

Midőn a tiszteletteljes előadottak után kérem Nagyméltóságodat, hogy e tárgyban nagybecsű véleményét velem közölni méltóztassék, egyszersmind a kir. főügyészek működésének ellenőriztetése végett azon kérelemmel is járulok Nagyméltóságodhoz, hogy az ilyen természetű ügyekben jövőre a kir. főügyészeknek közremüködését közvetitésem mellett méltóztassék igénybe venni, mert csak ez esetben leszek képes őket müködésükben meggyőződésemmel egyezőleg hathatósan támogatni s tüzetes utasitásaimmal ellátni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását. –

Budapest, 1889, junius 30-án. Szilágyi[4]

[1] Ld. *B.* irat.
[2] *Értsd:* 1878:V. tc. 172. §.
[3] 1888 szept. 17-én – in contumaciam – 2 évi fogházra,

[4] *Szilágyi* Dezső (1840–1901) egyesült ellenzéki, pártonkívüli majd kormánypárti szabadelvű politikus, a Tisza, Szapáry és Wekerle-kormányok igazságügyminisztere 1889–1894 között.

185.

1888 nov. 23

Steinacker Ödön és Tisza Kálmán miniszterelnök felszólalásai a regale-törvényjavaslatok általános tárgyalásakor[1].

Képv. Napló 1887–92 VI. 195–198. l.

Steinacker Ödön : T. ház ! Nem volt szándékom e vitában felszólalni, de annak folyamában egy beszédet hallottam, mely erkölcsi kötelességemé teszi, hogy arra reflectáljak.

Reflectálnom kell, t. ház, egy beszédre, melyet megjegyzés nélkül nem hagyhatok és a mely mutatja, hogy az általános vita keretében — bármiről legyen is szó — mi mindenre lehet kiterjeszkedni. Busbach[2] képviselő úr ugyanis, miután egynehány más előbbi fejtegetése ellenmondásra talált s ez elnémitotta többi nyilatkozatait, oly húrt pengetett, a mely a sziv diadalát mutatja a politikai megfontolás és a törvényhozói elfogulatlanság fölött. Ne vádoljon tehát az igen t. kormányelnök úr vagy bárki más bennünket azzal, hogy minden alkalommal bevonjuk a vitába a nemzetiségi kérdést és hogy mindúntalan ily sérelmekkel állunk elő, mert a kormány padjairól jött e tekintetben a hang, a melyre következik a visszhang.

A visszhang rövid lesz, t. ház és én remélylem, hogy ezt ép ugy meg fogják hallgatni, mint meghallgatták Busbach képviselő úr nyilatkozatát. *(Halljuk! Halljuk!)*

Habár Meltzl[3] t. képviselőtársam nagy önmegtagadást tanusitott is akkor, mikor, daczára azon nagy sérelmeknek, melyeket az előttünk fekvő törvényjavaslatok épen a Király-föld lakosaira gyakorolnak, egészen általános, országos állami szempontból birálta meg a törvényjavaslatot : ennek ellenében Busbach képviselő úr a fővárosról és a városok fontosságáról beszél, melyekre vonatkozólag a vita folyamában számos helyes megjegyzés tétetett, tisztán és főképen faji szempontból itéli meg a városok hivatását és azt mondja, hogy Magyarország elsőrendü hivatása a magyarosodás és hogy erre a városok utján kell és lehet sikeresen törekedni. *(Igaz! Ugy van! jobbfelől.)*

A t. képviselő úr constatálja továbbá — és erre nagy súlyt fektetek — hogy mióta a városokban a kisdedóvodák, az állami intézetek és az elemi iskolák magyarositanak, az egész országban terjed a magyarság s örvend annak, hogy a magyarositás most már a polgári elem hivatása és hogy Magyarország fővárosa egy fél millió magyart adott 20 év lefolyása alatt a hazának. *(Éljenzés jobbfelől.)*

[1] 1888 őszén a regale-törvényjavaslatok tárgyalásakor újabb éles nemzetiségi vita színhelye volt a képviselőház. A vitát Busbach Péter kormánypárti képviselő felszólalása (Képv. Napló 1887–92. VI. 157–160. l.) idézte elő, aki az italmérési jövedék körül folyó gazdasági vitát nemzetiségi vonalra vitte át. Említett beszédben a miniszterelnök bizalmi köréhez tartozó képviselő nyiltan hirdeti a nemzetiségek ellen folyó kíméletlen asszimiláló politika jogosultságát. Steinacker Ödön válaszában rámutat, hogy most már nem a csupán papíron létező nemzetiségi törvény ellen elkövetett sorozatos sérelmek miatt tiltakoznak a nemzetiségek, hanem azért, mert az ország másajkú lakosait az állami funkciók végrehajtásából teljesen kirekesztették. Tisza ez alkalommal is hangulati érvekkel igyekszik cáfolni a nemzetiségi részről elhangzott bírálatot.

[2] *Busbach* Péter (1827–1905) fővárosi ügyvéd, kormánypárti politikus. 1881-től Budapest–Terézváros, 1892–97 között a kölesdi kerület képviselője,

[3] *Meltzl* Hugó (1846–1908) erd. szász nemzetiségi politikus, a kolozsvári egyetem német nyelv és irodalmi tanszékének tanára, összehasonlító irodalomtörténész.

De, t. ház, azt, a mit az egyik nyer, a legtöbb esetben más valaki veszti el és ha a nyereségnek örül is az egyik, természetes, a veszteséget megérzi a másik.

Én, t. ház, nagy köszönettel tartozom Busbach t. képviselő úrnak itt tanusitott nagy őszinteségéért ; mert most már van egy classicus tanum, a ki számos felszólalásaink jogosultságát bebizonyitotta ; a ki constatálta azt, a mi miatt mi oly gyakran panaszkodtunk. *(Mozgás jobb és balfelől.)* Kimondotta ugyanis a t. képviselő úr, hogy valóban nagy mérvben, nagy eréllyel és eredménnyel üzetik itt a magyarositásnak hazafias mestersége. *(Általános élénk helyeslés és mozgás.)*

T. ház ! Ha az ezen padon ülők azt mondják, hogy az állam nem mér egyenlő mértékkel ezen ország minden gyermekének, habár azok egyenlősége mellett szépen tört lándzsát Visi[4] Imre képviselő úr: akkor rámutatnak szabadelvü intézményeinkre, törvényeinkre és a nemzetiségi törvényre, melynek körülbelül 9/10-ed része nem egyéb, mint irott malaszt. *(Nagy zaj és mozgás jobb- és balfelől.)* Busbach képviselő úr, t. ház, kifejtette ezen általunk régen érzett és panaszlott praxis theoriáját. Az ő felszólalásából tehát kiderült, hogy az a jogegyenlőség, melyről az ország lakosainak egyik fele maga is elismerte, hogy a nagyobb fele sohasem fog lemondani, bizonyos irányban s legalább bizonyos tekintetben nem létezik. *(Közbeszólások jobb- és balfelől: Nem áll! Nagy mozgás.)*

Nincs józan eszű ember, t. ház, a ki az állam nyelvének jogosultságát, annak praerogativáját[5] tagadná ; ámde e mellett az ország nem magyar ajkú polgárai joggal követelik a jogegyenlőséget abban a tekintetben és abban az irányban, hogy nemzetiségüket szabadon ápolhassák. *(Felkiáltások jobbfelől és a szélső baloldalról: Tehetik! Egy hang: Ez a joguk bőven meg van!)* és békés versenyben fejleszthessék az ország azon honpolgáraival, a kiknek anyanyelve egyuttal az állam nyelve is. *(Mozgás jobb- és balfelől.)*

Igen ékesen illustrálta tehát Busbach Péter képviselő úr ország-világ előtt, hogy mennyire dominál a faji politika épen azoknál, a kik mindig olyan nagyra vannak az állam eszméivel. *(Közbeszólások a jobboldalról: Nagyon helyesen!)*

Tegnap a budapesti esküdtszék egy románt[6] itélt el azért, mivel azt mondotta, hogy a magyar faj a maga érdekeit az állam érdekei fölé helyezi, *(Helyeslés jobbfelől)* illetőleg, hogy érdekeit teljesen identificálja az állam érdekeivel. *(Helyeslés jobb- és balfelől.)* Ugyan kérdem, mi egyebet mondott Busbach képviselő úr — persze itt az ország házában — de ha máshol mondta volna is, ugy hiszem, nem fog találni a jogegyenlőség ezen államában egy olyan állami ügyészt, ki őt ezért felelősségre vonhatná.

Polónyi Géza : Önt sem vonja felelősségre senki ! *(Ugy van! balfelől. Nagy zaj.)*

Steinacker Ödön : T. képviselőház ! Busbach Péter t. képviselő úr kifejtve a magyarositás theoriáját az előttünk fekvő törvényjavaslat incidenséből, azt mondá, hogy a vezérelv az, hogy a mely faj érvényt tud szerezni a maga sajátságainak a többiek felett, az hivatva van vezérszerepet gyakorolni a többiek felett ; ennek rendeltetése az állam feladatait saját nevében, saját hitelében és saját reputatiójában megoldani ; ennek a fajnak van szüksége arra, hogy egy hatalmas központi kormány álljon az élén.

[4] *Visi* Imre (1852–89) fővárosi publicista, kormánypárti politikus. Előbb a Reform és a Hon munkatársa, 1883-tól a Nemzet szerkesztője. 1884-ben az abrudbányai, 1887-ben Budapest–Józsefváros képviselője.

[5] Előjog.

[6] *Albu* István resicai tanítót, akit a Romänische-Revue-ben közölt „*A románok helyzete Magyarországon és Erdélyben* cimű cikkéért 3 havi államfogházra és 300 frt. pénzbüntetésre itélt a budapesti esküdszék, mint sajtóbíróság. *Vö.* Pesti Napló 1888 nov. 22 323. sz.

(Élénk helyeslés jobbfelől.) E szerint, t. képviselőház, az állam feladatainak teljesitéséből ki volnának zárva az állam azon polgárai, a kik ezen fajhoz nem tartoznak. *(Zajos ellenmondások jobb- és balfelől.)*

Elnök[7]: T. ház! *(Halljuk! Halljuk!)* A házszabályok 169. §-a határozottan rendeli nekem azt, hogy ha a házban valamely nemzetiség ellen izgatás történnék valamely képviselő úr részéről, az ellen szavamat felemeljem. *(Általános élénk helyeslés.)* Ennek következtében a nélkül, hogy a dolog érdemébe bocsátkoznám, figyelmeztetnem kell a t. képviselő urat arra, hogy mérlegelje meg szavait különösen azon tekintetből, hogy azok, a kik Magyarország viszonyait kellőképen nem ismerik, félre ne vezettessenek *(Zajos általános helyeslés)* azon viszonyra nézve, mely a magyar nemzetnek magyarajkú s a magyar nemzetnek más ajkú fiai között van. *(Általános élénk helyeslés.)* Gondolja meg a t. képviselő úr, hogy van-e a föld kerekségén oly nemzet, *(Élénk tetszés és helyeslés)* melynek kebelében más nemzetiség nagyobb szabadságot élvezne, mint Magyarországon *(Élénk helyeslés jobbfelől)* s mint a minőt a magyar hazában annak minden nyelvű fiai élveznek. *(Általános élénk helyeslés.)*

És ha ez így van, a mit kétségbe vonni nem lehet, *(Igaz! Ugy van! jobb- és balfelől)* ugy méltó és igazságos-e az, hogy a nemzet képviselőtestületében ilyen szemrehányásokkal illettessenek a magyar nemzetnek magyar ajku fiai? *(Általános élénk helyeslés és éljenzés.)*

Steinacker Ödön: T. ház! *(Nagy zaj. Mozgás. Felkiáltások. Eláll! Halljuk! Ugy sem nekünk beszél!)* Tudtommal vagy legalább szándékosan semmi olyat, a mi a tényleges viszonyoknak épen egy képviselőtársam által illustrált ecsetelésén kivül esnék, nem mondtam. *(Nagy zaj.)* Megvallom, némileg csodálkoznom kell ezen a nagy felinduláson, mert én, hogy ezen ügyről szólok, azt egyenesen pártállásomnál fogva és küldőim nevében teszem.

Szadovszky József: Beszéljen a képviselő úr arról, a mit Poroszországban csinálnak!

Steinacker Ödön: Semmi közöm Poroszországhoz, én csak magyar szempontból *(Egy hang: Gyönyörü!)* és csak mint magyar állampolgár beszélek. *(Nagy zaj és mozgás.)*

Szadovszky József: A poroszoknál csak denuntiál! *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Steinacker Ödön: Ilyeneket nem rónak meg, t. ház. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Nem is lehet!)* Ugy látom, t. képviselőház, hogy nem csak a királyoknak, hanem gyakran a nemzeteknek is az a szerencsétlenségük, hogy az igazságot meghallani nem szeretik... *(Felkiáltások: Ohó!)*

Rövidre kell szabnom, t. ház, a mit mondani akartam.

Hivatkozott Busbach t. képviselő úr arra, hogy mi mindenféle izgatások történtek vagy történnek most is az országban és dicsérőleg kiemelte azt a kemény kezet, a mely ezeket megfékezte. *(Helyeslés és éljenzés jobbfelől.)* Hát, t. ház, köszönje meg neki ezt, a kihez a bók intézve volt. Hogy, t. ház, a közszabadság, a melyről hasonlóképen szólott Busbach képviselő úr ezen erős központi kormány részéről a választásoknál mily előzékenységgel találkozik mindig, e tekintetben talán elég lesz rámutatnom Irányi Dániel t. képviselőtársunk inditványára, melyet nem sokára tárgyalni fogunk.

T. ház! Bármennyire iparkodjék az ember válogatni szavait és a legenyhébb módon fejezni ki magát, oly nagymérvü érzékenykedéssel találkozik, hogy ez igen nagy

[7] Péchy Tamás.

feladat *(Zaj. Fölkiáltások: A regaléról beszéljen!)* s ezért, t. ház, mindjárt be is végzem beszédemet.

Busbach képviselő úr nem félti a közszabadságot a központi kormánytól, mert azt mondja: bizik abban, hogy a magyar faj nem fogja magát a választásoknál terrorisáltatni. *(Zaj. Közbekiáltások: A regáléról beszéljen!)*

Arról beszélek, a miről Busbach t. képviselő úr beszélt, a nélkül, hogy valaki abban gáncsot talált volna. *(Halljuk!)*

Hogy mily tág a t. képviselő liberalismusa, mutatja az, hogy nem félti a terrorismustól a magyar fajt; hanem aztán, ha románok vagy a tótok terrorisáltatnak, az valószinüleg nem fogja megzavarni a képviselő úr lelki nyugalmát.

Azonban, t. ház, nem fejtegetem tovább Magyarországnak ezen egyik létkérdését. Én meg vagyok győződve, t. ház, hogy ezen kérdés előbb-utóbb szerencsésen meg fog oldatni; meg vagyok győződve, hogy a jogegyenlőségnek és kölcsönös jogtiszteletnek aerája egykor jönni fog, mert jönnie kell és ebben jó hazafinak kételkedni nem szabad. De addig is, mig ez bekövetkezik, az országnak azon polgárai, kik, a mit itten nem ismernek ugyan el, de kik mégis a haza mostoha gyermekeinek tekintik magukat, hazafiui kötelességeiket — ép ugy mint eddig — ezután is teljesiteni fogják.

Elnök: Kérnem kell a képviselő urat, hogy méltóztassék már most a napirenden levő tárgyra visszatérni! *(Élénk helyeslés.)*

Steinacker Ödön: T. ház! Felszólalásom elején jelentettem, hogy csak Busbach t. képviselő úr beszéde inditott szólásra. Óhajtottam volna, hogy a vita folyamában más oldalról történt volna felszólalás, a mely nem egy faj, hanem az egész állam szempontjából correcturát gyakorolt volna Busbach nyilatkozatán. Remélem, hogy tán még ez be fog következni. És most csak azon reménynek adok kifejezést, hogy a szép szavaknak bölcs, igazságos, államférfiui tettek feleljenek meg. A törvényjavaslatot el nem fogadom.

Tisza Kálmán ministerelnök: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Mindenekelőtt bizonyos tekintetben legalább *(Halljuk! Halljuk!)* védelmem alá kell vennem az előttem szólott t. képviselő urat. Én mindig elismeréssel vagyok az iránt, ha valaki egy czélra öntudatosan és alkalmas eszközökkel törekszik. Ő törekedett arra a czélra, hogy kifelé, ott a hol nem ismerik a mi viszonyainkat, gyűlöletet terjesszen *(Igaz!)* a magyar faj és Magyarország iránt; *(Igaz! Ugy van! balfelől)*: ő erre a szerinte legalkalmasabb eszközökkel törekszik. *(Tetszés jobbfelől.)*

De védelmem alá veszem más szempontból is. Nem áll — bocsásson meg a t. elnök úr — hogy ne regaléról szólt volna, ő a regaléról szólt, mert meg akarta köszönni ugy a magyar kormány, mint a magyar képviselőháznak azon jóságát — bár feltétlen jogát az ország egész területén kivetni az italmérési jövedéket kétségbe tán még ő sem vonhatná — mondom meg akarta köszönni azon jóságát, hogy nem vettük figyelembe, hogy a szász-földön regale — pedig itt regale-megváltásról van szó — sohasem volt és hogy igazság szerint, ha nem akart volna az ország minden részének egyenlő mértékkel mérni, behozhatta volna ott a jövedéket minden kártalanitás nélkül. *(Élénk helyeslés.)* Ezt akarta a képviselő úr megköszönni. *(Tetszés.)*

A mi különben a dolog érdemét illeti, arra kár szót vesztegetni. *(Élénk helyeslés.)* A képviselő úr nem először tette; fogja tenni máskor is; olvasni fogjuk a szép czikkeket Magyarország ellen a német lapokban; nem fogjuk kérdezni, ki irta, *(Ugy van!)* de becsülni fogjuk a szerint, a mint érdemli. *(Élénk helyeslés.)*

De egyet meg kell, hogy mondjak, és ez az, hogy Busbach t. képviselő úr nem beszélt kényszeritésről magyarositás szempontjából, hanem felhozta azt a főváros socialis müködésének érdeméül. *(Igaz! Ugy van!)*

Már pedig az, hogy azon országban, ahol minden nemzetiségnek joga van fejlődéséről gondoskodni, épen a magyarnak ne legyen szabad *(Élénk helyeslés)* sociális téren saját nemzetiségi igényeit is fejleszteni *(Élénk helyeslés)* és ne lehessen érdemül venni, ha ez valahol sociális téren megtörténik, *(Helyeslés)* már, engedelmet kérek, ez nemcsak az igazsággal, ez a józan ésszel is ellenkezik. *(Általános élénk helyeslés.)*

Én, t. ház, — és ezzel felszólalásom e részét be is végzem — csak sajnálhatom, hogy egy hazánkban élő, mindenesetre sok jeles tulajdonnal biró népfaj, minők az erdélyi szászok,[8] ily szerencsétlen vezérférfiak ilyen felszólalásai által *(Helyeslés)* gyülöltté teszi magát és ugy állittatik oda, mintha a magyar államnak ellensége volna; *(Igaz! Ugy van!)* pedig meg vagyok róla győződve, hogyha ezen vezérek nem vernék ok nélkül félre a harangot, azon munkát szerető nép nem fogna soha egyebet tenni, mint híven teljesiteni kötelességét *(Élénk helyeslés)* azon haza iránt, melyben nemzetiségi szempontból sem volt még soha semmi néven nevezendő üldözésnek kitéve. *(Általános élénk helyeslés.)*

Én is azt hiszem tehát, hogy majd elmulnak ezek az idők, *(Halljuk! Halljuk!)* az álpróféták szavára nem hallgatnak örökké *(Igaz! Ugy van!)* és akkor ezen, a képviselő úr által itt elmondottak fölött ugy napirendre tér nemcsak a képviselőház, de egyáltalán az élet, hogy még e vezérek nevét is el fogják felejteni. *(Általános élénk helyeslés.)*

186.

1888 dec. 27

Parchetich Félix újvidéki főispán, a Szrpszka Matica kormánybiztosának jelentése Tisza Kálmán miniszterelnöknek az egylet ellen lefolytatott vizsgálat tárgyában.[1]

M. E. 1888 — XV — 4583.

70. res.

Nagyméltóságu Ministerelnök Ur!

Kötelességemnek tartván minden fontosabb mozzanatról, mely a szerb ügyekre vonatkozik Excellentiádnak jelentést tenni, — ennél fogva van szerencsém a Maticza Szrbszka irodalmi egylet vizsgálatáról szólló jelentésem másodlatát ·/. alatt mély tisztelettel felterjeszteni.

[8] Tisza nemzetiségpolitikai tájékozatlanságára jellemző, hogy a *magyarországi német* nemzetiségi mozgalom vezetőjét — a szászoktól nyert mandátuma alapján — az *erdélyi szászok* „vezérférfiának" teszi meg.

[1] Parchetich újvidéki főispán a Szrpszka Matica kormánybiztosaként hónapokon át tartó vizsgálatot vezetett a nagymultú újvidéki szerb irodalmi egyesület ellen. Az irathoz mellékelt főispáni jelentésből kitűnik, hogy a részletes vizsgálat sem adott elegendő támpontot a kormányzatnak a Matica Szrpszka felfüggesztésére. Az egyetlen „eredmény", amit a kormánybiztos feltüntet, a Matica vezetőségében beállott változás, mellyel Branovačky István csoportját átmenetileg elütötték az újvidéki szerb Matica irányításától. A kudarc okozta, hogy a kormány a továbbiakban nem kísérletezett a főispán által ajánlott alapszabályrevizió felvetésével sem.

A jelentés ugyan nagyobb kiterjedésü, de ez az egylet viszonyainak ecsetelése mellett a szerbek egész magatartását felölelni igyekszik.

A mióta én jelentésem a vallás és közoktatási minister ur ő Excellentiájának felterjesztettem, azóta egy fél év mult el, véleményem azonban azóta nem változott, ugyan is ismételten azt tapasztaltam hogy a mily helytelen a szerbeket kicsinyes dolgokkal folyton ingerelni ép ugy szükséges esetleges tulkapásaikkal szemben a hatalmat velök éreztetni, — a maticza ellen én kértem a vizsgálatot és annyi eredmény már eléretett, hogy a legközelebbi elnök választáskor mérsékeltebb egyént ültettek e székre Dimitrievics Milos személyében, ki azonban teljesen szintén nem megbizható, ki megválasztatásakor fennen mondotta, hogy a Maticzát az őt fenyegető veszélytől megfogja tudni óvni, meg vagyok győződve hogy ő Excellentiád előtt a Maticzát ártatlannak fogja mondani azért is igen kérem Excellentiád hogy a mellékelt jelentésemet figyelemre méltatni kegyeskedjék.

Maticza Szrbszka alapszabályai alkotmányos főbb hatóság által nem lettek elismerve illetve megerősitve azért felhivandók lennének az alapszabályok megváltoztatására, — ha vonakodnak ez esetben visszahelyezendők Budapestre.

Fogadja Excellentiád kiváló tiszteletem és nagyrabecsülésem őszinte kifejezését.

Ujvidéken 1888 Decz. 27-én.

Nagyméltóságu ministerelnök ur legalázatosabb szolgája

Parchetich Félix
főispán.

187.

1889 jan. 4

Tisza Kálmán miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz Petrovics Bazilián bácsi püspöknek a karlócai érsekség és a gör. kel. szerb metropolia adminisztrátorává való kinevezése tárgyában.[1]

M. E. 1889 — IB — 63 (141).

Legkegyelmesebb Ur!

A vallás- és közoktatásügyi magy. kir. minister ur távirati legalázatosabb jelentést tett mult évi deczember hó 8-án Felségedhez arról, hogy Angelics Germán görög-keleti szerb érsek-patriarcha meghalt és egyuttal intézkedett, hogy Petrovics Bazilián bácsi görög-keleti szerb püspök további rendelkezésig lássa el a patriarchatus ügyeit.

[1] 1888 december elején meghalt a kormány által — a szerb nemzeti egyházi kongresszus törvényes választásai ellenére — önkényesen kinevezett Angyelić German, karlócai patriarcha. Angyelić hat éven át tartó egyházi főuralma alatt a hierarchia parancsuralmát vezette be; a kongresszusi választmány mellőzésével intézte a szerb egyház ügyeit. A patriarcha-választó kongresszus összehívásáig a szervezeti szabályzat értelmében a legidősebb püspöknek kellett volna átvennie érseki adminisztrátori minőségben a szerb egyház irányítását. Tisza fenti uralkodói felterjesztésében rámutat, hogy a kormány, ha fenn kívánja tartani a szerb kongresszusi ügyekben alkalmazott eddigi erőszakos politikáját, ez alkalommal sem léphet a törvény útjára. Ezért javasolja az adminisztrátori teendőkkel jogszerint megbízható Stojković és Živković püspökök helyett a kormányzsoldban álló bácsi püspök kinevezését, aki rövidesen előkészítette a kormány jelöltje, Branković György temesvári gör. kel. püspök patriarchai kinevezését.

A fennálló szabályok, jelesül a rescriptum declaratorium illiricum[2] 20-ik pontja értelmében addig is, míg a patriarcha-választás a görög-keleti szerb nemzeti egyházi congressus által megejtethetik, az érsekség és metropolia élére patriarchai administrator állitandó, a kinek kinevezése császári és apostoli királyi Felségedet illeti meg.

Jelen legalázatosabb előterjesztésemmel, egyetértve a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. ministerrel[3] és Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánjával[4] — bátorságot veszek magamnak a karloviczi érsekségre és a görög-keleti szerb metropoliára egy administrator legkegyelmesebb kinevezését hozni legalázatosabban javaslatba.

A görög-keleti szerb congressus tárgyában 1875 évi május 14-én kelt legfelsőbb királyi rendelet[5] 12 §-a értelmében a patriarchai szék üresedése esetén a congressus elnökéül a felszentelés szerint legidősebb püspök jelöltetik ki.

Igaz ugyan, hogy a görög-keleti szerb püspökök között ez időszerint rangban legidősebb Stojkovics[6] Arzén, a budai püspök. Minthogy azonban ennek már két izben is patriarchává történt megválasztatásától a legfelsőbb megerősités agg kora miatt mind annyiszor megtagadtatott, miután továbbá a nevezett tényleg annyira törődött aggastyán, hogy az administratori teendőkkel járó terheket egyáltalán meg nem birhatná: véleményem szerint a mondott állomásra javaslatba nem hozható, önkényt értetvén, hogy ez által az 1875 évi legfelsőbb királyi rendelet idézett §-ában részére fen[n]tartott jog érintetlenül marad.

Utána rangban legidősebb Zsivkovics[7] Theofán, a károlyvárosi püspök. Minthogy azonban ennek 1881-ben patriarchává történt megválasztatásától a legfelsőbb megerősités annak idején szintén megtagadtatott; a nevezettet sem tekinthetem az administratori állásra alkalmasnak.

A nevezettek után rangban Petrovics Bazilián bácsi püspök következik, kinek müködése ellen eddigelé kifogás fel nem merült, s ki különben is Ujvidéken, Karlovicz tőszomszédságában lakván, az administratori teendők mellett saját egyházmegyéjének ügyeit is legkönnyebben elláthatná.

Petrovics Bazilián az elősoroltak között nézetem szerint az egyedüli, a ki császári és apostoli királyi Felséged legmagasb szándékai és czéljai iránt hűséggel, az államérdekek iránt odaadással, az egyház java és érdeke iránt szeretettel és buzgalommal elegendő erélyt, tapasztaltságot, tetterőt és határozottságot egyesit.

Bátorkodom ennélfogva Felségedet legalázatosabban megkérni, méltóztassék Petrovics Bazilián bácsi püspököt a karloviczi érsekség és szerb metropolia administratorává legkegyelmesebben kinevezni.

[2] Ld. *Declaratorium Illyricum*, 632. l.

[3] *Csáky* Albin (1841–1912) volt szepesmegyei főispán. 1888 szeptemberében — Trefort halála után — lett vallás- és közoktatásügyi miniszter. Tárcáját 1894-ig, a Szapáry és Wekerle-kormányok alatt is megtartotta. 1900–06 és 1910–12 között a főrendiház elnöke, A szabadelvű párt alelnöke, majd a nemzeti munkapárt egyik vezetője.

[4] *Gr. Khuen-Héderváry* Károly (1849–1918) földbirtokos, kormánypárti politikus. 1872-ben Győrmegye alispánja, 1883–1903 között horvát-szlavon bán. 1903-ban átmenetileg két ízben miniszterelnök. 1904-ben uralkodó személye körüli miniszter, 1910–12 között ismét miniszterelnök.

[5] Ld. 128. sz. irat.

[6] *Stojković* Arzén (1804–92) budai gör. kel. szerb püspök 1853 óta. 1870-ben, Maširevió patriarcha halála után a karlóvicai érsekség adminisztrátora lett. 1874 és 1881. évi kongresszusokon ismételten patriarchává választották, de az uralkodó nem erősítette meg a választást.

[7] *Živković* Teofán (1825–90) teológiai tanár majd bezdáni archimandrita, 1874-től károlyvárosi püspök, 1881-ben patriarchává választották, de megválasztását nem erősítette meg az uralkodó.

Az ily értelemben szerkesztett legfelsőbb elhatározás tervét azon hódolatteljes megjegyzéssel van szerencsém ide zárni, hogy az administrator részére állandó jutalomdijnak legkegyelmesebb engedélyezése iránt annak idején legalázatosabb előterjesztést tenni kötelességemnek fogom tartani.

Budapesten, 1889 évi január hó 4-én.

Tisza Kálmán

Magyar ministerelnököm előterjesztésére Petrovics Bazilián bácsi görög-keleti szerb püspököt, a karloviczi görög-keleti szerb érsekség és metropolia administratorává kinevezem.

Kelt Bécsben, 1889. évi január hó 8-án.

Ferencz József.

188.

1889 febr. 17

Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a belényesi román gimnázium elleni eljárás tárgyában.[1]

M. T. 1889 : IV/26.

A vallás- és közoktatásügyi minister ur előterjeszti az állami zászlónak a mult év nyarán Belényesen az ottani gymnasium egy tanulója által történt megsértése ügyében folytatott vizsgálat eredményét, melynek következtében a sértést elkövető tanuló a hazai tanintézetekből kizáratott s a büntető biróság által jogerejüvé vált itélettel egy havi elzárásra és 50 frt. fizetésére büntettetett, a nagyváradi gör. kel. püspök pedig, mint a belényesi román gymnasium főhatósága, 3 tanárt elmozditott, kettőt megintett és valamennyi tanárt megfelelő magaviseletre figyelmeztetett.

Minthogy azonban a vizsgálat azt deritette ki, — mit egyébiránt a korábban is már többször felmerült esetek mutattak, — hogy a belényesi gymnasium tanári kara általában államellenes érzelmekkel van eltelve s ezen rossz szellem jellemzi minden működését s mételyezi meg az ott nevelkedő ifjuságot: — az előadó minister ur az eddig történt intézkedéseket a baj orvoslására nem tartja elégségesnek; tekintve, hogy a püspök maga részéről teljes készséggel igyekezik a bajt orvosolni, az előadó minister ur nem véli ugyan czélszerünek, hogy már most a végső eszköz: az intézetnek — esetleg ideiglenes — bezárása, alkalmaztassék; azt hiszi azonban, hogy a kormánynak a gyökeres orvoslás érdekében minden esetre követelnie kell azt, hogy a tanév

[1] A belényesi román gimnázium elleni vizsgálatra egy ifjúsági majális alkalmával történt zászlósértés (*az ügyhöz ld.:* Nagyvárad 1888 131–32. sz.) adott okot. Gr. Csáky Albin közoktatásügyi miniszter, Trefort „kultúrpolitikájának" folytatója, az ügy miatt vizsgálatot indított a belényesi gimnázium tanári kara ellen, mely a minisztertanácsi jegyzőkönyvben is szereplő következményekkel járt. A közölt határozatból kitűnik, hogy a közoktatásügyi kormányzat további vizsgálatot indított a román nemzetiségi középiskola ellen. A belényesi ügy még inkább elmérgesítette a kormányzat és az erdélyi románság közötti viszályt, mely az év folyamán annyira feszültté vált, hogy a kormány egyházi főexponense, Miron Roman metropolita is szembehelyezkedik a Pestről küldött utasításokkal. Igy történt, hogy az EMKE zászlószentelése alkalmával a metropolita nem engedélyezi a görög keleti egyház képviselőinek megjelenését, amiből érdekes levélváltás támadt az EMKE elnöksége és a metropolita között (ld. G. Tr. 1889 okt. 17, 232. és okt. 21, 236. sz.)

bevégeztével a Belényesen müködő valamennyi tanár onnét eltávolittassék kijelentvén, hogy ha jóravaló hazafias szellemü uj tanári kart nem sikerülne szervezni, vagy ha ujabb esetek merülnének fel, melyek államellenes irányzatra mutatnának, a kormány kénytelen volna a szóban levő gymnasiumot legalább egyelőre bezáratni.

A ministertanács helyesli, hogy a belényesi gymnasiumra nézve az előadó minister ur ily értelemben intézkedjék.

189.

1889 máj. 23

Minisztertanácsi határozat a rigómezei csata félezredéves évfordulóján rendezendő szerémmegyei szerb ünnepségekkel kapcsolatos elővigyázati intézkedésekről[1]

M. T. 1889 : XII/12.

A közmunka és közlekedési minister[2] ur, mint a belügyministerium vezetője előterjesztette, hogy a rigómezei ütközetnek ez évben bekövetkező 500-ik évi fordulója alkalmából a szerbség körében ugy a monarchián kivül, mint a magyar korona országaiban is oly irányú mozgalom indult meg, hogy ez évben ezen évforduló a szokottnál nagyobb ünnepélyességgel tartassék meg s politikai demonstratiókra is felhasználtassék.

Az előadó minister ur e mozgalmat már több idő óta figyelemmel kiséri; de ujabban a magyar kormány Ő Felsége által is figyelmeztetett ezen mozgalomra s az azzal szemben tett intézkedésekről jelentéstételre hivatott fel.

A folyó évi junius 27-én megtartandó ünnepélyek székhelye Kruseváczon Szerbiában és Ravaniczán Ruma mellett Szerémmegyében volna, mely utóbbi helyen levő zárdában őriztetnek Lázár,[3] az utolsó szerb császárnak hamvai.

Minthogy az látszik tervben lenni, hogy ez alkalomból a bárhol lakó szerbeknek együvé tartozása és egyesülése nyilvánittassék s e czélból az emlitett helyekre tömegesen zarándokoljanak körmenetek, testületek, egyletek- és tanulók küldöttségei, és ott a szokásos egyházi szertartáson kivül ezuttal politikai szavalatok és beszédek is tartassanak s az is szándékban van, hogy a tanárok és tanulóknak testületi megjelenhetése végett az iskolák ez évben hamarabb fejeztessenek be, vagy legalább az ünnepélyek idejére hosszabb szünidő adassék: — az előadó minister ur nézete szerint oda kellene törekedni, hogy a magyar korona országai területén, nevezetesen Ravaniczán az évfordulói ünnepély ez idén se terjedjen többre, mint a mire szokás szerint évenkint terjedni szokott, t. i. a szorosan vett egyházi ünnepély megtartására.

E czélból mindenekelőtt a vallás- és közoktatásügyi minister ur utján felszólitandók volnának a g.[örög] k.[eleti] szerb püspökök, hogy hiveiket, lelkészeiket, tanitóikat s természetesen önmagukat is tartsák távol minden politikai tüntetéstől s mind attól, a mi oda vezethetne, továbbá meg ne engedjék, hogy az iskolák hamarább fejeztessenek be, vagy hogy az ünnepélyek indokából szünidők adassanak.

Továbbá a déli vármegyék és városok főispánjai, valamint az illető alispánok és polgármesterek a belügyminister által utasitandók volnának, hogy a szóban levő mozgalmat folyton éber figyelemmel kisérjék s megtegyék a szükséges intézkedéseket, hogy politikai tüntetések ne forduljanak elő, nevezetesen, hogy a szóban levő évfordulói ünnepély napján és előestéjén semmiféle külső ünnepély, gyülés, gyülekezés vagy más módon való tüntetés meg ne engedtessék, végre, hogy kellőleg ellenőrizzék azt is, vajjon egyházi szónoklatok ürügye alatt nem történik-e politikai izgatás.

Utasitandók volnának továbbá a déli kerületek csendőrparancsnokságai, hogy az alájuk rendelt szárny-, szakasz- és örsparancsnokságokat szintén a legéberebb felügyeletre utasitsák, valamint arra is, hogy a törvényhatósági tisztviselők, vagy községi közegek által ez alkalomból hozzájuk intézendő felhivásoknak a legpontosabban feleljenek meg.

Végre a közmunka és közlekedési ministerium részéről szükséges volna oly értelmü intézkedés, hogy az ez alkalomból szándékolt vagy előfordult tüntetéseket jelentő, vagy az ezekre bármily tekintetben vonatkozó államellenes táviratok továbbitása megtiltassék.

Minthogy a tervezett intézkedéseknek, tekintve kivált, hogy Ravanicza, a magyar korona országai területén történendő zarándoklás székhelye, S[z]lavoniában fekszik, kellő eredménye csak akkor lehet, hogy ha hasonló óvintézkedések Horvát- és Szlavonországokban is foganatosittatnak: — a magyar kormány által foganatositandó rendszabályok hasonló eljárás végett közlendők volnának a bánnal is.

A ministertanács a javaslatba hozott intézkedéseket helyeselvén, megbizta a közmunka- és közlekedési minister urat, mint a belügyministerium vezetőjét, hogy ily értelemben az érdekelt többi minister urakkal egyetértőleg intézkedjék, mig a ministerelnök ur fel fogja hivni Horvát-Szlavon országok bánját hasonló intézkedések megtételére s egyszersmind az elhatározott intézkedésekről jelentést teend Ő-Felségének.

190.

Az 1890. évi szerb patriarchaválasztó kongresszus.

A.

1890 febr. 22

A teljes szerb nemzeti szabadelvü párt Ujvidéken 1890 febr. 22-én tartott általános választási gyülésén hozott határozat.[1]

Zasztava 1890 febr. 23 29. sz.[2]

Minthogy a karlóczai metropolia keretében a szerb nemzetnek adományozott autonom jogok ugy tekintendők, mint egy részről a korona legfelsőbb elismerése a

[1] Mint 1872-ben a Milan fejedelem nagykorúsításakor rendezett belgrádi ünnepségek alkalmával (M. T. 1872: LXII/1), a kormányzat ismét „elővigyázatossági" intézkedésekkel élt. A rigómezei csata 500. évfordulóján tartott emlékünnep így a szokásos egyházi ünnepség kereteire korlátozódott.

[2] Baross Gábor.

[3] *Lázár* szerb fejedelem, a Njemanja-ház utolsó tagja 1367—89 között uralkodott. Elesett a török ellen vívott 1389. évi rigómezei ütközetben.

[1] Az új patriarchaválasztó kongresszus előkészítését az életképtelen kongresszusi választmány helyett a szerb nemzeti szabadelvű párt vette kezébe. A választás ügye átmenetileg egybehangolta a szerb nemzeti pártot, mely kongresszusi választási gyűlésén hozott határozatában (A) a frakcióharcok megszűnésének külső jeleként magát „teljes szerb nemzeti szabadelvű pártnak" nevezi. A kongresszusi választások előkészítésére a választói gyűlés központi bizottságot küldött ki,

szerb nemzetnek a magas trón és a monarchia fennállása érdekében tett felbecsülhetetlen szolgálataiért, másfelől mint a vallásszabadság és türelem kifejezése;

s azon okból, hogy a szerb nemzet a karlóczai metropolia keretében e jogairól a mai napig és semmiféle körülmények között sohasem mondott le s a kormány legfőbb felügyelete mellett e jogokkal mindig élt és élni törekedett;

azon okból, hogy a legközelebbi nemzeti egyházi kongresszuson egyházi és iskolai önkormányzatunk némely jogszabálya meg fog változni s néhány egészen uj fog életbe lépni;

s azon okból, hogy a legközelebbi nemzeti egyházi kongresszusnak kötelessége lesz a metropolita-patriarcha választásának szabályzatát megalkotni; ezért a „Teljes Szerb Nemzeti Szabadelvü Párt" képviselői utján a legközelebbi nemzeti egyházi kongresszuson továbbra is arra törekszik:

I. hogy a szerb nemzetnek a karlóczai metropolia területére érvényes s az állami és országos alaptörvények, nevezetesen az 1790/91 : XXVII., az 1848 : XX., az 1868 : IX. és az 1875. évi kongresszusi szervezeti szabályrendelet által biztositott autonom jogai csorbitatlanul, egész terjedelmükben fenntartassanak;

II. hogy az eddigi statutumok megváltoztatásánál és az uj statutumok hozásánál autonomiánk keretében a nép joga és befolyása az egyház kormányzására, az iskolaügy intézésére, valamint az alapitványi nemzeti vagyon kezelésére csorbitatlanul megőriztessék és minél inkább kiterjesztessék;

III. hogy az autonom jogok gyakorlása tekintetében a hierarchia és a nemzet hatásköre és kötelessége szorosan körülirassék, tekintettel a felvilágosult korra, melyben élünk és pravoszláv vallásunk rendelkezéseire és

IV. hogy a nemzetnek szabad metropolita-patriarcha választási joga csorbitatlanul, kétségtelenül fenntartassék és biztosittassék.

---

melynek felhívása rövidesen megjelent a Zasztavában. Március végén a minisztertanács br. Nikolić Fedor kormánypárti szerb képviselő kongresszusi királyi biztosi kinevezését javasolja az uralkodónak (B), de ugyanakkor halasztó határozatot hoz az 1885. évi szerb kongresszus által felterjesztett szabálytervezet ügyében (C). Az 1890. évi szerb nemzeti egyházi kongresszuson 1890 ápr. 19-én a kormány jelöltjét, *Branković* György temesvári püspököt választották patriarchává, aki az 1885 : VII. tc. értelmében csakhamar a főrendiház tagja is lett (E). A kormánysajtó egykorú híradásából (D) tudjuk, hogy a patriarchaválasztás ügyét az új miniszterelnök, gr. Szapáry Gyula a rendelkezésére álló hatalmi eszközökkel „előkészítette" és Nikolić kongresszusi biztos a világi ellenzék obstrukciójától tartva, a választás után elnapolta a kongresszust. A kormány a szerb egyházi-nemzetiségi ügyekben folytatta a Tisza-rendszer halogató sérelmi politikáját. Az ezévi június 27-i minisztertanácsi jegyzőkönyvből (M. T. 1890 : XXIII/6) értesülünk, hogy az 1879. évi kongresszusi tervezetek ügyében az elmult 11 év alatt sem történt intézkedés s a minisztertanács most ezek átdolgozását kéri az új patriarchától. A „világi ellenzék" tiltakozását Polit Mihály fejezte ki a dualizmus-korabeli magyarországi nemzetiségi kérdést tárgyaló elvi vezércikkében (Branik 1890 90. sz.). Flatt újvidéki főispán Szapáry miniszterelnökhöz intézett jelentésében (M. E. 1890—XII—2565) többek között így ír a szerb nemzetiségi politika új vezetőjének állásfoglalásáról: „Dr. Polith ugylátszik a „Zasztavát" is felül akarja múlni a nemzetiségi kérdésbeni radikalizmusával és azon példátlan merészséggel, a mellyel a törvényes hatalommal szemben állást foglal. Éber figyelemmel fogom kísérni, hogy a kérdéses cikk nem-e bevezetése egy élénkebb nemzetiségi mozgalomnak". A szerb nemzetiségi politika várt megélénkülése azonban nem következett be. A szerb nemzeti szabadelvű párt a többi nemzetiségi pártok példájára rövidesen teljes passzivitásba vonult.

[2] A közlemény eredeti címe: Rezolucija doneszena na obstem biracskom zboru „Celokupne szrpszke narodne szlobodoumne sztranke" drzsanom u Novome Szadu 22. februara 1890.

B.

1890 márc. 25

Minisztertanácsi határozat br. Nikolić[1] Fedor országgyűlési képviselő szerb kongresszusi biztosi kinevezéséről.

M. T. 1890 : X/3.

A miniszterelnök[2] ur bejelentette, hogy a folyó évi ápril hó 24-re egybehivott görög-keleti szerb nemzeti egyházi congressusra királyi biztosnak a vallás- és közoktatási minister urral, valamint a horvát-szlavon-dalmátországi bánnal létrejött megállapodás értelmében báró Nikolics Feodor országgyülési képviselőt szándékozik legfelsőbb kinevezés végett Ő Felségénél javaslatba hozni.

Helyeslőleg tudomásul vétetett.

C.

1890 márc. 25

Minisztertanácsi határozat a szerb kongresszus szabálytervezetéről.

M. T. 1890 : X/4.

A ministerelnök ur bemutatta a karlóczai érsek és görög keleti szerb metropolita-patriarcha választására vonatkozó, még az 1885. évi szerb nemzeti egyházi congresszus által legfelsőbb jóváhagyás végett felterjesztett szabályzat tervezetét.

E szabályzat megállapitása a felmerült észrevételek következtében bővebb megfontolást igényelvén, elhatároztatott, hogy annak érdemleges tárgyalása a jövő ülésre halasztassék, mialatt a ministerelnök ur ezen ügyet előzetesen még a vallás- és közoktatásügyi minister és az igazságügyminister[1] urakkal, esetleg a horvát bánnal[2] meg fogja beszélni.

D.

1890 máj. 15

A szerb patriarcha választása.

Nemzet 1890 133. sz.

Magyarországot bátran lehetne nevezni az autonomiák országának. Nincs állam Európában, melyben az autonom szabadságot oly féltékenyen őriznék akár a polgári,

[1] Br. *Nikolić* Fedor (1836—1903) kormánypárti szerb politikus. 1886 óta a főrendiház tagja, korábban a párdányi majd a zsombolyai kerületek szabadelvű képviselője. Az 1890. és 1892. évi szerb nemzeti-egyházi kongresszusok királyi biztosa.

[2] Gr. *Szapáry* Gyula (1832—1905) földbirtokos, kormánypárti szabadelvü politikus, 1848-ban és 1861-ben Békésmegye főispánja. 1870-ben a közlekedésügyi miniszter államtitkára. 1873—75 között belügyminiszter, ő nyujtotta be az 1874. évi választási törvény (1874: XXXIII. tc.) tervezetét. 1890—92 között miniszterelnök. Szapáryt 1890 márc. 13-án nevezte ki az uralkodó, az új kormány 1890 márc. 17-én mutatkozott be a Házban.

[1] *Szilágyi* Dezső.

[2] Gr. *Khuen-Hédervány* Károly.

akár az egyházi élet terén, mint nálunk. S ennek históriai oka van. Valahányszor Magyarországon a hivatalos „állam" nem volt magyar, a nemzet mindig az autonomiákba vonult vissza, mint egy bevehetetlen erősségbe. Voltak idők, midőn az egyházi és megyei autonomiában volt az ország ereje; mikor nemzeti várunk volt a felekezeti autonomia a hatalmi erőszakkal szemben, mikor egyetlen védő paizsunk volt a megyei autonomia a politikai elnyomatás ellenében. Ebből az időből származik a magyar nemzet ragaszkodása az önkormányzat különböző formáihoz, még a mai formájában elavult megyei autonomiához is. S a mit féltékenyen őrzött a magyar nemzet a maga javára, ugyanazt a kincset, az autonom szabadságot, hozzá méltó loyalitással biztositotta a hazai nemzetiségeknek is, biztositotta az autonom szabadságot az erdélyi szászoknak, a szász egyetemmel a polgári élet és a közmüvelődés terén, a hazai szerbeknek pedig a görög-keleti egyházi congressussal az egyház és iskolák terén. S ez autonom szabadságukat Magyarország nemzetiségei háboritlanul fogják a jövőben is élvezhetni mindaddig, mig az autonomia keretén belül kifejtett müködésük teljes összhangban fog állani törvényeinkkel s az önkormányzat várát nem használják föl a magyar állam ellen kiélesitett fegyverek tárházául!

A szerb egyházi autonomiában sokszor felszinre kerültek oly nemzetiségi agitatiók, melyek egyenesen a magyar állam ellen törtek, de a melyek csak egyet tudtak elérni; azt, hogy ártottak a görög keleti egyház érdekeinek és a szerb tanügynek. Annál inkább örvendünk, hogy a most elnapolt karlóczai congressuson a szerbség mérsékelt és hazafias eleme került diadalra; a congressus egész lefolyása, s az uj metropolita-patriarcha és a congressusi bizottság megválasztása is biztositékot nyujtanak az iránt, hogy a szerb egyházi és iskolai ügyek vezetésében az irányadó köröket kizárólag a közmüvelődés szempontja fogja befolyásolni, s magyar állampolgári kötelezettségeiket sohasem feledve, mindig távol fogják magukat tartani a politikai agitatióktól.

Midőn a congressus békés lefolyása, hazafias szelleme s üdvös eredménye fölött érzett örömünknek kifejezést adunk, ezzel őszinte elismerésünket fejeztük ki egyszersmind a hazai szerbekkel szemben, kik saját maguk érdekében cselekedtek, midőn az államellenes tendentiákat elnyomták s a szerb egyházi autonomia életében egy uj korszakot inauguráltak, midőn az egész autonomia erejét a meddő nemzetiségi és személyes torzsalkodások teréről a culturális tevékenység felé irányitották.

De ha örömünket fejezzük ki a megnyugtató eredmény fölött, ki kell fejeznünk elismerésünket is azokkal szemben, kik azt előkészitették és előidézték. Ki kell fejeznünk elismerésünket Szapáry Gyula gróf miniszterelnökkel szemben, ki igazi államférfiui tapintattal tudta kikeresni a királyi biztos személyében azt, a ki a legalkalmasabb volt arra, hogy a kormány intentióinak a szerb congressuson érvényt szerezzen. Csak a politikai história részesei, vagy közel álló szemtanuk tudják, hogy a szereplő személyeknek, a végrehajtó közegeknek rosszul megválasztása mily sok kárt okozott már nemcsak a kormányoknak, de nemzeteknek és országoknak is. A midőn a kormány intentiói oly fényes sikert arattak Karlóczán, nem mulaszthatjuk el kiemelni Szapáry Gyula grófnak azt a kiváló tulajdonságát, mely a politikai szerepek kiosztásában, a személyek kiválasztásában nyilvánul s mellyel egy ország kormányát vezető államférfiunak mindig birnia kell. Nem mulaszthatjuk el, kifejezést adni elismerésünknek a királyi biztossal, Nikolics Fedor báróval szemben, ki kiváló tapintattal meg tudta nyerni az egész szerb congressus rokonszenvét, hazafias jellemével pedig érvényt tudott szerezni a királyi megbizatásnak s a kormány intentióinak. Nikolics Fedor báróról a congressus tagjai jól tudják, hogy a mennyire híven ragaszkodik szerb nemzetiségéhez épp oly hiven ragaszkodik a magyar állameszméhez, s midőn egy ily magyar hazafit lelkesedéssel

öveznek körül a szerbek, ezzel csak azt documentálják, hogy tudatára ébredtek ők is magyar állampolgári kötelezettségeiknek.

A békés jövendő egyik biztositékának tekinthetjük azt is, hogy a congressus többségének bizalma a patriarcha-választásnál oly egyén felé fordult, mint Brankovics, kit kiváló képességei, tudománya és charactere egyaránt legelső sorban qualificáltak a patriarchai méltóságra s a kiről köztudomásu az egész nemzet előtt, hogy mindenféle panszlavisticus törekvéseknek határozott ellensége. Ha még tekintetbe vesszük, hogy az autonom egyházi ügyek vezetésére a patriarcha mellé rendelt congressusi bizottság is oly egyénekből alakult meg, a kiknek állampolgári hüségükben épp ugy meg lehet bizni, mint egyéni charakterükben, akkor bizvást remélhetjük, hogy hazai szerbjeink közéleti tevékenysége a jövőben oly mederben fog folyni az egyházi autonomia keretén belül, hogy nem fogja megzavarni sem az egyházi, sem a politikai békét.

E.

1890 máj. 30

Belügyminiszteri értesítés br. Vay[1] *Miklós főrendiházi elnökhöz Branković*[2] *György karlócai érsek gör. kel. szerb metropolita részére a főrendiházba szóló királyi meghívólevél tárgyában.*

1887–92. évi Főrend. Ir. IX. 3. 1.

36.178 sz.
I/1

Nagyméltóságu báró Elnök Ur!

Van szerencsém Nagyméltóságoddal tisztelettel közölni, hogy Brankovics György karlóczai érsek, görög-keleti szerb metropolita-patriarcha, valóságos belső titkos tanácsos, stb. részére a magyar főrendiházba szóló kegyelmes királyi meghivó levél kiállittatván, azt egyidejüleg jelen szám alatt kelt levelem kiséretében nevezett egyháznagynak közvetlenül megküldöttem.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1890. évi május hó 30-án.

A minister helyett
Ribáry s. k.
ministeri tanácsos.

[1] Br. *Vay* Miklós (1802–94) zemplénmegyei földbirtokos a főrendiház elnöke. 1827-től zempléni alispán. 1831-ben a kolera-felkelés idején királyi biztos. 1848-ban erdélyi kormánybiztos. Az önkényuralom idején a konzervatív párt egyik vezére. 1860-ban udvari kancellár, 1867-ben koronaőr, 1888-tól a főrendiház elnöke.

[2] *Branković* György (1830–1907) karlócai érsek, szerb patriarcha. A teológia elvégzése után 1859-ben zombori esperes lett, 1882-ben választották temesvári gör. kel. püspökké.

191.

1890 ápr. 10

Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter 35.099/1890. sz. rendelete a magyar nyelvnek a nem-magyar tannyelvű tanitóképző-intézetekben való tanitása tárgyában.[1]

Rend. Tára 1890 755—756. l.

A magyar nyelv tanitásáról szóló 1879. évi XVIII. t.-czikk 1. §-a világosan intézkedik az iránt, hogy minden tanitóképző-intézetben, a melyben a tanitás nyelve nem a magyar, a magyar nyelv oly óraszámmal tanitandó, hogy azt az egész tanfolyam alatt minden tanitójelölt beszédben és irásban elsajátithassa.

Ugyanazon törvény 6. §-ának 1. pontja értelmében az emlitett tanitóképző-intézeteknél a képesitő oklevelek csak azon esetben adhatók ki, ha a vizsgálattevő a magyar nyelvet a törvény értelmében kellően birja.

A törvény ezen határozott követelményeinek daczára, még ma is merülnek fel panaszok a fölött, hogy az ujabban is a nem-magyar tannyelvű tanitóképző-intézetekből kikerülő tanitók és tanitónők nem birják a magyar nyelvet abban a mértékben, hogy az idézett törvény világos rendelése szerint azt a népiskolában sikerrel tanithatná.

Ezért indittatva érzem magamat (Czimedet) ujból felkérni, hogy az idézett törvény mentől tökéletesebb végrehajtása érdekében intézkedni sziveskedjék, hogy a hatósága alatt álló tanitóképző-intézetben a magyar nyelv a törvényben kijelölt czélnak megfelelő óraszámban és eredménnyel tanittassék, és hogy tanitói oklevél csak olyanoknak adassék ki, kik a magyar nyelvet beszédben és irásban oktatói képességgel birják.

Kelt Budapesten, 1890. évi április hó 10-én.

Csáky Albin s. k.

192.

Az 1890. évi szebeni szász program.[1]

A.

1890 jun. 8

Thalmann Gusztáv alispán jelentése gr. Szapáry Gyula miniszterelnöknek a szász „Volksparthei "programjának módositásáról.

M. E. 1890 — X—1909.

Szeben Vármegye Főispánja
és Szász-Ispán.
5/a 1890²/res. sz.

Nagyméltóságu m. kir. Minister Ur!

A szász „Volksparthei" az eddigi programjának módositását czélba vevén egy uj program[o]t megállapitani szándékozik, melynek tervezetét ide zártan bátorkodom

[1] A Szapáry-kormány közoktatásügyi miniszterének rendelete újabb láncszeme az 1879. évi iskolatörvény meghozatala óta folyó asszimiláló „kulturpolitikának".

[1] Gr. Bethlen András szebeni főispán és címzetes szász comes távollétében Thalmann Gusztáv alispán közli (A) Szapáry miniszterelnökkel az új „lojális" szász program létrejöttét. Ez a program az 1890 június 17-én Nagyszebenben tartott szász választói gyűlés szövegezésében

Nagyméltóságodnak betekintés végett mély tisztelettel felterjeszteni. Remélhetni, hogy ezen módositott, a hazánk szellemi és anyagi erősitését czélzó program, mely a politikai álláspontot elhagyván inkább a gazdasági, ipari és mivelődési szükségleteknek előmozditását kivánja, minden irányban kedvezőbb viszonyt előidéztetni fog, miért is kivánatos, hogy ezen feladat bizalommal és jósággal fogadtassék és támogattassék.

Ezen program megbeszélésére és megállapitására valame[n]nyi szász-nemzeti országképviselői választók folyó év és hó 17-ére itt Nagyszebenben tartandó összegyülésre megletettek híva, miért köteles[s]égemnek tartom, erről Nagyméltóságodnak tiszteletteljes jelentést tenni és netán eziránt további utasitását kikérni.

Egyszersmind pedig biztosithatom Nagyméltóságodat, hogy ezen gyülés itt — szokott rendben és a csendes[s]égben fog lejárni, úgy hogy semmiféle kel[l]emetlenségtől tartani nem lehet.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánitását.

Nagyszeben 1890 Junius 8-án

főispán helyett
Thalmann Gusztáv
alispán.

B

1890 jún. 17

Az 1890. évi szász „népi program".[1]

Hermannstädter Zeitung 1890 jun. 19 140. sz.

A szász nép 1890 junius 17-én Nagyszebenben összegyült megbizottai — áthatva a vágytól, hogy az erdélyi szász népet a változott korviszonyok között is megtartsák kulturhivatásának, mint a magyar államegységnek, mellyel sorsa szorosan össze van kötve — fejlődésképes és munkabiró tagját, — a Medgyesen 1872 junius 5-én létrejött szász nemzeti program[2] és a szász néppárt központi bizottsága által 1881 junius 9-én Brassóban meghatározott országgyülési választási program[3] részbeni megváltoztatásával, a szász nép közéleti magatartása számára a következő iránypontokat állapitották meg, melyek a népgyülésnek a központi bizottsággal egyetértésben hozott határozatával történő megváltoztatásukig kizárólag érvényesek:

1. Minden vitán felül és attól teljesen távol kell állnia a felséges Habsburg-Lotharingiai dinasztia uralma alatt álló osztrák-magyar monarchia, valamint a magyar korona országai oszthatatlansága megrendithetetlen alapelvének, ezen monarchia közös képviselete és védelme elvének kifelé épugy, mint befelé valamennyi része alkotmányos kormányzata elvének.

(B) az 1872. évi medgyesi, de az 1881. évi brassói programok lényeges pontjait is módosítja a kormányzattal való együttműködés érdekében. A szász néppárt „minimum-programja" pontosan előírja az országgyűlési szász képviselőknek a kormány érzékenységét nem sértő gyakorlati eljárás módozatait.

[2] Áthúzva.

[1] A közlemény eredeti címe: Sächsisches Volksprogramm.

[2] Ld. 98. sz. irat.

[3] Ld. 156. sz. irat.

A monarchiának és részeinek biztos fennállása nem engedi meg a monarchia két állama között az 1867. évben létrejött államjogi kiegyezés semmiféle lazitását. Minden törekvést, amely ilyen lazitásra irányul, vagy pedig ezt maga után vonná, el kell utasítani és harcolni kell ellene.

2. Mindent ami szükséges ahhoz, hogy a magyar állam egyre inkább jogállammá alakuljon, készségesen meg kell adni. Fennállásának valódi feltételeit, vagyis a jó törvényhozás, becsületes és erős kormányzat, igazságos jogszolgáltatás és jó közigazgatás feltételeit, sohasem szabad megtagadni.

Az önmagában teljesen jogosult állameszme, valamint az állam szükséges egysége és léte azonban sohasem szolgálhat ürügyül oly esetleges beavatkozások számára, amelyek a szász nép jogos életterét veszélyeztethetnék vagy sérthetnék.

Az állampolgárok részvételét az államot fenntartó és kulturát előmozditó községi, törvényhatósági, egyházi és iskolai önkormányzatokban sem szabad elfojtani tulzott központositás és kormányzati bürokratizmus által.

Az állam feladataiban való lehető leghathatósabb közremüködés végett arra kell törekedni, hogy a szász ifjuság minél nagyobb számban szánja rá magát állami szolgálatra, annak minden ágában. A végrehajtó hatalom hordozóinak és szerveinek törvényellenes, az állam tekintélyét és a polgárok békéjét egyaránt sértő tulkapásai ellen — mint ilyenek a Királyföldön is előfordultak — minden törvényesen megengedett eszközzel küzdeni kell, s az erre vonatkozó jogos panaszok orvoslására kell törekedni. Oda kell hatni, hogy elháritsák azon sajnálatraméltó tévedés következményeit, amely a törvényhozást arra inditotta, hogy a szász nemzet urbéri jogait a szelistyei és tolmácsi uradalmakkal szemben ezek hátrányára kivonja a többi ugyanazon jogalapon nyugvó urbéri jogokkal való hasonló megitélés alól.

3. Az államnak, mint ilyennek nincs hitvallása, s ezért pozitiv feladata sem a vallásos hit területén, azonban mégis kötelessége, hogy ne csak maga tisztelje polgárainak belső vallásos életét és az általa elismert vallásfelekezetek jogkörét, hanem arról is gondoskodjék, hogy a vallásfelekezetek egymás közt is tiszteletben tartsák kölcsönös jogaikat.

Az 1868. évi törvényhozás által ujból kezességgel ellátott, az egyes egyházak teljes jogegyenlőségét és autonómiáját biztositó erdélyi vallási törvényeket, érinthetetlen alaptörvényeknek kell tekinteni.

4. Az államnyelvnek, mint olyannak megvan a jogosultsága.

Az 1868 évi 44. tc. rendelkezései a nemzetiségek egyenjogusitásáról és a később létrejött törvények, amennyiben a nemzetiségek hátrányára nem növelik az államnyelvnek a fenti törvénycikkben megengedett tulsulyát — tartalmazzák a szabadságnak és a jognak azt a legkisebb mértékét, amely ennek az országnak nem magyar nemzetiségeit megilleti.

5. A szász nép hálásan fogja köszönteni a törvényhozásnak és a kormánynak minden, a magyar haza valamennyi polgárának jólétére irányuló, különösen minden, a gazdasági haladást, a szellemi és erkölcsi fejlődést előmozditó tevékenységét és segitségét.

Egyuttal azonban, saját fennmaradásának érdekében, áthatva érzi magát a kötelességtől, hogy saját erejéből, a sajtó utján, egyesületekben, községi, törvényhatósági, egyházi és más testületekben dolgozzék sorsának javitásán, harcoljon a haladására káros szokások ellen, hogy jólétét a termelés emelése és okos takarékosság által előmozditsa és a tarthatatlanná vált berendezéseket a gazdasági, társadalmi és kulturális élet terén célszerü müvelési módokkal és szervezeti formákkal helyettesitse.

Elsősorban főleg a következőkre kell törekedni:

a községekben a tagositásra, az állattenyésztés emelésére, jobb felszerelés és bevált gépek meghonositására, a földmivesiskolák és mintagazdaságok látogatására, kereseti és gazdasági szövetkezetek alapitására, valamint rendezett községi igazgatásra,

a városokban az iparosok szakmai képzettségének tökéletesitésére, a kisipar tetterős előmozditásának sérelme nélkül, a nagyipar meghonositására gyárak felállitása, termelőszövetkezetek alakitása vagy az egyes kisüzemek nagyüzemmé fejlesztése által, a forgalom megkönnyitésére a kereskedelem közlekedési eszközeinek és berendezéseinek javitása által, valamint a modern városi szervezet magaslatán álló községi igazgatásra;

a város és a vidék számára egy derék, számunkra a haladottabb országok kipróbált berendezéseit is hasznossá tevő közigazgatási személyzet kiképzésére,

az egyház és az iskola területén, az erők haszontalan szétforgácsolását elkerülve, egész nép-, közép-, és szakiskolai szervezetünk fenntartására, továbbfejlesztésére és kiszélesitésére.

6. A szász választókörzetek országgyülési képviselőinek szabadságukban áll, hogy — választóikkal egyetértésben — a képviselőház pártjain kivül maradjanak, vagy egy és ugyanazon pártba, vagy különböző pártokba is belépjenek, amennyiben ezek az 1867. évi közjogi kiegyezés alapján állanak (e program 1. pontja).

7. A szász választókörzetek országgyülési képviselői, a jelenlegi program alapján álló országgyülési választók, és az általuk felállitott körzeti bizottságok, valamint általában mindazok, akik az előzőkben megjelölt vagy ennek a programnak továbbfejlesztéséből adódó célok elérésére a magán- és közéletben, különösen az egyesületekben, egyházi, községi és törvényhatósági képviseletekben, valamint a szász egyetemben hivatva vannak, kötelességüknek fogják tekinteni, hogy a lehetőség szerint ezen célok elérésére törekedjenek és ezt előmozditsák.

8. E program feladatainak előmozditására a szász népgyülés egy központi bizottságot állit fel Nagyszeben székhellyel.

Ez a bizottság kilenc tagból áll, éspedig egy elnökből, egy alelnökből és hét ülnökből, akik közül az egyik egyuttal jegyző is, — és a szász népgyülés választja öt évi időtartamra. Két-két tagnak, éspedig az elnöknek, vagy alelnöknek és egy ülnöknek a szebeni és brassói országgyülési választókörzetekhez, továbbá egy-egy ülnöknek a segesvári, medgyesi, besztercei, szászsebesi és szászvárosi országgyülési választókörzetekhez kell tartoznia.

Ha a megbizatási idő tartama alatt megüresedik egy hely, akkor annak a körzeti bizottságnak kell azt a megbizatási idő hátralévő részére betölteni, amelyhez az illető mint országgyülési választó tartozott.

A következőkben c), d), e), és g)-vel jelölt kötelezettségekre a központi bizottságnak két-két, a kerületi bizottságok által meghatározandó küldöttel kell magát kiegészitenie. Az is lehetséges, hogy több választókörzet szász választói csak egy körzeti bizottságot állitanak fel. Ebben az esetben a körzeti bizottság kétszer annyi képviselőt küld a központi bizottságba, mint ahány országgyülési választókörzetet felölel.

A központi bizottság kötelességeinek a következőkre kell korlátozódniok:

a) Gondoskodni körzeti bizottságok felállitásáról a szász választókörzetek ezen program alapján álló országgyülési illetőleg egyetemi[4] választói által.

[4] *Értsd:* szász egyetemi (univerzitási).

b) Tanácsadás az a) alatt megjelölt bizottságok bármelyikének kivánságára.

c) Véleményt mondani az ezen bizottságok valamelyike által javasolt programváltoztatásról a szász gyülés számára.

d) Önálló javaslatok tétele a szász gyülésnek és a körzeti bizottságoknak.

e) A szász gyülés összehivása szabályszerüen ötévenként, váltakozva különböző helyeken és ennek rendkivüli összehivása, mihelyt ezt a központi bizottság tagjainak többsége, vagy legalább három bizottság [a] kivánja, mindenkor a napirend kihirdetésével.

f) A szász gyülés külön, ezen program keretei között hozott határozatainak végrehajtása.

g) A szász gyülés ügyrendjének megállapitása.

193.

Az 1890. évi szebeni román program.[1]

A.

1890 szept. 30

A román nemzeti párt választói bizottságának felhivása

Gazeta Transilvaniei 1890 219. sz.[2]

A román nemzeti párt központi választóbizottságának jelenlegi elnökétől dr. Raţiu János urtól kaptuk közlésre ezt a levelet.

Felhivás.

A román nemzeti párt központi választóbizottságának megbizásából van szerencsénk összehivni a magyarországi és erdélyi román választók nagygyülését Szebenbe, f. év október 27 és 28-ra.

A központi bizottság beszámol müködéséről és javaslatot tesz a román nemzeti párt programjának végrehajtására.

Kérjük tehát az összes magyarországi és erdélyi választókerületeket, hogy küldjék el képviselőiket a fenti gyülésre, annál is inkább, mert a mai politikai helyzet arra kényszerit, hogy a nemzet megbizható férfiaival megbeszéljünk és megvitassunk több közérdekü kérdést.

Torda, 1890 október 4.

Coroianu[3] Gyula
bizottsági tag.

Dr. Raţiu
a központi választóbizottság elnöke.

[1] A román nemzeti párton belül 1884 óta fokozódó élességű elvi küzdelem zajlik a Raţiu, Coroian és mások vezetése alatt álló többségbe került radikálisok és a mérsékeltek között, akiknek, fogyó frakcióját Mocsonyi Sándor visszavonulása óta Babeş Vince irányítja. A Babeş-csoport mindent elkövetett az 1890. évi szebeni választó nagygyűlés elhalasztása érdekében, mert azon, miként 1884 és 1887-ben ismét szóbakerült a román nemzetiségi sérelmek ügyében az uralkodónak átnyujtandó emlékirat kérdése, melynek megszerkesztését a „mérsékeltek” kezdettől ellenezték. Raţiu, a párt központi választóbizottságának elnöke éppen ezért csak három héttel a nagygyűlés összehívása előtt értesíti a központi választóbizottság határozatáról a nemzetiségi sajtót (A). A hirtelen intézkedés a „mérsékelt szárny“ lapját, a Gazetát érthetően meglepte, miért is a lap

Kötelességünknek tartjuk megemliteni, hogy a rövid időre való tekintettel — mert a fenti felhivást csak két nappal ezelőtt kaptuk — azonnal sürgönyöztünk és irtunk a bizottság elnökének dr. Ratiu urnak, melyben kifejeztük aggodalmunkat, hogy 1890 október 27-ig nem lehet megtenni a megfelelő előkészületeket az összes magyarországi és erdélyi képviselőknek egy közös gyülésen való méltó résztvételére. Ezért, az elhamarkodott cselekedet következményeit egy ilyen hatalmas eseménynél elkerülendő, szükségesnek tartottuk ragaszkodni a gyülés elhalasztásához. A bizottság elnöke, dr. Raţiu kilátásba is helyezte a tervezett gyülés esetleges elhalasztását; sürgönyileg értesitett bennünket, hogy összeköttetésbe lépett a bizottság tagjaival. Ezért a közléssel vártunk a mai napig; mivel azonban az elnök ur részéről határozott választ még nem kaptunk a tervezett halasztásra vonatkozólag, helyet adtunk a felhivásnak és az összehivók megitélésére bizzuk, hogy ilyen körülmények között okos-e a 27-i időponthoz ragaszkodni.

B.

1890 okt. 21

Az 1890 október 27/28-án tartott[1] *szebeni választói nagygyülés Harmincas Bizottságának határozatai.*

Gazeta Transilvaniei 1890 237. sz.[2]

I. A közgyülés tudomásul veszi a Központi Bizottságnak 1890 október 27-i ülésén benyujtott jelentését.

II. Ennek a jelentésnek alapján a közgyülés egészben és változatlanul fenntartja a Nemzeti Pártnak 1881, 1884 és 1887-ben tartott közgyülésein[3] megállapitott és elfogadott határozatait.

III. A közgyülés felkéri a központi bizottságot, hogy szerezze meg a nemzeti fejlődés és a jelen közgyülés határozatainak végrehajtására szükséges anyagi alapot; biztositja teljes segitségéről.

IV. A közgyülés indokoltnak tartja azokat a megokolásokat, amiért mostanáig nem tartották helyesnek, hogy a Memorandumot a Magas Trón elé terjesszék. Ugyanakkor, tekintettel a megnehezedett helyzetre a közgyülés a Központi Bizottság taglétszámát 25-re emeli és megbizza, hogy készitsen el egy politikai memorandumot, mely foglalja magába a román nép minden politikai sérelmét és a sérelmeket akkor hozza a Magas Trón tudomására, mikor ezt szükségesnek látja.

a fenti kommentárral közölte Raţiu felhivását. Az 1890 októberében megtartott szebeni választói nagygyűlés elfogadta a párt Harmincas Bizottsága által előterjesztett határozatokat (B), melyek a passzív rezisztencia fenntartásán kívül a Memorandum előkészítésére vonatkoztak. A nagygyűlés határozataként a kiegészített központi választóbizottság 1892 elejére elkészült a Memorandum végleges szövegével.

[2] A közlemény eredeti címe: *Brasovu, Octomvre.*

[3] *Coroianu* Gyula (1847—?) kolozsvári román ügyvéd, a román nemzeti komité tagja. 1894-ben, a Memorandum-pörben 2 fél évi államfogházra itélték.

[1] Időszámításunk szerint: okt. 15—16-án.

[2] A közlemény eredeti címe: *Conferinţa alegetorilu români ţinută in Sibiiu la 27 şi 28 Octomvre 1890.*

[3] Ld. 155., 166. és 180. sz. iratok.

194.

Az 1891. évi kisdedóvó-törvény.[1]

A.

1891 jún. 19

Zay Adolf beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1887–92 XXI. 217–18. l.

...Legyen szabad t. ház, erről a tárgyról teljes őszinteséggel és higgadtsággal beszélnem és legyen szabad remélnem, hogy ha ebben az irányban kifogásokat és megjegyzéseket teszek, ez talán nem fog félreértésekre, gyanusitásokra okot szolgáltatni. Mert én egy oly fajnak, a szász fajnak vagyok a fia, a mely faj egész politikai és gazdasági létét azonositja a magyar állammal és a mely faj a magyar államnak és az azt vezető magyar fajnak megszilárditásában, fenntartásában hiszi és látja saját boldogulásának garantiáját. (*Élénk helyeslés.*) Nem lehet tehát feltenni rólunk és különösen rólam, hogy mi fáznánk a magyar nyelv elsajátitásától; sőt ellenkezőleg, a hol ezt saját anyanyelvünk elhanyagolása nélkül tehetjük, szivesen megtesszük és már meg is tettünk minden intézkedést a saját magunk elhatározásából a magyar nyelv tanitására. Jól tudjuk, hogy mennyire szükséges a magyar nyelvnek, mint államnyelvnek elsajátitása; de ennek tudása már azért is kell, hogy ennek a nyelvnek közvetitésével közeledjünk a magyar testvérfajhoz, a mely fajjal ebben a hazában közös feladatunk van, a mely fajjal együtt akarjuk a magyar állam felvirágoztatására és, ha kell, védelmére jó és rossz napokban hiven leróni hazafiui szent kötelességünket. (*Élénk helyeslés.*) Ha tehát kijelentem, hogy nekünk aggályaink vannak azon intézkedés ellen, a mellyel a t. minister ur a magyar nyelv tanulását már a kisdedóvódákban akarja behozni, méltóztassanak ezeket őszinte, komoly loyalis aggályoknak tekinteni és méltóztassanak, ha lehet, bennünket meggyőzni arról, hogy aggályaink nem indokoltak; de ne méltóztassanak ezen aggályoknak komoly, őszinte és loyalis volta iránt bárminemü kételyeket támasztani. Kiemelte a minister ur, hogy már 1879 : XVIII. törvénycikk,[2] mely a magyar nyelvnek a népiskolákba való behozataláról intézkedik, gondoskodott arról, hogy a nem-magyar ajkuak már a népiskolákban sajátithassák el az ország nyelvét. Ha a népoktatási törvény valójában végrehajtatik, nincs ember Magyarországon, a ki a magyar nyelv oktatásában ne részesüljön már a hetedik évtől kezdve a tizennegyedik évéig.

[1] A nemzetiségellenes iskolatörvények útján – az 1879. évi népiskolai és 1883. évi középiskolai törvények után – sor került a kisdedóvásról szóló 1891 : XV. tc. megszavazására is. Az előző törvénycikkek parlamenti vitáiban világosan megmutatkozott, hogy a nyelvi terjeszkedés kulturális irányítója, Trefort ezekkel a törvényekkel az erőszakos elnemzetlenítés politikájának útjára lépett. Gr. Csáky Albin közoktatásügyi miniszter ezt a treforti hagyatékot folytatta a „kisdedóvó-javaslat" benyujtásával, mellyel a kisdedóvókat is a nyelvi asszimiláció szolgálatába állította. A törvényjavaslat 1891 január végén lezajlott képviselőházi vitájában a szász képviselők : Zay (A) Filtsch (B) és Schuster egységesen a törvényjavaslat ellen szavaztak. Az új iskolatörvény ellen szavazott Karánsebes képviselője, Mocsáry Lajos (C és F) is, akit Csáky Albin közoktatásügyi miniszter (D) és a „függetlenségi" Herman Ottó (E) egyaránt támadnak. A törvényjavaslatot – a szász képviselők és Mocsáry kivételével – a képviselőház megszavazta s az 1891 május 5-én a törvénytárban megjelent (K). Az 1891 : XV. tc. országgyűlési vitája nyomán a nemzetiségek részéről a tiltakozások özöne hangzott el a „kisdedóvó-javaslat" ellen. Román részről a brassói választói gyűlésen (G) határozatilag utasították el a készülő törvényt. Popea karánsebesi gör. kel. püspök 1891 március 4-én kelt jelentésében (J) közli Csákyval, hogy a bánáti románság a lugosi, facsádi és karánsebesi értekezleteken tiltakozott a javaslat ellen. A szerb álláspontot az anyákhoz intézett tiltakozó felhívás (H) fejezte ki és hasonló értelmű tiltakozás hangzott el az egykorú szlovák nemzetiségi sajtóban is (I) a nyelvi asszimiláció célját szolgáló törvényjavaslat ellen.

[2] Ld. 144/N. sz. irat.

Ezzel, azt hiszem, felségesen és állandóan gondoskodva van arról, hogy kiki a maga szükségletének mérvéhez képest elsajátitsa a magyar nyelvet. Mert hiszen a ki arra van hivatva, hogy a felsőbb régiókba szálljon fel, módot fog találni a magyar nyelv elsajátitására; hiszen átmegy az a középiskolákon, majd pedig a felső iskolákon, s ott mindenütt folytatja azt, amit már a népiskolákban kezdett meg a magyar nyelv elsajátitására nézve.

Lehetetlen tehát, hogy a jövő nemzedékben valaki, a ki az értelmiséghez tartozik, a magyar nyelvet ne birja teljesen. S én kivánom is, hogy birja s a magam részéről meg is teszem müködési körömben mindazt, a mi ennek elérésére lehetséges. (*Helyeslés.*) De itt szó van a legzsengébb korról, a hároméves gyermekről. Méltóztatnak tudni, hogy ez a három éves gyermek saját anyanyelvét birja, és tudjuk, hogy minden paedagogiának, minden nevelésnek alapeszméje az, hogy az ember fejlődjék a maga anyanyelvében, hogy lelkületének mozgalmait a külvilág előtt a maga anyanyelvén kifejezésre birja juttatni. És ezt előmozditani peadagogiai feladata a kisdedóvó intézménynek.

Arra van hivatva minden paedagogia, tehát a kisdedóvó paedagogia is, hogy legelőször képezze ki a kisdedet a saját anyanyelvében és szoktassa saját érzületének értelmes kifejezésére. Ha már most ebben a stadiumban, midőn a gyermek a kifejezések ezen legelemibb nehézségeivel küzködik, egy másik nyelvre is meg akarjuk tanitani a kisdedet, lesz belőle olyan zürzavar, melyben a kisded elveszti fogékonyságát saját anyanyelve tulajdonságai és jellemvonásai iránt a nélkül, hogy egy másik anyanyelvet elsajátitana és fejlődnének ebből a zürzavaros intézményből olyan emberek, a kik semmiképen sincsenek tisztában önmagukkal, a kik saját anyanyelvöket nem birják, de nem tanulták meg a másik nyelvet sem. Hogy az nem egész férfi, a ki anyanyelvét nem birja, azt önök a legjobban tudják; mert önök csak lenézéssel beszélnek arról a magyar emberről, a ki a magyar nyelvet nem birja. Ez természetadta jog s méltóztassanak megengedni fajomnak is, hogy zsenge korunkban fejlődhessünk teljesen anyanyelvünkben; hiszen remélem, eredménydusan történik gondoskodás a magyar nyelv elsajátitásáról.

A minister ur azt mondja, hogy nem azt követeli, hogy az óvódákban csakis magyar nyelven történjék a foglalkoztatás; de hogy aztán mit kiván és hogy képzeli magának a további eljárást, ezt eddig még sejtetni nem engedte.

Hát lesznek felekezeti, községi, állami s esetleg magán-intézetek is. A magán és felekezeti intézetekre nézve megengedi a minister ur, hogy azokban a foglalkoztatási nyelv, valamely nem-magyar nyelv is lehessen; de hogy a községi és állami intézetekben mi lesz a gyakorlat, az iránt a minister ur nem áll jót. Pedig én figyelmeztetni kivánom őt azokra a tapasztalatokra, melyeket én tettem, s ő is tehetett volna a népiskolai törvény[3] végrehajtása terén; mert tudtommal nem létezik az állam által fenntartott olyan népiskola, de talán községi iskola sem, melyben az oktatási nyelv nem a magyar volna.

Tehát bár a törvényben nem áll, hogy a községnek nem szabad nem-magyar nyelvü népiskolákat felállitani s bár erre nézve a minister ur dicsekedhetik a törvény

[3] 1879 : XVIII. tc.

szabadelvü voltával: a gyakorlat, melyet ő ismer s ellenőriz, mégis az, hogy nem létezik községi népiskola, melyben az oktatási nyelv nem a magyar volna. Ebből kiindulva azt gyanitom, hogy az, a mi nincs benn e javaslatban s a mit ez talán nyilván nem is akar kifejezni, a gyakorlatban ugy fogja magát kinőni, hogy ugy a községi, mint különösen az állami óvódákban a rendes foglalkozási nyelv a magyar lesz; tehát ezékbe a teljesen magyar foglalkoztatási nyelvü állami és községi óvódákba vegyesen magyar és nem magyar anyanyelvü gyermekek fognak járni s nem hiszem, hogy a nem-magyar anyanyelvü gyermek az óvódákban abban a természetadta jogában részesüljön, hogy előbb saját anyanyelvében neveltessék. Ezt azért jegyzem meg, mert ez nincs benn a javaslatban expressis verbis, de a törvény alkalmazásánál mindenesetre ki fog fejlődni; de utalni kivánok arra, a mit a javaslat 8. szakasza már expressis verbis tartalmaz, a mennyiben azt mondja, hogy az óvódákban és menedékházakban is a nem magyar ajku gyermekeket is be kell vezetni a magyar nyelv tanitásába. A magyar nyelv tanitásába való e bevezetés már a népiskolának feladata; minek foglalkoztassuk tehát ezzel az alsóbb fokon álló óvódát is? Én a magam részéről megengedhetőnek, sőt óhajtandónak tartom, hogy a nem-magyar nyelvü óvódákban a magyar nyelv előadassék, de nem abban a mértékben, melyet a minister ur contemplál.

Én egészen czélszerü dolognak tartom, hogy valamely nem-magyar nyelvü, a különbeni például német foglalkoztatási nyelv mellett, foglalkoztatás közben a dajka magyar nyelven is megnevezi azon tárgyakat, melyek az óvódának szemléleti tárgyai közé tartoznak s mondja meg a gyermekeknek, hogy ez pad, ablak, ez asztal, ház stb. ugy, hogy a gyermek egy néhány magyar szót elsajátithasson, különösen azon tárgyaknak kifejezéseiből, melyek a szemlélet körébe esnek; s azonkivül czélszerünek tartanám, ha a dajka a nem magyar ajku gyermekeket egynéhány magyar dalocskára is tanitaná, de ezt azután teljesen elegendőnek tartanám. Ezen tul menni az anyanyelv megóvása szempontjából lehetetlennek s megengedhetetlennek tartom. S én alig ringatódzom azon illusióban, hogy a minister ur a magyar nyelv tanitásának a törvényjavaslatban megállapitott mértékét a természetes és indokolható mértékre leszállitani hajlandó. Hiszen e tekintetben a minister ur az óvónőktől többet követel a magyar nyelv szempontjából, mint a mennyit okszerüen követelni lehet. A minister ur maga mondja, hogy az óvónők feladata a nem-magyar nyelvü óvódákban, hogy bevezessék a gyermekeket a magyar nyelv ismeretébe. De azért az óvónő kiképzésénél azt követeli, hogy tanuljanak magyar nyelvet és irodalmat is. Az 1879: XVIII. törvényczikk a népiskolai tanitóktól csak a magyar nyelv ismeretét kivánja, a magyar irodalmat nem. Hogy lehet már most az alsóbb fokon álló óvónőtől, dajkától ezt megkövetelni, kinek a minister ur szerint is csak az lehet a feladata, hogy bevezesse a gyermekeket a magyar nyelv ismeretébe? Nem kivánok azért lemondani azon reményről, hogy a minister ur és a t. ház is le fogja szállitani az alapot arra az álláspontra, melyet az 1879: XVIII. törvényczikk a néptanitókra nézve elfoglalt.

Az ellen nem akartam kifogást emelni, hogy már az óvódában adassék alkalom a nem magyar gyermekeknek, hogy némileg megismerkedjenek a magyar nyelvvel és elsajátitsanak egy néhány magyar szót és egy néhány kis magyar verset. De óva kérem, ne gátoltassanak abban, hogy saját anyanyelvüket már zsenge korban elsajátitsák, hogy abban fejlődjenek s hogy abban jusson kellő kifejezésre gyermeki szellemük.

El nem fogadhatom tehát a törvényjavaslatot; mert veszélyeztetve látom benne magának az óvódai intézménynek fejlődését; veszélyeztetve látom a gyermekek testi épségét és egészségét; veszélyeztetve a népiskolai intézmény törvényszabta kiépi-

tését; felekezeti aggályaim is vannak és végül veszélyeztetve látom az anyanyelv legitim igényeit is.

Mindezeknél fogva kérem, méltóztassanak a törvényjavaslatot érettebb és lelkiismeretesebb megfontolás végett a t. minister urnak visszaadni.

B.

1891 jan. 19

Filtsch[1] *József beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor*

Képv. Napló, 1887–92 XI. 223. l.

... T. ház! A nép- és középiskoláknál tett tapasztalás tanusága szerint, attól lehet tartani, hogy a vallás- és közoktatásügyi minister ur sietni fog épen nem-magyar ajku lakossággal biró vidékeken a 3%-os pótadó[2] segitségével állami kisdedóvodákat felállitani és nem-magyar kisdedóvodákat nem is kért segélyezés által az állam kezébe átjátszani; számos, nem-magyar jellegű kisdedóvodákat pedig mindenféle ürügy alatt bezáratni s helyükbe állami óvodákat felállitani. Miután pedig az állami óvodákban a gyermekek anyanyelve tekintetbe nem igen fog vétetni, hanem talán kizárólag a magyar nyelv fog alkalmaztatni: ennek kimaradhatlan következménye az összes kisdedóvás fokozatos magyarositása lesz. Ez pedig nem egyéb, mint az összes nem-magyar ajkú lakosság magyarositása már a legzsengébb életkorban, vagy jobban mondva: a magyarositási szándék.

Ezekkel, t. ház, bebizonyitottnak vélem, hogy az egész törvényjavaslat tele van a magyarositási szándékkal. Ezen szándékot pedig szintén a törvényjavaslat egy helytelen elvének tartom.

Mert, t. ház, ne méltóztassanak magukat illusiókban ringatni. Hiszen nagyon kényelmes volna a közigazgatásra nézve, ha ezt az országot csak magyarok laknák, hazánkban csak a magyar nyelvet beszélnék. De mindhiába, nem igy áll a dolog. Mert mindenki tudja, hogy hazánk lakosságának nagyobb része, Horvát-Szlavonországot nem is számitva, nem a magyar fajhoz tartozik, nem a magyar nyelvet beszéli. Ez a tény nem küszöbölhető ki a világból. Sokan ugyan azt hiszik, hogy ez csalódás. Hát csakugyan lehetőnek tartják-e, hogy egy ország kisebbsége rákényszeritse a többségre nyelvét és nemzetiségét? Ezen hitet végzetes tévedésnek tartom. És bizonyosan az az út, melyet e végett eddig követtek, a legkevésbé alkalmas arra, hogy czéljukat elérjék. Mert, ha a kényszer eszközeivel törekszenek a magyar nyelvet kiterjeszteni, ez ellen csak annál szilárdabb ellentállást és nagyobb ellenszenvet fognak előidézni. És habár sikerülne is a kényszer eszközeivel a magyar nyelvnek nagyobb elterjedését szerezni, nem fog sikerülni sohasem a népre rákényszeritett magyar nyelvvel egyszersmind a magyar szellemet is kiterjeszteni. Mert ugyanazon szeretettel, mellyel önök ragaszkodnak anyanyelvükhöz és nemzetiségükhöz, ugyanazon szeretettel ragaszkodik a hazának minden népe a magáéhoz.

[1] *Filtsch* József (1844–?) brassói szász nemzetiségi politikus és publicista. Több évi amerikai tartozkodás után – 1883-ban – átvette a Kronstädter Zeitung szerkesztését. A szász Néppárt brassói képviselője.

[2] Szatmár vármegye törvényhatósága 1886 tavaszán „közművelődési célokra" egy százalékos pótadót szavazott meg. A kezdeményezést az erdélyi és felsőmagyarországi vármegyék felkarolták és két, majd három százalékos pótadót szavaztak meg az asszimiláló „közművelődési egyesületek" mozgalma számára.

Engedjék tehát át a magyar nyelv terjeszkedését a természetes fejlődésnek az élet körüli harczban, és sokkal nagyobb eredményeket fognak elérni. Ne tekintsék a nem-magyar ajkú polgártársaikat idegeneknek, sőt ellenségeiknek, *(Ellenmondás)* a kik ellen küzdeni kell; hanem tekintsék testvéreiknek, a kikkel együtt ugyanazt a szép és mindegyiktől egyformán szeretett hazát lakják és azt minden tekintetben előmozdítani hivatva vannak. Ha ily módon járnak el, biztosan megnyerik az egész ország minden lakosának rokonszenvét. Mondjanak le ezen boldogtalan magyarositási politikáról *(Derültség és mozgás)* és csodálatraméltó eredményeket fognak látni s ezt a két országot a föld egyik legszerencsésbikévé fogják tenni. Hiszen épen a magyar nemzetnek oly szeretetreméltó társadalmi és jellegi tulajdonságai vannak, mint csak kevés népnek e földön, és ha a sajnálatos magyarositási politika által nem emelnek áthághatlan korlátokat magok és a nem-magyar nemzetiségek között: megnyerendik mindenkinek a szivét és természetes vonzerejükkel, valamint a saját érdek indokaival nemzetüknek egy évben több hivet fognak szerezni, mint a legszigorubb kényszerszabályokkal egy évtized alatt.

E szempontból az előttünk fekvő törvényjavaslat magyarositási szándékait is elhibázottnak tartom.

Az érintett indokokból visszautasitom a törvényjavaslatot általánosságban is. *(Mozgás.)*

C.

1891 jan. 20

Mocsáry Lajos beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1887–92 XXI. 238–39. l.

... A tanügyi indokkal kapcsolatban meg van mondva az indokolásban az, a mi az én meggyőződésem szerint, tulajdonképen az egész törvényjavaslat behozatalának döntő indoka s a melyre nézve tegnap azt jegyezte meg Czirer[1] Ákos t. képviselőtársam, hogy miért van ez csak ugy elrejtve az indokolásban, illetőleg a törvényjavaslatban. *(Élénk felkiáltások a szélső balon: Igaza van!)* s a mely indokolás ekkép hangzik. *(Olvassa):* „A kisdedóvodák módot nyujtanak majd a magyar nyelv tanitásának előkészitésére *(Élénk helyeslés a szélsőbalon)* s igy hazánk nemzetiségeinek megkönnyitik az állam nyelvének elsajátitását". *(Élénk felkiáltások a szélső baloldalon: Nagyon helyes!)*

Csatár Zsigmond: Ez ellen nem lehet beszélni!

Mocsáry Lajos: Hát t. képviselőház, ez nagyon szépen van mondva.

Madarász József: És jól is! *(Élénk helyeslés a bal és szélső balon.)*

Mocsáry Lajos: Hanem mondom, a mint Czirer Ákos t. képviselőtársam megjegyezte — legalább megjegyzésének ez volt az igazi értelme — ezen indokolás nem fejezi ki az egész gondolatot, mely a czélba vett intézkedés valóságos alapját képezte. Az én csekély nézetem szerint, ezen indokolás tarthatatlan. Tarthatatlan azért, mert az, hogy az állam gondoskodjék alkalomról arra nézve, hogy a honpolgárok, az ország összes honpolgárai a magyar nyelvet megtanulhassák, az én csekély nézetem szerint egyrészről felesleges, *(Élénk ellenmondások a bal és szélső balon)* más részről pedig elégtelen.

[1] *Czirer* (Czierer) Ákos (1851–92) pécsi ügyvéd. 1881-ben Pécs, 1887-ben a sásdi kerület függetlenségi képviselője.

Madarász József: Apáink nem ezt tartották!

Mocsáry Lajos: Felesleges azért, mert a nem-magyar ajkú honpolgárok közül azoknak, akik a tudományos pályákon, vagy akár az üzlet és ipar terén keresik boldogulásukat, a középiskolákban, a társadalomban, az életben oly bő alkalmuk van ez országban a magyar nyelv megtanulására, hogy ebből a czélból az államnak gondoskodni, nézetem szerint teljesen felesleges. *(Nyugtalanság a szélső baloldalon.)* Azokra nézve pedig, a kik továbbra is földhözragadt földmivesek maradnak, ott, a hol tömegesen vannak... azokra nézve sem a népiskola, sem az óvóiskola eszköze nem elégséges arra, hogy a magyar nyelvet megtanulják. És legyen szabad megjegyeznem, hogy épen, mert az, hogy az állam polgárai összesen, minden rétegeikben megtanulják a magyar nyelvet, kivihetetlen, ez az államnak kitűzött concret törekvését s czélját nem is képezheti. Nem is lehet az ország minden lakosa irányában azt a követelést támasztani, hogy meg kell tanulnia a magyar nyelvet, mert erre képtelen. Azt sem lehet mondani: magadnak tulajdonitsd, ha nem tanultad meg a magyar nyelvet s ha ennek kárát vallod azután a saját magad viszonyaidban, törvénykezési és közigazgatási dolgaidban.

Ha az államnak minden polgára nem képes fölemelkedni arra szinvonalra, hogy az állam nyelvét exacte tudja, akkor nincs más mód, minthogy az államnak kell az állampolgárhoz leereszkednie és akként kell berendeznie közigazgatását és igazságszolgáltatását, hogy mindenki saját nyelvén kereshesse az igazságot; *(Nagy nevetés a szélső baloldalon. Nyugtalanság.)* saját nyelvén kereshesse az igazságot egészen odáig, a hol a közügyek kellő folytatásának követelményei annak utját nem állják. Bármily visszatetszéssel fogadják állitásomat, bátor vagyok figyelmeztetni t. képviselőtársaimat, hogy az, a mit én mondok, nem egyéb, mint az 1868. évi nemzetiségi törvénynek alapgondolata. Ez a törvény pedig fennálló törvény; törvényhozónak azt mondani, hogy ezt a törvényt ignorálni kell, nem szabad. *(Nyugtalanság a szélső baloldalon. Felkiáltások: Ki mondja ezt! Félreértette a törvényt! Hiba volt meg is hozni!)*

Miután a ministeri indokolás, meggyőződésem szerint, tarthatatlan, az a kérdés marad, hogy mi hát a czélja ennek az egész intézkedésnek? Ez a törvényjavaslat, midőn a kisdedóvás ügyét az állam részére foglalja le, midőn az óvodák állitását s az abba való járást általános kötelességgé teszi, midőn elrendeli, hogy az összes óvodákban kivétel nélkül csak a magyar nyelvet exacte tudó óvók és óvónők alkalmaztassanak, midőn kimondja, hogy még a menházakban az utolsó faluban is a kisdedek a magyar nyelv ismeretébe bevezettessenek, *(Élénk helyeslés)* és e czélból természetesen a magyar nyelvben jártas dajkák alkalmaztassanak, *(Élénk helyeslés)* kétségtelen t. képviselőház, hogy ezzel a törvényjavaslat az általános magyarositási aspiratióknak tesz concessiót. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Szégyen ez Magyarországon? Kötelességünk ez!)* Az általános magyarositás megvalósitására akar tenni az államnak rendelkezésre álló eszközökkel kisérletet. *(Felkiáltások a szélső balon: Igen helyes! Magyar államban vagyunk!)*

Nyiltan kimondták ezt tegnap Lesskó István és Czirer Ákos t. képviselőtársaim.

Ez utóbbi egyenesen hozzá tette még azt is, hogy kárhoztatja a minister urnak abbeli eljárását, hogy ezt nyiltan és világosan be nem vallotta. *(Felkiáltások a szélsőbal felől: Igaza is van!)* Én, t. ház, nem tartom tanácsosnak, hogy az állam, hogy a törvényhozás erre a térre rálépjen, illetőleg, hogy az 1879-iki törvény nyomán erre nézve ujabb lépést tegyen. Ki vehetné rossz néven a magyar nemzetnek, ha terjeszkedni, ha erősödni akar? Hiszen ez természetes törekvése bármely más nemzetiségnek is. S a magyar nemzet bátran hivatkozhatik rá az egész világ előtt, hogy akkor, midőn a magyarságot akarja itt megerősiteni, terjeszteni: nem tesz egyebet, minthogy a haza

és állam iránti kötelességet teljesit; mert nem tesz egyebet, mint hogy meg akarja erősiteni azt az elemet, mely ezen országot alkotta, ezer éven át fenntartotta és a mely hivatva van arra, hogy továbbra is fenntartsa és reá a maga bélyegét rányomja.

Ámde ebben az országban vannak más nemzetiségek is, melyek szintén élni akarnak; melyek a maguk nyelvével, jellegével, culturájával akarnak haladni az emberiség czéljai felé. Ezek a nemzetiségek az általános magyarositási törekvésben, és különösen abban, ha e törekvések keresztülvitelére maga az állam vállalkozik, egyenesen létükben, fennmaradásukban látják magukat veszélyeztetve. *(Mozgás.)*

Vegyük a dolgot, t. ház, ugy amint van. Bátran hivatkozhatunk arra, hogy a magyar nemzet, amint az előttem szólott is emlitette, ezeréves fennállása óta más nemzetiségekkel szemben erőszakot soha nem használt, elmondhatjuk azt is, hogy ettől a rendszabálytól is távol van az. De ez a veszély benne van az általános magyarositás eszméjében; *(Egy hang a jobboldalon: Abzug!)* és ez nagyon alkalmas arra, hogy megteremtsen az ország lakosainak különböző csoportozatai közt egy oly antagonizmust, mely, ha ki nem egyenlittetik, lehetetlen elérni azt a czélt, hogy ezen országnak minden polgára a közös állam javára való állandó törekvésben egyesüljön. Miként lehet megszüntetni ezt az antagonismust? Nézetem szerint csak ugy, ha a magyarság...

Madarász József: A magyar nemzet!

Mocsáry Lajos... a magyar nemzet elfogadva a helyzetet ugy, a mint van, nem abban keresi a jövőben való consolidatiójának biztositékait, hogy itt minden áron létre jöjjön a teljes nyelvegység, hanem ha a maga terjeszkedésében csak azon határig megy el, a hol annak természetes feltételei megvannak. Ezek a természetes feltételek igenis meg vannak: mert számosan vannak oly elemek, kik hozzá önként és szivesen csatlakoznak és a legnagyobb örömmel látják, hogy a magyarság terjed és gyarapszik; látjuk a fővárosban, a vidéki városokban és egyebütt is. De ott, ahol ezek a természetes feltételek nincsenek meg, mert egy és más nemzetiségnek a saját nemzetiségéhez való erős ragaszkodásába ütközik: ott minden erőltetés a legnagyobb veszéllyel jár és annál rosszabb politika, mert ugyis eredménytelen.

1879-ben behoztuk a magyar nyelvet az összes népiskolákban. Ott, a hol megvolt a készség a magyarosodásra, nem várták meg ezen törvény behozatalát; ott, a hol ezen törvény rendelkezése folytán hozták be, a törekvés teljesen eredménytelen volt. Megtanultak a gyermekek itt-ott néhány magyar szót, néhány kis magyar verset elgagyogni, de összes magyar tudományukat, a mint kiléptek az iskolából, elnyelte az élet, elnyelték a házi viszonyok. Micsoda eredményeket várnak most ettől a törvénytől, a mely sokkal korlátoltabb eszközökkel fogja akarni elérni ugyanazon czélt? Érdemes-e ezért felszitani azt a kétségtelenül rossz hangulatot, melyet a törvényjavaslatban foglalt ezen intézkedés a nemzetiségekben ébreszteni fog? Én ezt helyes eljárásnak, helyes politikának nem tarthatom s azért kijelentem, hogy a szőnyegen levő törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául sem fogadom el.

D.

1891 jan. 22

Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1887–92 XXI. 289–90. l.

... T. ház! méltóztassanak megengedni, hogy én is néhány perczig a nemzetiségi kérdésről szóljak. Sok oly jeles eszmét hoztak fel már eddig is e tárgyról, hogy én igen röviden fejezhetem ki a magam nézetét. *(Halljuk!)*

Első sorban kijelentem, t. ház, hogy Filtsch és Mocsáry urakkal nem fogok vitatkozni. *(Élénk helyeslés jobb felől.)* Oly képviselő urakkal, a kik a magyar államhoz való ragaszkodásukat azzal bizonyitják, hogy a magyar nyelvnek bármily mértékben való terjesztését perhorreskálják; oly képviselő urakkal, akik a magyar nyelv művelésének, használatának és terjesztésének szabadságát egyes-egyedül az országban levő nemzetiségek számára akarják fenntartani; *(Általános élénk tetszés)* de ezt a jogot megtagadják egyenesen a magyar nemzettől, a magyar államtól, *(Igaz! Ugy van!)* oly képviselő urakkal én nem vitatkozom; *(Általános hosszas élénk helyeslés)* oly képviselő urakkal nem tudok egyetérteni és nem fogok egyetérteni soha; sem a kiindulási pontban, sem a végpontban, *(Általános élénk helyeslés)* ezen urakkal én nem fogok találkozni soha. *(Általános élénk helyeslés.)*

Zay Adolf képviselő úr hivatkozott a maga loyalitására és felhivott bennünket, hogy hasonló loyalitással viseltessünk iránta és ne keressünk az ő felszólalása mögött különféle szándékokat, hanem vegyük ugy, a mint ő azokat elmondotta.... Teljes loyalitással ugy veszem, a mint ő mondotta; figyelmesen meghallgattam és utólag át is olvastam, sőt recapituláltam azokat is, a miket hasonló alkalmakkal e házban elmondott. És mit constatáltam t. ház? *(Halljuk! Halljuk!)* Rettenetes, áthidalhatatlan ellentétet és ellentmondást. A t. képviselő úr elismeri a magyar állameszme jogosultságát, elismeri, helyesli a magyar nyelv terjesztésének jogosultságát; de valahányszor egy eszközzel állunk elő, melyet föl akarunk használni e czél biztositására, a képviselő úr ez eszközt nem akarja megszavazni. *(Élénk tetszés.)* Ő tehát a czélt platonice helyesli, de az eszközöket egytől-egyig mindig visszautasitja. 1879-ben a XVIII. t. cz. megalkotásakor, midőn a magyar nyelv tanitását az elemi iskolákban biztositottuk, a t. képviselő úr azt ellenezte. Tavaly, midőn a görög nyelvre vonatkozó törvényjavaslat tárgyaltatott, az e törvényjavaslatban a magyar nyelv és irodalom érdekében levő némely intézkedés ellen szintén kikelt. És most, midőn a nem magyar anyanyelvű gyermekeknek meg akarjuk könyiteni, hogy az elemi iskolákban könnyebben sajátithassák el a magyar nyelvet, most ezt sem akarja. *(Általános élénk helyeslés és tetszés.)* Bocsásson meg a t. képviselő úr, én a magam részéről az ő felszólalásait ilyenformán nem tekinthetem egyébnek, mint oraculumszerű kijelentésnek, olyannak, mint az „ibis, redibis”[2]. *(Helyeslés.)* A kérdés az, hogy az elválasztó vessző hová tétetik és a szerint változik a mondat első részének értelme, de változatlanul mindig megmarad a vége: „peribis”[3]. *(Élénk tetszés.)*

Czirer Ákos képviselő úr, szerintem, épen az ellenkező irányban szintén túllőtt a czélon. A képviselő úr nem talál elég magyarositást és a mi több, a képviselő úr az őszinteség hiányának vádját emeli ellenem. Azt hozza fel: a minister nem mondja ki a javaslatban egyenesen, hogy ennek magyarositó tendentiája van; miért nem tesszük a magyarositásra czélzó rendelkezéseket oda, a hova jönniök kell: a törvényjavaslat elejére, czimébe?

Legyen nyugodt a képviselő úr, ha tisztán magyarositó intézeteket kivánnék felállitani, vagy ennek szükségét látnám az országban: azt kétségtelenül szóval, tettel és irásban határozottan kijelenteném és megfelelő czimet is tennék a javaslat elé. De midőn a gyermek óvásról van szó, melynek különféle feladatai vannak, in specie, egészségügyi, erkölcsi, szellemi szempontból és mikor e magyarositási intézkedések

[2] Elmégy, visszatérsz. Célzás az ókori, delfii jósda ismert, kétértelmű jövendölésére.
[3] Elveszel.

e szempontoknak csak egyik részét szolgálják, t. i. a gyermekek szellemi irányban való fejlesztését: akkor azokat nem lehet a törvényjavaslat czímébe belefoglalni, a javaslat elejére tenni, de oda kell őket tenni, a hova valók; ott is azonban minden leplezés és takargatás nélkül, mert sem leplezni, sem takargatni valónk egyáltalában nincs. *(Általános élénk helyeslés.)* ...

E.

1891 jan. 23

Herman Ottó beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1887–92 XXI. 300–301. l.

.... T. ház, legyen szabad, hogy még az ugynevezett nemzetiségi velleitásokkal[1] is foglalkozzam. Első sorban kifejezem örömömet a felett a nagy haladás felett, a melyet Zay t. képviselő-társam e házban tanúsított. A t. minister[2] úr igen jól mondotta, hogy Zay t. képviselőtársam igen nagy ellenmondásban van önmagával, mert ő bizonyos dolgokat helyesel s mikor azoknak feltételeit meg kell szavaznia, akkor ezeket megtagadja. És mi ismerjük egymást már igen régi időktől fogva. Volt idő, amikor Zay t. képviselőtársam ama hires „Staatsschrift" megjelenésének idejében felszólalt a képviselőházban és sokkalta provocálóbb hangon beszélt a magyarság ellen, mint itt a multkor. Ha tehát ő multkor azt mondotta...

Beöthy[3] Ákos: Megjavult azóta!

Herman Ottó: ... hogy ő már most rendkivül örvend a magyar nemzet prosperálásának s megerősödésének, akkor én az ő örömének tőlem telhetőleg szintén rettenetesen örülök, s azt hiszem, hogy a magyar állam kettőnk örömének még rettenetesebben fog örvendeni. De aki azt mondja, hogy ő a magyarság propagálásának barátja, a magyarság megerősödését üdvözli, de utólag nem szavazza meg annak eszközeit, az mindenesetre egy kissé az, amit a német igy fejez ki: „listig",[4] bizonyos ravaszság van benne; minthogy pedig Beöthy Ákos t. képviselőtársam a multkor Listet[5] citálta az ő és szász társai fejére mondhatom tehát neki: „Mein Herr, sie sind überlistet!"[6] *(Derültség.)*

A mi Filtsch t. képviselőtársamat illeti, rendkivül picansnak találom, mikor épen ő dörgöli oda a magyar nemzetnek azt: „Mit akar e minoritás?!" Tőlünk akarja megvonni a mi nemzetiségünket, a mi jogainkat? Filtsch képviselő úr tehát majoritásnak tekinti magát és azokat, kik háta mögött vannak. Azt hiszem, ha jól meggondolja a dolgot, maga sem hiszi el. Hanem felkérném Filtsch képviselő urat a következőkre: ne forogjon ő nemzetiségének csak azon bizonyos köreiben, hol azt a politikát csinálják, melynek ő itt képviselője akar lenni, melynél fogva ő egyszerre majoritásnak érzi magát

[1] Magatartás.

[2] *Értsd:* gr. Csáky Albin közoktatásügyi miniszter.

[3] *Beöthy* Ákos (1838–1904) a kismartoni kerület apponyista (nemzeti párti) képviselője.

[4] Ravasz, furfangos.

[5] *List* Frigyes (1789–1846) német közgazdász, egyetemi tanár. A nemzeti ipart fejlesztő védővámos politika híve. (*Das nationale System der politischen Ökonomie*, 1840).

[6] *Szójáték:* „Uram, túljártak az eszén!"

e képzeletben s a magyar nemzet ellen fel is támad, hanem keresse fel a szász falvakat, legalább oly mértékben, mint tettem egykor én és nézze meg azon házakat, melyeknek kapui hatóságilag be vannak szegezve, ablaktáblái be vannak zárva és ha az utas e fagyasztó benyomástól indittatva kérdezősködik, megtudja, hogy e családok kihaltak. Keresse az okát, képviselő úr és megfogja tudni e jelenség okát is: mert ez köztudomású az egész országban. Tegyék oda az emeltyüt, propagálják ott azt a valósággal hasznos elemet és akkor teljes őszinteséggel, utógondolatok nélkül alkalmazzák otthon is azt gyakorlatilag, a mit Zay képviselő úr beszéde első részében rendesen ki szokott fejezni, hogy tudniillik mennyire örül ő a Magyarország haladásának... Tegyék ezt teljes őszinteséggel, magyarosodjanak meg, kövessék List tanácsát és akkor aztán jogaikban meg lesznek védve, mint mondani szokás, az emberi kor legvégső határáig. Legyen meggyőződve a képviselő úr, hogy abban a perczben, melyben ő bármely világtörténelmi események következtében, a melyek a magyarságot elsöpörnék, majoritásnak érezné magát, a mámor pillanatnyi volna és az a kiábrándulás következnék, hogy a politikai szabadság helyett ugyanazon igát vonná, mint a többiek, kik ama hatalomnak alá volnának vetve. Ha nem hiszi, kérdezze meg azokat, kik a Bach- és a Schmerling-korszakot elviselték. Rendkivül érdekes az, t. ház, hogy mikor a szász képviselők tendentiosusan fordulnak a magyar nyelv ellen; mikor ők, ha nem is itt e házban, de odakünn a sächsisches Volksthummal[7] szoktak előállani: Erdélyben minden ember tudja, hogy a brassói szász nem érti meg a beszterczei szászt, *(Felkiáltások a szász képviselők részéről: Nem áll!)* és minthogy nem értik meg egymást, tehát beszélnek egymással oláhul. *(Nagy derültség. Élénk ellenmondás a szász képviselők részéről.)* Ez t. ház olyan factum, melyet Erdélyben minden ember ismer.

Zay Adolf: Koholt dolog!

Herman Ottó: Én nem akarok az oláhok ellen beszélni, hanem onnan indulok ki, hogy az oláhságban, még pedig künn, van egy tendentia, hogy a nép nyelvétől emancipálják culturájukat és új latin-franczia-oláh nyelvet csinálják, ugy, hogy ha ez sikerül, az oláh népnyelv el fog enyészni. És önöknek ez a hanyatló nyelv, melynek jövője ezen körülménynél fogva nem lehet becsesebb, mint az, hogy az állam nyelve propagáltassék, a mely ivadékaikat majdan arra képesiti, hogy ezen magyar államban mint igaz hazafiak foglalják el azt a helyet, mely képességeiknél fogva meg is illeti. *(Helyeslés.)*

Én t. ház, azt mondtam: felemelkedtem ezen a helyen, hogy őszintén beszéljek, mert ez a hely erre kötelez. Nekem egy kérésem van a t. képviselő urakhoz: emelkedjenek fel önök is, beszéljenek teljes őszinteséggel. Mert én, a mint ismerem Magyarországon az áramlatokat s a mint látom a hazafias felbuzdulást a jelenlegi körülmények között is tudom, hogyha meg találnak mozdulni, ugy a mint nem kell, akkor csupán csak egy dolog fog hangzani — hogy a német nemzet költőjét citáljam — „Und kommst du nicht willig, so brauch ich Gewalt."[8] Ha önök oda akarják fejleszteni a dolgokat, akkor majd ottan is fogunk találkozni.

Még egy fájdalmas hang követel tőlem kifejezést és ez az, hogy bár nem tüzetesen, de foglalkozzam azzal az iránnyal, azzal az eszmemenettel is, melynek Mocsáry Lajos t. képviselőtársam oly számos alkalommal, oly makacssággal és következetességgel hangot szokott adni. *(Halljuk! Halljuk!)*

[7] Szász népiség.

[8] Ha nem jössz önként úgy erőszakhoz kell folyamodnom.

Én a dologba tüzetesen belemenni nem akarok ; de azt a dolgot egyszer komolyan kell venni, még pedig azért, mert aki ezeket a szavakat hangoztatni szokta, az, tudtommal kétség kivül, magyar ember ; ezt kétségbe vonni nem lehet. És ha ez alkalommal nem is tette, tette más alkalommal, hogy folyton a nemzetiségi törvénnyel kezében érvelt és indokolt a maga álláspontja mellett. A nemzetiségi törvény, mint szentesitett törvény, határozottan fennáll ; ezt tagadni nem lehet és nem lehet tagadnunk azt sem, hogy az bizonyos részében végrehajtva nincs. A nemzetiségi törvény kérdése e ház előtt már igen sokszor fordult meg és én emlékeztetem azokat, kik jó emlékező tehetséggel birnak, hogy a nemzetiségi törvény definitióját egykoron Szilágyi Dezső, mint ellenzéki ember ugy fejezte ki, hogy az a törvény igenis megvan, de az csak igéret, mely akkor fog végrehajtatni, ha a nemzetiségek ahhoz képest viselik magukat.

Én, t. ház, oly törvényeket, melyek csak meg vannak igérve, nem ismerek. Aut, aut. Ha az a törvény fennáll, akkor azt a törvényt tisztelni is kell ; ha az a törvény rossz, akkor meg kell változtatni *(Igaz! Ugy van! balfelől)* s ha meg nem változtatható, akkor el kell törölni. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

És én t. ház, épen azért, mert ennek a törvénynek az alapján mindig emelkednek fel hangok, ugy a nemzetiségi képviselők részéről, mint olyanok részéről is, amilyen Mocsáry Lajos t. képviselőtársam ; és minthogy tiszta és bizonyos, hogy mindez azon a nyomon halad, mely vezette egykor szent István tanácsosait, a kik, a kik imbecilitást mondanak arra a nemzetre, mely csak egy nyelvü s a mely nyom a legujabb időkig pactálások, igéretek és egyebek révén csak szarvakat növesztett a nemzetiségeknél, hogy bökjék azokkal a magyar nemzet legszentebb jogait : *(Élénk helyeslés)* azt mondom, hogy elérkezett az idő, hogy Magyarországon végre rend csináltassék, hogy ily hangok a magyar állam legszentebb jogai ellen többé ne emeltessenek.

El kell tehát törülni a nemzetiségi törvényt ; mert a ki igaz hazafi, a ki előtt Magyarország jövője nemcsak szóbeszéd és politikai phrasis, hanem valóságos követelmény ; az nem adhat sem pactum, sem más egyebek útján soha senkinek sem jogot arra, hogy Magyarország legelőkelőbb helyén, a törvényhozás termében akár nyiltan, akár czéltudatosan, akár rejtve vagy ravaszkodva a magyar állam jogai ellen feltámadjon. *(Általános zajos helyeslés.)*

Én abban a meggyőződésben, hogy ezt a törvényjavaslatot — minthogy az gyorsan végre sem hajtható — a nemzet és a törvényhozás befolyása idővel javitani fogja ; hogy az összes kinálkozó változtatások, a melyek a gyermekhalandóság elenyésztetésére vezethetnek, a jelen törvényjavaslaton meg fognak tétetni s hogy ez a törvényjavaslat a magyar állameszme propagálását czélozza : ezen reményben és hitben fogadom el azt a részletes tárgyalás alapjául. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

F.

1891 jan. 23

Mocsáry Lajos felszólalása a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor.

Képv. Napló, 1887—92 XXI. 306—307. l.

T. képviselőház ! Távol áll tőlem, hogy a törvényjavaslat részletes tárgyalását arra használjam fel, hogy az általam megpenditett kérdésben folytassam a csatározást. Fájdalom, tapasztalom, mily kevés türelemmel fogadja a t. ház bizonyos kérdéseknek

bármily tárgyilagos fejtegetését, ellenben mily lelkes és mondhatom tüntető fogadtatásban részesül az én fejtegetéseimnek nem is czáfolata, hanem azoknak egyszerü és személyes éllel füszerezett visszautasitása. De tapasztalva különösen azt, hogy Magyarország nagyérdemü kultusministerének, a nemzetnek egyik legfontosabb kérdésében, a nemzetiségi kérdésben más mondanivalója nincs,[1] minthogy megnevezzen két képviselőt és azt mondja, hogy ő ezekkel soha egyetérteni nem fog, *(Általános élénk helyeslés)* ezeket tapasztalva kénytelen vagyok meggyőződni a felől, hogy a ház ez idő szerint egyáltalában nincs abban a hangulatban, hogy itt a nemzetiségi kérdést tárgyalni lehessen. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)*

Mielőtt a szőnyegen lévő tárgyról, a törvényjavaslat cziméről nyilatkoznám, méltóztassék mégis megengedni, hogy néhány rövid észrevételt tegyek azon erős apostrophálásra, melyet az általános vita folyamán Beöthy Ákos t. képviselőtársam hozzám intézett. Személyes kérdésben szólaltam volna fel, de azon véleményben voltam, hogy lehetséges, mikép részesülök több hasonló támadásban és igy egyszerre válaszolhatok mindazokra ; mert nem akartam a t. ház türelmét ismételten igénybe venni. De ha már felszólaltam, méltóztassék megengedni, hogy néhány rövid észrevételt tegyek azon érdekes beszédre, melyet tegnap Berzeviczy[2] Albert t. képviselő úr tartott. Ezen beszéd lényegesen különbözik a többitől, a mennyiben a nyelv kérdésének tüzetes tárgyalásába bocsátkozik. Megvallom, nagy megelégedéssel hallgattam ezen fejtegetéseket. Ha egy oly nagy tehetségü férfiú, mint ő, nem képes egyebet felhozni az én nézeteim ellen, mint egy banalitást, hogy t. i. nem tanácsos fejtegetni ezen dolgot, mert meghallják a külföldön is ; ha nem képes egyebet felhozni, mint egy szójátékot, midőn azt mondta, hogy ha a nemzetiségek testvérekül akarnak tekintetni, ne szabadkozzanak attól, hogy megtanulják a magyar nyelvet, mert különben meg sem érthetik testvéreiket ; megvallom, megnyugvással hallgattam a t. képviselő úr szájából ezen szavakat, mert még sem lehet talán épen annyira helytelen, a mit én vallok és állitok, ha azok ellenében másnemű érveket felhozni nem lehet. A mi már most Beöthy Ákos t. képviselő úr szavait illeti, ő azt mondta : „Képviselőtársam álláspontja" — az én álláspontom t. i. — „nem a magyar állam álláspontja. Az a magyar államiság negatiója. A mit a képviselő úr akar, az a gyakorlat consequentiáiban a nemzetiségek territoriális és politikai alakulása, a magyar nemzet egységének darabokra törése." *(Igaz! Ugy van!)*

Csatár[3] Zsigmond : Azt nem engedjük meg !

Mocsáry Lajos : Méltóztassék megengedni, t. képviselőtársam, mindezek puszta állitások, melyekben, nézetem szerint nem volt egy szemernyi érv és bizonyitás, egy szemernyi igazság sem. Idézzen nekem t. képviselőtársam egyetlen egy szót, melyet a házban mondottam vagy egyetlen egy sort azokból, melyeket számos alkalommal irtam, melyben megtagadtam volna ezen állam magyarságát, melyben késznek nyilatkoztam volna darabokra törni ezen állam egységét, a melyben legkisebb concessiót tettem volna abban az irányban, hogy ezen országban nemzetiségek szerinti külön territoriális alakulások történjenek, s én akkor elvállalom mindazon támadást, gyanusitást, mindazon rágalmat, melyek azért, mert nézetemnek nyiltan, őszintén kifejezést adtam, rám halmoztattak.

[1] Ld. E irat.

[2] *Berzeviczy* Albert (1853—1936) szabadelvű politikus és író, vallás- és közoktatásügyi államtitkár (1886—94) majd miniszter (1903—1905). A tárgyalt időszakban Eperjes (1881—84) illetve Lőcse (1887—92) országgyűlési képviselője. Feldolgozta az önkényuralom korának történetét. *(Az abszolutizmus kora Magyarországon,* I—IV. 1922—30).

[3] *Csatár* Zsigmond (1836—93) ügyvéd, 1875-től Gyula függetlenségi képviselője.

Az én programmom a nemzetiségi kérdésben semmi egyéb, mint az 1868. évi nemzetiségi törvény betűjében és szellemében becsületesen végrehajtva. Ha ezen törvénynek az értelme, tartalma annyi, mint a magyar államiság negatiója, mint a magyar nemzet egészségének darabokra törése, akkor készek voltak darabokra törni az állam egységét azon hazafiak, a kik e törvénynek alkotásánál ott voltak és azoknak élén Deák Ferencz.

Csatár Zsigmond: A hibát helyre kell hozni!

Mocsáry Lajos: A mi akkor igaz volt, az igaz ma is; mert Magyarország körülményei, nemzetközi viszonyai 22 év óta egyáltalában nem változtak, *(Egy hang balfelől: 22 évi tapasztalás!)* s az sem, a mit akkor az országgyülés, a mit akkor Deák Ferencz elfogadott. Meglehet, hogy sokaknak véleménye, hogy az idők változtak, hogy a tapasztalatok olyanok, hogy változtatni kell a törvényen; de méltóztassanak megengedni, hogy annyi mégis áll talán, hogy ugyanazt fenntartani, azon nézeten lenni, legalább is nem hazaárulás.

De Beöthy Ákos t. képviselő úr valószinűleg azt tartja, hogy bármit mondott Deák Ferencz és a többiek, az ő nézete szerint ezen törvénynek gyakorlati consequentiája mégis a magyar államiság darabokra törésére fogna vezetni, ha ezen törvény valósággal pontosan végrehajtatik. De hát épen ez az, a mit be kellene bizonyitani, be kell bizonyitani különösen magának a képviselő úrnak; mert a nélkül, hogy be volna bizonyitva, hogy ez a törvény valóban oda vezet, a hová ő mondta, az ő állitása nem egyéb puszta állitásnál, nem jelent egyebet, mint azt, hogy ő a maga részéről nem éri be az állami, a nemzeti egység azon mértékével, mely a törvény keretei közt lehetséges, hogy ő egy egészen másnemű állam- és nemzetegységet követel. Ámde az a másnemű nemzeti egység, a mely a teljes nyelvegységben áll, a mi viszonyaink közt kivihetetlen; kivihetetlen először a más nemzetiségűek nagy tömege és másodszor azoknak oly erősen kifejlődött nemzetiségi individualitásuk miatt, melynél fogva absorbeáltatásuk, beolvasztásukról szó sem lehet; nem egyéb, mint egy utópia, utópiák kergetésével pedig csakis azt eszközölhetjük, hogy lehetetlenné tesszük az államegységnek azt a formáját, a mely nálunk egyedül lehetséges. Ezen egyedüli mód pedig abban áll, hogy bánjunk akkép a nemzetiségekkel, hogy teljesen meg legyenek nyugtatva arról, hogy nem szükséges itt senkinek az államegység megbontására törekedni, mert itt minden nemzetiségnek léte, saját nyelve, géniusa, culturája szerint biztositva van. Azt hiszem, hogy a nemzetiségek ezen meggyőződésre való hozatalára lehet legbiztosabban fektetni Magyarország jövendőjét. Magyarország államiságának consolidatióját. Ezért óhajtanám én azt, hogy ezen az uton törekedjünk Magyarországon a lehető állami egységet előállitani; ezért perhorrescálom azt a politikát, mely az osztrák sas szárnyainak árnyékában népnevelők, óvók és dajkák által akar megmagyarositani e hazában minden más nemzetiséget.

Midőn ezeket röviden elmondani bátor voltam, a szőnyegen levő czimre nézve kijelentem, hogy azt, valamint az egész törvényjavaslatot a tárgyalás alapjául nem fogadom el.

G.

1891 jan. 25

A brassómegyei választók 1891 január 11/23-án tartott gyülése a kisdedóvók ügyében.

Gazeta Transilvaniei 1891 10. sz. [1]

Tekintettel arra, hogy a kisdedóvókra vonatkozó törvényjavaslat erőszakkal kényszeriti a 3—6 éves gyermekeket a kisdedóvók látogatására, ezzel az állam túllépi hatáskörét, mert a szülők legszentebb és legtermészetesebb jogait támadja meg, amit gyermekeik fölött gyakorolnak s a gyermekeknek a szülőktől való erőszakos eltávolitásával pedig megöli a természetes szeretetet és megbénitja a családi élet kifejlődését, mely a társadalom és az állam alapja;

tekintettel arra, hogy a menhelyek kényszerü látogatása következtében ezek tulnépesednek, következésképp a gyenge gyermekek számára az egészségtelenség fészkeivé válnak s igy az ürügyül felhozott célt, hogy a gyermek halálozások arányszámát csökkentsék, nemcsak hogy nem érik el, hanem még növelik a halálozást;

tekintettel arra, hogy a tervezet határozataiban a gyermekek vallását figyelmen kivül hagyják, mert a kisdedóvók felekezetközi alapon állanak és ezért a vallásos nevelés, — mely annyira szükséges — a jövőben problematikussá válik;

tekintettel arra, hogy a nevezett törvénytervezet a magyar nyelven való oktatást vezeti be a nemmagyar gyermekek számára is és ezek a legzsengébb korban egy idegen nyelv tanulásával terhelve meggátoltatnak abban, hogy anyanyelvüket megtanulják és ennek segitségével pontos fogalmakat és ismereteket szerezzenek ugy annyira, hogy a magyar gyermekekkel szemben, akiknek nem kell ugyanezekkel a nehézségekkel megküzdeniök, szellemi fejlődésükben mindig hátrányban maradnak;

tekintettel arra, hogy a tervezet nyilvánvaló és bevallott czélja a többségnek a kisebbség által történő elmagyarositása az állam lakói között és ezzel a kényszerrel felboritják a haza békéjét és nyugalmát;

végül tekintettel arra, hogy mindezen intézkedésekkel nevezett törvénytervezet egyenesen nemzeti létünket és egyéni szabadságunkat támadja meg s igy a legnagyobb ellentétben áll még az ország 1868. évi alapvető törvényeivel[2] is, de még inkább jelen század szabadság, emberiesség és civilizáció eszméivel,

a brassómegyei választók ünnepélyesen tiltakoznak a kisdedóvókra vonatkozó törvényjavaslat ellen.

H.

1891 jan. 28

A szerb nemzetiségi sajtó tiltakozása a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat ellen: „Szerb anyák — tiétek a szó!”[1]

Zasztava 1891 8. sz.[1]

A magyar országgyülés képviselőháza az elmult héten ismét események szintere volt, melyek ennek a testületnek sokat dicsért „szabadelvüségét” helyes megvilágitásban állitják a müvelt Európa elé. A kisdedóvókról szóló törvényjavaslat volt

[1] A közlemény eredeti címe: Adunarea alegătorilu români din comitatulu Brasovului ţinuta în 11 (23) Ianuarie în cestiunea asiluriloru de copii. A közölt rész a gyűlés tiltakozó határozati javaslata (Resoluţiune).

[2] Értsd: az Eötvös-féle népiskolai alaptörvény (1868: XXXVIII. tc.) és a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvénycikk (1868: XLIV. tc.)

[1] A közlemény eredeti címe: Szrpszke matere — vi imate recs!

napirenden s a többnapos tárgyalás alatt meggyőződhettünk, hogy a szónok urak a fogalmakkal és frázisokkal való játékban semmit sem fejlődtek. Elismerjük ugyan, hogy nem könnyü dolog rossz ügyet védelmezni s hogy az ilyesmihez még valami többre is van szükség „hazafias lelkesedésnél", de hogy az egész magyar törvényhozó testületben nem akadt egyetlen, a javaslat mellett felszólaló szónok, aki a közismert „államérdeken" és a nagy jövőről való fellengzős frázisokon kivül valami komoly tárgy- és időszerü érvet tudna felsorakoztatni a törvényjavaslat mellett; azt igazán nem remél-tük. Hogy ezzel a törvényjavaslattal a magyarositást kivánják előbbre vinni, az kétségtelen s erről eddigi tudósitásaink révén olvasóink meggyőződhettek. Másként nem is lehet, mikor az ülésteremben csupa „Talleyrand"[2] foglal helyet, akiknek beszéde csak gondolataik álcázására szolgál. Előttünk ugy tünik, mintha maga a kormány sem lenne tisztában ennek a törvényjavaslatnak a tulajdonképeni jellegével. Ha a közoktatásügyi miniszternek hihetünk, a kormányt kettős meggondolás késztette, amikor az országgyülés elé vitte a javaslatot. Az első — egészségügyi, ugyanis az aránytalanul nagy gyermekhalandóságot akarják meggátolni az országban. Hogy nálunk csakugyan hatalmas méreteket öltött a gyermekhalandóság, mely nagyobb, mint bárhol, az nem kétséges, ezt a számok bizonyitják. Ezer élveszületett gyermek közül ötödik életéve előtt meghal

Svédországban	200
Franciaországban	240
Angliában	240
Németországban	310
Ausztriában	380
Magyarországon	420

Mi nem kutatjuk ennek a bajnak az okát, mert az messzire vezetne. Jelen van, tehát számolnunk kell vele. A közoktatásügyi miniszternek tökéletesen igaza van, hogy véget kell vetni ennek a bajnak. Csakhát a kultuszminiszter feladata ez? És emiatt épen ovódákra van szükség? Sehol a világon nem tartoznak ezek az ügyek a közoktatásügy, hanem a belügyminiszter hatáskörébe, mint egészségrendészeti ügyek. Ahogy előttünk ismeretes, a művelt haladó államban ezt a bajt ugy orvosolják, hogy anyagilag segitik (valójában védik) a polgárt és a családot, azután megvalósitják az egészségügyi oktatást és megelőző rendszabályokat vezetnek be. De ovódákat felállitani egészségügyi okokból — ebben igaza van a közoktatásügyi miniszternek — ez még sehol sem fordult elő s ebben valóban az elsők vagyunk. S, hogy amit itt állitunk, az valóban cáfolhatatlan igazság, arra maga a miniszter a klasszikus tanu. Midőn ugyanis az ellenzék megkérdezte tőle, hogy ugyanilyen egészségügyi okokból miért nem törődik az 1–3 éves gyermekekkel is, akiknél a halandóság még nagyobb, mint 3—5 év között, a miniszter egyebet nem tudván felelni, azt válaszolta, hogy ez nem az ő hatáskörébe tartozik.

A miniszter másik főcélja az, hogy a gyermekek már az ovódában is megismerjék az államnyelvet, hogy igy előkészüljenek a nyelv tanulására az elemi iskolában. Hogy ez az indokolás pedagógiai szempontból tarthatatlan, azt szükségtelen különösebben bizonyitanunk. Elegendő az 1879. évi, a magyar nyelvnek az elemi iskolákba való kötelező bevezetéséről szóló törvényjavaslat tárgyalására utalnunk.[3]

[2] Eredeti szövegben: „taljerani".
[3] Vö. 144. sz. irat.

Az ellenzék cáfolhatatlan, tudományos érvekkel szállt szembe a magyar nyelvnek az elemi iskolákba való kötelező bevezetésével. Mi értelme tehát annak, hogy ugyanezt az ovódáknál is végrehajtsuk? És milyen gyakorlati eredményeket jelentett a magyar nyelv kötelező népiskolai bevezetése? A miniszter ugy véli, hogy azóta jóval többen beszélnek magyarul. Ezt elhisszük neki. De legyen meggyőződve a miniszter arról, hogy azok, akik 1879 óta tanultak meg magyarul, ezt nem az iskolában sajátitották el és nem a törvény nyomása alatt. Meggyőződésünk, hogy ugyanezek, a törvények nyomása nélkül is megtanultak volna magyarul, mondjuk ugyanolyan okokból, melyek miatt számosan megmagyarositják a nevüket. És ezzel az elemmel nyert-e valamit az állam? Nagyon lekötelezne bennünket a miniszter, ha megmondaná menynyire vert gyökeret azóta a magyar nyelv a magyarországi nemzetiségek körében. Nem, ebből a szempontból az 1879. évi, a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvény nem hozta meg a kivánt eredményt. Nem segitett ezen a magyar társadalom sem, a közmüvelődési egyletek szervezésével. De nem fog segiteni az állam sem, amely most — a kisdedóvókkal kapcsolatban — ime ujra munkához lát. Nem fog segiteni, mert erőszakkal semmi el nem érhető. És ha a kisdedóvó nem segithet, akkor a tiszteletreméltó Herman képviselőnek a nemzetiségi törvény megszüntetéséről szóló javaslata[4] sem fog segiteni, hacsak Herman ur, mint elismert természetbuvár, nem fog felfedezni valamilyen politikai „kochinus"-t[5] és a dolgot ugy viszi kenyértörésre, hogy a magyar nyelv tudását injekcióval oltja be minden állampolgárba, még embrionális állapotában. De eltekintve néhány forrófejü rabulisztikájától: azt az állitásunkat, hogy ennek a törvénynek célja a nemmagyar nemzetiségek elmagyarositása, azt Herman „et tutti quanti"[6]-nál komolyabb szónokok is megerősitették. Bár a közoktatásügyi miniszter államtitkára[7] a beszédében, épugy mint a főnöke is, ünnepélyesen e mellékgondolat ellen foglalt állást, sőt mi több, ezt még nevetségesnek is mondotta, de a beszéd végén mintha elfelejtette volna, hogy mit mondott az elején, a zárószóban ugy ajánlja ezt a törvényjavaslatot, mint amely hathatós eszköz a „nemzetiségek egybeolvasztására". De ha ez az összeolvadás sikerülne, kérdezzük mi, hogyan állnánk a nemmagyar nemzetiségek nyelvével és nemzetiségi egyéniségeivel, amelyek neve és nyelve ellen ez a törvényjavaslat egyáltalán nem szándékozik támadást intézni — mint ahogy azt az országgyülés többsége állitja. Noha világos a cél s ennek talleyrandi módon való elpalástolása nem sikerült, ez az ügy a mi hangulatunkat egyáltalán nem befolyásolja. „Wir merken wohl die Absicht, werden aber nicht verstimmt."[8] Mi több, bár a gyakorlat meggyőz arról, hogy az államnyelv tudása elengedhetetlenül szükséges minden állampolgár számára, mégis megvagyunk arról győződve, hogy az igy foganatositott rendszabályokkal nem lehet elérni a kitüzött, még kevésbé a ki nem tüzött, a csak hátsógondolatként szereplő célt.

Ezért tartottuk azt és tartjuk ma is, hogy hiábavaló volt a szász képviselők kampánya. Azon minősithetetlen fogadtatás alapján, amelyben az országgyülési többség részesitette őket, azt hisszük, hogy ma már ők is a mi véleményünkön vannak. De ennek az egyenlőtlen küzdelemnek mégis van egy jó oldala. Azt tartjuk ugyanis, hogy ez a vita felnyitja majd a szász nép szemét és belátja majd, hogy a most uralkodó áramlattal szemben elfoglalt posszibilis álláspontja mellett nem szólnak sem a poli-

[4] Ld. E irat.
[5] Csira.
[6] És minden efféléné1.
[7] Berzeviczy Albert.
[8] Bár felismerjük a szándékot, de nem egyezünk bele.

tikai, még kevésbé a gyakorlati okok sem. Az ő képviselőik azonban legalább nyugodt lelkiismerettel állhatnak választóik elé: megtették kötelességüket. Hol voltak azonban a szerb képviselők? Hol volt Fedor Nikolics báró, A. Sztojácskovics,[9] Bájics[10] báró, Vásza Popovics[11]? És a büszke sajkásvidék disze, a kulpini képviselő és a Matica Szrpszka „hecc-mestere"? Nem láttuk őket a szász testvérekkel a becsület mezején...

Ismételjük, a kisdedóvó-törvényjavaslat tárgyalását nyugalommal követtük és ugyanilyen nyugalommal várjuk be a következményét is. De bármilyen is legyen az utóbbi, mi a kormánynak ezt a lépését időszerütlennek, sőt bizonyos értelemben veszélyesnek is tartjuk. Magyarország ma egy feltétlenül megoldandó, sokkal komolyabb kérdés előtt áll. A nemzetközi helyzet általános felkészültségére gondolunk. Ilyen komoly kérdésben, ilyen nehéz körülmények között a magyar kormány tiz millió állampolgár elkeseredését váltja ki meggondolatlan politikájával! Bölcs dolog ma elkeseredést szitani, holnap pedig azt mondani: „Eredj a harctérre és halj meg a hazáért?" Elfelejti a kormány, hogy a határmentén élnek a nemzetiségek és a legfontosabb stratégiai vonal, a Kárpátok mentén három millió román él? Háritsa el a Mindenható hazánkról ezt a szerencsétlenséget!

Fejezzük be! Az ovódák látogatása háromtól hat éves korig vallás- és nemzetiségre való tekintet nélkül kötelező. Felmentést azok kapnak, akiknek szülei bizonyitani tudják, hogy sajátmaguk is gondos nevelésben tudják részesiteni gyermekeiket. Ez elsősorban benneteket érdekel: szerb anyák — tiétek a szó!

I.

1891 febr. 15

A szlovák nemzetiségi sajtó tiltakozása a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat ellen: Az „óvodák"-ról

Národni Hlásnik 1891 2. sz.[1]

A kormány és az országgyülés szorgosan tevékenykedik a magyarositás terjesztésén. Az iskolák, biróságok és hivatalok magyarok, de mindez nem sikeres és nem segit hozzá ahhoz, hogy a magyarositás gyökereket eresszen a nép között, nevezetesen a mi szlovák népünk körében. Kénytelenek voltak valami mást kitalálni, aminek révén célt elérni reméltek. Ilyesminek szánták az ugynevezett „óvodákat"[2], azaz a gyermekóvókat.

Csáky[3] miniszter ebben az ügyben törvényjavaslatot terjesztett az országgyülés elé. Ezt a javaslatot nem áll szándékunkban most aprólékosan megvitatni; a képviselőház elfogadta, de a felsőházon még nem ment keresztül, még a király sem erősitette meg, következéskép még nem törvény, de ha majd törvény lesz, bővebben kifejtjük tisztelt olvasóinknak. Egyelőre rövid tartalmát iktatjuk ide.

A törvénytervezet azt tartalmazza, hogy ötéves korig minden gyermeket, akinek a szülői házban nem jut elég gondozás, ovódába kell adni. Ezek a gyermekek bizonyos óraszámban egy asszony felügyelete alatt lesznek, aki magyar nyelven kell velük társalogjon és magyar szellemben kell nevelje őket, hogy ilymódon megtanuljanak magyarul és lehetőség szerint elfelejtsék anyanyelvüket is. A tisztelt olvasó elhiheti, hogy ezt nem fogják elérni, sőt forditva, azt fogják elérni, hogy a gyermekek sem ezt, sem amazt nem fogják megtanulni, hanem megbutulnak, ostobákká válnak. És azután, lehetséges-e az, hogy egy nő, aki a sok idegen gyerekhez nem lehet anyai szeretettel, hogy az ilyen asszony ezeket a gyermekeket rendben és tisztaságban tudja tartani? Ez lehetetlen, sőt forditva, ez nem lesz sem óvoda, sem iskola, hanem a betegségek fészke és tanyája...

Az ilyen óvodákat a községek kötelesek fenntartani. Azokban a községekben, amelyek 20 százalék községi pótadót fizetnek, ott az állam állitja fel az „óvodákat", amely azonban ennyit nem fizet, ott magának a községnek kell fenntartani és az óvónőt is néki kell fizetnie. Ez viszont a községek számára hatalmas, elviselhetetlen terhet jelent. Azonkivül hallatlan erkölcstelenséget is jelent, ha a községektől azt kivánják, hogy saját gyermekeiket maguk nemzetlenitsék el; hogy saját verejtékes garasaikon tanitsák meg őket véreik elárulására és hogy hitetlenségben neveljék fel gyermekeiket!

A tervezet ellen felszólaltak a szász képviselők és a magyarok közül Mocsáry Lajos, a nemes férfiu s szemére vetették a kormánynak, hogy ez vétek az isteni rendeltetés ellen, mely magán az országon bosszulhatja meg magát. De ez sem segitett semmit, a miniszter javaslatát az országgyülés elfogadta.

Ez a javaslat — mint mondottuk — még nem törvény, de nincs remény arra, hogy ne váljék azzá, s ha ez megtörténik, ami sokáig nem is várat magára, akkor majd többet beszélgetünk róla. De már most annak a szilárd meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy a szlovákokban van annyi szivósság, hogy meghiusitsák ezen „ovódák" erkölcstelen, káros és veszedelmes befolyását....

J.

1891 márc. 4

Popea Miklós karánsebesi gör. kel. püspök levele gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kisdedóvó-törvényjavaslattal kapcsolatban felmerült román nemzetiségi mozgalmak tárgyában.

VKM. eln. 1891 : 376.

43 eln. sz.
1891.

Nagyméltóságu Minister Ur!

A kisdedóvodák felállitásáról szóló törvényjavaslat tárgyában Karánsebesen, Lugoson és Facseton[1] tartott értekezletekre vonatkozó február hó 15-én és 20-án 376

[9] *Stojačković* Sándor (1822—93) szerb író, publicista és politikus. 1848-ban Suplikác vajda titkára. Az ötvenes években állami szolgálatba lépett s mint belügyminiszteri tanácsos vonult 1883-ban nyugalomba. Zombor, Versec, majd 1887-ben Fehértemplom kormánypárti képviselője.

[10] Br. *Baić* Milos (1822—97) kormánytámogató szerb képviselő. Obrenović Milos unokája.

[11] *Popović* Vasilije (1827—1905) titeli gör. kel. lelkész, szerb nemzeti szabadelvű párti képviselő.

[1] A közlemény eredeti címe: O „óvodách"!

[2] A szlovák szövegben is: „Óvody".

[3] Gr. *Csáky* Albin közoktatásügyi miniszter.

[1] *Facsád*, község Krassó-Szörénymegye lugosi járásában.

és 425 eln. sz. alatt kelt nagybecsü megkérése következtében van szerencsém a foganatositott vizsgálat, és hivatalos exact értesitések alapján a következőket Nagyméltóságod becses tudomására hozni.

Igaz ugyan, hogy itt Karánsebesen értekezlet tartatott, azonban nem február 8-án amint Nagyméltóságodnak tévesen jelentetett, hanem január 30-án. Ezen értekezlet a karánsebesi választó kerület román választóinak bizottsága által hivatott egybe; a városi rendőrhatóság előleges engedélyével és magának a rendőrkapitány jelenlétében tartatott az értekezlet, és jó rendben folyt le. Ama értekezlet tárgyalására a kisdedóvodák felállitásáról szóló törvényjavaslat volt kitüzve; mindazok részt vettek és beszéltek az értekezleten, a kik névleg elő vannak sorolva első helyen felemlitett nagybecsü megkeresésében, Barzu Traján és Musta Gyula kivételével, a kik nem beszéltek, és az értekezlet azután a kisdedovódai törvényjavaslat ellen a már ismeretes, a hazai román lapokban közölt tiltakozó határozatot hozott.

Felelős[s]égre vonatva és a dolog állásáról és a kérdéses értekezleteni maguktartásáról megkérdezve, az illető bevádlottak avval igazolják magukat, hogy ők nem tettek egyebet, mint ama jogukkal éltek, melyet nekik a haza alkotmányos törvényei, mint szabad és független polgároknak nyujtanak, és kötelességüket teljesitették, melyet mint vélik, az iránt birják, hogy egyházuk, iskolájuk, nemzetiségük és egyáltalában a mi közös hazánk igazi érdekében közremüködjenek. Továbbá azt mondják, hogy a törvényhozás tárgyalására kitüzött kisdedóvodai törvényjavaslat a románokra nézve nagyon nyomasztó és káros, mert az oly intézkedéseket foglal magában, melyek gör. kel. egyházunk törvényes érdekeit nem veszik tekintetbe az által, hogy gyermekeinknek szellemében való felnevelését nem biztositják, tekintve akár a gyermekeknek az óvodákbani foglalkoztatását, akár képesitését ama egyéneknek, kik a kizárólagos jogot nyerendik ezen óvodákbani müködésre és nevelésnek igazgatására.

Daczára annak, hogy a hitfelekezeteknek felekezeti óvodák felállitására megadatik a jog, ezen óvodák is, szerintük, kénytelenek lesznek a gyermekeket oly korban foglalkoztatni a magyar nyelvvel, a midőn az anyanyelv, vagy egyházunk nyelve nincs a gyermekeknek birtokában, sok esetben még elemeiben sem. A magyar nyelvnek minden fontossága mellett, melyet valaki mint államnyelvnek elismerni kész, a gyermekeknek foglalkoztatása a magyar nyelvvel, mint az óvodák kitüzött czélja, kétségen kivül érzékeny módon fogja leszállitani ha ugyan tökéletesen nem fogja megsemmisiteni — a lehetőséget arra nézve, hogy az első alap tétessék ama idiomnak,[2] melyben nemzeti egyházunknak, a szervezési szabályzat és az 1868-iki törvény[3] erejénél fogva, szentesitett joga van, hogy hiveinek a hit és erkölcsiség első tanait bevésse.

Tapasztalásból ismervén a szilárdságot, mellyel kerületünk román választói ragaszkodnak nyelvük és ősi hitükhöz, — folytatják ugyan azok — és ennek következtében előrelátván a zavargásokat, melyek a törvényjavaslat végrehajtásakor, ha az jogerőre emelkednék, előállhatnának, kötelességünknek véltük, hogy gondoskodjunk valamiképen a törvényhozás valamely törvényes módoni figyelmeztetéséről, másrészt, hogy a választóknak alkalmat szolgáltassunk arra nézve, hogy inkább most fejezzék ki elégedetlenségüket, akár milyen mélyen érzett legyen is az, azonban megengedett módon, időben és eszközökkel, végre hogy a választók mindnyájan oktassanak arra, miként lehet és szabad befolyni ama ügyekben, melyeknek rendeltetése a közjó és béke consolidálása az államban és az egyházban.

[2] Nyelv.
[3] 1868: IX. tc.

Tehát távol attól, mondják az illetők, hogy közremüködtünk volna valamely büntetendő izgatáshoz, mi a béke jól felfogott érdekében hozzájárultunk egy igazi hazafias és profilacticus[4] cselekvényhez, és gyönge erőinkkel szabad, határozott és minden tekintetben törvényes, és jogunk s kötelességünkből folyó nyilatkozathoz közremüködtünk, mely joggal és kötelességgel mint az állam polgárai és mint nemzeti egyházunk fiai és közegei birunk.

Ugyanigy áll a dolog, nyert értesülésem szerint, a mi Lugost és Facsetot illeti. Ott is a kisdedóvodákról szóló törvényjavaslat feletti értekezletek az illetékes hatóságoknak előleges értesitése, és azoknak engedélye mellett a helyi rendőrhatóságok kiküldöttei jelenlétében tartattak, és azok is rendben és izgatás nélkül folytak le, egybehiva lévén azok ama választó kerületek román választóinak bizottsága által. Ennek következtében nem lehet alapos ama föltevés, hogy ezen értekezletek a karánsebesinek lennének folytatása, avagy hogy azoknak tartására innét Karánsebesről adatott volna az impulsus. S ezen föltevésnek annál kevésbé van helye, a mennyiben az időszaki lapokból tudjuk, hogy ezen kisdedóvodákról szóló törvényjavaslat feletti értekezletek mindenütt a románok közt tekintet nélkül a hitfelekezetekre és egyházmegyére tartattak és tartatnak, és hogy némelyikük a karánsebesi értekezlet előtt tartatott. Látszik tehát, hogy ezen értekezletek olyanok mint egy áradat a melyet a püspököknek egyike vagy másika nem képes akadályozni.

Mindazonáltal alulirott nem mulasztotta el ezen alkalommal egyházunk, Karánsebesen lakó, illető fiait figyelmeztetni, hogy jövőben akármilyen izgatástól, s egyáltalában akármilyen vállalattól óvakodjanak, mely a haza törvényei ellen volna, és rájuk nézve kellemetlen következményeket vonna maga után.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Karánsebes, 1891. évi ~~február hó 20-án.~~ március hó 4-én.

Popea Miklós
püspök.

K.

1891 ápr. 28

1891:XV. tc. a kisdedóvásról.[1]

1887–92. évi Képv. Ir. XXVII. 96–98. l.

I. Fejezet.

A kisdedóvás feladata és az e czélra szolgáló intézetek.

1. §.

A kisdedóvás feladata a 3–6 éves gyermekeket, egyfelől ápolás és gondozás által a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni, másfelől rendre és tisztaságra szoktatás, valamint ügyességöknek, értelmüknek és kedélyüknek korukhoz mért fejlesztése által őket testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükben elősegiteni.

[4] Bajt megelőző, elhárító.
[1] Megjelent az Orsz. Törvénytárban 1891 máj. 5-én. (A törvény teljes szövegét ld. 1887–92. évi Képv. Ir. XXVII. 96–107. l.)

Az 1868. évi XXXVIII. t. czikk által az elemi népiskolák feladatául megjelölt tanitásnak a kisdedóvás körében helye nincs.

2. §.

Ezen czélra szolgálnak:

1. Képesitett kisdedóvónőknek, esetleg ilyenek hiányában kisdedóvóknak vezetése alatt álló kisdedóvodák.

2. Erkölcsileg és értelmileg alkalmas dajkák gondozása alatt álló, egész éven át fenntartott, vagy ideiglenes (nyári) menedékházak.

3. §.

Kisdedóvodákat és gyermek-menedékházakat, a jelen törvényczikk 6—14 §-aiban meghatározott feltételek megtartása mellett felállithatnak és fenntarthatnak: az állam, a községek, a hitfelekezetek, jogi személyek és magánegyének. A községek ebbeli kötelezettségét illetőleg a jelen törvény 15—21. §-ai irányadók.

A községek, hitfelekezetek és jogi személyek a kisdedóvoda vagy menedékház megnyitását csak bejelenteni tartoznak a kir. tanfelügyelőnek. Ellenben magánegyének kötelesek a kisdedóvoda vagy menedékház felállitásának engedélyezéseért a kir. tanfelügyelőhöz folyamodni.

4. §.

Ott, ahol kisdedóvoda vagy menedékház van, minden szülő vagy gyám köteles 3—6 éves gyermekét vagy gyámoltját abba járatni, ha csak nem igazolja, hogy a gyermek otthon vagy bárhol állandóan kellő gondozásban és felügyeletben részesül.

Azon szülőt vagy gyámot, ki ezt az illetékes felügyelő bizottságtól vett felszólitás után (22. §.) nem igazolja és gyermekét vagy gyámoltját a kisdedóvodába vagy menedékházba mégsem járatja, a községi elöljáróság 10 kr-tól 50 krig fokozatosan emelkedő és ismételten kiróható pénzbirságban marasztalja el a kisdedóvoda vagy menedékház pénztára javára.

5. §.

Beteg vagy hülye gyermekeket a kisdedóvodába vagy gyermek-menedékházba felvenni tiltva van.

Egyébként egészségügyi tekintetben ezen intézetekre nézve is az 1876. évi XIV. t. cz. 27—35. §-ai (a 34. §. kizárásával) és az 1887. évi XXII. t. cz. 3. §-ában foglaltak irányadók.

II. Fejezet.

A kisdedóvodák és menedékházak kellékei és munkaköre.

6. §.

A kisdedóvodákat és gyermekmenedékházakat a helyi viszonyokhoz képest ugy az egészségügyi, mint a tűzbiztonsági szempontoknak megfelelően kell épiteni s az épület a gyermekek létszámához mérten (egy teremre legfeljebb 80 gyermeket és minden gyermekre legalább 0.8 négyszögméternyi tért számitva) elegendő számú tágas, világos, könnyen szellőztethető és kellően felszerelt szobákkal és a szabadban lehetőleg befásitott, alkalmas játszótérrel legyen ellátva.

Az iskolai épületek a nagy szünidő alatt, nyári menedékházak czéljaira használhatók.

7. §.

Egy kisdedóvónő, illetőleg egy gyermek-menedékházat vezető dajka gondozása alatt 80 gyermeknél több nem lehet. Ha a felvett gyermekek létszáma a 40-et meghaladja, a kisdedóvónőnek egy állandó dajka adandó rendelkezésére, a menedékházi dajkának pedig egy alkalmas nőcseléd.

8. §.

A kisdedóvodáknak és lehetőleg az állandó gyermek-menedékházaknak munkaköre: a gyermekeknek fohászszerü imára, értelmes beszédre és énekre oktatása; koronkint, tekintettel az értelem fejlesztésére is, korukhoz mért testgyakorlattal és játékkal foglalkoztatása; testi és szellemi erejöket meg nem terhelő, de ügyességöket fokozó kézimunkára, valamint rendre, tisztaságra, és illedelmes magaviseletre szoktatása.

A nyári menedékházak czélja leginkább a gyermekek gondozása lévén, azok csak a gyermekek ápolására, rendre, tisztaságra, illedelmes magaviseletre való szoktatására és játékkal való foglalkoztatásra szoritkoznak.

A nyári menedékházakba 3 éven aluli, de nem csecsemő-korban levő gyermekek is felvehetők.

A kisdedóvodákban és gyermek-menedékházakban a nem-magyar anyanyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv-, mint államnyelv, ismeretébe való bevezetéssel.

9. §.

Felekezeti jellegű kisdedóvodákban és állandó gyermek-menedékházakban, — bárki által állittattak fel és tartatnak fenn ezek, — az illető felekezethez tartozó gyermekek a 8-ik §-ban emlitett fohászszerű imán felül felekezeti imára is oktathatók.

Ha ilyen óvoda vagy állandó gyermekmenedékház fenntartója ezen jogával él, más felekezetűek gyermekei ezen óvodába vagy állandó gyermek-menedékházba járatásának a jelen törvény 4. §-ában megállapitott kötelezettsége alól felmentetnek.

10. §.

A kisdedóvodák és gyermekmenedékházak a község viszonyaihoz képest kora reggeltől, estig nyitva tartandók. A vasár- és ünnepnapok rendszerint szünnapok. Hosszabb, de legfeljebb egy havi szünidőt rendszerint a téli hónapokban állapithat meg a 22 . 24., és 25. §-okban megjelölt helyi felügyelő hatóság.

III. Fejezet.

A kisdedóvónőkről és dajkákról.

11. §.

A kisdedóvodákban csakis hazai kisdedóvónő (kisdedóvó) képző intézetben képesitést nyert okleveles kisdedóvónők (kisdedóvók) alkalmazhatók.

A 34. §-ban meghatározott tanfolyam elvégzésének megfelelő képesitést külföldön nyert kisdedóvónők tartoznak okleveleik honositása végett pótlólag a magyar nyelvből, a hazai történelem, alkotmánytan és földrajz elemeiből a vallás- és közoktatásügyi minister által erre jogositott hazai képző-intézetben képesitő vizsgát tenni.

12. §.

Állandó gyermek-menedékházak vezetésére dajkául csak azok alkalmazhatók, kik működési képességükről, magyar nyelvi ismeretükről valamely kisdedóvóképző intézetben, vagy jól fölszerelt és berendezett kisdedóvódában a kir. tanfelügyelő előtt gyakorlati vizsgát tettek s erről bizonyitványt nyertek.

Az állandó és nyári menedékházakat vezető dajkák képesitésére nézve a részletes utasitást a vallás- és közoktatásügyi minister állapitja meg...

195.

[1891 máj.]

A romániai egyetemi hallgatók emlékiratának pontjai az erdélyi és magyarországi románok kulturális helyzetéről.[1]

Mémoire des étudiants universitaires de Roumanie. Relatif a la situation des Roumains de Transylvanie et de Hongrie, Bucarest 1891, 43–45. l.

1. Ámbár az 1868.-i törvény[2] ugy intézkedik, hogy államköltségen olyan középiskolákat kell alapitani és fenntartani, amelyekben a románok, németek és szlávok anyanyelvükön tanulhatnak, a kormány nemcsak, hogy nem létesitett ilyen iskolákat, hanem még azokat is elmagyarositotta, amelyek azelőtt megvoltak, aminek eredménye, hogy Magyarországon sok olyan gimnázium van, amelyekben a növendékek 70, 80 sőt 90 százaléka olyan nyelven kénytelen végezni tanulmányait, amelyen nem ért, amellyel csak igen nagy nehézségek árán és igen hosszu idő alatt tud megbirkózni s igy képtelen megérteni a leckéket. A románok a mult évben elszenvedtek egy ilyen merényletet. A belényesi román gimnázium kénytelen volt előadási nyelvül a magyar nyelvet elfogadni és a naszódi román gimnázium is hasonlókép az elmagyarositás küszöbén van.

2. Annak ellenére, hogy az egyházaknak megvan az önkormányzatuk, a magyar nyelvet még az egyházi alapokból fenntartott középiskoláknak is el kellett fogadniok s még hozzá egyetlen előadási nyelvként.

3. A községi iskolákban, melyeket kizárólag a románok adójából tartanak fenn, ugyancsak az 1868.-i törvény megsértésével a magyar nyelvet jelölték ki előadási nyelvül és a tanitókat kötelezik, hogy hetenként 19 órában tanitsák, ugyhogy a tanterv többi tárgyára és az anyanyelvre csak 8, vagy legjobb esetben 12 óra marad.

[1] 1891 tavaszán – néhány héttel a kisdedóvó törvény becikkelyezése után – a röviddel előbb alapított bukaresti *Liga Culturală* politikai szervezet „A román egyetemi hallgatók emlékirata" *(Memoire des étudiants universitaires de Roumanie)* címmel emlékiratot adott ki a magyarországi és erdélyi románok ügyében. A bukaresti emlékiratra a Szapáry-kormány utasítására 1891 júliusában megjelent a magyar főiskolai ifjúság válasza *(A magyar románok és a magyar nemzet. A magyar főiskolák ifjúságának válasza Románia egyetemi ifjúságának emlékiratára.)* A „*Válasz*" a soviniszta kormányzati politika érveit vonultatta fel a „politikai nemzet" uralmi tétele alapján, mely már 1868-ban a nemzetiségi törvény lényegének elsikkadására vezetett. Az „ifjúsági" vitába ekkor az erdélyi román egyetemi hallgatók is bekapcsolódtak és bizottságuk Popoviciu Aurél vezetésével viszontválaszt (Replica) tett közzé, melynek aláíróit: George Candreát, Victor Roscát, Aurel Quint Marcut, Nicolae Comsát és másokat, akik a kiadvány ügyében 1892 augusztusában felhívást intéztek, az ú. n. „*Replica-pör*"-ben később fogház és pénzbüntetésre ítélték. A román-magyar emlékirat-vita végkép elmérgesítette a nemzetiségi viszályt és közvetlen előkészítője lett a román nemzeti párt 1892. évi Memorandumának. Gyüjteményünkben a román egyetemi hallgatók emlékiratából az erdélyi és magyarországi románok nemzetiségi sérelmeit tárgyaló összefoglalást mutatjuk be.

[2] 1868: XLIV. tc.

4. A kormány megsérti a törvényt, mikor nem nyit államköltségen a nemzetiségeknek iskolákat; még jobban megsérti, amikor a magyar nyelvet, mint egyetlen előadási nyelvet alkalmazza olyan iskolákban, melyek már előbb megvoltak. Ez nem minden: a magyar kormány azt sem engedi meg a románoknak, hogy saját alapjukból iskolákat létesitsenek. Igy történt, hogy Karánsebesen a románok nyomoruk ellenére összegyüjtötték a szükséges alapot, hogy román gimnáziumot alapitsanak és tartsanak fenn. De a megnyitásra minden erőfeszitésük ellenére a mai napig sem kaptak engedélyt.

5. Azoknak a fiatal románoknak, akik nemzeti alapitványból kapnak ösztöndijat, a kormány nem engedi meg, hogy tanulmányaikat Németországban vagy bármely más nyugati államban végezhessék, annak ellenére, hogy ezeket az alapitványokat, gyakran végrendeleti meghagyással, éppen azért létesitették, hogy tanulmányaikat nyugati államokban végezzék.

6. Mindazok a fiatal románok, németek vagy szlávok, akik tanulmányaikat Németországban, Franciaországban vagy Olaszországban végzik, hogy mérnökök vagy orvosok legyenek, visszatértük után üldöztetéseknek vannak kitéve. Igy történt, hogy azok a fiatal románok, akik tanulmányaikat nem Budapesten vagy Kolozsvárott végezték, hanem nyugaton, különösen Bécsben, kénytelenek ide, a mi hazánkba emigrálni.

7. Végül s ez a legvadabb sovinizmus csucspontja: azzal agitálnak Magyarországon, hogy a képviselőház olyan törvényt szavazzon meg, mely szerint minden faluban kisdedóvókat létesitenek, amelyekbe a szülők kötelesek lesznek gyermekeiket, 3 éves koruktól, járatni. Ez a törvény[3] az elnemzetlenitésnek legszélsőbb mértéke, ez merénylet a nemzetiségek és a mai idők szelleme ellen...

196.

1891 szept. 3

A Tribuna vezércikke a Román Nemzeti Párt kebelében zajló „memorandum-vitáról": De hogyan is állunk a memorandummal?[1]

Tribuna 1891 195. sz.[2]

Ha barátokkal, ismerősökkel vagy olyan emberekkel találkozunk, kiknek jól esik szóbaelegyedni velünk, ez rendszerint ezekkel a szavakkal történik: „Jó, jó, de most már mi lesz a memorandummal?"

Hasonló értelemben irnak nékünk külső ismerőseink is, sok-sok ismeretlen, de amint látható mind olyan ember, akik ragaszkodnak meg nem tagadott hamisitatlan románságukhoz és érdeklődnek nemzet-politikai s hazafiui ügyek iránt.

[3] 1891: XV. tc.

[1] Az 1890. évi szebeni román gyűlés óta a Román Nemzeti Párt kebelében kiéleződött a Memorandum híveinek és ellenzőinek vitája. A belső pártharcban már 1890 folyamán a radikálisok (Rațiu és csoportja) kerültek fölénybe a „mérsékeltekkel" szemben, akiknek élén Babeș Vince, a párt központi választói bizottságának akkori elnöke állott. Bár az 1890. évi szebeni román program (ld. 193. sz. irat) megvédte a Babeș-frakció eddigi álláspontját a Memorandum kérdésében, ugyanez a program megállapította, hogy az erdélyi és magyarországi románság sérelmeit összegező emlékirat elkészítése befejezett tény, csak megszövegezésének és átnyujtásának időpontja tisztázatlan. Babeș kisebbségbe szorult csoportja az 1891. évi „kisdedóvó-törvény" (ld. 194. sz. irat) után is arra törekedett, hogy az emlékirat ügyét levegyék a napirendről. A közölt sugalmazott vezércikk a Memorandum késleltetését célzó törekvések ellen íródott a párt központi választói bizottsága, illetve Babeș bizottsági elnök címére.

[2] A közlemény eredeti címe: Dar' cum stăm cu memorandul!

Látható, hogy a memorandum iránti érdeklődés megvan a románok között. Ezért hát sem az üdvözlések, melyekkel fogadnak, sem az irásbeli kérdések, melyeket a memorandum-kérdésben hozzánk intéznek, egyáltalán nem lepnek meg. Sőt, mi több, ez az érdeklődés, mely eleven kell, hogy legyen, azt bizonyitja, hogy a közelmult pro és contra agitációja, mely mindazonáltal többnyire a memorandumot szolgálta nem gyengitette, hanem erősitette a memorandum iránti érdeklődést. Ezt azért mondjuk, hogy megjegyezhessük: az érdeklődés mellett, bizonyos aggodalom is jelentkezik. A helyzetet az jellemzi — legalábbis a figyelmes szemlélőnek igy tünik fel —, hogy az egészséges románság attól tart, nehogy a memorandum ügye valahogy eltünjék az utvesztőkben, melyek — amint a bizottság elnökének,[3] s a központi választói bizottság közleményeiből kiszürhető — magában a bizottság kebelében támadtak.

A románok közt él az aggodalom — állithatjuk —, hogy a memorandum szem elől tünik.

Nem állitjuk, hogy a megnyilvánuló aggodalom teljesen indokolt. Másrészt azt sem állithatjuk teljes határozottsággal, hogy indokolatlan. Vannak jelek, még hozzá eléggé határozott jelek — a memorandum teljes meghiusitására. S különösen most vannak, miután felmerült a megmagyarázhatatlan és minősithetetlen magyar-román dualismusa a *per absolutum* bizalmi szavazattal megválasztott bizottsági elnöknek,[4] ugy is mondhatnók: az uj dualizmus látható szerzőjének.

A sokat tapasztalt románok azt mondják majd magukban: a bizottság többségének nincs más teendője, mint a memorandum ellen szavazni, s a kérdés ujra, ki tudja meddig, *ad acta* kerül.

Sok minden lehetséges e világon. Lehetséges az is, hogy a memorandum késleltetése állandósul, ami egyet jelentene meghiusitásával.

Véleményünk szerint azonban, miután az érdeklődés ennyire élénk, a meghiusitás nem következhetik be. Vagy ha valami történnék ennek érdekében, az csak akkor történhetik, amikor a memorandum már felesleges, vagy ha igen eljárt volna felette az idő.

Felesleges akkor lenne, ha az európai politika megért volna egy ilyen kilátásba helyezett dualizmusra: a magyar-román dualizmusra.

Nem mondták meg nékünk tüzetesebben, milyen is volna az a dualizmus. De ha szabad elképzelnünk, nem lehet másként: a románok és a magyarok, a Fekete és az Adriai tenger között államaikkal közösségre lépnek, vagyis a magyarok az Adriai tenger és a Tisza, s a románok a Tisza és a Fekete tenger között.

De egy ilyen dualizmus kedvéért két dolognak kell eltünnie: az osztrák-magyar monarchiának és a román királyságnak.

Azt hisszük, ennyi is elégséges, hogy lássák az olvasók, milyen lehetetlen végkövetkeztetésekhez érkezünk az uj dualizmussal.

Mert, abból következtetve, hogy mit szólnak ehhez a nem-magyarok és nem-románok, akik Magyarországon a magyarokkal és románokkal együttélnek, semmi biztositékunk Ausztria-Magyarországnak és Romániának az uj teremtmény létrehozása iránti hajlandóságára. Ezzel azonban nem akartuk azt mondani, hogy Ausztria-Magyarország és Románia örökévalók. Abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy mindkettő létezni fog annyira, hogy a magyarországi románok memoranduma feleslegessé ne váljék.

[3] Babeş Vince.
[4] Ugyanő.

És mégis van valami, ami feleslegessé tenné. Ha eljönnének Magyarország vezetői s igy szólnának a románokhoz: „Vétettünk ellenetek eddig, de ime, megnyitjuk kapuinkat előttetek, jöjjetek mint románok s nem mint egyének, s élvezzétek azokat a szabadságokat és jótéteményeket, melyeket nekünk ajánl az állam, s melyeket eddig csak mi élveztünk s jöjjön minden nemzetiség is és mert egyazon ország fiai vagyunk, legyünk mindnyájan testvérek."

Amikor Magyarország sorsának intézői nemcsakhogy beszélni fognak ekkép teljes őszinteséggel, hanem igy is cselekszenek, akkor hozhatják majd forgalomba a dualizmust minden velejárójával, vagy emlegethetik annak vagy azoknak gyönyörüségére, aki vagy akik felszinre hozták.

A románok vannak oly érettek, hogy többé ne menjenek jégre néhány jó szóért vagy szép mondatért.

A memorandum sohasem lehet elévült. Igaz, ugy illett volna, hogy ne hagyjuk magunkat, s ne mások értesitsenek s tegyék, amit nekünk kellett volna, de az elnyomás ellen való tiltakozás nemcsak, hogy soha nem lehet elég késő és időszerütlen, hanem állandó kötelessége azoknak, akiket igazságtalanul elnyomnak.

Egyébként sem hallottuk, hogy a nemzeti bizottság a memorandum kérdésében az utolsó szót kimondta volna.

Ilyenformán joggal remélhetjük, hogy a történtek ellenére is, nem sok idő telik el s hallhatjuk, hogy a memorandum nemhogy meghiusult volna, de elkészült s az utolsó lépéseknél tartanak vele. S a bizottság többé nem engedi, hogy a román választók nemzeti gyülése befejezetlen ügyeken érje.

197.

1892 jan. 2

Mocsáry Lajos képviselői beszámolója és bucsulevele a karánsebesi kerület választóihoz.[1]

Egyetértés 1892 jan. 3 3. sz.

Tisztelt polgártársak!

Az országgyülés végnapjait éli s nekem kötelességemmé válik, hogy képviselői müködésemről választóimnak számot adjak.

Azt hiszem azonban, nem cselekedném helyesen, ha az országgyülésen előfordult különféle tárgyalások alkalmával tett nyilatkozataim s adott szavazataim felsorolásába s indokolásába bocsátkoznám. Önök, midőn nagybecsü figyelmöket csekély személyemre forditották, tőlem képviselő programmot nem kivántak; önök a fen[n]forgó vis[s]zás körülmények által a passziv renitenczia álláspontjának elfogalására érezték magukat késztetve s helyeselték az előttem megválasztott két férfiu-

[1] Az uralkodói leirattal négy hónappal előbb feloszlatott országgyűlés utolsó napjaiban íródott Karánsebes búcsúzó képviselőjének a román nemzetiségi kerület választóihoz intézett beszámolója. Mocsáry búcsúlevelében rámutat, hogy a soviniszta áramlat s a kölcsönös megpróbáltatások ellenére a „karánsebesi mandátum, habár gyenge kapocs, de mégis kapocs volt ezen válságos időknek közepette a magyarság és a románság között". Mocsáry nem tért vissza többé az országgyűlésre. Az önkéntes számkivetettséget vállalta. Andornaki házában azonban továbbra is kapcsolatot tartott a kor nemzetiségi politikusaival és a nemzetiségi sajtóval, mely visszavonulásakor igaz barátként búcsúzott el tőle. (Vö. *Vajanský* Biely havran" — Fehér holló című vezércikkével, Nár. Nov. 1892. jan. 9. 3. sz.). A közlemény eredeti cime: *Mocsáry a karánsebesi kerület választóihoz.*

nak[2] azon kijelentését, hogy a negare[3] mandátummal élni nem kiván; eltekintve tehát attól ez idő szerint, hogy óhajaikat, akaratjukat az országgyülési képviseltetés utján érvényesitjék, egyedül azt vették czélba az én megválasztásommal, hogy a „holt választások" ismétlésének mellőzésével a fennálló állami alkotmányos intézmények tiszteletben tartásáról s egy magyar nemzetiségü honfitársnak felkarolásával a magyar faj iránti testvéri jóindulatról tegyenek tanuságot.

De önök nem adtak nekem megbizást arra sem, hogy a nemzetiségi érdekek nagyfontosságu ügyével különösen foglalkozzam, sőt megválasztásom alkalmával hozzám intézett nagybecsü levelökben[3] kijelentették azon kivánságot, hogy „nem az önök, hanem a haza ügyét képviseljem". De én sohase tudtam ezt a két feladatot szétválasztani s az lett volna legfőbb kivánságom, hogy az önök megtisztelő bizalma által nyert alkalmat ezen életkérdés jó irányban való fejlesztésére használhassam föl. Fájdalom, ezen hő vágyam kielégitést nem nyert, a miről e téren való országgyülési müködésemet illetőleg jelentést tehetnék, sokkal kevesebb és hatástalanabb volt, semhogy részleteket elősorolni érdemesnek találhatnám.

Midőn ujra tagjává lettem a képviselőtestületnek, számot vetettem magammal, milyen lehet azon eljárás, melyet a nemzetiségi kérdésben czélszerüen követhetek. Midőn 1886-ban az ugynevezett közmüvelődési egyletek szinrekerülésével uj lendületet vett és magas hullámokat vetett a chauvinizmus áramlata, szükségesnek tartottam szót emelni ellene, teljes nyiltsággal, sőt élesen, hogy bármi kevés nyomatékkal birhatna is különben egyes igénytelen embernek föllépése, a kimondott igazság meghallható legyen s önerejével nyomot véssen a veszedelmes irányba terelt közönség elméjébe. Tettem azt a képviselőházban 1886. évi februárban történt felszólalásommal[4] s ugyanazon évben megjelent két röpiratommal.[5] Az volt a kérdés, lehetséges-e folytatni a céélkevést ugyanazon módon, hasonló hangon és azon meggyőződésre kellett jutnom, hogy a küzdelmet akként folytatnom az ügy érdekében nem volna czélszerü, sőt egyenesen lehetetlenné válnék. Azon nagy felháborodás és szenvedélyes jelenetek után, melyeket 1886. februárban[6] történt felszólalásom előidézett, valahányszor megkiséreltem a hasonló értelemben, bár kevésbé éles hangon a felszólalást, mindannyiszor ismétlődtek a hasonnemü jelenetek, ugy hogy kénytelen voltam belátni, hogy nem érhetek el egyebet, mint azt, hogy *botránykővé váljék a legfontosabb, a legszentebb ügy*. Nyilvánvalóvá lett ugyan mindannyiszor, hogy a kimondott igazság nem ment feledésbe, sőt vesékig hatott, de nyilvánvalóvá lett az is, hogy az a testület, melyből tényleg ki lettek rekesztve a nemzeti pártok képviselői,[7] ak[k]ént akarja gyakorolni az otthon jogát, hogy nem türi meg a nemzetiségi érdekeknek egymagára maradt szószólóját. Erőltetni a dolgot ily körülmények között nem illett volna az ügy komolyságához, nem lett volna összhangzásban azon mély belátással, mellyel a román nemzeti párt kezeli a maga ügyét. Kénytelen voltam ennek folytán oly esetekre szoritkozni, midőn valamely, a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos uj rendszabály, például a kisdedóvásról szóló törvény került szőnyegre, ily esetekben nem mellőzhettem a felszólalást, sem magának az ügynek

[2] Doda Traján és Popoviciu Mihály. Az 1887. évi karánsebesi mandátum történetére von. ld. 184. sz. irat.

[3] Ld. 184/J. sz. irat.

[4] Ld. 173/B. sz. irat.

[5] *A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés* (X. Y. álnéven) és *Néhány szó a nemzetiségi kérdésről.*

[6] 1886 febr. 8-án.

[7] Az 1887—92. évi országgyűlésnek ellenzéki nemzetiségi képviselője nem volt.

érdekében, de azért sem, nehogy egyenesen a meghátrálás vagy épen elvtagadás szinében tünjék elő részemről a hallgatás. Nézeteimnek fen[n]tartására és emlékezetbe hozatalára inkább használtam azt az utat, melyen inkább lehetett férni a higgadt megfontoláshoz, tudniillik a sajtó utján, bár itt is nagy nehézségekkel kellett küzdenem, mert az időszaki sajtó megtagadta tőlem a tért s igy egyedül 1889-ben „A régi magyar nemes", 1890-ben pedig „Az állami közigazgatás" és ugyanazon évben „A függetlenségi párt" czim alatt megjelent önálló munkáimban igyekeztem a nemzetiségi kérdésben vallott nézeteimnek csinálni propagandát.

Tényleges eredményekkel tehát, fájdalom egyáltalában nem dicsekedhetem, sőt még azzal sem, hogy sikeresebb előkészitő eszközök létrehozásán munkálkodhattam. Nem volt hiány oly férfiakban, kik nézeteimet helyeselték, de arra, hogy akár a képviselőházban élőszóval, akár a sajtó utján, esetleg egy e czélra alapitandó időszaki munka által legyenek az általam vallott nézeteknek szószólóivá, készséggel nem találkoztam.

És igy, midőn azon a ponton állok, hogy tisztelt választóimnak küldetésemről beszámoljak, azon sajnos helyzetben találom magamat, hogy nincs mivel beszámolnom. A képviselői jelentéstétel helyett arra kell szoritkoznom, hogy a bennem helyezett bizodalmat és azt, hogy a közügyet egyebekben tehetségemhez mérten szolgálnom alkalmat adni méltóztattak, ezennel megköszönjem.

De midőn ezt teszem s ezzel a köztünk fennállott viszony befejezést nyer, önként merül föl az a kérdés: mire volt hát jó mégis az a létrejött viszony? S ha saját képviselői müködésemet illetőleg illuziókat táplálni hajlandó nem vagyok, és azt hiszem mégis, hogy maga az a tény, miszerint a lefolyt országgyülésen én viseltem a karánsebesi kerület képviseletének tisztét, nem fog elenyészni nyomtalanul.

Meg fog maradni nyoma s nemcsak érdekes, de jelentőségteljes adalékot fog képezni a hazai nemzetiségi villongások történetéhez azon tény, hogy éppen abban az időben, midőn magas hullámokat vetettek ezek a villongások, a román nemzeti párt egy magyar embernek kezébe tette le ezen országgyülési mandátumát. És tette ezt akkor, midőn egyidejüleg ekként szólt ahhoz a magyar emberhez: „Tudjuk jól, hogy önnek politikai álláspontja más, mint a nemzeti párté s ha ennek daczára a képviselői mandátumot önnek kezébe tesszük le, ugy ezzel oly kevéssé adjuk fel saját álláspontunkat, a mily kevéssé tesszük ezt fel az ön részéről." Vaj[j]on önámitás-e hinni, frázigyártás-e mondani, hogy a hol képesek ekként cselekedni s ekként szólani egymáshoz az ellentétes táborok emberei, ott még nincsenek elmetszve az egymást megértésnek s az egymással való kibékülésnek összekötő szálai? Mert az idézett szavaknak jelentőségét nem veszik el az önök levelének ama további szavai: „E bizalomnyilvánulás vezérindoka önnek háláérzetünk adóját részben leróvni." Eltekintve attól, hogy az én tett szolgálataim ily viszonzást nem igényelhettek, legyen szabad idéznem azt is, mit erre vonatkozólag én mondottam akkor válaszul: „A faji természetben gyökerező ellenszenves indulat nem tesz kivételeket, nem fogad el s nem viszonoz barátkozást." Vajjon nem lehet-e méltán következtetni mindezekből, hogy bármi élesek is az ellentétek, bármily mereven állanak is egymással szemközt a politikai programmok pontjai, a helyzet nálunk még nem reménytelen, van mód az éles ellentétek kiegyenlitésére. Ime, a programmpontok merevsége mellett a puszta méltányosság és igazságosság szava, melyet én hangoztattam, megtalálja a maga utját nemcsak a szivekbe, hanem az elmékbe is. Azon sajátságos és sehol párjukat nem lelő utvesztőjében, melyet nálunk a történelmi és etnográfiai nemzetiségi viszonyok képeznek, az igazságosság lesz arra hivatva utóvégre is, hogy kezünkbe adja Ariadne fonalát. Az igazságos eljárás, köve-

telésben és megadásban egyaránt, lesz az a gyakorlati programm, az a Kolombus tojása, melyben fel fogjuk találni a megoldást. Nekünk, e haza mindenféle faju és nyelvü népeinek magunknak kell feltalálnunk saját használatunkra a megoldás módját, mert hasonló viszonyok, melyekről himet varrhatnánk, sehol nem léteznek.

De nyoma fog maradni annak is, hogy volt magyar ember, a ki nemcsak lelkiismeretével megegyeztethetőnek tartotta, de hálával és örömmel fogadta el e megbizatást. És az illető egy tősgyökeres magyar ember volt, sőt olyan, ki nem egyszer magyar sovinizmusa miatt volt megtámadtatva, mert nem csinált titkot belőle, hogy az osztrák germanizáczióban látja a magyar nemzetiségnek mindennél nagyobb veszedelmét, bár a nagy német nemzet és a német kultura iránt a legnagyobb elismeréssel viseltetik. Azt nem tudta ez a magyar ember lelkiismeretével megegyeztetni, hogy ő is szószólója legyen annak a struczmadár-politikának, mely hazafias dolgot vél cselekedni, midőn a nemzetiségi kérdést a komoly megvitatás teréről leszoritván, egyedül néhány szenvedélyes jelszó hangoztatásával véli abszolválhatónak, mely bölcs és hazafias dolgot vél cselekedni, midőn a nemzetiségi pártok képviselőit a közéletből tényleg kirekeszti; azt nem tudta megegyeztetni lekiismeretével az a magyar ember, hogy a közvélemény téves irányának s a felköltött szenvedélynek hizelegjen, sőt kötelességének tartotta, hogy azzal egyenesen szembeszálljon. Nagy vakmerőségnek tekintetett ez, mert a közvélemény ép ugy megköveteli az udvarlást, mint bármely más nagyhatalom, de mégis be lett bizonyitva, hogy a magyar fajhoz való hűséggel igenis megfér a jogos nemzetiségi igények kielégitésének követelése. Tanubizonyságot tett erről az a szerény pálya, melyet én megfutottam. Engem, ki a közvélemény ellen azt a merényletet elkövettem, megtámadtak, meghurczoltak, rajtam nyelvét köszörülni a hazafiaskodás sarlatanizmusának kedvtelésévé vált: de azt, hogy én ne lettem volna s ne maradtam volna igaz magyar, legélesebb megtámadóim közül is senki nemcsak hogy nem hitte, de még csak nem is mondotta.

Ime, ezekben nyilvánulnak a köztünk fennállott viszony eredményei. Meg van ezeknek a maguk jelentőségük. Az a sokat felpanaszolt „karánsebesi mandátum" egy, habár gyenge kapocs, de mégis kapocs volt ezen válságos időknek közepette a magyarság és a románság között.

Nekem most, megbizatásom befejezésének pillanatában, nem lehet feladatom programmszerü nyilatkozatokat tenni. Az én nézeteim a nemzetiségi kérdésre nézve ugyanazok, melyeket a mostani alkotmányos éra kezdetén a boldog emlékezetü báró Eötvös Józseffel egyetértve s azóta minden alkalommal változatlanul vallottam, rajtuk sem az érdemem fölött való elismerés, sem a méltatlan meghurczolás semmit nem változtatott. De engedjék meg önök, t. polgártársak, hogy e nagyfontosságu ügynek fejleményeire nézve az ujabb időben tett észleleteim közül egyet becses figyelmükbe ajánljak.

Én ugy tapasztaltam, hogy *a most uralkodó ingerült hangulat nem jő szivéből a magyar faj zömének*; ez a hangulat mesterségesen és czélzatosan van felszitva, a közvélemény félre van vezetve. A magyar közönség abba a téves hitbe van beleringatva, hogy hazánkban a nem magyar ajku nemzetiségeknek panaszra igaz okuk nincs. Hol vannak nálunk — igy gondolkodnak az emberek, — azok az erőszakosságok, melyeket némely országokban bizonyos nemzetiségek ellen elkövetnek? A magyar nyelv tanitását a népiskolákban és óvodákban nem vehetik zokon, hiszen nekik is javukra szolgál az állam nyelvének elsajátitására adott alkalom; közigazgatás és igazságszolgáltatás terén lehetetlen mellőzni a magyar nyelvet, mert nem bábeltornyát épitünk, hanem egységes államot. Bona fide hiszi és mondja ezt a nagyközönség, nincs tudomása

felőle, milyen súllyal nehezedik a nemzetiségek jogos igényeire az uralkodó politikának egész rendszere. Nem veszi észre a kivihetetlenségnek milyen mérvét és az igazságtalanságnak milyen tág programmját rejti magában a magyar kulturai egységnek legujabban hangoztatott ködös-homályos jelszava, mely nem kisebb dolgot jelez, mint az arra való törekvést, hogy millióknak nemzetiségi öntudata a szegénység kunyhóiban keressen magának menhelyet. Nem a magyarság nagy zömében van a hiba a téves eszmék felülkerekedéséért, hanem azokban, kik a nép vezetőiként szerepelnek, kiknek részint különös politikai czéljaik vannak a tényleg folytatott nemzetiségi politikával, részint azt reménylik, hogy ezzel szerezhetik meg leginkább ezt a népszerüséget, melyben fogyatékosak. A mostani nemzetiségi politika párhuzamosan fejlődött a czentralizáczióval, ennek főszószólói voltak egyszersmind annak a nemzetiségi politikának is legbuzgóbb apostolai; nekik nem szivökhöz volt nőve a magyarság dicsősége, a czentralizáczió hathatós eszközét keresték a magyar nyelv kizárólagos uralmában. És voltak nekünk, sőt vannak most is minisztereink, kik czentralizálni és népszerüségi jogczimre szert tehetni vélnek egy csapással, jól tudván, hogy az utóbbira semmi más czimen számot nem tarthatnak; van nálunk egy politikai párt vagyis inkább tehetséges és és ambicziózus emberek csoportja, mely legujabban épen a nemzeti párt nevét vette föl,[8] mely név alatt bár annak általános értelmében való hatalmas hangzására is számit, különösen azt látszik akarni értetni, hogy anti-nemzetiségi párt, mert egyik se hangoztatja inkább a kizárólagos magyar kulturát, egyik se hirdeti inkább, hogy nem paktál nemzetiségi csoportokkal. S maga az a párt, mely a nemzetiségi függetlenséget irta zászlajára,[9] arra kárhoztatja magát, hogy ezen magasztos eszme fen[n]tartójának szerepére szoritkozzék, pedig bármi nagy missziót teljesit már ezzel egymagában is, politikájának csakis azzal szerezhetné meg az aktualitást, ha ő venné kezébe a nemzetiségi jogos igények kielégitésének ügyét. Tizenhat millió egy akaraton levő magyar honpolgárral meg lehet csinálni a független Magyarországot, másként nem lehet; az általános megmagyarositás utópiája a kétfejü sas szárnyai alá hajtja a magyarságot, bármennyire tudhatná, milyen értékkel bir ez az oltalom.

Magyar részről a vezetőkön mulik igenis és nem a nép zömén, ha oly kedvezőtlen szinben tünnek elő ez idő szerint nemzetiségi viszonyaink; a nemzetnek zöme s annál inkább minél tősgyökeresebb magyar, mint ezt ezeréves viselkedésével tanusitotta, nem fogékony a fajgyülöletre, de igenis fogékony az igazságosságra s minden alkalommal melegen viszonozza az igazságos bánásmódnak s a testvéri érzelmeknek hangoztatását. S ezek a diszpoziczciók érvényesülni fognak előbb-utóbb; lehet a népet ideig-óráig félrevezetni, de nem lehet állandóan fen[n]tartani s komoly időkben nem lehet érvényesiteni oly politikát, mely a népnek természetes hajlamaiban és érzelmeiben nem vert gyökeret. Ebbe vetem én reményem horgonyát, hiszem, hogy bármi vigasztalan képet mutatnak jelenleg nemzetiségi viszonyaink, fog még ránk vir[r]adni jobb idő.

Köszönöm ismételve azt a bizodalmat, mellyel megtisztelni méltóztattak. Nekem igyekeztek bizonyos részről megkeseriteni ezt a mandátumot, de azért nyilvános pályám legbecsesebb emlékei közé fog tartozni annak viselése. Annyival inkább, mert az én gyönge törekvéseimnek az elismerés ily módjával való viszonzása csakis fenkölt gondolkozásmódból és nemes érzelmekből származhatott, s a népek életében mindig

[8] *Értsd*: az Apponyi vezette, „67-es alapon álló", korábbi mérsékelt („egyesült") ellenzék.

[9] Függetlenségi és 48-as párt.

becsesek az oly momentumok, melyekben az egymással való érintkezésnél felszinre kerülnek az ily érzelmeknek nyilatkozatai.

Budapesten, 1892. január 2-án.

Mocsáry Lajos,
országgyülési képviselő.

198.

1892 jan. 9

A Szlovák Nemzeti Párt 1892. évi nyilatkozata.[1]

Národnie Noviny 1892 jan. 12. 4. sz.[2]

A Szlovák Nemzeti Párt megfelelőnek tartja, hogy sem aktiv, sem passziv módon nem vesz részt az 1892 február 18-ára összehivott országgyülés képviselőválasztásain.

Ettől a leglényegesebb alkotmányos jogtól a Szlovák Nemzeti Pártot nem a hazával szembeni közömbösség, sem pedig az alkotmánnyal szemben való ellenszenv tartja vissza.

A Szlovák Nemzeti Párt minden alkalommal ünnepélyesen és nyiltan kifejezte és mi most is, a nemzet nevében kinyilvánitjuk törhetetlen hűségünket Őfelsége, magyar apostoli királyunk iránt, valamint őszinte odaadásunkat ősi örökségünk, a magyar haza iránt.

Kijelentjük, hogy elismerjük a magyar állam államjogi helyzetét; kijelentjük, hogy az alkotmányosságot a polgári szabadság feltételének és palladiumának[3] tekintjük; hogy tiszteljük az ország törvényeit és azoknak engedelmeskedni fogunk mindaddig, amig törvényes úton meg nem változnak. Végezetül kijelentjük, hogy amint a Szlovák Nemzeti Párt is megkivánja, hogy megvédjék érdekeit és jogait, úgy óhajtja megvédeni mások érdekeit és jogait is.

Arra, hogy ne éljünk választási jogunkkal, bennünket azon szerveknek a Szlovák Nemzeti Párttal szemben tanusitott elviselhetetlen és hazafiatlan bánásmódja késztetett, melyek az állami és a közélet minden terén kisajátitottak maguknak minden hatalmat.

Erre kényszeritett minket a törvényeknek és az alkotmányosságnak helytelen magyarázata és végrehajtása a polgári, társadalmi és általában az állami életben, különösen a Szlovák Nemzeti Párttal kapcsolatban.

Erre kényszeritett bennünket az a keserű tapasztalat, hogy a szlovák polgárság alkotmányos jogainak használata közben sem védelmet, sem támogatást nem talál, hanem ellenkezőleg, törvényellenes sérelmei vannak és alkotmányos jogaitól erőszakos módon megfosztják, kezdve a választók igazságtalan, sérelmes és törvényellenes összeirásán — egészen a választás önkényes meghiusitásáig és az indokolatlan fegyveres erő használatáig a szlovák választókkal szemben, akiktől még az egy igazságos és törvényes orvoslás kilátására való fellebbezés lehetőségét is elvették.

[1] A Szlovák Nemzeti Párt központi választó bizottságának nyilatkozata fenntartja az 1884-ben és 1887-ben deklarált passzív rezisztenciát.

[2] A közlemény eredeti címe: Osvedčenie (Nyilatkozat).

[3] Szentély.

Passzivitásra kényszeritett bennünket a parlamenti pártok viselkedése, amelyek nem kivánják szabad, sajátos fejlődésünket sem politikai, sem kulturális, sem társadalmi tekintetben, hanem azt kivánják, hogy mondjunk le egyéniségünkről és olvadjunk bele mi a szellemi életünknek hasonlóképen nem kedvező pártokba.

Ily kivánságot teljesiteni, lemondani azokról a jogokról és magatartásról, amelyet még az alapvető 1868 : 44. tc.[4] is biztositott számunkra, hűtlenség volna saját nemzetiségünkkel és vérünkkel szemben, s az alkotmányosság szellemének feladása és megcsorbitása lenne.

Amikor tehát a Szlovák Nemzeti Párt látja, hogy e szomorú viszonyok mellett ezidőszerint nincs semmi lehetősége, hogy erőit hathatósan és sikerrel fel tudja használni a haza boldogulására és saját nemzetszerető törekvéseinek és vágyainak megvalósitására, elhatározta, nem vesz részt a választás aktusában, nehogy bűntárs legyen abban a szerencsétlenségben, amellyel oly erősen fenyegeti a hazát a mai politikai áramlat.

Azonban a szlovák nemzeti párt szabad kezet enged azoknak a nemzettársainak, akik akár passziv, akár aktiv választási részvétellel valamilyen különleges közjócélt akarnak elérni.

Amikor az 1884. évben rászántuk magunkat a passzivitásra,[5] már akkor ilyen értelemben nyilatkoztunk a szlovák közönség előtt. Az időközben bekövetkezett viszonyok kényszeritenek arra, hogy a megkezdett úton kitartsunk.

Turócszentmárton, 1892. január 9.

A Szlovák Nemzeti Párt központi
választási bizottsága.

199.

1892 jan. 20

A szerb nemzeti szabadelvű párt 1892. évi választási felhivása: „A magyar országgyülés szerb választóihoz".[1]

Zasztava, 1892 jan. 21. 3. sz.[2]

Magyarország alkotmányos életében rendkivüli eset történt, a magyar országgyülést feloszlatták, mielőtt még határideje lejárt volna. Ez rendkivüli alkotmányos eljárás. Más körülmények közt a magyarországi nemzetiségek, különösen mi szerbek, csak örülhetnénk a magyar országgyülés feloszlatásának, mert az alkotmányos elvek szerint a kormány csak akkor oszlatja fel az országgyülést, ha uj választások utján óhajtja megtudni az ország lakosainak álláspontját. Ha ez az álláspont valóban meg-

[4] Az 1868. évi nemzetiségi törvény szövegét ld. 45. sz. irat.

[5] Ld. 167. sz. irat.

[1] Ez a kiegyezéstől eltelt negyedszázad egyetlen szerb választói felhivása, mely a hazai szerb választóknak a szavazástól való tartózkodást ajánlja. Ezzel a szerb nemzetiségi politikában is a passzivitás álláspontja érvényesült. A magyarországi szerbséget érintő egykorú eseményekből megemlitjük, hogy a kormányzat — 1892 tavaszán — Nagybecskerek környékén sikertelen telepesakciót is kezdeményez, mely hasonló kudarcba fulladt, mint az 1883. évi csángótelepítés. (Vö. M. T. 1892: XIV/19.)

[2] A közlemény eredeti címe: Szrbima biracsima za ugarszki szabor.

nyilvánulhatna, akkor a magyarországi nemzetiségeknek, akik hazánk lakosainak többségét képezik, aránylagosan kellene, hogy képviselve legyenek a magyar országgyülésen. De a hazai viszonyok annyira romlottak, hogy a nemzetiségek nemcsak aránylagosan, de sehogyan sincsenek képviselve és mi szerbek is már évek óta nem vagyunk képviselve a magyar országgyülésen s így senki sem képviselheti a nemzetiségek érdekeit, nevezetesen a szerb nemzetét, mint ilyenét sem. A hazai romlott viszonyok okozták, hogy Magyarország történeti fejlődése és lakosainak jellege ellenére, Magyarország napról-napra mindinkább egy törzs uradalma és birtoka lesz és hazánk egész alkotmányossága is ebben a keretben mozog. Minthogy a magyar néptörzs rendkivül kedvező helyzetében az egész államhatalmat magához ragadta és az államhatalom birtokában legfőbb célul tüzte ki, hogy Magyarországból egy-nyelvü és egy-törzsü [egyfaju] államot teremt, így a nem magyar nemzetiségek alkotmányos küzdelme illuzorikussá és lehetetlenné válik. Ezért a magyar országgyülés feloszlatása, mely tulajdonképen hazánk lakosainak véleménynyilvánítására való felhivás lenne, a következő választás iránt semmiféle reményt sem nyujt.

A szerbek sokáig remélték, hogy az alkotmányos küzdelemben annyira-amennyire sikerrel járhatnak. Nevezetesen arra törekedtek, mégha csekély számban is, de legyen képviseletük a magyar országgyülésen, hogy hallassák szavukat arra vonatkozóan, miképen óhajtja a szerb nemzet saját politikai létét biztositani Dél-Magyarországon. Ezért annakidején, a határőrvidék visszakapcsolásakor azon fáradozott a szerb nemzet, hogy nemzetiségi programmal szerb képviselőket válasszon. A szerb nemzet e törekvése a választás alatti kellemetlenségek és üldözés ellenére — mégis némi eredménnyel járt. De az egykori katonai határőrvidéken, noha a szerb nép itt tömegesen lakik, kitünt, hogy a választási harc az államhatalom nyomása alatt szinte lehetetlen. Az utolsó kisérletek öt év előtt a titeli és fehértemplomi választókerületekben történtek és sikertelenek voltak.

Ilyen körülmények között a szerb nemzet végre arra a tapasztalatra jutott, melyre a románok és szlovákok már régen eljutottak, nevezetesen arra, hogy a nem magyar nemzetiségek nem tudnak a magyar országgyülésbe képviselőt választani. A románok és a szlovákok sokkal számosabbak, mint mi, szerbek, számuk többmillió, s mégis ugyanolyan elnyomott helyzetben vannak, mint mi.

Ha Magyarországon a nemzetiségek szempontjából a viszonyok nem volnának romlottak, nekünk legalább 8—10 választókerületünk lenne, ahol a szerbek nagyobb számához képest szerb képviselőket választhatnánk. Ez ma lehetetlen. Ha mi néhány választókerületben megkisérelnénk a választási küzdelmet, ez választóinknak oly nagy áldozatába kerülne, és annyi üldöztetésnek tennénk ki őket, hogy a siker nem állana arányban az áldozatokkal, hát még az eredménytelen kisérlet. S annál kevesebb sikerre van ma kilátás, mikor mi magunk is szétforgácsolódtunk. Ilyen helyzetben megkérdezzük a szerb választókat: nem volna-e célszerübb valamely mostani magyar párthoz csatlakozni ? Ez lenne azonban a legnagyobb hiba és bün a szerbség ellen, mert ez azt jelentené, hogy a szerbséget saját fiai tagadnák meg. Valamennyi magyar párt egyetért abban, hogy a nem magyar nemzetiségek létjogosultságát tagadja. Valamennyi párt egy magyar nemzeti államot akar alkotni, valamennyi magyar párt csak egy nemzetet ismer el, a magyar nemzetet. Ezek a pártok megengedik a nem magyar nemzetiségeknek, hogy családi körükben saját nyelvüket használhassák (amit egyébiránt meg sem hiusithatnak). A családi körön kivül azonban valamennyi magyar párt óhajtja és követeli, hogy a nem magyar nemzetiségek magyaroknak érezzék magukat s ugy viselkedjenek, mint a magyarok. Ez annak a gondolatnak szigoru érvényesitése, hogy

a mi hazánknak egynyelvü és egy-néptörzsü állammá kell lennie. S e tekintetben a kormánypárt minden lehetőt elkövet, hogy a törvényhozás utján e gondolatot megvalósitsa. Ezért az összes hivatalokban a magyar nyelv használatos, a biróságoknál, közigazgatásnál, sőt még a községeknél is. Ezért vezették be a magyar nyelvet az elemi iskolákba, sőt a nem magyar nemzetiségeknél magyar gyermekóvókat is állitottak fel. S a magyar kormánynak és pártjának ilyen irányu törvényhozó működése még mindig nem elegendő a magyar ellenzéknek. A mérsékelt ellenzék, mely ugyanazon államjogi alapon áll, mint a kormánypárt s elvek tekintetében sem különbözik attól, legujabban magyar nemzeti pártnak nevezi magát, hogy ezzel megmutassa, hogy az „egységes magyar nemzet" tekintetében többet akar a kormánypártnál, olyan egységet, melybe valamennyi nemmagyar nemzetiségnek bele kell olvadnia, s ennek a pártnak vezetője, gróf Apponyi nagylelküen megengedte a nemzetiségeknek, hogy családi körükben nyelvüket használhatják.[3] S mit tartsunk a szélsőbal pártról, mely az 1848-iki törvények alapján áll s Magyarország függetlenségét követeli, mely 1848-ban a borzasztó polgárháborut szülte, mely a törökökkel testvériséget kötött s amelynek szemében a nemzetiségi törvény is a magyar nemzet és a magyar állam egysége ellen elkövetett nagy bünnek számit.

S ha a dolgok igy állanak, vajjon szavazhat-e egy szerb bármelyik ellenzéki párt jelöltjére ? Nemde világos, hogy a szerb csakis a nemzetiségi párt jelöltjére szavazhat ? De a jelenlegi tapasztalat szerint lehetséges-e egy nemzetiségi képviselőt valamely szerb kerületben megválasztani ?

E felől aligha lehet kétség. Csak arról lehetne szó, hogy a szerb többségü kerületekben nemzetiségi képviselők jelöltetnének sikerre való kilátással vagy a nélkül, csak azért, hogy ezzel a jelöléssel álláspontunkat kifejezésre jutassuk. Az a kérdés, az ilyen képviselők jelöltsége arányban áll-e a bajokkal, melyeknek a szerb választók ki volnának téve.

A szerb nemzeti szabadelvü párt központi választóbizottsága, mely a mai napon összeült, mindezeket fontolóra vette.

Ez a bizottság a magyar országgyülés szerb választóinak nem adhat más tanácsot [annál]: *hogy a fennálló magyar pártok egyikéhez se csatlakozzanak és a szavazástól tartózkodjanak.*

Ezzel a szerb választók más nem magyar nemzetiségekkel egyetértőleg cselekednének. Az erdélyi románok már évek óta passziv ellenzékben vannak és legujabban a magyarországi románok is. Ép ugy a szlovák testvérek tekintettel a közeledő választásokra, sajtójukban kijelentették,[4] hogy nem vesznek részt a választásokon.

A hazánk lakosságának többségét képező nem magyar nemzetiségek passziv ellenállása élő tiltakozásnak tekinthető a magyarországi politikai egyenlőtlenség ellen és mély benyomást tud tenni Európa közvéleményében a nem magyar menzetiségekkel szemben fennálló mostani rendszer ellen.

A nem magyar nemzetiségek pedig azzal vigasztalhatják magukat, hogy a természetellenes államrendszerek nem lehetnek hosszu életüek. A közeledő nagy európai események nagy fordulatot idézhetnek elő hazánkban is. S ha ez a fordulat bekövetkezik, akkor lehet majd szó igazi alkotmányosságról Magyarországon s akkor

[3] Vö. a nemzeti párt 1892 jan. 5-i értekezletén Apponyi által deklarált programmal, „Szózat a magyar nemzethez" (A nemzeti párt programmja), Apponyi A. gr. beszédei, Bp. 1896 II. 245—263. l.

[4] Ld. 198. sz. irat.

a szerb nemzet is azt a helyet fogja elfoglalni, mely őt ebben a hazában nagy szolgálatai alapján megilleti. Addig a szerb nemzet viselje türelemmel jelenlegi sorsát, bizakodjék szebb jövőjében.

A szerb nemzeti szabadelvü párt központi bizottságának ujvidéki 1892.jan. 8/20-iki üléséből.

Gosztović[5] Paja
alelnök.

Dr. Polit-Desančić Mihály
elnök.

Dr. Melesević Sztevan
tudósító.

Dr. Davidovác Milan
jegyző.

200.

Az 1892. évi román Memorandum[1]

A.

1892 márc. 26

Az erdélyi és magyarországi románok memoranduma.[2]

Császári és királyi apostoli Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

Felséged magyar koronája országai román nemzetiségű választóiknak képviselői, akik f. évi január 20. és 21-én Nagyszebenben választói konferenciára gyültek össze, megállapították, hogy megbízóik, elégedetlenek lévén az 1866—1868. években bevezetett kormányzati rendszer és közéletünk egész azóta lefolyt fejlődése következtében beállott helyzetükkel, szomoru tapasztalataik után, többé nem bizhatnak sem a budapesti országgyülésben, sem a magyar kormányban, s hosszu és beható megfontolás után ez alkalommal is egyöntetüen arra a véleményre jutottak, hogy hazafiui bölcseség kérdése, hogy a románok ne kiséreljék meg többé azon joguk gyakorlását, hogy az országgyülésbe képviselőket válasszanak, hanem tekintsék magukat ugy, mint akik hazájuk országgyülésében nincsenek képviselve.

Ennek a konferenciának a megbizásából, amelyen a Lajtán inneni románság összessége képviselve volt, hódolatteljes tisztelettel járulnak Felséged trónjának lépcsői

[1] A román nemzeti párt központi bizottsága az 1892 január 21-én tartott szebeni gyűlésén hozott határozat értelmében az év márciusának végén újabb értekezletre ült össze Szebenben, melyen megállapították az uralkodónak átnyujtandó Memorandum végleges szövegét (B). 1892 május 29-én 300 tagból álló küldöttség, a „Memorandum benyujtására választott bizottság" dr. Raţiu János vezetésével megkísérelte a Memorandum átnyujtását az uralkodónak. A nemzetiségi sajtóban közzétett hivatalos jelentés (C) megállapítja, hogy Ferenc József kabinetirodája elzárkózott a küldöttség fogadása elől, kijelentve, hogy az audiencia csak a magyar minisztérium hozzájárulásával engedélyezhető, mire Raţiu a Memorandumot zárt borítékban a kabinetiroda főnöke útján benyujtotta. Az 1892. évi román Memorandum (A) korszakos jelentőségű a magyar nemzetiségtörténetben. A nevezetes emlékirat, melyet teljes egészében közlünk, összegezi az erdélyi és magyarországi románságot ért sérelmeket. A Memorandum részletesen ismerteti a kirívó erdélyi választási törvény okozta visszásságokat, melyek következtében az itteni románság teljes passzív rezisztenciába szorult. A terjedelmes emlékirat rámutat a végre nem hajtott 1868. évi nemzetiségi törvény elégtelenségére, elsikkadásának körülményeire, a románoknak a közigazgatásból, bíráskodásból és a minisztériumokból való kiszorítására. Foglalkozik a Memorandum az egyházi ön-

elé, hogy felhivjuk a figyelmet azokra a veszélyekre, melyek a közös hazára a jelenlegi kormánypolitikából származnak s hogy Felséged tudomására hozzuk azokat a tényeket, melyek a románokat, a Monarchia egyik leghüségesebb és türelmesebb népét arra kényszeritették, hogy egyelőre lemondjanak legfontosabb jogaik gyakorlásáról, melyeket Felséged kegyelméből nyertek, jutalmul a vagyon- és véráldozatért, melyet az uralkodóház dicsőségéért és a Monarchiáért hoztak.

Attól az óhajtól áthatva, hogy a Felséged atyai oltalmára bizott népek boldogabb együttélése lehetővé váljék, Felséged az 1866—1868. években legkegyesebben megengedni méltóztatott, hogy a Monarchia kormányzását dualisztikus alapra helyezzék.

A románok aggodalommal nézték a kormányrendszernek ezt a teljes átalakitását, mert ennek az uj szervezetnek előkészületei egy hibás és veszélyes belpolitika felé való elhajlásra mutattak.

Hibásnak és veszélyesnek tartjuk, mert egy állam életében minden kisérlet a visszafelé fejlődésre, amely egyszer megadott jogokat visszavon, veszedelmes hiba. Államunk életének történeti fejlődése során a Monarchiát alkotó különböző népek jogai az évszázadok folyamán megerősödtek és a jobbágyság megszüntetése, amely az 1848. év szomoru eseményeit követte, természetszerüen magával hozta nemcsak ezeknek a jogoknak az állam részéről történő biztositását, hanem azt is, hogy ezeknek a gyakorlati életben való alkalmazásánál is a jog és igazság szerint járjanak el. És előrelátható volt, hogy az uj kormányrendszerben az egyszer már elnyert jogok gyakorlása csaknem teljesen lehetetlenné fog válni.

Mint rendszerető nép és bizalommal eltelve Felséged atyai gondoskodása iránt, a románok alávetették magukat az uj helyzetnek.

Azonban csakhamar meg kellett győződniök arról, hogy a vezető körökben mindenütt elősegitik azt a törekvést, hogy az alkotmányos formák hamis alkalmazásával, a Felséged uralkodói teljhatalmával szentesitett jogokat illuzórikussá tegyék.

Az ünnepélyes igéretek ellenére, hogy az egyszer elnyert jogok tiszteletbentartásával minden nemzetiséget kielégitenek, az uj kormányrendszerrel egyuttal faji uralmat és mesterségesen nagyranövelt nemzeti hegemoniát vezettek be Magyarországon.

Ennek a nemzeti hegemóniának a biztositására irányuló törekvés nyomta rá jellemző bélyegét egész alkotmányos életünkre az elmult 25 év folyamán.

Ez az állampolitika a legteljesebb ellentétben áll politikai életünk egész ezeréves történeti fejlődésével, ellentmond a román nép hagyományos politikai törekvéseinek és nemzeti létérdekeinek, ugyanakkor midőn ellenkezik az ujkori alkotmányos államszervezet követelményeivel is.

kormányzat jogellenes felszámolásával, a soviniszta iskolatörvények nyomán bekövetkezett tarthatatlan iskolaügyi helyzettel. Kitér az egyedülállóan sérelmes külön erdélyi „sajtótörvény" bírálatára, említést tesz a románságot, kivált az urbéri pörökben ért agrársérelmekre és foglalkozik az erőszakos nyelvi asszimilációt szolgáló „közművelődési egyletek" mozgalmával. A bécsi kabinetiroda a Raţiu által átnyujtott memorandumot megküldötte a magyar kormánynak, mely az emlékiratot aláíró román nemzetiségi politikusokat hazaárulás címén pörbefogta. Az 1894 május 25-én a kolozsvári törvényszék ítéletével lezárult Memorandum-pör mozgósította a nemzetiségek közvéleményét az elnyomó kormányzat ellen. Hasztalan rendeli el a kormány a Román Nemzeti Párt feloszlatását, a nemzetiségek politikai együttműködését, melyet az 1895. évi budapesti nemzetiségi konferencia határozatilag deklarál, nem akadályozhatta meg többé.

[2] Az 1892. évi román Memorandum hiteles szövegét a Memorandum-bizottság egykori németnyelvű kiadványa (Memorandum der Romänen Siebenbürgens und Ungarns. Unterbreitet Seiner kaiserlichen und königlichen Apostolischen Majestät Franz Josef I. etc., Hermannstadt 1892. 1—27. l. alapján közöljük. Ld. még: Memorandul Românilor din Transilvania şi Ungaria către Maiestatea sa Imperială şi Regală Apostolică Francisc Iosif I., Sibiiu 1892 23. l.

A történelem bizonyitja, hogy államunk ezeréves történeti fejlődése során az a viszony, amely a hóditó és a leigázott között szokott kialakulni, mint államjogi alapelv sohasem létezett, s hogy ennek következtében politikai-nemzeti felsőbbség sem állhatott fenn.

Mindazok a surlódások, amelyek a társadalmi életben és az állam törvényhozó szerveinek megnyilvánulásaiban felszinre kerültek, az 1790—91. években meginduló mozgalomra és az általa előidézett reakcióra vezethetők vissza és a királyságot alkotó népek létükért és nemzeti fennállásuk biztositásáért vivott küzdelmének egyik szakaszaként jelennek meg.

A román nép akkor, éppugy mint azelőtt és azóta mindig, ezeréves történeti jogaira támaszkodva, az őt néptestvéreinek száma, etnikai és földrajzi helyzete, valamint tulajdonságai révén megillető jelentősége alapján mindig arra törekedett, hogy megvédje nemzeti jogait, melyekről sohasem mondott le.

Az 1696-ban, 1700-ban, 1790-ben és 1791-ben megtett lépések, az 1848-ban tanusitott magatartása éppugy, mint kitartása a jelenlegi rendszer bevezetéséig, mindmegannyi bizonyitéka annak, hogy mindig igyekezett ezen jogait fenntartani, s vágyainak minden megnyilvánulásában, mint alapeszme és mint cél, melynek megvalósitása felé haladt, az a törekvés jelentkezett, hogy nemzeti egyéniségének, mint állami tényezőnek érvényt szerezzen. A történeti jog épugy, mint az erdélyi államjog, az alaptörvények és a pragmatica sanctio[3] megtámadhatatlan módon biztositják Erdély számára az önkormányzatot, s a román nép, különösen az egyenjoguság 1848-ban történt kihirdetése után és az államjognak az 1863—1865. években történt továbbfejlesztése következtében, ebben az értékes tényben látta nemzeti létének legteljesebb biztositékát és nemzeti törekvései ebben az önkormányzatban érték el tetőpontjukat.

Az évszázadok folyamán érvényesült felfogással ellentétben, most az unió ezt az autonómiát az államjoggal és az Erdélyt alkotó szabad elemek jogaival ellenkező igazságtalan módon megsemmisitette, figyelmen kivül hagyva, etnikai és földrajzi helyzetét, valamint sajátos fejlődését, melyek mind kötelező módon megkövetelik ennek az autonómiának megőrzését.

A román nép ugy látja, hogy ez az eljárás sérti történeti és nemzeti jogait, mert:

a) Az uniót kimondták anélkül, hogy ebben a román nép számának és fontosságának megfelelő formában résztvett volna, mégpedig olyan országgyülésen, melynek képviselői az 1790—1791. évi választótörvény és az 1848. évi törvények[4] tehát oly törvények alapján gyültek össze, melyek a legsötétebb feudalizmus korához tartoznak, melyekről Felséged 1863 junius 15-i trónbeszédében a következőket kegyeskedett mondani: „Az erdélyi nagyfejedelemség ősi alkotmányának az a része, amely az országgyülés összetételére vonatkozik, a nemesség kivételes helyzetének, a robotnak és az urbéri szolgáltatásoknak a megszüntetése, és az egyenlő jogoknak és kötelességeknek az ország lakosságának valamennyi osztálya számára történt bevezetése következtében, olyan mélyreható változáson ment keresztül, hogy egy, 1790—91. évi választási törvény alapján összehivott országgyülést, amely az ország igazi érdekeivel ellentétben a lakosság legnagyobb részét kizárná polgári és politikai jogainak gyakorlásából, tulajdonképpen

[3] *Pragmatica Sanctio*, a magyar rendi alkotmány egyik alaptörvénye. Elismeri a Habsburg-ház nőági örökösödési jogát III. Károly, I. József és I. Lipót leányági leszámazóira. A horvátok már 1712-ben elismerték a nőági örökösödést, melyet végleg az osztrák pragmatica sanctio, azaz az 1713 ápr. 19-i házitörvény szabályozott. Ezt a törvényt fogadták el 1722-ben az erdélyi, 1723-ban pedig a magyar rendek.

[4] Értsd: az 1848. évi erdélyi rendi országgyűlés által hozott 1848: erd. I. és II. tc. alapján.

nem is lehetne ugy tekinteni, mint az egész ország lakosságának — rendi, születési, nemzeti és valláskülönbség nélküli — igazi képviseletét, amely rendelkezhetne az elengedhetetlenül szükséges erkölcsi tekintéllyel ahhoz, hogy egyrészt Erdély belső ügyeit valamennyi együttlakó nemzetet kielégitő módon megoldja, másrészt pedig ennek az összmonarchiához való államjogi viszonyát illetően eleget tegyen atyai szándékainknak, melyeknek ismételten kifejezést adtunk" — és „mivel Erdélynek Magyarországgal való uniója, melyet 1848-ban kimondtak, sohasem emelkedett teljes jogerőre és ténylegesen ismét fel is bomlott, mi is érintetlenül hagytuk ezt a pontot 1860 október 20-i rendeletünkben és csupán Erdély tartományi (regnicolaris) képviseletének visszaállitását rendeltük el";

b) másrészről sérelmesnek érzi magára nézve a román nép az uniót, mert ez az eljárás az ország autonómiáját biztositó törvények figyelembevétele nélkül hozta létre az egyesülést.

Az unió és annak az 1868:XLIII. t.-cz. által történt bevezetése nem egyéb, mint nyilt semmibevétele a román népnek, mint oly elemnek, amely az egykori Erdélyt tulnyomó többségben lakja, valamint semmibevétele minden alaptörvénynek, amely ennek a nagyfejedelemségnek önkormányzatát biztositja; teljes mellőzése a román elemnek, igazságtalanság mind a törvényhozás és a közjog, mind az államjog szempontjából.

Miután a dualisztikus rendszer és az unió révén a magyar elem kezébe került az államhatalom, ez az állam közös és nagy érdekeit figyelmen kivül hagyva csak azt az egyetlen czélt követte, hogy saját nemzeti hegemóniáját biztositsa és megvalósitsa a magyar nemzeti egységet, s az azóta hozott valamennyi törvény, valamint ezek végrehajtása élénk bizonyitékai annak, hogy tovább haladnak ezen a meredek lejtőn.

Ennek a szomoru igazságnak bizonyitására engedtessék meg nekünk, hogy általános körvonalakban közelebbről megvizsgáljuk ezeknek a törvényeknek egynémelyikét; igy: a választótörvényt, a nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvényt, a közoktatásügyi törvényeket, a törvényhatósági törvényt, a sajtótörvényt, és az agrártörvényeket.

A) Az Erdély számára alkotott választótörvény azonos azzal, amely az 1828-as[5] magyar nemzeti törekvések megvalósitásához alapul szolgált.

A feudalizmus uralma alatt érvényben volt társadalmi és politikai nézetekből kiindulva, ennek a törvénynek létrehivóit ugyanazon indokok vezették, mint amelyeknek az 1790—91. évi törvények is köszönhetik keletkezésüket. Különbség csak abban van, hogy a korábbi főmotivumokhoz az uj törvény megalkotásánál még az a szándék is hozzájárult, hogy a magyar hegemóniát a többi nép felett mesterséges eszközökkel, a feudalizmus megszünése után is fenntartsák. Ez abból is kitünik, hogy ez a törvény másképp intézkedik, mikor románlakta és másképp, mikor székelylakta vidékekről van szó és abból, hogy a törvény oly intézkedéseket tartalmaz, amelyek látszólag fenntartják az egykori jobbágyok és a földesurak közötti jogegyenlőség alkotmányos elvét, amennyiben meghatározott cenzus megállapitásával a korábbi jobbágyparasztnak is megadják a választójogot. — Ez a rendelkezés azonban tényleg nyilvánvaló valótlanságot tartalmaz, amely csak arra szolgál, hogy elleplezze ezt az igazságtalanságot, amelyet a felszabaditott paraszt elszenved, mert ezt a cenzust — amelyet Erdélyben, ahol a föld nem oly termékeny és az V—VIII. osztályba tartozik, a föld terméséből

[5] Sajtóhiba, értsd: 1848-as.

nyert 85 osztrák forint tiszta jövedelem után számitanak — az egykori jobbágy csak igen kevés esetben érheti el. Míg a tulajdonképeni Magyarországon, ahol a föld termékenyebb, a censust egynegyed telek után számitják. Erdélyben kilencszeresével több a census, tehát oly magas, hogy világosan kitünik a törvény célja, hogy Erdély népét a törvényhozótestületek választási urnáitól távoltartsák, s ugyanakkor fenntartsák a robot megszüntetésével létrejött jogegyenlőség látszatát is. Ez a szembetünő rendelkezés nemcsak a fent kifejtett meggyőződést erősiti meg, hanem nyilvánvalóvá teszi azt a körülményt és elszomoritó tényt is, hogy Erdélyben sok 2—3.000 lakosu község van, amelyben a magas census miatt egyetlen választó sem akad, mert az urbéri birtok, amely a korábbi jobbágy tulajdonává vált, tulnyomórészt csak 4—7 osztrák forint egyenesadót fizet és csak igen ritkán 8 forintot vagy ennél többet. Ilyen módon a parasztságot, a földesuri terhek alóli felszabaditása után is a többi szabad osztállyal való egyenjogusitása és annak ellenére, hogy az egyik törvény betüi szerint minden polgári jogot elnyert, egy másik törvény betüi megfosztják a lehetőségtől, hogy szavazati jogát gyakorolhassa. Ez a tény ellenkezik az igazsággal és a demokratikus alapokon felépitett alkotmányossággal, mert az ország földtulajdonosainak többségét távoltartja legfőbb állampolgári jogának gyakorlásától és megfosztja őket annak lehetőségétől, hogy a közügyek menetére befolyást gyakoroljanak.

Az erdélyi románoknak főleg a választótörvény azon rendelkezései teszik lehetetlenné az ország törvényhozásában való megfelelő képviseletet, amelyek a városokban minden kézmívesnek, még annak is, akinek egyáltalán nincs vagyona, továbbá a városokban és községekben lakó valamennyi nemes embernek és felszabaditottnak, valamint az ú. n. szabad székelyeknek megadják a választójogot, tekintet nélkül arra, hogy fizet-e valamilyen adót az államnak vagy sem. Ami annyit jelent, hogy a törvény a gyakorlatban a székelyeknek és a magyaroknak csaknem általános választójogot ad, míg a románokat tulnyomó többségükben távoltartja a választási urnáktól. Ezen törvényes rendelkezések révén a felszabaditott magyarok és kisnemesek, — kiknek száma, tekintettel arra, hogy 1848-ig a magyar elemet nyilt kedvezményekben részesitették, igen nagy — elérik, hogy még ha foglalkozásnélküli és vagyontalan emberek is, többségben lesznek a román parasztsággal szemben, mely földet, házat és telket mondhat magáénak és a vér- és vagyonadót épugy megfizeti a trónnak és a hazának mint bárki más. És míg a románokat, akiket az egykori Erdélyben többségük alapján joggal tekintettek államfenntartó elemnek, kizárják ennek az alapvető jognak a gyakorlásából — addig a nemeseket és felszabaditottakat, akik kevés kivétellel csak terhére vannak a társadalomnak, a törvényben nekik juttatott kiváltságokkal dédelgetik, s erőszakkal megállapitják, hogy a törvényhozásban ők képviselik az államéletnek tulajdonképeni és igazi tényezőit, vagyis a dolgozó és termelő lakosságot. Mindez pedig egy a feudalizmus idejéből származó jog alapján történik, amelyet az általános jogegyenlőség egyszersmindenkorra meg kellett volna szüntessen.

Ennek a szükkeblű és az alkotmányosság szellemével össze nem egyeztethető berendezésnek következtében, mi erdélyi románok — még a legbékésebb viszonyokat feltételezve — sem választhatunk 10—12 nemzeti képviselőnél többet az országgyülésbe. Mi tesszük az ország lakosságának háromnegyed részét,[6] ugyanilyen arányban tulajdonosai vagyunk a földnek és hasonló arányban viseljük a közterheket is: tagadhatatlanul törvényes jogunk tehát az is, hogy az országgyülésen is hasonló arányban legyünk képviselve és ilyen mértékben vegyünk részt az ügyek intézésében is; ugy véljük, hogy az emberi méltósággal összeegyeztethetetlen volna, ha egy ilyen igazságtalan választótörvény alapján résztvennének a választási küzdelemben.

[6] Vö. a köv. jegyzettel.

A törvény igazságtalanságával versenyez a választókerületek mesterséges kikerekitése. Egészen nevetséges látni, hogy némely választókerületben a román választó kénytelen egy vagy több napot utazni, hogy eljusson arra a helyre, ahol választójogát gyakorolhatja.

Erdélyben kb. 200.000 magyar él,[7] s ezek is a régi feudális megyékben elszórva a több mint másfélmilliónyi románság között; a törvényhozók mégis gondoskodtak arról, hogy a választókerületek létrehozásával ennek az elenyészően csekély magyar kisebbségnek megmaradjon a szavazatok többsége.

A törvény intézkedései és a választókerületek beosztása Erdélyben hihetetlen eltéréseket okoznak a választókerületek között, mert a székely megyékben, ahol a székelyeknek általános választójoguk van, ezek kapják meg a választójogot, míg azokban a megyékben, ahol a románok zárt tömegekben élnek együtt, a választók száma elenyészően csekély.

Általánosan ismert, hogy — a Székelyföldön kivül — a 90—290.000 lelket számláló megyékben alig 2—6.000 választó van, míg a városokban 3.500—29.000 főnyi lakosságra 1.800—2.000 választó jut.

Erdélynek több mint 60.000 választója azon az alapon gyakorolja választójogát, hogy született nemes, vagy a szabad székelyek jogai alapján: azoknak a választóknak a száma viszont, akik választójogukat a census alapján gyakorolják, alig 15—20.000. S amint a fenti adatok bizonyitják, a románlakta megyékben 50—60.000 lakosra jut egy képviselő, míg a Székelyföld 4—5.000 lélek után küld egy képviselőt.

Fölösleges volna a választótörvény végrehajtásának részleteinél időzni. Köztudomásu, hogy a választási és büntetőtörvények rendelkezéseivel ellentétben, a választók ellátásának cimén a választókat étellel és itallal sőt még pénzzel is megvesztegetik. Az alkotmányos magyar korszakban a demoralizáció e tekintetben olyan méreteket öltött, hogy annak aki képviselővé akarja magát választatni, még akkor is, ha a választók szólitották fel, hogy fogadja el a jelölést, el kell készülnie arra, hogy sok ezerre rugó kiadásai lesznek.

A választások alkalmával szavazatszerzés céljából elkövetett visszaélések annyira ismeretesek, hogy a választási ügyekben folytatott korrupcióval rendszeresen találkozunk és kiderül, hogy ennek legfőbb tényezője és támogatója éppen a magyar állam közigazgatási szervezete. A választásoknak ezt a rendszeres és általános meghamisitását látva, csak igen természetes, hogy még a magyar országgyülésen is több képviselő indittatva érezte magát arra, hogy felemelje szavát és védelmébe vegye a választások szabadságát, ez azonban, mint köztudomásu, még ma is csak „pium desiderium"[8] maradt.

Oly messzire megy a magyar államban a választási korrupció és a választók lelkiismeretének elnyomása, a joggal és a hatalommal való visszaélés a választási ügyekben, hogy egy állampolgár csak személyes és életbiztonságának figyelmen kivül hagyásával vehet részt a választási küzdelemben és a választások nálunk már csaknem egy polgárháboru jellegét öltötték.

[7] Erdélynek — az egykorú hivatalos statisztika szerint — 1891-ben 697.945 magyar anyanyelvű lakosa volt, mely emlitett statisztika szerint a lakosság 31 százalékát tette. (Ld. böv. Magyar Statisztikai Évkönyv 1893, 34. l.) Említett statisztika szerint az erdélyi románok száma 1,276.890 (56·72 %), az erdélyi szászoké (németeké) 216.670 (9·67 %).

[8] Jámbor óhaj.

Ezen jogsértések láttán, a román nép, kivált Erdélyben, ahol az unió bevezetése után egy, a magyarországitól eltérő választótörvény van érvényben, hazafiatlan és az állampolgári méltósággal összeegyeztethetetlen vállalkozásnak tartja, hogy alapvető jogai egyikének érvényesitése érdekében furkósbottal és fejszével a kezében szálljon harcba: reméli és elvárja, hogy a választások szabadok, a választói törvény pedig igazságos legyen.

Mindazon önkényesség következtében, mely nálunk a dualizmus bevezetése óta érvényesült, a románokat oly mélységes elégedetlenség fogta el, hogy a román választóknak a meghamisitott választásokon való tömeges részvétele könnyen olyan jeleneteket eredményezhetne, melyek hordereje egy olyan országban, mint Erdély, ahol az elnyomottak száma oly nagy, a meggondolatlan elnyomóké pedig oly csekély, felmérhetetlen. Áthatva attól az érzéstől, hogy amíg ezek az igazságtalan törvények és az emlitett erőszakosságok érvényben maradnak, nekünk románoknak nincs helyünk sem a magyar állam alkotmányos életében, sem képviselőtestületében, az erdélyi és magyarországi román választók elhatározták és kijelentették, hogy a budapesti országgyülésről passzivan távolmaradnak.

Császári és királyi apostoli Felség!

A románoknak mindig az volt a vágyuk és ma is az, hogy résztvehessenek hazájuk közéletében, amelynek legmagasabb kifejezője az országgyülés, követelték és követelik ma is, ezt a részvételi jogot, éppugy, amint megkövetelik, hogy elismerjék őket, mint tényezőt Magyarország közjogi keretében: most sem várnak tehát egyebet, minthogy megadják nekik a lehetőséget a közéletben való résztvételre, oly mértékben, amely méltóságukkal és az alkotmányos képviseleti rendszerrel összeegyeztethető, mivel meggyőződtek arról, hogy e részvétel nélkül nemzeti, politikai és kulturális fejlődésük legfontosabb feltételei nem bontakozhatnak ki. Ez a résztvétel azonban nem lehetséges, mig a jelenlegi viszonyok — melyeket méghozzá igazságtalan törvényekkel és azoknak törvénytelen és őszinteség nélküli alkalmazásával szándékosan hoztak létre, — fennállanak; megvigasztal azonban minket az a gondolat, hogy Felséged meg fog győződni arról, hogy a románok passziv rezisztenciája jogos és azt akaratuk ellenére, minden törvényes alapelv semmibevételével kényszeritették rájuk.

Fájdalmas valóság, hogy Felségednek több mint hárommillió alattavalója nincs képviselve és nem tekinti magát képviseltnek hazája országgyülésében, s negyedszázad óta minden törvény ennek a politikai tényezőnek a hozzájárulása nélkül jött létre, érdekeinek teljes figyelmen kivül hagyásával és a Monarchia nagy érdekeivel ellentétben. Akármilyen sulyosan is nezedtek rájuk az elmult idők, a románok sohasem mondtak le nemzeti individualitásukról, sohasem szüntek az akadálytalan kulturális fejlődésre való joguk tiszteletbentartását követelni és most is szüleikkel és őseikkel szembeni kötelességüknek tekintik, hogy ne járuljanak hozzá egy olyan állam konszolidálásához, amelyet az a kifejezett törekvés vezet, hogy minden román nemzeti fejlődést lehetetlenné tegyen Erdélyben és Magyarországon.

B) *A nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvény* [1868 : XLIV. t.-cz.], mégha hiányos is, arra ösztönözhette volna a románokat, hogy hozzájáruljanak a magyar állam konszolidációjához, ha ezt őszintén végrehajtották volna.

A románok minden időben küzdöttek nemzeti individualitásuk megőrzéséért. A legnehezebb körülmények között is megőrizték nyelvüket, szokásaikat és erkölcseiket és minden elnemzetlenitési törekvés ellenére sem olvadtak fel soha egy másik népben. Semmi sem értékesebb tehát számukra, mint a korlátlan, szabad kulturális fejlődés joga

és követeléseik arra irányultak, hogy létük és szabad fejlődésük törvényes védelmének elve fennmaradjon.

És bárki legyen az, aki megadja nekik ezt a törvényes biztositékot, bizonyos lehet abban, hogy vagyonuk és életük felett rendelkezhet és elnyerheti legteljesebb odaadásukat.

Aki azonban figyelmesen megvizsgálja a nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvényt, rövidesen arra a meggyőződésre jut, hogy akkor, mikor ezt a törvényt hozták nem ezt a célt követték, mert a törvényhozók nemcsak hogy nem biztositották a törvényben a magyar államot alkotó nemzetiségek, különösen pedig a románok nemzeti létét és szabad kulturális fejlődését, hanem ellenkezőleg, arra törekedtek, hogy — nem számolva a nemzeti individualitásokkal — a magyar nyelvfogalom etnikai és politikai álarca alatt minden nemzetiséget egyetlen nemzettestté olvasszanak össze, azzal a nyilt szándékkal, hogy törvényes alapot teremtsenek a magyar nemzet egységesitésére.

Mivel az ország törvényhozó testülete ebből a hamis felfogásból indult ki, csak igen természetes, hogy a cimen kivül az egész törvény semmit sem tartalmaz az egyenjoguság nagyszerü eszméjéből. Ezzel magyarázható az a tény, hogy a törvény egyes rendelkezései, ezzel az eszmével ellentétben, a legkisebb jogalap nélkül, kizárják a haza többi nyelvét az állam közéletéből és a magyar nyelvnek államnyelv cimén kizárólagos uralmat biztositanak.

Egy nyelv kizárólagos uralmának törvény által történő biztositása, egy olyan soknyelvü államban, mint Magyarország, nem igazolható sem az igazi és törvényes nemzeti törekvések, sem a nemzetiségi bizottság által kifejtett nézetek szempontjából, melyeket — tekintettel arra, hogy az állampolgárok egyéni egyenjoguságának elvéből vezették le őket — egyedül megfelelőknek tekintettek, sem a közigazgatás megkönnyitése szempontjából, amint ezt a törvény bevezetése kifejezi, amely a polgárok értelmére, érzelmeire és lelkiismeretére hivatkozik, s amelyet a törvényhozás az 1868 : XLIV. t.-cz.-ben a következőképpen fogalmazott meg: „Minthogy Magyar-Ország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint és politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogu tagja.". Ami annyit jelent, hogy mindenki, aki Magyarországon él, legyen román, német, szláv, stb., csupán tagja az egyetlen és oszthatatlan magyar nemzetnek. Nagyon természetes tehát, hogy mi ezt a bevezetést nyilt merényletnek tekintjük nemzeti életünk és a többi nem magyar nemzetiségü honpolgár nemzeti élete ellen.

A politikai nemzetfogalomnak az etnikaival való szándékos felcserélése által a törvény első mondatától kezdve tagadja politikai tényezőként való létünket. És amíg ezt az egységet a következőkben is megerősiti, addig a törvény a magyartól különböző nyelvek használatára nézve csak annyiban tartalmaz rendelkezéseket, amennyiben ezek a belső állami érintkezésben könnyitést jelentenek, midőn ezt az elvet állitja fel: „minthogy továbbá ezen egyenjoguság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve és csak annyiban eshetik külön szabály alá, a mennyiben azt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik". És az 1. § a magyar nyelvet állami és hivatalos nyelvvé emeli.

Ami ennek a nyelvnek használatát illeti a közéletben, a politikai jogi és községi életben, a közhivatali, közigazgatási és iskolai ügyekben szükséges hirdetményekben és a magasabb képzőintézetekben, erre nézve a törvény pontosan megfogalmazott rendelkezéseket tartalmaz, míg azok a rendelkezések, melyek a többi nyelvekre vonat-

koznak, csak megengedő jellegüeknek tekinthetők, mintha ezek a nyelvek csak tájszólások lennének, melyek nem érdemlik meg, hogy műveljék és az emberi élet minden területén általánosan használják őket.

Ennek a törvénynek a „végrehajtása" megerősit bennünket abban a nézetünkben, hogy a törvényhozásnak kezdettől fogva hátsó gondolata volt ezeknek a rendelkezéseknek a gyakorlati életbe való átültetését illetően.

A törvény 17. §-a ugyanis ezt mondja: „Hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói vagy közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas és másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak".

A törvénynek ez az intézkedése azonban holt betü maradt. Erdélyben épúgy, mint Erdélyen kivül sok megyében: mint *Bihar, Szilágy, Arad, Temes, Szatmár, Máramaros, Krassó-Szörény* (stb.), összesen 23 megyében tulnyomó többségben vannak a románok, ha nem kizárólag ők alkotják a lakosságot; e megyék közül azonban a kormány egyikben sem alkalmazta a nevezett törvényszakaszban foglalt rendelkezéseket, hogy igazságosnak és pártatlannak mutassa magát, s így történt, hogy az egész királyságban egyetlen főispán, de még egy alispán sincs, aki a románok közül került volna ki. És azt talán senki sem akarja komolyan állitani, hogy három millió ember közül egy sem volna, aki erre alkalmas lenne.

Hasonló módon kezelték a törvényt a birói hatóságokat illetően is. Az egész országban, amely 65 birósággal rendelkezik, s ezek közül 23 olyan vidéken van, ahol csaknem kizárólag román a lakosság, csak egyetlen román akadt, akit a magyar kormány törvényszéki elnökké nevezett ki, s a birák között is csak itt-ott akad egy vagy két román nemzetiségű.

A magasabb birói hivatalokban, vagy más főhivatalokban, mint a minisztériumokban, a románok közül csak azok vannak állásban, akik az első kinevezéseknél, az 1866—1867. években odakerültek és még életben vannak, anélkül, hogy eltávolitották volna őket. Igy pl. a kir. Kuriánál csak egyetlen román alkalmazott van, a budapesti kir. táblánál három, a marosvásárhelyinél a decentralizáció előtt négy volt, ma már csak egy, a kolozsvárinál három, a debreceninél és a szegedinél egy-egy, tanácselnök azonban egy sincs.

Ez a kevés is csak azért maradt meg, mert nem lehetett őket könnyen eltávolitani.

Még rosszabb a helyzet a többi minisztériumoknál, mint pl. a vallás- és közoktatásügyi, a pénzügy- és a kereskedelmi minisztériumoknál. Sem vidéken, sem a központi hivataloknál nem alkalmaznak románokat, még félig elegendő számban sem. A kevés kivétel csak a szabályt erősiti. Igy pl. a két egyetemen csak egyetlen román müködik, mint tanár és az egész közoktatásügyi igazgatásban egyetlen egy román, mint tanfelügyelő és ezt is a vele egy nemzetiségüektől távol, kizárólag magyar lakosságu vidékre helyezték.

Császári és királyi apostoli Felség! Mindezt nem azért emlitjük meg, hogy panaszkodjunk a bennünket ért igazságtalanság miatt, hanem csupán azért, hogy megmutassuk, milyen általános és mélyen gyökerező az az elégedetlenség, melyet az egész jelenlegi kormányrendszer a románoknál előidézett és milyen feszült a románok és a jelenlegi kormány között.

Mi, románok az elmult évtizedek folyamán nagy erőfeszitéseket tettünk és nagy áldozatokat hoztunk azért, hogy müveltséget vigyünk a nép nagy tömegeibe és olyan embereket neveljünk belőlük, akik az európai egyetemeken szereztek magasabb müveltséget, s ma már ezrek vannak közöttünk, akik a Nyugat-Európában otthonos általános müveltséggel rendelkeznek, oly egyének, akik a tudományok minden ágában és hazájukban is érvényes képesitődiplomával rendelkeznek, mégis el kellett hagyniok honukat, mert üldözéseknek voltak kitéve és máshol kellett megélhetést keresniök. Igy végül a románoknak arra a meggyőződésre kellett jutniok, hogy idegeneknek tekintik őket saját hazájukban, melyet őseik életük feláldozásával védelmeztek, s melyet a jövőben maguknak is meg kell védeniök minden ellenséggel szemben, bárki legyen is az. Minél jobban behatol ez az érzés a tömegekbe, annál elszántabb lesz a harc, amelyet a románokra rákényszeritettek.

A román, oly emberek által kormányozva, akik őt idegennek tekintik, s akiket ő is idegeneknek tart, sehol sem talál, sem az igazságszolgáltatásban, sem a közigazgatásban, sem a közélet bármely más ágában barátságos közeledést, sehol sem talál vigaszt és igazságosságot.

És mindez főleg azért van, mert a közéletben az egyenjoguságról szóló törvény kedvező rendelkezései ellenére sem veszik figyelembe a nép nyelvét, ha az nem a magyar. Egy támadó hadsereg, amely egy idegen országba benyomul, a meghóditott ország lakosaival való érintkezésében oly embereket alkalmaz, akik ismerik ennek a lakosságnak a nyelvét és szokásait. A románok a magyar királyságban rosszabb bánásmódban részesülnek, mint a meghóditott országok lakói. A közigazgatásban, a biróságokon, ahol az igazságot osztják, az egész közéletben, mindenütt magyar nyelven beszélő emberekkel találkoznak, akik sem nyelvüket, sem sajátságaikat és szokásaikat, sem sajátos érdekeiket nem ismerik. Magyar nyelven idézik meg a románt a polgári és büntetőbiróságok elé, ugyanezen a nyelven folyik a tárgyalás és ugyanazon a nyelven mondják ki az itéletet: tehát a legtöbb esetben elitélik, anélkül, hogy tudná miért és hogyan? Mert a birák rendszerint olyan emberek, akik nem értenek románul, másrészt viszont az előzetes vizsgálat és az egész birói eljárás magyar nyelven folyik, melyet a román nem ért; a legtöbb esetben valamelyik hivatalszolgát alkalmazzák közvetitőül a biró és a vádlott között. S megtörténik az, hogy az itéletet gyakran oly tolmácsolás alapján hozzák meg, amely olyan embertől származik, aki nem rendelkezik megfelelő képzettséggel ilyen tolmácsolások végzésére, vagy néha még a szükséges jóindulat is hiányzik belőle.

S a kormány főtörekvése valóban nem a jó közigazgatás, hanem a közélet teljes elmagyarositása.

A kormány hivatalnokain keresztül, akiket mint valami ügynököket tart a közhivatalokban, mindent elkövet, hogy a románok még otthon, a községükben se kapjanak közülük való alkalmazottakat. Számtalan eset fordult elő, mikor 4—5 község, melyek egy kizárólag román lakosságu jegyzői körzetet alkotnak, kénytelen volt jegyzőnek elfogadni olyan embert, aki nyelvüket nem ismeri, s oda jutottunk, hogy a román még a községében sem tekintheti nyelvét megtürtnek.

Hogy ezt az erőszakot megkönnyitsék, a törvényt oly értelemben módositották, hogy a jelölést többé nem a községi tanács, hanem a szolgabiró végzi, aki azután a legtöbb esetben gondoskodik arról, hogy az esetleges román pályázót még a jelöltek közé se vegyék fel.

Az 1868 : XLIV. t.-cz. 2—12. §-a, a magyar állam nemzetiségeinek megadja azt a jogot, hogy mind a törvényhatóságok és községek hivatalos eljárásaiban, mind a

megyei tanácskozásokon használhatják anyanyelvüket és elismeri minden állampolgár jogát arra, hogy anyanyelvét a hivatalokkal és biróságokkal való érintkezésben használhassa. Ennek ellenére a magyar nyelvet minden köz- és bírósági ügyben folyó tárgyalásra, sőt még a magánjellegü intézményekre is rákényszeritették. S nehogy ezáltal az 5. §-ban megjelölt eset bekövetkezzék, a hivatalnokokat nem a románok közül választják, s a jegyzőknek akik még a provizórium idejéből maradtak meg, vagy később nagy nehézségek leküzdésével sikerült bejutniok a közigazgatásba, egyenesen tilos a hivatalban a nép nyelvét használni.

Igy történt, hogy az országban már egyetlen hivatal sem érintkezik a néppel a saját nyelvén: a biróságokról, a telekkönyvi hivatalból, a kerületi hivatalokból, valamint minden más hivatalból a román nyelvet teljesen kizárták, anélkül, hogy valaki a legkevésbé is törődne azzal, hogy a nép a vele közölt hivatalos közleményt, vagy végzést érti-e vagy sem?

Ha egy román, a dualizmus bevezetése előtt megvolt és a törvény fentemlitett §-ában megerősitett jogára hivatkozva, valamely biróságnak, vagy közhivatalnak bármilyen kérvényt vagy iratot nyujt be a saját anyanyelvén, visszautasitják azzal az indoklással, hogy nem magyarul fogalmazta meg.Ha fellebbez, akkor jóváhagyják a visszautasitást, vagy a törvény ellenére eljáró hivatalnoknak még az ebből eredő költségeket sem irják terhére.

Ha pedig végül erről értesitik a szakminisztert, azt feleli, hogy ez nem tartozik az ő hatáskörébe.

Igy a kormány nemcsak azt követeli, hogy a törvényt ne tartsák be ezekben a pontokban, amelyek az igazságnak még egy kis maradványát tartalmazzák, hanem tekintélyével fedezi még azokat a hivatalnokokat is, akik e törvény kijátszásában egymással versengenek; sőt már annyira jutott a dolog, hogy a kormány az országgyüléstől felhatalmazást kért és kapott arra, hogy a törvényt miniszteri rendeletekkel hatályon kivül helyezze, amint ez az 1886: XXIX. t.-cz. 2, 6—9. §§-ból kitünik,[9] melyek alapján az igazságügyminiszter a 947/1888. eln. sz. rendeletét kiadta.

A román tehát a saját hazájában és a Felséged uralkodói teljhatalmából és a törvényhozó testületek által hozott törvényekben megadott jogai ellenére sem érintkezhetik a verejtékéből fizetett és érdekei védelmére odahelyezett hivatalnokokkal, sőt a birói ügyekben forditókat és tolmácsokat is kell fizetnie, s igy egy olyan igazságszolgáltatásban részesül, amely az ő számára drágább, mint a magyaroknak, akik ezenkivül mindig könnyitéseket kapnak és mindenütt jóindulattal kezelik őket.

C) *A törvényhatóságok szervezetére vonatkozó törvénycikket*[10] szintén azért alkották meg, hogy a románokat kiszoritsák a közéletből. E törvény alapját a választótörvény igazságtalan rendelkezései alkotják, mert azokat a törvényhatósági tagokat, akik a törvényhatósági gyülésbe a közbizalom alapján kerülnek be, ugyanazok az elemek választják, akik az országgyülésbe is választójoggal rendelkeznek. Ugyanazon okokból, amelyek miatt a románokat nem képviselik az országgyülésen, nem lehetnek — számarányuknak és fontosságuknak megfelelően — képviselve azoknak a megyéknek és járásoknak gyülésein sem, amelyekben ők alkotják a tulnyomó többséget s ugyanilyen irányban tulajdonosai a földnek és viselik a közterheket.

[9] Nyilvánvaló sajtóhiba. Az 1886: XXIX. tc. *(A telekkönyi betétek szerkesztéséről)* vonatkozó szakaszai a községi telekkönyvek betéteinek bejegyzési módját állapítják meg.

[10] 1870: XLII. és 1886: XXI. tc.: *A törvényhatóságok szervezéséről.*

A választói törvény,[11] a választókörzetek mesterséges kikerekitése, a választásoknál előforduló korrupció és erőszak következtében a románok kénytelenek voltak visszavonulni a törvényhatósági ügyektől is, melyekben a jelenlegi kormány nem keres egyebet, mint a magyar állameszme megvalósitását, és a többi nemzetiség távoltartását alkotmányos jogaik gyakorlásától.

D) *Az egyház és az iskola* volt mostanáig a közélet egyetlen területe, ahol — hála Felséged legkegyesebb gondoskodásának — a románok nemzeti fejlődésük szabadságát még biztositottnak látták.

Az 1868-as XLII. t.-cz.[12] 14. §-a biztositja az egyház számára az önkormányzatot, valamint az autonóm egyházi hatóságok illetékességét a vallás és a népoktatás ügyeiben.

Ebbe az autonomiába beletartozik az a jog is, hogy a felekezetek által alapitott és fenntartott iskolákban megszervezzék és vezessék az oktatást.

A magyar törvényhozás azonban — jóllehet ennek a törvénynek a létrehozásával megerősitette a román nép Felséged kegyéből már régebben elnyert, a nép szabad kulturális fejlődésére vonatkozó jogainak egy részét — rossz szemmel nézte azt az előrehaladást a müvelődés terén, melyet a románok a törvény alapján megtettek. Alig telt el néhány év, máris törvénytervezetekről tárgyaltak, melyeknek az volt a céljuk, hogy nemcsak rést üssenek ezen az autonómián s ezt oly szük keretek közé szoritsák, hogy a kulturális fellendülés lehetetlenné váljék, hanem törvény által is kikényszeritsék, hogy minden nemzetiség fiai a felekezeti iskolákban is kénytelenek legyenek a magyar nyelvet megtanulni. Ez a cél vezette őket, midőn törvénybe[13] vették azt az egész világon hallatlan rendelkezést, hogy a felekezeti iskolák tanárainak meghatározott időn belül kötelességük elsajátitani a magyar nyelvet, ha nem akarják elveszíteni állásukat.

Ez ellen a rendelkezés ellen román részről a görögkeleti és a görögkatolikus egyházfők panaszt emeltek[14] és a magyar országgyülésen is felemelte szavát néhány román képviselő, hogy az igazságtalanságra és a románokkal szemben alkalmazott kényszerre, valamint arra a támadásra, amely ezekkel a rendelkezésekkel legdrágább javaink egyikét, a nyelvet, melyen létünk minden szálával csüngünk és vallási és kulturális jogainkat éri, rámutassanak.

Ezek a panaszok, annak ellenére, hogy alapos megfontolásokra támaszkodtak, eredmény nélkül maradtak, s bár a közoktatásügyi ügyeket az 1868: XXXVII. tcz.[15] szabályozta, az uj tervezeteket megszavazták és törvényerőre emelték.

Miután a törvény létrejött, tanitó és tanuló kénytelen volt a tanitási idő legnagyobb részét, heti 18 órát, egy számára teljesen idegen nyelv tanulására forditani, amelyre a község mindennapi életében soha nincs szükség. Igy a felekezeti iskolák megszüntek müveltség terjesztésére szolgáló intézmények lenni és lesüllyedtek a magyar nyelv terjesztésére szolgáló gócpontok szinvonalára.

Ennek a kényszernek az eredménye azonban nem elégithette ki a törvény alkotóit, mert lehetetlen a parasztok gyermekeitől azt kivánni, hogy a népiskolákban megtanuljanak egy olyan nyelvet, mely teljesen idegen számukra, s melyet az iskolán

[11] 1874: XXXIII. tc.

[12] Sajtóhiba, feltehetően 1868: XLIV. tc.

[13] 1879: XVIII. tc. 2. §., a rendelkezés a nemmagyarnyelvű népiskolák tanítókra vonatkozik.

[14] Ld. 144/M. sz. irat.

[15] Sajtóhiba, helyesen: 1868.: XXXVIII. tc.

kivül többé sehol sem hallanak. Tiz évi eredménytelen erőfeszités után, 1891-ben meghozták a gyermekmenhelyekre vonatkozó törvényt,[16] mely a gyermekeket hároméves koruktól kezdve kényszeriti a magyar nyelv tanulására.

Ezt a törvényt, a magyar királyság nem magyar nemzetiségeinek tiltakozása ellenére, — akik közül különösen a románok tiltakoztak számos, igen látogatott népgyülésen az ellen a hallatlan merénylet ellen, melyet a családi élet ellen elkövetnek, midőn a gyermeket a legzsengébb korban kiveszik a szülői felügyelet és gondoskodás alól — mégis megszavazták.

Azonban nemcsak ezeket a tiltakozásokat nem vették tekintetbe, hanem holt betüvé vált az 1868 : XLIV. tc. 14. s épugy 4. §-a is, melyek jóváhagyják az egyházi hatóságoknak és felekezeteknek azt a jogát, hogy felekezeti iskoláik számára a tanitás nyelvét megszabják ; egy olyan jogot, amely évszázadok óta csak a felekezeteket illette meg ; s az alaptörvényekben biztositott önkormányzati jog semmibevételével a felekezeti középiskolákra is rákényszeritették a magyar nyelvet. Igy történt, hogy az alapitólevéllel ellentétben és a ma is fenálló törvény megkerülésével a belényesi középiskolában egyszerü miniszteri rendelettel mint előadási nyelvet, bevezették a magyar nyelvet.

Mi románok hazánkban több mint 3 milliónyian vagyunk, vérünkkel és adónkkal hozzájárulunk az állam fenntartásához, még sincs egyetlen, a müveltség terjesztését szolgáló intézményünk sem, melyet az állam tartana fenn. Nincs egyetemünk, még párhuzamos tanszékünk sem, amint ezt 1865—66-ban tervezték és amint a kolozsvári egyetem alapitásakor kilátásba helyezték számunkra. Oda jutottunk, hogy még a román nyelvi és irodalmi tanszéknek sem engedik meg, hogy anyanyelvét előadási nyelvként használja, sőt mi több, ennek a tanszéknek a betöltését a kolozsvári egyetemen ugy kell tekintenünk, mint a román nép és a felsőoktatás sérelmét.

Az általunk befizetett adóból az állam egyetlen oly intézményt sem tart fenn, mely nemzeti fejlődésünket szolgálhatná, sem gimnáziumot, sem középiskolát, sem kereskedelmi vagy mezőgazdasági iskolát, **sőt** még egy tanitóképzőt sem. S ami még szomorubb, már arra sem kapunk felhatalmazást, hogy saját költségünkön középiskolát alapitsunk.

A nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvény 26. §-ában a következő rendelkezést tartalmazza : „A magánintézetek és egyletek nyelvét az alapitók határozzák meg". Biztositva van tehát a jogunk, hogy mint felekezet vagy egyesület, saját iskolákat alapitsunk és azokban megállapitsuk az előadási nyelvet. De még a népiskoláinkban is itt-ott kifogásolnak valamit, hogy a kormánynak ezzel ürügye legyen ezeket községi iskolákká átalakitani, ahol a kormány könnyebben befolyásolhatja a tanitók kinevezését és bevezetheti a magyar előadási nyelvet. Hasonló cél lebeg a szemük előtt, midőn vegyes lakosságu községekben községi iskolákat létesitenek, s a románok, akiknek itt már van felekezeti iskolájuk, kötelesek a községi iskola felállitásához és karbantartásához is hozzájárulni, hogy végül is kénytelenek legyenek a felekezeti iskola további fenntartásáról lemondani.

Aradon és Karánsebesen a románok ismételten kérték, hogy saját költségükön középiskolákat állithassanak fel. A kormány azonban semmitmondó ürügyekkel megtagadta az engedélyt, azzal a nyilt szándékkal, hogy a románokat arra kényszeritse, hogy fiaikat csak magyar iskolákba járassák, ahol tanitóik főfigyelme nem arra irányul, hogy a müveltséget közvetitsék, hanem, hogy a magyar szellemet és a magyar nyelvet terjesszék.

[16] 1891: XV. tc.

Hogy ugyanezt a szellemet a felekezeti népiskolákban is terjesszék, az állami tanfelügyelőségek és a közigazgatási szervek a felekezeti népiskolákban olyan tanitókat is tartanak és támogatnak, akiket a felekezeti tanfelügyelőségek állásukból felmentettek, ha kitünnek a magyar nyelv terjesztése terén tanusitott buzgalmukkal. Hogy még több ilyen elemnek lehessen a szükséges támogatást megadni, kiadtak egy miniszteri rendeletet, amely megtiltja, hogy ilyen tanitókat a minisztérium előzetes beleegyezése nélkül elmozditsanak állásukból. Ily módon ténylegesen megsértik az autonom egyházak fegyelmezési jogát és a politikai hatóságoknak korlátlan hatalmat adnak a felekezeti iskolákat illető ügyekben.

Hasonló céllal nyultak hozzá a határőr-alapitványok vagyonához, mint pl. a naszódihoz, a bánátihoz és a fogarasihoz. A kultuszminiszter 31.507/1886 sz. rendelete, melyet a naszódi II. határőrezred alapjának vagyonkezelési szabályzata ügyében a főispánhoz intézett, teljes ellentétben áll a Felséged által 1851 január 20.-án, az ezred feloszlatásakor kiadott oklevéllel, valamint Felséged 1861 augusztus 22.-i kéziratával, mely ezt az alapot kizárólagos határőrvagyonná nyilvánitja, melyet azok a határőrök kaptak, akik a katonai kataszterbe „határközség"-ként voltak beirva.

Az alap tulajdonosai, az okmány tartalmának megfelelően megállapitották a kezelési módozatokat, melyeket ismét Felséged hagyott jóvá 1871 március 23.-án, s a Felséged által elismert tulajdonjog alapján 1885-ig használták a határőrök vagyonukat, amikor a kormány miniszteri biztost nevezett ki, akit ennek a vagyonnak kezelésével megbiztak, s igy ezt politikai uton elvették a tulajdonképpeni tulajdonosoktól. 1885 óta ezt a vagyont — kormánybiztos utján — a kormány kezeli s az egy uj alapszabály megállapitását is kezdeményezte. A Felséged által a határőröknek adományozott jogok semmibevételével, a kormány rájuk kényszeritett egy alapszabályt, melynek alapján a határőrök vagyona községi vagyonná lett. Midőn a kormány végrehajtotta ezt a tervet, igazságtalan és törvénytelen rendelettel elvette a határőröktől ezt a vagyont, melyet a trón iránti ragaszkodásukért és hazafias önfeláldozásukért kaptak és átadta használatra azoknak az idegeneknek, akik a volt határőrvidéken letelepedtek, vagy ezután itt letelepednek.

S mindez azért történt, hogy a politikai hatóságok szabad rendelkezési jogot szerezzenek a határőrvidéki alapokból eltartott iskolák és főleg a naszódi gimnázium felett, melyben — az alapitó oklevéllel ellentétben — a miniszter fenntartotta magának a jogot, hogy az előadási nyelvet megállapitsa.

Ugyanezt az eljárást alkalmazták a bánsági határőrök alapjával szemben is, hogy ezt is elvegyék eredeti tulajdonosaitól és magyarositási célokra használják.

És a hivőket még fájdalmasabban érinti az, hogy a Felséged által az államvagyonból a görög-keleti egyháznak a szegény papok szubvenciójára adományozott segélyt ma hasonló célokra használják fel. Az egyházi zsinatok és gyülések minden tiltakozása ellenére, a kormány kisajátitotta magának azt a jogot, hogy ezeket a szubvenciókat, a politikai hatóságok utján és az egyházi hatóságok véleményének megkérdezése nélkül, maga ossza szét, mintha rendelkezési alap lenne a görög-keleti papok politikai szolgálatainak jutalmazására. Bár ez az összeg nem nagyon jelentős, s mert éppen ez a kormány annyira kompromittálva van a románok előtt, még mindig nem talált annyit a román papok között, hogy ezt az összeget teljesen szét tudta volna osztani.

Felség ! A románok igen nehéz viszonyok között megőrizték nemzetiségüket és a jelenlegi kormányrendszerrel folytatott harcban is meg fogják őrizni. Ez a harc

azonban gátolja természetes fejlődésüket, keserüséggel tölti el őket és mindinkább elidegeniti magyar polgártársaiktól, akik — keresztülvihetetlen eszményektől félrevezetve és elfogulttá téve — elvesztették az érdekközösség érzését, amely minden népet, mely Felséged jogara alatt egyesült, [áthat], és eltékozolják az állam erejét hiábavaló erőfeszitésekben, hogy megsemmisitsék mindazt, ami nem magyar a magyar államban. Polgári kötelességünk volt és ma is az, hogy óvást emeljünk a támadás ellen és tudatában vagyunk annak, hogy ezt a kötelességet mindenkor teljesitettük: minket románokat nem érhet szemrehányás, hogy, amikor kötelességünk lett volna beszélni, hallgatásunkkal bátoritottuk a kormányt, hogy megmaradjon szakadék felé vezető utján.

A kormány azonban a legélesebb rendszabályokat alkalmazta, hogy hangunkat elnémitsa vagy legalább is megakadályozza, hogy meghallják.

E) A *sajtótörvényt*[17] külön erre a célra hozták.

Mivel Erdélyben a románok tulnyomó többségben vannak, a kormány jónak látta fenntartani magának, hogy Erdélyben, minden sajtót illető ügyben szabadabb kézzel cselekedhessék, hogy annál könnyebben elfojthassa a meggyőződés kinyilvánitását.

Erdélynek tehát nemcsak külön választótörvénye van, hanem külön sajtótörvénye is, amely szigorubb és az igazi szabadelvüséggel még határozottabban ellentétes rendelkezéseket tartalmaz.

E törvény által a kormány korlátlan hatalmat adott az ügyészeknek, hogy a román sajtót üldözzék és minden olyan meggyőződés kifejezését elnyomják, amely a kormány mindenkori meggyőződésének nem felel meg.

Hogy a siker minden körülmények között biztos legyen, a kormány fenntartotta magának a jogot, hogy az esküdtszékeket miniszteri rendelettel magyar lakosságu városokba helyezze át. Ennek megfelelően a szebeni esküdtszéket, amely nem volt hajlandó a kormány által óhajtott itéletek kimondására, feloszlatta és uj sajtótörvényszéket állitott fel Kolozsvárott és Marosvásárhelyen, ahol az esküdtek magyarok, tehát a románokkal szemben saját ügyükben mint birák szerepelnek.

Amig a 25 éves alkotmányos kormányzat folyamán egyetlen magyar politikai lapot sem vontak felelősségre a kormány támadása, vagy az együttlakó népek közötti béke megzavarása miatt, habár a magyar lapok napról-napra megismétlik a legélesebb támadásokat, addig a román lapokat ugyanezen időszakban állandóan az esküdtek elé idézték, akik nem mulasztották el bünösöknek kimondani őket. Igy a román lapokat, a Federaţiuneát,[18] az Albinát,[19] az Observatorult,[20] a Gazeta Transilvanieit,[21] a Tribunát,[22] a Romänische Revuet[23] egymásután vonták felelősségre és itélték el, akár azért, mert törvénytelen eljárásokat helytelenitettek, akár, mert a magyar lapok hazafiatlan

[17] Értsd: 1852 máj. 27-i császári pátens. (*Press-Ordnung.* Reichsgesetz- und Regierungsblatt 1852, XXXVI. 122. sz. — *Vö. Harum,* Péter: Die Press-Ordnung vom 27 Mai 1852, Pest 1852 77 l., A Magyarországban jelenleg érvényben álló sajtószabályok gyűjteménye, Bécs 1865, 121 l.)

[18] *Roman* Sándor 1868—76 között Pesten megjelent hirlapja.

[19] Kezdetben (1868) Bécsben, majd Pesten (1869—76) kiadott román politikai lap a „mérsékeltek" (*Babeş-Mocsonyi* irányzat) orgánuma *Popa* György majd *Babeş* Vince szerkesztésében.

[20] *Bariţiu* György 1878—85 között Nagyszebenben kiadott lapja.

[21] *Bariţiu* György alapította 1838-ban Gazeta de Transilvania néven. Utána *Muresianu* Jakab (1849-től) majd *Muresianu* Aurél (1878-tól) szerkesztették.

[22] 1884—1903 évek között Nagyszebenben megjelent román nacionalista hirlap.

[23] *Diaconoviciu* Kornél szerkesztésében 1885—92 között Bécsben majd Resicán kiadott németnyelvü politikai szemle.

se engedjék meg, hanem másoknak adják el. Igy különösen Erdély hegyvidékén, ahol cikkeit leközölték és cáfolták. Sőt egy olyan személy ellen is inditottak sajtópert, aki a mentelmi jog védelme alatt állott, egy választóihoz intézett felhivás miatt,[24] amely semmi egyebet nem tartalmazott, mint hü kifejezését azoknak a hazafiui aggodalmaknak, melyekben minden román osztozik.

Egyedül az 1888. esztendőben nem kevesebb, mint nyolc sajtópert inditottak a román lapok ellen[25] és a szerzőket, illetőleg szerkesztőket sulyos büntetésre itélték, mert még volt bennük az a polgári erény, hogy kifejezést adtak annak a meggyőződésnek, mely a románokat a haza komoly helyzetével kapcsolatban eltölti.

Egy cikknek a közléséért és cáfolatáért, melyben egy magyar lap a Kossuth-kultuszt propagálta, a „Tribuna" egyik szerkesztőjét[26] egyévi börtönre, az ujságot pedig sulyos pénzbüntetésre itélték. Ugyanezen lapnak egy másik szerkesztőjét[27] ugyanilyen büntetésre itélték, mert Doda Traján nyugalmazott cs. kir. tábornok, képviselő választóihoz intézett felhivásával kapcsolatban kifejezést adott tetszésének. Magát Doda tábornokot az emlitett felhivásért kétévi fogházra és sulyos pénzbüntetésre itélték, s csak Felséged legmagasabb kegyelme mentette meg az agg, hazáért és trónért sok szolgálatot tett tábornokot a további üldöztetéstől.

Ezek az üldöztetések mégsem tudták a románokat visszatartani hazafias kötelességük teljesitésétől s igy 1890-ben a román lapok ellen inditott sajtópörök uj sorozata következett. Ez alkalommal ismét több román ujságirót itéltek el, köztük a „Tribuna" egyik tudósitóját másfélévi börtönre, mert helytelenitette a magyarok Kossuth-kultuszát.

S egyetlen más alkalommal sem került oly nyiltan napvilágra az a törekvés, hogy a soknyelvü magyar államot magyar nemzetállammá alakitsák át, mint ezekben a sajtópörökben. A királyi államügyészek, akiknek kötelességük gondoskodni a törvények betartásáról, nem átallották azt kivánni, hogy az esküdtek ne az inkriminált cikkben foglaltak alapján alkossák meg véleményüket, hanem olvassanak a sorok között, vagyis ne az igazságosságot és a fennálló törvényeket tartsák szem előtt itéletükben, hanem szintiszta magyar érzéseiket. A kolozsvári királyi tábla és a sajtóügyi esküdtszék jelenlétében, nagyszámu hallgatóság előtt az ügyész kijelentette a vádlottnak, hogy a király személye iránti hódolat még nem hazafiasság, s a legtiszteletlenebb kifejezésekkel illette azt a dicső kitüntetést, melyet Felséged „Az állhatatos kitartásért az esküvel fogadott hüség mellett 1848—1849" cimmel a naszódi határőröknek adományozott — amennyiben kijelentette, hogy azok a tettek, melyekkel a románok ezt a kitüntetést kiérdemelték, letörölhetetlen szégyenfoltot jelentenek a román nép számára.

A mai Magyarországon, Felség, dinasztikus hagyományaink tiszteletbentartása, a monarchia iránti ragaszkodásunk és a népünk iránti szeretet politikai bűntény, melyet szigoruan büntetnek és semmi sem bizonyitja jobban, mint a román sajtótermékek ellen inditott pörök, hogy a kormány mindig tudatában volt és van annak, hogy milyen

[24] Doda Traján tábornok, a karánsebesi kerület képviselője 1887. évi választói felhívásáról van szó (ld. 184/B sz. irat).

[25] Vö. Mocsonyi Sándornak a Romänische Revueben megjelent cikkével (*Die Pressfreiheit in Ungarn.* Rom. Revue 1888 607—24. l.)

[26] Pop Pacurăr Kornél szerkesztőt a lap 1886 jan. 9-i számában megjelent, a Kolozsvári Közlöny „Kossuth és Secăşan című cikkével az unió kérdésben vitázó vezércikke (Sibiiu la 27 Decemvrie) miatt 1886 májusában a kolozsvári esküdtszék 1 évi államfogházra itélte. (*Vö.* Tribuna 1886 99—102. sz., Kolozsvári Közlöny 1886 107—108. sz.)

[27] Slavici Jánost, ld. 184/G. sz. irat.

általános és mélyengyökerező a románok elégedetlensége, de nem tartotta szükségesnek, hogy ezt figyelembe vegye, s a békét és a jó egyetértést ujra helyreállitsa, hanem azon a nézeten volt, hogy jó és a magyar nép érdekeit szolgáló dolog, ha mindent elkövet, hogy ez az elégedetlenség ne jusson kifejezésre.

F) *A kormány agrárpolitikája* ugyanezt a célt szolgálta.

Tekintettel az agrárviszonyok fontosságára az egész társadalmi fejlődés szempontjából és áthatva a kivánságtól, hogy a földmüvelő lakosság nagy tömegének békés munkáját biztositsa, Felséged a legkegyelmesebben méltóztatott az 1853. és 1854. évi pátensekbe egy sor, a volt jobbágyparasztokra nézve kedvező rendelkezést felvenni.

Ezeknek a pátenseknek és ebben az ügyben hozott törvényeknek magyarázatai és értelmezései a birói gyakorlatban a birtokososztályt a falusi lakosság érdekei és elvitathatatlan jogai ellenére szinte az elviselhetetlenségig előnyben részesitették, ezért számos román község panaszt emelt Felséged magasztos trónjának lépcsői előtt, s a román ügyvédek 1880-ban egy memorandumot nyujtottak be az országgyüléshez[28] a kormány agrárügyi törvényjavaslata ellen, mely azonban az 1880-as XLV. tc.-ben mégis törvényerőre emelkedett.

Itt csak azt bátorkodunk Felséged tudomására hozni, hogy az állam urbéri ügyei még ma is, 44 évvel a robot eltörlése után, nagyrészt megoldatlanok, s hogy egész sor pör van folyamatban a volt földbirtokosok és jobbágyok között, s így megnehezitik és gátolják a gazdasági fejlődést, mert a románok nem biztosak abban, hogy vajjon nem vonják-e ismét kétségbe tulajdonjogukat, melyet arcuk verejtékével és évszázadokon át tartó munkával szereztek.

Az urbérügyi biróságok részrehajló voltának bizonyitékául szolgálhat az a számos pör, amelyet a feudális földesurakkal, vagy a kincstárral szemben elvesztettünk.

Még többet kell a román népnek, a román egyháznak és a községeknek a biróságok részrehajló volta miatt szenvedniök a tagositásoknál és a határmegállapitásoknál előforduló elkülönitési ügyeknél, amelyeket főleg azért inditanak meg, hogy a románoktól elvegyék a lehető legnagyobb részét mindannak, amit a császári pátensek nekik itéltek.

Az elkülönitéseknél a magyar biróság nem itéli meg a volt urbéreseknek a köteles részt, ami nekik a pátensek és az urbéri törvények alapján jár, hanem évtizedes pereskedés után csak a felét vagy a negyedrészét annak, ami őket a haszonélvezeti jog alapján az urbéri szolgáltatások kárpótlásaként megilleti. A legtöbb községben teljesen elvitatják ezt a jogot annak ellenére, hogy bizonyitani tudják.

Sok községben a földesur 1848 után önkényesen megfosztotta a volt jobbágyokat a favágás és legeltetés jogától ugy, hogy ezek kénytelenek voltak az elkülönités miatt pört inditani. Ezeket a pöröket azonban a biróságok 20—30 évig huzták és többezer forintos költségeket okoztak. Azonban, miután a biróság kénytelen volt a régi robotos parasztok jogát elismerni, a jogsértő földbirtokost nem kényszeritette jogerős itélettel kártérités fizetésére, bár a polgárjog minden jogsértőt az okozott perköltségek megtéritésére itél.

Még világosabb bizonyitéka a román néppel szemben tanusitott rosszindulatnak az, hogy ott, ahol végrehajtották az erdők és legelők elkülönitését a kincstár, mint tulajdonos és a román, mint volt robotos között, a kormány hivatalnokai utján ugy intézkedik, hogy az erdők használatát az illető községben lakó románoknak még pénzért

[28] Szövegét ld. Petițiunea juristilor români din Transilvania presentata camerei deputaților în ședința dela 20. Aprile st. n. a. c. în cestiunea referințelor urbariali, *Tel. Român* 1880 ápr. 19—máj. 1, 47—51. sz., továbbá: Petițiunea juristilor români in comisiunea juridică dela dietă, *Tel. Rom.* 1880 máj. 3. 52. sz. és *Magyarország* 1880 ápr. 21 119. sz. *(A képviselőház ülése április 20-án).*

a nép évszázadok óta állattenyésztésből és fakereskedésből él, a románok alig tudják mindennapi kenyerüket megkeresni, mert a biróságok elkülönzési ügyekben hozott itéletei nem adták meg nekik a megfelelő terjedelmü területet, melyre szükségük volt, s amely megfelelne a haszonélvezeti jognak, mellyel „ab antiquo" rendelkeztek. Ezáltal különösen Erdély nyugati hegyvidékének lakossága jutott oly nyomoruságos helyzetbe, hogy nagy részük kénytelen kivándorolni.

Mindebből kiviláglik, hogy a kormány tervszerüen és megfontoltan arra törekszik, hogy a románok életét saját hazájukban elviselhetetlenné tegye és szerzett birtokát mások kezére játssza.

A királyi haszonélvezeti jogok kárpótlása alkalmával például elrendelte a kormány, hogy azokat az összegeket, melyek az előző törvények értelmében a három kántorhónapra, október-decemberre, a volt robotosokat megilletik, nem szabad a kezükbe adni és közöttük kiosztani, hanem a községi vagyonhoz kell csatolni, melynek a jövedelméből a községi kiadások egy részét fedezik. Tehát törvényes rendelkezést hoztak arra vonatkozólag, hogy egy birtoknak a jövedelme, melyet évszázados robottal szereztek, igazságtalan módon minden bevándoroltnak a községben hasznára váljék, sőt még a földbirtokosoknak is, akiket annak idején elvesztett jogaikért kárpótlásban részesitettek. Tehát ugyanaz az eljárás, mint a határközségek vagyonával kapcsolatban.

Hogy a románok abban a nehéz helyzetben, melybe kerültek egymást se támogathassák, a magyar törvényhozás 25 évi alkotmányos kormányzás után nem találta szükségesnek egy gyülekezési és egyesülési törvény megalkotását, hanem a kormányra bizta, hogy ebben a tekintetben a magyar harci politika mindenkori követelményeinek megfelelően intézkedjék. Igy a kormány semmitmondó ürügyekkel kereken megtagadta a románok által kért engedélyt, hogy mezőgazdasági és közmüvelődési egyesületeket létesitsenek. Még a román nőknek sem engedélyezték, hogy egyesületet alakitsanak, amely csak kulturális célokat tüzött volna maga elé. Ugyanebben az időben azonban a magyarositás előmozditására, tehát kimondottan agresszív célzattal, egyesületeket szerveztek és ezek a közhatóságok védelme alatt folytatják tevékenységüket és támogatják a faji küzdelmet az ország különböző népei között.

Felség! Mi románok semmit sem kivánunk inkább, mint hogy jó egyetértésben éljünk minden polgártársunkkal, s békében végezhessük kulturális és gazdasági munkánkat. Fajunk életképességének és elpusztithatatlanságának tudatától áthatva, csak mosolyognánk azon a hiábavaló fáradozáson, melyet a magyar kormány és az általa felbátoritott magyar társadalom végez, hogy kulturális és gazdasági romlásba döntsön bennünket, s fogékonyabbá tegyen a nemzetiségünktől való elszakadásra; a kormány és a magyar társadalom tevékenysége azonban természetszerüen reakciót idéz elő, amely jelentkezik a közélet minden területén, s mind a monarchiát, mind szükebb hazánkat szüntelen forrongásba hozza.

Mi, Felség, nyugodt, rendszerető, lojális és igen türelmes nép vagyunk, de mi is csak emberek vagyunk, s nem maradhatunk mozdulatlanok, midőn látjuk, hogy naponta kihivnak és szemérmetlenül gyaláznak bennünket, hogy gazdasági és kulturális érdekeinket sértik és nemzeti létünket veszélyeztetik.

Ennek a fenyegetésnek bizonyitékául szolgálhat az a beszéd, mellyel 1883-ban a „Kolozsvári Magyar Közmüvelődési Egyesület" alakuló ülését[29] az elnök megnyitotta.

[29] Nyilván az Emke (Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület) 1885. ápr. 12-i alakuló üléséről van szó. Ezt megelőzőleg 1885 januárjában ugyan felmerült egy kolozsvári illetve kolozsmegyei közművelődési egyesület terve, ez azonban nem valósult meg (vö. Pákéi Sándor József: Az EMKE megalapitása és negyedszázados működése 1885—1910. Kolozsvár 1910 82. l.)

Még szembetünőbb bizonyitékul szolgálhat az egyesület százas bizottságának 25 pontja, melyben minden szépítés nélkül kidomborodik a cél, melyre törekszenek: mindannak a magyarositása, ami a magyar államban nem magyar. Természetesen, mikor látták a visszahatást, melyet ez a meggondolatlan kijelentés a nem magyar nemzetiségek körében előidézett, akkor ezeknek a pontoknak a szerzői mindent elkövettek, hogy különféle magyarázatokkal és mellébeszélésekkel elleplezzék ennek az egyesületnek a célját: a gyakorlatban azonban bebizonyosodott, hogy különösen az Erdélyi Magyar Közmüvelődési Egyesületet azért hozták létre és oly irányba vezetik, hogy itt Erdélyben a magyar elem, a kormány és a tulajdonképpeni magyarországi magyarság támogatásával lassanként felszivhassa magába a románokat és a németeket; a többi magyarországi egyesületnek ugyanezt kellene elvégezniök az ottani románokkal, németekkel és szlávokkal kapcsolatban.

Tényleges bizonyitékul szolgál erre a magyar népiskolák létesitése tiszta románlakta községekben, mint Radna, Bucsum, stb., ahol erre semmi szükség nem volt, mert rendelkeznek az oktatás követelményeinek megfelelő felekezeti iskolákkal.

További bizonyiték, hogy azzal az ürüggyel, hogy a magyar lakosság nagy része elrománosodott, erőszakos eszközökkel igyekeznek több román községet visszamagyarositani, melyeket nemzetiségük megtagadására kényszeritenek.

Bizonyiték végül az a beszéd, melyet a miniszterelnök[30] 1892 febr. 7-én Temesvárott választói előtt tartott, s mely a következő kitételt tartalmazza: „Nézetem szerint a hazában lakó idegen ajku nemzetiségek asszimilálására és megnyugtatására leghelyesebb út az, ha a törvényhozás oly határozatokat hoz és a kormány oly módon hajtja végre, hogy a különböző nemzetiségekhez tartozó honpolgárok intézmények oltalma alatt jól érezzék magukat. Tegyünk meg mindent az ország és annak egyes részei gyarapodására. Legyen jó, olcsó és igazságos közigazgatás és igazságos szolgáltatás, mert azok segélyével fog minden erőszak nélkül megoldatni a nemzetiségi kérdés, — és ezért ebben a kérdésben ezt az utat szándékozik követni a kormány."

A miniszterelnök tehát minden nyelvet — a magyaron kivül — idegennek tekint és az államszervezetben nem lát egyebet, mint a legmegfelelőbb eszközt azoknak az állampolgároknak az asszimilálására, akik ezeken az idegen nyelveken beszélnek.

Ezen asszimiláció céljának megfelelően kell ezentul a törvényeket hozni és végrehajtani, hogy ezáltal elérjék az egyének kielégitését — és nem a nemzetekét, melyeket nem kell tekintetbe venni.

Elképzelhető-e, hogy a románokban nem háborodna fel a nemzeti lelkiismeret, ha még maga a kormány feje sem tekinti őket egyébnek, mint idegeneknek és asszimilációs anyagnak a magyar nép szaporitására!

A kormány által felbátoritva és minden asszimilációs vállalkozásukban támogatva, polgártársaink lassanként annyira elbizakodottakká és türelmetlenekké lettek, hogy többé a román nemzeti élet semmiféle megnyilvánulását nem hajlandók eltürni. Igy pl. 1891-ben Kolozsvárt egy, a kisdedóvó törvényjavaslat elleni tiltakozás céljából megtartott gyülés alkalmával a magyar közönség a románokat nemcsak a legalantasabb módon inzultálta, hanem kővel is megdobálta, anélkül, hogy az állami közbiztonsági szervek szükségesnek tartották volna, hogy a rend fenntartása érdekében idejében közbelépjenek. A „magyar kulturegyesületek" a valóságban nem egyebek, mint a magyar társadalomnak kimondottan agressziv faji harc céljait szolgáló szervezetei, s ez a harc, ha idejében véget nem vetnek neki, végső következményeiben csak a haza vesztére válhat.

[30] Gr. Szapáry Gyula.

Császári és királyi apostoli Felség!

Minden polgár elsőrendü kötelessége az őszinteség az uralkodóval és polgártársaival szemben, s a románok mindig teljesitették ezt a kötelességet.

Fejlődésük és létük nagy érdekeinek tudatában, melyek a román népet a monarchiához kötik, s Felséged iránti tiszteletből, a románok alázattal fogadták a dualizmus által létesitett helyzetet, mint olyant, amely fennáll, de csak ideiglenes lehet, s türelmesen viselték a jogtalanságokat, melyeket egy negyedszázad alatt el kellett szenvedniök. Egyetlen alkalommal sem mulasztották el azonban, hogy az állam vezetőit útjuk veszedelmes voltára figyelmeztessék.

A „volenti non fit iniuria"[31] elve alapján a románok mindig bátran tiltakoztak az egyszer megszerzett jogok minden megsértése ellen és ország-világ előtt fenntartották maguknak — egy, a Monarchia fejlődése számára kedvezőbb időre — a revindicatio jogát.

Azonban minden fáradozásuk és lojális tiltakozásuk eredménytelen maradt.

Ebben az emlékiratunkban bebizonyitottuk, hogy az unió és az 1868-as XLIII. t.-cz. által történt bevezetése nem egyéb, mint semmibevétele valamennyi nemzeti jognak, melyet a románok, mint az egykori Erdély túlnyomó többségét alkotó elem, elnyertek, semmibevétele minden alaptörvénynek, a Pragmatica Sanctionak, amely ennek a fejedelemségnek biztositja a teljes közigazgatási függetlenséget; a román elem teljes semmibevevése — igazságtalanság, mind törvényhozási és igazságügyi, mind politikai szempontból.

Kimutattuk, hogy a feudális alapokon nyugvó választótörvény, a szabadság és az igazi szabadelvüség szelleméből fakadó jogok legfontosabbikának gyakorlását illetően nem egyéb, mint nyilt misztifikáció, a népakarat kifejezésének törvényes formában való elnyomása; az állampolgárok legnagyobb részét, elsősorban a románokat, megfosztja képviseleti joguktól és mind a választókerületek mesterséges kikerekitése, mind az államhatalom önkénye által, a faji uralom érdekében a kisebbség tulsulyát biztositja, amiből következik, hogy az országot nem népeinek igazi tényezői képviselik, s hogy törvényhozó testülete, az országgyülés nem egyéb, mint hamisitás.

Kimutattuk, hogy a belső [állam]szervezet főkérdését, a nemzetiségi kérdést, igazságtalan módon, államjogunk fejlődésének követelményeivel és az állam konszolidációjának érdekeivel ellentétesen oldották meg. A törvénynek, mellyel megkisérelték e kérdés megoldását, nincs meg az elvi alapja, amely a nemzeti egyéniségek létének és szabad fejlődésének törvényes biztositéka. Az államot alkotó néprajzi egységek teljes semmibevételével, a törvény csak a különböző nemzetiségü egyéneket ismeri el, akiket egyetlen magyar nemzetté nyilvánit, hogy így alapot teremtsen asszimilációs törekvései számára.

Bebizonyitottuk, hogy ez a törvény, amennyiben a nemzetiségekre nézve kedvező intézkedéseket tartalmaz, holt betü maradt, s hogy a polgárok többségét alkotó elem szabad nemzeti fejlődésének a legmagasabb helyről eredő biztositékait a legkevésbé sem veszik tekintetbe.

Kimutattuk, hogy mind az 1868 : XLIII. t.-cz. és végrehajtása, mind a nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvény nyilt tagadása a nemzeti egyenlőségnek s mind tartalmát, mind végrehajtását tekintve, törvényes eszközül szolgál a magyar nemzetállam eszméjének a törvényhatóságokban való ápolásához, midőn, amennyire csak lehet, a többi népeket a törvényhatóságokban is megfosztja polgárjogaiktól.

[31] Aki maga kívánja, azt nem éri jogtalanság.

Kimutattuk, hogy a közoktatásügyi törvény[32] rendelkezései közül azokat, amelyek valamennyire is kedvezőek a nemzetiségek szabad fejlődésére, nem veszik figyelembe és nem hajtják végre; a kormány nem ismeri el a felekezeteknek és magánszemélyeknek azt a jogát, hogy saját költségükön iskolákat és más müveltségterjesztő intézményeket alapitsanak és tartsanak fenn, megtagadja a kért jóváhagyást azoktól, akik ilyen intézményeket akarnak létesiteni, s a meglévőket az oktatást illetőleg, magyarositó vezetés alá helyezi; a magyarositó törekvéseket az államvagyonból megnemérdemelt segélyekkel buzditja, amelyet a papoknak és tanitóknak osztogat anélkül, hogy az illetékes hatóságokat megkérdezné; az illetékes hatóságok által sulyos kihágás miatt állásukból elbocsájtott tanitókat továbbra is hivatalukban tartja, ha a magyarizmus céljait szolgálják; a korrupciót még az egyházak belügyeibe is bevitte, s megsértette a vallásos érzést, amely a törvényes rend alapja.

Kimutattuk, hogy a szólásszabadság, s főleg a sajtószabadság a románok számára nem létezik és hogy a sajtótörvény eszköz a meggyőződés kifejezésének az elnyomására.

Kimutattuk, hogy a törvényhozás által felülvizsgált agrártörvények a pátens legfontosabb rendelkezéseit mellőzték, s hogy a határmegállapitó pereket évtizedekig elhuzzák a mezőgazdaság kárára és azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a magyar földbirtokosokat a románok dolgozó osztályával szemben előnyben részesitsék.

Kimutattuk, hogy a román népet kiszoritották a törvényhozó testületből, a törvényhatósági képviseletből, a közhivatalokból, nyelvét pedig a politikai élet minden területéről és a biróságokról kirekesztették.

Végül kimutattuk, hogy bár a román nép vagyonával és vérével hozzájárul az állam fenntartásához, az állam mégsem ad ezért semmi ellenszolgáltatást gazdasági és kulturális fejlődésének támogatása vonalán, sőt ellenkezőleg az állami közhatalom gátolja gazdasági és kulturális fejlődését, s az egyházi autonómiára és a szabad egyesülésre vonatkozó jogainak gyakorlásában a legnagyobb nehézségeket támasztja.

Felség!

Az 1848—1866. években a románok éppugy, mint a Monarchia többi azelőtt elnyomott népei, egész sor jogot és biztositékot szereztek nemzeti fejlődésük számára. Habár a dualisztikus megegyezéseknél ezeknek a jogoknak a tiszteletbentartását és biztositását alkotmányos formában hozott törvények állapitották meg, az alkotmányos korszak 25 éves tapasztalatai a románokban azt a meggyőződést keltették, hogy az alkotmányos formák hamis alkalmazása következtében az állam vezetéséhez jutott elemek, a Felséged által uralkodói teljhatalmából következően és a Monarchia megerősitésének valódi érdekeivel összhangban adományozott jogokat nem tartják tiszteletben, hanem nemzeti becsvágy kérdésének tartják, hogy a magyar alkotmányos állam törvényalkotása és ezek végrehajtása által mindent elvegyen tőlünk, amit az egységes osztrák monarchiától kaptunk.

A kellemetlen kötelezettségek teljes figyelemen kivül hagyása, az igazság eltitkolása a belső ügyek állására vonatkozólag, hátsó gondolatok a törvényhozásnál és a törvények végrehajtásánál, az erőszak lefelé és a fenyegetés felfelé, mindezek szükebb hazánkban az államélet axiomáivá váltak, s ezért itt, a magyar korona országaiban az alkotmányos berendezések nem arra szolgálnak, hogy a jogok gyakorlását és a békés fejlődést elősegitsék, hanem csupán lehetőséget adnak egy erőszakra hajlamos és lármás kisebbségnek arra, hogy elnyomják a többséget, amely olyan dolgozó elemekből áll, akik részérdekeiket mindig készek voltak a Monarchia nagy érdekeinek alárendelni.

[32] *Értsd*: 1868 : XXXVIII. tc.

Ezt a helyzetet látva, a román választók küldöttei f. év január 20. és 21-én Nagyszebenben tartott konferenciájukon kénytelenek voltak egyhangulag a következő határozatot hozni:

„Bármennyire elengedhetetlennek kell, hogy lássék minden elfogulatlan hazafi számára egy üdvös változás, a konferencia a dolgok fejlődésének láttán, arra a fájdalmas kijelentésre érezte indittatva magát, hogy nemcsak a kormány, hanem minden parlamentáris tényező iránt teljesen elvesztette bizalmát. Ugy hiszi, hogy az ország a baj megszüntetését csak a másik, a legmagasabb tényezőtől, a koronától várhatja, melynek — magasan minden egyéni érdek felett állva, mint az állam legfőbb érdekei igazi képviselőjének — az az alkotmányos feladata, hogy elidegenithetetlen tekintélyével és hatalmával mindannyiszor közbelépjen, valahányszor az állam olyan helyzetbe kerül, mely szervezetét legbelsőbb felépitésében veszélyezteti. A konferencia tehát, teljes bizalommal e korona hordozója, legkegyelmesebb uralkodónk iránt, fenntartja az előbbi konferenciák határozatát egy a trónhoz intézendő memorandumot illetőleg és elhatározza, hogy ezt a memorandumot haladéktalanul nyujtsák be".

Császári és királyi apostoli Felség! Legkegyelmesebb Urunk! Midőn azt a feladatot, mellyel román polgártársaink megbizottai bennünket megtiszteltek, teljesitjük, ugy érezzük, hogy kötelességünk Felséged tudomására hozni, hogy megbizóink a románok nem egyedül vannak abban a súlyos helyzetben, melyre ezzel az emlékirattal Felséged atyai figyelmét felhivjuk.

A Vaskaputól a Lajtáig, az Adriai-tengertől a galiciai Kárpátok csucsáig az egész országot állandó izgalom és mély elégedetlenség tölti el. Magyar polgártársaink, látva utópisztikus törekvéseik eredménytelenségét, maguk a legizgatottabbak és legelégedetlenebbek s erőszakos megrázkódtatások felé haladnak.

Egy olyan állampolitika, amely mind alapjában, mind végső céljában hibás, csak végzetes lehet mindazok számára, akik makacsul ragaszkodnak hozzá, mind a haza és a trón számára. Teljesen ellentétben állva az ezeréves multtal és az igazi szabadelvüséggel, ennek a politikának szükségszerüen általános elégedetlenséget kellett előidéznie, melyet egy ideig el lehet takarni, de palliativ eszközökkel nem lehet teljesen megszüntetni, tovább izzik a hamu alatt, és napról-napra veszedelmesebb lesz.

Csak őszinte és a létfeltételek és a nemzeti fejlődés kölcsönös tiszteletben tartásán nyugvó testvériség tudja az államot a belső szilárdság és a hatalom utjára vezetni, amelytől ilyen nehéz időkben, mint amelyben élünk, léte függ.

A magyar királyságnak, Horvátországot kivéve, amely önkormányzattal rendelkezik, 13,200.000 főnyi lakossága van.

Ennek a lakosságnak csaknem egynegyed részét, közel hárommillió lelket, a románság teszi ki, mely összefüggő tömegekben él az egykori Erdélyben, a Bánátban, Arad, Bihar, Szilágy, Szatmár és Máramaros megyékben; tehát a Monarchia keleti határain, a Tisza balpartján, a Tisza és Maros közötti háromszögben és az erdélyi határhegyek között, kb. 134,630.54 km-nyi területen lakik, ahol az összlakosság 60—95%-át teszi. Tagadhatatlan tény, hogy itteni honosak, s hogy amint a magán- vagy községi tulajdont, ugyanoly mértékben birják a földet is. Kétségbevonhatatlan, hogy ezt a földet munkájukkal megmüvelik, s hogy munkájuk jövedelméből az összes különféle adót megfizetik, az állam fenntartására. Kétségtelen, hogy meghozzák a tőlük kivánt véráldozatot és mint katonák védik a hazát. Tagadhatatlan igazság, amit a saját költségükön felállitott és fenntartott iskolák ezrei bizonyitanak, hogy ébren van bennük a nemzeti öntudat, s azt akarják, hogy ne csupán mint egyéneket, hanem mint népet tekintsék őket, melynek megvannak a saját kulturális törekvései.

Évszázadokon át folytatott fáradhatatlan harcok és egy vezető osztály kialakitására irányuló törekvés által bizonyitott tény továbbá, hogy tudatában vannak etnikai, földrajzi és politikai jelentőségüknek, hogy ismerik az őket megillető jogokat és azt akarják, hogy mindenben a velük együtt lakó népekkel, s különösen a magyarokkal egyenranguaknak tekintsék őket.

Ezeket a tényeket tagadni, szótlanul elhaladni mellettük, tekintetbe nem venni és el nem ismerni azokat, mikor maguktól is felszinre kerülnek, súlyos következményekkel járó eltérés az elemi államérdektől.

Még ha a románoknak nem is volna történelmi multjuk, s így nem rendelkeznének törvényes, az állam ezeréves multjában gyökerező alappal, már egyedül annak a ténynek, hogy itt vannak, hogy szilárd elszántsággal akarnak és bizonyos körülmények között sokra képesek, elegendő politikai alapul kellene szolgálnia arra, hogy minden kormányt törvényes érdekeiknek figyelembevételére késztessen. Annál inkább figyelembe kellene venni ezeket az érdekeket, mert hiszen semmi egyebet nem követelnek, mint azt, hogy az államjog ne fejlődjék egy évszázados hagyománnyal ellentétes irányban, hogy az egyszer elnyert jogokat tiszteletben tartsák és biztositsák számukra, mint szabadnak elismert nép számára, a fejlődés szabadságát.

A románokéhoz hasonló helyzetben vannak magyarországi német és szláv polgártársaink is, s ugyanaz az államérdek követeli, hogy az ő törvényes érdekeiket is előmozditsák.

Az 1866–1868-ban bevezetett rendszer nem vette tekintetbe ezt az államérdeket, s így Felséged kivánsága: a soknyelvü magyar államot alkotó népek boldogabb együttélésének előkészitése sem valósitható meg. Ellenkezőleg: 25 évi alkotmányos lét után a lelkek ellenségesebben állanak szemben egymással, mint valaha és a fajok harcát előre megfontoltan megszervezték.

Nem egy nemzeti önzésben gyökerező ösztönt követve, hanem hazafias aggodalommal eltelve jelenünk meg Felséged dicső trónja előtt. Az út, amelyre léptünk, ugyanaz, mint amelyet őseink jártak, kik bizalommal telve császáruk atyai gondoskodása és gondviselésszerű bölcsesége iránt mindig örömmel áldozták szivük vérét a trónért és a hazáért.

Látva az általános elégedetlenséget, mely a társadalom minden rétegét áthatja, és látva a nehéz korviszonyokat, a románok, ugy vélték, hogy Felségednél kell vigaszt és bátoritást keresniök, teljesitve kötelességüket, mint lojális és őszinte alattvalók.

Ma, mint minden időben és abban a szilárd meggyőződésben, hogy csak a népek őszinte testvérisége biztosithatja hazánk békés továbbfejlődését, a románok kitartanak a kivánság mellett, hogy törvényes formában és az erre hivatott tényezők közremüködésével megváltoztassák hazánk kormányzati rendszerét oly módon, hogy az egyszer megszerzett jogok és a soknyelvü magyar államot alkotó valamennyi nép törvényes érdekei megőriztessenek és biztositassanak.

Ez alkalommal is ragaszkodunk ahhoz a különvéleményhez, melyet a kolozsvári országgyülés román képviselői és regalistái terjesztettek Felséged elé 1865 novemberében és ismét felhivjuk Felséged figyelmét arra az eljárásra, amellyel a Bánságot és az u. n. Részeket (Partes adnexae)[33] összeolvasztották.

[33] Zaránd, Közép-Szolnok, Kraszna vármegyék és Kővár vidéke. Ezek a részek a XVI. század folyamán az erdélyi fejedelmek birtokába kerültek, bár területileg nem tartoztak Erdélyhez. A „Partium-ot 1693-ban visszakapcsolták, de 1793-ban ismét elcsatolták Magyarországtól. Visszacsatolásuk iránt több országgyűlés intézkedett. A Partiumnak Magyarországhoz való visszacsatolását végleg az 1848: VI. és az 1877: I. tc. rendezte.

A Monarchia egysége és az államérdek, mely e mellett az egység mellett szól, valamint a magyar királyság érdekei azt parancsolják, hogy minden államalkotó elem elégedett legyen és késznek érezze magát arra, hogy vagyonát és vérét a közös haza erősitésére és védelmére kockára tegye; ez azonban mindaddig lehetetlen, amig a nemzeti jogokat a törvények végrehajtásának gyakorlatában nem ismerik el és nem veszik figyelembe.

Az a kisérlet, hogy a magyar állam konszolidációját a magyar nép kizárólagos uralmának biztositásával érjék el, 25 évi hiábavaló erőlködés után lehetetlennek bizonyult. Sem száma, sem kulturája, sem politikai bölcsesége nem emelte a magyar népet arra a magaslatra, amely szükséges ahhoz, hogy a közös haza ügyeit, a többi nép segitsége nélkül, sőt ezekkel ellentétben, vezetni tudja. Az az eszme, hogy alkotó elemeinek nemzeti egységesitése által a soknyelvű magyar államot magyar nemzetállammá alakitsák át, veszedelmes utópiának bizonyult. A jelenlegi magyar állam oly képződménynek tünik, melynek csak az a hivatása, hogy a magyar uralmat minden áron fenntartsa, a magyarokat segitse, többi állampolgáraitól pedig megvonja jogaikat, s a mások által végzett nehéz munka jövedelméből a magyar nemzeti berendezések terén elitélendő luxust folytasson, miközben a többiektől még a legelemibb könnyitéseket is megtagadják kulturális munkájukban.

A Monarchia, szükebb hazánk, sőt még a magyarok jóléte is azt követeli, hogy a dolgok ilyen állásának véget vessenek és rövidesen kezdeményezés történjék a népek belső egyesülésére, hogy mindnyájan együtt, szeretetben és bizalommal gyülekezve a trón körül, versenyezhessünk a közös haza konszolidálása és megerősitése érdekében végzett munkában.

Ma, midőn meggondolatlan és makacs politika következtében e népek ellenséges viszonyba kerültek egymással, ilyen áldásos változást közös államéletünkben csak Felséged természetes közvetitésétől várhatunk.

Áthatva a béke vágyától, melyet oly mélyen nélkülözünk, aggódva a haza sorsáért, teljes bizalommal Felséged bölcsesége és atyai gondoskodása iránt, a románok remélik, hogy mint korábban oly gyakran, ma is beigazolódik hagyományos hitük, mely szerint a bajok megszüntetése és a szivek békéje mindig ismét a tróntól ered, mert az uralkodóért dobognak a szivek és a szivek adják a hatalom teljességét.

Felséged leghüségesebb alattvalói

Az összes erdélyi és magyarországi román választók képviselőinek nagygyülésén a memorandum benyujtására kiküldött bizottság.

Nagyszeben, 1892 március 26.

Rațiu János sk.
elnök.

ilyefalvi Popp[34] György sk.
alelnök.

Brote Jenő sk.
alelnök.

Dr. Lucaciu[35] László sk.
főtitkár.

Albini[36] Septimius sk.
titkár.

[34] *Popp* György, illyefalvi (1835–?), román nemzetiségű politikus, a Román Nemzeti Párt alelnöke. 1872-től az erdőcsehi kerület képviselője. 1894-ben, a Memorandum-pörben egy évi államfogházra itélték.

[35] *Lucaciu* László (1852–1923) nagykárolyi gör kat. lelkész, majd a szatmárnémeti gimnázium tanára, 1883-tól lacfalusi lelkész. A Memorandum-pörben öt évi államfogházra itélték, de a következő évben a pör többi elitéltjével együtt kegyelmet kapott.

[36] Román hirlapiró és a nagyszebeni leányiskola tanára majd igazgatója. 1886-ban és 1888–89-ben a nagyszebeni „Tribuna“ felelős szerkesztője.

B.

1892 ápr. 16

Memorandum az uralkodóhoz.

Luminatoriul, 1892. 27. sz.[1]

A Nemzeti Párt bizottságától. Megbizható helyről értesültünk, hogy a Román Nemzeti Párt központi bizottsága f. évi március 26 és 27-én összeült Szebenben és többek között megállapitotta végleges szövegét annak a memorandumnak, melyet a magas uralkodóház elé akarnak terjeszteni a f. évi január 21-i gyülés határozata értelmében. Az ügy természetének megfelelően a Memorandum átnyujtásának idejét nem lehet pontosan meghatározni, (de) határozott terv, hogy a bemutatás május hó folyamán megtörténik. Ugyanakkor elvben megállapitották, hogy a Memorandumot minél több tagból álló küldöttség vigye és annak az óhajnak adtak kifejezést, hogy abban minden társadalmi réteg és minden románlakta megye képviselve legyen.

C

1892 jun. 6

A Memorandum-küldöttség vezetőjének jelentése a Memorandum bécsi fogadtatásáról.

Luminatoriul 1892. jún. 15. 42. sz.[1]

Folyó évi május 29-én fogadtak Őfelsége kabinetirodájában, ahol a legjobb indulattal közölték velem, hogy mivel ügyünk politikai természetű, az audienciát csak a magyar minisztérium engedélyével kaphatjuk meg.

Ezután jelentkeztem Szögyény-Marich[2] László, Őfelsége személye körüli miniszternél, aki az ügyben illetéktelennek mondotta magát és azt tanácsolta, hogy forduljak egyenesen Budapestre a belügyminiszterhez. Ezt nyomban Őfelsége kabinetirodájának tudomására hoztam, ahol felszólitottak, hogy miután a Memorandumot audiencián nem mutathatom be Őfelségének, ragaszkodjam ahhoz, hogy a Memorandumot az Őfelsége személye körüli miniszter nyujtsa be.

A felszólitás következtében május 30-án megakartam kérni az Őfelsége személye körüli miniszter ur Őexcellenciáját, hogy sziveskedjék a Memorandumot tőlünk átvenni és Őfelsége elé terjeszteni. Ebben az ügyben a Kegyelmes ur május 31-én délelőtt 9—11 között magához kéretett.

Mikor ebben az időpontban jelentkeztem, megtudtam, hogy Őkegyelmessége eltávozott Bécsből.

Ezt a körülményt Őfelsége kabinetirodájának tudomására hoztam és ujból kértem, hogy sziveskedjenek a Memorandumot átvenni és ezen az uton rendeltetési helyére juttatni.

Igy 1892 junius 1-én délben 1 órakor lepecsételt boritékban a Memorandumot Őfelsége kabinetirodája főnöke Őexcellenciája cimére benyujtottam.

Bécs, 1892 junius 6-án. Dr. Raţiu

[1] A közlemény eredeti címe: *Dela* comitetul partidului national. — A nemzeti párt bizottságától.

[1] A közlemény eredeti címe: Despre sórtea memorandului. — A memorandum sorsáról.

[2] *Szögyény-Marich* László (1841—1916) osztrák-magyar diplomata, az uralkodó személye körüli minisztere. 1880-ban külügyminiszteri osztályfőnök, 1890-ben a Szapáry-kormány uralkodó személye körüli minisztere, 1892—1914 között a Monarchia berlini nagykövete.

NÉVMUTATÓ*

Abdul Medzsid 543
Abrichsfeld Károly, a brassói újszász párt eln. 80
„Ál-Branković" ld. Branković György szerb krónikaíró
Albini Septimius, a román nemz. komité titk. *847*
Albu István resicai tanító 771
— sajtópöre (1888) 771
Almásy Sándor o. gy. képv. 307
Ambrosz János helytartótan. 56
András, II. 193
Andrássy Gyula gr., id. 11, 12, *17*, 55, 81, 84, 86, 121, 148, 167, 187, 201, 210, 227, 246, 247, 269; 334, 369, 464, 519, 629
— válasza Miletić interpellációjára a boszniai ügyben (1869 jún. 14) 187—8, 248
— válasza Stratimirović interpellációjára a keleti politika tbn. (1870 febr. 20) 247—8
Andrássy Mihály torontálmegyei aljegyző 325
Andrée soproni ügyvéd 170
— tervezete a „külön nemzetiségekről" (1868) 170
Angyelić German szerb metropolita-patriarcha 346, *349*, 383, 575, 630, 631, 633, 652, 702—3, 774
— patriarchai kinevezése (1881) 702
Antonelli János (Ion) fogarasi g. kat. vikárius 103—5, 177, 339—40
Apponyi Albert gr. 591, 595, 707, *709*—12, 819, 823
Apor Károly br. 199, *201*, 203—7, *224*
Arndt ker. tanácsos, a Schulverein vez. tagja 656
Árpád fejedelem 750
— ház 193, 729
Ast Nándor újvidéki korm. bizt. 87—8, 93, 95—6
— felterjesztése az „újvidéki ügy"-ben (1868 júl. 3) 88—91
— jelentése Miletić és az Omladina kapcsolatairól (1868 aug. 5) 93—5
Athanasius gyulafehérvári érsek 62
Attim János (Johann) karánsebesi erdész 758
Axente Szevér (Severu) román nemzetiségi pol. 105, *177*—8, 339—40, 342, 496—7
Babeş Emil *715*
Babeş Vince (Vicenţiu) *8*, 85, 149, 172, 174, 184, 188, 213, 217, 281, 283—4, 290—1, 307, 313, 409, 419, 421, 424, 463, 470, 474, 485, 684, 707, 741, 760, 788, 813—4, 838
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat vitájában (1868 nov. 27) 149—52
— beszéde a választási törvényjavaslat vitájában (1872 márc. 2) 313—4
— beszéde a választási törvényjavaslat vitájában (1874 júl. 6) 463—6
— felszólalása a Nemzeti Színház államsegélyének ügyében (1870 febr. 12) 215—6
— hivatali felmentése (1869 márc. 1) 174
— interpellációja az 1868 : XLIV. tc. 17. §-a tbn. (1871 dec. 10) 281—2, 284—6, 464
— interpellációja a határőrvidéki erdők tbn. (1874 aug. 1) 470—1
— tudósítása a temesvári román gyűlésről (1869 febr. 8) 172
Babeş-csoport (a román nemzeti párt mérsékelt szárnya, 1884—91) 788, 813
Babeşiu ld. Babeş
Bach dr., a Schulverein vezetőségi tagja 656
Bach Alexander 146, 194, 218, 369, 394, 500, 799
— korszak 194, 500, 799
Bachat Dániel Miloszláv bányaker. ev. püspök *436*
Bacsinszky János ügyvéd 54
Bacsinszky Miklós egresi g. kat. lelkész 54
Baić Milos kormánypárti szerb pol. *806*
Bakalovich Ágoston nagybecskereki szolgabíró 325
Bálint (Balintu) Simon abrudbányai esperes 177. 179, 496
Balomiri János (Johann) szászvárosi képv. 65
Balomiri Simon szászsebesi képv. 65
Bánffi Károly gyulafehérvári polgármester 339—40
— jelentése a gyulafehérvári román értekezletről (1872 jún. 28) 339—40
Bánffy Dániel br. dobokai főispán 205—6
Báránné Binder Margit 3
Bárány András 54

* A kurzív lapszámokon a szereplő személyek fontosabb életrajzi adatai találhatók.

Barber-pör (1858) 564
Barbu Miklós (Nicolae) román nemzetiségi pol. 339
Baricz ld. Barițiu
Barițiu György (Gheorghe) *176*, 304, 330—2, 339—40, 342, 496—8, 689, 838
— nyílt levele a román passzivitásról (1872 jún. 6) 330—2
Baross Gábor közl., majd iparügyi min. *607*, 778
Bartolomeiu János (Ion) karánsebesi román vál. biz. aleln. 758
Barton József pozsonyi tanker. főig. 425, 439, 442
— jelentése a zniováraljai gimn. elleni vizsgálatról (1874 máj. 25) 439—42
Barzu Traian 808
Bastea András (Andrei) nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Bastea János (Ion) nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Baussnern Guido erd. szász nemzetiségi, majd kormánytámogató pol. *78*, 351, 533, 535
Bausznern ld. Bausznern
Bazil Társulat, Szt. 223, 405—8
Bebetiu Todor nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Bedeković Kálmán horvát bán és horvát-szlavon-dalmát min. *288*, 297, 356
Bedeus József (Joseph) erd. szász nemzetiségi pol. *243*
Begović Miklós (Nikola) szerb nemzetiségi pol. 199
Bekić Tamás (Tosa) szerb ifjúsági pol. 271—2, 275, 322, 324—5
Béla, III. 193
Bellei Sándor nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Beöthy Ákos o. gy. képv. *798*, 801—2
Beöthy Algernon o. gy. képv. 386, *421*, 512, 531
Beöthy Lajos o. gy. képv. 309
Berger Károly (Karl) szász nemzetiségi pol. 243
Bernard dr. a Schulverein vál. tagja 656
Berwicke-pör (1863) 564
Berzeviczy Albert br. *801*, 805
Bethlen András gr. szebeni főispán 572, 716, *717*, 784
— szász comesi kinevezése (1886 máj. 18) 716—7
Beust, Friedrich gr. osztrák min. eln. és külügymin. 210, *247*
Bibescu-Brancovanu hg. 190
Bica Simon nagyváradi g. kat. esperes 212
Bihoy József karánsebesi román vál. biz. tag 758
Bihoy Miklós (Nicolae) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Binder G. A. erd. szász nemzetiségi pol. 715
Bismarck, Otto hg. 210, 503, 627, 658
Bistrian Miklós (Nicolae) román lelkész 758
Bittó István ig. min. 249, 297
Bleibtreu G. a Schulverein vez. tagja 656
Blidar Mihály (Mihail) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Bobory Károly o. gy. képv. 307
Bobula János szlovák pol. és publicista *70*, 367
— beszéde az „új szlovák iskola" pesti értekezletén (1872 okt. 23) 367—71
Boekh dr. a Schulverein vál. tagja 656
Bogdán (Bogdanu) Vince román nemzetiségi pol. 184, 217
Bogoievici Demeter (Dimitrie) román lelkész 758
Bogoievici János (Ion) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Bohatielu (Boheczel) Sándor (Alexandru) román nemzetiségi pol. *65*, 103, 104
Boheczel l. Bohațielu
Boiu, a nagyszebeni román értekezlet (1875) szónoka 496—7
Bojinca (Bojânca) Demascenu 190
Boldea Pável karánsebesi román vál. biz. tag 758
Bologa román gör. kel. esperes 179
Bologa Jakab ny. udv. főtan. 176, 496
Bolze dr. tanár, a Schulverein vez. tagja 656
Bonaparte Lucian 105
Borcia román ügyvéd 496—8
Borea János (Ion), a nagyszebeni román komité alelnöke 376
Borlea Zsigmond (Sigismond) román nemzeti pol. 8, *85*, 18—4, 188, 217, 243—4, 424
— interpellációja a nemzetiségi sajtó ügyében (1869. jún. 14.) 188—9
Borostyáni Nándor szerk. 595
Bosković Stojan belgrádi tanár 94
Böszörményi József ungmegyei alispán 407
Böszörményi László 55, 70—1, 82, 193—4, 367, *368*—9
Brančić Blagoje 650
Branković György (Gyorgye, „Al-Branković") szerb krónikaíró *566*
Branković György (Gyongye) temesvári g. kel. püspök, majd metropolita-patriarcha 775, 780, *783*
Branković István (Sztevan), az újvidéki Omladina-gyűlés elnöke 93
Brankovics János karánsebesi polgármester 573—4
Branovački ld. Branovácsky
Branovácsky István (Sztevan) 5, 8, *10*—1, 19, 21, 59, 228—30, 233, 235, 256, 258—9, 261, 649, 774

— interpellációja az 1861. évi szerb nemzeti egyházi kongresszus határozatai tbn. (1867 ápr. 8) 19—21
— jelentései a szerb nemz. egyh. kongr. tárgyalásairól (1870) 228—35
— válasza Tóth Vilmos belügyminiszternek az újvidéki szerb népgyűlés tbn. (1871 máj. 15) 259—61
Braxfield, lord 557
Bredicianu Coriolan román nemzetiségi pol. 760
Brendusan román ügyvéd 496
Brennberg Gyula (Julius) brassói újságíró pol. 80
Brennerberg Mór szebeni főispán, szász comes 716
Brote Jenő (Eugen) román nemzetiségi pol. *615*, 847
Bruckner Vilmos, a szász Egyetem vál. tagja 243
Brunner, a Schulverein vál. tagja 656
Budaker Gottlieb, a szász Egyetem vál. tagja 243
Bujanovics Sándor o. gy. képv. *309*
Bukovszky György nagyszőllősi esperes 27, 40, 45
— nemzetiségi tervezete (1867 jan. 13) 27, 40—5, 168
Bunsen Georg, a Schulverein vezetőségi tagja 656
Busbach Péter o. gy. képv. *770*—2, 774
Butenau ld. Buttyán
Buttyán László román nemzetiségi pol. 85, 184, 217

Călinescu József (Iosif) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Candrea György (Gheorghe) erd. román ifjúsági pol. 812
Capatina János (Ion) nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Capko János (Ján) zniováraljai gimn. gondnok 446
Casaltior Adrian, a Tribuna szerk. 751
Cavour Camillo gr. 145
Chranistar szerb metropolitai adminisztrátor 632
Cipariu Timót (Timotei) balázsfalvi gör. kat. kanonok 103—5
Clementis Gábor o. gy. képv. 307
Codar C. Miksa (Maximilian) román nemzetiségi pol. 84
Cogalniceano ld. Kogălniceanu
Comsa Miklós (Nicolae) erd. román egy. hallg. 812
Conrad Károly (Karl) erd. szász nemzetiségi pol. 531
Conrad Mór szász comes 23, 66—7, 242, 250, 411, 495, 499, 572—3
— jelentése a nagyszebeni rom. értekezletről (1875 máj. 25) 495—9
— jelentése a szász törvényhatóságok kormányellenes mozgalmáról (1874 ápr. 28) 411
Cordea román nemzetiségi pol. 199
Coriolanus *762*
Coroianu szilágyi g. kat. vikárius 103, 105
Coroianu Gyula (Iuliu) román nemzetiségi pol. 749, 788, *789*
Cosma ld. Kozma
Cristea, a nagyszebeni román értekezlet (1875) szónoka 496—7
Cucu János (Ion) román nemz. pol. 183—4
Cuza Alexandru román fejedelem 708
Cyrill és *Methód* 664
— napi „szláv mísék" ügye (1882) 664
Czékus István tiszai kerületi ev. szuperintendens 425—6, 443
— jelentése a nagyrőcei gimn. elleni vizsgálatról (1874 máj. 31) 443
Cziráky János gr. főrendiházi tag 157
Czirer (Czierer) Ákos o. gy. képv. *794*—5, 797

Csák Máté 222
Csáky Albin gr. vallás- és közokt. min. *776*—7, 784, 790, 796, 798, 806—7
— beszéde a kisdedóvó-törvényjavaslat vitájában (1891 jan. 22) 796—8
— előterjesztése a belényesi román gimn. tbn. (1889 febr. 17) 777—8
— rendelete a magyar nyelvnek a nem magyar nyelvű tanítóképzőkben való oktatásáról (1890 ápr. 10) 784
Csanády Sándor o. gy. képv. 307, 309
Csarnojević szerb nemzetiségi pol. 12
Csatár Zsigmond o. gy. képv. 794, *801*—2
Csemegi Károly igazságügyi államtitkár *451*—2, 570
— átirata a nagyrőcei gimn. vagyona és tanerői tbn. (1875 júl. 28) 451—2
Csengery Antal *530*
Csepcsányi Ferenc turócmegyei főügyész 509—10
Csernátony Lajos 476, *477*—9
Csemek János bedői gör. kat. lelkész 54
Csernisevszkij, Nyikoláj Gavrilovics 245
Csernović Péter szerb nemzetiségi pol. 9
Černy Emil szlovák olvasókönyve 441—2, 506
Cserven Tamás 507
Červenák András (Andrej), a Matica Slovenská pénztárnoka 507
Csiky László karánsebesi kir. ügyész 752
Csiky Sándor o. gy. képv. 307, 456

Csipkés Lajos o. gy. képv. 456
Čulen Márton, a znióváraljai szlovák gimn. igazgatója *439,* 441—2, 446—7

Damaszkin szerb nemzetiségi pol. 12
Damjanović P. újvidéki szerb pol. 735
Danilo montenegrói fejedelem 70
Danilovics János munkácsi g. kat. kanonok 407—8
— jelentése a Szt. Bazil Társulatról (1874 febr. 16) 407—8
Daru Mihály nagykomjáti bíró 54
Davidovác Milán szerb nemzetiségi politikus 824
Daxner István (Štefan) szlovák ügyvéd *35*
Deák Ferenc 5, 9, 10, 18, 27, 68, 124—5, *129,* 286, 292, 371, 399, 436, 568, 802
— a „keleti kérdésről" 68
— beszéde az újvidéki szerb. gimn. állami támogatása tbn. (1872 jún. 23) 286, 292—4
— cikke a horvát kiegyezés tbn. (1861 márc. 24) 18
— határozati javaslata a horvát kérdésben (1867 ápr. 8) 18—9
— nemzetiségi törvényjavaslata és különindítványa (1868 nov. 24) 5, 124—32, 142, 145, 148, 156, 184, 666, 678
Deák-klub ld. Deák-párt
Deák-párt 10, 24—5, 129, 256, 294, 313, 368, 377, 418, 500, 519, 573
Decani Gusztáv erdélyi szász nemzetiségi politikus *418*
Decani Károly erdélyi szász nemzetiségi politikus 243, 418
Densusianu Áron román író és pol. *176*—9, 496—8
Densusianu Miklós (Nicolae) román esperes 104, 496
Derra György 650
Dezső Szaniszló o. gy. képv. 309
Diaconovich ld. Diaconoviciu
Diaconoviciu Kornél román szerk. és pol. *714*—5, 838
Dietrich Ignác o. gy. képv. 193, *207*
Dietrich Károly (Karl) nagyszebeni mérnök 78
Dimitriević Dániel (Danilo) szerb nemzetiségi pol. 324—5
Dimitrijević György (Gyorgye), a nagybecskereki szerb konferencia (1869) eln. 172
Dimitrijević Mihály, (Misa, Mihajlo) szerb nemzetiségi pol. és szerk. *244,* 271—5, 623
Dimitrijević Milos szerb nemzetiségi pol. 9, 11, *12,* 591, 622, 722—3
Dirner Endre pesti tanító 448
Djermekov Dusán szerb ifjúsági pol. 271, 273, 275
Dobó román nemzetiségi funkcionárius 340
Dobra Sándor lugosi g. kat. püspök 103—5
Dobrjanskij l. Dobrzánszky
Dobrzánszky (Dobrjanskij) Adolf o. gy. képv., nemzetiségi pol. 5, 9, *75,* 103, 141, 149, 154, 168, 406—8
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat vitájában (1868 nov. 25) 141—2
Doda Traján határőrtábornok, román nemzetiségi pol. 400, 419, *421,* 460, 485, 573—4, 619, 740—3, 745—6, 749—54, 759—64, 768—9, 816, 839
— levele a karánsebesi választókhoz (1887 okt. 14) 742—3
— levele a képviselőház elnökéhez (1887 okt. 10) 740—2, 743—4
— pör (1887—1889) 573, 741—2, 745, 752—3, 768—9, 839
Doer ld. Dörr
Dolinay Péter min. titk. 53
Domșa, a gyulafehérvári román gyűlés (1872) szónoka 340
Dörr Samu erdélyi szász pol. 243, 418, 531
Dragalina Patrik karánsebesi román vál. biz. tag 758
Drexler, az 1881. évi turócszentmártoni szlovák vál. értekezlet tagja 643
Dula Máté (Matej) szlovák ügyvéd, nemzetiségi pol. 644, *690,* 737
Dunca Pál, a nagyszebeni román komité eln. 376, 496
Duschek Ferenc 376
Dzsebe tatár kán 390

Eitel Frigyes erd. szász pol. 135, 418, 468
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat vitájában (1868 nov. 25) 135—8
Emmer Kornél o. gy. képv. 540
Eötvös József br. 9, 16—7, 24, 39, 80—1, 103, 105—6, 122, 129, *138,* 148, 153, 194—5, 219—21, 227, 287, 316. 369, 506, 513, 600, 619, 627, 678, 803, 818
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat vitájában (1868 nov. 25) 138—41
— felterjesztése a szerb nemz. egyh. kongresszus összehívása tbn. (1870 márc. 22) 227
— kultuszminisztersége 138
— művei a nemzetiségi kérdésről 138
Eötvös Károly 740, *752,* 768
Erényi Tibor 71
Ernst Frigyes (Friedrich) erdélyi szász nemzetiségi pol. 243, 251, 255, 531
Eusebius caesareai püspök *470*

Fabriczius l. Fabritius
Fabritius (Fabriczius) Károly kormánytámogató szász pol. 523, *532*
— beszéde a Királyföld rendezéséről (1876 márc. 23) 532—4
Fajnor nyitrai szlovák ügyvéd 643
Falkenstein dr., a Schulverein eln. 655
Fankovich Sándor ilonoki lekész 54
Farkas Imre kiskunhalasi függetl. funkcionárius 728
Fassie János nagyváradi román ügyvéd 212
Faur János o. gy. képv. 81
Fazekas Erzsébet, G. 396
Feáky Lajos o. gy. képv. 307
Fehrentheil, a brassói magyar-német-román bizottság eln. 263
Fekete balázsfalvi román gör. kat. kanonok 105
Ferenc József, I. 55, 59, 86, 121, 167, 227, 266, 269, 318, 345, 348, 364, 405, 493, 538, 589, 621, 664, 717, 777, 824—5
— utazása az árvízsújtotta Délvidéken (1872) 364
Ferencsik András kiskupányi lelkész 54
Filippović l. Philippović
Filtsch József (Joseph) brassói szász néppárti pol. 717, 790, *793,* 796—7
— beszéde a kisdedóvó törvényjavaslat vitájában (1891 jan. 19) 793—4
Firczák Bazil alsókaraszlói lelkész 54
Flatt Endre újvidéki főispán *352,* 378, 382, 384, 649, 780
— jelentése Majthényi kir. biztos rendészeti viszszaéléseiről (1873 ápr. 4) 382—4
— jelentése a Matica Szrpszka közgyűléséről (1881 szept. 23) 649
— jelentése Polit cikkéről (1890) 780
Florianu Áron román történész, egy. tanár 190
Francisci János (Ján) szlovák pol. és publicista *35,* 506, 518, 644, 690, 737
Frankel Leó 625
Franku román nemzetiségi pol. 496—7

Gaál Mihály o. gy. képv. 456
Gaetanu Miklós (Nicolae) román ügyvéd, nemzetiségi pol. 177, 179, 224, 340, 496—7
Gajzágó Salamon o. gy. képv. 144
Gáldi László 3
Gáspár Imre 505, *508*
— cikke a Matica Slovenskáról (1875 nov. 30) 505—8
Gebbel Károly (Karl) erdélyi szász nemzetiségi pol. 531, 535
Geduly Lajos dunáninneni ev. püspök 425, *430* 431, 433, 436
— jelentései a turócszentmártoni gimn. elleni vizsgálatról (1874 máj.) 433—6
Genov G. P. bolgár történész 503
Géramb Gábor br., a pesti sajtóbíróság jegyzője 208
Geršić Gergely (Giga) szerb ifjúsági politikus 94, 273—4
Ghyczy Ignác o. gy. képv. 92
Ghyczy Kálmán 9, 55, 124, *281,* 308, 495, 513, 522, 551, 566
Gneist, a Schulverein vez. tagja 656
Goantia Miklós (Nicolae) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Gočár ld. még Gottschár
Gočár János (Ján), a zniováraljai kat. szlovák gimn. tanára 35, *138,* 438—9, 444
Goldschmidt tanár, a Schulverein vez. tagja 656
Gonda László o. gy. képv. 307
Gorcsakov (Gortschakoff) Alexander Mihajlovics orosz külügyminiszter 503, 519
Gorove István 81, 188—9
Gostović Paja szerb nemzetiségi pol. 824
Gottschár ld. Gočár János (Ján)
Gozmán János kormánytámogató román képv. 482
Gozsdu (Gojdu) Manó román nemzetiségi pol. 81
Grekov Borisz Dimitrijevics szovjet történész 390
Gruescu román képv. 184
Gruić Nikanor pakráci g. kel. püspök 235, 289, 315, 344—5, 349, 383, 632
Grünwald Béla zólyomi alispán 35, 220, 342, 386, 425, *428,* 505, 591, 610, 666, 668, 673—4, 676—7, 691, 693—4
— beszéde és módosítványa a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat vitájában (1879 máj. 6) 610—4
— beszéde a középiskolai törvényjavaslat vitájában (1883 márc. 9) 668—71
— „pánszláv" interpellációja (1885 febr. 4) 691—4
— röpirata (1878) 694
Gubody Sándor o. gy. képv. 456
Gull József erdélyi szász nemzetiségi pol. *418*
Gurban Konstantin román nemzetiségi pol. 707, 709, 710, 741
— beszéde az 1886. évi költségvetési vitában (1886 febr. 5) 707—8
Gyermekov Dusan l. Djermekov
Gyorgyević Milán dr, újvidéki szerb pol. 257, 582, 623
Gyorgyević Vladen újvidéki szerb ifjúsági pol. 94
Györgyi alezredes 353
Győri Elek o. gy. képv. *677*
Gyurgyević Vazul 257

Habsburg-ház 826
Habsburg—Lotharingiai-ház 785
Hadrovics László 3, 650
Hadžić Antal (Ante) szerb író *94*, *587*, 622
Hadžić János (Jovan), újvidéki kapitány 260
Haller képv. mentelmi ügye 560
Hamuljãk Márton (Martin) szlovák író *506*
Hanea János (Ion), román esp. 176, 179, 224, 496—8
Hannia ld. Hanea
Hantosné Hajdu Helga 3
Hardt, Heinrich, a Schulverein vez. tagja 656
Hartmann tanár, a Schulverein vez. tagja 656
Harum, Peter 838
Haşdeu-Petriceicu, Bogdanu ld. *Petriceicu* stb.
Hattala Márton (Martin), szlovák nyelvész, prágai egy. tan. *506*
Haymerle, Heinrich Karl br. közös külügyminiszter 329, *629*
Haynald Lajos kalocsai érsek *614*
Heese tanácsos, a Schulverein vez. tagja 656
Heiszler Ferdinánd zarándmegyei főispán 468
Helfy Ignác 307, 456, 625, *626*
— interpellációja az újvidéki szerb szocialisták kiutasítása tbn. (1879) 626
Henszlmann Imre o. gy. képv. 307
Hemler újvidéki német pol. 734
Herbert Lajos erdélyi szász nemzetiségi pol. 243
Herman Ottó 635—6, 718, 790, 798—9, 805
— beszéde a kisdedóvó törvényjavaslat vitájában (1891 jan. 23) 798—800
— interpellációja a Schulverein agitációja tbn. (1882 febr. 15) 656—7, 718
Hieronymi Károly belügyminiszter 714
Hinzlos hivatalos fordító 410
Hiros István liptószentmihályi plébános 35
Hložansky (Hlozsánszky) József (Jozew), a Slovenské Noviny szerk. 368
Hodoşiu József (Iosif), román nemzetiségi pol. 8, *13*, 26, 85, 142, 144, 183, 184, 189, 191, 213, 214, 216, 225, 330, 334, 339, 522, 523, 740
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat vitájában (1868 nov. 26) 142—5
— felszólalása az „Astra" ügyében (1869 júl. 7) 189—91
— felszólalása a sajtóügy rendezése tbn. (1867 márc. 9) 13—5
— határozati javaslata a „külön nemzetiségek és nyelvek" ügyében (1867 jún. 24) 26—7
— indítványa az irodalmi egyesületek külföldi tagjai tbn. (1869) 191
— indítványa a nemzetiségi kulturális intézmények államsegélye tbn. (1869) 213, 216, 221
— mandátumának megsemmisítése (1876 jan.) 522—3
Hodža András (Andrej), szucsányi ev. lelkész *35*
Hodža, M. M. (Michal Miloslav), szlovák nemzetiségi pol. 35
Hofgräff János (Johann), erdélyi szász nemzetiségi pol. 591, 609
— felszólalása a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat vitájában (1879 máj. 2) 609
Hoffmann Pál o. gy. képv. 212
Hoflánovits Miklós 54
Hohenwart, Karl osztrák min. eln. 275
Hollý János (Ján) szlovák költő *506*
Holovacs János talaborfalvai lelkész 54
Homičko ld. Homicsko
Homicskó Miklós (Nikoláj) ungvári gimn. tanár 405, *406*
Horánszky Nándor 554
Horia 639
Horn Ede, publicista, kereskedelmi államtitkár *239*, 240, 310
Horsia Ágoston román ügyvéd, nemzetiségi pol. 84, 339—40, 342
Horváth Boldizsár ig. min. 96, 97, 173, 182
Horváth Gyula o. gy. képv. 468—9
Horváth Lajos o. gy. képv. 81
Hosszú József (Iosif) román nemzetiségi pol. 65, 81, 178—80
Hourmuzachi Constantin 190
Hovordányi Sándor szinevéri g. kat. lelkész 54
Hrabár Bazil, Ivanovics, nagykomjáti lelkész 54
Hrabár Iván, Ivanovics, nagykomjáti lelkész 54
Hrabár Manó o. gy. képv. 54, 194, 223
— felszólalása a közoktatási költségvetés vitájában (1870) 223
Hrabár Pál, Ivanovics, máramarosi ügyvéd 54
Hrabowsky János br. 420
Hueber Zsigmond szerb kongr. kir. biztos 486
Hunfalvy János o. gy. képv. *677*
Hunfalvy Pál o. gy. képv. 708
— interpellációja az 1859. évi román-magyar tárgyalások tbn. (1886) 708
Hunyadi János 390
Hunyadi Mátyás 62
Hurban Vajanský (ld. még Vajanský-Hurban) Szvetozár szlovák nemzetiségi pol. és publicista 35, 714—5, 815
Hurban József (Jozef) Miloszláv szlovák nemzetiségi pol. *35*, 270, 643

— szuperintendensi járandóságának ügye (1871) 270
— sajtópőre (1869) 35
Huszár Imre o. gy. képv. 494

Ilarianu ld. *Papiu-Ilarianu*, Alexandru
Ilutinu 190
Illyasevics András oroszfalvi gör. kat. lelkész 54
Imre, Szt. 31
Ioane G. János román kereskedő 177
Ioanovici román képv. 184
Ipolyi Arnold *507*
Irányi Dániel 208, 212, 225, 306, *307*, 311, 313, 477, 484, 548, 550, 582—3, 610, 707, 711, 719, 724, 772
— határozati javaslata a kiegyezési (1867 : XII.) tc. tbn. (1870 okt. 29) 208
— határozati javaslata az okkupáció tbn. (1878 nov. 9) 582—3
— határozati javaslat új választási törvényjavaslat kidolgozása tbn. (1872 febr. 20) 306—7
— indítványa Miletić szabadonbocsátása tbn. (1870 okt. 22) 212
— módosítványa a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslathoz (1879) 610
— válasza Mocsáry Lajosnak (1886 febr. 8) 711—3
Irányi—Madarász frakció, függ. párti 82, 484
István, Szt. 31, 32, 39, 193
— Intelmei 31
Ivácskovics György o. gy. képv. 247
Ivačković Prokop szerb metropolita-partiarcha 486, 627, 630—2, 652, 703
— lemondatása (1880) 630—5, 652, 703
Ivánka Imre o. gy. képv. 148

Jakić horvát nemzeti párti pol. 300
Jakubovszkij, A. J. szovjet történész 390
Janković István (Sztevan), csurogi tanító
— pőre (1876) 562—3, 565
Janković Milovan szerb nemzetiségi pol. 89
Jannasch, a Schulverein vál. tagja 656
Jászi Oszkár 225
Jeftić István (Sztevan) szerb nemzetiségi pol. 623
Jekelfalussy Lajos belügyi o. tan. *256*, 259, 319, 378, 509, 510
— jelentése az újvidéki népgyűlésről (1871 ápr. 5) 256—8
Jesenský János (Ján) szlovák nemzetiségi pol. 35, 644, 690, 737
Jeszenszky ld. Jesenský János
Jeszenszky Sándor államügyész 749
Jickeli Károly (Karl) nagyszebeni szász kereskedő 78
Joañović ld. Jovanović
Joannović-alapítvány 90
Joannović György o. gy. képv. 81
Joannović Vince szerb metropolita-patriarcha 632
Jojkić Mladen újvidéki tisztiorvos 663
— jelentése Miletić egészségi állapotáról (1882 szept. 10) 663
Jókai Mór 124, 221, 238—40, 398, 448, 693
— beszéde a nemzetiségi kulturális intézmények állami támogatása tbn. (1870 márc. 2) 221
— indítványa a tudományos társaságok állami támogatása tbn. (1870) 223
— a nemzeti türelmetlenség ellen (1870 szept. 2) 238
— a sovinizmus ellen (1873 febr. 19) 398—9
— vezércikke a nemzetiségi törvényjavaslat vitájáról (1868 nov. 24) 124
Jonasiu János (Ion) karánsebesi román vál. biz. jegyzője 758
Jonescu Demeter (Dimitrie) román nemzetiségi pol. 8, 217
Jonescu József (Iosif) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Jonescu Lázár (Lazar) román o. gy. képv. 85, 184, 217
Jovanović Kornél újvidéki szerb radikális újságíró 257, 382—3, 385, 538, 551, 552, 555, 570
— letartóztatása (1873) 382—3, 385 (1876) 538, 551—2, 555
Jovanović Milán szerb ifjúsági politikus 274
Jovanović Vladimir szerb emigráns 88, 211, 244—6, 273—4
József, I. 826
Juga Demeter (Dimitrie) román kereskedő 177, 179
Juhászovits Antal hosszúmezei gör. kat. lelkész 54
Jurka Bazil román kép. 183
Justh József id., a Deák-párt túrócmegyei elnöke 519
Justh József, ifj., turócmegyei alispán 212, *218*, 439, 509, 511
— átirata a Matica Slovenská vezetőségéhez (1875 nov. 24) 511
Justh Kálmán turóci főispán 714

Kabina Ferenc selmeci szlovák ügyvéd 444—6, 643
— indítványa a zniováraljai gimn. tbn. (1874 aug. 6) 444—6
Kajuch József szlovák nemzetiségi pol. *304*—5, 370—1

Kállay Ákos o. gy. képv. 307
Kállay Benjámin (Béni) 626, *629*
Kállay Ödön o. gy képv. 225, 311
Kamber György újvidéki vár. kapitány 89—90, 650
Kapp, Friedrich, a Schulverein vez. tagja 656
Kapp Gusztáv erd. szász nemzetiségi pol. *181*, 415, 523, 529, 531—3, 535
— beszéde és határozati javaslata a Királyföld rendezése tbn. (1876 márc 12) 523, 529—33
— interpellációja a Királyföld törvényhatósági rendezése tbn. (1874 febr. 21) 415—6
— programpontjai a szász képviselők számára (1869 márc. 10) 181—3
Karabelov Ljuben bolgár emigráns 88, 211
Karagyorgyević hg. 89
Károly, III 826
Károly, Nagy 389
Károlyi István gr. 705—6
Kasper Mihály erd. szász nemzetiségi pol. 418
Katus László 3
Kaufmann tanácsos, a Schulverein vez. tagja 656
Kauffmann Károly erd. szász nemzetiségi pol. 243
Kästner Henrik 648
Kein medgyesi szász pol. 251
Keller István 734—5
Kemény Gábor br., földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi min. *309*—11, 468—9
Kemény G. Gábor 3
Kengelac Emilian verseci g. kel. püspök 235
Kenyeres Adolf, a brassói magyar-német-román bizottság eln. 263
Kerkapoly Károly 28, *52*, 294, 295, 297, 350, 352
Kesztner ld. Kästner Henrik
Kéthelyi József o. gy. képv. 106
Khuen Héderváry Károly gr. horvát bán 781
Khun br., közös hadügyminiszter 269
Kilián J. moravicai plébános 659
Kimbir Pável karánsebesi román vál. biz tag 758
Kiss Lajos o. gy. képv. 309
Klamarik János, a zniováraljai kat. szlovák gimn. felügyelője 447
— jelentése a gimn. működésének felfüggesztése tbn. (1874 szept 29) 447
Klein Károly 648
Kmeť András (Andrej) szlovák kultúrpolitikus 505, 719, *727*
Kogălniceanu Mihail 190, 708
— beszéde a román kamarában (1886 febr. 23) 708
Kohuth József alsókubini esperes 444—6
— indítványa a zniováraljai gimn. tbn. (1874 aug. 6) 445—6
Kolb G., a Schulverein vál. tagja 656
Kolozsváry Kiss stván, a kiskunhalasi függ. párt eln. 728
Koltay Ödön o. gy. képv. 307
Komenský-egyetem 727
Komjáthy Béla o. gy. képv. *539*, 540—1
Korauch zniováraljai gimn. tanár 442
Kossuth Lajos 9—10, 68, 194, 367—8, 396, 419, 626, 839
— a „keleti kérdésről" 68
— képviselőjelöltsége (1867) 55
— levele a váci választókhoz (1867) 194, 368
— és a szlovákok 55
— konföderációs tervének nemzetiségi értékelése (1873) 396
Kostić Lázár (Laza) szerb nemzetiségi pol. és író *88*, 257, 271—2, 325, 350, 419, 421, 424, 482, 485, 561, 650
Kovách Mihály „Omladina-biztos" 274
Kozáček József (Jozef) apát, a Matica Slovenská elnöke 444, 446, *507*
Kozma (Cosma) Parthén román nemzetiségi pol. 356, 424, 619, 684
Kozma Sándor főügyész 314, 538, 540, 547
Kozsehuba szlovák tankönyvíró 506
Körmendy Sándor o. gy. képv. 307
Körösi Sándor o. gy. képv *720*
Kőváry László 310
Kranyai Gábor 54
Krasser nagyszebeni szász orvos 78
Krestić Miklós (Nikola) horvát nemzeti párti pol. 288, 295, 300
Krisztić Illés földbirtokos, kormányágens 88
Krstić János (Jovan) szerb nemzetiségi pol. 322, 325
Krstić Lázár (Laza) a moravicai népgyűlés jegyzője 659
Krupec Vilmos szlovák gazdaságpol. 714
Kubányi Károly kormánypárti publicista 505
Kubicza Pál o. gy. képv. 81
Kujundžić Milan szerb ifjúsági pol. 246, 272, 274
Kuk Jenő (Eugen) román nemzetiségi képv. 217
Kun Kocsárd gr. 81
Kupa Árpád munkáspublicista *639*
Kupusarović N. szerb nemzetiségi pol. 325
Kuthy Lajos 398
Külföldi Viktor 626
Kürthy István o. gy. képv. 308
Kvassay László o. gy. képv. 148, 220—1
Ladosián Imre marosszéki „dulóbiztos" (végrehajtó) 204—5
Langinović T. szerb nemzetiségi pol. 324
Lascu Miklós (Nicolae) nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Lasovszky 428
Lassalle, Ferdinand 236
László Imre o. gy. képv. 307
Latinovics Vince o gy. képv. 191
Laurianu, Alexandru Treboniu román történész és nyelvész 190
Lázár szerb fejedelem *778*
Lázár ny. kormányszéki tan., román nemzetiségi pol. 496—8
Lázár Ádám o. gy. képv. 307, 456
Lázár Sándor (Alessandru) 65
Lázár Tódor nagyváradi román ügyvéd 212
Lehoczky Lajos túrócmegyei alispán 643—4
— jelentése a túrócszentmártoni szlovák értekezletről (1881 ápr. 30) 643—4
Lehotzky Gusztáv, az új szlovák iskola pesti értekezletének (1872 okt. 23) jegyzője 368
Leményi Brán János fogarasi főkapitány 177, 179
Lemini, a brassói magyar-német-román bizottság elnöke 263
Lengeru János (Ion), a román Harmincas Nemzeti Bizottság tagja 645
Lengyel Mihály 54
Lenin, Vladimir Iljics 1, 2
Leonhard Frigyes (Friedrich) erdélyi szász nemzetiségi pol. 531
Lesskó István o. gy. képv. 795
Lichard Dániel szlovák gazdaságpol. *506*
Lindner Gusztáv nagyszebeni szász ügyvéd 78
Lipót, I. 20, 63, 302, 566, 826
Lipthai Béla br 157
Lipuly András száldobosi lelkész 54
List, Friedrich *798*—9
Ljočić Gyorgye szerb ifjúsági pol. 246, 272
Ljotić Vladimir szerb ifjúsági pol. 273—4
Lončarić M. horvát nemzeti párti pol. 589
Lónyay Menyhért gr., min. eln. 81, *288*, 295, 299, 300, 305—6, 313—5, 334, 352, 374, 375, 378, 398, 452, 589
— horvát tárgyalásai (1871—2) 288, 295—300, 313, 589
— román tárgyalásai (1872) 295, 300—4, 374—5
— és a szlovákok (1872) 305
Löher, Franz müncheni egy. tan. 78
Löw Vilmos erd. szász nemzetiségi pol. *418*, 531
Lucaciu László (Vasile), román nemzetiségi pol. *847*
Lujanović Bazil 553
Luther Márton 571
Maager Károly (Karl) erdélyi szász nemzetiségi pol. *531*
Macaulay Th. B. *569*
Măcelariu Illés (Ilia) román nemzetiségi pol *96*, 98, 124, 171—2, 175—6, 181, 224, 304, 339—40, 375, 496—7
— felhívása az erdélyi román értelmiséghez (1868 febr. 22) 175
— határozati javaslata az erd. o. gy. összehívása tbn. (1868 nov. 24) 98, 124, 171—2
— hivatali felmentése (1868) 98
— interpellációja a balázsfalvi Pronunciamentum tbn. (1868 júl. 17) 96—8
Macsvánszky újvidéki polgármester 352
Madarász Jenő o. gy. képv 307
Madarász József 225, 307, *312*, 369, 456, 591, 604, 606, 629, 794—6
— felszólalása a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló tj. vitájában (1879 ápr. 30) 604
— indítványa a delegációk nyelve tbn. (1880 jan. 31) 629
Máday Károly ev. szuperintendens 430
Maiorescu Ion román publicista és egy. tan. 190
Majoros István o. gy. képv 307
Majthényi László br. honti főisp. szerb egyházi ügyekben kiküldött kir. biztos (1872—1873) 270, 346, 349, *350*—2, 354—5, 376, 378, 381—6
— jelentése a szerb ellenzéki manifesztum megsemmisítéséről (1872 okt. 14) 352—4
— kinevezése (1872 aug. 31) 349—50
— költségei 381—2
— rendészeti visszaélései (1873) 382—6
— utasítása 378—81
Makoviczky 643
Malesević István (Sztevan), az újvidéki Omladina-komité tagja 94, 824
Mallý János (Ján) szlovák esperes 446
Mán József máramarosi főispán *57*—8
— jelentése az erdélyi román g. kat. érseki szék betöltése tbn. (1867 okt. 11) 57—8
Mandić Tivadar min. o. tan. *39*, 261—2
Mangesius Károly (Karl) erdélyi szász nemzetiségi pol. 418
Maniu Aurél román nemzetiségi pol. 9, 174, 217
Manojlović Emil szerb nemzetiségi pol. 9, *11*—2, 17, 22, 39
— felszólalása a határőrvidék képviselete tbn (1867 márc. 30) 17
Manu Gábor (Gavrile) román nemzetiségi pol. 177, 205, 224, 340, 342, 496—8

Mária Terézia 421, 632
Márki Sándor 650
Markos György 53
Markos István o. gy. képv. 53—4
Markovič Miklós (Nikola) szerb szoc. író és publicista 625, *626*
Markovič Szvetozár szerb szoc. író és politikus 244, *245*, 246, 272
— levele az Omladinából való kilépéséről (1871 jan. 25) 244—6
Marmatiani román nemzetiségi képv. 183
Maróthy János képv. felségsértési pöre 548
Marró István honv. min. titkár 353—4
Martini Mihály (Michael) a nagyszebeni újszász párt tagja 78
Marx, Karl 245
Masaryk, Tomaš Garrigue 55
Maširievič Sámuel szerb metropolita-patriarcha 10, 11, *12*, 158, 195, 227, 289, 315, 316, 632
— felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi vitájában (1868 dec. 4) 158—9
— felterjesztése a szerb nemz. egyh. kongr. (1861) határozatairól (1867 febr. 22) 12
— tárgyalásai Andrássy Gyulával (1867) 11—2
Matkovich Tivadar o. gy. képv 307
Matuska György szlovák nemzetiségi pol. 35
Matuska Péter szlovák ügyvéd és pol. 305
Mátyás, Hunyadi 62
Maximovič Miklós (Nikola) szerb nemzetiségi pol. 290—1, 307 504, *587*, 622, 630, 634, 642, 651, 653, 683
— interpellációja a g. kel. szerb egyház ügyében (1880) 630—8
Mažuranič Iván horvát bán 288, 575
Medán Endre román nemzetiségi képv. 8, 65, 103
Mednyánszky Sándor o. gy képv. 307
Medveczky Endre vajnági lelkész 54
Medveczky Mihály 54
Medveczky Péter dombói gör. kel. esperes 54
Meltzl Hugó erd. szász nemzetiségi pol., egy. tan. *770*
Mennyey János, a znióváraljai tanítóképző ig. 439, 442, 448
Mészáros Károly 43
Metianu János aradi g. kel püspök 474, *619*
Metternich, Klemens hg. 366
Mezei erdélyi román birtokos 496—7
Mičinay Pál (Pavel) szlovák nemzetiségi pol. 368
Mihajlovič György (Gyorgye) szerb nemzetiségi pol. 289, 324
Mihajlovič Paja szerb ifjúsági pol. 245
Mihajlovič N., az újvidéki Omladina-komité tagja 94
Mihali ld. Mihályi
Mihalovič Károly horvát nemzeti párti pol. 295, 589
Mihályi (Mihali) Péter máramarosi román képv. 65, 183, 217, 286
Mikó Imre 85
Mikó Imre gr. közl. min. 188, 190
Miletič Szvetozár szerb nemzetiségi pol. 5, 9, 11, *12*, 15—6, 19—20, 26, 59, 70, 86—96, 129, 139, 145, 153, 156, 172, 184, 187, 199, 208—12, 225, 228, 244, 248, 255—7, 260, 271—3, 278—9, 281, 286, 288—9, 314—5, 322—5, 345—6, 350, 351—2, 356—7, 367, 382—5, 396, 424, 483, 485, 486, 493, 495, 504, 511, 513, 517, 520—1, 538—43, 546—60, 562, 564—72, 575, 576, 587, 602, 627—9, 648, 651, 653, 683, 722, 735
— belgrádi útja (1876 jún.) 552—3
— beszéde a nemzetiségi tj. vitájában (1868 nov. 26) 145—7
— beszéde az okkupált tartományok kiürítése tbn. (1882 febr. 22) 663
— egészségi állapotáról orvosi jelentés (1882 szept. 10) 663
— elleni vizsgálat (1868) 88—92, 96
— elítélése (1878 jan. 18) 12, 539, 570—2
— első fogsága (1870) 12, 71, 211—2, 255—60, 271—2, 356
— felszólalása és határozati javaslata Majthényi kir. biztos visszaélései tbn. (1873—74) 384—6
— felirati javaslata (1869) 184—7
— határozati javaslata a „keleti kérdésben" (1876 jún. 16) 543—6
— határozati javaslata a kiegyezés ügyében (1869 nov. 25) 208—10
— határozati javaslata a monarchia keleti politikájáról (1869 nov. 27) 210
— határozati javaslata a horvát-szlavon határőrvidék tbn. (1871 dec. 1) 279—81
— határozati javaslata a horvát kiegyezés tbn. (1867 márc. 18) 15—6
— indítványa a nemzetiségi kérdés rendezése tbn. (1867 jún. 21) 26
— indítványa az újvidéki ügyben (1868 júl. 25) 91—2
— interpellációja a boszniai ügyben (1869 máj. 20) 187—8
— interpellációja a szerb nemz. egyh. kongr. tbn. (1867 nov. 13) 59—60
— interpellációja a szerb nemz. egyh. kongr. összehívása tbn. (1874 márc. 23) 486
— interpellációja az újvidéki szerb gimn. állami támogatása tbn. (1871 dec. 17) 286—8
— interpellációja az egyletekre vonatkozó belügyminiszteri rendelet tbn. (1875 máj. 22) 493—5
— interpellációja a Matica Slovenská feloszlatása tbn. (1875 dec. 4) 512—3
— kiszabadulása (1879 nov. 28) 628—9
— letartóztatása második pörében (1876 júl. 5) 538, 547—51, 556—7, 559
— levele az újvidéki népgyűléshez (1871 márc. 26) 255—6
— újabb felszólalása a Matica Slovenská feloszlatása tbn. (1875 dec. 15) 517—20
— mentelmi joga 12, 90, 211—2, 538—42, 547—62
— és az Omladina kapcsolatai 93—96
— párt (kongresszusi) 195, 288—9, 314, 346, 350—1, 353, 627
— Trifunác-féle válaszfelirati javaslat (1872) 356—367
— -ról a nemzetiségi klub vitája 356—7
— törvényjavaslata a határőrvidéki népoktatás tbn. (1875 ápr. 21) 576
— ügy (1876) 12, 17, 538—72, 602
— válaszfelirati javaslata (1881 okt. 12) 651—3
— védőbeszéde (1878 jan. 15) 568—9
— vizsgálati fogsága (1876—7) 562, 564—8
— az 1868 : XLIV. tc. 17. §-ának végre nem hajtásáról (1875 ápr. 13) 483
Miloszavljevič dr., szerb ifjúsági pol. 272, 274
Milutinovič Szvetozár szerb nemzetiségi politikus 9, *11*—2
Miškatovič József (Iosip) horvát nemzeti párti pol. *589*
Miszticzei Dobra József 54
Misztiszláv kievi nagyfejedelem 390
Mocioni ld. Mocsonyi
Mocsáry Lajos 2, *240*, 311—2, 452, 456, 459—62, 466, 539, 570—1, 591, 602, 604, 606, 607, 612, 629, 677, 704, 707, 711, 713—5, 719—21, 723—4, 727—8, 730, 734—7, 741, 752, 754, 759—66, 768, 790, 794—7, 799—802, 807, 815, 820
— beszámolója és búcsúlevele a karánsebesi választókhoz (1892 jan. 2) 815—20
— beszéde az 1887. évi költségvetési vitában (1887 febr. 15) 719—24
— beszéde a kisdedóvó törvényjavaslat vitájában (1891 jan. 20, 23) 794—6, 800—2
— beszéde a középiskolai tj. vitájában (1883 ápr. 5) 677
— beszéde a közoktatásügyi költségvetés vitájában (1886 febr. 8) 707—11, 714
— beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló tj. vitájában (1879 ápr. 30) 602—3
— beszéde a választójogi törvényjavaslat vitájában (1874 júl. 1) 452—6
— bírálata a kormány sovinisztа nemzetiségi politikájáról (1887) 719—24
— az erdélyi románok választójogáról (1874) 466—9
— karánsebesi mandátuma (1888) 240, 754—68
— levele a kiskunhalasi függetlenségi párt elnökéhez (1887 márc. 11) 728—30
— levele a kiskunhalasi választókhoz (1887 febr. 22) 724—7
— levélváltása Kmeť Andrással (1887) 727—8
— román emlékalbuma (1886) 714—5
— röpirata a közművelődési egyesületekről (886) 704—6
— röpiratai a nemzetiségi kérdésről (1886) 816
— tanulmányai a nemzetiségi kérdésről 240
— újvidéki képviselőjelöltsége (1887) 240, 734—7
— ügy (1887) 719—30
— válasza Tisza Kálmánnak a választási tj. vitájában (1874 júl. 7) 466—8
— válasza a karánsebesi választóknak (1888 máj. 28) 765—8
— vezércikke Miletič elítéléséről (1878 jan. 20) 570—1
Mocsonyi András (Andrei) román nemzetiségi pol. 8—10
Mocsonyi Antal (Antoniu) román nemzetiségi pol. 5, 10, 184, 217, 307, 328, 356, 424
Mocsonyi György (Gheorghe) román nemzetiségi pol. 9, 10, 184, 217, 307, 715
Mocsonyi Jenő (Eugen) román nemzetiségi pol 217, 307, 715
Mocsonyi Sándor román nemzetiségi pol. 5, 8, *10*, 129, 139, 143, 156, 173, 184, 217, 225, 244, 306—7, 309, 312, 328, 356—7, 424, 581, 652, 715, 788, 839
— beszéde a nemzetiségi tj. vitájában (1868 nov. 24) 133—5
— beszéde a választási tj. vitájában (1872 febr. 24) 309—13
— felszólalása az 1871. évi költségvetési vitában 244—5
— indítványa a nemzetiségi tj. vitájában (1868 nov. 12) 5, 135, 143, 145, 581, 652
— cikke a Rom. Revue-ben a nemzetiségi sajtópörökről (1888) 839
Mocsonyi Zénó román nemzetiségi pol. 715

Mocsonyi-csoport (a mo-i román nemzetiségi pol. mérsékelt szárnya) 10, 149, 172, 838
Moga József (Iosif) román nemzetiségi pol. 180
Mohamed 543
Moldován János (Ion) balázsfalvi tanár, román nemzetiségi pol. 84, 104, 177, 179, 340, *342*, 496—8
Mollináry Antal altábornagy, szerb kongr. kir. biztos (1872) *343*—9
— jelentése a szerb nemz. egyh. kongr. feloszlatásáról (1872 aug 22) 347—9
Molnár István torontáli csendőrkapitány 325
Moravčik János (Ján) szlovák nemzetiségi pol. 35
Móricz Pál o. gy. képv. 309, 734, *737*
Moyses István (Štefan) besztercebányai püspök *221*, 506, 518
Mrazović Máté (Matija) horvát nemzeti párti pol. 288, 295, 300, *589*
Msztiszláv ld. Misztiszláv kievi nagyfejedelem
Mudroň Mihály (Michal) szlovák ügyvéd és publicista *35*, 342, 643
— választási programja (1872 jún. 8) 342—3
Mudroň Pál (Pavel) szlovák nemzetiségi pol. 623, *644*, 690, 737
Muir 557
Munteanu Ágoston román ügyvéd 177, 497—8
Muresanu András (Andrei) román költő *710*
Muresianu Aurél román szerkesztő 838
Muresianu Jakab román szerkesztő 838
Muresianu János (Ion) román nemzetiségi pol. 178
Muresianu Joachim, a román nemzeti komité tagja 177
Musta Gyula (Iuliu) román g. kel. lelkész 758, 808

Nádasdy Antal árvamegyei szlovák ügyvéd 446, 643
Nagy Pál, Felsőbüki 145
Napoleon, I. 500
Napoleon, III. 390, 398, 559
Natosević György (Gyorgye) szerb iskolai főfelügy. 649—50
Neagul Miklós (Nicolae) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Nedeljković György (Gyorgye) szerb nemzetiségi pol. 623
Nedobrý József (Jozef), a turócszentmártoni gimn. patronátusának tagja 432
Nehrebeczky min. tisztv. 53
Nemes N. zniói járási albíró 439
Nemes (Nemesiu) János román ügyvéd 177, 340, 498
Nemes Péter o. gy. képv. 469
Németh Albert o. gy. képv. 307, 484
Nenadović Pál karlócai szerb metropolita-patriarcha 101
Nicola Máté román nemzetiségi pol. 339—40
Niketić Mihály (Mihajlo) szerb ifjúsági pol. 245, 271, 273—5
Nikolajević Lucián felső-karlócai gör. kel. püspök 235
Nikolics-család, radnai 430
Nikolić Fedor br. szerb. kongr. kir. biztos (1890, 1892), 780, *781—2*, 806
Nikolić Miklós (Nikola) szerb nemzetiségi pol. 324—5
Nošický Turzó l. Turzó Nošický
Noszlopi-összeesküvés (1852) 256
Novák Sámuel szlovák ev. esperes 35, 643
Novaković Sztoján belgrádi tanár 94
Nović Pál újvidéki városi tan. 257—60
Nyáry Pál *9*, 10, 16—7, 26, 28, 52
Nyisztor József szárazbereki lelkész 54

Oates, Titus *569*
Oberknezević újvidéki kir. ügyész 383
Oberknezević Fülöp újvidéki szerb gimn. tanár 383
Obermeyer Rudolf 735
Obermüller Ferenc újvidéki szoc. pol. *735*
Obrenović Mihály szerb fejedelem 88
Obrenović Milán szerb fejedelem, majd király 88, 352, 366, 553, 778
— nagykorúsításakor rendezett belgrádi ünnepség (1872) 88, 352, 778
Obrenović Milos szerb fejedelem 806
Ocsvay Ferenc o. gy. képv 81
Odobescu Alexandru román író 190
Oláh Miklós o. gy. képv. 307
Olariu Gyula román teol. tanár 758
Orbán Balázs o. gy. képv 654, *695*
— interpellációja a nemzetiségi sajtó ügyében (1885 febr. 4) 695—7
Ormos Zsigmond temesi főisp. 657
Othman kalifa 543
Ottokár, II. ld. Přemysl
Ozegović L. br., horvát nemzeti párti politikus 58[illegible]

Paću Lázár (Laza) szerb szoc. pol. 244, *625*
Paczolay János o. gy. képv. 476, 479
Paiss Andor o. gy. képv. 92
Palárik János (Ján) szlovák író, kulúrpolitikus *35*, 367—8, 506
Palmer Edward Henry angoi orientalista 557
Pamfiliu János (Ion) román esperes 177
Pankovics István munkácsi g. kat püspök 405—6, 408

— felterjesztése a Szt. Bazil Társulat működése tbn. (1873 szept. 9) 405—6
Pap ld. még Papp, Pop, Popp, Popu
Pap Ágoston gyulafehérvári g. kat. esperes 104
Pap Gergely román nemzetiségi pol. 8, 356
Pap Lajos o gy. képv. 308
Pap László dobokamegyei törvényszéki aljegyző 205—6
— levele a tófalvi ügyben (1869 dec. 6) 205—6
Papfalvi Konstantin román nemzetiségi pol. 65, 105
Papiu-Ilarianu, Alexandru román történész 190
Papp Máté G. román nemzetiségi képv. 65, 96
Papp Miklós, K. 650
Papp Simon, Vissói, máramarosi román nemzetiségi pol. 65
Papp-Szilágyi József nagyváradi g. kat. püspök 58, 159
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi vitájában (1868 dec. 4) 159—60
Papp Zsigmond (Sigismond) román nemzetiségi pol. és publicista 9, 144, 309, *310*—11
Parchetich Félix újvidéki főisp., a Matica Szrpszka kormánybiztosa 774—5
— jelentése a Matica Szrpszka elleni vizsgálatról (1888 dec. 27) 774—5
Patay István o. gy. képv. 307
Pauler Tivadar vall. és közokt., majd ig. min. 259, *283*, 286, 290, 294, 297, 316, 318, 335, 345, 350, 352, 409, 464, 628, 695
— előterjesztése a szerb kongr. tbn. (1872 márc. 18) 316—8
— válasza Babeş Vincének az 1868 : XLIV. tc. 17. §-a tbn. (1871 dec. 14) 283—4
Pauliny-Tóth Vilmos (Viliam) szlovák író és nemzetiségi pol. *35*, 191, 218—22, 238—9, 241, 270, 275, 277, 304—5, 342, 391, 432, 448, 505—7, 510—1, 518, 644
— beszéde a bírói hatalom gyakoriásáról szóló tj. vitájában (1869 júl. 7) 191—5
— cikke a szlovákság politikai helyzetéről (1871 szept. 12) 275—7
— felszólalása a Matica Slovenská állami támogatása ügyében (1870 febr. 17) 218—20
— javaslata a nemzetiségek egyenjogúsításáról (1870 okt. 23) 238—41
— nyilatkozata történeti kézirata tbn. (1874 nov. 18) 448
— törvényjavaslata Magyarország anyagi fejlődésének előmozdításáról (1871) 277
Paulovich N. szucsányi esperes 439—40, 442
Pavlović István (Sztevan) szerb nemzetiségi pol. és szerk. 89, 248, 307, 649—50
— indítványa az újvidéki szerb gimn. állami támogatása tbn. (1871) 248—9
Pázmándy Dénes o. gy. képv. 752
Péchy Manó gr. erd. kir. biztos *22*, 23, 58, 105, 175 206—7, 339, 499
— jelentése a tófalvi ügyről (1869 dec. 7) 206—7
— a szász kérdésről (1867) 22
Péchy Tamás képviselőházi eln. 655, 723, 740, *741*, 743, 746
Pejačević Péter horvát-szlavon-dalmát min. *288*, 297
Peić György (Gyorgye), a nagybecskereki szerb konferencia (1872) jegyzője 172, 320, 322, 324
Pejić ld. Peić
Pelagić Vasilije boszniai archimandrita 271, 275
Perczel Béla ig. min. 193, 282, 478, 562, 564
— válasza Politnak a Miletić-ügyben (1877 máj. 5) 562—3
Perczel István o. gy. képv. 308
Perczel Mór 10
Péro-lázadás (1735) 650
Péro Szegedinác 88, *650*
Pešić Pera 553
Petőfi Sándor 236
Petrescu P. 713
Petricas, a gyulafehérvári román gyűlés (1872) szónoka 340
Petriceicu-Hasdeu, Bogdanu 189
Petrović Aca, a nagybecskereki szerb konferencia (1869) jegyzője 172
Petrović Bazilian g. kel. püspök 775—7
— metropolitai adminisztrátori kinevezése (1889 jan. 4) 775—7
Petrović Mózes belgrádi püspök 631
Pfleiderer tanár, a Schulverein vez. tagja 656
Philippović Demeter 553
Pietor Ambro szlovák nemzetiségi pol. és szerk. *447*, 623, 644, 690
Pinciu János (Ion) román teol. tanár 758
Pivko András (Andrej), a Matica Slovenská ügyésze 521
— felterjesztése a Matica vagyona tbn. (1884 ápr. 30) 521
Plachy Bertalan zólyommegyei választmányi tag 428
Plathy György o. gy. képv. 308
Plošic Gyula (Julius) szlovák író *35*
Podmaniczky Frigyes br. 148
Pogány György alsófehérmegyei főisp. 103, 106
— jelentése a g. kat. román érsekválasztásról (1868 aug. 13) 103—6

Pokurariu román ügyvéd 496, 498
Polit-Desančić Mihály szerb nemzetiségi pol. 68—70, 400, 409, 411, 419, 421, 456, 462—3, 466, 481—2, 483—5, 500, 504, 539, 548—51, 557, 562, 564, 566—8, 580, 582—4, 587, 591, 598, 606—7, 622, 627, 630, 642, 648, 651, 653, 666, 674, 678, 683, 730, 780, 824
— beszéde az 1875. évi válaszfelirati vitában (1875 szept. 16) 500—4
— beszéde a horvát kérdésről (1883) 665
— beszéde a középiskolai törvényjavaslat vitájában (1883 márc. 15) 674—5
— beszéde a magyar nyelv kötelező oktatásáról szóló törvényjavaslat vitájában (1879 ápr. 29) 598—602
— beszéde a Miletić-ügyben (1876 okt. 7) 557—62
— beszéde a választási tj. vitájában (1874 júl. 2) 456—60
— cikke a délszláv kérdésről (1868 jan. 14) 68—70
— felhívása a pancsovai román választókhoz (1873 dec. 15) 409—11
— határozati javaslata a határőrvidék ügyében (1874 máj. 11) 419—23
— interpellációja a Miletić-ügyben (1877) 562—66
— költségvetési határozati javaslata (1875 febr 5) 481—2
— szerb szabadelvű pártja (1884-től) 683, 730
—Tomić sajtóvita (1887) 730
— válaszfelirati javaslata (1878 nov. 11) 583—7
— vezércikke a magyarországi nemzetiségi kérdésről (1890) 780
— vitája Tisza Kálmánnal a nemzeti színházi alapok kibővítéséről szóló tj. vitájában (1875 ápr. 13) 483—5
Polonyi Ernő (Ernest) zniováraljai gimn. tanár 444
Polónyi Géza 722, 771
Pongrácz Sándor 35
Pop ld. még Popp, Pap, Papp, Popu
Pop Pacurăr Kornél román nemzetiségi pol. és szerk. 839
— sajtópöre (1886) 839
Popadić Pera újvidéki szerb nemzetiségi pol. 734
Popasu János (Ion) karánsebesi g. kel. püspök 473—5, *619*
— g. kel. román metropolitává választása (1874) 473—5
Popea Miklós (Nicolae) karánsebesi g. kel. püspök 177, 473—5, 496—7, *619*, 790, 807, 809
— levele a kisdedóvó törvényjavaslattal kapcsolatos román nemzetiségi mozgalmakról (1891 márc. 4) 807—9
Popović A. szerb nemzetiségi pol. 325
Popović István (Sztevan), a Zasztava szerk. 539, 542
— mentelmi joga (1876) 539, 542
Popović Vazul (Vasilije) szerb nemzetiségi pol. *806*
Popović Vinco szerb metropolita 631
Popovici Demeter (Dimitrie) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Popovici Vasilie karánsebesi vál. biz. tag 758
Popoviciu Aurél erdélyi román egy. hallg. 812
Popoviciu Elek román nemzetiségi pol. 619
Popoviciu Mihály orsovai g. kel. esperes, román nemzetiségi pol. 740—1, *745*—6, 749, 753—4, 758—64, 816
— beszéde Mocsáry megválasztásakor (1888 máj. 26) 759
— levele a karánsebesi választókhoz (1888 febr. 22) 745—6
— levele a képviselőház elnökéhez (1888 febr. 22) 746—9
Popoviciu Zsigmond ld. Popovics Zsigmond
Popovics-Desseanu János (Ion) román nemzetiségi pol. 8, 155
— beszéde a nemzetiségi tj. vitájában (1868 nov. 28) 155—6
Popovics Theodosiu 54
Popovics Zsigmond (Sigismond) aradi román nemzetiségi pol. 8, 27, 45, *48*, 184, 216, 217
— határozati javaslata az 1868 : XLIV. tc. 17. §-ával kapcsolatban (1870 febr. 16) 216—7
— Wlad-féle nemzetiségi közvetítő javaslat ld. Wlad—Popovics stb.
Popp György (Gheorghe), illyefalvi, a román nemzeti komité aleln. *847*
Popp István (Stefan), a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés (1872) szónoka 340
Popu József (Iosif) román nemzetiségi képv. 184
Popu Péter (Petru), g. kat. román érseki helynök 177
Porobuszky znióí uradalmi tisztviselő 439
Porutiu (Porucz) János (Ion), a „Federatiunea" szerk. 207, 212
— sajtópöre (1870) 207—8, 212
Poruțiu Sámuel főkormányszéki tan. 84, 98, 179
Posner K. L. kiadó és könyvkötő 714
Pray György történetíró 62
Preczlik Ferenc nagybecskereki városi kapitány 325
Preda román ügyvéd 496—8
Prick József torontálmegyei alisp. 319, 321, 325—6
— jelentései a nagybecskereki szerb konferenciáról (1872 ápr.) 321, 325—6

Prónay Gábor, br. ev. egyetemes felügyelő 448
Přemysl Ottokár, II. 390
Pumnulu Áron román egy. tan. 190
Puscardiu József (Iosif), a brassói magyar-román-német biz. jegyzője 263
Pușcariu Hilarius, a nagyszebeni román komité tagja 376
Pușcariu János (Ion) román nemzetiségi pol. 178—9, 496

Quint-Marcu Aurél erdélyi román egy. hallg. 812

*Račk*i Ferenc (Franjo) horvát nemzeti párti pol. történetíró 300
Racuciu román ügyvéd 340
Rácz Géza o. gy. képv. *723*
Ráday Gedeon, gr., o. gy. képv. 81
Radlinszky Ignác szlovák ügyvéd 446
Radovanović János újvidéki polgármester 626, 649
Radovanović Pál 92
Radulescu Konstantin román ügyvéd 619
Radvánszky zólyomi főisp. 428
Raić Ljubomir szerb ifjúsági politikus 271
Raić Miklós (Nikola), szerb patriarchai titkár 39
Rajačić József (Iosip), szerb metropolita-patriarcha 39
Rajić Branko szerb ifjúsági pol. 273, 275
Rajić Koszta újvidéki szerb nemzetiségi pol. 735
Rajić Milán újvidéki szerb csendőr 736
Rajner Pál belügymin. 206, 215, 228, 260, *369*
Rakovszky, a Szt. Bazil Társulat eln. 407—8
Randoca Ignác nagysinki román lelkész 66
Ranković György (Gyorgye) szerb származású kormányügynök 538, 552—3, 555, 561, 567, 569, 570
Ráth Károly államügyész 84
Rațiu János (Ion) román nemzetiségi pol, 84, 105, *177*—9, 199, 205, 224, 304, 339—40, 496—8, 788—9, 813, 824—5, 847—8
Rauch Levin br. horvát bán 12, 211, 255—7, 272, *356*, 361
Ratkoš, Peter 727
Rekuts román ügyvéd 496
Révai József 396
Révay Ferdinánd ev. világi felügyelő 434
Révay Nándor 448
Révay Simon br. turócmegyei főisp. 222, 439
Ribáry min. tan. 783
Rieger, František Ladislav cseh pol. *55*
Riesner Károly szlovák ügyvéd 446
Ristić, Jovan szerb min.-eln. 583, 650
Roller, Mihail 371
Roman Miron g. kel. román metropolita *184*, 473, 475, *589*, 590, 596, 615, 619, 667, 679—81, 715, 777
— bejelentése és körlevele a középiskolai tj.-ról (1883 márc 15) 679—81
— főrendiházi beszéde és indítványa a kötelező magyar nyelvoktatás tbn. (1879 máj. 13) 596
— körlevele a kötelező magyar nyelvoktatás tbn. (1879) 589—90
— levélváltása az EMKE elnökségével (1889) 777
— metropolitává választása (1874) 473, 475
Roman Sándor (Alessandru) román nemzetiségi pol., egy. tan. 8, 65, 70, 75, *81*, 83—5, 148, 184, 205, 224, 327, 332, 334, 356—7, 424, 468, 476—8, 591, 607, 666, 675—6, 838
— beszéde a középiskolai tj. vitájában (1883 márc. 16) 675—6
— beszéde a kötelező magyar nyelvoktatásról szóló tj. vitájában (1879 máj. 1) 607—9
— beszéde a választási tj. vitájában (1874 júl. 20) 468—70
— felszólalása a nemzetiségi tj. vitájában (1868 nov. 27) 148—9
— nyilatkozata a passzivitás mellett (1872 jún. 21) 332—4
— a nemzetiségi törvény érvényességéről (1874 nov. 5) 476—8
— sajtópöre (1868) 81, 84—5
Roman Visárion román gazdaságpol. 177—9, *278*, 497
Romanu Alexandru (Alessandru) ld. Roman Sándor
Rónay Móric torontálmegyei főisp. 319, 320—1
— jelentése a nagybecskereki szerb konferenciáról (1872 ápr. 15) 320—1
Rosca Victor erdélyi román egy. hallg. 812
Rosetti Scarlat gr. román pol. 190
Rotariu Pál román ügyvéd 619, 687
Rott Keresztély erd. szász nemzetiségi pol. 531
Rudnyánszky József br. 614
Rusu János román esperes 177, 179
Ruttkay Miklós sásvári lelkész 54

Sabovljević (Szabovljević) Mihály (Mihajlo) szerb nemzetiségi pol. *622*, 723
Sachsenheim Albert erdélyi szász nemzetiségi pol. 418, 531
Șaguna András br. g. kel. román metropolita *305*, 306, 330, 375
Samassa József 194
Sandić Sándor (Alexander) újvidéki szerb. gimn. tanár 257, 259, 272, 274, 383
Sandru Spiridon karánsebesi román vál. biz. tag 758

Santionu Costan 373
Santionu Niculae 373
Sárkány József, a pesti sajtóbíróság elnöke 208
Sartoris Lajos, a znióváraljai szlovák gimn. patronátusának elnöke 446
Sasinek Vitazoszláv Ferenc szlovák nemzetiségi politikus, történetíró 263, *391,* 507, 510—1, 514
Savić Demeter (Dimitrije) szerb nemzetiségi pol. 320, 322, 325
Savić István (Sztevan) szerb nemzetiségi pol. 325
Savoyai Jenő hg. *585*
Schaser Frigyes (Friedrich) erd. szász nemzetiségi pol. 243
Scheerer Károly (Karl), a nagyszebeni újszász párt tagja 78
Schivulszky János tiszaújlaki lelkész 54
Schmerling, Anton 146, 221, 303, *395,* 569, 799
Schmidt, Isolde 471, 578
Schmidt Konrád (Conrad) szász comes *22,* 23, 65—7
— felmentése (1867 dec. 30) 67
Schneider Károly (Karl) erd. szász nemzetiségi pol. 243
Schochterus Károly (Karl), a nagyszebeni újszász párt tagja 78, 243
Schreiber Ferenc (Franz), a nagyszebeni újszász párt tagja 78
Schuller (Schullerus) Adolf Gusztáv erdélyi szász nemzetiségi pol. *243*
Schuller József (Joseph) erd. szász nemzetiségi pol. 418
Schuster József (Joseph) erd. szász nemzetiségi pol. 790
Schwarz Gyula 461
Schwarzenberg Félix hg. 395
Schwicker J. H. 632
Scriban román püspök 190
Scudier Antal br. táborszernagy, határőrvidéki kir. biztos 350, *351*
— jelentése a Miletić-párt agitációjáról (1872) 350—2
Sebesztha Károly znióváraljai tanár 442
Secasan 839
Seraphin Frigyes (Friedrich) erd. szász nemzetiségi pol. 531
Serb Voin karánsebesi román vál. biz. tag 758
Sereghy Pál fancsikai lelkész 54
Siegler János (Johann) erd. szász nemzetiségi pol. 243
Simigniovicz, a brassói magyar-német-román biz. jegyzője 263
Simits József újvidéki h. főbíró 88
Simonfay János o. gy. képv. *555—6*
— különvéleménye Miletić mentelmi ügyében (1876) 555—6
Simonyi Ernő o. gy. képv. 92. 210, 218, 221, 223, 225, *243,* 522, 548—51
— indítványa a tudományos társulatok állami támogatása tbn. (1870) 223
Simor János hercegprímás *161*
Sion Georghe román költő 190
Sipka Samu, a Matica Slovenská számtartója 507
Sládkovič András (Andrej) szlovák költő *506*
Slavici János (Ion) román nemzetiségi pol. szerk. 687, 695, 740, *749—*50, 839
— sajtópöre (1888) 695, 740, 749—51, 839
— védőbeszéde (1888 ápr. 25) 749—51
Šokčević József (Josip) horvát bán 18
Šokorac Živko szerb ifjúsági pol. 272
Somssich Pál *9,* 27, 80—1, 170, 205, 212, 286
Soneriu Miklós (Nicolae) nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Sorescu román ügyvéd 496
Stănescu M. László (Vasile) román nemzetiségi pol. 356
Stănescu Imre román nemzetiségi pol. 217, 424
Stajić nagybecskereki esperes 324
Stangu János (Ion) nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Stanković szerb metropolitai adminisztrátor 632
Stanković pancsovai tanító 351
Starčević-párt (horvát jogpárt) 665
Stefaniga Isaia karánsebesi román vál. biz. tag 758
Steffányi Mátyás szlovák esperes 446
Steinacker Ödön (Edmund) magyarországi német nemzetiségi pol. 181, 471, *531,* 653, 659—60, 666, 676—7, 715, 770—3
— beszéde a középiskolai törvényjavaslat vitájában (1883 márc. 16) 670—7
— felhívásai a mo-i német nemzetiségi mozgalom szervezése ügyében (1875—76) 471
— felhívása és körlevele a magyarországi németséghez (1882 ápr. 1) 653
— felszólalása a regále-törvényjavaslat vitájában (1888 nov. 23) 770—3
— hagyaték (Nachlass) 660
— körlevele és nyilatkozata a Schulverein-ügyben (1882) 659
Sterca Şuluţiu Sándor (Alexandru) g. kat. román érsek 57, *61,* 64
— megválasztása (1850) 64
Stetea János (Ion) nagysinki román egyházközs. biz. tag 66—7
Stoia Miklós (Nicolae) román orvos 177
Stojačković Sándor (Alexander) szerb kormánytámogató pol. 409, *806*
Stojan János (Ion) g. kel. román lelkész 758
Stojanović Pál újvidéki h. polgármester 89—91, 93
Stojanović Dragomir szerb ifjúsági pol. 245
Stojić Sándor (Alexander) szerb nemzetiségi pol. 320
Stojković Arzén budai szerb g. kel. püspök 227, 235, 262, 315—6, 318, 344, 348, 365, 630, 775, *776*
Stratimirović György (Gyorgye) szerb nemzetiségi pol. 8, 11, *12,* 85, 210, 246—8, 392, 538
— interpellációja a „keleti kérdésben" (1870 jan. 19, 1871 febr. 18) 210—1, 246—8
Strevoiu Miklós (Nicolae) román ügyvéd 619
Strossmayer József (Josip) diakovári püspök, horvát nemzeti párti pol. *289,* 664
Štur Lajos (L'udevit) 35
Subotić János (Jovan) szerb nemzetiségi pol. 199, 257, 260, *322,* 324, 325
Sue, Eugène *398*
Suhay Imre horvát kormánypárti pol. *289*
Sujánszky Ferenc szlovák esperes 446
Šuplikác István (Sztevan) szerb vajda (1848) 806
Svetiković Pantu belgrádi tanár
Szabó János kir. alügyész (ügyigazgató) 201—2, 207, 211
— átirata a tófalvi ügyben (1869 okt. 21) 201—2
Szabó Vazul kövesligeti lelkész 54
Szabovljević ld. Sabovljević
Szadovszky József 772
Szalatnai Rezső 3
Szandić ld. Sandić
Szapáry Gyula gr. belügymin. majd min. eln. 160, 385, 405—6, 409, 411, 415, 426, 452, 513, 717, 769, 776, 780, *781*—2, 784, 842, 848
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi vitájában (1868 dec. 4) 160—1
— vád alá helyezésének erd. szász követelése (1874) 411
— választási törvényjavaslata (1874) 452
Szathmáry Károly, P., o. gy. képv. 308
Szathmáry Miklós o. gy. képv. 540, 554
Száva, Szt., -napja 39
Szavić ld. Savić
Széchenyi István gr. 31
Széchényi Pál gr. 713—4, 733
— a nemzetiségi pénzintézetekről (1886 márc. 8) 713—4
Szegedinác Péró ld. Péro Szegedinac
Székács József ev. szuperintendens *430*
Széll Kálmán 249
Szende Béla min. tan., majd honv. min. *174*
Szentiványi Adolf o. gy. képv. 55
Szentiványi Károly 548
Szentiványi Márton liptói főisp. 54, 57, 436, 693—4
— jelentése a szlovák nemzeti mozgalomról (1867 szept. 26) 54—7
— jelentése Grünwald „pánszláv" interpellációjával kapcsolatban (1885 febr. 5) 693—4
Szentiványi Márton történetíró 62
Szentiványi Miklós 443
Szentkirályi Mór *10,* 81
Szepessy Mihály o. gy képv. 311
Sziklay László 3
Szilágyi Dezső 583, 707, 709—10, 712—3, 741, *769,* 781, 800
— beszéde a terézvárosi választók előtt (1878 júl. 21) 583
Szilágyi István 54
Szilágyi Miklós földbirtokos 54
Szilágyi Virgil baloldali, majd kormánypárti pol. és publicista *70*—1, 74, 122—3, 367, 392
— a nemzetiségi kérdésről (1868 nov. 21) 122—4
— nyílt levele Bobula Jánoshoz (1868 jan. 31) 70—4, 122, 392
Szilassi g. kat. kanonok 105
Szlávy József min. eln. 215, 297, 305, *376*—8, 381—2, 386, 391—2, 405, 476, 478—9
— a nemzetiségi törvény érvényességéről (1874 nov. 5) 478—80
— válasza a Matica Slovenská emlékiratára (1873 márc. 4) 391—2
Szluha Benedek o. gy. képv. 307, 560
Szontagh Pál 522
Szögyény-Marich László *848*
Sztankovié ld. Stanković
Sztálin, Joszip Visszárionovics 1, 2, 426
Sztojácskovié l. Stojačković
Sztoján ld. Stojan
Sztojanovics ld. Stojanović
Sztojics ld. Stojić
Sztojkovics ld. Stojković
Sztratimirovics ld. Stratimirović
Szubotáj tatár kán 390
Szubotics ld. Subotić
Szunyogh Albert o. gy. képv. 309
Szvetikovics ld. Svetiković
Szvorényi-féle olvasókönyv 441

Tabákovics Gusztáv torontálmegyei főjegyző 325
Tabakovics Mihály darvai lelkész 54
Tacitus 330
Tadić Ljubomir 94
Talapkovics Bazil bilkei lelkész 54
Talleyrand-Périgord Charles Maurice hg., francia diplomata 804

Tanárky Gedeon kultuszállamtitkár 425
Táncsics Mihály 70, 639
Tankovics József 3
Teleki László gr. 308, 396
— határozati javaslata (1861) 396
Thalmann Gusztáv szebeni alisp. 243, 717, 784—5
— jelentése a szász Volksparthei programjának
— módosításáról (1890 jún. 8) 784—5
Thaly Kálmán 721
Theil Rudolf erd. szász nemzetiségi pol. 243
Thim József 170, 172
Thrasibulus 332
Tibenský, Ján 727
Tieranu Tamás román esperes 619
Timárčević Jovan 553, 561, 570
Timárković ld. Timárčević
Tincu Avram román nemzetiségi pol. 96, 177, 179, 224, 340, 342, *373*, 496
Tisza Kálmán 9, 24, 75, 152, 156, 191—4, 213, 218—9, 222, 243—4, 278—9, 281, 294, 307, *308*, 311, 350, 461—7, 476, 480, 483—4, 493, 499, 505, 508, 510—3, 523, 526, 529, 538, 550, 567, 571—2, 573, 607—8, 621, 626—7, 630, 643, 656, 667, 677, 691—3, 704, 708, 716—7, 726, 741, 768—70, 773—5, 777
— beszéde a középiskolai törvényjavaslat vitájában (1883 márc. 16) 677—9
— beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat vitájában (1868 nov. 29) 152—5
— beszéde a többnyelvű állam feladatairól (1870 febr. 11) 213—5
— beszéde a választási tj. vitájában (1874 júl. 3) 461—2
— felterjesztése Petrović B. metropolitai adminisztrátori kinevezése tbn. (1889 jan. 4) 775—7
— indítványa a horvát kérdésben (1883) 665
— indítványa a választási tj. vitájában (1872 febr. 22) 308, 467
— indítványa a határőrvidék tbn. (1871 nov. 30) 278—9
— a nemzetiségi törvény érvényességéről (1874 nov. 5) 480—1
— válasza Herman Ottónak a Schulverein-ügyben (1882 febr. 20) 656—8
— válasza Maximoviénak a szerb egyházi ügyekben (1880 ápr. 30) 630—4
— válasza Miletićnek a Matica Slovenská feloszlatása tbn. (1875 dec. 15) 513—7, 520—1
— vitája Polit Mihállyal (1875) 483—5
Tisza Lajos közl. min. *294*, 297
Tisza László o. gy. képv. 218
Tiszó Miklós (Mikuláš) szlovák esperes 446
Tivadar Mihály földbirtokos 54
Tomić Jása szerb nemzetiségi pol. 244, 683, 730, *735*
Tóth Vilma (Pauliny-Tóth Vilmosné) 35
Tóth Vilmos belügymin. 258—9, 297, 311—2, 319—21, 325, 350
— utasítása Branovácsky újvidéki polgármesternek (1871 ápr. 19) 258
Tóth Zoltán, I. 305
Tököly intézet (Tökölianum, Tekelijanum) 90
Trauschenfels Emil erdélyi szász nemzetiségi pol. 81, 373, 531
Trefort Ágoston vall. és közokt. min. *294*, 352, 378, 381—2, 406—7, 425—6, 433, 437, 439, 443, 447, 448—9, 451, 473, 475, 486, 499, 505, 576, 577, 590—2, 595, 623—5, 653—4, 662—3, 666—7, 676, 679, 697, 701, 720, 776—7, 790
— a Szt. Bazil Társulatról (1873 nov. 4) 406—7
— körlevele a g. n. egy. felsőpapsághoz a választások ügyében (1875 jún. 16) 499
— nemzetiségi politikája 623—4
— nyilatkozata a fővárosi német iskolákról (1882) 654
— rendelete a határőrvidéki népoktatás tbn. (1877 dec. 18) 576—7
— rendeletei az 1879 : XVIII. tc. végrehajtása tbn. 624—5, 662—3, 697—701
Trifunác Pál (Pavle) szerb nemzetiségi pol. 8, *11*—12, 449
— interpellációja a szlovák középiskolák bezárása tbn. (1875 jan. 16) 449—50
Trifunác Sándor (Alexander) szerb nemzetiségi pol. 354—7, 367, 378, 424
— interpellációja Majthényi szerb. kir. biztos eljárása tbn. (1872 nov. 11) 354—5
Trombiţaş A. román nemzetiségi pol. 496—8, 689
Trutia Péter (Petru) 741
Tulbás János (Ion) román nemzetiségi pol. 65, 96
Turcsányi Ödön zólyommegyei vál. tag 428
Turszky János (Ján) szlovák ügyvéd 446
Turzó Nošický Lajos (L'udevít) szlovák nemzetiségi pol. *35*, 428
Türr István 92

Uhlarik o. gy. képv. 218
Ujfalussy Miklós szörénymegyei kir. biztos 573—4
— jelentése a román nemzeti mozgalomról (1876 szept. 23) 573—4
Ulászló, II. 62
Urechia Alexandru Vasilie 189
Uzonescu Miklós karánsebesi román vál. biz. tag 758
Vajanský ld. Hurban Vajanský

Vajda János o. gy. képv. 456
Vajda László (Vasile Vaida) erd. román kultúrpol. 340, 704
Valjavec ld. Valjavetz
Valjavetz Fritz 471, 659, 660
Vana János bogdáni lelkész 54
Vancea János (Ion) g. kat. román érsek 58, 104, *304*, 375
Várady Gábor o. gy. képv. 308
Varga Flórián o. gy. képv. 8
Varga Katalin 305
Vasilco bukovinai képv. 224
Vay Mihály o. gy. képv. 307
Vay Miklós br. *783*
Velcu Miklós (Nicolae) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Veszimián g. kat. kanonok 105
Velovan István (Stefan) karánsebesi román vál. biz. tag 758
Verdea Zachiu nagysinki egyházközs. biz. tag 66
Vidats János o. gy. képv. 307
Vidák Péter 553
Vidovics Ferenc 639
Viktorin K. József szlovák író és szerk. *506*
Vimofta László nagysinki román egyházközs. biz. tag 66
Vitéz, a gyulafehérvári román gyűlés (1872) előadója 340, 496
Visi Imre o. gy. képv. *771*
Vizy Ferenc, a brassói magyar-német-román biz. tagja 263
Vlajković György (Gyorgye) szerb ifjúsági pol. 245—6, 257
Vlassa Illés (Éliás) román lelkész 177, 340
Vojevszky dr. 553
Vončina Ivan horvát nemzeti párti pol. 295, 300
Vormeng, a Schulverein vál. tagja 656
Vosztović Pája szerb nemzetiségi pol. 623
Vrbica Masa montenegrói vajda 271
Vrière de, br. belga pol. 599
Vučetić Ilija szerb nemzetiségi pol. és publicista *582*, 623
Vuković Illés újvidéki főjegyző 353
Vukovics Sebő 311
Vukovics Tivadar újvidéki rendőrségi díjnok 382
Vukov Pera szerb nemzetiségi pol. 325
Vulcan József román szerk. 213

Wallnbach tanár, a Schulverein vál. tagja 656
Wächter Frigyes (Friedrich) szász ispán 251, 334—5, 523, 572—3
— beszéde a Királyföld rendezéséről (1876 márc. 24) 534—5
Wekerle Sándor 709, 714, 717, **769**, **776**
Wellmann Imre 650
Wenckheim Béla br. belügymin., uralkodó személye körüli min., majd min.-eln. 1, 21, 23, 54, 57, 60, 67, 75, 88, 92, 93, 95, 96, 173, 174, 189, 250, 443, 482, 493
— utasítása az erdélyi hivatalos nyelvhasználat tbn. (1867 nov. 30) 60—1
— utasítása az erdélyi szász ügyekben (1867 máj. 30)
— kormány (1875) 308, 482, 741
Wenckheim László br. 161
Werbőczy István 200
Wittstock Henrik erdélyi szász történetíró és pol. *243*, 251, 255
Wlad Alajos román nemzetiségi pol. 9, 27, 45, *48* 65, 103, 148, 216
— Popovics-féle nemzetiségi közvetítő javaslat (1861 júl. 20) 27, 45—8, 216
Wolff Károly erd. szász nemzetiségi pol. *655*
Wrede hg. belgrádi osztrák-magyar főkonzul 503, 583

Zai Mihály erd. szász nemzetiségi pol. 243
Zaić Jordán 553
Zarzetzky József, az új szlovák iskola pesti értekezletének (1872 okt. 23) eln. 368
Zavodnik István szlovák nemzetiségi pol. *35*, 507
Zay Adolf erd. szász nemzetiségi pol. *531*—2, 535, 604, 606—7, 639, 653, 655, 666, 733, 790, 797—8 799
— beszéde a Királyföld rendezéséről (1876 márc. 22) 532
— beszéde a kisdedóvó tj. vitájában (1891 jan. 19) 790—3
— beszéde a középiskolai tj. vitájában (1883) 671—4
— beszéde a Schulverein-vitában (1882 jan. 27) 653—5
— felszólalása a polgári perrendtartás vitájában (1881 márc. 29) 639—40
Zeyk Dániel alsófehérmegyei főisp. 714
Zekeli Vilmos erd. szász nemzetiségi pol. 243
Zenner Károly znióváraljai gimn. tanár 444
Zmeskál János (Ján) 157, 184
Zmeskál Zoltán 220
Zombory Jenő 54
Zrinyi-család 639
Zupitza Bertrand, a Schulverein vál. tagja 656
Zsedényi Ede o. gy. képv. 215
Zsigmond, Luxemburgi 19
Zsilinszky Mihály *727*
Živković Teofan károlyvárosi g. kel. püspök 631, 705, *776*

55* — 7-28

TÁRGYMUTATÓ

Abauj vm. 22, 31, 43
Abrudbánya (Abrud) 333—4, 340, 496, 713, 771
Abrudvidéki román parasztmozgalmak 305
Abszolutizmus 29, 603
Adóreform követelése (progresszív adókulcs) 336, 343
Adriai tenger 68, 69, 209, 546, 814, 845
Agram *ld.* Zágráb
Agrárpolitika, magyar
— román bírálata 840
Agrársérelmek, román 825, 840
Akadémia, Magyar Tudományos 3, 220, 390, 677
—, Történettudományi Intézete 3
—, Román 13, 149, 278, 305, 342
Aktivitás, politikai
— román 175, 178—9, 327, 330, 332, 334, 339—41, 374, 496—8, 684—5
— szerb 319, 322, 580—1, 641
Alapítványok, nemzetiségi 47
—, szerb *ld.* Szerb nemzeti alapok és alapítványok
„Alaptörvény", nemzetiségi *ld.* Függetlenségi-nemzetiségi „Alaptörvény"
Alba Iulia *ld.* Gyulafehérvár
Albina mérsékelt irányú román lap (1868—1876) 149, 188—9, 225, 409, 838
Albina nagyszebeni román hitelbank és takarékpénztár 278, 713
— alapító ülése (1871) 278
Albina Carpaţilor román hírlap 278
Alibunár (Toronál m.) 401, 403
Alkorán 543
Alkotmány, magyar 1847/48. évi 40—1, 55, 77—9, 82, 97, 150, 456—7
— és a nemzetiségek 457—8
—, osztrák (1867) 358—9
— törvény, belga 599
Allamsegély, egyházak részére 49
—, nemzetiségi iskolák részére. *ld.* Iskolák, nemzetiségi — államsegélye
— nemzetiségi közművelődési intézetek részére *ld.* Nemzetiségi közműv. intézetek áll. támogatása
Allandó Bizottság, román *ld.* Harmincas Bizottság
Alleanza milánói hírlap 626
Altalános hadkötelezettség, határőrvidéki 265, 267
Altalános Munkásegylet 235
Altalános Munkás Ujság 236, 639
Alsó-Fehér vm. 13, 65, 103, 207
Alsó-Karaszló (Ugocsa vm.) 54
Alsó-Kubin (Dolný Kubin, Arva vm.) 444
Amerika 32, 140, 454, 557, 599
Amicul Poporului román néplap (1848—49, 1863—70) 310
Amicul Scoalei román folyóirat 176
Ancona 343
Andornak 714, 768, 815
Andreanum (1224) 417
Anglia 192, 239, 413, 454, 502, 544, 557, 558—9, 563, 804
Angol-francia-osztrák különszerződés (1856 márc. 30)
Antalfalva (Kovačica, Torontál vm.) 401, 403
Anyanyelv használata 49, 50, 107, 387—8, 593, 678
—i oktatás joga (1867 : XLIV. tc. 17. §.) 51, 110—1, 127, 165, 216—9, 281—6, 290, 292—3, 303, 370—1, 373, 387—8, 435, 464, 465, 483, 593, 600, 616, 708—9, 832
Arad 184, 327, 465, 473, 475, 589, 713, 836
—i g. kel. román egyházmegye 101
—i román nemzeti értekezlet (1872 máj. 9) 327—9
—i Román Társaság 237
—i sajtóbíróság 740—2, 752, 768—9
— vm. 8, 10, 48, 174, 184, 216, 845
Aranybulla (1222) 193
Aranytrombita, pesti munkásújság (1869) 639
Arbeiter-Wochen-Chronik 625, 662
Ardeleana szászvárosi román takarékpénztár 713
Ardennes-département 398
Ariesana tordai román pénzintézet 713
Arva vm. 25, 31, 219, 643, 718

—i ev. esperesség 431
Asociaţiunea Transilvană (Astra 1861) 13, 176, 189—91, 237—8, 342, 405
— külföldi tagjainak ügye (1869) 189—91
Asszimiláció, nyelvi 219, 425, 463, 598—9, 605, 612, 617, 666—7, 670, 673—4, 691, 719, 721—2, 727, 770, 784, 790, 793, 802, 825, 842—3
ld. még: Magyar nyelv terjesztése
Astra *ld.* Asociaţiunea Transilvană
Athén 387
Auraria abrudbányai román pénzintézet 713
Aurora naszódi román pénzintézet 713
Ausztrália 140
Ausztria 68—70, 73, 172, 301, 320, 323, 394, 397, 455, 481, 500, 501, 544, 600—1, 804
—i szlávok 68—70, 186—7, 324, 327, 358—9, 601, 612, 659
Azsia 455
Autonómia *ld.* Önkormányzat
Azovi tenger 390

Bács-Bodrog vm. 9—12, 35—6, 38—9, 191, 280, 319, 324, 346, 349, 364, 400—2, 404, 421, 553, 576, 595, 642, 776, 777
—i g. kel. szerb egyházmegye 231
Baden 390
Balassagyarmat 718
Balázsfalva (Blaj, Blasendorf) 57—8, 62 64—5, 81, 83—4, 96—7, 103—6, 203, 223, 300, 305, 342, 375, 496—7, 713
—i román g. kat. érsek *ld.* Román g. kat. érsek
—i román gyűlés (1868 máj. 15) 83—4, 96—7
—i román memorandum (1872 júl. 3) 300—5, 357, 375
—i román nemzeti gyűlés (1848 máj. 15) 83, 103
—i Pronunciamentum (1868) 81, 83—5, 96—8, 106
Balkán 544—5, 562, 567, 582, 584—5, 605, 629
—i népek szabadságmozgalma 248, 324, 327
Balközép (1865—75) 9, 213, 281, 307—8, 762
Bolaldal *ld.* Függetlenségi párt
Bánát *ld.* Bánság
Bánság 36, 38, 39, 170, 175, 280, 286, 319, 364, 409, 464, 553, 642, 662, 686, 714, 845—6
—i végvidék *ld.* Határőrvidék, bánsági
—i románok *ld.* Románok, bánsági
—i román határőralap 837
Banská Bystrica *ld.* Besztercebánya
Baranya vm. 9
Bars vm. 31, 369, 643
Bártfa (Bardiov, Bartfeld) 283
—i gimnázium 283
Basahid (Bašajid, Torontál vm.) 8, 12, 187, 281, 367, 582, 663
Basibozuk 561
Baziliták, g. kat. szerzetesrend 64
Beadványok nyelve 49—50, 107, 110, 127—8, 165—7, 596, 639—40, 722
Bécs (Wien) 12, 55, 56, 69, 70, 80, 93—4, 149, 170, 177, 184, 188, 201, 222, 269, 275—7, 299, 313, 346, 366, 393—7, 405, 458, 497, 502—3, 535, 566, 569, 571, 584, 589, 601, 606, 619, 635, 638, 653, 715, 741, 777, 813, 838, 848
— nemzetiségi politikája 56, 69, 394
—i szerb irodalmi egylet (Zora) 93, 635
Bedő (Bedevl'a, Máramaros vm.) 54
Békepárt (1849) 9
Békés vm. 294
Békéscsaba 727
Belényes (Beius) 217, 284, 777
—i román gimnázium államsegélye (1871) 284—5
— elleni vizsgálat (1889) 777—8, 812, 836
Belga alkotmánytörvény 599
Belgium 133, 303, 559, 599—600
—i nemzetiségi kérdés 599—600
—i többnyelvű oktatás 303
Belgrád (Beograd) 88, 91—5, 244—5, 247, 257, 351—2, 382—3, 503, 538, 552, 558, 561, 569—70, 584, 625—6, 629, 631, 650, 778
—i merénylet (Topcsider 1868 jún. 10 88, 91—4, 96
—i szerb ifjúsági bizottság 244—5.
—i útlevelek ügye (1867) 94—5
Belovár 265—9
Belső-Szolnok vm. 64, 330
Belügyminiszteri rendelet a Királyföld közigazgatási rendezése tbn. (1870 nov. 18) 250
— az Omladina tbn. (1869 júl 10, 1870 aug. 25, 1871 júl. 24) 272
— a nemzetiségi egyesületek tbn. (1875 máj. 4) 493—5
— a szász egyetemhez (1874 jan. 27) 416, 418
Benemavatkozás, balkáni 327
Beograd *ld.* Belgrád
Bereg vm. 42—3
—i oroszok (kárpátukránok) 42—3
Berencsfürdő 727
Berettyóújfalu 737
Berlin 70, 74, 366, 503, 544, 653, 655, 658, 848
—i szerződés (1878) XXV. cikke az okkupációról 582—3, 586, 588, 652
Besenova *ld.* Besenyő, Ó- és Uj-
Besenyő, Ó- (Temes vm.) 36
— Uj (Torontál vm.) 582

Beszkidek 42
Beszterce (Bistriţa, Bistritz) 79, 242, 411—2, 524, 528—9, 531, 536, 713, 787, 799
—i kerület 412, 418
Besztercebánya (Banska Bystrica Neusohl) 35, 221, 283, 428, 430, 438—9, 444—5, 447, 505, 507, 509, 518, 714
—i r. k. egyházmegye 445
—i szlovák középiskola 283
Bezdán (Bács-Bodrog vm.) 776
Bialystok 390
Bihar vm. 8, 65, 81, 212, 217, 376, 737, 845
—i románok felhívása (1870. jan. 21.) 212
Bilke (Bereg vm.) 54
Bírák választása 192, 194
Birodalmi gyűlés *ld.* Reichsrat
Bírói függetlenség 193, 359, 564
— hatalom gyakorlásáról szóló tj. vitája (1869) 191—5
Bistriţa, Bistritz *ld.* Beszterce
Bistriţiana beszterceі román pénzintézet 713
Bizottság, közösügyi 9, 18, 69, 80, 111, 118, 124, 171, 209, 629—30
—ban Horvátország képviselete 118, 124
—, nyelve (1880) 629—30
Blaj *ld.* Balázsfalva
Bobró (Bobrov, Árva vm.) 219
Bohemia prágai cseh hírlap 591
Borsod vm. 256
Borzsova, Nagy (Bereg vm.) 54
Bosovicz (Bozovics, Szörény vm.) 401, 403
Bosznia-Hercegovina 69, 187—8, 273, 543—6, 582—5, 588, 629, 635, 648, 652, 663
— annexiójának terve 68—9
— okkupációja *ld.* Okkupáció
—i felkelés (1875) 502—3, 543—6
—i ügyben Miletić interpellációja és Andrássy válasza (1869) 187—8
—i menekültek segélyezése (1875—6) 552
Brád (Zaránd vm.) 8, 13, 27, 249
—i román gimnázium államsegélye 249
Brandenburg 412
Branik újvidéki szerb hírlap 70, 244, 683, 730
Brassó (Braşov, Kronstadt, Sztálinváros) 67, 78—9, 176, 179, 236, 242, 251, 262, 295, 329, 332, 336, 371—3, 411—3, 415, 524, 531, 536, 619, 648, 680, 713, 716—7, 785, 787, 790, 793, 799
—i ifjúszász párt programmja (1868) 78—80
—i ipariskola 371—2
—i felhívás a kézművesekhez (1872) 371—3
—i magyar-román-német bizottság (1871) 263
—i magyar-román-német egyezmény (1871) 262—3
—i magyar-román-német „testvériesülési ünnepély" (1871 ápr. 22) 262
—i román gimnázium 284—5, 291, 710
— államsegélye (1871) 285, 291, 483
—i román iparosegylet 371
—i szász kerület 413, 528—9
—i képviselőtestület felirata (1874) 411—5
—i szász nemzeti program (1881) 785
—i szász polgárok bizalmi felirata (1868) 67
— vm.-i választók tiltakozó gyűlése a kisdedóvó tj. ellen (1891) 803
Bratislava *ld.* Pozsony
Bratstvo pancsovai szerb szocialista lap 626
Brestye 36
Bród
—i határezred 121
Broos *ld.* Szászváros
Buccari 120
Bucsum (Bucium) 842
Buda 35, 55, 61, 96, 235, 377, 382, 776
—i g. kel. szerb püspökség 231
—i helytartóság 75
Budapest 118, 149, 305, 392, 394, 483, 485, 506, 587, 595, 606, 627, 714, 764, 768—9, 777, 784, 813, 848, *ld.* még: Pest
—i kir. ügyészség 768
Budapester Tagblatt fővárosi német hírlap 471
Budapesti Hírlap fővárosi jobboldali napilap 717, 741, 761, 763
— a közművelődési egyesületekről (1886) 718—9
Budapesti Közlöny hivatalos lap 449, 511—2
Budapesti Szemle 530
Budapesti nemzetiségi konferencia (1895 aug. 10) 825
— szerb választói előértekezlet (1884 márc. 24—25, vö. Nagykikindai szerb program) 683
Bukarest (Bucureşti) 247, 591, 812
Bukovina 224
—i románok 224
Bulgária 303, 543, 546
—i többnyelvű oktatás 303
Butyin (Bökény, Buteanu) (Arad vm.) 8, 48
Büntetőtörvénykönyv (1878:V. tc.) 13, 361, 451, 558, 570, 742, 753, 768

Caesarea 470
Campul Libertaţii (1848 máj. 15) 103
Castelnuovo 546
Cattaro di Bocca 209
—i felkelés (1869) 209
Cegléd 539
Cenzus, választói 307, 453, 458—9, 828
—, erdélyi 308—9, 310, 453, 458—9, 462, 466, 765, 827
Cettinje 558, 561
Cernabara (Feketető, Torontál vm.) 36
Charta, francia (1814) 559
Cirkevné Listy szlovák egyházi lap 35
Cluj *ld.* Kolozsvár
Comes, szász *ld.* Szász ispán
Concordia román politikai hírlap (1861—70) 310
Concordia szlovák ir. almanach (1858) 35, 506
Correspondance Slave prágai folyóirat 225, 264
County 502
Custozza 351
—i ütközet (1866 jún. 24) 351
Cyrill a Method szlovák egyházi lap 35, 438
Cyrill-írás bevezetésének, ill. egyenjogúsításának követelése Horvátországban 100, 211—2, 255, 648—9, 731, 738—9
Csajkás kerület *ld.* Sajkás kerület
Csakova (Csák, Temes vm.) 36
Csángó-Magyar Egyesület (1882) 704
Csángó telepítés (1883) 821
Csebza (Csebze, Torontál vm.) 36
Cseh-szláv munkásegylet (Pest, 1871) 71, 371
Csehország 69, 184, 209, 566, 718
Csejd (Maros-Torda vm.) 204
Cséke (Bihar vm.) 8, 65, 81
Csenej (Csenei, Cenei; Torontál vm.) 36
Csernigov 390
Csernovic (Csernovci, Cernauti) 237
Csertész 75
Csongrád vm. 70
Csurog (Bács-Bodrog vm.) 562

„Dákoromanizmus" vádja 590, 666
Dalmácia 12, 263—4, 298—9, 558, 568
— visszakebelezésének horvát követelése 115, 117, 120—1, 263—4, 361, 649
Dalmátok 117
Darva (Máramaros vm.) 54
Debrecen 35, 48, 308, 466, 720, 832
—i országgyűlés (1849) 48
Declaratorium Illyricum (1779) 632, 776
Delegáció *ld.* Bizottság, közösügyi
Délszláv egység 68—70
— mozgalom Ausztriában 68—9
— mozgalom a Balkánon 68
Demokrácia 82
— és nemzetiségi kérdés 82, 122—4. 134. 172, 323, 457—9
Demokrata baloldal (magyar) nemzetiségi kapcsolatai 55, 70—4, 82, 171—2, 210—1, 225, 306, 319, 327, 367—9, 392, 398, 452, 466, 752, 816—20
— nemzetiségi politikája 71—4, 82, 122—4, 210
— román kapcsolatai 752, 816—20
— szerb kapcsolatai 171, 319, 323, 327, 392, 398
— szlovák kapcsolatai 55, 70—4, 367—9
— tárgyalásai a nemzetiségi képviselőkkel (1870) 211, 225
Demokratikus népképviseleti alkotmány követelése 323, 327, 342
Denta (Temes vm.) 36
Dés (Dej, Deusch) 178, 223
Desteaptă-te Române román nemzeti dal (1848) 710, 713
Deutsch-ungar *ld.* Német, mo-i
Deutsche Tagblatt für Ungarn temesvári német nemzetiségi hírlap 471
Déva (Deva, Diemburg) 330, 680
Dévény (Devin, Theben) 35
Dézsánfalva 36
Diakovár (Djakovo) 289, 664
Dinnyés (Dinjas, Torontál vm.) 10
Diploma Leopoldinum (1690) 83, 136, 302, 341, 417
— inaugurationale *ld.* Koronázási oklevél
Diplomatikus nyelv, magyar *ld.* Magyar államnyelv
Disszidensek, lengyel 601
Divide et impera 395
ld. még: Bécs nemzetiségi politikája
Doboka vm. 65, 205—6
Dombó (Máramaros vm.) 54
Drina 503
Dualizmus 68—70, 172, 181, 186, 224, 276, 367
— nemzetiségi bírálata 367, 825, 846
— és nemzetiségi kérdés 73
—, magyar-román — terve 814
Duna 36, 68, 69, 277, 421, 504, 585
Dunáninneni ev. egyházkerület 35, 430
Dürnkrut (Suchý Krut) 390

Economul kolozsvári román pénzintézet 65, 713
Edinburgh 477
Eger (Cheb) 566
Egres (Ugocsa vm.) 54
Egyéniség, nemzeti *ld.* Indiviualitás nemzeti
Egyenjogúság, nemzetiségi 5, 28—32, 34—5, 41, 44—5, 49, 52, 76, 125, 130—2, 134, 143, 150—2, 155, 168, 180, 184—5, 225, 238—41, 323, 327—9, 342, 364, 410, 603, 624, 644, 683, 725, 732, 766—7, 771, 773, 843

ld. még: Törvényjavaslat és törvénycikk (1868: XLIV. tc.) a nemzetiségi egyenjogúság tbn.
Egyesülési és társulási jog, nemzetiségi 7, 34, 47, 51, 107, 128, 144, 167, 493—5, 512, 514, 841, 844
ld. még: 1868: XLIV. tc. 26. §.
Egyesületek, nemzetiségi 493—5
— tbn. belügymin. rendelet (1875 máj. 8) 493—5
Egyesült Szerb Ifjúság 635—8
— összehívó bizottsága 638
— szervezeti szabályzatának terve (1880) 635—8
— tervezett nagygyűlése (1880) 635
— verseci kongresszusa (1871) 244, 271—7
ld. még: Omladina
Egyetem, erdélyi szász *ld.* Nemzeti Egyetem
Egyetemi és főiskolai tanszékek (nemzetiségi) ügye, ill. követelése 8, 34, 47, 51, 77, 81, 111, 127, 166, 169
— orosz (kárpátukrán) kívánalma 169
— román 81,
— szlovák kívánalma 34, 77
Egyetértés függetlenségi napilap 591, 705—6, 741 752
— a kötelező magyar nyelvoktatásról (1879) 606—7
Egyházi autonómia *ld.* Felekezeti önkormányzat
Egyházközségek nyelvhasználata *ld.* Nyelvhasználat, egyházi
Egység, birodalmi 301
Együttműködés, nemzetiségi 32—4, 171—2, 179, 224, 238, 262—3, 323, 326—9, 356, 409—11, 449, 825
Elkülönítési perek (legelő, erdő) 840—1
Ellenőr fővárosi napilap 477, 667
Ellenzék, egyesült 591, 595, 665, 761, 819, 823
— sajtója a magyar nyelv kötelező oktatásáról (1879) 595—7
— indítványa a horvát ügyben (1883) 665
— sajtója Mocsáry karánsebesi mandátumáról (1888) 761
— mérsékelt *ld.* Ellenzék, egyesült
— 67-es alapon álló *ld.* Ellenzék, egyesült
— függetlenségi *ld.* Függetlenségi párt
—i sajtó- és nemzetiségi kérdés 238—40
Elmagyarosodott szlovákok 31
Elrománosodott községek visszamagyarosítása 842
Emigráció, magyar 55, 708
— román tárgyalásai 708
EMKE *ld.* Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület
Emlékirat az erdélyi választótörvény revíziójáról (1871) 452
— a tófalvi ügyben (1869) 203—5
—a, román egyetemei hallgatók (1891) 812—3
Eperjes (Prešov) 169, 309, 704
—i áll. gimnázium 169
—i g. kat. egyházmegye 169, 405
—i g. kat. papnevelde felállításának kívánsága 169
Erdély
— egykorú hivatalos statisztikája (1893, ill. 1890) 829
— egykorú nemzetiségi statisztikája (1892) 828, 829, 832, 845
— közigazgatási felosztása 303
— három nemzete 526
— önkormányzata 83, 186—7, 224, 301, 323, 326, 341, 410, 843
— önkormányzatának román követelése 83, 124, 171—3, 323, 326, 645, 688, 826—7, 843
—i birtokviszonyok 311
—i főkormányszék 60—1, 98, 103, 710
— nyelvhasználata 60—1
—i kir. biztos 22—3, 58, 61
—i munkásmozgalom 235—6
—i országgyűlés (1691, Fogaras) 302
— (1848, Kolozsvár) 65
— (1863—4, Nagyszeben) 13, 27, 83, 177, 301, 305, 339—40, 826
— kir. propozíciói 303
— (1865, Kolozsvár) 83, 178, 305, 826, 846
— összehívásának román követelése (1868) 83, 98, 124
—i úrbéri törvényszék 199, 201, 203—4
—i úrbéri váltság 200
—i választójog 307—12, 214, 329, 688, 824, 826—30
— statisztikai jellemzése 309—11, 460
—i választókerületek beosztása 308—9, 310, 466—9, 766, 829, 835, 843
—i választótörvény revíziója tbn. emlékirat (1871) 452
— román bírálata 827—30
— függetlenségi bírálata 466—68
—i választási visszaélések 452, 466
—i vallási törvények 647—8, 786
Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) 1, 78, 704, 720, 841—2
— alakuló ülése (1885 ápr. 12) 841
— zászlószentelése (1889) 777
Erdőcsehi 847
Erdők *ld.* Határőrvidéki erdők
— és legelők elkülönítése 840—1
Erudita Societas Slavica 506
Esküdtszék 14, 70, 226, 838
Esti Lapok (1849) 9
Eszék (Osijek) 121

Evangélikus egyetemes konvent 426
— közgyűlési határozata a túrócszentmártoni szlovák algimn. tbn. (1867 nov. 24, 1868 okt. 7—9) 429—30
1848-as párt *ld.* 48-as párt

Facsád *ld.* Facset
Facset (Facsád, Făget, Krassó-Szörény vm.) 9, 790, 807—9
—i román tiltakozó gyűlés a kisdedóvó tj. ellen (1891) 790, 807—809

Familia pesti román ir. folyóirat 213
Fáncsika (Ugocsa vm.) 54
Februári pátens (1861 febr. 26) 206, 221, 301, 394—5
Federatiunea pesti román hírlap (1868—1876) 81—5, 183, 188, 199, 201, 212, 224—5, 236, 295, 327, 330, 452, 838
— első sajtópere (1868) 81—2
— második sajtópere (1869—70) 84—5, 207—8, 838
— vezércikke a tófalvi ügyben (1869 okt. 13) 199—202
Fehértemplom (Bela Crkva, Weisskirchen) 364, 401, 403, 409, 419, 470, 485, 582, 806
—i választás (1873) 409, 822
Fejér vm. 630
Felekezeti önkormányzat 158, 169, 601, 605, 609, 618, 646, 674, 676, 684, 727, 786, 844
Felirat (1861 júl. 6) 157
— (1866 jún. 24) 15, 144
— (1866 júl. 6) 15
ld. még: Válaszfelirat
Felvidéki Nemzetőr hírlap 693
Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (FEMKE 1882) 1, 704, 718, 727
Felségfolyamodvány Miletić megkegyelmezése érdekében (1879) 628
Felségkörüli miniszter *ld.* Uralkodó személye körüli min.
Felsőház *ld.* Főrendiház
Felsőmagyarországi képviselők értekezlete (1872 okt. 9) 370
szláv kerület követelése (1861) 30—34
— hivatalos nyelve 32
— szlovák gazdaképző intézet terve (1865—7) 56—7
— Tót Közművelődési Egyesület 521
Felsőtábla 34
FEMKE *ld.* Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület
Fénylak (Fönlak, Fenlac, Temes vm.) 36
Feudális maradványok (regálék) megszüntetésének kívánsága 343
Feudalizmus 29
Figyelő fővárosi folyóirat 508
Figyelő pécsi hírlap 555
Filippi 460, 466—7
Fiume (Rieka) 69, 117, 120—1, 186, 263—4, 269, 299, 361, 477, 493, 650
— vm. 120
Flamand kérdés 599—600
— nyelv 599
Flandria 599—600
Fogaras (Făgăras, Fogarasch) 61—2, 78, 103, 105, 178, 201, 223, 243, 304, 329—30
—i állandó Nemzeti Bizottság, román 329
—i g. kat. román püspökség 61—4, 342
—i országgyűlés (1691) 302
— vidék 61, 65, 152, 310
—i román határőralap 837
Forradalom, francia 557, 564
Föderáció 69—70, 500, 726, 728 *ld.* még: Konföderáció
Föderatív állam 147, 377, 463, 500
— Ausztria terve 69
Főispánok, nemzetiségi 41, 160
Földrajzi Társaság, Magyar 677
Főrendiház 476—80, 783
— állandó bizottságának jelentése a nemzetiségi tj. tbn. (1868 dec. 2) 157
— hármas bizottsága 591, 614
— jelentése a magyar nyelv kötelező népisk. oktatásáról szóló tj.-ről (1879 máj. 10) 614
— megszüntetésének nemzetiségi követelése 342, 360
Francia Charta (1814) 559
Francia forradalom 557, 564
Franciaország 211, 213, 398, 420, 454, 500, 502, 599—600, 671, 804, 813
Frankfurter Presse 660
Freidorf (Szabadfalu, Temes vm.) 36
Fuzió, szabadelvű (1875) 9, 308, 500, 608
Függetlenség fővárosi napilap 654
Függetlenségi (1884-től Függetlenségi és 48-as *párt* 82, 208, 210, 307, 312, 398, 462, 539, 604, 629, 724—6, 752, 761—2, 819, 823
— nemzetiségi politikája 591, 629, 707—8, 711—3, 719, 722—6, 731
— *képviselők* határozati javaslata az okkupáció tbn. (1878) 582—3
— indítványa az általános választójog tbn. (1874) 456
— indítványa a horvát ügyben (1883) 665

— válaszfelirati javaslata (1881) 651
— nemzetiségi Alaptörvény 210, 225—6, 243
— sajtó Mocsáry karánsebesi mandátumáról (1888) 760—1
Fülöpszállás 477

Gád (Torontál vm.) 36
Galícia 42, 184, 201, 209, 601
Gaitasol (Gajtás, Temes vm.) 401
Gátfalva 204
Gazeta de Transilvania *ld.* Gazeta Transilvaniei
Gazeta Transilvaniei nagyszebeni román politikai lap 176, 224, 238, 264, 295, 330—1, 696, 838
„Genetikus" nemzetek 241
Genf (Genève) 390, 502
Germanizáció 601
Gótha 390
Gömör vm. 31, 35, 443, 451, 643
Görögkatolikus egyházi önkormányzat követelése 105, 169, 304
— nemzetiségi képviselők indítványa g. kat. egyh. kongr. tbn. (1868) 103
— román *ld.* Román g. kat.
— unió *ld.* Unió, vallási
Görögkeleti egyház államsegélye 837
— egyházi önkormányzat 85—6, 198, 347, 365, 377, 586, 627, 649, 652, 685, 702, 779—80, 782
— felsőpapság és a kormány érdekszövetsége 499
— román *ld.* Román g. kel.
— szerb *ld.* Szerb g. kel.
— vallásúak ügyében törvénycikk 85—6
ld. még: 1868 : IX. tc.
Görög nem egyesült *ld.* Görögkeleti
Görögország 133
Grác (Graz) 335, 638
Gradiska 121
—i határőrezred 121
„Gyermekcserereakció" (1889) 219
Gyermekhalandóság 804
Gyetva (Detva) 721
Gyula 801
Gyulafehérvár (Alba Iulia, *ld.* még: Károlyfehérvár, Karlsburg) 27, 61—2, 206, 304, 327, 330, 373—5
—i g. kat. román érsekség 61—5, 342
— története 62—4
— kiváltságlevelei 62—3
—i román határozat (1861. febr. 11.) 27
—i román nemzeti gyűlés (1872. jún. 26—7.) 327, 334, 339—42, 374—5
—i törvényszék 373
Hajdúvárosok 30

Halas *ld.* Kiskunalas
Hármasszövetség 503—4
Harmincas Bizottság, román 645, 684, 789
— beszámolója (1884) 685—7
— határozatai (1890) 789
— határozati javaslata (1884) 684—5
— körlevele (1882) 686
ld. még: Román Nemzeti Párt Állandó Bizottsága
Háromegykirályság *ld.* Horvát-Szlavon-Dalmátország
Haszonélvezeti jogok, királyi
—, kárpótlása 841
Határozati párt (1861) 9, 308
Határőralapok, román 837
Határőrezred
—, báni első 121
—, báni második 121, 266, 269
—, bródi 121
—, gradiskai 121
—, likkai 121
—, naszódi második 837
—, német-bánsági 36, 39, 401
—, ogulini 121
—, otocsányi 121
—, péterváradi 36, 39, 121, 421
—, román-bánsági 401—2
—, szerb-bánsági 36, 39, 401—3
—, varasd-kőrösi 121
—, varasd-szentgyörgyi 121
Határőrvidék, bánsági 20, 22, 36—7, 86, 90, 281, 319, 325, 379, 568, 573—4
— képviselete a magyar országgyűlésen 17, 22, 279, 400, 419, 421—2, 456, 460
— képviselete a szerb nemz. egyh. kongresszuson 195, 198—9
— polgárosítása (1873) 39, 184, 350—1, 366, 400—5, 410, 419—24, 474, 485, 822
— tbn. legf. rendelet (1873 jún. 9) 400—1
-ról szóló 173 : XXII. tc. 400—5
— polgári közigazgatása 402, 421—2;
ld. még: 1873 : XXVIII. tc.
— polgári igazságszolgáltatása 403, 422
— sérelmei (1874—5) 421—3, 485
— tbn. Polit. hat. javaslata (1874 máj 11) 419—23
—i erdők 361—2, 400, 470 *ld.* még: 1873 : XXX. tc.
—i házközösség 400, 422, 485
ld. még: 1873 : XXIX. tc.
—i nyelvhasználat 422
—i oktatásügy 400, 404, 422, 485, 576—7
— tbn. legf. rendelet (1877 okt. 16) 576
— tbn. VKM rendelet (1877 dec. 18) 576—7, 590

— tbn. VKM rendelet (1877. dec. 18.) 576—7, 590
—i szerb agitáció (1872) 350—2
—i választások (1873) 400, 573
Határőrvidék, horvát-szlavon 16, 90, 115, 117, 120, 298—9, 576
— bekebelezése tbn. horvát képviselők hat. jav. (1877) 576
— képviselete a horvát országgyűlésen 279—81, 299
— kir. biztosa 268
— *polgárosítása* (1881) 115, 117, 265—9, 277, 278—81, 362, 576, 649, 651, 665—7
— tbn. legf. rend. (1871 jún. 8) 265—9, 280—1, 576, 664
— (1869 aug. 10, 1871 jan. 31) 265
—-val szembeni ellenállás 277
— polgári közigazgatása 268—9, 664
— *rendezéséről* legf. rendeletek (1873 aug. 8, 1881 júl. 15) 664
— szóló törvénycikk (1882 : XL) 664—6
—i alapok 269, 665
—i fegyveres mozgalmak (1871) 277
—i erdők 361—2, 422, 470
—i házközösség 665
—i vasútépítés 665
Határőrvidék, román 422
—i alapok ügye 837
—i havasok 422
Hati Humajun török felségrendelet (1856) 503
Hati Serif (hatiserif), gülhanei, török felségrendelet (1839) 503, 543
ld. még: Rózsahází rendelet
Hátszeg (Haţeg) 61, 65, 330
Házszabályok, képviselőházi 92, 555, 772
Házközösség, határőrvidéki 400, 422, 665
ld. még: 1873 : XXIX. tc.
Helynévmagyarosítás 719, 721—2
Helytartótanács 93—5
Heltau *ld.* Nagydisznód
Hercegovina 187—8, 273
—i felkelés (1875) 502—3, 543—6
Hermannstadt *ld.* Nagyszeben
Hétszemélyes tábla 38
Hluboka (Hlboka) 35, 643
Hódmezővásárhely 70
Hódos (Hodoş, Temes vm.) 36
Homonna (Humenné) 169
—i algimnázium felállításának nemzetiségi kívánalma (1868) 169
A Hon, ellenzéki, majd kormánytámogató fővárosi napilap 156, 238, 241, 448, 476—7, 667, 771

— cikke a nemzetiségi képviselők kivonulásáról (1868 dec. 1) 156
Honosítási törvény 461
Hont vm. 31, 346, 350—1, 369, 376, 378, 643
Hornouhorske slovenske okolie *ld.* Felsőmagyarországi szláv kerület
Horvát alapok és alapítványok ügye 299
—*bán* 37, 111, 119, 263—4, 288—9, 296—7, 299—300, 400, 665, 776, 781
— címer- és feliratügy (1883) 665, 738
— ellenzéki manifesztum (1871 szept. 20) 297
— emlékirat (1871 dec. 31) 295, 298—300
— felelős kormány követelése 39, 362
— jogpárt (Starčević-párt) 665
— képviselők válaszfelirati javaslata (1878 nov. 11) 587—9
— liberális párt 69
— magyar államjogi viszony 68, 69, 112, 298, 361, 623—4
— magyar bizottsági tárgyalások (1866—68, 1887) 18, 738
— magyar kiegyezés 15—6, 18—9, 111—21, 129, 167, 186, 288, 295, 361, 400, 738—9;
ld. még: 1868 : XXX. tc.
— tbn. Miletić határozati javaslata (1867 márc. 18) 15—6
— revíziója 299—300, 361, 400, 589, 738—9
ld. még: 1873 : XXXIV. tc.
— magyar közös pénzügy 113—5, 263—4, 295—6, 300
— magyar közös ügyek 113—4, 117—8, 120
— költségeinek hozzájárulási aránya (quóta) 111, 114—5, 295, 300, 400
— magyar pénzügyi egyezmény 114—6, 588
— nemzeti címer 120
— Nemzeti Párt (Hrvatska Narodna Stranka) 68—70, 171—3, 263—4, 288—9, 295—300, 323, 326, 329, 395, 589
— kivonulása a horvát országgyűlésből (1868) 68, 70
— programja (1871) 263—4
— képviselőinek tárgyalása a Lónyay-kormánnyal (1871—2) 288—9, 295—300, 589
— nemzeti színek 120
— nyelvhasználat 11—2, 119, 120, 129, 131, 167
— a magyar országgyűlésen 167, 587
— országgyűlés (Sabor) 12, 16, 18—9, 37—39, 68—9, 70, 111—3, 116—9, 120—1, 129, 131, 167, 263—4, 279—81, 288, 296—7, 300, 361—2, 394—5, 400, 502, 539, 542, 648, 664
— felirata (1866) 69
— felirata a határőrvidék tbn. (1882) 664

—-hez kir. leirat (1861 máj. 8) 299
— osztályok a központi hivataloknál 118, 296
— önkormányzat 11, 119, 299—300, 649
— önállóság követelése 69
—-szlavon küldöttség (1867) 16, 18—9
—-szlavon országos kormány 297—8
—-szlavon országos bizottság (kiegyezés tbn.) 16, 18—9
—-szlavon-dalmát miniszter 118, 186, 288, 296
— területi integritás követelése 69
— udvari kancellária feloszlatása (1868) 119
— unionista párt 69, 288—9, 296—8, 356
—-ügyben kiküldött magyar országos bizottság (1887) 738
— választások (1867) 69
— vámügy 115, 121
Horvát-szlavon-Dalmátország 15—6, 18—9, 28, 36—8, 68—70, 100, 111—21, 125, 129, 131, 137, 147, 167, 171—2, 186—7, 198, 255, 263—7, 279—81, 288—9, 295—9, 323, 326, 361, 379, 394, 410, 480, 503, 576, 623, 648—9, 664, 730—1, 738, 779, 845
— állami önállósága 323, 326, 730, 739
— bánja; *ld.* horvát bán
— beligazgatási költségei 114—6
— képviselete a magyar országgyűlésen 19, 111, 116, 118, 120, 124, 131, 288—9, 296, 400, 587
— kormánya 116, 118—9, 120
— legfelsőbb törvényszéke 38
— udvari dicasteriuma 361—2
—i szerbek 731
— egyenjogúsága 738
— gazdasági követelései 738—9
— iskolaügye 738
— Szerb Nemzeti Párt (Szamosztalna Szrpszka Sztranka u Hrvatszkoj) 11, 171, 400, 648—9
— programja (1881) 648—9
— választógyűlése (1887) 738
— választási határozata (1887) 738—40
Hosszúmező (Máramaros vm.) 54
Hradek 56
—i földműves iskola 218
Huszonegyes bizottság az államháztartás ügyeinek rendezésére 423, 530
Huszt (Chust) 42
Hütös (Ugocsa vm.) 54

Iaşi 176
—i egyetem 176
Ifjú-cseh párt 55
Ifjú-szász; *ld.* újszász

Igazságügyminiszteri átirat a Doda perről (1889) 768—9
Illyr Regulamentum, első (1770) 632
—, második (1777) 632
Illyr udvari kancellária (1791—2) 20
Ilok (Újlak, Szerém vm.) 36
Ilonok (Ugocsa vm.) 54
Immunitás, képviselői 547—50, 555, 557
Individualitás, nemzeti 29—32, 34, 39, 129, 134, 135, 147, 301, 644, 831, 843
Intercalaris jövedelmek, szerb 101
Intervenció, balkáni 247—8
Ipari szakoktatás, erdélyi 371—3
Ipolyság (Šahy) 369
Iskolák, nemzetiségi (felekezeti) 47, 49, 50, 463, 601
— állami felügyelete 47, 77, 107, 287, 291—2
— államsegélye 47, 51, 248—9, 284—8
ld. még Román, Szerb, Szlovák iskolák
Iskolai hatóságok nyelvhasználata 8, 46—7
Iskolaügy, nemzetiségi 7, 47, 48, 167, 283, 483, 707—8; *ld.* még: Román, Szerb, Szlovák iskolaügy
Iszlám 29, 543
Italmérési jövedék 770
Ítélőtábla, budapesti 572
Ittebe (Torontál vm.) 324
Ivánda (Ivánd, Torontál vm.) 36
Ivanics (Belovár-Kőrös vm.) 265—6
Izgatás, államegység és nemzetiség elleni; *ld.* 1878 : V. tc. 172. §.

Jabuka (Torontálalmás, Torontál vm.) 36
Jakova (Jakovo, Szerém vm.) 121
Janocsos (Ugocsa vm.) 54
Jarak (Bács-Bodrog vm.) 736
Jász-kun kerület 30, 394
Jászladány 55, 368
Jury 557

Kabinetiroda, bécsi 824—5, 848
Kál (Maros-Torda vm.) 204
Kalka, orosz folyó 390
—i ütközet (1223) 390
Kalocsa 614
Kancellária, magyar udvari 36, 632
Kantonok, svájci 502
Kaposvár 9
Karánsebes (Caransebeş) 101, 240, 400—3, 419, 421, 460, 470, 473—5, 485, 573—4, 619, 715, 740—69, 790, 807—9, 813, 836, 839

—i g. kel. román püspökség 101
—i mandátum ügye (1887—8) 240, 740—69
—i választás, első (1887) 740—5
—i választás, második (1888 febr. 8) 745—9
—i választás, harmadik (1888 máj. 26) 753—68
—i román tiltakozó értekezlet a kisdedóvó tj ellen (1891) 807—9
—i román gimnázium terve 813, 836
—i román nemzeti párt választási bizottsága 753—8, 760, 763, 765—6, 815—6
— levele Mocsáry Lajoshoz (1888 máj. 26) 754—8
Karas (Caras) folyó 401
Karasztó ,Alsó (Zariesa, Ugocsa vm.) 54
Karcag 539
Karinthia 601
Karlóca (Karlovci, Karlowitz) 11—2, 19, 36, 38, 39, 85, 99, 101, 195, 198—9, 227, 231, 232, 235, 260, 316—8, 343—6, 348—9, 352, 379, 400, 486—8, 597, 602, 629, 631, 632, 738, 740, 775—6, 779, 780, 782
—i szerb érsek *ld.* Szerb g. kel. metropolitapatriarcha
—i szerb kongresszus *ld.* Szerb nemzeti egyházi kongresszus
—i, Felső szerb püspökség 231
Karlsbad (Karlový Vary) 89
Károlyfalva 401, 403
Károlyváros (Karlovac) 121, 630, 776
Károlyfehérvár *ld.* Gyulafehérvár
Karpat ungvári kárpátukrán lap 406
Kárpátok 28, 42, 209, 605, 806, 845
Kárpátukrán *ld.* még: Orosz, Rutén
— értelmiség felirata (1867 aug. 6) 53—4
— közigazgatási kívánságok 41, 43—4, 53, 168
— képviselő mandátumok követelése 41—3
— közművelődési egyesület (Szt. Bazil Társulat) 405—8
— működéséről szóló jelentés (1873—4) 405—8
— kiadványai 405—7
— nemzetiségi felterjesztés (1867 jan. 23) 27, 40—5, 168 *ld.* még: Bukovszky-féle javaslat
— nemzetiségi kívánságok (1868) 168—9
— nemzetiségi sérelmek 41—5, 53
— nemzeti zászló 168
— nyelvhasználat 43—4, 168
— nyelvi kívánságok 44, 168
— nyelvoktatás 44, 168
— országgyűlési képviselet 41—3
— választókerületek 41—3
Kassa (Košice, Kaschau) 22, 75, 471
Katolické Noviny szlovák egyházi lap 35

Katolikus autonómia 161; *ld.* még: Felekezeti önkormányzat
Kecsa (Kécse, Torontál vm.) 36
Keleteurópai népek szövetsége 68
Keleti kérdés 68—9, 171, 209, 210, 246—8, 323, 327, 366—7, 466, 502—4, 543—6, 557, 565—7, 582—3
—-ben Miletić hat. javaslata (1876 máj. 10) 543—6
Keleti politika *ld.* Osztrák-magyar monarchia keleti politikája
Keleti osztály, vallás- és közoktatásügyi 11
Képviselőválasztások *ld.* Választások
Kerületek, magyarországi 30—1
Kerületi hiv. nyelv 6—7 *ld.* még: Nyelvhasználat, törvényhatósági
Kérvényi bizottság, képviselőházi 205, 385
Kétfél (Chetfel, Temes vm.) 36
Kiáltvány-pör (1868) 84—5
ld. még: Federaţiunea második sajtópöre
Kiegyezés, osztrák-magyar (1867) 35, 55, 112, 129, 138, 162, 181, 208—10, 301, 320, 323, 335, 342, 367, 397, 458—9, 481—2, 600, 646, 786—7;
ld. még: Dualizmus, 1867 : XII. tc.
— nemzetiségi bírálata 172, 208—10, 301, 320, 323, 342
—, magyar-horvát *ld.* Horvát-magyar kiegyezés
Kiev 390
Kikerekítés (törvényhatóságok, választókerületek) 5—6, 8, 30—1, 45, 75, 138—40, 142, 147—9, 152—3, 160, 241, 413—6, 427
Királyföld (Fundus regius, Königsboden) 23, 181, 242—3, 249—55, 334—7, 411—5, 417, 770, 786
ld. még: Szászföld
— közigazgatási rendezése 249—55, 334—5, 411—5, 523—38, 572 *ld.* még: Szász törvényhatósági reform, 1876 : XII. tc.
—-ről szóló törvényjavaslat és indokolás (1876) 523—9
— képviselőházi vitája (1876) 523—38
— önkormányzata 181
— területi és törvényhatósági egysége 415
—i ideiglenes rendszabály (1869) 528
—i románok 23, 65—7, 523
— egyenjogúsága 66—7
— közigazgatási képviselete 66
Királyhágó 202
Királyi leirat (1798 ápr. 13, a szász egyetemhez) 242
— (1861 márc. 5, a szerb nemz.-egyh. kongr. tbn.) 36, 59, 60, 159, 364

— (1866 febr. 17) 15, 17
— a román nemzetiségi jogok biztosítására (1863) 303, 341
Királyi propozíciók az erdélyi országgyűlésen (1863) 303
Királyi rendelet *ld.* Legfelsőbb rendelet
Kis-Becskerek (Becicherecul mic, Temes vm.) 36
Kisdedóvó törvény (1891) 809—12, 813, 815, 818, 823, 836 *ld.* még: 1891 : XV. tc.
— *javaslat* elleni nemzetiségi tiltakozás 790, 803—9, 842
— képviselőházi vitája 717, 790—812
Kisdedóvók, állami 793
— foglalkozási nyelve 791—2, 794, 811
— hivatása 804
—, nem magyar nyelvű 792
Kis-Hont 506
Kisjenő (Chişineu, Arad vm.) 184, 589
Kiskunhalas 719, 724
—i függetlenségi pártszervezet 719, 724, 728
— nyilatkozata a Mocsáry-ügyben (1887) 728—30
Kiskupány (Ugocsa vm.) 54
Kis-Küküllő vm. 720
Kismarton (Eisenstadt) 798
Kis Nyéres (Mesteacăn, Szolnok-Doboka vm.) 217
Kis Oroszi 36
„Kis ostromállapot" („Kleine Belagerungszustand", 1878—1890) 627
Kis-Sztapár (Stapar, Bács vm.) 364
Kis-Zombor (Torontál vm.) 321
Kis-Zsám (Temes vm.) 36
Kiváltságok, szerb történeti 19, 20, 36, 59, 158, 581
Klára (Torontál vm.) 36
„Kleine Belagerungszustand" *ld.* „Kis ostromállapot"
Klenak (Szerém vm.) 121
Elek 503, 546
Klub, nemzetiségi *ld.* Nemzetiségi képviselők klubja
Knéz (Chinez, Kenéz, Temes vm.) 36
Koleralázadás (1831) 639, 783
Kolostor (Kolostor-Szentgyörgy, Temes vm.) 36
Kolozs vm. 207, 695
Kolozsvár (Cluj, Klausenburg) 22—3, 66, 85, 179, 205, 207, 223, 235, 371, 412—3, 498, 680, 704, 713, 720, 763, 813, 832, 842
—i egyetem 283—4, 304, 770
— román nyelvi és irodalmi tanszékének nemzetiségi bírálata 836
—-en román nyelvű oktatás kívánsága 283—4, 304, 465, 836
—i esküdtszék, mint sajtóbíróság 697, 749, 838
—i országgyűlés (1848) 65
— (1865) 83, 305, 619
—i román értekezlet (1869) 205—6
—i román tiltakozó gyűlés a kisdedóvó tj. ellen (1891) 842
—i román iparos egylet 371
—i törvényszék 825
Kolozsvár erdélyi kormánylap 741, 763
Kolozsvári Közlöny erdélyi kormánylap 839
Kolozsvári Magyar Közművelődési Egyesület *ld.* Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület
Konferencia, román-szerb (1867 márc. 2—3) 9—11
—, román *ld.* Román konferencia
—, szerb *ld.* Szerb konferencia
Konföderáció, dunai 396—7
Kongresszus *ld.* Szerb nemzeti egyházi kongresszus, Román g. kel. egyházi kongresszus
Konstantinápoly 502—3, 544
Kormány (magyar) nemzetiségi politikája 71—4, 359, 362, 376—7, 708, 711, 719, 722—3, 747—8, 755—8, 818—9, 822, 825
—-nak nemzetiségi bírálata 359—60
Kormánybiztos, érettségi 674
Kormánysajtó a karánsebesi választásról (1888) 753—4, 759—60
Kormánytámogató nemzetiségi képviselők 57, 482
Koronatanács 359
Koronázás (1867 június 8) 10, 15, 25
—i oklevél (Diploma inaugurationale) 27, 29, 112
— (1867) 16, 18, 25, 112
Košice *ld.* Kassa
Kosovo Polje *ld.* Rigómező
Kőhalom (Cohalm, Reps) 78—9
— szék 418
Kölesd 710
Költségvetési vita (1872) 280—8
— (1875) 481—2
— (1887) 719—24
Königgrätz 123, 209
—i ütközet (1866 júl. 3) 123, 209, 343
Kőrös (Križevac) 121
— megye 121
Kőrösbánya 686
Kőszeg 659
Kővár-vidék 64—5, 217, 310, 846
Kövesliget (Máramaros vm.) 54
Középiskola asszimiláló szerepe 670—1
Középiskolai törvény (1883) 681—3 *ld.* még: 1883 : XXX. tc.

— javaslat iratai és képviselőházi vitája 666—83
— elleni nemzetiségi tiltakozás 667, 679—80
Königsboden *ld.* Királyföld 29
Középpárt (Ghyczy-féle, 1873) 281
Közép-Szolnok vm. 8, 846
Közigazgatás hivatalos nyelve *ld.* Nyelvhasználat, közigazgatási
—i jogok, nemzetiségi 6, 49—51, 111, 129, 160, 167, 371
Közjegyzői hivatalos nyelvről szóló tj. *ld.* még: 1868 : XLIV. tc. 27. § vitája (1874 nov. 5) 476—81, 639—40
Közművelődési egyletek 704, 718—9. 720—1, 793, 805, 815, 825, 841—2
— az asszimiláció szolgálatában 704—6
— iskolaalapítása 706, 718
Közművelődési pótadó (1%-os) 704—6, 718—9, 720
— (3%-os) 793
Közoktatásügyi bizottság, képviselőházi 596, 611, 666, 672, 676
Közoktatásügyi költségvetés (1872) 282—3, 287
— (1886) 707—13
Közös pénzügy, magyar-horvát *ld.* Horvát-magyar közös pénzügy
Közös ügyek, magyar-horvát *ld.* Horvát-magyar közös ügyek
—, osztrák-magyar 113, 171
Központi bizottság, törvényelőkészítő 5, 11, 106, 125, 129, 132, 143, 306—7, 452, 456, 460, 476
— nemzetiségi törvényjavaslata *ld.* Nemzetiségi törvényjavaslat, bizottsági
Központi Értesítő, hiv. lap. 714
Központi hatóságok hivatalos nyelve *ld.* Nyelvhasználat, közigazgatási
Központosítás 14, 30, 209, 329, 359, 367, 786
Községi hivatalos nyelv *ld.* Nyelvhasználat, községi
Közvélemény, az egyesült ellenzék lapja 591, 595
Krajna 601
Krajnya (Bereg vm.) 42
Krassó vm. 8, 10, 48, 65, 174, 401—3, 576, 744, 749
Krassó-Szörény vm. 744, 749
Kraszna vm. 64, 846
Kronstadt *ld.* Brassó
Kronstädter Zeitung brassói szász hírlap 696, 717, 793
Kruševác 778
Kubin (Temes vm.) 401, 403
Kubin, Alsó (Dolný Kubin, Árva vm.) 444
Kula (Bács vm.) 36
Kulpin (Bács vm.) 9, 12, 35, 582, 806
„Kultúrai egység" jelszava 709—11, 767
Kultúrliga, román *ld.* Liga Culturală
Kunszentmárton 539
Kúria, m. kir. 205, 208, 403, 572, 768—9
Küküllő vm. 469, 686
Külföldi irodalmi termékek szabad behozatalának követelése 47
Külföldi tagok nemzetiségi kulturális egyesületekben 191, 271
Különválás, nemzeti 135
Külügyminiszter jegyzéke a belgrádi és bukaresti diplomáciai képviselőkhöz (1870) 247
Lacfalu (Şişeşti, Szatmár vm.) 837
Laibach (Ljubljana) 209
Lajta 186, 275, 323, 327, 367, 845
„Lándzsások tíz községe" 30
Lausanne 390
Legfelsőbb rendelet a horvát-szlavon határőrvidék polgárosítása tbn. (1869 aug. 19) 265—6
— (1871 jan. 31) 265
— (1871 jún. 8) 265—9, 400, 664
— (1873 aug. 8) 664
— (1881 júl. 15) 664
— a bánsági határőrvidék polgárosítása tbn. (1872. jún. 9) 400—1
— a bánsági határőrvidék oktatásügyében (1877 okt. 10) 576
— a szász ügyben (1798 ápr. 13) 242
— (1886 ápr. 19) 416
— (1868 ápr. 15) 242
— a szerb g. kel. metropolia ügyeinek szabályozása tbn. (1868 aug. 10) 85, 99—102, 196, 316, 489, 493
— a szerb nemz. egyh. kongr. egybehívása tbn. (1872 márc. 29) 318
Lemberg (Ljvov) 75, 343
Lengyelek 358
Lengyelország 133, 601
Letopisz (Szrpszki Letopisz, Letopisz Matice Szrpszke) szerb folyóirat 587
Liga Culturală 812
Likka 121
—i határőrezred 121
Lipóti diploma *ld.* Diploma Leopoldinum
Liptó vm. 31, 54, 643, 691
— bizottmánya 54
—i ev. esperesség 431
Liptószentiván (Liptovský Svätý Jan) 694
Liptószentmihály (L. Sv.-Michal) 35
Liptószentmiklós (Liptovský Svätý Mikuláš) 55, 57, 305, 691—4
—i magyar dalkör 693

—i magyar olvasókör 693
—i „panszláv" ünnepség ügye (1885) 691—4
—i szlovák dalkör 691, 693
—i választások (1867) 55
Livadia 366
Lombardia 390
London 247, 477
Lőcse (Levoča, Leutschau)
—i gimnázium szlovák diákjainak kizárása (1886) 719—20
Lugos (Lugoj) 9, 10, 58, 103, 283—4, 464, 740, 753, 790, 807, 809
—i román g. kat. püspökség 58, 64
—i román gimnázium 283—4
—i román tiltakozó gyűlés a kisdedóvó tj. ellen (1891) 807—9
Luminatoriul temesvári román hírlap (1880—93) 687, 733

Madunica (Nyitra m.) 506
Magyar államnyelv 6, 21, 29, 33, 41, 46, 50—2, 108—11, 125, 130—1, 136, 144—5, 151—3, 158, 160, 163—6, 168, 226, 239, 241, 336, 342, 363, 422, 476, 480—1, 577, 590—3, 597, 603, 605, 616, 620, 660, 678—9, 709, 712, 771, 786, 790, 794, 799, 804—5, 808, 811, 818, 823, 831
— főiskolai hallgatók válasza a román főiskolai hallgatók emlékiratára (1891) 812
— iskolák létesítése román községekben 842
— kormány *ld.* Kormány, magyar
— Munkásmozgalmi Intézet 625
— Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 625—6
— nacionalizmus a rendi országgyűléseken (1790—1848 között) 29
— nyelv kizárólagos uralma 831
— kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvény (1879) 184, 620—1, 697—701, 712, 725, 790—1, 796—7, 804—5, 812, 818, 823, 835 *ld.* még: 1879 : XVIII. tc.
— javaslat iratai és képviselőházi vitája 589—625
— elleni nemzetiségi ellenállás 589—91, 615—19, 622—4, 641—2
— végrehajtása tbn. VKM rendelet (1879 jún. 29) 624—5
— (1882 máj. 17) 662—3
— *nyelv és irodalom* oktatása a nemzetiségi középiskolákban 668, 674—5, 682
— oktatása a román középiskolákban 617
— oktatása a szerb középiskolákban 674
— oktatása a szlovák gimnáziumokban 435, 440—2
— nyelv terjesztése 144, 363, 591, 602, 617—8, 675, 679, 688, 710, 718, 720—1, 790, 793—4, 797, 812, 818, 823, 835—7, 842
— osztrák államjogi viszony *ld.* Dualizmus
— udvari kancellária (1861) 20
Magyar Állami konzervatív lap 398—9
Magyar Polgár kolozsvári hírlap 204, 665
Magyar Újság, a „szélsőbal" napilapja 71, 82, 122, 124, 194, 368, 626
— a nemzetiségi kérdésről (1868) 122—4
— a szlovák kérdésről 70—74
Magyarország állami önállósága 82 123, 171, 327
— politikai egysége 5, 28, 30, 31, 32, 34, 123, 133, 143, 152, 155, 363, 644, 767
— területi épsége (integritása) 5, 15, 28, 31—2, 35, 82, 123, 133, 143—4, 152, 155, 173, 342, 363, 644
Magyarország és a Nagyvilág fővárosi folyóirat 508
Magyarosítás 276, 688, 733, 771, 774, 793—5, 797—8, 799, 802, 803, 806, 812, 819, 833, 842 *ld.* még: Asszimiláció; nyelvi és Magyar nyelv terjesztése
Makovica (Sáros vm.) 9, 75, 168
Mandátum bizottság, képviselőházi 740
— érvényessége, képviselői 744
Máramaros vm. 41, 43, 57—8, 65, 845
—i kárpátukrán értelmiség felirata (1867 aug. 15) 54
Máramarossziget (Sighet) 737
Marchegg 390
Marczius Tizenötödike, radikális hírlap (1848—9) 477
Mária-Radna (Arad vm.) 8
Mariopol 390
Maros (Mureş) 36, 845
Maros-szék 199, 203—4
Marosvásárhely (Târgu Mureş) 199, 201, 832
—i esküdtszék 697, 838
Második hivatalos nyelv 6, 225
Matica Slovenská szlovák irodalmi és közművelődési egyesület (Turócszentmárton, 1863—75) 35, 191, 218—22, 264, 305, 370, 405, 428, 591
— állami támogatásának ügye (1870) 218—22, 370
— alapszabályai 386, 390, 510—3, 517—8, 520
— ellen folytatott vizsgálat (1874—5) 218, 483, 505, 508—10, 513, 515
— emlékirata (1873 jan. 15) 386—92
— felfüggesztése (1875) 305, 493, 505—21
— gyűjteményei 507
— kiadványai 506, 514—5
— számadásai 509—10
— tagsági kimutatása (1874) 507
— tbn. Miletić interpellációja és Tisza válasza (1875) 512—21
— vagyona 506—7, 510, 516, 518, 520—1, 727
— vezetőségének kérvénye (1875 nov. 8) 508—10
Matica Srpska szerb irodalmi és közművelődési egyesület (1825 Buda, 1864-től Újvidék) 10, 12, 88, 90, 244, 322, 405, 587, 638, 806
— ellen folytatott vizsgálat (1888) 649, 744—5
— közgyűlése (1881 szept. 15) 649—50
Medgyes (Mediaş, Mediasch) 79, 251, 330, 334, 411—2, 787
— szék 411, 418
—i szász gyűlés (1872 jún. 4—5) 334—8
—i szász program (1872) 334—8, 785
Megbékélés, nemzetiségi 32, 74, 123, 216, 603, 638, 729
Megyék kikerekítése *ld.* Kikerekítés
— hivatalos nyelve *ld.* Nyelvhasználat, törvényhatósági
— önkormányzata *ld.* Önkormányzat, megyei
Mehala (Temes vm.) 36
Mémoire des étudiants universitaires de Roumanie (1891) 812—3
Memorandum, román (1872 júl. 3, Balázsfalva) 300—4, 375
— (1892 március 26, Nagyszeben) 149, 177, 615, 645, 684, 812, 824—48
— küldöttség (1892) 824, 848
— pör (1894) 177, 749, 825, 847
— terve 205—7, 684, 733, 788—9, 813—5
— vita (1891) 813—5
ld. még: Román memorandum és Emlékirat
Mentelmi bizottság 211—2, 538—41, 549—56, 559—62, 572
— jelentése Miletić mentelmi ügyében (1876 márc. 24) 538—40
— (1876 okt. 4) 551—6
— jelentése Miletić ítélete tbn. (1878 jún. 26) 572
— jelentése Miletić sajtópere tbn. (1870 jan. 21) 211—2
Mentelmi jog 211—2, 538—42, 547—61, 572, 744
Mérsékelt ellenzék (1865, Tisza—Ghyczy) 9
ld. még: Ellenzék, egyesült
Meseriaşulu Român brassói román hitelintézet 713
Messzitity 36
Mettersdorf *ld.* Nagydemeter
Milánó 626
Minerva pesti szlovák nyomda 371
Minisztertanácsi határozat a Doda Traján elleni eljárás megindítása tbn. (1888 febr. 2) 745
— a Federaţiunea sajtópere tbn. (1868 márc. 30) 81—2
— a határőrvidéki fegyveres mozgalmak tbn. (1871 okt. 11) 277
— a határőrvidék (bánsági) és a sajkás kerület tbn. (1867 máj. 14) 22
— a horvát-szlavon határőrvidékről (1882) 664
— a horvát és szerb politikai viszonyokról (1871 dec. 12) 288—9
— Hurban József járandóságáról (1871 jún. 10) 270
— Măcelariu hivatali felmentéséről (1868 aug. 3) 98
— Majthényi szerb. kir. biztos kinevezéséről (1872 aug. 31) 349—50
— a Matica elleni vizsgálat tbn. (1875 ápr. 1) 508
— a Matica Slovenská feloszlatásáról (1875 nov. 9) 510—1
— Miletić sajtóperének megszüntetéséről (1876 máj. 16) 541—2
— Miletić letartóztatásáról (1876 júl. 4) 547—8
— a rigómezei csata évfordulóján rendezendő szerb ünnepségek tbn. (1889 máj. 23) 778—9
— a román g. kel. metropolita-választó kongresszus tbn. (1874 nov. 8) 473—5
— Saguna érsek segélykérvénye tbn. (1872. febr. 6) 305—6
— Schmidt Konrád szász ispán felmentéséről (1867 dec. 30) 67
— a szászföldi hivatalos nyelv tbn. (1872. márc. 22) 335
— a szerb nemzeti egyházi kongresszus tbn. (1871 márc. 29) 261—2
— (1872 márc. 15) 314—6
— 1872 ápr. 19) 318
— (1872 aug. 18) 323—5
— (1872 aug. 19) 345—6
— (1872 aug. 20, 22) 346—9
— a szerb metropolitai szék betöltése tbn. (1871 máj. 31) 262
— a temesvári és a nagybecskereki konferenciákról (1869 febr. 12) 173—4
— az újvidéki szerb gimnázium államsegélyének megvonásáról (1872 okt. 6) 294
Miskolc 219, 256
Mitrovica 121, 583, 659
Mlada Szrbadije szerb ifjúsági lap 244, 245—6
Mohol (Mol, Bács-Bodrog vm.) 36
Mokrin (Torontál vm.) 36

Monarchia ld. Osztrák-magyar Monarchia
Monostor (Mănaştur, Temes vm.) 65
Montenegro (Crna Gora) 70, 256, 271, 544—6, 583, 586
Moravicza (Temes vm.) 9, 10, 653, 658—9
— német telepes község tiltakozó gyűlése a Schulverein agitáció ellen (1882 márc. 27) 653, 658—9
Morvamező (Moravské Pole) 390
—i ütközet (1278 aug. 26) 390
Moszkva 55, 69, 390
—i kiállítás (1867) 69
Munkács (Mukačevo) 42, 406—8
—i g. kat. püspökség 169, 405, 407—8
Munkás Heti Krónika 625, 639
Munkáskongresszus, első magyarországi (1879) 626
— kérvénye 626
Munkásmozgalom és nemzetiségi kérdés 235—6, 625—6, 638—9
Munkáspárt ld. Általános Munkásegylet
Munkásmozgalmi Intézet, Magyar 625
Mureşana szászrégeni román pénzintézet 713
Műegyetem 284
München 78, 471, 578

Nagybecskerek (Veliki Bečkerek) 8, 12, 170, 172—3, 283, 293—4, 319, 320—2, 324—6, 355, 367, 539, 551, 552, 582, 821
—i fogház 539
i szerb konferencia (1869 jan. 28) 170—4, 323—5, 642
— határozatai 170—2, 642, 683, 730—1
— (1872 ápr. 21) 256, 319—27, 642
— határozatai 20, 326—7, 642
—i szerb középiskola 283
—i törvényszék 552—555
Nagydemeter (Mettersdorf) 418
Nagydisznód (Heltau, Cisnădie) 531, 715
Nagyenyed (Aiud, Strassburg) 106
Nagyfalva (Temes m.) 36
Nagyhalmágy (Hălmagiu, Zaránd vm.) 8, 85, 217
Nagykálló 368
Nagykanizsa 530
Nagykároly (Careii mari, Szatmár vm.) 847
Nagykikinda (Velika Kikinda) 11, 12, 36, 70, 94, 294, 264, 582
—i Omladina gyűlés (1870) 272
—i szerb program (1884) 244, 587, 622, 683—4
—i szerb választói gyűlés (1884) 683—4
Nagykomjáti 54
Nagy-Küküllő vm. 686

Nagyrőce (Vel'ká Revúca)
—i szlovák ev. gimnázium 35
— elleni vizsgálat (1874) 425—6, 443
— megszüntetése (1874 aug. 21) 425—6, 443, 447
— vagyona 452
Nagysink (Gross-Schenk, Cincul Mare) 23, 65—7, 79, 243
— szék 418
—i románok kérvénye (1867 dec. 10) 23, 65—7
—i románok városi politikai képviselete 66
—i városi hivatal 66—7
—i városi politikai bizottság 66—7
Nagyszeben (Sibiu, Hermannstadt) 13, 22, 27, 65, 67, 77—8, 79, 176, 181, 223, 237, 238, 242—3, 251, 255, 283—4, 305, 327, 371, 374, 376, 411—2, 417, 464, 473, 475, 494, 499, 615, 655, 680—1, 695—7, 713, 785, 787, 838, 847
— szék 411
—i esküdtszék, mint sajtóbíróság 696—7, 838
—i gimnázium 283—4
—i ifjúszász program (1868) 77—8
—i királybíró 417
—i országgyűlés (1863—4) ld. Erdélyi országgyűlés
—i román értekezlet (1872 máj. 5—6) 327, 329—30, 332
— (1875 máj. 23) 495—9
— (1881 máj. 12—4) 645—6
—i román iparos egylet 371
—i román komité 330—1, 374—6
—i román nemzeti kongresszus (1861) 27, 61, 302
Nagyszőllős (Vinovgradov, Vel. Sevljuš) 45
Nagy-Szredista (Nagyszered, Temes vm.) 36
Nagyvárad (Oradea Mare, Grosswardein) 58, 159, 212, 223, 444, 475
—i román g. kat. püspökség 58
—i román gyűlés (1870) 212
Nagyzorlenc (Krassó vm.) 48, 65
Naplóbíráló bizottság jelentése a horvát felszólalások tbn. (1878) 587
Nápoly 477
Narenta 546
Narod újvidéki szerb hírlap (1870—2) 70, 257, 260, 322
Narodni Glasnik temesvári szerb lap 626
Národni Hlásnik turócszentmártoni szlovák néplap 447, 623, 806
— a középiskolai törvényjavaslatról (1883) 666—8
Narodní Listy cseh politikai lap 55, 591
Národnie Noviny turócszentmártoni szlovák hírlap 35, 219, 304, 368, 438, 447

Nase Doba újvidéki kormánytámogató szerb lap 650
Naszódi román gimnázium 812
Naszód-vidék (Nasaud, Nösnerland) 61, 65, 103, 152, 310—1, 713
—i második román határőrezredi alap 837
— feloszlatása (1851) 837
Nationsuniversität ld. Nemzeti Egyetem
48-as (Negyvennyolcas) párt 82
— programja a nemzetiségi kérdésben (1868) 82
Német (Torontál vm.) 36
Német iskolák, magyarországi — számának csökkenése 653—4
— kérdés, magyarországi 78, 140
— nemzetállam 389
— nemzetiségi lap alapításának terve 472
— nemzetiségi program, magyarországi (1874) 471—2
— nemzetiségi sajtó, magyarországi 471—2
— Néppárt, magyarországi 471
— nyelvhasználat, erdélyi 60—1, 78, 80, 136, 335
—, magyarországi 661
— nyelvű iskolák, magyarországi 661
— nyelvi és kulturális kívánságok, magyarországi 659—61
— sajtó, külföldi — Magyarországról 773
Németek, erdélyi („nemszászok") 262—3
Németek, magyarországi — a Schulverein agitáció ellen (1882) 659
Németek, szepességi 659—60
Németország 68, 133, 147, 209, 629, 652, 661, 696, 804, 813
Nemzet, kormánypárti napilap 477, 741, 759, 771, 781
— a szerb patriarchaválasztásról (1890) 781—2
Nemzetállam, magyar 457, 484, 839, 847
Nemzetek önrendelkezési jogának követelése 648—9, 731
Nemzeti államok 147, 598
Nemzeti Egyetem, erdélyi szász (Universitas Saxonum, Sächsische Nationsuniversität) 22, 23, 65, 77—80, 242, 249—55, 337, 338, 372, 411—2, 414—8, 523—38, 646, 716—7
— elnöke 22, 65, 524
— egybehívása (1867) 23
— felirata (1873 dec. 19) 416, 418
— ideiglenes feloszlatása (1874) 411
— hatásköre 252, 417, 524, 527—8, 531, 535, 787
—hez bm-i leirat (1874 jan. 27) 416
— határozata Szapáry belügyminiszter vád alá helyezése tbn. (1874) 411

— közgyűlése 524—8, 536—7
— központi hivatala 338, 525, 528, 537—8
— reformja 77, 79
— szabályalkotó joga 337—8
— tagjai 528, 536
— tisztikara 524, 528, 536
— többségi nyilatkozata a szász törvényhatósági reform tbn. (1871) 242—3
— története 22, 417
— törvényhatósági bizottsága (1871) 249—51
— vagyona 524, 526, 528, 534, 536, 717
Nemzeti
— Munkapárt (Tisza I. pártja) 776
— Párt (Apponyi-féle) programja (1892) 823
— színek használata 47
— *Színház* állami támogatásának képviselőházi vitája (1870) 213—6
— államsegélyének kibővítéséről szóló törvényjavaslat vitája (1875) 483—5
—, román ld. Román Nemzeti Színház
—, szerb ld. Szerb Nemzeti Színház
Nemzetiség fogalma 40, 133, 139, 145—7, 150
Nemzetiségek közigazgatási sérelmei 363
— oktatásügyi sérelmei 363
Nemzetiségi albizottság (1866—8) 5, 9, 10, 16, 25, 26—8, 52, 59, 81, 142—3, 168, 217
— jelentése (1867 jún. 25) 27—8
— törvényjavaslata 5, 10, 17, 26—8, 49—52, 142—3
— bizottmány (1861) 24, 148, 678
— törvényjavaslata 24, 148, 678
— bizottság (negyvenes, 1865—8) 5, 9, 10, 16—7, 25—7, 59, 80, 81, 106, 142—3, 170
— jelentése (1868 márc. 30) 80—1
— értekezletek (Pest, 1867 márc 2—5, és 1884 márc. 24—25) 9—12, 683
— forradalmak 638—9
— irodalmi és tudományos intézetek állami támogatásának ügye (1870) 34, 51, 77, 214, 218—33
— **képviselők** határozati javaslata az 1868 : XLIV. tc. végrehajtása tbn. (1874 febr. 14) 423—4
— határozati javaslata az 1868 : XLIV. tc. 17. §-ának végrehajtása tbn. (1870 febr. 16) 216—7
— határozati javaslata a katonai határőrvidék sérelmeinek orvoslása tbn. (1875 febr. 24) 485
— kirekesztése az országgyűlésről 822
— kivonulása (1868 nov. 29) 156—7
— *klubja* 172, 324, 356—7, 641
— 1875. évi határozata 482—3, 608, 641
— vitája az 1872. évi válaszfelirati javaslatról 356—7
— országgyűlési nyelvhasználata 6, 33, 225

56*—13-22

ld. még: nyelvhasználat, országgyűlési
— törvényjavaslata *ld.* Nemzeti törvényjavaslat, kisebbségi
— kérdés fejlődése Nyugat- és Kelet-Európában 598—9
— középiskolák 283
— felállításának követelése 284—5, 812
— konferencia, budapesti (1895) 825
— közművelődés ügye az 1872. évi költségvetési vitában 280—8
— közvetítő javaslat (Wlad—Popovics-féle, 1861 júl. 20) 27, 45—8, 216
— mozgalmak 133
— nyelvi és irodalmi tanszékek 47, 51, 111, 127, 154, 166, 221, 226, 363, 836
ld. még: Egyetemi és főiskolai tanszékek, nemzetiségi és Pesti egyetem
— osztályok követelése a kultuszminisztériumnál 47
— önkormányzat *ld.* Önkormányzat, nemzetiségi
— Párt állítólagos terve (1888) 752
— pártalakulás (1869—72) 172, 324, 327, 356—7
— *sajtó* elleni rendészeti intézkedések 695—7
ld. még: Sajtóperek, nemzetiségi
— tbn. Borlea interpellációja (1869) 188—9
— *törvény* (1868) 162—7 *ld.* még: Törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tbn., 1868 : XLIV. tc.
— eltörlésének javaslata (1891) 800, 805
— nemzetiségi bírálata 362—4, 464—5, 476—7, 501, 581, 651—2, 830—4
— revíziójának követelése 364, 370, 424, 501, 645—6, 651—2, 710, 763
— végrenemhajtása 2, 218, 423, 476—7, 652, 722, 770, 800, 830—4, 843
— *törvényjavaslat,* központi bizottsági 5, 11, 106—11, 125, 132
— képviselőházi vitája (1868 nov. 24—29) 124—5, 129—57
— főrendiházi vitája (1868 dec. 4) 158—62
—, 1861. évi 24, 148, 155, 678
—, kisebbségi (1867 febr. 11) 5—9, 11, 14, 27, 40, 106, 125, 135, 138, 142—5, 148, 151—4, 156, 171—2, 173, 240, 323, 326, 328—9, 410, 581, 651—2
ld. még: Törvényjavaslat az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországon leendő szabályozására és biztosítására és Nemzetiségi képviselők törvényjavaslata
—, Deák-féle (1868 nov. 24) 5, 125—32, 142, 145, 148, 156, 184, 666, 678
—, függetlenségi *ld.* „Alaptörvény" és Függetlenségi-nemzetiségi „Alaptörvény"

Nép és nemzetiség 150
A nép zászlója, demokratikus lap 312
Népiskolai törvény *ld.* 1868 : XXXVIII. tc.
Népképviselet, nemzetiségi 41—2, 172, 311
Népszava
— a magyarországi nemzetiségi kérdésről (1880) 638—9
— a Schulvereinről (1882) 653, 661—2
Neue Freie Presse bécsi napilap 655
Neue Freier Lloyd ellenzéki hírlap 238—9, 241, 256, 275—6, 309
Neuer Pester Journal 606
Neusatz *ld.* Újvidék
Neusohl *ld.* Besztercebánya
Nikolincza (Miklósháza, Krassó-Szörény vm.) 401
Nis 626
Nógrád vm. 31, 718
„Nová škola slovenská" *ld.* „Új szlovák iskola"
Novibazári szandzsák 583
Novi Pozor horvát nemzeti párti lap 188—9
Novi Sad *ld.* Újvidék
Notabilitások pártja *ld.* Szerb Nemzeti Párt (1884)

Nyelvhasználat, nemzetiségi 6—8, 21, 27, 33, 45—6, 47, 49—52, 76, 107, 136—40, 142, 149, 155, 157—8, 161—2, 225, 362, 479—81, 502, 603, 831—4
—, egyházi 8, 27, 32—3, 46, 49, 50, 106—8, 127, 130, 154, 158, 165, 170
—, erdélyi 60—1, 137
—, közigazgatási 30, 32—3, 45—6, 49—52, 76, 107—8, 125—6, 130, 137, 160, 225, 241, 363, 423, 652, 679, 795, 823
—, községi 6—7, 27, 34, 38, 45, 46, 49, 50, 107—8, 127—8, 130, 136—7, 154, 166, 225, 652, 823
—, országgyűlési 6, 33, 34, 46, 52, 132, 137, 163, 168, 629—30
—, törvényelőtti 7, 27, 30, 32—34, 51—2, 76, 107—10, 126, 130—1, 136—7, 163—5, 225—6, 464—5, 640, 652, 679, 795, 823
—, törvényhatósági 6—7, 21, 27, 33, 45, 46, 49, 50, 60, 61, 76, 107—9, 125—6, 130, 136—7, 139, 147, 155, 163, 168, 225, 241, 624, 652
Nyitra (Nitra, Neutra) 595
— vm. 31, 35, 350, 643, 718, 727
—i ev. esperesség 431

Óbecse (Stari Bečej) 9, 12, 26, 92, 324, 582, 650, 663
Observatoriul román hírlap 838
Obzor szakolcai szlovák gazdasági folyóirat 506
Ó-cseh párt 55

Offenbánya (Offenburg, Ofenbanja, Torda-A. m.) 330
Ogulin 121
—i határőrezred 121
Okolie *ld.* Hornouhorske slovenske okolie és Felső-magyarországi szláv ker. követelése (1861)
Okkupáció (1878) 582—9, 651—3
— költségei 586
— vitája a képviselőházban (1878 nov.) 582—9
Okkupált tartományok önkéntes kiürítésének javaslata (1881—2) 651, 653, 731
Oktatási nyelv (állami iskolákban) 50—1, 110, 127, 154, 165—6, 216—7, 226, 241, 282—5, 363, 426, 577, 708, 712, 721
— (felekezeti és községi iskolákban) 8, 46—7, 49, 76, 107, 127, 154, 167, 426, 437, 577, 616, 668, 672, 678, 792, 812—3, 836
Oktatásügyi szabályrendelet (1877) 577
— sérelmek, nemzetiségi *ld.* Nemzetiségek oktatásügyi sérelmei
Októberi diploma (1860 okt. 20) 208, 301, 303, 394—5, 827
Olasz nemzetállam 389
Olaszország 32, 147, 502, 813
Olt folyó hajózhatóvá tételére von. szász gazd. javaslat (1887) 717
Omladina, szerb ifjúsági szervezet 90, 93, 244—5, 271—5, 350—1, 558
— alakuló gyűlése (1866 aug. 27) 93, 582
— alapszabályai 272—4
— belgrádi gyűlése (1867 nov. 10) 93—5
— betiltása (1871) 93, 271—5, 625
— ifjúsági bizottsága (1871) 272—4
— komité, újvidéki 94—5, 244
— betiltása (1867) 95—6
— kormánybiztosa 274
— összgyűlése (zbor) 273—4
— politikai tevékenysége 94
— nagykikindai gyűlése (1870) 272
— vagyona 94—6
— verseci közgyűlése (1871) 271—4, 558
— feloszlatása 274—5
Omor (Temes vm.) 36
Oravica (Oravița) 704
Orsova (Orșova) 401, 403, 545, 746, 749, 764
Óriás hegység (Krkonoše, Riesengebirge) 209
Orosz, magyarországi *ld.* Kárpátukrán
Oroszország 69, 133, 366, 503—4, 566, 586, 601, 652
Oroszfalva 54
Országos bizottság a horvát kiegyezés tbn. (1867—8) 15—6
— a szerb kérdésben (1867) 20, 60

Országos Honvédelmi Bizottmány (1848—9) 9
Országos Levéltár 3
„Országos nemzetek" 5, 6
Országos Széchenyi Könyvtár 3, 629
Országgyűlés, pesti (1848) 48
—, debreceni (1849) 48
—, szegedi (1849) 48
Országgyűlés Könyvtára 3
Ostrolenka 390
—i ütközet (1831 máj. 26) 390
Ó-szász párt 22, 77, 259, 334, 412, 418
— tervezete a Királyföld közigazgatási rendezése tbn. (1871) 251—5
Osztrák alkotmány *ld.* Alkotmány, osztrák
— hatalmi politika 73—4
— nemzetiségi politika 73, 338—9
Osztrák-magyar Bank 714
— *magyar* Monarchia balkáni semlegessége (1876) 545—6, 567
— keleti politikája 188, 209, 210, 246—8, 366—7, 503, 543—6, 582—9, 652—3
— porosz szövetség 210—1
Ottocsány (Otočac) 121
—i határőrezred 121
Óvadék, sajtó 14
Óvónők magyar nyelvtudása 792, 795, 811—2
— magyar nyelvvizsgája 811—2
Ozora 70

Ökörmező (Volovoje, Máramaros vm.) 42
Önkormányzat, felekezeti *ld.* Felekezeti önkormányzat
—, községi 74, 647, 786
—, megyei 74, 152, 172, 183, 193, 323, 327, 359, 399, 502, 647, 782, 786
—, nemzetiségi 147, 502
Összeférhetetlenségi bizottság 572, 744, 753
Ösztöndíjak, nemzetiségi 283—4, 813

Padé (Torontál vm.) 553
Pakrác (Pozsega m.) 235, 244, 249, 289
—i g. kel. szerb püspökség 231
Palermo 12
Pancsova (Pančevo) 70, 351—2, 401, 403, 409—10, 485, 582, 626, 659, 661
—i választás (1874) 409—11, 419
Pančevac, pancsovai szerb lap 351
„Pangermanizmus" 211, 661
„Pánszlávizmus" vádja 55, 56, 57, 221, 386—9, 390, 425—30, 437, 439, 440, 505, 507—8, 518—9, 520, 661, 666, 691—4, 718
Pápa 720

Pápai bulla a g. kat. román érsekség tbn. (1853 (dec. 6) 63
Párdány (Torontál vm.) 781
Páris 70, 247, 474
—i szerződés (1856 márc. 30) 247, 544
—i kommün (1871) 71
Parlamentarizmus, magyar 501
Partium ld. Részek
Passzivitás, politikai román 96, 175, 178—80, 186, 330—3, 339—41, 362, 374—5, 421, 460, 496—9, 642, 686, 689, 737, 741, 823, 830
— politikai szerb 319, 322, 581, 641, 780, 821—4
—, politikai szlovák 690—91, 737, 820—21
Passzív ellenállás (renitencia, rezisztencia), román 522, 684—5, 733, 740, 742—4, 746—8, 756—7, 789, 824
Pátens, februári (1861 febr. 26) 206, 221, 301, 394—5
Patria, balázsfalvi román pénzintézet 713
Pécs 555, 794
Pécsvárad 555
Pécska (Pecica, Arad vm.) 8
Pénzalapok, nemzetiségi 51
Pénzintézetek, nemzetiségi 713—4
Pénzügyi bizottság 215, 248—9, 286—7, 290, 292, 294
— jelentése az újvidéki szerb gimnázium állami támogatása tbn. (1871) 248—9
— kérdés 500
Perjámos (Perjamoş, Torontál vm.) 36
Perlasz 401, 403
Personalis unió 68—9, 208
Pest 9, 10, 12, 16, 19, 21—3, 26—8, 35, 48, 63, 69, 81, 84, 85, 96, 101, 106, 129, 157, 169, 179, 183, 187—8, 200, 202, 210, 212, 217, 231, 249, 256, 275—7, 279, 280, 295, 304, 301—8, 328, 332—335, 367, 369, 371, 374, 502, 635, 838
— Belváros 19, 129, 156
— Ferencváros 477
— Józsefváros 10, 70, 477, 771
— Terézváros 35, 770
— vm. 9, 10
Pester Lloyd 376, 392, 435, 566—7, 660
Pesti büntetőtörvényszék 96, 539, 550—3, 572
— egyetemi nemzetiségi tanszékek 47, 51, 81, 111, 127, 166
— kárpátukrán tanszék követelése 169
— szlovák tanszék követelése 34, 77
— román tanszék 81
— fogház 368, 539
— munkások felhívása a kolozsvári munkásokhoz (1870) 235—6
— munkássajtó az újvidéki szocialisták kiutasításáról (1879) 625—7
— nemzetiségi értekezletek (1867) 9—12
— sajtóbíróság 35, 84—5, 88, 207—8, 237—8, 256—7, 368, 541—2, 771
Peštbudinské Vedomosti fővárosi szlovák hírlap 35, 438
Pesti Hirlap 591
— a kötelező magyar nyelvoktatásról (1879) 604—6
Pesti Napló 18, 57, 70, 71, 194, 392, 540, 575, 741, 761
Pétervárad (Petrovaradin, Peterwardein) 36, 88, 121, 344—5, 421, 631
—i határőrezred 36, 121, 421
Philippi 460, 466—7
Podporán (Porány, Temes vm.) 36
Politikai nemzet, horvát 111, 120
—, kárpátukrán kívánalma (1868) 168
—, magyar 124—5, 130, 131, 142, 144, 145, 150, 152, 157, 160, 162—3, 241, 472, 485, 493, 604, 666, 676, 812, 831, 843
— román bírálata 831
Pomeránia 412
Poroszország 74, 133, 210—1, 412, 772
Porosz-francia háború (1870—1) 247
Porosz körzeti rendszer (Kreisordnung, 1871 dec. 20) 412
Porta, török 543, 545, 582—3
Pótadó, községi 807
Póttanképesítő vizsga 662—3
Poznan (Posen) 412
Pozor horvát nemzeti párti lap 188—9, 589
Pozorište szerb színházi lap 587
Pozsega (Požega) 121
— vm. 121
Pozsony (Bratislava, Pressburg) 12, 71, 239, 309, 342, 413, 436, 439, 471, 595, 635, 663, 718
— vm. 31, 643
Prága (Praha, Prag) 210, 225, 264, 506—7, 591
—i békeszerződés (1866) 210
Pragmatica Sanctio 83, 112, 118, 162, 342, 826, 843
Prehodnica pesti szerb ifjúsági egyesület 635
Pressburg ld. Pozsony
Presse bécsi lap a nemzetiségi kérdésről 465
Program a magyarországi német nemzetiségi sajtó és mozgalom létrehívására (1874) 471—2
Pronunciamento ld. Pronunciamentum
Pronunciamentum, balázsfalvi román (1868 máj. 15) 81, 83—5, 96—8, 106, 177
— vita a képviselőházban (1868 júl. 17) 96—8
Protestáns pátens (1859) 25

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 430
Provizórium 212, 603, 834
Prúzsina (Trencsén vm.) 35
Quóta ld. Horvát-magyar közös ügyek hozzájárulási aránya
Racsa 121
Radna 430, 842
Radvány (Zólyom m.) 506
Rájék 504, 543
Rajna 599
Ravanica 778—9
Reform fővárosi kormánylap 271, 376, 387, 398—9, 771
— a Matica Slovenskáról (1872) 387
— a nemzetiségi kérdésről (1872) 376—7
Regale-törvényjavaslat vitája (1888) 770—4
Regnicolaris deputáció ld. Országos bizottság
Reichsrat 55, 69, 178—9, 221—2, 291, 358, 459, 566
Remete (Râmet, Alsó-Fehér vm.) 8, 65
Replica 812
— pör (1892) ld. még: Román egyetemi hallgatók erdélyi viszontválasza 812
Resica (Reşiţa, Krassó-Szörény vm.) 715, 752, 838
Részek (Partium) 83, 685, 846
Rigómező (Kosovo Polje) 390, 567
—i ütközet (1389 jún. 15) 390
— évfordulója (1889) 778—9
Robotnický spolok, česko-slovanský (1871) ld. Cseh-szláv munkásegylet
Róma 762
Román agrársérelmek 825, 840
— Állandó Nemzeti Bizottság 330
— egyetemi hallgatók (romániai) emlékirata (1891) 812—3
— egyetemi hallgatók (erdélyi) viszontválasza (1891) 812
— *értekezlet*
—, kolozsvári (1869) 205—6
—, nagyszebeni (1872) máj. 5—6) 329—30, 332, 374—5
— (1875 máj. 23) 495—9, 522
— (1881 máj. 12—4) 645—6, 684—7
— emlékirata 645, 685—6
— harmincas bizottsága 645, 684
— programja 645—6, 684—7, 688, 733, 741, 763, 789
—, szerdahelyi (1869 márc. 7—8) 96, 175—81, 333, 499
— *egyetemi tanszék* kívánsága 283—4, 304, 465, 836
—, pesti 81
— egyházi sérelmek 835
— és szerb nemzetiségi képviselők törvényjavaslata (1867) ld. Nemzetiségi törvényjavaslat, kisebbségi
— favágási és legeltetési jog 840
— *gör. kat.* egyh. önkormányzat 105
— érseki szék betöltése (1867—8) 57—8, 61—5
— érsekség 61—5, 342 ld. Gyulafehérvár
— érsekválasztás (1850) 64—5
— (1868 aug. 11) 103—6
— kívánságok (1868) 104
— *gör. kel.* egyház 48
— érsekség 85, 90
— érsekválasztás (1874) 473—5, 591
— *főegyházmegyei zsinat* felterjesztése az uralkodóhoz (1879 febr. 12) 589—91, 615—9, 835
— kérvénye a kötelező magyar nyelvoktatás tbn. (1879 ápr. 27) 614—9
— küldöttsége (Bécs, 1879 febr. 13) 184, 589—91, 596, 608,
— metropolita 48, 103
— *nemzeti egyházi kongresszus* 48, 86, 103
—, metropolitaválasztó (1874) 184, 473—5
— önkormányzat 474
— papság megnyerésére irányuló kormányakció (1872) 305—6
— gyűlés, balázsfalvi (1868 máj. 15) 83—4, 96—7
— harmincas bizottság ld. Harmincas Bizottság, Román
— iparosszervezkedés, erdélyi 371
— iskolaügy 48, 304, 644, 825, 835—8
—i sérelmek 835—8
— jogakadémia terve (1870) 236—8
— képviselői klub 149, 183—4, 213, 216, 225, 328
— képviselők emlékirata a g. kat. érsek szék betöltése tbn. (1867) 61—5
— középiskolák felállításának követelése 304, 836
— *közigazgatási* kívánságok 303, 329, 645—6, 763
— sérelmek 832—4
— *közoktatásügyi* kívánságok 304, 646
— sérelmek 834
— kulturális intézmények állami támogatásának követelése 646
— *küldöttség* Mocsáry Lajosnál (1886) 714—5
— bécsi (1879) ld. Román g. kel. főegyházm. zsinat küldöttsége
— terve (1870) 224
— magyar emigrációs tárgyalások (1859) 708
— politikai kapcsolatok 754—8, 767, 816—20
— megyei tízes bizottságok (1870) 224
— memorandum ld. Memorandum és Emlékirat
— mozgalom kialakulása (1696—1848) 824

— nemzeti bizottság, nagyszebeni (1872) 330—1, 374—6
— nyilatkozata (1872 nov. 7) 374—6
— röpirata a románok politikai helyzetéről (1872) 374
— nemzeti egyéniség elismerésének követelése 307, 826, 830
— *nemzeti gyűlés*, balázsfalvi (1848 máj. 15) 83, 103
— gyulafehérvári (1872 jún. 26—7) 327, 334, 339—42, 374—5
— aradi (1872 máj. 9) 327—9
— Nemzeti Klub 328—9
— nemzeti komité *ld.* Román Nemzeti Párt központi bizottsága
— *nemzeti kongresszus* (1861, Nagyszeben) 27, 61, 302, 305
— követelése 304, 331, 375
—, iskolaügyi 48
— nemzeti mozgalom (1848/49) 176
— Szörény megyében (1876) 573—4
— *Nemzeti Párt* 172, 175—7, 183, 212, 328—9, 356, 410, 421, 460, 473—4, 573, 589, 645, 684—5, 687—9, 733, 745, 746, 753, 756—7, 759
— Állandó Bizottsága *ld.* Harmincas Bizottság
— feloszlatása (1894) 825
— frakcióharcai (1890—1) 788, 813—5
— határozata és választási felhívása (1884) 687—9, 733, 789
— központi bizottsága (Román nemzeti komité) 149, 176—7, 179, 180, 615, 689, 733—4, 789, 824
— központi bizottságának gyűlése (Nagyszeben, 1892 jan. 21) 824, 845, 848
— (1892 márc. 26—7) 848
— központi választási bizottságának felhívása (1890 okt. 9) 788, 813—4
— mérsékelt szárnya (Babes—Mocsonyi csoport) 10, 149, 687, 788, 813
— programja (1872) 328—9
— nemzeti program (1890, nagyszebeni) 788—9, 813
— nemzeti színházi alap 213, 216, 221
— nemzeti végrehajtóbizottság, nagyszebeni (1875) 495, 498—9
— nemzetiségi képviselők értekezlete (1869 máj. 2) 163—4
számaránya 828
— nemzetiségi közvetítőjavaslat *ld.* Nemzetiségi közvetítőjavaslat
— nyelvhasználat, erdélyi 60—1, 83, 152, 303, 373, 645, 763
— nyelvoktatás 303, 464
— nyelvi oktatás követelése a kolozsvári egyetemen 283—4, 304
— országos nemzet (1864) 83
— parasztmozgalmak, abrudvidéki (1841—6) 505
— politikai kívánságok 303
— sérelmek 756, 789, 813, 824—5, 843—4
— program, tordai (1870) 223—4
— és szerb g. kel. egyházi hierarchia szétválása 48, 85, 86, 99, 101, 305, 317
— tiltakozás a kisdedóvó tj. ellen (1891) 807—9
— úrbéri pörök 825, 840, 844
— ügyvédek memoranduma az országgyűléshez (1880) 840
— választói előértekezlet (1884) 687
— *választói gyűlés*, nagyszebeni (1884 jún. 1—3) 684—90, 789
— (1887 máj. 12) 733—4, 789
— (1890 okt. 27—8) 788—9, 813
— választójogi sérelmek, erdélyi 828—30, 834
— zsellérek ügye, tófalvi (1869) *ld.* még: Tófalvi ügy 199—208
Románok, bánáti 224, 684—5, 689, 733, 790
— tiltakozása a kisdedóvó tj. ellen (1891) 790
—, biharmegyei — felhívása (1870 jan. 21) 212
— bukovinai 224
— és a kiegyezés 301, 329
—, kormánytámogató 57
—, országgyűlési képviselete 311
— statisztikai adatai a Memorandumban (1892) 845
— szabad püspökválasztási joga 64
— tárgyalásai a Lónyai-kormánnyal (1872) 295, 300—5, 374—5
— és az unió, erdélyi 302—3
— választójoga 467—70, 828—30, 834
Románia 133, 176, 190, 544, 812
—val kereskedelmi tárgyalások 733
—val vámháború (1886) 733
România Libera bukaresti napilap 591
Romänische Revue, bécsi, majd resicai nemzetiségi szemle (1885—92) 715, 752, 771, 838—9
Románszentmihály (San Mâhaiul Român, Temes vm.) 36
Rózsaházi rendelet (Gülhanei Hatiserif 1889) 503, 543
Rózsahegy (Ružomberok) 304, 370, 713
Rozsnyó (Rožnava, Rosenau) 443
Rudna (Torontál vm.) 35
Ruma (Szerém vm.) 36, 539, 542, 778
Rutén *ld.* Kárpátukrán

Sadowa (Sádova) 123, 313
Sajkás-kerület 12, 22, 400, 404, 421, 460, 806
ld. még: Titeli zászlóalj
Sajtóperek, nemzetiségi 12—3, 35, 70, 81—2, 84—5, 272, 695—6, 749—52, 771, 838—9
Sajtótörvény 13—15, 81, 82, 84, 202, 256, 360—1, 380
ld. még: 1848 : XVIII. tc.
— erdélyi (1852 máj. 27-i pátens, ill. 1862 dec. 17) 753, 825, 838—40, 844
—, román bírálata 838—40
Salzburg 718
Sárkeresztúr 312, 630
Sáros vm. 9, 31, 43, 75, 168
—i kárpátukránok 43
—ben a magyarságot és népnevelést terjesztő egyesület 704
Sásd 794
Sásvár (Nyitra vm.) 54
Schleswig—Holstein 133
Schulverein, Deutscher (1880) 653—62, 718
— agitáció 657—8
— röpiratai 653, 656
— vita (1882) 653—62
Sedan 398
—i ütközet (1870. szept. 1.) 390
Segesvár (Sighisoara, Schässburg) 67, 79, 330, 524, 528, 536
— szék 418
—i szász polgárok bizalmi felirata (1868) 67
Selmecbánya (Banská Štiavnica) 442, 643, 718
Semmitőszék 207—8, 373—4
Separatum corpus *ld.* Fiume 120—1
Sibiu *ld.* Nagyszeben
Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, nagyszebeni szász hírlap 23, 654—5, 696
Siebenbürgische Bote nagyszebeni szász hírlap 532
Silvania szilágysomlyói román pénzintézet 713
Skandinávia 133
Slavenski Jug, délszláv demokrata hírlap (1848—49) 589
Sloboda pozsonyi szerb ifjúsági egyesület 635
Slovenské Noviny (1868—75) pesti szlovák hírlap 70, 71, 367—8, 426
— megszűnése (1875) 450—1
Slovenské Pohl'ady szlovák folyóirat 35
Slovenskje Narodnje Novini szlovák hírlap 35
Society for constitutional information 557
Soknemzetiségű államok 147, 213—4
Solferino 313, 351
—i ütközet (1859. jún. 24) 351
Somogy vm. 9,
Sopron (Ödenburg) 170, 471, 663
Sovinizmus 35, 220, 398—9, 468, 591, 602, 608, 659, 666, 718—9, 722, 813, 815—6
— a magyar sajtóban 688, 719—20, 761—4
Sozialistengesetz (1878, porosz szocialistaellenes törvény) 627
Stagno 546
Stájerország 601
Suhatag (Sugatag, Máramaros vm.) 65
Sutorina 546
Szupremácia, magyar 142, 151, 153, 213, 216, 312—3, 481, 726, 728, 818, 825
—, magyar kulturális — jelszava 666, 668—71, 677, 847
—, magyar nyelvi 834
Südostdeutsche Forschungen 659
Südostinstitut (München) 471, 578
Svájc 245, 438, 454, 463, 502, 599
Svédország 804
Svornost' besztercebányai szlovák kormánylap 505, 509—10
Synodus, román g. kel. érsekválasztó 64—5
—, szerb püspöki 234

Szabad katonai községek 36, 39
Szabadelvű párt 9, 308, 500, 608, 774
Szabadka (Subotica) 11, 36, 352, 378, 661
Szabolcs vm. 368
Szakértői bizottság az 1868 : XLIV. tc. 17. §-a tbn. (1870) 216—7
Szakolca (Skalica) 21, 25, 506, 518
— szlováknyelvű jegyzőkönyve (1867) 21—2, 25
Száldobos (Máramaros vm.) 54
Szandzsák, novibazari 583
Szamosújvár (Gherla) 58, 206, 223, 304
—i román g. kat. püspökség 58, 64
Szamosztalna Szrpszka Narodna Sztranka u Hrvatszkoj *ld.* Horvátországi Szerb Nemzeti Párt
Szárazberek (Szatmár vm.) 54
Szarvas 58
Szász, erdélyi- evangélikus egyház önkormányzata 78, 80, 647—8, 786
— gimnáziumok dotációja 534
— gyűlés (Sachsentag, Medgyes, 1872 jún. 4—5) 334—8
— (Nagyszeben, 1890 jún. 17) 784—5, 788
— hétbírák vagyona 523, 525—6, 528—9, 531—8
— ipari bizottság 371
— ipari szakoktatás 371—3

— ispán (comes) 22—3, 65, 67, 77—9, 180, 242, 250, 338, 417, 495, 523—4, 527, 535, 572—3, 716—7
— képviseleti alkotmány 242, 249—50, 253—4
— *képviselők* határozati javaslata a Királyföld rendezése tbn. (1876) 529—31
— határozati javaslata a szász nemzeti egyetem tbn. (1874) 416—8
— programja (1869) 181—3
— tiltakozása a kisdedóvó törvényjav. ellen (1891) 805
— kerületek 77, 79, 250, 253, 338, 412, 418, 528
— községi törvény 77, 79, 337
— kormányellenes mozgalom (1874) 411
— koronázási bandérium 23
— *nemzeti program* (1872, Medgyes) 334—8, 533, 785
— (1881, Brassó) 785
— nemzeti terület 77—9
— nemzeti vagyon 77, 80, 338, 414, 417, 524, 526—8
— *Néppárt* (Volksparthei) 418, 578—9, 646—8, 717, 794—5, 793
— gazdasági-kulturális követelései (1890) 787
— körzeti gyűlése 578
— központi bizottsága 578—9, 646, 648, 787—8
— programja (1878, Organisationsplan) 578—9
— (1881 jún. 8—9) 578, 646—8, 785
— (1890 „minimumprogram") 784—8
— önkormányzat 77—9, 136, 181, 249—50, 253, 337, 338, 411—3, 417, 647, 782
— pártok *ld.* Ószász párt és Ujszász párt
— székek 77, 79, 249, 250, 253, 309—10, 337, 412, 418, 528
— nyelvhasználata 60—1, 78, 80
— székgyűlések 250
— törvényhatósági jogok 531—2
— törvényhatósági reform 77, 79, 181, 242—3, 249—55, 337, 411—5, 523—38, 646
— választójog 77, 79, 250—1, 254
— választókerületek 524—5, 536, 787
Szászföld (Sachsenland) 22, 250—1, 311, 337, *ld.* még: Királyföld
— hivatalos nyelve 78, 80, 136, 335
— képviselete a magyar országgyűlésen 78, 80, 787
Szászkabánya (Sască Montană) 8
Szászország 412
— alkotmánya (1821) 559
Szászrégen (Sächsisch Reen) 713
Szászsebes (Mühlbach, Sebişul săsesc) 79, 330, 524, 528, 531, 536, 787
— szék 65
Szászváros (Broos, Orăştie) 79, 223, 330, 524, 528, 532, 536, 713, 787
— szék 418
Szatmár vm. 54, 704—5, 730, 783, 845
— és a közművelődési pótadó 704—5, 720, 793,
Száva 69, 93, 256
Szeben vm. 175, 413, 494, 496
—i főispán, mint szász comes 67, 523—5, 528, 535—7, 572—3, 716—7
„Szebeni tartomány" (Hermannstädter Provinz) 22, 417
Szecsele (Szecsel, Secelu, Máramaros m.) 330
Szeged 48
—i árvíz (1879) 596, 602
—i országgyűlés (1849) 48
Székely székek és városok nyelvhasználata 60
Székelyföld 829
—i választójog 829
Székelyudvarhely (Odorheiu) 70
Szekuszit (Torontál vm.) 36
Szelistye (Săliste) 336, 371, 786
—i román iparos egylet 371
Személyi unió 68—9, 208
Szenice (Nyitra vm.) 35
Szentanna (Săntana, Arad vm.) 8
Szentendre 630
Szentes 737
Szentgyörgy 36
Szentpétervár (Petrograd, Leningrad) 245, 390
—i Akadémia 390
Szenttamás (Srbobran, Bács-Bodrog vm.) 36
Szepes vm. 31, 43, 776
—i kárpátukránok (oroszok) 43
—i szlovákok kérvénye (1868) 75—7
—i városok 30
Szepesség 659
—i németek 659—60
Szerb, magyarországi alapítványok *ld.* Szerb nemzeti alapok és alapítványok
— állami gimnázium felállítása (1872) 290—4
— címer, vajdasági 39
— clericalis v. karlócai iskolai alap (1749) 101
— emlékirat terve (1867) 12
— értekezlet, pesti (1867 márc. 4—5) 12—3
— *gör. kel. egyház* állami támogatása 381—2 381—2
— horvátországi önkormányzata 731, 738—9
—i önkormányzat *ld.* Görögkeleti önkormányzat
—i tanács 260, 316
—i ügyek 39, 99—102
— *metropolia* 86, 99, 779—80

— ügyeinek rendezése tbn. legf. rendelet (1868 aug. 10) 85, 99—102, 196, 316, 489, 493
—i egyháztanács 100, 260, 316, 389, 487, 490
— *metropolita*-patriarcha 37, 38, 86, 100—2, 230—2, 262, 487—9, 490, 492
— közjogi állása 38—9, 632
— választása 232, 234, 343—4, 702 776, 780
— (1871—2) 262, 289, 315—6, 317—8, 343—9, 365
— (1874) 486
— (1881) 630
— (1890) 779—83
—i adminisztrátor 102, 345—6, 349—50, 631—5, 703, 775—7
—i szék üresedése 632—3
—i titkár 102
— püspöki zsinat 631
— püspökök közjogi állása 39, 230—1
— háborús kényszerkölcsön (1876) 552—3, 556, 559
— horvát nemzet 68—9
— horvát viszony 68—70
— ifjúsági mozgalom *ld.* Egyesült Szerb Ifjúság és Omladina
— irodalmi és közművelődési egyesület *ld.* Matica Szrpszka
— iskolák (felekezeti) 20, 99—100, 390, *ld.* még: Ujvidéki szerb. gimn.
— iskolaügy 39, 99—100, 317, 486, 738
— iskolai tanács 260—1, 316
— *képviselők,* országgyűlési — iránt bizalomnyilvánítás (1879) 622—3
— klubjának választási felhívása (1881) 641—2
— programja (1869) 170—2
— válaszfelirati javaslata (1881) 651—3
— válaszfelirati javaslata az okkupáció tbn. (1878) 584—7
— kérdésről nemzetiségi szerző cikke a függetlenségi sajtóban (1873) 392—8
— *konferencia,* nagybecskereki (1869 jan. 28) 170—4, 323—5, 642
— (1872 ápr. 21) 256, 319—27, 642
— küldöttség, pozsonyi (1848) 12
— liberális párt (Szrpszka liberaina sztranka 1884) 70, 683, 730
— magyar viszony 68—9
— nemzeti alapok és alapítványok 39, 70, 85, 99—102, 227, 230, 317, 379, 486, 489, 633, 703, 780
— nemzeti egyházi javak 100—2 230, 317, 379, 489—92, 633, 702
— és alapok központi igazgatósága 101—2, 492
— királyi biztosa (1872—3) 346, 349—55, 376, 378—86
— *nemzeti egyházi kongresszus* 37, 39, 59, 60, 85, 86, 99, 101—2, 260—1, 365, 575, 776
— (1722) 631—2
— (1776) 632
— (1790) 59
— (1861) 11—2, 19—21, 36, 39, 59—60, 364
— határozatai 11—2, 19—21, 27, 36—9, 59—60, 158, 171, 323, 364, 366
— (1864—5) 85, 99, 196
— (1868) 383
— (1869—72) 195—9, 227—35, 261—2, 314—8, 347—8, 365, 400, 627, 702
— ellenzéki beadványa (1869) 195—9
— elnapolása 195—8, 227, 314
— feloszlatása 315, 317—8, 365
— munkálatai 229—35, 261—2, 289, 314, 317
— (1872, patriarchaválasztó) 315—8, 343—9, 352—4, 365
— ellenzéki manifesztuma 352—4
— feloszlatása 346—9
— kir. biztosa számára utasítás 343—5
— (1874) 486, 627, 776
— (1879) 587, 627—8, 630, 780
— (1881—2) 630, 703, 774
— (1885) 582, 702, 780, 781,
— sérelmi felirata 702—3
— (1890) 779—83
— (1892) 781
— állandó bizottmánya 231, 233—4
— elnöke 488
— feletti főfelügyelet 575
— hatásköre 228, 489—90
— képviselői 487
— politikai jellege 59, 60
— szervezete 486—93, 575, 775
— szervezeti reformterve (1869—72) 227—8, 229—35, 314—5, 316—7, 343, 365, 376
— tbn. Miletić interpellációja (1867) 59—60
— tisztikara 488
— választmánya 490—3, 634, 703, 775, 779, 782—3
—i egyházi párt 195, 229, 575, 627—8
— szervezeti reformterve (1870) 233—5
— világi ellenzék (Miletić-párt). 195, 196—7, 229, 288—9, 314—5, 343—8, 352—4, 575, 630, 780
— szervezeti reformterve (1870) 529—33
—i statutum (1865) 493
— (1875 máj. 14) 486—93, 575, 603, 776, 780
—on a határőrvidék képviselete 195, 198—9
— nemzeti gyűlés (Karlóca, 1848 május 13) 39
— nemzeti kívánságok (1872) 364—7)
— nemzeti mozgalom (1848/49) 12, 39

— Nemzeti Párt, horvátországi *ld.* Horvátországi Szerb Nemz. Párt
— Nemzeti Párt (Szrpszka Narodna Sztranka 1884, *ld.* Notabilitások pártja) 683—4
— Nemzeti Radikális Párt (Szrpszka Narodna Radikalna Sztranka 1884) 683, 730
— Nemzeti Szabadelvű Párt (Szrpszka Narodna Szlobodoumna Sztranka) 9, 87—8, 90, 91, 170—2, 319—21, 324, 327, 350—1, 376—7, 395, 410, 580—1, 587, 627, 642, 649, 683, 703, 730—2, 804
— bomlása 683
— torontálmegyei — felhívása a nagybecskereki konferencia tbn. (1872) 319—20
— határőrvidéki agitációjáról, Scudier jelentése (1872) 350—2
— központi választási bizottsága (1892) 823—4
— központi választmánya 172, 324
— teljes (Celokupna) 779—80
— újvidéki választási gyűlésének határozata (1889) 779—80
— újvidéki főodbora 324
— vál. gyűlése (1889) 730—2
— választási felhívása (1892) 821—4
— nemzeti színház 10, 365, 484, 587
— nemzeti terület követelése 36—9
— nemzeti zászló 90
— nyelvhasználat 38, 100, 622
— oktatási nyelv 100
— önkéntesek toborzásának vádja (1876) 538, 552—3, 556, 561, 570
— pártszakadás (1884) 70, 683
— politikai nemzet 39
— *program*, karlócai *ld.* Szerb nemz. egyh. kongr. (1861) határozatai
—, nagybecskereki (1869) 170—2, 323—5, 642, 683, 730—1
— (1872) 20, 320, 326—7, 642
—, nagykikindai (1884) 244, 587, 622, 683—4
— radikális és liberális frakciók harca (1887) 730
— szocialisták 244—5, 625—7
— szövetkezetek, ipari, kereskedelmi és földműves 731
— török háború (1876) 12, 538, 552, 555, 559, 565, 567, 580
Szerb vajda 37—8
Szerb Vajdaság és Temesi Bánság (Vojvodina, Serbische Woiwodschaft und Temescher Banat) 20, 36—9, 394, 570
— adóügye 37
— bírósági szervezete 38
— hivatalos nyelve 38
— közigazgatása 36—8
— képviselete a magyar és horvát országgyűlésen 38—9
— Nagyvajdája 36, 364
— önkormányzata 37
— statutumai 37
— területi gyűlése 37
— visszakebelezése (1861) 36
—i tanács 37—8
— választási értekezlet (Pest, 1884) 683
—, újvidéki (1881) 641—2
— választói gyűlés, újvidéki (1887) 730—2
— zászló, vajdasági 39
Szerbek betelepülése Magyarországra 19, 20
—, magyarországi és a szerb kormány 94
—, horvátországi — kívánságai (1881) 649—9
—, horvátországi *ld.* Horvátországi szerbek
Szerbia 68—9, 94, 245—6, 271, 273, 503—4, 538, 544—6, 553, 556, 561—3, 570—1, 583, 586, 624, 778
—val kereskedelmi tárgyalások (1878) 583
Szerbszentmárton (Torontál vm.) 36
Szerbszentpéter (Torontál vm.) 36
Szerdahely (Mercurea, Reussmarkt) 79, 96, 175—7, 180—1
— szék 418, 428
—i román értekezlet (1869 márc. 7—8) 96, 175—81, 339, 340—1
—i román választók nyilatkozata (1869) 180—1
Szerém vm 36, 38, 121, 288, 553, 738
Szibéria 412
Szilágy vm. 103, 105, 845
Szilágycseh (Cehul Silvaniei) 8, 686
Szilágysomlyó (Şimleul Silvaniei) 713
Szinevér (Máramaros vm.) 54
Színházügy, nemzetiségi 215—6, 221, 484
Sziszek (Sisak) 265—6, 268, 589
Szivac, Ó- 36
Szivac, Új- 36
Szláv konföderáció, nyugati (IX. sz.) 28
Szlávok, ausztriai *ld.* Ausztriai szlávok
Szliácsfürdő (Zólyom vm.) 428
Szlovák betelepülés 28
— felkelés (1848/49) 35
— gazdaképző intézet terve (1865—7) 56—7
— gimnáziumok megszüntetése (1874—5) 425—52, 483, 667
— tbn., Trifunác Pál interpellációja (1875 jan. 16) 449—50
— irodalmi és közművelődési egyesület *ld.* Matica Slovenská
— iskolaügy 76, 218—9
— jogakadémia követelése 34, 77
— középiskolák felállításának követelése 76—7, 218, 370, 668
— közigazgatási kívánságok 33, 76—7, 371
— községek kérvénye, szepesmegyei (1868 febr. 24) 75—7
— küldöttség (1861) 35, 191—2, 222, 276
— a zágrábi egyetem megnyitásán (1874 okt. 19) 264, 514, 518
— magyar megegyezés 35, 70, 71
— memorandum (1861) 25, 27, 28—35, 191—2, 222, 276, 367, 643—4
— mérsékelt irányzat 367 *ld.* még: „Új szlovák iskola"
— munkásmozgalom 71
— Múzeum Egylet (Muzeálna Slovenská Spoločnost') 505, 727
— nemzeti demokratikus egylet 369
— nemzeti egyéniség elismerésének követelése 29, 30—2, 34, 644
— *nemzeti gyűlés*, turócszentmártoni (1861 jún. 6—7) 24, 222, 276
— memoranduma 25, 27, 28—35, 191—2, 222, 276, 367, 643—4
— küldöttsége 35, 191—2, 222, 270
— nemzeti kérvény (1868) 369
— nemzeti követelések (1861) 29—35
— (1868) 76—7
— (1872) 370—1
— nemzeti mozgalom (1867) 54—7
—, mérsékelt 56
—, osztályjellege 56
—, ellensúlyozása 270
— Nemzeti Múzeum (Turócszentmárton) 727
— *Nemzeti Párt* (Slovenská Národná Strana) 35, 55—7, 218, 277, 304—5, 450, 643, 644, 690—1, 737, 820—1
— központi választási bizottsága 644, 690—1, 737, 820—1
— tárgyalásai a kormánnya (1872) 304—5
— választási felhívása (1884) 690—1
— választási nyilatkozata (1887) 737
— választási nyilatkozata (1892) 820—1
— Nemzeti Tanács (1918) 690
— nemzeti terület követelése 30, 31, 32, 644
— nemzeti zászló 76, 644
— *nemzetiségi sajtó* a nemzetiségi kérdésről (1867) 24—6
— Grünwald akciójáról a szlovák gimnáziumok ellen (1874) 428
— Trefort nemzetiségi politikájáról (1879) 623—4
— tiltakozása a kisdedóvó törvényjavaslat ellen (1891) 806—7
— nyelvhasználat 21—2, 25, 32—4, 57, 76—7
— nyelvi követelések 32—3, 34, 76—7
— oktatási nyelv 76, 217, 370, 431, 433, 435, 441
— olvasókörmozgalom 35
— passzivitás *ld.* Passzivitás, politikai, szlovák
— szekció követelése a minisztériumoknál 76
— választói értekezlet, turócszentmártoni (1881) 643—4
Szlovének 358
Szluin (Slunj) 121, 199
—i határőrezred 121
Szluny *ld.* Szluin
Szmolenszk 390
Szórványok, szláv — nemzetiségi jogai 34
—, felvidéki magyar 31
Szoka (Soká, Torontál vm.) 36
Szoko gráci szerb ifjúsági egyesület 635
Szolyva (Svaljava, Bereg vm.) 42
Szörény vm. 400—4, 573, 575 *ld. még* Krassó-szörény vm.
Szövetség a nemzetiségekkel 73
Szrbobran karlócai szerb lap 738—9
Szredisle, Kis- (Temes vm.) 36
—, Nagy- (Temes vm.) 36
Szrpszka Liberalna Sztranka *ld.* Szerb Liberális Párt
Szrpszka Narodna Sztranka *ld.* Szerb Nemzeti Párt
Szrpszka Narodna Radikalna Sztranka *ld* Szerb Nemzeti Radikális Párt
Szrpszka Narodna Szlobodoumna Sztranka *ld.* Szerb Nemzeti Szabadelvű Párt
Szrpszko Kolo (újvidéki Szerb Kör) választási felhívása (1878) 580—2
Sztrázsa (Straža) újvidéki szerb szocialista lap 625—6
Szucsány (Sučany, Turóc vm.) 35, 439
—i képviselőválasztás (1879) 623, 644
Szudéta hegység 209

Tagosítási perek 840
Talaborfalva (Tereblja, Máramaros vm.) 54
Tanárképzés, nemzetiségi 284
Tanítói oklevelek nosztrifikálása 662—3, 699, 701
Tanítók magyar nyelvtudása 591—5, 600, 610—3, 618, 620—1, 662, 671—2, 678, 698, 784, 792
— magyar nyelvvizsgája 600, 620—1, 662—3, 672, 675, 698

Tanítóképzők, nem magyar nyelvű
— magyar nyelvoktatása 591, 593, 600, 610—1, 620—1, 699, 701, 704
— tbn. VKM rendelet (1890 ápr. 10) 784
Tanterv, népiskolai 576—7
Társországok ld. Horvát-Szlavon-Dalmátország
Társulási jogok, nemzetiségi ld. Egyesülési és társulási jog
Tasnád (Tăsnad) 217
Tatárjárás (1241—42) 29
Tatra Banka rózsahegyi szlovák pénzintézet 713—4
Tatran liptószentmiklósi szlovák irodalmi egylet 506
Técső (Tjačovo) 42, 54
Temes vm. 8, 10, 400—2, 404
Temesvár (Timişoara) 12, 36, 93, 149, 172—4, 283—4, 351, 464, 470, 471, 475, 575, 585, 626, 661, 704, 713, 775
—i g. kel. szerb püspökség 231
—i gimnázium 283—4
—i román konferencia (1869) 149, 172—5
Temesvarer Zeitung 352
Telegraful Român, brassói román hírlap 374, 696
Telepesakció, délvidéki (1892) 821
Tengerparti kerület 117, 186
Teregova (Szörény vm.) 401, 403
Territorium, nemzeti 148—9, 153
Tessini kanton 502
Timişiana temesvári román pénzintézet 713
Timişoara ld. Temesvár
Tisza 36, 421, 845
Tiszaújlak 54
Titel 12, 244, 419, 485, 513, 546, 582, 822
—i zászlóalj 36, 39, 400—5, 421 ld. még sajkás kerület
— polgárosítása (1873) 400—5
Titkos szavazás 309
Tófalva (Tofăleni, Maros-Torda vm.) 199—208
—i román zsellérek ügye (1869) 199—208. 212, 223—4
—-ben emlékirat (1869) 203—5
Tolmács (Tălmaciu, Talmesch) 336, 786
Tolvagia (Tolvadia, Torontál vm.) 36
Topcsider 99, 569
—i merénylet ld. Belgrádi merénylet
Torda (Torda, Torenburg) 206, 223, 361, 680, 713, 788
— vm. 207
—i román iparos egylet 371
— román program (1870 febr. 23) 223—4
Torna vm. 31
Torontál vm. 11, 319—22, 325, 440—4, 576
—i szerb nemzeti párt felhívása a nagybecskereki konferencia tbn. (1872 márc. 24) 319—20
Toscana 390
Tovarisova (Bács vm.) 9, 11, 582
Többnyelvű ügykezelés 138
Többségi elv 5, 6, 152—4, 225
Törökbecse (Torontál vm.) 324, 582
Törökkanizsa (Torontál vm.) 582
Törökország 68, 171, 209, 246, 327, 366—7, 543—5, 561, 583—4
—i reformok 543—4
—i délszlávok 545, 558
Törcsvár (Bran, Törzburg) 330, 336
Törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiség tbn. (1848) 159
— a nemzetiségek egyenjogúsága tbn. 162, 184, ld. még: Nemzetiségi törvény és 1868 : XLIV. tc.
— 1715:VII. 572
— 1790/91 : XIII., erd. 136, 242, 252, 254, 417, 531
— XVI. 33
— XXVI. 431—2
— XXVII. (szerb nemzeti jogok) 20, 59, 229, 780
— 1792:VII. 33
— X. 85
— 1805:IV. 33
— 1838:III. 27, 33, 144
— 1840:VI. 27, 33, 144
— 1844:II. 27, 33, 132, 144
— 1848:V. (erd. II.) választótörvény 17, 22, 33, 180—1, 304, 311, 322, 403, 419, 421, 453, 456—7, 459, 826—30
— VI. 846
— VII. (erd. I. uniótörvény) 78, 136, 302, 412—3, 526—7
— XVI. (megyei bizottságok tanácskozási nyelve) 21, 27
— XVIII. (sajtótörvény) 13—5, 81—2, 539—40
— XX. 48, 80, 85, 86, 168, 780
— 1867:XII. (kiegyezés) 112, 115, 118, 172, 173, 184, 208—10, 301, 323, 329, 335, 342, 358, 503, 554, 683, 717
— XIV. 112
— XV. 112
— XVI. 112
— 1868:IX. (a g. kel. vallásúak ügyében) 85—6, 99, 197—8, 227, 229—30, 316—7, 355, 365—6, 652, 684, 780, 808
— XXX. (horvát kiegyezés) 18, 111—21, 125, 129, 295—9, 361—2, 400—1, 664—5
— XXXVIII. (népiskolai törvény) 262, 485, 576, 591, 593—4, 597, 600, 609, 610—1, 614, 619, 620—1, 662, 698, 701, 803, 810, 835, 844
— XL. (a véderőről) 266, 267
— XLI. (a honvédségről) 266—7
— XLII. (a népfelkelésről) 266
— XLIII. (unió-törvény) 182, 242—3, 249, 251, 252—4, 255, 337, 412—7, 523, 526—7, 529—31, 534, 647, 827, 843
—10—11. § (szász törvényhatósági jogok) 412—7, 526, 531
— *XLIV. (nemzetiségi törvény)* 98, 162—7, 182, 239, 276, 284, 287—8, 335—6, 362, 363, 365, 410, 422—4, 431—2, 435, 444, 447, 464, 494, 593, 597, 599, 603, 708, 712, 720, 722—3, 725—6, 728, 795, 800, 802—3, 812, 821, 835—6
— 17. § ld. Anyanyelvi oktatás joga
— 26. § ld. Egyesülési és társulási jog, nemzetiségi
— 27. § ld. Közigazgatási jogok, nemzetiségi
— 1869:V. 403
— 1870:XLII. 249—50, 254, 401, 402, 418, 526, 527, 531, 833
— XLIII. 337
— 1871:XVIII. (községi törvény) 337, 401, 412
— 1872:XLII. 372
— 1873:XXII. (bánsági határőrvidék polgárosítása) 401—5, 421
— XXVIII. (határőrvidék polgárosítása) 400
— XXIX. (határőrvidéki házközösségek) 400
— XXX. (határőrvidéki erdők) 400, 470
— XXXIV. 111, 400
— XXXVII. 422
— 1874:XXXIII. 744, 824, 835
— 1875:XXXII. 698, 701
— 1876:XII. (Királyföld rendezése) 181, 411, 523—38, 572, 667
— XIV. 810
— XXIII. 572
— XXVIII. 592, 595, 597, 614, 620, 621
— XXXIII. 573
— 1877:I. 846
— XXVI. 665
— 1878:V. tc. (Büntetőtörvénykönyv) 172. §. 13, 361, 451, 558, 570, 742, 753, 768
— *1879 : XVIII. (a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról)* 184, 576, 589—625, 642, 662—3, 697—701, 706, 712, 784, 790—2, 795—7, 804—5, 835
— végrehajtása tbn. VKM rendelet (1879) 624—5
— (1882) 662—3
— (1885) 697—701
— 1879:L. 662
— 1880:XLIII. 665
— XLV. 840
— 1882:XL. 664—6
— 1883:XXX. (középiskolai törvény) 666—83, 790
— 1885:VII. 780
— XXIV. (házközösségek megszüntetéséről) 485
— 1886:XXI. 834
XXIX. 834
— 1887:XXII. 810
— 1891:XV. 790—813, 836 (kisdedóvó törvény)
Törvények, 1847—8. évi ld. Alkotmány magyar 1847/8. évi
Törvényhatósági törvény román bírálata 834—5
— választások 43—4
— hivatalos nyelv ld. nyelvhasználat, törvényhatósági
— önkormányzat ld. Önkormányzat, megyei
Törvényjavaslat a bírói hatalom gyakorlásáról (1869) 191—5
— Erdély területi beosztásáról (1873) 411, 416—8
— az 1848:V. és erdélyi II. tc. módosításáról és kiegészítéséről (1874) 459
— a Királyföld rendezése tbn. (1876) 523—9
— a nemzetiségi egyenjogúságról (1868) 106—11 ld. még Nemzetiségi törvényjavaslat, bizottsági
— az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországban leendő szabályozására és biztosítására (1867 febr. 11) 5—9
ld. még Nemzetiségi törvényjavaslat, kisebbségi
— a román g. kat. érsekségről és püspökségekről (1867) 64
Törvénykezési jogok, nemzetiségi 51—2
Törvénykezés hivatalos nyelve ld. Nyelvhasználat, törvényelőtti
Törvénytár 162, 809
Transilvania román takarékpénztár 176—7
Transilvania erdélyi román folyóirat 176, 189
Trencsén (Trenčín).25
— vm. 31, 607, 643, 718
—i ev. esperesség 431
Trgovački Glasnik belgrádi lap 244
Tribuna nagyszebeni román hírlap (1884—1903) 687, 695—7, 740, 745, 788—9, 838—9
— sajtópöre (1886) 839
— (1888) 695—7, 740, 749—51, 838—9
— vezércikke a Memorandum vitáról *(1891)* 813—5
Trializmus 69
Trónbeszéd (1861) 20
— (1863 jún. 15) 826—7
— (1865 dec. 14) 15

— (1869) 184
— (1872) 357—62
— (1875) 500, 503
— (1878) 584
— (1881) 651
Trsztenya (Trstena) 219, 283
—i gimnázium 283
Tudományegyetem, budapesti 284 *ld. még:* Pesti egyetem
Tudományos intézetek, nemzetiségi — államsegélye 47, 218—33
ld. még: Nemzetiségi irodalmi és tudományos intézetek állami támogatása
Turin 477
Túrkeve 539
Túrmező (Turopolje)
—i szabad kerület 121
Turóc vm. 31, 192, 220, 222, 426, 439—40, 442, 749, 507, 623, 643, 718
—i bizottmány felirata a Matica áll. támogatása tbn. (1868) 220
—i ev. esperesség 431
Turócszentmárton (Turčianský Svätý Martin) 24—5, 27—8, 35, 191, 218—9, 342, 368, 386, 391, 432—6, 448—9, 483, 493, 505—6, 510—1, 518, 644, 727, 737, 821
—i Részvény Takarékpénztár (Turčianska Sv. Martinska Učast. Sporitel'ňa) 713—4
—i *szlovák ev. algimnázium* elleni vizsgálat (1874) 426, 433—6
— megszűntetése (1875 jan. 5) 425—6, 449—50
— patronátusának folyamodványa (1874) 429—32
—i szlovák memorandum (1861 jún. 7) 25, 28—35, 191, 222, 643
—i szlovák nemzeti gyűlés (1861 jún. 6—7) *ld.* Szlovák nemz. gyűlés
—i szlovák nyomda 35
—i szlovák választói értekezlet (1881) 643—4
Tyer 36
Typographia nyomdász szaklap 371

Udvarhely-szék 695
Ugocsa vm. 53—4
—i kárpátukrán értelmiség felirata (1867) 53—4
Uj-Bodrog 36
Újfalva 401, 403
„Új szlovák iskola" 70, 367—8
— pesti értekezlete (1872) 70, 367—71, 451
Ujegyház-szék (Leschkirch, Nocrich) 79, 418, 528
Újoncozási rendelet (1866 dec. 28) 16
Újszász párt 23, 77, 78, 334, 413, 523
— brassói programja (1868) 78—80
— szebeni programja (1868) 77—8
— tervezete a Királyföld közigazgatási rendezéséről (1871) 249—51
Újvidék (Novi Sad, Neusatz) 8—10, 12, 21, 87—96, 199, 210, 211—2, 228, 230, 240, 244—6, 255—61, 316, 319—20, 322, 324, 352—5, 355, 365, 376, 378, 382, 383—5, 392, 394—5, 397, 411, 538—9, 541, 547, 551—2, 559, 580, 582, 587, 623, 626—7, 631, 635—6, 650, 663, 683, 730—2, 734—7, 762, 774—6, 780, 821
— kérvénye Majthényi kir. biztos visszaélései tbn. (1873) 385
— közgyűlési határozata (1868) 87—8
—i egyesült szerb-magyar-német ellenzék 734—5
—i kormánybiztos (1868) 87—93, 95—6
—i Nemzeti Színház 735
—i szerb egyházközség 90, 352—5
—i szerb gimnázium államsegélyének ügye (1872) 129, 248—9, 284—8, 290—4, 365, 483
—i szerb algimnázium felállításának terve (1872) 290—3
—i szerb gimn. tanárok elbocsátása (1873) 383—4
—i szerb gimn. ifjúság tüntetése (1871) 257—9
—i szerb ifjúsági bizottság 244—6
—i szerb népgyűlés (1871) 255—61
—i szerb választói gyűlés (1881) 642
— (1887) 735
—i szocialisták kiutasítása (1879) 625—7
—i törvényszék 559
—i választás (1887) 734—7, 762
Una 69
Ung vm. 43, 407
—i kárpátukránok 43
Ungvár (Uzsgorod) 75, 405—6, 408
Ungarländische Deutsche Volksparthei 471
Unió, erdélyi 14, 27, 57, 77, 78, 79, 83, 97—8, 124, 173, 179, 183, 186, 302, 303, 412—3, 415, 417, 469, 531—2, 647, 763, 826—7, 843
ld. még: 1848:VII. (erd. I.) tc. és 1868:XLIII. tc.
— vallási (1701) 62—3, 103
Uralkodó személye körüli miniszter 295, 848
Universitas *ld.* Nemzeti Egyetem, szász
Úrbéri pátensek (1853—4) 840
— perek, román 825, 840, 844
— törvényszék, erdélyi 199—200
Utvin (Ötvény, Temes vm.) 36
Uzdin (Torontál vm.) 582
Ügyvédi kamara 677

Vác 194, 368
—i fogház 12, 35, 256, 272—3
Vágbesztérce (Považská Bystrica) 35
Vajdahunyad (Hunedoara) 330
Vajdaság, szerb *ld.* Szerb Vajdaság
Vajnág (Vunikovo, Máramaros vm.) 54
Válasz *ld.* Magyar főiskolai hallgatók válasza
Válaszfelirati javaslat, nemzetiségi *(1872)* 356—67
— *(1875)* 500—4
— *(1881)* 651—3
Választási törvény (1790/1) 826—7
—, erd. 244, 303, *ld.* még: 1848 : V. tc.
— tj. (1872) vitája 306—14, 467
— (1874) 307, 452—70,
Választási visszaélések 307, 455, 461, 731, 733, 736, 740—1, 829—30, 835
Választások (1865) 24
— (1875) 496—7, 499
— (1878) 580—2, 641
— (1881) 641—3
— (1887) 740
Választójog, általában 307, 360, 452—6, 458—9, 461—2, 646, 763
Választótörvény *ld.* 1848:V. tc.
Választókerületek beosztása 307—9, 310, 456, 460, 462 *ld. még:* Erdélyi választókerületek beosztása
Vallás- és közoktatásügyi min. leirat a znióváraljai gimn. államosítása tbn. (1874) 444—6
— rendelet a határőrvidéki népoktatás tbn. (1877) 576—7
Váltótörvény 14
Vándormunkásmozgalom, román (1891) 498
Varasd (Varaždin) 121, 267—8
— vm. 121, 265—6, 288
Varjas (Variaş, Temes m.) 36
Vasárnapi Újság 505, 508
Vasútépítési visszaélések 360
Vasúti magyar szolgálati pragmatika 667
Végvár (Tormăc, Rittberg, Temes vm.) 8, 10
Velebit (Velebić, Belovár- Kőrös vm.) 545
Verbász (Vrbas), Ó- 36, 734
—, Új- 36
Versec (Vršec) 9, 11, 17, 231, 235, 244, 271, 305, 364, 558, 582, 806
—i Omladina-gyűlés *(1871)* 271—5
Verein für das Deutschtum im Ausland *ld.* Schulverein
Verőce vm. 121
Veszprém vm. 752
Victoriana aradi román pénzintézet 713
Vila újvidéki szerb. ifj. egyesület 635
Vila belgrádi szerb lap 94
Világos (Şiria) 8, 10, 312
Vinga-szék (Alsó-Fehér vm.) 65
Vinga, Új- 36
Virilista szavazat eltörlésének kívánsága 251, 329, 343, 363
Visegrád 506
Vissó (Visăul, Máramaros vm.) 65
Viszontválasz *ld.* Román egyetemi hallgatók és *Replica*
Vlajkovác (Temesvajkóc, Temes vm.) 36
Vojvodina *ld.* Szerb Vajdaság
Vojvodince (Vajdalak, Temes vm.) 36
Vrjbica 36
Vukovár (Vukovici, Szerém vm.) 36

Zágráb (Zagreb, Agram) 38, 69, 70, 115, 121, 212, 263—4, 269, 281, 297, 343, 400, 589, 630, 648, 664—5, 738, 740
— vm. 18, 121, 288—9
—i egyetem 263—4
— megnyitása (1874 okt. 19) 264, 514
—i főparancsnokság 269
—i pénzügyigazgatóság 115, 121
Zaránd vm. 8, 13, 27, 85, 217, 310, 468, 522
Zászló, nemzeti 5
Zasztava újvidéki szerb hírlap 9, 11—2, 88—9 211—2, 229—30, 233, 244, 271, 319, 321, 486, 539, 541—2, 558, 566, 570, 591, 627—9, 684, 730, 734—6, 741, 764, 780
— bírálata az 1879. évi szerb nemz. egyh. kongresszusról 627—8
— Miletić fogságáról (1877) 566—8
— Mocsáry karánsebesi mandátumáról (1888) 764—5
— a szerb kongresszusi sérelmi feliratról (1885) 702—3
— tiltakozása a kisdedóvó törvényjav. ellen (1891) 803—6
Zatočnik horvát nemzeti párti lap 589
Zemplén vm. 31, 43, 168—9, 595, 639, 783
—i kárpátukránok 43
— kívánságai (1868) 168—9
Zengg (Senj) 265—7, 269
Zenta (Senta) 36
—i ütközet (1697) 585
Zernyest (Zârneşti) 176
—i papírgyár 176
Zimony (Zemun, Semlin) 121, 199, 382—3
Zniováralja (Klaštor pod Zniovom) 219, 440, 442 446
—i *szlovák kat. gimnázium* elleni vizsgálat (1874) 425, 439—42

— államosításáról VKM leirat (1874) 444—6
— megszüntetése (1874. okt. 21) 425—6, 447, 449—50
— patronátusának kérése (1874) 437—8
— patronátusi közgyűlésének jkv. (1874) 444—6
Zólyom vm. (Zvolen) 31, 386, 428—32, 436, 643, 691, 718, 721—2
— közgyűlésének felirata a szlovák gimnáziumok megszüntetése tbn. (1874) 425—9, 430—7
Zombor (Sombor) 36, 293, 582, 587, 806
—i szerb gimnázium létesítésének terve 293—4
—i tanítóképző 601
Zora bécsi szerb ifjúsági egyesület 93, 635
— szlovák almanach (1834) 506
Zürich 625
Zsablya 401, 403
Zsolna (Žilina) 283
—i gimnázium 283
Zsombolya (Hatzfeld, Torontál vm.) 781
Zsupánsági tanács (horvátországi) 263

TARTALOM

Előszó 1

1. 1867 febr. 11. A román és szerb nemzetiségű országgyűlési képviselők törvényjavaslata. (Törvényjavaslat az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországban leendő szabályozására és biztosítására.) 5

2. Az 1867. évi pesti nemzetiségi értekezletek.
A. 1867 márc. 2—3. A pesti román-szerb konferencia 9
B. 1867 márc. 4—5. A pesti szerb értekezletek 11

3. 1867 márc. 9. Hodoşiu József felszólalása a képviselőház ülésén a sajtóügy rendezése tárgyában 13

4. 1867 márc. 18. Miletić Szvetozár javaslata a Háromegy királyságnak Magyarországgal való kiegyezése ügyében 15

5. 1867 márc. 26. Nyáry Pál és br. Eötvös József a nemzetiségi bizottság munkálatainak folytatásáról 16

6. 1867 márc. 30. Manojlović Emil felszólalása a határőrvidék képviselete tárgyában 17

7. 1867 ápr. 8. Deák Ferenc határozati javaslata a horvát ügyben kiküldött országos küldöttség javaslatával kapcsolatban 18

8. 1867 ápr. 8. Branovácsky (Branovački) István interpellációja az 1861. évi karlócai szerb kongresszus kívánalmai tárgyában 19

9. 1867 máj. 2. Belügyminiszteri leirat Szakolca város közönségének a felterjesztett ügyiratok tárgyában 21

10. 1867 máj. 14. Minisztertanácsi határozat a csajkás kerület és a bánsági végvidék ügyében 22

11. Iratok a kormányzat és az erdélyi szász Egyetem viszonyáról 1867-ben. ....
A. 1867 máj. 21. Gr. Péchy Manó erdélyi kir. biztos felterjesztése gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz 22
B. 1867 máj. 30. Br. Wenckheim Béla belügyminiszter utasítása az erdélyi szász ügyekben gr. Péchy Manó erdélyi kir. biztosnak 23

12. 1867 máj. 24. A szlovák sajtó állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben. Peštbudinske Vedomosti cikke) 24

13. 1867 jún. 21. Miletić Szvetozár indítványa a nemzetiségi kérdés rendezése tárgyában 26

14. 1867 jún. 24. Hodoşiu József határozati javaslata a külön nemzetiségek és nyelvek ügyében 26

15. 1867 jún. 26. Somssich Pál bejelentése a képviselőház ülésén a nemzetiségi ügyben kiküldött albizottság jelentése tárgyában. (1861—67. évi mellékletekkel.)
A. 1861 jún. 7. Az 1861. évi turócszentmártoni szlovák nemzeti gyűlés felterjesztése az országgyűléshez 28
B. 1866 ápr. 5. Az 1861. évi karlócai szerb nemzeti kongresszus határozatainak hiteles másolata 36
C. Törvényjavaslat az országos nemzetiségek és nyelveknek Magyarországon leendő szabályozására és biztosítására 40
D. 1867 jan. 23. Az 1867. évi Bukovszky-féle nemzetiségi tervezet 40
E. 1861 júl. 20. A Wlád-Popovics-féle 1861. évi román közvetítő javaslat 45
F. A nemzetiségi ügyben kiküldött albizottság törvényjavaslata. (Törvénycikk a nemzetiségek egyenjogúságáról) 49
16. 1867 aug. 6. Az ugocsamegyei orosz (kárpátukrán) értelmiség felirata a magyar minisztériumhoz a nemzetiségi kérdés rendezése tárgyában 53
17. 1867 szept. 26. Szent Iványi Márton liptói főispán jelentése br. Wenckheim Béla belügyminiszternek a nemzetiségi viszonyok tárgyában 54
18. 1867 okt. 11. Mán József máramarosi főispán jelentése br. Wenckheim Béla belügyminiszternek az erdélyi gör. kat. román érseki szék betöltése tárgyában 57
19. 1867 nov. 13. Miletić Szvetozár interpellációja a magyar minisztériumhoz a szerb kongresszus tárgyában 59
20. 1867 nov. 30. Belügyminiszteri bizalmas utasítás az erdélyi kormányhatóságokhoz a hivatalos nyelvhasználat tárgyában 60
21. 1867 dec. 10. A magyar országgyűlés román képviselőinek emlékirata az erdélyi gör. kat. román érsekség betöltése tárgyában 61
22. A királyföldi románok és a szász Univerzitás.
A. 1867 dec. 10. A nagysinki románok kérelme Schmidt Konrád szász comeshez 65
B. 1868 márc. 9. Conrad Mór szász comes elutasító válasza a nagysinki románok beadványára 67
23. 1867 dec. 30. Minisztertanácsi határozat Schmidt Konrád szász comes felmentése ügyében 67
24. 1868 jan. 14. Polit Mihály cikke a Zasztavában a délszláv kérdések új állásáról 68
25. 1868 jan. 31. Részlet Szilágyi Virgil Bobula Jánoshoz, a „Slovenské Noviny" szerkesztőjéhez intézett nyilt leveléből 70
26. 1868 febr. 24. A 21 szlovák nemzetiségű szepesmegyei község kérelme az országgyűléshez 75
27. 1868 márc. 1. A nagyszebeni ifjúszász párt gyülésén elfogadott programpontok 77
28. 1868 márc. 23. A brassói ifjúszász párt programja 78
29. 1868 márc. 30. A nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottság jelentése 80
30. 1868 márc. 31. Minisztertanácsi határozat a „Federaţiunea" pesti román lap ellen indítandó sajtóper tárgyában 81
31. 1868 ápr. 11. Az „1848-as párt" programjának főbb pontjai (A nép zászlója a nemzetiségi kérdésről) 82

32. Az 1868. évi balázsfalvi Pronunciamentum.
A. 1868 máj. 15. Az 1868 máj. 15-i balázsfalvi Határozat 83
B. 1869 márc. 19. A „Federaţiunea" pesti román lap sajtópöre a balázsfalvi Pronunciamentum közlése miatt 84
C. 1869 dec. 4. Román nemzetiségi képviselők indítványa Roman Sándor a „Federaţiunea" szerkesztője elleni sajtópör tárgyában 84
33. 1868 jún. 24. 1868 : IX. tc. a görögkeleti vallásúak tárgyában 85
34. Az 1868. évi „újvidéki ügy" és fejleményei.
A. 1868 jún. 27. Ujvidék város közgyűlési határozatának felterjesztése törvényhatósági jogai megsértése tárgyában a magyar belügyminisztériumhoz 87
B. 1868 júl. 3. Ast Nándor újvidéki kormánybiztos felterjesztése Br. Wenckheim Béla belügyminiszterhez 88
C. 1868 júl. 25. Miletić Szvetozár indítványa a képviselőház ülésén az újvidéki ügyben ellene indítandó vizsgálat tárgyában 91
D. 1868 aug. 5. Ast Nándor újvidéki kormánybiztos jelentése br. Wenckheim Béla belügyminiszternek Miletić Szvetozár újvidéki polgármester és az „Omladina" közötti kapcsolatok tárgyában 93
E. 1868 aug. 14. Br. Wenckheim Béla belügyminiszter utasítása Ast Nándor újvidéki kormánybiztosnak az Omladina komité betiltása tárgyában 95
F. 1868 szept. 6. Br. Wenckheim Béla belügyminiszter átirata Pestváros fenyítőtörvényszékéhez Miletić Szvetozár esetleges letartóztatása tárgyában 96
35. 1868 júl. 17. Măcelariu Illés interpellációja és Horváth Boldizsár igazságügyminiszter válasza a balázsfalvi „Pronunciamentum" tárgyában 96
36. 1868 aug. 3. Minisztertanácsi határozat Măcelariu Illés erdélyi kormányszéki tanácsos, román nemzetiségi képviselő hivatali felmentése tárgyában 98
37. 1868 aug. 10. „Legfelsőbb Rendelet a görög-keleti metropolia egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeinek szabályozása tárgyában" 99
38. 1868 aug. 13. Pogány György alsófehérmegyei főispán jelentése az erdélyi főkormányszék elnökségének a balázsfalvi gör. kat. román érsek-választás lefolyásáról 103
39. 1868 nov. 12. A központi bizottság jelentése a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában szóló törvényjavaslatról 106
40. 1868 nov. 17. 1868 : XXX. tc. a Magyarország s Horvát-, Szlavon-Dalmátországok közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről. (Horvát-magyar kiegyezési törvénycikk) 111
41. 1868 nov. 21. A „Magyar Ujság" álláspontja a nemzetiségi kérdésben. (Szilágyi Virgil cikke) 122
42. 1868 nov. 25. Jókai Mór vezércikke a nemzetiségi törvényjavaslat vitájáról 124
43. 1868 nov. 24. Deák Ferenc törvényjavaslata a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában 125
44. 1868 nov. 24—dec. 4. A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája.
A. 1868 nov. 24. Deák Ferenc beszéde és külön indítványa a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor 129
B. 1868 nov. 24. Mocsonyi Sándor beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor 133

C. 1868. nov. 25. Eitel Frigyes beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 135
D. 1868 nov. 25. Br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 138
E. 1868 nov. 25. Dobrzánszky (Dobrjanskij) Adolf beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 141
F. 1868 nov. 26. Hodoșiu József beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 142
G. 1868 nov. 26. Miletić Szvetozár beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 145
H. 1868 nov. 26. Wlád Alajos felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 148
I. 1868 nov. 27. Roman Sándor felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 148
J. 1868 nov. 27. Babeș Vince beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 149
K. 1868 nov. 28. Tisza Kálmán beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 152
L. 1868 nov. 28. Popovics-Desseanu János felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 155
M. 1868 nov. 29. Mocsonyi Sándor és Miletić Szvetozár képviselő társaik nevében bejelentik a nemzetiségi törvényjavaslat részletes vitájáról való távolmaradásukat ... 156
N. 1868 dec. 2. Jelentése a főrendiház állandó bizottságának a nemzeti egyenjogúságról szóló törvényjavaslat tárgyában ... 157
O. 1868 dec. 4. Masirievié Sámuel szerb patriarcha felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor ... 158
P. 1868 dec. 4. Papp-Szilágyi József beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor ... 159
R. 1868 dec. 4. Gr. Szapáry Gyula beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor ... 160
S. 1868 dec. 4. Br. Wenckheim László felszólalása a nemzetiségi törvényjavaslat főrendiházi általános tárgyalásakor ... 161

45. 1868 dec. 6. 1868 : XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában ... 162

46. 1868 végén. Két nem tárgyalt tervezet a „nemzetiségi egyenjogúság" tárgyában.
A. A Zemplén megyei oroszok kívánalmai ... 168
B. Andrée soproni ügyvéd Somssich Pálhoz, a nemzetiségi bizottság elnökéhez beterjesztett tervezete az ú. n. „külön nemzetiségek" tárgyában ... 170

47. 1869 jan. 28. A nagybecskereki szerb konferencia 1869 jan. 16/28-án hozott határozatai a magyar országgyűlés szerb képviselőinek programja tekintetében ... 170

48. Minisztertanácsi határozatok az 1869. évi temesvári és nagybecskereki nemzetiségi konferenciákról.
A. 1869 febr. 8. Babeș Vince tudósítása az 1869. évi temesvári román gyűlésről ... 172
B. 1869 febr. 12. A minisztertanács megállapításai a temesvári és nagybecskereki konferenciákról ... 173
C. 1869 márc. 1. Minisztertanácsi határozat Babeș temesvári konferencián tartott beszédével kapcsolatban ... 174

49. 1869 márc. 7—8. Az 1869. évi szerdahelyi román értekezlet.
A. 1869 febr. 22. Măcelariu Illés felhívása az erdélyi román értelmiséghez 175
B. 1869 márc. 7. Az erdélyi román értelmiség 1869 március 7 és 8-án Szerdahelyt tartott értekezletének jegyzőkönyve ... 176
C. 1869 márc. 8. „Jegyzékek 1869 Martius 7-én és 8-án Szerdahelyen tartott román intelligentia gyűlésének folyamáról" ... 177
D. 1869 ápr. 7. A szerdahelyi választók nyilatkozata (melyet a választási jegyzőkönyvhöz csatoltak) ... 180

50. 1869 márc. 10. Kapp Gusztáv programpontjai a szász országgyűlési képviselők számára ... 181

51. 1869 máj. 2. Az országgyűlési román képviselők értekezlete a román képviselői klub ügyében ... 193

52. 1869 máj. 13. Miletić Szvetozár 1869. évi felirati javaslata ... 184

53. 1869 jún. 14. Andrássy Gyula miniszterelnök válasza a képviselőház ülésén Miletić Szvetozárnak a boszniai ügyben hozzá intézett interpellációjára ... 187

54. 1869 jún. 14. Borlea Zsigmond interpellációja két, Bécsben megjelenő nemzetiségi lap postai szállítási jogának megvonása tárgyában ... 188

55. 1869. júl 7. Hodoșiu József felszólalása a képviselőház ülésén az Astra irodalmi társulat külföldi tagjai ügyében ... 189

56. 1869 júl. 7. Pauliny-Tóth Vilmos beszéde a képviselőház ülésén a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat vitájában ... 191

57. 1869 júl. 16. A szerb nemzeti egyházi kongresszus ellenzékének beadványa br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kongresszusnak Masirievié patriarcha részéről történt elnapolása miatt ... 195

58. A tófalvi román zsellérek ügye 1869-ben.
A. 1869 okt. 13. A Federațiunea vezércikke a tófalvi zsellérek kiüldözése tárgyában ... 199
B. 1869 okt. 21. Szabó János, a királyi ügyek aligazgatójának átirata gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz a Federațiunea pesti román lapban a tófalvi ügyről megjelent közlemény tárgyában ... 201
C. 1869 febr. 15. „Emlékirat br. Apor Károly és tófalvi zsellérei közt fennforgó úrbéri ügy folyamáról, hivatalos adatok alapján" ... 203
D. 1869 nov. 30. Roman Sándor bejelentése a képviselőház ülésén a tófalvi román zsellérek felterjesztése tárgyában ... 205
E. 1869 dec. 6. Papp László dobokamegyei törvényszéki aljegyző levele br. Bánffy Dániel dobokai főispánhoz a tófalvi ügyben ... 205
F. 1869 dec. 7. Gr. Péchy Manó erdélyi kir. biztos jelentése Rajner Pál belügyminiszternek a tófalvi ügyben ... 206
G. 1870 jan. 29. A pesti sajtóbíróság felterjesztése Poruțiu János, a „Federațiunea" szerkesztőjének semmiségi folyamodványa tárgyában ... 207

59. 1869 nov. 25. Miletić Szvetozár határozati javaslata és interpellációja az 1867: XII. tc. tárgyában ... 208

60. 1870 jan. 19. Stratimirović György interpellációja gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz a Magyarországot érintő külpolitikai kérdések tárgyában 210
61. 1870 jan. 21. A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése Miletić Szvetozár sajtópere tárgyában 211
62. 1870 jan. 21. A biharmegyei románok felhívása a helyi román nemzeti párt megalakítása ügyében 212
63. A Nemzeti Színház állami támogatásának képviselőházi vitája.
A. 1870 febr. 11. Tisza Kálmán beszéde a többnyelvű állam feladatairól a belügyi költségvetés tárgyalásakor 213
B. 1870 febr. 12. Babeş Vince felszólalása a belügyi költségvetés tárgyalásakor 215
64. 1870 febr. 16. Popovics Zsigmond és képviselőtársai határozati javaslata az 1868 : XLIV. tc. 17. §-ában foglalt intézkedéseknek megfelelően szakértői bizottság összehívása iránt 216
65. A nemzetiségek közművelődési intézményeinek támogatásáról folyó vita az 1870. évi költségvetés tárgyalásakor.
A. 1870 febr. 17. Pauliny-Tóth Vilmos képviselőházi felszólalása a Matica Slovenska állami támogatása ügyében 218
B. 1870 márc. 3. Kvassay László és Pauliny-Tóth Vilmos felszólalásai a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor a Matica Slovenska ügyében 220
C. 1870 márc. 3. Hrabár Manó felszólalása a közoktatásügyi költségvetés részletes vitájában 223
66. 1870 febr. 23. Az 1870. évi tordai román program 223
67. 1870 ápr. 23. Az 1870. évi függetlenségi-nemzetiségi „Alaptörvény" 225
68. Az 1870. évi gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus.
A. 1870 márc. 22. Br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus újbóli összehívása tárgyában 227
B. Branovácsky István újvidéki polgármester távirata Rajner Pál belügyminiszterhez a szerb kongresszusi tárgyalásokról 228
C. 1870 jún. 24. Branovácsky István újvidéki polgármester jelentése Rajner Pál belügyminiszternek a szerb kongresszusi tárgyalásokról 228
69. 1870 máj. 8. A pesti munkások felhívása: A kolosvári testvérekhez 235
70. 1870 szept. 14. Tervezet a Román Jogakadémia megalakításához szükséges eszközök megszerzésére 236
71. 1870 okt. 23. Pauliny-Tóth Vilmos javaslata a nemzetiségek egyenjogúsításáról: A nemzetiségi kérdéshez 238
72. 1871 jan. 13. A szász nemzeti egyetem többségének nyilatkozata a törvényhatósági reform ügyében 242
73. 1871. jan. 23. Mocsonyi Sándor felszólalása az 1871. évi költségvetés általános tárgyalásakor 243
74. 1871 jan. 25. Marković Szvetozár levele Misa Dimitrievićhez, az újvidéki Omladina titkárához a belgrádi ifjúsági bizottságból való kilépése tárgyában 244
75. Stratimirović György és gr. Andrássy Gyula vitája a Monarchia „keleti politikájáról".
A. 1871 febr. 18. Stratimirović György interpellációja gr. Andrássy Gyula miniszterelnökhöz a Monarchia keleti politikája tárgyában hozzá intézett korábbi interpellációjával kapcsolatban 246
B. 1871 febr. 20. Gr. Andrássy Gyula miniszterelnök válasza Stratimirović György interpellációjára 247
76. 1871 márc. 4. Az állandó pénzügyi bizottság jelentése Pavlović István képviselőnek az újvidéki szerb gimnázium támogatása ügyében előterjesztett indítványa tárgyában 248
77. Az ó- és újszász álláspont a Királyföld közigazgatási rendezése ügyében.
A. 1871 márc. 12. Többségi (újszász) indokolás az egyetemi bizottság törvényhatósági törvénytervezetéhez 249
B. 1871 márc. 15. Kisebbségi (ó-szász) indokolás a 1868 : XLIII. tc. 10. §-ának végrehajtására vonatkozó jogszabály-tervezethez 251
78. Iratok a Miletić Szvetozár kiszabadítása érdekében 1871 márc. 26-án tartott újvidéki népgyűlésről.
A. 1871 márc. 16. Miletić Szvetozár üdvözlő levele az újvidéki gyűlés résztvevőihez: Az újvidéki gyűlésen egybegyűlt tisztelt szerb testvérekhez 255
B. 1871 ápr. 5. Jekelfalussy Lajos belügyi osztálytanácsos jelentése a Miletić Szvetozár kiszabadítása érdekében tartott újvidéki szerb népgyűlésről 256
C. 1871 ápr. 19. Tóth Vilmos belügyminiszter utasítása Branovácsky István újvidéki polgármesternek 258
D. 1871 ápr. 19. Jekelfalussy Lajos belügyi osztálytanácsos átirata Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszternek 259
E. 1871 máj. 15. Branovácsky István újvidéki polgármester jelentése Tóth Vilmos belügyminiszternek az újvidéki népgyűlés körüli eljárása tárgyában 259
79. Minisztertanácsi határozatok a szerb kongresszus újbóli összehívásáról.
A. 1871 márc. 29. A szerb nemzeti egyházi kongresszus előkészületeiről 261
B. 1871 máj. 31. A gör. kel. szerb. metropolitai szék betöltésének kérdésében hozott minisztertanácsi határozat 262
80. 1871 ápr. 22. Az 1871. évi brassói román-magyar-német egyezmény 262
81. 1871 máj. 27. A horvát Nemzeti Párt programja 263
82. 1871 jún. 8. A horvát-szlavon határőrvidék „polgárosítását" elrendelő 1871. évi uralkodói nyilatkozat és rendelet.
A. „Nyilatkozvány a varasdi (szentgyörgyi és kőrösi) két ezred, Zengg és Belóvár városa, Ivanics erőd és Sziszek községbeli határőreimhez" 265
B. Császári és királyi rendelet 1871. évi jún. 8-ról, a varasdi két határőrezrednek, Zengg, Belovár katonai községnek, Ivanics erődnek, továbbá a 2-ik báni határezredbeli Sziszek községnek a katonai kormányzatból a polgári kormányzatba való áthelyezését illetőleg 266
83. 1871 jún. 10. Minisztertanácsi határozat Hurban József járandóságáról 270
84. 1871 szept. 1. Az Egyesült Szerb Ifjúság (Omladina) 1871. évi verseci közgyűléséről és betiltásáról felvett összesített jegyzőkönyv 271
85. Pauliny-Tóth Vilmos cikke a szlovákság politikai helyzetéről: Bécs vagy Pest? 275
86. 1871 okt. 11. A minisztertanács határozata a határőrvidéken kitört fegyveres mozgalmak ügyében 277

87. 1871 okt. 11. Részlet Roman Viszárionnak az „Albina" Hitelbank és Takarékpénztár alapítóbizottságának plenáris ülésén tartott beszámolójából 278

88. A határőrvidék ügye az országgyűlés előtt.
A. 1871 nov. 30. Tisza Kálmán indítványa a határőrvidék ügyében adandó illetékes felvilágosítás végett 278
B. 1871 dec. 1. Miletić Szvetozár határozati javaslata „a horvát-szlavon katonai őrvidék tekintetében" 279

89. A nemzetiségi közművelődés ügye az 1872. évi költségvetés vitájában.
A. 1871 dec. 10. Babeș Vince interpellációja Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszterhez az 1868 : XLIV. tc. 17. §-a tárgyában 281
B. 1871 dec. 17. Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszter válasza és Babeș Vince viszontválasza az 1868 : XLIV. tc. 17. §-a tárgyában 283
C. 1871 dec. 17. Miletić Szvetozár interpellációja Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszterhez az újvidéki szerb gimnázium állami támogatása tárgyában 286

90. 1871 dec. 12. A minisztertanács a horvátországi politikai viszonyokról és a szerb kongresszusi Miletić párttal szembeni intézkedésekről 288

91. Az újvidéki szerb gimnázium államsegélyének képviselőházi és minisztertanácsi vitája.
A. 1872 jan. 12. Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszter, Babeș Vince és Maximović Miklós felszólalásai az újvidéki szerb gimnázium állami támogatásának képviselőházi vitájában 290
B. 1872 jan. 23. Deák Ferenc beszéde az újvidéki szerb gimnázium állami támogatása tárgyában 292
C. 1872 szept. 6. Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter előterjesztése a minisztertanácsban az újvidéki szerb gimnázium államsegélyének megvonásáról és Zomborban vegyes tannyelvű gimnázium felállításáról 294

92. A Lónyay-féle 1872. évi nemzetiségi tárgyalások.
A. 1872 febr. 3. Gr. Lónyay Menyhért miniszterelnök beszámolója a horvát ellenzék vezetőivel folytatott békéltető tárgyalásokról 295
B. 1872 febr. 7. A horvát Nemzeti Párt Lónyay miniszterelnök elé terjesztett emlékirata.
C. 1872 júl. 3. Az 1872. évi balázsfalvi román memorandum 300
D. 1872 szept. 22. A szlovák nemzeti párt és a kormányzat között folyó tárgyalásokról 304

93. 1872 febr. 6. Minisztertanácsi határozat Șaguna gör. kel. román érsek segélykérvénye tárgyában 305

94. Az 1872. évi választási törvényjavaslat.
A. 1872 febr. 20. Irányi Dániel, Mocsonyi Sándor és képviselőtársaik határozati javaslata egy új választási törvényjavaslat kidolgozása iránt 306
B. Tisza Kálmán és képviselőtársai indítványa a választási törvény módosításáról szóló törvényjavaslat elvetése és egy új választási törvényjavaslat kidolgozása tárgyában 308
C. 1872 febr. 24. Mocsonyi Sándor beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor 309
D. 1872 márc. 2. Babeș Vince beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor 313

95. Az 1872. évi szerb nemzeti egyházi kongresszus előzményei.
A. 1872 márc. 15. Gr. Lónyay Menyhért miniszterelnök beszámolója a minisztertanácsban a szerb nemzeti egyházi kongresszus feloszlatása és a Miletić-párt agitációja ügyében 314
B. 1872 márc. 18. Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszter előterjesztése az uralkodónak a jelenlegi gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus feloszlatása és az új patriarcha-választó kongresszus egybehívása tárgyában 316
C. 1872 ápr. 19. Minisztertanácsi határozat a szerb kongresszust feloszlató és az új kongresszust egybehívó legfelsőbb királyi rendelet kihirdetésének módjáról 318

96. Az 1872. évi nagybecskereki szerb konferencia.
A. 1872 márc. 14. A torontálmegyei szerb nemzeti párt felhívása a nagybecskereki szerb konferencia tárgyában 319
B. 1872 ápr. 15. Rónay Móric torontálmegyei főispán Tóth Vilmos belügyminiszterhez a nagybecskereki értekezlet tárgyában 320
C. 1872 ápr. 18. Prick József torontálmegyei alispán felterjesztése Tóth Vilmos belügyminiszterhez a Nagybecskereken tartandó szerb konferencia tárgyában 321
D. 1872 ápr. 21. Az 1872 ápr. 9/21-i nagybecskereki szerb nemzeti konferencia jegyzőkönyve 322
E. 1872 ápr. 23. Prick József torontálmegyei alispán jelentése Tóth Vilmos belügyminiszternek a nagybecskereki szerb konferencia lefolyásáról 325
F. 1872 ápr. 22. Az 1872. évi nagybecskereki szerb program 326

97. Az 1872. évi aradi és szebeni román értekezletek és visszhangjuk.
A. 1872 ápr. 16. A román nemzetiségi képviselők klubjának felhívása a román társaságok és egyletek képviselőinek aradi gyűlése tárgyában 327
B. 1872 máj. 16. Az 1872 máj. 9-i aradi román gyűlés határozatai 328
C. 1872 máj. 5—6. Az 1872. évi szebeni román konferencia 329
D. 1872. jún. 6. Bariţiu György nyílt levele az „aktivitás vagy passzivitás" kérdésében 330
E. 1872 jún. 21. Roman Sándor nyilatkozata a passzivitás mellett: az erdélyi román képviselők megválasztásának kérdéséhez 332

98. 1872 jún. 4—5. Az 1872. évi medgyesi szász program 334

99. Az 1872. évi gyulafehérvári román nemzeti gyűlés.
A. 1872 jún. 28. Bánffy Károly gyulafehérvári polgármester jelentése gr. Péchy Manó erdélyi kir. biztosnak a gyulafehérvári román értekezlet tárgyában 339
B. 1872 jún. 27. A gyulafehérvári gyűlés többségi és kisebbségi indítványa 340

100. 1872 jún. 8. Dr. Mudroň Mihály, a sztupavai választókerület képviselőjelöltjének választói programja 342

101. Az 1872. évi karlócai szerb egyházi nemzeti kongresszus.
A. 1872 aug. 18. A minisztertanács bizalmas utasítása a szerb kongresszus királyi biztosa számára 343
B. 1872 aug. 19. A minisztertanács határozata Mollináry Antal altábornagy, kir. biztos jelentése alapján a szerb kongresszust feloszlató felhatalmazás tárgyában 345
C. 1872 aug. 20. Minisztertanácsi vélemény Mollináry Antal kir. biztos újabb sürgönyéről és a kongresszusi Miletić-párt előretöréséről 346

D. 1872 aug. 22. Mollináry Antal altábornagy, kir. biztos jelentése a minisztertanácsban a szerb nemzeti egyházi kongresszus feloszlatásáról 347
E. 1872 aug. 31. Minisztertanácsi határozat a szerb egyházi vagyon és alapítványok felülvizsgálata és a br. Majthényi László kir. biztosi kinevezése tárgyában 349
F. 1872 szept. 6. Minisztertanácsi vélemény br. Scudier altábornagy, a bánáti határőrvidék polgárosítására kiküldött kir. biztosnak a Miletić-párt agitációjáról szóló jelentéséről 350
G. 1872 okt. 14. Br. Majthényi László kir. biztos jelentése gr. Lónyay Menyhért miniszterelnöknek a feloszlatott szerb kongresszus ellenzéki manifesztumának karhatalom útján történt megsemmisítéséről 352
H. 1872 okt. 14. Marró István kir. biztosi titkár jelentése a szerb kongresszusi ellenzék manifesztumának megsemmisítéséről 354
I. 1872 nov. 11. Trifunác Sándor interpellációja a szerb egyházi ügyekben kiküldött kir. biztos eljárása miatt 354

102. 1872. évi nemzetiségi válaszfelirati javaslat.
A. 1872 szept. 26. A nemzetiségi klub vitája Miletić válaszfelirati javaslatáról 356
B. 1872 okt. Miletić Szvetozár és Trifunác Sándor országgyűlési képviselők felirati javaslata 357

103. 1872 okt. 23. Bobula János megnyitó beszéde az „új szlovák iskola" pesti értekezletén 367

104. 1872 okt. 25. Felhívás a brassói kézművesekhez 371

105. 1872 nov. 6. Tincu Avram beadványa a gyulafehérvári törvényszék által elfogadandó román nyelvű iratok tárgyában 373

106. 1872 nov. 7. A nagyszebeni román komité nyilatkozata 374

107. 1872 dec. 7. A „Rerorm" a nemzetiségi kérdésről a Szlávy-kormány megalakulásakor 376

108. Iratok br. Majthényi László, a szerb ügyekben kiküldött kir. biztos 1873. évi működéséről.
A. 1873 jan. 10. A szerb egyházi alapok számadásainak és kezeltetésének megvizsgálására kiküldött kir. biztos utasításáról 378
B. 1873 jan. 16. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Szlávy József miniszterelnöknek br. Majthényi László kir. biztos személyes illetményei tárgyában 381
C. 1873 ápr. 4. Flatt Endre újvidéki főispán jelentése Szlávy József miniszterelnöknek br. Majthényi László kir. biztos rendészeti hatalmaskodásai tárgyában 382
D. 1873 jún. 14. Miletić Szvetozár felszólalása br. Majthényi László kir. biztos hivatali hatalommal való visszaélése tárgyában 384
E. 1874 máj. 9. Miletić Szvetozár határozati javaslata a br. Majthényi László volt kir. biztos által elkövetett törvénytelenségek orvoslása tárgyában 385

109. A „Matica Slovenská" emlékirata és Szlávy József miniszterelnök válasza.
A. 1873 jan. 15. A „Matica Slovenská" vezetőségének emlékirata Szlávy József miniszterelnökhöz az egylet működési iránya tekintetében 386
B. 1873 márc. 4. Szlávy József miniszterelnök válasza a Slovenská Matica pro memoriájára 391

110. 1873 febr. Nemzetiségi nyilatkozat a magyar függetlenségi sajtóban a haladó nemzetiségi politika feltételeiről 392

111. 1873 febr. 19. Jókai lapja a hazai túlzók ellen: A magyar Chauvinok .. 398

112. 1873 jún. 27. 1873 : XXII. tc. a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj polgárosításának törvénybeiktatásáról és a polgárosítás folytán szükségessé vált más intézkedésekről 400

113. Jelentések a kárpátalji orosz (kárpátukrán) közművelődési egyesület működéséről.
A. 1873 szept. 9. Pankovics István munkácsi gör. kat. püspök felterjesztése gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez a Szt. Bazil Társulat tárgyában 405
B. 1873 nov. 4. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez a Szt. Bazil Társulat működése tárgyában 406
C. 1874 febr. 16. Danilovics János munkácsi gör. kath. kanonok, a Szt. Bazil Társulat alelnökének jelentése Böszörményi József ungmegyei alispánnak a társulat működése és kiadványai tárgyában 407

114. 1873 dec. 15. Polit Mihály felhívása a pancsovai kerület román választóihoz 409

115. A brassói szász felirat és az Univerzitás ügye 1874-ben.
A. 1874 jan. 30. A brassói kerületi képviselőtestület felirata az országgyűléshez 411
B. 1874 febr. 21. Kapp Gusztáv interpellációja gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez a Királyföld törvényhatósági rendezése tárgyában 415
C. 1874 márc. Az erdélyi szász képviselők határozati javaslata a szász nemzeti egyetem tárgyában 416

116. 1874 máj. 11. Polit Mihály javaslata a határőrvidék ügyeinek rendezése tárgyában 419

117. 1874 febr. 14. A román és szerb nemzetiségi képviselők határozati javaslata a 21-es bizottság feladatának kiegészítése és az 1868: XLIV. tc. végrehajtása érdekében 423

118. Iratok a nagyrőcei, turócszentmártoni és znióváraljai szlovák gimnáziumok megszüntetéséről.
A. 1874 ápr. 15. Zólyom vármegye közgyűlésének felirata a nagyrőcei, turócszentmártoni és znióváraljai szlovák gimnáziumok megszüntetése, illetőleg teljes átalakítása tárgyában 425
B. 1874 ápr. 18. A szlovák nemzetiségi sajtó hiradása Grünwald Béla zólyomi alispánnak a szlovák gimnáziumok ellen intézett akciójáról 428
C. 1874 ápr. 24. A turócszentmártoni ág. ev. algimnázium patronátusának folyamodványa a zólyommegyei bizottsági támadás elleni hivatalos védelem tárgyában 429
D. 1874 máj. 3. Geduly Lajos szuperintendens jelentése Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek a turócszentmártoni ev. algimnázium ellen indítandó vizsgálat tárgyában 433
E. 1874 máj. 25. A znióváraljai kat. gimnázium patronátusa védelmet kér Trefort vallás- és közoktatásügyi minisztertől a Zólyom megye által emelt vádak ellen 437
F. 1874 máj. 25. Barton József pozsonyi tankerületi főigazgató jelentése Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek a znióváraljai róm. kat. algimnázium elleni vizsgálatról 439

G. 1874 máj. 31. Czékus István tiszai egyházkerületi ev. szuperintendens jelentése a nagyrőcei gimnázium ellen végrehajtott vizsgálat tárgyában 443
H. 1874 aug. 6. „A znióváraljai autonom kath. gimnázium Patronátusa 1874-i évi augustus 6-án tartott közgyűlési jegyzőkönyvének kivonata" 444
I. 1874 szept. 29. Klamarik János a znióváraljai kat. gimnázium felügyelőjének jelentése Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszternek a gimnázium működésének felfüggesztése tárgyában 447
J. 1874 nov. 18. Pauliny-Tóth Vilmos, a turócszentmártoni ev. gimnázium felügyelőjének Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett nyilatkozata történeti kéziratának állítólagos iskolai használata tárgyában 448
K. 1875 jan. 5—6. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter távirata Turóc vármegyéhez a turócszentmártoni ev. gimnázium feloszlatása tárgyában 449
L. 1875 jan. 16. Trifunác Pál interpellációja Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a szlovák középiskolák bezárása tárgyában 449
M. 1875 jan. 28. A szlovák nemzeti párt lapja a „Slovenské Noviny" megszűnéséről 450
N. 1875 júl. 28. Csemegi Károly igazságügyi államtitkár átirata Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a nagyrőcei gimnázium vagyona és az itteni tanerők ellen indítandó politikai eljárás tárgyában 451

119. Az 1874. évi választási törvényjavaslat nemzetiségi vitája.
A. 1874 júl. 1. Mocsáry Lajos beszéde a választójogi törvényjavaslat általános tárgyalásakor 452
B. 1874 júl. 2. Polit Mihály beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor 456
C. 1874 júl. 3. Tisza Kálmán beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor 461
D. 1874 júl. 6. Babeş Vince beszéde a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor 463
E. 1874 júl. 7. Mocsáry Lajos válasza Tisza Kálmánnak a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor 466
F. 1874 júl. 20. Roman Sándor beszéde a választási törvényjavaslat részletes tárgyalásakor 468

120. 1874 aug. 1. Babeş Vince interpellációja a határőrvidéki erdők tárgyában 470

121. 1874 őszén. Program a magyarországi német nemzetiségi sajtó és mozgalom létrehívására 471

122. Az 1874. évi gör kel. román kongresszus.
A. 1874 nov. 8. Minisztertanácsi határozat a gör. kel. román metropolitaválasztó kongresszus döntésének megváltoztatása tárgyában 473
B. 1874 dec. 3. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése a minisztertanácsban Miron Roman aradi gör. kel. püspöknek a román egyházi kongresszus által metropolita érsekké történt megválasztásáról 475

123. 1874 nov. 5. Az 1868. évi nemzetiségi törvény érvényessége feletti vita a községjegyzői hivatalos nyelvről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor 476

124. 1875 febr. 5. Polit Mihály határozati javaslata az 1875. évi költségvetés tárgyában 481

125. 1875 márc. 10. A nemzetiségi képviselők klubjának 1875. évi határozata 482

126. A Nemzeti Színház államsegélyének kibővítéséről szóló törvényjavaslat nemzetiségi vitája.
A. 1875 ápr. 13. Miletić Szvetozár felszólalása a nemzeti színházi alapok bővítését célzó törvényjavaslat ellen 483
B. 1875 ápr. 13. Polit Mihály és Tisza Kálmán belügyminiszter vitája a nemzeti színházi alapok kibővítését célzó törvényjavaslat tárgyalásakor 483

127. 1875 ápr. 24. Babeş Vince, Kostić Lázár, Polit Mihály és Doda Traján országgyűlési képviselők határozati javaslata a volt katonai határőrvidék sérelmeinek orvoslása iránt 485

128. 1875 máj. 14. Az 1874. évi gör. kel. szerb kongresszusi statutum 486

129. 1875 máj. 22. Miletić Szvetozár interpellációja az egyletekre vonatkozó belügyminiszteri rendelet tárgyában 493

130. 1875 máj. 25. Conrad Mór szebeni főispán és szász comes jelentése Tisza Kálmán belügyminiszternek az 1875. évi nagyszebeni román értekezlet lefolyásáról 495

131. 1875 jún. 16. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter körlevele a görög nem egyesült szerb és román felső papsághoz a választások ügyében 499

132. 1875 szept. 16. Polit Mihály beszéde az 1875. évi válaszfelirati javaslat tárgyalásakor 500

133. 1875 nov. 30. Iratok a „Matica Slovenska" közművelődési egyesület betiltásának történetéhez.
A. 1875 jan. 31. Gáspár Imre cikke a Slovenska Maticáról 505
B. 1875 ápr. 1. Minisztertanácsi határozat a Matica Slovenska elleni vizsgálat tárgyában 508
C. 1875 nov. 8. A felfüggesztett Matica Slovenska vezetőségének kérelme Tisza Kálmán miniszterelnökhöz 508
D. 1875 nov. 9. Tisza Kálmán miniszterelnök-belügyminiszter bejelenti a minisztertanácsban a „Matica Slovenska" egylet további működésének megszüntetését 510
E. 1875 nov. 24. Justh József turóci alispán és miniszteri biztos átirata a „Slovenska Matica" vezetőségéhez 511
F. 1875 dec. 4. Miletić Szvetozár interpellációja Tisza Kálmán belügyminiszterhez a Matica Slovenska egylet feloszlatása miatt 512
G. 1875 dec. 15. Tisza Kálmán miniszterelnök-belügyminiszter válasza Miletić Szvetozárnak a Matica Slovenska feloszlatása tárgyában hozzá intézett interpellációjára 513
H. 1875 dec. 15. Miletić Szvetozár újabb felszólalása és Tisza Kálmán viszontválasza a Matica Slovenska feloszlatása tárgyában 517

134. Hodoşiu József mandátumának ügye.
A. 1876 jan. 7. Ghiczy Kálmán a képviselőház elnökének jelentése a zarándmegyei brádi választókerület országgyűlési képviseltetése tárgyában 522
B. 1876 jan. 19. Határozati javaslat Hodoşiu József mandátumának megszűnése tárgyában 522

135. A Királyföld rendezéséről szóló 1876 : XII. tc. képviselőházi vitája.
A. 1876 febr. 23. Törvényjavaslat és indokolás a Királyföldről (fundus regiusról), továbbá a szász egyetem (Universitas) rendezéséről és az egyetemnek, valamint az úgynevezett hétbírák vagyonáról 523

B. 1876 márc. 22. Knapp Gusztáv beszéde és az erdélyi szász képviselők határozati javaslata a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 529
C. 1876 márc. 22. Zay Adolf beszéde a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 532
D. 1876 márc. 23. Fabritius Károly beszéde a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 532
E. 1876 márc. 24. Wächter Frigyes beszéde a Királyföld rendezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 534
F. 1876 ápr. 8. „1876 : XII. tc. a Királyföldről (fundus regiusról), továbbá a szász egyetem (Universitas) rendezéséről és az egyetemnek, valamint az úgynevezett hétbíráknak vagyonáról" 535
136. 1876. évi Miletić-ügy.
I. Előzmények.
A. 1876 márc. 24. A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése Kozma Sándor királyi főügyész Miletić Szvetozár országgyűlési képviselő mentelmi jogának felfüggesztése iránt beadott kérvénye tárgyában 538
B. 1876 márc. 30. A mentelmi bizottság előadójának nyilatkozata Miletić sajtópörében 540
C. 1876 máj. 16. Minisztertanácsi határozat Miletić Szvetozár sajtópörének megszüntetése tárgyában 541
D. 1876 jún. 16. Miletić Szvetozár határozati javaslata „a törökországi eseményekre nézve követendő politika iránt" 543
II. Miletić letartóztatása és elítélése.
E. 1876 júl. 4. Minisztertanácsi határozat Miletić Szvetozár letartóztatása tárgyában 547
F. 1876 szept. 28. Simonyi Ernő és Polit Mihály tiltakozása, Irányi Dániel ellenvetése Miletić Szvetozár mentelmi jogának megsértése tárgyában 548
G. 1876 okt. 4. A mentelmi bizottság jelentése Miletić Szvetozár országgyűlési képviselő mentelmi ügyében 551
H. 1876 okt. 7. Polit Mihály beszéde a Miletić-ügyben 557
I. 1877 máj. 5. Perczel Béla igazságügyminiszter válasza Polit Mihálynak a Miletić-ügyben hozzá intézett interpellációjára 562
J. 1877 máj. 5. Polit Mihály viszontválasza Perczel Béla igazságügyminiszternek a Miletić-ügyben adott válaszára 564
K. 1877 aug. 6. A „Zasztava" Miletić fogságáról 566
L. 1878 jan. 15. Miletić Szvetozár védőbeszéde a budapesti törvényszék előtt 568
M. 1878 jan. 20. Mocsáry Lajos vezércikke: „Miletics elítéltetése" 570
N. 1878 jún. 26. A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése Miletić Szvetozár országgyűlési képviselő ellen hozott harmadbírói ítélet tárgyában 572
137. 1876 aug. 18. Tisza Kálmán, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök közli az érdekeltekkel a szász comes személyében történt változást 572
138. 1876 szept. 23. Ujfalussy Miklós szörénymegyei kir. biztos jelentése Tisza Kálmán belügyminiszternek a Doda Traján irányítása mellett működő nemzetiségi mozgalom tárgyában 573
139. 1877 ápr. 17. Minisztertanácsi határozat a gör. kel. szerb egyház és kongresszusra vonatkozó ügyeknek a miniszterelnök hatáskörébe tartozásáról 575

140. 1877 dec. 18. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 32.215/1877. sz. szabályrendelete Bács-Bodrog, Temesvár, Torontál, Krassó és Szörény megyék tanfelügyelőihez a volt határőrvidék iskolaügye és a tanítók jogviszonya tárgyában 576
141. 1878 máj–jún. A szász néppárt 1878. évi programja 578
142. 1878. júl. 7. Az újvidéki Szrpszko Kolo (Szerb Kör) 1878. évi választói felhívása: A magyar országgyűlés szerb választóihoz 580
143. Szerb és horvát válaszfelirati javaslat és függetlenségi határozati javaslat az 1878. évi okkupációról 582
A. 1878 nov. 9. Irányi Dániel határozati javaslata „a Porta és a közös külügyminisztérium között Bosznia és Hercegovina megszállásáról váltott jegyzékeknek a képviselőház elé terjesztése iránt" 582
B. 1878 nov. 11. Polit Mihály és képviselőtársai válaszfelirati javaslata a trónbeszédre adandó válasz iránt 584
C. 1878 nov. 11. A magyar országgyűlési horvát képviselők válaszfelirati javaslata a trónbeszédre adandó válasz iránt 587
144. Iratok a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló 1879: XVIII. törvénycikk történetéhez.
A. 1879 márc. 1. A függetlenségi sajtó Roman Miron érsek-metropolita körleveléről 589
B. 1879 márc. 11. Trefort Ágoston törvényjavaslata és indokolása a magyar nyelv tanításának kötelezettségéről a népiskolai tanintézetekben 591
C. 1879 ápr. 10. Az „egyesült ellenzék" cikke: Az új népoktatási törvényjavaslat 595
D. 1879 ápr. 29. Polit Mihály beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 599
E. 1879 ápr. 30. Mocsáry Lajos beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 602
F. 1879 ápr. 30. Madarász József felszólalása a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 604
G. 1879 ápr. 30. A pártonkívüli ellenzék a törvényjavaslatról: A magyar nyelv mint kötelezett tantárgy (Pesti Hirlap cikke) 604
H. 1879 ápr. 30. A függetlenségi sajtó (Egyetértés) kommentárja a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor 606
I. 1879 máj. 1. Roman Sándor beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 607
J. 1879 máj. 2. Hofgräff János felszólalása a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor 609
K. 1879 máj. 6. Grünwald Béla beszéde a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor 610
L. 1879 máj. 10. „Jelentése a főrendiház hármas bizottságának a magyar nyelv tanításáról a népiskolai tanintézetekben szóló törvényjavaslat tárgyában" 614
M. 1879 máj. 12. „Jelentés a főrendiház állandó hármas bizottságának az erdélyi gör. kel. főegyházmegyei zsinat kérvényét illetőleg, két melléklettel" 614
N. 1879 máj. 22. 1879 : XVIII. tc. a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben 620
O. 1879 máj. 30. A szerb nemzetiségi sajtó bizalomnyilvánítása a magyar országgyűlés szerb képviselői iránt 622

P. 1879 jún. 15. A szlovák nemzetiségi sajtó bírálata Trefort nemzetiségi politikájáról az 1879 : XVIII. tc. kihirdetése után 623
R. 1879 jún. 29. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 17.284/1879. sz. rendelete az 1879 : XVIII. tc. végrehajtása tárgyában 624
145. 1879 jún. 1. A pesti munkás sajtó az újvidéki szocialisták kiutasításáról (Arbeiter-Wochen-Chronik közleménye) 625
146. 1879 szept. 16. A „Zasztava" bírálata az 1879. évi szerb nemzeti egyházi kongresszusról: Áruló kongresszus 627
147. Miletić kiszabadulása.
A. 1879 nov. 11. Igazságügyminiszteri felhatalmazás Miletić Szvetozár büntetése hátralévő részének kegyelem útján való elengedése tárgyában 628
B. 1879 nov. 28. A szerb nemzetiségi sajtó távirati értesítése Miletić Szvetozár kiszabadulásáról 629
148. 1880 jan. 31. Madarász József indítványa a delegációk ülésein az 1868 : XLIV. tc. 1. §-ának megsértése tárgyában 629
149. 1880 ápr. 30. Tisza Kálmán miniszterelnök válasza és Maximović Miklós viszontválasza Ivacsković Prokop gör. kel. szerb patriarcha lemondatása ügyében 630
150. 1880 júl. 9. Az „Egyesült Szerb Ifjúság" 1880. évi szervezeti szabályzatának tervezete 635
151. 1880 aug. 22. A Népszava közleménye a nemzetiségi kérdés megoldásáról: A nemzetiségi kérdés Magyarországon 638
152. 1881 márc. 29. Zay Adolf felszólalása a polgári törvénykezési perrendtartásról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor 639
153. 1881 márc. 30. A szerb nemzetiségi képviselői klub 1881. évi választási felhívása 641
154. 1881 ápr. 30. Lehoczky Lajos turócmegyei alispán jelentése Tisza Kálmán belügyminiszternek az 1881 ápr. 28-án Turócszentmártonban tartott szlovák választói tanácskozás tárgyában 643
155. 1881 máj. 14. „A román választók képviselőinek Nagyszebenben 1881. évi május hó 12—14 között tartott egyetemes értekezletének programja" 645
156. 1881 jún. 8—9. A szász néppárt 1881. évi választási programja 646
157. 1881 aug. 19. A horvátországi önálló szerb párt 1881. évi programja 648
158. 1881 szept. 23. Flatt Endre újvidéki főispán jelentése Tisza Kálmán miniszterelnöknek a Matica Szrpszka közgyűlésének lefolyásáról 649
159. 1881 okt. 12. Miletić Szvetozár és képviselőtársai válaszfelirati javaslata a trónbeszédre adandó válasz iránt 651
160. Az 1882. évi Schulverein-vita.
A. 1882 jan. 27. Zay Adolf beszéde a képviselőházi Schulverein-vitában az 1882. évi költségvetés részletes tárgyalásakor 653
B. 1882 febr. 15. Herman Ottó interpellációja Tisza Kálmán miniszterelnökhöz és a kormányhoz a berlini „Schulverein" magyarellenes agitációja tárgyában 655
C. 1882 febr. 20. Tisza Kálmán miniszterelnök válasza Herman Ottónak a Schulverein-ügyben hozzá intézett interpellációjára 656

D. 1882 márc. 27. A temesmegyei Moravica német telepítvényes község tiltakozó népgyűlési határozata és kérelme Ormos Zsigmond főispánhoz a berlini Schulverein propagandája ellen 658
E. 1882 ápr. 1. Steinacker Ödön körlevele és nyilatkozata a Schulvereinügyben 659
F. 1882 ápr. 23. A Népszava közleménye: A német Schulverein 661
161. 1882 máj. 17. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 15.863/1882. sz. rendelete valamennyi tanfelügyelőséghez az 1879 : XVIII. tc. végrehajtása és a külföldön nyert tanítói (tanítónői) oklevelek nosztrifikálása céljából teendő „póttanképesítő" vizsgálatok tárgyában 662
162. 1882 szept. 10. Hivatalos jelentés dr. Miletić Szvetozár egészségi állapotáról 663
163. 1882 nov. 27. 1882 : XL. tc. a magyar korona országai közös törvényhozása alá tartozó viszonyoknak a horvát- és szlavon országokkal 1881. évben egyesített horvát-szlavon határőrvidéken való rendezéséről 664
164. Az 1883. évi középiskolai törvény.
A. 1883 márc. 8. A szlovák nemzetiségi sajtó a Trefort-féle középiskolai törvényjavaslatról (Národnie Noviny közleménye) 666
B. 1883 márc. 9. Grünwald Béla beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor 668
C. 1883 márc. 13. Zay Adolf beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor 671
D. 1883 márc. 15. Polit Mihály beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor 674
E. 1883 márc. 16. Roman Sándor beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor 675
F. 1883 márc. 16. Steinacker Ödön beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor 676
G. 1883 márc. 16. Tisza Kálmán miniszterelnök beszéde a középiskolai törvényjavaslat általános tárgyalásakor 677
H. 1883 márc. 15. Roman Miron gör. kel. román érsek és metropolita bejelentése Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek a középiskolai törvényjavaslat alkalmából általa kiadott körlevéllel kapcsolatban 679
I. 1883 máj. 23. 1883 : XXX. tc. a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről 681
165. 1884 máj. 7. Az 1884. évi nagykikindai szerb nemzeti program 683
166. Az 1884. évi szebeni román választói gyűlés.
A. 1884 máj. 23. A Harmincas Bizottság Babeș Vince által a nemzeti gyűlésnek bemutatott határozati javaslata 684
B. 1884 jún. 2. A Román Nemzeti Párt Állandó Bizottságának beszámolója az 1884. évi választói gyűlésen 685
C. 1884 jún. 6. A Román Nemzeti Párt 1884. évi határozata és választói felhívása 687
167. 1884 jún. 15. A Szlovák Nemzeti Párt 1884. évi felhívása a választókhoz 690
168. Grünwald Béla és a liptószentmiklósi „pánszláv" ünnepség.
A. 1885 febr. 4. Grünwald Béla interpellációja és Tisza Kálmán miniszterelnök válasza a liptószentmiklósi állítólagos „pánszláv" ünnepség tárgyában 691

B. 1885 febr. Szent Iványi Márton liptómegyei főispán Tisza Kálmán miniszterelnök-belügyminiszterhez a Grünwald-féle interpelláció tárgyában 693

169. 1885 febr. 4. Orbán Balázs interpellációja Pauler Tivadar igazságügyminiszterhez az erdélyi nemzetiségi sajtó ellen ajánlott rendészeti intézkedések tárgyában 697

170. 1885 máj. 28. Trefort Ágoston 20.301/1885. sz. rendelete a magyar nyelvnek az összes népoktatási tanintézetekben való kötelező oktatása tárgyában 695

171. Az 1885. évi szerb nemzeti egyházi kongresszusi sérelmi felirat ügye.

A. 1885 jún. 17. A szerb nemzetiségi sajtó a sérelmi felirat alapelveiről 702

B. 1885 nov. 3. Minisztertanácsi határozat az uralkodóhoz intézett szerb kongresszusi sérelmi felirat tárgyában 703

172. 1886. jan. A „közművelődési egyletek" bírálata (Részlet Mocsáry Lajos röpiratából) 704

173. A nemzetiségi kérdés az 1886. évi közoktatási költségvetés vitájában.

A. 1886 febr. 5. Gurban Konstantin beszéde a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor 707

B. 1886 febr. 8. Mocsáry Lajos beszéde a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor 708

C. 1866 febr. Irányi Dániel válasza Mocsáry Lajosnak a közoktatásügyi költségvetés részletes tárgyalásakor 711

174. 1886 márc. 8. Gr. Széchényi Pál földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter átirata Tisza Kálmán belügyminiszterhez az „Ardeleana", „Timisiana" és a „Tatra bank" nemzetiségi pénzitézetek cégbejegyzései tárgyában 713

175. 1886 ápr. Diaconoviciu Kornél és Mocsáry Lajos beszédei a pesti román küldöttség által Mocsárynak átnyújtott emlékalbum átadásakor 714

176. 1886 máj. 18. A belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök előterjesztése az uralkodónak gr. Bethlen András brassói főispánnak a szebeni főispáni és szász comesi teendők ellátásával való felruházása tárgyában 716

177. 1886 jún. 18. A Budapesti Hirlap a „közművelődési egyletek" mozgalma csődjéről 718

178. Az 1887. évi „Mocsáry-ügy".

A. 1887 febr. 15. Mocsáry Lajos beszéde az állami költségvetés részletes tárgyalásakor 719

B. 1887 febr. 16. Irányi Dániel felszólalása az állami költségvetés részletes tárgyalásakor 724

C. 1887 febr. 22. Mocsáry Lajos levele „Halas város választópolgáraihoz" 724

D. 1887 febr. 28. Mocsáry Lajos levele Kmet' Andráshoz, beszéde nemzetiségi fogadtatásáról 727

E. 1887 márc. 7. A halasi függetlenségi és 48-as párt elvi nyilatkozata a Mocsáry-ügyben 728

F. 1887 márc. Mocsáry Lajos levele a halasi függetlenségi párt elnökéhez 728

179. 1887 máj. 10. A szerb nemzeti szabadelvű párt 1887 ápr. 26-i újvidéki általános választói gyűlése által elfogadott határozatok 730

180. 1887 máj. 12. Az 1887. évi szebeni román választói gyűlés határozatai 730

181. A nemzetiségi sajtó Mocsáry Lajos újvidéki képviselőjelöltségéről.

A. 1887 máj. 29. Egykorú beszámoló Mocsáry Lajos Ujvidékre érkezéséről 734

B. 1887 máj. 31. Mocsáry Lajos Újvidéken (A „Zasztava" híradása) 735

C. 1887 jún. 1. A „Zasztava" közleménye a kormány választási önkényéről 736

D. 1887 jún. 24. A nemzetiségi sajtó hiradása az 1887. évi újvidéki képviselőválasztás lefolyásáról 736

182. 1887 jún. 1. A Szlovák Nemzeti Párt 1887. évi nyilatkozata 737

183. 1887 jún. 8. A háromegykirálysági szerb önálló párt választási határozatai 738

184. Iratok a „Doda-ügy" és az 1887. évi karánsebesi mandátum történetéhez.

A. 1887 okt. 10. Doda Traján levele Péchy Tamáshoz, a magyar képviselőház elnökéhez 740

B. 1887 okt. 14. Doda Traján levele a karánsebesi kerület választóihoz 742

C. 1887 okt. 30. Doda Traján újabb levele Péchy Tamáshoz a képviselőház elnökéhez 743

D. 1888 jan. 2. Minisztertanácsi határozat a Doda Traján tábornok elleni bűnvádi eljárás megindítása tárgyában 745

E. 1888 febr. 22. Popoviciu Mihály karánsebesi képviselő levele választóihoz 745

F. 1888 febr. 22. Popoviciu Mihály levele Péchy Tamáshoz, a képviselőház elnökéhez 746

G. 1888 ápr. 25. Slavici János védőbeszéde a „Tribuna" 1888. évi sajtópörében 749

H. 1888 ápr. 28 Eötvös Károly és Doda Traján (Aradi Közlöny vezércikke) 752

I. 1888 máj. 3. A megyei kormánysajtó a második karánsebesi választásról (Krassó-Szörényi Lapok közleménye) 753

J. 1888 máj. 26. A Román Nemzeti Párt karánsebesi választási bizottságának levele Mocsáry Lajoshoz megválasztása alkalmával 754

K. 1888 máj. 26. Popoviciu Mihály beszéde Mocsáry Lajos Karánsebes képviselőjévé történt megválasztásakor 759

L. 1888 máj. 27. A kormánysajtó nyilatkozata Mocsáry karánsebesi mandátumáról (Nemzet) 759

M. 1888 máj. 27. A függetlenségi sajtó kommentárja Mocsáry Lajos Karánsebesen történt megválasztásakor (Egyetértés) 760

N. 1888 máj. 27. A mérsékelt ellenzék a harmadik karánsebesi választásról (Pesti Napló) 761

O. 1888 máj. 28. A jobboldali ellenzék véleménye Mocsáry „román mandátumáról" (Budapesti Hirlap) 761

P. 1888 máj. 28. Az erdélyi kormánysajtó Mocsáry Lajos „árulásáról" (Kolozsvár) 763

R. 1888 máj. 29. A szerb nemzetiségi sajtó Mocsáry megválasztásáról (Zasztava) 764

S. 1888 máj. 28. Mocsáry Lajos válasza a Román Nemzetiségi Párt karánsebesi választási bizottságának 765

T. 1889 jún. 30. Igazságügyminiszteri átirat Tisza Kálmán miniszterelnökhöz a Doda Traján ellen folyamatban levő bűnvádi eljárás folytatása tárgyában 768

185. 1888 nov. 23. Steinacker Ödön és Tisza Kálmán miniszterelnök felszólalásai a regale-törvényjavaslatok általános tárgyalásakor 770

186. 1888 dec. 27. Parchetich Felix újvidéki főispán, a Szrpszka Matica kormánybiztosának jelentése Tisza Kálmán miniszterelnöknek az egylet ellen lefolytatott vizsgálat tárgyában 777

187. 1889 jan. 4. Tisza Kálmán miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz Petrovics Bazilián bácsi püspöknek karlócai érseki adminisztrátorrá való kinevezése tárgyában ... 775
188. 1889 febr. 17. Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése a minisztertanácsban a belényesi román gimnázium elleni eljárás tárgyában .. 777
189. 1889 máj. 23. Minisztertanácsi határozat a rigómezei csata félezredéves évfordulóján rendezendő szerémmegyei szerb ünnepségekkel kapcsolatos elővigyázati intézkedésekről ... 778
190. Az 1890. évi szerb patriarchaválasztó kongresszus.
A. 1890 febr. 22. A teljes szerb nemzeti szabadelvű párt 1890 febr. 22-én tartott újvidéki általános választási gyűlésén hozott határozatok ... 779
B. 1890 márc. 25. Minisztertanácsi határozat Br. Nikolić Fedor országgyűlési képviselő szerb kongresszusi biztosi kinevezéséről ... 781
C. 1890 márc. 25. Minisztertanácsi határozat a szerb nemzeti egyházi kongresszus szabálytervezetéről ... 781
D. 1890 máj. 15. A kormánysajtó az 1890. évi szerb kongresszusról: A szerb patriarcha választása ... 781
E. 1890 máj. 30. Belügyminiszteri értesítés Br. Vay Miklós főrendiházi elnökhöz Brankovió György karlócai érsek gör. kel. szerb metropolita főrendiházi meghívása tárgyában ... 783
191. 1890 ápr. 10. Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter 35.099/1890. sz. rendelete a magyar nyelvnek a nem magyar tannyelvű tanítóképző-intézetekben való tanítása tárgyában ... 784
192. Az 1890. évi szebeni szász program.
A. 1890 jún. 8. Thalmann Gusztáv szebeni alispán jelentése gr. Szapáry Gyula miniszterelnöknek a szász „Volksparthei" programjának módosításáról ... 784
B. 1890 jún. 17. Az 1890. évi szász „népi program" ... 785
193. Az 1890. évi szebeni román program.
A. 1890 szept. 30. A Román Nemzeti Párt választói bizottságának 1890. évi felhívása ... 788
B. 1890 okt. 21. Az 1890 október 15—16-án tartott szebeni választói nagygyűlés Harmincas Bizottságának határozatai ... 789
194. Az 1891. évi „kisdedóvó-törvény".
A. 1891 jún. 19. Zay Adolf beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 790
B. 1891 jan. 19. Filtsch József beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 793
C. 1891 jan. 20. Mocsáry Lajos beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 794
D. 1891 jan. 22. Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 796
E. 1891 jan. 23. Herman Ottó beszéde a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor ... 798
F. 1891. jan. 23. Mocsáry Lajos felszólalása a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor ... 800
G. 1891 jan. 25. A brassómegyei választók 1891 jan. 21-én tartott gyűlése a kisdedóvók ügyében ... 803

H. 1891 jan. 28. A szerb nemzetiségi sajtó tiltakozása a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat ellen: „Szerb anyák — tiétek a szó!" ... 803
I. 1891 febr. 15. A szlovák nemzetiségi sajtó tiltakozása a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat ellen (Národni Hlásnik közleménye) ... 806
J. 1891 márc. 4. Popea Miklós karánsebesi gör. kat. püspök levele gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kisdedóvó-törvényjavaslattal kapcsolatban felmerült román nemzetiségi mozgalmak tárgyában ... 807
K. 1891 ápr. 28. 1891 : XV. tc. a kisdedóvásról ... 809
195. 1891 máj. A romániai egyetemi hallgatók emlékiratának pontjai az erdélyi és magyarországi románok kulturális helyzetéről ... 812
196. 1891 szept. 3. A „Tribuna" vezércikke a román nemzeti párt kebelében zajló „memorandum-vitáról": De hogyan is állunk a memorandummal? ... 813
197. 1892 jan. 2. Mocsáry Lajos képviselői beszámolója és búcsúlevele a karánsebesi kerület választóihoz ... 815
198. 1892 jan. 9. A Szlovák Nemzeti Párt 1892. évi nyilatkozata ... 820
199. 1892 jan. 20. A szerb nemzeti szabadelvű párt 1892. évi választási felhívása: „A magyar országgyűlés szerb választóihoz" ... 821
200. Az 1892. évi román Memorandum.
A. 1892 márc. 26. Az erdélyi és magyarországi románok memoranduma ... 824
B. 1892 ápr. 16. A román nemzetiségi sajtó hiradása a Román Nemzeti Párt központi bizottságának memorandum-határozatáról: Memorandum az uralkodóhoz 848
C. 1892 jún. 6. A Memorandum-küldöttség vezetőjének jelentése a Memorandum bécsi fogadtatásáról ... 848
Névmutató ... 849
Tárgymutató ... 868

HIBÁK JEGYZÉKE

35. oldal 13. sz. jegyzet 4. sorában „folyóiratot" helyett értsd: *„almanachot"*.

68. oldal 1. sz. jegyzet 1. sorában marodne helyesen: *narodne*.

73. oldal 6. sz. jegyzet 3. sorában költségvetési törvény helyesen: *költségvetés*.

84. oldal felülről 10. sorában Federatuna helyesen *„Federațiunea"*.

247. oldal 1. sz. jegyzet 1. sorában a szöveghez pótlandó: *„1867-ben osztrák miniszterelnök"*.

252. oldal alulról 14. sorában 1868 : XLII. tc. helyesen *1868 : XLIII. tc.*

271. oldal 1. sz. jegyzet 8. sorában OL MB. eln. helyesen: *OL BM. eln.*

308. oldal 1. sz. jegyzet 2. sorában a kötőjel az „és" után kerül, tehát: *„és — Teleki László halála után — a határozati párt vezére"*.

314. oldal iratszáma nem 96, hanem *95*.

437, 439, 447. oldalak iratcímében kath. helyesen: *kat*.

664. oldal 1. sz. jegyzet 2. sorában 1822 dec. 8 helyesen: *1882 dec. 8*.